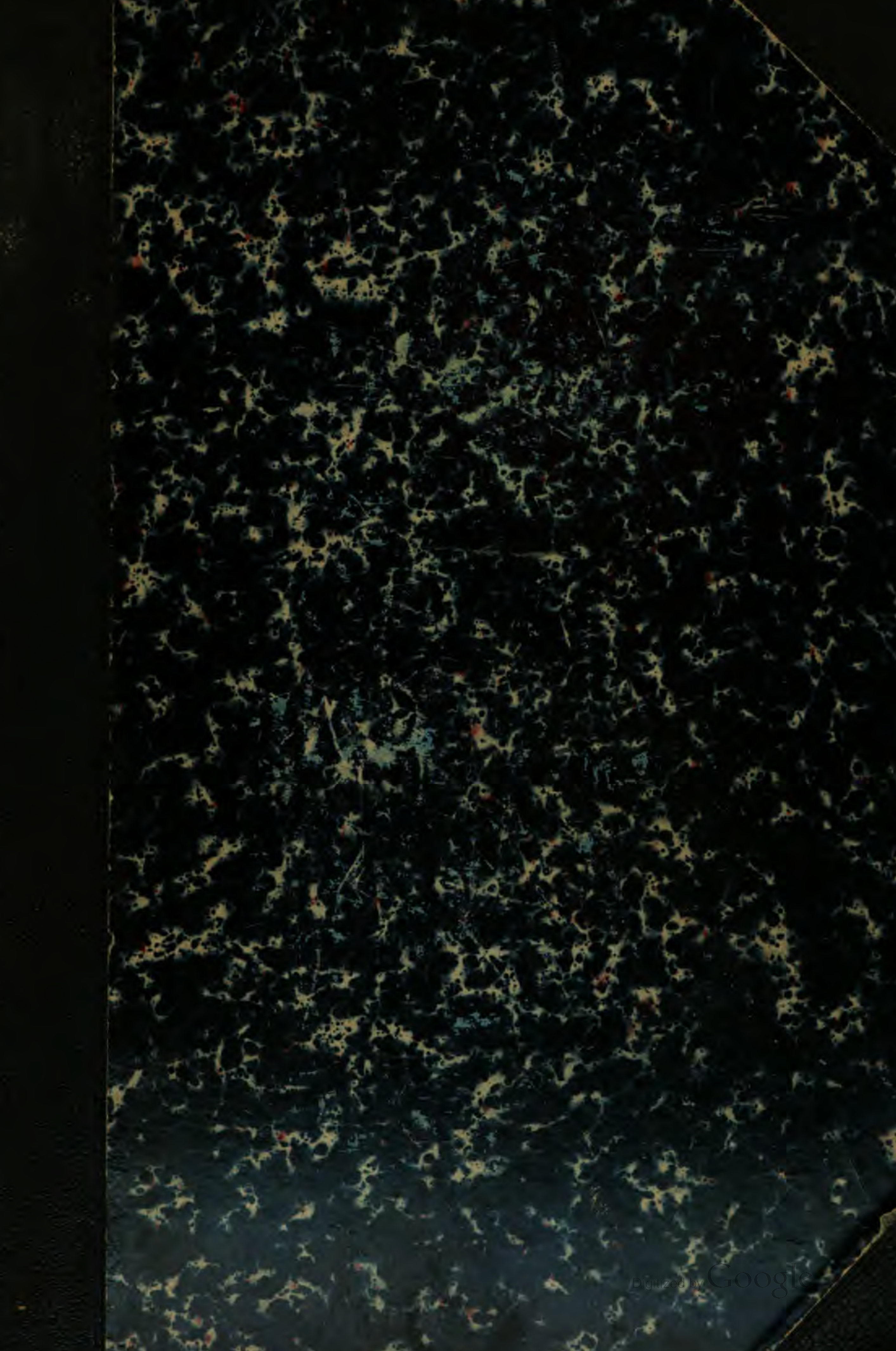

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV·ANG
VE RI TAS

SLOVNÍK STAROČESKÝ.

NAPSAL

JAN GEBAUER.

VYDÁVAJÍ

ČESKÁ AKADEMIE CÍSARE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ
A
ČESKÁ GRAFICKÁ SPOLEČNOST »UNIE«.

DÍL PRVNÍ.

A—J.

V PRAZE.
NAKLADEM ČESKE GRAFICKÉ SPOLEČNOSTI »UNIE«.
1903.

TISKEM »UNIE« V PRAZE.

Ke skládání **staročeského slovníku** byl jsem veden pracemi jinými, které mi ukládalo povolání. Obíraje se starými památkami našeho písemnictví, abych poznal jednak jejich význam literárně historický, jednak jejich stránku grammatickou, vypisoval jsem si také, co se mi zdálo důležitého nebo zvláštního se stránky lexikální, a výpisky tyto jsou počátek mého Slovníku staročeského. Byla to zprvu dílem slova jednotlivá, časem zaniklá nebo nově utvořená, nebo ve svém znění, nebo tvaru, nebo významu pozměněná; dílem rčení a vazby časem měněné, zanikající nebo nově vznikající; slovem, byla to sbírka toho, co se mi v starších fasích jazyka českého jevilo lexikálně zvláštního a pro jeho historický vývoj důležitého.

Zvláštností takových zdá se býti v češtině staré proti nové na první pohled nemnoho; ale čím více se do věci zabíráme, tím více jich poznáváme a tím více vzrůstá počet lexikálních excerpend, který s počátku se zdál poměrně neveliký. Pravím to ze zkušenosti, která mne o tom při této práci poučovala téměř bez přestání; když jsem někdy byl na váhách, je-li něco dosti důležito či není, a když jsem to pominul, vyhledával jsem to obyčejně opět a vypisoval přece; pročež rozhodl jsem se na konec, že upustím od pravidla, vybírati a zaznamenávati jen lexikální zvláštnosti, a budu sbírati všecko, co se obyčejně do slovníků klade a co jako lexikální majetek jazyka staročeského zjištěno býti má.

Přiznávám se, že jsem se k tomuto rozhodnutí odhodlával neradostně, a spíše se strachem. Cit opatrnosti oekonomické mě varoval, abych ku pracím začatým a ve skizzách rozdělaným — o literatuře doby starší a o mluvnici historické — neukládal si úkolu jiného, zejména ne úkolu tak velikého a pracného, jako je staročeský slovník. Ale naproti tomu vzácná látka bez přestání nově a nově se naskytující stále k dílu vybízela, a vedle toho potřeba slovníku staročeského, které jsem při svých pracích přes tu chvíli pociťoval, na mne naléhala, abych se úkolu toho ujal přece. Rozhodl jsem se, že práci o slovníku podstoupím, a jal jsem se pracovati.

Způsob, jakým jsem pracoval a pracovati musil, vypsal jsem dne 29. září 1885 v listě, jejž jsem posílal prof. V. V. Tomkovi a z něhož uvozuji tento příslušný passus (z otisku v Athenaeum V. str. 53, listopad 1887): »Pracuji způsobem následujícím. 1. Nejprvé vypisuji z památek staročeských, co stářím, významem nebo formou je důležito a ve Slovník pojato býti má; ježto pak pramenů staročeských vydáno jest věrně jenom několik málo, musil jsem a musím čerpati a vypisovati skoro všecko z rukopisů samých. 2. Po té následuje práce druhá: výpisy z pramenů jednotlivých učiněné vnáším do *slovníku lístkového,* spolu se žádoucím kusem kontextu a zevrubným udáním pramene. 3. Teprv až tento slovník lístkový bude hotov, bude mi lze přistoupiti ku práci třetí, ke *spisování* slovníku pro tisk.«

V témže listě vyložil jsem dále, co slovník staročeský obsahovati má, kolik toho úkolu bych chtěl vykonati a kolik jsem do té doby měl vykonáno; a také ten passus zde otiskuji: »Co slovník staročeský obsahovati má, samo se vyrozumívá. Má v něm zajisté býti všecka látka jazyka českého, dochovaná v památkách od doby nejstarší až do ustálení jazyka spisovného nového. Úplnosti této nebude mi lze dosíci, ale přece chci se snažiti, aby tohoto ideálního úkolu co mi možno největší část dosažena byla již Slovníkem mým; chci zejména, aby obsahoval všecku lexikální látku památek do polovice stol. XIV incl., skoro všecko ze sklonku stol. XIV a všecko důležitější z XV ano i z poč. XVI stol. Za tím účelem probral a vyčerpal jsem již velmi značný počet památek staročeských, mezi nimi i dosti objemných foliantův, a mám z toho v slovníku lístkovém sneseno a srovnáno látky za 120 archů hustého tisku*). Slovník lístkový, jsa podle způsobu nahoře naznačeného opisem z výpisků prvotních, předpokládá celkem tolikéž práce písařské, co excerpování, a vyžadoval tedy Slovník můj dosud psaní zajisté za 240 archů tiskových. Uvozuji to proto, aby bylo zjevno, kolik jen fysické práce Slovník můj dosud stál; že při tom byla i namáhavá práce duševní, není třeba připomínati« (tamt. 53 sl.).

Prof. Tomek navštívil mne brzo po tomto listě, prohlédl si práci dotud vykonanou a vyslovil se o ní velmi pochvalně; uznal, že konám práci velikou »shledávaje atomy a buduje celek«, a uznání toto bylo mi zvláště milé, poněvadž pocházelo od muže, jenž shledáváním atomů a budováním celku sám se proslavil (v. tamt. 54).

Po létech přípravy počal jsem pomýšleti na vydání prací svých tiskem. Ale tu nastala veliká starost o vydavatele, zejména také o náklad na Slovník. O starosti té jsem nevěděl, když jsem ku práci přistupoval; naopak, byl jsem toho domnění, že dílo, přinášející hojnost ryzích pokladů starého jazyka českého, bude vítáno. Ale spor Rukopisový, neblahé paměti, změnil okolnosti, v povolaných kruzích českých měla velikou převahu nepřízeň ku pracím mým, ochoty k jich vydávání nebylo. Nebudu se o věci šířiti a jen stručně oznamuji, že sl. Česká Akademie cís. Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, mezitím zřízená, spolu s Českou grafickou společností Unií, nejchvalněji známou, Slovník vydati se ustanovily; sl. Akademie zejména placení honoráře vzala na sebe.

Pieta mi velí, abych na tomto místě také oznámil, že dříve, než Česká Akademie byla zřízena, zvěčnělý dvorní rada prof. Eduard Albert, známý nám všem jako jeden z nejslavnějších synů českého národa, o můj Slovník se staral a jeho vydání zaručil (r. 1889). Když pak Česká Akademie brzo potom se stala skutkem a sám p. praesident Hlávka mne vybídl, abych chystaný Slovník podal jí, souhlasil s tím také Albert, zavázal se bez mé žádosti a bez mého vědomí k značné subvenci mé Historické Mluvnici a chtěl se v případu mé smrti starati, aby Slovník z látky mnou sebrané byl dodělán a vydán. Přál si, aby Slovník vycházel s Historickou Mluvnicí zároveň; a zemřel před časem dne 26. září 1900, když tisk Slovníku se začínal**).

---

*) Měl jsem na mysli archy formátu a tisku, jako mají na př. Listy filologické. Kromě slovníku lístkového měl jsem a mám hojnou látku lexikální snesenu a srovnánu také ve skizzách Historické Mluvnice, zejména v tvarosloví ve zvláštních §§ při vzorech ohýbacích, a ve skladbě v kapitolách o spojkách, o zájmenech, o číslovkách a předložkách. Minuciósní této věci — a rovněž tak některých jiných — bych zde nepřipomínal, kdyby jisté okolnosti mne k tomu nenutily.

**) První rukopis, obsahující články A—B, dán do tisku 30. července 1900. — P. praes. Hlávka, při vybídnutí, o kterém nahoře je zmínka, pověděl mi též, že také zvěčnělý ministr Josef Jireček o vydání mého Slovníku se staral a zejména že r. 1882 n. 1883 jeho s upřímnou horlivostí pobádal, aby se o tu věc přičinil; Jireček poznal mé přípravné práce slovníkové při návštěvě o vánocích 1885 a věděl o nich dávno před tím.

Práci konečnou o Slovníku, spisování článků pořádkem abecedním, začal jsem v únoru r. 1899. Seznal jsem brzo, že je to práce mnohem obtížnější, než jsem si představoval, a že jí proto bude potřebí mnohem více času, než jsem se dotud domníval. Nebudu zde vypisovati, které to věci jsou, jež činí dílo tak obtížným a pracným; k některým jest ukázáno na jiných místech této předmluvy, a jiné pozná, kdo Slovníku s pováženim bude užívati. K tomu přidružila se okolnost jiná, rovněž sem hledící. Choval jsem totiž naději, že mi bude možno, vybírati jenom některou, vzácnější a důležitější část sebraných dokladů, a ostatek, mnohdy snad většinu, pomíjeti. Bylo by to možno, ale poznal jsem, že by tím věc trpěla újmu; doklady, které jsem vyřazoval a míjeti chtěl, jevily mi při novém prohlížení namnoze nové vlastnosti, pro které jsem je přijímal zase, a tím způsobem vracelo se mi jich více než polovička a rozsah jednotlivých článků vypadal větší, nežli jsem předvídal. Následek toho všeho a ještě některých jiných, zevních příčin jest, že můj Slovník jen zvolna pokračuje.

Jest ukončen jeho díl první, parallelní s prvním dílem Slovníku Jungmannova. Podle této parallely mohly by býti díly takové ještě čtyři; ale v literách dálejších, zejména v N-, O-, P-, S-, U-, V-, Z-, jsou velmi četné složeniny s předponami předložkovými, zvláště slovesné, které u Jungmanna mají fraseologii hojnou, kdežto látky staročeské je tu pro slovník mnohem méně. Tím a jinou oekonomií bude lze v dálejšku ušetřiti tolik, že rozsah Slovníku bude značně menší, než parallela s Jungmannem nyní ukazuje.

Dále několik slov **o článcích** tohoto Slovníku, jak jsou sestaveny atd.

Slovo záhlavní a tvary k němu hledící uvozují se v tom znění, jaké měly okolo r. 1300. Výrazy o dvou a více slovích jsou obyčejně pod záhlavím slova hlavního; na př. *božie dřěvce* v. *dřěvce, smiech kým pobíjěti* a *smiech kým válcti* v. *smiech* atp.

Při jménech podstatných udává se genitiv a grammatický rod; při slovesích 1. a 2. os. praes. a jaká jsou podle děje, zdali dokonavá (perfektivní) či nedokonavá (imperfektivní); při slovích pak jiných udáváno, jakého jsou grammatického druhu.

Pak následuje význam, vyslovený střídným výrazem novočeským, když znění staročeské od novočeského se odchyluje; nebo novočeskou parafrasí; nebo slovem latinským; nebo tlumočením německým; a mnohdy dvojím nebo trojím z těchto způsobů. Někdy rozumí se význam z výkladu grammatického; tak zejména při zřetelných odvozeninách, jako jsou deminutiva, mnohá adjektiva atd. Tlumočení německé je namnoze podle Jungmanna. Místo něho měl jsem s počátku latinské, ale ustoupil jsem od něho, když jsem seznal, že ho nelze prováděti veskrze; v překladech z latiny je příslušný význam latinský udáván při dokladech.

Etymologie naznačena jest při slovích základních uvedením střídných slov nebo základů praslovanských, nebo staroslověnských (starobulh., z Mikl.), nebo slovanských jiných; jenom někdy podávám etymologické výklady hlubší, za meze slovanské sahající. Tyto jako pravidlo nepatří do slovníku staročeského, vůbec ne do slovníku slovanského jazyka jednotlivého, nýbrž do slovníku všeslovanského nebo praslovanského (nebo snad do staroslověnského, v zastoupení praslovanského). Původ slov odvozených dílem krátce se vykládá, dílem je zřejmý bez výkladu. Slova přejatá vykládají se uvedením příslušných výrazů cizích, ze kterých vznikla; výrazy staroněmecké, které se tu nejčastěji vyskytují, jsou — není-li udán pramen jiný — z Kluge a Lexera.

V dokladech psáno slovo, o které jde, zpravidla tak, jak se čte v pramenu samém; ostatek dokladu bývá podán v transkripci, která vlastnosti originálu co nejvíce šetří, a někdy podána i zde forma netranskribovaná. Doklad cele transkribovaný vyskytuje se velmi zřídka a jenom v příkladech, kde transkripce nemůže podávati znění jiného,

než originál. Kde je v dokladě něco v závorkách, je to podáno pro doplnění nebo objasnění smyslu.

Pramen, z něhož který doklad je vzat, jest udán příslušným zkratkem a jenom zřídka plnějším svým titulem. Vysvětlení zkratků následuje zde dále. Číslice při zkratku udává místo (stránku, kapitolu, verš), kde v pramenu svém doklad se nalézá. Někdy bývá tu ještě číslice další v závorkách, udávající, čte-li se doklad na tom místě 2krát či snad i vícekrát.

Při některých dokladech bývá novočeský překlad, nebo výklad, nebo vysvětlení jiné, jak se mi toho kdy zdálo potřebí.

Každý článek delší má své rozvržení podle významů, jež slovo záhlavní má v různých dobách a v různých rčeních. Nepravím, že bych byl vždycky nalezl rozvržení správné anebo že bych je byl vždy provedl správně. V odstínech významových obyčejně nejsou skoky, nýbrž přechody nenáhlé a rozdíly jemné, jako mezi barvami duhovými; tyto přechody a rozdíly vidí se v rozvitých dokladech konkretních; a tyto je třeba podle toho tříditi a řaditi. To platí o článcích delších vůbec; zvláště pak o těch, které jsou povahy syntaktické. Doklady jsou druhdy hojné, aby ukazovaly jednak rozmanitost významovou a fraseologickou, jednak také změny slova na stránce hláskové a tvarové. Na konci článků delších bývá někdy snůška dokladů, pro které v článku samém podle rozvržení pro něj přijatého místa nebylo a které přece z té neb oné příčiny zasluhují, aby byly zaznamenány.

Mezi prameny, ze kterých pro tento Slovník čerpáno, jsou také mnohé slovníky z doby staročeské. Je třeba připomenouti, že s doklady odtud branými bývá mnoho nesnází. Jsou mezi nimi slova namnoze již v době staré málo známá, nebo slova strojená a ve skutečnosti nebývalá; opisovatelé slovům takovým druhdy dostatečně nerozuměli a zatemnili v nich mnoho chybami opisovačskými. To platí také o významích latinských, kterými se slova česká v těchto slovnících překládají; bývají rovněž znetvořeny. Mnohdy pak jsou takové, že jim v žádném slovníku výkladu nalézti nelze; na př. u Du Cange nalézal jsem slov, kterých jsem hledal, sotva z desíti jedno, u Diefenbacha nemnoho více, slovní zásoba latiny střední a pozdní byla patrně značně jiná v krajích českých, než v zemích odtud na západ. Slova česká těchto slovníků stč., kterým jsem objasnění nalézti nemohl, dílem jsem pomíjel, dílem otazníkem v závorkách poznamenával; slova pak latinská, jejichž významu jsem se nedohledal, značil jsem hvězdičkou.

Jmen vlastních podává Slovník dosti mnoho, ale přece jen nepatrnou část proti tomu množství, které by se shledati dalo. Chtěl jsem k nim vůbec nehleděti; ale tu stránka hlásková nebo tvarová, tu významová atd. žádaly za povšimnutí, a proto rozhodl jsem se, zpracovati aspoň tu látku sem hledící, kterou mám při ruce. Je v ní drahně dokladů poučných se stránek právě jmenovaných, a nejeden důležitý také jinak pro vývoj jazyka českého; na př. pro obyčejné nč. adjekt. ***hezký*** nemám dokladu z doby staré, ale přece je bývalost jeho v době ok. r. 1400 dokázána příjmením *Hezký*. — Z vlastních jmen cizích uvozuji jenom taková, která mají tvar zčeštěný anebo z nějaké příčiny jsou důležita.

Můj Slovník má ovšem také **chyby a nedostatky**, a bezpochyby dosti mnohé. Pokud je poznávám, píši zároveň potřebné opravy a doplňky, které na konci Slovníka mají býti vytištěny. Některé z nich, k dílu tomuto patřící, oznamuji krátce již zde. Jest vynechati článek ***angličský***, v. ***engličský***; — jest přidati čl. *blahoslavný:* v ústavném pokoji i blahoflawnem Kat. v. 3419; — *bráč*, -č, masc.: lapáci, dráči, bráči HusE. 2, 314; — vynechati čl. ***bratřiti sě***; — přidati ***broc***, -ě, stsl. ***brošlь*** masc. purpura, z ***brot-***: brocz

morella RVodň. 41c (morellus = subfuscus), brocz marcella m. morella t. 41a; — k *bubník* přidati: srov. hluž. bubnik Trommelschläger Pfuhl, Wtb.; — k *bylý:* bylé i nebylé mluviti = jisté i nejisté Rosa (Věstn. ČAkad. 1902, 164); — k *deryždie:* srov. *dřěščie;* — k *dojiti* přidati = *kojiti, krmiti:* budú-li (hřiešní, pochlebníci) tě dojiti, to jest jako dojka dietě, tak oni tě pochlebenstvím krmiti HusE. 1, 260, srov. *dojka* nutrix; — k *druhý* = *jiný* přidati = *některÿ,* plur. *druzí* = *někteří:* mnějí druzí lidé HusE. 3, 221; nebožátka druzí mnie, by bylo s bohem jako s krčmářkú t. 2, 106; ale druzí (kněží) mají za bláznovstvie, aby ženy dobré je trestaly t. 2, 136; že sú sě všichni (Kostničtí) pohoršili tiem sborem a plvali sú druzí, vidúce ohavné věci t. 3, 287; — k *dvořiti* přidati *dvořiti sě:* an ť sě dwoři Baw. 217; — v čl. *hřbilet* m. *kámen nějaký* má býti *kámen hrobní.*

Při práci o Slovníku, zejména při sbírání látky pro slovník lístkový a při vydávání tohoto dílu, požíval jsem několikeré účinné **podpory a pomoci**; podpory zejména od slavné Král. české společnosti nauk, a zvláště od vys. c. k. ministerstva kultu a vyučování, — a pomoci od mnohých členů semináře pro filologii slovanskou, kteří mi poskytli velmi mnoho staročeských excerpt, většinou pečlivě vybraných. Za to za všecko vzdávám náležité uctivé a upřímné díky.

Rovněž tak děkuji sl. České Akademii a ct. grafické společnosti Unii, že Slovník vydati se uvolily a že vydání je technicky tak pečlivé a dokonalé.

Na konec pak připomínám, že pp. kust. Jos. Truhlář, prof. Č. Zíbrt a j. mi byli ochotně nápomocni, když při dokladech nedosti zřetelných nebo pochybných bývalo třeba opětně nahlížeti do pramenů, a že prof. Karel Černý čítal se mnou obtížnou korrekturu první, prof. Vojt. Hulík pak druhou; a také za tuto laskavou pomoc upřímně děkuji.

Na Chvojně, v srpnu 1903.

J. Gebauer.

Vysvětlení zkratkův.

Zkratky v tomto Slovníku znamenají dílem texty, ze kterých jsou doklady vzaty, dílem spisy a pomůcky theoretické, dílem pak jsou pro ušetření místa. Některým rozumí čtenář bez výkladu, jiným však třeba vysvětlení, která zde následují.

Texty, ze kterých doklady jsou brány, jsou dílem texty v starých rukopisích dochované, dílem texty brzo po složení svém tištěné. U těchto udávám rok tisku; u textů pak rukopisných pověděno, kde se rukopis chová (mnohdy bývá v závorkách jeho knihovní signatura), ze které je doby*), a po případě také kde jest od vydavatele pozdějšího otištěn. Z textů některých, zejména z pozdních, bývá dokladů jenom několik málo; ale i pro ty je třeba zkratků a těm zase vysvětlení.

Vysvětlení zkratků zde následující jsou stručná; některé výklady a zprávy zevrubnější, které sem hledí, viz ve třech seznamech v Listech filol. 1884 str. 248—261, 1887 str. 361—366 a 1892 str. 452—475 (k tomu vyjdou ještě doplňky v seznamu čtvrtém).

ABoh. = české přípisky v zápisníku Alberta Bohema, rkp. knih. Mnichovské z pol. XIII st., otišť. v ČČMus. 1879, 581 sl.

Adam. = život Adamův, rkp. ČMus. (sign. 3 F. 22, týž co *Mart.*), z 1. pol. st XV. — **AdamKap.** = veršovaný zlomek o Adamovi a Evě, rkp. knih. kapitulní v Pr. (sign. D. 115), z 1. pol. XIV, otišť. v ČČMus. 1884, 245 sl.

Admont. neb **AdmontA.** = dva zlomky stč. písní v rkp. kláštera Admontského, ze 3. čtvrti XIV, otišť. v List. filol. 1882, 147 sl. — **AdmontB.** = jiné dva kusy české v rkp. téhož kláštera, XIV stol., otišť. v List. filol. 1888, 37 sl.

Aelt. Denkm. = Die ältesten Denkmäler der böhm. Sprache, von Šafařík u. Palacký 1840.

Aesop v. *Ezop.*

Akta konsist. = Soudní akta konsistoře pražské, z let 1373—1379 a 1380—1387; z rkpp. kapit. v Pr. vydal F. Tadra v Hist. arch. ČAkad. 1893 sl.

Alb. n. **AlbA.** = Ráj dušě, z lat. spisu Alberta Velikého, rkp. knih. univ. v Pr. (XVII. A. 19.), opis z r. 1383 (má chyby opisovačské: huflycz by 29ᵇ m. húsličky a j.; vročení 1383 připsáno na str. 107ᵃ rukou jinou); — jiné varianty téhož textu jsou **AlbB.** = jiný rkp. téže knihovny (XVII. F. 10), XV st., — **AlbC.** = opět jiný v téže knih. (XVII. D. 32), ze skl. XIV, — **AlbK.** = v rkp. *Kruml.* (v. t.), — a **AlbM.** = rkp. v ČMus. (I. C. 8), z konce XIV stol.

Alch. Ant. = Alchimie Antonia z Florencie, rkp. ČMus. (23. B. 28, nové V. H.

*) Údaje, ze které doby který rukopis jest, jsou z odhadů dílem posuzovatelů starších, mezi nimi zejména vydavatelů příslušných textů, dílem z odhadů znalců, kterých jsem se tázal. Proti některým z údajů těch vyskytly se časem jiné, poněkud odchylné; pro příklad v. Athen. VI. (1888), 19 poznam.

21), z r. 1457 (se známkami nářečí moravského). Odtud vydal Ot. Zachar: *Mistra Antonia z Florencie Cesta spravedlivá v alchymii,* v Pr. 1899.

Alx. = Alexandreida; — a to **AlxB.** = zlomek její Budějovický, 2 listy nesouvislé, na každé straně po 2 sloupcích, všeho 342 verše; ze XIV stol.; — **AlxBM.** = zlomek Budějovický, nyní Musejní, 2 listy souvislé, na každé straně po 2 sloupcích, všeho 346 veršů; ze XIV stol.; — **AlxH.** = zlomek Jindřicho-Hradecký, 3 listy nesouvislé, na každé straně po 2 sloupcích, všeho 493 verše; v ČMus., z doby ok. r. 1300 (t. j. ze skl. XIII nebo zač. XIV st., podle několika odhadů různých); — **AlxM.** = zlomek Musejní, 2 listy nesouvislé, k tomu mezerovité, na každé straně po 2 sloupcích, všeho 124 verše, v ČMus.; ze XIV stol.; — **AlxŠ.** = zlomek Šafaříkův, 2 listy souvislé, na každé straně po 2 sloupcích; sloupce však jsou ořezáním mezerovité, všeho 118 veršů, a mnoho setřeno a nečitelno; v ČMus, ze XIV stol.; — **AlxV.** = zlomek svato-Vítský, obsahuje značnou část básně od začátku, v souvislých vv. 1 až 2460; v knih. kapit. u sv. Víta v Pr., z doby ok. r. 1400 (ze skl. XIV nebo zač. XV stol., podle několika odhadů různých); — **AlxVíd.** = zlomek Vídenský, 2 listy souvislé, na každé straně po 2 sloupcích, sloupce však jsou ořezáním mezerovité; mají všeho 109 veršů, shodných s AlxV. 2044—2061, 2083—2100, 2132—2140, 2162—2179, 2201—2218 a 2318—2335 a citovaných týmiž čísly, jako mají v AlxV.; ve dvorní knih. ve Vídni, z 1. pol. XIV. — Zlomek AlxVíd. otiskl F. Menčík v ČČMus. 1889, 371—373, zlomky ostatní Ad. Patera v knize *Zbytky rýmovaných Alexandreid stč.,* vydali M. Hattala a Ad. Patera 1881; při dokladech z *Alx V.* a *Alx Víd.* udávám verše, při jiných sloupce a verše.

Alxp. = povídka o Alexandrovi (prosa, ze Pseudo-Kallisthena), tišť. 1513.

Anon. = Anonymus latino-bohemicus, slovníček v rkp. knih. univ. v Pr. (VIII. G. 34), XV stol.

Ans. = rozmluvy sv. Anselma s p. Marií; — a to **AnsJist.** = zlomek Jistebnický, z 1. čtvrti XIV st., otišť. v ČČMus. 1890, 191; — **AnsKap.** nebo jen **Ans.** = zlomek Kapitulní, z poč. XIV st., otišť. v ČČMus. 1880, 347—353; — **Ans. Mus.** = zlomek Musejní, ze XIV stol., otišť. v ČČMus. 1900, 508—511, viz *Zlom. Mus.;* — **AnsOp.** = zlomky Opatovické, ze 3. čtvrti XIV st., otišť. v ČČMus. 1890, 195—202; — **AnsW.** = zlomky Wiesenberské, z 2. čtvrti XIV st., otišť. v ČČMus. 1890, 188—190.

Ap. = zlomky legendy o apoštolích, z doby ok. r. 1300; — a to **ApD.** = zlomek Dobrovského (Durichův), 4 sloupce (a-d), otišť. v Listech filol. 1879, 140—142; — **ApP.** = zlomek Paterův, 11 proužků, otišť. v ČČMus. 1901, 50—54; — **ApŠ.** = zlomek Šafaříkův, otišť. v jeho Sebraných Spisech III. 330—334.

ApatFr. = *LékFr.,* v. t.

Apoll. = Apollonius, král Tyrský, v rkp. ČMus. (4. D. 4, na str. 128[a] až 152[b]), z doby mezi r. 1459 a 1463.

ArchČ. = Archiv Český; — **Arch. Třeb.** = kníž. archiv v Třeboni (při paběrcích z rkp. C. n° 6, XV stol., vybraných p. A. Krejčíkem).

As. n. **Asen.** = Aseneth, v rkp. ČMus. (23. B. 29), z r. 1470, otišť. v ČČMus. 1862, 66—76.

Athen. = Athenaeum 1884—1893, red. T. Masaryk, pak Jos. Kaizl.

Aug. = rkp. knih. univ. Pr. (XVII. F. 21), z r. 1398; obsahuje: 1. Rozmlouvání duše se svědomím, 2. Manuale sv. Augustina a 3. Soliloquia sv. Augustina. Viz též *Orloj.*

Barl. = Barlaam, tišť. v Pr. 1593; cit. knihu a kapitolu. — **BarlA.** = téhož textu rkp. knih. univ. Pr. (XVII. B. 6, na str. 174[a] až 233[b]), z r. 1470, — a **BarlB.** = týž text v jiném rkpe téže knihovny (XI. D. 3., l. 71 a násl.), z r. 1469.

BartD. = Fr. Bartoš, Dialektologie moravská I (1886), II (1895); při dokladech odtud bývá v závorkách i nářečí, z něhož je příklad podán.

Baw. = rkp. v knih. hrab. Baworowského ve Lvově, se známkami nář. moravského, z r. 1472; jest opis, jak svědčí mnohé chyby opisovačské (na př. samému stiestiemu m. šestému 276 a j.); většina otištěna od Brücknera v Jag. Arch. 11, 81 sl., část první (Bruncvík, na l. 1ª až 15ᵇ) v Polívkově rozpravě Kronika o Bruncviku v literatuře ruské 1892 (str. 752-761); otisk Brücknerův udává stránky, Polívkův listy rkpu.

Bech. = J. Bechynky spisy (1541—77), z Jg. rozpravy v Rozboru 177 sl.

Bel. = Belial, rkp. ČMus. (3. F. 22), z 1. pol. XV.

Běl. = listiny a zápisy Bělské z let 1345—1708, vyd. Jos. Kalousek 1889.

Ben. = bible Benátská z r. 1506.

Beneš. Gramm. = Mat. Benešovského Grammatika, v Pr. 1577.

Berna = Berna regalis, v témž rkp. co ODub., z 1. pol. XV.

Bibl. = biblický zlomek; — a to **BiblA.** = zlomek (část Exodu) z 2. pol. st. XV, otišť. v List. filol. 1880, 129 sl.; — **BiblB.** = zl. (část evang. Mark.) ze skl. st. XIV, otišť. t. 1891, 92 sl.; — **BiblC.** = zl. (část Soudc.) z XV st., otišť. t. 1891, 355 sl.; — **BiblD.** = zl. (část Paralip.) z XV st., otišť. t. 1891, 345 sl.; — **BiblE.** = zl. (část Gen.) ze XIV st., otišť. t. 1879, 48 sl.; — **BiblF.** = zl. (část Gen.) z l. 1360—1380, otišť. v ČČMus. 1890, 452 sl.; téhož kodexu zlomek jiný (obs. Numeri 21 a 22, mezerovitě), otišť. tamt. 1895, 298—301; — **BiblFrimb.** = zl. Frimberský (část Luk.), XIV st., otišť. t. 1881, 496 sl.; — **BiblG.** = zl. (část 1. Mach.), XV st., otišť. v List. fil. 1893, 320 sl.; — **BiblH.** = zl. v ČMus., z l. 1360—1390 (obs. Gen. 10, 16 až 11, 21, text shodný s *Ol.*), otišť. v ČMFil. 1895, 336—338; — **BiblJ.** = glossy a částečný překlad biblický v lat. kodexu stud. knih. Olom. (II. E. 18), část α) ze XIV stol., β) z doby ok. r. 1400, γ) z 1. pol. XV, se známkami nářečí východního; otišť. v List. filol. 1896, 77 sl.; — **BiblK.** = zl. v knih. univ. v Pr. (na posledním listě rkpu XI. D. 6, konec proroctví Sofon. a zač. Hagg.), z 1. pol. XV st., otišť. v List. filol. 1895, 195—197; — **BiblL.** = zl. v ČMus., dva listy perg., ze skl. stol. XIV (obs. Gen. 38, 24 až 40, 20 a 44, 10 až 45, 22), otišť. ve VěstČAkad. 1902, 314 sl.; — **BiblM.** = zl. v ČMus. (obs. část epišt. sv. Pavla k Řím.), z 1. pol. XIV stol., otišť. ve VěstČAkad. 1902, 317 sl.

Bible 1857 = bible česká, vyd. v Pr. 1857.

Blah. = Jana Blahoslava Grammatika česká, dokonaná 1571; vyd. Hradil a J. Jireček 1857.

Blázn. = Chvála bláznovství, z Erasma Rotterdamského přeložil Řehoř Hrubý z Jelení, rkp. v knih. univ. Pr. (XVII. D. 38), z r. 1513.

Boh. = Bohemarius maior, slovník a dialogy, v rkp. knih. kapit. v Pr. (O. LIX), zdá se, že z r. 1379; otisk v Hankově Zbírce (25—33 *slovník*, 337—355 *dialogy*); — **BohF.** nebo **BohFl.** = z téhož rkpu slovník otištěný v L. fil. 1892, 382 sl. (při dokladech z *BohFl.* udávány dílem verše 1—889, dílem řádky v závorkách, vše jako v otisku).

Boh. m. nebo **Boh. min.** = Bohemarius minor, slovníček v rkp. knih. univ. v Pr. (VIII. G. 29), ze XIV st., otišť. v List. filol. 1894, 366 sl.

BojDuch. = zlomek traktátu sv. Bernarda o boji duchovním, z poč. XV st., ve dvor. knih. ve Vídni, otišť. v ČČMus. 1896, 118—119.

Br. = bible bratrská (Kralická) šestidílná 1579—1593, jednodílná 1596; — **BrNZák.** = téže bible Nový Zákon.

BrandlGloss. = V. Brandl, Glossarium 1876.

Břevn. XIII. = jména benediktinů Břevnovských na poč. XIII stol. (1217—1236), v rkp. knih. Mnich. (č. 23358), otišť. v ČČMus. 1885, 269.

Břez. = V. Březana Život Vil. z Rožmberka, psaný 1609, vyd. 1847.

BřezSnář. = Vavř. z Březové Snář, rkp. v zemsk. archivu v Brně (předtím ve Štokholmě), z r. 1471.

Brig. = Zjevení sv. Brigidy, rkp. knih. univ. v Pr. (XVII. C. 21), opis z poč. XV; — **BrigF.** = téhož vzdělání jiné, v rkp. téže knih. (XVII. F. 1), XV stol. (vročení na konci 1453); — **BrigPetr.** = téhož rkp. v Petrohradě z r. 1419, exc. ve *FlKn.*

Brikc. = Brikcí z Zlicka, Práva městská, z r. 1536, vyd. J. a H. Jireček 1880.

Brit. = glossy české v lat. slovníku Viléma Brita, v rkp. dvor. knih. Víd. (č. 3346), z doby ok. r. 1400, otišť. v časop. Komenský 1883, 611 sl. Glossy se namnoze shodují s MVerb.

Brugm. = K. Brugmann, Grundriss der vergl. Grammatik der indogerm. Sprachen, I. Band (Lautlehre) 1886, II. (Wortbildungslehre) 1889—92, III. 1893 (Syntax, od B. Delbrücka).

bulh. = bulharský, bulharština.

BrücknApokr. = Alex. Brückner, Apokryfy średnowieczne, z doby ok. r. 1500, v Rozpraw. Akad. (odděl. filol.) v Krakově XIII, 330 sl.; — **BrücknDrob.** = téhož Drobne zabytki polszczyzny średniowiecznej t. XXV, 206 sl. a XXXIII, 120 sl.; — **BrücknGloss.** = téhož Średniowieczna poezya łacińska v Polsce, s glossami stpol., t. VIII, 311 sl.

Bydg. = Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy, z rkp. 1532 vyd. Bol. Erzepki (v Pozn. 1900).

Cant. Záv. = Cantio Zavišonis, — a to **Cant. Záv. Mnich.** = zlom. Mnichovský ze XIV stol., otišť. v ČČMus. 1885, 111, — a **Cant. Záv. Třeb.** = píseň celá v rkp. arch. Třeboňského (A. 4), XV st., otišť. ve Feif. LL, 676 sl.

Card. v. *List. Card.*

Cath. = Catholicon latino-teutonico-bohemicum, rkp. v Brně, XV stol., otišť. částečně v Hankově Zbírce str. 174—179, při dokladech znamená *Cath. rkp.* = rukopis, *Cath.* = otisk Hankův.

CatoP. = Catonova Disticha s glossami českými, rkp. v Petrohradě, XV st., otišť. částečně v Jag. Arch. XIV, 19 sl.

Cis. = *Cisiojanus;* — a to **CisMn.** nebo **CisMnich.** = Cisiojan Mnichovský, rkp. král. knih. v Mnich., z 2. pol. XIII, otišť. v ČČMus. 1853, 417; — **CisMus.** = Cisiojan Musejní, ze skl. XIV, otišť. v Rozboru (1841) 187 sl.; — **CisPr.** = Cisiojan Pražský, v knih. městského musea v Praze, z doby ok. r. 1300, velice shodný s *CisMn.;* otišť. v List. filol. 1901, 365; — **Cis. 1444** = Cisiojan z r. 1444, otišť. v Rozboru (1841), 190 sl.; — **Cis. 1520** a **Cis. 1614** = Cisiojany z r. 1520 a 1614, otišť. v ČČMus. 1853, 423 a 428.

Comest. = Petra Comestora Historia scholastica; — a to **ComestA.** nebo jen **Comest.** = text v rkp. knih. univ. v Pr. (XVII. D. 18), ze 3. čtvrti st. XV; — **ComestC.** nebo **ComestCerr.** = text v rkp. z pozůstalosti Cerroniho v zemsk. arch. v Brně, z r. 1404.

Confirm. = Libri confirmationum, I—X, z let 1354 až 1436, vyd. F. Tingl a Jos. Emler (1865—1889).

Cosm. v. *Kosm.*

č. = *český, čeština;* někdy = *číslo.*

ČAkad. = publikace České Akademie cís. Františka Josefa.

ČČMus. = Časopis Musea království Českého 1827 sl.

ČE. = *EvZimn.,* v. t.

Černý Nem. = mistra Jana Černého spis o Morních nemocech, v Prostěj. 1556.

ČEvang. = *EvZimn.,* v. t.

ČMF. n. **ČMfil.** = České museum filologické.

ČMus. = České Museum.

Čtv. = Čtverohranáč, rkp. knih. univ. Pr. (XVII. E. 12), z XV st.

Dač. nebo **Dač. Pam.** = Mik. Dačický z Heslova (zemř. 1626), Paměti, vyd. A. Rezek 1878; — **Dač. Prostopr.** = téhož Prostopravda, rkp. ČMus. (5. E. 38).

Dal. = kronika t. zv. Dalimila; — a to **DalC.** = rkp. Cambridgeský, XIV stol.; jeho opis od A. H. Wratislawa jest v ČMus.; otisk od V. Mourka 1892 v ČAkad.; — **DalH.** = zlomek Hanušův, z 1. pol. XIV st., otištěn při DalJ. str. 275 sl.; — **DalHr.** = zlomek Hradecký, z 1. pol. XIV st., ot. tamt.; — **DalJ.** = vydání J. Jirečkovo

v Pramenech dějin českých 1878, s variantami různých textů; — **DalKK.** = téže kroniky zlomky k sobě patřící Křižovnický a Klementinský z 2. pol. XIV, otišť. v List. filol. 1891 str. 100 sl. a 344 sl.; — **DalStrah.** = rkp. Strahovský (kap. 1—15), XV st. — Při dokladech z *DalJ.* bývá udáno, ze kterého jsou rukopisu, na př. V (= z rkp. Vídensk.), Z (= z rkp. Zebererova) atd.; někdy za to psáno krátce DalV., DalZ. atd. Seznam rkpů sem hledících je v DalJ. na str. 302.

DC. = Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis, Parisiis 1840—1850.

DesK. = začátek stč. Desatera, v knih. univ. Pr. (XVII. E. 8), ze skl. XIV stol., otišť. v ČČMus. 1893, 246 sl.

DeskDE. = Reliquiae tabularum terrae, vyd. Dvorský a Emler 1868; listiny z let 1318 až 1325.

Dět. Jež. = veršované zlomky o dětství Ježíšovu, z 1. pol. XIV, otišť. v ČČMus. 1885 str. 118—123 a 1889 str. 455—459.

dial. = dialektický.

Diefb. n. **Diefenb.** = Lorenz Diefenbach, Mittellat.-hochdeutsch-böhmisches Wörterbuch, z r. 1470, vyd. 1846 (a 1857 s tit. latinským); — **Diefb. Gloss.** = téhož Glossarium lat.-germ. mediae et infimae aetatis (1857); — **Diefb. Nov. Gloss.** = téhož Novum glossarium lat.-germ. mediae et infimae aetatis (1867).

Div. Vít. = zlomky her divadelních, v knih. kap. u sv. Víta v Pr., dva listy nesouvislé (s kusy *A, B, C, D*) kodexu kdysi téhož; na jednom je vročení Anno 1399; otišť. v ČČMus. 1894, 74—85.

Dobr. = Jos. Dobrovský; — **Dobr. Abh.** = jeho některá práce v Rozpravách (Abhandlungen) Král. české společnosti nauk; — **Dobr. Bibl.** = téhož Über das Alter der böhm. Bibelübersetzung 1782, v Rozpr. (Abhandl.) V, 300—322; — **DobrDrážď.** = téhož Über den ersten Text der böhm. Bibelübersetzung nach den ältesten Handschriften, besonders nach der Dresdner, tamt. 1798; — **Dobr. Gesch.** = téhož Geschichte der böhm. Sprache u. Literatur 1792, 2. vyd. (jen do r. 1526) 1818; — **Dobr. Lehrg.** = téhož Ausführliches Lehrgebäude der böhm. Sprache 1809, 2. vyd. 1819; — **DobrLitMag.** = téhož Litterarisches Magazin von Böhmen (u. Mähren) 1786—1787.

Donat = zlomek lat.-česk. Donata (grammatiky), z XV stol., otisk v List. filol. 1891, 97 sl.

Drk. = rkp. kláštera Drkolenského, z 2. pol. XIV st., otisk v ČČMus. 1888, 324—340; — **Drk. Vstúp.** = *VstúpDrk.*, v. t.

Drn. = Kniha Drnovská, vyd. Brandl 1868 (z rkp. z r. 1594).

Ev. = evangelium, evangeliář, zlomek evangelia; — a to **EvA.** = zlomek evangeliáře asi z 2. čtvrti XIV stol., dva proužky, obs. části z evangelia Mat., Mark. a Jan., otišť. v ČMFilol. I (1894), 47—48 (tu místo Mat. X má býti Mark. X); — **EvB.** = zlomek evangeliáře z doby ok. r. 1400, jeden list pap., obs. evang. Luk. 19, 1—10, otišť. v ČČMus. 1898, 158; — **EvBočk.** = zlomek evangeliáře v zemsk. arch. v Brně (ve fascikulu Bočkovu »Fragmenta«), z doby ok. r. 1400, tři listy pap. 4°, z nich dva souvislé; — **EvMus.** = zl. evang. z let 1350—1370, viz *ZlomMus.*; — **EvOl.** = evangeliář Olomúcký (knih. stud. III. E. 7.), obs. evangelia, epištoly a také kusy jiné; opis, se známkami nářečí moravského, dokončený r. 1421 (tak udáno na str. 331[b]); vyd. Fr. Černý v ČAkad. 1901; — **EvPraž.** = evangeliář Pražský, kdysi Třeboňský, v. *EvTřeb.*; — **EvSeitst.** = evangeliář Seitenstettenský, v rkp. XV stol. v klášterní knihovně v Seitenstetten (v Dol. Rakousích) na listech 143[a] až 152[a], se známkami nářečí moravského; vydal tiskem Ferd. Menčík spolu s *EvVíd.* pod názvem »Dva evangelistáře« 1893 (tu položen *EvSeitst.* do skl. st. XIV); — **EvTřeb.** jinak **EvPraž.** = evangeliář Třeboňský, v rukopise chovaném kdysi u augustiniánů v Třeboni, nyní v knih. univ. Pr. (sign. XI. B. 3, l. 1—19), opis z 1. pol. XV st., otišť. v List. filol. 1897, 187 sl.; — **EvVíd.** = evangeliář

Vídenský, rkp. z 2. pol. XIV stol. v knih. dvor. ve Vídni (sign. 4733), se známkami nářečí moravského, vyd. Ferd. Menčík spolu s *EvSeitst.* pod názvem »Dva evangelistáře« 1893; — **EvZimn.** n. **ČEvang.** = »Čtenie zimnieho času«, rkp. perg. XIV stol. kdysi Neuberkův, nyní v ČMus.

Exod. = *BiblA.*, v. t.

Ezop = Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky, podle sborníku prostějovského z r. 1557 vydal Ant. Truhlář 1901 v ČAkad.

Fagif. = Reineri Fagitacetus s českými glossami, rkp. v Petrohradě, z poč. XV st.; glossy české otiskl Brückner v Jag. Arch. XIV, 13 sl.

Feif. LL. = Jul. Feifalik, Altčechische Leiche, Lieder u. Sprüche 1862 (v Sitzgsber. víd. Akad.).

FlKn. = V. Flajšhans, Knihy české v knihovnách švédských a ruských 1897.

FlPam. = téhož Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého I., v Pr. 1903.

Fontes = Fontes rerum bohemicarum. Prameny dějin českých.

Frimb. = *BiblFrimb.*, v. t.

Gal. = list s nebe poslaný do města Galatan; — a to **GalDl.** = jeho zlomek Dlabačův, z 1. třetiny XIV, otišť. v ČČMus. 1889, 445 sl.; — **GalKl.** = téhož text celý v kodexu *ML.* (v knih. univ. v Pr., sign. XVII. E. 8), ze 4. čtvrti XIV, otišť. tamt. 1889, 445 sl. (parallelně s *GalDl.*).

Gesta = Gesta Romanorum; — a to **GestaBř.** = jejich text v rkp. Březnickém, nyní v ČMus. (sign. VIII. E. 1), z r. 1443; — **GestaK.** neb **GestaKl.** (Gesta Klementinská), nebo též **GestaU.** (universitní), = jejich text v rkp. knih. univ. v Pr. (sign. XVII. F. 28), z pol. XV stol., se známkami nář. moravsk.; — **GestaM.** n. **GestaMus.** = text v rkp. ČMus. (3. F. 25), z r. 1473 (nikoli z r. 1482); — **GestaU.** = *GestaKl.*, v. t. — Vydal J. V. Novák pod názvem »Staročeská Gesta Romanorum« 1895, v ČAkad.

Gloss. = glossy; — a to **GlossA.** = české glossy v kommentované knize jeptišek svatojirských, rkp. knih. univ. v Pr. (I. F. 29), z poč. XV; zpráva o rkp. i glossách ve VěstnČAkad. 1898, 209 sl.; — **GlossB.** = glossy české v lat. rkp. knih. univ. v Pr. (sign. I. D. 18), z poč. XV, pak české přípisky na deskách téhož rukopisu; — **GlossJer.** = glossy české k pror. Jeremiášovi, v rkp. knih. kapit. v Olomouci, z 1. pol. XIII st.; otišť. v ČČMus. 1887, 119; — **GlossMat.** = glossy české v lat. kázáních bratra Matěje, řeholníka kláštera Hradišťského, z r. 1436; v zemsk. archivu v Brně, zpráva ve VěstnČAkad. IX (1900), 295 sl.; — **GlossPers.** = glossy české v lat. rkp. Persiových satir z r. 1418, v knih. klášt. u sv. Floriana u Lince, ukázky v ČMFilol. 1896, 88 sl.; — **GlossVíd.** = glossy české v lat. rkp. knih. dvorní ve Vídni (č. 526), na list. 116ª až 121ᵇ, ze XIII stol., otišť. v ČČMus. 1901, 250.

Greg. = glossy sv.-Řehořské, v rkp. knih. kapitulní v Pr., kladené do doby ok. r. 1100, otišť. v ČČMus. 1878, 545 sl. a 556—557 (srov. připomenutí k nim v Hist. Mluv. I, 117).

Griz. = Grizeldis (Walter a Grizelda), v rkp. ČMus. (4. D. 4), z doby mezi lety 1459—1463; otišť. v Polívkově spise Dvě povídky atd. 1889.

Gualth. = M. Philippi Gualtheri ab Insulis dicti de Castellione Alexandreis (pramen Alexandreidy české), vyd. Mueldener 1863.

Hád. = Ctibora Tovačovského Hádaní Pravdy a Lži 1539.

Háj. = V. Hájek, Kronika Česká 1541; — **Háj. pp.** = téhož výklad o pojití a počátku národa českého, položený před kronikou a nepaginovaný.

Háj. herb. = Tad. Hájka Herbář 1562 (předmluva má listy označovány číslicemi římskými).

Háj. Šim. = Šimona Hájka Tabula de proprietate participiorum 1547, z částečného otisku v učit. kalend. Sborníku 1859, 202—205.

Har. = Kryštofa Haranta z Polžic Putování neb cesta do sv. země, v Pr. 1608

(2 díly); — **Har. Erb.** = totéž, vyd. K. J. Erben 1854—55.

Hebr. = staročeské glossy X—XIII stol., z textů hebrejských přepsal a vyložil dr. M. Grünwald, ve Věstníku Č. Akademie 1893, 343 sl. (Gloss těchto nemohl jsem užíti z příčin vyložených na svém místě v Hist. Mluv. I, 672—673.)

HerbKřišť. = české názvy v lat. (abecedním) herbáři Křišťana z Prachatic; rkp. z r. 1416 v zemsk. archivu mor., otišť. ve VěstnČAkad. IX (1900), 246—248.

Hilar. nebo **HilRožmb.** = Hilaria Litoměřického traktát k panu Janovi z Rosenberka (proti Jiří Poděbradskému); rkp. knih. univ. Pr. (XVII. F. 32), z r. 1467, vyd. Zd. Tobolka 1898 v ČAkad.

Hist. Mluv. = má Historická Mluvnice jazyka českého; I. (1894), Hláskosloví; III. Tvarosloví: 1. (1896) Skloňování, 2. (1898) Časování.

Hlah. = česká bible hlaholská z r. 1416; zachován jí jen jeden díl (II.), v knih. univ. Pr. (sign. XVII. A. 1); je hlaholský přepis, jejž písař Chorvat učinil z textu českého, psaného latinkou. Srov. Hist. Mluv. III, 1. str. 618—619.

Hlah. vid. = Vidění sv. Mikuláše, psané hlaholsky; 1 list v ČMus., ze skl. XIV st.; otišť. v ČČMus. 1897, 538—540.

Hlah. zlom. = stsl. zlomky hlaholské; mezi nimi jsou dvoje s bohemismy: **praž.** = pražské, z XI—XII stol., vyd. Šafařík 1887, a **kyj.** = kyjevské, z XI stol., vydal posledně Jagić ve svém spise Glagolitica 1890.

Hod. = rkp. knih. univ. Pr. (XVII. A. 8), z poč. XV; obsahuje na prvním místě Hodiny sv. Maře, pak jiné Hodiny atd., a na konci Spor duše s tělem.

Hom. = homiliář; — **HomKlem.** = hom. Klementinský, 2 listy 4°, z pol. XV, otišť. v Listech filol. 1887, 262 sl.; — **HomMak.** = hom. makaronský (lat. a český, míchaně); rkp. v knih. univ. Pr. (sign. XI. F. 3), ze skl. stol. XV (na listě 179ᵇ je narážka toho smyslu, že od smrti Rokycanovy, † 1471, uplynulo již několik let); — **HomOp.** = hom. Opatovický v kn. univ. Pr. (III. F. 6) se stčesk. glossami z 2. pol. XIII st., otišť. v ČČMus. 1880, 114 sl. a ve FlPam. 114.

Hoř. = *Hořov.*, v. t.

Hořek. = Hořekování Spravedlnosti královny všech ctností, od Konáče z Hodíšťkova, v. Pr. 1547.

Hořov. n. **Hoř.** = excerpta z knih archivních atd. Hořovických, XV—XVIII st. (vyčteny jsou tyto prameny v Listech filol. 1892, 458).

Hosp. = starožitná píseň »Hospodine pomiluj ny«, otištěná v Dobr. Gesch.[2] 77 z rkp. kn. un. Pr. (Y. I. 3. 83), ze skl. XIV stol., a ve FlPam. 42 z rkp. *Modl.*

Hrad. = rkp. Hradecký, z 1. pol. XIV, podle novějšího odhadu asi z pol. XIV st.; vyd. A. Patera 1882; cit. listy rkpu (v rkp. je list druhý ztracen; ve vyd. Paterovu je nahrazen interpolací a počítán; mé doklady jsou na mnoze z doby starší, list ztracený při nich nepočítán, v mých citátech je tedy 2ᵃ to, co ve vyd. Paterovu 3ᵃ atd.).

Hrob Boží = divadelní hra toho jména, v rkp. kn. univ. Pr. (VIII. G. 29), ze skl. XIV stol., otišť. v List. filol. 1892, 55 sl.

Hrub. = rukopisný sborník Řehoře Hrubého z Jelení, z r. 1513, v knih. univ. Pr. (XVII. D. 38); v tom i *Blázn*, v. t.; — také **HrubLobk.** = Poslání a naučení Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic panu Petrovi z Rožmberka (z r. 1497), přeložené od Hrubého a otišť. v Listáři Bohusl Hasištejnského (vyd. od Jos. Truhláře 1893), je v témže sborníku; — **HrubP.** n. **HrubPetr.** = Řehoře Hrubého z Jel. překlad Petrarkových Knih proti štěstí i neštěstí, tišť. 1501.

Hug. = stč. překlad Hugových Knížek o připravení svého srdcě, v ČMus. (sign. IV. H. 29); část první (str. 1—444, s pravopisem namnoze diakritickým) z poč. XV, ostatek z poč. XVII stol.

Hus = mistr J. Hus; — **HusE.** = jeho spisy české, vyd. K. J. Erbenem (tři díly); — **HusHř.** = jeho traktát O sedmi smrtedl-

ných hřiešiech n. Zrcadlo člověčieho spasenie, v rkp. *Kruml.,* z doby nedávné před r. 1418, otišť. v Listech filol. 1896, str. 61 sl.; — **HusKázA.** = Husova kázání latinská s glossami českými, v rkp. knih. univ. Pr. (I. E. 45), z 1. pol. XV; — **HusKázB.** = kázání taková jiná, v téže knihovně (sign. V. C. 4), z 1. pol. XV st.; — **HusKázC.** = kázání taková opět jiná, v téže knihovně (sign. XI. D. 9), z r. 1415; — **HusKázD.** = kázání taková opět jiná, v téže knihovně (sign. III. B. 20), z 1. pol. XV; — **HusOrth.** = jeho traktát o české orthografii, ot. ve Slavische Bibliothek II. 175 sl.; — **HusPost.** = rkp. ČMus. (2. D. 18, sign. nová IV. C. 18), z r. 1414, obsahující Husovu Postillu, traktát O šesti bludiech a Dcerku; — **HusŠal.** = Husův Výklad piesniček Šalomúnových, v rkp. ČMus. z roku 1448; — **HusVíd.** = Husova kázání latinská, s přímèsky českými, v knih. dvor. ve Vídni č. 4310; přímèsky české otištěny v ČČMus. 1897 str. 78—79; text místy shodný s *LekcB.;* — **HusW.** = tři kázání, druhdy Husovi přičítaná, v rkp. klášterní knihovny ve Wilheringu (Hor. Rak.), z poč. XV, otišť. ve VěstnUčSpol. 1890, 357 sl.

Hymn. = hymnář; — a to **HymnA.** = hymnář v rkp. knih. univ. Pr. (XVII. F. 20, na l. 1ᵃ až 141ᵃ), psaný Janem z Domašína r. 1429; — **HymnB.** anebo jen **Hymn.**, = *SequC.,* v. t.; — **HymnC.** = hymnář v knih. univ. Pr. (sign. III. G. 12, na l. 1ᵃ až 48ᵃ), z XV stol.; — **HymnD.** = hymnář jiný, v téže knih (sign. X. G. 18, na l. 1ᵃ až 79ᵇ), z doby ok. r. 1400; — **HymnE.** = hymnář opět jiný, v rkp. téže knihovny (XI. E. 2), z XV stol.; — **HymnOpav.** = *SequOpav.,* v. t.

Chelč. = Petr Chelčický; — **ChelčBisk.** = *ChelčRepl.,* v. t.; — **ChelčKap.** = Chelčického drobné traktáty v rkp. knih. kapitulní v Pr. (D. 84), z 1. pol. XVI; — **ChelčP.** = *ChelčPost.,* v. t.; — **ChelčPař.** = Chelčického traktáty v rkp. národní knihovny v Paříži (v témž, kde jest i *ŠtítPař.,* v. t.), z 2. pol. XV, na l. 125ᵃ až 195ᵇ; otišť. v List. filol. 1898, 261 sl.; — **ChelčPost.** nebo také **ChelčP.** = jeho Postilla, psaná po r. 1434, tišť. v Pr. 1522 (expl. v knih. univ. Pr. 54. A. 66); — **ChelčRepl.** n. **ChelčBisk.**, **ChelčRB.** = jeho Replika proti Mikuláši biskupci Táborskému, složená ok. r. 1430 (Goll, Quellen II, 65), dochována v rkp. Olom., otišť. při *ChelčSít.* str. 411—501; — **ChelčSít.** = jeho Síť víry, tišť. 1521 (podle Jg. Lit. 1520), a odtud bez udání pramene otištěno ve vydání J. Annenkova, dokončeném V. Jagićem 1893.

Chir. n. **ChirA.** = lékařství ranné (chirurgie), rkp. knih. univ. Pr. (XVII. H. 32), z 2. pol. XV; — **ChirB.** = *LékB.,* v. t.

iter. = *iterativum* (někdy též *frequentativum*).

Jag. Arch. = Archiv für slav. Philologie 1876 sl., vyd. V. Jagić.

Jar. = cesta pana Albrechta Kostky ke králi franc. Ludvíku XI, popsaná panošem Jaroslavem asi r. 1464, otišť. v ČČMus. 1827, I. 40 sl.

Jelč. = *Poenit.,* v. t.

JelLobk. = *HrubLobk.,* v. t.

Jeron. n. **JeronKlem.** = snůška několika kusů theologických a náboženských, v rkp. knih. univ. v Pr. (XVII. E. 9), ze stol. XV; obs.: epištolu s. Euzebia o smrti s. Jeronyma l. 1ᵃ až 66ᵃ, epišt. s. Augustina o velikosti s. Jeronyma l. 66ᵇ—79ᵇ, epišt. Cyrilla Jerusalemského o diviech s. Jeronyma l. 79ᵇ—135ᵇ, knihu Tobiášovu l. 136ᵃ—150ᵇ, a čtyři kusy jiné l. 151ᵃ—191ᵃ; zpráva a ukázka v List. filol. 1894, 110 sl.; — **JeronMus.** = text jiný, O s. Jeronymovi knihy troje, v rkp. ČMus. (III. B. 8), z let asi 1365—1385, vyd. A. Patera 1903 v ČAkad.; — **JeronOl.** = *ROlB.,* v. t.; — **JeronTob.** = *Tob.,* v. t.

Jg. = Slovník Jungmannův; při tom bývá udán mnohdy i Jungmannův pramen.

Jid. nebo **JidMus.** = zlomek legendy o Jidáši, v ČMus., z poč. XIV (v textě je narážka na nedávné zavraždění Václava III. r. 1306); otišť. v List. filol. 1878 (v Příloze str. 19 sl., s opravou t. 1879, 80),

v ČČMus. 1888, 97 sl. a ve FlPam. 184 sl.; — **JidDrk.** = téže legendy zlomek Drkolenský, z téhož kodexu a téže doby jako předešlý, otišť. v ČČMus. 1888, 94 sl. a ve FlPam. 182 sl.

Jir. = Jos. Jireček; — **Jir. mor.** = jeho rozprava O zvláštnostech češtiny v starých rkpech moravských 1887 (vydáno 1888); — **Jir. Star. Zák.** = jeho Rozbor prvotního českého překladu starého zákona v ČČMus. 1864, 136 sl.; — **Jir. stmor.** = *Jir. mor.*, v. t.

Jiř. = leg. o sv. Jiří; — a to **JiřBrn.** = leg. v rkp. Brněnském, z pol. st. XIV, otišť. v ČČMus. 1887, 84 sl.; — **JiřKap.** = zlomek v knih. kapitulní v Pr., z poč. stol. XIV, ot. t. 1881, 276 sl.; — **JiřKlem.** = zl. v rkp. knih. univ. Pr. (XII. D. 12), ze skl. st. XIV, ot. t. 285; — **JiřMus.** v. *ZlomMus.*; – **JiřVrat.** = zlomek Vratislavský, nyní v ČMus., z 1. pol. XV st., otišť. v List. filol. 1878, 34 sl. a v ČČMus. 1881.

Jiř. vid. = Jiříkovo vidění v rkp. knih. un. v Pr. (XVII. E. 2), ze skl. XV stol.

Kab. = M. Kabátník, Cesta z Čech do Jeruzalema a Egypta, tišť. 1542 (?); — **KabK.** = totéž, v rkp. knih. kapitulní v Pr., asi z r. 1500, vyd. J. Prášek 1894 v ČAkad.

Kar. = Spisové Karla IV., vyd. Emler 1878 (z rozličných rkpů, většinou XV st.).

Kat. = Život sv. Kateřiny, opis z doby ok. r. 1400 (podle Dudíka Forschungen 162 sl. z XV stol.), chovaný dříve ve Štokholmě, nyní v Brně (v zemsk. archivu), vyd. Pečírka a Erben 1860 (cituji na př. Kat. v. 620 t. j. verš 620, nebo Kat. 36 t. j. stránka otisku); — **KatBrn.** = zlomek jiné leg. o sv. Kateřině, rkp. v Brně u sv. Jakuba, ze 3. čtvrti XIV st., otišť. v ČČMus. 1887, 212 sl.; — **KatPetr.** = zlomek jiný v Petrohradě, obsahem parallelní s verši 280—317 zlomku KatBrn., ze skl. XIV, otišť. v Jag. Arch. XIV, 4 sl.

KázLeg. = kázání založená na legendách, rkp. v zemsk. archivu v Brně (sign. M. VIII. 8), z r. 1453; zpráva o něm ve VěstnČAkad. 1901, str. 48 sl.

Kl. = *Kluge*, v. t.

Kladr. = bible Kladrubská, rkp. knih. univ. v Pr. (XVII. A. 29), z 2. pol. XV st.

Klem. = zlomky sborníku Klementinského, obs. básně epické světské, z 2. pol. XIV st., otišť. v ČČMus. 1893, 335 (zlomky jsou tu označeny literami *K, P, X, Y*); — **KlemV.** = začátky zpěvů vánočních, zapsané na zadním přídeštném listě rkpu lat. knih. univ. Pr. (IV. G. 8), z doby ok. r. 1400; otišť. ve VěstnČAkad. VII (1898) 660—662.

Kluge = Etymol. Wörterbuch d. deutschen Sprache, v. Friedr. Kluge, 4[té] vyd. 1889, 5[té] 1894.

Koc. = Historia církevní Eusebia příjm. Pamfila, přel. od J. Kocína, v Pr. 1594.

Kol. = excerpta z knih archivů Kolínských, městského a okresního, skl. XV až XIX stol. (vyčteny jsou tyto prameny v List. filol. 1891, 177 sl. a 1892, 460); při dokladu bývá rok, z něhož pochází.

Konáč = M. Konáče z Hodíštkova spisy 1) Hořekování Spravedlnosti (list. 1—71), 2) Judith (72–112) a 3) Hra pěkných průpovídek (l. 114—118), vyd. 1547.

KorMan. = V. Korandy Manualník, rkp. knih. univ. Pr. (XVII. F. 2), ze skl. XV, vyd. Jos. Truhlář 1888.

Koř. = Nový Zákon, naps. od Mart. Kořečka 1425, rkp. v knih. univ. Pr. (XVII. D. 30).

Kosm. = Kosmova (zemř. 1125) kronika, vyd. Emler v II. díle Pramenů dějin českých; rkpy její mají ustálená znaménka *A, 1, 2* atd.; nejstarší jsou **KosmA.** z r. 1154, **Kosm7.** ze skl. XII nebo zač. XIII, **Kosm1.**, **Kosm3.**, **Kosm4.**, **Kosm4ª** ze XIII, **Kosm2.** z l. 1340—1342, **Kosm6.** ze XIV nebo poč. XV stol.; — **Kosm. pokrač.** n. **Cosmae contin.** pokračování v kronice Kosmově, XIII—XIV stol., z vyd. 1784.

Kotík Příjm. = Naše příjmení, od Ant. Kotíka 1894.

KotMíst. = Místopisný slovník král. českého, v Pr. 1895.

Kott = Českoněm. Slovník Fr. Kotta, 1878—1893.

Kremsm. = rkp. kláštera Kremsmünsterského (N° 74, nikoli 71), z doby ok. r. 1400, obsahující také kusy české, totiž 1) několik vět z latiny přeložených na str. 31ª (z Jeronyma), 2) legendu o 10.000 rytířích a 3) několik českých gloss; obsah český otišť. v List. filol. 1889, 29 sl.

Krist. n. **KristA.** = Život Kristův, rkp. knih. univ. Pr. (XVII. A. 9), XIV stol.; — **KristB.** = částky téhož textu v jiném rkp. tamt. (XVII. D. 32), ze skl. st. XIV; — **KristTom.** = zlomek téhož textu, v knih. sv.-Tomášské, nyní v ČMus., ze skl. st. XIV, otišť. v ČČMus. 1885, 303 sl.

KřižA. = rkp. knih. křižovnické v Pr. (XXII. A. 4), z r. 1472; — **KřižB.** = rkp. jiný téže knih. (XXII. A. 16), z r. 1520.

Kruml. = rkp. Krumlovský, nyní v ČMus. (sign. III. B. 10), z 1. čtvrti XV st. (z doby před r. 1418).

Kunh. = píseň »Vítaj králu všemohúcí« v rkp. Kunhutině, nyní v knih. univ. Pr. (VII. G. 17ᵈ), z doby ok. r. 1300, otišť. v ČČMus. 1882, 103 sl. a ve FlPam. 152 sl.

Kutn. = bible Kutnohorská z r. 1489, rkp. knih. univ. Pr. (LIV. C. 2).

L. = legenda; srov. *LAl., LMar.*

Lact. = Jana Vodňanského (Aquensis) Lactifer, v Plz. 1511; cit. list. a sloupec.

LAl. = zlomek legendy o sv. Alexiovi, rkp. kdysi v arch. zemsk. v Brně, osm sloupců *(a—h,* n. *A—H),* z 1. pol. XIV, otišť. v ČČMus. 1851, I. 142 sl. a ve víd. Sitzgsber., filos. tř., 37 (1861), 420—424.

Leg. bl. An. = legenda o blah. Anežce, vyd. Jiří Plachý v Pr. 1666 z předlohy staré; z té zachovány mnohé archaismy, svědčící, že originál byl z 1. pol. XV anebo snad ze XIV stol.

LegSchwatz. = zlomek leg. o narození Páně, rkp. v knih. františk. ve Schwatzu (v Tyrolech), ze XIV stol.; otišť. v ČČMus. 1897, 246—249.

LegVít. = sbírka legend, rkp. v knih. kapitulní v Pr. (H. 12), ze 3. čtvrti XV st.; část (leg. o sv. Tomáši Canterb.) otišť. v ČMF. 1896, 180 sl.

Lék. = lékařstvie (léky) proti (11) neduhům, v rkp. knih. univ. Pr. (XI. E. 4), z doby ok. r. 1400; — **LékA.** = sbírka rozprav lékařských, rkp. knih. univ. Pr. (XVII. B. 18), z pol. XV; — **LékB.** = jiná sbírka taková, t. (XI. C. 2), z r. 1440; výňatek z toho otištěn v List. filol. 1893, 391; rozprava od I. B. Maška v ČMF. 1896 a násl.; — **LékFr., LékFrant.** neb **ApatFr.** = sbírka taková opět jiná, tamt. (XVII. D. 10), z doby ok. r. 1500; — **Lék. ran.** = Chir., v. t.

Lekc. n. **LekcA.** = lat. lekcionář v knih. univ. Pr. (I. C. 27), ze stol. XV; má porůznu české glossy, srov. VěstnČAkad. 1897, 472; — **LekcB.** = jiný text takový, tamt. (III. B. 3), z 1. pol. XV st., s glossami českými mezi řádky; text místy shodný s *Hus Výd.*

Lepíč = stč. píseň, v rkp. kn. un. Pr. (V. A. 23, na vnitřní straně desky), XV stol., otišť. v ČČMus. 1848, II. 271 sl. a j.

Let. = Staří letopisové čeští od r. 1378 do 1526, vyd. Palacký 1829.

Levšt. = Levšteinova veršovaná Svaté Mařie nebes chvála, v rkp. knih. kapitulní v Pr. (N. 17), ze skl. XIV, otišť. v ČČMus. 1884, 514—524.

Lex. n. **Lexer** = M. Lexer, Mittelhochdeutsches Wörterbuch 1872—1878.

LF. n. **Lfil.** = *Listy filol.,* v. t.

List. = list n. listina; — **List. Card.** = list, jejž psal Jan Cardinal 1417, v rkp. kn. univ. Pr. (XI. E. 3); — **ListHořov. 1647** a **ListHořov. 1651** = listiny v arch. měst. v Hořovicích z let udaných; — **ListJHrad.** = listiny Jindřichohradecké z r. 1384 a 1388, otišť. v programmu JHrad. 1886; — **ListKost.** = listina Kostelecká z r. 1417, otišť. v List. filol. 1893, 400—401; — **ListKral.** = listina Kralická, český překlad a opis z poč. XV st., otišť. t. 1893, 393—398; — **ListKrums.** = listina Krumsinská z r. 1438, opis z doby ok. r. 1600, otišť. t. 1893, 403—404; — **ListLit.** = zakládací list. Litoměřická, pořízená v XIII stol. na r. 1057, ot. v ČČMus. 1836, 323 sl. a j.; vyd. nově od Gust. Friedricha: O zakládací listině

kapituly Litoměřické, v Pr. 1901; — **List-Oleš.** = listiny Olešnické v stát. archivu ve Vratislavi, z l. 1370—1420, ot. v Jag. Arch. XII, 120—132; — **ListPořeš.** = listiny Pořešínské, v Urkunden u. Regesten des Gutes Poreschin, od J. Klimesche 1889, XIV a XV stol.; — **ListPras.** = sbírka listů posílacích (1464—1709, nejvíce z r. 1568), vyd. Prasek. 1893; — **ListTišn.** = list Šim. z Tišnova z r. 1428, v *MiscellB.*, v. t.; — **ListUnič.** = Petra z Uničova list z r. 1417, v rkp. kn. univ. Pr. (XI. E. 3); — **ListVamb.** = *Vamb.*, v. t.; — **list Wartb.** z r. 1380, v. *Wartb.*; — **ListVrat.** = *List-Oleš.*, v. t.; — **ListVyšehr.** = zakládací listina kostela Vyšehradského na r. 1088, složená však později, ot. v Reg. I.; — **ListZikm.** = list krále Zikmunda panu Haškovi, opis v kodexu kn. un. Pr. (III. G. 16); — **List 1225** = list. z r. 1225, v měst. arch. v Král. Hradci; — **List 1406** = list. z r. 1406 v knih. univ. Pr., otišť. v List. filol. 1888, 44—45; — **List 1443** a **List 1463** = listiny z l. 1443 a 1463, otišť. v Politik 1883, 12. říj. (feuill.).

Listy filol. = Listy filologické 1874 a násl.

Lit. = bible Litoměřická, psaná 1411—1414.

Litoměř. = *ListLit.*, v. t.

LMar. = zlomek leg. o p. Marii, v knih. kapit. Pr., z doby ok. r. 1300, otišť. v ČČMus. 1879, 118—120 a ve FlPam. 163.

Lobk. = Jana z Lobkovic Putovánie do svatých zemí, rkp. knih. un. Pr. (XVII. A. 13), z r. 1515.

Lomn. = Šimon Lomnický; — **Lomn. Kup.** = jeho Kupidova Střela 1590; — **Lomn. Nauč.** = jeho Naučení mladému hospodáři 1597.

Loos = Jos. Loos, slovník slovenskej, maďarskej a nemeckej reči 1871.

Lucid. = lucidář; — a to **LucidF.** = jeho text v rkp. knihovny Fürstenberské na Křivoklátě, z 2. pol. nebo skl. XV st.; — **LucidN.** = jeho prvotisk v knihovně kdysi Neuberské, nyní v ČMus., z r. 1498; — **LucidZ.** nebo jen **Lucid.** = jeho otisk novější, z XVIII stol. — *LucidF.* a *LucidN.* vydal Č. Zíbrt v ČAkad. 1903.

Lún. = excerpta z listin a soudních knih arch. Lounského, o němž v. zprávu od V. Duška ve VěstČSpolNauk 1898 č. III; — a to **Lún. ks.** = exc. z knih soudních (s letopočtem), — **Lún. l.** = exc. z listin (s letop.), — **Lún. l. ops.** = exc. z listin opsaných na skl. XV stol., — **Lún. ort.** = exc. z ortelů XVI a XVII st., — **Lún. pam.** = exc. z knihy Pamětní skl. XVI st., — **Lún. reg.** = exc. z register stavuňků a zvodů XVII st., — **Lún. rycht.** = exc. z práva rychtářského (skl. XVI), — **Lún. var.** = exc. z různých pramenů jiných (s letopočtem).

LupPost. = kněze Martina Lupáče postilla latinská s českými vsuvkami, rkp. v knih. univ. Pr. (III. D. 3), z 2. pol. XV stol.; — **LupPostVl.** = vložka tamtéž mezi l. 162 a 163, a **LupPostL.** = český list na začátku kodexu z r. 1466.

luž. = lužický, srbština lužická; — **dluž.** = dolnolužický; — **hluž.** = hornolužický.

Lvov. = rkp. knih. univ. ve Lvově (1. E. 21), z XV stol.; opis, psaný písaři několika, kteří ne všichni věci dosti rozuměli a proto mnohých chyb se dopouštěli.

m. = místo.

Máj. sen = zlomky dvou různých básní v rkp. knih. Neuberké v Pr., z XV st., otiskl a omylem v jedno spojil Hanka v Star. Sklád. V. 78—122 pod titulem »Májový sen«; cit. otisk.

Majest. Car. = *MC.*, v. t.

Mam. = mammotrekt; — a to **MamA.** = mammotrekt v rkp. knih. univ. Pr. sign. XI. E. 6 (na l. 14ª až 37ᵇ), z poč. st. XV, otišť. v List. filol. 1893, 216 sl.; — **MamB.** = jiný tamt., v rkp. sign. XI. F. 9 (na l. 1—244), ze skl. st. XV; — **MamC.** = jiný tamt., v rkp. sign. XI. C. 4 (na l. 110 až 140), asi z pol. st. XV; — **MamD.** = jiný tamt., v rkp. I. E. 29 (na l. 294ª až 319ª), z 1. pol. st. XV; — **MamE.** = jiný tamt., v rkp. III. G. 26 (na l. 306ª až

324[a]), přepis z XV st.; — **MamF.** = jiný tamt., v rkp. VIII. G. 28 (na l. 85[a] až 95[b]), z XV stol.; — **MamG.** = několik gloss biblických, v rkp. knih. dvor. ve Vídni č. 5189, z XV stol., otišť. v Menčíkových Rozmanitostech I, 10; — **MamH.** = vokabule z XV stol., na přední desce rkpu lat., patřícího kostelu v Trhových Svinech, otišť. ve Květech 1843, 27; — **MamP.** = *MamA.*, v. t.; — **MamV.** n. **MamVíd.** = mammotrekt v rkp. kn. dvor. ve Vídni (č. 4302), otišť. částečně v Jag. Arch. V. 98 sl.; — **MamVodň.** = mammotrekt Vodňanský, v kodexu kdysi Vodňanském, nyní v ČMus. (č. 558, na str. 5 až 28), ze XVI st., otišť. částečně v ČČMus. 1843, 148 až 150.

Mand. = cesty Mandevillovy překlad český, v rkp. ČMus. (3. F. 26), z XV st.; — **MandStrah.** = totéž v rkp. Strahovském, XV st.

ManKor. = *KorMan.*, v. t.

Manž. = báseň »O manželství« v Hank. Star. Sklád. V. 122—152, z rkp. knih. Neuberské, XV st.; cit. otisk.

Marg. = zlom. leg. o sv. Margaretě, rkp. v Brně (u sv. Jakuba), ze 3. čtvrti XIV st., otišť. v ČČMus. 1887, 223—234.

Mart. = Martimiani n. Martiniani, Beneše z Hořovic překlad kroniky takto řečené, v rkp. ČMus. (3. F. 22), 1. pol. XV.

Masop. = Sedlský masopust, komedie studentská, tišť. 1588; nový otisk v Pam. I, 10—159.

Mast. = Mastičkář, zlomek div. hry velikonoční, rkp. v ČMus. z pol. XIV, otišť. v List. filol. 1880, 91—105; cit. verše 1—431, někdy stránky rkp. 1[a]—6[b]; — **MastDrk.** = téže hry zlomek Drkolenský z 2. pol. XIV, otišť. v ČČMus. 1889, 127 sl.

Mat. = evang. sv. Matouše s homiliemi, rkp. kn. un. v Pr. (XVII. A. 4), z 2. pol. XIV.

Matz. = Ant. Matzenauer; — **Matz. Cs.** = jeho Cizí slova v řečech slovanských 1870; — **Matz. Přísp.** = jeho Příspěvky ke slovansk. jazykozpytu (v Listech filol. 1880 sl.).

MC. = Majestas Carolina, z poč. XV, otišť. v ArchČ. III. 68—180 (cit. stránky) — a v H. Jirečk. Codexu II, 2. str. 109 sl. (cit. články I—CIX).

Měs. nebo **MěsA.** = jména měsíců v rkp. kn un. Pr. (XI. D. 7 fol. 73[b]), z XV st.; — **MěsB.** = jména měsíců, připsaná rukou současnou ke jménům latinským v kalendářní části na začátku lat. breviáře knih. univ. Pr. (VI. E. 4 a), z poč. stol. XIV; — **MěsC.** = jména měsíců, připsaná ke jménům latinským v kalendářní části na začátku lat. breviáře jeptišek sv.-jirských, v knih. univ. Pr. (XIII. E. 14 f), podle Jos. Truhláře z l. 1362—70, ne-li z pol. XIV st.

Mik. = bible Mikulovská z r. 1406.

Mikl. = Fr. Miklosich; — **Mikl. Et. Wtb.** = jeho Etymolog. Wörterbuch der slav. Sprachen 1886; — **Mikl. Fremdw.** = jeho spis Die Fremdwörter in den slav. Sprachen (v Denkschr. akad. Víd. 1866); — **Mikl. (Gramm.) I², II, III², IV** = jeho Vergleichende Grammatik der slav. Sprachen, I. Lautlehre 2. vyd. 1879, II. Stammbildgslehre 1875, III. Wortbildgslehre 2. vyd. 1876, IV. Syntax 1868—74; — **Mikl. Lex.** = Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum 1862; — **Mikl. Mon.** = Die slavischen Monatsnamen (v Denkschr. Víd. akad. 1868); — jiné rozpravy Miklosichovy jsou na svých místech citovány plněji.

Mill. = Million, český překlad cestopisu Marco Polova, v rkp. ČMus. (III. F. 26), z XV st.; vyd. J. Prášek v ČAkad. 1902.

Miscell. = codex miscellaneus; — **MiscellA.** = kodex takový v knih. univ. Pr. (I. G. 12), z XV stol., lat. s českými glossami; — **MiscellB.** = jiný tamt. (sign. III. G. 16), opis z XV stol., obs. kusy většinou latinské a některé české.

ML. = modlitby a legendy, rkp. kn. univ. Pr. (XVII. E. 8.), ze skl. st. XIV.

MnichA. = rkp. knih. univ. Mnichovské (germ. 1205), ze skl. XVI; — **MnichB.** = rkp. téže knih. (slav. 11), obs. české modlitby, z r. 1521.

Modl. nebo **ModlA.** = stč. Modlitby, rkp. knih. un. Pr. (XVII. F. 30), ze XIV st.

otišť. v CMF. 1898—1899; — **ModlB.** = opis téhož textu z poč. XV st., v rkp. knih. univ. Pr. (XVII. E. 7); — **ModlPetr.** = *RDubr.*, v. t.

mor. = moravský, moravština.

mrus. = maloruský, maloruština.

Mudr. = Řeči z hlubokých mudrců; — **MudrA.** = v rkp. kn. univ. Pr. (XVII. B. 10), z r. 1562; — **MudrB.** = rkp. t. (XVII. E. 11), XVI stol.; — **MudrC.** = rkp. t. (XVII. E. 32), z r. 1509.

Müll. = *OlMüll.*, v. t.

Mus. = bible Musejní (kusá), v ČMus. (III. B. 9), z r. 1429 (vročení na l. 189[b]).

MVerb. = stč. glossy v Mater Verborum, rkp. XIII st. v ČMus., otišť. v ČČMus. 1877.

nč. = novočeský, nová čeština.

Nehr. altp. Sprachdenkm. = W. Nehring, Altpolnische Sprachdenkmäler 1886.

Nekr. = nekrolog. — **NekrBřevn.** = nekr. zápisy Břevnovské z doby ok. r. 1200, v rkp. knih. univ. Pr. (VI. G. 11), v. VěstnČAkad. VIII (1899), 451; — **NekrDrk.** = nekr. Drkolenský, ze XIV st., otišť. ve VěstnČAkad. 1899, 145—149; — **NekrKruml.** I. a II. = dva nekr. Krumlovské, oba z doby ok. r. 1380, otišť. ve VěstČSpolNauk 1887, 198 sl.; — **NekrOstr.** = nekr. Ostrovský, zápisy z XII, XIII a XIV stol., otišť. ve Zprávách Kr. ČSpol. nauk 1878, 346 sl.; — **NekrP.** n. **NekrPodl.** = nekrolog Podlažický, z l. 1224—1250, otišť. skoro úplně v Dobr. Gesch.[2] 92—103 a úplně u Dudíka, Forschungen 403—427.

nhněm. = novohornoněmecký.

Nikod. = rkp. knih. Strahovské z r. 1442, obs. Čtenie Nikodemovo a jiné kusy.

Nom. = Nomenclator lat.-bohem., v rkp. kn. univ. Pr. (XI. E. 4, fol. 62[b] až 71[a]), z doby ok. r. 1400.

NRada = Nová Rada pana Smila Flašky z Pardubic, složená 1394 n. 1395, dochována v rkpích XV st., mé vyd. 1876.

Nud., Nudož. = Vavř. Benedicti Nudožerský, Grammaticae bohemicae libri duo, Pr. 1603.

ob. = čeština obecná, způsob češtiny obecné.

ODub. = Ondřeje z Dubé Výklad na právo země České, rkp. v městsk. arch. Pražsk., ze 3. desítiletí XV; cituji §§, jak je učísloval Palacký (v otisku v ArchČ. II, 481 sl.).

Offic. tab. = Officium circa tabulas terrae, XV stol. (?), ot. v Jirečk. Codex iuris bohemici II. 2, 257—283.

Ol. = bible Olomúcká, rkp. v stud. kn. Olom., z r. 1417.

OlMüll. nebo **Müll.** = stčeské (dial. mor.) ukázky z rkp. kn. Olom., z XV stol., otiskl Al. Müller v Jag. Arch.; — a to **OlMüllA.** = Informatio ad cavendam pestim v Jag. Arch. I. 334—335, — **OlMüllB.** nebo **OlMüllKáz.** = kázaní z r. 1471—1484 t. 617—620, — **OlMüllC.** = Dies nefasti t. II. 715 a 716, — **OlMüllD.** = Confessio t. 716—719.

Onom. = Onomasticon, totéž co *SlovK.*, v. t.

OpMus. = rkp. Opatovicko-Musejní, v ČMus. (3. F. 18, sign. novější II. F. 9), z 1. pol. XV st.; ot. částečně v List. filol. 1892, 182 sl. (Rada otcova synovi) a t. 268 sl. (Svár vody s vínem).

Orl. neb **Orloj** = Orlojík, v rkp. knih. univ. Pr. (XVII. G. 8), z r. 1469; dialektu východního, z přechodu k polštině.

Ostr. = píseň Slovo do světa stvořenie, v rkp. někdy Ostrovském, z 2. pol. XIII, otišť. v ČČMus. 1878, 293.

Otc. nebo **OtcA.** = Životy sv. Otcův, rkp. kn. univ. Pr. (XVII. C. 28), z XV st.; — **OtcB.** = téhož textu rkp. jiný, t. (XVII. D. 36), z pol. st. XV; — **OtcC.** = rkp. opět jiný, t. (XVII. C. 17), z r. 1480; — **OtcD.** = rkp. opět jiný, t. (XVII. C. 16), z XV stol.; — **OtcE.** = rkp. opět jiný, t. (XVII. E. 2), z XV st.

Pal. pop. = Fr. Palacký, Popis království Českého 1848.

Pam. = Památky staré literatury české, vyd. ČMaticí, č. 1—10.

Papr. Ob. = Bart. Paprockého Obora, v Pr. 1602; cit. kapitoly.

Pass. = Passionál, rkp. ČMus. (3. F. 16, sign. nová III. D. 44), str. 1 z XV stol., části pak ostatní z různých dob XIV stol.; část stará otištěna, v. o tom výkaz v List. filol. 1884, 256. — **PassDrk.** = passionálu zlomek Drkolenský, ze 3. čtvrti XIV, otišt. v ČČMus. 1888, 104—105; — **Pass. hlah.** = zlomek passionálu hlaholského, z 2. pol. XIV, otišt. v ČČMus. 1882, 524—527; — **Pass. KapA.** = passionálu zlomek knih. kapitulní, ze skl. XIV, otišt. tamt. 521; — **Pass. KapB.** = téhož zl. kap. jiný, z let 1350—1380, ot. tamt. 517—520; — **Pass-Klem.** = passionál Klementinský, rkp. v knih. univ. Pr. (XVII. C. 52), z r. 1395; — **PassNitr.** = pass. zlomek Nitranský, ze 3. čtvrti XIV, ot. v ČČMus. 1892, 305—307; — **Pass. zl. Mus.** = pass. zlomek Musejní, z 2. pol. XIV, ot. t. 1883, 110—115; — **Pass. 1379** = rkp. pass. v ČMus. (3. F. 17), z r. 1379.

Pernšt. = bible Pernštýnská, rkp. kn. un. Pr. (XVII. A. 7), z r. 1471.

Perw. Otč. = Jos. Perwolf, Otčetъ o naučnychъ zanjatijachъ etc., Varš. 1883, obs. též ukázky starších textů českých a dial. ze stol. XIV až XVI.

Phil. = Václ. Philomates, Etymologia (druhá část »Grammatiky České« 1533 v Náměstí vydané).

Pil. = zlomek leg. o Pilatovi, v ČMus., z poč. XIV, ot. v List. filol. 1893, 375 sl. a ve FlPam. 178 sl.; cit. sloupce *a—d*, někdy *A—D*.

Pís. = píseň; — **PísA.** = píseň žákovská, z poč. XV stol., v rkp. knih. univ. Pr. XIV. G. 45 fol. 95; — **Pís. Bydž.** = pís. o bydžovských ševcích, rkp. ve Vratislavi, z XV stol., ot. ve víd. Sitzungsber. XXXIX (1862), 291 sl.; — **Pís. Feif.** = píseň v některé ze sbírek a rozprav Feifalikových, při tom blíže udané; — **Pís. Hosp.** = *Hosp.*, v. t. — **Pís. súd.** = píseň o dni súdném, z pol. st. XV, na zadní desce rkpu knih. kapit. v Pr. sign. A. LIX. 3, otišt. ve VěstnČAkad. 1902, 308 sl. — **Pís. svatokup.** = pís. o kněžích svatokupcích, rkp. v Mikulově, z XV stol., ot. ve Feif. LL. 651 sl.; — **Pís. Štemb.** = pís. o Štemberkovi, v rkp. Třeboňsk. z XV, ot. t. 666 sl.; — **Pís. t. l. n. taj. l.** = pís. »Tajná láska«, v rkp. dvor. kn. Víd. (č. 4558), z XV, ot. ve Feifalikově Altböhm. Vers- und Reimkunst (víd. Sitzungsber. 1859) No. 1; — **Pís. Varn.** = Cantio de rege Vladislao (o bitvě u Varny 1444, kde král pol. Vladislav zahynul), v rkp. Třeboňsk., ot. ve Feif. LL.; — **Pís. Vyšbr. I.** = pís. »Předobře rozumiem« atd., rkp. v knih. klášt. Vyšňobrodsk., XV st., ot. v ČČMus. 1885, 565 sl.; — **Pís. Vyšbr. II.** = pís. »Tvórče milý« atd., rkp. téže knih., XV st., ot. t. 566 sl.; — **Pís. Vyšbr. III.** = »Otep myrrhy« atd., rkp. téže knih., XV st., ot. t. 1882, 44 sl.; — **Pís. Záv.** = *Cant. Záv.*, v. t.

Plankt = Plankt Matky božie u Veliký pátek, v rkp. kn. univ. Pr. (XVII. F. 30, = *Modl.*, list 167ª—170ᵇ), XIV st., otišt. v ČČMus. 1891, 191.

Podk. = Podkoní a žák, ve Výboru I. 943—956; — **PodkJir.** = téhož vydání Jirečkovo, v Pr. 1878.

Podolský = Knížka o mírách, kterou z uložení sněmovního sepsal Šimon Podolský; rkp. v ČMus. (I. G. 23) z r. 1617, tišt. r. 1683.

Poenit. = poenitenciář, psaný r. 1416 v Jelči, latinsko-český, v rkp. knih. univ. Pr. (XI. E. 7).

Póh. n. **Půh.** = Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové, vyd. V. Brandl, I. (1872) z l. 1374—1411, II. (1873) z l. 1406 až 1420, III. (1878) z l. 1417—1447.

pol. = polský, polština; — jindy (při stoletích) = polovice.

PoprR. = Popravčí kniha pánův z Rožmberka, zápisy z l. 1389—1409 a 1420—1429; vyd. Fr. Mareš 1878.

Poř. = *List. Poř.*, v. t.

Postavy = Postavy a mravy lidské, báseň; — **PostavyKap.** = text v rkp. knih. kapitulní v Pr. (G. 21), z 2. pol. XV st., otišt. ve VěstnČAkad. 1901, 599—602; — **PostavyTřeb.** nebo jen **Postavy** = text

v rkp. arch. v Třeboni, XV st., otišť. v ČČMus. 1827, III, 9 a ve Výboru I. 957—962.

Pr. = *Pražsk.*, v. t.

Práva pr. n. **Pr. pr.** = Práva Velikého města Pražského, v rkp. městsk. archivu Pražského »Liber vetustissimus statutorum et decretorum Veteris urbis pragensis« na str. 242—262, opis ze skl. XV stol.

Pražsk. nebo **Pr.** = bible Pražská, v kn. un. Pr. (54. A. 15), tišť. r. 1488.

Pref. = Oldř. Prefat z Vlkanova, Cesta z Prahy do svaté země l. P. 1546, v Pr. 1563; cit. kapitoly.

Prešp. = slovník Prešpurský, ze skl. XIV, vyd. F. Menčík 1892; cit. stránku 186ª (úvod) a hexametry 1—2534. — **Prešp. Prus.** = některé výklady a opravy k Prešp. ve Věstníku Spol. nauk. 1893, 1—11, od Fr. Prusíka.

Přib. = Pamět Přibyslavská, 21tý list v 2. kn. Register Přibyslavských, z 2. pol. XV, otišť. v Osvětě 1890, l. 251 sl.

příjm. = příjmení.

Příp. svatojiř. = přípisky v chorální knize kláštera u sv. Jiří, z doby ok. r. 1300, otišť. v List. filol. 1879, 244—245.

Prok. kron. = Prokopa písaře Novoměstského Nová kronika, 70 veršů, XV st. (po r. 1476), otišť. ve Feif. LL. 636 sl.

Pror. = překlad proroků Isaiáše, Jeremiáše a Daniele, rkp. v kn. un. Pr. (XVII. D. 33), ze skl. XIV; — **Pror. Ol.** = české glossy v lat. textě Proroků knih. Olom. (III. D. 14); kodex lat. je ze XIII st., glossy české z r. 1391 (vročení na l. 201ᵇ; sděl. dr. V. Tille); — **Pror. Tel.** = meziřádkové glossy a dílem překlad některých částí proroků Zachariáše a Daniele, rkp. z 1. pol. XV st. v městském museu v Telči, otisk v List. filol. 1901, 43 sl.

Prostopr. = Prostopravda, v. *Dač.*

Pr. pr. = *Práva pr.*, v. t.

psl. = praslovanský, praslovanština.

Puch. = Zikm. z Puchova Kosmografie, v Pr. 1554.

Půh. = *Póh.*, v. t.

Pulk. = kronika Pulkavova; — a to **PulkL.** = rkp. v kn. Lobkovické v Pr., z XV stol., 425 stran; potom následují do str. 436 někt. kusy veršované, otištěné v List. filol. 1884, 292 sl.; — **PulkLit.** nebo **Pulk. 1466** = rkp. kn. bisk. v Litoměřicích, psaný r. 1466, l. 1ª až 124ᵇ; potom 124ᵇ sl. následují písně na smrt Viléma Zajíce z Valdeka a o Božím těle, otišť. v List. filol. 1884, 302 sl.; — **PulkMus.** = zlomky v ČMus., 2 listy (1ª—2ᵇ), ze skl. st. XIV, ot. v ČČMus. 1885, 514 sl.; — **PulkR.** anebo jen **Pulk.** = rkp. v klášt. Rajhradském (sign. H. g. 22ª), 192 stran po 2 sloupcích, z doby ok. r. 1400; — **PulkVrat.** = rkp. Vratislavský, XV stol.

pův. = původní.

Řád korun. = řád korunování krále Českého v rkp. z r. 1396 a jiném z XV st., otišť. ve Výboru I. 575—610 a v *Kar.*, v. t.

Řád pz. = Řád práva zemského, v rkp. arch. měst. Pr., ze 3. desetiny XV st., text český a vedle latinský; cit. z rkp. (při dokladech jsou §§ podle rozdělení Palackého v ArchČ. II, 78 sl.).

Rajhr. = slovník Rajhradský, omylem pojmenován *Rosk.*, v. t.

RDubr. neboli **ModlPetr.** = rkp. kdysi Petra Dubrovského, nyní v carské veřejné knih. v Petrohradě, část ze skl. XIV, část ze zač. XV stol.; obs. modlitby a žalmy, text namnoze stejný s *Modl.*, v. t.; ukázky z něho spolu se zprávami v List. filol. 1879, 46, tamt. 1880, 127—128, v ČČMus. 1897, 121—129 a ve FlKn. 12—14.

Reg. = Regesta Bohemiae et Moraviae. Pars I. z l. 600—1253 (obs. mnoho kusů nepravých a podezřelých, kterým se třeba vyhýbati), vyd. K. J. Erben 1855. Pars II., 1253—1310, vyd. Jos. Emler 1882. Pars III., 1311—1333, vyd. týž 1890. Pars IV., 1333—1346, vyd. týž 1892.

Rej = Mik. Rej z Nagłowic; — **Rej-Zwierz.** = jeho Zwierziniec z r. 1562, vyd. Bruchnalski (v Krak. 1895); — **RejJóz.** = jeho Żywot Józefa z r. 1543, vyd. Zawiliński (v Krak. 1889).

Rel. = *DeskDE.*, v. t.

RešSir. = Tom. Rešelia Jesus Sirach, vyd. 1561.

Rhas. n. **Rhaz.** = Rhazesovo ranné lékařství, v rkp. ČMus. (4. C. 35, sign. novější IV. D. 56), str. 1—193, z XV stol. — **RhasE.** = totéž, vyd. K. J. Erben, 1864.

Roh. = Roháč, cornutus, t. slovník tak nazývaný; — a to **RohA.** nebo jen **Roh.** = roháč v rkp. kn. univ. Pr. (XI. C. 1), asi z r. 1478; — **RohB.** = roháč v rkp. Olomúck. z r. 1450—1456, částečně ot. ve Feif. LL. str. 9; — **RohC.** = roháč v rkp. kapitulním v Pr. (O. 59, týž kodex co *Boh.*, l. 86^a až 90^a), z doby mezi r. 1379—1385.

Rok. n. **Rokyc.** = Jan Rokycana, zemř. 1471. — **RokPost.** = *RokycPost.*, v. t.; — **RokycEvJan.** = Rokycanův výklad na evang. sv. Jana, z rkp. kláštera františk. v Bechyni (sign. B. 24), z r. 1492; — **RokycPostKl.** = jeho Postilla v knih. univ. Pr. (XVII. D. 40), dopsána r. 1586; — **RokycPostKř.** nebo jen **RokycPost.** = téže Postilly rkp. v klášt. Křižovnickém v Pr. (sign. XVII. F. 3), asi z r. 1500; — **RokycPostMus.** nebo jen **RokycMus.** = téže Postilly rkp. v ČMus. (V. E. 2), též z doby ok. r. 1500.

ROl. neb **ROlA.** = rkp. stud. knih. Olom. (II. IV. 7), 156 l. fol., z poč. XV; — **ROlB.** = jiný rkp. téže knih. (I. E. 1), 134 l. 4^0, z r. 1410; srov. *JeronOl.*; — **ROlC.** = jiný rkp. téže knih. (III. B. 19), z r. 1482; někt. části shodné s *ROlB.*; — **ROlD.** = jiný rkp. téže knihovny (I. VIII. 35), lat. codex mixtus z 1. pol. XIV st., s glossami českými.

Rostaf. = Józ. Rostafiński, Słownik polskich imion roślin (v Krak. 1900).

Rostl. = rostlinářský slovník; — a to **RostlA.** nebo jen **Rostl.** = rostlinář latinskočeský v rkp. knih. kapit. Olom., z doby ok. r. 1300, otišť. v ČČMus. 1877, 391—393; — **RostlB.** = rostlinář v rkp. kn. univ. Pr. (XI. E. 2, na l. 1^b, 130^b a 145^a—147^b), z XV stol., otišť. v List. filol. 1898, 198—200; — **RostlC.** = rostlinář v rkp. t. (X. E. 14, na l. 107^b až 109^b), z r. 1424; — **RostlD.** = rostlinář v rkp. t. (I. F. 35, na l. 61^a až 92^b), z r. 1418; — **RostlE.** = rostlinář a jiné glossy české v Isidorových etymologiích, z r. 1402, otišť. v Menčíkových Rozmanitostech I. 8; — **RostlF.** = slovník rostl. a lékařský lat.-česk., v rkp. v Pelplině v Záp. Prusích (sign. č. 196, na l. 10^b až 14^a), z 1. pol. XV, otišť. v Jag. Arch. XIV, 30 sl.; — **RostlMnich.** = rostl. v kodexu knih. Mnich. (sign. 615, fol. 68^b až 71^a), z doby ok. r. 1300; má glossy polské, mezi nimi některé identické s českými.

ROtc. = Rada otcova synovi, obsažena v OpMus. na str. 146^a až 156^a, viz *OpMus.*; — **ROtcP.** neb **ROtcPetr.** = téže Rady rkp. Petrohradský, z r. 1404; varianty, jimiž se text liší od textu otištěného ve Výboru I. 909 sl., otištěny v Jag. Arch. XIV, 7 (s udáním sloupců a veršů Výborových), a celek otištěn v ČČMus. 1892, 395 sl. (verše 1—642).

Rotšt. = zlomky účetní knihy Rotštýnské z r. 1403 a 1404, v knih. univ. Pr. (X. F. 23, na přídeští), otišť. ve VěstnČAkad. 1900, 625—627.

Rozb. n. **Rozbor** = Rozbor literatury staročeské, z Rozprav Král. č. Spol. nauk (str. 111—216 ze svazku Abhandlgen V. 2 z r. 1840 a 1841, pak str. 672—674 z Abhandlgen V. 3 z r. 1843—44).

Rozk. n. **Rajhr.** = slovník Rajhradský, omylem řečený »Klena Rozkochaného«, z doby mezi r. 1344 a 1364, rkp. v klášt. Rajhradském (H. F. 26), z opisu Dobrovského otiskl Hanka ve své Zbírce str. 55—104.

Rozpr. filol. = Rozpravy filologické, v Pr. 1898.

Rožmb. = kniha Rožmberská; a) §§ 1—6 z rkp. arch. městsk. Pr., z 1. pol. XV st., b) ostatek, §§ 7 až 298, z rkpu při Deskách zemských v Pr., z doby ok. r. 1360; oboje otišť. v List. filol. 1880.

Rúd. = rkp. knih. Lobkovické v Roudnici, 179 l. fol., z 2. pol. XIV, otišť. částečně v ČČMus. 1883, 370 sl.

rus. = ruský, ruština.

Růž. nebo **RůžA.** = Růžová zahrada, překlad něm. Rosengarten, zlomek ze skl. st. XIV, 8 stránek, otišť. v ČČMus. 1881, 464 sl. — **RůžB.** = jiný zlomek, z 2. pol. XIV, otišť. v Listech filol. 1886, 308 (sedm veršů, na proužcích II^a a II^b).

RVodň. = lat. rukopis Vodňanský, nyní v ČMus. (sign. II. F. 2), z doby ok. r. 1410 (nikoli 1389); obsahuje různé kusy z oboru lékařského a přírodovědeckého, mezi nimi šest slovníků, s významy českými. Místy jsou listy vložené a nečíslované; ty udávají se podle listů, ke kterým patří (na př. ke 14^b nebo ad 14^b = list přiložený k str. číslované 14^b).

Rychn. = práva Rychnovských soukenníků, z r. 1378, otišť. v ČČMus. 1860, 23—24.

Ryt. = legenda o 10.000 rytířích; obsažena v rkp. Kremsmünsterském na l. 92^a až 94^b a odtud otišť. v List. filol. 1889, 29 sl., v. *Kremsm.*, — a v PassKlem. z r. 1395, odkudž otištěna t. 1888, 249 sl., viz *PassKlem.*

RZvíř. = Rada všelikých zvířat; — **RZvířMel.** = její vydání z r. 1578 (druhé, Melantrichovo), expl. v ČMus.; — **RZvířU.** = jiného vydání defektní expl. v knih. univ. Pr. (54. E. 127); — v obém shodují se stránka se stránkou, řádek se řádkem atd., ale v tomto jsou některé tvary stč., jež v onom jsou změněny v nč.

Sajfr. = kron. o Sajfridovi, tišť. 1615 a ve VěstnUčSpol. 1891.

Sal. = Salicetiho ranná lékařství, v rkp. ČMus. (4. C. 35, rkp. týž co *Rhas.*) str. 194—848, z XV stol.; — **SalErb.** = totéž, vydáno K. J. Erbenem 1867.

Sedl. = doklady, kterých mi ze svých excerpt poskytl Aug. Sedláček.

Seitst. = *EvSeitst.*, v. t.

Sekv. = *Sequ.*, v. t.

Selsk. = rýmovaná skládání o věcech selských z r. 1538 a 1763, otišť. v ČČMus. 1891, 462 sl.

Sequ. = sekvencionář, sekvenciář; — a to **SequA.** nebo **SequKap.** nebo jen **Sequ.** = Sequentionarius Magistri Conradi, v rkp. knih. kapitul. v Pr. (O. 59, rkp. týž co *Boh.*, na l. 1^b až 12^b), napsán do r. 1385, ot. v Hankově Zbírce 356—366; — **SequB.**, vlastně poenitenciář, = *Poenit.*, v. t.; — **SequC.** = *HymnB.*, v. t.; — **SequD.** = *SequOpav.*, v. t.; — **SequE.** n. **SequKlem.** = sekv. lat.-český z r. 1381, v knih. univ. Pr. (IV. D. 19); — **SequF.** = jiný tamt. (X. G. 18, na l. 80^a až 141^b), z doby ok. r. 1400; — **SequG.** = jiný tamt. (v témž rkp., l. 142^a až 194^a), z téže doby; — **SequKap.** = *SequA.*, v. t.; — **SequKlem.** = *SequE.*, v. t.; — **SequOpav.** n. **HymnOpav.** = sekv. (hymnář) Opavský, z r. 1418, rkp. v knih. mus. v Opavě, otisk v List. filol. 1895, 141 sl a 1896, 100 sl.

Schwatz = *LegSchwatz.*, v. t.

skl. = sklonek (při stoletích).

sl. = následující.

slc. = slovenský, nářečí slovenské (v Uhrách).

sln. = slovinský, slovinština.

Slov. = slovník; — a to **SlovA.** = slovník v rkp. kn. dvor. ve Vídni (č. 4557), ze 3. čtvrti XIV st.; — **SlovB.** = slovník jiný tamt. (č. 5154, Synonymarius), z poč. XV, částečně ze XIV st.; — **SlovBočk.** = slovník lat.-český v pozůstalosti Bočkově v Brně, jeden list, z 2. pol. XV st.; ukázka otišť. v ČČMus. 1899, 506—507; — **SlovBrn.** = slovník Brněnský, v pozůstalosti Bočkově, obsahem příbuzný s *Prešp.* a *Rozk.*; tři listy, ze 3. čtvrti XIV stol., otišť. tamt. 509—514; — **SlovC.** = slovník v rkp. kn. univ. Pr. (VIII. E. 28, na l. 44^a), ze skl. XIV st.; — **SlovD.** = slovník v jiném rkp. t. (XI. D. 9, na l. 75^a až 76^a), z XV stol.; — **SlovE.** = sl. v jiném rkp. t. (XI. E. 1, na l. 221^b a 222^a), z XV st.; — **SlovF.** = slovník jiný t. (na přídeští rkpu IX. B. 9), z 2. pol. st. XV; — **SlovG.** = slovník jiný tamt. (na přední desce a prvním listě kodexu IV. A. 7), z doby ok. r. 1400; — **SlovK.** = slovník Klementinský, též *Onomastikon* zvaný, v rkp. téže knih. (XVII. F. 31, na l. 1^a až 91^a), z pol. XV st.; — **SlovTřeb.** = slovník v rkp. Třeboňsk. archivu (A. 7 na l. 267^b až 274^b),

RešSir. = Tom. Rešelia Jesus Sirach, vyd. 1561.

Rhas. n. **Rhaz.** = Rhazesovo ranné lékařství, v rkp. ČMus. (4. C. 35, sign. novější IV. D. 56), str. 1—193, z XV stol. — **RhasE.** = totéž, vyd. K. J. Erben, 1864.

Roh. = Roháč, cornutus, t. slovník tak nazývaný; — a to **RohA.** nebo jen **Roh.** = roháč v rkp. kn. univ. Pr. (XI. C. 1), asi z r. 1478; — **RohB.** = roháč v rkp. Olomúck. z r. 1450—1456, částečně ot. ve Feif. LL. str. 9; — **RohC.** = roháč v rkp. kapitulním v Pr. (O. 59, týž kodex co *Boh.*, l. 86^a až 90^a), z doby mezi r. 1379—1385.

Rok. n. **Rokyc.** = Jan Rokycana, zemř. 1471. — **RokPost.** = *RokycPost.*, v. t.; — **RokycEvJan.** = Rokycanův výklad na evang. sv. Jana, z rkp. kláštera františk. v Bechyni (sign. B. 24), z r. 1492; — **RokycPostKl.** = jeho Postilla v knih. univ. Pr. (XVII. D. 40), dopsána r. 1586; — **RokycPostKř.** nebo jen **RokycPost.** = téže Postilly rkp. v klášt. Křižovnickém v Pr. (sign. XVII. F. 3), asi z r. 1500; — **RokycPostMus.** nebo jen **RokycMus.** = téže Postilly rkp. v ČMus. (V. E. 2), též z doby ok. r. 1500.

ROl. neb **ROlA.** = rkp. stud. knih. Olom. (II. IV. 7), 156 l. fol., z poč. XV; — **ROlB.** = jiný rkp. téže knih. (I. E. 1), 134 l. 4^0, z r. 1410; srov. *JeronOl.*; — **ROlC.** = jiný rkp. téže knih. (III. B. 19), z r. 1482; někt. části shodné s *ROlB.*; — **ROlD.** = jiný rkp. téže knihovny (I. VIII. 35), lat. codex mixtus z 1. pol. XIV st., s glossami českými.

Rostaf. = Józ. Rostafiński, Słownik polskich imion roślin (v Krak. 1900).

Rostl. = rostlinářský slovník; — a to **RostlA.** nebo jen **Rostl.** = rostlinář latinskočeský v rkp. knih. kapit. Olom., z doby ok. r. 1300, otišť. v ČČMus. 1877, 391—393; — **RostlB.** = rostlinář v rkp. kn. univ. Pr. (XI. E. 2, na l. 1^b, 130^b a 145^a—147^b), z XV stol., otišť. v List. filol. 1898, 198—200; — **RostlC.** = rostlinář v rkp. t. (X. E. 14, na l. 107^b až 109^b), z r. 1424; — **RostlD.** = rostlinář v rkp. t. (I. F. 35, na l. 61^a až 92^b), z r. 1418; — **RostlE.** = rostlinář a jiné glossy české v Isidorových etymologiích, z r. 1402, otišť. v Menčíkových Rozmanitostech I. 8; — **RostlF.** = slovník rostl. a lékařský lat.-česk., v rkp. v Pelplině v Záp. Prusích (sign. č. 196, na l. 10^b až 14^a), z 1. pol. XV, otišť. v Jag. Arch. XIV, 30 sl.; — **RostlMnich.** = rostl. v kodexu knih. Mnich. (sign. 615, fol. 68^b až 71^a), z doby ok. r. 1300; má glossy polské, mezi nimi některé identické s českými.

ROtc. = Rada otcova synovi, obsažena v OpMus. na str. 146^a až 156^a, viz *OpMus.*; — **ROtcP.** neb **ROtcPetr.** = téže Rady rkp. Petrohradský, z r. 1404; varianty, jimiž se text liší od textu otištěného ve Výboru I. 909 sl., otištěny v Jag. Arch. XIV, 7 (s udáním sloupců a veršů Výborových), a celek otištěn v ČČMus. 1892, 395 sl. (verše 1—642).

Rotšt. = zlomky účetní knihy Rotštýnské z r. 1403 a 1404, v knih. univ. Pr. (X. F. 23, na přídeští), otišť. ve VěstnČAkad. 1900, 625—627.

Rozb. n. **Rozbor** = Rozbor literatury staročeské, z Rozprav Král. č. Spol. nauk (str. 111—216 ze svazku Abhandlgen V. 2 z r. 1840 a 1841, pak str. 672—674 z Abhandlgen V. 3 z r. 1843—44).

Rozk. n. **Rajhr.** = slovník Rajhradský, omylem řečený »Klena Rozkochaného«, z doby mezi r. 1344 a 1364, rkp. v klášt. Rajhradském (H. F. 26), z opisu Dobrovského otiskl Hanka ve své Zbírce str. 55—104.

Rozpr. filol. = Rozpravy filologické, v Pr. 1898.

Rožmb. = kniha Rožmberská; a) §§ 1—6 z rkp. arch. městsk. Pr., z 1. pol. XV st., b) ostatek, §§ 7 až 298, z rkpu při Deskách zemských v Pr., z doby ok. r. 1360; oboje otišť. v List. filol. 1880.

Rúd. = rkp. knih. Lobkovické v Roudnici, 179 l. fol., z 2. pol. XIV, otišť. částečně v ČČMus. 1883, 370 sl.

rus. = ruský, ruština.

Růž. nebo **RůžA.** = Růžová zahrada, překlad něm. Rosengarten, zlomek ze skl. st. XIV, 8 stránek, otišť. v ČČMus. 1881, 464 sl. — **RůžB.** = jiný zlomek, z 2. pol. XIV, otišť. v Listech filol. 1886, 308 (sedm veršů, na proužcích II^a a II^b).

RVodň. = lat. rukopis Vodňanský, nyní v ČMus. (sign. II. F. 2), z doby ok. r. 1410 (nikoli 1389); obsahuje různé kusy z oboru lékařského a přírodovědeckého, mezi nimi šest slovníků, s významy českými. Místy jsou listy vložené a nečíslované; ty udávají se podle listů, ke kterým patří (na př. ke 14^b nebo ad 14^b = list přiložený k str. číslované 14^b).

Rychn. = práva Rychnovských soukenníků, z r. 1378, otišť. v ČČMus. 1860, 23—24.

Ryt. = legenda o 10.000 rytířích; obsažena v rkp. Kremsmünsterském na l. 92^a až 94^b a odtud otišť. v List. filol. 1889, 29 sl., v. *Kremsm.*, — a v PassKlem. z r. 1395, odkudž otištěna t. 1888, 249 sl., viz *PassKlem.*

RZvíř. = Rada všelikých zvířat; — **RZvířMel.** = její vydání z r. 1578 (druhé, Melantrichovo), expl. v ČMus.; — **RZvířU.** = jiného vydání defektní expl. v knih. univ. Pr. (54. E. 127); — v obém shodují se stránka se stránkou, řádek se řádkem atd., ale v tomto jsou některé tvary stč., jež v onom jsou změněny v nč.

Sajfr. = kron. o Sajfridovi, tišť. 1615 a ve VěstnUčSpol. 1891.

Sal. = Salicetiho ranná lékařství, v rkp. ČMus. (4. C. 35, rkp. týž co *Rhas.*) str. 194—848, z XV stol.; — **SalErb.** = totéž, vydáno K. J. Erbenem 1867.

Sedl. = doklady, kterých mi ze svých excerpt poskytl Aug. Sedláček.

Seitst. = *EvSeitst.*, v. t.

Sekv. = *Sequ.*, v. t.

Selsk. = rýmovaná skládání o věcech selských z r. 1538 a 1763, otišť. v ČČMus. 1891, 462 sl.

Sequ. = sekvencionář, sekvenciář; — a to **SequA.** nebo **SequKap.** nebo jen **Sequ.** = Sequentionarius Magistri Conradi, v rkp. knih. kapitul. v Pr. (O. 59, rkp. týž co *Boh.*, na l. 1^b až 12^b), napsán do r. 1385, ot. v Hankově Zbírce 356—366; — **SequB.**, vlastně poenitenciář, = *Poenit.*, v. t.; — **SequC.** = *HymnB.*, v. t.; — **SequD.** = *SequOpav.*, v. t.; — **SequE.** n. **SequKlem.** = sekv. lat.-český z r. 1381, v knih. univ. Pr. (IV. D. 19); — **SequF.** = jiný tamt. (X. G. 18, na l. 80^a až 141^b), z doby ok. r. 1400; — **SequG.** = jiný tamt. (v témž rkp., l. 142^a až 194^a), z téže doby; — **SequKap.** = *SequA.*, v. t.; — **SequKlem.** = *SequE.*, v. t.; — **SequOpav.** n. **HymnOpav.** = sekv. (hymnář) Opavský, z r. 1418, rkp. v knih. mus. v Opavě, otisk v List. filol. 1895, 141 sl a 1896, 100 sl.

Schwatz = *LegSchwatz.*, v. t.

skl. = sklonek (při stoletích).

sl. = následující.

slc. = slovenský, nářečí slovenské (v Uhrách).

sln. = slovinský, slovinština.

Slov. = slovník; — a to **SlovA.** = slovník v rkp. kn. dvor. ve Vídni (č. 4557), ze 3. čtvrti XIV st.; — **SlovB.** = slovník jiný tamt. (č. 5154, Synonymarius), z poč. XV, částečně ze XIV st.; — **SlovBočk.** = slovník lat.-český v pozůstalosti Bočkově v Brně, jeden list, z 2. pol. XV st.; ukázka otišť. v ČČMus. 1899, 506—507; — **SlovBrn.** = slovník Brněnský, v pozůstalosti Bočkově, obsahem příbuzný s *Prešp.* a *Rozk.*; tři listy, ze 3. čtvrti XIV stol., otišť. tamt. 509—514; — **SlovC.** = slovník v rkp. kn. univ. Pr. (VIII. E. 28, na l. 44^a), ze skl. XIV st.; — **SlovD.** = slovník v jiném rkp. t. (XI. D. 9, na l. 75^a až 76^a), z XV stol.; — **SlovE.** = sl. v jiném rkp. t. (XI. E. 1, na l. 221^b a 222^a), z XV st.; — **SlovF.** = slovník jiný t. (na přídeští rkpu IX. B. 9), z 2. pol. st. XV; — **SlovG.** = slovník jiný tamt. (na přední desce a prvním listě kodexu IV. A. 7), z doby ok. r. 1400; — **SlovK.** = slovník Klementinský, též *Onomastikon* zvaný, v rkp. téže knih. (XVII. F. 31, na l. 1^a až 91^a), z pol. XV st.; — **SlovTřeb.** = slovník v rkp. Třeboňsk. archivu (A. 7 na l. 267^b až 274^b),

z 2. pol. st. XV, otišť. v Menčikových Rozmanitostech I. 11—15; — **SlovVodň.** = *R Vodň.*, v. t.; — **SlovVyšbr.** = slovník na zadní polovici pergamenového obalu kodexu č. 49 v klášt. Vyšňobrodském, poč. XV st., ot. v ČČMus. 1885, 564—565; — **SlovWiesb.** = slovník ve Wiesenberku (na Moravě), obs. kusy rozdílného stáří, nejstarší ze skl. st. XIV.

Smil. přísl. = Smila Flašky přísloví, rkp. z 2. pol. XV stol. v kníž. arch. v Třeboni, otišť. v ČČMus. 1827 a ve Výboru I. 841—848.

Snář = *BřezSnář.*, v. t.

Solf. = Solfernus, tišť. v Pr. 1600, cit. kapitoly.

srb. = srbský, srbština; — **srbch.** nebo **srbchorv.** = srbskochorvatský.

st. = starý, staro-, srov. *stč.* a j.; — někdy = *stol.*, v. t.

Star. Sklád. = Starobylá skládanie, vyd. V. Hanka; některé texty jsou otišť. jenom zde a k jejich originálům je těžký přístup.

stč. = staročeský, stará čeština; — podobně **stpol.** = staropolský, — **strus.** = staroruský, — **stsl.** = staroslověnský (starobulharský) atd.; — **stněm.** = staroněmecký, — **sthněm.** = starohornoněmecký atd.

stol. nebo **st.** = století.

stř. = střední, středo-, na př. **střhněm.** = středohornoněmecký, — **střlat.** = středolatinský atp.

StrahOff. = zlomek officia o sv. Duchu, v knih. na Strahově, ze XIV stol.; otišť. v ČČMus. 1900, 326 sl.

Sv. nebo **Svěd.** = Seznání svědkův z l. 1453—56, otišť. v ArchČ. I. 158—159.

svD. = zlomek legendy s obsahem o sv. Duchu, 102 verše, v ČMus. z poč. XIV st., otišť. v Listech filol. 1893, 379 sl. a ve FlPam. 172—173.

Svěd. = *Sv.*, v. t.; — **SvědBydž.** = z Bydžovských knih svědomí, ze skl. XIV a poč. XV stol., z rozpr. Edv. Malého v programmu gymn. Bydžovského 1887.

Synon. = synonymář, v. *SlovB.*, — jiný, **SynonB.**, je tisk XVI stol., ukázka z něho v ČČMus. 1877, 636—637.

Šach. = knížky o hře šachové, z doby ok. r. 1400, vyd. F. Menčík 1880 v Pam. 6; nový (staropísmý) otisk v List. filol. 1902, 255 sl.

Šemb. = A. Šembera, Základové dialektologie československé 1864.

Štít. = Tom. Štítný; — **ŠtítBud.** = jeho Řeči besední, rkp. knih. Gersdorfské v Budišíně, z poč. XV st., vyd. M. Hattala 1897 v ČAkad.; — **ŠtítE.** n. **ŠtítErb.** = jeho Knížky šestery (= *Štít. uč.*, v. t.), z r. 1376, vyd. K. J. Erben 1852; — **ŠtítJes.** n. **ŠtítJHr.Jes.** = sborník spisů štítenských, rkp. kdysi u jesuitů v J. Hradci, nyní v knih. univ. Pr. (XVII. C. 18), z r. 1463; — **ŠtítJHrad.** nebo **ŠtítVávr.** = jiný sborník, rkp. v kn. univ. Pr. (XVII. D. 31), psán r. 1492 od Vávry z Jivian, písaře Jindř.-Hradeckého; — **ŠtítJHrJes.** = *ŠtítJes.*, v. t.; — **Štít. list. 1373** = listina T. Štítného z r. 1373, ot. v ČČMus. 1861, 349; — **ŠtítMus.** = sborník Štítenský »Naučení křesťanské«, rkp. ČMus. (1. C. 11), z r. 1450; — **ŠtítOp.** n. **ŠtítOpat.** = Štítného sborník Opatovický, v ČMus. (1. C. 12, sign. novější III. B. 7), z poč. XV; — **ŠtítPař.** = Štítného Řeči besední, v rkp. v Paříži v knih. Národní (staré označení 8173 fonds français, nyn. 29 fonds slave), XV stol.; — **Štít. ř.** = Štítného Řeči nedělní a sváteční, rkp. kn. univ. Pr. (XVII. C. 15), z r. 1392; — **ŠtítSázav.** = Štítného sborník Sázavský, rkp. v ČMus. (1. C. 13), 287 listů fol., z r. 1465; — **Štít. uč.** = Štítného učení křesťanské n. Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, rkp. kn. un. Pr. (XVII. A. 6), 158 listů fol. (podle paginace staré, ale tu jsou omylem po listu desátém dva listy počítány za 11tý), z r. 1376; — **ŠtítV.** n. **ŠtítVrť.** = text *ŠtítMus.* (v. t.), z r. 1450, vyd. A. Vrťátko 1873; — **ŠtítVávr.** = *ŠtítJHrad.*, v. t.; — **ŠtítVrť.** = *ŠtítV.*, v. t.; — **ŠtítVyš.** = Štítného sborník Vyšehradský, rkp. knih. univ. Pr (XVII. F. 9), 116 listů 4°, z r. 1396.

t. = tamtéž; — někdy = totiž.

Táb. = Zlomky Táborské, ze XIV stol., otišť. v ČČMus. 1874, 116—120.

Tand. = Tandariáš, otišť. v Hank. Star. Sklád. V. 1—77; — **TandZ.** = týž text v rkp. ČMus. (4. D. 4, na l. 160^b až 186^b), z r. 1463.

Tegerns. = rkp. Tegernseeský v knih. Mnichovské, z pol. XV, obs. zlomky her dramatických, ot. v ČČMus. 1892, 42 sl.; cit. verše.

Tišn. = *List Tišn.*, v. t.

Tkadl. = Tkadleček, v rkp. knih. Strahovské z pol. XV; vydal Hanka v Star. Sklád. VI. 1. a 2; — **TkadlM.** = Tkadlečka opis novověký v ČMus., učiněný z textu jiného než je v rkp. Strahovském.

Tob. = kniha Tobiášova, v rkp. knih. un. Pr. (XVII. E. 9, na listech 136^a až 150^b; kodex týž co *Jeron.*, v. t.); — **TobBrn.** = jiný text v Brně, z XV stol.; zpráva a ukázky ve VěstnČAkad. 1900, 627 sl.

Tom. = V. V. Tomek; — **Tom. decim.** = jeho Registra decimarum papalium dioeceseos Pragensis, z l. 1352—1405, v Rozpr. Kr. č. Spol. nauk 1893; — **TomP.** = jeho Dějepis města Prahy 1855 a násl.; — **Tom. řem.** = jeho Seznam řemeslníků v Čechách a zvláště v Praze ok. r. 1400, v Pražsk. Sitzungsber. 1869, I, 71 sl.; — **TomZ.** = téhož Základy starého místopisu Pražského 1866; číslo jdoucí hned za dokladem znamená rok; další zkratky st, n, m, h, v, st. d, n. d = Staré město (v díle I), Nové Město (v d. II), Malá Strana, Hrad a Hradčany, Vyšehrad, o Starém městě dodatky a o Novém městě dodatky (v d. III); číslo po tom znamená stránku.

Tovač. = kniha Tovačovská, psána asi v l. 1480—1490; vyd. Brandl 1868.

Třeb. = výpisky z rkp. archivu Třeboňského od A. Krejčíka, Fr. Mareše, Aug. Sedláčka, Č. Zíbrta; s udáním roku a bližším určením pramene.

Trist. = Tristram, rkp. knih. Strahovské, z r. 1449, vyd. Hanka v Star. Sklád. IV (1820); doklady transkribované jsou z otisku, staropísmé z rkpu.

Troj. = Kronika Trojanská, vyd. 1488; doklady dvoje: při jedněch cit. list 1^a až 240^b, při druhých stránka (ale nepočítán list titulní), takže na př. str. 39 = 21^a atd.

Túl. = české marginalie v Túlci sv. Bonaventury z doby ok. r. 1300, v rkp. dvor. knih. Mnich., ot. v ČČMus. 1879, 576—580 a ve FlPam. 118.

Uhlenb. = Uhlenbeck, Die germ. Wörter im Altslavischen, v Jag. Arch. XV, 481—492 (abecedně).

Um. n. **Umuč.** = zlomek leg. o umučení Páně, dva listy perg., mezerovité, z 1. pol. XIV st., nalezl Dom. Kynský; otišť. v Dobr. Gesch. 1818, 113—116 a ve FlPam. 192 sl. Zlomek ten nazýván podle nálezce také zl. *Kynského;* vedle něho jest zl. *Štítného,* částečně shodný a dochovaný jako citát ve *Štít. ř.* (v. t.) na str. 147^a. — **UmR.** = jiné skládání O božiem umučení, 404 verše, z 1. pol. XIV stol., v knih. klášt. Rajhradského (v lat. sborníku sign. D/K I. 6. 13, na l. 79^a až 82^a), otišť. v ČČMus. 1886, 589—603.

Umuč. = *Um.*, v. t.

Unič. = *List Unič.*, v. t.

Urb. = urbář; — a to **UrbBřevn.** = urbář Břevnovský, z r. 1406, otišť. v UrbE. str. 151—218; — **UrbDrk.** = urbář Drkolenský, dva listy z 1. pol. XIV st., otišť. ve VěstnČAkad. 1899, 141—144; — **UrbE.** = Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými, vyd. Jos. Emler 1881 (cituji stránky; obs.: na str. 1 až 3 *UrbPr.* asi z r. 1290, — na str. 4 až 19 *UrbRoud.* z r. 1338, — na str. 20—22 *UrbPohled.* z pol. XIV stol., — na str. 23 až 52 *UrbChot.* z r. 1367, — na str. 53 až 91 *UrbOstr.* z r. 1388, — na str. 92 až 150 *UrbPr.* z doby po r. 1390, — na str. 151 až 218 *UrbBřevn.* z r. 1406, — na str. 219 až 302 *UrbStrah.* z r. 1410, — na str. 302 až 308 *UrbPr.* jiný, z doby předhus. ok. 1410, — na str. 309 až 312 *UrbZbrasl.* z r. 1342, — na str. 313 až 400 *UrbPr.* z r. 1379); — **UrbHrad.** = zlomek urbáře Hradišťského, z doby ok. r. 1400, vyd. Emler 1884 (cit. stránky otisku); — **UrbChotA.** = urbář Chotěšovský z r. 1367, rkp. v knih. univ. Pr. (II. A. 7), a jeho opis **UrbChotB.**, z r. 1510,

rkp. tamt. (II. A. 9), otisk onoho s variantami z tohoto v UrbE. str. 23 až 52; — **UrbChotC.** = urbář kláštera Chotěšovského z l. 1493—1524, v archivu kníž. Thurn-Taxisů v Řezně; — **UrbJist.** = urbář Jistebnický, z doby ok. r. 1400, otišť. ve VěstnČAkad. IX (1900), 150; — **UrbOstr.** = urbář Ostrovský, z r. 1388, otišť. v UrbE. str. 53 až 91; — **UrbPohled.** = zlomek urbáře klášt. Pohledského, asi z pol. XIV st., otišť. v UrbE. str. 20 až 22; — **UrbPr.** n. **UrbPražsk.** = urbář Pražský; a to *UrbPr. 1290,* asi z r. 1290, otišť. v UrbE. str. 1 až 3, — *UrbPr. 1379* z r. 1379, otišť. tamt. str. 313 až 400, — *UrbPr. 1390,* psaný po r. 1390, otišť. tamt. str. 92 až 150, — *UrbPr. ok. 1410,* »před válkou husitskou« psaný, otišť. tamt. str. 302 až 308; — **UrbR. n. UrbRožmb.** = urbář zboží Rožmberského z r. 1379, vyd. Jos. Truhlář 1880 (cituji články 1—486); — **UrbRoudn.** = urbář Roudnický, z r. 1338, otišť. v UrbE. str. 4—19; — **UrbRožmb.** = *UrbR.,* v. t.; — **UrbStrah.** = urbář Strahovský, z r. 1410, otišť. v UrbE. str. 219 až 302; — **UrbZbrasl.** = urbář Zbraslavský, z r. 1342, otišť. v UrbE. str. 309 až 312.

v. při odkazech = viz, jindy = vedle.

Varš. = bible (Starý zákon) v knih. Zamoyských ve Varšavě, z pol. XV stol., podle dokladů namnoze shodná s *Ol.;* zpráva a ukázky v List. filol. 1894, 219 sl.

Vel. = Veleslavín; v. *VelKal.*

Veleš. = slovník Velešínův, ze XIV stol., přepsán v XVI stol. a z tohoto přepisu ot. v Hankově Zbírce 106—154.

VelKal. = Veleslavínův Kalendář historický, v Pr. 1578.

VěstnČAkad. = Věstník České akademie cís. Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění; — **VěstnČSpol.** nebo **VěstnUčSpol.** = Věstník Král. české společnosti nauk.

Víd. = *EvVíd.,* v. t.

Vít. nebo **VítA.** = rkp. svato-Vítský, v knih. kap. v Pr. (D. 84), 168 listů 4°, z doby 1380—1400 r., vyd. Patera 1886; cit. listy rkpu; — **VítB.** = jiný rkp. téže knih. (sign. O. 39), z 2. pol. XV stol.; tu na l. 97ᵃ až 98ᵇ báseň »o bázni boží« otišť. v ČČMus. 1901, 252—253; — **Vít. var.** = varianty k textu Vít., vytištěné ve vydání Paterovu pod čarou a vzaté z jiných rkpů XIV a XV stol.

Vocab. = vokabulář v rkp. kn. un. Pr. (I. D. 32, na listech 175ᵇ a 176ᵃ), z l. 1394 až 1398; — **Vocab. Mus.** = Vocabula latino-bohemica, v rkp. ČMus. (N. 197), otišť. v Hank. Zbírce 183 a 184.

Vodň. = Vodňanského Lactifer, v. *Lact.*

Vrat. = rkp. v knih. univ. Vratislavské (I. Q. 466), lat. s vložkaminěmeck. a českými, z r. 1416 a násl.; kusy české otiskl Feifalik, Vers- u. Reimkunst II. (1862) a Nehring v Jag. Arch. XV, 524 sl.

VstúpDrk. = zlomek hry Nanebevstoupení Páně, 64 verše, z 2. pol. XIV, otišť. v ČČMus. 1889, 138 sl.

Všeh. = Všehrd, O práviech země České knihy devatery; — **VšehJ.** n. **VšehJir.** = text ve vydáních H. Jirečkových (o sobě 1874 a v Codex iuris boh. III, 3, oboje str. 1—469; odkud text zde podávaný je vzat, vydavatel nepověděl, — snad z rkp. Ambrasského); s variantami *st.* = z recense starší; cit. strany otisku (1—469), nebo knihu a paragraf (1, 1 až 9, 14). — **VšehK.** = týž text v rkp. knih. Kinského, nyn. v kn. univ. Pr. (F. VI. 122), z r. 1515; cit. strany rkpu.

Výb. = Výbor z literatury české, I. 1845, II. 1868.

Wackern. Wtb. = Wackernagel, Wörterbuch zum ahd. Lesebuch 1861.

Wartb. list. = list Jana z Wartemberka z r. 1380, otišť. v ČČMus. 1861, 348.

Wint. = Zikm. Winter; — a to **WintCírk.** = jeho Život církevní v Čechách v XV a XVI stol., v Pr. 1895—96; — **WintObr.** nebo jen **Wint.** = jeho Kulturní obraz českých měst XV a XVI st., I. 1890, II. 1892.

ZápMeziř. = Zápisy Vel. Meziříčí z let 1417—1577, z rozpr. J. Mašína v progr. z. reálky ve Vel. Meziříčí 1899—1900.

Zdík = vokabulář Zdíkův z r. 1424, v rkp. knih. Mnich. (č. 14310, na listech 93 a 94), částečně otišť. v ČČMus. 1885, 269.

Zíbrt = Č. Zíbrt; — a to **Zíbrt hry** = jeho spis Z her a zábav stčeských 1889; — **ZíbrtKr.** = jeho Dějiny kroje I. 1891.

ZlomMus. = Zlomky Musejní, 5 necelých listů v ČMus., zbytky nějakého sborníku stčeského, psaného v l. 1350—1370; obs.: a) kusy z evang. sv. Jana (mezerovité) na str. 1 sl. 1 až str. 4 sl. 2, b) zlomek Anselma, na 5, 1 až 8, 2, = *AnsMus.*, v. t.; c) zlomek o sv. Jiří, na 9, 1 až 10, 2; otišť. v ČČMus. 1900, 505—512.

Zrc. n. **ZrcA.** = Zrcadlo člověčieho spasenie, zlomek, dva listy ze 3. čtvrti XIV, v ČMus., otišť. v ČČMus. 1887, 472—480; — **ZrcB.** = téhož rkpu jiný list, v ČMus., otišť. v ČČMus. 1890, 455—458.

Zrc. Múdr. = Zrcadlo moudrosti, vyd. Konáč 1516; z ukázky Hankovy v Rozboru 686 sl.

ZS. = zápisy ve věcech selských z let 1389—1499, v ArchČ. I. 339—357.

Ž. = Žaltář; — a to **ŽBrn.** = žaltář Brněnský, z 1. pol. XIV stol., zlomky, otišť. v List. filol. 1881, 302—309; — **ŽFlor.** = stpolský žalt. Florianský, vyd. W. Nehring 1883; — **ŽGloss.** = žalt. glossovaný, ze skl. XIII st., v ČMus. (1. H. 1); glossy české s textem latinským otištěny jsou abecedně v ČČMus. 1879, 405 sl., a v souvislosti textové ve FlPam. 130 sl. (v kodexu jsou některé glossy mimo text žalmový; při těch udávám stránku rukopisu); — **ŽGlossKlem.** = žaltář glossovaný Klementinský, v knih. univ. Pr. (X. B. 22), lat., s meziřádkovými glossami českými z 1. pol. XV st., namnoze shodnými s textem ŽWittb.; — **ŽKap.** = žalt. Kapitulní, z 2. pol. st. XIV (nyní prý nepovědom; staropísmý opis jeho je v pozůstalosti Šafaříkově); — **ŽKlem.** = žalt. Klementinský, rkp. knih. univ. Pr. (XVII. A. 12), z 1. pol. XIV st., vyd. A. Patera 1890 (při dokladech odtud vzatých cituji někdy list a stránku; při tom nepočítám 12 listů papírových, které jsou před začátek kodexu pergamenového později vloženy, a tyto mé číslice jsou tedy o 12 menší, než ve vydání Paterovu); — **ŽMus.** = žalt. zlomek Musejní, ze skl. XIII nebo poč. XIV st., 4 listy 8° v ČMus., text shodný se ŽGloss. a ŽWittb.; otišť. v ČČMus. 1886, 133 sl. a ve FlPam. 130 sl.; — **ŽPas.** = žalt. zlomek Pasovský, z 2. pol. st. XIV, jedno dvoulistí 4° v knih. univ. v Pr., otišť. v ČČMus. 1878, 380—390; — **ŽPod.** = žalt. Poděbradský (n. Olešnický), rkp. z r. 1396, náležel kdysi rodině Poděbradské, potom chován v kníž. brunšvické knih. v Olešnici ve Slezsku, nyní v král. knih. v Drážďanech; opis staropísmý v pozůstalosti Šafaříkově v ČMus.; vyd. A. Patera 1899 v ČAkad.; — **ŽTom.** = žalt. zlomek svatoTomášský, 5 listů 4° v ČMus., ze XIV stol., otišť. v ČČMus. 1881, 125 sl.; — **ŽTruh.** = zlomek žaltáře nalezený Jos. Truhlářem, 4 listy 4°, z 1. pol. XIV st., otišť. v List. filol. 1879, 142—147; — **ŽW.** n. **ŽWittb.** = žaltář Wittenberský, asi z 2. třetiny stol. XIV; mé vydání 1880.

A.

A. První hláska obecné abecedy české, = cyr. а. Je krátké a dlouhé. Krátké *a* píše se literou *a*. Dlouhé *á* psáno v textech staropísmých dílem bez označení délky touž literou *a*, na př.: komar Krist. 83[b], nam DalC. 2, modlam Kat. 118 atd.; dílem s délkou označenou, a to spřežkou *aa*, na př.: comaar MVerb., gmaa AlxM. 1, 13, modlaam Pass. 36, Pror. 8[b], naam Štít. ř. 113[b], požehnaanije Ben. Deut. 15, 10, kraal Háj. 100[b], — nebo literou *ă*, na př.: năm svD. 28, t. 38, wſſelikă novina Jid. 69, — nebo *á*, na př.: nám Štít. uč. 69[a]; — psaní *á*, doložené poprvé ve Štít. uč., přijato jest do pravopisu Husova a bratrského a drží se všeobecně.

A, conj., významu jednak odporovacího, *sed,* jednak slučovacího, *et;* psl. *a.* — U význ. odporovacím *ale, aber.* Duše má zamúcena jest velmi, a ty, hospodine, i dokudže? sed tu, Domine, usquequo? ŽWittb. 6, 4. Již bě ľud dnem sě ujiscil, a svět obač sě nezčistil ote všie mraky tmy nocnie AlxBM. 1, 26. Druzí (posuzovatelé) obličej mají pokojný, a myslce vždy žádá vojny AlxV 51. (Titéž) vóbec mých slov snad pochválé; a jakž otstúpie dále, což najhoršieho vědie, o mých sloviech propovědie t. 45. Jie (ženy helmbrechtné) tu snad vóči pochválí někdo; a potom o ní nic dobrého nepovědie, ale něčímť ji i přitvořie Štít. uč. 57[a]. Kacieř tak v skořě mnoho lidí k svému kacieřstvu nevzbudí; a svódnicě dne prvého inhed ho (sváděného) přivede k zlému Hrad. 101[a]. Svatý Prokop chtieše sě skrýti, nechtě rád opatem býti; a kněz Oldřich i vše bratřie nečakachu t. 8[a]. Pohnaný odpověděl a řka: jeho (póvodova) je zástava, a mé je dědičstvo Rožmb. 249. Svět nedrží boha, a buoh svět drží ŠtítBud. 50. Takými činy, ješto zlí nejsú, a mají zlého podobenstvie t. 204. Jest jedno dietě zde, jež má pět chlebóv a dvě rybě; a což jest to mezi tolik lida? sed haec quid sunt EvVíd. Jan 6, 9. Jáz proši, aby smutka nechovali, a méj sě cti radovali všichni, již mne stojie podlé Kat. v. 3289. Židovstvo ne jako lidé s Kristem sě obierali, a jako hovada proti ňemu škřipěli Kruml. 56[a]. Vyznávají, by znali boha, a skutky zapierají, za lat.: Confitentur se nosse deum, factis autem negant HusW. 96[a]. — Význam odporovací sesílen v **a-pak** = *sed, autem:* nenie v smrti, kto by pomněl na tě, a u pekle pak kto sě bude zpoviedati tobě? in inferno autem quis ŽWittb. 6, 6; — v **a-však** = *sed, autem,* v. t.; — v **a-brže, a-brž,** vlastně *sed citius* a z toho *sed potius:* méňe široké údolé, abrz miesty velmi úzké Lobk. 89[a]; když sme chtěli plúti, nedali nám pohané, a některé brz z nás kyji bili t. 139[b]. — Poměr odporovací je někdy mírný, význam *ale* přechází ve slučovací *a.* Někdo by rád došel svrchovánie života, a nemóž ŠtítBud. 144, ale nemůže, a nemůže. Člověk se povýšil, buoh se ponížil; onen křivě, a tento právě; onen hřiechem, a tento milostí HusE. 2, 431. Zda-li cěsta má nenie pravá a nejsú brzz viece cěsty vaše nepravé? et non magis Ol. Ezech. 18, 25. — U významu slučo-

vacím *et, und.* V tom významu spojuje větné členy a věty, které jsou stejného řádu, spojuje souřadně. Moje rúcho a má bibla ABoh. 40[a]. V žaltáři a húslech ŽWittb. 150, 3. Pro vieru a tichost a pravedlnost t. 44, 5. (Člověk) plného pokoje a svobodstvie nemóž jmieti a bezpečstva Štít. ř. 125[b]. Vezmi pryskyřici a vosk a aloe a staré sádlo a dřevěný olej LékB. 46[a]. A jakž byrzo ta noc minu a den sě na svět ukáza, (Alexander) odtad vstáti káza AlxH. 1, 10 sl. Ona v Čechách prvnie křesťanka Lidmila slula a lidem i bohu míla byla Štít. ř. 38[b]. Tato pokorná předmluva pozdvihuje viery, posiluje náděje, zapaluje lásku, tiehne k poctivosti, vede k následování otcě, pudí ku pokoře, zove syny k milosti a učí je otci dieky vzdávati, a učí čožkoli jest potřebie HusE. 1, 319. Ústa pilna sú a hořkosti a lsti os plenum est et amaritudine et dolo ŽWittb. 9, 7 (28), překlad neumělý. — Sem patří také *a,* jež připojuje výraz vysvětlovací, ve smyslu nč. *a to:* rozličnými úmysly a vše dobrými mohú lidé tělo božie přijímati Štít. uč. 122[a]. Tu obyčejně ve spojení se zájm. *ten,* **a ten** atp.: táhniechu vóz osm koní a ti biechu všici broni AlxH. 2, 7; (Alexander) mějieše tisícóv třidceti, a to vše pěšieho lida AlxV. 396; ze sta jeden se nevrátil, a to každý život ztratil t. 543; on' (Kristus) nás svú smrtí vykúpil, a to na dřevě, aby atd. HusE. 1, 17. — Význam slučovací přechází v pozdějším, umělejším pojetí ve výsledný = *tedy, igitur.* Nýnie-li tě lén slyšeti, a ti budu vyprávěti, proč AlxV. 716. Nepošle-li s ním (t. póvod nepošle-li s komorníkem průvodce tam), kde pohoniti, a proto póhon zameškán i ššel Rožmb. 7. By (komorník) kterého (t. něčeho z toho, co učiniti měl) neučinil, a je póhon ššel t. 36 (na jiných místech bývá tu ve smyslu stejném: twdy póhon ššel t. j. tudy tamt. 28, ale tehdy póhon prošel t. 31 atp.). Moci-li tak budeš učiniti, a ty učiň; pak-li nemoci budeš, já tvé bohy zboři Pass. 460. Viece-li kto přemóž, a wyetſſy czeſt bude jmieti Štít. ř. 37[a]. Viece-li máš, a wiecze ztratíš ŠtítMus. 110[b]. Viece-li kto má, a wiecz sě nedostává t. 5[b] a 64[a]. Pak-li móž která (panna) své bydlo přivésti lépe, a wiecze bohu děkuj z toho t. 6[a]. Kdyby kto nevěřil ničemuž, an by se nemohl i mluviti naučiti Štít. uč. 7[a], z *a-on* = tedy ten, v. **an.** Poňavadž všecka uměnie jedně samému bohu dokonáně známa jsú, a protož toho ode mne vděčen jest, komuž jsem toto uměnie vyložil ChirB. 36[b], tedy proto. — Významu slučovacího je také *a,* které spojuje participium *-nt* a *-s* s příslušným slovesem finitním ve výrazích, jako jsou *pojide a nesa, pohnán jsa a nestoji, zjímav a vedl* atp.; tu jsou spojeny výrazy nyní nesouřadné, ale při vzniku této vazby viděla se souřadnost v tom, že se připojoval význam dějový B k významu rovněž dějovému A. Příklady pro *a nesa,* t. j. když sloveso finitní předchází a k němu je připojeno part. *-nt:* Bessus vzmluvi a rſca t. j. a řka AlxBM. 5, 36; pohnaný odpověděl a rzka Rožmb. 249; v tu dobu promluvi ten kmet a rzka Pass. 292; hospodyně odpovědě a rzkucy t. 419; poslala jest ke mně (žena k Pilatovi) a rzkuczi: neotsuzuj toho spravedlivého Nikod. 12[b]; duše volají a rzkucz Štít. uč. 154[a]; (Nathan) vrátil sě k Davidovi a prawye, že nemá chrámu dělati Štít. ř. 224[a]; pan Zajíc dal tuto odpověd a mluvě Let. 621; ten bude odsúzen, pójdeť a neſſa své hřiechy do pekla Kat. v. 2021; (Ježíš) pojide z hrobu a neſſa korúhev s sobú Hrad. 121[a]; ten chce vz vodu a nemoha t. 96[a]; ješto poviedá něco zlého a newieda t. 116[a]; jenž svědčí křivému a tratie právo pravému t. 116[a]; plete sě (ve skládání kroniky) a neumyegie DalC. úv. IV; sta Vlastislav a boj bera t. 20; činíš sě biskupem a nemoha dolíčiti t. 49; (Otakar) leže na Křivoklátě a tygye t. 78; (Alexander) káza sě hotovati a chtye sě za moře bráti AlxV. 512; (Alexander) hna tam a ktye (m. chtě) svým pomoci t. 1683; jide před král čsná kmetičě a gmagiuczy strachu líce AlxM. 2, 17; tu jsem stala a placzyczy Vít. 50[a]; matka jeho znamenáše všecka ta slova a kladuczy

v své srdce EvVíd. Luk. 2, 51; — *nesa a* atp., t. j. když tutéž sloveso finitní následuje (příklady řídké): ktož pohnan ſa a k póhonu nestojí VšehK. 288[b]; — *a nes* atp., t. j. připojuje part. *-s* k předcházejícímu slovesu finitnímu (zřídka): (král babylonský) židy některé zgimaw a wedl do Babylona ŠtítBud. 174. — Spojuje souřadně, kde v pojetí pozdějším je podřadnost. Někdy bývá tak připojena věta v pojetí nč. řídící; na př.: ktož sě výší, a buoh gyey pak dolóv níží; a ktož sebe ponižuje, a buoh gyeho povyšuje Vít. 38[a]; nč. toho bůh níží, toho bůh povyšuje. Častěji bývá tak připojena věta v pojetí nč. podřízená, a tu pak dostává spojka *a* význam podřadicí = nč. *že, by, když, kterak* atp., rozdílný podle toho, jak toho žádá sloveso řídící. Na př. jich (poustevníků) málo možieše strpěti a zbýti na púšči Otc. 353[b], v lat.: tolerare habitationem solitudinis; srv. nč. = buď tak dobrý a poraď mi. Častěji to bývá při větách s podměty rozdílnými. Příklady v typech *a já*...: uzříš a ya třetí den vstanu Pass. 295; vidíš a ya umřěv třetí den sem z mrtvých vstal t. 295; kterým bych to činem věděti mohl a ya sem stár t. 275; jakú mám radost mieti a ya světla božieho nevidím Comest. 179[b]; kterak mohu milovati boha a já ho nevizi HusE. 1, 60; — *a my*..: učenníci nalezše ny a my spíme, jeho tělo ukradli ML. 121[b]; (bůh) vida, a my z prohřešenie otce prvnieho upadli v zřejmú tělesnú nemoc, ustanovil tu sedmeru svátost ŠtítMus. 147[b]; ež (hospodin), a my ješťe nepřietelé, dal nám syna svého Štít. ř. 17[b]; učinil a my na to hledímy, divy i zázraky fecitque videntibus nobis signa Ol. Jos. 24, 17; — *a ty*..: proč (Prokope) zákona žádáš a ty velikú čest sbožím jmáš? Hrad. 3[b]; již vizi a ti (ty) na smrt jdeš Pass. 225; naleznu-li to, a ti (ty) k Alexandrovi přišel t. 392; čeho bych sě měla styděti a ty s' tak počestný kmet a já jsem tak nemilostivě zbita? t. 144; jakž otec uzří a ty jdeš k ňemu, sámť vyjde protiv tobě Štít. uč. 11[b]; pane, kak bychom šli od tebe a ty máš věčného života slova? Štít. ř. 233[b]; když zvie tvój známý, a ty jej zpravoval kromě očí, zda-li sě viece nerozhněvá? ŠtítMus. 112[b]; nechť tě jiní slyšie, a ty jim rovnú věc přikazuješ, a vidie tě, a ty sám velikú činíš! t. 127[b]; bych tě spatřila a ty se ve zdraví vracuješ Troj. 26[a]; já jsem viděl a ty vnikáš do Libye Alxp. 122; což jest do tebe, a ty té mladosti nic neuživeš? RokycKl. 70[a]; — *a vy*..: proč prosíte odpočinutie a wy ste nic neučinili? ML. 20[a]; což sě tiežete a wy viete mé proročstvie? Krist. 107[b]; — *a on*.., fem. *a ona*.. atd., z čehož jest **an, ana** atd., v. t.; — *a* (*on*, zájm. *on* však nevyjádřeno): posmieváno sě jemu (Samsonovi) a táhl ve mlýně samotiežném ŠtítMus. 109[a]; — *a* s někt. *substantivem*: (Anna) uzřě hniezdo vrabie a hájcě j'ho sedí vábě vrábrata LMar. 41; (Achilles) všecky moci sebrav a Hektor toho nevidí, hna úprkem na něho i probode ho Troj. 151[b]; máji, žaluji tobě a mé-cě (mé-ťe) srdce ve mdlobě Pís. XV. stol. Výb. 1, 961. — Při významu takto rozmanitém mohlo se *a* dostávati také do vazby nenáležité, z neumělosti stilistické; na př.: (nemocný) aby se położil v teplo, aby sě mohl upotiti, a takým obyčejem (způsobem) a parnosti (pl. akk.) skrze pot ven vyžene ChirB. 209[b]. — Viz také **ač, ale, an, ani, ano, asi, ati, avšako, azda, aže,** vzniklé z *a-če, a-le* atd.

á, interj., *á! ah! ó! ach!* Hovora jě sě mluviti: a byeda mně jest nebohu! DalC. 34. Aa kak by ten měl bezpečné bydlo, ktož by vždy v milosti bydlil! Štít. uč. 21[a]. Řka: aa, kak mě bolí! t. 66[b]. I dívím se múdrým lidem, ješto jsú pilně vstali protiv tomu, aby nepřijímali lidé často těla božieho; Aa čím by to lépe bylo, by tak pilni byli učiec, kak se mají mieti ti, ješto chtie často přijímati t. 119[a]. Aa co sem ztratil ztrativ čas! t. 151[a]. Když (někdo) die: a! anna! znamenie jest, ež pyče Štít. ř. 168[b]. Nechtiece trpěti toho, aa kak bohaté hory zlaté opustili! Šach. 305. I řekl sem: aaa hospodine! aaa Domine Ol. Ezech. 4, 14. aaa dne, neb bliz jest den boží! aaa diei, quia t. Joel. 1, 15. Mnohý bude volati: Aa

milý tatíku! Aa milá matko! A milý synu! RokycPost. 353[b]. Uzříš, coť o tobě bude povědíno: »a! kacíř, odřezanec!« RokycKl. 283[b]. á, á, ruší nám naše práva! t. 7[a].

Aaron v. **Aron.**

Abadoniáš, -ě, masc., *jm. os.* — abadoniaſſe Abadoniam Ol. 2. Par. 17, 8.

abatyšě, -ě, fem., *Aebtissin,* z lat. *abbatissa.* — U svatého Juří abbatiſſye DalC. 45, abbatyſſie Pulk. 29[a], abatyſſe Prešp. 902, abbatiſſy pohnati Rožmb. 66.

abatyšstvie, -ie, neutr., *abatyšství, Nonnenabtei, Amt der Aebtissin:* abatyſſtwyc Pulk. 28[a].

abeceda, -y, fem., *das Alphabet.* — abeczeda alphabetum Prešp. 2296; prvá abeceda Kruml. 386[b]; menšie abeceda ChirB. 37[a]. Na knihách i abeczedy neuměje znáti Štít. ř. 113[a]. To jméno sběřeš w abcdie LékA. 161[a]. — Abeceda udávána začátečními hláskami slov smyslu souvislého. Příklad toho z pravopisu spřežkového, dochovaný v opise nedosti věrném: *A* *b*ude *c*ele *cz*eledi *d*ano *d*iedicztwie, *ey*: *ff*ararz, *g*enz (geſt) *h*oſpodyn *i*lli *y* *k*ral *l*idí *l*akan (y pokuſſien) *m*noho *n*as *n*yekdy *o*n *p*okoy *r*ad *rz*ady *ſ*luzie *t*ak *x*kſſil *z*a ny *z*iwotem *ch*tie Amen, přips. na list. z r. 1348, v. ČČMus. 1897, 78; — skoro totéž v pravopise Husovu (s opravami vydavatelovými, provedenými podle pravidel téhož pravopisu): *A* *b*ude *c*elé *č*eledi *d*áno *ď*edictvie, *ey* *f*arář, *g*enz *h*oſpodin *i*li *y* *k*rál *l*idí *l*ákán *m*noho *n*ás *ň*ekdy *o*n *p*okoi *r*ád *ř*ádem *ſ*lúžil, *ſ*lechetný *t*ak *ť*elefný *v*kázaw *v*elikoſt *w*ſobie *x*il *z*a-ny *ž*ivotem *ch*te HusOrth. 175.

abecedář, -ě, masc., *abecedarius.* Moderni abeczedarzi temerarie exponunt scripturam HomMak. 102[a].

abecední, adj., *Alphabet-.* — V počtu abeczedniem ChirB. 42[a].

Abel, -e, masc., *jm. os.* Jako Kain Abele zabil HusPost. 131[a]; bratra Abele Kruml. 43[b]. Ot krwe Abel pravedného Krist. 83[b]. — *Adj. possess.* **-óv:** ode krve abelowi ſprawedliweho Koř. Luk. 11, 51.

Abraham, -a, masc., *jm. os.* K abrahamowi ŽKlem. 104, 9; Abrahame! Mast. 295; Habraham Reg. III, 1322. Sebrali sú sě s bohem abraham ŽKlem. 46, 10. — *Adj. possess.* **-óv:** siemě abrahamowo ŽWittb. 104, 6; s bohem abrahamowě (sic) t. 46, 10.

abrahamovský, adj. z *Abraham.* (V hrobu) ještо mu dějí Abrahamowſke mieſto sepulcrum Abrahamium Comest. 50[a].

Abram, -a, masc., *jm. os.* K aabramovi Ol. Gen. 12, 1; Abram UrbE. 24.

a-brž, a-brže v. **a.**

aby, abych v. **bych.**

ač, velmi zřídka **ače,** = *a-če*; stsl. *a-če* et. S enklit. *-ž* jest **ače-ž** a z toho dále **ači-ž.** — *Jestli, si, wenn.* Acze té pomsty (Alexander) odaly (m. otdálí), čakajž téhož vezdy na sě AlxM. 8, 4. Achz ruka takéže k meču jmá jakžto ke brániú péču, vy sobě vše sbožie jmějte AlxB. 1, 6. Bóh sešli ránu na mě, acz toho zapomanu AlxV. 453. Acz dáš ty dante te ŽGloss. 103, 28; acz selžu si mentiar t. 88, 36; acz neustaví nisi aedificaverit Dominus domum t. 126, 1. Acz zamúcen budu si motus ero ŽWittb. 12, 5; acz diech si dicebam t. 72, 15; acz ne obráceni budete nisi t. 7, 13. Acz weidu v schránu domu mého, acz wſtupiu na posteliu lože mého, acz dam sen očima si introiero, si ascendero, si dedero ŽKlem. 131, 34; acz sme zapomněli si obliti sumus t. 43, 21; ale acz nebudú syti, vrtrati budú si vero non fuerint saturati t. 58, 16. Acz jě (mužě) nynie potepemy, věčnú chválu i pamět vezmemy DalC. 10; acz to (dívky) samy zamyslily, znamenie jest, žeť sú múdry byly t. 14; našě kniežata, acz budú kdy chtieti, nemoci nem budú nic zdieti t. 35; diviu sě, acz ta řeč mohla pravdú býti t. 50. Jediné acz jiesti budete tělo syna člověčieho a krev jeho píti, nebudete v sobě věčného života jmieti Modl. 24[b]. (Bůh) zbaví jeho (t. Krista, smrti na kříži) nynie, acze chce Ans. 3. Acz co jest dobrého, vsej to Štít. ř. 126[a]; nedivte sě, ač nerozumiete ŠtítBud. 64; abychom na tom chtěli dosti jmieti, acz bychom poznali, co j' to t. 17. Nikdy ho (mladého rádce) netrp na dlúzě, acz chceš zbýti mnohé núze NRada 450. (Kateřina) na mé líce zřéci (m. -ti) nemóž,

acz sobě jinak nespomuož Kat. v. 785; by tě, acz to řéci směji, viděla v tvém obličeji t. v. 809. Pane, acz chceš, móžeš mě uzdraviti OpMus. 37[b]; Kristoforus vece: acz mi toho nepovieš, chciť od tebe pryč jíti t. 13[a]. — **ač-li:** acz ly pak nebudú syti si vero ŽWittb. 58, 16; radu tobě dávám, kterau ač chceš-li zachovati, budeš moci živ býti Háj. 52[a]. — **ač-ti** (*-ti* enklit.): acz ty zlačněju si esuriam ŽWittb. 49, 12; sbožie acz ty příde divitiae si affluant t. 61, 11. — acz ty budu jiesti maso býkové *numquid* manducabo ŽWittb. 49, 13, odchylka trvám omylem, začátečné »acz ty« přejato z verše předcházejícího 49, 12 (v. zde výše). — **ač bych,** *jestliže bych:* (Bessus a Narbazon) sě velmi básta, Achz by j'ho (Daria) kak mětně jala, by sama v tom neostala AlxBM. 1. 9; prosě (Medates matky Dariovy), acz by kterú věcí mohla, by j'mu života pomohla AlxM. 2, 14; co do toho, Achz bychwie myslila i déle AlxBM. 1, 13. — **ač i,** *třeba, třeba i:* snadno k tomu ponúceti, ktož co sám bude chtieti, acz y (s) škodú, však tam jěti AlxV. 424; nevelnúti j' milostí, acz y k utěšeným věcem tohoto světa Štít. ř. 156[b]; když (žena) nepodobnú věc acz i gednu ukáže do sebe Štít. uč. 56[a], třeba jen jednou; (zvíře) móž něčeho žádati, ač y bez rozumu ŠtítBud. 40; nebo věz, acż y omluvu dáš a nestaneš-li k súdu, nebudeť (soupeř) zprávú povinen VšehK. 76[b]. — **ač si,** *třeba, třebas:* (Darius počě) na to netbati, achz zi vše těženie polí (hoří) AlxH. 9, 11; mně jedno té čsti přejte v slově afz zi (ač si) velmi malém, bych jedno slúl vaším králem AlxB. 1, 10.— *Áčkoliv, quamquam, obschon;* srov. stsl. *a cě* quamquam. Hi mušiu, ach nerad, řéci ApD. a. Velblúdi, acz vysoci, avšakž jsú jich léni skoci AlxŠ. 1, 6. (Maria) tam všěchna srdcem bieše, tu kdež jejie mistr byl, acz nevěděla, kde j' přěbyl Hrad. 30[b]. Často zlodějě oběšují, acz jistiny při ňem nenalezují Vít. 45[b]. Acz sě sláma ztroskoce, však zrno ostane celo ŠtítBud. 180. Acz umučenie Kristovo od otcě bylo zjednáno, však dobrovolně od ňeho (Krista) bylo přijato Kruml. 56[b]. Múdrý veverek, acz malý, královi těch slov pochváli NRada 1439. Ač i syn i duch svatý jest stvořitel, ale však přidává se tuto stvořenie otci HusE. 1, 13. Aczez sem mezi nimi býval často, však (přece) zablúdil sem jednú KabK. 28[a]. Acziž *licet* SlovKlem. 3[b]. — Vyšed Ježíš skrzě Jericho, Acz muž jménem Zacheus *et ecce* EvVíd. Luk. 19, 2, nesprávné. — **ač jedva** *sotva že,* v. **jedva.**

ač-by, ač-bych v. ač.

ače, ačež v. **ač.**

ačiž v. ač.

ačkoli v. **koli.**

ač-li v. ač.

ač-si v. ač.

ač-ti v. ač.

Adam, -a, masc. *jm. os.:* Adam Reg. II, 1261. — *Adj. possess.* **-óv:** syny adamowy ŽWittb. Deut. 8.

adamant, -a, -u, masc., *drahokam, diamant,* a také *magnet;* z lat. *adamas.* — Na paznehti kamene adamanta in ungue adamantino Pror. Jer. 17, 1. Dno (podlaha síně) z byryl, z adamantow stěny Kat. v. 972. Magnes svú moc ztratí před adamantem, tak že malý adamant velikého magneta svieže ChirB. 291[a], (kámen) adamantowi podoben t. 292[b]. Adamant adamas Lact. 274[b].

adamantin, -a, -u, masc., z lat. adj. *adamantinus:* kaadamantynu VěstnUčSpol. 1890, 327 (ze skl. XIV stol.).

Adamčin, -čín, -a, masc., *příjm.*, ze jm. os. *Adámka* fem. — Johannem dictum Adamczin TomZ. 1430 n 35.

Adamec, -mcě, masc., z *Adam; — příjm.:* Adamczonis TomZ. n 117.

Adla, -y, fem., *jm. os.,* tvar domácký z *Adelaid:* adla NekrP., od své ženy Adly Pulk. 132[b].

Adleita, Adléta, -y, fem., *jm. os.* z *Adelaid:* od Adlety hrabiné Pulk. 136[a]; Adleyta Kosm. pokrač. 1137, Adleytha DeskDE.

Adlička, -y, fem., demin. z *Adla:* ctná Adleta neb Adlička, krásná žena Baw. 134; iuxta domum Adliczcze Reg. III, 1332; Adliczka uxor t. IV, 1340; Adliczka Lún. ks.

1356.— *Adj. possess.* **Adliččin, -čtin**; z toho *přijm.:* Symon Adlycztyn UrbHrad. 12.

Adlík, -a, masc., *jm. os.:* adlik Reg. I, 1250.

Adloch, Adlold, Adlot, -a, masc., *jm. os.*, z *Adolphus:* Adloch DeskDE; Adloth civis de Kúrim Reg. II, 1297, Adlold pater Henrici civis Curimensis t. 1306.

Adoniáš, -ě, masc., *jm. os.:* adonyaffoui sg. dat. Ol. 3. Reg. 1, 7.

Agarenovic, -ě, masc., *Agarenus:* plur. agarenovici ŽGloss. 82, 7; agareinowiczy (sic) ŽWittb. tamt.

Agna v. **Ahna.**

Agnéžka, Anéžka, -y, fem., *jm. os.*, z *Agnes:* dceru agnezku Pulk. 98[b], agneezka VšehK. 46[a], Agnéžka Leg. bl. An. 1; — Anéžka VelKal. 21 a j., na žádost Anyzky vdovy KolCC. 41[a] (1553), Anyžka mlynářka Lún. ort. 1606.— Vzato za *přijm. mužské:* Mikulášek Anežka řečený PoprR. 44.

agrest, -a, -u, masc., *agresta, vinum acre.* — Ať pie vodu s agreftem Sal. 226.

agšt- v. **akšt-.**

ahá, interj., *aha!* — Aha chlape pohanský Lvov. 93[b]. A há, páni, ještо nedbáte chudiny! RokycK. 124[a]. Uzříš, ani zvolají: »a há, milá Matičko Boží!« t. 430[a].

Ahata, -y, fem., *jm. os.*, z lat. *Agatha:* den s. Ahaty EvOl. 179[b], na svatú ahatu LékB. 41[a]; — z toho **Háta:** svatá Hato ŽKlem. 148[a].

Ahna, -y, masc., *jm. os.:* Agna Reg. I, 1175, Ahna (mnich) t. III, 1323 a j.

ahned, adv., z *ihned: i* vzato za *et,* a za ně pak dáno *a.* — ahned Bel. 162[b].

Ahník, -a, masc., *přijm.:* Ahník PoprR. 8.

ach, interj., *ach!* Když (někdo) die: ach!, znamenie jest, že bolí Štít. ř. 168[b]. Ach, kda jest býti tomu, jakž bych já svój kóň okročil! AlxV. 169. Awech, ach! Mast. 309. Ach přehrozná věc! Hrad. 32[b]. Ach mně přěneščastnéj ženě! t. 38[b]. Ach na mé nedomyšlenie! tamt. — **ach by-:** ach bi učiuli a urozuměli! utinam saperent ŽKlem. 100, 29; ach bi sě zpravily cěsty mé! utinam dirigantur t. 118, 5; ach bychom byli zemřěli! utinam Ol. Num. 14, 3.

achaičský, adj., *achaicus.* — Macedonščí a achaicfci Macedonia et Achaia Koř. Řím. 15, 26; u vlastech achaycfkich t. 2. Kor. 11, 10.

achský, adj., ze jm. místn. *Áchy, Cáchy;* — **achské** t. sukno, tkanivo, lidovou etymologií z *aksamit:* achffke *asanitum Prešp. 1809 (následuje: bruchlfke bruletum, colonicum colinfke atd.), achfke *asanicum Nom. 71[a]; správně: **ašský,** v. t. — (Oprávce lodní) sběže, tu řěč králi pověděl, že již achfke země znáti tu, kdež bylo jim přistati AlxV. 565, *achské země,* neporozuměním m. *inašské země;* v básni Gualtherově I, 377: ab Inachiis terris (*Ἴναχος,* král Argivský).

aj, dvojhláska. Píše se v textech staropísmých spřežkami *ai, ay,* na př.: adv. tainye ŽKlem. 100, 5, taynye ŽWittb. t.; později také *ag,* = nč. *aj.*

aj, interj., *ei, ecce.* — Světoplozě v rajském bydle ay sedieše Vít. 1[b]. Ay, Mojžieš, muž svatý, udeřil na ty, ještо byli proti bohu ŠtítMus. 45[b], Štítný tím slovem rád uvodí příklady. Ay pro troji věc se naléžá (v Písmě sv.): pro velebnost, pro divnost, pro užitek Štít. ř. 241[a]. Ai, ta dva božie svědky pravíta, že HusPost. 103[a]. Tuť se Arnošt neomýli ay poče vítanie dávati Baw. 266. Řka (pústenník Kateřině): Ay, zřiž veselejie! Kat. v. 632. ay ecce MamA. 22[b], Otc. 8[a]. — **aj toť:** Ai tot jest Jan miesto mne syn Hrad. 60[a] = *aj to ti jest,* praví Ježíš matce. Časem splývá **aj-toť** a znamená jen *ecce:* Ay tot jáz šliu anděla svého Pass. 277; ay tot jáz hřiešník nedóstojný přistupuji Modl. 26[a]; ay tot již, jehož sme žádali, to již svýma očima vidíme Krist. 106[b]; nebo ay tot jednak s jedné strany padnieše jich mnoho, jednak s oné Pulk. 95[a]; ay tot ecce Pror. Isa 39, 6 a j., ay tott ecce Ol. Gen. 4, 14. — **aj-zři,** vlastně *ecce videas,* a z toho *ecce:* ai zrzi královéé sebrali sú sě ecce reges congregati sunt ŽKlem. 47, 5; nebo ai zrzi ve zlostech počat sem, nebo ai zrzi pravdu miloval si ecce enim t. 50, 8; a ai zrzi nebieše et ecce non erat t. 36, 36; ay zrzi ecce t. 7, 15; aizrfi ecce t. 38, 6 a j.; srov. nč. **ejhle** z *aj-hleď.*

Ajax, gen. Ajaka, masc., *jm. os., Aiax:* (Telamon) knězě doby, ayaka vítězě AlxV. 786.

ajsa, adv., *asi;* přetvořením z **asa, asi,** v. t. — Když jest bylo ajsa vo půl noci WintObr. 2, 160 (z r. 1506). Zdržel mi to ajsa 15 neděli t. 1, 808 (XVI stol.). Srov. **jsa** = *asi.*

ajtoř v. **aj.**

ajzři v. **aj.**

ak, akž v. **jako.**

aksamit, eksamit, ekzamit, -a, masc., *Sammet,* ze střlat. *exametum,* ř. *ἑξάμιτος,* tkanina šestinitná. — Plášť akſamyta nový AlxV. 1341. (Bohatec) obláčíše sě w akſamyt i u postavcě purpura et bysso EvVíd. Luk. 16, 19. Postavców zlatých i aksamitow Baw. 185. axamit Prešp. 1759; axamyt BohFl. 519; akssamit Rozk. 2676; Akſamít KolB. 51ª (1588). — Ne v zlatohlavu ani v ekzamytu ROl. 98ᵇ. — *Příjm.:* Mikuláš axamit KolB. 2ª (1494), Nicolaus axamit t. 1ª (1501). *Adjekt.* **-ový:** oksamitowe (sic) rúcho *polymita* vestis Veleš., z látky mnohonitné.

akštajn, akštejn, akštén, akštýn, a také **jakštajn** atd., gen. -a, masc., z němč.: střhněm. *agestein, acstein* atd., sthněm. *agatstein* atd. Wackern. Wtb., *jantar,* a také *magnet.* — akſtayn gagates Prešp. 118, Gagat, Glanzkohle; akkſſten gagates Rozk. 203; *cacabre atp.: akſſtayn RostlF. 11ª, akſtein SlovA., akſſten MamF. 71ᵇ, axteyn RostlD. 92ª; — akſſten ApatFr. 193ª; vezmi akſſtyn žlutý Chir. 50ᵇ; vezmi yakſſtyn žlutý a polož jen (eum) na novú střěpinu t. 224ª; pravý balšám jest barvy žluté čisté jako akſſtayn Lobk. 170ª. — Gagates Jakſſteyn virginitatem prodit etc. Lact. 277ᵇ, v. **čistomilec.** — *Magnet:* akſſtayn moc má tu, že přitrhne k sobě železo ROl. 102ᵇ. — *Adjekt.* **-ový,** *magnetový:* k hoře Akſſtienowe Baw. 3ᵇ.

akvilo, z lat. *aquilo,* severní vítr; *adj. posses.* **-óv:** strany aquilowi latera *aquilonis* ŽKlem. 47, 3.

Akviň, -ě, masc. (?), *jm. místní, Aquinum,* ital. Aquino v Neapolsku. — Praví svatý Tomáš z akwynye Štít. uč. 90ᵇ; sv. Tomáš z Akvině HusE. 1, 14.

alabastr, -a, -u, masc., *alabastrum. Adj.* **-ový:** w alabaſtrowey pušce ML. 89ᵇ, pušku alabaſtrowu Koř. Mat. 26, 7.

alafanc, halafanc, -ě, masc, *dar milosti hledající, podmazánka;* z němč.: střhněm. *ale-vanz* Possen, Schalkheit, Betrug, a pak také Geschenk, Schmieralie. — Bychom byli chcěli bráti alafancze Tkadl. 7ᵇ. Ižádný konšel nemá Alaffanczuow bráti od stran, kteréž súdí Pr. pr. 247. Alaffanczowe nemají bráni býti tamt. Beze všech poct i alafanczuow VšehK. 3ª; skrze alafancze, dary a pocty t. 263ᵇ. Nemáť se saudce žádnými penězi, alaffancy ani dary dáti mámiti RešSir. 153ª. (Konšel) jinému z halaffance den k vaření (piva) dal Lún. list. 1611, za dar.

alambik, alembik, -a, -u, masc., *křivule, Retorte.* — Vložiž všecko spolu v alambyk a přěpal to Chir. 204ᵇ; vlož to do alambyku sklenného t. 301ᵇ; tiehni z toho (kořenie) vodu alambykem t. 166ª. — W alembik, ješto slove sklenice s hrdlem ChirB. 53ᵇ, t. j. sklenice taková, ješto slove alembik; proceď skrze alembyk Sal. 238; alembik ApatFr. 28ª.

alba, -y, fem., *Albe, album,* kostelní roucho kněžské. — Viděla dva anděly w albach sediece EvOl. 20, 12.

Alběnici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Albyenicz Reg. III, 1327.

Albera, -y, masc., *jm. os.:* (miles) Albera Reg. III, 1316.

Albeřici, plur. masc., *jm. místní:* w albyrzyczych (sic) DalC. 93; v Albrechtci DalJ. tamt. z Ff.

Albík, -a, masc., *jm. os.:* Albík TomZ. n 318.

Albrecht, -a, masc., *jm. os., Albrecht, Albert:* albrecht své nepřátely pobi DalC. 96, albrecht Albertus Prešp. 971. — *Adj. possess.* **-óv:** dva syny markrabyny Albrechtowy Pulk. 108ᵇ, markraběte Albrechta.

Albrechtec, -tcě, masc., *jm. místní:* z Albrechce (sic) PoprR. 51; v Albrechtci DalJ. 93 z Ff. (w albyrzyczych DalC. tamt.).

Albrechtici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Albrechticz Reg. III, 1316.

alcipřěst, alcpřěst v. **arcipřěst.**

Aldemburk, -a, masc., *jm. místní:* tu sem četl, že z aldemburka hrabie mladý bieše DalC. 38.

Aldík, -a, masc., *jm. os.:* Aldik Reg. I, 1218 a 1234, Aldikonis de Drahoraz t. II, 1294; aldik krásen jako anjelík Příp. sv.-jiřsk.

aldr: aldr *onichinus Prešp. 117 a Rozk. 200, prý kámen nějaký.

ale, conj., z *a* a *le*, v. t. Bývá ve své větě z pravidla na místě prvním; zřídka na místě druhém, a to zejména v překladech za lat. autem, tedy patrně vlivem cizím. — Připojuje ve smyslu odporovacím *sed, autem, aber, sondern.* Ijedna netvárnost, ale budú ľudé podobni andělóm HomOp. 154ᵃ. Jež (tělo) jest pohrebeno, ale jest vzkriešeno Kunh. 149ᵃ. Ne ten je pirvý, ale jenž jest nábožného života Túl. 28ᵇ. Ľubušě nic neotpovědě, ale valný snem zapověde DalHr. 3. Přijímajě tiché, ale ponižijě hřiešné humilians autem ŽWittb. 131, 18. (Komonstvo) kopie majě neruzené barbú od cinobra vzatú, ale vlastně rudú, zlatú AlxH. 3, 37. (Alexander) chtě sě za mořе bráti, netolik s tiem bojevati, jenž jeho zemi ochudil, ale tak sě bieše vzbudil wſyem kralem vzdávajě přietu AlxV. 515. Jie (ženy helmbrechtné) tu snad vóči pochválí někto; a potom o ní nic dobrého nepovědie, ale něčímť ji i přitvořie Štít. uč. 57ᵃ. Když tvé srdce netoliko dobrovolno, ale lakomo jest umřieti za bližnieho Kruml. 227ᵇ. Tomáš viery neměl, ale vida tělestně člověka, boha věrú vyznal HusE. 1, 4. Netolik nepřátelé, ale i také přátelé Apoll. 132ᵇ. Ale ſtupuyucie v dluhy declinantes autem ŽGloss. 124, 5. Ale ktož miluje nepravedlnost qui autem ŽWittb. 10, 6; ale na ňemž vzektve svatost super ipsum autem t. 131, 18; pravý ale co učinil iustus autem t. 10, 4; hospodin ale přijal mě jest Dominus autem assumpsit t. 26, 10; sluha ale tvój svykal servus autem t. 118, 23; ale kto miluje zlost qui autem ŽKlem. 10, 6; ale pravý co učinil iustus autem t. 10, 4; onať jest sobě volna, jáť sem ale vězeň tvój Tkadl. 6ᵃ. — *Zpodstatnělé:* (závistník) někakéž »ale« přičiní nebo »než« k chvále každého ŠtítMus. 74ᵇ. — Význam odporovací je sesílen v **ale-všako, ale-však** *sed tamen, verumtamen:* všickni okolo ňeho stachu, ale wſako ti najblíže, požité rytierstvo, jiže vši zemskú věc (oprávіechu) AlxV. 328; dobřě bě umyslil tako, ale wſak sě sta jinako t. 1445; (ty, světe) ochoten jsi na počátce, ale wſak velmi (na) krátcě t. 1944; ale wſſak sě nepřiblížie verumtamen non approximabunt ŽWittb. 31, 6; líto mi, Jezukriste, tebe, ale wſak rač to naplniti, pro ňež atd. Hrad. 80ᵃ; kto jest tento, jmaje obraz jako králóv, ale wſſak sluhy zavrženého naplňen hanby? Štít. ř. 165ᵃ; oni přijeti odpověděli (odřekli) jsú, ale wſſak přijeli jsú Pulk. 125ᵇ; (Ježíš, tázán, sluší-li daň dávati císaři) nikteréž strany nepoložil jest zjevně, ale však jest odpověděl tak, že nemohli jsú mieti z řeči, by křivdu ciesaři neb jim učinil HusE. 2, 400; ale wſſak zawierne pravi vám verumtamen dico vobis Koř̌. Mat. 26, 64. — Rovněž sesílen je význam odporovací v **ale-brže, ale-brž** *sed potius,* vlastně *sed citius:* aby žádný (z čeledi) neřekl v závisti: »proč on jest pán mój?« ale brz to věz, že velím kratší cěstu mají do nebes poddaní jiným, nežli atd. Štít. uč. 63ᵃ; ale brzye krále vzývati budú regem potius invocabunt Pror. Isa. 34, 12; (člověk hříšníka) nemá pro požitek tělestný milovati, ale brž v nenávisti mieti HusE. 1, 156; netoliko že ji (duši, ponořenou v pravé milování boha) mrzí všeliké utěšenie, ale brzze hledá smutka Kruml. 228ᵃ, ale brze hledá smutka Alb. 103ᵃ (místo stejné); ale brzz viz sed potius Ol. 1. Reg. 24, 12; mnichuom slušie nic na to nemieti péče, jehož jim lze nenie s sebú vzéti, ale brze toho slušie dobývati, ješto atd. illud potius expetere Otc. 14ᵃ; ale brzz pověz sed magis Ol. 4. Reg. 9, 12; (ten) tě jest nevrátil s cěsty přeškaredé, ale brzz opak učinil sed e contrario t. 3. Reg. 13, 33; ale

brz hanbú sú sě nezahanbili imo Pror. Jer. 8, 11. — Někdy připojuje prostě ve smyslu slučovacím *et* atp.: Zhynula pamět jich, ale hospodin u věky ostane et Dominus ŽKlem. 9, 8. Nebo jen prostě přiřazuje, větu další uvozuje: (Nero) vece: ale tdy chciu tomu, by (vy) mi lékařstva dobyli, jímž atd. ApD. b. Ale svatý Václav sestru mějieše DalH. 31 (smyslu odporovacího v kontextu není, v DalC. bez 'ale'). V OD. začíná se § 8 slovy: Ale o zástavách též trój póhon. Také v Túl. 25ᵇ jest 'ale' za lat. atque; tu však je překlad nesprávný. — Z toho vyvinul se v pojetí umělejším význam *tedy, igitur, also.* Pak-li (pohnaný) sě zmešká, póhonu odpierati, ale tehda póhon prošel Rožmb. 30. Pak-li oni (svědci) by nevyznali, by jim komorník co osvědčieval, ale póhon ten jistý ššél t. 22. By to kněz dal za pokánie, téci takýmž skokem (t. jakým lidé tancují), ale by vstonal (ten, kdo by takové pokání dostal) Hrad. 96ᵇ. Pak-li dlúho neuslyšíš, ale zvrtřem Modl. 9ᵇ. A chce-li (vdova) ráda bez hluku býti na modlitvách, ale zavři se v svém pokoji Štít. uč. 50ᵃ. Pak-li bude tvrdé hrúdie, ale (oráč) ztluče je t. 53ᵇ. Ač sě jim jedno ohoryčí, ale mnie, by v jiném mohli útěchu jmieti Štít. ř. 180ᵇ. Podle řádu měl by kněz křtíti; nenie-li kněz, ale muž některý; a nebylo-li by při tom muže, ale žena ŠtítMus. 149ᵇ. A kdyby (kto) většem pomohl, ale zbyl by tolik pomsty onoho světa, jako atd. t. 163ᵇ; a kdyby viec pomohl, ale zbyl by tolik pokuty onoho světa atd. ŠtítOp. 291ᵃ. Některá (ženská) bude-liť nízká, ale naplátí ť se holčuchami; bude-li mieti krátké vlasy, ale nafalšuje ť je vacúnem dlúhým t. 13ᵃ. (Člověk) nepozná-li co statečného, ale obrátí milost k nestatečnému ŠtítBud. 4. Jakož budu zbaven vládanie, ale přijmú mě EvSeitst. Luk. 16, 4. Pak-li by ſte vždy chtěli (projíti mou zemí), ale chci proti vám mocně vyjíti Comest. 96ᵃ. — **ale as-a** = *tedy aspoň,* v. **asi-a.** Odtud je význam pozdější: **ale** adv. = *aspoň, saltem.* Ó mój milý synu, ozvi se ale jedinú, viem atd. Kat. v. 755. My činímy, co činiti máme, hleď ty ale sám o sobě Tkadl. 42ᵃ. Srov. z jazyka pozdějšího: kdybychom mohli ale doma býti ČernZuz. 183; voda se do sklepu táhne, aby ale struhu pro vejpad vody udělati dal KolN. 86ᵇ (1703). — Významy rozdílné igitur a saltem nevystupují vždy dosti zřetelně, někdy může bývati pojetí rozdílné: a pak-li kto neželé hřéchóv, ale želej toho neželenie ŠtítOp. 281ᵃ, tedy želej, n. aspoň želej; (kdo se narodil na blížencích) nemá činiti velikých chodeb, pak-li učiní, alle varuj sě vod ChirB. 21ᵇ. — V ŽKlem. Ann. 8 čte se: Ale božie sú stežejě země Domini *enim* sunt cardines; překlad volný. — Psáno *alé:* alee svodí zástupy EvZimn. 36; alee vyniká nade vše práva ML. 66ᵇ.

ale, interj., *euge.* Již řiekají mně: ale! ale! euge, euge ŽPod. 39, 16.

ale-as, ale-as-a = *ale aspoň, tedy aspoň* v. **asi-a.**

ale-asa-poně, ale-as-poně v. **asaponě, asponě.**

ale-brž, ale-brže v. **ale.**

alef, jméno první litery v abecedě hebrejské, ř. *alfa.* (Mistr Ježíšovi) aleph řéci káza ML. 52ᵇ; (Ježíš odpovídá): jáz dřéve tebe aleph vědě t. 53ᵃ.

alehle, z *ale* a *hle; sed-enim.* Lact. 249ᵈ.

Aleka, -y, fem., *jm. os.:* post mortem filiae Alekae Reg. II, 1309.

alembik v. **alambik.**

Alena, -y, fem., *jm. os.:* Alenam TomZ. 1379 n 285.

ale-poně v. **poně.**

Aleš, -lšě, masc., *jm. os.,* z *Albertus,* srov. *Alšík.* — Also Scopco Reg. IV, 1346, Aleš Škopek; cum Alsone dicto de Duba tamt.; Aleš PoprR. 10; pan Alefs KolB. 2ᵇ (1494), vok. pane alffi t. 3ᵃ (1494), pana Alffie tamt., panu Alffowi VšehK. 187ᵇ. — *Adj. possess.* **Alšóv:** paní Machna alffowa KolB. 173ᵇ (1500).

ale-však, ale-všako v. **ale.**

Alexander, -ndra, masc., *jm. os.:* allexandˢ AlxH. 11, 11, Allexander AlxV. 122 a j., alexander t. 2380. — Adj. v. **alexandrský.**

Alexandřie, -ie, fem., *jm. místní, Alexandria.* — Ž' chtěl do alexandrie jíti ApŠ. 98 (verš 8slab., Alexandrie 4slab.); do allexandrzye Pass. 394; do allexandrzie se brachu Kat. v. 76 (verš 8slab.); k allexandrzi k tomu městu Kat. v. 212 (též); w allexandrzi v tom u městi (sic) t. v. 89 (též); w allexandrzij Mart. 19ª.

alexandrský, alexanderský, adj., *von Alexandrien.* — Množstvie alexandrſke multitudinem Alexandriae Ol. Ezech. 30, 15. (Marek) alexandrſkim byl biſkupem Koř. 21ª. Kliment Allexandrſky Comest. 259ᵇ, Allexandrſſti t. 254ᵇ; Allexanderſky t. 265ᵇ, lodí Allexanderſku t. 270ª.

Alexí, -ie, masc., *jm. os., Alexius.* — Svatý allexy Pass. 324, svatý alexi tamt.; svatého allexie t. 323, 324 a j., svatého alexie t. 324; co sě jest svatému allexy po léta dálo t. 326, což se jest svatému Aleximu po ta léta dálo OpMus. 4ᵇ; ať sě buoh nad tvým synem allexim ráčí smilovati Pass. 325. — Někdy **Alexius,** -iusa: svatý allexius Pass. 325 (podle lat.), život s. Alexiuſa t. 322 (nápis, pozdější).

alfabeta, -y, fem., *Alphabet.* — Kterak máš po alfabetie o každé věci lék nalézti Chir. 337ª.

ali, conj., *ale, aber;* z *a* a *li,* jako stsl. *a-li* sed. — aly již tamen nunc Otc. 20ᵇ.

alkéř v. **arkéř.**

alleluja, podle Štítného interjekce: alleluya ani j' řečské slovo ani latinské, a nevědě, by se co tiem slovem řeklo k rozumu, jakož nám jiná slova mienie něco; ale jest tak hlas veselé kakéhos v chvále boží, jakož bývají hlasové někteří smutku neb bolesti, ež když die: ach! znamenie jest, že bolí atd. Štít. ř. 168ᵇ.

almara, -y, též **almaře,** -ě, fem., *schránka, Almer,* ze střlat. *armarium, almarium.* — gazophylacium: almarra BohFl. 607, almarzye Vocab. 175ᵇ; almaria almarzye Vít. 93ᵇ. Jeronym, svrchovaná almarzie všeho písma Comest. 195ª; jako nějaká schrana anebo almara Rokyc. 88ᵇ.

almárka, -y, fem.; též **arm-, jarm-;** demin. z *almara.* — almarky dvě KolB. 69ª (1497); dvě Jarmarky KolČČ. 295ᵇ (1568).

almazic(?): almazicz *almazia Prešp. 1744 (v kap. de convivio); almarzycz (sic) Rozk. 2648 (též); almasium redditus ex vino Diefb. Nějakým pokažením, srov. **malvazie.**

alměj, dial. za *almara,* WintObr. 1, 492 (z r. 1519, z Loun).

almužna, -y, fem., z němč., střhn. *almuosen,* a toto z lat. *eleemosyne,* ř. *ἐλεημοσύνη.* — w almuſnah Túl. 25ᵇ, almuzna Prešp. 2312. Lidé by radějše almuzny dávali, než by zle dobyté navrátili Štít. uč. 54ᵇ. Chudý almuzny prosieše ML. 78ᵇ. Když činíš almužnu Krist. 39ᵇ; syn jsi muže předobrého a almužen (sic) činiecieho eleemosynas facientis Kladr. Job. 9, 9. (Tomáš nádenník dostává list) »mezi dobré lidi pro almužnu svatou« WintObr. 2, 124 (z r. 1611; v Podkrkonoší žebráci dosud prosí »za svatou almužničku«). — Dial. **jalmužna:** yalmuzna PassKlem. 54ᵇ, aby yalmuznu rádi dávali tamt., k yalmuzznye EvOl. 183ª.

almužník, -a, masc., *kdo almužny prosí, Bettler.* purník arrogator, almuſnyk eleemosynator, mendicio žebráčě Prešp. 1169. (Eufemian) naleze toho svého almuznyka Pass. 325, jemuž almužnu dával; že je (Wiklef kněží) nazývá almvžníky HusPost. 28ᵇ; v tom domě nemálo chudých Allmužnikuw zůstávalo KolA. 77ª (1650). — *Kdo almužny opatruje, dává, Almosenier:* aby měli almužníci z čeho chudým udělovati Br. Jg.

aloe, neutr., *Aloe:* zkropila sem mé lože myrru, aloe a ſkorzyczy Ol. Prov. 7, 17.

Alšík, -a, masc., *jm. os.,* demin. z *Aleš (Albertus):* Alschicus miles Reg. II, 1289; contra Albertum dictum Alschik Brandl Gloss. (z Codex dipl. et epist. Mor. 9, 239); Alšík PoprR. 22.

alún, -a, -u, masc., z němč.: střhn. *alûn,* nhn. *Alaun.* — Dva loty aluna ChirB. 186ª. Vezmi alunu, hořčice Rhas. 108; alaunu malá hrst KolB. 144ª (1499).

Alušě, -ě, fem., *jm. os.:* Aluscha (uxor) Reg. III, 1332, Aluscha subpriorissa t. IV, 1341, Alusse NekrDrk.

Alvík, -a, masc., *jm. os.:* Aluik NekrP., Alwik de Myrchoged DeskDE.

Alžběta, -y, fem., *jm. os., Elisabetha.* — K alzbietie Hrad. 64ª, svatie alzbietye Krist. 17ª. Srov. **Elžběta.**

amantysk (?), -a, -u, masc., *ametyst:* granat, kryzolyti, amantyſky Kat. v. 982, snad mylný opis.

amar, -a, -u, masc., z lat. *amarus; lék nějaký:* aby požíval amaru ChirB. 209ª.

amazonský, adj. *amazonicus:* budem jak amazonſke panie DalC. 10.

ambit, -a, -u, masc., *ambitus.* — (Soběslav) ambyt neb rajský dvór jest dlažil Pulk. 89ª. V ambitě, to jest v okolku HusE 1, 220. Vyšli sme dveřmi, kteréž jdau na ambijt téhož kláštera Lobk. 112ᵇ.

ambra: rybého pižma, jemuž latině řečie *ambra* Mill. 118ª; střlat. *ambar* stercus piscis DC.

Ambrosí, -ie, masc., *jm. os., Ambrosius.* — Svatý Ambroſij ŽKlem. 137ᵇ.

Ambrož, -ě, masc., *jm. os., Ambrosius.* — Svatý ambroz Pass. 280, t. 380; Ambrož Mart. 31ᵇ.

ambrožě, -ě, fem., *euphrasia officinalis, světlík,* bylina oči hojící Jg.: ambrozzie eufrasia RostlB. 146ª, ambrozye RostlD. 70ᵇ.

ambrožík, -a, -u, masc., rostl. *euphrasia,* srov. **ambrožě.** — ambrozik MamP. 14ᵇ, SlovA.

ambrožka, -y, fem., rostl. *euphrasia,* demin. z *ambrožě:* ambrozka RostlF. 11ᵇ, ambrożka ApatFr. 168ª, prach z eufrasie totiž z ambrozky udělaný Rhas. 59; ambrozka *ambrosia* LékB. 106ᵇ a 114ᵇ.

ambrožkový, adj. z *ambrožka:* ambrožkowa woda ApatFr. 31ª.

ambrožník, -a, -u, rostl. *euphrasia:* ambroznik Synon.

amen. Slovo amen tolik vzní, jako tato slova: *věru, věrně, právě, jistě, nepochybně* HusE. 1, 44. — Vzato za *příjm.:* Amen TomZ. m 6.

Amcha, -y, masc., *příjm.:* Amcha de Mecholup Reg. I, 1245; amcha KolB. 62ᵇ (1497), u pana Amchy tamt.

Amos, -a, masc., *jm. os.* — Muožem dobřě s prorokem amos řéci Pass. 304.

Amyntas, masc., *jm. hrdiny* v Alexandreidě: Amyntas AlxV. 1704.

an, sing. masc., z *a-on;* k tomu fem. **ana** = *a-ona,* neutr. **ano** = *a-ono,* plur. masc. **ani** = *a-oni* atd. Významu je původně souřadicího, jednak slučovacího = *et is,* jednak odporovacího = *sed is;* ale pojetím podřadicím vtištěno ve význam relativní = *qui.* Kdy v příkladech daných význam původní se ještě drží a kdy nový již ovládl, není vždycky zřetelno, možno je často pojetí oboje. — Sing. masc. **an:** poznán bude hospodin, an súdy činí iudicia faciens ŽWittb. 9, 17; (Jidáš) počě rozprávěti, an (Pilat) pak nechtěv doslyšěti vecě Jid. 108; (Filota) na Mazea pomieni, An sě stvě v zlatém odění AlxV. 1607; některého (panoše) svój pán volá, An dřiemě leze pod kola t. 2445; mnoho sto koní uvazú v onom piescě, an sě múti t. 2185; volám, an mi neotpovie Hrad. 37ª t. j. a on, Kristus; voláš jeho, ant neslyší, modlíš sě, ant neuslyší t. 32ª t. j. a onť, Kristus; pověděchu Labanovi, že ušel Jakub, an pojem syny i stíha ho Comest. 40ª; kdyby kto nevěřil ničemuž, an by se nemohl i mluviti naučiti Štít. uč. 7ª, an z a-on, tedy on; — sing. fem. **ana:** daj věděti nám (praví císař Kateřině), kto ten, po němž ty túžíš; Ana odpověďě řkúc Kat. v. 1284; (Noe) opět vypusti ji (holubici), ana se nevráti Comest. 19ᵇ; — sing. neutr. **ano:** (Kalef) nadjide (město), ano ohrazeno Comest. 115ᵇ; ano pak, radost... et ecce, gaudium et laetitia Pror. Isa. 22, 13, překlad volný; — du. **ana, aně:** (Darius) hna preč..., Ana (dva zrádcové), což o něm ukladla, v tom jima mysl nic núpadla AlxBM. 2, 14; uzřěl dvě lodí, anye stojíta v téj vodě Krist. 34ᵇ; — plur. **ani, any, ana:** Ježíš k svým sě apostolóm vráti, any již počěli spáti t. j. ani Hrad. 80ª; nalez své apostoly, any zesnuli t. j. ani ML. 123ᵇ; (vrabec) sedí vábě vrábata, ana křičiece vzdvihajiú sě LMar. 42. — K odporovacímu *an* atd., z *a-on* = *sed is,* přidaný kompt. adv. *bržc, brž* sesiluje význam od-

porovací: **an-brž** = *is vero,* vlastně *sed is potius.* An brz chce, aby Hug. 74. Ana brz nerada jest poslušna t. 146. Ana (cierkev) jest brż hrozná (tak v rkp.) nepřátelóm HusŠal. 142^b. — Relativní **an** atd. kladeno absolutivně a dostává význam spojky podřadicí = *když, že* atp. V době staré bývá to jen při neutr. *ano;* v textech pozdějších také při masc. *an,* ovšem bez povědomí, že by to bylo masc. Pak-li opověděl (žalobník škodu), ano ješče čas (k) jistině vyněti Rožmb. 227, *a ono* ještě čas, *když* ještě čas. Uda sě j'mu to viděti, ano mistr učí děti DětJež. 2^b. Mluvieše hospodin s Mojžiešem, ano všickni vidiechu cernentibus universis Ol. Ex. 33, 10. (Kristus) všel, ano zavřěny dvéře, k apoštolóm Štít. ř. 183^b. (Vóle naše) zajde jak ſ czijeſty, ano sě jí jiné skytú libostné věci t. 56^a. Svatý Petr uzřě, ano Jezukrist proti ňemu jde Pass. 298. Symforianus uzřěv, ano pohani veliký hod činie t. 455. Timotheus uzřěl, ano nebesa otevřěna t. 454. Vida, ano chudí hlad mrú t. 404 (Josef) vida, ano oba (šenk a pekař) smutna, i otáza jich Comest. 45^b. (Mojžíš) uzře tele, ano tancují okolo ňeho t. 76^b. Když uzříte, ano ty věci se dějí ChelčP. 4^a. Vida pán Ježiš, ano ti židé se chlubí t. 103^a. — (David) vjide v stan králóv, an všickni spie Comest. 138^a. Viděli smy ženu, an vzhlédala HrubLobk. 77^b. Viděl Hospodin, an se rozmnožuje zlost videns quod multa esset malitia Br. Gen. 6, 5; (Isák) uzřeł, an velbłaudové jdau t. 24, 63; když by (král) uzřeł, an válka nastává si vidisset bella consurgere t. Ex. 13, 17. — Absolutivní *ano* spojeno s kompt. *brže, brž* dává spojku **ano-brž,** v. t.

ana v. **an.**

ana, anna, interj., *ach* atp. — Když (někdo) die: *a! anna!* znamenie jest, ež pyče Štít. ř. 168^b. Kaedin smútiv sě vece: ana, auwe, běda mně! Trist. 330; (Tristram) nevece ach auwe! ani ana! t. 390.

Ananiáš, -ě, masc., *jm. os., Ananias:* sg. vok. ananyaſſu ŽWittb. Puer. 88.

Anastáz, -ě, masc., *jm. os., Anastasius:* jemužto (mistru) anaſtaz diechu JiřBrn. 160. Demin. **Anastazík,** -a: pověďě anaſtazyk t. 165.

an-brže, an-brž v. **an.**

ancikřist v. **antikrist.**

ancipřišt, -pryšt v. **arcipřěst.**

Ančě, -ě, fem., *jm. os., Anna,* forma domácká. — Ancze quae prdanowa dicitur Lún. ks. 1411.

ande, conj., z *a-onde* = *et illic.* Když to uzřě Filota, že proti j'mu mdlé ta rota, ande krvaví jdú potoci, hna tam AlxV. 1682; rozumějí se tu protivy místní: rota *proti j'mu,* rota proti níž Filotas bojoval a která již umdlévala, a *ande* = *et illic,* t. na bojišti místo jiné, kde bojoval Neguzar a kde krvaví jdú potoci. — Spojuje věty nejprvé souřadně; spojení to béře se pak za podřadné, a *ande* vtiskuje se ve význam spojky podřadicí = *kdežto, kterak, ježto, když.* — V dokladech není vždy zřetelno, které pojetí kde jest. — Alexander tu řěč slyšě, ande posel mluvi tišě, káza atd. AlxV. 1057. Tak mi sě uda uzřieti, ande sě takto prosvieti, jakžto když bude z hromu blesk t. 882. (Alexander) uzřě, ande silné řěky, z nich teče široce voda t. 690. Nejedna (paní) své čstnosti želé, Ande jí pojíti velé, kdežto jiej viděti vraha t. 1887. Vzdycháše vól všeliký, Ande nenie kto jím oře t. 2235. Kto má tako světlá zraky, by mohl ty cěsty poznati, ande s(ě) každá potratí? t. 16. V takém stojiece ohromě, ande na všě strany lomie rucě AlxH. 5, 30 (v AlxV. 1905 je za to: kdezto atd.). (Darius) sedí sám svých stanóv střěha, ande j'ho každý pobiehá AlxBM. 7, 23. Vezřě ten (uzdravený) na své tělo, ande jako sniežek bielo Hrad. 22^a. Tehdy Giezus, ande mrka, vende v tu zahradu vecě t. 79^b. Však na to očima hlédáš, andet na tvého milého syna Jezukrista židovské starosty nevražie ML. 90^a. — Někteří kláštery dělají, ande pak w nich jest také lakomstvie Jeron. 67^a, a- v nich, v nichž.

anděl, anjel, -a, masc., *Engel,* z *angelus.* angel CisMnich. 97^a, ŽKlem. 34, 5, Prešp. 4, Boh. 3, Boh. min. 21^b, Nom. 62^b, VelKal. 99; andiel boží ŽKlem. 33, 8 (nom., v Hist.

Mluvn. III, 1, 26 uvedeno mylně jako akk.), andiel s nebes Hrad. 17[b]; andyelle mój vok. ML. 9[a]; chvalte jej všichni angeli ŽKlem. 148, 2; modlete sě všickni angeli t. 96, 7, všickni angele ŽWittb. tamt.; swatú duši andyelee přijěli Pass. 275; andye'i sě radovali ML. 27[b], světí angele t. 84[a]; angielee angeli Koř. Mark. 1, 13, angelee t. 12, 25; skrzě angeli zlé ŽKlem. 77, 49; svatých angelou Kunh. 149[b], ot angelow ŽKlem. 8, 6, ot andielow ŽWittb. tamt.; budú ľudé podobni andelom HomOp. 154[a]; s angely ApŠ. 63. — Angel Páně VelKal. 108. — *Příjm.:* Andiel TomZ. n 33.

andělíček, -čka, masc., demin. z *andělík:* jako andyelyczek Kat. v. 3028.

andělička, anjelička, -y, fem., demin. z *-ika,* rostl. *angelica.* — angeliczka RostlF. 10[b], vložiž všedobr, angelyczku Chir. 150[a].

andělík, anjelík, -a, masc., demin. z *anděl, anjel:* Aldík krásen jako angelik Příp. sv.-jiřsk., tet angelic tamt.

andělika, anjelika, -y, fem., rostl. *angelica:* angelik (sic) angelica MamP. 14[b]; o andielicze to jest svatého ducha kořenie LékA. 115[a].

andělský, anjelský, adj. z *anděl, anjel.* — chléb andielſki angelorum ŽKlem. 77, 25, andielſky ŽWittb. tamt.; Michal angelſky hrabye Kat. v. 1607; podob jměl angelſku LAl. f; před obličějem angelſkim angelorum ŽGloss. 137, 1, andielſkym ŽWittb. tamt.; duchové andielſſczi Krist. 32[b]; s angelſkymy chory Alb. 38[a].

andielek, -lka, masc., *ryba nějaká:* andyelek *lambucus Prešp. 344 (v kap. de piscibus), Rozk. 690.

Andla, -y, fem., *jm. os.,* z *Anna.* — *Adj. posscss.* **Andlin:** pravenie Andlino bez muk PoprR. 24.

Andráč, -ě, masc., *jm. os.:* Andracz UrbE. 6.

Andres, -a, masc., *jm. os., Andreas:* Andres UrbE. 6.

aneb, anebo v. **nebo.**

anéz, anýz, -a, -u a **anéž, anýž,** -ě, masc., *anýz,* z lat. *anisum* a *anisium.* Mnohdy není patrno, má-li se čísti *-z* či *-ž.* — Vezmi zeměžluč, anez Chir. 258[b], vezmi anezu libru t. 273[a], vezmi anezie libru t. 261[a]; anez RostlC. 107[b], RostlF. 10[b]; anezz t. j. anéž LékB. 106[b], anež ApatFr. 70[b], anež vlaský tamt.; aniz *tirana (koření) Prešp. 801, anyz anisium RostlD. 89[b], t. 62[a], anyz a kmín anethum Koř. Mat. 23, 23; aníż (sic) anisium SlovA., desátek z máty a z anyzie Lit. Mat. 23, 23.

Anéž, -ě, masc., *jm. os., Annáš:* k anezowy, k svekru Kaifášovu Hod. 39[a].

Anéžka v. **Agnéžka.**

angličský, adj., *anglicus.* Králová anglyczka Modl. 73[b].

angor, -a, -u, masc., *kotva, Anker;* z lat. (ital.) *ancora.* — Tu sme uvrhli kotvy neb angory Lobk. 74[a]; stojiece na angorziech t. 74[b].

ani, conj., z *a-ni = et non, neque, nec, auch-nicht.* Spojuje souřadně a záporně. A to jednak členy větné druhu stejného, t. podměty, přísudky atd., když jich ve větě jest po několika, jednak věty; a bývá tu *ani* buď jen při členech připojovaných, anebo také při členech prvních, ke kterým jiné se připojují. Negace kvalitativní *ne-* spolu s *ani* někdy bývá, někdy nebývá; toto je způsob starší, ono mladší. — Nijeden hrad tak nesnaden any město jest dobyti AlxM. 1, 6. Že mu i žádná hróza any zlá mysl móž překážěti Alb. 104[b]. Abych já any náměstkové moji toho zapierali Pulk. 143[a]. Já (osel) ani strýci moji nikdy smy k tomu nezváni NRada 998. Ani otec ani matka nebývá při křtu ŠtítMus. 151[a], ani-ani, neque-neque, weder-noch. Nenie bořenie any přielaz any vep ŽWittb. 143, 14. (Poklady v nebi) ani rez ani mol zkazí Koř. Mat. 6, 20. Any který hlad, ani která žiezest, ani která mdlost, any která netvárnost (bude) HomOp. 154[a]. Nebieše kto hromad bořě Any křovie kto kopajě AlxV. 2255. Ve vsi, kdež any kázanie bývá any nešpora Štít. uč. 4[a]. Neostávaj mne any potupuj mne ŽWittb. 26, 9. Co z tohoto mládenečka bude, an sě any učí, any sě k čemu vede Krist. 31[a]. O nížto (radosti) any čtla any slýchala Kat. v. 1045.

By nic kráše nesvítalo any v květu prokvítalo Kat. v. 220. Nic tvých rokuov nehledaji any odvlaky žádaji t. v. 3239. (Lidé) jsú tomu ani rozuměli ani věřili ChelčP. 148ᵃ. Ani odplaty ani pomsty ani cti boží váží lidé nemúdří t. 145ᵃ. Když jest rozum slep, ani zlému ani dobrému móž rozuměti t. 243ᵇ. (Neúfaj) do roda velikého, anhi do smysla hlubokého DalH. 40. (Sukně) any tkána any šita bieše Hrad. 89ᵇ. Any prosta, any svázána mne vésti moci budete Pass. 361. (Strážce) nebude dřiemati any spáti ŽWittb. 120, 4. Sprostný člověk ani ústy ani skutky nikomu neškodí Alb. 30ᵇ. Nesmysl taký, jenžto any mezi ptáky, any je při hlúpém zvěřiu ApD. a. Jest ta země (Libye) všě bez vody, Any kde v ní ptáček zpievá, Any kde viděti dřěva AlxV. 2157. Ani vědě, co jest to, ani toho mluviti mohu Pass. 359. Ani sě budu tvým bohóm modliti, ani budu cizí nečistotú pohaňena Pass. 104. Neb jest ani oko vidělo, ani ucho slyšelo, ani na srdce člověka vstúpilo to dobré ChelčP. 172ᵃ. Any jest buoh, any jest čemu sě modliti, any jest od které moci vyššie předjednánie Pass. 291. — Any ty wedie v lučišče úfati budu non enim in arcu sperabo ŽWittb. 43, 7, přeložení odchyluje se od Vulgaty. — Vzato za adverbium významu záporného a vytýkavého, **ani** = *ne-quidem*. Ale jest-liť ten, ješto bratr slove, takový zlý, s tiem ani pokrmu beřte ŠtítMus. 26ᵇ. Každá nečistota aniž buď jmenována mezi vámi Hug. 26 ne nominetur quidem, nč. žádná nečistota ani jmenována nebuď.

ani = *a oni* atd., v. **an.**

Anička, -y, fem., *jm. os.*, demin. z *Anna:* Anička PoprR. 16, svú sluhu anycku Lvov. 23ᵇ.

anjel- v. **anděl-.**

Anka, -y, fem., *jm. os.*, demin. z *Anna:* Anca relicta Bludonis Reg. III, 1311, Anka pernarzka Lún. ks. 1389, contra Ankam t. 1394, Ancze (dat.) DeskDE.

Anna, -y, fem., *jm. os.*, *Anna.* Anna NekrP.; dominae Anne Reg. III, 1320; dievku jménem annu LMar. 17; Anna UrbR. 299 a j.

anna, interj. v. **ana.**

Annáš, -ě, masc., *jm. os. Annas:* annas Hrad. 74ᵃ, k annaffowi Krist. 96ᵃ.

Annička v. **Anička.**

ano, relat. a conj., v. **an.** — Adv. **ano** významu *potakovacího*, = něm. *ja*, lat. *sic* atd., v stč. ještě nebylo, doklady pro ně nejstarší jsou z Vel. Jg.

anobrž, conj., z *ano* a kompt. *brže, brž*, = *et potius*, *z et citius*, významem k adv. *immo, ja sogar* atd. se blížící; srov. **an.** — (Člověk) hněvá se, ktož (m. když kto) jemu při těch věcech svědomí činí, ano brz to za nevinné má anebo za cnost ChelčP. 154ᵇ. Že jest i manžela jejího k témuž prodaji konečná a jistá vůle byla, anobrž že jest ji (věc, o kterou se jedná) byl i prodal KolČČ. 136ᵇ (1551).

Anselm, -zelm, -zhelm, -a, masc., *jm. os.*, *Anselmus.* — Anfelm AnsOp. 5, Anzhelm Alb. 9ᵇ.

antifonář, -ě, masc., *antiphonarium.* Tuť jest byl mnich s anthyfonarzem Tkadl. 37ᵃ.

Antigon, -a, masc., *jméno hrdiny* v Alexandreidě: tu bieše antygon AlxV. 1469.

Antík, -a, masc., *jm. os.*, z *Antonín*, demin.; též *příjm.:* Antik pellifex Lún. ks. 1411, Anthiconi UrbE. 254.

antikrist, ancikřist, -a, masc., *Antichrist;* bráno též appellativně. — anczykrzyft, toczyz převratitel všeho dobrého ROlB. 24ᵃ; antikrift svú zlost vede HusPost. 7ᵇ. — *Adj. possess.* **-óv:** za časóv antykryftowych ŠtítMus. 134ᵃ.

antikriststvie, -ie, neutr., *antikriststvi. Verehrung des Antichrists.* — (To klaněnie) jest pravé antikriststvie HusE. 2, 127.

Antiochie, -ie, fem., *jm. místní*, *Antiochia.* Z města antyochie Pass. 318, w antyochy Marg. 56, v městě Antyochij VelKal. 320; — a do města antyochya Marg. 75 (nesklоň.; verš 8slab., antyochya 4slab., rým: azya 2slab.).

antiochský, adj. z *Antioch-*, m. *antiošský.* — antiochfke Antiochenos Ol. 2. Mach. 4, 9, Antiochfke pl. akk. Comest. 261.

Antoch, -a, masc., *jm. os.*, z *Antonín:* Antoch TomZ. st 15.

Antoní, -ie, masc., *jm. os.*, *Antonius*. — Tak svatý Anthonij nalezl Kruml. 183ª. Starosta ciesařě antonye Pass. 285 (podle pravopisu tohoto textu = -ńie), kázaním antonye ciesařě tamt. K svatému Antony Alb. 30ª, k svatému Anthonij Kruml. 158ª. — Když koho zapálí oheň sv. anthonye Chir. 105ª.

Antoniš, -ě, masc., *jm. os.*, *Antonius*. — Svatý Antonyſſiu ŽKlem. 138ª, Anthonissium TomZ. n 227.

Antoš, -ě, masc., *jm. os.* a *příjm.*, z *Antonín*. — Antoss UrbHrad 6, Antoš Běl. 1447, Antoſs KolB. 7ª (1494).

anýz, anýž, v. **anéz, anéž.**

Anýžka v. **Agnéžka.**

Anzelm, Anzhelm v. **Anselm.**

apatečník, apotečník, -a, masc., *Apotheker*. — apatecznik Veleš ; apateczynyczy pigmentarii MamA. 33ª; od apateczńíkow HusŠal. 102ᵇ.

apatečný, apotečný, adj., *apatekářský*. — Myrry i kadidla i všeho apateczneho prachu Kruml. 475ᵇ. Ze všeho prachu apoteczneho ty voňavosti byly HusŠal. 59ª.

apateka, apoteka, -téka, -y, fem., *apotheca*. — Okázal jim apateku s mastmi Ben. 4. Král. 20, 13. Ty (šišky) slovú w apatecze suppositoria nasalia Chir. 291ª, w apatecze t. 265ᵇ. — *Lék:* tak jeho projala ta apateka Šach. 306ᵇ, lék požitý způsobil průjem.

apatekář, apotekář, -ě, masc., *Apotheker*, z lat. *apothecarius*. — apatekarz mercator Zdik., apotekarz unguentarius Ol. Sir. 38, 7; kupci, apatekarzi, hospodáři Šach. 306ᵇ; od apatekarzow HusŠal. 102ª, ot apotekarzow a pigmentariis Ol. Cant. 5, 13. — *Adj. possess.* **-óv**: dielo apatekařowo opus pigmentarii Pernšt. Sir. 49, 1.

apatekářový, apotekářový, adj z *apatekář, apotekář*. — (Masti) uměním apotekarzowym zdělané arte pigmentariorum Ol. 2. Par. 16, 14. To vše (skořici, kassii atd.) spolem s olejem olivy zdělachu v prach dielem apatekarzowym opere unguentarii Comest. 75ᵇ.

apatekářský, apotekářský, adj. z *apatekář, apotekář*. — Dielem apotekarzſkym opere pigmentarii Ol. Ex. 37, 29.

apokalypsis, fem., *apocalypsis*. — A praví kniha Appokalipſys ŠtítOp. 322ᵇ, svatý Jan píše w Apokalipſy t. 163ª. Svatý Jan, jenž je psal Apokalipſim ŠtítMus. 134ª, tvar akk. přejatý z lat.; svatý Jan zda-li je nebyl v duchu, ješto je psal Apokalipſym? t. 87ª. V knihách Apokalipſis t. 126ᵇ.

Apollinariš, -řiš, -ě, masc., *jm. os.*, *Apollinaris*. — Svatého apolynariſſie Pass. 344; svatý apolinarziſſy t. 346.

Apollon, -a a **Apolloň**, -ě, masc., *jm. vl.*, *Apollon*. — apolon mój Kat. v. 1135; (král) diábla apolona jmieše JiřBrn. 7, od Apolona Kruml. 56ᵇ. Bych potupil apolonye JiřBrn. 221, kromě apolonye mého t. 233. — Bohem Apolynem Kruml. 56ᵇ, podle lat.

a-poň, a-poně v. **poně.**

apostata v. **apostota.**

apostol, apoštol, dial. **japostol, japoštol**, -a, masc., *Apostel*, z lat. *apostolus*. — apoſtol CisMnich. 97ª, apoſſtol tamt.; yapoſtol apostolus Prešp. 961, svatý Pavel gapoſtol PassKlem. 64ª. Všickni světí apoſtoli ŽKlem. 148ª, tu sú první apoſtoli vieru křesťanskú (vzplodili) Pass. 285, moji apoſtoli Hrad. 76ᵇ, apoſtoly tělo (Mariino) na nosidla vložichu ML. 24ᵇ; tu uvěřichu apoſtole Hrad. 76ᵇ, apoſtole uzřechu ML. 24ᵇ; apoſtolowe uslyšěchu Hrad. 76ᵇ, apoſſtolowe (utekú) Kruml. 146ª. Proč je bóh chudé vyvolil apoſtoly HusPost. 25ᵇ. Všech apoſtolou Kunh. 149ᵇ, z apoſtolow Štít. uč. 42ª. Tu nalezli jedennadcět apoſtolom, ani sě spolu sešli Krist. 109ª. O jiných apoſſtoleᵉch Štít. ř. 2ᵇ, o apoſſtoleech t. 196ª. S jedenásti apoſtoly Kruml. 363ᵇ. Kaapoſtolom, t. j. k-áp-, ML. 98ª, t. 109ᵇ; Krist. 80ᵇ, t. 85ᵇ, t. 87ᵇ, t. 95ª, t. 97ª, t. 108ᵇ; ſaapoſtoly, t. j. s-áp-, Hrad. 8ᵇ, Krist. 77ᵇ (2krát), t. 87ᵇ, t. 88ª, t. 88ᵇ (2), t. 94ª (2).

apostolnicě, apoštolnicě, -ě, fem., *apoštolka, Apostelin*. — (Maria Magd.), jižto jest (Kristus) také apoſtolnyci i kazatedlnici učinil Pass. 335.

apostolský, apoštolský, adj., *apostolisch*. — apoſtolſky kór apostolorum chorus ŽWittb. Ambr. 260ª; svatý Petr, starosta

apoſtolſky Pass. 195; skrzě rucě apoſtolſkei Koř. Skutk. 5, 2. — k aapoſtolſkem sboru Hrad. 78b. — Jidášovi nic nespomohlo zvolenie apoſtolſke Alb. 50b, zvolenie apoſſtolſke Kruml. 177b.

apostota, -y, masc., *apostata.* — Julianus apoſtota OtcA. 223, OtcB. 31, OtcC. 39b.

apoštol- v. **apostol-**.

apote- v. **apate-**.

aqu- v. **akv-**.

Araběnín, Raběnín, -a, masc., *Araber.* — rabyenyn Arabs Prešp. 855, Veleš.; podjěli boj s ním Arabenee Arabes Lit. 2. Mach. 12, 10, arabienee Ol. tamt.

Arabie, -ie, fem., *Arabia.* — si z arabie, oni z Krety svD. 21 (verš 8slab., arabie 3slab.); ryzie zlato z arabye AlxV. 624 (verš 8slab., arabye 4slab.); w arabi in Arabia Pernšt. Isa. 21, 13; do Arabij Háj. herb. 10b.

arabský, adj., *arabisch.* — Králi arabſke země reges Arabum ŽKlem. 71, 10, králové arabſczy ŽWittb. tamt. Sedě na Arabſkem koni Snář. 151.

Araxes, *jm. řeky:* k řěcě, jiež araxeſ dějiú AlxM. 4, 13, u Gualth. 6, 160: traiiciens Araxen.

Arběl (?), *jm. místní,* z lat. *Arbela* plur.: (Alexander) přihna do arbyela AlxV. 2329, do arbyella AlxVíd. tamt., u Gualth. 3, 459: Arbela.

arci- bývá v slovích přejatých za ř. *archi-*, podle pozdější výslovnosti lat.

arcibiskup, ařcibiskup, -a, masc., *Erzbischof, archiepiscopus.* — arczibiſkup Prešp. 940; mají svého arzczybiſkupa Lobk. 32a, t. 42a, t. 47b a j.

arcikacieř, -ě, masc., *Erzketzer:* arczikaczierz Hilar. 11b.

arcipřěst, -a, masc., *arcikněz, archidiaconus;* ze střhněm. *erzepriester;* obyčejně **alcipřěst**, a někdy také **alcpřěst, ancipřěst**, a též **-přěšt, -přišt, -pryšt.** — arczyprzyeſtu svému Pulk. 109b. — V tom kostele, v ňemžto někda byl svatý Ščěpán alcyprzieſtem Pass. 401; alciprzieſtem t. 426; sv. Martin přikáza svému alczyprzyeſtowi t. 587; tento alczyprzyeſt tamt.; Beneš alczyprzyeſt byelynſky Pulk. 138b; archidiaconus: alcziprzieſt Prešp. 942, alciprzyeſt Nom. 66b, alczyprzyess (sic, omylem) Rozk. 1682, alczyprieſt' (sic) Vocab. 175a. — Ten jeho (Tomáše Canterb.) alczprzieſtem učinil Pass. 71. — anczyprzyſſt Boh. 26a, anczypryſſt archidiaconus Lact. 16b; v kostele jsú anczyprziſſti (psáno podobně k au-) archidiaconi Comest. 254a, pl. akk. ancziprziſty (též) tamt.

Arcislav, -a, masc., *jm. os., Archelaus:* Herodes umřel a syn jeho arczyſlaw na jeho stolici seděl ML 49b.

arcisléz, -a, -u, masc., rostl. *alchemilla vulgaris:* žindava, arczyſlez *artintilla vel pes leonis Lact. 266c.

Arestotileš v. **Aristotileš.**

Aretas, masc., *jm. os.:* syrský vévoda, Aretas bě menovaný AlxV. 1548, u Gualth. 3, 12: Syriae praefectus Aretes.

archa, -y, fem., *tabernaculum* (na oltáři), *Tabernakel.* — Odkázal k záduší na archu do kostela KolB. 98b (1498).

archanděl, archanjel, -a, masc., *Erzengel,* z *archangelus.* — archangel Pass. 275, Nom. 62b; vieš, archangele boží! Krist. 86b; čsného archandiela Hrad. 61a, archanjela VelKal. 278; všichni světí angeli i archangeli ŽKlem. 148b. — *Adj. possess.* **-óv:** slova archandielowa Hrad. 62a.

archandělský, archanjelský, adj.: Maria, archangelſka ciesařová Kat. v. 998.

Archleb v. **Artleb.**

Arimathie, -ie, fem., *jm. místní, Arimathia.* — Do zahrady Jozefovy od arymatie Kruml. 78a.

arismetika, arizmetika, -y, fem., *Arithmetik.* — Čtvrtá (panna, sluove, personif.) aryzmetyka Vít. 5a, aryzmetyka t. 5b. — Z toho **arismetria** TkadlM. 248. — Ze střlat., na př.: ariſmetricam artem ComestCer. 23a, a stněmč., kdež častěji bývá psáno *arismetrica* atp. Knieschek, Ackermann 63.

Aristander, -ndra, masc., *jm. os., Aristander.* — aryſtander, jenž bieše mistr veliký AlxV. 2381; ariſtands AlxH. 11, 12; Aristander Gualth. 3, 502.

Aristoman, -a, masc., *jm. os.:* s jedniem slovutným pohanem z Indie, s aristomanem

AlxB. 2, 33 (Indus Aristomenes Gualth. 5, 12).

Aristoteles, Aristotileš, Arestotileš, -tiloš, -teleš, gen. -le n. -lešě, masc., *jm. os., Aristoteles.* — Aryſtotyles AlxV. 351, Aryſtotileſs ŠtítMus. 91b, aryſtotyleš ŠtítOp. 399, Ariſtotiles HusPost. 92b, Aryſtotyleſs HusŠal. 55a; Areſtotileſs Alxp. 136. Slýchal-li s' aryſtotyle Hod. 84a; káza psáti listy Areſtotiloſſowi Alxp. 135; prosíme tebe, Areſtotileſſy, náš mistře t. 144. — *Adj. possess.* **-tilóv, -tilév,** a **-tilešóv, -tilošóv:** ariſtotylewa múdrost Aug. 63b, Ariſtotylowa múdrost Kruml. 305a, uměnie Ariſtotyleſſowo t. 96b, mistrovstvie ariſtotiloſſowa sem zavrhla vše za pleci Kat. v. 1709.

ark, -a, -u, masc., *arch, Bogen (Papier),* z lat. *arcus.* — Pře napsány bývaly na arku VšehK. 244b

arkéř, alkéř, -ě, masc., *arkýř;* ze stněm. *arker, ärker* a toto ze střlat. *arcora (arcus).* — *Propugnaculum.* (Byli) na věži střechy stojiece alkerzi propugnacula Kladr. Súdc. 9, 51; veže s svými alkeři Mik. Cant. 4, 3; (na věži) na každém rohu jest alkerz Lobk. 59b; vzdělajme na takovú zed wykuře neb arkerze střiebrné HusŠal. 151b; s wykuſſy neb ſ arkerzi neb střielnicemi t. 72a; ſ arkerzi cum propugnaculis MamD. 318a, ſ alkerzy MamE. 318b. — *Porta:* alkerze tvé portas tuas Pernšt. Isa. 54, 12. — *Pinnaculum,* turris ubi campana pendet DC.. arkerz Prešp. 1883; czaikerz Veleš., omylem m. arkéř. — *Solarium:* alkerz solarium pavlač, wykuſs Lact. 104a. — Z toho je později **halkýř** a nč. **vikýř**; na hradbách byly halkýře a vikýře WintObr. 1, 224. — Srov. **erkéř.**

Arkleb v. **Artleb.**

arknicě (?): arknicze *iches Prešp. 367, arknyczye též Rozk. 747 (prý ryba nějaká nebo něco při rybářství).

arlaf, harlaf, -a, -u, masc., *hadlaf* (v tkalcovství), *der Weberfaden, licium;* z němč., střhněm. *hâr-louf* licium. — Licium est filum innodatum telae, per quod stamen trahitur et licitur, arlafi Lact. 96d; harlafi při sietce t. 147d.

armara, armárka v. **almar-.**

Armenie, -ie, fem., *jm. země, Armenia.* — Z armenye RostlD. 91b, do Armenie Comest. 19a. Armenij dvě jsta, menšie a většie Mill. 10.

armoniak m. *ammoniak* AlchAnt. 72b a j.

Arnešt, Arnošt, Arnušt, -a, *jm. os., Arnestus.* — Arnust Reg. I, 1177, Arnusth t. 1205, Arnust NekrP.; (filium) Arnustonem Reg. II, 1291; arcibiskupa arneſſta Rožmb. 1; Arnost to knieže slovieše Baw. 134.

Arnoštovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — In Arnostowitz Poř. 1391 (90).

Arnušt v. **Arnešt.**

aromatský, adj., *aromaticus.* Jacynktus také jest květ aromatſky HusŠal. 103b.

Aron, Aaron, -a, masc., *jm. os., Aaron.* — Moyſeſ a aron ŽWittb. 98, 6; aarona t. 104, 26. — *Adj. possess.* **-óv:** dóm aronow ŽKlem. 134, 19, v ruce aronowie in manu Aaron t. 76, 21.

aršik v. **jaršik.**

Artaxer, Artaxerses, masc., *jm. os., Artaxerxes.* — arthaxerſes Ol. 1. Esdr. 7, 12; krále artaxera t. 4, 7, králi artaxerze vok. t. 4, 11. — *Adj. possess.* **-óv:** list králóv artaxerow Ol. 1. Esdr. 4, 23.

artikul, -e, masc., *articulus.* — Tyto věci i artykule Pr. pr. 244, všech artykulow tamt.

Artleb, Arkleb, Archleb, -a, masc., *jm. os.,* z něm. *Hartlieb.* — Arthlebus de Dubna Reg. II (tamt. 1263: Hartliebo de Dubna); Arcleb subcamerarius t. 1261; Archlebo dicto de Medlow t. 1285.

Artofil, -a, masc., *jm. hrdiny* v stč. Alexandreidě: Klitus s artofilem bodeta na sě kopíma AlxV. 1574 (conto Clitus *Androphilon* evertere tentat Gualth. 3, 35)

Artuš, -ě, masc., *jm. os., Artus.* — Králi Artuſſewi TandZ. 165a. — *Adj. possess.* **-óv, -iev:** k vojště artuſſewie TandZ. 164b.

as, adv., z *asi,* v. t.

asa, as-a, adv., z *as (asi)* a *a.* — *Aspoň, wenigstens.* Pro buoh nemohu nic trpěti, aſa tu smrt chciu přijieti DalC. 30. Smiluj sě aſa sama nad sobú Pass. 320. Třetí boj proti ňemu (sv. Štěpánovi) podjěli, aby

ho afa mučením trýzniece přěmohli Pass. zl. Mus. 2ª. Potřěba jest, afa jednú v rok k božiemu tělu přistúpiti Modl. 92ᵇ; by afa na každú neděli přijímal t. 95ª. Pak-li mně nechcete věřiti, af afkutkom mým věřte Krist. 69ᵇ; nechať afa já prvé umru t. 87ª. K tomu najméň as ageden páteř spěti t. j. as-a jeden Štít. uč. 10ª; as agedne věci se nauč t. 9ᵇ; aby každý přijímal as agednu v rok t. j. as-a jednú t. 120ᵇ; aby as atu počest ukázal t. 120ª; tomu mnohé věci překážejí, as apateru pověďě zde t. 44ᵇ; smilujte se nad námi as awy přietelé t. 154ª; (bóh) chce, abychom as atyem jemu poplatili t. j. as-a tiem t. 34ᵇ; as atyem se nám otplaťte t. 26ᵇ; každý as atak má boha milovati, aby pro ň hřiechu ostal t. 22ª; že má otci a mateři člověk as awfwych dětech oplatiti t. 51ª; by (řeholník) as apodle této trojie věci držal zákon t. 76ᵇ; aby člověk as awta doby pustil od světa t. 148ᵇ; aby as awczyftczy se dokál t. 136ᵇ; as akmenowytym hodóm t. 122ª; as anavrocznye dni t. 139ª; hodné by bylo, komuž jest buoh mil, ač jest zmařil panenskú čistotu, as fe awdowfke podržeti t. 48ª t. j. as se a- (*as* a *a* nespojeno, mezi nimi je zvratné zájm.); okusiv chuti duchovnie as anyeczo t. 98ᵇ; jestli by se mysl as anyeczo povzdvihla k bohu t. 122ª; i mlazší mají obykati as anyektere dni postiec se t. 145ª; proč sem as aynhed nezhynul, jakž sem se narodil t. 149ᵇ; každý křesťan za stuol sedaje, nemohl-li by viece, afa vzdychnúti měl by k bohu t. 110ᵇ. Lépe, lépe píti afa čistú vodu, než jdúc na víno i píti smrdutú vodu Štít. ř. 84ᵇ; by sě afa nad jich starostí slitovali t. 45ᵇ; afa ohně sě bojte pekelného ŠtítBud. 160. Smluv sě afa s smrtí, ať mě afa spieše k sobě vezme Tkadl. 6ª; nedáš affa zpomínati t. 8ᵇ; affa ť sě v nic obrátíme t. 41ᵇ. Lituj affa mé mladosti Kruml. 432ᵇ; afa jeden drobet t. 301ª. As a nynie ukaž mi saltem nunc Ol. Súdc. 16, 10; afa pět bochencóv mi daj vel quinque t. 1. Reg. 21, 3; afa pět pecnóv daj mi Comest. 136ª; affa jemu budu se těšiti GestKl. 220; kdež kosteluov nemají, a fa by zvláštní místo měli jako kapli RokycKl. 431ª (slovu se již dosti nerozumí, proto rozděleno chybně); z núze se chytajíce moci světské, aby afa skrze tu nějaký poklidec mohli mieti ChelčSíť. 126ᵇ. Afpoň, affa Lact. 249ª. — **ale asa** = *ale aspoň, tedy aspoň:* nemóžeš-li lépe, ale as azaday každému dobrého t. j. ale as-a žádaj Štít. uč. 98ª; ale as aby žel bylo hřiechu t. 129ᵇ; ale afa něterdy panuj Kruml. 258ª. Srov. **asi-a.** — *Asi, etwa:* afa puol míle Lobk. 3ᵇ, afa hodinu t. 4ᵇ.

asa-poně, adv., *aspoň, wenigstens;* z *asa* a *poně,* v. t. — Ač někdy někto nemóž své roztrhané mysli svolati, afa ponie má své tělo na jednom miestě ustanoviti Kruml. 245ᵇ. Když se člověk již boha nebojí, afa ponie lidí by se styďal Jeron. 16ª. — Srov. **asponě.**

asasa (?), adv., *aspoň:* by sě jejích umyslóv některé panny nebyly přijaly affaffa v něčem Otc. 456ª; gradace, není-li to omyl.

Aseneth, fem., *jm. os.,* z hebrejsk.; podle cizí výslovnosti také **Asenez:** (dceru) afenez Pražsk. Gen. 41, 45, (dva syny) porodila Affenez t. 41, 50.

Asěnín v. **Ažěnín.**

asi, as, adv., z *a* a enklit. *si* (dat. zájm. refl.), jako *ať, ati* z *a* a enklit. *ti* (dat. zájm. 2. os.). — *Ale, aber.* Tehda jiej (Julianě, která chtěla tělo svého pohřbeného manžela odvézti) biskup ukázav dvě střiebrniej truhle veče: Newidyet (m. nevěděť, nevím), v kteréj jest truhle. K tomu ona veče: As ya widye (m. vědě, vím) Pass. 401. — *Aspoň, wenigstens, saltem.* Kak tam (k modle pohanské) dojěti nelehko, nejednoho (Alexander) zby člověka; by sic byla morská řěka, Afy by bylo bez diva, ande jedno piesek zplývá AlxV. 2175. Kotvy byly na všě strany králem pohanským metány, zda by točúš az již tady učinil něco přievady AlxB. 1, 34. Každý sám podává mečě, Af by tiem život probavil AlxM. 2, 6, by aspoň tím život prodloužil. Než sě svých otvinu, lepí sem, ž' ot nich pohynu; As

každý snad die to po mně, že jsem jich čest vždy byl pomně AlxBM. 4, 7. Bych azz myrtwa j'ho viděla LMar. 32. By těch (úst) azz tak nepoſſkwyrnyl (Jidáš) ApŠ. 54. Račte mně as tělo dáti Hrad. 59[b]. Že as budu pohrabána podle hrobu mého pána t. 38[a]. To j' pro najnetbalejšie ustaveno, by as bojiec se pomsty nebyli odlúčeni pokrmu Štít. uč. 120[b]. Nemóžeš-li stezky nadjíti, as jeho následuj najbezpečnější stezkú, to j' pokorú t. 47[b]. As nynie ukažmy saltem nunc Lit. Súdc. 16, 10. Aby as lehkú smrtí Kristus umřel ŠtítBud. 121. Aby, když by Petr přišel, aſſy stien jeho z nich některého zastienil ut saltem umbra Koř. Act. 5, 15. By (ty) aſy horký byl neb studený t. Zjěv. 3, 15. — *Asi,* něm. *etwa:* aſy puol míle Lobk. 4[b].

asi-a, adv., *aspoň, wenigstens, saltem;* z *así* a *a.* — Pro bóh nemohu ničs jiného tirpiethi, aſi a tu smrt chcu přijieti DalH. 30 (v DalC. aſa). Milé dítky, učte sě dobrému obyčějiu, aby (vy) aſy a geden páteř přisědajúce k stolu spievali, a takéž od stola vstávajúce aſy a geden páteř bohu za poděkovánie zpievajte HomKlem. 1[b]. Milý Jěne, ostav mi aſſy a myrtweho syna mého, jehož sem nemohla jmieti živého AnsOp. 13; ostav mi aſſi a mrtweho syna mého Ans. 10. Srov. **asa.**

Asia- v. **Azia-.**

Asie v. **Azie** a **Ažie.**

aský v. **ašský.**

asla (?), aſſla *medus Prešp. 123, asla Rozk. 216 (prý kámen nějaký).

aspalt, -a, -u, masc.: ješto nynie moře mrtvé slove anebo gezero aſpalty totiž lepu, a někdy mu řiekají židovské, nebo v Judea v téj zemi lep nalezují Comest. 24[a]; lat. *asphaltus,* Judenpech. V dokladě uvedeném nechán lat. gen. -i.

aspidový, adj., *hadí, aspidis.* — Jěd aſpidowi venenum aspidum ŽKlem. 13, 3, t. 139, 4; jěd aſpidowy ŽWittb. 13, 3, ŽTruh. 139, 4.

aspis, gen. aspida, masc., z lat. *aspis,* ř. *ἀσπίς, zmije.* — Aſpis slove hádek jeden AlxV. 219. Jako aſpida, zatkávajiúcieho uši svoji ŽKlem. 57, 5. Nad hadem aſpidem super aspidem t. 90, 13; na tak řečeném hadu aſpida ŽWittb. tamt., překlad neumělý (aspida akk. m. lok., doslovně podle lat.). V dúpiech aſpyda hada tak rzyeczeneho aspidis Pror. Isa. 11, 8.

aspoň v. **asponě.**

asponě, aspoň, adv., z *as* a *poně,* v. t. — *Aspoň, wenigstens, saltem.* Aſ ponye pomluvím s tobú, odlehčiž tiem méj bolesti AlxM. 66. Smilujte sě nade mnú aſ ponye vy, přietelé moji ŽKlem. 144[b]. Aby (člověk) ne když zamysle smilnil, ale as pon aby v manželstvě povole žádosti své dále z cěsty nevycházal Štít. uč. 124[b]. Pak-li by již který tak sprostný byl, že se nikakž nemóž naučiti (t. dvanácti článkům víry), ale aſpon uměj vyznati, že věříš v bóh t. 9[b]. Aby z lidu mého aſponye tovařišie ostali saltem socii vitae tuae Lit. Gen. 33, 15; aby aſponye tovařišie ostali Ol. tamt.; as ponye vy saltem t. Job. 19, 21; aby aſpon mrzkosti přěmohl Alb. 51[b]; aby aſponie skrze to poznali svój blud Kruml. 255[a], nechať aſpon za to mají t. 295[a]; aſpon mé tělo pohřebeš vel Otc. 408[a]. — **aspoň a:** Aſpon a tu divnost jakž mohúce spatřeme, ješto j' sě pro ny na zemi stala Štít. ř. 22[b]. — aſpoň *alioquin* HusKázB. 10[b], *quatenus* Lact. 249[a]. — Srov. **asa-poně.**

Assur, -a a **Assuř,** -ě, masc., *jm os., Assur:* a toti aſſur ŽWittb. 82, 9; užase sě aſſurz Pror. Isa. 30, 31.

Assyrie, Assyřie, -ie, fem., *jm. země, Assyria:* do Aſyrzij Ben. 4. Reg. (nápis).

ašský, adj., ze jm. místního *Achy, Cáchy;* **ašské** t. sukno, lidovou etymologií z *aksamit:* aſke *asamitum Rozk. 2776, aſſke *Aſſanicum Vocab. 175[a]. Srov. **achský** a Zíbrt Kr. 221.

ať v. **ati.**

atak, -a, masc., *attacus* (druh kobylek): atak MamD. 298[a]; jiesti ataka (Vulg.: comedere debetis, ut est bruchus et attacus et locusta) Ol. Lev. 11, 22.

aťby v. **ati.**

Athene, sing., *Atheny;* lat. *Athenæ* vzato za sing. — Atene sě to (město) vzývášе AlxV. 410, Athene by město hrdé Baw. 62.

athenienský, adj., z lat. *Atheniensis.* — Město atenyenſke bieše obleženo Kruml. 56[b]; Athenyenſſtí Comest. 264[b], athenyenſkym Atheniensibus Ol. 2. Mach. 9, 15. — **-ínský:** Athenynſſtí Comest. 264[b], athenynſkym t. 208[a] a j.

ati, ať, conj., z *a* a enklit. *ti* (dat. zájm. 2. os.), jako *as, asi* z *a* a enklit. *si* (dat. zájm. zvrat.). — Význam původní byl *a-ti* = *et tibi, ergo tibi;* dat. *ti* klesal z významu reálního ve formální, t. zv. ethický, a ze znění plného v kratší *ť:* nýnie-li tě lén slyšeti, a ty budu vyprávěti AlxV. 716 et tibi narrabo, narrabo igitur. Význam souřadicí jeví se také v neumělých překladech za lat. *et:* sudi mě, hosp., at sě nenaveseliují et non supergaudeant ŽWittb. 34, 24; at poznajú et cognoscant t. 82, 19; rozum daj mi, at živ budu et vivam t. 118, 144; zpoviedajte sě tobě všicci králi, ath zpievajú confiteantur et cantent t. 137, 5. — Z pravidla je však již v stč. význam podřadicí (finální) *ut:* aty sě zpoviedajú ľudé ŽWittb. 66, 6, ut confiteantur (z et confitebuntur); kaž komorníkóm, aty provedú třetí póhon Rožmb. 78; at budú ut fiant ŽGloss. 128, 6; at nesú ferant t. 39, 16; at sě prochlazu ut refrigerer t. 38, 14; at střěhu ut custodiam t. 118, 146; spasena mě učin, ath střěhu kázanie tvého ŽWittb. tamt.; ath sě obrátie t. 58, 7; at nikdy zapomanú ne obliviscantur t. 58, 12; at nikdy nechvátí ne rapiat t. 49, 22; ath nečakajú Mast. 194; když ny naši ľudé vaditi smějí, dajmy sě jim spolu bíti, at ty kniežat a bratří nevadie DalC. 53, t. j. ati n. ať ti; pověz mi, v kterém s' jej položil miestě, at tam pójdu znova Hrad. 45[b]. — Sesíleno připojeným *bych,* **ať-bych** atd. = *ut* (ego)...: co chceš, at bych učinil Štít. ř. 114[a]; a on vece: Pane, at bych viděl tamt.; mě k tobě buoh poslal chtě tomu, at bych zvěstoval to poselstvie Kat. v. 1611; kterú mi dáte radu, atbych odpověděl lidu ut respondeam Kladr. 3. Reg. 12, 6; což dieš, atby (ty) zachoval, at bi ti lidé neláli NRada 524; umý se, at by bylo i to, což jest ze vna, čísto Krist. 83[b]; at bychme jemu slúžili Hod. 56[a]; at bi snad neřekli ne forte dicant ŽWittb. 78, 10; rozděl je (moře), at by po suchu šli synové izrahelští Comest. 61[b]; chceš-li, aťby vlasy rostly Háj. herb. 148[b].

a-todě, a-todě-ti v. **todě.**

a-toti v. **toti.**

au, dvojhláska. Píše se v textech staropísmých spřežkou *au,* na př.: in Zakauti Reg. IV, 1337, tropauff sedlák list. Štít. z r. 1373, nad hlawau Hod. 55[a], ſaud BrigF. 166; někdy *av,* na př.: duše mavky zkusí t. j. mauky (muky, stč. múky) Hod. 85[b], profbav opatowav List. z r. 1406; a také *aw,* na př.: budawczi tamt., do rathawzu EvOl. 263[a].

au, interj.: »Aú« prý »kněže, musíme dělati tak, abychom mohli odbyti« RokycKl. 18[b].

August, -a, masc., *Augustus.* — *Adj. possess.* **-óv:** k auguſtowie (sic) poznání ad Augusti cognitionem Koř. Act. 25, 21.

Auson, -a, masc., *jm. hrdiny* v Alexandreidě: anſon (sic) AlxV. 1786, ab Ausone Gualth. 3, 201.

Aušpurk, -a, -u, masc., *jm. místní, Augsburg:* w Auſſpurce Puch. 385[a], VelKal. 37.

auve, auvé, interj., *heu, væ;* srov. stněm. *awê, ouwê.* — auwe, kde jest mé milovánie! ML. 82[b]; auwe hospodine! heu Ol. Jos. 7, 7; avwe, že sem jej (pána) ztratil Kruml. 370[a].

auvech, interj., *heu, væ.* — auwech to mě velmi trudí, že našu zemiu žena súdí! DalHr. 3; auwech protivná proměna! Hrad. 32[b]; auwech hrozné rozlúčenie! NRada 2078; auwech bychom byli zemřěli! Ol. Num. 14, 3. — Auwech AlxV. 1889, auwech Mast. 309, Hrad. 111[b], t. 142[a], auwech auwech Modl. 167[a] a j.

ave, interj., *heu, væ;* srov. střhněm. *awê.* — awe dietky, kak my málo tbámy! Alb. 25[b].

avech, interj., *heu, væ.* — awech kako to ráda věděl! DalC. 39; awech že mi sú nevryty (muky Kristovy)! Modl. 53[b]; awech nám otcě takého! Hrad. 21[b]; awech, auwech, awech, ach Mast. 39.

avšako, avšak, -že, -ž, conj., z *a* a *všako, však,* spojka *a* sesílena adverbiem *všako;*

tedy vlastně *sed omni modo, verumtamen,* nebo též *et omni modo, et tamen,* a z toho *sed, aber.* — Některý by rád zbyl řěky, Awſak tam jěti bezděky AlxV. 1804. Vše tělo bera ustalo (všichni byli unaveni braním kořistí), Awſak sě zdá ješťe málo t. 1852. (Každý) sě mohl vzstrašiti, awſſakoze město Gaza tu hyrdoſt na sě pokáza, Alexandru otpovědě AlxVíd. 2096. Pohanstvo tak za to jmajú, že ti ľudé neumierajú, řkúce, že jsú na věky živi; awſſaks sú v té řeči křivi AlxH. 2, 21. Mnoho poprdzcou (paprskův) vídámy, auſac jedno slunce známy Kunh. 148[b]. Awſſaks vieš to, silný bože LMar. 74, et tamen. Ti (kupci) kradú přěmnoho, awſak jich nevěšie z toho Hrad. 112[a], et tamen, sed. Věčný otec, věčný syn i věčný svatý duch, Awſſak (opravou z Alewſſak) ne třie věční, ale jeden věčný et tamen ŽKlem. Athan. 11. Modliti sě bude každý v času potřěbném, Awſakoz u vodni vod k ňemu sě nepřiblížie verumtamen ŽKlem. 31, 6. Awſakoz bohu poddána bude dušě má verumtamen t. 61, 6. Awſſakoze všěcka ješut verumtamen ŽWittb. 38, 6; awſako verumtamen t. 72, 18. Řeči prázdné myšli ukrátiti, awſſak smysl cělý myšli položiti DalC. 3[a], sed. Jenž smrti nic dlužen nejsa, awſſak svú milostivú duši jsi položil Modl. 10[a], et tamen. Awſſaks nihilominus MamA. 30[b]. — V ŽWittb. jest *avšako* několikrát za *nonne:* awſſak ty, bože, jenž si otpudil ny, i nevyndeš nonne tu? 59, 12; awſakze upatřie všichni nonne scient omnes? 52, 5; A wſſakoze nenávidiech nonne oderam? 138, 21. Trvám neporozuměním: překladatel rozuměl tázacímu nonne jako zdvojené negaci, která se ruší, a ztlumočil ji firmativním *a-všako.*

axamit v. **aksamit.**

Azariáš, -ě, masc., *jm. os., Azarias:* azariaſſu vok. ŽWittb. Puer. 88.

azbinuky: Skorbrys abraham azbynuky p'ſſlyka, ktož máš dvě sukni, prodaj jednu DivVít. B. 23—24; tři slova bez významu, srov. **nč.** čury mury atd.

azda, conj., *numquid;* z *a* a *zda.* — azda jakožto dnové člověčí dnové tvoji? numquid sicut dies hominis ŽKlem. 141[b]. Když jsem nemohla synáčka jmieti živého, necháte mi azda mrtvého Vít. 56[b] (sotva otázka s *azda,* spíše omyl m. *asa*). — Srov. **zda.**

Azí v. **Azie.**

Azia, -ie, fem., *Asie, Asien.* — Třetie seho světa strana | Azya jest jmenována AlxV. 599 (verš 8slab., Azya 3slab., příslušný gen. Azie též). Z města, jemuž diechu azý[a] Marg. 74 (verš 8slab., azý[a] 2slab., příslušný gen. Azie též). Srv. **Azie.**

azianský, asianský, adj., *asijský.* — Položil na svú hlavu (korunu) azianſku (diadema) Asiae BiblG. 1. Mach. 11, 13; vojsko azyanſke Mus. 2. Mach. 10, 24; v zemi azianſke t. 1. Mach. 12, 39.

Azie, -ie, fem., *Asie, Asien.* — Nom. mohl býti *Azí* a byl snad napsán v Marg. 74: z města jemuž diechu azý[a], kde slovo poslední je korrekturou z azý. Všicku azy Comest. 193[b], přes Azij Puch. 7[b]. Od azye Pass. 303; odtad smy jeli do Azij KabK. 9[b], (císař) táhl do Azý Háj. 439[a]; to čtenie psal jest (evangelista) w azij Koř. 55[a]. Srov. **Ažie.**

až v. **aže.**

aže, až, conj., z *a* a enklit. *-že, -ž.* — *A, und.* Na mále, az mye neuzříte; opět na mále, az mye uzříte modicum et iam non videbitis me, et iterum modicum et videbitis me EvSeitst. Jan 16, 16. Na mále, az mye neuzříte; opět na mále, az mye uzříte modicum, et non videbitis, modicum et videbitis tamt. 16, 19. Vieste, az ſem od sebe nepřišel scitis, et a me ipso non veni EvVíd. Jan. 7, 28; tu může býti rozuměno také quod, jako v násl. — *Že, dass, quod, ut.* Co je to, az ſte mne hledali? quid est, quod me quaerebatis? EvSeitst. Luk. 2, 49. Přihodi sě, az pogide pop accidit, ut sacerdos descenderet t. Luk. 10, 31. Třetí den dnes jest, az ſye to stalo tertia dies est hodie, quod haec facta sunt EvVíd. Luk. 24, 21. — *Až, usque,* ve smyslu místním, časovém i přeneseném. (Bůh) ponižuje hřiešné aze k zemi usque ad terram ŽKlem. 146, 6; az k nebesóm a az k propastem usque ad t. 106, 26; od Galilee (t. j. -lé)

aze sěm AnsOp. 7; synové jich aze u věky sadú na stolici tvéj usque in aeternum t. 131, 12; život aze u věky usque in saeculum t. 132, 3; az u věk t. 17, 5; léta jeho aze v den pokolenie a pokolenie usque in diem ŽWittb. 60, 7; az do koncě usque ad finem ŽKlem. 9, 7; az v starost usque in senectutem t. 70, 18; (purgrabie) přivede ľud as (až) v zástavu AlxH. 7, 14; hlas sě vzdvihl as v oblaky AlxB. 2, 18; zprostřěchu hlas az pod zořě AlxV. 546; stála pkelná vrata otvořena as do kořen AlxB. 4, 12; (Darius) čite s jitra az do noci AlxV. 1110; (Kristus) ležal az do třetieho dne v rovu Kat. v. 1968; az dokudſi usquequaque ŽGloss. 118, 51, az doyekuzd (sic) usquequaque t. 118, 43; nenie, kto by učinil dobré, nenie az do jednoho usque ad unum ŽWittb. 13, 1; az dosawad hactenus Diefb. — *Že až, tak že až;* příslušná věta řídící má demonstr. *tak,* anebo je smyslu takového, že se *tak* může přimysliti. Pro něž sobě (já) tak velmi stesk, az zapomanuch sám sebe AlxV. 884; káza jeho (Pilat Krista) bíti, aze od paty do wyrchu nebylo v něm zdravie AnsOp. 8; pak (Čechové kleslí) na vévodu sami nesměli jíti, az musili pomoci dobyti DalC. 81; (hrabě na Přimdě) tajně seděl, az jeho žádný člověk nevzvěděl t. 39; spade u voj to veselé, Az vypraviti nemohu, kakú vzdachu chválu bohu AlxV. 569; paúci tak jeho (sv. Felixe) svými paúčinami zakryli, az jeho nikte nalézti nemohl PassKlem. 45ᵇ; tak mysl (cogita) na spravedlnost jeho, az by i milosrdenstvie jeho v paměti jměla BrgF. 8ᵇ; měj náději do milosrdenstvie božieho, az by spravedlnosti jeho nezapomněla tamt.; aniť jsú (slova) tak tajna, az by jich nebylo praviti Brig. 80; onu žábu vzdulú, as zlo řéci zle oplulú, vida ApD. c, srov. nč. až hrozno říci, až hrůza; na něž (vítěze u Troje padlé) když se rozpomanu, az mi sě srdce zavine AlxV. 801. — Nč. *až, až když, když.* To věz bez obluda, az božieho dojdeš súda, vzdá ť (bóh) odplatu tvého truda Vít. 33ᵇ. Aze ležeš, tu (poznáš) tamt. Aze příde ta hodina KatBrn. 448. Ažt ráno i usvetne dum mane illucescat Ol. 1. Reg. 14, 36. — Nč. *až,* něm. *bis,* u významu přiřazovacím: tak ten hrad byl i opustěl, az na ň kněz Oldřich byl vněl DalC. 39; by král (Filip) v smutce i v žalosti, Az sě své rady doloži, před tiem sě hradem položi AlxV. 111; krátký čas toho vynide, Az král Filip (s) světa snide t. 114; těch let země velmi zhynu, az kniežecie mladost minu t. 159; (Alexander) vojem dobřě otpočinu, Az poně šest neděl minu t. 2142; (Řekové) na každý den šturmovachu, aze wſſak zed podebrachu AlxVíd. 2055; neby dosti od bližních hoře, Az i s oné strany mořě král Darius lidi vysla AlxV. 137. — O rčeních *ne-až, netáhnu-až* atp. viz při **ne** a **než.**

Ažěnín, -a, masc., *Asiat, Asianus.* — A si pak sú Asýeneᵉ svD. 14 (verš 8slab., Asýeneᵉ 4slab.; psané *s* tu znamená *ž*).

Ažie, -e, *Asie, Asien.* — Potom pak přišed do asie ApŠ. 1 (verš 8slab., asie 2slab.; psané *s* tu znamená *ž*). Srov. **Azie.**

B.

B. Druhá hláska obecné abecedy české, = cyr. в. Píše se v textech staropísmých z pravidla literou *b*; někdy zdvojenou: bby = by AlxM. 2, 13, bbilo = bylo t. 2, 1. Někdy vyskytuje se také měkké *b'*, značené literou *ḃ*, na př.: hrabíj KřižB. 87ᵃ, líjbíj t. 88ᵇ.

ba, adv., *traun.* — Ba vy nevěrní Němci Hrad. 26ᵃ. Ba i kto vy je sěm poslal? t. 25ᵇ. Řka: Ba boží mocí kazuji vem t. 26ᵃ. Ba co příš? t. 84ᵇ. Řkúc: ba hubenče hubený t. 126ᵃ. A řkúc: Tvorče, ba ba co činíš? Vít. 17ᵃ (ba omylem dvakrát). Chceš mně býti lékařem, ba se mnú hledaj lékarstvie HusPost. 75ᵇ; ba zajisté pravi (praes.) HusW. 95ᵇ; ba nehneť sě ten dóm tamt. Již vše (náboženství) minulo, ba již jim to nevoní RokycKl. 166ᵃ.

bába, baba, -y, fem., stsl. *baba.* — *Grossmutter, ava, avia; altes Weib, anus, vetula.* Rozdílný význam je v nč. differencován kvantitou: avia je b*á*ba a vetula b*a*ba; tak bylo bezpochyby také v stč. Jedna baba na Pražany vzvola DalC. 19. V Lučště také bieše baba tamt. Když na babie kúzla ptají Hrad. 94ᵃ. Stará baba Mast. 329. Řkúc (choť v manželství stáří nerovného): umře baba neb uslekne ť kmet a já budu mieti sbožie Štít. uč. 48ᵇ. Dvau děduov a dvau Baab Hořek. (úv., při erbech). baba ava Prešp. 1627, Rozk. 2422, BohFl. 478, VocabMus. 183ᵇ; baba anus Ol. Zach. 8, 4, Vocab. 175ᵃ, vetula BohFl. 483. — *Bába porodní, Hebamme:* baby obstetrices Ol. Ex. 1, 17; báły ſe baby Br. tamt. a j. V nč. je při tomto významu kvantita b*á*ba; doklady z Br. svědčí, že v době starší bylo b*a*ba. — Daj mi posniedati, napeka babu zemlowou Příp. v rkp. z r. 1465 (v kn. univ. Pr. 3. B. 22, v Rozpr. filol. 1898, 109), nč. *žemlová bába.* — Pan baba ChirA. 249ᵇ, podle souvislosti *penis.* — *Příjm. mužské:* Kuba Baba KolB. 22ᵇ (1495), Kubowi Babowi t. 20ᵇ (1495).

babenie, -ie, neutr., *babení, Geburtshilfe.* — babienie (sic) dětí obstetricandi scientiam Kladr. Ex. 1, 19.

baběnka, -y, fem., *houba jakási* Jg.: babienki *spurta Prešp. 836, babyenky též Rozk. 1543.

babí, adj., *babí, babský, altweibisch.* Mluvím ť proti babim lékóm a proti jich žehnání, ješto jsú se lží ŠtítOp. 99ᵇ, ŠtítMus. 88ᵃ; kúzly, pověrami babimi ŠtítOp. 355ᵇ, ŠtítMus. 21ᵇ.

babicě, -ě, fem., *porodní bába, Hebamme:* babyczye obstetrix Rozk. 2432, babicze též Prešp. 1635, babycze též VocabMus. 183ᵇ, Nom. 68ᵃ.

babin, bábin, adj. possess. z *baba, bába.* Babin Michael Reg. III, 1311.

babina, -y, fem., *porodní bába, Hebamme.* Tě (dvě ženy) biešta nade všecky babiny ustavené Comest. 53ᵇ.

babinec, -ncě, masc., *zbabělec, ženkýl, weibischer Mensch.* (Lidé posmívají se trpělivým): »Ba hle, neodepřel jemu (křivdícímu), u! jakýs Babinecz a pravý ženkýl« RokycKl. 136ᵃ. — *Příjm.:* Matthaeus babynecz Lún. ks. 1404, Jan Babinec Běl. 1443.

babinský, adj., *altweibisch.* Vedlé domněnie babinſkeho HusPost. 67ᵃ. babynſkich básní sě chovaj aniles fabulas devita Koř. 1. Tim. 4, 7, babinſkých baſní varuj se Kladr. tamt.

babinstvo, -a, neutr., *hohes Weiberalter:* Babinſtwo anilitas Lact. 13ᵃ. — *Babictví, Geburtshilfe:* židovské ženy mají uměnie babinſtwa Comest. 53ᵇ, scientiam obstetricandi.

babiti, -bu, -bíš, impftiv., *Kinder heben, obstetricare.* Žena, ješto děti baby obstetrix Lit. Gen. 35, 17, Mus. tamt., MamA. 31ᵃ, MamB. 14ᵃ, ješto děti babí Ol. Gen. 35, 17, Kladr. tamt. Ony ſ (židovské ženy) umějí babiti děti obstetricandi habent scientiam Ol. Ex. 1, 19. (Ženy) aby pacholiky židovské, když babie, zahubily in obstetricando Comest. 53ᵇ. Židovským ženám, ješto babie obstetricibus tamt. Když babyty budete židovky quando obstetricabitis Hebraeas Mus. Ex. 1, 16, když budete babiti židovky Kladr. tamt.

babka, -y, fem., demin. z *bába, baba.* Aby sě smiloval nad dušěmi mého otcě i mé matky i nad mými babkamy Modl. 49ᵃ; babky své Pulk. 20ᵇ, babičky; ve tvéj babcie in avia tua Koř. 2. Tim. 1, 5, v tvé babcze in avia MamD. 316ᵃ; babka ava Nom. 68ᵃ. babka vetula Prešp. 1646, Rozk. 2454, vbka (omyl m. babka) anus Prešp. 1652; když mě kolivěk babka co dobrého (naučí) HusPost. 64ᵃ; ty babky chudé RokycKl. 190ᵃ. — *Babyka* Jg. Vrba salix, *sacina babka, borovice merica Prešp. 606, babka *sacina SlovBrn. 274; babka *saccina Rozk 1099, *facina BohFl. 235. — *Haléř* WintObr. 2, 450 (skl. XV stol.); nějaká drobná chatrná mince cizí do Čech přinášená t. 445 (z r. 1545). — *Příjm. mužské:* ceram Jeſſconis dicti babka Lún. ks. 1391, Vavřinec Babka Háj. 412ᵃ.

Babylon, -a, masc., *Babylon.* Babylon, město veliké AlxV. 631; babylon slove

proměna řěči obrové t. 637. Divž sě, babylone město! AlxB. 6, 31; tenž, Babilo! tvým králem bude t. 7,2, ecce... Babylon!... rex ille erit tuus Gualth. 6, 2 sl. Do babylona AlxV. 1789, u babilonye lok. AlxB. 7, 13; babilona gen. ŽGloss. 86, 4, babylona Štít. uč. 76ᵇ, w babylonye tamt. Leťalo jest babylon cecidit Babylon Pror. Isa. 21, 9, vzato za neutr. — Také **Babyloň**, -ě: mast z babylonye Mast. 152 (rým: vuoně), (Nabuchodonozor) vedl jej (krále) do babilonye in Babylonem Ol. 2. Par. 36, 6. — *Adj. possess.* **-óv**: zatratím Babylonowo jmě Babylonis Pror. Isa. 14, 22.

Babylonie, -ie, fem., *Babylonia.* Cyrus pobil babilony Babyloniam Ol. 3. Esdr. 4, 44; z babilonye ex captivitate Babyloniae t. 2, 15; jenž bieše w babilonij t. 6, 18.

babylonský, adj., *babylonisch.* U niež (řěky) babylonzky (t. král, Darius) sebra vojě AlxH. 1, 21. Nad řěkami babylonſkymy Babylonis ŽWittb. 136, 1.

Bacuka, -y, masc., *jm. os.* Bacuka vinitor List. Lit. 1057 (XIII stol.), Bachuha vinitor List. Lit. 1218.

Bačovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Baczowicz UrbE. 122, Bačovice Pal. pop.

badati, impftiv., *forschen, scrutari,* zde nedoloženo; vzniklo až později mylnou dekomposicí z **ob-adati**, srov. toto a **jadati.**

bahenný, adj., *od bahna, Morast-.* Nečistotu bahennu Otc. 275ᵇ. Nejez ryb tunnych a bahennych Chir. 173ᵇ. Ktož často jiedá rayby bahenne t. 178ᵇ.

ba-hle, interj., *ei!* — Vau! est adverbium admirantis, Bahle Lact. 250ᵈ.

Bahna, -y, masc. (?), *jm. os.* Bahna UrbE. 71. Srov. **Ahna.**

bahnicě, -ě, fem., *Mutterschaf,* srov. stsl. *agnica* agna. — Ovčě jich bahnyecze (omylem m. -icě) oves eorum fetosae ŽWittb. 143, 13; bahnicie ŽGloss. tamt. Z ovčího dobytka 10 bahnicz KolDD. 40ᵇ (1685).

bahnišče, -ě, neutr., *bahniště, Sumpf.* — po bahnyſſczech (choditi) EvOl. 54ᵇ.

bahniščný, adj., *Sumpf-.* Na místě bahniſſtném Puch. 32ᵇ.

bahniti sě, -ňu sě, -níš sě, impftiv., *lammen, fetare,* o ovcích; místo *ahniti sě,* mylnou dekomposicí z *obahniti sě* = stsl. *ob-agniti sę.* (Ovcě) dvakrát v roce bahnie ſe Comest. 39ᵇ; (ovce) bahnye ſie ComestC. 38ᵃ.

bahnivý, adj. — *Fetens, fetus,* z vb. *bahni-:* prsi bahnywich ovec fetentium Lit. Sir. 11, 32; bahnywych ovec Ol. tamt.; bahniwych ovec fetarum MamVíd. — *Bahnitý, sumpfig,* ze subst. *bahno:* w bahniwych miestech Comest. 46ᵃ; na miestech bahniwych in locis palustribus Pražsk. Gen. 41, 2.

bahno, -a, neutr., *Sumpf, Morast.* — u bahnie in limo ŽKlem. 68, 3. Pohřížen sem do bahna hlubokého in limo MamA. 26ᵃ. Rač nedělati na bahnie u vodě, ale na dobrém základu NRada 1655. bahno limus Prešp. 84, Rozk. 111, caenum Pror. Jer. 38, 6; bachno limus Nom. 63ᵃ, t. 69ᵇ; bahna paludes Mus. 1. Mach. 9, 45, bachno palus Vocab. 176ᵃ. — *Příjm. mužsk.:* Bahno UrbE. 71, TomZ. n 80.

bachantský, adj., *bacchantisch.* Vzato za *vagantský:* podlé tohoto Bachantſkého veršíčku: ut vixit, ita morixit, requiescat in pice RešSir. 87ᵃ.

bachoř, -ě, masc., *longanon, Mastdarm.* — bachorz longanus (m. -non) Prešp. 441, Rozk. 874, Nom. 67ᵇ, t. 70ᵇ.

báchora, -y, fem., *pověrečné tvrzení, Märchen.* Viece těch báchor KorMan. 13ᵃ.

bakalář, -ě, masc., ze střlat. *baccalaureus, baccalarius.* Bakalařóm a ſtudentom HusPost. 15ᵃ; obec bakalařow a ſtudentow t. 28ᵇ.

Bakov, -a, masc., *jm. místní.* Bacow Reg. IV, 1338, Bakow UrbHrad. 4, UrbE. 5.

bakule, -e, fem.: bakule *parolum* (vas aeneum aut ligneum ad aquam hauriendam DC.) Prešp. 574, Rozk. 1072.

Baldach, -a, masc., *jm. modly.* Buoh, jenž slovieše baldach, spadl Pass. 460.

baldrián v. **paldrián** a **kozlík.**

Balej, -ě, masc., *příjm.* Domini Balegyonis TomZ. h 133.

Bališ, -ě, masc., *příjm.* Bališ Petr PoprR. 8.

baliti, -lu, -líš, impftiv., vzniklé mylnou dekomposicí z **obaliti** = ob-(v)aliti, *circum-*

volvere. — bale chomáčky neb knoty kúdelné Sal. 287.

balsam, balsan v. **balš-.**

balšám, balšán, -a, -u, masc., *Balsam, balsamum,* střlat. také *balsamus, -nus.* Mast s balſanem Mast. 344, málo balſamu Kruml. 357ᵇ; balſſan balsamum Ol. Sir. 24, 20, RostlF. 10, Hod. 18ª, Lact. 261ᵇ; balſam balsamus Prešp. 586, balſan BohFl. 305; balſan balsanus Prešp. 720; balſſan menta MamA. 29ª, menta crispa t. 28ᵇ, SlovA., RostlD. 90ᵇ, RostlB. 130ᵇ, RostlF. 12ª, LékB. 120ᵇ, Lact. 271ᵇ; — polſky balſſan basilicum LékB. ˈ08ª; polſki balſſan basilicum agreste RostlB. 145ᵇ, polni balſſan RostlF. 10ᵇ; menſſy balſſam menta crispa MamF. 71ᵇ.

balšámec, -mcě, masc.: balſamecz **balsamita* MamA. 17ª.

balšámný, adj., *balšámový, Balsam-.* — balſamna zahrádka Rúd. 2ᵇ.

balšámový, adj., *Balsam-.* — Masti balſamowe Comest. 47ᵇ, balſamowa vuoně Levšt. 151ª. Měl jsem v ústech balſamowu vóni Kruml. 454ᵇ. (Břich) k súdku balſamowemu podoben bieše t. 107ª. — balſamowy czlowyek *mumia* RostlD. 91ª; srov. nč. balšán (nadávka).

balvan, -a, -u, masc., *Klumpen, moles, massa.* Octoginta bancos salis seu balvanos Reg. II, 1:95.

bambuš (?) v. **hambuš.**

Ban, -a, masc., *jm. os.* Ban NekrP.; Ban (servus monasterii) Reg. II, ok. 1143. Srov. **Bánek.** Kvantita nejista.

Banák, -a, masc., *příjm.* Banaconis TomZ. n 23.

baňatý, adj., *bauchig.* Sklenice baniate LékA. 30ᵇ.

báně, -ě, fem., *Gefäss, Krug, phiala, amphora,* střlat. *banna;* stsl. *banja* balneum. Z koř. indoevr. *bhā-* lavare, odkudž i něm. *baden,* sthn. *badôn* Kluge⁶ 24. — Čbán neb banye Alb. 30ᵇ; lahvice neb banie HusPost. 17ᵇ. Káza jemu matka s bany pro vodu jíti ML. 51ª. Sedm zlatých bani phialas Koř. Zjěv. 15, 7, ſto bani oleje batos Comest. 198ᵇ. Střiebro k banyem ad phialas Lit. 1. Par. 28, 17; banye střiebrná phiala Ol. Num. 7, 13; w banyech in phialis t. Am. 6, 6. banye amphora Prešp. 1945, Vocab. 175ª, *capasta Veleš.

Bánek, -nka, masc., *jm. os.* Banek NekrP. Srov. **Ban.** Kvantita nejista.

bánie, -ie, neutr. — *Bázeň, Furcht,* z *bojanbje.* Jenž (Kristus) dóstojný ččenie, banye a chválenie Hrad. 56ª, srov. bázeň boží. Nejsme (my, zajíci) sami strachu dáni, i žába jest také w bazni Baw. 73 (omylem piseckým m. v-báni, jak žádá rým). — *Bájení, das Fabeln,* z *bajanbje:* křivé razenie, banyé, marné chlubenie Kruml. 320ᵇ.

bánitý, adj., *po způsobu báně, bauchig, hohl.* (Socha Colossus) vnitř byla banita Comest. 205ᵇ.

baňka, -y, fem., demin. z *báně.* Zvláště nádoba a nástroj pro pouštění krve, *puštadlo, Schröpfkopf.* banki puščědlné MVerb. Pro neduhy hlavy a hrdla stavěj banky v nadpaží Rhas. 175. Nasázaj sobě na ten úd banyek mnoho Chir. 96ᵇ. Baňka ventosa, quoddam vas ad minuendum sanguinem Lact. 169ª (ventosa = cucurbita medica ad eliciendum sanguinem DC.). — Buď anetarium kačinec, banka *nidiollum Prešp. 181, snad demin. k *nidus;* banka *nidiollum Rozk. 326, BohFl. 121, Nom. 64ᵇ. — *Biblus,* rostlina nějaká: cirpula přěslička, iuncus palička, bilbus (sic) banka, canna cievka Rozk. 1565 (*biblus* prý iuncus, quia aquarum est bibulus DC.); banka biblus Vocab. 175ᵇ. — *Jm. os.:* Baňku dceru Háj. 36ª.

Bánov, -a, masc., *jm. místní.* Locus qui dicitur Banow Kosm. 1. II, 46, Banou Kosm. 2ᵇ. tamt., Banow Reg. IV, 1339, UrbR. 422; na Banově DalJ. 108 z rkp. V, na Bahnovu t. z L, na Bohnovu tamt.

baptista, -y, masc., z lat. *baptista.* — Svatému Janu baptiſtie Hrad. 7ᵇ.

Bára, -y, fem., *jm. os.,* z *Barbora.* — Bara de Ledczicz DeskDE.

Barabáš, -ě, masc., *jm. os., Barabbas.* Pustichu barrabaſſye Hrad. 88ª.

baran- v. **beran-.**

barba v. **barva.**

barbar, -a, masc., z lat. *barbarus.* Z toho *adj. possess.* **-óv:** z lidu barbaroua de po-

pulo barbaro Ol. žalm 113, 1, přeložení neumělé.

Barbara v. **Barbora.**

barbarský, adj., *Barbaren-*. Z liuda barbarſkeho de populo barbaro ŽKlem. 113, 1.

Barbora, Barbara, -y, fem., *jm. os., Barbara.* Barbore conthorali suae Lún. ks. 1422. V ŽKlem. 148ᵇ: svatá Barbaro.

Barborka, -y, fem., demin. z *Barbora.* Zpievají o Katruškách a barborkach Rokyc. 437ᵇ.

bardún, -a, -u, masc., *struna silnější na nástroji hudebním.* Potáhneš-li na húslech jedněch strun výše, potáhnúti ť je i bardunow, ať by ze všech šel hlas řádný ŠtítMus. 136ᵃ; srov. Brandl, Gloss. a Listy filol. 1889, 294. — Nástroj hudební **bardus.* Etiam sumitur pro cantore laudis, unde dicitur: hude na bardun Lact. 22ᵇ.

Bareš, -ršě, masc., *jm. os.,* z *Bartoloměj.* — Baress DeskDE., UrbE. 287, Barssonis TomZ. n 284. Srov. **Baršek.**

barevník, -a, -u, masc.: barewnyk **fulix* Prešp. 713 (uvedeno mezi rostlinami), Rozk. 1361 (též). — *Barvíř* Tom. řem. 46.

barchan n. **parchan,** -a, -u, masc., *Barchent, pannus e lino et lana;* stněm. *barchant,* z lat. *barracanus, barchanus, parchanus.* — barchan Prešp. 1817; přiezi bavlnovú, jako z nie barchan dělají Lobk. 140ᵃ; šest postavóv barchanu PoprR. (Zíbrt Kr. 222).

Barchanec, -ncě, masc., *příjm.* Barchanczonis TomZ. n 176.

barchanník, -a, masc., *kdo dělá barchan, barchanista* Tom. řem. 176. Nicolaus barchanik TomZ. 1429 st 205.

Barchov, -a, masc., *jm. místní.* De Barchow TomZ. h 114, Barchov Pal. pop.

Barchovec, -vcě, masc., *příjm.* Barchowecz Johannes TomZ. n 185.

Barchovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Barkowicz (sic), Barchwicz UrbDrk. 1ᵇ.

bařina, -y, fem., *Sumpf.* — Kdež barzin nenie Mill. 125ᵃ.

bárka, -y, fem., *Barke, navicula.* — barka navis ROl. 64ᵇ. (Pacholík) na barku vsazen Pass. 374; tu na barku vsědše t. 375; (když) sě ti, již na barcye biechu, bojiechu, aby neztonuli t. 374. Do barky sotně vstúpichu Baw. 231. Vsedli sme na lodku, jiež vlasky řiekají barka Lobk. 4ᵇ. — *Carina, Schiffskiel:* barca Prešp. 311, Rozk. 599, MamA. 18ᵇ, Veleš.

Barnaba, -y, a **Barnabáš,** -ě, masc., *jm. os., Barnabas.* Svatý Barnaba ŽKlem. 137ᵃ; šestého z sebe barnabu poslachu DalC. 37, Barnabáše DalJ. tamt. z rkp. Z.

Barnaš, -ě, masc., *jm. os.* Barnas NekrP.; srov. nč. příjm. Barnášek.

Barov, -a, masc., *jm. místní.* Barow Reg. IV, 1335.

Baršek, -eška, masc., *jm. os.,* demin. z *Bareš, Bartoloměj.* Barsco (Olomucensis canonicus) Reg. II, 1274 (vedle toho tamt.: Bartholomaeus canonicus Olomucensis).

Baršov, -a, masc., *jm. místní.* Barssow Poř. 1378 (61).

Bárta, -y, masc., *jm. os.,* z *Bartoloměj.* — Bartha promisit Lún. ks. 1353; Bartha Kokot Reg. III, 1324 (tamt. 1332: Bartholomaei Kokot).

Barták, -a, masc., *příjm.* Barthak UrbE. 244, kněz Barták Pís. Bydž. 4.

Bartalas, -a, masc., snad potupná přezdívka, ze *jm. os. Bartoloměj.* Nějaký Bartalas počne čísti aneb bekyně Rokyc. 56ᵇ.

Bartěna, -y, fem., *jm. os.,* z masc. *Bárta.* — Barthiena Běl. 1376, Bartyenam TomZ. n 315.

Bartoloměj, -ě, masc., *jm. os., Bartholomaeus.* Apostol boží bartholomiey Pass. 456; k s. bartholomiegy t. 457; vok. svatý Bartholomiegiu ŽKlem. 137ᵃ.

Bartoň, -ě, masc., *jm. os.,* z *Bartoloměj.* Barton DeskDE., Barthon UrbHrad. 4, rychtáři bartoniowi KolB. 13ᵃ (1494); u Bartoloměje jinak Bartoně WintObr. 2, 750 (z r. 1562). — *Adj. possess.* **-ňóv:** ten trh Barthoniow KolB. 93ᵇ (1498).

Bartoňec, -ňcě, masc., *jm. os.,* z *Bartoň, Bartoloměj.* — Discreto viro Bartoncio iudici Reg. III, 1313.

Bartoš, -ě, masc., *jm. os.,* z *Bartoloměj.* Bartoss DeskDE., UrbHrad. 3, TomZ. n 196; Bartoff KolB. 1ᵇ (1494).

Bartošek, -ška, masc., *jm. os.,* demin. z *Bartoš.* — Vineam· Bartoffkonis Lún. ks. 1434, Barthossconi TomZ. m 65.

Bartuch, -a, masc., *jm. os.,* z *Bartoloměj.* Bartuch PoprR. 25.

Bartuš, -ě, masc., *jm. os.,* z *Bartuch, Bartoloměj.* Bartussius Reg. III, 1307, Bartussium civem t. 1321, Bartus, Bartuss DeskDE., Barthuss UrbE. 31. — *Adj. possess.* **-óv**: Nyeta Barthuffewa Lún. ks. 1440. — Odtud **Bartušov,** -a, masc., *jm. místní:* Bartussow, Bartussowie sg. lok. DeskDE.

barva, barba, -y, fem., *Farbe;* z něm.: střhn. *varwe,* sthn. *farawa.* — Kopie majě ne ruzené barbu od cinobra vzatú, ale vlastně rudú, zlatú AlxH. 3, 36. barva color Prešp. 1279; czerwena barwa coccinum Pror. Isa. 1, 18; jako by črnú barwu a bielú v hromadu chtěl třieti Kruml. 353[b]; krwawu brwu okrášlené Orl. 82[b], m. barvú. — Která v méj barvě chodí Feif. LL. (choditi v oděvu té barvy, kterou má jiný, bylo znamením oddanosti ZíbrtKr. 203).

barvěný v. **barviti.**

barvienek, -nka, -nku, masc., *barvínek,* rostl.; jméno české jest etymologií lidovou přetvořeno z lat. *pervinca.* — barwyenek pervinca RostlD. 92[b], barwinek RostlC. 32[a]; barvienek senton Prešp. 744, barwyenek Nom. 66[a]; barwienek senecium MamA. 34[b], potoční řeřicha neb barwjnek senecion Lact.; barwinek *frigeron RostlF. 11[b]; barwienek má tyto moci LékA. 118[a]; přilož kostivalu a svalníka a barwyenka ChirB. 48[b]; plamínek jest bylina k Barwinkowi podobná Háj. herb. 286[a].

barvieř, -ě, masc. — *Kdo barví, Färber, colorator.* baruierz colorator Prešp. 2511, barwyerz BohFl. 867, Vocab. 175; Barwijerz, brusta, est qui coloribus aliquid intingit Lact., barvierz brusta Prešp. 1767, barwyerz brusta Rozk. 2694, Vocab. 175[b]; barwierz fullo (bělič) Koř. Mark. 9, 12; valchář, barvieř Brikc. 92. — *Holič,* jenž býval zároveň ranhojičem; z něm. *Barbier,* to z franc. *barbier,* a toto ze střlat. *barbarius.* Barwierz barbitonsor Lact. 22[b]. (Dalila) barwirzowi káza mu hlavu oholiti Comest. 125[a], barwijři ti holí a hojí Pref. 5. (Zbitého) ráno u barvíře uhlídáme WintObr. 2, 8 (z r. 1558). K vezírovi Muhametovi, kterýž barvířem císařů předešlých býval Příhody Vratisl. z Mitr. (vyd. Rozum) 8. — *Příjm.:* Petrus barwierz TomZ. 1432 st 123.

barviti, -vu, -víš, impftiv., *colorare, färben.* Všichni, ktož kuože barwije Pr. pr. 257. Postavcě dvakrát baruene coccum bis tinctum Ol. Ex. 25, 4, t. j. v barvě smáčené. (Zlatohlav) jest rúcho barviene rybí krví HusPost. 111[a]. Diechu, by vajce barwene a přikryté maso bylo Alb. 6[b]; barwyene AlbB. (na místě stejném); by vajce barwiene a přikryté maso bylo Kruml. 131[a].

barvokropenicě, -ě, fem.: Barwokropenicze *anabulla Lact. 286[d]; zvíře prý aethiopské, podle popisu snad Giraffa Camelopardalis Jg.; strojené.

basan- v. **bazan-.**

báseň v. **básn.**

basil- v. **bazil-.**

básn (jednoslab.), **básň, báseň,** -i, později -ě, fem., všeliká *řeč obsahu nepravdivého, Dichtung;* stsl. *basnь* fabula atd.; z koř. psl. *ba-*, pův. *bhā-* fabulari. Za pravdu nám pravě bafnie NRada 64, pravda oppos. básn. Daremnie nám bafny baješ Štít. ř. 49[b]. (Nevěrci) skutky svatých otcóv mají za baftnye Orl. 3[a] (-stn- z -sn-). Rozpravili mi bafny fabulationes ŽWittb. 118, 85, bafni ŽGloss. tamt. Pravili mi bafnie, ale ne jako zákon tvój ŠtítMus. 140[a] (ve ŠtítVávr. a ŠtítSáz. na místech stejných: pravili mi básni, ale nejsúť jako zákon tvój). (Židé čekají) podlé řeči svých bafnij, ješto jsú je složili sobě, Davidova syna atd. Štít. ř. 24[b]. Jelikž móžem, bafny, zpravování (= pomluv) i všeliké řeči nepotřebné a šeradné ostaňme Štít. uč. 6[b]. Piesní, básní, pišťeb pilni jsúc HusE. 1, 127. Nesličných a marných bafni se chovaj ineptas fabulas devita Pernšt. 1. Tim. 4, 7. Fabulo, kto bafnie praví nebo kto vymyšluje Lact. 65[a]. bazn fabula Prešp. 2352, bafnyemy fabulis Koř. 33[a]. — *Bajka, Thierfabel:* apologus est sermo de animalibus, instructioni hominum

coaptatus, exemplum vivendi continens, Bafnie przykladne Lact. 15ª.

básnař, -ě, masc., *kdo skládá básně, Dichter.* — bofnarz (sic) *fabulonius SlovKlem. 46ª (fabulo n. fabulonus = fabularum inventor DC.).

básncě (dvojslab.), -ě, fem., demin. z *básn, bajka.* Tato bašnice praví tobě | aby rovně hledal sobě Baw. 43; tato basnice ten lid hanie | ješto t. 48; tomuto tě učí basnice druhá t. 38; prvú basnicy dává znáti | že t. 36; kniha zahrádkú ť se vzývá | bašnice za květ vzata bývá t. 36; tu všude jsou verše 8slab., psané *basnice* atd. je tedy místo náležitého a pův. *básncě* atd. — Všecky jiné bafnice mají býti zavrženy omnes neniae Pernšt. předml. Jeron. k evang.

básněnošě, -ě, masc., *rumiger* (= rumifer, qui fert rumores et nova DC.), *novinář:* bafnienofe *rumigerus SlovKlem. 79ª.

básnicě v. **básncě.**

básnička, -y, fem., *pověst, povídka, Erzählung.* A tak jest bafniczka, že král jeden měl dva na svém dvoře atd. ŠtítMus. 58ᵇ (o závistivém a lakomém). Takových bafniczek u pravdě příkladných i viece ť pravie Šach. 300ᵇ. bafnička ŠtítOp. 415.

básník, -a, masc., *skladatel básní t. j. pověstí nepravdivých, wer Unwahres erdichtet.* — Ó lháři, utrhači, hánce, básníci, kterak vydáte dobrý počet z každého slova? HusE. 1, 87 (v tisku z r. 1520 baafniczi, Věstn. česk. prof. VII, 265).

básniti, -šňu, -sníš, impftiv., *dichten, fabulari.* Prázdnu jim (kdo jsou v klášteře) nebýti, o jiných zle nemluviti, pověstí svě(t)ských i škodných nebafiti (sic) non obscoenis confabulationibus incumbant Túl. 24ª.

básnivý, adj., *fabulosus.* Všecky věci bafniwe a nepravé jsú opuštěny (v kronice pominuty) PulkLit. 1ª. To bylo bafnywe fabulosum Comest. 220ᵇ.

básnotvor, -a, masc., *skladatel básní t. j. pověstí nepravdivých, wer Unwahres erdichtet.* — Kto móž tak škodně lháti lidem, jako ti bafnotworowe ChelčPost. 247ᵇ.

Bastian, -a, masc., *jm. os., Sebastianus.* — Bastian NekrP.

Bašč, -ě, masc., *jm. místní:* Wankonem de Bascz Reg. III, 1320, de Basstie TomZ. n 320; Bašť Pal. pop.

baša, -še, -e, -i, masc., z *paša:* Baffe Kairský Har. 2, 58; pro Baffi t. 2, 58; od Baffe t. 2, 68, od Baffi Kairského t. 2, 57; Baffowi se zachovati t. 2, 58.

Bašek, -ška, masc., *jm. os.:* Bassco miles Reg. III, 1329, Basco de Bor t. IV, 1334, Bassek DeskDE.

Bašněves, -vsi, fem., *jm. místní:* de Bassnyewssy DeskDE.

bašta, -y, fem., z ital. *bastia*, odkudž i něm. *Bastei.* Circa rotundam bafftam Lún. ks. 1442; (domek) pod bafftu KolB. 50ª (1496). — *Příjm. mužsk.:* Domus Wechonis et Baffte Lún. ks. 1409, Basstonem TomZ. n 314.

Baštín, -a, masc., *příjm.:* Basstin Johannes TomZ. n 225. — *Jm. místní:* Bastin UrbE. 87, Bassthin silva UrbR. 464.

báťa, -ě, masc., *bratr, příbuzný, druh; Bruder, Verwandter, Genosse.* Batho, jáz tobě vždy rád slúžu DalH. 30 (praví Boleslav bratru sv. Václavovi); bato DalC. tamt. Kněz Václav přijě jeho (Radislava) k milosti, řka: bato, mého nechaj, měj na svém dosti DalC. 28. Jaromír bratru povědě: jáz to, bato, dobřě vědě t. 36. Svatopluk bratru (Bracislavovi) povědě: bato, jáz to dobřě vědě, že lidé naši okolo nás kusosladie, chtiec nás užívati ny v hromadu vadie t. 53. Bracislavovi by ta řěč mila i vece (bratru Svatoplukovi): bato, ten jest pravá vila, kterýž pro řěč cizieho nepřietel jest svého bližnieho tamt. Když Bořivoj knězem bieše, v radu počě Němcě pojímati; proto jeho bratr jě sě na ň hněvati, pojě jej do komňaty samého, vece: bato, třěba mi s tebú mluviti...; bato, proč, sě druhem nekážeš, že Němcóm z dvora nekážeš? t. 63. Vladislav sě s zemí poradi, Bořivojě (bratra) opět s kněžstva (s)sadi, káza mu do Němec jíti, řka: bato, nemóžeš bez Němcóv býti, beř sě, bato, na Rýn s nimi tamt. — Milý bato! (praví sv. Margareta katovi, jenž ji má stíti) Marg. 424. — *Příjm.:* Kašparovi Batiowj KolJ. 56ᵇ (1603). — Srov. *báta,*

hloupý dobrák Us., strýc BartD. 199. — Jiné jest mor. *báča,* dozorce a ředitel na salaši, pod nímž jsou valaši čili ovčáci Kulda 1, 28, slc. *báča,* vrchní ovčák (Loos); pol. *bacza* a *baca,* zwierzchnik na sałaszu, który robi syr Malin. wyr. 6; maď. *bacsa, bacsó,* ovčák; z rum. *bačiŭ,* Senner, Käsemacher, älterer Bruder Mikl. Wanderungen der Rumänen (1880), 22.

baťek, -ťka, masc., demin. z *báťa.* — *Bratr:* batek uterinus Rozk. 2435, Veleš., batyek Prešp. 1637. — *Miláček:* (Maria Magd.) hledajíc batka MastDrk. 59. — *Příjm.:* Batko (nom.) TomZ. n 277.

Batela, -y, masc., *jm. os.:* Batela NekrP.

Batelov, -a, masc., *jm. místní.* Z Batelova PoprR. 19.

báti, *baju, baješ,* impftiv., *fabulari, reden, fabeln, faseln;* stsl. *bajati,* z koř. *ba-,* pův. *bhā-.* Mnohé ženy ten obyčej jmajú, když sě zapiú, tehdy bayu Mast. 373. Když (učedlníci) bagieſſta a mezi sebú hlédášta EvZimn. 46; když (učedlníci) sobě bagiechu dum fabularentur Koř. Luk. 24, 15; že (učedlníci) sú sobě báli (sic) na cestě . . ., ani máme sobě báti (sic) prázdných řečí HusPost. 67[b]. Daremnie nám baſny bageſſ Štít. ř. 49[b]; ona mu (děva rytířovi) takú baſen bage KlemP. 23; oni baſnie bagi RokycMus. 593[a]. Nepřiložie ucha, jako by jim (bóh) baal neb klam jim pravil Štít. ř. 195[a]; bagicze sobě lži ChelčP. 112[b]. Hvězdáři sem i tam ledacos bagij Prostopr. 66[a]. Tam sobě bagi, co sami chtějí RokycMus. 617[b]. Mnoho jiného při tom bagij Háj. herb. 197[a]. Neroď v tom chlubně baty Vít. 63[b]. O niež ty vždy bages Tkadl. 31[a]; o niež tolik bageš t. 31[b]; tak mnoho hagies (omylem m. baješ) t. 17[b]; že by o této své (tesknosti) tiem méně bal t. 43[a]. Ale Maria, co tu baješ? Hanuš Ostersp. 63 (z XV stol.); jiní sobě bají bdiec, aby jich sen neumdlil t. 94. Ještě jim přede mnau laješ, co ť se vidí, o nich baješ Pam. 3, 98. bagy fabulor SlovE. 222[a]; Baati, baſnie rozprávěti Lact. 199[d]. Přeměněno v dial. bajam impt. bajaj (povídej) BartD. 1, 198 (laš.).

báti sě, boju sě, bojíš sě, impftiv., *fürchten;* psl. *bojati sę* timere, z koř. *bi-,* pův. *bhī-.* Již ſie bogie ŽWittb. 21, 24, boy ſie timeat t. 21, 25, bogie ſie part. t. 14, 4. (Judas) ſye baſſe Ol. Gen. 38, 11. Aby ſye baal Pror. 39[a]; viděli a baaly ſye t. 30[b]; aby ſye bál (sic) Ol. Deut. 10, 12. Túžebného sě bogu Túl. 30[b]. Pro ten sen sě boiv země zlého DalHr. 8. Či sě pro mě ſmyrty bogyſſ? AlxŠ. 8, 1. Kteříž po čsti stojie a nečstných sě nic nebogye AlxV. 66. (Darius) hna preč, zavše nepřátel sě bogie AlxBM. 2, 13. Řěčská země v míře stáše, nepřátel sě nic nebaſye AlxV. 85. (Bessus a Narbazon) sě velmi baſta AlxBM. 1, 8. Tu sě kdas obři sebrali, když sú sě potopy baly AlxV. 634. By sě baal jiného Štít. ř. 126; baaly sú sě mne timuerunt Pror. Isa. 29, 13. — bogim ſie za ně (staré krále), že atd. Kruml. 280[a], *b. s. za koho.* (Já) bogy ſie za ň (za přítele), aby boha nerozhněval Brig. 120. Protož sě za tě bogim Apoll. 139[a]. — ot ſliſſienye zlého nebude ſie bati ab auditione mala non timebit ŽKlem. 111, 7, ot ſudow zlých bal sem sě a iudiciis timui ŽWittb. 118, 120, vazba s *ot* podle lat. — Jehož ſie boyu ŽWittb. 26, 1, proti lat. timebo, bati ſie budu ŽKlem. tamt. Jenžto bogi hospodina ŽKlem. 111, 1, m. jenž sě bojí, genz ſie bogi ŽWittb. tamt.

baticě, -ě, fem., *Schwesterchen,* k masc. *báťa* Dobr. Gesch. [2] 95. — *Jm. os.:* Batice NekrP.

batíček, -čka, masc., *bratříček, miláček;* demin. z *batík.* Ach mój otče, mój tatíčku, ach mój bratře, mój batičku Baw. 220.

batík, -a, masc., *miláček, Geliebter:* batyk mój dilectus meus Lit. Cant. 2, 16; batik mój Hlah. tamt., Ol. tamt. a 1, 12. — *Příjm.:* Batik NekrP., TomZ. m 23.

Batín, -a, nebo-li **Batina,** -y, masc., *jm. os.:* Václav conqueritur super Chwalata de Vgezda, Batyna de Brziezy, Sdislaum de Kalowicz DeskDE.

batoh, -a, -u, masc., *Geissel, flagellum,* stsl. *batogъ.* Každý bič tři bathohy jmějieše a na každém konci bieše uzel zavázán polovem Kat. v. 2253.

Batom, -a, masc., *jm. modly* v Kat. v. 2963.

batožný, adj., *od batohu, Geissel-*. Nejedna bathozna duha modráše sě Kat. v. 2347.

bavlna, -y, fem., z něm. *Baumwolle*. Dřevo, na ňemž roste bawlna Mill. 117ª. Namoč v tom (bílku) bawlnu Chir. 319ᵇ. — **Arbilana* (název lat. utvořen trvám rovněž podle něm.): bawlna Prešp. 1819, Rozk. 2796, MamA. 16ᵇ, Vocab. 175ª, Diefb. — Jindy *hedvábí, bombyx:* bawlna Vít. 95ª, SlovA., RostlD. 65ª, t. 89ᵇ.

bavlník, m. **bavlnník,** -a, -u, masc., *bombyx:* Bawlnyk Nom. 71ª (v kapitole De reptilibus, tedy *hedbávník, bombyx mori*).

bavlnný, adj., *bombycinus:* (šlojieř) bawlný neb hedwabny HusPost. 111ᵇ; bawlnny bombycinus Mill. 26ª.

bavlnopředlka, -předka, -y, fem., *která přede bavlnu, Baumwollspinnerin*. (Pamphile) mulier prima rationem texendae bombycinae invenit, Prwnij bawlnoprzedka Lact. 254ᵈ.

bavlnový, adj. z *bavlna*. Přiezi bawlnowu, jako z nie barchan dělajú, kupovati musil Lobk. 140ª.

Bavor, -a, masc., *Bavarus, Baier*. — bavor Bavarus Prešp. 854, bawor Rozk. 1597; ten bawory pobi DalC. 64. — Plur. *jm. země:* u bauorzyech Mast. 52; w baworziech Pulk. 89ᵇ; z Bavor PoprR. 22. — *Příjm.:* Bauor NekrP.; Bawor summus camerarius Reg. II, 1256, Bawor de Radotin t. IV, 1233; Bauor, Bawor DeskDE.; pak kněz Rudolt na pana Bawora jěde DalC. 99; Bawor Poř. 1315 (3).

Bavorčic, -ě, masc., *Bavořan, Baier*. — *Adj. possess.* **-óv:** Henzl Bavorčicóv PoprR. 6.

Bavorek, -rka, masc., demin. z *Bavor*. — *Příjm.:* Erga Baworkonem TomZ. 1402 st 238.

Bavořěnín, -a, masc., *Bavořan, Bavor, Baier*. — baworziene Pulk. 107ᵇ; Bawořané Háj. 171ᵇ.

Bavořic, -ě, masc., *Bavor, Baier*. — Baworzycz Pulk. 132ᵇ; Baworzyczy PulkLit. 125ª.

Bavorov, -a, masc., *jm. místní:* Bavarus de Baworow Reg. III, 1315; Baworow Reg. IV, 1334; de Baworow TomZ. st 54.

bavorský, adj. z *Bavor, bairisch*. Tehdy baworſczy zlodyegy do Čech jězdiechu DalC. 89. Vévodu baworſkeho t. 98.

Bazan-, *jm. biblické:* z bazan ex Basan ŽWittb. 67, 23. — Adj. **-ský:** (krále) baſanſkeho ŽGloss. 134, 11, bazanſkeho ŽWittb. tamt. — (Oděnie bylo) w bazanſke krwi smočováno Baw. 359, omyl nějaký; v textě něm. je: in trachenbludt, v. K. Černý, Laurin 23. V stč. bylo také *draksan:* podtlačíš drakſana draconem ŽKlem. 90, 13; a v Baw. je trvám bazanſke m. *draksanské*.

bázeň v. **bázn.**

Bazilí (?), -é, fem., *jm. místní, Basel*. — Do Basilee KorMan. 16ᵇ, w Bazylij Puch. 13ª.

bazilišek, -ška, masc., *basiliscus, ostrovid*. Po baziliſſkowy choditi budeš super basiliscum ŽWittb. 90, 13; nad baziliſkem ŽKlem. tamt. Basiliscus, bazyliſſek Lact. 293ᵇ. — **bazilišku s:** baziliſſkus Tkadl. 34ᵇ; baziliſſkus umřel..., oni přijidechu a uzřeli ostrovida mrtvého Alxp. 109.

bazilský, adj., *basilejský, von Basel*. V městě bazylſkem Pulk. 135ᵇ.

bázlivý, adj., *furchtsam:* bazliwy se běhu chváti Baw. 104. — bazliwy slib nemá wiery Baw. 78, *z bázně učiněný*.

bázn (jednoslab.), **bázň, bázeň,** -i, později -ě, fem., *bázeň, Furcht*, z *bojaznь*. Spadni na ně bazn a strach formido ŽWittb. Moys. 16; strach a bazn Štít. uč. 18ᵇ; bazn a třas timor ŽKlem. 54, 6; bazen božie t. 18, 10, nebieše bazen t. 13, 5, bazen božiú t. 33, 12, bazn boží Otc. B. 47ᵇ. Jozef pro bazn nesměl vzieti | tvého těla ani snieti Hrad. 45ª (verš 8slab., bázn 1slab.). Však aby potom jměl bazn | dachu j'mu osličí kázn t. 18ª (verš 8slab., bázn 2slab.). bazn Kruml. 94ᵇ, bazň Otc. B. 48ª, bázeň HusPost. 162ª, bážen (m. bázeň) t. 182ᵇ. Ot bazny a timore ŽKlem. 90, 5; od bazny duchu a pusillanimitate ŽPod. 54, 9; beze všie bazny Hrad. 45ᵇ; (Maria Magd.) zapomanula bieš' bazny t. 31ª; k zachování bázni HusPost. 6ª; neroď býti bez bazni sine metu Kladr. Sir. 5, 5. Nenie bazny božie před očima jich timor Dei ŽKlem. 13, 3. Bez opatrnosti a bez bazni božie

ŠtítPař. 58[a]. V jeho (mužově) bazni a pod jeho rukú budeš Kruml. 2[b]. Povolila sem v tvé bázni ŠtítV. 42, tebe se bojíc. Ani bazen ztráty, ani náděje zisku ŠtítMus. 39[b]. Viera z mrtvých vstánie dává bázeň hřešenie HusE. 1, 38. Přicházie bazn za sbožie Štít. uč. 18[b]. Jí (mysli) ani lakomstvo hýbe od pravdy ani bazn Štít. uč. 83[a]. bazn jest počátek múdrosti t. 43[a]. Pro bazeň nesmie dále státi (bázlivý) Baw. 104. — **bázně:** baznye timor Prešp. 1267.

bázniti, -žňu, -zníš, impftiv.: bazniti *desperare* SlovKlem. 11[b].

báznivost, -i, fem., *Furchtsamkeit.* Taková bazniwoft Rokyc. 68[b].

báznivý, adj., *furchtsam.* Dal si dědinu baznywim timentibus ŽKlem. 60, 6; nad baznywimy t. 146, 11. Co bazniwi jste timidi Koř. Mat. 8, 26, co baznivi jste HusPost. 24[a], co bazniwij ste malé víry Rokyc. 64[c]. Jest-li kdo tichý, tak hned pravie, že ť bazniwy TkadlM. 263. Kterýž koli z vás jest bazniwy Comest. 107[a]; kto jest strašlivý a bazniwý, navrať se formidolosus et timidus Kladr. Súdc. 7, 3; člověk bazniwy formidolosus Pražsk. Deut. 20, 8; bazniwy timoratus Pernšt. Luk. 2, 25. Mužie bazniwí Comest. 255[a], bazniwe dietky OpMus. 71[a]; také u mlčení baznywa byla Brig. 21. Bazniwa chvála Comest. 258[b]. — Cesty baznywei neuměli timoris EvOl. 147[a].

bažant, -a, masc., *Fasan;* ze stněm. *fasant, fasân,* a to z lat. *phasianus,* ř. *φασιανός,* = pták nazvaný podle své domoviny na řece Phasis v Kolchidě. — bafant MVerb., Boh. min. 21[b]; bazant Vít. 94[a], Prešp. 199, Rozk. 557, Diefb. a j.; bazanth BohFl. 84, Nom. 63[b]. Daj jemu (nemocnému) i kapúny, bazanty Sal. 525. — *Přijm.:* Bazant non comparuit Lún. ks. 1355, Bazanth ib. 1358.

Bážle, -e, fem., *jm. místní, Basilej,* z něm. *Basel.* K tomu sv. konciliu do Bažle MiscellB. 66[a].

bdějúcí, adj., *wach,* z vb. *bdieti.* — bdyegyczy Alb. 86[b], co jest bdiegiczi Kruml. 215[a].

bdellovie, bdelovie, -ie, neutr., *bdellium.* (Manna byla) jako siemě koriandrové, barvy bdelouie coloris bdellii Ol. Num. 11, 7.

bděnie, -ie, neutr., *bdění, das Wachen, die Wache, Wachsamkeit.* — bdyenie vigiliae Túl. 30[b], ve bdienu vigiliis t. 25[b]. Předběhle sta bdienye oči moji vigilias ŽKlem. 76, 5, bd[i]enie ŽGloss. tamt., bdyenye ŽWittb. tamt. Latině wigilia, bdyenye česky řečeno jest Pass. 434. Buď na bdyeny leč na postu Rúd. 7[a]. Ty, ješto spie, k bdieny připraviti Kruml. 351[b]. gytrznye bdyenye vigilia matutina Ol. 1. Reg. 11, 14; t. Ex. 14, 24. Ve čtvrté bdienie noci quartā vigiliā noctis Pernšt. Mat. 14, 15. Syn Aarona kněze bude nad ftražnými bdienie super excubitores custodiae Kladr. Num. 3, 32, překlad neumělý. — bdyenie vigilia Prešp. 1263, dial. bdzyenye BohFl. 391; bdyeny vigilantia Cath. 179[a].

bdětba, -y, fem., *bdění, das Wachen; noční práce, stráž.* — bdietba těžká lucubratiuncula SlovKlem. 61[b]; bdietby excubiae t. 45[b]. — Srov. **bditba.**

bdieti, bzu, bdíš, impftiv., *bdíti, wachen;* stsl. *bъdêti* vigilare. — Bože, k tobě bdyu vigilo ŽKlem. 62, 2 m. bziu; k tobě bdy ŽWittb. tamt., m. bzi. Ktož bude bdieti ke mně Hrad. 34[a]. Hir bdie neb bedliven bohu Lit. III. (výkl. slova Hir); bdyegycze u modlitbách ML. 36[b]. Nespěmy, ale bdyemi Koř. 1. Thess. 5, 6; bdyete v stráži excubate Ol. Num. 18, 5. Sluhy budú bdyeti na strážich excubabunt in custodijs t. Num. 1, 53. bdyechu synové izdrahelščí na strážiech erant in excubiis Mus. Num. 9, 19. Vždy vnitřní um myslivě bdiel Kruml. 13[a].

bditba, -y, fem.: bditba *vigilantia* SlovKlem. 90[a]. Srov. **bdětba.**

bditva, -y, fem.: bdytwi *vigiliae* Prešp. 2252.

bdivě, adv., z adj. **bdivý,** *vigilanter:* horlivě a bdivě HusE. 1, 145.

Beatrix, fem., *jm. os., Beatrix.* Svatá Beatrix Pass. 377; v svaté beatricy dvór t.; (Lucrecius) sestřě beatricy sě posmievášе t.

beblavý, adj., *kdo beblá, stammelnd.* — *Přijm.:* Blazco beblawy et uxor sua Lún. ks. 1390.

bebta, -y, masc., *kdo bebtá, Schwätzer.* — *Přijm.:* Bebta Johannes TomZ. st 103, t. 105.

bebtati, -cu, -ceš, impftiv., *breptati, schwatzen.* Slovy zlostnými bebce proti nám garriens Lit. 3. Jan 10.

bebtavec, -vcě, masc., *kdo bebtá, Stammler:* bebtawecz balbus Rozk. 1885. — bebtawecz vacillans SlovKlem. 88ᵇ.

bebtavý, adj., *kdo bebtá, stammelnd.* Jazyk bebtawych balborum Pror. Isa. 32, 4, Pernšt. tamt., bebtawých Kladr. tamt. Jako bebtawi jedva móžem mluviti Kruml. 299ᵇ. bebtawy balbus MamF. 86ᵃ, beptawy, šeplavý Lact. 24ᵇ. — *Příjm.:* Johannes bebtawy Lún. ks. 1395.

beččicě, -ě, fem., demin. z *bečka.* Múdré (panny) vzaly oleje w beczſſicze své in vasis EvVíd. Mat. 25, 4, t. j. bečšice, dial. (mor.) m. beččice.

bečka, -y, fem., *batus, Gefäss.* Do sta beczzek vína batos Ol. 1. Esdr. 7, 22. beczka vas BohFl. 617, *sagra Prešp. 1925, *cipuca MamA. 18ᵇ. — *Příjm.:* Beczka KolB. 21ᵃ (1495). *Adj. possess.* **-óv:** Matěj Beczkow t. 69ᵇ (1497).

bečvář, -ě, masc., *kdo dělá sudy, Böttcher.* Ibidem becuar Letona Reg. I, 1088 (XIII stol.). Beczwarzi Pr. pr. 258, beczwar dolator Lact. 53ᶜ. Srov. dial. bečvář = bednář Šemb. 23 (stř̌česk.). — bečvář plaustrifex TomP. 1, 57 (z pramene starého). — **Bečvaři**, -ary, plur. masc., *jm. místní.* Jindřich dzebeczwarz m. de Bečvař Rožmb. 127. Bečvary Pal. pop.

běda, interj., *wehe!* Vlastně subst. *bieda, běda,* v. t., skleslé v interj. Každý (volá): hoře, byeda! AlxV. 148. Bieda mně tebe, synu muoj milý, bieda mně tebe, má kráso! Pass. 326. Bieda mně tebe, otče muoj, bieda mně tebe! t. 307. Bieda mně synáčka mého! Hrad. 53ᵃ. Ee bieda mně! Kruml. 339. byeda mně! vae mihi Pror. Jer. 45, 3. Ach byeda jest skutka mého! DalC. 2. Ach byeda krále šlechetného, že neschova jazyka přirozeného! t. 92. bieda, beda! euge, euge ŽKlem. 69, 4. byed(a)! vae Prešp. 28.

Bědihost, -a, masc., *jm. os.* Bedigost NekrP.

bědla(?): biedla *vensus Prešp. 536, byedla též Rozk. 1018, prý červ nějaký; srov. *bedlobytka, bedlohryz,* druhy hmyzu Jg.

bedliti sě, -dľu sě, -dlíš sě, impftiv., *bedlivu býti, wachsam, besorgt sein; z bъd-*, srov. *bdieti.* — Strachem bedlym sě sollicitor Ol. Job. 23, 15. Nč. dial. **bedliti:** ona bude bedliti, jak by těch věcí mohla dostať Kulda 1, 146.

bedliviti, -ľu, -víš, impftiv., *bedlivu býti, bditi, wachsam sein, wachen.* Ve dne i v noci trpěl sem horko a mráz bedliwye a nespě, ani mne sen kdy trápil Mus. Gen. 31, 40 (ve Vulg. není; v bibli Táb.: bdie). Ať s tebú sú a bedlywye v stráži stanovéj sint tecum et excubent in custodiis t. Num. 18, 4 (v bibli Táb.: i bedliwi).

bedlivný, adj., *bedlivý, wachsam, besorgt.* Hir bdě nebo bedliwen bohu Lit. III. (výkl. slova Hir).

bedlivost, -i, fem., *Wachsamkeit, wachsames Aufmerken.* Ať přěmohu diábelskú bedlywoſt Modl. 123ᵃ.

bedlivstvie, -ie, neut., *bedlivost.* Věc plnú bedliwſtwie sme sobě na práci vzěli negotium plenum vigiliarum Ol. 2. Mach. 2, 27.

bedlivý, adj., *wachsam, aufmerksam.* Pard bedlywy pardus vigilans Pror. Jer. 5, 6. Srdce bedlywe Modl. 48ᵃ. Buď vezdy bedliw nad sebú NRada 923. Dobré jest, je (řeholníky) napomenúti, aby ku Písmu bedlywy byli Štít. uč. 68ᵃ. — *Adverb.* **-vě:** Jenžto počě bedliwie s múdrostí čest i kázen ploditi Pass. 316. (Sv. Marta kázala svým pannám) u sebe bedlywie sěděti až do jejie skončení t. 382.

bedlný, adj., *bedlivý.* — *Adverb.* **-ně:** by tě tvé čisté svědomie vedlo od hřiecha tak bedlnie, jakož ť by neshřešil smrtedlně OpMus. 147ᵃ; by cze (m. tě) tvé svědomie vedlo ot hřícha bedlnye ROtcP. 71.

bedlstvie, -ie, neutr., *bedlivost.* Pro veliké bedlſtwie Krist. 44ᵇ. Věc plnú bedelſtwie (sic) sme na práci vzěli negotium plenum vigiliarum Lit. 2. Mach. 2, 27.

bednář, -ě, masc., *kdo dělá bedny, Böttcher.* — bednarz vasarius Prešp. 2462, doleator BohFl. 813, Nom. 68ᵇ. — Z něm.:

střhn. *bütenære, z büte, bütte* bedna, sthn. *butinna,* a toto ze střlat. *butina,* ř. *πυτίνη.*

bednářstvo, -a, neutr., *Böttcherei:* bednarzſtwo doleatoria Prešp. a Veleš., bednaržſtwo též SlovKlem. 3ª.

bedra, -y, fem., a **bedro,** -a, neutr., *Lende, femur, lumbus, nates, clunes;* stsl. rovněž *bedra* fem. a *bedro* neutr. — Paši sě mečem po bedru twu super femur tuum ŽWittb. 44, 4; obnaživše bedru panenьsku Hlah. Judith 9, 2; polož ruku pod bedro mé sub femore Ol. Gen. 47, 29, Mus. tamt.; obinadla jeden (díl) sáhl přes bedro uražené až do bedra zdravého Sal. 718. Meč u jeho bedri Hlah. Cant. 3, 8; z bedry jeho de femore Ol. Gen. 49, 10; z bedra jeho t. Súdc. 8, 30. Lýtku k ſwe bedrzie přikládachu ut suram femori imponerent (aby utíkali) Lit. Súdc. 15, 8, Ol. tamt.; O ráně na bedru Sal. 546; na pravé bedrzie Ol. Súdc. 3, 16. Nad bedri tvé super femur tuum ŽKlem. 44, 4; lóno i bedry Otc. 59ᵇ; bedra tvá femora Pror. Jer. 13, 26. Přichýlil si ſwa bedra k ženám femora Lit. Sir. 47, 21. Podkašíce bedra vašě lumbos Koř. Efez. 6, 14. Najmenší prst mój wietczſſy jest bedr otce mého grossior est lumbis Lit. 2. Par. 10, 10. Pás kožený u svých bedr circa lumbos Koř. Mat. 3, 4. Z bedr Abrahamových de lumbis t. Žid. 7, 5. Nás, kteří jsme z tvých bedr pošli, zmorduj Troj. 54ᵇ. — bedro femur MamA. 23ª; bedri clunes Prešp. 1209, bedry clunes Vít. 92ᵇ, bedry nates BohFl. 422, Nom. 67ᵇ; bedra clunes Rozk. 1979.

bedřicě, -ě, fem., demin. z *bedra.* — při bedrzyczy Vrat. 4ª.

Bedřich, -a, masc., *jm. os., Friedrich,* z němč. — Ciesař bedrzych Vladislava do Řězna pozva DalC. 66. Těma (dvěma synům Boleslavovým) Němci mena přěvzděchu, Boleslav(u) bedrzych řiekáchu, Přěmysla Kunrátem nazýváchu t. 69. Bedrih dux NekrP.; Bedrzich DeskDE., UrbE. 29; Bedrzych Pulk. 82ᵇ; Bederſich Lún. ks. 1355 a 1358, srov. střhn. Vriderich.

Bedřichovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Wanca de Bedrzichowicz Lún. ks. 1381, z Bedřichovic PoprR. 1.

bedrní, adj., *od beder, Lenden-, Hüft-.* O vyvinutí bedrnieho klúbu Sal. 74; o ráně na klúbu bedrniem t. 546; o zlomení kosti bedrnie t. 656; hlízu bedrnij Háj. herb. 195ᵇ.

bedrník, -a, -u, masc., rostl. *pimpinella, saxifraga.* Vezmi bedrnik LékA. 116ª; vezmi prach z bedrnyku tlučený Chir. 115ᵇ. — bedrnyk pipinella (sic) BohFl. 321, RostlB. 130ᵇ, t. 147ª; bedrynyk též Nom. 68ª; bednik též LékB. 237ᵇ, RostlF. 12ª. — konſky bedrnik saxifraga maior RostlF. 12ᵇ.

bedrunka v. **vedrunka.**

bedry, bedr, plur. fem., *nohavice:* draze šmalcované bedry | od pat až do samé bedry Baw. 359, v textě něm. (Laurin) *beingewant.*

bědstvie, -ie, neutr., *Elend.* Že (blahoslavení) z tohoto světa muk a biedſtwie jsú zbaveni Kruml. 210ᵇ.

beghard, begart, bekhart, -a, masc., *kacíř* toho jména, střlat. *beghardus;* někdy *náboženský horlivec.* Mnozí sú zašli v kacieřské bludy, jako beghardy a begynye, ješto jsú ve mnohých věcech kostelem odsúzeni Štít. uč. 69ᵇ. Budú řéci (lidé těm, kdo by chtěli vyniknouti nábožností): »chceš z sebe begharda aneb bekyni učiniti? to ť slušie na svrchovanéh« ŠtítBud. 149. My sme zákona potvrzeného, ono beghard t. 199. Posmievajíce se jemu i jeho dobrým činóm, bekharty nebo pikharty nazývajíce anebo jiná potupná přieslovie jemu mluviece ŠtítPař. 58ª. — begart becardo Prešp. 2515. — Srov. **pikhart** a **bekyně.**

begyně v. **bekyně.**

běh, -a, -u, masc., *Lauf, Flucht;* stsl. *běgъ* fuga. Člověk učini ruczy bieh Hrad. 10ª; rozžehl sem sě velikým biehem t. 6ᵇ. Zhynul byeh periit fuga ŽWittb. 141, 5; bieh ŽKlem. tamt. Albrecht z Čech byehem vynide DalC. 97; tu některé jechu na byehu t. 34, na byezie tamt. Všichni na byeh sě otdali in fugam Mus. 2. Mach. 4, 42, dáti, otdati sě na běh; (Němci) jakž jej (Hynka z Dubé) vzvědiechu, na byeh ſye oddadyechu DalC. 93; Mezek na byeh ſye oddaw Pulk. 39ª; na bieh ſie oddadieſſe Otc. 313ᵇ; vsed v koráb da sě na

bieh Apoll. 132b. — Slunce, měséc i planety vždy sě držie svého byeha AlxV. 2392. Sznamenal sem biehy planetowe Pass. 392. — Podlé byehow vodných decursus ŽWittb. 43; ot biehu ab incursu ZKlem. 90, 6. — O podávenie týž byeh ODub. 11, *postup řízení soudního, processus.* — Čím který hřiech jest viece protiv byehu przyrozenemu, tiem jest věcí Štít. uč. 136a, *postup, způsob, ratio;* v duchovniem bijehu Štít. ř. 82b; přes přirozený běh z jeho boku tečieše voda a krev Krist. 103b; kterýžkoli (člověk) mlčí, omysle biehy své Kruml. 321a; týmž byehem přítomnost má jest příčina bolesti macechy méj GestKl. 3; múdře se w fwych byezych měl t. 19; jakož bieh slepých jest, že dělati nemohúce jsú chudí ChelčP. 73b; obecznym biehem mluviece t. 45b; (duše) ptá se na noviny, na rozličné biehy tělesné a světské t. 275a. — Ženſky byeh *menstrua* Comest. 28a, zenſki byeh ComestC. 27a, přestali byli Saře biehowe ženſſtij *muliebria* Pražsk. Gen. 18, 11.

běha: bieha cursor Prešp. 910, trvám že nedopsáním m. **běhač** n. **běhař,** v. t.

běhač, -ě, masc., *Laufer.* — byehacz cursor Prov. Jer. 2, 23, biehacz též Veleš.

běhačka, -y, fem., *úplavice, Dysenterie.* — biehaczku má, tak že musí na chyšku běžeti Mill. 20b.

Běhan, -a, masc., *jm. os.* — Biehan NekrDrk. 1a.

běhánie, -ie, neutr., *das Laufen:* neužitečné biehanye neb tiekanye těch, ješto káží Kruml. 444b; proste, ať bijehanije vaše nebude zímě ani v sobotu Štít. ř. 232b, *útěk;* zíma j' bijehanij přiekazná tamt.; — *běhavka:* (prach, lék) stavuje úplavici i tok biehanye Chir. 210b.

běhař, -ě, masc., *Laufer.* Lowczy, bieharzy derú jě (chudé lidi) Hrad. 106b. bieharz cursor Lit. Prov. 24, 34, Hlah. Job. 9, 25, Ol. tamt. a Esth. 3, 13; s mnohými byeharzy Mus. 2. Mach. 3, 28; bieharz lehký cursor levis Pernšt. Jer. 2, 23. — bieharzy s liſty cursores cum epistolis Ol. 2. Par. 36. — bieharzi *veredarii* MamE. 317a. — *Příjm.:* Begar NekrP.

běhati, -aju, -áš, impftiv., *laufen, fliehen;* stsl. *bĕgati, -ają.* Rúče bieha řeč jeho currit ŽKlem. 147, 15. Velebností jeho byehagy oblaci discurrunt Mus. Deut. 33, 26. Viděch dievku biehaiucze DalHr. 8. byehati currere Diefb. — Té cti svatý Alexí biehagie vstav odtad zajide do města fugiens Pass. 324, běhati čeho; této chvály nebyehaymy svým bližním pro dobrý příklad Štít. uč. 55b; i zdejšie cti nebiehay, užívaj jie ku potřebě ŠtítMus. 45a; což uslyšíš, ješto jest k vieře přiklonito, toho nebiehay Tkadl. 30b. Slova lživého spravedlivý bieha detestabitur Ol. Prov. 13, 5, překlad volný. Jadyž šel (obr), tady před ním byehal preč ľud AlxB. 4, 43, běhati před kým; poňadž (David) biehaſſe před Saulem cum fugeret Ol. 1. Par. 12, 1. Na koních biehati dobro ChirB. 32b, t. 33a, t. 33b, jezditi.

běhavka, -y, fem., *běhání:* ktož má ustavičnú biehawku na ſtolyczy Chir. 210a; — *úplavice:* to ť staví každú byehawku Chir. 211a, proti biehawczie LékA. 81b.

běhlost, -i, fem., *těkavost, Unstätheit:* (rtuť) ukrocuje je (stříebro) od té biehloſti ŠtítOp. 409. — *Zběhlost, obratnost, Erfahrung, Fertigkeit:* má rozumem, právem a hotovú v tom biehloſtij zpraveno býti VšehK. 214a, uměním i běhlostí písaře VšechJir. 365.

běhlý, adj., *běžný, in Gebrauch:* behlee přieſlowij MudrC. 98a. — *Zběhlý, zkušený,* srov. **neběhlý** *nezkušený, unerfahren.* — *Běhavý, potulný, vagierend:* druhé smilstvie jest, když s prázdnú ženú neřádně sě stane, buď běhlá nebo tajemná HusE. 1, 197. — *Vilný, geil:* aby ta biehla duſſe cizoložstvie svého neviděla ChelčPost. 249b; pro tělesný puožitek a biehlee miloſti získanie MudrC. 27b.

běhohvězda, -y, fem., *planeta.* Planety točíš biehohwiezdi ComestC. 4a. Všecky biehohwiezdy sě točé ChirB. 18a. Nic tato řeč nedotýká ſedmi biehohwiezd t. 30a. (Bůh) ſedmi biehohwiezdam dal moc, aby plnily úřady své (astrolog.) t. 30b. Jména sedmi biehohwiezd, latině planety slovú: hladolet, Kralemocz, Smrtonos, ſlunce,

Czitel (m. ctitel, Venus), dobropan, miefiecz t. 36b. — biehohwiezda ApatFr. 28a, t. 207b.

běhoměsiec, -ě, masc.: biehomiefiecz *lunatio* (menstruus lunae cursus DC.); strojené.

běhový, adj., *Lauf-:* pól páta nádste biehowych honóv Krist. 73b.

běhudlnost, -i, fem., *běhavost, těkavost, Unbeständigkeit.* Chcem-li svá srdce od té biehudlofti (sic) ustanoviti ŠtítOp. 409.

běhudlný, adj., *běhavý, toulavý, těkavý, unstät, flatterhaft.* (Vdovy mladých obyčejóv) aby ty za muž šly a nebyly prázdny a byehudlny dóm ot domu Štít. uč. 49b. (Vdovy některé) jsú biehudlne dóm od domu, kvas od kvasu ŠtítOp. 339a. (Vdovy) aby nebyly prázdny a klevetny a dóm od domu biehudlny a kvas od kvasu ŠtítMus. 14b. I řiekajíť biehudlne ženky t. 19a. — Oči aby nebyle byehudlnye ŠtítVyš. 30b. Oddechnúti od biehudlne mysli ŠtítBud. 85.

běhún, -a a -ň, -ě, masc., *Laufer:* byehun cursor Rozk. 1634; se mnohými biehuny cursoribus Ol. 2. Mach. 3, 28; Biehauň *agarus* (= agaso DC.) Lact. 8b; Biehun *acupedium* (= cursor, quasi acutis pedibus currens DC.). Když (sv. Antonius) již biehunem bieše cum iam puer esset Otc. 1a, překlad volný. — *Tulák:* biehun neb pocestný vagus MamA. 37a, (almužna) těmto biehunom silným RokycKl. 268b; tkymač, biehuň erro Lact. 61c, Biehuň, tkymač *palans t. 118b. Odtud trvám i význam *discolus* = indisciplinatus (z ř. δύσκολος difficilis, morosus; slovo to však odvozováno tu od *schola,* tu od *colere* DC. a vykládáno: Discolus, discors a scola, idiota, illiteratus Lact. s. v.): biehuň discolus Lact. 52c, běhúnové neučení HusE. 1, 412. — *Uprchlík:* utekl jako byehun Pulk. 54a; Soběslav, jenž byehunem v Němcích bieše t. 97b; (Jason) biehunem vyhnán jest profugus expulsus est Mus. 2. Mach. 4, 26; nižádný ať nevycházie biehun z města profugus Kladr. 4. Reg. 9, 15.

běhúnec, -ncě, masc., z *běhún* discolus, v. t. — byehunecz discolus Prešp. 1095.

běhunný, adj., *běhavý, herumschweifend:* aby sama (t. Marie, když by ji lidé viděli choditi samotnu) biehunna a matna nebyla viděna Kruml. 14a.

běhutý, adj.; *kóň běhutý,* s rozdílem od mimochodníka: panna na mimochodníce, panic na běhutém (koni) bieše Tand. (Star. sklád. 5, 10).

Bech, -a, masc., *jm. os.,* z *Benedikt* n. *Bedřich.* — Bech de Horsenitz Reg. III, 1327; Bech, Bechlinus DeskDE.; Bech UrbE. 288.

Běchaři, -ř, plur. masc., *jm. místní.* Byecharzie UrbE. 99, in Biecharz TomZ. st 178; — de Byechar DeskDE.

Běchovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* U vsi Biechowicz Háj. 401b, de Byechowicz TomZ. n 224.

Bechyně, -ě, fem., *jm. místní.* Provinciae Bechin KosmA. 1, 4; Tobias de Bechin Reg. III, 1312 a Poř. 13, Dobeš z Bechynye Pulk. 174b. — *Příjm. mužské:* Bechina Johannes TomZ. n 317.

bechynský, adj., z *Bechyně.* Skrzě Bechynfko Pulk. 157b.

bekánie, -ie, neutr., *das Blöcken, balatus.* (Ovčička) hlas bekany vypustiec EvOl. 58b.

bekati, -aju, -áš, impftiv., *blöken, balare.* Že svým na mě žvadlem bekaff MastDrk. 187.

bekavý, adj., *blökend,* z *bekati.* Ovčičku tichú, békawú HusPost. 122a.

bekhart v. **beghard.**

bekně (?): jezdec »hokyně« *corgina beknye, mýtník Prešp. 2070 (v kap. de homine).

bekyně, begyně, -ě, fem., ze střlat. *beguina,* fem., vedle masc. *beguinus.* Byli za kacíře pokládáni: haeretici, qui vulgariter begehardi quoad viros, beguinae quoad feminas nominantur DC. Častěji rozumějí se bekyněmi dívky svobodné a vdovy, horlivé v pobožnosti; bydlily pospolu v kázni ve zvláštních domích, ale bez závazků mnišských TomP. 3, 233 a WintObr. 2, 115; mulieres tertii Ordinis DC.; zanikly v Čechách husitstvím, v Němcích reformací. — Katherinam quondam beginam Reg. III,

1319. Mnozí sú zašli v kacieřské bludy, jako beghardi a begynye, ješto sú ve mnohých věcech kostelem odsúzeni Štít. uč. 69b. Budú řeci (lidé těm, kdo by chtěli vyniknouti nábožností): »chceš z sebe begharda aneb bekyni učiniti? to ť slušie na svrchované!« ŠtítBud. 149. Ty klektavé bekyně Feif. LL. 671 (pís. XV stol.). Sr. **beghard.**

Bél, -e, masc., *jm. modly Beel.* Někteří modlili sú sě obrazu Herkuleše, někteří obrazu Béle HusE. 1, 67.

běl, -a, -u, masc., *weisses Mehl, Semmelmehl:* (oběť) rovně byela olejem bude pokropena aeque simila Ol. Lev. 2, 7. Srov. **běl** fem. — *Přijm.:* Bel ipse quintus Reg. II, ca. 1143, Byel (Mikšík) TomZ. st d. 212; k tomu fem.: Bielowa UrbE. 293.

běl, -i, fem., *mouka, bílá mouka; bílek; tuk; Mehl, Semmelmehl, Eiweiss, Fett;* stsl. *bělъ* albor. — biel far Prešp. 1693, byel též Rozk. 2541; byel nezbitá far Ol. Ex. 9, 32; desátú čiest bieli similae Ol. Ex. 29, 40, t. Num. 5, 15, z bieli pšeničné similae t. Ex. 29, 2, olejě i bieli similae Koř. Zjěv. 18, 13; byel pinguedo frumenti Diefb.; nakrmil jě z byely obilé adipe frumenti Hod. 9a (žalm 147, 14); ženy skropují biel, aby činily mazance conspergunt adipem Pernšt. Jer. 7, 18; z biely čistéj Comest. 69a. — byel albugium (bílek) Prešp. 443, Rozk. 878, Nom. 70a. — Rozpustiž weprzowu biel nowú LékA. 44a. — Vzal jest Daniel smuolu a byel picem et adipem et coxit Pror. Dan. 14, 26; oběť z twe bieli Lit. Sir. 38, 11; vezmi libru biely Chir. 38a. — byel *albo Prešp. 842 (v kap. de fragis et boletis), Rozk. 1560.

Béla, Běla, -y, masc., *jm. os., Bela.* Pak kněz jide na byelu na krále uherského DalC. 91, krále uherského Byely Pulk. 92b; krále Bely Pulk. 91b.

Běla, Biela, -y, fem., *jm. os.* Jedné (dceři) řiekali jsú Byela Pulk. 3a; Bijla Háj. 20b.

Bělá, -é, subst. z adj., *jm. místní.* Per villam Bela KosmA. 3, 48, Kosm1. tamt.; Bela Reg. III, 1322; in Byela Běl. 1345; Biela UrbR. 234; Mařík z Male Byele UrbHrad. 23.

Bělan, -a (?), masc., **albinus:* bielan Prešp. 338, t. 377, byelan Rozk. 680, prý ryba nějaká; strojené.

Bělčici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Byelcziczie Reg. IV, 1337; de Belchicz t. III, 1316, de Byelczicz DeskDE., z Bělčic PoprR. 8.

bělec, -lcě, masc., *běloch, ein Weisser.* Jako když črnému byelecz neb byelka budú řiekati Štít. ř. 38b. By slúl bielec od bielosti ŠtítOp. 78. — *Přijm.* Vir nomine Belec KosmA. 2, 33, Kosm1. tamt.; Bilec m. Bělec NekrP.; Bielecz TomZ. 1435 n 221.

Běleč, -lčě, masc., *jm. místní.* Z Bělče PoprR. 52.

bělečný, adj., v. **mokrost.**

bělek v. **bielek.**

bélenec, -ncě, masc., *příslušník modloslužebníků Bélových:* lid dává, mně, by bóh požíval, nalit bélité a bélkyně požívají s bélenci HusE. 1, 123.

Bělének, -nka, masc., *přijm.:* Bielenek UrbChotA. 28a.

bělenie, srov. **bielenie.**

běleniščě, -ě, neutr.: bielenifte *feminalia* (Schenkelbinden) MamVíd.

bělesta v. **bělosta.**

Běleš, -lšě, masc., *jm. os.,* z **Běl,** v. t. — Belzsone de Topolan Reg. II, 1275.

běleti sě, -eju sě, -éš sě, impftiv., *weiss werden, albere,* místo žádaného *běleti;* rovněž tak stsl. *běléti sę* albere m. *běléti.* Krajiny sě bielegy ke žni Krist. 53a. Co sě tak bielé jako lilium HusPost. 161b. Bělost byelegice fye na tváři (lucere) Ol. Lev. 13, 39. Když (Jakub) kóru ostrhal, tu fye geft byelelo candor apparuit Ol. Gen. 30, 37, tu fye geft byelelo Mus. tamt. — bieleti fe albere Lact. 178b.

belhavý, adj., *hinkend, lahm:* belhawym choditi kázal Hrad. 18b; belhawi chodili Pass. 332; slepým (dán) zrak, belhawym chod t. 420; belhawy chod přijímají ML. 87b; pozov (na kvas) belhawych AlbB. 5a; belhawy claudus Pror. Isa. 35, 6, Vít. 92a; (syn) byl jest belhaw na obě nozě Ol. 2. Reg. 9, 13, bieše belhaw na obogí nohu Kladr. tamt.; — belhawy tortipes, krummfuss Cath. 178a.

belhota, -y, fem., *das Hinken, Lahmsein, claudítas*. Žádaje své belhoty uzdravenie Otc. 101b.

bělicě, -ě, fem., **stina:* bielicze Prešp. 649 (v kapitole de fructibus arborum), byelyczye Rozk. 1235, byelycze SlovBrn. 316. — *Jm. hory*. (Mons) qui dicitur Bieliczie Reg. III, 1318, pod horú Bielicý Háj. 4a. — *Jm. místní*. (Villa) Bieliczie UrbE. 55.

bělič, -ě, masc., *kdo bílí, der Bleicher*. Plátenníkóv a bieliczow, ješto čisté plátno dělají a bielij, jest velmi mnoho KabK. 23a.

běličká, -y, fem., z masc. *bělič*. Bieličžka 2 kopy plátna má za sebau KolCC. 68b (1567).

bělíčký v. běľúčký.

bělidlo, -a, neutr., *čím se bílí, Bleichmittel:* umyješ-li se bielidlem nitro Kladr. Jer. 2, 22, bielidlem nitro MamD. 310b; byelidlo creta Prešp. 2521. — *Místo, kde se bílí, Bleichstätte:* (zahrádka) ležící na bielidlach KolR. 196a (1624).

Bělík, -a, masc., *příjm.*, demin. z *Běl*, v. t. — Andreae dicti Belijk Reg. II, 1289; Byeliconi Lún. ks. 1389; Byelyk UrbHrad. 21; Bielik UrbDrk. 2b; Jaroslav Bielik Háj. 352a.

Bělina v. Bielina.

bělíš v. bělýš.

bélita, -y, masc., *modloslužebník Bélův, ein Beelanbeter:* lid dává, mně, by bóh požíval, nalit bélité a bélkyně požívají s bélenci HusE. 1, 123.

bělítký, adj., v. běľútký.

bělivo v. bělmo.

bělizna, -y, fem., *bílá kožišina, Grauwerk:* (doktorové) pláště s běliznami, s hranostaji mají HusE. 1, 453. — byelizna *pella Prešp. 760 (v kap. de herbis ignotis), byelyzna též Rozk. 1448 (střlat. *pella* bylo = *pellis* DC.; do kapitoly de herbis dostalo se toto slovo neporozuměním).

bělíznový, adj., *z bělizny, von Grauwerk:* bieliznovy kožich jest dražší HusPost. 111b; kožišníci mají jmieti korúhev červenú a přes ni štrich bielyznowy Pr. pr. 257; mantlíček bieliznowy KolDD. 83a (1586).

bělka, -y, fem., *běloška, eine Weisse*. Když črnému byelecz neb byelka budú řiekati Štít. ř. 38b. — *Jm. os*. Belca NekrP.

bélkyně, -ě, fem., *modloslužebnice Bélova;* v. **bélita**.

bělmo, bielmo, -a, neutr., *grauer Staar, albugo, glaucoma*. — bielmo maje albuginem Lit. Lev. 21, 20; byelmo Ol. tamt., Mus. tamt. Poče bielmo scházěti albugo Ol. Tob. 11, 14; t. 6, 9; počě scházeti bílmo s jeho očí Comest. 180b. Ktož má povlaku na očí nebo byelmo Chir. 312b; (oči) jemu bielmem pocházejí Chir. 283b. Latině pannus a tela, totiž povlaka a bielmo Rhas. 56. — byelmo glaucoma Rozk. 2338, Prešp. 1591, bielmo též MamA. 18a; bielmo albugo RostlF. 13a, ophthalmia t. 14a. — V BohFl. 27b. je byeliwo glaucoma, patrně omylem m. bělmo.

bělmový, adj.: bielmowe kořenie LékA. 119a, *pro bělmo*.

bělnáč, -ě, masc., *cicvar, Zittwer:* bielnacz zoduarium m *zeduarium* Prešp. 812 (v kap. de radicibus).

bělný, adj., *bílý, z látky bílé, aus weissem Stoff:* šlojieř bielny bawlny neb hedwabny HusPost. 111b; provázky lnyenymi bielnymi funibus byssinis Ol. Esth. 1, 6. — *Z běli:* dva bochence byelna LegVít. 50b; bielnu obět sacrificium similae Ol. Lev. 7, 9, Kladr. tamt., byelnu obět Mus. tamt. — *Bělná múka:* pět měr múky bielne polentae Lit. 1. Reg. 25, 18, múky byelne Ol. tamt.; bielnu muku similaginem Ol. Mach. 1, 8, múku bielnu Comest. 137b; vezmi ječnú múku anebo byelnu Chir. 255a.

bělokožec, -žcě, masc., *jirchář, Weissgärber*. Tom. řem. 178.

Běloky, -ok, plur. masc., *jm. místní:* villa quae dicitur Belok Kosm. pokrač. 1257, de Byelok DeskDE., Běloky Pal. pop.

bělořit, -i, fem., *pták bílou řit mající*. — byelorzyt *izopigis Rozk. 431, *yzepigis Nom. 64b, byelorzit *ysopigis Prešp. 231, bielorzit *isopagus Lact. 284a; byelorzit merges, lyska BohFl. 94.

běloskv- v. **bělostkv-**.

bělost, bielost, -i, fem., *die Weisse.* Jakož od bijelofty bude něco bielé slúti Štít. ř. 48ᵃ; vzácná bijeloft t. 10ᵇ, k bijelofty tamt.; sněžná byeloft Kruml. 394ᵇ; bieloft rúcha HusPost. 64ᵃ. Světlá bieloft lucens candor Ol. Lev. 13, 4, byeloft alborem t. 13, 39; bieloft albedo Prešp. 1393. — *Bělost, cink:* o cinku neb bielofti na oce vyhřezené Sal. 229.

bělosta, bělesta, -y, fem., *mléčná dráha, Milchstrasse:* byelosta galaxia Rozk. 56, byelosta též SlovBrn. 109, bielefta též Prešp. 54 (galaxia n. galaxias, lacteus circulus DC.); strojené.

bělostkvělý, adj., *weissglänzend, candidus:* aby sě přioděl nachem byeloftkwielym Koř. Zjěv. 19, 8.

bělostkvúcí, adj., *weissglänzend, candidus.* Kamýk byeloftkwuci Koř. Zjěv. 2, 17. Zmilelý mój bieloftkwucy a czerweny HusŠal. 99ᵃ.

bělostv- v. **bělostkv-.**

Bělošín, -a, masc., *jm. místní.* Byelosyn silva UrbE. 265, Bělošín les TomP. 3, 101.

běłota, -y, fem., *bělost, die Weisse, albor.* Všě panny předešla s' svojí byelotu Vít. 28ᵃ.

Bělov, -a, masc., *jm. místní:* in Below Reg. III, 1329.

bělovatý, adj., *do běla, weisslich.* Kaz bielowaty macula albida Comest. 83ᵇ.

bělpuch, -a, -u, masc., *pergamen, Pergament;* z němč.: střhn. *vël* kůže a *buoch* kniha. Daj Čechóm byelpucha a czernydla do vóle, opět jim otejmeš šíjiu jim mečem ohole DalC. 99. (Kdyby byla) všě voda moře črnidlem a nebesa byelpuchem Levšt. 151ᵇ. Pergamenem neb byelpuchem Kruml. 75ᵃ. bielpuch Prešp. 2524, byelpuch BohFl. 872.

bělpuchník, -a, masc., *kdo dělá bělpuch, Pergamenter.* bielpuchnik pergamenista Prešp. 2439.

bělský, adj., ze *jm. míst. Bělá.* — *Příjm.* Jacobus dictus Bielfky Lún. ks. 1410.

bělstvuška, -y, fem.: bielftwufka *charadrius* MamVíd. (charadrius, pták v bájích fysiologův v. Listy filol. 1877, 76).

belščík v. **blščík.**

beltrám, -a, -u, masc., z něm. *Bertram* a toto z lat. *pyrethrum* (rostl.): beltram RostlA.

bělúcí, adj., *zcela bílý, čistě bílý, glänzend weiss, blank.* Svú byeluczy šíji Kat. v. 3437; mléko byeluczye tamt. v. 3453. Nakaženina barvy byeluczie coloris candidi Ol. Lev. 13, 39, barvy byeluczye Mus. tamt.; — *candens:* mezi bieluczym (kvítím) Otc. 402ᵇ.

bělúčký, bělíčký, adj., *zcela bílý, čistě bílý, ganz weiss.* Mauka bělijčká Háj. herb. 92ᵇ, bělijčkau mauku t. 86ᵃ. Dokladu pro předpokládané *-lú-* není, ale srov. *malúčký, malíčký.*

bělúšek, -ška, masc., demin. z *bělúš.* — *Příjm.* Bělúšek. Z toho *adj. possess.* **-óv:** střelec Bělúškóv PoprR. 14.

bělútký, bělítký, adj., *zcela bílý, čistě bílý, glänzend weiss:* byelytke rúcho Štít. uč. 115ᵇ; u byelijtkee rúcho oblečen Štít. ř. 128ᵇ; v krásném byelijtkem rúše t. 90ᵇ; z čatra bielytkeho Comest. 70ᵇ; mléko bielitke Kruml. 285ᵃ. Dokladu pro předpokládané *-lú-* nemáme, ale srov. *malútký, malitký.*

bělýš, -ě, masc., *los, Elenthier, cervus alces:* bieliff alches Prešp. 388, byelyss Rozk. 772.

Bélzebub, -a, masc., *jm. ďábla:* diáblu, jemužto beelzebub dějí Krist. 46ᵃ.

Ben, -a, nebo-li **Beň,** -ě, masc., *jm. os.,* z *Benedictus.* Ben NekrP.

Béna, -y, masc., *jm. os.,* z *Benedictus.* Bena UrbHrad. 23; pan Bena DalJ. 59 (z rkp. XV stol.); po Mikuláši Bynowj KolCC. 58ᵇ (1564). — Fem., z *Benedicta:* Benedicto molendinatori, uxori eius Benae Reg. IV, 1339.

Benáček, -čka, masc., *jm. os.,* demin. z *Benák,* v. t. — benaczek UrbE. 6.

Benák, -a, masc., *jm. os.,* z *Ben* a *Béna,* v. t. Benako ovarius Reg. III, 1314, Benakonis TomZ. 1388 n 262, Benak DeskDE., UrbHrad. 6. — *Adj. possess.* **-óv:** Petr Benakow UrbHrad. 24.

Beňaš n. **-ňáš,** -ě, masc., *příjm.:* Benniafs UrbChotA. 18ᵇ, UrbChotB. 27ᵃ.

Benášek, -ňášek, -ška, masc., *jm. os.* Benassiek UrbE. 23, Benaſſek UrbChotB. 2ª.

Beňata, -y, masc., *jm. os.*, z *Ben* a *Béna.* Benata NekrP, Benata purchgravius Reg. II. 1261.

Benátčěnín, -a, masc., *Benátčan, Venetianer.* — benatchzene ApŠ. 115, pod panstvím pánuov Benátčan Pref. 8.

Benátky, -tek, plur. fem., *Venetia,* z něm. *Venedig.* — Do Benatek ApŠ. 118, z benatek Mast. 8, t. 326, k Benatkam Lobk. 28ᵇ. — benatky *kurevský duom, scortorium* Cath. 176ᵇ, místnost v Praze za Milíče pověstná; narážkou na to a hrou slovní **benátky** *veneficium:* benatki veneficium Prešp. 2062, benatky Rozk. 3215, srov. VěstnUčSpol. 1893, 5.

benátský, adj., *z Benátek* atd. — *Příjm.* Jakub Benadski TomZ. 1377 n. 188.

Benčici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Benczicz villa UrbR. 35.

Benda, -y, masc., *jm. os.*, z *Ben* a *Béna.* Benda UrbHrad. 18, Bendowi krajčiemu KolB. 3ᵇ (1494).

Beňec, -ňcě, *jm. os.*, z *Beň,* v. t. — Benyecz DeskDE.

Beneda, -y, masc., *jm. os.*, z lat. *Benedictus.* Miles Beneda KosmA. 2, 40; Beneda Kosm. pokrač. 1124, NekrP.; fratrum Petri et Benede List. 1225; purchravius Reg. II, 1285; na Míšni beneda udatný Čech bieše DalC. 50, král káza benedye k sobě snieti tamt.; Beneda UrbE. 34, Háj. 140ᵇ.

Benedicha, -y, masc., *jm. os.*, z lat. *Benedictus.* Benediha NekrP. (2).

Benedikt, Benedicht, -a, masc., *jm. os.*, z lat. *Benedictus.* Svatý Benedicte ŽKlem. 137ᵇ, (bratr) Bñdikt DalC. 37, svatého bñdykta t. 32; svatý Benedicht Alb. 62ᵇ, t. 63ª, svatého Benedichta Hrad. 16ª, Benedycht TomZ. 1383 n 164. — *Benedictus, benedicta* (rostl., srov. benedicta rubea přímětné koření Lact.): benedikt biely ApatFr. 64, benedikt červený t. 18ᵇ; benedycht benedicta Rozk. 1412, b(ene)dicht též Prešp. 739, benedycht benedictus RostlD. 89ᵇ.

Benek, -nka a **Beňek,** -ňka, masc., *jm. os.*, z *Ben.* Benek de Dlussin Reg. II. 1278, Benec NekrP., Benconem TomZ. 1358 st 28, Benconis filium Lún. ks. 1381, Benek UrbE. 71, Beniek t. 161, Beněk súkenník Běl. 1496; srov. fem. **Benka.**

Beneš, -ě, masc., *jm. os.*, z *Benedictus.* Benes frater NekrP., Beneſſio Kosm. pokrač. 1279, Beness filius Wocconis Reg. II, 1262; beneſſ wartnberſky DalC. 100, (král) pana beneſſye káza užéci t. 92; beneſſ alcipřěst Pulk. 138ᵇ.

Benéšek, -ška, masc., *jm. os.*, demin. z *Beneš.* Benescus Reg. III, 1327; Beneskonem Běl. 1363; Beneška krajčího TomZ. 1432 st 19. — Z toho **Benéško:** Vít Beniſſko KolDD. 138ª (1599).

Benešici, -ic, plur. nom., *jm. místní.* De Benesiz Reg. IV, 1251.

Benešov, -a, masc., *jm. místní,* pův. adj. possess. Oppidi Benessow Reg. III, 1327, in Benessow Poř. 1370 (42), Benessow UrbE. 176.

Benešovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* In Benessowicz DeskDE.

Beník, -a, masc., *jm. os.*, demin. z *Ben.* Benico miles Reg. II, 1293, Benijk UrbE. 35, Benijk UrbChotA. 17ª.

Benikovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* V Benikovicích PoprR. 31.

Beniš, -ě, masc., *jm. os.* z *Ben:* Benisius Reg. II, 1259.

Benka, -y, fem., *jm. os.*, z masc. **Ben,** v. t. — Benka NekrP. (2), Reg. III, 1314, NekrDrk., Benczae uxori TomZ. 1416 m 3; srov. masc. **Benek.**

běnky (?): vijadlo, osnovadlo, paczeſſi concutia, bezuſſka bracus, **aldula* bienki, fixorium trlice Prešp. 2423, podle souvislosti něco při dělání plátna nebo přípravě lnu.

Benušě, -ě, fem., *jm. os.*, z lat. *Benigna:* domina Benigna seu Benuſſe Lún. ks. 1409.

bepta- v. **bebta-.**

ber: sturam, quae ber vulgariter dicitur Reg. III, 1311 (2); trvám zkrácením m. **berna, berně,** v. t.

ber, bra, bru, masc., *panicum, Fench,* stsl. *bъrъ* milii genus. — berr panicium MVerb.; ber *bartia Prešp. 694, Rozk. 1320; ber *barca BohFl. 293, Nom. 66ª; ber *bartha

Vocab. 175ᵇ. — Z toho je trvám *přijm.* Bero decanus Kosm. pokrač. 1147, domino Beroni decano t. 1137, domus Henrici Beronis Lún. ks. 1415.

beran, dial. **baran,** -a, masc., *Widder, Schaf, aries, agnus;* stsl. *baranъ* skopec. Jako berany agni ŽKlem. 113, 4, beranowe ŽWittb. tamt.; berany arietes ŽWittb. 64, 14; (jenž) beran offěrováše Pass. 268, akk.; tomu beranowi AlxB. 6, 40, vlk s beranem cum agno Pror. Isa. 11, 6; beran aries Boh. min. 22ᵃ, agnus Prešp. 464, Vocab. 175ᵃ. — baran jal sě trkaci BohDial. 345. — O prvniem znamení, beran LékA. 141ᵃ, *znamení nebeské.* — *Nástroj toho jména, Rammbock.* Bez praków i bez beranow Mus. 2. Mach. 12, 15. Dělníkóm, ješto beranem tepú WintObr. 2, 507 (z r. 1434). Dvě obruči s Beranu veliké, železné KolB. 31ᵃ (1495). — *Přijm.* Slawkoni dicto Beran Reg. IV, 1337, Benák Beran UrbE. 6, Beran TomZ. 1436 n 336.

berancový, adj., *z berance* atp. — Z koží beranczowych Comest. 72ᵃ.

beránčí, adj., *z beránka.* — Z kóž beranczych Comest. 72ᵃ.

beránčivý, adj., *beránčí, Lamm-.* — Czirwenagie fie krwi berancziwu sanguine agni SequE. 18ᵇ; strojené.

beranec, -ncě, masc., *Lamm, Widder, agnus, aries, z beran.* Jeden beranecz vezmeš arietem Ol. Ex. 29, 15; obětujte beranecz t. 3. Esdr. 1, 6; upečechu beranecz t. 1, 12; (Josiáš) obětoval beranecz Lit. 3. Esdr. 1, 1. Jako pastýř rozlučije berancye od kozlenczow Krist. 85ᵃ. S tučnostiú beranczow agnorum ŽKlem. Deut. 14. (Kněží) posvěcují pokrmuov, mazancuov, beranczuow ChelčSíť. 203ᵃ. beranecz bidens Prešp. 476, Rozk. 931, Veleš. — Offěruješ beranczie vitulum Ol. Ex. 29, 18.

beránek, dial. **baránek,** -nka, masc., demin. z *beran, baran.* Aby hospodář upeka beranek řeřichú obvázal Hrad. 75ᵇ, beranek upekše tamt. Kde jest ta schráně, v niejž bude (Ježiš) beranek jiesti? Krist. 88ᵃ. Když velikonoční beranek obětováchu (učedlníci) quando pascha immolabant Koř. Mat. 14, 12. Abel obětoval naytucznyeyffy beranek Mus. Gen. 4, 4. Aby (ty) beranek jědl ut manduces pascha tamt. Synové izraelští jedie beranek velikonoční Kruml. 38ᵃ. — Beranku boží, otpust nám ŽKlem. 140ᵃ; baranek buoží Lvov. 59ᵃ. — beranek *vapulax Prešp. 572 (v kap. de arboribus; srovn. *beránky,* t. zv. kočičky na některých rostlinách Jg.). — *Přijm.:* Beranconis. TomZ. 1428 st 125, Beranek řezník KolB. 60ᵇ. (1497).

beraní, adj., *od berana, beranový, Widder-, Schafs-.* S zažžením beranym arietum ŽPod. 15, 15, Ol. tamt.; s tukem beranym cum adipe agnorum Ol. Deut. 32, 14, Mus. tamt., sádlem beranym agnorum ŽPod. Deut. 14; loje beranieho Rhas. 119; maso beranie roczne Sal. 525, z berana ročního.

Beranka, -y, fem., *přijm.:* Dorothea Beranka TomZ. 1516 h 162; srov. příjm. **Beran.**

beránkový, adj.: o prvotinách berankowych *agnorum* Comest. 67ᵃ.

Beranov, Baranov, -a, masc., *jm. místní:* villam Baranowe Reg. II, 1233; pro bonis in Baranow tamt. III, 1318; bonum Beranow t. 1327, Beranov Pal. pop.

beranový, adj., *od berana, Widder-, Schafs-.* S tukem beranowym cum adipe agnorum ŽWittb. Deut. 14; kóže beranowe Comest. 68ᵃ; modla s beranowu twarzij t. 49ᵃ.

berblík, -a, -u, masc.: třebule, berblijk *cerifolium* Lact. 268ᵃ.

berce, beřce, -ě, masc., *kdo béře, der Nehmer.* — Když mnichu die který cuzieho sbožie berczye Hrad. 109ᵇ, zloděj; berczie lúpežě rapiens praedam Ol. Ezech. 22, 25; žezlo bercze jeho exactoris Pror. Isa. 9, 4, beřce Pror. Ol. tamt.; bercze receptor Prešp. 1080.

berčí, -ieho, masc., *vyběratel daní, Steuereintreiber;* pův. km. *berъčьja-,* z *berъca-.* Berczy v tom hřešie, že ač úkoly berú rovně, ale zámazné berú těžce Štít. uč. 86ᵇ; berczym i vládykám t. 85ᵇ; toli j' pravda a viera berczych tak královi jako i zemanóm chudým a sprostným t. 86ᵇ.

Berhel, -a, masc., *jm. os.* Berhel zcerni jako zmek Příp. sv.-jiř.

Berchta, Perchta, -y, fem., *jm. os., Bertha,* stněm. *Berchte, Perahtâ.* Berchta coniux Witconis Reg. II, 1303, Perchta t. 1259.

Berchtolt, Perchtolt, Bertolt, Pertolt, -told, -a masc., *jm. os., Berthold,* stněm. *Berchtolt.* Berchtoldus iudex Reg. II, 1275, Perchtoldus t. 1295, Pertoldus t. 1281, Bertolt TomZ. 1364 st 242.

Berit, Beřit, -a, *jm. modly:* tu ješto druhá modla bieše jménem berit Pass. 456; mně ť dějí berzyt (praví jeden z ďáblů) MastDrk. 36.

berka, -y, masc., *kdo běře přes právo.* »Hrubej berka« WintCírk. 671 (z r. 1593, o knězi lakomém, jenž nutil lid k nemírným platům). — *Příjm.:* Per Hynkonem Bercam de Dube Reg. II, 1304, Berka t. IV, 1334, pana Berku Pulk. 169[b], Berka UrbE. 23, TomZ. 1486 h 124.

Berkovec, -vcě, masc., *kdo je z rodu Berkův.* Berkowecz Háj. 100[b].

Beřkovici, Běřkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Czaslaus de Berzcouicz UrbE. 15, de Berzcowicz t. 7; Czaslao de Birzkowicz t. 10; de Byerzkowicz DeskDE., Zbierzcowicz tamt.

berla, dial. **brla,** -y, fem., z lat. *ferula* = *Zweig, Ruthe;* vl. *suchá větev,* pak *metla:* svrchek berly, Esther osculata est summitatem virgae Ol. Esth. 5, 2; (sv. Prokop, vypovídaje Němce do kláštera jeho vniklé) v rucě berlu držieše, již nemilostivě Němcě tepieše Hrad. 27[a]; berla ferula Boh. min. 23[a]. — *Sceptrum:* berlu biskupovú Pulk. 32[a]; berlu sceptrum HusKáz. B. 2[a]; nebude otnesena brla ot Judy sceptrum Lit. Gen. 49, 10; brlu otcě tvého sceptrum Ol. Num. 18, 2. — *Berla pro podporu při chůzi:* na dwu berlu až do smrti chodil Sal. 481.

berlička, -y, fem., demin. z *berla:* prútek (totiž) berliczka virgula HymnA. 94[b].

Berlovec, -vcě, masc., *příjm.* Cum Berlowczone TomZ. 1395 n 1.

bermil, -a, masc., *kdo rád běře:* bermyl Bel. 170[a]; strojené.

Bern, -a, masc., *jm. místní,* něm. *Bern,* z lat. *Verona.* Ihned do bernna jědechu Růž. 1 (verš 8slab.).

berna v. **berně.**

Bernaděj, -ě, *jm. os., Bernard.* Den svatého Bernadyegye Pulk. 189[b].

Bernard- v. **Bernart-.**

Bernart, -a, masc., *jm. os., Bernard.* — *Adj. possess.* **-óv:** v Bernartově struze PoprR. 50.

Bernartici, Bernardici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* De Bernarticz Kosm. pokrač. r. 1251, TomZ. 1251 m 67, DeskDE., Bernarditz Poř. 1347; Bernartice Pal. pop.

Bernaš, -ě, masc., *jm. os.,* z *Bernart.* Bernass TomZ. 1386 n 19, UrbHrad. 5.

Bernášek, -ška, masc., *jm. os.,* demin. z *Bernaš.* Bernassconis TomZ. 1409 m 45; Bernášek byl syn Bernarda Chotka TomP. 9, 165.

berňavý v. **berňový.**

berně, -ě, fem.; *daň králi pro dobro zemské povolovaná, potom daň vůbec, Steuer.* — Communem terrae collectam, quae vulgo berne vocatur Reg. I, 1208. Communem terrae collectam, quam berne vocamus t. 1209. Nullam collectam vel steuram recipiant, quae vulgo berne vel pomocz dicitur t. 1240; nullam collectam vel steuram, quae vulgo bernie vel pomocz dicitur t. 1249; berne t. III, 1325. — bernye steura Prešp. 1980, Rozk. 3011. — Bernye slove zde v Čechách obecná pomoc královi. Té sú najprv páni pro obecné dobré povolili. Ale... strach mě za krále, že přieliš často ji béře; páni pak hřešie w berny, pochlebujíc a nechtiec rozhněvati krále pravdú...; a nejsú bez viny i vládyky, když málem odbudúc bernye mnoho vezmú na svých lidech. Štít. uč. 86[a]. (Králové) berny žživúce berú jiné pomoci Hrad. 106[b]. Kniežata plodie šosy, k tomu bernye t. 106[a]. Placenie bernie po čem z domu Pr. pr. 261; platiti dva groše jedné Bernie tamt.; ižádný měštěnín výš bernij platiti nemá tamt.; nejmá (Němec) na úřadiech ani na Berniech seděti tamt. O berni v Praze (půl groše z kopy majetku) v. TomP. 2, 352 a

353. — Znění starší bylo **berňa**: collectas et bernias solvet Reg. II, 1296. Z něho pochází **berna** v textech lat. a něm.: exactionem, quae vocatur steura vel berna regis Reg. I, 1235; collecta seu berna t. II, 1291; si collectam seu bernam rex poneret in terra tamt.; eiusdem collectae seu bernae tamt.; collecta, quae vulgariter berna dicitur t. 1310; a solutione, quae vulgariter berna dicitur t. III, 1331; von der berna oder landsteuer tamt. 1332; a odtud pak také v textě českém: o bernach ku potřebám lidí svatých Lit. praefat. Corint.

berničí, adj., z *berník.* — Písař berniczij Pr. pr. 250; menší písař jakožto Berniczij tamt.

berničný, adj., z *berník.* — Úřadu berniczneho KolA. 72ᵃ (1682).

berník, -a, masc., *měšťan ustanovený k vybírání berně, Steuereinnehmer, Steuereintreiber, collector* TomP. 2, 353. Páni bernicy vzali z peněz sirotčích bernie z truhlice 7 k. gr. KolB. 128ᵃ (1523); jsú dány (dvě kopy) bernikom do Kouřimě t. 128ᵇ (1523). — *Příjm.* Bernik TomZ. 1433 st 73.

berňový, adj., z *berně:* do register bernioweych KolCC. 172ᵇ (1582), auředníkóm bernioweym tamt. »Knihy berňavé« WintObr. 2, 566 (XVI stol., omyl?).

Bernúš, -ě, masc., *jm. os.,* z *Bernard.* Hynczoni Bernuss TomZ. 1405 n 219.

berný, adj., *platný, běžný, giltig, landläufig* (o penězích): grošuov míšenských v zemi České obecně bernych Lún. list. 1481; peněz obecně v zemi České bernych KolB. 206ᵇ (1498).

bert- v. **bercht-.**

Berún, -a, *jm. místní, Verona.* O Getrzichowi z Beruna Dietrich von Bern Mart. 34ᵇ; dobyl Beruna a Melana t. 34ᵃ. Getrich z Beruna Baw. 373. **Berún Jětřichóv, Dětřichóv:** rodem z beruna gietrzychowa Pass. 234; do beruna yetrzichowa t. 426. — *Beroun:* de Beruna TomZ. 1472 m 56. — *Příjm.* Berun konšel Běl. 1379, Venceslai Berun TomZ. 1405 st 173.

Berúnáč, -č, masc., *příjm.* Václav Berunacz TomZ. 1380 n 300.

berúnský, adj., z *Berún.* Berunſczy cěstu přěrušili Pulk. 99ᵇ (Verona). — **Dětřich berúnský** v. **Dětřich.**

Bervík, -a, masc., *příjm.* Beruik TomZ. 1426 st 139.

beryl, byryl, bryl, -a, -u, masc., *beryllus* (drahokam). Diakod jest bledému berillu podoben ChirB. 292ᵃ. Dno z byryl a adamantóv Kat. 272. Kámen jako najčiščí bryl AlchAnt. 53ᵃ.

běs, -a, -u, masc., *Daemon, Teufel,* stsl. *běsъ* daemon = *bě-sъ,* z koř. *bhi-* timere, odkud i *báti sě, boju sě.* Král (Alexander) dav byeſſu obět musi sě vrátiti opět AlxV. 2217, dav bieſſu obět AlxVíd. tamt., t. Jovovi Ammonskému. Obětovali jsú bieſſom daemoniis ŽWittb. 105, 37, bieſom ŽKlem. tamt. Všicci bohové vlastí bieſſowe dii gentium daemonia ŽWittb. 95, 5, bieſſowe ŽKlem. tamt. Ot byeſſa polednieho a daemonio meridiano ŽWittb. 90, 6, bieſſa ŽGloss. a ŽKlem. tamt. Jako by bies ve ň vstúpil Hrad. 97ᵇ, (svatý Prokop) bieſſy od lidí othoněval t. 18ᵇ; byeſſy vyhoniti ROl. 65ᵇ. (Ježíš) kdy vyhna bieſſ cum eiecisset daemonium EvSeitst. Luk. 11, 14; vymietaje běs EvZimn. Rozb. 709; pohan jsi ty a běs máš tamt. Jáz bieſſu nejmám EvSeitst. Jan 8, 49. Již s' (ty, Marie) zabila byeſſa Vít. 28ᵇ; když tě neštěstie poděsí, nevháněj se proto w biessy Baw. 117; nekošník, zmek, byes SlovBrn. 79. — Zdlouženo *bies, bís:* když jsú samého hospodáře Belzebub točíš byſem nazývali, čím spieše jeho čeled ŠtítVyš. 5ᵇ; (Maria) byſſa umořila Lvov. 10ᵃ.

besada v. **beseda.**

beseda, besada, -y, fem., *rozprávka, hovor; místo pro ně; Unterredung, Unterhaltungsort;* stsl. *besěda, besada* verbum, sermo. — Netbají, by o bohu slyšěli, ale on do krčmy, onen k tanci, onen na beſyedu jde zpravovat jiných Štít. ř. 142ᵇ. Zapomenúc klevet na beſedye aneb svárów Štít. uč. 5ᵃ; klevety pósobiec na beſedye t. 60ᵃ; v svých beſedaach když sě sběřem Štít. ř. 204ᵃ; k dobréj beſedye t. 84ᵇ. Jest jich truchla beſſyeda Vít. 32ᵇ. Než by (žid)

na besedě se vadil HusE. 1, 128. (Lidé) sedí po befedach ChelčP. 250[b]. beffyeda *antedium (m. *antaedium?) Rozk. 3291, befeda též Prešp. 2136 a Veleš.; befeda *antesedium (opravou z antedium) MamA. 14[a]; forus (= forum) Befeda est exercendarum fabularum locus Lact. 71[c]. — befada *antedium Vocab. 175[a].

besědní, adj., z *besěda*. V té kratochvíli, ješto sem počal ty befednie rzeczy, řku ŠtítBud. 94.

běsen (?): Zlatovln, biefen **abareno*, mln atd. Prešp. 364, prý ryba nějaká; strojené.

Beserměné, plur. masc., *Bisurmani, Turci;* sing. nedosvědčen. By takýž (jako Alexander) byl českým králem, úfal bych v to, ž' by za málem... Bezzermene nebo Prusi... přišli by k takéj přípřětě, jakž by byli svých modl odstúpiece AlxB. 6, 18. Multitudinem inhumanorum hominum... Bezzeniorum, Ismahelitarum Reg. II, 1260, var.: Bezzerminorum.

běsnicě, -ě, fem., *žena běsem posedlá, eine Besessene.* Když k téj biefnici, ke králově dceři sv. Cyriacus přistúpi Pass. 424.

běsník, -a, masc., *muž běsem posedlý, ein Besessener, dæmoniacus.* Jeden biefnyk počě volati Pass. 457; mnohym bieffnykom po zemi volati přikázal t. 504. Diábli z biefnykow vycházejíc voláchu Krist. 44[a], t. 44[b].

běsný, adj., z *běs*. — Zdá se býti ve *jm. místních:* Byesna UrbE. 220, Běsno TomP. 3, 102.

běsovník, -a, masc., *běsník, muž běsem posedlý, ein Besessener.* O jednom biefowniku Jeron. 92[a]; třie bieffownici řetězi zvázáni t. 133[b].

běsový, adj., z *běs*. Mocí Beelzebub, kniežete bieffoweho in principe daemoniorum EvSeitst. Luk. 11, 15. Kvielenie jako biefowe planctus velut draconum Ol. Mich. 1, 8.

Bessus, masc., *jm. satrapy* bakterského: Beffus AlxBM. 2, 44 a j.

Běstvina, -y, fem., *jm. místní:* villa Beztwina Kosm. pokrač. 1137, Bectwina Háj. 178[a] (též k r. 1137); Běstvina Pal. pop.

běsyni, -ě, fem., *eine Besessene:* to ta biefinye činieše Lit. Skutk. 16, 18 haec autem faciebat (rozuměti jest z v. 16 tamt.: *puella habens spiritum pythonem*).

Běta, -y, fem., *jm. os.*, z *Alžběta*. Sestra byeta MastDrk. 223. Byeta promisit Lún. ks. 1354, Byetha Fridolini fabri stetit t. 1391. Byetha TomZ. 1387 n 242.

Betanie, Bethanie, -ie, fem., *jm. místní, Bethania.* (Lazař a Marta) betany dyrziechu Pass. 333; městečko Betanij akk. Pass. 378. To se jest stalo u Bethany in Bethania Lit. Jan 1, 28.

Bethlém v. **Betlém.**

Bethulé, -é, n. -ie, fem., *jm. místní, Bethulia.* Táhli před bethulij contra Bethuliam Ol. Judith 7, 1; do bethulie t. 15, 9; w bethulij t. 7, 11, t. 16, 25.

Bětín, -a, masc., *jm. místní.* Byethin UrbE. 257, Bětín TomP. 3, 101.

Bětka, -y, fem., *jm. os.*, demin. z *Běta*· Domina Byethca Lún. ks. 1396. Byetka Suchdolská GlossA. (vložka mezi 109 a 110). Bietczae TomZ. 1424 n 288.

Betlehem, -ě, masc., *jm. místní, Bethlehem.* Do betlehemie přibral se Jeron. 17[a].

Betlém, Bethlém, -ě a -a, masc., *jm. místní, Bethlehem.* — bethleem EvZimn. 5, Štít. ř. 40[a]. Prostřěd bethlemye Hrad. 68[a], w betlemy t. 67[a]; k bethlemu t. 68[a]. Do betlemye Krist. 17[b], z betlemye hradu t. 59[b], w betlemy t. 17[b]. Do Bethleemye Lit. 1. Reg. 16, 4. W bethlémye Ol. 1. Reg. 17, 12, w bethleemye Koř. Mat. 2, 5, ty Bethleeme t. 2, 6. — *Betlém* v Praze: (Němci) sú přiběhli na betlém HusPost. 54[b]; Bethleem TomZ. 1416 st 81. — *Příjm.* Nicolai Bethleem TomZ. 1430 st 81.

Bětušě, -ě, fem., *jm. os.*, z *Běta*. Byethuffe non comparuit Lún. ks. 1400. Byetuffye Nicolai relicta t. 1411.

bez, *bza, bzu,* masc., *Holunder, sambucus;* z *bъzъ*. — bez sambucus Vít. 95[a], Prešp. 588, Rozk. 1104, BohFl. 227, Boh. min. 22[a], RostlD. 91[b], LékB. 127[b] atd. Ke bffu MamC. 122[a]. Vezmi bzu drziewcze Chir. 169[a]. O bzu Jidášovu Mand. 34[a], we bzu Lobk. 68[b]; vodnatost Bzu Háj. herb. 387[b], o Bzu t. 387[a].

bez, praep., *ohne,* stsl. *bezъ* sine. — Pojí se s gen. a výraz takový vyslovuje, bez

čeho předmět nějaký jest, čeho je zbaven, odloučen, čeho nemá, budiž to věc hmotná anebo pomyslná. Mnohý (konvrš) bez nohi ležieše DalH. 42, noha mu uťata. Když již sám bez ruky osta AlxV. 1713. Dievka na potocě stáše bosa i bez rukawow DalH. 41; beſ penyes Mast. 183; bez ſwe zemye budeš GestBř. 63[b]; však (jest) býti bez ſweho ſbozie Hrad. 106[a]. Co jmám moci vlastních lidí, bez pomoczy AlxV. 1040, bez pomocníků, nepočítaje sbory pomocné. (Vlk) vzal kápi na sě před lidmi..., avšak bez lidí vyl jako jiný vlk Tkadl. 20[a], bez lidí = mimo lidi, oppos. před lidmi; (pokrytci) bez nich (t. bez lidí) a kromě oči o vše o zlé jich stojie t. 34[b], v jich nepřítomnosti. To když byl uslyšal Jakob bez ſwych ſynow absentibus filiis Mus. Gen. 34, 5. (Bóh) beze wſſie zlosti absque ulla iniquitate ŽKlem. Deut. 4, bez zlého sine malo ŽWittb. 9, 6 (27). Musíš chytrý býti, by ho (řezníka) mohl beſkody zbýti Hrad. 136[a]. Bez poſkwrnyenye sine macula ŽKlem. 14, 2. Prázdniti bude bez pokuty sine culpa Ol. Deut. 24, 5. Nice nenie na zemi bez potrzieby sine causa t. Job. 5, 6. Bychu všichni beznadyegye AlxV. 464. Že pro mě kto zbyl dědiny bez prawa nebo bez winy AlxBM. 8, 9, ne bez winy sě jim to sta AlxV. 2074, bez vyny sine causa ŽWittb. 3, 8. To ť vám beze lſti povědě DalHr. 8, beze uſe lzſti sine ulla fraude HomOp. 152[a]. Vizi, že ty beze ſpyle méj svatby žádáš Kat. v. 310, v pravdě, bez žertu. Sčedie bez radi jest a bez wiehlaſtwa sine consilio et sine prudentia ŽKlem. Moys. 28. — (Maria) bieše již právě bez vma Hrad. 30[b]. (Nemocný) mluvieše jako bez ſmyſla t. 139[b]. Bě každý žena bez rozmyſla AlxV. 1381. Toho za div nejměti, že tak byla bez pamyeti Hrad. 31[a]. To věz bez omyla t. 66[a], doufám bez omyla Modl. 42[a], beze wſſeho omyla haud dubium quin Ol. Esth. 15, 1. — Tepruv byl bych tu bez pecze AlxV. 173; z toho **bezpeč,** v. t. — Hnáchu bez rozpaczy AlxV. 1743, bez rozpaczy Otc. 345[a]. — To sě vše bezdywa děje AlxV. 52, řádně, přirozeně; asi by bylo bezdywa t. 2175; jest to bez dywa AlxBM. 6, 9. — Liška musi bezdieky utonúti Hrad. 131[a], *bezděky,* bez své vůle, proti své vůli, střhněm. âne danc = wider Willen, v. **dieka.** — Což mohú vybósti z koní, to bez czeſty každý honí AlxV. 1361, nejeda cestou, srov. kromě cesty tamt. 1352. — Nejeden umřěl bez czaſa AlxV. 1747, když nebyl ještě čas, před časem, srov. **čas.** — Zač koli boha prosieše, beze wſſye chwyle to obdržieše Otc. 113[b], bez prodlení, hned. — Já tam pójdu bez ſtanye Hrad. 44[b], bez odkladu. Bez przieſtanie Otc. 2[b], bez preſtauane sine cessatione HomOp. 153[a]. Vezmu jej bez meſkanye Hrad. 44[b]; daj mu bez meſſkanie ránu NRada 591; (Nikanor) beze wſſeho pomeſkanye pusti meč po levé straně AlxV. 1662; beze wſſeho pomeſſkanie mládec sě pozna Otc. 43[b]; beſ pomeſkanye Mast. 62. — O téj milosti bez czile NRada 285, bez konce. — Jmějieše sbožie bez czyſla Hrad. 139[b], nesčíslně mnoho, v. **číslo.** — bez mala paene ŽWittb. 72, 2, paulominus t. 93, 17; odtud adv. **bezmále, bezmál,** v. t. — Bez gedne paddeſat kročějí vzdál Pass. 471, bez gednoho trzidczeti let kraloval viginti novem Ol. 2. Par. 29, 1, ryb sto a padesáte bez tří EvVíd. 50, bez gednoho dwadczati (rozdiel) Ol. Lev. 19 (nápis), číslo vyjádřeno subtrahendo. — V ten čas bez myeſta budieše, by sě (obyvatelé jeho) nedomněli a s králem přiměřie vzěli AlxV. 2134 a AlxVíd. tamt., bylo by bývalo po městě, veta po městě, kdyby atd. V ten čas budieše bez nyeho (Filoty), by nebylo otcě jeho AlxV. 1632, byl by Filotas nepřáteli obklíčený zahynul, kdyby atd. Však jest již bez nyeho DivVít. A. 8, je mrtev (Kristus na kříži). Pak-li sě jie (nemocné macechy) dotknu, bez ňye bude GestBř. 3[a]. Dotknu-li se jí (též), bez ny bude extra se erit GestKl. 4. V tu dobu bez nie (Zloby, personif.) bieše Baw. 34. Bude beze mne pro strach Hanuš Ostersp. (z rkp. XV stol.). Neuzřím-li syna mého, bezemnie bude Jeron. 121[b]. Srov. nč. jsem bez sebe a střhn. âne wësen. — Pak-li nebude chtieti tvá milost bez toho býti NRada

99; bez toho nenie, by jiej (Kateřiny) dobře nechovali Kat. v. 2658; odtud adv. **beztoho:** však beztoho lidé nebozí nevědí, odkud co vzíti HolŠternb. 148. — Opakováno: bez meho beze wſſeho zaslúženie Modl. 29[b].

bezbradý, adj., *kdo je bez brady, bartlos, sine barba.* — bezbrady impubes SlovKlem. 56[a]. — *Příjm.* Bezbrady TomZ. 1433 st 163.

bezbydlé, -é, neutr., *vyhnanství, zlé bydlo, Exil, Elend;* z *bez-bydla.* Svatý Jan když byl w bezbydlij na tom ostrovu Štít. ř. 45[a]. Jest malé a krátké pobytí zde jakožto w bezbydlij ChelčP. 158[a]. Když jest Adam zhřešil, tehdy sme u bezbydle vyvrženi světa tohoto Štít. uč. 6[a]. Móž nám toho žel býti, že se nám dlí bezbydlee toto t. 128[a]. Bezbydle světa tohoto viece sem milovala, než bydlo života věčného Kruml. 261[a]; bezbydle tohoto světa Aug. 23[a]. Na téjto púti bezbydle mého Modl. 31[b]. Mé bezbydle ať k tobě vzdychá t. 13[a]. Kak sě jest prodlilo mé bezbydle ŠtítBud. 227. (Ježíš) od dětinstvie trpěl bezbydle t. 181. Bezbydle tam trpěl BarlA. kap. 29. Kak jsú mnoho měli práce a bezbydle na tomto světě Štít. uč. 144[b]. Zda-li s' již z bezbidle do svého krajě přišel? ŠtítVyš. 11[b]. Jsú mnohé útěchy a tak krásné věci v tomto bezbydly t. 13[b]. (Světí) netbají v bezbydly nestálým štěstím šťastni býti ŠtítBud. 152. Jsa pokorný w bezbydlij tomto Štít. ř. 20[b]. V své potupě a u bezbydly Otc. 458[a], v své núzi i v svém bezbydly t. 479[a].

bezceckyni, -ě, fem.: Bezceczkynie *Amazones* Lact. 251[d].

bezcěstie, -ie, neutr., *Unweg.* — vbezcziestyu in invio ŽWittb. 106, 4, w bezciestiu ŽKlem. tamt.; na bezcziftyu (sic) in invia sc. terra ŽWittb. 62, 3, na bezcefti in invio Pernšt. 43, 19; obinu sě bezczyeftye Aug. 93[a].

bezcěstivý, adj., *unwegsam.* Skrzě zemi bezczyeftywuv per terram inviam Pror. Jer. 2, 6.

bezcěstný, adj., *unwegsam.* V zemi bezcieftne in terra invia Ol. Ezech. 19, 13, v zemi bezczeftne ŽPod. 62, 3, zemi bezceftnu terram inviam Pernšt. Isa. 41, 18; Pufſť bezczeftna Comest. 29[b].

bezčíslný, adj., *zahllos, unzählig.* Nemúdrých bezczyflny jest počet Štít. ř. 44[b]. Bláznóv bezczyflny jest počet Kruml. 84[a]. Zástup téměř bezczyflny svatých ŠtítBud. 185. Po bezčiflnych věcech ŠtítOp. 409. Před bezczyflnym množstvím Pulk. 59[b], s bezczyflnu kořistí t. 96[b]. Lida bezczzyflneho infiniti Ol. 3. Reg. 3, 8, lúpeže bezčžiflne t. Ezech. 38, 18. Bezčiflne vdovy Leg. bl. An. 12.

bezčíslý, adj., *bez čísla jsoucí, čeho nelze vyčísti, vyložiti:* u bezcziflem zřiezení světa Krist. 7[a].

bezd v. **pezd.**

bezdan (?): bezdan *mellilotum album LékB. 121[a].

bezděč, -i, fem., *nedobrovolnost, nucení, Unfreiwilligkeit, Zwang.* Přinutkaj je (úředníky) i pod bezdyeczy, ať pósobie své úřady Štít. uč. 82[b]. Pod bezdyeczy jemu (Šimonovi) kázachu kříž nésti ML. 116[b] a Krist. 100[b]. Pod hořkú bezdyeczy cum amara necessitate Mus. 2. Mach. 6, 7. Aby (něčeho) nečinil nějakú bezdiečzij přinucen jsa ChelčP. 30[a].

bezděčenstvie, -ie, neutr., *nedobrovolnost, nucení, Unfreiwilligkeit, Zwang.* Ktož věří, by se všechno stalo pod bezdieczzenftwim Kruml. 176[b], by sě všecko dálo pod bezdyeczenftwym Alb. 49[b].

bezděčie, -ie, neutr., *nedobrovolnost, nucení, Unfreiwilligkeit, Zwang.* Pod bezdyeczym jemu kázachu PassKlem. 79[b]; bych ji byl pod bezdyeczym přinutil t. 262[b]. Přivedli jě (apoštoly) bez bezdieczij sine vi Lit. Act. 5, 26.

bezděčiti, -ču, -číš, impftiv., *nutiti, zwingen.* (Pohan) počě křesťany biezdieczyty ku pohanským modlám Pass. 12; toho pohani k svým modlám bezdyeczyechu PassKlem. 49[b]. Bezdiecziechu jeho, aby svinie maso jědl compellebatur Ol. 2. Mach. 6, 18, bezdiecziechu Lit. tamt.; bezdyeczziecz jej, aby vstal cogentes Ol. 2. Reg. 12, 17, bezdyeczycze cogentes MamA. 18[b].

bezděčně, adv., v. **bezděčný.**

bezděčnost, -i, fem, *nedobrovolnost, nucení, Unfreiwilligkeit, Zwang.* Nemaje bezdiecnofti necessitatem Koř. 1. Kor. 7, 37; s hořkú bezdiečnoftí cum amara necessitate Kladr. 2. Mach. 6, 7, s hořkú bezdiečnofti Pernšt. tamt. Má býti (při trhu) s obojie strany dobrovolné svolenie, bezdiecżnoft trhu nečiní VšehK. 100ᵇ.

bezděčný, adj., *nedobrovolný, nucený; proti vůli, vnucený; unfreiwillig, gezwungen.* Má býti zpověd z dobré vóle, ne bezdyeczna Štít. uč. 136ᵃ. (To poslušenstvie) nebylo jest bezdiecné, ale dobrovolné a milostivé HusPost. 16ᵃ. Přinucenie Bezdeczne coactio absoluta Lact. 38ᵃ. Již jste přišli ke mně f potrzebu bezdyecznu necessitate compulsi Ol. Súdc. 11, 7. Že s' ty bezdyeczny zyet mój DalC. 39 (praví císař hraběti, který mu dceru unesl), bezdhieczni zět mój DalH. tamt.; (ciesař) kniežatóm svého bezdyeczneho zyety pověda DalC. tamt. — Adv. **bezděčně:** aby (král nebeský) po sobě obrátil světské všeliké královstvo ne bezdyecznye, ale volně Štít. ř. 211ᵃ; když koho potká ztráta, ač i bezdiecznie, trp ŠtítBud. 186; aby mi člověk bezdiecznye slúžil Brig. 82; bezdiecznye importune MamA. 25ᵃ.

bezděčstvie, -ie, neutr., *nedobrovolnost, nucení, Unfreiwilligkeit, Zwang.* Člověka sobě volného a zapeklitého v hněvu a v zlosti spieše dobrotú a tichú řečí, nežli bezdieczftwym a skřekem navedeš Tkadl. 12ᵃ.

Bezděd, -a, masc., *jm. os.* Bezded NekrP., Bezděd TomP. 1, 61. — **Bezděda,** -y, fem., *jm. os.* Bezdeda NekrP. (2).

Bezdědici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* In Bezdiedicz Běl. 1413, de Bezdiedicz TomZ 1431 st 146; Bezdědice Pal. pop.

bezdědičstvie, -ie, neutr., *neplodnost, Kinderlosigkeit, Unfruchtbarkeit.* To bezdyedyczftwye Pulk. 147ᵃ.

Bezděk, -a, masc., *jm. os.* Peztek ipse quartus Reg. II, ca. 1143 (= Bezděk?).

Bezděkov, -a, masc., *jm. místní.* Bezdekow Reg. III, 1331, Bezdyekow t. IV, 1336, Bezdiekow UrbE. 153, Háj. 41ᵃ.

bezděky, adv., *proti vůli, nedobrovolně, unfreiwillig, gezwungen,* z výrazu *bez dieky,* zkrác.; v. **dieka.**

bezden, bezedna, nebo analogií odchylný gen. bezdena atd., z *bezъdъnъ,* masc., *propast, Abgrund, abyssus;* jmenný tvar adj. **bezedný,** vzatý za subst. — bezden abyssus ŽWittb. 103, 6; bezden bezedna vzývá abyssus abyssum invocat t. 41, 8, bezden bezdena ŽPod. tamt. U bezedna velikého in abysso ŽWittb. 77, 15. Smútili sú sě bezednowe abyssi t. 76, 17, t. Moys. 5 a 8. Vyplývají rzyeczny bezednowe fluviorum abyssi Lit. Deut. 8, 7, na polích a horách vyplývají rzyeczny bezednyowe Mus. tamt., bezdennowe mnozí ŽPod. 35, 7. Klada bezedny ponens abyssos ŽWittb. 32, 7, za to v Ol. omylem bezdyen t. Do bezednow ŽWittb. 106, 26; do bezdennow zemských ŽPod. 70, 20. — bezden welika abyssus multa ŽWittb. 35, 7 a ŽBrn. tamt., fem. welika podle lat.

bezdětek, -tka, masc., *kdo je bez dětí, ein Kinderloser.* Ješto pak (páni) nechtie od sebe púštěti lidí, nejmajíc k nim i jedné viny, nežli že j' bohat aneb bezdyetek Štít. uč. 88ᵃ. Bezdietka ste mě učinili absque liberis Comest. 47ᵃ. — *Neplodný, sterilis:* (Markleta) pořekla na Přemysla, by on bezdyetek byl Pulk. 147ᵃ; bezdyetek eunuchus Pror. Isa. 56, 3. — bezdyetek *apedorus Prešp. 1183, *appedorus Rozk. 1940, *abpedorus Nom. 68ᵃ (z ř. ἄπαις, ἀπαιδ-?).

bezdětinstvie, -ie a **bezdětinstvo,** -a, neutr., *neplodnost, Kinderlosigkeit.* Zlořečený pro své bezdietinftwie OpMus. 106ᵇ. (Moci boží je snadno) k svéj síle navrátiti bezdyetynftwa starost (stáří) ML. 66ᵇ.

bezdětkyni, -ě, fem., *žena neplodná, eine Kinderlose, sterilis.* Já bezdyetkynye sterilis Pror. Isa. 49, 21. Bezdyetkyny jsi sterilis Ol. Súdc. 13, 3. Sara byvši bezdietkyny porodila Krist. 2ᵃ. Byla jest Saray bezdyetkynye sterilis Lit. Gen. 11, 30. Ol. tamt., Mus. tamt. Jakožto svědčí tři bezdietkynie, Sara, Anna, Rebekka, ješto sú mnoho let slúly bezdietkynie Op. Mus. 48ᵃ. (Maria) bezdyetkynij neostane Štít. ř. 250ᵃ.

Alžběta bezdyetkyny bieše Pass. 275; (Alžběta) bieše bezdietkyn sterilis EvOl. Luk. 1, 7; bieše bezdietkyni sterilis Otc. 65[a]. Tvá žena jest bezdyetkynye ML. 41[b]. Jest strach, by nebyla bezdietkynie ChirB. 33[a]. Toť činí bezdietkyni, že počne LékA. 91[a]. Quod esset Elizabeth sterilis bezdyetkynye HusKázA. 15[b] a HusKázB. 20[b]. — yalowa, bezdyetkynye, neplodna MamA. 34[b]; neplodna, bezďetkynie Lact. 56[c]. — V ŽKlem. čte se: jenž bydliti velí bezdieczkem w domu materzi ſinow weſſele 112, 9, za lat.: qui habitare facit sterilem in domo matrem filiorum laetantem; překlad neumělý, a psané tu bezdieczkem je nejspíše omyl m. bezdětkyni.

bezdětkynstvie, -ie, neutr., *neplodnost, Kinderlosigkeit, Unfruchtbarkeit,* — bezdyetkynſtwye tvého sterilitatis Pror. Isa. 49, 20.

bezdětstvie, -ie, neutr., *neplodnost, Kinderlosigkeit, Unfruchtbarkeit.* — bezdyeczſtwye (sic) sterilitas Pror. Isa. 47, 9.

Bezděz, -ě, masc., a z toho **Bezdězie,** -ie, neutr., *jm. místní.* In Bezdyez castrum Kosm. pokrač. 1282; castrum Bezdiezie t. 1283; (ecclesia) in Bezdez Reg. II, 1293, t. IV, 1337; Bezdes t. III, 1316; de Bezdyez Běl. 1362; de Bezdiezie TomZ. 1379 h 140; na bezdyezy (hradě) Pulk. 160[b]; hradové Lichtemburk, Bezdiezie, Loket MC. VI; (hrad) jenž slove Bezdiezy Háj. 340[a], pod Bezdiezym tamt.; na Bezdiezij lok. KolČČ. 70[a] (1546); na Bezdězý horu VelKal. 24, Bezdězý zastavil t. 178.

bezdieky v. **bezděky, dieka**.

bezdóvodný, adj., *bez důvodu jsoucí, grundlos;* — *adv.* **-ně:** na tato slova bezduwodnie uvedená KolF. 48[c] (1591).

bezdrak, -a, -u, masc.: bezdrak *achates* (drahokam) Prešp. 89, Rozk. 122; strojené.

Bezdružici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* De Bezdruzicz Reg. III, 1330, TomZ. 1479 m 43; Bezdružice Pal. pop.

Bezduchovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Bezduchowicz Reg. IV, 1336.

bezduchý, adj., *bez ducha (dobrého) jsoucí, nedobrý, zlý, nesvědomitý, gewissenlos, herzlos, schlecht.* Pak-li (bůh) nám dá starosti zlé, bezduche, nenábožné, snad pro naše hřiechy aneb aby zkusil nás, sstojíme-li Štít. uč. 17[b], t. j. starosti o věci zlé, nedobré. V posledních dnech nastanú časové nebezpeční: budú lidé sami sě milovati, lakomi, pyšni, rodičóv neposlušni, nevděčni, bezduſſi ŠtítMus. 95[a]. Srov. **bezdušný.**

bezdušec, -ščě, masc., *člověk bez ducha (dobrého), bez srdce, bez svědomí, zlý, ein Gewissenloser, Schlechter.* A co toho neřádu trpěla jest země tato, ano vieží se bezduſſczy v cizie dědiny, cizie prodávají Šach. 305[a].

bezdušnost, -i, fem., *krutost, Herzlosigkeit.* — bezdušnost vlka hltavého KorMan. 172[a]; rus. bezdušnost, Herzlosigkeit, Gewissenlosigkeit.

bezdušný, adj., *bez ducha jsoucí, geistlos:* (obraz) bezdušný, neživý HusE. 1, 70. — *Zlý, nesvědomitý, herzlos, schlecht:* v posledních dnech budú lidé... pyšni, mysli vznesené, hánce, starost neposlušni, nevděčni, bezdušni ŠtítJes. 178[b] a ŠtítSáz. 214[a]; srov. **bezduchý** a rus. bezdušnyj herzlos, gewissenlos.

bezdušstvo, -a, neutr., *nesvědomitost, špatnost, Gewissenlosigkeit, Herzlosigkeit, Schlechtigkeit:* když kto zlým nepochlebuje a jich bezduſſtwa nepomáhá ŠtítMus. 105[a]; ktož zlým nepochlebuje a jich bezduſſwa (sic) nepomáhá ŠtítOp. 127[a].

bezečstnost, -i, fem., *nectnost, hřích, Laster.* Čteme také, že učedlníci Kristovi tau bezectnoſtij pýchy pokaušeni byli RešSir. 23[a].

bezední, adj., *beze dna jsoucí, bodenlos.* Veliká bezednie hlubokost sú súdové boží ŠtítBud. 134.

bezednie, -ie, neutr., *Abgrund, abyssus:* v bezednyu lok. in abyssis ŽWittb. 105, 7.

bezednivý, adj., *bezedný, bodenlos.* V hlubinách bezednywych ROlB. 53[b].

bezednost, -i, fem., *propast, Abgrund:* bezednoſt abyssus MamF. 85[b]; — bezednost bez koncě infinitas Cath. 175[b].

bezednúcí, adj., *naprosto bezedný, ganz bodenlos.* V svéj bezednucyey dobrotě Rúd. 30[a]. Tvé bezednucye dobroty t. 32[a].

bezedný, adj., *beze dna jsoucí, bodenlos.* Vody bezednee Ol. 2. Par. 36 (Vulg. nemá). Studnicě bezedne fontes abyssi Mus. Gen. 8, 2. Poznání bezedneho božského myšlenie Cath. 175[a]. — Odtud *příjm.* **Bezedno** TomZ. 1402 n 244.

bezelstně, adv. z **bezelstný,** v. t.

bezelstnost, -i, fem., *bona fides, Trüglosigkeit.* A to přísahau, že v tom bezelſtnoſt jest, spraviti má KolČČ. 207[b] (1554)

bezelstný, adj., *beze lsti jsoucí, redlich, ohne Trug.* Ke všem příhodám bezelstným obranu najíti VšehJir. 45. — *Adv.* **bezelstně** *ohne Trug, sine dolo.* Leč by (kto) bezelſtnie pro nemoc státi (k soudu přijíti) nemohl VšehK. 74[a]; když (kto) dojeti bezelstně nemóže anebo ktož u vězení bezelstně a neúkladně sedí VšehJir. 42.

bezhlav, -a, masc., *acephalus:* bezhlaw BohFl. 372, Vocab. 175[a].

bezhlavec, -vcě, masc., *acephalus:* bezhlawecz Prešp. 267, Rozk. 508, Nom. 67[a], Dieſb., Veleš.; bezhlawczy acephali Lact. 251[d].

bezhlavý, adj., *bez hlavy jsoucí, nedokonalý; kopflos, unvollkommen.* — bez hlawe a nedokonalé právo VšehK. 187[a].

bezhrdlé, -é, neutr., *smrt připravená násilím, gewaltsamer Tod;* z *bez-hrdla.* Nebuď vám píle o mé bezhrdlé Let. 923.

bezchleba, -y, masc.; z *bezchleb,* a toto z gen. *bez-chleba.* — *Příjm.:* Bezchleba Petrus TomZ. 1431 n 226.

bezchlebie, -ie, neutr., *Brodlosigkeit;* z *bez-chleba.* — *Příjm.* masc.: (Mocní rozsudí smířili) Venceslaum Bezchlebie et Mezkam uxorem suam Lún. ks. 1424.

bezkonečný, adj., *bez konce jsoucí, unendlich;* z *bez-koncě.* U věčném veselí, u bezkoneczney radosti tu na věky bydlíš Pass. 461; bezkoneczne infinitum Cath. 175[b].

bezmál, bezmála, bezmále, adv.; výraz **bez-mála** *paulominus* klesl v adv. *beinahe, pæne* a podlehl spolu také mimořádným změnám hláskovým. — bez mala *paulominus* ŽGloss. 118, 87, ŽWittb. tamt. Děpoltova čeled do Polan jide, tu bezmala (s) světa snide DalC. 67. Proto na krále (Přemysla II.) vše kniežata bezmala newſtachu DalC. 91, bezmale DalV. a bezmal DalFf. tamt., všecka knížata skoro vstala. Bezmala tu všickni bychu zbiti DalC. 73, bezmale DalL. tamt. Bezmala násilni jsúce prope vim inferentes Ol. Súdc. 8, 1, bezmala paene t. Jos. 9, 13. — bez male paulominus ŽWittb. 93, 17. Ten sě zlý lid velmi rozmohl, bezmale vše dobré přěmohl Hrad. 106[a], bezmale t. 113[a]. (Obě lodiččě) bezmale tonušta Krist. 35[a]; bez male všickni hřěší Alb. 97[a]; nebo bez male jsú všickni hřieši přivázáni k těmto věcem Kruml. 221[b]; bezmale prope MamB. 54[a]. — Ež (Marie Magd.) bezmal hořem nezstyde Hrad 29[b], skoro zstydla; (sluha) bezmal nepadl UmR. 138; bezmal sem byl ve všem zlém paene Ol. Prov. 5, 14; bezmal tisíc mužóv fere t. 1. Mach. 5, 13, Mus. tamt. a Kladr. tamt.; do komórky, jenž má bezmal tolikúž dlúhost Kruml. 71[a]; (rybáři) bezmal topiechu sě paene Koř. Luk. 5, 7; svářiece se a bezmal násilé vnášejíce prope vim inferentes Kladr. Súdc. 8, 1; bezmal Mast. 312, Ol. Súdc. 16, 16, MamD. 306[a] atd.

bezmátčalý v. **bezmátčěti.**

bezmátčěti, -ěju, -ieš, pftiv., *matku ztratiti, mutterlos werden.* Kdyby včely bezmatčely, můžeš jim jinau matku udělati Šefl. 51. — Odtud **bezmátčalý,** *kdo matku ztratil:* zemrú takoví hladem a studení (studeností), když zima přijde, jako včely bezmatczele BrigF. 86[a].

bezmiernost, -i, fem., *Unermesslichkeit, immensitas.* — bezmirnost Veleš. (za lat. amentia, matené s immensitas).

bezmierný, adj., *čemu není míry, unermesslich, immensus.* Děkujemť tvéj bezmyerney milosti Modl. 37[a]. Kamením bezmiernym lapidibus immensis Ol. Ezech. 38, 22. — Adv. **-ně:** bezmírně Br. Jg.

bezmilostie, -ie, neutr., *nemilost, Ungnade;* z *bez-milosti.* Tvé bezmiloſtie indignatio Ol. Judith 3, 2. Že má bezmiloſtie hotovo paratum malum t. Esth. 7, 7.

bezmírovský, adj., ve *jm. místním:* usque ad viam quae dicitur Bezmirowska cesta Reg. II, 1280.

bezmocný, adj., *bez moci jsoucí, machtlos, impotens;* z *bez-moci.* (Člověk) bezmoczny HusPost. 106[b].

bezmozhý, bezmozký, adj., *jsoucí bez mozku,* stč. *bez mozhu, bez rozumu, hirnlos, dumm.* Ktož die bratru svému blázne neb bezmozhy quicunque aliquem absurdum dixerit EvTřeb. Mat. 5, 22; bezmozhy racha MamC. 133[b]; »racha« jako by řekl »bezmozky« HusPost. 132[b]; to slovo »racha« jest židovské, jako bychom my z hněvu řekli »bezmozky« nebo »s hlawu zwrtanu« ChelčP. 194[a].

Beznec, Bzencě, v. **Bzenec.**

bezmyslý, adj., *jsoucí bez mysli, schwachsinnig, amens;* odtud pak také *nevýmluvný:* bezmyſly elinguis Rozk. 520.

Beznik, -a, masc., *jm. místní.* Bezdnich Reg. IV, 1267.

Bezno, -a, neutr., *jm. místní, z bъzъno,* v. **bezný.** (Lidmila) byla dcera kniežete z Bezna PulkL. 41; de Bezna Běl. 1412, k Beznu t. 1484; — (Lidmila) byla dcera Slayborowa kniežete ze bzena PulkR. 18[b], odchylka podle býv. masc. *Bzen,* v. t.

beznoha,- y, masc., *kdo je bez noh, ein Fussloser;* z *beznoh,* a toto z gen. *bez-nohy, bez -noh.* — Jméno báječného ptáka, lat. *dariaca:* beznoha Prešp. 217, Rozk. 397; wcznoha dariaca Nom. 64[b], omylem m. beznoha.

beznohel: beznohel *extalus* Prešp. 278 (v kap. monstra), Rozk. 530; strojené.

beznohý, adj., *bez noh jsoucí, fusslos.* — weznohy (m. bez-) extalus Nom. 67[a], mezi beznohymi inter extalos Roh. 181[a].

beznoska, -y, fem., *žena bez nosu, ein Weib ohne Nase.* Od beznoſky z baychor KolB. 136[b] (1499); tamt.: vedúci žalobu na tu ženu bez noſu.

beznosý, adj., *jsoucí bez nosu, nasenlos.* — beznoſy anasus SlovKlem. 29[b].

beznožka, -y, fem., demin. z *beznoha,* v. t.; jméno báječného ptáka, lat. *dariaca:* Beznožka, pták východní, beznohý, leze pomocí hrudi a zobáku Lact. 282[d].

beznuzně, adv., *bez nouze, bez nutné potřeby, ohne Noth.* Neroďte přisahati všetečně, lehcě, marně, beznuzně HusE. 1, 98.

bezný, adj., *bezový,* z *bъzъnъ.* Odtud *jm. místní:* **Bzen** masc. a **Bezno** neutr., v. t.

beznýš, -ě, masc.: bezniſſ *ahanes Prešp. 410, prý obluda nějaká; strojené.

bezpadna, -y, fem.: bezpadna *aptota* SlovKlem. 1[a]; strojené.

bezpeč, adv., *bez péče, bez starosti;* **býti bezpeč** = *býti bezpečnu, jistu;* z *bez -péčě,* srov. **péčě.** Móžeš dobrzye bezpecz na Šváby jěti DalC. 45. Nečinímť toho, jako bych spravedlen byl a bezpecz před mými hřiechy Modl. 11[b]. Ktož sě pozdě bude káti, nebude bezpecz Štít. uč. 150[b]; ktož se pozdě káti bude, ne tak jest bezpeczz, neb atd. Kruml. 340[b]. Kak pak hřiešní mohú bezpecz býti Štít. uč. 108[a]. Kto bude bez pecz t. 45[a]. Jedl-li by kto syrové maso, nebyl by bezpecz svým životem Štít. ř. 151[b]. Pod boží rukú bezpecz bude (člověk) svú obranú t. 28[a]. I jeden na tomto světě nenie tak bezpecz, jako atd. ŠtítVyš. 9[a]. Zlí mnie, by bezpecz byli Aug. 43[a]; zlí mnie, by bezpeczz v rozkoši byli Kruml. 281[b]. I bezpeč buď tudiež hraje Baw. 74.

bezpečenstvie, -ie, neutr., *bezstarostnost, bezpečnost, ochrana, Sorglosigkeit, Sicherheit, Schutz.* (Kazatel varuje) před bezpečenſtwijm, abychom sami o sobě nemyslili říkajíce: všakť nám hříchové až dosavad bez trestání prošli RešSir. 41[b]. Nenie bezpecenſtwie Túl. 30[b]. Němci Ctibora rádi přijěchu, bezpeczenſtwye mu dávajíc velmi ctichu DalC. 85. Dávámy pravicě bezpeczenſtwye securitatis Mus. 2. Mach. 11, 30. Buď mé bezpeczenſtwie ModlB. 17[b]. (Šimon) jest vsadil židovské mužě na bezpeczenſtwie města ad tutamentum Ol. 1. Mach. 14, 37, ku bezpeczenſtwy Mus. tamt.; bezpečenſtwie securitas Pernšt. Isa. 32, 17; bezpeczenſtwy tutela Cath. 178[a]. Fretus, kto obdržal bezpečženſtwije Lact. 72[b].

bezpečenstvo, -a, neutr., *bezpečnost, ochrana, glejt, Sicherheit, Geleite.* (Súpeř) ať dá bezpeczenſtwo před sobú Rožmb. 244, sicheres Geleite Brandl Gloss.

bezpečiti, -ču, -číš, impftiv., *bezpečným činiti, ubezpečovati, sorglos, sicher machen.* (Múdrost) bezpeczzyla jeho ot rádcí kři-

vých tutavit Ol. Sap. 10, 12. Kněží ten lid spasením bezpečžij ChelčP. 37[a]. Nás tiem ujišťuje a bezpeciw, že atd. KolB. 176[b] (1500).

bezpečlivý, adj., *bezpečný, sicher.* Ktož nosí zlato, myrru a kadidlo, bezpeczliw jest, kudyž kolivěk jest na cestě LékA. 101[a]. Pro bezpeczlywiegſſy opatření KolO. 107[a] (1700).

bezpečně, adv., z **bezpečný,** v. t.

bezpečnost, -i, fem., *Sicherheit.* Uprosivši sobě bezpecznoſt Pulk, 42[a]; bezpecznoſt securitas Prešp. 1327.

bezpečný, adj., *sorglos, sicher.* (Člověk) dokad v těleství bydlí, nikda bezpeczen nenie Pass. 332. Velmi bezpečnij a nedbánliví jsau tělesní lidé RešSir. 26[b]. Nikdiež bezpeczneho stánie nenie Modl. 13[a]. Sěde Jeruzalem bezpeczno secura Ol. Zach. 14, 10. Ten štít aby byl bezpeczneyegy ŠtítVyš. 35[a]. Když (pozvaní) za stolem sediechu, ſſobu již bezpeczny biechu, král posla všěm ryby bez hlav syrové DalC. 85. Kto z nás móž bezpeczen býti wyecznym pokogem Alb. 13[a]. Aby gym (lékařem) člověk mohl bezpeczen bajti Chir. 7[b]. Jáz hi jiní hpany . . již na tobě to čujem, jak s' sě věrně s námi smířil, když si na ny neuvěřil tak nevěrné mysli ľudem, gims již bez pechznyeyſſi budem AlxBM. 6, 30. Ktož přistupují s rozumem, tiť sú vždy bezpeczni toho NRada 319. Tak budeš bezpeczen ſebe t. 1350. Abychom se nebáli opata a przed niem bezpeczni byli KolAO. 14[a] (1507). Dobrá aneb bezpeczna iucunda MamA. 26[b]. — *Adv.* **-ně:** Řka (kovář mnohému): dobřě sem tvój kóň ukoval, bezpecznye by sto mil přěhnal Hrad. 132[a]. Za ně (peníze) cělý den musich dělati, proto je bezpecznye mohu bohu dáti DalC. 77. Bude-li snad komu odjato (pokušenie) jedno, bezpecznye anebo snad s větším strachem čekaj druhého Štít. ř. 125[a]. Král nesmějieše se zjeviti bezpecznie Troj. 227[a]. Velím bezpecznyegye v nich (šlechetnostech) (s)stojíš ŠtítVyš. 4[a]. bezpecnie fiducialiter ŽGloss. Isa. 2, bezpecznie fiducialiter MamA 23[b]; bydlé bezpecznye confidenter Mus. 1. Mach. 9, 58, Vocab. 176[a]; bezpecznye umru laetus Mus. Gen. 46, 30.

bezpečstvie, -ie, neutr., *stav bez péče, Sorglosigkeit, Sicherheit, securitas.* Aby k slavnému a věčnému bezpeczſtwy přišli Modl. 12[a]. Buď mé útočišče a bezpeczſtwye t. 25[b]. V-bezpeczſtwi býti ŠtítBud. 227.

bezpečstvo, -a, neutr., *stav bez péče, Sorglosigkeit, Sicherheit, securitas.* (Člověk) plného pokoje a svobodstvie nemóž jmieti a bezpeczſtwa Štít. ř. 125[b]. Teprv bude (člověk) moře za sebú jmieti k většiemu bezpeczſtwu t. 179[a]. bezpečſtwo ŠtítOp. 293. Nenie bezpeczſtwa na světě, zacházejíť lidé ponenáhlu ŠtítBud. 171. Ó šťastný sbor anjelóv, w bezpeczſtwu a bez přiekazy chváliti boha t. 93.

bezpeněžie, -ie, neutr., *bezpeněžnost, Geldlosigkeit.* Druhé znamenie (ctnostného) jest bezpenyezzije Štít. ř. 12[a].

bezpochybný, adj., *ohne Zweifel, gewiss:* bez pochybne infallibile Cath. 175[b]; — adv. **-ně:** bezpochybně ztratíš VšehJir. 345.

bezpokojie, -ie, neutr., *nepokoj, neklid, Ruhelosigkeit, Unruhe.* Jest tu bliz Eufrates řěka, u niež Babylonský (Darius) vojě sebra na své bezpokogie AlxH. 1, 22, u niež král Darius voje sebra na své bezpokogye AlxV. 1191. Když to bezpokoge přěsta t. 507.

bezpomocitelný, adj., *jsoucí bez pomoci, hilflos:* odpustí bezpomoczitelnemu parcet inopi ŽKap. 71, 13; srov. **pomocitel.**

bezpotřěbný, adj., *nepotřebný, unnöthig, unnütz:* řeči bezpotrzebne a zbytečné KolC. 143[a] (1588). — *Adv.* **-ně:** bezpotrzebnie tamt.

bezpracný, adj., *nepracný, mühelos:* v němž (dni osmém) mieti budeme bezpracné dielo, jenž jest věčné božie chválenie a věčné slávy požívanie HusE. 1, 113.

bezprávcě, -ě, masc., *kdo bez práva jedná, der unrecht, widerrechtlich Handelnde.* Ani král ani bezprawcze ptáti budú tyrannus Lit. Sap. 12, 14, ani král ani bezъpravъcie Hlah. tamt., bezprawczie Ol. tamt. Ti slovú poprawcze, a skutkem jsú zlí bezprawcze NRada 1255.

bezprávie, -ie, neutr., *bezpráví, nepravost, křivda, Unrecht.* (Sv. Alexí) sluh bezprauie svých užíval LAl. e, zakoušel bezpráví svých sluhů. Která tobě múdrost dána, ež také bezprawye skládáš Kat. v. 3066. Nečiním tobě bezprawie Krist. 81ª. bezpravie iniuria Prešp. 1338; bezprawye též MamA. 30ª; bezprawie calumnia Veleš., praeiudicium MamA. 32ᵇ.

bezprávní, adj., *jsoucí bez práva, nepravý, unrecht, widerrechtlich.* Intestata hereditas, bezprawnij diedicztwije, které není osvědčené ani právem uvedené Lact. 90ª.

bezprávník, -a, masc., *kdo páše bezpráví, der unrecht, widerrechtlich Handelnde.* Ruce své umývati budu v krvi bezprawnika VšehK. 39ᵇ. (Bůh) poníží bezprawnika calumniatorem Kladr. žalm 71, 4.

bezprávný, adj., *jsoucí bez práva, proti právu, nepravý, unrecht, widerrechtlich.* Ukrutenstvie bezprawne ChelčPost. 261ᵇ. (Jatí) neslyšie hlasu bezprawne pomoci vocem exactoris Ol. Job. 3, 18. bezprawny iniurius Lact. 88ᵇ. — Adv. -**ně**: že (soupeř) bezprawnye ukazoval, že s právem nedovedl Rožmb. 288; což jest bezprawnye otjato Hrad. 111ª; bezprauie (sic, m. -vně?) činili lsti absque iudicio Ol. Ezech. 22, 29.

bezpřěmn-, bezpřiemn-; v dokladech starších jsou zřejmá svědectví pro krátké *-přěm-*, v pozdějších pro dlouhé *-přiem-*, kvantita se měnila.

bezpřěmně, bezpřiemně, adv., v. **bezpřěmný.**

bezpřěmnost, bezpřiemnost, -i, fem., *náramnost, přílišnost, Masslosigkeit.* Bude ji (bůh vůli člověčí) zpravovati vztahuje někdy yako vzdvv od bezprzemnofti Štít. ř. 201ª. bezpřemnoft světské snažnosti ŠtítOp. 121ᵇ, náramnost ŠtítMus. (na stejném místě).

bezpřěmný, bezpřiemný, adj. *zpurný, odporný, nesnesitelný, náramný, přílišný; heftig, masslos, unerträglich.* Když urodí člověk bezprziemneho syna protervum Lit. Deut. 21, 18, bezprzyemneho Mus. tamt., bezprzemneho Ol. tamt., bezprzemneho protervum MamD. 299ᵇ. Syn bezprzemny a neposlušný protervus Ol. Deut. 21, 20, bezprzyemny Mus. tamt., bezprzcmny abominabilis t. 3. Reg. 21, 26, bezprzyemny též MamA. 16ᵇ. (Machabaeus) bezprziemny sě pohanóm činieše intolerabilis t. 2. Mach. 8, 5. Vodu bezprfiemnu torrentem intolerabilem ŽKlem. 123, 5, bezprziemny intolerabilis MamA. 26ª. Věci bezprzimne ChelčP. 268ª. bezprzyemna hlubuokoft PassKlem. 122ª. (Lidé) mučie sě posty bezprzemnymi ŠtítBud. 195. Od bezprzemne práce přestati t. 156. bezprzyemnu buoleft PassKlem. 214ᵇ; (zapomeň) na své bezprzyemne bolefti ML. 1ᵇ. Pro bezprzemnv žalost Štít. ř. 33ª. Jehož jest milost bezprzemnaa libých věcí neuvázala t. 3ᵇ. S přieliš bezprzemne žádosti nečistotú Štít. uč. 42ᵇ; vbezprfemnee žádosti těla Štít. ř. 243ᵇ. Dvé k sboží přijednal hospodin, jedno bezprzyemnee snaženstvie a druhé rozkoš t. 112ª. Zástupové sú zaneprážděni hospodářských věcí a pilnoftij bezprziemnych ChelčP. 74ᵇ. — *Adv.* **bezpřěmně, bezpřiemně,** *přílišně, náramně:* proč sě tak bezprzyemnye mútíš ML. 3ᵇ; bezprziemnye jí (Marii) plakati braňte Krist. 87ᵇ; ani má (člověk) želeti bezprziemnie toho ŠtítBud. 168; ktož má komu poraditi, tak raď, aby k ničemuž bezprziemnie nenutil jeho Šach. 302ᵇ; kto sě oškřekne na chudého, když co prosí bezprzemnye Štít. uč. 134ª; bezprziemnie těla nepohubuj ŠtítBud. 187; aby (člověk) neulehl bezprziemnye k té milosti t. 224; by (milost) cti sobě hledala bezprziemnie Kruml. 275ᵇ; královstvie božie ti popadnú, ješto jako bezprzemnye po něm stojie Štít. uč. 105ª; ale mohl by duch tak bezprziemnye žádati proti tělu, že by řád nebyl ŠtítBud. 194.

bezpřiemlna, bezpřiemnina, -y, fem.: bezprziemyna *syncope* Prešp. 1621; bezprzymnyna též Rozk. 2408 (syncope = deliquium, defectus cordis DC., womdlewanije Lact.).

bezpřiemn- v. **bezpřěmn-.**

bezpřiemnina v. **bezpřiemina.**

bezpřiemý, adj., *zpurný, přílišný:* samice kvapnějše bývají i bezpřiemieyffe než

samcové ŠtítOp. 57; bezprzyeme żalosti přětrpíš PassKlem. 234b.

bezpřietržný, adj., *jsoucí bez přítrže, ununterbrochen, continuus.* Caritatem continuam bezprzyetrnu (sic) HusKázD. 185b.

bezran, -a, masc.: bezran *gosturdus* Prešp. 225, Rozk. 416 (pták; gosturdi aves sunt parvae, colore terrae simillimae etc., Blatnijczy Lact. 283c). Srv. **blatník.**

bezručec, -čcě, masc., *kdo je bez ruky, ohne Hand.* — bezruczecz mancus Prešp. 1111, Veleš. (Mancos vocant qui altera carent manu vel certe qui alterius manus usu privantur DC.); mancus handloser Diefb.

bezrúčka, -y, masc., *kdo je bez ruky, ohne Hand.* Mancus bezrauczka Lact. 254b (mancus = **bezručec,** v. t.). — *Příjm.* Bezruczka TomZ. 1469 h 162.

bezruký, adj., *ohne Hand.* — *Příjm.* Bezruky TomZ. 1414 n 305; fem. Bezruke t. 1435 n 240.

bezslavní, adj., *ruhmlos.* — bezſlawnie bude popatřenie jeho inglorius erit aspectus Pernšt. Isa. 52, 14.

bezsmyslný, adj., *jsoucí bez smyslu, unsinnig, thöricht, demens.* Ty bezſmyſlny Tkadlečku Tkadl. 21a.

bezsrš (?): bezſrſſ *achimeda Prešp. 396, prý obluda nějaká; strojené.

bezškodný, adj., *jsoucí beze škody, schadlos*; — adv. **-ně:** bezškodně pohnati VšehJir. 107 st.

Beztuhov, -a, masc., *jm. místní.* Z Beztuhowa PoprR. 19, de Beztuhowa TomZ. 1414 st 91.

bezum, -a, -u, masc.: bezum *amentia* Zdik. (omylem?).

bezumost, -i, fem., *Thorheit, Wahnsinn, dementia:* poslednie bezumosti jest extremae dementiae Hlah. předml. k Esdr., (nenávisti hledati) bezumoſty jest Lit. tamt.

bezumý, adj., *jsoucí bez umu, bez rozumu, unsinnig, thöricht.* — bezumi šiet delirius senex Lit. předml. k Pavl. 6; jako bezvmy mluví Pernšt. předml. k Habak.

bezuška, -y, fem.: vijadlo, osnovadlo, paczeſſi, bezuſſka *bracus,* aldula bienki, fixorium trlicze Prešp. 2423, podle souvislosti něco při dělání plátna n. přípravě lnu; bezuſſka též Vocab. 175b.

bezutěšitedlný, adj., *neutěšitelný, untröstlich.* — Odtud *adv.* **-ně:** (Kain) bezvtieſſytedlnie zúfal Comest. 15a, bezvtieſſitedlnye zúfal ComestC. 13a.

bezvěřie, -ie, neutr., *stav bez víry, nevěra, Unglaube.* Ktož v tě věřie pravým srdcem bez bezwierzie Hrad. 48a.

bezvinný, adj., *nevinný, unschuldig.* — bezwynny innocens MamA. 25b.

bezvodie, -ie, neutr., *nebytí vody, místo bez vody; Mangel an Wasser, Ort ohne Wasser.* — v-bezwodyu in inaquoso ŽWittb. 105, 14; u-bezwody t. 77, 17, v-bezuodi ŽGloss. tamt., v-bezwody ŽPod. tamt.; v-bezwodie in inaquoso ŽWittb. 77, 40; v-bezwod m. u bezvodí též t. 106, 4; w-bezwodu ŽPod. tamt., v-bezwodu t. 105, 14, předloha snad měla *u-bezvodú.*

bezvodný, adj., *jsoucí bez vody, ohne Wasser.* Púšť bezwodna Comest. 29b.

bezvolný, adj., *nevolný, bezděčný, unfreiwillig.* — bezwolne samo od sebe nenie odplatné Kruml. 407a; o bezwolnem protivenství tamt.

bezzákonnost, -i, fem., *stav bez zákona, Gesetzlosigkeit.* — bezzak(o)noſt irregularitas Prešp. 2162, bezzakonoſt též MamA. 25a.

bezzemáč, -ě, masc., *kdo je bez země, bezzemek, einer ohne Land.* — bozzemacz (m. bez-) aterris Prešp. 925, pozemacz (m. bez-) též Rozk. 1659.

bezzubec, -bcě, masc., *ein Zahnloser, edentatus.* — bezzubecz Prešp. 2115, Rozk. 3275.

bezzubý, adj., *zahnlos.* — bezzuby edentatus Diefb.

bezzvláštnost, -i, fem.: by (zákonníci) drželi, co sú přisáhli, nesmilství, poslušenství a chudobu v bezzvláštnosti HusE. 1, 429, t. j. bez výhrady případů nějakých zvláštních, *ohne Ausnahme.*

bezženec, -ncě, masc., *kdo je bez ženy, nežena̋t, ein Unbeweibter.* — bezzenecz agamus Prešp. 1656, Rozk. 2473, Nom. 67a; bezenecz též Vocab. 175a.

bezživotie, -ie, neutr., *stav bez života, smrt; Leblosigkeit, Tod.* Kterýž by z nich (sv. Petra, Pavla a čaroděje Šimona) mrtvého nezkřiesil, ten aby byl na bezzywotye dán Pass. 296, aby byl usmrcen. (Král) narazí na své bezživotie corruet Pror. Dan. 11, 19; narazie sě na ſwe bezzywotye corruent MamA. 26[b]. Na naše bezžyuotie locutus est contra nos in mortem Ol. Esth. 15, 2. Bezžiwotij mého hledíte ChelčP. 99[a].

běženie, -ie, neutr., *běžení, das Laufen.* — ku biezenyu cieſti ad currendam viam ŽKlem. 18, 6; ku biezeny czieſtie ŽWittb. tamt.; k bieženi ceſtu HusŠal. 45[a]. Struhy wody biežením naplněny sú fossa aquaeductus repleta est Kladr. 3. Reg. 18, 35, překlad netrefný.

běžěti, -žu, -žíš, impftiv., *běžeti, utíkati; laufen, fliehen;* psl. *běžati.* Jáz k tobě byezu Mast. 1; jáť bijezzijm Štít. ř. 106[a]. Kam tvá, králi! moc pospiechá, kam ta(k) nevěhlasně byezys? AlxV. 1366. bieziech v žízi cucurri ŽWittb. 61, 5. biezal ſem ZKlem. tamt. Cieſtu přikázaní tvých biezal ſem cucurri t. 118, 32. (Ty) bieziеſſe currebas ŽWittb. 49, 18. (Dívka) bieżie k studnici recurrit Ol. Gen. 24, 20. (Slzy) z mých očí biezechu Brig. 54. Otec do města biezal Pass. 356, zvěř pryč biezala t. 357, dva lvy byezala t. 89; tam biezaw potluče na dóm t. 419, bieziewſſy t. 348, bieziewſſe t. 382, biezyz na stanovišče curre Lit. 1. Reg. 17, 17; na zpověd biezzeti Kruml. 253[b]. (Žena) po kvasnicě biezie Hrad. 136[b], pro kvasnice; bijezzety po ňem Štít. ř. 5[b], za ním; biezeli po nich persecuti sunt Lit. 1. Reg. 17, 52. Jemu o prawo byezi ODub. 122; že jim o životy byezy Mus. 1. Mach. 12, 51; o waſ bijezy PulkLobk. 429. Ktož (s) ſwietem i ſbozym okolo biezy Otc. 106[a], běžěti okolo s něčím, srov. choditi vókol s něčím. Viece to záleží na daru božie milosti, abychom chtěli býti dobři, nežli na nás; nenie toho, ješto chce, aneb toho, ješto bieży, ale jest toho, ješto sě smiluje ŠtítBud. 128, nč. o koho běží; řekl sv. Pavel: (spasenie člověčie) nenie na tom, ješto bieży, ani na tom, ješto chce, ale jest na božím smilování t. 132. Pak-li mezi vrahem a bližním krevný súd by byezal si fuerit quaestio ventilata MusNum. 35, 24. Ten řád při splacování věn bieżij VšehK. 149[b], jest v obyčeji, platí; kteréž (zástavy) zhusta mezi lidmi bieżie t. 137[a]; jakož přieslovie běží VšehJir. 427 st.; protož věz, že adorare klaněti, colere modliti, honorare ctíti neúplně ovšem rovně běží HusE. 1, 72, rovný má význam. Takť bieží hřiech, že najprvé tane na mysl, potom bude atd. HusPost. 42[a], tak postupuje, tak se vyvíjí. — Bude-li ot nás která (dívka) byezyety chtieti DalC. 10, utíkati; bieziechomy, jako bychomy sě vstekli Hrad. 27[b]; již vidiechu mě, bieziechu ven fugerunt ŽWittb. 30, 12; aby bieziely .ut fugerent t. 95, 6; vzdálil sem sě biezie fugiens t. 54, 8.

Běžka (?), -y, masc., *jm. os.* Beska ipse quartus Reg. II. ca. 1143.

běžně, adv., k adj. **běžný,** v. t.

běžní, adj., *nestálý, bytu pevného nemající, unstät.* — Ta bieznij čeládka, pacholci KolC. 158[b] (1588).

běžnost, -i, fem., *Unbeständigkeit.* V paměti kakýs ustavičný rozbroj a marných biezноſti plna jest ŠtítPař. 27[a].

běžný, adj., *laufend, gangbar, gebräuchlich, gewöhnlich.* — *Jsoucí v běhu:* hospodin dal jest hromy a biezne blýskanie na zemi discurrentia fulgura Kladr. Ex. 9, 23; — přiházie sě, že z dobrých žen bývají bieżne ženky LékA. 101[a], poběhlice; — bude-li měsiec v-biezznych znamenich točíš zwieroceſtech ChirB. 35[a], znamení nebeské, hvězdné; — *jsoucí podle běhu obyčejného, vezdejšího:* v časných věcech a běžných nemnoho sě kochati HusE. 1, 62. — *Adv.* **-ně,** *povrchně, mimochodem:* bieznie o to jednal, ale ne zauplna KolC. 188[b] (1589).

běžstvie, -ie, neutr., *stav uprchlíka, vyhnanství, Verbannung.* Bydlil u byezſtwy profugus Mus. Gen. 4, 16.

běžúcí, adj.: jako voda bieziucie aqua *decurrens* ŽKlem. 57, 8.

Biba, -y, masc., *příjm.* Pawel biba Lún. ks. 1353.

bibla, -y, fem., *bible;* z něm. *Bibel,* a toto z lat. *biblia.* — Má bibla ABoh. 40ª.

biblí, biblé, -é, fem., *bible, Bibel.* — bible biblia Prešp. 2214; Skonává se Biblee, jenž jest Zákon boží nový i starý Kutn. (v bibli Kutnohorské 1498 na konci, UngBibl. 19); Biblij (sing. nom.), jenž jest atd. Ben. (na konci); w biblij ŠtítOp. 396, Kruml. 4ª; některé biblie plur. HusPost. 126ª.

biblijě, -ě, fem., *bible, Bibel.* Všecky bybligie Tkadl. 35ᵇ.

bibroň (?): koblúk pileus, bibron infula Prešp. 1830 (v kap. de vestibus); strojené.

Bicen, Bičen, -a, masc., *jm. os.,* z lat. *Vincentius;* transkribováno obyčejně *By-*.— Dominus Byczen de Raczinawes Reg. III, 1321 (v. Vincentius de Ratzinawes t. 1328); Bicen t. IV, 1341; Byčen župan TomP. 1, 45. Lat. *Vincentius* přeměněno ve *Vicen-*, srov. Augustina a wycencia HilarRožmb. 2ª a nč. příjm. *Vicena;* změnami pak dalšími v niklo *bic-* a *bič-*.

bič, -ě, masc., *Geissel,* stsl. *bičь;* z toho něm. *Peitsche.* — bicz flagellum ŽWittb. 90, 10, bycz BohFl. 727; byczowe flagella ŽWittb. 34, 15, v-biczie in flagella t. 37, 18. Kadyž mukař biczem měřil Kat. 132. Mrskáčové byczy sě mrskáchu Pulk. 154ª, býkovými biczi Ol. Mach. 7, 1. biczzemi flagellis t. Job. 19, 6, byczemy bit ML. 5ª; byczmy flagellis Ol. Ex. 5, 16, služebníky tvé bičmi tepú Kladr. tamt.

bíček, -čka, -čku, masc., *bičík,* demin. z *bič.* Vypaří na ně (Kristus na kněží) tento bíczek HusPost. 59ª.

Bičen v. **Bicen.**

bičěv- v. **bičov-.**

bičík, -a, -u, masc., demin. z *bič.* — biczik malý Hrad. 12ª; Ježíš biczik udělal Kruml. 35ᵇ; když učiníše byczyk EvVíd. 2, 15. Hospodin biczikem všecky (kupce) vyhnal Krist. 76ᵇ. Mrskaj nás biczikem Kruml. 48ª. — *Příjm.* Bicik NekrP.

Bička, -y, fem., *příjm.* Bicka NekrP. (2), Dobr. Gesch.² 93.

bičovánie, bičěvánie, -ie, neutr., *Geisselung.* — Mnohé byczowanye multa flagella ŽWittb. 31, 10, mnohé biczowanie ŽKlem. tamt. Já v-biczowanye hotov sem in flagella t. 37, 18. Skrzě tvé byczowanie Kruml. 100ᵇ, aby nás ot věčných biczowani vysvobodil Kruml. 70ª. (Kristus) trpěl byczowanye, poušky i trnovú korunu Štít. ř. 116ᵇ, trpěl poušky, biczowanie ŠtítMus. 113ª, trpěl biczowanie ŠtítBud. 212. byczovanie flagellatio Prešp. 1452. — U miestě biczowanye in loco afflictionis ŽKlem. 43, 20.

bičovati, bičěvati, -uju, -uješ, impftiv., *geisseln.* Vy jste (Ježíše) bicziewali Hrad. 52ª; mrskali, byczowaly affixerunt Anon. 1ª; nebudú biczowany non flagellabuntur ŽWittb. 72, 5, metlami a biči biczowany cruciatos Ol. 2 Mach. 7, 1; byczowati affligere Veleš.

bičovník, bičěvník, -a, masc., *kdo bičuje, Geissler.* — biczownyk flagellator Prešp. 1045; mým byczownykom Hod. 88ª.

bičový, bičěvý, adj., *Geissel-.* — Rána biczzowa flagelli plaga Ol. Sir. 28, 21; šňor biczowych svazek KolB. 144ª (1499).

bidlce, -cě, neutr., demin. z *bidlo;* pozd. **bidélce.** Vzal sem je (boty) z bidelcze KolL. 195ª (1603).

bidlo, -a, neutr., stsl. *bilo* z *bi-dlo* tintinnabulum. — *Stange.* (Sluhy nesú) tlumoky a bidla rozličným zbožím naplňeny HusE. 1, 237. Rúcha, jenž na bidlách visie HusPost. 103ª. Jedna (peřina) na bidle KolB. 31ᵇ (1495). Z bydla de pertica Otc. 469ᵇ; k bidlám aneb tyčem Háj. herb. 385ᵇ, s bidlami a holemi t. 57ª; — bydla *fultra MamD. 302ª, MamE. 314ᵇ, m. *fultura, podpora.* — bydlo contus BohFl. 785, *contus* est instrumentum, cum quo piscator sciscitatur aquam perquirendo pisces, tlauk Lact.— bydlo plectrum BohFl. 25ª, MamA. 27ᵇ. *čím se bije, Schlägel.* — bidlo *textollum Veleš., *bidlo při stavu tkalcovském.*

bieda, běda, -y, fem., *bída, Elend, miseria;* stsl. *běda* necessitas, periculum. — Ten (Herkules) byl Troji prvnie byeda AlxV. 777. Příde ta bieda na svět Štít. ř. 69ª; bijeda lidská t. 69ᵇ. Raní tě hospodin byedu egestate Ol. Deut. 28, 28. biéda

calamitas t. Job. 6, 2 a 3. bieda, ſtraſt aerumna MamA. 22ᵃ. — (Maria Magd.) obrtši sě po ſwey biedie, »Raboni!« j'mu otpovědě Hrad. 46ᵃ, již nenie služby, po byedie! JiřBrn. 497, =*po-biedě*, smyslem i formou jako *po-hřiechu*. — *Bědování, nářek, lamentatio.* V ústech jich bieda bude BrigF. 73ᵃ; tu ť bude bieda nekoneczna, že jsú sě kdy narodili tamt. — Krátké **běda** kleslo v interj., v. t.

biednicě, -ě, fem., *bídnice, eine Elende.* Tato byednyczye Mast. 374; jdú k biednycziem Hrad. 118ᵃ, k nevěstkám.

biedník, -a, masc., *bídník, ein Elender, miser.* Beř sě preč, biednycze Hrad. 126ᵃ. — *Vesanus:* biednik Prešp. 1060, byednyk Rozk. 1820, biednyk MamA. 36ᵇ.

biednost, -i, fem., *bídnost, Elend, miseria.* (Ježiš) podstúpil mnohé bídnosti (sic) HusE. 3, 267; biednoſt ChelčP. 51ᵃ.

biedný, adj., *bídný, elend, miser.* — biednu býti egere MamA. 21ᵃ, z biedne de paupercula t. 20ᵃ. — V AlxV. 2107 se čte: Jeden . . člověk výpovědný (exul), mezi svými stojě gyedyny, da královi mečem ránu; gyedyny omylem m. biedný.

bieh- v. **běh-**.

biel- srov. **běl-**.

Bielejov, -a, masc., *jm. místní.* De S-byleyowa DeskDE., Bílejov Pal. pop.

bielek, -lka, -lku, masc., *bílek, Eiweiss, albumen; albugo.* Vezmi verbenu a ztluc ji s bielkem wagecznym Chir. 280ᵃ; byelek albugo Prešp. 203, BohFl. 114, Vocab. 175ᵃ. — *Příjm.* Belek NekrP., Belco miles Reg. II, 1279, Bielek (Jacobus) TomZ. 1400 st. d 229; Mikuláš Bielek KolB. 6ᵃ (1502).

bielemný, v. **kořenie.**

bielenie, -ie, neutr., *bílení, das Weissen, Bleichen:* byelenie albamen Prešp. 1480, byelenye též Vocab. 175ᵃ, bielenie též Veleš.

Bielina, -y, fem., *Bílina.* — *Jm. řeky.* Fluvius nomine Belina KosmA. 1, 5, Kosm1. tamt., Bielina Kosm2ᵃᵃ. tamt., Kosm6. tamt.; fluvius Belina KosmA. 1, 10, Kosm1. tamt., Byelina Kosm6. tamt.; iuxta fluvium Belinam KosmA. 11, 11 Kosm1. tamt., Bilinam Kosm. 4ᵃ tamt.; fluvium Belina Kosm. pokrač. 1283; Byelyna flumen UrbE. 296. (Páni) byelyny řěky dojědú DalC. 5. — *Jm. místní.* (Břacislav) káza Prkošovi z byelyny na Sasy jěti DalC. 44, hrad byelynu Pulk. 3ᵃ, de Byelina TomZ. 1387 h 132, Bijlyna hrad i město Háj. 22ᵃ. — *Jm. os.:* Byelyna TomZ. 1397 n 277.

bieliti, -lu, -líš, impftiv., *bíliti, albare, weiss machen.* Plátenníkóv a běličóv, ješto plátno čisté dělají a bielij, jest velmi mnoho KabK. 23ᵃ. Vždy ſe bielice, perúce ChelčSíť. 152ᵇ.

Bielkov, -a, masc., *jm. místní, Bílkov.* Bielkov PoprR. 15; Bijlkow, městečko Háj. 419ᵇ.

Bielkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Bielkouicz Reg. III, 1323, Bílkovice Pal. pop.

bielmo v. **bělmo.**

bielost v. **bělost.**

Bielov, -a, masc., *jm. místní.* In Below Reg. III. 1320; Bilov Pal. pop.

Bielovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Bielowicz Reg. IV, 1340, Bílovice Pal. pop.

bielý, adj., *bílý, weiss;* psl. *bělъ.* Nejedna (paní) svých slez unoři a lomieci byele rucě AlxV. 1892, lomiece byele rucě AlxH. 5, 1; s jejie byele šíjě AlxV. 1877; — byely chléb Mast. 287; rúcho byele stola byssina Mus. Gen. 41, 42, byele rúcho AnsOp. 8, Alb. 42ᵇ, byele rúcho femorale BohFl. 528; jakož od bijeloſty bude něco bijelee slúti Štít. ř. 48ᵃ; bijele pivo Pr. pr. 256, calta bijela t. 258, korúhev bijelu t. 228, štít bijely t. 257, lev bijely 256; svěc bijelaych Lobk. 35ᵃ; pak-li jest okolek (rány) byel a tenek LékB. 171ᵇ; (tělo) jako sniežek bielo Hrad. 22ᵃ; (havrani) donidž sú ješťe mládi a sú byely AlbC. 34ᵇ. Umyješ mě a budu sněha bielegy super nivem dealbabor ŽWittb. 50, 9; bielegi než snieh budeš Pass. 469. (Líčci) ktviechu v-byele Kat. v. 2308. — *bielý den, biel den* a adv. *bieledně* v. **den.** — *bielý potok, bielá višně, bielé plátno* atp. v. **potok, višně, plátno** atd. — *Jm. místní:* in Bielem DeskDE. — *Jm. řeky:* Bela

Reg. IV, 1337. — V *příjmeních:* Matěj Bielý Běl. 1447; Jan byela hlawa z Porešína Poř. 1444 (50); Venceslaus Biele piwo TomZ. 1425 st 190; Katherina Biela rzit t. 1445 m 44.

bies, bís v. **běs.**

Bietov, -a, masc., *jm. místní, Bítov.* — K hradu Bietowu Pulk. 140ª, král stáše podlé byetowa t. 140ᵇ; Byetow UrbE. 135, Bytow t. 32; na Bietow PoprR. 18, na Bitow Háj. 37ª; Zich z Bietowa KolB. 5ª (1502).

Bietovec, -vcě, masc., *příjm.* Johannes dictus Bietowecz UrbE. 82.

bietovský, adj., *k Bítovu patřící* atp.: páni odstúpili w byetowſku a znojemskú vlasti Pulk. 126ᵇ.

biež- v. **běž-.**

bihra (?): bihra boa Prešp. 508 (had); strojené.

bijcě, -ě, masc., *kdo bije, Schläger;* z *bьjьca.* — bigcie percussor Koř. Tit. 1, 7. Jest-li bijce biskup HusE. 1, 173. (Král) obětoval jest oběti bohóm damašským bígcím svým percussoribus suis Kladr. 2. Par. 28, 23. Metla bigce tvého percussoris Pernšt. Isa. 14, 29.

bíjěti, -ěju, -ieš, impftiv., *cædere, schlagen;* iter. z *bíti.* — Tak ſie haniegí a bígegí (sědáci) HusPost. 57ª. Častokrát ſe bigeli a mordovali Háj. 454ᵇ. Ač by ji bíjel Brikc. 260.

bilem (?): bilem coriandrum Prešp. 810.

Bína v. **Béna.**

Biňek, -ňka, masc., *jm. os.* Binek NekrP. (4).

Biňov, -a, masc., *jm. místní.* De Binow Reg. III, 1318, Bynow UrbR. 84; Biňov Pal. pop.

birda, -y, masc., *biřic, Büttel* Jg., asi z ital. *birro* Matz. Cs. Jeſſco Byrda et conthoralis sua Lún. ks. 1396 (tu snad *příjm.*).

birdovna, -y, fem., *šatlava, Gefängnis.* birdowna carcer Lact. 31ª. Duom leží vedlé birdowny KolB 14ᵇ (1495). Anna domunculam dictam Birdowna resignavit Lún. ks. 1430.

biřem, -řma, -řmu, masc., *biřmování, Firmung.* (Zena) od biřmu platila Pís. svatokup. 24.

birét, -a, -u, masc., střlat. *birretum.* Brunatny birett Lobk. 8ª.

birétník, -a, masc., *kdo dělá birety, birretarius* Tom. řem. 162.

biřic, -ě, masc., *præco, Herold; Büttel;* stsl. *biričь;* střlat. *birruarius* apparitor, úřední sluha, ital. *birro.* — byrzycz voláše praeco Pror. Dan. 3, 4, Marg. 224. (Byl jest také ten svatý) wolagici byrzycz svatého čtenie Pass. 303. Jsem byrzycz buoží t. 538. Ležiž tu, chlape, byrzyczy boží tamt. Katowe a birzíczy Kruml. 417ᵇ, katie a biřici HusPost. 120ᵇ, biřicé i katie Podk. Jir. 449 var. Z. Proč si pod hlasem birzicze nekázal přijíti jemu? Nikod. 6ª. birzicz jmá sám třetí s rychtářem choditi Pr. pr. 228. Božého volačě totiž birziczie praeconis SequE. 27ª. birzicz praeco Prešp. 2091, byrzicz Boh. min. 22ᵇ, MamA. 26ᵇ (biruc v MVerb. je padělek). — *Adj.* **-óv, -ový:** byrzyczow syn MastDrk. 204; kromě Birziczowa práva Pr. pr. 249; byrzyczowym hlasem praeconis Mus. Ex. 32, 5.

biřičstvo, -a, neutr., *praeconia:* birziczſtvo Prešp. 554, byrzyczſtwo Rozk. 2276.

Biřkov, -a, masc., *jm. místní.* Birzcow Reg. IV, 1339, in Byrzkowie DeskDE. Biřkov Pal. pop.

Biřkovici v. **Beřkovici.**

biřmovánie, -ie, neutr., *confirmatio, Firmung.* Jsmy crizmem ſuatim birzmouani HomOp. 152ª. Druhá svátost jest biřmovanie, to po latinsku slove confirmatio, to jest ſtwrzenie ŠtítOp. 247ᵇ; druhá svátost jest birzmowanie, to slove potwrzenie ŠtítMus. 151ª; druhá svátost jest birzzmowanie nebo ſtwrzenie Kruml. 251ᵇ; křest, byrzmowanye Štít. uč. 114ª; birzmowanie confirmatio Prešp. 2305, Veleš.

bís, bies v. **běs.**

biser, -a, -u, masc., *calculus, gemma;* stsl. *biserъ* a *bisьrъ* perla. Jako biserь u piesьku, takь jsu mala leta proti vieku calculus Hlah. Sir. 18, 8; jako biſer u piesku Ol. tamt.; byſer calculus MamV.; biſer gemma Prešp. 1791; byſer a kamenie drahé Comest. 61ª; na byſerziech in gemmis t. 54ᵇ.

biskup, -a, masc., *episcopus,* ze sthněm. *biscof, Bischof.* — bifkup kayphas Hrad. 74[b]; sebravše sě bizzcupi ApŠ. 101; mezi nimi byli byfkupie, kněžie Mart. 49[a]; bufkupow plur. gen., m. bisk- Pass. 376; bifkup episcopus Prešp. 938, byfkup též Boh. min. 22[b]; bifkup antistes BohFl. 362, Nom. 66[b]; byfkup pontifex Mus. Lev. 21, 10; pán domu přiveden bude k bohom, to geft k byfkupom ad deos (ve Vulg. nic více) Mus. Lev. 22, 8, k bohom, to geft k byfkupom t. 22, 9, o bozyech, to geft o byfkupyech t. 22, 28. — *Přijm.* a z toho *adj. possess.* **-óv:** manželky Biskupovy TomZ. 1435 n 205.

Biskupec, -pcě, masc.; *přijm.:* Jan Biskupecz UrbE. 244, Biskupecz TomZ. 1434 n 192, Jan Bifkupec Háj. 373[b].

biskupí, adj. *biskupský, Bischofs-, episcopi.* Na byfkupy ftolecz Daniel vznide DalC. 71; po ňem Jan Ščedrý na byfkupy ftolecz vznide t 89; po ňem Dobeš na byfkupy ftolecz vznide t. 93; Řehoř na byfkupy ftolecz vznide t. 94; na byfkupy ftolecz kněz Jan Skúpý vznide t. 96; na byfkupyn ftolecz t. 32, omylem m. na biskupí (tak je v rkp. jiných). Stolicě byfkupye Pulk. 29[a]. Svatý Augustin byfkupij nesl práci Štít. ř. 7[a].

Biskupici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Biskupicz Reg. IV, 1343.

biskupiti, -pu, -píš, impftiv., *úřad biskupský vykonávati, Bischof sein:* by (apoštolové) zde ješťe biskupili HusE. 1, 420. — **biskupiti sě,** *hlásiti se ke komu jako jeho biskup:* (planí biskupové) v lidu, k ňemuž sú se biskupili, neprospívají tamt.

biskupový, adj., *biskupský, Bischofs-:* stolici byfkupowu Pulk. 93[b], berlu byfkupowu t. 32[a], rúcho bifkupowe pontificalis Comest. 85[a], o rúchu biskupowem t. 73[b], oděv bifkupowy t. 121[a]. (Sv. Arnulfus) byl biskup u počtě bifkupowem desátýnástý in numero episcoporum Pass. 327.

biskupský, adj., *episcopi:* Vel. Jg.

biskupstvie, -ie, neutr., *Bisthum, episcopatus, dioecesis.* — byfkupftwie jeho episcopatum ŽWittb. 108, 8, ŽKap. tamt.; byfkupftvie episcopatus Prešp. 967; byfkupftwye Pražského Pulk. 60[a], tú dvú byfkupftwy t. 60[b].

biskupstvo, -a, neutr., *Bisthum, episcopatus, dioecesis.* — (Mlada) doby byfkupftwa na Prazě DalC. 32, založení, zřízení biskupství. Když jeho (Strachkvasa) na byfkupftwo světichu tamt. (Vojtěch) Strachkvasovi byfkupftwa postúpiti chtieše tamt. Žákovstva, což bylo z bizzcupzztwa jeho ApŠ. 131 (Listy filol. 1893, 372).

bít, -a, -u, masc., spíše než **bíta,** -y, fem., *podíl, Antheil;* ze střhněm. *biute* kořist. — Titoť vezmú byty své partes suas Kladr. Gen. 14, 24 a Padař. tamt. podle Dobr. LitMag. 3, 53. (Kdyby Kristus kněží otázal), který den mají mieti býty neb diely své, ihned by uhodli HusPost. 152[b].

bitec, -tcě, masc., *gladiator* HrubPetr. Jg.

bitel, -e, masc., *kdo bije, Schläger.* — bitele tvého percussoris Pror. Ol. Isa. 14, 29.

bitěl, bitel (?): bytel *arbo Prešp. 740 (v kap. de frumentis), bytyel *arba Rozk. 1413, bitel *arba Jg. z rkp. Vodň.

Bithynie, Bitynie, -ie, fem., *jm. místní, Bithynia.* (Sv. Lukáš) umřěl jest v-bitinij Koř. 33[a].

bíti, biú, bieš, impftiv., *schlagen;* psl. *biti, bьją.* Když mě bie nepřietel ŽKap. 42, 2. Držiž a nebij t. j. nebí impt. Řád. pz. 14. Zde ty (Spasiteli!) big, zde sekaj HusPost. 95[b]. Toť kacieř, bíte ho t. 38[a]. byt jsem percussus ŽWittb. 101, 5. U miestě bigicziem in loco afflictionis ŽKap. 43, 20, překlad neumělý. Ti (řezníci) dobytky biti mají KolC. (1572), porážeti; k tomu bil vepře KolB. 92[a] (1498). — **bitý,** *ražený,* o mincích, v. **zlato, střiebro.** — **bíti sě,** *bojovati, pugnare:* (Amazonské panie) jsú sě proti Alexandrovi udatně jměly, s jinými králi fu fye byty směly DalC. 10; bywa sě sama PulkL. 16; bil fem fie o to miefto dimicavi MamA. 20[a].

bitie, -ie, neutr., *bití, das Schlagen.* Ti pohani divoké bytie tvořiechu Kat. v. 2320. Navštieviu u metle zlosti jich a u bitiu hřiechóv jich in verberibus ŽKlem. 88, 33, v-byty ŽWittb. tamt., w bitich Kladr. tamt.

Její (jich dvou) přěmocná síla mnoho Hřěków bě zhubila bytym, bodením hi sěčí AlxB. 4, 2. Takým bitym caede Ol. Súdc. 20, 25. Aby (ty) s bytymy vyznal cum verberibus Mus. 2. Mach. 7, 37. Podjal sem s ním bytye pugnam t. 1. Mach. 10, 53, w byti in caede t. 2. Mach. 5, 6. (Vojsko) hlučiec k bití vociferans in certamine Ol. 1. Reg. 17, 20. (David) běžal k biti ad locum certaminis t. 17, 22. bytie percussio Prešp. 1454.

bitovati, -uju, -uješ, impftiv., *děliti (kořist), theilen;* srov. **bít.** Nerodili sú zbožie mezi sě bitowati praedas tangere Ol. Esth. 9, 10, překlad volný. (Vítěz) bituge plen dividit spolia Ol. Súdc. 5, 30. (Benjamin) večer bituge lúpež dividet spolia Lit. Gen. 49, 27; bytuge Mus. tamt., bytuge dividet MamB. 19ª (v bibli Táb.: zbituge); bituge lúpež dividit MamV. To zbožie bitowachu Baw. 163. Nevědiechuť jeho (zlata, střiebra) kam dievati, když se počechu o ně bitowati t. 280.

bítové (?): pozvonyenye pulsus (pulsus = pulsatio campanae DC.), hnanye pulsus, bitove pulsus Prešp. 2309.

bitovník, -a, masc., *kdo bituje, vychází na bity, na plen:* bytownik percussor Prešp. 1166.

bitunk, bituňk, -a, -u, masc., *kořist, dělení kořisti, Beute, Beutetheilung;* ze střhn. *biutunge* Erbeutung, Tausch; srov. **bít** a stpol. *bitunk* łup, podział łupu RejZwierz. 20. — W bitunciech má sobě rytieřstvo věrno býti Šach. 304ᵇ. Čtem o Davidovi, že upřiemý byl a věrný na bitunciech tamt. Tolik na tom hradě vzechu a to za vešken bitunk jměchu Baw. 213. bitunk praeda MamA. 32ª, bytwnk Vocab. 175ª; trophaeum id est spolium ab hoste ereptum Bitunk Lact. 166ᶜ.

bitva, -y, fem., *souboj soudní, Zweikampf, duellum.* Póvod hotov jsa k bytwye má napřěd přisieci Řádpz. 22. (Práva vedenie se zachovává) též po ztracení pře nestáním k bitwie o hlawu..., také po ztracení bitwy skrze přemoženie VšehK. 47ª. Jakož se nález od vás stal, kterýmž ste té bitvy v Brně dopustili..., protož přísně poroučíme, abyšte toho více nedopouštěli (z Listu Ferd. r. 1549) WintObr. 2, 742. — *Bitka, boj, pugna.* Kdo by k bitvě s napatú kuší běžal Brikcí 143. Čechové bitwu začali Háj. 79ᵇ. Měl jsem bitwu s ním commisi pugnam Ben. 1. Mach. 10, 53.

bivcě, -ě, masc., *kdo bije, vražedlník, Schläger, Tödter;* stsl. *bivьca.* — (Bóh) nedá bywczi vníti u vašě domy percussorem Ol. Ex. 12, 23, Mus. tamt. (Kdyby zastižený a raněný zloděj) umřel, bywcze nebude vinen krví percussor non erit reus sanguinis Lit. Ex. 22, 2, Mus. tamt., biwcze BiblA. tamt., biwczie Ol. tamt; biwcie percussor Koř. 1. Tim. 3, 3, biwcze MamVod. 25.

Bivoj, -ě, masc., *jm. os.* Biwoy Háj. 7ᵇ.

Bláh, -a, masc., *jm. os.* Blag comes NekrOp.; filium Blagonis Kosm. pokrač. 1130, syna Blahowa Háj. 172ª.

bláha, -y, fem., *blaženost, Seligkeit.* Ani mně moci, leč blahy přibylo Kat. v. 1828. — *Příjm.,* z *Blažej.* Blaha carpentarius Lún. ks. 1353, Blaha UrbE. 30, Simonis Blahae TomZ. 1404 st 209.

blahánie, -ie, neutr., *blahořečení, Lobpreisung.* — blahanye benedictio ŽWittb. 20, 7, t. 83, 8; k blahany hospodinovu ad benedicendum Ol. Num. 27, 12, ku blahany Mus. tamt.

blahati, -aju, -áš, impftiv., *blahořečiti, lobpreisen.* — blahay benedic ŽWittb. 102, 1, ústy blahachu benedicebant t. 61, 5. Ty blahaſs jim benedicis Ol. Num. 23, 11; žena, kteráž neblaha muži svému non beatificat t. Sir. 25, 32; lidé blahagy jim ŠtítOp. 330; blahaly jsme vám benediximus ŽWittb. 117, 26, blahaly ſme ŽGloss. tamt.; blahaymy pánu našemu Kruml. 7ᵇ; blahayu hospodinu ŽWittb. 15, 7, odchylně za lat. benedicam. — Nepravého blahayu 3. plur. iniquus benedicitur t. 9, 3 (24). David blahal jest hoſpodina benedixit Domino Ol. 1. Par. 29, 10. Dušě, která blaha hoſpodyna t. Prov. 11, 25. blahaite gmye hoſpodynowo Lit. Sir. 39, 41. Ucho uslyše blaháſſe mie Kladr. Job. 29, 11.

Blahen, -hna, masc., *jm. os.* Blahen de Smolnicz Lún. ks. 1353, Blahen UrbE. 29.

Blahočici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Blahoczycz UrbE. 16.

Blahoňov, -a, masc., *jm. místní.* Blahonow UrbR. 234.

Blahoslav (?), -a, masc., *jm. os.:* Blaizlaus de Longa villa Reg. II, 1290, doklad pochybný, spíše = *Blažislav,* v. t.

blahoslavenie, -ie, neutr., *Lobpreisung.* Pokládaji přěd vámi blahoſlawenye i prokletye benedictionem et maledictionem Mus. Deut. 11, 26. blahoſlauenye benedictionem Ol. Deut. 11, 26 a 29.

blahoslavenstvie, -ie, neutr., *Lobpreisung:* u blahoſlawenſtwy in benedictionibus ŽWittb. 20, 4.

blahoslavený, adj. z part., *selig.* — blahoſlaweni qui glorificatur ŽGloss. 88, 8; blahoſlaweny benedictus Mus. Gen. 9, 26, blahoſlaweni beatus Prešp. 1125; blahoſlaweny chudí duchem BiblJ. γ Mat. 5, 3; blahoſlaweny tiší Alb. 11^{b}; Blahoſlaweni, jichžto sú otpuščeny zlosti beati ŽKlem. 31, 1; blahoſlawena učini jej beatum t. 40, 3, Blahoſlawenu mě dějiú všickni národové beatam t. 133^{b}; blahoſlaweniei oči Koř. Mat. 13, 16.

blahoslavie, -ie, neutr., *Lobpreisung:* na blahoſlawy in benedictione ŽWittb. 36, 26.

blahoslaviti, -vu, -víš, impftiv., *lobpreisen:* blahoſlawte jménu jeho benedicite ŽWittb. 95, 2; blahoſlawen bóh mój benedictus t. 77, 47; blahoſlaw hospodina benedicas domino Mus. Deut. 8, 10, blahoſlaw nas bea nos SequE. 11^{a}. Odtud je též adj. **blahoslavený,** v. t.

blahoslavník, -a, masc., *kdo blahoslaví, blahým činí, der Lobpreisende, Seligmachende:* blahoſlawnik beatificator Prešp. 1132.

blahoslavnost, -i, fem., *blaženost, Glückseligkeit.* Divné blahoſlawnoſti vztržením proměnie sě (dušě) Kruml. 326^{b}. blahoſlawnoſt beatitudo Prešp. 1321.

blahoslavovati, -uju, -uješ, impftiv., *lobpreisen, benedicere.* — blahoſlawuge (3. sg.) ROlB. 72^{a}.

Blahosta, -y, masc., *příjm.* Blahoſta Háj. 47^{b}.

Blahota, -y, masc., *jm. os.* Blahota de Wrascov Reg. II, 1282, Blahota UrbDrk. 1^{b}.

Blahotici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* De Blahoticz DeskDE., UrbE. 9, TomZ. 1360 st 236; Zdeněk z Blahoticz Háj. 402^{a}.

Blahún, -a, masc., *příjm.* Blahauna (akk.) Háj. 234^{b}.

Blahúš, -ě, masc., *příjm.* Blahussonem Běl. 1402.

Blahút, -a, masc., *příjm.* Blahut DeskDE., UrbDrk., UrbE. 7, Blahut olejník fassus est Lún. ks. 1394.

blahý, adj., stsl. *blagъ,* z *bolg-;* v. **blazě.**

blachnúti, -nu, -neš, pftiv., *hafnouti, štěknouti, belfern.* — Věžník starý, když blachne jednau haw! Rokyc. 186^{a}; když blachne jednú haw! RokycKl. 180^{b}.

blajvajs, blejvajs, -u, z něm. *Bleiweiss.* Mastí z bleywayſu kafrovaného Sal. 221.

blamořec, -rcě, masc., dial. m. *mramořec.* — blamorzecz *albustum Prešp. 92, Rozk. 131.

blána, -y, fem., *kůže, kožišina, pellis;* plur. **blány** *oděv kožišinový, kožich, krzno, Pelz;* psl. *bolna.* — (Stanové) jsú obestřeni blanamy Mill. 66^{a}; z nichžto (zvieřátek) blany dělají t. 124^{b}; baby zoblačejíc sě na ruby w blany Štít. ř. 120^{b}; anoť se (za ženou vystrojenou) povleče ſauknie nebo blany Rokyc. 208^{a}; (mají) kožichův, šub, blan hojně RokycKl. 190^{b}; blany králíkové oblezlé KolB. 144^{b} (1499, v seznamu šatstva chodicieho); Blaany pochozené KolČČ. 198^{a} (1518); (matka dává dceři) peřiny, polštář.., blany i jiné všecko KolCC. 27^{a} (1552); čaprún mantellus, blany pelles, nohavicze caliga Prešp. 1763, blany pelles Rozk. 2086, BohFl. 531, Ol. Lev. 11, 32, Mus. tamt.; blany andromeda (Pelzrock), ein kurze (krzno) Diefb.

blanař, -ě, masc., *kožišník, Kürschner:* blanarz pellista Prešp. 2404, BohFl. 790, Veleš., pellifex gloss. rkp. (Ruch 1883, 496).

blanařstvie, -ie, neutr., *kožišnictví, Kürschnerei:* blanarzſtwie pellificia Veleš.

blanařstvo, -a, neutr., *kožišnictví, Kürschnerei:* blanarzſtwo pellificia Prešp. 1569, blanarzſtwo též Rozk. 2292.

Blančě, -ě, fem., *jm. os., Blanca.* Margareta dicta Blanczie TomZ. 1348 h 105.

blánicě, -ě, fem., *kůže, kožišina;* z **blána**, v. t. — Prostřěv zvieřěcie blanyczie pelles Otc. 300ᵃ, blanicye OtcB. 105ᵃ (místo stejné). — *Jm. místní.* De Blanyczye DeskDE., de Blanicz Reg. III, 1317, u Blanice PoprR. 26. — *Jm. řeky.* Blanycze Reg. IV, 1335.

Blanička, -y, fem., *jm. místní.* Wylem z Blaniczky KolB. 118ᵃ (1498).

Blaník, -a, masc.; *příjm.* Blanyk TomZ. 1398 n 2. — *Jm. hory.* Na Blaníku PoprR. 8, in Blannyk HusKázD. 89ᵇ.

blanka, -y, fem., demin. z *blána:* blanka pelliola Prešp. 1781. — *Ku psaní, biblus, byblus:* blanka biblus BohFl. 343; banka (omylem m. blanka) biblus Prešp. 846, a taktéž Rozk. 1565, Vocab. 175ᵇ a Veleš.

Blanka, -ňka, -y, fem., *jm. os., Blanca.* Blanka TomZ. n 228, Blaňka VelKal. 53, s Blaňkau t. 252.

blanky v. **planky.**

blankyt, -a, -u, *barva jasně modrá, hellblaue Farbe; tkanina barvy takové;* střlat. *blanchetus, blanketus, blanquetus, panni genus albi, candidi* DC. — Tunicam lucidi coloris quod bankyt (sic) dicitur Lún. ks. 1399; blankit *blanitum Prešp. 1806, blankyt též Rozk. 2768, Vocab. 175ᵇ.

blankytný, adj., *hellblau, himmelblau, wasserblau:* blankithne *wlanicum m. blanicum Nom. 71ᵃ (v. **blankyt**); ševci mají jmieti korúhev blankytnu Pr. pr. 257.

Blansko, -a, neutr, *jm. místní.* Villa quae Blansko vocatur Kosm. pokrač. 1136; in Blansko Poř. 1375 (57); Blanſko Háj. 177ᵇ.

blány v. **blána.**

Blas či **Blaž**, masc., *jm. os.*, z *Blasius* (? srov. *Tas* z *Protasius*). (Servus) Blas Reg. II, ca. 1143.

blaster (?): blaſter *palmaria Prešp. 609, Rozk. 1154; prý rostlina nějaká.

Bláslav, -a, *jm. os.* Domino Blaslawio TomZ. 1387 h 147, tvar vzniklý stažením.

blašč (?), srov. **lušč.**

blátce, -ě, neutr., *blátko, Koth;* z *bláto.* (Ježíš) učini blatcze z toho plinutie lutum EvTřeb. Jan. 9, 6. — Plur. **Blátcě**, *jm. místní.* Blatcze UrbR. 397, UrbE. 92, Blatce Pal. pop.

blatina, -y, *krajina blatitá, Sumpfgegend.* (Jeleni) v rovni a w blatinach neradi ostávají HusŠal. 45ᵇ. Musichu sě obrátiti, druzí na bahna běžeti, třetí na blatinie biechu Baw. 253. blatiny paludes MamV.

blatná, -é, fem. adj. **blatný**, v. t. — *Jm. místní.* Blatna Reg. II, 1295, de Blathnaa TomZ. 1514 h 173.

blatník, -a, masc., *kdo bláto uklízí:* blatnik *lutatio Prešp. 2102, blatnyk též Rozk. 3260. — *Pták toho jména:* blatnyk lutina Prešp. 212, Rozk. 384, BohFl. 106, Nom 64ᵇ; Blatnijk lutina Lact. 284ᶜ; Blatnijczy *gesturdi, ptáci malí, hnědí jako země, s chocholky t. 283ᶜ.

blatný, adj., *z bláta pošlý, blátu podobný, blátivý; kothig.* — Z blatne země de limo terrae Lit. Tob. 8, 8, Ol. tamt. (Žába) v lúži blatney bydléc Brig. 41. By třěpina blatna protivila sě svému hrnčieři Kruml. 84ᵃ. Kamením blatnym ukamenován bude lení lapide luteo Kladr. Sir. 22, 1, blatnym kamenem Ol. tamt.; blatnu cěstú Otc. 468ᵇ; w blatnem a hlubokém údolí Tkadl. 25ᵇ. (Člověk) barvy blatne a zemské LékA. 25ᵃ, barva blatna ApatFr. 143ᵇ. — blatna věci v odpočívaní tvého lože! Štít. ř. 161ᵇ; (myšlenie) blatna, nečistá HusPost. 219ᵇ.

bláto, -a, neutr., *Koth;* psl. *bolto.* — blato lutum Pror. Jer. 38, 6, Prešp. 66, BohFl. 126; blato čřiedné lutum plateaarum ŽKlem. 17, 43, blato uličné ŽWittb. tamt.; z blata de luto ŽKlem. 68, 15, ŽWittb. tamt., de stercore ŽKlem. Ann. 8. Anjelík, jenž v-blati (sic) sě válé Příp. sv.-jiř. Na ň lidé blatem vzkydají Hrad. 127ᵃ, na ň blatem kydajíc ML. 2ᵃ. — Nad potoky i nad blatmi super paludes Ol. Ex. 8, 5, nad blatmy Mus. tamt. — blato mudroſti LékA. 118ᵇ. — *Jm. místní.* Silva Blato UrbR. 196. — *Příjm.* mužské: Blato TomZ. 1417 n 322.

blatúch, -a, -u, masc., rostl. *caltha, Dotterblume.* — blatuch *illuca Prešp. 778, Rozk. 1477.

blavat **ypzace* MamA. 37ª (rostl.).

blazě, adv. *blaze, wohl,* z adj. **blahý** *selig, beatus.* — blazye mně české rodiny! DalC. 45; blazie mu jest Hrad. 95ᵇ, t. 117ᵇ; blazie mýma očima! Krist. 26ª; blazie těm dušiem, ješto sě cizí škodú kážiǃ Kruml. 371ª; blaze euge! Prešp. 2180. — Vzato za *subst.:* každý k tomu táhne, aby jemu blaze bylo, ale ne každý k tomu, v ňemž by mohl nalézti blaze Štít. ř. 105ᵇ; nivčemž na světě nemóž býti plného blaze a pevného, ale jen v onom světu jest plnee, prawe a trpne blaze tamt.; v ňemž záleží prawe blaze tamt.; dotud vám plného blaze nemóž býti t. 31ª (opravou z blazze); (není) na světě plneho blaze tamt.

blázn (jednoslab.), **blázen,** -zna, masc., *Narr, Thor;* stsl. *blaznъ* error. — Nemúdrý i blazn insipiens et stultus ŽWittb. 48, 11, blazen ŽKlem. tamt. Ti jako jeden blazn činie Hrad. 99ᵇ (verš 8slab., blázn 1slab.). blazen jest, ktož cizozemcě dobrým súdí DalC. 21; blazn svým hledá cizieho zlého t. 55. Nabal blazn Kruml. 84ª; blazn fatuus Prešp. 1056; blazen fatuus Diefb.; blážen (sic) HusPost. 40ª, o blážni! t. 65ᵇ; najvětčí blaazni Blazn. 132ª. Ač co s blaſnem kdy ulovíš, ale nerovně s ním rozdělíš Mast. 98. blazna želej fatuum plora Ol. Sir. 22, 10. Jeho jako za blazna jmějiechu ML. 77ª. Blaznow bezčíslný jest počet Kruml. 84ª. — Hlédaj, nenie-liť zlost, téměř vše snaženstvie své obrátiti na to, neda mlady blazny řekli: »toť jsú praví tovařišie!« Štít. uč. 36ᵇ. Zpievají o nich (paních a pannách) mlady blazny t. 62ª.

bláznicě, -ě, fem., *Närrin.* — blazniczie fatua Ol. Prov. 11, 22; bláznice jsi GestKl. 242; nemúdrá blaznyczye Hrad. 104ᵇ; (král) jenž dceru blaznyci mějieše Pass. 457; ubohé blaznycze (vdovy marnivé) i s svými pochlebníky! Štít. uč. 49ᵇ.

blázniti, -žňu, -zníš, impf., *bláznem činiti, zum Narren machen.* Nadarmo ſye blaznyſs Hod. 83ᵇ. — *Bláznově si vésti, närrisch handeln:* (Alfenor) tak by osedlán její milostí, že tužbú po ní až blazniiſſe Troj. 219ª.

bláznivě, adv., v. **bláznivý.**

bláznivost, -i, fem., *Narrheit.* Ó kaká bieše Jidášova zlost a blazniwoſt Kruml. 39ª.

bláznivý, adj., *närrisch, thöricht.* (Ježíš) trpěl pospilevánie jako blaznywy Alb. 105ᵇ. Běda blaznivym masopustníkóm HusPost. 37ª. U vlasti blaznywey in gente stulta ŽWittb. Deut. 21, v národě blaznywem Mus. Deut. 32, 21. Ti lidé jsú blaznywyeyſſe než atd. t. 54ᵇ; ľude blaznywy popule stulte ŽWittb. Deut. 6; žena blaznywa stulta Lit. Prov. 9, 13; ta dievka blaznywa KatBrn. 224; to blaznywe robě AlxV. 1312; ta blaznywa válka ženská Pulk. 12ª. — Pak-li suol bude blazniwa insulsum Koř. Mark. 9, 49, výraz latinský pojat nesprávně ve významu přeneseném. — **bláznivý fík** v. **fík.** — *Příjm.* fem. **-vá:** Katherinae dictae Blazniwe TomZ. 1402 n 283. — *Adv.* **-vě.** Ti také blaznywye činie Alb. 55ᵇ. K tomu král vece: blazniwie s' sobě jméno dal OpMus. 15ª. Jehož (hřiechu) smy sě blaznywye dopustili stulte Mus. Num. 12, 11.

bláznoch, -a, masc., *Narr, stultus.* — *Příjm.* Dictus Blaznoch Běl. 1419.

bláznomluvenie, -ie, neutr., *bláznivé mluvení, thörichte Rede.* — blaznomluwenie stultiloquium Koř. Efez. 5, 4, Pernšt. tamt., blaznomluwenye též Lekc. 100ª, bláznomluvenie HusE. 1, 272.

bláznost, -i, fem., *bláznovství, Thorheit, Narrheit.* — blaznoſt stultitia Prešp. 1285. V mnohých slovích nalézá se bláznost HusE. 1, 271; (ten) pozdvihuje bláznosti své t. 265. blaznoſti insanias MamC. 112ᵇ.

bláznově, adv., v. **bláznový.**

bláznovstvie, -ie, neutr., *Thorheit, Narrheit* Těch i jiných lidí blaznowſtwi déle od ňeho (Nerona) Říměné trpěti nemohše se ví obcí sě na ň obořichu Pass. 311. Život těch lidí měli smy za blaznoſtwy (sic) Orl. 39ᵇ. blaznowſtwye stultitia Pror. Isa. 9, 7, BohFl. 461, dementia Mus. 2. Mach. 14, 5, blaznowſtwie insania HusKázB. 7ᵇ, blaznowſtuie vesania Ol. Esth. 16, 5. Chvála blaaznowſtwije moriae Blázn. 132ª.

bláznovstvo, -a, neutr., *bláznovství, Thorheit, Narrheit.* Vizte, kaké psal (Alexander) blaznowſtwo AlxV. 1034 Panie cné válkú sě stydiechu a jim (dívkám) za blaznowſtwo jmějiechu DalC. 11. To Nero blaznowſtwo učinil Pass. 310. Že jest hněv prchavý pravé blaznowſtwo ŠtítBud. 163. bláznowſtwo stultitia Lit. 1. Reg. 25, 25, Alb. 89[b].

bláznový, adj., *bláznivý, thöricht.* V národě blaznowem in gente stulta ŽKlem. Deut. 21. Blaznowy jest, ktož jda cěstú zapomene sě a nepójde tam, jamž má jíti Štít. ř. 173[b]; blaznowych lidí bezčíslný jest počet ŠtítMus. 2[b]; člověk blaznowy nesrozumie ŠtítBud. 30[a]; blaznowe panny a panie vzbuzijí se (k smilstvu písněmi) Štít. uč. 62[a]; blaznowe panny a panie budú hrdy tiem Štít. ř. 102[a]; obžerstvo, opilstvo, blaznowe veselé ŠtítMus. 64[b]; w blaznowe kakés purnosti protepú (lidé zisk) t. 46[b]; (zchudlý šlechtic) ukáže do sebe blaznowu spúru, že atd. t. 44[b]; blazznowa[a], nemúdrá mysl Štít. ř. 86[a]; lidská mysl blaznowa ŠtítBud. 156; z múdrosti blaznowe t. 73. — **bláznový fík** v. **fík.** — *Adv.* **-vě:** Pak-li kto jen proto hromazdí sbožie, aby ležalo, ten blaznowye činí ŠtítVyš. 65[b]; ješto sě blaznowye veselé s tiemto světem Štít. ř. 117[b]. Bludný blaznouie myslí errans cogitat stulta Ol. Sir. 16, 23.

bláznstvie, -ie, neutr., *bláznovství, Thorheit.* Obrať za blazenſtwye infatua consilium eius MamA. 25[b].

blaž v. **blas.**

Blažata, -y, masc., *jm. os.:* Blasata de Swabenicz Reg. II, 1260.

Blažěj, -ě, masc., *jm. os., Blasius.* — blaſey CisMnich. 97[a]; svatý Blaziegiu ŽKlem. 137[a]; Blasey, Blaziey DeskDE.

Blažek, -žka, masc., *jm. os., příjm.* — Blasco TomZ. 1377 n 98, Blazco beblawy Lún. ks. 1390, Blassco UrbE. 271; Blasiek Reg. IV, 1255, Blazek UrbHrad. 3, Blazkowi KolČČ. 57[b] (1545). — Poradivše se s blažkem persuaso Blasto, qui erat super cubiculum regis Kladr. Skutk. 12, 20.

Blažena, -y, fem., *jm. os., Beatrix.* — Blazyena neb Beatrix Pulk. 143[b], t. 39[b].

blaženie, -ie, neutr., *blahost, Glückseligkeit, beatitudo.* To bude blazenye mé pro beatitudine mea Mus. Gen. 30, 13. Ktož co činí bezděčně, odplaty blažení nemá HusE. 3, 157; to všecko jest jeho (člověka) blaženie, totiž že z toho bude mieti blahoslavenstvie t. 1, 31; blaženie bez psoty t. 41.

blažený, adj., *beatus, selig, glückselig.* — blazeny muž beatus vir ŽWittb. 1, 1; blazen hospodin benedictus t. 88, 53; Blazeny hospodin benedictus ŽKlem. 27, 6; Blazeny rod beata gens t. 32, 12; blazenych a svrchovaných lidí Alb. 26[b]; blazeni faustus Prešp. 1135.

blažěv- v. **blažov-.**

Blažim, -ě, masc. fem., *jm. místní.* Blazim Reg. III, 1332, UrbE. 55.

Blažín, -a, masc., *jm. místní.* De Blazyna TomZ. 1402 n 144.

Blažislav, -a, masc., *jm. os.* (Praesente) Blasislao de Thuronia Reg. III, 1320, domino Blasislao t. 1321.

blažiti, -žu, -žíš, *beare, beatum praedicare, selig preisen,* stsl. *blažiti.* — blazte boha benedicite ŽWittb. 65, 8. Tenť jest ostal v světské žádosti, ješto j' blazyl libost kochání v světských věcech ŠtítVyš. 116[a]. Chudí ſie blazie čtením pauperes evangelizantur Koř. Mat. 11, 5, t. Luk. 7, 22, blazie ſie čtenim evangelizantur MamA. 21[a].

Blažka, -y, masc., *jm. os.* Johannes (et) Blazka fratres Reg. IV, 1336.

Blažkov, -a, masc., *jm. místní.* In Blazkow Poř. 1358 (14).

Blažna, -y, fem., *jm. os.:* Blazna NekrP. (4); dominam Blaznam Reg. IV, 1342 (str. 466); Blazna TomZ. 1378 n 287.

blažně, adv., v. **blažný.**

Blažnicě, -ě, fem., *jm. os.,* z *Blažna,* vzato za lat. *Blanca.* Karel Franský miecкovi svému Karlovi (Českému) valaského hrabie Karla dceru usnúbil jest jménem blaznyczy Pulk. 187[a].

blažnost, -i, fem., *stav blažný, blažící, blaženost, blahoslavenství; beatitudo, Glückseligkeit.* (Bóh) toho dobrého, té blaznoſti,

ješto on jest, móž uděliti k rozkoši a ku pochotnosti ŠtítBud. 89. Ani jest bóh posošen k tomu, by se mohl od blaznosti w hubenstwo hnúti t. 54, blažnost oppos. hubenstva. V čem záleží lidská blazznost Štít. ř. 4ª. Svět nenieť statečen k blaznosty t. 124ᵇ. Veliká jest radost z té blažnosti, s bohem býti v jednotě ŠtítMus. 52ᵇ. Ten (trpělivý, pokojný atd.) bude hoden, aby měl k odplatě nebeské královstvo, jenž jest prvá blažnost, jak je ji jmenoval Kristus; bude vládnúti zemí, a to je druhú blažnosti jmenováno; bude utěšen, a to je za třetí blaznost položeno; bude nasycen, a to je řečeno blažností čtvrtú; bude s ním milosrdenstvie učiněno, to je blažnost pátá; bude boha viděti, to je šestá blažnost; bude nazván synem božím, to je blaznost sedmá; ale chudoba sama v sobě nenieť blažnost, jediné že ta blažnost přichodí skrze ni...; a tak i o jiných těch blažnostech rozumějte ŠtítMus. 135ᵇ (ve výkladě o osmeru blahoslavenství); túž blaznost t. 139ª, věčnú blaznost tamt.

blažný, adj., *blažící, wohlthuend;* stsl. *blažьnъ* bonus. — Nápoj čistý, tak blazny, tvého milosrdie vlažný pramen Rúd. 6ᵇ; blazhny euerguminus Rozk. 1835, blazhun (sic) též Prešp. 1069, překlad »euerguminus« z pramene řeckého. — *Adv.* **-ně**: tiehni mě po svéj milosti vzhóru z mé všie zlosti blaznye, bych přěd sě postúpal snažně t. 53ª; blaznye t. 6ª.

blažovati, -ěvati, -uju, -uješ, impftiv., *blahým činiti, beglücken.* — blazugem ty, ješto Koř. Jak. 5, 11.

bleč (?) v. **kleč.**

bleděti, -ěju, -ieš, impftiv., *blednouti, blass werden.* — Tvář tvojě vše bledye (praes.) Vít. 33ᵇ. Diviž sě proto, kterak moc ovšem znývá, krása bledie, sbožnost muky trpí Kruml. 231ª: Krása bledye Alb. 105ª. bledieti pallere SlovKlem. 19ᵇ.

bledna, -y, fem., *borax:* bledna borax Prešp. 99, Rozk. 150.

bledost, -i, fem., *die Blässe:* bledost Prešp. 1411; v-bledosty zlatnéj in pallore auri ŽWittb. 67, 14.

bledý, adj., *bleich;* stsl. *blědъ* pallidus. — Diakod jest bledemu beryllu podoben Chir. 292ª. bleděgffý Háj. herb. 39ᵇ, t. 193ª.

Bleh, -a, nebo-li **Bleh** gen. **Blha,** z **Blъgъ, Blьgъ.* — *Jm. os.* Filius d. Bleh dicti Hlum Reg. II, 1288, filio Blehonis t. 1292, Bleh, Blh DeskDE. *Adj. possess.* **-óv**: synu Blehowu Háj. 3ª.

blech- v. **blch-**.

blejv- v. **blajv-**.

bleknúti, -nu, -neš, pftiv., *bleknouti, blöken.* — Vlk (mluvě k jehněti) takto bleče aor. Baw. 39.

blekot, -a, -u, masc., *blekání;* pak *kdo bleká, tlachal, Belferer, Schwätzer, Klätscher.* Kto má krátký nos, opilec jest a také blekot Postavy (Výb. I) 960. Ktož s končitým nosem chodí, blekot jest a sváry plodí t. 958.

blekotati, -cu, -ceš, impftiv., *belfern schwatzen:* kdož blekotati umí MudrA. 52ᵇ

blekotně, adv., v. **blekotný.**

blekotník, -a, masc., *kdo blekoce, Plauderer, Schwätzer.* Jedva taký blekotník vezme naučenie HusE. 1, 271. blekotnik oricus (= loquax DC.) Roh. 182ª.

blekotnost, -i, fem., *žvavost, Plauderhaftigkeit.* (Ženu) pro její blekotnost pryč zažene LékA. 148ᵇ. Mlčelivost bez blekotnosti ChelčP. 105ª.

blekotný, adj., *žvavý, plauderhaft.* Ktožkoli bude blekotny, svárlivý Otc. 373. Muž blekotny verbosus Ol. Job. 11, 2, t. 16, 21; muž blekotny verbosus Kladr. Job. 11, 2, linguosus t. žalm 139, 12, blekotneho muže MudrA. 16ª; žena bláznivá a blekotna clamosa Lit. Prov. 9, 13; (vdovy) blekotne viduae verbosae Koř. 1. Tim. 5, 13, Pernšt. tamt., HusKázB. 164ª. Slyš, panno škřěklavá a blekotna Kruml. 322ª. K těm blekotnym a chlubným pannám Tkadl. 25ª. Mnich hrdý a blekotny Otc. 371ᵇ. Od zástupóv nepokojných a blekotnych vzdalujíce se ChelčP. 41ª. blekotny balbus MamV., linguosus MamC. 119ᵇ, fatuus MamA. 22ᵇ, blekotna garrula MamD. 306ª, MamE. 318ª. — *Adv.* **-ně**: blekotnye verbose MamA. 36ᵇ.

blektánie, -ie, neutr., *Geschwätz, Geschwätzigkeit.* — blektanie, nectné mluvenie Kruml. 320[b]; v tom jest pohaňeno našc blektanie t. 321[a]; blektanyc loquacitas Prešp. 1353.

blektati, -cu, -ceš, impftiv., *štěkati, žvastati, belfern, schwatzen.* (Ti lidé) nemluví, ale vyjí a bleczkczy (sic) Mill. 61[a]. Když to Jidáš blektaſſe Nikod. 98[b]. Kto blece (m. blekce) sám se chvále Postavy (Výb. I.) 959. Takoví tak blekczycze nic neuprosí ChelčP. 131[a]. blektati balbutire MamV.

blektavý, adj., *žvastavý, pomlouvačný.* — blektawy detractor Ol. Prov. 24, 9. — *Adv.* **-vě:** (lidé nemoudří) blektawie to jednají ChelčP. 131[a].

blén, -a, -u, masc. *blín, hyoscyamus;* z *belnъ.* — Když sě komu přihodí, že by sě blena najedl Chir. 323[b]; vezmi blen t. 20[a]; (býlé) jemuž blen dějí Comest. 74[b]; Blén Háj. herb. 9[a], najedše se Blénu t. 324[b], s Blénem t. 163[b]. — blen hyoscyamus MVerb., RostlF. 11[b], SlovA., ApatFr. 73[a], t. 149[b]; — z hyoscyamus je iusquiamus atp.: blen iusquiamus Prešp. 735, Rozk. 1397, BohFl. 322, MamA. 14[b], Nom. 65[b], RostlD. 90[b], LékB. 117[a]; Bleen iusquiamus graece a Latinis dicitur canicularis Lact.; blen caniculare RostlF. 11[a]; bleen altricus Lact. 266[a], RostlB. 145[a]; bleen symphoriaca RostlB. 147[a], RostlF. 12[b]; blen capparis MamD. 308[a], coriandrum Veleš.

blencovati v. **blentovati.**

blénový, adj., od *blénu, hyoscyami:* vezmi sémě blenowe Chir. 89[b]; olej Blénowý Háj. herb. 324[b], semeno Blénowé tamt., listí Blénowé t. 34[a].

blentovati, blencovati, blenzovati, -uju, -uješ, impftiv., *tlachati, faseln;* onomatopojické slabiky kořenné *blent-* atd. upomínají na *blęd-,* v. **blésti.** Ústa mnoho blentowala Rokyc. 9[b]; ale my (při modlení) blentugem t. 291[a]; my mnoho blentugem RokycKl. 295[b]; nestatečně budem blentowati t. 309[b]; mnoho mluvil, blentowal t. 398[b]. Napadl jest duch zlý Saule a blencowaſe uprostřed domu svého prophetabat Kladr. 1. Reg. 18, 10. — wrzeſkati, blenzowati, stulte et sine causa loqui Lact. 182[b].

blenzovati v. **blentovati.**

blesk, gen. *blska* (jednoslab.), *-u,* a analogií také gen. *bleska, -u,* z býv. *blъskъ* splendor, candor. — *Lesk, světlo, Glanz, Licht.* (Král) na zlatém voze jedieše a ten pro bleſk vešken hořieše AlxV. 1244, u Gualth.: ardor gemmarum 2, 116. bleſk jeho splendor eius ŽWittb. Hab. 4. A bieše tvář jeho (anjelova) jako bleſk a rúcho jeho jako snieh, neb w bléſku hróza bázni jest, ale v sněhu bělost a ochotnost..., anjel i z-bléſkem i v bělosti ukázán jest HusPost. 64[b]. Jeho blſkem stkvieti sě budem Štít. uč. 124[b], blſkem budem sě lsknúti tamt.; když osvieceným rozumem a blſkem múdrosti počne se dívati ŠtítVyš. 103[a]; snáze by sova svým mdlým okem sezřela kruh slunečný we blſku jeho, než my rozumem svým bleſk božské jasnosti ŠtítBud. 23. Stkvúcím bleſkem Krist. 111[a]. Když slunce bleſkem svým projde kámen Brig. 9; blesk candor Veleš., měsíc béře své světlo a blesk od slunce RešSir. 271[b]. — **blesk,** gen. *bleska, -u,* z býv. *blêskъ* fulgur. *Blesk, Blitz:* Tak mi sě uda uzřieti, ande sě tako prosvieti, jakžto když bude z hroma bleſk AlxV. 883; bleſk hromový fulgur Koř. Luk. 17, 24, bleſſk fulmen Nom. 70[b].

bléskavec nebo-li **bleskavec,** -vcě, masc., prý *plaz nějaký:* Bleſkawecz, ophites est quidam serpens multas habens maculas Lact. 299[d].

bléskavý nebo-li **bleskavý,** adj., *blýskavý, glänzend:* bleſkawy nitens Lact. 111[a].

blesket, bleskt v. **blsket.**

blesknatý, adj., *blýskavý, glänzend:* bleſknaty kámen *soligemma SlovKlem. 84[a].

blesknost, -i, fem., *Glanz.* Slunce v svéj drahéj bleſknoſty Kat. v. 3222. bleſknoſt splendor ApatFr. 216[b].

blesknúti sě, -nu sě, -neš sě, někdy impftiv., někdy pftiv., *lesknouti se, blýštěti se, glänzen.* Jakež blyskota ode vzchoda sluncě všem bleſkne ſie v uoka mžení, takež bude přiščie syna člověčieho, točiš

u velikéj rychlosti Krist. 84b. Bleskt hromový blefkne fie fulget Koř. Luk. 17, 24. Jakž kolivěk mrkne, jež fye světlo neblefkne, tak zvieřata smutek mají Levšt. 150b. Vlasy fye blefknye(chu) Kat. 134. Když se Dietlebovi meč blestie, Getrichowi se velmi stestie Baw. 405, se zableskl. Jenžto (má duše) fye v tvém křščení blefcze (aor.) Rúd. 24a. Onomu dá jasnost rozumu, onoho wtrhne v duchu nad um jeho, aneb fye své velebnosti světlem blefkne Štít. ř. 6a. — **blesknúti:** blefkny impt. fulgura coruscationem Ol. žalm. 143, 6. Nepřietelé sobě stesků, když supovie křídle blesků DalJ. 239 (z Lupáče). Oba k zemi uderista sebú, až Getrich nohami blestie Baw. 373.

blesknutý, adj., *blýskavý, glänzend:* (anděl) ukázal sě w blefknutey tváři Štít. ř. 170a.

bleskot, -a, -u, masc., *Glanz, Blitz.* — blefkot splendor Pror. Isa. 4, 5, t. 62, 1; blefkot fulgor Ol. Job. 11, 17, radius Cath. 176b; krásě jeho blefkotu vzdiví sě oko candoris Ol. Sir. 43, 20; stkvúcí blefkot fulgidum iubar SequE. 32b; blefkot iubar HymnA. 79a, candor HymnB. 4a; blefkoft (sic) HymnA. 4a, HymnB. 50a. — blefkot fulgur Ol. Deut. 32, 41; blefkot hromový fulgur Otc. 28b; — blefkoty převelmi hrozné PassKlem. 214b. — Srov. **blsket.**

bleskovati, -uju, -uješ, impftiv., *blýskati, glänzen.* — blefkugiczieho micantis MamC. 126a.

bleskutý, adj., *blýskavý, glänzend:* blefkuty splendidus SlovKlem. 81b.

blésti, *bladu, bledeš, *tlachati, faseln;* stl. *blęsti* errare, delirare. — Hřivec vece (Hovorovi, an maje oběšen býti dlouho se modlil): kmošku, neroď tolik blefty DalC. 34. Vlk poče blesti Baw. 38. Co bledefs? Hod. 83b. Jížto (řečí) jako ze sna bledeš Tkadl. 44b; nebled řečí svú impt. tamt. 17b. Jezu Kriste, daj, aby smysl jich (mistrův) zhlúpěl, jakž by všickni bledly a svéj křivdy nedovedli, ale stáli němi jsúce (modlí se Kateřina před hádáním s mistry pohanskými) Kat. v. 1584. Slova řeci neumějíc jedno ž' bledete prokysle (praví Kateřina mistrům) t. v. 2146.

Blešín, -a, masc., *jm. místní.* De Blessyn TomZ. 1357 st. 251.

bléška, -y, fem., z *blъšьka;* demin. z *blcha, blecha.* — *Příjm. mužské.* Peffco Blefka Lún. ks. 1390, Peffco Bleffka t. 1391, Blesska TomZ. 1431 n 118.

blcha (pův. jednoslab.), -y, fem.; psl. *blъcha,* pl. gen. *blъchъ* č. *blech,* a podle toho pak i sg. nom. č. *blecha* atd.; *pulex, Floh.* — blcha vždy štípe Štít. uč. 153a. Musímy trpěti, ješto nás blchy a múchy ščípí ŠtítVyš. 59a. Proti blcham mečem bojovati Hug. 317; proti blcham LékA. 102b. Protivíš se jedné blfie persequeris pulicem Lit. 1. Reg. 24, 15, psu mrtvému se protivíš a blffe jedné Kladr. tamt., jedné blffie Ol. tamt. Obraň sě blše HusE. 1, 84; sami nemohú sebe zbaviti blech a much t. 11. Najmenší črvek nebo blcha Kruml. 6a. Aby hledal blchy živé ut quaerat pulicem Ol. 1. Reg. 26, 20. Od blchy ŠtítMus. 139b; blchu jednookú MastDrk. 141; múchy, komáři, blchy ChelčPost. 256a; blcha pulex Prešp. 532, BohFl. 197; Blucha pulex Lact. 294d, blicha Mat. Prostěj. 1438 (Jirečk. Rozpravy 1, 33).

blchavý (pův. 2slab.), adj., *blešný, voller Flöhe.* — Bluchawy puliculosus Lact. 294b.

blchovišče (pův. 3slab.), -ě, neutr., *kde je mnoho blech, Flöhhaufen* Jg. — Bluchowifftie pulicinium Lact. 294d.

blída, -y, fem., *přístroj válečný k metání kamenů proti místům obléhaným, Steinschleuder;* střlat. *blida,* střhněm. *blîde* (popis a vyobrazení u Alwina Schulze, Das höfische Leben 2, 334 sl.). Jakžto kłuky, tak blydamy pokojě sobě nedachu AlxH. 8, 35.

blij- v. **blvati.**

blíkati, -aju, -áš, impftiv., *blicken, blinzeln;* z němč. — (Modly) oči jmají a blikaty nemohú Kat. v. 2103; blikata i tečeta oči HusPost. 215b, oči blíkáta neb tekú HusE. 1, 116; blikam caecutio MamD. 295a, vidím špatně, jsem chybný na zrak.

blíkavec, -vcě, masc., *kdo je blikav.* — *Andabatae blijkauczy, prý homines, qui clausis oculis pugnant Lact. 251d.

blikavost, -i, fem., *das Blinzeln.* Blijkawoft, womraczenije, *acia, est defectus visus, quando aliquis aptos oculos habet et non videt Lact. 5[d].

blikavý, adj., *chybného zraku, blinzelnd, triefäugig, halbblind.* (Dítě) blijkawe RokycKl. 52[b]; ano (světlo) protivno očima blijkawyma ChelčPost. 154[b]; blikawy lippus SlovKlem. 59[b].

blisk-, blišč- v. **blysk-, blyšč-.**

blívanie, -ie, neutr., *zvracení, das Speien;* k inf. *blívati,* iter. zdlouž. z *blьva-,* v. **blvati.** — Učiň mu (nemocnému) fylne bliwanie Sal. 321; to poznáš, žeť (nemocný) (s) slinami nevymietá krve ani f bliwanim t. 533.

blívanina, -y, fem., *das Ausgespieene.* — bliwanina orex (sic, m. orexis n. orexia) SlovKlem. 69[a]; orexis dicitur vomissement, quia exit ab ore DC.

bliz, původně subst. *blizъ* (kmene *-ŭ*), *propinquitas, Nähe;* dochováno ve výrazích adverbiálních stsl. *blizъ, blizu, izъ blizu,* a stč. **o-blizu** = *v blízkosti, na blízku:* neotchodi ote mne, nebo smutek o-blyzu jest tribulatio proxima est ŽWittb. 21, 12; odtud i **obliz** prope, v. t. — Akk. *bliz* pův. *blizъ,* kladený v určení příslovečném, klesl v adverb. **bliz** = *blízko, prope, nahe,* matené někdy s kompt. *blíže* a měněné podle toho v *bliz, bliž* a *bliže.* — Bývá ve spojení se slovesem *býti,* ve rčeních *jsem bliz* atd.: bliz jest den zátraty iuxta ŽKlem. Deut. 35, blyz jest den ŽPod. tamt.; bliz buď hospodine prope ŽWittb. 118, 151, ŽBrn. tamt.; že j' blijz hospodin Štít. ř. 226[a]; jest tu blyz Eufrates řeka AlxH. 1, 19, AlxV. 1188; s druhé strany tu blyz stáše bratr Filotóv AlxV. 1644; smutek blyz jest proximus ŽPod. 21, 12; město jest tuto blyz iuxta Mus. Gen. 19, 20, jest město malé tuto blíz Kladr. tamt.; a by tu tak bliz les nebyl, ijeden z mužóv živ by nebyl DalC. 10; což jich (králův) bylo blyz i vzdáli Kat. v. 4; (jižto) neb podál sú neb blyz Mus. Deut. 13, 7; vězte, ežť již blijz královstvie božie Krist. 84[a]; blijzzt jest veliký den súdný Štít. ř. 97[a]; nikdy nebyl tak blyzz den súdný, jako již jest t. 66[a]; neb přídeť to a blijzzt jest, ež nic viece nebudem moci zaslúžiti t. 66[b]; blizt jest má bieda a čtičě Kruml. 342[a]; blizt jest zahlazenie města prope erit Ol. Tob. 14, 6; jedno knieže bliž tu bieše Baw. 154; blyž odtud bieše některaký púстenník GestBř. 32[a]; bliz prope Prešp. 977; — ve spojení se *slovesem jiným:* ijedenť ku poznání pravdy tak blijzz nepříde jako ten Štít. ř. 24[a]; Ojieř přistúpi blyz a vzdyšě DalC. 83; židé strachováchu sě přiblížiti bliz prope accedere Ol. Ex. 34, 20; on lid hlúpý poče se báti a bliž tu nesmieše státi Baw. 71; — ve výraze *bliz čeho,* s gen., kdež *bliz* béře se za předložku: tu blyz sebe stáchu dvojě vojě AlxH. 4, 27, již blyz sebe stáchu AlxV. 1281; (Maria) uzřě dva anděly bliz sebe Hrad. 31[b]; (císař) káza všem svým rádcém, což jich blyz sebe vědieše, k sobě sě přibrati Kat. v. 1402; (mužie) blyz gych (dívek) hrad postaviti chtiechu DalC. 11; když Radislav blyz knyezye Václava bieše t. 28; (král) hrad blyz Myffnye postavi t. 50; jakž bliz uoftrowa biechu Pass. 339; ijednoho stvořenie tělo nenie tak blyz boha jako mé BrigF. 43[b]; bliz bojúcích jeho prope timentes eum ŽWittb. 84, 10; — dále ve výrazích *bliz ot čeho:* stáše také blyz ot toho zástup vévody jednoho AlxV. 1666; přišed do města blyz od toho dvořišče Krist. 52[a]; svatá Katerina bieše bydlem blyz od toho chrámu Kat. v. 1159; kady štěstie běží, tuť vždy bliz bývá od ňeho neštěstie Tkadl. 11[b]; viděl jest stojiece tři mužě blyz ot febe prope eum Mus. Gen. 18, 2; na jednéj hoře blyž od ráje Comest. 17[a]; bieše blijž od té vlasti ostrov veliký Troj. 185[a]; — *bliz podlé čeho:* cedrové blyz podle wod prope aquas Mus. Num. 24, 6; — *bliz u čeho:* blyz u Prahy na jednéj nivě DalC. 21; bliz u počátka mého čtenie Pass. 280; bliz u rovu Hrad. 28[b]; bliz u brzeha ŠtítBud. 200; blyz u myefta iuxta oppidum Mus. Gen. 33, 18, blyz u ftudnycze prope fontem t. 24, 30; stavěj v dole, bliz u vody NRada 1647; ktož u nie (věže) blyz ftal Comest. 22[a]; —

bliz čemu: bliz jest hospodin všěm prope ŽWittb. 144, 18, ŽKlem. tamt.; bliz jest hospodin bojiúcím ho prope timentes eum ŽKlem. 84, 10; bliz jest hospodin všěm vzývajiúcím jej prope est t. 144, 18; bliz jest hospodin těm, jižto prope est iis t. 33, 19; — *bliz při čem:* ne tak brzo vesl dosěhú, až běchu blyz při břěhu AlxV. 576; — *bliz k čemu:* již blyz Saraceni běchu k městu AlxV. 1372; jsúc blyz ku porození Comest. 141ᵃ; žena blyz k smrti byla Otc. 86ᵃ; (muž) ve dvadceti letech bude bliz k ſmrti LékA. 157ᵇ; — *bliz pod čím:* Blys pod jeho dvorem Mast. 418; — v údajích *přibližných:* když Apollon s svú královnú bliz k roku bydlil Apoll. 137ᵇ; bylo jest s ním bliž ke čtyřem stóm mužiev Ol. 1. Reg. 22, 2; blyz k ſſeſty ſtom mužóv quasi t. 13, 15; šlo jest za Davidem blizie k cztirzem ſtom quasi Lit. 1. Reg. 25, 13; (Darius) blyz jmějieše tisíc buvolóv AlxV. 2273; ten každý na svú ruku člověkóv blyz do sta zabi t. 1640.

Blízek, -zka, nebo-li **Blížek,** -žka, masc., *příjm.:* Blizek NekrP.

blízko, adv., v. **blízký.**

blízkost, -i, fem., *Nähe.* — pro blizkoſt Sal. 766.

blízký, adj., *nahe;* stsl. *blizъkъ;* kompt. jmenný *bliží,* slož. *bližší.* Blízek je hřiechu člověk ŠtítV. 96. Dušě jest ſlyczna k božím daróm Alb. 24ᵃ, jest blyzka AlbB. na místě stejném. Jenž biechu jeho (Dariovi) blyſſye přirozenie AlxV. 1253, nejbližší příbuzní. Sukně košile blyzſſy nebývá, nemúdrý pro daleké blyzzyeho zbývá DalC. 36, t. j. bližši a bližšieho. Jelikž kto přišel jest k té milosti, s tolik jest blyzy boha Štít. uč. 99ᵇ t. j. bliží; (vy, mé dítky) ste sobě spolu nayblyzſſe t. 25ᵇ t. j. najbližše; každému blizzij jest den, v ňemž má duše z tohoto těla vyjíti, nežli j' kdy byl Štít. ř. 66ᵇ; již jest blyzzſſe spasenie naše, nežli jsme sě kdy nadieli t. 66ᵃ t. j. bližše; vždy j' jim to blizzſſez blyzzſſez t. 109ᵇ; hyne nám čas života, tak ež blyzzſſe jsme smrti t. 83ᵇ; bude-li (něco) bližſſe ohně, světlejše bude i horčejše ŠtítMus. 131ᵇ t. j. bližše. bližſy proximus Prešp. 1675. blyzſſy czeſtu per viam compendii MamA. 33ᵃ. — Těch, jimž z bližſſe vonie ta nebeská útěcha ŠtítMus. 131ᵃ t. j. *z-bližše, z-bližšě,* kompt. ku posit. *z-blízka.* — Neb mi jest blizziegi král propior Ol. 2. Reg. 19, 42, blizegi Lit. tamt., t. j. *bližějí,* novotv. m. *bliží.* — *Adverb.* **blízko,** kompt. **blíže:** blizko buď hospodine prope ŽKlem. 118, 151; když by blyzko od Egypta cum prope esset ut ingrederetur Aeg. Mus. Gen. 12, 11; z-nez-blizka intuebor illum, sed non prope Lit. Num. 24, 17; — že tu tak oblízce jste ŽerKat. 286; že vyptati se dáte, poněvadž tam oblízce jste, na toho Michala barvíře t. 309; t. j. *o-blizce* = na blízku, v blízkosti, srov. **bliz, o-blizu;** — že sě j'mu (měsíci) světlost umní, když přistúpí k slunci blyzye AlxV. 1248, když (měsíc) příde k slu(ncu) blise AlxH. 12, 10; přistúpě mu blyzye k hlavě AlxV. 1589; sěmo blyze přistúpite Mast. 270, přistup sem blize Pass. 342 (2); jimiž (věcmi) by měli pomoc přistúpati k bohu svú duší blyzez blyzez Štít. uč. 99ᵃ t. j. blíže-ž, blíže-ž, blíž a blíž; tiem blijzze Štít. ř. 6ᵃ; všickni okolo ňeho (Alexandra) ſtachu, ale však ti nayblyzye, jiže vši zemskú věc upráviechu AlxV. 328; ti nayblyze u boha sadú Alb. 10ᵃ; — přišedši k synu a bljžegj se posadiv Barl. 2, 8, novotv. m. *blíže.*

blízně, blíznec, blízněnec viz **blížn-.** Z pův. *blizъ* a podle stsl. *bliznę* gemellus atd. předpokládati jest také stč. *blizn-;* to však změněno záhy v *blížn-,* vlivem kompt. *blíže.*

blíž, blíže v. **blízký.**

blížě, -ě, fem., *blízkost, Nähe.* Jeho (boží) déli, jeho šíři, jeho výši, jeho níži, jeho dáli, jeho blizy... rozum ižádúcí nenie (který by o těch věcech mohl mysliti) Kat. v. 1851, novotv. m. -ě.

blíženec v. **blížnec.**

blíženstvie, -ie, neutr., *poměr ku bližním, Nächstenverhältnis.* Ktož bližnie své miluje pro laſku blyzenſtwye ROlB. 34ᵇ, z lásky k bližnímu, aus Nächstenliebe.

Blíževedli, -dl, plur. masc., *jm. místní.* Blyzebedly (sic) UrbE. 102; Blížvedly Pal. pop.

bliží v. **blízký.**

blížiti, -žu, -žíš, impftiv., *nähern;* — **blížiti sě** *sich nähern.* Jázť sě ot vás k ňemu blisiu ApŠ. 138. Žeť sě čas blisí k tomu, hodovavše jíti k domu Jid. 141. Již blizie sě ke mně appropinquant ŽWittb. 54, 19. (Ti) blijzye sě k bohu Štít. ř. 156ᵃ. Patron sě smúti slyšě, ž' nechce (Darius) vyvinúti ot zmyrtcy, k niejž sě byl bylſie (m. blížč) AlxBM. 4, 17. Smrt, blyżecy ſie, silu přemóž ŠtítBud. 154.

Blíživa, *jm. místní:* de Bliziua Reg. III, 1324, Blíživa Pal. pop.

blížně, -ěte, neutr., *dvojče, Zwilling.* Nalezeno dvé bliznat gemini Lit. Gen. 25, 24; dvé bliznyat Ol. tamt.; dvé blyzenat (sic) Mus. tamt.; dvé blyzniat MamB. 10ᵃ. Stsl. *bliznę* gemellus, v. **blízně.**

blížnec, -žencě, analogií též nom. **blíženec,** masc., *dvojče, Zwilling.* Bliżnec slove ten, který sě sám druhý nebo sám třetí urodí pojednú od jedné matky HusPost. 77ᵃ. A toť dva syny tvá blizencie Faustus a Faustin Pass. 293. Zjevila sě dva blizencie apparuerunt gemini in utero Ol. Gen. 38, 27, zjěvila sě dva blyzenczye Mus. tamt. Tomáš, jenž slove bliżneč (sic) HusPost. 73ᵃ. Didymus to jest bliżnecz t. 77ᵃ; dictus Didymus, gemellus, blyznecz LekcB. 6ᵃ. — blyznecz geminus Rozk. 2489, bliżnecz též Lact. 75ᵇ; blizenecz geminus Prešp. 1665, Veleš.; blyzenecz gemellus Anon. 3ᵇ, MamA. 24ᵃ; Blizenci haduow Kruml. 28ᵃ. — *Znamení nebeské:* blyzenczy panují plecoma LékA. 141ᵇ. — *Příjm.* Blissnecz UrbE. 70.

blížnenec, blížňenec, -ncě, masc., *dvojče, Zwilling;* kontaminací z *blížně* a *blížnec, blíženec.* — blyznenczy gemini Vít. 92ᵇ; o jejích (Rebekky) blyżnienczych Comest. 34ᵃ; blyżnienczy Isaakovi t. 35ᵃ; (Esau a Jakub) k sobě podobna byla jakožto blyżnienczy t. 36ᵇ; — blizneńczy *Dioscuri* Lit. (výkl. tohoto slova); — na Bliznienciech Snář 20, *znamení nebeské.*

bližní, blížní, adj., *blízký, nahe.* blizni krajiny Comest. 205ᵇ. Na den hodu sv. Františka blizni Perw. 10 list. slez. XVI stol. Člověk prvé miluje šlechetné lidi, ač má blížnějším více skutkem ukázati tělesné dobrodinství HusE. 3, 163. Někdy nelze rozeznati adj. tvaru tohoto od stejnoplatného **bližný,** v. t. — Vzato za subst. *proximus, der Nächste:* blizny moji proximi ŽWittb. 37, 12, ku bliznyemu ad proximum t. 11, 3; blizniemu svému proximo suo ŽKlem. 100, 5, bliznyemu svému t. 14, 3, mluvili k bliznyemu svému ad proximum suum t. 11, 3, s bliznym svým t. 27, 3, pro bliznye me propter proximos t. 121, 8; an šlecheten blijznijm Štít. ř. 14ᵃ, spravedlnost k blijzznijm t. 45ᵇ; k milování našeho blyznyeho Alb. 136ᵃ; ktož jest milosrden svému blyznyemu t. 60ᵇ; k svému blizzniemu Kruml. 137ᵇ; milovati bližnieho kterak má člověk HusPost. 1ᵃ; fem. bliznnye (sic) jejie přivedeny budú proximae eius ŽKlem. 44, 15, bližní svau haně Hád. Jg. — Kristus byl jest naibliżní HusPost. 155ᵇ, stupňováno.

blížniti, -žňu, -žníš, impftiv., *blízkým, bližním činiti:* bližniti vicinare SlovKlem. 25ᵇ.

bližnost, -i, fem., *blízkost, blízká souvislost, naher Zusammenhang.* Silným úrazem zemdlévá žaludek a lituje mozku (způsobuje zemdlení také mozku) pro bliznoſt Sal. 419. — *Jakost bližního, příbuznost, Verwandtschaft.* Aj tento súdí bliżnoſt vedlé milosrdenstvie řka, že Samaritán cizozemec jest bližší raněnému člověku HusPost. 155ᵇ; ta bližnost (při milosrdných) ne po rodu jde ChelčPost. 223ᵃ; poſtupugit práva blyznoſti propinquitatis Comest. 127ᵇ, postúpím ť práva blyznoſty ſwe propinquitatis Mus. Ruth 4, 6.

Bližnovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* De Bliznowicz DeskDE.; Blížnovice Pal. pop.

bližný, adj., *blízký, nahe.* Jeho (Dariovi) blizne přirozenie AlxH. 3, 13, blízcí příbuzní; neby dost ot blyznych hořě AlxV. 136, od vlastních poddaných; do blyzneho myeſta šedše PassKlem. 232ᵃ; od blyznych pohanských měst mnoho trpiechu t. 214ᵃ; do blizznych jeskyň sě sebravše ad proximas speluncas Ol. 2. Mach. 6, 11. K blyzney krwi ſwey nepřistúpaj homo ad proximam

sanguinis sui non accedat Mus. Lev. 18, 6. — Ve *jm. místním:* na bliznih Reg. II, 1268. — Srov. **bližní.**

bližší, v. **blízký.**

Bloboj (?), -ě, masc., *jm. os.* Bloboy Háj. 45[b], žháče Bloboge tamt.

Blohúš (?), -ě, masc., *jm. os.* Blohaufs Chwogenſky Háj. 83[b].

blsk- srov. **blesk-.**

blsket (jednoslab.), gen. *bleskta, -u,* z *blьskъt-*; analogií také nom. **bleskt** a **blesket** a gen. *blesketa, blskta, -u* atd. — *Lesk, splendor, fulgor, Glanz.* blſket hospodina našeho splendor ŽKap. 89, 17; (člověk) bude moci přijieti v sě blſket boží ŠtítVyš. 109[a]; nebeský blſket PassKlem. 51[b]; z hory blſket silný jdiešc DesK. 25; z hory hrom, blſket silný jdiešc ML. 57[a] (písař před blſket byl napsal bleſk- a opravil to podloženými tečkami); z očí jeho tak divný blſket pocházieše t. 90[b]; ten bleſkt i ta radost Kat. v. 1000; tvář (anjelova) jako bleſkt Kruml. 71[b]; bleſkt slávy splendor gloriae Koř. Žid. 1, 3; bleſket světa Kruml. 274[b]; oděnie bleſket armorum splendor Ol. 2. Mach. 5, 3; pro bleſket prae fulgore ŽWittb. 17, 13; svietedlnicě blſktu lucerna fulgoris Koř. Luk. 11, 36; tomu bleſktu Levšt. 150[b]; jakože při blzzketu takém | nelzě by tam hnúti zrakem ApŠ. 33 (verš 8slab., blsketu 2slab.); w bleſketu in splendore ŽWittb. Hab. 11 a ŽGloss. tamt.; bleſkt splendor SequE. 52[b], blſket splendorem t. 57[b], svým bleſtkem (sic) suo iubare t. 22[a]; aby dóstojnost blsktem sě stkvěla Kar. 88, blsktem najvětšie světlosci tamt.; blſktem nebeské výmluvnosti HusŠal. 62[a]. — *Blesk, Blitz:* jako bleſkt sicut fulgur Koř. Mat. 28, 3, t. 24, 27, t. Luk. 10, 18; jako bleſkt hromový bleskne sě fulgur t. Luk. 17, 24; bleſkt fulgur SequE. 52[b]; jako bleſket fulgur iaculum eius (Dei) Ol. Zach. 9, 14; bleſket fulmen Prešp. 140. — Srov. **bleskot.**

Blšan- v. **Blšěné.**

blščanec, -ncě a **blščánek,** -nka, -nku, masc. *topas:* blſſcanecz topasius Rozk. 198. blſſanek (sic) též Prešp. 117; strojené.

blščavý, adj., *blýskavý, glänzend:* ohně blſſtiaueho ignis splendentis Ol. Ezech. 1, 27.

blščěnie, -ie, neutr., *splendor, Glanz.* — Popatřenie blſſtienye aspectus splendoris Ol. Ezech. 1, 28. Meče ulíčeného k blſſtieni ad fulgendum Pernšt. Ezech. 21, 15.

blščieti, -šču, -ščíš a **blščieti sě,** impftiv., *blýštěti se, glänzen;* stsl. *blьštati* nitere; z *blьsk-*, tedy č. *blšč-* původně neslabičné. Z *blšč-* je později *blšt-* a *bšt-*. — Slunce blſſtie ſye svými poprsky oslepuje oči refulgens Ol. Sir. 4, 3, bſſtiege ſe Kladr. tamt. Bude sě blſſtieti světlo splendebit Ol. Job. 22, 28. Světlost jeho blſczala (na) ňem splendebat super eum Dět. Jež. 1[b] (verš 8slab.). Stezka spravedlivých jako světlost bſtieci ſe pocházie a roste splendens Kladr. Přísl. 4, 18, jakožto duha blſſtiec ſe refulgens Pernšt. Sir. 50, 8. An (kámen) se blsti jako plamen Baw. 37. (Sklo) blſtyety ſye bude jasnějie ŠtítVyš. 109[a]. Hory Kutny stříbrem ſe blſſtiely Háj. 278[b]. (Ty, Jerusaleme) bſtieti ſe budeš fulgebis Kladr. Tob. 13, 13. (Meč) aby ſe blſſtiel, ulíčen jest ut splendeat Pernšt. Ezech. 21, 10; tak on blſſtiel ſe refulsit t. Sir. 50, 7. Forma blštij se ZrcMúdr. 692. (Na stromě) všecko ſye květem blſti Kruml. 398[a]. Panny svaté jako sněžná bělost ſye blſtie t. 394[b]. (Maria) blſſtieczy ſye candens Ol. Num. 12, 10. Tak ſie on (Simon) blſſczal effulsit Lit. Sir. 50, 7. Oči jeho blſſtiechu ſe jakožto hvězdy Alxp. 5. Smysl tvuoj všech jazykuov poznáním ſe blſſtij t. 160. blſtiece micantes MamV. — Srov. **lščieti.**

blščík, -a, masc., *pták nějaký:* blſſczik *isida Prešp. 173; belſczyk též Rozk. 310; v Lact. 284[a] **ječen** *isis* v. t., prý pták, který v paprscích slunečních jako safir se blyští. Strojené.

blščivý, adj., *blyštivý, glänzend.* Jako slunce blſſcziwe refulgens Lit. Sir. 50, 7, slunce bſtiwe (sic) Kladr. tamt., slunce blьštieve (sic) Hlah. tamt.; blſſtywe refulgens MamA. 34[a].

Blšěné, Blšany, plur. masc., *jm. místní;* z *blъch-*, tedy č. *blš-* původně neslabičné. — Blssany UrbE. 153; de Blsan DeskDE., de

Blssan TomZ. 1389 n 40; Vebelsan Reg. IV, 1341; Bšany, Pšany Reg. IV, 1336 (otištěno tu v transkripci nč.).

blšť- v. **blšč-**.

blučěti, -ču, -číš, impftiv., *plappern, maulen:* (sup) by byl viece bluczal, tož král kynu, aby mlčal NRada 775.

blud, -a, -u, masc., *Irrthum,* psl. *blądъ,* z *blęd-* errare. Znamenajte, kaký tě byl liud (v dobách starých), že nebyl v nich nynějšieho lidu blud, již netbajiú, by čest u měše byla, ž' by mu jedno dědina sě plodila DalC. 18. Od bludu zklamáni sme vanitate seducti sumus MamA. 37ª. Tiem bludem sě mýlíš errore Ol. Súdc. 9, 36. Jáz omlúvati neuměji jejie bludu (Marie Magd., jež vidouc Ježíše má jej za zahradníka) Hrad. 44ª; ó kako v t(o)m bludie mdléše t. 45ª; ten blud z bluda nebyl ni otjinovad pošel byl, než z srdcě z milosti pravé tamt. By (Porfyrius) svého bludu ukrátil Kat. v. 3119. — blud error Prešp. 2181, bluda Kat. v. 1356, w bludye Pass. 411, w bludu Vít. 21ᵇ, Kat. v. 1695, bludowe Hrad. 51ᵇ.

blúd, -a, -u, masc., *bloud, der Einfältige, Irrende.* — *Příjm.* Bludo de Gyczin Reg. II, 1278, Bludo iuvenis t. 1302.

Blúda, -y, masc., *jm. os.* Hinco dictus Bluda Reg. IV, 1341.

blúditi, -zu, -díš, impftiv., *blouditi, irren,* stsl. *blęditi* errare. — Tehdy sě sta, že kněz Oldřich loviešе a sám v pustém lesě bludyeſſe DalC. 38. Ty jako zrno u měchýři bludyſſ ML. 53ª. Z přikázaní tvých nebludil ſem de mandatis tuis non erravi ŽKlem. 118, 110. Opatovická (kronika) ta často bludy DalC. úv. 3. Divným smyslem často bluzy Pravda při PulkL. 30, oni bludie errant ŽWittb. 94ª, 10, bludil jsem erravi t. 118, 176; bluditi budú impingent MamA. 26ª, překlad odchylný. V tomž i v jiném bludyw ApD. c; ty sám u vieře bludyſſ Kat. v. 3123; v toho (mladíka v rozkoši vychovaného) mysli vezdy bluzi AlxV. 23; když ten (Šalomoun) v něčem bludi t. 25; proč váš smysl v tom bludy? t. 844; správně v stvořeních bludyte, kdež stvořitele boha neznáte Pass. 288. Ale na tom všelik bludis, ač tak zahradníka j'ho (Ježíše) mníš Hrad. 42ᵇ (praví básník Marii Magd.).

bludně, v. **bludný**.

bludník, -a, masc., *kdo bloudí, je v bludu, ein Irrer.* — bludnyk erraticus Prešp. 1042, bludnik erroneus Diefb. Kacíři a bludnijcy VelKal. 268. — Alexander bludnik aerarius Pernšt. 2. Tim. 4, 14 (překladatel rozuměl err- místo aer-).

bludný, adj., *vedoucí do bludu, k zabloucení, nepravý, trüglich:* lid sě béře bludnu cěstú per iter devium Ol. 2. Reg. 13, 34, bludnv cěstú Lit. tamt.; jest mnoho bludnych rozczijeſtij na tomto světě Štít. ř. 13ª; když (Šimon čarodějník) tak veliké zázraky bludne ukazováše Pass. 295; podobenstvie bludnych obrazow simulacrorum Ol. 1. Mach. 3, 48; budú tázati svých bludnych obrazow simulacra Pror. Isa. 19, 3; ostavte sě těch bludnych loz Kat. v. 2616, bludná lóza = modla; (Porfyrius) již pravého stavu došel složiv bludne dielo Kat. v. 3128, odloživ pohanství. — *Bloudící, potulný, irrend, herumstreifend:* ty s' nematná cěsta bludnych ML. 11ᵇ; jako bludny wylczye zvychu KlemY. a, 1; bludna hwiezda planeta ApatFr. 227ᵇ; planety, jenž slovú bludné hvězdy HusE. 1, 67; hvězdy bludné, jenž slovú planety t. 318. — *Bloudící, jsoucí v bludu* ve smyslu přeneseném, mravním atd.: aby bludne ku poznániú tvého jmene pozvati ráčil ŽKlem. 140ª; (svět) ani potreskce zabylého ani bludneho k spravedlnosti přivede Alb. 85ª; ani bludneho k spravedlnosti přivede Kruml. 213ᵇ; aby bludneho člověka mohl naleznúti Alb. 25ᵇ; bludne srdce vecordia MamA, 37ª; ach, srdce člověčé bludne AlxV. 807; — (otec) pro svú velikú chudobu, chtě sě někak na světě živiti, umyslil bieše své dcery v bludny ſtaw dáti Pass. 31, stav nevěstek, srov. dítě bludné = nemanželské Jg. a stsl. blądъ lenocicium, blądьnica meretrix. — *Adverb.* **-ně**: že mé smysly bludnye chodie, nikdy právě neuhodie Rúd. 1ᵇ.

Bludov, -a, masc., *jm. místní:* Bludow UrbR. 67, z Bludova PoprR. 17.

bludovati, -uju, -uješ, impftiv., *z bludu nařikati, eines Irrthums beschuldigen.* Ty oni (falešní kněží pravé křesťany) hanějí, bludugij, klnú ChelčP. 74ᵇ.

bludr (?): bludr *eracliodes Prešp. 367, bludt (sic) též Rozk. 745, prý ryba nějaká.

Bludy, gen. Blud, plur. masc., *jm. místní.* Villa Blud UrbR. 181; Bludy Pal. pop.

bluch- v. **blch-.**

blūj- v. **blvati.**

blúzenie, -ie, neutr., *blouzení, das Irren.* Tvé bluzenye Vít. 13ᵃ.

blvánie, -ie, neutr., *blití, das Brechen.* Vracenie neb blwanie Comest. 234ᵃ; blwanie vomitus RostlF. 14ᵃ; blwanye *orexia BohFl. 452, MamA. 30ᵇ.

blvati, bľuju, bľuješ, impftiv., *blíti, speien.* Tehdyť (nemocný) blige a závrat trpí Sal. 484; (krev draková) spomáhá těm, ješto krví piczkagi aneb bligi Rhas. 27; ana blyge (příp. na zadním l. přídeštním rkp. 9. E. 4 knih. univ. Pr.).

blýskánek, -nka, -nku, masc.: zastkvěl sě jako blyſkanek refulsit ut *topasius* HymnA. 82ᵇ, strojené.

blýskanie, -ie, neutr., *Schimmer:* pro bliſkanye oblaci př(ě)šli sú prae fulgore ŽKlem. 17, 3; bliſkanye tvé coruscationes ŽWittb. 76, 19; bliſkanye coruscatio BohFl. 35, blyſkanie též Diefb., Vocab. 175ᵇ. — *Das Blitzen:* bliſkanye fulgura ŽGloss. 143, 6, bliſkanie ŽWittb. tamt., blyſkanye fulgura Ol. žalm 96, 4; u blesketu bliſkanye kopie tvého in splendore fulgurantis hastae ŽWittb. Hab. 11; — blayſkanij Háj. 134ᵃ, błyſkánj Br. Jer. 51, 16.

blýskati, -aju, -áš n. blýšču, -ščeš, a také **blýskati sě,** *schimmern, blinken, blitzen,* stsl. *bliskati* n. *bliskati sę* micare, coruscare. — bliſce sě smutné nebe rutilat Koř. Mat. 16, 3; (blyskota) sě blyſſcze Kruml. 326ᵃ; bliſkali sě (micare) MamV.; blayſkage mečem Háj. 157ᵇ, (meč) blyſkage fulgurans Ol. Job. 20, 25; blyſkagiczie kopie (fulgurans) Ol. Hab. 3, 11.

blýskavec, -vcě, masc., z adj. *blýskavý:* bliſkawczy *nitiocles Lact. 254ᶜ; prý monstra, jichž oči svítí jako lucerny.

blýskavičný, adj., *blýskavý, schimmernd.* Světlo blyſkawyczne lucerna fulgoris EvVíd. Luk. 11, 36.

blýskavý, adj., *schimmernd, blitzend:* blyſkawe hvězdy ješto slovú štětky micantes stellas Pleiades Ol. Job. 38, 31; slunce blyſkawe refulgens Pernšt. Sir. 50, 7; blyſkaweho fulgurantem MamV.

blýsket, blýskot, -a, -u, masc., *Glanz, Blitz.* Slunečný blyſket Vít. 30ᵇ; (panna) pro blyſket nic nevidieše t. 13ᵃ; taký hrozný blyſket viděchu t. 37ᵇ; (Tullus) bliſkotem ſhorzi Comest. 173ᵇ.

blýskota, -y, fem., *Schimmer, Glanz, Blitz.* — bliſkota coruscatio Ol. Sir. 32, 14; bliſkoty coruscationem ŽWittb. 143, 6. Naplní blyſkotamy duši tvú splendoribus Pror. Isa. 58, 11, blyſkotami Pernšt. tamt. Toho anděla vezřenie bieše jako hromová blyſkota ML. 121ᵇ; toho anděla vzezřenie bieše jako hromová blyſkota Krist. 104ᵃ; blizkota fulgebra, lux quae apparet ante tonitrum MVerb.; hrzymoty a blyſkoty Comest. 64ᵇ. (Blesk) žha, nač spadne, svú blyſkotu, straší veš svět svú hřímotú AlxŠ. 4, 9. Počechu ſlyſiena býti hřímanie a osvěcovati se blyſkoty fulgura Kladr. Ex. 19, 16. Pro búřiu hrozné blyzzcothy ApŠ. 111. Inhed přišla veliká blyſkota z nebes Pass. 41. Za tiem pojidú blyſkoti přěvelmi hrozne t. 523. O puol noci tak dlúho blyſkota stála, že všichni za to miechu, by den súdný chtěl býti OpMus. 6ᵇ. bliſkota fulgur ŽWittb. Deut. 41, t. 134, 7, blyſkota fulgur Vít. 91ᵃ. Prosvietily sú sě bliſkoti fulgura ŽKlem. 96, 4. Sešleš blyſkoty fulgura Ol. Job. 38, 35. blyſkoty v déšť činí fulgura in pluviam facit Pernšt. Jer. 10, 13; bliſkoty fulmina HymnA. 74ᵇ; blyſkota fulgur Prešp. 148, blyſkotha též Boh. min. 21ᵇ. Dva na nepřátely šípy a bliſkotu střielésta fulmina iaciebant Lit. 2. Mach. 10, 30. — V žalmu 143, 6 jest: Fulgura coruscationem atd., impt. fulgura = vyzařuj, vyšli; v žaltářích stč. je za to: bliſkanye bliſkotī ZGloss., bliſkanye bliſkoty ŽWittb., Bliſkoti zabřěžděniú ŽKlem., fulgura vzato mylně za subst.

blýskotina, -y, fem., *Blitz.* — Př(ě)svietily bliſkotiny jeho okolu zemskému fulgura ŽWittb. 96, 4, zasvietily vókol bliskotin(y) Hlah. tamt. Osvietily jsú sě bliſkotiny tvé Jeron. 40ª. blahajte bliſkotyny a oblaci hospodinu fulgura ŽWittb. Puer. 73.

blýskotný, adj., *blitzend.* V světlosti bliſkotnei in splendore fulgurantis hastae ŽKlem. Hab. 11.

blyščěti sě, -šču sě, -ščíš sě, impftiv., *glänzen.* Aniž błyſſtěti ſe bude jiskra splendebit Br. Job. 18, 5. Ukáza sě blyſtyecz ſye trudovatinú candens Mus. Num. 12, 10; ſe blyſſtyecz Mart. 38ª.

blyščivý, adj., *glänzend, schimmernd.* — blyſſtywe slunce refulgens sol Anon. 6ª.

blýščka, -y, fem., *das Schimmern, Blitzen.* — bliſczka coruscatio Prešp. 132.

blyšť- v. **blyšč-.**

bnedovánie (?), -ie, neutr., významu nejasného. V Baw. 149 čte se, v básni o Arnoštovi: (páni a paní) jedú s piscy (piščci) i s bubnováním, k tomu slušným bnedowanim. V slově posledním je nějaký omyl; co by tu mělo býti, nevysvítá ani srovnáním se stněm. originálem (ohledal dr. Janko).

bo, conj., *nam, enim, denn.* Král (Jan) chtieše Lipského Jindřicha jieti, bo jeho svú hanbú vinieše DalJ. 108 z rkp. V.

bob, -a, -u, masc., *Bohne;* stsl. *bobъ* faba. Země nenie bohata na bobu Mand. 83ª. Vezmi bob Chir. 289ᵇ. Viece žádám bob hlodati, nežli věčnú pečí lkáti Baw. 52. — bob faba Prešp. 699, Vít. 95ᵇ, BohFl. 295, SlovA., Nom. 65ª, Boh. min. 22ª atd.; bob faba aegyptiaca RostlF. 11ᵇ.

bobek, -bka, -bku, masc., *laurus, Lorbeer:* bobek laurus Vít. 95ª, Prešp. 599, Rozk. 1128, SlovBrn. 264, BohFl. 236, RostlD. 90ᵇ; bobki lauri bacca Prešp. 623, bobek též BohFl. 250, Nom. 66ª, RostlF. 12ª, bobec též Boh. min. 22ᵇ; pivo ono s bobkem, ono s malinami HusE. 1, 220; (vezmi) pečený bobek Chir. 272ª. — *trus:* bobkóv ovčích HusE. 1, 446. — *Přijm.* Thomam dictum bobek Lún. ks. 1400. Bobek TomZ. 1406 n 131; srov. **bobík.**

bobík, -a, -u, masc., demin. z *bob.* — *Přijm.* Bobik UrbChotA. 29ª, Thomam dictum bobyk Lún. ks. 1400, Bobik TomZ. 1374, st 188; k tomu fem.: Bobikowe TomZ, 1434 n 300. Srov. **bobek.**

bobkový, adj., *z bobku, Lorbeer-; bobkový olej* v. **olej**; *bobkové dřěvo* v. **dřěvo.**

bobonek, pobonek, -nka, -nku, masc., obyčejně v plur.; z -nk- bývá -ňk-. *Pověrečný skutek pro léčení nebo příčinu jinou, čár, kouzlo, abergläubische Handlung, abergläubisches Zeug.* Srov. stsl. *babuni* plur. masc. superstitio, rus. *zabobony* plur. nesmyslné řeči; pol. *zabobon* a plur. *zabobony* pověra; moravští Kopaničáři rozličnými *zabobony* pomáhají si od nemoci (Bartoš v Osvětě 1884, 235), a na Podluží (Podluží) jsou *bobonici* a *bobonice* t. j. čarující mužové a ženy (týž v brň. Obzoru 1884, 21). Něm. *Popanz* je z č. plur. *bobonci, pobonci.* — Všichni jiní pobonczy, kterých učení lékaři nedržie, leč žehnánie, leč napsánie která na jablce, na oplatce, neb pro zuby, ješto na stěně škohrtají, ... zapověděni jsú kostelem Štít. uč. 8ª. Ktož čáry které pósobie ... neb kakýmis takovými tanty a bobonky chtie dojíti úmysla svého ŠtítOp. 156ª. Ale těmť to najposléz ke zlému přijde, ješto takými bobonky chtie pomoc mieti od diábla ŠtítOp. 100ᵇ, chtiec od diábla pomoci takovými bobonky ŠtítMus. 88ª. Odřéci se diábla i jeho všech bobonkow, to jest čáróv, kúzel, lékóv i všelikých takových pověr ŠtítOp. 246ᵇ; (člověk) odřeče sě diábla i všech jeho bobonkow ŠtítMus. 89ª; máť sě najprvé diábla odřéci i všech bobonkow jeho a takových pověr t. 141ᵇ; odřekše sě diábla i všech takových bobonkow jeho t. 88ª. Aby zlý duch nezavedl nás v jiné bobonky, jako byl někdy pohanstvo zavedl ŠtítOp. 237ᵇ; (aby diábel) nezavedl vás v své bobonky, jako je byl někdy pohanstvo zavedl ve mnohé tanty ŠtítMus. 147ᵇ. Diábel vždy v to (v konání některé z úmyslu dobrého) umiesí někakú všetečnost svých bobonkow t. 88ᵇ. A kto by ty bobonky vypsal, kteréž vy-

mýšlejí! HusE. 1, 256. (Kněží vedou lid) k lecjakým Bobonkuom nejistým RokycKl. 75ª, k leczakyms pobonkom Rokyc. 80ª. Jich (písem sv.) užívati s nálezky lidskými a poboňky není užitečno Blah. 313. — bobonky incantationes HusKázD. 133ᵇ; poboňk babský Háj. herb. 171ª.

bobonka, -y, fem., *bobonek,* v. t. — bobonka *truffa Prešp. 2018 (trupha = fraus, nequitia, iocus DC).

bobonkář, pobonkář, -ňkář, -ě, masc., *kdo bobonky provozuje.* — Baby a poboňkáři Háj. herb. 185ª.

bobovina, -y, fem., *bobová sláma, Bohnenstroh.* K témuž spomáhá bobowina Rhas. 181.

bobový, adj., *Bohnen-.* Přičiň k tomu múky bobowe a stredu Chir. 37ᵇ; bobowy hrách ApatFr. 115ª.

bobr, -a, masc., *der Biber;* stsl. *bobrъ* fiber, castor. Bobr se rád u vodě kúpe NRada 1633. bobr castor Vít. 94ª, Prešp. 331, Rozk. 651, Boh. min. 22ª, Nom. 63ᵇ, MamA. 17ᵇ, bobyr castor Vocab. 175ᵇ. — *Jm. potoka:* in media aqua Bobr KosmA. III, 56, Kosm1. tamt., Bobr potok Háj. 168ª. — *Příjm.* (Praesente) Bobrone de Bochdanouicz Reg. II, 1285, Ješek Bobr UrbR. 277.

Bobrava, -y, fem., *jm. potoka.* Rivi qui dicitur Bobrawa Reg. III, 1311. — **-vě,** -ě, fem., *jm. místní.* Bobrauia Reg. IV, 1338.

bobrek, -brka, masc., *bobr, Biber;* z *bobrъkъ.* — bombrek (sic) castor Nom. 63ᵇ; bobrek cocodrillus MamD. 298ᵇ, MamE. 309ª; bobrec castor BohFl. 75. — *Příjm.* Bobrek UrbR. 479.

Bobřěnín, -a, masc., *kdo bydlí na řece Bobru (ve Slezsku);* plur. *Bobřěné:* Trebowane, Bobrane KosmA. 2, 57.

bobřík, -a, masc., demin. z *bobr.* — *Příjm.* Martin bobrzijk KolCC. 9ª (1546).

bobrostroj, -ě, masc., *Bibergeil.* — bobroſtroy castoreum Prešp. 1854.

bobrovina, -y, fem., *bobrové maso, Biberfleisch.* — bobrovina castorina Prešp. 1733, bobrowyna též Rozk. 2623.

bobrovník, -a, masc., *kdo loví bobry, Biberjäger.* — bobrownici Reg. I, 1228 (v list. Kazimíra Opolského; rozumějí se tu poddaní, kteří měli bobry loviti ZíbrtKr. 37).

bobrový, adj., *Biber-;* **bobrový stroj,** v. **stroj.**

bobtati, bobcu, -ceš, impftiv., *plaudern.* Čbán počě bobtati Hrad. 130ᵇ (v bajce žbluňkavý zvuk, který se slyší, když čbán se do vody ponořuje a voda do něho vniká, vzat za žvastání); slovy zlostnými bobcye proti nám garriens Koř. 3. Jan. 10.

Boček, -čka, masc., *jm. os.* Filius Boczkonis Reg. III, 1314, Boczko de Poděbrad UrbE. 17; Boczek DeskDE., Pulk. 140ᵇ.

bočiti sě, -ču sě, -číš sě, impftiv., *bokem se kloniti, sich neigen.* Tázati kněz (Oldřich) mnicha (Prokopa) počě a s hynšta ſye dolow boczie: kdo jsi...? (potom) kněz Oldřich skoči s koně atd. Hrad. 6ª. — *Bokem se stavěti proti komu, vzpírati se, sich stemmen.* Chodili sú bocżiecze ſie proti mně ambulaverunt ex adverso mihi Ol. Lev. 26, 40, bocziecze ſie Lit. tamt. Budete-li choditi bocżiecze ſie proti mně si ambulaveritis ex adverso mihi Ol. Lev. 26, 21, boczyecze ſye proti mně Mus. tamt. Zda-li proti králi ſie boczzyte rebellatis Ol. 2. Esdr. 2, 19. (Zvěř) sě boczy Rúd. 2ᵇ. Já tě, osle, připravím, že sě nebudeš boczyti ut non calcitres Otc. 417ᵇ. Srov. **bok, vz-bok.**

boční, bočný, adj., ze substant. *bok, Seiten-.* K zakrytí rány bocznej EvOl. 85ª; podušticemi boczným Sal. 592; mázdra bocznie t. 522.

bod, -a, -u, masc., *Stich.* — bod jehelný punctum MamV., Hlah. Job. 20, 5.

bodaj, -dý, v. **bóhdaj.**

bodec, -dcě, masc., *některý kus nářadí při voze nebo-li ústroji koňském:* oj tenio, radius šťpice, *circa bodecz, šle (na koni) quoque gophus Prešp. 2050, *cirta Rozk. 3185, *cista (omylem) MamA. 18ᵇ.

bodenie, -ie, neutr., *bodání, píchání, Stechen.* Její (jich dvou, rozumějí se Fares a Elifar) přěmocná síla mnoho Hřěkóv bě zhubila bitím, bodenym hi sěčí AlxB. 4, 2. bodenie hřěbíkóv fixura Koř. Jan. 20, 25.

Bode zbožie člověka třmi bodeními (tak v rkp.) HusPost. 36ᵇ. Jako lilium mezi trním, ačť mnoho bodeníe a trhánie trpí HusŠal. 39ᵃ. Znamenie otoku horkého jestiť bolest s někakým bodením a těžkostí Sal. 244.

bodláček, -čka, -čku, masc., demin. z *bodlák*. Darmo kliditi zemi, ana nedá ovoce, než bodlaczky a trnie Štít. ř. 247ᵇ. Zeměť zplodí trnie a bodlaczky ŠtítBud. 158. Móže-li se kto (k) které libosti obrátiti, by tu trnie nebylo a bodlaczek? tamt. — *Scorpio:* já vy budu bíti bodlaczkami scorpionibus Ol. 2. Par. 10, 11; já vás budu bíti bodlačkami Kladr. tamt.; bodlaczki scorpionibus MamV., podlačkami též MamB. 81ᵃ; bodláčka scorpionem Hlah. Jg.

bodláčie, -ie, neutr., *bodliny, Stacheln:* jenž (šíp, šípek) jest vně svrchu pěken a vnitř jest pln nečistoty a bolaczie (sic) Brig. 69. Srov. **bodličie.**

bodlák, -a, -u, masc., *Distel; z bod-, bósti.* I zda-li sbierají s bodlakow fíky? HusPost. 134ᵇ. Vezmi bodlak weliky LékA. 59ᵇ, bodlak weliky ma tyto moci t. 117ᵇ. Všickni tyto bodlákowé Háj. herb. 39ᵇ, kardové anebo bodlácy t. 188ᵇ. bodlak MamV.; bodlak tribulus Pror. Ol. Os. 10, 8, LékB. 132ᵇ; bodlak tribulus Pernšt. Os. 10,8, paliurus t. Isa. 34, 13; bodlak rhamnus Lact. 264ᶜ; bodlak paliurus RostlF. 12ᵃ; bodlak czerweny hasta regia Rostl. 11ᵇ. bodlak *cratanus RostlC. 109ᵃ, *cartanus marinus RostlB. 145ᵇ, *cretanus marinus Rostl. 11ᵃ, *cetamus LékB. 111ᵃ. — *Bodák, končité dřevo:* bodlakem točíš končitým dřevem mají ji (odsouzenou ženu) bósti WintObr. 2, 440 (z XV stol.).

bodlákový, adj. z *bodlák, Distel-*. Kořenie bodlakowe Chir. 105ᵇ.

bodlatý, adj., *stachelig.* — drziewo bodlatieyſſy Comest. 121ᵇ.

bodlavka, -y, fem., rostl. *tribula:* lingea skočec, tribula bodlawka Prešp. 728; bodlawka též Veleš., podlawka též Rozk. 1392.

bodlavý, adj., *bodavý, štipavý, stechend:* nežit horký poznáš po bolesti trhavé a bodľawe Sal. 316; (pecenci) trpcí, bodlaví HusPost. 52ᵇ; — *špičatý, pichlavý, stachelig:* prožéhanie žehadlem bodlawym Sal. 808; (šípek) jest pln čehosi bodlaweho Brig. 92ᵇ; z bodlaweho morského sietí spletše korunu OpMus. 85ᵇ; bodlawe listie ApatFr. 161ᵇ.

bodličie, -ie, neutr., collect., *co má bodliny, rostliny bodlivé, stachlichte Pflanzen.* Sěnosěčec když sěče lúky, cožť jest téj dobré travičky, toť on ssěče, a co jest bylinie jiného, jakožto bodliczie, tohoť on nechá Tkadl. 38ᵇ. Srov. **bodláčie.**

bodlík, -a, masc., *zvíře nějaké bodlivé:* bodlik *punctorius Prešp. 491 (v kap. De bestiis), bodlyk též Rozk. 954.

bodlivost, -i, fem., *pichlavost, Stacheligkeit.* Trnové bodliwoſti, jenž hlavu Kristovu projali Kruml. 66ᵃ. On někda ostré bodliwoſti pod vašimi nohami bieše zahladil t. 48ᵇ. — bodliwoſti budú vysekány asperae quaeque (viae) erunt planae EvTřeb. Luk. 3, 5, překlad volný.

bodlivý, adj., *ostnovatý, pichlavý, stachelig.* Ješto (hlava) jest byla bodlywu korunú korunována Modl. 158ᶜ; bodlywu korunú ML. 2ᵃ; (Ježíš) nesa na sobě korunu bodliwu OpMus. 86ᵃ; (koruna) velmi jest bodliwa Brig. 24. Z bodliweho sítie spletše korunu Krist. 99ᵇ. (Hlavu mú) hlohem bodliwym sú probodli Kruml. 364ᵃ. Křěvie bodlywe vepres Pror. Isa. 7, 24. bodliweᵛ trnu Comest. 121ᵇ; (lilium) čím jest w bodliwieiſſim trní, tiem vóni vonnější má Kruml. 125ᵇ, čím jest v-bodlywyeyſyem trní Alb. 4ᵃ; trním bodlywym in spinas erunt Pror. Isa. 7, 23; všakť jest sbožie bodliwe trnie ŠtítBud. 148. Rač dáti méj mysli bodlywee skrúšenie za mé hřiechy Štít. ř. 167ᵃ.

bodnačka, -y, fem., a **bodnák,** -a, masc., lat. *pungita,* jména ryb, patrně vše strojená: bodnaczka pingita (sic) Prešp. 363, bodnak pungita Rozk. 735 (pungitivus minimus pisciculus est a re nomen habens, pungit enim quibusdam spinis Lact. 291ᵈ).

bóg v. **bóh.**

bóh, boha, masc., *Bůh, Gott,* psl. *bogъ* deus. Veď týžť jest buoh jako i dřéve

Štít. uč. 88ª; boh deus HomOp. 152ª, pán búoh mienil řka Kruml. 2ª; uslyšal mě boh ŽWittb. 4, 2; prosím (1. plur.), bofe, tebe Kunh. 149ᵇ; boze mój deus meus t. 3, 7; čím sem, bofe, sě dopustil? AlxBM. 7, 38; která, bofe, mojě vina? t. 8, 6; boze theos Prešp. 2287, bozie, smiluj sě kyrie eleison t. 2288. Že (Sibylla) buoh znala jsúci žena Kat. v. 1820; chvalme bóh Štít. uč. 7ª; chválili buoh Otc. 456ᵇ, t. 494ª; abych vám byl za buoh Ol. Lev. 11, 45; abych byl jim w boh in deum t. Bar. 2, 35; úfaji v-boh t. j. u bóh AlxV. 1079; úfám w buoh Otc. 258ª; ktož věří v-boh Štít. ř. 123ª, nevěřiec v-boh JiřVrat. 2ª; ktož vše síly duše své shromazdí v-boh a k bohu Kruml. 157ª; (modlitba) jest žádost mysli sě v-boh zprostřieti t. 182ᵇ; když pro boh nemohu ničs jiného tirpiethi DalH. 30; pro buoh Otc. 250ª, ROlD. 137ª; jdeš-li před buoh Kruml. 167ᵇ; před buoh Otc. 130ᵇ; před boh ante Deum Koř. Zjěv. 16, 19. bohu sg. dat. CisMnich. 97ª. O bozye slyšěti Túl. 24ª; (sv. Pavel) po bozye lidi obráti AlxV. 321; což s' na bozze prosil ML. 27ª; v-bozie ŽWittb. 55, 11, v-bohu živém t. 83, 3; před bohem apud deum Túl. 28ᵇ; bohem ustaven svD. 37; (Alexander) chtě sě vzývati bohem AlxH., 6, 23. Kde sú bozi jich dii ŽKlem. 130ª; všicci bohowe dii ŽWittb. 95, 5. Ač bohow milosti nen(ie) AlxH. 10, 15; abyste sě od těchto marnych boh obrátili k bohu živému Koř. Skutk. 14, 14. U boziech in diis ŽKlem. 85, 8, ŽWittb. tamt. Pán domu přiložen bude k bohom ad deos Padař. Ex. 22, 8, k tomu glossa: k fudcziem. Jindy byla glossa: k biskupóm; ta pak pojata do textu: pán domu přiveden bude k bohom to geft k byfkupom Mus. tamt.; v. **biskup.** — buohowe Pass. (část mladší) 21, ot buohow t. 12, buohom t. 13; u buozie t. 25, milý buoze t. 13, buohem t. 7; ot buoha Krist. 1ª, k buohu tamt., o buozie tamt., buohem tamt.; ot buoha Alb. 7ª, k buohu tamt.; buoha BiblD. 1. Par. 13, 2, t. 13, 6 a j.; buohow Ol. Ex. 20, 23; mezi buohem a světem Kruml. 83ᵇ; — boh deus Prešp. 1, buoh Rozk. 1 atd.; — bog el (hebr.) Prešp. 2288 (*-g* sotva archaistické a spíše napodobením znění jihoslovanského); Vlach dal jest zemu Bohu i svatému Ščepánu List. Litoměř.; — nebo jest buo pověděl t. j. *buo* EvVíd. Mat. 15, 3; duch jest buo t. Jan. 4, 24; tak bwo dy i jeho matka t. j. buo-dý z buoh-daj GlossB. 126ª; — psáváno velké *B-:* k Bohu ŠtítBud. 1ª, o Bohu tamt., pan Buoh KolČČ. 192ᵇ (1553, tu často). — Dalimil vypravuje, že tatarští zpytáci chodíce po Čechách: »kartas boh« tak mluviechu DalC. 82; tu »boh« prý slovo cikánské, vlastně *bokh* = hlad DalJ. 82 v pozn. k v. 12. — V Mart. psáno: přibrali se bohowe a hvynowe do Italie 33ª, (císař Valens) by od bohow upálen 32ª, vyhnal ty hyny a bohy tamt.; *bóh* mylným překladem m. *Goth.* — Věta *bóh dá* klesá v *adverb.* **bohdá,** v. t. — Rovněž tak věta *bóh daj,* z níž vzniklo **bohdaj, bodaj, -dý,** v. t. — Výrazy podobné a obecně užívané byly: **bóh tě žehnaj, bóh vy žehnaj,** a z toho **bótěžehnaj, bóvyžehnaj:** Pavel Petrovi řekl: Botieziehnay Rokyc. 395ᵇ; Botieżehnag vale Lact. 237ᵇ; buowyzehnay v rkp. XV stol. (v knih. univ. Pr. 17. E 11. 148ª); — **bóh pomozi,** a z toho **bópomoz**(i) atd.: bopomozy LupPost. 293ᵇ, vopomozi (sic) WintObr. 1, 703 (z textu starého); Rakušanům vytýká didaktický básník Seifried Helbling (ok. r. 1280), že mísí do své řeči slova česká a říkají také: witai pan, poppomûz Arn. Kraus, Jan z Michalovic 70. — Z výrazu pak *vz bóh* jest *adverb.* **vzbóh, zbóh** = *nadarmo, marně, pošetile,* v. **vzbóh.** — *Příjm.:* Boh clericus Lún. ks. 1399, Buoh de Przicmcow t. 1407, Jěšek Buoh UrbHrad. 12.

bohaboj- v. **bohoboj-.**

bohact- v. **bohatst-.**

boháč(?): bohacz *palas Prešp. 111, bohacz *palaaro Rozk. 184, prý kámen nějaký.

Bohačějě, -ě, fem., *jm. os.:* Bogacaia NekrP., Bohacyegye matrona nobilis Reg. I. (z pol. XIII stol.); srov. **Bohučějě.** Oboje trvám z *bogъ* deus a *ča-* expectare, sperare.

Bohadal v. **Bohdal.**

Bohař, -ě, masc., *jm. os.* Bohař PoprR 8.

Boharyně, -ě, fem., *jm. místní.* Aleš z Boharynie Háj. 383^{a}.

bohatě, adv., v. **bohatý.**

bohatec, -tcě, masc., *boháč, der Reiche.* Jeden bohatecz Hrad. 139^{a}, ML. 78^{a}; když uslyší bohatecz slovo božie ŠtítB. 139; nemají výmluvy bohatci HusPost. 111^{b}. — bohatecz dives Prešp. 1137, ditissimus Otc. 437^{a}.

bohaticě, -cě, fem., *bohačka, ein reiches Weib.* Nemají výmluvy bohatci a bohaticie HusPost. 111^{b}.

bohatiti, -cu, -tíš, impftiv., *bohatým činiti, reich machen.* Ty máš ny bohatyty Vít. 29^{a}. (Jednota) vás od nepřátel bránila, bohatila a vzácny činila HusE. 3, 271.

bohatník, -a, masc., *boháč, der Reiche.* — bohatnyk dives Prešp. 1140.

bohatost, -i, fem., *Reichthum.* Král v-bohatofty sedieše Kat. 2. Božská bohatost chtěla chuda býti Hád. Jg.

bohatstvie, -ie, neutr. *Reichthum.* By kto byl dostatečen w bohatftwy Kruml. 97^{b}. — bohatftwie divitias ŽWittb. 72, 12, v-bohatftwyu in divitiis t. 36, 3, u-bohatfwy (sic) in abundantia t. 118, 14; ve všěch bohatftwich ŽKlem. tamt.; bohatftwie opulentia MamA. 31^{a}; bohatftvie mammona Prešp. 2332, dicio t. 1491; bohactwíe divitias Kladr. Esth. 1, 4, bohaczftwi svých divitiarum ŽKlem. 51, 9.

bohatstvo, -a, neutr., *Reichthum.* Sú (v Asii) vlasti nejednaké, v nichž jest bohatftwo všaké AlxV. 615. Babylon město veliké, v ňemž jest bohatftwo v(š)eliké t. 632. Mám přieliš mnoho bohatftwa t. 755. Ruka silných bohactwa vydělává divitias Kladr. Přísl. 10, 4.

bohatý, adj., *reich,* stsl. *bogatъ.* Člověky oba bohata AlxB. 3, 35. Leč bohat i chudý, všaký... neb(y) tak srdce tvrdého, by nepolitoval jeho (Daria) AlxV. 1294, AlxH. 4, 40. Budeť dosti bohat v mladosti své, ale bohatiegi v starosti Lék 148^{a}. Z nichž (božích služebníkův) každý bohatiegy otcě tvého jest Kat. 30. Ktož mní, jakž jest sde bohat Alb. 41^{b}; řiedký bohaty móž pravú náději u bozě jmieti tamt.; bohaty často mievají sbožie nečisté t. 89^{b}. — Ktož ji (ctnost) má, bohat jest pokladem..., ktož nemá, chud jest i huben Kruml. 333^{b}. Jeden jinoch w fbozie dosti bohaty Hrad. 101^{b}; z božie milosti byli bychom w nye (v šlechetnosti, pl. akk.) bohatyeyffe Štít. ř. 149^{a}; bohati w ftrziebro a w zlato dives in possessione Lit. Gen. 13, 2. Mně se (part.) bohat w dobrem ŠtítOp. 176^{a}; (Maria) bohata w rozkofnoftech Kruml. 106^{a}. Perská země nenie bohata na ovoci, na bobu, ale jest bohata na ftrzedy a mléce Mand. 83^{a}. — bohaty dives ŽWittb. 33, 11 a j.; bohatim abundantibus ŽGloss. 122, 4; všickni mužie bohati viri divitiarum ŽKlem. 75, 6; (Zachaeus) buohati EvB. Luk. 19, 2. Ti bohatczý HrubLobk. 63^{b} je subst. -tci. — *Příjm.* Blažek Bohaty TomZ. 1427 st 129. — *Adverb.* **-tě:** jímž (zlatem) bě vóz sdělán bohatye AlxH. 2, 40.

bohboj- v. **bohoboj-.**

bohdá, adv., *wills Gott.* Vlastně věta *bóh dá = deus dabit;* vkládána nespojitě do vět jiných a klesla tu ve význam a výraz adverbiální. — Prospěla jsem, ač boh da, na svém diele Kat. 58. (Nemocný) zhojí sě, ač bohda ChirB. 20^{b}. — Vidiech ve sně řěčské stany, jež sú nám bohda poddány AlxV. 1335; mé srdce tam spěje, kdež mi sě bohda čest sděje t. 856. Přišelť je host ovšem slavný, lékař múdrý, chytrý..., vám bohda na vši útěchu Mast. 45.

bóhdaj, bohdaj, bódaj, bodaj, -dý. Vlastně věta **bóh-daj** *deus det, Gott gebe;* k ní připojovala se věta kondicionální s *by;* potom vkládáno samo *bóh-daj* bez spojitosti syntaktické do vět jiných a kleslo tu ve význam a výraz adverbiální. Místo náležitého *bóh-daj-by* je později jen *bóh-daj,* ale platnost zaniklého *by* proniká přece ve spojkové povaze nového významu **bóhdaj** = *utinam, wenn-doch.* — Sem-li ten pes ukradl, bohday abych opsěl Rožmb. 176; Bohdaj bychom též s niú dáli, chválili čiúš hospodina Hrad. 66^{a}; boday bych tě (Kriste) plně poznal ML. 8^{b}; Boh day

by mne v tom bóh posílil NRada 368; — Boh day nem svú milost dala (Marie) Levšt. 149b; Boh day došlo tvého slucha t. 151a; Bohday živ byl král vivat rex Lit. 1. Reg. 10, 24; Buoh day živ byl král Ol. tamt.; bodaj mi byla dlúho živa Pís. XV stol. ve Feif. LL. 682; ó panno boday byla dlúhověčná t. 681; tvé siemě boday vládlo semen tuum possideat portas inimicorum Lit. Gen. 24, 60; buoh day někto poddal lid tento pod mú ruku utinam daret Ol. Súdc. 9, 29; buoh day mnozí okusili a zvěděli utinam saperent et intelligerent Kruml. 482b; sestra jsi naše, buoh day wzefla v tisíc tisícóv a tvé siemě by osedlo atd. Comest. 33a; bodayz mi toto nebyla příčina k zatracení Rokyc. 283b; tak bwo dy i jeho matka GlossB. 126a t. j. buo-dý, z buoh-daj.

bohdákanie, -ie, neutr., *slova »bohdá« časté a plané do řeči vkládání.* (Někteří ani psa) nemohou bez bohdakanij vyhnati RokycKl. 197a.

bohdákati, -aju, -áš, impftiv., *slovo »bohdá« často a planě do řeči vkládati.* (Lidé) věrují, přisahají, bohdakagi RokycKl. 162b. Již-li nevěruješ, již-li nebohdakafs? t. 35a. Však vy ... ne bohdakate RokycKř. 92b. (Homo malus) scurilia loquitur, iurat, bohdaka, tlampá inutilia HomMak. 113b.

Bohdal, -a, masc., *jm. os.* Bogdal NekrP. (5), TomZ. 1088 m 90; Bohdal plebanus Reg. II, 1268, Bohdal vendidit sata Lún. ks. 1382; kaplana svého bohdala Pulk. 34b; Bohdal UrbHrad. 9, Háj. 106b. — Bohadal (sic) Lún. ks. 1360.

Bohdalec, -lcě, masc., *jm. os.*, z *Bohdal.* Bogdalec NekrP., Bochdalecz de Husowicz Reg. II, 1263.

Bohdalík, -a, masc., *jm. os.*, demin. z *Bohdal.* (Famulus) Bohdalicus Reg. II, 1292.

Bohdalka, -y, fem., *přijm.*, z *Bohdal.* Katherinam Bohdalkam TomZ. 1419 st 83.

Bohdalovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Bohdalowiczie UrbE. 71.

Bohdan, -a, masc., *jm. os.*, srov. *Theodorus.* — Bogdan NekrP., bogdan List. Vyšehr. 1088 (XIII stol.), (servus) Bohdan Reg. II, ca. 1143.

Bohdanec, -ncě, masc., *jm. os.*, z *Bohdan.* Bogdanec NekrP.

Bohdánek, -nka, masc., *Adeodatus.* (Boj) v ňemžto pobil jest bohdánek Goliada bellum in quo percussit Adeodatus Goliath Gethaeum Kladr. 2. Reg. 21, 19.

Boheš, -hšě, masc., *jm. os.*, z *Bohuslav.* — Boges NekrP., Bohess DeskDE., (frater) Bohes Reg. II, 1285.

bohla (?): bohla *ceparea Prešp. 1608. bohla *ceparia Rozk. 2383, prý nemoc nějaká; ustrojeno, trvám, z *bolenie hlavy* cephalea, v. **bolenie.**

bohobojenstvie, -ie, neutr., *bohabojnost, Gottesfurcht.* Múdréť bohobogenftwie v tom záleží, ktož křivě neučiní ižádnému ŠtítMus. 21a; múdréť jest bohobogenftwie, aby křivdy nečinil ižádnému ŠtítOp. 354a; ale však jest jedno nemúdré bohobogenftwye, a lépe jest bláznovstvie řékati tomu, když atd. Štít. uč. 38a. Pro buohbogenstwye PassKlem. 248a.

bohobojný, adj., *bohabojný, gottesfürchtig.* Kněz bohoboyny Pass. 408; dceru bohoboynu deum timentem Pror. Dan. 13, 2; křesťanóm bohoboynym Hrad. 73b; panna bohoboyna Štít. ř. 190b; postavu mieti lidí bohoboynych ŠtítMus. 80b, lidí bohoboynych ŠtítBud. 179. Jeden bohoboyny kuoň jemu (sv. Václavovi) dáváše DalC. 30. Účasten sem učiněn všěch bohoboynych AlbM., za to: bohabogyczych Alb. 52b; mužie bohoboyni viri timorati Kladr. Skutk. 8, 2. — *Adverb.* **-ně**; bohoboynie *anagogice* Veleš. (= *ve smyslu hlubším,* srov. **bohomluvně**).

bohochvalnost, -i, fem., *alleluja.* — bohochvalnoft alleluja Prešp. 2290, bohochwalnoft též Rozk. 2386, Vocab. 175a, MamA. 16b.

Bohol'ubi, -l'ub, plur. masc., *jm. místní.* De Boholib UrbE. 81.

Bohomil, Bohumil, -a, masc., *jm. os.*, *Theophil.* Bohomilus Reg. III, 1321, Bohomiloni Běl. 1394, Bohomil Háj. 211a; Bogumil NekrP. (2), Bogumilus canonicus

NekrOp., Bogumil a Bohumil List. Vyšehr. Reg. I, 1088 (XIII stol.), Bohumilus rector Reg. II, 1289.

bohomila, bohumila, -y, fem., *theologia:* bohomila theosophia Lact. 161ᵃ, bohumila theophila SlovKlem. 2ᵇ; bomila (sic) theophila Prešp. 1526 (mezi vědami), bomyla Rozk. 2239. — *Jm. os.* Bogumila NekrP. (9), Bohumila Reg. II, ca. 1143.

bohomilovník, -a, masc., *theologus.* — bohomylownyk theologus HymnB. 65ᵇ.

bohomluvec, -vcě, masc. *theologus.* — bohomluwecz theologus SlovKlem. 86ᵇ.

bohomluven, -vna, masc., *theologus.* — bohomluven theologus Prešp. 1003, Rozk. 1749, SlovBrn. 13.

bohomluvna, bohumluvna, -y, fem., *theologia.* — bohomluwna theologia Prešp. 1524, Rozk. 2236, Lact. 160ᵈ; bohumluwna theologia SlovKlem. 2ᵇ.

bohomluvník, -a, masc., *theologus.* — bohomluwniku theologe (vok.) HymnA. 109ᵃ.

bohomluvnost, -i, fem., *theologia.* — bohomluwnoſt theologia Lact. 162ᵇ.

bohomluvný, adj., *theologicus.* — *Adverb.* **-ně:** bohomluvně *anagogice* SlovTřeb. (Menčík Rozm. 11, = *ve smyslu hlubším,* srov. **bohobojně**).

bohomoc, -i, fem. — bohomocz *potestas* SlovKlem. 2ᵇ.

bohomyslný, adj., *o bohu myslící, rozjímající, gottbetrachtend.* — bohomyſlny contemplativus Lact. 42ᵈ, theoricus, contemplativus t. 162ᵇ; bohomyſlny život contemplativa vita MamH. Vysokého dóstojenstvie jest ten bohomyſlny život ŠtítMus. 131ᵇ; kteříž vedú ten bohomyſlny život t. 132ᵃ; veda život bohomyſlny ŠtítBud. 1. Dva životi, točíš pracovitý a bohomyſlny HusŠal. 6ᵃ. I bohomyslní lidé často mají překazu HusE. 1, 114.

bohomyšlenie, -ie, neutr., *myšlení o bohu, contemplatio.* Rozjímanie, bohomyſſlenije divinatio vel contemplatio Lact. 15ᵇ.

bohonošě, bohunošě, -ě, masc., *Seraph* — bohonoſie seraphin Prešp. 2293, bohonoſſye též Rozk. 3390, bohonoſſie též SequE. 20ᵃ, anjel bohonoſſye SequOp. 52ᵇ; bohunoſſe seraphin SlovKlem. 2ᵇ.

bohorodicě, -ě, fem., *Gottesgebärerin.* Dievku bohorodycy JiřBrn. 375, svatá bohorodycze ŽPod. 134.

Bohosud- v. **Bohusud-.**

Bohovic, -ě, masc., *syn (potomek) Bohův.* Poslal Bohowice Háj. 35ᵃ.

bohovid, -a, masc.: na spasenie bohowida toᵗ božého lida in salutem *Israel* SequE. 4ᵃ; strojené, a snad omylem m. *boholida.*

bohovný, adj., *zbožný, gottgefällig.* — *Adverb.* **-ně:** všichni, kteříž chtie bohovně živi býti, v Kristovi protivnosti trpie HusE. 1, 349.

bohový, adj., *bohu náležitý, Gottes-.* Že jim (Petrovi a Barnabovi) chtie bohowu czeſt učiniti Comest. 261ᵇ. — *Nad bohy, deorum.* Bóh bohowy deus deorum ŽWittb. 83, 8, buoh bohowy ŽKap. tamt., bóh bohoui též ŽWittb. 49 1, bohu bohowemu t. 135, 2.

bóhpomoz(i) v. **bóh.**

bohstvie v. **božstvie.**

Bohučějě, -ě, masc., *jm. os.* Se dvěma dušníkoma Bogucea a ſſedlęav List. Litoměř.; srov. **Bohačějě.**

Bohudar, -a, masc., *jm. os.* Obiit Bogudar Kosm. pokrač. 1134, Bogudar NekrP. (3). — V UrbDrk. 1ᵇ čte se: homines dominae Bohudars; snad jm. os. **Bohudaře,** fem.

Bohuchval, -a, masc., *jm. os.* Bohuhualus Reg. II, 1280, Bohuchwal DeskDE., filiae Bohuchwalonis Běl. 1391.

Bohumest, -msta (?), masc., *jm. os.* Bogumeſt NekrP.; srov. **Bolemest.**

Bohumil- v. **Bohomil-.**

bohumluvna v. **bohomluvna.**

Bohun, -a, nebo-li **Bohuň,** -ě, masc., *jm. os.* Bogun NekrP., Lupoldus et Bohun Reg. II, 1287, Bohun platennyk fassus est Lún. ks. 1380, Bohun UrbE. 155, UrbHrad. 17.

Bohuna, -y, nebo-li **Bohuně,** -ě, fem., *jm. os.* Boguna NekrP.

Bohunec, -nce, masc., *jm. os.* Bohunecz UrbE. 61.

Bohunek, -nka, -ňka, masc., *jm. os.*, demin. z *Bohun.* Bohunek Reg. III, 1331, t. IV, 1339, DeskDE., UrbE. 71; Bohunko Reg. IV, 1339, Bohunconis TomZ. 1378 n 286, Anka Bohunconis NekrDrk.; Bohuniek UrbE. 25.

Bohunka, -y, fem., *jm. os.* Bogunka NekrP., Bohunka UrbE. 34, UrbChotA. 15ᵇ, erga Bohuncam TomZ. 1433 st 79.

bohunošě v. **bohonošě.**

Bohuňovici, -ic, plur. masc, *jm. místní.* Bohunowicz Reg. IV, 1433, Bohunyewicz UrbE. 106, z Bohuniowicz KolA. 9ᵇ (1503).

Bohuslav, Bouslav, Bóslav, Búslav, -a, masc., *jm. os.* Boguzlau NekrP. (2), Boguzlauus t., Boguzlaus t., Bogwslaws NekrDrk.; Bohuslaus Reg. II, 1225; Bohuslaw DeskDE., UrbHrad. 2, bohuſlaw (bratr sv. Vojtěcha) Pulk. 30ᵇ atd.; — Bohuslao de Clingenberch Reg. II, 1284 a Bouslao in Clingenberch tamt.; Bovzlaus t. III, 1322, Bouslaus t. IV, 1318—1320, Bouſlaw KolB. 61ᵃ (1497); — Bozlaus filius Nelesi Reg. II, 1267, jeden jejie sluha jménem boſlaw Pass. 25 (v Pass. z r. 1379 na stejném místě: buohuſlaw); — Nicolao Bohuzlai Reg. III, 1323 a Buzlaus et filii sui Nicolaus, Henselinus... t. 1314, Nicolaum Buzlai t. 1332; Buslaus Reg. IV, 1337.

Bohuslav, -ě, masc. a fem., *jm. místní.* — curiam dictam Bohuslaw Reg. III, 1332.

Bohuslava, Bouslava, -y, fem., *jm. os.* Boguzlaua NekrP. (5), Bogus'awa uxor pincernae NekrFl., Bohuslaua relicta Neplachonis Reg. II, 1282, Bohuslaua DeskDE.; Bouſlawa Lún. ks. 1356.

Bohuslávek, -vka, masc., *jm. os.*, demin. z *Bohuslav.* Bohuslávek PoprR. 47.

Bohuslavici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* De Bohuzlawicz Reg. III, 1322.

bohuslavna, -y, fem., *alleluja.* — bohuslawna alleluia Veleš.

Bohusúd, -a, masc., *jm. os.* Boguzud NekrP., Bohusud de Beczwarz Reg. II, 1295, Bochusud DeskDE.

Bohusudov, -a, masc., *jm. místní.* Bohusodow (sic) UrbE. 173.

Bohušě, Bohuš, -ě, masc, *jm. os.*, z *Bohuslav;* staž. **Bóšě, Búšě, Búš.** — Boguſſe NekrP. (7), Bohuſſe List. 1225, Bohusse TomZ. 1404 n 16, Bohuſſe Háj. 292ᵃ: Bohush Reg. IV, 1335; Bohussius Reg. IV, 1335, dominum Bohuſſium Lún. ks. 1427; — Bohuslaus filius Cerhonis Reg. II, 1255, Bohusche filius Cerronis tamt., Bohuss filius Czrchonis tamt.; Bohusch filius Cirhonis t. 1262 a Boscho filius Cerronis t. 1263, Bose de Radhorech tamt.; abbas Bosa NekrOp.; — Bohusso cum fratre suo Biznata Reg. II, 1256 a Buscho et Znetha fratres t. 1303; Buss t. ca. 1143. — *Adj. possess.* **-óv:** Bohuſſowy chalupy KolB. 70ᵇ (1497).

Bohúšek, -ška, masc., *jm. os.*, demin. z *Bohuš.* Bohuskonis TomZ. 1364 st 169.

Bohušici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* De Bohussycz DeskDE., Janek z Bohussycz Poř. 1446 (154).

Bohúška, -y, masc., *jm. os.*, demin. z *Bohušě.* Bohuška PoprR. 16, 17.

Bohúškov, -a, masc., *jm. místní.* Pribizlaus de Bohuscow Reg. III, 1312.

Bohušov, -a, masc., *jm. místní.* Bohussow UrbE. 173.

Bohuta, Bouta, -y, masc., *jm. os.* Boguta NekrP., Bohutha submarschalcus Reg. II, 1269; domino Boutha officiali t. 1333.

Bohutín, -a, masc., *jm. místní.* Bohutyn UrbE. 148.

Bohuvlast, -i, fem., *jm. os.* Unacum Bohuvlast nostra coniuge Reg. II, 1261; — masc. (?): Boguulaſt NekrP. (10).

Bohuvóle, -e, masc., *jm. os.* Boguuolę NekrP., Boguuole t.

bohyni, -ně, fem., *bohyně, Göttin.* (Paris) uzřě ve sně tři bohynye AlxV. 736. Toť beru na mé bohy i na mé bohinye! Pass. 430. (Žena) když se jako bohynye přistrojí Štít. uč. 54ᵇ. — bohynie dea Prešp. 26, všech Bohynij VelKal. 165.

bohynník, -a, masc., *kdo bohyňuje, předpovídá, Wahrsager.* Podle bohynníkow

secundum geneaticos Comest. 227ᵃ (geneaticus, genetaliacus, ř. γενεθλιακός, qui conatur praedicere, quo quis fato natus sit DC.).

bohyňovati, -uju, -uješ, impftiv., *předpovídati, wahrsagen.* Že by (žid) na témž miestě rovně se mnú bohynowal divinarit Kladr. předml. Jer. k Reg.; že by bohinyowal divinaverit Lit. předml. Jer. ke Gal.; bohynowal divinaret MamV.

bohží v. **boží.**

bóch, -a, -u, masc., *dřík (staženého dobytčete), Rumpf* Jg.; stněm. *bahho, bache* Schinken, Speckseite. — boch MVerb, vepřové plece; boch perna (Hüfte, Schinken) Prešp. 1689, BohFl. 260, t. 501, buoch též Rozk. 2532, Nom. 68ᵇ. — *Příjm.* Bochonis TomZ. 1382 n 119.

bochnec, -chencě, masc., *bochník chleba, Laib Brod.* — Kaž mi ječný bochnecz přinesúc tajně dáti Pass. 296; bochnecz žitný t. 120, ML. 75ᵇ, t. 76ᵃ, k tomu žitnému bochenczy tamt.; (Ježíš) pyety bochenczy mnoho lida nakrmil ML. 88ᵃ; od pěti bochenczow Krist. 54ᵇ; jeden bochnecz panis Ol. Prov. 6, 26, desět bochenczow decem panes t. 1. Reg. 17, 17, deset bochenczuow Lit.tamt.— bochnecz *arthodius Prešp.1704 (ἄρτος chléb), Vocab. 175ᵃ, Veleš., bochnecz *liba BohFl. 257 (sthněm. leip, hleib). — Přejato do němčiny: v básni »Der gräffte Pfaffe« selka peče si »*bochniz,* wîz alsam der snê« (Hagen, Gesammtabenteuer svaz. III číslo 61. verš 95); jinde tutéž je *bochenz* (t. v. 241, začež varianta pozdější: masanze). — *Příjm.* Dictus Bochnecz Běl. 1381.

bochnicě, -ě, fem., *pokrutiny, Oelkuchen.* (Obětovati) pečenú běl a bochnice ſmieſſenim olege coctam similam et collyridas olei admistione conspersas Kladr. Lev. 7, 12; vezmi lněnú bochnyczy Chir. 82ᵃ; — bochnyczye subcinericium Rozk. 2571, bochnicze též Prešp. 1709, Veleš.

bochnička, -y, fem., demin. z *bochnicě.* Obětovati budú bochnyczky collyridas Mus. Lev. 7, 12; bochnyczky Ol. tamt., bochnyczky též MamB. 34ᵇ.

bochník, -a, -u, masc., *Laib Brod.* — bochnyk chleba Otc. 408ᵇ; z pěti bochnykow a dvú rybú Krist. 54ᵇ; kolacz bochnyka gednoho torta panis Ol. Ex. 29, 23.

boj, -ě, masc., *Kampf, Schlacht, Krieg;* stsl. *boj* pugna, z koř. *bei-, bíti.* — boy bellum ŽKlem. 75, 4, ŽWittb. tamt., Prešp. 1924, BohFl. 836, Vocab. 175ᵇ; bog i válka Túl. 30ᵇ. Ciesař Čechy boiem pobi DalH. 31. Vlasti, jěž boyom chtie bella volunt ŽWittb. 67, 31, ŽKlem. tamt.; bogów utiekajíc corruent singuli bella fugientes Ol. Lev. 26, 37. Nenie vám bogi (m. bojě) proti tělu colluctatio Koř. Efez. 6, 12. Od shřěšenie bogi bývají Pass. 294. By boy twirdy s obú stranú AlxB. 3, 13, by boy v obě straně twyrdy AlxŠ. 1, 12. Stal sě jest boyg bellum Lit. 2. Reg. 2, 17. Tu sě spolu vojem snieti i dojíti bylo bogie AlxH. 4, 35. Kdež sě bylo boyu sníti, kotvy byly na vše strany králem pohanským metány AlxB. 1, 31. Ten, jenž všú mocú miení potkati sě bogem silně AlxH. 4, 3. Sám před zástupem v čele (stál), k boyowy hotov dospěle Alx.V. 1454. — Jimiž (lidmi král) by mohl boy zdyety AlxV. 2266. S druhé strany tu stáše bratr Filotóv, jenž boy braſye sěka lidi zde onady t. 1645, bojoval; ješťe stáchu boy berucze v jednom křídle pohan málo t. 1771; snad jsú sě na jhrú vybrali a ne pro to, by boy braly t. 1507; jenž by s nimi boy braly Rňž. 4. Kako chceš boy se mnú wzety? AlxV. 1049, do boje se dáti; si zhynuchu boy wzemſſe AlxH. 7, 16; kto bude směti s Asprianem boy wzyety Růž. 6; wzali buoy instruxerunt aciem Lit. 1. Reg. 4, 2, překlad volný. Když (Alexander) ten boy obdržě, woynu ottad dále vrže AlxV. 1142, zvítězil; jakož to (zatmění) jistě vidíte, tak tento boy obdir(žíte) AlxH. 12, 28. (Oružie) jež k woyny (m. k vojně) y k bogy slušie AlxV. 1673. — V den bogie in die belli ŽKlem. 139, 8; k boyu ad bellum ŽWittb. 17, 40, ku boyu t. 17, 35; bóh, jenž učí rucě moji k boyu a pirſty mé k boyowy manus ad proelium, digitos ad bellum t. 143, 1.; k bojevi DalJ. 58 z rkp. L; v-bogyu in bello ŽWttb. 88, 44, u bogiu ŽKlem. tamt.; bogie bella ŽWittb. 45, 10,

proelia t. 139, 3; k bogóm Ol. Num. 1, 32.; o velikých bogich Mand. 68ᵃ; mnohými bogemi HusŠal. 10ᵃ.

bojácí, adj., *fürchtend.* Muž boyaczy boha EvOl. 83ᵃ; boyaczy *viabundus Cath. 179ᵃ. Srov. nč. *bojácný* a stč. **nebojácí** a **bojúcí.**

Bojan, -a, masc., *jm. os.* Boian NekrP.

Bojanov, -a, masc., *jm. místní.* Boganow Reg. IV, 1226, Boyanow Háj. 59ᵇ.

Bojanovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Boianowicze UrbE. 55.

bojař, -ě, masc., *Kämpfer, Krieger.* Všichni boyarzy obrátili sě na útěk EvOl. 69ᵃ; všickni boyarzy boží vojsky posílili by sě t. 85ᵃ.

Bojata, -y, masc., *jm. os.* Boiata NekrP.

bojatý, adj., *bojácný, furchtsam;* srov. **nebojatý.**

bójcě, -ě, masc., *Kämpfer;* srov. stsl. *boicь* z *bojьcь* pugnator. — boyczie pugnator ŽWittb. Moys. 3, boycie ŽMus. tamt.; ten má náděje, mé obdrženie i boycze Kat. 100.

Bojeslav, Bojslav, -a, masc., *jm. os.* Boyezlaus Reg. IV, 1251, Boyzlaus t. 1265, Boyſlaw Háj. 81ᵇ.

bojěv- v. **bojov-.**

bojíšče, -ě, neutr., *bojiště, Kampfplatz, Schlachtfeld;* stsl. *boište* locus pugnae, z *bojišče.* — In loco qui dicitur Boisci Reg. I, 1184, t. j. bojišči (sg. lok.). Boiſſe Dobr. Gesch.² 87 (v kron. op. Želivského při r. 1179 místo, kde Fridrich nad Soběslavem zvítězil). Kdež bogyſte slove před Vyšehradem, tu (dievky) stojiechu DalC. 10; to miesto Pražené dobřě znají, vždyť mu bogyſte řiekají t. 58; když sě všickni Němci snidú, na bogyſte s knězem k roku přijidú t. 72; (Přěmysl) na bogyſtyu smě udatně státi t. 74; na hoře nad Botiečem, jenž slove u svatého Jana na bogiſſti Pr. pr. 242. — bogiſtye belliludium Prešp. 2019, bogyſſcze Rozk. 3109, bogyſſczye Vocab. 175ᵇ, bogyſſtie MamA. 17ᵇ.

Bojmici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* De Boymicz TomZ. 1357 h 171.

Bojmír, -a, masc., *jm. os.* Skrze Boymira Háj. 49ᵃ.

bojný, adj., *bojový, Kampf-, Kriegs-.* Jeden proti druhému zástupy zdělavše, jakž boyne prawo jest Pulk. 57ᵇ, obyčej bojový.

bojovánie, bojěvánie, -ie, neutr., *bojování, das Kämpfen.* Oldřich zjednal (zřídil) sě k boyowany Pulk. 75ᵃ; ku boyowanyu ad bellum ŽKlem. 143, 1, ad proelium t. 17, 35. Po boiowani oněch větróv ŠtítMus. 73ᵇ. Všeliké bogiewanye protiv hřiechóm ŠtítVyš. 23ᵇ; o boyewany t. 23ᵃ.

bojovati, bojěvati, -uju, -uješ, impftiv., *kämpfen, Krieg führen.* (Alexander chtě) s tiem bogewaty, jenž jeho zemi ochudil AlxV. 513. Již bě liud i koni stali, ješto biechu bogyewali t. 1832. Laumedon vida, ano jeho lidé trudně boyugie (m. -jí) Troj. 33ᵃ. Lačnost i jědenie boiugu proti mně militant Túl. 30ᵇ; bogyge proti nám svět Modl. 13ᵇ. Vyjda bogyz proti Amalechovi pugna Lit. Ex. 17, 9 t. j. bojíž, impt. m. bojijž; bogizz Ol. tamt. (Král) boyowati bude bojě našě pugnabit bella nostra Ol. 1. Reg. 8, 20. Jděme boyowat eamus pugnare Lit. 1. Mach. 5, 57. Mnozí bogiugiuce proti mně bellantes ŽKlem. 55, 3, mnoho boyugiczich ŽWittb. tamt.; zástup bogigiczich pugnatorum Ol. Num. 2, 8; boyuyucim ŽGloss. Hab. 14; boiowati dimicare MamA. 21ᵃ, bogewati HusŠal. 7ᵃ.

bojovitel, -e, masc., *bojovník, Kämpfer:* mocný boyowytely EvOl. 333ᵇ; nesprávně utvořeno.

bojovní, adj. *Kampf-:* zástup boiownij exercitus Lact. 63ᵈ.

bojovnicě, -ě, fem., *Kämpferin:* boiowniczie našě Kruml. 67ᵇ, ta chvalná boyownycze Kat. 186.

bojovník, bojěvník, -a, masc., *Kämpfer.* Ó přěščastný boyownyku boží Pass. 376. Dwa boyownyky udatná jemu obětovala Kruml. 83ᵇ. Bojovníci... jezdie na daleké pobitie HusE. 1, 162; bogewnicy v staniech přěbývají HusŠal. 28ᵃ. — boiownik luctator MamA. 27ᵇ, bogewnik bellator Prešp. 1166; boží boyewnyczy HymnOp. 172ᵃ; věčcky bogiewnyky bellatores Ol. 1. Mach. 13, 10, číslo boyownikow pugnantium t. Num. 2, 4,

sbor boyownikow pugnatorum t. 2, 15. — Což jsú snědli boyowniczy quae comederunt iuvenes Pražsk. Gen. 14, 24, překlad odchylný.

bojovníkový, adj., z *bojovník:* čísla boyownykoweho bellantium Ol. Deut. 20, 19, Mus. tamt.

bojovný, bojěvný, adj., *bojový, Kampf-, Kriegs-.* Miesto bogowne Hug. 273, bojiště; na tom miestě boyownem Pulk. 124ª; přišli sú dnové boyownij proelii Ol. 1. Reg. 13, 22; woyſko boyowne exercitus bellatorum t. Jos. 8, 3; mužě hrdinného a boyowneho bellatorem t. 2. Par. 32, 21; knieže boyowne princeps certaminis t. Súdc. 20, 18; kniežata boyowna principes bellatorum t. 2. Par. 32, 6; jmieti obyčej boyowny consuetudinem proeliandi Ol. Súdc. 3, 2; turnejové a zvykánie boiowna Hug. 37; w knihách boyownych in libro bellorum Ol. Num. 21, 14; (syn) vylil krev boiownú u pokoji sanguinem belli Kladr. 3. Reg. 2, 5. — bogewna ecclesia militans Cath. 175ᵇ.

bojový, bojěvý, adj. z *boj, Kampf-, Kriegs-.* Všěcka sběř boyowych lidí generatio bellatorum hominum Ol. Deut. 2, 14; v-bogiewych věcech in bellicis rebus t. 2. Mach. 8, 9, (muže) v-boiowych wieczech přivyklého Mus. tamt.; (Tubalkain) připravu boyowu slušně vedl res bellicas Comest. 15ᵇ; orudie boyowaa vasa belli Pror. Jer. 51, 20; přístrojie boyoweho mnoho Pulk. 113ᵇ; oruzie boiowe arma Mus. 1. Mach. 15, 7, odienye boyowe arma tamt. 8, 5; v oděnie boyowe armis bellicis Ol. Súdc. 18, 11, t. Jud. 7, 5; na špici boyowe Pulk. 12ª; hluk bogowý ululatus pugnae Ol. Ex. 32, 17; hřmet boyowy fremitus proelii Pror. Jer. 49, 2; w den boyowy in die belli ŽWittb. 77, 9, v den bogiewy ŽKap. tamt.; vítězstvie bogiewe victoria belli Lit. 1. Mach. 3, 19; v nichž (knihách) jest boyowa rzyecz psána Vít. 67ª, řeč o bojích; w knyhach boyowy(ch) bellorum Mus. Num. 31, 49; boyowych ſlow circa pugnas verborum Pernšt. 1. Tim. 6, 4.

Bojsa, -y, masc., *jm. os.* Boyza de Hodyeiow Reg. III, 1327, Boyſa Háj. 76ᵇ.

Bojslav v. **Bojeslav.**

bojúcí, bojúcí sě, adj., *bojící se, fürchtend.* Sluha bogiczi boha timens Lit. 4. Reg. 4, 1. Sliby mé vráci přěd boyuczym jeho ŽWittb. 21, 26. bogiuci tebe timentes ŽKlem. 118, 79, bogyczy tebe ŽWittb. tamt.; boyuczi hospodina timentes ŽKlem. 14, 4. Účasten sem jáz všěch bogiucich ſie tebe timentium te ŽKlem. 118, 63, dielen jsem jáz boyuczych tebe ŽWittb. tamt., účastna mě učiň všěch bojících tebe HusE. 1, 27. Tvrdost jest hospodin bogiucym jeho timentibus eum ŽKlem. 24, 14, boyucym ſebe ŽWittb. tamt. a ŽBrn. tamt. Milostivějí jest hospodin bogiucim jeho timentibus se ŽKlem. 102, 13. Co jest připravil hospodin bogycym ſebe Pass. 478. Milosrdie jeho bogiucym ſie jeho timentibus eum ŽKlem. Magnif. 50. Oči boží nad bogiucimi jeho super metuentes eum t. 38, 18. Srov. **bojácí.**

bok, -a, -u, masc., *die Seite, latus,* stsl. *bokъ.* Ot boku tvého a latere ŽWittb. 90, 7, k svatému boku ML. 7ᵇ; boczy, pyrſy prokláni AlxM. 5, 3; boki a plecima lateribus et humeris Ol. Ezech. 34, 21; bok latus Prešp. 1197, BohFl. 409, MamA 28ª, Nom. 67ᵇ. Kehdyž bude z boku klanye Hrad. 138ª, píchání v boku, v. **klánie.** Ty vždy nakladʼ oba boky NRada 704, naplň se pokrmem; (vlk) nakládá plná oba boky RZvíř. Jg. — *Přenesením s těla lidského a živočišného o stranách předmětů jiných:* na bocye korába Krist. 103ᵇ, na boczye korábu ML. 120ᵇ; na boczie ſtanouem Ol. Ex. 26, 20; řka tak přiteče (Alexander) na bok lewy AlxŠ. 1, 2, t. j. na levé křídlo vojska, in laevum cornu Gualth. 9, 206; boczi pólnoční latera aquilonis ŽWittb. 47, 3, boky pólnoční ŽKap. tamt. — Jeſte točil sě na bok země edomské circuivit ex latere terram Edom Ol. Súdc. 11, 18; já proti vám pójdu wzbok contra vos adversus incedam Ol. Lev. 26, 24 a Lit. tamt. t. j. *vz-bok;* pak-li chodíce wzbok proti mně protiviti sě budete si ambulaveritis ex adverso mihi Ol. Lev. 26, 23; ani sě

k tomu přikloní (vůle), co se líbí bohu, ale vždy z-boku jde proti bohu ŠtítPař. 50b.

bokový, adj., ze subst. *bok, Seiten-.* — Ke všem nemocem prsním a bokovym ChirB. 189a.

Bolák, -a, masc., *jm. os.* Bolak NekrDrk.

Bolebor, Bolibor, -a, masc., *jm. os.* Frater Boleborius Reg. II, 1267, Bolebor DeskDE.; Bolibor (frater) Reg. II, 1268.

Bolec, -lcě, masc., *jm. os.* Bolecz UrbE. 6.

Bolečěj, -ě, masc., *jm. os.* Boleceg NekrP. (2).

Bolečest, -čsta (?), masc., *jm. os.* Boleceſt NekrP. (6); srov. **Přibyčest, Ubyčest, Svečest** a Dobr. Gesch.[2] 101.

bolečka v. **boléstka.**

bolehlav, -a, -u, masc., *Schierling,* rostl.: bolehlaw cicuta SlovA., Synon., RostlB. 145b, RostlC. 109a, RostlD. 90a, t. 67b, RostlF. 11a; LékB. 111a, t. 238a; *fracapium Nom. 66a; vezmi bolehlaw a zvař jen (jej) Chir. 89a.

bolehlávek, -vka, -vku, masc., z *bolehlav.* — bolehlavek *fracapium Prešp. 744, bolehlawek též Veleš.

Bolehošč, -ě, masc., fem., *jm. místní.* Dobyli Bolehoſſtie Háj. 426a.

Bolech, -a, masc., *jm. os.* Bolech de Okolé Reg. III, 1312, PoprR. 11; z *Boleslav,* nebo-li z km. kompt. *bolje-* maior, srov. pol. dial. *bolecha* = gruby człowiek Malin. wyr. 27.

Bolechna, -y, fem., *jm. os.,* Bolechna NekrP. (2).

Bolek, -lka, masc., *jm. os.* z *Boleslav:* Bolek NekrP., UrbE. 53; Boleslaus dux Opuliensis Reg. III, 1327, Bolko Opoliensis tamt., Bolek vévoda Opolský Pulk. 189a.

Boleluh, -a, masc., *jm. os.* Bolelug Reg. II, ca. 1143.

Bolemest, -msta (?), masc., *jm. os.* Bolemeſt NekrP., DeskDE.; srov. **Bohumest.**

Bolemil, -a, masc., *jm. os.* Bolemil NekrP. (2), UrbE. 31, UrbChotA. 12a.

Bolemila, -y, fem., *jm. os.* Bolemila NekrP. (6), Bolemile uxoris Reg. II, 1287.

bolen, -a, masc., *Silberlachs.* Bolen lidi rytieřské znamená Snář 245.

bolenie, -ie, neutr., *bolení, Schmerz.* — Budu pamatovati tvé bolenie, tvé ohyžděnie Kruml. 330b; bolenie hlavy cephalea RostlF. 13a.

bolenový, adj., z *bolen.* — Siemě bolenowe ChirB. 290a.

Bolesa v. **Bolešě.**

Boleslav, -a, masc., *jm. os.* Stařějšiemu (bratru) diechu boleſlaw DalC. 25; tehdy boleſlav vecě DalH. 30; hróza boleſlaua pojě tamt.; Boleſlawa bratrobivcě Pulk. 24b; o jeho synu Boleſſlawowy PulkL. 61, o jeho synu Boleſſlawoy Pulk. 27b; Bolezlaus NekrOp. a j. — *Adjekt. possess.* **-óv:** o smrti Boleſlawowye trzetyem Pulk. 43a, Boleslava třetího.

Boleslav, -ě, masc., později fem., *jm. místní.* In urbe Bolezlau KosmA. 1, 17, t. 2, 13, de Bolezlav oppido t. 1, 19; Bolezlavi (sg. lok.) list. 1130 v Dobr. Gesch.[2] 85; (páni) boleſlaw zdiú ohradichu DalC. 31; (Boleslav) město mlady boleſlaw ustavi t. 32 a DalH. tamt.; do boleſlawye DalC. 30, do Starého Boleſlawye Pulk. 23a; (kněz Boleslav káza) v-boleſlawi město zdíti DalH. 31, nalez (aor.) kroniku u kněze starého w Boleſlawy DalC. úv. III, najlepšie (kronika) na boleſlawy byla tamt., (ciesař) jě sě na tom přisahati, že jeho stolec musí u boleſlawy státi t. 42, w ſtarem w Boleſlawy Pulk. 24b. Boleslava boleſlawem otdělichu DalC. 25, dali mu Boleslav za podíl. V Boleslavi mladém nad Jizerou N. zák. z r. 1518 (na listě titulním). Sirotci táhli za Mlady Boleſlaw Háj. 402a, přijeli do Stareho Boleſlawi t. 111a, t. 120a, bral se do Boleſlawie t. 74a, do Boleſlawi t. 110b, k Staremu Boleſlawi t. 380b; w Starém Boleſlawi t. 122b; hrad za Mladým Boleſlawem t. 341b; Hradu jméno uloženo Mladý Boleſlaw Beck. 1, 219, přejato z pramene staršího. Z města Boleſlawa Mladeho Lún. pam. 1594; do Mlade Boleſlawie KolČČ. 233a (1556).

Boleslavěnín, -a, masc., *Boleslavan, Bunzlauer.* Obleženým Boleſlawianúm Háj. 396a.

boleslavka, -y, fem., *část oděvu, ein Kleidungsstück:* boleſlawka praecinctorium

Rozk. 2747; lintea pásnička, praecinctoria (sic) boleſlawka Prešp. 1795; Veleš. — *Jm. místní.* Jíž (věži) bylo dáno jméno Boleſlawka Háj. 79[b].

bolest, -i, fem., *Schmerz,* stsl. *boljestь* morbus. Často sě to velmi stává, že boleſt moci přidává AlxV. 1711, excitat interdum vires dolor Gualth. 3, 113. Odlehčiž méj boleſty AlxM. 6, 7. Úsilé a boleſt labor et dolor ŽWittb. 9, 7 (28), ŽKlem. tamt. Zhynul jest u boleſti život mój in dolore ŽKlem. 30, 11, v-boleſty ŽWittb. tamt., boleſti ſmyrtedlne dolores mortis ŽWittb. 17, 5; mnostvie boleſti mých dolorum ŽKlem. 93, 19. Vida mú boleſt a čtici Štít. uč. 153[b]. Bez všie bolezzty ApŠ. 6; od nichžto ran sě nořiechu blesky z jejie (bičované Kateřiny) očí jasnú v horkých krópkách... přěs tě líčci dle boleſty Kat. v. 2324, pro bolest, z bolesti. — boleſt dolor Prešp. 1623, BohFl. 418; boleſt trudowata plaga leprae Mus. Lev. 13, 2, MamA. 27[a]. — buoleſty Zrc. 5[a], buoleſtij t. 6[b].

bolestiti, -šču, -stíš, impftiv., *leiden:* (lidé) boleſtiti budú dolebunt Pernšt. Isa. 13, 8; (rodička) boleſtiec dolens t. 26, 17.

bolestivě v. **bolestivý.**

bolestivý, adj., *bolest činící, bolest trpící, bolestný; schmerzerregend, schmerzleidend, schmerzend, schmerzlich.* Meč boleſtiwy pronikne duši tvú OpMus. 130[b], boleſtywy meč ML. 38[a]. Jeho boleſtywe hřěbíky probitie ML. 39[b], opravou z bolyeſtywe. Kamenie boleſtyueho calculo Ol. Prov. 20, 17. Jáz sem chudý a boleſtiw dolens ŽKlem. 68, 30, boleſtiwy dolens MamF. 88[a]. (Ježíš) chtěl býti s námi lačným, boleſtiwym HusPost. 12[b]; bolestiv byl buoh HusE. 1, 335; on tak chudý, pokorný, bolestivý t. 17. Těch boleſtiwich noh ModlPetr. 23[b]. — *Adverb.* **-vě:** črvie jeho třěva boleſtywie zhryzli Pass. 392; Israhel boleſtiuie zieleſſe valde doluit Ol. Súdc. 21, 15; nenes toho boleſtiuie acide Ol. Sir. 4, 9; že s' tak boleſtywye umořen ML. 8[b]. Srov. **bolestný.**

boléstka, -y, fem., demin. z *bolest:* boleſtka *dulca Rozk. 2357; srov. nč. **boléstka, bolístka,** *odřenina, puchýř* Jg. (krk.). — V Prešp. 1597 je za to na stejném místě boleczka *dulta, trvám omylem.

bolestný, adj., *schmerzend, schmerzleidend.* Od ňehožto (svatého oleje) mnohý jatý člověk boleſtnu chromotú na údiech svého životu zdráv i vesel sě pokáže Kat. v. 3498. Jáz jsem chudý a boleſtny pauper et dolens ŽWittb. 68, 30, chudý a boleſtný Kladr. tamt. Jáz strastná a boleſtna Hrad. 52[a]. K ženě boleſtney EvOl. 110[a]. (Lev) pokloni svú hlavici, vzdvihna bolestnu nožici Baw. 92, (lev) jest bolestnu nohu hoje tamt. (Flastr) polož na miesto boleſtne Sal. 677, maž okolo miesta boleſtneho t. 730. — Již jieste chléb boleſtny panem doloris ŽWittb. 126, 2. — Srov. **bolestivý.**

Bolesúd, -a, masc., *jm. os.* Bolesud DeskDE.

Bolešě, -ě, masc., *jm. os.,* z *Boleslav.* Unus de militibus nomine Bolesa Kosm. pokrač. 1130, Boleſa Háj. 172[b], TomP. 1, 124. Srov. **Bolech** a **Bolešek.**

Bolešek, -ška, masc., *jm. os.,* demin. z *Bolech.* Boleschek TomZ. 1379 n 243.

boleti, -leju, -léš a -ľu, -líš, impftiv.; stsl. *bolěti, boljq* doloribus cruciari. — *Bolest trpěti, Schmerz empfinden:* věz, žeť (já) srdcem boly Kat. v. 2475, aegroto; (Maria) křesťanským zatracením boly Levšt. 151[a], aegrotat; jenž pro tě (Maria Magd. pro Krista) boleſſe Hrad. 44[a]; viděly tě vody i bolely hory doluerunt ŽWittb. Hab. 10; jáz a otec tvój boleyucz hledachom tebe Hrad. 72[a]; přieteleť jest i bolegycz chovati Štít. uč. 25[a]; já sem chudý a bolegiczy dolens ŽKap. 68, 30; (duši) bolegyczy animam dolentem Hod. 56[a]. — *Bolest činiti, schmerzen:* bolí ju zzyrdcze Jid. 155; až mě bolegy vše kosti MastDrk. 244; bolegyt mě hnáty Vít. 39[b]; (boha) naše hubenstvie bolelo Alb. 16[b]; v těch časiech počě Nera brzicho boleti Pass. 310; často po něm (po lazebníkovi) boli..., že tě uřěže Hrad. 134[b]; jazyk zpraví a řka: á, kak mě boly! Štít. uč. 66[b]; když ženu boli k dietěti ŽPod. 173.

Boletici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Poleticz (sic) Reg. III, 1311, do Boleticz PoprR. 36.

Bolibor v. **Bolebor.**

boličrnák(?): bolyczrnak sardonyx Rozk. 205, boliczrnab (sic) Prešp. 121 v kapitole o kamenech; strojené.

Bolík, -a, masc., *jm. os.* Bolyk UrbE. 274.

Bolíkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* (Villam) Bolicowicz Reg. III, 1315.

Bolka, -y, fem. *jm. os., Boleslava;* z masc. **Bolek,** v. t. — Uxoris suae Bolcze nomine Reg. II, 1286.

bolný, adj., *bolavý, nemocný, schmerzend, krank.* (Lia) měla jest oči bolnye erat oculis lippis Ol. Gen. 29, 17, oči bolnycy Mus. tamt.; bolnyey oči Hrad. 110[b] (2). Jest-li který úd učiňen bolny pro horkost ostrú Sal. 574; zavěs nemocnému tu ruku bolnu na hrdlo Sal. 700; oblož miesto bolne Rhas. 180; hlava bolna ApatFr. 162[a]; zub bolny t. 77[b].

Boloním, -a, masc., *Boloňan.* — bolonyn Bononiensis Rozk. 1610, belonyn (sic) Prešp. 887.

bolvec(?), **vlňec**(?): bolwecz noli tangere me Prešp. 1606, wlnyecz též Rozk. 2378, prý nemoc nějaká; strojené, a krom toho je rozdílné bolw- a wlny- nejspíše omylem opisovačským.

Bon, -a, masc., *jm. os.,* z *Bonifacius (?).* Nicolaus frater Bononis Reg. II, 1254.

Boňata, -y, masc., *jm. os.* Bonata NekrP.

Bonda, -y, masc., *jm. os.* Apud Jacobum Bondae TomZ. 1403 m 51.

Bonec, -nćě, masc., *jm. os.,* z *Bon.* — Bonecz DeskDE.; Bonczo TomZ. 1373 st 77, UrbE. 115.

Bonek, -nka, -ňka, masc., demin. z *Bon.* Bonek NekrP., Gallo filio Bonconis Reg. IV, 1346, Bonkonis TomZ. 1383 n 165.

Bonifací, -ie, masc., *Bonifacius.* Svatý Bonifacy (vok.) ŽKlem. 137[b].

boniti, -ňu, -níš, impftiv. Známo jen z dokladu: Ciesař Čechóm odpověděti chtieše, ale posla mieti nemožieše; jeden udatný rytieř sě obra, s tiem poselstvím (opověděním války) do Čech sě bra [řka nebo mysle sobě]: co by tu kto hrozu bonyl? však sem sám často na desět honil? DalC. 67. V rkpích jiných podle DalJ.: kto by co tú hrozú bonil V., co by mě kto tú hrozú bonil L., kto by mi tú řečí bonil Z., co by se kto tú hrozú bonil Ff.; v překl. stněm.: ich furchte mich clein do, vnd waz mag yemant... mir gedron damit? Tedy **hrózu boniti** nebo **hrozú boniti,** *hroziti, strašiti;* srov. nč. *boniti, zboniti = ztropiti* Jg. (z dial. krk.).

Bonka, -y, fem., *jm. os.* Bonka DeskDE.; z masc. **Bonek,** v. t.

Bononie, -ie, fem., *Bononia.* Do bononie Pass. 408, do bononye t. 418, do Bononie KřižB. 87[a], do Bonony tamt., w Bonony tamt.

Bonušě, -ě, fem., *jm. os.:* puellarum Bonusse et Wratizlaue Reg. IV, 1336; Bonussa TomZ. 1417 st 155. — Z masc. **Bon** v. t., nebo-li z lat. *Bona.*

bópomoz, bópomozi, z *bóh pomozi,* v. **bóh.**

bor, -a, -u, masc., *zástup, shromáždění, sbor; Schaar, Versammlung;* z *ber-.* — Vida, že onen bor kvielí, jemuž sě vše žalost skladla AlxH. 6, 3; w boru božském in synagoga deorum ŽWittb. 81, 1.

bor, -u, masc., *borový les, Kieferwald,* pak vůbec *les;* stsl. *borъ* pinus. — Silvam nostram seu rubetum nuncupatam Bor Reg. III, 1318; silva Bor UrbR. 196, (silva) Bor Czakowsky t. 332, (silva) Bor UrbE. 93, Na borziech UrbR. 306, srov.: mne s sebau vzal tam na bory a laupali jsme je (t. kůru) KolL. 142[b] (1603). — *Jm. místní.* De Boru DeskDE. r. 1318; Petrovi z boru Rožmb. 282; (villa) Bor UrbE. 136, PoprR. 32.

borák, borág, -a, -u, rostl., z lat. *borago, Herzblume* Jg. Vezmi borak Chir. 216[b], borak má listie chlupaté LékA. 117[b]; borak SlovA., HerbKřišť., LékB. 108[b], ApatFr. 30[a], RostlF. 10[b]; borag borago RostlC. 108[b], RostlD. 89[b], t. 65[a]. — *Adj.* **-ový:** borakowe listie ApatFr. 109[a].

Bořanovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* (Villam) Borzianouicz Reg. III, 1328, de Borzanowicz TomZ. 1400 n 213.

Bořata, -y, masc., *jm. os.* S jeho synem Borzatu Pulk. 79ª.

Bořček, Bořečka, masc., *jm. os.,* demin. z *Bořek.* Sigillum Borczkonis de Swogiewicz Reg. IV, 1345.

borek, -rka, -rku, masc., demin. z *bor* silva. Silva Borek Reg. I, 1233. — *Jm. místní:* borek Reg. IV, 1226 a j., de Borku DeskDE. r. 1318, Hořemíře z Borku Háj. 184ª, (villa) Borek UrbE. 107.

Bořek, -řka, masc., *jm. os.* Borek ipse secundus Reg. II. ca. 1143; vladař, jenž sobě jmě borzek mějieše DalC. 76, borzek DalKřiž. tamt., Bořek PoprR. 12, Borzko TomZ. 1426 st 150.

Boreň, -ě, masc., *jm. osobní.* — Boreň Háj. 130ª. Srov. **Božen.**

Bořen, Bořena v. **Božen, Božena.**

bořenie, -ie, neutr., *boření, Zerstörung.* — borzenie ruina ŽWittb. 143, 14.

Boreš, -ršě, masc., *jm. os.* Boıess Kosm2ªª 2, 44, filius Borsa (gen.) KosmA. tamt.; Boreſſ z Osěka Pulk. 145ᵇ; Boreſs UrbChotA. 19ª; král borſſye a Havla a málo starých jmieše DalC. 85, boreſſ s Havlem z země jědesta tamt., (kněz) borſſowy sbožie žžiešc tamt., ti Havlovi a borzyſſowy (sic) žžiechu tamt.; Borſſowi súkenníku KolB. 1ᵇ (149.); Borsso de Rysemburg Reg. II, 1275, Borscho t. IV, 1249, vir Borſo Kosm. pokrač. 1254, Borssonis UrbR. 259, cum domino Borssone list. Drk. z r. 1383 (VěstnAkad. 1899, 149). — *Adj. possess.* **-óv:** Mstislav syn Borſow Pulk. 54ª, Jan syn Borſſow KolB. 79ª (1497).

Bořětin, adj. possess. z masc. **Bořata,** v. t. — Fem. **-ina,** *přijm.* Borzetyna Margaretha TomZ. m 38.

Borhoš, -ě, masc., *jm. os.* — *Adj. possess.* **-óv:** dceru Borhoſſowu Háj. 42ª.

Bořie, -ie, neutr., *jm. místní.* Borzie UrbR. 307.

Bořihněv, -a, masc., *jm. os.:* Borihnew de Chmelni Reg. II, 1267.

Bořík, -a, masc., *jm. os.,* z *Bořislav.* Bořik Háj. 172ᵇ, Bořikem Běl. 1443.

Bořislav, -a, masc., *jm. os.* Borizlaus de Chotiwina Reg. II, 1266, Borzyslaus celerarius t. III, 1327, Borziſlaw UrbChotA. 19ᵇ, UrbE. 174, s Bořiſlawem Háj. 3ª; — nějakého Boryſlawa Háj. 7ᵇ.

Bořislava, -y, fem., *jm. os.* Borizlaua NekrP., Borsuzlawae relictae Rudlini Reg. III, 1329, Borzislaua NekrDrk.

Bořiš, -ě, masc., *jm. os.,* z *Bořislav.* Boris NekrP., borzyſſowy DalC. 85.

Bořit- v. **Bořut-.**

bořitel, -e, masc., *Zerstörer:* ač borzitelom sě neprotiví Lit. předml. Jeron. k Pavl.; Vlastislavští na ty bořytele města čekali Háj. 75ᵇ.

bořiti, -řu, -říš, impftiv., *zerstören;* mylnou dekomposicí z *obořiti:* stsl. *oriti* evertere, *ob-oriti* evertere. — Nejedny zubrové trúby v skalách své prostřěly hlasy, jakž sě zdáše, by v ty časy všěcky ſye skály borzyly AlxV. 1208; taký křik i hróza taká by, jakož sě zdáše, by ſye již veš svět borzyl t. 1528; nebieše kto hromad borzye t. 2254, kdo by hroudy na poli roztloukal. borzie hory evertens montes Ol. 3. Reg. 19, 11. Poklínanie mateřino borzi zaklady eradicat Ol. Sir. 3, 11. Zlí kněžie svým příkladem všecky borzye, ješto mi slúžie BrigF. 91ᵇ. Proč borzyte přísahu svú? Brig. 189. Ty věci borze jeho (člověka) a zamucují ŠtítPař. 113ª, hubí. Již sě tělo (Mariino) zármutkem borzy Hrad. 53ᵇ, hyne.

Bořivoj, -ě, masc., *jm. os.* — Borivoy KosmA. 1, 14 a j., filius Boriwoy ducis Kosm. pokrač. 1141, Boriuoy NekrP. (2); Boriuoy dux NekrOp.; Borwoy KosmA. 1, 10, Kosm4. 1, 14; borzywoy na otcóv stolec vznide DalC. 23, od borzywogye tamt.; Borzywoy Pulk. 18ᵇ, t. 72ª, k vévodě Borzywoyowy t. 17ª; Borziwoy TomZ. 1401 st d. 215; Bořiwoy Háj. 55ᵇ.

Borka, -y, fem., *jm. os.* Žena jeho Borka Háj. 31ᵇ; srov. **Bořek.**

Borkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Borkowiczie UrbR. 374, Borkowycz UrbE. 144.

Borník, -a, masc., *jm. os.* Borniko TomZ. 1360 st 126, Bornikowi z Dvořiště Háj. 196ª.

boroděj, -ě, masc.: borodieg *mellicida* MamA. 28b (cui, ut videtur, apum cura demandata erat DC.).

Borotici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Borotizi Reg. IV, 1207, de Borotycz TomZ. 1402 n 247.

Borotín, -a, masc., *jm. místní:* de Borotin TomZ. 1403 st d. 212, okolo Borotína PoprR. 27. — *Jm. os.:* Johannes dictus Borotin TomZ. 1412 n 321, mistra Borotina Háj. 365a.

Boróv v. **Bory.**

Borová, -é, fem., *jm. místní.* Borowa UrbE. 439.

Borovan- v. **Borověnín.**

Borovec, -vcě, masc., *příjm.* Johannes dictus Borowecz Poř. 1369 (41), Borovec PoprR. 35.

Borověnín, -a, masc., *Borovan.* — *Jm. místní* **-any:** Borowany UrbR. 82.

borovicě, -ě, fem., *Kiefer.* — borowyczye merica SlovBrn. 275, Rozk. 1137, borovicze též Prešp. 606, borowycze též Nom. 65a a BohFl. 228; borowyczye picea Anon. 5b, borowicze též MamA. 32b. — *Jm. místní:* quarta (villa) Borouicz Reg. III, 1312, Borowyczye UrbHrad. 6, de Borowicz TomZ. 1393 h 119.

borovina, -y, *borový les, Kieferwald.* Silva Borowyna na blátě UrbR. 288.

boróvka, -y, fem., *čečetka, Grässlein* Jg. Borowka *corriga Lact. 282c.

borovný, adj.; neutr. **Borovné,** -ého, *jm. místní:* z Borovného PoprR. 1.

borovnicě, -ě, fem., *borový les, Kieferwald.* Silva Borowniczie UrbR. 160. — *Jm. místní.* Borownycz UrbE. 112, ve vsi Borownicy Háj. 364a.

borovský, adj. ze jm. místního *Bory, Borovany* atp. — Odtud **Borovsko,** neutr., *jm. místní.* Borowſko (město) Háj. 80b, Hucbalík z Borowska UrbHrad. 24, v Borovště PoprR. 3.

borový, adj., *Kiefer-.* — buorowa šiška PassKlem. 182a, nemámy lučišť borowych DalC. 44.

Boršě, -ě, masc., *jm. os.* Frater Borssa prior Reg. II, 1277, Borſe NekrP.

Boršíkov, -a, masc., *jm. místní.* Z Borssikowa Poř. 1445, de Borschikow UrbR. 233.

Boršíkovec, -vcě, masc., potomek *Boršíkův.* Ješek Borſſykowecz Háj. 199a.

Boršov, -a, masc., *jm. místní.* Jesconis de Borschow Reg. III, 1333, do Boršova PoprR. 28.

Bořut, Bořit, -a, masc., *jm. os.* Filius Boruth KosmA. 3, 24, Borzuth Kosm2aa. tamt.; Borut comes NekrP., Borut Paulus TomZ. 1279 m 26, Bořut Háj. 157b.

Bořuta, Bořita, -y, masc., *jm. os.* Boruta de Redhost Reg. II, 1255, Borzuta t. IV, 1253, t. II, 1286, nobilis vir Borzuta t. III, 1325, Borsutha t. IV, 1346, Borſuta non comparuit Lún. ks. 1359; borzyta (bratr sv. Vojtěcha) Pulk. 30b, Bořita PoprR. 15; — Jan Bořyta Háj. 370b.

Bory, -óv, plur. masc., *jm. místní;* to trvám rozuměti se má v dokladech: de Borow Reg. IV, 1339, t. 1343 a t. 1346.

Borysl- v. **Bořisl-.**

bos v. **bosý.**

bosák, -a, masc., *kdo chodí bos,* pak zvláště *bosý mnich, ein Barfüssiger, ein Barfüsser-Mönch.* — boſſak nudipes Prešp. 1124. — Věz to, kněže i boſſaku Hrad. 112a; črní mnišie proti boſſakom dovodie, že atd. HusPost. 12a; (bóh) živí bratrzi Bośaky, ješto jsú sě k témuž zákonu (přivolili) Kruml. 318a; v-boſakuow apud Fratres minores Otc. 483a; boſſak minor (t. Frater) Prešp. 970; bozak scholaris t. 1028. — *Příjm.* Bosak TomZ. 1433 st 27. — *Adjekt. possess.* **-óv:** u těch sukní sú páchy jako rukávy boſakowy Mand. 51a.

bosenský, adj., *bosnisch.* V království boſenſkem Lobk. 28a.

Bosina, Bosna, -y, fem., *Bosnien:* do Charwatczie, do Boſyny Pulk. 1b.

Boskovici, Bozkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* De Boskowicz Reg. III, 1323 a j., Jan z Bozkowicz Háj. 284a.

Bóslav- v. **Bohuslav-.**

Bosně, -ě, fem., *jm. místní.* Zdeněk z Bosně TomZ. 1434 n 49.

bósti, bodu, -eš, impftiv., *bodati, stechen;* stsl. *bosti* pungere. — Když bodu tyrnem

dum configitur spina ŽWittb. 31, 4. Ano trnie bode a sbožie jest mflo ŠtítBud. 148. Osten, jímž (Přěmysl) voly bodyeffe Pulk. 4[b]. Ostrohami bofti Comest. 217[a]. (Jezdec) jal sě koně bofty Gesta Bř. 42[a], jal se koně bofti Gesta Kl. 100. Mezek vuoz táhnieše, neb jej vozataj bodieše Baw. 83. (Moucha) poče jeho (lysce) svým žahadlem buosti t. 78. (Mládenec) popad ostré železo počě buofti své prsi Kruml. 486[a]. (Prodavačky trestané) jmá jedna žernóvky kamenné nositi a druhá ji buofti Pr. pr. 259. Meč jejie srdce bodieffe Hrad. 91[a]. Pak u pekle (ta sbožie) budú bofti HusPost. 36[b]; Ktož je boden Mast. 64. Svatí trpěli jsú ustavičně jsúce sěčeni, bodeny Pass. 635. Rány v tvém těle bodene Modl. 83[a]; opatruj na jeho rukú rány bodene Kruml. 327[b]. (Kněžie) bodechu se Comest. 160[b]. (V bitvě) tepúc, boducz i mordujíc Troj. 106[b]. Neguzar... k tomu všemu byl dospělý i nadiv ovšem umělý, kopím boda na prostraně, v tieskni mlatem, nožem raně AlxV. 1676. Neb když Klitus s Artofilem... bodeta na sě kopíma, vznidú dřiezhy mezi nima AlxV. 1576.

bosý, adj., *barfüssig,* stsl. *bosъ* non calceatus. Sám pěš a bos k řečě šel Krist. 34[a]. Dievka... stáše bofa i bez rukávóv DalH. 41. Vidíš jě (děti) boffe a nahé Hrad. 124[a]. Jest bofeho ten třeví, jenž u tebe schna kazí se Štít. uč. 140[a]. Dóm bofeho discalceati Ol. Deut. 25, 10.

Bóšě v. **Bohušě.**

Bošek, -ška, masc., *jm. os.* Bossek TomZ. 1394 n 2.

Bošici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* (Villam) Bossycz Reg. III, 1315; Bossicz Reg. IV, 1226.

Bošov, -a, masc., *jm. místní.* De Bossow DeskDE.

Bošovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* (Cum villa) Boschowicze Reg. III, 1323.

Bošulec, -lcě, masc., *jm. místní.* Bossulecz UrbR. 364, de Bossulecz DeskDE., v Bošilci PoprR. 30.

bot, masc., většinou **bota,** -y, fem., *Stiefel,* střlat. *bota, botta* fem. a také *botus* masc. DC. — Aby (nemocný) měl v zimě obuv dvénásobní totiž boty Sal. 379; zachovej nohu v teple v botach prostraných tamt.; aby mne bil kyjmi i boty Pam. 3, 96; boti Prešp. 1798, boty Rozk. 2752, Boh. min. 23[a].

bótěžehnaj, z *bóh tě žehnaj,* v. **bóh.**

Botieč, -ě, masc., *jm. potoka.* Super fluvium Boticz Reg. III, 1321, Botyecz PulkL. 23, na hoře nad Botijeczem Pr. pr. 242, pod Karlovem na Botijči Pref. 47, na Botijči VelKal. 86.

Bouslav- v. **Bohuslav-.**

Bouška, -y, masc., *jm. os.,* z *Bohuslav.* Bohuslav jinak Bouška WintObr. 2, 741 (z r. 1545).

Bouta v. **Bohuta.**

bóvyžehnaj, z *bóh vy žehnaj,* v. **bóh.**

Bozděch, -a, masc., *jm. os.* Bozdyechoni TomZ. 1368 h 172, Bozdiech Háj. 37[a].

Bozkov- v. **Boskov-.**

bozokut(?): bozokut *hexagogus SlovKlem. 2[a] (v geometrii, snad šestihran n. šestistěn); strojené.

Bož nebo-li **Božě,** -ě, masc., *jm. os.,* z *Božěj.* Mutinam filium Bosa KosmA. 3, 4, Boza Kosm2[b] tamt.

Božata, Božěta, -y, masc., *jm. os.* Bozata Kosm. pokrač. 1161, Bozetha Reg. II, 1297, Bozeta NekrP.

Božě v. **Bož.**

božec, -žcě, masc., *bůh pohanský, heidnischer Gott:* bozcowe jich ubi sunt dii eorum ŽPod. Deut. 37; bozczom immolaverunt diis t. 17; ande zvěř, dobytek tepú i žhú kladúc na hromady na čest bozczom Kat. v. 1212. — *Psotník, padoucí nemoc, Fraiss, Fallsucht:* kterak máš pomáhati lidem, kteréžto bozecz trápí Chir. 295[b]; kto má božecz tu nemoc LékA. 102[a]; ano bozecz lámá (dítě) Rokyc. 52[b]; boziecz tetanus Rostl. 14[a], bozecz *nigra Prešp. 1573 (v kap. o nemocech), Rozk. 2297 a Veleš., bozecz *mygra BohFl. 27[b], bozyecz ApatFr. 115[b].

Božechna, -y, fem., *jm. os.* Bozehna NekrP. (Dobr. Gesch.[2] 97).

Božěj, -ě, masc., *jm. os.* Bosey KosmA. 3, 4; t. 3, 14; Kosml. 3, 4 a j.; Boseg

NekrP.; bozyey a Mutyně DalC. 54; kněz sebe miesto káza v zemi bozyeyowy a Mutyni býti t. 56; když bozyey a Mutyně v zemi ostala tamt. — *Adj. possess.* **-óv**: syna bozieyowa Pulk. 71ª.

Božějík, -a, masc., *jm. os.*, demin. z *Božěj.* Božegika Háj. 163ᵇ.

Božějov, -a, masc., *jm. místní.* V Božejově PoprR. 2.

Božějovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Bozieyowicz UrbR. 127; zkrác. **Božovici**: (cum villa) Bosschowicze Reg. III, 1323.

bóžek, -žka, masc., demin. z *bóh.* — bozkowe zemščí dii terrae ŽWittb. 46, 10. — *Příjm.* **Božek**: bozka kaplana Pulk. 90ª; srov. bozieka kaplana tamt. a příjm. **Bóh.**

Božemír, -a, masc., *jm. os.* Bozemirum TomZ. 1359 h 172.

Božen, Bořen, -a, masc., *jm. os.* Filius Bozeni KosmA. 2, 24; Kosm3. tamt.; Bozen Kosm2ª. tamt.; Bozen NekrP.; Boren Kosm1. 2, 24. — *Adj. possess.* **-óv**: Nicolaus Borzienow Reg. IV, 1334.

Božena, Bořena, -y, fem., *jm. os.* Bozena KosmA. 1, 36, t. 2, 13; Boziena Kosm2ᵇ. 1, 36; Borena NekrP.; boziena DalH. 41, o knieni borzienhie tamt.; ot knieně Borzynye (sic) DalC. 41, (ta knieni) jmě borzena mějieše tamt., bude borzena má žena tamt., s borzenu tamt.; bozyena Pulk. 39ᵇ, bozyena neb Beatrix t. 101ª; Božena Háj. 102ᵇ, Bořena t. 2ᵇ.

Božepor, -a, masc., *jm. os.* Bozepor Reg. II, ca. 1143, NekrP. (2).

Božěta v. **Božata.**

Božetěch, Božtěch, -a, masc., *jm. os.* Bozetech abbas Kosm. pokrač. k r. 1095, contra abbatem Bozetechum t. 1092; Bozteh NekrP. (4), Bozcech tamt.; Boztiech de Chunraticz Reg. II, 1287. — S tvarem **Božtěch** srov. jm. místní *Božtěšice* TomP. 1, 87 a Pal. pop.

Božetěcha, -y, fem., *jm os.* Bozetecha KosmA. 3, 43, Boseteha Kosm3. tamt., obiit Bozetecha Kosm. pokrač. k r. 1117.

Božětici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Bozeticz UrbR. 119, u Božetic PoprR. 19.

boží, adj., *Gottes-, göttlich;* stsl. *božij* divinus, psl. *božьjь.* — (Ježíš) bude tvój (Mariin) i bozy syn Hrad. 63ª, filius dei; (Ježíš) jest i bozy syn i tvój t. 58ª; jázť sem bozy člověk a tvój t. 109ª. Jest-liť páně dědina, člověk jest bozy Štít. uč. 88ª, dědina patří pánovi, ale člověk tu pracující patří bohu. Syn bozij AlbB. 9ᵇ, syn buozy GestK. 4, syna buozieho Krist. 1ᵇ, chot syna buozyeho Kruml. 81ᵇ, počneš syna buozie Pass. 185, m. božieho; bozy syn eucharistia Prešp. 2220; buozye matka Kruml. 91ᵇ, byla matcě boziey radost Krist. 27ᵇ; bofie tělo Kunh. 149ª, bozie tělo Alb. 30ª; před očima bozyma Pror. 102ᵇ; stienem bozy křídlú Alb. 104ᵇ; před obliczięgem bozym ŽKlem. 131ª, před oblicziegem bozim t. 41, 3; duch buozij BiblD. 1. Par. 12, 18, sbor buozij t. 12, 22, lidu buoziemu Krist. 2ª; v domu boziem ŽKlem. 124ª; město bozie civitas dei ŽWittb. 86, 3; slovo bosie svD. 68, slovem bozim ŽKlem. 32, 6, kromě slov bosich AlxH. 2, 24; bozi hlas CisMnich. 97ª; mluva boze eloquia Domini ŽKlem. 11, 7; v zákoně boziem ŽWitt. 1, 2. Vóle boze voluntas dei HomOp. 153ª; když člověk drží bozy vóli Alb. 20ᵇ; když poddáme svú vóli bozij vóli Štít. ř. 128ª; podlé vóle bozije t. 128ᵇ; bozym povolením Hrad. 5ᵇ, když bůh povolí. Uzřěv Boleslav, že sě bozyey moci nemóž protiviti DalC. 31, boziey moci DalH. tamt.; co do které moci, když bozye nenie pomoci! AlxV. 2269. Dary bosie svD. 80. Škříně slibu bozyeho archa foederis MamA. 16ª. Zjevenie bozye stalo sě jest ke mně t. 29ª. (Maria) krotí hněv buozy Kruml. 82ᵇ. Synové jsmy zkyrze miloft bozu zpodjěti filii sumus per gratiam (dei) adoptivi HomOp. 152ª, poněvadž bůh miloval nás; myloft bozye ne tak horúcie jest bez nich (hříchův) Alb. 12ᵇ, láska k bohu; pravé bozie milovánie AlbB. 2ᵇ, ta (sv. Ščěpán a Pavel) sta byla ustavična na bozyem milování Alb. 9ª. (Člověk) sě má nuziti k pravému bozyemu czczyeny, potom sě má rozšířiti k bozyemu dobrovolenství a děkování t. 102ª, aby boha ctil,

bohu děkoval. K božíe službě Kruml. 10ª, sloužení bohu; poděkujte, ſluhi bozie, hospodinu ŽKlem. Puer. 85, kteří sloužíte bohu. Protivník bozy Alb. 72ᵇ, kdo se protiví bohu. K bozyey vděčnosti mohlo by ny roznietiti toto Alb. 23ᵇ, abychom byli bohu vdečni. Všeliká tvář nutí jej (člověka) k chvále bozyey t. 67ᵇ, aby chválil boha; bosiu chválu svD. 56. Tato čtvera věc přivodí k bozyemu vidění Alb. 36ª, že vidíme boha; bazen bozye t. 45ᵇ, báti se boha; bazen boziu naučiu vy timorem Domini ŽKlem. 33, 12; pravý bozy strach Alb. 12ª a j. — **boží muž:** ten kněz (kníže, Jindřich Korutanský) o jiniem práčě nejmieše, jedno že rád Bozy muz syt býti chtieše DalC. 100, asi dobrák, chudák; odtud *příjm.:* Bozymuz Blažek TomZ. 1434 n 43. — Kontaminací slov *bóh* a *boží* bývá psáno: buohzí dei Hymn. 2ᵇ, buohzye t. 21ᵇ, přirozenie buohzie HymnB. 2ᵇ a j.

božic, -ě, masc., *boží syn, Gottessohn.* Toho wrrchnyeho boziczye Hrad. 47ª, t. Ježíše.

Božík, -a, masc., *jm. os.* Bozik capellanus Kosm. pokrač. 1130, Bosik NekrP., bozieka kaplana Pulk. 90ª.

božinec (?): bozynek *dimessa Prešp. 599 (v kap. de plantis); srov. **božinec,** *divisa Jg. z rkp. Vodň., a *divisio* = arbor incisa, agrorum divisionem faciens DC.

Božka, -y, masc., *příjm.* Bozka Jacobus TomZ. 7410 st. 91.

Božna, -y, fem., *jm. os.* Bozna NekrP.

božně v. **božný.**

božnicě, -ě, fem., *chrám pohanský, heidnischer Tempel.* (Maria a Josef, s dítětem Ježíšem na útěku do Egypta) nikdež hospody nenajidú, nevěvdúc kam jíti, do boznycze musichu jíti; a jakž brzo syn boží do boznycze vnide, tak inhed vše modly padnú ML. 48ª; vašě boznycze tamt. Ji (královou) knězem učinichu w bozniczy Apoll. 142ª. boznycze delubrum Prešp. 2198.

božník, -a, masc.: boznyk *divinus* Prešp. 888.

božný, adj., *bošský, göttlich.* Aby lidé nemněli, by co božné v těch stvořeních bylo HusE. I, 103. — *Adverb.* **-ě:** božnie zpievati *iubilare* SlovKlem. 16ª.

Božovici v. **Bozějovici.**

božský, adj., *göttlich.* — boſzcu (sic) světlosťú Kunh. 147ᵇ; o bozkey radosti Lvov. 70ª, o boſkych věcech Kruml. 448ᵇ. Že jest duše nietczo bozſkeho Rokyc. 419ᵇ. — bozſke kochánie contemplatio MamA. 19ª, překlad volný. — v-boru bozſkem in synagoga deorum ŽWittb. 81, 1. — *Adv.* **-sky:** (slovo) boſki vzchováno Ostr.; jelikož sě jemu (Kristu) jiesti chce, to nenie bozſki, ale člověčsky Krist. 33ᵇ.

božstvie, -ie, neutr., *božství, Gottheit, Göttlichkeit.* Otcovo a synovo a ducha svatého jedno jest bozſtwie deitas ŽWittb. 225ª, otcě a syna a svatého ducha jedno jest boſtwie ŽKlem. 134ª. Jakož w bozſtwí svatá Trojice nenie dielna, takéž v svých činech ŠtítBud. 82. (Slovo) v-boſtui schováno Ostr.; v-boſtwy Lvov. 70ᵇ. (Kristus) v těle plné bozſtwye nesa Kat. v. 1311. Zrcadlo svrchovaného boſtwy Orloj 38ª. — bozſtwie deitas Prešp. 1, bozstwye též Rozk. 2, boſtwye BohFl. 20ᵇ, boſtwij též Nom. 62ᵇ; buoſtwie Pass. 2. — Kontaminací slov *bóh* a *božstvie* bývá psáno: bohſtwye Hymn. 10ᵇ, z buohſtwye t. 7ᵇ, buohſtwye HymnB. 14ª, (buoh) v svém Bohſtwi ŠtítBud. 52.

Božtěch v. **Božetěch.**

brab- v. **vrab-.** — **brabček,** -bečka, masc., demin. z *brabec, vrabec.* — *Příjm.:* Brabczkonem TomZ. 1354 st 250.

Břacisl- v. **Břecisl-.**

brada, -y, fem., *Kinn, Bart;* stsl. *brada* barba, psl. *borda.* — brada mentum BohFl. 396; túto mastiú pomažete líčka i brady Mast. 334. — na bradu ad barbam ŽWittb. 132, 2, u bradu ŽKlem. tamt. (Otec Alexiův) bradu počě svú tryhaty LAl. b. Mužie dlúhé brady nosiechu DalC. 8. Po sedmi let král s dlúhú bradu jěde před ciesařovu radu t. 24. brada oholená barba rasa Pror. Jer. 48, 27; když se brada spe VšehJ. 253, když vous vyráží; pubes, když ſe ſpe brada Lact. 134ᵇ; brada barba Prešp. 1195, Boh. min. 21ᵇ. — Kola (na mučidle) biechu

nabita železných hřebóv, v nichž brady břidké jakožto u břitev Kat. v. 2775, ostré konce hřebův. — *Přijm.:* Brada TomZ. 1413 n 156, PoprR. 20. — **brada kozlová,** *rostl.:* brada kozlowa ApatF. 155[b]; kozlowa brada jest zelina, ješto roste na ſkali LékA. 125[b].

bradáč, -ě, masc., *ein Langbart:* dámy-li sě nynie těmto bradaczom zbíti DalC. 10, bradatým mužům; starým bradáčóm a babám HusE. 1, 260; bradacz barbatus Prešp. 1117. — bradaczy řetězem vrata připěchu DalC. 42, bradaczi DalH. tamt., bradatí mniši. Kněz (Břěcislav) bradaczye silně sěčieše DalC. tamt., bradaczie DalH. tamt. Věztež všichni mnyſſy, vy bradaczy i konvrši Vít. 34[a]. — *Přijm.:* Bradac NekrP., Matěj Bradacz NekrDrk., Bradaczonis TomZ. 1379 n 285.

bradál, -a, masc., *bradáč, ein Langbart.* — *Přijm.:* Michko Bradal non comparuit Lún. ks. 1357.

bradaticě, -ě, fem., *bradatá t. j. široká sekyra, zbraň válečná, Bartaxt, Streitaxt;* stsl. *brady* gen. *bradъve* ascia, stněm. *barta* Streitaxt. — w bradaticzy in ascia ŽKap. 73, 6, bradatycze ascia Brit., Diefb.; bradadycze dolabrum Boh. min. 23[a]; bradatyce *foderabrum (fodio) Veleš., bradavicze (sic) též Prešp. 2486, bradaczycze (sic) též BohFl. 820; (Durink) děťátku bradatyczyu hlavu stě DalC. 21; kako sú Vršovic(ě) bradatyczyu sekli t. 56. Muž vzem ostrú bradaticy rani hada Baw. 75; — ande bradatyczie, hrále ve krvi jakžto (v)vodě kalé AlxB. 3, 17. Meč, hrále, bradatycze t. 3, 21, saevior ense bipennis Gualth. 5, 24. Hna na ň (Neguzar na Filotu) s uostrú bradatyczy AlxV. 1700, dextra.. securim librat Gualth. 3, 105.

bradatý, adj., *bartig, grossbärtig.* Podbímy pod sě ty bradate kozly DalC. 8, t. vousaté muže; budú šlechetnými pannami chlapi bradaty smiech pobíjěti t. 10; těmto chlapóm bradatym t. Co řknú mužie bradaty Pass. 318. bradatay (sic) barbatus Diefb. — Z liuda bradateho barbarſkeho de populo barbaro ŽKlem. 113, 1, omylem: překladatel starší rozuměl barbato místo barbaro, chybu opravil někdo a připsal barbarſkeho, a opisovatel přijal obě slova mechanicky do textu. — *Přijm.:* Bradaty TomZ. 1433 n 215, Marziko bradaty Lún. ks. 1442.

bradavicě, -ě, fem., *Warze.* — bradavice haemorrhoida MVerb.; bradawicze verruca Prešp. 430, MamA. 36[b], RostlF. 14[a], bradawyczye Rozk. 850, bradawycze BohFl. 424, t. 439, VocabMus. 184[a], Nom. 68[a]; bradawyczye papilla Vít. 92[a]; kterak máš sehnati bradawycze Chir. 195[b]. — *Přijm.* Petrum dictum Bradawicze Reg. III, 1315, Ulricus Petri dicti Bradawicie t. IV, 1344.

bradavička, -y, fem., demin. z *bradavicě.* (Nos) jestiť spojen svými děrami s nádorky dvěma, podobnýma k bradawiczkam cecíkovým Sal. 747.

bradieř, -ě, masc., *bradýř, Barbier.* — Nemá býti konšelem ižádný lazebník ani bradijerz ani pišťec ani hudec Pr. pr. 246.

brádka, -y, fem., demin. z *brada.* — bradka bieše črna Hrad. 23[a], vous na bradě. Oči rarohové biechu, bradka pěkná, ústka cudná Baw. 217. brádka (sic) Hrub. 211[a]. — **kozie brádka,** jméno několika *rostlin:* kozie bradka tragopogon pratense ApatFr. 155[b], *agrilena SlovA., *calcatripa MamA. 14[b], *calatrippa PostlF. 11[a], *calatripa RostlB. 145[b], SlovA.; kozye bradka aquilegia vel barba hirci RostlF. 10[b], RostlD. 89[b], t. 62[b], *aquilena LékB. 107[a], *calaripa LékB. 109[a]; vezmi kozy bradku a ztluc ji Chir. 79[b]. Srov. **kozie brada.** — *Přijm.:* Bradka Petrus TomZ. 1414 n 277, domum Wenceslai Bradka Lún. ks. 1430.

bradla plur., v. **bradlo.**

bradlce, -ě, neutr., demin. z *bradlo.* — *Jm. místní.* Bradlcze DeskDE., de Bradelczie tamt.; de Bradlicz TomZ. 1401 m 206, t. 1401 st d. 206; obléhán jest hrad Bradlce TomP. 3, 620; zněněno v masc. **Bradlec:** (hrad) Bradlec Háj. 373[a].

bradlo, -a, neutr., *skalina, skalní útes, Klippe;* slc. *bradlo* skála, stpol. plur. *bradła* skála Nehr. Altpoln. 14; z **bor-dlo.* — *Jm. lesa:* silva Bradlo UrbR. 161. — P'ur.

bradla, *ohrada, Schanze.* Již hrad na ztracení bieše, by sě byla ciesařovna nedomyslila spieše na bradlech rychle státi DalC. 31, v překl. stněm.: uf der zinne tamt.

bradúš, -ě, masc., *tvor nějaký s přílišnou bradou:* braduſſ *barbita Prešp. 286 v kap. »monstra«, *barbida Rozk. 546; strojené.

brah, -a, -u, masc., z *borgъ*, koř. *berg-*. — *Kupa, stoh, Schober:* brah acervus Vít. 95[b], Boh. min. 22[a]; brah *pandus Prešp. 676 (o obilí), Rozk. 1288, SlovBrn. 366, BohFl. 338, Nom. 66[b] (*pandus bezpochyby z pondus: pondus foeni DC.); w brazych obilé kladiechu in *arconiis Comest. 43[b] (archonium = acervus manipulorum DC.), dřieve wobraziech (sic) obilé kladechu ComestC. 42[a], aby učinil člun jako brah Comest. 17[b]; proto ten koráb od braha řečen jest koráb t. 18[a], aby učinil člun jako brah k tomu podobenství a proto ten koráb od braha řečen jest ComestC. 16[a]. Možná že význam byl také *jáma, Grube,* srov. demin. **brážek,** *cava, fossa.* — brahy quadrangula Veleš., snad téhož významu. — V KlemP. 62 sl. čte se: »Patřiž toho lživého bracha, dobře zdirzal svú prísahu!« Král veče: »Ach že nediege v brahu | doma uzda, meč i kopie, když jeho sliny lež kropie o mně...«; význam temný.

brach, -a, masc., z *bratr*, obyčejně v 2. os. a s vedlejším významem laskajícím nebo snižujícím, *Bruder, du mein Lieber:* milý brachu Hrad. 145[b], HusPost. 36[a]; brachu milý frater charissime Otc. 469[b]; patřiž toho lživého bracha! KlemP. 62. — *Příjm.* Brach PoprR. 19. — Vzato také za *fem.:* mila brachu! (praví Barbatus Marii) rkp. XV. stol., Hanuš Ostersp. 72.

bracháček, -čka, masc., z *brach.* — brachaczkowe moji, píte a kvaste! Pulk. 23[a]. — *Příjm.* Brachaczek UrbE. 81, TomZ. 1435 n 280.

brachek, -chka, masc., demin. z *brach.* Kto mi tě dá brachka mého fratrem meum Lit. Cant. 8, 1, brachka mého Ol. tamt., Kladr. tamt. A vieš-li, brachku! frater Otc. 294[b]; mého brachka duši t. 460[c]. brachek germanus Prešp. 1639, Rozk. 2438, Veleš. — *Miláček, milovník:* trhala sem kvietí svému brachku MastDrk. 70; to vše činím brachku na milost t. 84; mój sluho, brachku milý, jižť sme odděleni Baw. 239. — *Příjm.:* Brachek Simon TomZ. 1435.

Bramburk, -a, masc., *Branibor, ein Brandenburger;* — plur. **Bramburci,** *jm. země:* do bramburg Pulk. 187[b], w bramburcziech t. 15[b], t. 99[b].

bramburský, adj., *von Brandenburg.* Bramburſky markrabie DalC. 93; pro bramburſku zemi Štít. uč. 86[b]; bramburſka kronika Pulk. 72[b]. — *Příjm.* (Venceslaus) Bramburský TomZ. 1410 n 21. — Později **brandeburský:** Brandeburſký VelKal. 83 a j.

bran, braň, -i, fem., stsl. *branь* pugna, lit. *barnis* rixa; z *bornь*, koř. *bor-* pugnare. — *Zbraň, Waffe:* (Jojada židům) dáváše bran krále Davida arma Lit. 4. Reg. 11, 10; Ježíš bez brani proti nim vyšel Kruml. 39[b]; proti tomu muži byli mnozí lidé s rozličnú brani Tkadl. 37[a]; tiť sú byli proti tomu muži na ň sěkúce, na ň tepúce, na ň tú brani házejíce, každý tiem, což měl tamt.; což bylo znužilých, k brani ješto by se hodili Lobk. 151[b]; protož sě jich (potvor a zvieřat) lidé velmi bojí a s brani choditi musie Mand. 45[a]; u nás oděnie ani branye nenie t. 48[b]; s meči, s oščěpy i s jinú brany t. 14[b]; běžal-li by (kto) po utiekajícím s nahú branij Pr. pr. 262; katové své brany s sebú vzemše Kat. 176; rozuměj každú braň, jíž tepe rytieř HusE. 1, 176; takú bran a také oděnie a oružie Štít. ř. 92[a]; k brani sáhnauti museli Puch. 112[b]; šípové črtovi a bran diábelská Kruml. 63[b]; všeliké braně a nástrojové váleční RešSir. 201[b]. — *Obranné opevnění:* bran defendiculum (munitio DC.) Prešp. 2038, Rozk. 3157; srov. **brána** munitio. — *Odpor, obrana, Widerstand:* synové izraelští chystají sě k brany ad resistendum Ol. Jud. 5, 1; Alexander když to vzvědě, že ti liudé k brany řiedie, by tiem radosten AlxV. 2013, že se k odporu chystají; pře-

mohú jě (bojovníci Alexandrovi Thebany) bez wfye brany t. 484; král židóm ku brany pokynu DalC. 36, aby se bránili, k bráňení DalL. tamt.; lidé toho městečka (Přísečnice, přepadení od křižáků německých) ušli na kostel, neb jest dobrý k brani, a leželi tu Let. 192 (k r. 1468); když sě v oděnie obláčíš k brany proti nepřátelóm Modl. 106ª; ješto ku brany slušějí defensores Brig. 79; — kterýž (maje ruku uťatu) potom k brani nebyl hodný Křiž. 287.

brána, -y, fem., z *borna*, koř. *bor-* pugnare. — *Obranné opevnění, Schanze:* zděláš brány aedificabis munitiones MamA. 21ᵇ, t. 29ª; branami osadichu město munitionibus circumdederunt civitatem t. 29ᵇ. — *Thor:* (dobyvatelé) k branam sě berúce až však u město (Tyrus) sě vebrachu AlxH. 8, 38; jížto branuu Ježíš vjěl Pass. 485; brany medyenee portas Pror. Isa. 45, 2; brana valva Prešp. 1839. *Jm. místní:* Mika od Brány PoprR. 27.

brána, mnohdy plur. **brány,** *Egge, erpica* (instrumentum ad delendas glebas DC.): brana serra, dicitur lignum multos habens dentes, quod boves trahunt MVerb.; brana erpica Prešp. 2362, Rozk. 3446, Vít. 93ª, BohFl. 764, Veleš.; Brana erpica est instrumentum rusticorum ad terendas glebas Lact. 61ᶜ; s vozem, pluhem a s jednú branv KolB. 63ᵇ (1497), brany dvoje t. 89ª (1498), brani čtyři s železnými hřebíky t. 76ᵇ (1497); zahradníci oříc, kopajíc, branamy drhnuvcz, plevúc nepřěstanú klidiec zahrady Štít. ř. 189ª; branu wleczy rastrare UrbE. 111; erpicarius, kto dělá neb wlaczij branu Lact. 61ᶜ, vláčěti branou, z toho nč. **vláčeti** *eggen;* jako brana, jížto zawlaczugy žita Kat. 156; jedna brana k wlaczbie KolB. 64ª (1497).

Braňata, -y, masc., *jm. os.:* Branata UrbE. 65.

branba, y, fem., *bránění, Vertheidigung.* Bylo-li by ho (kamení) potřebí k branbě Pref. 8.

branc (?): brancz *agnita Prešp. 617 (v kap. de fructibus arborum).

bráncě, -ě, masc.: brancze *æmulator* MamA. 22ª, překlad odchylný.

branci, přejatý lat. nom. plur., *žlázy (mandle), Mandeldrüsen:* branci ApatFr. 89ª; o žlazách, ješto slovú branci Rhas. 111; branczy jsú někaké žlázy, které tamt.; pak ty branczy totiž zbytné žlázy, kdež jsú u hrtanu, sřež Rhas. Jg. Ze střlat. *branchos, brancus* (branchos est praefocatio faucium; Graeci guttur *βράγχος* dicunt, circa quod fauces sunt DC.).

brandeburský v. **bramburský.**

Brandýs, -a, masc., *jm. místní.* Na moře u Brandis Mand. 43ᵇ *Brundusium.* — Ulricus de Brandiss (v Čechách) Reg. III, 1312, Brandays Háj. 77ᵇ.

braně (?): branye *dentula* Prešp. 2043 a Rozk. 3176 (v kap. de armis; *dentula* = Riffel Diefb. Gloss., drhlen).

Braněna, -y, fem., *jm. os.* Branena NekrP.

bráňenie, -ie, neutr., *bránění, das Verwehren.* Abychom dobrého tresktánie nepromĕnili v prchlivé branienie HusPost. 56ᵇ.

bránicě, -ě, fem., *Netzhaut.* — branycze jatrná reticulum iecoris MamA. 34ª; (obětovali) branyczy jatrnú reticulum iecoris Ol. Lev. 3, 4, brannyczy jatrnú t. 29, 13, branniczy jatrnú t. 29, 22, branyczy yatrnu Mus. Ex. 29, 13, t. Lev. 3, 4 a j., brannyczy yatrnu t. Lev. 9, 19; (trank) by mozk vyhnal a branyczy protrhl Chir. 62ª; ta brannice nemohla býti scelena Sal. 534. — brannycze *tirsa Prešp. 2402.

branič, -ě, masc., *branitel, Vertheidiger:* branič svého hřiechu HusE. 1, 228; (kteří) branici bývají zlých činóv svých HusPost. 163ª; — *zabraňovač, Wehrer:* aby učedlníci braniczóm řekli t. 61ᵇ.

bránička, -y, fem., demin. z *bránicě.* Dvě ledvincě i brannyczku reticulum Ol. Lev. 4, 9, branyczku Mus. tamt.

bránie, -ie, neutr., *braní, das Nehmen* Ale tu neby čas branye AlxV. 2449; branym ruka jakžto zbita t. 1853; ač ruka takéže k meču jmá jako ke branyu péču AlxB. 1, 7; čehož kde móž dosáhnúti dobytím nepravým neb dary branim ŠtítPař. 65ᵇ. — *Zájem, Wegnahme, Pfändung:* jiný úd

práva, ješto slove panovánie neb branye ODub. 48; braanije jest pro úrok nezaplacený na dědictví dlužníka s komorníkem a poslem purkrabieho najvyššieho, nebo bez komorníka i posla mocí svú, — koní, krav, ovec, sviní a jiného všelikého dobytka zájem, což za úrok nezaplacený i za náklady dosti móž býti VšehK. 214[b], VšehJ. 325. — braanije VšehK. 300[a], bránije t. 126[a], k branij Hrub. 1[b].

Branik, -a, masc., *jm. os.* Branik TomZ. 1379 n 120, DeskDE., Branijk Háj. 140[b]. — *Jm. místní.* Rubeta inter Wranik et Kyrcz Reg. III, 1327.

Branislav, -a, masc., *jm. os.* Branislaus civis Reg. II, 1277.

Branisúd, -a, masc., *jm. os.* (Testis) Bransod (sic) Reg. II, 1297.

Braniš, -ě, masc., *jm. os.,* z *Branislav.* Branis KosmA. II, 39, NekrP.; Branischio cuidam Reg. III, 1323; Braniss TomZ. 1383 n 276.

Branišov, Braniššv, -a, *jm. místní.* Branissow Reg. IV, 1226.

brániti, -ňu, -níš, impftiv., *verwehren, vertheidigen;* stsl. *braniti* pugnare, impedire. — Rtóm mým nebranyu non prohibebo ŽWittb. 39, 10. (Ježíš) brany nám dani ciesařěvi dáti Hrad. 86[b]. Hřieši vaši branye dobrému, aby k vám nepřišlo Alb. 61[b]. To město bě v takéj mysli, branyti sě j'mu (Alexandrovi) pomysli AlxV. 459. Již sě branye mrzkosti klatéj Hrad. 73[b]. Mosíte sě učiti, aby (vy) uměli branyty sě falešnému doličování Štít. uč. 78[a]. — Móž syn branyty mateře Rožmb. 134, brániti koho, čeho, chrániti. Potom jidú (řečtí bojovníci) mezi panie, jich (paní perských) nebieše kto již branye AlxV. 1875. (Gallicanus) jěl i branyl toho města Pass. 281. Neb gich bránye hory Ol. Jud. 7, 8. Pak-li sem byl pravdy branye, proč mi t'dy nebyti živu? AlxBM. 8, 38. — Že jsem učinil to, jehož ty branyſſ Modl. 11[b], brániti koho, čeho, zabraňovati, nedovolovati. Když on brany pokánie Hrad. 35[b]; aby (páni) viery a pravdy božie bránili HusE. 1, 176. — Přěmysl chtieše to branithi DalHr. 8, akk. m. gen. nebo dat. — Hospodář má branyty všic necti své ženě i jiné čeledi Štít. uč. 54[a], brániti čeho komu, zabraňovati. — (Páni a zemané) jmají sebe braniti té křivdě, kteráž by se jim dála Pr. pr. 243. — Toho lev ihned uchopi a brani jeho všeho zvěře Baw. 94, brániti koho čeho. — Bránіece jich (rodičův) od násilé, od haňenie a tupenie HusE.1, 140, brániti koho od čeho.

branka, -y, fem., demin. z *brána.* Dům vedlé branky na předměstí KolB. 166[b] (1500). — *Jm. os.,* asi z *Branislava.* (V čeledi biskupské) Branka, Agta, Piuona atd. Reg. II, ca. 1143.

Branná, -é, fem., *jm. místní.* Branna UrbR. 472, z Branné PoprK. 21. Srov. **branný.**

branný, adj., *bojovný, ozbrojený, streitbar, wehrhaft,* ze subst. *bran, braň,* stsl. *branь* pugna: (král Kostus) byl branny v nepřátelské přietě Kat. v. 39; někto lehce by již mohl strpěti protivenstvie, již by hněv přemohl, ale stojí po světské cti chtě branny slúti, opět nebude moci trpěti, bude sě mstíti ŠtítBud. 164; (někto) stojí po cti světské, aby slul dobrý a branny, i bude sě mstíti ŠtítPař. 65[b]; desět tisícóv brannych pugnatorum Ol. Súdc. 4, 6; osadili brannymy město t. 2. Reg. 20, 15; (diábel) tak silně branny byl, že atd. Kruml. 63[b]; tu jsú byli rozliční lidé séční a branni Tkadl. 37[a]. — *Thor-,* ze subst. *brána* porta: ve dveřech brannych in foribus portarum Lit. Prov. 1, 21, Ol. tamt. — Vzato za subst., = *strážce brány, Thorwächter, Pförtner:* přihodilo se, že Brannij limburští našich do města pauštěti nechtěli KolA. 10[a] (poč. XVI st.); že bychom branne naše proto chtěli trestati t.; aby z každého korce $^1/_2$ gr. č. v bráně dávali a brannemu bez odpornosti odvozovali t. 118[b] (1595); volali na Branného VelKal. 215.

brašek, -ška, masc., demin. z *brach.* Vzato za *příjm.:* Braſſek KolB. 122[a] (1498), Bartošovi Braſſkowi t.

brašík, -a, masc., demin. z *brach.* Vzato za *příjm.:* skrze Braſſyka Háj. 41[a].

Braškov, -a, masc., *jm. místní.* Brascow Reg. IV, 1346, de Brasscow TomZ. 1404 m 88.

brašna, -y, fem., *Tasche.* Chud v brašnu neb v měšec Smil. přísl. (Výb. 1, 848).

brat, masc., *bratr, Bruder.* Ránu jednu jako novú vidiechu, jiuž lítý brat byl učinil DalC. 31; jediný brat jeho PassKlem. 181ª; Fridrik, brat Rudolfóv Pulk. 174ᵇ. Vyvinulo se ze stč. jednoslabičného *bratr,* v. t.; tu bylo *-r* souhláska a snadno se odsulo. V pádech ostatních *-r-* ovšem zůstávalo: gen. bratra, dat. bratru atd.; ale časem vyvinuly se tu novotvary bez *-r-:* milého brata (rým: vrata) Suš. 20, mého brata t. 134 atp.

Braťata, -y, masc., *jm. os.:* Bratata forestario Reg. II, 1280.

bráti, beru, béřeš, impftiv., *nehmen,* stsl. *bьrati, berą* capere. — berzes svědečstvo assumis ŽKlem. 49, 16. Rádi berzete cuzie Hrad. 16ᵇ. Popel berzem na své hlavy Štít. ř. 205ª. (Diábel) prvé berze duši do pekla než tělo HusPost. 179ᵇ. Když plášč bercſſ na sě Modl. 106ª. Sv. Alexius almužnu braſſe Pass. 324. Jenž daróv nebral non accepit ŽWittb. 14, 5. Mimo právo dary bera AlxBM. 8, 18. Bráním ruka jakžto zbita, však berucze (t. j. berúcé) vždy nesyta, a když (Řekové kořist sbírajíce) nejměchu več bráti, počechu za ňadra klásti AlxV. 1854 sl. Kde byste řěčníky brali DalH. 41. — Hlavní město, od kterého jiná mieru neb zprávu bieru Lact. 105ª. — Ony věci před se býreme Puch. 216ª. — Matka božie na paměť braſſe všěcka ta slova Pass. 552, ty řěči matka božie na mysl braſſe Krist 26ª. — berucie každá (stúdev) mieřě dvě HusPost. 17ª. — A tak když die písmo: »pomni, aby den sobotní svat učinil«, my beřem to slovo, že své odpočinutie od práce máme svato učiniti ŠtítOp. 159ª, bráti ve smyslu nějakém, vykládati si něco nějak. My to slovo berzem, že atd. ŠtítMus. 142ᵇ (doklad stejný s předešlým). — *bráti čso na svú dušu, na vieru* atp.: to beru na svú duši i na vieru Rožmb. 150; beru to na mú vieru i na mú duši Hrad. 84ᵇ a 133ª; oba popravci berzta na své kmetstvo Rožmb. 142; toť beru na mé bohy i na mé bohyně Pass. 430; na ſpaſenye Faraonovo beru, že nevyjdete per salutem Mus. Gen. 42, 15. — *bráti sě kam* = ubírati se, jíti, chýliti se: (Alexander) káza vojem vstáti, do Cilicí sě braty AlxV. 704; (Alex.) káza vojem vstáti, chtě sě k nepřátelóm braty t. 934; k branám sě berucze AlxH. 8, 38; (Jidáš) bera sě k Iherusalemiu Jid. 33; (Maria) braſſe sě do Egypta ML. 30ᵇ, když Jezus Kristus sě berzyeſſye i v duom mateře své jdieše t. 34ᵇ; (Lyziáš) braſſe ſye proti židóm veniebat Mus. 2. Mach. 11, 2; židé brachu sě skrzě Jordan transierunt Lit. 1 Reg. 13, 7; berziz sě k svému domu Hrad. 112ª, berz sě preč odtudto vade hinc Koř. Luk. 13, 31, berzte sě ote mne Krist. 42ª, berz ſye ot nás recede Mus. Gen. 26, 16; zdávna sě jest k tomu bralo, jakž sě jest obáč hi stalo PilA.; — úsilno sě vz vodu bráti AlxV. 431, proti vodě se bráti, proti proudu; kto sě móže vz toho bráti t. 2009, proti tomu vystupovati, se příčiti. — *bráti na dluh* v. **dluh.** — *bráti boj, dušu, lest, otpuščenie, radu, vodu* v. **boj, duše** atd.

bratr, -a, masc., *Bruder;* stsl. *bratrъ* frater. — bratir frater ŽWittb. 48, 8, bratra fratrem t. 34, 14; bratra vlastného AlxH. 5, 17; (sv. Václav) jě sě mluviti řka: bratr, toť bych mohl otplatiti! DalH. 30, nom. za vok.; dva bratry byla sta Mat. 56; dva bratry Pulk. 55ᵇ, tú dvú bratru Otc. 346ª, z těch bratru dvú Mill. 5ª; že sme synové boží a bratrowe Kristovi Kruml. 53ᵇ, bratrow zástup AlxV. 381, z mých bratrow Ol. 1. Reg. 20, 29, k bratrom vašim Pror. Jer. 29, 16; bratr frater Prešp. 1625, germanus BohFl. 472. — *Bratr klášterní, mnich, poustevník:* tu (v klášteře Sázavském) sě jednomu bratru přihodi Hrad. 17ᵇ; (sv. Prokop) dal příklad všěm bratrom svým t. 18ª; gardyan z svého kláštera bratry tam posielá Lobk. 127ᵇ; (guardian) pošle dva jiná bratry t.; s jedinýma dvěma bratroma Otc. 437ª; s jinými bratry t. 235ᵇ. —

Tvar *bratr* je v stč. jednoslabičný, jak se vidí v dokladech z veršů 8slab.: a jsa j'mu sotně bratr mněný JidDrk. 22, Bratr Filotóv, jenž boj bráše AlxV. 1645, prošiu tebe, bratr mój, breče DětJež. 3[b], proši, bratr, daj mi pokánie Hrad. 110[a]; koncové *-r* je tu souhláska, snadno se odsouvá a vzniká tvar *brat,* v. t. — Místo du. a plur. bývá hromadné *bratřie,* v. t.

bratř. V Mand. psáno: (Aram) byl bratř Abrahamóv 37[a]; *-ř* buď změnou hláskovou (srov. Hist. Mluv. I, 346), anebo omylem.— Mimo to uvodí se *bratř* v několika dokladech transkribovaných, zejména: *bratř* v Jg. Sl. z bible hlah., *všicku bratř jeho* ve Čtení Nikodemovu (vyd. Hanka 1861) str. 12, a *matka a bratř jeho stáchu vně* v J. Jirečkově rozpravě O prvotním překladě evangelií 1859 str. 31 (z EvOl.); vesměs mylně, v originalech je za to na příslušných místech všude *bratří:* bratrzi svéj Hlah. Tob. 1, 3, všicku bratrzi jeho Nikod. 3[a] (rkp. Strah.), bratrzi jeho stáchu EvOl. Mat. 12, 46.

bratran, -a, masc., *bratranec, Geschwisterkind, Cousin.* — bratran fratruellus Vít. 94[a]; (Chore) uzře bratrany své poctivé Comest. 94[b]; to muož učiniti bratr nebo bratran Pr. pr. 141.

bratrana, -y, fem., *sestřenice, Geschwisterkind, Cousine.* Múdrý Mardocheus bratranu Hester králevú naučil tak sě modliti HusE. 1, 325. — *Bratrova* neb *sestřina dcera, Nichte:* sestry bratr, bratrany strýc jest povinen odbyti VšehK. 168[a]; srov. **bratraňátko.**

bratraňátko, -a, neutr., *bratrovo neb sestřino dítě, Geschwisterkind.* — Když sě vaše děti neb bratranyatka stavějí hrdě Otc. 454[a], podle souvislosti děti bratrovy nebo sestřiny. Srov. **bratrana.**

bratranec, -nce, masc., *bratrův syn.* Mates a Hanzl, bratranczy Bielkovi KolAA. 22[b] (1512). Srov. **bratranicě.**

bratranicě, -ě, fem., *bratrova dcera.* (Václav Kudyvid hlásí se o dědictví po dceři svého bratra Janka, a proti pánům Berkům, kteří je chtí vzíti sobě jako odúmrt, klade odpor slovy): »že po bratranici své jest bližší k těm penězóm vedlé práva, nežli páni, a netoliko k těm penězóm, ale ke všemu statku, kterýž jest kolivěk příslušel bratranici jeho po otci jejím«; a soud litoměřický rozhodl: »že on (Václav) po příbuzenství bratranice a po nápadu bližší jest« ČČMus. 1879, 572 (z Nálezův a práv města Litoměřic, zápis z r. 1479). Srov. **bratranec.**

bratřec, -trcě, masc., *bratr, Bruder;* z *bratrьcь.* Ty s' mě zbavil bratrczie mého (praví Oldřich Kochanovi) DalH. 40, bratrczye DalC. tamt. On jest zradil bratrczye i otcě svého DalC. 35. Nezabíjěj bratrcze svého Hrad. 98[a]. bratrzecz Pass. 415, bratrcye t. 395; — *bratr klášterní:* (sv. Prokop předpověděl) svú smrt Jimramovi, bratrzczy druhému Hrad. 19[b]. — Vzato za *příjm.:* Duchoň Bratrfecz Lún. ks. 1356.

Bratřěj, -ě, masc., *jm. os.* Bratrziey TomZ. 1380 h 143.

Bratřějík, -a, masc., *příjm.* Péša Bratrzicgik Lún. ks. 1414.

Bratřena, nebo-li **Bratřěna,** -y, fem., *jm. os.* Bratrena NekrP.

bratřenec, -ncě, masc., *bratr, Bruder;* z *bratrenьcь.* (Dva synové hlásí se k matce, která jich hned nepoznává, a jeden praví): »já sem Faustin a toto Faustus a jsva bratrzencie, ještо naše matka mní, bychvě u moři utonula«; a to řekše oba sě své matky chvátista a plačíc radoščěmi ji vzcělovasta; k nimažto matka pověDě, jich ješče nepoznavši: co tiem mienita? Pass. 290. V tu dobu sv. Petr ponuče svatému Klimentu s bratrzencoma (s týmiž bratry Faustinem a Faustem) t. 291. S těmi třmi bratrzenci tamt. Sedm bratrzenczow fratres Ol. 2. Mach. 7, 1, fedm bratrzyenczow Mus. tamt. — *Příbuzný:* bratrzenczi cognati Prešp. 1644, bratrzenczy cognati Rozk. 2449, Vocab. Mus. 183[b], Lact. 21[ab], bratrzyennczy cognati BohFl. 484. — *Příjm.:* Bratrzenczonis TomZ. 1409 m 85.

Bratřicě, -ě, fem., *jm. os.* Bratrice NekrP.

bratřicě, -ě, fem., demin. z *bratřie, bratrьja;* singular významu hromadného

= *bratří, bratříčkové, Brüder, Gebrüder.* Bratrzice milá! boha milujte! Pass. 315. bratrzycze moje! pověžte JiřBrn. 60. Ba bratrzycze, již nejsme hosté u vieře! Štít. uč. 60^a. Bratrzijcze! v svobodstvie jste povoláni Štít. ř. 188^a. Bratrzijcze! upadne-li kto v hřiech, naveďte takého milostivě t. 60^a. bratrzice! by to mohlo býti ŠtítBud. 159. Ó najmilejšie bratříce! HusE. 3, 133. bratrzice! mějte dobrú mysl fratres Ol. Jud. 7, 23. bratrzice! fratres Koř. Řím. 8, 12. Aj, bratrzycze! jest vás sedm Otc. 285^a. — Vyběhú ta bratrzycze proti nám Otc. 121^b. (Sv. Prokop) svú bratrzyci milosrdně napomínáše Pass. 314. Od své bratrzicie odpuščenie vzem t. 331.

Bratřici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* De Bratrzicz DeskDE.

bratřie, -ie, fem., z *bratrьja*, stsl. *bratrija* fratres; singular významu hromadného = *bratrové, Brüder,* pojímá se časem za plur. a du. a dostává též pádové koncovky plur. a také du. — Slyšte, bratrsie svD. 32; milá bratrzie Hrad. 18^a; bosá bratrzye DalC. 81, aby bratrzye u míru byli t. 53; ti bratrſie Štít. ř. 88^a. Pomáháchu jemu všecka jeho bratrzie omnes fratres Lit. 1. Mach. 3, 2. Všěcka bratrzie milováchu jeho Otc. 2^b. Ti dva bratrzie Mill. 8^a. Byli dva bratrzie Lobk. 42^a. Milá bratrzy, nedivte sě Hrad. 10^b. bratrzi jeho stáchu vně EvOl. Mat. 12, 46. — (Prokop) sezva svú bratrzy Hrad. 17^b, opatem jsa bratrzy učieše t. 8^a, na všě bratrzy t. 25^a; pro bratrſiu mú fratres meos ŽKlem. 121, 8, pro bratrzy mú ŽWittb. tamt.; tu dievky bratrzyu poznali DalC. 15, Kochan na bratrzyu (Oldřicha a Jaromíra) soči t. 36, skrze Ottu a Konráda bratřij svá VelKal. 182; — od tvé bratrsie ApŠ. 14; (Prokop) pozva jiné bratrzie Hrad 21^b; král počě své bratrzye netbati DalC. 94; od svatých pěti bratrzy t. 37, odtud pěti bratrzy těla vzěchu t. 43, pěti bratřích DalJ. tamt. z rkp. Z; — ciuzí učiněn sem bratrſi méj fratribus meis ŽKlem. 68, 9, bratrzy méj ŽWittb. tamt., vám i jinéj bratrzy Hrad. 20^b, všiej bratrzy byl míl ten diel DalC. 46; k jiným bratrzi ÓDub. 68; bratrzim podoben Koř. Žid. 2, 17, jiným bratrzym Otc. 332^b; — v křivé bratrzij Štít. ř. 19^a; w bratrzych Otc. 70^b; — (Bracislav) jě sě (s) strýčěnú bratrzyu vaditi DalC. 53, (s) svú bratrzy t. 92, s svú bratrzy Hrad. 24^b, s jich bratrzyy Pror. 91^a; s bratrzy svými Pulk. 56^a, s svými bratrzy Mand. 73^a; mezi bratrzimi Comest. 150^a, mezi svými bratrzymy Kruml. 411^b; císař svedl bitvu s bratřijma svýma (dvěma) VelKal. 181.— bratrzye cognati Vocab. 175^b.

bratřina, -y, fem., *bratrstvo.* Paní D. pozůstala dlužna bratrzinie kůru českého Lún. reg. 1640; bratřina = bratrstvo literácké WintCírk. 954.

Bratřinov, -a, masc., *jm. místní.* Bratrzinow UrbE. 55.

bratřiti sě, bratřu sě, -íš sě, impftiv., *sich verbrüdern.* (Zákonníci, řeholníci) v jedení a v pití se bratří HusE. 1, 432.

bratrobijec, -jcě, nebo-li **-bijcě**, -ě, masc., *Brudermörder.* Jsi bratrobigecz Háj. 74^a. Srov. stsl. *bratoubijca* i *-ubiicь* fratricida.

bratrobivcě, -ě, masc., *Brudermörder.* Boleslava bratrobywczie Pulk. 24^b.

Bratrochna, -y, fem., *jm. os.* Bratrohna NekrP.

Bratromil, -a, masc., *jm. os.* Bratromil Háj. 76^a.

Bratroň, -ě, masc., *jm. os.* Bratron NekrP. (4krát), TomZ. 1372 h 143, UrbE. 24, UrbChotěšA. 3^a.

Bratroslava, -y, fem., *jm. os.* Bratrozlaua NekrP.

bratrovský, adj., *bratrský, brüderlich.* Adv. **-sky**: o to aby se bratrowſky podělili bez saudu KolCC. 9^a (1546), za to tě žádám bratrowſky KolČČ. 149^b (1551).

bratrský, -řský, adj., *Bruder-, brüderlich.* Slib bratrzſki foedus fratrum Ol. Am. 1, 9; bratrzſka přiezeň t. Sap. 10, 3; bratrſku milostí Kruml. 482^b; láskú bratřſku milujíce charitate fraternitatis Kladr. Řím. 12, 10.

bratrstvo (původně dvouslab.), **bratřstvo, bratstvo,** -a, neutr. *Přátelství bratrské, Bruderschaft.* S tiem (konvršem) bieše svatá Alžběta bratrſtwo přijala, aby boha

za se prosili, a bieše jemu ruku na tom dala a on jí také fraternitatem Otc. 492ª; ruku pravú, jíž bieše slíbil jí (konvrš Alžbětě) bratrſtwo t. 492ᵇ; bratrſtvo germanitas Prešp. 1678, bratrſtwo též Rozk. 2515; obnoviti bratrzſtwo amicitiam Ol. 1. Mach. 12, 3; nábožné bratſtwo (sic) mnichóv devotum collegium fratrum SequE. 28ᵇ. — *Spolek cechovní, Innung:* (ktožkoli) vší obci k škodě v městech bratrſtwa přehlédají na koláči, nikakéžť to dobré nenie Štít. uč. 88ᵇ (cechy šířily se v městech německé, z toho byla újma řemeslníkům domácím, necechovním, Štítný proto odsuzuje ty, kdo za úplatek bratrstva dopouštěli); (řemeslník) má čtyři groše dáti do Bratrzſtwa Pr. pr. 254. — Všěcka osada Frankóv i bratrſtwa omnis plebs Francorum atque *Germaniæ* SequE. 40ª, překladatel vykládal si *Germania* z *germanus* bratrský.

Bratrumila, -y, fem., *jm. os.* Bratrumila NekrP. (7krát).

Bratrúš, -ě, masc., *jm. os.* Bratrus NekrP. (2krát).

Bratruše, -ě, fem., *jm. os.* Bratruſse NekrP. (2krát).

Bratrúšek, -ška, masc., *jm. os.:* Bratrusskonis UrbR. 334.

bratstvo v. **bratrstvo.**

brav, -a, -u, masc., *dobytek, Vieh; zvláště dobytek menší;* někdy *stádo dobytka.* Z psl. *borv-.* — braw pecus ŽKlem. Hab. 17, SlovVyšbr.; od člověka až do brawa ad pecus ŽKap. 134, 8; poteče krev z ňeho (z Ježíše bičovaného) jako z brawa Hrad. 88ᵇ, (z rytířů mučených) jde krev jako z brawa Kremsm. 92ᵇ; z těch ran (Dětlebových) krev velmi již jako z brawa teče Baw. 403; (střěvo) některého brawa neb hovada Sal. 538; máslo z brawu de armento ŽKlem. Deut. 14; brawouee iumenta Ol. 3. Reg. 18, 5; hovada i brawowe Hod. 7ª; brawy pecora Ol. Num. 32, 26; dovedu jě jako brawy k zabití agnos Pror. Jer. 51, 40; (řězník) bude kupovati brawy Hrad. 135ª, (řězník) brawy mácie tamt.; lidé v tom domě své brawy staviechu ML. 46ª; brawom pecoribus Lit. Num. 35, 3. — brawom hi skotu LMar. 50, skuot i brawy pecora et armenta Ol. Gen. 46, 32, (žena) na rohatých skotiech a brawiech zisk mieti bude LékA. 155ª. — Dobytku velikému i brawom iumentis et pecudibus Ol. Gen. 9, 10. — Vydaj počet, pastýři, z brawa svého DalC. 64. — *Adj. possess.* **-óv**: přineste syny brawowy arietum ŽWittb. 28, 1.

bravě, -ěte, neutr., *dobytče:* wyſtrſiezen bude z ovčincě braw a nebude brawieti (m. -e) w gieſly abscindetur armentum ŽKlem. Hab. 17; odřezáno bude z ovčince brawye pecus ŽPod. tamt.

bravenec, v. **mravenec.**

braví, adj., *od brava, drobného dobytčete:* (nemocný) ať jie nohy brawie Sal. 601.

bravina, -y, fem., *braví maso.* Vepřovina, hovědina, bravyna pecorina, teletina Prešp. 1728.

bravně: brawnie *vaccus Prešp. 403 (v kap. clauda monstra), strojené.

bravník, -a, masc, *pták toho jména.* Jiřice, brawnik, sluka Prešp. 232; brawnijk, pták velký jak drozd, popelavý, lat. tintacus Lact. 286ª. — *Rostl.:* brawnik celidonia RostlF. 11ª.

bravný, adj., ze subst. *brav:* brawnu kóžkú pecuali pelle SequE. 51ª; Betsaida je slovo židovské, my diemy rybník brawny RokycEvJan. 108ª.

bravovní, adj., ze subst. *brav.* Bieše brawowní rybník probatica piscina Koř. Jan 5, 2.

bravový, adj., ze subst. *brav.* Noha brawowa pes iumenti Ol. Ezech. 29, 11; plod dobytkový a brawowyy armentorum Pror. Jer. 31, 12; stáda brawowa greges pecorum Pernšt. Joel. 1, 8; jest v Jeruzalemě brawový rybník probatica piscina Kladr. Jan 5, 2, rybník brawowy Comest. 234ᵇ.

brázda, -y, fem., *Furche; z borzda.* V jednéj brazdye in uno sulco Reg. IV, 1345, k brazdam Ol. Sir. 38, 27; brazda lira Prešp. 662, SlovBrn. 334, BohFl. 271, MamA. 27ᵇ, Nom. 66ª, brafda sulcus Boh. min 22ª. — *Příjm.* (Johannes) Brazda TomZ. 1434 n 205.

Brázdim, masc., fem., *jm. místní.* De Brazym (m. Brázdim) TomZ. 1419 n 267.

brázditi, -žďu, -zdíš, impftiv., *furchen.* Pole nebývá oráno ani braždieno t. j. brážděno HusPost. 38ª.

brázdník, -a, *kdo brázdí.* brazdnik lirator Veleš.

brážek, -žka, -žku, masc., *malá jáma,* demin. z *brah.* — brazek cava Prešp. 2531 (cava = fossa DC.).

bražina, -y, fem.: horrea stodola, *stemula brazina, kólně rotabra Prešp. 1876; *semula brazyna, subtena přístodolek Rozk. 2905; *místnost nějaká při stavení hospodářském;* slovo snad strojené, podle masc. *brah,* v. t.

brček, -čka, -čku, masc., demin. z *brk.* Vzato za *příjm.:* Mauricio Brczek Běl. 1419.

brčenie, -ie, neutr., *brknutí:* Senec, snesenie nebo brczenie Lit. (výklad slova Senee).

brčěti, -ču, -číš, impftiv., *letěti, fliegen, flattern:* jako vrabec kamž chtě brczie sicut passer quolibet vadens Ol. Prov. 26, 2; srov. **brkati.**

Brdák, -a, masc., *příjm.* Pavlík Brdak TomZ. 1411 n 257.

brdce, -ě, neutr., demin. z *brdo.* Vzato za *jm. místní:* rupis Bridce aspiciens aliam rupem Reg. I, 1132; Brdcze UrbR. 395; — Z toho **brdec,** masc.: Brdecz les toho jména t. 439; Brdec Reg. IV, 1344.

brdlo, -a, neutr., *brdo tkalcovské.* — brdlo *textra Prešp. 2411, brdlo texorium (= machina texoria DC.) t. 2421; Aristoteles, jenž brdla a všeho řemesla vašeho byl největší mistr Tkadl. 3ª (o učenosti a spisování mluví se tu jako o tkalcovství). Srov. **brdo.**

brdnec (?) v. **bronec.**

brdo, -a, neutr., z *bьrdo.* — *Vrch, Hügel,* stsl. *brьdo* collis; ve *jm. místních:* Brido KosmA. III, 4, Brydo Kosm2. tamt., Byrdo Kosm3. tamt.; silvam quae dicitur Birdo Reg. III, 1315, silva dicta Birdo t. IV, 1337, in silva Byrdo dicta t. 1346. — *Brdo tkalcovské:* birdo MamV.; brdo textorium BohFl. 781, brdo dentatorium vel textorium MamA. 20ª, brudo textorium Boh. min. 22ᵇ, brdo textra MamA. 36ª; naše brdo připraveno jest Tkadl. 36ᵇ. Srov. **brdlo.**

brebtati, brebcu, -ceš, impftiv., *plappern, lärmen.* Kněžie toho (zádušní mše) odbudú leckaks na pospěch brebczycz Štít. uč. 157ª; nechať jiní brebczi, ty mlč NRada 619; hlučně brebtaty bude robě tumultuabitur puer contra senem Pror. Isa. 3, 5; brebtati hlučně MamV.

brebtavec, -vcě, masc., *kdo brebtá;* — v Prešp. 1114 je brebtawecz balbus, omylem m. *bebtavec,* v. t.

brece v. **breče.**

Břěcislav, -a, masc., *jm. os., Břetislav;* ze staršího **Bŕacislav**; také **Břěclav**; pův. *bręk-.* Bracizlaus KosmA. 2, 1 a 11, Kosm1. tamt., Bracizlau KosmA. 1, 36, Bratislaw Kosm5. tamt., Brzieczislaum Kosm2. tamt.; Bracizlaus TomZ. 1055 h 121, NekrOp.; Brecizlaus dux NekrP. (2krát), Brecizlauus t. (2krát); breciſlau CisMnich 89ᵇ; Brechizlaus Reg. II, 1236, Brzethyslaus Reg. IV, 1238, Brzeczislaus t. 1339, Brzeczlav t. 1346; braczyſlaw DalH. 42, bracziſlaw t., brachiſlaw t.; kněžě brziecziſlawa tamt.; Brzeczislaus de Riesenburg Reg. III, 1315; kněz braczyſlaw DalC. 42 (2krát) a t. 45 (2krát), Braczyſlaw tak pověděch t. 44, to kněži braczyſlawowy pověděchu tamt., (ciesař) chtieše braczyſlawowy kněžstvo otjieti tamt., syn jeho braczyſlaw t. 42, královic braczyſlaw t. 52, syna svého braczyſlawa t. 50; (Oldřich svému synovi) brzyeczyſlaw byl vzděl t. 41, kněz brzyeczyſlaw t. 45, ot kněžě brzyeczyſlawa t. 42; kněz brziecziſlaw Hrad. 14ª; Gme (sic, jmě) Brzyeczyſlaw, jenž toliko jest řečeno »chvála jeho« nebo »zvuk chvály« PulkR. 39ᵇ; Brzyetyſlaw Pass. 314, t. 316. — *Adj. possess.* **-óv:** o braczyſlawowye boji s ciesařem DalC. 44, o brzieczyſlawowu bojiu s uherským králem t.

Břěcislav, -ě, masc., fem., *jm. místní;* ze staršího *Bŕacislav;* odtud také *Braclav* a *Břěclav.* Sigillum Nicolai, czudarii Bracz(l)auiensis Reg. III, 1322 (dat. in monast.

Velehrad.); (hrady) Brzyeczyſlaw, Trnov, Bystřici Pulk. 142ᵃ.

Břěclav v. **Břěcislav.**

breč v. **breče.**

břěč (?): brzecz *prilla Prešp. 823 (v lékárně); snad subst. základní k demin. *břěčka,* z lat. *braxina,* střlat. *brace,* srov. **břěčka.**

breče, breč, slovce významu i původu nejasného, dílem jako adv., dílem jako interj. se jevící; snad se vyvinulo sklesnutím některého tvaru slovesa *břěčěti,* pozd. *brečeti.* Je v dokladech dosud známých: uč sě, přěhřiešný člověče, plakati viec než dřiev, brecze, srdcem božieho ztracenie Hrad. 48ᵇ; nuže, Prokope, věz to, brecz, pro tě musímy jíti preč t. 12ᵃ; ó člověče, proč mě takto tepeš, brecze UmR. 144. Tu žádá rým (člově*če,* pre*č*) znění bre*če,* bre*č*. Častěji bývá v rýmu aor. *vece:* (nevěsta) vece: mé žalosti pyčte, brecze LAl., h; mistr jej (Ježíše) za ucho jem vece: čso s' viděl, ež s' tak ščedr (hilaris), brecze? DětJež. 2ᵇ; (mistr) k Jozefovi vece: prošiu tebe, bratr mój, brecze, spěj (spěchej)! t. 3ᵇ; (mistr) vece: znyl jsem u mém smysle brecze tamt.; anděl potkav matku brecze, takto kolivěk k ní vece t. 5ᵃ; Ježúš vece: já to dobřě vědě brecze t. 6ᵇ; (Josef Ježíše) za ucho jem hnu jím brecze, Ježúš smútiv sě j'mu vece: dosti t. 7ᵃ; takého dietěte brecze... nevídal jsem uecze tamt.; mimo to je tutéž rým vece-brecze ještě 1ᵇ, 2ᵃ, 3ᵃ (2krát) a 8ᵇ; ale přece je čísti bre*če*, znění *-ce* bylo by nesnadno vyložiti. — V Baw. psáno: ciesař »odpúštějiť« vece, »jedno polepši sebe brzce« 296; k tomu Arnošt vece: »pověz, milý brachu, brzce« 266; přivedeť viecež viece, a ty jej byl volil za dietě brzcet. 167; Jindřich div se nevzteče, když mu tak odpovědě brzce t. 161; předloha měla tu patrně »wece-brecze« atd., ale opisovatel nerozuměje slovu druhému změnil je v »brzce«.

břěčěti, -ču, -číš, impftiv., *zvučeti, hlučeti, lärmen;* stsl. *bręčati* sonare. Nechať jiný kto chce brzeczy, ty mlč a znamenaj řěči NRada (B) 619. Duše vece (tělu): kde tvé střiebro, zlato brzyeczy? kde tvých mečév ostré seči? Hod. 87. Dochováno v nč. **brečeti,** dial. **břečeti** *plärren.*

břěčka, břiečka, -y, *Maisch;* demin. z **břěč,* a to ze střlat. *brace* (= grani species, ex quo cerevisia conficitur), *braxina, brasina.* — brzeczka braxina Rozk. 2642, brzeczka též Prešp. 1742, brzieczka brasina MamA. 17ᵃ; brzieczka braxina, cerevisia nova et dulcis Dieſb.; brzyczka braxina Vocab. 175ᵇ, kde bříčky stávají Zíbrt piv. 5 (ze XVII. stol.). — **medová břěčka,** *Honigmaisch:* brzeczka medowa ApatFr. 94ᵇ, pí medovú brzieczku Chir. 327ᵃ.

břěčtan, -a, -u, masc., *Epheu.* Jakž sě brzyeczſtan vždy zelená, tak atd. AlxV. 357. briechtan hedera nigra Rostl., bryechtan pervinca t.; brziecztan hedera RostlD. 90ᵃ, brzyecztan Rozk. 1102, brzecztan hedera Prešp. 720, Nom. 65ᵇ, LékB. 114ᵇ, RostlF. 11ᵇ; brziecžtan hederam Ol. Jon. 4, 6, brzieczztan cedrum t. 40, 12; brzyecztan spica celtica RostlD. 91ᵇ; brziecztan Chir. 274ᵃ, t. 247ᵇ; Brzecžtan HerbKřišť.; brzečtan SlovA., břečtan Háj. herb. 13ᵇ a j.; břečtan Br. Jon. 4, 6, gen. břečtanu tamt., gen. břečtana Rhas. (L. filol. 1891, 75); brzieſtan Synon. — *Příjm.* Brzecztan Martinus TomZ. 1414 n 235.

břěčtánek, -nka, nku, masc., demin. z *břěčtan.* — brzecztanek hederam Pernšt. Jon. 4, 6.

břěčtánkový, adj., ze subst. *břěčtánek.* Fecit ei dominus obumbraculum brzecztankowy HusKázD. 120ᵃ.

břěčtanový, adj., *Epheu-.* Brzyeczſtanowy věnec AlxV. 354; w brzecztanowych wyenczich hedera coronati Mus. 2. Mach. 6, 7. Vezmi fiolný olej a klí brziecztanowy Chir. 268ᵃ.

břěčst-, břěčšt- v. **břěčt-.**

břěh, -a, -u, masc.; z germ. *berg,* přejato v době psl. — *Vrch, svah půdy, Hügel, Abhang:* dědiny i s břehy mezi dědinami KolČČ. 318ᵃ (1561), vysoké, svahovité meze; srov. dial. *břeh* = kopec BartD. 1, 201 (mor.-slc.), svah v Čech. sev.-vých. atp. (Listy filol. 1885, 288). — *Břeh, Ufer:*

slunce připřělo sě bě u brficha AlxBM. 7, 4, = in littore Gualth. 7, 1; na morském brfiefie t. 7, 11; (kopí vržené z lodi) ustrnu u brzyezye AlxV. 582; ot brzyehu t. 544, ot brzyeha t. 577, podlé brzieha litus Ol. Deut. 1, 7; k brsiehu JidDrk. 70; těch lidí na tom pobězě tu stonu v hlubokém brzyezye t. 1820, v hluboké vodě za břehem; při brzyehu t. 576, na brziezie Pas^e. 360, na morském brzieze Chir. 292[b]; po brsiehowi s bratrem chodě JidDrk. 88; brzieh ripa Prešp. 310, brzyeh též BohFl. 51, onen brzieh Hrad. 10[a]; brzyech ripa Nom. 63[a], v-brziechu Hrad. 9[b] — *Přístav, Hafen:* ku brziehu in portum ŽWittb. 106, 30, k brziehu ŽPod. tamt., (Šimon) vzal jest Joppen za břeh accepit Joppen in portum Pernšt. 1. Mach. 14, 5, (Juda) břeh v noci podpálil portum succendit 2. Mach. 12, 6, brzeh portus BohFl. 847. — *Jm. místní:* Bryg (Brieg ve Slezsku) Reg. III, 1329, hrad, jemužto brzyeh dějí (též) PulkMus. 1[b]; Brzyech naonfky Pulk. 157[a].

břěhový, adj., ze subst. *břěh.* Po brziehouem přerytí puellae gradiebantur per crepidinem alvei Ol. Ex. 2, 5, po brzehowem přerytí Lit. tamt.; brzehove přěrytí crepido alvei MamA. 19[a].

Brechník, -a, masc., *příjm.* Uxori Brechniconis Lún. ks. 1353.

břěk, -a, -u, masc., *strom toho jména.* — brziek acer Prešp. 594, brzyek též Rozk. 1116, brzek též Nom. 65[a] a Lact. 260[d]; brzyesk (m. břěk) acer Diefb.; brzek gith Lact. 262[d].

břěkavý, adj., *zvučící, schallend,* z *bręk-.* Učiňen sem jako mijed brzyekawa Lekc. 83[a].

břěkyně, -ě, fem., *jahoda břeková.* — brzekynie acerina Prešp. 627, brzekynye též SlovBrn. 297, brzyekynye Rozk. 1190.

břěménce, -ě, neutr., demin. z *břiemě, břemeno.* Rozvěž brzemencze EvOl. 107[b].

břěmeno v. **břiemě.**

břěmiečko, -a, neutr., demin. z *břiemě, břemeno.* Brzemijczko onusculum Lact. 114[c], břemičko pondiculum t. 128[b]; břemiecko Baw. 52; — bržemieczko sarcinula (uzel, Päckchen) SlovKlem. 80[a], brziemiecczka drev lignorum fascem Otc 440[b].

břenčěti, -ču, -číš, impftiv., *lehce zvučeti.* — brzenczeti, zlehky zvučeti, subtinnire Lact. 232[c]. Srov. stsl. *bręčati* sonum edere.

břěnka v. **břienka.**

břenkavý, adj., *kdo břenká.* — Brzenkawe železo, zvonček, tintinnabulum Lact. 163[a].

Břěs, -a, masc., *jm. hory.* (Montes) quorum unus vocatur Brsyes Reg. II, 1261.

břěsen v. **vřěsen.**

břěskev, -kve, fem., *Pfirsich;* pův. *brěsky, brěskzvь,* z lat. *persicus, persica* (obé fem.); vedle toho také **břěskva,** -y, a **břěskvě,** -ě. — brzyefkew persicus Vít. 95[a], brzefkew též Prešp. 600 a Rozk. 1129; brzefkew persica ApatFr. 5[a]; brzefkwa persicus Boh. min. 22[a]; brzyefkwye persica Rozk. 1204, brzefkve též Prešp. 634, břefkwe též SlovA, brzefkwe HerbKřišť; deset mis břeskví Let. 641; brzefkew *sadugara Prešp. 600, wrzyefkew *sadugala Rozk. 1131. — Vedle toho bylo **broskev** pův. *brosky, broskzvь* z lat. *brassica* = *zelí* atd.; ale význam tento zanikl a *broskev* n. *broskvě* je již v době staré totéž co *břěskev:* brofkew Otc. 286[a], brofkwye persicus BohFl. 23[b]. Stejné zmatení a splynutí stalo se v pol. *brzoskiew* (z *brěsk-*) a *broskiew,* ale význam opanoval druhý, obé = *Kraut, Kohl,* srov. Mikl. Etym. Wtb.

břěskevní, -ný, adj,. *Pfirsich-.* (Olej) z jader brziefkewnich Sal. 250; prútky brzefkewne Comest. 102[a]; o ohni perském neb brzefkewnem Sal. 400. Jáhliny a oheň brzefkewny stávají se z hmoty tenké tamt.

břěskvový, a z toho **břěskový,** adj., *Pfirsich-.* Listie brzefkwoweho dřeva ApatFr. 72[a]; (vezmi) jádra brziefkwowa čistě olúpená Chir. 177[a]; brziefkowa (sic) jádra t. 276[b].

břěst, -a, -u, masc., *jilm, Ulme,* stsl. *brěstъ* ulmus, z *berst-.* — brzyeft *sitanus Rozk. 1120, brzeft též Prešp. 596, břest = jilm Blah. 339.

Břěščěnín, -a, masc., *jméno obyvatelské,* z *břěst;* — z toho pl. nom. **Břěščěné, Břěščany,** *jm. místní;* Brzesczan Reg. IV, 1341.

Břětislav v. **Břěcislav.**

brev, brve, fem., *Augenbraue,* stsl. *brъvь* supercilium, v č. nedochováno.

břev, břvi, fem., *lávka, Steg,* z *brъvь;* vlastně *břevno, položené za lávku, kláda, trám.* — Veď oslici na úzkú brzew, než převedeš, spadneš s nie dřév Hod. 81ª. A tak přihodí sě, že jeden muž pójde s ženú přes lúku, a muž bude řéci: »dobře jest lúka přiholena«; a žena die: »přistřižena jest«, až s tiem i vejdú na brzew, tak sě křikujíc: muž die, že jest přiholena, a žena die, že jest přistřižena, až tu žena upadne u vodu ſe brzwi a tonúc bude ješťe prstoma jako střící vyzdvihši ruku ukazujíc, že (lúka) jest střižena; a když utone, pójde muž proti vodě nade brzwij, hledaje jie Šach. 300ª. Upadla mi žena ſe brzwi a utonula tamt. (Lidé mužovi) vecechu: hledaj jie (ženy utonulé) zdola brzwi, po voděť dolóv plove tamt. Mlýn, který stojí nad brzwi HořA. 10ª (1529). — Sem patří i *jména místní* **Brzve** a **Brzvany,** Pal. pop.; *-rz-* vzniklo a ujalo se v nich místo *-ř-* podle starého psaní.

breviář, -ě, masc., *Brevier.* — w brewyarzy Pulk. 83ª.

břevněv- v. **břevňov-.**

břevno, -a, neutr., *kláda, Balken;* stsl. *brъvьno* trabs, z *brъvьno.* — brzewno jest v ocě tvém trabs Koř. Mat. 7, 5. Ješto v ciziem ocě vidie drástu malú a v svém nevidie brzzewna Kruml. 218ᵇ, v svém (oku) nevidie velikého brzyewna ML. 58ᵇ, nevidie velikého brzewna Alb. 90ª. brzewno těžké na ramena vzvalivše na smrt mě vedechu Kruml. 364ª. Silva (dřevo, strom) quantitatis brzewno et krokew UrbR. 196; brzewno trabs Prešp. 555, SlovBrn. 179, Rozk. 1043; brzewno robur BohFl. 579.

Břevňov, Břevnov, -a, masc. *jm. místní.* Circa Brevnov KosmA. 3, 58, Kosml. tamt.; in Brewnowe Reg. IV, 1234, in claustro Brzewnow Kosm. pokrač. 1249; Brzewniow UrbE. 151, de Brzewniow TomZ. 1479 m 14, Břewniow Háj. 94ª.

břevňovský, -něvský, -novský, adj. z *Břevňov* atd.: brzewnowſku kroniku DalC. úv. 3; za Brzewnowſkym klášterem PulkR. 11ª, za Brzyewnowſkym klášterem PulkL. 24; klášter Břewniowſky Háj. 379ª; opata brzyewnyewſkeho PulkR. 164ᵇ. — *Příjm.:* Petri Brzewnowſky TomZ. 1433 st. 104.

březen, -zna, masc., *März;* z *brězьnъ,* adj. z *březa, bříza:* Birkenmonat, die Zeit, wo die Birke sich belaubt, oder wohl richtiger, wo sie ihren Saft gibt Mikl. Mon. 2. — brzyezen Martius Rozk. 43, BohFl. 25, brzezen Martius Prešp. 49; Brzyeſen Měs. 73ᵇ, brzeſen Nom. 62ᵇ; měsiece brzyezna Pulk. 54ª.

brězg, břězh v. **břězk.**

březí, adj., *trächtig,* o dobytku; stsl. *brěždь* fetus, praegnans, z *berdjь.* — Ovčě jich brziezie fetosae ŽKlem. 143, 13, Ol. tamt., brziezye ŽKap. tamt.; aby ovčě briezie (sic) byly ut conciperent Ol. Gen. 30, 38; když ovčě počínají brzieze býti in calore coitus t. 30, 39, brzyeze býti Mus. tamt.; ot brziezich (ovcí) de post fetantes accepit eum ŽGloss. 77, 70, ŽWittb tamt.; brzezie on ponese (pastor) fetas ipse portabit Pernšt. Isa. 40, 11; brziezie laní poběže cerva praegnans OtcB. 139ª, laní brzieze poběže Otc. 381ª, mám ovčě a krávy brziezie s sobú ComestC. 40ª; velblúdóv brzyezych Mus. Gen. 32, 15. — V Rozk. 2452 psáno w brzyez (podle poznámky Menčíkovy při Prešp. 1645 wbrzyecz) feta, a v Prešp. 1645 wbrzecz feta; patrný omyl společné předlohy.

březie, -ie, neutr., *břesí, Birkenwald;* jm. hromadné z *břieza.* Vzato za *jm. místní:* Brziezie DeskDE., UrbR. 77, Brzyesye UrbE. 219; Trojanus de Brzyezie Poř. 1372 (49), Vlčko de Brzyezy Lún. ks. 1388, de Brziezy DeskDE., z Březie PoprR. 44; Vlčko de Brzyezeho Lún. ks. 1388.

březina, -y, fem., *Birkenwald.* S brzyezynamy, těch jest desět lánóv List. JHrad. 1384. — *Jm. místní.* Brzyezyna UrbE. 113, silva prope Brzezinam UrbR. 161.

březinka, -y, fem., demin. z *březina.* — *Jm. místní.* Brzezinka Reg. IV, 1337, de Brziezinka Běl. 1419.

břězk, -a, -u, *břesk, Dämmerung,* stsl. *brězgъ* diluculum. — Předešle oči moji k tobě v-brziezk diluculo ŽPod. 118, 148.

břězka, břiezka, -y, fem., demin. z *břieza.* — Je *přijm.:* Paulus dictus Brziezka Běl. 1418.

Břěznicě, -ě, fem., *jm. místní.* In Brzyesnycz Reg. III, 1327, de Brzyeznicye DeskDE., de Brzyeznicz TomZ. 1429 st 99, do Březnice PoprR. 42.

Břězník, -a, masc., *jm. místní.* Campus qui dicitur Breznik List. Lit. r. 1218, cum campo qui dicitur Bresnik t. r. 1057 (ze XIII stol.); Brzeznik Reg. IV, 1338.

Břězno, -a, neutr., *jm. místní.* Čížek de Brzyezna Lún. ks. 1386, de Brzezna TomZ. 1418 n 329.

Břězová, -é, fem., vlastně adj. vzaté za *jm. místní.* In Brzezowa Reg. III, 1320, in Brzezowey DeskDE., de Brzezowe t., de Brziezowa TomZ. 1424 st 67.

Břězovicě, -ě, fem., *jm. místní.* De Brzyezowycye DeskDE., Brziezowiczie UrbR. 16, in Brzezowicz Běl. 1348; nechtěl w Březowicy zůstati Háj. 44ᵇ.

břězový, adj., *Birken-.* Vezmi kuoru brziezowu Chir. 84ᵇ; brzezowa woda Birkensfat ApatFr. 124ᵇ; vařiž to v-brziezowe vodě Chir. 245ᵇ. Srov. **Břězová.**

břězúcí, adj., *březí, trächtig.* Ot brzieziucích (ovcí) přijal jej de post fetantes accepit eum ŽKlem. 77, 70.

Břěžany v. **břežěnín.**

břěžditi sě, -žďu sě, -ždíš sě, impftiv., *svítati, dämmern;* z *brězg-.* — Večer pak soboty, ješto ſie brziezdy v první sobotu quae lucescit Lit. Mat. 28, 1; když sě počě briezdyti aurora superveniente Otc. 357ᵇ, když sě počě brziezditi OtcB. 148ᵇ.

břěžek, -žka, -žku, masc, *chyše, Hütte.* Malý brziezek tugurium Otc. 299ᵃ; zmatením m. **bržek,** v. t.

břěžěnín, -a, masc., *kdo bydlí na břehu.* Odtud plur. **Břěžěné, Břěžany,** *jm. místní.* Brziezany DeskDE., Brzesan Reg. IV, 1300, in Brziezan UrbDrk. 2ᵇ; lok. Bresaz List. Vyšehr., t. j. Brěžas, v Břežanech.

Břěžna (?), -y, fem., *jm. os.* Bresna NekrP.

břěžní, adj., *Ufer-.* Práh nový brzezni u mlejna KolAO. 51ᵃ (1532).

břěžský, adj., *Ufer-.* — *Jm. místní.* Letoslav měl obydlé na Břežſké, na břehu řeky Vltavy Háj. 144ᵃ.

brh, -a, -u, masc., *doupě, chyše, stan; Höhle, Hütte, Zelt;* z *bьrgъ,* koř. *berg-.* — (Co) gde v skalných byrziech neb u propastných twyrziech bydlí LMar. 56; pústenník v svém brhu sedě Pass. 433, PassKlem. 172ᵇ; pústenník dosěže jednéj deščky z svého brhu Kat. v. 641; vejdu w brh domu mého in tabernaculum ŽKap. 131, 3, údolé brhow tabernaculorum t. 107, 8, w briziech svých in tabernaculis t. 105, 25; brh casa Prešp. 1832, Rozk. 2814, BohFl. 558, Veleš.

brhel, -hla, masc., z *bьrg-; pták toho jména:* brhel *sembola Prešp. 245, Rozk. 466, *sombola Nom. 64ᵇ; srv. **brhlec.**

brhlec, -lcě, masc., *pták toho jména:* Brhlecz oriola, avis de picarum genere, zlaté barvy, vyjma brky modré Lact. 285ᵃ; srov. **brhel.**

břidkost, -i, fem., *ostrost, Schärfe:* toho plekna brzydkoſt ROlB. 32ᵃ. — *Ohavnost, nečistota, Abscheulichkeit:* země trýzni, v níž pořadu nenie i jednoho, ale břidkoſt věčná ŠtítOp. 302ᵇ (za to ve ŠtítMus. 49ᵇ: v níž pořadu nenie i jednoho, ale věčná hroza); (andělika) jest proti brzidkoſti.., všecky brzidkoſti od srdce vyžene LékA. 115ᵃ.

břidký, adj., *ostrý, odporný, ohavný, hnusný; scharf, abscheulich;* stsl. *bridъkъ* acerbus, acutus, foedus. Meč plamenný a velmi brzydky Otc. 323ᵇ. (Svatá Háta) nestrachovala sě hlavy dáti pod meč brzydky Štít. ř. 227ᵃ. (Já, Kateřina) kleči, čakajíci smrti od meče brzydkeho Kat. v. 3392. Mečové brzydczy Hod. 8ᵃ; meči brzidci ancipites Hlah. žalm. 149, 6; octa a žluči brzydke Vít. 87ᵃ; břidke leptánie červu toho ŠtítBud. 14; trpěti očistcový plamen a brzidke muky ŠtítMus. 50ᵇ. Ó smrti, kak jsi velmě brzydka věc! Štít. uč. 149ᵇ. Co jest na světě brzydczeyſſieho než smrt? ŠtítBud. 158. Jest brzydko lico-

měrníkem slúti a pokrytcem t. 205. Je každému brzidko slyšeti, komuž řkú: »lžeš!« ŠtítMus. 68[b]. Hrozno a brzydko na to (mučidlo) hleděti Kat. v. 2780. (Dvě kola v mučidle) spolu běžele, řežúce brzydkym během t. 2786. Ó kterak jest brzidko viděti diábelskú netvárnost Kruml. 345[b]. Brzidko jest mi pomysliti na červ tak leptavý t. 290[b]. brzydke a peské řeči Štít. uč. 61[b]. Z úst svých šeředná, brzidka slova vypustiti ŠtítMus. 31[a]; ohavně, brzidcze mluviti tamt. (Ústa) plná zlé řeči mrzké, ohavné, brzydke Štít. ř. 101[a]. brzidczy učiněni jsú abominabiles ŽKap. 52, 2.

břiečk- v. **břěčk-**.

břiek- v. **břěk-**.

břiemě, břěmene, neutr., *břímě, Last;* stsl. *brěmę* onus, z *berm-,* koř. *ber-*. — brziemie těžké onus ŽWittb. 37, 5; těžkým brzyemenem Modl. 64[b]; brziemena těžká Krist. 82[b]. Že j' lehké brzijemye jeho Štít. ř. 98[a]. Proti světa tohoto brzemeny lehkéť by Kristovo brzijemye bylo tamt. Nedóstojen sem brziemene toho Hrad. 15[b]. Jho brzyemene jeho oneris Pror. Isa. 9, 4; velikého brzyemene Pulk. 32[a]; na svém břemeni ŠtítOp. 30[a]; ot bremen ab oneribus ŽGloss 80, 7, ot brziemen ŽWittb. tamt.; brziemie onus MamA. 20[a], brziemie pondus Prešp. 684, brzyemye sarcina MamA. 35[b]; brzieme Pass. 345, t. 468, brzyeme Modl. 2[a], t. 14[a]; brzyeme pondus Koř. Mat. 20, 12. — Novotv. **břěmeno:** brzemeno EvOl. 202, kterému brziemenu oneri Ol. Num. 4, 27, w brziemenach t. 2. Par. 34, 13, w brzemenach Lit. tamt.

břienka, -y, fem., *břinka (rostl.), Sebenbaum:* brzienka sabina Prešp. 612, brzyenka iuniperus sabina Rozk. 1161, SlovBrn. 279, Veleš.

Břiešče (?), -ě, fem., *jm. místní.* Brzescz Reg. IV, t. 1344, de Brziestie DeskDE., Brziesczie UrbDrk. 1[b], Brziestye tamt., Brzcsstie UrbE.

břieza, -y, fem., *bříza, Birke;* stsl. *brěza* betula, z *berz-*. — breza betula MVerb., brzyeza též Rozk. 1107, BohFl. 231, brzieza též Prešp. 589; brzyeza obex Vít. 95[a]; brzeza betula Nom. 65[a], Lact. 261[a]. — *Jm. místní.* Breza List. Lit., Brzyeza UrbE., de Brzieza TomZ. 1416 st 139.

břiezka v. **břězka.**

břiežď- v. **břěžď-**.

břiežek, -žka, -žku, masc., *vršek, stráň;* demin. z *břěh.* Vznešši jej (liška čbána) na jeden brziezek i pusti jej dolóv Hrad. 129[b].

břich- v. **břuch-**.

Brikcí, -ie, masc., jm. os. *Brictius.* Svatý Briccij ŽKlem. 138[a]; gen. akk. bryccie CisMus. (2slab.); na den s. Brykcý VelKal. 235, Brykcýho zvonaře t. 66.

břísti, brdu, břdu, bředu, -eš, impftiv., *waten;* z koř. *bred-*. — Póvod má do vody brzyſti Řádpz. 69. Pak-li póvod přebrde, tehdy pohnaný má za ním brzyſti tamt. Čím dále (sv. Kristofor) v řěku brdyeſſe, tiem sě vždy voda výše prýščila Pass. 360, čím dále v řěku brzdyeſſe PassKlem. 147[b], čím déle v tu vodu brzdieſſe OpMus. 14[a]. Když brziediechom Otc. 157[b]; jmějíše brzyſti Otc. 12[b], brzieſti t. 253[b].

břístie, -ie, *brod, Furth,* z *brъd-*. Která (dědina) leží k brziſtij KolAA. 47[b] (1513). — *Jm. místní.* Brzistie Reg. IV, 1226, od Brzyſtie dvoru velikého KolA. 11[b] (1505), ráčil rozdati dědiny od Brzyſtij lidem našim tamt. Z toho **Břístvie:** od tvrze dvoru Brzyſtwie t. 15[b]. Srov. **Obřístvie.**

břiščěti, -iti, -u, -íš, impftiv., *prýštiti se, quillen:* již z ňeho (Ježíše) krev všady brziſſtij Rokyc. 52[b].

Britanie, -ie, fem., *jm. země.* (Sv. German) sě z britanye vrátil Pass. 386. Do brytanye Trist. 184.

břitov, -a, masc., *hřbitov, Friedhof,* ze sthněm. *frîthof.* Svatý Ščěpán na brzytow svaté Lucie přišel Pass. 398 (nadeps.: kyrchow). Pohřeben w brzytowye neb w kyrkowye ROl. 98[b]. brzytow cimiterium (m. coemeterium) Prešp. 2212, Lact. 36[b]. Dosud dial.: břítov chod. 49. Srov. **hřbitov, řbitov.**

břitva, -y, fem., *Barbiermesser,* stsl. *britva* novacula. — brzitwa novacula ŽGloss. 51, 4, brzitwa ostrá ŽWittb. tamt. Lazebník když

zlú brzitwu koho holí Hrad. 134ᵇ. Svatý Jakub řězán nožmi po údu a brzytwamy byl rozdělen Kruml. 94ᵇ. brzitva novacula Prešp. 2507, brzytwa rasorium Vít. 93ᵃ, brzytwa BohFl. 864.

brk, -a, -u, masc., *let, Flug; z bьrk-.* — brk volitus (m. volitatus) Prešp. 1990, Rozk. 3038, Veleš. — *Kiel, Flügel:* osekali mu brky Přísl. (ČČMus. 1829, IV. 54, ze XVI stol.). — (Já) stoje jako blázen z brku vyražený Máj. sen 81, zmatený; srov. nč. *zbrklý.*

brkánie, -ie, neutr., *létání, Flug.* Brkanije, létanie, volatus Lact. 174ᵇ.

brkati, -aju, -áš, impftiv., *létati, fliegen, flattern.* Pták, jenž nemá hniezda, brka i sěm i tam až dotad, kdež omračí deflectens ubicunque Ol. Sir. 36, 28; brka i sem i tam Lit. tamt., Hlah. tamt.; srov. **brčěti.**

brknúti, -nu, -neš, pftiv., *fliegen, auffliegen.* Jejie dušice k bohu v nebeské proluky jako andělíček brcze Kat. v. 3028. Srov. **brkati, vybrknúti.**

Brkol, -a, masc., *příjm.:* Brkol TomZ. 1395 st d 211.

brkost m. **brzkost,** v. t.

brla v. **berla.**

brlavý, brýlavý, adj., *šilhavý, blinzend, schielend.* Brlawy bifax, qui duos habet obtuitus Lact. 23ᵇ; — brylawy limus, šilhavý t. 97ᵇ; brejlavě hleděti Jel. Jg.

brloh, -a, -u, masc, *Hütte, Wildlager;* stsl. *brьlogъ* lustrum ferae. — Miluje hospodin brány Sion nadc vše brlohy Jakubovy Hod. 25ᵇ. — *Jm. místní.* De Byrloha DeskDE., de Brloh TomZ. 1373 h 134, Johannes de Brloh Lún. ks. 1401.

brlooký, adj., *chybný na zrak:* brlooky luscus Nom. 66ᵇ.

brlóžek, -žka, -žku, masc., demin. z *brloh.* Přijidechom do toho brlozka tugurium Otc. 299, na stejných místech v OtcC. brložka, v OtcB. brlvozka t. j. brluožka. — *Příjm.* Brlozconis TomZ. 1398 m 61.

brně, -í, fem. plur., *brnění, Panzer;* stsl. *brьnja, brьnija,* fem. sing., lorica; ze sthněm. *brunja;* drátěná košile, lat. lorica, jindy pancerea, pancerium, z čehož i č. *pancéř,* *pancíř* Zíbrt Kr. 115 a 147—148. — (Alexander Aretovi) štít, pláty, brnye protče AlxV. 1560. Na 'nom již železa brnie, sen tepruv usýpá brnye t. 1395. Oni sě bráניechu ztvrnně, dávajíc prudké rány skrze brnye Trist. 89ᵃ. Oblecte sě w brnye induite vos loricis Pror. Jer. 46, 4; oblekl sě brnyemi lorica Ol. Sir. 43, 22; brnyemy a štítem lorica et clipeo t. Ezech. 23, 24; jězdcě oděné w brnye loricis t. Ezech. 38, 4; brnye loricas t. 2. Par. 26, 14; opony zlaté a brnie Lit. 1. Mach. 6, 2; brnye lorica MamA. 28ᵃ; brnye armaria Prešp. 2023, Vocab. 175ᵃ; brunnye armaria Nom. 69ᵃ; brnye armatura BohFl. 833.

brněnek, -nka, -nku, masc., *pancíř, Panzer.* Oblečen v pancieř nebo w brnienek Snář. 154.

brněný, adj., *železný, eisern.* Ojieř vzděv na ruku brnyenu rukavici puči opata po líci einen ysirn hantschuch DalC. 83; byrnenu rukavici DalKřiž. tamt. brnyenu sukni loricam Ol. 1. Mach. 3, 3, MamC. 128ᵃ. (Zástupy) oblečené w brnyene ſuknye loricatos Mus. 1. Mach. 4, 7. (Saul) sukní sě brnyenu obláčieše loricā squamatā tamt. 1, Reg. 17, 5. Sedm košil brnyenych PassKlem. 60ᵃ.

brněti, -ňu, -níš, impftiv., *temně řinčeti, zníti, dumpf klirren, tönen.* Na 'nom již železa (oblečené železné odění) brnye AlxV. 1394. Josef pak silně prstem svým tepieše v koflík, až brnieše Život Jos. (ČČMus. 1862, 220). (Kněz) maje brnícíe a zvučné zvoncě HusPost. 79ᵃ. Mnoho hlasuov vzniešе, mnohý jazýček brnyeſſe Vít. 27ᵇ. Ano se pýcha sápá na ně (na sedláky) křikajíc, ano jí chlap v ústech brnij ChelčSíť. 141ᵃ.

brnieř, -ě, masc., *kdo dělá brně, Panzermacher.* — brnyerz armarifex Prešp. 2480, MamA. 16ᵇ, brnijerz lorifex Lact. 98ᵈ, brnirz t. 18ᵃ, brnieř loricator Tom. řem. 23; pod tu korúhev slušejí brnijerzy, helméři atd. Pr. pr. 257. — *Příjm.* Clementis brnyerz TomZ. 1416 n 56.

brnka, -y, fem., *lůžko* (při porodu), *Nachgeburt.* brnka secundina Prešp. 1225, Rozk. 2006 (secundina = kindsfel, die ander ge-

burt Diefb. Gloss.). — brnka *ventosa* Veleš, omylem m. *baňka* v. t.

Brno, -a, neutr., *jm. místní.* Přěd brnno DalC. 52; podlé Brna PoprR. 12.

brnský, adj., *brněnský, Brünner.* — brnſki Brunensis, lunſki Lunensis Prešp. 883.

Brocnicě, -ě, fem., *jm. potoka.* Torrens Brocnica Kosm1. 1, 10, Brocnice Kosm5. tamt. Srov. Brocno Pal. pop.

brod, -a, -u, masc., *Furt;* stsl. *brodъ* vadum; z *bred-.* — brod vadum MVerb., Prešp. 305, MamA. 36[b], Anon. 7[a]; na brode Reg. I, 1131 a 1088 (list. Vyšehr.); nelzě věděti brodu AlxV. 1807, brodu ani kterého přievoza vědiešta Otc. 106[a], brod věděti, srov. cěstu uměti; — decimam thelonei quod brod vulgo appellatur in flumine Olzaua Reg. I, 1048, poplatek z brodu. — *Jm. místní.* Nedaleko ot czeſkeho broda Hrad. 1[b], z czeſkeho brodu MastDrk. 204; Broda Boemicalis Reg. IV, 1344, Broda Teutonicalis t. 1262; do wyſſnyeweho brodu Pulk. 162[b], m. Vyšnieho Brodu; viz také **Sviň-brod.** — Plur. **brody,** též *jm. místní:* de Brodow DeskDE.

Brodčěnín, -a, masc.: brodczene Brodenses Prešp. 879, brodczan Brodensis Veleš.; jméno utvořeno vlastně z *brodec* n. *brodek* a neprávem bráno za *obyvatele Brodu.*

brodec, -dcě, masc., demin. z *brod.* — *Jm. místní:* Brodecz Reg IV, 1346, in Brodecz Běl. 1412.

Brodislav, -a, masc., *jm. os.* Brodiſlaw Háj. 87[a].

broditi, -zu, -díš, *břísti, broditi se, waten.* V té řěčě jedni brodye do kolenú, jiní do pasa ML. 18[b]. (Při očistě vodou) do vody jsú brodili VšehJ. 87. Ten jinoch (Ščěpán, v bitvě s Uhry) w krwy do hleznú brodyeſſe DalC. 62. Oni tu we krwi brodie Baw. 176. Kuoň jie trávu chodě, po lúce zde i onde brodie t 95. Jáť v té hlubině nesmiem broditi ŠtítPař. 53[b]. Ktož rozumie (t. pokornou vírou), kdež nerozumie (t. rozumem), ten pokorú jako beránek móž brodyty v svatém písmě Štít. uč. 78[a]. Ješto (děva) se vším dvorem u milosti brody KlemP. 18, se všemi dvořany se milkuje. Ktož ve cti, v sboží brodi, z srdceť jemu těžkost nemine NRada 1782; srdce jeho v sboží brody Vít. 42[a]. Proč, sluho božie, tak ve mnohých věcech brodiſs? Kruml. 336[b]. Kníže (v bitvě) na levo i na pravo tepa, jedny bode jiné seka, tak že před ním jako snopové stojící padají, tak dlúho až vešken oděv jeho byl brozený v lidské krvi Háj. 160[b].

Brodka, -y, fem., *jm. os.* Brodka Háj. 312[b].

Brodník, -a, -u, *jm. místní.* Brodnik UrbR. 154.

brody v. **brod.**

broj, -ě, masc., významu nejasného: apis včela.., slepice gallina.., ptáčc pullus..: dic examen roj, cultus stroj, *municulum broy Prešp. 204 (v kapitole De rebus domesticis: Volucres); examen roj, cultus stroj, *mutilum broj Rozk. 366; broy *muticulum Nom. 64[b].

brojenie, -ie, neutr., *neklid, Unruhe:* (tohoto světa) brogenye hněvivé Modl. 146[b].

brojiti sě, broju sě, -íš sě, impftiv., *sem tam choditi, hemžiti se, wimmeln.* — Tolikéž jmám já vojí, všudy lid sě vniž roj brody AlxV. 1044, omylem m. brojí (podle rýmu). Hlédaj, kněžku, kdeť (ve vodě) rybičě sě brogye DalC. 21. Zvieřat hluk, ani sě přěd králem (lvem) brogie NRada 21. Ežť sě o nich (okolo paní) liudé brogye Mast. 226. Pro množstvie lida, jižto sě okolo hospodina brogiechu Krist. 69[b]. Máš za stuol siesti, kdež sě množstvie dobrých brogi NRada 505. Nikdy nebývaj bez hluku, ať se tiem tvé srdce kojí, kdežto sě družina brogi, kniežata, rytieři i páni NRada 1470. Ano sě rytieřstvo okolo mne brogy Pass. 569. Všickni sě u koní brogyechu da machtin si sich alle czu den roszin snelle DalC. 54. Plakáchu, nad ním (tělem s kříže sňatým) sě brogyecze Vít. 56[a]. (Židé) sě okolo tebe brogye. Vít. 50[b].

brokně: broknie *sarrochium Prešp. 2247 (v kap. De ecclesia); některý kus oděvu kněžského, nebo snad nádobí kostelního.

bróna, -y, fem., *brūna, Weissschimmel.* — *Příjm.* Brona Paulus TomZ. 1446 m 6.

bronec, -ncě, masc., *kdo je broný.* — *Příjm.* Bronecz UrbE. 137, u Bronce PoprR. 42. — V Prešp. 287 čte se (v kap. Monstra): b°necz *arcano, v Rozk. 550 brdnecz *artano; nejasné.

broný, adj., *bílý, weiss;* stsl. *bronъ* albus. — Táhniechu vóz osm koní, a ti byli všici brony AlxH. 2, 7, a ti biechu všickni brony AlxV. 1217, alba Jovis currus series ducebat equorum Gualth. 2. 106. Rozum (personif.) sě k tomu přičini, přivede pět ručích koní, jenž ni vrani ani brony biechu Vít. 6ᵃ. Koni črvení, peřestí a broní albi Kladr. Zach. 1, 8, broni Pernšt. tamt.; po koních ryzích, strakatých, bronich a vraných Lit. předml. k Zachar.

broskev, broskvě v. **břěskev.**

brotan, -a, -u, masc., *boží dřevce, Aberraute;* z lat. *abrotanum.* — brotan abrotanum SlovA., LékB. 105ᵃ, ApatFr. 9ᵃ, Lact. 265ᵈ; brotan dřevce božie LékA. 117ᵇ, (vezmi) brotanu hrst Chir. 198ᵃ.

brotec, -tcě, masc., *rostl.* Mořanka neb brotecz, rubia herba, radix eius est rubea Lact. 273ᵃ.

brotiti, -cu, -tíš, impftiv., *červeniti, röthen:* an krví broczen Vít. 84ᵃ; mój živótek vešken broczen ot nie (duše hříšné) Hod. 88ᵃ.

brozěnín, -a, masc., *kdo bydlí na brodě, při brodě.* Odtud *jm. místní* **Brozěné, Brozany:** in Brozan Reg. III, 1327, Brozan UrbE. 171.

Broznita (?), -y, masc., *jm. os.* Broznita castellanus Reg. IV, 1273.

Brož, -ě, masc., jm. os. *Ambrosius.* Broz UrbChotěšA. 26ᵃ, UrbE. 48, Brozonem TomZ. 1432 n 9.

Brožek, -žka, masc., demin. z *Brož.* Brozek UrbChotA. 26ᵃ, UrbE. 42, Brozkonis TomZ. 1480 m 9.

brslen, -a, -u, masc., *Spindelbaum,* rus. *brusklen* a *bereskletъ* Mikl. Et. Wtb.; v. **brsniel.**

brslicě v. **brzlicě.**

brsniel, -a, -u, *brsnil, Spindelbaum;* souvisí s *brslen.* — Fusanus est arbor dicta a fusis faciendis, quia de ipsa ut plurimum faciunt (t. fusos), Brſnil Lact. 262ᶜ; brſnyel fusale Prešp. 596 (v kap. De plantis), Vít. 95ᵃ, BohFl. 227, brzssnyel Rozk. 1119, brſnyl Nom. 66ᵃ.

brsnielový, adj., od *brsnilu.* Květ brſnielowy LékA. 110ᵃ, ApatFr. 186ᵃ.

brt, -i, fem., z *bъrt.* — *Dutina v stromě, již včely užívají jako úle* Jg. Ten-li med pije, ještě na brti leze? Smil. Přísl. v ČČMus. 1827, II. 66; septem brty in silvis, de quibus magister apum habet mediam partem UrbR. 479. — *Úl, Bienenstock:* apiarium včelnice, brt, aulí Lact. 13ᵈ.

brták, -a, masc., z *brt.* — *Příjm.:* Brtak Háj. 50ᵇ.

Brtná v. **brtný.**

brtník, -a, masc., *včelař,* z adj. *brtný.* — brtník custos apum ČČMus. 1878, 413 (ze XIV stol.).

brtný, adj., *Bienenstock-, Bienen-,* z *brt.* — *Jm. místní.* Brtny UrbR. 397, jméno lesa; Brtna UrbE. 115.

břuch, -a, -u, masc., a **břucho,** -a, neutr., *břicho, Bauch;* pol. *brzuch, brzucho,* rus. *brjucho.* — brzuch venter ŽWittb. 43, 25, brziucho ŽKlem. tamt.; brzyuch ŽWittb. 16, 14, brzich t. Hab. 16; brzuch venter BohFl. 410; brzicho mé venter Ol. Job. 32, 20, brzicho Hrad. 83ᵃ, Prešp. 1210, brzycho venter Nom. 67ᵇ, Boh. min. 21ᵇ; plod brzucha tvého fructus ventris ŽWittb. 126, 3, brziucha ŽKlem. tamt.; z brzycha de ventre ŽWittb. 21, 10, z brziucha ŽKlem. tamt., z břichu HusE. 3, 83; v-brsiuſſie ApD. a, u břichu ŠtítV. 177; připravuješ brzych Štít. ř. 199ᵃ. — To brzucho, kteréž jest dvé dětí nosilo KřižB. 93ᵃ; blažená brzijcha, ješto jsú taková (mládence) nosila Štít. ř. 33ᵃ; vše, ješto brzych otvierá quod aperit vulvam Mus. Ex. 13, 12. — Když brzich jeho (nemocného) vyprážděn jest Sal. 343; když oblehčoval svój brzych na chyščě sedě Pulk. 43ᵇ. — brzich ruky ApatFr. 135ᵃ, Berg in der Handfläche Jg. — *Příjm.:* Brzicho TomZ. 1418 n 47.

břucháč, -ě, masc., *břichāč, Dickbauch.* — brzichaczie ambrones Roh. 150ᵇ. — brzychaczy ventris cultores HusKázD. 64ᵃ.

břuchal, -a, masc., *břicháč, Dickbauch.* — brzichal ventrosus Prešp. 1116.

břuchatý, adj., *břichatý, bauchig.* Tlusté neb brzichaté Roh. 182ª; ti nebožátka spieše sě postie než bohatí břichatí HusPost. 43ª; — Jindřich brzychaty Pulk. 188ª; — s ženú brzichatu uxore praegnante EvTřeb. Luk. 2, 5; brzichate ženy roztínati budeš praegnantes divides Lit. 4. Reg. 8, 12; v životě brzichate ženy praegnantis Ol. Ekkl. 11, 5.

bruchlský v. **brychilský.**

břuchodřvi, -í, fem. plur., nebo-li **břuchodřvie,** -ie, neutr.: bržichodrżwi *vulva* SlovKlem. 91ª.

břuchoplncě, -ě, masc., *kdo nemírně plní své břicho, Bauchfüller.* Ó kolikrát za den bez potřěby břichoplncóm přinesú píti! HusPost. 93ª.

břuchový, adj., *břichový, Bauch-.* — bržichowy váček ventrale SlovKlem. 89ᵇ.

brúk, -a, masc., *brouk, Käfer,* z lat. *bruchus.* — bruk *cornola Rozk. 999, *cervola Prešp. 527 (v kap. De nominibus vermium).

Brúmov, -a, masc., *jm. místní.* Brumow Reg. IV, 1341, UrbE. 153, na Brumowie u kněze opata Brúmovského KolA. 12ᵇ (1445).

Brúmovici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* De Brumowicz TomZ. 1424 st 199.

Brúmy, Brum, plur. masc., *jm. místní.* — Braumy (ves) Háj. 100ª, z Brum TomZ. 1434 n 180.

brunát, -a, -u, masc., *sukno hnědé;* stněm. *brûnât,* stfranc. *brunet* = *látka snad vlněná barvy tmavé, hnědé* Alw. Schultz, Höfisches Leben 1, 267; střlat. *brunetum* = pannus non ex nativi coloris lana confectus, sed quavis tinctura imbutus DC. — Jaký mám brunat! kropenina přešlechetná, pruhatina nevídaná (praví kupec prodávaje sukno) Hrad. 112ᵇ; brunat brunaticum Prešp. 1814, Rozk. 2787, Veleš. (brunaticus = fuscus, subniger DC); brunat brunatium Vocab. 175ᵇ.

brunátný, adj., *barvy brunátu:* červená neb brunatna barva HusŠal. 83ª; (dřevo) má kuoru brunatnu tamt.; róže polská brunátnú barvú TkadlM. 191; brunátnú barvu (pleti) mnozí mají Pís. XV stol. ve Feif. LL. 698.

Bruncvík, -a, masc., *jm. osobní:* řeč pěkná o Bruncwikowi Baw. 1ª, Bruncwik vece t. 1ᵇ, ó bruncwiče t. 13ª. — *Příjm.* Brunczwik Johannes TomZ. 1429 st 127, Martina Brunczwijka KolCC. 47ª (1561).

Brunšov, -a, masc., *jm. místní.* Brunssow UrbE. 55.

Brunšvík, -a, -u, masc., jm. místní *Braunschweig.* — w Brunſſwyku Pulk. 92ª.

brus, -a, u, masc., *Schleife, Schleifstein:* koř. *brŏs-* zdlouž. *brys-,* stsl. *brŏsnąti* radere, *sŏbrysati.* — Lapidem lapsatorium videlicet brus Lún. ks. 1312; duae cotes brusy UrbE. 190; bruſſ cos Prešp. 2450, bruſs BohFl. 806, brus Boh. min. 22ᵇ, brwſſ Vocab. 175ᵇ. — *Příjm.* Brus Andreas TomZ. 1434 n 273.

brusec, -scě, masc., *utěradlo, Tuch zum Abwischen;* demin. z *brus.* — (Ježíš) počě jich nohy umývati a bruſczem utierati Hrad. 77ᵇ.

brúsek, -ska, -sku, demin. z *brus;* — *příjm.:* Bartoš Brauſek KolB. 7ª (1503). — *Uzel, břemeno, Bündel, Last:* bruſek sauma Prešp. 2470 (= sagma, sarcina), Veleš.

brusič, -ě, masc., *Schleifer:* brusič, qui cultellos acuit Tom. řem. 212. — *Příjm.* Vaněk brusicz TomZ. 1429 st 127.

brusidlo, -a, masc., *Schleifmühle.* — bruſidlo lapsorium Prešp. 2471 (= sleiffmil Diefb. Nov. gloss.).

brusiny, -in, fem. plur., *drobné částečky brusem stírané* (srov. *piliny*). — bruſſini *furigo Prešp. 2470, bruſijm (m. brusiny) *furigo MamA. 22ᵇ.

Bruska, -y, fem., *jm. potoka.* A rivulo Bruſka Kosm. pokrač. 1278, potok jménem Bruſka Pulk. 5ᵇ. — *Jm. místní:* Bruska UrbE. 220.

brusnicě, -ě, fem., *Preiselbeere:* bruſnyczye cornea Rozk. 1526; vezmi jahódky, jakoť slovú bruſſnycze Chir. 235ª. — *Jm. potoka.* Rivulus Bruznica KosmA. 1, 9, Kosm1. tamt., trans torrentem Bruznicam KosmA. 3, 30, Kosm1. tamt., in torrentem

Bruznicam t. 2, 14 atd.; když (Vladislav) v-brufnyczye byeffe DalC. 58.

brusnička, -y, fem., *Preiselbeere*. — brufniczki cornea Prešp. 828.

brustv- v. **prustv-**.

břušce, -ě, neutr., demin. z *břucho*, nebo-li též **břušec**, -šcě, masc., demin. z *břuch*, = *bříško, bříšek, vypuklina při nějaké věci, das Bauchige an einer Sache*. Přednie brziffce (mozku) dělí sě zřejmě na dvě straně Sal. 740; jiné dvě brziffczy tamt., v předniem brziffczy t. 741. Ktož vidí ve snách nehty ukráceny tak, že brziffcy prstových nepřesiehnú Břez. Snář. 103 t. j. břišcí, srov. dial.: břištěc = břišec u palce Us. Turnov. Jg.

břúšek, -ška, masc., demin. z *břuch*, a **břúško**, -a, neutr., demin. z *břucho*, jako *břušec* a *břušce*, v. t. — Kto jest kdy byl u brzifku své matky ducha svatého pln a prvé svat, než sě narodil? Pass. 278. Ti dielové (mozku) brziffka nazváni sú Sal. 740; ta brziffka jsúť třepilostmi (Fasern), v nichžto duchové zvieřecí bydlé tamt. — brziffek *entrum Prešp. 328, brzyssek *cutrum Rozk. 638, *ryba nějaká*. — *Příjm.* Brzikonis(?) TomZ. 1388 n 311, s Brziffkem švagrem svým KolB. 47ᵇ (1496).

břušný, adj., *břišný, Bauch-*. O roztržení mázdry brzyffne neb teřichové Rhas. 146; briziffnu nemocí uteri languore Ol. 2. Par. 21, 15; brziffne žádosti ventris concupiscentias t. Sir. 23, 6; przyffny (sic) uterinus Vít. 92ᵇ.

brv-, břv- v. **brev** a **břev**.

brychilský, brychlský, bruchlský, adj., *brusselský, Brüssler*. — bruchlfke (t. sukno) *bruletum Prešp. 1809, brychlfke též Rozk. 2777, brichlfke též SlovKlem. 33ᵇ, brychylfke též Vocab. 175ᵇ.

bryl v. **beryl**.

brýlavý v. **brlavý**.

brynda, -y, fem., *Gepantsche*. »Nějakou bryndou« WintObr. 2, 361 (z r. 1590, rozumí se tu špatné víno). — *Jm. os.*: Nuž ty Bryndo markrabie Kron. o Štilfr., rkp. z r. 1487 str. 193.

Bryzeldis, Bryzelidis, fem., *jm. os.* O druhé ženě jménem Bryzelidys KřižA. 269.

bryžděl (?): bryzdyel *orpus Rozk. 2638; brizoyel (sic) *orpus, var. braxatura, feculum patoky atd. Prešp. 1740 (v kap. De convivio); knýzdiel (sic) *orpus Veleš. Srov. nč. dial. *brýzhanice = Pantsche*.

Brzany v. **brzěnín**.

Brzava, -y, fem., *jm. os.* Brzaua NekrP.

brzcě, adj., *rychle, náhle, přenáhlcně, prudce, schnell, plötzlich, voreilig, ungestüm*. — brzcie velociter Koř. Řím. 16, 20; kážiť tobě welmi brzcie rósti vehementissime Ol. Gen. 17, 6, welmi brzce Kladr. tamt., welmi břcie (z brzcě) Lit. tamt.; birzcie vehementer ŽWittb. 20, 2, brzcie Ol. tamt. brzcze mine, co j' tělu libé v hřiechu Štít. ř. 2ᵃ. Kterak brzcze tělesný život pryč běží ŠtítBud. 151. (Člověk) umyslí, aby sě zdržal od svého šeredného obyčeje, ale uzře postavu libú sobě . ., brzce pokušením poražen bude ŠtítBud. 163. (Bôh) aby neprodlil, brzce odplacuje protinus Kladr. Deut. 7, 10. Jiný učedlník předběže brzcege Petra citius Kladr. Jan. 20, 4. Ktož brzczie přímú neb odvrhú zjevenie Brig. (zač.); takých nenie súditi brzczie t. 113 a BrigF. 96ᵃ; neotsúdil bych brzczie Brig. 88. — Srov. **brzko** a **brzký**.

brzěnín, -a, masc., *obyvatel brd*. Z toho pl. nom. **Brzěné**, akk. **Brzany**, *jm. místní*: Brzani UrbE. 96.

Brzhod, -a, masc., *jm. os.* Brizgod NekrP.

brzko, adv., rychle, schnell: (hněv) sě blíží brzko cito Ol. Sir. 5, 7; — srov. **brzcě** a **brzký**.

brzkost, -i, fem., *rychlost, náhlost, prudkost, Schnelligkeit, Hast, Jähe, Ungestüm*. — Světí lidé vidúc, kakú brzkoftí život tento pryč běží, v té vrtkosti nechtie ulnúti myslmi svými ŠtítBud. 151. (Duše) má létati nad brzkoft větrovú Kruml 327ᵃ; bystrost a brzkoft bez meškánie t. 96ᵇ. Nebesa velikým během neb brzkostí pohnú sě HusE. 1, 21. Túto brzkoftij Babylon to veliké město svrženo bude Štít. ř. 168ᵇ. Velikú brzkofti odešlo jest všecko stádo impetu Koř. Mat. 8, 32. v-brzkofty mysli Štít. uč. 22ᵇ; v divnéj brzkofty oka mženie Krist. 8ᵃ, ML. 63ᵇ. (Lucianus) v-brzkofty

vstav do Jerusalemě šel Pass. 401. w brzkofti do pekel sstúpili sú HusPost. 113[b]. Zbili je w brzkofti subito Ol. 1. Mach. 4, 2. Duše nepřátel tvých bude se točiti jako w brzkofti quasi in impetu Kladr. 1. Reg. 25, 29. w brzkofti nenadálého spasenie in subitatione insperatae salutis HusKázB. 7[a], v-brzkofty HusKázA. 210[a] (stejné místo). Ke kniežčti fbrzkofty přijev Pass. 317, s brzkofti cum festinatione Veleš. Z brzkofti zajisté se to stalo de repente Kladr. 2. Par. 29, 36. — brkoft impetus Vocab. 176[a], omyl m. brzkost. — (Synové Judae) sstrčili sú je sesvrchu na brzkoft in praeceps Kladr. 2. Par. 25, 12, překlad neumělý.

brzky, adv., *rychle, schnell:* Bržky utěšenie minulo HusPost. 216[a]. Srov. **brzcě, brzko, brzký.**

brzký, adj., *brzo budoucí, rychlý, náhlý, prudký, schnell, baldig, ungestüm;* z *bьrz-.* — birzky nohy jich veloces ŽKlem. 13, 3; brzka novina velox fama Ol. Ruth. 1, 19; brzka myšlenie Štít. ř. 240[b]; brzky písař velox Comest. 78[b]; u brrzkem spěchu Hrad. 11[b]; w brzku chvíli ŠtítBud. 66; v-brzkey hodině ML. 23[a], brźky konec Štít. Bud. 182; brzka smrt Štít. ř. 70[a]; ktož jsú léni k almužně, brzczy k hněvu t. 76[a]; nebuď brzek v řeči (velox ad loquendum) Lit. Prov. 29, 20, nebuď brzek rzeczi Tkadl. 3[b]; starý (je) brzký k mluvení a zpozdilý k slyšení HusE. 3, 110; ku prázdným klamóm bude brzek ŠtítVyš. 22[b]; vyšli sú poslové brcý (sic) celeres Kladr. Esth. 8, 14; neroď brzký neb popuzený býti v svém jazyku HusE. 1, 255. — Kompt. *brzčějši:* brzčeyffie proměny ŠtítOp. 380. — Srov. **brzý.**

brzle (?): brzle *yarus Prešp. 795 (v kap. de radicibus), brzle *Janis Rozk. 1500, *nějaký keř;* — **brzlicě,** jeho ovoce: brzlicze *fula Prešp. 618 (v kap. de fructibus arborum), brflyczye Rozk. též 1174, brllycze (sic) *fula SlovBrn. 284.

brzo, brzy, adv., *rychle, v brzké budoucnosti, náhle, schnell, bald.* (Zlostiví) brzo spadnú cito ŽKlem. 36, 2; birzo zsechnú velociter arescent ŽWittb. tamt., brrzo ŽKap. tamt.; velmi brzo valde velociter ZWittb. 6, 11. (Nevděčný dary boží) zapudí brzo ot sebe Alb. 24[b]. (Koňové) brzo běžiechu Otc. 426[b], rychle. Tu mysl mají mnozí lidé, že tak brzo zle posúdie AlxV. 36, tak rychle, tak náhle. brzo cito ŽKlem. 105, 13, subito t. 72, 9; brrzo Hrad. 11[b], 130[b] a j.; birizo (2slab.) CisMnich. 97[a], byrzo Jid. 49, Mast. 194. — Když kto nebrzo postúpí po ní (po pravdě) Štít. ř. 15[b]; — yakz brzo (člověk) boží milost ztratí, tak inhed v hřiech upadne Alb. 12[b]; Jakz brze vejdeš do domu, ihned pomodl se ubi introieris Kladr. Tob. 11, 7, m. jakž brzo; srov. **jako.** — *Velmi, schr,* srov. pol. *bardzo:* hluk vody brzo tekúcé aquae decurrentis nimium Hlah. Sap. 17, 17; ty brz přistup magis accede Lit. Deut. 5, 27. — Novotvar **brzy** v příjm.: Brzy-bohatý KolCC. 8[b] (1545) vedle Brzo-bohatý t. 8[a] (1544). — *Kompt.* **bŕže, bŕž** *rychleji, spíše, citius, potius:* (Alexander) spade v nepřátely brzye, než kdy kámen vrhú z praka AlxV. 1523; buď ten byrfe zmyrtcy uživ, jenž jest jie s právem zaslúživ AlxBM. 8, 42; to mohlo by sě byrs státi AlxB. 6, 29; (odplata za služby) zle sě brz než dobřě zračí AlxV. 275; bych já byla milosti plna, a já sem brz žalosti plna ML. 93[b]; ty brz sám u vieře blúdíš Kat. v. 3123; či-li brzye držěti bude sílu an potius Pror. Isa. 27, 5; i řku brz, cž s' (ty, bože) milost sama Štít. ř. 147[a]; již sem brzz uposlúchal immo Ol. 1. Reg. 15, 20; jižto sme nesnadné dielo podstúpili, ne brz práci plnú bděnie a potu sobě přijali sme immo vero Mus. 2. Mach. 2, 27; (zaslepení rodiče) božských věcí na dětech neznají, ani brž toho znají, k čemu děti mají ChelčP. 83[b]. — Skleslé v *tedy:* rci, co brz známe Rokyc. 282[a]; — *nebo:* brz seu Prešp. 1042. — Srov. **a-brž(e), ale-brž(e), ano-brž(e).**

Brzomil, -a, masc., *jm. os.* Brzomila syna svého Háj. 97[a].

Brzomír, -a, masc., *jm. os.* — Z něho *adj. possess.* **-óv:** synu Brzomirowu Háj. 81[b].

Brzoň, -ě, masc., *jm. os.* Brzon NekrP. (2krát).

Brzoslav, -a, masc., *jm. os.* — Z něho *adj. possess.* **-óv:** dceru Brzoflawowu Háj. 65[b].

Brzota, -y, masc., *příjm.* Jacobi Brzotae TomZ. 1402 st d 211.

Brzotici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* Z Brzotic PoprR. 52.

Brzvany, Brzve, *jm. místní,* m. *Břv-,* v. **břev.**

brzý, adj., *rychlý, schnell;* stsl. *brъzъ* celer; z *bьrz-;* kompt. *brží.* — Z těch okolních tvrzí potočichu posel brzy AlxV. 942, posla rychlého; z brzfieho zjevenie ducha svatého t. j. bržšieho Pass. 172. — *Adv.* **brzo** a **-y,** v. **brzo.**

brž, brže v. **brzo.**

bržec, -žcě, masc., *chyška, Hütte,* demin. z *brh.* Přijide před chalúpku neb brzecz svatého otcě ante tugurium OtcA. 441[a]; (poustevník) přebýval jest u maličkém krzczy tuguriunculum t. 419[a] (omylem m. bržci, v OtcB. je na stejném místě brzczy); w brzczy in tuguriunculo t. 420[a]; uzřěchom brzec u piesku a toho brzcye střěcha atd. OtcB. 105[a] (v OtcC. na stejném místě: bržecz, toho brzczie; v OtcA. 299[a]: toho brziezczie střěcha, tvar odchylný m. bržcě; slovo zaniká, tvary jeho náležité se zapomínají).

bržek, -žka, -žku, masc., *chyška, Hütte,* demin. z *brh.* — domček neb brzek tabernaculum (překladatel bral výraz latinský za stejný s tugurium) OtcA. 300[b]; malý brziezek tugurium OtcA. 299[a] m. bržek, odchylka jako při *bržec* gen. *břěščě,* v. t.

bržišče, -ě, neutr., *hnízdo, doupě;* z *brh.* — Bethemelech dóm údolé nebo brziffce supové Lit. výkl. slova Bethemelech.

bšč-, bšť- místo **blšč-, blšť-,** v. t.

bšov- v. **pšov-.**

bšť- v. **bšč-.**

bu, bú, interj., *výraz hněvu* atd., *Ausdruck des Zornes.* — Když kto hněv ukazuje řka: bu! HusPost. 132[a]; (někdo) popúzie toho, k ňemuž hněv má, posmievaje se jemu, jako u nás řieci: bú! mrau! nebo jazyk vyplaziti ChelčPost. 194[b]. — Srov. **buj.**

búbal, -a, masc., *buvol, Büffel.* — bubalomy (omylem m. -loma n. -ly) num quid arari potest in bubalis Ol. Am. 6, 13; Bubal bubalus Lact. 287[b]; srov. **buval** a **buvol;** — *příjm.:* Bubal TomZ. 1381 n 171, Baubal t. 1481 m 46.

búbel, -a, masc., ustrojeno pro *Buccephalus:* bubel Bucifalus Prešp. 270, Rozk. 515. — *Příjm.* Václav Baubel KolB. 136[b] (1499).

Búbele, -e, masc., *příjm.* Ulricus Bubele Reg. IV, 1334.

buben, -bna, -bnu, masc., *Trommel,* z *bǫbьnъ.* Z šalmějí, z bubnow zvučný šal AlxH. 1, 32, z šalmějí, z bubnow hrozný šal AlxV. 1201; káza v vojenský buben udeřiti Pulk. 105[a]; buben tympanum ŽKlem. 80, 3, ŽWittb. tamt., Pror. Isa. 5, 12, u bubnie in tympano ŽGloss. 149, 3; buben BohFl. 889. — *Příjm.:* Buben TomZ. 1403 n 206, PoprR. 20. — *Jm. místní:* in Bvben Reg. III. 1311; iuxta villam quae dicitur Buben Kosm2[aa]. 3, 17; sub villa Buben Kosm. pokr. 1249 a 1261; **hradu Bubna** ArchČ. 2, 62 (z r. 1431), na hradě Bubně t. 57 (1456); plur. **Bubni, Bubny:** iuxta villam quae dicitur Bubni KosmA. 3, 17, Kosml. tamt., Bubny Háj. 154[b].

bubennička, -y, fem., *Trommlerin.* Prostřěd mladiček bubennyczek tympanistriarum ŽKap. 67, 26.

bubenník, -a, masc, *Trommler.* (Lidé) darují piščcě, bubennyky viece, než čsnú kněží Hrad. 97[a]. (Obyvatelé města přijali krále) s piffczy i s bubennyky ducentes choros in tympanis et tibiis Ol. Judith 3, 10. bubennyk tympanizator BohFl. 889.

Búbín, -a, masc., *jm. hory, Boubín.* Baubin Háj. 78[a].

bublánie, -ie, neutr.. *Murmeln, Brummen.* — bublanye trnie zapáleného sonitus Ol. Ekkl. 7, 7; (kněží) napsali jsú sobě veliké knihy k dlúhému bublanij ChelčPost. 84[b]; bublanie nepokojné a neužitečné ŠtítPař. 26[b].

bublanka v. **bublenka.**

bublati, -bľu, -bľeš, impftiv., *murmeln, brummen.* (Kněží) aby mnoho ústy bublali ChelčP. 81[b]. Slyšiece bublánie . ., ješto svět buble o své marnosti ŠtítPař. 26[b]. (Diábel)

škaredým hlasem počě bublaty Pass. 417. Mluvenie tvé bublaty bude mussitabit Pror. Isa. 29, 4, MamV., bublati bude mussitabit MamD. 310ª, MamE. 320ª.

bublavý, adj., *brummend:* ač by (kto) řečí byl bublavý HusE. 1, 313.

bublének, -nka, -nku, masc.: bublenci *posquia Prešp. 690 (v kap. De semine), bublenczy též Rozk. 1314; bublijnek Háj. herb. 386ᵇ. Srov. **bublénka, bublanka.**

bublénka, -y, fem., *bublina, Wasserblase:* ampulla .. slove bublenka neb zvonček na vodě po dešti Lact. 11ᶜ; Bublenka neb zvonček na vodě t. 27ª. — **b., bublanka,** *duběnka, Gallapfel:* bublanky galla Synon.; galla est pomum querci, vulgariter bublenka RostlC. 24ᵇ, bublenka, šiška dubová ApatFr. 118ᵇ, t. 129ᵇ; vezmi bublenky dubové LékA. 94ᵇ, LékB. 200ª. Srov. **bublének.**

bubnec, -bencě, masc., demin. z *buben:* (kněží) samými ústy jakús klevetu vedú jako na bubence tepúce Chelč. rkp. arcibisk. 222ª; — *příjm.:* Mathias bubnecz Lún. ks. 1389.

bubník, -a, masc., *Trommler:* s pištci, bubnijky Puch. 109ª; — *příjm.:* PoprR. 38.

bubnovánie, -ie, neutr., *das Trommeln.* Hudby dobře zvučné i bubnowanie Kruml. 74ᵇ; jedú s pišci i s bubnowanim Baw. 149.

bubnovati, -uju, -uješ, impftiv., *trommeln.* Boček kázal bubnowaty Pulk. 140ᵇ; mladic bubnuyucich tympanistriarum (Paukenschlägerin, Thalhofer) ŽGloss. 67, 26, bubnugiucich ŽKlem. tamt.; budnuyczym (sic) ŽWittb. tamt.

Bubny v. **buben.**

Bubovici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* Bubovice Reg. III, 1333.

bucifal, -a, masc., *Bucephalus.* Král (seděl) na svém bucifale AlxB. 2, 36.

Búč, -ě, masc., *příjm.* Johannes Bucz Běl. 1412.

búček, -čka, -čku, masc., demin. z *buk.* — *Příjm.* Buczkoni Reg. III, 1322. Buczek Albertus TomZ. 1401 n 36.

búčie, -ie, neutr., *bouči, Buchenwald.* — *Jm. místní:* Buczye UrbE. 219.

bučina, -y, fem., *Buchenwald.* — *Jm. místní.* De Buczyna TomZ. 1411 st 223.

bučinka, -y, fem., demin. z *bučina.* — *Jm. místní.* Ze vsi Bučinky Háj. 41ᵇ.

bud-, z *bąd-,* v. **býti.**

buď, budi, plur. *buďte* atd., impt. z *budu,* v. **býti.** — Ve významu adverb. **buď** *asi, etwa:* vezmi toho prachu budto se lžíci ChirB. 47ᵇ. — **V čso s' buď, cosbuď** *něco, quidpiam, aliquid,* v. **čso.** — **buď-buď** spojeno relativem = *koli:* převedeš hlízu nebo bud czoz bud kam budeš chtieti Chir. 137ᵇ, cokoliv; ta voda každú poskvrnu s tváři žene bud yakaz bud t. 330ᵇ; všecko zajímati, bud cžiež bud VšehK. 217ᵇ; — ve významu conj. *sive-sive:* bud od czyrta bud od chlapa Mast. 186. — **buď-nebo** *entweder-oder:* pravie oni, že ďábel to řekl, a já diem, že buď anjel boží neb ďábel, vždyť jest pravdu pověděl HusE. 2, 81; aby člověk u mysli své zlých skutkuov neměl za zlé, buďte papežovi neb jiného t. 1, 49. — **leč-buď** v. **leč.** — Význam vlastní *sit,* jakkoli tu zastřen, přece vždy patrně proniká.

búda, -y, fem., *bouda, Baude,* ze střhněm. *buode.* — Lidé bydlé u budach z plsti Mand. 72ª; budy zlých nebudú pevny ŠtítBud. 151, búdy neb stánkové nemilostivých nebudú pevny, obořie sě ŠtítPař. 59ᵇ; Bu(u)dy sú věc lutová a nepevná ŠtítBud. 151 (druhé -u- přetrženo), Budy sú věc netrvavá ŠtítPař. 59ᵇ; co jest budami rozoměti ŠtítBud. 151, skrze ty budy nepevné móžem rozuměti atd. ŠtítPař. 59ᵇ; těch bvd ŠtítBud. 152, těch búd ŠtítPař. 60; bauda KolČČ. 238ᵇ (1556).

Buďata, -y, masc., *jm. os.* Budata ipse quintus Reg. II, ca. 1143.

Budček, -dečka, masc., demin. z *Budek, Budec.* — *Příjm.* Budczek UrbE. 161, Budeczkonis tamt.

Budčěves, -vsi, fem., *jm. místní;* adj. *Budčě* z *Budek, Budec.* Budczyewes UrbE. 99.

Budčici, -ic, masc., plur., *jm. místní.* Budczycz UrbE. 113.

bude-, z *bąde-,* v. **býti.**

Budec, -dcě, masc., *jm. os.* Budecz TomZ. 1356 st 147, UrbE. 37.

Budeč, -dčě, masc. (?), fem., *jm. místní.* Plebanus in Budecz Reg. III, 1320, Budeč Háj. 3[b].

budečovati, -uju, -uješ, impftiv. V Baw. 151 v povídce o Arnoštovi čte se: Potom u večer (po svatbě a kolbách) by tanec a by tu rozličný krámec...; ondeť piští a bubnují a trubači budećugi, ondeť hudú, hyn zpievají atd. Co by *budečovati* znamenalo, nevysvítá zřejmě ani srovnáním se stněm. originálem; asi = *troubiti.*

Buděhostici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* De Z-budyehosticz DeskDE., de Budiehosticz TomZ. 1306 h 159.

Budějovici, Budivojovici, -jěvici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* (Král) Budyeyowyczye odjě czechowy (m. Čéčovi) DalC. 92; Budiuoiowice DalJ. tamt. z rkp. F; de Budyeiowicz TomZ. 1412 n 81, de Budieyowicz Poř. 1440 (148); do budiegiewicz List. JHrad. 1388, u Budějevic PoprR. 13.

Budek, -dka, masc., *jm os.*, z *Budislav.* Budko Reg. III, 1314, Budco pannicida t. 1322; Budek DeskDE., UrbE. 39, UrbHrad. 23, Běl. 1436.

Buden, -dna, masc., *jm. osobní.* Buden DeskDE.

Budeslav- v. **Budislav-.**

Buďhost, -a, masc., *jm. os.* Budhoſt Háj 37[b].

Budicě, -ě, fem., *jm. os.* Budica NekrP.

budič, -ě, masc., *kdo budí, Wecker;* pak pošinutím významu *kdo bdí, Wächter:* budicż vigil SlovKlem. 90[a].

budičstvo, -a, neutr., *Wachsamkeit.* — budiczżſtwo vigilantia SlovKlem. 90[a]. Srov. **budič.**

Budík, -a, masc., *jm. os*, z *Budislav.* Cum Budikone Reg. II, 1257, Budiconem abbatem t. III, 1315; Budik UrbE. 28.

Budil, -a, masc., *jm. os.* Budil CisMnich. 89[b]. — *Adj. possess.* **-óv**; neutr. **-ovo**, *jm. místní:* (villa) Budilowo Reg. III, 1315.

Budimír, -a, masc., *jm. os.:* a Jarussio filio Budimiri Reg. IV, 1332, Budimerus t. 1324.

Budimířici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* Budimirzycze (dvůr) KolA. 10[a] (1488).

Budín, -a, masc., *jm. místní, Ofen.* Budyn Reg. IV, 1226; vjě král tehdy do Budyna DalC. 97, do budyna Pulk. 171[a].

Budínici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* Budynycz UrbE. 5.

Budislav, zkrác. **Buclav**, -a, masc., *jm. os.* Budizlau NekrP. (3krát), Budizlaus t. (2krát), Budiſlaw DeskDE., UrbE. 31, Háj. 226[b]; — Budizlaus de Sobituch Reg. II, 1289 a Buzlaus de Zobiduch t. 1278.

Budislava, -y, fem., *jm. os.* Budizlaua NekrP. (2krát), domina Budizlaua Reg. II, 1283, Budislaua DeskDE., Budisslawa NekrDrk.

Budislavici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* De Budislawicz TomZ. 1393 n 135.

Budislávka, -y, fem., *jm. os.* Budeſlawku (sic) Háj. 15[b].

Budiš, -ě, masc., *jm. os.*, *Budislav.* Budis NekrP., Budys camerarius Reg. II, 1267, Bodissius t. 1270.

Budišě, -ě, fem., *jm. os.*, *Budislava.* Budissa relicta domini Hamanni dicti Crussina Reg. III, 1317, Budissa t. IV, 1342.

Budišín, -a, masc., *jm. místní, Bautzen.* (Císař) budyſſynem a Zhořelcem rozšíři zemi jeho (Otakarovu) DalC. 78; (civitas) Budissin Reg. III, 1319, Budyſſyn Pulk. 119[b].

Budišov, -a, masc., *jm. místní.* De Budyssow TomZ. 1384 n 309.

Budišovici, Budišěvici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* Wokonis de Budisswicz Reg. III, 1322, Wocke von Budeshewicz t. 1333.

buditi, -zu, -díš, impftiv., *wecken,* stsl. *buditi* excitare. Abyšte nebudyli (zmilelici) ne suscitetis Ol. Cant. 2, 7.

Budivoj, Buďvoj, -ě, masc., *jm. os.* Budivoy KosmA. 3, 19, Kosml. tamt.; Budiuoy NekrP. (3krát); Svatopluk budywogie chytrého posla DalC. 55; Budywoy DeskDE., Pulk. 138[b], Budiwog Háj. 155[a]; Bvdwoy Reg. II, 1259.

Budivojovici v. **Budějovici.**

Budka, -y, fem., *jm. os.*, z *Budislava;* k masc. **Budek**, v. t. — Budsca (sic) Reg. II, 1292.

Budkov, -a, masc., *jm. místní.* Budkow Reg. III, 1319.

budlati (?), -ľu, -ľeš, impftiv., *brummen.* Pod skalú hlava člověčie.. budle, hohce, hvížďe Mand. 87ª; snad omyl m. *bublati,* v. t.

budna: budna *futura Prešp. 2490 (v kap. De fabro), snad m. fodrum *pouzdro.*

budnář, -ě, masc., řemeslník nějaký Tom. řem. 110.

budovati sě, -uju sě, impftiv., *stany rozbíjeti, Lager aufschlagen.* (Židé) budowachu se castra metati sunt Comest. 96ᵇ, t. 112ᵇ. (Filištinští) budowachu se v údole t. 142ª.

buďto v. **buď.**

budu, stsl. *bądą,* v. **býti.**

budúcí, adj., *budoucí, künftig,* z part. *buda* praes. *budu.* — Jsi buduczi v lid veliký Ol. Gen. 18, 18 (Vulg.: cum futurus sit in gentem magnam). Slunce připřělo sě bě u břěha povzdaľujě svého běha Buduczie věci zámutkem AlxBM. 7. 6. Věci buduczye MamA. 37ᵇ. Z přemýšlenie buduczych věcí pochodí strach Alb. 101ᵇ. O jiných věcech po smrti budúcích HusE. 1, 4. w buduczích věcech PilC.; rod buduczy generatio futura ŽWittb. 21, 32; na buduczyem světě Alb. 59ª; pro buduczie hoře AlxBM. 7, 13. Zprostřěchu hlas až pod zořě, snad na své buducze hoře AlxV. 547. Všemu, ješto buduczie jest ventura ŽWittb. 70, 18. buduczyet geſt wiecz, že bude Herodes hledati dietěte Kruml. 103ᵇ, futurum est, stane se. — *Potomek, Nachkomme:* jeho buduczy nazvachu tu zemi Afrika posteri Comest. 33ᵇ; na té paustce sobě i ni budúcím svým ničehéhož nepozuostavuje Hoř. a. 7ª (1526).

budúcky, adv., *budoucně, künftig.* — budúcky KorMan. 181ᵇ.

budúcní, -ný, adj., *budoucí, künftig.* Domu budaucznij držitel KolŘ. 31ᵇ (1676). — *Adv.* **-ně**: budaucně Koc. Jg., Vel. Jg.

budujúcí, novotv. adj., *budoucí, künftig:* (David) skrze tento žalm člověčstvie božie řekl budugyczye ŽPod. 15 (nápis).

Budul, -a, masc., *jm. os.:* filiis Budul et Damiano Reg. IV, 1252.

Budyně, -ě, fem., *jm. místní.* Castrum Budynye Reg. IV, 1336, Budynye UrbR. 345, ves Budyni Háj. 57ª.

Budynicě, -ě, fem., *jm. místní.* In villa Budinicz Reg. III, 1328, okolo Budynice Háj. 49ª.

bufa, buffa, -y, fem., *žába, Frosch;* z lat. *bufo.* — buffa bufo Prešp. 507, BohFl. 203, Boh. min. 22ª, Vocab. 175ᵇ. To kamenie položí před buffu ChirB. 294ᵇ.

bufí, buffí, adj., *od bufy, žabí, Frosch-.* — To kamenie vynímají z buffye hlawy ChirB. 294ᵇ.

Bug, -a, -u, masc., *jm. řeky.* (Fluvius) Bug KosmA. 2, 37, Kosml. tamt.

bugač v. **bukač.**

buch, -a, -u, masc., *bouchnutí, Knall, Schlag,* onomatop.: buch HusOrth. 176. — *Jm. os.,* nějaká zkrácenina: magistrum Buch Reg. II, 1108.

buchač, -ě, masc.: buchacz *peruo Prešp. 403 (v kap. Clauda monstra); strojené.

búchati, -aju, -áš, impftiv., *bouchati, schlagen.* Budau cepami mláceni a buchani Rokyc. 88ᵇ.

Buchek, -chka, masc., *jm. os.* Buhek NekrP.

buchen, masc., nebo-li **buchně**, -ě, fem., *neduh nějaký:* buchen *cancera Prešp. 1605 (v kap. De languoribus), Rozk. 2375.

buchnúti, -nu, -neš, pftiv., *buchnouti, rázem vpadnouti, wie mit einem Schlag sich einstellen, fallen.* Smrt buchne z nedojiepie Štít. uč. 152ᵇ, z nenadání. V tu hodinu Šimon na zemi buffe Pass. 298, padl. By (člověk) v tu dobu umřel, když je (hřiechy) učiní, ihned by buchl do pekla HusE. 1, 115.

Buchovec, -vcě, masc., *přijm.* Buchovec PoprR. 30.

buj, adj., *bláznový, thöricht, närrisch;* stsl. *buj* insipidus, z *bujь.* — Kto die bratrovi svému: racha! jako by řekl česky: bu!, vinen bude potaza ŠtítVyš. 5ᵇ; Racha, bohemice Bu! GlossMat. 151ª. Je to ohlas z Mat. 5, 22: qui dixerit fratri suo: Raca! reus est consilio; qui autem dixerit: Fatue! reus erit gehennae ignis; *ὃς δ' ἂν*

εἴπῃ, Μωρέ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός. To přeloženo v stsl.: ižь bo rečetъ bratu svojemu: rak'ka! povinnъ jestъ sъnъmištju, a ižь rečetъ: bue (t. j. buje)! povinenъ jestъ djeonê Zogr., a iže rečetъ: buje! atd. CodMar. V dokladě stč. je *bu* z býv. *buj,* patrně zkomolenina (jejíž původce snad se mátl s interj. *bu,* v. t.); slovo záhy zaniká, nerozumí se mu a kazí se na stránce hláskové.

Bujanov, -a, masc., *jm. místní.* Bugianow Poř. 1461 (163).

bujař, bújař, -ě, masc., *kdo bújí, der ausschweifend Lebende.* — buyarzy, qui noctem convertunt in diem HusKázD. 236b, úpad bujařóv Tkadl. 2, 96, buyarzuw TkadlM. 225.

bújě, -ě, fem., *okázalá nádhernost, Pracht(?):* buge pompula Prešp. 1013 (v kap. De scolaribus), bugye též Rozk. 1764; nejasné, srov. **bujník** pomposus a **bujnost** pompa.

bujěnie, bújěnie, -ie, neutr., *üppiges Schwelgen.* — bugyenye těla Alb. 44a, bugieníe těla Kruml. 171a.

bujenstvie, -ie, neutr., *bujnost, Geilheit.* Svého bugenſtwye ukrať Hod. 84b. Která žena má v nenávist muže svého pro přielišnost svého bugenſtwie LékA. 100a.

bujěti, bújěti, -ěju, -ieš, *bujně si vésti, dařiti se, üppig, ausschweifend sein, gut gedeihen;* stsl. *bujati* stulte agere. — (Za Joviana) kacieři bugyety nesměli Pass. 389. Že vás buoh nechá zde na světě bugety Štít. uč. 75b. Menšieť jest zlé, bugety v světě, než v klášteře t. 77a. Zlí sde na světě bugiegi Kruml. 295a. On buyal, uplet sě v milost tohoto světa t. 338b. (Ti) ješto bugijechu na světě Štít. ř. 123b; ješto bugijechu koblihy jedúc t. 120b; kak hanebně ukáží sě mnozí, ješto zde u veliké cti bugijechu t. 70a; však ne ve všem přezří buoh bugeti jich vuoli ŠtítBud. 188. Kterak zblázniněl jest smysl tvuoj, kterýžto tak velikú navykl bugeti múdrostí Troj. 141b. Já bugyem v hřiešě Modl. 41a; (lid) přielišně búgijc HrubLobk. 70b. Proč bych buyal Štít. uč. 71b, bych v rozkoši buyal EvOl. 40b; krotě je (tělo), aby nebuyalo Štít. ř. 57b, aby (tělo) v hřieše nebuyalo t. 173b; vól bugege maličko lasciviens Kladr. 1, Par. 13, 9, bújeje Ben. a Vel. tamt. Jg., bvgegijcze HrubLobk. 58a.

bujně v. **bujný.**

bujník, -a, masc., z adj. *bujný.* — bugnik pomposus Prešp. 1076, bugnyk též Rozk. 1840, Veleš.

bujnost, bújnost, -i, fem., *Üppigkeit; Muthwille; Pracht.* — W buynoſty delectabitur in crassitudine anima vestra Pror. Isa. 55, 2; w buynoſti in contemptu superbiae dixit Ol. Jud. 13, 28; bugnoſt i zbožie na smrti neutěšie HusPost. 216a; z sytosti buoynoſt pochodí NRada 707; ktož má vnitř nečisté mysli tělestnú buynoſt Pass. 451; bvgnoſt má býti zadržána HrubLobk. 78a, bvgnoſt t. 257a a j. — bugnoſt pompa Prešp. 1431, šlechetnú bugnoſti nobili pompa SequE. 15b.

bujný, adj., *üppig, muthig, hitzig; begeistert.* — Ty s' člověk bugny, mladý NRada 1398. Mnohým bugnym Tkadl. 2b. Proto sě trhá a buyno jest mé horlivé srdce k tobě Kruml. 382a. Rytieř chtěl apatekú pomoc mieti, aby se bugen ukázal na nocleze jedné paní Šach. 306b. Jmáš oči bugnye oculos attonitos Ol. Job. 15, 12, bugne (oči) též MamA. 16b. — Ani jest vsědl (spasitel) na bugný kóň HusPost. 59b. buyny kóň equus emissarius Anon. 3a, MamA. 21b. — *Adv.:* **-ně:** aby siemě bugnyegye rostlo Štít. uč. 53b.

buk, -u, masc., *Buche,* stsl. *buky* fem. fagus; z germ., sthněm. *buocha.* — bukk fagus MVerb.; buk fagus Vít. 95a, Prešp. 583, Rozk. 1097, BohFl. 225, Boh. min. 22a atd. (Paris) přiboda sě s cěsty v púšči pod krásný buk AlxV. 732. Tuť každý jako buk ležiešc Baw. 263. — buk *onocentaurus,* zvíře báječné Prešp. 265 (v kap. Monstra), Rozk. 501; srov. **býk.**

bukač, -ě, masc., *vodní pták toho jména, Kropfgans.* (Chovati se máte) výra a křekaře a bukače a pelikána onocrotalum Kladr. Lev. 11, 17. Ozývati se budú tu bukaczi ululae Pernšt. Isa. 13, 22. bukacz

onocrotalus t. 34, 10, Roh. 181ª, Cath. 176ª; bukaczi ululae MamE. 319ᵇ, kozlové, bukaci MamV.; bukacz buccinus Prešp. 247, bucacz Rozk. 471, Vocab. 175ᵇ (2krát); bugacz (sic) buccinus BohFl. 104, bubacz (sic) buccinus Nom. 65ª. — *Příjm.* Martina Bukacze KolB. 2ᵇ (1501).

búkal, -a, masc., *kdo boukú.* — *Příjm.* Bukal non comparuit Lún. ks. 1356, Bukal TomZ. 1395 n 214.

búkanie, -ie, neutr., *boukání, Gebrüll.* Volové bukanie mugitus boum Otc. 417ᵇ.

búkati a **býkati,** -aju, -áš a -ču, -češ, impftiv., *boukati, bučeti, houkati, brüllen, knurren;* onomatop. — Šklebiechu sě na ň a bukachu na ň i plíváchu na ň Hod. 46ᵇ. Co bych krásil o nemúdrém šílenci hlúpém? lépe na ň bukati jako na hovado nerozumné ŠtítBud. 213. Co je krásiti o nemúdrém, hlúpém šielenci? bykati na ň jako na hovado ŠtítMus. 113ª. Když (lidé) na se počnú bukati ChelčP. 194ᵇ; býk bukagie stáše OtcB. 176ᵇ; kto to na vrata tluče, až mi v mú uší bucze? MastDrk. 304. Bauká mu v břiše RešSir. 210ᵇ, kručí.

bukev, -kve, fem., *buk, Buche,* stsl. *buky;* z germ., sthněm. *buocha.* — b(u)kew fagus Anon. 3ᵇ; srov. **buk.** — **bukev, bukvě** *bukvice, Bucheichel.* Nabrav sobě žaludóv a bukwe w nadra Baw. 5ª; bukwe faginula Nom. 66ª, bukwye fagenula BohFl. 244. Srov. **bukva.**

bukomorník, -a, masc., *pták toho jména:* bukomornik onocrotalus Prešp. 214 (Buchfinck Diefb. Nov. Gloss. 271 sl.), bukomornyk Rozk. 390.

Bukoslav, -ě, masc. fem., *jm. místní.* Na Bukoſlaw (hrad) Háj. 57ª.

Bukov, -a, masc., *jm. místní.* Bukow UrbE. 174, UrbR. 160.

Buková, -é, fem., *jm. místní.* Bukowa UrbE. 109.

Bukovec, -vcě, masc., *příjm.:* Bukowecz Johannes TomZ. 1413 n 322. — *Jm. místní:* silva Bukowecz UrbR. 161.

Bukověné, Bukovany, masc. plur., *jm. místní.* De Bukowan DeskDE., Reg. IV, 1334.

bukovicě, -ě, fem., srov. **bukvicě.** — *Jm. místní.* Bukowicze UrbE. 154.

Bukovie, -ie, neutr., *jm. místní:* Bukowie UrbR. 83.

Bukovina, -y, fem., *jm. místní.* Bucouina Reg. IV, 1267, Bukowyna t. 1340, Bucowina DeskDE., de Bukowina TomZ. 1377 h 152.

Bukovník, -a, masc., *jm. místní.* De Bukownika DeskDE.

Bukovsko, -a, neutr., *jm. místní.* forum dictum Bukowsko Reg. III, 1323; Bukowsk (?) UrbR. 293.

bukový, adj., *Buchen-.* (Vezmi) bukoweho listu coť sě zdá Chir. 265ª; dva diely bukoweho oleje ChirB. 223ᵇ; srov. **bukví.** — *Jm. místní.* (Villam) Bukowy Reg. IV, 1226.

bukva, -y, fem., *betonica* (rostl.). bocwa (sic) RostlA., bukwa RostlC. 21ª; bukwy to koření RostlC. 20ª. — *Bukvice, Bucheichel:* glandes sunt žeIudy, fagenula bukvy Prešp. 620; srov. **bukev.**

bukvě v. **bukev.**

bukvec, -kevcě, masc.: bukvecz *plama Prešp. 794 (v kap. De radicibus); nejasno, v Rozk. 1497 je za to pulwecz *palma.

bukví, adj., *bukvicový, Bucheichel-.* Vezmi bukwij olej a síru ChirB. 223ᵇ; srov. **bukový.**

bukvicě, -ě, fem., *rostlina toho jména.* bukwyczye betonica Rozk. 1394, bucwyczye též RostlD. 89ᵇ, bukwiczie též RostlB. 145ᵇ, bukvicze též Prešp. 729, bukwicze též MamA. 17ª, LékB. 108 atd.; bielá bukwycze betonica alba RostlC. 21ª; červená bukowicze (sic) betonica RostlF. 10ᵇ; — bukwice dictamnus SlovA., LékB. 112ᵇ; — vezmi miezky z bukwycze dvě čěsti Chir. 34ª. — *Jm. místní.* De Bukvice PoprR. 43, (villa) Bukwicze Reg. IV, 1337.

bukyně, -ě, fem., *bukvice, Bucheichel* Jg. — acerina brzekynie, corna hlohynie, *fara buknye (sic) Prešp. 627 (v kap. de fructibus arborum).

Bul, -a, masc., *jm. os.* (Testis) Bulo Reg. III, 1312.

Bula, -y, fem., *jm. os.,* k masc. **Bul.** — Bula ancilla Reg. II, ca. 1143. — **bula** v. **bulla.**

búla, -y, fem., *boule, Beule,* střhněm. *biule.* — Tu baulu Háj. herb. 12b.

bulař v. **bullař.**

bulát, -a, -u, masc., *ocel, Stahl,* pol. *bułat,* rus. *bulat.* — bulat jest vocěl čistá KabK. 30b.

bulátný, adj., *ocelový, von Stahl.* Před tiem (pánem) pět neb šest pacholków jde (s) sekyrami bulattnymi KabK. 30b.

bule v. **bulla, bulle.**

Bulgar- v. **Bulhar-.**

Bulhar, -a, masc., *jm. národní, Bulgar.* Bulgarow Pulk. 152a. — *Adj.* **-ský:** Bulgarſkeho krále t. 147b. — *-g-* z předlohy latinské.

Bulis, nebo-li **Buliš,** masc., *jm. os.* Bulis NekrP.

bulla, -y, a **bulle,** -e, fem., *Bulle.* Jakož papež w bule přikazuje HusPost. 80a. (Sbyněk) v poselství jezdil o tu bulu t. 53. — datum Zlate Bulle VelKal. 101, proti Zlaté Bulli tamt. 5.

bullař, -ě, masc., *kdo o bullách pracuje.* U papeže ono kardinál jest, ono písař, ono bulař to jest pečetník HusE. 1, 400.

bulle v. **bulla.**

bumbu, výraz onomatop. pro *pití.* — (Pšovští zděděné peníze) »obrátili na bumbu, žrali a hodovali« WintCírk. 506 (z r. 1589).

Buň, -ě, masc., *jm. os.* Bun, Msteizlaus fratres Reg. II, 1289; Buno de Schirnin t. 1255, domino Bunone t. III, 1327; Bun DeskDE., Reg. IV, 1340. — *Adj. possess.* **-óv:** syn Buňóv PoprR. 9.

Búňek, -ňka, masc., *jm. os.* Buniek UrbE. 24, UrbChotA. 3b.

búr, -a, masc., *potupný název sedlákům,* z něm. *bûre, Bauer.* (Páni) již nevidí, kterakého potupenie na ně (sedláky) vymysliti: oni opar sedlský, oni bbur Chelč. rkp. Kap. 102b.

búřavý, adj., *stürmisch, ungestüm.* Vyjděte z burzaweho přebývanie HusŠal. 64a, v tomto baurzawem světě RokycKl. 341b; burzawe obžalovánie Hug. 316.

burcovati, -uju, -uješ, impftiv., *lomcovati, lomoziti kým.* (Vy, žáci) jste jedno bitím živi, však vás za obyčej tepú, jednak burcují, jednak svlekú Podk. v. 174. Ze střhněm. *burzen, burzeln = niederstürzen,* nhn. *purzeln.*

burda, -y, fem., *břemeno,* ze střněm. *burde = Bürde.* Medabena (slovo hebrejské, znamená) břiemě nebo burda Lit. výkl. slova M. — *Bouře, svár, Sturm, Streit,* z *búřiti:* když ta hrozná burda (t. soudný den) bude Štít. uč. 15b; násilníci ostali své burdy cessaverunt a tumultu Ol. Job. 3, 17; burda briga (= iurgium, rixa, pugna, lis DC.) Prešp. 950, SlovBrn. 14, Veleš.; my sme nemohli se nic jistýho o tý burdě dověděti ŽerKat. 129. — *Přijm.* Burda UrbE. 73, u Burdy PoprR. 22, Burdae TomZ. 1395 n 301.

burdéř, -ě, masc., *zbraň poboční toho jména, končíř, Stecher* Jg. — (Gabriel) dobyl burdéře, chtě ho (Matěje) bíti WintObr. 1, 115 (z r. 1510).

burdovati, -uju, -uješ, impftiv., ze sthněm. *burdieren = buhurdieren, einen bûhurt reiten (bûhurt = Ritterspiel, wo Schar in Schar eindringt* Lex.). — By byl kto chtěl co dvorného viděti, bylo by jemu do Děvína tehdy (za dívčí války) jeti, uzřel by byl panny krásné burdujíce a koně prohánějíce DalJ. 9 (z různočtení Ješ.). Tu mnoho set ten den klachu a přěhrozně burdowachu Baw. 151.

búřě, -ě, fem., *bouře, Sturm*; stsl. *burja* procella. — Na vše strany střěly letie, jakžto krópě z burſie létě AlxB. 2, 15. Jakžto když z borzye (sic) krópě někde na tvrdý dóm spadne AlxV. 1655, ut laterem tecti vaga veris in ortu grando ferire solet Gualth. 3, 82 sl. Ktož sám sobě hřímá, tomu burzye nic neotjímá AlxV. 1447. By bvvrze tělesné milosti nezahubila svaté milosti Štít. ř. 95b. Pro strach veliké hřímoty, pro bursiu hrozné blýskoty ApŠ. 111. burzie tempestas ŽWittb. 49, 3 a j., burzye tempestas BohFl. 41; duch burzi spiritus procellarum ŽKlem. 10, 7, burzi ŽGloss. tamt., duch burzie ŽWittb. tamt.; burzie procella MamA. 22a; burzie turbo ŽKlem. Hab. 14; burzie grando t. 17, 13.

Dal burzy kamenyczatey skotsko jich grandini ŽKap. 77, 48; burzye krupná impetus grandinis Pror. Isa. 28, 2. — *Příjm.* Burze TomZ. 1475 m 42, Matěj Bauře Háj. 257ᵃ.

Buřěnici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* De Burzenycz UrbE. 115, z Buřenic Háj. 377ᵃ.

búřenie, -ie, neutr., *bouření, das Stürmen.* — Den tesknosti i burzenie NRadaB. 2062.

búřěný, adj.: po burzenych krajích super *boreales* plagas Comest. 172ᵇ, utvoř. podle znění latinského.

Bureš, -ršě, masc., *příjm.,* z *Burian.* Mezi BurJanem Burſſem z Malína KolČČ. 361ᵃ (1563).

Burgundie, -ie, fem., *jm. země.* Nad burgundi starostú jej učinichu Pass. 384, do Burgundý Háj. 76ᵃ, w Burgundý t. 133ᵃ, VelKal. 18 a j.

Burian, -a, masc., *jm. os.,* z *bur-Jan.* (Lidé ctie) svatého Jana Světlého, jemuž sú buryan vzděli, aby krúpy nebily Štít. uč. 60ᵃ. Den sv. Jana Buryana Záhrob. 1582 (Jir. ve Zprávách zasedacích kr. Č. spol. nauk 1878), den sv. Jana Buriana Let. 87; Bur Jana VšehK. 28ᵃ; dvěma sirotky, Bohuslavem a Buryanem KolB. 12ᵃ (1494); Buryan tamt., k Burianowi tamt. BurJanem Burſſem KolČČ. 361ᵃ (1563); Burian HusOrth. 179. — *Příjm.* Johannis Burian TomZ. 1418 n 165, Burian UrbChotA. 29ᵇ.

Buriánek, -nka, masc., demin. z *Burian.* Burianek z Horského předměstí KolB. 155ᵃ (1499).

buřič, -ě, masc., *Ruhestörer, Stürmer.* (Bože!) non permitte magis dissensiones, překaz burziczom HomMak. 71ᵃ. — *Příjm.:* Jan Buřič TomP. 4, 648 (z r. 1434). — burzycz *boreas* Rozk. 230, strojené, podle znění lat. Jinde je za to **buřičín:** burziczy boreas Prešp. 133 (místo shodné s Rozk. 230), buržičžin boreas SlovKlem. 2ᵇ, rovněž strojené.

buřičín v. **buřič.**

búřivý, adj., *od bouře, Sturm-.* Duchu buřiwemu spiritum tempestatum Pernšt. Ezech. 13, 13; vietr burziwy ventus procellae Ol. Ezech. 13, 11, buriwy procellae MamV.; kamenem burzywych krup grandinis Pror. Isa. 30, 30.

Burjan v. **Burian.**

Burnicě, -ě, fem., *jm. místní.* De Burnicz TomZ. 1382 n 26.

búřka, -y, fem., demin. z *búřě.* — Okolo sta tisíc sedlákův v té baufce o hrdlo přišlo ResSir. 58ᵃ, v tom zbouření.

búřný, adj., *od bouře, Sturm-.* V ſkritu burzem (sic) in abscondito tempestatis ŽWittb. 80, 8, burznem ŽGloss. tamt.; v skrytině burzney ŽKap. tamt.

Bús, -a, masc., *jm. os.* Buso de Busow Reg. III, 1330, Busonis de Busow tamt.

Búslav v. **Bohuslav.**

Búsov, -a, masc., *jm. místní.* Buso de Busow Reg. III, 1330, Busonis de Busow tamt., Busow UrbHrad. 22.

Búš v. **Bohušě.**

Buščěhrad, -a, -u, masc., *jm. místní.* In Busstiehrad TomZ. 1510 h 142, Buſſtiehrad Háj. 425ᵇ. Srov. **Buščěves.**

Buščěves, -vsi, fem., *jm. místní,* pozd. *Buštěhrad.* Busstiewes TomZ. 1459 m 7; proti Buštěhradu čili jak tehdáž se říkalo Buštěvsi Pal. 4, 1, 204. *Buščě-, Buště-* ze jm. os. **Bušek.**

Búšě v. **Bohušě.**

Bušek, -ška, masc., *jm. os.,* z **Buch,** v. t. — Bussec de Cossowa Reg. II, 1320; Busko t. IV, 1335, domini Bvskonis t. III, 1313, Buschko UrbR. 249; Bussek DeskDE., Buschek Poř. 1347, Buſſek rychtář KolB. 17ᵇ (1495), Buſſek Háj. 292ᵇ.

Buškovec, -vcě, masc., *jm. os.* Busskowczonis TomZ. 1383 n 138.

Buškovici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* Buscowitz Reg. IV, 1272, Busscowicz t. 1336.

Búšovici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* Bussouici List. Lit. 1057 (XIII stol.), Bussowicze UrbE. 152; in Buschewicz Reg. III, 1331.

Buště- v. **Buščě-.**

bušpan v. **pušpan.**

Buta, -y, masc., *jm. os.* Buta TomZ. 1402 n 253.

Butov, -a, masc., *jm. místní.* De Butowa TomZ. 1404 st 22.

Butovec, -vcě masc., *jm. rodové:* Jan Butowecz TomZ. 1396 n 131.

Butovici, -ic, masc., plur., *jm. místní.* In Buttowicz Reg. III, 1312, Butowice Háj. 265ª.

buval, -a, masc., *buvol, Büffel.* — buual bubalus BohFl. 181, buval *butalmus Prešp. 472; buwaly numquid arari potest in bubalis Kladr. Amos 6, 13. Srov. **bubal** a **buvol.**

buvol, -a, masc., *Büffel;* jindy **bubal, buval** a také **bývol,** v. t.; vše z lat. *bubalus.* — (Darius) bliz jmějieše tisíc buwolow AlxV. 2273, nec se bubalus absentat Gualth. 3, 422; vepřové jako buwolowe Mill. 119ᵇ; kozu i buwola bubalum Ol. Deut. 14, 5, jiesti budete buwola Mus. tamt.; z buwola t. 1. Par. 16, 3; buwol bubalus MamE. 310ª, *butalmus Rozk. 926.

buvolový, adj., *Büffel-.* Po kusu pečeně buwoloue bubalae carnis Lit. 2. Reg. 6, 19, pečeně buwolowe Ol. tamt.; šlépěje buwolowe biešc viděti bubalorum Otc. 140ª.

Buz, -a, masc., *jm. os.* Filio Buz Kosm1. 2, 29, Kosm3. tamt.; filius Busa (sg. gen.) KosmA. 3, 31, Kosm1. tamt., Kosm2. 3, 26 atd.; Bznetha et Buzo fratres Reg. IV, 1343.

búzce, -ě, neutr., *pás, Gürtel,* trvám z **ązьce,* koř. *(v)ęz-* ligare. — (Kázal učiniti) Bufce také lněné z bielého plátna cingulum Kladr. Ex. 39, 28.

Búzek, -zka, masc., *jm. os.,* z *Buz:* Buzo de Mosticz Reg. IV, 1343 a Buzko de Mostice t. 1344; Buzek DeskDE., UrbE. 39, PoprR. 27, UrbChotB. 20ᵇ atd.; Buzko TomZ. 1360 h 171.

Buzici, -ic, masc. plur., *jm. místní.* Buzicz UrbR. 432.

Buzík, -a, masc., *jm. os.,* demin. z *Buz:* (sigillum) Busiconis Reg. IV, 1342; Buzikonis TomZ. 1395 n 279.

Buzovic, -ě, masc., *jm. rodové,* z *Buz.* Jetřich Buzovic DalJ. 60 z rkp. P.

by v. **bych.**

Bycen v. **Bicen.**

býčě, -ěte, neutr., *Bullenkalb.* Mám beycze, jalovičku a krávu..., v Veltrubech dví beyčžat KolCC. 145ᵇ (1577).

býček, -čka, masc., demin. z *býk.* — *Příjm.:* Biczek TomZ. 1407 n 318, Bayczek KolB. 2ª (1494), Bayczkowi řezníku t. 7ª (též), k žádosti Václava Beyczka KolCC. 149ª (1579).

Byčen v. **Bičen.**

Byčici, -ic, pl. masc., *jm. místní:* villa Bitszicz Reg. III, 1325.

Byčov- v. **Bydžov-.**

Byd, -a, masc., *jm. os.* (Syna) Byda Háj. 23ᵇ.

bydlce, -ě, neutr., demin. z *bydlo, Wohnung.* — Abyste sě rozběhli každý do svých bydlecz Krist. 93ª. Všem bydlczyem waſſym habitaculis vestris Mus. Lev. 23, 14.

bydlec, -dlcě, masc., *obyvatel, Bewohner.* Věčcky bydlczye zemské habitatores Pror. Jer. 1, 14, bydlczy kanaanfczy Mus. Ex. 15, 15; pro nepřiezeň bydlczow t. Num. 32, 17. — Leč bydlecz leč příchozě sive indigena sive advena indigena Mus. Lev. 16, 29.

bydleč, -ě, masc., *obyvatel, Bewohner.* — bidleci habitatores ŽGloss. Moys. 15 (v Mus. je na místě stejném bydlczy); kromě všech bidleczuow praeter omnes homines habitantes in Jerusalem Lit. Luk. 13, 4. — Z *bydleti;* srov. **bydlič,** z *bydliti.*

bydlejúcí, nov. adj., *bydlící, obyvatel, wohnend,* z *bydliti.* — bidlegiciemu Ol. Mich. 1, 12, ot bydlegiczich ab inhabitantibus t. Bar. 2, 23, všech bidlegiczych Alxp. 13; bydlegiczieho Kruml. 80ᵇ; bydlegycy colonus MamVíd.

bydlenie, -ie, neutr., *bydlení, das Wohnen, Verbleiben.* — Aby písaři zemští bydlenie své se dskami zemskými měli na Pražském hradě MC. XXVI. Otkadž nenie vykúpenie, jedno tam věčné bydlenye Hrad. 16ᵇ.

bydleti v. **bydliti.**

bydlič, -ě, masc., *obyvatel, Bewohner.* bydlyczi u Filistimu habitatores ŽWittb. Moys. 14, všicci bidliczy habitatores tamt. 15; jebuzejští bydliczy habitatores Ol. 1.

Par. 11, 4; všickni bydliczzy habitatores t. 2. Par. 20, 18; všěcky bydliczzie habitatores t. 20, 7; bydliczzie zemské inhabitantes terram t. Jud. 2, 18; ty staré bydliczzie inhabitatores t. Sap. 12, 3; o bydliczzich de inhabitantibus t. 1. Mach. 3, 34; mezi všemi bidliczy zemskými in habitatoribus Lit. 2. Par. 15, 5, mezi bydliczzy Ol. tamt. — Neobezřiu bidliczie pokojě veniam ad habitantes secure ŽKlem. Ezech. 11, (překlad odchylný). — Z *bydliti;* srov. **bydleč** z *bydleti.*

bydlij- v. **bydlúj-.**

Bydlín, -a, masc., *jm. místní:* z Bydlina Háj. 377ᵇ.

bydlišče, -ě, neutr., *Wohnort.* — V domu otce mého mnoho jest bydlyſt Štít. ř. 43ᵇ, mnoho bydliſt ŠtítOp. 332. Do svých bydliſſcz Mand. 88ᵇ; k bidliſſtiem a předměstím in habitaculum Ol. Ezech. 48, 15.

bydlitel, -e, masc., *Einwohner, Bewohner.* — bydlitel accola MamA. 15ᵇ; bydlitelee ostrovoví habitatores insularum Ol. Ezech. 27, 35: bydlytely jejie (země) zemrú habitatores Pror. Isa. 51, 6, bydlytely její (pl. nom.) cultores t. 24, 6 a MamVíd., bydliteli (pl. nom.) indigenae Ol. Num. 15, 13; (plamen sehltil) bydlitele habitatores BiblF. Num. 21, 28; bydlytelow té země Comest. 37ᵃ; proti všem bydlytelem Pror. Isa. 25, 30, t. 26, 15, bydlitelom této země Ol. Gen. 34, 30; o bydlitelech de inhabitantibus Mus. 1. Mach. 3, 34; s bydlitelemy zemskými Ol. Oz. 4, 1.

bydliti, -łu, -líš, impt. *bydli* a *bydl,* plur. *bydlite* a *bydlte, bydlete;* novotv. **bydleti,** -eju, -éš, *žíti, býti . ., leben, wohnen.* — Ktož bidly bez zákona NRada 1159. Jenž bidly habitat ZWittb. 68, 26; (Zachariáš a Alžběta) spuolu bydleſta Pass. 275. V niej diábel bydleeſſe t. 457. (Anna) v čistotě bydleſſe Hrad. 75ᵇ. Ti (požité rytieřstvo) bydlechu u pokoji, že sě již nehodiechu k boji AlxV. 332. Ti (Dariovi příbuzní) vždy bydlili pří dvořě AlxH. 3, 20. Gdežto zlí duchové bydle ApŠ. 67. (Žena) nebydlila v dobrém stavě Jid. 156. Abych bydlil v domu božiem ŽKlem. 17ᵇ; bidlil sem na púšči mansi ŽWittb. 54, 8; bidlila by u pekle dušě má habitasset t. 93, 17. Nebuď kto bidle qui inhabitet t. 68, 26. bydlyz s synem milým ML. 22ᵇ; bydliz, jak zákon káže NRada 1167. Jenž v manželství přěbýváte, veždy v čistotě bydlite, tak sě bohu přiblížíte Hrad. 119ᵇ. Vrať se a bidl s králem habita Lit. 2. Reg. 15, 19. Stavěj se hrdě, bydl rozkošně Štít. uč. 108ᵇ; nebydlwa tuto déle Pass. 472; tu bydlte Koř. Mat. 10, 11; bydlete v zemi a služte Pror. 90ᵇ. bidliti bude permanet ŽKlem. 143ᵃ, moratur t. 144ᵃ, demorabitur t. 30, 6; bidliti habitare ŽGloss. 112, 9; bidlyty v hromadě habitare in unum ŽWittb. 132, 1; bydlity Ol. Deut. 12, 10, bydlety DalC. 72; sluhy bydlegij Ol. 2. Reg. 11, 11; bidliechu erant Lit. 2. Mach. 12, 14; kde by bidlel Koř. Jan 1, 39. — *Adj.* **bydlejúcí, bydlúcí, bydlújúcí** v. t.

bydlní, adj. z *bydlo.* (Město) bidlnie civitatem habitationis ŽGloss. 106, 36; srov. **bydlný.**

bydlník, -a, masc., *obyvatel, Einwohner.* Poddám v rucě vašě bydlnyky země té habitatores Mus. Ex. 23, 31.

bydlnost, -i, fem.: Osmmecítma domků bydlnoſti bylo domunculae Comest. 153ᵇ t. j. domků k bydlení; překlad volný.

bydlný, adj., *bydlící, žijící.* — bidlny jsem jáz incola ŽWittb. 118, 19, bidlni ŽGloss. tamt.; (bych byl) k tvéj chvále bydlen Rúd. 31ᵇ, bych byl, žil k tvé chvále. — *K bydlení:* město bidlne civitatem habitationis ŽWittb. 106, 36, město bydelne ŽPod. tamt. — Rač mě (bože!) přivázati k sobě tak tvrdě..., jakž by mne... sladkost seho světa bydlna... od tebe nemohla rozlúčiti Rúd. 15ᵇ (v. 1040), = sladkost bydla tohoto světa.

bydlo, -a, neutr., *bydliště, domov, přebývání, bytí, stav, povolání; Aufenthaltsort, Aufenthalt, Stand.* — bydlo mansio Prešp. 1836, BohFl. 555; bidlo vestibulum MamA. 36ᵇ, Prešp. 1836, BohFl. 579, Anon. 7ᵃ; bydlo vestibulum Nom. 65ᵃ, lectrum Anon. 4ᵇ, incolatus Vocab. 176ᵃ, conversatio tamt.; bidlo habitaculum ŽWittb. 68, 26, ŽKlem.

Moys. 17, v-bidlech in habitaculis ZWittb. 54, 16; z bidl svých de habitationibus t. 108, 10, z bidl ŽGloss. tamt., šli sú do svých bydl in tabernacula sua Lit. 3. Reg. 8, 66, do svých bydl Otc. 99[b], svých bydel Ol. Jud. 16, 25. (Filip) posla ženu v jiné bydlo AlxV. 97. (Zrádný purgrabie) ustlav jiným v návi bydlo i upadl sám v též osídlo AlxH. 7, 20. bydlo jeho na vzchod slunce ChirB. 21[a]. Na vschod sluncě bydlem jsúce Hrad. 68[a]. Byl by tam rok a den bydlem Pr. pr. 252. Bude u nie bidlem inhabitabit MamA. 26[a]. Nemáme zde myefta k bydlu Štít. ř. 14[a]. Nenieť zde bydla naffeho t. 53[a] = nám nelze zde býti; zde naffeho bydla nenie NRada 2110; vašeho bydla zde nenie Hrad. 16[a], = vám nenáleží zde býti. Já vám (Prokop Němcům) ostuzi bydlo fazawfke t. 27[a], přebývání v klášteře Sázavském. (Pojdú) v-bydlo věčně stvúcie PilA. Kdež (v pekle) jest pláč a bydlo strastné NRada 1225. Kak by ten měl bezpečné bydlo, ktož by vždy v milosti bydlil Štít. uč. 21[a]. Aby člověk bydlo rozkošné vedl HusPost. 104[a]. Aby mohl kochati se v sbožíčku neb dobrém bydle Štít. uč. 126[b]. V dobrém bydle rozbújeje t. 47[b]. Kněz, maje dobré bydlo, potiehneť jej žádost k smilstvu t. 126[b]. (Bohatec) nepřivykl zlému bydlu ChelčP. 169[a]. — (Bůh) dal jest vodu bydlu fwietfkemu a víno ť jest dal duchovniemu OpMus. 205[a] = povolání, stavu světskému a duchovnímu. (Ty, Alexandře) podal s' sě u wogenfke bydlo AlxV. 977 = sumpsisti... cultus armorum Gualth. 2, 24, zaměstnání vojenské.

bydlúcí, adj. z *bydliti*. Hnú sě všickni bidliuci v světě omnes inhabitantes orbem ŽKl m. 32, 8; bidliuci u vlasti Filistim habitatores t. Moys. 14; bidliuci accola t. 104, 23; mnohých bidliucich commorantium t. 30, 14; pro zlost bidlyuczych inhabitantium ŽWittb. 106, 34; s bidliucimy cum habitantibus ŽKlem. 82, 8.

bydlújúcí, adj. z *bydliti*. S bidlygiczymy cum habitantibus ŽWittb. 82, 8; k obořenί bidligiczim v Jeruzalemě habitantibus Pror. Ol. Isa. 8, 14; před lidem bydligiczym Ol. Bar. 1, 4; ižádnému bydligieczie[v] v zemi slíbenéj Comest. 114[a]; — u město bidligyuczie in civitatem habitationis ŽWittb. 106, 7.

Bydžov, -a, masc., *jm. místní*. In Byczow Reg. II, 1305, Byczouia t. IV, 1334, de Bydzowa DeskDE.

Bydžověnín, -a, masc., *Bydžovan, ein Bydžower*. Hradčěné ti vše zlé zemi počěchu, Chrudiměné, Byczowene, Poličené dokonachu DalC. 100.

bydžovský, adj.: bidzowfki Bydžoviensis Prešp. 885.

bych, aor. slovesa *býti*, v. t. Tvary jeho náležité jsou: sing. 1. *bych*, 2. 3. *by*, du. 1. *bychova, -vě*, 2. 3. *bysta, -šta*, plur. 1. *bychom*, 2. *byste, -šte*, 3. *bychu*. — Ve spojení s part. *-l* dává výraz složitý pro plusquamperfektum: *bych nesl* = tuleram; na př. bych rzekl dřéve, že v té vieře jest mnoho rozumu dixeram Štít. uč. 11[a], jakož mu by przikazal hospodin praeceperat Ol. Ex. 7, 13, rybářie bychu odeffly descenderant EvVíd. Luk. 5, 2. — Týž výraz béře se pak také za kondicionál: *bych nesl*, které od původu znamenalo = tuleram, vtiskuje se do významu = ferrem, feram a tulissem, tulerim. Touto změnou významu zaniká však povědomí, jakého původu kondicionálový výraz *bych nesl* atd. vlastně jest, a vzniká pojímání jiné, ve kterém zejména pomocné *bych* atd. nebéře se již za aorist slovesa *býti*, ba ani za sloveso finitní, nýbrž za pouhou spojku kondicionální = *ut, si, quod* ..., *aby, kdyby, že, že prý* atp. Spojkový tento význam vidí se v tom, co ve všech tvarech *bych, bychom, byšte* atd. stále se drží, totiž ve slabice *by-*; v koncovkách pak *-ch, -chom, -šte* atd. vidí se flexe, která přísluší perifrastickému výrazu celému a která dílem vynechávati, dílem jinak, zejména pomocným *jsem* nahrazovati se může. Tím způsobem vznikají a již v době staré se ujímají výrazy nové, zejména v 3. os. du. *by* nesla m. *bysta, -šta* nesla, a podobně v 2. os. pl. *by* a *by jste* nesli m *byste, -šte* nesli, a v 3. os. pl. *by* nesli m.

bychu nesli. Mimo to vede potřeba k tomu, aby se časem vyvinul také výraz rozdílný pro kondicionálnost v přítomnosti (budoucnosti) a v minulosti: *bych nesl (přinesl)* bylo kdysi výrazem pro kondicionál přítomnosti (budoucnosti) = ferrem, feram, i minulosti = tulissem, tulerim, časem však zužuje se jeho platnost a jest výrazem jen pro kondicionál přítomnosti (budoucnosti), kdežto pro kondicionál minulosti vzniká výraz *bych byl nesl.* V češtině vyvíjí se věc tato v historické době staré, a pro minulost je tu tedy výraz jednak starší *bych nesl* atp., jednak mladší *bych byl nesl* atp. Se spojkou *a* sloučené *bych* dává **abych**; v tom drží se s počátku významu *a-* = *et-*, a'e časem zaniká a *abych* je pak významu stejného jako *bych.* Význam výrazů *bych nesl, bych byl nesl* atp. je vůbec kondicionální, ale při tom v případech jednotlivých rozdílný, jako v lat. větách s *ut, quod, si,* něm. *dass, damit, wenn.* Rozdílnost tato netkví však ve slově *bych,* nýbrž v souvislém významu celkovém. — Příklady k tomu ke všemu: abych neufnul ne obdormiam ŽWittb. 12, 4; radějí bych chtyel umřieti AlxV. 181; hijeden z vás nevěř tomu, bych tuto věc zamyzlil chtě kteréj zlobě AlxH. 8, 20, nč. že bych byl zamyslil; nejmám takých hřiechóv mnoho, bych lupil neb zabil koho Hrad. 144ᵇ; ſchowal bich ſie bil abscondissem me ŽWittb. 54, 13; bych chtěl všechno (co jsem byl ukradl) navrátiti, musil bych s dětmi žebrati Hrad. 109ᵇ, nč. kdybych chtěl; bych vám mnoho prawyl, obak mi neuvěříte Vít. 51ᵃ, nč. kdybych; přiď, abi zdrávy uczinil ny ut facias ŽKlem. 79, 3; by ty byl syn boží, pomohl by sobě i nám ML. 117ᵃ, nč. kdybys byl; tebe proši, aby za mne boha proſyl Alb. 96ᵃ; by ty byl chodil po cěstě božie, byl by bydlil v věčném pokoji si ambulasses, habitasses Ol. Bar. 3, 13; abi viſel ut exeat ŽGloss. 108, 7; abi otwratil hněv svój ut averteret ŽKlem. 77, 38; neb sú sě nenadáli, by ſie k nim nawratila eam esse venturam Ol. Jud. 13, 75, nč. že by se navrátila; snad by voda pozrziela ny absorbuisset ŽWittb. 123, 4; nigde nečtem, by tak velé bywalo v světě veselé AlxB. 5, 41, nč. že by bylo bývalo; snad by ho (Neguzar Filotu) tu byl zabil, by jemu rány neoslabil Amintas AlxV. 1703, nč. kdyby nebyl oslabil; (Alexander) chtieše na Múřiny, by nezwyedyel té noviny, že atd. t. 2226, nč. kdyby byl nezvěděl; (dušě) snad by bila prſieſla pertransiisset ŽWittb. 123, 5; (Antipater) byl osočen k ciesařovi, by byl nevěrný Kruml. 88ᵇ, nč. jako by byl, že prý byl; by jemu (Ježíš Pilátovi) tu byl odpowyedyel, byl by jej vězenie zbawyl Vít. 51ᵇ, nč. kdyby byl odpověděl; by byl Olibrius na tu děvičku newezrzyel, nebyl by tak u veliké hřiechy vstúpil Pass. 320, nč. kdyby byl nevezřel; (Herodes) jal se zbadávati, od kterého by ſye jim času ta hvězda byla zgewyla ROl. 149ᵃ; (Ježíš) přijal křest od Jana, ne proto, aby jemu bylo potřebie křstu, ale atd. ŠtítMus. 149ᵇ, přijal křest od Jana, ne proto, by jemu bylo potřebie kťtu, ale atd. ŠtítOp. 242ᵇ, nč. že by jemu bylo potřebí kťtu; abychwie viec neutratila Hrad. 125ᵃ; abychma se viděla ut videamus invicem nos Pernšt. 1. Mach. 10, 56; jsva bratřencě, ješto našě matka mní, bychwie u moři utonula Pass. 290, nč. že bychom byli utonuli, že prý jsme utonuli; kaž, abyſſta ſiedla tato dva syny má jeden na tvé pravici, druhý na tvé levici Krist. 81ᵃ; tvá syny sta, ješto s' mněla, byſta byla vtonula Pass. 291, nč. že by byli utonuli, že prý utonuli; bychomy ſie zpowiedali ut confiteamur ŽWittb. 105, 47; běžěchomy, jako bychomy ſye wſtekli Hrad. 27ᵇ, nč. jako bychom se byli vztekli; bychomy zlého ostali Hrad. 17ᵃ; řiekáte: bychome byli za těch dní našich otcóv, nebyli bychom jich tovařišie Krist. 83ᵇ, bychme byli ve dnech otcóv našich, nebyli bychme tovařišie jich Koř. Mat. 23, 30, si fuissemus, non essemus Vulg.; abichme ſie pochwalowaly ŽKlem. 105, 47; (bóh) chce, aby, jakož chcem, aby on nám odpustil, takéž my svým bližním odpuſſtyely Štít. uč. 34ᵇ, nč. abychom odpouštěli (u Štít. patrně

omyl); abiſte zwieſtowali ut enarretis ŽKlem. 47, 14; byſſte sě bohu vzdali ApŠ. 137; byſte mě byli gyeli, byl bych vás profil, abyſte mne inhed nezabygieli Pass. 406; yakobi | gſte ſpolu wyezeli EvOl. 157[b], abi | gſte synové světla byli t. 251[a]; ač chcte, by živi byli, by mi lékarstva dobyli, jímž atd. ApD. b, nč. byste; když střežete sě, aby jeho (panenstvie) nepopznili Štít. uč. 46[a], nč. abyste; mosíte se učiti, aby... uměli lidem pravdy doličovati t. 78[a]; nebývajte tak nemúdři, aby sě neb jiné dráždili k smilstvu Štít. ř. 102[a], nč. abyste; poslyšte, aby pilnějše byli t. 132[b], též; aby dobrá myšlenie mohli jmieti, mosíte brániti sě myšlení zlému Štít. uč. 61[b], též; když jiných dobrých skutkóv nemóžte jmieti, ale to vám skutek buď, aby se pilně hřiechu střěhli t. 62[b], též; abychu ſli do svých vlastí Hrad. 121[a] (jediný známý příklad plného *abychu* v kond.); abi widieli národowé ut sciant ŽKlem. 9, 21; aby sě vzdálili Túl. 25[b]; aby střieleli ŽWittb. 10, 3; aby wiedieli et sciant t. 108, 27 (tedy a-by téměř = et ut); (nepřátelé) nás obklíčichu tak, že by božie milosti nebylo, snad za živa by nás pohltyly PulkR. 153[a], nč. kdyby nebylo bývalo, byli by pohltili; (mnichové procitli ze sna staletého) mniece, by jen přěs jednu noc ſpali Pass. 366, nč. že by byli spali; když poslal sem byl z Kades, aby byli ſſpehouali zemi ad explorandam terram Ol. Num. 32, 8. — **bych** vzato za s u b s t. v nč. rčení *bycha honiti* = pozdě čeho litovati (naříkáním: kdybych..., kéž bych...); příklady podobné z doby starší: bude potom bycha honiti LupPost. 324[a], aby snad bycha potom nevinšoval sobě viděti Har. 2, 345, aby bycha za ušima neodnesl Rvač. (1580) ve Výb. II, 1361.

Bychna, -y, fem., *jm. os.* Bychna TomZ. 1369 h 171.

Bychnov, -a, masc., *jm. místní.* na Bychnowye Reg. IV, 1345.

Býchoři, pozd. **-ry,** -r, masc., *jm. místní.* De Bichory Běl. 1401, de Bychor TomZ. 1398 st 104, Bychors UrbE. 247, z Beychor KolB. 28[a] (1406). — *Adj.* **-ský:** Baychorſky KolB. 62[b] (1497).

býk, -a, masc., *Stier;* stsl. *bykъ* taurus. — bikowe tuční tauri pingues ŽWittb. 21, 13, ŽKlem. tamt.; sbor bikow congregatio taurorum ŽKlem. 67, 31. Kažte ke mně bujný byk přivésti Pass. 80, vzkřěs ten byk t.; muože-li Sylvester ten byk zkřésiti Mart. 30[a]; pojma bik otce svého a druhého bika taurum Lit. Súdc. 6, 25, pojma byk otcě svého a druhého byka Ol. tamt.; byk taurus Prešp. 466, BohFl. 169, Boh. min. 22[a], Nom. 70[a]. — byk morzſky onocentaurus BohFl. 73, srov. **buk.**

býkati v. **búkati.**

býkohlavec, -vcě, masc.: bykohlawecz *minotaurus* Lact. 254[b].

Bykoš, -ě, masc. fem., *jm. místní.* In villa Bicos Kosm. pokr. 1271, de Bykoss TomZ. 1417 h 168.

býkovec, -vcě, masc., *znamení nebeské toho jména, Stier.* Těch znamení (nebeských) jest dvanádct a takto slovú: skopnec, bykowecz atd. ChirB. 18[a]; bykowec taurus t. 17[b].

býkovina, -y, fem., *maso býkové, Stierfleisch.* (Řězník) prodává bykowynu za hovědinu Hrad. 135[b].

býkový, adj. z *býk, Stier-.* Sbor bykowy congregatio taurorum ŽWittb. 67, 31; maso bykowe carnes taurorum t. 49, 13, masa bikowa ŽKlem. tamt., obětují kozlové maso neb bykowe ŠtítMus. 106[a]; napiv se krvi bykowe Comest. 191[a]; posek baykowy Chir. 160[a]; bičováni metlami a bykowymi biči taureis Ol. 2. Mach. 7, 1, bykowymy poſyeky Mus. tamt.; v telcích bykowych taurorum t. Sir. 38, 26.

býl, -a, -u, masc., *Pflanze;* srov. stsl. *bylь* fem. herba. — Tiem své škody (Čechové) zle polepšichu, neb za byl kopřivu proměnichu DalC. 71. byl střěšný herba tectorum Pror. Isa. 37, 27; byl zeleny Comest. 4[a]; bill zelenity a plod nesúcí ComestC. 2[b]; také někdy (ze semena, z něhož měl by vyrůsti veliký strom) se byl netrpný vystřelí ŠtítOp. 222; volový jazyk, jenž jest byl šerých listuov LékA.

56ᵃ; byl Rozk. 1333, bil Prešp. 701 (v kap. de frumentis). — *Příjm.:* Bayl TomZ. 1513 h 156.

býlé, -é, neutr., *býlí, Pflanze, Strauch;* stsl. *byliję* planta, z *bylьje.* — bile herba ŽKlem. 89, 6, nad bile super herbam t. Deut. 2. V tělesnéj mysli jako v zemnéj rolí škodné bylé samo od sebe roste Štít. ř. 189ᵃ. Zakúřichu hořkým bylym herbis amarissimis Otc. 287ᵇ. Neb jest povadlo byelee (sic) herba Pror. Isa. 15, 6, bodlivé byele veprem t. 9, 18. bielee (škrabáno), m. býlé herbam ŽKlem. 146, 8; bilee zemské Comest. 12ᵇ; na bijlij zeleném herbis in virentibus MamA. 24ᵇ. — byle *legumen* Prešp. 754, Rozk. 1436, BohFl. 304, Anon. 4ᵇ, SlovWiesb. 2ᵃ.

býlek, -lka, -lku, masc., demin. z *býl, Pflanze.* Někdy se zdá (když strom ze semena vyráží), by byl nějaký netrpný bylek ŠtítOpat. 222. Ráno jako býlek pomiň sicut herba Kladr. žalm 89, 6.

Bylené, -any, -an, plur. masc., *jm. místní.* villam dictam Bylany Reg. II, 1295.

býlenie, -ie, neutr. coll., *bylinstvo, Pflanzen.* Pak-li (kto) seje bylenie BřezSnář. 103; semena bylenie sáta v zemi t. 139; embroca bývá z listie, z bylenie a z kořenie Rhas. 9 (embroca, ř. ἐμβροχή, = fomentum, obkladek pro zahřání).

bylíce, -ě, neutr., demin. z *býlé.* Natrhav toho bylicze i je sě jiesti Otc. 135ᵇ. Zbieráchu po všem bylyczy rosu t. 286ᵇ.

bylíčko, -a, neutr., demin. z *bylice.* bylyczk(o) velmi vonné herba Otc. 135ᵇ. Aby nasbieral byliczka polſkeho Comest. 164ᵇ.

bylina, -y, fem., *Pflanze.* bylina herba Ol. Mal. 3, 2; ani bylyna ani zelyna herba t. Sap. 16, 12; bylinu jedieše herbam Otc. 141ᵇ; byelinu (sic) herbam MamC. 127ᵃ. — Rolí, nebude-li klizena, porodí bylinu ŠtítOp. 25ᵇ, *býlí, Unkraut.* — bylina malagma MamVíd., = *obkladek z bylin.*

bylinie, -ie, neutr. collect., *rostlinstvo, Pflanzen.* (Poustevník) bylynie a zelíce lesného požíváše herbis utens Otc. 112ᵃ. Sěnosěčec... když sěče lúky, což jest téj dobré travičky, toť on ssěče, a co jest bylinie jiného, jakožto bodličie, tohoť on nechá Tkadl. 38ᵇ.

bylinka, -y, fem., demin. z *bylina.* bylinku s kořeníčkem Otc. 128ᵃ.

býlný, adj., *z býlu, z býlí, Pflanzen-.* Vařenie bylne Comest 184ᵇ. Srov. **býlový.**

bylost, -i, fem., *podstata, Substanz.* O druhém máš rozum svatých otcuov, že tu (v svátosti oltářní) dotad mé tělo jest, dokad jsú tu chlebové zpósoby, totiž biloſt, okrúhlost, vuoně a jiné zpósoby OrlB. (knih. univ. 17. F. 31) 131ᵇ; dokud jsú tu chlebové zpósoby toczyz byloſt atd. Orl. 124ᵃ.

býlový, adj., *z býlu, z býlí, Pflanzen-.* bylowy (sic) siemě herbarum Otc. 396ᵇ, oděv z bylowe kúdele stuppeum collobium Otc. 111ᵇ, vařenie bylowe Comest. 184ᵇ. Srov. **býlný.**

bylý, adj.: najvyšší školní téj panně vykládáchu o bylem i nebilem czyſle Kat. v. 102. Smysl temný (výklad Erbenův: o fysice a metafysice); snad = *podstatný,* srov. **bylost** = *podstata* a **číslo** = *učení.*

Bynici, -icě, plur. masc., *jm. místní.* De Bynicz DeskDE., TomZ. 1436 st 205.

Byňov, -a, masc., *jm. místní.* V Byňově PoprR. 21.

Byňovec, -vcě, masc., *jm. rodové:* Byňovec PoprR. 21.

byryl v. **beryl.**

bys, -a, -u, masc., *kment, byssus,* z lat. — (Bohatec) u purpuře a v-byſu, točíš v drahém rúše chodil Štít. uč. 91ᵃ.

Bystrá, -é, fem., zpodstatnělé adj.; *jm. místní:* Bistra UrbR. 52.

bystřě v. **bystrý.**

bystřec, -strcě, masc., *bystřina, Giessbach.* — byſtrzecz torrens ŽKap. 125, 4, t. 123, 5; u byſtrczy in torrente t. 82, 10; z biſtrczie bude píti t. 109, 7; byſtrczem rozkoši pojiti jě budeš t. 35, 9; byſtrczy zlosti torrentes t. 17, 5.

bystřen, -ni, nebo **bystřeně,** -ě, fem. nebo **bystřěnie,** -ie, neutr., *bystřina, Giessbach.* Jakž křemen na byſtrzyeny, po němž (křemenu) prudká voda chrzeny Hod. 81ᵃ.

Bystřicě, -ě, fem., *jm. řeky.* Ad pontem fluvii Bistricie Reg. II, 1269. — *Jm. místní.*

De Bistricz Reg. II, 1255; (hrady) Trnov, Byſtrzyczy Pulk. 142ª.

bystřina, -y, fem., *Giessbach.* — Na biſtrſinye Cizon in torrente ŽKlem. 82, 10, biſtrſiny t. 35, 9; byſtrziny obvodněly torrentes ŽKap. 77, 20, biſtrzini ŽKlem. tamt.; byſtrzyna torrens Cath. 178ª. — *Proud, Strömung.* biſtrzynu hluboké řěky, jiejžto Mozella dějú, opatřiv Pass. 330; biſtrzyny fluenta MamA. 23ᵇ, biſtrzina *ruitus Prešp. 296, bystrzyna Rozk. 561.

bystrost, -i, fem., *Schnelligkeit, ungestümer Drang.* rzieczna byſtroſt impetus aquarum Ol. žalm 45, 5; byſtroſt a brzkoſt Kruml. 96ᵇ.

bystrý, adj., *schnell, hurtig, munter*; stsl. *bystrъ* citus. — byſtre oře vpudichu do vody Pulk. 105ª. Budem-li byſtrzy alacres t. 30ª. Protivie sě tací lenochové bystrému životu pána Ježíše HusE. 1, 124. Na wodach byſtrych in aquis torrentibus Pror. Isa. 43, 16, v-wodach biſtrych MamA. 26ª; byſtra woda, prúd torrens MamA. 36ª, Anon. 7ª; rzeka byſtra fluvius torrens Mus. 1. Mach. 16, 5; biſtra torrens Boh. min. 21ᵇ. Ty kraje, kteréž sú do biſtreho morze ComestC. 20ª. — Meč... bystrý co břitva, takové ostrosti Sajfr. (z r. 1615) 14, 77, = meč ostrý, pošinutím významu z doby pozdější. — *Adv.* **bystře:** byſtrzie raptim MamA. 34ª. — *Dial.* **vystrý, vystře:** čím wyſtřeyſſij ze všech přirození jejich jest Puch. 5ª; tak wyſtře Karthagininské přemáhal t. 815ª.

Byšici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* De Bischitz Reg. III, 1321.

Byška, -y, fem., *jm. os.* Byssca TomZ. 1380 h 172.

byt, -a, -u, masc., *podstata, Wesenheit, essentia:* Tomu, ješto sem řekl byt, oni řiekají essentia ŠtítBud. 33, doklad nejistý, možná že je tu **byt,** fem., v. t.; cožkoli móž o bohu řečeno býti, ješto j' byt jeho t. 62, též; byt boží, ješto slove essentia t. 50; ani jest které stvořenie učiněno z jeho podstaty nebo z bytu jeho božstvie ŠtítPař. 4ᵇ; jenž (bůh) jest trój v osobách a jeden w bytu t. 58; nespojný bytem simplex essentiā SequE. 18ª; v trojieho boha osobě a jednoho w bytu in essentia SequB. 117ᵇ; jenž (utěšitel) od otcě pochodí, tověz že od otcě byt má bez početie HusPost. 92ª; tak nad byt od boha daný někteří mají milost boží t. 56ª; (bůh) Marii panně nad byt přirozený syna vdechl Kruml. 25ª; v bytu neb v podstatě neb v božství HusE. 1, 48; jeden buoh, jeden byt, jedna podstata t. 1, 12; avšak ne třie bohové ani třie bytové t.; všecky věci, kteréž otec má, ty jest dal synu míti, to jest byt podstaty své ChelčPost. 52ª; pokolení lidské nepomine bytem v stavu nynějším t. 8ª. — *Bytost, Wesen, ens:* ze všech bytow a ze všech bytych wieczi rozum jest najrychlejší Tkadl. 24ª; najmocnější byt jest potřebnost t. 19ª; byt v zemi ens in terra Comest. 29ª; byt ens Prešp. 2, byth ens Veleš.; nedielný bid (sic) individuum Cath. 175ᵇ. — *Byti, Existenz:* ti údové dávají člověku byt a zachovávají (člověka) v-bytu Rhas. 46; to vše, což živost aneb byt má TkadlM. 3; pokolení lidské nepomine bytem v stavu nynějším ChelčP. 8ª; veškeren byt putovánie jeho (Kristova) zde pracovitý byl t. 26ᵇ. — *Pobyt, obydlí, Aufenthalt, Wohnung:* kněz Staněk tu byt svuoj má mieti za tři léta KolB. 180ª (1500); žádal, abychom jemu trhu a bytu mezi sebú přáli KolAO. 9ª (poč. XVI stol.), pobytu; (dům) v kterém bytem jsau KolJ. 77ᵇ (1604), obydlím.

byt, -i, fem., *Wesenheit, Dasein, essentia, existentia.* V tom... trém jest jeden život a jedna mysl a jedna byt Štít. uč. 16ᵇ. Ta wyeczna byt syna božieho přijala pravé člověčstvie Štít. ř. 41ª. Když jest byt bozſka nebo bozſtwie tak jedna věc, ež atd. ŠtítBud. 51. Coť by bozſka byt wſemohuczije u věčné světlosti netělesné mohla býti kterú věcí zšeřezena? Štít. ř. 41ᵇ. V wieczney bity Kat. 116. V jeho biti jest vše řádno Kat. v. 1760. Proto jest ma byt przyſlowna Rúd. 18ª. Srov. **byt,** masc.

bytec (?), -tcě, masc.: bitecz *peritus* Prešp. 1026.

bytečný, adj., *wesentlich.* Příčiny bytečné Háj. herb. VIIIᵇ, od bytečného složení t. IXᵇ.

bytedlivý, z **bytelivý,** adj., *wesentlich.* — *Adv.* **-vě:** (bóh) učini ty věci svrchované bytedliwe (sic) essentialiter Comest. 7b, svrchované bitedlywie ComestC. 7a (místo stejné).

bytedln- v. **byteln-.**

byteliv- v. **bytedliv-.**

bytelně, bytedlně v **bytelný, bytedlný.**

bytelnost, bytedlnost, -i, fem., *podstata, povaha, Wesen, Charakter.* (Ctnosti stežejné) jsú někdy tak, jakož mají v lidské bytedlnofti zde s lidmi sě obierajíc v zdejších věcech býti ŠtítMus. 100a. (Bůh) jest ve všech věcech trojím činem, toczizz fwu moczi, fwu mudrofti, fwu bytedlnofti Kruml. 152a. Jestliže (na něčí dlani) by čára života se spojila s jatrnicí (jatrní žilou), znamenává dobrotu srdce a krve dobré bytedlnofti a dobré moci zažívanie a krmenie a že osoba má býti dobré bytedlnoftti a rozumného rozeznánie, (jsou-li pak čáry na dlani jinak a jak se tu dále vypisuje), znamenie jest dobré a poctivé bytedlnofti toho člověka ApatFr. 137b. — *Vlídnost, Leutseligkeit, Milde:* bitedlnost urbanitas Cath. 179b; srov. **bytedlný** urbanus tamt. — *Trvalost, Dauerhaftigkeit:* pro bytedlnoft že se obě dvě (pánvice zvonové) rozpustiti a na novo slíti musejí KolŽ. 119a (1666).

bytelný, bytedlný, adj., *bytující, wohnend.* S bitelnimi v Cedaru cum habitantibus ŽGloss. 119, 5, bydlil jsem f bitedlnymy v Cedaru ŽWittb. tamt. — *Obývací, Aufenthalts-.* Miesta bytedlna habitandi loca Ol. Num. 32, 30, Mus. tamt. — *Vlídný, leutselig.* Jenž jest král milowatelny (milostivý) a bytelny Hrad. 56a; (Kristus) k nám jde jako bytedlny k bojiecím OpMus. 36b; (duch) bytedlny, dobrotivý, ustavičný humanus, benignus, stabilis Kladr. Sap. 7, 23, bytedlny Ol. tamt.; bitedlny urbanus Cath. 179b. — *Trvalý, dauerhaft.* Zbožie bytedlnější, jako jsú věci nemovité Brikcí 177. — *Adverb.* **-ně:** s tebú (Marií) svatá trojicě bytedlnye přěbývá Modl. 153b, podstatně, skutečně; bytedlnye přijieti věčné zdravie, plnú radost Kat. v. 2733; jakoby již bytedlnie před božím viděním stojíce Otc. 99a; — (Šalomún) neukázal, by chtěl bytedlnye býti s lidmi Štít. ř. 18b. — Srov. **bytelnost** a **nebytedlný.**

býti, psl. *byti,* z koř. pův. *bheu-* fieri. Z toho vzniklo jednak *bhu-* a jednak *bhū,* kteréž máme v slabikách kořenných psl. **bъ-* a *by-*. Z **by-** jest č. aor. *bych,* inf. *býti* (sup. *byt* nedoloženo), part. *byl, byv, byt* a subst. verbale *bytie;* z **bъ-* pak jest aor. *běch* a impf. *biech.* Z *by-* bylo také fut. **byšu* psl. **byšą,* jehož stopa zachována v adj. *probyšúcný* utilis, v. t. Tvary ostatní jsou z koř. **jes-** = pův. *es-* esse: praes. *jsem, sem* atd., part. *jsa, sa* atd.; a z **bud-** psl. *bąd-* fieri, kteréž vzniklo z býv. slabiky kořenné *bhu-* a přípon *-on-d(h)-*. Tvary z *by-, bъ-* a *bąd-* jsou vlastně významu *fieri, werden*; ale jsouce sloučeny s tvary z *jes-* = *esse* v časovací soustavu slovesného pojmu jednoho přijímají také význam *esse, sein:* je tedy *bych* = factus sum a pak také fui, *buď* = fias, fiat a také sis, sit, *budu* = fiam a také ero. Tvary z *bąd-* jsou krom toho významu perfektivního, proti imperfektivnímu tvarů jiných: tvar praes. *jsem* = sum, a tvar praes. *budu* = fiam, ero atd. — Bývá samo nebo s příslušným doplňkem: Buoh geft ŠtítBud. 6, Deus est; nemocen fem infirmus sum ŽWittb. 6, 3, neyfem jako jiní EvVíd. Luk. 18, 11; (já) nic negfu svědom aniž v tom spravedliv gfem EvOl. 95b t. j. nejsu, dial. m. nejsem; na nebi gfi slavně Kunh. 148a, gfi ades ŽGloss. 138, 8, tigf buoh i člověk Brig. 73 t. j. ty-js' m. -jsi, tehda s ty král Pass. 197 t. j. s' m. jsi; všeť stvořenie volá, ež buoh ftworzitel geft ŠtítBud. 6; ne ten ge před bohem pyrwi, jenž geft šlechetného urozenie Túl. 28b; geftit jej proč milowati NRada 194, gefty tebie rzecz poczieczy (počieti) Kat. v. 1689, kto gefti z najú dvú ciesař GestM. 45 (40); tělo jedno ge Kunh. 149a (rým: troje), kak ge to Pass. 288; welikay tvrdost tvé viery Hrad. 45b t. j. velika-j' m. -jest; totoy pak hodujie viera Štít. uč. 9b t. j. toto -j'; mohú dojíti odplaty vdovské, gefto y větši než manželská t. 118a t. j. ješto-j'; czoy to Štít. ř. 129a t. j. co-j';

yſwa bratřencě Pass. 290; va vždycky gſma ve tmě GestM. 67[b]; já a otec jeden ſwye EvVíd. Jan 10, 30; vieš, že tam neyſma Šach 300[b]; tu gſta dvě slově HusPost. 32[b], Armenij dvě ſta Mill. 10[a]; zei ſme prach ŽKlem. 102, 14 t. j. žej-sme m. že-jsme; bohové yſte ŽWittb. 81, 6, bohové ſte ŽKlem. tamt.; tito pak zzú z Pamfilijě svD. 15, jemužto vše nesnadnosti svědomy yſuu Pass. 10, v rukú jeho yſut všeho světa kraji ZWittb. 94[b], 4 t. j. jsú-ť; mlád zza LMar. 13, part.; Mikuláš bijeſſe král té vlasti Alxp. 7; Annu, jež bie dci ysakarowa LMar. 18; býl jeden král tu kdasi PilA.; ti byli yſu tam fuerunt ŽWittb. 86, 4; — budu sněha bělejí super nivem dealbabor ŽWittb. 86, 4, vlastně albior fiam; (bóh) lutoſtywy bude hřiechóm jich propitius fiet ŽWittb. 77, 38, ať budu fiant ŽGloss. 128, 6, ať budu nepohnuti fiant immobiles ŽWittb. Moys. 16; bud bydlo jich pusto fiat ŽWittb. 68, 26; Bud mi podlé slova tvého Hrad. 63[b], bud mi podlé slova tvého fiat EvSeitst. Luk. 1, 38; budta oči tvoji poslúchajúcí fiant intendentes ŽWittb. 129, 2; budte synové jeho sirotci fiant orphani t. 108, 9; budte dnové jeho krátci fiant dies pauci t. 108, 8; budte nehnutedlni fiant immobiles ŽKlem. Moys. 16; bud fiat ŽWittb. 19, 4, t. 34, 6, t. 108, 19, t. 118, 80, t. 68, 3, budte fiant t. 34, 5; chlap, když bude wyſſy, dobře slyšě však neslyší AlxV. 227, když se stane vyšší; kterzyz (sic) potok woden bude t. 229, vodný se stane, se rozvodní; když sbožie neb smysla nenie, v šlechtě bude porušenie t. 248, stane se, nastane; (aby dci) bezdyetkyny byla sterilis efficiatur Ol. Sir. 42, 10; (muž spravedlivý) bude jako dřěvo erit tamquam lignum ŽWittb. 1, 3; jemužto požehnám a bude v národy eritque in gentes Kladr. Gen. 17, 16; (Pilat a Jidáš) jakž náhle v řěči býſta, oba sobě sě sliúbišta Jid. 53, jakmile spolu do řeči se dostali, v řeči byli; co by to chtělo býty svD. 22, co by se to mělo státi, co by to mělo býti. — Téhož způsobu jsou perifrastické výrazy pro **passivum**, totiž sloveso *býti* s part. pass. jako doplňkem: v ničse obraczen ſem ŽWittb. 72, 22, a ge póhon ſtraczen Rožmb. 37, (vy dva) ſta v kniežěcích dvořiech wzchowana Pass. 283, napilneny yſmy y kochany yſmy ŽWittb. 89, 14; gſw zauirſeni Túl. 92[b], základové ſmuczeny ſu y pohnuty yſu ŽWittb. 6, 3, vmenſſeny yſut prawdy diminutae sunt t. 11, 2, t. j. jsú-ť, ſmuczeny ſut kosti mé conturbata sunt t. 6, 3; jakož (Ježíš) bieſſe domnyen putabatur Koř. Luk. 3, 23; ti všickni bychu zbyty DalC. 73; cos mu bie na čele pſano AlxV. 899, jim bye věděti dano t. 1285; (zlost) pohanena byla geſt ŽWittb. 118, 163, ježť gſu rzeczena byla Hrad. 65[b]; budeſſ wzat v neděliu ApŠ. 12, bude zwieſtowano annuntiabitur ŽWittb. 21, 32, budem chwaleni t. 43, 9, budu chowani servabuntur t. 36, 28; zapomenutí dana bud pravicě tvá detur ŽWittb. 136, 5, napilnena budta ústa má chvály repleatur os t. 70, 8, budme przigieti Comest. 185[b], wipuzeni budte eiciantur ŽGloss. 108, 10; (řídký) by nebyl Hřěky unawen AlxB. 4, 21, aby vczyneny bili zdi ŽWittb. 50, 20; ktož by jiným dal býti obmeškánu ŠtítV. 35, nelze beze krstu ſpaſſenu byti HusPost. 110[a], nelze jest člověku byti vyčiſtienv od hřiechu t. 76[a]. — A téhož způsobu jsou dále také perifrastické výrazy **jsem nesa** atp.: proč ſem hyna LMar. 26, (ty, Maria) gſy proſyeczy PassNitr. 2[b], (Patron) geſt ny s tobú wadye AlxBM. 6, 12, kto geſt jim pravdu mluwie RokycKl. 100[a], kteříž gſu v smrti duchovní trwagicze ChelčP. 275[a]; bieſe vcie jě erat docens Koř. Mat. 7, 29, biechu przizluhuyucze AlxH. 3, 16; (Jidáš) by všiú věciú wlada Jid. 59, (Alexander) zie by radugie AlxH. 8, 11, krmě by ve skle se stkwiecy a velmi se dobra mniecy Baw. 80; ž' zem byl nečstně život weda AlxBM. 8, 32, že ſem to byl často ſlychage TandZ. 183[a], bylas jeho newieduczy Hrad. 43[a], nijeden byl tak mnoho skota gmagie LMar. 11, (Anna) byla k bohu salugiuci t. 23, t. j. byla žalujiúci, (strážcové) nebyli nice chzinyecze, jedno zavše na to zrſiecze, aby atd. AlxB. 7, 28, budes

ſie radugie Hrad. 137ª, (vóle) byla chtiecz zlému, bude táž vóle chtiecz dobrému ŠtítBud. 142, že on bude napokon zzudye svD. 41 t. j. bude súdě, ješto (plur.) budu bohu ſluz'ece Hrad. 7ᵇ; bud nezadagie jich sbožie OpMus. 149ᵇ, buď nežádajě; bud vás každy ſliſie Kat. 96, nebudme svět milugicz ŠtítMus. 125ª; ne (než) bych v takové příslovie byl upadna AlxBM. 3, 42, nechtě by co v tom byl mina AlxH. 4, 15, (pohané) by byli svých modl odſtupiecze AlxB. 6, 22; — a **jsem nes** atp.: ktož geſt jie (smrti) zazluſiw AlxBM, 8, 43 t. j. jest zaslúživ, však zzŭ všěch zém řěči (zna)wſſe svD. 24; král by všiu moc wyplenyw AlxB. 7, 17, (sojka) by družkami se stydiewši Baw. 83; jehož (sbožie) byl geſt málo poſiw AlxB 7, 9, t. j byl jest poživ; bud ten zmyrtcy uſiw AlxBM. 8, 42 t. j. buď uživ, zda by kto cuzích usiw byl tu t. 6, 7 t. j. by byl uživ. — Také perifrastické výrazy, kde *býti* je spojeno s part. *-l,* na př. **nesl jsem, bych nesl** atp., jsou téhož způsobu: *býti* (*jsem, bych* atd.) je v nich přísudek holý a part. *-l* doplňkem; ale tu ovládá doplněk jako člen hlavní a *býti* stlačuje se ve význam slovesa pomocného, t. j. slova, jehož význam reální esse, fieri se setřel, které má potom úkol jen formální, totiž pomáhati jenom k vyjádření flexe, zejména k vyjádření grammatické osoby, a které i vynechati se může, když gramm. osoba ze souvislosti se rozumí. Výrazy takové jsou pro perf.: což zzem gdy myzzlila LMar. 75; otworsil zzi vrata Jid. 135, iaks z chtyel, taks z vše obrsiedyl LMar. 68 t. j. jakž s' chtěl, takž s' obřiedil, města yſi zkazil destruxisti ŽWittb. 9, 7, ſwirchowal ſy perfecisti t. 8, 3, zproſtilſ jě liberasti t. 21, 5, ty vderzil s percussisti t. 3, 8; Pavel dal ieſt zemu List. Litoměř., Vlach dal ieſt zemu t., oſtrziehala geſt dušě má svědečstvie tvého ŽWittb. 118, 167, neuczinyl ieſti takéž všemu národu ŽKlem. 147, 20, nebo ge u mě vſſal ŽWittb. 90, 14, zázrak ſyey ſtal Pass. 307 t. j. sě-j' stal, czoy bóh zapowyedyel Štít. uč. 128ᵇ t. j. co-j'; rozrewnil hospodina hřiešník ŽWittb. 9, 4 (25), m. rozrevnil jest, sloveso pomocné vynecháno; (my dva) co zwie zdyela, v tom zie zzuie lepše domnyela AlxBM. 1, 17 sl. t. j. svě sděla, sě svě domněla; vecesta súdci (du. nom.): když ſwa chodyla po sadu sama a když ſwye byla v kútě sadu, wydyela ſwa Pror. Dan. 13, 36 a 37; já a ty zaſluzyla ſwa toho ML. 105ᵇ; znamenie, ješto gſma měla GestKl. 93; nebo yſta oči moji widiele ŽWittb. Sim. 30, widie'e ſta oči moji t. 138, 16; Vſtale oči moji defecerunt t. 118, 82, m. ustale (j)sta, sloveso pomocné vynecháno; nemohly yſu ŽWittb. 128, 2, kak ſuu sě obcházěli Pass. 626, rozmnozili ſu ſie ŽKlem. 3, 2, rzekli ſu t. 7ª; (syn a vnuk) zziey zzu zzbyli na sem světě Jid. 15 t. j. sě-jsú sbyli; neoſtrziehaly zákona ŽWittb. 118, 148, m. nejsú ostřiehali, sloveso pomocné vynecháno; rozpomanuly yſut ſie ŽWittb. 77, 35 t. j. jsú-ť, kniežata ſebrala ſut ſie t. 46, 10, ſhromazdily ſut ſie vody t. Moys. 8, rozſilnyly ſut ſie t. 17, 18, dywyly ſut ſie t. 47, 6; zapomanuli ſut t. 105, 13, ſut zkazyly t. 10, 4: — pro plqperf.: bych rzekl dřéve dixeram Štít. uč. 11ª; Darius tak sě by wyprawil hyrdye AlxH. 2, 2, jakož by przikazal hospodin praeceperat Ol. Ex. 7, 13; rybářie bychu odeſſly EvVíd. Luk. 5, 2; nepřietelé, ješto jej (Krista) bychu oſtupily Brig. 23ª; jež (listy) bye poſlal král řěčský AlxV. 1016, ten bie prſiſſel na své hoře AlxB, 4, 33, již bie prsiſſel ten čas JidDrk. 27; (Klitus s Artofilem) tak sě tvrdě ſeſla byeſta, jakž za umrla lezyeſta AlxV. 1582; bijech rzekl dixeram Štít. ř. 67ᵇ, bijech rzekl onehda t. 70ᵇ; kněz Oldřich ne tak kláštera ješče bieſſe doczynyl, jakž svatému Prokopu slíbil Hrad. 13ᵇ, (sv. Prokop) již bieſſe vše rozdal t. 19ᵇ, masti, jěž bies przipravila t. 29ª t. j. bieš'; (Václav) žákovstvo v zemiu navráti, jež byeſſe wypudyla máti DalC. 27; již bylo pověděno Alexandrovi, že (Pausanias) bijeſſe zabil krále Filipa Alxp. 10; — pro fut. budu weſti NRada 761, ſaditi jě budes plantabis ŽKlem. Moys. 17, (pekař) bude rzeczy Hrad. 137ᵇ, ſlawiti budeme ŽKlem.

20, 14 atd.; — pro fut. exact.: ač zapomanul budu si oblitus fuero ŽGloss. 136, 5; shřěší-li bratr tvój, jdi a treskci jej, uposlúchá-li tebe, ziſkal budeſſ bratra tvého EvZimn. 25; všichni budú oživeni, ale každý v svém řádu, v kterémž kto bohu bude ſluzyl Štít. ř. 43ᵇ; bude-li se pokáním occiſtil, bude přijat ŠtítBud. 16; běda lakomcóm bude, budu-li křivě co drzeli ŠtítMus. 64ᵃ; — pro kond.: *bych nesl* atd., v. **bych.** — Při záporném **nebyti** jsou některé zvláštnosti. V praes. je vedle *jsem, jsi* atd. také *sem, si* atd., a proti tomu jenom *nejsem, nejsi* atd.: neyſem ŽWittb. 118, 83, neyſy ŽKap. 88, 44, negſu Túl. 29ᵇ, zda-li to lotři neyſuu Pass. 4; neſſu zákonníci Mill. 51ᵇ, t. j. nésú m. nejsú, jest dial. V praes. 3. sing. *nenie:* nenye bezpečenstvie Túl. 30ᵇ, gdež přívuzných králóv nenye Jid. 12, nenije mi třeba činóv vašich Štít. ř. 43ᵇ, nenijet to správné t. 74ᵃ, tuť mé rady nikakž nenie NRada 958, zda-liť známé néni Barl. 1, 25, néni slušné t. 2, 3 atd.; z toho pak *nýnie:* nynye veselé non est exultatio Pror. Jer. 48, 2, nynye kromě mne spasitel t. Isa. 43, 11, nynye, kto by sě rozpomanul t. 42ᵃ, nynye, kto by rozuměl tamt., již v službě nynye otplátka AlxV. 273, nynye čísla téj všiej síle t. 1046, nynye li tě lén slyšeti t. 175, toť ninie škodné NRada 745, žádnému ninie sličné t. 1576. Negace *ne-* je při výraze jiném než v nč.: neyſem zapomanul non sum oblitus ŽWittb. 118, 83, nč. nezapomenul jsem; neyſy pomohl jemu ŽKap. 88, 44; neyſu zemdlely stopy ŽWittb. 17, 37; ješto ſye bude nelybyty Štít. ř. 84ᵇ, nč. se nebude líbiti; jeho přelúditi budeſſ nemoczy Alb. 98ᵇ, nč. nebudeš moci; nemoczy budem dále jěti ML. 47ᵇ; proč pláči, nerzkli by byli Hrad. 39ᵇ, nč. nebyli by řekli; abych neprorazen bil židóm AnsOp. 6, nč. abych nebyl zrazen; ſmi k tomu nezvani NRada 999; nedoſtoyen ſem břěmene toho Hrad. 15ᵇ, nč. nejsem důstojen; nezakon jich (peněz Jidášových) geſt jmieti Hrad. 88ᵃ, nč. není zákon, není právo; geſt nelze Štít. uč. 15ᵃ, nč. není lze; ieſt neuidiethi DalH. 30, nč. není viděti atp. — K **budu** jest také impf. *budiech.* To, jakožto impf. slovesa perfektivního, vyslovuje děj *fieri* v minulosti opakovaný: budyechu synové israhelští na strážiech Ol. Num. 9, 19, bývali na strážích, kdykoli oblak dlel nad příbytkem (Vulg.: cunctis diebus, quibus stabat nubes super tabernaculum, manebant in eodem loco; et si evenisset, ut multo tempore maneret super illud, erant filii Israel in excubiis); pak-li sě kdy stala sváda, u stařějšieho budieše rada DalJ. 2 podle rkp. V, L a j.; kterýž nemocný najprvé sě u vodu utekl, ten uzdraven budieſſe Krist. 64ᵃ, uzdraven býval; kteří sě kolivěk dotkniechu (t. konce rúcha jeho), spaseni budeyechu (m. budiechu) Mat. Rozb. 742, spaseni bývali. Ale přijímá také význam *eram* (srov. *budu* = fiam a ero): když večer budyſſye toho dne cum sero esset Víd. Jan 20, 19. Také se béře, jako impf. vůbec, ve významu kondicionálním: v ten čas bez města budyeſye, by sě (obyvatelé) nedomněli a s králem příměřie vzeli AlxV. 2134 a AlxVíd. tamt., bylo by veta bývalo; v ten čas budyeſye bez ňeho, by nebylo otce jeho AlxV. 1632, byl by ztracen býval (Filotas). — Perfektivní *budu,* samo i ve spojení s inf. (= perifrase pro futurum), béře se také za praesens absolutum (t. zv. praes. historicum): (lidé) mile vše naplnichu, třetí den na pravé zoře budu všickni k hoře, z hory blsket jdieše ML. 57ᵃ; ale když sě sdravie ruší, tepýrw tu bude poznano, nač komu kak sčestie dáno Jid. 123; když Marie proti sestřě bude zalowaty, hospodin odpovědě Alb. 84ᵃ; král povolav obú (lakomého a závistivého) slibi jima, což který prositi bude, že dá jemu a dvé to druhému; a lakomý nebude chtieti napřed prositi . . . a závistivý také nebude chtieti za nic prositi; až král... nebude chtieti bez toho býti... a závistivý bude krále prositi, aby kázal jemu oko jedno vylúpiti ŠtítV. 121; když ji toho muž svatý nechtějíše zbaviti, tehdy ona bude rozprawieti OpMus. 18ᵃ; lidé jemu

(svatému muži) budu chwalu wzdawati a gey cztiti velmi, tehde on toho bude zbiehati a tak odtad zagide do města t. 3ª; a když již zasě jda po zemi šel ten biskup..., král téj vlasti Aden jme biskupa..., a když ten biskup bude před krále předveden, bude biskupovi král velmi hroziti, nepřijme-li zákona Machometova Mill. 121ᵇ; (král) když na moře prigide, bude gezditi po břehu Baw. 2ª; tehdy ztrže se vietr a vlny budu korábem metati tamt.; a on do moře je (Bruncvík urážené hlavy) umetal i bude tepruv pravdu wiedieti t. 12ª; (v Egyptě, v krámě kupeckém) žena neprodává, jako obyčej mají prodávati v jiných zemiech a ſedieti bude žena nad krámem, toho tam nenie KabK. 34ᵇ; doklad z doby pozdější: viděl sem, že Arabové plné oči osazené budau míti muchami, však pro lenost nesežënau jich Har. 2, 204. Tudy vzniklo také *budu býti* = stanu se: bude-li to byti, že obrové k nám přijíti mají, zajisté veřte mi Baw. 261, stane-li se, že přijdou; když bude potřebno byti t. 126. Part. *buda* a z něho adj. **budúcí**, v. t. — **Jest-li** *si est, wenn es ist, wenn es stattfindet:* geſtly to, že (braní odúmrtí) omlúvá obyčej jiný, však by měl, ktož béře odumrli, dávati almužnu Štít. uč. 87ᵇ; fut.: Budelit to, že chlap zznydeᵉ, tobě s sbožím žena příde Jid. 111; bude-li to, že Tristram tak hrdinný nalezen by byl Trist. 179. Časem věta *jest-li,* spolu se spojkou své věty podřízené *že,* vtiskuje se ve význam pouhé spojky *si,* ustrnulé *jestliže, jestli* stává se spojkou = *si.* — **býti** *s inf.* vyslovuje *možnost, povinnost:* však geſt ſmrty nevteczy Vít. 34ª, nikterak nelze utéci; nejednu pohanskú paní byeſe wydyety slziece Kat. v. 3256; když bieſſe gieziuſſiewi yatu byti Hrad. 75ª; což sem kázal napsati, tomu geſt tak oſtati t. 90ª; kak geſt boha milowati tamt. 93ᵇ; tolik jest převad v světských věcech, ež býti j' statečnému, ktož vyjde odtad bez úraza Štít. ř. 187ª; kterak bych nemněl toho, by mi tak skoro bylo vmrzieti Kruml. 339ª; to vše jest tak skryto, že geſt toho bez mála necziti t. 458ᵇ; když budieše na vojnu jeti Dal. 84 V; *býti* tu někdy vynecháno: co mi uczynyti Hrad. 124ᵇ. — **Jest kto,** častěji **nenie kto** s part. *-nt,* nč. s kond.: padne oslice a jest kto pozdvihna jí HusE. 1, 412, padne oslice a geſt kto pozdwihna gij ChelčP. 238ª, nč. kdo by pozdvihl; nenie kto branye Rožmb. 298, kdo by bránil; nenye kto pomoha qui adiuvet ŽWittb. 21, 12; nenie kto dobuda dušě mé qui requirat t. 141, 5; nenye kto jím (volem) orzye AlxV. 480, kdo by jím oral; v staniech jich nebud kto bidle qui inhabitet ŽWittb. 68, 26; nebieſſe kto hrzeba qui sepeliret t. 78, 3, jich (paní) nebyeſye kto branye AlxV. 1875; neby geden tu nepycze a žalostí lomye ruczye t. 833, kdo by nepykal a rukou nelomil; již nebyl kto pomoha ni rady přidati moha AlxH. 5, 3 sl.; by nebyl kto poſluchage, nebyl by také kto zprawuge Štít. uč. 110ᵇ, kdo by poslouchal, kdo by zpravoval (pomlouval). — **Nenie kady** atp.: (sladovník svůj slad) ospe cuzími slady, až k svému nebude kady Hrad. 133ª, jako nč. — **Jest mi** = *mám, est mihi, habeo:* kokot nemuož kokrhaczy, nebo ge mu czypet quia patitur pituitam BohDial. 339; i bylo jest popu sedm dcer Ol. Ex. 2, 16; budu nam zde plny ſtoly DalC. 2, budeme míti stoly plné; (Darius) hnu sě, kadyž mu upřiemá cěsta proti nepřieteli jíti (t. byla) AlxH. 1, 26; chci vem něčso dobrého řéci, z ňehož wam bude wſyem radoſt a pohanom zaloſt AlxV. 1064 sl.; (bible stará), ješto jie bylo tři sta let a několik a dvadceti HusE. 3, 260; jehož (království nebeského) před přijitím Kristovým žadnemu hrzíeſnemu byti nemohlo Kruml. 32ᵇ; (Medates) jmieše vnuku jejie (králové), pro niuž mu bby ta nádějě, by atd. AlxM. 2, 13; nám tóho obycziegye nenye, by atd. Pass. 352; nenÿe my mysl taká Jid. 172; (ti) ſu diablu w czelyſty Kruml. 181ª, ty má ďábel v čelisti. — **jest mi jmě:** Fares gednomu gmie bieſſe AlxB. 3, 31; kaké geſt tobie gmie Pass. 319; jemuž jméno Jan bieše HusE. 2, 139; jeden, jemuž jméno

Kleofas (t. bylo), vece t. 2, 139; gyednomu byeſſe dyzmas Vít. 54[b], *jmě* vynecháno; — **jest mi** *s inf.* = *mám, soll:* mněť geſt s tohoto světa ſnyti Hrad. 19[a]; vecě: tomuť ſye geſt ſtaty Hrad. 75[a]; viete-li, že geſt třetí den zidowſkym hodom prziti a ſynu czlowiecziemu iatu byti t. 74[a]; když bieſſe gieziſſiewi iatu byti t. 75[a]; že gim bieſſe z mrtwych wſtati t. 92[b]; lidem geſt wiedieti, aby t. 138[a], mají věděti; rač nem to zjěviti, zač nem geſt tu mast jmieti Mast. 356, co ge nam sobě sdieti t. 240; — **jest mi** s výrazem *adverb.:* to mi (t. jest) w diwy Hrad. 33[b], blazie gmu geſt Hrad. 117[b]. — **Jest mi do čeho** = *záleží mi na čem,* při záporu = *nezáleží; chce, nechce se mi čeho:* Malchus z jěskyně vynide, tu (před jeskyní) hromadu kamenie uzřěv.. tomu sě podivil, ale ež gemu ne do kamenye byeſſe, s velikým strachem k městu šel Pass. 366; jí (ženě) bie ne do wezzele[e] Jid. 152; kdež ty (ti) nebude do ſmyecha AlxV. 1365; nebilo-by gmu do ſpanye t. 2448; žeť gmu nebieſſe do ſmiechu Hrad. 141[b], již mi nebude do ſpanye tamt. — **Jest čso do mne** = *jest při mně, ve mně, jest mou vlastností:* také to do neho (sv. Prokopa) bieſſe, že sě lidské chvály kryjieše Hrad. 17[a]; tatoť (mast) najlépe vonie, znamenaj, czo gye do nye Mast. 167 (vypisuje se dále účinek té masti); povizme, co muož do nich býti DalJ. 8 J[2]; nenie do nie (do milosti), by cti sobě hledala bezpřiemně Kruml. 275[b], milost (láska) nemá té vlastnosti, by atd.; co dobrého do vás, žáci Podk. (Výb. 1, 946). K tázacímu **co je do toho**? předjímá se domyšlená odpověď záporná a výraz béře se ve významu = *nic není do toho:* (Darius) lidí mieše ovšem mnoho, ale czo bylo do toho AlxV. 2260; židové pověděchu (Jidášovi, když peníze vracel a nad svým skutkem naříkal): czo nam do toho (t. jest), ty věz, co učiníš z toho Hrad. 88[a]; czoz geſt do mé rady NRada 1006; czo geſt nam do tvé zlosti Adam 177[a]. Srov. **do.** — **Jest u mne** = *mám:* vizuť ondeno dobrého druha syna a u nyeho geſt welyka lyſyna Mast. 218, má velikou lysinu. — **Jest o kom nějak** = *má se ..:* již geſt welmi zle o tobie Hrad. 130[b], vzvieš, jakž geſt o nem t. 36[a]. — **Býti v čest** v. **čest**; — **býti ve zlém** = *míti se zle:* (člověk) dobrého poběhne, we zlem gſſa pak se nehne AlxV. 550; kdažto bude w zlem pobyeda, nenie kto co pověda t. 146. — **Býti na** s akk., lok., v. **na.** — **Býti za** s akk., s instr., v. **za.** — *Jest mě hanba, hněv, lén (léň), píle, strach, túha* v. při subst. **hanba, hněv** atd. — *Iterat.* **bývati,** v. t.

bytie, -ie, neutr., *bytí, das Sein.* Svým při tom bytym Alb. 23[b]; tiem tvým bytym svrchowaným, jímžto sám jsi dobrý Modl. 40[b]; k bytyu chvátajú časové adesse (překladatel rozuměl: ad esse) ŽWittb. Deut. 35, ku btyu (sic) spěšie časové ŽKlem. tamt. — *Bytí, život, das Leben.* Takoť sě jest jeho (sv. Prokopa) bytie dokonalo Hrad. 23[a]. — *Přebývání, Aufenthalt.* (Já, MMagd.) nechci s nimi (anděly) bytie jmieti, neb spieš mohú přičiniti mé bolesti než umniti Hrad. 36[b]; pravé ſamemu o ſobie bytie jest Kruml. 161[a], znamenie zlého o ſobie ſamemu bytie jest t. 162[b]; v němž (městě nebeském) nám bytie rač dopřieti Štít. uč. 77[a]; města k byti ad habitandum Ol. Jos. 21, 2; dóstojné bytie dignam habitationem t. Sap. 13, 15; v jich drziewnyem byti in incolatu illorum t. Sap. 19, 10; z miesta svého pohoſtynu bitye peregrinationis suae Lit. Ruth. 1, 7. — bytíe figura Veleš.

bytlivý, adj., *essentialis.* Skrzě zlatú korunu rozuměj odplatu bytnú neb bytlywu eſſencialem Kruml. 395[a].

bytnost, -i, fem., *bytí, podstata, Sein, Wesen, Wesenheit.* Sum est verbum substantivum, byti w bytnoſti Lact. 233[b]; bytnoſt essentia vel proprietas essendi t. 61[d]; w bytnoſti, v přirození, v podstatě obývající essentialis tamt.; w bitnoſti in essentia SequE. 24[a]; jedna bitnoſt simplex essentia HymnB. 16[a]; rodičóm kto odplatí, jenž sú dali bytnost těla HusE. 1, 142; když (Maria) na tu přěsladkú bytnoſt, syna svého, vzpomanula Kruml. 77[b]; w bytnoſt člověčí t. 458[a]. — *Přítomnost, přebývání, Gegen-*

wart, Aufenthalt. On sě nebál hřěšiti při jeho (andělově) bytnosty Kruml. 91[b]; bytnost angelska mohla dietky obvlažiti t. 63[a], přítomnost; tento (škůdce zemský) kdežkoliv bytnost swau jměl, že se všudy zle choval KolE. 69[a] (1590). — *Hojnost, nadbytek, Überfluss.* Nebo z bitnosti srdeczzney ústa mluví ex abundantia cordis EvOl. Mat. 12, 34.

bytný, adj., *podstatný, wesentlich.* Skrzě zlatú korunu rozuměj odplatu bytnu neb bytlivú essentialem Kruml. 395[a]. — *Adverb.* **-ně:** jež jest bytnye samo v sobě světlo t. 460[a].

bytost, -i, fem., *přítomnost, Gegenwart.* Jeho bytosti znamenie eius praesentiae Comest. 182[b].

bytostivý, bytostlivý, adj., *podstatný, wesentlich.* Dva obyčeje božského dělánie, zpřiprawny a bytostiwy materialem et essentialem Comest. 7[b], zpřiprawny a bitostywy ComestC. 6[b]. Plod aby nesly bytostliwy germinarent essentialiter Comest. 7[b], plod bitostlywi ComestC. 7[a].

bytovánie, -ie, neutr., *bytí, Sein, Wesen.* — bitowanie entitas SlovKlem. 2[b].

bytstvie, -ie, neutr., *bytí, podstata, Sein, Wesen.* Divným newymluwnym wšudy bytstwim ŠtítOp. 408, všudy přítomností; w bytstwi svého přirozenie ŠtítBud. 48; pro jednotu bytstwie svého t. 51.

bytstvo, -a, neutr., *podstata, Wesen.* Nenieť miesta ijednoho, byť tu (bůh) nebyl v svém bytstwie, jemuž latinníci řiekají essentia ŠtítBud. 11.

bytý, adj., *bytost mající, jsoucí:* ze všech bytóv a ze všech bytych wieczi rozum jest najrychlejší Tkadl. 24[a].

bývalý, adj., *gewesen.* Mnoho o tom mohli by pověděti w tom bywali (lidé), ale že jsem já nebýval v tom atd. Kruml. 284[a].

bývanie, -ie, neutr., *bývání, (öfteres) Sein.* Lépe by bylo, nečěstě bývati u mše, než z častého bywanye nebyti tbavu mše Štít. uč. 123[b].

bývati, -aju, -áš, impftiv., *(öfter) geschehen, sein;* iterativum k **býti,** v. t. — Řěka z malých potóčkóv bywa Hrad. 113[b], se stává. (Zrno horčičné) bywa dřěvo fit arbor Koř. Mat. 13, 22. Z chlapóv šlechtici biuaiu DalH. 41, stávají se. Šlechetný ščep bywa z pláni, když sě starý peň oplaní, tak z chuzších bywagy páni AlxV. 244 sl. Již by čas protivu zoři, když bywa křik ptačí sboři t. 674. Sařě byla (ženská nemoc) přěstala bywati fieri Ol. Gen. 18, 11, Sařě přěstala bywati ženská nemoc Mus. tamt. Tak bywasse wezdy fiebat t. Num. 9, 16. — Skrze kříž zlořečenci bywachu odsúzeni Kruml. 64[b]. — To nám lidé vyznávají, (ji)že v tý straně (t. v Asii) bywagy AlxV. 613. Nigdě nečtem, by tak velé Bywalo v světě veselé AlxB. 5, 42. bẏwayucze spolu svD. b.

byvol, -a, masc., *Büffel.* Jednorožec srst má jakožto bywol Mill. 105[a]. Srov. **buvol.**

Byzancie, -ie, fem., *jm. místní, Bysanz.* Vešli do Byzanczie Pulk. 1[b].

byzant, -a, -u, masc., *peníz nějaký.* Marca hřivna . ., zlaten florenus, bizant *byzanca Prešp. 1941 (byzantius = nummus aureus etc. DC.).

bzděnie v. **pzděnie.**

bzdieti v. **pzdieti.**

bzdich, bzdina, bzdinavec, bzdinka v. **pzdi-.**

Bzen, Bezna, masc., *jm. místní; z bъzьnъ,* v. **bezný** a **Bezno.** Bzen villa UrbHrad. 21.

bzenec, -ncě, masc.; vlastně nom. **beznec** gen. bzencě, z *bъzьnьcь.* — *Jm. místní.* In Bzenecz TomZ. 1392 h 119. — Žádaný a býv. nom. beznec ozývá se v list. lat. a něm. v Bisencz, Biesencz, Bysencz Reg. IV, 1325 a 1336.

Bzeno: ze bzena PulkR. 18[b], v. **Bezno.**

bzí, adj., *bezový, Holunder-.* — *Jm. místní* **Bzie:** de Bzye Reg. IV, 1346.

bzieti m. **pzdieti,** v. t.

Bzík, -a, masc., *jm. os.* Bzikoni TomZ. 1390 h 147.

bzina, -y, fem., *ovoce bezové, Holunderbeere; z bъzi-.* — bzini vaccina Prešp. 624 (de fructibus arborum); bzyny též Rozk. 1183, SlovBrn. 293.

Bzňata, Vzňata, Bzněta, -y, masc., *jm. os.* Bznata KosmA. 2, 39, t. 3, 50, Reg. I,

1167, t. 1172, t. 1210 a j.; Bznetha Reg. I, 1236; Beznata Reg. I, 1226; Wznata Kosm2. 2, 39, t. 3, 50; po ňem wznata knězem bieše DalC. 16; Wznata dapifer Reg. II, 1269 a Bznata dapifer t. 1270, Bsnata dapifer 1254, Wznata de Skuhrov Reg. III, 1333; Wznáta Háj. 140ᵃ; Bzneta de Lompnicz Reg. III, 1322.

Bzněta v. **Bzňata.**

bzovina, -y, fem., *bezovina, Kraut vom Holunder; z bzzo-.* Sceď dobře bzowiny LékA. 118ᵇ.

bzový, adj., *bezový, Holunder-; z bzzo-.* — Květ bzowy Rostl. atd., v. **kóra, květ, list.** — Zvuk bzowych huflyczek sambucae Pror. Dan. 3, 5.

C.

C. Třetí hláska obecné abecedy české, = cyr. ц. Píše se v textech staropísmých literami a spřežkami: *c,* na př. bradavice MVerb., obrancie ŽKlem. 17, 3; — *cc* na př. mrauenecc MVerb.; — *ch* na př. k otchu t. j. k otcu Kunh. 149ᵇ, nemochi budeš Túl. 24ᵇ; — *cz,* na př. nocz AlxH. 1, 29, zemiczu t. 1, 25; — *zc,* na př. chzce t. j. chce AlxH. 10, 25; — *cſ, cs,* na př. nocs Hrad. 87ᵇ, rucſye t. 78ᵇ; — *czſ,* oczſtem ŽKlem. 68, 22; — *tſ* (?) v potſtiwy ŽKlem. 138, 17, ale tu je spíše čísti pocſtiwy t. j. počstivý; — *tc,* na př. owotce Ol. žalm 77, 46, Háj. 1ᵃ; — *ċ,* na př. naſyċen HusPost. 70ᵃ, wzaċen ŠtítMus. 79ᵃ, ſlunċe Comest. 108ᵇ, veċe dixit Troj. 23ᵃ; — později také *tz,* způsobem německým; — v pravopise Husově a odtud v bratrském a nč. je pravidlem litera *c.* — V některých textech staropísmých psáno *c* před samohláskami úzkými literou *c,* kde litera tato podle středověkého čtení latinského zněla *c;* v případech ostatních, kde by *c* podle téhož čtení znělo *k,* psáno *cz.* Tedy na př. obraciugiuce ŽKlem. 103, 29 a wiecz amplius t. 77, 9, ſrdcem Pass. 287 a czo t. 289, cieſta Krist. 28ᵃ a newraczowali t. 25ᵃ.

cafúr, -a, masc., *přezdívka kacířům,* původu temného. Pikhartóv, viklefóv, cafuruov Pís. z r. 1424 v ČČMus. 1831, 385.

Cáchy, Cách, fem. (?), *jm. místní,* ze střhněm. *ze Âchen.* Do Czach ChelčP. 101ᵃ, do czach Rokyc. 409ᵇ, w czachach Pulk. 131ᵇ.

cajch, cejch, céch, cech, cých, cích, -u, masc., *znamení, Zeichen,* z němč. — czaych character Prešp. 242; character = czaych, znamenije a železo kterým cajchují Lact.; (žejdlíky) aby dělány byly podle cajchu městského WintObr. 2, 347 (z r. 1514); k czeychu břežnímu KolAO. 50ᵃ (1525, z mlynářství); (kůl) na kterým jest czeych přibitý KolA. 51ᵃ (1532); czech caracter Veleš.

cajcha, cejcha v. **cícha.**

cajchovánie, cejch-, cých-, cích-, -ie, neutr., *cejchování.* Vedlé toho caychowani KolAO. 7ᵃ (1502, z mlynářství), vedlé jich cychowani a vyměření tamt.

cajchovati, cejch-, cých-, cích-, -uju, -uješ, impftiv., *znamením opatřiti, mit einem Zeichen versehen.* Železo, kterým czaychugij Lact. s. v. caracter, cejch vtiskují; aby (mlynáři) stav neb kolé caychowali KolAO. 7ᵃ (1502), poněvadž již stav neb kolé jest cychowano tamt., kůl, který jest czeychowany t. 51ᵃ (1532); jeho znamením caychowany Háj. 247ᵇ.

cajn, -a, -u, masc., z němč., střhněm. *zein = Metallstab.* — quod vulgariter czain dicitur UrbR. 360. — Jiné **cajn** je z *cín,* v. t.

cal (?), *peníz nějaký:* zlaten florenus, bizant, byzanca, czal mna Prešp. 1941.

caletný, adj., *celetný, Zeltner-.* V caletné ulici Let. 709. Srov. **calta.**

calta, -y, fem., jisté *pečivo, houska; Wecke, Semmel; cunea, simila;* ze stněm. *zëlte* = flaches Backwerk, Kuchen, Fladen. (Na cechové korouhvi má býti znak) czalta bielá Pr. pr. 258; budem czalty kupovati ChelčP. 1ᵇ; (David dal každému) po caltie pomazané olejem similam frixam oleo

Kladr. 2. Reg. 6, 19. Pečivo to mívalo podobu klínu, trojhranu, pročež nazýváno lat. *cunea:* czalta cunea Prešp. 1715 (v kap. de convivio), Rozk. 2507, Vocab. 176[a], srov. stněm. *wecke* = Keil a též keilförmiges Backwerk; a podle toho bralo se *calta* také za *cuneus* = *phalanx:* cuneus zaſtup czalta, collecta in unum militum multitudo Lact. 46[d]. — *Příjm.:* Henricus dictus Czalta Reg. IV, 1339, Czaltha TomZ. 1435 n 180.

candát v. **cendát.**

canka (?) v. **čanka.**

capart, z **tapart,** v. t.

caplošč (?), prý *obluda nějaká:* caplofcz *corotroches Prešp. 411 (v kap. Clauda monstra); strojené.

Carda, -y, masc., *příjm.:* Czarda TomZ. 1429 st 71.

caskún (?) v. **časkún.**

-cát, -cátú, z **desět,** v. t.

cecek, -cka, -cku, masc., *Brustwarze, Brust;* ze *sъs-* = ssáti, srov. stsl. *sъsъkъ* mamma. — czeczek mamilla BohFl. 410, Nom. 67[b]; czekczky (sic) mamma Vít. 92[a]; jich (dívek) czeczki ubera Ol. Ezech. 23, 3; učiň flastr a ten klaď na czeczek Rhas. 130; vytisknúti mléko z czeczku Sal. 315; o mléce w czeckach ženských t. 314. — *Příjm.:* Czeczek UrbE. 83.

cecík, -a, -u, masc., *Brustwarze, Brust;* ze *sъs-* = ssáti. — czeczykem chováno budeš mamilla Pror. Isa. 60, 16, cecikem Pror. Ol. tamt.; cecikowe, které si ssál HusPost. 48[a]; od prsí neb od ceczíkow t. 51[a]; samice má cecýky na prsech Puch. 78[b]; ſwiny czeczik ApatFr. 168[b], sviní cecík. — *Příjm.:* Czeczik TomZ. 1404 st 207.

cecíkový, adj. z *cecík, Brust-.* Dva puchrce podobná k bradavičkám czeczikowym Sal. 744; czeczikowa hlawiczka papilla SlovKlem. 71[a].

Cecilí, -lé, fem., *jm. os.,* z lat. *Cecilia.* Svaté Cecilij panně Hug. 243. — Czecylie panny ŽPod. (v kalendáři, listop.), novotv.

ceckový, adj. z *cecek:* czeczkowe hacze fascia SlovKlem. 47[a].

cědič, -ě, masc., *kdo cedí.* Má věděti pravý cedič hněvu, aby nebyl v duši zanúcen hněvem, jedne plně a čistě k pomstě božie křivdy a k užitku té osoby, jenž křiva jest HusE. 1, 167, kdo hněv cedí, odděluje hněv dobrý od zlého; srov. **rozcěditi.**

cědídlko, -a, neutr., demin. z *cědidlo.* — czedidlko carbulus Lact. 43[d], t. 44[a]; skrze cedidlko Háj. herb. 87[a].

cědidlo, -a, neutr., *Durchschlag, Durchseiher.* — czedydlo quaxilla Prešp. 1910, czyedydlo též Rozk. 2870, czedidlo quaxillum MamA. 33[b], czyedydlo squalus BohFl. 623, qualus Cath. 176[b], colatorium Anon. 2[a], lésice neb czedydlo Brit. (qualus, quasillus, quaxillum... vas vimineum, dolium, per quod colatur vinum..., seichnapf Diefb. Gloss. lat.-germ.).

cěditi, -zu, -díš, impſtiv., *cediti, durchschlagen, filtrieren;* stsl. *cěditi* colare. — cyedyece komár a velblúd sehltajíce Krist. 83[a], Vulg.: excolantes culicem Mat. 23, 24. Muož to snadně býti, aby lidé komáry czedili a velblúdy požierali ChelčP. 185[b]. czyedyty colare Anon. 2[a].

cedr, -a, -u, masc., *Ceder, cedrus.* — cedri libanščí ŽWittb. 103, 16; cedri libanské cedros Libani t. 28, 5; i zetře hospodin cedri libany ŽKlem. tamt. (lat. gen. Libani přejat do textu česk.); všickni cedrowe t. 148, 9; w ciedřiech Kladr. Jer. 22, 23.

cedřiš, cedryš, -ě, masc., *Ceder, cedrus.* — cedrziſſ cedrus Prešp. 587, cedrzyſſ též SlovBrn. 245; cedryſſ SequE. 6[b], cedřiſs Háj. herb. 29[b], k cedřiſſy t. 30[b], cedryſs t. 29[a].

cedrovie, -ie, neutr., collect., *cedroví, die Cedern:* veselí se... cedrowj libanské cedri Libani Br. Isa. 14, 8; — *cedrové dřevo, Cedernholz:* (dům) přikryt byl cedrowjm t. 3. Reg. 7, 3.

cedrový, adj. z *cedr, Cedern-.* czedroweho drzyewa cedros Pror. Isa. 44, 14; (dřievie) cedroueho cedrorum Ol. 2. Par. 9, 27; drzewo czedrowe lignum cedrinum t. Lev. 14, 4. — Prúd cedrowi Koř. Jan. 18, 1, omylem za lat. torrentem Cedron.

cedryš v. **cedřiš.**

cedule, -e, fem., *Zettel,* z lat. *schedula.* — (Lékaři), jest-li mu (nemocnému) co potřebie z apateky, tu na czeduli napíší Lobk. 54ᵇ. — **Cedule řezaná,** *Kerbzettel, ausgeschnittener Zettel, charta excisa, libellus scissus.* (Na ní psána dvojmo písemnost pro dvě strany platná — smlouva, účty, obsílka atp. —, pak řezem nerovným rozdělena a každá strana dostala jedno pare; shoda zářezů obojího pare byla svědectvím, že písemnost je pravá. Srov. Brandl Gloss. s. v.) — Té smlúvy mezi námi udělali sme czedule wyrzezane mezi sebú Lobk. 4ᵇ; jakž czedule rzezany mezi námi vzdělané to v sobě šíře zavírají KolCC. 115ᵃ (1572); czedule rzezany mezi námi vzdělány sau, zak terejžto dluh atd. tamt.; sauna to czedule rzezane zdělány, z kterýchžto má jednu Šimon Šimek a já druhau tamt.

cedulka, -y, fem., demin. z *cedule.* — cedulku neb lístek ROlC. 265ᵃ.

cech, -a, -u, masc., *Zunft*; z *cajch, cejch, cech* = znamení, v. t. — Do cechu tkadlcovského KolB. 3ᵇ (1494).

cechmistr, -a, masc., *Zunftmeister.* (Řemeslník má dáti) cechmiſtrom věrdunk k odění Pr. pr. 254, na odění. Cechmiſtrzi toho řemesla KolB. 1ᵃ (ok. 1500).

cechmistrský, adj. z *cechmistr.* Úřad czechmiſtrſky KolB. 4ᵃ (1518).

cechmistrstvie, -ie, neutr., *Zunftmeisterschaft.* Z povinnosti staršího czechmiſtrſtwi při pořádku mlynářském KolH. 71ᵇ (1521).

cechovati, -uju, -uješ, impftiv., z něm. *zechen.* — By kněz celú noc na pivě neb na víně czechowal ChelčP. 201ᵃ.

cechovní, adj. z *cech, Zunft-.* Peněz czechownijch KolCC. 182ᵇ (1582).

cejch v. **cajch.**

cejcha v. **cícha.**

cejn v. **cín.**

cejchova- v. **cajchova-.**

cejška v. **cíška.**

cekcovánie, cektovánie, cetkovánie, -ie, neutr., *harcování, das Scharmützeln;* srov. **cekcovati** atd. — Nejeden zboden na hnání před zástupy w czekczowany AlxB. 2, 1, u Gualth. 4, 589: concurrunt acies, it tantus ad aethera clamor et vulgi strepitus. A když stáchu (vojska proti sobě) jedno řěkú rozděleni jsúce, tehdy ihned zatiem na jednom brodu té vody czektowanye neb powyk je sě býti, tak že každý k svému odění sě razi, druh na druha jěchu sě bíti PulkR. 182ᵇ, PulkL. 405 a v opise Pulk. z r. 1466.

cekcovati, cektovati, cetkovati, -uju, -uješ, impftiv., *harcovati;* ze stněm. *zecketzen* = scharmützeln. — (Vojsko, obléhajíc město) tu před městem cetkowachu, jedni druhých lsti hledáchu, střieléchu tu také Baw. 175. (Oblehatelé) ondeť šturmem k městu tekú, ondeť o bránu (okolo brány) se sekú, ondeť přesnažně cetkugi, k tomu piští i bubnují t. 161. Na všaký den pobitie mějiechu, na každý den cetkowachu a s obú stranú sě jímáchu t. 162. Znění *cekc-* a *cekt-* předpokládají doklady podst. jm. **cekcovánie, cektovánie,** v. t.

ceknúti v. **cknúti.**

cektovánie, cektovati v. **cekcov-.**

cela, cele v. **cell-.**

cěle, adv., v. **cělý.**

cělenie, -ie, neutr., *celení, Heilung.* Bolest bez czielenye Hrad. 37ᵇ.

cěleti, -eju, -éš, impftiv., *celeti, hojiti se, heilen;* stsl. *cêlêti* sanari. — (Rána) počne czeleti Rhas. 27.

cěleúdný, adj., *kdo má údy celé, zdravé.* — I cele údný i chromý HusE. 3, 166.

celicě v. **cellicě.**

cělicí, adj., *celící, heilend.* Mast dobrá, czelicze Vít. 105ᵃ. Mast czelyczie zkušená každým ranám Chir. 25ᵃ. (Léky) naroſtugicie a czelicie Sal. 476. Vkládaj stred s prachy hnogiczymi a celicimi t. 477.

celidon, -a, -u, masc., **celidoň,** -ě, masc., a **celidoní,** -ie, fem., rostl. *vlastovičník* a j., *chelidonium, Schellkraut.* Celidon celidonia Prešp. 734, czelydon též Rozk. 1406, czelidon též MamA. 15ᵃ; celidon chelidonium SlovA., RostlC. 109ᵃ; czelidon též SlovA. Vezmi czelydonye zeleného Chir. 284ᵇ. Tato Celidony Háj. herb. 175ᵇ t. j. -ný, lat. -nia přejato nezměkčeně; celidony menší t. 175ᵃ, kopr vlaský a celidonij vidědlné

duchy posilňují t. X[b] (předml.), vezmi celidoný t. 173[a], k celidonij t. 174[a], o této celidony t. 175[b]; vezmi ambrožku a czelydony Chir. 278[a].

celidonový, adj. z *celidon.* Vezmi květ czelydonowy Chir. 53[b].

cělistivý, adj., *léčivý, hojivý, heilend.* Mast czeliſtiwa proti otoku ChirB. 48[b]; mast celiſtiwa, když rány otekú t. 222[b]. O mastech naroſtigicich a czeliſtiwych povieme Sal. 223; přikládaj flastr naroſtiwy a celiſtiwy t. 389; lékařstvie czeliſtiwe t. 838.

cělistvost, -i, fem., *celost z jednotné látky, z jednoho kusu, soliditas.* Leb má zevnitřním dielem czeliſtwoſt a huſtoſt a tento svrchek (=zevnitřní diel) slove dešťka zevnitřnie lbi; a též s vnitřnie strany od mozku má (leb) také czeliſtwoſt a ta slove vnitřnie dešťka Rhas. 14 sl.

cělistvý, adj., *celý z jednotné látky, z jednoho kusu, kompakt, solidus:* ta strana (lbi), kterážto czeliſtwieyſſye jest Rhas. 16. — *Celivý, léčivý, heilend:* potom buď pilen narostiti dobré maso skrze maſti czeliſtwe Rhas. 144; dávaj nemocnému nápoj czieliſtwy t. 169; přikládaj věci narosticie a potom czeliſtwe Sal. 320; o lékařství czeliſtwem t. 838; když chceš lékařstvie czeliſtwe dělati tamt. Mast celiſtwa ApatFr. 185[a]; czeliſtwa mast t. 192[b].

cěliti, -lu, -líš, impftiv., *léčiti, heilen;* stsl. *cěliti* sanare. Mast dobrá czeliti i hnojiti LékB. 223[b]. Jenž wſſietky smutky czieliſſ LMar. 48.

cělítký v. **cěľútký.**

cělivý, adj., *léčivý, heilend; z cěliti.* — czeliwu mastí BrigF. 95.

cella, -y, fem., a **celle,** -e, fem., někdy též **cill-,** *Zelle,* z lat. *cella.* V řemž (kostele) bieše jedna malá cella, w tey celle atd. Kruml. 444[a]. V ňemž bieše jedna malá czelle Orl. 101[a]. Vyšed bratr (mnich) z celli EvOl. 28[b]. V svéj czilly nebo v svém pokoji Kruml. 444[b].

cellicě, -ě, fem., demin. z *cella:* w czeliczi EvOl. 29[a].

celné, -ého, zpodstatnělé adj. neutr., *poplatek celní, Zollgebühr.* — Daň i cielne vectigal Ol. 1. Esdr. 4, 20; (židé) dani i cielneho nedadie t. 4, 13; nejměli moci bráti mýtného i cielneho t. 7, 24. Srov. **celný.**

celnicě, -ě, fem., *Zollhaus:* písaři v celnici VšehJir. 366.

celník, -a, masc., *kdo vybírá clo, Zöllner.* — czelnyk angariarius Rozk. 3225 (angarium = vectigal Diefb. Gloss. lat.-germ.), Vocab. 175[a]; czelnik angarianus Prešp. 2071.

cělník, -a, -u, masc., *celník, Wundheil,* rostl. — czelnik *chera Prešp. 747 v kap. de herbis, czyelny(k) Rozk. 1424 (též); (vezmi) czelnyk, bukvici atd. Chir. 68[a].

celníkový, adj. z *celník, Zöllner-.* — Křiku czzelnykoueho exactoris Ol. Job. 39, 7.

celný, adj., ze *clo, Zoll-.* — Zpodstatnělé masc.: *kdo vybírá clo, Zolleinnehmer.* Věz (Tkadlečku), žeť sme my (Neštěstí) pravý czielni a pravý mýtný Tkadl. 42[a]. Abychom přikázali celnym našim, aby s nich cla nebrali KolAO. 10[a] (1488). — Vzato za *příjm.:* Jessconis Czelni TomZ. 1385 n 307, dominus Johannes Czelney Lún. ks. 1409. — Zpodstatnělé neutr. **celné,** v. t.

cělo v. **cělý.**

cělojsky, adv., *cele, gänzlich.* Kto sě tebe kdy duostojně nachváliti móže neb o tobě kdy cieloyſky světu rozpraviti Pass. 488, (kto) o tobě kdy czyeloyſky světu rozpraví PassKlem. 200[a].

cělost, -i, fem., *celost, neporušenost, Gänze, Unversehrtheit;* stsl. *cělostь* integritas; z adj. *cělъ, cělý.* — Dotud nebude dán peniez czyeloſti života svrchovaného Štít. ř. 108[b]; czeloſt integritas Prešp. 1432; w cyeloſti in integritate Koř. Tit. 2, 7; aby ty věci se vší czieloſti byly zachovány cum omni integritate Mus. 2. Mach. 3, 22; nemocní uléčeni, lidé w czieloſt navráceni Kruml. 270[a]; (kámen moudrosti) zdraví lidské až do smrti v celosti zachovává Lab. 12, 2; (Maria) ostavši v dievčiej czieloſty Hrad. 67[b]; cieloſty tvého děvojstva nerúšejě Krist. 12[a]; ostane w cieloſty jejie děvojstvie t. 10[b]; bude-li v těle panenská

czeloſt zachována Štít. ř. 11[a]; ješto sú czeloſty panenské nezachovali Štít. uč. 157[b]; v panenské celoſti ŠtítBud. 70; čest czieloſti decus integritatis SequE. 9[b].

cělovač, -ě, masc., *kdo celuje, Küsser.* — *Adj. possess.* **-óv**: pak-li by (kto) políbil ramenú cielowaczowu BřezSnář. 13[a], cielowaczowa žena tamt.

cělovánie, -ie, neutr., *celování, líbání, das Küssen.* — By j'ho (Jidášova) dušě nešla tady, jadyž slovem zlé prorady w czielowanyu dal znamenie ApŠ. 58. (Bože, jenž jsi) ot Judášě czelowanym zrazen ML. 5[a]. — czyelowanye basium Rozk. 2055, czielovanye basia Prešp. 1281, celowanye též Vocab. 175[b], czielowanym osculis SequE. 31[a].

cělovati, -uju, -uješ, impftiv., *celovati, libati, küssen;* stsl. *cělovati* osculari. — Jimiž (ústy, Jidáš) byl boha czielowal ApŠ. 53. Dietky sě s ním czielowati počěchu Hrad. 145[a]. Byl bych hotov stúpěje noh jeho czielowati deosculari Ol. Esth. 13, 13. Právo a mír czielowala ſta ſye osculatae sunt ŽPod. 84, 11. (Josef) czyelowal geſt všěchny Mus. Gen. 45, 15. — Cielowaty Pass. 398, cielowaſſe t. 327.

celpret, masc., z němč., střhněm. *zalbrët, Zahlbrett:* sediec nad czelpretem Rokyc. 276[a]. Pol. *celbrat,* Bruchnalski: Rej, Zwierz. 324.

celútký, cělítký, adj. z *celý, ganz;* s příponou demin. a tím význam zvýšen. — Co jest czelytky den činil Otc. 372[a]. — Dokladu pro *-lu-* není, ale srov. *malútký.*

cělý, adj., *celý, úplný, jistý, neporušený, zdravý, ganz, vollständig, unversehrt, heil;* stsl. *cělъ* totus, integer, salvus, sanus, got. *hails* sanus. — czely hrnecz Lék. 61[b], oppos. děravý. Sluha, jenž u mšě pomahášě letěv kalich na kusy rozbil, a tu svatý Donat ty kusy sebrav ciely kalich postavil Pass. 422. Oltář ten nebiešě czyely, ale dúpnatý altare non erat solidum sed cavum Ol. Ex. 38, 7, oltář nebiešě czyely Mus. tamt. (Horníci) postquam ad solidum sive integritatem laboris pervenerint, quod vulgariter czele vocatur, ex tunc etc. UrbE. 89 (z r. 1399), t. j. cělé. Žeť nikdiež cziele kroniky nevědě DalC. úv. 2; smysl cziely myšli položiti t. úv. 4. Přěj mi múdrého a czyeleho mluvenie Vít. 88[b]. Ten, k ňemužto (kamenovaný Štěpán) cielu vieru měl, ten jeho tělo bez úraza schoval Pass. 399, plnou, pevnou víru. Tak sě Kostis smluvil s nepřátely a jest jich přísežník czely Kat. v. 64, úplný, jistý. Czeleiſſi rozum druhého výkladu o témž znamení (nebeském) ChirB. 29[a], czeleyſſi výklad druhý t. 27[b]. Někdy zaslúží člověk jednú modlitvú, že viece platí než czyele myeſto Alb. 58[b]. Jenž zlost kutí a czelu zemi zamútí NRada 470. (Člověk) jedné hodiny modle sě bohu viece zíšče, než stojí za czely ſwiet Kruml. 323[a]. Czieli den tota die ŽWittb. 24, 5, ŽKlem. 31, 3 a j.; přěs czyely tento den Modl. 68[b]; když přěs cielaa dwa dny tu posádku rušili Ol. 2. Mach. 10, 37; (Kristus) by na modlitbě czyelu nocz Alb. 56[b]; šli sú té cziele noczy tota nocte Ol. 1. Reg. 31, 12; ciely rok Pass. 297; (Otta) czyely rok jej (šíp) v hlavě nosil Pulk. 144[a]; přěs cieley dwie letye Koř. Act. 28, 30. Beránek czyel a živ ostane Pass. 13, neporušen, zdráv; pak-li by bylo (dobytče) czyele iumentum integrum Mus. Deut. 12, 15; (krávu) věku czeleho aetatis integrae t. Num. 19, 2. Buoh jeho cziela zachoval Kruml. 72[a]. Ciele toto dietě jest, ješto nám buoh kázal zabiti t. 26[a], neporušeno, zdrávo. (Ruka, předtím suchá) biešě czela restituta est EvVíd. Luk. 6, 10. (Bůh) tvému tělu dal czyele údy Alb. 99[b]. Veškеn czely a neporušený Pulk. 26[a]. (Adam) jsa člověk zdrawy a czely ChelčP. 221[a]. (Vy, nesvorní Čechové, budete pobiti), necháte po sobě vdov, sirotkův, móhauce na celé kůži spáti, pod řádem a právem státi Pís. z poč. XVI stol. (Výb. II, 1208), *cělá kóžě,* něm. heile Haut; byli bychom se s celau kůží navrátili Har. 2, 64. — Zpodstatnělé **cělo**: jenž (dobrota) w takem czyele nebyla i v jednom těle Rúd. 258. — *Adverb.* **cěle** *jistě, pravdivě, skutečně:* v oplatcě přěbýváš ciele Kunh. 147[b]; v toho (mladíka v rozkoši chovalého) mysli vieždy

blúzi, ni jie kdy czele posúzi AlxV. 24; jáz czyele bez omyla věři Modl. 18ª, *cěle* a *bez omyla* výrazy souznačné; ne omylně, ale czele Kat. 196, *omylně* a *cele* významy protivné; jich duše czele jidú před bóh t. 178; aby (dušě) gyftye czyele jměla věrnú radost Hrad. 123ª, *jistě* a *cěle* souznačné; Maria jiného czyele nemyslila t. 31ª; vdova jest mnú již pohrděla i cziele otpověděla t. 18ª; věz to czyele, že Alb. 36ᵇ; — **za cělo** *za-jisté, na-jisto, podle pravdy:* pravi vám za czielo jáz to Hrad. 98ª = pravím vám to za věc jistou, jako věc jistou, pravdivou; toť také pravím za czelo NRada 1887; toť za czielo věděti dám Hrad. 95ᵇ; (MMagd.) viděla bieše zaczyelo tvé umrlé tělo t. 43ª; to věda za czielo, že Kruml. 452ª (t. 453ª), to věda za czelo Orl. 110ª; viemy to za czelo, že Kruml. 329ª; to věz každý za czelo t. 167ª; věz to za czelo ChirB. 190ª; to jměj za czyelo Alb. 40ª; tomu věř za czelo LékA. 13ª; to věz za czelo Kat. 110; z toho *za-cěle,* kontaminací s předešlým: kámen za czele veliký EvOl. 266ª; — **z cělu** (gen. sklonční u-kmenového) *cele:* (matka) ztratila mysl bieše z czyelu (rým: tělu) LAl. e; z toho *za-cělu,* kontaminací se *za-cělo:* toho za czelu pravdy nevíme Otc. 405ᵇ; — **do-cěla:** u-plnie a do-cziela List. Oleš. 1409.

cěna, -y, fem., *cena, Werth;* stsl. *cěna* pretium. (Kateřina) bieše v takém rúšě, jakž jeho (rúcha) nikte nevědieše czeny Kat. 14. (Pokoj) dráh jest ani ma czieni NRada 811, jest neocenitelný.

cendát, candát, -a, masc., *Schiel, Zander;* z němč. — cendat megarus Prešp. 336 (v kap. de piscibus), czendat též Rozk. 659, Nom. 63ᵇ, MamA. 28ᵇ, Lact. 291ᶜ. — *Příjm.:* Cendát Petr TomP. 4, 275, Czandat Jacobus TomZ. 1379 n 42, Czandat (rybář) a jeho votec KolB. 18ᵇ (1492).

cendát, -a, -u, masc., *tkanina jakás lněná* Zíbrt Kr. 223: cendat byssus Prešp. 1801, Rozk. 2757, BohFl. 797, Nom. 71ª (*byssus* = Zwilch, genus lini candidissimi Diefb. Novum Gloss.); Arnošt cendat vzem na loži na onu pannu položi Baw. 227.

cendelín, -a, -u, masc., *tkanina polohedvábná,* střlat. *cendalum* Matz. Cizí sl. 130. — Také od cendelinow byl jest oblúk lože toho Baw. 208. Cendelinu bylo 14½ lokte KolB. 144ª (1499).

cendelínový, adj. z *cendelín.* Jedno prostěradlo bylo násečové a druhé cendelinowe Baw. 208.

cěniti, -ňu, -níš, impftiv., *ceniti, schätzen.* — czieneny jsmy aestimati sumus ŽWittb. 43, 22, cineni ſmi ŽGloss. tamt. V ŽPod. je za to: vczynyeny ſmy jako ovce k zabití; patrně odchylkou opisovatelovou.

centnéř, -ě, masc., *jistá váha, závaží* (později = 100 liber); z lat. *centenarius,* něm. *Zentner.* — czentnerz stater Prešp. 2481 (stater = ein Gewichtstein Diefb. Novum Gloss.); hřivna neb centnéř olověný HusE. 1, 114; od czentnerze (t. pepře) Mill. 99ª; sedmdesát czentnerzuow dederunt ei septuaginta pondo argenti Ben. Súdc. 9, 4.

centurio, gen. -ia n. -iona, z lat. — centurio pohanský král Hrad. 92ᵇ. Zvěděv ot czenturia vše ML. 107ª. Onen Centuryo ŠtítMus. 86ª, onoho centuriona t. 159ª a ŠtítOp. 267ª. Centurio ſto Rytieřník HusPost. 20ᵇ; vece Ježíš Centuriovi tamt. Centuryony neb setníky Ol. Ex. 18, 21, s centuriony t. 1. Par. 13, 1. — *Adj. possess.* **-óv:** o uzdravení sluhy centurionowy Krist. 42ᵇ.

cěp, -a, -u, masc., *cep, palice, Flegel, Kolben;* rus. a sln. *cěp,* srbch. *cijep* atd., stsl. *cěpiti* findere. — Musil jíti (na vojnu) nesa krpie, jenž lépe věděl o snopě, i ten, jenž věděl o czepu nebo kdy čas vzieti řěpu, prázden czep každý ležieše, kto by mlátil, nikte nebieše AlxV. 2247 sl. Kázal jej (David lid) cziepy mlátiti fecit super eos tribulas transire Ol. 1. Par. 20, 3. Budau czepami mláceni Rokyc. 88ᵇ. Bude-li kto zbit palicí nebo cepi ChirB. 206ᵇ. An ho (Jidáš Rubena v hádce) inhed mečem protče, řka: »kakť svými hýrd jest ščěpy, mní sě se mnú viežě cziepý« Jid. 102, *cěpy s kým vázati,* rčení nejasné. — czyep tribula Vít. 95ᵇ, cep též Boh. min. 22ᵇ;

czyepy tribula Rozk. 3453, czepi Prešp. 2364, czepy BohFl. 743, ceppi Nom. 68[b]. — *Přijm.:* uxor Czeponis NekrDrk.

cěpal, ciepal (?), prý *ryba nějaká:* czyepal *carpo Rozk. 759.

cěpar (?): cyepar *capo Prešp. 2503 v kap. de navigatione.

cěpet, -pta, -ptu, masc. — cziepet *furor* ŽWittb. 57, 5.

cěpník, -a, masc., *kdo bojuje cepem, Flegeler.* Sudličníci a czepnyci Pís. XV stol. (Pam. archaeol. 9, 826).

Cepúch, -a, masc., *příjm.:* Czepuch UrbChotA. 18[b], Cepuch UrbChotB. 27[b]; srov. nč. *capouch, cepouch* Ofenloch a přenes. = ušpiněný člověk Jg.

cerát, -a, -u, masc., z lat. *ceratum, Wachspflaster, Wachssalbe.* Pak udělaje czerath i namažiž té masti na ň Chir. 71[a]. Vezma czerat i mažiž na ň tauto mastí t. 287[b]. Kterak máš dělati rozličné czeraty totižto fflafftry napušťené t. 108[a]. Na to polož czerath offkem (m. voskem) napuštěný t. 81[b].

cěrek- v. **cierk-.**

Cerh- v. **Crh-.**

cérk- v. **cierk-.**

césař v. **ciesař.**

Cesarea, fem., jm. místní *Caesarea.* Do cefaree Pass. 391.

cěsta, někdy **ciesta,** dial. (mor.) **tésta,** -y, fem., *cesta, Weg, Reise;* stsl. *cěsta* platea, srov. lit. *kaiszti* schaben Zubatý v Jag. Arch. 16, 385, a *dráha* z *derg-*, drhnouti. — ciefta z nazaretha do egipta Krist. 28[a]; krviú kropiece cziezztu ApŠ. 105; (Oldřich) mečem czyeftu proklesti DalC. 38; rownymy czeftamy in vias planas MamA. 16[a]; tú czijeftu k tomu příde Štít. ř. 187[b]. (Darius) hnu sě s toho miesta, kadyž mu upřiemá czyefta proti nepřátelóm jíti AlxH. 1, 26. Jadyž v zem(i byla) cziefta, tahdy vzežhú vsi i města t. 9, 1. Nejeden tu komoň hyrzal, svú podkovú cziezt potwirzal t. 1, 34. Ku běžení cziefltie ad currendam viam ŽWittb. 18, 6, attrakcí. Vódcě cziefty dux itineris t. 79, 10. Jdieše dwiema czeftoma MamA. 15[b], dvěma ceftoma ŠtítOp. 56. Bližší czeftu per viam compendii transivit MamA. 33[a]; široká czijefta Štít. ř. 13[a], drželi se úzké czijefty t. 13[b], czijefta pravá t. 13[a]; pravedlnú cieftuu moc svú ukázal Pass. 458. (Alexander) dotad jézdu w czyeftye děla, až i přihna do Arběla AlxV. 2328. Když sě (kupec s kým) utká w nyekterey czieftye Hrad. 112[b]. Jenž jide w cieftu obviam Ol. Ex. 4, 27, vyjide w czyeftu jim obviam Mus. Num. 21, 23; w czijeftye Štít. ř. 201[a]. Aby z czyefty nevycházal Štít. uč. 124[b]. Na cziefltie in via ŽWittb. 1, 1; na cieftie in semita ŽKlem. 118, 35; na tey czieftie Hrad. 63[a]; f cziefti de via ŽWittb. 2, 12; od své zle chefty a via HomOp. 130[a]. Řěčské hrdiny zasě běžie kromye czefty v hory, skály AlxV. 1352, utíkají cesty se nedržíce. Což mohú vybósti z koní, to bez czefty každý honí t. 1361, též. — Ad viam, quae dicitur Bezmirowska cesta Reg. II, 1280, Gywowska cesta t. 1269. — Bliz u cefty fylne ŠtítPař. 66[b], *cěsta silná,* silnice; (panna) u jednéj cefty fylney sedáše a almužny prosieše Gesta Kl. 162, u jedné czefty filne sedáše Gesta Bř. 65[a]. — *Cěstu znáti, věděti, uměti:* ty tři cziefti znáti pilno AlxV. 19; abychom poznali czijeftu Štít. ř. 13[a]; nevie-li czijefty tamt.; vmieff-li cieftu, ješto jde do vlastí medských? jemuž on (anděl Tobiášovi) odpovědě: vmiegi Ol. Tob. 5, 7, Vulg.: nosti viam? novi; aniž (já) ciefti vmiegi cognovi t. 5, 2; ale ciefty kázni tvé sú neumyeli viam ignoraverunt t. Bar. 3. 20. — Na tyeftye nebo na poli AdmontB. 135[b].

cěstář, -ě, masc., *cestář.* — czestarz stratifex Veleš.

cěstné v. **cěstný.**

cěstník, -a, masc., *pocestný, Wanderer, Reisender.* Chléb posilující cestníkóv, jenž táhnú k životu věčnému HusE. 1, 333.

cěstný, adj. z *cěsta, Weg-, Reise-.* Bláto cieftne viarum Ol. Zach. 10, 5; po trudu czyeftnem post laborem itineris t. Súdc. 19, 22. — Neutr. subst. **cěstné,** snad *poplatek lovčímu za použití lesní cesty* Brandl Gloss., *Wegegebühr.* Ut nullam exactionem

et quod czyeztne vulgariter dicitur nostro officiali, qui lowchy vulgariter appellatur, persolvant Reg. I, 1241. Quod dicitur ceztne, pertinens ad beneficium forestarii t. 1220. Id, quod dicitur ceztne..., exigi inhibemus, nisi quando ducunt ligna de nostra silva speciali; quando vero de propria silva quaecunque duxerint, in nullo prorsus molestentur t. 1249. Cestne, pertinens ad beneficium forestarii t. IV, 1234.

cěstovati, -uju, -uješ, impftiv., *cestovati, reisen:* (Judáš) cziezztugie nepřěsta, jeliže sě dobra města Jid. 45.

-cet, -cět, -ceti, -cěti z **desět,** v. t.

cětka, -y, fem., *cetka, Flitter;* srov. stsl. *cęta* Münze, pol. *cętka* Flitter, got. *kintus* Heller Mikl. Etym. Wtb., Uhlenb. — cethky lunulas MamV., cetky v podobě měsíčkové.

Cětkov v. **Cietkov.**

cetkovánie, cetkovati v. **cekcov-.**

Cetně, -ě, fem., *jm. místní:* in villa Cethen Reg. IV, 1299; Jana z Cetně Běl. 1485.

Cětochovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Cziethochowiz Reg. II, 1302, de Cetochowicz t. 1307.

Cětolúbi v. **cieto-.**

Cětoraz, -ě, masc., **Cětorazě,** -ě, fem., *adj. possess.* z **Cětorad**; *jm. místní:* villam Cyetoraz Reg. II, 1307, ad Czietoraz UrbR. 160 (1379).

cěv, cěv- v. **ciev, ciev-.**

cězenie, -ie, neutr., z *cěditi,* v. t. *Přijm.:* Czyezenie Velek TomZ. 1391 n 254.

cíbek, -bka, -bku, masc.: vincula sunt okovy, czibek *ulpa, cefina pohlavky Prešp. 2015, czybek též Rozk. 2098; naris chřiepě, pirulla podvojík, *vlpa czybob (sic), auris ucho Vít. 91ᵇ; význam nejasný. — Na tě (na Neštěstí) plvati, tobě czibky dawati, na tě sě šklebiti, na tě jazyk vyplaziti Tkadl. 26ᵃ, *cibky komu dávati* = strkati palec mezi ukazatel a prst prostřední pro posměch někomu, srov. Jg. s. v. čep. Když kto hněv ukazuje, řka »bu!«, neb ústa ukřiví, neb pipek, jiní řiekají cibek proti komu učiní, ten atd. HusPost. 132ᵃ. Feci contumeliam beatae Mariae virgini, ostendendo ficum zypek rukú eius imagini TomP. 3, 355 (z rkp. XIV stol.). Srov. **fík.**

cíbr v. **čubr.**

cibrotan, -a, -u, masc., *bylina nějaká:* lekořicě, kafr, rýžě, czybᵒtan *citissus Prešp. 804; czybetan Rozk. 1514.

cibule, -e, fem., *Zwiebel;* ze střhněm. *sibolle,* a toto z lat. *caepa, cepa, cepula.* — cybule ŠtítOp. 220; por, czybule ŠtítBud. 126; czybule i česnek cepae Ol. Num. 11, 5; cibule cepa Prešp. 704, czybule Rozk. 1338, BohFl. 295, Nom. 66ᵇ, RostlF. 11ᵃ; — leſna czibule squilla MamA. 34ᵇ; czybule morſka squilla RostlD. 85ᵇ, t. 86ᵃ, t. 91ᵇ, czybule morzſka squilla RostlF. 12ᵇ, squilla s. scilla maritima Linn. Jg.; hořka cibule SlovA., czybule horzka *colloquincula RostlD. 90ᵃ, t. 68ᵃ; wlaſſka czybule cepa agrestis Synon.; czybule konſka cerifolium RostlD. 90ᵃ; — czibule *cepulatum* Prešp. 1697 (= cibulová omáčka DC.), warzena czybule cepulatum BohFl. 506, warzena czibule též MamA. 18ᵃ.

cibulině (?): Poskočnice, cybulyni *ce-pulinum,* sléz atd. Prešp. 718 v kap. de frumentis, cibuliný Veleš., czybedyny (sic) Rozk. 1372. Tvar slova nejistý, patrně podle lat. ustrojen; význam nejasný.

cibulník, -a, masc., *kdo pracuje o cibuli, obchodí s ní* atd. Tom. řem. 146. Pak i *přijm.:* (Thomas) czybulnik Lún. ks. 1422; Jacobi czibulnik TomZ. 1419 n 181.

cibulný, adj., z *cibule, Zwiebel-.* Siemě czibulne ApatFr. 78ᵃ; vezmi kořen czybulny Chir. 272ᵃ; tuk czybulny Rhas. 66.

cicera, -y, fem., z lat. *cicer* masc. *Kichererbse* a *cicera* fem. *Platterbse.* — Dachu jemu (Davidovi) šočovici a wdolky mazane w olegi ciceru obtulerunt ei lentem et frixum cicer Ol. 2. Reg. 17, 28, cziczeru Lit. tamt., ciczeru MamD. 301ᵇ. Srov. **cizrnek.**

Cicero, -a, masc., *jm. os.:* Tulliovi Cicerowi HrubLobk. 81ᵃ. — *Adj. possess.* **-óv:** smysl Ciceruow t. 73ᵃ, to Cycerowo Konáč (1547) 43ᵃ.

cicvar v. **citvar.**

cídi- srov. **cúdi-.**

Cidlina, -y, fem., *jm. řeky:* Cydlina KosmA. 1, 27, t. 3, 35, Cidlina DalJ. 56 z L.; czidlina Prešp. 326, czyblyna (sic) Rozk. 634.

ciecha v. **cícha.**

ciepati v. **tiepati.**

cierkev, cěrekve, -i, analogií také nom. **cěrekev** a gen. cierkve atd., fem., *kostel, sbor věřicích, církev, Kirche;* pův. *cêrъkъv-,* z němč.: sthněm. *chirihha,* stdněm. *kirika,* a to z ř. *κυριακόν* neboli z plur. *κυριακά.* — Že sem mnohým cierkwiem kázala HusŠal. 23[a], sborům; cierkwam ecclesiis Pernšt. praef. ad Isa. — (Sv. Václav) vstav na modlitvy k czyerekwy dieše DalC. 30, k czierekui DalH. tamt., ke kostelu; (týž) klecze v-czyereque na pražě DalC. tamt., v-czierkwe DalH. tamt.; když (Václav) u-czyereque na pražě klečieše, knieže (Boleslav) a jeho bratřie přiskočichu, tu svatú duši s tělem rozdělichu DalC. tamt.; prostřěd czerekwe ROl. 59[b]; císař dvě pánu bohu cýrkwe vystavěl Puch. 439[a]. Svatého Petra z uokov zproščenie pro čtveru věc ſwata cierkew pamatuje Pass. 390, církev; světlo ſwate cyerekwe zhaslo jest t. 304; slúho Jezukristóv a ſwate cyerkwe tamt.; aby sě smířil s ſwatu cierekwi t. 453. O ſwatey czyerekwy PassKlem. 88[b], s ſwatu czyerekwy t. 182[b], nad ſwatu czyerekwy t. 67[b]. (Člověk kletý) jest vylúčen z ſwate czyerkwy Štít. uč. 123[b]. (Utěšení) ješto v kostele pamatuje czyerkew ſwata Štít. ř. 118[a]; czijerkew ſwata t. 7[b], w ſwate czijerkwy t. 43[b]; ſwata czyerkew Alb. 103[b], ſwate czyerekwe t. 67[a], ſwate czyerekue t. 59[b], o všem ſwatey czyerekwy sboru t. 88[b]; ſwatey czerekwye (gen.) KolB. 67[b]; od prsí cierkwy ſwate HusPost. 51[a]; czerkew ſwata MiscellB. 26[a], czerkwe ſwate Hilar. 24[b], ſwatey czyrekwe Orl. 48[a]; svatú cierekew Mat. 141. — *Jm. místní:* podlé Nové Cierkve PoprR. 3. — Srov. **crkev.**

cierkvicě, cěrekvicě, crkvicě, -ě, fem., demin. z *cierkev, crkev.* — *Jm. místní:* Nova Czierkwicz UrbPr. 1379; in Czirkwicz tamt., de Czyrqwicz TomZ. 1412 st 135; z Cyrekwicze KolB. 103[b] (1522); in Nova Czrkwicz TomZ. 1413 st 196.

ciesař, -ě, masc.; dial. (mor.) **tiesař** atd. Jm. os. *Caesar;* vzato pak za appellativum =*císař, Kaiser.* — Jakož jest Julius Ciesař pověděl VšehJ. 415, pod hajtmanstvím Julia Czijeſarze HrubLobk. 69[b], Julyowy Czyeſařowy Kruml. 88[a]. — Od Julie Cieſarzie všickni cieſarzy cieſarowe slovú Pass. 394. — Nigdě nečtem, by římská moc v tak přěmnoženéj cnosci svého czieſarzie přijala AlxB. 6, 4. (Ježíš) králem sě čině czieſſarzewi škodí Hrad. 36[b]. Czijeſarze Rzimſkeho Pr. pr. 244. Z toho pořadu (dominationes) jsú czyeſarzy jelikž ke všemu světu, králi k svým zemiem, páni v svých panstvích Štít. uč. 83[a]. Hrabie przyed czyeſarz jide DalC. 39, przid (sic) czieſarzie DalH. tamt.; ty (Amazonské panie) sú měly ſ czyeſarzem Cyrem svádu, ty šlechetně sú toho czyeſarzye pobily DalC. 10. Tak zjemáni jsúc před czyeſarz na súd přišli Pulk. 115[a]. Toho cziezzarzie ApD. a; cieſarz Pass. 294, cyeſarz t. 295; czieſarz DalH. 31; czeſarz Mart. 22[a]; czieſarz imperator Prešp. 893, czyeſarz též BohFl. 352, czyſarz též Nom. 66[b]; král, králová, czyeſar Caesar (císař) Boh. min. 22[b]. Czieſarz vece Kat. v. 1235 a j.; tieſarz vece tamt. v. 1263, t. v. 1271, t. v. 1281; věz, tieſarzu! t. v. 1232; co páše tvá bludná moc, zlý tieſarzy t. v. 1217; za tieſſarze t. v. 236, tobě tieſarzy povieme t. v. 1435; od tyeſarze EvOl. Luk. 2, 1: urození králové a tyſarzowe Orl. 45[b]; tento tyeſarz GestKl. 13 a j. (tu častěji); tyeſſarz Lvov. 81[a], t. 81[b], k tyeſarzowy t. 81[b] a j. — *Příjm.:* Czyeſarzonis de Wynarzecz Lún. ks. 1395. — *Adj. possess.* **-óv:** nebudeš czieſſarziewy milosti jmieti Hrad. 86[b]; w czieſarzowye dvořě DalC. 39; tieſarzowo rozkázanie Kat. v. 214; máti tyſarzowa GestKl. 20.

ciesařěv- v. **ciesařov-.**

ciesařová v. **ciesařový.**

ciesařovna, -y, fem., *císařova dcera, Kaiserstochter:* (hrabie) počě czyeſarzownu milovati DalC. 39, des keisirs tochter překl. stněm. tamt.; czyeſarzowna také pro ň túhú schnieše tamt.; hrabie ſ czyeſarzownu

před ciesař jide tamt., hrabie s ciesarzownu DalH. 39; Jitka czyesarzownye diechu t. 42. — *Císařovna, Kaiserin:* téj czyesfarzyewnye andělskéj Levšt. 149[b], czyesfarzowna imperatrix BohFl. 351, czyessarzna (sic) též Rozk. 1614.

ciesařovský, adj. z *ciesař, císařský, Kaiser-*. cziesarzowska stolice Mand. 67[a].

ciesařovstvie, -ie, neutr., *císařství, Kaiserthum.* Dobudeš czysarzowstwy e DalC. 63, ciesařstvie Dal. tamt. v rkp. Ff, césařstva rkp. L.

ciesařovstvo, -a, neutr., *císařství, Kaiserthum.* Daj cziesarzowstwo dietěti svému imperium ŽWittb. 85, 16, ciesarzowstwo tvé ŽGloss. tamt.; czyesarzowstwa jsem došel PassKlem. 112[b]; czyesarzowstwo nemilostivého Faraona Štít. ř. 166[a]; cziesarzevstvo imperium Prešp. 907. Srov. **ciesařstvo.**

ciesařový, dial. (mor.) **tiesařový,** adj. z *ciesař, císařský, Kaiser-*. Člověk, jenž sě odieváše v drahá cyesarzowa rúcha Krist. 67[a]. — Fem. subst. **ciesařová** *císařovna, Kaiserin:* jeho czyesarzowa k němu jedieše DalC. 47, sin keiserin v překl. stněm.; czyesarzowa světa imperatrix mundi SequE. 17[b]; by (Kateřina) po ciesarskéj žádosti mocnú cziesarzowu byla Kat. v. 3270; chci (praví císař Kateřině) tě za tyesarzowu jmieti t. v. 3194; Maria, archanjelská cziesarzowa t. v. 998; jenž by měly slúti kralowy a tysarzowe Orl. 26[b] Cýsařowá Alžběta VelKal. 101.

ciesařský, adj. z *ciesař, císařský, Kaiser-*. U dvora cziеesařzskeeho KřižB. 83[b]; po czyesarskey žádosti Kat. v. 3269, podle císařovy žádosti; czyesarzkey hrózy netbajíc t. v. 1658.

ciesařstvie, dial. (mor.) **tiesařstvie,** -ie, neutr., *císařství, Kaiserthum.* (My) cziesarzstwym vládnem LAl. a; bychom mohli ji (Kateřinu) s téj viery svésti, chtěl bych (ji) na tiesarstwye vésti Kat. v. 1429; czesarstwie Mart. 26[a].

ciesařstvo, dial. (mor.) **tiesařstvo,** -a, neutr., *císařství, Kaiserthum.* — cziesarzstwo imperium ŽPod. 85, 16, Ol. 1. Reg. 2, 10; czyesarstwo imperium SequE. 15[a]; za Adrianova tyesarstwa Lvov. 80[b]. Srov. **ciesařovstvo.**

ciesta v. **cěsta.**

Cietkov, -a, masc., *jm. místní:* in Czietkowie DeskDE.

-cietma, -ý, z *desětma* atd., v. **desět.**

Cietolúbi, -lúby, -lub, masc., *jm. místní, Citoliby:* in Cethleub Reg. III, 1325, var.: Czietolib tamt.; de Czyetolib TomZ. 1430 st 203.

Cietov, -a, masc., *jm. místní:* Cyetow Reg. II, 1305, de Cyetow t. 1295; de Cyetowa DeskDE.

ciev, -i, neboli **cěv,** -i, a také novotvar **cěva,** -y, neboli **cieva,** -y, fem., *třtina, třtina dutá, trubka, cívka; Rohr, Röhre, Spule;* stsl. *cěvь* tubus. — Sviecen, z jehožto prostředka czyeui procházіechu calami Ol. Ex. 37, 17; učiníš czieui calamos t. 25, 31; dielo sfesti czewí sex calamorum t. 37, 19, dielo sfesti czieui t. 25, 33; po všěch cziewęch per calamos singulos t. 37, 19; pod dvěma cziewma sub duobus calamis t. 25, 35, pode dwyema czyewma Mus. Ex. 37, 21, pode dwyema czyewoma t. 25, 25; na czyewye druhey t. 37, 19, šest czyewy t. 25, 32, po všech czyewech t. 37, 19. — cevv spula MVerb., cívka v člunku tkalcovském. — Nejasné: hrábě, pytlík, těhel, czewi *cilla, pometlo atd. Prešp. 2374 v kap. de artificibus.

cievka, -y, fem., demin. z *ciev.* — Pode dvěma czyewkoma sub duobus calamis (ve svícnu) Ol. Ex. 37, 21; sponek a cziewek padesát t. 36, 18. Té ctnosti (smiernosti) bohyni dělali obraz také pannu velmi krásnú, ana pie cziewku tenkú stříebrnú ŠtítMus. 98[a] (ve ŠtítOp. 141[a]: ana pie steblem). Vezmi . . pysk od péra neb czyewku Chir. 13[b]; připravíž sobě hrnec vstrče ve ň czewku do dna nebo trychtéř t. 270[b]. — czyewka canna (třtina) Prešp. 846, Rozk. 1566, BohFl. 341, Vocab. 175[b], VocabMus. 174[b], Nom. 66[a] a j.; cziewka pennale Prešp. 2426 (pennale = Federscheid Diefb. Gloss. lat.-germ., brk), czyewka též BohFl. 779. — cevka spul MVerb., cívka v člunku tkalcovském.

cifra, -y, fem., *číslice, Ziffer;* z arab. *çafur* Null (Kluge). — *Přijm.:* Jan Cifra TomP. 3, 456 (z poč. stol. XV).

cigán v. **cikán.**

cihelna, -y, fem., *Ziegelei.* V peci u czyhelny KolL. 197ᵇ (1602).

cihelní, adj. z *cihla, Ziegel-.* Pod krovem cihelniem KolB. 7ᵃ (1494).

cihelnicě, -ě, fem., *cihelna, Ziegelei.* — cyhelniczie laterna SlovWiesb. 2ᵃ.

cihelník, -a, masc., *Ziegler:* cihelnik laterificus Veleš.

cihelný, adj. z *cihla, Ziegel-.* Proč nenaplníte miery czyhelne laterum Mus. Ex. 37, 20. czyhelne otrusky fragmenta laterculorum Otc. 237ᵃ.

cihla, -y, fem., *Ziegel,* dial. (mor.) **tihla;** z něm. *Ziegel,* a toto z lat. *tegula.* — (Zdi) z žžené czyhly cocti lateris Pror. Isa. 16, 7, z žžené tihli ProrOl. tamt.; czyhly sú spadaly lateres Pror. Isa. 9, 10; pod czyhluv sub muro latericio t. Jer. 43, 9; tvrdými czyhlamy ji (věži) skládachu DalC. 1. Vezmi tihlu tenkú AlchAnt. 79ᵃ, na rozpálenú tyhlu tamt., na tu tihlu tamt. — czihla later Prešp. 114; czyhla též BohFl. 129, Nom. 69ᵇ; cyhla též Boh. min. 22ᵇ.

cihlář, -ě, masc., *Ziegler* Tom. řem. 229.

cihlicě, -ě, fem., demin. z *cihla.* — *Přijm.:* Czihlyczyc Venceslaus TomZ. 1382 h 166.

cích v. **cajch.**

cícha, ciecha, cajcha, cejcha, -y, fem.; z něm.: sthněm. *ziahha,* střhněm. *zieche,* a to opět ze řecko-lat. *theca.* — czicha cortina Prešp. 1824, czycha též Rozk. 2803, czijcha též Nom. 71ᵃ; czyecha též BohFl. 603, Vocab. 175ᵇ, cziecha též Veleš.; czaychy tři KolB. 144ᵃ (1499); czych we'keych KolCČ. 8ᵃ (1542); poduškami, czychami, plachtami tamt.; z czeychy KolC. 51ᵃ (1588).

cíchova- v. **cajchova-.**

cikán, cigán, -a, masc., *Zigeuner.* Aegyptius, někto z egipſke země, Czigan Lact. 57ᵃ; aby cikáni v žádném místě trpíni nebyli WintObr. 2, 133 (z r. 1549), že by v kraji Slanském nemalý počet cigánů býti měl tamt. (z r. 1545). — *Přijm.:* Cikán PoprR. 12, purkrabí jménem Cikán TomP. 4, 132 (z r. 1421).

cíl, -e, masc., *hranice, ustanovený konec při pohybu skutečném nebo myšleném; konec; lhůta, účel; Ziel, Ende; Termin; Zielpunct, Endziel, Absicht;* z něm.: sthněm. a střhněm. *zil.* — Czil uložil si, jehož nepřějdu terminum posuisti ŽKlem. 103, 9; ustavil czile terminos t. Deut. 8; ustavíš czyle lidu terminos Ol. Ex. 19, 12 a Mus. tamt.; v manželstvě buď, jakož bóh kázal, a z czyle manželského nevycházej Štít. ř. 102ᵇ, z hranic, mezí; czyle nenie té velikosti ŠtítBud. 87, není hranic, není mezí; pólnočnie strana rovným cílem dokoná se aequali termino finietur Kladr. Num. 35, 5; konec a czijl něčemu uložiti limitare Lact. 211ᵃ; ale pohřiechu to (slibované) 'weczas' (= ve-t-čas, hned) nemějieše cíle Alb. 264ᵇ, nemělo hranic, konce; žádný nevypravil o téj milosti bez czile NRada 285, bez konce. — cyl terminus Prešp. 35; czyl též Rozk. 26, BohFl. 18. — Máš za almužnu položiti, co s' chudému půjčil, zvláště když mu dále čekáš, nežli cíl a den jmenován byl RešSir. 200ᵃ, lhůta placení. — Zlát jest náděje, by ten došel czíle, ktož chodby nepočne ŠtítMus. 129ᵃ, cíle dojíti; ještě sme czyle nedoběhli Štít. uč. 69ᵃ. — K jednéj lípě jej (Vršovici knížete) přivázachu i počěchu jím špíleti a jako k czylyu šípy k (ňemu) střieleti DalC. 34, cíl při střílení atp.; učinili z ňeho (Vršovici z Jaromíra) ſtrzyelczowy czyl Pulk. 37ᵃ; (bóh) položil mě jako czil proti ſtrzielbie posuit me sibi quasi in signum Ol. Job. 16, 13; bych zvykal ſtrzieleti k czyli ut iaciam (sagittas) quasi exercens me ad signum t. 1. Reg. 20, 20; anižť jen to jsú střelci, ještо vždy w czyl uhází, ale i tiť také jsú, ještо bliz czile střielejí ŠtítMus. 106ᵃ; anižť sú jediné to střelci, ještо vždy w cyl vhazegy, takéť sú i ti, ktož střélejí k cyli ŠtítOp. 130ᵇ; žena chce seděti na okenci jako czylem se učiniec, aby každý na ni hlédal Štít. uč. 56ᵇ. — Aby každý svému czylu slúžil BohDial. 340, svému cíli, účelu; svět jest jemu (člověku) milejí než bóh,

když chtěl by, aby mohl svět mieti po své vóli, v světu czyl uloživ své žádosti ŠtítBud. 125; k tomu czijly Štít. ř. 43ᵇ; (na tomto světě) každá věc má jistý czzil Kruml. 149ᵇ; rozumná nauka japá, kak jest czel (sic) ot čeho, ale mysl ižádný nevie atd. Kat. v. 1368. — *Vzdálenost, Entfernung:* mezi námi a mezi vámi cyl veliký utvrzen jest chaos magnum firmatum est Koř. Luk. 16, 24, srov. chaos = dalekost SlovG.; mezi námi a mezi vámi čil (sic) weliky utvrzen jest, že ti, kteří chtie odsud jíti k vám, nemohú, ani otonud sem přijíti HusPost. 110ᵇ; mezi námi a vámi czyl weliky utvrzen jest Rokyc. 236ᵃ; chaos magnum weliky czil LekcB. 55ᵃ; czyl chaos MamC. 140ᵃ, MamH.

Cilicie, -ie, fem., *jm. země.* (Alexander) káza vojem vstáti, do czylyczy sě bráti AlxV. 704; na levo země cilicie a sinistro Ciliciae Ol. Jud. 2, 12.

cimbal- v. **cymbal-.**

cimbořie, -ie, neutr., *cimbuří, Zinne.* Jimižto (cherubíny) archa se přikrýváše jako czymborziem Comest. 155ᵇ; czymborzije epistilia Ben. Ruth 3, 7.

cimín, -a, -u, masc., *koření toho jména:* cimyn cinamomum Prešp. 799 v kap. de radicibus, cymyn též Veleš.; czymye (m. -ín) též Rozk. 1507.

cín, cajn, cejn, -a, -u, masc., *Zinn,* ze stněm. *zin.* — cayn Háj. 14ᵃ, věži caynem krytú t. 464ᵇ. — cyn *electrum* BohFl. 139.

cínař, -ě, masc., *stannifusor* Tom. řem. 203.

cink, ciňk, -a, -u, masc., *bělmo, Staar im Auge.* O czynku neb bělosti na oku vyhřezení Sal. 229; cyňk na oku Háj. herb. 98ᵇ. — *Pětka ve hře kostkové,* z franc. *cinq* Zíbrt Hry 64.

cinobr, -a, -u, a **cinobř,** -ě, masc., *rumělka, Zinnober,* ze stněm. *zinober,* a to ze střlat. a ř. *κιννάβαρι.* — Kopie majě neruzené barbú od czinobra vzatú, ale vlastně rudú, zlatú AlxH. 3, 36. Vezmi litargiru a zetřiž jej jako czinobrz LékB. 222ᵃ; (vezmi) czynobrzie puol lotu Chir. 49ᵇ; pryskyřice červená jako czynobrz Háj. herb. 221ᵇ; cynobrž přicházel z Hišpanije Puch. 16ᵃ, instr. cinobřem t. 17ᵃ.

cínový, adj., *z cínu, Zinn-:* v čísté flaši czynowe Chir. 265ᵃ, mis cynowych KolB. 31ᵇ (1495).

cinž- v. **činž-.**

cíp, -a, -u, masc., *Zipfel;* ze střhněm. *zipf* Zipfel. Zvl. přívěsek na kukli Zíbrt Kroje 295: czip *relipipium Prešp. 1777 v kap. de vestibus, cyp BohFl. též 530; cyp liripipium Boh. min. 22ᵇ (relipendium, relipipium, liripipium atd. = Zipfel, Kappenzipfel Diefb. Gloss.).

cipet v. **tipet.**

ciplík: cziplik *irgo* Prešp. 2509 (v kap. de navigatione), czyplyk též Veleš.; význam nejasný.

círagra, -y, fem., *dna v rukou, Chiragra:* círagra, kterážto panuje v rukú a zlamuje prsty Chir. 200ᵇ.

Cirváš, -ě, masc., *jm. os.,* z lat. *Gervasius:* svatý Cirwaſſiu ŽKlem. 138ᵃ (cir- za ger- bezpochyby jen omylem).

cis v. **tis.**

cistern- v. **čistern-.**

cistrský, adj.: zákon czyſtrſky Pulk. 121ᵇ, *Cisterciensis.*

cíška, cejška, -y, fem., demin. z *cícha.* Plachtami, czeyſſkami KolČČ. 8ᵃ (1542), czeyſſek maleych t. 4ᵃ (též).

citara, -y, fem., z lat. *cithara, Zither.* Povstaň, žaltáři a czytaro Kruml. 392ᵃ.

Citolib- v. **Cietoľub-.**

citvar, cicvar, -a, -u, a **-ař,** -aře, masc., *Zittwer,* ze střlat. *cituarium.* — Vložiž v ně (v jablko) všedobr, czytwar Chir. 150ᵃ; (vezmi) podražec, czytwar t. 140ᵃ; přičiň k tomu bielého czytwaru t. 61ᵃ; (nemocný) ať by jedl czitwar ChirB. 192ᵇ; cziczwaru hrst malá KolB. 144ᵃ (1499). — czytvar Prešp. 800; czytwar cituarium Rozk. 1509, Nom. 65ᵇ; citwar též Veleš., czytwarz BohFl. 332; cytwar BřezSnář. 242, czitwar ApatFr. 9ᵃ; czitwar zeduarium RostlD. 89ᵃ. cicwar zeduar RostlMnich. 71.

ciu- v. **cu-.**

cizenie v. **cúzenie.**

cizí, cizo- v. **cuzí, cuzo-.**

cizrnek, -nka, -nku, masc., *Kichererbse,* z lat. *cicer:* czyzrnky, svinský hrách, cicera Lact. 268ª. Srov. **cicer.**

ckánie, -ie, neutr., *šveholení, das Wispeln:* cżkaníe sibilus SlovKlem. 82ª, ckánj sibilus Br. Jer. 51, 37.

ckáti, -aju, -áš, impftiv., *šveholiti, wispeln:* ckáti sibilare Br. Jer. 19, 8, t. Ezech. 27, 36; (nejedni) se s zrcadly nosí... po předu, po zadu i po stranách na se nahlédajíce a nad svau krásau ckajíce Kom. Lab. 7, 11. Srov. **cknúti.**

cketa, sketa, -y, masc. i fem., *zvíře, Thier:* krwawa czketa cruenta bestia Cath. 175ª; (supové srdce) diábelstvie pryč odhánie... i wſſeczky čzkety tu zwierz diwoku LékA. 99ᵇ. — *Kůň, kobyla:* czketa caballus Prešp. 461, Rozk. 903, Anon. 2ª; czketa caballa Nom. 70ª, MamA. 18ª; czftcᵉta (tak v rkp.) caballa BohFl. 173. — *Zbabělec, Feigling:* kněz sě na Zderada jě hněvati, neudatne czkety (jemu) dávati DalC. 50, skety ve vyd. Ješ., v překl. stněm.: du bist ein blodiz tyr; byl s' vše své dni neudatna czketa tamt., neudatný ckcta v rkp. L, v překl. stněm.: alle dîn tage bis tu blode gewesin. — Tož sě zlepšíš jako czketa NRada 1422.

cknúti, ceknúti, -nu, -neš, pftiv., *ceknouti, pověděti krátkým slovem, slabikou, hláskou, hlesnutím; mucksen;* z *cъk-*, sln. *ceket* Gezwitscher Mikl. Etym. Wtb. — By necekl nižádný HusE. 1, 107; aby něco neczkli Hrub. 296ᵇ; kto by ceknul qui ganniret Pernšt. Isa. 10, 14; všecko, co král ctkne, dělají Wint. 21 (ze XVI stol.).

cknutie, -ie, neutr., *ceknutí.* Dopustí-li sé (přisahající), že v čem řěčí, czknutym... přěkazí (přísahu), právo své ztratí ODub. 37, chybným prohlesnutím.

clo, -a, neutr., *Zoll;* z němč.: stněm. *zol,* a toto z lat. *teloneum, -ium,* vulg. *toloneum.* — czlo vectigal Prešp. 1999, Rozk. 3054, clo teloneum DeskDE. 1318 marg.; grichtu se czlem Lún. list. 1403; dada ungelt a czla Pr. pr. 255; viděl člověka sedícieho na cle in telonio Koř. Mat. 9, 9; od czla na mostě a czla s herinků a czla s sukcn KolAO. 10ᵇ (poč. XVI stol.); ze všech cel tamt.

clota v. **slota.**

cna (?), *roucho kněžské:* czna alba Prešp. 2215 (v kap. de ecclesia); strojené, ze *cný, čstný.*

cnoch (?), prý *pták nějaký:* cznoch *kuna Prešp. 232 v kap. Volatilia campestria, czuoh (sic) též Rozk. 432; strojené.

cnost v. **čstnost.**

cnotan, čstnostan (?): cznotan *ariana Prešp. 613 v kap. de plantis, Rozk. 1163; tvar strojený, význam nejasný.

cný v. **čstný.**

co v. **čso.**

colné, -ého, neutr. z adj. **colný,** *celné, clo, Zoll:* ſ czolnym neb ſ czlem cum teloneo SequE. 54ª.

copúch v. **sopúch.**

co-s' buď, čso s' buď v. **čso.**

cost v. **čsost.**

cpáč, -ě, masc., *kdo cpá, Stopfer.* — V Prešp. jest v kap. de nominibus personarum: žebráčě, žáčě, czpacz *bio, volavec, hrbovec atd. 1171; nomen agentis, jehož význam souvisí s některým ze rčení doložených při **cpáti,** v. t.

cpánie, -ie, neutr., *cpaní, das Stopfen:* czpanije Hrub. 463ª.

cpáti, -aju, -áš, impftiv., *strkati, schieben, stossen, stopfen;* z *cъp-*, srov. iterat. *za-cípati.* — Ješto vždy v sě czpagí krmi na krmi ŠtítMus. 64ᵇ, ješto vždy cpagy krmi na krmi ŠtítOp. 34ᵇ. Cizie vlasy na se czpaty Štít. uč. 54ᵇ. Když na sě czpatc hlúpých tvaří obrazy Otc. 9ª. Kto ohyzdu na tě czpa t. 262ª; což jistě neviem, toho na ně (na Řeky) nechci cpáti HusE. 1, 49; (diábel) cpá na boha vinu t. 1, 88, cpáti, strkati, sváděti vinu na koho; proč křivě na ně vinu czpaſs GestBř. 24ᵇ; každý hřiech svój na jiného cpa, jako Adam hřiech svój cpal na Evu a Eva na hada Hug. 332; lidé cpají hřiechy své na dobrotu božskú HusE. 1, 88; (vlk) poče žalovati, zřejmý krádež na ni (na lišku) cpati Baw. 87. (Židé) vždy na pána Ježíše zlost czpali Rokyc. 151ª, zlé jednání jemu při-

čítali. Každý od sebe čest czpaſſe Vít. 37[b], čest odstrkoval, odmítal.

crčatka, -y, fem., *pták toho jména:* czrczatka *garrucula Nom. 64[b]; snad m. **crčalka,** srov. **svrčala.**

crčěti, -ču, -číš, impftiv., *zirken, ricseln.* Kobylky crčaly jakoby oděnci ve zbroji jeli Háj. 306[b]; ano czrczye krvavé struhy Modl. 54[a]. Onomatop. z *cerk-, sverk-.*

credo v. **kreda.**

crh, -a, masc., nč. *crh* a *crk, Rothdrossel.* Jg.: czrh *damcerula Prešp. 178 (v kap. o ptácích).

Crh, -a, a **Crha,** -y, masc., *jm. os.,* z *Cyrillus.* — Vznikl jeden svatý muž, jménem svatý Crh KázLeg. 78; ſwateho Czrha a metudye ŽPod. (v kalendáři, březen), na svatého czrha mučedlníka OlMüllC. 715. Chirho de Nemchan Reg. II, 1251, Cyrro t. 1288; Bohusch filius Cyrhonis t. 1256, filius Cirhonis t, 1262, Bohusch (filius) Cyronis t. 1281, Bohuslaus filius Cerhonis t. 1255, Bohuss filius Czrchonis tamt., Boscho filius Cerronis t. 1263; Czrhonis TomZ. 1507 h 164. — Vintieř, Šnorek a Crha ukradli jsú krávu PoprR. 2.

Crhenici, Crhonici, Crhynici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Cerhonicz Reg. II, 1291, Ulricus de Chyrhinicz t. 1295, Czirhonycze t. III, 1323, Cyrhinicz UrbDrk. 1[b], v Czerheniczych KolCC. 29[a] (1554).

Crhota, -y, masc., *jm. os.,* z *Crha:* Czrhota TomZ. 1512 h 154, Crhota Háj. 61[a].

Crhov (?), -a, masc., *jm. místní:* de Cyrchowe Reg. III, 1316.

Crhovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* civitatem Crihouichi Reg. II, 1275, ve vsi Crhowicych Háj. 463[a].

crkati, -aju, -áš, impftiv., *cvrkati, zirken, zirpen;* onomatop. z *cerk-,* srov. **crčěti.** — Slyší-li kto ve snách svrčka czrkagicze Snář 239.

crkev, -kve, fem., *církev, Kirche;* stsl. *crъky, -kъve* ecclesia. — czrkew (ecclesia) catholica BohFl. 662, ſwate czrkwe protivníka Modl. 4[a]. Srov. **cierkev.**

crkvicě v. **cierkvicě.**

Crlík, -a, masc., *přijm.:* Petrus Czrlik carnifex Lún. k[s]. 1404, Czrlik Andreas TomZ. 1430 n 4.

-ct, z **desět,** v. t.

cf- srov. **test** a **tsf-.**

-cte, z *-desěte,* v. **desět.**

ctě, cti, prý *socrus,* nesprávné m. *tčě* atd., v. **tščě.**

cti- v. **čsti-.**

ctk- srov. **ck-.**

ctn- v. **čstn-.**

-ctý v. **desět.**

cucek, -cka, -cku, masc., *Werg; přijm.* Czuczek Petrus TomZ. 1434 n 273.

cucel, -cle, masc., *některá část oděvu:* czuczel *ancita Rozk. 2718, czuczer (sic) též Prešp. 1773 v kap. de vestibus; srov. **cuclík.**

cuclík, -a, -u, masc., demin. z *cucel:* czuczlik *cocca m. cotta Prešp. 1786 (v kap. de vestibus; cotta neb cota = tunica clericis propria DC.), czuczlyk *cocta m. cotta Rozk. 2730, czwczlyk cotula Vocab. 176[a].

cúda, -y, fem., *soud zemský* a *krajský; Gericht.* Souvisí s *cúditi,* v. t.; jinak Mikl. v Etym. Wtb. 315 (ze *sond-,* k tomu pozn. na str. VIII). — (Kdo by držel od krále úřady) kteří by slušěli k czudie MC. XVII. Hojnější jsou doklady v listinách lat.: iuris canonici et civilis seu czude Reg. III, 1318; absolvimus ipsos viros (Lunenses), ut ad zudam Pragensem vel aliam evocari non debeant t. 1325; (Jemničtí) ad nullius czude iudicium evocari vel trahi debeant t. 1327; sigillum Johannis, camerarii zude generalis t. 1322 (v Brně); in generali iudicio terrae sive czuda t. 1325 (též); in zuda et colloquio generali Brunnae t. 1324, na soudě a sněmě; (sigilla) Jesconis de Crawar, camerarii zude Olomuc., Hartlibi de Boscowicz, camerarii zude Brunnensis et Znoymensis t. 1330; in zudam Iglaviensem t. 1331; adicimus itaque, quod Vbizlaum et heredes suos ab evocatione zude cuiuslibet absolutos esse volumus et exemptos Reg. IV, 1341; iuri bohemicali, videlicet poprawczie seu czude, cum dicto castro (Donín) subesse non debemus t. 1341; ut

nec abbas vel monachus... ad Pragensem vel aliam quamcumque regni nostri Bohemiae zudam pro debitis aut aliis culpis debeant evocari t. 1325; cum auctoritate... instituendi ac destituendi in provincia Rakovnicensi iudicem seu poprabtzonem, et in zuda Sacensi (Žatec) beneficiarium seu vrsedniconem t. 1343; (recognoscimus) quod, quia genitor noster Johannes, Bohemiae rex..., abbatem et conventum (Sedlicensem) a Pragensi et omnium regni Bohemiae provinciarum zudis et iudiciis provincialibus ac a zudarum et iudiciorum huiusmodi beneficiariis fecit... exemtos..., nos... praefatos... abbatem, conventum et monasterium... promittimus in eadem gratia conservare; quocirca... camerariis..., zudariis..., notariis ceterisque beneficiariis Pragensibus ac aliarum quarumlibet regni Bohemiae provinciarum et zudarum sive iudiciorum provincialium... mandamus etc. t. 1344; atd. — *Soudní okres, Gerichtssprengel:* Veteres Bohemiam in aliquot cudas i. e. territoria sunt partiti Stránský Respubl. Boj. 1, 13.

cúdař, -ě, masc., *soudce, Richter;* z *cúda,* v. t. Doklady jsou hojné v list. lat.: ut homines dictarum villarum ad provinciale iudicium non trahantur, iudexque provincialis, zudarius, camerarius et alii beneficiarii nullam in eis iudicandi... habeant potestatem Reg. II, 1265; Wytko de Swabenytz, zudarius Moraviae t. 1303; Lambertus zudarius t. 1225 (v Brně); (praesente) Dirschone, czudario Brunnensi provinciali t. 1283; mandamus universis camerariis, villicis, iudicibus, zudariis nec non universis beneficiariis per Bohemiam constitutis Reg. III, 1319; (exemtio) a potestate et iurisdictione camerariorum, czudariorum, beneficiariorum et iudicum provincialium Reg. IV, 1337; concedimus monasterio, ut nec abbas vel monachus... ad Pragensem vel aliam regni nostri Bohemiae zudam debeant evocari vel etiam iudicari seu per zudarios nostros in civitatibus vel oppidis regni nostri arrestari t. 1325; camerariis, zudariis, notariis ceterisque beneficiariis Pragensibus ac aliarum regni Bohemiae provinciarum t. 1344. — Přejato do němč.: střhněm. *zûder,* později *zauder* Gerichtsperson, Bezirksrichter (Lexer, z práv Brněnsk.).

cúditi, -zu, -díš, impftiv., *čistiti, reinigen.* — By (ty) tvój dóm tak často czudil UmR. 316. Dievka pšenici cydi Hug. 92. Vinnici czydyty Alb. 55[b]. Ten pozdě vinnici svú czidi Kruml. 182[a]. Vezmi prach z hřebelce, kdyžť kuoň czydie Chir. 244[a]. — czidyti mundare Ol. 2. Par. 29, 17; czyzeno purgatum ŽKap. 11, 7. — (Starý člověk) již na paty czídí (o výkalech) HusPost. 215[b]. — Dosud dial.: mor. *cúdit* obilí, studni, příkopu BartD. 1, 203, slc. *cúdit;* pol. *cudzić* striegeln; souvisí s **cúda,** v. t.

cudnovati, -uju, -uješ, impftiv., *tleskati rukama, klatschen:* czudnowati, plefati plaudere Lact. 220[a]; onomatop., srov. říkadlo dětské: čundy čundy, jinde cundy, cundy ručičky!

cudný, cidný, adj., *divný, wunderbar,* z bývalého subst. **cudo,* pol. *cud* a *cudo* Wunder, proti stsl. *čudo* miraculum, srov. Mikl. Etym. Wtb. 37. — Adverb. **-ně,** vlastně = *divně, podivuhodně,* a z toho dále = *pečlivě, opatrně, tajně.* A czydnie jeho vztázav to vzvěděch curiose OtcA. 391[a], cydnie jeho otázav OtcB. (na místě stejném). Král Václav sebrav z Rakús mnostvie lidu dosti veliké znenáhla dosti czydnye přibral sě ku Praze paulatim intrat cautus ad civitatem PulkR. 145[b] a PulkL. 326 (srov. stpol.: vynydz y vyedzysch y samo yako naczudnyey mozesch BrücknApokr. 364). Zavola manžel sestry své czidnie sororem suam clam vocavit EvTřeb. Jan 11, 28.

cúdný, adj., *pěkný, hübsch.* Vlastně *čistý,* srov. *cúditi* = čistiti a dial. *coudný* = čistý, hezký ŠembDial. 37 (mýt.). Odtud i nč. spis. *cudný.* — (Žena v krčmě vábící má) měšček, czudny paffecz, u piesnech jejie jasný hlasec Hrad. 99[a]. Oči (panniny) rarohové biechu, brádka pěkná, ústka czudna, kromě že bieše (panna) tak trudna Baw. 217.

cuk, -u, masc., z něm. *Zug:* prvým czukem PulkR. 9ᵃ (v PulkVrat. je za to *hnánie*). — Zdlouž. **cúk, couk,** v hornictví WintObr. 2, 566 (z pramene starého).

cukar, cuker v. **cukr.**

cukr, -a, -u, masc., *Zucker;* někdy také **cukar, cuker**; z němč.: stŕhněm. *zucker,* sthněm. *zucura;* to ze stŕlat. *zucara,* a to zase z arab. *sokkar* Kl. — czukr succarum Prešp. 802, Rozk. 1511, Veleš., Synon.; (nápoj nemocného buď) woda zwarzenye czukra Sal. 701; ſ czukrem woda RostlD. 92ᵇ; czuker Vocab. 175ᵇ; věrduňk czukaru ChirB. 179ᵇ. — czukr zeduarium RostlF. 12ᵇ, omyl m. citvar.

cukrant, -a, -u, masc., *meloun:* czukrant melún, melo Lact. 271ᵇ; rýže, cuᶜrt, oman Boh. min. 22ᵇ.

cukrkanda, -y, fem., *Zuckerkand.* (Vezmi) czukrkandy lot Chir. 309ᵃ; přičiň tolikéž czukrkandy t. 49ᵇ.

cukrný, adj. z *cukr, Zucker-.* (Ránu) naplň chomáčky kúdelnými, namočenými v alúně cukrnem Sal. 290.

cukrový, adj. z *cukr, Zucker-.* (Maria), czukrowa žádost, měsiecová světlost Levšt. 151ᵃ.

cupati, -aju, -áš, impftiv., *stampfen, traben.* Kóň cupa cespitat Roh. 180ᵇ.

cupka, -y, fem., *ryba toho jména:* czupka piscis *turonilla Lact. 292ᵇ, t. 292ᶜ.

cútiti, -cu, -tíš, impftiv., *cítiti, fühlen,* stsl. *štutiti* sentire, z *tjut-.* — (Máti) cziutyeczi zub wilchzi JidDrk. 43; nepřátely vás cytte Madianitští a zbíte je hostes vos sentiant Madianitae Kladr. Num. 25, 17.

cúzenie, -ie, neutr., *cídění, das Reinigen,* z *cúditi.* — czyzenye vinnicě jest proto, aby plod lépe dávala Alb. 55ᵇ; czyzenye dušě našie, aby lépe plod nesla tamt. Zpověd jest czizenie našie dušě Kruml. 182ᵃ (tutéž dříve: czziſſczzenie). Aby czizenj náhonu na společný náklad šlo KolA. 105ᵇ (1682).

cuzí, adj, *cizí, fremd;* stsl. *stuždь,* z *tjudj-.* V tvarech s *-ie-* záhy zaniká jotace a tudy vyvíjí se nč. sklonění tvrdé. — Bohu czyziemu alieno ŽWittb. 80, 10, u boziech czuzich t. Deut. 16. Synové ciuzi ŽKlem. 17, 46 a synové czyzy ŽWittb. t. 17, 46, synóv czyuzich t. 143, 7. czyuzy kněz bude se nás báti DalC. 34. Svoji sě psi hryzte a czyuzy nepřistúpajte t. 85. czíuzích krajóv svD. 4; v zemi czuziey aliena ŽWittb. 136, 4; w cziuziu dědinu JidDrk. 12. czuzie sbožie Rožmb. 30, když (kto) posáhne rukú po czizie sbožie Kruml. 237ᵇ, často s' czuzeho sbožie žádal Pass. 397, w cize s' sě sbožie uvázal t. 277, nekraďte czuzeho sbožie Hrad. 105ᵇ, který dercě a czuzeho sbožie bercě t. 109ᵇ; když kto czyzije sbožie prodá miesto svého Pr. pr. 256. Trúp ziedá czuze úsilé Hrad. 107ᵃ. Posúzenie czyzeho života Alb. 75ᵇ. Aby (člověk) czyzie žalosti žělal jako své AlbB. 5ᵇ. Sbožníť sě káží hubenými a škodú czuzy Hrad. 104ᵇ. czuzye slova AlxV. 41; ciziemu smyslu Pass. 454, kterak ve ň (v zákon) hledíte czyzym smyslem a nejistým ChelčPost. 219ᵃ. — ciuzi učiňen sem extraneus ŽKlem. 68, 9, cuzi ŽGloss. tamt., czyzyu učiňen sem ŽWittb. tamt.; ciuzi vstali sú proti mně alieni ŽKlem. 53, 5, czyuzy ŽWittb. tamt.; ostavte cyuzim sbožie ŽKlem. 48, 11; czyſi alienigena MamA. 15ᵇ, cziſi externus t. 22ᵃ. Což czyzy nepojechu, to vše po nich svoji vzěchu AlxV. 144. — Zpodstatnělé: ješto rádi béřete czuzie Hrad. 16ᵇ, jenž czuze otjímá t. 105ᵇ, by czuzeho nic nežádal t. 119ᵃ, czuzeho nechaj t. 113ᵇ, jenž co cuzého nalezna nechce navrátiti t. 115ᵇ; kto na czyzyem plot postavil Rožmb. 278. — (Židé) pro svú pýchu cyzij od milosti a od spasení učiňeni sú ChelčPost. 65ᵇ.

cuzobercě, -ě, masc., *kdo béře cizí majetek.* Nejsem cyzobercie Krist. 68ᵃ.

cuzokrajěnín, -a, masc., *cizozemec, Fremdländer, Ausländer:* czyzokragenyn alienigena MamB. 28ᵃ; mně czyzokragyene poddáni sú ŽPod. 59, 10; utekli sú czizokragene alienigenae Lit. 1. Mach. 10, 12, czyzokragenee Ol. tamt.; cizokrageninem učiňen sem extraneus bibl. z r. 1487 Jg.; k životu cizokrageninow alienigenarum Pernšt. 2. Mach. 6, 24, k cizokraieninom

ad extraneos Kladr. Jer. Lament. 5, 2; cizokrajenín Blah. 169 (zavrhuje).

cuzokrajín, -a, masc., *cizozemec, Fremdländer, Ausländer.* Neoblačil se jest v to rúcho cizokragin alienigena Kladr. Sir. 45, 16. Aby sě nenaplnili czyzokraginy tvé síly extranei Ol. Prov. 5, 10, aby nenaplnili se cizokragine silami tvými Kladr. tamt. (Židé) otlúčili sú všelikého cizokragina omnem alienigenam Kladr. Nehem. 13, 3. (Proroci) stany zvracěli czyzokraginom exterorum Koř. Žid. 11, 34, czyzokragynom Bibl. γ tamt. K czizokraginom ad extraneos Pror. Ol. Jer. Lament. 5, 2, země czyzokragynow Mus. 1. Mach. 3, 41, cizokraginowe alienigenae Ben. žalm 107, 10.

cuzokrajinný, adj., z *cuzie krajina.* — czyzokragyny nebude jiesti alienigena Mus. Ex. 29, 33. cizokraginnemu národu alienigenae genti Pernšt. Sir. 49, 7. Kteří sú zpojímali ženy cizokraginne uxores alienigenas Kladr. 1. Esdr. 10, 17.

cuzokrajní, -ný, adj., z *cuzí kraj,* = *cizokrajní, fremdländisch:* cizokrayny rod alienigenae gentes Ol. 3. Esdr. 8, 70, czyzokrayny alienigena t. Ex. 29, 33, cizokrayní alienus t. Esth. 16, 10, cizokrayny též t. Job. 15, 19; ženy cizokraynee alienigenas t. 1. Esdr. 10, 10, ženy czizokraynee t. 3. Esdr. 9, 17; ženu czizokraynij t. 3. Esdr. 8, 94, ženy czizokraynye t. 9, 18, z cizokraynye země t. 8, 71, všelikého czyzokraynyeho alienigenam t. 2. Esdr. 13, 3, czyzokranyemu (sic) alieno t. Ex. 30, 33; všeliký czyzokrayny alienigena Mus. Lev. 22, 10, z ruky czyzokrayneho t. 22, 2, czyzokraynyemu alieno t. Ex. 30, 33.

cuzoložec, -žcě, masc., *cizoložec, Ehebrecher:* czizoložecz moechus SlovKlem. 63[a], s czyzolozczy cum adulteris ŽWittb. 49, 18.

cuzoložiti, -u, -íš, impftiv., *cizoložiti, ehebrechen.* — czyzolozym adultero SlovE. 221[b]. Nebudeš czyzoložiti non moechaberis Ol. Ex. 20, 14, nebudeš czyzolozyty Mus. tamt. (Žena rytířova) cizolozzieſſye a nechtieše ostati toho GestBř. 129[b].

cuzoložně, -ěte, neutr., *cizoložně, in Ehebruch gezeugtes Kind.* Má tak muž jako žena držeti manželstvo, aby jich děti nebyly czyzolozniata a ženimčata Šach. 295[b]. Někdy czizolozniata budú mieti diel s pravými dětmi ŠtítMus. 19[a], cyzoložniata ŠtítOp. 40 (místa stejná).

cuzoložnicě, -ě, fem., *cizoložnice, Ehebrecherin.* Oba umřěta, to jest czyzoloznyk nebo czyzoloznycze adultera Lit. Deut. 22, 22; cizoložník i czyzoloznyczie Ol. Lev. 20, 10.

cuzoložničí, adj., z *cuzoložník.* Plémě czyzoloznyczye semen adulteri Pror. Isa. 57, 3. Súditi súdem cizolozznyczym Ol. Ezech. 23, 45.

cuzoložník, -a, masc., *cizoložník, Ehebrecher.* — ſ ciuzoloznyki cum adulteris ŽKlem. 49, 18; czyzoloznyky naplnila sě jest země adulteris Pror. Jer. 23, 10; ani sem byl czyzoloznyk Hrad. 144[b]; onenno jest czyzoloznyk Štít. uč. 112[b]; smilník aneb czyzoloznik LékB. 19[a], czyzoloznyk moechus MamA. 29[b], czyzoloznik adulter Prešp. 1089.

cuzoložný, adj., *cizoložný, ehebrecherisch.* Pokolenie czuzolozne adultera EvA. Mat. 12, 39. Z czyzolozne duše de meretrice MamA. 20[b].

cuzoložstvie, -ie, neutr., *cizoložství, Ehebruch.* — Nalezli ženu w cizolozſtwij polapenú Krist. 78[a]. Pak-li kto czyzolozſtuie by učinil si moechatus fuerit Ol. Lev. 20, 10. Utajilo by se czyzolozſtwye adulterium Mus. Num. 5, 13, (žena) jest nenalezena w czyzolozſtwy in stupro tamt. Ani czyzolozſtwye ploď neque moechaberis t. Deut. 5, 18. (Žena) z czizolozſtwie počala jest LékA. 20[b]. czyzoloſtwye v srdci moechatio Vocab. 176[a].

cuzoložstvo, -a, neutr., *cizoložství, Ehebruch.* — Ženu jatú w czuzolozſtwye EvVíd. Jan. 8, 3. Sprostné czizolozzſtwo Kruml. 248[b]; cizoložſtwo HusPost. 19[b], cizoloſtvo adulterium Prešp. 1357, cyzoložſtwa adulteria BiblB. Mark. 7, 21.

cuzopanský, adj., *kdo jest cizího pána, von fremder Herrschaft.* (Páni) czyzopanſkeych lidí se ujímati nemohau KolC. 162[b] (1588).

cuzorodný, adj., *cizího rodu, fremd.* Ženy czyzorodne Comest. 197b.

cuzorozenec, -ncě, masc., *cizorozenec, Fremdling.* (Židé) odlúčichu od stola czyzorozencze Comest. 200a.

cuzozemcový, -ěvý, adj., z *cuzozemec.* Z rukú czyzozemczowych alienigenae Ol. Lev. 22, 25. Země cizozemczouc terrae alienigenarum Ol. 1. Mach. 3, 41. Utekli sú na czizozemczewé pole in campum alienigenarum Lit. 1. Mach. 4, 22. Stany czyzozemczowe alienigenarum Mus. 1. Mach. 4, 30.

cuzozemec, -mcě, masc., *cizozemec, Ausländer, Fremdling.* — Mně sú ciuzozemcy poddáni alienigenae ŽKlem. 59, 10, czyzozemczy ŽWittb. tamt.; ciuzozemci ŽKlem. 84, 6, czyzozemczy ŽPod. tamt.; ciuzemci m. ciuzozemci alienigenae ŽKlem. 82, 8; aby ustavil bydlitele syny czyzozemczie alienigenas Mus. 1. Mach. 11, 68. Blázen jest, ktož czyzozemczye dobrým súdí DalC. 21. Bude-li nad vámi czyzozemecz vlásti, nemoci bude dlúho váš jazyk trvati t. 4. Češte své, ač i krastavo, nedaj v své česká hlavo czyuzozemczy tamt., lépe v rkp. L: nedaj v sě cizozemci, česká hlavo. (Zbyhněv) da pak to miesto Němcóm, otkads jiným czuzozemcziom Hrad. 20a; tehdy to miesto dachu Němcóm, otkuds kakýms czuzozemcziem t. 25a. (Sv. Petr) bieše cyzozemecz Pass. 299. Aby ižádný Němec czyzozemecz v pražském městě ani v českém knijeżeczſtwij žádným úředníkem nebyl Pr. pr. 242. czyzozemecz alienigena Prešp. 850, czyzozemyecz (sic) též Rozk. 1575. — czyzozemecz accola veniet qui non erat mecum Pror. Isa. 54, 15, cizozemec Pernšt. tamt.

cuzozeměnín, -a, masc., *cizozemec, Ausländer.* — Tento czyzozemenyn alienigena EvSeitst. Luk. 17, 18; czizozemyene alienigenae ŽKap. 82, 8.

cuzozemicě, -ě, fem., *cizozemka, Ausländerin.* — Ženy czizozemiczie alienigenas Ol. 3. Reg. 11, 1; ženám czizozemicziem t. 11, 8; ženu czizozemiczi alienigenam SequE. 31b.

cuzozemkyni, -ě, fem., *cizozemka, Ausländerin.* O manželství czyzozemkynie Comest. 46b; jako jiné czizozemkynye ComestC. 38b, jiné czyzemkynie (sic) Comest. 40a.

cval- srov. **sval-.**

cvečok, cvoček, -čka, -čku, masc., demin. ze *cvek, cvok,* v. t. — *Příjm.:* Czwoczek Jíra TomZ. 1452 m 52.

cvek, cvok, -a, -u, masc., *hřebík, Pflock, Schuhnagel;* z němč.: střhněm. *zwëc* Nagel, Pflock. — czwek trabula BohFl. 794 (trabula demin. z trabs), czveki též Prešp. 2416 v kap. o ševcích, Veleš.; czwok trabula MamA. 36a. — *Příjm.:* Czwok TomZ. 1435 n 255.

cvičiti, -u, -íš, impftiv., *üben.* Ktož ſe v súdních přech czwiczý HrubLobk. 72b.

cvik, -a, masc., *pták nějaký:* czwik *verex Prešp. 212 v kap. Volatilia campestria, cwyk též Nom. 64b, czwyk *vorex Rozk. 385. — *Příjm.:* Czwik TomZ. 1378 n 145, Venceslaus Czwyk UrbE. 292 (1410).

cvikadlo, -a, neutr., *Falzzange:* czvikadlo *penga Prešp. 2409 (u ševce), czwikadlo též Veleš.

Cvikava v. **Cvikov.**

cvikéř, -ě, masc., z něm. *Zwitter,* střhněm. *zwitar.* — czwykerz bigenus MamA. 17a.

cviklík, -a, -u, masc.: czvyklik *yla Prešp. 1804 (v kap. de vestibus; snad m. *ila* = čepec jakýsi Diefb. Gloss.); v Rozk. 2765 je za to czwylynk, omylem.

Cvikov, -a, masc., *jm. místní:* Czwikow Reg. II, 1261. — **Cvikava,** -y, fem., podle něm. *Zwickau:* czwykawu a Kamennici Pulk. 185a, Czwikawia UrbBřevn. 1406.

cvilink, -a, -u, masc., *Zwillich:* ze střhněm. *zwilinc, zwillinc* = duplicium, tkanina dvojnitná. — czwilink duplicium Prešp. 1816, czwylynk též Rozk. 2790, BohFl. 788, czwijlink též Nom. 71a; czwilink Lobk 34a.

cvoček, cvok v. **cveček, cvek.**

cvor- srov. **svor-.**

cvrč- v. **svrč-.**

cých v. **cajch.**

cýcha v. **cícha.**

cýchova- v. **cajchova-.**

cymbál, -a, -u, masc. a **cymbala,** -y, fem., *cymbál,* srov. střhněm. *Zimbel* masc. a *zimbele* fem., ze řeckolat. *cymbalum.* Učiňen jsem jakžto měd anebo czymbala znící cymbalum tiniens EvOl. 106ª (epišt. Pav. 1. Kor. 13, 1). Chvalte jeho w czymbalach radostných ŽPod. 150, 5. — *Adj.* **-ový:** (k orloji jsú tyto knížky podobny) zniec czymbalowym zwukem Kruml. 351ᵇ, Orl. 1ᵇ.

cýn v. **cín.**

Cypr, -a, -u, masc., *Cyprus.* Jedno město Nikozia w czyprzie slulo Kat. 2. — *Cypřan:* czipr Cyprio Prešp. 890.

cypreš, *adj.* **-ový,** v. **cypřiš.**

Cyprian, -a, masc., *jm. os.:* svatý Cipriane ŽKlem. 137ª.

cypřiš, cypryš, cypreš, -ě, masc., *Cypresse:* Cipryſs a nardus cypri cum nardo Ol. Cant. 4, 13; cypris cypressus Boh. min. 22ª, cipryſſ též RostlC. 109ª, cypriſſ Háj. herb. 26ᵇ; czipreſſ též Prešp. 587, czyprzyſſ též Vít. 19ª, SlovBrn. 246. — *Adj.* **-ový:** cziprziſſowe dřevo LékA. 82ᵇ, z ořechóv cypreſſowych Sal. 735, přidlaženie naše cipreſſoue laquearia cypressina Ol. Cant. 1, 16; opaženie naše cypreſowe HusŠal. 36ª; cypreſſowe dřevo Snář 149.

cyprský, adj. z *cypr, Cyprus-:* w czyprſkey zemi Kat. 2. Hrozen ciprſky botrus cypri Ol. Cant. 1, 13, hrozen čiprski Hlah. tamt., m. cyprový.

cypryš v. **cypřiš.**

Cyrenejsko, -a, neutr., *země Cyrenská.* Z czyreneyzka sú pak mnoz(í) svD. 19.

Cyrill, -a, masc., *jm. os.* Svatého Cyrilla Pulk. 17ª.

Cyrus, -a, **Cyruš,** -ě, masc., *jm. os.* Ty (amazonky) sú měly s ciesařem czyrem svádu DalC. 10. Médské panie czyrowy též byly spáchaly t. 22. Cyrus Ben. 1. Esdr. 1, 1 a Cyruš tamt. 1 (nápis), t. 3. Esdr. 2 (nápis).

Č.

Č. Čtvrtá hláska obecné abecedy české = cyr. ч. Píše se v textech staropísmých literami a spřežkami: *c,* na př. cechel t. j. čechel MVerb., ac ŽGloss. 57, 2, cynis t. j. činíš Kunh. 147ᵇ, cſo t. j. čso Hrad. 10ᵇ, aby czceni byli t. j. ččeni Koř. Mat. 6, 2, aby poccen byl t. j. poččen t. 1. Petr. 4, 11; — *cc,* na př. lucc t. j. lúč MVerb.; — *ſ, s,* na př. ni zaſ by nejměl t. j. ni za-č Túl. 33ª, slunek t. j. člunek MVerb.; — *cſ,* na př. klokocſ MVerb.; — *ſc,* na př. ſceled t. j. čeled HomOp. (ČČMus. 1880, 119); — *ſz,* na př. vteſze t. j. uteče AlxH. 7, 24, v téj zzieſzi t. j. sěči AlxB. 2, 3; — *ch,* na př. ochiſtiti Kunh. 150ᵇ, w chiſle t. j. v čísle Túl. 24ᵇ; — *chz,* na př. chzezt t. j. čest AlxH. 1, 24, geſchze t. j. ješče AlxM. 1, 4, achz t. j. ač AlxB. 1, 1, plachziucze ApD. b, muchzity t. j. mučiti ApŠ. 4, wchzechach t. j. v Čechách Jid. 11, Prochz LMar. 26; — *chs,* chsryewcze Rostl.; — *cs,* na př. acz ŽGloss. 88, 36, czeſt AlxB. 1, 15, vczin t. j. učiň ŽKlem. 16, 7, luczifcze t. j. lučišče ŽWittb. 75, 4, procz Hrad. 18ª, czlunek t. 10ª, czlowiecze vok. Pass. 336, oſczyep t. j. oščěp DalC. 36; — *ċ,* v pravopise Husově, na př. ċakai, lúċ HusOrth. 177, z čehož jest obměnou grafickou pozdější a nč. *č:* rzeči prawce LékB. 22ª, očy Ben. Gen. 3, 5 atd.; — *czz,* na př. czzlowiek Kruml. 231, zpiewaczzow Ol. 1. Esdr. 7, 7, oweczznyk EvOl. Jan 10, 1; — *cż, cž,* na př. neczadſkee Ol. Sir. 27, 33, cżlunek t. 2, Reg. 21, 19, poczeſtnym BrigF. 8; — *tſſ,* tſſtweru AlxV. 5; — v době pozdější také *tč:* nětčeho Br. Dan. 6, 11, VelKal. 325. — V příkladech jako jsou: w cziele jeho Lit. 1. Reg. 17, 49, nyczichuoz t. 25, 21 atp. je zvratnou analogií *č* místo náležitého *e,* a nikoli *czi* = *č.*

-č gen. *čeho* atd., v. **čso.**

Čabrov, -a, masc., *jm. místní:* Silva Czabrow UrbR. 397.

čacký v. **čadský.**

cuzorodný, adj., *cizího rodu, fremd.* Ženy czyzorodne Comest. 197[b].

cuzorozenec, -ncě, masc., *cizorozenec, Fremdling.* (Židé) odlúčichu od stola czyzorozencze Comest. 200[a].

cuzozemcový, -ěvý, adj., z *cuzozemec.* Z rukú czyzozemczowych alienigenae Ol. Lev. 22, 25. Země cizozemczouc terrae alienigenarum Ol. 1. Mach. 3, 41. Utekli sú na czizozemczewé pole in campum alienigenarum Lit. 1. Mach. 4, 22. Stany czyzozemczowe alienigenarum Mus. 1. Mach. 4, 30.

cuzozemec, -mcě, masc., *cizozemec, Ausländer, Fremdling.* — Mně sú ciuzozemcy poddáni alienigenae ŽKlem. 59, 10, czyzozemczy ŽWittb. tamt.; ciuzozemci ŽKlem. 84, 6, czyzozemczy ŽPod. tamt.; ciuzemci m. ciuzozemci alienigenae ŽKlem. 82, 8; aby ustavil bydlitele syny czyzozemczie alienigenas Mus. 1. Mach. 11, 68. Blázen jest, ktož czyzozemczye dobrým súdí DalC. 21. Bude-li nad vámi czyzozemecz vlásti, nemoci bude dlúho váš jazyk trvati t. 4. Češte své, ač i krastavo, nedaj v své česká hlavo czyuzozemczy tamt., lépe v rkp. L: nedaj v sě cizozemci, česká hlavo. (Zbyhněv) da pak to miesto Němcóm, otkads jiným czuzozemcziom Hrad. 20[a]; tehdy to miesto dachu Němcóm, otkuds kakýms czuzozemcziem t. 25[a]. (Sv. Petr) bieše cyzozemecz Pass. 299. Aby ižádný Němec czyzozemecz v pražském městě ani v českém knieżeczſtwij žádným úředníkem nebyl Pr. pr. 242. czyzozemecz alienigena Prešp. 850, czyzozemyecz (sic) též Rozk. 1575. — czyzozemecz accola veniet qui non erat mecum Pror. Isa. 54, 15, cizozemec Pernšt. tamt.

cuzozeměnín, -a, masc., *cizozemec, Ausländer.* — Tento czyzozemenyn alienigena EvSeitst. Luk. 17, 18; czizozemyene alienigenae ŽKap. 82, 8.

cuzozemicě, -ě, fem., *cizozemka, Ausländerin.* — Ženy czizozemiczie alienigenas Ol. 3. Reg. 11, 1; ženám czizozemicziem t. 11, 8; ženu czizozemiczi alienigenam SequE. 31[b].

cuzozemkyni, -ě, fem., *cizozemka, Ausländerin.* O manželství czyzozemkynie Comest. 46[b]; jako jiné czizozemkynye ComestC. 38[b], jiné czyzemkynie (sic) Comest. 40[a].

cval- srov. **sval-**.

cveček, **cvoček**, -čka, -čku, masc., demin. ze *cvek, cvok,* v. t. — *Příjm.:* Czwoczek Jíra TomZ. 1452 m 52.

cvek, cvok, -a, -u, masc., *hřebík, Pflock, Schuhnagel;* z němč.: stř̄hněm. *zwëc* Nagel, Pflock. — czwek trabula BohFl. 794 (trabula demin. z trabs), czveki též Prešp. 2416 v kap. o ševcích, Veleš.; czwok trabula MamA. 36[a]. — *Příjm.:* Czwok TomZ. 1435 n 255.

cvičiti, -u, -íš, impftiv., *üben.* Ktož ſe v súdních přech czwiczý HrubLobk. 72[b].

cvik, -a, masc., *pták nějaký:* czwik *verex Prešp. 212 v kap. Volatilia campestria, cwyk též Nom. 64[b], czwyk *vorex Rozk. 385. — *Příjm.:* Czwik TomZ. 1378 n 145, Venceslaus Czwyk UrbE. 292 (1410).

cvikadlo, -a, neutr., *Falzzange:* czvikadlo *penga Prešp. 2409 (u ševce), czwikadlo též Veleš.

Cvikava v. **Cvikov.**

cvikéř, -ě, masc., z něm. *Zwitter,* stř̄hněm. *zwitar.* — czwykerz bigenus MamA. 17[a].

cviklík, -a, -u, masc.: czvyklik *yla Prešp. 1804 (v kap. de vestibus; snad m. *ila* = čepec jakýsi Diefb. Gloss.); v Rozk. 2765 je za to czwylynk, omylem.

Cvikov, -a, masc., *jm. místní:* Czwikow Reg. II, 1261. — **Cvikava,** -y, fem., podle něm. *Zwickau:* czwykawu a Kamennici Pulk. 185[a], Czwikawia UrbBřevn. 1406.

cvilink, -a, -u, masc., *Zwillich:* ze stř̄hněm. *zwilinc, zwillinc* = duplicium, tkanina dvojnitná. — czwilink duplicium Prešp. 1816, czwylynk též Rozk. 2790, BohFl. 788, czwijlink též Nom. 71[a]; czwilink Lobk 34[a].

cvoček, cvok v. **cveček, cvek.**

cvor- srov. **svor-**.

cvrč- v. **svrč-**.

cých v. **cajch.**

cýcha v. **cícha.**

cýchova- v. **cajchova-.**

cymbál, -a, -u, masc. a **cymbala,** -y, fem., *cymbál,* srov. střhněm. *Zimbel* masc. a *zimbele* fem., ze řeckolat. *cymbalum.* Učiňen jsem jakžto měd anebo czymbala znící cymbalum tiniens EvOl. 106ª (epišt. Pav. 1. Kor. 13, 1). Chvalte jeho w czymbalach radostných ŽPod. 150, 5. — *Adj.* **-ový:** (k orloji jsú tyto knížky podobny) zniec czymbalowým zwukem Kruml. 351ᵇ, Orl. 1ᵇ.

cýn v. **cín.**

Cypr, -a, -u, masc., *Cyprus.* Jedno město Nikozia w czyprzie slulo Kat. 2. — *Cypřan:* czipr Cyprio Prešp. 890.

cypreš, *adj.* **-ový,** v. **cypřiš.**

Cyprian, -a, masc., *jm. os.:* svatý Cipriane ŽKlem. 137ª.

cypřiš, cypryš, cypreš, -ě, masc., *Cypresse:* Cipryfs a nardus cypri cum nardo Ol. Cant. 4, 13; cypris cypressus Boh. min. 22ª, cipryff též RostlC. 109ª, cypriff Háj. herb. 26ᵇ; czipreff též Prešp. 587, czyprzyff též Vít. 19ª, SlovBrn. 246. — *Adj.* **-ový:** cziprziffowe dřevo LékA. 82ᵇ, z ořechóv cypreffowych Sal. 735, přidlaženie naše cipreffoue laquearia cypressina Ol. Cant. 1, 16; opaženie naše cyprefowe HusŠal. 36ª; cypreffowe dřevo Snář 149.

cyprský, adj. z *cypr, Cyprus-:* w czyprfkey zemi Kat. 2. Hrozen ciprfky botrus cypri Ol. Cant. 1, 13, hrozen čiprski Hlah. tamt., m. cyprový.

cypryš v. **cypřiš.**

Cyrenejsko, -a, neutr., *země Cyrenská.* Z czyreneyzka sú pak mnoz(í) svD. 19.

Cyrill, -a, masc., *jm. os.* Svatého Cyrilla Pulk. 17ª.

Cyrus, -a, **Cyruš,** -ě, masc., *jm. os.* Ty (amazonky) sú měly s ciesařem czyrem svádu DalC. 10. Médské panie czyrowy též byly spáchaly t. 22. Cyrus Ben. 1. Esdr. 1, 1 a Cyruš tamt. 1 (nápis), t. 3. Esdr. 2 (nápis).

Č.

Č. Čtvrtá hláska obecné abecedy české = cyr. ч. Píše se v textech staropísmých literami a spřežkami: *c,* na př. cechel t. j. čechel MVerb., ac ŽGloss. 57, 2, cynis t. j. číníš Kunh. 147ᵇ, cfo t. j. čso Hrad. 10ᵇ, aby czceni byli t. j. ččeni Koř. Mat. 6, 2, aby poccen byl t. j. poččen t. 1. Petr. 4, 11; — *cc,* na př. lucc t. j. lúč MVerb.; — *f, s,* na př. ni zaf by nejměl t. j. ni za-č Túl. 33ª, slunek t. j. člunek MVerb.; — *cf,* na př. klokocf MVerb.; — *fc,* na př. fceled t. j. čeled HomOp. (ČČMus. 1880, 119); — *fz,* na př. vtefze t. j. uteče AlxH. 7, 24, v téj zziefzi t. j. sěči AlxB. 2, 3; — *ch,* na př. ochiftiti Kunh. 150ᵇ, w chifle t. j. v čísle Túl. 24ᵇ; — *chz,* na př. chzezt t. j. čest AlxH. 1, 24, gefchze t. j. ješče AlxM. 1, 4, achz t. j. ač AlxB. 1, 1, plachziucze ApD. b, muchzity t. j. mučiti ApŠ. 4, wchzechach t. j. v Čechách Jid. 11, Prochz LMar. 26; — *chs,* chsryewcze Rostl.; — *cz,* na př. acz ŽGloss. 88, 36, czeft AlxB. 1, 15, vczin t. j. učiň ŽKlem. 16, 7, luczifcze t. j. lučišče ŽWittb. 75, 4, procz Hrad. 18ª, czlunek t. 10ª, czlowiecze vok. Pass. 336, ofczyep t. j. oščěp DalC. 36; — *ċ,* v pravopise Husově, na př. ċakai, łúċ HusOrth. 177, z čehož jest obměnou grafickou pozdější a nč. *č:* rzeči prawce LékB. 22ª, očy Ben. Gen. 3, 5 atd.; — *czz,* na př. czzlowiek Kruml. 231, zpiewaczzow Ol. 1. Esdr. 7, 7, oweczznyk EvOl. Jan 10, 1; — *cż, cž,* na př. nečżadfkee Ol. Sir. 27, 33, cžlunek t. 2, Reg. 21, 19, počžeftnym BrigF. 8; — *tſſ,* tſſtweru AlxV. 5; — v době pozdější také *tč:* nětčeho Br. Dan. 6, 11, VelKal. 325. — V příkladech jako jsou: w cziele jeho Lit. 1. Reg. 17, 49, nycziehuoz t. 25, 21 atp. je zvratnou analogií *ě* místo náležitého *e,* a nikoli *czi* = *č.*

-č gen. *čeho* atd., v. **čso.**

Čabrov, -a, masc., *jm. místní:* Silva Czabrow UrbR. 397.

čacký v. **čadský.**

Čáč v. **Čieč.**

čad, čád, -a, masc., *hoch, mladík, Knabe, Jüngling;* vlastně *mužské dítě; z čęd-.* — Čistý čad..., starý čád Beneš. — *Příjm.:* (praesente) Czadone de Sudomir Reg. III, 1320. — Srov. **čada, čáda.**

čada, čáda, -y, fem., *holka, děvče, Mädchen;* vlastně *ženské dítě, z čęd-.* Srov. stsl. *čędo* infans, filius, srbch. *čedo,* rus. *čado,* pak stč. masc. *čad, čád* = hoch atd., a neutr. *sčědie* = pokolení, stsl. *ištędije* progenies; přejato do psl. z germ.: *kinda-,* sthněm. *chind,* nhněm. *kind,* toto pak je z pův. *gen-to-,* z koř. *gen-* gignere, z něhož jest i stprus. *gena* = slov. *žena.* — czada *geudus Prešp. 2474 (v kap. De progenie; za neznámé *geudus, *gendus Čelakovský v Dodavcích k Jg. Sl. navrhuje genitus). Milá čado, vok., praví pavouk včele Čtv. Rozb. 694 (v orig. lat. není tu výrazu střídného). — Čistá čada mor., = čistá roba Blah. 174. Říkáme o ženě »čistá čada« a o muži »čistý čad«...; staří předkové říkali »starý čád« to jest staré dítě, chtíce tím pověděti, že starý člověk po druhé dítětem bývá Benešovský, Knížka slov českých vyložených (1587, opisy v ČMus). — Vzato za *jm. osobní:* Kmochna měla Čadu, Čada měla Robiznu ČČMus. 1890, 54 (rodokmen v Markoltu 1608); Czada; — *příjm. mužské,* TomZ. 1369 vyš. 182.

čadek, čádek, -dka, masc., demin. z *čád.* — *Jm. os.:* (teste) Chczadkone Reg. II, 1298, (praesente) Czadcone de Sudomir t. III, 1318; Czadek DeskDE., UrbE. 36.

čaditi v. **čěditi.**

čadský, adj., *lepý, udatný, šlechetný, hübsch, tapfer, edel.* Z *čęd-,* srov. subst. *čad, čada* a též adj. *nečadský* = nekalý; strany pak významu přeneseného, *mladý* — *statečný,* srov. stč. *dětečský* a *dětský* = statečný a stsl. *junъ* iuvenis vedle srb. *junak* heros, *junački* heroicus. — Ti byli udatnější Br. Skutk. 17, 11, in marg.: čačtější, Vulg. nobiliores, ř. εὐγενέστεροι.

Čahostici v. **Čehostici.**

Čachbor, -a, masc., *jm. os.:* Czachbor de Solan Lún. ks. 1354.

Čachov v. **Čechov.**

Čachovec, -vcě, masc., *jm. os.:* Czachowecz Lún. ks. 1362, ten Čachovec slovieše DalJ. 94 z rkp. Ff., Čachovec TomP. 3, 42.

Čachovici v. **Čechovici.**

Čachrov, -a, masc., *jm. místní.* — Czachrow UrbE. 220, de Czachrow TomZ. 1408 m 83.

čachtičský, adj. ze jm. místní *Čachtici.* — Slovákuom Czachticzkym KolB. 130ᵃ (1499), týmž Czachticzkym Slovákóm t. — Srv. **Čechtici.**

čajka v. **čějka.**

Čak, -a, masc., *jm. os.* — Chak summus camerarius Reg. II, 1254; syna Czakowa Háj. 149ᵇ.

čáka, -y, fem., *naděje, Hoffnung; z ča-,* srov. stsl. *čajati* exspectare, sperare. — Chzaka vlasti Jid. 9; czaka má exspectatio ŽWittb. 38, 8, Ol. Sap. 17, 12; czaka lidská exspectatio gentium Mus. Gen. 49, 10, MamA. 21ᵇ; kde jest czaka má praestolatio Ol. Job. 17, 15; cżaka praestolatio MamB. 99ᵇ; czaka v smrti jich respectus mortis ŽWittb. 72, 4, czaka ŽPod. tamt., matením významu respectus a exspectatio; hi jáz, hi má rodina, jichž si ty chzaka jediná AlxBM. 3, 17; nenie kto czaky přidada AlxV. 480; bože mój, jistá má czako Modl. 28ᵇ; byla by czaka, že by opět zákoni (řehole) ozlatěli Štít. uč. 77ᵃ; czaaku maje Štít. ř. 153ᵇ, ztratil czaaku t. 47ᵃ, nenie czaaky t. 10ᵇ; nenie czáka, by je (lakomce) mohl od těch obyčejóv odvrátiti HusPost. 92ᵇ. — *Jmieti čáku v čem* atp.: vždy w twem mylofrdenftwy czaku gmagycz Modl. 32ᵃ, v ňemžto (doufaní) czzaku jmáš qua (fiducia) niteris Ol. 4. Reg. 18, 19. — *Čáka k čemu:* k ňemuž (králi) jest poslednie chzaka AlxBM. 3, 20; biechu liudé jako zmyrly nejmajíce k králi czaky AlxŠ. 5, 15; kak jmám k tomu czaku malú AlxM. 2, 19; lékař vždy jmá czaku k séči AlxV. 282; ješte někteří k knyezftwu czaku majiú DalC. 35; Margareta sobě dosti let mějieše, proto již k dyetkam

czaky neymyesse DalC. 91; do toho dietěte Vaňka czaka k dobru byesse DalC. 98; člověk k velikéj radosti czaaku vezme Štít. ř. 118ᵃ; k čemu než k hoři mají czaaku jmieti t. 118ᵇ; jmějmež k témuž czaaku t. 171ᵃ; abychom czaku k témuž měli ŠtítBud. 123; měj k odplatě čaku ŠtítOp. 238; dosti jest, leda (ty) czaku k nebessom jměla BrigF. 110ᵇ; (nečistý) nikakž k wiecznemu ziwotu ani k spaseni ma czaky NRada 1157; nebo jsú neměli czaky k niemv OpMus. 202ᵃ. — *Čáka čeho:* (člověk) dobré skutky čině jmá czaku smylowanye a swrchowanye ŠtítVyš. 18ᵃ; nemóž-li koho czaka odplaty odtáhnúti ode zlého ŠtítMus. 48ᵇ, kohož nemóž čaka odplaty odtáhnúti ode zlého ŠtítOp. 299ᵃ; pro czaku żiwota věčného nemohú snésti i malé práce ŠtítBud. 157.

čakajúcí v. **čekati.**

čakan, -a, -u, masc., v. **čekan.** — *Příjm.:* Cakan NekrP. (2), Czakan Petrus TomZ. 1432 n 272.

čakana, -y, fem., *čekanka, Wegewart.* — czakana heliotropium RostlB. 146ᵃ, czakana cichorium t., intibus t. 146ᵇ, castorea caledula t. 146ᵃ; srov. **čekanka.** — *Jm. os.:* Cacana NekrP., srov. **Čakan** a **Čekana.**

čakanec, -ncě, masc., *čekatel, Candidat.* — Což jest czakanczom jeho připraveno Lit. Isa. 65 (obs.); srov. **čakavec.**

čakánie v. **čekánie.**

čakank- v. **čekank-.**

čakati v. **čekati.**

čakavec, -vcě, masc., *čekatel, Candidat.* — Czakawecz expectans Prešp. 1181; srov. **čakanec.**

Čakov, -a, masc., *jm. místní:* Czakow Reg. IV, 1340, UrbR. 328, v Čakově PoprR. 49. Srov. **Čekov.**

Čakovec, -vcě, masc., *jm. os.:* Czakowecz UrbE. 63, Čakovec Bohuněk PoprR. 39, Jindřicha Czakowcze z Bohušic Poř. 1484 (189). — *Jm. místní:* na rybník Czakowecz KolB. 13ᵃ (1494).

Čakovici, -ic, masc. plur., *jm. místní:* Czakowicz Reg. III, 1323, Czacowiczie UrbE. 64.

čalún, -a, -u, masc., *čaloun, Tepich.* — Obinu jej v čistý czalun Drk 168ᵇ, čistý czalun Nikod. 51ᵃ; czalun sindo Prešp. 1789, Rozk. 2737, BohFl. 533, MamA. 35ᵃ, VocabMus. 183ᵇ, čalun MamVíd. — *Příjm. mužské:* Czalun TomZ. 1405 n 265.

čamlat v. **šamlat.**

Čáň v. **Čieň.**

čanka (?), prý *pták nějaký:* czanka *fetix Prešp. 222 v kap. Volatilia campestria, Nom. 64ᵇ.

čap v. **čep.**

čáp, -a, masc., *Storch.* Přehláskou bývá někdy *čiep-.* — czap ciconia Vít. 94ᵃ, Prešp. 188, Boh. min. 21ᵇ, Nom. 64ᵃ, Diefnb.; czapa ibim Ol. Deut. 14, 16, MamA. 26ᵇ; ibis id est ciconia czaap Lact. 283ᵈ, vodní cżapi podle Nilu přebývající t.; czap vece NRada 1251; dva jich towarisse ciepi Baw. 241 t. j. čiepi; mladých czapuow Chir. 201ᵃ. — *Příjm.:* Czzap Andreas TomZ. 1414 n 277.

čápě, -ěte, ***čiepě,** neutr., *junger Storch.* — Pak-li čapě jestřába převejší Puch. 386ᵇ, množství cžapat t.

čapek, -pka, masc., demin. z *čáp, Störchlein.* — czapek ciconia Pror. Jer. 8, 7, ibis t. Isa. 34, 11. — *Příjm.:* Joanne dicto Czapek Poř. 1397 (99), Czapek UrbHrad. 19, Czapko TomZ. 1429 st. 133.

čapí, *čěpí, adj., *Storch-.* — Čas rozenie czzapieho tempus partus ibicum Ol. Job. 39, 1. Pak-li kto jie czapie maso BřezSnář. 232. — **Čapí nos** atd. v. **nos.**

čaponosec, -scě, masc., *kdo má nos čapí, zobák.* — czaponofczici conides Prešp. 274 (= homines rostrati Diefb.), kaponofczy (omylem m. čap-) Rozk. 522. — Srov. **čaponosý.**

čaponosý, adj., *kdo má nos čapí.* — czaponosý ciconides Veleš. — Srov. **čaponosec.**

čaprún, -a, -u, masc., *krátký pláštík s kapucí* Zíbrt Kr. 212; střhněm. *schaperûn, schaprûn, tschaprûn,* z franc. *chaperon = Kaputze, kurzer Mantel* (Lexer). — czaprvn mantellus Prešp. 1763, czaprun Rozk. 2684; v BohFl. 521 czapriny pallium, omylem m. **čaprún.**

čaprúnek, -nka, -nku, masc., demin. z *čaprún.* — czaprunek mantile SlovKlem. 62[b], palliolum t. 70[b], czaprunek mantellus Veleš.

čár, -a(?), -u, masc., *Zauberei*; stsl. *čarъ* masc. a *čara* fem. incantatio. — Nenie czar v Jakubu non est augurium Mus. Num. 23, 23, cżar augurium Ol. tamt., čar augurium MamV. Každý czar jest smrtelný hřiech Štít. uč. 8[a]; každé kúzlo, každý czar jest přestúpenie křesťanské viery Štít. ř. 300[b]. Ješto mějiechu vieſſtebny czzar pythonem Ol. 1. Reg. 28, 3, t. 28, 7. (Král) cżaru hledaje divinationem quaerens t. Ezech. 21, 21. Od przieliſſneho czaru a diabelſtwie LékA. 99[b]. — Častěji plur.: (Šimon) ſie czari obchaziewaſſe Pass. 294; dali se črtu oklamati i přijeli se czarow Štít. uč. 7[b]; jej črtie u povětří nosili skrze czaary Štít. ř. 88[a]; jako j' byl czaary Samuel vzłkiešen t. 181[b]; kúzla i czarowe Vít. 97[b]; uměnie czary i zlato dělati NRada 1555; (jestli by kdo) trávením neb čáry byl omížděn HusE. 3, 207; czzarzi lživí auguria mendacia Lit. Sir. 34, 5, Ol. tamt.; vždy-li sú jim jich czary spomohly Tkadl. 7[b]; věřě w czary a léky Alb. 94[a]; czarowe divinationes MamV. 20[b]; czari zatratil delubra tamt.; svými carzi (sic) magiis Koř. Act. 8, 11; o czarziech, ješto jeden druhého oczaruge LékA. 99[b]; pro množstvie čarow tvých maleficiorum tuorum Pernšt. Isa. 47, 9; dokonalý w umyeny czaruow in arte magica GestKl. 244; pilen byl czaruow Ben. 4. Reg. 21, 6.

čára, -y, fem., *Linie.* — czara poſlednie, proſtrzednie, przyrozena ApatFr. 134[b], czara ſwobodna a j. t. 137[a], rýhy na dlani. — *Čára kruhovitá, kolo:* čarodějníci, jenž vdyelagycz czaru meczem v ni diábly volají aneb hádají o krádeži Vít. 101[a]. — Srov. **čerka.**

čářiti, -řu, -říš, impftiv., *čáry kruhovité dělati:* cżarżiti circinare SlovKlem. 9[a].

čarník, -a, *čaroděјník, Zauberer.* — czarnik sortilegus Prešp. 1091.

čarodějec, -jcě, masc., *čarodějník, Zauberer;* stsl. *čarodêicь* incantator; z *-dějcь.*— Učinichu takéž cżarodyeyczi egipſſtij malefici Ol. Ex. 7, 22.

čarodějenstvie, -ie, neutr., *čarodějství, Zauberei.* — cżarodiegenſtwie fascinatio SlovKlem. 47[a]; mněl, by to bylo czarodiegenſtwim Jeron. 99[a].

čarodějnicě, čaroděnicě, -ě, fem., *Hexe.* — czarodyenice pythonissa Veleš.

čarodějničstvo, -a, neutr., *čarodějnictví, Zauberei:* vymyslitel czarodieynyczſtwa ComestC. 21[a]; — *čarodějnictvo,* kollekt.: czardyeynyczſtwa hledaje ariolos Mus. Deut. 18, 10.

čarodějník, čaroděník, -a, masc., *Zauberer.* — Nebude czarodyeynyk u tebe maleficus Mus. Deut. 18, 10; czarodieynyczy pl. nom. Hrad. 94[a]; to sem učinil ne jako czarodyeynyk, ale jako věrný křesťan Pass. 435; těch časóv jeden czarodyeynyk bieše t. 288; czarodyeynyczy, jenž udělajíc čáru (kruh) mečem v ni diábly volají Vít. 101[a]; aby nižádný z vás kuzedlnykuow, hadaczuow neb czarodyeynykuow nehledal t. 96[a]; množstvie czarodyeynykow maleficiorum Pror. Isa. 47, 9 (překladatel rozuměl maleficorum); jako czarodieiník HusPost. 48[a]; czarodyeyńík a zlořečenec Kruml. 99[b]; zavola Pharao cżarodyeyníkow maleficos Ol. Ex. 7, 11; czarodyeynykow hledaje ariolos t. Deut. 18, 10; k cżarodyeyníkom ad magos t. Lev. 20, 6, k czarodyeynykom Mus. tamt.; má kaam czarodieniky, jenž činie v povětří temnosti a mrákavy Mill. 51[a]; czarodyeynyk sortilegus Rozk. 1853, czarodyeynyczy pythones Veleš., czarodyenyczy malefici MamA. 29[a], czarodienik magus Veleš., Cžerodiegnijk (sic) magus Lact. 57[d]. — *Adj. possess.* **-óv:** jenž neuslyší hlasu czarodyeynykowa vocem incantantium ŽWittb. 57, 6, hlasu czarodieynykowich ŽKlem. tamt., překlad neumělý.

čarodějný, adj., *Zauber-.* (Šimon) knihy své czarodyeyne u moře uvrhl Pass. 294. Ztěž sě na babách czarodieynych Tkadl. 7[b]. Skrze czarodiegna kúzla Alxp. 2.

čarodějstvo, -a, neutr., *čarodějství, Zauberei.* — (Lidé) také pohoršijí czaro-

dyegſtwem své viery Alb. 50[a], pohoršují czzarodieiſtwem své viery Kruml. 176[b].

čaroděn- v. **čarodějn-**.

čaronos, -a, masc., *kdo nosí věci čarodějné, wer Zaubereien bei sich trägt.* — Také potupeni jsú nawazaczy neb czaronoſy, jenž uvazují sobě a nosie čtenie s křížky a jména božie a jiné věci proto, že nebudú uraženi od železa neb od ohně Vít. 100[b].

čarovánie, -ie, neutr., *čarování, das Zaubern.* — czarovanye sortilegium Prešp. 1351, czarowanie Rozk. 2110, czarowanie incantatio RostlF. 13[b]; že mi nenie rovně v umění czarouanye in arte augurandi Ol. Gen. 44, 15, nenie mi rovně u mém czarowany Mus. tamt.

čarovati, -uju, -uješ, impftiv., *zaubern.* — Jenž (had) neuslyší hlasu giedowcie czarugyucze venefici incantantis ŽWittb. 57, 6, jenž neuslyší hlasu czarugyczyeho a gedowateho czarugycze mudrze ŽPod. tamt. (Šimon) počě nad umrlým czarowaty Pass. 296. My neczarugem, ale lekujem a mnohým pomáháme Štít. uč. 8[a]. (Čiešě), z niež jest obykl (můj pán) czarowaty augurari Mus. Gen. 44, 5. Kořením czarugycze Alb. 50[a]; kořením czzarugicze Kruml. 176[b]; czaruy mi skrzě kúzlo divina mihi in pythone Ol. 1. Reg. 28, 8.

čarovník, -a, masc., *čarodějník, Zauberer.* — czarowniczij magi MamF. 91[b]. — *Příjm.:* Rzehorzonem Czaronyca (sic) TomZ. 1387 n 290.

čárový, adj., *Zauber-.* — Kúzl a czzaroueho uměnie maleficis artibus Ol. 2. Par. 33, 6.

čáry v. **čár.**

čas, -a, -u, masc., *Zeit.* Stsl. *časъ* tempus, hora. Z koř. *ča-,* který je v *čakati* a stsl. *čajati* exspectare, a příp. *-so.* — Za *čas-* bývá přehláskou *čěs-.* — czaſ tempus ŽWittb. 68, 14; czaſſ tempus Prešp. 42, czaſs BohFl. 23, czaz Nom. 62[b]. Á co sem ztratil ztrativ czaſ Štít. uč. 151[a]; ež jest tak předrahá věc czaſ t. 150[b]; czas učiňenie tempus faciendi ŽWittb. 118, 126. Již czas mně jest všucku (čiešu) vypiti DalH. 30. Již by czas protivu zoři AlxV. 673. Bieše czaſſu, když již hroznové možiechu sě zobati erat tempus Mus. Num. 13, 21. Toho czaſa nenie, by o to měli pomluvenie AlxV. 476; kdy czas vzieti řěpu t. 2248; již byechu pomynuly czaſy jednoho měsiece t. 561; kak sě všickni czaſy řiedie t. 2377. Spěšie czaſſowe festinant tempora ŽKlem. Deut. 35; s czaſſmy Kruml. 376[b]. Ten zisk otloží chzaſſa čakajě AlxBM. 5, 29. Múdrý čaká czaſu a do hodiny Kruml. 160[b]. Řeč se mluví a czas otchodí TandZ. 183[a]. — (Jachym a Anna) wedyeſta v čistotě czaſſ Levšt. 150[a], *čas vésti;* v modlitvách caſ zvésti vacare Túl. 25[b]. — Anna počemši, přirozené czaſy ſchodywſſy porodila dceru Krist. 2[b], *časy schoditi* (o těhotných). — Tento czaſ vice hac MamA. 37[a]. W onom czaſſy t. j. v onom časi (dial. mor., m. časě) in illo tempore EvVíd. 1[a] a j. Sta sě to czaſa gednoho AlxV. 727, jednou, kdysi; w gedni czaſy Pass. 311. W kterem czyeſſye DětJež. 8[a]. — Nejeden umřěl bez czaſa AlxV. 1747, *bez časa* = v čas nepravý, nevhod; bez czzaſu nerod sebe výšiti importune Ol. Sir. 32, 6. Již se nechceš za czas slitovati HusPost. 180[b], *za čas* = někdy. — Postaviti svého tovaryšě (svědka) za czaſſa Rožmb. 142, *za časa, za času* = v čas, v pravý čas (svědek měl býti na místě, když se zvonila prima). Dobudiž za czaſu NRada 1431. — *Za časóv:* za krále Theodeberta czaſow bieše jeden sudí Pass. 328. — W czaſ ti mylczyety neškodí Mast. 41, *v čas* = někdy, zvláště v čas pravý. W czas překážie jemu (člověku) najmenšie muška Kruml. 6[a]. Ty se w czas postíš a w czas pojieš.., w czas spíš a w czas bdíš, ale já nikda nevzdřiemi interdum-interdum Otc. 242[b]. Dá to (co dáti má) ne w czas Alb. 73[b], *ne-v-čas* = v čas nepravý. Hřiechu sě dopuščujíce w newczzas Kruml. 254[b]. — Byrzo (brzo) natluc mastí dosti, do czas budem mieti hosti Mast. 195, *do čas, do čás* = za nedlouho, srov. do roka, do týdne atp. Tehdy jim (žabám malým) veliká otpovědě: nesmějte sě, jáz

to dobře vědě, že pozval jest král (čáp) na hody svého děda, budeť i malým do čas běda DalJ. 55 z rkp. Ff., v překladě stněm.: den wenigin wirt czu hant mit den groztin we bekant (zu-hant = auf der Stelle, sogleich, alsbald Lex.). — Že sě již hněvajú bozi, jakož i po chzezziech známy, v nichžto zázraky vídámy AlxH. 10, 12, *po čěsiech* = podle časů. Mnozí przi czaffu zaplacenie potřebují roku in tempore redditionis Ol. Sir. 29, 6, *při času* = v době. — Boží syn jest bez počátka, ty (Marie) s' pod czaffem jeho matka Hrad. 58ᵃ, *pod časem* = v čase. Proto, že jedny věci po druhých poznáváme, pod czafem bývají proměny v duchu Štít. Pař. 7ᵇ. Pod czzaffem mnozí k ní (vdově) jezdili a gi fnubili GestBř. 65ᵇ, časem. — Rači svým liudem popřieti sebe na czaf podržěti AlxŠ. 8, 8, *na čas* = na chvíli. An (anděl) na czzafs modléše sě a na czzas děláše Kruml. 250ᵇ, časem. Naczas interdum CatoP. 3ᵇ. — W ten czas tací dni biechu, v nichž vše osenie ktviechu AlxV. 370, *ten čas, toho času*... = tenkrát. Přihodi sě toho chzazzu Jid. 72. Bě obyčej czafa toho AlxV. 334. Ot toho czaffa ex tunc ŽWittb. 75, 8; ŽGloss. tamt. Z toho časa ex tunc ŽPod. 92, 2. (Dietě) inhed na tom czaffu počě sě ve mně metati Hrad. 120ᵇ, hned. Toho potrati (ztratila, Maří Magdalena Ježíše) w tom czaffu t. 35ᵃ, tenkrát. W tom czieffie UmR. 203. Tak sě zdáše, by w ty chzazi všecky sě skály zbořily atd. AlxH. 1, 38, tenkrát. (S. Prokop) w ty czaffy dub osěkováše Hrad. 6ᵃ. W ty czaly Anna porodila dceru Krist. 2ᵇ. W tyech czafiech Pass. 328. Przi tom czaffu i potom Hrad. 28ᵃ, tenkrát. Když konšel uslyší, co jest, w ten czas nalezne sobě tu lest řka Hrad. 127ᵇ, *v ten čas*, v týž čas, hned. Budevě w ten czas bohata Mast. 106, hned. Tehda s. Petr počě věrovati.., w ten czas kokot zapěl Krist. 96ᵇ. W ten czaff já váš rozum přistru Kat. 112, nyní, hned. — To wetczas ukáži, jež vědě, co myslíš Pass. 296, *ve-t-čas, večas, z vъ-tъ-časъ,* = v ten čas, v tento čas, nyní, hned. Wetczas já káži svým andělóm, ať t. 295. Jako sem weczas pověděl Štít. uč. 14ᵇ. Jakož sme weczas mluvili o tom ŠtítBud. 157; wečzas mladátko člověk, ten čas mine t. 114. Vendeš wetczaff v nebeské sieni ML. 21ᵇ. (Jako kněžie) veczás činie HusPost. 96ᵃ; ale toho nebrzo sě kto večźás dopustí t. 111ᵇ. Aj weczas bych sě viece radoval, bych byl jediný páteř nábožně spěl Kruml. 342ᵇ; hospodine, počakaj weczas, po malé chvilce nechám nestatečnosti t. 264ᵇ; ale pohřiechu to »weczas« nemějieše cíle (konce) tamt. — (Stáše Šimon) rozličně sě proměnije weczas (tvář) v starosti, wetczas u mladosti ukazujě Pass. 295. Jiskry jako lécí v plameni, weczas vzhóru jdúc, weczas dolóv Štít. uč. 154ᵃ, *vetčas-vetčas,* nebo *večas-večas* = tutu, hned-hned, modo-modo. Tak i písmo a posli boží hlédají nás probuditi, weczaf povlovně řečí milostivú, weczas hroznú Štít. ř. 96ᵇ. Měsiec sě tak divně mění, ano jeho weczas přibývá, weczas ubývá ŠtítVyš. 13ᵃ; potom bývá dlúhé rozmlúvanie spolu, weczas o bohu, weczas o vieřě, weczas o pravéj milosti t. 26ᵇ; abychom sě vždy modlili weczas sami za své potřěby, weczas za jiných svých známých, weczas abychom zlého zbyli, weczas abychom došli dobrého t. 89ᵇ; když mysl bude wečas wefela, wečas fmutna ŠtítBud. 53; ješto wečas toto, wečas takto máme u mysli a wečas tamto, wečas při minulém, wečas při budúcím, wečas při tom, ješto jest, mysl máme t. 57 sl.; Weczas sě polepšíš, weczaſt pomine oheň Kruml. 343ᵇ. — Ve vše czaffy in omni tempore ŽWittb. 9, 5 (26), *veš čas,* všechen čas. — Po vše czaffy AlxV. 82, po wffe czaffi a chvíle MamA. 29ᵃ. — W czaff fwoy tempore suo ŽWittb. 1, 3, *svój čas,* čas příslušný, příhodný. (Patron) též řěči zwoy chzas uhlédav přitřě sě k královu vozu AlxBM. 2, 32. (Bessus) chtě vžda, by zwoy chzazz uhlédal t. 5, 15. To dietě w fwuoy czas do školy dáno Pass. 328. W fwoy czaf ten host také nás odzove (pozváním se nám odmění) Štít. ř. 205ᵃ. Ž' si nedoždal zzweho chzazzu ApD. c. Při zzweᶜm chzazzie

svD. 84. By se ſwym czaſem k modlitbám upráznil Štít. uč. 52ª. Slovutný muž po zzweᵉ chzazzy PilA. Lidské pokolenie jest smrtedlné a czaſy ſwymi scházie Lún. list. ops. XV. — *Čas letní, dobrý, zlý, litý, krátký, malý, dlouhý, veliký, dávný, zralý, potřebný, opilý* atp. Czaſ letny ver BohFl. 40. Dobry czaſſ intempestas Nom. 63ª, t. 71ª. Králová lepſſím chzazzem, snad lépe řku zzwym nechzazzem, syna porodi Jid. Drk. 14. Zly mu czas přijide AlxV. 1649. Ti jej we zly czas potkachu t. 1614. Tak jim bě přišal czas trudny t. 2068. O tom chzazzu velmi trudneᵉm PilA. U mój truchly czaſſ in die tribulationis Mus. Gen. 35, 3. K czaſu ovšem vkrutnemu AlxV. 2233. Biechu u vojště lyty czyeſy t. j. lítí čěsi AlxV. 1565. Zbožného ta hróza děsí, neb sú přišli bludní czaſſy t. j. časi m. čěsi, jak žádá rým Pravda při PulkL. 433. Kratky czas toho vynide, král Filip s světa snide AlxV. 113. (Syn) w kratkem czaſie nade vše prospěl Pass. 328. W kratkem czaſſye Hrad. 22. Za maly czas pryč poběhú AlxV. 1733. Za maly czas pohověchu tamt. 1402. Nemóžeš se mnú na maly czas bdieti Hrad. 80ª. Za malý chzazz JidDrk. 105. Po malem czaſſu přide druhá žena Hrad. 84ª. Tehdy on po malem czaſſu proměni svú krásu t. 145ª. Tehdy po malem czaſye králi zlá příhoda sta sě AlxV. 94. Po malém cžaſu vece Anektabo Alxp. 5. Potom w czaſſy newelikem m. v časě Kat. 8. Dluhy czaſ po tom boji AlxŠ. 5, 7. Po mnohych czaſiech post multum temporis Ol. Ex. 2, 23. Stala sě jest byla kdasi škoda Troji w dawne czaſy AlxV. 774. Vždy hotowym czaſſem zjevuješ milost svoji Kat. 160. W czaſ podobny tempore opportuno ŽWittb. 31, 6. Předjid w czas zraly in maturitate ŽWittb. 118, 147, czas zrali ŽGloss. tamt. Modliti sě bude svatý w czaſu potrſiebnem in tempore opportuno ŽKlem. 31, 6. Což jest mezi nima prži cžiaſu opilem se zběhlo KolJ. 9ᵇ (1602), což se prži cžiaſu podnapilem mezi nimi stalo t. 11ᵇ (též). — Tu přěbudeš nyekolyk czaſſow dies paucos Mus. Gen. 27, 44, pláčě syna mnoho czaſſow multo tempore t. 37, 34. — *Čas a jeho okolnosti, poměry, Zeitumstände, Lage.* Uzřě, že sě chzas proměnil AlxH. 7, 2. Nezdá mi sě, by vlastná mátě przi tom czaſſu, při téj ztrátě kde takú věc obdyrzala, jakož sě téj ženě stala AlxM. 3, 17. — *Hodina, Stunde.* Sta ta tma od czaſſa ſeſteho az do czaſſa dewateho, w dewatu hodynu opět sě slunce prosvieti Hrad. 92ª. Přide czyaſſ venit hora (sic) EvVíd. Jan 5, 28. A když by po dewatem czaſſu PassKlem. 107ª (v leg. o 10 tis. ryt.); a když po dewatem czaſſw (bylo) Kremsm. 93ª (též); by tma právě ve dne biele az do hodyny dewatey, a když by po dewatem czaſſu... Lvov. 85ª (též). W kteri czaſſ qua hora EvSeitst. Jan 4, 52; ješče czaſſ neprzyſel moy hora mea t. 2, 4; ti poſlední czaſſ dělali hi novissimi una hora fecerunt t. Mat. 20, 12. — *Mylným překladem* z lat. místo *spánek, spánky:* pokoj czaſſom mým temporibus meis ŽKlem. 131, 5, židovinám mým ŽWittb. tamt. — *Příjm.:* Jacobus dictus Sczas Reg. III, 1318, Martinus dictus Czaſſ Lún. ks. 1411. Cžas (syn) Háj. 35ᵇ.

čásek, -ska; -sku, demin. z *čas.* — Jakž (Kateřina) uzře ten czaſſek, ež sě ludé rozbrojili běchu Kat. v. 946. W ten czaſek t. v. 1396. W tom čáſku porodu jejie řekli sú in ipso autem momento Kladr. 1. Reg. 4, 20; v každý czaſſek bolesti jeho přispářejíc per momenta singula Mus. 2. Mach. 9, 11. Neb ješťe malíčko niekteraký čaſek přijde modicum aliquantulum Kladr. Žid. 10, 37. Že velmi w kratky czzaſek móž člověk zaslúžiti královstvie nebeského Kruml. 197ᵇ. Maly časek přijide Baw. 138. Na malý čaſek Kladr. 2. Par. 35, 15; na malý čaſek ad momentum Pernšt. Isa. 26, 20; na malý cžáſek Ben. 1. Esdr. 9, 8; w malem čaſku in modico Pernšt. Isa. 29, 17. Přide czaſek maličký HusPost. 84ª. Malytky czaſek Alb. 71ᵇ. (Kristus) zde byl czaſſek newelyky Kat. v. 1985.

časkún (?) neboli **caskún,** -a, masc., prý *ryba nějaká:* czaſkun *carpita Prešp.

361 v kap. de piscibus, czaſſkym (sic) též Rozk. 731.

Čáslav, -a, masc., *jm. os.* — Czaslau KosmA. 1, 29 a Kosml. tamt. Cazlau NekrP. (4). Chazlaus dapifer Reg. II, 1269, Schazlaus dapifer t. 1267. Czaslaw magister Běl. 1379. S Čáslavem PoprR. 17. Bořitu a Czaſlawa Pulk. 30[b]. Čžaſlawa (gen.) Háj. 34[a].

Čáslav, -ě, masc., fem., *jm. místní.* In partibus Czaslaw Kosm. pokr. 1137. Csazlavi List. 1130 Dobr. Gesch.[2] 85. In Chaslavia Reg. III, 1313, de Czaslawia TomZ. 1433 n 285.

Čáslava, -y, fem., *jm. os.* — Czasslawa UrbE. 34.

Čáslavěnín, -a, masc., *Čáslavan, Čáslauer.* — Czaſlaviene Czaslavienses Prešp. 878.

Čáslavici, -ic, plur., masc., *jm. místní.* — De Schasslawicz Reg. III, 1324.

časlivost, -i, fem. Slovo patrně uměle utvořené, pro výklad slova hebrejského: Othei, znamenie mé neb czaſliwoſt má Lit. III, výkl. Othei.

časně, adv., *podle času, v čas.* Za *-sn-* bývá *-stn-*. — Psány jsú tyto knihy czaſnie chronice Comest. 127[b]; czaſnie vicissim t. 7[b]. Aby ty bez napomenutí czaſnie skládal (peníze) KolC. 64[b] (1588), v čas náležitý. Dobře zvedená žena umí, jakož říkají, čaſně mluviti i mlčeti RešSir. 186[b]. Aby každý z pánův czaſnie do rady přicházel KolE. 25[a] (1590). Jich (peněz) čžaſtnie na právě neskládali KolK. 41[a] (1611).

časní, adj., *časný, zeitlich, irdisch.* — Czaſſnyeho ſbozye Hod. 68[b].

časniva, -y, fem., *kronika, Chronik;* slovo uměle utvořené. — Kteréžto (knihy) kronikú neb czaſnywu móžeme menovati Lit. předml. Jer. ke Gal. Kteréžto (knihy) kronikon neb čaſniwu všie božie rozprávky móžeme jmenovati chronicon totius divinae historiae Kladr. předml. Jer. k Reg.

časný, adj., z *čas-*. Za *-sn-* bývá *-stn-*. — *Časný, časový, Zeit-.* Když czaſna chwile běžieše temporum spatia Ol. 2. Par. 21, 19.— *Včasný, rechtzeitig.* Přieval czzaſny imber temporaneus Ol. Oz. 6, 3, czaſny deſſt t. Deut. 11, 14, czaſſny deſcz Mus. tamt., deſſt czaſny Brig. 164 a BrigF. 38[a]. V čas czaſny tempore opportuno ŽKap. 31, 6. Na ſlawny den a na czzaſny die opportuno Ol. Bar. 1, 14. V dobrý točíš w czzaſny den Ol. 1. Reg. 15, 8. Zeschlým lukám czaſſna vláha AlxV. 80. Vztrže sě vietr ovšem czaſny t. 532. V štěstí také mám vóli czaſſnu t. 759. Znamenati jest, kdy sě jest czaſno modliti Alb. 64[a], kdy se jest czzaſſno modliti Kruml. 190[a]. — (S. Kateřina) pokleče, snažně vzdechši w czaſney dobye, svoji bielé ruce obě nadvedši vece Kat. v. 2834. — *Dočasný, pomíjející,* oppos. věčný. Ot caſneho úsilé krátkého i lehkého sě vzdáliti Túl. 72[a]. Žádal sem tohoto czaſneho přiebytka Alb. 93[a]. Péčě czaſnych věcí t. 60[b]. Mysl otlúčiti ot czaſnych a marných myšlení tamt. Blázni jsú, kteříž dávají onu radost věčnú za minující a czaſnu t. 21[b]. V ňemž (bohu) nenie czaſne wuoli promyenienye LékB. 16[b]. Aby častné králevstvie dokonaje věčně kralovati zaslúžil Kar. 85. — Alan jest byl mistr czaſny, v rozumenství muž věhlasný Vít. 1[a].

časokúzedlník, -a, masc., nebo-li **časokúzedlný,** adj. Ve SlovF. čte se: czaſokuzedlni *haruspices;* je to buď adj. pl. nom. *-ní,* anebo snad omylem m. *-níci.*

časokúzl, -a, masc. Ve Vulg. Dan. 5, 11 čte se: pater tuus principem magorum, incantatorum et aruspicum constituit. To přeloženo v Lit.: kniežetem věšcovým, hadačkovým (k tomu in marg.) a nad czaſokuzly DobrDrážď. 10; překlad volný, podle kterého **časokúzl** = *haruspex.*

časovati, -uju, -uješ, impftiv., *čas znamenati, udávati, měřiti, Zeit angeben.* — (Slunce, měsíc, hvězdy) dú na nebi czaſſugicze všecky chvíle Kat. v. 989.

časový, adj., *Zeit-.* V hodinách czaſowych per moras temporum Comest. 4[a].

Časta, Částa, -y, masc., *jm. os.* — Casta NekrP. (2); Casta de Chrelow Reg. II, 1263, Chasta de Chrelow t. 1282, Scasta de Chrelow t. 1286; Tschasta abbas Reg. IV. 1289.

částa, -y, fem.: Skýva buccella, czaſta též parta Prešp. 1724, czaſta Rozk. 2606;

tu bezpochyby rozuměno parta = pars, a *částa* tedy = *část, kus.*

Častalov- srov. **Častolov-.**

Častava, -y, fem., *jm. os.* — Czaſtawa DalC. 10, Čžaſtawa Háj. 17ᵇ.

Částek, -stka, masc., *jm. os.* — Castek NekrP., Czastek UrbHrad. 9.

častíčko, adv., k adj. **častičký,** místo *čěst-,* demin. z *častý.* — Czaſtijczko *saepicule* Lact. 250ᵃ.

částka, -y, fem., *malá část, ein kleiner Theil;* demin. z *část, čęstька.* — Čtvrtú czaſtku noci Krist. 55ᵃ. Jednu cżaſtku partem Ol. 1. Reg. 1, 5. Tisície czaſtka Kruml. 97ᵇ. Jal sě nyektery czaffky (sic) v zemi prositi Pulk. 120ᵃ. Po czaſtkach Pulk. 51ᵇ. Přěnajlepší czaſtka Alb. 84ᵃ. A čaſtka nenie jemu v národu pars non est illi Pernšt. Sir. 45, 27. Desátú čaſtku mtu t. Ezech. 45, 11.

častn- v. **časn-.**

často, adv., *oft;* vedle toho je také adv. téhož významu **čěstě,** v. t.; ono je ustrnulý sing. akk., toto lok.; kompt. k oběma je *čěstějie.* — Czaſto saepe ŽWittb. 128, 1; DalH. 41; Mast. 420; Prešp. 2198. Gdež chzaſto bývá přěkruto AlxB. 8, 31. Czaſto sě to velmi stává, že bolest moci přidává AlxV. 1710. Mateřino naučenie czaſto děti držie tvrdo Štít. uč. 58ᵃ. Snad by lépe bylo, by na tě czyeſtyegije vzpomínali Štít. ř. 123ᵃ. Řiekají páni: Chlap ť jest jako vrba, čím czeſtyegye ji obrubáš, tiem ť sě húšťe obalí Štít. uč. 84ᵃ. Hojnějie to činiti máme, czaſtyegije zovúc chudé k svému kvasu Štít. ř. 74ᵃ. Ty, ješto czaſtyegye (přijímají) Modl. 94ᵃ.

častokrát, adv., *oftmal.* Czaſtokrat newczas sem jědl Alb. 93ᵃ. Břěcislav czaſtokrat do Polsky vtrhoval Pulk. 69ᵇ. Czaſtokrat Alb. 93ᵇ, Kruml. 72ᵇ.

Častolár, -a, masc., *jm. os.:* Častolár VšehJ. 261.

Častolov, Častalov, -a, masc., *jm. os.* — Castolov cum fratre suo Reg. II, 1238; Chastolous cum fratre suo t. 1256, Tshastolaus t. 1281; Castolaus t. IV, 1233; Castalo t. IV, 1238.

Častolovici, Častalovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — Častolovice TomP. 4, 379, Jošta z Čžaſtolowicz Háj. 372ᵇ; Czastalowicz Reg. IV, 1342, z Častalovic PoprR. 13.

častost, -i, fem., *Häufigkeit.* (Jakub posílal dary Esauovi po sobě) aby pro czaſtoſt czyſla se zdálo mnoho Comest. 40ᵇ.

Častoň, -ě, masc., *přijm.* — Caston NekrP., Czaston, Czastonye DeskDE., Častoň TomP. 1, 61.

Častovoj, -ě, masc., *jm. os.* — Castouoy NekrP. (4), Czastowoy DeskDE., Czastowoig UrbE. 72.

častý, adj., z *čęst-.* Kompt. jmenný tvaru kratšího *čěščí* fem. *čěščši,* tvaru delšího *čěstějí* fem. *čěstějši,* skloněnı́ složeného *čěščši, čěstější* atd. — *Častý, häufig, frequens.* Chzazzteᵉ vzdýchanie Jid. 150. Chzazte offěry AlxH. 2, 11. (Kůň) sě takež zkazí stáním, jakož czaſtym osedláním AlxV. 850. Pro czaſtu modlitbu byly jeho kolenė tvrdosti velblúdové Alb. 57ᵃ. Čímž wieczie a czaſtczie má člověk bojovánie Kruml. 66ᵃ, t. j. *častčie,* kompt. m. *čěščšie.* — *Častý v prostoru, četný, hustý, dicht;* oppos. řídký. (Alexander) vida czaſta (sic, m. -é) věže ve zdi, však sě mu to ničse nezdí AlxV. 2020. Sietmi czaſtymi loviti KolAO. 17ᵇ (1492, opis z poč. XVI stol.). Lovievali s člunóv sietmi rzydkymi i Czaſtymi totiž huſtymi t. 18ᵃ (též).

čáš- v. **čieš-.**

čatr, četr, -a, -u, masc., *plátno;* z něm. *Schätter,* střhn. *schëtter, schëter = Steifleinen,* odkudž i nč. **šátro** *hrubé plátno* Jg. Z czetru przetkaneho Comest. 71ᵃ; czatr biełý byssus t. 72ᵃ; plášť czatra czrweneho t. 113ᵃ; czatr coccus Prešp. 1799.

čatrový, adj., *z čatru udělaný.* V rúcho czatrowe Comest. 46ᵃ, ComestC. 46ᵇ; závoj czatrowy velamen byssinum t. 73ᵇ; po czatrowem provazu t. 112ᵃ.

Čavině, -ě, fem., *jm. místní.* — (Villa) Czawin Reg. IV, 1335, Čavině KotMíst.

čavka, -y, fem., *kavka, Dohle.* Jg. — Czauka, czeyka *fetix Rozk. 409, czanka (omylem m. čavka) *fetix Prešp. 222.

čb-, za to bývá také **tčb-, dčb-, džb-, žb-**.

čbán, -a, -u, masc., *Krug, urceus*. Czban vody ML. 96ᵃ; Krist. 85ᵃ; czzban amphora Ol. 1. Reg. 1, 24; octové cžbany acetabula Ol. Ex. 25, 29, octové zbany acetabula Mus. Ex. 37, 16. (Liška) czbana zoči, veče: Dobrý večer, czbane! Hrad. 129ᵇ. (Liška) veče: Nesu czbana, mého milostného pána tamt. (Liška) mnieše oklamajíc czbana, nalit sě oblúdi sama t. 130ᵃ. Ot czbana t. 131ᵃ. Člověk jest jako Czzban Kruml. 158ᵃ. Czban hydria Prešp. 1907, Rozk. 2864, amphora BohFl. 232; tczbany Hymn. 14ᵃ, dčbán Br. Zach. 4, 2. — *Jm. místní:* silva Czban UrbR. 359, Hrozka na Cžbánie Háj. 366ᵃ.

čbanař, -ě, masc., přezdívka potupná tomu, *kdo přijímá pod jednou*. Ty muožeš kobař, džbanař a jednovočec nazván býti; dčbanař proto, že miesto kalicha nápoje podáváte ze dčbánu KorMan. 78ᵇ

čbánek, -nka, -nku, masc., demin. ze *čbán*. Svatý Jakub na katu uprosi, aby mu czbanka wuodi podal Pass. 353; czzbanky phialas Ol. 3. Reg. 7, 10; czbanek Prešp. 1949, Rozk. 2947, czbanek urna Veleš.

čbánový, adj., *Krug-*. — Ucho czbanowe ansa Dieřb.

čbel- v. **ščbel-**.

čber, gen. *čebra, -u,* analogií *čbera, -u,* masc., *Zuber, labrum, orca*. Ze staršího *čъbъrъ* n. *čьbъrъ,* a to ze sthněm. *zwibar, zubar* Uhlenb., *zwibar,* Gefäss mit zwei Tragoesen Kluge⁶ 420. Lit. *kibiras* je slovo střídné a na pohled starožitný předchůdce slovanského *čьbъrъ,* Matz. Cizí sl. 26; v pravdě však je přejato ze slovanštiny a při tom přizpůsobeno k hláskosloví domácímu (podobné toho příklady v stprušt., jako *kekulis* z pol. *czechel* a j., uvádí Brückner v Jag. Arch. 20, 500 a j.). — Czber tina Vít. 93ᵃ, Prešp. 1905, BohFl. 224 (tina = vas grande ligneum tam lavationibus quam condendis vinis paratum). Leč czebroue zrušeni budú chytropodes Lit. Lev. 11, 35, cžebroue Ol. tamt., czebrowe Mus. tamt.; czzebroue Ol. 4. Reg. 12, 13; dva cžebry vína utres Ol. 1. Reg. 25, 18; čebrowe chytropodes MamVíd., czebrowe MamB. 38ᵇ; czbery hydrias Pernšt. Jer. 52, 19; czber HusPost. 126ᵇ, (bieše tu) šest cžberow t. 17ᵇ; jest-li po třech grošiech czber (žita) ŠtítPař. 110ᵇ; (kupec) vylichví pět grošóv každým czberem tamt.; pět dczberuo KolB. 1420, za sedm dczberuo tamt.; čtyři groše za dczber piva dáti Pr. pr. 254; mstu czber Cis. z r. 1444; puol druhého czebra ovsa ListPoř. 1443, za dvadceti czebruow ovsa t. 1466; nalí kozého mléka do czberu Chir. 244ᵇ; dvadceti čebrow KladrHagg. 2, 17; třidceti čberow semene učinie czbery tři triginta modii facient modios tres Pernšt. Isa. 5, 10. — *Příjm.:* Czber TomZ. 1430 n 287.

čbernicě, -ě, fem., *nádoba na věci tekuté, Gefäss, situla*. — Vína šest czbernycz sex amphorae Pror. Dan. 14, 2; (vzěli do Babylona) moždieřě a czbernycze hydrias t. Jer. 52, 19. (Učinil) czbernycze hydrias Lit. 3. Reg. 7, 50, czzbernyczie Ol. tamt. Czbernicze hydrias MamD. 311ᵃ. Ve czzbernyczy in hydria Ol. 3. Reg. 17, 12, w czbrnyczi (sic, m. čbern-) Lit. tamt.; w cbernici (akk.) Koř. 159ᵃ. Czbernicze acetabulum, nádoba na ocet Prešp. 1956, czbernycze též BohFl. 726, czbyernyczye též Rozk. 2961.

čberník, -a, masc.: Czbernik tinariator Veleš., *kdo dělá čbery*.

čče- v. **čšče-**.

ččě v. **tščě**.

čči- v. **tšči-**.

čebr- v. **čber**.

Čéč, *jm. mužské*, v. **Čieč**.

čečatka v. **čečetka**.

Čečelici, -ic, plur. masc., *jm. místní*. — De Czeczelicz DeskDE., Czeczelicz Reg. IV, 1339; Čečelice Pal. pop.

čečetka, čečatka, -y, *pták tak jmenovaný, Meerzeisig, fringilla flammea*. Czeczetka lactago Prešp. 217, Rozk. 398, BohFl. 22ᵃ, Nom. 64ᵇ; czeczatka lactago Nom. 64ᵃ. — *Příjm. mužské:* Čečetka PoprR. 8, Čečetka Heřman TomP. 3, 187.

čečule, -e, fem., *sazenička révy vinné, Setzling, Sprössling, malleolus*. Cžeczule,

malleolus, palmes innatus priori flagello Lact. 101b.

čěditi, čaditi, -zu, -díš, impftiv., *schmauchen* Vel. Jg.; srov. **očěditi.**

Čehostici, a z toho **Čahostici,** -ic, plur. masc., *jm. místní:* Czehosticz, Czahosticz Reg. III, 1319.

Čech, -a, masc., *jm. os.:* v téj zemi bieše lech, jemužto jmě bieše czech DalC. 2; ten czech mějieše bratróv šest, a ot nich mnoho čeledi, již jedné noci czech osledi t.; vece czech k svému sboru t.; by czech sám sedmý na téj hoře t. — *Jm. národní, Bohemus.* (Na mostě v Praze) nebude viděti chzecha AlxB. 6, 28. Byl v Českéj zemi opat, jemužto jmě bylo Prokop, czech urozený Pass. 311. Czech Bohemus Prešp. 851. *Plur.* czechowe na Prahu vzběhú DalC. 36; czechowe prostřěd hradu stojiechu t.; czechowe sě neozřěchu t.; tu czechowe Němcě pobichu t. 44. Když czechi v klášter jdiechu DalH. 42, t. j. *Čechy = Čechové,* jméno země vzato za jm. obyvatelův; czechy DalC. t., chtyechu jej czechy zabiti t. 7, czechy sě vzpodvihú t. 45, czechy krabošky sobě učinichu t. 47, tu sě czechy dobřě mějiechu t. 58, czechy za knězem jako lvové diechu t. 64, czechy jě (Polany) bojem podjidú t. 65, toho (Bedřicha) czechy z země vypudichu t. 71, czechy sě jich jěchu bíti t. 72, czechy sě do Prahy snidú t. 74, vy, czechy, nemóžte mě vypuditi t. 76, mé czechy s právem mi to učinichu t. 77, czechy všě nepřátely zbichu t. 78, proč czechy za lidi stáchu t. 84 a j. — Ciesař czechi pobi DalH. 31; což tam bylo czech, ty všecky zbichu DalC. 33, ciesař chtě od czech polské zlato mieti t. 44, mnoho czech nerodi přijíti t. 52, král nesmě (neosmělil se) czechow u potřěbu přivinúti t. 92; ten nerodi czechom ztravy dáti t. 33; na czechach Polené všěch tvrzí dobychu t. 33; czechy Bohemos Prešp. 186a; Boemi neb Czechowe Pulk. 2a, ti flowanowe neb czechowe t. 3a, czechowe se vrátili t. 122b, Czechow a Moravčicóv t. 85a. Plur. nom. *Češi* je z doby novější, ještě r. 1602 nebyl obvyklý, v. Histor. Ml. III, 1, 90. — Vzato za *příjmení:* Mikscho Czech Reg. IV, 1336, relicta Czechonis Lún. ks. 1355, Czech TomZ. 412 st 221, Hynek Čech PoprR. 13. — **Čechy,** *jm. země,* v. t.

čěcha, cécha v. **čiecha.**

čechel n. **čechl,** -chla, -chlu, masc., *Schweisstuch, Todtenhemd;* stsl. *čechlъ* velamen. — Cechel sudarium MVerb., czechel Prešp. 1777, Rozk. 2714; czechl sudarium SequE. 11b, czyechel sudarium BohFl. 522. Viděla czyechel sudarium EvVíd. Jan 20, 7. Obličěj jeho czechlem bieše obinut EvZimn. 34. Učedlníkóv rozprchnutie, czechla odběženie Kruml. 67a. Třidceti czechlow Comest. 124a. Za czechel 1 kopa gr. KolCC. 112a (1572). Srov. Czechel indusium, zpodní šat Drach. 20; čechel, rubáš Šemb. 32 (krkon.).

čechelné, -chlné, *poplatek, jejž vrchnosti na Moravě vybíraly při oddavkách vdov a ženských sirotků* Brandl, Drn. 128.

čechl v. **čechel.**

čechlík, -a, -u, masc., *oblek bavlněný, baumwollenes Gewand, sindon.* Kněz dietě v čistý a u bielý obleče czechlik ŠtítMus. 151a, obleče je (dítě) w biely čechlik ŠtítOp. 247a. Czechlik, prostěradlo, košile viece zde platí HusPost. 111b, (lidé) nynie nosie košilky a czechliky tamt. Šila czechlyky, ješto po křtu je (dítky) v ně obinováchu vestes Otc. 468a. (Odejme pán) čechliky sindones Kladr. Isa. 3, 23. Kterak ona z podkroví jest pobrala osm czěchliku... až potom ke třem czěchlíkum se přiznala KolT. 130b (1626).

Čechoslav, -a, masc., *jm. os.:* Adalbertus filius Zechoslay Reg. II, 1305.

Čechov, Čachov, -a, masc., *jm. místní.* — Cresslaus castellanus de Czechow Reg. II, 1295; de Czachow TomZ. 1410 n 13.

Čechovici, a z toho **Čachovici,** -ic, plur. masc., *jm. místní.* — Fridericus de Czechowicz Reg. III, 1318, Fridericus de Czachowicz t. 1319, Čachovice TomP. 2, 422.

čechrati v. **česrati.**

Čechřici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — De Szechrzicz TomZ. 1388 n 15.

Čechtici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — V Čechticích PoprR. 1.

čechtičský, adj., v. **čachtičský.**

Čechy, masc., plur. z **Čech,** v. t. — *Jm. země, Bohemia.* Ale že jich starostě Čech diechu, pro ň zemi czechy vzděchu DalC. 2. Ot czech až do Hlohova t. 43. Král se ctiú z města vynide, a tak do svých czech přijide t. 83. Kak jest ta země k czecham přišla t. 24. (Ciesař) tu krajinu k czechom otdal ad Bohemiam Pulk. 62ª. Měly ty země k Czechům připojeny býti VelKal. 44. Jež sě stalo w chzechach Jid. 11, w czechach DalH. 42, DalC. tamt., Rožmb. 120, Mast. 49, Pass. 315, Hrad. 1ª. — *Jm. místní:* Czech bonum in Silesia Reg. IV, 1345.

Čěječ, -jčě, masc., *jm. místní.* Ecclesia in Cheycz Reg. II, 1259, plebanum de Czeycz t. 1292.

Čějětici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Martinus de Chegeticz Reg. II, 1297, Czegyetycz UrbE. 113, na Čejeticích Běl. 1485.

Čějevici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Czeyewycz UrbE. 144, Čejevice TomP. 3, 37.

čějka, -y, fem., stsl. *čajka* monedula. Czyeyka *edula Prešp. 209, *odrilla Rozk. 377, oboje m. *monedula.* Czauka czeyka *fetix Rozk. 409. — *Příjm. mužské:* Czeyka řezník KolB. 126ª (1469), Šimon czeyka t. 178ª (1500).

Čějkov, -a, masc., *jm. místní.* — Czeykow UrbE. 130, de Czeykow TomZ. h 250.

Čějkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — De Cheycouicz Reg. II, 1292, de Czeykowicz TomZ. 1413 st 223.

čeka-, vedle toho bývá i **čaka-.**

čekajúcí v. **čekati.**

čekan, čakan, -a, masc., *železný klacek, neb i kladivo neb koule na silné tyči* WintObr. 1, 290. Kašpar ji Czekanem udeřil KolC. 191ª (1589); přijavše k sobě na vůz Jana od ňeho v život čžekanem zraňen KolJ. 189ª (1610). — *Příjm.:* Cechan de Mireticz Reg. II, 1274 t. j. Čekan? Srov. fem. **Čekana** a **Čakana.**

Čekana, -y, fem., *jm. os.:* Cekana NekrP. Srov. **Čakana** a **Čekan.**

čekánie, čakánie, -ie, neutr., *čekání, očekávání, das Warten, die Erwartung.* Které jest czekanye mé exspectatio ŽKlem. 38, 8; ot czekanye mého ab exspectatione t. 118, 116; ot czakanye mého ŽWittb. tamt.; czakanie spectatio Prešp. 1512; czakanym mě málo zhojíš AlxŠ. 8, 2, *prodléváním;* (proč) jeho dlúhým czzakanim hrdiete Kruml. 205ª.

čekanka, čakanka, -y, fem., *Wegewart.* — čekanka cichorium SlovA.; czekanka solsequium BohFl. 322; czakanka Vít. 91ª, Prešp. 729, Rozk. 1395, RostlB. 147ª, RVodň. 263ª, calendula, sponsa solis RostlC. 109ᵇ, solisequium RostlF. 12ᵇ, czakanka cicorea LékB. 162ª, RostlF. 11ª, czakanka Wegewart Synon., czakanka gamandrea RostlD. 92ª, czakanka *elostropia (heliotropium) Nom. 69ª; calendula id est cicorea Czakanka Lact. 267ᶜ, solsequium id est cicorea cžekanka t. 273ᶜ; Cžakanka Háj. herb. 10ᵇ, t. 115ᵇ a j.; vezmi czekanku a uvař Chir. 215ª; czakanka má tyto moci LékA. 120ª, (vezmi) oſtrozky czakanky t. 75ª.

čekankový, čakankový, adj. *Wegewart-.* — Sněz kus czekankoweho kořene Chir. 151ª; czekankowa woda ApatFr. 33ᵇ; czakankowy květ TkadlM. 192; s Cžakankowým kořenijm Háj. herb. 64ᵇ.

čekati, čakati, -aju, -áš, impftiv., *warten;* stsl. *čakati, čekati* exspectare, pol. *czekać,* stpol. také *czakać* atd. — czekaw czekal ſem exspectans exspectavi ŽKlem. 39, 2; czakaw czakal ſem ŽWittb. tamt.; budú czekati onagri ŽKlem. 103, 11; všecko czaka omnia exspectant ŽWittb. 103, 27, czakaly hřiešníci exspectaverunt t. 118, 95; s. Kliment czakaſſe Pass. 290; czaka lid praestolatur populus Mus. Ex. 18, 14, czeka MamA. 33ᵇ. — S *gen.:* časa chzakagie part. AlxBM. 5, 29, Czakaz téhož vežda na sě AlxM. 8, 5, král boje czekaſye AlxV. 1450; czekagiech jeho exspectabam ŽKlem. 54, 9; spasenie tvého czakaty budu Mus. Gen. 49, 18; czakach pozdravenie tvého ŽWittb. 118, 166, czakay hospodina t. 36, 34; dušě czaka hospodina sustinet t. 32, 20, již czakagy tebe sustinent t. 24, 3, nebo sem

czekal tebe t. 24, 21; czekagiech jeho expectabam ŽKlem. 54, 9; (knieni) jě sě ſmrty naboznye czakaty DalC. 26; čím dále czaka buoh polepšenie Štít. uč. 7b, (člověk) czaka božieho smilovánie t. 30a; jenž mne czakaſſ Modl. 28a, ač nás i czakaſſ t. 9a; onoho zyuota czakamy exspectamus Lit. Tob. 2, 18; čakali příštie Kristova HusE. 3, 89; král czzaka hrzzieſſnikow ku pokání Kruml. 197b, té (smrti) čakati budete t. 2a; czakal sem tvého sváru Otc. 9b; sustinentibus te czakagyczye tebe Anon. 6b, czekagicze MamA. 35a. — S *akk.:* tu bliz sebe stáchu vojě chzakayucze s obú stranú druhého dne světlost ranú AlxH. 4, 29 (akk. pro rým); ruhotu czakalo srdce ŽKlem. 68, 21. — S *aby:* czakagy, aby ſye (lidé) obratyly ku pokany ML. 17b. — *Č. sebe,* o těhotných: czekati ſebe ku porodu ApatFr. 116a, kteráž by sebe na každý den čekala VšehJir. 46. — *Adj.* **čekajúcí, čakajúcí:** dluho czakayuczi longanimis ŽGloss. 102, 8, ŽWittb. tamt., dluho czekagyczy ŽPod. tamt.; ty jsi bóh najvyšší, dluho čakagíci longanimis Kladr. modl. Manass.; czekagiczy patiens MamA. 32b, czakagyczy patiens Anon. 5b.

Čekov, -a, masc. *jm. místní.* Jesko de Zchekow Reg. IV, 1339, Jeschek von Čekau Poř. 1337. Srov. **Čakov.**

Čekyně, -ě, fem., *jm. místní.* Zdenco de Czekina Reg. III, 1318.

čeládka v. **čelédka.**

Čelák, -a, masc., *příjm.:* Nicolao dicto Czelak Reg. IV, 1346, Czelaconi TomZ. 1350 h 171, Czelak Lún ks. 1391.

Čelakov, -a, masc., *jm. místní.* — De Czelakow TomZ. 1416 n 254; Čelakov a Čelákovy Pal. pop.

Čelakovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — In Chelacowitz Reg. II, 1300, Petrus de Zelakowicz UrbE. 297, de Sselakowicz TomZ. 1406 n 225.

čelakovský, adj. ze jm. místního *Čelakov;* je *příjm.:* Rzehakonis Schelacowsky TomZ. 1405 n 225.

Čelčici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — De Czelczicz Reg. IV, 1342.

čeled, později **čeleď,** -i, fem., stsl. *čeljadь* familia; z koř. *čel-, kel-,* odkudž i *koleno, pokolenie.* — *Rodina, rod; děti, členové rodiny mimo rodiče; děti a služebni přislušníci rodiny; služebníci k rodině příslušní. Die Familie, die Familienangehörigen, das Gesinde.* Kdy který význam v příkladě daném se má rozuměti, nebývá vždycky zřetelno. — ſceled familiam HomOp. 202a. Němkyni bude nyemeczſku czeled mieti DalC. 41, czeled DalH. t.; ten Čech měješe bratróv šest a ot nich mnoho czeledy DalC. 2. I byl ten zvyčěj v tu dobu, že vždy pojímali (s) sobú, což kaké chzeledy měli, kdyžto na vojnu kam jěli AlxH. 4, 9; bě obyčej časa toho, jakože doma nikoho ſwe czeledy neostavili, ženy, děti vše pojěli AlxV. 1273. Bratří i czeled Hrad. 16a. Kak jest (matka) s synoma a s czeledyu přěs moře zaplula Pass. 292; czeled t. 337. (Gezmas) jakž té svaté czeledy dojide ML. 49a t. j. svaté rodiny (Ježíše a rodičů jeho). I bývá v domu rozličná czeled, neb jedni jsú děti, druzí, ješto z daróv aneb ze mzdy slúžie Štít. uč. 58b. Zvláště děti a synové mějte pravé poslušenstvie a milost k otci, neb ť vám jest otec i hospoda, ale jiné czeledy jest jen hospoda t. 59a. Hospodář sám má světel býti a dobrým příkladem má svú czeled osvěcovati t. 53b. Hospodář má brániti všie necti své ženě i jiné czeledy t. 54a. Mnohý hospodář, vida své děti neposlušné aneb czeled, nesmie (non audet) jim druhdy rozkázati, aby skrz to nebyli horše t. 59a. I děti hospodářovy čeledit mienim ŠtítOp. 369b, i děti hospodářovy čeledi mienim ŠtítMus. 30a. Když (hospodář) ženě, dětem neb jiné czeledy polaje Štít. uč. 134a. Czeled také k své hospodě má věrna býti ŠtítMus. 31b. Skutkem také buď czeled hospodě věrna t. 32a. (Antenor) přijem k sobě hluk slušné čeledi vsede na lodí Troj. 45a. Ze dcer našich sú czieledy famulae Lit. Nehem. 5, 5; ze dcer našich jsú czzeledy Ol. tamt. Nebuď špaten od rúcha, od ztravy, od czeledi ŠtítMus. 45a. — Vzmodlé sě czeledy ľudské familiae gentium ŽWittb. 21, 28, ŽKlem. tamt.;

(Rubenův) syn Enoch, od ňehož čeled enochytſkych familia Kladr. Num. 26, 5; po cżeledech per familias Ol. Ex. 6, 14, po czeledech též Mus. Num. 1, 18; czeled familia Prešp. 1976; na pokrm waſſye czeledy familiis et liberis vestris Mus. Gen. 47, 24, jim i ſ czeledy jich illis et posteris eorum t. Lev. 17, 7. Aby czeled izrahelská vezmúc beránka obět, zabíc jej, učinili Štít. ř. 150ª, lid, pokolení. Muž z cżeledi Levi de domo Levi Ol. Ex. 2, 1; svolav všicku svú czeled Jacob convocata omni domo sua ait Mus. Gen. 35, 2; se vší czeledy otcě svého cum omni domo t. 50, 22; ſ czeledmy svými cum domibus t. Ex. 1, 1; czeledi domui MamA. 20ᵇ; po czeledech per cognationes Pr. 2. Par. 35, 4. czeled frequentia MamA. 23ª, množství, dav. — czeled' VšehK. 16ª, čeled Háj. 2ᵇ, t. 25ᵇ.

Čeledici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — Czeledicz UrbE. 154, Čeledice TomP. 3, 95.

čeledin, adj. possess., *čeledi náležitý.* — Starosta čeledin Jirečk. Rozpravy I, 33 z Mat. Prostějovského 1438; doklad nejistý.

čeledín, -a, masc., z adj. possess. **čeledin**, v. t.; *kdo k čeledi patří, jako její člen nebo služebník, Familiengenosse, Dienstbote.* — Svatý Pavel, věrný křesťanóv czeledyn, zašel jest od nás Pass. 305. Až trpěl (Kristus) i od svého czeledína (Jidáše) zradu ŠtítMus. 113ª, až i zradu od svého trpěl czeledína ŠtítBud. 212. Kristovi čeledíné kterak sú ho následovali HusE. 1, 71. Czeledyn jménem Hovora Pulk. 37ª. Czeledynowe Miroslavovi t. 89ᵇ. Ve cti také buď czeledín hospodě věren ŠtítMus. 32ª. Czeledyn familianus Prešp. 2268, czeledin commensalis MamA. 19ª. — *Příjm.:* Erasmus dictus czeledyn Lún. ks. 1406, domina Barbora dicta czeledinowa t. 1418.

čeledina, -y, fem., *rod, Familie:* mužé pojímati budú ženy z pokolenie příbuzného, aby dědina ostala w czeledinach in familiis Comest. 104ª.

čeledinnost, -i, fem., *příslušnost k čeledi, přízeň.* (Ten) czeledinoſt bude mieti od krále BřezSnář. 170.

čeledinný, adj., *k čeledi patřící, Familien-.* — Rozhněval sě otecz czyeledynny pater familias EvVíd. Luk. 14, 21. Rovná sě královstvo nebeské člověku, otczy czeledynnemu patri familias EvScitst. Mat. 20, 1.

čeledínstvo, -a, neutr., *příslušnost k čeledi, přízeň, přátelství.* — (Ten) přivine sě ku pánu w czeledinſtwo BřezSnář. 168. Prziliſſne czeledínſtwo rodí potupu Sal. 200.

čelédka, čeládka, -y, fem., demin. z *čeled; rodina, Familie.* Ktož dělá, aby se živil s svú czeledku Štít. uč. 93ᵇ. S svú czeledku Otc. 476ᵇ. Ta zpósobená czeledka, svatá matka s synem a s svatým Ozěpem, k stolu sědli Krist. 32ª. — *Příjm. mužské:* Czeladka TomZ. 1432 n 39; k tomu *adj.:* domus dicta czeladkowſky tamt. 1434 n 39.

čeledna, -y, fem., *čeledník, Oeconomie-, Gesindestube.* — Nemocnice aegrotinum, hospitarium hostnice, czeledna *patendrum Prešp. 2241. Cżeledna oeconomica Slov. Klem. 2ᵇ, Lact. 83ᵈ.

čelednára, -y, fem., *umění hospodářské, ars oeconomica;* slovo uměle utvořené. — Sit practica przïwikara, sit iconomica czelednara, poetica ſkladora etc. Prešp. 1533; czelednara iconomica Rozk. 2253.

čeledně, adv., *domácně, přátelsky, v poměru rodinném, familiariter.* — (Ona) s mužem czelednie přebývala Kruml. 16ᵇ. Aby to opatřil, že ješťe veliký nedostatek u vieře má, chodě s ním (Kristem) cželedňe ChelčP. 96ª; (kněží) jsúce v radě ducha svatého cželednie t. 99ᵇ.

čelední, adj., *k čeledi, k rodině náležitý; čeledi příslušející, Familien-.* — Otecz czeledny pater familias EvVíd. Luk. 12, 39, EvOl. Luk. 14, 21; otecz czeledni Hug. 101; otecz celedni pater familias Koř. Mat. 21, 33, otcie celednieho t. 10, 25, proti otci celednyemu t. 20, 11; otec čeledni pater familias Pernšt. Mat. 21, 33, proti otci čelednieᵛ t. 20, 11; když otecz czeledni vyšel volaje, aby šli na vinnici dělat Tkadl. 21ᵇ (citat z evang. Mat.); rozhněval se otecz cželednij ChelčPost. 175ª; otecz czeledni pater familias Comest. 1ª; milosti-

vého ke mně otce čelednie° clementis in me patris familias Kladr. Ruth. 2, 2, milostivého otcě czelednyeho Mus. tamt.; tak by také otec čelednij proti svým dětem tyranství neměl provozovati RešSir. 38ᵇ. Syn vdovy, materze czelednie Koř. 164ᵇ; chci, aby mladšie materze czelednie byly volo iuveniores matres familias esse Pernšt. 1. Tim. 5, 14. Dczera czelednie filia familias Comest. 86ᵃ. Starosta czeledny Hug. 20; wewody czeledni familiarum Comest. 155ᵇ; mnozí z knyezat czelednych de principibus familiarum Lit. Nehem. 7, 70; sedmdesát knyezzat czzelednych principes familiarum Ol. 1. Par. 26, 32. Chci k lidem czelednym řeči podržěti Štít. ř. 100ᵇ. Máš, ó duše, nepřietele czzelednieho, jehož přietele mníš Kruml. 265ᵇ; ať má mysl vždy jako czeledni službú tobě slúží Modl. 13ᵃ; czelednij dvě peřiny KolCC. 46ᵃ (1560). — *V platnosti subst.:* když sú hospodáře Belzebubem nazývali, velím viece czelednije jeho Štít. ř. 162ᵇ; najprv jest boha milovati, potom otce a máteř, potom děti, potom známé neb čeledníe ŠtítOp. 116ᵃ; najprvé ť jest boha milovati, potom otce a máteř, potom děti, potom známé neb czeledníe ŠtítMus. 96ᵇ; nezamietaj mne od svých czeledních, nebť jsem tvój sluha t. 123ᵃ; (pověz něco o závisti) a o těch czelednych jejie, ješto s ní jdú ŠtítBud. 206; pověz o czelednych jeho t. 225; ješto jsú jeho čželednij ChelčP. 125ᵃ. duše jako czelednie běhá Aug. 81ᵃ.

čeledník, -a, masc., ze zpodstatnělého adj. **čelední.** — Czelednik *familiarius* Veleš., *k čeledi náležící.* — Czelednik *oeconomus* Prešp. 976, czelednyk Rozk. 3002, MamA. 25ᵃ, *kdo jest nad čeledí.*

čelednost, -i, fem., *společnost čelední, příbuznost, přátelství, Verwandtschaft, Freundschaft:* buď mi na pomoc tvá milá czelednost, kterúž s' měla a máš Modl. 175ᵇ; čelednost jeho (Ježíšova) s bohem otcem RokycEvJan. 28ᵃ.

Čelechovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — Celehhowich Reg. II, 1256, Czelechowicz t. III, 1315.

Čelek, -lka, masc., *jm. os.:* Celek sutor Reg. II ca. 1143.

čelenie, -ie, neutr., *čelení, das Widerstehen.* — Ženské čelenij a žehrání RešSir. 183ᵃ.

čelesn, čelesen, -sna, -u; také **-stna** atd., a z toho nom. **čelesten;** masc. — *Pec, Ofen.* Czelesen furnus Vít. 93ᵃ, celesen clibanus MamVíd. — *Otvor, ústa u peci, Ofenloch.* Czelesn cirpus Rozk. 2881; czelesen cirpus Prešp. 1864, BohFl. 584, Veleš., czelessen Nom. 69ᵃ; czelessnen (sic) cirpus Vocab. 175ᵇ; čelesten Vel. Jg. — *Příjm.:* Kříž Czelesen TomZ. 1433 n 28.

čelest, -i, fem., neboli **čelestie,** -ie, neutr. — *Pekelec, čeřen nad peci, Oberplatte am Ofen.* — Nístěj, Czelesty, sopuch, czelessen pirgo Nom. 69ᵃ.

Čelín, -a, masc., *jm. místní.* — Czelin Reg. IV, 1336; Čelín Pal. pop.

čelist- v. **čelúst-.**

čeliti, -lu, -líš, impftiv., *čelem státi proti komu, odporovati, die Stirn bieten, widersprechen.* Proti nim čeliti Hug. 285. Aliquis čželi proti pravdě HomMak. 40ᵃ. (Odpůrcové pravdy) vždy czele proti věrným t. 96ᵇ. (Křesťan) velmi czelil na téhož mauřenína Turka Lobk. 62ᵇ. Když která žena proti druhé čelij RešSir. 182ᵇ. (Svědkové) se v svém svědomí (svědectví) nesrovnávají, nebo jedni proti druhejm velice czeli KolL. 528ᵇ (1603).

Čelkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — Chelkowicz Reg. II, 1307, Čelkovice TomP. 1, 362.

čelní, adj., *Stirn-, frontis.* — Czelnie kost Sal. Jg.

čelo, -a, neutr., *Stirn;* stsl. *čelo.* Czelo frons Prešp. 1186, t. 1233, Nom. 67ᵃ, Diefb.; czyelo BohFl. 379. Potu s chzela rukú potra AlxBM. 4, 34; co mu bě na czele psáno AlxV. 899. Když si šel proti nim (nepřátelům) czelem k jich czelom Rúd. 14ᵇ. Czelo Pass. 348, 349, na czele t. 306 a j. Ustrnul jest kámen w cziele jeho in fronte Lit. 1. Reg. 17, 49. Na czzelech mužóv in frontibus Ol. Ezech. 9, 4, na celach in frontibus Koř. Zjěv. 13, 16, t. 14, 1. Jěl

proti nim w czelo ex adverso Mus. 1. Mach. 11, 68. — *Čelo vojska, Spitze des Heeres.* Před zástupem v samém chzele AlxH. 2, 4; právě w czele AlxV. 1214 (místo stejné s předešlým). Sám (Alexander) před zástupem w czele, k bojovi hotov dospěle AlxV. 1453.

čeľust, -i, fem., *čelist, Kinnlade;* stsl. *čeljustь* maxilla. Czeliufti lvové molas ŽKlem. 57, 7. Ti diáblu w czelift vkládají Hrad. 97ª. (Ti) sú diáblu w czelyfty Kruml. 181ª. Až by sě vydřeli z czelifti diáblu ŠtítBud. 138. Nalez líce to geft czielift oflowu mandibulam Lit. Súdc. 15, 15, czelift Ol. tamt. W czzeliftech lvových in ore t. 14, 8. Tvým czieliftiem faucibus t. Prov. 3, 22, svých czzelefti (sic) faucem t. Sir. 31, 12. Lomě vieceź czielyftmy než mluvě Otc. 405ᵇ. Czeluft mandibula BohFl. 394, Nom. 67ª; czelift mandibula Prešp. 1196, czelyst Rozk. 1955.

čeľústka, -y, fem., demin. z *čeľust.* — *Přijm. mužské:* Čelístka Jan PoprR. 7.

čeľustník, -a, -u, masc.; rostlina toho jména: Cželiftnijk *consolida maior* Lact. 268ᶜ, cželiftnik RostlF. 11ª.

čeľustný, adj. z *čeľust.* — K miestu czeliftnemu ad locum maxillae Ol. Súdc. 15, 14. Vzdviženie czeliftne elevatio maxillae t. 15, 17. (Kosti čelní) na židovinách spojují se s czeliftnymi Sal. 745.

Čemici v. **Čiemici.**

Čemuslava, -y, fem., *jm. os.* — Cžemuflawa (manželka Boleslavova) Háj. 97ª. Srov. **Čimislava.**

Čenček, -nečka, masc., demin. z *Čenek,* v. t.; *jm. os.:* Kozel Čenček PoprR. 21.

Čendlík, -a, masc., *přijm.:* laneus Czendliconis UrbR. 334.

Čenec, -ncě, masc., *jm. místní.* — Z Čence PoprR. 16.

Čenek, -nka, masc., *jm. os.,* z lat. *Vincentius;* -nk- mění se v -ňk- a -ň- přejímá se také do nom., jenž pak zní **Čeňek,** psán nč. *Čeněk.* — Chenec frater Reg. II, 1255, Chenko frater t. 1264, Zcenko Reg. IV, 1279, Czenko de Stráně Reg. III, 1322, Czenko TomZ. 1420 h 127, Czenek DeskDE., Reg. IV, 1335, Čeňek Poř. 1322, PoprR. 45.

Čenětici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — De Czeneticz TomZ. 1380 n 168, Čenětice TomP. 1, 78.

čenich-, čeníš- v. **čeňuch-, čeňúš-.**

Čenkovici, Čankovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — De Czankowicz Reg. II, 1293.

Čenovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — De Czenowicz Reg. III, 1327.

čeňuch, -a, -u, masc., *čenich, rypák, Rüssel;* odtud demin. **čeňúšek**; v. t.

Čeňuchal, -a, masc., *přijm.:* Czenichal TomZ. 1407 n 339.

čeňuchati, -aju, -áš, *čenichati, riechen.* (Ti lidé) zemščí jsú, zemské věci čenichají HusE. 3, 138. Necenichas těch věcí sapis Koř. Mat. 26, 23; jenž zemské věci cenichagi sapiunt t. Fil. 3, 19; abychom též cenichali ut sapiamus t. Fil. 3, 16; abychom čenichali Pernšt. tamt. Ty (věci) cženichayte RokycP. 62ª. Hovadný člověk nečenicha těch věcí, kteréž sú nebeské RokycEvJan. 9ª.

čeňuchavec, -vcě, masc., *slídník, Riecher.* — Czenichawczy olidiones, qui carnibus humanis vescuntur, hi hominum vestigia olfactu sequuntur etc. Lact. 254ᵈ (mezi obludami).

čeňúšek, -ška, masc., demin. z *čeňuch,* v. t. — *Přijm.:* Zdeniek Czenissek Běl. 1370.

čep, čap, -a, -u, masc., *čep, Zapfen.* Ze stněm. *zapfo, zapfe.* — Czep ducillus Prešp. 1920, Rozk. 2889, Boh. min. 22ᵇ, Veleš.; czyep ducillus BohFl. 620; czep ducillus, ein czappen Diefb.; Cžep *ducillus,* id est parvus dux, est instrumentum alicuius liquoris de vase educendi Lact.; czep ambus MamA. 14ª; (dvůr) s gednau laukau u cžapu a z druhau v strži KolDD. 177ª (1607), srov. rybník na čap, na čep Us. Jg. — *Hodiny vodní:* czyep clepsydra BohFl. 24ª (ř. κλεψύδρα Wasseruhr). — czepy *spola* BohFl. 784, czepi spolla Prešp. 2412 (u krejčího atp.; spola, Spule Diefb. Gloss.).

čěp- srov. **čap-.**

čepček, -pečka, -pečku, masc., demin. k *čepec.* Czepczek *retiolum* BohFl. 25ª (215), retiolum ein gestrickte haub Diefb. Gloss.

čěpě v. čiepě.

čepec, -pcě, masc., *čepec, Kappe, Haube;* stsl. *čepьcь* mitra; srov. **čepicě.** Czepecz mitra Prešp. 1790, BohFl. 533; czyepecz mitra Rozk. 2739, t. 2806, czepce mitras Pernšt. Isa. 3, 19. Zlaté náramky a czepczye mitras Pror. Isa. 3, 19; zlatee czepcze t. Isa. 3, 20. Czziepecz mitram Ol. Jud. 10, 3. Cžiepci lnyenij vittae lineae Ol. Ezech. 44, 18, czepci lnieni Pernšt. tamt., ciepci lnieni vittae MamV. Očepivši vlasy cepcem mitra MamV. Všecky rúchy i fczzepczem s své hlavy smetala GestBř. 87ª. Vstavila cžepecz na hlavu svú mitram Ben. Jud. 10, 3. — *Příjm.:* Czepczonis TomZ. 1399 n 34.

čepek, čé-, čie-, -pka, -pku, masc., *čípek, Zäpfchen,* demin. z *čep.* Podstav pod czepkem skleničku Chir. 166ª. — *Hodiny vodní, Wasseruhr:* czepek clepsydra Prešp. 1917, dfczepek Rozk. 2881, srov. **čep** clepsydra.— *Co má podobu čípkovou,* jako *podpatek u obuvi:* tak dlúhé czepky u třevíc nositi Štít. uč. 12ª; spieše by švec dospěl škorní bez tak dlúhých czepkow t. 94ª; — *čípek v lékařství:* učiň jemu (nemocnému) czepek z mýdla Sal. 444; glisterovánie czepky Rhas. 182; — *čípek v ústech na zadním patře, uvula:* proti otoku Cžijpku Háj. herb. 154ᵇ, Cžijpku woteklého t. 2ᵇ. — *Příjm.:* Czepek UrbE. 30, Johannes cziepek Lún. ks. 1430.

čepel, -e, masc., *Metallblättchen, Klinge, lamella.* Czepel lamella Prešp. 2063. — *Příjm.:* Czepel UrbE. 155, Czepelonis TomZ. 1419 n 326.

čepelík, -a, -u, masc., demin. k *čepel.* Řěči mé aby olowienym czepelikem nebo dlátem vyryty byly lamina ŽKlem. 145ª. Czepelyk lamella Rozk. 3216.

čepelník, -a, masc., *kdo dělá čepele, Blechschmied.* Pod ni (t. korúhev nožířů) slušejí czepelníczy, nožíkáři Pr. pr. 257. Čepelník lamellator, Blechschmied Tom. řem. 208.

čeperati v. **čpýrati.**

čěpí, adj., *čapí, Storch-.* Kdyby vzal na nos čepí nos a na hlavu jelení rohy Žíd. (Vlček, Děj. lit. 277).

čepicě, -ě, fem., *čepice, Kappe* atd.; z němč.: sthněm. *chappâ,* a toto z lat. *capa, cappa.* — Czepicze tiara Prešp. 1805, czyepyczye Rozk. 267, czyepicze mitra BohFl. 533. V krásných kápiech, čepiciech HusE. 1, 77. Připravila hlavu svú v kniežěcí czepiczi Kruml. 66ᵇ. Zlaté czepiczie cyathos Ol. Num. 4, 7; na czzepiczy super mitram Ol. Sir. 45, 14; t. Ex. 29, 9. Czepiczu sg. akk. Přib. 21ª. Dal sem czepiczy vopravovat KolCC. 11ª (1546). — *Příjm. os. mužské i ženské:* Czepycz (sic) TomZ. 1389 n 97, pallium Czepiczonis de Tynecz Lún. ks. 1418, Maretha Senomatska seu cziepicze t. 1406. V textě šprýmovném: píše nám svatá czyepyczye DivVít. C, 7.

čepička, -y, fem., demin. z *čepicě.* Cžepičžky kněžské mitras Pražsk. Lev. 8, 13. — Czepiczka (smolná, jíž potřebováno pro trhání prašivých vlasů) Rhas. 35. — *Příjmení mužské:* Jan Czepiczka TomZ. 1403 n 141.

čepičník, -a, masc., *kdo dělá čepice, mitrator, mitrifex* Tom. řem. 69. — Jan czepicznik TomZ. 1417 n 29.

čepičný, adj., *Kappen-, mitræ.* K té kuoži czepiczne (přidělaj) dva silná řemeny Rhas 35.

čepkovánie, -ie, neutr., *dávání čípků (nemocnému, při zácpě).* — Neopúštěj ižádného dne klifterowanie neb czepkowanie Sal. 528.

čepkovati, -uju, -uješ, impftiv., *dávati čípky* (při zácpě). (Nemocný) často buď klisterován a čepkován Sal. Jg.

čepné, -ého, neutr.; *poplatek pánům z piva, které si měšťané vařili* WintObr. 1, 41 (ze XVI stol.).

Čepřěvici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* Czeprzewicze Reg. III, 1315; Čepřejice Pal. pop.

čepřich (?), *smetana, Sahne:* Czeprzich crema Prešp. 428 (crema lactis), czeprzyh (sic) crema Rozk. 842.

čepýrati v. **čpýrati.**

Čeradici, -ic, pl. masc., *jm. místní.* — De Czeradicz DeskDE., in Czeradycz Reg. IV, 1345; Čeradice TomP. 1, 446.

čeřěn, -a, -u, masc., *některá část kamen, peci.* — Fornax kamna... peczka ſeba, pirgo czerzen, sazě fuligo Prešp. 1865. Feba peeczka, pirgo czerzen, fuligo sazě Rozk. 2884. Pirgo czyrzen Nom. 68b. (**Pirgo* snad m. pirgus, toto prý z ř. πύργος = suggestus, ambo, = pulpit, vyvýšené pro řečníka atd. místo DC.). Srov. nč. **čeřen** = *pekelec, místo nad pecí, kde se spí, Fläche über dem Backofen* Us. Jg., a stsl. *čerênъ* tripus: želěznyj čerênь, vъ ňemьže jestь uglije MiklLex. — *Čeřen, Senkgarn.* (Ryby) czerzeny loviti KolAO 18b (1492, opis z poč. XVI st.). Jich (t. Labí) mají rybáři požívati všelijakými wazbami, Czerzieny, newody, miechy, Chwory atd. t. 16a (1506). — *Příjm.:* Ceren filius Riwini Reg. II, 1232, Czerzen TomZ. 1396 n 224.

čeřěnec, -ncě, masc. Czerzenecz pirgo MamA. 32b; v. **čeřen,** pirgo.

čeresla v. **třiesla.**

Čeřina, -y, fem., *jm. místní.* — pod Čeřinú PoprR. 35.

čerka, -y, fem., *čárka:* čerky kaldeyſkeho jazyka lineas Kladr. předml. k Dan., čteny neb čerky zachovati lineas Pernšt. tamt. Srov. **črcha.**

čern- v. **črn-.**

čeroděJník v. **čarodějník.**

čerstv- v. **črstv-.**

čert- v. **črt-.**

červ- v. **črv-.**

čěs- srov. **čas-.**

česánie, -ie, neutr., *česání, das Kämmen, Pflücken.* — Czessanie carptura Veleš.

česati, -šu, -šeš, impftiv., *kämmen, pflücken;* stsl. *česati,* z koř. *kes-,* v. Brugm. II, str. 1080. — *Česati hlavu* atd., *pectere, scabere.* Když sě czeſſeſſ Modl. 105a. Czeſte své ač i krastavo, nedaj v své ciuzozemci, česká hlavo DalC. 4. (Básněmi) těšie srdce marná jako czeſſicz svrablivie uši ŠtítMus. 140a, jako čeſyc svrablivé uši ŠtítOp. 152b. Uda sě jemu nohy czeſaty otczowy ROlB. 121a, uda se jemu nohy czeſati otcowy Jeron. 121b. (Psſky) czeſſi HusPost. 112b. Ten kóň rád ſie czeſſe na ocasě ChirB. 290a. — *Česati ovoce, carpere, colligere.* Czesy carpo Veleš. Czeſſaty jablka Pass. 157. Donidž jablka czieſaſſe Otc. 308b. Když u nás kaštany čeſſij Puch. 89b. Ovoce aneb květ, to voli; pak-li obé lſbo tobě, květ s ovocem, čess je sobě Baw. 36. Zda-li s bodlivého dřievie ſſky czeſſij? Krist. 42a. — Vědě (píše Darius Alexandrovi), že jsi po letech mladý, poněž ješťe nejmáš rady, czeſes jablka nedospělá AlxV. 973, konáš práci předčasnou, jednáš nemoudře. Kdež ovoce nedospělo, czeſeſly to, tratíš dielo t. 977.

česenkový, adj., ze subst. *česnek, Lauch-.* Vezmi několik hlawyczek czeſſenkowych Chir. 151b; smrad czeſenkowi RVodň. 263a.

český v. **češský.**

Česlav (?), -ě, fem., *jm. místní:* Groznata dedit circuitum Ceslav Lazovicih List. Lit. 1057 (XIII stol.).

čěsn- srov. **časn-.**

česnek, -senku, masc., *Lauch, allium,* stsl. *česnъkъ,* z *česъnъkъ.* Czeſnek Vít. 93a, SlovA., Prešp. 708, Rozk. 1337, BohFl. 295, Nom. 66b, RostlC. 107b, LékB. 106b, czeſtnek RVodň. 35b. — **Psí česnek, vlčí česnek,** *scordeum, česnek planý* Jg. Pſy czeſnek scordeon RostlF. 12b, pſy čeſnek SlovA.; wlczy czeſnek RostlB. 147a, RostlC. 10a, RostlD. 86b, t. 92b, wlczi czeſnek LékB. 128b. — Cibule a czeſnek allia Ol. Nom. 11, 5. (Židé) maso s cibulí a czeſenkem jedli Tkadl. 36a. Nemáš jésti v ty časy czeſſenku Chir. 124b. Přikládaj flastr z cibul liliových a z czeſenkow Sal. 111.

česrati, -sřu, -sřeš, impftiv., *čechrati, carminare, krämpeln.* — ceſrati carminare (lanam) MVerb., ceſrano carminatum tamt. V SlovKlem. 8b psáno: czezewatí carpinare; patrně omylem m. *česrati* carminare. — Bývá bráno za *češrati,* mylně; srov. chorv. *česrati* (Belostenec, Jagić) a taktéž sln. (Pleteršnik, Jagić). — Staré *česrati* zaniklo, ale drží se změnou hláskovou z něho vzniklé *čechrati.*

čest, čsti, fem., *čest, důstojenství, úřad, sláva* atd.; *Ehre, honor;* psl. *čьstь,* z *čьt-tь.* Za *čst-* bývá *čct-, tčst-,* a smíšením sykavek *ct-,* a někde bývají ještě jiné obměny, dialekt.

a pisecké. — Chezezt ApŠ. 52, svD. 30; chzezzt hi chvála Jid. 7, svú chzezzt t. 132; byl chzcty zbaven t. 35 t. j. čcti ze čsti; činem trojie chzcty ApD. d, těchto tří chzcty tamt.; všie chzcty LMar. 17. Mé csty LAl. g. Czeſt honor ŽWittb. 98, 4; chválú a czſty honore t. 8, 6; chválú a czſtiu ŽKlem. tamt.; czeſt honor Prešp. 920, czti honore, decore MamA. 20[a]; czzeſt decus Ol. Zach. 11, 10; czſty maiestate ŽWittb. 79, 19. — Tak sě i ješče stává, že chzezzt nravy proměňává AlxH. 6, 28, důstojenství. By jej (Aristoteles Alexandra) czſty, múdrosti učil AlxV. 129. Vizi, že již dosti znáš czſty líce t. 197. Chovaj sě obojetníkóv, hospodnie czſty proradníkóv t. 207, kdo zrazují čest svých pánův. Ač podlé vašie ſzty práva chcte sobě věrně pomoci AlxB. 1, 1, jak jest právo vaší cti, jak na vaši čest sluší. Jich czſty by na mále, když pomdle moc jich krále AlxV. 1795. Chci zěvně věděti dáti těm všěm, kteříž po czſſty stojie, o králi czſſty seho světa t. 65 sl. Mně jedno té ſzty přějte, bych slúl vaším králem AlxB. 1, 9 sl. Bude služba vždy hotova a we czty vždy obnova AlxV. 300, vždy nové cti dobudeš. Biechu mu (junoše Dariovi) přisluhujúce, obychenye při ňem súce s poslušenstvím ſzthy nemalé AlxH. 3, 18, jsouce ho poslušni a majíce jej ve cti. (Prosím, aby Alexander) poſlednye mi cſty dohodil AlxM. 8, 6, t. slušného pohřbení, Gualth. 7, 298: Hoc unum oro, ut a rege extremi non invideantur honores. Což sě j'mu jest chzſti gde stalo AlxB. 6, 7. Veždy tvú czeſt ploziu Mast. 210. Již sú tvú chzctyu vzplozeni AlxBM. 2, 43, t. j. obdařeni a povýšeni ctí, kterou jsi jim prokázal povoláním k vysokým hodnostem. Nigdie nečtem, by... římská moc (svému císaři) taku czeſt pokázala AlxB. 6, 5, prokázala. Když mu (Alexander židovskému veleknězi) tu czeſt pokaza, vojem do stanóv rozkáza AlxV. 925. Čsož s' mi cſty pokázal AlxBM. 7, 3. Zle mi mé cſty poplatil AlxM. 7, 8, zle se mi odměnil za prokázanou čest, za propůjčenou ode mne hodnost. Jenžto na jeho chzezt sahá AlxH. 1, 24, jenž na jeho vši czeſt sahá AlxV 1193, který jej chce připraviti o vši čest, o čest královskou. By jiných nezpravovali a jim jich czty neutrhali Štít. uč. 110[b]. Nelze ijednomu ničiež czty zbaviti přísahami Rožmb. 129, proti cti nestačila přísaha. Dávajíce jim (Israelští vítězům) czeſt wytyezſtwye fausta acclamantes Mus. 1. Mach. 5, 64. — Býti, činiti něco *ke čsti:* ke tczſty Otc. 81[a], k velikéj chyzti nám to hodíš Kunh. 148[a] (verš 8slab., chyzti 1slab.). — Činiti co komu *na čest:* Vypímy tu čiešu na czeſt Michalu svatému DalH. 30; by to ráčil učiniti bohu na czeſt Hrad. 7[b]; David jest hudl bohu na czeſt Štít. uč. 7[b]; — *na čsti:* zemřěme na czti pro naši bratří moriamur in virtute Ol. 1. Mach. 9, 10, zemřemy Lit. tamt. — Jmieti koho *v čest,* býti *v čest.* Jmějte otcě a matku w czeſt Hrad. 97[b]. Ty w czeſt slušie mieti NRada 511, tak jej měj w czeſt t. 1682. Kak chce král w czeſt byti lidu, nemá-li w czeſt boha svého Šach. 297[a]. — Jmieti koho *ve čsti:* (děti mají rodiče) we czti mieti HusPost. 16[a]. — Býti, činiti něco atd. *ve čsti:* jest Korintus město dávné, vší we czſty welmi úpravné AlxV. 313; Kostus králováše we czſty Kat. v. 33; (Filip) míše ženu v sboží, we czſty porozenú AlxV. 72; byl jest Paris kněžic v Troji, vzchován we czſty, u pokoji t. 207; muž slovutný we czty světský t. 70; we chzcty Jid. 125, we czſty in honore ŽWittb. 48, 21, we czſti ŽKlem. tamt. — *při čsti,* čest majíc: ač chtie sě jemu poddati, že dá jim przi vſſie chzty ostati AlxH. 6, 36. — *se čstú,* ve shodě se ctí: (páni) pojidú přěd svého krále nesúce dary nemalé zze chzztu dóstojenstva jeho AlxB. 5, 15; což muož ſe czty býti Vít. 80[a]. — *Ctná, nádherná úprava.* Což k tomu (lovu) potřěbováno na chzezt po královském právu PilB. By na lov w hoyney chzcty gien(o) tamt. — V ROtcP. je také: czyeſc 189, czſc 244, (té) czſy 34, ke czſczy 412, ke tczſczy 321, ke tczy 351, ke ſczy 451, we tczy 23, we czczy 402.

čěst v. čiest.

čěst- srovn. **čast-**.

čěstě, adv., *často, hustě, häufig, dicht.* (Alexander) ze všěch najpirvé šturm počě, kdež najviece kamen valé a kdež chzieztye skytú hrále AlxH. 8, 24. Lépe by bylo, neczyeſtye bývati u mše, než z častého bývanie nebyti tbavu mše Štít. uč. 123ᵇ. Kompt. *čěstějie,* v. **často** a **častý.**

Čěstici, -ic, plur. masc., *jm. místní* ze jm. os. *Časta,* v. t. — V Česticích PoprR. 1.

čěstičk- v. **častičk-.**

čěstidlný (?). V SlovKlem. 1ᵇ čte se: ceſtidíelna particularis; snad místo *čěstidlná,* a toto neumělým překladem latinského *particularis.*

Čěstin, adj. possess. k subst. *Časta,* v. t. — **Čěstin-kostel,** *jm. místní* Poř. 1391, de Czestynykostel TomZ. 1391 n 188, z Čestina Kostela TomP. 3, 433. — **Čěstín,** *jm. místní,* de Czestina DeskDE.

Čestm- v. **Čstim-.**

čestnost, -i, fem., *poctivost, honestas.* Služebníka, jenž by mi ve cti a w czeſtnosti slúžil Tkadl. 13ᵃ. Z *čьstьnostь,* srov. **čstnost.**

čestný, adj., *ctný, ehrbar.* Bóh czeſtny pohřímal deus maiestatis ŽWittb. 28, 3. Czestny venerabilis Cath. 178ᵇ. Z *čьstьn-,* srov. **čstný.**

Čěščí v. **Čiešči.**

Češek (?), -ška, masc., *jm. os.:* Cesco filius Nicolai Reg. II, 1297.

čěšieř, -ě, masc., *kdo dělá číše, Becherer.* Czeſſierz calicinus Prešp. 2457; czyeſſyerz calicanus BohFl. 830, czyezyer Vocab. 175ᵇ; češieř picarator, pechrer Tom. řem. 32. — Cziessierz Martinus TomZ. 1419 n 37.

čěška, čéška v. **čieška.**

čěšník v. **čiešník.**

čeŝrati, mylně m. **česrati,** v. t.

češsky, česky, adv. k adj. *češský.* Vigilia bděnie czeſki řečeno jest Pass. 434. Učiňena jest tato proměna, že se již dsky všecky cżeſky píší VšehK. 293ᵃ.

češský, český, adj. ze subst. *Čech, böhmisch.* Znění etymologicky žádané *-šs-* naznačeno snad psaným *-ſſ-* v dokl. z Hrad. a j., ale jisto to není. — By bóh to zračil, by takýž byl czeſkym králem AlxB. 6, 14; s czeſſku sedlkú DalH. 41, páni czeſczy DalC. 76; kniežě czeſke Pass. 316, w czeſkey zemi t. 311; král czeſſky Hrad. 114ᵇ, kněžem czeſſkym t. 27ᵇ, czeſſkeho biskupa t. 22ᵃ, czeſſky člověk t. 12ᵃ, w czeſſkey zemi t. 1ᵃ, ot czeſſkeho Broda t. 1ᵇ; protož nezdá mi se, by zlé bylo psáti Czechom czeſke knihy Štít. uč. 5ᵃ; páni ceſczy Pulk. 125ᵇ, czeſkich kniežat t. 13ᵃ; v slovanském i w czeſkem jazyku t. 8ᵇ. — **Český** t. *groš:* dva g' czeſka KolBO. 211ᵇ (1501); srov.: dva česká Us. arch., český = groš ŠembDial. 58 (opavsk.). — *Příjm.:* Johannes Czesky TomZ. 1435 st 261.

čěšule, -e, fem., *miska při některém ovoci, cupula;* utvořeno z *čieše.* Czieſſule žaludowa ApatFr. 129ᵇ, Schälchen, Kelch an der Eichel Jg.

čěšulka, -y, fem., demin. z *čěšule.* Řápek neb czeſulka Brit., miska při žaludu; czeſylka *gallipa Prešp. 559, czyeſſylka Rozk. 1050, Veleš. Nejez s pány třešní, aby češſulky i pecky mezi oči neházeli RešSir. 69ᵇ.

čet, gen. čta, čtu, masc., *počet, Zahl;* stsl. *čьtъ* numerus. — Nalepſich (najlepších) w czet oberúce mistruov padesát Kat. v. 1455. Těch bohóv jest beze cztu MandStrah. 52ᵇ.

četný, adj., *počtový, Zahl-;* ze subst. *čet.* — Knihy Numeri neb knyhi czetne Lit. I. úvod.

četr v. **čatr.**

či, part. interrog., *zda-li, an, num, nonne;* stsl. *ci* numquid, vedle *či* si. Bývá při otázce samostatné i závislé, při jednoduché i také při složených, a tuto zvláště při členech následujících, prvému protivných, kontrastujících; při členu kontrastujícím dostává význam *nebo, aut.* V obojích případech spojuje se druhdy s rovněž tázacím *-li* a je **či-li.** — Czy zpoviedati sě bude prach? numquid ŽWittb. 29, 10. Czy na věky zavirže ny bóh? czyly milosrdie své ostřěže? czyli zapoměne smilovati sě bóh? czy sdirží milosirdie své? numquid-aut-aut-aut t. 76, 8—10. Czy na věky rozhněváš sě? czy rozprostřeš hněv svój? numquid-aut t. 84, 6. Budu jiesti maso býkové? czy li

krev kozlovú budu píti? numquid-aut t. 49, 13. Czili hněvati sě bude? numquid ŽKlem. 7, 12. Czili bóh nevzpytá těchto? nonne t. 43, 22. Czili poznajiú všichni? nonne t. 13, 4. Která mojě vina? chzi sem byl v čem právo mina? chzi sem gdy komu povolil, aby kto proň svú krev prolil? chzi sem ten byl, na ňemž ktož by své pokorné n'úžil prosby? hi (m. či) plakala vdova která zbyvši pro mě svého muže? chzi sě stalo gda dědiciu, by pro mě stál v smutném líciu? AlxBM. 8. 7 sl. Ktož by chtěli ke zlému obraceti a zle rozuměti písmu i tyech zwyerzat, ješto i na před i na zad plna očí byla, czylyt by nemohli, by ť směli? Štít. uč. 4[b] = zda-li by nemohli, kdyby se osmělili tak učiniti? Odpověděl a řka: A czzili ste nevěděli, že Kruml. 191[a]. Ta dva prorádcě radiesta sě nevěddúce, kako by jima svého krále jieti, vmnozi (-zě) chi u mále AlxBM. 1, 6. Nevědiech sě co přijéti, vrahóm-li sě otpierati czyly tak v porobě státi AlxV. 568. Máme-li jeti na válku czi li nechati? ire debemus ad bellandum an quiescere Ol. 2. Par. 18, 14. Mohla o tom mluva býti, která by osoba svaté trojicě měla člověčstvie na sě přijieti, otec-li, syn-li, czily duch svatý Krist. 8[b]. Kto shřěšil, tento, czyly rodiči jeho hic aut parentes eius EvVíd. Jan 9, 2. (Kateřina neví o ženichovi doporučeném od matky), hrbovat-li czi v lepotě, hrady li jmá czy zlé domy, slepý li je czy vidomý, mrzutý li czyly tvárný, skúpý li je czily dárný, krásný li jest czy nekrásný, nemúdrý li czy věhlasný, chromý li jest nebo pravý, nemocný li czi pak zdravý Kat. v. 288 sl. Opatřite (considerate) lid, geſtly silný czyly mdlý, geſtly malý czyly mnohý Mus. Num. 13, 19; (opatřite), dědina vzytecznaly czyly neužitečna, geſtly s lesy czyly bez sadóv t. 13, 21; (chtě vzvěděti), vczynyly buoh prospěšnu cěstu jeho czyly nycz utrum... an non t. Gen. 24, 22; ať popatřím, ſyly ty syn mój Ezau czyly nycz t. 27, 21.

čí, čie, čie, pronom. possess. interrog., a z toho pak relat. a indefin.; z býv. *čьjь, -a, -e* cuius. — Czzy ť jest robenec tento? Ol. 1. Reg. 17, 56. Czie bude žena z těch sedmi? Krist. 82[b]. Czie jsú tyto chyšě? Hrad. 129[a]. Czyez uši jsta tak zavřeně Štít. uč. 25[b]. Czye kleščě liška ohryzla vědúci DalC. 92. Nevědí, czieho jsú duchu ChelčPost. 254[a]. — U významu vztažném, *cuius.* Blažený, czy bóh Jakubóv pomocník jeho ŽWittb. 145, 5. Tvá matka, czyez srdce bolest prošla Modl. 126[a]. Matka, czyz duši lkající (protekl meč) t. 161[b]. Toho světa, czyez brojenie mě malije t. 146[a]. Bez vuole toho, czijez jest tato vinnicě Pr. pr. 259. Žádný, na cźíež se dědictvie komorník vede VšehK. 200[a]. — U významu neurčitém, bez přízvuku větného, = *něčí.* Jest-li to chzie rozkázanie Jid. 94. (Mniši) když czye tajenstvie zviedají Hrad. 109[b]. By črt byl w czy mysli Štít. ř. 134[b]. Ani czych zjaduji cěst Modl. 45[b]. Newyd (neviď) tvých dobrých činóv ani czich zlých činóv ML. 131[b]. — Ve významu tom bývá spojeno s *-koli:* cziezkoli ruka chce, bojiúž proti mně ŽKlem. 144[a]; aniž přijmete cźieżkoli osoby cuiusquam personam Ol. Deut. 1, 17; cziezkoli osoby Lit. tamt.; — s *leda-, leci-, ně-,* v. t.

čibr v. **čubr.**

Čič v. **Čieč.**

čičánie, -ie, neutr., *močení, das Harnen.* Dìewczíe cźicżanie *locinium SlovKlem. 61[a]; srov. **čičati** Vel. Jg. a nč. v řeči dětské.

Čičenici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — Villa Cziczenicz Reg. IV, 1335, Czyczenycze UrbE. 144, Čičenice Pal. pop., TomP. 3, 37.

Čičov- v. **Čiečov-.**

Čieč, -ě, masc., *jm. os.;* starší *Čáč.* — Filius Cac KosmA. III, 4, Kosm1. t., NekrP. (2); Chacho iudex Reg. II, 1263; Ciech iudex t. 1261, Cech iudex t. 1256, Chech iudex t. 1258; Czieczonem iudicem Kosm. pokr. 1271; Czieczonem TomZ. 1264 h 125; Cziecz, Czecz DeskDE.; Čieč PoprR. 17; Čiečovi DalJ. 92 z rkp. L, Čietovi t. z rkp. P; pána Cžyče Háj. 249[b]; Číč kovář TomP. 1, 61.

Čieček, -čka, masc., *jm. os.,* demin. z **Čieč.** — Johannes Czeczek UrbOstr. 1388.

Čiečkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — De Czyeczkowycz DeskDE., Czieczkowicz UrbE. 171.

Čiečovec, -vcě, masc., *Čiečův potomek, příslušník;* z adj. possess. *Čiečóv.* Petrus Czyczzowecz TomZ. 1415 n 253.

Čiečovici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — De Czyczowicz TomZ. 1435 n 28.

čiecha, neboli **čěcha**, -y, fem., *čiška v kolenu, Kniekehle* (anatom., v. **čieška**). — czecha *poblica Prešp. 1238 t. j. poples (Diefb.: poblex, pobules, publita Kniebug, Kniescheibe). Jest etym. příbuzno s *čiešě.*

Čiem, -ě, masc. (?), *jm. místní.* — De Cziemie DeskDE; Čím Pal. pop.

Čiemici, -ic, plur. masc., *jm. místní.* — Čúžkraj de Cziemich Reg. II, 1279; de Czyemicz Reg. IV, 1334, TomZ. 1377 n 260, de Cziemycz tamt. 1426 n 293; Čimice TomP. 1, 372.

Čiemiř, -ě, masc., fem., *jm. místní.* — w czyemyrzy šest kop platu ListHrad. 1384.

Čieň, -ě, masc., *jm. os.;* starší **Čáň.** Can NekrP., Cen t., Cean ListLit., Cen t.

čiepě, neboli **čěpě**, -ě, fem., srov. srbch. a sln. *čaplja* ardea, Reiher; za to nč. **čepě**, -ěte, neutr., *volavka, ardea, Reiher* Jg. — czepie arduela (m. ardeola Jg.) Lact. 281ª. — Jinde *turdela* (= quasi maior turdus Klotz, *Amsel, Drossel* Diefb.): czyepie Prešp. 177, czepye Rozk. 1318, Nom. 64ª (curdela m. turd-), czepycz (sic) turdela Veleš., cžepie Lact. 286ª. — ***čiepě** srov. **čápě.**

čiepek v. **čépek.**

čierka, -y, fem., *čírka, Krikente:* czyerka *menula Prešp. 215 v kap. Volatilia campestria, czyczka (sic) též Rozk. 393.

čies, -a, -u, masc., *tuk, adeps, medulla, Fett, Mark.* — Nepřietelé czyes jejie sevřěli adipem ŽKap. 16, 10. Krmil jě z czyaſſ (sic) pšeničě ex adipe t. 80, 17. Jako z czyeſſa adipe t. 62, 6. Czies MamF. 85ª, czes adeps Prešp. 549. — V ŽKlem. psáno: kozelcě ſ cieſſu pſenycznu hircos cum medulla tritici Deut. 14, trvám omylem opisovačovým m. *s čiesem pšeničným.* — Z toho nč. **číšek** a etymologií lidovou **čížek** = *tuk v kostech, morek, medulla.*

čiesnost, -i, fem.: cziesnoſt *subtilitas* Prešp. 1438; srov. **čiesný** *subtilis.*

čiesný, adj., *tukový, medullatus, Mark-;* ze subst. *čies.* Oběti czyeſne holocausta medullata ŽKap. 65, 15 (tamt. v ŽWittb. mozkowye, v ŽKlem. zrſidyuge, v ŽTom. ſrziedugie, v Ol. tukoue). — Pošinutím významu: cziesny *subtilis* Prešp. 1039; srov. **čiesnost,** *subtilitas.*

čiest a také **čěst**, -i, fem., *část, Theil, pars;* z *čęstь.* Doklady mnohé svědčí pro krátké *čěst,* a totéž se podobá podle demin. *čá*stka a pol. *część;* ale jiné doklady svědčí zase pro dlouhé *čiest.* — cziest pars ŽKlem. 15, 5, ŽWittb. tamt. a j., czeſt ŽPod. tamt. a j.; cziest portionem ŽKlem. 49, 18; w cieſti in divisiones ŽGloss. 153, 13, w cziesty ŽWittb. tamt.; cziest miery Comest. 89ᵇ, diely totiž czeſti t. 69ª, czeſt pars Prešp. 126, MamA. 33ª. Jednu czyeſt Pass. 333; dávajiť tobě cžéſt (sic) jednu partem Ol. Gen. 48, 22; čeſt jednu Kladr. 1. Reg. 1, 5; ta dva (t. veliký kán a kněz Johan) sta převeliká pány a máta wietſſy czeſt světa MandStrah. 27ᵇ; aby on jednu cžeſt bral a manželka druhú polovici KolCC. 34ª (1553); dvě czyeſczy (sic) duas partes Pror. Jer. 34, 18; tři czeſty noci Krist. 55ª; cztyrzy czeſti Comest. 49ᵇ; tehdy zažhú (město) na sto czeſty AlxV. 2064. Dvě czeſti s jeho sbožie slušieta na krále Pr. pr. 251; třetina toho sbožie (po muži) spadne na ženu a dvě czeſti na obec t. 261. (Vezmi) miezky z bukvice dvě czeſty Chir. 34ª. Cztwrta czeſt střiebra pars Lit. 1. Reg. 9, 8; čtvrtá čeſt penieze quadrans Pernšt. Mark. 12, 42; pátú czeſt užitków quintam partem fructuum Mus. Gen. 41, 34, pátú čeſt Kladr. tamt.; desátá cžieſt Ol. Ex. 16, 36, desátá czeſt Mus. tamt., czyeſt desátú Mus. Lev. 5, 11, desátá čeſt města padla decima pars Pernšt. Zjěv. 11, 12; sotně tisície czeſt ostane Kruml. 398ª. Když sobě podrobi světa czeſt velikú Apoll. 128ª; ti větčí czzeſt puostu ztracují pro jedinú hodinku Kruml. 181ᵇ; dobrú czyeſt Alb. 84ᵇ; Maria najlepší czyeſt zvolila t. 30ᵇ. — **Čiest-čiest** *dílem-dílem:* czeſt poznáváme a czeſt pro-

rokujeme ex parte cognoscimus ex parte prophetamus Lekc. 84[b].

Čieščí, adj. ze jm. os. *Částa.* — Cefccae Wef List. 1225 t. j. Čieščie ves, nč. Číštěves Pal. pop., Čistoves KotMíst.

Čiešďovici, -ic, plur. masc., *jm. místní,* z adj. *Čiešči.* — V Čiešťovicích PoprR. 4, Čísťovice Pal. pop.

čiešě, -ě, fem., *číše, Becher;* stsl. *čaša* poculum. — czieffie calix ŽWittb. 22, 5 a j., ŽKlem. 74, 9; czieffyu spasenie calicem ŽWittb. 115, 13; vypímy tu cziefu DalH. 30, z te cziefie píti tamt.; tu czyeffyu on mienieše, o niejž syn boží mluvieše DalC. 30; čiest czieffie jeho pars calicis ŽWittb. 10, 7; z též czieffye pil Hrad. 55[b]; v šeřednéj czijeffy Štít. ř. 101[a]; z jedné czzeffe píti Kruml. 244[a]; mytie cześ, věder HusPost. 18[a]; (bylo) cziefs zlatich třidceti, cziefs ftrziebrnych deset scyphi Lit. 1. Esdr. 1, 9; čeſi zlatých, čeſi střiebrných Kladr. 1. Esdr. 1, 11.— czyeffye scyphus Mus. Gen. 44, 16, čtyři czyeffe t. Ex. 25, 34, czyeffe scyphus Prešp. 1896, czefye BohFl. 624, czeffe ApatFr. 186[a], czesse Veleš., czyeffe picarium BohFl. 24[a].

Čiešek (?) v. **Češek.**

čiešieř v. **čěšieř.**

čieška, čěška, -y, fem., *číška,* demin. k *čiešě,* po případě k *čiecha* poples, v. t. Doklady svědčí pro kvantitu obojí. — Vypiem czyefku tu na čest Michalu svatému DalC. 30; cziefka picarium Prešp. 1897 (= vas, calix DC.); na dně každé czeffky Comest. 69[b]; dvě czieffťie tamt.; tři czyeffky scyphi Mus. Ex. 37, 19, tři czeffki Lit. tamt.; čtyři czefky scyphi Ol. Ex. 37, 20; kmen jeho (svícnu) a pružiny a čeſky scyphos Kladr. Ex. 25, 31, cžieffky Ol. tamt. — *Ozdoby podoby miskové, lunulæ.* Toho dne otejme hospodin czyeffky a tračce lunulas Pror. Isa. 3, 18 (lunulae sunt ornamenta mulierum in similitudinem lunae, bullullae aureae dependentes DC.). — *Dutina v kosti vkleslá, do níž kost jiná zapadá* (anatom.). Aby to miesto s koncem pažné kosti utvrdilo se v té czeffcze Sal. 764; rukú svú (lékař) vpuď w tu czeffku t. 747; czeffka lokte ApatFr. 45[a]. — *To zvláště v koleně, Kniebeuge, Kniekehle, poples:* sázej baňky nad czefku ChirB. 200[a]. učiň připálenie pod kolenem níže czieffky Rhas. 181; cziefka poples Prešp. 216, czyesska Rozk. 1992, czyefka BohFl. 431, czyefca Vocab. Mus. 184[a], čžeffka Lact. 26[a] (češka, os ex genu, quod innodat crus et coxam Lact. Jg.). — *Holeň, Schienbein, tibia.* Daniel viděl slúp, kteréhožto hlava (z) zlata čistého, prsi a rámě z střiebra, břicho a ledvie měděné, czzeffky železné tibiae GestaBř. 106[a], czyeffki zelezny GestaKl. 267, czeczyky (sic) zielezne GestaM. 114[b] (na místech stejných). Czeffka tibia Nom. 67[b].

čiešník, starší **čášník,** neboli **čěšník,** -a, masc., *číšník, Mundschenk.* Trebata casnik List. Vyšehr. 1088 (Reg. I., ze XIII stol.). Cum caliciariis qui sclavice dicuntur casnici tamt. (Císař) svým czyeffnykem jej (Vratislava) upravi DalC. 48. cefnik pincerna MamV.

čieti, *čnu, čneš,* stsl. *-čęti, -čьnq:* a czela i porodila syna *concepit* et peperit filium Pernšt. Isa. 8, 3; nejspíše omyl m. *počala.* — Jg. uvodí *čeli* inceperunt z Pulk.; to zase mohlo by býti m. *včěli,* v. *včieti.*

čiha, -y, fem., *vlk* (hračka dětská), *Kreisel:* czyha, trochus, est instrumentum, quo ludunt pueri Lact. 166[c] (trochus, ř. τροχός Spielreif); srov. slc. *čiga* maď. *csiga* Kreisel Jg. (s. v. ciha).

Čiha, -y, fem., v legendě *jm. potoka.* Mohan řěčě dějú, chzíha pak dějú potoku PilA. 18.

číha-, číhati atd. v. **čúha-.**

čich- v. **čuch-.**

čila neboli **číla,** -y, fem., *chvíle, Weile.* Z koř. *kei-,* který je také v got. *hveila,* sthněm. *hwîla,* nhněm. *Weile,* pův. *kei-lā,* v. Pelikán v Rozpr. filol. 1898, 31—33. — Od nichžto ran sě nořiechu blesky z jejie očí jasnú v horkých krópkách, czylu nečafnu, přěs tě líčci dle bolesti Kat. v. 2323 t. j. čilú nečasnú, ve chvíli zlé, kruté. To domluvivši (Kateřina) k tey ſyle stinače poprosi míle Kat. v. 3308, bezpochyby

omylem m. k-téj n. v-téj-čile. — Lok. **v-čile** = *v té chvíli, hned,* a z toho adverbia **včile, včilé** = *nyní, nunc.* A tdy již ovoce wchzile° na ščepiech v krokot dospělo Jid. 64. Jižto (milost) s' měl i máš nynye wczyle Rúd. 36ᵃ. Já ť jej uspím (zabiji) wczyle Růž. 3. Již toho chvíle, by ty dobyl řěčníka w czile UmR. 374. Aby (člověk) věčieho úsilé neměl ani smutka w czyle Vít. 75ᵃ. Neujide ť malá chvíle, pojide ť královna w czyle t. 13ᵃ. Ten wczyle vstav nahoru sta jako prostřed sieni Kat. v. 1049. Co sě stalo škody mně od tebe w czyle tamt. v. 3180. (Kateřina) viece drahých divóv w ſyle vidě tamt. v. 990, omylem m. v-čile. (Ty, bože) s' mój život plachý i mdlý k téjto czle ustavil Rúd. 28ᵃ, omylem m. čile. — Dochováno v dial. (mor.) včilí, včilé Blah. 339, včil, včíl, včilej, včul (mor. a slc.).

čile, adv., *frisch, munter,* k adj. *čilý.* (Maria) uvěři jeho (andělově) řěči czyle Hrad. 63ᵃ. Rač je czyle uslyšeti Kat. v. 3361. Když jiej (Kateřiny) ciesař zazře, ana tak veselým krokem přede ň j(i)de i tak czyle, vze mysl... tamt. 2648.

či-li v. **či.**

čilost, -i, fem., *čilost, čerstvost, Frische, Munterkeit;* z adj. *čilý.* — Rač dáti léním czyloſt Modl. 2ᵃ. Ten jest méj moci czyloſt Kat. v. 2298. Ciesař jich (mistrův) prosí i kazuje pod hrozú i při milosti, aby u prawey czyloſty všichni se sberúce, nálepších v čet oberúce mistruov padesát, poslali jě inhed k dvoru Kat. v. 1453.

čilý, adj., *čilý, čerstvý, hbitý, ochotný, vivax, alacer, frisch, lebhaft, munter;* oppos. *mdlý.* — chzili (zvěř) AlxH. 9, 31. By byl j'ho (Alexandra, v Babyloně rozkošem oddaného) kto tdy nadtrútiv, byl by velím viece mdlejí, jímžto sě mněl za chzilegij t. j. (j)sa čilejí AlxB. 7, 29. Na oři czylem AlxV. 1575, ščenci budú czyly t. 1421. Jáz sem člověk ješče czyly Hrad. 108ᵃ; byl sem ke všiej zlosti (zlému skutku) czyly t. 109ᵇ. Kochajíc jej (Maria svého synáčka) myslí czylu Kat. v. 727; rádce věrný, v smysle czili tamt. v. 602. Kdyby (srdce) tak czilo bylo, že by ŠtítBud. 102. K bohu i k lidem jesti ť czyly OpMus. 154ᵇ; ze sta jeden muož sám od sebe býti přiveden, jenžto by byl ke cti czely (m. čilý, rým: milý) tamt. 154ᵃ. Budeš czyl, zdráv, vesel ROtcP. 90. (Lid) byl zdráv a czyl Comest. 114ᵇ. — Z ſrdeczka czileho Kat. v. 694, srdcem čilým; vstavši (Kateřina) jide k svéj mateři a ſedſy podlé niej zczila i vece tamt. v. 307 t. j. z čila, čile. — *Adv.* **čile,** v. t.

Čimislava, -y, fem., *jm. ženské.* Czimiſlawa Háj. 3ᵃ. Srov. **Čemuslava.**

čin, -u i -a, masc.; stsl. *činъ, -u* i *-a,* ordo, norma; z *čьn-,* a toto z koř. *ken-* — *Způsob, Art, modus.* To zvláště ve výrazích adverbiálních: *tiem činem* = *tak(to), divným činem* = *divně* atp. Každý jmajě řěč jinú, rúcho rozličného chzinu AlxH. 2, 17, rozličného způsobu; rúcho rozličného czynu AlxV. 1225. I povědě (Maria) řkúc: kterým to bude czynem, abych jáz počala synem, aj áz sem bohu slíbila dievčí čistotu držěti? Tdy jiej anděl otpovědě řka: jáz ten czyn dobřě vědě a ty také ten czyn poznaj, neboť atd. Hrad. 62ᵇ, ten způsob. Kdežto sě spolu sejme ten trój czzin, tu buoh přěbývá Kruml. 229ᵇ. Miesto stkla sě stkviechu drahých kamenóv czynowe Kat. v. 977, způsoby, tvary. Tyem czynem mnoho dobrých zbichu DalC. 12, tím způsobem; věřte mi, ež vy chtie tyem czynem zbíti t. 12; tyem czynem bude náš slovuten rod t. 34; tiem czynem hoc modo Ol. 2. Mach. 13, 26; tiem czynem tali modo Otc. 127ᵇ; tyemto czynem in hunc modum Mus. 1. Mach. 14, 35. Nejsem duostojen timz czynem na kříži pnieti jako mój spasitel eodem modo Pass. 299. Kmetě vdovcě (komorník) móž pohoniti týmiž czyny jako holomka Rožmb. 56. Skrze ten czyn ita Otc. 297ᵇ. Nemluv takým czinem hoc modo Ol. 2. Par. 18, 7. Přijímá tě anděl plnými ústy, přijímá tě putující člověk ſwym czynem k svému užitku Modl. 23ᵇ. Tehda svatý Petr proti ňemu počě rozumnim czynem sě hádati Pass. 294, rozumným způsobem, rozumně. Rozlicznym czinem knihy píši ŠtítBud. 4, rozličně. (Král

jal se) boží čest mnohym czynem ploditi DalC. 95. Naaman ho (vína) měl dosti plnym czynem OpMus. 201ᵇ, úplně. (Maria) řkúc: kterym to bude czynem, abych jáz počala synem Hrad 62ᵇ (v. zde napřed), kterým způsobem, kterak. Kterým sě to činem má státi Pass. 186. Kterým to činem móž býti tamt. Kterym czynem popúzie nás která věc Štít. ř. 126ᵃ. Jiné utěšenie dywnym czynem pamatuje dnes kostel t. 118ᵃ. Když ani špílejě, ani posmievajě sě, ani kterým czzinom (sic) svú vóli k tomu dá Kruml. 157ᵃ, některak. Kolik cziny móž věc některá proměnu vzieti ŠtítBud. 48, kolikým způsobem. Slunce trogym czzynem pálí hory tripliciter OlSir. 43, 4. Trogim czinem jest proměna v poznání lidském ŠtítBud. 56. Z toho hoře mohú živí pomoci umrlým cztwerem czynem Štít. uč. 156ᵃ. Cztwerem czynem móž býti člověk pyšen tamt. 133ᵃ. Ež tak mnozí své losy obmeškávají, to ť dewaterem přicházie czynem Štít. ř. 237ᵇ. Vratislav biskupstvie (spojené, pražskomoravské) rózno jest wſſyem czynem rozjednal Pulk. 68ᵃ, docela, naprosto. Konrad jě (otce a syna) wſſyemy czyny sjednal tamt. 67ᵇ. Jal se nelibost činiti wſſyemy czyny omni modo tamt. 63ᵇ, toho jest wſſyemy czyny hledal omni modo Mus. 1. Mach. 14, 35; když dítě své odchováváš wſſemi ſpůſoby a činy RešSir. 64ᵇ. — Zvláště pak *způsob náležitý, pravý, ritus, ordo.* Tyem czynem svěcen hoc ritu Mus. 1. Ex. 29, 7, czynem ritu MamA. 34ᵃ. Oltáře i všecko orudie, ješto k jich czynu jest potřebné ad cultum Ol. Ex. 30, 28. Já vám chci věděti dáti | to, což mne tiežete, wuczynye | (sic, verš 8slab.) Kat. v. 1826 t. j. v-čině, náležitě, rite, srov. stsl. vъ činъ debito ordine. Auvech, Jěne, milý synu, podle ktereho ia czynu mohu sě obveseliti neb kdy utěšena býti, a já mám túhy veliké? Hrad. 58ᵇ, kterak, kterým právem. Volajmyž k niej, by nám ráčila spomoci milosti u svého syna, ne podle naſſeho czyna, ale podlé smilovánie Hrad. 122ᵇ, podle práva, podle zasloužení. (Aby dítě vzrostlo) v člověka, jenž by podle czynu czneho byl ve všecko dobré sbožen Kat. v. 3379. Bych jej (Kateřina Krista) mohla v tvář poznati podle myloſtneho czynu Kat. v. 891. (Na desce byl) obraz svatéj Mařie z czyna, ana nese svého syna Kat. v. 645, náležitě, pravdivě. (Kostus svou dceru) milováše, jakžto s právem bylo z czyna, neb mu bieše dci jediná Kat. v. 98, náležitě, rite. Ktož z wyerneho czyna vám věří a křčen bude Kat. v. 1993, náležitě podle víry. (Darius) ješče viece mějieše ľuda pěšieho przi ſzinye, v dobrém odění AlxH. 4, 1 t. j. při čině, v stavu náležitém, srov. rčení: býti při síle atp. a oppos. stsl. bezъ činu inordinate; odtud adjekt. *příčinný,* v. t. — Pak také *příčina, účel, úmysl.* Sapientia múdrost, czyn causa, um animus Prešp. 24. Věčší svatý Jakub slove chzinem trojie čcti věcí ApD. d. (Ktož na svého těla) pokoj netbá na ten czzin, aby tiem viece dušiček bohu dobyl Kruml. 154ᵃ. Na ten czyn, aby Alb. 26ᵇ. Sem druží se také doklad: (Súdcě) vždy toho czyna hledáše kterak by mohl svatého otcě viděti OtcB. 49ᵇ *occasionem.* — Z *činъ* = *ordo* utvořeno denominativum *činiti,* v. t., a odtud dostalo č. čin význam = *skutek, factum.* Úmysl zlého chzinu k téj noci otloži AlxBM. 5, 1. (Aby) chzin této nadsady těm byl na prſihrozu AlxB. 8, 22. Kochal si mě w czinye tvém in factura tua ŽKlem. 91, 5. Děkujte hospodinu wſiczkny czinowe jeho omnia opera t. 102, 22. Daj jim otplatu wedle czinow jich secundum opera t. 27, 4. Aby nemluvila ústa má czinow czlowieczich opera hominum t. 16, 4. W czinyech jich in operibus eorum t. 105, 39. Ve všěch czynyech in omni opere Mus. Ex. 31, 3. Viera a tvoji czyny, ta tě zdrávu učiní Hrad. 46ᵃ. Bratře milý, proč tak činíš? Náhle poznaj sě i svú vinu a chovaj sě potom toho czynu t. 18ᵃ. Tiem trým troge czyny k spasení hodné činiti mózem Štít. ř. 228ᵃ. Před vypravením dálých cinow Lit. 2. Mach. 2. V mých czzynech in operibus Ol. Sap. 9, 11.

čínčě, -ě, masc., *činitel, Thäter.* — Plniči neb czínčie zákona budú spravedliví učiněni HusPost. 66ᵃ.

činějník, -a, masc., *činitel, Thäter.* — (Mladý dědic) pod czynyenyky (sic) jest sub actoribus EvOl. Galat. 4, 2; překlad netrefný, slovo strojené.

činějúcí, adj., *činící.* — czynyegyczym pokoj facientibus pacem EvOl. Jak. 3, 18.

čiňek, čiňk, -ňka, masc.: kterýžto i od czyňka toczifto ot pieti przedkow (urozen jest) Lit. předml. k Sofon.; v Pernšt.: ot čnika, omylem. Ze střhněm. *sing, zinke* quinio, pětka na kostce, a toto z franc. *cinq*, ital. *cinque.* Odtud také *cink, ciňk,* v. t.

čiňenie, -ie, neutr., *činění, das Thun, Wirken, actio.* — Daj nám prodlenie života a dobřě czynenye Modl. 69ª. V nesnadnosti dobreho czynyenye ŠtítVyš. 20ᵇ. O czinieni dobrých skutków ŠtítMus. 135ª. W dyekach cinyeni in gratiarum actione Koř. Koloss. 4, 2. Kto nezpravuje cizích skutków ani sě obvazuje cizím czzinienim Kruml. 141ᵇ.

činežný, cinežný, adj., *daňový, Zins-;* ze subst. *činžě, cinžě.* — Ukažte mi peniez czynezzny numisma census EvOl. Mat. 22, 19. Srov. **činžový.**

činijící v. **čiňujúcí.**

činitedl- v. **činitel-.**

činitel, -e, masc., *factor, Thäter.* Řemeslníci neb čzinitelé (tak v rkp.) a dělníci HusPost. 201ª. (Vzdávajme) děkovánie czziniteli a vykupiteli našemu Kruml. 196ᵇ, tvůrci. Jichžto (bohův) czynitel a otec já jsem Comest. 8ª, tvůrce. Czinitele zákona factores Lit. Řím. 2, 13; cinitele zákona Koř. tamt.; buďte cinitele a ne posluchači toliko factores Koř. Jak. 1, 22. Czynytel milosrdie faciens Ol. 2. Reg. 22, 51. (Pravda) čziniteluov málo má ChelčPost. 241ᵇ, plnitelův. Czynytel actor MamA. 15ᵇ, Anon. 1ª.

činitelně, -tedlně v. **činitelný.**

činitelný, -tedlný, adj., *činný, thätig;* ze subst. *činitel.* — czinytedlny activus SequE. 28ᵇ. — *Adv.* **-ně**: (Slovo generatio) móž přijato býti czynitedlnye toczyž diela božie (sic) active Comest. 7ᵇ.

činiti, -ňu, -níš, impftiv., *thun;* stsl. *činiti* componere, formare, denom. z *čin,* v. t. — Chinithi facere HomOp. 153ª; cinif fingis ŽGloss. 93, 20, czini parat t. 146, 8, jižto cine qui operantur t. 118, 3, ciniecieho t. 167ª gerere; chzinyeczi jako by spala Jid. 169. — *Činiti nějak* (s adverb.). Muzfki czinte viriliter agite ŽKlem. 30, 25; muzzfki czynte Ol. 1. Mach. 2, 64; czzynuie mužsky agamus viriliter t. 1. Par. 19, 13; ani sem nemilostivě činil impie gessi ŽWittb. 17, 22; zloftnye proti mně czynyff inique agis Mus. Gen. 16, 5; zloftiwie czinie malignantur MamA. 22ª, zlobywie czynie t. 29ᵇ též; neczlowyeczky czynym abhominor Vocab. 175ᵇ; po mladu fobie cžiniti more iuvenum se habere Lact. 209ᶜ; po latinfku fobie cžiniti latinari t. 210ᵇ; hromoval, nenáležitě činil KolE. 5ᵇ (1590); jakž také chzinie jiní AlxH. 5, 8, jakož vlcie czynye AlxV. 1426. — *Činiti co* (akk.). Josef tesař bieše, pluhy, koléska czynyeffe ML. 52ᵇ. Czynyl fem tuto mast Mast. 348. (Obři) věži czynity počechu AlxV. 635. Troje činy czynyti móžem Štít. ř. 228ª. Velblúd czynyl škody AlxB. 3, 2. Ten mi násilé chzinÿ Jid. 95; neroď mi násilé czinity noli me opprimere MamA. 30ª. Lest czynyechu dolose agebant ŽWittb. 5, 11. Moc czynyechu vim faciebant t. 37, 13. Jemu (Alexandrovi) czynyechu pomocz ferebant auxilium Mus. 1. Mach. 10, 47. Czyn dobrotu fac bonitatem t. 36, 2. Když czynyff almužnu Krist. 39ᵇ. Aby je (sboží) pósobil dobře almužny czinie ŠtítBud. 218. Jenž czyny prawo operatur iustitiam ŽWittb. 14, 2. Anjel s Mařú chyni vece CisMnich. 97ª t. j. činí viece, rozmluvu (o zvěstování p. Marie). Ostaralé střiebro šlechtu czinhi DalH. 41, flechtu czyny DalC. t. An Marta jemu giefti czzinila Kruml. 163ª t. j. jiesti, jídlo činila. — (Dřěvo) czynye owocze lignum faciens fructum Mus. Gen. 1, 11, doslovným překladem z lat. — Ten kámen czini fie z miezky dřěva ChirB. 294ᵇ, tvoří se, dělá se. — *Činiti k čemu:* konfekt velmi k tomu czini (aby jed vyšel) ChirB. 209ᵇ, působí. — *Čiňu sě věren, věrným; čiňu sě věda; čiňu tě věrna, věrným; čiňu sě jako by.* Kochan fye ve všem wycren czynye na bratřiú soči DalC. 36. Řěka

cziny ſie wodna Hrad. 113ᵇ. An mluví nepodobně czynye ſie bohu rownye t. 83ᵃ. Neczyn ſye jiných nyzy Vít. 76ᵇ t. j. niží, nižší. Čím v úřadiech jsi vzácnějí, czyn ſye mylegy každému t. 81ᵇ t. j. milejí, milejší. (Machabeus) bezpřiemný ſie czynyeſſe intolerabilis efficiebatur Ol. 2. Mach. 8, 5. Czyn ſſye toho neſliſſye transeas haec surda aure Boh. Dial. 341; czyn ſye toho newyeda transeas id mente nescia t. 348. Saul czynieſſe ſe newieda Comest. 132ᵃ. Kym ſie czinís HusPost. 55ᵃ. Czynyſſ ſye byſkupem a nemoha dolíčiti DalC. 49. Kralem ſye nad námi czynyl Hrad. 85ᵇ. On ſye czyny bohem a jsa člověkem t. 87ᵃ. Czyn ſye blaznem, plod veselé Vít. 70ᵃ. (Pyšný) lepſſym ſie nad jiné czzini Kruml. 315ᵇ. Jenž zdrawi czinis uſagiucie v tě ŽKlem. 16, 7, zdrávy činíš. Jenž cziny giu (zemi) trzaſſiuciu t. 103, 32. (Proroci) ſwat czinie boj neb válku HusPost. 7ᵇ. Ó chudoba, kak mila czlowieka czzinifs bohu, bezpeczna při tomto světu Kruml. 319ᵃ. Aby (hřiešníci) neczinili ſie, iakoby neviedieli HusPost. 138ᵇ.

činodějcě, -ě, masc.: *negotiator* czynodieczie (sic) aneb orudownik Cath. (v Hank. Zbírce 176ᵃ vytištěno czynodieczic, chybně).

činodějský, adj., *wirkend:* czynodyeſky rozum intellectus agens Cath. (v Hank. Zbírce 175ᵇ vytištěno czynodolſky, chybně).

činodějstvie, -ie, neutr.: czynodieſtwie (sic) *negotium* Cath. (v Hank. Zbírce 176ᵃ zcynodieyſtwie).

činopad: cinopad *efficax* MamA. 21ᵃ, slovo strojené.

činovatedlný, adj.: (spojka) czinowatedlna coniunctio *causalis* SlovKlem. 3ᵃ, terminus gramm., strojený.

Čiňoves, -vsi, fem., *jm. místní.* — Mezi Cžiniowſy atd. Háj 399ᵇ.

činový, adj. ze subst. *čin:* czinowe *activum* SlovKlem. 1ᵃ, term. gramm.

čiňúcí, adj., *činící, z činiti.* — Veliký si ty a czinyuci divy faciens mirabilia ŽKlem. 85, 10; czynyucieho nepravost t. 25ᵇ, ot czinyucich zlost t. 43ᵃ, (hospodin) otplatí czynyucim pychost t. 21ᵃ, nad czinyucimy t. 23ᵃ.

čiňujúcí, adj., *činící, z činiti.* — Vzplod země bylinu čínigící siemě herbam facientem semen Kladr. Gen. 1, 12, bylinu czinigiczi Ol. tamt., bylinu czynygyczy siemě Mus. tamt. Vyběhl si v střieci czynygyczyemu spravedlnost facienti Pror. Isa. 64, 5. Pokryla voda núzi jim czynygyczie tribulantes ŽKap. 105, 11. Proti czynygyczym zlost operantes iniquitatem t. 93, 16.

činžě, cinžě, -ě, fem., dial. (mor.) **činž, cinž,** -ě, masc., *daň, poplatek;* z němč.: stněm. *zins,* a toto z lat. *census.* — Jmáme-li czynzy dáti ciesařovi? censum EvSeitst. Mat. 22, 17. Berú daň neb czynzzi EvOl. 301ᵇ. Má pánóm dáti do roka czynzie (půl kopy) KolB. 61ᵇ (1497). Usura lichwa, sed census sit tibi czynz BohFl. 687, census sit czynz t. 610. Za cynży Brikc. 30, 1, w cynży tamt. — Znění *c-* je dosvědčeno doklady z Brikc.; vedle něho bylo zajisté také znění *č-,* dochované do nč.

činžový, cinžový, adj., *daňový.* — Pokažte mi peniez czynzowy numisma census EvSeitst. Mat. 22, 19. Srov. **činežný.**

čiper- v. **čuper-.**

čiperati, čipýrati v. **čpýrati.**

čířě, -ě, fem., *čirost, pouhost, Lauterkeit, Abstractheit.* Jeho (boží) moci smysl ižádný sě nechopí, jeho déli, jeho šíři, jeho húšti, jeho czyrzy Kat. v. 1849.

Čírek, -rka, masc., *příjm.:* pan czyrek Pulk. 145ᵃ, Čžyrek Háj. 234ᵃ.

čiřicový, čiřičný, adj.: czyrziczna *ortinia Prešp. 640, czirziczna RVodň. ke 47ᵃ, czyrzyczyewa ortiva Rozk. 1215 t. jablka (ortivus m. *hortivus, hortensis* DC.).

Čiřín, -a, masc., *jm. místní.* Czyrzyn Pulk. 44ᵇ (les) Cžiřyn Háj. 114ᵃ.

čirý, adj., *pouhý, lauter, purus, putus;* pol. *szczyry, szczery,* rus. *ščiryj,* got. *skeirs* Uhlenb., něm. *schier.* — (Žák) uzřě w czyrem poli jeden domek Pass. 419. (Ježíš) stáše w czyerem poli in loco campestri EvVíd. Luk. 6, 17. W czirem poli NRada 1499. Po tom czirem poli EvOl. 6ᵇ. Čisté odění lskne sě w czyrem poli jako v lesě ROtcPetr. 424, w czyrem poli jako v lese OpMus. 152ᵇ. Když kniežata, mocní páni,

táhnú k sobě czyru plání ROtcPetr. 418 a OpMus. 152ᵇ. A kterak jest země utěšena v rozličném kvietí, v pocházení v čirých polích Štít. (Rozb. 144). A co je v kvietí utěšenie, co v dúbravách, w czirych polích ŠtítMus. 116ᵃ. — Za **čiré pole** je později **širé pole.**

čísIný, adj., *konečný, endlich;* ze subst. *číslo.* Každé tělo jest ſkonane neb czyſlne Sal. 738. Srov. **nečíslný.**

číslo, -a, neutr., z *čit-slo,* srov. *čísti* a *čítati.* — *Počet, Zahl.* Czyſlo dní mých numerus ŽWittb. 38, 5. Počet neb cžiſlo dnóv Ol. Ex. 33, 26. W chiſle in numero Túl. 24ᵇ. Czyſlo numerus Prešp. 15, cziſlo MamA. 30ᵇ. Czyſlo diáblóv Otc. 425ᵃ legio, t. 424ᵃ, t. 430ᵃ; cziſlo diabelſke bývá nazváno sedmi diábly Kruml. 63ᵇ. Czzyſlo penyezzyte summa pecuniae Ol. 2. Par. 24, 27, vezměte czyſlo všeho sboru summam Mus. Num. 1, 2. Múdrosti jeho nenie cziſſla non est numerus ŽKlem. 146, 5, nenie cziſla ŽWittb. tamt. Lazuky, jichž nenie cziſla tamt. 103, 25. Nýnie czyſla téj všiej síle AlxV. 1046, není jí čísla, je nesčíslná. (Zlodějóm a lotróm) těm nenie cziſla HusPost. 79ᵇ. Za tiem jiná zbrogie vždy šla, jež sobě nejměla chzizla AlxH. 4, 26. Lid, jenž množstvem z czyſla vynide AlxV. 1280, přesahoval číslo, byl nesčíslný. Jsem tak v zboží rozplozena, jakž toho nevědě cziſſla Kat. v. 275, nevím kolik, nevím jak velice. Rozmnožili sú sě nad cziſla (m. číslo) super numerum ŽKlem. 39, 6, nad czyſlo ŽWittb. tamt. Hřěšil sem nad czijſlo mořského piesku Štít. ř. 132ᵇ. Neb jich bě mnoho, bez cziſla AlxV. 1380, bylo jich bez počtu, byli nesčíslní. Tu bez czyſla liudí zbichu t. 2050; tu bez czyſla lidí zbito t. 816, bez cziſla lidí zbito AlxVíd. tamt. Lidé bez cziſſlu (sic) sú innumerabiles Lit. 3. Reg. 4, 20, lid jako piesek morský bez cziſlu (sic) t. 2. Reg. 17, 11, bez cziſla innumerabilis MamA. 26ᵃ. Množstvie mnichuov bez czyſla innumeras multitudines monachorum Otc. 145ᵇ. (Bohatec) jmějieše sbožie bez cziſla Hrad. 139ᵇ. Po těch potocích lodí jde bez cziſla Mill. 87ᵇ. Často v téj rozpači mnohý skutek sě otvláčí, jehožto bývá bez chziſla AlxBM. 5, 25, čehož bývá bez počtu, což nesčíslněkrát se přihází. Darius lidi vysla, že tu zemi bez czyſla zbavichu každého dobra AlxV. 139, bez počtu, bez míry, nad míru. Aby jej (Krista) bez cziſla zbili Kruml. 48ᵇ, nesmírně. (Otec Alexiův) uslyšav list plakal z ňeho, vystúpil byl z svého smysla, padl na zemiu věz bez czyſla, rozdřěl rúcho LAl. b, velice, hrozně (příslovečné určení míry, patřící k celému ději; výraz bez czyſla volen pro rým). — *Číslo, počítání, platnost, Währung* (o penězích). Patnádct grošuov rázu a czijsla pražského ListPoř. 1493. Za sto kop gr. českých razu a cziefla pražského KolBO. 69ᵃ (1495). — *Čtení, písmo, učení.* Tiem (matením liter i a y) tiežíte čiſlo HusOrth. 184, ztěžujete čtení. Toto čtenie Nikodemus psal židovským cziſlem Nikod. 94ᵃ, židovským písmem; (Nikodemus) příběhy židovským cziſlem jest popsal tamt. 2ᵃ, cziſlem rzeczkym tamt. 2ᵇ. Nesuď jich (lidí) z svého smysla, čiň podle ſtarého czyſla ROtcP. 482, čiň podle ſtareho, dobreho czyſla, s otázaním svých věrných, synu! OpMus. 153ᵇ, podle starého učení, podle starých tradicí právních. (Kato) učil toto krátkým czyſlem Vít. 58ᵇ, učením. A jiuž máme zvěsté cziſlo, jež nám všěm před oči přišlo, což dávno prorokováno, to j' nám jako v rucě dáno UmR. 97, jisté učení. Blúdíš od pravého czyſla Kat. v. 1318, od pravého učení. (Kateřina) kleče plačíc, v divném czyſle modlitvy rozkládajíci Kat. v. 954. Když dievka ty všecky řeči domluvi a jiného mnoho czyſla, k ňemuž nemám tolik smysla, bych to mohl vše vypraviti Kat. v. 2120. Což najvyšší školní zꞨnáchu, to téj panně vykládachu o múdroštiech i o smysle, bylém i nebylém czyſle, o pósobě každéj věci Kat. v. 102.

čist, -a, -u, masc., *rostlina toho jména:* cziſt *bera Prešp. 715 (v kap. de frumentis), czyſt též Rozk. 1365; z lat. *cistus,* něm. *Zist* Mikl. Et. Wtb. s. v. *čistьcь,* srov. **čistec** pentaphylon atd. — *Claretum* (= **červené**

víno DC.): czyſt Prešp. 1746, Rozk. 2654; slovo české patrně utvořeno podle *clarus* = *čistý*.

Čistá, -é, fem., *jm. místní.* — In villa Czista Běl. 1351; de Cziste DeskDE.

čistař, -ě, masc., *alchemista:* czyſtarz alchymista Rozk. 1771. Srov. **čistnář.**

čistařstvo, -a, neutr., *alchemie:* cžiſtaržſtwo alchymia SlovKlem. 3ª. Srov. **čistna** a **čistnářstvo.**

čistcový, adj., ze subst. *čistec,* v. t. — *Cínový, Zinn-.* Kámen cziſtczowy lapidem stanneum Ol. Zach. 4, 10. Čistú cziſtczowu konev LékA. 71ᵇ. Ulož to w czyſſczowe nádobie Chir. 166ª. — *Očistcový, Fegefeuer-.* Pekelní oheň bude páliti zatracené a čistcový bude páliti dobré HusE. 3, 124. Trpěti czyſtczowy oheň Aug. 75ᵇ.

čistě, čístě, adv., *rein,* k adj. *čistý,* v. t.; kompt. *čišče* a *čistějie.* Věrně a czijſtye Štít ř. 4ª. Chovala sem czyſtye dušě své Alb. 10ª. Tam czyſcze uzříš hospodina t. j. čiščče Kruml. 97ª, číſtie t. j. číšťe tamt. 12ᵇ. Oni (čistí) uzřie boha... velím czyſſtye nežli jiní t. j. číšťe Štít. ř. 42ª. Galeje zdála se ješťe cziſſtie připravena nežli prvé t. j. číšťe Lobk. 18ᵇ. Dvéře a okna všecko a čistým tesáním naschvále tesány, ješto nemuož cziſſtie býti t. j. čišťe t. 5ᵇ. Skrovnějie a czyſtyegye živ jsa Modl. 91ᵇ. Tiem máš cziſtyegye živ býti ŠtítVyš. 12ᵇ, lépe a czyſtyegye t. 109ª, jakž móžeš nayczyſtyegye t. 80ª.

čistec, -tcě, masc., *cín, Zinn;* stsl. *čistьcь* stannum. Ciſtec stannum MVerb; cziſtecz stannum Prešp. 76, BohFl. 141; czyſtecz stannum Rozk. 91, Nom. 69ᵇ, TkadlM. 250; czyſtecz i olovo ohňem bude zčiščeno stannum Lit. Num. 31, 22, czyſtecz Ol. tamt., Mus. tamt.; všeliký czyſtecz stannum Pror. Isa. 1, 25; kto by prodal czyſtecz za střiebro Štít. uč. 95ᵇ; zlato, měď, cziſtecz LékA. 152ᵇ; stříbro, cín neb cziſtec RokycMus. 656ᵇ. V ŽKlem. čte se: uložil púštiu w cziſtcie vod 106, 35 za lat. in stagna aquarum, a odtud uvodí se také **čistec** = *stagnum;* neprávem, překladatel ŽKlem. místo stagnum rozuměl stannum.— *Bylina toho jména:* pentaphylon habet quinque folia et est herba bona czyſtecz MamP. 14ª, cziſtecz herba bona SlovA. RostlB. 146ᵇ, MamF. 71ᵇ; srov. **čist.** — *Očistec, purgatorium.* Druhá (krajina pekelná) jest cziſtecz Štít. uč. 13ᵇ; aby (hříšník) as a w czyſtczy se dokál t. 136ᵇ; na onom (světě) czyſtecz mnohé musí očistiti Štít. ř. 193ª; czyſtecz onoho světa doczyſty to, což zde nebude do czysta vczyſtyeno t. 252ª; donidž jie (duše) oheň pokánie aneb czyſtcze neočistí t. 64ᵇ; muky cziſtcze onoho světa ŠtítBud. 153; pohýřenie bude spáleno czyſtcem onoho světa t. 114; czyſtecz onoho světa Brig. 55; ješto w czyſtczy muky trpie PassKlem. 243ª; vedú mě diábli w cziſtecz Kruml. 346ª.

čistel (?): cziſtel *gracocenderius Prešp. 239, czytel *gratocenderius Rozk. 452 (gratocendron, gracocendron, *pták nějaký* Dieſb. N. Gloss.). — Strojené; srov. **čistodržec.**

čisterna, cisterna, -y, fem., *vodní nádržka,* z lat. *cisterna.* — Z čisterni Hlah. 1. Par. 11, 17, tamt. 11, 18, pí vodu z své čisterьni t. Prov. 5, 15 a j.; z cžiſterny Ol. Gen. 37, 28, pán cžiſterny t. Ex. 21, 34, k cžyſternye ad cisternam t. Gen. 37, 29, nad czziſternu t. Ekkl. 12, 6, mnoho czziſtern t. 2. Par. 26, 10, vykopali sú sobě cžiſterny ChelčP. 113ª a j., vesměs doklady zřetelné pro znění *č-,* které je také v Ben., Br. a dosud slc.; pro znění *c-:* mnoho cisternь Hlah. 2. Par. 26, 10. — ſtyſterny vody naváží Orloj. 14ª t. j. š-tisterny, z-čisterny.

čisternový, cisternový, adj. z *čisterna, cisterna:* přišli po ciſternowu wodu Kruml. 21ª.

čísti, čtu, čteš, impftiv., stsl. *čisti* legere, numerare. — *Lesen.* Žalmy cyſti Túl. 24ª. Nigdie nechzſtem AlxB. 5, 41, ač czzteme na knihách Kruml. 183ᵇ. (Sv. Prokop) v knihách cztieſſe Hrad. 2ª, (sv. Petr) na těch knihách cztyeſſe Pass. 299; (Mojžieš) vzem knihy slíbenie czite legit BiblA. Ex. 24, 7, czyte Lit. tamt., cžite Ol. tamt.; (Josef) přijem list i czite jej Nikod. 48ᵇ;

přijem Didymus list cžite a hnedky odepsa Alexandrovi Alxp. 102; ana (Maria) yzayaffie cztieffe Hrad. 61[b]. czetl Pass. 371; mnoho fem czztla Kruml. 293[b]; Ezechiáš vzal listy i cztl (sic) jě legit Pror. Isa. 37, 14; zda jste necztli Krist. 71[b]; cztvvcz o dobrém Štít. ř. 240[b]; chci sě k tomu přimluviti jakž ť czetw o tom zde i onde t. 72[b]; (list) czten LAl. b. (Abych) čtúcím tesknosti neučinil VšehJ. 453. — *Počítati, zählen.* (Darius) když sebra vojě, chtě zvěděti, lida co je, spudi vše v jednu ohradu, czyte s jitra až do noci, však nezvědě všie své moci AlxV. 1110; czyetl jest buoh numeravit Pror. Dan. 5, 26; budete jě czyfti po zástupiech numerabitis Ol. Num. 1, 3, budete je czyfty Mus. tamt.; pšenici v stozích cztiechu Comest. 43[b], (levité) dvakrát gfu cztieni (sic) t. 87[b]; czijfti numerare Lact. 234[c]; léta přirozená podlé dokonalosti přirozenie fe cžtú VšehK. 161[b]. — *Počítati, pokládati, putare.* Ten fye czte fflechtyczem, jehož otec měl střiebra přěmnoho DalC. 41, sě czte šlechticem DalH. tamt. On jeho necztieffe synem svým Otc. 330[b]. Jenž (Alexander) to chzta věc za malú sobě ni nám odpočine AlxH. 10, 7. (Smilníci) neczztu sobě toho za veliký hřiech Krum. 238[a]. Co sú řěči vaše, pro něž cztete moju vinu AlxV. 2370. Jemuž hospodin neczfte hřiecha non imputabit (Vulg. imputavit) ŽWittb. 31, 2. Czte na mě kakús vinu Kat. v. 892. Ty v tom neczty své viny Umuč. 116. Necztucz sobě to úsilno Kat. v. 1458, nepokládajíc si za těžké.

čistijúcí, -ijící, adj., *čistící, reinigend, z čistiti.* Přikládaj věci cziftigiczie a hnogicie ránu Sal. 506.

čistiti, -šču, -stíš, impftiv., *čistiti, reinigen.* To, co vně jest, cziftyte Krist. 83[a]. Střiebro cziſczeno bude ŽWittb. 11, 7. Sprostný lid mní, by fye hwyezdy czyftyly Vít. 12[a]. Málomocné ciftte mundate Koř. Mat. 10, 8. (Lidé) mají čistiti sě všelikých poškvrn ŠtítV. 207. — **čistiti** z *čěstiti,* v. **čstíti.**

čistna, čistrna, -y, fem., *alchemie:* czyftrna alchymia Vocab. 175[a], czftrna (sic) Prešp. 1537, czftna (sic) Rozk. 2061. — Slovo strojené.

čistnář, -ě, masc., *alchemista:* cziftnarz alchymista Prešp. 1021. — Srov. **čistna** a **čistař.**

čistnářstvo, -a, neutr., *alchemie:* Cziftnarzftwo alchymia Lact. 9[c]. — Srov. **čistna** a **čistařstvo.**

čistnit v. **čistý.**

čistodržec, -žcě, masc.: Cžiftodrżecz *gracocenderon Lact. 283[c]; prý *pták nějaký,* který se do roka jen jednou páří. — Strojené; srov. **čistel.**

čistomilec, -lcě, masc.: Cžiftomilecz **galeriates* Lact. 277[b] (prý kámen jakýsi; mytí jeho roztokem projeví, je-li ženská panna či není). — Strojené.

čistonit v. **čistý.**

čistost, -i, fem., *Reinheit.* Těla v jasnosti sě lsknúti budú i czziftofti Kruml. 302[b]. Czziftoft žádosti t. 275[a].

čistota, -y, fem., *Reinheit.* Podlé cziftoti rukú mú secundum puritatem ŽKlem. 17, 21, podlé czyftoty ŽWittb. tamt.; cziftota castitas Prešp. 1313; k czijftotye panenskéj Štít. ř. 30[b]; cziftota v ráj nedovodí, jenž ot srdcě nepochodí Hrad. 98[b]; vyvařím do cziftoty trofku twu excoquam ad purum scoriam tuam Pernšt. Isa. 1, 25, do čista. — *Příjm. mužské:* Czyftota TomZ. 1414 n 212.

čistotné, -ého, neutr., *Reinigungsgeld;* poplatek po šťastné přísaze očistné, nummi soluti ab eo, qui ordale aliquod feliciter peregit Brandl Gloss. — Illud, quod vulgo dicitur cistothne Reg. I, 1234. Ab eo, quod vocatur schiztotne, liberos esse concedimus pro eo, quod per deum sunt adiuti, non per hominem t. 1235. Ab eo, quod vocatur cistothne etc. tamt. 1238. Pro eo, quod vulgo dicitur chiztotne t. 1240. Quod vulgo dicitur christotne (sic) tamt. II, 1256.

čistov v. **čistý.**

čistovaniti, adv., v. **čistý.**

čistúcí, adj., *velmi čistý, čistoučký.* Na jejiem czyftuczyem těle Kat. v. 2300.

čistý, čístý, adj., *rein;* mnohdy u významu všeobecně pochvalném = *pěkný,*

hezký, nett. Kompt. *čiščší, čistější* atd. — Hlas czijſty Štít. ř. 12b, czijſta milost t. 4a; czyſta sincera Vocab. 1; sirdce cziſte cor mundum ŽWittb. 50, 12, mluvenie cziſte eloquia casta t. 11, 7; (svědomie) jest-li czyſte neb neczyſte Alb. 36b; vína cziſteho vini meri ŽWittb 74, 9; střiebra czyſteho DalC. 37, t. 45; trefilo se v čistém poli setkání (poslův s králem) Let. 1176; nevinný rukama a cziſteho srdcě ŽKlem. 23, 4; proti cziſtye manželce t. j. čistie Mat. 14; vzdvihujíce vaši czyſtyey rucě t. j. čistiej Alb. 64b, zdvihajíce ciſtei rucě puras manus Koř. Tim. 2, 8, jen czyſtije oči móžta viděti krále věčného v krásě jeho t. j. čistie Štít. ř. 79b; s tobú jsúce (nábožní s bohem) w czyſtey ſprzyezzy t. j. v čistéj spřěži Rúd. 10b, v pěkném spojení; w czyſtey poslušě t. 11a; cziſty pán a válečný Lobk. 53a, v Charvatiech velmi cziſtij a stateční lidé jsú t. 27a, pěkní, hezcí; cziſty mládenec t. 152b; někteří hrabie a páni cziſtie a w cziſtee šaty se připravivše a cziſtych řetězuov mnoho na sobě majíce t. 14a; krajina cziſta mezi horami t 3a; a byl (duom) náramně cziſtie ustavený a v něm zahrady cziſtee a v nich cziſtaa vonná a rozličná kořenie... a mnoho rozličných cziſtych ovocí t. 16a sl.; cziſtee zahrady t. 32a; cziſtee sieně a pokoje a okna cziſta t. 5b; mnoho cziſtych kosteluov t. 32a a j. Čžiſtá ť jest věc, cizím bláznovstvím maudrosti nabývati optimum est RešSir. 244b; čiſtý bílý den t. 180b; čiſtij učení muží t. 253a; nebude vojákem ani čiſtým hrdinau t. 214a; toho roku varhaníkův čistých několiko umřelo Let. 1042, dobrých. — Budu cziſt mundabor ŽWittb. 50, 9; jsa czijſt Štít. ř. 8a, jako noha czijſta bude t. 152b, aby takéž mysl czijſta byla tamt., rúcho má od poškvrn czijſto býti t. 203b, již jste vy czijſty t. 87a, kteráž (srdce) jsú czijſta t. 239b, nesnadno czijſtu býti t. 87a; aby ji (bóh duši) czyſtu nalezl Alb. 28a, czyſtu býti t. 45a. — Ké jeſt cziſtczie viera Hug. 402, z čiščšie; nayczyſſtieho zlata Comest. 69a, z -čiščšieho; čištího práva Pam. 3, 100, též; zda jsi ty (fem.) v panenství czyſtſſy než ona Štít. uč. 47a, z čiščši; oko jest czyſtſſe než noha Štít. ř. 62a, z čiščše; srdce učistí sě, aby jsa czijſto ješťe bylo czyſtſſe t. 196a, též; takéž jest jeho tělo nade věěcky svaté nayczyſtſſye Kruml. 93b; jich háčě jsú cziſtieſſe než korporalové HusPost. 31b t. j. čistiešie m. -éjšie; — nad stvořitele svého čiſčí bude muž purior Kladr. Job. 4, 17 t. j. čiščí, tvar jmenný; — ktož jest czyſtczy ŠtítVyš. 109a, může býti tvar jmenný, za čiščí, i složený, za čiščší. — Muož jeho (člověka) snadně všeho zlost pojieti, protože ji z prva do cziſta z srdce nezbyl ŠtítPař. 64b, *do-čista,* docela. — *Čistý čeho,* s gen. odluky: (nemocný) byl jest czyſt málomocenstvie svého EvVíd. Mat. 8, 3; a *čistý od čeho:* bud czyſt ode všeho zlého Vít. 59b, nohy aby byly čisty od bláta HusE. 1, 78. — Výraz druhu prvějšího, s gen. odluky, jest **čist niti,** gen. *čista niti* atd. (gen. *niti* zůstává nezměněn), = na kom ani niti není, *nahý:* kněz czyſt nyty stojieše DalC. 50, sluhy inhed svleku (Kateřinu) czyſtu nyty Kat. v. 2246, kázal jě (tři panny) czyſty nyty svléci Pass. 55, (oni dva) sta cziſta nyti jedva z toho domu utekla nudi Lit. Skutk. 19, 16, náha czyſteho nyti na púšť pusti GestKl. 216. Vedle *čist* vyvinul se tu také tvar zvláštní **čistov** a bylo tedy **čistov niti:** kněz čistov niti s málem stojieše DalC. 50 Ješ., nažička, čistova nijti, jak ji matka porodila, tak ležela Lomn. Jg., svlečechu jej czyſtowa nyty Vít. 54a, páni (zajati a vzdavše se nepříteli) dali sú sě czyſtowy nyty nositi (s hradu) Pulk. 145a, panny i mnichy czyſtowy nyty svlačiec bíti kazováše Pass. 97. Z toho vyvinulo se **čistonit:** kázal jě (panny) czyſtonyty svléci ML. 80b, Pass. zl. Mus. 1a; **čistovnit:** druzí czyſtownyty preč pospiecháchu Pulk. 39a; a *adv.* **čistovaniti:** nechali jich nahých čistovaniti Kron. Mosk. Jg.

čiš, interj., při volání na vepře. (Carnifex) non valens porcum occidere avenam ei praeponit dicens: czyſſ czyſſko, et cambucam a tergo defert, ut occidat eum HusKázD. 13b.

čiš, adverb., v. **čúš.**

čiščenicě, -ě, fem.; jest = nč. *čištěnice,* ale význam nejasný: coagulum syřišče, ssedlé mléko quoque *ſyuum tarodium czyſczenyce, loj etc. BohFl. 22[b].

čiščenie, -ie, neutr., *čištění, Reinigung.* — cziſczenye mé castigatio ŽKap. 72, 14.

čítanie, -ie, neutr., *čítání.* — cžijtanije Hrub. 409[b].

čitatel, -e, masc., *čtenář, Leser.* Jakož zjevno jest myslivému czitateli v svatých písmiech Kruml. 7[a]. Kteréž věci by (kdyby) bylo vyčísti, každé by czitatele obtiežil Snář 59. Tyto věci k napomanutí čitatelów pověděny jsú ad commonitionem legentium Kladr. 2. Mak. 6, 17; čítatelowi zákona lectori legis t. 2. Esdr. 8, 10; čitatelow legentium Pernšt. 2. Mach. 6, 17.

čitedlník, -a, masc., *čtenář, Leser.* Okázati pilnému čitedlniku lectori Hlah. předml. k Esth. Prosím tebe, czitedlnyku Lit. předml. ke Gal.

čitedlný, adj.: dczſka cžitedlna aut číslová *trapetum SlovKlem. 86[a] (snad m. trapezetum, mensa trapezetae, deska penězoměnecká, *Zählbrett*). — **čitedlný** z **čutedlný,** v. t.

čiteln- v. **čitedln-** a **čut-.**

čitelný, adj., *lesbar.* Cžitelny legibilis, ſnadny przečžiſti Lact. 95[b].

číti v. **čúti.**

čitlo (?), -a, neutr., *písmeno, Buchstabe;* vlastně *hláska, Laut.* (Galaadští pravili Efraimskému): řci »fobolech« (sic, m. šibolet), jenž slove klas; jenž otpovědě: »telbolech« (sic, m. sibolet), týmž czytlem klas (t. »šibolet«) vypověděti nemoha eadem littera Ol. Súdc. 12, 6, týmž czitlem Lit. tamt.

číž, -ě, masc., *čížek, Zeisig.* — czyz *cayx Vít. 94[a], BohFl. 95, cziz *caix Boh. min. 21[b], cziſſ *ceix Prešp. 167; czyz Rozk. 301, Nom. 64[a]. — *Příjm.:* Cis List. Lit. 1218 a 1057 (XIII stol.) Dobr. Gesch.[2] 82.

čižba v. **čužba.**

čižebník v. **čužebník.**

čížek, -žka, masc., demin. k *číž.*; jiné z *čies,* v. t. — *Příjm.:* Havel Czizek Lún. ks. 1386, Czizkonis TomZ. 1412 n 293.

Čížěv-, Čížev- v. **Čížov-.**

Čížkov, -a, masc., *jm. místní:* Czyzkow UrbE. 108.

Čížov, -a, masc., *jm. místní:* Cysow Reg. III, 1323.

Čížová, -é, fem., *jm. místní:* Čžižowá (hora) Háj. 78[a].

Čížovici, Čížěvici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Czyzyewicz UrbE. 100, Čížovice TomP. 3, 35.

čkánie, -ie, neutr., *čekání, očekávání.* Psán list v čkání otsúzenie na smrt HusE. 3, 290.

čkáti, -aju, -áš, impftiv., *čekati, warten.* Liška poče sýra čkati Baw. 56.

člán- v. **člén-.**

člen, -a, -u, masc., *articulus;* stsl. člěnъ a članъ, pol. człon, z psl. *čeln-* Mikl. Et. Wtb.; zde nedoloženo; z něho je demin. **článek** atd.

článek, změnou hláskovou **článek,** -nka, -nku, masc., *článek, Glied.* — czlenek articulus Vít. 92[a], Vocab. 175[a], Cžlenek Lact. 25[b], czlenec Boh. min. 21[b]; czlanek articulus Prešp. 1222, BohFl. 401, Nom. 67[a] a j.; czlanyek articulus Rozk. 2000; czlenkowe i údové (těla) Hod. 86[b]; král patřieše na czlanky ruky articulos Pror. Dan. 5, 5; kterak kóžě přěse všěchny czlanky sě smekla Modl. 55[b]. — Ve významu přeneseném omezená *část celku:* czlanek založenie viery HusPost. 80[b]; jiný úd neb czlanek práva, ješto slove panovánie ODub. 48, fase, stadium soudního řízení. — *Hlezno, talus:* czlanek talus Vít. 92[a], czlenek talus Boh. min. 21[b], czlonek (sic) Nom. 67[b], talus hlezno cžlenek Lact. 26[b]; do czlenkow ad talos MamD. 312[a]; pařiž sobě nohy pod czlanky Chir. 121[b], pařiž sobě nohy po czlenky ChirB. 47[b]; púštěj mu (nemocnému) na noze pod czlenkem t. 195[b]. — **Článek nožní:** nozny czlenek *canilla MamA. 15[a] (mezi bylinami).

čln- v. **člun-.**

člok, zkratek písecký m. **člověk,** v. t.

člověčě v. **človiečě.**

člověčenstvie, -ie, neutr., *člověčenství, humanitas, menschliche Natur.* Czlowe-

czeſtwye (sic) humanitas Vít. 91b, syn boží bezmále opustil czzlowieczzenſtwie přijieti Kruml. 249a. — *Poddanství, homagium:* (lidé) aby člověčenstvie slíbili svému pánu VšehJir. 204; chtie-li lidé člověčenstvie tomu (novému pánu) slibovati t. 301; (úředníci, při přidědění) káží lidem, jemu (novému pánovi) člověčenství slíbiti Tovač. 122. — Srov. **člověčstvie.**

člověčí, adj. possess., *des Menschen, hominis;* pak *lidský, menschlich;* ze subst. *člověk.* — Syn czlowieczi filius hominis ŽKlem. 8, 5, ŽWittb. tamt., syn czlowieczi Koř. Mark. 9, 30, syn czzlowieczzi Kruml. 317a; synové czlowieczi úfati budú filii hominum ŽKlem. 35, 8, synóv czlowieczich ŽWittb. 10, 5; hlawa czlowyeczye Alb. 80b, czlowyecze hlava AlxV. 619; diela rukú czlowieczju ŽKlem. 113, 4 (12); oči (zvířete) jako oči czlowyeczyey byeſſta Pror. Dan. 7, 8; v tělu czlowieczíem ŠtítBud. 110; srdce czlowyecze AlxV. 807; na czzlowieczziem ſkonczeny Ol. Sap. 2, 1; czlowieczie přirozenie Hrad. 138a; k dobrému czlowyeczijemu činí to bóh Štít. ř. 5a; czlowieczie přirozenie ŠtítBud. 110, čłowieči duostojenstvo t. 36, čłowieči duše t. 61; v duši czlowyeczij Štít. ř. 134b; nravy clouyecye Túl. 56a; obyčěj chzlowieczi AlxBM. 6, 34; czlowyeczye múdrost Alb. 7b; czlowiecy rozom MamA. 29a; czlowyeczy hřiech Alb. 51b; čłouiečíeho spasenie Kruml. 3a.

člověčina, -y, fem.: clovieczyna *homo* Prešp. 1718; nč. ve smyslu pohrdném.

člověčný, adj. z *člověk, Menschen-:* stsl. *člověčьnъ* humanus. Svět nemóž czlowyeczne žádosti nasytiti Štít. ř. 2b.

člověčský, adj., *člověcký, menschlich.* Chléb andělský jest chléb czlowyeczſky Modl. 34a. Umřěl czlowieczſku nemocí Hrad. 57b. (Bůh jest pán) čłovieczky, že člověky neb lidi stvořil jest HusPost. 159b. Poddáni buďte každému czlovieczkemu stvoření t. 119a. (Kristus) jednáše skutky czlowiečſke HusŠal. 104b. Člowiecku věc pravím humanum dico Kladr. Rom. 6, 19, clowiecſka věc Koř. tamt. Czlowieczſke jest lačněti ChelčPost. 76b. Hlasy božie a ne čłowiecſke dei voces et non hominis Pernšt. Skutk. 12, 22. — *Adverb.* **-sky:** Jelikož jest (Ježíš) nejedl čtyřidcěti dní a nocí, to nenie czlowieczſki, neb by toho tělesenstvie snésti nemohlo; ale jelikož sě jemu jiesti chce, to nenie božsky, ale czlowieczſki Krist. 33b; (činiti) čłowiecky humane Pernšt. 2. Mach. 9, 27.

člověčstvie, -ie, neutr., *člověctví, menschliche Natur, humanitas.* Která by osoba svaté trojicě měla czlowieczſtwie na sě přijieti Krist. 8b. Přijětím czlowyecztwye ŽPod. Athan. (Syn boží) přijal čłowieczſtwi neb člověčie přirozenie ŠtítBud. 67. Uzřime boha w czlowieczſtwi našem t. 123. Syn boží přišel na svět w czlowyeczſtwij sě narodiv Štít. ř. 19a. Kterak jest czzlowiecſtwie křehké Kruml. 131b. Jenž (Ježíš) podle czlowyeczſtwye svého žalostí za ny Modl. 15a. V tom czlowieczſtwiu Hrad. 57a; czlovieczſtvie humanitas Prešp. 1408; czlowyeczſtwye Hod. 37a; čłowiečſtwie ŠtítOp. 381. V Jezukristu jest dvojě podstat, točíš božstvie a czlowieczſtwie Pass. 295; božstvie s czlowieczſtwym ML. 70a; tu sě naše hubené czlowyeczſtwye s tiem vysokým božstvím snímá Modl. 22a; czlowieczſtwie božstvím svato Hrad. 120b; (Ježíš) podlé czlowieczſtwie smrti sě bojieše, ale podlé božstvie ijednoho strachu nejmieše Hrad. 79b. — *Poddanství, homagium.* Já jedu v tvém člowiecztwi Mart. 35a. — Srov. **člověčenstvie.**

člověčstvo, -a, neutr, *člověctví, menschliche Natur.* — chzlowiechzctweᵉm svD. 102, přijětím czlowieczſtwa ŽKlem. 147b.

člověk, -a, masc., stsl. *člověkъ,* rus. *čelověk* atd.; stará složenina, jejíž první člen upomíná na *čel-* v *čeljadь,* druhý pak na lit. *vaiks,* v. Listy filol. 1877 str. 158 a JagArch. 20, 536 a srov. *pra-věk* AdamKap. 14 = progenies. — Za *-věk* bývá dial. *-vek* a *-viek.* — *Homo, der Mensch.* Co jest czlowiek homo ŽWittb. 8, 5; chzlowiek PilC., JidDrk. 104; který jest czlowik (sic) ŽWittb. 88, 49; czlowek Vít. 91b, Rúd. 1b, t. 3a a j.; czlowijeka lákajíc Štít. ř. 135b, na czlowijeka t. 128a, bóh přišel czlowijeku

ku pomoci t. 211^b a j.; w czlowieczie ŽWittb. 36, 7, w czlowiecie ŽKlem. tamt., w czlowieczye ŽKap. tamt., na tom czlowiecye Krist. 98^a, zda-li nemá býti milován boží obraz w czlowyeczie ŠtítVyš. 4^a, w každém czlowyecze Štít. uč. 30^a, na czlowyeczye Mus. Lev. 13, 9, na tomto czlowiecze ML. 102^b; (dva) czlowieky bohatá AlxB. 3, 35, dva clowieki Koř. Mat. 8, 28, potkala sta jej dwa člowieky Pernšt. tamt., dwu člowieku t. předml. k Mat.; třie czlowyekowe Pulk. 88^a; jenž jsi czlowyeky jměl ML. 11^a, (bóh) človieky neb lidi stvořil HusPost. 159^b; sedm set pět a čtyřidceti czlowyekow Pror. 103^b, čtyři tisíce clowiekow Koř. Mat. 15, 38, zbili třiadvadcěti tisícóv czlowyekow Mus. Ex. 32, 28, zed vysokú asa tří czlowiekuow Lobk. 62^a, šest czlowiekuow t 105^a; mezi pěti tisíci czlowieki Lit. Mat. 16, 9. — Kladeno jako *všeobecný podmět* atd. Když czlowyek ustane, dětí ni domu zpomene AlxV. 595; (muž) tak divné rúcho jmieše, jakž mi sě nezdá nikake, by kdy czlowyek vídal také t. 892. — Že sú tě ledva za czlowek poznali Rúd. 35^a, za člověka, jako člověka. Za geden clowiek biechu, což kto měl, to vše děléchu Baw. 189, za jedno; všichni za jeden člověk VJp. 62; mnějí, že za geden člowiek jsú s Ježíšem ChelčP. 240^b. — *Poddaný.* Milosrden buď k nevinnému, najviece k czlowyeku svému AlxV. 297. Nenie ť nic tak protivného, jakž nepřiezn czlowyeka svého t. 105. O jětí svého czlowieka Rožmb. 209. Jest-li ť páně dědina, czlowyek jest boží Štít. uč. 88^a, dědina jest pánova a člověk n. poddaný na ní usedlý jest boží. Kdyby pán viděl, že zahynul (zchudl) czlowyek bez své viny, to by měl v pravdě obmysliti tamt. Často tu lhotú, tu lesem (dřívím) pomóž pán czlowyeku, aby ustavil a oprávěl sedlišťe tamt. Žalovati žádný człowiek na pána svého nemá, by pak i człowiekem jeho býti přestal VšehK. 67^b. Má-li člověk propušťený s pánem svým někdajším se súditi VšehJir. 65. — Druhdy vyskytuje se psaní zkratkem *czlo^k, člo^k* atp., ale čísti jest *člověk* (2slab.), jak dokazují příklady vzaté z veršův. Věz to, že czlo^k všeliký NRada 153 (verš 8slab.), a ty s' czlo^k bujný, mladý t. 1398 (též), v smilství každého czlo^{ka} t. 1752 (též, rým: leká); viem, že s' czlo^k věrný Griz. 154^b; všeliký czlo^k Listy filol. 1878, 230 (z rkp. stol. XV); želeji, že sem učinil czloka tamt.; člok ŠtítOp. 381, (zvíře) žieře člo^{ka} t. 382; člok Pror. Ol. Jer. Lament. 3, 39, člow^k ŠtítOp. 208. — Ve SborHoř. 75 psáno dial. *čoek.*

člověčě, -ěte, neutr., *človíče, Menschlein.* — Czlowiecze *homicio Prešp. 873.

člověček, -čka, masc., *človíček, Menschlein.* (Sv. Bernard) jěda k jednomu sedlskému czlowieczku Pass. 452.

člun, -a, -u, masc., *Kahn;* slc. *čln, člnok,* pol. *czoln,* rus. *čeln,* z *čln-, čъln-.* — Kdež sě czlun u vodách plazí AlxV. 11; czlun navis BohFl. 847, phaselus RVodň. 60^b; když (rybář) s czluny plývá KolAO. 18^b (1492, ops. v XVI stol.); (rybáři) jsú s sítmi lovy s czlunow dělali t. 18^a (též).

člunček, -ečka, -ečku, masc., demin. ze *člunek.* Wſedſſie na czluneczky Otc. 298^b.

člunečník, -a, masc., *kdo dělá člunky.* — czlunecznyk *faseator Veleš. (m. phaselator, k phaselus n. -llus lodička).

člunek, člnek, -nka, -nku, masc., demin. ze *člun.* — *Loďka, Kahn.* Slunek navis vel navicula MVerb.; hned sě czlunek (u břehu přivázaný) zprosti Hrad. 10^a; czlunek phaselus Prešp. 2491, Veleš. — *Člunek tkalcovský, Weberschiffchen.* Radius est czlnek BohFl. 779 t. j. *člnek;* cluneck MVerb., czlunek tkadlczowy liciatorium texentium Ol. 1. Reg. 17, 7, t. 2. Reg. 21, 19, czlvnek liciatorium MamA. 28^a, útek trama sit, *vengia czlunek Prešp. 2425, MamA. 36^b.

čmel v. ščmel.

čmier-, čmír- v. čmýr-.

čmuchati, -aju, -áš, imperftiv., *schnuffeln.* (Křižáci) po vsech a městečkách čmuchali a smýkali Let. u Pal. 4, 2, 536.

čmýra, ščmýra, -y, fem., *měsíčky ženské, Monatsfluss.* — czmira menstruum Prešp. 1578, czmyra Rozk. 2309, czmyara BohFl. 452; podlé obyčeje plovu maternicě neb

cżmyry iuxta ritum fluxus menstrui Ol. Lev. 12, 5; krev ſſczmyry Comest. 143b, bez krvi ſſczmyry tamt. 17b; ſſtmyra přěsta tamt., ſſtmyru ženskú nemoc tamt.; menstruum totiž ſcztmyru t. 82b; krvotok ženský totiž neskrovné czmyery tečenie Chir. 326a; menstrua Czmiera Lact. 258d, úplav czmiery immoderata emissio menstruorum t. 259d; cžmayru Háj. herb. 10a, cžmeyru t. 51b; — panie nemoc aut ſcziera (sic) muliebrium SlovKlem. 65b (muliebria = menstrua DC.).

čmýrati n. **čmírati,** -aju, -áš, impftiv., *hrabati se, hemzati se, krabbeln.* Děťátko na zemi leže czmiraſſe BrigF. 47b.

Čočec, -čče a **Čoček,** -čka, masc.; *příjmení:* Czoczecz TomZ. 1378 n 164, Czoczek tamt.

čočka v. šočovicě.

čočov- v. šočov-.

čpav- v. ščpav-.

čpieti v. ščpieti.

čpýrati, čepýrati, čeperati, čiperati, čipýrati, -aju, -áš; impftiv.; *pohybovati čím; hmatati; plaziti se; tasten, krabbeln.* — Bdieti, wieccky cżpeyrati vigilare, palpebras movere Lact. 219c. Pust'chom se po vodě znenáhla nohami czypyragycze pedibus subremigantes Otc. 397b, a na místech stejných v OtcB. czpyragicze a v OtcC. cżpyragicze. Děťátko ručičkama czpyraſſe hledajě u mateře pokrmu Pass. 338, a na místě stejném v PassKlem. czepyraſſe. Vstúpi k nim Jonatha czepyrage nohama i rukama Comest. 133a. Hmyzajících (tvorů) třie sú národové (druhy): tahnugicye, jakožto črvové, ješto se ústy táhnú, czepiragiczie, jakožto hadové, ješto mocí kostí svých sě trhnú a vrhnú, a hmyzagiczie nohami, jakožto ještěrky ComestCer. 4b. (Vyvedeny jsou ze země) troje národy, totiž chodiczy, hmyzagiczy a czeperagiczy Comest. 5b. (Národové) czeperagiczy jakožto hadové tamt. Zvieřata czypyragiczie zemi t. 257b. Ani kterého hmyzadla ani czyperagiczie° t. 65a. Neduh czpýragiczý t. 108b.

Črčici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Czrczicz TomZ. 1412 n 305.

čřěbule v. třěbule.

čřěm- v. třěm-.

čřěn- v. třěn-.

čřěp- v. střěp-.

čřěšň- v. třěšň-.

čřěv- v. třěv-.

črcha, -y, fem., *čára, Linie:* czrcha linea Prešp. 45, SlovBrn. 104; nč. dial. (mor.) *čercha:* každý z evangelistů nějakou čerchu při obraze divu toho má vlastní Suš. (Kott s. v.). — Významu podle souvislosti anatomického je **črcha** v dokladech: cranium tiemě, czrcha *figa, leb cerebellum Prešp. 1186 (v kap. de membris); tieme, *figa czrcha, cartilago křtalek Rozk. 1043 (též). — Srov. **čerka.**

Črchovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Schirchowicz Reg. III, 1333.

čřied- v. třied- a střied-.

čřiesl- v. třiesl-.

čřieti, čru, čřeš, impftiv., *čerpati, schöpfen;* z koř. *čerp-* haurire. Studnicě z niežto czrſſes Rúd. 30a; trze to homo sapiens exhaurit illud Hlah. Prov. 20, 5, m. čře.

črmák, -a, masc., *čermák, Rothkehlchen.* — czrmak *ruffilus Prešp. 170, BohFl. 99, RVodň. 49a, *ruphillus Rozk. 306, Nom. 64a. — *Přijm.:* Blahut Czirmag professus est Lún. ks. 1355, Helias Czrmaconis filius t. 1408, někací Čermáci PoprR. 48.

Črmici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* z Čermic PoprR. 22.

Črmná, -é, fem., *jm. místní:* de Czyrmne DeskDE.

Črmník, -a, masc., *jm. místní:* Czermnyk Reg. IV, 1340; de Czermnyka TomZ. 1382 n 120.

Črná, -é, fem., *jm. místní:* Czirna Reg. IV, 1334, Czyrna t. 1340; — *jm. potoka:* super rivulo dicto Czyrna Poř. 1368 (34).

črnák, črňák, -a, masc., *černouš, schwarzer Mensch.* — *Přijm.:* Czyrnag Reg. III, 1333, Czirnacone de Smeczicz t. IV, 1339, Czrnak TomZ. 1383 n 309.

črnalost, -i, fem., *černalost, schwärzliche Farbe.* W czernalosti ostré Sal. 405.

Črňata, -y, masc., *jm. os.:* Crnata NekrP. (2), Ulrico nato Crnatae Reg. III, 1322.

Črnci, -nec, plur., masc., *jm. místní:* Czerncze Reg. IV, 1334; Cernce Pal. pop.

Črnčici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Czyrnczicz DeskDE.; de Czernczicz TomZ. 1408 m 29, Lún. ks. 1425, z Czcrnčyc Háj. 400b; Černčice Pal. pop.

Črnčín, -a, masc., *jm. místní:* Czirnczin Reg. III, 1325, Czrnczyn UrbE. 112; Černčín Pal. pop.

črně, -ě, fem., *čerň, Schwärze:* bělost albedo, czrne nigredo Prešp. 1393.

črnec, -ncě, masc., *ein Schwarzer.* — *Příjm.:* Czyrnecz UrbE. 35; Černec PoprR. 40.

črnečský, adj., ze jm. míst. *Črnci:* Peſſco Czrneczky Lún. ks. 1381, Peſſco Czrneczſkey t. 1401.

črnek, -nka, masc., *ein Schwarzer.* — *Příjm.:* Crnek NekrP.

Črnéř, -ě, masc., *příjm.:* Czernerz UrbE. 228.

Črněšici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Czernesicz Reg. IV, 1292; Černošice Pal. pop.

Črněves, -vsi, fem., *jm. místní:* Czrnyewess UrbE. 92, Črněves TomP. 3, 34; Čerňoves Pal. pop.

Črněvici v. **Črnovici, Črňovici.**

črnicě, -ě, fem., *černice* Jg., *černá malina, Brombeere.* — czrnyczye *morotella Rozk. 1524; malina, czrnycze *morocella Prešp. 826. — *Příjm.:* Cernice NekrP.

Črnici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villam Zchirnitz Reg. III, 1315, Zschirnicz Poř. 1315, Černice Pal. pop.

črnidlo, -a, neutr., *černidlo, Schwärze; inkoust.* Daj Čechóm bělpucha a czernydla do vóle DalC. 99. (Alexius) poprosi, aby dali jemu lístek ſ czrnydlem Pass. 325. Budú-li naše umučenie jmieti na stěně mastí neb czrnydlem psáno PassKlem. 107b (leg. o rytieřích), mastí neb czrnydlem psáno Kremsm. 93b (též) a Lvov. 87b (též). (Kdyby byla) vše voda moře czrnydlem Levšt. 151b; by věčky vody czrnidlem byly Kruml. 75a. Ne czernydlem ani kterú barvú Kruml. 486b. (List) napsaný ne cernydlem, ale duchem atramento Koř. 2. Kor. 3, 3. Czernidlo incaustum Prešp. 2521, atramentum scriptorium MamA. 14. K czyrnydlu Orloj. 20b. Atrament, z ňehož činie czernidlo LékA. 49b. — *Rostl.:* czrnidlo *lolium* Prešp. 711.

Črnichov, -a, masc., *jm. místní:* de Czrnychow TomZ. 1418 st 217; m. *Črníkov?*

črník, -a, masc., z adj. *črný.* — *Příjm.:* Czirnik de Popicz Reg. III, 1318, Czrnik TomZ. 1411 n 193.

Črníkov, -a, masc., *jm. místní:* silva Czrnykow UrbR. 287.

Črnilov, -a, masc., *jm. místní:* Czyrnylow Reg. IV, 1343, Czernylow t. 1346, u Černilova Háj. 425a, Černilov Pal. pop.

Črnín, -a, masc., nč. *Černín.* — *Jm. os.:* Chyrninus eiicitur Kosm. pokrač. 1211, Cyrininus t. 1212, Chrinin testis Reg. II, 1250, Chirnin t. 1295, Conrado dicto Czernyn t. IV, 1343. — *Jm. místní:* silva quae vocatur Cirnin Kosm1. III, 2, Crinin KosmA. tamt.; Czrnin Reg. II, 1302, de Czernyn TomZ. 1417 st 175, dobýval Černína Háj. 400b.

črniti, -ňu, -níš, impftiv., *černiti, schwärzen.* Že svú duši czrnys Hrad. 18a. Hřěbíci czzrnyechu ſie EvOl. 91a.

Črnka, -y, fem., *příjm.:* Crnka NekrP., Crnca t., Czrnkam TomZ. 1391 n 291.

Črnkov, -a, masc., *jm. místní:* Czrnkow UrbR. 95, Czernkow UrbE. 177. — Adj. **-ský,** *jm. lesa:* silva Czrnkowſky UrbR. 238.

črnobýl, -e, masc., *černobýl, artemisia,* rostl.: czrnobyl artemisia Rozk. 1418, BohlFl. 310, LékB. 107a, Nom. 66a a j.; crnobyl Vít. 91b; črnobyl SlovA.; kořenie, jenž slove czrnobil Mand. 55a; czrnobil *anacrios RostlB. 145a; czernobyl artemisia Vocab. 175b, czernobil Prešp. 742, RostlD. 62b a j.; cziernobyl RostlF. 10b, czernobyl matricaria maior tamt. 12a, czernobayl Háj. herb. 197a, czernobél t. 344a. — *Příjm.:* Mikuláš Czernobayl Háj. 474b. — *Adj.* **-ový:** sěmenem czrnobilowim RVodň. 265a.

Črnoc, -ě, masc., **Črnocě,** -ě, fem., *adj. possess.* z *Črnot.* — *Jm. místní:* de Czyrnoczie DeskDE., Czrnoczie TomZ. 1408 m 61; Černoc Malá, Veliká Pal. pop.

črnohlávek, -vka, -vku, masc., *černohlávek, Schwarzkopf.* — Rostl.: czernohlawek consolida maior RostlF. 11ª; vezmi túžebník a czernohlawek ChirA. 200ª, (vezmi) paličkového kořenie a czernohlawku t. 73ª. — czrnohlawek *glamandrea MamA. 23ᵇ, nigella RVodň. 42ª.

črnoch, -a, masc., *černoch, ein Schwarzer.* — *Příjm.:* Czrnoch TomZ. 1412 n 322; Petrus frater Zcernochonis Reg. II, 1308. — *Jm. místní:* Čžernoch, důl Háj. 336ª.

Črnochna, -y, fem., *jm. os.:* Crnohna NekrP.

Črnochov, -a, masc., *jm. místní:* Czyrnochow Reg. IV, 1341, Czrnochow TomZ. 1415 st 217; Černochov Pal. pop.

črnoknih, -a, masc., *černokněžník, Schwarzkünstler:* czrnoknyr (omylem -r m. -h) nigromanticus Rozk. 1757, czrnoknir (též) Prešp. 1010.

črnokniha, -y, fem., *černokněžnictví, nigromantia.* — czrnokniha nigromantia Prešp. 1530, czrnoknyha Rozk. 2246, cžrnokniham (sic) SlovKlem. 2ᵇ, czernokniha Lact. 111ª.

črnost, -i, fem., *černost, nigredo, Schwärze.* K barvám czrnofti podobným Comest. 20ᵇ. Znamenie smrti jest czrnoft zubóv dolejších ChirB. 19ᵇ. (V talovu ukazuje se) zbledilost aneb czernoft Sal. 221. — Tvá czrnoft obscuritas Otc. 5ᵇ; bez záslony zlé crnofty Rúd. 7ª.

črnot, -i, fem., *černidlo, Schwärze.* — czrnoth atramentum Rozk. 74, czrnoch (omylem m. -th) Prešp. 67 a SlovBrn. 122.

Črnotici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* De Czirnoticz DeskDE., Černotice Pal. pop.

Črnotín, -a, masc., *jm. místní:* Czrnotyn UrbE. 41; Černotín Pal. pop.

Črnov, -a, masc., *jm. místní:* de Czrnow TomZ. 1412 n 305; z Černova TomP. 4, 527.

Črnovici a **Črňovici,** -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Czrnowicz TomZ. 1436 n 31, Cernyowicz UrbR. 134; apud Czrniowicz t. 161; Čerňovice Pal. pop.

Črnúc, -ě, masc., **Črnúcě,** -ě, fem., adj. possess. z *Črnút.* — *Jm. místní:* de Chirnutz Reg. IV, 1344, z Črnuce TomZ. 1433 n 305; Černúc Pal. pop.

Črnúček, -čka, masc., *jm. místní:* Czrnuczek UrbE. 96.

črnúch, -a, -u, masc., prý *nějaká rostlina:* czrnuch *fura Prešp. 759, *aura Rozk. 1444 (obé mezi rostlinami).

Črnúš, -ě, masc., *jm. osobní:* odpověděl Čžernaufs Háj. 2ª; — srov. demin. Černoušek TomP. 3, 34.

črný, adj., *černý, schwarz; z čьrn-.* Berhel socius Viti zcerni jako zmek Příp. sv.-jiřsk. Jehož (muřína) ktož uzřěl, ten ztyrnu pro 'nu tvář mocnú hi czirnu AlxB. 4, 37. Brádka (Prokopova) bieše czrna, vlasy czrne Hrad. 23ª. Pacholík malý, czrny Alb. 63ª. Czyrnu barvu a bielú Orloj. 3ª, czrne barvy (gen.) Mand. 17ª, czrny niger Otc. 239ᵇ. Czerny mnišie DalC. 24; czz(e)rny Kruml. 189ª (e škrabáno). — *Příjm.:* Czrny UrbHrad. 24, TomZ. 1418 n 325, Jacobus Czerny Lún. ks. 1426.

črnýš, -ě, masc., *černýš* (rostl.): chirnys *panthariа RostlA., Czernyz vel den annocz parietaria Herb. Křišť. (nyní melampyrum Čelak.).

črpadlo, -a, neutr., *čerpadlo;* plur. *místo, kde vodu čerpají, Schöpfort; přístav, Hafen:* do črьpadlь Hlah. předml. k 2. Paral.; když do czrpadl přistal bieše Snář 64.

črpati, -aju, -áš, impftiv., *čerpati, schöpfen; z čьrp-.* Budete czrpaty vodu haurietis ŽPod. Isa. 3; naczieraty, k tomu na kraji glossa: czrpaty EvOl. 30ª.

črstvěti, -ěju, -ieš, impftiv., *čerstvěti, frisch werden.* — czerftwieti vigere Lact. 238ᵇ.

črství, adj., *čerstvý, frisch.* Jedna veselá a čerftwie mladice řekla, že ŠtítOp. 319 Srov. **črstvý.**

črstvost, -i, fem., *čerstvost, Frische.* — Mentis vigorem czrftwoft HusKázD. 110ᵇ.

črstvý, adj., *čerstvý, frisch, munter;* stsl. *čr̥stvъ* solidus, z *čьrstv-.* Nowy a czirftwy přišli novi recentesque ŽWittb. Deut. 17, czrftwi ŽKlem. tamt. Aby (dievky) tlustosti zbyly, czirftwy a múdry byly DalHr. 9. Jsa kypr a czrftw t. j. črstv Štít. uč. 105ª;

na nohy byl velmi czrſtew Otc. 63^b. Jako pěna czrſtwa spuma gracilis Lit. Sap. 5, 15, pěna czzrſtwa Ol. tamt.

črt, -a, masc., *čert, der Teufel;* z *čьrt-*.— czrt Modl. 62^b, NRada 663, Tkadl. 24^b, Mand. 25^a; czrrt Hrad. 95^b; czrt daemon BohFl. 12, czirt Nom. 62^b, czyrt Diefb., czert Prešp. 28; mezi czerti NRada 1534, mezi czrty NRadaB. tamt.; obětovali czyrtom daemoniis ŽWittb. Deut. 17; od czyrta Mast. 186. — Czertye sě téj věci smějiú DalC. 13; czrrtie (pl. nom.) Hrad. 12^a, t. 12^b; lákají (člověka) czrtye dvojím činem Štít. uč. 111^a; aby sě jemu neposmievali tak lidé jako i czrtye ŠtítVyš. 32^b; i czrtije věřie a třasú sě Štít. ř. 46^a; (že by tělo) czertíe vzěli HusPost. 39^a; ty dni czrte w wodach pohrávají Snář 33 t. j. črté; všickni Czertij Solf. 11, t. 70. — By czrt byl v čí mysli Štít. ř. 134^b. Črt črtu oka nevykline HusE. 1, 246. (Žena) jako k czrtu podobná HusKázD. 171^b. Baby skřietkem k czertu vzletie Mast. 146. Tě wſyem czerthom poručiti Mast. 392. Vládyky ješče viece (zloději jsú), ke wſyem czrrtom spieše chtiece Hrad. 106^a. Mezek utekl ke wſſyem czrtom Pulk. 39^a. — *Příjm.:* Jan Czrt UrbE. 270, Czrt TomZ. 1413 n 41; Venceslaus pistor qui Suchy czrt dicitur Lún. ks. 1413.— **črt kúsal** v. **črtkus.**

črtadlo, -a, neutr., *čertadlo, krojidlo, Pflugmesser,* pak vůbec *nůž.* — cirtadlo Sech (= Pflugmesser) MVerb.; czrtadlo cultrum (střlat. m. culter) Rozk. 3440, BohFl. 739, Nom. 68^b, czrtdadlo Vocab. 175^b; czertadlo cultrum Prešp. 2358, Veleš.; cżertadlo culter Lact. 46^c. Železnými czrtadli cultris Lit. 2. Reg. 12, 31, železnými czzrtadly Ol. tamt. Radlice, czertadla, motyky Lobk. 51^a. (Nemoc ženská) v čas sě pustí dolóv, až ji (ženu) v dole bolí, jakoby ji czrtadlo řězalo ChirB. 200^b.

črtek, -tka, masc., demin. k *črt.* V tě vstúpí malý czrrtek Hrad. 126^b. — *Příjm.:* Venceslaus Czrtek UrbE. 253, Czrtek TomZ. 1410 n 59.

črticě, -ě; fem., *čertice, Teufelsweib.* Czerticze vtělená Rokyc. 299^b.

črtkus, -a, -u, masc., *čertkus,* rostl.: czertkus morsus diaboli RostlF. 12^a, srov. *kus;* — **črtkúsal:** czrtkuſal (též) SlovA.

črtomysl: cžrtomyſl *praesagium* SlovKlem. 2^b; strojené.

črtovab, črtovad, -a, -u, prý *kámen nějaký:* czrtowab *demophison Prešp. 121, czrtowad (též) Rozk. 204; strojené.

črtovský, adj., *teuflisch.* Žádost czrtowſku EvOl. 41^b.

črv, -a, -u, masc., *červ, Wurm;* stsl. *črъvь,* z *čьrv-,* pův. *čerm-* z *kerm-,* lit. *kirmis.* — Jáz jsem czyrw vermis ŽWittb. 21, 7, ŽKap. tamt., czrw ŽKlem. tamt.; czrw vermis Vít. 94^b, BohFl. 191, Boh. min. 20^a, Nom. 70^b; czerw vermis Pror. Isa. 51, 8 a j., czerw Prešp. 521, čerw ŠtítOp. 420. Czyerwe Jakubóv noli timere vermis Jacob Pror. Isa. 41, 14. Druhý den naleznú czrw Mand. 18^a. Tu sám v sobě každý leptati sě bude, v svém svědomí ten czrw maje, ješto nikdy neumře ŠtítMus. 49^a; v svém svědomí ten čerw maje, ješto ŠtítOp. 300^a; břidko jest mi pomysliti na czzerw tak leptavý, na smrt živů Kruml. 290^b; o břídké leptánie črwu toho a živé té smrti ŠtítBud. 14; o czerwu umrtvení Rhas. 69. Rúcho z ovce neb žczrwu (sic) má póchod Hug. 219. O těle, ješto mají czrwye sniesti Štít. uč. 6^b; že by tělo czerwíe (snědli) HusPost. 39^a; z těla črwie leziechu vermes Kladr. 2. Mak. 9, 9; by tělo dáno bylo czrwom jiesti ML. 26^a a PassKlem. 178^b. Hadové a czerwye dráchu jě ML. 19^b, vrtají jě czrwie Kruml. 94^b, z jeho těla czrwie lezli Mus. 2. Mach. 9, 9, čerwíe je přikryjí vermes Kladr. Job. 21, 26, čerwije mě hryzú Alxp. 157; maso w czrwy sě obrátilo Mill. 106^b, až sě (v mase nenasoleném) czzerwie i zarodie Kruml. 253^a. To (zbylé jídlo) sě cžrwy rozlezlo scatere coepit vermibus Ol. Ex. 16, 20. Czerwye neb chliſty, ješto v životě rostú ChirB. 195^a; czerwie (z) zubuov padají ChirA. 271^a. Czrwie vermes Otc. 133^a; czrwe se rodiechu t. j. črvé Comest. 222^a; czrwowe jich neumrú vermes Pernšt. Isa. 66, 24. Jmá snad czyrwy v duši Mast. 125. (Vinnicě)

bude zapuščena czerwy Mus. Deut. 28, 39. — Czerw v prstě, czerw v noze ApatFr. 189[a], živý vlas. — Hrachowy czerw curculio Lact. 293[c], Kornwurm; czerw fyrny tamt., Käsemade; mafny czerw Cath. 178[a]; Fleischmade; winny czrw *biblio MamA. 17[a]. — *Drak:* bieše tu jeden czrw, ten mnoho hlav mějieše, tisíc očí a tisíc zubóv v každé hlavě ML. 18[a] (v textě lat. draco, ČČMus. 1889, 453). — *Příjmení:* Czrw TomZ. 1433 n 283.

Črva, -y, fem., *příjm.:* Czerwa z Rybníčka UrbHrad. 23.

črvec, -vcě, masc., *červec, Schildlaus;* z *čьrvьcь.* — czerwecz vermiculus Pror. Isa. 1, 18. Červec *coccus polonicus* má v sobě barvivo červené, vyskytuje se v Sibiři, již. Rusi, Polsku a také v Čechách a Němcích, sbírá se okolo sv. Jana Křtitele, a v Polsku se jím místy dosud červeně barví; s tím souvisí názvy měsíců června a července, v. **črven** a **črvenec.** Srov. Jg. Sl. s. v. a Mikl. Mon. 7—9. — *Centunculus* (rostl.): chrwecz *branca ursina RostlA.; czerwecz n. czerwenecz, drobyffek ApatFr. 152[b]; kořenie, ješto slove czrwecz ChirB. 48[a]; drobyffek aneb czerwecz LékA. 122[a].

črvek, -vka, masc, demin. z *črv.* — czrwek Vít. 17[a]; (člověka) urazí najmenší czrwek Kruml. 6[a]; (uzdravený) aby offěroval czrwek vermiculum Lit. Lev. 14, 4, czruek Ol. tamt., czerwek Mus. tamt.; ftrofs přinese czrwek Comest. 152[a]; jednoho czrwka tamt.; s czrwkem cum cocco Ol. Lev. 14, 6; f czerwkem Mus. tamt.; czrwky zemské Otc. 151[a]; czrwek vermiculus Cath. 178[b]. Bóh czrwkem hubeným nevzhrdal býti Štít. ř. 161[b], člověkem.

črven, -vna, masc., z *čьrvьnъ.* — *Jméno měsíce,* souvisící s *črvcem,* v. t. Rozumí se jím měsíc někdy šestý, *Junius:* Czrwen Junius Rozk. 46, BohFl. 26, Měs. 73[b]; czirwen též Nom. 62[b]; czerwen Junius Prešp. 50; czerwen (měsíc 6tý), czerwenec (sedmý) v rkp. ze skl. XV stol., Dobr. Gesch.[2] 286; — někdy sedmý, *Julius:* chir[ven] CisPr. 102[a] (v řadě měsícův na místě sedmém), czrwen ŽPod. (v kalend., též); czerwna Julii CisMus., czerwen Julius Cis. z r. 1444 a 1520; črwen Julius v kalend. Štokh., Dobr.: Reise nach Schweden 54; duben, máj, zaczeruen, czeruen, wrzyefen, zarzyg, rzugen MěsB.; (měsíce) czerwencze, czrwna a srpna Mill. 50 (podle pořadu = Julius), (měsíce) czrwna, srpna a sěčna Mill. 111[b] (též); od polu czrwencze do polu czrwna ChirB. 27[b]. — V době, když nebylo ustáleno pojmenování rozdílné pro měsíc šestý a sedmý, býval červen někdy tím a někdy oním, a byl **dvój červen:** v kalendáři z r. 1425 - 27 (v kn. un. Pr. 1. G. 5) jsou na l. 100 vyčteny měsíce, a tu položen mezi májem a srpnem dwoy czerwen Rozpr. filol. 109; pro zřetelnost pak nazýván Julius **črven druhý:** tento list jest psán tisícího léta třistého osmého czrwna druheho trzety den nastalého Rychn. (t. j. 3. července). — Czrwen *adamas* Rozk. 130.

črvenati, -aju, -áš, impftiv., *červenati, roth werden.* Protož slzíta oči a czerwenata Rhas. 47.

črvencový, adj., *šarlatový, Scharlach-,* ze subst. *črvenec.* Jako toczenicze czrwencowa rtové tvoji HusŠal. 69[b]. Viděl sem ženu na šelmě sediece cerwencowei super bestiam coccineam Koř. Zjěv. 17, 3, na šelmě czrwencowe Pernšt. tamt., czerwenczowe coccineum MamD. 318[b].

črvenec, -ncě, masc., *čьrvenьcь,* z adj. *čьrvenъ.* — *Látka tkaná, červeně barvená; oděv z látky té; Scharlach, Scharlachkleid.* Czerwenec ohnivú neb krevnú barvu má HusŠal. 69[b]. Bráti máte modré postavce a červenec dvakrát omáčený coccumque bis tinctum Kladr. Ex. 25, 4. (Muž, jenž umí dělati) na železe, zlatohlavě, červenci a modrém postavci in coccino t. 2. Par. 2, 7. Žena oděna bieše cerwencem coccino Koř. Zjěv. 17, 4; hedvábie a cerwencie (gen.) cocci t. 18, 12, czerwencze cocci MamD. 319[a]; budú-li hřiechové vaši jako czrwenec, jakožto snieh zbělejí ut coccinum Pernšt. Isa. 1, 18; mužie vojska w červencích in coccineis t. Nahum 2, 3. — *Centunculus* (rostl.): czerwecz n. czerwenecz, drobyffek ApatFr. 152[b]. — *Jméno měsíce:*

v. **črvnec.** — *Příjm.:* Paulus Czrwenecz Lún. ks. 1414.

črvenek, -nka, masc.: czrwenek mój Lit., výklad hebr. slova *Som;* strojené.

črveněti, -ěju, -ieš, impftiv., *červenati, roth werden.* Voda počne czerwenieti LékA. 31ᵇ.

črvenicě, -ě, fem., *druh jablek (červených):* czrvenicze *rubina Prešp. 642, czrwenyczye Rozk. 1218.

črvenka, -y, fem., *druh jablek (červených):* czrvenki punicea Prešp. 645 (punica, fructus pomorum; puniceus, roth, dunkelrothbraun Diefb.); czrwenky punicea Rozk. 1224. — *Červenka, rothe Ruhr:* czrvoka (omylem m. -enka) fluxus Prešp. 1581, czerwoka (též) Rozk. 2317. — *Příjm. mužské:* Ješka Čžerwenku Háj. 466ᵃ.

Črvenkov, -a, masc., *jm. místní:* Cziruencow Reg. IV, 1340.

črvenost, -i, fem., *červenost, Röthe.* W czirwenofti UmR. 25ᵇ. Tě líčci, ješto ktviechu w czerwenofty Kat. v. 2308. Czervenoft rubedo Prešp. 1410. Proti czrwenofty na tváři Lék. 61ᵇ; czrwenoft očí hyperaemia ApatFr. 45ᵃ. — Slonóm krev ukázali, točíšto czrwenoft hroznovú sanguinem uvae Mus. 1. Mach. 6, 34.

črvený, adj., *červený, roth;* z *čьrvenъ.* Bude czrwen neb ryffaw ChirB. 18ᵇ; czrueny rufus Ol. Gen. 25, 25; czerwena barva coccinum Pror. Isa. 1, 18. Na ňemžto (těle) czrwena ktvieše barva Kat. v. 2331; panny tak czerweney zoři i bělosti nikdie neuhlédáte t. v. 170. (Milost) duši naši činí czrwenu a krafnu Alb. 76ᵃ. Pročež čerwen jest oděv tvój rubrum Kladr. Isa. 63, 2. Patřte na mě, vy czrywene róžě Orloj. 20ᵃ. Plášč czrueny pallium coccineum Ol. Num. 4, 8; czzrueneho postavcě Ol. Bar. 6, 12; na postavci czruenem in purpura Lit. 2. Par. 2, 14. Morze czrwene ŽKlem. 135, 13, na morziu czrwenem in mari rubro t 105, 22, u morzyu czyrwenem ŽWittb. tamt.; od cziweneho moře AlxB. 4, 32. (Alexander) zamekl židy czrwene Alb. 40ᵇ, židy czyrwene t. 49ᵇ. — *Příjm.:* Michael Czrweny TomZ. 1418 n. 278, Črvený UrbE. 42.

črvík, -a, masc., *červík:* demin. z *črv.* Čžerwikowe Háj. herb. 25ᵇ.

črvíkový, adj. z *črvík.* Pokrm jeho bieše czzrwykowy EvOl. Mat. 206ᵃ, esca eius erat locustae Mat. 3, 4.

črvišče, -ě, neutr.: czrviffcze *confruga Prešp. 688 (při obilném klasu).

črvivec, -vcě, masc., rostl. *červivec, centonica.* Jg. Vezmi to kořenie, jako ť slove czerwywecz Chir. 155ᵃ.

črvivý, adj., *červivý, wurmstichig.* Ale jest kletie czervive HusPost. 135ᵇ.

črvlen, -i, fem., *rumělka, Zinnober:* czrwlen *cinobrium Prešp. 120, *cinoberum Rozk. 209; srov. **črvlenka** a stsl. *črъvljenъ* fem. color coccineus.

črvlenka, -y, fem., *rudka, Röthelstein:* czrwlenka rubrica Prešp. 2523; srov. stsl. črъvljenьсь rubrica.

črvlík, -a, masc.: czrwlyk *cabo Rozk. 1202 (mezi jahodami); czrwyk (sic) též SlovBrn. 307, (v kap. de fructibus arborum), czwrlik (sic) též Prešp. 632.

črvna, -y, fem.: czrwna rubrica Prešp. 2286 (rubricae = ustanovení obsažená v missálech a breviářích o jistých výkonech při bohoslužbě DC.); strojené.

črvnalý, adj.: Morze czrwnale Lit. III., výklad slova *Cadummati;* strojené.

črvně, *rubín:* czrwnye rubinus Prešp. 97, Rozk. 147; strojené.

črvnec, -vencě, masc., *jméno měsíce.* Souvisí patrně se jm. měs. **črven,** v. t., a je tedy tvar vlastní *črvnec,* z *čьrvьnьcь;* tvar *črvenec* vznikl analogií a ustálil se záhy. Rozumí se pak **črvencem** měsíc někdy šestý, *Junius:* chirunech CisPr. 102ᵃ; czrwenecz, v kalendáři při ŽPod. (v řadě měsícův na místě šestém), czrwnecz Junius Cis. z r. 1444, czerwenetz Junius Cis. z r. 1520; črwnec Junius v kalendáři Štokh., Dobr.: Reise nach Schweden 54; (měsíce) czerwencze, czrwna a srpna Mill. 50 (podle pořadu = Junius), od polu czrwencze do polu czrwna ChirB. 27ᵇ; někdy sedmý, *Julius:* czrwnecz Julius BohFl. 26, czrwenecz Julius Nom. 62ᵇ, Crzwenecz (sic) Julius Měs. 73ᵇ, czerwenecz Julius Veleš. — *Rostl.:*

czrwnecz *erubanus Prešp. 764 (de herbis ignotis).

črvosměd, prý *kámen nějaký:* czrwofmied *celidonius Prešp. 103 (v kap. de lapidibus; celedoneus, chelidonius Schwalbenstein Diefb.); strojené.

črvotoč, -ě, masc., *červotoč, Holzwurm.* — czrwotocz teredo BohFl. 199.

črvotočina, -y, fem., *červotočina, Wurmmehl.* Nabera té czerwotoczyny, kterážto z kostí prší Chir. 55[a].

črvoživel: czrvofubel (sic) blesia Prešp. 1701 (de languoribus), czrwonbek (sic) Rajhr.; czrwoziwel blesia RVodň. 20[b] (blesia = stultitia, Raserei Diefb.).

čsč- bývá na pohled psáno m. **čšč-,** v. t.

čsn- srov. **čstn-.**

čso, čeho, pronom. interrog., relat., *co, quid, quod.* Tvary jeho jsou: nom. akk. *čso* a z toho dále *co,* vlastně gen. vzatý za nom. akk.; — akk. tvar vlastní *č* z *čь* je při předložkách: pro-*č,* po-*č,* za-*č,* na-*č,* nade-*č,* ve-*č* atd. z pro-*čь,* po-*čь*..., nadъ-*čь,* vъ-*čь* atd.; z býv. -*čь-žь* (s enklit. -*žь*) je -*če-ž,* někdy -*či-ž;* — nom. vlastní měl by býti téhož znění jako akk., ale nedochoval se; — gen. je tvaru dvojího: *čso, co* z býv. *čьso,* a *čeho;* — dat. *čemu;* lok. *čem;* instr. *čím.* — cfoz t. j. čsož Túl. 33[a], cfof t. 72[a] a j.; czo řku t. j. co ApD. c, nenie czo zahřésti ApŠ. 38, czos t. j. což Jid. 88, czos k tomu potřěbováno PilB., czos LMar. 75; czfo t. j. čso DalH. 31, DalHr. 8; czfo řku quid dicam ŽWittb. Ezech. 15, czfo quid t. 72, 25 a j., czo sě nedostává quid t. 38, 5; czfo ŽKlem. 67, 17, abych věděl, czo mi sě nedostane quid t. 38, 5; cfo zde hládáte t. j. čso Hrad. 25[b], czo jste sdieli t. j. co tamt.; — czo sě chválíš? quid gloriaris? ŽKlem. 51, 3; i czo milujete jěšutnost? utquid diligitis? t. 4, 3; — u czfo divíte sě horám? utquid suspicamini? t. 67, 17, překlad neobratný, hláskou u- napodobeno a nahrazeno lat. ut-; V-czfos zkazil ohradu jejie? utquid t. 79, 13; u czo otvracieš ruku tvú? utquid avertis? t. 73, 11; u czo otehnal si ny? utquid repulisti? t. 73, 1; — kázanie, czfoz dal jim quod ŽWittb. 98, 7; czfoz uložil quod disposuit t. 104, 9; — czfoze přikázal quanta t. 77, 5, czfo smy slyšěli quanta t. 77, 3, czoz sme slyšěli ŽKlem. tamt. — Pocz jsem přišel t. j. po-č Pass. 274, máme-li pocz jěti bojovat Ol. 3. Reg. 22, 15; prochz sem jáz hi mój muž hyna? LMar. 26; proczze ke mně nepromluvíš t. j. proč-že Hrad. 140[a]; proczzez pak dušě mé lákáš? t. j. pro-če-ž Ol. 1. Reg. 28, 9; proczyz musíme pokánie vzíti t. j. pročiž Orl. 68[b]. — Bych ť sě czo lepšieho nadál AlxBM. 3, 27, t. j. co = čeho; nevědiech sě czo přijieti AlxV. 866, t. j. co = čeho se chopiti; když sě kto bojí, což sě báti nemá HusPost. 214[b], t. j. což, čsož = čehož; když opata ze czò pohonie Rožmb. 65, t. j. ze co, (i)zъ-čьso, z čeho; (komorník) než pohoní ze czo t. 209; upomínaj, ač máš ze czo t. 230; znamenáno, kak sě ze czo spraviti t. 69; ktož móž býti svědkem ze czo t. 209. — Czo den ode dne odkládáš? NRada 1974, t. j. co, proč. — Czemu mi jest tato čest? Hrad. 3[a] t. j. čemu, k čemu, proč; czemu s' přivedl toho mnicha? Růž. 2; czemu mi jsú hrdá rúcha, czemu svá vóle? Štít. uč. 154[b]; milá matko, czemu prosíš a svú prosbu ke mně vznosíš? Kat. v. 767; czemu postíme sě? quare ieiunamus? Koř. Mat. 9, 14; czemu tak pláč činíš cur Otc. 260[b]. — Bývá ť u příkladiech czos bud u paměti držimějše Štít. uč. 149[b], t. j. **co-s' buď, čso-s' buď, čso-si buď,** *něco.* I trží člověka v mysli czos bud zlého neb marného ŠtítMus. 54[a]. (Řemeslníci) vymýšlejí czos bud dvorného t. 46[b]. (Kupci) světlo zaslonie, aby sě lepšie zdálo czos bud t. 47[a]. (Když čarují) viselcóm stroj uřezujíc aneb jiné czos bud činiec, ješto je stydké t. 88[a], a cos bud činiec i jiného, ješto j' stydké ŠtítOp. 99[a]. A tak czos bud i jiného bude v srdci hubená pýcha šřebetati ŠtítMus. 110[b]. S tolik jest czos bud šlechetné, jelikož jest spravedlivé t. 82[a]. Nemúdrý slib jest, slíbiti czos bud nestatečného t. 102[a]. Hřiech jest vóle dosáhnúti czos bud neb držeti czos bud t. 53[b]; hřéch jest mieti chtieti cozs (sic) bud proti

spravedlnosti ŠtítOp. 2ª. Bez viny trpě zde czos bud na světě t. 113ᵇ. Když vy milujíce boha cos bud rádi tiežete o něm, pravím ť k vašie otázcě ŠtítPař. 23ª. Cos bud jde na mysl, cos bud trží v žádosti, jemuž by člověk nechtěl t. 38ᵇ. Trhoví lidé, ješto doma czoz bud prodávají ŠtítMus. 47ª, m. cos buď; a taktéž u příkladech: když súdce učiní jedné straně czoz bud proti právu t. 39ᵇ, přiezeň tělesná a czoz bud takového consimilia BrigF. 50ᵇ, czoz bud takového Brig. 164. Proto jsem živ, abych w czemsbud tělesném sě kochal ŠtítMus. 98ª; w cêbud (sic) tělesném svú vuoli mieti ŠtítOp. 141ª. Básní neb čims bud ŠtítOp. 380ª. — Czozkoli dotkne nečistý quidquid Ol. Num. 19, 22, t. j. **cožkoli, čso-ž-koli**; kteráž sě dotkne czozkoli quidpiam tamt.; czozkolywiek quaecunque ŽWittb. 1, 3. — (Maria) bolestí nyla, že jej (Ježíše) živého ztratila, avšak sě czoz toz těšieše, neb mrtva viděti mnieše Hrad. 29ª t. j. **což tož, čsož tož,** *něco, trochu.* Dobrých skutków czoz toz málo ML. 75ᵇ. Vidúc svú duši mohú czoz tož lidé o andělěch pomysliti ŠtítBud. 92. — (Medea) měvši v obyčeji, czo svým pěti smyslóm byla přezděla vlastnie sestry Tkadl. 14ª, t. j. *co* = *že*, *ὅτι*; taktéž u příkladech: pravil ť sem, czo činíš, jako činil Alexander t. 35ª; pomni potom, czo máš zlé za zlé a dobré za dobré mieti t 37ᵇ; pomni, czot móž (řeč) býti užitečna t. 23ª. — **jen čsož** v. **jen.**

čsost, -i, fem.: czoſt *quiditas* Prešp. 1431, czost Veleš.; strojené.

Čstava, -y, fem., *jm. osobní:* Cstaua NekrP. (2).

čsťe- bývá na pohled psáno místo *čšťe-*.

čstenstvie, -ie, neutr. z *čьstьn-:* — czſtenſtwye *maiestas* ŽPod. 71, 19.

čsti- bývá na pohled psáno místo *čči-* a *čšti-*. Za náležité pak **čsti-** bývá *cti-* a *sti-*.

Čstiboh, Ctiboh, -a, masc., *jm. os.:* Ctiboh Háj. 24ª.

Čstibor, Ctibor, Stibor, -a, masc., *jm. os.:* Cstibor NekrP.; (fratres) Zauiſc et Cſcibor List. 1225; Chstibor Reg. II, 1261, Cstibor Hlaua t. 1262, Stiborius Hlava t. 1261; Cztibor iudex Kosm. pokrač. 1250; fratrem Czstiborum Reg. IV, 1340; Cstybor, Stibor DeskDE.; ten Cztybor múdrá hlava slovieše DalC. 85, Czſtibor múdrá hlava DalKK. 85; Cztybor múdrá hlava Pulk. 146ª; Němci Cztybora rádi přijěchu DalC. 85; pan Cztybor t. 93; Cztyborius TomZ. 1263 h 36, UrbR. 333; Stiborio Reg. III, 1325, UrbE. 254, Styborius TomZ. 1384 h 161; Cztibor řezník KolB. 127ª (1499), ſtibor tamt. (2).

Čstiborek, Ctiborek, Stiborek, -rka, masc., demin. ze **Čstibor** atd.: Styborconis TomZ. 1397 n 164.

Čstibořici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Cſciboric List. 1225.

Čstík, -a, masc., *jm. os.:* Cstik NekrP. (2).

Čstiměřici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Czstiemyerzicz DeskDE.

Čstimír, Ctimír, Stimír, -a, masc., *jm. osobní:* (filius) Stymir Reg. III, 1327; tvar odchylný: syna Czeſtmierze Přib. 21ª.

Čstiňoves, Ctiňoves, -vsi, fem., *jm. místní:* Ctiniowes Háj. 2ª; Ctiněves Pal. pop.

Čstirad, Ctirad, -a, masc., *jm. os.:* Jeden dobrý ostal bieše, ten sobě jmě Cztyrad jmieše DalC. 13; Cztyrad Pulk. 10ª, Ctirad Háj. 19ª. — *Adj. possess.* **-óv:** O Cztyradowye zradě DalC. 13.

čstitedlný, ctitedlný, adj., *ctný:* czſtitedlno jmě jich honorabile ŽKap. 71, 14.

čstitel, ctitel, -e, masc., *Verehrer:* za své cztitele pro se venerantibus SeqnE. 29ᵇ. — *Venus:* Sexta feria dies Veneris Cztitele Lact. 67ᵈ; cztitel Venus (planeta) Prešp. 12, a totéž: chtytel Rozk. 12, cztytel Nom. 67ª, cztitel Chir. 38ª, Cſtitel ApatFr. 201ᵇ. Strojené (podle lat.: Venus — venerari — čstíti).

čstíti, ctíti; praes. 1. *čšču,* 2. *čstíš;* part. pass. *čščen;* impftiv.; stsl. *čьstiti* colere, z *čьstь.* — Za **čst-** bývá *ct-,* za **čšč-** pak *čč-* a *čt-.* — *Ctíti, ehren, verehren.* Já běsa nejmám, ale czty otcě svého EvZimn. 35 t. j. čti, ze čšču; jednoho boha czſtime ŽKlem. Athan. 3. (My) chtim Jakob syn

Zebedaei CisMnich. 97ª, impt.; svaté rodstvo chſti tamt., Remea (Remigia) chzſti službú tamt.; czſtietez jej Hrad. 115ª. Měli sme učitele a ctiechme je reverebamur eos Kladr. Žid. 12, 9, čtiechme je Pernšt. tamt. Přěmysla páni velikými dary cztychu DalC. 7. Svatú neděliu tſtyty Jiř. Vrat. 2ª; svaté dni czſtiti Hrad. 96ª. Již on jeho nectieſſe svým synem OtcA. 330ᵇ, jako svého syna. Ty mnú czſten jsa pýchu plodíš Hrad. 140ᵇ t. j. čšťen ze čšč-; jako jiný člověk cztczen byl Lit. Sap. 14, 20 t. j. ččen ze čšč-; aby czceni byli Koř. Mat. 6, 2 t. j. ččeni; (Přemysl) donidž stravu jmieše, dotud czten bieše DalC. 76 t. j. čťen ze čč-; bud cztien honorabitur (sic) Ol. Esth. 6, 9. Chce sě chiſtiti Urban honorabitur CisMnich. 97ª (čist- z čьst-, inf. chiſtiti počítán tu za slabiky tři), chiſti tamt. (počítáno za slabiku jednu). — neczſtity blasphemare Cath. 178ª, jichže necztily non coluerunt ŽWittb. Deut. 17.

čstivý, ctivý, adj., *ehrbar,* ze subst. *čest:* tělo naycztiwyeyſſie *honestissimum* BrigF. 65.

čstně, čsně, ctně, cně, adv., *ehrbar, ehrlich;* k adj. *čstný.* Ludem chztnye vzchovaným AlxBM. 5, 42; chzctnye chovati ApD. c t. j. čctně ze čstně; řka (Neklan Durinkovi): chovajž czſnye kniežete svého t. 21; já tobě jeho (kniežete) zabiti nekázal, ale cznye chovati tamt.; tehdy kněz český cztnye krále uherského pobi t. 91; czſtnye zbitu býti t. 10. Kak sě před bohem mieti czſtnye Alb. 73ª. Ti (kteří nevběhli do řeky, ale podstoupili boj na břehu) czſtnyegye umřěchu AlxV. 1828.

čstní, cní, adj., *ctný, ehrbar, ehrlich, honestus;* ze subst. *čest.* Počě j'mu (Václav Boleslavovi) děkovati z kvasu cznhieho DalH. 30.

čstnost, ctnost, čsnost, cnost, -i; někdy **čestnost;** fem., z *č(ь)stьno-. Čestnost; ctná vlastnost, ctný skutek; ctnost; Ehrbarkeit, Tugend; honor, virtus.* (Město Atheny) u velikéj sě moci znášc, v lidech, v pokladiech, v tvrdosti i ve všiej velikéj czſtnoſty AlxV. 413; všěcko na něm (na »krásném člověku« ve vidění) czſtnoſt bieše t. 889; nigdie nečtem, by římská moc v tak přěmnoženéj cznoſcy svého ciesařě přijala AlxB. 6, 3; (šlechtici) jsú dóstojni czſtnoſty, když dbajú o múdrosti AlxV. 240, hodni úcty; by král v smutce i v žalosti, pyče poručené czſtnoſty t. 110 (král Filip poručil svou manželku Pausaniovi a ten zavřel se s ní na hradě); nejedna (ze žen a dívek zajatých) své czſtnoſty želé t. 1886. We czſtnoſti tvéj in honore tuo ŽKlem. 44, 10; hospodin czſtnoſti virtutum t. 23, 10; chvalte jeho w cznoſtech jeho in virtutibus t. 150, 2. (Šafář) jest nižádné ctnosti nikdy neučinil, kterak by již směl toho draka podstúpiti? Trist. 64, hrdinského skutku. — Ke všiej czſnoſty Hrad. 3ᵇ, czſnoſt t. 4ᵇ, cznoſt t. 115ª; cztnoſt NRada 1681, ve cznoſti t. 503; všěch cznoſtí Kruml. 351ᵇ; cztnoſt virtus Prešp. 18, cznoſt virtus BohFl. 456, cznoſt decus Prešp. 1401. — Srov. **čestnost.**

čstný, ctný, čsný, cný, z *č(ь)stьn-,* adj. ze subst. *čest. — Ctný; ehrbar, ehrlich; honestus, venerabilis;* významu vůbec pochvalného, o osobách i o předmětech jiných. Chſna mari (Máří) CisMnich. 97ª. Chzctny muž AlxBM. 2, 18 t. j. čctný ze čstný; chztny kmet t. 5, 3; královi czſtnemu AlxV. 89; Czſtneho rytieře t. 1126; Alexandru, sluzě svému, dietěti obak czſtnemu, zpoviedaju milost svoji t. 968; Czſtna žena t. 81, cſna kmeticě AlxM. 2, 16, czſtnu děvici AlxV. 783; kněžě Jaromíra czneho DalC. 36; rozpomínaj sě na jeho otcě czſneho t. 21; panie czne válkú sě stydiechu t. 11; czna žena tamt.; pána cſneho Dět. Jež. 1ª; czſnu kněží (akk.) Hrad. 97ª, Prokop poruči jej (nemocného) bratru czſnemu t. 11ª, z člověka czſneho t. 11ᵇ. Czſtne srdce AlxV. 1824; co sě tu cztnych těl (padlých bojovníků) ztlači t. 1744; sta sě mu czſtna příhoda t. 1546; přijide czſna hodina, králová porodi syna t. 86; chztneho plemene zemenín AlxBM. 2, 25; Czſtne město Trojě dobyto AlxV. 815; toho města czſtna ohrada t. 824; skutka chztneho AlxB. 8, 26; cznych

skutków Modl. 37[a]; z úmysla cztneho NRada 837; (každá věc jmá) chztnu příčinu AlxH. 11, 4; czſtne dielo Alb. 58[a]; mój tyrh czny hyne Mast. 204. Ktož jest ješitný, tomu dějí (lidé): cztny jest AlbB. 1[b]. Což jiej (vůli) líbo, leč czſtne leč neczſtne Alb. 74[b]. — V platnosti *jm. podstatného:* tam sě král řěčský oboři patřě, by sě czſtny nahodil, jehož by sě kopím hodil AlxV. 1544; jdětež czſtnyeyſſy po mého koně vodu, a (k) komuž on přiteče, toho veďtež sěm DalC. 4. Moc kakás, skrze niž jest člověk czten, šlecheten, vážen, dráh ŠtítMus. 72[a] t. j. cten (nikoli cťen) ze čsten; czno jest milovati boha Alb. 107[a]. Cztny venustus MamA. 36[b], Anon. 7[a].

Čščena, Čšťena, -y, fem., *jm. osobní:* Cstena NekrP.

čščenie, -ie, neutr., *ctění, veneratio.* Jenž jest dóstojný milovánie, czſczenye a chválenie Hrad. 56[a].

čščeta, -y, fem.: czſtc[e]ta (sic) *cabella* (= caballa, kobyla DC.) Boh. 23[a]; z něm.: Stutte, střhněm.. stuot.

čšči- místo **tšči-,** v. t.

čšť- v. **čšč-.**

čt-, za to bývá **št-.**

čtě v. **tščě.**

čtena, -y, fem., *písmeno, Buchstabe.* — cztena litera Prešp. 1517, Rozk. 2224, SequE. 6[b]; litera dicitur čtena HusOrth. 182; litera neb čtena HusE. 1, 11; čtena, latině littera t. 362; patery czteni dvénásobně u Židóv sú Lit. Hieron. in Gal.; v prvniem řádku najprvnějšie cztena tvój sen ukáže ChirB. 38[a]; (počítati jména) po jich cztenach i po jich sřečení t. 42[a]; iota nebo iot jest cztena a znamenie nad ní slove vršek..., i jest najmenšie cztena mezi cztenamy MamA. 37[b]; že jest dvamezcietma čten u Židóv viginti et duas litteras esse Kladr. předml. k Reg.; čteny neb čerky kaldejského jazyka t. předml. k Dan.; čteny neb čerky Pernšt. tamt.; nápis napsaný čtenami řěckými a latinskými litteris Pernšt. Luk. 23, 28; littera Cžtena Lact. 13[c], Beneš. Gramm. 6[a].

čtenář, -ě, masc.: Cztenarz *levita* Prešp. 943, Rozk. 1686.

čtenie, -ie, neutr., z *čьtenьje.* — *Čtení, písmo (svaté), evangelium, das Lesen, die (heil.) Schrift.* cztenye lectio Prešp. 1277, BohFl. 670; czten (sic) lectura Prešp. 1016. Nalézámy v jednom czteny Krist. 31[a], o dvanácti radách cztenie knížky ŠtítMus. 145[a]. Svědčí svaté cztenye Hrad. 3[b], svaté písmo; we czteny čte sě t. 10[b]; to je v svatém czteny písáno ML. 88[a]; jakž jest we czteni psáno NRada 1114; sám stvořitel praví we czteni Tkadl. 3[a]; píše svatý Jan we czteny Hrad. 28[a]; z dluhóv opat sám zprav sě sirotčím právem na czteny Rožmb. 138, svojí jen přísahou na evangelium nebo písmo sv.; o jednom takovém praví cztenie ŠtítMus. 108[a], o takovém jednom praví čtenie ŠtítOp. 135[b], evangelium. Blažie sě cztenym, neb cztenym prospievají evangelizantur MamA. 21[a].

čtenní, adj., *evangelii,* ze subst. *čtenie* evangelium: počátkem ctennieho kázanie initio evangelicae praedicationis Koř. 20[b].

čtenničník, -a, masc., *evangelista, Evangelist:* (Isaiáš) má nazván býti ewangeliſtu neb čtenničnikem Kladr. předml. k Isa.; strojené.

čtenník, -a, masc., *evangelista;* z adj. *čtenní.* (Nazván) evangelistú nebo čtenikem Pror. Ol. předml. k Isa. — Kožišník, blanař, cztennik *lego dratva... Prešp. 2404 (de artificibus, snad = nč. čteník, deset pásem nití).

čtevna, -y, fem.: cztewna *lectorium* Prešp. 2228, Rozk. 3357, místo, kde se čítá; strojené.

čticě, *úzkost, Angst,* v. **tščicě**; — **čticě,** *vlasy, Haare,* v. **kčicě.**

čtidlo, -a, neutr., *písmeno, Buchstabe.* Litera dicitur čtena vel čtidlo HusOrth. 182. Novými naučen cztydly litteris HymnOp. 101[b].

Čtitaři, gen. Čtitar, plur. masc., *jm. místní:* jiní dvorové, jako Cztitary KolA. 10[a] (1488). — *Adj.* **-ský:** Šimon Cztitarſky KolB. 110[b] (1498).

čtitedlník, -a, masc., *Leser:* od ošklivých cztitedlnikow a fastidiosis lectoribus Pernšt. předml. Jeron. k Isa.

čtitel, -e, masc., *čtenář, Leser.* cztytel lector Prešp. 970; napomínáme cztitele lectorem Lit. předml. k Jos.; čtitelê pilnost lectoris Hlah. předml. k Sir.; užitečné bylo ctytelom legentibus Koř. 33[b]; co bieše, ctitelom oznámil legentibus t. 55[a]; cztitelom, když by byla řěč vždy jednostajná legentibus Comest. 213[a]. — *Kdo počítá:* wſſem cztytelom, když cztu numerantibus Comest. 7[a]; srov. **čísti** = *počítati.*

čtítroba v. **tščútroba.**

čtiv- v. **tščiv-.**

čtr-, za to bývá **štr-.**

čtrdcát- v. **čtyřids-.**

čtřkrát, *čtyřikrát, viermal:* cztrzkrat přes den zpoviedachu se quater Lit. Nehem. 9, 3.

čtrmezicietma, -mezidcietma, -mezcietma atd., numer., *dvacet čtyři, vierundzwanzig.* Před cztrmezdcietma let Pass. 154; kapitol cztrmeziczietma Lit. úv. str. 3. — **Čtrmezicietmý** atd., numer., *dvacátý čtvrtý.* Cztrmezczietma kap. BrigF. 97, cztrmezczetmy rozdiel MandStrah. 13[a].

čtrnádcietý v. **čtrnádstý.**

čtrnádste, -nádcte, -náste atd., numer., *vierzehn.* Cztrnadſte let Krist. 5[b]; cztrnadcziet Ol. Num. 16, 49; cztrnazte let Hrad. 61[a]; cztrnaſte lodí Mill. 9[b]; ke cztyrzemnadſte letóm Krist. 5[b]; po ctrnaſti letech Koř. Gal. 2, 1; we cztrnaſti letech Otc. 78[a]; před lety cztrnaſty EvOl. 105[a].

čtrnádstý, -nádctý atd., numer., *quartus decimus.* Cztrnadſta hlavna (kapitola) BiblA. Ex. 14, 1; na čztrnaadczté léto KřižB. 90[a]; — ctrnadcieti den Koř. Skutk. 27, 33.

čtv-, za to bývá **štv-.**

čtver, štver, numer., *čtverý, viererlei, vierfach;* stsl. *četver-,* z *ketu̯er-.* Těla cztwerem budú darem obdarována Štít. ř. 182[a], tělo bude cztwerem darem obdarováno Aug. 61[a]. Cztwer hod svaté královny Štít. uč. 132[b]. Blahoslavení budú jmieti cztweru radost Alb. 81[a]. Jest cztwer stav boha vidúcích t. 35[a]. (Šalomoun) ſſtweru věc vytýká, jež před jeho smyslem skryta AlxV. 5; pro cztweru věc Alb. 104[b]; ze cztweri věci stvořeni jsme Mat. 49; svatý Jiří krále cztwerzye věci naučil Pass. 226; ke cztwerzye věci Alb. 104[a], ke cztwerziey věci AlbB. (na místě stejném); v té cztwerze věci Štít. uč. 121[a]; we cztwerze věci Štít. ř. 239[a]. Z toho hoře mohú živí pomoci umrlým cztwerem činem Štít. uč. 156[b]; cztwerem činem móž býti člověk pyšen t. 133[a]. — *Při subst. pomnožných a látkových:* jmám cztwery škorně Hrad. 124[a]; stála cztwera pkelná vrata otevřena AlxB. 4, 11; jeli jsme na čtwery i patery hony Pref. 52; ze cztwereho dřívie Mand. 3[a]. — V platnosti *substantiva:* vracuji ſtwero quadruplum EvVíd. Luk. 9, 8; (zlý duch, z člověka vypuzen) na cztwero sě rozpade Hrad. 11[b]; oltář pěti loket na cžtwero per quadrum Ol. Ex. 38, 1, na cztwero Mus. tamt., (oltář) maje na cztwero po jednom lokti per quadrum Mus. Ex. 37, 25; poslyšte o každém z toho cztwera Štít. ř. 132[b]; k tomu cztweru čím blíže budem t. 182[a].

čtverák, štverák, -a, masc., *tulák, Landstreicher:* čtverák, stupka, štercíř WintObr. 2, 118, říkalo se s příhanou žebrákům; na stupky a čtveráky t. 1, 612 (bylo dávati pozor o jarmarcích XVI stol.); čtverák quadruplator (Velesl.) t. 2, 118. — *Příjm.:* Sſtwerak ze Gbela KolCC. 28[a] (1553). — Srov. **čtveřiti.**

čtveravý, adj.: cztwerawe stvořenie *reptile* Ol. Hab. 1, 14; cztuerawa stvořenie *reptilia* t. Mich. 7, 17; srov. **čtveronohé stvořenie** = reptile.

čtverhran- v. **čtverohran-.**

čtveřiti, štveřiti, -řu, -říš, impftiv., *jako čtverák jednati, žíti:* Poněvadž pak zpráva jest o něm, že hraje, Sſtwerzi a mezy lydij domňele ſe trze, z té příčiny se mu toho (vězení) dostalo KolL. 301[a] (1603).

čtvermochodec, -dcě, masc., *kdo po čtyřech chodí, quadrigradus* Jg. — Cžtwermochodczy *artabatitae, ambulantes ut pecora Lact. 251[d].

čtvernI, adj.: cztwernie zimnice febris *quartana* ApatFr. 211[b], (žena) od zimnice cztwernie umře LékA. 149[a]. Srov. **čtvrtenicě.**

čtverník, -a, masc. — Dal jest jeho (Herodes Petra) cztyrzem čtwernikom rytierzom quatuor quaternionibus militum Pernšt. Skutk. 12, 4, *četa čtyř rytířův* (v Br.: šestnácti žoldnéřům). (Petr a anděl) minušta první stráž aneb prvého rytieře cztwernika Comest. 259ᵇ. — Cztwernik *quaternus,* volumen svazek atd. Prešp. 2526.

čtveřno, adv.: mnohý ješťe cztwerzno lazí AlxV. 1765, *po čtyřech* leze.

čtvernohý v. **čtveronohý.**

čtvernost, -i, fem.: Snad diete (vy mně, dítky otcovi, jenž byl řekl, že Bůh jest dlúhost, širokost, vysost, hlubokost): kakž nám tuto čtwernoſt v Bohu ukazuješ? ŠtítBud. 16, *čtvera věc, čtvera vlastnost.* — cztwernoſti twe *quadrigæ* tuae salvatio ŽKlem. Hab. 8, překlad neumělý (Thalhofer: deinem Streitwagen).

čtverný, adj., *vierfach.* — tvárnost cztwerna prawa forma quadriformis iuris SequE. 56ᵇ. — ctwerny počet trénásobně pokládajě Koř. 1ª předml. k Mat., čtwerny počet Kladr. tamt., Pernšt. tamt. atd., za lat.: quatuordenario numero triformiter posito, nedobře přeloženo. — V Koř. 1ª psáno: dewyerku ſmrti = quadrifida morte; trvám omylem m. *čtvernú* smrtí.

Čtvero, masc., *jm. os.:* a Cztwerone UrbR. 160, Čtvero PoprR. 28.

čtverocěstie, -ie, neutr.: czweroczeſty (sic) *quadrivium* Cath. 176ª.

čtverocěstný, adj., *quadrivialis:* cztweroczeſtne SlovKlem. 3ª, cžtweroczeſtny Lact. 136ª.

čtveroduchý, adj., *vierfach:* cžtweroduchy quadruplex Lact. 135ᵈ, t. 136ª.

Čtverohranáč, -ě, masc., název bajkové skladby stč., přeložení lat. *Quadripartitus.* — Čtwerohranacz Dobr. Gesch.² 295.

čtverohranatě, adv. z adj. **-tý:** cztwerohranatie Comest. 155ª.

čtverohranatiti, -cu, -tíš, impftiv., *do čtyř hran otesávati:* (kamenníci) kamenie cztwerohranatichu Comest. 151ᵇ.

čtverohranatý, adj., *viereckig, -kantig.* Cztwerohranatym kamenem quadris lapidibus Pror. Isa. 9, 10; dwerzie czztwerohranate quadrangulatos Ol. 3. Reg. 6, 35, škřidlami czztwerohranatymy laminis opere quadro t. 6, 35; koráb byl jest cztwerohranaty Comest. 17ᵇ; podušticemi cztwerohranatymi Sal. 325; (člověk aby nestavěl) proměňuje cztwerohranate w ókruhlé HusPost. 103ᵇ.

čtverohraný, -nný, adj., *viereckig, -kantig.* Prut čtwerohrany Háj. herb. 280ª; — čtwerhraný t. 287ᵇ.

čtverokola, gen. čtverokol, plur. neutr., *Viergespann:* pro cztwerokola Aminadabova propter quadrigas HusŠal. 121ª.

čtverokút, -a, -u, masc. *Viereck:* cžtwerokut quadrangularis SlovKlem. 2ª.

čtveronohý, čtvernohý, adj., *vierfüssig.* Toho by vól cztweronohy neučinil HusPost. 93ª; na hovádku cztweronohem t. 59ᵇ; od zvěři cztweronohe raňen ChirB. 21ª; cztweronohe stvořenie reptile MamA. 34ª; zvieřata cztweronoha Comest. 257ᵇ; sebralo se čtweronohe a ptačstvo proti nim Baw. 99. Bieše vščcka stvora ctweronoha Koř. Skutk. 10, 12; u čtveronoha ocas ptačí HusE. 1, 78. By (kovář, jenž špatně koně okuje) musil cztwernoh lézti Hrad. 132ᵇ. Pak-li kto (ve snách) cztwernoh chodí Snář 227. — Tvar jmenný **čtveronoh** sklesl v adv.: cožkoli po břišě cztweronoh se plazí quidquid quadrupes graditur Lit. Lev. 11, 42, cžtweronoh Ol. tamt., cztwernoh Mus. tamt., zvieřat, ježto chodie cztweronoch (sic) incedunt quadrupedia Ol. Lev. 11, 27, cztwernoh Mus. tamt. — V metrice: cžtweronoh *proceleusmaticus* SlovKlem. 1ª.

čtverorohý, adj., *vierhörnig:* voly cztwerorohe BřezSnář. 204.

čtverost, -i, fem., *Vierheit.* Rod lidský, skrzě čtverého ctweroſt runutie (čtvernú) smrtí zahubený genus humanum quadrifida morte peremptum Koř. 1ª (předml.).

čtveroúhelník, -a, -u, masc., *Viereck.* — cztwerovhelnik ruky LékA. 14ª.

čtveroúhelný, adj., *viereckig.* (Aby dělali zdi) cztwero vhelnym kamením lapidibus quadratis Mus. 1. Mach. 10, 11; (pahrbi) jsú ſluly cztwero vhelni Comest. 52ª.

čtveroúhlý, adj., *viereckig.* Každý šach (figura) po těch cztwerovhlych polích jezdí Šach. 310ᵇ. Práh bieše cžtwerovhly limen quadrangulum Ol. Ezech. 41, 21; cžtwerouhlym kamením quadratis lapidibus t. 1. Mach. 10, 11.

čtverověčší, adj. (kompt.), *vierfach:* čtwerovieččíe, to jest čtyřkrat vieččíe, latině quadruplum HusPost. 190ᵃ. Ač koho zklamal sem, vracuji čtwerovieččíe t. 187ᵃ a 189ᵇ. Vracuji čtwerovieččíe neb čtyřkrat tolike t. 190ᵃ.

čtverzpósob, -a, -u, masc.: *quadriformitas* cžtwerzpuofob Lact. 135ᵈ; strojené.

čtvrt, -i, fem., *Viertel.* Ve cztwrty léta DalC. 79; cztwrt peniezě Krist. 77ᵃ; cztwrt lota Sal. 218; diera asa tří cztwrtij lokte veliká Lobk. 114ᵇ; — cztwrt děddiny rolí orné KolB. 12ᵇ (1494), prodal cztwrt rolí orne quartam agri t. 20ᵃ (1495); — cztwrt quarta Prešp. 667, Rozk. 1271; fcztwrt quartale BohFl. 272.

čtvrták, -a, masc., *tetrarcha:* cztwrtak MamA. 36ᵃ a MamD. 314ᵇ; Herodes čtwrtak Kladr. Mat. 14, 1, Pernšt. tamt.; Antonius učini jě tetrarchy totiž cztwrtaky Comest. 216ᵇ; tetrarcha i. e. princeps super quartam partem regni Cžtwrtak Lact. 161ᵈ. — *Quaternio:* kto čtyři rytieře pod sebú má, cžtwrtak Lact. 136ᵇ; čtyřem ctwrtakom rytieřstva quatuor quaternionibus Koř. Skutk. 12, 4.

čtvrtcě, -ě, fem., *čtvrtka (o mírách, váhách a penězích), Viertel.* — cztwrtczy (pole) quartulam virgae agri Běl. 1413; — neb čber, neb cztwrtcie, neb měřicě HusPost. 126ᵇ; dvě cztwrtczy KolB. 60ᵃ (1497), cztwrtcze mierné dvě tamt.; — (vezmi) každého cztwrtczy lota Sal. 308, každého puol cztwrtcze lota t. 218; — závažie má čtwrcí dvaceti siclus habet viginti obolos Kladr. Num. 3, 47; dvadceti plevniev totižto čtwrtci viginti obolos Pernšt. Ezech. 45, 12; — cztwrtczye quartula (= quarta pars DC.) Rozk. 2837, cztwrfie (sic) Prešp. 1892.

čtvrtečka, -y, fem., demin. ze *čtvrtcě.* — cztwrteczka lotu Sal. 340, (vezmi) černého kořenie cztwrteczku t. 373.

čtvrtek, -tka, masc., *Donnerstag.* Pójdevě (na trh) we cztwrtek Hrad. 124ᵇ; we cztwrtek t. 126ᵇ, Lobk. 16ᵇ, w cztwrtek Vít. 14ᵃ; cztwrtek feria quinta Prešp. 2251. — **Veliký čtvrtek,** nyn. *zelený čtvrtek:* když příde weliky cztwrtek Hrad. 75ᵃ, u welyky cztwrtek Otc. 471ᵇ; veliki cztwrtek coena Prešp. 2264.

čtvrteň v. **čtvrtně.**

čtvrtenicě, -ě, fem., *čtvrtodenní zimnice:* o zimnici, ješto slove cztwrtenicze, to jest, ješto cztwrty den člověka trápí LékA. 77ᵃ; cztwrtenycze quartana Rozk. 2406. Tvar odchylný; srov. **čtverní** a **čtvrtnicě.**

čtvrtiti, -cu, -tíš, impftiv. — czztwrcěho (sic) kamene *quadratis* lapidibus Ol. 3. Esdr. 6, 25.

čtvrtka, -y, fem., *Viertel.* Cztwrtku pálenýho KolC. 705ᵇ (1589).

čtvrtnák, -a, masc., prý *had nějaký:* cztwrtnak *hamelio Prešp. 506 (v kap. de nominibus serpentum).

čtvrtně, také **čtvrteň,** -ě, fem., *čtvrtka, zvláště míry duté, Viertel eines Hohlmasses.* Mensuram regalem, quae chtwrtne vulgariter appellatur Reg. I, 1249; mensura, quae ctwrtne vulgariter dicitur t. II, 1258; chstirnie t. II, 1262; guilibet solvit 12 quartalia avenae nomine stwrtnye UrbE. 224, t. 228. — *Čtvrtka peníze:* až navrátíš poslední cztwrten novissimum *quadrantem* Lit. Mat. 5, 26;

čtvrtní, adj.: z kamenie czztwrtnyeho de lapidibus *quadratis* Ol. Jud. 1, 2. — Vína súdek cztwrtnij KolBO. 24ᵃ (1495), *čtvrtinu* sudu obsahující. — Hajtmané cztwrtnij t. 2ᵃ (1494), t. 25ᵃ (1495) a j., *čtvrtníci.*

čtvrtnicě, -ě, fem.: cztwrtnycze *quartana* Prešp. 1620, srov. **čtvrtenicě** a **čtverní** (zimnice). — *Čtvrtní dělo:* v témž parkáně ležaly děla čtyři cztwrtnicze Lobk. 59ᵃ.

čtvrtník, -a, masc.: potom (Petr a anděl) minušta druhého cztwrtnika Comest. 259ᵇ, podle souvislosti m. *čtverníka,* v. t.

čtvrtný, adj.: dna cztwrtna jeho mučieše Comest. 214ᵇ m. čtvrtodenní zimnice; nesprávný překlad za lat.: cum *quartanis* fatigaretur.

čtvrtý, numer. ord., *quartus, der vierte;* stsl. *četvrtyj.* — Puška cztwyrta Mast. 147; a pak ovšem cztwrte věci smyslem nemohu dosieci AlxV. 9; czwurte lékařstvie Lék. 61ᵇ. cztwrte řci ML. 15ᵇ. *quarto.* Správce cztwrtey kragyny MamA. 36ᵃ = tetrarcha, čtvrtá krajina m. *čtvrtý díl* krajiny. — **Sám čtvrt:** pan Albrecht jel na voze sám čtvrt Jar. 67, (aby šel do kostela) sám čtvrt WintObr. 2, 794 (z r. 1551); chtěv jeti sám čtvrtý Jar. 66; — **pól čtvrta** atd.: polcztwertha komára Mast. 150, polcztwyrta léta Alb. 3ᵃ, puol cztwrta sta věží Mand. 44ᵇ, po puol cztwrtu sta letech Mart. 14ᵇ, puol cztwrty míle Krist. 69ᵇ, puol cztwrty miery Mill. 96. — **Čtvrtý-ná-dsěte, -na-dste..., -na-dstý** atd. *čtrnáctý, quartus decimus:* cztwrtynazt den Hrad. 69ᵃ, czrwtynadczt (sic) den Rôž. 1; czztwrtehonadczete dne Ol. 3. Esdr. 7, 10, do cztwrtehonadczte dne t. Ex. 12, 6, w cztwyrtemnadzyet výkladě Alb. 83ᵃ; cztwrtynadczaty den Ol. Num. 9, 3, cztwrtynadczty den t. Ex. 12, 18, we czztwrtemnadcztem rozdělení Kruml. 211ᵇ, we cztwrteemnafteem létě Pror. Isa. 36, 1. — **Čtvrtý-mezi-dsietma** atd. *dvacátý čtvrtý, vicesimus quartus:* cztwrtymezczyetmy Vít. 43ᵇ, (biskup) cztwrty mezdcietmy Pulk. 150ᵃ, (los) czztwrtymezczietmy Ol. 1. Par. 25, 31, (měsíc) cztwrtimezczietmy ChirB. 40ᵃ.

čtyřdný, čtyrdný, -í, adj., *viertägig;* o mrtvém, jenž *před čtyřmi dny* zemřel. — Pane, jižť smrdí (Lazar), neb čtyřdný jest quadriduanus Kladr. Jan. 11, 39; nebť již čtyřdný jest HusPost. 163ᵃ. Vysvobozuje pán i z zlého obyčeje cztyrdní mrtwe, neb Lazar cztyřdny Kristovi spal jest t. 163ᵇ.

čtyřhranat: cżtyrżhranat *quadratura* SlovKlem. 77ᵃ; neumělé.

čtyřidc- v. **čtyřids-.**

čtyřidsátý, -dcátý, numer. ord., *quadragesimus.* Ve cztyrzidfaty den Kruml. 73ᵃ. Kapitola cztyrzydczataa pataa Pror. Isa. 45 (nápis), ſedmaa a cztyrzydczataa t. 47 (nápis). Czztyrzidczateho leta Ol. 1. Par. 26, 21.

čtyřidsěti, čtyrydsěti, -dcěti atd., numer. card., *vierzig, quadraginta.* Cztirzidcieti let ZKlem. 94, 10; cztyrzidcziety let ŽWittb. 94ᵇ, 10, Ol. Jos. 14, 7; Kristus posti sě dní cztyrzydczety Štít. ř. 125ᵃ; když Ježíš cztyrzidfieti dní a cztyřidfieti nocí postil sě Kruml. 31ᵃ; cztyrydcieti dní HusPost. 42ᵇ (5krát); ctirydcieti dní a ctiridcieti nocí Koř. Mat. 4, 2; bieše obyčej najviece cztyrzidfieti ran dáti Kruml. 48ᵃ; plamen cztyrzydczat loket t. j. čtyří dcát Kat. v. 2912; puost dní cztyrzdczat t. j. čtyř dcát Štít. ř. 162ᵃ, t. 125ᵃ; dnes pôst dní cztrdczat máme počieti Štít. ř. 205ᵃ; we cztyrzech dczetech (let) Ol. Jos. 5, 5; we cztyrzidczetech letech t. 5, 6; we cztyrzedczytech dnech ML. 39ᵇ; po cztyrzydcziety dnech Alb. 22ᵃ; we cztirzidczete letech Lit. Jos. 5, 6; se cżtyrzmidczat podstavky Ol. Ex. 36, 24.

čtyřie, fem. neutr. **čtyři,** numer., *vier, quatuor;* stsl. *četyre* a *četyrije,* z *ketūr-.* — Cztyrzye uschú DalC. 5; čtyřij hadové Barl. 1, 23; čtyřij Čechové VelK. 145. (Král) posla posly cztyrzy AlxV. 439; cztyrzy ženy t. 645; všěcka ſztyrſi elementa AlxB. 2, 25; hnav i polomi cztyry s sobú t. j. čtyry AlxV. 1718; cztyry tisíce, cztyry sta MandStrah. 10ᵇ, cztyry nohy t. 35ᵇ. Ze cztyrzy korábóv t. j. čtyří Alb. 81ᵇ, cztyrzi tisícóv kročejí Mand. 15ᵃ; čtyr zrn ječných Háj. herb. 25ᵇ; dlúhost bude mieti tři dcěti loket a šířě cztrz Mus. Ex. 26, 8; cztrz záhonóv Mand. 59ᵃ, cztrz noh t. 91ᵇ, cztrz dní t. 51ᵃ. We ſtirech letech Lit. Gen. 11, 16, w cztirech Hug. 5, t. 10. Pec bieše ſtyrzmy dny pálena Kat. v. 2907. Ustavuji tě nad čtyři městy Kladr. 1. Mach. 11, 57, překlad neumělý. — ***Čtyřie-ná-dsěte** *quatuordecim,* za to **čtr-nádste** atd., v. t. — **Čtyřie-mezi-dsietma** atd. *viginti quatuor.* David ustanovil cztirzi mezi dcyetma kněží Pass. 275; cztyrzymezydczyetma let Kruml. 105ᵇ; oněch starcóv cztyrzmezydczijetma Pror. 158ᵃ; nad cztirzmezczietma tisíci Ol. 1. Par. 27, 1; ten má jmieti cztyrzmezdczijetma kop grošuov Pr. pr. 250; čtyrmezcytma let Háj. 28ᵃ a j.; bieše ctrmezdcietma stolic a na stoliciech ctirzymezcietma starcóv

sedieše Koř. Zjěv. 4, 4; (knihy) držie kapitol cztrmezczietma Lit. I. úvod str. 3; puojčiti mně cztrmezczytma zlatých KolCC. 10^{b} (1546); sien se ſſtyrmezczetma slúpy MandStrah. 37^{b}, sto a cztrmezſtyetma (sic) slúpóv t. 19^{b}.

čtyřiletý, adj., *vierjährig*. Cžtyřilety quadriennis Lact. 13^{c}.

čtyřirohatý, adj.: cžtiržirohaty *tetragonus* SlovKlem. 87^{a}.

čtyřiti: cžtiržiti **quadridare* SlovKlem. 21^{b}.

čtyřkrát, čtyrkrát, adv., *viermal*. Cztirzkrat přes noc zpoviedáchu se quater Lit. Nehem. 9, 3, czztirzkrat přes noc quater Ol. tamt., cztyrkrat do roka MandStrah. 38^{a}. — Při kompt.: navracuji ctirkrat viece reddo *quadruplum* Koř. Luk. 19, 8, cztirzkrat dráže in quadruplum Lit. 2. Reg. 12, 6, Ol. tamt.

čtyřlistec, -tcě, masc.: *quaternus* ubi quatuor chartae sunt, czyrzliſtecz (sic) Lact. 136^{b}.

čtyřočec, -čcě, masc., *bifax:* qui duos habent obtuitus, Cžtyrzwoczczy Lact. 252^{a}.

čtyry- v. **čtyři-.**

čuba v. **šuba.**

čubr, čibr, -a, -u, masc., stsl. *čubrъ* ze staršího **čąbrъ* Mikl. Etym. Wtb. 36, pol. *cząbr*. — *Satureia:* chubr MVerb., czibr ApatFr. 169^{b}, RostlD. 91^{b}, cyber LékB. 127^{b}, Lact. 273^{a}; — czibr *ciperus* (iuncus triangulus DC) Rostl. 11^{a}; — **putria:* cibr Prešp. 735, czybr Rozk. 1408. — czubr má tyto moci LékA. 121^{a}; vezmi polej a czybr Chir. 248^{a}.

čuhadlo, -a, neutr., *čihadlo, Vogelherd.* Czyhadlo Anon. 1^{a}.

čúhanie, -ie, neutr., *čihání, das Vogelstellen.* Když by (člověk) lovem neb czyhanym popadl zvěře aucupio Mus. Lev. 17, 13, czychanym (sic) Ol. tamt. Czyhanye aucupatio Vocab. 175^{a}, czyhani Diefb..

čúhati, -aju, -áš, impftiv., *čihati, lauern;* slc. *čuhat;* z *čuga-* Mikl. Etym. Wtb.; trvám že z koř. *ču-, čúti.* — Czyham aucupor SlovE. 222^{a}, onen doma czihage t. na ptáky KlemK. 6; diábel dušě czyha Hrad. 99^{a}.

čuch, -a, -u, masc., z *ču-* sentire. *Smysl tělesný, Sinn, sensus.* To, jež móž býti kterým czychem ucíceno Štít. uč. 106^{b}; (kvalitas) jest každému čichu ono jiná a ono jiná, to jest, ež bude oku libú barvu postava jmieti, uchu hlas pochotný, nosu vóni, ústóm také libé neb nelibé ŠtítBud. 41; (Vagao) nižádného hnutie czichem vſſí neucíti sensu aurium Kladr. Judith 14, 14; (diábel) muož czichy člověku odjíti, aby sluchu ani řeči ani očí ani rukau ani jiných úduov nepožíval ChelčP. 215^{a}; diábel odjal (hluchoněmému) dva czichy tamt.; w czyſſych in sensibus HusKázD. 135^{a}; pět cichow HusPost. 14^{b}; náš zdejší život má pater czych tělesný Štít. ř. 230^{b}; Czichowe tělesní ŠtítMus. 128^{a}; pět tělestných czychow neb ſmyſlow HusPost. 117^{b}; (člověk) vezme posilu všem jiným czichom neb ſmyſlom ŠtítMus. 134^{a} (v textě původním jen čichóm, jak dochováno ve ŠtítSáz. a ŠtítJes.); czichowe a ſmyſlowe tělesní nemohú těch věcí pochopiti t. 153^{a} (v textě pův. jen čichové, jak dochováno ve ŠtítSáz. a ŠtítJes.); czichy tělesnými číti jeho nemóžem BarlA. 68. — *Příjm.:* Czuch TomZ. 1382 n 26, Jakub Czuch UrbE. 30.

Čuchtici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Czuchticz UrbR. 336; Čichtice Pal. pop.

čunie, -ie, neutr. V ŽKlem. 138, 2 čte se: ty si poznal cziunye mé cognovisti *sessionem* meam. Překladatel měl v předloze své nebo mylně četl *sensionem* místo *sessionem* (*sensio* = sententia DC.), a v ŽKlem. je tedy subst. verb. slovesa *čúti* sentire, m. *čutie* nč. *čití*. Srov. **čutie** a *vynie* m. *vytie*.

Čúnov, -a, masc., *jm. místní:* de Czunow DeskDE.

Čupera, -y, masc., *příjm.* — Czipera TomZ. 1503 h 157.

Čuperna, -y, masc., *příjm.:* Czuperne muratoris TomZ. 1387 n 311, Kubiconis Sczyperna t. 1397 n 284; — k tomu fem. **Čupernicě,** -ě, manželka n. vdova Čupernova: Cziperniczie t. 1412 n 284.

čuřidlo, -a, neutr., *netrefa, netrefení* Blah. 345 (mor.); srov. pol. (z rusk.) *czu-*

rylo ein Schwindler, adj. *czurylowy* schwindlerisch, närrisch.

čúš, číš, adv., *totiž, nämlich;* vzniklé stažením z praes. 2. sg. *čuješ* sentis: to vkládalo se do řeči bez jiného spojení syntaktického (jako vkládáme *trvám* atd.), kleslo v adverbium a propadlo hláskové změně mimořádné, v. Listy filol. 1880, 295. Stpol. *czusz, to-czusz* scilicet; stpol. je také *czu, to-czu,* z impt. téhož slovesa; v. Jag. Arch. 3, 62, t. 7, 433, Nehring Altpoln. Denkm. 94, Sprawozdania (krak. Akad.), I (1895), 25 a Brückn. Apokr. 335. Vedle prostého **čúš** je ve stejném významu také **čúš-to** a **to-čúš, to-čúš-to.** Změnami hláskovými vzniká **totíš**; a kontaminací jednak **točíž,** jednak **totiž,** a také **tot-již.** — **Čúš, číš, -to:** viz, kak co gda příde k čemu, jehož sě člověk nedomní, ten chzuſſ, jenž na sě nepomní ani tbá milosti božie Jid. 118; (Jidáš) své zradě povolil, těj chziuſſ zradě, južto skutil ApŠ. 331; zda by chzus (bojě) sě hladu netáhl (Alexander) hlúbe AlxH. 9, 4; (purgrabie) lud z města vylúdi, zle sě tak obač poklúdi: chty (m. chtě) ſzuſſ s honci sě pobiti, přivede lud až v zástavu své pohuby ne na zbavu t. 7, 12 sl., t. j. chtě čúš, chtě totiž; o ňemž (Alexandrovi) Danielem prorokem jest pisáno, jakož (= že) jemu bylo příti, chzus o jednom rozě kozlu AlxB. 6, 39; jižť jsú tvú (královú) čtiú vzplozeni, Bessus chzuſto s Narbazonem AlxBM. 3, 42; ot poroda nevelmi dávného, ot tří let czius třicátého atd. Hrad. 58ᵇ. Janem czius křstitelem t. 64ᵇ; bohdaj bychom též s niú dáli, chválili czius hospodina t. 66ᵃ; kněz Břěcislav, jeho syn, vsta czis na stolec svého otcě t. 14ᵃ; vezři na mě a na Jana, na tetčicě czis vlastného t. 55ᵇ; jsú nám někteří přívuzni rodem, a toho nemohú nikdy ztratiti, by czyſſ nebyli nám přívuzni Štít. uč. 26ᵃ; páté, ale to nenie z dluhu, by czyſſ bylo přikázáno, má zpověd býti častá t. 135ᵇ. — **Točúš, točíš, -to:** kotvy (nástraha kopytům koňským) byly králem metány, zda by toſzus as již tady učinil něco přievady AlxB. 1, 34; o tom času velmi trudném, to chzuſto o tom dni súdném PilA.; sedm běsóv, toczyus sedm úhlavních hřiechóv Pass. 334; chtiec dary kněziu dáti, to ciusto dvé holúbátek Hrad. 69ᵃ; toczus t. 35ᵃ, t. 62ᵃ; té panie, toczis Marie Magdaleny poslúchati Pass. 336; svázati i rozvázati, toczys zakléti t. 396; šestého z sebe, toczyſſ Barnabu poslachu DalC. 37; (císař Otto Přěmyslovi) Otakar, toczyss Otěmil řiekati káza t. 73; (král Václav) dobrý peniez, toczyss groš zarazi t. 95; tvého umučenie, toczyſſ tvým svatým křížem Modl. 67ᵇ; hvězda, toczis svatá Maří Sequ. 357; to czijſſ Štít. ř. 136ᵇ; tocziſſ ŠtítMus. 15ᵃ; točiſs ŠtítOp. 53; točzis ŠtítBud. 25; v uoku bratra tvého, tocziſſ bližnieho tvého Krist. 41ᵇ, Jeſus, tocziſſ spasitel t. 22ᵇ, tvú duši, tocziſſ tvé srdce prokrojí meč t. 26ᵃ, tocziſſ t. 38ᵇ a j.; toczyſſ Alb. 26ᵇ, toczys t. 86ᵇ; kanovničstvo, toczyſſ sbor kanovničí Pulk. 64ᵃ, toczyſſ t. 51ᵇ; hvězda jitřnie, tocziſs dennicě Kruml. 409ᵇ; kde jsi, točiš v kterú s' biedu upadl? t. 2ᵃ; točiš t. 18ᵇ; točžiš Ol. Gen. 48, 13, točžiſs t. Ex. 15, 33, tocczyſs t. 1. Reg. 15, 8; toczyſs Otc. 98ᵇ a j.; točíš (sic) Hug. 114; bude-li (někdo) tučný tocziſs tlustý ChirB. 36ᵃ; sever tocziš lencz tehdy sě počíná t. 31ᵃ; v třevu denniem, toczizto v tom třevě, ješto t. 170ᵇ; točiš t. 24ᵃ, tocziſs t. 29ᵃ, t. 36ᵃ a j.; vejda do lesa, toczziſs do cierkve svaté GestaBř. 50ᵇ; tocziſſ id est MamA. 27ᵇ, toczyſſ tamt., tocziſſto t. 19ᵃ. — **Točíž:** (víno) ze zoctilo, točižto navinulo sě Hlah. předml. ke Cant.; tocziz ŠtítMus. 4ᵇ, toczziz Kruml. 229ᵇ; tocziz MamA. 37ᵇ, Mand. 19ᵇ a j., ApatFr. 218ᵇ, toczyz Otc. 171ᵇ a j.; točiž Kladr. Esth. 1, 4. — **Totíš:** ktož by řečeným zlým, totyſſ kúzedlníkóm věřil Vít. 99ᵃ; (lidé, kdyby neměli s hřiešnými obcovati) s světa by musili sníti, totiſſ že ť jich (hříšníků) jest pln svět ŠtítMus. 27ᵃ; v tom (firmamentu) venznuty totiſs vsazeny jsú hvězdy Comest. 3ᵃ; totiš Hug. 105, totiſs tamt.; totiš LékB. 35ᵇ. — **Totiž, -to:** »vyjidechu z moře«, totiz ono jiná a ono jiná (zvěř) ŠtítMus. 71ᵃ; »tam nebude

diela ižádného«, neb totiz zde je čas a miesto pracovati t. 59b; potestates, totyz mocní ŠtítSázav. 92b; totiž ŠtítBud. 139; všěcky laiky, totyz veškeri lid obecný scilicet Brig. 178; totižto HusE. 3, 155; przypaffy, totyz nájemníci ROl. 120a; natatoria Siloe, totiz kupadla silojská Mand. 34b; vallis luctus totizto údolé pláče t. 25b; totiž t. 11a; vejda do lesa, totizto do cierkve svaté GestMus. (na stejném místě, kde v GestBř. 50b je toczzifs); totiž PulkVrat. 120a (v Pulk. 126a je na stejném místě točíš); hlediž na levici, totiz na neštěstie světa NRada 2023; totyz Otc. 24b, AlchAnt. 22b; totiž ChirB. 31b; totizto Pr. pr. 244, 256 a j. — **Totjiž, -to.** Vlastně **tot-již** = *ecce nunc:* aj tot gyz, jehož sme žádali, to již svýma očima vidíme Krist. 106b. Podle toho pojímáno a měněno druhdy lidovou etymologií také **totiž** *scilicet* v **tot-již**: jestliže tvé pravé oko činí pótku, totgyžto aby v hřéch upadl, vylup je ŠtítOp. 171b; totgyžto t. 12a; oděnie Jezukrista totgyz kříž Lvov. 44a.

čutedlně, čitedlně, adv. k adj. **čutedlný,** v. t. Když jsú (učedlníci) spasitele czitedlnie při sobě měli HusPost. 90a. I vzkřiesil jest Kristus tři čitedlně za svého kázanie HusE. 2, 355. (Srdce) jako vřieti počínalo cžitedlnie Kruml. 360b.

čutedlnost, čitedlnost, -i, fem., *tělesný smysl, Empfindungsvermögen.* Pěti czytedlnoftmy, ješto obecně řiekáme jim pět smyslóv, móž člověk hřešiti Štít. uč. 134b. (Vše stvořenie) vzkazuje jí (duši) po tělesných jejie czytedlnoftech Štít. ř. 49a. Tam budú také všecky czzitedlnofti mieti to, což která móž pochopiti, točíž oko uzří atd. Kruml. 302b. Té chuti nepochopuje czitedlnoft dásní t. 37b. Také jest vuoně přelstila czzitedlnoft mú t. 264a. — *Citlivost:* rána jest smrtedlná pro velikú czytedlnoft Rhas. 135. — Tělesná czytedlnoft *sensualitas* Cath. 177a.

čutedlný, čitedlný, adj. *Cítící, fühlend, empfindend.* Světa nejsa czytedlen Rúd. 31b. Všecko tělo cžitedlne budc radostí ChelčPost. 184b. Jsem milovnik své vlasti, aud těla jejího, čitedlný bíd jejích K. z Žerot. Apologie (ČČMus. 1834 str. 242). (Mozk) posielá žíly hýbavé a czytedlne Sal. 527, nervy motorické a sensitivní; na žilách czytedlnych, hybawych Rhas. 28. — *Co čitedlnosti, smyslem tělesným se cítí, sinnlich wahrnehmbar, fühlbar.* Bez čitedlného znánie HusE. 1, 3. Muka czytedlna poena sensus Zrc. 6b; tu nenie muka czitedlna Kruml. 62a. Czytedlny svět Comest. 1b. (Bóh) nenie czytedlny Alb. 100b; (bóh) nenie czzitedlny, neb nenie vidúcí (t. j. viditelný), slyšiecí (t. j. slyšitelný) atd. Kruml. 225a. — Srov. **nečutedlný.**

čuteln- v. **čutedln-.**

čúti, čīti, -ju, -ješ, impftiv., *čiti, znamenati některým smyslem tělesným, cítiti, sinnlich wahrnehmen, fühlen, sentire;* stsl. *čuti* noscere. — Tak czug sentiat ŽWittb. Athan. 226b. Ani znají ani czygyy Pror. Isa. 44, 19. Czzygij smyslové moji Ol. 2. Reg. 19, 35. To czugte na sobě sentite Pernšt. Fil. 2, 5; to čigme sentiamus t. 3, 15; pak-li co jinak čigete si sapitis tamt. Ani kterým čichem (smyslem) boha čiješ HusE. 1, 4. Jedny věci czigeme skrze viděnie, druhé skrze slyšenie, třetie skrze povoněnie a jiné czigem skrze dotčenie Alxp. 102. (Jiřík) pod nohama silné kamenie czyl jest Jiř. vid. 198a; mé nohy neczily země Brig. 22; czyly sme tě dotýkajíc tvých vlasóv, t. 64; czila kosa kámen KorMan. 170b. Žádného horka těla naše nečžigi Alxp. 101. Mezi dřievím jedva czyty bieše Otc. 402b, t. j. jedva slyšeti (hrčící potok); že nahoře (na Capitoliu) žádného necziti Mart. 16b. Abychom czyly tvú vóni Modl. 34a; czyti tu vóni ŠtítBud. 102; strážní budú cžieti (m. číti) vóni masa vařeného OpMus. 8a; aby samec na ní (samici) toho smradu neczzill GestBř. 6b; zda neczygefs smradu tak škaredého Otc. 433b; na třetí zemi já czigi (praví sup) NRada 751. Nemóžeme czijty té drahé manny Štít. ř. 91a; nemóžme czijty té pochotnosti tamt.; (duše) czige chut v ústech ŠtítBud. 108. — Chziugu to po tvém vzdýchaní, že sě tobě nic ne miliu Jid. 164. Had sě plodem zbožen chziuge LMar. 63. Již na tobě to chzugem, jak

s' sě věrně s námi smířil AlxBM. 6, 26. Hospodina na sě sě hněvajíce neczygyu Pass. 465. V žalosti sebe neczygucz t. 289. Hořem sám neczugyu sebe Mast. 281. Pro své hřiechy czygemy pomstu Modl. 8ᵇ. Abych kromě tebe neczyl nižádné libosti t. 23ᵇ. Dobřě czygy, jehož nemohu vymluviti t. 3ᵇ. (Člověk) súdci svého czyge před sebú Štít. ř. 153ᵇ. Ktož by czyl do sebe některý hřiech ŠtítBud. 143. Czzigeſs-li sě, že s' sě nezpoviedal Kruml. 251ᵃ. Člověk czzige sě zasloňena stienem božieho křídla t. 230ᵃ. Hektor to (t. souboj s Achillem) přijal, czyge sílu i udatnost svú Troj. 139ᵇ. Priamus czige, že se to úkladně děje t. 202. O smrti duchovní nižádný jinak czijti nemóž, leč by ChelčP. 269ᵃ. — *Čilý býti, vigere; bdíti, vigilare.* Zda-li czigi smyslové moji vigent MamA. 30ᵃ; (Maria) czigiczy již neczugieſſe vigilans Hrad. 30ᵇ; mysléch leže sám jediný, neczygeſye nikte jiný, co by mi bylo sobě sdieti AlxV. 864; kněžna procútivši počě vzdychati a ſwe knyezie, an czygye takéž…, k ňemu povědě (sic, anakol.) Pass. 336; srov. stpol. czuć custodire, vigilare Jag. Arch. 3, 46. — Part. adj. **Čujúcí, čijící,** vlastně *sentiens;* a také *sensibilis:* czygiczy svět Comest. 1ᵇ, věci czygiczie t. 3ᵃ.

čutie, čitie, -ie, neutr., *čití, das Wahrnehmen, Empfinden.* Jakž by moji hřieši byli se mnú věčně rozlúčeni, milostivě odpuščeni tiem sladkým, srdečným pitím, tvé silné panosti czytym Rúd. 31ᵃ, čitím tvého napojení. Též (totéž platí) o uchu, též o chuti v ústech, neb o vóni v nose, neb cžiti rozličnú věc dotčením těla ŠtítBud. 40. Srov. **čunie.**

čužba, čižba, -y, fěm., z *ču-h-,* koř. *ču-, čúti.* — *Čihání na ptáky:* ciſba aucupatio RVodň. 54ᵃ. — *Prázdné dívání, čumění:* neznámé, čsné (hosti) k sobě viň rád…, nejměj téj hrdosci, by jim dal jich neznámosci w czyzbye stydlivě užici ROtcPetr. 365 t. j. v čižbě, srov. nč. jíti na čižbu = jíti někam (na př. na hody svatební) jako nezvaný host jen pro prázdné dívání, »na čumendu« (Jg.).

čužebník, čižebník, -a, masc., *Vogler.* Nenie kupcě lepšieho ani czyzebnyka chytřějšieho (praví o sobě Satan) MastDrk. 31.

Čúžkraj, -ě, masc., *jm. os.:* Cuzcray NekrP., Cuzcraj (svědek) Reg. I, 1206, Czuzkrayo zudario Reg. II, 1281; Zcuscragius de Schiroticz Reg. III, 1324 a Zuzicray de Zeretitz t. II, 1259; Czwscray t. IV, 1345; srov. jm. místní Čížkrajice Pal. pop.

Čúžkrajov, -a, masc., *jm. místní:* Jenczo de Czuscrayow Reg. III, 1322.

Čvaňhal, -a, masc., *příjm.:* Wenceslaus Czwanhal Lún. ks. 1394, Beneſſius Czwanhal t. 1411.

čvrlík v. **črvlík.**

D. Ď.

D. Pátá hláska obecné abecedy české, = cyr. д. Píše se literou *d,* na př. rada AlxBM. 7, 28, již jeho rada biechu AlxV. 331; někdy zdvojeninou *dd,* na př. nadděň super eum BrigF. 77, ta radda sladká ChelčP. 263ᵇ, v. *rada.* — Měkké **ď** psáno dílem též jen literou *d,* na př. mladatko t. j. mlaďátko Ol. 1. Reg. 15, 3, dyw t. j. ďiv DalC. 62, dyelati t. j. dělati Túl. 24ᵃ, — dílem spřežkami *dh,* na př. dhiekouati DalH. 31, — *di, dy* (po sklesnutí jotace), na př. nedwiediatuom ChelčP. 161ᵃ, mladyata ŽPod. 103, 21, — *dg,* na př. myedg Lvov. 91ᵃ; — v pravopise Husově je pro to litera *ḋ,* na př. veḋ, hleḋ, ſuḋ HusOrth. 178, a z té je pozdější a nč. *ď.*

da, adv., *ba, ano, traun, jawohl;* stpol. *da,* rus. a srbch. *da* ano. — To přímiřie, geſto bilo da tebu (m. da mezi tebú) a mezi nepřátely tvými RDúbr. 53ᵇ; ta milost, geſto da mezi tebu a twim ſinem a mezi ſwatim yanem bila t. 54ᵃ. Srov. stpol.: da baczczye (videte) BrücknApokr. 336.

ďábel v. **diábel.**

Dacian (3slab.), -a, masc., *jm. osobní:* dacyan… král pohanský JiřBrn. 4; tu vecě

dacianouy t 109; — *adj. posscss.* **-óv**: jide k dacianw dvoru t. 83, omylem m. k Dacianovu.

Dacie, -ie, fem., *země toho jména:* w dacii Pulk. 144[b] (rozumí se *Dánsko*).

dacký, adj., z *Dacie, Dánska:* krále daczkeho regis Daciae Pulk. 143[b], králi daczkemu t. 24[a].

Dáčě, -ěte, neutr.: Němec Teutonicus..., dacze *Dacus,* Míšněnín Misnensis Prešp. 856 (rozumí se *Dán,* srov. rus. *Datčanin = Dán*).

Ďačěnín v. **Děčenín.**

Dačici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Daczicz Confirm. 1359, t. 1360.

Ďačín v. **Děčín.**

Dajov, -a, masc., *jm. místní:* Dayow UrbRoud. 1338.

dajvořec, -rcě, masc., rostl. *dejvorec:* dayworecz *astricium RostlF. 10[b].

daktyl, -a a -e, masc., *datel, Dattel;* z lat. *dactylus,* ř. *δάκτυλος.* — (Židé na poušti) měli dactylli a jiné ovoce RokycEvJan. 189[a]; jest mnoho dřievie toho, ješto na nich daktyllowe rostau, a tíž daktylle rostau jako hrozen vinný, že jich mnoho v hromadě Lobk. 81[a]; dactyli sunt fructus palmarum, daktilowe Lact. 268[c] sl.; zralé daktyle Háj. herb. 58[b]. Srov. **datel.**

daktylovie, -ie, neutr., *datloví, Dattelpflanzung:* také dactilowie nebo palmowie, ač jeho jsú lesové velicí, však jeho proto darmo rúbati nedadie KabK. 22[b].

daktylový, adj. z *daktyl, Dattel-:* daktyloweho ovocě Pass. 39.

dál v. **dále.**

Dalata, -y, masc., *jm. os.:* Dalata Reg. II, 1140; srov. **Daletici.**

dále, dál, -e, novotv. -i, fem., *dalekost, vzdálenost, Weite, Entfernung;* stsl. *dalja* longinquitas. — Přijedú třie králi velmi z převeliké dali Hrad. 68[a], velmi z veliké dali t. 68[b], z veliké dali t. 120[b]; (súdcě) změřě dali všěch měst spatia omnium civitatum Ol. Deut. 21, 2, daly Mus. tamt.; jeho dna, jeho daly, jeho blíži, jeho úhluov i okrúhlosti Kat. v. 1851; (císař) rozesla posly do všěch dal t. v. 155, ciesař rozesla ve všě daly posly t. v. 1447. — **vz-dáľu, vz-dáli** a z toho **vz-dál, vz-dálí** a **z-dál-** = *na vzdálenost, daleko, weit, entfernt:* Za několik mil wzdal Pass. 282; což jich (králův) bylo bliz i wzdaly Kat. v. 4; sěde ottavad vzdal sedit e regione procul Lit. Gen. 21, 16, ottavad wzdaal Mus. tamt.; jakožto nebe od země z dali (jest) Kruml. 128[b]; bieše Bethania wzdal pólpátanádste honóv Krist. 73[b]; (Betlém) jest wz dal ot Jerusaléma pět mil t. 17[b]; cěsta z Nazareta do Egypta jest wzdal dvanádste dní t. 28[a]; jenž (město Kúnice) viec nežli za míli odtad (od Ludomíře) wzdaly jest Pulk. 127[a]; wz dali dva tisíce loket Ol. Jos. 3, 4; zajíti zdali jednoho dne spatio t. Jos. 10, 13; wzdal šestdesát honóv t. 2. Mach. 12, 9; zdali honóv šestdesát Koř. Luk. 24, 13; dvě stě loket od břehu biechu wzdal OpMus. 100[a]; sedmi honóv wzdali stojí kostel Mand. 33[b]; (zavaž raněný úd) tak, aby od jednoho uvázanie bylo druhé na prst wz dali Sal. 346; wzdálij VelKal. 79 a j., místo wzdálj tři dni cesty Br. Gen. 33, 26 a j.; tisíc mil wzdale Vít. 6[b] (rým: skalé), s koncovkou podle jiných adverbií -e, -ě.

dále adv. kompt., v. **daleko.**

Dalebor v. **Dalibor.**

dalecě v. **daleko.**

Dáleč, -lče, masc., fem., *jm. místní:* Z Dálče PoprR. 1401.

daleko, jmenné adj. neutr., *das Weite, Ferne;* k adj. *daleký.* — Z daleka stachu de longe steterunt ŽKlem. 37, 12, ŽWittb. tamt., z daleka e longe ŽGloss. 137, 6, (Jidáš) je stlal svú věc zdaleca Jid. 29, do daleka in longinquum MamA. 26[b], (bóh) v dalece neslyší HusE. 1, 19. — Akk. **daleko** a lok. **dalecě** ve význ. adverb. *weit, entfernt:* zašel si daleko longe ŽWittb. 9, 1 (22); i na moři daleko longe ŽKlem. 64, 6, daleko ot mého zdravie longe a salute t. 21, 2; velmi daleko jest mysl ot boha Alb. 60[b]; (Alexander) již byl vtáhl daleko v zemi AlxV. 935; (modla) v jednom dubě sedieše v téj zemi velmi daleko t. 2171; daleko longe Túl. 92[b]; přieliš daleczye sem ot tebe otšel Modl. 78[a]; ktož toho nejsú pílni, dalecze zacházejí, nečiniec sobě

svátka z svátku Štít. ř. 200b; ale dalecze od nich (Marie od proroküv) jest oddělena OpMus. 62a; on zle ji choval (maršálek svěřenou dceru císařovu) tak dalecze, až všecku krásu ztratila in tantum GestaKl. 20. *Při kompt.:* (groš) teď opět jest daleko horſſí ŠtítMus. 44a, mnohem horší; ta dva (panovníci v Asii) mají daleko wiecze zemí než všichni jiní césaři MandStrah. 27b; tak jsú daleczye šlechetnější (darové duchovní), jakožto nebe od země zdáli (jest) Kruml. 128b. — Kompt. **dalše:** z dalſſe nemohli byšte viděti procul Lit. Jos. 3, 4 a Ol. tamt. *Adverb.* **dále:** čím dale v řěku brdieše, tiem sě vždy voda výše prýščila Pass. 360; již nemóžem dale AlxBM. 3, 18; otkudž viec nemohli dale mdlobú pro veliké rány AlxM. 5, 1; po těch (rytieřích starých) stáchu málem dale jinošě AlxV. 343, málem dale AlxH. 2, 25; mysl daale vidí Štít. ř. 204b, abychom šli daale od stvořenie k stvořiteli t. 222a, sbožný uteče daale t. 117b; aby (mysl) nebeské tajenstvie šíře a dale mohla viděti Alb. 86a; nemohl se daale od pláče zdržeti KřižB. 93b; jakož se o tom daale tuto vypravovati bude t. 75a; zajtra aneb naydal této neděle Kruml. 343a; — zda by (čert člověka) zavedl dalez dalez Štít. uč. 110b t. j. *dáležˇ dáležˇ,* dál a dál; (mysl) vieže sě zlým obyčejem, dależ dależ ponenáhlu zacházejíc ŠtítMus. 77a; ktož v hřiech upadne, toho hřiech obvazuje dależ dależ zlým obyčejem t. 77b; s chutí dívá sě jie (člověk pravdě) a dalez dalez žádá poznati ŠtítVyš. 77b.

dalekost, -i, fem., *Weite, Ferne, Entfernung:* nevěděúce dalekoſti distantiam Mus. Deut. 1, 39; dalekoſt longinquitas SlovKlem. 61a; marináři uzřechu jednu zemi w dalekosti Baw. 195; znaje pán Ježíš takové dalekoſti v lidech od sebe řekl jest ChelčPost. 263a.

daleký, adj., *weit, fern;* kompt. jmenný **dalí,** *dáleji,* slož. **další,** *dálejší.* Stsl. *dalekъ* longinquus. — Jelikož dalek vzchod ot západa quantum distat ŽWittb. 102, 12, ŽGloss. tamt.; jelikož stojí vzchod ot západa, tak daleki učinil zlosti našě ot nás longe fecit ŽKlem. tamt.; ot zákona tvého daleci učiňeni sú longe facti sunt t. 118, 150; aby daleczy byli světských marností Štít. ř. 242b; (bůh) tak jest dalek, aby, co jest, poznán mohl býti ŠtítBud. 8; srdce jich daleko jest ote mne HusE. 1, 87; jsú mi velmi daleka jejie slova i rozumy Kat. v. 2171, daleko sahající, nepochopitelná; dalí jsa od vody ne tak brzo utone, a dalí jsa od ohně ne tak brzo sě sežže ŠtítV. 212; jelikž kto přišel k té milosti, s tolik jest bliží boha nebo daly Štít. uč. 99b; čím kde dalſſy pravda, tiem dalegy buoh t. 86a; to, ještoť jest nad tě daleiſſie Kruml. 311, m. dálejše; těm, ješto jsú dalſſe světa t. 122b; z země dalekeey de terra procul Pror. Isa. 13, 5; z daleke vlasti Mast. 59, (Alexius) chtě do dalſſye vlaſti plúti Pass. 324, do dalſſiech vlastí Troj. 11b; panský nález má bez dalſſyeho otvolánie držán býti ODub. 9; o daleyſich příběziech Pulk. 70a.

Dalemilici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dalemylicz DeskDE.; srov. **Dalimil.**

Dalemyšle, -e, fem., *jm. místní:* Dalemisle Reg. I, 1115 (ze XIII stol.), t. 1186 (též).

Dalešě, -ě, masc., *jm. os.:* Dalese vinitor List. Lit. r. 1218, Dalesse vinitor List. Lit. 1057 (XIII stol.).

Dalešici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dalesicz Reg. III, 1321, de Daleschicz TomZ. 1419 st 165.

Daletici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Daleticz Reg. I, 1086; srov. **Dalata.**

Dalevoj, -ě, masc., *jm. os.:* (teste) Dalewoyo Reg. II, 1298, Dalewoy miles t. III, 1318.

dalí, kompt. jmenný, v. **daleký.**

Dalibor, Dalebor, -a, masc., *jm. os.:* dominus Daliborus de Cogih Reg. II, 1238—1241, postulatione Daliborii diaconi t. 1303, uxor Daliborii Lún. ks. 1406, Dalibor Háj. 458b; Dalebor Reg. II, 1255, cum Daleborio t. IV, 1338, Daleborius DeskDE.

Daliborka, -y, fem., *jm. věže:* Daliborka Háj. 458b.

Dalicě, -ě, fem., *jm. os.:* Dalice NekrP.

Dalík, -a, masc., *jm. os.:* Ludwico et Daliconi servientibus Reg. II, 1305.

Dalimil, -a, masc., *jm. os.:* Dalimil Háj. 80ᵃ; srov. **Dalemilici.**

dáliti, -łu, -líš, impftiv., *entfernen:* rozliční rozlíčně ſye daalee světa Štít. ř. 42ᵃ a 45ᵃ; rač sě toho nedaliti NRada 105; — ty ſye ote mne dalyſſ Krist. 80ᵃ, (sluha) sám ſie od večeře dalí HusPost. 118ᵇ, smit ſie od nich dali NRada 1981.

Dalkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Dalcouicz Reg. II, 1295, Dalkovice Pal. pop.

dálý, adj., *geschehen,* z part. *dál sě* k inf. *dáti sě, dieti sě:* před vypravením dalych činóv ante historiam Lit. 2. Mach. 2, 33, dalych czynow Mus. tamt., k vypravování daalych czynow historiarum Mus. 2. Mach. 2, 25, ješto by bylo dalym czynom příhodné historiae congruit tamt. 2, 31; jakžto k dalym věcem příslušie historiae t. 15, 39; básně nejsú věci dálé Ezop. IIIᵇ; uslyšav... účinky rekovské dobře dale res bene gestas Mus. 1. Mach. 5, 56; všech nám dalych škod Troj. 44ᵇ; což se stalo, měl sem za nedálé Kar. 53; — dalym činem MamC. 130ᵇ.

Dama, -y, masc., *jm. osobní,* z *Damianus:* Dama Reg. I, 1193.

damascenský, adj., z lat. *damascenus:* Damaſczenſki kupec damascenus Ol. Ezech. 27, 18, Manasses damaſcenſky Comest. 19ᵃ.

Damask, Damašk, Damašek, -ska, -ška, masc., *jm. místní, Damascus:* potoči král posly svojě do damazka AlxH. 6, 31, do damaſka AlxV. 1966, do damaſſka Comest. 170ᵃ; damaſſek Comest. tamt., Damaſſek Br Isa. 7, 8. — *Adj. possess.:* **-óv:** na pole damaſſcouo Damasci Ol. Jud. 2, 17.

Damaš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Damianus:* Damaschoni et Martino Reg. III, 1321.

damaščský, -šſský, -šcký, adj., z *Damašk:* w damaſſczkem loži Damasci Ol. Am. 3, 12, bohóm damaſczkym Damasci t. 2. Par. 28, 23, na poli damaſczkem Comest. 8ᵃ, z rukú damaſtſkych t. 257ᵃ, vévoda Damastsky Baw. 277, vévodu Damastskeho t. 272.

Damašek v. **Damask.** — *Látka toho jména, Damast:* (matka dala synovi) přemnožstvie hranostajóv i také čistých damaskow Baw. 185.

Damašk- v. **Damask-.**

Damašov, -a, masc., *jm. místní:* villa Damassov UrbBřevn. 1406.

Dambořici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Damborzicz Reg. II, 1298.

Damek, -mka, masc., *jm. osobní, z Damian:* Damek UrbPr. 1379, Damko TomZ. 1382 n 17, vedle Damyan tamt.

Dameš, -mšě, masc., *jm. osobní, z Damianus:* super domum Damschonis Reg. III, 1332; Dampscho TomZ. 1361 st 98; Damess UrbE. 208, UrbBřevn. 1406.

Damian, -a, masc., *jm. osobní:* Kozmy a Damyana ŽPod. (září), svatý damyane t. 135; Damyan UrbPr. 1379, TomZ. 1382 n 17.

Damirov, -a, masc., *jm. místní*: in Damyrow Akta konsist. Pr. 1378, Damirov Pal. pop.

dan, daň, -i, fem., *daň, poplatek, Abgabe, Steuer, Tribut;* stsl. *danь* vectigal, z *dadáti.* — Jest-li podobno dany dáti ciesařovi ML. 92ᵃ; by byl (Ježíš) zapověděl dany dávati t. 102ᵇ; když (chlap, sedlák) sedí dany neplatě AlxV. 234; aby páni od svých poddaných měli určené dany Štít. uč. 84ᵇ, (páni) úroky mají a jiné dany své spravedlné t. 85ᵃ; (židé) k obyczenym danyem mohú býti přitišťeni t. 87ᵃ; o úrociech a jiných danyech t. 85ᵃ; páni kláštery danyemi obtěžováchu Pulk. 137ᵃ; desátci a dany decimae et tributa Ol. 1. Mach. 10, 31; příčiny nepravé danye praebitionis iniustae Mus. 2. Mach. 4, 14; aby danie dávali KolAO. 60ᵃ (ok. 1595); — ciesař zemu w danh porobi DalH. 31, w dan DalC. tamt.; již země u porobě stáše a za moře dan dáváše AlxV. 150; mne sě po všem světu báli vši králové i kniežata, dávajíce dan ot zlata t. 1030; daň tributum Mus. 1. Mach. 8, 2; sebrati dany tributa t. 3, 31; že mu musí daň platiti Baw. 260, že mu všichni holdovachu a daň velikú dávachu tamt.; platieše jemu (Ozee Salmanasarovi) dani tributa Kladr. 4. Reg. 17, 3; — dan tributum Pror. Isa. 14, 4, Prešp. 1955

Rozk. 2920. — *Dar, Geschenk:* králové tharščí dary přinesú, králové arabščí a sabščí dany přivedu munera offerent... dona adducent ŽWittb. 71, 10; dany (?) dona ŽGloss. tamt. na místě radovaném; doklady nejisté.

dancě, -ě, masc.: dancze *tribunus* Prešp. 1013, SlovKlem. 87[a], SlovBrn. 38; strojené, podle *dan, daň, tributum.*

dáncě, -ě, fem.: opat abbas, pop sacerdos, dancze *præbenda* atd. Prešp. 945; snad demin. z *dan, daň* k významu svému se dosti nehodící, anebo snad *dánie* = donatio přetvořeno v **dancie** (srov. *pitancie* z *pitie*).

daně, adv., *oddaně* (Erb.), *ergeben.* — (Ježíš praví Marii): chtiel (m. chce-ľ, chce-li, Kateřina) poslušna býti dannye | spravedlné rady mých synóv..., jakž ji mé sluhy naučie Kat. v. 818 (rým: panně).

Daňek, -ňka, masc., *jm. osobní,* z *Daniel:* Dankonis (gen.) TomZ. 1381 n 17, obeslal Danyele Daňka KolČČ. 96[a] (1548).

daněl, -e, masc., *daněk, Damhirsch.* — (Mistr Rhodýzský) má v přiekopiech jeleny, lanie a danyele Lobk. 57[b]; (v Cypru) jest dosti jelenuov, danyelow, srn t. 69[a].

danělík, -a, masc., demin. z *daněl:* v nie (Kandii jsú) zvieřata, jimž řiekají danielikowe, málo větčí nežli srna Lobk. 52[b]; mají dosti těch zvieřat, ješto jim danyelikowe řiekají t. 56[b].

Daněna, -y, fem., *jm. osobní:* Danena NekrP.

Danibor, -a, masc., *jm. osobní; adj. possess.* **-óv:** Daniborow brod Reg. I, 1241.

dánie, -ie, neutr., *dání, darování, das Geben, die Gabe, Schenkung:* almužny danye Alb. 45[b], (lidé) aby byli hotovějše k dani desátka Kruml. 218[b]; o dánij dědictvie VšehK. 8[b]; listu danije Hrub. 254[a]; (ruka) buď k dany skloňena ad dandum Ol. Sir. 4, 36; (řeholníci mají moc zpovídati) danym papežovým Štít. uč. 131[b]; — k danyu vczenyu ſpaſſenyu ad dandam scientiam salutis ŽWittb. Zachar. 77, attrakcí; kv dany vczeny zdravie ŽPod. tamt. — danijm ruky Hrub. 365[a], slíbil ruku danim ListPoř. 1465; ta jest připověděla rukau danij (sic), že atd. KolCC. 68[a] (1567); — dobré danie bona data Koř. Mat. 7, 11; otešleme vám danye mnohá praestationes multas Pernšt. 1. Mach. 10, 18, danye praestatio Prešp. 2325; danye vkládati (t. do desk) Rožmb. 209; žalováno bude na spolky a danye ODub. 59, Erbeinigungen u. Schenkungen.

Daniel, -e, masc., jm. os. *Daniel.* — Na stolec (biskupský) danyel vznide DalC. 56. Bracislav po danyelyu biskupem bieše t. 74. danyele neučeného Modl. 3[b]; Danyele biskupa Pulk. 111[b]. O ňemž danyelem prorokem | jest písáno AlxB. 6, 36 (verš 8slab., danyelem 3slab.). Jenž | krmil danyele spoře Kat. v. 2682 (verš 8slab., danyele 4slab.).

Daník, -a, masc., *jm. osobní,* z *Daniel:* — Daník z Holúbka PoprR. 18 (r. 1401).

Daniš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Daniel:* Danischonis TomZ. 1382 n 216.

danně v. **daně.**

dar, -a, -u, masc., *Gabe, Geschenk, Schenkung;* z koř. *da-,* z *dō-:* ř. *δῶρον,* lat: *dōnum.* — Králové dari přinesú munera ŽWittb. 71, 10. (Páni) pojidú přěd svého krále nesúce dary nemalé AlxB. 5, 14. (Rytieř) jde přěd král daru prosě Hrad. 100[b]. Pravicě jich napilnena jest darow muneribus ŽWittb. 25, 10, ŽKlem. tamt., naplněna jest dary ŽPod. tamt. Přijmeš dari oblationes ŽWittb. 50, 21; aby nám dal ščedré dari Kunh. 149[b]; daři nám dáni sú munera Kladr. 2. Reg. 19, 42; přišli j'ho darsi svD. 88. (Já) lépe rozuměji, kak sě ti darzy vyprávějí AlxV. 1994, co ty dařy znamenají; daru má ot boha mnoho, když čstnú ženú daří koho t. 75. Mastmi, jež biechu w dary poslány Kat. v. 3036, poslati co *v dar.* Těla blažených čtverem budú darem obdarována Štít. ř. 182[a]. — Pro dar nepřevracuj práva AlxV. 251, pro úplatek; či jáz byl co křivě súdě, mimo právo dary bera? AlxBM. 8, 18. — dar svatého ducha s D. 49, Modl. 141[a]; — v tom darzye Vít. 22[b], v daru HusE. 3, 76; w darziech in muneribus ŽWittb. 44, 13, ŽKlem. tamt., w darzijech Štít. ř. 51[a]; — dar munus

Prešp. 2298; k daróm in donaria Ol. Ex. 35, 22.

dárcě, -ě, masc., fem., *dárce, dárkyně, Geber, Spender, -in.* — Milostivý darcie Pass. 488; veselého darci miluje bóh hilarem datorem Koř. 2. Kor. 9, 7, Kladr. tamt., Pernšt. tamt. — (Maria) fczedra darczye Vít. 83[b], ty (Maria) s' všech chudých ftyedra darcze ML. 11[b]. — darczie dator SequE. 23[b], darcze též Prešp. 932.

dárek, -rka, -rku, masc., demin. z *dar:* darkoue mnichoví Lit. praef. in Job. alia; tento darek benedictionem Ol. 1. Reg. 25, 27, přeložení volné.

daremně, adv., v. **daremní.**

daremní, -ný, adj., *marný, bez užitku, bez prospěchu, eitel, vergeblich, unnütz.* — Překážku, pro niž daremnij bývá slovo boží ChelčP. 68[b]; i toť nenie daremnije flowo Štít. ř. 36[b]; nemúdrá věc jest, větrem tratiti přiezn mezi sebú, točíš daremny rzeczy t. 104[b]; kto daremnye rzeczy ploští Štít. uč. 134[a]; klamati daremnu radú vana persuasione Lit. 2. Par. 32, 15; aby mé napomanutie daremnie nebylo Kruml. 261[b]; hledaje daremnye chvály Štít. ř. 149[a]; daremníe jest chwala ŠtítBud. 203; daremnu prací vano labore Ol. Sap. 15, 8; daremnye by byla práčě naše inanis Koř. 1. Thess. 3, 5; i to jest marnost a daremnie práce mysli cassa sollicitudo mentis Kladr. Ekkles. 2, 26; všěcky prosby zdají sě daremne preces creduntur cassae SequE. 23[a]; ty jeho práce aby daremne nebyly, poroučím (mu) 10 k. gr. KolCC. 163[a] (1581), bez užitku, t. bez platu; daremnie práce ujíti VšehJir. 309; daremnyet jest bujnost srdce člověčieho ŠtítMus. 136[a]; daremnij náklad Háj. 335[b]; bez té lásky daremníe by byla viera i náděje ŠtítMus. 92[a], bez té (lásky) daremne (sic) by viera byla i náděje ŠtítOp. 111[a]; že n(e)daremní čáku k odplatě máme ŠtítBud. 133; daremnij, Herode, mútíš se bázní Štít. ř. 40[b]; snové daremni budú ChirB. 39[a], dvúcátý (měsíc) naydaremnieffi (sic) jest ke všem věcem činiti, snové daremni budú t. 40[a]. — Na daremne se trudil Otc. 276[a], *na daremné* = marně. — *Adv.* **-ně:** daremně pracovati Vel. Jg.

daremník, -a, masc., *ničema, Taugenichts:* darenmyk vanus Prešp. 1096.

daremný v. **daremní.**

dařenie, -ie, neutr., *daření, das Schenken:* darzenie donatio, remuneratio darovánie Prešp. 1384.

Dariáš, -ě, masc., *jm. osobní*, z *Darius:* dariaffe perského Ol. 2. Esdr. 12, 22; dariaffe krále perského t. 1. Esdr. 4, 5, BiblK. Hagg. 1, 1. — *Adj. possess.* **-óv:** rodic dariaffow cognatus Darii Lit. 3. Esdr. 3, 7.

Dařicě, -ě, fem., *jm. os.:* Darirza (m. -cza) uxor Reg. II, 1268.

dařitel, -e, masc., *Spender:* ó přeščedrý dařiteli Modl. (Výb. 1, 324).

dařiti, -řu, -říš, impftiv., *beschenken.* — Daru má ot boha mnoho, když čstnú ženú darzi koho AlxV. 76. (Alexander) darzy i každého podle práva královského t. 1011, vario legatos munere ditat Gualth. 2, 44; král darzy každého podlé dóstojenstvie jeho AlxV. 1843. (Marta) svým statkem ščedřě chudé darzieffe Pass. 333. Jěž tvá milost ščedřě darsi LMar. 71. Posledniú radú jě (apoštol křesťany) darsie ApŠ. 24. Věčnú ny kaž chválú darzyti fac munerari ŽWittb. Ambr. 260[b]. Co ť to milé dietě učinilo, snad to, že tě dary velmi darzylo DalC. 98. Siroba, ta ť mě všemi svými zamúcenými časy darzila Tkadl. 25[b]. darze donans Prešp. 998.

Darius, -ia, masc., *jm. osobní, Darius.* — Řka: král darius král nad králi AlxV. 965 (verš 8slab., Darius 2slab.); tehdy král darius stojě t. 1290 (verš 8slab., Darius 3slab.); v tu dobu darius stáše t. 1104 (též). Ve čtvrtém létě darij krále Ol. Zach. 7, 1, v překladě nechán gen. lat. — *Adj. possess.* **Darióv:** dariowu matku AlxH. 5, 13, k daryowye matcě AlxM. 2, 9.

Darka, -y, fem., *jm. osobní:* Darka NekrP., krásnú Darku DalJ. 15 z rkp. L.

Darkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Darcowiz Reg. II, 1270, villam Darkowicz t. III, 1320.

darmo, adv., *darem, unentgeltlich:* nám bóh dává darmo velím viece Hrad. 115[a]; (ryby), ješto smy jědli darmo gratis Mus. Num. 11, 5. — *Pro nic, ohne Ursache:* židé Krista darmo v nenávist jměli Kruml. 61[a]; vybíjěli sú mě darmo expugnaverunt me gratis ŽKlem. 108, 3; jižto sú mne nenáviděli darmo oderunt me gratis t. 34, 19; darmo schovali sú mně jětie osidlné gratis absconderunt mihi interitum laquei sui t. 34, 7, darmo chovali sú mně seštie osídla svého ŽWittb. tamt. — *Marně, vergeblich:* že sě darmo hádáš Hrad. 140[b]; darmo mluvíš Kat. v. 343; jedno ač hospodin střieci bude města, darmo bdí, ježto střěže ho frustra vigilat ŽKlem. 126, 1; (člověk) darmo sě smucije frustra conturbatur ŽWittb. 38, 7; (slova tato) nejsú vám darmo přikázána in cassum Mus. Deut. 32, 47. — **z-darma,** *nadarmo, vergeblich:* laješ nám a voláš na nás zdarma Tkadl. 3[b], a ny zdarma haníš tamt.; z darma frustra Ol. Prov. 1, 11, t. Job. 1, 9. — **na-darmo** *vergeblich:* na darmo frustra Ol. Deut. 5, 11.

darmopich, -a, masc. — V *příjm.:* darmopich TomZ. 1410 st 66; Nicolai dicti Darmopyssy t. 1398 n 316 (trvám gen. s koncovkou lat. a před ní změna ch-š).

dárnost, -i, fem., *štědrost, Freigebigkeit.* Ty s' dar svatých sedmi darnofty Pass. 259; nad mieru darnofti ščedrota EvOl. 4[b].

dárný, adj., *štědrý, freigebig:* skúpý-li je čili darny Kat. 18; sftiedry, darny Lact. 55[b]; — *adverb.* **-ně:** darnie dotatim Lact. 242[d].

darober, -a, masc., *Geschenknehmer:* darober municeps RVodň. (k 65[a]); střlat. municipes — qui munia capiunt DC. (munium = tributum).

darovánie, -ie, neutr., *darování, Beschenkung:* když (Maria) na letnicě viděla slavným darem darowanye, svatého ducha poslánie Hrad. 73[b]; darowanye remuneratio Prešp. 1384.

darovatel, -e, masc., *Schenker:* (vzdávejme děkování) dobrodějci našemu a darowateli našemu Kruml. 196[b], darowately našemu Alb. 70[b].

darovati, -uju, -uješ, impftiv., *darovati (koho čím), beschenken.* Jenž mě darowal rozumem qui tribuit mihi intellectum ŽKlem. 15, 7. To slušie velikému, aby velíce darowal své statečné bojovníky Štít. ř. 90[b]; hospodin darowal je vláštími dary své milosti t. 29[b]; znáť hospodin své rytierstvo, ješto j' je darowal tú ctí, aby do nebes přišli t. 233[a]. Rucě darugy viece piščcě než čsnú kněží Hrad. 97[a]. Matko, chci jě darowaty, ješčc ť viece chci jim dáti Vít. 37[a]. daruy hospodina honora dominum Ol. Prov. 3, 9. Kterýmiž listy a právy kniežata a králové darowali město pražské Pr. pr. 242. Jestli by nás kdo daroval Pam. 3, 77; (svatým) duchem darowany svD. 54. Ktož jsú viece od světa darowany Štít. ř. 29[b]. Byl jest také darowan člověk od boha, že čtveru měl vnitřní pomoc, aby sě přídržal boha Štít. Bud. 111. (Marie) darowana geft věčným Kristovým ohlédáním Kruml. 79[a]. darowan s' od boha dary mnohými NRada 303; — později též *d. komu co:* což se komu daruje Vel. Jg.

darovník, -a, masc.: darownik *remunerator* Prešp. 1153.

darovný, adj., *štědrý, freigebig:* vítaj, dárce darowny Modl. 2[a]; vyšli, otče darowny, poprslek své světlosti t. 2[b].

Darušě, -ě, fem., *jm. osobní:* nostra soror Darusa Reg. III, 1324, sororis nostrae Daruse tamt.

ďas v. **děs.**

dásn, dásň, dáseň, -i a -ě, fem., a **dásno,** -a, neutr., z pravidla v *plur.: dásně, Zahnfleisch; patro (v ústech), hltan, Gaumen, Schlund.* Dial. *ďásně* (zlin.), slc. *dásno, jásno,* pol. *dziąsło,* pl. *dziąsła,* stsl. *desna* m. **dęsna* gingiva. — Pro vlhkost nepřirozenú dafní a zubin zatínámy dvě žile pod jazykem Rhas. 173. (Lékové) na dafniech nebo zubinách nemohú zuostati t. 75. Maž sobě tiem daffnye Chir. 272[b]. Vezmiž toho prachu v ústa, neboť to náramně daffna i hlavu suší Chir. 263[a]; třiž tiem zuby a daffna t. 264[a]; komuž červie maso jedie na dafnach t. 272[b]; budú zuby tvrdě w daffnach státi tamt. (Nenábožní)

mají zkažené dafny milováním věcí tohoto světa Štít. uč. 28[a], zkažené majíc vnitřnie daafny Štít. ř. 91[a]. Jako umrlci odpadly dafni jeho BrigF. 159. Jazyci dafnij sě přídržiechu gutturi Ol. Job. 29, 10. zmykly (sic) jsú dafnye mé raucae factae sunt fauces meae ŽWittb. 68, 4, zmlkli fu dafny mé ŽKlem. tamt., zmlkly učiňeny gfu dafny mé ŽPod. tamt., zmlikla učiňena sú dafna ma (dafna korrekturou starou z dafnye) ŽTom. tamt. Jazyk mój přilnul k dafnyem mým adhaesit faucibus ŽWittb. 21, 16, ŽKap. tamt., k dafníem mým Kladr. tamt., jazyk mój přídrží sě dafnom mým ŽKlem. tamt. Kako sladka dafnom mým mluva tvá faucibus meis ŽWittb. 118, 103, kako sladké sú dafnom mým mluvy tvé ŽKlem. tamt., dafnom mým ŽPod. tamt.; kterak sladké daffniem tvých zvolených jsú tvé rady Kruml. 264[a]. Přisvědni jazyk mój dafnom mým adhaereat faucibus meis ŽKlem. 136, 6, k dafnom mým ŽPod. tamt., k dafnyem mým ŽWittb. tamt.; k dafnyem ad palatum Pror. Jer. Lament. 4, 4. Té chuti nepochopuje čitedlnost dafni, než smysl v svatých pamětech Kruml. 137[b]. — dafny gingiva BohFl. 396, Boh. min. 21[b], Diefb.; dafny faux Boh. min. 21[b]; dafnye gingiva Prešp. 1190, Vocab. Mus., dafnie též RVodň. 61[b].

dasněnka, -y, fem., *patro (v ústech), Gaumen:* dafnyenka palatum Prešp. 1248; — dafnyenka *glosupa t. 1234 v kap. de membris, Rozk. 2014.

dásno v. **dásn.**

Daš, -ě, masc., *jm. osobní:* Daschonis TomZ. 1361 st 245.

Dašici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villa que vocatur Dassyce Letop. Jarlochův; de Dassicz DeskDE.

datel, -e, masc., z *daktyl;* odtud adj. *datelový,* v. t.

datel, dětel, -tela(?) a -tla, -tle, masc., *Specht;* stsl. *dętelъ, dętelь, dętlъ* picus, pol. *dzięcioł:* datel *spix Prešp. 237 m. picus, v kap. Volatilia campestria, Rozk. 447; dyaetel *spinx Nom. 64[a], dzyetel *spinx BohFl. 98.

datedlný, adj.: přisáhl... datedlna fie nam iuravit *daturum* se nobis ŽKlem. Zach. 73, překlad neumělý.

datelový, adj., *datlový, Dattel-:* kamýk dattelowy (pecka) Brig. 62.

dáti, daju, daješ...(?), impftiv., *geben;* stsl. *dajati* dare. — Květ ten daye slávu Tiburcú CisMnich. 97[a] t. j. daje. (Doklad pro *dáti* = *dajati* nejistý, může to býti novotvar m. *dá,* zvolený proto, aby byl žádoucí počet slabik). — Ten (Stanimír) počě Němcóm do země nedaty DalC. 72, omyl m. nedávati.

dáti, dám, dáš, pftiv., *geben, lassen.* Praes. *dám* z *dadmь;* 3. pl. *dadie,* novotv. *dají;* impt. náležitý *daz* dochován jako bohemismus v hlah. zlomcích Kyjevských, v textech českých jest novotv. *daj;* impf. *dadiech,* aor. *dach;* part. *dada, dal, dav, dán.* Stsl. *dati* dare. Z koř. *da-,* pův. *dō-.* Iterativum **dávati,** -aju, -áš, impftiv. — Komuž bóh chce co daty, tomu nemóž nic ostáti AlxV. 2010, *dáti komu co;* day, který (bohyni) chceš, jablko toto t. 748; která kraššie, téj bude (jablko) dano t. 744; (Ježíš chleby) zláma i da učedlníkóm a učedlníci dachu zástupóm Koř. Mat. 14, 19; jenž dawa kirmy dat ŽWittb. 145, 7, dawa krmyu ŽKlem. tamt.; Pavel dal ieft zemu List. Lit., Vlach dal ieft zemu tamt.; pól Martin dal pláščě CisMnich. 97[a] a CisPr. 103[b]; země u porobě stáše a za moře daň dawafye AlxV. 150; dawagycze dan ot zlata t. 1030; každému peniez daan bude Štít. ř. 109[b]; jmá pět kop grošuov daano býti Pr. pr. 262; měštěnín muož své sbožie daati komuž chce t. 244; (panı) almužnu káza datyu (m. dáti) Pass. 284; král, daw běsu obět, musi sě vrátiti opět AlxV. 2217; plodu neda moklé pole AlxV. 291; ktož pro bóh svój život dadije Štít. ř. 28[b]; jemužto moc dana PilD.; dawame tu moc tobě AlxV. 746; ať nám svú pomoc dadii Troj. 70[b]; to posílenie (nemocnému) má se dati Sal. 513; odpočinutie daa tobě buoh Pror. 10[b]; (Bessus) sobě všiu noc zzetky nedal AlxBM. 5, 14 t. j. sedky, odpočinku; pokoj jim dagij Puch. 140[a];

pokojě sobě nedachu AlxH. 8, 39; day klid s pláčem sobě Hrad. 35ᵇ, dej si pokoj s plakáním, neplač; dal lhótu requiem dedit MamA. 34ᵃ; (kterú) mi dawate vinu AlxH. 11, 3; (paní) múdře odpowiedi pofluom daawala KřižB. 84ᵃ; (Alexander) neumě sobě daty rady AlxV. 131; daw pravé přiezni stvrzenie t. 931; jehož (Parida) otčík i matka tak běchu mile vzchovali, jakž mu vóli ve všem daly t. 724; Ščepán a Vladislav rok sobě dafsta DalC. 62, rokování si ujednali; buoh daawaa známost sebe Štít. ř. 3ᵇ; dali sú návěštie annuerunt MamA. 16ᵇ; (přietelé) ať svědečstvie dadye Pass. 368; zpravte sě a dayte svědečstvie dentur testes MamA. 20ᵇ; dal Petr na Matěje vražu CisMnich 97ᵃ a CisPr. 103ᵇ; Vlasta jim (dívkám) da v pitiú smieru, aby tlustosti zbyly DalHr. 9, uložila mírnost; daan příklad otcóm Štít. uč. 54ᵃ; bóh mi neday tu nehodu AlxV. 179; dnes vám jest čest v ruce dana t. 1495, můžete cti dobýti; čest data (sic, omylem m. danú) t. 1948. — Jeden měštěnín da královi mečem ránu AlxV. 2108; nejednu smrtelnú ránu obojě sobě tu dachu AlxB. 3, 15; jeden z sluh daa zášijek Ježíšovi EvZimn. 43; i da mu (Boleslav Václavovi) virh(l)ba mečem DalH. 30, i da jemu u vrch mečem DalC. tamt., dal mu t. *ránu;* da jemu (řezník praseti) v hlavu Tkadl. 11ᵃ; (pohan Platius) nožem svým sobě u prsi dal t. 9ᵃ; by ť kto tobě zlatú hrudú dal v bok, aby (ty) ji sobě měl, též sě nehněvaj Kruml. 244ᵇ. — Že mu (žalovaný žalujícímu) dal kurwyfyn Rožmb. 134, t. *nadávku;* kněz sě na Zderada jě hněvati, neudatne czkety dawaty DalC. 50; (Radislav) jě sě kněziu Václavovi pletichy dawaty t. 28; (Radislav) aby toho, jemuž pletychy dawaffe, zbil tamt.; ti, kteříž chlapy dávají VšehJir. 146 st.; pánu Bohu dawali blázny RokycEvJan. 340ᵃ. — Chceš-li mi svú dceru za manželku daati KřižB. 80ᵇ, *vdáti;* protože nedana byla za ň quod non eum accepisset maritum Mus. Gen. 38, 14. — Dva člověky sědáta o vítězstvie, až fie jeden druhému da HusPost. 217ᵃ, *dáti koho* n. *sě, komu* n. *čemu* = *ergeben, übergeben, überliefern;* (mužie) dievek na dvě stě smrti dachu DalC. 15; netbajíc všech věcí světských i dáti se všeho bohu ŠtítV. 237; daduc fe tělesné libosti jako kóň a mezek ŠtítOp. 351ᵇ; aby nedawal obžerstvu sebe ŠtítBud. 224; opiti sě, obžerství fie dati, nestatečenství sě dívati Kruml. 281ᵃ. — Že sě pro tě hi na zmyrt damy AlxBM. 6, 24, *dáti koho* n. *sě nač,* též; pro něž často fye na fmrt dawal Kruml. 397ᵇ; na rozkoš sě dam voluptati operam dabo Mus. Gen. 18, 2; protož day fe wffeho na boží milost Štít. uč. 153ᵃ; daducz fie na tělesnú libost jako kóň a mezek ŠtítMus. 20ᵃ; dáti (se) bezpřén ně na tu libost, jako by proto chtěl živ býti, aby jedl a pil, to jest zlé ŠtítOp. 34ᵃ; aby fie na bezprzemne pofty nedawaly ŠtítBud. 170; lénί, na prázdnost fe dada, dá minúti bez užitka drahému času ŠtítMus. 61ᵃ; otci naši byli sú sě na pokoj otdaly DalC. 57; (chot) dala by fie na diela užitečná HusŠal. 44ᵃ; (člověk) da fie na modlitbu Kruml. 186ᵃ; vsed na koráb da fie na běh Apoll. 132ᵇ; (Jonathas) dal fie na nebezpečenstvie dedit se periculo Ol. 1. Mach. 11, 23; vídáme mnohé, že daducz fie na lékařstvo, viec nemohú zdrávi býti ŠtítMus. 88ᵃ; ranný lékař má fe dati nemocnému na zpytovánie Sal. 198; (Kato) dal fye byl na to myšlenie Vít. 58ᵇ; potom dachu fye dievky na rozličné lsti DalC. 12; (žena) pak na to da fe, že slúti bude frejieřka ŠtítOp. 369ᵃ; pohanští mudrci, na to fie dawffe, aby poznali skryté ŠtítBud. 23; (cierkev) fie na to dá, aby nade všemi hřiechy svítězila HusŠal. 134ᵃ; dal fie geft na to, aby vysvobodil lid dedit se, ut Mus. 1. Mach. 6, 44. — (Já) dawagyt to na věděnie Pulk. 31ᵃ, *dávati čso na vědénie,* na vědomost. — Proč jest toto město dano w puftynu Pror. 76ᵃ, zpuštěno, *dáti koho, sě več;* jáz fye dawagy w nuzy Alb. 26ᵃ; več ť smy se dali VšehJ. 106 st. — (Darius) dal sě bě v takém znamení AlxH. 3, 3, vypravil se v takové nádheře, *dáti sě v čem.* — Silú v válkách mužóm napřed

nic nedati VšehJ. 5, *dáti napřed.* — A já dám, aby světští lidé také řekli HusE. 1, 180, *dáti = připustiti, dopustiti, aby* atd.; ano nám nedadieſſe vietr prohibente vento Koř. Skutk. 27, 7, *nedati = nedopustiti* atd. — Tomu jísti dadij Puch. 140ª, *dáti s inf.;* (nemocnému) ať dadye dryak píti ChirB. 183ª; když vlky chceš lapati, daz jim mrchu sápati PulkR. 74ª m. dajž, dayz PulkL. 166 (místa stejná). — Tu zvláště často ve významu *a) učiniti, způsobiti, aby* atd., nebo *b) dopustiti, aby* atd.; obyčejně však významy *a)* a *b)* splývají a možno jest pojetí to i ono: daz wyedyety Rožmb. 68 m. dajž věděti = učiň, způsobiž, aby věděli; kto chce v domu škody zbýti, neday jiskřě uhlem býti DalHr. 8, nedopusť, aby atd. (Patron) nikomu věděti nedaw přitřě sě k královu vozu AlxBM. 2, 23; chci zěvně wyedyety daty o králi, čsti seho světa AlxV. 64; (Alexander) poslal dawagye věděti, by jej přijěli milostně t. 2077; (Břetislav) svému otci dal jest věděti Pulk. 67ª; daly ſmy wyedyety pánu svému suggessimus domino Mus. Gen. 44, 22; v ňemžto (povědění) ſie dawa rozumyety, jež atd. Pass. 280; bóh mi neday tu nehodu déle o sobě slyšěti AlxV. 179; daam jě (věci) vám slyšěti Pror. 31ᵇ, dam jě vám slyšeti audita vobis faciam MamA. 16ª; ať sě liudem znáti dam Mast. 115; nechtě dati na sě znáti, by atd. Hrad. 142ᵇ; nechť dadj se najíti muží váleční accedant Br. Joel 3, 9; (n)edaymes j'mu živu býti AlxH. 10, 38; té (sěči) mi vždy dayte účastnu býti AlxB. 1, 14; pakliť kto má otce neb máteř, nemá jim daty obmeškánu býti Štít. uč. 51ª; neday mi býti zlým ne reputes de iniquitate mei MamA. 30ª, překlad volný; (ty) aby mně s pokojem býti dala Mast. 381; mužie mohúc slovem obrániti i dachu z mála vojsku býti DalHr. 8; aby nedal jich dušiem zahynúti Hrad. 8ᵇ; on (bohatec, nemocí sklíčený) toho netaže řěci, až j'mu vstúpi v obě pleci, tu j'mu nedodadieſſe (sic, m. nedadieše) uléci, až sě chtieše hořem vstéci, on sě počě otjímati, nechtě dáti na sě znáti, by sě chtěl v nemoc poddati t. 142ᵇ, vstoupilo mu v obě pleci, nedalo mu ulehnouti (n. nemoc vstoupila, nedala); těm, ktož poslední núzi trpie (t. umírají), neslušie umřieti daty pro i jednoho, jenž netrpí poslednie núze Štít. uč. 141ª; lénî, na prázdnost se dada, da minúti bez užitka drahému času ŠtítMus. 61ª; o kak ſem dal často minúti dobrému času Kruml. 342ᵇ; nechtě tomu shníti dati NRada 765; (bůh) pěti městóm dal se propásti Štít. uč. 62ᵇ; by (Kateřina) nedala zahubiti svéj mladosti Kat. v. 2268; nedadyeſe jim (Ježíš ďáblům) mluviti non sinebat loqui Koř. Mark. 1, 34; day sě jim (rádcům) cožť chtie tázati NRada 1400; (střelci obleženým) vyzřieti nedadyechu AlxV. 473; že jemu nedadiechu vsiesti na kuoň Troj. 114ª; Petr počě sě otjímati nedada svých noh umývati Hrad. 77ᵇ; ž' da jim ostati při všie čsti AlxH. 6, 36; (smrt) velím viece jich potře dřéve, nežli da dojíti plného věku Štít. uč. 150ª; (tvoji věrní) tomu dojíti nedadie NRada 1346; češte své, ač i krastavo, neday w ſwe ciuzozemci, česká hlavo DalC. 4 (pojem pohybu, jenž by tu měl býti v inf., rozumí se z příslovečného určení v-své); jenž nedagyſſe hřiešným vzhuoru Otc. 45ᵇ (nedajíše novotvar m. nedadieše, a pojem pohybu rozumí se opět z příslovečného určení vz-huoru); (Kristus) dal sě ješče k tomu umučiti Kat. 100; všichni, ješto daly se črtu oklamati Štít. uč. 7ᵇ; mám věřiti tvrdě, abych se nedal odhroziti t. 11ª. — Day ſie vinen NRada 2038, *dej, uznej se vinen;* duše tvá vinna ſie day Hug. 53; (hřiešník) sě vinen dal HusPost. 145ª; (někteří) za modloslúženie pánu bohu sě vinni dali HusE. 1, 69; spravedlivý da ſie winna Kruml. 245ª; Eva nedawſſi ſe za winnu na diábla počtla a řkúci Kruml. 2ᵇ; dawam ſye wynnen Kruml. 402ª; slušie, abychuom sami ſie bohu wynnij dawaly OtcA. 244ᵇ; Soběslav chtěl se známa dáti DalJ. 67 z rkp. P. — dam dabo ŽWittb. 2, 8, ŽPod. tamt., Prešp. 125; dawa dat Prešp. 146; ač ty das dante te ŽGloss. 103, 28, jenž dawaſſ pomsty ŽPod. 17, 48;

múdrost dawagc sapientiam praestans t. 18, 8, dawagie dans MamA. 20ᵃ, dauaiuci Kunh. 146ᵇ; ani spolu daway mne s hřiešníky ne trahas me ŽPod. 27, 3; **až ť** bóh daa Štít. ř. 63ᵇ; tak bwo dy i jeho matka GlossB. 126ᵇ t. j. *buo-dý* z *buoh-daj*.

dáti sě *díti sě*, v. **dieti sě.**

datt- v. **dat-.**

datum, neutr., *das Datum:* má dátum psáno býti VšehJ. 372.

datyl, -e, masc., *datel, Dattel:* dattil jest veliké vuoně Brig. 62; ovoce, ješto slove datyli Mand. 123ᵇ. Srov. **daktyl** a **datel.**

dav, -a, -u, masc., *tisk, tlačení, Druck, Gedränge.* — daw pressura HusOrth. 181, *premo Prešp. 1360. (Žena) když porodí dietě, již nepomní dawu pro radost HusPost. 83ᵇ, k tomu glossa nadepsána: bolesti, již má davieci ſie... A protož jest věrným jeho synóm daw v zemiech t. 7ᵃ, útisk. (Lidie) k sv. Alexie tělu vždy sě dáviechu, tak jež jedva pro lidſki daw v kostel (přijidú) Pass. 327, pro tlačenici lidí; aby tak s menſſym dawem do kostela mohli dojíti tamt., menší tlačenicí. Ledva pro lidſky daw jsú vešli do kostela OpMus. 6ᵃ. (V bazaru) jest mnoho lidí, že se tiú a tlačé převelmi a že málo muože postáti pro weliky daw KabK. 28ᵃ. (Bude) na zemi veliká v lidu hruoza a daw u velikém lidu a mor OpMus. 40ᵃ. Budau znamenie na slunci a na zemi daw lidij pro slévaní zvuku morskeho ChelčPost. 4ᵃ. Když lásky boží a bratrské mezi lidmi nebude, tehdy daw těžký mezi ně upadne t. 6ᵃ. Jsú ť pak i jiné věci zlé..., zda-li dawu nenie od lakomcuov..., zda-li dawu nenie od obžerstvie? tamt.; opět jest daw od pýchy veliké tamt.; zda-li dawu nenie od králuov..., od úředníkuov při lidu poddaném? tamt.

davač, -ě, masc., *Geber.* — Veliký dawacz almužny EvOl. 47ᵃ; dobrotivý spasitel, života davač HusE. 3, 131; nebeského pitie dawacz Kruml. 21ᵃ.

dávané, -ého, zpodstatnělé adj. neutr.: dawane *dativum* Prešp. 2171 v kap. de iudicio.

dávanek, -nka, -nku, masc.: Dawanek *dativus* Lact. 47ᶜ, strojený překlad terminu grammatického.

dávanie, -ie, neutr., *dávání, das Geben.* — K dawanyu uměnie ad dandam scientiam ŽKlem. Zach. 77. Dámy vám dawanye donationes Mus. 1. Mach. 10, 28. Kterak jsta rucě... rozprostřěně byle k dawany Kruml. 167ᵇ. — k dawany Alb. 69ᵇ, k dáwanij Hrub. 410ᵃ, w dáwanij t. 425ᵇ.

davatel, -e, masc., *Geber.* — Všie dobroty dauatelu Kunh. 147ᵃ (sg. vok.); daj mi sě, naylepſſy dawately Modl. 3ᵃ. — dawatel Alb. 63ᵇ; dawatel svých darów Aug. 2ᵇ; dawatel náš Kruml. 189ᵇ, dawatel všie krásy i rozkoši t. 115ᵇ, od najvyššieho dawatele t. 261ᵃ. — w dawateli zákona in datore legis Ol. Num. 21, 18, Kladr. tamt., w dawately zákona Mus. tamt.

dávati v. **dáti.**

1. **dávcě,** -ě, masc., fem., *davatel, -lka, Geber, -in:* davcze dator Prešp. 2082, dawczie datrix HymnB. 14ᵃ, dawcze datrix HymnA. 15ᵇ.

2. **dávcě,** -ě, masc., *utiskovatel, Bedrücker;* srov. *dáviti.* — (Alexander) počě býti ľudský dawczie AlxH. 6, 18, poče býti ſwych dawczye AlxV. 1930.

dávě, adv., *ráno, früh:* davie mane Prešp. 162, dawie též Rozk. 287 a Veleš.; srov. stsl. *davě* olim, sln. *dave* dnes ráno.

dávenie, -ie, neutr., *tištění, das Drücken.* — Od dawenie plamene a pressura flammae Pernšt. Sir. 51, 6. Skrze to musí veliké dawenie a nátisk všecka země trpěti ChelčP. 6ᵃ.

David, -a, masc., *jm. osobní:* vyvolil dawida sluhu svého ŽKlem. 77, 70, ŽWittb. tamt.; dawidowi ŽGloss. 88, 36, dawydowy a sěmeni jeho ŽWittb. 17, 51. — *Adj. possess.* **-óv:** z dauidoua pokolenie Ostr.; rodu krále dawidowa LMar. 19; w domu dawidowu ŽKlem. Zachar. 69, w domu dauidowie ŽWittb. tamt.; nad domem dawidowem (sic) ŽWittb. 121, 5, nad domem dawidowim ŽKlem. tamt.

dáviti, -vu, -víš, impftiv., *tisknouti, tlačiti, drücken, pressen;* stsl. *daviti* suffocare,

vlastně premere atd. — Ktož plně dawi výmě qui premit ubera ad eliciendum lac Lit. Prov. 30, 33. Rytieři spletše korunu v hlavu (Ježíšovu) dawili Krist. 99[b]; korunu (trnovou) v hlavu dawiechu Hod. 44[b]; tu derlavú korunu jeden kopím dawye (part.) Umuč. 115. (Císař) káza dawyty tu rózhu, aby prošel trn do mozku Kremsm. 92[b]. Otec tvój přetěžkým jhem nás dauil pressit Ol. 2. Par. 10, 4. Protywnoſtij mye dawijſs si calumnieris me Ol. Job. 10, 3, přeložení volné. Tělo daweno bylo jako v lisiciech Brig. 63; dawen v lisici Hug. 103. Proč jest červeno rúcho tvé jako těch, ješto lisici dawie Krist. 111[b], qui torcular premunt. Běli, pokropené olejem dawenym oleo tuso Ol. Ex. 29, 40, Mus. tamt. Cožkoli z hroznóv dauie quidquid de uva exprimitur t. Num. 6, 3. Já pak tiskniech a dawiech zrna v kalich Faraonóv Comest. 45[b]. Dawiecze víno lisicemi calcantes Lit. Nehem. 13, 15. (Křesťané) sobě to (víno) dawije a presují k pití svému Lobk. 177[a]. Za ním jdieše veliký zástup, tak že jej dawiechu comprimebant Lit. Mark. 5, 24, dawiechu ho Koř. tamt. — (Žena) když porodí dietě, již nepomní dawu (k tomu glossa nadeps.): bolesti, již má davieci ſie HusPost. 83[b]. — (Lidé) dauiechu sě tam LAlex. d; (lidé) k tělu s. Alexia vždy ſu ſe dawili, že ledva pro lidský dav jsú vešli do kostela OpMus. 6[a]; lidé... vždy ſe dawiechu k tělu svatému KázLeg. 84[b]; Dawte ſye, aby vešli úzkú cěstú Štít. ř. 13[b]. A jako těžko ſie dawiti proti ostnu, tak bude těžko všeliké křivotě proti pravdě ŠtítBud. 228; těžko j' dawiti ſe proti ostnu t. 14. — Jsú ť i jiné věci zlé, jimiž se lidé dawij ChelčP. 6[a], tisknou, utiskují.

davizen: davizen **lemphinceatus* Prešp. 273 v kap. Monstrosi homines; strojené.

Davle, -e, fem., *jm. místní:* Dawel Reg. II, 1255.

Davlicě, -ě, fem., *jm. místní:* Davlicz Reg. I, 1253; z *Davle.*

dávní v. **dávný.**

dávník, -a, masc.: dawnik *donatus* Prešp. 2248 v kap. de ecclesia, dawnyk též Rozk. 3367; strojené a chybně utvořené z *dávati* donare.

dávno, jmenný tvar neutr. adj. **dávný**, v. t. — Jeho akk. jest adv. = *lange, seit langer Zeit:* dawno diu Prešp. 159; jakžto by již dawno tu byl PilD.; jižť sú tvú čstiú dawno vzplozeni AlxBM 2, 43; neb se každý domnieval, že by ty děti daawno zhynuly KřižB. 90[b]. — Odtud též **s-dávna, z-dávna**: zz dawna sě jest k tomu bralo PilA.; a **za-dávna**: za dawna antiquitus Ol. 1. Reg. 2, 78. Viz též **starodávno.**

dávnobydlec, -dlcě, masc.: dawnobydlcze, to jest Adama, do ráje navráti *antiquum incolam* Otc. 233[b].

dávnost, -i, fem., *Alter, lange verflossene Dauer.* — Chlebi sú dawnoſti welmi sě ztrupali vetustate Ol. Jos. 9, 12. V niežto (milosti) s' ny z dawnoſty i vždy miloval Rúd. 39[b]. Budem tam podobni k andělóm božím, ač ne takú dawnoſti Kruml. 303[a]. Do korábóv vchodiechu, jenž tu stáchu od dawnoſti Baw. 326.

dávný, později také **dávní**, adj., *alt, vor langer Zeit gewesen, seit langer Zeit bestehend;* stsl. *davьnъ* antiquus. Srov. *dávě* mane, stsl. *davě* olim. — Za dawnych časóv Hrad. 74[a]; za dawnych časuov Kat. 2; člověk ot dawnych časóv slepý Krist. 68[b]; stala sě jest byla kdasi škoda Troji w dawne czaſy AlxV. 774; od dawnijho času Háj. 100[a], od dawnij chvíle t. 123[a]; od počátku dawnych dnóv ex diebus antiquis MamA. 22[a]; o ňemž (Alexandrovi) Danielem prorokem jest pisáno dawnym rokem AlxB. 6, 36, v dávné době. Dawnych Hřěkóv příhodami AlxH. 12, 38 (v AlxV. je na stejném místě 2427: ſtarych králóv). Lékař chytrý, dawny Mast. 44 (rým: slavný). Toho nikdy buoh nepřikázal, ale člověk dawnij některý ChelčPost. 203[a]; z obyčejuow dawnijch t. 36[b]. Od dawnich předkuov KolAO. 17[a] (1492, ops. na zač. stol. XVI). Jest Korintus město dawne AlxV. 312, starobylé; Jerusalem, město dawne t. 661; tu (v Sardech) biechu kola dawna t. 1150. Pro mé dawne dobre dyenye dáváš mi políčky Mast. 388. Pověstí dawnych histo-

riarum MamA. 24b. To je dawna povaha robotných sedlákóv, ež sě nikda nepolepšie Pass. 436. Ten čin (způsob vtělení) jest u božiem uloženiú dawny Hrad. 62b.

dba- v. **tba-.**

-dcát, -dcátú, -dcátý, z *desát-*, v. **desět.**

dcera, -y, fem., *Tochter;* novotvar ke **dci,** v. t. — Mezi dcherami Christi Túl. 24b; u vratech dczeri Sion filiae (sg. gen.) ŽWittb. 9, 15, dceri Sion ŽKlem. tamt., dczeri ŽPod. tamt.; slyš dczero t. 44, 11; dczeri fyonfke ŽWittb. 72, 28; veselte sě dczeri iudae filiae Judae ŽWittb. 47, 12; obětovali dceri své ŽKlem. 105, 37; dczer tvých ŽWittb. 105, 38, dcer ŽKlem. tamt.; dczera fyonfka Pror. Isa. 37, 22, dczeru bohobojnú t. Dan. 13, 2, dczero egyptfka t. Jer. 46, 11, zjemav dczery královy filias t. 41, 10; dczéra HusPost. 63a; fe dceru ŠtítOp. 346, fe dceroma tamt.; fe dczerama dvěma Ol. Gen. 19, 30, Mus. tamt.; ve dcerach Ol. 2. Esdr. 11, 25; slyš dczero Mus. Ruth. 2, 8, s Dinú fe dczeru fwu t. Gen. 46, 15, by mi neotjal fwu dczeru filias (gen. du.) t. 31, 31. — **Zlá dcera** *scortum:* zda sú jako zle dczery našie sestry užívati mohli ut scorto Mus. Gen. 34, 31; srov. **dci, zlá dci.** — *Adj. possess.* **dceřin:** aby (matka otci) dcerzynu odpověd pověděla Pass. 348.

dcerka, -y, fem., demin. z *dcera.* — Má dczerko milá Hrad. 103b, dcerko Pass. 347. Ten (císař Otta) dczerku krásnu mějieše DalC. 42. Ž' nám nedáš dczerky ni syna LMar. 27. Daj mé dcercie zdravie HusPost. 47a. O té dcercie také Šalomún prozpěvováše Kruml. 8b.

dcerný, adj. k *dcera, Tochter-;* stsl. *dъšterьnъ* filiae. — (Matka dcery své střežieše) i vedieše k czerney lepotě Kat. v. 125; doklad nejistý (verš má o slabiku více a mělo by býti k*e*-dc-; Erben klade *cnéj).*

-dcět, -dcet, -dcěte, -dcete, -dcětech, -dcetech, -dcěti, -dceti, -dcětý, -dcetý, z **desět,** v. t.

dci, dceře, fem., *dcera, Tochter;* stsl. *dъšti* filia, z *dъgti.* — Slyš dci a viz audi filia ŽKlem. 44, 11, dczy ŽWittb. tamt.; dci ŽKlem. 136, 8, dczy ŽWittb. tamt.; (chvála) královy dczerze ŽKlem. 44, 14; gdešto malého dle mýta dczi mateřiú jest neskryta AlxB. 7, 15; dczi ysakarowa LMar. 18; dczy otci na život odpovědě DalC. 9, dczi DalHr. tamt.; (hrad) na němž jeho dczy s jeho zětem bieše DalC. 42, dci DalHan. tamt.; ten poję dczerz hraběte českého DalC. 25; o dczerzi ť ničs netbaju DalHan. 39, o dczerzy DalC. tamt.; ač mi dáš svú dczers Mast. 298; má dczy milá (vok.) Hrad. 104a, měla sem dcerz tamt.; (rodičové) i se dczerzy se pokřstiti kázali Pass. 501, z jeho dcerze t. 424, tě dvě dcerzy t. 282; dvě dczerzy Pulk. 54b; Anastasia byla vzáctného člověka dczy ML. 79b; dci diáblova ŠtítBud. 70; z tvé dcérzie BiblB. Mark. 7, 29, dczerz králova přijide filia Pror. Dan. 11, 6 m. dci, dczerz ženská dána bude jemu t. 11, 17; dczerzye moabfkee (plur.) t. 12a; by který král jměl dczer (sic) krásnú Kat. 10; milá dfy Kat. 20, dial. m. dci; dfy filia BohFl. 475, též; aby ani sestr, abych neřekl dčer, za muže vdával HusPost. 63a; i dcery dczerze jejie nevezmeš filiam filiae Ol. Lev. 18, 17; fe dczerzy t. Deut. 27, 22, s Dinú dczerzi svú t. Gen. 46, 15; ke dczerzy t. Num. 27, 8; ze dczer t. Gen. 36, 2, t. Ex. 6, 25; mám dwě dczerzi t. Gen. 19, 8, dvě dczerzi t. 1. Reg. 2, 21; dvě dczerzi Mand. 74b, Mart. 11b; (rytíř) dvě dczerzi a jednoho syna měl jest GestBř. 91b; jednu czerz SequE. 41b; (s) dcerzy Pinkasovú KolB. 14b (1495); na místě Anny, dczerzi své KolD. 8b (1582), chybně; — dczy filia Prešp. 1626; dczie (sic) ffwekra nurus MamA. 30a, srov. Schwiegertochter. — **zlá dci** *meretrix,* srov. *zlosyn, zlý syn.* By zlofyn pustil od zle dczerze aneb zla dczy od zlofyna Štít. uč. 23b; vjidechu v duom ženy zle dczerzie mulieris meretricis Lit. Jos. 2, 1, zle dczerze Ol. tamt.; zlee dczerze nepojmeš scortum Ol. Lev. 21, 7, Mus. tamt.; zla dczi meretrix Ol. Gen. 38, 21, t. Deut. 23, 17, MamB. 14b. — Novotv. **dcera,** v. t.

-dcietech, -dcieti, -dcietma, -dcietmý, -dcítech, -dcíti, -dcítma, dcítmý, z **desět,** v. t.

dcka, dcska v. **dska.**

-dct, -dcte, -dcti, -dctý, z **desět,** v. t.

dčb- v. **čb-.**

dčéti, dčieti v. **dščieti a tčieti.**

dčíti v. **dščíti.**

Debla, -y, fem. *jm. osobní:* Debla NekrP.

Deblín, -a, -u, masc., *jm. místní:* in Deblin. Reg. II, 1294, dobyv Deblinu Háj. 81ᵇ; Doblin Reg. II, 1250.

debř, débř, dbři, debři, fem., *dolina, Thal;* stsl. *dъbrь* a *dьbrь* vallis, stpol. *debrz, na dbrzi* Brückner Jag. Arch. 12, 151, psl. *dъbrь* (Rozwadowski, Almae matri Jagellonicae etc. gratulantur 1900 str. 110). — dibri valles MVerb. (podle Aelt. Denkm.); debř ohnivá gehenna bibl. rkp. Jg. Když se jemu uda na jednu debeř hlubokú jíti, zaslyše hluk a hřmot w te debři Baw. 4ᵃ. — deberz *laterus RVodň. 63ᵈ. — Srov. dial. *debřa* roklina, příkrý úval v horách BartD. 206 (mor.), *dejbří* srázné údolí, výmol Šemb. 24 (stř.-česk.), a jm. místní *Debř, Dýbř* v Pal. pop., KotMíst. a Jg.

debrník, -a, -u, masc., z adj. *dъbrьnъ.* — *Jm. potoka:* Debrnik fluvius Reg. II, 1269; — *jm. místní:* in Debrnik Confirm. 1358, Debrník KotMíst.

debrný, adj. k *debř,* z *dъbrьnъ.* — *Jm. místní:* duas villas Lubcze nomine et Debrny Reg. II, 1260; donationes seu collationes Lubcze et Debrny t. 1301; silva quae iacet inter Lubecz et Doberni (sic) t. 1297; srov. Debrný a -né Pal. pop. a KotMíst.

debs, -a, -u, masc., *zvuk hučivý, dunivý, Getöse.* — Slyšechme debs chodícieho, ale nemohli sme i žádného viděti, a potom když ten debs přesta, my atd. Kar. 31; přijide mnoho zvieřat s velikým debſem a wykem MandStrah. 47ᵇ, s velikým dehſem a wykem Mand. 87ᵇ (místo stejné s předešlým, omyl m. debsem); ot debſu jezdcóv a sonitu equitum Ol. Ezech. 26, 10; ot debſu zástupa a voce multitudinis et incessu turbae Lit. 1. Mach. 6, 41, od debſu zástupa Mus. tamt.

debsánie, depsánie, -ie, neutr., *hučení, hlučení, hřmot, Getöse.* — (Diábel) často debſanye aneb že lúčěti na střěchu budú připósobí, aby atd. ŠtítVyš. 14ᵇ. Uslyšíš debſanie gezdczowe sonitum BiblD. 1. Par. 14, 15; uslyšal jest Ahias debſanie noh sonitum Kladr. 3. Reg. 14, 6, uslyšav debſanye noh sonitum Lit. tamt.; uslyšechu debſany noh našich sonitum Otc. 158ᵃ. S velikým debſanym strepitu Ol. Jud. 14, 7; debſanye noh sonitus t. 4. Reg. 6, 32; debſſanye noh sonitus t. 3. Reg. 14, 6; debſany jezdcové murmur exercitus Otc. 418ᵃ; depſanie (sic) strepitus t. 28ᵃ; debſanie sonitus, strepitus MamVíd., ot debſanie a strepitu MamD. 311ᵃ.

debsati, depsati, -šu, -šeš, impftiv., *hlučeti, lärmen.* — Strážní debſachu pro jeho ubuzenie perstrepentes Ol. Jud. 14, 9, hřmotili, aby jej (Holoferna) probudili; debſachu perstrepentes MamV., depſachu též MamB. 93ᵇ. Neslični debſy a tleštíce rukama Otc. 20ᵃ, hřmotí, hlučí.

Decí, -ie, masc., *jm. osobní,* z *Decius:* ciesaři decie Pass. 367 (2); ciesaři decye t. 368, t. 383; před decie jíti t. 431. — Též **decius,** -ia: decius Pass. 368, před ciesařem decyem t. 369.

děcký v. **děčský** a **dětský.**

déč v. **déšč.**

děč, -i, fem.; v adverb. výraze **v děči** = *slušně, uctivě, zdvořile, vděk, vhod, artig, höflich, genehm.* Ze stněm. *danc,* srov. **diek** a **dieka.** — Proto vás všech proši w dieczy, móžte-li mi tu radu dáti Kat. v. 1428 (rým: řeči). Sem slýchal mnohé chytrosti, před sebú mluviece w dieczy řku, ež sem múdřejšie řeči nikdy neslýchal tamt. v. 1504. Porfyrius s královú... vzemše odpuščenie w dyeczy i jidesta opět zasě tamt. v. 2585 (: řeči). O co ty, králová, mluvíš? náhle miň ty řeči, doňadž nám to bude w dyeczy, a nesmúcej našich pánuov tamt. v. 2953. V transkripci Erb. *dieč.*

děčěnín, starší **ďačanín,** -a, masc., *obyvatel Děčanska;* z *dęk-.* — Vzato za *jm. místní:* Termini autem (t. hranice biskupství pražského) sunt Tugost... Liusena et Dasena KosmA. II, 37 t. j. Lučěné a Ďačené, Daciane Kosm4. a Kosm4ᵃ. tamt.

Děčín, starší **Ďačín,** -a, masc., *jm. místní; z dęk-.* — In castellum Daczin Kosm. pokrač. 1128; Dacine t. j. Ďačíně (lok.) Reg. I, 1130 a Dobr. Gesch.[2] 85; Dieczin Kosm. pokr. 1283; de Dyeczyn UrbRoud. 1338, TomZ. 1376 h 146; in Tetschin Reg. III, 1325, Teczin t. IV, 1342.

Děčka, -y, fem., *jm. os.:* Decka NekrP., dominam Dyeczkam Reg. III, 1331.

Děčkovici, -ic, plur. masc, *jm. místní:* Dechkouici Reg. II, 1273.

Děčna, -y, fem., *jm. osobní:* Decna NekrP.

děčský, adj., m. *děčanský, děčínský:* od pana Děckého Let. 307.

děd, -a, masc., *Grossvater, Ahn, alter Mann;* psl. *dêdъ* avus. — Kněz chtě pomstiti dyeda svého jěde na Mezku knězě polského DalC. 43. (Herkules) pobil Parisova dyeda AlxV. 778; vaši dyedowe i přědci jsú nepokoj veždy střěli t. 1488; i mluvie to sprostní dyety (omyl m. dědi) t. 2352, staří diedy AlxH. 11, 37 (místo stejné s předešlým). dyed Rožmb. 20; dyed avus Prešp. 1631, Boh. min. 22[b], Vocab. 175[a]; dzyed avus BohFl. 477, dial.; dyed avus, Ahnherr Diefb. — *Příjm.:* Dedo comes Reg. I, 1165, Dedus t. 1208, marchionis Deda (gen.) Kosm3. III, 52, Dyed UrbOstr. 1390, Dyedonem famulum Lún. ks. 1399.

dědec, -dcě, *dědic, Erbe;* z *dêdьcь.* — rowny diedecz, spolu dyedecz coheres Cath. 175.

dedek, starší **vdedek,** -dka, masc., *dudek, Wiedehopf;* stsl. *vъdodъ* a *vъdidъ* upupa. — wdedek upupa Brit.; dedek upupa Prešp. 182, Rozk. 328, Vít. 94[a], BohFl. 85, Nom. 63[b], HusOrth. 177, Comest. 82[b]; dedec upupa Boh. min. 21[b]; (chovati se máte) dedka Ol. Lev. 11, 19, Mus. tamt., dedka i netopýře Kladr. tamt. — *Příjm.:* Dedek UrbHrad. 19. — *Adj.* **-ový:** v hniezdě dedkowem ChirB. 295[a].

dědek, -dka, masc., demin. z *děd:* na Jiříka diedka jich (vnukův) KolB. 120[b] (1498). — (Čech) bra sě lesem do lesa, dyetky ſwe na pleczy nesa DalC. 2, neporozuměním m. *dědky = rodné bůžky* (Kosmas, z něhož Dalimil čerpal, má zde: quos in humeris secum apportarat, humi sisti *penates* gaudebat; mrus. *did, dêd, didko* = bůžek, jenž hlídá dobytek atd. Jos. Jireček v ČČMus. 1861, 358 sl.). — *Příjm.:* Dyedek famulus Lún. ks. 1401, in curia dicta u Diedkuow Poř. 1465.

ďeden v. **jeden.**

Dědibabi, -by, -bab, plur. masc., *jm. místní:* Diedibabi UrbE. 178, UrbBřevn. 1406, de Diedibab TomZ. 1430 st 134, ze spřežky pl. nom. z *děd* a *baba;* Dědibaby, Jedibaby Pal. pop.

dědic, -ě, masc., *Erbe;* stsl. *dêdištь*, psl. *dêditjь, z dêdъ.* Vlastně *dědův potomek, nástupce k dědictví oprávněný;* pak i ten, kdo zdědil a je *pánem* majetku, *majetníkem.* — Heres quod proprio vocabulo deditz dicitur Reg. II, 1295. Či sě stalo gda dyedycziu, by pro mě stál v smutném líciu (= by byl smuten) svého sbožie jsa vyveden? AlxBM. 8, 24. (Jidáš) zemiu dyedyczie zbavil JidDrk. 99. Doniž je malyczek dijedycz Štít. ř. 76[a]. Dám roli jich dyedyczem heredibus Pror. Jer. 8, 10. Když by diedicze v Čechách nebylo k kniežectví Pr. pr. 242. Každý měštěnín kupuje domy sobě a svým diediczom a budúcím t. 260. Všecko sbožie jeho jmá při diediczych jeho ostati t. 261. Nebude ť tento tvým dyedyczem heres Mus. Gen. 15, 4; dyedicz heres Prešp. 912, dyedicze heredes MamA. 20[a]. — Vše prodánie vráti sě k dyediczy drzyewnyemu ad possessorem Mus. Lev. 25, 28, Ol. tamt.; slyšte otčíci, všie šlechty předší dyedyczy AlxV. 1300, kteří jste šlechtictví zdědili, jste jeho majetníci; ti jistí diedyczy neb hospody domini Otc. 171[a], svú službu svým diedyczuom ukázati dominis tamt.; po diedycziech post patronos t. 390[b]; jakožto diedicz pravý téhož dvoru KolBO. 2[b] (1494), rozumí se pán, majetník; Antoš, jakožto diedicz pravý chalupy t. 7[a] (1494), též. Tudy také *dědic = patron:* ty (sv. Václave) s' diedicz České země Pís. sv.-Václavská (rkp. knih. univ. 10. E. 2 str. 30[a]); o diedicziewi ſlowenſkem, čiš o Prokopovi svatém Hrad. 1[a]; s. Víc-

lava mučenílka, dyedycze na(šeho) ŽPod. (v kalendáři, září). — Pak též člověk *osobně svobodný,* třeba že pod úrokem na pozemku panském (Brandl, Gloss.; Peisker, Zádr. 8): král postihni svědky svými, dyedyczy, služebníky Rožmb. 115.

Dědici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Diedicz Reg. II, 1297, de Dyeditz t. III, 1322, Milota z Diedicz Háj. 253^{a}.

dědičiti, -ču, -číš, impftiv., *děditi, erben:* ožídající hospodina... diedicziti budú zemi sustinentes dominum hereditabunt terram ŽKap. 36, 9.

dědička, -y, fem., k masc. *dědic:* diediczka List. Poř. 1466; s. Lidmila, dyedyczka České země Pulk. 19^{b}, patronka; jakožto diediczka toho domu pravá KolB. 35^{b} (1495), majetnice.

dědična, -y, fem., k masc. *dědic:* káže jie (chot choti) býti diedicznu královstvie svého HusŠal. 9^{b}; (bóh) aby tě diedicznu ustavil svého sbožie Kruml. 295^{a}; s. Lidmily, české diediczny Pulk. 19^{a}, patronky.

dědičnost, -i, fem., *Erblichkeit, Erbeigenthum.* — Aby ten haltýř Janovi Valšovi a jeho dědicuom a budaucím k diedicznoſti zuostal KolČČ. 93^{a} (1548). Aby sauseduom, kteří by chtěli chmelnice dělati, (místa) propuojčena a dána byla k diedicznoſti t. 121^{a} (1550).

dědičný, adj., *erblich, erbeigen.* — Platuov diedicznych věčných Pr. pr. 252; své vlastnie a diediczne KolBO. 25^{c} (1495); diedicznemu požívaní t. 2^{b} (1494).

dědičský, adj., *dědičný, erblich:* diediczkemv požívání KolBO. 2^{b} (1494), tamtéž a v témže smyslu také: diedicznemu požívání; k držení diediczkemv t. 4^{a} (1494). — *Dědický, Erb-:* (žaloby) z dědictvie diediczſkeho VšehK. 26^{a}; že jest toho statku prawey diediczky držitel KolC. 143^{a} (1588). (Sluhy) diedickym prawem přenesete ku potomním hereditario iure transmittetis ad posteros Kladr. Lev. 25, 46, dyedyczkym prauem Ol. tamt., dyedyczkym prawem Mus. tamt.; diedyczkym prawem Brig. 175^{a}. — *Adv.* **-sky,** *způsobem dědice, als Erbherr:* (Abraham) dyediczſky wladl zemí Ol. Ezech. 32, 24; (synové) budú dyedyczſky wlaſty zemí hereditabunt terram Pror. Isa. 14, 21; wlaſti budú (synové dědictvím) diedicky hereditarie Kladr. Ezech. 46, 16; (ať) diedicky wladneme svatyní hereditate possideamus sanctuarium t. žalm 82, 13; ktož by v jich sě sbožie dyedyczſky uvázal Pass. 398; má jako dyedyczſky ten kraj nebeský, ktož miluje Krista Štít. ř. 173^{b}; ji (dědinu) diediczky držeti KolB. 187^{a} (1501).

dědičstvie, -ie, **dědičstvo,** -a, neutr., *dědictví, statek dědičný, statek zděděný, majetek, Erbschaft, erbliches Gut, geerbtes Gut, Besitz;* z *dědic.* — I dal jest zemiu jich diediczſtwiu, diediczſtwiu Israheliu liudu svému dedit terram eorum hereditatem, hereditatem Israel ŽKlem. 134, 2; i dal jest zemiu jich diediczſtwu et dedit terram eorum hereditatem t. 135, 21; diedyczſtwo tvé hereditatem t. 2, 8, dyedyczſtwo tvé ŽWittb. tamt.; hospodin diedyczſtwa svého neopustí hereditatem ŽKlem. 93, 14; diediczſtwem hereditate ŽGloss. 118, 11; dyedyczſtwye hereditatem Pror. Jer. 3, 19; aby byl kniežetem nad jeho dyedyczſtwem unxit te Dominus super hereditatem suam in principem Ol. 1. Reg. 10, 1; podle slibu božieho diediczſtwo měli hereditatem Comest. 26^{a}; o otdání diedictwa přátelského hereditatis amicorum Kladr. Sir. 42, 3; dyediczſtvo hereditas Prešp. 1548. Smrt bude veštie w dyedyczſtwo kraje nebeského Štít. uč. 153^{b}; diediczſtwa spasenie dojíti ŠtítBud. 100; osésti diediczſtwo života věčného t. 106; (andělé jsú obsedli) to diediczstwo Kruml. 300^{a}; dědina bude všem za diedíczſtwo t. 210^{a}. — Neb sú jich (kněží desátkův) ani po diediczstuí došli ani kúpili HusPost. 38^{b}. Pohnaný odpověděl a řka: jeho (póvodova) je zástava, a mé jest dyedyczſtwo; což sem učinil, to sem učinil na mém dyedyczſtwy, což mimo zástavu zbývá Rožmb. 249 = tento pozemek je žalobníkovi v zástavě, ale dědičně patří mně atd.; dyedyczſtwie od předkóv přišlé ODub. 7. Když by co židóm anebo kněží aneb kterýmžkoli duchovním lidem bylo

rozkazováno k diediczſtwij Pr. pr. 247. — w diediczſtwo in possessionem ŽGloss. 134, 4, w diediczſtwie ŽWittb. tamt. (Nepřátelé vzdavše se na milost) své dyedyczſtwo vše přijěli AlxM. 3, 13, Gualth. 6, 140: (Alexander) restituit patrios priscis cultoribus agros. diediczſtwie possessio MamA. 32[b]. Dáváme ku pravému diedicztwie (m. -í) mistru Janovi mlýn náš KolAO. 8[b] (1505). Že sme jemu zúplna zaplatili za diedicztwie jeho v Starém Kolíně t. 1[a] (1504). — diedicztwi ius hereditarium RVodň. (k 62[d]); habitudo est proprietas habendi diedicztwo Lact. 80[a].

dědina, -y, fem., *dědictví, statek dědičný, statek zděděný, země, půda, pole, pozemek, Erbschaft, Erbgut, Land, Erdboden, Feld, Grundstück;* stsl. *dědina* maiorum facultas. Z *dědъ*. — dyedina má hereditas mea ŽWittb. 15, 6, dyedyna ŽPod. tamt.; dyedyna jich u věky bude hereditas ŽKlem. 36, 18. Či sem byl v čem právo mina, že pro mě kto zbyl dyedyny AlxBM. 8, 8. Uvieži ť sě jim w diedini NRada 720, slibuje vlk, dá-li mu král moc nad lidmi. Leč bez viny, leč buď s vinú, já ť sě vždy uvieži w diedynu t. 726, též. On (král Václav) sirotku na súdu nesedieše, dievčie dyedyny jiným dáváše DalC. 95. Ti páni tak sirotky súdiechu, jich dyedyny sobě přisúdiechu tamt. (Václav) počě velmi Němcě milovati i dyedyny jim dávati t. 74. Mně, by mně bylo v Čechách dyedyny míeti, jiuž mušiu na dřěvě visěti t. 21, překl. stněm.: ich hofte erbe habin. Mužé pojímati budú ženy z pokolenie příbuzného, aby diedina ostala v čeledinách Comest. 104[a], *dědičný statek.* Někteří svým dětem žádají duchovních úřadóv, ne proto, aby (děti) toho úřadu práci nesly a z té práce odplatu vzaly v nebesiech, ale že snad mají mnoho dětí a nechce se jim dyedyny roztrhnúti Štít. uč. 126[b]. Jest-li ť páně dyedyna, člověk ť jest boží t. 88[a]. Chci klášter sbožím i diedynami nadati Hrad. 7[b]. Změří j'mu (vládyka kmeti) diedynu t. 107[b], *pozemek dědičně přikázaný.* Pak-li jednoho samého jest obec a nikde (nikdo) tu dyedyny nejmá, ten móže z nie (z obcě) učiniti, což chce, že mu nenie kto bráně; ale když prodá dyedynu, obcě nejmá práva měřiti Rožmb. 298, *dědina = polní majetek jednotlivcův,* a proti ní *obec = pozemek mimo dědiny a patřící k úhrnu dědin několika.* Když kto pro chudobu nemóž (t. vyvaditi svého rukojmi), že jmá ledno dyedynu a statka nejmá, tehda atd. Rožmb. 128, *dědina = majetek nemovitý, statek = majetek movitý.* Pak-li by nemyel na dyedynach ODub. 89, nebyl majetníkem dědiny. Zaplatíš mi, svému hrdině, dada mi Postoloprty k dyedynye DalC. 21, za majetek dědičný, dědičně. Ti (Vlastislavovici) k dyedynye Vlastislav mají t. 22. Tě městě ciesař k dyedyne jemu da t. 78, překl. stněm.: der kaiser gab dy stet erblich dem herczogin. Král přizvav Ojieřě hrdiny sstúpi mu k dyedynye Bieliny t. 84, překl. stněm.: der konig virlech im czu Belyn dy erb. Když kto chce, by jeho nepohonili, vlož ve dsky svým dětem, že jim dáváš (t. dědinu svou) a ostav sobě málo dyedyny k dyedynye, aby tebe tkáčětem nepohonili Rožmb. 96 = ostav si něco, třeba jen malou část pozemku jako svůj majetek dědický. Ty (Neštěstí) s' mě již jako k diedinie k věčnému smutku otdalo Tkadl. 24[b]. Jež vzvolil w dyedynu sobě in hereditatem ŽWittb. 32, 12, ŽPod. tamt. Tiší w diedynu přijmú zemiu hereditabunt t. 36, 11. Dci múdrá diedina jest svému muži hereditas Hlah. Sir. 22, 3. — (Filipu) třěba po sobě bieše ostaviti hlavu svéj dyedynye na opravu AlxV. 93, *dědičné zemi, říši.* V nebeskéj dyedine patria Túl. 92[b]. Ten bude zbaven věčné diediny Kruml. 142[a]. Nebudem dědici země, ale v nebesiech budeme diedinu mieti non terram hereditabimus, sed coelum Otc. 13[b]. — diedin iure Reg. I, 1208, právem dědickým. — dyedyna praedium Rozk. 1248, BohFl. 735, Nom. 69[b], SlovBrn. 332, dyedina též Prešp. 662, dedyna (sic) allodium Boh. min. 22[a]; dyedyna fundus Vít. 95[b]. Obsěli sú diedini seminaverunt agros ŽKlem. 106, 37; pak-li by slíbil dyedynu

agrum Ol. Lev. 27, 16; diel dyedyny agri t. Ruth 4, 3; na mezech ſwe dyedyny agri sui Mus. Gen. 23, 9; diedynu posievati in rure Otc. 105[b]; miesto k diedynie dobré culturae aptum locum t. 35[a]; dyedyna užitečna-li čili neužitečna considerate, qualis sit... humus, pinguis an sterilis Ol. Num. 13, 21, hospodin poddá nám dyedynu humum Mus. Num. 14, 8, dedina humus MamV. — Zemenín i sedlák mezi diedinami svými mají cesty opravovati Pr. pr. 256, *mezi pozemky svými.* Každý zemenín i sedlák jmá mezi svými diedinami cesty opravovati; pak-li by neopravoval, mohú jemu přes jeho diediny jeti tamt. Všicek statek (majetek movitý), kdežkoliv jest, na purkrechtu neb na diedinie KolA. 4[a] (1501). (Majitel) ráčil rozdati diediny své pod plat t. 11[b] (1505). (Poroučím jí, odkazuji) diedinu, kteráž leží nad lochy podle diediny nebožtíka Pavla t. 162[b] (1581). Též jí poraučím diedinu Matrasovskou podle diediny Václava formana tamt.

dědinicě, -ě, fem., demin. k *dědina:* jenž koho s diedynyczye spúzie Hrad. 116[a], s malého pozemku dědičného.

dědinka, -y, fem., *malý pozemek, políčko, kleines Feldstück.* Nebudú mieti popové rozdiela w dyedyncze partem et hereditatem Mus. Deut. 18, 1; lauku i s tau diedinkau KolČČ. 24[b] (1543).

dědinník, -a, masc., *Erbeigner. Dědinníci t. j. zemané chudí, kteří nemajíce ani úředníkův ani poddaných sami vzdělávali pole svá Pal. 4, 1, 301; na sklonku XV stol. pokládáni za rovně sedlákův, ačkoliv zůstávali svobodni a jen králi samému poddáni t. 5, 1, 263; sedláci čili dědinníci, drželi statky zemské dědičně za povinnost platu, osobně byli svobodni TomP. 1, 53.* — dyedynnik heres Prešp. 912, dyedynik též Veleš., dyedynnyk též Rozk. 1636; sedlák neb diedinnijk VšehK. 105[b]; Diedinnijk agellarius id est rusticus Lact. 8[c] (agellus demin. z ager).

dědinný, adj. z *dědina:* o právu nápadu diedinneho successionis hereditariae Comest. 100[a]; — jměnie dyedynné (sic) possessiones agrorum Ol. Num. 16, 14, jměnie dyedynne Mus. Num. tamt., *polní;* (dům) diedinnym právem prodá se agrorum iure Kladr. Lev. 25, 31, dyedynnym právem Ol. tamt., Mus. tamt.; (Ananiáš) přělstil těch diedinnych peněz Comest. 252[b], *peněz za pole utržených;* diel peněz diedinnych de pretio agri tamt. — *Léta dědinná* v. **léto.** — Filosof mluví řka: »všě věci jsú z diedynna, ale však jest věc jediná (rkp. yedyña), giez nelze s věcmi s těmi, ta panna ye (m. panuje) nade všemi« Kat. v. 1347—1351; místo porušené, smysl nedosti jasný, snad ten: všecky věci mají nějaký původ, jsou jakoby dědictví po činiteli předchozím, jenom Bůh je bez původu takového. — Tamtéž hned dále se čte: co tiem miení (filosof)? nic jiného, než jednoho diedynneho Boha, jenž vše stvořil v. 1351—1354, kdež diedynneho je m. jediného.

dědinský, adj., z *dědina.* — *Adverb.* **-sky:** dyedynſky dobych svědečstvie hereditate ŽPod. 118, 11.

dědinstvo: dyedynſtwo jeho (Kristovy) múdrosti KristB. 2[a]; v KristA. je za to na stejném místě dyediczſtwo, v. **dědičstvo.**

děditi, -zu, -díš, impftiv., *erben.* Ten bude diedyti hereditabit Otc. 373[a]. — *Dědictvím, majetkem činiti, dobývati, erwerben.* (Sv. Václav) pohanské a porobné děti kupujě, k sv. křtu připravujě buohu jě diedyl Pass. 517. Hřiešní vědie, proč gie (zlato, stříbro) diedye, trudně jeho dobývajíc Příp. v PulkLobk. 431; již (nunc) sobě svět dyedy zlosti tamt. Peklo sobě jimi (penězi) dyedyſſ Jid. 140. (Sv. Brigita) jsúci urozena bohata nediedila ge sobě světa tohoto Brig. 7; v BrigF. na stejném místě 2[a]: daruov skrze to nehledala. — *Dědicem, majetníkem, účastníkem učiniti, zum Besitzer, Mitbesitzer, Theilnehmer machen.* Mocný hospodine..., jakž s' chtěl, takž s' vše obřiedil, jediné mne s' v to ne dyedyl, bych byla vniuž jiné tváři, jěž tvá milost ščedřě daří hi sú plodem, jakž chceš, mocni LMar. 69. — *Trvati na živu, am Leben bleiben:* kdo křiv jsa přísahu provede, žádný dlúho

nedědí zde na světě VšehJ. 85. — Svět jest toho založenie, v ňem nic ustavičného ńenie; tiť vědie, kterak ſie diedie, kteří jeho vuoli plodie NRada 1607; místo zdá se porušeno, smysl nedosti jasný.

Dědkov, -a, masc., *jm. místní:* in Diedkow Poř. 1358 (14).

Dědkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Dydkowicz (sic) Reg. III, 1311, Dyedkowicz t. IV, 1340.

dedkový v. **dedek.**

Dědomil, z **Dědumil,** -a, masc., *jm. osobní:* Dedumil Reg. I, 1088 (ze XIII stol.).

Dědomilici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dyedomilicz DeskDE.

Dědoň, -ě, masc., *jm. osobní:* Dedon Reg. II, ca. 1143.

Dědoš, -ě, masc., *jm. osobní:* Dedos NekrP. (2).

dědošěnín, -a, masc., *jm. obyv.;* — **Dědošěné, -any,** plur., *jm. místní:* Dedossane (ve Slezsku) KosmA. II, 37, Dedossene Kosm3. tamt.

Dědová, -é, fem., *jm. místní:* villa Diedowa UrbBřevn. 1406.

Dědovec, -vcě, a **Dědovic,** -ě, masc., *jm. rodové:* Jacobus Diedowecz Reg. III, 1318, Jacobus Dyedowicz t. 1320.

Dědovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* (villa) Dyedowicze Reg. III, 1323, Dyedowycz UrbE. 150.

Dědúchov, -a, masc., *jm. místní:* Dyeduchow UrbPr. 1379.

Dědumil v. **Dědomil.**

děhel v. **děhyl.**

dehet, -hte, masc., *Terpentinbaum:* i bydlil Abram u duba aneb v-dehte, jehožto kořenie ješče znáti ComestC. 23ª, u duba aneb v-dehte ComestA. 24ᵇ; znamenaj, že tuto dub a dehet jest jedna věc ComestC. 41ª; dehet ComestA. 42ª, pod dechtem tamt., pod dehtem ComestC. 41ª. dehet terebinthus Prešp. 597 v kap. de plantis, Vít. 95ª, SlovBrn. 261, Boh. min. 22ª, MamA. 36ª, RVodň. 46ᶜ, t. 72ᶜ, Veleš. — *Theer:* byť byli čí hřieši jako dechet, budú ť pokáním jako snieh zbieleni ŠtítOp. 392; vezmi atrament nebo dehet, z ňehož černidlo činie LékA. 51ª, vezmi atrament nebo dehet rkp. bibl. Jg.

Dehetník, -a, -u, masc., *jm. lesa:* silva Dehetnyk UrbR. 196 (r. 1379).

dehna, -y: *zlý duch, Teufel:* čert daemon, dehna cacodaemon, nekoſnyk Satan etc. Prešp. 28; dehna cacodaemon Rozk. 15, Nom. 67ª, BohFl. 15, SlovBrn. 63, RVodň. (k 68ª), Veleš.; Dechnaweyk (sic) cacodaemon Nom. 62ᵇ.

Dehnici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Degnicih Reg. I, 1088 (ze XIII stol.), cum villa Dehnicz t. III, 1320, w Dechniczich UrbPr. poč. XV.

Dehtaři, -ř a **Dehtary,** -r, plur. masc., *jm. místní:* Dehtars Reg. IV, 1336, Dehtarz UrbR. 327 (r. 1379), Dechtarz UrbPr. 1390, de Dehtar Běl. 1412.

Dehtov, -a, masc., *jm. místní:* villa Dehtow UrbRoudn. 1338.

děhyl, děhel, masc., *angelica, Brustwurz:* dyehil *irpus Prešp. 847 (v kap. de fragis et boletis), dyehyl též Rozk. 1570; diehel též RVodň. 40ᵇ, děhel Lact. Jg.

dech, dcha, dchu, masc., *Hauch; z dъch-, dъchnąti.* — dech flamen Prešp. 1298.

dechet v. **dehet.**

dechn- v. **dchn-.**

děj, -ě, masc., *Handlung;* stl. *dějь* actus, z *dějь.* — Noc jest dyeyu všemu mátě AlxBM. 5, 16. Příhod pilných, vašich dyegem skutków silných AlxB. 8, 33.

dějnicě, dienicě, dínicě, a také **dýn-,** gen. -ě, fem., *pokryvka, čaloun, koberec, Decke, Teppich.* — Posteli mú ostřěla sem dyegnicziemy pſanymy tapetibus pictis Ol. Prov. 7, 16, dienicemi psanimi Hlah. tamt., d'nnicemi (sic) malovanými Kladr. tamt. Jedna dyegniczye sagum Ol. Ex. 36, 15; učiníš dyenycz jedenadcět saga t. 26, 7; učini dyegnycz jedenácte saga t. 36, 14; dlúhost dyeynyczye jedné sagi t. 26, 8, Lit. tamt., Mus. tamt.; na kraji dyeynyczie jedné Ol. Ex. 26, 10; miera dyeynycz sagorum t. 26, 8; zbytku dyeynicz t. 26, 12; ze všěch dyenycz Mus. Ex. 36, 18. Chrám bieše přikryt dynnyczemi cortinis Comest. 71ᵇ; (Benadab) roztrhl dynnyczi stragulum

t. 166[a]; (Azael) rozprostřěl dynniczi na tvář mrtvého tamt. Duae cortinae dictae dyennyczye Lún. ks. 1381. Ano dynice neb čalúny sú rozestřieny BřezSnář. 193.

dějničný, dien-, adj., z *dějnicě.* — Gefto dyenyczney (tak v rkp., něco vynecháno) qui in sagorum longitudine Mus. Ex. 26, 13.

dek, -a, -u, masc., *pokryvka na koně, Pferdedecke, Pferdeschmuck;* ze střhněm. *decke.* — Ojieř klánie do Čech přinese, ten chudobu v zemi vnese, od té doby jěchu sě (Čechové) na turnejě jězditi, jěchu sě dětinných ruch a dekuow na koně kráječi..., múdří sě jim vždy rúhajiú, že s nich lotři deky trhajiú DalC. 84, za to: krovóv na koně DalV., příkrovóv na koně DalZ., rúcha a pokrovy DalP. a krovy trhají DalL., krovy trháchu DalV. (Papež jěde) majě dek, jenž kóň kryje HusPost. 59[b]; dek, kterýž kuoň kryje brunátný ChelčP. 105[a]; pod visutým dekem HusPost. 59[b]. Kdasi kuoň pyšný tečieše, na kterémž kropieř z dekem bieše Baw. 97. Dek, quidam pannus, quo equi nobilium solent operiri Lact. 143[d]. dek phalera (m. -ae) Prešp. 2036, Rozk. 3151, Vít. 95[b], BohFl. 549, Nom. 69[a]; cupá kóň w deku in phaleris Roh. 180[b].

děk a **děka** v. **diek** a **dieka.**

déka, -y, fem., *dýka, Dolch;* ze střhněm. *degen* = Degen, Dolch, a toto z franc. *dague.* — Králová (v šachu) nemá choditi jako rytieř s deku, má se tiše mieti Šach. 311[b]. Kopie, déka, samostřiel HusE. 1, 176. Tesáci a deeky VšehK. 92[a]; s dykau Brikcí 257; vytáh déku poboční Háj. 163[a]; až jej dekau probodl t. 305[a]; s těmi dykami t. 333[a]. deka parvus gladius SlovKlem. 76[a]. Deka, tesák pugio Lact. 134[d]. Srov. stpol. *deka* = sztylet Rej, Zwierz. 110.

děkan, -a, masc., *Decan, Dechant,* z lat. *decanus.* — (Král Václav) jě sě na dyekana volati, aby k ňemu ráčil vstáti DalC. 98, na děkana kapitulního; dyekan aurelſki Pass. 410; dyekan, probošt... Hrad. 3[b]; dyekan decanus Prešp. 963, dzyekan též BohFl. 366. — *Adj. possess.* **-óv:** w dyekanowu domu Pulk. 173[b].

Děkanóvec, -vcě, masc., *jm. rodové,* = *děkanův:* Mixiconis Decanowecz TomZ. 1403 n 144.

děkanstvo, -a, neutr., *děkanství:* dyekanſtvo decanatus Prešp. 972.

Děkov, -a, masc., *jm. místní:* Dyekow Confirm. 1362; in Dyekowie DeskDE., de Dyekowa tamt.

děkovánie, -ie, neutr., *děkování, Danksagung.* — Jemu oni (mistři císaři) dyekowanye davše poklonichu hlavy Kat. v. 1487. (Dcera Jeptova) obětována jest po vítězství za diekowanie Kruml. 12[b]. Uč sě na bozziem diekowani nebyti pozdni t. 195[a]. dyekovanie regratiamen Prešp. 2160.

děkovati, -uju, -uješ, impftiv., *danken.* — Protožto tobě dyekugem, že již na tobě to čujem, jakž s' sě věrně s námi smířil AlxBM. 6, 25. Pro ňež tobě jedinému dyekugyiu (živočichové) vždy, tvorciu svému, že dáváš komuž co ráčě LMar. 65. — Když kněz Václav uzřě bratra svého, počě jemu dyekowaty z kwaſu czneho DalC. 30, počě j'mu dhiekouati z kvasu DalH. tamt., *děkovati komu z čeho,* = *zač;* z daru decouati Kunh. 150[a]; jemu (bohu) z daru zákon jest diekowati Kruml. 195[b]; z tvé milosti tobě diekugi Apoll. 138[b]. — diekugicze benedicentes MamA. 17[a]; diekugiuci jemu vzdědie zemiu benedicentes ŽKlem. 36, 22.

dél v. **déle.**

dělací, adj. z *dělati; d.* t. *člověk, Arbeitsmensch.* Šlechticě viec malá ranka sadá, než sprostnieho dyelaczyeho pot sadá Vít. 47[a].

dělač, -ě, masc., *dělatel, Macher, Thäter:* dielacz Lit., výkl. hebr. slova Bead.

dělánie, -ie, neutr., *dělání, das Thun:* k dielanyu svému ad operationem ŽKlem. 103, 23 a ŽWittb. tamt., k dyelany svému ŽPod. tamt.; k dyelany sem všecko přihotoval ad aedificandum Ol. 1. Par. 28, 2. — dielanie (sic) rukú tvú podáš pravicě operi manuum tuarum ŽKlem. 143[b].

dělař, -ě, masc., *dělatel, Macher, Verfertiger:* dyelarzy modlební plastae idoli Pror. Isa. 44, 9.

dělati, -aju, -áš, impftiv., *machen, thun, arbeiten, bauen;* stsl. *dělati* laborare. *Iterat.*

dělávati. Z *dielo*, psl. *dělo*. — Proti tomu (třetímu přikázání) trój lid činí: prvý, jenž v svátky dielagy Hrad. 96[a], pracují; ktož dyela, aby se živil s svú čeládkú Štít uč. 93[b]; když někdo se lenstvu podda, ano buoh chce, aby každý dyelal t. 20[a]; ktož chtie býti dobří řemeslníci, ti dyelayte s věrú t. 95[a]; Marta! ty udatně dyelaſ a neprázdna jsi Alb. 84[a]; tito jednu hodinu dielali Krist. 80[b]; buoh zóve dyelat, praczowat do své vinnice Štít. ř. 106[a]; kázal jim dyelat do své vinnice tamt.; který j' to dělník, ješto j' najprvé uveden dyelat a najposlé vezme svój nájem t. 110[a]; (anděl) na čas modléše sě a na čas dielaſſe Kruml. 250[b]; mlátím a na den dielam KolL. 300[a] (1603); dielawam na basu tomu hudci a napiji se při ňem piva tamt. — Lidé, ješto nedielagí z peněz ŠtítPař. 15[a], *dělati z peněz, za peníze*. — Kámen, jehož sú pokusili dielayucze, ten učiňen jest v hlavu úhlovú aedificantes ŽWittb. 117, 22, dielayuce ŽGloss. tamt. — Což budeš dyelati zlattem i ſtrziebrem facere auro et argento Ol. 3. Esdr. 8, 17, *dělati zlatem atp., ze zlata atd.* — (Alexander) dotad gezdu v cěstě dyela, až přihna do Arběla AlxV. 2328, *jiezdu dělati, jeti*. (Rybáři) lowy s člunóv dělali KolAO. 18[a] (1492, ops. na poč. XVI), *lov dělati, loviti*. Jeden stav jest boha vidúcích, druhý stav jest dobrych diel a ſkutkuow dielagiczich Kruml. 162[b]. — Rukama něčso dyelati Túl. 24[a]. Jižto dyelate zlost operamini iniquitatem ŽKlem. 6, 9. Ješto dielagi nepravdu operantur iniquitatem ŽWittb. 5, 7. dielayz každý své spasenie NRada 2109. — Donidž dyelame vinnici tuto Štít. ř. 109[b], *dělati vinnici, zemi, pole atd., vzdělávati;* poče Noe dielati zemi exercere terram Kladr. Gen. 9, 20; dielali sú zemi exercebant terram MamA. 22[a]; když dielati budeš ji (zemi), nedá ť tobě cum operatus fueris eam Kladr. Gen. 4, 12; aby (dědina) těmi koňmi dielana byla k užitku obecniemu KolB. 8[a] (1505); diedinu farářskú dielati t. 76[a] (1497); každý dyelaſſe rolí svú Mus. 1. Mach. 14, 8. Každý súsed muož duom svuoj dielati, jakž se mu líbí Pr. pr. 254. Kdyby (rybář) nemohl ſytij dielaty KolAO. 17[b] (1492, ops. na poč. XVI). Z suchého semence konopného z věrtele dielagi VI liber oleje KolB. 1 (ok. 1500).

déle, dél, -e, novotv. -i, fem., *délka, Länge*. Z pův. *dьlja* longitudo; z toho vyvinulo se jednak pravidelné stč. **dle**, fem., v. t., a jednak *déle*, kdež -e- se ujalo a ustálilo analogií. Vedle sklonění náležitého jsou také novotvary podle i-kmenův. — del jeho (stromu) dotýkáše nebě proceritas Pror. Dan. 4, 8; deseti loket bieše del dsky jedné erat longitudo Ol. Ex. 36, 21, Mus. tamt. — Jeho (božího) dna, jeho dely, jeho šíři, jeho výši, jeho níži... rozum ižádúcí nenie (který by o těch věcech mohl mysliti) Kat. v. 1848. — (Komórka) jest osm šlépějí na del jako na šíř Kruml. 70[b] t. j. **na dél** = *na délku;* na del i na šíř Pulk. 4[b]; na del, na šíř Ol. 3. Reg. 6, 2; na del sto loktóv in longitudine t. Ex. 27, 18; na del budú opony sto loket per longum t. Ex. 27, 11; na dell cesty jest, což muož 7 dní ujíti Mill. 20[b]; na šíř i na del Lobk. 6[b]; ta rozsedlina má na dýl tři lokty Pref. 29. — Trst na šest loket wzdely Alb. 83[a] t. j. **vz-déli** z býv. **vz-déľu**, z toho **vz-délí** a **z-déli, -í**, = *na délku;* trest na šest loket wzdeli Kruml. 211[b]; jest lavicě wz deli od jedné stěny do druhé t. 71[a]; (deska) desět loket bude wzdeli in longitudine Ol. Ex. 26, 16; (koráb) tři set loket wzdeli t. Gen. 6, 15; čtř noh wzdeli Mand. 91[b]; (síň) pět loket wzdeli Kladr. 2. Par. 6, 13; devadesáti kročejí zdelij Lobk. 6[a]; kaplice jest okolo dvau sáhuo z ſſijřij a čtyř asi z dýlij Pref. 32; hrob jest od země z weyſſij čtyři pídi, z dýlij devět a z ſſijřij čtyři t. 37. — Oltář dvúdcát loket w deli a dvúdcát w ſſyrzi in longitudine Ol. 2. Par. 4, 1 t. j. **v-déli** atd., = *na délku;* (stuol) dva lokty w deli mensam habentem duos cubitos longitudinis t. Ex. 25, 23. — Kde hejtman náš naliezl by nekiereho z nich nyeczo z ſtatkow naſſich delie hranicz statków jejich držeti Perw. 6 (list. českopolská

XVI stol.), gen. ustrnulý ve významu adverb. = podle, iuxta.

déle, adverb. kompt., *länger;* ku posit. *dlúho.* — Bóh mi nedaj tu nehodu dele o sobě slyšěti AlxV. 180. Co do toho, ač bychvě myslila dele AlxBM. 1, 13. Čím smy dele na světě, tiem smy sě u viece hřiechóv uvalili Pass. 331. Nerod del jejie žádosti provlačiti ani dlíti Hrad. 46ᵃ. Doniž bóh chce a nic dele ŠtítVyš. 54ᵃ. Snad deele budú hyzditi bláznovstvie jeho Štít. ř. 119ᵇ. Doňavadž naʸdele sem quamdiu sum ŽKlem. 103, 33. — Novotv. **délejí:** délegij Háj. herb. 90ᵇ, t. 158ᵇ, t. 275ᵃ.

dělenie, -ie, neutr., *dělení, Theilung:* rúcha dielenie Kruml. 67ᵇ.

delí, fem. *delší,* neutr. *delše,* du. a plur. *delše,* kompt. tvaru jmenného, a *delší* kompt. tvaru složeného; z *del-, dъl-,* ku posit. *dlúhý,* v. t. — I v tom učinil Buoh proměny, aby někdy byl delij den noci ŠtítBud. 35. Proto nedána sta mu (slepci) zraky delſſie, neb žebráním sě obchodieše Hrad. 22ᵇ, slepci dán zrak, ale jen na chvíli a ne na dobu delší. Ktož by na vzróstu dely byl nežli meč Pulk. 13ᵇ. Mnohý úhoř jest diely (sic) nežli třidceti noh Mand. 53ᵃ.

dělič, -ě, masc., *kdo dělí, kdo rozsuzuje, Theiler, Schiedsrichter.* — Kto mě jest ustavil dyelicem? divisorem Koř. Luk. 12, 14; kto mne ustavil súdcí neb děličem nad vámi? HusE. 1, 405.

děličový, adj. z *dělič, Theilungs-.* — Rozdělil jim zemiu povrázkem dieliczowim in funiculo distributionis ŽKlem. 77, 54.

děliti, -lu, -líš, impftiv., *theilen, trennen;* stsl. *dêliti* dividere. — dyelity pleny dividere ŽKlem. 67, 13 a ŽWittb. tamt., dyelyty plen ŽPod. tamt.; když dyelee lúpežě dividunt Pror. Isa 9, 3. Hospodine, jakž chtě dary své dielíſſ LMar. 49, *rozděluješ, uděluješ.* Svatý Vavřinec počě ten poklad mezi ně (chudé) dyelity Pass. 428. (Země) na pět králíkóv dyeli ſye in quinque regulos dividitur Ol. Jos. 13, 3. — Jenž nesbierá se mnú, dyely dispergit EvSeitst. Luk. 11, 23. — Jeden s druhým i vajéčko dělil Pís. poč. XV stol. (Výb. 2, 251). Oboji sě o smrt dyele AlxV. 2042. (Syn neodbytý) bude potom ſe právě dieliti s jinými dětmi Pr. pr. 251. — Od nás ji (Asii) dyely hluboká prosřědnieho moře stoka AlxV. 604, *odděluje;* ten, ktož se kterým hřiechem ďelij od vuole boží ChelčP. 24ᵃ. — Již by čas protivu zoři..., kdažto sě noc se dnem dyely AlxV. 675, přechod mezi nocí a dnem; súmrak, když sě noc se dnem dieli TristStrah. 84ᵃ. Když se dyelyty má dušě s mým tělem bude Modl. 16ᵃ, *loučiti se;* když ſe má duše bude s mým tělem dyelity ŽPod. (modl. na str. 149). — Až j'ho (apoštola) bóh povábil řka: věz, ž' budeš vzat v neděliu v to bydlo, v ňemž zzie nedyeliu od tvé bratřie hi od tebe, chtě tě jmieti podlé sebe ApŠ. 13, *nedělím se, neodděluji se.* Jiní diele mezi dýchaním a duší ComestC. 7ᵇ, *činí rozdíl, rozeznávají.* Ktož rózno dyeli smluvenie separat Ol. Prov. 17, 9. Při těch lidech, ješto ť sě múdroštěmi diele TkadlM. 6. Že jim (svým nepřátelům) byl Milíč tiežek v oči, jenž jest učil lid boží vóli a pravdě nic sě (s) svatým písmem nedyele Štít. uč. 119ᵇ, *nic se neodchyluje, se neliše.* Nedielimt ſe od úmysla svatých mistróv ŠtítBud. 23, *neodchyluji, nelišim se od smyslu.* Pak-li by ſe o to dielili a smluviti se nemohli Pr. pr. 243, *kdyby se neshodovali.* A jestliže by se oč dielili v tom postúpení toho gruntu KolB. 95ᵃ (1498), *jestli by se neshodovali.* Tiem sě dělíme od pohanóv HusE. 1, 35. Když by sě dsky dyelyly s žalobú Řád pz. 53, *když by žaloba ve dskách zapsaná se neshodovala s přednesenou;* budú-li sě v kterém slově dieliti dcky s žalobú t. 97. — dielity (sě) discrepare Veleš.

dělnicě, -ě, fem., *dělnice, Arbeiterin.* (Žena) bude ť statečná dielnicze na plátně LékA. 147ᵇ.

dělník, -a, masc., *Arbeiter.* Tehda dyelnycy od té jěskyně kamenie odváleli Pass. 366. dielnik najprvé sám připraví ty přístroje ŠtítPař. 50ᵃ, dielnyk najprv sám připraví to nádobie ŠtítBud. 132. Aby najal dielnyki do vinnicě Krist. 80ᵇ. Řemeslníci

aneb činitelé a dielníci HusPost. 201ᵇ. (Ooliab) byl řemeslník slavný a dyelnyk barwami plumarius Ol. Ex. 38, 23. dyelnyku rolnemu Koř. 33ᵇ (operans agricola). S dielniky cum operariis t. Mat. 20, 2. Statečného dielnyka sufficientis operantis MamA. 35ᵃ. dielnyk operarius Prešp. 2354; dyelnyk též Rozk. 3433, opifex BohFl. 731, dielnik opifex RVodň. 66ᵈ; dielnijk actor Lact. 6ᵇ.

dělný, adj. ze subst. *dielo, Arbeits-*. Když dielneho člověka jeden diábel láká, tehdy prázdného tisíc Kruml. 250ᵇ, *pracujícího;* dělného člověka jediný diábel láká, ale prázného všichni HusE. 3, 189. Lia, to sě vykládá dyelna Alb. 84ᵇ, *pracovitá;* (dívka) bude dyelnaa, múdrá ChirB. 21ᵇ. Řád dyelnych lidí Štít. uč. 66ᵇ, *jichž úkolem je pracovati;* dyelny stav úsilný jest Alb. 84ᵇ, dyelny stav úsilný jest Kruml. 213ᵃ, stav lidí *pracujících, ku práci ustanovených* je těžký. Viděvše v poznaném životě boha ne proto inhed života dyelneho a trudného jest nám ostati Alb. 86ᵃ, života *práce a trudu;* dyelny život s tělem zahyne t. 84ᵇ, dielny život s tělem zahyne Kruml. 213ᵃ. w dielny den Kruml. 323ᵃ, *ve všední den, an einem Werktag;* (lidé) o masopustě pohltie tak mnoho, že w dyelne dny nebudú moci tolik dobyti Štít. uč. 33ᵃ; (kovář) v ten den od ciesaře ustavený (t. v den sváteční císařova syna) děláše jako v jiný den ďyelny GestBř. 30ᵃ, jako jiný den dyelny GestKl. 69.

děloha, -y, *Gebärmutter.* — Podle dnóv rozdělenie maternyczie neb dyelohy separationis menstruae (překlad odchylný) Ol. Lev. 12, 2. Vezmi liščie nároky, neb to léčí matku y dyelohu ChirB. 328ᵃ. dyeloha matrix Prešp. 1220, dieloha též Veleš.; dielozie ženské RVodň. 260ᵇ.

delší v. **delí** a **dlúhý.**

den, dne atd., *Tag*; psl. *dьnь.* — Ten den minu, noc přistúpi AlxBM. 5, 6. A jakž byrzo ta noc minu a den sě na svět pokáza, (Alexander) vojšče odtad vstáti káza AlxH. 1, 11. Již by čas protivu zoři, kdažto sě nocz ſe dnem dělí AlxV. 675. V tu dobu sě den osvieti AlxM. 4, 16. (Alexander) uzřěv den velmi sě leče t. 679. I by ten den velmi jasný t. 533. V ten čas tací dny biechu, v nichž vše osěnie ktviechu t. 370, t. j. dni. Jenž jest učinil slunce u moc dny in potestatem diei ŽKlem. 135, 8. Den dny vzříhá slovo dies diei eructat verbum ŽWittb. 18, 3; den dnyu vyřehuje slovo ŽKlem. tamt.; den dnowy vyřihuje slovo ŽKap. tamt.; den dny říhá slovo ŽPod. tamt. Běda dnowi vae diei Ol. Ezech. 30, 2, Kladr. tamt. Aby vládli dnyowy EvOl. 133; dnyowe přijdú t. 172ᵇ; časové a dnyowe t. 133ᵇ; aby byli dnyowy i noci tamt., m. dnové. Poděkujte dnye hospodinu dies ŽKlem. Puer. 71 t. j. dnie. Po nynyeyſſyem dny perendie MamA. 33ᵃ. David měl přede dnyem zabit býti ŽPod. 62 (v nápise). Do najposlednějších dňuow Alxp. 13. Bóh ješče jest poščědil šest dný, bych váš stav zpořiedil ApŠ. 135. Již bě šest dny pominulo a na sedmý den sě hnulo AlxV. 1995. Po gednom dnu toho bojě potoči král posly svojě do Damaska AlxH. 6, 29; po gednom dny AlxV. 1964. Třidcěti dnow odpočívav AlxB. 7, 24. Čtyřidseti dnyew EvOl. 82; osm dnyw t. 213ᵃ. Plná dva dny Mart. 56ᵇ, dni n. dny; ve dvú dnij Mill. 17ᵇ; po dwu dny post biduum Ol. Lev. 19, 7; po dwu dni též Koř. Mark. 14, 1; po dwu dny per biduum Anon. 1ᵇ; s těma dvěma dnoma Štít. uč. 132ᵇ; přěde dvěma dnoma ML. 76ᵃ; svú smrt před dwiema dnoma věděl Hrad. 19ᵇ. Po čtyřidcěti dnech Pass. 135. Po nyekolicie denech t. 336, omylem m. dnech. K tisíci dnom Pror. Dan. 12, 11. — *Dnie* n. *dnové staří, dávní, dlúsí, krátcí, malí, mladí, hladovití, hodní, sváteční, slí, dobří* atp. Pamětiv buď dnow ſtarich dierum antiquorum ŽKlem. Deut. 7, dnóv starých, dávno minulých. Ode dnyu ſtarych EvOl. 175ᵇ, m. dní. We dnech ſtarich in diebus antiquis ŽWittb. 43, 2. Myslil jsem dny ſtare dies antiquos t. 76, 6. Od počátku dawnych dnow ex diebus antiquis MamA. 22ᵃ, dávných dnóv, dávno minulých. — Aj kak ť na dluhe dny i pohanských

paní ctnost čistoty má svú chválu Šach. 299ª, na jak dlouhé dni, na jak dlouho. Buďte jeho dnové kratczy fiant pauci ŽWittb. 108, 8. — Po malych dnech téj hospodyni dna rucě zlámala Pass. 287, po málo dnech. Potom po malych dnech Krist. 50ᵇ. Král po malych dnech umřel jest Mill. 40ᵇ. Po malych dnech post paucos dies Ol. 1. Reg. 18, 17. (Václav III) musi u mladých dnech sníti Jid. 20, ve dnech mladosti. We dnech hladowitich nasyceni budú in diebus famis ŽKlem. 36, 19, we dnech hladowich budú syti ŽWittb. tamt., ve dnech hladu. Již dnye hodnyeho przychodyeczye die festo mediante EvVíd. 7, 14. Wfieczny dnye fwatecznie dies festos ŽWittb. 73, 8, m. dni. Neděle, den jeho (boží), jiní czſny dnye podlé toho Hrad. 119ª t. j. čsní dnie, dni sváteční. Mezi dny ſlawnymi Ol. Esth. 16, 22. we dny zlem in die malo Koř. Efez. 6, 13; dnyowe zlí jsú EvOl. 168ᵇ. Miluje dny viděti dobre dies videre bonos ŽKlem. 33, 13; by sě kdo smál neb dobry den jměl Alb. 29ª; odtud pozdravení **dobrý den**: když sě s ním (kupec s kýmkoli) utká u městě, dobroytro neb dobry den vzdá Hrad. 112ᵇ. — Toť jsú dnije waſſy Štít. ř. 8ª t. j. dnie, dnové vašeho života. Všickni dny naſi zhynuli sú dies nostri ŽKlem. 89, 9; dnowe plni nalezeni budú t. 72, 10; dnouee tvoji Ol. 2. Reg. 7, 12; dnee let našich dies ŽPod. 89, 10, zhynuli jako dým dnee moji t. 101, 4, zhynuli dne jich t. 77, 33. Malosti dnow mych vzpověz mi paucitatem dierum meorum nuntia mihi ŽWittb. 101, 24. Číslo dny mych které jest t. 38, 5, poczet dnow mych ŽKlem. tamt. We dnyech mych ŽWittb. 114, 2. Král skonav ſwe dny s tohoto světa snide PilA. Skonali sú sě dny naſſy Pror. Jer. Lament. 4, 18. (Lidé) vedú v rozkoši dny ſvé HusPost. 143ª. dny jeho sě neprodlé Pror. Isa. 14, 1. Bóh jeho dnow ukrátí Hrad. 27ᵇ; neukrátil dnyey EvOl. 297ᵇ m. dní; aby nebyli ukráceni tij dny Krist. 84ᵇ, by nebyli ukráceni ti dnije Štít. ř. 69ª. Krátkost dny mych skonává sě ŽKlem. 145ᵇ. Dal si jemu dlúhost dnow longitudinem dierum t. 20, 5, prodlenie dnyow ŽPas. tamt. — To proroctvie bývá zpieváno den božieho vzkřiešenie Kruml. 73ª, *den, kdy.* Letos den sv. Jana činil sem tuto mast Mast. 347; letos den svaté Mařie přinesl sem tuto mast t. 323. den svatého Gotharda země sě třásla Pulk. 132ª. Aby zlí den ſudny omluvy nejměli BrigF. 1ª. Sjidechu sě den nového měsiecě Ol. 3. Esd. 9, 16. (Přemysl a Smil) geden den ſwaty jiesti neměsta DalC. 76, překl. stněm.: an einem heyligen Tage. — (Svatý Germanus) to v uobyčěji jměl, jež jednú dne jědl Pass. 385, *jednou za den;* srov. stpol.: jedną dnia semel per diem Jag. Arch. 7, 420. — Co učiníte dne navščěvenie nuzné strasti? Pror. 7ᵇ, *dne, kdy.* Diete toho dne dicetis in illa die ŽWittb. Isa. 4. dnye prvého a dnye osmého EvOl. 175ª. (Alexander) hna toho dne mil třidcěti AlxH. 1, 14. Tyechto dnyy Štít. ř. 21ª. Jednoho dnee EvZimn. 9. Tu ostal wſſiech ſwych dny iugiter Ol. 1. Reg. 1, 22. — Nebudeš sě báti střěly letiúcie we dne in die ŽKlem. 90, 6, *ve dne:* nebo byl obraz Hospodinův nad příbytkem we dne per diem Br. Ex. 40, 38 a j., stpol. we dnie Jag. Arch. 7, 548, z vъ-dьne. — Sedmkrát we dne padne spravedlivý Kruml. 398ª, sedmkrát za den. Sedmkrát we dny chválu vzdával sem tobě septies in die ŽKlem. 118, 164. — (Sedmkrát) za den ŽGloss. tamt., *za den.* Pavel byl za tri dni slep CisMnich. 97ª. — Ješťe za dne yaſneho Ol. 2. Reg. 3, 35, *za dne, kdy;* za dnye EvOl. 238ᵇ. Za tyech dny in diebus illis Pror. Jer. 23, 6. Za dnýý Joziášových t. 1, 2. Za dnyew Joachyma syna Joziášova t. 35, 1. — Na uſaki den quotidie HomOp. 154ª, *na však den, na každý den;* na uſakaki den též t. 152ª. Na každý den quotidie Túl. 85ᵇ. Na každé dny per singulos dies ŽWittb. 7, 12. Mnozí na den dělají WintObr. 2, 339 (z roku 1533), ze mzdy *na den;* odtud *nádenní, nádenník,* v. t. — Zpievati budeme po wſſie dni omnibus diebus ŽKlem. 124ª; po wſſie dny naſſie omnibus diebus nostris t. 131ª, *po vše dni;* po wſſie dny života tvého tamt.

127, 5. — Przиede dnem ráno AlxH. 5, 39, *přěde dnem.* — Lepšieho sem sě nadála a den ote dne čekala Hrad. 53[b], *den ote dne.* Kristova viera den ote dne roste Kruml. 61[b]. Den ode dne otkládáš NRada 1974. den ote dne svD. 165, Modl. 16[a]. Neotkládaj den ote dna (sic) de die in diem Lit. Sir. 5, 8 a Ol. tamt.; den ode dnye Brig. 16[b]; nebo mne dne ode dne hledají EvOl. 107[b], m. den ode dne. Ote dne do dne de die in diem ŽKlem. 95, 2, podle lat. — Svú duši den za dnem topíš AlxV. 1861, co den, každý den. — Řěčské hrdiny zasě běžie y dnem y noczy AlxV. 1351, *dnem i nocí.* Svatý Prokop dnem y noczy všěm spomáháše Hrad. 10. We dne i w noci die ac nocte ŽKlem. 41, 4, *ve dne i v noci* atp.; we dne y w noczy ŽWittb. tamt.; t. 1, 2; we dne y w noci Pass. 304; w noczy y we dne EvZimn. 8. Leč bylo w noczi lecz we dne Jid. 153. Ježúš kdy spal, w dnyu neb w noczy, světlost jeho blščała sive in die sive in nocte Dět. Jež. 1[a]. dne ni noczy přěstanúce AlxH. 8, 37, *dne ni noci,* ani ve dne ani v noci. Nepřěstav we dne ny w noczy AlxM. 4, 13. (Alexander) dnem y noczu bez přěstánie n'odpočinu šturmovánie AlxH. 8, 31. — Do *tého dne,* v *tém dni* atp., v. **týden.** — **den bielý, biel den** *den jasný,* proti noci: v-biely den v duom (vešli) fervente die Ol. 2. Reg. 4, 5; by tma nocznye we dne byele PassKlem. 107[a]; w noczi y w dny v. byele Hrad. 123[a] (w-dny m. dni); odtud *adverb.* **bielodně** *zjevně, veřejně:* jakož jest krávu biledně kaupil KolJ. 193[b] (1610), ten kup biledníe se dál KolU. 11[b] (1687). — **den súdný:** každý mní, by byl den ſſudny AlxV. 2069; w den ſudni ŽKlem. 139[a]; w den ſuvdny Pror. 21[b]; w ſudny den Alb. 13[a]; nikdy ote dne prvého až snad i do dne ſudneho ani bude, ni jest byla, jakož tu by zbitých síla AlxV. 1768; až do ſudneho dne Pass. 254; do ſſudna dne Levšt. 151[b], do ſudna dne ML. 47[b]; o tom času velmi trudném točúšto o tom dný zzudnem PilA.; ſaudnemu dni ChelčP. 225[b]; přede dnem ſuudnym Pass. 7, před ſaudnaym dnem Lobk. 129[b]. — **suché dni** *Quatembertage:* w ſuche dni Rožmb. 203; ſuche dny tempora quarta Prešp. 2252. — **rok a den,** lhůta soudní, n. rok a šest neděl TomP. 2, 319. — **den a noc, den i noc,** *rostlina toho jména, Tag-und-Nacht, Mauerkraut:* den a nocz parietaria SlovA. (parietaria officinalis Linné), ApatFr. 103[b]; kořenie, ješto slove den a nocz ChirB. 202[a]; Den a nocz Lact. 272[b]; den y nocz parietaria RostlF. 12[a].

dénce, -ě, neutr., demin. ze *dno:* učiň kolečko jako dencze rovné z uolova Sal. 300.

děnicě, děničný v. **dějn-.**

děnie, dienie, -ie, neutr., *konání, das Thun.* Tvary *dě-* a *die-* střídají se, a v příkladech daných není vždy zjevno, kde je který; srov. stsl. *dênije* (v slovesné třídě I. 7) a *dêjanije* (V. 4), obé = actio. — Takž ona (dva zrádcové) své dyenye dlúhé doložista noci druhé AlxBM. 5, 30. Dávné smienie a jher dyenye i radost opúštěji PulkLobk. 426, konání her, hraní; zpomínaje na své dienye tamt. dýný acta Veleš. t. j. díní, z dienie. — I zapomněli sú dobreho dienye jeho obliti sunt benefactorum ŽKlem. 77, 11, dobreho dienye ŽWittb. tamt., dobreho dyenye ŽPod. tamt.; za mé dobre dyenye Mast. 388; z jeho dobreho dienie Kruml. 324[a]; vezmi na pamět božie dobre dienie t. 163[b]; ani jsú účastni dobreho dienie dobrých lidí t. 167[a]; nejsú účastni dobreho dyenye Alb. 39[b]; neotplatil jemu podlé dobreho dijenije secundum beneficia Lit. 1. Mach. 11, 53; t. j. *dobré děnie, dobré dienie,* z čehož pak **dobroděnie, dobrodienie,** v. t. — dyenie *phantasia* Prešp. 1262; dyenye též Rozk. 2038 a BohFl. 392; srov. stpol. dzenye phantasia (z r. 1437) Nehr. Altpoln. 33.

dénko, -a, neutr., demin. ze *dno.* — Pan Hynek z Dubé také rány dáváše, mlatem německé helmy kováše..., kdež sě Čechové s Němci potkachu, mezi sobú Němci vztázachu: Vidíte-li z Dubé pana Hynka, proti jeho ranám jsú naši helmové jako dynka DalC. 93, jako dýnka DalJ. tamt. z rkp. L, = helmy naše ran Hynkových nevydrží,

jsou jako slabá dřevěná dna; překl. stněm: als ein wint.

denní, denný, adj. z *den, Tages-*. Učinili... účinek denní ve dni svém fecerunt opus diei in die suo Kladr. 1. Esdr. 3, 4 Z peniezě denníeho conventione facta ex denario diurno Koř. Mat. 20, 2, z peníze za den. Čas denny Ol. Jud. 12, 9. V oblacě dennem diei ŽWittb. 77, 14, ŽKlem. tamt., ŽPod. tamt. Od třetie denne hodiny Jeron. 85[b]. Před chodem ſwietloſti dennee Comest. 3[a]; na šestéj službě denney t. 219[a]. — Adj. ze *dna, Gicht-:* otok w trzewu dennyem, w tom trzewie, ješto krmě od člověka jdú ChirB. 170[b], *třěvo dennie,* ve kterém dna (colica) bývá, Gichtdarm. — *Dennic, denné kořenie* v. **kořenie.**

dennicě, -ě, fem., *dennice, Morgenstern;* stsl. *dъnъnica* lucifer. — Dennicie ráno vychodieci vidí sě světla, ale měsiec nad ni světel Kruml. 14[b]. Hvězda jitřnie točíš dennyczie t. 409[b]; dennyczie jitřnie Pulk. 23[b]. Světlá dennyczie t. 383[a], Levšt. 150[b]. Ani zviеředlnice, totiž ona večernie krásná hvězda, ani denníсze jsú svým blskem tak divny, jako je spravedlivost ŠtítMus. 99[a]; ani zvieředlnice, ani denníce ŠtítOpat. 142[b]; ani dennycze, ani zvieřennice jsú tak svým blskem divné Štít. uč. 102[b]. (Maria) jest světlejši než dennycze Kat. v. 486. dennicze lucifer Prešp. 10; dennyczye též Rozk. 6; dennycze též Pror. Isa. 14, 12, BohFl. 6; před deniczy ante luciferum ŽKap. 109, 3, před dennyczy ŽPod. tamt.; denicze Diana Nom. 62[b].

denniční, adj. z *dennicě.* — Preč jest zastúpila má denicznie záře Tkadl. 5[a], záře mé dennice.

denník, -a, -u, masc., *život, břicho, Bauch:* dennyk uterus Prešp. 1213, Rozk. 1986, BohFl. 425; uterus terzych neb dennýk Lact. 26[a]; z adj. *denní,* srov. *dennie třěvo.* — *Ryba toho jména:* Denijk, Dies piscis est marinus, sic dictus eo, quod una die vivat Lact. 290[d].

denný v. **denní.**

dens, adv., *dnes, heute;* utvořeno z *dъnь sь,* dokad výraz tento ještě nespřežen, kdežto *dnes* je ze spřeženého *dъnьsь.* — Ež si ráčil... nebesa dens otvořiti Kunh. 147[b]. Rači ny dens nakyrmiti t. 149[b]. Srov. **dnes.**

Děpolt, Dipolt, -a, masc., *jm. os.,* z *Theobald.* — Kněz dyepolt zlyczky DalC. 77; v tom boji dyepolt snide tamt.; Dipoldus TomZ. 1359 m 26. — *Adj. possess.* **-óv:** o dyepoltowye vypuzení DalC. 77, dyepoltowa čeled tamt.

Děpoltic, Dipoltic, -ě, masc., *potomek Děpoltův:* dypoltycy Pulk. 118[b].

deps- v. **debs-.**

děravěti, -ěju, -ieš, impftiv., *löcherig werden.* — Ústa má dierauiegij bolestí perforantur doloribus Ol. Job. 30, 17, překlad netrefný.

děraviti, -ṽu, -víš, impftiv., *löcherig machen.* — Vody dyerauie kamenie excavant Ol. Job. 14, 19.

děravitý, adj., *děravý, löcherig.* — Což nenie dierawito, musí mnú býti probito Baw. 110.

děravost, -i, fem., *Löcherigkeit.* — Ta kost má mozk v sobě, aby pro svú velikost a dierawoſt od mozku obvlaženie přijímala Sal. 764.

děravý, diravý, adj., *löcherig;* stsl. *dêravъ* (Mikl. Lex. s. v. *dira*). — dieraweho hrncze Lék. 62[a]; w dirawem hrnczy tamt. dierawa škořepina HymnA. 43[a], dyerawa škořepina HymnB. 32[b]; w dierawi měšec in sacculum pertusum BiblK. Hagg. 1, 6. Vlož (sádlo) na ſtrzep dyerawy Chir. 229[b]. Mázdřice jest dierawa w proſtrzed Sal. 749. (Kost) obla a vnitř dierawa t. 763. (Člověk) jde-li dobrovolně v hřiech ...úfaje, že má velryb dierawe licze ŠtítBud. 127, že velryb má lice dierawe ŠtítPař. 47[b]. Aby bylo kudy utéci z hrdla, když jest dierawo tamt.

dercě, -ě, masc., *kdo děře, odírá, Schinder, Räuber.* — Když mnichu die který derczye a cuzého sbožie bercě: daj mi dobrú radu z toho Hrad. 109[b].

děřec, -rcě, masc., *rostlina* toho jména: dierziecz larix Prešp. 608, dyerzyecz též Rozk. 1152.

derlavý, derlivý, adj., *stachelig, mit Stacheln reissend.* — Tak derlawu korunu

Umuč. 2b. Na tvú hlavu vtiskli korunu derlywu Modl. 54a.

derstvo, -a, neutr., *vydřená věc, Raub.* — devſtwa (sic, m. derstva) nerodte žádati rapinas ŽKap. 61, 11.

deryždie, -ie, neutr., *chrasti, dürres Reis.* — Naklaď dosti chvojí neb lecjakého roští a deryždij Háj. herb. 16a; srov. nč. *derešti* a *drejští* = chrastí Jg., a stsl. *dręzga* silva.

děs, ďas, -a, masc., *Teufel.* Tvar starší je *dias,* a trvám z *diábel;* slabika *dia-* byla původně tvrdá, jako v lat. *dia*bolus, srov. hluž. *djabol* a *djas* Pfuhl Gramm. 17. Z toho pak *děs,* přehláskou nebo oporou o slovo významu podobného *běs.* — (Had v ráji) pln bieše dgaſa ComestC. 9b, snad tvrdé dia-. O dyaſſu nynie vyhnalém (vyhnaném) Comest. 236a. Očistiv ji od se(d)mi dyeſſow SequE. 31a. — dyeſſ Leviathan Prešp. 29, Nom. 67a; dyefs též BohFl. 13, Rozk. 18; dies též SlovWiesb. 1b; Leviathan est serpens tortuosus per quem diabolus significatur, Dijes Lact. 294b, leviathan dieſ RVodň. (k 65a); dies draco SlovVyšbr.

-desát, -desáte, -desáti v. **desátý** a **desět.**

desátečný, adj. z *desátek, Zehent-:* ktož by kostel který učinil, aby jej deſateczny mi almužnami nadal KázLeg. 37b.

desátek, -tka, -tku, masc., *Zehent.* — (Biskup) ot deſatka cělého vzě dva peniezě od domu každého DalC. 45. (Oráči) svatokrádci sě vzývají, že deſſatka nedávají Hrad. 114b. (Lidé) aby hotovějše byli k dání deſatka Kruml. 218b. deſatczi jeho buďte decima Ol. 1. Mach. 10, 31. deſatczy Mus. tamt. Všickni deſatkowe zemščí Mus. Lev. 27, 30. deſatkow obylnych y vínnych y oleynych decimam frumenti et vini et olei Ol. Deut. 12, 17. deſatkuow nemeškaj obětovati decimas Pr. Ex. 22, 29. — deſſatek decima Prešp. 2267; za to Veleš.: deſatnik decima, omylem.

desater, numer., *desaterý, zehnerlei, zehnfach.* — Jěl jest jako snad deſſatery hony Pulk. 83b. — Velmi viec vezmeš za to, co chudým dáš, s velikú radostí, nebo za to deſſatero toho přijmeš Kruml. 144b. (Milosrdný) za to, což chudým dává, velmi viece přijme všeliké radosti, deſatero viece AlbC. 52b, AlbA. 19a. — **desatero** *kázanie, přikázanie, die zehn Gebote:* tvořec sám napsal deſſatero své kázanie Hrad. 93b; v jeho přikázaní deſaterze Štít. uč. 62a; ješto deſateru božiemu přikázaní protiví sě ŠtítMus. 68a; ktož deſſatero božie přikázanie činie AlbB. 4a; naplněním deſatera božieho kázanie t. 7a; deſatero boží přikázanie decalogus Lact. 47d.

desaterník, -a, -u, masc., *peníz toho jména.* — Denarius, peníz deſaternijk Lact. 49c; strojené.

desaterný, adj. z *desater, zehnfach, zehnerlei.* — Vzněte huslky deſaternich ſtrun Pass. 306, decem chordarum.

desatero v. **desater.**

desátkový, adj. z *desátek, Zehent-.* — Léta deſatkoueho třetieho anno decimarum tertio Ol. Deut. 26, 12, deſatkoweho Mus. tamt.

desátník, -a, masc.: ustanovil... setníky a deſatniky centuriones et *decanos* Pr. Ex. 18, 25, t. Deut. 1, 15, deſátníky Br. tamt.; srov. **desietník.** — deſatnik decima Veleš. jest omyl m. *desátek,* v. t.

desátý, numer. ord., *zehnter.* — Čiest deſata Hrad. 114b. Když jest již šlo pacholeti na deſátee leetho KřižB. 90a. (Tetka) jmá tú čěstú ſama deſata jěti DalC. 12. Puol deſati neděle Trist. 238. — **desátý ná-dcte** atd. = *dvacátý:* (blázen) deſaty naſte Vít. 43a; (Arnulfus) byl u počtě biskupovém deſati nazti Pass. 327 t. j. desátý ná-stý.

desět, deseti, -ieti, numer. card., fem., *deset, zehn;* psl. *desętь.* — deſiet dní Pass. 284. deſiet tyuſicz decem milia ŽWittb. 90, 7, deſſiet tiſſiuczow ŽKlem. tamt. Vol wſſyczknu deſſet totam decadem Hod. 88a. V žaltáři deſieti ſtrun in psalterio decachordo ŽWittb. 143, 10, deſeti ſtrun ŽGloss. tamt.; v žaltářiu deſieti ſtrun slavte jemu decem chordarum ŽKlem. 32, 2, o deſſyeti ſtrun ŽWittb. tamt.; w deſeti ſtrun in deca-

chordo ŽGloss. 91, 4. Což viece deſſety hřiven Rožmb. 68. (Alexander) snad možéše tak již jmieti druhé léto po deſety AlxV. 165. W deſieti dnech Pass. 283; deſietmy tuſſyczi decem millibus ŽWittb. 67, 18. — Po deſijeti grošśch Pr. pr. 250 t. j. desieti; deſýti dnů Br. Jer. 42, 7, deſýti loktův t. Zach. 5, 2. — Sing. lok. *desěte, na-desěte,* jest ve výrazích pro *11* až *19* (*= 1 na 10... až 9 na 10),* někdy i pro *20* (*= 10 na 10),* zkomolen ve **-dcěte, -dcete:** jich viec nenie než dwanadcziete Pass. 164 t. j. dva-na-dcěte, ſedm nadcziete let t. 219 (2krát), se dwiema nadcziete voly cum duodecim bobus Ol. Num. 7, 3; cztwrtehonadczete dne quartadecima luna Ol. 3. Esdr. 7, 10, pate nadciete léto Pass. 483; — **-dcět, -dcet:** gedennadciet Krist. 109[a] t. j. jeden-na-dcět, gedenacziet undecim Ol. Ex. 26, 7; já vás dwanadciet zvolil Krist. 57[b], dwanadczyet kuošuov EvVíd. Jan 6, 12, dwanadczet muží AlxV. 1222, dwanadczet jinochóv Růž. 4., se dwiema nadcziet pannami Pass. 347, druhý nadcziet měsiec mensis duodecimus Ol. Esth. 2, 12, druhy nadczet den Růž. 4; kterého by chtěl bóh voliti druhym nadczet apoštolem Štít. ř. 235[b]; trzinadcziet let Pass. 166, ve trzechnadczet letech Štít. ř. 49[a]; cztrnadcziet quatuordecim Ol. Num. 16, 49, viera má cztrnadczet čiestí Alb. 48[b], we cztwyrtem nadcziet výkladě Alb. 83[a]; dní patnadcziet quindecim Koř. Galat. 1, 18, léta patehonadcet anno decimoquinto Ol. 2. Par. 15, 10; synóv ſſeſtnadczet filii sedecim t. 1. Par. 4, 27; ſedmnadczyet decem et septem t. Gen. 47, 28; oſmehonadczet léta anno octavo decimo t. 2. Par. 34, 8; **-cět:** dwanaciet Koř. Mark. 8, 19; — **-dste:** dwanadſte dní Krist. 28[a], jeden ze dwunadſte t. 57[b], trzetyeho na dſte dne t. 23[a], cztrnadſte let t. 5[b], ke cztyrzemnadſte letóm t. 5[b], patnadſte mil t. 29[b], puol pati nadſte mil t. 32[b], z pietinadſte loket quindecim Ol. Ex. 38, 14, ſeſtnadzte kněží Pass. 275, oſmnadſte nedělí Řád pz. 70; — **-dcte:** we dwunadczte rodiech per duodecim tribus Ol. Ex. 28, 21, dwyemanadczte jmény t.; dwanaczdte (sic) let Kruml. 80[a]; trzynadczte chudým Pass. 71, třetſenadczte neděle HusPost. 169[a], patnadczte páteřóv ML. 14[a], patynadczte den quintodecimo die Ol. Ex. 16, 1, ot patehonadczte dne t. Lev. 23, 24, za oſnadczte (sic) let per annos decem et octo t. Súdc. 10, 8, oſmehonadczte léta in octavo decimo anno t. 3. Reg. 15, 1; — **-cte:** dwanaczte apoſtolow Pass. 169, dwanaczte muží AlxH. 2, 14, dwunaczte prorokóv kosti duodecim Lit. Sir. 49, 12, dewiet naczte tovařišóv Pass. 425, (koupil) dewatenaczte kop za cztrnaczte kop KolČČ. 404[b] (1567); — **-ste (-zte):** dwanáſte BiblB. Mark. 8, 19, dvanaſte Pulk. 99[b], dwanaſte Mand. 33[a], w druhem nazte létě Hrad. 72[a], cztrnazte let t. 61[a], cztrnaſte lodí Mill. 9[b], cztwrtynaſte (blázen) Vít. 43[a], patnaſte let Pulk. 126[a], patnaſte kročejí Mill. 91[b], Sſeſtynaſte (blázen) Vít. 43[a], ſedmnaſte dní Mill. 5[b], Sedmynaſte (blázen) Vít. 43[a], w uoſſmynaſte letech Kat. 8, oſmynaſte (blázen) Vít. 43[a], dewatenaſte Mand. 88[a], Dewatynaſte (blázen) Vít. 43[a], deſatynaſte (blázen) tamt.; — **-dct:** dwanadczt DětJež. 2[b], czrwty (sic, m. čtvrtý) nadczt den Růž. 1, patnadczt let Alb. 21[b]; niekoliknadczt let LupPost. 277[a]; — **-dst:** k dwiemanadſt apoſtolom Krist. 57[b], po pyetynadſt stupních t. 4[b], pod ſedminadſt ŽGloss. str. 172[b] (vytištěno nesprávně: ſedimnadſt); — **-ct:** dwanaaczt duodecim Ben. 3. Esdr. 8, 67, dwanacz (sic) košóv EvSeitst. Jan 6, 12, dwyemanaczt rytieřóm Kat. 136, několik naczt zlatých Lobk. 17[a] t. j. deset a několik; Alexander papež ſedmynaczt Pulk. 64[a]; — **-st (-zt):** dwiemanazt mužóm Pass. 347; cztwrtynazt den Hrad. 69[a], w dewatych nazt knihách Pass. 392. — K tomu přistupuje někdy skloňovací *-i* a jest **-dcěti, -dcti, -sti** atp.: sluh deuiety nadczti decem et novem Ol. 2. Reg. 2, 30, do dwanaczty let ML. 42[a], w ſſeſtynadczti letech annorum sedecim Ol. 2. Par. 26, 1, před niekoliko na ſti lety Lobk. 18[b]. — Ve výrazích pak číslovky řadové přistupuje *-ý* a jest **-dcátý:** cztwrtynadczaty den quartadecima die Ol. Num. 9, 3, patynadczati den quintadecima

die t. Lev. 23, 6; — **-dcětý, -dcetý:** od trzyetyeho nadczeteho leta a tertiodecimo anno Pror. Jer. 25, 3, léta ofmehonadczeteho anno octavo decimo Ol. 2. Par. 13, 1; ctrnadcieti den quartadecima die Koř. Skutk. 27, 33; — **-dstý:** Daniel biskup ofmynadfty PulkR. 136ᵇ, od ffefteho nadfteho líta Otc. 419ᵃ, léto ofmeenadftee Pror. 81ᵃ, léto dewatenadftee t. 102ᵇ, kapitola cztrnadftaa Pror. Isa., dewatinadfta (sic) kapitola ŠtítBud. 58, cztwrtenadzteho (sic) léta Pass. 335; — **-dctý:** gedenadczte léto AlxV. 813, w druhemnadcztem měsieci Ol. Ezech. 29, 1, (los) dwanadczty..., trzetinadczti..., cztwrtynadczty..., patynadczty..., ffeftynadczty..., sedmynadcti..., ofminadczty..., dewatynadczty Ol. 1. Par. 24, 13—16, w druhemnadcztem měsieci Ol. Ezech. 29, 1, cztwrtynadczty den Ol. Ex. 12, 18, we czztwrtemnadcztem rozdělení Kruml. 211ᵇ, patehonadczteho dne die quintadecima Ol. 1. Mach. 1, 57, ofmanadczta przymluwa (předmluva) Pulk. 24ᵇ; **-dcstý,** kontaminací ze *-dctý* a *-dstý:* patynadczfty den Otc. 298ᵇ; — **-ctý:** (los) gedenaczti (sors) undecima Ol. 1. Par. 24, 12, gednaczteho dne Ol. Ezech. 29, 1, dewatynaczta kapitola BrigF. 97; — **-stý:** kapitola gedenaftaa, dwanaftaa, trzinaftaa, sedmnafta Pror. Isa., (kapitola) patanaftaa, ffeftanafta, ofmanaftaa, dewatanaftaa tamt., (blázen) gyedenafty Vít. 42ᵇ, (blázen) druhynafty, trzetynafty, patynafty tamt.; we cztwrteemnafteem lété in quartodecimo anno Pror. Isa. 36, 1; (biskup) u počtě defati nazti Pass. 328, dvacátý. — Du. nom. akk. *desěti* jest ve výraze pro *20* (= dvě desítky), *dva-desěti,* zkomolen snad ve **-dsěti** v dokladě nedosti jistém v ABoh., kdež psáno: habuimus devadezeti grivny zeleta 35ᵇ; napohled plné *-desěti,* ale poněvadž tu častěji bývá mezi souhláskami nadbytečné -e-, jest i zde čísti nejspíše dva-*dsěti.* Obměny toho další jsou **-dcěti, -dceti, -ceti, -dcet, -cet:** gdyž dwadcziety let minu LMar. 15, dwadcziety let nejmě plodu t. 21, Boleslav kostelóv dwadcziethi postavi DalH. 32, dwadczieczi czizuczow AlxH. 2, 29, dwa dczieti let viginti Ol. 3. Reg. 14, 20; za dwadceti stříbrných Br. Gen. 37, 28; za dwaczeti kop KolČČ. 400ᵇ (1565), (dlužen) dwaczeti piet grošuov t. 210ᵃ (1554); dwadcet a ofm let Háj. 43ᵃ, dwadcet a piet jich zabili t. 75ᵇ. — Ke *dva-dcět* atd. přistupuje někdy skloňovací *-i* a bývá zdloužením **-dcíti, -cíti:** pieti a dwudczati (sic) loket Ol. 2. Par. 3, 15, na dwaczeti kopách KolČČ. 242ᵇ (1556), po dwaczyti pieti kopách tamt. 325ᵃ (1562), (dlouhost) dwadcýti loket Br. Ezech. 40, 49 a j. — Du. gen. lok. *desátú* (n. *-atú*), zkomolený ve **dcátú,** jest ve výraze *dvú-dcátú:* léta... po dwudczatu cztwrteho DalC. 23 = po dvou desítkách čtvrtého, 24ᵗéʰᵒ; léta... po dwudczatu ofmeho t. 30; **-cátú:** po dwczatu (sic) DalH. 30. — Du. instr. *desětma* byl ve výrazích pro *21* až *29*, když se počítalo *jeden-mezi-desětma (= 10 + 1 + 10)* atd. Z *-mezi-desětma* vzniklo tu zkomolené **-mezi-dcietma:** dwa mezitczietma civitates viginti duae Ol. Jos. 19, 30 (-tcz- m. -dc-), cztyrzymezydczyetma let Kruml. 105ᵇ, cztyrzimezydczietma viginti quatuor Ol. Num. 25, 9, David ustanovil cztirzimezidcyetma kněží Pass. 275, i byl tu Petr pietmezidczietma let t. 294, ffeft mezi dcietma Pass. 456, oněch starcóv cztyrzmezydczijetma Pror. 158ᵃ, ot pietimezidczietma let a viginti quinque annis Ol. Num. 8, 24, kapitol ofmmezitczietma Lit. úvod str. 3; — **mezi-cietma:** kapitol cztrmeziczietma Lit. úv. str. 3, ofmezyczietma (m. osm-m-) loktóv viginti octo cubitos Ol. Ex. 36, 9; — **mez-dcietma:** trzymezdcietma tisícóv viginti tria milia Koř. 1. Kor. 10, 8, bieše ctrmezdcietma stolic sedilia viginti quatuor t. Zjěv. 4, 4; ten jmá jmieti cztyrzmezdczijetma kop grošuov Pr. pr. 250, před cztrmezdcietma let Pass. 154, pietmezdczijetma grošuov Pr. pr. 262, nad fedmymezdczietma viginti septem Ol. Esth. 13, 1; — **mez-cietma:** v gedenmezcietma letech cum esset annorum viginti unius Ol. 3. Esdr. 1, 46, druhého mezcietma dne vigesima et secunda die Ol. Judith 2, 1, do trzymezczietma let ad vigesimum tertium annum Ol. 4. Reg.

12, 6, we trzechmezczietma letech viginti trium annorum t. 2. Par. 36, 2, cztirmezczietma viginti quatuor t. 2. Reg. 21, 20, nad cztirzmezczietma tisíci t. 1. Par. 27, 1, pietmezczietma let Kruml. 342[a], honóv pietmezcyetma stadia viginti quinque Koř. Jan 6, 19, pietmezczyetma let Ben. 3. Reg. 22, 42, w pietimezczietma letech Ol. 2. Par. 25, 1, nad ſedmezcietma super viginti septem t. Esth. 1, 1, oſmmezczietma synóv viginti octo filios t. 2. Par. 11, 21; — **mezcétma:** cztyrmezczetma KabK. 3[a]; — **mezcítma:** dwamezcýtma tiſýcův Br. Num. 26, 14, třimezcýtma tiſýců t. 26, 62, cžtyrmezcýtma let Háj. 28[a], pietmezczythma kop KolČČ. 3[a] (1547); — **medcietma:** dwametczyetma let Ben. Súdc. 10, 3; — **mecítma:** dwamecýtma tiſýců Br. Num. 3, 9 a j. — Ve výrazích pro číslovky řadové bývá *-mý* za *-ma:* w gednom mezcietmem letě viginti et unius anni erat Ol. 2. Par. 36, 11; (los) prwymezczietmy sors vigesima prima t. 1. Par. 25, 28, druhymezczietmy t. 25, 29, trzetimezczietmy t. 25, 30, czztwrtymezczietmy t. 25, 31; trzetimezczietmy den die vigesimo tertio Ol. 2. Par. 7, 10. — Plur. nom. akk. *desěti* jest ve výrazích pro *30* a *40* (= tři desítky a čtyři desítky), zkomolen ve **-dcěti, -dceti:** (židé) trzidczieti oběcěchu peněz Hrad. 74[b], (Jidáš) káza sobě trzidczyeti peněz dáti t. 78[b], (Alexander) hna trzidczieczi mil dne jednoho AlxH. 9, 20, Trſidczíety dnóv odpočívav AlxB. 7, 24, cztirzi dcieti let obráncě sem byl národu tomuto quadraginta annis ŽKlem. 94, 10, cztyrzydczyety dní a cztyrzydczyety nocí Alb. 33[a], (postil se) ctirydcieti dní a ctiridcieti nocí Koř. Mat. 4, 2; (Alexander) jmějieše tyſyczow trzydczety AlxV. 395, (Darius) jmějieše lida pěšieho dwakrat tyſſyczew trzydczety t. 1267, Kristus posti sě dní cztyrzydczety Štít. ř. 125[a], (Abdon) měl cžtyržydczeti synuov a trzydczeti vnúčat Ben. 12, 14, za trzidczeti kop KolČČ. 430[b] (1574), (přijal) cztyrzidczeti kop t. 125[b] (1550), bylo duší třidceti a tři Br. Gen. 46, 15, vyplnilo se čtyřidceti dní t. 50, 3; — **-dcet:** (koupil) trzidczet záhonuo KolČČ. 134 (1550). — Ke *-dcet* atd. přistupuje tu někdy skloňovací *-i* a bývá zdloužením a zúžením **-dcíti:** (síň) čtyřidcýti loket z délí a třidcýti zšíří Br. Ezech. 46, 22, (dlouhost byla) čtyřidcýti loket t. 41, 2, we čtyřidcýti letech t. Gen. 25, 20. — Plur. gen. **desát** je ve výrazích pro *50, 60*... až *90* (= pět desítek atd.): u patdeſat žalmiech Alb. 67[b], paddeſat kročějí Pass. 471, padeſat Ol. 2. Par. 1, 17, ſſeſtdeſat Ol. 2. Mach. 12, 9, ſſedeſat t. 2. Esdr. 7, 14, ſedmdeſat AlxV. 655, ſedmdeſaat let Pror. 16[a], oſſmdeſſat let Hrad. 70[b], dewatdeſat Krist. 61[b], dewaddeſat Pulk. 65[a], dewadeſat let Ol. 1. Reg. 4, 15; zkomolen ve **-dcát,** když první člen výrazu takového je skloněn: do pietidczat ad quinquaginta Ol. 1. Par. 8, 40 (= do pětky desítek), po pietydczat dnech t. Gen. 8, 3, by nebyl stár let pyetydczat nebo ſeſtydczat AlxV. 386 sl., w ſſeſtidczat Ol. Lev. 27, 7 (= v šestce desítek), jeden z ſedmidczat učenníków Pass. 335, zbitie ſedmidczat mužóv septuaginta Ol. Súdc. 9, 24, do oſmydczat let Štít. uč. 50[a], léta po dewyetydczat šestého DalC. 32, w deuietidczat letech nonaginta Ol. Gen. 17, 1; a také v gen. *tří-dcát* (= tří desítek), *čtyří-dcát, čtyř-dcát:* ote trzidczat let a triginta annis Ol. Num. 4, 23, těch cztirzidczat dní Krist. 107[b], plamen cztyrzydczat loket Kat. v. 2912, puost dní cztyrzdczat Štít. ř. 162[a], t. 125[a]; — odtud přejímá se pak *-dcát* také k jiným pádům těchto výrazů: we trzidczat letech Krist. 32[a], we trzech dczat letech t. 36[b], po trzech dczat dnech Pass. 253, přěde trzmi dczat lety t. 64, se cžtyrzmidczat podstavky cum quadraginta basibus Ol. Ex. 36, 24 atp.; a také do výrazu pro *20:* we dwudczat letech Ol. 2. Par. 28, 1 (m. ve dvú dcátú), se dwudczat člověky t. 2. Reg. 3, 20 (m. se dvěma desětma); a k číslovkám řadovým: do ſſeſtehodczat léta ad sexagesimum annum Ol. Lev. 27, 3, do léta pateho dczat ad annum quinquagesimum t. Num. 4, 35. — K *-desát* přistupuje jednak *-c* (podle *-ná-dstc*

atd.): fedmdefate palm Ol. Ex. 15, 27, padefate kop KolA. 1511, t. 1516, padefate łoket Br. Ezech. 40, 15, sfedefate kop KolA. 1514, za dewadefate kop KolB. 1519, za wofmdefate kop KolČČ. 397ª (1566), fedmdefate let Br. Jer. 25, 11; jednak skloňovací *-i:* w ſſeſtdefati letech Ol. Gen. 5, 15, w ofmidefati letech t. 16, 16, nad dewaddefati Koř. Mat. 18, 13, osmi a fedmdesati loket Mand. 32ª. — Plur. lok. *desítech* je zkomolen ve **-dcětech, -dcietech, -dcetech, -dcítech:** po trzechdczietech (let) Pulk. 24ᵇ (= po třech desítkách), léta... po trzech dczyetech osmého DalC. 43, po třech dcítech DalJ. 43 var. Ješ., léta po trzech dczyetech čtvrtého DalC. 64; we cztyrzechdczetech Ol. Jos. 5, 5, we cztyrzidczetech letech per quadraginta t. 5, 6 (m. čtyřech dcetech), we cztyrzedczytech ML. 39ᵇ (m. čtyřech dcítech).

desětazn, -i, fem.: defetazn *decalogus* Prešp. 2245; umělé.

desětina, -y, fem., *desátý díl, desátek, Zehent.* — deſſetynu dáváte EvOl. 287ª; deſſyetynu ROl. 111ª. deſſyetyna fumales Rozk. 2373, defetyna též Prešp. 2267, desetyna též Veleš.; defetina decimatio Pernšt. Isa. 6, 13.

desětkrát, numer., *zehnmal;* spřežené z *desět* a *krát.* — defetkrat wietczy fem decem partibus maior sum MamA. 20ª, t. 29ª. Učiníš tak do defýtikrát aneb i víc Háj. herb. 49ª.

desětník v. **desietník.**

desětrytieřný, adj.: defyetrytierzny *decurio* MamD. 294ª; strojené.

desiet- srov. **desět-.**

desietistrunný, adj., *desítistrunný, zehnsaitig.* — V slavníku defieti ſtrunnem in psalterio decachordo ŽKlem. 143, 9, v ŽWittb. tamt.: v žaltáři defieti ſtrun.

desietník a **desětník,** -a, masc., *desátník, Rottmeister.* — (Josef) bieše defyetnik decurio Koř. Luk. 23, 50; defetnik Pernšt. tamt. defietnyk decurio Prešp. 904, deſſyetnyk též Rozk. 1625. Tehdy stachu k súdu defetniczy Comest. 64ª. Ustav defietnyky decanos Ol. Ex. 18, 21; ustanovil defietniky decanos t. Deut. 1, 15, defyetnyky Mus. tamt. Srov. **desátník.**

desietný, adj. numer., *za deset platný, zehnmal so viel geltend.* — Ti, kteříž u vinnici dělali sú, defietný, t. peniez, jenž jest deset jiných peněz platil, vzali HusŠal. 60ᵇ.

děsiti, -šu, -síš, impftiv., *schrecken; z děs, das,* v. t. — Zbožného ta hróza dyefy PulkLobk. 431 (příp.).

deska v. **dska.**

desknatka, -y, fem., *plot z desk (prken), Umzäunung.* — defnatka (sic) aspar Prešp. 1862 (aspar = Bretterwand, Planke Diefb. Gloss.), defknatka též Rozk. 2876, defknata (sic) též Vocab. 175ᵇ.

desknatý, adj., *prkenný, brettern; z dьskъnat-.* — (Oltář) z paženie defknateho ex tabulis Ol. Ex. 38, 7, Mus. tamt. Mají tvář defknatu jako telec Mand. 61ᵇ.

déšč, dšč, anal. také deščě atd., masc., *déšť, Regen;* stsl. *dъždь,* z *dъzg-.* — Jenž činí defcz pluviam ŽWittb. 146, 8, deſſcz ŽKlem. tamt., ŽPod. tamt. Uložil dſtie jich búřiu posuit pluvias grandinem ŽKlem. 104, 32, položil dzcze ŽPod. tamt. Přines defcz všěch milostí Modl. 2ª. Když by nebylo dſſczie Mill. 111ᵇ. V oněch vlastech dſſtiow mnoho bývá LékA. 158ᵇ Z toho dſſtie nebude ŠtítOp. 49, z toho nebude pršeti. Veliký defcz v tu dobu jdieše Pass. 475, *déšč jde;* deſſcz jde na pravedlné i ne na pravedlné Krist. 39ᵇ; nepójde-li deſſt na zemi si non pluerit Ol. 3. Reg. 8, 35; dczſtoue jděte na vy Lit. 2. Reg. 1, 21, deſſtyouee jděte na vy Ol. tamt.; deſſt šel Krist. 18ª; šel jest deſt s ohňem pluit Koř. Luk. 17, 29; aby deſt nešel ne pluat t. Zjěv. 11, 6, defcz by nessěl Mus. Deut. 11, 17. deſſt pršal celú noc Lobk. 18ª atp. (častěji v Lobk.), *déšč prší.* Ač kdy zlý deſt spadne AlxV. 2394, *déšč padá.* dſſtiewe z nebes přěstachu Ol. Gen. 8, 2. My nevládnem dcztyem Hod. 63ᵇ. Hospodin spustil deſtye z síry pluit sulphur Mus. Gen. 19, 24. — tychy defcz t. j. tichý déšč nimbus Rozk. 224, Nom. 63ª, tychi defcz též Prešp. 127, defcz czychi též BohFl. 38; deſt studený DalC. 39; by sě byli

krvavým dſczem nezhrozili t. 61. — deſcz pluvia ŽKlem. 71, 6, deſt též t. 67, 10; deſſcz pluvia Vít. 91[a], Prešp. 127, deſcz Nom. 62[a], deſt Boh. min. 21[b]; deſczt Alb. 58[b], t. 89[b]; ote dſſczye a pluvia Pror. Isa. 4, 5, zvuk mnohého dſtie Kladr. 3. Reg. 18, 41, ode dſſczze EvOl. 136[a], krópě z dezſtye AlxV. 2033; we dſczy in pluvia ŽWittb. Deut. 2, we dſſczy ŽPod. tamt., po dſſczi Mill. 113[a], po dczſty ML. 49[b], po dſſti post pluviam Ol. Ekkles. 12, 2; dſſtiem ŠtítOp. 415, dcztiem SekvE. 48[a]; dſczyem pluviis germinat herba MamA. 24[a], dczſtiem pluviis germinat herba Ol. 2. Reg. 23, 4; před dstiem (sic) Baw. 252. — decz m. déšč pluvia ŽWittb. 67, 10, t. 71, 6, t. 134, 7, ŽTom. 67, 10, položil deczie pluvias ŽWittb. 104, 32, dczowe s nebes Mus. Gen. 8, 2. — déſſt Ol. Deut. 11, 14, déſſt Br. Zach. 10, 1, t. Isa. 30, 23; deſſtě Br. Isa. 5, 6, déſſtě t. Zach. 10, 1; deſſtěm t. Am. 4, 7, s déſſtěm t. Jer. 10, 13.

deščicě, deščička v. dščicě, dščička.

deščiv- v. dščiv-.

deščka, -y, fem., *malá deska, kleines Brett, Täfelchen; z dъščьka,* demin. z *dъska.* — (Pán Ježíš) nemohl mieti jedné deſſczky ani kamene, aby hlavě založil Kruml. 127[b]. Uděláš šest deſſtyek tabulas Ol. Ex. 26, 22; t. Deut. 5, 22. Přiveď kosti (zlámané ruky) na svá miesta a pod dlaň deſſtku tenkú podlož Rhas. 125. deſſťky k vinným káďem Háj. herb. 57[a]. — (Pústenník) dosěže jednéj deſczky, na té biesta psána dva obrazy Kat. v. 642. Učiníš deſſtku modlebnú propitiatorium Ol. Ex. 25, 17. — deſczka dictica Prešp. 2523 a Veleš. (dictica m. diptycha = tabula parva Diefb. Gloss., doppelt zusammengelegte Schreibtafel Klotz). Ano mu (kněži) deſczky slonové visie u pasu Kruml. 400[a]. — deſcki tabulae Koř. Žid. 9, 4; po téj deſſtczye PassKlem. 96[b].

deščnička, -y, fem.: deſſczniczka calops, trabula czveki atd. Prešp. 2416; calops m. calopes = *calceus ligneus* DC., *dřevák, Holzschuh.* Z adj. *dъščьn-*.

deščný, adj., *bidlový, deskový, Stangen-, Brett-; z dъščьn-.* — V někt. *jm. vlastních:* Destny silva UrbRožmb. 1376 (439), cum silvis dictis Soběnov et Dessni (sic) Reg. II, 1306; na wrch desthneho t. 1279; ortus (fluvii) Dezne t. 1270; *jm. místní:* de Desstna Reg. II, 1293, in Desczna Confirm. 1360, in Desczny t. 1362.

deščov-, deščěv-, v. dščov-.

dešen- v. dšen-.

dešť- v. dešč-.

ďešto m *ješto,* relat. absol.: ty, deſto malženstva jsú otpověděly sě Túl. 25[b]; ty, deſto jsú v klášteřě t. 24[a].

děťátko, -a, neutr., demin. z *dietě, Kindlein.* — (Alexander) obrové srdce jmějéše, kakžkoli dyetatko bieše AlxV. 308; svého dyetatka t. 722. »Syn buď mi«, vece (Alexander) k dyetatku AlxH. 6, 9. Poradovalo sě dyetatko Pass. 278, tú dvú dyetatku tamt. Tu ť ſe také tě dvě dietatcze Ježíš a svatý Jan vzrzeſſta OpMus. 70[a]. To dyetatko DalC. 21, dyetatko Modl. 144[b], tvé dietatko Hrad. 58[a]; tomu dijetatku Štít. ř. 40[b], o tom dijetatku t. 77[a]; s oněmi třmi dietatkami Kruml. 314[b]. — *Příjm. mužsk.:* Diethatko UrbE. 274.

dětečský, adj., *statečný, tapfer; z dětьčьsk-,* k subst. *dětьko.* Srov. *dětský,* = statečný, a dále *čadský z čęd-.* — Král řěcký (Alexander), ke všemu převážný, dyeteczſky AlxV. 2287.

dětel, -e, masc., *jetel, Klee; z dęt-,* srov. pol. *dzięcielina* atd. — Kořenie, ješto zbuzuje moč, jako jest petružel, chebdie, dietel Rhas. 156. dietel jest dvuoj LékA. 121[b]; dietel jest dvój, zahradní a luční RVodň. 264[a]. dyetel trifolium Prešp. 721, Nom. 65[b], RostlD. 92[b]; dyetel *tyma (= trifolium) Vít. 91[b], dzyetel též BohFl. 133; dietel trifolium MamA. 14[b], SlovA., RostlF. 12[b], LékB. 238[a], ApatFr. 109[a], t. 152[b]; z dyetele RostlC. 15[b]. Dětelové lauční Háj. herb. 251[a], tito dětelowé tamt. Zaječí dietiel *alleluja RostlF. 10[b], svaté Marie dyetel LékB. 125[a]; morſki dietel RVodň. 45[d]. — *Příjm.:* Dietel de Schaliz Reg. II, 1255, Dietel UrbPr. 1379.

dětel = **datel**, v. t.

Děteli, -tele, -tel, plur. masc., *jm. místní.* — (Villae) Dlúhá Dúbrava, Dge-

teli... Reg. IV, 1337; in Dietele t. 1346, Běl. 1418.

dětině, též **dětinně,** v. **dětiný.**

dětinec, -ncě, masc., *materník, Gebärmutter.* — Kterú ženu bolí dietinecz LékA. 126ª, ApatFr. 156ª.

Dětinici, -ic, plur. masc., *jm. místní,* nyn. *Dětenice.* — Villa Dethinici Reg. I, 1052 (XIII stol.); in Dyetinicz t. II, 1295 a UrbPražsk. 1290; de Dietenicz Confirm. 1356, Akta konsist. Pr. 1378.

dětinný v. **dětiný.**

dětinský, adj., *od dětí, pro děti* atp., *dětský, Kindes-, Kinder-, kindlich, kindisch;* z adj. possess. *dětiný,* jako je na př. *synovský* ze *synóv, synový.* — Ščenci jědie z drobtóv dyetinſkich de micis puerorum Koř. Mark. 7, 28, srov.: jědie drobty dyetiné BiblB. tamt. Vidím šlápěje mužské, ženské i dietinſke vestigia infantium Pernšt. Dan. 14, 19. Poručenstvie dyetynſke Pulk. 137ª, nad dětmi. dyetinſkymy léty totiž za mladu puerilibus annis SekvE. 41ᵇ, w dyetinſkych letech Comest. 66ᵇ; těch hřiechóv, ješto sú z dyetynſka činili AlbB., za to: z dyetyna AlbA. 54ᵇ; dietinſke věci puerilia SekvE. 25ᵇ. U vodě sebrané v hlavách dietinſkych v nově narozených Sal. 208, dětí novorozených. Proti neſpanij dětinſkému Háj. herb. 14ª, božec dětinſký t. 191ª, dětinſký průtrž t. 269ᵇ; páskóv malých dietinſkych KolBO. 144ª (1499). — Které se ženě pokazí matka dietinſka v životě LékA. 98ᵇ, *matka dětinská* = uterus. Ktožby flastr na cecky panně přiložil a na dietinſke nádobie, nedá jim viece ruosti RVodň. 261ᵇ, *nádobie dětinské* = uterus. — *Adv.* **-sky:** (by buoh) dietinſky plačlivě kvílil KázLeg. 26ª.

dětinstvie, -ie, neutr., *dětinství, Kindesalter, Kindheit.* — (Člověk) bude nemáhati w dietinſtwi svém LékA. 150ᵇ; w dijetynſtwij Štít. ř. 34ª. — Žádost, již bieše z dietynſtwie jměla Hrad. 63ᵇ, *z dětinstvie* = od dětinství. (Z) ſweho dietynſtwie a puero Mus. 2. Mach. 6, 23. (Lidé) jsú zkaženi hřiechy, v nichž jsú z dietinſtwie vyrostli ChelčPost. 129ᵇ. — Netoliko abychom tobě za smělost obrátili, ale za dietinſtwie a za neſmyſlenie Tkadl. 2ª, *za dětinství, dětské, nerozumné počínání.* — Srov. **dětinstvo.**

dětinstvo, -a, neutr., *dětinství, Kindesalter, Kindheit.* — Věk dietinſtwa, jenž trvá do let čtrnádcti HusPost. 31ª. První věk člověka dietinſtwo Comest. 239ª. V tom jeho svatém dyetynſtwu Pass. 404. Tu nám pověděli, že panna Maria v svém dietinſtwu byla do téhož chrámu obětována Lobk. 120ª. Milujete dietynſtwo infantiam Lit. Prov. 1, 22, dyetynſtwo Ol. tamt. — Kterých (hříchův) sem sě dopustil z dyetinſtwa až do dnešnieho dne ML. 15ᵇ, od dětinství. Od ſweho dyetynſtwa a puero Mus. 2. Mach. 15, 12. Srov. **dětinstvie.**

dětiný, též **dětinný,** adj., *dětský, dětinský, nerozumný, Kindes-, Kinder-, kindlich, kindisch;* z possessiva *dětina* infantis, jako *synový* z possess. *synóv;* psáno často *-nn-* místo *-n-*. — Kdaž (Alexander) z detynych let vystúpi, urozumě dobře tomu AlxV. 161; v mých dyetynnych létech Umuč. 172; mnoho dětí, ješto přeběhly svá dyetynna leeta šlechetnostmi Štít. ř. 173ª; z dyetynych let vycházejíc Štít. uč. 77ᵇ; z dyetynnych let pubertatis annos Ol. Ruth. 1, 3, srov. dietě = jinoch. Ten z mladosti dietynne nábožně slúžieše a pueritia Otc. 135ª; donidž vámi dyetyna mladost točí Štít. uč. 121ᵇ. — V junošstvě bydle (part.) zdyetynu LMar. 14 t. j. *z dětinu,* výraz příslovečný = ab infantia; (Kristus) inhed z dyetynv trpěti počal Štít. ř. 161ª; když z dijetinv rostúc prospieváme t. 83ᵇ; z dijetinvv do starosti t. 8ª, s koncovkou prodlouženou; těch hřiechóv, ješto sú zdyetyna činili Alb. 54ᵇ t. j. *z dětina* ab infantia. — Od mléka dietinneho a lacte pueritiae Comest. 128ᵇ. Podle obyčějě dyetyneho uzřěchu, ano děťátko kameníckem hrá Pass. 339, w dyetynnem obyčěji Štít. ř. 173ª. Milovánie to bylo ješťe dyetynne Kruml. 355ª. Pláč dietiny infantis Ol. Sir. 19, 11, žádosti dietinne Hug. 266, dietinne věci t. 267, plenkami dietinnými pannis infantiae Kladr.

Job. 38, 9, z úst dyetinych ex ore infantium ŽWittb. 8, 3; w dyetyne mdlobě Štít. ř. 56b. Melchiot jest temné zelenosti, ten jest stráž dietinny i v materniem břiše ChirB. 294a, strážce dítěte. Ščenci jědie drobty dyetiné de micis puerorum BiblB. Mark. 7, 28, srov.: jědie z drobtóv dietinſkych Koř. tamt. — *Dětiné kořenie* v. **kořenie.** — (Čechové) jěchu sě na turnejě jězditi, neužitečné ztravy činiti, jěchu sě dyetynych ruch a dekuov na koně krájěti DalC. 84, rouch *dětinských,* neúčelných; prostřěd Sas přijide knězi dyetyna wnada t. 50, v jiných rkpích: dětiná rada, v překladě stněm.: ein kintlich torheit; dietynu řeč povědě quasi infantum more dixisse fertur Otc. 155b; rozum i přirozenie nedá starému dietinnu býti Šach. 301b. — *Adverb.* **-ně:** robata dietynie přěbývají pueriliter Otc. 102b.

Dětleb, -a, masc., *jm. osobní,* ze stněm. *Dietleip.* — dyetleb hrdinský Růž. 6; Dytlebus Reg. III, 1316, Dietlebum canonicum t. 1320.

Dětmar, Ditmar, -a, masc., *jm. osobní,* ze stněm. *Dietmar.* — Prvý biskup (pražský) dyetmar slovieše DalC. 32; u ditmara popa ABoh. 40a; mnich dyetmar Pulk. 29b, dytmar tamt.; Dietmar Háj. 85a. Dethmarus KosmA. 1, 23, Dietmarus iudex Reg. II, 1281. Srov. nč. příjm. *Jetmar.*

dětný, adj., *Kindes-;* z *dêtьnъ.* — Hospodyni těžkú k dietnemu porodu Otc. 86a, ku porodu dítěte.

Dětoch, -a, masc., *jm. osobní:* dyetoch z horzypnyka DalC. 97. Praedictus Dietoch Reg. II, 1299, Dietoch t. IV, 1311.

Dětochov, -a, masc., *jm. místní:* in villis Dietochowe et Pyseczne Reg. II. 1297.

Dětochovic, -ě, masc., *jm. rodové,* z *Dětoch.* — Dětochovici v Týnci ctně učinichu, desět set Švábóv zabichu DalJ. 100 z rkp. Z.

Dětoň, -ě, masc., *jm. osobní:* Deton custos apum List. Lit. 1057 (ze XIII stol.) a List. Lit. z r. 1218.

Dětoňovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Dyetonowicz Reg. IV, 1336, in Getonowicz t. 1334.

Dětošín, -a, masc., *jm. místní:* villa Diethossyn UrbStrah. 1410; Dětošín TomP. 3, 104, Dětušín Pal. pop., Květušín (podle něm. Quidoschin) t.

Dětra, -y, masc., *jm. osobní,* z *Dětřich.* — Dietra TomZ. 1372 h 152, UrbChotěšA. 3a, t. 4a a j.

Dětran, -a, nebo **Dětráň,** -ě (srov. *Pecháň* z *Pech*), masc., *jm. osobní,* z *Dětřich:* quarum (hereditatum) unam Paulus, secundam Dyetran tenent Reg. IV, 1340.

Dětřich, také **Jetřich,** -a, masc., *jm. osobní,* ze stněm. *Dietrîch.* — Detrih KosmA. 3, 26; nobilis Dietrzich Kosm. pokrač. 1256; Dietrzich UrbE. 23; Dietrzichonis TomZ. 1449 m 45; Gyetrzych UrbHrad. 20, pana Jyetrzycha Rychn., Getřicha VelKal. 222; erga Jetrzichonem TomZ. 1381 n 23. — dyetrzych berunſky Růž. 8, t. j. *Dětřich Berúnský = Dietrîch von Bërn, Theodorich von Verona;* tak sě jeho (pana Hynka z Dubé) Němci bojiechu, až jej dyetrzychem berunſkym zoviechu DalC. 93; o Dětřichovi Berúnském Trist. 289; *Jetřich z Berúna:* o Getrzichowi z Berúna Mart. 34b. — *Adj. possess.* **-óv:** v. *Berún.*

Dětříšěk, také **Jetříšek,** -ška, masc., *jm. osobní,* demin. z *Dětřich, Jetřich.* — Dětříšek DalJ. 60 z rkp. V a Ff, Jetříšek t. z rkp. L a V; Dietřyſſek Háj. 160a. — Detrisek KosmA. 3, 31 a j., Dietrzisek Kosm2. 3, 26.

dětský, adj., *mladý, jung;* stsl. *dêtьskъ* infans. Zhubí jě meč, dietſkeho spolu dievčieho iuvenem simul ac virginem ŽWittb. Deut. 25. — *Statečný, tapfer:* (Herkules) v udatstvě vybraný, dyetſky AlxV. 776; kněz žatecký wladyſlaw (m. Vlastislav), ten krásný, dyetſky DalC. 17; srov. **dětečský** a **čadský** nč. *čacký.* — *Příjm. ženské:* od Zuzany Dětské TomZ. 1526 st 124.

děva, -y, fem., *dívka, Maid;* stsl. *dêva* virgo. — Omladělá dyewa bez bolesti porodila toho puerpera enixa est hunc, quem Gabriel praedixerat Hymn. při EvVíd. (otisk F. Menčíka v Ruchu 1883, 496). (Rytíř) uzřě (part.) nyekteru diew KlemP. 16 t. j. děvu (rým: hnyewu). Ti bičové tak běchu

učiňeni, jakž jě v spěchu ciesař bieše kázal z hněvu připraviti pro tu dyewu Kat. v. 2251; skrze řeči teyto dyewy t. v. 2741 (rým: hněvy). — dieva *píši jiní a* ďeva virgo *učí psáti Hus* HusOrth. 178. — *Jm. osobní:* Deua NekrP.

devaddesát-, devadesát- v. **devatdesát-.**

devatdesát, numer. card., *devadesát, neunzig;* spřežka z *devat-* a plur. gen. *desát*, = devět desítek; z toho změnami hláskovými **devaddesát** a **devadesát,** a dále *-dsát, -dcát, -cát* a *-desáte* atd. m. *-desát.* Skloňováno náležitě: gen. *devieti-dsát,* dat. *devieti-dsát* atd.; ale za to je později attrakcí: *devatdesáti* ad. — dewatdeffat ROl. 132ᵃ; dewatdefat Krist. 61ᵇ; dewaddefat Pulk. 65ᵃ, t. 128ᵇ; dewaddefat dewiet Koř. Mat. 18, 12; dewadefat let Ol. 1. Reg. 4, 15; za dewadefate kop KolB. 1519 a j. Léta po dewyety fet po dewyety dczat ffefteho DalC. 32, po dewyety dczat t. 94; těmi dewiety a dewiety dczat (ovcemi) Krist. 61ᵇ; w deuieti dczat letech Ol. Gen. 17, 1; po dewyed dczat a po dewyety Pulk. 34ᵃ; nad dewaddefati a dewieti Koř. Mat. 18, 13, w dewadefati letech Br. Gen. 5, 9.

devatdesátý, numer. ord., *devadesátý, neunzigster:* dewatdefate ofme léto Pass. 56.

devatenáds- v. **devatnáds-.**

devater, numer. distrib., *devaterý, neunerlei, neunfach.* — Toť dewaterem přicházie činem Štít. ř. 237ᵇ; dewaterem umem ŠtítOp. 46; dewaterym obyčejem Štít. Mus. 68ᵇ. Knihy dewatery VšehK.

devatnádsěte, a z toho **-nádcěte** atd., srov. **desět**; vlivem číslovky řadové *devátý-nádste* atd. bývá také **devate-** a **devaty-** místo **devat-.** — *Devatenáct, neunzehn.* dewatenafte Mand. 88ᵃ; nebylo jest tu fluh dewiety nadczti defuerunt decem et novem Lit. 2. Reg. 2, 30, fluh deuiety nadczti Ol. tamt.

devatset, numer. card., *devět set, neunhundert;* spřežka z *devat-* a plur. gen. *set,* = devět set. Skloňováno náležitě: gen. *devieti set,* dat. *devieti set* atd.; za to pak attrakcí: dat. *devieti stóm* atd. — dewatfet haléřóv Rožmb. 261; dat. po dewyety fet haléřóv Rožmb. 278. Léta po dewyety fet po dvú dcát osmého DalC. 30, po deuiethi fet DalH. tamt.; po dewyety Stech PulkR. 24ᵇ.

devátý, numer. ord., *neunter.* — Kázanie deuate Hrad. 116ᵇ; kapitola dewata Pror. Isa.; kapitola stá a dewata Baw. 286; puol dewaty piedi Lobk. 109ᵃ t. j. *puol deváty.* — **Devátý-mezi-dsietma,** z čehož pak **-mezi-dcietma** atd., v obměnách uvedených při **desět.** *Devětadvacátý, neunundzwanzigster:* dewatymezczytma kapitola BrigF. 37, t. j. *devátymezcitmá, deváty-* podle *devaty-nádst* atp.; přiemluva dewata mezydczata PulkR. 38ᵃ. — **Devátý-ná-dsěte,** z toho pak **-ná-dcěte** atd. v obměnách uvedených při **desět.** *Devatenáctý, neunzehnter:* (blázen) dewatynafte Vít. 43ᵃ; los dewaty nadczty Ol. 1. Par. 24, 16 t. j. devátý-nádctý; dewatinfty (sic, t. měsíc) všem věcem činiti jest užitečno ChirB. 40ᵃ; kapitola dewatanaftaa Pror. Isa., t. j. devátá-nástá; dewatinadfta kapitola ŠtítBud. 58; dewatynaczta kapitola BrigF. 23, t. 34; w dewatenadczte kapitole Kruml. 317ᵃ t. j. *devátě-nádctě;* w dewatynaczte kapitole Brig. 97; léto dewate nadftee Pror. 102ᵇ; w dewatych nazt knihách Pass. 392.

děvč- srov. **dievč-.**

děvčátko, -a, neutr., *Mägdlein,* demin. z *děvčě.* — (Louku) poraučím Káči, diewczatku nebožtíka Jiříka KolCC. 9ᵇ (1546); diewczatko na svět splodil KolF. 31ᵇ (1591).

děvčě, -ěte, neutr., *děvče, Mädchen.* — Z toho statku má dětem svým, dvěma diewczatom, devadesáte kop dáti KolAA. 155ᵃ (1517).

děvčí v. **dievčí.**

děvčička v. **dievčička.**

děvčin, adj. possess. **z děvka,** v. t.

děveččí, adj. z *děvečka, Mädchen-.* — Někto myslí vymýšleje sobě krásu ženskú neb dyeweczczý (sic) Štít. uč. 111ᵃ; otci dyeueczczyemu puellae Ol. Deut. 22, 19; dcera, kteráž w dieweččiem wieku ještě jest in puellari aetate Kladr. Num. 30, 17;

u věku dyeueczcžiem Ol. tamt., u věku dyeweczczyem Mus. tamt.; w dyeweczczym stavě in puellari aetate MamB. 44[b].

děveččin, adj. possess. z *děvečka, des Mädchens.* — Otci dyewecztynu t. j. děvečtinu (-čť- z -čč-) patri puellae Mus. Deut. 22, 19, t. 22, 29.

děvečka, -y, fem., *dívka,* pak *dívka služebná, služka; Mädchen, Dienstmädchen;* demin. z *děvka, dievka.* — Když dietě vyroste, pacholík neb dieweczka slúti bude a již ne dietě ŠtítMus. 132[b]. Děti jeho budu dieweczky ChirB. 29[b], nikoli chlapci. Mezi nimiž (mučedlnicemi) byly rozkošné dieweczky mdlého těla ŠtítMus. 99[a]; mdlá dyeweczka Štít. ř. 141[a]; rozkošné mdlé dyeweczky t. 227[a]; pokolenie rozkošných dijeweczek tamt. Tato mladičká dyeweczka Kat. v. 3096. (Zuzana) vešla jest se dvěma diewečkoma cum duabus puellis Kladr. Dan. 13, 15. Smlúvu mám s očima mýma, abych nemyslil o dieweczče ŠtítBud. 226, o dívce. Jedna dieweczka tak velmi bláznila LékA. 60[b], dívka. V slovanském i v českém jazyku dyeweczky slovú dyewycze Pulk. 8[b]. Pán připraví dyeuetczczie svatbu puellae Ol. Ex. 21, 10. Kdyby Lída dieweczka k letóm přišla KolBO. 152[b] (1499), dívka; že dcerku Jana Bradýře má za ctnau a poctivau dieweczku KolD. 40[b] (1582). Ženy jich při krámích jich jako i dieweczky zůstávati mají KolA. 97[a], dcerky. K marným skokóm a plesóm jedné dieweczky sťata jeho hlava ŠtítBud. 185. Pannu ješto jest dyeweczka, právo pohnati odtad, kdež chlebí Rožmb. 57, šlechtická dívka. Pak-li by nalezl dyeweczku pannu puellam virginem Mus. Deut. 22, 28; nenie nalezena dyeweczka na panenství t. 22, 20; kerá jest tato dyeweczka puella t. Ruth. 2, 5; dyeveczka puella Prešp. 922, dyeweczka též Ol. Lev. 22, 13; dyeueczky virgines Ol. Súdc. 21, 11, (zhubí) dyeweczku virginem Mus. Deut. 32, 25. — V krčmách vysadie dieweczku pěknú, aby pitelóv mnoho měli ŠtítMus. 3[a], frejířku, nevěstku; na to dobudú pěkné dieweczky, aby tiem radše u nich pili t. 47[b]; prodadie dieweczku, aby pili víno tamt. — Barbora, dieweczka služebná KolBO. 129[b] (1499); dieweczka przíſtawna ancilla Lact. 12[a], *děvečka přístavná,* do služby najatá. — diewieczka (sic) famulula Lact. 65[d]; před dyeweczzkamy ante ancillas Ol. 2. Reg. 6, 20. Dal sem dieweczce 7 gr. KolB. 13[a] (1494), služce. — *Příjm.:* Jeſſco dyeweczka sartor Lún. ks. 1383.

děvečník, -a, masc., *Mädchenschänder.* — dyevecznik deflorator Prešp. 1081, dyewecznyk též Rozk. 1844.

děvečnost, -i, fem., *panenství, Jungferschaft.*—diewecznoſt virginitas SlovKlem. 2[b].

děvečský, adj. z *dievka, Mädchen-, Jungfer-:* w dyeueczſkem stavu in puellari aetate Ol. Num. 30, 17; plod dyeweczſky Marg. 474.

děvečstvie, -ie, neutr., *panenství, Jungferschaft.* — Jižto jest hyzdil na jejiem dyeueczſtwy diffamavit nomen pessimum super virginem Lit. Deut. 22, 19; na jejiem dyueczſtwi (sic) Ol. tamt.; skvějící sě w diewieczſtwi (sic) SekvE. 6[a].

deveř, -ě, masc., *svak, Schwager;* stsl. *deverь* a *děverь* levir, rus. *deverь,* srbch. *djever,* pol. *dziewierz.* — dewierz (sic) jejie (Metodianin) neprávě ji milujě zlým skutkem jie lákáše Pass. 286; svatá Cecilie počě svému dewerzowi (modly hyzditi) t. 598; dewerz v svěst svú a svěst w dewerzie svého (popuzeni budou) EvOl. 289; smluvivše se s dewerzem Otc. 476[b], manželovým bratrem; počechu mluviti s deverziem t. 481; — deverz levir Prešp. 1650; dewerz též BohFl. 485, MamA. 27[a], Nomencl. 68[a], Anon. 4[b], SlovWiesb. 1[b], Veleš.; dewrz (sic) též Vocab. Mus. 183[b]; dewyerz též Rozk. 2463.

deveřec, -rcě, masc., demin. z *deveř:* chtěla býti s dewerczem Otc. 481[b]. — deverec Brautführer Vel. Jg.

devěsil, devětsil, děv-, -a, -u, masc., *rostlina* toho jména; stpol. *dziewiosił* Nehr. Altpoln. 28, pol. *dziewiosił* a *dziewięćsił* Eberwurz, srbch. *devesilj* herbae genus, rus. *devesil* Alant. — devyeſil cardisonum Prešp. 750, dewyeſyl Nomencl. též; de-

wie'fil (' připsáno později) carpodacia MamA. 14ª, dewietfil též RostlB. 146ª, RostlC. 109ᵇ, MamF. 71ᵇ, SlovA.; dewiefyl tussilago Flor. boh.; dewyeffyl gramen RostlD. 90ᵇ, angelica t. 89ᵇ; dewiefyl capillus Veneris, netiek mužský Lact. 267ᵈ; dewiefyl ApatFr. 168ª, dewietfyl RostlF. 12ª, dieuifil LékB. 116ᵇ. Vezmi dyewietfyl, jako ť slove pupawa ChirA. 264ᵇ. Diewefil RVodň. 35ᵇ, diewefſil t. 264ª, dyewefil t. 37ᵇ, diewiefil t. 37ᵇ.

devět, devěti, -ieti, numer. card., fem., *neun;* psl. *devętь.* — Zatiem dewiet měsiec minu PilD. Veď třetí dewyet svědków Rožmb. 134, třetí devítku. Některú věc z těchto dewijety Štít. ř. 238ᵇ t. j. devieti, nč. devíti. — Srov. **devatdesát** a **devatset.**

devětina, či **devietina,** -y, fem., *devátá (hodina):* devietyna nona Prešp. 2279; strojené.

devětsil v. **devěsil.**

děvicě, -ě, fem., *děvice, dívka, panna, Mädchen, Jungfrau;* stsl. *děvica* virgo, z *děva.* — Filiae dcery totiž dyewiczie Sion SekvE. 46ᵇ. V slovanském i v českém jazyku dyeweczky slovú dyewycze Pulk. 8ᵇ. Mazal tě bóh tvój olejem veselé nad diewicie tvé prae consortibus tuis ŽKlem. 44, 8; všecky svaté diewiczie tamt. 138ᵇ. Svatá dievko nad dyewiczemi ŽPod. 134 (v litaniích), věěcky svaté dyewycze a vdovy t. 136 (též). Herkules vzal mu (Paridovi) tetku, čstnú dyewyczy AlxV. 783. Hubená diewycze mnoho dní sě mučila Otc. 231ª. Osta diewicze diewiczi Comest. 219ª. (Maria) jest přečistúcie diewicze Kat. v. 485. (Ježíš) z svaté Maří čisté diewicze narodil se jest OpMus. 36ª. Ta svatá diewycze Otc. 80ª, svatých dyewycz Pulk. 6ᵇ, dewich v Kolíně CisMnich. 97ª (plur. gen.), dewech (m. děvic) CisPr. 103ᵇ; dyewyczye virgo Vít. 92ᵇ, dyeuiczy virginem Ol. Lev. 21, 13, dyewyczy Mus. tamt., diewicie virgines ŽKlem. 77, 63. — *Jm. osobní:* Deuice NekrP., Dyewycze TomZ. 1417 n 256.

děvičí, adj. z *děvicě, Mädchen-, Jungfrauen-.* Bože silný, jáz děkuji tvéj milosti, že s' mě ráčil dáti k tovařiši mezi tvú dyewyczy říši Kat. v. 3337.

děvička, -y, fem., demin. z *děvicě.* — Jedna dyewiczka Pass. 344; ta mladá dyewiczka t. 321.

devietina v. **devětina.**

devietník, -a, masc., *devítník, Septuagesima;* neděle devátá od hodu velikonočního nazpět počítajíc. — Neděle, jenž slove devietník (tak v rkp.) HusPost. 29ᵇ; ot dewyetnyka až do próvoda Štít. uč. 38ᵇ; v neděli po dewijetnijku Štít. ř. 110ᵇ; čas dewijtnijka Rokyc. 77ᵇ; devietnik septuagesima Prešp. 2262, dewyetnyk též Rozk. 3372.

Děvík, -a, masc., *jm. osobní:* Deuik NekrP. (2), Deuic t.

Děvín, -a, masc., *jm. místní.* — Dievky hradu dyewy(n) vzděchu DalC. 8; na šest set jich sě do dyewyna sebra t. 8; když dievky otcě obrachu a na dyewyn sě vzebrachu t. 9, na diewin DalHr. tamt.; (dívky) před dyewyn sě položichu DalC. 10, před dyewin sě brachu tamt.; chciu ti jáz dyewyn zraditi t. 12; dyewyn Pulk. 8ᵇ. Devin, oppidum a virginali vocabulo Kosm7. 1, 9, Diewin Kosm3. tamt., Divin KosmA. tamt.; Dewin Reg. II, 1260, t. 1283; de Dyewyn Confirm. 1359; Diewin, hrad Háj. 16ª.

děviti, děvu, -víš, impftiv.: To já vám pravi za jisté: (Kristus) čistý čistě z panny čisté, již byl sobě k loži dyewyl, od téj sě na všechen svět zjevil Kat. v. 1746, *dívku za matku zvolil;* strojené.

děvk- srov. **dievk-.**

děvka, -y, fem., *služebná dívka, Magd, Dienstmädchen.* Liší se kvantitou od **dievka,** v. t., = nč. *dívka.* Rozdíl ten byl zajisté již v době stč., ale nepronikal tak všeobecně, jako v nč., a ustaloval se teprve časem. Svědčí tomu doklady: syn diewky t. j. *děvky* ChelčPost. 58ª, a aby *dívky* nezahálely t. j. děvečky, služky ŽerKat. 13; styď se cizí dijwky žádati RešSir. 266ᵇ a cizí Děvky tamt. ve vyd. z roku 1574. — Mezi pacholky a diewkami ŠtítOp. 368; krčmář... krade s diewku i s ženú Hrad. 114ª; fyny obu dyewku filios ambarum famularum Mus. Gen. 33, 1; **nebude dědicem** fyn diewky ChelčPost. 58ª; dywky

(sic) své ancillae ZWittb. Magnif. 48; ta, ješto byla svobodna, učiňena jest dyewku facta est ancilla Mus. 1. Mach. 2, 11; majíc dyewku ſluzebnu ancillam t. Gen. 16, 1; dyewka ancilla BohFl. 361, Ol. 2. Reg. 17, 17, t. Súdc. 19, 19. Pravie o jednom, jenž byl diewku prziſtawnu zamiloval ŠtítMus. 66ᵃ, *děvka přistavná*, do služby najatá. — *Příjm. mužské:* Deuka UrbBřevn. 1406, NekrP. — *Adj. possess.* **děvčin:** až do prvorozeného dyewczyna, ješto jest u žrnova ancillae Ol. Ex. 11, 5, až do prvorozeného dyewczyna Mus. tamt.

děvkona, -y, fem., *panna (znamení nebeské), Jungfrau (Sternbild):* šestá zvěrocest slove Diewkona LékB. 24ᵃ; (znamení, ve zvířetníku) takto slovú v naší české řeči: ...dyevᵛkona t. 18ᵇ; diewkona t. 19ᵃ. Strojené; srov. **děvojna.**

Děvna, -y, *jm. osobní,* rodu nezřejmého: Deuna NekrP. (3), NekrDrk.

děvojě, -ě, fem., *dívka, panna, Mädchen, Jungfrau;* pol. *dziewoja,* srbchorv. demin. *djevojka;* odtud adj. *děvojný,* subst. *děvojstvie* atd. — Nad sestrú dyewogy super sorore virgine Mus. Lev. 21, 13.

děvojna, -y, fem., *dívka, panna, Mädchen, Jungfrau.* — Jednu dyewoynu puellam Ol. 4. Reg. 5, 2; diewognu virginem MamVíd. Srov. **děvojný.** — *Panna (znamení nebeské), Jungfrau (Sternbild):* erit signum Virgo diewoyna LékB. 17ᵇ; srov. **děvkona.**

děvojní, adj., *dívčí, panenský, jungfräulich.* — Byla cti zbavena diewonie (sic) Comest. 42ᵃ.

děvojný, adj., *dospělý (o dívkách), mannbar:* dyewoyneho věku pubertatis Ol. Ezech. 23, 8; — fem. **-á,** *dospělá nevdaná, panna, Jungfrau:* čtyř dcer diewoynych Comest. 256ᵃ. — Někdy není zřejmo, je-li v dokladě adj. *děvojná* či subst. *děvojna:* Asenet, dceru Putifarovu diewoynu virginem Comest. 46ᵇ; (dcery), ač sta koli diewonie (sic) byle t. 29ᵇ; jmějíše dceru dyewoygnu filiam virginem Otc. 78ᵇ; (Boleslav) mějieše sestru dyewoynu, téj diechu Mlada DalC. 32; nad sestrú dyewoynu virgine Ol. Lev. 21, 3.

děvojstvie, -ie, neutr., *dospělost (o dívkách), Mannbarkeit:* diewoiſtwie pubertatem MamV. — *Panenství, Jungferschaft:* ostane v cělosti jejie čisté diewoyſtwie Pass. 179, ostane v cělosti jejie dyewoyſtwie Krist. 10ᵇ, ostane v cělosti jejie čisté dyewoyſtwye ML. 67ᵃ; cělosti tvého diewoyſtwie nerúšejě Krist. 12ᵃ; dyewoyſtwie mého virginitatem Ol. Súdc. 11, 37, ot svého diewoyſtwie a virginitate t. Sir. 15, 2, v svém dyewoiſtwi in virginitate Lit. Sir. 42, 10; v odjímaní diewoyſtwi in defloratione Comest. 29ᵇ, v odjetí diewoyſtwie tamt. — Chval Marii všecko vdovstvie, chval ji čisté dyewoyſtwye Levšt. 151ᵃ, všecko panenstvo, všecky panny. — Srov. **děvojstvo.**

děvojstvo, -a, neutr., *dospělost (o dívkách), Mannbarkeit:* dievoyſtwa tvého ubertatis tuae MamA. 37ᵃ, překladatel rozuměl pubertatis. — *Panenství, Jungferschaft:* žádost okrasy zbavila j' mladici dyewoyſtwa jejie Štít. ř. 36ᵇ; (panna) bude diewoyſtwa zbavena Snář. 91; že ť sem své dyewoyſtwo mému tvořci slíbila ML. 143ᵃ; svaté dyewoyſtwo vysoko nad andělský stav vyniká Pass. 638; ot svého dyewoyſtwa a virginitate sua EvSeitst. Luk. 2, 36; neposkvrňené dyewoyſtwo Hod. 4ᵃ; by jejie diewoyſtwo pohanil (porušil) virginitatem Otc. 179ᵇ; (Amnon) jeho sestřě dyewoyſtwo otjal quod violasset sororem Ol. 2. Reg. 13, 22, Lit. tamt.; (Assyrští) dyewoyſtwo jejie otjali Ol. Ezech. 23, 8; z dyewoyſtwa odjětie trój póhon Rožmb. 183. — Aby svého dyewowſtwa chovala virginitatem Otc. 400ᵇ, omylem m. děvojstva. — Srov. **děvojstvie.**

děvon-, místo **děvojn-,** v. t.

děvonák, -a, masc., *prý had nějaký:* dyevonak dracopes Prešp. 502 (v kap. de nominibus serpentum), dyewonak též Rozk. 968; strojené.

Děvoniš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Dionysius:* svatý Dyewonyſyu ŽKlem. 137ᵇ.

děvosnub, -a, masc., *snoubce, Bewerber, Freier:* dyewoſnub procus Vít. 92ᵇ; pol. *dziewosłąb, -ęba.*

děvovstvo v. **děvojstvo.**

děvstvie, -ie, neutr., *děvství, dívčí stav, panenství, Mädchenstand, Jungferschaft.*— Sedm let od svého diewſtwie EvZimn. 8; neposkvrniec diewſtwie svého Hrad. 63[b]. — Srov. **děvstvo.**

děvstvo, -a, neutr., *panenství, Jungferschaft.* — Nravy dyuſtwu (sic) dóstojné pokažte mores virginitatis Túl. 25[b]; ty, deſto (ješto) dyuſtwo (sic) zvolili virginitatem tamt.; svému diewſtwu neuškodíš Hrad. 120[a]. Srov. **děvstvie.**

Děvuie, -e, masc., *příjm.:* Deuula NekrP. (2), Venceslaus Dyewule TomZ. 1404 n 243.

dež v. **když.**

dchán v. **tchán.**

dchel, dechla (?), masc., *poslední dechnutí, der letzte Athemzug.* — dchel oregmon Prešp. 1280 (oregmon = ultimus sonus morientis Diefb. Gloss.), Rozk. 2054; dchol též Veleš., omylem piseckým.

dchnúti, dchnu, -eš, pftiv., *dechnouti, athmen, hauchen;* stsl. *dъchnąti* flare. Jakž brzo Ježíš dſſe, to dietě zdeše ML. 49[b].

dchnutie, -ie, neutr., *dchnutí, dechnutí, das Hauchen, Wehen:* dchnutie ducha svatého flatus Lit. předml. Jeron. k Paul. 7.

dchoř, -ě, masc., *tchoř, Iltis;* z *dъchořь,* stsl. *tъchorь* m. *dъch-.* — dchorz cirogrillus (m. chirogrillus) Prešp. 469, Rozk. 890, BohFl. 185, Nomencl. 70[a], RVodň. 52[b], t. 61[b], Veleš., dchorz Lit., výkl. slova Saphan.

diábel, později **ďábel,** -bla, masc., *Teufel;* z lat. *diabolus,* jako stsl. *dijavolъ* ze ř. *διάβολος.* — Latinské *dia-* ozývá se v tvarech stčeských rozličně: jako *dyja-* a *dija-,* jak ukazuje psané dygabel PassKlem. 127[b], dijabluow (plur. gen.) ChelčPost. 162[a]; jako *djá-* (s tvrdým d-), na př. dgabel PassKlem. 101[a], ſ dgablem t. 106[a] (srov. dial. slez. djabel, s tvrdým d-, a pol. dyabeł gen. dyabła); jako *d-iá-* (s tvrdým d-, jednoslab.), na př. diable pyšný Pass. 321 (v Pass. je ve psaném di- hláska d- tvrdá), poslal diably t. 351, diably t. 402; jako *ďiá-* (t. j. ďiá-, jednoslab.), na př. dyabel večě Pass. 321 (v Pass. je psané dy = ďi), toho dyabla tamt., tomu dyablu t. 344, všěcky dyably t. 456, množstvie dyablow t. 381, dyablom t. 366, s dyably t. 289 a j. (v Pass. velmi často), ſ diablem HusŠal. 6[a], diábel HusPost. 41[a], díabla Kruml. 181[a], díably t. 186[a]; jako *ďá-* t. j. jako v nč., na př. dábel HusOrth. 178, dabel Kruml. 1[b], tisíc dablow PassKlem. 126[b], od dabla Hád. 99[a] atd. To vše platí ovšem také o slovích odtud odvozených. — V Hlah. vid. 1[b] psáno: dьjabli je tepú, dьjablomь nepovolil; psané tu dьja- lze bráti za djá- a také za d-iá-. — Za *diá-* žádáme v náležitých případech přehlasované *die-;* dokladů pro to je však po skrovnu. — Což sě z dyabla urodí, dyabel jest Pass. 348. Nynie vám dyabel šepce Hrad. 25[a]. Potom náma (du.) dyabel shude Mast. 111. Vyjde dyabel před nohy jeho ŽKlem. 126[b], dyabel staň na pravici jeho t. 91[a]. (Němci) jej (Soběslava) ne člověka, ale dyabla mniechu DalC. 64. Taký byl křik dyably stvořen AlxB. 4, 13; nechtě dyablu moci přieti AlxV. 666. Nepřietel lidského pokolenie diabiel (sic) Kruml. 355[b]. Když ďyabel snaží sě našim skutkóm překážěti GestBř. 17[a]. — dyable! MastDrk. 307; aj, diable! tvoji dóvodové za nic nestojie HusPost. 219[b]; dyebly sě sletěchu Marg. 460 t. j. *diebli;* ať jim dyebly neškodie JiřBrn. 643, dvoji dyably t. 118; diable sě nezmeškají HusPost. 216[a], t. j. plur. nom. *diáblé;* byli sú diablee při jeho skončení Pass. 1475 list hhi[b]; v tvých dyablech Kat. v. 1309; k dieblu (sic) BrigF. 5. — dyabel diabolus Prešp. 2224, Nomencl. 62[b] a j.; dyabel draco ŽKlem. 103, 26. — *Příjm.:* Dyabel TomZ. 1372 h 107, Ďábel Radslav TomP. 2, 99; srov. příjm. **Diebel.** — *Adj. possess.* **diáblóv:** dcera ďyablowa GestBř. 14[b], ot protivenstvie dyablowa ŽKlem. 138[b], dyablowi poslové Hrad. 25[a]. *Diáblóv kus* v. *kus.* — Srov. **diáblový.**

diábelník, -a, masc., *ďáblem posedlý, ein vom Teufel Besessener.* — (Židé) sú již syna božieho diabelnikem nazvali HusPost. 49[b]; chtíce najhorší věci synu božiemu činiti a diabelniky jemu dávati ChelčPost.

101[a], ďábelníků jemu nadávati; židé (Ježíšovi) diabelnijky dávajíce Rokyc. 145[a]. Nevěrní diabelníci a Jidášové HusPost. 14[b]; ten jest diabelník t. 57[a]; hřiešník, diabelník, blázen t. 40[a]; mnohé diabelniky Nicod. 23[b]; dyabelnyk daemoniacus Rozk. 1834 (za to dyabyelnyk v pozn. při Prešp. 1068). Srov. **diáblovník.**

diábelný, adj. z *diábel, teuflisch.* — Lidé ďábelní cpají hřiechy své na dobrotu božskú HusE. 1, 88.

diábelský, diebelský, adj. z *diábel, teuflisch, Teufels-.* — (Jeroboam) ustavil popy dyabelſkee sacerdotes daemoniorum Ol. 2. Par. 11, 15. Skrzě dyabelſke podščívanie Modl. 8[b]; dyabelſkych pokušení t. 14[a]; z dyabelſke ruky t. 47[a]; w dabelſkem vězení Kruml. 33[b]; od dyabelſke moci Alb. 35[b]; ode lsti a přeludu dyabelſkeho ŽPod. 136 (v litaniích); dyebelſka moc Hrad. 12[b], ó dyebelſka lsti t. 25[a].

diábelstvie, -ie, též **diabelstvo,** -a, neutr., *zlý duch, böser Geist.* — Mnohá dyabelſtwie daemonia Koř. Mark. 1, 34; dva člověky, majíce dyabelſtwa daemonia t. 8, 28.

diáble, vlastně **dieble,** -ete, neutr., *ďáble, diblík, junger Teufel, Teufelchen:* ó nešťastná diablata! RokycKl. 47[a].

diáblovník, -a, masc., *ďáblem posedlý, ein vom Teufel Besessener:* dyablownik, daemoniacus Prešp. 1068. Srov. **diábelník.**

diáblový, adj. z *diábel, Teufels-, teuflisch.* — Zlámavše všě dyablowe modly Pass. 340, dyablowych modl t. 335 (2), dyablowym modlám t. 283 a j., dyablowe obrazy t. 303; dyablowemu pokušení t. 330. Chovajtež sě przieludy dyablowe Hrad. 18[b]; (z náušků) diablowym dielem telecí hlava by učiněna Comest. 76[a]; dyablowe skutky činíte ML. 88[a]; dyablowym zrazením ŽPod. v modlitbě na str. 146 (může býti také z adj. possess. *diáblóv*).

dias v. **děs.**

díbel v. **diebel.**

díbl-, dibl-, v. **diebl-.**

diebel, -bla, masc., jméno nejisté. Vyskytuje se *příjm.:* Dybyl TomZ. 1381 n 243, Dybel t. 1389 n 243, dibel pekař KolB. 148[a] (1499), magister civium Duchko dibel t. 3[b] (1501), za purkmistra Duchka Dibla pekaře t. (1501), Duchek dibel t. 5[b] (1502) a j.; vzhledem k tomu, že také *diábel* bývalo příjmením a že se velmi záhy vyskytuje *díblík, diblíček,* zkrác. *dibl-,* místo staršího *diebl-,* je možná také příjmení psané *Dybel, Dibel* atd. vykládati z *diebel, diábel,* ale bezpečný výklad ten není.

diebelský v. **diábelský.**

dieblí, adj., *ďábelský, ďáblový, Teufels-, teuflisch:* (zlý duch) pověděv to w diebley zlosti vzlomi člověkem bez milosti Hrad. 11[a].

dieblíček, -čka, masc., *diblíček, skřítek nějaký;* demin. z *dieblík.* — Belzebub obzdec, dybliczek *grillus, škřietek titivillus Prešp. 31 v kap. de Deo; diebliczek grillus Veleš., dibliczek též RVodň. 52[b], dyblyczek SlovBrn. 83. Srov. **dieblík.**

dieblík, -a, masc., *diblík,* demin. z *diábel.* — *Skřítek nějaký:* Belzebub obzdec, *grillus dyblyk, titivillus škřietek Rozk. 22 (gryllus, vlastně = cvrček, zde patrně ve významu nějakého skřítka), dyblyk též BohFl. 15, dyblik též Nomencl. 62[b]; diblíci penates Vel. Jg. — *Rostlina* toho jména: dyblik ApatFr. 167[b]. — *Příjm.:* Dyblik TomZ. 1382 n 252.

dieč v. **děč.**

diek, děk, -a, -u, masc., *dík, Dank:* ze stněm. *danc.* Krátké *děk* převládá ve výrazích ustálených. — V tom chváłu mužě toho věka, neb sú od múdrých dóstojni dyeka, že ijeden muž nedal svéj cnéj paniej zlé zlým užiti DalC. 11, jsou hodni díku. — Výraz ustálený: **měj diek, měj děk,** na př. miey diek, dobrý a věrný sluho ŠtítOp. 374[a], ŠtítMus. 32[b], t. 115[a], Šach. 297[a]; měg děk, muži dobrý, z toho, že jsi mne této šeredné zbavil šelmy Háj. 86[b]; měj djk, posle věrný Solf. 59. Význam děkovací klesá v povědomí jazyka a pošinuje se ve význam vůbec pochvalovací; na př. Mey diek, sluho dobrý! euge Koř. Luk. 19, 17 = *dobře, výborně!* měj děk tobě, sestro milá Hád. Jg. = *díky* tobě, *chvála, sláva* tobě! Totéž je ve vý-

raze **měj-ho-děk**... = *měj toho dík, za to dík,* na př. mé milé dítě, myhodiek, věř mi, že s' mi to učinil wdiek Trist. 338. Z *měj-ho-děk* je změnami hláskovými **mie-ho-děk** a **mí-ho-děk, méhoděk,** a pošinutím významu = *díky! chvála! sláva! výborně!* atp., na př.: Mieyhodiek, umie ť dobře prodati (říkají prý lidé o obratném, chytrém kupci) RokycEvJan. 53[b]; myeyhodiek, sluho dobrý euge BiblJ. γ Mat. 25, 21; Meihodek euge, potest etiam esse interiectio exultantis Lact. 243[b]; Miehodiek tomu mistru, ješto ť tě k té rozšafnosti přivedl Tkadl. 2[b]; myehodyek, sluho dobrý euge BiblJ. γ Mat. 25, 23; miehodiek Pernšt. tamt.; miehodiek, dobrý panošě euge bone serve Lit. Luk. 19, 17; Miehodiek vám, sluhy dobré a věrné ChelčPost. 172[b]; myehodyek euge HusKázD. 38[a], MamA. 21[a]; ó myhodiek, milý Zachee, myhodiek, jistě hanbíš mnohé bohaté HusW. 91[a]; mihodyek euge HusKázB. 153[a]; mehodyek, sluho dobrý euge Koř Mat. 25, 21; mehodyek Vít. 5[b], mehodyek euge HusKázA. 168[b], méhoděk Br. NZák. 60[b]. — Jiný výraz ustálený **v-děk** = *v libost, k libosti, vhod* atp., ve rčeních *vděk býti:* tu bieše wdyek pomoc mojě Vít. 39[a]; ješto by wdiek býti jemu (nemocnému) mohlo gratum fieri Otc. 149[b]; ciesařovi by wdyek to poslúženie DalC. 48; velmi by (Jezukristovi) wdiek bylo Pass. 359; *vděk učiniti:* věř mi, že s' mi to učinil wdiek Trist. 338; co kážeš kolivěk, to vše chci učiniti wdiek TandZ. 176[b]; to tak přijme, jako by bylo jemu učiněno, což bude wdiek geho učiněno gratia (abl.) Brig. 92; *vděk přijíti:* neb jima (hraběti a císařovně, na osamělém hradě) jiuž wdyek člověk přišel DalC. 39, střhněm. in danc komen; *za-v-děk přijieti:* cožkoli sem tobě učinil, zawdyek s' to přijal GestaKl. 3; a ve spojení *jiném:* člověk, ješto by jeho (poutníka) převezl wdiek k sv. Prokopa domu Hrad. 9[b].

dieka, -y, fem., *díka, poděkování, Dank;* ze stněm. *danc.* Pol. *dzięka,* prý z prostředí českého Brückner v Jag. Arch. 17, 562. — V téj řěči minu ta dyeka AlxBM. 6, 31, *dieka* = děkování, díky; jakož se sta jednomu člověku, jemuž had da jed za dieku Baw. 48, za poděkování, místo poděkování; dyeki grates Prešp. 2234; ſ dyekamy cum gratiarum actione Koř. 1. Tim. 4, 4. — dyek čiňenie gratiarum actiones t. 2, 1, *diek čiňenie;* což ſ diek čiňením přijímáno bývá cum gratiarum actione Kladr. 1. Tim. 4, 4; k horlivějšímu djk čiňení Har. předml.; w dyekach čiňení Koř. Koloss. 4, 2, m. v diek činění, attrakcí. Platno nenie již (nyní) pravenie, neb již poslušno nenie, jakožto za dávného věka, kdež (z) skládanie byla dieka Baw. 31, byly díky, byla vděčnost za skládání (básnické). Buď chvála a dijeka Štít. ř. 82[a]; jemuž čest a dijeka t. 3[b]; bohu buď dyeka Hod. 25[a], dieka bohu gratias Deo Pernšt. 2. Korint. 8, 16, bohu dieka Pernšt. 2. Kor. 2, 14, djka pánu Bohu Har. 2, 45, že sme díka pánu Bohu v dobrým zdraví přijeli ŽerKat. 102; bože mój, tobě dyeka Aug. 12[b], Bohu vždy dyeka HusKázC. 30[a]. — dyeku da hospodinu Joachim Levšt. v. 236, *dieku dáti, vzdáti, vzdávati;* ať by tobě dyeku vzdala duše má Modl. 13[a]; vzdajme již dyeku hospodinu Štít. ř. 21[b]; abychom díeku jeho milosti vzdali velikú HusPost. 12[b]; bohu dieku vzdávati z těch daróv Kruml. 152[b]; pil sem, dieku bohu vzdávaje Otc. 191[b], bohu dieku vzdávajě OtcB. 57[a]; chválu a dyeku vzdávaje bohu Štít. uč. 100[a], dyeku a chválu vzdávajíc ŠtítBud. 96, chválu a dijeku vzdávaje jemu z toho Štít. ř. 21[b], dijeku vzdávajíc t. 20[b] a 24[b]. — (Král) vzal dieku a chválu od střiezlivých z své šlechetnosti Šach. 295[a], *dieku vzieti z čeho.* — By král český některému dával každé léto svému paddesát hřiven člověku, bral by je u velikú dieku Hrad. 114[b], *bráti co v dieku,* vděčně. — Zkráceno v **děka** ve výraze adverb. **bezděky,** z *bez dieky,* = *bez vůle, bez libosti, nedobrovolně, proti vůli,* střhněm. *âne danc* = wider Willen. Ne bezdyeky, ale dobrovolně měl (Ježíš) trpěti Krist. 76[a], ML. 90[a]; neb ne bez dieky, ale dobrovolně přistúpili k němu ŠtítBud. 141. Některý (maje

se na útěku bráti přes řeku) by rád zbyl řěky, avšak tam jěti bezdyeky AlxV. 1804. Člověčie mysl snáze se dá naraditi, než bezdyeky přinutkati Štít. uč. 54[b]. Pak-li nechceš se mnú jíti, jáz chcu tobě učiniti, že pójdeš se mnú bezdieky Hrad. 130[a]; (liška) musi bezdieky utonúti t. 131[a]. Že jest bez dieky Adam v smrt upadl ŠtítBud. 122. (Každá věc) k svému protivenství bezdyeky sě tiehne Alb. 21[a], t. 21[b]. Spal s ní bezdyeky podáviv dievku vi opprimens Mus. Gen. 34, 2; bezdyeky nás porobil v službu violenter t. 43, 18; (židé) bezdieky jezdiechu per necessitatem t. 2. Mach. 15, 2. Bezdieky coactim násilně Lact. 241[a]. Již se musíme bezděky bíti Trist. 291, překlad z něm.: âne unseren danc wir muzen vechtin Eilhart von Oberge, Tristrant v. 6016. Odtud **bezděčný,** v. t. — Chtěl mě vdáti bez me dieky me invitam Otc. 480[a], *bez mé dieky* atd.; bez twe dieky tebe dobudu Comest 223[a]; bez ſwe dieky v pokoji bude ŠtítPař. 53[a]; ciesař svatú Anastazí bez giegie dieky za svého starostu oddal Pass. zl. Mus. 1[b], bez jejie dieky Pass. 55; (císař) bez gych (Čechův) dyeky Teklada biskupem učini DalC. 32; (někteří) nejdú rádi s tohoto světa, ale smrt trpočí je bez gich dieky, jamž oni nechtie Kruml. 344[b], smrt trpočí je bez gych dyeky Štít. uč. 153[a]; kako s' ty živ směl koronu v Němcích bez nás přijieti, a ty s' ji beze wſſyech dyeky u Prazě (mohl) vzieti DalC. 66; já svú čest slibuji nésti beze wſech dieky doméj smrti Kat. v. 299; ani která modlitba platna móž býti bez te dieky Kruml. 324[b].

diel, -a, -u, masc.; psl. *dělъ,* got. *dails,* z koř. pův. *dhai-*. — *Díl, Theil:* diel mój portio ŽWittb. 118, 57, ŽKlem. tamt., dyel ŽGloss. tamt.; diel tvój ŽWittb. 49, 18, ŽGloss. tamt., dyel svój ŽPod. tamt. Ve *výrazích adverb.:* dyel tomu věřím ex parte Koř. 1. Kor. 11, 18; kromě dobytka, jenžto na diel přišel plenníkóm in partem Ol. Deut. 2, 35, nadyel přišel plenníkóm Lit. tamt.; (korúhev) dvú barvú byla, neb dyel bieše biela a dyel črvena Kruml. 89[a], dílem-dílem; jest úmysl dvuoj v člověku, kterým diel hledí k svrchním věcem a diel k zemským ChelčP. 13[a]; protož se nad nimi (bloudící u víře nad nebloudícími) horší dijl jako nad kacíři, diel jim hrozí smrtí a peklem, dijl jich želejí t. 137[a]; (lidé) díel držie zákon a díel nic RokycEvJan. 526[b]; kterýchžto diel pro zřetelnost, diel pro množstvie přivoditi zanetbávám VšehJir. 6. — *Podíl, Antheil:* (otec synovi) ješče dielu nedal Rožmb. 52; otec svému dietěti muož dáti, což chce, za dijel Pr. pr. 244; když by měštěnín umřel bez poručenstvie dada svému synu dijel t. 251; když měštěnín vydá svú dceru v jiné právo s jejiem dielem t. 252; diel sortem MamA. 35[a]; diel participatio ŽWittb. 121, 3, ŽGloss. tamt. — *Dělení, Theilung:* Dijel neb rozdiel jest netoliko příbuzných přátel, ale i jiných lidí mezi sebú čímžkoli nedielných, jedněch od druhých dědinami, platy, listy, majestáty nebo hotovými penězi konečné oddělenie VšehK 166[a], VšehJir. 259; ingrossatorovi kopu grošóv při dielu peněz panských z truhlice VšehJir. 393, při dělení peněz; jistý jest díel VšehK. 169[a], všech jiných díeluow jest i jistější t. 169[b].

dielce, -ě, neutr., *malá práce, malé dílo, kleine Arbeit, kleines Werk;* demin. z *dielo.* — Prázdnosti sě vystřiehajte, někakého sě dielcze držte ŠtítMus. 10[a], nějaké malé práce. Bývá ť i v těch lakomstvie, ješto velmi malé věci mezi rukama mají a dielce nějaké malé, hubené, že těžce groše na ňem zaslúžie ŠtítPař. 114[a]; co jest pústenníkóv na lese bylo, ješto jedva dva penieze za den někteří mohli vypárati na těch dielciech tamt. Jiní, ješto laciná dielce činie vilia opuscula Lit. Hier. Paul. 6; s těmito dyelcemy cum opusculis t. Hier. prol. Gal.; dielcze opuscula SlovKlem. 69[a].

dielec, -lcě, masc., demin. z *diel.* — Deset djlců vinničných decem iugera vinearum Br. Isa. 5, 10.

dielna, -y, fem., *dílna, Werkstätte.* — Kdožkoli by k kterému z nich (mistrův olejnických) do dijlny jaká semena přines

KolČČ. 367[b] (1564). Dielna ergasterium Lact. 61[b].

dielnost, -i, fem., *dílnost, vzetí podílu, Theilung (des Gemeingutes):* ani odsazením jednoho od druhého ani seděním a držením oddielným dielnoſt se nestvrzuje VšehK. 170[b].

dielný, adj., z *diel.* — *Dílný, kdo má díl, podíl, účastný, Theil-:* dielen jsem jáz bojúcích tebe particeps ŽWittb. 118, 63, za to: uczaſten sem jáz ŽKlem. tamt., uczaſten jáz sem ŽPod. tamt. — Pak-li jsú mnoho póvodóv a jsú dielny..., je každý hospodář Rožmb. 11, když póvodové (žalobníci) jsou držitelé dílův na dědině jedné; syn dyelny aneb otec dyelny ODub. 12, mající podíl na dědině; kdež bratřie jsú sebe díelni VšehK. 108[a], mají každý svůj díl. — O dělení statku dětí dijelných s neodbytými Pr. pr. 251, dětí dielných, t. j. které díl nějaký již dostaly, jsou odbyty; syn dijelny, bera se na jiné právo od otce svého, ztratí nápady t. 252; co se pak bratra mého Matěje dotýče, ten jest ode mne dijlney, na ſwym může přestati KolCC. 66[b] (1562), má již svůj díl. — *Oddělený, rozdílný, getrennt, verschieden.* Od božie vóle nebyti dijelnv Štít. ř. 24[b], nebýti oddělenu, odloučenu; (ty s') daleko a převelice boha dielen Tkadl. 18[a], od Boha oddělen, odloučen; bych jich chleba nebyl dyelen Rúd. 10[b]. Jako v božství svatá Trojice nenie dielna, takéž v svých činech, a však (a přece) jest někaké v činech osob božských rozeznánie ŠtítBud. 82, oddělitelná, rozdílná; skutci svaté Trojice nejsú dielni t. 28; to tré v tom ve všem nikdy sebe nenie dielno tamt.; ukrutenství a moc toliko jmény rozdiel mají, ničímž jiným sebe dielnij nejsú MudrC. 32[a].

dielo, -a, neutr., *dílo, práce, konání, druh práce, Werk, Arbeit, Arbeitsart;* psl. *dêlo* opus, z koř. *dê-* pův. *dhē-* ponere, facere. — dyelo opus Pror. Isa. 29, 16, dela opera HomOp. 152[a], dyela rukú opera manuum ŽWittb. 18, 2; dielo rukú tvú t. 8, 7; dyelo rukú naší oprav ŽPod. 89, 17; diel dobrých Kunh. 151[a]; dyelom hospodinovým ŽWittb. 27, 5; ve všěch dielech in operibus ŽKlem. 144, 17, ve všěch dielach t. 144, 13; dieli rukú tvú nepohrzuj opera ne despicias t. 137, 8; dyelo opus Prešp. 1465, t. 2356, MamA. 31[a]. (Šimon) vzdělal jest na hrobě otce svého dyelo wyſoke aedificium altum Mus. 1. Mach. 13, 27. Škoda jest takého dyela AlxV. 826, t. zničené Troje. Selže dielo olivie mentietur opus olivae ŽWittb. Hab. 17, selže dielo oliweti (sic) ŽKlem. tamt., opus olivae = Trieb des Oelbaumes (Thalhofer, Erklärung des Psalmen, Regensb. 1860). — Tu kdež sě bylo to zle dyelo stalo DalC. 31, zlý skutek, t. zavraždění sv. Václava. dyelo labor ŽKlem. 139, 10, dzyelo labor BohFl. 732. By žena mužě w dyelo porobila DalC. 14, v práci. Když ovoce nedospělo, češeš-li to, tratíš dyelo AlxV. 976, maříš práci. (Sv. Prokop) škapléř jmějieše pro dielo Hrad. 23[a], pro práci, do práce. (Alexander) netbal úsi(lé) dyela AlxV. 826, těžkosti práce. Činíce diela u vodách operationem ŽPod. 106, 23 = pracujíce na velikých vodách Br. ž. 107, 23. (Oldřich) dospě tiem dielem..., a když sě to dielo skona, svatého Prokopa opatem zvoli t. 8[a], stavbu (kláštera); Šalomún, donidž měl práci s dielem chrámu božieho ŠtítBud. 184, práci se stavbou chrámu. V tu dobu bě již dospělo o korábiech všecko dyelo AlxV. 525, všecka práce; (peniezě) dány sú na dyelo koraba in fabricam navium Mus. 2. Mach. 4, 20, na dielo korabom Ol. tamt.; co se dotýče dyela krovu na kostel KolB. 72[b] (1497), dělání krovu; a co se dotýče diela hráze tamt. (1497), dělání hráze; (koželuzi) vedú sobě vodu od Labe k dielu svému t. 80[a] (1497), ku práci t. koželužské; ty pokuty mají jíti na obeczna dijela Pr. pr. 246, na práce obecní; aby na dijla obecznij jeden každý hotov jíti byl KolE. 4[b] (1590). (Muž) sčasten bude ve všech dyelech svých LékB. 28[a], ve všelikém konání. Varuj se takého dyela AlxV. 974, takového jednání. Prospěla jsem na svém dyele Kat. v. 1005, pracovala jsem s prospěchem, se zdarem. — Co u taneczneho diela ukanc

potu kropí Hrad. 97ᵇ, při tančení. Když ho (MMagdalena Ježíše) v rově nenadjide, dyelo drahych mafti snide t. 29ᵇ, s pomazání drahými mastmi sešlo. — Móžeš tu nohu (svícnu Šalomounova), ač chceš, ohledati, to věz, že nynyeyffye dyelo nemóž sě jiej vrovnati DalC. 47, nynější práce, způsob práce, výrobek. (Porfyrus) jest již pravého stavu došel, složiv bludne dyelo Kat. v. 3128, bludné učení pohanské. Ješto tkú myfterna dyela subtilia Pror. Isa. 19, 9; nad dyelem fedlfkym operi rustico Ol. 1. Par. 27, 26; na niežto (škudle) vyryješ dyelem rytym svaté opere caelatoris t. Ex. 28, 36, dílem ryjeckým; dielem dlatebnym Kladr. tamt.; dyelem lytym (Aaron inaures aureas)... formavit opere fusorio et fecit vitulum Mus. Ex. 32, 4; dielem rozliczníe protykowanym opere vario Pr. Ex. 36, 8; dielem krumperzfkym opere polymito t. 28, 6; napsachu dyelem drahokamennym opere gemmario Ol. Ex. 39, 29; oslík..., jehož trudieše hrozné břiemě, dielem tiezkym jde jako dřiemě Baw. 97, dílem těžkým, těžce. — To geft twe dyelo, pokluzlých stará padenie opravovati Modl. 43ᵇ, tuum est.

dienicě v. **dějnicě.**

dienie v. **děnie.**

diera, -y, fem., *díra, Loch;* stsl. *dira* scissura. Z koř. *der-, dьrati* dráti, scindere, dilacerare. — Zahradil si ten výlomek a tu dieru Kruml. 373ᵇ. Úzkú dieru Hug. 41. Když je (dietky) u pec vsadichu, všecky dyery zahradichu Kat. v. 2903. dyery biechu provrtány Hod. 47ᵃ. (Oheň) móž uhašen býti dier zatkáním Kruml. 243ᵇ. V něm (koláči) přěhrozné diery Hrad. 137ᵇ. w dierach té skály Kruml. 273ᵃ, w dyerach fkalnych in foraminibus petrae Ol. Cant. 2, 14; w rzeffetnych dyerach in percussura cribri t. Sir. 27, 5; jako gehelna diera t. 20, 5. Mázdřice jest děravá v prostřed a ta diera slove zřietedlnice Sal. 749. — dzyera foramen BohFl. 563; diera ve zdi cicatrix muri MamA. 19ᵃ; diera lar Prešp. 41 (lar =locus, ubi fit ignis, foramen Diefb. Gloss.); dyera porus... komín-que caminus Prešp. 1847 v kap. de domo, dyera porus Rozk. 2844.

dierka, -y, fem., demin. z *diera, kleines Loch.* — dierka gehelna MamVíd.; projžených (propžených) dierek Sal. 213.

dierkovatý, adj., *dírkovatý, löcherig:* kořen dierkowaty RVodň. 275ᵇ.

dierný, adj. z *diera;* je ve jm. místním **Dierná:** de Dierna Confirm. 1354, de Dyerna NekrDrk.; Dirná KotMíst.

dietce, -ě, neutr., *dítko, Kindlein,* demin. z **dêto* infans. — (Umírající bohatec) svéj paní takto vecě, obrátiv jiej levé plece: Auvech, hoře, dietczye! Hrad. 142ᵃ, dietczye m. dietce. — To dyecze bude jmenováno Emanuel Kat. v. 1932. — (Sv. Filip) sezvav sbor žákovstva svého řekl: dyetczie, to jest řěč zvěstá, ž' mne bóh ješče jest poščiedil šest dní ApŠ. 133, buď plur. k *dietce,* anebo kollektivum **dietcě,** -ě, fem., stsl. *dêtьca* liberi.

dietě, -ěte, neutr., *dítě, Kind;* psl. *dêtę,* z **dêtь* plur. *dêti,* z koř. *dê-.* — dete mladé ABoh. 111ᵇ, dyetye malé AlxH. 5, 15, dyetie parvulus Ol. 1. Reg. 15, 3, dyeti naffy liberi t. Num. 14, 3; dyetye puer Pror. Isa. 11, 6; dyetie puer Prešp. 1627; to mijle dijetye Kristus Štít. ř. 34ᵇ; dijetye toto t. 33ᵃ, jméno dijetyete t. 34ᵇ, o slavném dijetyety t. 33ᵇ, ač sě chtěl dijetyetem naroditi t. 25ᵇ, svých dijetij t. 33ᵃ, po tvých dijetech t. 130ᵇ; kázal sobě dieetie dáti KřižB. 89ᵃ, o tom dieetieti t. 87ᵇ; dyetie Koř. 3. Reg. 3, 27, dyete t. 3, 26, diete t. 3, 25. — Dial. mor.: dzyecze puer BohFl. 473, jenž bylo pověděno o dyecieci o tom EvSeitst. Luk. 2, 17; ženám i dietom Mill. 118ᵃ, aby pokrm dyetom přinesl GestKl. 12, svým dyetom Půh. 2, 254. — dietie rostieše HusPost. 12ᵇ; ot dietiete tvého a puero tuo ŽWittb. 68, 18, ŽKlem. tamt., od dyetyete ŽPod. tamt.; daj vladařstvie dietieti tvému puero tuo ŽKlem. 85, 16, dietieti tvému ŽWittb. tamt., dyetyety ŽPod. tamt.; dyety jeho nati t. 108, 13; chvalte, dyeti, hospodina pueri ŽKlem. 112, 1; mé dhiethi DalH. 41; jedny křesťanské dyety tu řěč dachu jiej věděti DalC.

26; dvě ženě běšta obžalováně, byſſta ſwoge dyetietye obrziezale natos Mus. 2. Mach. 6, 10; ano jima (dvěma ženám) dyetietie u prsí lpíta Ol. 2. Mach. 6, 10, Mus. tamt.; obú dyetatu Pass. 569, s svýma dyetatma t. 568, k svýma dyetatma t. 569, k svýma dyetatoma tamt. — Poslední byl ješče dyetye Jid. 16 (t. Václav III při své smrti, 17letý), *dietě = chlapec, jinoch, mladý muž;* do toho dyetete (sic) Vaňka čáka k dobru bieše DalC. 98 (do téhož); ten (Alexander při smrti Filipově) bieše ješťe dyetye AlxV. 151; Alexandru, dyetyety čstnému, zpoviedaju milost svoji t. 968 (píše Darius Alexandrovi 22letému, před bitvou na Graniku); ono dyetye neradné t. 1657 (dítě nerozvážné, rozumí se hrdina Endinius, v souboji s Nikanorem); také tu bylo na Tristramovi spatřeno, že sú nevídali tak silného dietěte dávno Trist. 29 (silné dietě, t. Tristram). — Přivedú královi diety adducentur regi virgines ŽWittb. 44, 15, srov.: mladí i dietky iuvenes et virgines t. 148, 12; omyly, v ŽPod. na obou místech: dyewky. — Kterým jsta činem dyetatma poczele (Alžběta a Marie) Krist. 16[b], *dietětem počieti;* (Alžběta) dietietem tiezka bieše Hrad. 64[b], *dietětem těžka býti;* v bolesti budeš dyety gmyewaty ML. 27[a], *dietě jmieti, děti jmievati;* žena porodi to klaté dyetye PilD. — Abrahamovi i jeho ditem (sic) semini ŽWittb. Magnif. 55, *děti = potomstvo.* — *Mládě, Junges:* diety lwovy catuli leonum ŽWittb. 103, 21 (nadepsáno nad ſczenata); dietem vranovým pullis corvorum ŽWittb. 146, 9, ŽGloss. tamt.; pták kdyžto sobě ptá pokojě, kde by choval dietky svojě, nesmějě lap hniezda sklásti, bojě sě všeliké nápasti, aby hniezda vietr neobořil neb sě had k dyetem nevznořil AlxV. 878, ku ptáčatům. — *Přijm.:* Dyetie TomZ. 1388 n 104, Dietě Martin PoprR. 30.

dietěcí, adj., *dětčí, Kindes-, Kinder-.* — Tělo dietieczy Comest. 10[b]; v těle dietieczym t. 11[a], v těle dietynem neb dietieczym ComestC. 9[a]. Znáti v té skále, rovně jako by do vosku vtlačena byla ručička dijetieczy Lobk. 114[a]. Otec dyetieci pueri Koř. Mark. 9, 23. (Kristoforus) uslyšě hlas dyetyecy..., tehda opět hlas dyetyecy vzvola Pass. 360; dietiecz'e kviekanie infantum Otc. 417[b]. Ostrost mléka uvodí slanost v pokrm dietieczy Sal. 214. (Kožich) jest maleyczkey ditieczy (sic) KolL. 192[b] (1603). Bláznovstvie svázáno jest w srdci dietieciem in corde pueri Kladr. Přísl. 22, 15. dyetieczye čsné uměnie DětJež. 3[b], umění, jež na jevo dalo dítě (Ježíš). — Když sem mužem, odbyl sem toho, což je dietieczie ŠtítMus. 158[a]. — Tohoto světa utěšenie, ješto jistě dietiecie jest a nemúdré ŠtítMus. 158[a] a ŠtítOp. 271[a], *dětské, dětinské.*

dietečstvie, -ie, neutr., *dítěctví, Kindheit; z dietko.* — Když pominul věk dyeteczſtwye tvého Štít. ř. 162[a]; z dijtěctwij Puch. 545[a].

dieti, *děju, dieš,* impftiv., *díti, praviti, říkati, sagen;* stsl. *děti, děją* dicere, z koř. *dē-* pův. *dhē-* ponere. — Když dijem někomu (já) Štít. ř. 131[a]; azda dies: »jmám času dosti...«? Hrad. 139[a]; ty dijeſſ Štít. ř. 143[a]; i die svět Hrad. 101[a]; dije sv. Pavel Štít. ř. 1[a]; zda-li my nedijeme právě, ež s' ty Samaritan? t. 143[a]; kako dyete duši méj dicitis ŽPod. 10, 2; jižto mi dyegiu: »hoře, hoře!« dicunt ŽKlem. 39, 16; mnozí dyegiu dicunt t. 4, 6; na kohož spadne ztráta, »zavři před ním«, dyegy, »vrata!« AlxV. 342; dijegyy lékaři Štít. ř. 98[b]; ač diech si dicebam ŽWittb. 72, 15; druhá mysl jiej (matce) dyeſſe: »počakaj...« Pass. 287; paní k téj babě dieſſe: »pověz mi...« Hrad. 103[b]; on dieſſe: »já sem ten...« Krist. 70[a]; Ježíš dieſſe: »proto sem...« t. 57[b]; ten, ješto dieſſe prorádci svému Štít. ř. 155[b]; (dva) pacholíky křičiešta, »matko, pomoz!« diešta DalJ. 56 podle rkp. Z; (mnichové) když bič v svéj ruče jmějiechu, tehdy takto diechu: »otpustíš-li mi...« DalJ. 37 podle rkp. V; avšak dyech: »mój synu...« ML. 107[a]; tú prosbú hnul se i die k nim Griz. 153[b]. — *Dieti koho, s doplňkem v akk. nebo instr.:* (Čechové) na bojišťe k nim (Němcům)

vesele vznidú, neb to prorokowano dyechu, že na bojišti jisto svítězstvie gmyechu DalC. 74; (Kristus) die ty chudé blaženy ŠtítV. 281; die Kristus blaženými milosrdné t. 245; já vás nediem sluhami, ale přátely tamt. 276. — *Dieti komu jmě*, = *jmenovati koho, nazývati, s nominativem jmenovacím:* země, gieyz dyechu Charwaty gmie DalC. 2; tey wſy gmye Chotun diegy Hrad. 1[b]; kak ti dyeyu pravé jmě Mast. 5. — Častěji bez subst. *jmě* a jen *s nom. jmenovacím:* dyeyut mi Rubín z Benátek Mast. 8; Mohan řěčě dyeyů, Číha pak dyeyů potoku PilA.; k řěčě, jiež Araxes dyegiu AlxM. 4, 18; k městu, jemuž Tyrus diechu AlxH. 8, 5; Prokop mi diegy Hrad. 6[b]; tomu znameniú kříž dyegyu DalC. 19; muž, jemuž dyechu Krok t. 3; jich starostě Čech dyechu t. 2; vzvěděchu jeho jmě, že j'mu Přemysl dyechu t. 5; jiejžto (řěčě) Mozella dyeyu Pass. 330; jemuž diechu Sichem a synovi diegiechu (sic) Emos Kruml. 143[a]; jemuž gdiechu (m. diechu) Matathiáš t. 146[a]. K tomu rčení: *kako ti dějú* = *jak ti říkají:* kako tobě dyeyu Pass. 383. — Praes. 1. sg. *děju* vloženo do věty nespojitě, srov. nč. *já-řku:* já sem někdy jměl nádějn, bych uslyšal tvój hlas, dieyu, neb od tebe posel jmieti, kde by ty byl, chtě vzvěděti LAl. c; neboti, diegi, dědina má přěšlechetná jest etenim hereditas mea praeclara est ŽWittb. 15, 6. — Dosti často odchylkou perfektivum: tak dyeſs dices Ol. Ex. 3, 14, t. 2. Reg. 7, 8, dieſs jim dices Comest. 55[b]; die vešken ľud dicet ŽWittb. 105, 48, dye člověk dicet ŽPod. 57, 12, Sion dye dicet t. 86, 5, král dye dicet Koř. Mat. 25, 40; protož než sě jich otvinu (já, Darius od svých), lepí sem, ž' ot nich pohynu, až každý snad dye to po mně, že jsem jich čest vždy byl pomně AlxBM. 4, 7; co dyeme dicemus Koř. Řím. 4, 1, co dyem dicemus t. 3, 5; diete toho dne dicetis ŽWittb. Isa. 4, to dicte dicetis Comest. 49[a]; optal-li ť by se vás kdo: proč je (oslátko) odvazujete? tak jemu díte: protože pán ho potřebuje BrNZák. 148[b] (Luk. 19, 31), ř. ἐρεῖτε, Vulg. dicetis; jděte do domu… a díte hospodáři tamt. 153[b] (Luk. 22, 11), též; dieyu dicent ŽWittb. 51, 8, blahoſlawenu mye diegyu národové dicent ŽKlem. Magnif. 48.

dieti, děju, děješ, impftiv., *díti, dělati, konati, thun, machen;* stsl. *dějati, děją*, též *děti, deždą* facere, agere, z koř. *dě-* pův. *dhē-* ponere. Za *dá-*, *die-* z *děja-* bývá *dá-*. — (MMagdalena) vzveliči boha a vzchváli, Bóh daj, bychom též s niú dali, chválili čiúš hospodina Hrad. 66[a], t. j. dáli (bez přehlásky, pro rým) anebo dáli, *dieti čso.* Pak-li zloděj netrpí zde, ješto kterézkoli zlé skutky diege, má sě zamútiti pokanným smutkem, že zle činí ŠtítBud. 215, *dieti skutek.* (Ježíš z chrámu) vyhnal všecky, jižto trh dyegyechu ML. 90[b], *dieti trh;* (sv. Vojtěch) chtieše liud pohanských obyčějóv odvésti, chtě…, by trhu v neděliu nedyely DalC. 32; (svódnicě) diege trh o hřiešnéj kúpi Hrad. 101[b]. Viděl sem pokolenie Judino dyegice stohy portantes acervos Ol. 3. Esdr. 13, 15, *dieti stohy;* viděl sem diejice stohy Hlah. tamt. Když pan Mikuláš diege (part.) své potřeby, jízdy čině přes mosty… KolA. 15[b] (1506), *dieti potřebu.* Kat popravu díti nechtěl WintObr. 2, 539 (z r. 1488), *dieti popravu.* Co ta žena mohla sdieti jiného, nežli pláč dieti Hrad. 30[a], *dieti pláč*, plakati. Jáz musím otcě mého dieti vóli Hrad. 72[a], *dieti vóli.* (Andělé) k nám dyegy poselstvie Štít. uč. 70[a], *dieti poselstvie;* archandělé poselstvie k nám dyegy od boha t. 95[a]; by (andělé) poselstvie k nám dály (sic) t. 69[a]; nemá ižádný jiný poſelſtwije dijeti obeczneho k králi Pr. pr. 254, (k) králi kto jmá dijeti poſelſtwie obecznije tamt.; posel podle mravu ctného tu ť se jal poselstvie dieti Baw. 140; kto poſelſtwije diege mezi někým internuntius Lact. 89[d]; poselstvie daal jest Troj. Jg., by poselství díli Br. Jg. — Povězte, kam jě (peníze Jidášem vrácené) chcemy diety Hrad. 88[b], *dieti co kam.* Zvaní (při hostině) vezmú to orudie, z ňehož pijí, a diegi je, kam chtie Alxp. 54; otče, kam kážeš to víno dieti, ješto jest

přivezeno Pass. 474. Kam ste svój smysl dyely, nebožátka (domlouvá Štítný úředníkům) Štít. uč. 82[a], *dieti kam svój smysl;* druzí sú o to stáli, aby (Betlemskou kapli) obořili; kam sú smysl děli? HusE. 1, 329. — Veliké (dsky) jsú pro bohaté pány a zemany, kteříž w tiſicze diegij a veliká zbožie mají VšehK. 180[b], *v tisícě dieti* = jednati o tisíce, o veliké summy, srov.: do velikých desk klade se dědictvie a zbožie v summách velikých.., ale do malých desk summa sta kop výše nevcházie VšehJir. 353; v tisíce děje omnia per talenta loqui facit Vel. Jg.; člověk mnoho slibuje, jako ve sta děje Ben. Jg. — **Dieti sě, dáti sě,** *díti se, geschehen.* Jakž sě i dnes v Litvě diege AlxH. 7, 41, *děje sě jak;* jakž sě snad hi ješče dyege PilB.; dobřě čině svým zle diegiczim Kruml. 119[a]; my chceme podle ňeho státi, neb sě jemu krátko dyege Hilar. 25[a], křivdí se mu, podle stněm. einem ze kurz tuon. To ſye vše bez diva dyege AlxV. 52, *děje se čso;* to ſye dyalo po božiem narození Pass. 33, to ſye dalo t. 350; to ſye diegieſſe po kumpletě Hrad. 21[b], co ſye prostřěd jistby dyegyeſſe Mast. 291, což ſye dyegieſſe Pass. 276, však ſye vše jěšiutně dyegye AlxV. 2283. Ty věci, ješto sú ſye daaly Štít. ř. 39[b], *děje sě věc;* v těch věcech, ješto sě diegiechu Krist. 72[b]. Zázraci ſye dyegiechu Pass. 174, *děje sě zázrak.* Lap ſye který skutek dyegye, když lepſye nenie nádějě AlxV. 1778, *děje sě skutek.* (Korintus jest) k řěcké zemi jako hlava, že ſye v ňem dyegye poprava t. 315, *děje sě poprava.* Kak jest spáčiti dóstojna, jež ſye nynie dyege vojna t. 1308, *děje sě vojna.* Biechu všichni bez nádějě, že ſye jim všecko hoře dyege t. 465, *děje sě hoře.* Aby se nám takových škod nedálo KolB. 105[b] (1498), *děje se škoda.* Kak by ſye jemu čest dala Pass. 483, *děje sě čest;* v téj cti, ješto j' jemu daala ſye Štít. ř. 147[b]. S právem sě j'mu to dalo AlxB. 6, 6, *děje sě čso komu;* to ſye nám nikdy nedalo Krist. 106[a]; mělo-li mi ſe tak dati si sic mihi futurum erat Pražsk. Gen. 25, 22; to ſye od měščan vládykám dalo DalC. 93, *děje sě čso komu ot koho.* (Matka Mojžíšova postavila) z daleka sestru jeho, aby šetřila, co ſe s ním dati bude (sorore) considerante eventum rei Pražsk. Gen. 2, 4, *děje sě čso s kým.* Co ſye nad nimi dalo Hrad. 27[a], *děje sě čso nad kým.* Kam zzie ti peniezi dyeyů Jid. 138, *děje sě čso kam;* kam ſye jest dyela má útěcha Krist. 102[a]; kamož ſye on (Ježíš z hrobu vstav) geſt potom dyel Kat. v. 1981; kam ſye diel milující Hrad. 37[a]; ty ješťe nevieš, kam sě dieyes Tkadl. 40[b] (t. do nebe-li či do pekla); všady běžie jako mšicě ženy, děti a křičece, kam ſye dyety nevědúce AlxV. 206. — **Dieti sě, dáti sě,** *zdáti se, sníti se, träumen.* Řekl jest druhý (tovaryš): snilo mi sě o kádi plné zlata; také třetí řekl: třetí noc bude mi ſye dyeti o třetí bráně GestaBř. 97[a]. Dyege-li ſe komu, by s králem ležal na jednom loži, bude tajemníkem jeho BřezSnář. 81. (Paris) musi pryč ottad jěti, jmaje tu věc na paměti, kak by sě j'mu to dostalo, ješto ſye j'mu ve sně dalo AlxV. 768. — Z part. *dál sě* jest adj. **dálý,** v. t.

dietin- v. **dětin-.**

dietko, -a, neutr., plur. *dietky,* fem., *dítko, Kindlein,* demin. k *dietě.* — Což dyetky vidie ot svých starost, tomu i své děti potom vedú Štít. uč. 54[a]. Tri detki wſkreſil nycolay CisMnich. 97[a], tri dietki wzkreſil nicolay CisPr. 103[b]. Na své dieetky vzpomínala KřižB. 90[a]. Pro své dyetky i rodinu AlxV. 553. Tyto malé dijetky Štít. ř. 33[b], těch svatých dijetek t. 33[a], probytečen byl dijetkam obřez t. 34[a]; o svých dietkach Hrad. 124[a], s die(t)kami t. 2[a]; dietky pueri ŽWittb. 112, 1. Sing. zde nedoložen. — Mladí i dietky iuvenes et virgines ŽWittb. 148, 12, omylem m. *dievky,* ŽPod. tamt.: dyewky. — *Mládě, Junges:* (pták) sobě ptá pokojě, kde by choval dyetky svojě AlxV. 874.

dievati, -aju, -áš, impftiv., *vdívati, vkládati, einstecken, hineinthun.* — Nevěděchu jeho (zlata, střiebra) kam diewati, když se počechu o ňe bitovati Baw. 280.

dievčě, -ěte, neutr., *děvče, Mädchen;* demin. k *děva, dievka.* — dijewcze femina Ben. Lev. 12, 7.

dievčí, děvčí, adj., *Mädchen-, Jungfer-;* vlastně possess. z *dievka, děvka.* — (Václav II) dyewczye dědiny jiným dáváše DalC. 95, dědiny patřící dívkám (osiřelým). devcie porozenie jest zvěstováno Ostr., že dívka porodí (psaní devcie v tomto rkp. svědčí pro krátké dě-). (Ženy) odeštie dyewczye uslyševše ML. 32ᵃ, že odejde dívka. Otec dyewczy pater virginis Mus. Ex. 22, 17, otci dyewcziemu patri puellae Ol. Deut. 22, 29; syn diewczy Comest. 29ᵇ, t. 30ᵇ; synu boží a dyewczy! Modl. 78ᵃ. Ty nevzhrozil jsi diewczy život virginis uterum ŽWittb. Ambros., diewczi život ŽKlem. tamt., nemrzkoval si dyewczieho lože ŽPod. tamt. Ostavši w diewczyey cělosti Hrad. 67ᵃ, o dyewczyey čistotě Alb. 9ᵇ. — (Zhubí jě), dětského spolu diewczieho iuvenem simul ac virginem ŽWittb. Deut. 25. — Oči diewczie ancillae ŽKlem. 122, 2. — *Ženský:* duší lidských plodu dyewczyeho sexus feminei Mus. Num. 31, 35, plodu dyewczieho Ol. tamt.

dievčicě, -ě, fem., *dívčice, panna, Mädchen, Jungfrau.* — (Kristus) diewczici jest vzkřiesil HusPost. 163ᵃ; (žena) diewczicy porodí BřezSnář. 127; dyewczicz virginum HymnA. 83ᵇ.

dievčička, -y, fem., demin. z *dievčicě.* — (Kristus) jest vzkřiesil... diewczičku HusPost. 31ᵃ, t. 162ᵇ; dyewcziczki milují tě velmi adolescentulae Lit. Cant. 1, 2, diewczziczky Ol. tamt.; s jinými diewczyczkami puellis Otc. 453ᵇ; dyewko dyewcziczek virgo virginum HymnA. 22ᵃ, ano hubie dyewczyczky virgines Mus. 2. Mach. 5, 13.

dievčina, -y, fem., *dívčina, Mädchen:* diewcžiny (mají) dvě peřině, tovaryšky dvě peřině KolCC. 18ᵃ (1551).

dievka, -y, fem., *dívka, panna, Mädchen, Jungfrau.* Liší se kvantitou od **děvka**, v. t. — Mezi dywcami (sic) inter puellas Túl. 24ᵇ; čie jest tato dyewka puella Ol. Ruth. 2, 5; sedlská dhiewka DalH. 41, sedlská dyewka DalC. tamt.; (Jáchim) pojal sobě dyewku jménem Annu LMar. 17; (král) dyewku viděv sliúbil PilD.; ande vedú na vše strany dyewky, ženy mezi stany AlxV. 1885; dzyewka puella BohFl. 476. — dyewka virgo Prešp. 921, dyewky virgines ŽWittb. 77, 63; přivedeny budú diewki virgines ŽKlem. 44, 15, dyewky ŽPod. tamt.; svatá diewko diewek virgo virginum ŽKlem. 136ᵇ; násilím podáviv dyewku virginem Mus. Gen. 34, 2; jež (tělo Kristovo) jest z deuki porozeno Kunh. 149ᵃ; dyewczie poroditi (dat. cum inf.) bez mužského dostúpenie vyniká nade vše práva přirozeného běhu ML. 66ᵇ; dijewka počne Štít. ř. 25ᵃ, dijewka, jejiež hod dnes pamatujem t. 48ᵇ, té slavné dijewky t. 24ᵇ. — Z hanby ženské též právo jako z dyewky Rožmb. 74, jako z násilí učiněného dívce, panně. — Také masc., *panic, mládenec:* Maria Josefu otdána bieše, diewka za diewku czifteho Hrad. 61ᵃ; Jan počě čsně chovati jie (Marie), czifty diewka diewky czifte t. 60ᵃ.

diežě, -ě, fem., *díž, Backtrog.* — Až t múky napytliji a kvas w diezy přihotuji Hrad. 136ᵇ; (žena) nali (kvasnic) puol diezie tamt. Vezmi těsta kyselého z dieze Chir. 126ᵃ; vezmi těsta nastrúžě na diezy t. 104ᵃ. dyeze *claustra Prešp. 1925, dieze Veleš.; dyezye *claustra Rozk. 2903; dyezye *clatra Vocab. 175ᵇ, RVodň. 56ᶜ, dzyeze BohFl. 656, dieze MamA. 18ᵇ; diezie fermentina MamA. 22ᵇ, dzyeze BohFl. 254; dyezye copus Rozk. 2549 (copus n. copponus = mensura frumentaria DC.), Vocab. 176ᵇ.

diežka, -y, fem., *dížka, dojačka, Melktopf.* — defka mulctrum melcvaz MVerb. diezka Prešp. 1902, Rozk. 2852, MamA. 29ᵃ dyezzka Anon. 4ᵇ, dyezka BohFl. (151); diefka mulctrum RVodň. 65ᵃ.

Dimitr, Dmitr, -a, masc., *jm. osobní, Demetrius:* Dymitr Reg. I, 1248 (opis ze stol. XVI), filius Dmittr t. 1172 (opis ze stol. XVI).

Dimitrovic, Dmitrovic, -ě, masc., *příjm.* ze jm. oteckého: Vneka Dimitrouic Reg. I, 1210, Uncha Dmitrouic t. 1211.

dínĕ v. **dýně.**

dínicĕ v. **dějnicĕ.**

Dionyzí, -ie, masc., *jm. osobní,* z *Dionysius.* — Svatého Dyonyzie ŽPod. (v kalendáři, říjen).

Dipolt- v. **Dĕpolt-.**

díra- v. **diera** a **děravý.**

discipul, -a, masc., *žák, Schüler;* z lat. — Jiných dyſcypulow Vít. 25ª.

diskant- v. **diškant-.**

disputovati sĕ, -uju sĕ, -uješ sĕ, impftiv., *rozmlouvati, disputieren,* z lat. — Mistři počechu ſye dyſputowaty rozličnými pohádkami, mluviec mezi sebú Kat. v. 1468.

distillovati, -uju, -uješ, impftiv., z lat. *destillare:* nechť sĕ tak diſtilluge AlchAnt. 18ª, impt. diſtillog (sic) t. 30ª, t. 33ᵇ. — K tomu subst. verb. **-ovánie:** o Diſtylowánij Háj. herb. 392ᵇ.

diškant, -a, -u, masc., *Discant.* — Jakýž bývá tenor položen, takýž má diškant přistrojen býti, jinak by nebylo zvučno KorMan. 28ᵇ.

diškantovati, -uju, -uješ, impftiv., ze stř.-lat. *discantare:* Diſſkantowati, výskočně zpievati, dulciter melodias facere Lact. 213ᶜ.

dišput- v. **disput-.**

Ditmar v. **Dĕtmar.**

div, -a, -u, masc., *div, zázrak, Wunderbares, Wunder;* stsl. *divъ* portentum, miraculum. — Abych zvěstoval dywi tvé mirabilia tua ŽKlem. 25, 7, dywy tvé ŽWittb. tamt. a ŽPod. tamt. Mnohé dywi učinil si ty mirabilia ŽKlem. 39, 6. dywow jeho mirabilium ŽWittb. 104, 5; w dywych in mirabilibus t. 118, 27. Na téj (sieni) biechu dywne dywy zdělány Kat. v. 970. *Div divúcí,* v. **divúcí.** Viece drahých dywuow vidě t. v. 990. dyuuou mnoho Kunh. 147ᵇ. Ten dyw bude stvořen PilC., hrozné dŷwy tamt. dywem úřitným miraculo grandi Pror. Isa. 29, 14. Takýže diw učinil (Ježíš), když bieše v Kana Galilee..., téhože diwu milému pójčil Prokopu svatému; znamenav Oldřich diwy převeliké, počě mluviti Hrad. 7ª; když před ním (Ježíš před Herodem) ijednoho dywu nepokáza t. 86ª. — Ten jinoch šlechetný (Jiřík, Stanóv syn) dyw nad Uhry pokáza DalC. 62, v překl. stněm.: ein zceichin wist besundir, *div udatnosti.* (Císař rozhněván) poče páchati dywy, nechtě, před ním by kto živý ostal pro ty skutky Kat. v. 3044, *divy zlosti.* — Král diwem letě na zemi Apoll. 130ª, *divem, podivením;* diuem bieše v nie (Sabě) duše ztrnula stupore Ol. 2. Par. 9. 4. — Toho za diw nejměti Hrad. 31ª, *za div, za věc divnou.* Dyw, člověče, kak sě trudíš! AlxV. 1857, *jest div, věc divná, jest se diviti.* Dyw, že nevyskočí duše t. 1903, *div, že ne-;* diw že mne (srdce mé) neumoří Hrad. 53ᵇ. Ó przie dywa welikeh (sic)! Otc. 444ᵇ, *divu převelikého!* Poněvadž syn boží pro člověka chtěl člověkem býti, což tehdy dywa, ač sě váží člověk něco pro člověka? ŠtítBud. 168, *čsož diva.* — V tomto kraji jest jelen, že diw na ňej pohleděti Ezop. 67ᵇ. — Jest to, králiu, bez dywa AlxBM. 6, 9, *je bez diva, není se čemu diviti;* to sě vše bez dywa děje AlxV. 52; by sic byla morská řěka, asi by bylo bez dywa t. 2175. K dywu jest podoben tvój král AlxB. 6, 32, *k divu podoben, podivu hoden.* Že by byla nadyw slova tato in stuporem Lit. 4. Reg. 22, 19, *na div;* (Neguzar) k tomu všemu byl dospělý i nadyw ovšem umělý AlxV. 1675, ku podivu, podivuhodně. Petronilla na dywy krásná bieše Pass. 263, ku podivu; (Vítoš) bieše na diwy skrovný Hrad. 24ª; na welyky dyw lidu spectaculum Otc. 407ª. Což tehdy jest w diw t. 44ª, *v div, ku podivu;* w dyw sě dievčie srdce proměnichu DalC. 10, *v div, divným způsobem, podivnou měrou, velice;* w diw sě mnozí (Čechové) vzradovachu, najlepší sě v hromadu sebrachu, s nimiž sě počě kněz (Oldřich) tázati, chtě svého otcě zádušie skonati Hrad. 14ᵇ; jich množstvie bieše w dywy Vít. 27ª, *v divy;* že by w divy dlauho tam býti měl Ezop. 142ª; obohatil sě jest člověk dywy přieliš ultra modum Mus. Gen. 30, 43, trvám omylem m. v divy. Tvá hlava bude sťata mečem w dywye, u rozhranie na odivu, dle neklidu všemu pohanskému lidu Kat. v. 3218, *v divĕ,*

okázale; jsú ovšem w dywie byli na příklad t. 149ª. Nejedna slovútná žena nedóstojně obnažena, a zajisté dyw ot dywa, že je mohla býti živa AlxV. 1882, *div ot diva, div divoucí;* neslýchaný dyw ot dywa t. 2072. — dyw miraculum Prešp. 262, dywy ostentamenta MamA. 31ᵇ; dyw *timo MamA. 35ᵇ.

Diváci, Divák, plur. masc., *jm. místní:* Diwaci Reg. I. 1200, villae Diwak t. II. 1286.

diváček, -čka, masc., *Schauer,* demin. z *divák.* — Nalézají (v kostele) diváčkové, čím by sě kochali HusE. 1, 79.

divádlko, -a, neutr., *podívaná, etwas zum Schauen;* demin. z *divadlo.* — Kteřížto biechu při tom diwadlku ad istud spectaculum Koř. Luk. 23, 48 (při ukřižování Kristovu).

divadlo, -a, neutr., *podívaná, etwas zum Schauen.* (Banaiáš) zabil muže egyptského, muže hodného díwadlu virum dignum spectaculo Kladr. 2. Reg. 23, 21; (mrtvá těla, o pohřbích času mornílho) aby se lidu nepředstavovala k divadlu WintObr. 2, 209 (z r. 1598); dywadlo spectaculum BiblJ. γ 1. Kor. 4, 9, diwadlo též MamD. 94ª.

divák, -a, masc., *Schauer, Zuschauer.* — Někteří diváci (šli po Ježíšovi), aby něco divného uslyšeli neb divy viděli HusPost. 21ª. dywak miro Prešp. 261 (miro = mirator DC.), Rozk. 496, Veleš. — Plur. **Diváci,** *jm. místní,* v. t.

dívanie, -ie, neutr., *dívání, divení, podívaná, das Schauen, Wundern, etwas zum Schauen.* Mysl lpí, ulnuvši v tom díwaní při něčem takovém ŠtítMus. 131ᵇ; sě kochajíc v tom dywany Štít. uč. 112ª. (David) dotýká dívanie těch zabylství a marností HusE. 1, 302. (Člověk) přieliš pase viděnie (zrak) v díwaní obrazóv t. 77. Z diwanie tajného súdu božieho ŠtítBud. 179. (Člověk) je obrácen v to díwaníe věcem věčným ŠtítMus. 131ᵇ, *dívanie čemu,* jako *dívati sě čemu;* oči střehúc ot dywanye leckakýms věcem Štít. uč. 29ª; diwani božské múdrosti ŠtítBud. 43; směšné jest té hře dijwanije Hrub. 157ª. — dijwanije Hrub. 439ᵇ; dywanye spectaculum Vocab. 176ª.

dívati sě, -aju sě, -áš sě, impf tiv., *dívati se, podivovati se, rozjímati, schauen, bewundern, betrachten.* — Ješto sě tak smilně připravují, aby lidé gym ſe dywaly Štít. uč. 111ª, *dívati sě komu, čemu;* až ſie strach diwati tomu NRada 899; by (Zacheus) byl s vysokého dřeva díwal ſe jemu ŠtítMus. 84ª; (Nero) diwage ſe ohni... Mart. 22ᵇ; diwagicze ſe gim Lobk. 106ª. (Eva) se túlá v ráji ovoci ſe diwagici Kruml. 1ª. Kterak jest pochotno, diwati ſie těm slavným měšťanóm Jerusalema ŠtítBud. 98; diwati ſie těm řádným króm těch duchóv svatých t. 102. (Člověk) upra srdečný zrak k těm věcem bude je v chuti spatřovati a jim ſie díwati ŠtítMus. 118ᵇ; s chutí díwati ſie bude tomu, upra v to mysl svú t. 132ª. Když jeden přistúpil k obrazu, díwage ſie krásě jeho, vece t. 99ª; a jeden, diwage ſe kráse obrazu toho, vece ŠtítOp. 142ª. Hvězdáři velikú útěchu mají, díwagic ſie myslí tomu ŠtítMus. 51ᵇ; v tom hvězdáři nemalú útěchu zde mají, díwagic ſe tomu pořadu nebes svú myslí ŠtítOp. 297ª; diwagicz ſie divnostem jeho ŠtítBud. 117. Co se tomu díváte miramini Mik. Skutk. 3, 10, t. 3, 12; i díváchu se otec jeho i mátě erant mirantes t. Luk. 2, 33. Diwame ſe velikosti, když co nad obyčej ŠtítBud. 42.

divenie, -ie, neutr., *divení, das Wundern.* — Všěcka nebeská říšě novým diwenym na mě patří Kruml. 379ª; dyvenie miratio Prešp. 2315.

diví, adj., *divoký, wild;* z býv. *divьjь.* — Za tiem povezú pardusy, lvy hi mnohé velé štrusy, hi což jiné ptačie sběři hi přělúté dywie zvěři AlxB. 5, 24. Kdyžto zvěř opitomie, jest všě diwie zlosti kromě Baw. 94. — *Diví muž* Faunus: člověk s diwijm mužem v přátelství všedše spolu jídali Ezop. 114ª; diwij muž se otázal tamt.; diwij muž řekl tamt.; nedaleko od Troglodytův, kdež diwij mužij jsú t. 202ᵇ; dyvi mužík faunus Prešp. 272, diwi mužík též RVodň. 52ª, dýwý mužík též Veleš. — *Divie maso* v. **maso.**

Divici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Diuicz Reg. II. 1286, DeskDE., de Dywicz TomZ. 1370 h 140; Divice Pal. pop.

Divin, -a, masc., *jm. osobní,* jinak *Diviš,* obé z lat. *Dionysius:* Sdezlaus filius Dyuini Reg. II, 1262 a Sdezlaus filius Diuis t. 1254; Diuino filio Norberch t. 1238—41 (str. 1219) a Diwis filius Norberk tamt.; Diuino notario t. 1250, erga Diuinum TomZ. 1402 n 205.

Divina, -y, fem., *jm. místní:* rychtáře z Diviny Běl. 1494.

Divislav, -a, masc., *jm. osobní:* kníže povolav k sobě Diwyſlawa Háj. 78ᵇ.

Diviš, -ě, masc., jm. os., z lat. *Dionysius.* — Diuis dapifer Reg. II, 1262 a Dionisius dapifer t. 1284—1296 (č. 1306); Diuis NekrP.; alterum Diuis Kosm. pokr. 1130; Andreas cum fratre suo Dywis Reg. II, 1256; Diuissius t. III, 1316; erga Dywissium TomZ. 1409 st 103; pan diwiſs KolB. 57ᵃ (1497).

Divišov, -a, masc., *jm. místní:* Dywissow Confirm. 1360, in Diuissow tamt., Petrus de Dyuissow Poř. 1361 (20).

Divišovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dybischobicz Reg. II, 1298.

diviti sě, -vu sě, -víš sě, impftiv., *diviti se, sich wundern;* stsl. *diviti sę* mirari. — Oni dywyly ſut ſie mirati sunt ŽWittb. 47, 6, dywyly ſye ŽPod. tamt. Téj krásě dhiuit sě jězdiechu DalH. 42, *diviti sě komu, čemu;* dywite ſie horám suspicamini montes ŽKlem. 67, 17; i vás každý dyw ſye tomu AlxV. 1318; (Darius) poče sě tomu dywyty t. 1017; král diwiſſe ſe chudobě jeho Troj. 222ᵇ. Otec a mátě divili sú sě nad těmi věcmi HusPost. 12ᵃ, *diviti sě nad čím.* (Ježiš) ſie divil o vieře centuriona HusPost. 47ᵃ, *diviti sě o čem.* Ani sě dyute, že atd. Túl. 12ᵇ, *diviti sě, že…* (Já) dywy ſye do starých lidí, kak ť jich smysl na tom blúdí Vít. 63ᵇ, *diviti sě do koho;* (knieže promluvil) a řka: Dywi ſye do tebe, ež atd. Pass. 392; (duchovníci) dywie ſie do Petra i Jana mirantur in Petro Lit. Hier. Paul. 4.

diviúc- v. **divúc-**.

divizna, -y, fem., *rostlina toho jména, Königskerze.* — dyuizna verbascum thapsus RostlA.; dywizna thapsus barbatus RostlD. 92ᵃ, t. 87ᵃ, LékB. 131ᵇ, RVodň. 264ᵃ, divizna též RostlF. 12ᵇ, diewizna též RostlB. 147ᵇ, dijwijſijna (sic) též MamA. 14ᵇ; dywizna altea LékB. 106ᵃ; dyvizna *mirna Prešp. 776; jiných Diwizn Háj. herb. 346ᵃ.

diviznový, adj. z *divizna, von der Königskerze.* — Vezmi listie diwiznowe a zvař u víně Rhas. 168; vezmi diwiznowy kořen a oblup tu kuoru s ňeho Chir. 203ᵇ.

divně, adv., v. **divný**.

divnieř, -ě, masc.: prý *ryba nějaká:* dywnyerz *mirius Rozk. 746, strojené; srov. **divús**.

divník, -a, masc., *divný tvor lidský,* z adj. *divný.* — Z těch, ješto měl (Arnošt) diwnikow, Templských pánóv v tom domu, uda je proboštovi tomu Baw. 285, v orig. stněm.: sîner wunder er enteil dar gab dem probste atd. Ernst rec. D v. 5096 sl.

divniti, -ňu, -níš, impftiv., *divným činiti, wunderbar machen:* dywnyl jest milosrdie své mirificavit ŽKlem. 30, 22.

divnost, -i, fem., *Wunderbarkeit:* w diwnoſtech tvých in mirabilibus ŽKlem. 118, 27; w diwnoſtech jeho též t. 77, 22; (duše bývá) svrchované krásy diwnoſti vztržena Kruml. 326ᵃ t. j. divností; to jest diwnoſt jeho všemohúcnosti ŠtítPař. 24ᵇ.

divný, adj., *podivuhodný, ku podivu, hrozný, wunderbar, sonderbar, schrecklich;* stsl. *divьnъ* mirus. — Kako dywne jest jmě tvé admirabile nomen ŽWittb. 8, 2, ŽPod. tamt.; dywna svědečstvie mirabilia testimonia t. 118, 129; stánka diwneho tabernaculi admirabilis t. 40, 5; diwne učenie mirabilis scientia ŽGloss. 138, 6; diwny u výsosti hospodin mirabilis ŽKlem. 92, 4, dywny ŽPod. tamt.; dywny jsi velmi, hospodine Alb. 35ᵇ; činíš divóv mnoho dyunu mocú Kunh. 147ᵇ; (v dielech jeho) nalezneš boha dywneho Alb. 37ᵃ; z jeho tváři dywna světlost pocházieše Krist. 32ᵇ; (Olympias) ovšem dywne krásy bieše AlxV. 74; vzal mu (Herkules Paridovi) tetku ovšem dywne krásy t. 782; dywna učiň milosrdie tvá mirifica ŽKlem. 16, 7; diwnym spósobem Božie múdrosti jest to

ŠtítBud. 37. — Jež uvěřiti protivno a zajisté dosti dywno AlxV. 1135; jest zde jedna panna tak věhlasná, že to dywno pověděti Kat. v. 1500; dywno dosti, že (Alexander) to mohl sdieti AlxH. 1, 13, dosti dywno AlxV. 1182; jest nám to diwno y przediwno Tkadl. 3ª; dywne jest to, že atd. Alb. 137ª, t. 88ª. — Na téj sieni biechu dywne divy zdělány z bohatéj měny Kat. v. 970, divné divy; divem úřitným a dywnym stupendo Pror. Isa. 29, 14, divem hrozným; hřmet voza dywneho tumultus quadrigae stuporis Ol. Mich. 1, 12, voza dywneho MamA. 33ᵇ. — *Adverb.* **-ně:** vyvede tě dywnye pravicě má mirabiliter ŽKlem. 44, 5, dywnye ŽWittb. tamt., ŽPod. tamt.; kak létě král nebeský dywnye okrafly Alb. 78ª; ševci diwnye přěbývajiú Hrad. 124ª, podivně žijí; ktož chce státi vedlé zákona Ježíšova, musí ť diwnie opovržen býti RokycEvJan. 148ᵇ.

divočák, -a, masc., *Faunus:* diwoczaczy Fauni Lact. 253ª; umělé.

divočec, -čcě, masc., *divoch, ein Wilder:* dywoczecz ferus Lact. 68ᵇ. — **d.** neb **divóček,** -čka, masc., *pták* toho jména: spicedulus jiřiček, dicipulusque dyvoczek Prešp. 176 (v kap. Volucres); spicedulus jiřicě decipolus dywoczecz Rozk. 325; dywoczek decipolus Nomencl. 64ª, dywoczecz též Veleš. — *Příjm.:* Dywoczek TomZ. 1410 h 130, Divůček TomP. 4, 23.

divočina, -y, fem., *divokost, Wildheit:* Dítě, ješto v jeskyni jiné děti jedlo..., vyznalo..., že to pro ukrutnost a pro diwočinu, a ne pro nesmyslnost jakú dělá Ezop. 203ᵇ. — *Divoci, rozpustilí lidé, unbändiges Volk:* dvořáci ta diwočina RokycPost. z r. 1671 str. 617ª.

divočnost, -i, fem., *divokost, Wildheit:* diwocznoft *furitura SlovKlem. 49ª (srov. furiaria = furor DC.).

divočstvie, -ie, neutr., *divokost, Wildheit:* duše, které diábel svú chytrostí k dywoczftwi připravil GestaBř. 49ª, kteréž diábel k dywoczftwi připravil GestaKl. 117.

divokvicě, -ě, fem., prý *zvíře nějaké:* kolčava, vlasice, dyvokvicze *omes Prešp. 480 v kap. de bestiis, strojené; srov. *svině divoká,* *omex MamA. 30ᵇ.

divoký, adj., *wild.* — Dywoky zvěř Alb. 2ᵇ, dywoka zvěř AlbB. (na místě stejném). Tvář (zvěř) dywoku móž člověk pitomu učiniti (ochočiti) Alb. 32ᵇ. (Císař) jako lev dywoky řeva i káza atd. Kat. v. 3139. Na mysli dywok mente effrenatus Lit. 2. Mach. 11, 4, Ol. tamt. (Anděl) lúči dywokym, prudkým hromem Kat. v. 2877; tehdy pohani muku vymyslichu dywoku, těžkú, úřitnú t. v. 2750. — *Divný, wunderbar, sonderbar:* Kterak jest dywoko slyšěti (t. o nebeských radostech) Kruml. 379ᵇ. — *Adv.* **divocě:** tak švec diwoczye přěbývá, že ť svých peněz v krčmě zbývá Hrad. 127ª, srov.: ševci diwnye přěbývajiú t. 124ª, podivně, nezřízeně.

divost, -i, *divnost, Wunderbares:* dívajíc sě diwoftem jeho (božím) ŠtítBud. 117; dywoft Nomencl. 175ᵇ.

divúcí, adj., *divoucí, divný, wunderbar:* divy sem viděl dywuczie Otc. 76ª.

divúcí, adj. z *diviti sě, sich wundernd:* ani sem chodil u velikých, ani w diwiucich fie nade mnú in mirabilibus ŽKlem. 130, 1, překlad odchylný.

divús, -a, masc., prý *ryba nějaká:* dywuz *mirius Prešp. 367 v kap. de piscibus, strojené; srov. **divnieř.**

dlab, -a, -u, masc., *drážka, Fuge, Nuth;* z koř. *delb-* scalpere. — dlab incastratura, compaginatio lignorum, nuot MVerb. (stněm. nuot = Fuge, Zusammenfügung zweier Bretter); kteřížto (podstavkové, sloupce) hlavy ſ dlaby svými budú mieti střiebrné cum caelaturis Kladr. Ex. 27, 10; dlab bieše v noze tu, kdež prsten bieše vpuštěn sinus Comest. 68ᵇ.

dlabadlo, -a, neutr., *čím se dlabe, Hohleisen.* — Runcina hoble, dlubna, dlabadlo Lact. 141ᵇ.

dlabánie, -ie, neutr., *dlabání, Höhlung.* — Kterýž kámen nechce tesánie neb dlabanie strpěti, rozlúpí se jinak, než chce zedník, vyvržen bude ŠtítBud. 161. — *Dlabaná práce:* dlabanye anaglyfa MamA. 16ª, ř. ἀναγλυφή basrelief. — Srov. **dlubanie.**

dlabati, -bu, -beš a -baju, -báš, impftiv., *höhlen, meisseln;* z koř. *delb-* scalpere. — Zedník, chtě duom krásný udělati, kamenie obierá k rozličné věci, téše je, dlaba, hladí ŠtítBud. 160; takéž (bóh) připravuje kamenie k dokonání Jeruzalema nebeského téše, dlaba, tvrdí, měkčí t. 161; (zedník) kamenie obierá, téše, dlaba, hladí..., takéž bóh téše, dlabaa, hladí Štít. ř. 236ª. (Řemeslník) dřěvo dlabe sculpat Ol. Sap. 13, 13, dlabe Lit. tamt. dlabe skálu MamV. (s. v. skála). dlabali sú rucě moji foderunt ŽKlem. 21, 17, ŽKap. tamt.

dlabsati, -aju, -áš, impftiv., *šlapati, treten, stampfen.* — (Perkmistr) ukrutenství činil nad pacholky, pera je žilami a někdy i koňem dlabsaje Let. 1116. Srov. *dlabšenie.*

dlabšenie, -ie, neutr., *šlapání, das Treten:* (lidé) dlabſſenym zvieřěcím hyniechu transitu animalium peribant Lit. Sap. 17, 17, dlabьšenimь zvieřecím Hlah. tamt., dlabſſenym zvieřětcím Ol. tamt.

dláha, -y, fem., *deštka* (k obvázání zlámaného údu atp.), *Schiene, Compresse.* — Kosti (zlámaného údu) srovnej a obvěž pevně dlahami Rhas. 181; přilož také dlahy, aby se kost nikam nepohnula t. 117; na ty chomáče kúdele vzkládaj dlahy Sal. 636; v kúdeli ostavena buď diera nad ranú a i dlaha buď nad tiem děrava Rhas. 124. dlahi strinx Prešp. 2044.

dlan, -i, později **dlaň**, -i n. -ě, fem., *flache Hand;* stsl. *dlanь* palma, z *dolnъ.* — Probivše hřebíky jeho dlani Kruml. 307ª; židovstvo metalo na Krista dlaniemi, trním a plváním t. 49ᵇ. Zprostru ť dlani ſwogi palmas Ol. Ex. 9, 29, dlany ſwogy Mus. tamt.; dlani k nebi vzdvih palmis elevatis t. 2. Par. 6, 13; dlany rukú palmae t. Súdc. 8, 6. Tři prsty od přiehbí, totiž níže dlani Rhas. 183. (Třevdava) má kořen dlani zdélí Háj. herb. 204ᵇ; chlup dlani zvýší t. 317ª; půldruhé dlani t. 336ª. dlann medietas palmae MVerb., dlann media pars palmae tamt., dlan Prešp. 1203, BohFl. 42.

dlapa v. **tlapa.**

dlask, dial. **dlesk**, -a, masc., *pták toho jména, Kirschfink:* dlaſk nasica Prešp. 244, Rozk. 464, BohFl. 89, MamA. 29ᵇ; dloſk (sic, omylem) Nomencl. 63ᵇ; — dleſk Lact. 284ᵈ, dleſk RVodň. 47ᵇ, 48ᵇ. — *Příjm.:* Wanczek Dlaſk UrbHrad. 13, Dlesk UrbPr. 1379.

Dlaškovici, Dlažkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Dlascouicih List. Lit. 1218, Dlaskovicih List. Lit. 1057 (ze XIII stol.), de Dlazkowicz DeskDE.

dlatebný, adj., *ryjecký, Ciseleur-:* vryješ dielem dlatebnym hospodinu svaté opere caelatoris Kladr. Ex. 28, 36.

dláto, -a, neutr., *Meissel, Stemmeisen;* psl. *dolto* z *dolbto,* z koř. *delb-* dlabati. — Řěči mé... aby dlatem vyryty byly ŽKlem. 145ª, aby psány byly v knihách nebo dlatem vryty na kameni ŽPod. 165, aby byly řěči mé dlatem vyryty Ol. Job. 19, 24 (místa stejná). — dlato celtis Prešp. 2399, Veleš., dlato celtes BohFl. 813; dlato celtrum RVodň. 56ᵇ, t. 70ª.

dláviti, -vu, -víš, impftiv., *tlačiti, tisknouti, škrtiti, drücken, würgen.* — (Pes praví, v bajce): aby(ch) nemohl kúsati lidí, ve dne mě okovy trudí; v noci pak sem tam dlawie, ve dne mě okovy dávie Baw. 114. Srov. slc. *dlávit* tlačiti, škrtiti; obměnou z *dáviti,* v. t.

dlaženie, dlážení, -ie, neutr., *dlažba, Pflaster.* — Dlazenie rozličným mramorem dlaženo bieše Comest. 154ª; dlazenie t. 152ª. Tu w dlázenij jest díra Pref. 41.

dlažený, dlážený, v. **dlažiti.**

dlažicí, adj., *pro dláždění, Pflaster-:* sto cihel zdicích i dlaziczych KolČČ. 133ᵇ (1550).

dlažič, -ě, masc., *dláždič, Pflasterer* Tom. řem. 225. — *Příjm.:* Wenceslai dlazicz TomZ. 1386 n 15.

dlažiti, dlážiti, -žu, -žíš, impftiv., *dlážditi, pflastern.* — Soběslav rajský dvór jest dlazyl Pulk. 89ª. Dlaženie jeho (předsienie) rozličným mramorem dlazeno bieše Comest. 154ª. A s obú stran při domiech táž ulice jest dlazena všecka tesaným kamenem, a v prostředku jest dlazena drobným kamenem Lobk. 53ª; (město) nenie dlazenee t. 46ᵇ. Ulice se dlážij Puch. 266ª; plácek

dlážený Pref. 46; podlaha dlažena pavimentum stratum Ol. Ezech. 40, 17; dlazena kamenem stratum MamV. — (Rytíř) svého vraha sečbú dlaže uzře onoho rataje Baw. 126, sečbou, ranami pokrývaje.

Dlažk- v. **Dlašk-.**

dle, -e, fem., *délka, Länge,* z *dьlja;* vedle toho jest také **déle,** fem., v. t. — Ve výrazích adverb. **na dľu,** *na dli = na délku:* třtie (třtiny), jenž má na dly patnácte kročejí Mill. 91^b; vlast (krajina) má na dly za tři dni cesty t. 27^b; ulice široké a nadly upřiemé t. 58^a; (čarodějníci) na dvé rozdělili trest na dly Mill. 40^a (srov. Listy filol. 1875, 112); někteří lidé nemohú na dly trpěti moře Mand. t. 43^b, *na dlouho;* srov. *déle = délka, na dél = na délku;* — **vz dľu,** *vz dli = vz délku, na délku:* čestu čtyři míle zdl (sic) Mill. 11^b; — **dľú,** *dlí* (instr.), *= délkou, po délce:* jedna (třtina) jest dly na patnácte kročejí Mill. 75^b; ta vlast jest dly šestnácte dní cesty t. 35^b; trávníky, dly za dva dni cesty t. 18^b; nalezne púšči, dly osm dní cesty t. 21^a; cestu, sedmnáste dní dly Mill. 5^b; (zeď) má šest mil dly t. 58^a; země egypská leží dly vedlé Nila Mand. 16^a, země egypská jest země dlúhá a úzká, neb leží dly vedlé Nila MandStrah. 11^a; záhony, kteřížto dly ležie k dědině Břiličské Třeb. N° 28^a, z r. 1436; od toho úhla dlí 4 loket aby (Jakub) přístřešek mohl míti WintObr. 1, 223 (z r. 1499); (Alexander) zřěv všady, dly i na přieky, uzřě atd. AlxV. 689, *dlí i na přieky,* srov. stsl. *vъ dlêe i vъ prêky* Mikl. Lex. s. v. *dlje,* a dluž. *dliv a překi* kreuz und quer Mikl. 4, 254; — **na dléch,** *na dlech* (plur. lok., plurál oprávněn významem adverbiálním) *= na dlouho, délkou, po delším čase:* nic nebudete moci na dlech trvati Troj. 210^a; takové věci na dléch sú na dobré nevycházely KorMan. 175^b, na to-li by na dléch přišlo tamt. — dle mora Veleš. — dle *pragma Prešp. 2134 v kap. de iudicio, *plagma Veleš.

dle, praep., *pro, wegen, propter,* slc. *dľa,* srb.-luž. *dľa,* pol. *dla,* rus. *dlja;* souvisí se subst. *dle* fem. *= délka,* v. t. Pojí se s gen. a klade se někdy před svým pádem, častěji po něm, a když pád je výraz složitý, bývá *dle* někdy uvnitř mezi členy jeho. — (Židé dali Šimonovi nésti kříž Ježíšův) ne ſmylowanye ani lytowanye dle, ale proto, že (Ježíš) jeho nemožieše nésti AnsMus. 7, 1, *smilovánie-dle = pro smilování, se smilování;* vzložichu na ňeho (na Šimona) ten kříž ne mylowanye dle, ale proto, že (Ježíš) nemožieše nésti pro mdlobu ML. 104^a. (Králové) przyezny dle židóm ustavili *humanitatis causa* Mus. 2. Mach. 4, 11. Boha nemiluj ižádného vzitka dle ani diediczſtwa dle kterého Kruml. 115^b, *užitka-dle, dědičstva-dle = pro užitek, pro dědičstvo;* činí-li kto co pokory dle t. 113^a, *pokory-dle = pro pokoru, z pokory;* ktož to činí mzdy dle t. 117^b; nic dle odplaty ani pro mzdu t. 117^b. Pro užitek poslúchá ten, ktož zaplaty dle činí, což jemu káží ŠtítVyš. 61^a, pro záplatu. Protož boha dle pilni buděm Štít. uč. 137^a, pro boha. Vy převrátili jste jej (vůz), Boha dle zdvihněte jej zase KorMan. 5^a. Na té (dešťce) biešta dle vkazy psána dva pěkná obrazy Kat. v. 643, *dle úkazy = pro ukázku;* ni mne pyčte ani dle mey ſmrty křičte t. v. 3281, *dle méj smrti = pro mou smrt;* (Kateřina) slúbi panenskú čistotu dle mudroſty y uczenye nésti do svého skončenie t. v. 142, pro moudrost a učení, aby se mohla oddati moudrosti a učení; chci smrt přijieti dle meho myleho chotye t. v. 2728, *dle mého chotě, = pro mého chotě;* tvá nevěsta stáše obnažena dle tweho ſlawneho gmena t. v. 2287, pro tvé slavné jméno. Tvá hlava bude sťata dle neklydu všemu pohanskému lidu t. v. 3210, *pro neklid, zastrašení.* Napoj mě dle vtyechy i dle wyeczneho ſpaſenye Vít. 84^a. Pane, ty vieš, že ne ſmilſtwa dle pojímám ženu Jeron. (Tob.) 144^a. Již dobrodruſnie dle chwali silně sě potykovali AlxB. 5, 1; gdežto maleho dle myta dci mateřiú jest neskryta t. 7, 14, *pro malý plat, za plat.* (Šenk) vze smrt toho dle skutka Baw. 122. Tak čině dle kratochwile pozbudeš túžebné chvíle NRada 1357. Jeho milostivě ohajovati v jeho dobré pověsti

ráčíte dle služby naſſie KolAO. 21ᵃ (1508), *pro naši službu* (srov. tamt. 23ᵇ z r. 1516: to učiníte pro naſſi službu). Trpěti newyny dle Alb. 3ᵇ; (radějí) trpěti pro nevinu než wyny dle tamt.; prsiewelike newiery dle ApŠ. 49; bosie dle lazzky t. 150; mrzkeho zyſku dle lucri gratia Koř. 1. Petr. 5, 2; marné chwaly dle ChelčP. 96ᵇ; (plakala) dle boleſty Kat. v. 2324, *pro bolest;* druhú barvu nesla dle gynych nadyegy t. v. 2326; (barvy) ſweho nositi jmá dle myleho t. v. 2305; dla oderzena odpuſkom MüllB. 620 (dial. stmor.), *pro obdržení odpustkův.* — Tací, již po myrſſie (po mrše, mrtvole) jakžto ptáci sěm hi tamo sobú meciú a po zizku dle všady léciú AlxBM. 6, 6, *po-zisku-dle* omylem m. *zisku-dle* (písař opakoval po- z věty předcházející), *pro zisk.* — Pověz mi mne dle dic amore mei Boh. 347 t. j. *mne-dle,* = *pro mne;* to učiňte mne dle Trist. 53; učinil si súd mój a mne dle iudicium meum et causam meam ŽKlem. 9, 5 (bylo psáno causā meā, překladatel však rozuměl abl. causa mea); chci tebe-dle tělo vážiti Trist. 26, *pro tebe;* chci tebe dle učiniti t. 50; (Ježíšovo) nas dle plakánie Vít. 87ᵃ, *pro nás;* ani mně co viece dle was moci přibylo Kat. v. 1828, *pro vás;* aby to geho dle učinili Mill. 6ᵇ, *pro něho;* u božiem obrazě, gehoz dle (jest) tělu blazě Kat. v. 1073; toho dle mé srdce tu prosbu vznosí t. v. 3291, *proto;* toho dle přěpusť mi, abych málo požělel bolesti mé dimitte ergo ŽKlem. 145ᵇ (Job. 10, 20); toho dle ideo ŽWittb. 118, 129, ŽBrn. tamt.; czo dle ke mně nemluvíš? Hrad. 87ᵇ, *pro co, proč;* czo dle na smrt nevzpomínáš? Vít. 32ᵃ. — Někdy výraz *dle* s gen. může se bráti ve významu propter i ve významu secundum, a obojí význam jest effektivně stejný; na př. (v právích) léta i proto spravedlivá slovú, že se dle ſprawedlnoſti pro dobré sirotčie dávají VšehK. 164ᵃ, = *pro spravedlnost,* i *podle spravedlnosti;* pokusím se tuto každého dle spravedlnosti vypsati VšehJir. 99; (jiný úředník) z práva sedati dle ſweho vrzadu v súdu nemá VšehK. 17ᵃ, = *pro svůj úřad, podle svého úřadu;* pán obecní dobré chránil dle ourzadu ſweho (nápis náhrobní z r. 1563, v Sedláčkových Hradech X str. 263), = *pro svůj úřad (poněvadž úřad mu to ukládal), podle svého úřadu.* — Z případů takových vyvíjí se význam pozdější *dle* = *vedle, podle, neben, gemäss, secundum, iuxta.* Nejstarší toho doklady jsou: dle = penes, iuxta, secundum Rosa 234 a 306; (mé tělo) v chrámě dle dieti mych Jana a Veroniky aby pohřbeno bylo KolDD. 64ᵃ (1681), podle dětí mých; také příklad: oni (řemeslníci z otroctví tureckého propuštění) potom dle libosti tu se usaditi aneb do vlasti se navrátiti mohou Příhody Vratislava z Mitrovic (vyd. Rozum) 114 sem patří, je-li tak již v originale. — *Dle* = *propter* v češtině západní a jazyku spisovném zaniklo a nahrazuje se předl. *pro* (s akk.); nč. spisovné *dle* jest = *iuxta, secundum* a nevyskytuje se nikde v jazyku obecném. — Z výrazu *mne-dle* = *pro mne* nahoře doloženého vyvíjí se *adverb.* **mnedle, mledle, medle** = *pak, tedy, also, igitur:* ba mnedle zda tudyto vlcie chodie? Trist. 262; Mledle dopusťte mi Pražsk. Súdc. 12, 5; mluv medle syrsky Br. Isa. 36, 11; ohledej medle tenta quaeso Kom. Jg. Ke *mne-dle* = *pro mne* píše Blah. 346: již téměř v zvyk vešlo vypauštění té litery -n-, neb i říká se i píše *medle.*

dlé, -é, neutr., *délka, Länge;* z býv. **dъlьje* longitudo. Jest obsaženo ve výrazích *ve-dlé* a *po-dlé,* z nichžto jsou předložky **vedlé, podlé,** v. t.

dléch, *na dléch,* v. **dle** fem.

dlenie, -ie, neutr., *dlení, meškání, Verzug.* — Ono dleenije pokutú, až sě člověk darem milosti (boží) navrátí Štít. ř. 213ᵃ, prodlévání pokutou. Ty počni řěč, nečiň dlenie NRada 84, neprodlévej, nemeškej.

dlesk v. **dlask.**

dlešč, -ě, masc., *ryba nějaká:* dleſſcz *cinapus Prešp. 341 v kap. de piscibus, dleſcz též Rozk. 660, dleſk (sic) *tinapus Veleš.

dléti, dleju, dléš, impftiv., *prodlévati, zögern;* z býv. *dъlěti.* Podobá se, že slo-

veso toto kdysi bývalo; ale splynulo záhy se *dlíti*, v. t.

dlg-, dlh- v. **dluh-**.

dlijan, -a, masc., *jm. strojené:* truňk svatého Jana dlijana připiti RešSir. 213ᵇ, přípitek dlouhý, notný.

dlíti, dľu, dlíš, impftiv., *prodlužovati, protahovati, odkládati, verziehen, verzögern;* **dlíti sě** *prodlužovati se* atd. Ze subst. *dle.* — (Pot) dlij nemoc LékB. 176ᵃ. Pak-li by ſe dlilo zacelenie (rány), móž přikládán býti prach Rhas. 161. Nechtieci svého vdychánie déle dlity Krist. 47ᵃ. Proč jejie dlis žalost? Hrad. 34ᵇ Aby do třetieho dne jeho smrti nedlila ne per triduum mortem eius differat GestaKl. 109. Řečníci, ješto vedú právo proti pravdě..., dlecz pře pro svój zisk ŠtítMus. 39ᵇ. Než by (naše skončenie) ſie dlilo longior efficitur Ol. Jud. 7, 17. Móž nám toho žel býti, že ſe nám dly bezbydlé toto Štít. uč. 128ᵃ. Neroď dél jejie (Mariiny) žádosti provlačiti ani dliti Hrad. 46ᵃ. Svaté žádosti, když ſye dle, tehdy rostú Kruml. 293ᵃ. Náděje, která ſie dli differtur Ol. Prov. 13, 12, Lit. tamt., která ſe dlí Kladr. tamt. Pomsta dlúho dlena Aug. 9ᵇ. Z toho, což ſye dlij, nic nebývá Štít. ř. 183ᵇ. To ſie je tak dlúho dlylo, až právě do syna božieho umučenie Pass. 171; to ſye jest dlúho dlylo Krist. 6ᵇ; to ſe dlilo KolB. 61ᵃ (1497), a když ſe to dlilo t. 153ᵃ (1499). Proč by ſe dlil vrátiti Jeron. 122ᵇ; nedli, aby v noci jiná obec jěla ne protrahas Ol. Job. 36, 20. dlym prorogo SlovE. 222ᵃ, dlil distulit MamF. 87ᵇ. — *Prodlévati, trvati, zögern, dauern,* místo ***dléti**. Smutek a náděje, ty ť chvíli dlie Tkadl. 44ᵇ. (Bóh) tiem dlij někdy, ješto j' umyslil učiniti Štít. ř. 130ᵇ, *dlíti čím;* zlého s' úmysle, že tiem dlis Hrad. 130ᵃ; viecež nedli tiem AlxBM. 8, 36; tiem, králi, rač nedliti NRada 689; (črt) člověku ponúká, aby dlyl svým pokáním Štít. uč. 113ᵇ; dliti obrácením do nemoci ŠtítBud. 152; jesti ť nemúdré dlíti dobrým, mohúc ihned učiniti ŠtítMus. 61ᵇ; ižádný přes rok nemá dlíti zpovědí t. 162ᵇ; avšak sě mnozí oklamávají, dleecz pokáním t. 161ᵃ; vídáme, že ť neslušie, když kto má dobrého hosti i dlí pokrmu nedada, a dliw dlúho dá pak málo, takéž ť i to nenie slušné, dlúlo dliwſſe k bohu obrácením a pokáním, pak dosti pokánie neučinti t. 63ᵃ; dlij někdy milostivý otec uslyšením Kruml. 293ᵇ; k těm svú čsnú milostí nedly Umuč. 2732. Protož nedli v takém pláči ni srdcě mdli Hrad. 35ᵃ; protož nedli v hřieše ŠtítMus. 63ᵃ.

dlo (?): mezenecz medius (sc. digitus), *ilium dlo, záloktie etc. Prešp. 1229 v kap. de membris; omyl nějaký.

dlubánie, -ie, neutr., *dlabání, Schnitzwerk; z dъlb,* koř. *delb-* dlabati. — (Vyryl) dlubanye velmi vyrážená anaglypha Lit. 3. Reg. 6, 32, Ol. tamt. Srov. **dlabánie**.

dlubna, -y, fem., a dial. **dlubně**, -ě, fem.; z *dъlb-*, koř. *delb-* dlabati. — *Dlabadlo, nástroj k vydlabávání dřeva, Werkzeug zum Aushöhlen des Holzes.* Runcina hoble, dlubna, dlabadlo Lact. 141ᵇ; dlubnie giallum, est instrumentum, quo lignum excavatur t. 177ᵃ. — *Kyj, palice, Schlägel, Kolben;* rus. *dolbnja* palice. dlubnye tigillum slegil (= Schlägel) Cath. 178ᵃ; dlubnye tigillum Nom. 68ᵇ, t. 69ᵃ, Anon. 7ᵃ, MamA. 36ᵃ, SlovBrn. 226 v kap. de arboribus; dlubnye *tinellum Rozk. 1081 (tinellum buď omyl m. tigillum, anebo m. tignulum); dlubnye *condexia MamA. 17ᵇ. Tehdy sěkyra na sě dlubny klidí, když před svým vrahem sě súdí DalJ. 59 z rkp. V, v překladě střhněm.: dy hack eine kulbin vbir sich richt, tedy *dlubna* = Kolben, palice (tak vykládá i Jg.; podle DalJ. l. c. prý = topůrko); nechcete-li v tom múdři býti, bude sěkyra na sě dlubny činiti t. 106 (v překl. střhněm. pominuto), bude sekyra na se dlubně činiti tamt. Jg. — *Jm. potoka:* od Dlubnie potoka Háj. 13ᵇ.

dlubnatý, adj., *dutý, hohl, gehöhlt:* uši jsú údové zatočití, dlubnati LékA. 104ᵃ; dlubnaty ApatFr. 132ᵃ.

dlubně v. **dlubna**.

dlubnicě, -ě, fem., *kyj, palice, Schlägel, Kolben;* z *dlubna, dlubně.* — dlubnicze *tinellum Prešp. 578 v kap. de arboribus;

v Rozk. 1081 na stejném místě: dlubnye *tinellum, v. **dlubna.**

dluh, -a, -u, masc., *povinnost, dluh (peněžní), provinění, vina, Pflicht, Schuld;* stsl. *dlъgъ* debitum, z *dъlg-*. — Páté, ale to nenie z dluhu, by čiš bylo přikázáno, má zpověd býti častá Štít. uč. 135[b], *z dluhu, z povinnosti;* z dluhu, ež (svatí) jsú boží přietelé, máme jě ctíti Štít. ř. 29[b]; to svrchovánie nenie z dluhu přikázaného, ale jen radí to Kristus t. 243[a]; milovati boha jest spravedlnost, dluh a právo RokycEvJan. 354[a], *je dluh, je povinnost;* v tom lidu, který by z dluhu wiery měl poslúchati přikázaní božích ChelčP. 214[b], *z dluhu viery, z povinnosti víry, zavázán svou vírou;* jež (skutky) przieſ dluh, z dobré vuole činiti mohu Kruml. 400[b], *přes dluh, přes povinnost.* — Stupujúce w dluhy in obligationes ŽWittb. 124, 5, w dluhi ŽGloss. tamt.; přeložení ovšem mylné, neboť tu jsou obligationes = léčky, ale přece důkaz, že stč. *dluh* bylo = *obligatio, závazek.* — Z dluhow opat sám sě zprav sirotčím právem Rožmb. 138, *z dluhů peněžních, Geldschulden;* právo, pohoniti z dluha t. 68; jakž právo z wyetſyeho dluhu t. 115, t. z dluhu přes 10 hřiven. Ty (peníze) jsú dány w dluhy dlužníkóm KolBO. 1[b] (1496), *jsou dány věřitelům v dluhy, na zapravení dluhů;* páni ty peníze hned rozdali w dluhy t. 7[a] (1494); kteréž (peníze) hned páni dali w dluhu dlužníkóm t. 20[a] (1495). Za maso, ješto na dluh bral KolB. 156[a] (1499), *na dluh;* že 200 popelic za 10 kop gr. č. na dluh vzal a kaupil KolE. 20[a] (1590); na dluh já hřešiti budu NRada 2100, přeneseně; že (peníze) na dluzych má, kteréž zvyupomíná KolE. 13[b] (1590), *na dluzích.* — Aby sňal dluhi lidské ut repropitiaret delicta populi Koř. Žid. 2, 17, *dluhy, provinění;* odpusť nám dluhy naše debita nostra Modl. 85[b], odpusť nám dluhy naše Štít. uč. 28[b], odpusť nám naše dluhy t. 33[b], odpusť nám viny naše WintCírk. 876 (v Otčenáši z r. 1500).

dluhák, -a, masc., z adj. *dlúhý, lang.* — O člověku: chlupáč, kosmatý, dluhak longinus atd. Prešp. 1128; odtud *příjm.:* Dluhak TomZ. 1382 n 100; — o hadu: dluhak serpens Nom. 70[b], anguis SlovKlem. 29[b]; — o dlouhé stopě veršové: dluhak spondeus SlovKlem. 1[a], w dluhaku in spondeo MamD. 305[a].

Dlúh-Jan, gen. vlastně *Dlúha-Jana* a pak též *Dlúh-Jana,* masc., *příjm.,* z *dlúhý Jan.* Johannes Dluhyan Lún. ks. 1395, Dluh Jan debet t. 1385, Dluhyan debet t. 1385, loricam Dluh Janonis t. 1389. Srov. **Mlád-Vaněk, Zelen-Dub.**

Dluhník, -a, masc., *příjm.:* Dluhnik de Burglins Reg. III, 1333.

dlúho, adv., v. **dlúhý.**

dlúho-čakajúcí v. **dlúhý, dlúho.**

dlúhočakalivý, -čekalivý, adj., *shovívavý, langmüthig.* — Milosrdný pán, dluhočakaliwy longanimis Kladr. žalm 102, 8, dluhoczekaly (sic) MamF. 91[a].

dlúhočakánie, -čekánie, -ie, neutr., *shovívavost, Langmuth:* dluhocakanie longanimitas Koř. Gal. 5, 22, w dluhocany (sic, m. -čakání) in longanimitate t. 2. Kor. 6, 6, w dluhočekanij Rokyc. 100[b], dluhocžekanie boha ChelčPost. 24[a].

dlúhočeka- v. **dlúhočaka-.**

dlúhochvilnost, -i, fem, *shovívavost, Langmuth:* dluhochwilnoſt longanimitas SlovKlem. 61[a].

Dlúhomil, -a, masc., *jm. osobní;* pův. *dъlgo-milъ,* z *dъlgъ* a *milъ* misericors. — Comes Dlygomil Kosml. III, 51, Dulgomil Reg. I, 1176, oboje z Dlgomil; Dlugomil KosmA. III, 51, NekrP., Dlugomil pincerna Reg. I, 1175, Dlugomili filii t. 1183; Dluhomilus de Bor Reg. II, 1253, Dluhomilus de Wezzele t. 1267, Dluhomilus t. IV, 1334, NekrKruml. ok. 1380.

dlúhomyslnost, -i, fem., *shovívavost, Langmuth:* dluhomyſlnoſt longanimitas Lekc. 90[a], in longanimitate w dluhomyſlnoſti HusKázD. 86[a].

dlúhomyš, -i, fem., *Haselmaus:* dluhomyſſ glis Prešp. 472; strojené.

dlúhonosý, adj., *dlouhonosý, langnasig.* — (Svatý Marek) byl jest člověk střiedmé výsosti, dluhonoſſy Pass. 232; dluhonoſy aqui-

lus SlovKlem. 30[b] (aquilus = habens longum nasum DC.).

dlúhopa, -y, fem.: dluhopa prosa Prešp. 2285 (prosa = ein langs gedichte Diefb. Gloss.), Rozk. 3328; strojené, nebo snad omyl m. *dlúhopis,* v. t.

dlúhopis, -a, -u, masc., *dlouhé vypsání, vypravování, weitläufige Beschreibung, Erzählung:* aby tesknost dluhopifu byla odjata Comest. 53[a]; srov. **dlúhořěčný.**

dlúhořěčný, adj., *obšírný, weitläufig.* — *Adverb.* **-ně:** Dluhorzecznie skládati neb vypisovati prosaice scribere vel dictare Lact. 223[a].

Dluhoslav, -a, masc., jm. os.: Dluhoflawa (akk.) Háj. 58[b].

dlúhost, -i, fem., *dlouhost, Länge,* o prostoru i čase; z adj. *dlúhý,* pův. *dъlg-,* longus. — dluhoft jedné opony longitudo Ol. Ex. 26, 2, Mus. tamt.; (komórka) má bezmál tolikúž dluhoft, širokost i výsost Kruml. 71[a]; dluhoft i vysokost HusPost. 192[b]; (lid) vysoké dluhofty procerae longitudinis Mus. Deut. 2, 21. dluhoft longitudo Prešp. 1404. Nelze jest pro dlúhost písmem toho dovésti HusE. 3, 273. — (Lidé) aby se na dluhoft jídlem zásobili ChelčP. 78[a]; dluhoft dnow longitudo dierum ŽKlem. 20, 5, dluhoftyu dní longitudine dierum ŽWittb. 90, 16, dluhofty dní ŽPod. tamt.; tam dluhoft života Matusalemova ledva chvilka sě by zdála Kruml. 96[b]; dluhoft života saeculum Lact. 146[d].

dlúhotrvalý, adj., *dlouho trvající, langwierig:* dlauhotrwalé neduhy RešSir. 246[a].

dlúhovatý, adj., *podélný, der Länge nach liegend:* (na ránu klaď prach) s rúškami a podušticemi bočnými dluhowatymi, totiž na dél kladenými Sal. 592.

dlúhověčnost, -i, fem., *dlouhověkost, langes Leben;* z adj. *dlúhověčný* = dlouhověký. — Dlúhověčnost, jenž jest dlúhé bytie člověka HusE. 1, 146. Co o dluhowiecznofti starých lidí psáno jest de antiquorum longaevitate Comest. 21[a], o dluhowiecznofti starých lidí ComestC. 19[b] (stejné místo). dluhouiecznoft života longiturnitas vitae Ol. Bar. 3, 14. — dluhowyecznoft longanimitas EvOl. 164[a] (Galat. 5, 22), překlad chybný.

dlúhověčný, adj., *dlouhověký, lange lebend, longævus.* — Cti otce a máteř, a budeš dluhowyeczen na zemi Štít. uč. 60[b], ŠtítSáz. 232[a], ŠtítJes. 343[a]. Plémě dluhowyecznee semen longaevum Pror. Isa. 53, 10; dluhowiecozneho pokoje diutinae pacis HymnA. 95[a], dluhehowyeczneho (sic) pokoje HymnB. 58[b]; dluhovieczny longaevus Ol. Jos. 13, 1. — Hospodin dluhowieczny longanimis ŽKlem. 102, 8, překlad chybný.

dlúhověký, adj., *dlouhověký, lange lebend.* — Cti otce svého i máteř svú, aby byl dluhowieky na zemi ŠtítMus. 143[b], aby (ty) byl dlúhověký na zemi HusE. 1, 137; cti otce svého i matku svú, aby byl dluhowieky na zemi ut sis longaevus Pražsk. Ex. 20, 12. (Člověk) není zde věčný ani dluhowieky ChelčPost. 157[b]. Siemě dluhowieke semen longaevum Pernšt. Isa. 53, 10. Dlauhowěký člověk RešSir. 20[b].

Dlúhovoj, z toho i **Dlúhvoj,** -ě, masc., *jm. osobní;* pův. *dъlgo-vojь,* z *dъlg-* a *vojь* miles, vir. — Dluhowogius Akta konsist. 1373, in praesentia Dluhowogii Reg. III, 1331; Dluhwoy DeskDE.

dlúhý, dial. **dlhý,** adj., *dlouhý, lang;* stsl. *dlъgъ* longus, z *dъlg-.* Kompt. tvaru jmenného *dělí,* tvaru složeného *delší* atd. je z koř. *del-,* v. **delí.** — Anebo byl kámen přieliš dluh, anebo přieliš tlust Kruml. 72[b]. Vzem dlhy (kyj) Baw. 60, dlouhý kyj; hrdlo dlhe AlchAnt. 23[b]. — Dluhy czaf AlxM. 5, 7, potom po dlvheem čzafu KřižB. 84[a]; to rytírské kratochvílé postá dosci dluhe chwile AlxB. 5, 8; po dluzi hodynye EvOl. 54[a], po dlouhé hodině, *dlúzi* z *dlúzicj;* (lidé), ješto sú sobě dluhe dny slibovali, inhed zemřeli Alb. 72[b], *dlúhé dni, dlouhý věk.* Oheň dlhy AlchAnt. 61[a], *dlouho trvající;* dlha cesta t. 24[a]. Takž ona (dva zrádcové) své děnie dluhe (ot)ložista AlxBM. 5, 30, *děnie dlúhé, váhavé.* — *Adverb.* **dlúho:** zda mníš, by v téj čcti stál dluho Jid. 134; že běchu dluho u moři pluli AlxV. 594; Jesus Kristus dluho trpěl Alb. 4[b]; ktož dluho prodlije zpověd Kruml.

182ª; jako dluho quam diu ŽWittb. 12, 2; dluho czakayuczi longanimis ŽGloss. 102, 8, ŽWittb. tamt.; przewelmi dlho AlchAnt. 59ª; to sě je tak dluhy (sic) dlilo Pass. 171. — **dlúzě:** kořen dlauze po zemi se táhne Háj. herb. 298ª; (s. Augustin) velmě dlužie (sic) otázku přěmietá HusPost. 80ᵇ, *dlouze, obšírně;* — **na dlúzě:** s nížto s' bydlil zde na dluzye Hrad. 122ᵇ, *dlouho;* nemóžeš na dluzye trvati AlxV. 1958; ten boj postá na dluzye t. 1642, potrval dlouho; nesnadno s tiem móž čistota tráti na dluze Štít. uč. 44ª; nikdy ho (mladého rádce) netrp na dluzie NRada 449; na dluzie prodlé sě dni in longum Ol. Ezech. 12, 22, na dluze se prodlejí dnové Kladr. tamt.; oppos. *na krátcě,* v. t. — V *příjmení:* Dlúhý PoprR. 39, Johannis Dluhi TomZ. 1393 n 314. — Ve *jm. místních:* Racek z Dluhe Poř. 1401 (105); In villa Dluha hornij t. 1446 (153); de Dluhewssy DeskDE., Dlúhá ves; de Dluhewsy TomZ. 1494 h 158; Piesek, Dluhy most et Lhota Reg. II, 1291.

dlúž v. **dlúžě.**

dlúža, -ě, masc., snad *dlouhán, ein Hochgewachsener:* dluza *mega Prešp. 1158 v kap. de nominibus personarum; strojené.

dlúžě, -ě, novotv. -i, fem., *délka, Länge.* — dluzzi rúšné chovatedlnicě dvacěti loket longitudinem vestibuli Ol. Ezech. 40, 49; podlé dluži vrat secundum longitudinem portarum t. 40, 18; veliká dlúž a šíř Jir. Star. zák. 374 (z Ezech. 48, z Pror.?). Srov. stpol. na dluszą, ws dluszą Ort. Magd. v Jag. Arch. 7, 561.

dlúžek, -žka, -žku, masc., demin. z *dluh.* — U bratra svého mieti nějaký dlauziek KolB. 38ᵇ (1496).

dlužen v. **dlužný.**

Dlužiny, -in, plur. fem., *jm. místní:* de Dlusin Reg. II, 1278, de Dlusyna t. III, 1318; Dlužiny Pal. pop.

dlužiti sě, -žu sě, -žíš sě, impftiv., *vypůjčovati si, sich etwas ausborgen.* — Nebude dlužník tiem dluhu prázden, a(č) by ſie již i nedluzil viece, leč dluh zaplatí nebo sprosí ŠtítBud. 147.

dlúžiti, -žu, -žíš, impftiv., *dloužiti, lang machen, verlängern.* — Té řěči nechci dluzity Hrad. 64ª.

dlužně, adv., v. **dlužný.**

dlužník, -a, masc., z adj. *dlužný.* — *Kdo je dlužen, vinník, Schuldner, Schuldiger.* Jsme dlužni odpúštěti dluznykom neb protivníkóm našim Štít. uč. 142ᵇ; jako i my otpúščiemy dluznykom našim debitoribus nostris Modl. 85ᵇ; dluznyk debitor Prešp. 1157. Nenie tobě nuzno, každému peněžnému dlužníku odpustiti dluh HusE. 1, 338. Jmá dluznik hotovými penězi doložiti Pr. pr. 249. — Často také *věřitel, Gläubiger:* napomínati nebude moci dluznyk repetere non poterit Mus. Deut. 15, 2, překlad volný; dluzznyk creditor Ol. 4. Reg. 4, 1; aby sama se od dluznyka vyplatila Otc. 104ª; připadnú na ni dluzniczy (věřitelé) ZápMezíř. 5ª (1419); (měštěnín, je-li dlužen), jmá dluzniku za ruku dán býti, a ten dluznik anebo wierzitel jmá jej chovati vedlé městského práva Pr. pr. 258; ty (peníze) jsú dány v dluhy dluznikom KolBO. 1ᵇ (1496); (peníze) jsú dány v dluhy dluznikuom t. 4ᵇ (1494); těch 10 kop rozdělili dluznikom a wierzytelom Pavlovým t. 66ª (1500); tehdy jemu tu summu zapisuje a zavazuje na svém gruntu přede všemi jinými dluzniky a wierziteli KolAA. 56ª (1513); aby jemu ten dluh přede všemi dluzniky vyplacen byl KolB. 28ᵇ (1518).

dlužní, adj., *dluhu se týkající, Schuld-.* — dlužnij zapiſowe jsú ti, kdež kto dluh spravedlivý na dědictví zapisuje VšehK. 213ª.

dlužný, adj., *povinný, schuldig.* — Když kto z milosti pravdy bojí sě pocztiwoſti dluznee svému milému neukázati ŠtítBud. 80; dluznu chwalu debita laude SekvE. 24ª; otce a mateře neposlúchá w dluznych a hodnych przikazanich, potom pánóv a paní w poſlech ſmluwenych a dluznych ŠtítPař. 84ᵇ, *v poslech (pracích) povinných.* — dlužen ſy debes MamA. 20ª. (Tetka) byla jest dlužna, aby na svadbě byla HusPost. 17ª. Komuž zbývá, dluzen jest dávati nedostatečným Štít. uč. 139ª; což komu zbývá, dluzen jest dáti chudým

t. 140ᵃ. Ovce mi jest dlužna dáti pšenice sud Baw. 77. Z té viery dlužna geſt živa býti dcera Sionská ChelčP. 2ᵇ. Čím kto jest k bohu lepší, tiem jest bohu dlužnieiſſ HusPost. 33ᵇ. Kak s' mnoho dluzen pánu svému? Krist. 67ᵃ; ty mnoho-li s' dluzen? tamt. Nalit měštěnín jědieše, jenž jemu (knížeti) dwyema penyezma dluzen bieše DalC. 77, *dlužen čím.* Což otci a matery činie dětem dobrého, jistě jsú tymz děti dluzny jim Štít. uč. 51ᵃ; tú (zpovědí) jest každý dluzen as a jednú v rok t. 129ᵇ; dluzny sme bohu pocztij trogy t. 102ᵇ; nejsa tiem wſſim dluzen ŠtítPař. 44ᵇ, *tiem všiem, tím ničím dlužen;* v tom člověčenství, v ňemž jest nebyl ſmrtí dluzen ŠtítBud. 67. Skutky dobré, kterýmiž dlužen geſt člověk z přikázanie božieho ChelčP. 22ᵇ. Že j' každý dluzen k almuznye Štít. uč. 139ᵇ, *dlužen k čemu;* zacz kolivěk dlužen Rožmb. 118. — *Adverb.* **-ně:** učedlníkuo, kteříž sú hodně a dlužnie měli míti velikú (víru) ChelčP. 49ᵇ, *dlužně, z dluhu, z povinnosti;* stvořenie rozumné dlužnie to učiniti má stvořiteli svému t. 81ᵃ.

Dmitr v. **Dimitr.**

dmychačka, -y, fem., *přístroj ke dmýchání:* měděnec, ubrusec, dmichaczka *flambula Prešp. 1901 v kap. de utensilibus; dmychaczka též Rozk. 2850.

dmýchati, -aju, -áš, impftiv., z *dъm-* a podle *dýchati.* — *Douti, blasen; pak bzdíti:* že ji (ženu) dmeychati aneb smraditi uslyší i učije Ezop. 159ᵇ.

dna, -y, fem., *Gicht;* z *dъna.* — Ta nemoc... obecně slove dna HusPost. 172ᵇ. Dietě mé leží v domu dnv trpě t. 20ᵇ, *dnú trpěti.* Kohož dna trápí Chir. 198ᵇ; mast proti schnutí a proti dnye v žilách trápení t. 338ᵇ, proti trápení dny, dnou. Opadli sú údové jeho dnv paralysi Mus. 1. Mach. 9, 55. Má-li tento lid dnu v uočí, ano žádné milosti nenie RokycKl. 344ᵃ. Nemocného, jehožto dna lámáše Krist. 43ᵇ, *dna lámá;* pak-liť by tě dna lámala Chir. 74ᵇ; snad j'mu dna lámá uši Mast. 124; hospodyni dna ruče zlámala Pass. 287; ruče... dnu sě zlámavše ML. 35ᵇ; dietě dnu zlamano bylo t. 48ᵇ. Barvú tohoto květa dna lenosti (bývá zahnána) Kruml. 10ᵃ. dna paralysis Prešp. 1577, Rozk. 2307, BohFl. 439, RostlF. 14ᵃ, RVodň. 67ᶜ, Veleš.; dna w noze podagra RostlF. 14ᵃ, nozna dna podagra RostlC. 9ᵃ; dna w ruku chiragra RostlF. 13ᵃ; dna w czlanczych artetica t. 13ᵃ; trzewnie dna colica tamt., Střewnij Dna Háj. herb. 382ᵇ; Dna klaubnij t. Index D. — Odchylkou bývá bráno za plur. neutr.: umřel na dna ſtřewnij VelKal. 127, kteříž dna v nohách mívají Háj. herb. 23ᵃ, pán náš tak těžký dna měl ŽerKat. 21, Střewnijm dnuom spomáhá Háj. herb. 11ᵃ, že sem těžkými dny navštívena byla ŽerKat. 53.

dnek, denka, -u, masc., demin. z *den.* — Sotně jest jeden dnek, v ňemž atd. Alb. 58ᵇ; ujisť sobě dnek jediný, aby nežil tvé mzdy jiný Vít. 65ᵇ; nynější dnek HymnOpav. 4ᵃ.

dněnie, -ie, neutr., *Tagesanbruch.* — w dňeni diluculo MamV. Srov. **dnieti.**

Dněpr, Něpr, -a, masc., *jm. osobní:* Dnepr Reg. I, 1213; Dnepr filius Bribizlai t. II, 1291; Prikos et Dynepr filii Pribyzlay t. II, 1253, Brikosch et Niepro fratres tamt.; Dnepr NekrP.

dnes, adv., *heute;* z *dьnьsь,* spřeženého z akk. *dьnь sь = den tento.* — Jak sě i dnes v Litvě děje AlxH. 7, 1; (město), jež Sardis i dnes slove AlxV. 1146. Já sem dnes porodil tě hodie ŽKlem. 2, 7; dnes ŽWittb. tamt.; dnes Kunh. 149ᵇ; dnezz ApD. d, PilA.; dneſſ hodie Prešp. 155. Ot prva počátka do dneſs Hod. 81ᵇ. Srov. **dens.**

dnešní, adj., *heutig.* — dneſſni den Kruml. 136ᵃ; do dneſſnyeho dne Krist. 54ᵃ, do dneſnyeho dne Alb. 91ᵇ; k dneſniemu dni HusPost. 4ᵃ; w dneſſnij epištole Štít. ř. 129ᵇ.

dnič, -ě, masc., prý *ryba nějaká:* dnycz *dio Prešp. 337 v kap. de piscibus, Rozk. 678; strojené, podle *dio-dies.

dnieti, dněju, dnieš, impftiv., *rozednívati se, tagen;* z *dьnĕti.* — Na zajtřie král, když dnyelo, poslal dva trubače GestBř. 79ᵃ, když dnyelo GestKl. 201. Když (Sa-

muel a Saul) sú ráno vstali a již dnieſſe cum iam elucesceret Kladr. 1. Reg. 9, 26, ano již dnyeſſe Ol. tamt.; ano již dníe BřezSnář. 69. dnieti Lact. 193ª.

dno, -a, neutr., *Boden:* stsl. *dъno* fundus. — Nesta vína nice na dnye, an chlap vše víno vyloka Hrad. 95ª; na dnye ApŠ. 40; až do dna kalicha ad fundum Pror. Isa. 51, 17. dno potokové alveus rivi t. 19, 7. dno fundum Prešp. 297, BohFl. 268. Zdi městské ze dna sě převrátie funditus Ol. Jos. 6, 5, (lesové) ze dna vykopaní funditus MC. LIII. — Na téj (sieni) biechu divné divy, dno z byryl, z adamantuov stěny Kat. v. 972, *podlaha.* — *Pozemek, Boden, Grund.* Když se dlužníku takto odhádá, (věřitel) již miesto platu bude mieti dno, dědictvie a grunty VšehJ. 337; dědictvíe, dno, gruntové VšehK. 189ª; zpráva vždycky třetinú výš summy peněžité a dna bývá t. 118ᵇ. Václav Cvok vzdal jest Matějevi bratru svému mlýn se dnem ku pravému dědictví Záp. z r. 1453 v ČČMus. 1840, 173.

Dnoslav, -a, masc., *jm. osobní:* Dnozlao et Zbizlao fratribus Reg. II, 1265.

dnov: dnow *Eurus* Prešp. 150, v Rozk. 263 za to: dwoy; strojené.

dnovatý, adj., *dnou zlámaný, gichtisch.* — (Přicházejí) slepí, chromí, dnowati Kruml. 462ᵇ, slepí, chromí, dnowaty Orloj. 121ᵇ.

dnový, dňový, adj. z *den, Tages-.* — dnowe ſwietlo ApatFr. 58ᵇ, w dnowem ſwietle LékA. 31ª. Nemiluji nocnie, dieše, krmě, než dnowu miluji Baw. 69. V knihách, ješto slovú dnoua slova in libro verborum dierum Lit. 2. Esdr. 12, 23, dnoua slova Ol. tamt. My, kteříž dnyowy jsmy qui diei sumus EvOl. 1. Thess. 5, 8.

dnozlámanec, -ncě, masc., *ein Gichtbrüchiger.* — dnozlamanecz paralyticus Prešp. 1067, Rozk. 1832, Veleš.

dnozlámaný, adj., *dnou zlámaný, gichtbrüchig.* — dnozlamane paralyticos MamD. 314ª.

do, praep., stsl. *do* usque ad; původem souvisící s něm. *zu,* angl. *to* (got. odchyl. *du*) atd. Pojí se s gen., a výrazem takovým vyslovuje se I. směr, kterým děj slovesný se nese, = *k čemu, nach etwas zu, hinwärts, versus.* (Svatopluk) sě do Welehrada vráti DalC. 24, směrem k Velehradu, v překl. stněm. gegin Welrad. (Bracislav) do klaſtera jěde..., a když Čechy (Čechové) w klaſter jdiechu, Jitka skry sě za oltářem t. 42, Břetislav jel do kláštera = směrem ke klášteru, a Čechové šli v klášter = do nitra kláštera. Až mě do rowu doprovodie Hrad. 17ª, k rovu; srov.: k rowu provoditi mrtvého Kruml. 238ᵇ. Potoči král posly svojě do Damaſka k tomu městu AlxV. 1764, směrem k Damašku, směrem k tomu městu, *do* s gen. a *k* s dat. pospolu, jsou výrazy smyslu stejného Jáz vám (sv. Prokop mnichům německým) ostuzi bydlo sázavské, náhle... ujímajte s rychlostí do Prahy Hrad. 27ª, utíkejte ku Praze; tehdy Ježúšě vedú do mieſta, kdež Kaifáš a Annáš biesta t. 82ª, k místu. Jak se do leſa volá, tak se z lesa ozývá Mudr. 87. Svatý Petr bral sě do toho oſtrowa Pass. 289, k tomu ostrovu; aby radši šla do oſtrowuow Otc. 446ª, mysléše do oſtrowuow plúti t. 439ª, (cestovatel) vsada na moře jede do Cypru Mand. 42ᵇ, plove do Cypru t. 43ª. Jděte do kupczow a kupte sobě ite ad vendentes EvVíd. Mat. 25, 9, ke kupcům; šed do rzekow Pulk. 117ª, k Řekům. — II. Výraz *do koho, do čeho* vyslovuje dále, až kam děj slovesný sahá, až po kterou hranici místní, časovou nebo pomyslnou něco jest nebo působí, = *bis, usque ad.* Slověné až do rzyma sě vzplodichu DalC. 1. Boleslav všie země až do krakowa doby t. 32; Svatopluk země až do ſtrzyhomye doby t. 57. Jest veliká púště až do Arabie a do mrtweho morzie Otc. 350ᵇ. Ot moře do morze a ot řěky až do kray ſwieta ad mare, usque ad terminos orbis terrarum ŽKlem. 71, 8. Ostatek země až do dunagye Pulk. 122ᵇ. Přišli do vwala ad vallem Ol. Num. 32, 9. (Mazeus) v druhého nóž do pyeſty vekla AlxV. 1599, po pěst. Jiřík Stanóv w krwy do hleznu brodieše DalC. 62, po hlezna, po kotníky. (Sv. Prokop) do tehodne chova jeho Hrad. 19ª, choval nemoc-

ného, až byl tý-den; ležal do trzetieho dne Otc. 62ᵃ. (Darius) čite z jitra až do noczy AlxV. 1110, počítal své vojsko od rána do noci. Hněvu nedržte do zapadu ſluncze t. 38ᵃ. Ten chléb móž trvati do roka t. 10ᵇ, až bude rok, po čas roku, na rok; an chlap vše víno vyloka, jehož by měl cný do roka Hrad. 95ᵇ. By se (má matka) v zemi uvázala a tu do mne spravovala Baw. 187, do mého návratu. (Slíbila jsem) vdovú ostati až do meho zywota Otc. 479ᵇ, pokud budu živa, do smrti; věno jest do żiwota VšehK. 140ᵇ; odtud *doživotný,* v. t. Aby mě zachovati ráčil až do meho ſkonczenye Modl. 58ᵇ. Let dánie do czaſu t. 165ᵃ, odtud nč. *dočasný.* Byrzo (brzo) natluc mastí dosti, do czas budem mieti hosti Mast. 195, t. j. do čas, do čás, = za nedlouho; tehdy jim (žabám malým) veliká otpovědě: Nesmějte sě, jáz to dobřě vědě, že pozval jest král (čáp) na hody svého děda, bude ť i malým do čas běda DalJ. 55 z rkp. Ff, v překl. stněm.: den wenigin wirt zcu hant mit den groztin we bekant (zu-hant = auf der Stelle, sogleich, alsbald Lex.). — U významu tomto výraz *do* s gen. vyjadřuje druhdy míru, t. j. stupeň, až do kterého něco jest nebo se děje; míra ta je buď prostorná, nebo časová, nebo pomyslná. Ta řěka jim jedva do paſa bieše Otc. 106ᵃ, do pasa, po pás. Člověka obrostlého do pat t. 401ᵇ. Jich (mučených rytířů) svaté životy zedrachu až duo koſty PassKlem. 105ᵇ, do kostí. Pkelná vrata otvořená až do korſen AlxBM. 4, 12; odtud adv. *do-kořen, do-kořán.* Postím se dvakrát do tehodne ChelčP. 210ᵇ; pojetí pohybové proti klidovému: dvakráte v týdnu. Tehda zamútil sě král do duſſie contritus animo Ol. 2. Mach. 4, 37. Jěd hi piv tu do zzytozzty PilD. Vody nikto nepil do wole ad satietatem Otc. 237ᵃ, do vůle, pokud chtěl; tak jemu (Rudolfovi) bieš otec kázal řka: daj Čechóm bělpucha a černidla do wole, opět jim otejmeš, šíjiu jim mečem ohole DalC. 99; ať sě napláči do wuole Kruml. 403ᵃ; toho (biskotu) do wole nedají Lobk. 57ᵃ. Tu sě napichom právě do nerody Otc. 397ᵇ, až jsme nerodili, nechtěli více; dám vám masa až do nerody Comest. 92ᵃ. (Pes) na Petrovi rúcho až do nahoty zplasa Pass. 297; (Ježíš) oblúpen do nahoty HusE. 1, 17. (Mazeus) pět Řěków do ſmrty rani AlxV. 1597, do smrti, na smrt; pade ustav bez mála do ſmrti Otc. 290ᵃ; mnoho jich netoliko do chromoty, ale i do ſmrti potlučeno Har. 1, 147. (Ty, králi) pobíjal by byl Syrí až do zahlazenye percussisses Syriam ad consumtionem Lit. 4. Reg. 13, 19. — Z významu míry vyvinul se při *do* s gen. okrouhlé číslovky význam počtu příbližného: jest (na lodí) komórek do čtyřidceti Mill. 99ᵇ, do čtyřiceti, ke čtyřiceti; synóv i vnukóv do pětidcát usque ad quinquaginta Ol. 1. Par. 8, 40; léta našeho života jsú najviece do oſmydczat Otc. 13ᵃ; ten každý sám člověkóv bliz do ſta zabi AlxV. 1640; po púšti jich (mnichův) přěbýváše dobřě do ſta Otc. 311ᵃ; strčeno jich (vepřův) do moře do dvú tisící ad duo milia Koř. Mark. 5, 13; neb sě jich něterdy sebráše do dwu tiſyczy Otc. 430ᵇ. — III. Výraz *do koho, do čeho* vyslovuje také, do čího nitra děj slovesný vniká, vstupuje; je to způsob pozdější, zobecnělý v nč., za starší *v* s akk. Donesen do lona Abrahamowa EvSeitst. Luk. 12, 22, w lono EvVíd. tamt. Utiekajě vběže do klaſtera Otc. 382ᵇ, srov.: když Čechy (Čechové) w klaſter jdiechu DalC. 42. Vstupujíc do koſtela Otc. 465ᵃ. (Žena) ani vejde do ſwatyny in sanctuarium Ol. Lev. 12, 4. S ním sě vložím do rowa Hrad. 42ᵃ, srov.: vložichu jej w row t. 13ᵇ, uložichu jě w ruow in monumento Lit. Mark. 6, 29. (Zbořenými hradbami) ktož kady chtě jde do myesta AlxV. 486, srov.: (Alexander) zvoli v-myeſto pásti AlxŠ. 5, 8, u město padnouti. Vratislav do rzyeznye přijel Ratisbonam venit Pulk. 101ᵇ. Na šest set sě jich do dyewyna sebra DalC. 8; vendeta do kralowſtwye nebeſkeho t. 7. Abychom do pekla nevstúpili Modl. 36ᵇ. (Alexander) zatiem dále přěd sě vhlobi, do lybye, w zemy taku AlxV. 2150, *do* s gen. a *v* s akk. po-

muel a Saul) sú ráno vstali a již dnieſſe cum iam elucesceret Kladr. 1. Reg. 9, 26, ano již dnyeſſe Ol. tamt.; ano již dníe BřezSnář. 69. dnieti Lact. 193ª.

dno, -a, neutr., *Boden:* stsl. *dъno* fundus. — Nesta vína nice na dnye, an chlap vše víno vyloka Hrad. 95ª; na dnye ApŠ. 40; až do dna kalicha ad fundum Pror. Isa. 51, 17. dno potokové alveus rivi t. 19, 7. dno fundum Prešp. 297, BohFl. 268. Zdi městské ze dna sě přěvrátie funditus Ol. Jos. 6, 5, (lesové) ze dna vykopaní funditus MC. LIII. — Na téj (sieni) biechu divné divy, dno z byryl, z adamantuov stěny Kat. v. 972, *podlaha. — Pozemek, Boden, Grund.* Když se dlužníku takto odhádá, (věřitel) již miesto platu bude mieti dno, dědictvie a grunty VšehJ. 337; dědictvíe, dno, gruntové VšehK. 189ª; zpráva vždycky třetinú výš summy peněžité a dna bývá t. 118ᵇ. Václav Cvok vzdal jest Matějevi bratru svému mlýn se dnem ku pravému dědictví Záp. z r. 1453 v ČČMus. 1840, 173.

Dnoslav, -a, masc., *jm. osobní:* Dnozlao et Zbizlao fratribus Reg. II, 1265.

dnov: dnow *Eurus* Prešp. 150, v Rozk. 263 za to: dwoy; strojené.

dnovatý, adj., *dnou zlámaný, gichtisch.* — (Přicházejí) slepí, chromí, dnowati Kruml. 462ᵇ, slepí, chromí, dnowaty Orloj. 121ᵇ.

dnový, dňový, adj. z *den, Tages-.* — dnowe ſwietlo ApatFr. 58ᵇ, w dnowem ſwietle LékA. 31ª. Nemiluji nocnie, dieše, krmě, než dnowu miluji Baw. 69. V knihách, ješto slovú dnoua slova in libro verborum dierum Lit. 2. Esdr. 12, 23, dnoua slova Ol. tamt. My, kteříž dnyowy jsmy qui diei sumus EvOl. 1. Thess. 5, 8.

dnozlámanec, -ncě, masc., *ein Gichtbrüchiger.* — dnozlamanecz paralyticus Prešp. 1067, Rozk. 1832, Veleš.

dnozlámaný, adj., *dnou zlámaný, gichtbrüchig.* — dnozlamane paralyticos MamD. 314ª.

do, praep., stsl. *do* usque ad; původem souvisící s něm. *zu*, angl. *to* (got. odchyl. *du*) atd. Pojí se s gen., a výrazem takovým vyslovuje se I. směr, kterým děj slovesný se nese, = *k čemu, nach etwas zu, hinwärts, versus.* (Svatopluk) sě do Welehrada vráti DalC. 24, směrem k Velehradu, v překl. stněm. gegin Welrad. (Bracislav) do klaſtera jěde..., a když Čechy (Čechové) w klaſter jdiechu, Jitka skry sě za oltářem t. 42, Břetislav jel do kláštera = směrem ke klášteru, a Čechové šli v klášter = do nitra kláštera. Až mě do rowu doprovodie Hrad. 17ª, k rovu; srov.: k rowu provoditi mrtvého Kruml. 238ᵇ. Potoči král posly svojě do Damaſka k tomu městu AlxV. 1764, směrem k Damašku, směrem k tomu městu, *do* s gen. a *k* s dat. pospolu, jsou výrazy smyslu stejného Jáz vám (sv. Prokop mnichům německým) ostuzi bydlo sázavské, náhle... ujímajte s rychlostí do Prahy Hrad. 27ª, utíkejte ku Praze; tehdy Ježúšě vedú do mieſta, kdež Kaifáš a Annáš biesta t. 82ª, k místu. Jak se do leſa volá, tak se z lesa ozývá Mudr. 87. Svatý Petr bral sě do toho oſtrowa Pass. 289, k tomu ostrovu; aby radši šla do oſtrowuow Otc. 446ª, mysléše do oſtrowuow plúti t. 439ª, (cestovatel) vsada na moře jede do Cypru Mand. 42ᵇ, plove do Cypru t. 43ª. Jděte do kupczow a kupte sobě ite ad vendentes EvVíd. Mat. 25, 9, ke kupcům; šed do rzekow Pulk. 117ª, k Řekům. — II. Výraz *do koho, do čeho* vyslovuje dále, až kam děj slovesný sahá, až po kterou hranici místní, časovou nebo pomyslnou něco jest nebo působí, = *bis, usque ad.* Slověné až do rzyma sě vzplodichu DalC. 1. Boleslav všie země až do krakowa doby t. 32; Svatopluk země až do ſtrzyhomye doby t. 57. Jest veliká púště až do Arabie a do mrtweho morzie Otc. 350ᵇ. Ot moře do morze a ot řěky až do kray ſwieta ad mare, usque ad terminos orbis terrarum ŽKlem. 71, 8. Ostatek země až do dunagye Pulk. 122ᵇ. Přišli do vwala ad vallem Ol. Num. 32, 9. (Mazeus) v druhého nóž do pyeſty vekla AlxV. 1599, po pěst. Jiřík Stanóv w krwy do hleznu brodieše DalC. 62, po hlezna, po kotníky. (Sv. Prokop) do tehodne chova jeho Hrad. 19ª, choval nemoc-

ného, až byl tý-den; ležal do trzetieho dne Otc. 62ª. (Darius) čite z jitra až do noczy AlxV. 1110, počítal své vojsko od rána do noci. Hněvu nedržte do zapadu ſluncze t. 38ª. Ten chléb móž trvati do roka t. 10ᵇ, až bude rok, po čas roku, na rok; an chlap vše víno vyloka, jehož by měl cný do roka Hrad. 95ᵇ. By se (má matka) v zemi uvázala a tu do mne spravovala Baw. 187, do mého návratu. (Slíbila jsem) vdovú ostati až do meho zywota Otc. 479ᵇ, pokud budu živa, do smrti; věno jest do života VšehK. 140ᵇ; odtud *doživotný*, v. t. Aby mě zachovati ráčil až do meho ſkonczenye Modl. 58ᵇ. Let dánie do czaſu t. 165ª, odtud nč. *dočasný*. Byrzo (brzo) natluc mastí dosti, do czas budem mieti hosti Mast. 195, t. j. do čas, do čás, = za nedlouho; tehdy jim (žabám malým) veliká otpovědě: Nesmějte sě, jáz to dobřě vědě, že pozval jest král (čáp) na hody svého děda, bude ť i malým do čas běda DalJ. 55 z rkp. Ff, v překl. stněm.: den wenigin wirt zcu hant mit den groztin we bekant (zu-hant = auf der Stelle, sogleich, alsbald Lex.). — U významu tomto výraz *do* s gen. vyjadřuje druhdy míru, t. j. stupeň, až do kterého něco jest nebo se děje; míra ta je buď prostorná, nebo časová, nebo pomyslná. Ta řěka jim jedva do paſa bieše Otc. 106ª, do pasa, po pás. Člověka obrostlého do pat t. 401ᵇ. Jich (mučených rytířů) svaté životy zedrachu až duo koſty PassKlem. 105ᵇ, do kostí. Pkelná vrata otvořená až do korſen AlxBM. 4, 12; odtud adv. *do-kořen, do-kořán*. Postím se dvakrát do tehodne ChelčP. 210ᵇ; pojetí pohybové proti klidovému: dvakráte v týdnu. Tehda zamútil sě král do duſſie contritus animo Ol. 2. Mach. 4, 37. Jěd hi piv tu do zzýtozzty PilD. Vody nikto nepil do wole ad satietatem Otc. 237ª, do vůle, pokud chtěl; tak jemu (Rudolfovi) bieš otec kázal řka: daj Čechóm bělpucha a černidla do wole, opět jim otejmeš, šíjiu jim mečem ohole DalC. 99; ať sě napláči do wuole Kruml. 403ª; toho (biskotu) do wole nedají Lobk. 57ª. Tu sě napichom právě do nerody Otc. 397ᵇ, až jsme nerodili, nechtěli více; dám vám masa až do nerody Comest. 92ª. (Pes) na Petrovi rúcho až do nahoty zplasa Pass. 297; (Ježíš) oblúpen do nahoty HusE. 1, 17. (Mazeus) pět Řěków do ſmrty rani AlxV. 1597, do smrti, na smrt; pade ustav bez mála do ſmrti Otc. 290ª; mnoho jich netoliko do chromoty, ale i do ſmrti potlučeno Har. 1, 147. (Ty, králi) pobíjal by byl Syrí až do zahlazenye percussisses Syriam ad consumtionem Lit. 4. Reg. 13, 19. — Z významu míry vyvinul se při *do* s gen. okrouhlé číslovky význam počtu přibližného: jest (na lodí) komórek do čtyřidceti Mill. 99ᵇ, do čtyřiceti, ke čtyřiceti; synóv i vnukóv do pětidcát usque ad quinquaginta Ol. 1. Par. 8, 40; léta našeho života jsú najviece do oſmydczat Otc. 13ª; ten každý sám člověkóv bliz do ſta zabi AlxV. 1640; po púšti jich (mnichův) přěbýváše dobřě do ſta Otc. 311ª; strčeno jich (vepřův) do mořе do dvú tisící ad duo milia Koř. Mark. 5, 13; neb sě jich něterdy sebráše do dwu tiſyczy Otc. 430ᵇ. — III. Výraz *do koho, do čeho* vyslovuje také, do čího nitra děj slovesný vniká, vstupuje; je to způsob pozdější, zobecnělý v nč., za starší *v* s akk. Donesen do lona Abrahamowa EvSeitst. Luk. 12, 22, w lono EvVíd. tamt. Utiekajě vběže do klaſtera Otc. 382ᵇ, srov.: když Čechy (Čechové) w klaſter jdiechu DalC. 42. Vstupujíc do koſtela Otc. 465ª. (Žena) ani vejde do ſwatyny in sanctuarium Ol. Lev. 12, 4. S ním sě vložím do rowa Hrad. 42ª, srov.: vložichu jej w row t. 13ᵇ, uložichu jě w ruow in monumento Lit. Mark. 6, 29. (Zbořenými hradbami) ktož kady chtě jde do myesta AlxV. 486, srov.: (Alexander) zvoli v-myeſto pásti AlxŠ. 5, 8, u město padnouti. Vratislav do rzyeznye přijel Ratisbonam venit Pulk. 101ᵇ. Na šest set sě jich do dyewyna sebra DalC. 8; vendeta do kralowſtwye nebeſkeho t. 7. Abychom do pekla nevstúpili Modl. 36ᵇ. (Alexander) zatiem dále přěd sě vhlobi, do lybye, w zemy taku AlxV. 2150, *do* s gen. a *v* s akk. po-

spolu, jsou výrazy smyslu stejného. — Druhdy bývají výrazy *do* s gen. významu rozdílného pospolu: (švec) poběhne jako bez smysla, přiběhna do ſſwych katrrczy, tu jej žena do nych vstrči Hrad. 127ª, do katrčí = k chatrčím, do nich = v ně; (kněz Vladislav) přěd Srby do prahy jide, a když do myeſta dojěde, do myeſta ho nepustichu t. 58, táhl ku Praze, a když přijel k městu, nepuštěn do města. — Výraz *do koho, do čeho* bývá při slovese **býti,** ve rčeních: *něčso jest do koho* n. *do čeho, čso je do toho* (= nic není do toho)! *jest mi do koho, do čeho, nenie mi do koho, do čeho;* je tu pojetí pohybové *(do koho...)*, kde by na pohled mělo býti klidové *(v kom...)*. Také to do neho (sv. Prokopa) bieſſe, že sě lidské chvály kryjieše Hrad. 17ª, to bylo do něho, to bylo v něm, tu měl vlastnost. Znamenaj, czo gye do nye (do masti) Mast. 167, co je do ní = co je v ní, jaká jest, jakou má moc. Co dobrého do vás, žáci? Podk. Výb. I, 946. Veliká jest nemúdrost do krále, ješto bude kakés příhody (nepravdivé) rozprávěti Šach. 295ª. Jest zjevné zlé do ſwieta troje ŠtítMus. 55ª, svět má troje zjevné zlo v sobě, na sobě. Zda-li nenie zjevná zlost do zawiſtiweho? t. 58ᵇ. Ale czo do ktere moczy? vynidú mdle všitci roci, když božie nenie pomoci AlxV. 2268, otázkou »co do které moci?« podkládá se odpověď záporná, tedy »co do ní?« = nic do ní. Ač jich s tebú (píše Alexander Dariovi) jest přěmnoho, czoz yeſt obak do toho, kdaž jsú měkci vniž mák zralý? t. 1091, co do toho, = nic do toho. (Darius) lidí mieše ovšem mnoho, ale czo bylo do toho! t. 2260. Bessus vece: czo do toho, ač bychvě myslila déle AlxBM. 1, 12. Synu mój (hořekuje Marie pod křížem), czo do mne ſyre bez tebe bude? Plankt. 169ᵇ. Czo nám do toho! Hrad. 88ª. Czoz geſt do me rady! NRada 1006. Co geſt nám do twe zloſti! Adam 99ª. Ež gemu (Malchovi) ne do kamenye bieše Pass. 366, ne do kamení mu bylo, = ne o kamení mu šlo, nýbrž o chléb, jejž byl poslán koupiti. Není jim (kněžím, nedbalým pastýřům) do owcij RokycKl. 180ª, nezáleží jim na ovcích. Všakž gi bie ne do wezzeleᵉ Jid. 152, jí (matce-ženě Jidášově) nebylo do veselí, bylo jí do smutku. Mužóm do ſmyecha nebieše DalC. 10; že ť j'mu nebieše do ſmiechu Hrad. 141ᵇ; kdež ti nebude do ſmyecha AlxV. 1365. By bylo co bráti, nebylo by mu (panoši) do ſpanye t. 2448, nechtělo by se mu spáti, nebyl by ospalý; již mi nebude do ſpanye Hrad. 141ᵇ; kdež ť již bude ne do ſpanye Vít. 31ᵇ. Nebieše jie (paní) do gedenie Baw. 219. — Výraz *do koho, do čeho* bývá při slovese **jmieti,** ve rčeních *jmieti čso do sebe, jmieti čso do koho;* opět pojetí pohybové proti nč. klidovému. Na to patřte, co j' dobrého, ješto vy nemate do ſebe toho Štít. uč. 46ª, nč. nemáte v sobě, při sobě, na sobě atp. Tak mnoho moci do ſebe gmiegyſſe Otc. 109ª. (Neklan) jeden nedoſtatek do ſebe myegyeſſe DalC. 17. Dobrými činy neslušie sě chlubiti, ktož jě do ſebe gma Otc. 89ª; které maſſ do ſebe činy t. 104ᵇ. Jakoby (spravedlní) do ſebe zlé skutky gmieli Ol. Ekkl. 8, 14. Kaž své děti, ač chceš do nych ſtatek myety Vít. 60ª, chceš-li v nich míti statek. Czo ty gmas do toho Mast. 378, co je ti do toho. — Výraz *do koho, do čeho* bývá ve rčeních o dějích duševních, vyjádřených slovesy a jmény *viděti, zřieti, zřějmo, diviti sě, zdáti sě, věděti, svědom, mnieti, znamenati, úfati, úfanie, rozpakovati sě, chybovati, nadieti sě, čáka, nalézti, shledati, praviti, ukázati sě, ľúbiti sě, ľúbo, vzácno* atp.; většinou pojetí pohybové proti nč. klidovému: stč. *vizu čso do koho,* nč. *vidím co v kom, na kom, při kom* atp. Pakli wydyte do ſebe které dobré skutky, tomu rozumějte, že jest vám to bohem dáno Štít. uč. 46ª. Ač který (dobrý skutek) do ſebe vizi Otc. 46ᵇ. To jim (Čechové Mediolanským) do ſebe dachu wydyety DalC. 47 (t. dělali, jakoby jedli děti nabodané). Wida do ſebe ty viny NRada 2003. Co ſie vám widi do neho? Hrad. 83ª. Lakotný mysl ztratí,

jakož wydyme do opylczow Štít. uč. 101ᵇ; lakotní rozum tratie, jako je zrzeymo do opilczow ŠtítMus. 64ᵇ. Když to do nye (do ženy helmbrechtné) uzrzye múdří, za blázníci budú ji jmieti Štít. uč. 54ᵇ. Když dietky vzrzie bázeň boží do fwych ftaroft ŠtítMus. 19ᵃ. Dywy fye (já) do ftarych lydy, kak ť jich smysl na tom blúdí Vít. 63ᵇ. Dywi fye (já) do tebe, ež zbavil si sě duostojného starostvie Pass. 392. Jest dywne do s. Anthonie Otc. 41ᵃ. Divno jest do lidí, že tak dobré kratochvíle netbají ŠtítPař. 26ᵇ. Divno mi do sestry naší Hád. 10. Co sě vám zda do zleho czlowieka toho Pass. 195, ML. 112ᵇ. Co se tobě zdá do této hudby Apoll. 135ᵇ. Jáz do neho newiedie nice zlého Hrad. 86ᵃ; třetie jáz wiedie do neho (do řezníka) t. 135ᵇ; mnoho zlého do nych wiedie (já do sladovníkův) t. 132ᵇ. Já tolik do febe wyeda Modl. 43ᵃ. Těch dobrých činuov jáz do febe newiedie Otc. 88ᵇ; to fmy do nych wzwiedieli přěšlechetnú vášni t. 300ᵇ. Nižádný newie do febe, pekla-li hoden NRada 1987; jakž zwiefs do koho t. 1681. Nejsem fwiedom do febe ničehéhož dobrého Otc. 103ᵇ. Také toho neomlčím, což fye do geho wzroftu domnym Hrad. 23ᵃ, o jeho (Prokopovu) vzrůstu. Pomni do Moyzieffe, ten... Kruml. 269ᵃ. Panna... znamenay do febe, chce-li světského obyčeje netbati Štít. uč. 44ᵃ. Aby nikte do febe neúfal Pass. 195, ML. 112ᵃ. Neuffay ijeden do roda velikeho DalH. 40, neufay ijeden do rodu welykeho DalC. tamt. Ztratě obci neufay do hrada DalC. 4. Vffay do mne Hrad. 46ᵃ. Přielišné do febe vffanie Otc. 90ᵇ. (Abimelech) vzúfav do zywota Kruml. 87ᵃ; aby do fpaffenie fweho nezufowali t. 14ᵃ. Již sě do fweho zywota rozpakugycz ML. 79ᵇ. (Mojžieš) chybowal do moczi bozzie Kruml. 269ᵃ, pochyboval o moci boží. By fye do nych které cti nadieli, své země by knihy měli DalC. úv. 1; do tebe mi fye viery nadyety t. 34. Do toho dietyete Vaňka czaka k dobru bieše DalC. 98. Nenalezl fem do nyeho nic zlého Lit. 1. Reg. 29, 3 a 29, 6. To se najvíc shledává do těchto lidí rytířských RokycKl. 327ᵇ; neshledává se to do vás t. 347ᵃ. Do 'pata (do opata) bratřie praviechu, že Otc. 361ᵃ; také to do neho praviechu t. 140ᵃ. Když žena nepodobnu věc vkaze do febe Štít. uč. 56ᵃ. Větší nesmysl do febe vkazugete Otc. 134ᵃ. Kak fe všem počestným lidem do zen dobrze to lyby, když svým rúchem neukazují lehké myslce Štít. uč. 54ᵇ; což sě jemu do mne líbí HusŠal. 11ᵇ. Ješto by bohu do mne nebylo líbo BrigF. 45ᵇ. To geft bohu do was velmě wzaczno Štít. uč. 61ᵇ. — Rčení jiná jsou v příkladech: nenie tobě pecze do nykoheho non est tibi cura de aliquo EvSeitst. Mat. 22, 16, nč. péče o koho; pak-li jiej (Marii Magd.) v tom hřiecha nenie, nežli milosti znamenie a zadoft, giz gma do tebe, a proč tedy kryješ sebe? Hrad. 34ᵃ, žádost do tebe, žádost k tobě, žádost tebe. — Sloveso, na kterém výraz *do* s gen. visí, bývá vynecháno a rozumí se. Na př.: Hospodin kázal jemu do puftyn hluchych Otc. 43ᵇ, t. jíti; kaž jemu do prazdne peleffe t. 207ᵃ; czo do ktere moczy AlxV. 2268, t. jest; czo do toho AlxBM. 1, 12. — V příkladech: jí bě ne-do-wezzeleᵉ Jid. 152, když bude již ne-do-fpanye Hrad. 138ᵃ atp. je *do* na pohled vloženo do spřeženin *ne-;* v skutku je to ve shodě se stč. pravidlem o negaci, podle něhož příslovce záporové *ne* klade se co nejblíže k výrazu tomu, jehož se týká především: *bě ne-do-veselé,* = nč. nebylo do veselí atd. — *do* opakováno: do yamy do hluboke Otc. 15ᵇ; do peczy do horke t. 314ᵇ; do fmluwy do pokoyne Pulk. 82ᵃ, do smlouvy o pokoj; jide do ftareho chramu do fborzeneho Otc. 169ᵃ; do klafftera do toho t 314ᵃ; do peleffe do fwe t. 183ᵃ; do nazareta do miefta Hrad. 61ᵃ; do miefta do budiegiewicz List. JHrad. 1388; do gedne wfy do Chlumka Pulk. 82ᵃ.

doba, -y, fem.; stsl. *doba* opportunitas. — *Způsob, podoba,* zvláště *vhodný, slušný způsob, Form, rechte, geziemende Art;* odtud *dobrý, nádobný* decorus, elegans, speciosus, *sdobiti, osdobiti* ornare, stsl. *dobrъ* pulcher,

podoba decor, dignitas atd. Toho, který byl dobau neb ukázaním budaucího člověka forma futuri Adae Beneš. Jg.; doba figura Beneš. Gram. 7[a]. Smieti sě a veseliti sě s tiemto světem nenie múdrého člověka doba, ale vzteklého Kruml. 281[b]. Tehdy králová ho (Porfyra) k sobě zavolavši w ſmyſlney dobye i pověděː mu svú vóli Kat. v. 2457, v době, způsobnosti, která byla podle smyslu, podle rozumu. (Kateřina) řeči nebieše dokonala, až sě jiej tu anděl zjevi, při ňemžto nebiechu hněvi, ale plná milost w dobie, řka atd. tamt. v. 1594. — *Co je komu vhod, co se koho týká, co je čí věc;* zvláště ve rčeních *jest má doba* atp. = jest má věc, mne se týká, na tom mi záleží, o to mi jde atd. Ne twa to doba věděti, odkud já to vědě Pass. 80, v Leg. aurea: non est tuum hoc noscere mysterium. Jakž Maria tato slova uslyšě, vecě poslu Gabrielovi: »pověz tam svému královi: ova, jáť jsem tvojě roba, učiním vše, czoz twa doba« Vít. 21[a], o co ti jde, co žádáš. By (ty) mne neznal, twa l' to doba, avšak vieš, že jsem chudoba Táb. II, 7, záleží-li ti na tom. (Václav a Tábor v rozepři dotýkají se »zákona božiho«; Vrtoch jim praví:) »poněvadž sta dotýkala božieho zákona oba, napřed povězte: co jest boží zákon? to jest naše doba!« Výb. 2, 290 (z r. 1424), o to nám běží, na tom nám záleží. Nenie waſſe wiediety doba o těch časiech ani o časóv nápastech, ješto je buoh v svéj svatéj moci schoval Pass. 7. Byli sú i diábli při jeho skončení, chtiec na ňem něco ſwe dobi nalézti, ale jež sú nic nenalezli, s velikú hanbú od ňeho pryč zašli sed nihil suum in eo reperientes t. t. 590. I pospieši Tristram tam sobú, kdežto věděl svú dobu Trist. 119, věděl, že tu jest něco pro něho výhodného. (Tristram) musi sě pryč zdvihnúti a do jiné země sebú hnúti, tu kdež by byla jeho doba t. 328. (Tří králové) řečechu sami k sobě: když smy prijěli navščěvujíc našeho krále, dobuďmy mu zlata v dary, kadidla a k tomu myrry, to ť jsú dary gyeho doba, jiných mu nic nenie třěba Vít. 22[b], to jsou dary jemu hodné, jemu slušející. Liška velmi hladovitá po poli se sem i tam mkytá, aby mohla mrchu nadjíti, jíž by mohla syta býti; uzře, nalit gegie doba, u vrchu sedí s krmí koba Baw. 55. — Třetie studnicě jest chudoba; ach, kak jest toho horka doba, že z té studnicě mnozí potoci vychodie Vít. 44[b], jest hořká, nemilá věc. — *Oddíl časový, Zeitabschnitt.* Znal-li s' krále Kosta v cyprskéj zemi w dobie Kat. v. 1268, za jeho času, za jeho živobytí, v leg. něm.: dô er lebete in sînen tagen Listy filol. 1891, 64 sl. Často ve výrazích adverbiálních *v tu dobu:* i byl ten zvyčej w tu dobu AlxH. 4, 7; w tu dobu sě den osvieti AlxM. 4, 16; w tu dobu král pobodl bieše svého koně AlxB. 2, 28; jakž sě zdáše, by w tu dobu sto hromóv spolu vzehřměli t. 2, 21; w tu dobu ta dva prorádcě radiesta sě AlxBM. 1, 1; tu sě w tu dobu šturm poče AlxV. 466; w tu dobu zaslzil Ježíš Krist. 74[a]; a w tu dobu pojide dci ecce autem descendebat filia Ol. Ex. 2, 5; w tu dobu Jid. 67, Pass. 276, Kruml. 224[b], Otc. 350[a]; w tu dobu porro MamA. 33[a]; — plur. *v ty doby:* vždy jie (rány) spieše člověk zbude a někak sě snáz vyvine a se zlú sě pótkú mine napřěd zvěda, ne w ty doby NRada 1195; w ty doby Otc. 487[b]; — výrazy tyto klesají v adverbia, podlehají změnám mimořádným a je z nich *v ta doba, v ta doby, v ta dobu:* w ta doba veliká hruoza počě obcházěti súsědy jeho Pass. 276; nenie-liž lépe, česky čísti dobré (knihy) a w ta doba aspoň mieti k bohu dobrú žádost Štít. uč. 5[a]; w ta doba vece Eliachim Pror. 26[a]; w ta doba tunc Mus. 2. Mach. 1, 19; již w ta doba biechu qui erant t. 1. Mach. 9, 60; w ta doba bieše jeden učenník erat autem Lit. Skutk. 9, 10; kdyby w ta doba smrt zašla duši mú Aug. 110[b]; w ta doba Krist. 50[b], Ol. 1. Reg. 3, 9, Otc. 477[b] a j.; w ta doba porro MamV.; w ta doby Mand. 32[a], t. 56[b] a j.; Troj. 104[b] a j. (často v Troj.); w ta doby Blah. 176 (Blah. zavrhuje); w ta dobu Krist. 13[b]; odtud i adverb. *tu-doba:* Já Jan, tu doba farář

List. Poř. 1428, jakož tudoba bude právo tamt. (z let asi 1451—57); — *v jednu dobu,* a z toho stejným klesnutím *v jedna doba:* Samson w gedna doba dobrovolně kázal sě svázati Kruml. 45[b]; — *v někú dobu:* w nieku dobu, když... tamt.; — *v takú dobu:* takž vždy bývá w taku dobu, když hlava vstóňe mdlobú, údi sotně vládnú sobú AlxV. 155; — *v ňuž dobu,* ve kterouž dobu, když: (Alexander) přihna, w nyufto dobu sě súmrači AlxH. 9, 41; (Alexander) zvoli u město pásti, w nyz dobu liudie za ním... AlxŠ. 5, 9; w nyż dobu on tu řěč mluvieše loquente eo Ol. 1. Reg. 17, 23, w nyż dobu David mluvieše cum loqueretur tamt.; — *v kú dobu,* a z toho klesnutím *v ká doba:* w ka doba vizi BrigF. 22[b]. — *Věk, Alter.* (Filip) by již na tey dobye, jakž mu třěba po sobě bieše ostaviti hlavu svéj dědině na opravu AlxV. 90, byl v tom věku. Již ť jest (Prokop) dobřě na tey dobie, přitovařišmy ho k sobě Hrad. 2[b] (praví kanovníci vyšehradští). Radil ti bych věrně tobě, aby zasě přišel k sobě; již si právě na tey dobie, nejsi velmi mladé robě t. 139[a], jsi v tom věku. (Dívka) by na te dobie, ež bieše čas, aby ji chot u manželstvo pojal Otc. 457. Ale na yakez ffy dobye, jež slušie, poslal sem tobě uzdu, měšec, mieč okrúhlý AlxV. 979, Gualth. 2, 26: quaeque tuae potius aetati congrua misi lora tibi etc.

dobádati, -aju, -áš, impftiv., *důtklivě se týkati, betreffen:* Súžiti, dohárati, dobadati angere Lact. 179[b]; srov. **dohárati.**

Dobčěné, -any, -an, plur. masc.; *jm. místní:* de Dobczan TomZ. 1353 st. 45.

Dobec, -bcě, masc., *jm. osobní:* Dobec NekrP.; Dobecz UrbPr. 1390, lat. dat. Dobczoni t. 1379.

doběhnúti, -nu, -neš, pftiv., *hinlaufen, laufend erreichen.* — Ještě sme cíle nedobyehly Štít. uč. 69[b]; dobyehny tam Mast. 227.

Dobechov, -a, masc., *jm. místní:* jdúc z Dobechowa PoprR. 1423.

Dobek, -bka, masc., *jm. osobní,* z *Dobeš, Tobiáš.* — Srov. **Dobka, Dobkovici.**

Doben, -ena, masc., *jm. osobní:* Doben NekrP., Dobene Reg. I, 1202.

Dobenín, -a, masc., *jm. místní:* Dobenyn Confirm. 1359, in Dobenin UrbBřevn. 1406, Dobenín Pal. pop.

Dobenina, -y, fem., *jm. místní:* locus qui dicitur Dobenina Kosml. II, 23, u Doberiny na hranicích polských TomP. 1, 112.

Dobeslav, -a, masc., *jm. osobní,* utvořeno k *Dobeš = Tobiáš,* podle jiných jmen *-slav:* (teste) Dobeslao de Bechin Reg. II, 1303, vedle: Thobiam de Bechin t. 1292, Thobia de Bechin t. 1284 a j.

Dobeš, -ešě, masc, *jm. osobní,* z *Tobias.* — Dobréj cěstě učil jest starý dobeff syna svého Štít. ř. 191[a]; onen spravedlivý dobeff svého syna učieše ŠtítVyš. 10[a]; Dobeś, otec dobeffe mladého ŠtítOp. 351; o svatém Dobeffy Alb. 24[b]; dobefs Tobias Ol. Tob. 1, 2, Lit. tamt. Po ňem (po biskupu Janovi) dobeff na biskupí stolec vznide DalC. 93; tehdy kněz dobeff biskup snide t. 94. Dobes KosmA. III, 12, NekrP., Reg. I, 1210, Dobessius t. II, 1277, DeskDE. — Také byl gen. *-bšě* atd., v. **Dobšic.** — *Adj. possess.* **-óv:** ona panna w dobeffowych knihách die o sobě Štít. ř. 190[b].

Dobešě, -ě, fem., *jm. osobní,* z masc. *Dobeš,* v. t. — K tomu *adj. possess.* **-in:** Mikuláš Dobešin PoprR. 1397.

Dobešov, -a, masc., *jm. místní:* Dobessow UrbR. 1379.

Dobešovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobessowicz DeskDE., TomZ. 1432 st 172.

Dobiš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Tobiáš:* Dobihs praepositus de Melnik Reg. II, 1270 a Thobias praepositus Melnicensis t. 1269; Dobyssii TomZ. 1382 n 162.

Dobka, -y, fem., *jm. osobní,* k masc. *Dobek.* — Dobka NekrP. (2).

Dobkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobcowicz DeskDE.

dobořiti, -řu, -říš, pftiv., *das Zerstören zu Ende führen.* — Což nebyli dobořili, to se potom samo dobořilo Mart. Jg. Jemu řekla, aby ji (t. hradbu z části zbořenou) doborzil KolC. 125[a] (1588).

dobr, fem. *dobra,* v. **dobrý.** — Ve *jm. osobním* masc. **Dóbr,** -a: (pohání) Duobra ze Solficz VšehK. 28ᵃ; fem. **Dóbra,** -y: Dobra vidua UrbPr. 1379, služebnice Duobra Háj. 7ᵇ.

Dobrá, -é, fem., *jm. místní,* z adj. *dobrý,* v. t. — De Dobra Akta konsist. 1374, t. 1377, TomZ. 1410 m 13. — *Dobrá Voda* v. **voda.**

Dobráč, -č, masc., *jm. osobní:* Nicolaus Dobracz Lún. ks. 1355, t. 1357, filius Dobraczii UrbRoud. 1338.

dobráček, -čka, masc., demin. z *dobrák,* v. t. — *Jm. osobní:* Czachbor Dobraczconi non comparuit Lún. ks. 1354.

dobrák, -a, masc., z adj. *dobrý.* — Ve *jm. osobním:* Dobrak NekrP.

dobraník, -a, masc, prý *zvíře nějaké.* — dobranik *banochus Prešp. 495 v kap. de bestiis; strojené.

Dobřany v. **Dobřěné.**

Dobřata, -y, masc., *jm. osoby;* z *do-bręta.* — Dobrata Reg. I, 1052 (XIII stol.); t. 1115 (též); ioculatori nomine Dobrete t. 1167, t. j. Dobřětě (s náležitou přehláskou); Dobrata NekrP.

dobrati, -beru, béřeš, pftiv., *den Rest nehmen, vollends nehmen.* Czo nedobral KolB. 162ᵃ (1500). — **dobrati sě** *čeho* = *dojíti, dosíci, erreichen.* (Judáš) cěstujě nepřěsta, jeliže zzie dobra města Jid. 46. Ande druh druha dosiehá, chtě fye rád dobraty brzyeha AlxV. 1816. Hrozné ť jest okolo zubóv jeho (velrybových), koho ť fie s nimi doberze ŠtítPař. 56ᵃ. Všickni… pak fie Hilbranta dobrachu, všickni mu vítanie dachu Růž. 2. Jim (lakomcům) milí groši sú a rádi fie gich doberu ŠtítPař. 114ᵃ. Žena, dobravši sě svého věna Spor duše ČČMus. 1855, 58. Vjě král tehdy do Budína, vzě z Uher i s korunú syna; král fye s synem se ctí dobra, král řiský do Čech sě pobra DalC. 97.

Dobrava, -y, fem., *jm. osobní:* Dobraua NekrP.

Dobrčici, -ic, plur. masc., *jm. místní;* z *dobřec,* v. t. — De Dobrcicz Reg. III, 1333, in Dobrczicz Akta konsist. 13S6, Dobrczicz UrbRožmb. 1379.

dobřě, adv., *dobře, gut, wohl;* z adj. **dobrý,** v. t. — Kak vy dobrfie znaju AlxBM. 3, 36; věda dobrfie, že atd. t. 6, 37; což tu pohanstva bylo, to vše přišlo k svatéj vieřě, jakž již dobrzye u bóh věřie AlxV. 2089; (chlap) dobrzie slyšě, však neslyší t. 228. Nenie, kto (by) činil dobrzie qui faciat bonum ŽKlem. 52, 2; když dobrzie učiníš jiej cum benefeceris t. 48, 19; dobrzie slavte jemu bene psallite t. 32, 3. Aby o ňem dobrzye mluvil Alb. 14ᵃ; dobrzie AlbB. 9ᵃ a j., dobrze t. 3ᵃ a j. — Sesiluje mnohdy význam, a to ve smyslu *hodně, wohl, recht* atp.: (Prokop) již jest dobrzie na téj době Hrad. 2ᵇ; o tom dobrzie uslyšíte t. 1ᵃ; dobrzie pověděti směji, téj vsi jmě Chotúň dějí t. 1ᵇ; musíš dobrzie chytrý býti, by atd. t. 136ᵃ; uzříš člověka welmi dobrzie veselého t. 137ᵇ; dva sě svadista a sobě dobrzie přibista DalHr. 3; to bieše dobrzie slušno NRada 12; kus kříže, dobrze prstu z tlufftij Lobk. 34ᵃ; Terviz jest město dobrze welike t. 4ᵃ, hodně veliké, hezky veliké, recht gross; město Benátky jest dobrze wietczij než Praha t. 20ᵇ; v témž domu byla sien dobrze dluha t. 16ᵃ; a byla zed táž i přiekopy dobrze ffpatnij t. 62ᵃ; dobrzie dawno diutine Lact. 242ᵃ. V tom významu bývá zvláště při číslovkách: dobrzie za dwanadfte mil Otc. 366ᵇ; byl živ v tom panství dobrzye dwye a cztyrzydczety let MandStrah. 41ᵃ, wohl 42 Jahre, gute 42 Jahre; (kněz Jan) má pod sebú dobrzye dwye a fedmdeffate království t. 45ᵇ; město mělo dobrze puol cztwrta fta věží Mand. 44ᵇ; ffeft fet tisícóv dobrzye sexcenta fere milia Mus. Ex. 12, 37; dobrze na tisíc mužóv assumptis non minus mille viris t. 2. Mach. 5, 5; (žena) z cizoložstva počala, když muže doma nebylo dobrze za dwie létě GestaKl. 150. — Někdy bývá *dobřě-* za *dobro-* ve složeninách; na př. *dobřě činenie* v. t., *dobřě-řečiti* v. *dobrořečiti,* atp. — Kompt. *lépe,* v. **lepý.**

dobřec, -brcě, masc., *dobrý člověk, ein guter Mensch;* z *dobrъcь.* dobrzecz *bono Prešp. 1113 v kap. de nominibus perso-

narum. — *Jm. osobní:* Dobrehc Reg. I, 1115 (XIII stol.), Dobrchsonis TomZ. 1357 st 94; odtud jm. místní *Dobrčici*, v. t.

dobřěčiněnie, -ie, neutr., *dobročinění, das Wohlthun.* — Požič nám času... dobrzieczinyenye ŽKlem. 140b; dobřečiněnij chudým RešSir. 17a.

Dobřechov- v. **Dobřichov-.**

Dobřějovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobrzieiouicz Reg. II, 1309, Confirm. 1361, de Dobrzyeyowicz Confirm. 1362.

Dobřějovičsko, -a, neutr., *jm. místní:* Dobrzieyowiczko UrbRožmb. 1379.

dobrek, -brka, masc., *mocný člověk, ein mächtiger Mensch;* z *dobrъkъ*, stpol. *dobrek* bellus Brückner Glossy stpol. 312. — Zbožník adauctus, bohatec dis, dobrk opulentus Prešp. 1137; nikoliv omyl m. *dobrák*, jak vykládáno v Prešp. Prus. 7. — *Jm. osobní:* Dobrek conversus NekrOstr.; srov. fem. **Dobrka** a jm. místní **Dobrkov, Dobrkovici.**

dobřělúbý, adj., *dobře-libý, wohlgefällig:* dobrzieliubo jest hospodinu beneplacitum ŽKlem. 146, 11, t. 149, 4, volnosti úst mých dobrzieliuba učiň, hospodine beneplacita t. 118, 108; duch dobrzie liby bohu svému Pass. 305; překlad neumělý.

Dobřěmil, -a, masc., *jm. osobní:* z *dobřě* a *milý.* — Filium Dobremil KosmA. III, 15; Dobremil NekrP. (3), Reg. II, 1276; in anniversario patris mei Dobrziemili Reg. III, 1328. Srov. **Dobromil.**

Dobřěmila, -y, fem., *jm. osobní,* k masc. *Dobřěmil,* v. t. — Dobremila NekrP. Srov. **Dobromila.**

Dobřěn, -a, masc., *jm. osobní;* srov. **Dobřěnici.** K tomu fem. **Dobřěna:** Dobrena NekrP. (2).

***dobřěňan,** -a, masc.: dobrzenan *Europanus* Prešp. 889, neumělým pojetím slabiky *eu-* za ř. *εὖ* = dobře Prešp. Prus. 5.

Dobřěné, Dobřany, -břan, plur. masc., *jm. místní:* in Dobrzana Confirm. 1357, in Dobrzan TomZ. 1282 st 120, in Dobirsano Reg. IV, 1334; de Dobrzan DeskDE., de Dobrsano Reg. III, 1323; na Dobrzafs Půh. k svěd. z r. 1519 (v knih. ČMus. F. 1β, A, 23b).

Dobřěnici, -ic, plur. masc., *jm. místní,* z *Dobřěn.* — in Dobrzienicz Akta konsist. 1381, z dobrzenicz KolB. 22b (1510).

dobřě-řěčiti v. **dobrořěčiti.**

Dobřětín, -a, masc., *jm. místní:* Dobretin Reg. I, 1176; z *Dobřata,* v. t.

dobřěvěstník, -a, masc.: dobrzeweftnyk *euangelista* HymnB. 10a; neumělé, srov. **dobrozvěstník.**

Dobrhost v. **Dobrohost.**

Dobrcha, -y, masc., *jm. osobní:* Dobrcha NekrOstr.

Dobřchov- v. **Dobřichov-.**

Dobřicě, -ě, fem., *jm. osobní:* Johan filius Dobrzicie NekrDrk.; z *Dobra,* v. t.

Dobřieč, -ě, masc., fem., *jm. místní:* villa Dobrziecz UrbOstr. 1390, de Dobrziecz TomZ. 1427 n 82; Dobrsich Reg. II, 1310; Dobříč Pal. pop.

Dobřiečěné, -čany, -čan, plur. masc., *jm. místní:* de Dobrziczan DeskDE.; Dobříčany Pal. pop.

Dobřiečkov, -a, masc., *jm. místní:* de Dobrzieczkowa DeskDE.; Dobříčkov Pal. pop.

Dobřien, -a, masc., *jm. místní:* de Dobrzen Reg. II, 1310, de Dobrzien Confirm. 1358, in Dobrzen t. 1362, Dobřín TomP. 1, 402 a Pal. pop.; — *jm. lesa:* Dobrzyen silva UrbRožmb. 1379.

Dobřichov, Dobřechov, Dobřchov, -a, masc., *jm. místní:* Dobrzchow Reg. IV, 1345, in Dobrzchow Confirm. 1354, de Dobrzechow Reg. II, 1282, de Dobrzicchow Confirm. 1358, Matěj z Dobrzichowa KolB. 55b (1496). Z *dobrъch-.*

Dobřichovici, Dobřechovici, Dobrchovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in villa Dobrchowich Reg. II, 1275, ad villam Dobrzichowicz t. IV, 1338, Dobrziechowitz tamt. Z *dobrъch-.*

Dobřík, -a, masc., *jm. osobní:* Dobrik NekrP.

Dobříš, -ě, masc., fem., *jm. místní:* villam Dobrziss Reg. III, 1321, de Dobrzyess TomZ. 1396 n 274; Dobřyffe dobyli Háj. 387a; Dobříš Pal. Pop. — Z *dobrъch-.*

Dobrka (2slab.), -y, fem., *jm. osobní:* domicella Dobrka NekrKruml. I. kol. 1380; z *dobrъka,* k masc. *Dobrek,* v. t.

Dobrkov, -a, masc., *jm. místní:* z Dobrkova PoprR. 1423; Dobrkov Pal. pop., z *Dobrek,* v. t.

Dobrkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobrkouicz NekrKruml. II. kol. 1380, de Doberkowycz t. II. kol. 1380.

Dobrné v. **dobrní, dobrný.**

***dobrní** a ***dobrný,** adj., dial. z *dъbrьn-*? — Ve *jm. místních* **Dobrnie,** -ieho, **Dobrné,** -ého, neutr.: villa Dobrnye UrbOstr. 1390, villa Dobrznye UrbPr. 1390, (in villa) Dobrzne Reg. II, 1295, Doberne t. 1310, in Dobren t. 1295. Srov. Dobrná, Dobrné, Dobrnice Pal. pop. — Srov. **debrný.**

dobro, -a, neutr., *das Gute;* tvar jmenný adj. **dobrý,** v. t.

Dobroč, -ě, masc., *jm. osobní;* odtud fem. *Dobročka* a jm. místní *Dobročov,* v. t. — Masc. fem., *jm. místní:* de Dobrocz Reg. IV, 1334.

dobročíncě, -ě, masc., *dobrodinec, Wohlthäter.* — Dobroczíncze beneficus Lact. 22[d].

dobročinlivý, adj., *wohlthätig:* dobročinliwý buoh RešSir. 2[a].

Dobročka, -y, fem., *jm. osobní:* Dobrocka NekrP.

Dobročov, -a, masc., *jm. místní:* in Dobroczow UrbStrah. 1410.

dobroděč- v. **dobrodieč-.**

dobroděda, -y, fem., *dobrodiní, Wohlthat.* — dobrodieda beneficium Prešp. 969, dobrodyeda též SlovBrn. 18; bývalo snad **dobrodêtь,* srov. stsl. *blagodêtь* donum, a to přetvořeno v *-děda,* když *-dêtь* se bylo stalo temným.

dobrodějcě, nebo **-diejcě, -diecě,** -ě, masc., *dobrodinec, Wohlthäter; z dobrodêjьca.* — Spytihněv dobrodyeczye chudých Pulk. 53[a]. Svého dobrodyegczye Alb. 35[b]; všěm dobrodyeyczyem mým Vít. 88[b]; dobrodyeyczem našim Hod. 21[a], dobrodyeyczym našim odplati t. 14[a]. Za své dobrodyeyczie prositi ML. 99[a]; (chudí) prosie boha za své dobrodieycze Štít. Mus. 28[b], prosie za své dobrodye(l)czye PassKlem. 246[b] (-l- škrabáno); za našě dobrodycze (sic) ŽPod. 138 (modl.). Děkovati svým dobrodieyciem Ol. Esth. 16, 4, (vzdávajme děkovánie) dobrodieiczi našemu Kruml. 196[b]. Ktož by sě na ta dobrodienie božie rozmýšlal, počal by milovati dobrodyeyczi Štít. ř. 226[a]; (člověk) má příčinu vším srdcem takého svého dobrodyeyczy milovati t. 237[a]; když kto miluje někoho, ješto je jeho dobrodyeycze Štít-Mus. 103[a]; milovati dobrodieycze a přátely Kruml. 53[b]. Aby (člověk) na svého dobrodieiczi milostivě vzpomínal Kruml. 163[b]. Tomu nás pověst učí tato, abychom spomínajíce na to dobrodieyce v srdci měli Baw. 91. Že s' tolikého a takého dobrodieyczi svého proradil Kruml. 42[b]. — dobrodyeyczye benefactor Rozk. 1725, dobrodiece též Veleš., dobrodicze též MamF. 86[b].

dobrodějčí, n. **-diejčí, -diečí,** adj. z *dobrodějcě, Wohlthäter-:* dobrodieczij beneficii MamF. 86[b], dobrodyecze beneficii MamA. 17[a], překlad volný.

dobrodějec, -jcě, masc., *dobrodinec, Wohlthäter.* — Odplatiti rač všěm našim dobrodieczom (sic) ŽPod. 138 (modl.); byli nevděčni svým dobrodějcóm Rozbor 740 (z Mat.). Z *dobrodějcě,* v. t.

dobrodějník, z toho **-dieník,** -a, masc., *držitel beneficia, Besitzer eines Beneficiums:* probošt praepositus, vicarius třiedník, beneficiatus dobrodyenyk Prešp. 953, dobrodyegnyk beneficiatus Rozk. 1676 (beneficiare = praebenda seu beneficio ecclesiastico aliquem donare DC.); netrefné.

dobrodějstvie (?), -ie, neutr.: jeho dobrogeſtwym eius beneficio Hymn. 51[b] (m. -dějstvím?).

dobrodějstvo, -a, neutr., *dobročinnost, Wohlthätigkeit.* — Aby jemu z geho dobrodyeyſtwa poděkovali HomKlem. 1[a].

dobroděn- v. **dobrodien-.**

dobrodíč-, dobrodič-, v. **dobrodieč-.**

dobrodiecě, -diejcě, v. **dobrodějcě.**

dobrodiečí, -diejčí, v. **dobrodějčí.**

dobrodiečný, adj., *dobrodějecký, Wohlthäter-;* staž. z *dobroděječný.* — dobro-

dieczny život vita activa PassKlem. 90b, překlad volný; dobrodicznu milostí EvOl. 7b (v Živ. sv. Františka).

dobrodiečstvie, -ie, a **dobrodiečstvo,** -a, neutr., *dobročinnost, Wohlthätigkeit;* staž. z *dobroděječstv-*. — Protož sme toho dobrodyeczſtwa i zapomněli Hod. 64a; dobrodyeczſtwo Hod. 58a, t. 63a (3). dobrodycztwy (sg. nom.) EvOl. 185b.

dobrodiencě, -děncě, -díncě, -dincě, -ě, masc, fem., *dobrodince, Wohlthäter.* — Věrnému mému dobroděnci HusE. 3, 289; sebe samu za dobrodincy kostela vyhlásila Puch. 193a; že dobrodijnce znáti máme a jim se odsluhovati Ezop. 106a; (kněz Adam) býval mně dobrodince v nejedněch věcech WintCírk. 521 (z r. 1605); dobrodyencze benefactor Prešp. 979.

dobrodienie, -dënie, -ie, neutr., *dobrodiní, Wohlthat.* — Ktož by sě na ta dobrodijenije bozzije rozmýšlal, počal by milovati dobrodějci Štít. ř. 226a t. j. -dienie; dobrodijenije rozličná t. 5b; mnohá božie dobrodijenije t. 83a; dobrodijenije jeho t. 16b; dobrodíeńíe beneficium ŽGlossKlem. 77, 11. Proti božiemu dobrodyeny Štít. uč. 104a. K oběti, jíž jsme dlužni z jeho mnohého dobrodíenie ŠtítMus. 154a. Velikost tvého dobrodyenye Modl. 10b. Velikého dobrodyenye beneficii Ol. 2. Mach. 6, 13. Skrze čież dobrodyeny per cuius beneficia HymnB. 60a. Jest to diel dobrodijenije HrubLobk. 67b; dobrodijenije Hrub. 410a a j.; dobrodyenye ChirB. 22a.

dobrodienstvie, -děnstvie, a také **-dinstvie,** -ie, neutr., *dobrodiní, Wohlthat;* význam starší byl asi *dobrodějství, dobrota.* — Všechno dobrodyenſtwye tvé na mnohých ovšem ztraceno bude ML. 14b. Zapomenúc dobrodienſtuíe tak velikého HusPost. 37a; tak velikého dobrodienſtwie Kruml. 332a; jiné dobrodienſtwie Kruml. 198a; co dobrodyenſtwye Alb. 35b; jeho dobrodyenſtwim eius beneficio HymnA. 82b. Čtenie ukazuje mnohú nevděčnost dobrodienſtwie božského ChelčP. 226a; tento lid všecko potupuje dobrodijnſtwie svú nevděčností t. 91b, t. j. -dínstvie; (sluha v evang.) nevymlúvá těch hřiešníkuov, nevděčných dobrodinſtwij velikého pána svého t. 174b; aby o tom dobrodinſtwij mlčeli t. 216b. Co dóstojného dobrodienſtwie jeho dignum beneficiis eius Lit. Tob. 12, 2; dobrodyenſtwie božieho beneficii Koř. 1. Tim. 6, 2, t. Žid. 13, 16; podlé dobrodienſtwie secundum beneficia Mus. 1. Mach. 11, 53; jenž dobrodienſtwie účastni jsú qui beneficii participes sunt Kladr. 1. Tim. 6, 2, Pernšt. tamt.; w dobrodienſtwi in benefacto Pernšt. Skutk. 4, 9. Za dobrodijenſtwije beneficiis Ben. Esth. 16, 4, za dobrodinſtwj Vel. tamt. Jg. — dobrodyenſtwie bonitas MamA. 17a. — V EvOl. 47b (v Živ. sv. Frant.) psáno: tiemto dobrodiewſtwym; snad m. -dienstvím nebo -dějstvím.

dobrodieti, -děju, -děješ, impftiv., *dobře činiti, wohlthun.* — Když dobrodyeti budú vám EvOl. 298b; dobrodyeyte lajícím vám tamt.

dobrodín-, dobrodin-, v. **dobrodien-.**

dobrodruh, stč. *dobrý druh,* v. **druh.**

dobrodružní, adj., z *dobrodruh, dobrý druh.* Již dobrodruſnye dle chwali silně sě potykovali AlxB. 5, 1, aby byli chváleni jako dobří druhové.

dobrodružský, adj., z *dobrodruh, dobrý druh.* — dobrodruzſke jest znamenie tiší skutci a pokorné mluvenie DalC. 28, je znamení dobrého druha, hrdiny, eines Wackeren, eines Helden.

dobrodružstvie, -ie, a **dobrodružstvo,** -a, neutr., *skutek, jednání, vlastnost dobrého druha, hrdinství, skutek dobrotivý, dobrotivost, dobročinnost, Tapferkeit, Wohlthat, Wohlthätigkeit.* Avšak sě jich (Peršanův) dosti obra, v nichž čstné srdce i mysl dobrá, na dobrodruſtwo pomniece, hanebně sníti nechtiece, boj na samém břězě vzěchu AlxV. 1825. Ten (Vladislav) hrdinstva ni v čemž nepokázal DalC. 66, dobrodružstva DalJ. tamt. z rkp. F, P a j. Jeho (krále Jana) dobrodružstvo zřiece, snažichu sě tu vždy viece ti všickni, ktož podlé ňeho byli Skládá. o bitvě u Kreščaku DalJ. str. 239. O jiném dobrodruzſtwi yohannowu cetera sermonum Johannis Ol. 1. Mach. 16, 23,

rozumí se vypravování o příhodách. Toto dobrodruſtwie haec beneficia SekvE. 4a; mnohé dobrodrufſtwie multa beneficia t. 42b; dobrodruzſtwie beneficia t. 19b; dobrodruzſtwie beneficium Veleš.; dobrodruzſtwie benignitas SlovKlem. 2b.

Dobrohor, -a, masc., *jm. osobní.* — *Adj. possess.* **-óv**: synu Dobrohorowu Háj. 199a.

dobrohost, -i, masc., *dobrý host, hrdina, Held:* král da Arnoštovi kniežetstvie a Veclovi postúpi hrabstvie, do těch sám král krajin s nimi jede, s mužmi hrdinnými..., tu ť (do hradu) všel s těmi hostmi, s hrdinami dobrohostmi Baw. 255.—**Dobrohost, Dobrhost,** -a, masc., *jm. osobní:* Dobrogost KosmA. II, 35, Reg. I, 1174, NekrP. (2); Dobrogozt obiit NekrOstr.; Dobrogozt NekrBřevn. (sklon. XII stol.); Dobrohozt TomZ. 1253 st 53; Dobrohost Reg. I, 1218; Dobrohost suppanus Reg. II, 1257; Dobrohost t. 1291, DeskDE., NekrDrk.; Dobrohostonis militis Akta konsist. 1373; Dobrohost VšehJ. 188, Dobrohoſt Háj. 137a; Dobrhost Reg. III, 1333 (v list. něm), Doberhos t. (též), Doberhost t. IV, 1334, filius Dobrhostonis UrbRúd. 1338.

Dobrohostov v. **Dobrostov.**

Dobrohošč, -ě, masc., fem., *jm. místní:* de Dobrohosstie UrbRožmb. 1379; Dobrohošť Pal. pop.

dobroch, -a, *dobrák, ein guter Mensch.* — V *příjm.:* Dobroch UrbPr. 1379.

dobrochna, -y, fem., k masc. *dobroch* v. t.— V *příjm.:* Dobrohna NekrP., NekrDrk.

Dobrochval, -a, masc., *jm. osobní:* Dobrochwal Háj. 144b.

dobrojtro, pozdrav ranní, z *dobro jutro! guten Morgen!* — (Kupec) dobroytro neb dobrý den vzdá Hrad. 112b. Dobroytro vám, krásné panie! Mast. 229. Sobě sě poklonivše dobroytro dáli Pass. 366. — Přejato do němč.: zuo der mutter sprach er så beheimisch: dobraytra! Meier Helmbrecht ze XIII stol., ed. Lambl, v. 728; der Bêheim sît uns niht vergie, doz wir jehen müezen, unser vriunde grüezen »dobroytra« des morgens, u Seifrida Helblinga, ze XIII stol., srov. Kraus, Mich. 69 a j.; dobroytro, 4krát v stněm. div. hře ze XIV stol., u Mone, Altdeutsche Schauspiele (1841), 128.

dobrok, -a, -u, masc.: praebendium sit obrok, *opulentia* dobrok Prešp. 982; strojené.

dobrokrevný, adj.: dobrokrewny *sanguineus* Veleš.

dobrolúbný, adj.: dobrolibno *beneplacitum* ŽGlossKlem. 67, 17; tvořeno podle lat. Srov. **dobřělúbý.**

dobrolúbstvo, -a, neutr.: dobrolubſtwo *beneplacitum,* ŽWittb. 149, 4, dobroluſtwo (sic) též ŽGloss. 146, 10, dobrolibſtwo ŽWittb. tamt.; tvořeno podle lat.

Dobroměřici, -miřici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villa Dobromiricz Reg. III, 1331; in Dobromiricz t. IV, 1335, t. 1336; in Dobromericz t. 1342, villam Dobromierzicz t. III, 1325, Bohdal de Dobromericz Lún. ks. 1382.

Dobromil, -a, masc., *jm. osobní:* Dobromil Reg. I, 1226, Dobromylonem TomZ. 1350 h 141; srov. **Dobřěmil.**

Dobromila, -y, fem., *jm. osobní:* (dívka) Dobromila Háj. 18b; srov. **Dobřěmila.**

Dobromilici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobromilicz Reg. II, 1280, de Dobromylicz t. 1282; in Dobromelicz Reg. IV, 1334.

dobromilovník, -a, masc.: dobromilownik *aemulator;* přeložení netrefné.

Dobromír, -a, masc., *jm. osobní:* Dobromir NekrP. (2), Háj. 30a.

Dobromíra, -y, fem., *jm. osobní:* vituperatur Dobromyra Reg. II, 1099, Dobromyra abbatissa t. 1285.

Dobromiřici v. **Dobroměřici.**

dobromluvcě, -ě, masc.: dobromluwcze *ehunos SlovKlem. 45a, neporozuměním za ř. εὔνους neboli εὔλογος.

dobromluviti, -vu, víš, impftiv., *wohlreden:* nedávajte zlého za zlé, ani lánie za lánie, ale zpět dobromluvte neb chvalte HusE. 1, 248.

Dobromysl, -a, masc., *jm. osobní:* Dobromizl Reg. I, 1180.

Dobroň, -ě, masc., *příjm.:* Dobron NekrP., Dobronii filius Reg. I, 1220.

***Dobřoň,** -ě, masc.: dobrzon *Euphrates* Prešp. 323, Rozk. 268; strojené, podle ř. *εὖ* = dobře Prešp. Prus. 5.

Dobronici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobronicz Reg. III, 1322, t. IV, 1343, Confirm. 1354 a j.

dobroobyčený, dobroobyčovaný, adj., *mírný, besonnen, bescheiden:* subditi estote dominis vestris, non solum bonis et modestis zrzyezenym, dobroobyczenym, sed et discolis LekcB. 14[b]; (dominis) non tantum bonis et modestis y zrzyezenym vel dobroobyczowanym, sed etiam discolis LekcA. 148[b].

Dobropán, -a, masc., *planeta Merkur:* šestá (planeta) dobropan Mercurius ChirB. 36[b]; dobropan Mercurius Prešp. 12, Rozk. 11, MamA. 28[b], SlovKlem. 2[a], Nomencl. 67[a].

dobroplodnost, -i, fem., *Fruchtbarkeit:* znamenie smělosti a dobroplodnoſti (u žen) LékA. 16[a].

dobropověstný, adj., *mající dobrou pověst, unbescholten.* Ondra je podezřelý v zlodějství, proto nemá užiti práva jako dobropověstný WintObr. 2, 741 (z r. 1545); nižádnému dobropowieſtnemu Lún. list. 1660.

dobrořěčenie, -ie, neutr., *dobrořečení, žehnání, Lobpreisung, Segnung.* — z dobrorzeczzenye benedictione Ol. 2. Reg. 14, 17.

dobrořěčiti, -ču, -číš, impftiv., *dobrořečiti, žehnati, blahoslaviti, lobpreisen, segnen.* — By všichni lidé zlořečili koho a pán buoh by jeho dobrořečil HusE. 1, 31; dobrořeczte ty, kteříž vás zlořečie HusPost. 180[b]; dobrořečil geſt Nabot boha benedixit Deum Kladr. 3. Reg. 21, 13. dobrorzyeczte těm benedicite maledicentibus vobis Koř. Luk. 6, 28. Dobrořečte neb chvalte a nerodte láti..., dobromluvte neb chvalte HusE. 1, 248. — **dobřě řěčiti:** dobrzye rzyeciti benedicere Koř. Luk. 6, 26.

Dobroslav, -a, masc., *jm. osobní:* Dobroslaus Reg. I, 1281, DeskDE.; domini Dobroslay TomZ. 1358 h 171; Dobroslaw Reg. IV, 1343, Poř. 1352, UrbStrah. 1410, Háj. 30[b]. V Kosm. je *Dobroslav* chybné čtení m. *Pobraslav.*

Dobroslava, -y, fem., *jm. osobní:* Dobrozlaua NekrP. (4), Dobroslawae TomZ. 1371 h 146.

Dobroslávka, -y, demin. z *Dobroslava:* Dobroſlawku dceru Háj. 134[b].

dobrosmýšlenie, -ie, neutr., *zdání, Wohlmeinung:* duomnění a snuov ani jiných lidí dobroſmegſſlenij RešSir. 121[b].

dobrost, -i, fem., *dobrota, Güte.* — Dobroſt v zlobu sě obrazi AlxV. 1928. Móžem poznati stvořitele dobrost a dobrovolnost HusE. 1, 83, dobrotu a dobrou vůli; musíš hřiech odvoliti a dobrost přivoliti t. 34. Dlúhost, krátkost, *bono dobroſt Prešp. 1404.

Dobrostoj, -ě, masc., *jm. osobní:* Dobrostoy Reg. II, 1260 (č. 250).

Dobrostov, -a, masc., *jm. místní:* Dobrostow UrbPr. 1379; z *Dobrohostov?*

dobrosyn, -a, masc., *dobrý syn;* oppos. *zlosyn.* — Ve *jm. osobním:* Dobroſynowi příteli svému Háj. 65[b].

Dobroš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Dobroslav.* — Dobros NekrP. (2); Dobros Reg. I, 1180, t. 1088 (XIII stol.).

Dobrošovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobrossowicz Confirm. 1358; Dobrošovice Pal. pop.

dobrota, -y, fem., *dobrost, dobrotivost, Güte, Gütigkeit.* — Tenž, Babylo, tvým králem bude..., jehožto by veš svět žádal, by sě tomu jedno nadál, by stál v té mysli dobrotye, južto jest proměnil pro tě AlxB. 7, 6, že by setrval v dobrotě. Založenie bázni božie jest slitovánie k člověku a dobrotu k ňemu mieti Tkadl. 38[b]. Všie dobroti davateľu! Kunh. 147[a]. Následovách dobrotu sequebar bonitatem ŽKlem. 37, 21, následovách dobroty ŽWittb. tamt.; hospodin dá dobrotu benignitatem ŽKlem. 84, 13; dobrotu si učinil s sluhú tvým bonitatem t. 118, 65; dobrotye nauč mě bonitatem ŽWittb. 118, 66; pomni na mě pro dobrotu tvú propter bonitatem ŽKlem. 24, 7. O pánu bohu czígte w dobrotie Kruml. 351[a]. (Věci) sě mohú porušiti a

z dobroty w zloſt sě proměniti ŠtítPař. 5[a]; dobrota, ješto ji (duši) ze všie zloſti vypravuje Kruml. 223[b]; miloval si zloſt nad dobrotu malitiam super benignitatem ŽKlem. 51, 5. Ukazováchu jemu dobrotu faciebant humanitatem Mus. 2. Mach. 6, 22. — Hospodine..., rač jim dáti jich odměny, aby sě v tom domu... ijednéj škody nestalo..., ni sě v něm kdy urodilo dietě čím kak potvořené, ale w dobrotye ſzorzene Kat. v. 3377, dítě v dobrotě szořené, = bez vady tělesné. — dobrota bonitas HomOp. 152[b], Prešp. 1313; benignitas, benevolentia Veleš.; pietas Cath. 176[a]. — *Dobro:* w dobrotach domu tvého in bonis domus tuae ŽPod. 64, 5; dobrotu bonum Ol. Deut. 30, 15, Mus. tamt — *Příjm. mužsk.:* Dobrota Reg. I, 1088 (XIII stol.).

Dobrotaj, -ě, masc., *jm. osobní:* Dobrocay (sic) Reg. I, 1052 (XIII stol.), Dobrotag t. II, ok. 1143.

Dobrotěšici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Dobrotessic Reg. I, 1216.

Dobrotici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobroticz Reg. II, 1269, t. III, 1321; Dobrotice Pal. pop.

dobrotitelenstvie (?), -ie, neutr.: dobrotytelenſtuie *benignitas* HomOp. 152[b]; nejisté, strojené.

dobrotivě, -ivě, adv., v. **dobrotivý.**

dobrotivenstvie, -ie, neutr., *dobrotivost, Gütigkeit.* — Znamenajíc tak veliké jeho k nám dobrotivenstvie HusE. I, 317; tvého dobrotiuenſtuie bonitatem Ol. Bar. 2, 27.

dobrotivost, -i, fem., *Güte, Gütigkeit.* — dobrotywoſt benignitas Mus. 1. Mach. 11, 33, dobrotiwoſt mansuetudo Koř. Gal. 5, 23, dobrotywoſt pietas MamA. 31[b].

dobrotivý, adj., *gütig.* — Že jsi byl k svým vězňóm dobrotyw AlxM. 7, 5. Toho dělníka oko tiem nám jest ukrutnějše, čímž nám pán bude dobrotywyegij Štít. ř. 110[b]. (Některý člověk) jest jako od přirozenie dobrotiwy AlbB. 1[b]. dobrotiwe jest milosrdie tvé benigna misericordia ŽKlem. 68, 17. dobrotiui benignus HomOp. 152[b]. — Čas dobrotywy tempus beneplaciti ŽWittb. 68, 14. — *Adv.* **-ivě, -ivě:** dobrotywie učiň benigne ŽKlem. 50, 20, ŽWittb. tamt.; úfaji, ež dobrotywie činiti bude humane Mus. 2. Mach. 9, 27; (bóh) dobrotywye dává Alb. 23[b]; (ti) smrt mile y dobrotywye trpěli t. 10[a]; Ezop dobrotijwě s ním nakládal Ezop. 24[a].

dobrotstvie, -ie, neutr., *dobrotivost, Güte, Gütigkeit:* dobrotſtwie benignitas Veleš.; — *statečnost:* (bychom) našim dobrotſtwim to učinili nostra virtute aut potestate Lit. Skutk. 3, 12, srov. **dobrý** = *statečný.*

dobrověst, -a, masc.: dobrowieſt *evangelista* MamF. 88[b]; srov. **dobrozvěst.** — *Jm. osobní:* Dobrouest NekrP. (4), Reg. I, 1208, Dobrowiest NekrOstr. XIII stol.

dobrověstie, -ie, neutr.: dobrowieſtie *evangelium* SekvE. 33[b], dobrowieſcye též BohFl. 30[a]; srov. **dobrozvěstie.**

dobrověststvie, -ie, neutr.: dobrowieſtwie *evangelium* SekvE. 20[b], dobrowyeſtwy též Hymn 54[a]; srov. **dobrozvěststvie.**

Dobrovicě, -ě, fem., *jm. místní:* de Dobrowicz Reg. III, 1326, z Dobrovice Běl. 1455. — **Dobrovícě ves** = Dobrovítova ves, *jm. místní:* de Dobrowiczewssi DeskDE.; Dobroviceves Pal. pop.

Dobrovít, a, masc., *jm. osobní:* Dobrovito decano Reg. II, 1272, Dobrouiti Confirm. 1355, Dobrouitonis t. 1360, Dobrowita kaplana Háj. 170[b].

Dobrovítov, -a, masc., *jm. místní:* Dobrouitow Confirm. 1355, de Dobrowytow t. 1360; Dobrovitov Pal. pop. — Též **Dobřevítov:** Dobrzyewytow Confirm. 1360.

Dobroviz, -ě, masc., fem., *jm. místní:* de Dobrowiz TomZ. 1412 m 36; Dobroviz Pal. pop.

Dobrovoj, -ě, masc., *jm. osobní;* — z něho *adj. possess.* **-óv:** synem Dobrowogowym Háj. 19[a].

dobrovóle, -e, fem., *dobrá vůle, svolení, Gutwilligkeit, Zustimmung:* kteří jsú dobrowoli k tomu dali Comest. 200[a].

dobrovolenstvie, -ie, neutr., *dobrá vůle, svobodná vůle, Gutwilligkeit, Freiheit;* a **dobrovolenstvo,** -a, neutr., významu téhož. Lidí ctnostných obyčej jest dobrowolenſtwie KnižA. 289, dobrá vůle; u mír a

dobrowolenftwye ML. 64b. (Židé vařili) v hrnciech hliněných s dobrowolenftwim cum benevolentia Kladr. 2. Esdr. 1, 12; dobrowolenftwy benevolentia Cath. 178a. w dobrowolenftwyu tvém in beneplacito ŽWittb. 88, 18, t. 105, 4, w dobrowolenftwiu tvém též ŽKlem. 88, 18. t. 105, 4, w dobrowolenftwy tvém ŽPod. tamt., w dobrowolenftwí ŽGlossKlem. 105, 4; zprav skutky našě w dobrowolenftwy tvém Modl. 87a; aby všickni skutkové naši byli zpraveni k dobrowolenftwy tvéj milostivéj vóli t. 74a. Tehdy ciesař da zemi českéj svobodenstvie a u volení dobrowolenftwye DalC. 51, volnost, svobodu, v překl. stněm.: dy willekur an der kur; bóh dal jim (lidem) dobrowolenftwye Štít. uč. 107b, volnost, svobodnou vůli; (bůh) jest člověku každému dal plné dobrovolenstvie HusE. 3, 201; jmaje na tom dobrowolenftuie libertatem Ol. Tob. 1, 14; svrchovaného dobrowolenftwie libertatis Lit. Jak. 1, 25; jemu dobrowolenftwye neotjal PassKlem. 135b; svým dobrowolenftwim, točiž dobrovolnú žádostí Kruml. 172a; si svoboden a dobrowolenftwie pod tebú, totiž v tvéj moci žádost tvá Comest. 14b; abyste měli dobrouolenftwye kupovati, což chcete licentiam Mus. Gen. 42, 34, dobrouolenftwie Ol. tamt.; dobrowolenftwye úst mých voluntaria ŽPod. 118, 108. — Pomni na ny w dobrowolenftwye lidu tvého ŽPod. 188 (modl.); opraw skutky naše w dobrowolenftwye tvém t. 139 (modl.). — dobrowolenftuie arbitrio t. 4. Reg. 12, 24; dobrowolenftwy pietas Cath. 176b.

dobrovolně, adv., v. **dobrovolný.**

dobrovolnost, -i, fem., *dobrá vůle, svobodná vůle, guter, freier Wille.* — Hospodin stvořil duši přirozenie výborného a dal jí dobrowolnoft Štít. ř. 49a. Móžem poznati stvořitele dobrost a dobrovolnost HusE. 1, 83. Že jim z fwy dobrowolnofti lásku prokázati chce KolK. 63a (1612); leč by dobrowolnoft nadepsaných manželův v tom byla HořovAA. 24a (1577).

dobrovolný, adj., *gutwillig, freiwillig.* — Když tvé srdce netoliko dobrowolno, ale lakomo jest, umřieti za spasenie bližnieho Kruml. 227b a Alb. 102b. (Dušě) aby byla dobrowolna Alb. 98b. Offěr dobrowolnych oblationes spontaneas Ol. Num. 29, 39; kašláním dobrowolnym Sal. 604. dobrowolna úst mých voluntaria ŽWittb. 118, 108, ŽGloss. tamt.; déšč dobrowolny voluntarius ŽPod. 67, 10; dobrowolno jest hospodinu beneplacitum t. 146, 11 a 149, 4; dobrowolne liberales Anon. 4b, MamA. 27b. — *Adverb.* **-ně:** Ne bezděky, ale dobrowolnye ML. 90a a Krist. 76a; (Lidmila) smrti dobrowolnye ždáše DalC. 26; jel s' na fmryt dobrowolnye Umuč. 1b; dobrowolnye obět vzdám voluntarie ŽPod. 53, 8; (Kristus) dobrowolnie trpěl NRada 234, jde dobrovolnie k zabití HusPost. 37b, ráčil umřieti dobrowolnye Štít. ř. 171a; dobrowuolnie KolBO. 3a (1494), t. 5a (1494).

dobrozvěst, -a, masc.: dobrozvieft *evangelista* Prešp. 954, dobrozwieft též Rozk. 1697, Veleš. a Lact. 62c; srov. **dobrověst.**

dobrozvěst, -i, fem.: dobrozwyeft *evangelium* SlovBrn. 15, není-li to omyl m. *evangelista,* anebo místo *dobrozvěstie* evangelium.

dobrozvěstie, -ie, neutr.: dobrozvieftie *evangelium* Prešp. 2202; dobro fwyeftye též HymnOpav. 177b; tvého dobrozwieftie tui evangelii SekvE. 54a, dobrozwieftie evangelii t. 8b. Srov. **dobrověstie.**

dobrozvěstník, -a, masc.: dobrozwieftnik *evangelista* HymnA. 10b; apoštolé i dobrofwieftnici t. 110a; srov. **dobřě-věstník.**

dobrozvěstovník, -a, masc.: dobrozwyeftownykom *evangelizantibus* ŽPod. 67, 12; v ŽWittb. tamt.: dobre zwieftowannykom, chybně.

dobrozvěststvie, -ie, neutr.: dobro^zwie^ftwije *evangelium* HymnA. 99, opravou z dobrodyenftwije; srov. **dobrověststvie.**

dobrožádnost, -i, fem.: dobrozadnoft *benignitas* MamA. 17a, SlovG.

Dobrožizn, -a, masc., *jm. osobní:* Dobrosizn NekrP. (7); srov. stsl. *dobrožiznije* felicitas.

Dobruš, -ě, masc., *příjm.:* Nicolaus Dobrus gener Martini Reg. III, 1322, Dobruss

UrbPr. 1379. — Masc., fem., *jm. místní:* villam dictam Dobrus Reg. III, 1311, villam dictam Dobrusch t. 1315.

Dobrušě, -ě, fem., *jm. osobní:* (sestře své) Dobruſſi KolB. 103ª (1498); k masc. **Dobruš,** v. t.

Dobruška, -y, fem., *jm. místní:* mast z dobruſſky MastDrk. 293; de Dobruska Reg. III, 1320, de Dobrusca Confirm. 1358.

dobrý, adj., stsl. *dobrъ* bonus; oppos. *zlý.* — *Statečný, tüchtig, tapfer.* By obyčej času toho, jakože uzřěchu koho, jenž byl dobry v svéj mladosti, a jakž došel starosti, dáno mu sbožie toliko, do smrti třěba koliko AlxV. 336. Neudatný nevie, jedno láti, dobry dá sě u příhodě znáti DalC. 28. Snadno jest (ve smutku) svěsiece hlavu choditi, ale dobreho geſt w ſmutczie poznati Kruml. 244ª. Zástavu jim (dívky mužům) zastaviece tiem činem mnoho dobrych zbichu DalC. 12. Jeden dobry ostal bieše, sobě jmě Ctirad jmieše t. 13. Což dobry skutí živě, to zlý na sě potkna lživě vezme to, což nezaslúžil AlxB. 8, 40. Noc jest (čas), v ňemž sě zlý nestydí, pobdě, ž' jeho dobry nevidí AlxBM. 5, 21. Dobry svój jazyk plodí, nevěrný o svém jazyku nerodí DalC. 67. Stojí po cti světské, aby slúl dobry a branný ŠtítPař. 65ᵇ. Avšak sě jich (Peršanův) dosti obra, v nichž čstné srdce a mysl dobra, na dobrodrustvo pomniece, hanebně sníti nechtiece, boj na samém břěžě vzěchu AlxV. 1824, mysl dobrá, statečná. *Dobrý druh = statečný druh,* v. **druh.** dobra družina optimates Vocab. 176ª. Pro své dobre (činy) Styr byl míl Čechóm jako Tateróm výr DalC. 20. Sta ť sě mu (Filotovi) dobra příhoda AlxV. 1685, příhoda, kde mohl ukázati svou statečnost. — *Náležitý co do jakosti, do vlastnosti, gut.* Ten člověk nenie dobry Alb. 31ᵇ; ktož chce na tomto světě dobry býti t. 97ª. (Podle přísloví): těžko jest dlúho dobrym býti Kruml. 388ᵇ. Páni radše chtie slúti dobrymy nežli býti Štít. uč. 87ᵇ. Od těch, ješto sě činie nebo sdají dobrzy nebo přietelé Alb. 3ᵇ. Pokoj s dobrymy měj vždy t. 18ª. Zákon, každému dobremu k dobrym sě přijednaty t. 21ª, aby se dobrý k dobrým přijednal; dobry k dobremu (rád sě přitovařiší) t. 7ª. Zapomanuli jsú dobreho dienye jeho beneficiorum ŽWittb. 77, 11, ŽKlem. tamt.; srov. **děnie.** Ižádné dielo nenie dobre t. 73ª; děl dobrich Kunh. 151ª. (Darius) jdieše, s sobú slony stěže, na nich biechu dobre věže AlxV. 2272, pevné, silné věže. Ješčež viece mějieše (Darius) ľuda pěšieho w dobrem oděnie AlxH. 4, 1. Krt v dobrich lukách rád ryje t. 54. (Král Václav) dobry peniez točíš groš zarazi DalC. 95, peníz dobrého zrna. Žluč jest dobra k očima valet ad unguendos oculos Ol. Tob. 6, 9; a jest ten olej dobr k mnohým neduhóm Mand. 42ᵇ. Chci tobě dobri dar dáti Hrad. 131ᵇ; dobry dar jemu (Čechové pastuchovi) slíbichu DalC. 36. dobre krmě dulces cibos ŽKlem. 54, 15. dobir mi jest zákon bonum mihi lex ŽWittb. 118, 72, překlad odchylný. S tobú všeho pokusím (1. plur.), k ňemuž dobree právo jmámy AlxBM. 6, 23. (Kněz) dobry pokoj v zemi upraví DalC. 94; viděl jest pokoj jich, že jest dobr Mus. Gen. 49, 15. By sě (Kristus) kdy smál neb dobry den měl, toho nečtem Alb. 29ª. (Kupec) dobrojtro neb dobry den vzdá Hrad. 112ᵇ, pozdrav »dobrý den«. dobry čas intempestas Nom. 63ª. dobre jest poselstvie nuntius est bonus MamA. 30ª. (Listy) dobre, milostivé ABoh. 40ª. dobra jest chvála ŽGloss. 146, 1. Rozum dobry ŽWittb. 110, 10. S ščítem dobre wole koronoval s' mě bonae voluntatis t. 5, 13; w dobrey woli tvéj ŽKlem. 50, 20; dobra liuboſt bude jemu beneplacitum t. 146, 10; modlitva má w dobrei lybofti jich in beneplacitis eorum t. 140, 5; w dobrziey libosti in beneplacito ŽKap. 88, 18. Náděje dobra a hodujie Štít. uč. 20ª. Tě obě milosti samě o sobě ani sta zlé ani dobrzije, ale když je zšlechtí duchovnie milost, dobrzije budeta Štít. ř. 93ᵇ. Tvé svědomie dobre jest Alb. 98ᵇ; dobrim svědomím Túl. 85ᵇ. Ktož jmá dobre nravy AlxV. 236. Když (Alexander) zbožím vzhrdě, dobrost v zlobu sě obrazi,

dobra vášně sě pokazi t. 1929. dobre mysli animo aequo MamA. 16ª. Vizi, že již dosti znáš čsti líce, dobreho jsi založenie AlxV. 198. *Dobré jmě, dobré slovo,* v. **jmě** a **slovo.** — *Jest dobré, dobro,* s inf.: Dobro j' býti dvěma Štít. uč. 72ª; a kak ť jest dobre, bydliti bratří (dat.) v jednotě ecce quam bonum habitare fratres in unum tamt.; mně nádržěti sě bohu dobro jest bonum est ŽKlem. 72, 28, mně přídržěti sě boha dobro jest Alb. 107ª; dobro jest, úfati v hospodina ŽKlem. 117, 8; ze zlého dluhu dobra i sláma vzieti Smil přísl. Výb. 1, 845. — *Vznešený, urozený, vornehm, adelig:* mezi dobrymy seděti bohatým sě rovnajíce Hrad. 133ᵇ; jakž králi slušie, jiesti, kdež sě množstvie dobrych brojí NRada 505; pečeti své žádný dobrý příti nemuože VšehJ. 264; zeman a dobrý člověk t. 133 (v recensi mladší za to: zeman a vládycký člověk); páni hrabie a dobrzi lidé pluli na též galeji s námi Lobk. 160ª; mnoho dobrych urozených rytieřuov a dobrych urozených lidí zbito t. 152ᵇ. — Stupňuje význam ve smyslu *hodný (hodně veliký), recht (gross):* svatá Kristina dobry kus fweho těla masa vzemši atd. Pass. 348; by j'mu dobry policzek dal Hrad. 134ᵇ; po dobre chvíli vece Apoll. 138ᵇ. — Ve rčení vroucím: poslúchajte, dobrzy liudie Mast. 35. — Zpodstatnělé **dobro, dobré,** *das Gute:* věřiu viděti dobra božie bona Domini ŽKlem. 26, 13; věři, že uzři dobro ŽWittb. tamt.; nezbaví dobra těch, již atd. non privabit bonis t. 83, 13 a ŽGloss. tamt.; dobra mého bonorum ŽWittb. 15, 2; jenž dobre dal mi bona t. 12, 6; d(ob)ra flubena gfu bona HomOp. 154ª; do toho dietěte Vaňka čáka k dobru bieše DalC. 98; (nepřietelé) tu zemi zbavichu každého dobra AlxV. 140; dobre sě dobrym vždy otplatí t. 504; že sě zlob zlobí obrátí a dobre dobrym sě oplatí Mast. 102; zlé za dobre ŽWittb. 37, 21; rozličenstvie mezi dobrym a zlým, co jest zlé nebo dobre Alb. 2ª; přijěli smy dobre, zlého proč bychom také nepřijěli? t. 24ᵇ; aby jeho slova w dobre obrátil t. 14ª; k dobremu vésti Túl. 24ª; hřieši vaši bránie dobremu, aby k vám nepřišlo Alb. 61ª; jenž mě dobrim obdaroval bona tribuit mihi ŽKlem. 12, 6; nezbaví je dobrich jich non privabit bonis t. 83, 13; w dobrich domu tvého in bonis t. 64, 5; (kto) svého užitka hledá a fweho dobreho AlbB. 3ª; bychom mohli dojíti dobreho fweho ŠtítMus. 92ᵇ; jehož dobreho ižádný nižší vrchniemu nebude záviděti Alb. 82ª; (ch)ci vem něčso dobreho řéci AlxV. 1063; nepřějte mi nic dobreho AlxB. 1, 21; samému bohu přislušie wfe dobre, neb ot ňeho pochodí wfe dobre Alb. 1ª; (Alexander) uzřě, že země porobena, všeho dobreho zbavena AlxV. 167; čest, sbožie ztrativše i všeho dobreho zbyvše t. 1907. **Obecné, zemské dobro, dobré,** *dobré pro obec, pro zemi:* když by (pán) pro obeczne dobre měl kterú práci s nákladem nésti Štít. uč. 86ª; pro obeczne dobre tamt. a AlbC. 38ª; budú-li hledati obecneho dobreho ŠtítOp. 316ª; budú-li (císařové) obecneho dobreho hledati snažně ŠtítMus. 42ª; k obecznemu dobremu Štít. uč. 87ᵇ; chtiec o obecznem dobrem pomluvu jmieti Pulk. 58ª; (páni) k zemſkemu dobremu správně jie (berně) mají povoliti Štít. uč. 86ª. — dobri bonus Prešp. 890; dobra iucunda MamA. 26ᵇ. — *Adverb.* **dobřě,** v. t. — *Kompt.* tvaru jmenného *lepí,* tvaru slož. *lepší,* z adj. **lepý,** v. t. — *Příjm.:* Dobry TomZ. 1453 m 81. — *Dobrý pán, Dobrá mysl* v. **pán, mysl.** — Jm. místní *Dobrá voda, Dobré pole* v. **voda, pole.**

Dobšic, -ě, masc., *jm. rodové,* z *Dobeš,* v. t. — Carolus Dobssicz NekrZlatokor. 1665.

Dobšici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Dobsici Reg. I, 1190; Dobšice Pal. pop.

dobydliti sě, -lu sě, -líš sě, pftiv., *dočkati se, dožiti se, erleben:* dobydlyſſ ſye u svého bratra hoře DalC. 30.

dobytčátko, -a, neutr., demin. z *dobytčě:* když on (řezník) dobytczatko zmácie Hrad. 135ª; w dobytczatkach in iumentis Mus. Ex. 8, 18.

dobytčě, -ěte, neutr., *dobytče, Hausvieh.* — Jako dobitczie učiňen sem sicut

iumentum ŽKlem. 73, 23; weſſ (m. vše) dobitczie pecora t. 148, 10. Všeliké dobytczye pecus Pror. Isa. 60, 7; bez dobytczyete absque pecore t. Jer. 33, 10; kuože mrtvého dobytczete HusŠal. 23[b]; krev dobytcziete Kruml. 50[a]; (žena) uhryzena od dobytczete LékA. 147[b]; k pastvě dobytczety ad alenda iumenta Ol. Jos. 21, 2; věěcka dobytczata animantia tamt. Ex. 9, 6, dobytczata rozličného plodu též Mus. Ex. 12, 38, dobytczata též MamA. 16[a]; toto ť sú dobytczata, ješto jiesti budete ze všěch zvieřat animalia Mus. Lev. 11, 2; (Šalomoun) rozeznával o dobitczetech disseruit de iumentis Lit. 3. Reg. 4, 3; w dobytczatech Ol. Ex. 9, 10, t. 13, 12, v tvých dobitczatach in pecoribus Lit. Ex. 13, 12, w dobytczatach Mus. tamt. Býk jest dobyticže (sic) silnějšie LékA. 144[b].

dobytček, -tečka, masc., demin. z *dobytek.* — (Poroučím) ten všicek statek, dobytczek, nádoby i s dědinami atd. KolCC. 17[b] (1552); dobytczek Rúd. 22[a].

dobytčí, adj. z *dobytek, Vieh-, Hausvieh-.* — Vól jest král dobytczy Comest. 109[a]. Stáje dobytczie stabula iumentorum Ol. Num. 32, 16. K dobytczzie píci ad pascenda iumenta t. Deut. 11, 15, sěno k dobytczyey píci Mus. tamt. — Ku pastvě dobytczyey animalium Mus. Num. 32, 4. — Dvě těle dobitciei Koř. Dan. 14, 31 (ve Vulg. není).

dobytečný, adj. z *dobytek, Vieh-, Hausvieh-.* — dobyteczny pecualis SlovKlem. 72[a].

dobytek, -tka, masc., stsl. *dobytъkъ* facultates, pecus. — *Co si kdo dobyl, majetek,* zvl. *peníze, Eigenthum, Geld.* Jenž dobitka ſweho nedal na lichvu pecuniam ŽWittb. 14, 5, ſbozie ſweho ŽKlem. tamt., zbozye ſweho ŽPod. tamt. Poklad tohoto světa, točíš rozličného dobytka ChirB. 38[b]. dobytek peculium Presp. 418, Rozk. 823, dobitek též Nom. 70[a]. — **dobytek příhlavný** = *majetek při hlavě (vraždě), majetek zavražděnému vzatý:* z przyhlawneho dobytka trój póhon Rožmb. 71, t. 184. — *Zvláště zvířata domácí, od pastýře a rolníka pro užitek chovaná, Vieh, Hausvieh;* pak vůbec *zvíře, Thier.* Dílem jednotlivý kus: dobitek iumentum Vocab. 176[a], MamA. 25[b]; (duši), kteráž jest v hovadech a w dobytcíech zemských in pecudibus terrae Kladr. Gen. 9, 10; s nich (jezer) zbierají suol... a tu suol dávají dobytkom KabK. 15[a]; s svú čeledí i s dobytky Háj. 1[b], svým dobytkuom t. 2[b], na dobytcych hojnost maje t. 24[a]; veliká stáda dobytkůw VelKal. 183, s lidmi i s dobytky t. 62; dílem u významu hromadném: ač dobudeš které město, dobytek, poklad vybera, věěcky svoje lidi sbera otplacíž (m. otplacijž) každému míle podlé skutków AlxV. 269; ande (pohané) zvěř, dobytek tepú i žhú na čest božcóm, jakž ciesař kázal nematně Kat. v. 1210; dobitek pecora ŽKlem. 8, 8, iumenta t. 77, 50, dobytek iumenta Ol. Num. 32, 26; dobytku welikemu i bravóm iumentis et pecudibus t. Gen. 9, 10, dobytku welykemu Mus. tamt.; napojivše dobytek adaquata grege Mus. Gen. 29, 11, ze všeho dobytka čistého ex omnibus animantibus mundis t. 7, 2, wſſemu dobytku zemſkemu universis bestiis terrae t. 9, 10.

dobyti, -budu, -budeš, pftiv., *dobýti, dosíci, zjednati, vyprostiti, erwerben, erlangen, verschaffen* atp.; **dobývati,** -aju, -áš, impftiv. — Když dobudes, tehdy dávaj AlxV. 280. Když kto zle dobude, tomu ť nerado probude Hrad. 132[b], zle dobyté nerado bude užitečné. Ješče bych chtěl vesel býti, bych na tobě mohl dobyti, kterú chytrostí toho zbýti, kdež bych sě mohl smrti skrýti t. 139[b]. Czo dobudes, vše projhráš (praví ševci žena) t. 126[b], co vyděláš. Czo na lidech dobudes, jakž umřeš, všeho zbudeš AlxV. 1871. Ti lidé miechu vieru, ktož by poznal jich (kol v Sardech) rozměru, že té země králem bude i to, což chtě, to dobude t. 1157. (Čechové) mezi nepřátely doſty dobudyechu DalC. 79. — V téj řěči král doby miezta DalH. 7, 36, *dobyti města* atp., *erobern;* tu bez čísla liudí zbychu, dřieve než myeſta dobychu AlxV. 2051; ač kde dobudes myeſto t. 268; čstne myeſto Trojě dobyto t. 815; voj sě poče hotovati a chtye myeſta do-

bywaty t. 426, expugnaturus; (Alexander) káza sě všem hotovati a chtye myesta dobywaty t. 457; zda by mohl myesta dobyty Pulk. 123^b; jimižto (praky) město dobudeno bude Mill. 91^a; dobud geho cape eam (civitatem) MamA. 31^a. Aby v tu všu vlast vehnali, miezt y hradow dobywaly AlxH. 1, 2, aby myest y hradow dobywaly AlxV. 1171. Kněz každé tvrzě dobudieše DalJ. 57 z rkp. L. (Svatopluk) Uhry tu hrdinsky pobi, jich zemye az dostrzyhomye doby DalC. 57, země až do Ostřihomě dobyl. (Alexander) pojmě ovšem mnoho strasti, dřieve než doby te wlasty AlxM. 4, 5. Chtě kralowstwa zde dobyty, móžeš tam svého zbýti AlxV. 1054; královstvie nebeské ti popadnú, ješto jakoby násilím geho dobywaly Štít. uč. 105^a. — dobiwali mne expugnaverunt ŽGloss. 108, 3, dobywaly mye ŽPod. tamt., dobywagie expugnans MamA. 21^b. — Ženo, když pójdeš na město, dobudes mi kwasnycz v těsto Hrad. 136^b, *dobyti = koupiti, opatřiti, verschaffen.* To ť já dobře vědě, že ť toto hlúpé hody budú, když k tomu wina nedobudu OpMus. 202^b. (Mlada) doby byskupstwa na Praze DalC. 32, *vymohla, zjednala biskupství.* Židie tajně odyenye a lydy dobychu t. 86, *si zjednali.* (Leva) jě sě lyudy dobywaty, chtye lyczkeho knyezete dobyty DalC. 22. Ze všie osady dobud muzuow mocznych provide Lit. Ex. 18, 21, dobud mužě mocné Mus. tamt. Dobutte mi toho, jenž umie hústi, ať hude providete Ol. 1. Reg. 16, 17, vohledejte Br. tamt., opatřte Bibl. 1857 tamt.; dobudte sěm mé panie Hrad. 141^b. Knyezye sobě ot pluha oraczye dobudte DalC. 70. Kde dobudemy sobě jiného (t. otce, místo sv. Prokopa) Hrad. 22^a. (Sv. Prokop) i od přátel přirozených i dobytich sě vzdálil Pass. 311. Mužie smolnykow y kony dobychu DalC. 11. Ciesař přístrojie bojovného mnoho dobyl Pulk. 113^b. Matka božie vazúc a šijíc domovité potřěby dobywasse Krist. 32^a. (Čechy) na vévodu sami nesměli jíti, až musili pomoczy dobyty DalC. 81, *pomoci dobýti, pomoc si zjednati.* Bí každá bratra nebo otcě svého, by sobě mohla dobity zywota pokoyneho t. 10. Kniežata... milosti dobichu DalH. 39; židé pak mylosty kralowy dobychu DalC. 87; (knieni) počě dobywaty mylosty svému milému t. 42. Chtě jeho přiezni dobyty Umuč. 2^a. Lépe j' gije (jie, t. múdrosti) dobyti, než zlata a strzyebra Štít. ř. 62^a. Nenie kto dobuda dussie me qui requirat ŽWittb. 141, 5, jenž by dobywal ŽPod. tamt. Světe! vědě, že vždy péče nabývá, ktož na tobě czsty dobywa AlxV. 1940, *dobýti se snaží.* Nemúdrý malú příčinu majě, trutí, až pronikne, nic netbajě, proto (nemúdří) slowa dobywagyu, často škodu přijímajú DalC. 17, *slova dosahují, ale škody neuchážejí.* Chcem ť o Bohu tázati lecos, abychom řečí dobywali ŠtítBud. 10, *abychom výkladů dosahovali.* Z niúž (t. jmen potoka a řeky) město gmene dobýlo PilA., město jméno dostalo. (Vím, že) bych dobýl toho zchzedye PilC., *splozením.* (Herkules Hesionu) dal jednomu kniežeti, Telamonu, jenž s ny knyezye doby, Ajaka vítězě AlxV. 786. Synem, jehož jsi v cizoložství dobyl quem de adulterio habes Otc. 79^b. — dobudu inquiram MamA. 26^a; dobywam adipiscor Vocab. 175^b; budu dobiuati requiram ŽGloss. 118, 145; dobywaymy exequamur MamA. 21^b. — Pak páni kralowyczye Waczlawa z Sas dobychu DalC. 94, *vyprostili.* — **dobyti sě** *z čeho, = vyprostiti se, vysvoboditi se:* aby sě odtavad nemohl dobyti se excutere Otc. 402^b; z nichž (hřiechův, člověk) se nesnadně dobude ChelčP. 3^b; jsa do vězení dán..., z vězení potomně se dobyl KolE. 46^b (1590).

dobytie, -ie, neutr., *dobytí, Erwerbung, Eroberung.* — Čehož kde móž dosáhnúti dobytim nepravým nebo dary bráním ŠtítPař. 65^b. Žena, jenž tvrzi Tebes od dobytye obránila Abimelechova Kruml. 86^a.

dobytkový, adj. z *dobytek, Vieh-:* plod dobytkowy pecorum Pror. Jer. 31, 12; stáda dobytkowa greges armenti Ol. Joel. 1, 18; w dobytkowey tvá nosti Comest. 133^b.

dobytý, adj. z part. *dobyt, erworben:* že sem požíval zle dobyteho Alb. 95^a; (při

Dobrka (2slab.), -y, fem., *jm. osobní:* domicella Dobrka NekrKruml. I. kol. 1380; z *dobrъka,* k masc. *Dobrek,* v. t.

Dobrkov, -a, masc., *jm. místní:* z Dobrkova PoprR. 1423; Dobrkov Pal. pop., z *Dobrek,* v. t.

Dobrkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobrkouicz NekrKruml. II. kol. 1380, de Doberkowycz t. II. kol. 1380.

Dobrné v. **dobrní, dobrný.**

***dobrní** a ***dobrný,** adj., dial. z *dъbrъn-?* — Ve *jm. místních* **Dobrnie,** -ieho, **Dobrné,** -ého, neutr.: villa Dobrnye UrbOstr. 1390, villa Dobrznye UrbPr. 1390, (in villa) Dobrzne Reg. II, 1295, Doberne t. 1310, in Dobren t. 1295. Srov. Dobrná, Dobrné, Dobrnice Pal. pop. — Srov. **debrný.**

dobro, -a, neutr., *das Gute;* tvar jmenný adj. **dobrý,** v. t.

Dobroč, -ě, masc., *jm. osobní;* odtud fem. *Dobročka* a jm. místní *Dobročov,* v. t. — Masc. fem., *jm. místní:* de Dobrocz Reg. IV, 1334.

dobročíncě, -ě, masc., *dobrodinec, Wohlthäter.* — Dobroczincze beneficus Lact. 22[d].

dobročinlivý, adj., *wohlthätig:* dobročinliwý buoh RešSir. 2[a].

Dobročka, -y, fem., *jm. osobní:* Dobrocka NekrP.

Dobročov, -a, masc., *jm. místní:* in Dobroczow UrbStrah. 1410.

dobroděč- v. **dobrodieč-.**

dobroděda, -y, fem., *dobrodiní, Wohlthat.* — dobrodieda beneficium Prešp. 969, dobrodyeda též SlovBrn. 18; bývalo snad **dobrodětъ,* srov. stsl. *blagodětъ* donum, a to přetvořeno v *-děda,* když *-dětъ* se bylo stalo temným.

dobrodějcě, nebo **-diejcě, -diecě,** -ě, masc., *dobrodinec, Wohlthäter; z dobrodějьca.* — Spytihněv dobrodyeczye chudých Pulk. 53[a]. Svého dobrodyegczye Alb. 35[b]; všěm dobrodyeyczyem mým Vít. 88[b]; dobrodyeyczem našim Hod. 21[a], dobrodyeyczym našim odplati t. 14[a]. Za své dobrodyeyczie prositi ML. 99[a]; (chudí) prosie boha za své dobrodieycze Štít. Mus. 28[b], prosie za své dobrodye(l)czye PassKlem. 246[b] (-l- škrabáno); za našě dobrodycze (sic) ŽPod. 138 (modl.). Děkovati svým dobrodieyciem Ol. Esth. 16, 4, (vzdávajme děkovánie) dobrodieiczi našemu Kruml. 196[b]. Ktož by sě na ta dobrodienie božie rozmýšlal, počal by milovati dobrodyeyczi Štít. ř. 226[a]; (člověk) má příčinu vším srdcem takého svého dobrodyeyczy milovati t. 237[a]; když kto miluje někoho, ješto je jeho dobrodyeycze Štít-Mus. 103[a]; milovati dobrodieycze a přátely Kruml. 53[b]. Aby (člověk) na svého dobrodieiczi milostivě vzpomínal Kruml. 163[b]. Tomu nás pověst učí tato, abychom spomínajíce na to dobrodieyce v srdci měli Baw. 91. Že s' tolikého a takého dobrodieyczi svého proradil Kruml. 42[b]. — dobrodyeyczye benefactor Rozk. 1725, dobrodiece též Veleš., dobrodicze též MamF. 86[b].

dobrodějčí, n. **-diejčí, -diečí,** adj. z *dobrodějcě, Wohlthäter-:* dobrodieczij beneficii MamF. 86[b], dobrodyecze beneficii MamA. 17[a], překlad volný.

dobrodějec, -jcě, masc., *dobrodinec, Wohlthäter.* — Odplatiti rač všěm našim dobrodieczom (sic) ŽPod. 138 (modl.); byli nevděčni svým dobrodějcóm Rozbor 740 (z Mat.). Z *dobrodějcě,* v. t.

dobrodějník, z toho **-dieník,** -a, masc., *držitel beneficia, Besitzer eines Beneficiums:* probošt praepositus, vicarius třiedník, beneficiatus dobrodyenyk Prešp. 953, dobrodyegnyk beneficiatus Rozk. 1676 (beneficiare = praebenda seu beneficio ecclesiastico aliquem donare DC.); netrefné.

dobrodějstvie (?), -ie, neutr.: jeho dobrogeſtwym eius beneficio Hymn. 51[b] (m. -dějstvím?).

dobrodějstvo, -a, neutr., *dobročinnost, Wohlthätigkeit.* — Aby jemu z geho dobrodyeyſtwa poděkovali HomKlem. 1[a].

dobroděn- v. **dobrodien-.**

dobrodíč-, dobrodič-, v. **dobrodieč-.**

dobrodiecě, -diejcě, v. **dobrodějcě.**

dobrodiečí, -diejčí, v. **dobrodějčí.**

dobrodiečný, adj., *dobrodějecký, Wohlthäter-;* staž. z *dobroděječný.* — dobro-

dieczny život vita activa PassKlem. 90b, překlad volný; dobrodicznu milostí EvOl. 7b (v Živ. sv. Františka).

dobrodiečstvie, -ie, a **dobrodiečstvo,** -a, neutr., *dobročinnost, Wohlthätigkeit;* staž. z *dobroděječstv-*. — Protož sme toho dobrodyeczſtwa i zapomněli Hod. 64a; dobrodyeczſtwo Hod. 58a, t. 63a (3). dobrodyczt wy (sg. nom.) EvOl. 185b.

dobrodiencě, -děncě, -díncě, -dincě, -ě, masc, fem., *dobrodinec, Wohlthäter.* — Věrnému mému dobroděnci HusE. 3, 289; sebe samu za dobrodincy kostela vyhlásila Puch. 193a; že dobrodijnce znáti máme a jim se odsluhovati Ezop. 106a; (kněz Adam) býval mně dobrodince v nejedněch věcech WintCírk. 521 (z r. 1605); dobrodyencze benefactor Prešp. 979.

dobrodienie, -děnie, -ie, neutr., *dobrodiní, Wohlthat.* — Ktož by sě na ta dobrodijenije bozzije rozmýšlal, počal by milovati dobrodějci Štít. ř. 226a t. j. -dienie; dobrodijenije rozličná t. 5b; mnohá božie dobrodijenije t. 83a; dobrodijenije jeho t. 16b; dobrodíeńíe beneficium ŽGlossKlem. 77, 11. Proti božiemu dobrodyeny Štít. uč. 104a. K oběti, jíž jsme dlužni z jeho mnohého dobrodíenie ŠtítMus. 154a. Velikost tvého dobrodyenye Modl. 10b. Velikého dobrodyenye beneficii Ol. 2. Mach. 6, 13. Skrze čiež dobrodyeny per cuius beneficia HymnB. 60a. Jest to diel dobrodijenije HrubLobk. 67b; dobrodijenije Hrub. 410a a j.; dobrodyenye ChirB. 22a.

dobrodienstvie, -děnstvie, a také **-dinstvie,** -ie, neutr., *dobrodiní, Wohlthat;* význam starší byl asi *dobrodějství, dobrota.* — Všechno dobrodyenſtwye tvé na mnohých ovšem ztraceno bude ML. 14b. Zapomenúc dobrodienſtuíe tak velikého HusPost. 37a; tak velikého dobrodienſtwie Kruml. 332a; jiné dobrodienſtwie Kruml. 198a; co dobrodyenſtwye Alb. 35b; jeho dobrodyenſtwim eius beneficio HymnA. 82b. Čtenie ukazuje mnohú nevděčnost dobrodienſtwie božského ChelčP. 226a; tento lid všecko potupuje dobrodijnſtwie svú nevděčností t. 91b, t. j. -dínstvie; (sluha v evang.) nevymlúvá těch hřiešníkuov, nevděčných dobrodinſtwij velikého pána svého t. 174b; aby o tom dobrodinſtwij mlčeli t. 216b. Co dóstojného dobrodienſtwie jeho dignum beneficiis eius Lit. Tob. 12, 2; dobrodyenſtwie božieho beneficii Koř. 1. Tim. 6, 2, t. Žid. 13, 16; podlé dobrodienſtwie secundum beneficia Mus. 1. Mach. 11, 53; jenž dobrodienſtwie účastni jsú qui beneficii participes sunt Kladr. 1. Tim. 6, 2, Pernšt. tamt.; w dobrodienſtwi in benefacto Pernšt. Skutk. 4, 9. Za dobrodijenſtwije beneficiis Ben. Esth. 16, 4, za dobrodinſtwj Vel. tamt. Jg. — dobrodyenſtwie bonitas MamA. 17a. — V EvOl. 47b (v Živ. sv. Frant.) psáno: tiemto dobrodiewſtwym; snad m. -dienstvím nebo -dějstvím.

dobrodieti, -děju, -děješ, impftiv., *dobře činiti, wohlthun.* — Když dobrodyeti budú vám EvOl. 298b; dobrodyeyte lajícím vám tamt.

dobrodín-, dobrodin-, v. **dobrodien-.**

dobrodruh, stč. *dobrý druh,* v. **druh.**

dobrodružní, adj., z *dobrodruh, dobrý druh.* Již dobrodruſnye dle chwali silně sě potykovali AlxB. 5, 1, aby byli chváleni jako dobří druhové.

dobrodružský, adj., z *dobrodruh, dobrý druh.* — dobrodruzſke jest znamenie tiší skutci a pokorné mluvenie DalC. 28, je znamení dobrého druha, hrdiny, eines Wackeren, eines Helden.

dobrodružstvie, -ie, a **dobrodružstvo,** -a, neutr., *skutek, jednání, vlastnost dobrého druha, hrdinství, skutek dobrotivý, dobrotivost, dobročinnost, Tapferkeit, Wohlthat, Wohlthätigkeit.* Avšak sě jich (Peršanův) dosti obra, v nichž čstné srdce i mysl dobrá, na dobrodruſtwo pomniece, hanebně sníti nechtiece, boj na samém břčzě vzěchu AlxV. 1825. Ten (Vladislav) hrdinstva ni v čemž nepokázal DalC. 66, dobrodružstva DalJ. tamt. z rkp. F, P a j. Jeho (krále Jana) dobrodružstvo zřiece, snažichu sě tu vždy viece ti všickni, ktož podlé ňeho byli Skládá. o bitvě u Kreščaku DalJ. str. 239. O jiném dobrodruzſtwi yohannowu cetera sermonum Johannis Ol. 1. Mach. 16, 23,

rozumí se vypravování o příhodách. Toto dobrodruſtwie haec beneficia SekvE. 4ª; mnohé dobrodruſſtwie multa beneficia t. 42ᵇ; dobrodruzſtwie beneficia t. 19ᵇ; dobrodruzſtwie beneficium Veleš.; dobrodruzſtwie benignitas SlovKlem. 2ᵇ.

Dobrohor, -a, masc., *jm. osobní.* — *Adj. possess.* **-óv**: synu Dobrohorowu Háj. 199ª.

dobrohost, -i, masc., *dobrý host, hrdina, Held:* král da Arnoštovi kniežetstvie a Veclovi postúpi hrabstvie, do těch sám král krajin s nimi jede, s mužmi hrdinnými..., tu ť (do hradu) všel s těmi hostmi, s hrdinami dobrohostmi Baw. 255. — **Dobrohost, Dobrhost,** -a, masc., *jm. osobní:* Dobrogost KosmA. II, 35, Reg. I, 1174, NekrP. (2); Dobrogozt obiit NekrOstr.; Dobrogozt NekrBřevn. (sklon. XII stol.); Dobrohozt TomZ. 1253 st 53; Dobrohost Reg. I, 1218; Dobrohost suppanus Reg. II, 1257; Dobrohost t. 1291, DeskDE., NekrDrk.; Dobrohostonis militis Akta konsist. 1373; Dobrohost VšehJ. 188, Dobrohoſt Háj. 137ª; Dobrhost Reg. III, 1333 (v list. něm), Doberhos t. (též), Doberhost t. IV, 1334, filius Dobrhostonis UrbRúd. 1338.

Dobrohostov v. **Dobrostov.**

Dobrohošč, -ě, masc., fem., *jm. místní:* de Dobrohosstie UrbRožmb. 1379; Dobrohošť Pal. pop.

dobroch, -a, *dobrák, ein guter Mensch.* — V *příjm.:* Dobroch UrbPr. 1379.

dobrochna, -y, fem., k masc. *dobroch* v. t. — V *příjm.:* Dobrohna NekrP., NekrDrk.

Dobrochval, -a, masc., *jm. osobní:* Dobrochwal Háj. 144ᵇ.

dobrojtro, pozdrav ranní, z *dobro jutro! guten Morgen!* — (Kupec) dobroytro neb dobrý den vzdá Hrad. 112ᵇ. Dobroytro vám, krásné panie! Mast. 229. Sobě sě poklonivše dobroytro dáli Pass. 366. — Přejato do němč.: zuo der mutter sprach er sâ beheimisch: dobraytra! Meier Helmbrecht ze XIII stol., ed. Lambl, v. 728; der Bêheim sît uns niht vergie, doz wir jehen müezen, unser vriunde grüezen »dobroytra« des morgens, u Seifrida Helblinga, ze XIII stol., srov. Kraus, Mich. 69 a j.; dobroytro, 4krát v stněm. div. hře ze XIV stol., u Mone, Altdeutsche Schauspiele (1841), 128.

dobrok, -a, -u, masc.: praebendium sit obrok, *opulentia* dobrok Prešp. 982; strojené.

dobrokrevný, adj.: dobrokrewny *sanguineus* Veleš.

dobrolúbný, adj.: dobrolibno *beneplacitum* ŽGlossKlem. 67, 17; tvořeno podle lat. Srov. **dobřěľúbý.**

dobroľúbstvo, -a, neutr.: dobrolubſtwo *beneplacitum,* ŽWittb. 149, 4, dobroluſtwo (sic) též ŽGloss. 146, 10, dobrolibſtwo ŽWittb. tamt.; tvořeno podle lat.

Dobroměřici, -miřici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villa Dobromiricz Reg. III, 1331; in Dobromiricz t. IV, 1335, t. 1336; in Dobromericz t. 1342, villam Dobromierzicz t. III, 1325, Bohdal de Dobromericz Lún. ks. 1382.

Dobromil, -a, masc., *jm. osobní:* Dobromil Reg. I, 1226, Dobromylonem TomZ. 1350 h 141; srov. **Dobřěmil.**

Dobromila, -y, fem., *jm. osobní:* (dívka) Dobromila Háj. 18ᵇ; srov. **Dobřěmila.**

Dobromilici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobromilicz Reg. II, 1280, de Dobromylicz t. 1282; in Dobromelicz Reg. IV, 1334.

dobromilovník, -a, masc.: dobromilownik *aemulator;* přeložení netrefné.

Dobromír, -a, masc., *jm. osobní:* Dobromir NekrP. (2), Háj. 30ª.

Dobromíra, -y, fem., *jm. osobní:* vituperatur Dobromyra Reg. II, 1099, Dobromyra abbatissa t. 1285.

Dobromiřici v. **Dobroměřici.**

dobromluvcě, -ě, masc.: dobromluwcze *ehunos SlovKlem. 45ª, neporozuměním za ř. εὔνους neboli εὔλογος.

dobromluviti, -vu, víš, impftiv., *wohlreden:* nedávajte zlého za zlé, ani lánie za lánie, ale zpět dobromluvte neb chvalte HusE. 1, 248.

Dobromysl, -a, masc., *jm. osobní:* Dobromizl Reg. I, 1180.

Dobroň, -ě, masc., *příjm.:* Dobron NekrP., Dobronii filius Reg. I, 1220.

***Dobřoň**, -ě, masc.: dobrzon *Euphrates* Prešp. 323, Rozk. 268; strojené, podle ř. εὖ = dobře Prešp. Prus. 5.

Dobronici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobronicz Reg. III, 1322, t. IV, 1343, Confirm. 1354 a j.

dobroobyčený, dobroobyčovaný, adj., *mírný, besonnen, bescheiden:* subditi estote dominis vestris, non solum bonis et modestis zrzyezenym, dobroobyczenym, sed et discolis LekcB. 14ᵇ; (dominis) non tantum bonis et modestis y zrzyezenym vel dobroobyczowanym, sed etiam discolis LekcA. 148ᵇ.

Dobropán, -a, masc., *planeta Merkur:* šestá (planeta) dobropan Mercurius ChirB. 36ᵇ; dobropan Mercurius Prešp. 12, Rozk. 11, MamA. 28ᵇ, SlovKlem. 2ᵃ, Nomencl. 67ᵃ.

dobroplodnost, -i, fem., *Fruchtbarkeit:* znamenie smělosti a dobroplodnoſti (u žen) LékA. 16ᵃ.

dobropověstný, adj., *mající dobrou pověst, unbescholten.* Ondra je podezřelý v zlodějství, proto nemá užiti práva jako dobropověstný WintObr. 2, 741 (z r. 1545); nižádnému dobropowieſtnemu Lún. list. 1660.

dobrořěčenie, -ie, neutr., *dobrořečení, žehnání, Lobpreisung, Segnung.* — z dobrorzeczzenye benedictione Ol. 2. Reg. 14, 17.

dobrořěčiti, -ču, -číš, impftiv., *dobrořečiti, žehnati, blahoslaviti, lobpreisen, segnen.* — By všichni lidé zlořečili koho a pán buoh by jeho dobrořečil HusE. 1, 31; dobrořeczte ty, kteříž vás zlořečie HusPost. 180ᵇ; dobrořečil geſt Nabot boha benedixit Deum Kladr. 3. Reg. 21, 13. dobrorzyeczte těm benedicite maledicentibus vobis Koř. Luk. 6, 28. Dobrořečte neb chvalte a neroďte láti..., dobromluvte neb chvalte HusE. 1, 248. — **dobřě řěčiti:** dobrzye rzyeciti benedicere Koř. Luk. 6, 26.

Dobroslav, -a, masc., *jm. osobní:* Dobroslaus Reg. I, 1281, DeskDE.; domini Dobroslay TomZ. 1358 h 171; Dobroslaw Reg. IV, 1343, Poř. 1352, UrbStrah. 1410, Háj. 30ᵇ. V Kosm. je *Dobroslav* chybné čtení m. *Pobraslav.*

Dobroslava, -y, fem., *jm. osobní:* Dobrozlaua NekrP. (4), Dobroslawae TomZ. 1371 h 146.

Dobroslávka, -y, demin. z *Dobroslava:* Dobroſlawku dceru Háj. 134ᵇ.

dobrosmýšlenie, -ie, neutr., *zdání, Wohlmeinung:* duomnění a snuov ani jiných lidí dobroſmegſſlenij RešSir. 121ᵇ.

dobrost, -i, fem., *dobrota, Güte.* — Dobroſt v zlobu sě obrazi AlxV. 1928. Móžem poznati stvořitele dobrost a dobrovolnost HusE. 1, 83, dobrotu a dobrou vůli; musíš hřiech odvoliti a dobrost přivoliti t. 34. Dlúhost, krátkost, *bono dobroſt Prešp. 1404.

Dobrostoj, -ě, masc., *jm. osobní:* Dobrostoy Reg. II, 1260 (č. 250).

Dobrostov, -a, masc., *jm. místní:* Dobrostow UrbPr. 1379; z *Dobrohostov?*

dobrosyn, -a, masc., *dobrý syn;* oppos. *zlosyn.* — Ve *jm. osobním:* Dobroſynowi příteli svému Háj. 65ᵇ.

Dobroš, -ě, masc., *jm. osobní, z Dobroslav.* — Dobros NekrP. (2); Dobros Reg. I, 1180, t. 1088 (XIII stol.).

Dobrošovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobrossowicz Confirm. 1358; Dobrošovice Pal. pop.

dobrota, -y, fem., *dobrost, dobrotivost, Güte, Gütigkeit.* — Tenž, Babylo, tvým králem bude..., jehožto by veš svět žádal, by sě tomu jedno nadál, by stál v té mysli dobrotye, južto jest proměnil pro tě AlxB. 7, 6, že by setrval v dobrotě. Založenie bázni božie jest slitovánie k člověku a dobrotu k ňemu mieti Tkadl. 38ᵇ. Všie dobroti davateľu! Kunh. 147ᵃ. Následovách dobrotu sequebar bonitatem ŽKlem. 37, 21, následovách dobroty ŽWittb. tamt.; hospodin dá dobrotu benignitatem ŽKlem. 84, 13; dobrotu si učinil s sluhú tvým bonitatem t. 118, 65; dobrotye nauč mě bonitatem ŽWittb. 118, 66; pomni na mě pro dobrotu tvú propter bonitatem ŽKlem. 24, 7. O pánu bohu cžígte w dobrotie Kruml. 351ᵃ. (Věci) sě mohú porušiti a

z dobroty w zloſt sě proměniti ŠtítPař. 5ª; dobrota, ješto ji (duši) ze všie zloſti vypravuje Kruml. 223ᵇ; miloval si zloſt nad dobrotu malitiam super benignitatem ŽKlem. 51, 5. Ukazováchu jemu dobrotu faciebant humanitatem Mus. 2. Mach. 6, 22. — Hospodine..., rač jim dáti jich odměny, aby sě v tom domu... ijednéj škody nestalo..., ni sě v ňem kdy urodilo dietě čím kak potvořené, ale w dobrotye ſzorzene Kat. v. 3377, dítě v dobrotě sořené, = bez vady tělesné. — dobrota bonitas HomOp. 152ᵇ, Prešp. 1313; benignitas, benevolentia Veleš.; pietas Cath. 176ª. — *Dobro:* w dobrotach domu tvého in bonis domus tuae ŽPod. 64, 5; dobrotu bonum Ol. Deut. 30, 15, Mus. tamt — *Příjm. mužsk.:* Dobrota Reg. I, 1088 (XIII stol.).

Dobrotaj, -ě, masc., *jm. osobní:* Dobrocay (sic) Reg. I, 1052 (XIII stol.), Dobrotag t. II, ok. 1143.

Dobrotěšici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Dobrotessic Reg. I, 1216.

Dobrotici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dobroticz Reg. II, 1269, t. III, 1321; Dobrotice Pal. pop.

dobrotitelenstvie (?), -ie, neutr.: dobrotytelenſtuie *benignitas* HomOp. 152ᵇ; nejisté, strojené.

dobrotivě, -ívě, adv., v. **dobrotivý.**

dobrotivenstvie, -ie, neutr., *dobrotivost, Gütigkeit.* — Znamenajíc tak veliké jeho k nám dobrotivenstvie HusE. I, 317; tvého dobrotiuenſtuie bonitatem Ol. Bar. 2, 27.

dobrotivost, -i, fem., *Güte, Gütigkeit.* — dobrotywoſt benignitas Mus. 1. Mach. 11, 33, dobrotiwoſt mansuetudo Koř. Gal. 5, 23, dobrotywoſt pietas MamA. 31ᵇ.

dobrotivý, adj., *gütig.* — Že jsi byl k svým věžňóm dobrotyw AlxM. 7, 5. Toho dělníka oko tiem nám jest ukrutnějše, čímž nám pán bude dobrotywyegij Štít. ř. 110ᵇ. (Některý člověk) jest jako od přirozenie dobrotiwy AlbB. 1ᵇ. dobrotiwe jest milosrdie tvé benigna misericordia ŽKlem. 68, 17. dobrotiui benignus HomOp. 152ᵇ. — Čas dobrotywy tempus beneplaciti ŽWittb. 68, 14. — *Adv.* **-ivě, -ívě:** dobrotywie učiň benigne ŽKlem. 50, 20, ŽWittb. tamt.; úfaji, ež dobrotywie činiti bude humane Mus. 2. Mach. 9, 27; (bóh) dobrotywye dává Alb. 23ᵇ; (ti) smrt míle y dobrotywye trpěli t. 10ª; Ezop dobrotijwě s ním nakládal Ezop. 24ª.

dobrotstvie, -ie, neutr., *dobrotivost, Güte, Gütigkeit:* dobrotſtwie benignitas Veleš.; — *statečnost:* (bychom) naším dobrotſtwim to učinili nostra virtute aut potestate Lit. Skutk. 3, 12, srov. **dobrý** = *statečný.*

dobrověst, -a, masc.: dobrowieſt *evangelista* MamF. 88ᵇ; srov. **dobrozvěst.** — *Jm. osobní:* Dobrouest NekrP. (4), Reg. I, 1208, Dobrowiest NekrOstr. XIII stol.

dobrověstie, -ie, neutr.: dobrowieſtie *evangelium* SekvE. 33ᵇ, dobrowieſcye též BohFl. 30ª; srov. **dobrozvěstie.**

dobrověststvie, -ie, neutr.: dobrowieſtwie *evangelium* SekvE. 20ᵇ, dobrowyeſtwy též Hymn. 54ª; srov. **dobrozvěststvie.**

Dobrovicě, -ě, fem., *jm. místní:* de Dobrowicz Reg. III, 1326, z Dobrovice Běl. 1455. — **Dobrovícě ves** = Dobrovítova ves, *jm. místní:* de Dobrowiczewssi DeskDE.; Dobroviceves Pal. pop.

Dobrovít, a, masc., *jm. osobní:* Dobrovito decano Reg. II, 1272, Dobrouiti Confirm. 1355, Dobrouitonis t. 1360, Dobrowita kaplana Háj. 170ᵇ.

Dobrovítov, -a, masc., *jm. místní:* Dobrouitow Confirm. 1355, de Dobrowytow t. 1360; Dobrovitov Pal. pop. — Též **Dobřěvítov:** Dobrzyewytow Confirm. 1360.

Dobroviz, -ě, masc., fem., *jm. místní:* de Dobrowiz TomZ. 1412 m 36; Dobroviz Pal. pop.

Dobrovoj, -ě, masc., *jm. osobní;* — z něho *adj. possess.* **-óv:** synem Dobrowogowym Háj. 19ª.

dobrovóle, -e, fem., *dobrá vůle, svolení, Gutwilligkeit, Zustimmung:* kteří jsú dobrowoli k tomu dali Comest. 200ª.

dobrovolenstvie, -ie, neutr., *dobrá vůle, svobodná vůle, Gutwilligkeit, Freiheit;* a **dobrovolenstvo,** -a, neutr., významu téhož. Lidí ctnostných obyčej jest dobrowolenſtwie KnižA. 289, dobrá vůle; u mír a

dobrowolenſtwye ML. 64ᵇ. (Židé vařili) v hrnciech hliněných s dobrowolenſtwim cum benevolentia Kladr. 2. Esdr. 1, 12; dobrowolenſtwy benevolentia Cath. 178ᵃ. w dobrowolenſtwyu tvém in beneplacito ŽWittb. 88, 18, t. 105, 4, w dobrowolenſtwiu tvém též ŽKlem. 88, 18. t. 105, 4, w dobrowolenſtwy tvém ŽPod. tamt., w dobrowolenſtwí ŽGlossKlem. 105, 4; zprav skutky našě w dobrowolenſtwy tvém Modl. 87ᵃ; aby všickni skutkové naši byli zpraveni k dobrowolenſtwy tvéj milostivéj vóli t. 74ᵃ. Tehdy ciesař da zemi českéj svobodenstvie a u volení dobrowolenſtwye DalC. 51, volnost, svobodu, v překl. stněm.: dy willekur an der kur; bóh dal jim (lidem) dobrowolenſtwye Štít. uč. 107ᵇ, volnost, svobodnou vůli; (bůh) jest člověku každému dal plné dobrovolenstvie HusE. 3, 201; jmaje na tom dobrowolenſtuie libertatem Ol. Tob. 1, 14; svrchovaného dobrowolenſtwie libertatis Lit. Jak. 1, 25; jemu dobrowolenſtwye neotjal PassKlem. 135ᵇ; svým dobrowolenſtwim, točiž dobrovolnú žádostí Kruml. 172ᵃ; si svoboden a dobrowolenſtwie pod tebú, totiž v tvéj moci žádost tvá Comest. 14ᵇ; abyste měli dobrouolenſtwye kupovati, což chcete licentiam Mus. Gen. 42, 34, dobrouolenſtwie Ol. tamt.; dobrowolenſtwye úst mých voluntaria ŽPod. 118, 108. — Pomni na ny w dobrowolenſtwye lidu tvého ŽPod. 188 (modl.); opraw skutky naše w dobrowolenſtwye tvém t. 139 (modl.). — dobrowolenſtuie arbitrio t. 4. Reg. 12, 24; dobrowolenſtwy pietas Cath. 176ᵇ.

dobrovolně, adv., v. **dobrovolný.**

dobrovolnost, -i, fem., *dobrá vůle, svobodná vůle, guter, freier Wille.* — Hospodin stvořil duši přirozenie výborného a dal jí dobrowolnoſt Štít. ř. 49ᵃ. Móžem poznati stvořitele dobrost a dobrovolnost HusE. 1, 83. Že jim z ſwy dobrowolnoſti lásku prokázati chce KolK. 63ᵃ (1612); leč by dobrowolnoſt nadepsaných manželův v tom byla HořovAA. 24ᵃ (1577).

dobrovolný, adj., *gutwillig, freiwillig.* — Když tvé srdce netoliko dobrowolno, ale lakomo jest, umřieti za spasenie bližnieho Kruml. 227ᵇ a Alb. 102ᵇ. (Dušě) aby byla dobrowolna Alb. 98ᵇ. Offěr dobrowolnych oblationes spontaneas Ol. Num. 29, 39; kašláním dobrowolnym Sal. 604. dobrowolna úst mých voluntaria ŽWittb. 118, 108, ŽGloss. tamt.; déšč dobrowolny voluntarius ŽPod. 67, 10; dobrowolno jest hospodinu beneplacitum t. 146, 11 a 149, 4; dobrowolne liberales Anon. 4ᵇ, MamA. 27ᵇ. — *Adverb.* **-ně:** Ne bezděky, ale dobrowolnye ML. 90ᵃ a Krist. 76ᵃ; (Lidmila) smrti dobrowolnye ždáše DalC. 26; jel s' na ſmryt dobrowolnye Umuč. 1ᵇ; dobrowolnye obět vzdám voluntarie ŽPod. 53, 8; (Kristus) dobrowolnie trpěl NRada 234, jde dobrovolnie k zabití HusPost. 37ᵇ, ráčil umřieti dobrowolnye Štít. ř. 171ᵃ; dobrowuolnie KolBO. 3ᵃ (1494), t. 5ᵃ (1494).

dobrozvěst, -a, masc.: dobrozvieſt *evangelista* Prešp. 954, dobrozwieſt též Rozk. 1697, Veleš. a Lact. 62ᶜ; srov. **dobrověst.**

dobrozvěst, -i, fem.: dobrozwyeſt *evangelium* SlovBrn. 15, není-li to omyl m. *evangelista,* anebo místo *dobrozvěstie* evangelium.

dobrozvěstie, -ie, neutr.: dobrozvieſtie *evangelium* Prešp. 2202; dobro ſwyeſtye též HymnOpav. 177ᵇ; tvého dobrozwieſtie tui evangelii SekvE. 54ᵃ, dobrozwieſtie evangelii t. 8ᵇ. Srov. **dobrověstie.**

dobrozvěstník, -a, masc.: dobrozwieſtnik *evangelista* HymnA. 10ᵇ; apoštolé i dobroſwieſtnici t. 110ᵃ; srov. **dobřě-věstník.**

dobrozvěstovník, -a, masc.: dobrozwyeſtownykom *evangelizantibus* ŽPod. 67, 12; v ŽWittb. tamt.: dobre zwieſtowannykom, chybně.

dobrozvěststvie, -ie, neutr.: dobro^zwie^ſtwije *evangelium* HymnA. 99, opravou z dobrodyenſtwije; srov. **dobrověststvie.**

dobrožádnost, -i, fem.: dobrozadnoſt *benignitas* MamA. 17ᵃ, SlovG.

Dobrožizn, -a, masc., *jm. osobní:* Dobrosizn NekrP. (7); srov. stsl. *dobrožiznije* felicitas.

Dobruš, -ě, masc., *příjm.:* Nicolaus Dobrus gener Martini Reg. III, 1322, Dobruss

UrbPr. 1379. — Masc., fem., *jm. místní:* villam dictam Dobrus Reg. III, 1311, villam dictam Dobrusch t. 1315.

Dobruše, **-ě**, fem., *jm. osobní:* (sestře své) Dobruſſi KolB. 103[a] (1498); k masc. **Dobruš**, v. t.

Dobruška, -y, fem., *jm. místní:* mast z dobruſſky MastDrk. 293; de Dobruska Reg. III, 1320, de Dobrusca Confirm. 1358.

dobrý, adj., stsl. *dobrъ* bonus; oppos. *zlý*. — *Statečný, tüchtig, tapfer.* By obyčej časa toho, jakože uzřěchu koho, jenž byl dobry v svéj mladosti, a jakž došel starosti, dáno mu sbožie toliko, do smrti třěba koliko AlxV. 336. Neudatný nevie, jedno láti, dobry dá sě u příhodě znáti DalC. 28. Snadno jest (ve smutku) svěsiece hlavu choditi, ale dobreho geſt w ſmutczie poznati Kruml. 244[a]. Zástavu jim (dívky mužům) zastaviece tiem činem mnoho dobrych zbichu DalC. 12. Jeden dobry ostal bieše, sobě jmě Ctirad jmieše t. 13. Což dobry skutí živě, to zlý na sě potkna lživě vezme to, což nezaslúžil AlxB. 8, 40. Noc jest (čas), v ňemž sě zlý nestydí, pobdě, ž' jeho dobry nevidí AlxBM. 5, 21. Dobry svój jazyk plodí, nevěrný o svém jazyku nerodí DalC. 67. Stojí po cti světské, aby slúl dobry a branný ŠtítPař. 65[b]. Avšak sě jich (Peršanův) dosti obra, v nichž čstné srdce a mysl dobra, na dobrodrustvo pomniece, hanebně sníti nechtiece, boj na samém břěžě vzěchu AlxV. 1824, mysl dobrá, statečná. *Dobrý druh = statečný druh,* v. **druh.** dobra družina optimates Vocab. 176[a]. Pro své dobre (činy) Styr byl mil Čechóm jako Taterόm výr DalC. 20. Sta ť sě mu (Filotovi) dobra příhoda AlxV. 1685, příhoda, kde mohl ukázati svou statečnost. — *Náležitý co do jakosti, do vlastnosti, gut.* Ten člověk nenie dobry Alb. 31[b]; ktož chce na tomto světě dobry býti t. 97[a]. (Podle přísloví): těžko jest dlúho dobrym býti Kruml. 388[b]. Páni radše chtie slúti dobrymy nežli býti Štít. uč. 87[b]. Od těch, ješto sě činie nebo sdají dobrzy nebo přietelé Alb. 3[b]. Pokoj s dobrymy měj vždy t. 18[a]. Zákon, každému dobremu k dobrym sě přijednaty t. 21[a], aby se dobrý k dobrým přijednal; dobry k dobremu (rád sě přitovařiší) t. 7[a]. Zapomanuli jsú dobreho dienye jeho beneficiorum ŽWittb. 77, 11, ŽKlem. tamt.; srov. **děnie.** Ižádné dielo nenie dobre t. 73[a]; děl dobrich Kunh. 151[a]. (Darius) jdieše, s sobú slony stěže, na nich biechu dobre věže AlxV. 2272, pevné, silné věže. Ješčež viece mějieše (Darius) ľuda pěšieho w dobrem odění AlxH. 4, 1. Krt v dobrich lukách rád ryje t. 54. (Král Václav) dobry peniez točíš groš zarazi DalC. 95, peníz dobrého zrna. Žluč jest dobra k očima valet ad unguendos oculos Ol. Tob. 6, 9; a jest ten olej dobr k mnohým neduhóm Mand. 42[b]. Chci tobě dobri dar dáti Hrad. 131[b]; dobry dar jemu (Čechové pastuchovi) slíbichu DalC. 36. dobre krmě dulces cibos ŽKlem. 54, 15. dobir mi jest zákon bonum mihi lex ŽWittb. 118, 72, překlad odchylný. S tobú všeho pokusím (1. plur.), k ňemuž dobree právo jmámy AlxBM. 6, 23. (Kněz) dobry pokoj v zemi upravi DalC. 94; viděl jest pokoj jich, že jest dobr Mus. Gen. 49, 15. By sě (Kristus) kdy smál neb dobry den měl, toho nečtem Alb. 29[a]. (Kupec) dobrojtro neb dobry den vzdá Hrad. 112[b], pozdrav »dobrý den«. dobry čas intempestas Nom. 63[a]. dobre jest poselstvie nuntius est bonus MamA. 30[a]. (Listy) dobre, milostivé ABoh. 40[a]. dobra jest chvála ŽGloss. 146, 1. Rozum dobry ŽWittb. 110, 10. S ščítem dobre wole koronoval s' mě bonae voluntatis t. 5, 13; w dobrey woli tvéj ŽKlem. 50, 20; dobra liuboſt bude jemu beneplacitum t. 146, 10; modlitva má w dobrei lybosti jich in beneplacitis eorum t. 140, 5; w dobrziey libosti in beneplacito ŽKap. 88, 18. Náděje dobra a hodujie Štít. uč. 20[a]. Tě obě milosti samě o sobě ani sta zlé ani dobrzije, ale když je zšlechtí duchovnie milost, dobrzije budeta Štít. ř. 93[b]. Tvé svědomie dobre jest Alb. 98[b]; dobrim svědomím Túl. 85[b]. Ktož jmá dobre nravy AlxV. 236. Když (Alexander) zbožím vzhrdě, dobrost v zlobu sě obrazi,

dobra vášně sě pokazi t. 1929. dobre mysli animo aequo MamA. 16ᵃ. Vizi, že již dosti znáš čsti líce, dobreho jsi založenie AlxV. 198. *Dobré jmě, dobré slovo,* v. **jmě** a **slovo.** — *Jest dobré, dobro,* s inf.: Dobro j' býti dvěma Štít. uč. 72ᵃ; a kak ť jest dobre, bydliti bratří (dat.) v jednotě ecce quam bonum habitare fratres in unum tamt.; mně nádržěti sě bohu dobro jest bonum est ŽKlem. 72, 28, mně přídržěti sě boha dobro jest Alb. 107ᵃ; dobro jest, úfati v hospodina ŽKlem. 117, 8; ze zlého dluhu dobra i sláma vzieti Smil přísl. Výb. 1, 845. — *Vznešený, urozený, vornehm, adelig:* mezi dobrymy seděti bohatým sě rovnajíce Hrad. 133ᵇ; jakž králi slušie, jiesti, kdež sě množstvie dobrych brojí NRada 505; pečeti své žádný dobrý příti nemuože VšehJ. 264; zeman a dobrý člověk t. 133 (v recensi mladší za to: zeman a vládycký člověk); páni hrabie a dobrzi lidé pluli na též galeji s námi Lobk. 160ᵃ; mnoho dobrych urozených rytieřuov a dobrych urozených lidí zbito t. 152ᵇ. — Stupňuje význam ve smyslu *hodný (hodně veliký), recht (gross):* svatá Kristina dobry kus ſweho těla masa vzemši atd. Pass. 348; by j'mu dobry policzek dal Hrad. 134ᵇ; po dobre chvíli vece Apoll. 138ᵇ. — Ve rčení vroucím: poslúchajte, dobrzy liudie Mast. 35. — Zpodstatnělé **dobro, dobré,** *das Gute:* věřiu viděti dobra božie bona Domini ŽKlem. 26, 13; věři, že uzři dobro ŽWittb. tamt.; nezbaví dobra těch, již atd. non privabit bonis t. 83, 13 a ŽGloss. tamt.; dobra mého bonorum ŽWittb. 15, 2; jenž dobre dal mi bona t. 12, 6; d(ob)ra ſlubena gſu bona HomOp. 154ᵃ; do toho dietěte Vaňka čáka k dobru bieše DalC. 98; (nepřietelé) tu zemi zbavichu každého dobra AlxV. 140; dobre sě dobrym vždy otplatí t. 504; že sě zlob zlobí obrátí a dobre dobrym sě oplatí Mast. 102; zlé za dobre ŽWittb. 37, 21; rozličenstvie mezi dobrym a zlým, co jest zlé nebo dobre Alb. 2ᵃ; přijěli smy dobre, zlého proč bychom také nepřijěli? t. 24ᵇ; aby jeho slova w dobre obrátil t. 14ᵃ; k dobremu vésti Túl. 24ᵃ; hřieši vaši bránie dobremu, aby k vám nepřišlo Alb. 61ᵃ; jenž mě dobrim obdaroval bona tribuit mihi ŽKlem. 12, 6; nezbaví je dobrich jich non privabit bonis t. 83, 13; w dobrich domu tvého in bonis t. 64, 5; (kto) svého užitka hledá a ſweho dobreho AlbB. 3ᵃ; bychom mohli dojíti dobreho ſweho ŠtítMus. 92ᵇ; jehož dobreho ižádný nižší vrchniemu nebude záviděti Alb. 82ᵃ; (ch)ci vem něčso dobreho řéci AlxV. 1063; nepřějte mi nic dobreho AlxB. 1, 21; samému bohu příslušie wſe dobre, neb ot ňeho pochodí wſe dobre Alb. 1ᵃ; (Alexander) uzřě, že země porobena, všeho dobreho zbavena AlxV. 167; čest, sbožie ztrativše i všeho dobreho zbyvše t. 1907. **Obecné, zemské dobro, dobré,** *dobré pro obec, pro zemi:* když by (pán) pro obeczne dobre měl kterú práci s nákladem nésti Štít. uč. 86ᵃ; pro obeczne dobre tamt. a AlbC. 38ᵃ; budú-li hledati obecneho dobreho ŠtítOp. 316ᵃ; budú-li (císařové) obecneho dobreho hledati snažně ŠtítMus. 42ᵃ; k obecznemu dobremu Štít. uč. 87ᵇ; chtiec o obecznem dobrem pomluvu jmieti Pulk. 58ᵃ; (páni) k zemſkemu dobremu správně jie (berně) mají povoliti Štít. uč. 86ᵃ. — dobri bonus Prešp. 890; dobra iucunda MamA. 26ᵇ. — *Adverb.* **dobřě,** v. t. — *Kompt.* tvaru jmenného *lepí,* tvaru slož. *lepší,* z adj. **lepý,** v. t. — *Přijm.:* Dobry TomZ. 1453 m 81. — *Dobrý pán, Dobrá mysl* v. **pán, mysl.** — Jm. místní *Dobrá voda, Dobré pole* v. **voda, pole.**

Dobšic, -ě, masc., *jm. rodové,* z *Dobeš,* v. t. — Carolus Dobssicz NekrZlatokor. 1665.

Dobšici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Dobsici Reg. I, 1190; Dobšice Pal. pop.

dobydliti sě, -lu sě, -líš sě, pftiv., *dočkati se, dožiti se, erleben:* dobydlyſſ ſye u svého bratra hoře DalC. 30.

dobytčátko, -a, neutr., demin. z *dobytčě:* když on (řezník) dobytczatko zmácie Hrad. 135ᵃ; w dobytczatkach in iumentis Mus. Ex. 8, 18.

dobytčě, -ěte, neutr., *dobytče, Hausvieh.* — Jako dobitczie učiňen sem sicut

iumentum ŽKlem. 73, 23; weſſ (m. vše) dobitczie pecora t. 148, 10. Všeliké dobytczye pecus Pror. Isa. 60, 7; bez dobytczyete absque pecore t. Jer. 33, 10; kuože mrtvého dobytczete HusŠal. 23ᵇ; krev dobytcziete Kruml. 50ᵃ; (žena) uhryzena od dobytczete LékA. 147ᵇ; k pastvě dobytczety ad alenda iumenta Ol. Jos. 21, 2; všěcka dobytczata animantia tamt. Ex. 9, 6, dobytczata rozličného plodu též Mus. Ex. 12, 38, dobytczata též MamA. 16ᵃ; toto ť sú dobytczata, ješto jiesti budete ze všěch zvieřat animalia Mus. Lev. 11, 2; (Šalomoun) rozeznával o dobitczetech disseruit de iumentis Lit. 3. Reg. 4, 3; w dobytczatech Ol. Ex. 9, 10, t. 13, 12, v tvých dobitczatach in pecoribus Lit. Ex. 13, 12, w dobytczatach Mus. tamt. Býk jest dobyticže (sic) silnějšie LékA. 144ᵇ.

dobytček, -tečka, masc., demin. z *dobytek.* — (Poroučím) ten všicek statek, dobytczek, nádoby i s dědinami atd. KolCC. 17ᵇ (1552); dobytczek Rúd. 22ᵃ.

dobytčí, adj. z *dobytek, Vieh-, Hausvieh-.* — Vól jest král dobytczy Comest. 109ᵃ. Stájě dobytczie stabula iumentorum Ol. Num. 32, 16. K dobytczzie píci ad pascenda iumenta t. Deut. 11, 15, sěno k dobytczyey píci Mus. tamt. — Ku pastvě dobytczyey animalium Mus. Num. 32, 4. — Dvě těle dobitciei Koř. Dan. 14, 31 (ve Vulg. není).

dobytečný, adj. z *dobytek, Vieh-, Hausvieh-.* — dobyteczny pecualis SlovKlem. 72ᵃ.

dobytek, -tka, masc., stsl. *dobytъkъ* facultates, pecus. — *Co si kdo dobyl, majetek,* zvl. *peníze, Eigenthum, Geld.* Jenž dobitka ſweho nedal na lichvu pecuniam ŽWittb. 14, 5, ſbozie ſweho ŽKlem. tamt., zbozye ſweho ŽPod. tamt. Poklad tohoto světa, točíš rozličného dobytka ChirB. 38ᵇ. dobytek peculium Prešp. 418, Rozk. 823, dobitek též Nom. 70ᵃ. — **dobytek příhlavný** = *majetek při hlavě (vraždě), majetek zavražděnému vzatý:* z przyhlawneho dobytka trój póhon Rožmb. 71, t. 184. — *Zvláště zvířata domácí, od pastýře a rolníka pro užitek chovaná, Vieh, Hausvieh;* pak vůbec *zvíře, Thier.* Dílem jednotlivý kus: dobitek iumentum Vocab. 176ᵃ, MamA. 25ᵇ; (duši), kteráž jest v hovadech a w dobytciech zemských in pecudibus terrae Kladr. Gen. 9, 10; s nich (jezer) zbierají suol... a tu suol dávají dobytkom KabK. 15ᵃ; s svú čeledí i s dobytky Háj. 1ᵇ, svým dobytkuom t. 2ᵇ, na dobytcych hojnost maje t. 24ᵃ; veliká stáda dobytkůw VelKal. 183, s lidmi i s dobytky t. 62; dílem u významu hromadném: ač dobudeš které město, dobytek, poklad vybera, všěcky svoje lidi sbera otplacíž (m. otplacijž) každému míle podlé skutków AlxV. 269; ande (pohané) zvěř, dobytek tepú i žhú na čest božcóm, jakž ciesař kázal nematně Kat. v. 1210; dobitek pecora ŽKlem. 8, 8, iumenta t. 77, 50, dobytek iumenta Ol. Num. 32, 26; dobytku welikemu i bravóm iumentis et pecudibus t. Gen. 9, 10, dobytku welykemu Mus. tamt.; napojivše dobytek adaquata grege Mus. Gen. 29, 11, ze všeho dobytka čistého ex omnibus animantibus mundis t. 7, 2, wſſemu dobytku zemſkemu universis bestiis terrae t. 9, 10.

dobyti, -budu, -budeš, pftiv., *dobýti, dosíci, zjednati, vyprostiti, erwerben, erlangen, verschaffen* atp.; **dobývati,** -aju, -áš, impftiv. — Když dobudes, tehdy dávaj AlxV. 280. Když kto zle dobude, tomu ť nerado probude Hrad. 132ᵇ, zle dobyté nerado bude užitečné. Ješče bych chtěl vesel býti, bych na tobě mohl dobyti, kterú chytrostí toho zbýti, kdež bych sě mohl smrti skrýti t. 139ᵇ. Czo dobudes, vše projhráš (praví ševci žena) t. 126ᵇ, co vyděláš. Czo na lidech dobudēs, jakž umřeš, všeho zbudeš AlxV. 1871. Ti lidé miechu vieru, ktož by poznal jich (kol v Sardech) rozměru, že té země králem bude i to, což chtě, to dobude t. 1157. (Čechové) mezi nepřátely doſty dobudyechu DalC. 79. — V téj řěči král doby miezta DalH. 7, 36, *dobyti města* atp., *erobern;* tu bez čísla liudí zbychu, dřieve než myeſta dobychu AlxV. 2051; ač kde dobudes myeſto t. 268; čstne myeſto Trojě dobyto t. 815; voj sě poče hotovati a chtye myeſta do-

bywaty t. 426, expugnaturus; (Alexander) káza sě všem hotovati a chtye myefta dobywaty t. 457; zda by mohl myefta dobyty Pulk. 123ᵇ; jimižto (praky) město dobudeno bude Mill. 91ᵃ; dobud geho cape eam (civitatem) MamA. 31ᵃ. Aby v tu všu vlast vehnali, miezt y hradow dobywaly AlxH. 1, 2, aby myeft y hradow dobywaly AlxV. 1171. Kněz každé tvrzě dobudieše DalJ. 57 z rkp. L. (Svatopluk) Uhry tu hrdinsky pobi, jich zemye az doftrzyhomye doby DalC. 57, země až do Ostřihomě dobyl. (Alexander) pojmě ovšem mnoho strasti, dřieve než doby te wlafty AlxM. 4, 5. Chtě kralowftwa zde dobyty, móžeš tam svého zbýti AlxV. 1054; královstvie nebeské ti popadnú, ješto jakoby násilím geho dobywaly Štít. uč. 105ᵃ. — dobiwali mne expugnaverunt ŽGloss. 108, 3, dobywaly mye ŽPod. tamt., dobywagie expugnans MamA. 21ᵇ. — Ženo, když pójdeš na město, dobudes mi kwafnycz v těsto Hrad. 136ᵇ, *dobyti = koupiti, opatřiti, verschaffen.* To ť já dobře vědě, že ť toto hlúpé hody budú, když k tomu wina nedobudu OpMus. 202ᵇ. (Mlada) doby byfkupftwa na Praze DalC. 32, *vymohla, zjednala biskupství.* Židie tajně odyenye a lydy dobychu t. 86, *si zjednali.* (Leva) jě sě lyudy dobywaty, chtye lyczkeho knyezete dobyty DalC. 22. Ze všie osady dobud muzuow mocznych provide Lit. Ex. 18, 21, dobud mužě mocné Mus. tamt. Dobutte mi toho, jenž umie hústi, ať hude providete Ol. 1. Reg. 16, 17, vohledejte Br. tamt., opatřte Bibl. 1857 tamt.; dobudte sěm mé panie Hrad. 141ᵇ. Knyezye sobě ot pluha oraczye dobudte DalC. 70. Kde dobudemy sobě jiného (t. otce, místo sv. Prokopa) Hrad. 22ᵃ. (Sv. Prokop) i od přátel přirozených i dobytich sě vzdálil Pass. 311. Mužie fmolnykow y kony dobychu DalC. 11. Ciesař přístrojie bojovného mnoho dobyl Pulk. 113ᵇ. Matka božie vazúc a šijíc domovité potřěby dobywaffe Krist. 32ᵃ. (Čechy) na vévodu sami nesměli jíti, až musili pomoczy dobyty DalC. 81, *pomoci dobýti, pomoc si zjednati.* Bí každá bratra nebo otcě svého, by sobě mohla dobity zywota pokoyneho t. 10. Kniežata... milosti dobichu DalH. 39; židé pak mylofty kralowy dobychu DalC. 87; (knieni) počě dobywaty mylofty svému milému t. 42. Chtě jeho přiezni dobyty Umuč. 2ᵃ. Lépe j' gije (jie, t. múdrosti) dobyti, než zlata a ftrzyebra Štít. ř. 62ᵃ. Nenie kto dobuda duffie me qui requirat ŽWittb. 141, 5, jenž by dobywal ŽPod. tamt. Světe! vědě, že vždy péče nabývá, ktož na tobě czfty dobywa AlxV. 1940, *dobýti se snaží.* Nemúdrý malú příčinu maje, trutí, až pronikne, nic netbaje, proto (nemúdří) flowa dobywagyu, často škodu přijímajú DalC. 17, *slova dosahují, ale škody necházejí.* Chcem ť o Bohu tázati lecos, abychom řečí dobywali ŠtítBud. 10, *abychom výkladů dosahovali.* Z niúž (t. jmen potoka a řeky) město gmene dobýlo PilA., město jméno dostalo. (Vím, že) bych dobýl toho zchzedye PilC., *splozením.* (Herkules Hesionu) dal jednomu knieželi, Telamonu, jenž f ny knyezye doby, Ajaka vítězě AlxV. 786. Synem, jehož jsi v cizoložství dobyl quem de adulterio habes Otc. 79ᵇ. — dobudu inquiram MamA. 26ᵃ; dobywam adipiscor Vocab. 175ᵇ; budu dobiuati requiram ŽGloss. 118, 145; dobywaymy exequamur MamA. 21ᵇ. — Pak páni kralowyczye Waczlawa z Sas dobychu DalC. 94, *vyprostili.* — **dobyti sě** *z čeho, = vyprostiti se, vysvoboditi se:* aby sě odtavad nemohl dobyti se excutere Otc. 402ᵇ; z nichž (hříchův, člověk) fe nesnadně dobude ChelčP. 3ᵇ; jsa do vězení dán..., z vězení potomně fe dobyl KolE. 46ᵇ (1590).

dobytie, -ie, neutr., *dobytí, Erwerbung, Eroberung.* — Čehož kde móž dosáhnúti dobytim nepravým nebo dary bráním ŠtítPař. 65ᵇ. Žena, jenž tvrzi Tebes od dobytye obránila Abimelechova Kruml. 86ᵃ.

dobytkový, adj. z *dobytek, Vieh-:* plod dobytkowy pecorum Pror. Jer. 31, 12; stáda dobytkowa greges armenti Ol. Joel. 1, 18; w dobytkowey tvá nosti Comest. 133ᵇ.

dobytý, adj. z part. *dobyt, erworben:* že sem požíval zle dobyteho Alb. 95ᵃ; (při

pokání má býti) proti zle dobytemu navrácenie t. 47[b]. — Čistá milost miluje boha ne pro ižádný užitek ani pro mzdu dobytu AlbB. 2[b], za lat.: ut mercedem capiat.

dobyvač, -ě, masc., *dobyvatel, Erwerber, Eroberer:* jiní zlí dobyvaci zbožie HusPost. 140[b]; ktož nad svú myslí panuje, jest silný dobywacz měst tvrdých Krist. 31[b], KristTom. 4[a].

dobyvadlný, adj., *dobývací, Eroberungs-;* z *dobyvadlo.* — Kočky a jiná orudie dobywadlna vineas et arietes Ol. Ezech. 26, 9.

dobyvadlo, -a, neutr., *čím se dobývá, Eroberungsmittel.* — V překl. bibl. bývá to u významu jiném: dobywadla munimenta Pror. Isa. 29, 3, MamVíd., oblehli sú město (t. Babylonští Jerusalem) s rozličnými dobywadly circumdata est urbs munitionibus Ol. 4. Reg. 24, 10; odchylku vysvětliti lze tím, že *munitium* = obsidio se bralo mylně za munitio a munimentum (DC. s. v. munitium).

dobývanie, -ie, neutr., *dobývání, das Erwerben.* — Nenie koncě jich dobywanye acquisitionis Ol. Bar. 3, 18; dobyvanie acquisitio Prešp. 1382; dobýwanije Hrub. 434[a], w dobýwanij t. 433[b].

dobývati v. **dobyti.**

docan v. **dočan.**

docěla v. **cělý.**

dočakati, dočekati, později **dočkati,** -aju, -áš, pftiv., *dočkati, erwarten, durch Warten erreichen.* **dočakávati, dočekávati, dočkávati,** -aju, -áš, impftiv. Srov. *čakati, čekati.* — Kteří na tvrziech ostali biechu, ti jitra dočakati nesmějéchu DalJ. 72 z různočtení Ješ. Jehožto (Jana Křtit.) narozenye u sv. Elžběty doczakawſſy (Marie) Pass. 278. Kak by gie (smrti) bylo doczakaty Hrad. 79[b]. Ktož učiní bezpráví komu, dočeká ť toho zasě domů Troj. 238[a]. doczekaſs toho súdu NRada 2080. (Pastucha) káza jim na Strahově státi a ſwe truby doczakaty DalC. 36, zatroubení dočkati. Spytáci (tatarští) byli řekli, nikoho sě nebáti, kromě krále českého, toho nikoli nedoczakawaty DalC. 10, nedočakati DalJ. z rkp. L, V, nedočekati t. ze Z, nedočkávati t. z Ff. Učedlníci docžekali ſu pana ChelčP. 119[a]. Tu mne doczakata Hrad. 75[b]; doczakas-ly geho Štít. uč. 96[b]; aby geho (Kristus Jidáše) tam doczekal Kruml. 39[b]; již si ho doczekala Kat. v. 335; mniec, by gych (dívky mužův) na hradě nedoczakaly DalC. 10; toho sem již doczakala KatBrn. 271. — Zda-li ť bych mohl na tobě rytierze doczekati z svého plemene OpMus. 146[b]. — Oltářníci nemohú doczakati, aby brzo služba božie sě dokonala HusPost. 14[b]. (Řekové) sotně mohú doczekaty, kdy by bylo léci spáti AlxV. 591. — **d. sě:** když gſme ſe gich doczkati nemohli KolB. 130[a] (1499).

dočán, adv., podle souvislosti = *časem, zuweilen;* **dočán-dočán** = *nyní-nyní, hned-hned, tu-tu.* — doczan jeho (člověka) láká zjevný nepřietel, doczan mienı́ jej přelstiti jeho falešný přietel, wczas překážie jemu najmenšie muška Kruml. 6[a]. A kto by se nad tak zamúcenú matkú nesželil, kto by se neobměkčil k tolikych slz vylití? Doczan rucě syna svého, doczan nohy jeho líbáše, doczan šíji jeho, doczan boky jeho stisknúci objímala, doczan v prsi své sě tepúc, doczan rucě s plaččivými slzami stiskáše, doczan vzhlédáše na rány syna svého, doczan v oči, doczan padnúci na jeho prsech jej líbáše, doczan v ústa t. 59[b] a 61[a], v orig. lat.: nunc manus filii, nunc pedes eius deosculatur, nunc collum eius, nunc latera... amplexabatur, nunc pectus proprium... percutiebat, nunc manus... constringebat nunc intuebatur vulnera filii sui, nunc oculos, nunc osculis tractavit super pectus eius, nunc super os (Jos. Truhlář, ČČMus. 1884, 27). Blahoslav píše, že Čechové »nyní«, Moravci »wčilí«..., ač Plzáci (Plzenští) nemnoho lépe »wečán« (říkají) Blah. 339; toto dial. (plz.) *večán* je patrně obměnou ze stč. *ve-t-čas* = v ten čas — výrazy adverbiální vypadají ze svých kategorií tvaroslovných, a když jejich tvarový původ je zapomenut, propadají snadně hláskovým změnám mimořádným —, a podle toho podobá se, že také v dokladech zde uvedených psané doczan čísti jest *dočán*

a že je to obměnou ze stč. *do-čás* = do časův, brzo. Srov. **čas.**

dočeka- v. **dočaka-.**

***dočinek,** -nka, masc.: agarus poczynel, doczynek *agaricus* Prešp. 819 v kap. de radicibus (agaricus = radix vitis albae, Lerchenschwamm Diefb. Gloss.); strojené.

dočiniti, -ňu, -níš, pftiv.; **dočiňovati,** -uju, -uješ, impftiv. — *Učiniti, machen, zu Ende bringen.* Nebo gez ſi doczinyl, zkazili sú quae perfecisti ŽKlem. 10, 4. (Bůh) šípy své horúciemi doczynyl effecit ŽPod. 7, 14, šípy své horúcie oczynyl (sic) ŽWittb. tamt. Kněz Oldřich umřě... a ne tak kláštera ješče bieše doczynyl, jakž svatému Prokopu slíbil Hrad. 14ª. — **d. sě** *čeho* = *dopustiti se, begehen:* ten (Čech) muzoboyſtwa ſye doczyny DalC. 2; aby nikdy víc toho ſe nedočziniowal Lún. reg. 1636; vejstupkův... aby ſe nedočziniowal KolŠ. 96ᵇ (1673).

dočísti, -čtu, -čteš, pftiv., *čtením kam dospěti, lesend wohin gelangen:* (sv. Marta) v tu hodinu kázala přěd sobú pašiji o božiem umučení čísti, a když toho slova doczytu: »Otče, v tvoji rucě porúčěji duch mój!« tak inhed sv. Marta duši pustila Pass. 381. — **dočísti sě** *čeho* = *čtením (počítáním) čeho dosíci, poznati, lesend (rechnend) erfahren:* slušie ť však písmo čísti, zda by ſye mohl doczyſty, pravé s křivým rozeznati Vít. 75ᵇ; — docztu-li ſie, že je zmeškáno, proto póhon ztracen i přě Rožmb. 23, počítajíce neděle při půhonech dopočítají-li se, že lhůta některá zmeškána.

dočistiti, -ščů, -stíš, pftiv., *čištění dokončiti, cele vyčistiti, die Reinigung vollenden, vollends reinigen.* — (Člověk) mohl by tak netbanlivě pokánie toho odbývati, že by musil těžce ſe dočiſtiti na onom světě ŠtítOp. 289ª, musil by docziſtiti ſie těžkými mukami onoho světa ŠtítMus. 163ª. (Lidé starší, jichž duše) poprchly prachem hřiechóv, pójdú do očistce, aby tam byli wycziſtieny ŠtítMus. 50ª, aby tam byli doczyſtyeny ŠtítJes. 102ᵇ (místo stejné), aby tam byli docziſſtczeny ŠtítSáz. 119ᵇ (též). Což by ſie zde nedocziſtil, toho by musil v čistci pekelným ohňem vczyſſtien býti ŠtítBud. 153.

dočka- v. **dočaka-.**

dodatel, -e, masc., *Übergeber:* Mikulášovi, dodatelj listu tohoto KolČČ. 424ª (1567), t. 312ª (1569).

dodati, -dám, -dáš, pftiv.; **dodávati,** -aju, -áš, impftiv. — *Podati, zubringen, zuführen:* dodachu jemu člověka němého obtulerunt Koř. Mat. 9, 32. — *Doručiti, einhändigen:* těm dodano po Němcovi, služebníku panském KolB. 83ᵇ (1501). — *Doplatiti:* z těch peněz dodano paní Machně a doplaceno za dluh její atd. KolB. 3ᵇ (1495); toho zbytka (sukna) kupováchu, osmi krošiev nedodawachu Hrad. 112ᵇ, dávali o 8 gr. méně. — Tu j'mu nedodadyeſſe uléci Hrad. 142ᵇ jest omyl m. *nedadieše,* v. **dáti.**

dodáviti sě, -ví̈u sě, -víš sě, pftiv., *dotlačiti se, bis wohin sich drängend gelangen:* (Matka Alexiova) pro veliký lid tyela syna svého dodawity ſie nemohúc žalostivě křičieše Pass. 326, tyela syna svého dodawyty ſye nemohúc křičieše PassKlem. 131ᵇ, pro veliký lid syna svého těla dodawiti ſe nemohúc KázLeg. 84ª.

doděkovati, -uju, -uješ, pftiv.: páni Hovořě z viery dodyekowachu DalC. 34; doklad nejistý, podle DalJ. je za to v Ff *děkovachu,* v L a Z *poděkovachu.*

dodělati, -aju, -áš, pftiv., *fertig machen;* **dodělávati,** -aju, -áš, impftiv. — Dokavadž nedodielal domu svého donec compleret aedificans domum suam Ben. 3. Reg. 3, 1; že pece k pálení cihel..., počavše ji dělati, nedodielawagj KolE. 75ª (1590).

dodieti, -děju, -dieš, pftiv., *dopověděti, zu Ende sagen:* a když tento hlas jie dodye, tato slova dopověďě, inhed ta svatá děvice vece Kat. v. 3432. (Žaltář) jakž die: »odchyl sě ode zlého!« tak dodije: »a čiň dobré!« Štít. ř. 133ᵇ, podle souvislosti vzato za impftiv.

Dogzan- v. **Doksan-.**

Dohalici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dohalicz Akta konsist. 1375, TomZ. 1390 n 292.

dohánětí, -ěju, -ieš, impftiv., *půhon dokonávati, die letzte Citation vornehmen:* pohánie kmetem, potom dohánije komorníkem VšehK. 68[b].

dohárati, -aju, -áš, impftiv., *důtklivě se týkati, betreffen.* — Žádným poslóm nemá překáženo býti a zvláště od otce svatého, vida, že geho dohara Hilar. 26[b], když se vidí, že se věc jeho (papežc) týká. Súžiti, doharati angere Lact. 179[a]; dotýkati, doharati attingere t. 181[b].

dohlédnutie, -ie, neutr., *ohledání, Besichtigung:* osoby přísežné, poslané k dohlidnuti toho KolAO. 51[a] (1532).

dohmatati sě, -aju sě, -áš sě, pftiv., *ertasten:* až by (Tomáš) ſie dohmatal dvěma jistýma čichoma HusPost. 77[a].

dohnánie, -ie, neutr., *dokonání půhonu, další, konečný půhon:* podlé pohnanij a dohnanij KolF. 10[a] (1591). Srov. **dóhon.**

dohnati, doženu, -žéneš n. -ženeš, pftiv., *doběhnouti, laufend erreichen:* (Vlasta) dřéve než svých dohna, sedm lepších oštěpem prohna DalC. 10. — *Konečným půhonem pohnati, die letzte (dritte) Citation vollziehen:* (děvečku šlechtičnu) právo pohnati odtad, kdež chlebí, a potom dohnaty jako holomka Rožmb. 57, při třetím půhoně hnáti jako osobu svobodnou; (syna neodděleného a neženatého) právo pohnati ot jeho otcě dvora a dohnaty jako ženatého t. 52; třetím póhonem dohnati Off. tab. 116. — Ktož utkna nedožiéne VšehK. 63[a].

dohoditi, -zu, -díš, pftiv., *zuwerfen, zukommen lassen, verschaffen.* — (Paris) téj (bohyni) jablka dohody, jež nad milostí vévodí AlxV. 761. Vždy jim (bůh nepřátelům) vše jich potřeby dohodi Kruml. 128[a]. Skrze to dohodij jim (svým oddaným) diábel zboží mnoho ChelčP. 80[b]. Již nejmáš viery na 'něch, jimž si čsti dohodyl AlxBM. 3, 12. Jakž brzo člověka vzplodíš (ty, světe), zlého j'mu opět dohodys AlxV. 761. Vrátiv sě Jidáš k-ápoštolóm počě s nimi choditi, chtě Ježiúšě židóm dohodyty Hrad. 75[a]; já vám jeho (Ježíše) dohozy t. 74[b]. (Bůh) jemu dohodyl dobré ženy Otc. 461[b].

dóhon, -a, -u, masc., *dokonání půhonu, další, konečný půhon, weitere, letzte Citation:* žádal důhonu KolE. 6[a] (1590); že svědka jednoho bezelstně po půhonu y po duhonu k svědomí jmíti nemůže t. 113[a] (též). Srov. **dohnánie.**

dohonitel, -e, masc.: dohonitel *executor* Prešp. 2109, dohonytel též Rozk. 3268; executor est ille, qui discussam causam executioni mandat, puohonczij, dohanitel (sic) Lact. 63[d].

dohoniti, -ňu, -níš, pftiv.; **d. sě** *koho = dohoniti, ereilen, einholen:* honil jest (Laban Jakuba) za dnuov sedm i dohonil ſe ho na hoře galaadské Pr. Gen. 31, 23; dohonil ſe gich (posel bratří Josefových) t. 44, 4; ty potom, vsedna na mě, když já se ho (kůň jelena) dohoním, zastřelíš ho Ezop. 67[b].

dohořěti, -řu, -říš, pftiv., *dohořeti, ausbrennen.* — Když ta jistá sviece dohasla a dohorzela GestBř. 9[a]. A kdy jeho zapálenie dohorzi? ŠtítPař. 89[a].

dohubiti, -bu, -bíš, pftiv., *ausrotten.* Vršovici... nemúdrú velmi radu vzěchu řkúc: Dohubym kniežěcí plod, tiem činem bude náš slovuten rod DalC. 34, dohubmy DalJ. tamt. z rkp. Ff a V, dohubme z L.

***dohule**, prý *zvíře nějaké:* dohule *igenecha Prešp. 498 v kap. de bestiis; strojené.

doch, -a, -u, masc., *došek, otep slámy, Dachschaube, Strohbündel;* z něm. *Dach.* — Dochu co se dotýče, Staněk toho má dáti dosti k opravě střech KolB. 180[a] (1500). Daemones dicant: Teď máš tři jinochy, jako najkraššie tři dochy MastDrk. 64. Jak by doch zažehl Otc. 18[b]. — doch glos quod de stipula factum est MVerb. (glos m. glosses: tugurium glossibus tectum DC. s. v. glosses); doch glossus (m. glosses) Prešp. 666, SlovBrn. 342, BohFl. 335, Vít. 95[b], Nom. 65[b], RVodň. 61[b]; doch HusOrth. 176. — *Sláma:* doch culmus, stramen MVerb.

docházěti, -ěju, -ieš, impftiv., *docházeti, erreichen, erlangen:* aby (Kristus mě) smrti druhé a věčné nedochazyegyczyeho ráčil sčastně zachovati Kruml. 107[a]. — I dó-

mysl náš toho dochazie, že jest tak dobrý buoh ŠtítBud. 117, *dochází toho, poznává.*

dochlík, -a, masc., prý *ryba nějaká:* dochlik *vench Prešp. 369 v kap. de piscibus; nejisté.

dóchod, -a, -u, masc., *výsledek, Erfolg:* šťastný duochod prosper eventus Lact. 132[b]; duochod učenie argutiae, documentorum experimenta t. 17[b].

dochoditel, -e, masc.: dochoditel *investigator* Veleš.

dochoditi, -zu, -díš, impftiv., *docházeti, erreichen:* mne zlob s právem dochodi DalH. 40, dochody DalC. tamt.; múdří cti dochodye Vít. 66[b]; tvé přěpuščenie dochody mne StrahOff. 1 I. — dochodym assequor Vocab. 175[b], SlovE. 221[b]; dochodým assequor, adipiscor Veleš.

dochoditý v. **nedochoditý.**

dóchodný, adj., *výnosný, einträglich:* zištný, duochodny quaestuosus Lact. 136[c].

dochovati, -aju, -áš, pftiv., *uchovati do jisté doby, erhalten.* Nesnadno jest dřevu (stromu), kteréž blízko u cěsty stojí, krásného ovoce, až by dozrálo, dochowati Kruml. 279[a]. Jim poručivše dochowati (peníze sirotkům) KolBO. 114[b] (1498). Ječmen má pana Alše a paní Elšku smrti dochowati t. 3[a] (1494). Když dochowa do žní tak velikú zbroji (lidí) cum pavisset multitudinem Otc. 474[a]. Kto by dochowal tvú starost enutriat senectutem Ol. Ruth. 4, 15. — **d. sě** *koho:* kak mnoho práce přejmějí (rodiče), než ſe dyetyete dochowagy Štít. uč. 25[a].

doják, -a, masc., *dojič, Melker:* dojka nebo doyak mulgista MamA. 29[a], dojka vel doyak též Anon. 4[b].

dojčin, adj. possess., v. **dojka.**

dojěti, -jědu, -jědeš, pftiv., *dojeti, bis wohin gefahren kommen.* — (Alexander) káza sě všěm hotoviti, veždy tamo chtye dogyety, kdež pohanská modla bieše AlxV. 2168, tamo chtě dogiety AlxVíd. tamt. (Alexander) prvé než dogyedu bojě, ... vece AlxV. 1485, než dojeli. (Břěcislav) dogiew svatého Prokopa... počě jej otcem zváti Hrad. 15[a]. (Vilém Zajíc) dojed jich (Němcův) je sě s nimi bíti DalJ. 109 z rkp. V, dojev tamt. z L.

dojězditi, -ždžu, -žďu, -zdíš, pftiv.; **d. sě** *dojeti svého konce, hinwerden.* Odpovědě Serim (vykládaje sen babě, které se zdálo, že jela na koni): »Den desátý umřeš, babo, a budeš zemí obřícena...«; a tak sě stalo. To ť ſie baba dogiezdi BřezSnář. 153.

dojhrati, -jhraju, -áš, pftiv., *dohrati, zu Ende spielen:* vrať sě, doyhray perfice ludum BohDial. 342.

dojieti, -jmu, -jmeš, pftiv.: (Boleslav, seknuv mečem), ledva bratru kóžě dogie DalH. 30, ledva kůže *zasáhl;* taká hróza Boleslava podjě, že jedva bratru kuožě dogie DalC. tamt. — (Pták), jenž sobě nedoyme wyery AlxV. 872, *dojieti sobě viery, pojmouti víru, důvěru;* srov. stsl. *vĕrą jęti* credere.

dojistiti, -šču, -stíš, pftiv., *potvrditi:* všecky věci, kteréž Olofernovi dogiſtieny gſu probata sunt Kladr. Judith 15, 14.

dojiščenie, -ie, neutr., *dojištění, Versicherung:* božie dobroty dogiſtienſe HusPost. 99[b].

dojiščovati, -uju, -uješ, impftiv.: dogiſtiowaſe *arguebat* MamV.

dojiti, -ju, -jíš, impftiv., *melken;* stsl. *doiti* lactare. Abyste dogyly ut mulgeatis Pror. Isa. 66, 11. (Egidius) ſveria doy CisMnich. 97[a] t. j. zvěřa dojí (v legendě sv. Jiljí dojí laň), ſueria day (sic m. dojí) CisPr. 103[b]. (Kněží) kostel sobě zavěsili jako vymeno u krávy, aby skrze ňej vždy lid z jich statkuov dogili ChelčP. 192[a]. Jako mléko dogils mě ŽKlem. 154[a]. — Baba (čarodějnice) na stúpě tě leťala..., pak tě trlyczy dogylla DivVítB. 40, *trlici dojiti,* v. **trlicě.**

dojíti, -jdu, -jdeš, pftiv., stsl. *doiti* pervenire. — *Dojíti kam* n. *čeho,* o místě, čase i přeneseně, *wohin kommen, gelangen.* — Onamo dogiti žádajte pervenire HomOp. 154[a]; miesta, jichž dogiti mohla Kruml. 77[b]; aby mohl dogiti do slíbené země t. 62[b]; doydes se mnú do rájě Vít. 24[a]; aby doſſli věčného přiebytka ŽPod. 171. — Kněz čtyři bratry mějieše, když oni ſwych

let dogydu, milostivě k dielu přijidú DalC. 46, *když došli let, dospěli.* (Smrt) velím viece potře jich dřéve než doydu ſtaroſty, nežli dá dogyty plneho wyeku Štít. uč. 150ᵃ, *než dojdou, se dožijí stáří, dá dojíti plného věku;* jakž (dobrý) doſſel ſtaroſty AlxV. 337. Když te poſlednie hodiny doideš Kruml. 440ᵃ. Immaturitas, co neduogde ſweho czaſu Lact. 84ᵈ. — Nemohl toho dogyty Pulk. 33ᵇ, *dosáhnouti, erreichen, erlangen;* ani který doktor móž toho dogiti Kruml. 62ᵇ; (Alexander) pobi ty všě voje, jakož brzo doſſyel (b)oge AlxV. 1139; tu sě spolu vojem ſnyty (m. snieti, rým: prosvieti) i dogyty bylo bogye t. 1289, tu sě spolu vojem snieti i dogiti bylo bogie AlxH. 4, 35; mnohý doſſel ztraty AlxV. 405; tu ten boj postá na dlúzě, mnohý proto doſſal nuzye t. 1643; (Řekové) řekú: doydem též ſtraſty! t. 839; wieczneho zywota duogdeſſ Pass. 455; dogyty odplaty Štít. uč. 48ᵃ; dogijty té koruny Štít. ř. 11ᵃ; dokad (každý) nebeſke gyſtoſty neduogde Pass. 332; aby mohl myloſty dogyty Kruml. 85ᵃ; kterak jest dogiti mudroſti smyslným opatrováním t. 229ᵃ; — krále řěč dogyde taká AlxV. 450, *došla ho řeč, uslyšel;* také ť tebe řeči doydu, i za žádného ť nepójdu muže Kat. v. 345; jak tě tato cedulka důjde ŽerKat. 284. — (Lvový šťenec), jenž ješťe netvrd v nohy ni mu doſſel zúbek mnohý AlxV. 187, *dorostl;* srov.: již ť jsú ščencóm zubi doroſtli, již ť ščekají jako jiní psi Tkadl. 24ᵇ. — Po tom stáchu, aby nedoſſla ta svatba Otc. 458ᵇ, *dojíti = státi se skutkem, zur That werden, zu Stande kommen.* (Tvoji věrní) tomu ť dogiti nedadie (t. aby se stal úklad) NRada 1346. Jerusalemští v pevnosti zdí naději jsú měli, avšak jim ta nadiege nedoſſla ChelčP. 208ᵇ, *dojíti = vyplniti se, in Erfüllung gehen;* tak jim (hříšníkům, přímluvou svatých a očistcem) vždy ſpaſenie dogde t. 15ᵇ. — neduogde Brig. 79ᵃ; aby k dokonaloſti bylo dogito Pernšt. předml. Jeron. k Pavl.; netoliko z divóv slyšených, ale také dogdenych v jeho životě EvOl. 92ᵇ.

dojitie, -ie, neutr., *dojití, Besuch:* kterěžto ženy žalářný ne inhed zahubil, ale milosrdenstvím jsa hnut dogitye a wchodu dceři jejie dopustil jest GestBř. 117ᵇ, dogiczye neb wchodu GestKl. 294 (místa stejná). — Aby snadné bylo křtu dogitie ŠtítMus. 149ᵇ, *dosažení.*

dojivo, -a, neutr., *nadojené mléko, Gemelk.* — dogywo mulsum BohFl. 262.

dojka, -y, fem., *kojná, Amme.* — Děvek, doyek i jiné čeledi židé nejmají křesťanské jmieti Štít. uč. 86ᵇ. Ta když v svém dětinství doycye do jiného domu chovati dána atd. Pass. 318; (dietě) u své doyky jsa t. 404. (Anýz) vzplozuje mléko doykam LékA. 115ᵇ. (Krystal) mléka doykam dává RVodň. 162ᵃ; když jej (kámen galaktis) doyka na sobě nosí t. 163ᵃ. Budú královny doyky tvé nutrices Pror. Isa. 49, 23. Ďáblova dojka HusE. 1, 260. doyka nutrix Lit. 2. Reg. 4, 4, Ol. tamt., Prešp. 1640, BohFl. 478, Nom. 68ᵃ; ſwei dogczie nutrici SekvE. 29ᵃ, doyek nutricium HymnA. 12ᵇ, dogyek nutricium HymnB. 11ᵇ. — *Dojička, Melkerin:* doika nebo doyak mulgista MamA. 29ᵃ, mulgista doyka vel doyak Anon. 4ᵇ. — *Jm. osobní:* Doyczae TomZ. 1400 std 211, Doyka Háj. 46ᵇ. — *Adj. possess.* **dojčin**: doyczin hrob Apoll. 143ᵃ.

dojný, adj., *milchgebend:* doyné ženy Háj. 137ᵃ, kojné; krav doygnych KolB. 76ᵇ (1497); vacca quae doyna dicitur UrbHrad. 4.

dojúcí, adj.: doyuczieho *lactentem* ŽWittb. Deut. 17, doiuczieho ŽMus. tamt.

dojud- v. **doňud-**.

dokad, dokud; dokavad, dokovad; -že, -ž, -ž-to; dokud-si; dokužd, dokž. Conj., vlastně spřežky z předložky *do-* a rozmanitě měněného výrazu interrog. relat. *-kad, -kud,* podobného ke stsl. *kądu* a *kądě* qua. — *Až kam, bis wohin;* vlastně u významu místním, a z toho v časovém a přeneseném *jak dlouho, pokud, wie lange, inwieferne.* Když význam je relativní, příslušné demonstrativum *dotad* atp. ve větě řídící dílem je vyjádřeno, dílem se rozumí. — Plakati budu dotud, jeho

nenaleznu dokud Hrad. 40[a]. Sv. Kristofor dokad viery nepřijal, dotad slúl Reprobus Pass. 357. Chot milost svú jie (královė) tak dlúho odpowiedial, dokadż by té okrasy nevzala HusŠal. 3[a]. Dokad člověk v smrtelném tělestvi bydlí, nikda bezpečen není Pass. 331. — Dokud bude nade mnú vesel mój nepřietel? Štít. ř. 132[a]; dokad chceš trpěti nepřietele mého? Pass. 295; zuby skřípiece a řkúc: dokad z nás duši honíš? Krist. 69[a]; dokauad chceš zapilá býti? usquequo ebria eris? Ol. 1. Reg. 1, 14; dokowad vás trpěti budu? quamdiu vos patiar Kladr. Mark. 9, 18; (žena) dokowadz podleží téj nemoci quamdiu subiacet Mus. Lev. 15, 25; dokouad mi se nechceš poddati? usquequo non vis subici mihi? Lit. Ex. 10, 3; dokowad, hospodine, zapomínáš..., dokowad otvraciuješ obličěj tvój? usquequo oblivisceris, usquequo avertis faciem? ŽKlem. 12, 1, dokud zapomínáš? ŽWittb. tamt., dokudze zapomeneſſ ŽPod. tamt.; dokowad řiuciujete sě v člověka? quousque irruitis? ŽKlem. 61, 4, dokudze oborzuge (sic) ſie? ŽWittb. tamt., dokud oborzugete ſye ŽPod. tamt.; dokowad, bože, ukárati bude nepřietel? usquequo improperabit ŽKlem. 73, 10, dokudze ŽWittb. tamt.; dokowad hněvati sě budeš? quousque irasceris? ŽKlem. 79, 5, dokudze ŽWittb. tamt.; dokudze súdíte? usquequo iudicatis? ŽWittb. 81, 2; dokudz výší sě nepřietel? usquequo t. 12, 3, dokudze ŽPod. tamt. — Nižádný z nás zde na světě, dokavad putujeme k blahoslavenství, nenie bez všednieho hřiecha HusE. 1, 23; dokud prvý (manžel) živ jest..., dokovad ta (manželka) živa jest t. 3, 201; dokudzz hudl (David) Kruml. 57[b]; dokz (sic) sem ješťe vzhuoru rostl t. 403[b]. — (Abyšte) ani pocítiti kázali milostničce, dokudż nezechce HusŠal. 56[b]; dokovadž nepřijde pán HusE. 1, 35; dokowadżby Kristus nepřišel Comest. 247[a]; duokudzbychom nezaplatili List. Poř. 1493. — Pyšní neprávě činiechu až dokud ſy usquequaque ŽWittb. 118, 51, až dokudſi ŽGloss. tamt., až dokud ŽPod. tamt. — dokadž Háj. herb. 240[b]; dokawadż ŠtítOp. 30, quamdiu Ol. Lev. 15, 25; dokowad quousque Koř. Mat. 17, 16, dokowadz donec t. Mark. 12, 36 dokowadzz Kruml. 316[a]; dokud MamA. 19[b], dokudze usquequo ŽWittb. 6, 4 a j., dokudz MamA. 31[b], dokudzzto donec Ol. 2. Par. 14, 7; dokuždь m. dokudž Hlah. žalm 6, 4. — dotowadto usquequo Pror. Jer. 13, 27, omylem m. dokovadto.

dokáti sě, *čeho,* -kaju sě, -kaješ sě, pftiv., *pokání zač dokonati:* (člověk) aby as a v čistci ſe dokal Štít. uč. 136[b]; kterých (hřiechóv) ſey zde nedokal t. 157[a].

dokavad, -ž v. **dokad.**

dokázanie, -ie, neutr., *dokázání, Beweis, Nachweis:* a z toho jest dokazanie, že atd. HusPost. 57[a].

dokázati, -žu, -žeš, pftiv., *ukázati, zeigen, nachweisen, beweisen;* **dokazovati,** -uju, -uješ, impftiv. — Tiem jest dokázal (Ježíš) božské moci a milosti HusPost. 20[b]; tak ſe dokazuje hřiešný člověk RokycEvJan. 331[b].

dokaziti, -žu, -zíš, pftiv., *škódu čeho dokonati, vollends verderben:* (Soběslav) dokazyl ostatek země do Dunajě Pulk. 122[b].

dokazovati v. **dokázati.**

dóklad, -a, -u, masc. — *Výváżek, Zugabe zur Erreichung eines Gewichtes:* duoklad na wahy, hostimentum vel aequamentum vel illud, contra quod pondus exaequatur in libra Lact. 83[b]. — *Prostředky k nákladu na něco, Mittel:* chrám olaupil, aby měl důklad na války Plac. Jg. — *Důkladní peníze, skládané, když kdo od konšelů appelloval ku právu vyššímu* WintObr. 2, 695 (ze XVI stol.), *Appellirgeld* Jg. Burian na rozmyšlenau (vzal) a hned duklad složil KolC. 195[a] (1589); duoklad 5 kop gr. m. měl zuostati na právě t. 49[a] (1588).

dokládanie, -ie, neutr.: dokladanie *definitio* Veleš.; neumělé.

dokládati sě *čeho,* -aju sě, -áš sě, impftiv., *zu Zeugen nehmen:* (já) dokladagy ſie desk Rožmb. 43, *dovolávám se jich na svědectví;* k dvěma konšeloma, júž ſie komorník doklada t. 20; budeš-li ve všem

ſe ho (boha) dokladati NRada 335. — (Bohatec) na všem ſie ho (svého sbožie) dokladaſſe Hrad. 142[a], *dovolával se.*

dókladné, -ého, neutr., *poplatek jistý,* = *dókladnie peniezě* a *spomocné*, v. t.

dókladní, adj. z *dóklad; — dókladnie peniezě* v. **dóklad** a **peniez.**

dokona, adv., *dokonce, gänzlich.* Z gen. *do kona;* nom. *kon* = konec, srov. *napokon* a stsl. *konъ* initium. — Neb zlost dokona oslepí srdce Štít. ř. 34[a]. To ť jest smrt druhá, ještο vždy smrtí, ale do kona neusmrtí ŠtítBud. 14. Aby pak dokona smrt naše... smrtí jeho zbořena byla t. 65.

dokonale, -ále, adv., v. **dokonalý.**

dokonalitedlný, dokonalitý, adj.: (Markus) ani dokonalitemu dielu pilnoſti otpieral Lit. předml. k Mark., ani dokonalitedlnemu dielu plnoſti odpieral Kladr. tamt., za lat.: ut... *perficiendi* operis plenitudinem non negaret (v bibli lat. z r. 1495).

dokonalost, -i, fem., *Vollkommenheit* Vel. Jg.; vedlé dokonalosti přirozenie VšehJ. 253.

dokonalý, adj., *vollkommen:* dokonalú pokoru HusPost. 16[a]; aby síla duchovnie v šlechetnostech byla dokonaleyſſy ŠtítVyš. 94[a]; abychom byli dokonaleyſſe v šlechetnostech Modl. 31[a]. — Adv. **dokonale, -ále:** milovati dokonále boha HusPost. 151[b], dokonále Háj. herb. 385[a], Ezop. 107[b].

dokonaně v. **dokonaný.**

dokonánie, -ie, neutr., *konec, Ende:* Adamovo dokonánie ŠtítE. 288 ze ŠtítVávr.; pán Ježíš, jenž jest počátek i dokonanie všech věcí ChelčP. 1[a]; dokonanye determinamen Prešp. 1486, determinatio Rozk. 2201; — *zdokonalení, Vollendung, Vollkommenheit:* má slova potáhnú k dokonany ad perfectionem Brig. 85.

dokonaný, adj., *dokonalý, vollkommen:* abych pilen byl ve všěch svých činech a v milování dokonan Modl. 44[b]; život pravý a dokonany t. 74[b]; buoh jest právě dokonany na všem, ve všem, na vše strany Kat. v. 2052; (muž) dokonany byl ve mnohých skutciech peritus GestKl. 33; — *adverb.* **-ně:** abychom toho žádali pilně a dokonanye naplnili Modl. 47[a]; chceš-li dokonanye dobrý býti, prodaj vše a daj chudým ŠtítBud. 218.

dokonati, -aju, -áš, pftiv., *vollenden.* — Hradčěné ti vše zlé zemi počěchu, Mycené, Chrudiměné, Byčovené, Poličené dokonachu DalC. 100, *dokonati co* (akk.). Spytihněv smrtí jsa nadstúpen svého zámysla dokonaty jest nemohl Pulk. 53[b]. (Paris) jest to i dokonal, jakož je jim (Řekům) unesl ženu AlxV. 790; (Menon), jenž svú jézdu zle dokona t. 1127. (Ktož) dokona zlost perficit malum Ol. Sap. 6, 16; neb sě ješte nedokonala Amorejských zlost nondum completae sunt Mus. Gen. 15, 18. Když (Ježíš) dokona řeči tyto cum consummasset Koř. Mat. 7, 28. Nebo t jest již čas sě dokonal tempus impletum est Mus. Gen. 29, 21. — Doniž gimy nedokonam donec consummam eos Lit. 2. Reg. 22, 38, *dokonati kým, čím;* dojdeš do ráјě, ſwym zywotkem dokonagye Vít. 24[a]. — dokonaſ finies ŽGloss. Ezech. 12, dokonaſſ ŽWittb. tamt., dokona ſie terminabitur Ol. Num. 34, 2.

dokonavač, -ě, masc., *Vollender:* hlediece na stvořitele viery a dokonavače Ježíše HusE. 1, 186 = in auctorem fidei et consummatorem Vulg. Hebr. 12, 2.

dokončěti, -ěju, -ieš, pftiv., *dokončiti, beendigen.* — Doconchzaw pak tu mſſiu..., gdyžto juže v ten dól stúpi, taká j'ho světlost ostúpi... ApŠ. 28. (Darius) dokonchzaw to... vozatajóm preč ponuče, hna preč AlxBM. 2, 10.

dokonetnáč, -ě, masc., prý *obluda nějaká:* dokonetnacz *cathapheba Prešp. 386 v kap. Clauda monstra, *kathophebus Rozk. 787; strojené.

dokovad, -ž, v. **dokad.**

Doksany, -kzany, -gzany, plur. masc., *jm. místní:* w dokzanech Pulk. 98[b], w Dogzanech VelKal. 193. Dogzan Reg. I, 1222, de Dochczan t. IV, 1334; de Doxano Confirm. 1359; ecclesia Dogzanensis Reg. III, 1328, ecclesia Dogczanensi (abl.) t. IV, 1272, monasterium Dokzanense Reg. t. 1339, monasterii Dogzanensis t. 1336, praepositum Doxanensem t. 1295.

doktor, -a, masc., lat. *doctor:* velebného doctora Modl. 104b, který doktor Kruml. 62b, všichni doktorowe t. 398a, všecky doktory EvOl. 135b.

doktorovati, -uji, -uješ, impftiv., *doktorem činiti, zum Doctor machen:* to jest řěč jednoho velebného doktora v Římě doctorowaneho Modl. 104b.

dokud, -si, -ž v. **dokad.**

dokužd m. *dokudž,* v. **dokad.**

Dokz- v. **Doks-.**

dokž m. *dokudž,* v. **dokad.**

dól, -u, masc., *důl, Grube;* stsl. *dolъ* fovea, příbuzno s něm. *Thal* Jg., stněm. *tal,* z pův. *dhō-* niedrig sein Kluge[6] 375. — Vykopali dol foderunt foveam ŽWittb. 56, 7, kopali dol ŽPod. tamt., doł ŽGlossKlem. t.; dolowe rozmohú sě valles ŽPod. 64, 14. Každý dol krvi natekl AlxV. 1727, Gualth. 3, 120: replentur sanguine valles. V horách, w dolech vody hladaw, na mnoho stran sěm tam honiv... AlxM. 5, 10. Kam sě kto obráti koli, (b)yly zbitcóv hory, doly AlxV. 1746. dol vallis Vít. 91a; dol fovea BohFl. 136, duol též Prešp. 57; do dolu Vít. 8b, u jednoho dola DalC. 19. (Apoštol) rozkáza rovu dol vytieti ApŠ. 26, důl pro hrob; v každém městě vóz bieše, že jiného nečinieše, jedno že umrlcě vozieše, po jednú viece než desět w dol uvržieše DalC. 94. Upadl w dol in foveam ŽWittb. 7, 16. Stavěj w dole, bliz u vody NRada 1647; w dole in valle Ol. Deut. 2, 26. Slibuje hory doly RešSir. 95b; hory w doly srážeti t. 100a. — Odtud adv. **v-dole** = *dole, unten:* (v korábě) w dole ponebie a trojnásobnie schrany učiníš deorsum Kladr. Gen. 6, 16; Abraham jide s svým synem nahoru, ostaviv své panoše wdole Kruml. 125a; jimžto (mocným a bohatým) dáváno jest w dole y ſwrchu, točíšto v zemi i v povětří GestBř. 35a; — jakž w dole poviem ODub. 43, = *na místě doleji následujícím, weiter unten;* věci, které wdole psány jsú scripsit, quae subiecta sunt Kladr. 3. Esdr. 2, 25; věci, které wdole psány jsú quae subdita sunt t. Esth. (úvod k v. 4 a násl.); jakož w dole sám Ježíš to praví HusPost. 157b. — Jehně pije zdola stáše Baw. 38, adv. **z-dola, z-dolu** = *z dolejška,* pak také *dole;* zemi vlažnú ſ hory i ſdolu irriguum superius et inferius Ol. Jos. 15, 19; zemi vlažnú s hóry i vlažnú zduolu irriguum superius et irriguum inferius t. Súdc. 1, 15, vlažnú s hóry i vlažnú zdolu Kladr. tamt.; tak buď uvázána žíla s huory i z duola Rhas. 93; dvě podušticí, jedna s huory a druhá s duolu t. 80; vy zdolu jste a já ſe ſwrchku sem vos de deorsum, ego de supernis Koř. Jan. 8, 23, vy jste zdolu, ale já sem ſ hory EvVíd. tamt., vy zdolu jste, já ſe ſwrchku jsem Kladr. tamt., vy z dolu jste a já ſwrchu jsem EvOl. 226b; z dolu až do wrchu a deorsum usque sursum Ol. Ex. 26, 24; stanové Madian biechu zdolu w uwale erant subter in valle Lit. Súdc. 7, 8; palma z duolu jest ostra HusŠal. 134a; zduola u noh té sukně vókol jako jablka zrnatá učiníš deorsum Kladr. Ex. 28, 33; z dolu deorsum Veleš.; dial. *z-dóly:* z duoly MamB. 52a, srov. nč. ob. z-důly. — Jiná adv. sem patřící jsou **dole** a **dolóv,** v. t. — *Jm. místní:* Želči dole (lok.) Reg. I, 1131, na dole t. 1239, villam Duol t. III, 1313, de popowa dolu DeskDE. 1318; Hluboky Duol Háj. 203a.

Dolánky, -nek, plur. masc., *jm. místní,* demin. z *Dolany.* — Dolanky UrbBřevn. 1406, de Dolanek DeskDE.

Dolany v. **Dolené.**

dólček, -lečka, -lečku, masc., *dolíček, Grübchen;* demin. z *dolec.* — Koho bude žaludek boleti a zvláště ten dolczek LékA. 71b.

dole, -e, fem.: Lační šťenc(i)... potekú za ním (vlkem) mlaštiece, přijiesti sě rádi chtiece, a kdež uzřie stádo u poli, vysunú sě na ňe zdoly; kakž vlku přibude síly a ščenci mu budú čili, a jakž sě k stádu připrne, každé skotě strachy strne..., jakož vlcie činie stádu, tak Řěci u pohany spadú AlxV. 1419, zdoly t. j. *s doli,* nom. **dole,** fem. = *zdar, glücklicher Erfolg;* srov. stč. *odole* = moc, násilí, přinucení, pol. *dola* a *niedola* = štěstí a neštěstí, adj. *zdolny*

a *niezdolny* = silou dostatečný a nedostatečný, rus. *nedolja* = neštěstí, nezdar, a slovesa č. *odolati,* pol. *zdołać* komu = býti s koho, přemoci koho, stsl. *odolêti* vincere. — Ale možná také, že v AlxV. je dial. výraz *z doly* = *z-dolu,* v. **dól,** a že je to ohlas lat. *sub antris* u Gualth. 2, 401: sic ruit in praedam ieiuna fauce lycaon..., tandem que impegit in agros caedis amica fames vacuis concepta sub antris.

dole, adv., *unten;* lok. subst. *dól,* v. t.; vlastně = *v-dole.* — Abraham... ostaviv dole své panošě Alb. 3ᵇ, srov.: Abraham jide s svým synem nahoru, ostaviv své panoše wdole Kruml. 125ᵃ (místo stejné); ostaviv dole pod horú apoštoly Alb. 56ᵇ, wdole AlbB. (na místě stejném); dole Alb. 88ᵇ, t. 103ᵃ a w dole AlbB. (na místech stejných); dole deorsum MamA. 20ᵃ; duole EvOl. 149ᵇ. — Vše, ješto sem tam dole mluvil těm vdovám Štít. uč. 45ᵇ, = *na místě dole následujícím.* — K tomu i kompt. **dolejie:** voda tiem teče silnějie, čím plove dolegie Kruml. 315ᵃ, čím více dolů teče, čím větší má spád; o tom viece sem mluvil tam dolegye Štít. uč. 51ᵃ; o tom dolejie bude psáno Kar. 56. Srov. **dolejší.**

dolec, -lcě, masc., *důlek, kleine Grube.* — Na dřieve řečené čáře byli dolczowe proti ušinci (ušnímu prstu) LékA. 18ᵃ. dolecz scrobs (sic) Prešp. 74, Rozk. 86, SlovBrn. 130, Nom. 69ᵇ, RVodň. (k 71ᵃ), Veleš.

doléci v. **dolehnúti.**

dolehnúti, -nu, -neš, pftiv., *dolehnouti:* jakž doležech..., uda mi se spáti Máj. sen 113, sotva jsem dolehl.

dolejie v. **dole.**

dolejní, adj., *dolní, unter.* Položili mě u močidlo w doleynye in lacu inferiori ŽKap. 87, 17. doleyni strany Comest. 74ᵃ.

dolejší, adj., *dolní, unter;* z adv. *dole,* s konc. *-jší* podle kompt., a druhdy i s významem kompt. K doleyſſym ad inferos ŽKlem. Athan.; podstava má w naidoleiſſich zemſkich in inferioribus terrae t. 138, 15, w doleyſſych země ŽPod. tamt.; vody, ješto doleyſſye jsú inferiores Ol. Jos. 3, 13; z pekla doleyſſyeho Modl. 82ᵇ; k doleyſym vratóm Pulk. 41ᵃ; na doleiſſym miestě nedošívaj rány Sal. 549.

dólek, -lka, -lku, masc., *důlek, Grübchen:* pěsti (dítěte v matce) sú vhřezly w duolky očí Sal. 210.

Dolené, Dolany, -an, plur. masc., *jm. místní:* Vlach dal jest doleaſſ zemu List. Litoměř., t. j. Dolas, v Dolanech; od Mikšě z Dolan Rožmb. 248; — de Dolan Reg. IV, 1338, DeskDE. a j. — K sing. **dolenín,** v. t.

dolení, adj., *dolní, unter;* v kompt. doleniegſſy imus SlovKlem. 53ᵇ.

dolenín, -a, masc., *obyvatel dolu:* spolu zvučte dolane inferi HymnOp. 54ᵇ; srov. **Dolené, -any.**

doletěti, -cu, -tíš, pftiv., *fliegend erreichen:* ſſipy sv. Saviniana nedoletyewſſe u povětří powiſli Pass. 470.

dolézti, -zu, -zeš, pftiv., *kriechend anlangen:* (liška) tam smutně přiběže, orla svú prosbú doleze Baw. 53.

dóležěti, -žu, -žíš, impftiv., *důležitu býti, angelegen, wichtig sein:* kteréž (potřeby) nám i vám znamenitě důleží List. z r. 1494 u Pal. 5, 1, 351; odtud **dóležitý** nč. **důležitý.**

dolíčenie, -ie, neutr., *dolíčení, dotvrzení, důkaz, Erweisung, Beweis.* — (Kristus) pravým dolyczenijm podlé lidského rozumu ukázal, že j' nebyl hřiešník Štít. ř. 143ᵇ, *dolíčením lidskému rozumu přiměřeným.* Kázal Kristus veliké dolíčenie, že jest on spasitel slíbený světu ŠtítOp. 94ᵃ. Když pak kázal spasitel veliké dolíczenie viery našie, že vše, což je učil, jest pravé a svaté, a tak sám řekl židóm: »Bych byl nepřišel« atd. ŠtítMus. 86ᵃ. Aby (sv. Kliment s bratřencoma) múdrým doliczenym ukázali (t. že jest boží předjednání) Pass. 292. Nemóž sě nalézti ižádné doliczzenye jeho (t. ptáka letícího) cěsty nullum argumentum Ol. Sap. 5, 11, ižádné doliczenye Lit. tamt. Aby (lidé) jměli dolyczenye i ujiščenie PassKlem. 47ᵃ. dolicenie argumenta MamV., doliczenie exhibitio Veleš., dóvod, doliczeni argumentum RVodň. 53ᵈ; duovod, dolíčenije Lact. 62ᵈ.

doličěv- v. **doličov-**.

doličiti, -ču, -číš, pftiv., *dokázati, dotvrditi, nachweisen, beweisen.* To (co zatmění které znamená) pověděě ten starosta, i bieše to vše řěč prostá, neb to dolyczichu sami starých králóv příhodami AlxV. 2426. Znal-li by to odpověďač a chce toho dolyczyty Rožmb. 122. (Šimon, o sobě) chtě toho doliczyty, jež jest pravým bohem Pass. 293; že jeho (boha) i jeden nemóž ukázati, doliczziti Kruml. 225ᵃ. Činíš se biskupem a nemoha dolyczyty DalC. 49. (Kristus) do třetieho dne v rově ležeti chtěl, to jest proto učinil, aby, ež jest jestojsky byl umřel, doliczil Krist. 104ᵇ. To (já) vám dolyczy Kat. v. 2050. Mého stvořitele doliczzym spravedlného probabo iustum Ol. Job. 36, 3. Tvoji hřieši doliczie toho, že s' provinil NRada 2071. Poslúchajž tu sedě mile, chci ť to doliciti čile Baw. 113. Antenor pilen bieše doličžiti, že by již bylo užitečné té cesty se přídržeti Troj. 195ᵇ. — dolycz toho ſwyedky ſtawye AnsW. 1ᵃ. — Právo ľudmi dolyczity, že Rožmb. 122, *doličiti kým, čím.* Chci toho pyſmem dolyczyty Vít. 42ᵃ. Po sedmi let král (Svatopluk, v oděvu mnišském) jěde před ciesařovu radu, jě sě na ciesařě žalovati, řka: »Kniežata, račte poslúchati, mú mi ženu otjal bez práva...«; ciesař tiej řěči jě sě smieti, což mnich mluvil, jě sě přieti; mnich tako počě mluviti, toho chce ſwym meczem dolyczyty; kniežata mnicha neznajiechu, avšak jemu pověděchu: »Když si směl tu řěč mluviti, musíš toho sám ſwym meczem dolyczyty« DalC. 24, *mečem doličiti, soubojem dokázati.* — Iterat. **doličovati**, v. t.

doličovánie, -ie, neutr., *dokazování, Beweisführung.* Posli jeho (Antikristovi) budú misterným dolyczowanijm učenie křivého a chytrého táhnúti od pravé viery Štít. ř. 69ᵃ; brániti sě falešnému dolyczowany Štít. uč. 78ᵃ. Svými dolyczowanymi snažováchu sě dolíčiti ROIB. 81ᵃ.

doličovati, -uju, -uješ, impftiv. k *doličiti*, v. t. — Mosíte se učiti, aby (vy) uměli lidem pravdy dolyczowaty Štít. uč. 78ᵃ. Sv. Ondřěj počě dolyczowaty, kak atd. Pass. 12; sv. Augustin dolíczzige... Kruml. 259ᵃ. Často hřiechóv rozhřěšenie obdrží na bozě uzdravenie, a to sě dolyczige ve čtení o tom nemocném Krist. 44ᵃ.

dolík, -a, -u, masc., demin. z *dól.* — Tu měl dolik ježek foveam Pernšt. Isa. 34, 15. Když by viděl jako dolyky na stěnách valliculas Mus. Lev. 14, 37, Ol. tamt., doliky valliculas MamV. Zarostú ť na tváři wſſyeczkny dolykowe Chir. 310ᵃ.

dolikovatý, adj.: ktož má tvář velmi zbadanu od neſtowycz a dolykowatu Chir. 309ᵇ, *blatternarbig.*

Dolín, -a, masc., *jm. místní:* in Dolin Reg. III, 1325, Dolín Pal. pop.

Dolina, -y, fem., *jm. místní:* in villa Dolyna UrbRoud. 1338, de Dolyna Confirm. 1359.

Dolislav, -a, masc., *jm. osobní:* nějakého Doliſlawa Háj. 14ᵃ.

dolní, -ný, adj., ve *jm. místním:* Dolnem (lok.) Reg. I, 1052 (XIII stol.).

Doloplazi, Doluplazi, -plaz, plur. masc., *jm. místní:* in villa Doloplas Reg. III, 1322, de Doloplaz t. II, 1265, — doluplaze (sic) Reg. I, 1233; — Doloplazy Pal. pop.

dolóv, adv., *dolů, herab, hinab, abwärts;* z býv. lok. **dolově*, srov. *domóv* a Hist. Ml. III, 1, 327. — Tázati kněz mnicha (Oldřich Prokopa) počě a s hynšta sě dolow boče Hrad. 6ᵃ. Lvový štenec... uzřě někde stádo volóv, však pochce k nim s hory dolow AlxV. 189. Ten chléb živý nejde dolou Kunh. 149ᵇ, ten chléb živý nejde dolow, jde na výsost k otci domóv Modl. 134ᵇ. Tisíc buvolóv, jež v(z)hóru i dolow na voziech věžě táhniechu AlxV. 2274; (jiskry) dolow i wzhuoru lécí Kruml. 438ᵇ. Od pasa až doluow Mill. 26ᵇ. — Bývá často při slovesích, která sama sebou vyslovují pohyb shora dolů: sstup k nám doluow ML. 61ᵇ; (Neklan kázal Durinkovi se skály) dolow skočiti a hlavu sobě slomiti DalC. 21; spadl dolow PassKlem. 120ᵇ; (ptactvo) dolow sletí s vrchu Baw. 238; vichrové to všecko dolów jsú svrhli Pulk. 85ᵇ; král káza Ctiborovi prknem

hlavu dolow strčiti DalC. 85; (Vladislav) byl dolow ssazen Pulk. 94b; aby těla těch ukřižovaných dolow sněli ML. 120a; ta (obtieženie) jsú dolow sňata Pulk. 137a; čbán sě dolow s hory pokoti Hrad. 129b; Ježíš skloniv sě dolow deorsum Koř. Jan. 8, 6; poníživ hlavu dolow umřěl Alb. 5b; spasiteli mój, doluow zſweho trona sezři! Kat. v. 1572. — Vlivem německým: římská moc velmi ſſla doluow Mart. 31a, césarstvie ſſlo doluow t. 26a.

dolovatost, -i, fem., *důlkovatost, Grubigkeit:* zřejmě ť sě okáže dolowatoſt, neb vehnutie s zadu Sal. 697; pro dolowatoſt miesta toho t. 339.

dolovatý, adj., *důlkovatý, grubig:* (míst) dolowatich Hug. 22; scia slove klúb, totiž kost dolowata, v niežto kost stehna sě obracie Rhas. 179.

dolový, adj. z *dól, Gruben-:* uvířin dolowych vallium ROlB. 5a (uvířina = concavum).

doložiti, -žu, -žíš, pftiv., *jinam položiti, odložiti, verlegen, aufschieben.* Ona (dva zrádcové) své děnie doloſiſta noci druhé AlxBM. 5, 31, *doložili své dění noci druhé* (dat.), srov.: (Bessus) úmysl svého činu ješče k téj noci otloži t. 5, 2, jenž (čin) do té noci otložen t. 6, 42. Kteréž je věci súdil do krále dolozziti de quibus iudicavit ad regem referendum Ol. 2. Mach. 11, 36, *odložiti pro krále, aby králi byly předloženy.* — *Doplatiti, den Rest erlegen,* o penězích: má doloziti k svrchu psaným penězóm 1 kopu KolB. 53b (1496); na druhý rok má doloziti ostatních peněz 12 kop gr. t. 94a (1498). — **d. -sě** *koho* = *dovolati se koho jako svědka* atp.: když (žalovaný z vraždy, vymlouvaje se) odpovie, že je psancě zahubil (že ten, jehož zabil, je psanec), tehda právo, dolozyty ſye popravcě toho krajě, ktož jej má na svých listech (kdo má seznam psanců a mezi nimi měl by míti také zabitého) Rožmb. 131; by král (Filip) v smutce i v žalosti..., až ſſye ſwe rady dolozi, před tiem hradem sě položi AlxV. 111, vzal radu se svými rádci.

dóložitý, adj., *kdo činí, může činiti dóklady, náklady, sumptuosus:* víte, jak veliké a široké jméno má město toto (Praha), jak lidné a bohaté jest, jediné aby bylo dóložité, jako jiná města; neb co jest to, že jest veliké a lidné? když toho není, aby bylo dóložité, to ť málo postačí Let. 1027; zlatníci (v Egyptě) jsú bohati velmi a duoloziti v svém řemesle přieliš KabK. 28a; — srov. *dóklad.*

dolúčiti, -ču, -číš, pftiv., *dohoditi, bis wohin werfen:* (Ježíš) vzdálil se jest od těch tří apoštolóv tak daleko, jakož by kto mohl kamenem doluczyti OpMus. 79a; tak daleko šed, jako by mohl kamenem dolucžziti Kruml. 161b; dolucz adiciat Veleš.

Doluplaz- v. **Doloplaz-.**

dóm, -u, masc., *dům, Haus;* psl. *domъ* domus. — Ač hospodin vſtawy dom nisi Dominus aedificaverit domum ŽWittb. 126, 1 (přeloženo nedobře), jedno ač hospodin uſtawily dom ŽKlem. tamt. A když pojidú korábi, nejeden svú mysl oslabi, jenž pro kořist rád jel z domu AlxV. 536. Věz, že ť sě čas blíží k tomu, hodovavše jíti k domu Jid. 142. Když k domowi jede TandZ. 184b. Když se přiblížil k domowi Krist. 66b; (syn) když přibližováše sě k domovi cum appropinquaret domui Koř. Luk. 15, 25; k domowi se blíže Trist. 209. Vejdi w dom svój ingredere in locum tuum MamA. 26a. Vrátím sě do doma otcěva Mus. Gen 28, 21. Bý ty (vdovy) za muž šly a nebyly běhudlny dom ot domu Štít. uč. 49b, *dóm ot domu.* Hostiti sě z domu w dom hospitandi de domo in domum Ol. Sir. 29, 31, *z domu v dóm,* podle lat. — Když člověk ustane a postáti sě dostane, dětí ni domu zpomene AlxV. 597. Král lově zapomně hi domu PilB. — Hospodin požehnal domowy Israhelovu, požehnal domowy Aaronovu domui ŽWittb. 113, 12 (20), *domovi, domu = rodu;* domowy israhelskému, domowi Aaronovu ŽKlem. tamt., domowi Israhelovu ŽKap. 97, 3, hospodin... rozpomanul jest pravdy domowy Israhelovu ŽPod. tamt.; toto dieš domowy Jakobovu Mus. Ex. 19, 3; domowy tvému

slušie svatost domum tuam decet sanctitudo ŽWittb. 92, 5, domowy tvému ŽPod. tamt. V písmě (v bibli) duom často rod mienί Štít. uč. 51ª, *dóm = rod.* — Holomek jest všady domem, kdež jězdí Rožmb. 51, *jsem kde domem, mám tu svůj domov, bin wo zu Hause;* gdež nás kto gde domem (sedí) svD. 9, *seděti kde domem, býti kde domem.* — Nalezla hrdlicě dom nidum ŽKlem. 133, 4; dom Plutóv AlxB. 4, 19, u Gualth. 5, 140: sedes avari Ditis. — Ktož jest w kterem domu vnadný, ten móž, když chce, býti zrádný AlxV. 107, kdo kde je domácně znám, domu znalý. Když z búřě krópě na twrdy dom spadne t. 1656. — dom kurewny lupanar BohFl. 701. — w dom tvój in domum ŽWittb. 5, 8, ŽKlem. tamt.; dom atrium MamA. 16ª; dóm domus Ol. Gen. 45, 11, t. Lev. 14, 35; duom Štít. uč. 111ᵇ, BohFl. 555, dvom domus Prešp. 1832; duóm BiblB., Mark. 7, 24, Ol. Deut. 14, 26, t. 15, 16, t. 22, 2, t. Jos. 24, 15; domu tvého domus tuae ŽWittb. 25, 8, ŽKlem. 35, 9, MamA. 37ᵇ; domu israhelskému ŽWittb. 97, 3; podoben domovi bez základu Kruml. 240ᵇ; dom (sic) judskému domui Judae Ol. Oz. 5, 12, dial. (stmor.) *dom'* m. *domu;* w domu in domo ŽWittb. 67, 7, t. 83, 5, t. 111, 3, ŽPod. 28, 2, DalHr. 8, Hrad. 108ᵇ, Krist. 66ª; w domye ŽWittb. 95, 9, v Kaifášěvě domye Hrad. 74ª; v tom duomie KabK. 5ª; nad domem ŽWittb. 121, 5; hanba dwyema domoma Pror. 6ᵇ; domowe jich domus eorum ŽKlem. 48, 12; rozdělte domi jejie domus t. 47, 14; w domyech in domibus t. 47, 4, w domiech HusPost. 38ᵇ, po domech MamD. 298ᵇ; omráčeni sú domy zlosti domibus ŽKlem. 73, 20.

doma, adv., *zu Hause*; stsl. *doma* domi, z býv. **domō,* kteréž je z lok. **domōu* Jag. Arch. 14, 151 (Zubatý). — By bylo lzě opět tomu, doma býti u svých dietek AlxV. 538; bě obyčej časa toho, jakože doma nikoho své čeledi neostavili t. 1272; paní nenie doma Rožmb. 45.

Domaboj, -ě, masc., *jm. osobní:* Domabog Háj. 7ª.

Domabor, -a, masc., *jm. osobní:* Domabor Reg. I. 1115 (ze XIII st.), t. 1186 (též).

domácěti sě *čeho,* -cěju sě, cieš sě, pftiv., *domakati se, ertasten:* lékař máceje na tiemě domace ſe koſti lebne Sal. 211; lékař máceje na to nedomaci ſe lbi t. 210; já před těmi lékaři domacel ſem ſe a ukázal sem znamenie talovu t. 293.

domácí, adj., *Haus-;* pův. *domatjь,* z adv. *doma.* — domacie jeho domesticos Koř. Mat. 10, 25; na oslici domacziey EvZimn. 1; bykow domatzich taurorum Ol. Ezech. 39, 18. Ona hospodaařzſtwiee domaaczie spravovala KřižB. 84ª. (Vezmi) ſſaffranu trzeneho domaczieho ChirB. 224ª.

domácký, adj., z *domácí.* — Odtud. *adv.* **-cky** *häuslich:* s nimi domaczky obcuje HrubLobk. 63ª.

Domahost, -a, masc., *jm. osobní:* Domagost Reg. I, 1088 (ze XIII st.), NekrP.; Domahoſta (akk.) Háj. 205ª.

domakati sě *čeho,* -kaju, -káš, pftiv., *ertasten.* — Toho bychom sě měli rozumem domakati HusPost. 69ª.

Domamili, -il, plur. masc., *jm. místní:* Domamile Reg. I, 1190, Domamil t. 1220; in Domamul (sic) t. III, 1325.

Domamír, -a, masc., *jm. osobní:* Domamir Reg. I, 1088 (ze XIII st.), NekrP.

Doman, -a, masc., *jm. osobní,* tvar domácký některého jména *Doma-.* — Doman NekrP., UrbPr. 1379, UrbOstr. 1390, UrbRožmb. 1395; Doman filius Dobraczii UrbRoud. 1338; Domani cerdonis TomZ. 1419 n 326.

Dománek, -nka, masc., *jm. osobní,* demin. z *Doman.* — domankowi KolB. 34ᵇ (1495), s domankem t. 35ª (1495); Domanko dictus Pfaffenthal Reg. IV, 1339, Domankonem t. 1338, animam Domankonis NekrKruml. I, 1369.

Domanici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Domanicz Reg. III, 1327, ad villam Domanicz Akta konsist. 1376; Domanice Pal. pop.

Domaradici, Domoradici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Anka de Domaradicz NekrKruml. I. ok. 1380; Domoradice Pal. pop.

hlavu dolow strčiti DalC. 85; (Vladislav) byl dolow ssazen Pulk. 94[b]; aby těla těch ukřižovaných dolow sněli ML. 120[a]; ta (obtiežemie) jsú dolow sňata Pulk. 137[a]; čbán sě dolow s hory pokoti Hrad. 129[b]; Ježíš skloniv sě dolow deorsum Koř. Jan. 8, 6; poníživ hlavu dolow umřěl Alb. 5[b]; spasiteli mój, doluow zfweho trona sezři! Kat. v. 1572. — Vlivem německým: římská moc velmi ſſla doluow Mart. 31[a], césarstvie ſſlo doluow t. 26[a].

dolovatost, -i, fem., *důlkovatost, Grubigkeit:* zřejmě ť sě okáže dolowatoſt, neb vehnutie s zadu Sal. 697; pro dolowatoſt miesta toho t. 339.

dolovatý, adj., *důlkovatý, grubig:* (míst) dolowatich Hug. 22; scia slove klúb, totiž kost dolowata, v niežto kost stehna sě obracie Rhas. 179.

dolový, adj. z *dól, Gruben-:* uvířin dolowych vallium ROlB. 5[a] (uvířina = concavum).

doložiti, -žu, -žíš, pftiv., *jinam položiti, odložiti, verlegen, aufschieben.* Ona (dva zrádcové) své děnie dolofifta noci druhé AlxBM. 5, 31, *doložili své dění noci druhé* (dat.), srov.: (Bessus) úmysl svého činu ješče k tej noci otloži t. 5, 2, jenž (čin) do té noci otložen t. 6, 42. Kteréž je věci súdil do krále dolozziti de quibus iudicavit ad regem referendum Ol. 2. Mach. 11, 36, *odložiti pro krále, aby králi byly předloženy. — Doplatiti, den Rest erlegen,* o penězích: má doloziti k svrchu psaným penězóm 1 kopu KolB. 53[b] (1496); na druhý rok má doloziti ostatních peněz 12 kop gr. t. 94[a] (1498). — **d. -sě** *koho = dovolati se koho jako svědka* atp.: když (žalovaný z vraždy, vymlouvaje se) odpovie, že je psancě zahubil (že ten, jehož zabil, je psanec), tehda právo, dolozyty ſye popravcě toho krajě, ktož jej má na svých listech (kdo má seznam psanců a mezi nimi měl by míti také zabitého) Rožmb. 131; by král (Filip) v smutce i v žalosti..., až ſſye ſwe rady dolozi, před tiem hradem sě položi AlxV. 111, vzal radu se svými rádci.

dóložitý, adj., *kdo činí, může činiti dóklady, náklady, sumptuosus:* víte, jak veliké a široké jméno má město toto (Praha), jak lidné a bohaté jest, jediné aby bylo dóložité, jako jiná města; neb co jest to, že jest veliké a lidné? když toho není, aby bylo dóložité, to ť málo postačí Let. 1027; zlatníci (v Egyptě) jsú bohati velmi a duoloziti v svém řemesle přieliš KabK. 28[a]; — srov. *dóklad.*

dolúčiti, -ču, -číš, pftiv., *dohoditi, bis wohin werfen:* (Ježíš) vzdálil se jest od těch tří apoštolóv tak daleko, jakož by kto mohl kamenem doluczyti OpMus. 79[a]; tak daleko šed, jako by mohl kamenem doluczziti Kruml. 161[b]; dolucz adiciat Veleš.

Doluplaz- v. **Doloplaz-.**

dóm, -u, masc., *dům, Haus;* psl. *domъ* domus. — Ač hospodin vſtawy dom nisi Dominus aedificaverit domum ŽWittb. 126, 1 (přeloženo nedobře), jedno ač hospodin uſtawily dom ŽKlem. tamt. A když pojidú korábi, nejeden svú mysl oslabi, jenž pro kořist rád jel z domu AlxV. 536. Věz, že ť sě čas blíží k tomu, hodovavše jíti k domu Jid. 142. Když k domowi jede TandZ. 184[b]. Když se přiblížil k domowi Krist. 66[b]; (syn) když přiblížováše sě k domovi cum appropinquaret domui Koř. Luk. 15, 25; k domowi se blíže Trist. 209. Vejdi w dom svój ingredere in locum tuum MamA. 26[a]. Vrátím sě do doma otcěva Mus. Gen 28, 21. Bý ty (vdovy) za muž šly a nebyly běhudlny dom ot domu Štít. uč. 49[b], *dóm ot domu.* Hostiti sě z domu w dom hospitandi de domo in domum Ol. Sir. 29, 31, *z domu v dóm,* podle lat. — Když člověk ustane a postáti sě dostane, dětí ni domu zpomene AlxV. 597. Král lově zapomně hi domu PilB. — Hospodin požehnal domowy Israhelovu, požehnal domowy Aaronovu domui ŽWittb. 113, 12 (20), *domovi, domu = rodu;* domowy israhelskému, domowi Aaronovu ŽKlem. tamt., domowi Israhelovu ŽKap. 97, 3, hospodin... rozpomanul jest pravdy domowy Israhelovu ŽPod. tamt.; toto dieš domowy Jakobovu Mus. Ex. 19, 3; domowy tvému

slušie svatost domum tuam decet sanctitudo ŽWittb. 92, 5, domowy tvému ŽPod. tamt. V písmě (v bibli) duom často rod mieni Štít. uč. 51[a], *dóm = rod.* — Holomek jest všady domem, kdež jězdí Rožmb. 51, *jsem kde domem, mám tu svůj domov, bin wo zu Hause;* gdež nás kto gde domem (sedí) svD. 9, *seděti kde domem, býti kde domem.* — Nalezla hrdlicě dom nidum ŽKlem. 133, 4; dom Plutóv AlxB. 4, 19, u Gualth. 5, 140: sedes avari Ditis. — Ktož jest w kterem domu vnadný, ten móž, když chce, býti zrádný AlxV. 107, kdo kde je domácně znám, domu znalý. Když z bůřě krópě na twrdy dom spadne t. 1656. — dom kurewny lupanar BohFl. 701. — w dom tvój in domum ŽWittb. 5, 8, ŽKlem. tamt.; dom atrium MamA. 16[a]; dóm domus Ol. Gen. 45, 11, t. Lev. 14, 35; duom Štít. uč. 111[b], BohFl. 555, dvom domus Prešp. 1832; duóm BiblB., Mark. 7, 24, Ol. Deut. 14, 26, t. 15, 16, t. 22, 2, t. Jos. 24, 15; domu tvého domus tuae ŽWittb. 25, 8, ŽKlem. 35, 9, MamA. 37[b]; domu israhelskému ŽWittb. 97, 3; podoben domovi bez základu Kruml. 240[b]; dom (sic) judskému domui Judae Ol. Oz. 5, 12, dial. (stmor.) *dom'* m. *domu;* w domu in domo ŽWittb. 67, 7, t. 83, 5, t. 111, 3, ŽPod. 28, 2, DalHr. 8, Hrad. 108[b], Krist. 66[a]; w domye ŽWittb. 95, 9, v Kaifášěvě domye Hrad. 74[a]; v tom duomie KabK. 5[a]; nad domem ŽWittb. 121, 5; hanba dwyema domoma Pror. 6[b]; domowe jich domus eorum ŽKlem. 48, 12; rozdělte domi jejie domus t. 47, 14; w domyech in domibus t. 47, 4, w domiech HusPost. 38[b], po domech MamD. 298[b]; omráčeni sú domy zlosti domibus ŽKlem. 73, 20.

doma, adv., *zu Hause*; stsl. *doma* domi, z býv. **domō,* kteréž je z lok. **domōu* Jag. Arch. 14, 151 (Zubatý). — By bylo lzě opět tomu, doma býti u svých dietek AlxV. 538; bě obyčej časa toho, jakože doma nikoho své čeledi neostavili t. 1272; paní nenie doma Rožmb. 45.

Domaboj, -ě, masc., *jm. osobní:* Domabog Háj. 7[a].

Domabor, -a, masc., *jm. osobní:* Domabor Reg. I. 1115 (ze XIII st.), t. 1186 (též).

domácěti sě *čeho,* -cěju sě, cieš sě, pftiv., *domakati se, ertasten:* lékař máceje na tiemě domace ſe koſti lebne Sal. 211; lékař máceje na to nedomaci ſe lbi t. 210; já před těmi lékaři domacel ſem ſe a ukázal sem znamenie talovu t. 293.

domácí, adj., *Haus-;* pův. *domatjь,* z adv. *doma.* — domacie jeho domesticos Koř. Mat. 10, 25; na oslici domacziey EvZimn. 1; bykow domatzich taurorum Ol. Ezech. 39, 18. Ona hospodaařzſtwiee domaaczie spravovala KřižB. 84[a]. (Vezmi) ſſaffranu trzeneho domaczieho ChirB. 224[a].

domácký, adj., z *domácí.* — Odtud. *adv.* **-cky** *häuslich:* s nimi domaczky obcuje HrubLobk. 63[a].

Domahost, -a, masc., *jm. osobní:* Domagost Reg. I, 1088 (ze XIII st.), NekrP.; Domahoſta (akk.) Háj. 205[a].

domakati sě *čeho,* -kaju, -káš, pftiv., *ertasten.* — Toho bychom sě měli rozumem domakati HusPost. 69[a].

Domamili, -il, plur. masc., *jm. místní:* Domamile Reg. I, 1190, Domamil t. 1220; in Domamul (sic) t. III, 1325.

Domamír, -a, masc., *jm. osobní:* Domamir Reg. I, 1088 (ze XIII st.), NekrP.

Doman, -a, masc., *jm. osobní,* tvar domácký některého jména *Doma-.* — Doman NekrP., UrbPr. 1379, UrbOstr. 1390, UrbRožmb. 1395; Doman filius Dobraczii UrbRoud. 1338; Domani cerdonis TomZ. 1419 n 326.

Dománek, -nka, masc., *jm. osobní,* demin. z *Doman.* — domankowi KolB. 34[b] (1495), s domankem t. 35[a] (1495); Domanko dictus Pfaffenthal Reg. IV, 1339, Domankonem t. 1338, animam Domankonis NekrKruml. I, 1369.

Domanici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Domanicz Reg. III, 1327, ad villam Domanicz Akta konsist. 1376; Domanice Pal. pop.

Domaradici, Domoradici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Anka de Domaradicz NekrKruml. I. ok. 1380; Domoradice Pal. pop.

Domaraz, n. **Domoraz,** -ě, masc., fem., *jm. místní,* z osobního *Domarad, Domorad.* — Domarazi et Calinicih (lok.) Reg. I, 1045; (bonum) Domorasi t. III, 1331; villa Domoraz UrbBřevn. 1406; Domoraz TomP. 1, 417. — **Domarazi, Domorazi,** -raz, plur. masc., *jm. místní:* bona infrascripta, Nezameslicz videlicet, Hayna, Domorasi... Reg. III, 1331, in villa Domorazi UrbBřevn. 1406; de bonis Broziedl Domarazych Reg. III, 1315; Domorazy KotMíst.

Domarod, -a, masc., *jm. osobní:* Domarodowi Háj. 103ª; místo *Domarad?*

Domaslav, Domoslav, Domislav, -a, masc., *jm. osobní:* domaflaw Pulk. 79ª, Domaflaw Háj. 4ᵇ, u Domoflava PoprR. 1379; Domazlau NekrP.; Domaslau DeskDE.; Domazlaus Reg. I, 1145, Domazlaus pincerna t. 1269; Ortwino Domaslay dicto Moravo t. III, 1329, Domozlao dicto Moravo t. 1330, Domislao et Alexio presbyteris t. 1330; Domoslaus Confirm. 1357, Domaslai brasseatoris TomZ. 1358 st 252, Domislaus t. 1379 n 20. — *Adj. possess.* **-óv:** Herman domaflawow bratr List. JHrad. 1388.

Domaslav, Domoslav, -ě, masc., fem., *jm. místní:* in villa Domaslaw Reg. IV, 1342; in Domaslaw Confirm. 1357, Akta konsist. 1379; de Domoslaw Confirm. 1360.

Domaslava, -y, fem., *jm. osobní;* k masc. *Domaslav,* v. t. — Domazlaua NekrP. (3); Domaslaua DeskDE.; uxorem Domazlawam Reg. II, 1238—1241; uxor Domazlaua t. III, 1318; uxori Domazlaue t. 1318; ženu, která slula Domaflawa Háj. 30ª.

Domaslavici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* curia Domzlawitz (sic) Reg. IV, 1341.

Domaslavín, -a, masc., *jm. místní:* Domaflawin (hrad) Háj. 9ª.

Domašě, -ě, masc., *jm. osobní,* tvar domácký za *Domaslav.* — Domassa KosmA. III, 23, Domaffe NekrP. (3).

Domašici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villam Domaschicz Reg. III, 1325, (villam) Domassycz UrbRoud. 1338, de Domasicz DeskDE.; Domašice Pal. pop.

Domašín, -a, masc., *jm. místní:* de Domassin Confirm. 1358, in Domassin t. 1362; (městečko) Domaffyn Háj. 423ᵇ; Domašín Pal. pop.

Domašov, -a, masc., *jm. místní:* in Domasow Reg. II, 1255.

Domaustici, později **Domausici,** -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Domausticz Reg. II, 1295 (var. in marg. Domusticz), UrbPr. 1290 (též); na Domaufyce Háj. 463ª; Domousnice (v Boleslavsku) Pal. pop.

Domažilici, -žlici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Břacislav... káza všěm wdomazlyczych býti DalC. 44; do domazlycz tamt.; — Domasilicich Reg. I, 993 (ze XIII stol.), in Domaselic t. 1115 (též); de Domazlicz Confirm. 1360.

domček, -ečka, -ečku, masc., demin. z *domek.* — Před městem jest domczek Lobk. 33ᵇ; v svuoj domczek Otc. 127ª; domczek Trist. 35. — **Domečky,** za to chybně *Domčky,* plur. masc., *jm. místní:* Domczky UrbBřevn. 1406, Domčky TomP. 3, 86.

domek, -mka, -mku, masc., demin. z *dóm.* — (Prokop) počě domek sobě staviti Hrad. 5ª. V tom chudém domku Krist. 32ª. — kralowych domkow praetoriola Ol. Ezech. 27, 6. — *Lupanar:* domky amasiarum vel meretricum cellulae WintObr. 2, 89 (ze zakl. list. koll. Rejčk. z r. 1438), ty s' horší nežli ta z domku t. (z r. 1512). — *Příjm.,* z *Dominik:* Domek UrbDrk. 2ª, UrbPr. 1379.

Domeš, -mšě, masc., *jm. osobní:* Domschonis TomZ. 1380 n 214.

domie, -ie, neutr., z *dóm:* věže aneb domije stavěti dobro ChirB. 50ª, mansiones et castra; kočka uteče v svrchek na domj RZvíř. Jg.

domieniti, -ňu, -níš, pftiv., *dominiti, připomenouti, erwähnen:* toto při tom znamenitě jest domijnieno KolČČ. 112ª (1549); — **d. sě** *čeho* = *vzpomenouti:* pro to hořké pitie zpoměň, mne sě, nebožátka, domyen Rúd. 29ᵇ.

domienka, dómienka, -y, fem., *důminka, zminka, připomenutí, Erwähnung.* — Užitečná jest každému (t. kdo dědictví své zapisuje do desk) tato domienka VšehK.

209b, toto připomenutí do zápisu položené. S takovými domienkami zápisuov jest nemálo t. 210b. O tom kšaftu tu duminku učinil KolC. 203b (1589), t. j. důminku, důmínku; o těch 2 hřebicích ani při zápisu žádné duminky není t. 111b (1590).

Domik, -a, masc., *jm. osobní*, z *Dominicus*. — Schenko cum fratribus Domik et Radozta Reg. II, 1290 a Tschenko et fratres eius Radozt et Dominicus t. 1281.

Domín, -a, masc., *jm. osobní*, z *Dominicus*. — Ego Domin Reg. IV, 1291; Domyn UrbPr. 1379, UrbStrah. 1410, TomZ. 1405 m 146.

Domínek, -nka, masc., *jm. osobní*, demin. z *Domín*. — Dominek DeskDE., Domynko TomZ. 1375 h 149.

Dominik, -a, masc., *jm. osobní*, lat. *Dominicus*. — Svatý Dominycze (vok.) ŽKlem. 138a; svatý domynyku ŽPod. 136.

Domislav v. **Domaslav**.

Domiš, -ě, masc., *jm. osobní*, z *Domislav*. — Domisch UrbPr. 1379.

Domka, -y, fem., *jm. osobní*, k masc. *Domek*, v. t. — Domka DeskDE., NekrKruml. I. ok. 1380, Domka de Závsie NekrDrk., Domczae TomZ. 1387 h 166; Domku, dceru Mstirodovu Háj. 35b.

domlúvati, -aju, -áš, impftiv.; **d. sě** *čeho* = *řečí se domáhati, durch Zureden erlangen wollen:* že se k ňemu (sirotci ku poručníku) oč domlauwati nemají KolČČ. 166a (1552).

domluviti, -vu, -víš, pftiv., *die Rede zu Ende führen*. — Mám o Durincě domluwyty: toho Durinka inhed jechu, ruku, jíž krále (Václava III) zabil, mu odtěchu DalC. 98. Když dievka ty všecky řěči domluwy, tehdy atd. Kat. v. 2119. — **d. sě** *čeho* = *mluvením dosíci, durch Reden erreichen:* tomu nevěří (kacíři), by on (Kristus) za hříchy lidské trpěl a s bohem je smířil, ale že fe geft domluwil te fmrti ukrutne, tresce židy z hříchuov ChelčP. 153a; srov. *domlúvati sě*.

domňávati, domnievati sě *čeho*, -aju sě, -áš sě, impftiv., *domnívati se, meinen, vermuthen*. — (Alexander) hna toho dne mil třidcěti, k nepřátelóm pospiechajě, toho zie vždy domnawagye, zda by to Darius vzvěda potkal j'ho v horách přijěda AlxH. 1, 16, vždy fye toho domnyewagye AlxV. 1185 (místa stejná). (Sv. Kliment) na ň (na starce neznámého, svého otce) vezřěv počě fie domnyewaty, jakž by toho člověka někda widal Pass. 291. V co domnyewate fie atquid suspicamini ŽTom. 67, 17, co fye domnyewate ŽPod. tamt.; (Josef a Maria) domnyewagice fye, by (Ježíš) byl v hluku existimantes Koř. Luk. 2, 44; neb fe každý domnieewal KřižB. 90b; aby fie nebylo domniewano, že atd. Kruml. 14a; nedomnyewai fie MamA. 30a. — Srov. **domnieti sě**.

domněnie, -ie, neutr., *Vermuthung, Meinung*. Mym domniením třiedníci věrní jsú v cierkvi sv. viece než nynější prelátové platni HusPost. 32a; vedlé domnieníe babinského t. 67a. domnyenie opinio Prešp. 1289, domnyenye též Rozk. 2065; když uslyšíte války a domnyenye waleczne opiniones bellorum Lit. Mark. 13, 7; dwogych domnyeny duorum diversae putationes HusKázD. 99a. — Jemuž (člověku) bez domnyenye přijde zatracenie extemplo Ol. Prov. 6, 15, *z nenadání*. — *Podezření, Verdacht*. Jistě jim (pánům) neslušie, po takových zištiech (kupeckých) státi, neb to nepříslušie k tomu stavu, ješto má svú mysl ode všeho, jehož se které zlé domnyenye přídrží, odtáhnúti Štít. uč. 85a; kúzedlný neb zleho domnyenye suspiciosus MamA. 34b; lestným domnyenym falsa suspicione Ol. Num. 5, 14; domnienie cizoložstva Comest. 89a.

domněný, adj., *domnělý, muthmasslich, angeblich*. Josef, otec domňeny, a matka pravá, panna Maria ChelčP. 26a; postaviece pravdu Kristovu proti mistróm učeným a duchovním domnienym pastýřóm t. 12a; posvěcovánie domniena t. 33a; tiem domnienym rozumem t. 193a. — *Podezřelý, verdächtig:* domnieni přitáhnuti bývají ku při suspecti Comest. 14b. — Srov. **nedomněný**.

domněti v. **domnieti**.

domněvač, -ě, masc., *rozsudí, Schiedsrichter, arbiter:* když ť sě udá býti domněvačem, ješto řiekáte ubrmanem, kterúž stranu uzříš právu, neutrhuj jie HusE. 3, 196; také udá-li ť sě kdy súditi a vieš jednu stranu právu, odsuď inhed a nepuď na domněvače neb ubrmany, jako činie mnozí tamt.; — domniewacz arbitrator SlovVodň. VII alphabeticus.

domnieti, -mňu, -mníš, impftiv., *mníti, meinen.* — Nedomny krve nevinné prostřěd lidu svého ne reputes Mus. Deut. 21, 8; kto poklne tebe, v kletvě domnyen bude reputabitur t. Num. 24, 9; jako obrové domnyeny ſu ut quasi gigantes crederentur t. Deut. 2, 11. Ježíš bieſſe domnyen (syn Josefův) putabatur filius Joseph Koř. Luk. 3, 23. My smy všickni domnyeny jako pochybilí aestimati sumus nugaces Ol. Sap. 2, 16; byli byſſte domnyeny gſuce mudrzij putaremini esse sapientes t. Job. 13, 5. — **d. sě.** Co svě sděla, v tom zie zzuie lepſe domnyela AlxBM. 1, 18, *domňu sě lepí* = myslím, že jsem lepší. Ješitný svobodně urozeného ſye domny vanus liberum se natum putat Ol. Job. 11, 12. Toho (člověka) ſu ſie domnyeli bohem gſuce eum nunc deum aestimaverunt t. Sap. 14, 20. Tak ſie nás domnyei člověk nos existimet homo ut ministros Christi Koř. 1. Kor. 4, 1. (Darius) nechtě, by ſye kto domnyel, by v čem své moci zapomněl, káza sě všěm hotovati AlxV. 957. Což ſie do jeho (Prokopova) vzróstu domnym Hrad. 23ᵃ, co se domnívám do jeho vzrůstu, o jeho vzrůstu, *d. sě čeho do koho.* Řiedký ť ſie naň (na sladovníka) toho domny t. 133ᵃ, *d. sě čeho na koho;* na mě pak zzie něco domnýſſ Jid. 169. — *Rozmysliti se, uvážiti, dovtípiti se, bedenken, erwägen:* v ten čas bez města budieše, by (obyvatelé jeho) ſye lépe nedomnyely a s králem příměřie vzěli AlxV. 2135, by ſie lépe nedomnyely a s králem příměřie vzeli AlxVíd. tamt. — Srov. **domňávati sě.**

domnievanie, -ie, neutr., *domnívání, domnění, Vermuthung.* Aby někaké krziwe domniewanie nevzešlo Kruml. 17ᵃ. Prvý stupeň (věření) jest, s pochybováním mysl přichýliti k některému pravení; druhý stupeň..., bez pochybovánie, ale toliko (z) domnievanie mysl přichýliti k pravení; třetí stupeň jest, mysl přichýliti jakžto k pravení neb pravdě, již buoh praví neb ukazuje, bez dóvodu od člověka nalezeného HusE. 1, 6. — *Podezření, žárlivost, Verdacht, Eifersucht:* obět domniewanie a obět zpytujície cizoložstva sacrificium zelotypiae et oblatio investigans adulterium Kladr. Num. 5, 15.

domnievati v. **domňávati.**

domnivý, adj.: (abbatissa) non sit domnywa *suspiciosa* GlossA. 159ᵃ.

domoděl, -a, masc., *stavitel domu, Baumeister:* múdrý domodiel základ zakládaje atd. EvOl. 34ᵇ; srov. **domustav.**

Domorad- v. **Domarad-.**

Domoraz v. **Domaraz.**

domořiti, -řu, -říš, pftiv., *die Tödtung zu Ende führen:* lotři, žádajíce raněného domorziti ChelčP. 223ᵃ.

Domoslav- v. **Domaslav-.**

domóv, adv., *domů, nach Hause;* z býv. lok. *domovъ*, srov. *dolóv* a Histor. Mluv. III, 1, 328. — Ten jde k otcu domou Kunh. 149ᵇ; ľud pak domow jide AlxB. 5, 40; domow jej (Čechové sv. Vojtěcha) vzěchu DalC. 43; káza sě jima (císař synům Soběslavovým) německy učiti, domow jich nerodi otpustiti DalC. 70; inhed chcem domow jěti t. 83; židé domow jidú Krist. 101ᵃ; nikdiež sě domów nevracovavši Ol. Ruth. 2, 7 (ve Vulg. není), poď se mnú domow veni mecum domum t. 3. Reg. 13, 7; Saul bral se domuow in domum Lit. 1. Reg. 15, 34; táhl zase domow Mart. 57ᵇ.

domovitý, adj., *domácí, domový, rodinný, Haus-, Familien-.* Matka božie vazúc a šijíc domowite potrzieby chudě dobýváše Krist. 32ᵃ; jiné potrzeby domowyte Otc. 488ᵃ. (Valerius) kázal sobě rozličného nadobie domowiteho nadělati Tkadl. 15ᵇ; aby odjal orudie domowita supellectilem Pernšt. Ezech. 18, 3; w orudie domowitem Comest. 57ᵃ; škoda na domowitem

nabytcze ODub. 26; truhly neb jiné domowyte věci Řádpz. 52; w domowitych wieczech Comest. 226ª. Rúchem domowitym oděni Alb. 83ª. — w domowitey fchranie in domicilio ŽKlem. 101, 7, v ŹKap. na témž místě nejasné w-domofkinach. — Ktož peněz dlužných nechtěl by vrátiti..., snad ze dvú příčinú nechce vrátiti: prvé, že snad nemá, druhé, že snad lakomec jest; obé přislušie k chudobě, neb prvá chudoba jest domovitá, a druhá chudoba jest duše HusE. 1, 336, *chudoba domovitá = vzhledem k domu, majetku hmotnému,* proti chudobě vzhledem k duši. — Jest krajina domowita, neb jsú tu města i hradové Mill. 17ª, *krajina domovitá, v domy bohatá, lidnatá.* Jiné domowite lidi Rožmb. 60, *domovité, usedlé lidi,* oppos. ke tkáčům, tulákům. — Protiv otczi domowytemv adversus patrem familias EvSeitst. 20, 11; czeled domowita domestici ROl. 45ᵇ. Protož volá sv. Pavel řka: »Ktož o svých a najviece o domowytych péči zamešká..., horší jest než nekřesťan«, neb židé i pohané o svých mají péči; v písmě duom často rod mienl, a tak přívuzní mohú také dobře slúti domowyty, o nichž sv. Pavel velí péči mieti Štít. uč. 51ª, *domoviti = svoji, příbuzní, die Familienangehörigen, die Verwandten.* V zemi své dvoje rúcho budú mieti domowiti jeho Kruml. 211ᵇ. (Sv. Jakub Větší je větší proto), ž' mu bóh byl domowit hi byl tiem vždy viece movit, že j'ho vždy s sobú pozýval ApD. d, *že mu bůh (Ježíš) byl domovit, příbuzný.*

domovnicě, -ě, fem., *hospodyně, Haushälterin:* některá domownycze z jitra přečte (spočítá) své ovčice, aby pastýř též přihnal ovčice, jež v stádo vyhnal AlxV. 1112; pokáza sě zvieřinice, jakžto z jutra domownycze, potom pak měsiec vznide t. 2345.

domovník, -a, masc., *správce domu, hospodář, služebník domácí, Hausverwalter, Hausdiener.* — Daj věděti domowniku neb starostě jeho (biskupovu), že pohoníš (biskupa) Rožmb. 62. Nenalezl-li by jeho (komorník arcibiskupa) doma, má ten póhon pověděti jeho domownyku neb šafářovi Řádpz. 90. Již nejste hosté, ale jste měščené svatých a domownyczy boží EvOl. 192ª. Aby vsedli domownyczi královi asini (sunt) domesticis ut sedeant Lit. 2. Reg. 16, 2, domownýczy královi Ol. tamt., oslové (jsau) pro čeled královskau k jízdě Br. tamt. Pak-li (jednání) se bude peněz dotýkati, tehdy mají (t. v radě) býti všichni usedlí, ale žádný domownik ani nájemník ani podruh Pr. pr. 248. Od domowníkuow, kteříž v panských domiech v Praze jsú VšehK. 58ª.

domový, adj. z *dóm (dům), Haus-:* ftrzecha domowa Comest. 152ª; prah domowy t. 59ᵇ, pod prahem domowym Otc. 427ª, Chir. 283ª; na fwrchních praziech domowych in superliminaribus domorum Ol. Ex. 2, 7; dwerzie domowe ostium domus t. 12, 23; na dweřích domowých RešSir. 101ᵇ; když domowa okencze nejsú zavřěna Kruml. 236ᵇ; v fienech domowich in atriis domus ŽWittb. 133, 1; vjíti na lubi domowu solarium Ol. Jos. 2, 6; — (kteréžto věci příslušejí) k domovie vieci HusPost. 16ª; ženě jmá býti vydána domowa przyprawa, kteráž slove hauzroth Pr. pr. 260; przyprawa domowa, kteráž slove hauzroth t. 261. — pan domowy dominus domus Ol. Ex. 22, 8, probofft domowy praepositus domus t. 3. Reg. 4, 6, tváři domowey speciei domus ŽWittb. 67, 13, pacholczy domowy famuli domus Pror. Dan. 13, 26; aves cortis domoui GlossVíd. 117ª.

domřieti, -mru, -mřeš, pftiv., *domříti, vollends todt werden.* — Když skonáme život tento a zbudem jeho, tehdy zbudem smrti této a skonáme ji; a tak řiekají: »Toto sě je stalo po jeho smrti«; neb když jest po smrti, jakž jest domrzel, tehdy jest v smrti byl, doniž byl nedomrzel ŠtítBud. 119; když jest po smrti něčí, jakž jest domrzel ŠtítPař. 40ª; tehdy jest vždy v smrti trval, dokud jest byl nedomrzel tamt. A tak zlí vždy budú mieti bolest v pekle, vždy jsúc v smrti, vždy mrúc, ale tak nikdy nedomrucz, až by nebyli ŠtítMus. 49ª.

Domšík, -a, masc., *jm. osobní,* demin. z *Domeš,* v. t. — Dompczikonis TomZ. 1405 st 153.

domudnicě, -ě, fem.: ó slyšte, baby klevetnicě a vy svódné čarodějnicě, vy ste horšie nežli čerticě a pravé ste domudnyczye! DivVít. B. 45, podle souvislosti slovo významu potupného.

Domudu, Demudu, masc., *příjm.:* Blazco domudu non comparuit Lún. ks. 1389, t. 1395; Thomasskonis Demudu TomZ. 1391 n 165, Thomassonis Domudu t. 1399 n 165.

domustav, -a, masc., *stavitel domu, Baumeister:* každý, ktož činí plně skutkem, což velí (Kristus), jest jako múdrý domvſtaw, stavě všecky skutky své na Kristovi HusPost. 193ᵃ, HusE. 2, 421; múdrý domvſtaw HusW. 95ᵇ.

domysl, dómysl, -a, -u, masc, *domnění, domysl, důmysl, Meinung, Einsicht.* — Zlý ciesaři! neměj tohoto domyſlu, by mně (Kateřině v žaláři) jiesti... dávali od dvora tvého Kat. v. 2675. Již vidíš, že muoj duomysl pravý jest Ezop. 4ᵃ, mé domnění. Mnohý skutek sě otvlačí podlé ľudského domyzla AlxBM. 5, 24, poněvadž lidé, kteří jej provésti hodlají, domýšlejí se, že ještě nepřišel příhodný čas. (Levité) jměiechu domyſl dobrý k hospodinu intelligentiam Ol. 2. Par. 30, 22; vašie lásky domyſlu dobrého potvrzuje vestrae caritatis ingenium bonum comprobans Pernšt. 2. Kor. 8, 8; jiní zlý domyſl do sebe jměiechu Ol. Sap. 19, 14 (ve Vulg. jinak). (Při smrti) ani snad domyſl bude tak sebú vlásti Modl. 16ᵇ. Dal jí (bůh duši) rozum a domyſl Štít. ř. 49ᵃ. I domyſl náš toho docházie, že jest tak dobrý buoh ŠtítBud. 117. Jsú ť (andělé) rozomu kakéhos, ne jako my po domyſlu po jednom druhé poznávajíc t. 93. Že (andělé) sú rozomem ozdobeni, netoliko věrú neb uměním, ... po domyſlu stihnúti móžem t. 99. — duomyſlu svého KorMan. 32ᵃ; domyſly astutias MamV.; — přeložením volným: bez domyſlu uměnie sine peritia artis Ol. Jud. 5, 27, tiem domyſlem otvrátie syny našě per hanc occasionem t. Jos. 22, 25, o třech domyſlech židovských de tribus sectis Judaeorum Comest. 224ᵇ.

domysliti sě *čeho,* -šľu sě, -slíš sě, pftiv., *rozmýšlením čeho dospěti, dovtípiti se, mysli na něčem se ustanoviti, durch Denken finden, auf den Einfall kommen, beschliessen, beabsichtigen.* — Což sem kde četl... neb ſe mohl sám domyſlyty, ješto j' přístupno k tomu úmyslu, o řemž sem psal Štít. uč. 4ᵃ. Oni by ſe snad nedomyſlili VšehK. 175ᵇ. Zlí lidé piesni o nich (manželích věkem nerovných) zpievati budú, ano jich črt ponúká k tomu, chtě zkaziti dobrú ženu, ješto by ſe nedomyſlyla toho k mysli připustiti, aby se z toho roztúžila Štít. uč. 38ᵃ. Již hrad na ztraceňú bieše, by ſie byla ciesařovna nedomiſlila spieše na zábradléch státi a takto volati DalH. 39, by ſye byla nedomyſlyla DalC. tamt. (Darius) nevědieše, co živ zdějě..., a však ſye domyſly toho AlxV. 1439, ustanovil se na tom. — (Antiochus) domyſlil ſie toho arbitrabatur Ol. 2. Mach. 9, 4, překlad odchylný (pftiv. za lat. impft.).

dómyslně, adv., v. **dómyslný.**

dómyslnost, -i, fem.: domyſlnoſt učedlivá *ingenium* doctile MamV.

dómyslný, adj., *důmyslný, bystrý, dbalý, einsichtsvoll, scharfsinnig, eifrig.* — Dosti buď tuto pověděno o hřiešiech; domyſlny má na tom doſty, neb z toho móž se sám domysliti atd. Štít. uč. 135ᵃ, *dómyslný =jenž se sám domyslí.* Z tohoto mohl by domyſlny znamenati vstupně pokory Štít. ř. 148ᵇ. Ano, bude-li věrný čeledín, ale hlúpý; bude-li domyſlny, ale viery nebude ŠtítMus. 5ᵇ, *dómyslný* oppos. *hlúpý;* ano ono (mezi čeledíny) hlúpý lénì, a ono, ač domyſlny..., ale viery nebude ŠtítOp. 330ᵇ. Tak zde máme domyſlnvv múdrú rozšafností v svých činech býti ušlechtilí Štít. ř. 184ᵃ. Robenec domyſlny puer ingeniosus Ol. Sap. 8, 19; domyſlny discretus Vocab. 176ᵃ; w domyſlnem myšlení in eruditis cogitationibus Ol. Prov. 8, 12. Mužě domyſlne ponite viros industrios, qui custodiant Ol. Jos. 10, 18; domiſlny industriosus MamA. 26ᵇ. — *Adverb.* **-ně:** ktož

srdečnějie miluje, domyſlnyegije pozná Štít. ř. 6[a]; čímž člověk domyſlnyegije a hlúbe spatří to t. 179[b]; by (běhy hvězd) domyſlnie znala Kruml. 258[a]; (lidé) tiem domyſlniegie poznají t. 261[b]; čím kto jest rozumnějí, tiem vyšším věcem domyſlnyegye móž rozuměti Štít. Vyš. 38[a]; — z vašich snopóv domyſlnie klasy vypúštějte de industria Ol. Ruth 2, 16, *dómyslně* = *úmyslně*.

domýšlávati v. **domýšleti.**

domyšlenie, -ie, neutr., *rozmysl, Bedacht:* již sem dávno w domyſſlenie (sic) znamenávajíc mysl zučila a pohřiechu atd. Kruml. 293[a].

domýšleti, -eju, -éš, impftiv., iterat. z *domysliti;* z toho dále **domýšlávati, domýšlévati,** -aju, -áš, impftiv. — **d. sě** *čeho, domnívati se, denkend suchen, vermuthen, argwöhnen:* (synové světa) múdřejší jsú, dóspěšnějí se domyſſlegicze těch věcí, které za dobré mají ChelčP. 206[b]; zda-li kto vás, jenž tu stojí, jest, jenž by zie czo domyſſlel, bych bez rady co zamýšlel, jež by bylo škodno komu? AlxB. 8, 16; i domyſſlewam ſe, že mnozí jen pro čest světskú učie se Štít. uč. 82[b].

domyšlev- v. **domyšlov-.**

domýšlévati v. **domýšleti.**

domyšlovánie, -ie, neutr.: domyſſlowanije *docilitas* Lact. 53[b]; překlad netrefný.

domyšlovati sě, -uju sě, -uješ sě, impftiv., *domnívati se, vermuthen:* ciesař jal ſye geſt domyſſlowaty atd. Pulk. 58[b].

Donáč, -ě, masc., *příjm.:* Nicolaus Donacz Lún. ks. 1406.

doňadž, -ňaž, -ňažd, -ňavadž; doňedž, -ňež; doňudž, -ňuž, -nid, -nidž, -niž, -nižd; doňovadž, -něvadž, -něvaž; donivad, -nivadž; doňvadž; místo **-ž** je někdy starší **-že.** Conj., vlastně spřežky z předložky *do-* a rozmanitě měněného výrazu relat. *-ňad, -ňud, -ňed,* shodného se stsl. *jędě* prope, *jądě* qua, *jądu* qua a *-nъde, -nъže, -nъžde* (m. *-ňъ-*) v *do-nъ-de* atd., a se stpol. *-jąd,* doyąth ty żiw Nehring Altp. 277. — *Dokud, když (= dokud), bis, so lange als, während;* ve větě záporné **d. ne-** *dokud ne-, so lange nicht, so lange als nicht.* Spojení je mimo otázku vždycky korrelativní, příslušný výraz demonstr. *dotad* atp. ve větě řídící dílem jest, dílem se rozumí. — dotawad by jemu viděnie dáno (slepému zrak byl dán), donawadz tělo svaté (Prokopovo) nepochováno Hrad. 22[b]. Jáz vešdy toho žádaji, by sě v to (sepsání české kroniky) někto múdrý uvázal, vše české skutky v jedno svázal, a dotad sem toho žádal, donyd sem toho právě nezbadal, v to sě nikte nechce otdati DalC. úv. 1. Když sě kmeté potázachu, jiej (Drahomíře) za právo dachu, by svého syna chovala a dotud zemiu oprávala, donydz by kněz svých let nedošel t. 27. Čert v toho Strachkvasa vstúpi, donyudz dušě, dotud z ňeho nevystúpi t. 32. Kněz (Přemysl, vyhnaný) donydz stravu jmieše, dotud cťen bieše DalC. 76. dotad tě přiezeň miluje, doniewadz zisk u tebe čije Baw. 122. — Přihodi sě toho času, donads ščěpóv neotřasú, včě Pilat na ščěpy zřieti Jid. 71. Rači svým liudem toho popřieti, sebe na čas podržěti, donadz ta ſmyrtedlna střěla nevyjme sě z tvého těla AlxŠ. 8, 9. (Alexander) tak bě milostiv za mladu, donads nevzě horšú vnadu AlxH. 6, 13, donyadz nevzě horší vnadu AlxV. 1923 (místo stejné). (Alexander) toho sě najviece ubá, že sě po něm vojna hrubá bieše vzbudila v téj chvíli, donyadzto v Libyi byli AlxV. 2230. Což s' dobrého včera neučinil, ale čiň dnes, donawadzt ješťe bóh přěje živu býti ŠtítVyš. 8[b]. Purgmistr pražský... jmá zemi zpravovati v té sirobě, doniz nebude knieže voleno Pr. pr. 242. — Na tom hradě sú (Lučané) seděli, donadz sú otměny nepřijěli DalC. 22; Drahomíř na kmetiech práva potáza, komu by bylo zemiu opravovati, donydz by sobě kněz (mladý Václav) nemohl rady dáti t. 27; (císař) to na svéj mysli uloži, že ot města (Milána) nechce otjěti, donydz j'ho nebude mieti t. 47. Lékař spomoci nemóž jiezvenému, donydz v něm nóž Hrad. 110[a]. Plač o sobě, ho ptajě, donydz nenajdeš hledajě t. 49[b]. (Póvod má komorníkóm) ztravu dáti po cěstě,

donvz sě z póhona nevrátie Rožmb. 7. Hledá (pastýř ovci), donawadze nenalezne donec inveniat EvSeitst. 15, 4. (Nevěřila jsem), donyaz sem sama nepřijela donec ipsa venissem Lit. 2. Par. 9, 6. (Židé) patřiechu na Mojžiešě, donyadz nevejdiešе do stanu donec ingrederetur Ol. Ex. 33, 8. Musili jsú očekávati, doniewaz... vody pominuly Mill. 6ª. (Křiví proroci) zákony kacierské uvozovachu, donwadz den tento byl se nezaſwietil Jeron. 1ª. — donawadz sem quamdiu sum ŽKlem. 103, 33, dǫnidz sem ŽWittb. tamt., donyz ſem ŽPod. tamt.; donudz budu quamdiu fuero ŽWittb. 145, 2; donydz sem živ, chci tě s tvým rodem ploditi DalC. 44; donyewadz sem živ, tě chváliti budu Modl. 114ª; donywadz jest živ Otc. 42ª; doniz jest živ Pr. pr. 244; donads svě živa, za to tiem té viny pokúpívě, jakž tebe viec n'odstúpívě AlxBM. 1, 42; doniewadzz najdél budu živ Kruml. 330ᵇ; doňadz ještě byl živ cum adhuc viveret Lit. 1. Mach. 6, 55, donyadz ješťe byl živ Mus. tamt.; donywad si na tomto světě Otc. 236ᵇ; donazd dušě u mém těle Hrad. 123ª; jeho jménu chci praviti chválu mú vší silú cele, donadz dušě u mém těle Kat. v. 1767; donyz jest tělo a duše spolu Brig. 27. donyawadz jest čas otpierati ODub. 120; donyz čas nepřijde donec tempus veniat Pror. Jer. 31, 5; donaz den jest donec dies est EvVíd. Jan. 9, 4; donydz jest ješťe byl den cum adhuc esset dies Pror. Jer. 15, 9; donowadz noc nepřispěje Vít. 30ª; donuz nezajde (měsiec) donec auferatur luna ŽGloss. 71, 7, donyz nezajde měsiec ŽPod. tamt., donyezd ne otnesen bude mesiec ŽWittb. tamt., donowadz nezajde mesiec ŽKlem. tamt.; (vdova) donydz jest byla mlazši Štít. uč. 50ᵇ; doniawadzz jest hřiech ješče mlád a nov Kruml. 253ª; šarlat, doniež (tak v rkp.) jest vlnú Hug. 201. — donadz nemine nespravedlnost donec transeat iniquitas ŽWittb. 56, 2, donyz nemine nespravedlnost ŽPod. tamt., donadz sě nesmiluje donec misereatur ŽKlem. 122, 2, donudz nesmiluje sě ŽWittb. tamt.; donadz nenajdu Hrad. 37ª; donadz své vóle (lid) nenaplnil Ol. Gen. 11, 6, donadz by své vóle skutkem nenaplnili Mus. tamt.; donaz nezahynú ŽKlem. 17, 38; donaż nedá hospodin donec Ol. Jos. 1, 25; donyewadz sě vščcka stáda nesberú donec Mus. Gen. 29, 8; donyewadz sě nevrátili donec t. Gen. 34, 5, donydz by sě nevrátil donec t. 1. Mach. 3, 33, donyz sě nevrátím donec t. Ex. 24, 14; donydz nepřijde donec t. Gen. 42, 15, donyewadz by nepřišel prorok quoadusque t. 1. Mach. 4, 46, donyaz by nepřišli donec t. Ex. 16, 35; donedz nepřějde zlost donec transeat ŽKlem. 56, 2, donedz nepohrdie nepřátely svými donec despiciat t. 111, 8, donedz sě nevykopá jáma donec fodiatur fossa t. 93, 13, donedz nenaleznu miesta ŽTruh. 131, 5; donyewadz (kvas) nevzkyše donec Koř. Luk. 13, 21, doniewadzz neměla Kruml. 78ᵇ, donyewadz nebyl t. 84ᵇ; donyz nebudete ostaveni donec Pror. Isa. 30, 17, donyż nezhynete donec deficiatis Ol. Oz. 5, 15, donyz (člověk) nezdráv jest donec t. Lev. 22, 4, donyz nedieš Otc. 29ª; donwadzz nesběhnem sě všickni v jednotu viery EvOl. 143ᵇ. — Nepustím tebe, donyz mne nepožehnáš nisi benedixeris Mus. Gen. 32, 26, překlad volný. — donadz Ol. Jos. 1, 15; donyawadz Pulk. 30ᵇ, doniawadzz donec HymnA. 82ª; donyedz ŽKlem. 104, 19; donyewadż donec Ol. 1. Reg. 22, 3, donyewadz donec MamA. 20ª; doniżd Hlah. Job. 14, 6; donudz ŽWittb. 57, 8, t. 93, 13, t. 104, 19 a j., donyudz DalC. 32; dokud vel donyz MamA. 19ᵇ; donwadzz EvOl. 162ᵇ.

Donat, -a, masc., *jm. osobní:* s. Donata biskupa ŽPod. (v kalend., srp.). — *Příjm.:* Donat TomZ. 1357 st 189. — **Donát**, *lat. mluvnice,* kterou napsal Aelius Donatus ve IV stol. a která dlouho po tom byla v užívání, *lat. Grammatik:* Gramatika (personif.) aj pojide Donat držiec v levéj ručě Vít. 5ᵇ.

doňavadž, -že v. **doňadž.**

doňaž, doňažd v. **doňadž.**

Dončici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villa dicta Donczicz Reg. III, 1328, in Donczicz t. 1300.

doňedž v. **doňadž.**

doněkad, doněkud, donikud, adv., *poněkud, einigermassen.* Aby poslúchal v některých věcech jmenovitě aneb donyekud ŠtítVyš. 61[b]. Aby vymlúval svú nevinu doniekud, když by narčen byl zlú pověstí ChelčP. 101[b]. Neodstupuj mne až donyekud usquequaque ŽPod. 118, 8. Donijekad usquequo, aliquantulum Lact. 251[b]. — Obrať sě, hospodine, až donykud? Convertere, Domine! Usquequo? ŽWittb. 89, 13, wie lange noch? Thalhofer; až donyekud? ŽPod. tamt.

donésti, -nesu, -neseš, pftiv., *hintragen.* Přivázavši (liška) čbán k uocasu veče: Jáz tě tam doneſſu Hrad. 130[a]. S pláčem jě sě jeho (Šárka Ctirada) prositi, aby... ráčil jiu k uotci se ctí doneſty DalC. 13, dovésti DalJ. tamt. podle rkp. Ff. — *Hinterbringen:* doneſlo ſie fama pervenit MamA. 23.

doněvadž, -važ v. **doňadž.**

doněž v. **doňadž.**

donid, -nidž, z *doňud,* v. **doňadž.**

donikud v. **doněkud.**

Donín, -a, masc., *jm. místní.* Blízko podle donyna (hradu) Pulk. 83[b], donyn t. 86[a], Donín Háj. 166[a]. — Castellum nomine Donin KosmA. III, 20, Donin urbs Reg. I, 1160, de Donyn t. IV, 1279 a j., t. III, 1325, Confirm. 1356, Paneſſ de Donyn Lún. ks. 1409.

donivad, -vadž v. **doňadž.**

doniž, z *doňuž,* v. **doňadž.**

donižd v. **doňadž.**

donositedlný, adj.: ač nebylo by donoſſitedlneho totiž *žalováno* jeho otci si non esset *deferendum* eius patri SekvE. 26[a]; překlad neumělý.

donošovati, -uju, -uješ, impftiv., *donášeti, hintragen:* brahcu je (štítovníci štíty) a opět zase donoſowachu do jich chovatedlnice iterumque referebant Kladr. 2. Par. 12, 11. Srov. *donésti.*

doňovadž v. **doňadž.**

doňud, -ž, a z toho **donid, -ž,** v. **doňadž.**

doňuž, a z toho **doniž,** v. **doňadž.**

doňvadž v. **doňadž.**

dopadnúti *čeho,* -nu, -neš, a **dopásti,** -padu, -padeš, pftiv., *dopadnouti, bis wohin fallen:* než sú dopadly rokle pervenerunt ad pavimentum Pror. Dan. 6, 24, země dopaſty Pulk. 80[a].

dopatřenie, -nie, neutr.: dopatrzenye *contemplatio* Prešp. 1362, Vocab. 176[a], dopatrzenie též Rozk. 2124, Velеš.

dopatřiti sě *čeho,* -třu sě, -tříš sě, pftiv., *postřehnouti, gewahr werden:* nic by také ho (t. smilstva) nelze ſye bylo tu dopatrzyty Štít. ř. 95[a].

dopěstovati, -uju, -uješ, pftiv., *dochovati, pflegend erhalten.* (Bóh) všechny dopiestuge svého bydla Baw. 237; Bóh náš milý, ješto sme na moři byli, nás od smrti jest uchoval, sem ny lačné dopiestowal, nás ráčil již nakrmiti t. 203.

Dopian, -a, masc., *příjm.:* Dopyani sartoris Lún. ks. 1411, Jan Dopian TomZ. 1429 st 167.

doplacovati v. **doplatiti.**

doplakati sě *čeho,* -pláču, -češ, pftiv., *durch Weinen erreichen:* (dítě) úpěje wſſeho ſe doplacze ChelčP. 161[b].

doplatiti, -cu, -tíš, pftiv., **doplacovati,** -uju, -uješ, impftiv., *den Rest bezahlen:* dokavadž nedoplatí Duchek Janovi dluhu KolBO. 6[b] (1494), že geſt doplaczowal svými (penězi) KolC. 141[b] (1588).

do-plna v. **plný.**

doplněnie, -ie, neutr., *doplnění, Ergänzung:* bez toho doplnienie všecky naše spravedlnosti nic by nebyly ŠtítMus. 79[a]; doplnienie expletiva RVodň. (k 59[d]).

doplniti, -ňu, -níš, pftiv., *ergänzen, voll machen, erfüllen;* impftiv. **doplňovati,** -uju, -uješ. — Viera dopln, kde ť rozum nepostihne ŠtítPař. 23[a]. Když ť ſye doplnij zlost lidská, také ť ſye doplnij bieda lidská Štít. ř. 69[b]; ješťe j' ſye nedoplnyla zlost Kananejských tamt. To z plnosti doplnygem Pulk. 166[a]. Když ten hod minul a doplnen byl Kruml. 104[b]. (Synové Adamovi) doňavadž jich (myšlenek) skutkem nedoplnie donec eas (cogitationes) opere compleant Kladr. Gen. 11, 6. Kterak by

sě to (t. žíti pokojně) mohlo doplnyti impleri Ol. Esth. 13, 3; válečník... všecko jest doplnyl ſmrti replevit omnia morte Ol. Sap. 18, 16.

dopóhon, -a, masc.: dopohon *executio* Prešp. 2129, RVodň. (k 59[c], 2krát), Veleš.

dopohoniti, -ňu, -níš, pftiv., *póhon dokonati, die Citation zu Ende führen:* najvyššiemu komorníku platí veliký plat z toho (t. z vypravení komorníků), jenž (= že) proto žádný sirotek, žádná vdova ani chudý žádný nemóž se svého práva dopohoniti ani dovésti ODub. 96, *d. sě svého práva,* půhonem dokonaným atd. práva se dodělati.

dopoloviti, -vu, -víš, pftiv.: mužové nedopolowie dnóv svých non *dimidiabunt* ŽKlem. 54, 24, strojené; nedojdou polovice dnův svých Br. tamt. — Léta našě dopoloweny budú *meditabuntur* ŽKlem. 89, 9, překladatel rozuměl *mediabuntur.*

do-polu, do-polú v. **pól.**

dopomáhati v. **dopomoci.**

dopomoci, -mohu, -móžeš, perf., **dopomáhati,** -aju, -áš, impftiv., *nachhelfen, verhelfen, behilflich sein.* — Což hnáti vietr nemožéše, (Alexander) vesly dopomoczy chtieše AlxV. 574. Slepá žena svatého otcě (Prokopa) prosieše řkúc: dopomoz mi zraku mého! Hrad. 13[a], *dopomoci komu čeho;* dopomoz nám božského utěšenie Hod. 4[a]; korunu života, jiež nám rač dopomoczy, hospodine Štít. ř. 124[b]; jehož nám rač dopomahaty Vít. 41[b]; kto mi toho dopomoze, aby atd. ŽPod. 161 (Job. 14, 13); Cerimon toho jí (králové) dopomože, že atd. Apoll. 142[a]; aby mu páni na něm (dlužníkovi) dluhu dopomohli KolC. 50[b] (1588). (Rychtář) na Topůlka práva nedopomohl KolAO. 5[b] (1502).

dopomoženie, -ie, neutr., *dopomožení, Verhelfung, Beförderung.* — (Stánie v dobrých skutciech) jest dopomozzenie k věčné mzdě Kruml. 335[a]. Za dopomozenij pana purkmistra žádal KolC. 4[b] (1587). dopomozenie promotio Prešp. 2159, dopomozenye též MamA. 32[a].

dopověděti, -vědě a -viem, -vieš, *das Ende von Etwas sagen, Etwas zu Ende sagen.* — A když tento hlas (nebeský) jie dodě, tato slova dopowyedye, inhed ta svatá děvice... vece Kat. v. 3433. Dopowiez nám o tom, ješto s' drieve řekl ŠtítPař. 11[b].

dopracovati sě, dopracěvati sě *čeho,* -uju sě, -uješ sě, pftiv., *durch Arbeit erreichen.* — Neb ne dospati ť sě jest, ale dopraczowati královstvie nebeského ŠtítBud. 203. Člověk... dopraczyge ſye daru jeho (božího) Štít. ř. 215[a].

dopraviti, -vu, -víš, pftiv.; *d. koho čeho, Jemanden wohin bringen, Jemandem zu Etwas verhelfen.* — Kněz Bořivoj na Sackéj kostel postavi a svatému Apollinařišovi jej oslavi, ež jej byl z vězenie vypravil a kněžstva českého dopravil DalJ. 63 z rkp. Víd. Toho ny král náš doprawy, že nás i životóv zbaví AlxV. 2358, srov. Listy filol. 1885, 283. (Marné dílo) doprawy člověka ztráty Vít. 77[b]. Jich (lidí křivých, súdcě) veličejšieho hřiechu dopraví HusE. 1, 187. Chtě lánie a hněvu jeden druhého (čeledín čeledína) doprawyty od hospody Štít. ř. 104[b]; chtě jeden druhého lánie a hněvu od hospody doprawiti ŠtítOp. 374[a]; chtě jeden druhého doprawiti, aby sě na ň hospoda rozhněvala ŠtítMus. 32[b]; nechtěj jeden druhého lánie dopraviti ŠtítJes. 58[b] a nechtěj jeden druhému lánie doprawiti ŠtítMus. 32[b] (místa stejná). I zde u dvoróv někto sě dopustí něco, že musí do věže v kázeň páně, a když bude vypušťen, v témž bude svém dóstojenství, jako je dřéve byl, a nebude jemu proto roven menší, ač ſie ge věže i nedoprawil ŠtítMus. 50[a]. Žen ſie wzodpowiedagi a manželstva a pak doprawie horšieho ŠtítBud. 169. S nimiž smy... ſie velikého hoře doprawili Kruml. 436[b].

dopřieti, -přěju, -přěješ, pftiv., *dopřáti* komu čeho, *vergönnen, gewähren.* — Pro svatého Prokopa zaslúženie doprziey mi, bože, převezenie (přes řeku) Hrad. 10[a]; jejie tělu wyeczſſye czty by byl doprzal ML. 26[b]; když celný na cle sobě dopřátém seděl Ezop. 136[b].

doprovoditi, -zu, -díš, pftiv., *geleiten.* — Nebuď léň, do třetie(ho) dne zde býti (praví

sv. Prokop chudému), až mě do rovu doprowodie, tuto ť mú sukni tobě dadie Hrad. 19[a]. Kterúž (Marii) doprowodila ſem domow reportavi domum SekvE. 16[b].

doptati sě, -aju sě, -áš sě, pftiv., *erfragen.* — Tento pójde preč ot ňeho (soused od nevěrného konšela), příde druhý, ptajě jeho, a když ſie geho doptage, bude řéci atd. Hrad. 128[a], doptaje m. -ptá. Ke vší spravedlnosti, ktere by ſe pod tímto právem mohl doptati KolČČ. 219[b] (1554).

dopuditi, -zu, -díš, pftiv., *dohnati, bis wohin treiben, drängen, zwingen.* — (Leva) dopudy Pražan velikého hoře DalC. 22, *dopuditi koho* (gen.) *čeho;* žiezen... dopudi žaludka núzi Baw. 116, *d. koho čemu.*

dopustek, -stka, -stku, masc., *dopuštění, dovolení, Bewilligung:* prodávaje dóstojenstvie..., odpustky i dopustky HusPost. 148[b].

dopustilý, adj.; *d. hřiech* atp. = *hřích, kterého se kdo dopustil, die begangene Sünde;* **dopustilé** = *das Begangene.*— Káti sě hřiechóv dopuſtilych ŠtítMus. 13[a]. Bóh chce, aby každý... hřiechu sě střěhl, pokánie činil za dopuſtilee (t. hřiechy) atd. ŠtítBud. 162. Aby všěch dopuſtylych hřiechóv srdečně želel Modl. 71[a]. Těm, ješto želejí svých hřiechóv dopuſtylych Štít. uč. 123[a]. Tú (milostí křtu) jest bóh chtěl všech hřiechóv, dopuſtylych i přirozeného očistiti toho, ktož ji béře t. 114[b]. Milost ta... vyčistí duši ze všech hřiechóv dopuſtylych Štít. ř. 232[b]. Aby člověk měl posílenie protiv hřiechóm a očišſenie dopuſtylym Štít. uč. 121[b]. Jest pak utrpenie užitečno k učišťení hrzyechom dopuſtylym ŠtítVyš. 16[a]. Žádost, dopuſtileho hřiechu zbýti Brig. 18 a BrigF. 8[b]. Pokorné trpěnie zbavuje hřiechóv dopuſtylych ŠtítVyš. 57[b]. Že jsú (hřiechóv) dopuſtilych pokáním polepšili Kruml. 296[a]; některých poškvrn dopuſtilych t. 347[b]. — A však netolik sě dopuſtyleho nekajem, ale i viece přičíniemy, jehož by sě bylo káti Štít. ř. 232[b]. — Srov. **dopustiti sě** a **dopuščený.**

dopustiti, -šču, -stíš, pftiv., *zuführen, zulassen, gestatten:* učinili sú, točíš dopuſtyly ſu na syniech svých neobřiezku fecerunt sibi praeputia Mus. 1. Mach. 1, 16; potřěbovali, aby jim bylo dopuſſtieno toho concedi sibi t. 2. Mach. 11, 24. Nevěra jest to, když (čeleď), chtě jeden druhého dopraviti, aby sě na ň hospoda rozhněvala, dopuſtí hospodu snad škody, staviti moha a vystřieci ŠtítMus. 32[b], *dopustiti koho* (gen., akk.) *čeho,* srov. *pustiti* mittere; to ť by i proti hospodě nevěra byla, když by (kdo z čeledi) dopuſtil hospodu škody ŠtítOp. 374[a]; když (čeleď), jeden chtě druhého od hospody hněvu dopraviti hoſpody dopuſty škody Štít. uč. 64[b]. Proto Maria dopuſtiena geſt k veliké bolesti HusPost. 13[b], *dopustiti koho k čemu.* (Neemiáš) tresktal staršie a zvláště kněží, že sú trhóv v svátek dopustili HusE. 1, 132, *dopustiti čeho.* — **d. sě** *čeho, etwas Tadelhaftes, Böses begehen:* (já) sě toho viec nedopuſſczi Krist. 30[a]; kterých (hřiechóv) ſem ſye dopuſtyl ML. 15[b]; (muž) dopuſty ſe cizoložstva, když atd. Štít. uč. 38[a]; czoz (= čehož) ſem dopuſtila ſe smilstvím ŽPod. 146; (David) dopuſtil ſie hanby a vraždy Kruml. 178[a]; odtud *dopustilý, dopuščený hřiech* atp., v. t. — U kniežecích dvoróv a panských, když se dopuſty něčeho někto, pokáží jeho věží; však potom u větší své děvní cti bude než druhý, ješto j' se nikdy věže nedopuſtyl Štít. uč. 156[b], *dopustiti sě věží, vězení,* konteminací z *dopraviti sě věží,* srov. *dopraviti sě.* — **d. sě,** t. *smilstva,* srov. *dopúščěti.* — **d. sě** *čím:* čím sem, bože, zie dopuzztyl, že js' na mě těžcě přěpustil tak rozličných pohub ztráty? AlxBM. 7, 38, = čím jsem se provinil, Gualth. 7, 19: quo crimine tantas promerui poenas; — dopuſtili ſie (t. j. dopustí-li se, přísahající), že v čem řěčí... překazí (přísahu), právo své ztratí ODub. 37. — V ŽKlem. 36, 3 psáno: hospodin nedopuſti, za lat.: non derelinquet, omylem m. neotstúpí.

dopuščenie, -ie, neutr., *dopuštění, Zulassung, Gestattung;* z *dopustiti.* Ach českého nedomyšlenie, jich nemúdré dopuſczenye, že dachu neznámým lidem po

zemi sě túlati DalC. 82. — Bez dopuſtyenye mužského porodila s' ML. 11ᵇ, omylem m. dostúpenie. — *Begehung, Vergehen; z dopustiti sě:* boží zákon učí... dopuſczzenie plakati Kruml. 308ᵇ; počet učiniti ze všeho dopuſtienye i ze všeho opuſtienye t. 435ᵃ; oplakávanie biedy a to kteréžkolivěk, leč za dopuſſczenie hřiechóv, leč atd. 226ᵃ; neuiedoma dopuſſtienye i shřešenie ignorantias et peccata Ol. 1. Mach. 13, 39, dopuštění z nevědomosti; odpúštiemy vám nevědomá dopuſtienye ignorantias Mus. tamt.; Dopuſczenye mého bojím se commissa ŽPod. 158; dopuſczenie commissum Prešp. 2338.

dopuščený, adj., z *dopustiti sě čeho; d. hřiech = hřích, kterého se kdo dopustil, die begangene Sünde, peccatum commissum.* Daj mi hřiechóv... dopuſczenych sě káti Modl. 144ᵇ, daj mi sě hřiechóv dopuſſtyenych káti ML. 12ᵇ. Kánie jest dopuſtienych hřiechóv želenie HusPost. 70ᵇ. Srov. **dopustiti sě** a **dopustilý.**

dopúščěti, -ěju, -ieš, impftiv.; iterat. z *dopustiti.* — *Dopouštěti, zulassen, gestatten:* a divím se, kterak dopúštějí ustavenie lidská lehce přísah HusE. 1, 223; nevěrným posměvačuom Dionysius nedal na tělo boží hleděti, ale věrným dopauſſtiel RokycEvJan. 190ᵇ marg. — **d. sě** *čeho, etwas Unrechtes begehen, sich vergehen:* (lazebník) druhého ſye rád dopuſczie, když komu krev z rukú púščie, že ť sě žíly rád chybuje Hrad. 134ᵇ; ež ſye geſt dopuſſtyal toho, jehož jest nejměl učiniti Štít. ř. 221ᵃ; o tom (hřiechu)..., ješto z našie vóle dopuſſtieme sě jeho a svú sami vinú ŠtítMus. 54ᵇ. — **d. sě,** t. *smilstva:* Varuj sě od všelikého zprzňenie v smilné nečistotě a kromě své ženy nikdy ſie jinde nedopuſſtiey ŠtítMus. 28ᵃ.

dopuščovati, dopuščěvati, -uju, -uješ, impftiv., *dopouštěti, gestatten:* biskup nedopuſtiowaſe, aby otešli zástupové non dimiserat abire Kladr. 2. Par. 23, 8; — **d. sě** *čeho, etwas Tadelhaftes, Unrechtes begehen:* hřiechu ſie dopuſſczzugicze Kruml. 254ᵃ.

Dóra, -y, fem., *jm. osobní, z Dorothea.* — Domina Dora Lún. ks. 1415, erga Duoram TomZ. 1433 n 327; u duory hluché provaznice KolB. 87ᵃ (1498), srov.: Dorotha, provaznice hluchá t. 8ᵇ (1497).

doraziti, -žu, -zíš, pftiv., *anstürmen, anrennen:* oba na se silně doraziv́še srazili se s koní Troj. Jg. — *Dokonce přemoci, vollends bewältigen, niederringen:* člověk netbá, by ji (t. smilnú žádost) ovšem dorazil, úfaje sobě, péče na to nejmaje, by kdy jej přemohla..., až sě opět v ňem i rozmohú ty žádosti ŠtítMus. 109ᵃ. — **d. sě** *koho = zu Jemandem hindringen, gelangen:* učiň, jakož jsem tobě řekl, by sě král pak hořem vztekl, vždy sě Izaldy dorazíš Trist. 338.

doražovati, doražěvati, -uju, -uješ, impftiv., *vollends schlagen:* bývalo jest to, že u vojště byli se svadiec, a pak snadně je nepřietelé dorazowali Šach. 304ᵃ.

dorčenie, -ie, neutr., *dorčení, Nachtrag, Schluss einer Rede:* tuto chci o tom dorczenij jeho také dořéci Štít. ř. 3ᵃ.

dořéci, -řku, -řčeš a -rčeš, pftiv., *dořici, noch weiter sagen, zu Ende sagen, vollends sagen.* — O spravedlnosti to dorzku ješte, že spravedlné jest atd. Šach. 297ᵇ. Tuto chci o tom dorčení jeho také dorzeczy... Štít. ř. 3ᵃ; a viece jest dorzekl chtě, abychom my též učinili v túž příhodu t. 144ᵇ. To ť jest tak, jakž diete; ale i to geſt dorzekl ten svatý muž, že to zlé nenie atd. ŠtítBud. 84. Jakž to brzo dorzecze (Břetislav), káza všěm v Domažlicích býti DalC. 44. Když to dorzieczie cum dixisset Lit. Act. 27, 35. (Ježíš) nemohl dořéci toho slovcě HusPost. 141ᵇ. Cožkoli móže kto řéci o Bohu, vždy nedorčzeno ŠtítBud. 31.

dořiekati, -aju, -áš, impftiv., *dořikati, weiter, zu Ende sagen.* — My dorzijekame řkúc: »i požehnaný plod života tvého« Štít. ř. 250ᵃ.

doróstí, -rostu, -eš, pftiv., *dorůsti;* odtud **dorostlý,** v. t.

dorostlost, -i, fem., *Erwachsenheit:* a věz, že jest prvý věk člověčí od jeho na-

rozenie až do ... řeči, a slove nemluvnost; potom druhý věk až do znamenie chlupóv brady..., a slove mladost; potom třetí věk, odtud až do stavu rostu (= do zastavení vzrůstu), a slove dorostlost, neb dotud roste člověk u výsost a dále nic HusE. 1, 116.

dorostlý, adj., *erwachsen.* Ta (Faustinian a Methodiana) mějiesta dva syny doroſtla Pass. 286. — Když k doroſtlym letóm přijdu GestKl. 22, *k letům dospělosti.*

Dorota, -y, fem., *jm. osobní,* z *Dorothea:* cná dorotha Modl. 178ᵇ, Dorotho panno čistá t. 178ᵃ.

dorozuměti, -ěju, -ieš, pftiv.; **dorozumievati,** -aju, -áš, impftiv. *Správně rozuměti, richtig verstehen:* však ſte vy jistě jeho slovům nedorozuměli, neb biskup nestojí o kápi, ale vařené kapauny máte s sebú nésti Ezop. 169ᵃ; nevím, právě-li dorozumívám Máj. sen 90; poněvadž tomu ſe nedorozumiwa, kdo té lauky užíval KolC. 109ᵃ (1588); tuším, že nedorozumiwa tento plnomocník KolD. 46ᵃ (1582).

Doruše, -ě, fem., *jm. osobní,* z *Dorota:* (dcery) doruſſie Záp. Mezíř. 1435.

dosad, dosud; dosavad, dosovad; adv., vlastně spřežky z předložky *do-* a výrazu adv. *-sad, -sud* atd., podobného ke stsl. *sądu* a *sądě* hac. Je významu místního a časového, = *až po toto místo, až po tento čas, bis her, bis jetzt.* — Ot Galilee až doſud usque huc Lit. Luk. 23, 5; co jsem až dosád přednesl hactenus Smrž. Jg.; od počátku světa až doſowad Nikod. 81ᵃ; až doſowad usque ad nunc Koř. Mat. 11, 12; až doſowad usque in praesens Mus. Deut. 2, 22; doſowad EvOl. 137ᵃ; až doſauad usque in praesens Ol. Gen. 46, 39, až doſawad Mus. tamt.

dosáhati, dosahati, -aju, -áš, impftiv., *dosahovati, erreichen.* (Voda) trámóv u mosta doſahaſſe Pulk. 85ᵇ. (Válečník) doſahaſſe nebe attingebat Ol. Sap. 18, 16. Sstálost vdovám doſaha odplaty Štít. ř. 238ᵃ. Takové myslí přemietanie doſaha vysokých věcí ŠtítMus. 131ᵇ. — *Sáhati po čem, wornach greifen:* ande druh druha doſſyeha chtě sě rád dobrati břěha AlxV. 1815, dosiehá m. dosáhá, pro rým.

dosáhnúti, -sáhnu, -siehneš, pftiv.; **d.** *čeho = čeho dosáhnouti, po čem sáhnouti, etwas erreichen, ergreifen;* z *dosęg-* v. *dosieci,* stsl. *dosęšti* assequi. — Straba, jakž přijide do svého domu, uzřě, že jeho žena dušiu béře, což doſyehne, to vše zdéře DalC. 20. (Rybář) by mohl měchu paličkú doſyhnuti KolAO. 17ᵇ (1492). (Sladovník) doſahna hřebla dlúhého... bude ť okolo hrabati, k svéj hromadě (sladu) přitáhati Hrad. 133ᵇ. Tehdy král kopie doſahna... své šlechtice upomanu AlxV. 1473. Ač zvěř i daleko zběhne, však (sledník) teče, až ho doſyehne t. 2325. Když (měsíc) rohem hor doſyehne..., v tu dobu sě vždy promení t. 2403. Kaké je to sbožie, jehož ač doſiehne kto, nemóž jeho vždy držeti ŠtítMus. 79ᵇ. Když dievka ke vdaní let hodných doſyhne Troj. 15ᵇ. doſyehni života věčného apprehende Koř. 1. Tim. 6, 12. Tak cti i zbožie doſiehneſs NRadaB 1476; doſiehneſs božie milosti NRada 1518. Chvály z toho doſiehneme Troj. 90ᵇ. Doſiehniete naučenie apprehendite disciplinam Kladr. žalm 2, 12. Dosti jest člověku válečnému, doſyehne-li vítězstvie Alxp. 59; dokadž nedoſiehnete vítězstvie Troj. 171ᵃ. Jakž tohoto doſijehneſſ Štít. ř. 42ᵇ. Nedoſiehnet toho smysl člověč(í) zde, ale tu máme sě viery držeti ŠtítMus. 153ᵇ. Sotně maličko co mózem doſahnuty Alb. 83ᵇ. (Bóh) kterak veliký jest, žádný doſſiehnuti nemóže HusŠal. 112ᵇ. (Člověk) ani hlubokosti jeho súdóv doſyhne Orl. 15ᵃ. Srov. **dosieci.**

dosavad v. **dosad.**

dosaž- v. **dosěž-.**

doseděti, -zu, -díš, pftiv.: když konšelé doſedije svého roku Pr. pr. 245, *dokonají rok* svého úřadování. — **d.** sě *čeho = dočkati se, dožiti se, erleben:* boží (synové) jako holubi rány ſe doſedij bez opatrnosti ChelčP. 206ᵃ.

dosěženie, -ie, neutr., *dosažení, Erreichung.* — Hlubokost beze dna, výsost bez doſſyezenije Štít. ř. 168ᵃ. Pro doſyzenie (sic) země slíbené ListCard. 1417, 100ᵇ. dosazenye adeptio Veleš.

dosieci, -sahu, -sěžeš, pftiv., *dosíci, dosáhnouti čeho, etwas erreichen;* z *do-sęg-*, stsl. *dosęšti* assequi. — Matiáš (apoštol) dozzahl stola ApŠ. 69, stolce apoštolského. (Kateřina) svých stvúcích vlasóv dofahfy, svú bělúcí šíji vztáhši vece Kat. v. 3436. Tehdy pústenník vida (Kateřininu) žádost i dofieze jednéj deščky t. 641. Tehdy já (Marie) dofyezech s hlávky rúbka mého i obvázach bedry jeho Vít. 54ª. Paní jide tam, dofiehffy klíčóv vosk hluboce vtišťe, že na ňem osta těch klíčóv znamenie jisté Trist. 372. (Tristram) svój kyj vytaže, Falerinova koně ním dosaže t. 357. Tak ho (Filotas Nikanora) byeffe doffahl krutě, ruku mu po loket utě AlxV. 1692. Kohož bóh chce ostřieci, nemóž ho kto lap doffyeczy t. 2112. (Tristram) kohož dosaže, ihned jeho přetěl Trist. 383. Nic ti tak silného nenie, by (ty) toho nemohl doffyeczi AlxV. 200. Abyste slibuov bohových dofiehli Troj. 86ᵇ. Abyste dofyehly toho Štít. ř. 106ª. — Čtvrté věci smyslem nemohu doffyeczi AlxV. 10, pochopiti. — (Řekové) ne tak brzo vesl dofyehu, až běchu bliz při břěhu AlxV. 575, chopili se vesel (dosěhú m. dosahú, pro rým). — (Alexander) hna s velik(ý)m nepokojem..., chtě nepřietele dofyeczy t. 2311, chtě vždy (nepřá)tel dozieczi AlxH. 9, 22 (místo stejné), dostihnouti, dohoniti; Alexander těže, až však nepřátel dofyezye AlxV. 2327. — dofiehli fu adepti sunt MamA. 15ᵇ. Srov. **dosáhnúti.**

dosieh- v. **dosáh-.**

dosiesti, -sadu, -sědeš, pftiv., *dosednouti, antreten:* Martin mlynář, nemoha tu (v mlýně) sám dofefti, nejsa sobě svoboden, i miesto sebe tu osadil Valentú přietelem svým (sic) KolB. 108ª (1498); — *doseděti, ausbrüten:* slepice, jenž mě dofiefti měla k živosti Tkadl. 13ª.

doskočiti *čeho,* -ču, -číš, pftiv., *springend erreichen:* tu (dokonalou) radost ktož srdečně váží, ten trpí všecky v tom biedném světě, aby dofkoczil té radosti HusPost. 84ª, aby doskočil, aby dosáhl.

doskok, -a, -u, masc., *doskočení:* (liška) hledala rozličných cest, jak by těch hroznuov dojíti mohla, s rozbížkou i f doskokem Ezop. 63ª.

doskončiti, -ču, -číš, pftiv., a **doskončěti,** -ěju, -ieš, pftiv., *dokončiti, vollenden.* Slušie člověku (počieti), co muož právě dofkonczyty Vít. 75ª (var. dokončiti a dokonati). — Hradčěné ti vše zlé zemi počěchu, Mýcené, Chrudiměné... doskončechu DalJ. 100 z rkp. V, L, proti dokonachu DalC. tamt.

doslechnúti, -nu, -neš, pftiv., *doslechnouti, vernehmen:* že gfte doflechnauti ráčili KolC. 501ᵇ (1589).

doslúžiti, -žu, -žíš, pftiv., *dosloužiti;* — **d. sě** *čeho = službou dosáhnouti, zasloužiti, verdienen:* abychom fye dofluzyly viděnie i požívanie tvého svatého líčě Modl. 65ᵇ; ješto jsú statečně fye dofluzyly božie milosti Štít. ř. 205ᵇ; chtě fe dofluziti cti OpMus. 154ª; fie dofluzyti královstvie nebeského Otc. 369ª.

doslýchati, -aju, -áš, impftiv., *vernehmen:* čehož (hanlivých slov) jiní dofleychali KolC. 128ᵇ (1588).

doslyšěti, -šu, -šíš, pftiv., *vyslyšeti do konce, vollends vernehmen.* — Tak mnoho ľuda bieše, jakž již trub nedozzliffieffe AlxB. 8, 7, nedoslyšel troubení pro vzdálenost. (Jidáš) počě rozprávěti, an (Pilat) pak nechtěv dozzlyffiety vece Jid. 108. Saul netáhl těch slov doflyffieti, až rozšel jeho hněv cum audisset Ol. 1. Reg. 11, 6. Ktož dřieve otpoviedá nedofliffie, bláznem sě ukazuje quam audiat t. Prov. 18, 13, nedoslyšě part.; ktož mluví cizie řeči nedoflyffaw ani rozuměv Kruml. 160ᵇ. — doflyfs subaudi Comest. 189ᵇ. — Z těchto průvodův ráčili ste dofliffeti, že KolC. 500ᵇ (1589), *vyrozuměti.*

dosovad, adv. *bis jetzt;* v. **dosad.**

dospati, -spu n. -šṕu, -spíš, pftiv.; **d. sě** *čeho = spě* n. *spaním dosáhnouti, schlafend erreichen, erschlafen:* neb ne dofpatit fie, ale dopracovati královstvie nebeského Štít-Bud. 203.

dospěch, -a, -u, masc., *pospěch, Eile.* — Tamož Perenis s dospěchem běže, Kurvenala na březe u moře naleze Trist. 76.

Proti Jezu již mluvili, inhed všichni křivi byli a chodiec ti tak vecechu: Všěchna kázanie w dofpyechu, ješto z jeho úst vychodie, prospěch jmajú DětJež. 6[b] sl., všechna kázání rychle působí, v textě lat. (evang. apokryf.): omnes sermones, qui procedunt de ore eius, exercitium habent.

dospěcha, -y, fem., *dospění, Erlangung:* Auvech, že sem dočakala žalosti, jež mi sě stala nad mú velikú útěchú y wffye radofty dofpyechu! Auvech atd. Modl. 167[b] (Pláč p. Marie), nad tím, čím jsem dospěla vší radosti. Srov. **dospěnie.**

dospěle, adv., v. **dospělý.**

dospělec, -lcě, masc., *člověk v čem dospělý, důkladně čeho znalý, dokonalý, gründlicher Kenner, Fachmann.* Vykladač snóv musí býti mnohého uměnie dofpielec BřezSnář. 74, pak-li jest dofpielec t. 217. — dofpielecz legis peritus Lit. Luk. 10, 25, Prešp. 1026, RVodň. (k 65[a]), dofpyelecz též Rozk. 1772.

dospělost, -i, fem., *zkušenost, důkladná znalost, Erfahrung, gründliche Kenntnis:* člověk převelikého zkušenie nebo dofpielofti Rhas. 1; dospělost v právích Hrub. Jg.

dospělstvie, -ie, neutr., *důkladná znalost, gründliche Kenntnis:* dofpyelftwie ars aeterna Cath. rkp. (otisk 174[b]).

dospělý, adj., *hotový, zralý, důkladně znalý, dokonalý, schopný, fertig, reif, gründlich, vollkommen, fähig.* — (Oldřich) okolo sebe všady zřieše, uzřě, nalit stojí dofpyely hrad DalC. 38, v překl. stněm.: ein volbrachte burk. Zčetl jest Abram dofpiele své zchovancě expeditos vernaculos Ol. Gen. 14, 14, k boji hotových svých domácích Bibl. 1857 tamt. Lidu oděného, k boji dosti dospělého třidceti tisiecóv bieše Ryt. Výb. 2, 7. Ovoce dofpiele Tkadl. 13[b], zralé; dofpiele ovoce ApatFr. 4[b]; přilecují tam holubové a mnoho jiných ptákóv a každý z nich přinese ratoléstku divokú s dofpyelym ovocem Mand. 14[b]; jesti ť prvý a druhý pepř zelený jako jahódky vína nedofpyeleho t. 31[a]; když (sv. Alexius) k dofpielym letom přišel Pass. 323. Muž v písmě dofpiely peritissimus Otc. 303[a]; dofpiely v právě iuris consultus Lact. 92[b]. Hledajte mi ženy dofpiele toho uměnie Comest. 138[b]. Ruku svú dofpielu k tomu Kruml. 352[b]. Což každého oružie, ješť k vojn(ě) i k boji slušie, k tomu všemu (Neguzar) byl dofpyely AlxV. 1674. — V hněvě dofpyelem in ira consummationis ŽPod. 58, 14. — *Adverb.* **dospěle** *hotově, úplně:* hotov sa dozzpiele ApŠ. 20; v tu dobu stachu na měle dvě stě korábóv dofpyele, jež atd. AlxV. 584; již na špici stáše král řěčský, zpořiediv každého k tomu, v kterém křídle býti komu, a sám před zástupem v čele k bojovi hotov dofpyele t. 1454; ty nesmyslíš dofpiele, slúžíš diáblóm, již tě u peklo vsadie Kat. v. 1380, úplně nesmyslně jednáš, úplně bláznіš; — z **dospěla** *úplně, dokonale:* bych toho za chot pojala, jehož sem nikdy z dofpiela ani znala ani viděla Kat. v. 285; tehda jim (mládencům v peci ohnivé) buoh seslal anděla, jehož moc inhed z dofpyela u téj peci vrch prorazi t. v. 2909; Kateřina sňemši koronu s jednoho anděla i vstavi inhed z dofpiela královéj na její hlavu t. v. 2573 (v rýmu slovo významem nedosti vhodné).

dospěnie, -ie, neutr., *dospění, Erlangung, Vollendung:* w dofpyeny in consummatione ŽPod. 58, 14; nezralé dofpyenye immatura perfectio Pror. Isa. 18, 5. — Dospěl s' jich krmyu, nebo jest dofpienie gich praeparatio eius ŽKlem. 64, 10, v ŽWittb.: przyprawenye geho.

dospěšně, adv., v. **dospěšný.**

dospěšný, adj., *hotový, připravený, schopný, způsobilý, bereit, fähig, geeignet.* Bracislav... počě bojě na otci prositi, král nebyl dofpyeffen proti ňemu vyníti DalC. 52, neby hotov v rkp. L, neby dospěl J; v překl. stněm.: waz nit bereit. Kto z anjelóv nebo z lidí by byl dofpyefen vypraviti ROlB. 67[b], kto z anjelóv... by byl dofpiefen vypraviti Jeron. 65[a] (místo stejné). My v sobě nejsme dofpyeffny ke vší spravedlnosti Štít. ř. 14[b]; nenie ť dofpyeffen sám ot sebe člověk k tomu t. 137[b]; všeho spolu držeti mysl naše nenie dofpiefna

ŠtítBud. 56. Když nejsmy rozuměti dofpieffni, kterak pak móžem dofpieffni býti, abychom mohli vymluviti Kruml. 299[b]. Nic nenie tak dofpyeffno Štít. ř. 16[b], ižádné lékařstvie tak dofpyeffne Aug. 80[a]. dofpieffny idoneus MamF. 89[b]. — *Adverb.* **-ně** *s prospěchem, mit Erfolg:* ten bieše pět let u Paříži duchovné právo slovútné dofpiefnye ve škole četl Pass. 410; ktož chce statečně putovati v tom duchovniem putování a dofpyefnye Štít. ř. 190[a]; oráč, rozličná seje semena, aby se (lidé) živiti mohli i sím i oniem tiem dofpyeffnyegye Štít. uč. 5[b]; (synové světa) múdřejší jsú v pokolení svém, dofpieffniegij se domýšlejíce těch věcí, které za dobré mají ChelčP. 206[a]. — Srov. **nedospěšný.**

dospěti, -spěju, -spěješ, pftiv., *dojíti, dosáhnouti jistého cíle jednání, jistého stupně vývoje, dozráti, hotovu býti, das Ziel einer Handlung, den Grad einer Entwickelung erreichen, reif, bereit, fertig werden;* impftiv. **dospievati,** -aju, -áš. — (Řekové v Issu, když proti nim Peršané hnali) za maličko pohověchu, až všichni zajedno dofpyechu; však najprvé král byl dofpyel, a ktož mohl, ten po ňem pospěl AlxV. 1403 a 1404, Řekové spěšně dojeli, král dojel, t. na bojiště; Gualth. 2, 396 sl.: (Alexander) prior urbe relicta fulminat in Persas, sequitur galeata iuventus. Onen již sedí na koni a sen dofpyew oř již prohoní t. 1399, dojev na místo určité. Když ciesař jěde na krále uherského, i pojě (s) sebú krále českého..., se ctí by byl z Uher nevyjěl, by byl (s) sebú krále českého neměl; třikrát udeři na stany král uherský, a tolikrát jej pobi král český, dřéve než Němci dofpyegiechu, až jě (Uhry) Čechové potepiechu DalC. 51, dříve než na bojiště (po třikrát) dorazili. Ovoce v krokot dofpielo Jid. 65, dozrálo; kdež ovoce nedofpyelo, češeš-li je, tratíš dielo AlxV. 975, nedozrálo; (obilí) dofpiewa Otc. 299[b], dozrává. Aby mě potom pomněli sirotci, když by dofpiely NRada 770, dospěli věkem, dorostli. (Alexander) zatiem sebra všě své voje i yšeliké lidi svoje, a kteříž kak nedofpyely nebo k vojně neuměli, těm poruči města, hrady v svéj zemi AlxV. 520, kteří nějak nestačili t. pro válku; Gualth. 1, 352: minus periti armorum, minus audaces famaeque minoris. V tu dobu bye již dofpyelo o korábiech všecko dielo t. 524, práce byla dokonána, hotova. — Prokop dobřě u písmě dofpiel a ve čsti i v kázni prospěl Hrad. 3[a], *d. v čem.* — Bradáči... (k ódě)ňú dofpiechu DalH. 42, *d. k čemu,* v DalC. tamt.: bradáči řetězem vrata připěchu, za tiem k uoděniú przyfpyechu. Dřéve než mužie (k) kuoňóm dofpyechu, až (dívky) jě jako ptáky jěchu DalC. 13. — (Kněz Oldřich) dofpie tiem dielem rúče Hrad. 8[a], *d. čím* = dokonati co; doniž nedofpiegefs vším dielem donec perficias Ol. 1. Par. 28, 20; když (přátelé) tiem všiem dofpiechu, tajně o to radu vzěchu, inhed po knězě poslachu Hrad. 144[a], když to vše vykonali; (Šalomoun) dělav dóm i dofpiel jím consummavit eam Lit. 3. Reg. 6, 14, Ol. tamt.; (hrabě) jě sě hradu stavěti..., dofpyew jím, káza všě dělníky zbíti DalC. 39; (Šimon) pospiešil dofpieti zdí jeruzalemskú consummare muros Ol. 1. Mach. 13, 10, pospiešil dofpieti všemi zedmi Mus. tamt.; (židé) všěmi věcmi prospěšně dofpyewffe rebus prospere gestis Mus. 2. Mach. 13, 16; (lidé) drahým hrobem dofpiewffe jeho (Alexiovo) svaté tělo schovali Pass. 327; (mniši) hodinami dofpiewayucze pojidú Hrad. 9[b], hodinky dokonávajíce; (ty, praví duše tělu) zle s' sebú i mnú dofpyelo Hod. 86[a], ke zlým koncům jsi nás přivedlo. — Ze rčení *dospěti čím* vyvinulo se rčení *dospěti co* (akk., srov. *klamati koho* ze staršího *klamati kým, točiti co* z *točiti čím* atp.): dielo fem dofpiel, ješto s' mi dal, abych učinil Krist. 93[a], dílo jsem vykonal; abych dofpiel dielo t. 53[a]; (sv. Jan) kázal sobě hrob učiniti, ale ne dofpyety ML. 78[a]; kněže! rov tvój nedofpyel jest, kaž jej dofpyety tamt.; kázal meče dělati a oděnie dospiewati z železa ocelivého Baw. 261; (biskup) káže oběd dofpiewati KázLeg. 6[a]; (bóh) od toho, czoy byl dofpyel

odpočinul Štít. ř. 215b; čehož s' svým tělcem dostati nemohl, to s' proročským úřadem v svém duchu dofpiel Pass. 279; (židé) všecko prospěšně dofpiewffe pryč jeli rebus prospere gestis Ol. 2. Mach. 13, 16; když jim to kázanie dofpiel Krist. 42b; — a dále *dospěti čeho:* spieše by švec dofpyel škorní bez tak dlúhých čépków Štít. uč. 94a, zhotovil by škorně v době kratší; někteří hacz na sě dofpyety nemohli Pulk. 38b, nestačili, aby vzali na sebe kalhoty. — Někdy forma psaná dopouští výklad *d. čím* i *d. co:* dofpiels jich krmyu parasti cibum ŽKlem. 64, 10 je buď = dospěl s' krmiu (akk., jako v lat.), buď = dospěl s' krmiú (instr.); potom tuto offieru dofpiewffe matka božie s Jozefem z Jerusalema vyšli OpMus. 69b. — Z vazby s akk. vyvinulo se v překladech z latiny také passivum *dóm jest dospěn* atp.: dofpien geft dóm náš consummata Ol. 3. Esdr. 7, 5, poňaž by nebyl dofpien chrám donec consummetur t. 6, 28; onde ť stolové zestláni, všiem pokrmem dospiewani Baw. 207.

dospievati v. **dospěti.**

dost v. **dosti.**

dosták, -a, masc.: doftak **digno* Prešp. 2094, strojené (z *dóstojný = dignus*).

dostánie, -ie, neutr., *dostání* (z *dostáti, dostoju*), *das Stehen, sich Stellen:* aby Kartáka uručili na doftani ku právu KolB. 33b (1496), aby dostál ku právu, se dostavil; i postavil jest Karták rukojmě za se k doftani ku právu ke dni položenému tamt.; poněvadž oboje strana na doftanie wypowiedi a na zdrzenije wyrczenij našeho jsú k přijetí uručili KolAA. 60b (1513), uručili, že dostojí výpovědi a že zdrží naše vyrčení. — doftanye *perseveramen Prešp. 1511, doftanie též Rozk. 2220, vytrvání.

dostat, -a, -u, masc. (podle odvozeného masc. *dostatek*), *hojnost, Fülle, Überfluss:* (král Kostus) s svú královú bydléše w doftatye, správně, svobodně, bohatě Kat. v. 35.

dostatčovati, -uju, -uješ, impftiv., *genügen:* nedoftatczugy non suppetunt MamD. 306b, nedotczugi (sic) též MamE. 318a.

dostatečenstvie, -ie, neutr., *dostatečnost, Hinlänglichkeit:* f doftateczenftwim cum sufficientia Koř. 1. Tim. 6, 6, s doftatečenftwim Pernšt. tamt., milostivost s doftatečenftwím Kladr. tamt.; se vším doftatečženftwim Rokyc. 396a.

dostatečně, adv., v. **dostatečný.**

dostatečnost, -i, fem., *Hinlänglichkeit, Menge, Fülle.* — doftatečnoft naše od boha jest HusPost. 107b; aby jim (lidem Bůh) tu moc a doftatečžnoft k tomu ráčil dáti ChelčP. 17a; pokudž umiem a mohu mluviti o něm (Kristovu narození) s krátkú doftatečžnoftij t. 18a. — Elizeus obdržal jie (ženě) oleje velikú doftatecznoft Kruml. 77a; sufficientiam doftatecznoft neb hoynoft HusKázB. 55b.

dostatečný, adj., srov. **nedostatečný;** — *adv.* **-ně** *genügend:* doftatečněgij Háj. herb. VIIIa.

dostatek, -tka, -tku, masc.: Pústenník ujem za ruku i vede ji (Kateřinu) do svéj jatky, a tu drahymy doftatky pokrsti její život Kat. v. 928, = drahými příslušnostmi Erb.; ten ť (Kristus) jest jedinký syn své matce, jednorozený syn z doftatka, a jeho zmilitká matka jest přečistúcie děvice t. v. 483, = jak náleží Erb.; na obou místech význam nedosti nejasný, srov. **dostat.**

dostati, -stanu, -staneš, pftiv., **dostávati,** -aju, -áš, impftiv.; **d. sě** *zu Theil werden; dostane sě, dostává sě komu co* (nom.), *čeho* (gen.). — Ti jsú rozličně bohu slúžiec nebesóm fie doftali Pass. 637, dostali se nebesům, do nebes. Již ť jest má útěcha stala a vše žalost na mě vstala, vše mi fye túha doftala Hrad. 54a. Benátčené... sú prohlesli jeho (sv. Marka) kost(e)la drahotú, a najviece svatost pro tu, jiež zzie jim mnoho dozztawa, že atd. ApŠ. 122. Když člověk ustane a postáti fye doftane, dětí ni domu zpomene AlxV. 596. Když fie jemu (Zachariášovi) v chrám doftalo jíti Pass. 275. Potom fie dofta na svini NRada 1116, dostalo se řadou na ni, aby radila. Třetí rok doftane fe doplatiti 9 kop KolB 121b (1498). Avšak fye j'mu (Alexandrovi, majícímu málo vojska) to

doſtalo, jež pobi ty vše voje AlxV. 1137, dostalo se mu, podařilo. (Paris) musi pryč ottad jěti, majě tu věc na paměti, kak by ſye mu to doſtalo, ješto sě j'mu ve sně dálo t. 767; nali ſye j'mu (Alexandrovi) to doſtalo AlxŠ. 5, 1, dostalo se mu, podařilo, že ztekl první hradbu; často sě to velmi stává, že bolest moci přidává, tak ſye Neguzaru doſta AlxV. 1712, dostalo se, přihodilo se; takéž ſſye těm lidem doſta, řiedky potom domóv posta t. 1120. — **ned. sě** *chyběti, abgehen, mangeln; nedostane sě, nedostává sě komu čeho.* Dřéve s' mi jie (masti) byl dal mnoho, až ſye gye mnohým nedoſtalo Mast. 197. Chleba ſie nedoſtaua panis deficit Ol. 1. Reg. 9, 7. Chleba nedoſtawaſſe ſye deerat Mus. Gen. 47, 13; když ſye vody nedoſta cum consumpta esset t. Gen. 21, 15. Komu ſie czo nedoſtanyeſſe, u druha jako své jmějieše DalC. 2, komu ſie nedoſtanyeſſie, u druha jako své vezmieše DalStrah. tamt. Co mi ſie nedoſtane quid desit mihi ŽKlem. 8, 5, czo ſye nedoſtaua mnye ŽGloss. tamt., co ſie nedoſtawa mně ŽWittb. tamt.; co ſye nedoſtawa mně AlxV. 753; nyczehoz mi ſie nedoſtane nihil deerit ŽWittb. 22, 1 = bude všeho dostatek, hojnost, správná negace stará; nyczehoz my ſe nedoſtane ŽPod. tamt.; nic ſye v nich (vlastech asijských) nedoſtawa, jímž živa člověčie hlava AlxV. 618, všeho jest hojnost; aby ſye vám nyc nenedoſtawalo ut nihil desit Koř. 1. Kor. 1, 7, negace nová; nic ſie jim nenedoſtaualo nihil defuit Ol. 2. Esdr. 9, 21.

dostáti, -stoju, -stojíš, pftiv., někdy impftiv., **dostávati,** -aju, -áš, impftiv. — *Bis zu Ende, bis zur gehörigen Zeit stehen, ausharren, verbleiben,* pftiv.: ovoce, nedoſtogi-li svého času ŠtítOp. 230; ktož doſtogi do požehnánie u svaté mše, ten má od pustkuov tak mnoho ChelčP. 271ª; — *důstojnu, hodnu býti čeho, s to býti, stačiti, würdig sein, verdienen, vermögen,* impftiv.: já, člověk svých přátel zbylý, jenž snad toho nedoztoyu, by ty přěslyšal řěč moju AlxBM. 2, 38, nejsem toho hoden, stč. dóstojen; žádný nenie nalezen na světě, ktož by toho doſtal, aby hněv boží utišil Kruml. 86ª, kdo by byl s to, tomu stačil; (bóh) všemohúcí ť jest, kdež člověk nedoſtawa, tu on svú milost naplní t. 408ª, kde člověk nedostačuje; (králová) chcziecz (m. chtiec) svú dceř vydati v slavnéj dráži, s ľudským sluchem, ztravú i bohatým rúchem, jakž doſtati mohla z snadna Kat. v. 248, jak s to byla; nebuď tak špaten od rúcha, od ztravy, od čeledi s tolik, jakož doſtati móžeš ŠtítMus. 45ª; ochudne někto urozený, že nebude moci doſtati řádu svého t. 44ᵇ; — *dostaviti se (ku právu), sich stellen:* kterýž k svému právu nedostál jest VšehJ. 41, pftiv., nedostavil se ke konci; že těch řečí přestati a ku právu doſtawati nechceš KolE. 12ª (1590).

dostaviti, -vu, -víš, pftiv., *postaviti, uvésti (slova), beisetzen, anführen:* jak táž slova v žalobě sau zejména doſtawena KolČČ. 140ᵇ (1551); pak-li by co v této smlauvě pozapomenuto nebo dostaveno nebylo Pref. Jg.

dosti, dost, adv., *genug;* z *do syti,* srov. stsl. *sytъ* satietas, *do syti* ad satietatem, pol. *dosyć* a *dość* atd., mimořádné změny hláskové vyvinuly se klesnutím výrazu jmenného v příslovce. — Lékaři dozty mluvivše proti tomu, však nezbyvše musichu j'mu (Neronovi) nápoj dáti ApD. b. Vizi, že již doſty znáš čsti líce AlxV. 197, dosti víš, co je čest. Již sem byl živ i przielis doſthi DalH. 30, příliš dosti, allzu-, mehr als genug, v DalC. tamt.: przyelyſſ mnoho. Spílevše jím (Ježíšem) przielis doſti, trhavše jím bez milosti, káza (Herodes) atd. Hrad. 86ª. A tak doſty buď ode mne tuto pověděno o hřieších Štít. uč. 134ᵇ. — Bůh (k pokání) času dal doſty Alb. 99ᵇ. Margareta sobě doſty let mějieše, proto k dietkám čáky nejmieše DalC. 91. Neby doſty ot bližních hoře, až i s oné strany moře král Darius lidi vysla, že tu zemi zbavichu každého dobra AlxV. 136. Za dvě stě peněz nebude doſty Krist. 54ᵇ. — S významem mírně stupňovacím *při adj.:* (sv. Prokop) tělo jměl doſty veliké Hrad. 23ª, ziemlich gross, recht gross;

kotvy byly na vše strany králem pohanským metány, zda by točúš as již tady učinil něco přievady u přělščení dozty malém AlxB. 1, 36; to rytírské kratochvílé postá dofcy dlúhé chvíle t. 5, 8; člověk již dozzty požitý Jid. 91; (potok a řěka) mény dozzty slovutnými PilA.; a jakž brzo ta noc minu, tak vojem vstáti káza, dofty divno, že to mohl zdieti, hna toho dne mil třidcěti AlxV. 1182, dozty divno, že to mohl zdieti AlxH. 1, 13 (místa stejná); — rovněž při výrazích *adverb.:* dosti nesnesitelně Solf. Jg.; dosti opodál, dosti s strachem Har. Jg. — Ve rčeních *činiti dosti:* jeliž ť (dlužník) za dluh učiní dofti ŠtítOp. 289ᵃ; (anděl) naší žádosti za dofty nemóž učiniti Alb. 87ᵃ; ktož by práv zuostal, má jemu dosti učiněno býti VšehJ. 22; vlk řeřábu nechtě smlauvě dofti činiti Ezop. IIᵇ; odtud *dosti učiněnie, za-dosti učiněnie:* když kto chce zbýti hřiechu zpovědí a dofti vcziniením ŠtítMus. 160ᵃ; třetie slušie dofti uczinienie ku pokání t. 163ᵃ; o dofti vczinienÍ tamt.; doftyvczynyenye Orloj. 91ᵇ; Mojžieš přije zadofti vczynyenye satisfactionem Ol. Lev. 10, 20; — *dosti sě státi:* aby se nálezu panskému dosti stalo VšehJ. 23; (nálezům) má se dosti od každého státi t. 31; — *jest dosti na čem:* doftit jest na samé vieře, ať by srdce pevno bylo ŠtítOp. 253ᵇ, ŠtítMus. 153ᵃ; jest na tom dofti Rhas. 32; nenie ť ješťe dofti na tom ŠtítMus. 61ᵃ; nenie na tom dofty, že člověk atd. Kruml. 91ᵃ; tuto buď dofty na tom Štít. uč. 98ᵇ; ale nebuď nám dofty na tom, ež ť jest tak dobrý Buoh t. 149ᵃ; aby již na tom dofti bylo ŠtítOp. 176ᵃ; — *jmám dosti, přědosti na čem:* jmáš anděly k útěšeniú, jměj dofti na jich vidění Hrad. 35ᵃ; (bohatec, nemocný) na svém hoři dofty jmějieše t. 145ᵇ; ne na zdejší chvále a cti dofty mieti Štít. uč. 55ᵇ; (vy, páni) mějte dofty na své dani určené t. 84ᵇ; kterýž ztráviti chce jednoho dne (to, tolik), na ňemž by mohl mieti dofty za několik dní t. 33ᵃ; kdyby (žena) chtěla na rovné potřebě dofti mieti ŠtítOp. 324; každý měl dofti na svém břemeni t. 30; měj na svém sboží dofty contentus tuis esto Pulk. 21ᵃ; na té (vodě) muši dofti jmieti Otc. 188ᵇ; tehdy měj dofti na jednom vlití Sal. 517; (Marie Magd.) na tom by prziedofti jměla Hrad. 46ᵇ; aby (vy) na tom neměli dofty Štít. uč. 46ᵃ; nemáte na tom mieti dofty, že v kosteléch slyšíte, ješto čtú písmo božie t. 5ᵇ; my dofty na tom jmějmy, že atd. t. 16ᵇ; dómyslný má na tom dofty t. 135ᵇ; že sem já na tom, což mi bóh dal, nechtěl dofty jmieti Alb. 92ᵇ; kteří na tom dofti mají Hug. 23; na tom dofti maje contentus Otc. 1ᵃ; na tom dofti mějme contenti simus Koř. 1. Tim. 6, 8; — *učiniti dosti na tom:* ať k mému milému synu přídúci jeho ohlédaju, ať (já) mému truchlému srdci dofty na tom učini Pass. 326; — *jmieti dosti v čem:* dofti mějte v žoldiech svých contenti sitis Veleš.; jmáš andělské utěšenie, jmějž w tom dofti Hrad. 35ᵇ; popřěj mi viděnie svého, má by duše w tom doft měla, potom nechať bych umřěla t. 40ᵇ; (Marie Magd.) ješče dofti w tom nejměla, když již Ježíše viděla..., že sě ho dotknúti chtieše t. 47ᵇ. — dofty mám abundo SlovE. 222ᵃ. — Ne dvěma nebo třmi svědky k dofty, ale mnohými nadofty a nazbyth dosvědčené svědectví EvOl. 85ᵇ, *k dosti* zur Genüge, *nádosti* více než dosti. — doft sat Prešp. 1319.

dostíhati, -aju, -áš, impftiv.: právem doftihati *iure disceptare* Lact. 209ᶜ, souditi. — **d. sě** *koho = dostihovati, einholen:* doftihaw fe gich pořádkem (t. posel, dostih bratří Josefových jednoho po druhém) k nim mluvil apprehensis per ordinem locutus est Pr. Gen. 44, 6. Srov. *dostihnúti.*

dostihnúti, -nu, -neš, pftiv., *dostihnouti, vyzkoumati, ausspüren, ergreifen;* stsl. *dostignąti* assequi. — doftihl fi investigasti ŽGloss. 138, 3, doftyhl fy ŽWittb. tamt., vyzkoumal si Bibl. 1857 tamt.; pytati i doftyhnuti múdřě quaerere et investigare Ol. Ekkl. 1, 13; doftihnu jě comprehendam eos ŽWittb. 17, 38. — Kdež kto kam přiběhne, tu nepřietele doftihne AlxV. 492, podle rýmu patrný omyl m. dosiehne. — Srov. *dostíhati.*

dostně: doſtnye *satisfactio* Prešp. 2169; strojené, anebo omyl m. *dosti-učiňenie*, v. **dosti.**

dóstojenstvie, -ie, **-stvo,** -a, neutr.; z *dostojьnьstv-*, stsl. *dostoinstvo* dignitas. — *Hodnost, zásluha, Würdigkeit, Verdienst:* když již kořist skladú všiucknu na jednu hromadu, tu král daři každého podlé doſtogyenſtwye jeho AlxV. 1844, podle toho, jak byl dóstojen, hoden, podle zásluhy, srov. *dostáti, dostoju* = jsem čeho hoden, zasluhuji. — *Důstojenství, Würde.* (Páni) pojidú přěd krále nesúce dary nemalé se čsťú doſtoyenſtwa jeho AlxB. 5, 15. Netbáš, kto kterého doſtogenſtwie jest Krist. 81[b]. Jsem ť Michal, anjelský hrabie w doſtoyenſtwye i předečstvě Kat. v. 1608. Jiných doſtogenſtwye rozspořují se, a naše atd. Pulk. 134[b]. Poznaj, křesťane, své doſtoyenſtwo Štít. ř. 23[b]. duoſtogenſtwie Pass. 283, velikého doſtogenſtwye Túl. 28[b]; knyezyetſka doſtogenſtwye Pulk. 134[b], byſkupowemu doſtogenſtwy t. 32[a]; doſtogenſtvie dignitas Prešp. 965. — Škudlu ſwateho duoſtogenſtwie sacrae venerationis Mus. Ex. 39, 29, srov. *dóstojný* venerabilis.

dóstojně, adv., v. **dóstojný.**

dóstojnost, -i, fem., *zásluha, důstojnost, Würdigkeit, Würde:* bože, jáz děkuji tvéj milosti, že s' mě podle duoſtoynoſty ráčil dáti k tovařiši mezi tvú děvičí říši Kat. v. 3335; králi, o to stój srdcem snažně, aby se vně svietil cností, jakož podlé své doſtoynoſti jsi krásným rúchem ozdoben NRada 856.

dóstojný, adj., z *dostáti, dostoju*, v. t.; stsl. *dostoinъ* dignus, z *dostojьnъ.* — *Hodný, záslužný, zasloužilý, zasloužený, würdig, gebührend, verdient.* Kochan (škůdce Přemyslovcův, na smrt mučen a od svých opuštěn) na svój rod počě túžiti a (k lidem takto mluviti): Mniech ztepa vše kniežata, proto mi dána doſtoyna otplata DalH. 40, doſtoyna odplata DalC. tamt., hodná, zasloužená odplata. Čím kto pijlnyegye božieho poslúchá přikázanie, tiem doſtoynyegij jest Štít. ř. 80[a]; jsi-li duoſtoynyegy ŠtítVyš. 3[b]. Dielo chválí jej (řemeslníka) i doſtoyna ukazuje Alb. 67[b]; (pokání) činí člověka doſtoyna t. 99[b]; jedno sám bóh móž učiniti člověka doſtoyna t. 41[b]; (bóh) ji (duši) doſtoynu činí a bohu vzácnu t. 45[b]. Nikteréž dielo nenie tak doſtoyne t. 57[a]; ižádný čin nenie doſtoynyeyſſi Štít. ř. 61[a]. (Modlitva) jest doſtoynyeyſye Alb. 57[b]. — doſtoyno jest jemu vždy děkovati Alb. 70[a]. Doſtogno velmi jest, aby, jimže královstvo jest upraveno, ti také královstvu sě připraviti neomeškali dignum valde est ut Túl. 91[a]. Nic doſtoyneho nihil dignum ŽPod. 161. — Nejsem doſtogen biskupovému dóstojenství Pulk. 32[b], *d. čemu.* — Dóm tvój doſtogen jest svatosti domum tuam decet sanctitudo ŽKlem. 92, 5, *d. čeho;* doſtoyny velikého milovánie bože! Modl. 32[a]; nikdy nenie čsti doſtogen, kto (ch)ce býti vždy pokojen AlxV. 845; (ze šlechticů chudých) však jú doſtoyny čstnosti, když dbajú o múdrosti t. 240, jsou hodni úcty; (Alexander) da, ktož co doſtogen bieše t. 700, dal každému, čeho kdo hoden byl, co zasluhoval; toho všeho by nebyl doſtogen AlbB. 8[b]; on (Oldřich) jest zradil bratrcě i otcě svého, ot nás věrných doſtogen jest všeho zlého DalC. 35; doſtogen kázni dignus plagis Ol. Deut. 25, 2; nevěrná nádějě samé kletvy jest doſtoyna Alb. 77[b]; jsme doſtoyny této ohavné smrti Krist. 101[a]. — (Člověk) dotud doſtogen nenie božích daróv přijieti Alb. 41[b], *d. s inf.;* doſtoyni nebyli smy vzývati sě synové digni non eramus vocari HomOp. 152[a]; nejsem doſtogen slúti synem tvým Alb. 66[b]; bychom doſtoyny trpěti byli Modl. 8[b]; kak jest spáčiti doſtoyna, jež sě nynie děje vojna AlxV. 1307, hodna, aby byla spáčena, obrácena, odvrácena. — *Hodný, důstojný, würdig, würdevoll.* Zdí mu sě (pyšnému), by byl doſtoynyeyſſy a ctnější AlbB. 9[a]. Že (život pracovitého) jest doſtoynyeyſſij, z toho jest zřejmo, že duše jest těla doſtoynyeyſſy Štít. ř. 61[a]. Jeden stav duoſtoynyegy jest nežli druhý Štít. uč. 97[a]. — K niejžto (věci) přistúpiti všakému člověku nebylo duoſtoyno Pass. 341, v Leg. aurea: ad quod accedere humanum non

poterat experimentum, *dóstojný = možný, möglich,* srov. *dostáti, dostoju = jsem s to.* — duoſtogen Pass. 324, duoſtoyen t. 299; doſtoynyeſſy Pass. 88, nayduoſtoynyeſſy svatý t. 57; (den) bude vám doſtoyny venerabilis Mus. Num. 29, 7, t. 29, 12; doſtogneho laudabilem MamA. 28ª; mužě dywnye doſtògneho dignum spectaculo Ol. 2. Reg. 23, 41, dywnye nejspíše omylem m. dívanie. — *Adverb.* **-ně**: daj doſtoynie tě vídati i doſtoynie prijímati Kunh. 149ᵇ; day doſtoynye tě viděti i doſtoynye přijímati Modl. 135ª; to doſtoynye tyrpyel Alb. 4ª; abychom tě doſtoynye chváliti mohli digne ŽPod. 139; spadnu doſtoynye od nepřátel mých decidam merito t. 7, 5.

dostrčiti, -ču, -číš, pftiv., **dostrkovati,** -uju, -uješ, impftiv., *vollends stossen, antreiben.* — Kterýž by tebe letícieho po hlavě doſtrcžyl HrubLobk. 64ª. Též to (široké) svědomie béře v sě veliké hřiechy, tak že nic ſie rozumem a volí nedoſtrczí v člověku, jenž taký hřiech dopustí HusPost. 215ª. Ten hřeší proti čtvrtému přikázaní, kterýž vida matku hřiechem zprzněnú netoliko neutře psoty, ale přidá a rozmaže: přidá pochlebuje nebo viece k hřiechu dostrkuje, a rozmaže utrhaje a mezi jiné vynošuje HusE. 1, 145.

dostřělenie, -ie, neutr., *dostřel, Schussweite:* na doſtrzielení lucžiſtyowem quantum potest arcus iacere Ol. Gen. 21, 16.

dostřieci, -střěhu, -střěžeš, pftiv., *dostříci;* — **d. sě** *koho = erspähen:* aby (kacíř) toho buožieho mužě někde doſtrzyeha ſye zabil PassKlem. 91ᵇ; aby ſye jeho (t. služebníci Saulovi Davida) doſtrziehucz i zabili ut custodirent eum et interficeretur Ol. 1. Reg. 19, 11, aby ſie jeho doſtrziehucz Lit. tamt., aby ſe doſtříehli jeho Kladr. tamt.; jeden z dělníkův doſtřáhl ſe ho (lakomce) Ezop. 102ᵇ.

dostrkovati v. **dostrčiti.**

doststvie, dostvie, -ie, neutr.: doſtvie *abundantia* Prešp. 2137; strojené.

dostúpenie, -ie, neutr., *dostoupení, Eintritt, Zuthun:* (Maria) počala krále nebeského bez doſtupenye mužského Modl. 143ᵇ; bez dopuſtyenye (sic) muzſkeho nezbyvši dievčieho jmene porodila s' ML. 11ᵇ, omylem m. bez dostúpenie; dievcě porodití (dat. c. inf.) bez mužského doſtupenye vyniká nade vše práva přirozeného běhu t. 66ᵇ, ROl. 138ᵇ.

dostúpiti, -pu, -píš, pftiv., *dostoupiti, erreichen.* — Stařější (v Athenách, od Alexandra ohrožených) sě potázavše řechu: doſtupym všie škody, nepřímem-li své hospody AlxV. 429, dojdeme škody, utrpíme škodu.

dostvie v. **doststvie.**

dosud v. **dosad.**

dosúditi, -zu, -díš, pftiv.; **d. sě** *čeho = soudem dojíti, durch Richten erreichen:* když (Belial) ſie nebes nemohl doſuditij Hilar. 12ª; poněvadž sem ſe jich (peněz) doſaudil KolD. 8ᵇ (1582).

dosúdoby, adv., *dosud, bis jetzt;* v. **sen.**

dosvářiti, -řu, -říš, pftiv.; **d. sě** *čeho = svárem dosíci, durch Streit erreichen:* i kto j' ſye doſwarzyl co dobrého s svú hospodú? Štít. ř. 103ᵇ; a kto je co dobrého doſwarzil ſie na hospodě? ŠtítMus. 32ª; (lotr) ſye zlého doſwarzy s bohem, že svú duši zmaří Vít. 24ᵇ.

dosvědčenie, -ie, neutr., *dosvědčení, Bezeugung:* toho na vláščie doſwiedczenye tak sě píše v knihách Pass. 396.

dosvědčiti, -ču, -číš, pftiv., *bezeugen:* chci toho listy doſwyedczyty DalC. 49; mnohými (svědky) doſwyedczene svědectví EvOl. 85ᵇ.

Došata, -y, masc., *jm. osobní:* Doſſata NekrP.

došek, -ška, -šku, masc., demin. z *doch, Strohbündel, Strohschaube.* — Kdež by diera která v střeše nalezena byla, buď doſſkem neb šindelem zahraditi má KolB. 76ª (1497), *d. na střechu;* doſſek teges Cath. 177ᵇ; doſſek fasciculus Prešp. 673 v kap. de semine; doſſyek též SlovBrn. 359, Rozk. 1282, RVodň. 60ª. — doſſek vytčený znamenie jest krčmy Štít. uč. 40ª, *vích.* — *Příjm.:* Doschek TomZ. 1377 n 175.

došeptati, -šepcu, -šepceš, pftiv.; **d. sě** *čeho = durch Flüstern erreichen:* dotud

(milenci) šepcí, až ť ſie i doſſepczí, že bude o nich i voláno ŠtítMus. 9ª; dotud budú tací spolu šeptati, až ſe dořepcy, že o nich bude i mluveno ŠtítOp. 332ª; (ženy) dotud šepcí, až ť ſie něčeho i doſſepczy nehodného Šach. 301ª.

došiti, -šiju, -šiješ, pftiv., **došívati,** -aju, -áš, impftiv., *vollends nähen, zunähen:* na dolejším miestě nedoſſyway rány Sal. 549.

došlost, -i, fem.: z jednoho protivného poznáno bude druhé, ale ne skrze doſſloſt pokušenie non per *experientiam* Comest. 8ᵇ, ComestC. 8ª; to jest jistá doſſloſt vzkřiešenie pravého *experimentum* Comest. 231ª; z *došlý* expertus, v. t.

došlý, adj., *dospělý, reif.* — sešlý, doſſly emeritus Veleš., doſſly expertus tamt.

došmatati, -aju, -áš, pftiv.; **d. sě** *čeho* =*šmatáním dojíti, tastend erreichen, finden:* té počestnosti Aristotileš pohan ſie dosmatal HusPost. 167ª.

dotad, dotud; dotavad, dotovad; -ž; -to; adv., vlastně spřežky z předložky *do-* a výrazu adverbiálního *-tad, -tud* atd., podobného ke stsl. *tądu, tądê* illac. Je významu místního a časového, = *až po to místo, až po ten čas, bis dorthin, bis zu der Zeit, so lange.* Když je připojena věta podřízená, bývá příslušné *dokad, dokud* atd. někdy vyjádřeno, někdy se rozumí. — Hvězda až dotad přišedši nad tiem miestem stala PassDrk. 1ᵇ, až na to místo. Až dotadto spomohl nám jest pán hucusque Kladr. 1. Reg. 7, 12. Přiď u pondělí, zda ť mě dotud buoh nadělí Hrad. 111ᵇ, do toho času (příštího pondělí). — Plakati budu dotud, jeho (Ježíše) nenaleznu dokud (sic) Hrad. 40ª. Svatý Kristofor, dokad viery nepřijal, dotad slúl Reprobus Pass. 357. Pokovad člověk nebude živ (spravedlivě), dotawad diábel nad ním atd. Kruml. 247ᵇ. Čert v toho Strachkvasa vstúpi a doniudž dušě, dotud z ňeho nevystúpi DalC. 32. A dotad sem toho (t. aby někdo napsal českou kroniku) žádal, donid sem toho právě nezbadal, v to sě nikte nechce otdati DalC. úv. 1. dotawad by jemu viděnie dáno, doňavadž tělo svaté nepochováno Hrad. 22ᵇ, dán slepci zrak na tak dlouho, jako trval pohřeb sv. Prokopa. dotad tě přiezen miluje, doněvadž zisk u tebe čije Baw. 122. Tohož veselé dotud by, jeliž všecka ta noc sjide, toliž ľud pak domóv jide AlxB. 5, 18. — dotad sě s ním (Jidáš s bratrem) vodú kropi, až ho popad hi utopi JidDrk. 90, až, že až; dotad lovec rád sě trudí, a(ž) j'ho sotně noc zapudí PilB.; (ch)těl-li bych to vše klásti, co v téj straně měst i vlastí, dotad ti bych řěč rozvláčil, až by (ty) sě snad i rozpáčil AlxV. 669; (Alexander) dotad jězdu v cěstě děla, až přihna do Arbiela AlxV. 2328; dotawad s ním (Prokop se mnichem) tu bydlil, až sě zákonu naučil Hrad. 4ª; dotad muši tu horzieczy, až zaplaci najmenší šart Kruml. 438ᵇ; dotud budú tací (milenci) šeptati, až se došepcí, že o nich bude i mluveno ŠtítOp. 332ª; (ženy) dotud šepcí, až sě něčeho i došepcí nehodného Šach. 301ª. — *Dosud, bisjetzt:* až dotud HusPost. 17ª, nad tím nadepsáno: do tohoto czaſſu; (ty s') dotowadž slyšěti nechtěl usque ad praesens audire noluisti Ol. Ex. 7, 16; srv. **sen** *hic,* které zaniká a do jehož platnosti vstupuje *ten* pův. = *iste.* — dotawad usque tunc Otc. 274ª; dotowad, až atd. Pass. 308. — až dotowadto usquequo Pror. Jer. 13, 27, omyl m. dokovadto.

dotáhnúti, -táhnu, -tiehneš, pftiv., *žádaného cíle, konce v čem dojíti, žádané míry dosíci, es wohin bringen, das gehörige Mass erreichen;* impftiv. **dotahovati,** -uju, -uješ. Což o ňem (zrádcové Bessus a Narbazon o Dariovi) ukladla, v tom jima mysl nic n'upadla, kromě zavše toho střěhla, kak by té zrady dotyehla AlxBM. 2, 17, kterak by zradu chystanou dokonali. Nemá Antikrist sieti silnější, než božie služby stavenie, jíž kněžie dotahují své vóle HusPost. 81ᵇ, dosahují vyplnění své vůle. (Maria) neměla j' u potřebných dařiech ižádných nedostatkuov, jakož mievají jiní, ješto, ač jsú dobrotivi, ač pokorni, ale upřielišie neb nedotáhnú ŠtítE. 289 ze ŠtítVávr., *nedotáhnúti* oppos. *upřielišiti;* (Maria) v ničemž neupřielišila, ale pravé

viery dotáhnúc tu jest sdržela t. 290 (též). Každá šlechetnost má své miery dotahnuty, a také jie nepřetáhati ŠtítOp. 98[b], každá šlechetnost má své miery dotahnuti ŠtítMus. 87[b]. Ktož nedotahne ctnosti, ten ť jie nemá t. 109[b]. — *Dovoditi, dolíčiti, nachweisen:* že by nepamětí to chtěl dotahnauti KolC. 130[b] (1588), žalovaný vymlouvá se, že nepamatuje, ježto byl opilý; i sňemem to dotahugicze a doličujíce, jako by on toho se dopustil KolF. 35[a] (1591).

dotavad v. **dotad.**

dotázati, -tiežu, -tiežeš, pftiv.; **d. sě** *čeho,* pftiv. *doptati, dověděti se, erfragen, erfahren.* — Nikte těžších novin nedotazal Kat. v. 1408. Pilat fie svých rytieřiev dotaza Hrad. 93[a], doptal, dověděl se od nich, že Ježíš již mrtev. Tehdyž (Alexander) fye dotaza rady AlxV. 2143. Kdyby fe uměli dotazati, poznali by ChelčPost. 127[b]. (Darius posílá Alexandrovi měšec a uzdu a píše mu): pak-li která tvá chudoba, měšce fye jedno dotyezes, až s potřebu vyviežeš; snad si sě tako splašil, mníš, by tě nikte neustrašil? uzdy fye na to dotyeze (part.), vniž plachý kóň tak tě svieže AlxV. 984—990, doptáš se měšce, utečeš se k měšci, a uzdy se dotáže, uzdy užije.

dotázka, -y, fem., *Anfrage.* — S dotazkami lidí učených Puch. 1. předml.; dotazku učiniti Háj. herb. IX[b]; učinili sme na ňem dotazku, komu by chtěl poručiti KolCC. 25[b] (1552); dottazka na ňej učiňena, proč KolC. 116[b] (1588); na dotazku (úřední) Lún. ort. 1616; k dotažce se ohlásil KolR. 118[b] (1619).

dotčenie, -ie, neutr., *dotčení, Anrührung:* dotczenye tactus Ol. Lev. 22, 5, BohFl. 386, dotczenie též Prešp. 1253; co sem kdy shřešila dotfczienyem ŽPod. 144. — *Chmat, Tastsinn:* svými smysly, točíš viděním, slyšěním, povoněním, okušením, dotczenym Modl. 97[a]; pěti čitedlnostmi móž člověk hřešiti, jako zrakem..., aneb sluchem..., aneb voněním..., aneb tú chutí..., aneb dotczenym v někaké měkkosti Štít. uč. 134[b]; čtvrtý smysl jest dotczzenie Kruml. 237[b]; čichové naši, tovieš viděnie..., dotczenie Hug. 77. — Tam jest všěcka chutnost, rozkoš dávající dotczeny (dat.) Kruml. 96[a]. — Srov. **dotknutie.**

dotčený, adj., *berührt;* z *dotknúti.* — Odpor mezi dotczenymi stranami o nadepsaný kšaft se zběhl KolCC. 38[b] (1559). Srov. **nedotčený.**

dotčieti, dótčěti, -tču, -tčíš, impftiv., *dotýkati se, přiseděti, angrenzen:* na té púšti, ješto dotczy Saracenuov Otc. 286[a], ješto dvotczij Saracenuov OtcB. 105[a], *d čeho;* ta krajina dotczy té púště deserto est contigua Otc. 299[b]; púšti, ješto dotczy té vlasti t. 311[a].

dotčitý, dótčitý, adj., *hraničící, angrenzend:* dotczite contiguum Cath. 175[a]; contiguus pryfedly, dotcžity Lact. 43[a].

dotéci, -teku, -tečeš, pftiv., *dosíci čeho žádaného, erreichen;* vlastně *doběhnouti,* srov. stsl. *dotešti* currendo pervenire. — (Vlasta dívkám) krásným sě káza líčiti, řkúc: Tiemto mužóm poleku, kdežto mociú nedoteku DalC. 9.

dotisknúti, -nu, -neš, pftiv., *mocí něco žádaného vykonati, mit Gewalt erwirken, durchsetzen.* — Aby (licoměrníci) mocí mohli dotisknúti toho, což zamyslé ŠtítV. 156. Rytieřstvo všeho má dotifknuti, na ňemž se jest rada ustanovila Šach. 308[b]; má roch rytieře podlé sebe, aby toho dotifkl rytieřskú mocí, což slušie k úřadu jeho tamt. Duchovní spikše se s světskými, což chtí, toho dotifknu skrze světské ChelčPost. 264[a].

dotisknutie, -ie, neutr., *mocné vykonání, Ausführung:* úkladové bez dotifknutie mocí a silú co přinesú? Šach. 312[a].

dótklivý, adj., *urážlivý, beleidigend:* že by nějakú řečí hanlivú a dotkliwu jeho nařknúti měla KolAA. 59[b] (1513); že jsi některé dutkliwe věci mluvené o ňem slyšela KolE. 12[a] (1590); duotkliva, těžká, hánlivá slova slyšeti RešSir. 29[a]; nevinný člověk musí se takovému hánlivému a duotkliwemu ptáku (t. zlému jazyku) dáti štípati RešSir. 197[b].

dotknúti, -tknu, -tkneš, a **d. sě** *čeho,* pftiv., *dotknouti se čeho, etwas berühren.*

Jenž dotkne hor tangit ŽWittb. 103, 32, dotkne fie hory ŽPod. tamt.; dotkni hory i vzkúřie sě tange ŽWittb. 143, 5, dotkny hor ŽKlem. tamt., ŽPod. tamt.; dotkny hor, ať jich podmolóv k vrchóm vzkúřé sě lehkosti Kat. v. 1913. Ten, jehož bieše ščítu duotczeno GestaKl. 7. V svatého Jana húni šípi tčiechu, kniežěcieho těla (Jaromíra) nedotknyechu DalC. 34. Pak-li kto dotkne zabitého člověka tetigerit Mus. Num. 19, 16; ktož by dotekl namrliny tetigerit t. 19, 13; pak-li dotknul by cožkoli z nečistoty t. Lev. 5, 3; kteráž (dušě) fye dotkne cožkoli z toho tetigerit t. Num. 19, 22. (Sefora) dotcže noh jeho tetigit Ol. Ex. 4, 25. (Ježíš) dotce očí jich tetigit Koř. Mat. 9, 29. dotkny srdcě mého Modl. 41ª. (Ježíš) dotcze nosidl tetigit EvSeitst. Luk. 7, 14, dotce fie nosidl Koř. tamt. Kto jest dotekl rúcha mého quis tetigit? Lit. Mark. 5, 30, (žena) dotknu fie rúcha Ol. Mark. 5, 27. Kteříž ho (sv. Alexia) nemocní dotknyechu..., ti ihned uzdraveni byli Pass. 327; kteří fe (Ježíše) dotkniechu, uzdraveni budiechu Mat. Rozb. 742. Ruka božie dotkla mne ŽKlem. 144ᵇ; rucě fie jeho nedotkneta Ol. Ex. 19, 13; i chtiechu jej (poslové Přěmysla) inhed vzieti, a jakož fye jeho dotku, Přěmysl vdruži v zemi otku DalC. 5; že fye ho (Marie Ježíše) dotknuti chtieše Hrad. 48ᵇ; nedotekl fye jich oheň non tetigit Pror. Dan. 3, 50; dotknul fie jich tetigit Koř. Mat. 17, 7. — Dosti buď nynie, dotkw fe tak toho Štít. ř. 85ª, *d. se slovy, řeči, erwähnen;* jakož sem toho krátce dotekl Štít. uč. 30ª. — Ač sě kde v mých sloviech potknu, snad mne proň (pro Šalomouna) v tom nic nedotknu AlxV. 28, nedotknou, nepokárají. — Srov. **dotýkati.**

dotknutie, -ie, neutr., *dotknutí, Anrührung.* Oko... malého dotknutye, neřku úrazu, nestrpí snadně Štít. uč. 97ᵇ. Jeho ruky dotknutíe znamená, že atd. HusPost. 21ᵇ. Ctné jest... tebe (Krista) fie dotknutie Kruml. 264ᵇ. Jediné dotknutie punctus Brig. 74. — *Chmat, Tastsinn:* pět bran jest pět smyslóv: zrak, sluch, okušenie, povoněnie a dotknutie HusPost. 219ᵇ. — Srov. **dotčenie.**

dotlúci, -tluku, -tlučeš, pftiv.; **d. sě** *čeho = tlučením dosíci, pochend erlangen:* ktož tluče z věrného chtěnie, ten fie dotlucze puščenie Rúd. 38ᵇ.

dotovad v. **dotad.**

dotratiti, -cu, -tíš, pftiv., *doutratiti, vollends verausgaben:* (zchudlý urozený) ukáže do sebe bláznovú spúru, aneb ostatek (majetku) dotratie... ostane ovšem v potupě ŠtítMus. 44ᵇ.

dotřieti, -tru, -třeš, pftiv.; **d. sě** *čeho = třením, moci dojíti, dosíci, sich drängend wohin gelangen:* (Bessus) v tomž hněvě zie woza (Dariova) dotra... na Patrona sě pochápav atd. AlxBM. 4, 33; jenž sě zlosti smrti hodné dotřiel HusPost. 221ᵇ; tělo božie ráda máš opatřiti, když kolivěk budeš moci fye dotrzyety Hod. 69ᵇ.

dotrvati, -aju, -áš, pftiv., *ausharren:* by sě byl (člověk) obrátil k bohu a v též milosti dotrwal do konce ŠtítBud. 153 a ŠtítPař. 60ᵇ.

dotud v. **dotad.**

dotýkajúcí, adj. z *dotýkati:* (bóh) nenie čitedlný..., vonějící, okúšějící, dotykagyczy Alb. 100ᵇ t. j. není *dostižitelný,* poznatelný čitím..., voněním, okoušením, dotýkáním (chmatem); výraz neumělý, srov. **dotykujúcí.**

dotýkanie, -ie, neutr., *dotýkání, Anrührung.* Čím viece by bylo (při smilstvu) oplzánie, dotykanie, a viece by bylo zlého ŠtítMus. 65ᵇ; dotykanym sem shřešil Alb. 93ᵇ; dotýkanije Hrub. 172ª. — *Chmat, Tastsinn:* dvěma jistýma čichoma, tověz zrakem a dotykaním HusPost. 77ᵇ.

dotýkati, -týču, -týčeš a -týkaju, -týkáš, impftiv.; iterat. k *dotknúti,* v. t. *Chmatati, tasten:* (Ježíš) i slyšal, i okúšal i dotykal HusPost. 16ᵇ, chmatal, měl smysl chmatu. — **d.** *čeho* a **d. sě** *čeho,* ve smyslu hmotném, *anrühren, berühren.* Jenž dotika hor tangit montes ŽKlem. 103, 32. Dél jeho (stromu) dotykaffye nebě contingens Pror. Dan. 4, 8; vrch jeho dotýkaffe nebe tangens coelum Kladr. Gen. 28, 12. Neroďte dotykaty po-

mazancóv mých nolite tangere christos meos ŽPod. 104, 15, dotikaty kriſtow ŽKap. tamt., doticaty mazaných t. j. dotýkati ŽKlem. tamt. Modly pohanské... rucě majiú a nedotikagiu non palpabunt ŽKlem. 113, 7 (15), a nedotykagij Ol. žalm 113, 7 (15). Ktož jie (smoly) ſie dotyka Kruml. 157[b], smoly se dotykagicz ŠtítMus. 3[a]. Královstvie (judské) dotycze ſe arabské země Mand. 28[b]. dotykagye ſye těla Alb. 93[b]. Noli me tangere totižto nedotykay ſie mne Chir. 324[a]; (bolest), jako slove nedotykay ſie mnie (sic) t. 38[a]. dotyczet nás božie ruka Vít. 40[a]. Duše (jest neprázdna s tiem), čehož dotyka Kruml. 132[a]. — Ve smyslu přeneseném, *berühren*, *betreffen:* jakž-koli ty věci mne ſe najviece dotyczy, však ſe i vás všech dotykagij Troj. 56[a]; dotyčže tu čtenie těch, kteří atd. ChelčP. 2[a]; ten, kohoi ſe dotyčže Pr. pr. 253, kohoj-se z kohož-se; trého tu dotycze sv. Pavel Štít. ř. 190[b]; tu Šalomún třetieho dotycze ŠtítOp. 404; (ta slova) čtvera dotyči, ješto atd. t. 402; co ſe pak doticze sladu, tu bude povinna atd. KolCC. 82[b] (1576); to (co ve zpovědi má býti pověděno) zvláště dotyka čáróv a lékóv a smilstva Štít. uč. 135[a]; (jednání) pak-li ſe bude peněz dotykati, tehdy atd. Pr. pr. 248; nic tato řeč nedotyka jiných časóv ChirB. 30[a]; což úřadu dotycze ODub. 53; o peněžném obrazu (výklad), to najviec dotycze kniežat Štít. uč. 88[b]; ciesařstvie ſye dotykage Pulk. 58[a]; tato dva k nim mluviechu... a jich viery dotycice, aby se zašiti dali Baw. 239; tuto slyšte o těch třech (t. přikázaních) zvláště, jenž samého boha dotýčí ŠtítV. 293; ale toto boha hnutie nedotycze s miesta na miesto, neb bóh jest všudy ŠtítBud. 87 t. j. to hnutí, které se děje s místa na místo, netýká se Boha. — *Dotýkati koho řečí nepříznivě, nahe treten:* při tom dotykagicz pánóv KolB. 117[a] (1498), aby aspoň dobří a poctiví lidé... doteykanij nebyli KolC. 3[a] (1587). — Od ňeho (4[ho] prstu) až k srdci jedna žilka dotyka pertingit Comest. 43[b], (strom rozkládal se) až do nebe dotykagie Kruml. 55[a], *dotýkati k čemu, do čeho = dosahovati.* — dotýkam attingo Veleš.

dotýkavý, adj., *greifbar:* vidomým a dotýkavým darem Řád korun. 587; (Ježíš učedlníkům) ukázal své dotýkavé a makavé tělo Rokyc. Jg. — Údové jeho myekczy a dotykawy dáváchu sě hladičóm EvOl. 91[a].

dotykovati, -uju, -uješ, impſtiv.; **d. sě** *koho, dotýkati se, anrühren:* všelikého uzdravuje bóh, ktož ſye ho dotikuge a ktož k ňemu přistupuje Hrad. 39[a].

dotykujúcí, adj. z *dotykovati.* — (Bóh nenie) okúšějící, dotykugici Kruml. 225[a], není dostižitelný, poznatelný dotykem (chmatem); výraz neumělý, srov. **dotýkající.**

doučiti, -uču, -učíš, pſtiv., *do konce vyučiti, zu Ende lehren.* — Řemeslu sem se poctivě učil i dovczil KolC. 181[a] (1589).

doufa-, z *do-* a *úfa-,* původně 3slab.

doufajný, adj., *doufalý, hoffend, zuversichtlich.* — *Adverb.* **-ně:** (i laik) dlužen jest, aby pravdy ... bránil doufajně HusE. 3, 272.

doufalivý, adj., *hoffend, zuversichtlich.* — *Adverb.* **-vě:** přebývali ste dovfaliwie confidenter Kladr. 1. Reg. 12, 11; tehdy budeš choditi doufaliwie fiducialiter Pr. Prov. 3, 23; douffaliwie confidenter Pernšt. Isa. 47, 8, fiducialiter t. Isa. 14, 30.

doufalý, adj., *hoffend, zuversichtlich;* z *doufati.* — *Adverb.* **-le:** (Pavel) doufale činil jest fiducialiter Koř. Act. 9, 27; lékařství manželce své douffale jest podal Leg. bl. An. 22; aby tiem dovffalegie lid tvój tě chválil Pulk. 25[b].

doufánie, -ie, neutr., *naděje, důvěra, Hoffnung, Zuversicht.* To ť nám dává dovffanye Modl. 5[a], plným dovffanym t. 48[b]. Mládenec vzem v bozě dovfanye počal atd. Kruml. 361[a]. To Kristovo slovo jest tak velikého doufánie, že nikdy nižádný člověk toho slova nemohl řéci HusE. 2, 118. — dovffanye tvé confidentiam Pror. Jer. 2, 37; doufanye fiducia Ol. 4. Reg. 18, 19, jaká je to ſmieloſt a dovfanie quae est ista fiducia Pr. tamt.; dovfanie prae-

sumptio Prešp. 1514, dovffanye též Rozk. 2222; duoffanie (sic) Comest. 76b, analogií zvratnou m. *douf-*.

doufati, -aju, -áš, impftiv., *důvěřovati, naději míti, vertrauen, hoffen.* Z *do-* a *-úfati,* v. t.; analogií zvratnou bývá někdy *dúfa-* m. *doufa-*. — Nedovffamt mému zaslúžení, ale viece dovffam tvému milosrdenství Modl. 80a, *doufati komu;* božiej milosti dovffagye t. 90a; vašiej pomoci dovffagicz Pulk. 178b; moci své dovffagicze Pulk. 36b; aby nižádný z nás nedoufal své síle HusE. 3, 133; ktož móž sobě tolik dovfati, aby atd. Kruml. 461a; nebo sú douffali tomu, by atd. ŠtítPař. 28a; přietel... doufa přieteli a prosí za lecicos svobodně přietele ŠtítMus. 102b; — poněvadž doufá mu (farář svému zástupci) duší, z nichž má počet dáti najvyššiemu pastýři, proč mu nedoufá bobkóv ovčích? HusE. 1, 446, *doufati komu čeho, svěřovati.* — Že k vám věrně douphayu AlxBM. 3, 37 (verš 8slab., doufaju 4slab.), quamquam nota satis expertaque saepius sit mihi vestra fides Gualth. 6, 517. — Ten má také náději malú, neb nedouffa do božie dobroty Štít. uč. 19a, *doufati do čeho, do koho;* když do ňeho (do boha) silně dovfafs Kruml. 128a; — v pána buoha dobře jest dufatij Průpovědi XV stol. (Feifalik, Stud. 6, 238), doufati v koho; nic sám v sě nedovffagye Modl. 82a. — dovfal si ve lži confisa es in mendacio Pror. Jer. 13, 25, podle lat. — dovfai, že ť obžive (syn) HusPost. 164a. — Věcí dovffanych rerum sperandarum MamA. 23b, přeloženo neuměle.

doúplna, adv., *vollends; z do* a *u-plně.* — Všecko zaplatil a vyplnil do vplna KolBO. 3a (1494); hotovými penězi douplna zaplatil t. 7a (1494).

doutratiti, -cu, -tíš, pftiv., *vollends verausgaben:* (lakomci pro ztrátu svého zboží co mají) sváruov, saudóv..., že někdy ostatek jeho doutratij tepúce se a súdiece o ňe ChelčP. 69a.

dovázěti, -ěju, -ieš, impftiv., *dováděti, provázeti, begleiten.* — Nebylo póvodóv potřebie, aby komorníka dovázeli VšehJ. 434.

dovečeřěti, -ěju, -ieš, pftiv., *das Nachtmahl beenden:* prvé než doweczerziechu ML. 97a.

dovedenie, -ie, neutr.: nálezu panskému každý má a povinen jest dosti učiniti; než komu se nezdá, nálezu panskému dosti učiniti, nechť čeká vždy dalšieho práva, aby k dostiučiňení nálezu panskému práva na vrch dovedením byl připraven VšehJ. 82, *dokončením řízení soudního.*

dovek (?): dowek *curanilla Prešp. 351 v kap. de piscibus, dowek též Rozk. 705.

dóvěra, -y, fem., *důvěra, Vertrauen.* — Duowěra pachole, ujel i s koněm směle RešSir. 214b.

dóvěřenie, -ie, neutr., *důvěření, víra, Vertrauen, Glaube.* — (Bohové), v nichžto jsú měli dowyerzenye fiduciam Mus. Deut. 32, 37. (Putifarova žena) k duovodu doviefenie plášť okázala muži in argumentum fidei Pr. Gen. 39, 16.

dóvěřilivost, -i, fem., *důvěřivost, Vertrauen, Zuversicht.* Dowierzyliwoſt veliká bude před bohem almužna všem činícím ji Jeron. (Tob.) 140a.

dóvěřiti, -řu, -říš, impftiv., *důvěřiti, důvěřovati, svěřiti, vertrauen, trauen, glauben;* **dóvěřovati,** -uju, -uješ, impftiv. — Ktož mi nedowyerzij, ješťe mne úplně nemiluje Štít. ř. 5b, *dóvěřiti komu.* Ciesař nedowierzieſſe tomu, což na ň (na krále Kosta) prosočeno Kat. v. 84. Ktož ť přejí co dobrého a žádají zdravie tvého, těm ty nechceš dowieriti Baw. 156. Pánům jakožto vrchním správcům duwierzím KolCC. 45b (1560). Apostoli nedowierzowachu Krist. 109b. — Ježíš nedowierzyeſſe sebe samého jim non credebat semet ipsum eis Koř. Jan. 2, 24, nesvěřil jim sebe Bibl. 1857, *dóvěřiti komu čeho;* dowierz ſebe bohu Kruml. 408a; lidé (na lodi) douierzie svých duší malému dřevu credunt Ol. Sap. 14, 5; máš-li přietele, v příhodě pokus jeho a lehce nedowieř samému sebe jemu ne facile credas ei Kladr. Sir. 6, 7. — Kdo jiným uškodil, toho vždycky ve zlém do-

mnění mají míti a nikdá ſe mu všeho dowěřiti nemají Ezop. 46ª. — Sú jim dowierzeni řěči božie credita sunt illis elloquia Dei Koř. Řím. 3, 2, že sú jim dowieřeny výmluvnosti božie Kladr. tamt. — Srov. **nedóvěřiti.**

dóvěřivý, adj., *důvěřivý, vertrauend.* — *Adverb.* **-vě:** dowyerzywye budu činiti fiducialiter Pror. Isa. 12, 2.

dóvěrnost, -i, fem., *důvěra, hodnověrnost, Vertrauen, Glaubwürdigkeit.* — (Kateřina) jsauci k nim té plné duwiernoſti jakžto k svejm milejm pánům KolCC. 42ᵇ (1560). Nad dowiernoſt zkušenú fidem probatam Pražsk., předml. Jeron. I. Pro lepší toho duwiernoſt pečet naši přitisknauti jsme dali Hořov. a 139ᵇ (1641).

dóvěřovati v. **dóvěřiti.**

dovésti, -vedu, -vedeš, pftiv., *wo hin führen, führend hin bringen.* Naše svátosti, když nás dowedu onoho života, také minú ŠtítMus. 148ª, *dovésti koho čeho.* Ony (svátosti nižší) jsú nás dowedly těchto (vyšších) ŠtítOp. 234ᵇ. Ta chodba toho cíle dowede t. 196ᵇ. (Múdrost) dowede tě krásného údolé BrigF. 155ª. (Víra) má nás doweſti plného rozumu ŠtítMus. 83ᵇ. Ale sú práce jedny, ješto dowedu větčie práce, a jsú druhé, ješto skrze ně příde pokoj ŠtítBud. 157. (Smrt) počátka dowede věčného ščestie Kruml. 345ª. (Smrt) jej dowede toho, co miloval ŠtítMus. 126ª. Otcovo netresktánie dovedlo ho oběšenię HusE. 1, 153. — S výr. předložk. *dovésti koho več, do čeho, nač, k čemu:* kto mě dowede u město deducet me in civitatem ŽKlem. 59, 11; dokud sem jeho nedowedla u pokoj Ol. Cant. 3, 4; dowedeny budete do pekla abducemini ŽWittb. 30, 18; na výšiu dowede mě vítěz deducet t. Hab. 19, dowedl mě na stezky ŽPod. 22, 3; svátosti starého zákona, dowedſſe nás k těmto našim svátostem, minuly ŠtítMus. 148ª (ve ŠtítJes. a ŠtítSáz. na stejných místech: dovedše nás těchto našich svátostí); všěcky tvé skutky ke ctnému konci doweſti pečuj Kruml. 421ᵇ. — *Dokázati, ukázati, erweisen.* Ó by lživí pověstníci (šiřitelé lživých pověstí) do toho času nosili žrnovy na chřbetě, dokud by nedovedli, a když by ve lži shledáni byli, aby hodně utrpěli! HusE. 1, 264, dokud by nedokázali. Kdyby (někdo) co vedl na koho a doweſti nemohl Hug. 311, kdyby dokazoval a dokázati nemohl. (Vládyka) má své pravdy doweſty právem Štít. uč. 91ᵇ. Jesukriste, daj, aby smysl jich (mistrův) zhlúpěl, jakž by svéj křivdy nedowedli Kat. v. 1585, by nemohli dokázati svého křivého učení. Nemajíce písma, jímž by mohli doveſti svého potupenie HusPost. 28ᵇ. (Podávená má) povyk doweſti ODub. 11, má dokázati, že zdvihla povyk; aby dowedl a pokázal vajplatu KolAO. 13ᵇ (1506). By kto chtěl doweſti, že jsú dsky falšovány Řádpz. 74. Pójčiem (concedo), že jest to tak; ale kto dovede, že to jest dobře? HusE. 1, 172. (Sv. Augustin) dowedl toho túto řečí Štít. uč. 6ᵇ. Daj mi múdrost, v niež bych mohl doweſty čsnú povahu Rúd. 37ª, ukázati, dokázati. Aby jich šlechetný zámysl skutkem ſie dowedl ut virtus de negotiis iudicaret Ol. 2. Mach. 15, 17, překlad volný. — A co má z vin (pokut) bráno býti? pravím, jakž póhon jest: jest-li ze škod, právo jest úřada pražského tolikéž, jako strana, a to jest, ač právo bude stané nebo dovedené ODub. 110, *právo dovedené* při processu řádně provedeném, oppos. *právo stané;* srov. *právo vésti.* Pak-li strana práva nevede, úřad sám vésti nemóže, než podle milosti k své vóli vinu vezmi, málo nebo mnoho, ale vždy v nedovedeném póhonu méně než v dovedeném tamt., *póhon dovedený,* řádně a do konce provedený. A tomu najvyššiemu komorníku platí veliký plat z toho (t. z vypravení komorníkův), jenž (= že) proto žádný sirotek, žádná vdova ani chudý žádný nemóž se svého práva dopohoniti ani dovésti, neb vezmú s ňeho, což chtie, kop několiko, a to musí dáti neb pohónu nechati tamt. 96. O popravě (smrti) páni pravie, bylo-li by, že by na koho bylo dovedeno popravcemi a konšely toho kraje, tehda má se nad takým poprava státi a práva ižádného nemá

mieti t. 85, na koho bylo dovedeno soudním řízením náležitě vykonaným, byl rozsudek náležitě vydán. — *Dokázati, umlti,* srov. **dovozovati.**

dovézti, -vezu, -vezeš, pftiv., *bis wohin fahren.* — Mnoho zlého bude, než fie to utrhánie konce doweze ŠtítPař. 88[b], než se ukončí.

doviniti sě, -ňu sě, -níš sě, pftiv., *dopustiti se, vinou zasloužiti, begehen, sich schuldig machen;* **dovíňovati sě,** -uju sě, -uješ sě, impftiv. — Pilat židóm pověde: I co zlého učinil, co-li fye k vám dowynyl? Hrad. 86[b], *d. sě čeho.* dovynnil ly by fye (muž) si deliquerit Ol. Num. 5, 6, dowynyl ly by fye Mus. tamt. Hanby a pokuty fe dowynygem hřešiece Štít. uč. 103[b]. Pak-li kto strpí pokorně kterú protivnost, ač by i dowinil sě toho (t. protivného, té protivnosti), ješťe ť by ta trpělivost dobra jemu byla ŠtítMus. 104[b]. Když koli co zlého činíš, božie pomsty se dowinniš Baw. 57. Svatý Petr... nemiení ť, by se tiem bylo mútiti (t. jakou kdo smrtí sejde), ale mieni, aby fie nedowinnil jako zloděj, aby trpěl ŠtítBud. 215; (sv. Petr) mieni, aby (křesťan) fie nedowinowal jako zloděj, neb kterúž koli smrtí spravedlivý sejde, dobře jemu bude ŠtítMus. 113[b].

dóvod, -a, -u, masc., *důvod, důkaz, čím se co dovodí n. dokazuje, Beweis;* stsl. *dovodъ* argumentum. — Toho jest očitý dovod, že mnozí atd. HusPost. 148[b]; dóvod (tak v rkp.) jest na onom bohatci t. 39[b]. Ženy ukazují znamenie pýchy na zavitích..., jenž jsú znamenie pýchy a duowod srdce lehkého ChelčP. 20[a]; člověk pyšný neslíbí se bohu, a toho jest duowod na anjelu, kterýž pro pýchu ďáblem učiňen jest tamt.; (apoštolé) nechtěli jsú takových v obcech trpěti, a toho duowod v Korintu na onom smilníku t. 42[b]. Slušie-li sě obrazóm modliti?... k dóvodu té otázky jest obyčej mezi křesťany uvedený HusE. 1, 69, k odůvodnění toho výkladu. Aby (ty) dóvěřil plně, že jiné jest věřiti v boha, jiné bohu, a jiné boha..., dóvod máš z řeči pána Jezu Krista HusE. 1, 9. (Žena Putif.) k duowodu dóvěřenie zadržený plášť ukázala in argumentum fidei Pr. Gen. 39, 16. — dowod argumentum MamA. 23[b], RVodň. 53[d], Veleš.; dowod ratio Sedl. z rkp. Drkol. ca. 1430—1450.

dovoditi, -zu, -díš, impftiv., *dovádětí, wohin führen:* hospodin dowody do pekla deducit ŽWittb. Ann. 6; čistota v ráj nedowody, jenž ot srdcě nepochodí Hrad. 98[b]; čistota v ráj nedowody, když z srdce nepochodí NRada 1891. Crux svatý kříž reducit dowodij omnia vše SekvE. 19[b]; — *dokazovati, ukazovati, beweisen, darlegen:* že nelze se jest oplatiti otci a mateři, jakož Aristotileš dowody toho, protož oplať se jim as a v svých dětech Štít. uč. 51[a]; on (Augustin) tu toho dowody, ež pro bolest neumře tělo t. 146[a]; a tak (kněžie) jedniem bludem druhého dovodie HusE. 1, 14; douodyl točíš právě rozeznával disseruit Lit. 3. Reg. 4, 33; takto dowodie mnozí RVodň. 265[b]; uměnie každého, v kterém snadně a mocně odpoviedá a dowodij Lact. 65[b] (lat. není).

dóvodný, adj., *důvodný, na důvodech založený, působivý, obratný, umělý, überzeugend, wirksam, geschickt, kunstfertig.* — V tom jest jistota, že sú nepravým úmyslem tázali (židé Jana Křtit.), neb jsú nepřijali ani uvěřili odpovědi pravé o tom, o čemž jsú tázali; neb jsú se tázali o Kristu, již-li jest přišel; a že sv. Jan i sám spasitel duowodnu řečí i skutkem ukázal jest a nechtěli věřiti, ale potupili jsú konečně to, nač sú se tázali ChelčP. 14[b]. dowodny špruch auctoritas Cath. 175[a]. To máš kus velmi misterný a dowodny Chir. 48[a]; v jiných mistrovských a duowodnych kusech RešSir. 216[a]. Duowodny řemeslník artificiosus Lact. 18[b]; efficax mocný, duowodny, efficacia duowodna moc, udatnost t. 58[d]; dowodny ApatFr. 45[a], 69[b], obratný; umělec duowodny RešSir. 47[a]; o důwodných a umělých hráčích, jako těch, kteříž muziku umějí t. 216[a]. — *Adverb.* **-ně:** trojím obyčejem móž býti viděn bóh, totiž zřejmě..., druhé dóvodně, tak ho vidie mudrci zde na světě atd. HusE. 1, 61; duowodnie sollerter Lact. 245[a].

dovoďovati v. **dovozovati.**

dovolati, -aju, -áš, pftiv.; **d. sě** *čeho* = *rufend erlangen:* aniž ſe dowola na nich, aby poznali boha ŠtítPař. 26.

Dovora, -y, masc., *jm. osobní:* vir nomine Dowora KosmA. 1, 34, Kosm1. tamt.; jinde za to *Hovora,* v. t.

dovozovati, odchyl. **dovoďovati,** -uju, -uješ, impftiv.; iterat. z *dovoditi:* hospodin dowodyuge do pekla a otwodyuge deducit ŽKlem. Ann. 6, hospodin dowody ŽWittb. tamt., *dovádí;* — aby se z statečných účinkóv, od Čechóv nedávno dovozovaných, lépe... učili VšehJir. 5, *konaných,* ukazovaných; v jiných mistrovských a duovodných kusech rozličné kratochvíle dowozugij RešSir. 216[a], *konati umějí.*

dovrci, -vrhu, -vržeš, pftiv., *dovrhnouti, dohoditi, bis wohin werfen:* ot břěha by pláně taká, jakž by mohl dowrczy z praka AlxV. 578; když (pústenník) k téj jěskyni tak, jakžto by kamenem dowrhl, sě přiblíži, počěchu mu nohy trnúti Pass. 341.

dovrtiti, -vrcu, -vrtíš, pftiv.; **d. sě** *čeho* = *vrtěním dojíti, dodělati se čeho:* toho (býti kaceřovánu atd.) ſe spíš dowrtiſs vedle Ježíše RokycKl. 144[b], toho ſe spíše dowrtiſſ Rokyc. 149[b].

dóvtip, -a, -u, masc., *důvtip, domysl, Scharfsinn, Erfindung:* skrze dowtip řemeslný EvOl. 2[b]; dobrého dowtipu LékA. 17[b]; máš sě varovati smělých dowtipuow Kruml. 447[a].

dóvtipenstvie, -ie, neutr., *důvtip, domysl.* — Si (abbatissa, snažíc se o polepšení jeptišek) viderit, nibil suam praevalere industriam dowtypenſtwye GlossA. 95[b], lat. industria přeloženo volně.

dovtípiti sě, srov. **dovtipovati sě.**

dóvtipnost, -i, fem., *důvtipnost, Scharfsinn:* abbatissa debet omni sagacitate curare dowtypnoſty GlossA. 94[a].

dóvtipný, adj., *důvtipný, leicht fassend, fähig:* to vieš, že člověk každý, jsa při jinošství, jest v ty časy najrozumnější a najdóvtipnější ke všem věcem Tkadl. 1, 92.

dovtipovati sě, -uju sě, -uješ sě, impftiv., *domýšleti se, domnívati se, vermuthen.* (Rúhota), jiež sem ſie dowtipowal suspicatus sum ŽWittb. 118, 39, dowtypowach ſye ŽPod. tamt. Proč ſie dowtipugete hor suspicamini ŽGlossKlem. 67, 17. I dowtipowaſſe ſye diábel, že by (Ježíš) zlačněl ZrcB. 2[a]; dowtipowaſſe ſie satanáš, že by (Ježíš) zlačněl Kruml. 31[a].

dovyplniti, -ňu, -níš, pftiv., *eine Verpflichtung zu Ende erfüllen:* Vít má Jírovi ostatek dowyplniti do zaplacení všeho KolB. 206[b] (1498); ješťe má dowyplniti za týž statek 100 kop gr. t. 61[b] (1497).

dovzdvihnúti, dozdvihnúti, -nu, -neš, pftiv., *dokonce, docela zdvihnouti, völlig erheben:* ujem za ruku jej (císař Arnošta) vyzdviže, a dřieve než ho dozdvize, poznav jej tepruv atd. Baw. 126.

dovzětie, -ie, neutr., *vzetí ostatku:* jestliže by Dorota svých peněz co nevybrala, to všecko, což by k dowzetij jí zuostávalo atd. KolCC. 35[b] (1556).

dovzieti, -vezmu, -vezmeš, pftiv., *vzíti čeho ostatek, dobrati, den Rest nehmen, beheben:* Jíra vybral 13 kop m. a ješťe má dowzeti z těch peněz atd. KolB. 168[b] (1500); bude mieti ješťe dowzyeti 20 kop t. 179[b] (1500); Hlaušek ješťe dowezme za túž chalupu 10 kop t. 184[a] (1501); a ješťe 4 kopy jemu zuostává dowzijti KolAA. 143[b] (1517).

dovzpievanie, dozpievanie, -ie, neutr.: dozpievanye decantatio Prešp. 1489, překlad nevhodný.

dozditi, -ždžu, -žďu, -zdíš, pftiv., *das Mauern vollenden:* když (stavějíce věž) již na to miesto dozdili, kdež okna měla býti, tehda atd. KázLeg. 7[b].

dozdvih- v. **dovzdvih-.**

dozloškrv (?), prý *pták nějaký:* dozloſſkrw *carbolasia Prešp. 249.

dozpiev- v. **dovzpiev-.**

dozránie, -ie, neutr., *dozrání, vollendete Reife:* den čtvrtý přiložiž (na místo neduživé) flastr k dozraní Rhas. 105.

dozráti, -zraju, -zráš, pftiv., *reif, völlig reif werden:* nesnadno jest (dřěvu, stromu) krásného ovoce, až by i dozralo, dochovati Kruml. 279[a].

dozřieti, -zřu, -zříš, pftiv., *dozříti, dohlédnouti:* voj... v také sě hory táhnieše, gyezt (sic) výsost taká bieše, jakž jich sotně móž dozrzyety AlxV. 2458.

dožádati, -aju, -áš, pftiv.; **d. sě** *čeho, erbitten:* při přítomnosti těchto lidí, kterejchž sem se dožadala KolCC. 14ᵃ (1551).

doždati, -ždu, -ždeš, pftiv., *dočkati, erwarten;* stsl. *dožьdati* exspectare. — Rušil s' tiem (dietěte) jeho krásu, ž' si nedosdal svého času ApD. c. Jedva August dozdaw rána nahoru inhed jide LegSchwatz. 2. Lepšieho sem sě nadála a den ote dne čakala, plným mým srdcem žádala, a již ť sem túhy dozdala Hrad. 53ᵇ. (Kateřina) z toho sna procíti... to vše snažně vzpomínajíc, co viděla i slyšala v téj otrapi, z niež dozdala biefe teskna v sobě přemnoho Kat. v. 862. Bože, buď tvá chvála, že jsem tye (sic) fmyrty dozdala KatBrn. 315. By Čechové děti jědli Vlaši mniechu; pověst o nich veliká dieše, město (Mediolán) sě jich velmi bojieše, řkúc: Hubená jest ta máti, která svým dietětem liudí těchto dozdaty (má) DalC. 47. Třetie sě jest (Marii) radost stala, když byeffe toho dozdala, že přěd jejie mladé dietě králi přijedú Vít. 21ᵇ. Simeon... řiekáše žalostivě: nedozdu toho nikoli..., bych mohl dotud neumřieti, až bych jej (spasitele) mohl obezřieti Vít. 23ᵃ. (Bůh) ať dá nám toho doždati, co bychme chtěli na něm požádati Trist. 144. Němci... chtie dozdaczy (dial. m. doždati), by na mo(s)cě Prazě, jehož bóh snad nechá, nebude (sic) viděti Čecha AlxB. 6, 26. dozdaty ho... AdamKap. 16.

dožéci, -žhu, -žžeš, pftiv., *dopáliti, zu Ende brennen.* — Protož lidem jest věděti, aby... vžda smrt jměli na paměti, nebo člověk..., když jemu ničs neškodí, na to pomnieti nerodí; nalit sě j'mu smrt nahodí, a když jemu dozze roha, užasna sě hřiechóv mnoha vzpomínati bude boha! Hrad. 138ᵃ, když *mu smrt dožže roha* = když bude míti smrt na jazyku. Srov. *dohořeti:* dohořívá mu k prstům es ist mit ihm auf der Neige, již mu dohárá er liegt in letzten Zügen Jg. s. v.

dožieti srov. **dožínati.**

dožitčiti, -ču, -číš, pftiv., *propůjčiti, gewähren,* pol. *dożyczyć:* přišel jest k nám i žúdal (sic) jest nás, abysmy jemu práva myefkiego dospřáli i dozyczily List. slez. z r. 1549, Perw. 47.

dožínati, -aju, -áš, impftiv.; iter. k **dožieti**, -žňu, -žňeš: (obilé) nedozynaty budete až do země non secabitis usque ad solum Mus. Lev. 23, 22.

doživotný, adj., *auf Zeit Lebens, lebenslänglich.* Zápisové jsú rozliční, někteří dědiční, nejedni doziwotnij VšehK. 212ᵇ. Kúpil-li by (kto) mlýn anebo vinnici a plat komorní anebo doziwotny Pr. pr. 261.

dráb, -a, masc., *voják (najatý), Kriegsknecht:* i ohlási se hned jestřáb: Jsem ť orlowo (sic) jediný dráb RZvíř. (z r. 1528, jestřáb); dráb miles Beneš. Gram. 6ᵇ.

drabie (?): drabye trabale BohFl. 25ᵃ (206; trabale = lignum, quod transit per rotas DC.; temo, longale, trabale, furcale etc. ib.); draby trabale SlovC. 44; drab *turbale Anon. 7ᵃ.

drabant, -a, masc., *Trabant:* vy pakosty a drabanty na duše pomněte Pís. XV stol. v Pam. archaeol. 9, 826.

dráč, -ě, masc., *kdo děře, odírá, okrádá, Räuber, Plünderer, Erpresser; z dьra-, dráti.* — Nejsem jako někteří lidé, draczy a nevěrní raptores, iniusti EvSeitst. Luk. 18, 11. Jestliže ten, ješto bratr slove mezi námi, jest smilník aneb dracz, s takovým ani pokrmuov přijímajte ChelčP. 42ᵇ. Nebudeš ho (chudého) puditi jako dráč HusE. 1, 214. Od draczow drán ROl. 5ᵇ. Řekl rychtář draczzowi GestaBř. 107ᵇ. Dal jě (bůh židy) v ruku draczom diripientium Lit. 4. Reg. 17, 20, draczzom Ol. tamt. dracze kostelnie vyhánieme Hilar. 19ᵃ. Lakomcóm aneb dracom rapacibus Koř. 1. Kor. 5, 10; dracz rapax Pernšt. 1. Kor. 5, 11, dračom rapacibus t. 5, 10; lúpežníky, draczie vispelliones Roh. 180ᵇ. — dračži expilatores Lact. 64ᶜ; dracz praedo Prešp. 1043, Rozk. 1790, MamF. 92ᵃ; dracz raptor MamD. 296ᵇ, Veleš. — Podtlačie pod sě draczie své exactores Pror. Isa. 14, 12,

draczi jeho zlúpili exactores t. Isa. 3, 12, MamVíd., dráč m. výběrčí. — *Adj. possess.* **-óv** *Räuber-:* neb jsem ji (dívku) zprostil z rukú draczzowu GestaBř. 107[b]. — *Dráč, rostlina toho jména, Berberisbaum:* dracz berberis SlovA., ApatFr. 167[b], RostF. 10[b].

dráček, -čka, demin. z *drak:* odraczek (sic) draconius Prešp. 398 v kap. Clauda monstra, Rozk. 813; strojené.

dračka, -y, fem., *loupež, Raub:* lúpež, draczka rapina Lact. 118[c]; — masc., *dráč, Räuber:* řekl ten jistý draczka raptor GestaMus. 115[b], ten draczzka GestaBř. 107[a]; draczka exactor MamD. 294[b], dračka m. výběrčí.

Dračov, -a, masc., *jm. místní:* město draczow PulkL. 32.

dradva v. **dratev.**

dragant, -a, -u, masc., *Dragant.* — Vezmi dragant a drž jen (eum) na jazyku Chir. 316[a].

***Dráh,** -a, masc., *jm. os.,* z adj. *drahý;* z toho fem. *Dráha,* v. t.

dráha, -y, fem., z *dorga.* — *Cesta; zprvu cesta mezi poli, kudy dobytek honiti se měl, aby polím neškodil, pak cesta vůbec; Weg.* — *Dráhy jsou obecné; porůstajíce travou jsou také obecnými pastvišti.* — *Je plur. tant., a z toho pak také sing.* — Exitum gregum, qui vulgariter drahy nominatur Reg. II, 1275 a tamt. 1280, kudy stádo se má honiti. Viam, quae vulgariter drahy vel vichweg dicitur Reg. IV, 1337. Pro via communi, quae vulgariter dicitur drahy, pellendorum pecorum atque gregum t. 1342. Via dicta vulgariter drahy vel vyweg Sedl., z archivu města Bělé 1337, 24 April. Campum communem, per quem grex inviatur, quod vulgariter dicitur drahy UrbE. 275. Jáz vám (Prokop mnichům německým) ostuzi bydlo sázavské: náhle neostávajte své drahy ujímajte s rychlostí do Prahy Hrad. 27[a]. dráha = cesta mezi ploty Mat. Benešovský (1587, Hanka, Ostatky slov. bohosl. XIX). A campetiis dictis drahy Lún. ks. 1431. drahy compita Prešp. 75, rozcestí, křižovatky; drahy též Rozk. 90, SlovBrn. 136, BohFl. 133, RVodň. 55[b], draha (plur. m. -y) též Nom. 69[a], Veleš. — Pro communibus pascuis, quae vulgariter drahy nominantur UrbE. 247. Campetia dicta drahy alias próhon... facere debet lata et larga, ita quod pecora possint duci et pelli ad pascendum t. 256, a skoro taktéž t. 264 a 269. Pro pascuis omnibus viis, quae drahy dicuntur Sedl., Libri erect. VII f. 93 z r. 1356. Communem locum pascuorum dictum drahy Lún. ks. 1407. Jako když která ves má dráhy, ty dráhy slovú obec, to jest proto, že každý z obcě má právo, aby těch drah bez překazu řádně požíval; a tak Kristovo utrpenie všichni světí mají jako krásné dráhy spolu, na ňemž (sic) pasú sě atd. HusE. 1, 27. Oznamujíce svobodné meze a draha, kterak jich užívati mají Běl. 1515. Srov. Holeček, Naši I (1898), 49: část pozemku aby sloužila všem účastníkům obce ke společnému užívání, jsou to »dráha« (pastviště) a »obciny«; a Ter. Nováková v Květech 1900, I, 117: dráha = cesty široké mezi poli (Us. u Luže). — Páni (v době braniborské) časté bojě s Němci mieváchu a mnoho jich na Němcích obdržováchu; pan Ctibor z Lipníka okolo Prahy, Jaroslav Jablonský okolo fwe drahy, v Albiřicích Mutyně Skuhrovský... cizozemcě podstúpichu DalC. 93, ve svém *okolí,* v překl. stněm.: vm sin gegent. — *Co na cestách bývá vídati: zástup (lidí cestujících), Schar:* Král Vladislav jede pod koronú u Prahu, veda (s) sebú Němcóv welyku drahu DalC. 66, v překl. stněm.: ein grosze schar der Deutschin. (Mlada) jide do Říma v kniežěciej drazye i doby biskupstva na Prazě t. 32, provázena zástupem, komonstvem knížecím, v překl. stněm.: dy lad sich gein Rom czu der furstin sampnunge. Anna také... tu (v chrámě jerusalemském) s nimi v téjž drazye bieše Hrad. 70[b]. Česká dráha na Jana Tistu (vraha Svatoplukova) poteče, Tista ze všěch sě vysěk i uteče DalJ. 57 z rkp. Z, zástup Čechův, množství Čechův, v překl. stněm.: vf Johannem Thistam dy Behem lifin mit enandir. (Ctnosti, personif.) zpořídivše všicku svú drahu ihned

k tomu dvoru přitahú Baw. 32. (Řekové) za malý čas pohověchu, až všichni zajedno dospěchu... spořiedivše všichnu svú drahu AlxV. 1407, *zástup vojenský, vojsko.* — *Velikost, moc (jako při zástupech bývá), Grösse, Macht;* pro vývoj významu *zástup-velikost* srov. *dav* pressura a nč. multitudo. Stavte město... u Vltavy pod Petřínem (Prahu)..., kdež tesař činí práh s svým synem...; toho města bude welyka draha, neb jako i kniežata i králové, liudie silní jako lvové, proti prahu klanějí hlavu, aby ji měli zdrávu, takéž proti Praže městu mému, neb bude čest i chvála jemu DalC. 7, veliká moc; var.: bude silná dráha DalJ. tamt. podle rkp. V, L, Ff a j., a podle toho v překl. stněm.: ein stark stroz, smysl nepochopen. Srov. *drážc.*

Dráha, -y, fem., *jm. osobní:* Prostěj et uxor eius Draha Reg. IV, 1346.

Drahan, -a, masc., *jm. osobní:* Dragan NekrP. (2).

Drahanovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Drahanowicz Reg. III, 1322, Drahanowicz t. IV, 1340.

Dráhek, -hka, masc., *jm. os.,* demin. z *Dráh,* v. t. — Dragek NekrP.

Drahelčici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Drahelczicz TomZ. 1430 m 17, de Drahalczicz DeskDE., Drahelčice Pal. pop.

Drahenici v. **Drahonici.**

Dráhkov, -a, masc., *jm. místní:* in Drahkowie DeskDE., de Drahcowa t., de Drahkowa t., de Drahkow TomZ. 1419 n 318; Drahkov Pal. pop.

Drahlici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Draglicih Reg. I, 1088 (ze XIII stol.), (villa) Drahlicz t. III, 1326; Drahlice TomP. 1, 77.

Drahlín, -a, masc., *jm. místní:* de Drahlin Reg. III, 1324, Confirm. 1360; Drahlín Pal. pop.

Drahlovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Drahlowitz Reg. II, 1271; Drahlovice Pal. pop.

Drahna, -y, *jm. os.,* z adj. *drahný,* v. t. — Masc.: Johannes Drahna NekrKruml. I. 1369; fem.: domina Drahna Lún. ks. 1421, Drahna TomZ. 1459 m 76.

drahně, adv., v **drahný.**

Drahnětici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Drahnieticz UrbRožmb. 1379, Drahnětice Pal. pop.

drahný, adj., ze subst. *dráha.* — *Značný, recht gross:* drahny úlomek fíkóv fragmen massae Ol. 1. Reg. 30, 12, svazek drahny fíkuov Pražsk. tamt.; drahny svazček grandis fasciculus Otc. 339ᵃ; když toho drahny čas minu tempore aliquanto transacto t. 106ᵃ; od drahneho času doma nenie KolB. 118ᵇ (1498); již jest tomu drahna chvíle GestaBř. 31ᵇ; jest-li rána drahna a potřebuje spojenie, sší ji Sal. 594. — *Pěkný, hezký, dobrý, schön, gut.* Aj, to ť drahné Innocencie třetieho ustavenie! ale že jest měšci neb tobolce kněžské něco protivné, protož také jest nelibé HusE. 1, 80. O takém vám zlém súsědě drahnu pcviestku povědě, ješto mysléše chudého k škodě připraviti svého súsěda Hrad. 116ᵇ. Vítajte, vy panie drahne! vy jste mladým žáčkóm viděti hodné Mast. 394. (Sluhy), když mohú co mieti drahneho, snědie ŠtítVyš. 80ᵃ. — *Adverb.* **-ně.** Dosti s' drahnie mně prospěla Hod. 86ᵃ, *značně, velmi;* jehož (biskupa) sú drahnie poslušni Mand. 93ᵇ; tu ť jednu řeku nadejdú, ta ť drahnie široka bieše Baw. 245; tvá ta drahnie volná (Adlička) druhdy ne sobě volna (jest) Tkadl. 17ᵃ; s malú hlavú (člověk) jest zlobivý... a drahnye chytrý jest PostavyKap. 119. V tu dobu list v oheň uvrhli; a tu list drahnye pobyv z uohně vyskočil Pass. 8, *hodně, hezky dlouho;* drahnie dlúho Otc. 136ᵃ. drahnie dní Mill. 5ᵇ, *mnoho* dní; drahnie dnuow dies plurimi Pražsk. Gen. 26, 8; horník, kehdyžto peněz drahnie jmá, nechce ť nikdy utrpěti musě dobrú ztravu jmieti Hrad. 134ᵃ; ač sem tu drahnie statku svého přiložil KolB. 107ᵇ (1498); tehdy (mnichové) drahnie bratří za ním vyslachu Otc. 178ᵃ, drahnie bratří vyslachu OtcB. 51ᵃ (místa stejná); (Jerobaal) měl drahnie žen plures uxores Pražsk. Súdc. 8, 30; uzřěv jich (milovnic) drahnie v jednom městě Kruml. 403ᵃ. Polské *dragnic* gross, ansehnlich, je z češt.

draho v. **drahý.**

Drahobudici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Drahobudicz Reg. IV, 1338.

Drahobuz, -ě, masc., **Drahobuzě,** fem., *jm. místní:* z Drahobuze Háj. 372ᵇ. Vlastně adj. possess. z *Drahobud.*

drahokamenný, adj.: napsachu dielem drahokamennym opere *gemmario* Ol. Ex. 39, 29.

Drahomil, -a, masc., *jm. osobní:* Drahomyli fidelis nostri Běl. 1351, Drahomili (gen.) UrbDrk. 1ᵇ.

Drahomila, -y, fem., *jm. osobní:* Drahomyla urodila jest dva syny PulkR. 19ᵃ, Drahomyla PulkL. 43; var. za *Drahomíř,* v. t.

Drahomíř, -i, -ě (?), fem., *jm. osobní:* Dragomir KosmA. 1, 15, Kosm1. tamt., Dragomirz Kosm2ᵃᵃ tamt.; Vratislav s svú kněžnú, jiejžto jmě dragomyrz, měl dva syny Pass. 513; ženu, jiežto řiekali drahomyr PulkR. 19ᵃ; zlobivá drahomyrz PulkL. 14, Drahomyrz t. 44; (Vratislav) pojě ženu dceř hraběte českého, téj diechu drahomirz DalC. 25; knieni Liudmile drahomirz závidieše tamt.; Drahomyrz sě v syna uváza t. 27; drahomyrz jě sě pohanstva ploditi tamt.; Drahomiř HusOrth. 179. Var. *Drahomila* a *Drahomíra,* v. t.

Drahomíra, -y, fem., *jm. osobní:* Drahomira Háj. 65ᵇ; var. za *Drahomíř,* v. t.

Drahomysl, -a, masc., *jm. osobní;* z něho *adj. possess.* **-óv:** dceru Drahomyſlowu Háj. 134ᵇ.

Drahomyšl, -e, masc., **-šle,** -e, fem., *jm. místní:* Dragomisle Reg. I, 1115 (ze XIII stol.), Velislao de Drahomiſl Lún. ks. 1388.

Drahoň, -ě, masc., *jm. osobní, z Drahoslav.* — Dragon Reg. I, 1052 (ze XIII stol.), Drahon DeskDE., Confirm. 1359. — *Adj. possess.* **-ňóv:** Drahonyew Újezd Confirm. 1359, de Drahonyew Újezd t. 1358, in Drahonowugezd Akta konsist. 1373, pole Drahoniowo Háj. 7ᵇ.

Drahonici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villa Drahonicz Reg. II, 1254, de Drahonicz Confirm. 1359, TomZ. 1512 h 165; Drahinycze Reg. III, 1323, Drahinicih t. I, 1228.

Drahorad, -a, masc., *jm. osobní:* Běta Drahorady (gen.) NekrDrk.

Drahoraz, -ě, masc., **Drahorazě,** -ě, fem., *jm. místní:* de Drahoraz Reg. II, 1294, DeskDE., Confirm. 1357, in Drahorass Akta konsist. 1377. Vlastně adj. possess. z *Drahorad.*

Drahoslav, -a, masc., *jm. osobní:* Drahoslaus Reg. II, 1254, Drahozlaus filius t. 1287; Michko Drahoſlahoni (sic) non comparuit Lún. ks. 1357.

Drahoslava, -y, fem., *jm. osobní:* Dragozlaua NekrP., dominae Drahoſlawe (dat.) Lún. ks. 1405.

Drahoslavici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Drahoſlawicz NekrKruml. I. ok. 1380, Drahoslawicz UrbR. 1379.

drahost, -i, fem., *drahota, drahá věc, hoher Preis, Theuerung, Kostbarkeit.* — Kto drahoſtý rúcha chce bohatějšie přepýchati Štít. uč. 90ᵃ. drahoſt caristia Vocab. 176ᵃ (caristia = tewre iar Diefb. Gloss), Veleš., drahor (sic) Prešp. 1422. Tu se vše stkvělo... od zlata a od jiných drahoſtij ChelčP. 168ᵃ.

drahota, -y, fem, *vzácná cena, grosser Werth.* Ot darów drahothy všaké AlxB. 5, 19. S drahotu přieliš nemalú vypraviv sě (Darius) AlxH. 3, 28, se skvostností a nádherou velikou. (Benátčěné) prohlesli jeho kost(e)la drahotu ApŠ. 120, prosluli vzácností a slávou kostela sv. Marka. (Lidé) aby věděli její (chudoby) šlechetnost a drahotu Kruml. 128ᵃ, vzácnou cenu. Znamenaj drahotu, že velmi v krátký čásek móž člověk zaslúžiti královstvie nebeského t. 197ᵇ. — (Když někdo) kupuje obilé za lacina na drahotu Kruml. 246ᵇ, na čas, kdy bude obilí drahé. — *Příjm. mužsk.:* Dragota Reg. I, 1052 (XIII stol.).

Drahotěšici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villam Drahoczesicz Reg. III, 1323, Drahotiessicz UrbR. 1379.

Drahotín, -a, masc., *jm. místní:* in Drahotin UrbR. 426.

Drahotúš, -ě, masc., fem., *jm. místní:* castrum Drahotus Reg. II, 1278, de Drahotusch t. III, 1323, Drahotaufs Háj. 284ᵃ.

Drahov, -a, masc., *jm. místní:* de Drahow Akta konšist. 1373, za Drahowem PoprR. 1398.

Drahoven, -vna, masc., *jm. osobní:* Dragouen NekrP.

drahúcí, adj., *předrahý, theuerster:* z jejie (svaté Kateřiny) šíje miesto krvi mléko... tečieše, a to buoh učinil proto, ež drahuczie mléko toto znamenávalo jejé čistotu Kat. v. 3457.

drahule, -e, fem., *drahý kámen toho jména:* (klobúk) z drahule neb zlatohlavu Snář 190; drahule iaspis Rozk. 121 v kap. lapidum nomina.

Drahúně (?), -ě, fem., *jm. místní:* silvam Drahune Reg. I, 1086, silva in Drahun t. II, 1310.

Drahúš, -ě, masc., *jm. osobní:* Drahuff Lún. ks. 1353. — Masc., fem., *jm. místní:* urbs nomine Dragus KosmA. 1, 13, Kosml. tamt., u Drahauffe Háj. 116ᵃ.

Drahušě, -ě, fem., *jm. osobní:* dominae Drahussae TomZ. 1409 st. 195.

Drahúšek, -ška, masc., *jm. osobní,* demin. z *Drahúš:* ego Drahusko Woyslay iuratus Reg. III, 1313, Drahuscone notario t. 1332, Drahussconis TomZ. 1379 m 19.

Drahúška, -y, fem., *jm. osobní:* Drahuscze TomZ. 1407 st 195.

dráhy v. **dráha.**

drahý, adj., *theuer, lieb;* kompt. tvaru jmenného *draží,* tv. složeného *dražší;* stsl. *dragъ* pretiosus; z psl. *dorgъ.* — Kámen drahi lapidem pretiosum ŽKlem. 18, 11, kámen drahy ŽWittb. tamt., ŽPod. tamt.; nalit drah kámen bieše a v té skále svrchu tčieše Baw. 245; drahe kamenie Hrad. 142ᵃ, drahe kamenie z Indie AlxV. 625, po drahem kamení AlxH. 3, 2. Všecko sbožie naydrayffie Kruml. 354, t. j. najdrajšie z -dražšie; naydrayffí poklad t. 427ᵃ, též. Odnesše naydražfie orudie asportatis pretiosissimis vasis Kladr. 2. Par. 36, 10. Krzno nebo komži drahu AlxV. 1878; drahe masti Mast. 24. Šalomún drazfe božie dary (pravieše) a řka atd. Alb. 23ᵃ, t. j. dražše (plur. akk.), drazffie sú AlbB. (na místě stejném). Komuž po slunečném západě vzejde v svéj drahey blesknosti slunce nebeskéj světlosti Kat. v. 3222. draha přietelnice božie! Modl. 174ᵇ. Vše sám sobě člověk draží, sám sa nade vše zlato drazy, však pro ňe čest, duši váží AlxV. 627. Múdrost jest drazfy než ižádné sbožie Alb. 23ᵃ. Hospodine, drazfe jest tvé kázanie než zlato tamt. (Ctnost) jest draha t. 106ᵃ. Nic drazfyeho času nenie t. 71ᵇ, dražšího než čas. Každá hodinka jest drazfy, než atd. tamt. draha smrt jeho svatých pretiosa mors ŽKlem. 115, 15, draha jest fmyrt ŽWittb. tamt. Pro drahe spasenie Ostr. Co jest milozirdye drase AlxH. 5, 34, co je dražší než milosrdenství; co je milosrdie drazye AlxV. 1909 (místa stejná). Toho, což jest drazffye kúpiti AlbC. 37ᵃ. Div, člověče, kak sě trudíš..., pro zbožie svój život vážě i to, což jest velmi drazye, svú duši den za dnem topíš AlxV. 1860. — To ť jsú byla draha leta Pulk. 154ᵇ, léta drahosti, drahoty. — Což nad ten počet výše přeběhne, v kterém počtu stálo to obilé, když jest (někdo) zamyslil chovati na draho, to vše lichva bude; ... když (někdo) na draho chova, tehdy atd. ŠtítPař. 110ᵇ, chovati (obilí) na draho, až bude dražší. Také na draho chovánie tamt. Ktož na draho aneb na lichvy dává Pr. pr. 245. laczyno, draho Prešp. 1308. — *Adverb.* **draho** (vlastně jmenný sing. akk. neutr.) a **draze** (lok.); kompt. **dráže.** Ež si ráčil ny stvoriti, velmi drafie vykúpiti Kunh. 147ᵇ. Buoh tak drazye nám ráčil vykúpiti tu radost nebesku Alb. 78ᵃ; buoh tak drazye ji (radost nebeskou) podává tamt. (Stav panský) má býti v zpanilé mysli, laciného neváže draho, a viece dobré váže draze Štít. uč. 83ᵃ, neváže draho, váže dráže. Ež sem radost marnú nestyděl se draazze vážiti nad čest věčnú Štít. ř. 218ᵇ. Panny světské, ješto drazze vážie veselé tohoto světa Štít. uč. 36ᵇ. Proto úřady zakupujete den ode dne a drazez drazez Štít. uč. 82ᵃ, *drážež, drážež,* = dráž a dráže.

Drahynici v. **Drahonici.**

Drahýš, -ě, masc., *jm. osobní:* Dragis NekrP.

Drachov, -a, masc., *jm. místní:* Drachow Poř. 1369 (40), z Drachowa PoprR. 1423.

Drachovec, -vcě, masc., *jm. rodové:* Oldřicha Drachowcze Poř. 1381 (65), Drachowce Háj. 416^a.

drajlink v. **drilink.**

drak, -a, masc., *Drache.* — Chvalte hospodina drakowe dracones ŽKlem. 148, 7. Mezi hovady bieše drak velmi ukrutný GestaBř. 82^b. (Tristram) zabil ten drak škodlivý Trist. 81. drak draco Prešp. 502, BohFl. 192. — *Příjm.:* Drak TomZ. 1365 st 242, Andreas dictus Drak NekrKruml. I. ok. 1380.

drakovec, -vcě, masc., *báječný kámen nějaký:* drakowecz dracontides... lapis est, qui ex cerebro draconis exuritur Lact. 276^b.

drakový, adj. z *drak, Drachen-:* vezmi krew drakowu Chir. 56^b, z krve drakowe Háj. herb. 221^b; (hadovka, rostl.) má listie a kořen jako drakowu hlavu RVodň. 265^a; — odpočivadlo drakowe cubile draconis Pror. Isa. 34, 13.

draksan, -a, masc., *drak, Drache:* podtlačíš... drakfana draconem ŽKlem, 90, 13; snad z *drak* a *san, saň.*

dralivý, adj., *dravý, reissend.* — draliwy rapax MamF. 93^b.

dránie, -ie, neutr., *draní, vydírání, Raub, Erpressung.* — Jste plni lakomého dranye Krist. 83^a. (Biřicové) jsú lidi tak obtěžovali vymyšleným svým draniem KolB. 207^b (1505). dranye Prešp. 1281, dranym qui non rapinam arbitratus est EvOl. 188^b (Pav. k Filip. 2, 6), dranije Hrub. 316^b.

drapač, -ě, masc., *kdo drápe.* — *Příjm.:* Martinus drapacz Lún. ks. 1403.

drápati, -ṕu, -ṕeš a -aju, -áš, impftiv.: jednak jej (psíček svého pána) drapaśe nohú Baw. 59.

drása (?): drafa *festis Prešp. 1623 v kap. de languoribus, drassa Rozk. též.

drásati, -aju, -áš, impftiv., *škrábati, kratzen;* z koř. *ders-.* Čtvrtý den češ neb drafay plt velmi až do krve tečenie Sal. 217. — (Dítě rozpustilé) drafage fe po stěnách, po dřívích... všeho se dopláče ChelčP. 161^b, škrábati se, dráti se, lézti po čem.

drasta, drásta, -y, fem., *malý, udraný dílek něčeho;* z koř. *ders-.* — *Tříska, mrva, kaz, skvrna, Splitter (Holz-, Stroh-), Makel.* Jižto v ciziem oku vidie malú draftu a v svém nevidie velikého břevna ML. 58^b; ještо v ciziem oce vidie draftu malú a v svém nevidie břevna Kruml. 218^b; malú draftu Alb. 90^a (místa stejná); nebo vidie draftu v oku svého bližnieho, ale atd. OpMus. 14^b; vidíš draftu v uoce bratra svého festucam Lit. Mat. 7, 3, vidíš draftu v oku bratra svého Koř. tamt.; jmaje draftu v oce DětJež. 3^a; nechaj vyvrhu draftu festucam Koř. Mat. 7, 14; — drafta suchosti plná stipula Ol. Naum 1, 10; — drafta hřiechu festuca peccati Otc. 296^a; — zrcadlo bez drafty sine macula Ol. Sap. 7, 26, Kladr. tamt.; — drafta festuca Prešp. 1624, Rozk. 2416, BohFl. 765, RVodň. 60^d. — *Drobotiny:* dva tlumoky, v nichžto jest rozličná drafta od zlata i stříebra Mill. 62^a; thesaurium drafta aneb pokladnice Cath., kde cenné drobotiny jsou uloženy. — *Nářadí:* (posvětili jsme) všecku draftu chramowu supellectilem Lit. 2. Paral. 29, 19, všicku draftu chramowu Ol. tamt.; zejmachu veš dobytek i všicku draftu cunctam supellectilem Mus. Num. 31, 9, Ol. tamt. a MamVíd. — Srov. **drástva.**

drástev v. **drástva.**

Drastil, -a, masc., *příjm.:* Jan Draftil UrbChotěšA. 21^a, Karel Draftil Háj. 405^a. Z part. *drastil,* v. **drastiti.**

Drastina, -y, fem., *jm. místní:* Krasník ...dobyl dvoruov Draftiny a Židomíře Háj. 49^b.

drastiti sě, -šču sě, -stíš sě, impftiv., *drsným se stávati, vzpírati se, rauh werden, sich widersetzen.* (Vlasy) draftye fe nám a lezú nám v oči Štít. uč. 49^b, ježí se (tak vymlouvaly se vdovy, které sobě vlasy uřezaly, ale pak zase je chovaly). Opět (nájemník jest a ne pastýř pravý), kdež by koli lid žádal kněze, aby od ňeho slyšel slovo boží a naučen byl pravdě boží, a kněz an fe draftij, předkládá nebezpečenstvie života ...i nepuojde atd. ChelčP. 122^b.

drástka, -y, fem., demin. z *drasta:* jenž drástku neb mrvu v ciziem oku znamená a v svém nevidí prkna HusE. 3, 140, mrvu; by (dóm) stál bez draſtki čistě UmR. 296, beze skvrny.

drastlík, -a, masc., *červ toho jména:* draſtlik *ternica Prešp. 546 v kap. de nominibus vermium (*ternices* Holzwurm Diefb. Nov. Gloss.).

Drastov, -a, masc., *jm. místní:* ta ves slúla Draſtow Háj. 82[b].

drástva, -y, fem., *tříska, Splitter:* aby z hněvu závist nerostla a z drástvy aby nebylo břevno WintCírk. 774 (z r. 1500). Srov. **drasta.**

Draščata, -y, masc., *příjm.:* Drassczata TomZ. 1391 n 332, Péša sartor dictus Draſtyata Lún. ks. 1406.

dráščok, -ščka, masc., *zvíře toho jména:* orix est animal..., cuius pili sunt reflexi versus caput plch, draſſtiek Lact. 289[b].

Draščík, -a, masc., *příjm.:* před draſſtikem KolB. 10[b] (1494), paní Běta draſſtikowa t. 27[b] (1495).

drašk- v. **dražk-.**

dratev, -tve, a **dratva,** -y, fem., *gedrehter Faden, Schuhdraht.* — Když švec šije, tu má šidlo, šťetinu a dratev; držie se spolu šťetina a dratew, ale šidlo oblášť; šidlo miesto učiní, že šťetina vejde, a šťetina za sebú vtáhne dratew, ale dratew jen sama ostanúc bude v hromadě držeti sšité ŠtítOp. 202[a] sl. Když švec šije, tu má šidlo, šťetinu a dratwu; šťetina a dratwa držie sě spolu...; šťetina za sebú vtáhne dratew, ale dratew atd. ŠtítMus. 120[b] (místo stejné s předešlým). Est ei utilis sicut ſczetyna dratwye HusKázD. 108[b]. Hospodin gednymi dratwamy jako bičíkem všecky (kupce) vyhnal Krist. 76[b]. Tú dratwu smýkaj sem i tam a piluj na všaký den, až ten nežit se přeřeže Sal. 354. Ty dradwy (sic) velmi dobře trvají Mill. 19[a]. dratwu dělati insetare (= filo setam adaptare) Lact. 207[d]. — dratva drudis, drat MVerb.; dratew spatus BohFl. 791 (spatus, spacus, spagus = Draht Diefb. Gloss.), dratwa též MamA. 35[a] a Anon. 6[b], dratwa též Prešp. 2405; dratew amentum BohFl. 25[a] (155, amentum = ein rieme an eime sper, sene an einem armbrust Diefb. Gloss.).

dratevník, -a, masc., *kdo dělá dratve* Tom. řem. 119.

dráti, deru, děřeš, impftiv., *reissen, raufen, rauben, plündern;* stsl. *dьrati, derą* scindere, lacerare; z *der-*. — Jednoho hrabí diábel tak posědl, ež sě sám rukama draſſe Pass. 396; sám sě hněvy dera dilaniens Otc. 8[a]. (Zvíře), jenž hlavu dýře Pam. 3, 112. Smil (z) své hlavy vlasy dera vece DalC. 76; vlasy s hlavy derúce DalJ. 105 z rkp. Z; přietelé po nich (tonoucích) hlediece vlasy s svých hlav dráchu DalJ. 105 z rkp. Ff. Dietě tvář starostinu draſſe Pass. 270; (otec) derra svú tvář t. 326. Počěch draty ſwogie lyczie AnsW. 2[a]; derucz líce Trist. 396. Prsi své drati budeſs lacerabis Ol. Ezech. 23, 34. Ti všickni (Čechové) srazichu sě s nepřátely..., z ořóv ostruhami žíly derúce Pís. o bitvě u Kreščaku (při DalJ. str. 269). draaty a hrýzti maso Štít. ř. 136[b]; dráti (tak v rkp.) budú ptáci maso tvé lacerabunt Kladr. Gen. 40, 19. Rány znova drany Hod. 88[a]. A dra ho duch nečistý discerpens eum Koř. Mark. 1, 26. Červie (drakové) drachu jě svými paznohty ML. 19[b]. Katové (svatého Adriana) derucz, tepúc trýznie Pass. 479; dere Bartolo CisMnich. 97[a] (sv. Bartoloměje, jenž za živa odřen) a CisPr. 103[b]. Urban derze lýka Cis. z r. 1444, Urban derzye lýka CisMus. Když se lýka derú, nu na ně i s dětmi! Smil. přísl., Výb. I, 844. — Kteří sú chudé lidi drali Kruml. 389[b], odírali; lovčí deru jě (chudé lidi) Hrad. 106[b]. (Žena útratná) mosí krásti, chudým draty, leckaks vylstiti Štít. uč. 57[a]. Miluj ty, ješto tak deru NRada 737 (radí vlk). — Tak ež sě již siet draſſe Krist. 35[a], trhala se. — (Oheň) mimo hvězdy pryč sě běře a ku ku povětří ſye derze Vít. 12[a], dráti sě kam; těmi (húščěmi) ſye drachu Pulk. 48[a], dráti sě kudy.

drátník, -a, masc., *Drahtzieher* Tom. řem. 209.

dratva v. **dratev.**

dratvicě, -ě, fem., demin. *dratva.* — Vezmi jehlu dlúhú olověnú a uvlec dratwiczy v uši její, pak provlec skrze ten nežit Sal. 354.

dratvička, -y, fem., demin. z *dratvicě.* — przyfuczywa (přisúkati) dratwyczku Vrat. 4ª.

drazě, adv., v. **drahý.**

dráž v. **drážě.**

drážděiti v. **drážditi.**

drážďenie, -ie, neutr., *dráždění, Reizung.* — w drazdieniu in irritatione ŽKlem. 94, 9; v tom drazdieni sebe ŠtítMus. 66ª.

drážditi, -ždžu n. -žďu, -ždíš, ve znění starším **drážiti,** -žu, -žíš, impftiv, *reizen;* stsl. *-dražiti* irritare, rus. *razdražitь, z drag-.* — drazdi protivník irritat ŽKlem. 73, 10, drazzdy ŽPod. tamt.; nebo sú tě drazdyli irritaverunt ŽKlem. 5, 11; drazdili ſu jej exacerbaverunt t. 105, 33, drazzdili ſu Ol. tamt. Drazdczili (sic) jeho provocaverunt ŽMus. Deut. 16. Abychom viece jeho nedrazyly k hněvu Modl. 163ª. Aby synóv svých nedrazdyly k hněvu Štít. uč. 54ᵇ. Kto viece drazzdi a radí k tomu Kruml. 141ª, drazdy k tomu i radí Alb. 17ᵇ (místa stejná). Ani sebe draždte řečí ŠtítOp. 373; nedraz bolesti drbáním Tkadl. 7ᵇ; nedrazzd jich noli provocare Ol. Sir. 31, 30, nedražd jich Kladr. tamt. — (Žena), ješto muže k sobě drazdy mulieris rapientis Lit. 1 Reg. 20, 30, ješto mužě k sobě draždy Ol. tamt.; drazým allicio Veleš. — Srov. **drážniti.**

drážě, -ě, fem., *drahost, drahocennost, nádhera, Werth, Pracht.* — Zlato w ſwe draži převyšuje všelikú rudnú lesknutost Kruml. 22ª. Běda těm, (kterých) tak przzieliſſna drazᶦe welikoſt člověčieho vykúpenie k dobrým skutkóm nemóž roznietiti t. 331ᵇ, přílišná drahost (v předloze bylo pro výklad slova již temného připsáno »velikost« a opisovatel pojal přípisek do textu). Ktož u buoh věří snažně, svatý křest přijmú dóstojně, naleznú takú odplatu, jenž drazy odolá zlatu Vít. 26ª, drahostí, drahocenností. Jda k niej (Kristus ke Kateřině, u vidění) svých slov w ſlawney drazy vece: vítaj atd. Kat. v. 1066, v slavnéj dráži = slavně, slavnostně, velebně. Králová poče k svatbě sě připravovati, chciec (m. chtiec) svú milú dceř vydati w ſlawnei drazy, s ľudským sluchem, ztravú i bohatým rúchem, jakž dostáti mohla z snadna t. v. 245, v nádheře. — drazz pretium Fagif. 36ª.

Dražějovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villam Draseyowiz Reg. II, 1295.

Dražek, -žka, masc., *jm. osobní:* Drazek UrbChotěšB. 7ª; Drazec NekrP., mohlo by býti také *Dražec.*

Dražici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Drasic Reg. III, 1333, de Drazicz UrbRoudn. 1338 a NekrBen. 1340, villa Drazycz UrbPr. 1390, na Dražicích Běl. 1485.

dražiti, -žu, -žíš, impftiv., *drahým činiti, ceniti, schätzen;* stsl. *dražiti* magnum pretium petere, rus. *dorožitь* draze prodávati, vážiti si čeho. — Vše sám sobě člověk drazy; sám sa nade vše zlato draží, však pro ňe čest duši váží AlxV. 626. Co jest syn člověčí, ež drazis jej? reputas ŽKap. 143, 3. (Duše naše), již jest milý buoh tak drazzil i vážil Kruml. 154ª. Když člověk draży sobě boha nade všecko Jeron. 158ᵇ.

drážiti v. **drážditi.**

Dražka, -y, fem., *jm. osobní:* Drasca NekrP.; k masc. *Dražek,* v. t.

Dražkov, -a, masc., *jm. místní:* in villa Draſkowe Kosm. pokr. 1257; in campis dictis Draschowa Reg. III, 1332.

Dražkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Drascowitz Reg. II, 1305, de Drazkowicz DeskDE.

drážlivý, adj., *reizbar.* — Jemu se zarodí trn w noze drážliwy Kladr. Přísl. 26, 9, za lat.: in manu temulenti, v ruce opilého, překlad odchylný.

drážn, drážň, drážeň, -i, fem., *dráždění, Anreizung.* — drazn irritatio Prešp. 1307.

Dražna, -y, fem., *jm. osobní:* Drazna NekrP., Drasna t. (2).

drážniti, -žňu, -žníš, impftiv., *drážditi, reizen;* ze subst. *drážn,* v. t. — draznyly jeho provocaverunt ŽWittb. Deut. 16; dražnyli ſu Mojžiešě irritaverunt Ol. žalm 105, 16; vespolek draznycze ſye EvOl. 164ᵇ. — drazniti crepare SlovKlem. 9ª. — Srov. **drážditi, drážiti.**

Dražovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Drazouicich List. Lit. 1218, Drasovicih List. Lit. 1057 (XIII stol.).

drážúcí, adj. novotvar z *drážiti, drážditi:* drazuczie (sic), lakač SlovKlem. 60a; srov. *drážiti* allicere.

drb(?): kršnavec, *taga drb, crispus kadeřavec Prešp. 1110.

drbal, -a, masc., *kdo drbe.* — Takoví drbalowé neumějí v žádný prostředek svou řečí a pomluvau uhozovati RešSir. 160a; pomluvači, utrhači. — *Příjm.:* Drbal UrbPr. 1379, Drbalonis TomZ. 1382 n 211.

drbánie, -ie, neutr., *das Reiben:* drbanie nárokóv Sal. 355.

drbati, -ďu, -ďeš a -baju, -báš, impftiv., *reiben, riffeln, kratzen.* — Činie (zákonníci), jako řezník volu, jenž po čele ho drba HusPost. 182a. Kaž jeho (nemocného) drbaty a třieti tiem suknem Chir. 171b. (Nemocný) mne neb drba sobě nároky Sal. 355. Libo se jim drbati Rokyc. 63a. Já sám se v tom psaní hyzdím a drbi Blázn. 131b.

Drbík, -a, masc., *příjm.:* Drbyk UrbHrad. 5, Drbik TomZ. 1430 n 178.

drbiti, -ďu, -bíš, impftiv., *musiti, müssen.* Z němč., sthněm. *durfan,* střhněm. *durfen, dürfen;* je archaismem již v době stč., zaniká tu a nahrazuje slovesem *musiti,* rovněž z němč. — Vyšší sľub vyšší dirbi dirfieti priebytek debet tenere Túl. 25b. V to (sepsání české kroniky) sě nikte nechce otdati; proto sě sám v t(o) dyrbu uvázati DalC. úv. 1. Ale věz, že ť úsilno jest tuto kroniku psáti, že ť dirbu z rozličných jednu shledati t. úv. 2. Sta sě, že o mezi dva sě svadista a sobě dobřě přibista; Libušě jě sě jiú súditi a vinného drby smútiti DalC. 3. Zlý člověk to drby býti, kterýž pro své dobré dá obci zlým toho užiti t. 4; drbyte za kněz silného mužě jmieti tamt. Přěmysl nerodi s nimi (Čechy, před Děvín) jěti, řka: Rod mój dirbyl by toho škodu vzieti t. 10. Dal-li bych mu (císař Břetislavovi, milost), dirbyl bych to zrušiti (t. přísahu, že jeho stolec musí v Boleslavi státi) DalH. 42; v DalC. je za to: mušyl bych to rušiti.

Drdák, -a, masc., *příjm.:* Drdak TomZ. 1433 st 145, Matúše Drdaka Háj. 412a.

drebtač, -ě, masc., *breptač, Murmler.* — drebtaczy mussitatores Pror. Isa. 29, 24.

drebtati, -cu, -ceš a -tám, -táš, impftiv., onomatop., *breptati, murmeln:* ktož mluví bebce, pospiechaje (v řeči) velmi drebce Výb. I, 959 (Postavy); ktož mluví s člověkem bebce, pospiechaje velmi drebcze, to sě znamenává náhlost PostavyKap. 66; (mniší) leccos drebtají KorMan. 80b.

drebtavý, adj. z *drebtati;* — je *příjm.:* Petrus Dreptawi TomZ. 1482 h 156.

drejlink v. **drilink.**

dřek(?): pastorek..., pravnuk..., drzek *lamidus Prešp. 1647 v kap. de progenie, Rozk. 2457.

drelink v. **drilink.**

dřěn- srov. **dřien-.**

dřěnka, -y, fem., *rostlina toho jména:* brancina drzenky, pastrnák Lact. 267b. V. také **dřienka.**

drepta- v. **drebta-.**

dřěti- v. **dřieti-.**

dřév v. **dřéve.**

drev- v. **drvo.**

drevcě, drevec, plur. neutr., *dříví, Holz;* demin. z plur. *drьva* k sing. *dřěvo,* v. t.; pl. gen. *drvec* z *drьvьcь.* — Když drwecz naštiepal ligna Ol. Gen. 22, 3, Mus. tamt. Srov. **dřěvce.**

dřěvce, -cě, neutr. demin. ze *dřěvo.* — *Keř, Strauch.* **božie d.** *boží dřevce* (vulg. *dřevec*), *Stabwurz.* bozie drzewcze abrotanum Prešp. 790, RostlF. 10b, bozye drzyewczye Rozk. 1491, bozye drzyewcze BohFl. (124), RostlD. 89b, t. 61a, RostlB. 145a, Nom. 68a, bozye drziewce LékB. 105b, buozye drzewcze RostlC. 108a; přičině k tomu bozieho drziewcze Chir. 63a. — *Dřevo, Holz.* Sv. Pavel sbieráše drzewcze na 'heň Štít. uč. 4b, sbíral dříví; dřewce mistrně vyřezané bude divno a vzácno pro toho múdrost, ješto j' je tak uměl vyřezati, a kdyby tak nebylo vtipně vyřezáno, nebylo by dráho ŠtítBud. 71, kus dřeva. Srov. **drevce.** — *Stonek, hůl, Stengel:* drziewcze měřičie calamus mensurae Ol. Ezech. 40, 3,

drzewcze měřičie calamus MamA. 19ª, drziewcem mierziczym in calamo mensurae Ol. Ezech. 42, 16, drziewczie měřičieho t. 41, 8. — *Dřevěná násada při zbrani* a j., *Schaft;* a synekd. *zbraň ta sama:* jezdecké dřevce Vel. Jg. — *Dřevce při stavu tkalcovském:* jáť (Tkadleček) jsem tkadlec učeným řádem, bez dřevce, bez rámu a bez železa tkáti uměji Tkadl. 1, 9.

Dřěvčici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villa Dreucici Reg. I, 1052 (XIII stol.), in Drzewczicz t. III, 1332, de Drziewczicz Confirm. 1368.

dřéve, dřév a **dřieve, dřiev,** adv.; stsl. *drevlje* olim. Samohláska kořenná je vlastně *-é-;* ale záhy vyvíjí se tu *-ie-* a již v textech starých a na jotaci velmi přísných jsou toho doklady, druhdy většinou a zpravidla, na př. v ŽWittb. je vždycky *-ie-*, v Hrad. též, v Pass. jen jednou *-é-* (drzewe 394) a ostatek vždy *-ie-* atd. — Význam původní byl *kdysi, einst,* jako v stsl. *drevlje olim.* Ale *olim* má proti sobě vždy své *nunc,* tou protivou přenáší se *dřéve, dřieve* z významu *olim* ve význam komparativní *prius,* a proto ve mnohých příkladech pojetí oboje, *olim* i *prius,* dobrý smysl dává. Jenž drzewe Lučsko, to nynie slove Žatečsko DalC. 16, *dřéve* proti *nynie.* (Čechové) pak na velikú rozkoš sě otdachu, proto o dobrém meni nic netbachu...; šlechtici toho sě přijěchu, ješto holoty drzewe za úřad mějiechu; drzewe páni často sě sjezdiechu, o cti a o pokoji mluviechu; drzewe lovčí sami loviechu, páni k nim na čas vyjědiechu; drzewe na říji páni sě sjězdiechu..., za obyčěj v radě sediechu, pokoj v zemi veliký činiechu; ale tehdy páni holoty z sebe zčinichu, v jednom domu s ohaři bydléchu...; drzewe na vojnu dúce své země nehubiechu, pak... svú zemiu zhubiechu; drzewe ve třech dnech na vojnu vstaniechu, tehdy ve čtvrti léta na vojnu zapovědiechu t. 79, *dřéve* proti *tehdy* a *pak.* Páni řechu: Toho jest drzewe nebývalo DalC. 83. Veď týž ť jest buoh jako i drzewe Štít. uč. 88ª. Ani jich (apoštolové příchozích) drsewe vídavš(e), však sú všech zém ř(ěči zna)vše svD. 23. (Alexander) počě býti ľudský dávcě, byv drzewe jich čsti oprávcě AlxV. 6, 19. Tu, gdež byl drſewe slúživ AlxBM. 6, 8. (Sv. Prokop, byv knězem učiněn) své pokory neproměnil, viece než drziew pro buoh činil Hrad. 3ª. Má strýna kysělicu prodává, drzyeweth jest krúpy dřěla Mast. 421; drzewes mi jie (masti) dal dosti málo, až sě jie mnohým nedostalo t. 196. (Zachariáš, na čas oněmělý) počě mluviti, jako drziewe Pass. 276. Což jest bylo drzewe za čtyři penieze, to za jeden peniez kúpeno t. 394. Což mi drziew kysělé bylo..., to osladne Kruml. 383ᵇ. — Ale u většině případů dopouští souvislost již v stč. význam jen komparativní =*früher, prius,* a stč. *dřéve, dřieve* je tu = nč. *dříve.* Věčší svatý Jakub z jiných (apoštolův) jest věcí mnohem, ž' drsewe pozván bohem mezi všěmi učenníky ApD. d. Bych pravil o posteli, o téj jste drzyewe slyšěli Hrad. 23ᵇ. Ač to drzewe učiníš Mat. 71. (Alžběta) jest řekla matcě božiej, ano jiej nikte o tom drziewe nepravil: Požehnána atd. Pass. 279. Zvláště zřetelné to bývá v překladech za lat. *prius* atp.: naplněni drziewe za chléb ustavili sú sě repleti prius ŽKlem. Ann. 5, napilneny drziewe po chlebě sě usadili ŽWittb. tamt.; drzyewe prius Koř. Luk. 2, 26, Mat. 6, 8; v téjto trojici nic drziewe ani poſleze ŽWittb. Athan. 226ª, ijeden jich (v trojici) nenie drzew ani poſlez druhého Alb. 48ª; — ve *vazbě s gen.,* jaká náleží komparativu: jej (starce Šimona) božie narozenie zastalo drzyewe skončenie Vít. 23ª, nevrátí sě drzieue večera prius quam ad vesperam Lit. Deut. 23, 11, tak drzijewe času smrt budeš trpěti Alxp. 101, drzijewie (sic) času šedivý praecanus Lact. 130ᶜ; dřijwe puol měſýce Ezop. 159ᵇ; — ve vazbě *dřéve než, dřieve než:* abych otdechl, drzewe nez bych otšel priusquam abeam ŽKlem. 38, 14, drziewe nez otejdu ŽWittb. tamt., drzyewe nez ŽPod. tamt., drzewe nez by urozumělo trnie priusquam intelligerent spinae ŽKlem. 57, 10, drziewe nez zrozomělo ŽWittb. tamt., drziewe nez rozumyely

ŽPod. tamt.; jež (sěno) drziew nez fie witirhne, zsechlo jest priusquam ŽWittb. 128, 6, drzewe nez vytrženo jest ŽPod. tamt.; drzewe nez pójdu v zemiu temnu antequam vadam ŽKlem. 157[b]; (Alexander) pojmě mnoho strastí, drzyewe nez doby té vlasti AlxM. 4, 5; drzyewe nez šest dní minu, až ztrati (Alexander) lidu třetinu AlxV. 2187; drzewe nez svých Vlasta dohna, sedm lepších oštěpem prohna DalC. 10; drzewe nez mužie (k) kuoňóm dospěchu, až jě (dívky) jako ptáky jěchu t. 13; drzewe nez na hrad přiběhú (dívky), mužie na most vzvoditý po nich vzběhú t. 15; drzewe nez Němci dospějiechu, až jě Čechové potepiechu t. 51; (po té masti) vždy by se drzewe zatočil, nef by jednú nohú kročil Mast. 170; to jie (masti) neponesú ty panie drzyewe, nef mi tři hřivny zlata dadie t. 371; vraf se drzijewe nežli... Alxp. 22. — Sem patří také *dřéve* ve rčeních: vinu drzeve rzeczenu Rychn., drzewe rzeczene kázanie GalDl. 1[a], drzewerzieczzene knieže GestaBř. 8[a]; drzeue menované Rychn. Z toho jsou pozdější spřežky *dřévěřečený* atp. — Ke kompt. jest pak i superlativ *naj-, ná-:* ty s' naydrziew před nimi sešla k hrobu Hrad. 31[a]; (Alexander) sta pod zdiú všěch naydrzyewe AlxM. 1, 18; jakž nadrzieue móžete quantocius venientes Ol. Gen. 45, 19.

dřěvěnec, -ncě, masc., *dřevěný zámek, hölzernes Schloss:* sera zámek..., drzevenecz *aforella Prešp. 1893 v kap. de domo, drzyewenecz Vocab. 175[a]; srov. drzyewyeny zamek Rozk. 1842 (místo stejné s Prešp. 1893), drzewyeny zamek *afforella Nom. 65[a].

dřěvěný, adj, *dřevěný, hölzern, Holz-;* ze subst. *dřěvo.* — we zude derivveneme ABoh. 40[a], v sudě drěvěném; orudie drzieuene vas ligneum Ol. Lev. 11, 32, t. 15, 12, w drzieuienych orudích t. Ex. 7, 19; lép z drziewené řěpicě do sytosti píti, nežli atd. Kruml. 355[b]; škříni drzieuenu ligneum Ol. Deut. 10, 1, škříni drzyewyenu Mus. tamt.; drzyeweny (loket) ulna Vít. 91[b]; (Manasses Isaiáše) pilú drziewienu na poly přetřieti kázal Kruml. 32[b], drzyewyenu pilú ŽPod. v nápise k Isa.; věžě drziewene turres ligneae Lit. 1. Mach. 6, 37; drzyewyeny zámek Rozk. 1842, drzewyeny zámek *afforella Nom. 65, srov. drzevenecz *aforella Prešp. 1893; aby sě sochám drzewenym nebo obrazuom modlili ŠtítPař. 29[b], ctili sú mnohé bohy drzewene t. 28[a]; — dřewěnneho oleje Háj. herb. 67[a]; — v lesě drziewienem in silva lignorum ŽWittb. 73, 5. — dřewěnný Háj. herb. 53[b], VelKal. 232.

dřěvice, -ě, neutr., kollekt., *mladé stromky, junge Bäumchen;* demin. z *dřievie, drěvьje* arbores. — Tuto jest drziewycze sadil arbusculas Otc. 436[a], tuto jest drziewice sadil OtcB. 164[b]; drzeuicze arbustum Prešp. 561.

Dřěvíč, -ě, masc., *jm. místní:* Dreuic Kosm1. 1, 36, Kosm1. tamt., Drzewicz Kosm2[aa] tamt., Drzewicz UrbBřevn. 1406. drewyk Pulk. 38[b], omylem.

dřěvíčko, -a, neutr., kollekt., demin. ze *dřěvice,* v. t. — drziewyczko jest podobno k réví Mill. 105[b].

dřěvie v. **dřievie.**

dřěvně, prý *ryba toho jména:* drzewnye *calazo Prešp. 373 v kap. de piscibus, drzyewnye též Rozk. 762.

dřevní, dřěvní, adj., stsl. *drevьnъ* pristinus. Samohláska kořenná je vlastně *-e-,* ale záhy vyvíjí se *-ě-;* význam původní byl *někdejší, dávný, bývalý, předešlý, einstig, vorig,* ale změnil se záhy v komparativní *dřívější, früher;* vše jako při adv. *dřéve, dřieve,* v. t., z něhož toto adj. jest utvořeno. V příkladech skutečných mnohdy význam obojí, *někdejší* atd. i *dřívější,* dobrý smysl dává. — Tu (v Babyloně) sě kdas obři sebrali, když sú sě potopy báli, věži činiti počechu, na nížto býti chtěchu, ač by sě kdy bóh rozhněval i poslal na svět drzyewny přieval AlxV. 638, někdejší, kdysi bývalou potopu. Potoči král (Alexander) posly svoje do Damaska, vzkazuje jim (obyvatelům) tu řeč zvěstú..., ač j'ho králem přijmú míle i chtie sě jemu poddati, ž' dá jim při všie čsti ostati, i při všem jich drzewnyem právě jě i jich děti

ostavě AlxH. 6, 38, při právě bývalém, jaké měli dotud. Když (koho) poženú odtad, s ňehož sě kázal sehnati sbožie, a je proto póhon prošel, ač i tu panie ženy jeho nenie, že sě nemóž tiem odpierati, by s ženú tu neseděl, proto že tiem na drewnyem (sic) póhoně neotepřěl Rožmb. 42, na předešlém půhoně. Ktož byl počal býti plachý, ten (po napomenutí Aristandrově) přěsta všie své drzyewnye řěči AlxV. 2432, nemluvil již tak, jako dříve; v dřewniey řěči slyšeli smy Kruml. 5[a], v řeči předešlé, dřívější; (já) navráci se k dřewni řeči ŠtítBud. 23; řeči drzewnye priores Pror. Isa. 36, 28, řeči prvnější Bible 1857 tamt.; w dřewniem rozdělení slyšěchom Kruml. 16[a], v předešlém oddíle; k některým drzyewnym otázkám t. 397[a]. Na knihách drzyewnych in primo volumine Pror. Jer. 36, 28. Na drziewnye miesto ad priorem locum Ol. Ex. 14, 27, na drzyewnye miesto Mus. tamt., k prvnímu místu Bible 1857 tamt.; nerostla-li by trudovatina mimo drzewnye miesto po kóži MamA. 27[a], mimo místo, kde dosud byla. Od drzewnich dnóv a diebus pristinis Pernšt. Isa. 23, 7, od dávných dnů Bible 1857 tamt.; drzewnem letye GalDl. 1[b]. Zda vzpomínáš onu chvíliu, již s' s drsewnym mužem jmievala Jid. 167, s předešlým mužem; dvě dceři, ješto Gallikanus z drziewny ženú jměl Pass. 282. Při drziewnyem ciesaři Pass. 283, předešlém; drziewnyeho ciesařě t. 427; k dědici drziewnyemu ad possessorem pristinum Ol. Lev. 25, 28, k vladaři prvnímu Bible 1857 tamt.; za drewnyeho opata Rožmb. 138, předešlého; k drżewnijm svatým RokycKl. 62[a]. Drziewnych nenie pamět priorum Ol. Kaz. 1, 11, předešlých věcí Bible 1857 tamt.; drzyewnye věci priora Pror. Isa. 41, 22, předešlé věci Bible 1857 tamt. Švec počě krychle metati, chtě na krčmáři vyjhrati... a řka: Ženo..., prvé než tři krošě ztraci, až drziewnye tři všě navráci Hrad. 125[a], dřívější (propité) tři kroše. On (švec ženě) vece: Počakaj málo, ješče ť mi pět krošiev ostalo; neb tu pět k ňemu (krčmáři) provrhu, nebo drziewnych osm vyvrhu t. 125[b], dřívějších (prohraných) osm krošů. V té svátosti (křtu) všickni hřieši drzewny budú odpušťeni Štít. uč. 17[b], hříchové ze života předešlého, dřívější; drzyewnych hřiechóv Modl. 46[b]; vzdalovati sě ot svých drzyewnych nešlechetností Modl. 40[b], někdejších, bývalých, dřívějších; mé drzyewnye vetchosti t. 46[b]. Zkazil s' svój drzewny život Alb. 104[a]. Vracoval nemocné drziewniemu zdraví pristinae sanitati SekvE. 33[b]. — Při významu *dávný, předešlý* atp. jest i *kompt.* **dřevnější, dřěvnější:** drzyewnyeyſſych časóv Pulk. 85[a], tento žalm přísluší k drzyewnyeyſyemu ŽPod. 40 (v nápise).

Dřěvnicě, -ě, fem., *jm. potoka:* ubi Ostrata fluit in Drsiewnicz Reg. II, 1261.

drevník, -a, masc., *kdo má o drvech práci, zaměstnání:* (Ondřej) drewnyk TomZ. 1410 st 53. — Odtud **Drevníci, -íky,** -ík, pl. masc., *jm. místní:* villa Drewnik UrbPr. 1390, Drevníky TomP. 3, 37.

drevný, anal. **dřev-, dřěv-,** adj., *Holz-;* z *drъvьnъ.* — V lesě drewnem in silva lignorum ŽKap. 73, 5, v lesě drzewnem ŽPod. tamt.; na hranici drewne super struem lignorum Ol. Súdc. 6, 26; v uoběti drewne super oblationem lignorum Lit. Nehem. 10, 34; w drewnem rubání in succisione lignorum Ol. Deut. 19, 5, Mus. tamt.; drewny sěkáč ligna caedens Ol. Jos. 9, 23; trh drewny, trh prkenný Pr. pr. 254; — řemeslník drzyewny artifex lignarius Pror. Isa. 44, 13.

dřěvo, -a, plur. **drva,** drev, neutr., *strom, dřevo, Baum, Holz;* stsl. *drěvo* arbor, lignum. Ve tvarech tohoto substantiva je kmenostup: je zejména sing. a du. z *derv-,* a plur. pak z *drъv-.* Rovněž střídá se *drv-* a *dřěv-* také v příslušných odvozeninách a složeninách. Analogií vznikají ovšem novotvary *dřěv-* pro plur. a *drv-* pro sing.; ale rozdíl vytčený drží se i přes to dlouho a zřetelně. S novotvary vzniká zároveň a ujímá se rozlišování významu, podle kterého *dřěv-* nč. *dřev-* jest = arbor, stirps, a *drv-* = lignum. V *drv-* je *-r-* v stč. souhláska, tedy na př. nom. akk. *drva* jedno-

slabičné; pl. gen. *drev* je z *drvъ*. Srov. Hist. Mluv. III, 1, 150 sl. — Jest ta země (Libye) vše bez vody, pusta ote všie úrody, ani kde v ní ptáček zpievá, ani kde viděti drzyewa AlxV. 2156, nusquam sese objicit arbor Gualth. 3, 385. Paris... přiboda sě s cěsty v púšti pod krásný buk, poče spáti drzyewu sě kloně t. 734, ke stromu (buku). I sěde na cěstě pod drziewem resedit sub arbore Otc. 162[b]; ješto sedí pod drziewem sub arbore t. 289[b]. Nero káza jemu (Senekovi) voliti, na kterém drziewie chce oběšen býti Pass. 310. Durink vece: Ach kak sem měl nemúdrú radu..., jiuž mušiu na drzyewye viseti! DalC. 21. Mám nešťastné drziewo v své zahradě, na řemžto má žena oběsila sě GestaBř. 14[a]. Ukazovali nám drzewo z toho kořene vyrostlé, jako se na řem Jidáš oběsil Lobk. 121[a]. Absolon na dřewě uvázl RešSir. 26[a], na stromě. Posadichu ji na jednoho drzewa ratolest Trist. 67[a]. (Germanus) měl jedno drzyewo divně krásné, od ratolestí urostlých krásně rozvedlé; na řemžto drziewie což zvěři ulovil, věčky hlavy zvieřěcie pro div na tom drzyewie pověsiti kázal...; v jeden čas svatý Amator to drziewo porubiti kázal atd. Pass. 384. (Vietr) drzewo, jenž hluboko v zemi stojí, častokrát z kořen vyvrátí Tkadl. 11[a]; drzyewo vysoké, nebude-li hlubokého kořene jmieti, vietr brzo vyvrátí Štít. ř. 149[a]. (Bůh) vyvedl z země všeliké dřewo lignum Kladr. Gen. 2, 9. Proč vám bóh zapověděl, aby nejedli ze všeho drzewa v ráji? ŠtítBud. 115. Shřešil člověk, jablko z drzewa utrh, a Kristus miesto toho dal sě na drziewie pověsiti t. 122. Člověk libost měl v kráse drzewa zapověděného tamt. Vídáme, jak je krásen květ na drzewie ŠtítMus. 80[b]. By to drziewo usvadlo Krist. 77[b]. V tu dobu Přěmysl připraviv, což slušie k hradu, jedné noci vzvede drziewem hrad, jemuž vzděchu Vyšehrad DalC. 11, dřevem, ze dřeva. drziewo arbor Otc. 162[b], arbuscula t. 180[a]; drziewo lignum ŽWittb. 1, 13, drzyewo ŽPod. tamt., BohFl. 208, drzevo lignum Prešp. 548; tázal skrzě drziewo interrogavit in ligno MamA. 26[b]. — Nasycena budú drwa polſka saturabuntur ligna campi ŽKlem. 103, 16, syto bude drziewo polſke ŽWittb. tamt., proti sing. *dřěvo* v dokladě stejném plur. *drva*. — Aby nechodili daleko po drwa ligni gratia Otc. 141[b]; naleznú člověka sbírajíce drwa Mus. Num. 15, 32, skropiti ta drwa t. 2. Mach. 1, 21. drew hraničku t. Gen. 22, 9, na hranici drew t. Lev. 4, 12; že jsú drew nejměli Otc. 327[b]; mají málo drew Mand. 45[b], málo dříví; lajno skotské pálé miesto drew t. 77[b]; šed rúbat drew ad ligna caedenda Ol. Deut. 19, 5, Mus. tamt.; aby drwa rubali ut ligna caedant Ol. Jos. 9, 21. (Sv. Václav) wdowyczem z lesa drwa nosieše DalC. 27. Máš spřeženie volóv k vozbě drwom in usum lignorum Ol. 2. Reg. 24, 22. Jako by někto břiemě drew naklada, uzře, ano těžko, i chce, ješte viece k tomu přilože, vše spolu nésti ŠtítMus. 62[b]. Pleva, sláma, drwa ohně sě bojie ŠtítBud. 159. Zásobmy sě we drwa BohDial. 342. Hromadu drew EvOl. 146[a]. drwa smy kupovali Pror. Jer. oratio 4. (Peníze) za drwa KolA. 1517, jeden vuoz uhlí a drew t. 1516. Dlúhými drwy Otc. 281[a]; drwa ligna Pror. Jer. 30, 33, w drwiech in lignis Ol. Zach. 12, 6; drzyewy lignis MamA. 20[b]. Také v Egyptě (t. v Kahiře) drew málo mají, neb okolo nenie lesóv v několika mílech; protož jsú drwa velmi drahá KabK. 34[a]. — *Někt. druhy stromů, keřů:* od drewa aloe Mill. 99[a]; drziewo babilonſke acacia RostlD. 89[b]; bobkowe drziewo laurus LékB. 116[b], bobkowe drzyewo též RostlD. 75[a], bobkowe drzewo též RostlF., bobkowe dřewo též SlovA.; dřewo cedrowé HusPost. 22[a]; drziewo fikowe ficus ŽKlem. Hab. 17, fíkowé drzewo ŠtítMus. 81[b], (Zachaeus) vstúpi na drzewo fykowe in arborem sycomorum Lit. Luk. 19, 4, vstúpil jest na drzewo planeho ffiku ChelčP. 275[a], onde i onde okolo jiná drzewa ffikowa Lobk. 121[a]; drzyewo morzſke lignum alocs RostlD. 90[b]; drzyew olywowych olivae Pror. Isa. 24, 13; tisíc wynnych drzyew vites tamt. 7, 23. — ***Rodokmen, Stammbaum.***

Toho drzewa kmen jest otec neb máti, a prvnie větvie, na ňemž jsú pacholíkové a dievčičky, jsú sobě (mezi sebou) vlastní děti toho otce neb té mateře... a to jsú koleno prvé. Na druhém větví jsú těch vlastních (t. dětí) děti, ješto jsú sobě ſtryczeny neb vgczeny neb tetyeny vlastní; a to jsú sobě na koleni druhém. A na třetiem větví jsú oněch vlastních (t. dětí) z prvého kolene wnuczata a jsú sobě bratřie neb sestry z ſtryczenat neb z tetyenat neb z těch vgczenych bratří, a na koleni třetiem. Pak na čtvrtém větví jsú těch bratří a sestr z ſtryczenat a z tetyenat aneb z vgczenat děti a oněch prvních vlastních (t. dětí) z prvého kolene prawnuczata... Ale onino na pátém koleni jsú oněch prvních vlastních (t. dětí) praprawnuczata Štít. uč. 38ª. — *Kopí, Lanze:* (při klaní) mnohý křičí na vazače, aby mu dal drziewo v ruce NRada 897.

Dřěvohostici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Drzevohosticz Reg. III, 1326.

Dřěvohryzi, -hryz, plur. masc., *jm. místní:* de Dreuohrizi Reg. II, 1273, Dřevohryzy Pal. pop.

dřěvojědec, -dcě, masc.: drzewogedecz *xylophagus* Lact. 175ᵇ.

dřěvolušča, -y, fem., *pták toho jména:* drzevoluſczka herbatica Prešp. 252 v kap. Volatilia campestria, drzyewoluſcka též Nom. 65ª, drzewoluſczka RVodň. 49ᵇ; — drzyewolucz (sic) též Rozk. 480, drzewoluczka (sic) též RVodň. 48ᶜ.

dřěvonicě, -ě, fem., *Meerkirsche:* drzievonycze arbuta Prešp. 618 v kap. de fructibus arborum, drzewonyczye též SlovBrn. 283; drzyewonye (sic) též Rozk. 1173.

dřěvonošě, drvonošě, -ě, masc., *Holzträger;* o rozdílném *dřěvo-* a *drvo-* v. *dřěvo.* — držewonoſſe calo SlovKlem. 34ᵇ; drwonoſs calerarius Lact. 28ᵇ (= minister ferens ligna DC.).

dřěvorodec, -dcě, masc., *prý pták nějaký:* drzeworodczy barliates, secundum Aristotelem de ligno crescunt Lact. 281ᶜ.

dřěvoščěp, -a, masc., *drvoštěp, Holzhauer.* — drzevoſczep calo Prešp. 2083, drzyewosczyep též Rozk. 3241, drzewoſſtiep Veleš.

dřěvotoč, -ě, masc., *Holzwurm.* — Některé (druhy červů jsou) z hnilého dřievie jakožto drziewotocz ComestC. 4ᵇ; k črvku dřeva, ješto drzewotocz slove Comest. 148ᵇ. drzevotocz teredo Prešp. 535, drzyewotocz též Rozk. 1016, Veleš., drzewotocz též SlovBrn. 158, drżewotocż též SlovKlem. 86ᵇ.

dřěvovrtek, -tka, masc., *Holzwurm:* drzewowrtek teredo, est vermis corrodens lignum Lact. 295ᵇ.

dřěvový, adj. ze *dřěvo, Baum, Holz-.* — Ovoce drziewoue ligni Ol. Ezech. 36, 30, ovoce drzewowe Pernšt. tamt. — Črvek drzeuoui ligni vermiculus Lit. 2. Reg. 23, 8, črvek drziewowy Ol. tamt.

***dřězánie** (?). V ŽKap. 118, 169 čte se: drziezanye mé, za lat. deprecatio mea; nějaký omyl. V ŽKlem., ŽWittb. a ŽPod. je za to *prosba má.*

dřežěti v. **držěti,** *třásti se, zittern.*

Drh, -a, masc., *jm. osobní:* Drh Reg. I, 1088 (XIII stol.).

Drhkov, -a, masc., *jm. místní:* in Drihkow Reg. II, 1267, (villa) Dyrhkow Kosm. pokr. 1271, Drchkow Háj. 250ª.

drhnúti, -nu, -neš, impftiv., *drhnouti.* — Zahradníci oříc, branami drhnuvcz, plevúc nepřěstanú klidiec zahrady Štít. ř. 189ª, **branami drhnúti** = *vláčeti, eggen.*

Drhovle (?), *jm. místní:* cum... oppidis et villis, scilicet Oslov, Újezdec..., Pamětice, Druhowli, et iterum Druhowli, Předotice... Reg. III, 1323.

Drchkov v. **Drhkov.**

Drchlava, -y, fem., *jm. místní:* de Drchlawa Reg. II, 1265, Confirm. 1360.

drchlen (?): durchlen jaspis RVodň. 62ᶜ.

drchta, -y, fem., *Klatschweib.* — Jako staré drchti, ješto oplzle mluvie HusKázD. 31ᵇ. Si tu, drchto, vis intrare in regnum coelorum t. 184ᵇ. Pojme babu, drchtu starú Rokyc. 51ª; drchta stará RokycKl. 18ª; baby, drchty staré t. 51ᵇ.

driáčec, -čcě, masc., demin. z *driák.* — Dryaczecz, dryak Lact. 296ª.

driáčník, dryáčník, -a, masc., *kdo dělá, prodává driák.* — V *příjm.*: Václav Dryacznijk KolCC. 97[a] (1585).

driák, dryák, dřiák, triák, -a, -u, masc., *lék pro uštnutí, pak lék vůbec;* ze střlat. *tiriaca* m. *theriaca* DC., a toto ze ř. plur. θηριακὰ φάρμακα, odkudž i střhněm. *driakel, triakel* atd. = Gegengift, Arzenei gegen den Biss wilder Thiere Kl. — triak, tiriaca, est antidotum serpentinum, quo venena pelluntur, ut pestis peste solvatur MVerb. Dryak, tiriaca, est antidotum serpentinum quo venena pelluntur Lact. 163[a]. Lékařstvie užitečné jakožto dryak Chir. 216[a]; to jest tak užitečné jako dryak t. 253[a]; kterak máš dělati dryak proti všelikému jedu a trávení t. 291[b]; vezmi cibuli a vykroj v ní jako špunt a naplň ji dryakem t. 140[a]; vezmi toho vína s trunk a vlož do ňeho dryaku t. 228[a]; vzav dryak i vlil jej GestaBř. 18[a]. dryak tiriaca Prešp. 808, Rozk. 1519, Nom. 65[a], RostlF. 12[b]; driak též BohFl. 332 a RVodň. 45[c] a 264[a]; dryak pentadactylus SlovA., RostlD. 80[b], RostlF. 12[a], Vodň. 42[c], drzygak též RostlD. 91[a]; dryak *gira LékB. 116[b], dryiak *gira salis RostlD. 73[a], drzyak též t. 90[b]; driak ſproſtnych lidí (česnek) ApatFr. 151[a], driak chlapský t. 151[b].

drie v. **drije.**

dřiemanie, -ie, neutr., *dřímání, das Schlummern.* — drziemanye dormitationem ŽWittb. 131, 4, ŽKlem. tamt., drziemanie ŽGloss. tamt.; drziemanym těžkým dormiebat sopore gravi Ol. Jon. 1, 5; trápíš sě drzyemanym sopore MamA.; duch drzychnanye (sic) spiritus soporis Pror. Isa, 29, 10, omylem m. dřiemanie.

dřiemati, -ḿu, -ḿeš, impftiv., *dřímati, schlummern;* psl. *drěmati, z drěm.* — Některého (z panošův) svój pán volá, an drzyemye leze pod kola AlxV. 2445, dřiemě, dřímaje. Oslík..., jehož trudieše hrozné břémě, dielem těžkým jde jako dřiemie Baw. 97. drziemala dušě má dormitavit ŽWittb. 118, 28, ŽKlem. tamt., drziemala ŽGloss. tamt., ŽPod. tamt.; nebude drziematy non dormitabit ŽWittb. 120, 4, ŽPod. tamt.; drzijemem i spíme Štít. ř. 96[a]; od písařóv drziemicich dormitantibus Lit. praef. in evang.; drziemam dormito Veleš.

dřiemavý, adj. ze *dřiemati, dřímavý, ospalý, schläfrig.* — Srdce jako drziemawe v tom ŠtítPař. 97[b]; drziemawy přievozník sopitus gubernator Ol. Prov. 23, 34, dřiemawy plavec ztratí veslo Pražsk. tamt.

dřiemicě, -ě, fem., *dřímalka:* Sia(?)... drziemicze Lit. výklad jména Sia (n. Lia?); strojené.

dřiemota, -y, fem., *dřímota, vlažnost, Schlummer, Schläfrigkeit, Kaltsinn.* — Udeři drzyemota na Abrahama sopor Mus. Gen. 15, 12. drziemota sopor Prešp. 1278, Ol. Job. 4, 13, drzyemota též Rozk. 2050; drzyemota torpor MamA. 36[a], Anon. 7[a]; z hřiešné drzyemoty Modl. 57[a]; torpor drzyemota totiž lenost HymnA. 68[b], drzemota též HymnB. 46[a]. Otročie dřemota nedbá koní ani skota Baw. 120.

dřiemotný, adj., *dřímotný, schläfrig:* drziemotny somnolentus Lact. 77[c].

dřien, -a, -u, masc., *dřín, Hartriegel:* dryen *cornea RostlA.; drzie (sic) *pinux Prešp. 603 v kap. de plantis, snad m. dřien.

dřienicě, -ě, fem., *rostlina toho jména:* rokyta, trnka, drzenicze *framicinus Prešp. 598 v kap. de plantis, drzyenyczye *framogus Rozk. 1127, drzienycze *franutinus Veleš.

dřienka, -y, fem.: drzienky vel *šípková jablka* SlovA.

Dřienov, -a, masc., *jm. místní:* castrum nomine Yzhorelik quod antea et Drenow Kosm. pokrač. 1131; de Drzienow Confirm. 1359, de Drzienowa DeskDE., in Drzienow Akta konsist. 1383; Dřínov Pal. pop.

***dřieščě,** -ě, fem.; neboli ***dřieščie,** -ie, neutr., m. *dřieždie, ratolest, Zweig:* drzyſſczye spatula SlovBrn. 221, drzyſcze též Rozk. 1075, drziczye (sic) též Prešp. 575. Nikoli *držišče.* Srov. *dřiezha* a *dřiezka;* a pro význam lat. *spatula* Vulg. 23, 40: sumetis... spatulas palmarum, a Br.: (naberouce) ratolestí palmových. — Z toho *deryždie,* v. t.

dřieščěl v. **dřistel.**

Dřieteč, -tčě, masc., fem., *jm. místní:* in Drzietecz Confirm. 1360.

dřieti, dru, dřeš, impftiv., *dříti, odírati, schinden, schälen, bedrücken;* z koř. *der-.* — dre excoriat MVerb. (Sedm bratří), jenž sú nechtěli svinieho masa jiesti... a radějše sú sě dali dřéti a po kusu řezati HusE. 1, 38, dali kůži se sebe dříti. Má strýna jest krúpy drzyela Mast. 421. Zapálí kněz na památku daru čést krupice dřene a oleje partem farris fracti Kladr. Levit. 2, 16, čiest krupicě drziene Ol. tamt.; krupicze drzena far fractum MamA. 23ª, krupicze drzene fracti farris t. 23ᵇ, czeſt krupicze drzyene pars farris fracti t. 33ª, krupicě drzyene Mus. tamt. Filistejščí drucze plen zbitých detrahentes spolia Lit. 1. Par. 10, 8, druce plen Ol. tamt. dru babu za pizdu MastDrk. 198. — Mnohý... zboden drſiel sedlo ostrohú AlxB. 5, 6, padal s koně. — Aby (pán svých poddaných) nedrzel proti pravdě chtě bohat býti Štít. uč. 84ᵇ, neodíral; (ti) lidem vládnú drucze je jako hovada ChelčP. 204ᵇ. — Rány od hřebóv probité sě drucz rozšířichu Krist. 100ᵇ, sě drucz ML. 116ᵇ (místa stejná), se rozdírajíc. — Jsú ť, ješto pósobie věci světské..., ješto však odtrhli sú a dru svá srdce od světa, ne pro svět to činiec, ale pro buoh ŠtítMus. 129ᵇ, odtrhují, odtahují.

dřietiti, neboli **dřětiti,** -cu, -tíš, impftiv., významu nejasného. Ach světe, kak si obludný!... dobřě sloveš svět, že jsi světel, že jsi náš zjěvný nepřietel; protivně sě však svět vzýváš, nebo nevždy světel býváš; ač sě komu v čem prosvietíš, tiem jedno lid k sobě drzyetis AlxV. 1954, = chlácholíš? — Čtyřie větrové, ve čtyřech mořích stvořeni, když sě z moří ti vykaupie..., tu ť sě u povětřie zdvihnú (t. v okres povětří, vzduchu, jenž obklopuje zemi); když povětřie k uohni zdvihnú (t. k okresu ohňovému, který podle mínění starého byl nad vzduchovým), že sě oheň a povětřie v hromadu tu silně vzvětřie, tuť sě hrozná rána stane..., tudy ť jest hrom znamenati; když ſye povětřie pak drzyety, počne před ohňem běžěti, to ť jest blsket neb blýskanie Vít. 8ª, povětří zvětřené pak sě dřietí = se tiší, mírní? — Srov. stsl. *drêtiti* = consolari, uti videtur: têšitъ i drêtitъ Mikl. Lex.

Dřietovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Drzetowicz TomZ. 1436 n 9; Dřítovice Pal. pop.

dřieve, dřiev, v. **dřéve.**

dřievie, také **dřěvie,** -ie, neutr., *stromoví, dříví, Bäume, Holz;* kollekt. ze *dřěvo,* v. t., stsl. *drêvije* arbores, ligna. — V ten čas tací dni biechu, v nichž všě osenie ktviechu, žito, víno, drzyewe (sic), tráva AlxV. 372, m. dřievie, stromoví. Což jablek na drzieui bylo in arboribus Ol. Ex. 10, 15, na drzyewy Mus. tamt., na drzyewi i na bylinách in arboribus et in herbis Pr. tamt. An nám dal jiesti ze všeho drziewie ŠtítBud. 115. Já tobě ukáži boztvie mého moc: já mohu létati u povětří, novo vzrostlé drziewie brzo učini, z kamene mohu chléb obrátiti Pass. 294. V uokolních toho kláštera miestech rozličného drziewie nasadi diversi generis arborum silvas conseruit Otc. 141ᵇ; drziewie arbores t. 104ᵇ, arbusculae t. 436ᵇ a j.; pod drzyewym sub arbore Mus. Gen. 18, 4. — Okolo ňeho (města Gazy) jest zahrad množstvie a v nich ovoce rozličného drzewie, než najviec drzewie mandloweho KabK. 21ª; fikowe drzyewie ficeta MamA. 23ᵇ; tú celú cestú neviděli sme žádného drziewije velikého než chrastiny nízké a v dolech onde i onde drziewije oliwowe a drziewije to, jako na něm svatého Jana chléb roste Lobk. 83ᵇ. drzyewye owoczne ligna pomifera Mus. Lev. 19, 23. drziewie owoczne ligna fructifera ŽWittb. 148, 9, drzyewie owoczne ŽPod. tamt.; drziewie leſne ligna silvarum ŽWittb. 95, 12; zetřěl drziewie jich krajin lignum ŽKlem. 104, 33. Vyšli ste s meči a ſ drzyewim cum lignis Koř. Mark. 14, 48, ſ drzyewym cum lignis t. 14, 43, s kyjmi Bible 1857.

dřievn- v. **dřěvn-.**

dřiezha, také **dřiezka,** -y, fem., *třiska, Span, Splitter;* stsl. *dręzga* a *dręska* silva,

nemus. — Když Klitus s Artofilem... bodeta na sě kopíma, vznidú drzyzhy mezi nima AlxV. 1577. Anděl lúči hromem mezi ta kola..., že od železa i od lesa drzyzky od těch kuol třeštiechu Kat. v. 2885, třísky železa i dřeva (lesa), z ňehož ta kola (mučidlo) byla udělána. Z toho dřeva, z ňehožto drziezhy kladú do nožnic mečových Rhas. Jg. Srov. **nadřiezhati.**

dřiežďec, -ždcě, starším zněním **driežžec,** gen. -žžca, masc., *kdo dělá dřiezhy,* nebo snad *drvoštěp, Holzhauer;* původně *dręždžьcь.* — drizeci Slavík... Reg. I, 1088 (XIII stol.)

***dřieždie,** -ie, neutr., *roští, Reisig, Buschholz,* z *dręždžьje, dręždьje.* Za to jest **drieščie**(?), v. t.; **deriždie, deryždie:** naklaď dosti chvojí neb roští a deryždij Háj. herb. 16ᵃ, a nč. *derešti, drejždí* Jg.

drija- v. **dria-.**

drijě, -ě, fem., *trojka,* »tři oka« ve hře kostkové Zíbrt Hry 64; ze stněm. *drîe,* a toto z lat. *tria.* Já mám drygy s kotrem DivVít A. 21. — *Příjm.:* Drige UrbE. 161.

***dřika**(?), *prý ryba toho jména:* drzika *scora Prešp. 346 v kap. de piscibus, drzyka *scora Rozk. 695; srov. **dřipa** *scora.

drilink, drajlink, dreilink, drelink, -iňk, -a, -u, masc, *jistá míra pro víno* atp.; z němč., střhněm. *drîlinc* = der dritte Theil von etwas, ein bestimmtes Mass, Gefäss (Lexer), podle Schmellera (v. zde na konci článku) = $^3/_4$ fudru. — (Kněží velicí) mohú ť svědčiti o svých panstvích..., o víních, koliko drayliňkuow geho (sic) mají, o hustých pivích ChelčP. 14ᵇ. Mají dáti pánóm puol kopy grošuov od draylinku, a od fudru pět a čtyřidceti grošuov Pr. pr. 256. S draylinku (vína co jest platiti) KolAO. 3ᵃ (1501), s puol draylinku tamt. Čtyři dreilinky zlata quattuor dolia plena auri Kron. o sedmi mudrcích (Jag. Arch. 13, 306), var. drelinky (ČČMus. 1847, II. 361). (Drak) tlustý jako dreling Kron. o Bruncv. (Jag. Arch. 13, 306), jako sud této míry. Z ňeho (zabitého draka) pramenové jedu jako z drylinka plaváchu Baw. 11ᵃ. — Drejlink = 24 věder WintObr. 2, 496; 32 aimer machen (v XV stol.) ain fuoder, 24 aimer machen ain dreiling Schmeller (Frommann), Bayer. Wörterbuch (Lexer).

dřín- v. **dřien-.**

***dřipa**(?), *prý ryba nějaká:* drzipa *kiloka Prešp. 373 v kap. de piscibus, drzypa *cilota Rozk. 763; drzipa *scora Prešp. 379 v téže kapitole; srov. **dřika** *scora.

Dřísi, Dřis, plur. masc., *jm. místní:* villa Drisech (lok.) Reg. I, 1052 (XIII stol.), de Drziss DeskDE, de Drzis Reg. IV, 1338; Dřísy Pal. pop., TomP. 3, 58.

dřistel, dřiščěl, pozd. **dřistál, dřišťál,** -a, -u, masc., *rostlina toho jména, Sauerdorn, Berberisstaude* Jg. — drziſtel *postrula Prešp. 596 v kap. de plantis, drzstel (sic) Rozk. 1121, dřiſtál Háj. herb. 41ᵇ; — **dřistelicě,** -ě, fem., *její ovoce:* drziſtelicze *postrula Prešp. 625 v kap. de fructibus arborum, drziſczelicze též RVodň. 50ᵇ, drzyestelyczye *pastula Rozk. 1121.

dřiščě v. **dřiešče.**

dřiščel v. **dřistel.**

drkolenie, -ie, neutr., *bití drkolem, kyjem, Prügelschläge.* Z *drkoliti,* a toto ze subst. **drkol* stsl. *drъkolь* lignum, fustis; *drъ-kol-* snad složenina = *Holzpfahl* Jag. Arch. 20, 535. — Mnozí nemilostiví... chudým lidem biřičijho drkolenij a ſtrkánij přidávají RešSir. 29ᵃ.

drkolna, dřkolna, -y, fem., *trámec, palice, klacek, kyj, kleiner Balken, Kolben, Schlägel, Prügel.* — Tehdy sěkera na sě držkolmu činí DalJ. 59 z různočtení Ješ., mylně m. dřkolnu. Si operti fuerimus, etiam si per impossibile tigilla drzkolny de coelo ruerent, non nobis nocebunt HusKázD. 41ᵇ, kdyby trámce, povaly s nebe padaly, kdyby klacky pršely. drzkolna *lesa Prešp. 557 v kap. de arboribus, drſkolna též SlovBrn. 182, drzkolma (sic) též Veleš.— *Jm. místní* plur. **Drkolny:** k Drkolnám PoprR. 1409; srov. jm. místní *Drkolna, -y,* něm. *Schlägel* v Hor. Rakousích.

drlicě, -ě, fem., *pták toho jména:* drlycze *annoda Prešp. 207 v kap. Volatilia campestria, Nom. 64ᵃ, Diefb.; drlyczye též Rozk. 370; drllycze též BohFl. 100; drlicze

též Vocab. 175ᵃ, RVodň. 49ᵇ, Veleš. V Prešp. 222 je drlicze omylem m. hrdlicě. — *Přijm. mužské:* Drlicze UrbPr. 1379, Venceslaus Drlicze TomP. 1429 st 212.

drmlík, drumlík, -a, -u, masc., *některá část oděvu (z látky tkané);* vlastně *tkaná látka, kus tkané látky,* ze stněm. *drum* = Stück einer Decke, demin. *drümel* (Lex.).— drmlyk redimiculum (= vitta, succinctorium etc. Diefb. Gloss.) BohFl. 537, stuha na krk, na hlavu, zástěra atp.; drmlik *bidumellum MamA. 17ᵃ; Michalowa hastilavit peplum drmlik Lún. ks. 1403, vrchní šat; drmlik *rigillum Veleš. — drumlik redimiculum Prešp. 1776 v kap. de vestibus; drumliky vittas MamD. 309ᵇ; — drulíky vittas MamVíd., omylem m. drmlíky n. drumlíky; drynlynk redimiculum Nom. 71ᵃ, omylem m. drmlík. — (Prach) skrze drmlik tenký buď propytlován Rhas. 54, kus látky tkané, užitý za sítko.

drn, -a, -u, masc., *Rasen;* stsl. *drъnъ* caespes, z *dьrnъ.* — dirn caespes MVerb., Prešp. 83, Rozk. 108, BohFl. 337, Vocab. 175ᵇ, Veleš.

Drnda, -y, masc., *přijm.:* Drnda TomZ. 1377 n 82.

Drnholec, -lcě, masc., *jm. místní:* z drnholczie Pulk. 147ᵃ.

drnie, -ie, neutr., kollekt. z *drn.* — dirne caespites MVerb.; drní stezky jeho zrušil Brikcí 99; množství drnij Ezop. 204ᵇ.

Drnovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Drinouici Reg. I, 1052 (XIII stol.), in Dirnouicih t. 1131, de Drnouicz Reg. II, 1272, de Drenowicz t. 1275, de Dirnowicz t. 1307.

drnúti, -nu, -neš, pftiv.: kněží kažte jim (lidem) k vuoli, jakž jest jim líbo; pak-li jich drnefs, zvíš hody! RokycKl. 187ᵃ, *drnúti* snad = drbnouti, v kázání nelibě se dotknouti.

drob, -a, -u, masc., *drobek, drobotina, Brocken, etwas Kleines;* srov. *drobiti* a *drobný* stsl. *drobьnъ* minutus. Již bych rád za dobré přijal ostatky a droby, jenž padají s stolu Kruml. 436ᵃ; droby, jenž padají z stolu Orl. 91ᵃ. Drob, plur. droby = drobné ryby WintObr. 2, 506 a 526 z pramene starého. — Plur. **drobi, -y,** *vnitřnosti, Eingeweide.* Některého koňmi tlačie a po sem sě droby vláčie AlxV. 1752, illi intestina cadunt Gualth. 3, 137. (Jidáš) své droby prolil ApŠ. 60, nemoha drobow zzdyrsiety t. 50. (Děloha) po porodu vstúpí vzhuoru k drobom Chir. 328ᵃ; (dna), kterážto bolest v životě činí a hryzenie střev a drobuow t. 203ᵃ; hořké w drobyech muky internorum Mus. 2. Mach. 9, 5. (Česnek) spomáhá bolestem drobow LékA. 120ᵃ. Tuk, jenž přikrývá droby vitalia Mus. Ex. 29, 22, drobi vitalia MamA. 37ᵃ. Dadie popu plece i droby ventriculum Mus. Deut. 18, 3, droby ventriculus MamA. 37ᵃ. Ot wnytrznych drobow interrogavit exta Ol. Ezech. 21, 21; droby fwe wnytrznye Brig. 91; droby intestina Ol. Ex. 29, 13, Mus. Ex. 29, 17, Rozk. 1975, BohFl. 252; drobi intestina Prešp. 1207, MamA. 25ᵇ, RVodň. 63ᵃ, exta MamA. 21ᵇ, droby viscera Otc. 352ᵇ. — *Přijm.:* Drob NekrP.

droba, -y, fem.: šesté (vyčítají se následky hříchu) droba na těle, ano mdlo, nestatečno k dobrému Rokyc. 347ᵃ, RokycKl. 714ᵃ, *malomocnost, nedostatečnost;* srov. *drobnost* = malost a malomyslnost.

drobec, -bcě, masc., demin. z *drob;* — plur. **drobci** *vnitřnosti, Eingeweide:* drobczie zmyjíce vodú intestina Ol. Lev. 1, 13, Mus. tamt.

drobenka, -y, fem., *ryba toho jména:* piscis... drobenka Lact. 292ᵇ.

drobet, -bte, masc., *Bisschen, Brocken;* z *drobъtь.* — Což jest zbylo drobtow fragmentorum Koř. Luk. 9, 17; (kaž pútníka) s svého stolu drobti krmiti Pass. 325; sbierajte drobty Krist. 54ᵇ; (chudý) nemohl mieti kuorky neb drobte HusPost. 113ᵇ; asa jeden drobet Kruml. 301ᵃ; almužny od každých sem žádala drobtow t. 285ᵇ; drobní drobtowe LékA. 32ᵃ; najmenšého drobte chleba Otc. 442ᵇ; (bůh člověku) dá té pochotnosti pochutnati někdy v někakém drobti Štít. ř. 192ᵃ; ščeňátka jědie drobti Koř. Mat. 15, 27; aby jiej ani píti ani jiesti drobte dali Pass. 20; drobet fragmentum Prešp. 1998; drobet jablka

zrnatého HusŠal. 70ª. — By ptáče mezi ta kola (mučidelní) vleťalo..., na drobty se nezřezalo Kat. v. 2802, w drobty in frusta Ol. Jos. 9, 5. — V určení *adverb.:* drobiet se běleti candico Lact. 183ᵇ, drobet zklamati cavillor tamt.

droběz, -ě, fem., kollekt., *drobty, Brosame.* — (Učenníci ostatky chleba) sebrachu, naplnichu dvanadcět kuošuov dobrzye z pěti chlebuov EvVíd. 6, 12 (m. 13), za lat.: duodecim cophinos fragmentorum. Rukopisné dobrzye (podle čtení jiného prý dobezye Korresp. Dobrovsk. 372) je patrně omylem a Dobrovský v listě Durichovi 31. květ. 1798 volí opravu drobezye, = sing. gen. k nom. »drobez aut drobiez (non drobež)«.

dróbež, -ě, (masc.?), fem., *drobné ryby:* o druobezi Třeb. 1506, II. 89, 1. Srov. WintObr. 2, 526: žejdlík drůbeře za 10—15 krejcarů (poč. XVII stol.).

Drobík, -a, masc., *příjm.:* Drobiconis TomZ. 1401 st d 238; srov. **Drob.**

drobina, -y, fem.: drobina *minutum* SlovKlem. 2ª (v oddělení »astronomia«, minuta časová); strojené.

drobiti, -bu, -bíš, impftiv., *brechen, brokken:* chléb drobiti mezi dietky Kruml. 476ᵇ.

drobník, -a, masc., *kdo o drobech dělá* Tom. řem. 149. — *Příjm.:* Drobnik TomZ. 1395 n 10.

drobnost, -i, fem., *malost, malomyslnost, Kleinheit, Kleinmüthigkeit.* Často radný člověk bývá, jemuž velikosti ubývá; to vše přirozenie činí, drobnoſt smysla neviní Vít. 71ª, drobnost oppos. velikosti. Někto drobnoſty jej viní t. 14ᵇ, vytýká mu (novému měsíci), že je drobný, malý. — drobnoſt pusillanimitas Prešp. 1368, Rozk. 2130; srov. *droba* = malomocnost.

drobňúčký, adj., *drobňoučký, ganz gering:* když biechu počta krátkého drobnyuczkeho cum essent paucissimi ŽKlem. 104, 12.

drobný, adj., *malý, skrovný, útlý, jemný, klein, gering, zart;* stsl. *drobьnъ* minutus — Požehnal drobnym s většími pusillis ŽPod. 113, 13 (21), maluczkym s velikými ŽPod. tamt. Vezmi drobny piesek a ztluc jen Chir. 271ᵇ. Cínové nádobie a jiné věci drobnieyſſie vše v truhlách KolB. 143ª (1499); za drobnieyſſie dluhy t. 89ᵇ (1498). (Peníze) všecko byli drobny KolC. 903ᵇ (1589), má je (15 kop gr.) na drobny mynczy KolD. 10ª (1582), drobné peníze atd. On jest naydrobnyeyſſy ipse est tenerrimus Ol. 2. Reg. 23, 8, naydrobnieyſſy tenerrimus MamA. 36ª. (Vlasové) druhdy jsú drobni Rhas. 50. — *Adv.* **na drobno** minuatim MamA. 29ª.

Drobovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Drobowitz Reg. II, 1263, t. III, 1316, t. IV. 1282, Drobowice Háj. 389ᵇ; Drobovice Pal. pop.

drobtek, -betka, -betku, masc., býv. *drobъtъkъ;* demin. z *drobet, drobъtъ.* Jedva malítký drobtek oné plné dobroty Štít. ř. 126ª; z takého drobetka ŠtítBud. 103. Ščeňátka užívají drobetkow, jež letie se stolóv pánóv jich edunt de micis EvSeitst. Mat. 15, 27. Lazař..., žádaje drobetkuow, jež padáchu (s) stola bohatce cupiens saturari de micis t. Luk. 16, 21.

drobtíček, -čka, -čku, masc., demin. z *drobtík.* — Aby najmenší drobtijczek na zemi neupadl Rokyc. 88ᵇ.

drobtík, -a, -u, masc., demin. z *drobet.* — Ta zdejšie útěcha jest jen... malý drobtyk oné rozkoši věčné Štít. uč. 69ᵇ.

droby v. **drob.**

drobýšek, -ška, -šku, masc., *rostlina toho jména:* drobyſſek aneb czerwecz tak řečené kořenie LékA. 122ª. Srov. **črvec.**

drof- v. **droptv-.**

drochet, -chte, masc., *drobet, Bisschen.* Ščeňátka jedie drochty, ješto padají s jich pánóv stola Štít. ř. 130ª; daj drochtow, ješto zbývají po tvých dijetech t. 130ᵇ; by drochtow naplnil koš Hrad. 46ᵇ.

Drochovec, -vcě, masc., *jm. rodové:* Ulricus Drochowecz UrbR. 243, Jana řečeného Drochowecz Poř. 1431 (145).

Drochovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Drochouicz Confirm. 1354.

drochtek, -chetka, -chetku, masc., demin. z *drochet.* — drochetkow, ješto pa-

dají s tvého stolu, žádám Kruml. 293b; v najmenším drochetku ŠtítBud. 51.

dromedár, -a, a **dromedář,** -ě, masc., *Dromedar.* — Ztravu nesú jim slonové a... dromedaři Baw. 262. Sedlo jest na dromedarzi hluboké KabK. 9a; na dromedarzi t. 8b. Dromedarzi madianští dromedarii Pernšt. Isa. 60, 6; dromedarzy Pror. tamt.; dromedary Otc. 400a.

droméř, -ě, masc., *dromedář:* velblauduov, kteréž droméře jmenujem Puch. 84a.

dromík, -a, masc., *prý ryba nějaká:* erochius est piscis in Arcadia, propter somnum in siccum exit neque vivere sine somno potest, dromijk Lact. 291; strojené.

dropa, dropfa v. **droptva.**

droptva, dropa, dropfa, drofa, -y, fem., *pták toho jména,* častěji za lat. *olor, labuť;* patrně souvisící s něm. *Trappe, Trappgans,* střhněm. *trap, trappe.* — droptva olor Prešp. 213 a dropfa olor Rozk. 387 (na místech souhlasných); droptwa olor BohFl. 88, Nom. 63b, RVodň. 48d; dropa olor Lact. 284d. Husi většie nežli droptwy Mand. 90a; droffa muže bohatého (znamená, ve snách) BřezSnář. 245.

droptví, drofí, adj. z *droptva, drofa:* droffie krev ApatFr. 84a; vezmi droptwij krve LékMus. 220b (ČMusfil. 1899, 104); přičiniž k tomu krve drophie ChirB. 182a.

drově, drovie (?): veď jej (Tristrama) drowie tajně u pokoj Trist. 349; — noctico snóci, drovie *caro, *prando v oběd, mane dávě Prešp. 162, nějaké určení časové. — drowie talio Veleš., nejasné.

drozd, -a, masc., *Drossel;* rus. *drozd,* stsl. *drozgъ* carduelis, turdus atd. — drozd BohFl. 81 (99), drofd merula RVodň. 48b, když Tristram zastřeléše... drozd Trist. 216. — Srov. **drozn.**

drozdík, -a, masc., demin. z *drozd.* — drozdiek Pís. XV stol. ve Feifalikových LL. 703.

Drozdov, -a, masc., *jm. místní:* w Drozdowie Háj. 342b.

Drozdovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Drozdowicz Reg. II, 1258, t. 1267, k Drozdowicuom Háj. 252a.

Drozdýš, -ě, masc., *příjm.:* Drozdyss UrbStrah. 1410.

drozilap, -a, masc., *prý pták toho jména:* drozilap *merilo Prešp. 235 v kap. Volatilia campestria, drozylap *merigo Rozk. 441.

drozn, -a, masc., *drozen, drozd.* — drozn turdela MatVerb.; drozn merula Prešp. 210, Rozk. 299, Nom. 63b.

drozn- srov. **drzn-.**

Droznovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* veniant in Droznowitz Kosm. pokr. 1276 (tamt. dále o témže místě: ad locum Drozndorf); in villis Droznowicz... Reg. III, 1318.

droždie, -ie, neutr. (?), *droždí, kvasnice, Hefe:* stsl. *droždiję* plur. fem., z *drozg-.* — drozdie faex ŽKap. 74, 9; droždie faeces Ol. Ezech. 23, 34, drofdye též BohFl. (14).

Drsek, -ska, masc., *jm. osobní;* z *Držislav,* v. t. a *Džek.*

Drslav v. **Držislav.**

drsn- v. **drstn-.**

drst, -i, fem., *smetí, Kehricht;* z *dьrs-tь,* koř. *ders-.* — Židé (koupivše od kacířů oplatek, eucharistii) tu jej zasuchu mrvú v tom prachu...; z Helmburka farář byl vzal té prsti, tu, kdež (eucharistie) ležala w drftij..., inhned sě jemu obráti krví v hrsti PulkLit. 126a.

drstěl (?): drftiel *ragar, ustile ožeh, razsochy atd. Prešp. 1963 v kap. De utensilibus, drftyel též Rozk. 2980; drzetel *ragal Veleš.; něco z nářadí domácího.

drstnatý, drsnatý, adj., *drsnatý, rauh;* z *drst,* v. t. — Cesty drftnaté aspera Mik. Luk. 3, 5. (Kdo v kostele příliš se oddává pobožnosti) domů přijde drftnaty, nesnadný, těžký bližním ChelčP. 141a. Cos tě to drftnateho RokycKl. 144a, cos drsnatého KorMan. 38a. Té (cesty svobody) počátek jest velmi tvrdý, drftnatý..., té (cesty služby) konec jest převelmi velice drftnatý Ezop. 21a.

drstný, adj., *drsný, rauh;* z *drst,* v. t. — Tu j' pak drftnvv a oftru czijeftu zahladil (Kristus) Štít. ř. 20a. W drftnych, ostrých a nepróchodných miestech t. 20b. A tak tiše..., ujímaje člověku drftnee vuole jeho,

(bóh) dlabá, lecičíms čině pokorna, a někdy hladí, dada libý prospěch ŠtítBud. 161.

drščka, -y, fem., *drštka, Kuttel.* — Král... otazoval jest modl, s drſtky hádáše exta consuluit Kladr. Ezech. 21, 21, s drſtky hádáše Pernšt. tamt. — drzſczka omasus (omasum) Rozk. 833, drzſtzka též Nom. 70ᵃ; drſczka též RVodň. 51ᵈ, t. 66ᵇ, Veleš.; drſky též BohFl. 156. — *Příjm.:* Drſſtka promisit Lún. ks. 1392, eiusdem Drſſtczie t. 1409, Johanni Drſſtka t. 1408, Drsstkonis TomZ. 1481 m 4. — *Jm. místní:* Sbynco de Drssczka NekrKruml. I, ok. 1380, hrad, kterýž slúl Drſſtka Háj. 103ᵇ.

drt, -i, fem., *drtiny, Stückchen vom Zerbröckelten; z dъr-tь,* koř. *der*. — Že se sláma a drt poláme Har. 2, 263; (dům) hořel drtem WintObr. 2, 249 (z r. 1604), jako drt. — Kdy pán přijde, nevíme, k saudnému dni aneb k smrti, abychom nedošli drti Pís. z r. 1529 Jg., zdrcení, záhuby.

druba, -y, fem., *prý ryba nějaká:* druba *vllucia Rozk. 699, druka (sic) *ullucia Prešp. 348 v kap. de piscibus; — *příjm. mužské:* Druba UrbOstr. 1390, TomZ. 1432 h 157.

druh, -a, masc., *Genosse;* stsl. *drugъ* socius, amicus, tvar jmenný k tvaru sklonění složeného *druhý,* v. t. — Věz, že ť sě čas blíží k tomu, hodovavše jíti k domu, jědše dáti mísu druhu Jid. 143. druh svD. 72 (rkp. porušen). Kto sě zle druhem peče a osídlo jiným léče, řiedko sám jeho uteče AlxH. 7, 22, kdo se stará, aby druhovi bylo zle. Báto, proč sě druhem nekážeš? DalC. 63. Ktož boha lituje, druha lituje Kruml. 140ᵃ. Ktož druha lituje, jako by s ním trpěl Alb. 16ᵇ. — Nobilis vir et non druho Reg. I, 1229, nobilis vir et non derho t. 1222 (v doplňcích), *druh* oppos. *nobilis vir,* der niedere Adelige Brandl Gloss. a Dobr. v Abh. 1786, 487. — Ve výrazích vzájemnosti *druh druha* n. *druh družcě, druh druhu* atp.: druh druha tlachzię JidDrk. 41; z té pýchy to jest mezi vládyčstvem a rytieřstvem, že druh druha chce přetráviti aneb rúchem přepýchati Štít. uč. 90ᵃ; druh druha sě tona lapá AlxV. 1811; ande druh druha dosiehá t. 1815; druh druzczye nezabíjějte Hrad. 119ᵃ; druh druzczye jiuž zapomanul AlxM. 2, 3; prav to každý vás druh druhu Mast. 116; druh druhu nerozumiechu AlxV. 654; druh druhu koně přidává t. 1400; gdež druh druhu málo věří AlxB. 8, 39; chtě druh druhu býti škoden t. 2, 2; tehda druh druhu otpovědě alius ad alterum Ol. 1. Reg. 10, 12; pomlúváše druh k druhu dixit unus quispiam Lit. 1. Reg. 17, 25; počěchu sě druh k druhu smieti DalC. 5; že druh druhczi (sic) tak přěje NRada 212; prav každý ten div druh k druzczy PulkLit. 125ᵇ; (Marie a Josef) druh o druzie nevědieše a druh ot druha tajieše Hrad. 61ᵇ; jeden na druha neukazujě ani sě druh druhem omlúvajě do města máme vjěti List. JHrad. 1388; ande druh před druhem spějiú AlxM. 4, 19; druh przied druhem běžěchu Hrad. 27ᵃ; (obrové) druh před druhem se tiskniechu Baw. 263; a jakž sě druh s druhem srazi, spadesta koňma přěz vazy AlxV. 1580. — **dobrý druh** *statečný druh:* škoda toho druha dobreho (Ctirada) DalC. 13; kterýž byl v boji znamenijtye dobrym druhem Štít. ř. 90ᵃ, když byl v pobití dobrym druhem t. 90ᵇ; z toho pošinutím významu *milý přítel, brach:* dobry druze, tebe ť proši, pomoz mi Hrad. 127, praví chudý člověk konšelovi; dobry druze, tu (mast) prodaj nem Mast. 344, p aví tři Marie mastičkářovi; vizu ť dobreho druha syna t. 217. — **Komorničí druh** v. *komorničí.* — *Příjm.:* filius domini Druhonis Reg. II, 1289.

druha, -y, fem. ke *druh,* ve výrazích vzájemnosti: (panny) druha druhu sě vzlíbachu Vít. 6ᵇ; tak sě ty barvy leskniechu druha przemo druze Kat. v. 2376; druha proti druzie pometány budete altera contra alteram Ol. Am. 4, 3; t. j. *druha druhu* atd., podobněji než *druhá druhú* atd. Srov. *družka, družicě, z druha.*

Druhan, -a, masc., *jm. osobní:* Drugan Reg. II, ca. 1143, Druhan Háj. 7ᵇ.

druhde, adv., *místy, někde, stellenweise;* stsl. *drugъde,* alio loco. — Každý duol

krwy natekl a druhde sě prach krví spekl AlxV. 1728. Děčiny a lauky druhde čtvrt míle z šíří mezi těmi horami a druhde viec a druhde také méň Lobk. 3ª. Proti zemi má (hrad na Rodýzu) hluboké a široké přiekopy druhde dvé násob a druhde tré násob t. 55ᵇ.

druhdy, adv., *časem, někdy, mitunter, bisweilen.* — Mateřino naučenie děti držie tvrdo, a druhdy tvrze než otcovo Štít. uč. 58ª. Mnohý hospodář, vida své děti neposlušné aneb čeled, nesmie jim druhdy rozkázati, aby skrz to nebyly horše Štít. uč. 59ª. Na trhu mnozí lží, křivě se věrují... a druhdy jako by přísahali tak se vzrotie t. 112ª. (Vdova) druhdy nechtiec se pronésti zatratí svój plod t. 49ᵇ. Mýta berú páni někdy správně a druhdy zle t. 85ᵇ. Lépe j' druhdy tak (t. v nevědomosti) přebyti, nežli se tázati s leckýms t. 4ª. Nevieme druhdy, co j' nám zlé nebo dobré t. 35ᵇ. Zda-li i po shnilých žlebiech neteče druhdy voda čistá? t 158ᵇ. Kdy druhdy uzřím krásné které věci Kruml. 467ª. Toto mé překládanie nižádného nenásleduje z vetchých překladačóv, ale z samé židovské a arabské řeči druhdi slova, druhdi smysl, druhdi spolkem obé vznieti bude nunc verba, nunc sensus, nunc simul utrumque resonabit Hlah. Job. 3. předml. Jeron.; druhdi jest i rym libý interdum quoque rhythmus tamt. Potaz druhdy několik hodin, druhdy hodinu stojí (trvá), a druhdy viece, někdy méňe VšehK. 42ᵇ. Gallina druhdy předře sobě hrdlo kvočíc HomMak. 93ᵇ. Držie druhdy ty své glejty, jakž chtie Lobk. 74ª. druhdy interdum Otc. 339ª.

druhé, adv., *po druhé,* v. **druhý.**

druhohlas, -a, -u, masc.: dluhohlas (sic) praedicatum SlovKlem. 1ᵇ (tamt.: prvohlas subiectum); strojené.

druhorozený, adj., *zweitgeboren.* — Syn druhorozeny Pulk. 72ᵇ.

Druhoš, -ě, masc., *jm. osobní:* Drugos Reg. I, 1208.

druhý, tvar skloněnı́ složeného ke jmennému *druh* stsl. *drugъ,* v. t.; *Genosse, socius, amicus,* pak *alius, alter, secundus, anderer, zweiter.* — Buď lehek proti chudému, protiven bud protivnému, nenie ť nik(t)e tako tuhý, chceš-li, budeš jemu druhy AlxV. 259, budeš mu druhem. Litovánie nic jiného nenie než trpěnie s druhem Alb. 16ª, v AlbC. na místě stejném: s druhym. Ktož mluví za druheho, an ho neprosí Alb. 33ª. — Odpověděl jest druh k druheᵛ alius ad alterum Kladr. 1. Reg. 10, 12. — Kakož koli (boží tělo) málo dáno jest věrnému, však o cěle jest priuniemu, cělo dáno i druhemu Kunh. 149ª. Kterú stranu peniez súdí, druha sě na prázdno trudí AlxV. 254, když kterou stranu soudce uplacený soudí, druhá marně se vynasnažuje. Na druziey straně Pass. 360, t. 569, na druzie straně t. 219; na druzye straně in parte altera Ol. Ex. 38, 15; tu na druzy straně stojě OpMus. 19ᵇ. K druziey bráně Pass. 366. Tovařišóm, již na druzie lodí biechu Krist. 35ª. Čakajúce s obú stranú druheho dne světlost ranú AlxH. 4, 30. Takž ona (zrádcové Bessus a Narbazon) své děnie (ot)ložista noci druhe AlxBM. 5, 31. Kapitola druha Pror. Isa. 2 (nápis). U pokoleniú druhem in generatione altera ŽWittb. 101, 19. — Z těch čtyř kuol (stroje mučidelního) dwye spolu běžele řežúce k dolu..., a druzye dwye kole zasě řezale... proti nima vzhuoru Kat. v. 2787, druhá dvě kola. Jdi s ním druzie dvě míli Mat. Rozb. 743; druhei dvě hřivně alia duo (talenta) Koř. Mat. 25, 22; má jemu opět přidáno býti šest nedělí druhých VšehJ. 44, weitere sechs Wochen. — (Štítný) složil a vyložil tyto knihy českým jazykem, a ačkoli w druhych flowiech, za našich let neobyčejných, ale v staré české řeči nalezených, kterýmž často čta porozumieš ŠtítBud. 1, v slovích druhde, místy neobyčejných. — (Žaloby) některé ze škod, jiné z moci, druhé z nářku cti atd. VšehJ. 48, *druhý = jiný.* Ne každý (postupuje stejně), než druhý trhem, jiný zápisem, jiný jinak. — Fares jednomu jmě bieše, druhi Elifar sloviеše AlxB. 3, 32, *jeden-druhý* atp.; jednéj jmě bylo Agathen a druzyey Thyoma ML. 80ª. Z těch čest jednomu jest jedna hod-

nějši, druha druhemu Štít. ř. 191ᵃ. — Tupí geden druheho Štít. uč. 75ᵃ, *jeden druhého* atp., výrazy pro vzájemnost; přijímajíc geden druheho do svých domóv t. 50ᵇ; pozove geden druheho, aby potom i on jej odezval Štít. ř. 204ᵇ; nemóž geden druheho připuditi Rožmb. 109; když geden bratr zabil druheho ŠtítMus. 6ᵇ; když geden druheho smútí, tehdy také sám často smúcen bývá Alb. 17ᵇ; jeden druhého pohoniti muož VšehJ. 22; když jeden druhého spatřil Trist. 90; otdali sě na běh geden mymo druheho alius ab alio Ol. 2. Mach. 12, 22; jeden bez druhého vece Trist. 87; netupte geden druheho, cti geden druhemu neutrhaj ŠtítMus. 44ᵃ; geden druhemu činí křivdu Štít. uč. 133ᵇ; pronevěří sě geden druhemu ŠtítMus. 19ᵃ; geden druhemu zlořečí Jeron. 93ᵇ; (bolesti) gedna druhey bieš přidána Hrad. 29ᵇ; geden na druhem láká Štít. uč. 73ᵃ; — (Ježíš a Marie) sě spolu milují kazdy druheho jako sám sě Kruml. 90ᵃ, každý druhého; — podobně ve výrazích pro střídavost: z gedne šlechetnosti do druhe Štít. uč. 100ᵇ, člověk musí prospievati z gedne cnosti w druhu Alb. 97ᵃ. — Ve výrazích komparativních: geden hřiech jest druheho věcí Štít. uč. 135ᵇ, je větší druhého, než druhý; snáze j' lidem almužny veliké činiti, kostely stavěti..., než vrátiti cizie, avšak nerovně lepše gedno druheho t. 142ᵇ; geden stav duostojnější jest nežli druhy t. 97ᵃ. — Ve významu druhovém plur. *druzí*. Troji sú lidé: druzy sú ovšem nezpósobeni..., druzy sú dobřě zpósobeni, druzy sě mají prostřědně Kruml. 460ᵇ. (Hadové a ještěrové) druzy tlustí jakožto břevna biechu a druzy ďábelskými hlasy křičiechu Baw. 10ᵇ. Srov. *jeden, jedni*. — **druhý na dcěte** atd., = *druhý na desíti, dvanáctý:* druhynadcziet měsiec mensis duodecimus Ol. Esth. 2, 12, druhy nadczet den t. 3. Esdr. 8, 62; w druhem nazte létě Hrad. 72ᵃ; biechu tu spolu Šimon Petr a Tomáš druhy noſt (sic) Thomas qui dicitur Didymus EvVíd. Jan 21, 2, omylem m. druhý nást = dvanáctý (mylné přeložení za ř. δίδυμος, dvojče); kterého by chtěl druhym na dczet apoštolem Štít. ř. 235ᵇ; druhynaſty (blázen) Vít. 42ᵇ; w druhem nadcztem měsieci Ol. Ezech. 29, 1. (Alexander) možéše tak již jmieti druhe leto po defety AlxV. 165, *druhý po desíti*. — **druhý mezi dcietma** atp., = *druhý mezi desítma (mezi dvěma desítkami), dvacátý druhý:* druheho mezcietma dne vigesima et secunda die Ol. Judith 2, 1 t. j. druhého mezcietma, (blázen) druhymezczyetmy Vít. 43ᵇ t. j. druhý mezcietmý, (los) druhymezczietmy Ol. 1. Par. 25, 29. — **druhý krát:** druhý krát mluvil pan Tovačovský Let. 621. — **druhé**, adv., vlastně sg. akk. neutr. k *druhý*, = *po druhé*. (Sv. Jakub Větší) podlé těchto tří ctí práva... jest věcí mnohem: pyrwe, ž' dřéve pozván bohem..., druhe, ž' mu byl bóh domovit atd. ApD. d; druhe opat budu kožiú rursum circumdabor ŽKlem. 145ᵃ, po druhé; nenarodí-li sě kto druhee, nemóže viděti královstvie nebeského Krist. 55ᵇ; učiníte-li to druhe si secundo hoc feceritis Lit. Nehem. 13, 21; (Ježíš) šed druhe i třetie modlitvu skončě Hrad. 80ᵃ, po druhé a po třetí; Ježiúš druhe i třetie jich otáza t. 81ᵃ; vzvola anděl druhe z nebes secundo Mus. Gen. 22, 15; neboť mě (Jakub Esaua) jest toto druhe přělstil altera vice t. Gen. 27, 36; což vostane na té lžíci nerozpuštěného, paliž to druhe i třetie Chir. 280ᵇ; — z toho **po druhé:** jiže po druhe narodili smy sě renati sumus HomOp. 152ᵃ; musíte sě naroditi po druhe Krist. 55ᵇ; po druhé je (Sasy) kněz Přemysl pobi DalJ. 78 z různočtení J², opyet DalC. tamt.; prvorodstvie mé (Esauovo Jakub) prvé vzal, a nynie po druhe předchýlil požehnánie mé secundo Mus. Gen. 27, 36.

druka (?) v. **druba.**

drulík (?) v. **drmlík.**

drumel: drumel fomes Veleš., *troud*, pořízený částečným spálením látky tkané, *Zunder;* z němč., srov. *drmlík, drumlík.*

drumlík v. **drmlík.**

družba, -y, masc., *druh, Genosse:* (Fac nos) sodales druzby sanctorum civium sva-

tých měštěnínóv SekvE. 25[b]; ktož má koláče, ten družbu nalezne Smil. přísl., Výb. I, 846; druzba collega Prešp. 1158, Rozk. 1917, Veleš., sodalis BohFl. 705; — *družba při svatbě:* že jemu druzbau byl, toho doložil KolC. 202[a] (1589).

družbadlnicě, -ě, fem., *neděle družebná, Laetare:* druzbadlnicze laetare Prešp. 2270, druzbadlnyce též Veleš. Od *družbadla, družbení,* které ten čas bývalo; srov. **družicě.**

družbanec, -ncě, masc., *nějaké jídlo smažené:* mniši pekli družbance, kuchař ukropil vody do másla, oheň vzhůru vyskočil WintObr. 2, 220 (z r. 1513); druzbanecz *ordina Prešp. 1718 v kap. de convivio, Rozk. 2593, RVodň. 51[c]; druzbyna (sic) *ordina Veleš.

družbiti, -bu, -bíš, impftiv., *druhem činiti, družiti, zum Genossen machen.* — **d. sě:** aby sě všickni sešli a družbili v láscě HusPost. 51[a]; srov. **družbadlnicě.**

družě, -ěte, neutr., *druh, druh v lásce, v manželství, Genosse, Geliebter, Ehegenosse.* — Miloval si právo, protož mazal tě bóh ...olejem radosti z druzat tvých prae consortibus tuis ŽPod. 44, 8. (Ženy a dívky perské) v chvíľu tak strastné hodiny ona neby svého mužě, tato své zmilelé drusie AlxH. 5, 8 (t. zbyvši, rozuměno z v. 5, 6), svého milence. Lkalo srdcem mnohé druzye, zbyv svého milého mužě AlxV. 805, mnohá manželka. Ješčež mi sě viece měte, ž' neviziu mého drusiete LMar. 29 (praví Anna, když Jachim od ní odešel), mého manžela. Hrdlice na jednom družeti dosti má HusŠal. 30[b]; jest-li jeho druzie živo či umřelo t. Jg. Par suda, lich inpar, ambo sit oba, druze *simpar Prešp. 1942. — Z toho později **družě,** -ě, fem., *družka:* jeden každý bez své druže nebude (ve Vulg.: alter alterum non quaesivit) Br. Isa. 34, 16, bez své družky.

družební, adj. z *družba = druh:* daj mi milost druzebny Modl. 69[b].

družec, -žcě, masc., *druh, bližní, Genosse, Nächster;* z *družьcь,* a toto z *drugъ.* — Abychom polepšili druzczye bez ukrutnosti Modl. 48[a]. Na jednéj dscě tři biechu kázanie, ješto učiechu, kak jest boha milovati..., a na druhéj sedm bieše jich, ješto učie..., kak jest druzczye milovati Hrad. 93[b]. Jest mužěbojcě, jenž umářie hladem druzczye, moha j'ho málem živiti t. 98[a]. Nebuď křivý svědek na druzczye na svého t. 116[a]. Pro bóh druzcze milovati jako sě Štít. ř. 32[b]; to j' pak beze lsti druzzcze milovati... t. 93[a]. Móž ť každý učiti družce svého, děti své, čeled svú, ne tímž obyčejem, by stoje jako kazatel nad jinými, ale móž mluviti k jiným jako jsa jeden z nich ŠtítV. 81. Mysl beze lsti pokornú proti bohu a drużczy mieti ŠtítBud. 169; proti bohu neb svému druzczy Štít. uč. 133[a]. (Člověk má) milost zachovati k drużčy, ano někdy ſwidij nenávist ŠtítBud. 190; závist, péče a nemilost k drużczy t. 155. Téhož druzczi přěj Kruml. 118[b]. — Ve výrazích vzájemnosti *druh družcě* atp., v. *druh.* — *Příjm.:* Drusec NekrP.

Drúžek, -žka, masc., *jm. osobní:* Druzek DeskDE., UrbChotA. 22[a].

Družětici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Druseticih Reg. I, 1228, Druzieticz t. IV, 1345.

družicě, -ě, fem., *družka, Genossin;* z *druga, druha,* jako *družec, družьcь* z *drugъ, druh.* — (Královna nebes) mnoho čistých panen jako svých druzzycz do nebes přivedla Štít. ř. 226[b]. (Král) vzal tě v chot, v matku a w druzyczy Kruml. 110[b]. Já nechtěla sem nikdy těch dievek tovařiška býti ani druzzicze t. 142[b]. Ochotna ť jest nade všecky své druzicze a tovařišky t. 9[b]. Žena, jenž jsi mi ji dal druzyczy Comest. 12[a]; žena, jenž si mi dal druziczi ComestC. 10[a]. S svými druzyczemy cum sodalibus Ol. Súdc. 11, 37 a 38; druzicemi sodalibus MamV.; druzyczye sodalis Rozk. 1918, druzicze též Prešp. 1158. — Po té radě mnohé panny i mužie i z ženského pohlavie postupují, aby... byli v nebeské chvále bližními té drahé panny matky božie a druziczemi (nazváni) ŠtítMus. 146[a], bližními (mužie), družicemi (z žensk. pohlavie); aby... byly v nebeské

cti nazváni bližními a družycemi té drahé panny i matky božie ŠtítOp. 169[b], též. — Byl jest (na *neděli družebnou, Laetare*) ten obyčej mezi dietkami, že jsú sě druzzycze sberúc spolu, v utěšení snesúc sě, což která jmieti mohla, svačinu sobě učinily, přiezn a milost mezi sebú ukazujíc a útěchu jmajíc, že j' každá jměla co přinésti s sebú Štít. ř. 138[a]. Srov.: (aliqui) post pascha contrahunt amicitias, alias *drusbuyą sya* Brückner v Jag. Arch. 15, 314; na družičalo (druhý pondělí po velikonocích) skupe se momčad i djevojke pa igraju i *družičaju se* Vuk, Rječnik; a dále Hanuš, Bájesl. kalendář 135 a Zíbrt, Obyčeje 50.

družička, -y, fem., *družka, Genossin;* demin. z *družicě.* — (Maria) s sedmi svými druziczkami do města Nazareta se jest vrátila KázLeg. 152[b]; od svých druzyczek Otc. 453[b]; s mými družyčkami cum sodalibus meis Ben. Súdc. 11.

družina, -y, fem., collect., *Genossen.* Nad druzinu tvú prae consortibus ŽWittb. 44, 8, ŽGloss. tamt., před družinu tvú ŽGlossKlem. tamt. Domniece sě (rodiče o Ježíšovi), by byl na cěstě z druzynu in comitatu EvVíd. Luk. 2, 44. Máš ctné druzyni mnoho NRada 88. Již o lakomstvu a druzynie jeho také rci něco ŠtítBud. 218. druzina collegium Prešp. 2138, druzyna též Rozk. 3294, Veleš. — dobra druſſzyna optimates Vocab. 176[a], *dobrá družina,* srov. *dobrý druh.*

1. **družiti,** -u, -íš, impftiv., *zugesellen:* druziti, towariſſiti, collegare SlovKlem. 9[a], z *drug-.*

2. **družiti,** -u, -íš, impftiv.: (kohož) vdadie oříc neb pasúc nebo plot druzyecz Rožmb. 266, *plot družiti* = plot dělati, zarážením tyček do země, srov. *vdružiti* figere, z *drąg-,* stsl. *drągъ* tignum, *drąžiti* figere.

družka, -y, fem., *Genossin.* — druzky sodales BohFl. 470. — Ve výrazích vzájemnosti *družka družky* atp.: potom u večer by tanec... tu ť rozličnú radost jmějiechu a druh k druhu sě smějiechu, svého milého každá znajíc, družka druzice (m. družcě) ukazujíc Baw. 151.

Družkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Druscouicz Confirm. 1357, de Druskouicz t. 1361; Družkovice Pal. pop.

družní, adj., *druhův, Genossen.* — Py(tá) rád druh drusnyu vóliu svD. 72, vůli svého druha; dr(uh na) drusný stav sě tiežě t. 69, na stav svého druha.

drvěný, adj. z *drvo-, Holz-:* v lesě drwienem in silva lignorum ŽKlem. 73, 5; srov. *dřevěný.*

dřvi, gen. *dřví,* dat. *dřvem,* lok. *dřvech,* instr. *dveřmi,* plur. fem., *dveře, Thür.* Z *dvьri,* srov. stsl. *dvьrь,* fem., obyčejně plur. *dvьri* janua, a to z koř. *dver-,* pův. *dhuer-,* odkud i *dvór,* v. t. Z *dvьr-* bylo v č. podle pravidla jerového někdy *dveř-,* někdy *dvř-* Náležité *dver-* bylo zejména v instr. *dveřmi* z *dvьrьmi.* V pádech ostatních bylo *dvř-,* a z toho přesmykem *dřv-,* tedy nom. akk. *dřvi* z *dvьri,* gen. *dřví* z *dvьrъjь,* dat. *dřvem* z *dvьrьmъ* a lok. *dřvech* v *dvьrьchъ.* Záhy však vyskytují se novotvary *dveř-* m. *dřv-,* a ty časem ovládají: nom. akk. *dveři* a také *dveřě, dvéřě* za býv. *dřvi,* gen. *dveří* za *dřví* atd. — Zavři drzwy ostium Pror. Dan. 14, 10; zavra drzwi modli sě Krist. 40[a]; zavra dwerzzi modliž sě Kruml. 325[a]; zavřěsta dwerzye Mus. Gen. 19, 10; skrze zavřěné dwéře HusPost. 63[b]. Zamekše drzwi zapečetili Krist. 105[b]. Když by neotevřěl těch dwerzi Rožmb. 28; dwerzi sě otevřěly Pass. 471. Vynměte drzwy tollite hostias ŽWittb. 95, 8, překladatel rozuměl ostia. Porfyrus drzwy otrazi Kat. v. 2532; drzwy vyraziti chtěli ianuam disrumpere Mus. 2. Mach. 14, 41. Ulož dwerzie ostium ŽKlem. 140, 3. Tu sv. Jan na drzwy potlúk i všel (do domu) ML. 23[b]; potlúk na drzwy PassKlem. 48[b]; na dwerzy tluku Modl. 111[b]; tlúci na dweřy Baw. 74. Sv. Petr ke dwerzem přišed vníti nemohl Krist. 96[a]. Sv. Prokop u drzwi stáše Hrad. 25[b]; děvka, ješto u drzwi stáše t. 45[b]; stojě we drzwech t. 26[a]. Na drzewech (sic) svého domu napsati jméno své Mill. 96[a]; dwerze sú čtvery Mand. 33[a]. — dwerzie domowe ostium domus Ol. Ex. 12, 23,

dwerzy domowe Mus. tamt., přěd dwerzmy domowymy Mus. 1. Mach. 1, 58; komnatne dwerzy Kat. 305; drzwi ſadowe ostia pomarii Koř. Dan. 13, 17; drzwi hrobowe Kruml. 71ª; od dveří hroba HusPost. 63ᵇ; dwerzye pawlaczy proſtrzyednye ostium lateris medii MamA. 24ᵇ; ot tweho ſrrdeczka dwerzy Hrad. 49ª. — Neroď prsta mezi drzwy a podvoj klásti, jakž jistě věz, že tě uskřine, takéž všě přátely hněv mine DalC. 85; neslušie mezi drzwy a podvoj prsta vložiti t 52. Ti vždy drzwi ote drzwi utiekají Hug. 99, dřvi ote dřví. Já jsem dwerzi Krist. 71ª; já sem dwerzye ostium Koř. Jan. 10, 7; ež jsem já dwerze Krist. 71ª. — Ke drzwem PassKlem. 76ª, Krist. 96ª; k dwerzem ad ostium Pror. Dan. 3, 93, k třetiem dwerzom t. Jer. 38, 14; k dwerzem stanu Mus. Lev. 17, 9, ke dwerzom t. Num. 10, 3, k dwerzom t. Num. 16, 50; ke dwerziem ad ostium Ol. Ex. 21, 26, k dwerzom Koř. Skutk. 10, 17, ke dwerzom ML. 111ª, Lobk. 79ᵇ; u mých drzwy ML. 51ᵇ, u drzwi svých Hug. 78, u dwerzy ML. 36ª, v-dwerzy Mus. Ex. 29, 4; podlé drzwi iuxta ostium Lit. 1. Reg. 4, 18, podlé dwerzy Mus. Ex. 29, 11, vedlé těch dwerzij Lobk. 122ᵇ; před dwerze Lobk. 97ª; przіede dwerzmi Pass. 300, p'e dwerzmy AnsW. 1ᵇ t. j. pře(d)-dveřmi, przyed dwerzmy Mus. Num. 25, 6, przede dwerzmi Mand. 33ª; przede dwrzmi (sic) GestaMus. 87ᵇ; lidé sě we dwerze řítili intra ostia Mus. 2. Mach. 14, 43; we drzwech domu in ostiis Mus. Deut. 6, 9, in foribus Ol. Ex. 35, 17, we dwerzech Alb. 37, Ol. Num. 11, 10, we dweřech Kladr. tamt., we dwerziech ad ostium Ol. Gen. 18, 1, we dwerzech téhož domu Lobk. 84ª, we dwerzich Koř. Mat. 24, 33; ze drzwy nullus egrediatur ostium Mus. Ex. 12, 22, ze dwerzy t. Deut. 22, 21; za dwerzmy post ostium Pror. Isa. 57, 8, Mus. Gen. 18, 10; wode dwerzij KolČČ. 399ª (1571). — drzvi ostia Prešp. 1840, drzwy též BohFl. 561; ty dwyrze KolČČ. 116ª (1549), dwyrze t. 399ª (1571); dyzwi (sic) ostium ŽWittb. 140, 3, m. dřvi.

drvle (?), *prý zvíře nějaké:* *vesons drwle Prešp. 498 v kap. de bestiis; v Rozk. není, strojené.

drvo- v. **dřěvo-.**

drya- v. **dria.**

dryje v. **drije.**

drzati, -aju, -áš, impftiv., *smíti, osmělovati se, wagen;* stsl. *drъzati* audere. — Mezi velikými lidmi nedrzay mluviti non praesumas Ol. Sir. 32, 13. Srov. **drznúti.**

drzě, adv., v. **drzý.**

drzí v. **drzý.**

drzkost, -i, fem., *Muthwille, Zügellosigkeit.* — Chlipnost, drzkoſt, drzlywoſt lascivia HymnOpav. 4ª. — Stpol. *drzkość* audacia Nehr. Altpoln. 33.

drzký, adj., *zügellos:* drzkey (Bacchus) lascivus Fagif. 37ª.

drzlivost, -i, fem., *Muthwille, Zügellosigkeit.* — Chlipnost, drzkoſt, drzlywoſt lascivia HymnOpav. 4ª.

drznost, -i, fem., *drzost, smělost, rozpustilost, Muthwille, Kühnheit, Verwegenheit, Zügellosigkeit.* — Náděje (obrátí se) wzdrzznoſt a v nemúdré udactvo Kruml. 200ª, m. v drznost; pro smělost neb drznost neb všetečnost HusE. 3, 158; za vódcě bojě drznoſt mysli jměli sú animum Mus. 2. Mach. 10, 28; drznoſt audacia MamVíd., praesumptio MamA. 32ᵇ; lascivia MamC. 139ᵇ.

drznúti, -nu, -neš, pftiv., *osměliti se, wagen;* stsl. *drъznąti* audere. Srov. **drzati.** — Když sv. Maximin přistúpiti nedrznyeſſe Pass. 342. Král ... drznul geſt vníti do chrámu ausus est Lit. 2. Mach. 5, 15, drznul geſt vjíti Ol. tamt. (Aman) geſt drzl ruku svú ztáhnúti ausus est Ol. Est. 8, 7. Mezi velikými lidmi nedrzni mluviti non praesumas Kladr. Sir. 32, 13. Jehožto jiní světí prositi nedrznu, to matka boží obdrží Krist. 22ª a ROl. 147ᵇ. Proto na svéj mysli nedrzl PassKlem. 134ª.

drzomluvný, adj., *drzý v mluvení, dreist im Reden.* — To je proti dievkám drzomluwim (sic), ež neposlúchají múdrého Pass. 184, m. drzomluvným; proti mnohým dievkám drzomluwnym ML. 71ª; proti dievkám drzomluwnym Krist. 13ª.

drzost, -i, fem., *smělost, rozpustilost, Dreistigkeit, Verwegenheit, Zügellosigkeit.* — Ó přězlá drozofti (sic) praesumptio nequissima Ol. Sir. 37, 3; drzoft duchová praesumptio spiritus Ol. Ekkl. 6, 9; praesumptio drzoft, smělost Anon. 5ᵇ; drzoft tělesnú krotě postem lasciviam Otc. 391ᵇ; chlipnost, drzoft lascivia MamA. 27ᵃ; drzoft lascivia SlovWiesb. 1ᵇ; svú dyrzofty Alb. 51ᵃ.

drzota, -y, fem., *drzost:* právě činili bez drzoti ModlB. 24ᵃ.

drzý, také **drzí**, adj., *dreist, verwegen;* stsl. *drъzъ* audax. — (Alexander) také lidi jmieše, pro něž drz býti musieše AlxV. 369. drzi holomečkové božiemu sluzě příkořizny činiechu Pass. 325; w dyrziem svelíčení t. 452. Ani kto ot nie drzye slovo slýchal Krist. 5ᵃ. Pro řeč drzý HrubPetr. 38ᵃ; miluje drzye audaces t. 179ᵃ. Ó duše, přieliš jsi lakoma, až sě bojím, by drzie nebyla Kruml. 286ᵃ. V kaké milosti (bóh) ty, ješto jest učinil, aby je spasil, drzy a čisty učiní ŠtítBud. 104. — *Adverb.* **drzě:** svatý Petr drzie promluvil Krist. 97ᵃ; by ty (duše) drzie žádala nad své zaslúženie Kruml. 286ᵃ; k bližniemu máme býti pokorni nesúdiec jich drzie ŠtítVyš. 53ᵃ; kto smie to vyřéci drzie a kvapně ŠtítBud. 62; drze Pass. 195.

držádlko, -a, neutr., demin. z *držadlo;* pův. *dъržadlъko,* nč. *držátko.* — Paddesát drzadlek opona bude mieti..., tak aby držadlko šlo proti držadlku a jedna (opona) druhé mohla sě přihodlati quinquagenas ansulas..., ansa contra ansam Ol. Ex. 26, 5, padesát drzadlek..., aby drzadlko šlo proti drzadlku Mus. tamt.; patdesát drzadlek Lit. tamt.; drzadlko ansula MamA. 16ᵇ, MamD. 297ᵃ.

držadlo, -a, neutr., *Handhabe, Henkel.* — Les jemu (člověku, k sekyře) povoli drzadla Baw. 112. dirzadlo u kalicha Pass. 434; dvě dyrzadle tamt. Učiníš... držadla ansulas Ol. Ex. 26, 4; paddesát držadl ansulas t. 26, 10; jimižto (záponami) se sejmú držadla ansae t. 26, 11, drzadla Mus. tamt. drzadlo ansicula Prešp. 1927, Rozk. 2907, Vocab. 175ᵃ, Veleš.

Držata, -y, masc., *jm. osobní; z -ęta.* — Dirsata Reg. I, 1196.

držě: strana, hrana, drzie *tenor, vrstva Prešp. 581 v kap. de arboribus, drzye též Rozk. 1088; strojené, srov. *držka.*

držějúcí, adj. z *držěti, haltend:* drzegyczym cizie zbožie ROl. 32ᵃ; držejících MC. 71.

Držek, -žka, někdy snad **Drsek**, -ska, masc., *jm. osobní,* z *Držislav.* — Drsek NekrP. (2krát), Drisek tamt.; Drizec Reg. I, 1183; Dirzco de Cralowicz t. II, 1285; praesentibus Dirschone czudario... t. II, 1283, srov. Dyrsizlaus zudarius t. II, 1269; Dirisco iudex provincialis t. 1304; Dyrzek, Dirzek DeskDE.; Drzek UrbPr. 1379; Drsko UrbE. 118; Drzconis TomZ. 1387 m 76.

držělivost, -i, fem., *Festhalten, Hartnäckigkeit.* — Země má fpolu držieliuoft, tak že všechna chce spolu býti HusPost. 36ᵇ. Nic bludnějšieho nenie, než tuto drzeliwoft v srdci jmieti OpMus. 101ᵇ.

držělivý, adj., *festhaltend:* drželiwy tenax SlovKlem. 86ᵇ; — lidé nejsau drželiwij RešSir. 148ᵇ, šetrní.

držemný, adj., *pevný, fest;* z part. praes. pass. *držim,* v. t. — Aby nám to bylo v paměti drzemnyeyffye, umyslmy sobě, jako bychom atd. Kruml. 338ᵇ; však bývá u příkladiech držemnyeyffie pamět t. 338ᵃ. Takový závazek neměl by pewny a držemny býti VšehK. 145ᵃ, k držení zavazující; trh se k držemne pewnofti ne hned sejde t. 100ᵇ; to jest každému pewno a držemno t. 102ᵇ. Aby ta věc držemna a stálá byla, tímto zápisem to utvrzují a zapisují KolAA. 104ᵃ (1515); a za stálú věc a budúcně držennu (sic) uložiti t. 32ᵃ (1512), za věc budúcně držemnú, t. která v budoucnosti má býti držena.

1. **držěnie** (2slab.), -ie, neutr., *třesení, strach, das Zittern;* z *držěti,* pův. *drъžati* tremere. — Lotr (modlil se) jsa w drzzeni, majě hrózy pro muky Kruml. 187ᵃ.

2. **držěnie** (3slab.), -ie, neutr., *držení, das Halten, Beherrschen, Besitzen;* z *držěti,* pův. *dъržati* tenere. — Aby ve mně ostal sklad i drzyenye všie čistoty Modl. 21ᵇ.

Dávámy (zemi) králi českému k drzyeny Pulk. 166ª. V nižto (zemi) vejdete k drzeny ad quam (terram) ingredimini possidendam Mus. Deut. 32, 47. K drzzieny Judině dicioni Judae Ol. 2. Par. 26, 2, drzenye dicio MamA. 20ª.

1. **držěti** (2slab.), odchyl. **dřežěti,** -žu, -žíš, impftiv., *třásti se, zittern.* Stsl. *drъžati* tremere, rus. *drožatь* zittern, pol. *držeć* zittern, beben, stpol. *držeć* febrescere Brückner v Rozpraw. Akad. krak., odděl. filol. X (1897), 188; hluž. *ržeć,* dluž. *džaś* zittern; vše z *drъg-* Mikl. Et. Wtb. 51. — Ostnem já tě (praví moucha mezkovi) dávi však, aby (ty), hubenče, rúče běžel a v lenosti tak ne dřiezel Baw. 84. Všecko pohanstvo drzezalo, nechtě státi při tom strachu (při tom strašném mučení) Kat. v. 2803. drzala země Mam. Jg. — Také **d. sě,** anebo **držiti sě,** *třásti se, zittern:* (já) mnohokrát ſye za tě drzyezy Táb. III, 17; když mé (praví Kristus Marii) srdce pro velikú bolest na kříži drzieſſe ſie, z toho tvé srdce atd. Brig. 38.

2. **držěti** (3slab.), -žu, -žíš, impftiv.; z pův. *dъržati.* — *Držeti, míti, halten, haben, inne haben, besitzen;* pak drženou věc *spravovati, zastávati, zachovávati, verwalten, bewahren,* povinnost *plniti, füllen.* — Pravý palec mu (pacholíku novorozenému) urúbiti, by mečě nemohl drzyety DalC. 14. Alexander udeři Lixia holí, kterúž v ruce držyſſe Alxp. 8. Jmám svět v svéj poruce, jakž ten mieč drzy v ruce AlxV. 1020, míč držím; stojíte všickni vidúce, že jej (míč) drzy tvrdě v ruce t. 998, držím. Sen již drzy štít zlatý t. 1397. Pěstún… neučil tebe, kak rucě drzyety u ctného DalC. 83, dí Ojíř opatovi. — (Prach) pomáhá těm, ktož wody drziety nemohú Chir. 332ᵇ, držeti vodu (moč). — Já ť pravici budu drzyety dexteram tenebo Mus. Gen. 13, 9. Pak-li sem byl pravdy bráně, Dyrsaw svój ľud (v) věrnéj schráně…, proč mi tdy nebyti živu? AlxBM. 8, 39. Jenž dryzyſſ klíčě královstvie nebeského ML. 16ª. Bosáci drzije tato svatá miesta Lobk. 128ᵇ, mají ve svém držení. (Syrus) velikú stranu města Jeruzalemě dirzal Pass. 378; písař, kterýž miesto najvyššieho písaře zemského držij VšehK. 203ᵇ, *drží miesto,* zastává úřad. Noha dobře drzzij svój úřad Štít. ř. 62ª, *úřad držěti,* zastávati. Toho kuoru podobenstvie… drzýe kupci Štít. uč. 95ª, *podobenstvie držěti,* podobnost míti. Hospodin (vzvodí) chudého, aby stolec slávy dirzal ut teneat ŽWittb. Ann. 8. Pilat… dyrsal všě vlasti okolnie Jid. 37. (Václav) české i polské královstvie drzyeſſe DalC. 97. Jaromír Hradeczko drzyeſſe t. 34. Kupec jej (dlužníka) drzyety bude possidebit Mus. Lev. 26, 30. — Ten nad nimi (správce, nad bosáky) velmi tuze drzije a křivdy na ně nedopustí Lobk. 128ª, *drží nad nimi,* t. vládu. — (Opony) loket drzyecze patnácte tentoria cubitos obtinentia quindecim Mus. Ex. 27, 15, patnácti loktů zdýlí Br.; (dska) puoldruhého (lokte) šířě drzyeſſe t. Ex. 36, 21. — Diechu jemu (králi cyprskému) Kostus jmenem; to jmě drzal takým kmenem, ež atd. Kat. v. 24. — Aby (múdrost) drizala rozum HusW. 98ᵇ. — (David) zpósobil mezi nimi (kněžími), aby každý svú třiedu svého téhodne dyrzal v chrámě božiem Pass. 275, držeti svou třídu, úkol střídáním na koho připadající. Budú drzieti hlásku habebunt ex cubias Ol. Num. 3, 25. Kněžie mají držieti ſtráž nad lidem HusPost. 93ª. O to dlúho radu trziely (sic) cum consilium ageretur Mus. 2. Mach. 14, 20, *držěti radu;* když dálo se rokovánie Br. tamt. — Aby drzala mlčenie Brig. 52, *držěti mlčěnie.* Oči drzta póst od všetečného hlédanie Štít. ř. 208ᵇ, *držěti póst;* když káží kazatelé póst provolávajíc a učiec, kak drzzan má býti t. 205ᵇ. Dievčí čistotu drrzieti Hrad. 62ᵇ (verš 8slab., držěti 3slab.), *držěti čistotu.* S nížto (ženou muž) manželstvo drrzieſſe t. 1ᵇ, *držěti manželstvie;* (staří Čechové) jeden obyčěj zlý jmějiechu, že manželstva nedrziechu DalC. 2. Aby poslušenstvie drrzieli Hrad. 4ª. Mateřino naučenie děti drzye tvrdo Štít. uč. 58ª, *naučenie držěti,* zachovávati. Ktož je (druhé boží přikázání) drrzy t. 95ᵇ, *přikázanie*

držěti, zachovávati. Aby (židé) drzaly své ustavenie tenere suum institutum Mus. 2. Mach. 12, 24. Panský nález má drzan býti ODub. 64, *nález držěti,* zachovávati. V každé věci vždy podobný obyčěj má býti držien Kruml. 6ᵃ, *obyčěj držěti,* zachovávati. (Bořivoj) slibu zemanóm nedrzyeſſe DalC. 63, *držěti sľub.* Byſte byly k nám vieru drzyely, od nás byste nevěry neohledali t. 15, *držěti vieru.* Hospodin... drzye smlúvu custodiens pactum Mus. Deut. 7, 9, překlad volný. — Každá ta rota (sekta) některé bludné kusy drzije proti obecné vieře křesťanské Lobk. 127ᵃ, *držěti mníněnie, učenie* (mylné, pravé); to ť držie mnozí učení ŠtítBud. 190, *drží* t. to mínění, učení; o pánu Kristu nedrzye, by buoh byl Lobk. 176ᵃ. Písmo, proti ňemuž nemóž kto mluviti, jedné ač kacierſkú ſtranv chce držieti HusPost. 96ᵃ, *držeti kacířskou stranu,* učení kacířské strany. Již (vieru křesťanskú) každý nepoškvrňenu bude drzety servabit ŽPod. Athan. Aby král neporúčel vladenie těm, ješto vie, že ſtrany drzye Brig. 108. — Zemdlenie dirzalo mě tenuit ŽWittb. 118, 53; drzala jě pýcha tenuit ŽKlem. 72, 6; abyste ho nedrzyeli Pass. 298. Jeronyma za żywa držieti nemohl Jeron. 109ᵇ, *držěti koho zač;* (Němci) aby za hosti drzijeni byli Pr. pr. 242. — Konrat vždy s Jaromírem spolu drzyeſſe Pulk. 65ᵇ, *držěti s kým;* s tiem drze všeho dobudeš OpMus. 147ᵇ; tak Bedřich kněžstvo obdržě a (s) ſwym yazykem viec drzye DalC. 72. — Sen se sotně drzy luka AlxV. 1762, *držěti sě koho, čeho;* aby... mužie ſye drzely rádla DalC. 8; by... mužie drzyely ſye radla t. 14; (sledník) stopy sě jelenie chopě vždy ſye ho (jelena) drzy po stopě AlxV. 2317, dirsie zie (part., sledník) vždy truda svého AlxH. 9, 33; planety ot počátka všemi léty vždy ſye drzye svého běha AlxV. 2392; jež (příbuzní) ſye krále drzechu t. 1252; drz ſye každý svého práva DalC. 86; když sě oba súpeřě budeta dyrzyety dědiny té Rožmb. 252, budou si činiti, hájiti právo k dědině té; minu let tomu velmi mnoho, že ſye drzye ten lid obyčějě toho DalC. 2; drzmy ſie v tom jeho rady NRada 1248; jich rady jě ſye velmi drzyety (král Václav rady Němcův) DalC. 96; nedrzte ſye v tom obluda AlxV. 2384. — Proši, túž (t. vieru) mějte k dětem mým, ač ť ſye budu drzyety k svým DalC. 70, *držěti sě k komu.* — Diechu spolu jako stlúpem, dirsiecze zie (s) svým zástupem AlxH. 3, 25, *držěti sě s kým.* — Jenž drzizieti bude tenebit ŽWittb. 136, 9, ř- od mimovolného -i; dirſieti tenere Túl. 25ᵇ; držieti Ol. Gen. 24, 56. — Tu řeholi dřeli Mart. 48ᵇ, ř m. rž; co říšského dřeli t. 52ᵇ, též; dřali t. 47ᵃ, m držali, drželi.

držicě (?): drzicze **vas* Prešp. 1233 v kap. de membris.

držievati, -aju, -áš, impftiv.; iterat. z *držěti.* — Žádný súd ſe nedržíewá VšehK. 79ᵇ.

Držikraj, a z toho **Držkraj,** -ě, masc., *jm. osobní:* Drisicray KosmA. 1, 36 a 2, 44, Drsikray Kosm1. 1, 36 a Kosm4. 2, 44, Dyrzkray Kosm2. 2, 44; Drsicray NekrP., Drisicray tamt., Drsicrag tamt.; Drisicray de Swihow Reg. II, 1253; filius Dissicrai (sic) t. 1301; coram Drzcrayo t. 1295; Dyrsikray DeskDE., Dirsskray tamt.; Dyrzkrai NekrKruml. I. kol. 1380, Dyrzkray t. II. kol. 1380.

Držikrajov, Držkrajov, -a, masc., *jm. místní:* Dirscraiow Reg. II, 1291, Dirscrayow t. 1306, Drzkrayow UrbRožmb. 1379. Tvar s -i- nedoložen.

držim, part. praes. pass. k *držěti, dьržati;* v skloňování složeném **držimý.** Vlastně = *držen, držený,* a pošinutím významu také *držící* a *držitelný; gehalten, haltend, haltbar.* — Boj se... žalářem drzym býti GestaKl. 295, za to: drzen býti GestaMus. 127ᵃ. — (Smierný) má lepší rozum a pamět drzymyeyſſy, než obžerný a opilý ŠtítVyš. 70ᵃ. — Bývá ť u příkladiech cos buď u paměti drzymyeyſſe Štít. uč. 149ᵇ, držimějše než v pouhých slovích; viece ť ješťe o pravém obrácení chci pojměti řeči, aby v paměti bylo drzzymyegije a v rozumu lepšie poznánie, co jest pravé k bohu obrácenie Štít. ř. 54ᵇ; aby to v paměti

bylo drzzymyegije, řku ť, ež troji věc slušie obmýšleti t. 218[a]. By byl (člověk) neztratil, byl by měl jasný rozum, držimm (sic, m. držimú) pamět a chtěl by atd. ŠtítBud. 21, pamět držící, dobrou, věrnou. — Slovo toto jest archaismem již v době stč., jsou mi známy jen doklady zde uvedené; než zaniklo, vyvinulo se z něho adj. *držemný*, v. t.

Držimír, -a, masc., *jm. osobní:* Drisimir KosmA. 2, 4, Kosm1. tamt., Drsimir Kosm3. tamt.; tovařiše svého drzymyra Pulk. 66[b]

držimý v. **držim.**

Držislav, a z toho **Držslav, Drslav**, -a, masc., *jm. osobní:* Drisislaus iudex terrae Reg. II, 1268 t. j. Držisl-, a Dirizlaus iudex provincialis et filius eius Dirizlaus t. 1269 t. j. Drsl-; Dyrzyslao decano TomZ. 1318 vyš. 131 a Drslaus decanus Reg. III, 1325; — Drisizlau NekrP., Drsizlau t. (3krát), Drsizlaus t.; Dirsizlaus de Samlowicz Reg. II, 1263, Dirsizlaus t. IV, 1328, Dyrzislaus DeskDE.; Dyrsczlaus praepositus Reg. III, 1327 t. j. Držsl-, Drzslaus Akta konsist. 1336; Drzſlaw Háj. 60[a] (opsáno z předlohy drz- m. drž-); — Drzlau Reg. I, 1146 (ze XIII stol.), Drslaus t. IV, 1272, Drslao Akta konsist. 1373, Drſlaus Lún. ks. 1380 Drslaus TomZ. 1411 m 18. — Margaretae Drſlawoniſſae Lún. ks. 1695.

držitel, -e, masc., nomen agentis z *držěti, Inhaber.* — (Jiří) se jmenuje drzitelem královstvie Českého Hilar. 4[b]. Komorník má držiteli (statku) oznámiti; pak-li by toho držitele nebylo... VšehJ. 24, kdo drží, má statek. Božieho zákona drzitele ĖvOl. 1[b], kdo drží, zachovává zákon.

držívý, adj., *festhaltend:* ty s' mně dal pamět drzywu Aug. 5[b].

držka, -y, fem.: stružka, pramenec, **tena* drzka Prešp. 320 v kap. de aqua, drzka též Rozk. 622; *tena zdálo se býti z tenere, a podle toho ustrojeno slovo české.

držkol-, mylným čtením m. *dřkol-;* v. **drkolna, dřkolna.**

Držkov, -a, masc., *jm. místní;* z *Držek*, v. t. — De Drzkow Confirm. 1356, in Dirzcow t. 1360, in Dirzkow t. 1361.

Držkraj- v. **Držikraj-.**

držma (?): drzma **sindila* Prešp. 818 v kap. de radicibus.

-dsát, -dsěti, z **desět**, v. t.

dsi, dial. (mor.) m. *dci*, v. t.

dska, -y, fem., *deska, Brett, Tafel;* stsl. *dъska* asser, tabula, psl. *dъska*, z ř. δίσκος, lat. discus. Za *dsk-* bývá *dck-* a *ck-;* v sing. dat. lok. a du. nom. akk. je náležité *dšč-: dščě*, a z toho *dččě, dště, dčtě, čtě*, ale novotvořením vzniklo a časem ovládlo *dsc-: dscě* atd.; za náležité *dc-, dč-* bývá také *dcs-, dčš-*, kontaminací s tím zněním, kde *-s-, -š-* je po právu; druhdy jsou tu psány souhláskové skupiny ještě divnější; jerové *-e-* je právem jen v pl. gen. *desk*, z *dъskъ*, odtud vniká také do tvarů jiných. — Lodí dſkami opeřena Mill. 110[a], prkny pobitá; tvrzě (na slonech) dſkamy jsú opeřeny t. 120[b]. dczſky stojaté tabulas Ol. Ex. 26, 15; dczſky stanové tabulas tabernaculi t. Num. 4, 31; na dczſky mosazné Mus. 1. Mach. 8, 22. Tu vzěchu (Čechové) tři dſky psané ovšem zlaté DalC. 43. — Dvě dſczye kamennyey Mus. Deut. 10, 1, dvě dſczye kamennye t. Deut. 9, 10, dſczye dvě kamenney t. Ex. 34, 4, dwye dſtye kamenney t. Ex. 34, 1, dve dcztye kamennye t. Ex. 24, 12, dvě dſcztye kamenney t. Ex. 31, 18, na dvú dſku kamennu t. Deut. 4, 13. Dal jest také hospodin Mojžiešovi dvie dčſtie duas tabulas Kladr. Ex. 31, 18; (Mojžíš) nesa (s) sobú dczſtye Ol. Ex. 34, 4; (Mojžíš) vrže dczſkami t. Ex. 32, 19, vrže dſkamy Mus. tamt.; vrhl sem dczſkama Ol. Deut. 9, 17, vrhl sem dſczkama Mus. tamt.; dvě dcze kamennye tabulas BiblA. Ex. 24, 12, dvě ſtie kamenney Comest. 156[a]; dvě dſſtie kamenney Kruml. 22[b]; v té arše chovali jsú ty dvě táfle neb cztie kamenne KázLeg. 135[a]. — Vlož we dſki, že atd. Rožmb. 41, *vložiti ve dsky*, t. j. v desky soudní, zemské; když dſkamy dokáže t. 114, *dokázati dskami*, t. zápisem ve dsky vloženým; někdy (při nespravedlivém soudě) se také dczky změnie, jedné straně ku pomoci NRada 720, zápisy ve dskách se zfalšují; naleznu ť já

cestu k tomu (vydíránî), we dſkach změtenie přičini t. 717; při czkach zemſkych KolAO. 12ᵃ (1502); dczky dworzſke t. 12ᵇ (1445, opis z poč. XVI st.). Pravdu tu sobě (Adlička) we dczſky vložila a téj z deſk ona až do smrti vyložiti nechce Tkadl. 4ᵇ. — Vyněvši dczky své Apoll. 137ᵃ, *desky ke psaní,* zápisník. Napiš tvú sladkú pamět na dczach srdcě mého Modl. 124ᵇ, m. na dskách; v tělesnéj dczſtie svého srdcě Kruml. 486ᵇ. Obraz její na dczztye namalujte GestaBř. 51ᵃ. — dſku modlitebnú oraculum Mus. Ex. 40, 18, k modlení náležitou; tu dczſku oraculum Ol. Ex. 25, 20, tu dſku Mus. tamt. — dczku hlavy dolóv srubati Pulk. 146ᵃ, dskú, prknem. — Dſka tabula Prešp. 1843, Rozk. 2867, BohFl. 568; czka asser Diefb., bidlo, poval, překlad odchylný; deſk osm Ol. Ex. 26, 25; dczkami Comest. 152ᵃ, KolAO. 11ᵇ (1504), dſkami Ben. 3. Reg. 7, 3. Jednu dſku Krist. 101ᵃ; dvě dſczye Mus. 32, 16 a 34, 29; dvě dſcie Koř. Ex. 34, 12 (podle pravopisu tohoto textu zřetelné dscě); dvě dſſtie tabulas Ol. Ex. 26, 23 a 24, 12, dvě dczſtie t. Ex. 34, 29 a Deut. 10, 1, dvě dczſſtie t. 2. Par. 5, 10; dvě dſſtie Comest. 65ᵃ, dvě dczſtie t. 68ᵃ, dvě dcžtie Ben. 2. Par. 5, 10, dvě dſcžtie t. Ex. 34, 1, dvě dſkcžtie t. Ex. 34, 4; dvěma dſkama Ol. Ex. 26, 24; — na jedné dſczie Hrad. 93ᵇ; na jedné dſſcze ŠtítMus. 141ᵃ, na jedné dſſtie ŠtítSáz. 229ᵃ; na dcztie Pass. 11, na dſtye t. 24; na dſſczye PassKlem. 252ᵇ, na dcztye tamt. 61ᵇ; na jednéj dſſtie Comest. 65ᵃ; na dzſkach in tabulis Ol. Ex. 34, 28, na dzkach Koř. Skutk. 27, 44; na dczkách Ben. 3. Reg. 7, 36; we dſkach Rožmb. 100, NRada 717, w deſſkach NRada 756; ke dſkam Rožmb. 106 a k deſkam t. 209, veď k dſkam t. 97, žaloba k dſkam ODub. 22; ſe dſkamy ODub. 27; u deſk t. 12, podlé deſk tamt.; nad dczſku Kruml. 444ᵃ m. nade-, před dczſkkú (sic) Ben. Ex. 30, 6 m. přede-. — Plur. **Dsky,** *jm. místní:* Přibík z Desk Poř. 1404, ve Dckách PoprR. 20.

-dst, -dste, -dsti, -dstý atd., z **desět;** v. t.

dščavý, adj., *deštivý, regnerisch:* w den dſſtiawy Háj. herb. XIᵇ; srov. **dščivý.**

1. **dščě, dště** m. *tščě,* v. t.

2. **dščě** (?): prúticě, mladicě, *cares dſſczie, chrast atd. Prešp. 565 v kap. de arboribus; snad m. *carex* ostřice.

dščép- v. **čép-.**

dščěv- v. **dščov-.**

dščicě, deščicě, -ě, fem, demin. ze *dska, Brettchen;* z *dъščica,* stsl. *dъštica* tabella, srb. *štica* a *daštica.* — Na konci maž miesto (raněné) a otejmi deſſticzy Sal. 627.

dščička, deščička, -y, fem., *psací tabulka, Schreibtafel;* demin. z *dъščica.* — deſſticzku pugillarem MamA. 31ᵇ.

dščieti, -ěju, -ieš, impftiv., *pršeti, regnen;* stsl. *dъždati* pluere. — Oblaci dzzczzeyte spravedlivého pluant EvOl. 204ᵇ; oblakóm přikáži, aby nedſſczyely ne pluant Pror. Jer. 5, 6; dſczalo jest na ně maso pluit ŽKlem. 77, 27. Srov. **dščíti.**

dščirad, dščirada (?): ohnice, barevník, dſſczyrada *surtix, křenice, šočevice atd. Prešp. 713 v kap. de frumentis, dſſyrad *surix Rozk. 1362.

dščíti, dšču, dščíš, impftiv., *pršeti, regnen;* stsl. *dъžditi* pluere. Ze **dšči-** bývá **dči-.** — Hospodin... dſczil na hř(ie)šníky osídla pluet (sic) ŽWittb. 10, 7, dczzyl na hřiešného osídlo ŽPod. tamt.; dczil na ně maso pluit ŽWittb. 77, 27; dczil jim mannu pluit t. 77, 24, dſſczyl jim mannu ŽPod. tamt., dſtil ŽGlossKlem. tamt.; oblakové dſſtiete spravedlivého pluant iustum Pernšt. Isa. 5, 6; pán dſſtil jest na Sodomu a Gomorru sirú a ohňem pluit sulphur et ignem Kladr. Gen. 19, 24; (bóh) dſczij na spravedlné pluit Koř. Mat. 5, 45; nebo nebyl je dſſtil pán buoh non enim pluerat Pr. Gen. 2, 5; déšť by nedſſtil Ol. Deut. 11, 17; dſczila jim manna ku pokrmu pluit ŽKlem. 77, 24; dcztil pluit MamC. 115ᵇ. Srov. **dščieti.** Mezi *dščieti* a *dščíti* býval rozdíl významový, ono bylo pluere, toto facere ut pluat; časem rozdíl ten se stírá a na konec slovesa obě zanikají.

dščivý, adj., *dešťový, deštivý, regnerisch, Regen-.* — (Někteří) stavějí své dielo na

dcztiwu duhu Kruml. 376ᵇ. V den dſſtiwý Háj. herb. XIᵇ.

dščovánie, -ie, neutr., *pršení, déšť, Regen.* — Vzroſt we dſczowanyu učenie mé ut pluvia (sic) ŽKlem. Deut. 2.

dščovati, -uju, -uješ, impftiv., *pršeti, regnen.* — Hospodin... dſtyuge na hřiešníky osídlo pluet (sic) ŽKlem. 10, 7.

dščový, dščěvý, adj., *dešťový, Regen;* analogií také **deščový.** — (Bóh) vie, kolik krópějek dſſtyowych od počátka světa na zemi spadlo Štít. ř. 202ᵇ; krópě dſſczowee stillae pluviarum Pror. Jer. 3, 3, krópěje dſſtiowe Pernšt. tamt.; dczſtiowe krópě Kruml. 369ᵃ; kolik kropí dſtiowych t. 368ᵃ. Lázeň učiň... z kuory trnie černého..., zvaře v wodie dſſtiewe Rhas. 167; vařiž to w deſſtowe wodie Chir. 325ᵃ; (kořenie) vař dſſtiowu wodu LékA. 58ᵃ, dšťovú vodú; vařiž to z deſſczowu wodu ChirB. 200ᵃ; se čtyřmi librami dcztiowe wody t. 197ᵃ; woda dſſtiowá Háj. herb. 57ᵃ, s dſſtiowau wodau t. 60ᵃ. We dſſczowem oblaku ROl. 40ᵇ. W den dſſtiowy in die pluviae Pernšt. Ezech. 1, 28; dſſtieueho dne pluviae Ol. Ezech. 1, 28; ve dny mračné a dſſtiowé Háj. herb. 185ᵃ. Duha dczſſtioweho czaſſu v oblaciech Kruml. 409ᵇ; w czaſ dſſtiewy tempus pluviae Ol. 1. Esdr. 10, 13; čas dſſtiowy Kladr. tamt.; czas dſczowy Comest. 198ᵇ; czas mokry a dſſtiowy LékA. 10ᵃ. — dſſtieui otec quis est pluviae pater Ol. Job. 38, 28.

dšenie, dešenie, -ie, neutr., *dšení, dychnutí, Hauch.* — deſſenye exspiramen Rozk. 2218.

dšť- v. **dšč-.**

dště v. **tščě.**

dub, -a, -u, masc., *Eiche;* stsl. *dąbъ* arbor, quercus. — dub quercus Pror. Isa. 6, 13, Prešp. 582, BohFl. 225; u dubu Reg. I, 1131, villa u Dubu Poř. 1312 (2); czerneho duba ilicem Pror. Isa. 44, 14; v jednom dubye AlxV. 2170; na dubye DalC. 34, na jednom dubu Háj. 99ᵇ. — *Přijm.:* Swathon Dub UrbPr. 1379. — *Jm. místní:* Johannes de Dub Reg. II, 1274, Michael de Dub Akta konsist. 1380.

Dubá, -é, fem., *jm. místní:* pan Hynek z dube také rány dáváše, ot jeho rázóv jako hrom hřímáše DalC. 93; vidíte-li z dube pana Hynka tamt.; pana Hynka z dube Pulk. 169ᵇ; de Duba Reg. III, 1316, DeskDE.; de Dube DeskDE.; Duba Reg. IV, 1334.

Dubany v. **Duběné.**

Dubčěné, Dubčany, plur. masc., *jm. místní:* de Dubczan Reg. IV, 1342.

Dúbček, bečka, masc., *jm. místní:* in dubeczku DeskDE. 1322, in Dubczek Akta konsist. XIV stol., de Dubczek tamt. Dubeček KotMíst.

dubec, -bcě, masc., demin. z *dub.* — Jej (blázna) někto dubczem ukáže Vít. 43ᵃ, dubovým kyjem potrestá. (Pratum) za dubczem Reg. I, 1249; dubecz querculus Prešp. 610. — *Přijm.:* Duchoň Dubecz UrbPr. 1379. — *Jm. místní:* w dubci Reg. I, 1088 (XIII stol.), Jan z Dubce Háj. 390ᵇ.

Dubeč, -bčě, masc., *jm. místní:* Dubech List. Lit. 1218, k Dubčy Háj. 382ᵇ.

Dubějovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Dubeyowicz UrbPr. 1379.

dúbek, -bka, -bku, masc., demin. z *dub.* — *Přijm.:* Petrus Dubek Reg. II, 1293, Peſco Dubeg Lún. ks. 1359, Pešek (Petr) Dúbek; Dubek TomZ. 1430 n 292.

duben, -bna, masc., *jm. měsíce, April; Eichenmonat, die Zeit, wo die Eiche sich belaubt* Mikl. Mon. Jenom v češt.; je vlastně jmenný tvar adj. **dubný,** *dąbьnъ.* — Měsiece xandika točíš dubna mensis Xanthici Mus. 2. Mach. 11, 30. duᵇᵉⁿ CisPr. 102ᵃ. duben aprilis ŽPod. (v kalendáři), Prešp. 49, Rozk. 44, BohFl. 35, Nom. 62ᵇ, Vocab. 175ᵃ, Měs. 73ᵇ, Diefb. — *Jm. místní:* Duben UrbPr. 1379, nyní *Dubno.*

Duběné, Dubany, plur. masc. *jm. místní:* de Duban Reg. IV, 1251, Confirm. 1358, Velislav z Duban Háj. 357ᵇ.

Dubenec v. **Dubnec.**

dubenka, dubinka, duběnka, -y, fem., *Gallapfel.* — dubenky galla HerbKřišť.; vezmi prach dubinek a zvař v mále octa Sal. 351; z dubyenkuow (sic) Chir. 267ᵇ,

buď novotvarý gen., buď druhotvar *duběnek* masc.

dúbie, -ie, neutr., *doubí, Eichwald:* na starém dubij Háj. herb. 377ᵃ; — *jm. místní:* Dubye Reg. II, 1305, z Dubie PoprR. 9 (1397), de Dubie TomZ. 1372 h 138.

dubík, -a, masc., demin. z *dub.* — *Přijm.:* Dubiko Reg. II, 1261, Dubiconis TomZ. 1412 n 169.

dubina, -y, fem., *dubový les, Eichwald:* Dubina silva UrbRožmb. 1379; — *jm. místní:* Dubina UrbR. 426, Háj. 34ᵇ.

dubinka v. **dubenka.** — *Jm. místní:* Dubinka Háj. 50ᵃ.

Dubná, -é, fem., *jm. potoka:* Dubna rivulus Reg. I, 993; — *jm. místní:* villa Dubna UrbPr. 1390, plebanus in Dubena (sic) Nekr. Zlatokor. ok. 1500, nyní *Dubné.*

Dubnec, Dubenec, -bencě, masc, *jm. místní:* villam Dubnecz Reg. III, 1321, bonum Dubnecz t. IV, 1341, in Dubenecz Confirm. 1355.

Dubnicě, -ě, fem., *jm. místní, z Dubná:* Dubnicye Reg. II, 1289, Dubnicie tamt.; z Dubnice TomP. 3, 66.

Dubno v. **duben.**

dubovec, -vcě, masc., *dubová hůl, Eichenstock:* musíš v trestání vzíti (neposlušné děti), dubowcem jim plece přeměřiti RešSir. 169ᵇ.

Dubovicě, -ě, fem., *jm. místní:* Dubowiczie UrbPr. 1379, villa Dubowycz t. 1390; Dubovice (sing.) KotMíst.

dubový, adj. z *dub, Eichen-.* — Mažě tu mast na dubowy list i kladiž sobě na bolest Chir. 40ᵃ. (Les) dubowy UrbR. 464; dubowy hájek t. 160. — **Dubová šiška** v. *šiška;* — **dubové jmelé** v. *jmelé.*

dúbra, -y, fem.: rybník piscina, *tempe* dubra Prešp. 311 v kap. de aqua (tempe = pascua in montium convallibus DC.); strojené, z *dúbrava,* v. t.

dúbrava, -y, fem.; stsl. *dąbrava* arbores, nemus. — *Luh, Waldwiese.* Jěde každý... po dubrawach zde i honady PilB. A co je v kvietí utěšenie, co v ovoci, v lukách, v hájích, w dubrawach, v čirých polích, v potociech, v řekách! ŠtítMus. 116ᵃ. Dubravy všeliké virentia quaeque Hlah. Job. 39, 8. (Bóh) rozvlažije dubrawu y hwozd inviam et desolatam Ol. Job. 38, 27, překlad odchylný. — *Ambusia dubrava, břěh ripa, procellaque vlna Prešp. 310 v kap. de aqua; dubrawa též SlovVyšbr., Veleš.; dubrawa *ambasia, břěh, vlna atd. Rozk. 596, Anon. 1ᵃ, Vocab. 175ᵃ; dubrawa *arbusia BohFl. 56. — *Rostlina toho jména:* dubrawa merica MamA. 28ᵇ. — *Přijm.:* Dubraua servus noster NekrP. — *Jm. lesa:* Dubraua silva Reg. I, 1214, silva Dubrawy UrbR. 397. — *Jm. místní:* Dubrawa UrbPr. 1390, in Dubrawam UrbHrad. 6; Dluha Dubrawa Reg. IV, 1337, t. 1346.

Dúbravany v. **Dúbravěné.**

Dúbravčici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de villa Dubraucicz Reg. III, 1331.

Dúbravěné, Dúbravany, plur. masc., *jm. místní:* de Dubrawan DeskDE.

dúbravicě, -ě, fem., *rostlina toho jména:* dubravicze *arpida Prešp. 782 v kap. de herbis ignotis, dubrawyczye též Rozk. 1483. — *Jm. místní:* na Dubrauici Reg. I, 1052 (XIII stol.); Dubrauiciea (sic) List. Lit. 1057 (XIII stol.); Dubrauiz List. Lit. 1218; de Dubrawiczie DeskDE., de Dubraucz Confirm. 1359, z Daubrawice Běl. 1501.

dúbravka, -y, fem., demin. z *dúbrava.* Viem ť jednu dúbravku Pís. XV stol. ve Feif. LL. 701. — *Jm. osobní:* Dubrauca KosmA. 1, 27, Kosm1. tamt., Dubrawka Kosm2ᵇ. tamt., Daubrawka Háj. 83ᵇ.

dúbravník, -a, masc., = *dúbrava:* dubrawnik aneb dubrawa RVodň. 273ᵇ. — *Rostlina toho jména:* dubrawnik melissa silvestris ChirB. 121ᵃ, RostlF. 12ᵃ a RVodň. 41ᵇ; dubrawnik ApatFr. 169ᵃ; vezmi hauby, jako ť slovú dubrawnyky neb hrzyby Chir. 288ᵇ. — *Jm. místní:* k městu, jemuž řiekají vlasky Raguz a slovansky Dubrawnik Lobk. 31ᵇ; in Dubraunik (dioec. Olom.) Reg. III, 1333.

dubský, adj., z *Dubá:* Hynkem dubſkym jě (Němce) strašiechu DalC. 93.

ducatý, adj., *bucatý, buclatý, vollwangig:* lalokové utylí a líce duczate a rumné ChelčP. 78ᵃ.

dúč(?): Bavarus Bavor, ... arabs Raběnín, *spido ducz, ... Němec Teutonicus atd. Přešp. 855 v kap. de homine; snad *dúč, dúč,* ze střhněm. *diutisch, diutsch,* středoněm. *dutsch* = deutsch.

dučějě, -ě, fem., za lat. *cataracta:* v hlasu ducziegy tvých cataractarum ŽWittb. 41, 8, duczyegy ŽPod. tamt., duczegí ŽGlossKlem. tamt.; v hlasu duczegi tvých ŽPod. 164 (ve vigiliích). Thalhofer překládá *cataracta* = *Wasserguss,* Bible z r. 1857 *vodopád.* V ŽKlem. a j. je za to *próduchóv tvých,* v Br. *trub tvých,* a k tomu významu se hlásí také *dučějě;* srov. slc. *dúčel'* n. *dúčeľa* Röhre.

dudek, -dka, -dku, masc., *peníz polský do Čech vnikající, eine poln. Münze.* Bral se r. 1545 za 6 kr. WintObr. 2, 446, r. 1620 za 7½ kr. ČČMus. 1829, 2, 82 (z Dačického), r. 1662 za 2 kr. KolŽ. 119ᵇ.

Dúdleba, -y, fem., *jm. potoka:* ad rivum dictum Dudleba Reg. III, 1315.

Dúdlebci, Dúdlebcě, -bec, plur. masc., *jm. místní:* Dudlebci Reg. II, 1228, Dvdlebcih tamt.

Dúdlebi, Dúdleby, -dleb, plur. masc., *jm. plemenné, pokrajinné a místní:* Dudlebi KosmA. 1, 27, Kosml. tamt., in Dudlebech Reg. II, 1266, de Dudleb Confirm. 1359, na Dúdlebech PoprR. 34, Daudleby Háj. 91ᵇ.

duha, -y, fem., *oblouk, duha v oblacích, Bogen, Regenbogen;* stsl. *dąga* arcus, iris. Nebeský obruč, jemuž řiekají duha wodna Brig. 102; duha w oblaciech arcus in nubibus Ol. Gen. 9, 14; duha velmi krásná Pulk. 161ᵇ; duha iris Prešp. 130, BohFl. 40, Nom. 63ᵃ. — *Modřina, blauer Fleck:* rána bičová na kóži duhy činí livorem facit Ol. Sir. 28, 21, modřinu Bible 1857 tamt.; ano plovú krvavé struhy a na chrebty (hřbetě, bičovaném) modre duhy Modl. 53ᵃ; nejedna batožna duha modráše sě Kat. 132, modřina, modrá prouha od batohu; duha, modrost když se prosedne, livor, nigredo carnis Brit. — *Příjm:* Duha UrbPr. 1379, Linhart Duha Háj. 363ᵃ.

duch, -a, -u, masc.; stsl. *duchъ,* halitus, spiritus, z koř. pův. *dhues-.* — *Dech, Hauch, Athem.* duch halitus Otc. 126ᵃ; duchu mého halitum Ol. Job. 19, 17, duch flatus BohFl. 33; had duchem svým žha flatu Ol. Deut. 8, 15. Jedva duchu popadám Štít. uč. 154ᵃ, ustalý, že jedva duch popadá fatigatus Lact. 13ᵃ, popadati duchu, dech. Voda teplá... wonný duch činí Háj. herb. 2ᵇ, vonný dech; duch libý v austech t. 222ᵇ; mastix činí dobrý duch v ústech t. 25ᵇ; (to koření) dobrý duch a prostraný k mluvení činí Chir. 263ᵇ, dobrý dech; jedovatá zvieřata ſmrdutym duchem dýchala Kruml. 404ᵇ, smrdutým dechem; duch ſmrduty flatus Otc. 126ᵇ. Pak-li (člověk) příde k věku starému, hlava sě jemu třese, duch smrdí, tvář se vráská HusE. 3, 110, dech zapáchá; také ť obecně těm lidem duch z hrdla ſmrdy Chir. 179ᵃ; komu... z úst duch ſmrdij Háj. herb. 28ᵃ. duch zly ApatFr. 77ᵃ, zápach. — Podul duch tvój spiritus ŽWittb. Moys. 10, Thalhofer: dein Hauch. Vypusti duch tvój emitte spiritum t. 103, 30, Thalh.: deinen Athem. Otejmeš duch jich spiritum t. 103, 29, Thalh.: ihren Odem. Kam pójdu ot duchu tvého a spiritu tuo ŽKlem. 138, 7, ŽTruh. tamt., ŽWittb. tamt. — Ot vdechnutie duchu hnyewu tweho ab inspiratione spiritus irae tuae ŽKlem. 17, 16, ot dýchanie duchu hniewu tvého ŽWittb. tamt., od wzdeſſenye ducha tvého ŽPod. tamt., od vání ducha hněvu tvého Bible 1857, tamt.; w duchu rydanie tvého in spiritu furoris ŽWittb. Moys. 8, Thalhofer: vom Wehen deines Grimmes; w duchu náhlém in spiritu vehementi ŽWittb. 47, 8, Thalh.: im Sturm; jde najprv duch hrozny, hory a skály převracuje BrigF. 1ᵃ, duch hrozný, bouře; duch burzie spiritus procellarum ŽWittb. 148, 8, Br.: wjtr bauřliwý; duch wilny spiritus procellae ŽWittb. 106, 25, Br.: wjtr bauřliwý, Thalh.: Sturmwind; duch wylnyeny spiritus procellarum t. 10, 7, duch wlny ŽPod. tamt. — duch *spira, zrak visus atd. Prešp. 1252 v kap. de motibus corporis. — *Duch, Geist.* Aby člověk byl ze dvého k sobě nepodobného, z těla a z duchu ŠtítBud. 90. Podlé duchu qui secundum spiritum sunt Koř. Řím. 8, 5

(proti secundum carnem tamt.). (Svatý Jan) prvé přijal duch bozy než duch czlowieczy Pass. 279, duch boží (akk.), duch člověčí. Potom vlil bóh světlo duchu proroczyeho tomu Nathanovi Štít. ř. 224ª, ducha pročího. Hospodin pokorné duchem spase humiles spiritu salvabit ŽWittb. 33, 19, ſmuttneho duchu wzdrawi ŽKlem. tamt. Nevíte, čího jste duchu cuius spiritus estis Br. Luk. 9, 15, kterého jste duchu Koř. tamt. duchem najvyšším ſtwirdy spiritu principali ŽWittb. 50, 14. Ani jest w duchu jeho lest in spiritu ŽKlem. 31, 2. Kam pójdu ot duchu tvého, a kam ot obličie tvého poběhnu a spiritu tuo ŽWittb. 138, 7; kam pójdu ot duchu tvého ŽKlem. tamt., ŽTruh. tamt. Ot duchu piſſnoſti uchovaj ny, hospodine ŽKlem. 138ᵇ. An má ducha němého spiritum mutum Koř. Mark. 9, 16. duſſe zlý a nečistý OtcB. 52ª; zly duſſe Pass. 452; gdešto zlí duchowe bydlé ApŠ. 67. Položím duch mój spiritum Koř. Mat. 12, 18. V tvoji ručě porúčěju duch mój spiritum meum ŽKlem 30, 6. Nebo rozhorčili sú duch jeho exacerbaverunt spiritum t. 105, 33. Otneseš duch jich auferes spiritum ŽKlem. 103, 29, otejmeš duch jich ŽWittb. tamt., Br.: odjímáš ducha jejich; jenž otjímá duch kniežěti ŽWittb. 75, 13, jenž otnášie duch kniežat ŽKlem. tamt., Br.: odjímá ducha knížatům. Neroďte duchu pohašovati Štít. ř. 237ᵇ. Navrať jiej duch jejie Hrad. 44ª. A duch prawi obnov v mém životě spiritum rectum ŽKlem. 50, 12. Skrzě tvój ſwaty duch Modl. 21ª. — Bóh deus..., duch spiritus, angelus anjel Prešp. 4; duch spiritus Nom. 62ᵇ. — Jednostajně vel gednyem duchem unanimiter Anon. 7ᵇ, *jedniem duchem.* — Neroď sě honosně výšiti geſſytnymy duchy vanis spebus Mus. 2. Mach. 7, 39. — Mám pomocníka ducha ſwateho Pass. 285, **svatý Duch**; naplňen ducha ſwateho t. 127; od ſwatheho ducha a spiritu sancto HomOp. 152ª; z duchu ſwateho EvBočk. Jan 7, 39; Duſſie ſwati bože, smiluj sě! ŽKlem. 136ª; dar zzwatheho ducha svD. 49; dar ducha ſwateho Modl. 140ª, t. 141ª; den ducha ſuatecho CisMnich. 98ª. — **Svatého ducha kořen, kořenie** v. *kořen, kořenie.*

Dúcha, -y, masc., *příjm.:* Daucha UrbChotěšA. 28ª.

Ducháč, -ě, masc., *příjm.:* Duchacius NekrDrk., Duchaczonis TomZ. 1384 n 255; Duchacz UrbStrah. 1410, Ducháč Háj. 312ᵇ.

Ducháček, -čka, demin. z *Ducháč, příjm.:* (domus) Duchaczkonis Lún. ks. 1436.

Duchan, -a, masc., *příjm.:* Duchan UrbPr. 1379, srov. Kotík příjm. 17.

Duchcov, -a, masc., *jm. místní:* Duchczow UrbBřevn. 1406.

Duchek, -chka, masc., *příjm.*, za *Duchoslav:* Duchek UrbChotěšA. 26ᵇ, UrbHrad. 10; Ducheg non comparuit Lún. ks. 1354, contra Duchconem t. 1401, Duchkoni de Czernczicz t. 1425, frater Duchko NekrKruml. I. ok. 1380; per obitum Duchconis Confirm. 1358; Duchco faber Běl. 1420; duchek mlynář KolJ. 131ª (1607) a tamt. duchoſlaw (osoba táž).

Duchna, -y, fem., *příjm.:* Duchna Běl. 1376, TomZ. 1413 m 89.

duchný, adj., *dýchací, Athmungs-:* mozk jest zaměstknán a zacpán, tak že moczy ſ duchy zwierzeczymi neb duchnymi skrze žiliny stupovati nemohú Sal. 776; srov. **duchovní** = *k duchu, dechu se vztahující.*

duchočin, -u, masc.: duchoczin *actus* SlovKlem. 2ᵇ; strojené.

ducholově, adv., v. **ducholový.**

ducholovec, -vcě, masc., *davič, utiskovatel, Würger, Bedrücker;* z *duch*ъ, *dech* a *loviti* insidiari. — ducholovecz exanimator Prešp. 1047, ducholowecz též Rozk. 1796, Veleš. Psi s berany bránie ovce, chtiec pobiti ducholowce Baw. 111.

ducholovenstvie, -ie, neutr., *nepravost, Unrecht.* — w ducholowenſtwi in iniquitate ŽKap. 51, 3; tamt. ŽWittb.: w neprawedlnoſti, ŽKlem.: w krziwdie.

ducholovstvie, -ie, a **ducholovstvo,** -a, neutr., *nepravost, klam, Unrecht, Betrug.* — ducholowſtwie iniquitas ŽKap. 48, 6; ducholowſtwa našě iniquitates t. 89, 8; mluvili sú ducholowſtwo nequitiam ŽKlem. 72, 8; za ducholowſtwie uložil si jim prop-

ter dolos posuisti eis t. 72, 18; nevinný… ani přisáhl w ducholowſtwiu bližniemu svému in dolo t. 23, 4; (lid) ducholowſtwim modlovým shřešil Lit. předml. k Sofon., ducholowſtwim superstitione MamVíd.

ducholový, adj., *nepravý, klamný, ungerecht, betrügerisch:* slovo ducholowe ustavili sú protivo mně verbum iniquum ŽKlem. 40, 9, slovo neprawe ŽWittb. tamt.; rada ducholowich consilium malignantium ŽKlem. 21, 17, zlobywich ŽWittb. tamt.; něma buďta rty ducholowa labia dolosa ŽKlem. 30, 19, rtové lſtywy ŽWittb. tamt.; rty ducholowe labia dolosa ŽKlem. 11, 3 a 11, 4, rty lſtywe ŽWittb. tamt. Tehda svatá Kristina (na rozkaz otcův pro své náboženství bičována) k uotci veče beze všeho studu: ducholowy člověče a mrzký bohu, aj, vidíš atd. Pass. 348, nespravedlivý, ukrutný. (Ježíš) vstal z mrtvých a ducholowu radu diáblovu přesúdil Kat. v. 1969, lestnou radu. Já ť sem pochoval …královú, ješto pro tvú ducholowu zlost s tohoto světa sešla Kat. v. 3073 (praví Porfyr císaři), pro tvou nespravedlivou zlost; jmáš mě ke všemu hotovu, co mi pro svú ducholowu zlost móžeš, to učiň t. v. 3243. — *Adverb.* **-vě:** nebo ducholowie jest učinil dolose fecit ŽKlem. 35, 3.

Duchoň, -ě, masc., *jm. osobní:* frater Duchon Reg. II, 1288; per Lupum Duchonii de Praga t. IV, 1335; Duchon hirb (Hrb) Lún. ks. 1359; Duchon Reg. III, 1332, DeskDE., TomZ. 1393 n 304, UrbOstr. 1390.

duchoplod- m. **duchoprod-,** v. t.

duchopravna, -y, fem.: duchoprawna *ecclesiastica* SlovKlem. 2[b]; strojené.

duchoprod, -a, masc., a **duchoproda,** -y, fem., *svatokupectví, Simonie:* duchoprod simonia Prešp. 1360, Rozk. 2122, RVodň. 671[a], duchoplod (sic) též Veleš.; duchoproda simonia SlovKlem. 2[b]; strojené, *-prod, -proda,* z *prodati.*

duchoprodník, -a, masc., *svatokupec, Simonist:* duchoprodnyk simoniacus Prešp. 1078 (vytištěno duchoprod[av]nyk, -av- patrně přidáno od vydavatele), duchoprodnyk též Rozk. 1843. Strojené, srov. **duchoprodný.**

duchoprodný, adj., *svatokupecký, simonisch:* duchoplodný (sic) simoniacus Veleš.; strojené, srov. **duchoprod.**

Duchoslav, -a, masc., *jm. osobní:* duchoſlaw KolJ. 131[a] (1607); Duchoslaus Mraczek NekrZlatokor. 1665. Srov. *Duchek.*

duchosvarna: duchoſwarna*sicomachia (m. *psychomachia*) Lact. 150[b]; strojené, srov. **dušna.**

duchovenstvie, -ie, neutr., *stránka duchovní* (proti *světské*), *nábožnost, náboženství, das Geistliche, die Religiosität, Religion.* — To-li, ješto k světu slušie, či-li k duchowenſtwy Brig. 1. Ta oběť w duchowenſtwy sílu opravuje potratilú Modl. 32[a]. (Kateřina) tak křesťanské bydlo právě nesla, w duchowenſtwy sě kochajíc Kat. v. 1110. Prospěšen na duchowenſtwij a na dobrém životě Kruml. 155[b]. Že nám ubývá skrzě ně (věci tělesné) náboženstvie a duchowenſtwye Modl. 92[a]. Klášter, ješto jest již tak pohynul w duchowenſtwí, že nemají v něm hřiechu za hřiech ŠtítBud. 166. Jde s pýchú také pokrytstvo, ješto pravé boří duchowenſtwie, ješto jest v pokorných t. 202. Pokrytstvie bude řéci: Nejsi-li nábožen, nevonie-li ť duchowenſtwie, ale ukaž do sebe tu postavu, ješto ť duchovní mají a nábožní t. 204. Křesťanským duchowenſtwym ŽWittb. Athan. 226[a]; duchowenſtwie našeho religionis Koř. Act. 26, 5; duchowenſtwym religione Mus. Lev. 16, 31, Ol. tamt. — duchowenſtwye *allegoria* Zdik., t. j. *pojetí věci ve významu přeneseném, duchovním,* srov. adv. **duchovně** allegorice.

duchovně, adv., *geistlich.* — Tělesně i duchownye Alb. 16[b]; člověk duchownye nábožný t. 17[b]; aby sě duše ot boha neotlúčila duchownye t. 12[a]. — duchownye moraliter MamA. 29[b]. — duchownye *allegorice* Veleš., přenesením ve význam duchovní; srov. **duchovenstvie** allegoria.

duchovní, adj., *k dechu, duchu se vztahující, Athmungs-:* všichni drobové a údové duchowni neb životní Sal. 526; (úd žil-

navý) dělí krmitedlné údy od duchownich t. 784, údy zažívací od dýchacích. — *Od ducha, geistlich, geistig;* oppos. *tělesný, světský* atp. — (Pokušení) ani tyeleſtnemu ani duchownyemu AlbB. 8ᵇ; a tak bude v srdci pýcha šťebetati netbajíc, w ſwietſkemly běhu či w duchownym ŠtítBud. 198; (obeslati) úředníky duchownije i swietſke Pr. pr. 243; ani w duchownijem ani w ſwietſkem řádu t. 242; netoliko w pracowitem ale i w duchownyem životě Kruml. 441ᵇ. — Páni nalezli, že ktožkolivěk o zemskú věc koho by pohnal k duchownyemu prawu, že... to nemá býti ODub. 90, k duchovnímu soudu. K tomu kuoru (Throni) zvláště duchownye ſuudcze mohú býti připodobnáni Štít. uč. 79ᵇ. duchowni czloᵏ vnitř sezří ŠtítBud. 30, duchovní, myslivý člověk. Těch (lidí), ješto by podlé svých stavóv nad jiné měli býti duchownieyſſy a rozomnější t. 197. I bude řéci pýcha: Co sě dáš jiným rovnati sobě? však s' lepšieho urozenie..., vyššieho s' stavu, duchownieyſſy si, viece se postíš t. 198. Dvě duchownye panně Pass. 29. (Tělo) jest také duchownie spiritale Koř. 1. Kor. 15, 44. Chleba duhovneho HomOp. 153ᵃ, snad = duchovnieho. Sedm sú epištol učinili neb přidali, tak duchownie jako ſkrowne mysticas Lit. předml. Jeron. k Pavl. 7. Za duchownie veselé AlbB. 1ᵇ. — Toto sú duchownye obyczyegy (sic) haec sunt caeremoniae Mus. Deut. 6, 1, *duchovní obyčěji, náboženské obřady;* přěstúpiec duchownye obyczegye t. Lev. 5, 15; aby ukázal lidu obyczege duchownye t. Ex. 18, 20, obyczege duchownye Ol. tamt., obiczegie duchownye caeremonias MamA. 31ᵃ; k duchownym obyczeyom ad caeremonias Mus. Num. 1, 50, k duchownym obyczegiem ad caeremonias Ol. Ex. 27, 19. — Zpodstatnělé *duchovní* = kněz: (při stolování) preláty, biskupy, kněží, ty zvláščě v čest slušie mieti, vždy duchownym stuol počieti NRada 512. — Srov. **duchovný**; z toho může býti také některý doklad zde uvedený, zejména kompt. *duchovnějši.*

duchovnička, -y, fem., *osoba ženská stavu duchovního, eine Geistliche*; s významem potupným: *farisejka* atp. — Nemievajte dlúhých řečí aneb častých s nižádnými ženami, ani ovšem s takými duchowniczkami, ješto ť chtie lidem zřiedlny býti leč oblášťím náboženstvím ŠtítBud. 171. Slýchám mnohé a zvláště duchovničky, ani repcí z pokušenie HusE. 1, 346.

duchovník, -a, masc., *osoba mužská stavu duchovního, ein Geistlicher:* jest-li duchownik BřezSnář. 137; jehož (smilovánie) všichni stvoření duchowníсy hnúti nemohú Kruml. 371ᵇ. — Zvláště *farisej:* ti duchownyczy sloviechu pharyzey ŠtítVyš. 92ᵃ; židovščí duchownyci Krist. 65ᵇ; ti z duchownikow EvZimn. 5; duchownyci divie sě umění Pharisaei Lit. Hier. Paul. 4; duchownyk pharisaeus Dobr., Drážď. 23; mistři učení a duchowniczi k smrti jej (Ježíše) podali Kruml. 271ᵇ.

duchovnost, -i, fem., *duchovenství, nábožnost, das Geistliche, Religiosität.* — duchovnoſt spiritualitas Prešp. 1433; duchownoſt religiositas MamVíd.; uměnie duchownoſti timor Domini, scientiae religiositas Ol. Sir. 1, 17, překlad odchylný.

duchovný, adj., *duchovní, geistlich;* oppos. *tělesný* atp. — Od nečistoty duchowney a tieleſtney ŽPod. 136 (v litan.); duchowna a tieleſna nemohú pospolu býti, jakož oheň a vodu v jednom sudě mieti Kruml. 155ᵇ. Duchowne přirozenie duostojnějše jest nežli tělestné ŠtítBud. 24; podobná-li věc k sobě tieleſne přirozenie a duchowne? t. 33. Nemohu řéci: Toliký ť jest (bóh) podle tieleſne welikoſti, ješto móž miesto zaměstnati, a tú velikostí nenie velik ani anjel ani mysl rozumná, duše; ale jest welikoſt duchowna moci, múdrosti, dobroty, těmi sú andělé velici..., ale buoh jest velik v tom bez konce ŠtítBud. 87. Skrzě duchowne twe wtieleſtwie (vtělení) ŽKlem. 139ᵃ. Aby bratřiú i sestry naše duchowne ẏ wlaſtnye... uchovati ráčil t. 140ᵃ. Praviti sě duchowna bratrzije Štít. ř. 19ᵇ. Jeho duchowna matka, ješto jeho z svatého křtu zdvihla, to zjěvenie jměla

o něm Pass. 404, duchovná matka, kmotra; duchowne panny t. 370, duchownim (t. j. -ným) pannám t. 379, duchowne panenstvo Štít. ř. 12[a]; duchowni (t. j. -ný) stav Pass. 452, w duchownem stavu t. 385; duchowni (t. j. -ný) zákon t. 404, duchowne právo t. 410; w duchownem rozumu Štít. ř. 8. Modlitva uzdravuje duchowne nemoci Alb. 59[b]; ku pravéj síle mohla by ny přichýliti ta sladkost duchowna t. 9[a], sladkost duchownye AlbB. (na místě stejném); svým věrným dává dary duchowne AlbC. 34[b], dary duchownye AlbB. (na místě stejném); obyčeje duchowne caeremonias Mus. Deut. 4, 7 a obyčeje duchownye t. Ex. 18, 20. By mohl spatřiti duchowne a nebeské tajné věci Štít. ř. 44[a]; čím viece (dušě) obvazuje sě duchownu věcí Alb. 10[b]. — Srov. **duchovní.**

duchový, adj. z *duch:* vicher duchowy impetus spiritus Ol. Ezech. 1, 12, v Bibli 1857: prudkost ducha; smutek duchowy afflictio spiritus Ol. Ekkl. 1, 17.

dukát, -a, -u, masc., *peníz toho jména:* sto tisíc zlatých uherských neb dukatuow Lobk. 40[a]; srov. **zlatý.**

Dukověné, Dukovany, plur. masc., *jm. místní:* in Dukowany Reg. II, 1281; in Tokwan t. 1279, de Dokwan t. III, 1325.

Dula, -y, masc. (?), *jm. osobní:* Dula NekrP.

Dúlek, -lka, masc., *jm. osobní,* demin. z *Dul, Dúl:* Dulek NekrP.

Dulík, -a, masc., *jm. osobní:* Dulík Běl. 1443.

Dunaj, -ě, masc., *jm. řeky:* chtě s ním (Erakleus s Kozdroem) podlé dunagye boj vzieti Pass. 484; (kněz) vrže w dunay zlato DalC. 76; až do dunagye Pulk. 122[b], až k Dunaji, po Dunaj. — dvnay Danubius Prešp. 326, dunay též Rozk. 572, dunay BohFl. 56; — *jm. osobní:* Dunay Reg. I, 1115 (XIII stol.), t. 1186 (též).

Dunajici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villa Dunagicz UrbBřevn. 1406; villa Dunagecz tamt.; Dunajice KotMíst.

Dunajovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Dunayowicz Reg. II, 1276, Dunaiowicz t. 1288; Dunayowicz UrbRožmb. 1379.

dunajský, adj., *Donau-:* toho všecky Dunajſké vody s nich nesmyjí RešSir. 267[a].

Dunda, -y, masc., *příjm.:* Dunda TomZ. 1464 m 23.

duně (?), *prý obluda nějaká:* cervia progelenyk, abides dunye Prešp. 392 v kap. Clauda monstra; duny abides Rozk. 813; strojené.

dunovietr (3slab.), -a, -u, masc., *dunoucí vítr, vánek:* dunowietr *gons Slov-Klem. 2[b] (m. Eous); strojené.

dunúti, -nu, -neš, impftiv., *váti, wehen;* stsl. *dunąti* spirare, z koř. *dhu-,* srov. Zubatý v Jag. Arch. 16, 391. — dune duch tvój flabit ŽTruhl. 147, 18, dune duch jeho ŽKlem. tamt.; dunul duch tvój flavit ŽKlem. Moys. 10. Srov. **podunúti, udunúti.**

dup (?): dup *quada, paralysis dna atd. Prešp. 1577 v kap. de languoribus; strojené.

dúpa, -y, fem., *dutina, Höhlung, Hohlgang.* Jako lišky dupami jinými a jinými ucházejí, aby atd. Hrub. 485[b]. Srov. **dúpě.**

dúpatný v. **dúpnatý.**

dúpce (?) v. **dúpě.**

dúpě, -ě, fem., *doupě, dutina, díra, Höhlung, Loch;* stsl. *duplja* caverna. Mění se časem v neutr. a pak i ve tvar *-ę:* **dúpě,** -ěte. — Zvieře, ješto má viece dupi, když je z jedné vypudí, uteče do druhé BrigF. 70[b]. Daniel zkazil modlu Bél a saň w dupy zemney Kruml. 30[b]. w dupyech aspida hada in caverna Pror. Isa. 11, 8; w dupy w zedne in caverna maceriae Lit. Cant. 2, 14; w dupy w zednem Ol. tamt. — Lišky dupata mají foveas Koř. Mat. 8, 20. Onde ť leží (vlk) již bez péče, v onomno dupieti kleče Baw. 102. Ty pak druhým (smyslem) jako dúpětem utečeš Rhet. Prokopa písaře Nov. města Pražsk. (v arch. Třeboňsk.) f. 187, dutým průchodem. w dupatech zemských in cavernis Koř. Žid. 11, 38; w dupatach HusŠal. 51[b]. — dupe specus Prešp. 62, dupě též Rozk. 68, dupye též SlovBrn. 118[a] a BohFl. 117, Nom. 69[b]; dupie specus RVodň. 71[d]; dupie antrum MamA. 15[b] a Anon. 1[a]. — (Myš městská hostila u sebe ve sklepě myš selskou, obě pak před klíčníkem kamsi zalezly; pak) když hospo-

dyně (t. myš městská) z dupce klonu, poče těšiti strastnú onu atd. Baw. 52, z dupce trvám omyl m. *z dúpě.* — Srov. **dúpa.**

dúpějka, -y, fem., demin. z **dúpěje,* a toto z *dúpě.* — Mě (praví mravenec mouše) dupiegka má veselí, pyšná sien tobě truchliti velí Baw. 85.

dupka, -y, fem., demin. k *dúpa, dúpě.* — Myš domácí od ní (myši polní) jest přijata a v její malé dupce ctěna Ezop. 36ª.

dúpnák, -a, masc., *doupnák, Waldtaube;* — *příjm.:* dupnac UrbE. 70.

dúpnatý, adj., *dutý, hohl.* — Oltář ten nebieše czyely, ale dupnaty non solidum, sed cavum Ol. Ex. 38, 7, Mus. tamt.; nebieše czeli, ale dupnati Lit. tamt. Slúp vnitř byl dupnaty cava Pror. Jer. 52, 21. Vzemše dietě w dupnate drziewo je vložili in concavo arboris GestaBř. 44ª; w dupnate drzewo GestaKl. 105 (místa stejná). dupnaty cavum MamD. 297ᵇ. — dupatny (sic) concavus MamB. 31ª, trvám omyl m. *dúpnatý.*

dúpníček, -čka, masc., *pták toho jména:* daupnijczek *alcedo Lact. 280ᵈ.

Dúpov, -a, masc., *jm. místní:* de Dupow Reg. II, 1289, TomZ. 1481 m 20, z Daupowa Háj. 165ª.

Dúpovec, -vcě, masc., *jm. rodové* vzaté za *příjm.:* Benessius dictus Dupowecz Akta konsist. 1380, Dupowecz TomZ. 1428 st 62.

Duras, -a, masc., *příjm.:* Venceslaus Duras Akta konsist. 1373, Venceslao dicto Durass tamt., Nicolaus dictus Duras UrbE. 90, Duras TomZ. 1392 n 107.

Durdici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Petr... z Durdicz PoprR. 1391; Durdice KotMíst.

Durich, -a, masc., *příjm.:* Jan Durych TomZ. 1413 n 320.

Durink, -iňk, -a, masc., *jm. národní, ein Thüringer.* — Durinch KosmA. 1, 13, Kosm2. tamt.; Durinc Kosm6. tamt. Jeden mu (Neklanovi) durynka ukáza, tomu j'ho (syna Vlastislavova) chovati káza DalC. 21; slyš, co ten zlý durynk zdě tamt. Král řiský... tři durynky v službu krále českého připravi t. 98; když všickni vynidú, durynk přěd komňatu přijide tamt.; ten durynk... královi hrdlo přětasi tamt.; ach durynku, zlý člověčel tamt. Jednomu durynkowy Pulk. 15ª. durink Durincus Prešp. 859; Duryňguow VelKal. 172. — *Příjm.:* Durynk TomZ. 1418 n 280. — Plur. **Durinci, -inky,** *jm. země, Thüringen:* smrt muže jejieho již byla prohlášena po všech Turryncziech KázLeg. 183ª.

duriňský, adj. z *Duriňk:* lantkrabi Duryňſkeho VelKal. 324, t. 331.

durmatý, adj., *nadutý, aufgeblasen.* — Tak má (Ezop) veliká, durmata líce Ezop. 3ᵇ.

dus, -a, -u, masc., *dusot, dupot, Getöse, Gestampfe;* souvisí se stněm. *dôsôn, dôsen,* nhněm. *tosen.* — Konské řvánie a ſtyekot od duſſu konſkeho Pulk. 127ª. Chod (tvůj buď) bez hřmotu a bez dusu Hanuš Malý Výbor 82 (z r. 1433). Kdo... dus lakomeho pekla přemohl strepitum Acherontis avari Ezop. 177ᵇ. duſſ strepitus Prešp. 146.

dusánie, -ie, neutr., *dusot, dupání, das Tosen, Stampfen.* — Aj duſanie noh pána jeho po něm sonitus pedum domini eius post eum est Kladr. 4. Reg. 6, 32, duſánj Br. tamt. Lidé jézdni jedni, druzí pěši po vlku (unášejícím dítě) běžěchu; ale vlk uslyšav duſanye i křik po sobě... upustil dietě strepitum GestaBř. 60ª, uslyšav duſanye GestaKl. 148 (místa stejná).

dusík, -a, -u, masc., *nástroj k mučení, ein Folterinstrument:* dán do duſyku KolC. 5ᵇ (1587), aby se oba dva w duſſyku postavili a tam seděli t. 5ª (též).

dusiti, -šu, -síš, *sticken, würgen;* z koř. *dhues-,* odtud také *dъch-, dech-* atd. a *duchъ, duša.* — duſieſe ho (sluha sluhu) HusPost. 180ª, duſſieſſe suffocabat eum LekcB. 194ᵇ. Přizřěte k tomu, toto ť mě dietě velmi duſſy Pass. 311. Nevděčnost vše dobré duſſy NRada 323.

duspivo, -a, neboli **duspiva,** -y, masc., *piják piva:* vopilí duſpiwowe, bumbové RešSır. 29ª.

Dušan, -a, masc., *jm. osobní:* Duſſan NekrP.; srov. **Dušen.**

dušě, -ě, fem.; plur. gen. *dúš* a *duší*. Psl. *duša* z *dusja,* z koř. *dhues-*. — *Dech, Athem.* (Straba) uzřě, že jeho žena duffyu berze, což dosiehne, to vše zdéře DalC. 20, v překl. stněm.: an dem tod lag sin wip, *dušu bráti,* dech popadati, umírati. Druhý již ležě umierá, a sen ješťe duffy zbyera AlxV. 1750, *dušu sbierati,* dech popadati, se smrtí zápasiti, býti v posledním tažení; (Konrat) když duffy fbieral, oči zavřěl, tak jež jeho bratřie již umrla mniechu Pass. 415; dci v tu hodinu duffy fbieraffe t. 472; dci v tu hodinu duffy fbyeraffe PassKlem. 192ª; (sv. Prokop) kakžkolivěk již duffy fbieragie, bohu sě modle diáblu bránieše Pass. 316; (Izalda) počě jako duffy zbierati, po Tristramovi velmi túžiec Trist. 70ᵇ; vidúc, an fbiera fwu duffy drahú t. 101ᵇ; on jakžto smrtedlně raněný sbieráše duši Živ. Karl. (Výb. 1, 524); duffy zbieram agonizo MamF. 85ª, fbyeram duffy též SlovE. 221ᵇ. Však potom febraw duffy i vece Otc. 56ª, *sebrati dušu,* poslední síly. — (Čechové knězě Kunrata) z zemy vypudichu, řkúc: tobě fmrdy czefka duffye, náhle do Němec, nyemeczka duffye! na mezi jej vyprovodichu, pak jej na mezi zabichu, neb ť řiekal: fmrdyt mi czefka duffye, právě jako umrlá kušě DalC. 71, v překl. stněm.: der bemisch odem stinkit dich an..., wan er hat gesprochin: mich stinkit an der bemisch odem recht als ein totir hunt, *česká dušě,* dech českého člověka. — *Duše, Seele.* Poděkuj, duffie má, hospodinu anima mea ŽKlem. 102, 11 a 22, nom. m. vok. (Matky) tak ukazují, že jen těl (t. svých dítek) jsú matery, ale ne duuff Štít. uč. 58ª; povinni smy viece našie dufy (sic) vóli ploditi, než těla Alb. 43ᵇ. Abychom pomoci žádali tak ot andělóv jako i těch duuff svatých Štít. uč. 103ᵇ. Osídlo zbožných duuff jest střiebro Pass. 626. (Lékař) hřiešných dus Hrad. 110ᵇ. Hoře těch pracných dúff (tak v rkp.) Štít. uč. 152ª. Která j' svatých dvvff útěcha Štít. ř. 52ᵇ; v pokoji svých duuff t. 100ª; odpočinutie duffijem vašim t. 98ª; aby duffiem... pokoj věčný dáti ráčil ŽKlem. 140ª; pokoj vašim duffem EvZimn. 12. Našim duffem na spasenie Kruml. 138ª. By j'ho (Jidášova) duffie nešla tady, jadyž slovem zlé prorady v cělováníú dal znamenie ApŠ. 56, by jeho duše při smrti nevycházela ústy. Tak duffie letěly hustě (do pekla), jakžto gdyž stáda rozpustie AlxB. 4, 16. Srdce jde rózno čšticí..., div že nevyskočí duffye AlxV. 1903, žalostí. duffy vypuditi exanimare MamA. 21ᵇ. Pokořiech duffyu mú animam ŽWittb. 34, 13. Myšlenie... nafye dufye nepofkwirni Túl. 31ª. (Člověk) sám sa nade vše zlato draží, však pro ňe čest, dufy wazy AlxV. 628. Div, člověče, kak sě trudíš, pro zbožie svój ... život vážě, i to, což jest velmi dráže, svú duffy den za dnem topíš t. 1861. Neostavíš duffye mé animam meam ŽWittb. 15, 10; jěli duffyu mú ceperunt animam t. 58, 4. dus chudých tvých nezapomínai ŽKlem. 142ª. Ostřiehá hospodin dus svatých svých t. 96, 10. dufu usdraviti Kunh. 150ª. Činíme veliké zlé proti duffem našim contra animas Kladr. Jer. 26, 19. — Beru to na mú vieru i na mú dufy Hrad. 84ᵇ, *bráti čso na svú dušu;* s tím souvisí nč.: *na mou duši.* Pod mau duffij pravím tobě, že dlauho žíva nebudeš Ezop. 75ᵇ, *pod mú dušú.* Zamútil sě král Antiochus do duffie (ve Vulg. jenom contristatus est) Ol. 2. Mach. 4, 37, *do dušě sě zamútiti* atp.; smútil sě jest do duffie Mus. tamt. — (Ježíš) nakloniv hlavu wzda duffy ZlomMus. 4, 1, *dušu vzdáti,* skonati. — (Svatý Prokop) pufty dufy z svatého těla Hrad. 21ᵇ, *dušu pustiti,* skonati; letě (padl) Ruben duffiu puzztiw Jid. 104. — duffye anima Prešp. 6, MamA. 30ª; duffye má anima ŽWittb. 6, 4, duffiu mú animam meam ŽKlem. 34, 7, rci duffi méj t. 34, 3; k duffyu méj ŽWittb. 68, 19, zvratnou analogií m. duši; mnoho duff ApŠ. 10; s dufmy Hrad. 73ª. — Z czyzolozne duffe de meretrice MamA. 20ᵇ. — **Chlapie dušě,** *rostlina toho jména:* chlapie duffye centrum galli MamF. 71ᵇ a RostlB. 146ª, chlapie duffe též SlovA., chlapy duffe též RostlC. 109ª; centrum galli, kadidlník, chlapij duffe

Lact. 267[d]. — *Příjm. mužské:* Duſſe NekrP., Dussye TomZ. 1392 n 31.

Duššjov, -a, masc., *jm. místní:* Dusseyow Reg. IV, 1238, de Dussyeyow Akta konsist. XIV stol.

Dušek, -ška, masc., *příjm.:* Duſſek UrbChotěšA. 28[a], UrbPr. 1379; Dusco (nom.) Reg. III, 1311, Wanconem filium Dusconis tamt.

dušel (?), masc., *živočich:* všeliký duſſel omne animal ŽKap. 144, 16; strojené.

Dušen (?), masc., *jm. osobní:* Duſſen NekrP.; srov. **Dušan.**

dušenie, -ie, neutr., *dušování:* žádám zbožie dobyti věrováním, duſſyenym OlMüllD. 718.

dušicě, -ě, fem., demin. z *dušě.* — duſſicz chudých tvých nezapomínaj animas pauperum ŽKlem. 73, 19. (MMagd.) ztratila bieše zacělo své milé duſſiczye tělo Hrad. 30[a]. Ó spomoz své duſſyczy hubené Štít. uč. 152[a]. V tvoji rucě porúčiemy své dwſycze Kremsm. 94[a]. Pokoj věčný duſſyczy méj Hrad. 38[b]. Jich duſſycze jidú před bóh Kat. 178. Jejie duſſycze Kat. 170, t. 172; tvú duſſyucziu raně UmR. 122, -yu- analogií zvratnou.

dušička, -y, fem., demin. z *dušicě.* — Duſſiczky u předpeklí počěchu sě radovati Hrad. 92[b]. (Bóh jest) spravedlný mrtvým a jich duſſiczkam Kruml. 138[a]. Aby tiem viece duſſiczzek bohu dobyl t. 154[a]. Mnoho duſyczek Alb. 90[b]. — *Příjm.:* Dušička PoprR. 42.

Dušík, -a, masc., *příjm.:* Jan Duſſyk Háj. 292[a].

dúška, -y, fem., demin. z *dušě:* aby buoh milostiv byl duſſkam ŽPod. 172 (v modl.); — před oltářem padši duſku puſtyla PassKlem. 141[a], *dúšku pustiti,* srov. *dušu pustiti,* skonati. — **Mateřie dúška,** *mateří douška, Quendel, Thymian* atd.: materzie duſka serpis Prešp. 743, Rozk. 1341, materzye duſka též BohFl. 319 (132), materzye duſſka též Nom. 65[b], Synon.; materzie duſſka serpillum MamA. 15[a], materzye duſſka též t. 34[b], RostlD. 84[b], materzye dauſſka též RostlF. 12[b], materze duſſka LékB. 129[a], matrzye duſſka též RostlD. 91[b] m. mateřie d.; materzye duſſka poleium t. 81[a]; materzie duſſka RVodň. 273[b]; welika materzye duſſka polium montanum LékB. 125[a], welika materzye dauſſka též RostlF. 12[a], welika materzij duſſka též Lact. 272[c].

dušna, -y, fem.: duſſna jedna kněžská a druhá kniežecie *anima* Comest. 78[b]; strojené, srov. **dušně.** — duſſna *sichomachia Prešp. 1528 v kap. de arte, duſſna *siccomachia Rozk. 2242, m. *psychomachia;* strojené, srov. **duchosvarna.**

dušně, -ě, fem., *angela:* angela latine, dussnye Veleš.; strojené, srov. **dušna.**

dušní, adj.: tvořenie tiela duſſnieho totiž zvieřete Comest. 81[b], tělo dušnie, *živočišné.*

Dušníci, -íky, -ík, plur. masc., *jm. místní, Dušníky* a později *Dušník:* in villa Dusnici Reg. I, 1228; Dusnich t. 1226; Dussnik (nom.), de Dusnik Confirm. 1361; Dusniky UrbBřevn. 1406, Dussniki UrbPr. poč. XV; ze vsi Duſſnijka Háj. 55[b].

dušník, -a, masc., *poddaný na pozemku zádušním, proanimatus = pro anima, pro requie animae datus* AeltDenkm. 201, BrandlGloss., *animator.* — Vlach dal jest Doľas zemu bogu i svatému Ščepánu sse dvema duſſnicoma list. Litoměř. ze XIII stol. v Reg. I, 1057 a AeltDenkm. 199; de Lipan ten dusnik Reg. I, 1115, t. 1186; unum hominem qui vulgariter dusnik nuncupatur t. 1233. — *Příjm.:* Dusnyk UrbPr. 1379.

dušnost, -i, fem., *dýchavičnost, schwerer Athem:* duſſnoſt asthma RostlF. 13[a]; duſſnoſt asthmaticus (sic) RostlC. 12[b]; — pak *vůbec nezdravota:* země má duſſnoſt v sobě, protož slunce mlhu i vlažnost k sobě tiehne Vít. 7[b]; abychom dušnost chudoby tady (tím způsobem) opustili Pís. XV stol. ve Feif. LL. 722; víno s ním (bobkovým dřevem) vařené spomáhá duſſnoſti žaludka RVodň. 260[b]; duſſnoſt phthisis SlovKlem. 87[b].

dušnota, -y, fem., *dýchavičnost, schwerer Athem:* duſſnota v prsech ApatFr. 236[a];

ktož má velikú duſſnotu na sobě Chir. 259ª; kterak máš pomáhati lidem, kteřížto velikú duſnotu nebo těžkú dychawyczy mají t. 258ᵇ.

dušný, adj., *dýchavičný*, pak *vůbec nezdravý:* auripigment dobrý jest duſſnym v prsech Rhas. 33; dussny phthisicus Cath. 178ª; duſſno mi všady Tkadl. 25ᵇ; naběhlo jest jemu v ni (ve vrš, Antikristovi) zlosynstva tak mnoho, že již čistým rybám duſſno jest mezi nimi ChelčP. 252ᵇ.

dúti, dmu, dmeš, impftiv., *douti, blasen, wehen;* stsl. *dąti, dъmą* flare, z koř. *dhom-*, srov. skr. *dhamati* flat. — Vietr dme ŠtítOp. 49ª. Čím výše (jsi), tiem silnější věje vietr a dme ŠtítBud. 207. Neb nepřemóž-li dobrý hněv zlé libosti jako vietr dma proti větru, daleko by od pravdy zamčela taková libost v kochánie světská a tělesná, v lakomstvo a pýchu ŠtítOp. 51ª; nepřemóž-li vietr toho dobrého hněvu, dma silnějie, zlé libosti atd. ŠtítMus. 70ᵇ (místa stejná). Okolo země vody běžie, jakož vidíte, povětřie nad tiem také běžě, večas dma odtadto, jakož jest to nedarmo zjednala božská múdrost ŠtítBud. 33. dme duch jeho flabit ŽKlem. 147, 18, podme duch jeho ŽWittb. tamt. dme flat Prešp. 149, dmi fla t. 1159. — V uši sobě nedáš duty Pulk. 62ᵇ, *dúti v uši.* — **d. sě**, *nadýmati se, aufwallen, aufschwellen, sich aufblasen, aufblähen.* Vody jako hora vzhóru ſye dmucze intumescentes Ol. Jos. 3, 16. Na poli se země dmieše a vzhóru se velmi spieše (sula) Baw. 70. Jímžto (duchem, Efraimští) ſye dmyechu Ol. Súdc. 8, 3. I co se dmeſs na mě aemularis pro me Ol. Num. 11, 29, co ſie dmeſs na mě Lit. tamt., co ſye dmeſs za mě Mus. tamt., přeložení volné; co ſie dmeſs Kruml. 314ª. — Z part. *dut* jest adj. **dutý**, v. t.

dutie, -ie, neutr., *vání, das Blasen, Wehen;* z *dúti, dmu.* — Moře dutym větru povstáváše vento flante exsurgebat Koř. Jan. 6, 18. — dutye flatus Prešp. 151; dutye božie flatus Pror. Isa. 30, 33.

dutý, adj., *hohl;* z part. *dut*, v. *dúti.* — duta trúba ductilis tuba MamA. 19ᵇ, Anon. 2ᵇ; dvě trúbě dutye tubas ductiles Ol. Num. 10, 2, Mus. tamt.; v trúbách dutych in tubis ductilibus ŽPod. 97, 6, za to chybně v ŽGloss. a ŽWittb. lutich, v ŽKap. litich a v ŽKlem. powodnich; — cievi jeho budú dutee ductilia Ol. Ex. 25, 36; — sviecen duty candelabrum ductile t. Ex. 25, 31, Mus. tamt.; kotúčové a cievi jeho (sviecnu) vše dute universa ductilia Mus. Ex. 25, 36; — telcě duteho vitulum conflatilem Ol. 2. Esdr. 9, 18; — bohóv dutych nečiň sobě deos conflatiles Mus. Ex. 34, 17.

dva, masc., **dvě**, fem. neutr., numer. card., *zwei;* psl. *dъva, dъvě.* — Kopky dwa cumulos Reg. I, 1241; silná dwa rohy AlxB. 6, 41; dwe řěčě DalH. 31; za duie neb kročějě za tři AlxB. 1, 17; (z)řiece dvu udactvo na tú t. 3, 40; po dwuv letú Pror. 77ª; sse dvema dušníkoma Reg. I, 1057 (XIII stol.); slúžiti dwíema pánoma HusPost. 2ª; jdieše dwiema czeſtoma MamA. 15ᵇ, t. 18ᵇ; dwá králové VelKal. 60. — **dva-ná-dsěte** a z toho dále **-dcěte, -dcět, -dcete, -dcet, -dcte, -dct, -cět, -cte, -ct, -dste, -ste** (**-zte**), **-st** (**-zt**), *dvanáct, zwölf;* z *-na-desěte, -na-desęte:* jich viec nenie než dwanadcziete Pass. 164, já vás dwanadciet vzvolil Krist. 57ᵇ, dwanadczyet kuošuov EvVíd. Jan. 6, 12, dwanadczet muží AlxV. 1222; dwanadczet jinochóv Růž. 4, dwanaczdte (sic) let Kruml. 80ª, dwanadczte apoſtolow Pass. 169, dwanaczte muží AlxH. 2, 14, dwanaczt DětJež. 2ᵇ, dwanaaczt Ben. 3. Esdr. 8, 67, dwanacz (sic) košóv EvSeitst. Jan. 6. 12, dwanaciet Koř. Mark. 8, 19, dwanadſte dní Krist. 28ª, dvanaſte Pulk. 99ᵇ, dwanáſte BiblB. Mark. 8, 19, dwanaſte Mand. 33ª, dwanaſte tisíc ŽPod. ž. 59 (nápis), hodin dwanaſt tamt. v kalend· (září); — jeden ze dwunadſte Krist. 57ᵇ, we dwunadczte rodiech Ol. Ex. 28, 21; dwunaczte prorokóv kosti Lit. Sir. 49, 12, na dwunadczti wolech Ol. 2. Par. 4, 4; — se dwiema na dziete voly cum duodecim bobus Ol. Num. 7, 3, se dwiema nadcziet pannami Pass. 347, dwyemanadczte jmény Ol. Ex. 28, 31, dwyemanaczt rytieřóm Kat. 136, k dwiemanadſt apoſtolom Krist. 57ᵇ,

dwiemanazt mužóm Pass. 347; — do dwanadczty let ML. 42ᵃ, dwanaſti apoſtolow Koř. Mat. 10, 2; oněmi dwanadczetmy hvězdami Kruml. 294ᵇ. — **dva-mezidcietma, -mez-cítma, -medcietma, mecítma** *dvacet dva, zweiundzwanzig,* z *-mezidesietma:* dwamezitczietma civitates viginti duae Ol. Jos. 19, 30, z popóv dwamezcietma t. 2. Esdr. 11, 22, dwametczyetma let Ben. Súdc. 10, 3, dwamecýtma tiſýců Br. (1596) Num. 26, 14. — **dvakrát,** *zweimal:* dwakrat léta ktvú osenic AlxV. 1267.

dvabližnec, -žencě, masc., *jedno ze dvanácti znamení nebeských, blíženci, Zwillinge (am Himmel).* — Těch znamení jest dvanáct a takto slovú v naší české řěči: skopnec..., dwabliznecz ChirB. 28ᵃ; dwabližnecz t. 17ᵇ; dievka narozená v dwabliženczi bude žádosti silné t. 21ᵇ.

dvadc- srov. **dvads-**.

dvadsátý, dvadcátý, numer. ord., *dvacátý, zwanzigster.* — Kapitola dwadczataa Pror. Isa. 20 (nápis), dwadczataa dewataa t. Isa. 29 (též); — we dwadczietem létě Ol. 1. Reg. 7, 2, we dwadczyetem dni Pror. Dan. 10, 4; — od dwudczateho léta Ol. Num. 1, 3; — (rozdiel) bez gednoho dwadczati t. Lev. 19 (nápis).

dvadsěti, dvadcěti, numer. card., *dvacet, zwanzig;* z *dva-desěti, dzva-desęti,* = dvě desítky. — Habuimus devadezeti grivny zelata ABoh. 35ᵇ. (Anna) dwadcziety let nejmě plodu LMar. 21; gdyž dwadcziety let minu t. 15. Boleslav kostelóv dwadcziethi postavi DalH. 32. (Syn) byl tam dwadciety let Pass. 288. dwadczieczi cizuczow AlxH. 2, 29, t. 3, 26. Vezmi zrn dwadceti Háj. herb. 172ᵇ; dwadcet VelKal. 326. — Patnádste tisícuov tři sta a dwadczte dní ML. 5ᵇ, trvám omylem. — Léta po dwdczatu osmého DalH. 30, po dwu dczatu osmého DalC. tamt.; léta po dwu dczatu čtvrtého DalC. 30; — opona loktóv dwudczat Ol. Ex. 27, 16; ta huora svú dálí jest odtad dwudczat dní Kat. 194; — we dwudczat letech Ol. 2. Par. 28, 1; — ſe dwudczat člověky t. 2. Reg. 3, 20, ſe dwuczat člověky Lit. tamt.

dvakrát v. **dva.**

dváky, z *dva háky, dva prsty:* (při přísaze) dřéve bylo právo, opatu za klášterský dluh dwaky pravú rukú na svých prsech položiti i vzieti na svój zákon, jakž rota vydána Rožmb. 138; srov.: dwa haky, jinak prsty, na prsi vložiec ODub. 26.

dvanácět-, dvanáct-, dvanádcět-, dvanádct-, dvanádst-, dvanást- v. **dva.**

dvanádstiletý, adj., *zwölfjährig:* když jest byl (Ježíš) dvanádstiletý Hus. 1, 150.

dvanádstník, -a, masc.: dwanaſtnik senator Prešp. 2104, dwanaſtnyk též Rozk. 3264; umělé.

***dvanásob** v. **dvénásob.**

dvanást- v. **dva.**

dvař: dvarz *dialogus* Prešp. 2214; strojené.

dvé, dvého, vzniklé stažením z *dvoje,* numer. distrib. neutr., v. **dvój.** — Zpodstatnělé. *Dvoji věc rozdílná.* To ti naposled pověde: v rozkoši sě neobložij, u panosti neumnožij; ač sě v tom dwem neostřěžeš, sám sě tiem najviec sviežeš AlxV. 289. Jednomu ť sě tuto státi, vuol ze dweho, kteréž ráčíš: aneboť je bohóm našim chválu vzdáti..., neb mukami těžce umučenu býti Kat. v. 2698. dwe to slyšal sem duo haec ŽWittb. 61, 12. Jedno ze dweho Pass. 558; proti tomu dwemu Brig. 133ᵃ; mezi dwym Alb. 10ᵇ. — *Dvoji věc stejná, ein Paar.* (Marie) chtiec knězi dáti dwe holúbátek anebo dwe hrdličátek Hrad. 69ᵃ; dwe ze všeho vejdú s tobú bina Mus. Gen. 6, 20; po dwem vezmeš bina Ol. Gen. 6, 19; jmajíce po dwem jehnec t. Cant. 4, 2; vařiž ten yzop w tom dwem dobřě Chir. 311ᵃ. — Ve rčeních *dvé a dvé:* všelikého stvořenie dwe a dwe vnide duo et duo Mus. Gen. 7, 9; dwé a dwé vezmeš (do korábu) duo et duo Br. Gen. 7, 2; listí dwý a dwý spolu Háj. herb. 32ᵇ; — *dvé to* = dvakrát tolikéž: král slíbi jima (lakomému a závistivému), což který prositi bude, že dá jemu, a dwe to druhému ŠtítMus. 58ᵇ; (zloděj) dwe to má vrátiti duplum Ol. Ex. 22, 4, t. 22, 9 a Mus. tamt.; pravie, že jest se to-dwe bralo

od kladenie ve dsky VšehK. 263[b]; a z toho dále ve smyslu stejném *dvé viece, dvé to viece:* tu jí da dwe wiecze chleba nežli jindy Otc. 310[a], tu jie da dwe to wiecze chleba OtcB. (na místě stejném); — *na dvé* = na dvě části: (zvieře), ješto na dwe štiepí paznohet in duas partes Mus. Deut. 14, 6; úředníci na dwee sě dělé VšehK. 97[b]; Abraham... zpřětína vše na dwe per medium Mus. Gen. 15, 10; vezma čistú plénku i sehniž na dwe a naklaď do nie toho mchu Chir. 285[a]; její díl ať jest na dwy rozdělen (t. pro dvě dítky) KolČČ. 207[b] (1554).

dvéduchý, adj., *zweifach:* duplico, dvojiti, dweducheho něco udělati Lact. 195[b]; dwyduchy odiew duplex vestis, diplois Lact. 52[a].

dvélibrník, -a, -u, masc., *dvouliberník:* Sitelech... dwelibrnyk Lit. výkl. slova Sitelech; umělé.

dvélistec, dvielistec, dvojilistec, dvojelistec, -stcě, masc., *rostlina toho jména:* dwieliſtecz bifolium LékB. 108[b], RostlB. 145[b], ApatFr. 167[b], dwyeliſſtecz též RostlC. 108[b]; dwoyliſtecz bifolium RVodň. 36[a], dwogeliſtecz tam. Srov. **dvúlistec.**

dvémluvec, dviemluvec, -vcě, masc.: (mlčím) o dwiemluwcich de dialecticis Lit. Hier. k Paul. 6; strojené.

dven (?): dven *diadragantum Prešp. 816 v kap. de radicibus; — dwen as Rozk. 2924 (mezi penězi); — strojené.

dvénásob, adv., *zweifach;* spřežka ze *dvé* a adv. *násob.* — Zrcadlo dwenaſob mědí okované Otc. 459[a]. Každé dvéřě (byly) dwenaſob Comest. 152[b]; čtyři brány dwenaſob wrata majíc duplices valvas t. 154[b]; dwenaſob byla slavnost duplex t. 102[a]. Proti zemi má (hrad Rodýzský) přiekopy druhde dwe naſob a druhde tree naſob Lobk. 55[b]. Aby nit byla lněná gednaſob neb dwenaſob Sal. 407. Bývají v kostele kola dvénásob osazená lampami Hus. 1, 79. dwenaſob MamV. Přikryti buďte jako pláštem dwenaſob hanbú svú sicut diploide Kladr. žalm 108, 29, překlad neumělý a volný, pro nedostatek výrazu za lat. diplois; v ŽGloss. je za to dwoyduchem, v ŽWittb. dwoyduchim, v ŽPod. dwoynaſobu; odtud dwanaſob (sic) duplois Prešp 1787 m. diplois, dwenaſob duppleis (sic) Rozk. 2732, dwenasob diplois Veleš., adverbiální člen výrazu perifrastického vzat ve významu výrazu celého; srov. **dvojnásoba, -bní, dvéduchý, dvojduchý, dvojičný.**

dvénásobní, dvienásobní, -ný, adj., *dvojnásobný, zweifach;* z *dvé násob, dvoje násob.* — Rána má býti připálena dwenaſobním železem Rhas. 192; přiši ji (kůži na hlavě) nití dwenaſobni Sal. 445; žaludek má dwenaſobní kuoži zevnitřní a vnitřní Rhas. 135; dwerzie dwenaſobni Comest. 153[a]; w yamie dwie naſobny t. 13[b]; s dwenaſobnij obrubú Háj. 25[b]; dwénáſobnij léta RešSir. 182[a]. Srov.: dwerzie (byly) dwenaſob Comest. 153[b], w dwoge naſob rúcho obleče tě diploide Pernšt. Bar. 5, 2, obleče tě w dwoge naſobne rúcho Ol. tamt. a Pror. Ol. tamt.

dveřcě, dvercě, dvé-, dveřec, pozd. -rcí, plur. fem., odchylkou také neutr.; demin. ze *dřvi* pův. *dvьri,* tedy z *dvьrьc-,* srov. stsl. *dvьrьca* sing. ostiolum. — Aby Noe... na bocě korábu učinil dwercye Krist. 103[b], aby Noe... na bocě korábu učinil okence neb dwercze ML. 120[b]. Jsú ve zdi malé dwerzcze Lobk. 118[b]. Když to ohledali biechu, dwerce z komňaty uzřěchu Baw. 210. Šli sme do malých dwerzecz Lobk. 117[a]; šli sme do kostela malými dwerzczy t. 90[a]; šli sme do dvoru malými dwerzczy Lobk. 121[b]; do kláštera vešli sme dweřcy Pref. 33. Z té komórky vchodie malými dwerzciemi do druhé Kruml. 71[a] (2krát). (Sluhové) řítili sú se skrze dwercie per posticum Kladr. Dan. 13, 26. Dvoje dwerzczie duo ostia Ol. Ezech. 41, 23. dvoje dwercze Comest. 153[a]; zadní dwercze tamt.; na těch dwercziech tamt.; proti těm dwerzczom t. 124[a]; před těmi dwerzczy t. 104[b]; mých dwerzecz Ol. Prov. 8, 4; dvercze postica Prešp. 1842, dwyerczye též Rozk. 2833; dwerzcze ostiolum Lact. 83[b].

dveřě, dvéřě, dveři v. dřvi.

dvérky, -řky, -řek, plur. fem., později odchyl. **-ka,** neutr.; demin. ze *dřvi* pův. *dvьri,* tedy *dvьrьky.* — dvéřky železné Pref. 156, dwyrzkam KolF. 5ᵇ (1591), dwyrzkami tamt.

dveřný, adj., *Thür-.* — Mnoho železa k hřěbóm dwerznym ad clavos ianuarum Ol. 1. Par. 22, 3, na hřeby ke dveřím Bible 1857. Na prazě dwerznem Lit. Deut. 6, 9 a Ol. tamt., za lat.: in limine et ostiis. — Zpodstatnělé: dwerznij a wratnij (sic) ianitores portarum domus Ol. Ezech. 44, 11.

dvie- v. **dvé-.**

dvira (?): dwira sphynx Prešp. 266, dwvra n. dwrra též Rozk. 505; strojené.

dvój: dwog *diphthongus* RVodň. (k 59ᵃ); strojené. — O dwoy Rozk. 263 v. *dnov.*

dvój, dvojě, dvoje, pozd. **dvojí,** -ie, -ie, numer., z *dъvojь.* Významem vlastně číslovka druhová = *dvůj, dvojí, zweierlei,* a násobná = *dvojnásobný, zweifach;* ale v jistých případech má význam číslovky základní, zejména když předměty počítané jsou abstraktní, nebo skupené, nebo vysloveny podstatnými jmény pomnožnými. — dwogie věc Mat. 18, dvojí, dvojího druhu věc; dwuogie věc chýlí ny k dobrému dielu Kruml. 154ᵇ; dwogye věc chýlí člověka k dělání dobrého Alb. 26ᵃ; dwoge věc AlbC. 38ᵃ; na dwogy věc Alb. 34ᵃ; dwogy věcí bude božie milovánie svrchováno na nás t. 137ᵃ; ze dwogie věci žalováchu Krist. 97ᵇ. Ktož čstie otcě a matery, dává jim buoh dwogie dary: prvý, že jest v duši spasen, druhý, že jest w dobie (var. w dobre) ščasten Hrad. 98ᵃ, dvojí dary. Dwoy užitek jest od toho Alb. 17ᵃ, dvůj, dvojí užitek. Dwoy život nalézámy neb dwoy stav bohem chválený t. 35ᵃ, dvůj, dvojí život, stav. Z té dwoge smrti jest také dwoge z mrtvých vstánie Štít. ř. 181ᵇ. Spasenie dwoge Modl. 146ᵇ. To dwoge pokánie jest atd. Alb. 47ᵃ. Jsúc dwogym svědečstvem potvrzeni Štít. ř. 40ᵃ. Tu ť móž býti dwoy rozum a obój pravý ŠtítMus. 89ᵇ. Člověk, kterýž dwoy smysl jmá Alb. 31ᵇ. V Kristovi jest dwóge znánie HusPost. 22ᵇ. V Jezukristu jest dwogye podstat Pass. 295 (2krát). Ta tvrdost srdečná jest dwuogie Kruml. 188ᵇ. dwogie nepravosti a hřiechy Pror. 65ᵇ. Léta jsú dwoge VšehK. 161ᵇ. dwogym činem Alb. 52ᵇ. dwogy jsú skutci našie vóle t. 74ᵇ. Na dwogyey večeři ML. 89ᵃ. Palec má dwuoge přiehbie LékA. 13ᵇ. — dwoy (lid) sě zpoviedá Alb. 91ᵃ, dvůj lid, dvojí lid; dwogyeho lida nenie zpověd platna t. 91ᵃ; dwogy lidé v křesťanské vieře zabluzují Štít. uč. 7ᵇ. V kostele slúžili mši dwogi kněží, jeden vedle obyčeje římského kostela a druhý vedle obyčeje řeckého Lobk. 9ᵃ. Tu bliz sebe stachu dwogie, hřecké i pohanské voje AlxH. 4, 27, dwogye voje AlxV. 1281. — Moc dwoge silnějšie jest jedné ŠtítOp. 116ᵃ, moc dvojí, dvojitá, dvojnásobná. Miesto hanby dwoge pro confusione duplici Pror. Isa. 61, 7. Aby dwoge bylo toho, což sú nabierali ut sit duplum Mus. Ex. 16, 5. (Vyplatil) dwogie penieze po 12ᵗⁱ kop. gr. míš. KolB. 7ᵇ (1494), dvojnásobnou summu; Chocenka po zápisu položil dwogie peníze t. 23ᵇ (1495); peníze dwogieho roku položené t. 84ᵇ (1501), peníze za dva roky. — Za ty dwoge chalupy KolB. 65ᵃ (ok. 1500), dvě chalupy. (Darius) jmieše královstvo dwogye AlxV. 949. — V knihách dwogich in libris duobus Troj. 3ᵃ, předmět počítaný je pomnožný. (d)wuoge knihy Macchabeorum Mus. předml. k Mach. Jezero (vedle bojiště) honow dwogich široko krví sě téci vidieše stadiorum duorum Ol. 2. Mach. 12, 16. — **dvój-ná-dsěte** masc., **dvojěná-dsěte** fem. atd., *dvanácterý, zwölferlei;* z *-ná-dsěte* vzniká *-ná-dcět* atd., o čemž v. *desět.* Súdíce dwoy nadczet národ židovský duodecim tribus EvVíd. Luk. 22, 30; súdíce dwoynaft národ židovský též t. Mat. 19, 28; súdiece dwogenadczte pokolenie též Lit. Luk. 22, 30. — **dvój-násob** atp. v. *násob.*

dvojduchý, adj., *dvojnásobný, zweifach.* — d. t. *oděv, diplois:* ať oděnjú sě jak w dwoyduchim (sic) sicut diploide ŽWittb. 108, 29, dwoyduchym ŽGlossKlem. tamt., dwoy-

duchem ŽGloss. tamt. Srov. **dvéduchý** a **dvénásob.**

dvojelistec v. **dvélistec.**

dvojemíle, dvojimíle, fem., *dvě míle (cesty), zwei Meilen;* výraz umělý, spřežka z *dvojě míle* n. *dvojie míle.* — dvogemile leuca Prešp. 661, dwogymyle též SlovBrn. 331, dwogy myle BohFl. 270; srov. leuca, leuga = střhněm. zwû meil wegs Lexer s. v. rast.

dvojemluvný, adj., *dvojsmyslný, zweideutig:* dwogemluwny ambifarius SlovKlem. 29ª; strojené.

dvojen, *-jna,* masc.; jmenný tvar adj. *dvojný.* — dwogen *geminus* SlovKlem. 50ᵇ.

dvojenásobní, -ný v. **dvojnásobní, -ný.**

dvojenie, -ie, neutr., *dvojnásobení, das Doppeln.* — Počet dní dvojiti a dwogenie znamenati ChirB. 35ᵇ.

dvojepět: dwogepiet *diapente* SlovKlem. 2ª, neumělý překlad terminu hudebního.

dvojeřěčník, -a, masc., *ein Zweizüngiger:* dwogeržeczník SlovKlem. 33ª; srov. **dvojeřěčný.**

dvojeřěčný, adj., *dvojsmyslný, dvojjazyčný, zweizüngig:* dwogerzečny bifarius, bilinguis Lact. 23ᵇ.

dvojezna, -y, fem.: dwoyezna *bigamia* Rozk. 3420, dwogezma (sic) též Prešp. 2345; strojené.

dvojhlas, -a, -u, masc.: dwoghlas *diphthongus* Lact. 52ᵇ.

dvojicě, -ě, fem., *dvojice, Zweiheit:* dwogi lybru pšenicě za jeden peniez a trzi dwogicie ječmene za jeden peniez bilibris tritici, tres bilibres hordei Koř. Zjěv. 6, 6.

dvojičný, adj., *dvojnásobný, zweifach.* — Přikryti budte jakožto diploide dwogicznu hanbú svú operiantur sicut diploide confusione sua ŽKlem. 108, 29, přikryti buďte... dvojičnu hanbú Hlah. tamt.; překlad odchylný.

dvojilístek, -stku, masc., *dvojlístek, Zweiblatt;* spřežka z *dvojí lístek.* — Dwogilijſtek Háj. herb. 366ᵇ, o Dwogilijſtku tamt.

dvojimíle v. **dvojemíle.**

dvojimluvna, -y, fem.: dwogimluvna *dialectica* Lact. 50ᵈ; strojené, srov. **dvojřečna.**

dvojiřadý, adj., *dvojřadý, zweireihig;* spřežka z *dvojí řad:* dvojiřadý klas Vel. Jg., dwogiřadý Háj. herb. 87ª.

dvojiti, -ju, -jíš, impftiv., *dvojnásobiti, doppeln:* to vidúci (liška) stojí, stkvost i krása hlad jí dwogi Baw. 80; nedwoy řěči ne duplices sermonem Ol. Sir. 42, 1; dwogiti, dvéduchého něco udělati, duplico Lact. 195ᵇ; dwogi geminat MamA. 24ª, dwogy též Anon. 3ᵇ; — *rozdvojovati, děliti, lišiti, in zwei Theile theilen, trennen:* zle, ktož s přátely ſye dwogy Vít. 66ª; nebo ſe lid vždy dwogij: jeden..., oděný zevnitř spravedlností zákonní, ale jest neupřímný..., a poslední budú první ChelčP. 65ᵇ. (Člověk) aby nedwogil srdce, by jednú stranú táhl k světu a druhú k bohu ŠtítMus. 94ª; celým srdcem táhnúti k bohu, nedwogiecz jeho k zemským věcem t. 159ª; v tom ſye tento rozum dwogy Hrad. 28ᵇ, rozchází se na dvé; (Anežka) na své mysli dwogila ſe Leg. bl. An. 30.

dvojitý, adj., *zweifach, doppelt.* — Moc dwogyta silnějši jest než jednostajná Štít. uč. 27ª, t. 32ᵇ, moc dwogita silnějši jest jednostajné ŠtítMus. 96ª, za to: moc dwoge silnějšie jest jedné ŠtítOp. 116ª. Všecko dwogite stvořenie omnia duplicia Ol. Sir. 42, 25. dwogity jazyk BrigF. 107ª.

dvojivý, adj., *dvojitý:* dwogiwych jeskyní duplex Comest. 32ª.

dvojjazyčný, adj., *zweizüngig; z dvój jazyk:* duogazichnj bilinguis HomOp. 216ᵇ.

dvojlistec v. **dvélistec.**

dvój-nádcět, -nást atp., v. **dvój.**

dvój-nádsěte, -nádcte atp., v. **dvój.**

dvój-násob v. **násob.**

dvojnásoba, -y, fem.: ať sě přikryjí jako dwoynaſobu hanbú svú operiantur sicut *diploide* confusione sua ŽPod. 108, 29; překlad neumělý, Br.: jako *pláštěm.*

dvojnásobní, dvojenásobní, -ný, adj., *zweifach;* utvořeno z *dvój* a *násob* adv. — Plášť dwoynaſobni Kruml. 66ᵇ; dwoynaſobňie odplata HusŠal. 155ª; dwognáſobnij spůsob Háj. herb. 48ª; lístíčko dwognáſobní i trognáſobnij t. 274ª. Obleče tě (bóh) w dwogenaſobne rúcho spravedlnosti di-

ploide iustitiae Ol. Bar. 5, 2 a Pror. Ol. tamt., w dwogenaſobnie rúcho Kladr. tamt., za to v Pernšt.: w dwoge naſob rúcho. dwognáſobnij koruna RešSir. 181ᵇ. V zemi své dwogenaſobnimi věcmi vlásti budú duplicia possidebunt Kladr. Isa. 61, 7. Srov. **násob.**

dvojně, -ě, fem., *rozporka (u vozu):* střmen, sedlo, roſporzicze dvoynie duellum, popruh atd. Prešp. 2058, dwoynye duellum Rozk. 3205. — *Adv.* **dvojně** v. *dvojný.*

dvojník, -a, masc., *Verdoppler:* dwoinijk duplicator Lact. 52ᵃ. — *Obcjetník:* nevěrní, zlí a lstiví, dwoynicy a lidé křiví, kdež uzřie, ano ctně činie, toho ihned lstivě vinie Baw. 132.

dvojnost, -i, fem., *vrtkavost, Wankelmuth:* učiň mě spravedlivu bez dwoynoſty Modl. 75ᵃ; anižto protivenstvie ani dwoynoſt duplicitas Comest. 86ᵃ. Srov. střhněm. *zwîvel,* souvisící se *zwî,* = Ungewissheit, Wankelmuth, Untreue. — V Prešp. 1373 je dvog(no)ſt *bilitas, čtení nejisté.—V Cath. rkp. a v Hank. Zbírce 175 čte se: germanitas... zwayungeschaft... dwognoſt; překlad neumělý, stněm. *zwayunge, zwîunge* = insertio, das Propfen.

dvojnožec, -žcě, masc., *ein Zweifüssiger:* Sephon ...dwonozecz (sic) Lit. III. výkl. slova Sephon.

dvojný, adj., *doppelt:* v jeskyni dwoyne duplex Comest. 42ᵇ, v jeskyni dwoyní t. 33ᵇ, v jeskyni dwoyney t. 184ᵃ; dwogna vrata Lact. 23ᵈ. — *Adverb.* **-ně:** ktož plní (křivú přísahu), dvojně hřěší HusE 1, 106.

dvojřěčna, -y, fem.: dwoyrzečzna *dialectica* SlovKlem. 1ᵇ, dvorzeczyna (sic) též Prešp. 1519, dyworzyeczyna (sic) též Rozk. 2227; strojené, srov. **dvojimluvna.**

dvójsřek, -a, -u, masc., spřežka ze *dvój sřek.* — dwuogſrzek *dissylabum* SlovKlem. 1ᵃ; strojené.

dvojženatý, adj.: dwoyženaty *bigamus* MamF. 86ᵃ; strojené, srov. **dvúženatec.**

dvolovznět: semitonus polovznět, *ditonus* dwolowzníet (v hudbě) SlovKlem. 2ᵃ; strojené.

dvór, dvora, -u, masc., *dvůr, Hof;* stsl. *dvorъ* aula, domus, z koř. *dver-,* pův. *dhuer-,* odkudž i *dřvi* v. t. — *Dvůr při domě, nádvoří.* dwor atrium BohFl. 682; **dwor též** Vocab. 175ᵃ, Dieſb.; dwor vestibulum MamA. 37ᵃ; studnicě w dworzye in vestibulo t. 33ᵃ. — Mniský dwor ambitus, creuczgang Diefb., *ambit, chodba v nádvoří;* (Břetislav) vyněde s Jutkú z dworu DalH. 42, z dvoru klášterního. — Ktož tomu (t. vypravování z boje turského) nechce uvěřiti, přída k svatému Vítu móž sě tiem ujistiti, neb na rayſkem dworzye nalezne to psáno (malováno), což o tom jest mnú pověděno DalC. 20, *t. zv. Rajský dvůr při paláci na hradě pražském,* srov. TomP. 1, 229; (Soběslav) ambit neb rayſky dwor jest dlažil Pulk. 89ᵃ; s procesí rágſký dwůr obchodíce Leg. bl. An. 25; rayſki dvor ambitus Prešp. 2218, rayſky dwor též Rozk. 3349, rayský dwor též Veleš. — *Dvůr hospodářský, Wirthschaftshof, Meierhof.* Tehdy Ježúš pojma své apoštoly jide s nimi k jednomu dworu, jemužto diechu Jetsemany, v tom dworzie biechu lidé kázaní; v tom dworu jedna zahrada bieše atd. Hrad. 79ᵇ. Póvod ukaž (poslóm) to, z ňehož žaloval, ano vždy vzejdi na každý dwor, o něž sě příš, takéž na dědinu vzejdi, jež jest po těch dworyech (sic), z niež pohoníš svým komorníkem, a ukaž... dědiny, jěž k těm dworom slušie Rožmb. 284; když (póvod) dwory ukáže a dědiny nic, tehda je dědinu propřěl (při vzhledem k dědině propadl) t. 289; pak-li (póvod) na dědině stal a w dworyech (sic) nebyl..., tehda dwory propřěl t. 290. (Radislav) jě sě zytomyrſkeho dworu dobývati DalC. 28. Sbožie nemovité, jakožto domy, vinice, dworowee Pr. pr. 260. Rozdati dědiny své od dwuoru Bříště KolAO. 11ᵇ (1505); dwory poplužnie, dwory kmetczij t. 21ᵇ (1509); na tom dwuoru t. BO. 3ᵃ (1494). — *Dvůr, sídlo panské, palác.* dvor curia Prešp. 1836, dwuor též BohFl. 555. Purkrabí s Prahy právo (zákon) pohnati kmetem na jeho dworzie na hradě pražském Rožmb. 64. By Judáš mocen dworu..., by jeho (Pilatovou) všiú věciú vlada, jakžto dworu tak poklada Jid. 55 a 60. Ciesař kněziu (Bole-

slavovi) káza u dwora býti, kotel nad ohněm držěti DalC. 31, DalH. tamt. U ciesařova dwora Otc. 278ᵇ. Měj dwor fwoy po knězký vnadě AlxV. 204, radí Aristoteles Alexandrovi; ti (královi příbuzní) vždy bydlili przi dworzie AlxH. 3, 20. Tym a Komon přijidesta, sě přěd dworem posadista DalC. 26, před sídlem sv. Lidmily. Král lev... také orlovi kázal, aby pojma ptactvo všaké by(l) u jeho dvoru také NRada 10. — Svatá Lidmila... dworem w Tetíně ſedyeſſe DalC. 26, *dvorem kde seděti, sídlem kde býti;* (král) v tom městě dworem sedě (aor.) Apoll. 128ᵃ. — *Schůze panská, společnost;* střhněm. *hof* = festliche Versammlung von Fürsten und Edlen. Ciesař, chtě veliký dwor v Mohuči jmieti, všecky volence (kurfiřty) jest svolal Pulk. 58ᵃ. Když sě dwor přibližováše TandZ. 163ᵃ, když se blížila doba, kdy dvůr měl býti; když sě ten dwor skona t. 161ᵇ; tu sě dwor ruozno rozjide t. 163ᵇ. — Svatý Prokop... jide, do věčného dworu Hrad. 22ᵃ, šel do shromáždění zvěčnělých, eufem. m. umřel. K jehož (Kristovu) dworu musie všichni ľudé vzhuoru z mrtvých vstáti Kat. v. 2012, shromáždění všech lidí po zmrtvýchvstání. Králová ze mdloby vstavši s Porfyrem nahoru k téj přežádnéj panně k dworu přistupista t. v. 2551, t. ke Kateřině v žaláři, do (vzácné) společnosti.

dvořák, -a, masc., *kdo žije při dvoře, na dvoře, Höfling:* (smrt) shrabe všě dworzaky Vít. 34ᵃ; fregerzy a duorzaczy MastDrk. 61; nemá býti žádný dworzak konšelem Pr. pr. 245; — *majetník dvoru:* pak-li by se toho ktokoli z forberečníků a dworzaku dopustil KolAA. 61ᵃ (1513). — v-dworzakow Rokyc. 51ᵇ. — dvorzak *ornacius Prešp. 2517 v kap. de navigatione. — *Příjm.:* Dworzak TomZ. 1456 m 51.

dvoran, -a, masc., *prý nějaká (mořská) obluda:* dvoran belua Prešp. 385, dworan též Rozk. 783; strojené, srov. *dvorný* = divný.

Dvořata, -y, masc., z *dvoręta.* — *Jm. osobní:* (testis) Dworata de Zypin Reg. II, 1293, Dworzata de Cypin t. 1300.

dvorček, -řečka, -řečku, masc., *malý dvůr hospodářský,* demin. z *dvořec.* — Ten dworczek a čtvrt dědiny rolé KolB. 72ᵇ (1497).

dvořec, -rcě, masc., *malý dvůr hospodářský,* demin. z *dvór.* — Matěj zuostává Chladovi za jeho dworzecz 29 kop gr. (dlužen) KolBO. 12ᵃ (1494), prodal diel dwuorcze svého t. 81ᵃ (1497), do toho dworcze tamt. (též), dworzecz se všemi dědinami KolCC. 20ᵃ (1551). — *Jm. místní:* villa quae Dworcz dicitur Reg. III, 1318, Dworzecz UrbRožmb. 1379, de Dworzecz Akta konsist. 1374; a také plur. **Dvorci, Dvorcě:** ad metas Dvvorecz ad latus Vltavae Reg. II, 1222, ze Dvorcóv PoprR. 49.

dvóřěčina v. **dvojřěčna.**

dvořěnín, -a, masc., *dvořan, Hofmann, Höfling.* — Protož dvořenínu krále velikého chci najprvé krále oznámiti HusE. 1, 1; dvořky a dvořené t. 1, 263. dworziene mniece, by atd. ML. 80ᵃ; dva Jaromírovi dworzyene Pulk. 37ᵇ; veškeren sbor nebeských dworzzan Kruml. 298; též dworzane mají koně Lobk. 56ᵃ; všech dworzeninuw Mill. 8ᵇ.

Dvořětici, -ticě, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Dworzeticz Confirm. 1359. Z *Dvořata,* v. t.; *Dvořetice* KotMíst.

dvořišče, -ě, neutr., *místo, na kterém je nebo byl dvůr, Hofgrund.* — Na svých dworziſſczich fecerunt sibi tabernacula in atriis suis Lit. 2. Esdr. 8, 16, na dworziſſtich Ol. tamt. Bliz od toho dworziſſcze Krist. 52ᵃ. Svata prodala dworziſſtie své KolB. 111ᵃ (1498); postúpiti gruntu anebo dworziſſtie kus toho domu t. 95ᵃ (též). dworzyſczye atrium Rozk. 2910, dworzyſſcze Vocab. 175ᵃ; dworzisstie area Veleš. — *Jm. místní:* Dworziscze UrbRožmb. 234, de Dworziscz DeskDE.

dvořiti, -řu, -říš, impftiv., *u dvora žíti, sloužiti, hofieren.* — Tehdy Oldřich u ciesaře dworzyeſſe DalC. 33, v překl. stněm.: Ulrich by dem keisir hoffit; (Oldřich) na jeho (císařově) dvořě dworzyeſſe Pulk. 38ᵃ. V ňem dworzil (zlomk.) AdamKap. 14. Ktož chceš dvořiti u krále najvyššího HusE. 1, 1.

dvořka, -y, fem., *dvořanka, Hofdame.* — Zda-li ť jest (Adlička) byla dworzka proto, že jest dvorská topička byla? Tkadl. 1, 77. Nejeden ť vzchválí rozpuštené veselé dworzky a sám k sobě přijda nedie ť, by to dobré bylo, tak nestydatě vókol jíti s těmi freji Šach. 299ª. Ó běda nám, co prázdných slov promluvíme: dvořky a dvořené, kněžie krčemní i zavření, mnišie i jeptišky HusE. 1, 263.

dvorně v. **dvorný.**

dvorník, -a, masc., *kdo jedná způsobem dvorným, t. j. jemným, zábavným, rozpustilým, frejovným, ein feiner, unterhaltender, ausgelassener Mensch.* — Když bliz pojdú ti dwornyczy masopustní Štít. ř. 118ᵇ. Curialis est, qui est in officio curiae..., dvořáci; ale lépe dwornicy od dwornosti, neb všecko v opak obrátie Lact. 46ᵈ. dvornyk ganeo Prešp. 1049 v kap. de communibus nominibus (Diefb.: ganeo = liet-, liebsprecher, ...ruffian), dwornyk též Rozk. 1799 a Veleš.

dvornomluvný, adj., *kdo mluví dvorně, t. j. zábavně, rozpustile, frejovně:* ó lháři..., smilnomluvci, chlubníci, prázdnozpěvci..., básníci, pochlebníci, šeptáci, dwornomluvní a němečtí šprechéři, kterak vydáte dobrý počet z každého slova před králem? HusE. 1, 87.

dvornost, -i, fem., *dvorný způsob, dvorné, rozpustilé jednání, höfische Art, höfisches Handeln.* — (Bóh) znaje srdce některá tak všetečná, že vždy divóv hledají a dwornofty Štít. uč. 9ª; (črt) pósobí, aby po těch dwornoftech lidé stáli t. 9ᵇ; z pýchy pocházie leckakých dwornofty nových vymýšlenie t. 133ª. Mistři... ukazujíce dwornofty i chytrosti všelikaké Kat. v. 1634. (Bohatci) kaší se rozličně, dwornofti v oděviech wymyfflegice ChelčP. 168ᵇ. Ješto by sě nechtěl dívati takovým tržištným dwornoftem a jmaje to i jiným za zlé Štít. ř. 119ª.

dvornoščě, -í, plur. fem., *modní zvláštnosti, novoty, Modeneuheiten:* řemeslníci, ješto své řemeslo pósobie ne k užitku lidem, ale jen svého zisku hledajíc leckakés v něm škodné dwornofftye zamýšlejí a často větší práci naložie na to, aby jich řemeslo nebylo tak užitečno; jako vidíme to dobře, že spieše by švec dospěl škorní bez tak dlúhých čépkóv, a také veliká jest přiekaza u škorně tak dlúhý nos atd. Štít. uč. 94ª.

dvorný, adj. z *dvór.* Vlastně = *dvorský,* pak *hezký;* dále *divný* ve smyslu dobrém i zlém, *podivný, pěkný* (iron.), až i *protivný, nepěkný;* srov. střhněm. *hövesch* = *höfisch* a *hübsch, unterhaltend,* a střlat. *curiosus* = elegans, dicax atd. DC. — Mistře, jsem ti dworny holomek Mast. 7. V onomno kútě biech, tu mi sě sta dworny smiech, rozedřěchu mi s puškami měch t. 85, pěkný smích, pěkná věc k smíchu. (Dievky) slyšiece slovcě výborná, ješto sě jim zdějí dworna Hrad. 99ª. Divné modlitbičky a jakás dworna slova brebcí RešSir. 249ª, divná slova. (Kněz) má sukni nového dworneho krojě Kruml. 400ª. Ó veselé město, všemu lidu dworne t. 393ᵇ. dworny hospodin mirabilis ŽWittb. 92, 4, v ŽKlem., ŽPod. a ŽKap.: divný; dworny bóh mirabilis ŽWittb. 67, 36, v ŽKlem., ŽPod. a ŽKap.: divný; dworne vzvýšenie mořské mirabiles elationes ŽWittb. 92, 4 (vykládati dworny, dworne v těchto dokladech ŽWittb. za omyly m. *divný, divné* není potřebí). Ten dworny host dwornemu hospodáři dvorně zaplatí ML. 49ᵇ. By byl kto chtěl co dvorného viděti, bylo jemu do Děvína tehdy jeti DalJ. 9 z různočt. Ješ. Když bieše mužóm to brániti (t. chystání války dívčí), dworno jim to bieše viděti DalC. 8, divno DalV. tamt., v překl. stněm.: das was czu sehin wundirlich; to mi sě velmi dworno zdá Kruml. 463ᵇ. I jmějieše psa malého ta baba velmi dworneho Hrad. 104ª. Kak dwornu v sobě jmieše lest (onemocnělý bohatec) t. 139ᵇ. — Jměj srdce vždy pokorné, a všecky úmysly dworne aby z sebe pustil NRada 1216, oppos.; zlí andělé také činie divy, ale škodné anebo viece dworne než užitečné, aby lid od pravdy odvedli Štít. uč. 94ª. — Když (člověk) jest těm dworen, ješto

(mstie) Kruml. 119b, když jest těm dworem AlbB. 6b (sic, místa stejná), za to AlbC.: těm nechuten, tedy dvorný = nechutný, protivný. Z toho přicházie svrab na životě a druhdy na tváři znamenie škaredá a druhdy červená červenostmi škaredými a dwornymi ApatFr. 110a, červenostmi divnými, ošklivými. — dworne wieczy páchati coitum facere ApatFr. 83b. — Kakýs dworny mnich miserabilis monachus Otc. 244a. — *Adverb.* **-ně:** Slyš, kako ti jě (Václava a Radislava) bóh dwornye sklidi DalC. 28, za to v rkp. Ff. divně, v překl. stněm.: wundirlich. Mnozí pověstí hledajú, v tom múdřě i dwornye činie t. úv. 1, pěkně, dobře, chvalitebně. Město vysoké, perlami a zlatem dwornye stkvúcie Kruml. 393a, ku podivu krásně. Kterýmiž (slzami a milosrdenstvím) s' dwornye nám ztraceným spomoci ráčil Modl. 116b. To (nespravedlivě měřiti) sladovník dobřě umie; druhé ť opět dwornye činí: ktož mu dá obilé mnoho, by j'mu dělal slady z toho, on učiní welmy dwornye, ale stane se nerovně Hrad. 133a, učiní pěkně (iron.). — dwornye curiose MamA. 19a.

dvořský, -rský, adj. ze *dvór.* — *Dvorní, Hof-.* Služebníka králova právo pohnati před dworſkeho ſudieho Rožmb. 58. Vladař dworzſki decurio Koř. Mark. 15, 43. Židé tajně oděnie a lidí dvorských dobychu DalJ. 86 z různočt. Ješ., v překl. Hofm.: das Hofgesinde. — *Zdvořilý, zábavný, vtipný, všetečný, höflich, unterhaltend, witzig, neugierig.* Kteráž panna myslí sobě, že chce čistotu zachovati..., dobré jí jest od kvasóv s lidmi světskými pustiti, od tancóv ovšem, od přímluvek dworſkych s kakými klásky atd. Štít. uč. 44a; ale jakž chceš tancovati... a dworſkych přímluvek a kláskóv neostaneš..., nikakéž ť nerazi čistoty zalíbiti (zaslíbiti) tamt. Tak to plískaní toho biskupa dwořſkau odpovědí této ženy odplaceno jest Ezop. 147b. (Vdovy) blekotne i dworzſke verbosae et curiosae Koř. 1. Tim. 5, 10, klevetné a všetečné Br. tamt. Scurilitas i. e. iocularitas dworſſke mluwenye GlossA. 60a. — *Adverb.* **-sky:** (Kristofor) toho krále směchoval dworzky, v jednéj piesni zpievajě diábla často jmenováše Pass. 358; nic nedělajíce, ale dworzki činiece curiose agentes Koř. 2. Thess. 3, 11; comiter i. e. curialiter, facete, výmluvně, nádherně, dworſky Lact. 241c. — *Příjm.:* Jan Dworsky TomZ. 1429 st 177.

dvorstvo, -a, neutr., *Hofstaat:* nebeské ť jest dworſtwo krásné Modl. 96a; frequentia regis královského dworſtwa mnostvie Lact. 72b. — *Dvorský způsob, zvláště nechvalný, höfische Art, Unart.* Má-li ť (smilstvo) dworſtwo býti, hanebné jest ŠtítOp. 38, dvorský způsob je hanebný, má-li záležeti ve smilstvu. Spieše ť jest zlost, nežli marnost taková věc, vždy chtieti nad jiné chválu jmieti v kráse, v lepotě, w dworſtwu, v skociech i v čemž kolivěk takovém Štít. uč. 36b. dworſtwo aneb všetečnost curiositas Cath. 175a.

dvúletní, adj., *dvouletní, zweijährig; z dvú let(ú).* — Hřebec dwauletnij KolČČ. 401a (1566).

dvúlistec, -stcě, masc., *dvoulistec, Zweiblatt; z* adj. *dvúlistý,* a toto z *dvú listú.* — dwuliſtecz bifolium RostlF. 10b, Lact. 267a. Srov. **dvélistec, dvojlistec.**

dvúnásobní, adj., *dvounásobný, zweifach, doppelt:* dwaunáſobnij pokutu RešSir. 58a.

dvúřěčie, -ie, neutr., *dvouřečí:* dwurżeczij dialogus SlovKlem. 41b; strojené.

dvúsetný, numer. ord., *dvoustý, zweihundertster:* dwuſetny, dwuſty ducentesimus Lact. 54d.

dvúženatec, -tcě, masc., *po druhé ženatý:* bimaritus..., qui bis fuit maritus, dwuženatecz Lact. 23d. Strojené, srov. **dvojženatý.**

dychánek, -nka, -nku, masc., podle obecného domnění *hadí kámen, Schlangenstein* Jg. — dychanek jest barvy rozličné ChirB. 292a; dichanek jest barvy rozličné RVodň. 162b.

dychánie, dýchanie, -ie, neutr., *dýchání, das Athmen.* — Ot dichanye duchu ab inspiratione spiritus ŽWittb. 17, 16; di-

chanie spiramen Prešp. 135, dychanye též BohFl. 34, dichanije Nom. 62^b^. dychanye halitus Pror. Dan. 10, 17, Ol. Job. 41, 12, dichanye též MamA. 16^b^.

dychati, dýchati, -šu, -šeš a častěji -chaju, -cháš, impftiv., *athmen;* stsl. *dychati*, dyšą i dychają, flare, spirare, z koř. pův. *dhues-*. — (Hlíza) překážie dychaty Chir. 267^a^. V plícech, ješto povětřím srdce obvlažují dyſic, také jest běh ústavný ŠtítBud. 39. (Svatý Prokop) na smrtnéj posteli sedě ... mdle dychaſſe Hrad. 21^a^. Ta (saň) sě na ně plamenem dychagycz řítila Pass. 355; ohněm dychagycze Modl. 35^b^. (Duch svatý) pochodí od ní od obú (od Otce i od Syna) rovně, neb oba dychata rovně v svatého ducha Kruml. 175^b^, oba dychata svatého ducha Alb. 48^b^ (místa stejná).

dýchavec, -vcě, masc., *dýchavý člověk, Keucher.* — Spirator... dychawecz Lact. 154^a^.

dýchavicě, -ě, fem., *dýchavičnost, Asthma.* — Kterak máš pomáhati lidem, kteřížto velikú dušnotu (mají) anebo těžkú dychawyczy Chir. 258^b^; ktož má velikú daychawyczy t. 259^b^; který kóň má dychawiczi t. 291^b^. (Bedřník) dichawiczi stavuje RVodň. 260^b^. Nedostatky, jenž slovau dýchavice a ozhřivice Brikcí 148. dychawicze asthma ApatFr. 157^b^, dychawice též Lact. 256^c^.

dýchavičný, adj., *engbrüstig, keuchend.*— Aby se (řezníci) varovali dobytka dajchavičného WintObr. 2, 293 (z XV nebo XVI stol.); kuoň ozhřivý neb dýchavičný Brikcí 148; dichawicznim lidem RVodň. 264^b^, daychawičnym Háj. herb. 11^a^, t. 65^a^ a j.

dýchavka, -y, *dýchavičnost, Asthma.* — Proti daychawce Háj. herb. 151^a^.

dychtěnie, -ie, neutr., *nemírné dýchání, das Keuchen:* proti starému kašlání a těžkému dichtieni RVodň. 267^a^.

dychtěti, -cu, -tíš, impftiv., *nemírně dýchati, stark athmen, keuchen.* — (Antioch) ohněm dychtie na mysli proti židóm ignem spirans Mus. 2. Mach. 5, 7. Šavel dichtie hrózami proti učedlníkóm spirans minarum in discipulos accessit Koř. Skutk. 9, 1. (Vlčice) k vodě běží dychtiecz anhelans Otc. 407^a^. Ktož těžce dychtij Chir. 178^b^, těžce dýchají. Těžce dichtieti fatiscere Lact. 200^b^. Hora sobě stejskala a těžce dychtěla Ezop. 44^a^. — Ústy otevřěnými zievaje nebo dychtie aperto ore hians Mus. 1. Mach. 6, 18 (dychtie připsáno).

Dyjě, -ě, fem., *řeka toho jména, Thaja.*— Rivulus nomine Dia KosmA. 2, 35, Kosm1. tamt., Dyia Kosm3. tamt.; Dyga flumen Reg. I, 1052 (ze XIII stol.), aquae Teya t. III, 1322.

dýka v. **déka.**

1. **dým**, -a, -u, masc., *Rauch;* stsl. *dymъ*, ř. *θύμος*, lat. *fumus*, skr. *dhūmas*, z pův. *dhū-*. — V noci dymem věst věděli AlxB. 8, 9, Gualth. 6, 49: sit in signum fumus de nocte vel ignis. Nepřietelé... jakožto dym zhinu quemadmodum fumus ŽKlem. 36, 20, ŽWittb. tamt., jakžto dym ŽPod. tamt.; dym fumus ŽWittb. 17, 9 a j., Pror. Isa. 4, 5, Prešp. 21, DesK. 27 a j.; daym Háj. herb. 13^a^, t. 255^a^ a j.; deym VelK. 313, deymu t. 318. — Pak-li by (zeměnín v městě) pokoj najal, tehda jest povinen z dymu platiti dva groše jedné berně Pr. pr. 261, *platiti z dýmu* = z ohniště, z komína. Ten (biskup Ekard) ot desátka celého vzě dva peniezě od domu každého DalC. 45, ot dýmu každého DalJ. tamt. podle rkp. Z, L a j., v překl. stněm.: von einem iclichen rauch, Hofm.: rauchhaller, *podymné.* — *Příjm.:* Duchco dym Lún. ks. 1390, Duchconis dicti dym tamt., cum Johanne dicto Dym Poř. 1397 (99).

2. **dým**, -a, -u, masc., obyč. plur. **dýmy;** a vedle toho také **dýmě**, -ene, neutr., *dýměj, Leistenbeule.* Srov. pol. *dymię* die Leisten, a *dymienica* Leistenbeule. Z *dъm-*.— V těch dnech sě varuj každý člověk, aby sě nemyl vlažně, nebo neduhem bude mieti zlé oči neb dym OlMüllC. 715 (nejisto, patří-li ten doklad sem). Kapitola o rozřezání (kůže) nad větrností a dymem Rhas. Jg. Pro ňežto byl na ně buoh přěpustil hlízy a vředy, ješto dymy slove (sic), a tak veliká šelma (mor) na lidi spadla, ež

na cěstě… padnúc náhlú smrtí mřěli Pass. 251; hlízy a vředy, ještо dymy slovú Pass. tišť. Jg. Převedeš (hlízy) nebo daymy, kam budeš chtieti Chir. 137ᵇ. Ktož má otok tvrdý nebo žlázy nebo daymy, takto jě změkčiti máš t. 84ᵇ. dimi *pronda Prešp. 1581 v kap. de languoribus, dymy též Rozk. 2318; dymie též RVodň. 26ᵇ. Nemohl-li by rozpušťen (býti, talov), netbaj na to, neb samo přirozenie …učiní ť tu dymnie neb nežit neb hlízu Rhas. Jg.; (přirození samo uvede talov do třísel a) učiní ť tu dýmnie neb nežit neb hlízu, a ty věci totiž dimie leč věcmi obměkčijícími Sal. 542; neduh slove ť výr neb dinie neb hlíza t. 338, dinie omylem m. *dýmě.*

dymač, -ě, masc., *kdo dýmá, Bläser:* qui cum folliculo ignem excitat, dymacž Lact. 36ᶜ; utrhači a v uši dymači RešSir. 59ᵇ, srov. něm. Ohrenbläser. — *Nástroj k dýmání:* jehož dymacz v rukú jeho ventilabrum EvOl. 206ᵇ (Luk. 3, 17), překlad odchylný, Br. tamt.: věječka.

dymačka, -y, fem.: dymaczka *flabula* Veleš.

dymadlo, -a, neutr., *Blasebalg.* — Sešlo jest dymadlo v uohni sufflatorium Pror. Jer. 6, 29, Pernšt. tamt.; za to Br.: prahnau měchy od ohně.

dýmal, -a, masc., *kdo dýmá, Bläser.* — Takoví daymalowé a drbalowé RešSir. 160ᵃ, pomluvači a utrhači.

dýmanie, -ie, neutr., *dýmání, das Blasen.* — V ChelčP. čte se: (lidé) tú milostí vyprázdní sobě hlavu, že v ní moci téměř nižádné neostaví, pláčem a dymanim dlúhým 141ᵃ, vzdycháním.

dýmati, -maju, -áš a -ḿu, -ḿeš, impftiv., *blasen;* stsl. *-dymati, nadymati sę* inflari, iter. z *dъmą, dmu,* koř. *dhom-.* — A dymali ſu větrové HusPost. 193ᵃ a HusŠal. 149ᵇ. Vůni (z koření v ústech žvýkaného) daymayz sobě oči v Chir. 285ᵇ. Tehdy pýcha s volí, uloženú v zemské rozkoši, dymata na hněv, aby sě zapálil Štít. Pař. 93ᵃ. Člověk přičiniv je (teplé jídlo) sobě k ústóm chladil daymage na ńe Ezop. 114ᵃ. dymess conflas Veleš. — Měchy dymati Lact. 201ᶜ. — Abychom nedymali marnú pochvalu v ucho lidem ChelčP. 12ᵇ.

dýmě (dýmně) v. **dým** 2.

dýměti, -ěju, -ieš, impftiv., *dým vydávati, rauchen.* — (Hory) dimiegiu fumigant ŽKlem. 103, 32, kauří se z nich Br.

dýmiti, -ḿu, -míš, impftiv.; — **d. sě,** *kouřiti (se), rauchen:* vidieše horu dymiecze ſye fumantem Ol. Ex. 20, 18, dymnyecze ſye Mus. tamt., kauřící se Br.

dymňatka, -y, fem., *ovoce nějaké:* skorodře…, makovky…, *fucina dymniatki…, hnilice Prešp. 649 v kap. de fructibus arborum; dymnatkij též RVodň. 50ᵈ; dymnatki *futina Rozk. 1234.

dymnatý, adj., *rauchig:* vidieše horu dymnatu fumantem Koř. Ex. 20, 18.

dýmně m. **dýmě,** v. **dým** 2.

dymné, -ého, neutr., *fumales,* poplatek z *dýmu* t. j. z komína, z domu; z adj. *dymný.* — Desátek, jejž bral biskup z každého příbytku TomP. 3, 41; dávka tomu podobná, kterou brali správcové kostelů farních z každého domu své osady t. 79. Srov. **dým 1.** a **dymní.**

dymní, adj., z *dým* = komín; **d. haléř,** *poplatek z komína, z domu:* (kněží) nemajíce dosti na dědinách, na platiech, na desátciech, na offěrách i na dymniech haléřiech ChelčP. 212ᵇ; srov. rauchhaller = Rauchheller v Hofmannově stněm. překl. Dal. 45 (DalJ. str. 92 pozn.).

dymník, -a, -u, masc., *komín, Rauchfang.* — Jako dým z dymnika de fumario Pernšt. Os. 13, 3, z dymnika též MamC. 123ᵇ. — dymnik fumigale Prešp. 1850, RVodň. 60ᵃ, dymnyk též Rozk. 2850, BohFl. 576, Veleš.; dymnyk fumarium BohFl. 253, Diefb.

dymnitý, adj., *rauchig:* z dymnite propasti de fumo putei Pernšt. Zjěv. 9, 2, přeloženo volně.

dymnost, -i, fem., *Dunstigkeit, Ausdünstung.* — Skrze parnosti a dymnoſti, hluk a zvuk činijící v uší Rhas. 66.

dymný, adj., z *dým, Rauch-.* Uzřechu jako dýmný slúp z města vstupujíc columnam fumi Kladr. Súdc. 20, 40; slúp

dymny virgula fumi Ol. Cant. 3, 6. — dymna země fumigabunda Ol. Sap. 10, 7; drzyewa dymneho linum fumigans EvOl. 292[a] (Mat. 12,20), překladatel rozuměl lignum m. linum.

Dymokury, -kur, plur. masc., *jm. místní:* Dimocur Reg. II, 1290, de Dymokur Confirm. 1359.

dýmový, adj., *Rauch-*. Pro hořkost dymowu ztratichu oči Otc. 287[b], pro palčivost dýmovou, dým vypálil jim oči. Pýchu dymowu superbia fumi Pror. Ol. Isa. 9, 18, Pernšt. tamt. Trpělivost v žalosti jest jako prútek dymowý z rozličného kořenie Kruml. 411[a], proutek pro podkuřování dýmem vonným. — Vzchodieše dímoua vuoně (Salomon) accendebat thymiama Lit. 3. Reg. 3, 3, překladatel rozuměl ascendebat; dymoua vóně Ol. tamt.; kadil Br., zapaloval vonné věci Bible 1857.

dýmy v. **dým** 2.

Dýna, -y, masc., *jm. osobní:* rytieř dyna Pulk. 105[b], Dýna Háj. 109[a].

dyndovánie, -ie, neutr., onomatop.: (hudba v kostele byla Táborům) uší daremné lektání a dyndování WintCírk. 827 (XV stol.).

dýně, -ě, fem., *Kürbis, Melone;* stsl. *dynja* pepo. Dial. také **díně**. — Vole... bude jako dynye Mast. 139. Na pamět nám vzešly sú dynye pepones Mus. Num. 11, 5, na pamět přicházejí nám dinie a melúnové i por Kladr. tamt. To jest nám lid židovský v sobě ukázal, že, maje mannu ku pokrmu rozkošnému shóry sobě dánu, však žádáše (rkp. zadawſſe) z Egypta hrncóv s masem, dýn[ý], poru a cibule ŠtítBud. 156 (z kopie K. Černého; v otisku Hatt.: dyn[ye]), v dýn[ý] jest *ý* připsáno rukou pozdější. A co pak dinyemi (jest rozuměti)? jedno zemskú sladkost, ješto má v sobě někakú mrzkost, jako dýnýe svú kakús jíchu tamt., dinie znamenávají zemskú sladkost ŠtítPař. 61[b]. Mnozí, nechajíc manny, hrncóv s masem, dín, cibule a poru žádají ŠtítBud. 156 (z kopie K. Černého; v otisku Hatt. dyn). Vezmi tu mokrost z dynye Chir. 311[a]. — dynie pepo Prešp. 711, LékB. 125[a]; dynye pepo Rozk. 1356, Vít. 95[b], RostlD. 81[a], t. 91[a], Brit., Nom. 66[b]; dynye melo viridis RostlD. 77[b], t. 90[b]; dinie pepo RostlF. 12[a], RVodň. 42[c]; dinie melo magnus SlovA., RVodň. 41[b]; dzynie pepo BohFl. 298; dijně Háj. herb. 133[b], t. 134[b]; tykve i dynye cucumeres et pepones Ol. Num. 11, 5, tykve a dinie Comest. 92[a].

dynchéř, -ě, masc., *kdo dynchuje* WintObr. 1, 392; v. **dynchovati.**

dynchovati, -uju, -uješ, impftiv., *bíliti, t. j. vápnem nebo sádrou natírati,* z něm. *tünchen,* kteréž opět souvisí s lat. *tunica* Kl. — dinchowati linire SlovKlem. 17[a]; dynchowany gypsatus i. e. gypso linitus Lact. 79[d]; na zdi dynchowane super murum linitum bibl. Pr. předml. VII. c.

dýnicě v. **dějnicě.**

dýnko v. **dénko.**

dynný, adj., *dýňový, Kürbis-*. — w dynne zahradě in cucumerario Ol. Bar. 6, 69, Pror. Ol. Jer. epist. 69.

dýňový, adj., *Kürbis-:* vezmi sémě dynowe Chir. 193[b].

Dýšina, -y, fem., *jm. místní:* de Dyssina Confirm. 1361, in Dissina Akta konsist. 1375; Dejšina KotMíst.

dzka m. **dska,** v. t.

džbán v. **čbán.**

džbel v. **ščbel.**

džber v. **čber.**

E.

e. Šestá hláska obecné abecedy české, = cyr. є. Bývá krátké a dlouhé. Krátké *e* píše se literou *e*. Dlouhé *é* psáno v textech staropísmých dílem bez označení délky touž literou *e*, na př. czeſkeho m. -ého Hrad. 25[b], — dílem s délkou označenou, a to spřežkami *e[e]*, *ee*, na př. zle[e] slovo AlxBM. 4, 4, zelee warzenee Pass. 625, — nebo literou *ě*, na př. o giněm PilD., — nebo *é*, na př. ſmylné milosti Štít.

uč. 70b; — psaní *ĕ*, doložené po prvé ve Štít. uč., přijato pak do pravopisu Husova a bratrského a drží se všeobecně.

é, interj., zvyšující význam žádosti při impt. a kond., jindy význam toužení atp. — e, žádný mistře, rač vesel býti! Mast. 215. Ee, hospodine, neostávaj mne! Modl. 16a. Ee pohověj mi... Štít. uč. 35a. Ee rozmyslte sě, ubohé panie t. 139a. Ee, má duše, nerod býti marna! Štít. ř. 176a. A spí-li ť Ježíš v srdcích vašich, ee probuďte jej modlitvú! t. 95b. E, králi, páni, tak zde panujte! ŠtítMus. 44a. ee, ač sme hřiechem... odstúpili, navraťme se! ŠtítBud. 73. Ee pověz nám něco o tom... t. 198. e nezahoň mě s svú svatú očí! Krist. 47b. Ee, mój brachu, ne tak sobě teskni! Kruml. 339b. — E bych toho jista byla, jež... Pass. 289. ee bych... byl již v oněch dnech s Kristem! ŠtítBud. 77. — Ee běda mně! Kruml. 339a. Ee hoře, že jsme se kdy narodili! ŠtítOp. 301b. Ee, kudy sě jest zlý svět tam vlúdil! ŠtítBud. 173. Ee, kterak by již sě slušalo nám vzhóru (sě) pozdvihnúti! t. 185. Ee, kterak sě jest dnes slavně jměl král Ol. 2. Reg. 6, 20.

ě, dvojhláska krátká, = *ie*, neb *ie*; a **ie** její střídnice dlouhá. Píší se v textech staropísmých bez rozdílu kvantity a v textech nejstarších, v pravopise ještě nevyvinutém, literami jednoduchými, dílem *e*, na př. Premizl m. Přěmysl KosmA. 1, 5, dete t. j. dietě ABoh. 111b, cralouſtue t. j. královstvie HomOp. 152a, rrepa t. j. řěpa MVerb., perre t. j. perie tamt., — dílem *i*, na př. Primisl KosmI., 1, 5, z neſmirnim HomOp. 75c; — potom spřežkami *ie, ye*, na př. canie t. j. káně MVerb., zpazenie t. j. spasenie Ostr., na ſwyetye Túl. 12b, bdyenie t. 30b, bdienie t. j. bděnie ŽGloss. 76,5, bdyenye ŽWittb. tamt. a j.; — s vytčením délky psáno dlouhé *ie* spřežkami *iee, yee*, na př. z frigiee svD 15, vlasti waſſiee Ol. Num. 9, 10, wieeru KřižB. 92b, muzyee t. j. mužie plur. nom. EvZimn. 17; — *ié, yé*, na př. nenalezl sem gié pannú Ol. Deut. 22, 14, všěcka myéſta loca t. 12, 2; — *íe, ýe*, spřežkou *íe* zejména podle pravopisu Husova, na př. míeſto locus proti mieſto civitas v předmluvě k bibli Šafhúzské; všichni mnýe Štít. uč. 109b, nyzſſýe t. 67a, wyſſýe t.; — *iě, yě*, na př. bratrsiě svD. 32, liudyě Jid. 28; — *íé*, na př. mého porozeníé Kruml. 378a; — *yie, ije, ije*, na př. neymyiel t. j. nejmiel (part. jměl bývalo také dlouhé, jmiel) AlxB. 4, 2, bratrſije Štít. ř. 20a, příčiny wlaaſſtije t. 5a a j. (oblíbeno v některých rukopisích a prvotiscích), sami ſtogíje Kruml. 400a; — pro krátké *ě* vyskytá se místy již v textech starých litera známkovaná, na př. ſwět t. j. svět Lvov. 70b, wěczy BrigF. 15, měkcze Chir. 208b atd.

Ebroň, -ě, masc., *jm. místní, Hebron.* — Bydlili sú w Ebrony Comest. 17a; w Ebroni t. 32a.

Ebruš, -ě, masc., *jm. osobní:* Ebrussio Poplini (dat.) Reg. III, 1312, Ebruschonis TomZ. 1379 n 239.

ecar, -a, -u, masc., *mince nějaká:* (měl) ecary, kteříž jsú po šesti grajcařích WintObr. 2, 451 (ze skl. stol. XV; tedy asi $^1/_{10}$ říšsk. zlatého).

Ecel, -cla n. -cle, masc., *jm. osobní,* střhněm. *Etzel, Attila:* král eczel konic Etzel Růž. 4.

Efesie, neboli **-žie,** -ie, fem., *jm. místní:* téj (zemi) jmě effezzye bieše Vít. 35b (verš 8slab., tedy effezzye 4slab.).

Efesus, neboli **Efež, Efez,** -ě, masc., *jm. místní, Ephesus:* po všem kostelu w ephesie ApŠ. 34 (rým: ležě, tvar odchylný); z toho města ephezye Pass. 364; jednomu měštěnínu z Effezie OpMus. 21b. — Jest-li toto město Efezum Pass. 368, lat. akk. vzat za nom.

efez- v. **efes-.**

efi v. **gomor.**

Efraim, -a, masc., *jm. osobní, Ephraim:* před effraimem coram Ephraim. — *Adj. possess.* **-óv:** synové effrenowy (sic) filii Ephraim ŽWittb. 77, 9. — Synové effrem ŽKlem. tamt.

Efrata, -y, fem., *jm. místní, Ephratha* v Palaestině. — Slyšěli jsmy to w ewfratie (omylem ewfr- m. efr-) in Ephrata ŽWittb.

131, 6; w eufratie (omylem eufr- m. efr-) ŽGloss. tamt. — *Adj.* **-tský:** slyšěli sme jie u vlasti effratſkei ŽKlem. tamt.

Egypcěnín (vyslovováno *ejip-*, srov. **Egypt**), -a, masc. *Egyptan, Aegyptier.* egipczene Aegyptii LékB. 41[b]; egipczane súdiechu Kruml. 25[b], když egipczane uslyšěchu tamt., egipcanom tamt., na Egypczanech t. 95[b] (t. j. Ejipcané atd., -č- psáno v tomto rkp. czz).

egypetský (?), adj., z *Egypt:* nepohrdáš Idumejským ani egypeczkym Mus. Deut. 23, 7.

egypsk- v. **egyptsk-.**

Egypt (vyslov. *ejipt,* podle středověké výslovnosti latinské; srov. stpol.: do Eyptu BrücknApokr. 338), -a, -u, masc., *jm. země, Aegyptus.* — Přídú zákonníci z egypta ŽKlem. 67, 32, ŽWittb. tamt.; ti z egipta svD. 15; (chot) do Egiptu sě brala HusŠal. 6[a]; z egypta ŽWittb. 67, 32, z egyptu EvOl. 151[a]; do egypta AlxV. 2147, do Egyptu HusŠal. 6[a]; ot egypta hrabie AlxB. 3, 33; — z eegipta ŽKap. 79, 9, EvZimn. 7, ze Egipta Lit. 2. Mach. 5, 11 t. j. z-Éjipta; w eegyptye Pror. 16[b], we Egyptie Lit. 2. Mach. 1, 10, t. j. v-Éjiptě. — Radowala ſie geſt egypt laetata est Aegyptus ŽWittb. 104, 38 a ŽPod. tamt., fem., podle lat.

Egyptsko, Egypsko (vyslov. *ejip-*), -a, zpodstatnělé neutr. adj. *egyptský,* v. t. — Všel jest muž w egipſko in Aegyptum ŽKlem. 104, 23.

egyptský, zpravidla **egypský** (vyslov. *ejip-,* srov. **Egypt** a stpol.: do Eypskey ziemie BrücknApokr. 338), adj., z *Egypt.* — V zemi egypſkey in terra Aegypti ŽWittb. 77, 12 a ŽPod. tamt., v zemi egipſkey ŽKlem. tamt., w egypſké zemi MandStrah. 11[a]; bojoval proti králi Egipſkemu GestaBř. 33[b], proti králi Egiptſkemu GestKl. 80; (korunu) egipſku BiblG. 1. Mach. 11, 13; muže egipſkeho BiblD. 1. Par. 11, 23; prvorodilé egypſke ŽWittb. 134, 8; modly egipſke Kruml. 25[a], t. 26[b]; s sbožím egipſkym HusŠal. 6[b]; Egipſſtí Kruml. 25[b], egiptſczí řkú Ol. Gen. 12, 12; král Egiptſký Ezop. 23[b]; vidauce pak Egiptſſtij t. 25[b]; egipczſſy (sic) EvOl. 134[b]. — **egyptský den:** slušělo by také věděti wywrzzene dni, ješto slovú egipcij dnowe, slovú neduživí, zlí, zapowiedni aneb egipcij ChirB. 41[b], tvar lat. aegyptii přejat do češtiny; dnóv Egipſkych žádný nedrž tamt.; druhý den egipſky toczyz na ſwateho Pawla na wyeru obraczenye t. 42[a].

echnáč, -ě, masc., z lat. *echinus, Seeigel:* echnacz chinus (omylem m. echinus) Rozk. 683, strojené. V Prešp. 340 je za to ethnacz ethnius (v kap. de piscibus), a v Boh. 21[b] omylem othnacz ethym.

echo, -a, neutr., z lat.: obražený hlas, jenž slove echo resonans de montibus echo Ol. Sap. 17, 18.

ej, éj, dvojhláska. Píše se v textech staropísmých spřežkami *ei, ey,* na př. gei t. j. jej Pass. 380, na horách tweych t. j. tvejch (tvých) Pror. 65[b], na hoře wyſokey t. 42[b], neyſſpieſs Otc. 75[b]; někdy s označením délky prvního členu spřežkou *eey,* na př. na wſſelykeey huoře ſwateey Pror. 9[a]; později psáno také *eg* = nč. *ej.*

ej, interj., *ei, ecce.* — ey prosímy, Maria, dnes tebe Modl. 154[b]; ey, nedaj ani mně ani diáblu tvé dary zbořiti ModlB. 10[b]; ei, smiluj sě! HusPost. 121[a]. Ey… já posielám anjela mého ecce ego mitto Lit. Math. 11, 10. Ey nu hleď již, nebeský otče, kterak atd. Kruml. 372[b]. ey, ey euge, euge ŽGlossKlem. 34, 21. Ey, já slyšev pověst o tobě…, k tobě sem přijel GestBř. 29[a]. Ey, když by kto bez dětí umřel, tehdy atd. MC. LVIII. ey, by zpieval havran taký, byl by míl nade vše ptáky Baw. 56.

ěj, iej, trojhláska. Píše se v textech staropísmých spřežkami *iei, iey, yei, yey,* na př. profpiei ŽKlem. 16, 3, ſhowieite EvOl. 245[b], rozumieyte ŽKlem. 2, 10, vpieyte Ol. Oz. 5, 8, u weliciey cti Pass. 329, k gednyei vdově t. 344, howyey Mast. 105, przyeyte DalC. 5; v textech pozdějších psán poslední člen její také *-g,* = nč. *-j.*

eja, interj., *ei, ecce.* — Eya, již tě ohnivú žádostí přivítaji Kruml. 429[b]. Eya, smilujte sě nad námi! t. 370[b]. Eya, hleďte na mě vy! tamt.

ejip(t)- v. **egypt-.**

Ekard, -a, masc., *jm. osobní,* střhněm. *Eckart, Eckhart* atd. — Knieni Jiutka učini biskupem rodicě svého ekarda, Němcě ovšem chytrého DalC. 45. Po ekardu Hrza biskupem bieše tamt.

ekzamit v. **aksamit.**

Ela, -y, fem., *jm. osobní,* tvar lat., zkrác. z *Elisabetha.* — Dominae Ele viduae (dat.) Reg. IV, 1335; Ela TomZ. 1364 st 242; Ela Trapczoniſſa Lún. ks. 1380.

Elamitsko, -a, zpodstatnělé neutr., *jm. místní:* tito jsú z e^e^lamiczka svD. 11.

Eleazar, -a, masc., *jm. osobní:* (kněží), ješto od Eleaſar pošli Pass. 275.

element, -a, -u, masc. i neutr., z lat. *elementum.* — Pro zkaženie některého elementu, z ňehož jest tělo, umře člověk ŠtítOp. 300^b^. Tak sě běchu (Řeci a Peršané v boji) twirdye sněli, vňuž by koli z firmamenta všecka čtyři elementa chtěla sě vydřieti z kořen AlxB. 2, 25, u Gualth. 4, 593: quantum si... horrisonum darent elementa fragorem. Země, voda, povětřie, oheň, ješto cztiři ſlowu elementi ŠtítBud. 33; sú czztyrzi elementi GestBř. 73^b^, czztyrzie elementowe t. 75^a^, jsú czztirzi elementa t. 74^a^; muožem znamenati czztirzi elementi neb živly t. 47^b^; ze cztyrz element Comest. 20^b^; moci všěch element virtutes omnium elementorum Ol. Sap. 7, 17, moc žiwlů Br. tamt.

Elena v. **Helena.**

Eliáš, -ě, masc., *jm. osobní* z *Elias.* — Elyaſſ EvSeitst. Mat. 17, 3, Elyaſſye EvVíd. Mat. 16, 14.

Elifar, -a, masc., *jm. osobní:* druhý Eliphar slovieše, jenž byl ot Egypta hrabie AlxB. 3, 32, u Gualth. 5, 29: Eliphas, Pharaone creatus.

Elisabet v. **Elžběta.**

Eliseus, -ea, masc., *jm. osobní:* Elizeowi učenníku Pass. 308; to slyšě (part.) helizeus tamt.

Eliz- v. **Elis-.**

Elška v. **Elžka.**

Elzák, -a, masc., *jm. kmenové:* Elzak Alsatius, Olzacer Diefenb.; ezlak (sic) Alsatius Prešp. 874. Srov. landkrabě elsacký VelKal. 201, t. 292.

Elžběta, -y, fem., *jm. osobní,* z *Elisabetha.* — Bezdětkyně elzbyeta ML. 66^b^; vzal jest ženu Elzbyetu Mus. Ex. 6, 23; Elzbyeta Pulk. 126^b^; ellzbyeta ROl. 141^b^; v domu u svaté elzbieti Pass. 278. — V CisMnich. 97^a^ elizabet, zachováno znění cizí. — Srov. **Alžběta.**

Elžka, Elška, -y, fem., *jm. osobní,* z *Elžběta,* v. t. — Elzbyetu neb Elzku Pulk. 168^b^. Elzſka t. 175^b^, Elzſku t. 174^b^. Elzka Twarohonissa promisit Lún. ks. 1381. Dominae Elzce de Mogetin Reg. IV, 1336. Elzka TomZ. 1410 n 134. Elzcze (dat.) DeskDE. Elssczie conthorali UrbStrah. 1410.

Emanuel, -e, masc., *jm. osobní:* dyecze bude jmenováno | Emanuel, to znamenáno | jest atd. Kat. v. 1933 (verš 8slab., Emanuel 3slab.).

Emma v. **Hemma.**

Enachimovic, -ě, masc., *jm. rodové:* na niežto (hořě) jsú enachymouiczi Enacim sunt Ol. Jos. 14, 12.

Encěvěné, Encověné, -any, -an, plur. masc., *jm. místní:* de Wncewan (sic) Reg. IV, 1269; Encziewany, wencziewanech, v té vsi Enczowanech UrbChotA. 28^a^ a 28^b^.

encián, -a, -u, masc., *rostlina toho jména,* lat. *gentiana, hořec.* — enczian RVodň. 35^a^.

Endinius, -ia, masc., *jm. osobní:* jinoch, jemuž endynyus diechu AlxV. 1648; u Gualth. 3, 81: Echinus.

Endor, -a, -u, masc., *jm. místní:* w endorzie in Endor ŽGloss. 82, 11 a ŽWittb. tamt.

Endres, -a, masc., *jm. osobní,* z *Andreas:* Endres KolB. 5^a^ (1494), u Endreſa t. 52^a^ (1496).

Endriáš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Andreas:* pro Endryaſſe KolB. 130^a^ (1499).

Englant, -a, -u, masc., *jm. země,* ze střhněm. *Engel-lant.* — V Míšni i w Englantie HusPost. 7^a^.

Englic, -ě, masc., *jm. národní:* englicz *Anglicus* Prešp. 858. — Englicz Anglia, englisch lant Diefenb.

engličský, adj., *anglický, englisch.* — Králevá englyczka Modl. 73b (nikoli angliczka); z Englické země Háj. 361a, t. 363a. *Adv.* **-y:** proč by (kuchař) četl písmo engliczky HusPost. 45a.

Engliš, -ě, masc., *Angličan,* z něm. adj. *englisch.* — Aby Engliſſowe kacieřstvie a bludu svého ostali KázLeg. 14b. V sboru byli sú Francúzi, Vlaši, Engliši, Hišpani, Němci a jiní jiných jazykóv HusE. 3, 286. englyſſ Anglicus Rozk. 1584, Engliſs VelKal. 128. — *Příjm.:* Jan Englis TomZ. 1417 n 325.

Englišěnín, -a, masc., *jm. národní:* od Engliſſanůw VelKal. 260.

Eneáš, -ě, masc., *jm. osobní.* — Nalezl tu člověka jménem Eneáſſe Br. Skutk. 9, 33.

Enos, -a, masc., *jm. osobní:* leží Enos od Filoty AlxB. 4, 24, u Gualth. 5, 36: iacet ense Philotae Enos.

Epa (?), -y, masc., *jm. osobní,* snad z *Epiphanius.* — Vratislava, Eponis relicta Reg. III, 1327.

Epík, -a, masc., *jm. osobní,* demin. z *Epa,* v. t. — Dominus Hersso dictus Epik UrbStrah. 1410; Epyko (nom.) de Hradek Reg. IV, 1346, Epycone de Hratka t. 1340.

Epikuř, -ě, masc., *jm. osobní, Epicurus:* epiturz (sic) Epicurus Prešp. 1012, opykurz (sic) Epicurus Rozk. 1762.

epistola, -štola, -y, fem., z lat. *epistola:* ve dvú epyſtolú Štít. uč. 54b.

epistolník, -štolník, -a, masc.: epyſtolnyk Pulk. 64a, člen kapitoly Vyšehradské.

Erasm, Erazm, -a, masc., *jm. osobní, Erasmus:* Svatý Erazme ŽKlem. 138a, ſwati eraſm SekvE. 53a, ſwateho eraſma tamt.

erb, -a, masc., *potomek, dědic;* z němč.: střhněm. *erbe* = *Nachkomme, Erbe.* — Jakož jest otec mocen byl kúpiti erbóm svým, takéž jest mocen odprodati Off. tab. 174, v lat.: heredibus suis. Tehdy sem propadl panu Bočkovi i jeho erbom dvě stě kop ListVrat. 1398; ty zprávce mají to zbožie panu Bočkovi i jeho erbom vysvoboditi a čísto učiniti tamt. To ť jest žádost pyšných lidí, aby po rodiech a po erbiech jméno veliké jměli ŠtítPař. 82a. Buoh manželstvie netupí, jimižto sě Erby neb diediczowe množie Lvov. 89a. Dědici neb erbi sú dvoji Tovač. 145. Abyšte nám (královi), též i našim erbóm slíbili poddanost t. 11. Ač by (bratr) bez erbuow sšel a umřel t. 152. Bez překážky páně Janovy, dědicóv jeho i budúcích erbow KolB. 30a (1495). — Z toho **erb, herb** = *znak rodinný, rodový, das Wappen.* Král móž erbem chlapa za vládyku vyvýšiti Tovač. 233. Komuž král herb dá VšehK. 107b; titule ani herbu užívati nemohú VšehJ. 176.

erbanuňk, někdy také **erbainunk,** -a, -u, masc., *smlouva dědická,* ze stněm. *erbeinunge.* — Ani dílčím listem..., ani erbanunkem Záp. Žerot. 1, 144 (Brandl, Gloss.) S okolními knížaty aby erbanuňkové obnoveni byli Vel. Jg.

erbovati, -uju, -uješ, impftiv., *erbem (šlechtickým) obdařiti.* — Erbowanij na rytířstvo RešSir. 172a.

erbovní, adj., *rodový, Familien-;* z *erb.* — Umře-li otec a erbovní děti těm dědinám (od otce prodaným) by zase chtěly... Off. tab. 174, v textě lat. heredes. — **erbovní, herbovní lidé,** *kdo mají erb, právo erbu užívati:* herbownij lidé VšehK. 51a. — **erbovní strýcové,** *kdo mají stejný erb, ačkoli nejsou příbuzni pokrevenstvím, Wappenvetter:* netoliko krewnij, ale i erbownij strýcowe sau byli KolC. 9a (1587); za ſtreycze erbownij (přijati) Lún. list. 1561.

erckáf, -a, -u, masc., *rudy kupování* WintObr. 2, 390, z něm. *Erzkauf.*

erckaféř, -ě, masc., *kdo rudu kupuje,* z něm. *Erzkaufer.* — Michal erckaféř (v Kutné Hoře) WintObr. 1, 227 (z r. 1481).

Erfordín, -a, masc., *kdo je z Erfordie, z Erfurtu:* erfordyn Erfordiensis Prešp. 880; ustrojeno podle lat.

erkéř, -ě, masc., *arkýř;* ze stněm. *ärker,* a toto ze střlat. *arcora (arcus).* — Věžě, ješto jest udělána s svými erkerzy cum propugnaculis Lit. Cant. 4, 4, s svými erkerzi Ol. tamt. — erkerz pinnaculum (turris ubi campana pendet DC.) Rozk. 2918, Nom. 68b. — Srov. **arkéř.**

Erkul- v. **Herkul-.**

Ermes v. **Hermes.**

Ermila, -y, fem., *jm. osobní:* Budivoj a jeho manželka Ermila Reg. III, 1320 (překl.).

Ermon v. **Hermon.**

Erod- v. **Herod-.**

Erpožici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Sulco de Erposicz Reg. III, 1329; Erpužice Pal. pop.

Ersení, -ie, masc., *jm. osobní:* o svatý Erſenij, blazě tobě, že s'... Kruml. 345ª.

es n. **eš,** *jednička, jedno oko* ve hře kostkové, *unio* Zíbrt Hry 61. — Já mám ſſ zyezem ezs DivVítA. 19.

Esau, Ezau, masc., *jm. osobní:* Ezaw EvOl. 116ª; (jiesti) s ezau šočovici ŠtítOp. 36ª; jež (požehnánie) Jakob odjal Esavovi RadaOtc. ve Výb. I, 191.

Esdra, Ezdra, -y, masc., *jm. osobní:* ezdrzie popu učenému Ol. 1. Esdr. 7, 11.

Esifil v. **Hesifil.**

Esione v. **Hesione.**

esop- v. **ezop-.**

essencí, -ie, fem., z lat. *essentia:* pátau esſencý vína Háj. herb. 13ª.

eš v. **es.**

ether, -a, -u, masc., z lat. *aether:* hvězda, jenž ether slove Vít. 11ᵇ.

Eufrates, -eš, masc., *jm. řeky, Euphrates:* jest tu bliz Eufrates řěka AlxH. 1, 19, eufrates řěka AlxV. 1188. — *Adj.* **-eský,** z *-esský* n. *-ešský:* k eufrateſkemu břěhu AlxV. 1734.

Europa, -y, fem., *jm. země:* k Europě Ezop. 207ª.

Eusebí, -ie, a **Eusebius,** -ia, masc., *jm. osobní:* duom svatého euſebie Pass. 389; svatého euſebia t. 388.

Eustachiáš, -ě, masc., *jm. osobní, Eustachius:* o svatém Euſtachiaſſowi GestaBř. 132ª.

Eva, -y, fem., *jm. osobní:* Ewa Comest. 48ᵇ; Ewae filiae TomZ. 1397 n 121. — *Adj. possess.* **Evin:** euino zreſſenie (zhřěšenie) Ostr., synové ewyny Lvov. 67ª.

Evan, -a, masc., *jm. osobní:* Ewan TomZ 1433 n 202.

Evančici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* z Evančic PoprR. 13; de Eybanczicz TomZ. 1404 st 202.

evanděl- v. **evanjel-.**

evanjelista, evandělista, -y, masc., z lat. *evangelista.* — Lukáš ewangeliſta Pass. 278, svatý Matěj ewandieliſta Hrad. 74ª, ewandyelyſta ML. 71ᵇ; svatému Janu ewangeliſtie Kruml. 163ᵇ, svatému Janu ewandieliſtie Hrad. 58ᵇ; všickni světí apoſtoli a ewangeliſty proste za ny ŽKlem. 137ª, svatí ewangeliſty Krist. 15ᵇ; čtenie čtyř ewangeliſt Lit. úv. k 1. dílu, podle rozumu čtyř ewangeliſt OpMus. 92ᵇ, čtyř ewangeliſt Mat. 49, čtenie svatých ewandyeliſt Štít. ř. 41ª, z apoſtolow i z ewandyelyſt Štít. uč. 42ª.

evfrat- v. **eufrat-** a **efrat-.**

Evík, -a, masc., *jm. osobní:* Ewik UrbChotA. 2ᵇ.

Evin v. **Eva.**

Evka, -y, demin. z *Eva:* Ewczae TomZ. 1387 n 85.

Evropa v. **Europa.**

Ezau v. **Esau.**

Ezdra v. **Esdra.**

Ezop, -a, masc., *jm. osobní, Aesop:* mistr Ezop Ezop. IIIᵇ; — *adj. possess.* **-óv:** (básně) Ezopowy tamt.

ež, conj. = *že, dass;* v. **že.**

ež, interj., *ecce:* Synu, co si nám učinil? ez, otec tvój a já želejíce hledáchom tebe ecce EvVíd. Luk. 2, 48. V onom časi..., ez, anděl buoží zjevil se ecce t. Mat. 2, 19. V onom časi mluvieše Ježíš k sboróm, ...ez! matka jeho a bratřiě stáchu ecce mater eius et fratres... t. Mat. 12, 46. Ez proto budeš prokletý nunc igitur Mus. Gen. 4, 11, překlad volný. aneta kačice, kačer ez anetarius ecce Prešp. 193.

F.

F. Sedmá hláska abecedy české, = cyr. ф. Píše se v textech staropísmých literou *f*, na př. ufal ŽKlem. 7, 2, — častěji zdvojeným *ff*, na př. uffal t. 30, 2, uffati Hrad. 48[b], fflaffku LékB. 205[a], — nebo spřežkami *ph*, na př. vphal bych AlxV. 6. 15, rozffaphnoft Štít. uč. 152[a], — nebo *pf*, na př. vpfagy KatBrn. 454 (p později vyškrabáno).

facalík, -a, -u, a také **facilet,** -a, -u, masc., *šátek kapesní*, střlat. *faciletum* a *facitergium*, střhněm. *fazelet* Sacktuch. — Facitergium…, ad tergendam faciem, …facilet Lact. 65[a]. Ráčíš-li mu košili… nebo facalík odeslati List. Žer. 3, 120 BrandlGloss.

facún, vacún, -čún, -čín, -a, -u, masc., *ozdoba nějaká v účesu ženském, ovinek hlavy ženské*; ze střhněm. *vazzunge* Bekleidung, Schmuck. — V ten den odejme hospodin okrasu jich obuvi, jich zápon, jich prstenóv, jich waczunow, jich věncóv Štít. ř. 37[a], odejme jim (ženám) okrasu jich obuvi, jich zápon, jich prstenóv, jich věncóv, jich wačunow ŠtítOp. 17[a], místa stejná; je v nich ohlas z Isa. 3, 18—20: in die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, et lunulas, et torques et monilia, et armillas et mitras, et *discriminalia…*, což přeloženo v Br.: v ten den odejme Pán… spinadla a čepce, *birety*… a v Bibli 1857: v ten den odejme Pán… náramky a čepce, a *kadeřadla*; k témuž místu Isa. patří také překlady v mammotrektech: faczuny discriminalia MamD. 309[b], faczuny discernalia (sic) MamE. 319[b], faciny discriminalia MamVíd. — (Žena) bude-li ť mieti krátké vlasy, ale nafalšuje ť je wacunem dlúhým ŠtítOp. 13[a]. Košilí, čechlův, věncův, facúnův… Let. 641. Hlavy obyčejem machometským fačauny obvazují Puch. 83[b]. Číška, podušky, facún s perlami Půh. Olom. 1531 BrandlGloss.

Fáček, -čka, masc., *příjm.*: erga Faczconem TomZ. 1387 n 115.

fačín, fačún v. **facún.**

fafrnoch, -a, -u, masc., *pokryvka nad helmou na erbu* (na erbu bývá štít a nad ním helma, s helmy splývá na štít pokryvka určitých barev), *Helmdecke*; franc. *fanfreluche*: nad štítem tři helmy… (s) povlovně oblétajícími fafernochy neboližto přikryvadly List. z r. 1649 (tou Ferdinand III dává Praze nový erb, A. Kraus ve Věstníku česk. prof. VI, 1 sl.); helm, jehož fafrnochy mají ozdobeny býti barvú žlutú Let. 213. — Fafurnoch nevědě kteraký bieše, kromě že sě divně stkvieše Baw. 360, za něm.: sin wâpenroc was sîdîn, von gesteine gap er liehten schîn (Laurin, ed. Holz, v. 205, K. Černý: Stč. báseň o Laurinovi 1893, 24), *fafrnoch* omylem za *wâpenroc*, k omylu svedlo podobné znění. Taktéž v Tand.: (rytíř) rozkáza sobě červená lučiště a na bielém ffaffrnoše, tak což kterého přikrytie, na tom děláno bohatě lučišťe Star. sklád. 5, 61, za něm.: swarz wâpenrok (Tandareis, ed. Khull, v. 12230, A. Kraus l. c.).

fach, fách v. **pach (pachy).**

falckrabie, -ie, masc., *Pfalzgraf*: falckrabě VelKal. 137 a j., Fridricha falckrabí syn t. 83.

fald, -a, -u, masc., z něm. *Falte*, střhněm. *valte*. — An (kazatel) v pyšném rúšě jde s mnohými faldy okolo chřbetu Kruml. 400[a], v pyšném rúšě s mnohými ffaldy Orloj 49[a]. (U boháče jest) čuba kuní, sobolová aneb liščí, a to ješťe s výložky, sfwaldy, divně opremované (sic) RokycMus. 516[a]. — Palliolum mantlík, fald baxea Prešp. 1766 v kap. de vestibus, ffald Rozk. 2691, ffald baxea Vocab. 175[b].

faldovati, -uju, -uješ, impftiv., *falten*: faldowati complicare SlovKlem. 9[b].

faleš, -lšě, masc., později také **falšě,** -ě, fem., *nevěrnost, klam, podvod*; ze střhněm. *valsch* (subst. masc.) = *betrügerisches Wesen, Betrug, Unredlichkeit, Treulosigkeit*. — Lež, falefs, lest, to ť jsú ta znamenie diáblova ŠtítMus. 47[b]. To jest faleš

zřejemný, horší než židovský KorMan. 38ª. Ktož falefs za pravdu vezme Kruml. 363ᵇ; tento svět jest pln falffye neb křivdy a nevěry t. 377ª. Ó přenevěrná manželko, neřádný falfi! KřižA. 298. Tu má poznán býti ffalefs jich nevěry ChelčPost. 200ª; aby se vystřěhl toho ffalffe tamt.; v tom ffalffi jest Antikrist tamt.; věřiti falffom t. 200ᵇ. Protož bez falffye móž jeden druhého lepším mnieti, než jest sám ŠtítVyš. 53ª; bez falffye Pulk. 49ᵇ; to ť bude dryák dokonalý beze wffie° falffie proti každému jedu a trávení Chir. 291ᵇ. Aby (řemeslníci) toho, jehož nenie, neukazovali někakým falffem Štít. uč. 95ª; falffem spravedlnost ukázaná dvojitá jest nespravedlnost ŠtítBud. 205; lecjakýms falffem lepie sě jedni lénì k druhým ŠtítPař. 101ᵇ; na nás voláš násilím, mordem, výbojem, falffem a mnohými jinými kusy Tkadl. 2ª. — ffałefs newiernu poznávajíce ChelčPost. 200ᵇ.

falešně v. **falešný.**

falešník, -a, masc., *klamař, podvodník, Fälscher.* — Pod hrdlem smrti ohnivé, jakož na faleffnika slušie Řádpz. 74 (rozumí se tu falšovatel desk). (Křivopřísežníci) falešníka činie boha svého HusE. I, 109. Ciesař veče: toto ť jest Šimon, člověk pravý, ale vy oba falefnyki sta, svódcě s pravé cěsty sta Pass. 298. — falefnik falsarius MamV. (s. v. křivitel); falešník = Fälscher von Urkunden und Geld BrandlGloss.

falešný, -štný, adj., z *faleš,* v. t. — Pokoj (světský) jest faleffny a brzo mine Štít. uč. 72ᵇ, klamný; brániti sě faleffnemu doličování t. 78ª, klamnému, podvodnému doličování. (Čarodějník Šimon) sě zná v svém falefnem řemesle přěmožen Pass. 297. Moji faleffny milovníci a moji praví zklamovníci Kruml. 370ª; jeho faleffny přietel t. 6ª. (Nemoci) z křivé řeči a faleffneho spatřenie faleffnych lidí ChirB. 27ᵇ. Obraz faleffny imaginem falsam Ol. Hab. 2, 18. Mluvili sú falefna locuti sunt falsa ŽKlem. 57, 4. — faleftny Pharisaeus MamF. 89ª. — *Adverb.* **-ně:** zda-li žaloval na koho ffaleffnye Kruml. 241ª; moji zklamovníci faleffnye sú mě oklamali t. 370ª; z té lsti, ješto (Herodes) faleffnye do sebe ukazoval Štít. ř. 34ª.

falešstvie, -ie, neutr., *nevěrnost, podvodnost, Falschheit.* — Sklamáni tiem ffalefftwym ROl. 116ª; falefluie Nikod. 67ª.

faleštn- v. **falešn-.**

fallacie, -ie, fem., *klam, podvod,* z lat. *fallacia:* školskými lapáními a fallacími Brikcí 217.

fallař, -ě, masc., *klamař, podvodník;* k lat. *fallere.* — Manichejští fallaři Pís. XV stol. v ČČMus. 1852, III, 46.

fallovati, -uju, -uješ, impftiv., *klamati, podváděti;* z lat. *fallere.* — Aby lid fallovali Pís. XV stol. v ČČMus. 1852, III, 46.

falšě v. **faleš.**

falšieř, -ě, masc., ze střhněm. *valschære* Fälscher. — Aby falšieřóm viery nevěřili KorMan. 68ᵇ.

falšovati, -uju, -uješ, impftiv., *činiti něco pro oklamání, pro podvod, fälschen;* ze subst. *faleš.* — (Sladovníci) umějí falšowati, dobrými lidmi klamati Hrad. 133ᵇ. (Panny) aby sě líbily světu v své marnosti, v svých rozličných přípravách, i krásu svú falffygycz někdy Štít. ř. 226ᵇ. By kto chtěl dovésti, že jsú dsky falffowany Řádpz. 74.

famferovati, -uju, -uješ, impftiv., *troubiti:* famferowati tuba clangere Lact. 234ᵇ.

famfr, interj., *onomatop. napodobení zvuku bubnového:* chodíce po dvoru bubnujíce famfrr, famfrr ChelčSíť. 200ᵇ.

fara, -y, fem., *farní osada, farní příslušníci;* ze stněm. *pfarra, pfarre* Kirchspiel. — w fwy ffarzye Hod. 68ᵇ; fara plebs PreSp. 2222 (plebes vel plebs sunt fideles, qui episcopo vel sacerdoti proprio subsunt DC.), Veleš.

Faraon, -a, masc., *Pharao:* všel jest král faraon s vozy eques Pharao cum curribus ŽKlem. Moys. 19, pharaon s vozy ŽWittb. tamt.; na faraona t. 134, 9, v krále pharaona ŽKlem. tamt. — *Adj. possess.* **-onóv:** vozy pharaonowy ŽWittb. Moys. 4, ŽPod. tamt., srdce faraonowo Kladr. Ex. 14, 8.

farář, -ě, masc.; ze stněm. *pfarrâri, pfarrære = Pfarrer.* — fararz plebanus

Prešp. 943 (srov. fara = plebs), ffararz BohFl. 367; za fararzie našeho ŽPod. str. 137. — *Přijm.:* Fararz UrbE. 69.

farářík, -a, masc., demin. z *farář:* lakomý fařařík neb třiedníček HusPost. 148ᵇ.

farářský, adj. z *farář:* (život) fařařſky má poznán býti HusPost. 78ᵃ; — dědinu ffararzſku... dělati KolB. 76ᵃ (1497), dědinu faráři náležící; při ffararzſkem jezeru t. 182ᵃ (1501).

farářstvie, -ie, neutr., *farářství, farářský úřad:* kanovnictvie i fararſtuíe HusPost. 148ᵇ; — pozemky, jež byly dány faráři, aby z nich měl část důchodů farářských WintCírk. 544.

fard v. **pard.**

Fares, masc., *jm. osobní:* phares jednomu jmě bieše AlxB. 3, 31, u Gualth. 5, 30: Pharos.

farhof, -a, -u, *fara;* ze střhněm. *pfarhof, pharrehof.* — Mezi ffarhofem a domem panie Tabity KolB. 125ᵇ (1499); do ffarhoffa t. 48ᵇ (1496), podlé ffarhoffu proti kostelu KolAA. 114ᵃ (1515).

farizěj, -ě, masc., *Pharisæus.* — Nebude-li ť hojnější spravedlivost vaše, než zákonníkův a faryzeů Br. Mat. 5, 20; za to EvSeist.: nežli písařóv a zákonníkóv; Blah. 183 doporoučí *faryzeowé* m. *zákonnici.*

farlej, -ě, masc., *jablko jinak skřinka zvané* Jg.: vezmi farley rkp. lék. Jg. — Adj. **-ový:** jablko farlegowe Chir. 119ᵇ, vezmi jablko ffarlegowe a zkrájej je t. 137ᵃ.

fasovati, -uju, -uješ, impftiv., z něm. *vazzen, fassen.* — Člověk, když u milost zajde, tak mní, že bez toho člověka býti nemóž, kteréhož miluje a kteréhož sobě na mysl faſuge Tkadl. 32ᵃ; když kto kterého člověka vidí... a ten má snad někaké zvláštnie, někaké dobré kusy do sebe..., jej na mysl sobě vezme a jej sobě falſſuge (sic) k libosti tamt., omylem m. fasuje.

fasunek, -ňek, -nka, -ňka, -nku, -ňku, masc., *řebřiny na vůz,* pak i *řebřinový vůz;* z němč. — Vozuov pět, jeden s faſunkem KolB. 89ᵃ (1498); že by jich na tři fasunky nevzebral Let. 213.

fatkář, -ě, masc., *Schmarotzer:* když mu ffatkarzú nadával... a kdyby byl toho neříkal a ffatkarzu nedával KolC. 101ᵇ (1588); fatkáře, talířuov lizáčky, daremné chleby RešSir. 263ᵃ.

fedrovati, -uju, -uješ, impftiv., *pomáhati, prospívati komu, podporovati koho;* z něm. *vürdern, fördern* promovere, ze stč. *ploditi.* — Takového fedrovati ani zastávati nemá žádný VšehJ. 23; má také matku pivem ffedrowati k její potřebě KolB. 48ᵃ (1496); sám učený učené lidi fedroval VelKal. Jg., ffedrowal VelKal. 193.

fedrunk, -ňk, -a, -u, masc., *pomáhání, podporování;* z něm. *vürderunge, Förderung* promotio. — Aby chleby vezli do města pro ffedrunk KolB. 185ᵇ (1501); ktož chleby k fedrunku povezú tamt.; ffedruňk Háj. herb. Xᵇ.

feflík, -a, -u, masc., *stužka na přílbici, pak přívěsek při pokryvce hlavy vůbec* Zíbrt Kr. 353; ze střhněm. *vechil* flammeola Diefb. Gloss., demin. *vechelîn* Lex., nhněm. *Fächel* = Fächer, wehender Schleier. — feflik flammea Prešp. 1782, feflyk *flamena Rozk. 2722, ffefflyk redimiculum t. 2713. — Některá část prádla oltářního WintObr. 1, 447.

fejléř, -ě, masc., bezpochyby *prodavač,* ze střhněm. *veiler.* — Mnohý pobude fejlířem při vinaři přes léto a hned se za vinaře zjedná WintObr. 2, 365 (z pramene starého).

Felix, -icě, masc., *jm. osobní:* svatý felix Pass. 376; Konstantin rozhněvav sě svatého felicie s papežstva sehnal tamt.; když svatého felicie s papežstva sehnali t. 377; svatého Felice ŽPod. (kalend., leden).

Fencl, -e, masc., *přijm.:* ffenczl KolB. 119ᵃ (1500), ffenczlowi tamt.; — **Fenclav,** -a, masc., *jm. osobní:* Fenclaw TomZ. 1434 n 61; — oboje z *Wenzel, Venceslaus* střlat. též *Venclav.*

Fenicie, -ie, fem., *jm. země:* vladařóm w fenyczi Ol. 3. Esdr. 6, 9, w fenyczi tamt. 6, 27.

fenix, masc., *pták báječný, Phoenix:* ffenyx česky samolet Mand. 17ᵇ.

fentovánie, -ie, neutr., *zabavování, das Pfänden;* z němč. — Nejmá viece bráti od ffentowanije Pr. pr. 249.

fentovati, -uju, -uješ, impftiv., *zabavovati, pfänden;* z němč. — Aby... na zájem nebo ffentowat jezdili Pr. pr. 248.

feřie, -ie, fem., *den;* z lat. *feria.* — Ferzie úternie počíná ŽKlem. 38 (nápis).

ferkule, -e, fem., z lat. *ferculum* (= mísa, pokrm), dar knězi při svatbě WintCírk. 562.

ferměž, -ě, masc., *pokost;* z něm. *vernîz, Firniss,* a toto ze střlat. *firnisium, vernisium.* — Napojiti kámen ffermeziem KolB. 21[b] (1495).

fermižovati, -uju, -uješ, impftiv., *ferměži napustiti.* — Jest pěkno, z nové bielé čieše píti neb z mísy fermizowane jiesti ŠtítBud. 44.

ferštat, feřtat, -a, -u, masc., *vzácná látka tkaná, snad hedbávná* WintObr. 1, 552 (z r. 1575); ze stněm. *vorstat* »praetexta, genus panni nobilis« BrandlGloss.

ferštatka, feřtatka, -y, fem., *sukně z ferštatu:* Mandalenĕ služebnici své poraučím mantlík ferštatovej a fferſſtatku zánovní KolDD. 127[a] (1583).

ferštatový, feřtatový, adj. z *ferštat, feřtat:* oblečen w ferſſtatowu sukni Břez-Snář. 155; mantlík hřebíčkový fferſſtatowey KolDD. 127[a] (1583); kožich novej fferſſtatowey, sukni hřebíčkovau fferſſtatowau KolCC. 148[b] (1579).

feřtat- v. **ferštat-.**

fěrtuch, -a, -u, masc., *zástěra;* z něm. *vürtuoch, vortuoch, Fürtuch.* — fěrtuch Háj. herb. 96[a].

fi, interj., znamenající *nechut, ošklivost.* Phy! kde bych sě řěčí stavil... Mast. 423; fi, smrdí! HusOrth. 178.

fial-, fijal-, v. **fiol-.**

fibet(?) v. **fiket.**

fičěti, -ču, -číš, impftiv., *pfeifen, sausen;* onomatop.: avšak sme tak prudce pluli, že všecko fficzelo Lobk. 155[a].

fiflovánie, -ie, neutr., *nemírné strojení, fintění:* k fyflowanij RokycKl. 314[a].

fiflovný, adj., *fintivý:* ženy fyflowne aby pajchy nechaly RokycKl. 297[a]. — *Adverb.* **-ně:** ješto fyflownie do nich (kostelů) chodíte t. 286[b], ffiflownie Rokyc. 283[a].

figura, -y, fem., *obraz, znamení, podobenství;* z lat. — Protož od stara dávna ukazována jest (svátost oltářní) v písmě rozličnými figurami, totiž podobenstvími rozličnými ŠtítMus. 152[b]; i v mnohých figurach znamenána jest v písmě ta drahá svátost tamt.; (ta svátost) jest rozličnými figurami znamenána, to jest podobnostmi ŠtítOp. 253[b]; i v jiných figurách v písmě ukázána j' svátost tato tamt. A nynie ť řku, že to písmo v-figuře to jest v podobenství ukazuje t. 345[a]. Beránek velikonoční, ješto j' figura byl neb znamenie toho Štít. ř. 149[b]. W figurzie a v podobenství Kruml. 352[a]; v-figurzie t. 446[b]. — k fikuram MamA. 37[b], figuoru Háj. herb. 161[a], figůru t. 51[b].

fijal-, fijol- v **fiol-.**

fík, -a, -u, masc., z lat. *ficus.* — fyk nezektve ficus ŽPod. Hab. 17; Kristus proklel fijk Štít. ř. 133[b]; hledám ovoce na fijku tomto tamt. — fik ficus Prešp. 591, ffyk též RostlD. 90[a]. — Zbil fyky jich *ficulneas* ŽPod. 104, 33, přeložení volné, potlaukl fíkoví Br. tamt. — fuchy fyk *carica* RostlC. 109[b]; úlomek fikow fragmen caricarum Ol. 1. Reg. 30, 12, kus hrudy fíkův Br. a Bible 1857 tamt. — **bláznivý, bláznový fík,** mylným přeložením lat. *sycomorus* ř. *συκόμορον* Maulbeerfeige, Maulbeerfeigenbaum: (Zachaeus) vstúpi na dřěvo blaznyweho ffika in arborem sycomorum EvB. Luk. 19, 4, na dřěvo blazniweho fiku Koř. tamt., blazniwých fików sycomoros Kladr. 2. Par. 1, 15, blaznowy fijk sycomora Lact. 265[a]. — *Houba, condyloma:* ffik w zadku RostlF. 13[a]; ffyk, kterýžto roste v zadku Chir. 132[a]; ktož má ffyk tu nemoc t. 321[a]; (tvrdost) slove fyk neb žláza Sal. 223; ffik neb húba ApatFr. 113[a]. — (Který Vlach) chtěl živ býti, ten musil kobyle vytrhnúti fyk ústy z řiti; tu sě (jěchu) fykow z prstóv činiti, podáš-li ho Vlachu, chce ť sě o to zabiti DalC. 47, *fík z prstóv činiti, fíku komu podati* = strkati palec mezi ukazatel a prst prostřední pro posměch někomu, srov. *cibek*

a střhněm.: *einem die vîgen bieten, zeigen* = ihn höhnen Lex.

fiket(?), **fibet**(?): fiket fiscedula Prešp. 242 v kap. Volatilia, fibet též Rozk. 460 (fiscedula = snepho..., pachsteltz Diefb. Nov. Gloss.).

fiklovati, -uju, -uješ, impftiv., *strojiti, fintiti.* — Co vy (ženy) toho malomocenstvie máte fiklugicze fe Rokyc. 304ª.

fiklovný, adj. z *fiklovati.* — Odvrať tvář svú od ženy fiklownee a muliere comta Ben. Sir. 9, 8; překlad volný, Br.: od ženy krásné, v Bibli 1857: od ženy vystrojené.

fikovišče, -ě, neutr., *fikoviště, Feigenpflanzung.* — fikouifftie vašě ficeta vestra Ol. Am. 4, 9, ffikowifftie ficeta MamC. 124ᵇ, fikowiftie též MamD. 312ᵇ.

fíkovnicě, -ě, fem., *fíkoví:* zbil fikownycie jich ficulneas ŽKlem. 104, 33.

fíkový, adj. z *fík, Feigen-.* — drziewo fikowe ficus ŽKlem. Hab. 17, Krist. 77ᵇ; pod fikowym drziewem sub ficu Ol. 3. Reg. 4, 25; fikowe drzyewie ficeta MamA. 23ᵇ; na fikowem stromě Krist. 72ᵇ.

fikura v. **figura.**

Fila, -y, masc., *jm. osobní,* z *Filip:* (pohání) Filipa jinak Filu Půh. Ol. z r. 1581 BrandlGloss.

filček, -lečka, -lečku, masc., demin. z **filec**, -lcě, masc., *Felleisen, Reisebündel;* ze střlat. *valisia* = hippoperae (Mantelsack): (krejčí) jsa podruhem a vezma ffilczek svůj mohl by nám všem sousedům poslaužiti KolD. 26ª (1582).

Filip, -a, masc., *jm. osobní, Philippus.* — Philipp CisMnich. 97ª, svatý philipp ApŠ. 128, král philypp AlxV. 69, philyp t. 114, sv. philippa Krist. 36ᵇ.

Filipec, -pcě, masc., *jm. osobní:* Filipec PoprR. 31, UrbE. 47.

Filípek, -pka, masc., *jm. osobní:* a ty ffilipku Rokyc. 414ª.

Filiste-, ve sklonění *jm. osobního Philistaeus,* gen. -ea, masc.: toho philiftea Ol. 1. Reg. 17, 49, stojě nad tiem Philifteem Lit. 1. Reg. 17, 51, s Philifteem t. 17, 55, philiftey zastavili sobě stanoviště Ol. 1. Reg. 4, 2, Filifteowe jeli a oslepili Sampsona Kruml. 45ᵇ, Filifteowe Kruml. 45ᵇ, ot philifteow Ol. 1. Reg. 4, 3, od filyfteow Comest. 35ᵇ, vyšel jest v střieci Philifteom Lit. 1. Reg. 4, 1, v střieci phylifteom Ol tamt., nad philiftey t. 1, 10, když David bojováše s ffiliftey Kruml. 246ª; — fyliftowe ŽPod. (v nápise), filiftom t. 135 (též). — Jiné tvary bývají z adj. *filistejský* a *filistinský,* v. t.

filistejský, adj., z *Filiste-,* v. t. — philifteyfftij Philistim Ol. Súdc. 10, 11.

filisteový, adj. z *Filiste-,* v. t. — Do Tamnys, phylifteoweho města Comest. 124ª.

Filistim, -a, -u, nebo neskloň., masc.; z hebr. plur. nom. *Philisthiim* = *Filistějští.* — U vlasti filiftim dolores obtinuerunt habitatores Philisthiim ŽKlem. Moys. 14, v-phyliftymu ŽWittb. tamt., u fylyftymye ŽPod. tamt.; jako phylyftýým Pror. 2ª.

filistinský, adj., z *Filistim:* proti philiftynfkym contra Philisthiim Ol. Súdc. 14, 4, na filiftynfkych nepřátelích Kruml. 45ᵇ.

filistský, adj., *filistejský:* ruka philiftfka Comest. 135ª, sluhy philiftfkych t. 134ᵇ; phyliftczkym Philisthiim Ol. Súdc. 10, 6.

Filkéř, -ě, masc., *jm. osobní,* za něm. *Volkêr:* phylkerzyewy muži ctnému Růž. 7.

filosof, **-zof**, -a, masc., *philosophus.* — Slovo filozof řecké jest slovo a die se výkladem v jazyku našem milovník múdrosti ŠtítOp. 396. Darmo hledají philozofi... ŠtítBud. 11. (Šlechetnosti), o nichž sú mluvili philozophi ŠtítMus. 82ᵇ. — *Adj. possess.* **-óv**: philozofowa mistrovstvie Kat. v. 1708.

Filota, **Pilota**, -y, masc., *jm. osobní, Philotas.* — Leží Enos od philothy AlxB. 4, 24, u Gualth. 5, 36: iacet ense Philotae Enos. (Neguzar) oboří sě po philotye AlxV. 1698; tu sěč když uzřě phylota t. 1604; pylota t. 1467. — *Adj. possess.* **Filotóv** a **-tasóv**: bratr philotow t. 1645, Phylotafow meč t. 1615.

filozof v. **filosof.**

fiola, **fijola**, **fiala**, **fijala**, -y, fem., *Viole,* lat. *viola,* rostl. — Tráva vzešla i fyola Vít. 28ª. Duben časy mění a obdrží fiolu zemi ApatA. v Dobr. Gesch.² 285; duben

obdaří fiolu zemi BřezSnář. 35. Já sem okrášlen vuonnú fygolu Orl. 28b. Hleďte na mě, vy zkvetlé fyoly Kruml. 370b. A fiolu která přesahá purpura? HusPost. 161b. Ó Maria, fiolo, velmi vonný kvítku! Lvov. 20b. Vezmi slezu a fiol Sal. 264; vezmi slezu, fioly… a svař u vodě t. 304. figala viola BohFl. 306, figela (sic) též Prešp. 719, ffiyola též RostlF. 12b, ffiola též RostlD. 92a, t. 88a, ffyola fiyola Nom. 65b, fiola ApatFr. 2b; podlefftna fiola RostlF. 12a. — *Skleněná nádoba lučebnická, Phiole:* studˇ ten olej fyole (m. v-fiole) AlchAnt. 87a, do fyoli t. 95b.

fioletný, fijol-, adj., *barvy fiolové, violett:* (Vlastislavovici) nosie ť v zlatě fygoletney orlici DalC. 22, dvě fiołetnie orlici DalJ. tamt. podle rkp. F, fiolatné tamt. podle Ff; v rúšě fioletnem vestibus hyacinthinis Ol. Esth. 8, 15; ffioletna barva ChirB. 293a; ametyst jest barby fioletne RVodň. 161a.

fiolka, fialka, demin. z *fiola, fiala, Phiole:* sklenice ješto slove phyolka AlchAnt. 68a; vlej do fyalky t. 95b.

fiolný, adj., *z fioly, z fiol:* zmaž hlavu olejem fiolnym Sal. 216; vezma oleje ffyolneho Chir. 12a; — *barvy fiolové, violett:* (Vlastislavovici) nosie ť v zlatě (dvě) fiolniej orlici DalJ. 22 podle rkp. V; barvy fiolne hyacinthi MamVíd. s. v. barva.

fiolový, fialový, adj., *z fioly, z fiol, fial:* list fyolowy Chir. 20a; věncův fyolowych RokycKl. 125b; volej ffyolowy Chir. 205a; ffialowa voda ApatFr. 33b; — fiolowe barwy hyacinctinus MamD. 304b.

firet, -a, -u, masc., *látka hedbávná tkaná* WintObr. 1, 552 (ze XVI stol.).

firmament, -a, -u, masc., *obloha,* z lat. *firmamentum:* vody, ješto jsú nad fyrmamentem, točíš nad těmi nebesy, ješto jsú v ňem hvězdy Štít. ř. 214b; nebe svój firmament stěží Vít. 11b; dóstojna s' w firmamentye throna Levšt. 151a.

firšajt, -šějt, -a, -u, masc, *některý kus nádobí pivovarského:* firffayt za 45 gr. b. KolB. 119a (1498), (v pivovaru) pánev, firffeyt, kádi, koryto a jiné potřeby KolČČ. 116a (1549).

fistula, -y, a **fistule,** -e, fem., lat. *fistula, Fistel.* — O střielu v čelisti, jenž slove ffiftula Rhas. 80; ktož má ffyftulu tu nemoc nezhojitedlnú Chir. 129a; má-li člověk zlú jiezev, ješto kyše, nebo fiftulu LékB. 207a; mast proti fiftuli t. 222a; mast celí fiftule t. 204a.

fišmajstr, -mejstr, -mistr, -a, masc., z němč.: auředníci nad rybníkem páni ffiffmayftrzy KolB. 30b (1490), za ffiffmeyftra KolC. 166b (1588), fifzmiftry HořovA. 139a (1641).

fládr, -a, -u, masc., *plamenitá, široko rozstřelená žíla v dřevě* Jg., *jadrné, jádrovité dřevo;* z němč., sthněm. *vlader = geädertes Holz:* fladr *variober Prešp. 594 v kap. de plantis, Veleš., flader též Rozk. 1092, SlovBrn. 258, fflader též Nom. 65a.

flander- v. **flandr-.**

Flandřěnín, -a, masc., *jm. národní:* Sasici i Flandřené DalJ. 67 z J².

Flandři, -ry, -r, plur. masc., *jm. země, Flandern:* w flandrzyech MastDrk. 33.

Flandrie, -ie, fem., *jm. země:* hrabě z Flandrý VelKal. 106, w Flandrij t. 56, t. 124.

flandrský, flanderský, adj., z *Flandry:* flandrfki flandrensis Prešp. 892, fflandrfky též Rozk. 1611; dvě sukni fflanderfke KolB. 158a (1500).

Flandry v. **Flandři.**

flast v. **flastr.**

flastr (jednoslab.) a z toho **flast,** gen. -ra, -ru, masc., *náplast,* ze stř́hněm. *pflaster,* a to ze střlat. *plastrum, emplastrum,* ř. *ἔμπλαστρον.* — Udělaje flaftr kaž na žaludek přiložiti GestaBř. 50a; přisadil jest ten flaftr k tomu nežitu ChelčPost. 109a; přikládaj flaftr neb przilepek z vlaského slezu Sal. 309; tento flaftr neb przielepecz t. 226; když bolest pomine, otejmi ten flaft, ať miesto nepřistydne t. 510; embroca totiž flaftr z listie Rhas. 9; flaftr cataplasma Prešp. 794, plaftr též Rozk. 1498; flaftr algama MamA. 14a, flaftr Vít. 105a.

flašě, -ě, fem., *nádoba dutá,* stněm. *vlasche, flasca = Flasche,* střlat. *flasco.* — Schovajž to v čisté fflaffy cínové Chir.

265^a. -- V Rozk. 753 v kap. o rybách je flaſſye otha m. orca, a na střídném místě v Prešp. 370 flaſſin (sic) orcha; rozumí se tu buď též nádoba, anebo ryba podle podoby své tak nazývaná, srov. *orca* = weitbauchiger Fisch, Wallfischart Klotz.

flaška, -y, fem., demin. z *flaše.* — Vína flaſſku měj vždy s sebú NRada 992. Vezmi kýchavky... a vespi ji do fflaſſky Chir. 40^a. flaſſku medu Pulk. 10^a, dvě fflaſſczye PassKapB. 2^a. flaſka orca Prešp. 1930, Rozk. 2913, BohFl. 622, Nom. 68^a, flaſſka též MamA. 30^b; duas flascas argenteas Sedl. z arch. JHrad. 1390, 17 sept. — *Příjm. mužské:* pan Smil flaſſka ji (Novou Radu) skládal NRadaB. (v nápise), Flasska TomZ. 1435 n 256; *adj. possess.* **-óv**: hrad Flaſſków Richenburk Let. 149 (k r. 1425).

flaškář, -ě, masc.: flasskarz **utrilegus* Veleš.

flašnéř, -ě, masc. *kdo dělá flaše, Flaschner, flassnerius* Tom. řem., WintObr. 1, 568; **flašnéřka,** -y, fem., *prodavačka flaší* WintObr. 2, 162.

flátorna, -y, fem., *nějaký foukací nástroj hudební:* flatorna i žaltář tibiae et psalterium Ol. Sir. 40, 21.

fléček, -čka, -čku, masc., demin. z *flek:* (ptáci) na prsech mají ffleczky bielé jako jestřáb mievá Lobk. 52^b; malé fléčky Brikcí 344.

flegma, -y, fem., *vlhkost vylučovaná z těla živočišného:* pak-li ť přijde (nakažení) z fflegmy Chir. 181^a; — *letora flegmatická:* melankolí a fflegmu t. 184^a.

flek, -a, -u, masc., z něm. *Fleck,* stněm. *vlëc, flëc, malá část, kousek něčeho, co se rozestírá.* — Roztrhne ji (lev saň) na poly a na malé fleky a na kufy ji rozmece Baw. 5^a, flek, kus. Káza jej na kufy rozsekati Lvov. 79^b, k tomu na kraji: na fleky. — (Obuv) na znamenie vetchosti fleky bieše skrpána pittaciis consuta Kladr. Jos. 9, 5, flek = *kousek látky;* chodec má sukni z rozličných fleků splácenou WintCírk. 1, 95 (ze XVI stol.). — Pod těmi horami sú vinnice a fleky obilé..., ale proto nevelikė ffleky, neb sú hory náramně kamenité Lobk. 31^a, flek = *kus pozemku, pole.* — Žluté fleky na tváři LékA. 89^b, *pihy.*

fliska, mylné čtení m. *hlísta* v. t.

flisovati, -uju, -uješ, impftiv., *téci,* z němč.: připal konce těm žilám, totižto ty dierky, kterýmiž (krev) teče a fflyſſugie, ať ten tok stane Chir. 128^b; dokud fistule tekú a fflyſſugy t. 129^a.

flok, -a, -u, masc., *výčesky z vlny;* ze střhněm. *vlock* = *Flockwolle:* kterýž by súkenník z jiného města přivezl flok a zde (v Rychnově) jej dělal, ten propadne viny dvadcěti gr. Rychn. — Srov. *flokové sukno* = sukno z výčesků, »z krátké vlny« ZíbrtKr. 223.

Florek, -rka, a **Florka,** -y, masc., *příjm.,* z *Florian:* Florko TomZ. 1429 st 133, Nicolaus Florka t. 1429 st 133.

Florencie, -ie, fem., *jm. místní:* z Florencý VelKal. 332, w Florency t. 147.

Florka v. **Florek.**

flus, -a, -u, masc., *tok, tečení;* z něm., *vluz, Fluss,* lat. *fluxus.* — *Nemoc toho jména:* tatarus (nemoc), totižto fflufs, nečistoty tečenie z hlavy Chir. 262^a; (olej) suší věěckny ffluſſy a slzenie t. 149^a; (mast) všecken flufs, kterýžto z hlubokosti těla pochodí, stavuje a léčí t. 35^b; že to (nemoc, o které je řeč) nebyl než ňáký flus ČernZuz. 268. — *Toho jména hra v karty,* známá od XV stol.: roku božího 1512 začali v Čechách flusa hráti..., páni regenti to před sebe vzeli, aby flus, kdy chtí, měli..., páni z Gutštejna chtí také flusa hráti..., též jiní panští rodové také by hráli flusa krátce..., Mišňaři přes hory nakaukají, již-li v Čechách flusa hrají, o nic více by nestáli, jen aby jedenatřicet měli Let. 519. Srov. stpol.: *dziwne fluksy* u Reje z Nagłowic, Krótka rozprawa atd., v. 1486, vyd. Rom. Zawiliński 1892; *flus, fluxus,* = řada karet téže barvy t. str. 76 a BrandlGloss.

flusník, -a, masc., *kdo hraje flus:* u Hory peníze dělají a flusníci hned je mají Let. 519.

flútek, -tka, -tku, *měděná mince* okolo r. 1421 BrandlGloss a Pal. Děj. 3, 1, 480.

foch, -a, -u, masc., *žert, klam;* srov. lat. *fucus* = ličidlo, přetvářka — Nemuožť býti takového fochu, aby v ňem nebylo pravdy trochu Hořek. 1ᵃ; kdo postihne všecky lsti, fochy, podvody, falše WintObr. 2, 433 (ze Zámrsk., r. 1592).

fojt, -a, masc., *obecní starosta, rychtář;* ze střhněm. *vogt,* a to z lat. *vocatus, advocatus.* — Milý nám Ebro, foyt tudiež v Kralicích ListKral.

fojtstvie, -ie, neutr., *úřad fojta, statek fojtský.* — K foytſtwy v Kralicích ListKral.

folk, -a, -u, masc., *shovění, povolení;* z něm. *Folge.* — Přiznal se, že Martinovi... dluhu jeho ffolk czinij do jiného času KolČČ. 17ᵃ (1542), folk činiti; učinili jsau ffolk jim manželům v placení mlejna t. 240ᵃ (1561); aby jim dalšího času a ffolku popřáli KolC. 93ᵇ (1588), a vedle toho tamt. a o témž: do sv. Bartoloměje ſczekanij činí. Učiníš mu nějaký malý ffolk RešSir. 225ᵃ. Pohnaný nebyl povinen na ponejprv odpovídati a mohl prositi za »právní folk« WintObr. 2, 645.

folkovánie, -ie, neutr., *shovívání:* folkowaanije Hrub. 463ᵃ.

folkovati, -uju, -uješ, impftiv.; z něm. *folgen* = *následovati, poslouchati,* a z toho dále *hověti, shovívati, povolovati.* — (Adlička) tichosti téj folkuge a následuje jako sestře svéj staršie Tkadl. 4ᵇ. Ty dobrá ženská tvář... i muže svého přivésti a navésti sobě móžeš sobě folkugiece, sebe uposlechnúce Tkadl. 1, 64. Kto kacieřóm folkugij Hilar. 36ᵃ. Ktož jim (kněžím) k jich vuoli nechtie ffolkowati KorMan. 5ᵇ. Tiem sobě žádný nefolkug, než věz atd. VšehK. 224ᵃ. Kto folkuje zlosti, má přátel dosti Feifalik LL. 729 (z XV stol.). (Aby) svých dcerek rozmazaně nechovali, jim neffolkowali RešSir. 65ᵃ.

folkovný, adj. z *folkovati,* = *povolný.* — Matky, kteréž k svým dětem folkowné a měkké jsau RešSir. 15ᵇ.

font, -a, -u, masc.: sto ffontow olejě centum *cados* olei EvVíd. Luk. 16, 6; překlad neumělý, Br. a v Bibli 1857: sto tun. Srov. **funt**.

fóra, -y, fem., *jízda, fůra;* ze střhněm. *vuore:* Tobiášovi 12 gr. od ffuory KolB. 206ᵇ (1498); bude dáno od fůry lesu (dříví) 6 gr. a od fůry vápna 12 gr. WintObr. 1, 225 (z r. 1502); Štancl povinen bude povozby činiti KolB. 76ᵇ (1497), k tomu po straně: fuory; co se forování dotýče, Štancl nemá ffuorami obtěžován býti t. 76ᵃ (1497); hlíny přivezl 40 vozóv, každá ffuora za 1 zl. t. 119ᵃ (1498); jak časté ffury přes most náš poddaní jeho činí KolA. 26ᵇ (1591); od takých ffor KolC. 193ᵃ (1589).

forbek v. **forberk.**

forberečník, -a, masc., *majitel forberku, dvoru:* Vavřinec fforberecznik KolB. 149ᵃ (1501); jestliže by kterýkoli fforberecznik jakú dědinu od kterého dvoru odprodati chtěl KolAA. 60ᵇ (1513).

forberk, -berg, -perk, -bek, -a, -u, masc., *svobodný statek, dvůr před branami městskými,* z něm. *vorwërc* = *allodium, praedium.* — Přikaž na svých forberciech vladařóm, ať... nám špíži přivezú Trist. 280. Kúpil fforberk za Labem... s zahradú KolAA. 89ᵃ (1514). Všickni fforberkowe na předměstí a jiní dvorové KolAO. 10ᵃ (1488, opis z poč. XVI stol.). Srdce naše jest u pokladuov anebo w fforberczych ROl. 118ᵇ. fforberk allodium Prešp. 669, Rozk. 1274, SlovBrn. 345, Vít. 95ᵇ, BohFl. 280, Nom. 66ᵃ; forberg allodium Vocab. 175ᵃ; forperk též Veleš.; praedium poplužie neb forberk Brit.; praedium id est villa vel allodium, poplužie, forbek Lact. 130ᶜ.

***foreš, *forešt:** dimicatio šermovánie..., foreſt *conforcia, romiege cuneus, agmen rota, láje tumultus Prešp. 1993 v kap. de civitate, foreſſt *conforcium Rozk. 3043; foreſſ conforcium Vocab. 176ᵃ. Nejasné; podle souvislosti v Prešp. snad ze střhněm. *forëst, forës* = nějaká hra rytířská.

forkáf, -káv, -a, -u, masc., *látky potřebné k dílu řemeslnému* WintObr. 2, 426; přespolní řemeslník směl přinésti na trh jen forkáf, totiž kůže a kožišiny t. 1, 592. — fforkaw ševcovský KolK. 17ᵇ (1611). Srov. dial. vorkáf, vorkáv, orkáv, vorkáp ŠembDial. 37, 45, Kott s. v.

forma, -y, fem., z lat.: formu Hug. 58.

forman, -a, masc., *vozataj,* z něm. *Fuhrmann,* střhněm. *vuorman.* — Hodni by byli mrskánie Pražené i jiní Čechové, jenž mluvie odpoly česky a odpoly německy řiekajíc... forman za vozataj HusE. 1, 134; od fformanuow Lún. l. 1403; naši fformane ChelčPost. 229ᵃ; jedau fformanee Rokyc. 181ᵃ.

formát, -a, -u, masc., *listina ustanovující kněze na faru:* má kněz fformaty aneb listy na fary RokycEvJan. 333ᵃ.

forovánie, -ie, neutr., *ježdění, vožení:* co se fforowani dotýče, Štancl nemá fuorami obtěžován býti KolB. 76ᵃ (1497).

forovati, -uju, -uješ, impftiv., *jezditi, voziti, fahren, führen:* budú forovati les (dříví) k srubům WintObr. 1, 225 (z r. 1502).

forperk v. **forberk.**

fortel, -e n. -a, masc., *obmysl, úskok;* z něm. *Vortheil.* — Zaplatiti beze všech odporův a fforteluw, kteréž by lidská lest vymysliti mohla KolČČ. 279ᵇ (1559); beze všech fortely List. z r. 1455 Perw. 50.

fortelný, adj. z *fortel:* mnozí chytří a fortelnij VšehK. 29ᵇ.

fortna, -y, fem., *dveře;* z něm. *Pforte,* a to z lat. *porta.* — v-fortny ante ianuam Pernšt. Act. 12, 14; duom vedlé ffortny k hradu KolB. 65ᵇ (1497).

fortuna, -y, fem., *štěstí;* z lat. — Z ital. *fortuna = bouře mořská:* nadáli sme se všickni, že baufka veliká bude, jíž marináři řiekají ffortuna. Lobk. 155ᵇ.

forverk v. **forberk.**

fragnář, fraknář, -ě, masc., *hokynář;* z němč.: stněm. *phragener, phragenâri = Kleinhändler, Victualienhändler.* — Obecní trhoví lidé, ješto doma cos buď prodávají, jakož jsú kramáři, krčmáři, fraknarzi ŠtítMus. 47ᵃ. — K tomu fem. **fragnářka,** -y: krčmáři, fragnarzky, kramáři ŠtítBud. 95, fragnarzka penestica BohFl. 698.

frajd, frejd, frýd, -a, -u, masc., z němč., střhněm. *vride = Friede, Ruhe, Sicherheit, Schutz:* leč by vraždu pod nadějí fraydu učinil Brikcí 380. — *Znamení zvonem, že se trh smí začíti, dovolený trh; tím zaručena i osobní svoboda všem příchozím (nikdo nesměl býti staven atp.), = tržní frajd.* Rozkázali freid na rathauze zvoniti k novému jarmarku Let. 277; aby zvoňeno bylo a fraid aby předce držán byl t. 273; že prodal (dvě prasata) v jarmark při ffreydu KolE. 50ᵃ (1590); aby nad námi jak nad přestupníky ffreydu popravili KolAA. 15ᵇ (1512).

frajieř v. **frejieř.**

frajmarčenie, frejm-, -ie, neutr., *směňování:* takové ffraimarczenie se ve dsky klade VšehK. 178ᵇ; freymarčenij RešSir. 141ᵃ.

frajmarčiti, frejm-, -ču, -číš, impftiv., a z toho iterat. **frajmarčievati,** -aju, -áš, *o koupi jednati,* zvláště *o koupi směnou;* z němč., v. *frajmark.* — Že jest Melichar freymarczyl o dům svůj HořovAA. 52ᵃ (1591), frajmarčiti oč; o kterýž (dvůr) jest ffreymarczil s Holú KolAA. 98ᵃ (1514); jeden každý sobě neužitečným na užitečné a potřebné jest fraimarczíewal VšehK. 100ᵃ, frajmarčiti čím nač; (Albík) freymarčil s Konradem na děkanství VelKal. Jg. Cambio, est aliquid commutando pro aliqua re dare, fraymarcžiti, mieniti Lact. 183ᵇ.

frajmarečník, -a, masc., *kdo frajmarčí:* kolik jest ffraimarecznijkuow VšehK. 266ᵇ.

frajmark, frejm-, -a, -u, masc., *koupě,* zvl. *koupě směnou, směnění, Handel;* z němč.: střhněm. *vrîmarket = Freimarkt, Freimarktskauf,* odtud *vrîmarketen = in einem vrîmarket handeln, ein Geschäft abschliessen.* — ffraimark nebo směna jest, když se jeden s druhým o zbožie, o dědictvie, o plat... zbožím jiným, dědictvím, platem.. smění, svého jinému postúpí a k sobě, což jest jiného bylo, přijímá VšehK. 178ᵇ. O ffraimarku neb o směně t. 8ᵇ. Směna o domy ffraymarkem pravým KolB. 62ᵇ (1497). Páni kaupili a ffraymark učinili o zvuon pravý t. 168ᵃ (1500). Zápis smlauvy ffreymarku o domy..., stal se ffreymark dobrovolný HořovAA. 1591. (Smlouva) o freymark království Českého za knížetství Bavorské VelKal. Jg.; freymark permutatio

Vel. Jg. O freymark raď se s prodavačem tracta... cum negotiatore de trajectione Br. Sir. 37, 12, v Bibli 1857: s prodavačem o koupi. — Srov. **frýmark.**

fraknář v. **fragnář.**

Frána, -y, masc., *jm. osobní,* z *Franciscus.* — Frana filius Wolflini Reg. IV, 1338; Frana TomZ. 1361 h 104; Frána Háj. 381[b].

Francek, -cka, masc., *jm. osobní,* z *Franciscus.* — Frantzco Bryzin Reg. III, 1330; praesentibus Petro et Franczcone notariis t. IV, 1340.

Franci, Franky, plur. masc., *jm. země;* z *Frank,* v. t. — (Karel IV) pět let bydlel jest vfranczyech Pulk. 187[a].

Franciŝek, František, -ška, masc., *jm. osobní,* z *Franciscus:* francyſſek Pass. 538, franczyſſek tamt., frantiſſek t. 539; svatý Francziſku ŽKlem. 138[a]; sv. Franczyſſek BrigF. 97; o svatém Francziſſku Kruml. 149[a]; já bratr zákona svatého Francziſſka LékA. 25[a]; frantyſſek otec bratří zákona menších bratruov Kruml. 83[b].

Francúz, -cóz, -a, masc., z něm.: střhněm. *Franzôs, Franzôse.* — S tím pyšným Francauſem Ezop. 154[b]; proti Francozowi t. 155[a]. Všecky Francauzy pomordovali VelKal. 93; s Francauzy t. 269. — *Příjm.:* Franczus TomZ. 1429 st 47.

francúzový, adj., *francouzský:* francauzowe dřevo Háj. herb. 10[a].

frančský, franský, adj., *francký, francouzský, fränkisch, französisch;* z *Frank.* — Král franczſky Pass. 328, králem franczſkym tamt.; Karel franſky Pulk. 187[a], s Kralem (= Karlem) franſkym tamt.

Fraňek, -ňka, masc., *jm. osobní;* z *František.* — Franek DeskDE., UrbHrad. 17, UrbE. 73; Franyek Lún. ks. 1436; dominus Franco Reg. III, 1311, Franconi dicto Hussac t. IV, 1337, praesente Francone t. 1335.

Franeš, -nšě, masc., *jm. osobní;* z *František.* — Franschoni et Laurentio Hartlib Reg. IV, 1342.

Frank, a, masc., *jm. národní:* Serbenín Charvatus, frank Franco..., Slověnín Sclavus atd. Prešp. 866. — *Příjm.* a k tomu *adj.* **-ový,** z *possess.* **-óv:** Beneš Frankowe TomZ. 1435 n 306.

Frankovic, -ě, masc., *jm. rodové:* Jíry Frankowic TomZ. 1435 n 21.

Frankovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* w ffrankowicech KolB. 82[a] (1497), t. 111[a] (1498).

Frankrejch, -a, -u, masc., *jm. země,* z němč.: *Frankrîche, Frankreich.* — Do Frankreychu upřiemo bra se Baw. 290, w Ffrankreychu t. 135.

Franky v. **Franci.**

fransky v. **frančský.**

Franta, -y, masc., *jm. osobní,* z *František.* — *Adj.* **frantovský** = *veselý;* **frantova práva** = *veselé kousky* ZíbrtObyč. 229 sl. (ze XVI a XVII stol.)

František v. **Franciŝek.**

frašný, adj., *chytrý, schlau:* fraſny vafer GlossPers. 10[a]. Slc. *frašný* = possenhaft, komisch (Loos).

fraucimer, -mor, -a, -u, masc, *ženstvo,* kollekt. Ze střhněm. *vrouwenzimmer* = *pokoj pro ženy a dívky,* a z toho pak metonymicky *obyvatelky toho pokoje,* = *ženy a dívky;* v tomto významu přejato do češt. — Kterážto panna všecken ffraucymer při dvoře krásau převýšila Har. 2, 95; kázali jsme fraucimoru i pacholatům vystaupiti Záp. Žer. 1, 147 BrandlGloss.; (za vojskem) pak také i fraucimor se hrnul WintObr. 1, 298 (z r. 1608), ženy a ženky vojanské. — Zvratnou analogií také **frúcimor** ČernZuz. 58.

frcěti v. **frčěti.**

frček, -čka, -čku, masc., *okrouhlá kule,* kterou se ve hře jisté házelo Zíbrt Hry 250.

frčěti, -u, -íš, a také **frcěti,** -ěju, -ieš, impftiv., *schnurren;* onomatop. — (Služky) jiné zchytralé jsúce až frčy JagArch. 18, 128 (ze XVI stol.); aby (lidmi) pyšně hrdal... chlapaje jim, frcege, tepa ChelčSít. 78[a]; (úředníci pyšní), jestliže jich kdo potřebuje v čem, tu ť rozličně budau faukati a ffrceti RešSir. 90[a].

frej, -ě, masc., *milování, zálety, Liebe, Buhlerei;* z germ.: střhněm. *vrîe* = *Liebes-*

bewerbung, Liebe atd., sthněm. *Frîja* = *bohyně lásky (Venuše)* atd., výrazy střídné se skr. *prijā* = *milenka, manželka* a psl. *prьja-* v *prьjati, přáti.* — Smilstvo a frey Štít. uč. 56ª. Po lahodném jedení státi nebo po fregy t. 74ᵇ. Pojdú k tancóm, do krčem, zajdú w frey, v klevety, v svády Štít. ř. 203ª. Nehněvajte boha fregy a oplzstvem ŠtítOp. 353. (Panny) mají v srdcích svých bázeň boží mieti... hřiechu se střehúc všelikého, zlého slova, frege, milostí pokútných ŠtítMus. 2ᵇ. (Lidé v krčmách) že sě zpijí, že kostkují, že frege vedú t. 47ᵇ; (krčmáři) na to dobudú pěkné děvečky, aby tiem radše pili u nich v-frey s nimi zajdúc tamt. Pane, zda s' proto přijel, aby u mne na fregi byl? GestaBř. 69ª. Mnozí fregowé vcházejí v manželstvo RokycEvJan. 331ᵇ. Ad alia vitia carnalia, k wreyom (sic) GlossA. 163ᵇ.

frejd v. **frajd.**

frejieř, frajieř, -ě, masc., *milovník, záletník,* z něm. *vrîaere, Freier.* — Duše..., kteráž ráda slyší šepty a přijímá je od fregijerzow Štít. ř. 12ª. Jimž (pannám) mílo, světským fregieřom vzácnu býti ŠtítOp. 319ᵇ. Ta ť tě, frajieři, jedu i své nečistoty nakrmí HusE. 1, 203. (Žena) k fregerzi šla GestaBř. 90ᵇ. fregyerz *pecultus (m. petulans?) Vít. 92ᵇ; lotr latro, fregierz hovisator, fur zloděj Prešp. 1033 (ovizare = Eier legen..., kurzweilen aus Wollust Diefb. Gloss.), fregyerz též BohFl. 858; fregierziew svých Hug. 149, na fregyerzych ROl. 101ᵇ.

frejieřka, -y, fem. k *frejieř, milovnice, záletnice, Geliebte, Buhlerin.* — Kohož buoh obdaří dobrú a počestnú ženú anebo fregierzku počestnú Tkadl. 16ª. (Žena některá) pak na to dá se, že slúti bude... fregieřka neb helmbrechtice...; ale by (ty) helmbrechticí... slula, toho se střez, neb fregieřku ŠtítOp. 369ª. (Panna) připodobňovala by se světským helmbrechticiem, fregierzkam ŠtítMus. 80ᵇ. (Samson) byl u své fregierzky Mand. 11ᵇ.

frejieřstvo, -a, neutr., *záletnictví, Buhlerei.* — fregierzſtvo hovisatoria Prešp. 1554 (srov. *frejieř* = hovisator, ovizator).

frejmarč-, frejmark- v. **frajm-.**

frejovánie, -ie, neutr., *milkování, das Buhlen.* — Kteříž... frejováním a jinými péčemi toho světa sě zaneprázdnie HusE. 1, 121; bláznivých panen frejovánie t. 1, 77; freyowanie petulantia SlovD. 76ª.

frejovati, -uju, -uješ, impftiv., *milovati, milkovati, namlouvati si, lieben, freien, buhlen.* — Církev svatá, jenž jest chot jediná Kristova, jiř jest tři a třiceti (let) svatě frejoval... HusE. 3, 165. (Dva člověky) aby sě modlila, ne aby freiovala HusPost. 145ª; (lidé) v noci ffreyugi ChelčPost. 155ª; jal se ji (rytíř ženu tesařovu) inhed freyowati GestaBř. 69ª.

frejovný, adj. z *frejovati, buhlerisch.* — Tací, ješto silnú mají milovnú mysl, zajdú v nečisté freyowne milosti ŠtítMus. 36ᵇ; helmbrechtné neb fregiowne panny ŠtítOp. 319ᵇ; freiowne ženy Kruml. 390ª; (žena) bude ť freyowna a kratochvilna LékA. 155ª; (králová) hrdá, freyowna, světa tohoto milovnice Šach. 298ª; k lidem nebohobojným,... k freyownym ŠtítMus. 21ª; z smilné myslce a z freyowne t. 69ª; freyowny zelotypus MamF. 95ᵇ. — *Adv.* **-ně:** vzmluví hrdě, freyownie ŠtítMus. 57ª.

frejunk, -a, -u, masc., *volná tržba před jarmarkem a po něm* BrandlGloss., WintObr. 1, 551 a 614; z němč., střhněm. *vrîunge* = *Marktfreiheit* atd.

freksa (?) v. **frexa.**

fresle: já... nemohl sem se nikoli veseliti, na svú ženitbu se vždy rozpomínaje a každú hodinu fresle v hospodářství hraje. Star. sklád. 5, 127 (z XV stol.); srov. *fresovánie* a *fresovati sě.*

fresovánie, -ie, neutr., *starost, zármutek:* starost, frefowanije Rokyc. 405ᵇ; fresowánj na mysli angor Vel. Jg.

fresovati sě, -uju, -uješ, impftiv., *starati se, rmoutiti, lopotiti;* z němč.: střhněm. *sich verëzzen* = *sich abhärmen, quälen, plagen.* — Pracoval, staral se o sbožie, fresowal, lopotil RokycEvJan. 580ª; an ť fe freſuge Rokyc. 311ᵇ; že se kupecký člověk ve dne i v noci ffreſuge, lopotí RešSir. 95ᵇ.

frexa (?), -y, fem.: frexa tais, scortum ffkolcze atd. Prešp. 1102, frexa tays Rozk. 1867. Srov. thais = bos weib, hure Diefb. Gloss., jméno řecké hetaery *Thais* vzato za appellativum; původ jména českého nejasný.

Fric v. **Fricek.**

Fricek, -cka, masc., *jm. osobní,* demin. z něm. *Fritz,* a toto z *Viderîch, Fridreich, Fridrich.* — Fricziek UrbChotěš. 1347; Nicolao Friczeg Lún. ks. 1361; Fritzco scriptor Reg. III, 1311; Friczco Kokot t. 1321; Friczko (nom.) t. IV, 1340, Friczkonis t. 1334, a Friczkone t. 1334.

frickovati, -uju, -uješ, impftiv.: by chtěl frickovati neb najthartovati KorMan. 171[b]; asi = *žertovati,* a původu podobného jako *najthartovati,* v. t.

Frič, -ě, masc., *jm. osobní;* z něm. *Fritz,* v. *Fricek.* — Fritscho de Marschowitz Reg. III, 1312 (str. 41).

Friček, -čka, masc., demin. z *Frič,* v. t. — Fritschco de Egerberch vendit... Reg. IV, 1334.

frid, frýd, v. **frajd.**

Fridlík, -a, masc., *jm. osobní,* z *Fridrich, Fridericus.* — Fridlík PoprR. 32.

Fridric, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Fridrich, Fridericus.* — ffrydricz PulkR. 124[a], t. 107[a], fridricz PulkL. 270; (syna) Ffrydrycze PulkR. 98[b], Fridricze PulkL. 220.

Fridrik, -a, masc., *jm. osobní,* z *Fridrich, Fridericus.* — frydryk PulkL. 270.

Fridrich, -rajch, -a, masc., *jm. osobní,* střhněm. *Viderîch, Fridreich.* — Frydraych ciesař druhý GestaBř. 118[a].

Fridúš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Fridrich.* — Friduscho et Guntherus Reg. III, 1312.

Frikoven: Polenín Polonus, ast *Africanus* fricoven Prešp. 891; neumělé ustrojeno z lat.

frímark v. **frýmark.**

frinort v. **frynort.**

Fris, -a, masc., *jm. národní:* Suevus Šváb, fris *Friso,* Čechque Bohemus Prešp. 851. — **fríz** m. *fris* = *kůň frisský:* výborný frýz, s zlatým sedlem atd. Ezop. 52[b].

frivort v. **frynort.**

friz v. **fris.**

friž- v. **fryž-.**

Frontoní, -ie, masc., *jm. osobní, Frontonius.* — Svatý Frontonius biskup..., mój milý Frontonij...; (prsten) biskupu Frontonij dali Pass. 382.

frúcimor v. **fraucimer.**

frýd v. **frajd.**

Fryd- v. **Frid-.**

Frygie, -ie, fem., *jm. země, Phrygia:* oni z frigie[e] svD. 15.

frýmark, -a, -u, masc.: agora rynk, *ludiforum* frymark, praetorium rothúz atd. Rozk. 3028; frymark ludiforum SlovWiesb. 1[b], frijmark ludifora MamA. 27[b], ffrýmark též Veleš. Podle souvislosti v Rozk. některá část města, snad *ludi forum.*

frynort, -vort (?), -a, -u. masc., *hody, hodování (?).* — Aby on (diábel) pojma sedm duchóv horších zase se navrátil, aby hóře bylo nežli prve, již frynorty, již hry, již jiné nešlechetnosti, vyraziv z vás slovo božie, v vás navrátil List Husův z r. 1413 (v rkp. knih. univ. v Pr. sign. XI. D. 9 list 68[a], za to v HusE. 3, 271 otištěno *frivorty*). Tak-liž, milí lidé, žádného znamenie na sobě neokážem, že jeho (boha) milujem, leč by snad ti, ješto již na frynortie sedie někteří aut spatiantur; a pane bože, tak brzy poběhnúti služby božie! HomMak. 98[a] (v knih. univ. v Pr. XI. F. 3). Ten čas ztrávil ť sem v krčmách, na frynortyech, u frejích OlMüllD. 718. frinort *gentamen* Rozk. 3026, frynor *gentramen SlovTřeb. (Menčík Rozmanitosti 11), frinort *genta Veleš. — S lat. *gentamen* srov. *gentaculum* al. *iantaculum* = cibus ante prandium, *gentare* al. *iantare* a *-ari* = comedere ante prandium DC. Podle toho mohlo by *fry(n)-* býti ze střhněm. *vrüe-,* srov. *vrüe-stücke, Frühstück.* Srov. také stpol. *frywolt* = *comessatio* Brückner v Rozpraw. Akad. krak. X (1897, filol.), 195.

fryvort v. **frynort.**

frýz v. **fris.**

fryžě, -ě, fem., a také **fryž,** -ě, masc., *ozdobný okolek při oděvu ženském;* z lat.

frisium = limbus, fimbria DC. — Ženy ruce ztahují na voltář s fryzi perlovými Rokyc. 264b, s fryžemi perlovými RokycKl. 265a. fryzie hedvábné SlovF. u výčtu šatů ženských. frizie *practa Prešp. v kap. de vestibus, fryzye *precta Rozk. 2744, fryže *bracta SlovKlem. 32b.

fryžka, -y, fem., nebo **fryžek**, -žka, -žku, masc., demin. z *fryžě, fryž.* — Aby fryžky, vobojky perlové, věnce zjednala RokycKl. 44b.

fučěnie, -ie, neutr., *fučení, das Sausen.* — fučenie větříka sibilus aurae Pr. 3. Reg. 19, 12.

fučěti, -u, -íš, impftiv., *fučeti, sausen.* — (Kámen žhavý) když stydl od země, fučal, jako by vřel Háj. 177b.

fučík, -a, masc., *ztřeštěnec, Rappelkopf:* byl s' zahaleč, pravý fučijk a blázen Reš-Sir. 108b.

fudr, -a, -u, masc., *co se vejde na vůz;* z němč.: střhněm. *vuoder, vůder* = *Fuhre.* — Mají dáti pánóm puol kopy grošuov od drajlinku a od ffudru pět a čtyřidceti grošuov Pr. pr. 256; aby s ffudru vína pánuom dáváno bylo... KolAO. 3a (1501); — fudr = 32 věder, v. *drilink.*

fúk, -a, -u, masc., *fouknutí,* onomatop. — Hlas větru, to jest zvuk neb fvk HusPost. 108b; fúk veliký HusOrth. 178.

Fuka, -y, masc., *příjm.:* Jiříkem Fukau Běl. 1511.

fúkanie, -ie, neutr., *foukání, hrdopyšné jednání:* (kuchař pro chudé) aby lidem pokrmy v slušnosti bez faukaní na ně podával WintObr. 2, 564 (z pramene starého).

fúkati, -aju, -áš, impftiv., *foukati,* onomatop.; přenes. *hrdopyšně si vésti.* — fúká vietr HusOrth. 178; svět drží hlavu hrdě, fúká, nadýmá se RokycEvJan. 657a; pyšně ffaukati, podrejvati RešSir. 69b; na žádného dbáti, ale spauru ukazovati a fukati t. 213b.

fúkavý, adj. z *fúkati:* iracundus, furibundus, nadutý, popudčivý, fukawy Lact. 156a.

Fulda, -y, fem., *jm. místní:* opat z fuldy DalC. 83.

fulerna, -y, fem.; *mastná země ku pěchování:* gypso, vápnem neb fulernau vyhladiti Lact. 203b. — Srov. dial. (z jižních Čech) *fulerna* = *mastník, mastnice, mastná hlína..., ku pěchování studní* Kott VI, 140. Z něm. *fullerde* = Walkerde, Walkererde, argilla fullonum Grimm, Wtb. IV, 514a.

fuňek, -ňka, -ňku, masc.: *virginale,* est illa pars secreta, ubi fit conceptio, funiek Lact. 26b.

funt, -a, -u, masc., z něm. *Pfund,* stněm. *pfunt, phunt* = *libra, talentum,* a toto z lat. *pondus.* — (Čechové) tu vzěchu tři dsky psané, ovšem zlaté, jichž každá tři sta funtow vážieše DalC. 43. Funt masti drahéj EvOl. 250. Tisíce funtow zlata Kruml. 93a; pět set funtow zlata Apoll. 132b; dvě stě liber neb funtow Mill. 16; deset tisícóv ffuntow talenta EvVíd. Mat. 18, 24; (ščít) jenž vážil tisíc funtow pondo mnarum mille Mus. 1. Mach. 14, 24, funtow tisíc Pernšt. tamt. Rukojmě zavázán býti má v sumě 50 funtuov, jenž (což) činí 30 kop Brandl Drn. 130 (z Práv městsk. mor. arch. zemsk.); při skládání vraždy 50 funtuov šacujíc za 30 kop, avšak v jiných pokutách funt má za 20 (kop) gr. počten býti tamt. Srov. **font.**

fuscinulka, -y, fem., z lat.: (položie) fufczynulky fuscinulas Mus. Num. 4, 14, Br.: *vidličky.*

fusta, -y, fem., *druh lodí,* z ital. *fusta* DC. — Ciesař má tu mnoho lodí, jimž řiekají... galeje a ffufty Lobk. 36b; mistr Rodýzský má své galeje, návy a ffufty t. 56b.

futeň v. **vateň.**

G.

G. Osmá hláska abecedy české, = cyr. **г**. Píše se literou *g*, na př. Dlugomil KosmA. III, 51, agarenovici ŽGloss. 82, 7, w ſynagogie ŽKap. 81, 1; litera *g* »s vrškem«, t. j. znaménkem diakritickým, které mívá podobu tečky, nebo apostrofu, nebo háčku, je v obyčeji až od XVI. stol.

g-: slova se starším *g-* a pozdějším *h-* hledej pod **h-**.

Gabriel, -e, -a, masc., *jm. osobní:* svatému gabrielu Hrad. 62[b].

Gabruš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Gabriel:* Gabrussii carnificis TomZ. 1359 st 241.

gajd- v. **kajd-**.

Galata: ke všiej obci křesťanské, ješto galaťe sluli ŠtítVyš. 14[b], lat. plur. nom. *Galatae* přejat do textu českého.

galban v. **galgan.**

galejě, galijě, -ě, fem., *druh lodi,* ze střlat. *galea,* též *gallea,* = genus navigii velocissimi DC., galeae longae naves dicuntur tamt. — V každém tom domu sú galege a návy Lobk. 6[a]. Když sme chtěli na galegi (akk.) plúti, nedali nám pohané t. 139[b]. Ciesař má tu mnoho lodí, jimž řiekají ...galege a fusty t. 36[b]. Takoví (mordéři, místo trestu smrti) mohau se káti na galejích (na Dunaji) WintObr. 2, 858 (z r. 1556). — Arnošt s Weclem kázachu všem do korába i do galije vstúpiti Baw. 231. — Srov. *galle, gallí.*

galgan, kalgan, galkan, galban, -a, -u, masc., rostl., střlat. *galganum* a *galanga,* střhněm. *galgan, galgân, galgant,* a také *galbanum,* něm. *Galbanpflanze.* — galgan galganum Prešp. 802, BohFl. 331, Nom. 65[b]; galgan galanga SlovA., ApatFr. 70[a], RostlD. 90[a], t. 72[b], RostlF. 11[b]; kalgan galanga LékB. 115[b]; (vezmi) lekořici, galgan ChirA. 153[a], galkan t. 163[b]; — přičiň málo galbanu ChirB. 222[a] (2).

galihoty v. **kal-**.

galijě v. **galejě.**

Galilé, -é, fem., *jm. země, Galilaea.* — Že tito z galiley zzucze svD. 3 t. j. z Galilé jsúce (ve verši 8slab.). Z galilee Pass. 297 t. j. z Galilé; ot galilee až sěm Hrad. 85[a]; ot galilee Ans. 7, od galilee Koř. Mat. 3, 13; vrátili sú se do Galilee ChelčP. 26[a], do Galilé t. v tisku z r. 1532; w kana galilee Hrad. 7[a], z lat. in Cana Galilaeae. Dvě sta galilij, jedna v zemi židovskéj, druhá v zemi pohanskéj Mat. 51.

galilejský, adj. z *Galilé.* — Z galileyſkee vlasti Krist. 96[b].

galkan v. **galgan.**

galle, -e a **gallé, gallea, gallí,** -é, fem., *druh lodi;* ze střlat. *galla* a *gallea.* — Ta jedna galle Pref. 66; z té galle tamt.; nevěděli sme, co jest, šíf-li malý či gallea tamt. — Skrze diery gallie padli sme do malé bárky Kar. 36; jenž s námi bieše v gallí tamt.; naši gallí oblehli svými gallími tamt.; pluli sme skrze gallie jich tamt.

gallí v. **galle.**

galmaj, -mej, -ě, masc., z němč.: *Galmei* Kieselzinkspat Kl., střhněm. *kalemîne,* a to ze střlat. *lapis calaminaris.* — Vezmi galmaj bielý od těch, kteřížto mosaz dělají Chir. 281[a]; ten galmey tamt.; s tiem galmegem tamt.

gardián, -a, masc., ze střlat. *guardianus.* — gardyan z svého kláštera bratry tam posílá Lobk. 127[b]; jakož zpraven sem od gardyana tamt.

Gaza, -y, fem., *jm. místní, Gaza:* město gaza tu hrdost na sě pokáza AlxV. 2096.

Gažěnín, -a, masc., *kdo je z Gazy, bydlí v Gaze:* zavřěli sú sě gazienee qui erant Gazae Ol. 1. Mach. 11, 161.

gbel- v. **kbel-**.

gda v. **kda.**

gdan- v. **kdan-**.

gde v. **kde.**

Gdeč v. **Hdeč.**

gdo v. **kto.**

gdúle v. **kdúle.**

gdy, gdy- v. **kdy, kdy-**.

Gdyčina, -y, fem., *jm. lesa:* silva Gdyczina Reg. III, 1325.

Gebhart, Gerhart, -a, masc., *jm. osobní německé,* za č. *Jaromír.* — Tomu Němci biskupu (Jaromírovi) gebhart vzděchu DalC. 49, Gerhart DalJ. tamt. z J[a].

Gedč- v. **Hedč-.**

Gedruta v. **Kedruta.**

gejd- v. **kajd-.**

gemsík, gensík, -a, masc., *kamzík;* z němč.: střhněm. *gamz, Gemse.* — V též insuli jest zvěři dosti, jakožto jelenuov, srn..., gemſykuow Lobk. 45[a]; jest dosti zvěři: jelenuov..., srn, genſykuow, divokých kozluov t. 69[a].

genský, adj., m. *gentský, z města Gentu.* — genſke (totiž sukno) geneticum Prešp. 1807 v kap. de vestibus; gensske též Rozk. 2772. — Středověkým čtením gen- = jen- vznikly odchylky: yanſke genticum Nom. 71[a], a wienske Veleš.

gerad v. **grad** a **hervat.**

Gerhart v. **Gebhart.**

gerličský, adj., *zhořelecký,* z něm. *Görlitz.* — Peniez gerliczky KolB. 207[b] (1505); aby chléb pečen byl na peniez bielý, a kto by chtěl, na gerliczky a vajše nic KolA. 3[b] (1501).

Germanie (3slab.), -ie, fem., *jm. země:* w Germanij Háj. herb. 6[a].

Geruše, -ě, fem., *jm. osobní,* z *Gertrudis:* Geruscha filia Ingrami de Auersperch Reg. III, 1325, a tamt. 1335: Gertrudis, nobilis Ingramide Awersperch olim filia; Geruschae viduae TomZ. 1381 n 6.

Geruška, -y, fem., demin. z *Geruše:* erga Geruskam TomZ. 1379 n 288.

Gervasí, -ie, masc., *jm. osobní, Gervasius:* (ciesař) ta dva svatá Gyeruazie a protazie u vězení byl ostavil Pass. 375. — V ŽKlem. 138[a] psáno: svatý Cirwaſſiu; Cir- bezpochyby omylem m. Ger-, a tvar (vok.) může býti k nom. *Gervasí,* v. t., nebo z počeštěného *Gerváš.*

Gerváš, Gervazí v. **Gervasí.**

Givich, -a, masc., *jm. osobní:* Gywych vece Růž. 5, v původním textě něm.: *Gibeche, Gibich.*

glajt v. **glejt.**

glava v. **hlava.**

glejt, klejt, -ajt, -u, masc., *list bezpečnosti, salvus conductus;* střhněm. *geleite.* — Komuž bude gleit dán Pr. pr. 244. Tu s ním učinili smlauvu, že nás má vézti do svaté země a gleythy opatřiti před pohany Lobk. 4[b]. A ten týž hajtman dá od krále žoldána i od sebe gleyth, ale držie druhdy ty své gleyty, jakž chtie t. 74[a]. Žádný ku právu jsa povolán, nemá za gleitem odpovídati, než gleit má vzdáti atd. Tovač. BrandlGloss.; pán země neb hejtman muož obecný gleit dáti, než žádný jiný ...gleitové nepomáhají žhářóm, lúpežníkóm, zlodějóm atd. tamt. Vypravil sem sě na cestu bez klejtu HusE. 3, 277. K tomu kleyt veliký mají, na životy bezpečenstvie Baw. 267. Gleyth zachovati Pr. pr. 244; glayt bezpečnosti Háj. 141[b], svobodný gleyt t. 288[b]. — Jiné **glejt** v. *klét.*

glejtovati, -uju, -uješ, impftiv., *glejt, bezpečnost dávati;* střhněm. *geleiten = Geleit geben.* — Ti, kteří tu byli, pohané neměli moci nás gleytowati Lobk. 75[a]. kleytowati fiducio Lact. 210[d].

glejtovní, adj. z *glejt:* glejtovní sběř = židé, ježto byli jenom na glejt WintObr. 2, 497.

glét, glejt v. **klét.**

glister- v. **klister-.**

glogov- v. **hlohov-.**

glosa, gloza, klosa, kloza, -y, fem., *výklad.* Z lat. *glossa* (ř. *γλῶσσα*) = výraz méně známý a výkladu potřebný — odtud *glossae* = sbírka slov nedosti známých a výkladů jejich —; pak výklad sám; a dále výklad vůbec. V Lekc. (v knih. univ. Pr. I. C. 27) jsou k evang. Mat. 2, 1—12 výklady dva, a druhý má nápis: sequitur alia glossa super eodem. — Výkladnie písmo, ješto gloza slove ŠtítOp. 404. Praví kloſa na to slovo Alb. 65[a], praví kloza na to slovo t. 66[a]; praví gloſa na to slovo sv. Petra Kruml. 191[b]; na to slovo praví gloſa t. 317[a]; o lakomství gloſa praví t. 247[b]. Jakož die gloſa ŠtítOp. 405. Já nevědě, kto j' vám tu glozu nalezl, aby obinúc (t. peníze, řeholí zakázané) i vložili v kuklu; však i potom vynmete z kukly; chcete-li

glozu své řehuly poznati, čtěte v těch knihách, ješto Clementini slovú Štít. uč. 74[a].

glosovati, gloz-, -uju, -uješ, impftiv., *vykládati, erklären, deuten.* — Umějí své kacírstvie písmem falešně vykládaným a glozowanym ohraditi Unič. 97[a]. My svátku svěcenie glozugem jakž chceme RokycEvJan. 527[a]. glozowati commentari SlovKlem. 9[a].

gloz- v. **glos-.**

Gnězdno, Gnězno, Gníz- v. **Hnězdno.**

Gocín n. **Gočín,** -a, masc., *jm. osobní.* — Longinus vocet servum: Goczyne, goczyne! Servus: co kážeš, pane Longine? DivVít. A. 33.

golč v. **kolč.**

Golgotha, hebr., *jm. místní:* na to miesto, jenž slove miesto popravy, ale židovsky golgotha hebraice autem Golgotha ZlomMus. 3, 1 (= Jan 19, 17).

Goliáš, -ě, masc., *jm. osobní, Goliath:* golyafs Ol. 1. Reg. 17, 16; David goliaffie přěmohl Kruml. 42[b]. — David přěmohl Goliat t. 31[a], jenž goliada přemohl t. 31[b].

gomor, hebr. *jm. míry duté:* gomor ta měřicě jest desátá čiest ephi té miery Ol. Ex. 16, 36.

Gomora, -y, fem., *jm. místní:* Sodomy a gomory Ol. Deut. 29, 23; — z podměstkóv města gomorrae ŽKlem. Deut. 32, nechán gen. lat. v textě českém.

gomorský, adj. z *Gomora:* z předměstie gomorfkeho ŽWittb. Deut. 32.

gora v. **hora.**

gost- v. **host-.**

grab- v. **hrab-.**

grad, gerad, gród, -a, -u, masc., ze střhněm. *gerâde = weibliches Geräte und Kleider als Erbe* Lex. — Pro parafernalibus quae gerad vulgariter nuncupantur Lún. ks. 1387 (parafernalia sunt res, quas uxor in usu habet in domo mariti neque in dotem dat DC.). Parafernalium dictorum grod t. 1415. Parafernalia grad t. 1418. Umřela-li by kterému z obyvateluov města (Litoměřic) žena, tehdy ten její gruod totižto choděcí a ložní šaty a jiní svrchci a nábytkové, kterziž slowe (sic) gruod, přijíti a připadnúti má na její dceru nevygradovanú List. Lit. z r. 1506. — Srov. **vygradovati** a **hervat.**

grad- v. **hrad-.**

grajcar v. **krajcar.**

gramatika, gramm-, -y, fem., z lat. — Gramatika Vít. 5[a]. — *Příjm. mužské:* Grammatica TomZ. 1434 n 294.

granát, -a, -u, masc., *Granat,* ze střlat. *granatus.* — Torpas, granat, kryzolyti Kat. v. 981; granat jest každému bohatému znám ChirB. 293[a].

grd- v. **hrd-.**

Gregorí, -ie, masc., *jm. osobní,* z *Gregorius:* gregori slavný CisMnich. 97[a]; sluha věrný Gregori CisPr. 103[b]. Srov. *Hřehoř, Řehoř.*

grejcar v. **krajcar.**

griffa v. **grippa.**

grichta, -y, fem., ze střhněm. *gerihte, soudní moc.* — Protož řečenú grichtu se clem... Hanovi richtáři zase vrátili jsme Lún. list. 1403.

grippa, griffa, gry-, fem., *druh lodí;* novolat. *grippa = genus navis* DC. — Bylo tu v portu tehdáž mnoho lodí, náv, gryff a ffuft Lobk. 143[b]; na galejích, na návách a též na gryppach i na jiných lodech t. 148[a].

grister- v. **klister-.**

grn- v. **hrn-.**

gród, gruod v. **grad.**

groš, -ě, masc., *peníz toho jména;* z lat. *grossus.* Do r. 1300 počítalo se na talenty, solidy a denáry; talent byl = 20 solidů, solidus = 12 denárů; solidus byl jednotka jen početní, nikoli peníz ražený a běžný; r. 1300 přibyl *groš,* mince zaražená Václavem II; měl platnost solidu a nazýván *grossus denarius* nebo prostě *grossus, groš;* starý denár byl proti němu denarius parvus, peníz malý n. haléř; tedy *groš* = 12 haléřů. Srov. Smolík, Pražské groše (1894), str. 3 sl. Ze hřivny stříbra razilo se *60 grošů,* a *kopa grošů* brala se za *hřivnu stříbra:* sexaginta grossos pro marca computando Reg. IV, 1334; aby však byla také náhrada za ražení, raženo od r. 1303 ze hřivny

64 grošů: marcam gravem 64 gr(ossos) continentem UrbE. 247. Srov. TomP. 1, 208 a 328. Zrno groše časem se horší a kupní jeho síla klesá: r. 1300 je v něm $^1/_{60}$ hřivny stříbra, r. 1303 $^1/_{64}$, r. 1376 $^1/_{80}$, r. 1400 $^1/_{113}$ atd.; r. 1469 sněm ustanovil, aby zlatý uherský (dukát) se bral za 24, a zlatý rýnský za 18 grošů českých BrandlGloss. 52, — r. 1485, že zlatý uherský měl placen býti tehdejšími 29 groši českými, zlatý rýnský pak $21^1/_2$ gr. česk. Pal. Děj. 5, I. 251, — a r. 1544 ustanoveno, že uherský zlatý se má počítati za 45 gr., rýnský za 30 gr. a 6 hal. atd. BrandlGloss. 53. — Časem vznikají groše jiné, a pro rozdíl od těch nazývá se groš Václavem II zaražený *groš český,* jindy též *groš pražský.* R. 1469 přibyl *groš bielý,* jenž platil 7 peněz bílých (denarii albi). *Groš míšeňský,* n. *mečový,* byl původně dobrý jako český, ale rychle se horšil a od pol. stol. XV počítá se za půl českého. *Groš tolský* je překlad z něm. (Joachims)*thaler Groschen,* = tolar. Srov. BrandlGloss. 52, sl., TomP. 8, 410—12, WintObr. 2, 442 a 449 a WintCírk. 807. — Král Václav dobrý peniez, točíš groff zarazi DalC. 15. Král (Václav II) kázal nowy groff zaraziti, a haléř, jichžto dvanáste za groff platilo by Pulk. 169ᵃ. Šestdesát haléřuov to jest pět groffuow Rožmb. 4 (rkp. archivní). Co j' zlúpeno pánóv a vládyk od toho času v jich úrociech, jakž jest dobrý groff český za krále Václava druhého byl zaražen! Neb v ta doba čtyři a šestdesát stáli za hřivnu stříebra, jakž slyši; potom v týž obraz viece mědi za našich otcóv přičinili, že dva a sedmdesát bylo jich za hřivnu stříebra; pak teď nevelmě dávno za nás v týž obraz a v túž váhu přičinili ještě viece, že osmdesát jich bylo za hřivnu; pak již (nunc) za mincmajstrstvie Rotlebova tolik sú mědi přimiesili, že za puol druhé kopy jedva dadie hřivnu stříebra Štít. uč. 88ᵇ sl. Že by snad grofs czefky w groffi jako prvé obecně šel a brán byl Lún. list. 1481, v groši t. j. v plné platnosti groše. 30 kop groffuow czefkych dobrych ffirokych strzybrnych razu prazfkeho KolBO. 15ᵇ (1494); za 100 kop gr. czefkych razu a cziella prazfkeº KolB. 69ᵃ (1495), po 6 kopách gr. czefkeº razu t. 101ᵇ (1498). Dva gr. czefka KolBO. 211ᵇ (1501), a z toho pak: *dva česká.* Kupec jmá dáti ungeltu po puol groffi s kopy Pr. pr. 255; s kopy po šesti groffijch dáti se všeho sbožie t. 244; jmá dáti po trzem groffom t. 261. — Bohatý sedlák vzal s sebau tisíc liber peněz, to jest tisíc kop miffenfkeych, ...a kaupil za ně dva tisíce ovcí, kupuje ovci po půl libře, to jest po patnácti groffijch bijlých Ezop. 137ᵇ. S groši bílými, kteřížto z komory královské šli ve 14 penězích neb dvau gr. mečových VelKal. 39 (k r. 1478, BrandlGloss.); grofs za 7 peniez bijlych počítajíc KolČČ. 281ᵃ. — Dvanácte kop groffuow miffenfkych meczowych dobrych ftrziebrnych, v zemi České obecně berných Lún. list. 1481. — groff denarius Prešp. 1937, kroft (omylem) Rozk. 2928. — Ten kros Hrad. 125ᵃ; tři kroffye t. 137ᶜ; osm kroffiew t. 112ᵇ, t. 113ᵃ; mnoho kroffow t. 133ᵃ. — Ó kak jest diel nepravý, kroff aneb haléř k oběře bohu, a toliký náklad na rúcho Štít. uč. 139ᵃ. Spieše posielaje popitie bohatému groš, než dada chudému peniez HusPost. 177ᵃ. — Mají to opravovati na grofs fwuy KolA. 8ᵇ (1505), *na svój groš,* svým nákladem; židé mají zase novau zed na fwuoy groff dáti udělati... a šindelem ji pobiti též na fwuoy grofs..., mají tu střechu dáti pobíjeti na svuoj náklad a na fwuoy grofs KolČČ. 85ᵇ (1548). — (Domýšlivý) za to má, že jeho malý peníz český grofs platí RešSir. 174ᵇ.

grošík, hrošík, -a, masc., demin. z *groš.* — Počzetnij groffijkowe HrubLobk. 67ᵃ; za jeden hrošík stříebrný Mill. 79 (Jir., moravismy 41).

grumt- v. **grunt-**.

grunšpát, krunšpát, -a, -u, masc., ze střhněm. *grunspât, grüenspât* = *Grünspat:* grunffpat viride hispanicum RostlF. 12; přikládaj miesto leptavého léku grunffpath Rhas. 127; krunffpat t. 66, (vezmi) krunffpatu 108.

grunt, grumt, krunt, -a, -u, masc., *půda, Grund;* ze stŕhněm. *grunt.* Lúky, lesy, rybníky a jiné grunty VšehK. 127b; což muož se dna nebo s gruntv sňato býti t. 206a Kus dědiny, která leží w grumtiech starokolínských KolB. 113a (1498); držitelé toho grumtu KolA. 8b (1505). — *Ve smyslu přeneseném:* (takoví) na gruntu živé viery nejsú založeni ChelčPost. 95b; já chci tobě vykládati pravý krunt, kterak... Hod. 58a; (lék) rány hojí z kruntu a velmi spěšně Chir. 64b.

gruntfešt, krunfešt, kruntfešt, v. **krumfešt.**

gruntovně, adv., v. **gruntovný.**

gruntovní, adj. z *grunt:* gruntownij pán VšehK. 128b, pán, majetník gruntu; že sme dlužni... 40 kop gr. č. peněz gruntowních KolAA. 40b (1512).

gruntovník, krunt-, -a, masc., *majetník gruntu, Grundbesitzer:* kruntowníka Comest. 274b.

gruntovný, grumt-, krunt-, adj., *důkladný, dokonalý, gründlich.* — K tomu *adverb.* **-ně:** jest jemu jej (mlýn) zauplna a docela grumtownie zaplatila HořovA. 33a (1548); (rána) kruntownyegie sě vyhojí Chir. 6b; gruntowněgij Háj. herb. Xa, VelKal. předml. 4a, gruntowněgij a dokonalejí VelKal. dodav. str. 1.

gryf, grif: *theora* griph Prešp. 2307 v kap. de rebus ecclesiasticis; nejasné, v Rozk. slova střídmého není.

gryffa, gryppa v. **gri-.**

gvar, gver, -a, -u, *zaručení* (v soudnictví), *cautio* WintObr. 2, 643, SvědBydž. (progr. str. 11); ze stŕhněm. *gewar* = *zugesichertes, verbürgtes Recht.*

Gvido, masc., *jm. osobní:* Gwidowi hrabí Hilar. Rožmb. 42b.

Gvozdek, -zdka, -zdku, masc., *jm. místní:* Gwoſdek Pulk. 62a.

gzel- v. **kzel-.**

H.

H. Devátá hláska obecné abecedy české. Píše se literou *h,* na př. hloh MVerb., hory hy skály PilC., oharz Reg. 1323, mezh ŽKlem. 31, 9.

h- před samohláskou v slovích přejatých často bývá vynecháno, podle výslovnosti ital. a franc., která tu bývala prostředím přechodním, na př. *Erod* m. *Herod;* a naopak bývá tutéž *h-* analogií zvratnou přidáváno, na př. *Hemma* m. *Emma.*

ha, interj., někdy s významem tázacím. — Budeš-li ty pak ďábluov i s ní (t. s manželkou), ha! RokycKl. 52b. Číníte-liž vy tak, křesťané, ha? t. 5b.

Hab, -a, masc., *příjm.:* Hab TomZ. 1432 n 288.

Habák, -a, masc., *příjm.:* Habak UrbHrad. 24.

habart, -a, masc., *strážce pocestní, pacholek, pochop;* snad ze stŕhněm. *hovewart* = *Hofhund,* vlastně *strážce dvoru* BrandlGloss. — Itinerarchae dicuntur itineris custodes, habarti Lact. 91b. habart excursor, emissarius Synon. ČČMus. 1877, 636. Rychtářovi pacholci čili pochopové nebo habarti WintObr. 2, 17. S nimi budu hráti co s habarty Pam. 3, 118.

Habart, -a, masc., *jm. osobní,* z *Hebarhart, Eberhart.* — Habardus de Zyrotyn Reg. III, 1321; Habarthoni de Duba t. 1326; Habarth TomZ. 1396 n 172, Habart PoprR. 14.

Habartík, -a, masc., demin. z *Habart:* Habarticonis TomZ. 1405 st 187.

Habata, -y, fem., *jm. osobní:* poraučím Habietie 12 k. gr. na chalupě..., záhon lnu též Habietie KolCC. 64a (1563).

Habeš, -ě, masc., *příjm.:* Habess TomZ. 1471 h 148, Marzico Habisch t. 1379 n 18; z *Habel* t. 1400 std 226, Habil t. 1379 n 128, a toto z *Havel?*

Habět- v. **Habat-.**

Hablík, -a, masc., *příjm.:* erga Habliconem TomZ. 1380 n 127; demin. z *Habel,* a toto z *Havel?*

habr, -a, -u, masc., *Weissbuche;* srb. *grabar, grab,* pol. *grab,* rus. *grab* atd.,

dial. mor. (zlin.) *hrab* carpinus; m. **hrabr,** psl. *grabrъ* Mikl. Etym. Wtb. — habr carpentus Prešp. 597, Rozk. 1122, SlovBrn. 260, BohFl. 224, RVodň. 46[c], Nom. 65[a], Vocab. 175[b], Veleš., MamA. 17[b]; — habr laurus Boh. min. 22[a]. — *Jm. místní:* qua itur ad habr KosmA. III, 15 (může býti také z plur. *Habři, Habry,* v. t.); cěstami podlé habru Pulk. 75[b].

habranky: tak nazývány ok. r. 1458 peníze z Rakous přišlé, černé a špatné Pal. Děj. 4, 2, 47.

Habrek, -brka, masc., *příjm.; z habr.* — Habrek DeskDE.; Habirko cum Woycieh filio de Dubrawicz Reg. II, 1274; Haberco miles dictus de Dubrawicz t. III, 1329; (teste) Haberkone de Dubrauicz t. 1317.

Habři, -bry, -br, plur. masc., *jm. místní:* in Hawra (sic) Reg. II, 1310.

habřie, hrabřie, -ie, neutr., *habří,* kollekt. — *Jm. místní:* Habrzie Reg. IV, 1337, z Habřie PoprR. 39 a nč. Hrabří Pal. pop., Habří a Hrabří KotMíst.

Habřín, -a, masc., *jm. místní:* nota de habrzyn UrbHrad. 2.

Habřina, -y, fem., *jm. místní:* Habrina Reg. II, 1291, Habřina Pal. pop.

Habřinka, -y, fem., demin. z *Habřina, jm. místní:* Maršík z Habřynky Háj. 325[a].

Habrová, -é, fem., *jm. místní,* z adj. *habrový:* in Habroua Reg. II, 1309; Habrowa (silva) UrbR. 464.

Habrovec, -vcě, masc., z adj. *habrový.* — *Jm. osobní:* Habrowec rytíř Háj. 208[a]; *jm. místní:* Habrouecz UrbR. 397.

Habrovník, -a, masc., *jm. místní:* de Habrownik TomZ. 1396 n 246.

habrový, adj. z *habr,* v. *Habrová.*

Habry v. **Habři.**

hacák, -a, masc., *kdo dělá háce (?).* — *Příjm.:* Havel hacak KolB. 7[a] (1503), Gallus hacak t. 5[b] (1502). — *Adj. possess.* **-óv:** Bo^v^flaw hacakow t. 166[b] (1500).

háčě, hačě, hác, hac, hací, plur. fem., *spodní oděv, podvlečky, pás, Unterkleid, Unterhosen, Gürtel;* stsl. *gašti* du. fem., z *gatj-.* — Semiramis obyčej hacz nalezla bracas Comest. 20, ComestC. 19[b]. Má s něho (vdaného, v sázce soudní) vzieti až do hacz Rožmb. 269. Někteří hacz na sě dospěti nemohli pro úžěst Pulk. 38[b]. Staré haczye MastDrk. 264. Rozšířaly hace jeho BřezSnář. 155. Jich hácie jsú čistějšie než korporálové, to jest než rúšky, na nichž božie tělo léže HusPost. 31[b]. Kázal haczie skrýti lumbare Lit. Jerem. 13 (obs.), Br.: pás. haczie lněné budú na jich ledvích feminalia linea Ol. Ezech. 44, 18. Vezmi hacze, v kterých chodíš, a rozřež jě na dél Chir. 249[b]. — hacze bracae Prešp. 1759 v kap. de vestibus (bracae, braccae = femoralia, vestis species, qua crura teguntur DC.), Boh. min. 22[b], BohFl. 527; hacze sunt bracae virorum, femorale Lact. 67[c]; háce perizoma Beneš. Gramm. 12[b]; haczye brněné Rotšt. 1403. — **Kokotie** n. **kokotové háčě, žezhulé háčě,** *rostl.:* kocotye haczye cuscuta RostlD. 68[b]; kokotie hacze též RostlF. 11, SlovA., ApatFr. 169[a]; kokoty hacze též RostlC. 109[b], kokoti hacze též RVodň. 36[d]; kokotowe hacze též Lact. 268[c]; — kokotye hacze podagralini ChirB. 126[a]; — zezhulye haczye cuscuta RostlD. 90[a].

hacík (?) v. **hacník.**

hacky, -cek, plur. fem., demin. z *háčě.* — Neb ješče v tu dobu nepožíváchu haczek femoralia Comest. 20[b] a ComestC. 19[b]. Staří nechodili jsú w haczkach Comest. 66[a]. Zdá-li se ženě, by sě w hačky oblékla BřezSnář. 220. Připásanie takto má býti děláno jako haczky z plátna Sal. 349. — haczky *fustinulas MamD. 297[a] (fustinus, fustanum, tkanina jakási DC.), MamE. 308[a].

hacník, -a, -u, masc., *pás:* hacznyk *bracale* BohFl. 28[b] (bracale = lumbare, lumbale DC.; limbale = bracae modicae tamt.); hacznik *lumbale* Prešp. 1760 v kap. de vestibus, SlovWiesb. 2[a], hacznyk též Rozk. 2678, VocabMus. 183[a], Veleš. — haczyyk *bracile* Boh. min. 22[b] (bracile = cingulum renum; cingulum, quo braca tenetur Diefb.), omylem m. hacník. — *Caligator, Hosenmacher* Tom. řem. a TomP. 2, 372 a 380; — odtud *příjm.:* Hacník PoprR. 12.

hacný, adj. z *háčě, Hosen-:* Pustrpalku, dám ť haczny paſſ..., tiem zaplaci službu tvú MastDrk. 139, t. j. hacný pás, *hacník,* v. t.

háček, -čka, -čku, masc., demin. z *hák.* — haczkem najprvé chop jej (nehet) a táhni ven Rhas. 62.

had, -a, -u, masc., *Schlange;* stsl. *gadъ* animal reptile. — had CisMnich. 97ª; had serpens Prešp. 500, Rozk. 966, BohlFl. 192, Boh. min. 22ª, Vít. 94ᵇ; na hadu ŽWittb. 90, 13; hadowe i ptáci serpentes ŽKlem. 148, 10. Malý had najviece sípá AlxV. 217; gdež had po skalách lazí t. 12; had... zjědovi j'mu jeho děti Jid. 1. (Jenž) jědovatý had odtad vyhnal Pass. 422, jedovatého hada; kto nalezne had zlatý Břez-Snář. 229, hada zlatého. Mojžieš povýšil hadu EvVíd. Jan. 3, 14, povýšil hada; podlé podobenstvie hadu liútého serpentis ŽKlem. 57, 5 a Ol. tamt.; hadé je předejdau a přemohau Ezop. 201ᵇ. — Jěd aspidový hadu liútého pod jich rty venenum aspidum ŽKlem. 139, 4, nad hadem aſpidem choditi budeš super aspidem t. 90, 13, jěd hada aſpida venenum aspidum ŽKlem. Deut. 13; aspis hluchy had Nom. 69ª, Lact. 293ª, Diefb., had hluchi aspis BohFl. 205, *hluchý had,* srov. *aspis.* — Anguis wodny had Lact. 12ᵈ, hydra wodny had t. 294ª, had wodni hydra Lit. praef. in Esdr.; letawy had serpens volatilis Lact. 294ᵇ. — Quaedam machina belli..., *nádoba bojovná,* had Lact. 172ᵇ. — *Příjm.:* Had TomZ. 1404 st 89, Přibík Had z Paběnic Poř. 1482 (186).

hadač, -ě, masc., *kdo hádá, hádaje předpovídá, Wahrsager.* — Aby nižádný z vás kúzedlníkuov, hadaczuow neb čarodějníkuov nehledal Vít. 96ª. (Lidé utíkají se) k hadačžuom, hadačkám RokycKl. 5ᵇ, k hadačžuom t. 181ª. hadaczi všichni arioli Lit. Dan. 4, 4, hadaczow netbati t. Deut. obs.; hadacz aenigmatikus RVodň. 59ª; hadaczi divini MamA. 19ᵇ, GlossMat. 11ᵇ a 12ª. — Jelikož by hadačži přisúdili arbitri Ol. Ex. 21, 22, jelikož by hadaczy přisúdili Mus. tamt. (Br.: podlé uznání saudcův, v Bibli 1857: jak by ... soudcové usoudili); místo **hadčí** = *rozsudí,* v. t.

hadačka, masc., *Wahrsager.* — Neroďte poslúchati hadaczek a... věščbářuov divinos Pror. Jer. 27, 9; budú tázati hadaczek svých divinos t. Isa. 19, 3; aby byli sezváni hadaczky arioli t. Dan. 2, 2; vchodiechu ke mně hadaczky arioli t. Dan. 4, 4; od všelikého hadaczky ab omni ariolo t. Dan. 2, 10. — Fem.: (lidé utíkají se) k hadačžuom, k hadačžkám RokycKl. 5ᵇ.

hadačkový, adj. z *hadačka.* — Král kniežetem hadaczkowym ustavil jest jeho principem magorum Pror. Dan. 5, 11.

hadačný, adj. z *hadač.* — Dievka jedna mějieše ducha hadačneho spiritum pythonem Pernšt. Skutk. 16, 16.

hadačstvie, -ie, neutr., *Wahrsagerei.* — Geomantia hadaczſtwie, když kto hádá po znamení země Lact. 76ª.

hádaj v. **hádati.**

hádalivý, adj. z *hádati:* (sv. Kateřina) imbuta naplňena... artibus rzemeſly sophisticis hadalywych (sic) SekvE. 41ᵇ.

hádalka, -y, fem., eufem. m. *podex:* na špalku tvú hadalku, když lehneš, odrbá březový les Pís. XV stol. ve Feif. LL. 711.

hádanie, -ie, neutr., *hádání, das Rathen, Wahrsagen:* hadanye divinatio MamA. 14ª; by (ty) budúcí věc věděti skrzě losy neb hadanye chtěl Vít. 71ª; aniž z jich (ptákův) zpievanie diabelská hadanye praviti smějte t. 96ª; — *odhadování, Schätzung:* hadanye aestimatio Ol. Lev. 27, 25, hadanye závažím bude váženo Mus. tamt., Br.: cena; — *hádka, Wortstreit:* dav sobě s ním (Šimon s Petrem) rok hadany Pass. 293; hadanye disputatio Ol. Job. 21, 4; hadanie dissertio Veleš., certamen tamt., argumenta tamt. — haadanije Hrub. 488ª, hádanije t. 96ª, w haadanij t. 170ᵇ; mnohá hádanij VelKal. 125, t. 190.

hádati, -aju, -áš, impftiv.; stsl. *gadati* conicere, coniectura assequi, putare. — *Rathen:* tomu mílo pohádky (hádanky) dávati, ktož je dobřě umie hadati Apoll. 151ᵇ; (král) z drštky hadaſſe exta consuluit Kladr. Ezech. 21, 21. — *Mysliti, souditi, meinen, urtheilen:* já hadam sám po sobě NRada 706; kam hadas, že sě ne-

věstkám slúbiti žádáš? Mast. 361. — *Odhadovati, schätzen:* podlé miery sětie bude hadana výplata aestimabitur Ol. Lev. 27, 16; (pole), za ňežto móž státi, hadano za to bude aestimabitur t. 27, 17. — **hádati sě,** *streiten:* že sě se mnú darmo hadas Hrad. 140[b]; ač bych sě s tobú hadal si disputem Pror. Jer. 12, 1; hadati fie dobré ChirB. 35[a]; hadam se Veleš. — Imperativ **hádaj** vkládán do věty bez spojitosti syntaktické ztrácí význam svůj vlastní a klesá *v interjekci:* kdyby (kněz) koho na kázaní jmenoval, hadaӳ, vztiekala-li by se bídná duše? RokycKl. 311[b]; pohlediž, hadaӳ, právě-li jsau oni odsaudili mistra Jana Husi t. 252[a]; haday, počínáte-li vy atd. Rokyc. 304[a].

hádcě, -ě, masc.: hadcze *disputator* Prešp. 1023. — *Rozsudí, Schiedsrichter, arbiter:* jmenovali své hádce neb ubrmany Půh. Brn. 1447 (Brandl Gloss. 55).

hadčí, -ie, -ieho, masc. *rozsudí, Schiedsrichter, arbiter;* mor. **hadší,** dial. změnou *-dč-* v *-dš-,* v Hist. Mluv. I, 525. — Hadší mezi stranami vyrčení učinili Naučenie Brněnská ze skl. XV. stol. (Tkáč, Kott VII. s. v.); vedle vyrčení těch hadčí List. uh.-hrad. z r. 1447 (tamt.); jestliže by ti hadší oč se svoliti nemohli, ale ubrmana vyššího aby sobě zvolili, a jakž by ten vypověděl, tak aby učinili Půh. Ol. 1475 (Brandl Gloss. 55). — Srov. *hadač.*

hádě, -ěte, neutr., *junge Schlange.* — hadie *scorpicio Prešp. 501 v kap. de nominibus serpentum; hadye serpilio Veleš. — hadye serpedo Nom. 70[b] v. *haděčka.*

haděčka, -y, fem.: aspis hlušč, *serpedo* hadyeczka Rozk. 980 (serpedo = cutis ruber atd., nějaká vyrážka DC. a Diefb.); hadieczka speredo (m. serpedo) Prešp. 509 v kap. de nominibus serpentum; hadye (sic) serpedo Nom. 70[b], snad omyl m. haděčka. Slovo trvám uměle ustrojené, k čemuž ukazuje také odchylné -é-. Podle souvislosti v Prešp. a Rozk. mohlo by to býti také jméno hada nějakého; ale za jisté to bráti nelze.

hádek, -dka, masc., demin. z *had.* — Aspis slove hadek jeden AlxV. 219; malý hadek Otc. 380[b]; hadkowe Comest. 105[a]. — *Příjm.:* Hadek TomZ. h 108, Hadkonis Běl. 1401.

haděnec, -ncě, masc., *mladý hádek, junge Schlange;* trvám místo *hadenec* z *-енъцъ,* vlivem subst. *hádě.* — Když již malí hadyenczi po ňem plzěti mohli iuvenes serpentes GestaBř. 52[b], malí hadyenci GestaKl. 127.

haďenie v. **hazenie.**

hadí, adj. z *had, Schlangen-;* — **hadie kořenie** v. *kořenie.*

haditi, -zu, -díš, impftiv., *haněti, tupiti, zavrhovati, schmähen;* stsl. *gaditi* vituperare. — Ten (Jidáš) mě proradil i před židy velmi hadil Hrad. 76[b]; což jiný nekúpí hadie (part.) t. 113[a]; sám sě tupí i hady Alb. 1[a]; což si přivykl hadyty quae culpare soles Vít. 65[b]; by (ty) nehadyl toho ne damnes t. 79[a]; koho si.hadyl cui exprobrasti Ol. 4. Reg. 19, 22; bych jiej proto lál neb hadyl Táb. I, 15.

hadohlav, -a, masc., *červ toho jména:* hadohlaw *quela Prešp. 525 v kap. de nominibus vermium, Rozk. 994, RVodň. 51[a].

hadohúbcě, -bcě, masc., *kdo hubí hady:* hadohubczy Lact. 254[c] (prý národ v Italii), t. 255[b] (prý v Africe); -ci novotv. m. -cě.

hadojědec, -dcě, masc.: hadogedczi *ophiophagi* Lact. 254[d] (prý na Hellespontu).

hadoplaz, -a, -u, masc., *co se plazí jako had:* (všichni) hadoplazowe omnia serpentia Koř. Act. 10, 12.

hadoplzný, adj., *plazící se jako had:* biechu... hadoplzne twarzi země serpentia terrae Lit. Act. 10, 12.

hadořek (?), masc., *prý rostlina nějaká:* hadorzek *serpa Prešp. 783 v kap. de herbis ignotis; hadorzek *spera Rozk. 1485.

hadovka, -y, fem., *rostlina toho jména:* hadowka serpentina Prešp. 728, Rozk. 1393; hadowka vel gefftier serpentina minor RostlF. 12[b]; — hadowka dracontea MamA. 19[b], HerbKřišť. — hadowki serpula Prešp. 835 v kap. de fragis et boletis (serpulum, serpillum = veltkumel, quendel atd. Diefb. Gloss.), hadowky též Rozk. 1541, Veleš., hadowki též RVodň. 50[c].

hadovník, -a, -u, masc., *rostlina toho jména:* vezmi kořenie, jako ť slove hadownyk nebo raczek Chir. 208[a]; hadownik ApatFr. 109[a].

hadový, adj. z *had, Schlangen-.* - Ostatek (těla panny Afriky) hadowi dwa ocafowe u nie biechu Baw. 9[a]. (Diábel) vzal twarnoſt hadowu až do pasa Kruml. 1[a]; podobenstvie hadoweho serpentis ŽWittb. 57, 5; — mnohá a rozličná plemena hadowa Alxp. 79; vy jste hadoweho roda Hrad. 12[a]; všeliký hadowy národ móž člověk okrotiti Alb. 8[b]; národe hadowi! Krist. 83[b]; národové hadowi! progenies viperarum Koř. Mat. 3, 7, t. 12, 34; jedno pokolenie hadowe genus serpentis Comest. 11[b]; — jěd hadowi venenum aspidum Koř. Řím. 3, 13; jed hadowy Comest. 12[b]; uštnutie hadowe BřezSnář. 229; úraz hadowy Comest. 182[a]; — bude mieti hadowu točíš lstivú řeč ChirB. 24[b]; utrhačóv spolu stolenie jest horše než psie, hadové a svinie HusE. 1, 383. — **hadové kořenie** v. *kořenie.*

hadr, -a, -u, masc., **hadra,** -y, fem., z němč.: *Hader = Lappe, Lumpen, zerrissenes Stück Zeug,* střhněm. *hader,* sthněm. *hadara.* — hadr ApatFr. 26[a]; hadri *pentum Prešp. v kap. de vestibus, hadry též Rozk. 2663, Nom. 65[b], Veleš. (pentum snad z pendere, srov. pentes = pendentes DC. a penula = Kotze, hrubý oděv). — Přikloněním k něm. *Hader = sváda;* nebývaj hadrem..., nezačínaj svády RešSir. 215[a].

hadrava, -y, masc., *vádce;* z něm. *hadern.* — S takovým hadrawau, hryzákem a svadokujem RešSir. 70[b].

hadrovánie, -ie, neutr., *hádka, Streit:* společné hadrowanije symmachia Lact. 150[c]; srov. **hadrovati sě.**

hadrovati sě, -uju, -uješ, impftiv., *hádati se, svářiti;* z něm. *hadern.* — hadrowati ſie ApatFr. 239[a].

hadrovný, adj. z *hadrovati sě:* hadrowna žena carisia Lact. 31[b] (srov. carisa = lena vetus, litigiosa etc. DC).

hadrunk, -ňk, -a, -u, sváda: aby mohli bez hadruňkuov císaře voliti Háj. 98[b].

hadúš, -ě, masc., *prý pták nějaký:* haduſſ *yba Prešp. 247 v kap. Volatilia campestria, Rozk. 469, srov. ibis = avis serpentes comedens, Storch (sic) Diefb. Gloss.; — jindy *had nějaký:* haduſſ *ibidra Prešp. 505 v kap. de nominibus serpentum, Rozk. 973, srov. ibis = serpens (sic) Diefb. Gloss.

haf v. **hav.**

haha, hahá, interj. *hahá!* — ha ha, těžšie tu bude odsúzenie, než nynie bývá HusPost. 103[b]; volajíce: hahá! ty jenž bořiš chrám boží, pomož sobě t. 38[a]; hahá! již vody žádáš t. 114[a]. Řkúce: haha! haniechu jeho = *vah!* Mik. Mark. 15, 29, Br. hahá! A řekl: haha, haha! shřiel sem se = vah! Pernšt. Isa. 44, 16, Br.: aha! — haha! dotýkajte sebe GlossMat. 59[a]. — Je doplňkem ve větě: vezmi vstavačové kořenie, polej a čibr a udělajž z toho prach, a tak čině budeť haha Chir. 248[a], nč. bude hej!

hachle, -e, fem., *vochle;* ze střhněm. *hachel,* nhněm. *Hechel.* — hachle pecten, vel inferior pubes viri aut mulieris Lact. 121[a]. — hachle *stimulus, aculeus* t. 155[b].

hachlovati, -uju, -uješ, impftiv., *vochlovati;* ze subst. *hachle.* — hachlowati exstuppare, stuppam removere Lact. 199[c].

hachna, -y, fem., *potupný název ženské:* (ty) suchá tlachno, vopice, mrzutá hachno! Pam. 3, 129 (z r. 1588).

haj, interj., *euge!* — Rozšířili jsú na mě ústa svá, řekli: hay, hay! viděle oči naši ŽWittb. 34, 21, řekli: hay, hay ŽPod. tamt.; hay heus Prešp. 2322. Srov. **hej.**

háj, -ě, masc., *Hain, Wald;* stsl. *gaj* nemus. Souvisí s něm. *Hag,* stněm. *hag, hac = umfriedigter Wald* atd. Kl.; lit. *gõjus* je ze slovanštiny (z polšt.). — Hereditas Zdezlai dicta na hayu Reg. II, 1292; Hay silva t. IV, 1342. V zásadách hustého hagie PilB. 16; les neb hay porubený AlxB. 4, 9; v luzě nebo w hagy AlxV. 1623; (císař) mějieše jeden hay GestaBř. 105[a]; učinivše zálohu w hagy Mand. 71[a]. hay silva Prešp. 549, BohFl. 211; hay nemus Boh. min. 22[a], hayg též Vít. 95[a]. Jich přátelství hned zaběhne do háje RešSir. 49[a], zmizí.

haja, interj., *euge!* — haga, hayga euge MamV.; haia, haia euge, euge Pernšt. Ezech. 25, 3.

Hájany v. **Hájěné.**

hájcě, -ě, masc., *kdo hájí, Hüter, Beschützer.* — hayczie j'ho (t. hnízda vrabieho) LMar. 41.

hajcuch, hejcuch, -cuk, -a, -u, z něm. *Auszug.* — hayczuch KolČČ. 88ª (1548), heyczuch tamt., nad heyczukem KolU. 13ª (1687).

hájek, -jka, -jku, masc., demin. z *háj.* — V zeleném hayku MastDrk. 68. — *V pojmenováních místních:* Hagek silva UrbRožmb. 1379; Dubowy hagek t. 160; Na hayku Reg. IV, 1334; do Hájku PoprR. 26; de Hagyek TomZ. 1407 n 318. — *Příjm.:* Hayek (?) conversus Břevn. XIII; Bohuslaus Hagek Reg. II, 1309; Bohunkonis dicti Haykonis de Tysmycz Reg. IV, 1342; pana Hayka Lún. list. 1412.

hájemstvie, -jenstvie, -ie, neutr., *okrslek lesní, Revier:* na ſwy hagenſtwy KolCC. 7ª (1542).

Hájěné, -any, -an, plur. masc., *jm. místní:* villam Hayan Reg. IV, 1339.

hájenie, -ie, neutr., *hájení:* o hagenije hrdla, cti a sbožie Pr. pr. 243.

hájenstvie v. **hájemstvie.** — I dáno mu (žalovanému) prodlení i také hágenſtwij Ezop. 133ª, neporozuměním a zmatením m. *hojemstvie,* v. t.

hájěti, -ěju, -ieš, impftiv., iter. z *hájiti.* — (těch) druzí hágiegí HusPost. 29ª.

hájina (?) v. **hájna.**

hájiti, -ju, -jíš, impftiv; ze subst. *háj,* jako něm. *hegen = mit einem Hag umgeben, umzäunen* Lex. — *Brániti, schützen, vertheidigen:* že svéj cti uměl hagyty Kat. v. 2462; svého hrdla hage (part.) Pr. pr. 243; — *zabraňovati, verwehren:* když by ſe mu hágilo krmij HrubLobk. 78ª; hagie nem prohibemur ŽWittb. Athan. 226ª; k kterémuž (súdu) jíti žádnému se nehájí VšehJ. 7; protož gim hagij (sluhům, aby netrhali koukole) ChelčP. 57ᵇ.

Hajm, -a, masc., *jm. osobní:* hayma (akk.) Růž. 6, v něm. orig. Heime.

Hájna (?), -jen, plur. neutr., *jm. místní:* in Haynyech DeskDE.

hájna, -y, fem., *les:* lauku, kterau mám w haynie KolCC. 1583; a k tomu (poroučím mu) kopaninu w hanijnie (sic) KolDD. 1583 (m. v hájně, n. v hájině?). — *Jm. místní:* villa Hayna UrbBřev. 1406, villam Haynv Reg. I, 1045, de Hayna TomZ. 1378 m 20.

Hájnicě, -ě, fem., *jm. místní:* silva Haynicze UrbRožmb. 1379.

hájnost, -i, fem.: haynoſt nemorosus SlovKlem. 66ᵇ, výrazy český a lat. významu neshodného.

hajný, adj., *hájový, Wald-; z háj:* město hayne urbs silvarum Ol. Jos. 15, 9; panstvím lesním, hajným, polním RZvíř. Jg — *Bránicí, chránicí, z hájiti = brániti;* zpodstatnělé: *kdo hájí, hlídá, Hüter;* pak zejména *kdo hlídá les, Waldhüter, Heger:* jenž podal ji (vinnici) haynym tradidit custodibus Ol. Cant. 8, 11; nájem jemu dali (lidé člověku), aby hainym byl Pass. 570; custodes silvae meae, qui vulgariter dicuntur hayni Reg. I, 1183; byl jeden hayny leſow před svým pánem obžalován Šach. 305ᵇ; hortulanus zahradník..., hayni silvanus Prešp. 2086, hayny též Vít. 95ª, hayni forestarius RVodň. 60ª; Jíra hayny KolB. 126ª (1499), zeť hayneho t. 50ª (1496); Vavřinec heyny KolCC. 66ᵇ (1562). — *Zakázaný, verwehrt, verboten, z hájiti = zabraňovati:* ciesař jide v jedno tajno (tajné místo), ješto jiným bieše hayno Kat. v. 3109.

hájový, adj. z *háj, Wald-:* všelikého dřievie hayoueho ligni nemorum Ol. Ezech. 15, 2; w hayowem chladu ŠtítVyš. 13ª.

hajpman, hajptm- v. **hajtman.**

hajtman, hejtm-, hýtm-, hajptman, hajpm-, hauptman, haupm-, hautman, hatm-, hútm-, -a, masc., *hejtman,* z něm. *Hauptmann:* by měli pővody, jimž po německu řiekají haupmany, zvěšeti HusE. 1, 168; hautman Comest. 257ᵇ, t. 258ª; hautmany Ben. Ex. 18, 21 a j.; jsú hayptmannowe Mill. 44ᵇ; haypman tamt.; haytmany všeho vojska duces Pr. Ex. 14, 7; haytman Lobk. 47ª, Háj. 17ª, VelKal. 20ja., heytman

t. 283 a j.; haytmane čtvrtní KolBO. 2ª (1494); haytman Ben. 2. Reg. 20, 8, heytmana t. Súdc. 4, 1, Zizaru hytmana t. Súdc. 4, 7, hýtmanee t. Súdc. 5, 15; Hatmani dvú set rytieřuov ducentenarii Lact. 54ᵈ; nad nimiž (rytieři a many) by pan Tristram hutman Trist. 284.

hajtmanicě, hauptm-, hautm-, -ě, fem. k *hajtman.* — Strójcě nebo hauptmaniczie zástupové PulkL. 19, hautmanycze PulkR. 9ª; ty byly haytmanice Háj. 17ᵇ.

hajtmaniti, -ňu, -níš, impftiv., *hejtmanem býti:* nad vojskem haytmaniti HrubLobk. 74ᵇ.

hák, -a, -u, masc., *Haken;* ze střhněm. *hâke.* — Jich (rytířův) životy haky zedrachu Kremsm. 92ᵇ; diáblové železnými haky a ohnivými duši mú z mého těla vydřeli GestaBř. 58ᵇ; hak uncinus MamV. — masařník, hak *landa, lanista řezník Prešp. 2381, hak *lauda Rozk. 3478, hac též Veleš. — (Ženy šperkovné) umějí choditi s háky na ptáky RešSir. 78ᵇ. — *Prst:* dwa haky, jinak prsty, na prsi vložiec ODub. 26; aby na ňem (rozejženém železe) dwa haky položil Řád pz. 53; srov. **dváky**.

Haken, -kna, masc., *jm. osobní;* z němč. — Proti haknu Růž. 5, v orig. něm. *Hagen.* — Vzato za *příjm.:* Haken TomZ. 1411 n 193, UrbE. 36; — za *jm. obecné* **haken,** *významu potupného:* aniž my, slepí haknowe, umíme vážiti (darů božích) RokycKl. 267ª; nezablúdíme do temnosti jako vy, slepí haknowé RokycEvJan. 67ª a KorMan. 67ª; mnozí mistři... sú hakni slepí RokycEvJan. 423ª.

haklík, -a, -u, masc., *háček;* ze stněm. demin. *hackel, hakel.* — Divné haklíky HusE. 1, 456; haklíky měděnými Comest. 72ª; naděláš i haklikuow z zlata uncinos ex auro Pr. Ex. 28, 13; přípona, haklijk Lact. 3ᶜ.

haknový, adj., z *haken,* v. t. — Lid slepý, haknowy, opuštěný od boha Rokyc. 280ª; od toho lidu slepého, haknowého RokycKl. 87ᵇ.

hákovnicě, -ě, fem., těžká puška; sr. WintObr. 1, 267.

halač, -ě, masc., *kdo halá, blekotá;* srov. *halati.* — *Příjm.:* Halaczz TomZ. 1414 n 167.

halafanc v. **alafanc.**

halama, -y, masc., *Lümmel.* — *Příjm.:* Jiřík halama KolB. 11ᵇ (1505), Blasii Halamae TomZ. 1496 st 127.

halant, -a, masc., *nadávka sedlákům* WintObr. 2, 549 (XVI stol.).

halapartna, -y, fem., *sudlice* WintObr. 1, 291 (XVI stol.); z něm. *Hellebarte,* střhněm. *helmbarte = barte mit, an einem helm (halm)* Lex., *sekera na násadce* (nikoli Barte zum Durchhauen des Helmes, jak bývá druhdy vykládáno).

halati(?), -aju, -áš, impftiv., *blekotati, lallen* Jg.: a tak všickni sem a tam vesměs co vo masopustě haláce (sic) a veseli sauce Puch. 768ª, m. halajíce.

halda, -y, fem., ze střhněm. *halde = Bergabhang:* pak jest jedna úzká násep skrze zemi jeho (pohanovu), v niež jest hald mnoho Tand. (Star. skl. 5, 24); mají po haldie zemi voziti KolB. 72ª (1497).

halec, -lcě, masc.; tak nazýván v XV stol. také *haléř* WintObr. 2, 450.

Hálek, -lka, masc., *příjm.:* Halek TomZ. 1434 n 122.

Halenec, -ncě, masc., *příjm.:* Petro Halenczoni Lún. ks. 1394.

haléř, heléř, -ě, masc., *haléř;* ze střhněm. *haller = Heller,* podle města Halle, kde tento peníz prý nejdříve se razil Lex. Vstoupil v platnost staršího *peniezě* neb *denáru;* bylo tedy haléřův dvanácte na groš, v. *groš;* r. 1485 ustanovil sněm, aby se počítalo na groš 14 haléřův Pal. Děj. 5, 1, 251. — Král (Václav II) kázal nový groš zaraziti a halerz, jichžto dvanáste za groš platilo Pulk. 169ª. Šestdesát halerzuow to jest pět grošuov Rožmb. 4; tři sta halerzow t. 261. Co j' zmatku o halerzy, to ti vědie, ktož u Prazě bývají často Štít. uč. 89ª. Též mnohé panie pojdú bujně k oltáři s krošem a některá snad s halerzem v svých kuklíkách okovaných...; ó kak zlý to diel a nepravý, kroš aneb halerz k ofěře bohu, a toliký náklad na rúcha Štít. uč. 139ª;

někto, chtě kláti, pójde s krošem k ofěře neb s penyezem tamt., *halěř* a *penicz* se zastupují. (Sedláček) kúpí za halerz koláček Hrad. 137ª. Chudý, dada halerz, viece je dal než bohatý, dada groš Štít. Mus. 163ᵇ; chudý, haleř dada, viece j' dal, než když kroš dá bohatý ŠtítOp. 291ª. halerzem učiním pomoc ŠtítMus. 163ª, haleřem učiním pomoc ŠtítOp. 290ᵇ. (Jestli že by kto v trhu) umluvil bližnieho tak o malú věc, že by o halerz utišťen byl ŠtítPař. 113ª. Ihned se potom na ní (na nemocné) ukazují jako mieškové, ješto halerze chovají v nich lidé LékA. 47ª. Pro ten zlámaný a ničemný halijř RešSir. 194ª; i haleře nemá etiam obolo indiget Pr. předml. 8. — halerz hallensis Prešp. 1936; tressis trzi halerzi Lact. 165ᵇ. helerz denarius BohFl. 611, helerz nummus t. 609. — *Přijm.:* Halerz TomZ. 1383 n 190.

haléřek, -řka, -řku, masc., demin. z *haléř*. — *Přijm.:* Halerzek TomZ. 1413 n 35.

halkéř, halkýř v. **arkéř.**

haltéř, -tieř, -týř, -ě, masc., z něm. *Halter* = *Behältnis.* — Rybník i s halterzem ListJHrad. 1384. V rybníciech, řekách a halterziech VšehK. 206ª. Aby haltyrz vopraviti dal KolC. 42ª (1587). haltijerz, ubi pisces servantur Lact. 173ª.

haluzě, -ě, fem., *haluz, Ast.* haluzij (pl. gen.) EvOl. 175ª; k haluzyem Mill. 105ᵇ.

halúzka, -y, fem., demin. z *haluzě:* k každé haluzczie Mill. 105ᵇ.

halžě, -ě, fem., *náhrdlek,* zvláště *řetěz pro ozdobu hrdla, Halsband, Halskette;* ze střhněm. *halse* = *Halsriemen.* — Vlož ...hrdlo tvé v její halži Kruml. 356ᵇ; vlož nohy své v její okovy a hrdlo tvé w gey hlzy (sic) Orl. 5ᵇ. Mnohé panie pojdú (k offěře) v svých kuklíkách okovaných, v obojciech jako w halzyech Štít. uč. 139ª. Skrze halži (tak v rkp.), jenž jest ozdoba hrdla a visí až na prsi Hug. 228. (Farao Josefovi) na hrdlo halži zlatú vzděl jest torquem auream Kladr. Gen. 41, 42; halži zlatú torquem t. 2. Esdr. 3, 6; halži zlatú bude mieti na hrdle torquem Pernšt. Dan. 5, 7; (ženám) odejme Pán paúčníky a halže torques Br. Isa. 3, 18 (19). Vyňal muž náušky zlaté a dvě halže duas armillas Pr. Gen. 24, 22, překlad odchylný. Král na hrdle nese zlatú halzy Mill. 109ª; ta halzie jest velmi drahá tamt. Když mu zlatú halžy na šíji vložil Háj. 329ª. — halzie collarium Prešp. 2043; haluzye (sic) též Rozk. 3174; halzye též Vocab. 176ª, Cath. 178ª, halze též RVodň. ad 58ª; náhrdlek torquem halži MamV. s. v. obruč.

hambalek, -lka, -lku, masc., *příční dřevo, které dvě krokve blízko u jich spojení víže* Jg.; z němč.: střhněm. *hanenbalke,* také *hanboum,* poněvadž kohout na tom dřevě na noc sedal. — hambalek *capiticeum MamA. 17ᵇ, *capticeum Veleš., hambalk též Prešp. 2516. (Třeštikrovové) chtí čelem hambalky pobořiti RešSir. 90ª.

hambus, -a, -u, masc., *rostlina toho jména,* z němč.: střhněm. *hanevuoz, hanenvuoz.* — hambuz apium aquaticum RostlA.; ščevík, hambuff *uder, česnek, vikev atd. Prešp. 708 v kap. de frumentis, bambuff (sic) *uder Rozk. 1350.

hamfešt, hampešt, hanfešt, hantfešt, -fest, -a, -u, masc., *zápis, listina, privilej;* ze střhněm. *hantveste* = *schriftliche Versicherung, Verbriefung der Rechte, Urkunde* Lex. — Jakož svatý Lukáš píše i hamffeſty svatých čtyř evanjelist Kruml. 149ª. Syn boží mzdu milovánie svého hanfeſtem potvrdil Modl. 148ª. Vezmi hamfeſty své cape syngrapham EvTřeb. Luk. 16, 7, Br.: vezmi regiſtra svá, Bible 1857: vezmi zápis svůj. Věřím hamfeštóm a papežským listóm HusE: 1, 6. Že na tu čtvrt hamffeſt vajsadní měl, ale že jemu shořal KolB. 96ª (1498). Což k tomu mlýnu od starodávna přísluší vedlé hamffeſtu starého t. 55ᵇ (1520). Podal spisu o nějaké hamffeſty, aby jemu vydány byly KolD. 8ᵇ (1582). — Přěpsal hanfeſt compilavit privilegium BohDial. 351; habens majíc privilegium hampeſt toᶻ dóstojenstvie SekvE. 49ᵇ; hanfeſt na to Pulk. 60ᵇ, hanfeſt t. 28ᵇ; o hantfeštích Brikcí 266, o listinách. — hamffeſt privilegium Prešp. 2150, hamfeſt též Veleš.; hampeſt cirographus (chiro-) Rozk. 3308,

hamperk (m. -st) též Prešp. 2158; exceptio... výsada, hamfeſſt, jako z práv vysazenie, svoboda Lact. 63c. — Z toho adj. **-ní:** hamfeštní svědomí Brikc. 267, svědectví listinami.

hamiš, hemiš, -ě, masc., *lest, klam;* ze střhněm. adj. *hamisch, hemisch = hinterlistig, heimtückisch, boshaft.* — Dolo hamiſſem totiž skrze zlú příhodu HymnA. 123b, dolo hamyſſem HymnB. 73a.

hamišný, hemišný, -štný, adj. z *hamiš, hemiš:* pravá milost zevnitř bode..., ale hamištná milost bléští se fictus amor nitet Zrc. Múdr. 693. — *Adv.* **-ně:** (Břětislav) od jednoho lovcě (najatého od Vršovců) hamyſſnye byl jest raňen PulkR. 73b: někto sě směje z závisti, někto z nevěry, to hemišně, někto z zabylstvie HusE. 1, 272.

Hamon, -a, -u, masc., *jm. místní:* v lesě, jenž hamon slove AlxV. 2195, neporozuměním za lat.: Hammonis nemus Gualth. 3, 389.

hampajs, hanpajs, -pajz, -pas, -páz, -pejz, -pýz, -a, -u, *domek nevěstčí, pak smilný skutek, Bordell, Unzucht.* Z něm. **hanenbîz, hanbeis* atd., lat. gallimordium TomP. 2, 218; na domcích nevěstčích býval obraz kohouta na slepici. — w hampeyſſijech obývají HrubLobk. 77b. hampýſý, nevěstky RokycKl. 243b. V mnohých domích mnohé hrozné věci a hampegſy se dějí KolT. 27a (1626). hampays *gresis MamE. 306a. — *Jm. místní:* de Hanpays TomZ. 1387 n 152. — *Příjm.:* Paulus Hanpeys t. 1413 st 53.

hampajsník, -a, masc., *hampejzní člověk.* — *Příjm.:* Crux Haympasnyk (sic) TomZ. 1396 n 280, Crucis Hampayssnik t. 1386 n 280.

hampajsovánie, -ie, neutr., *hampejsní mluvení, jednání:* kterak se lehkomyslné mluvení a hampeyſowanij dálo KolC. 30b (1587); (aby se) lání, hromování... a hampeyſowanij varovali KolA. 117b (1590).

hampajsovati, -uju, -uješ, impftiv., *hampejsně mluviti, si počínati:* zle živ býti, hampayſowati, žráti RešSir. 69a; spurné řeči mluviti, hampegſowati, tlamkou dělati t. 69b.

hampajz, -pas, -pejz v. **hampajs.**

hampešt, -pest v. **hamfešt.**

hampýz- v. **hampajs-.**

hamr, -a, -u, masc., *kladivo;* ze střhněm. *hamer.* — *Stroj kladivový:* s polovicí lúky u hamru ſtrazſkeho List. JHrad. 1384.

hamtati sě, -cu, -ceš, impftiv.: tam slepý hamtal se mezi nepřátely Puch. 469a; *tápati?*

hamús, hamúz, -a, *přezdívka potupná:* aby všecko chlapové a výrové, hamuſy a bídníci byli ChelčSíť. 156a; prožluklé kurví maso, lecjakýs smrdutý hamauz RešSir. 170a.

hana, -y, fem.; ze sthněm. *hôna = Schmach;* odtud *haněti* a *haniti.*

Hana, -y, fem., *jm. osobní,* z *Anna:* Anna seu Hana, Nicolai filia Lún. ks. 1404; Blažko et Hana uxor sua t. 1390. — *Příjm. mužské,* z *Johann:* Hana carnifex Běl. 1372, Hanna iudex Lún. ks. 1401 a 1417, Hana TomZ. 1434 n 162; z Bamberka Jan (Hána) TomP. 2, 151. — *Jm. místní:* locum dictum vulgo Hana (u Rakovníka) Reg. III, 1319.

Hanata, -y, masc., *jm. osobní,* z *Hana, Johannes:* Hanata Reg. II ca. 1143.

hanba, -y, fem., z *haniti;* dial. (mor.) *haňba.* — *Schande:* přikryla hanba obličěj mój confusio ŽWittb. 68, 8; oblil si jeho hanbu (instr.) confusione t. 88, 46, ŽKlem. tamt.; ať oblečeni sú hanbú confusione ŽPod. 34, 26; hanbu (instr.) ignominia ŽGloss. 82, 17, ŽWittb. tamt., naplň obličěje hanbu ŽPod. tamt.; hanba má proti mně jest verecundia ŽPod. 43, 16; hanba dedecus Diefb., Veleš. — (Ľubušě) jě sě hanby žalovati DalHr. 3, DalC. tamt., *pohanění;* hanba contumelia Anon. 2a. — Nemluv mi na hanbu Mast. 207; preč ſ hanbu jíti Hrad. 26b; věčnú haňbu měl KřižA. 291; pověst věčné haňby t. 293. Dietě narodilé velice hřěšiti bude, bude-li dcera, hanba prawiti ChirB. 40a, *(jest) hanba praviti.* Skutek, o ňemž mye hanba mluwyty DalC. 47, *jest mě hanba* (s inf.); kak mye geſt hanba, však povědě JiřKlem. 21; hanba

mye geſt pomyſliti BrigF. 11[a]; hanba mye geſt v srdci Brig. 57. To-li waſie hanba nenye, že (Sibyla) buoh znala jsúci žena, a vy majíc mistřská ména boha neumiete znáti? Kat. v. 1819, *jest vaše hanba.* — Lúpežem, násilím anebo kterúžkoli hanbuu Pr. pr. 243, *hanebným skutkem.* — *Hanbení, stud:* střed bolesti haňba sedí a škodu ostrotú jedí Baw. 56, za lat.: asperat inmodico damna dolore pudor (Aesopus moralisatus 1489); hanba má verecundia ŽWittb. 43, 16, ŽKlem. tamt. — *Úd pohlavní:* zakryti hanbu pudenda Otc. 393[a]; (Aaron) rúšcem hanbu přikryje verenda Ol. Lev. 16, 4; (synové Noemovi) přikrychu hanbu otcě svého operuerunt verenda Mus. Gen. 9, 23; pak jiný bratr přikryl hanbu jemu OpMus. 204[b]; kdyby žena stydlivá měla svú hanbu před mužmi odkryti ŠtítPař. 123[a]; ženě jejie hanba hnije Chir. 37[a]; polož sobě (lék) na hanbu, nebo ť to zastavuje každý krvotok ženský t. 326[a]. — *Podávení, zprznění*: z hanby ženské též právo jako z dievky Rožmb. 74; tu kdež sě jé (podávené) hanba stala ODub. 18. — haňba Křiž. 272, Baw. 67, t. 125 a j.; haňbu Baw. 59, t. 279 a j. — *Příjm.:* Hanba TomZ. 1436 n 289.

hanběný, adj., *hanebný, schändlich;* z *hanba.* — hanbiené jest mrtvých prošenie za pomoc od živých; jedné ač..., tehdy jest bez hanby HusPost. 139[b].

hanbiti, -bu, -bíš, impftiv., *zahanbovati, beschämen:* milý Zachee, jistě hanbyſſ mnohé bohaté HusW. 91[a]. — hanbity *blasphemare* Cath. 178[a].

hanbivý, adj., *hanbící, beschämend:* nade vším, což jest potupného a hanbiweho ChelčP. 173[a].

hánce, -ě, masc., *hanitel, hanobitel, Tadler, Schänder.* — Modlte sě za hancie své HusPost. 180[b]; modlte se za protivníky a za hance vaše pro calumniantibus vos Kladr. Mat. 5, 44, Pernšt. tamt., za hancze vaše EvOl. tamt., za hancze MamA. 31[a]. Ten bývá svuoj hanczye Vít. 43[b]. Mužie hanczie viri detractores Ol. Ezech. 22, 9. Nebudeš hánce criminator Kladr. Lev. 19, 16, nebudeš hancze Pr. tamt. Nestávaj proti obličeji hance contumeliosi Kladr. Sir. 8, 14; množstvie hanci calumniatorum t. Job. 35, 9, množstvie hanczij Pr. tamt. (Člověk) netrpělivý, hance a rozmnožitel sváruov ChelčP. 20[b]. Pravdy hancze Adam. 203[b]. — hancze confusor Prešp. 1063, Veleš.; detractor MamA. 20[a]; criminator t. 17[b]; hancie contumeliosus Koř. Řím. 1, 30. — (Muž) bude hance mnohých žen ChirB. 37[b].

hančivý, adj., *hanlivý;* z *háncě.* — hančiwy contumeliosus Lact. 43[b]; hančiwa pijeſeň famosum carmen, hančiwij liſtowee famosae litterae t. 65[b]; slovy hančivými WintObr. 2, 713 (z r. 1555). — Z toho dále **hančlivý:** slov hanczlywych HořovAA. 94[b] (1604).

Handr- v. **Hanr-**.

hanebný, adj. z *hanba, schändlich.* — Vy jste otkuds hanebny Uhrové Hrad. 26[b]. (Kristus) trpěl lánie jako hanebny Alb. 105[a]; hanebny detestabilis Veleš. — Pro tvé hanebne oběšenie Kunh. 150[a], ukřižování. — (Naháči) hanebna mieſta těla svého rúbkem zakryjí Mill. 109[a], pudenda. — *Adverb.* **-ně:** již s' jej (věrdunk, v kostkách) hanebnye projhrál Hrad. 126[a]; mnoho tisíc by přěpluli, jež hanebnye tu stonuli AlxV. 1810; hanebnye sníti nechtiece t. 1826.

hanebstvie, -ie, neutr.: hanebſtwye *ignominia* MamF. 90[a].

Hánek, -nka, masc., *jm. osobní,* z *Johannes.* — Hanek filius Kriſkonis Lún. ks. 1358, Haneg t. 1362; Hanek UrbChotěšA. 17[b]; Hanko de Lompnicz Reg. II, 1302. — K tomu fem. **-nková:** Hancowa doleatrix Lún. ks. 1354.

haňenie (z *haniti*) a **haněnie** (z *haněti*), -ie, neutr., *hanění:* hanenye a tryzn Hrad. 60[a]; hanyenye contumeliae Ol. Sir. 22, 30, hanyenym contumeliis MamA. 17[b]; hanyenye opprobria GestaKl. 26; přěvzděli sú téj studnici hanyenye contumelia Mus. Gen. 26, 20; slyšěch hanyenye vituperationem ŽPod. 30, 14; hanienie calumnia Veleš.

háněnie, -ie, neutr., *hánění, das Jagen, Verfolgen:* hánění zhaubcí WintObr. 1, 294 (z r. 1547).

haněti, -ěju, -ieš, impftiv., *tadeln, schmähen, beleidigen; z hana.* — Vinný jě sě Libušě hanyety DalC. 3, hanyety DalHr. tamt. Lépe sě nem jest nynie brániti, než ny budú našě děti potom hanyety DalC. 57. Chudí boha hanyegy řkúc: proč buoh da jednomu dosti sbožie... ML. 57ᵇ; šestí hanyegy boha Alb. 90ᵃ. Oni hanyely jej a jemu sě posmievali Štít. uč. 15ᵃ; jemu sě posmievaje, porúhaje nebo hanyege jej GestaBř. 12ᵇ. Tiem ji hanyem Kat. v. 790; haniem criminor Veleš., diffamo t.; ktož j'ho hanye Mast. 63; proč by jeho hanyel Pulk. 66ᵇ, ani jeho hanyel Alb. 14ᵃ; potupnými slovy hanyegice Krist. 97ᵇ, hanyegice Hrad. 52ᵃ; haniegíce jej imperantes illi Kladr. Sap. 15, 14, překladatel měl ve své předloze anebo rozuměl improperantes; hanyeti contumeliam facere MamA. 17ᵇ; hanyewſſe Krist. 81ᵇ.

háněti, -ěju, -ieš, impftiv., *jagen;* iterat. k *honiti.* — Hektor haniege mezi nimi (Řeky) jako vzteklý přemnoho jich s světa provodi Troj. 121ᵇ; když Hektor sem i tam mezi vojsky řeckými sěka i tepa hanie, tu král Merion jej utka t. 123ᵃ; Achilles hna na Trojanské... mezi nimi vztekle haniege t. 127ᵃ; Hektor jako vzteklý po vojskách haniege a těkaje t. 128ᵃ. Obyvatelé země této nikdá v pokoji nesedí, než vždycky po paušti háněgij Puch. 144ᵃ. — (Sědáci) tak ſie haniegía bſgegí HusPost. 57ᵃ.

haněvý, adj. z *haněti:* jest káranie lživé v hněvu haniewe° contumeliosi Kladr. Sir. 19, 28.

hanfest, -fešt v. **hamfešt.**

hanič, -ě, masc., *kdo haní, Tadler, Schmäher.* — hanycz confusor RVodň. ad 58ᵃ.

haniti, -ňu, -níš, impftiv., *tadeln, schmähen, beleidigen; z hana.* — I jechu sě všicni paní hanyty, jehož já nechci mluviti DalC. 3. Bych sě mohla obrániti těm, ješto mě chtiec hanyti z dalekých sú sem zemí přijěli Kat. v. 1579; kak by sě to mohlo státi, bychom sebe nehanyecze a téj panny (Kateřiny) neraniece mohli ji s téj viery svésti t. v. 1426. (Císař vytýká Kateřině): Věru hanně bieše (ty) přišla, panno krásná; Katerina ta věhlasná vece: Já sem nehanyela, ale tobě sem bránila tvého bludu i tvéj zlosti t. v. 1260, m. nehanila (podle rýmu). Lidé hanye boha z hubeného stvořenie ML. 59ᵃ. hanyty vel kléti Anon. 7ᵃ.

Hanka, -y, fem., demin. z *Hana, Anna:* panno Hanko Příp. v rkp. knih. un. I. G. 40 (z r. 1383, Rozpr. filol. 109); — *příjm.:* erga Elam Hankam TomZ. 1386 n 310.

hanlivý, adj., *tadelnd, schmähsüchtig:* člověk, který zvyká řečem hanliwým verbis improperii Br. Sir. 23, 20, slovům hanliwým Ben. tamt.

hanný, adj. z *hana, jsoucí s hanou, pro hanu.* — *Adv.* **-ně:** tehdy přistúpi k téj panně (císař ke Kateřině) i vece k niej: »Věru hannye bieše (ty) přišla, panno krásná!« Katerina ta věhlasná vece: »Já sem nehanila, ale« atd. Kat. v. 1257.

hanobiti, hanubiti, -bu, -bíš, impftiv., *schmähen, misshandeln:* ješto před súdem takově hanobila, že i královi nalála Pr. pr. Jg.; nemrtviece jich ani na zdraví hanubijecze a kazíce Hrub. 483ᵃ.

Hanov, -a, masc., *jm. místní:* Hanow UrbChotA. 17ᵇ, UrbChotB. 25ᵇ.

Hanovec, -vcě, masc., *jm. rodové:* Petri Hanowecz TomZ. 1410 n 199.

Hanovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in villa Hanowicz Reg. IV, 1339.

hanp- v. **hamp-.**

Hanrišek, Handr-, -ška, masc., *jm. osobní,* demin. z *Hanrich, Heinrich:* Handryssek TomZ. 1434 n 245, Hanrysskonis t. 1435 n 245. Srov. *Henrišek, Hendrišek.*

hantf- v. **hamf-.**

hantuch, -a, -u, masc., *ubrusec;* ze stněm. *hant-tuoch.* — Čechové, jenž mluvie odpoly česky a odpoly německy, řiekajíc... hantuch za ubrusec HusE. 1, 134; dva hantuchy KolB. 31ᵇ (1495).

hanubiti v. **hanobiti.**

Hanuš, -ě, masc., *jm. osobní; z Johannes.* — Hanus Reg. II, 1302; Hanussius

Niger t. III, 1311; tunica Hanuffii Lún. ks. 1410.

Hanúšek, -ška, masc., demin. z *Hanuš:* Hanussko TomZ. 1419 n 328.

Hanyka, -y, masc., *příjm.:* Jan Hanyka UrbE. 285.

hanykéř, -ě, masc., významu nejasného; později *příjm.* — I to vám milostivě ku paměti přivozujem, když ste na sněmu obecním za složení hanykyrzuow a wolenczow prosili a my vám v tom povolili, že ste připověděli, dostatečně ty Hory (Kutny) uhlím a mnohým jináč skrze poddané své fedrovati, nežli dokudž tij wolenczy a hanykyrzi byli Mandát z r. 1555 Jg. s. v. Mezi hanykerzem z Hor Cuthen atd. KolA. 4[b] (1501), panem hanikerzem t., k panu hanykerzowi t.; pane Jane hanykerzy t.

Hapata, -y, masc., *jm. osobní:* filius Gapathae KosmA. 3, 19.

hara, hera, interj., *och!* ze střhněm. *herâ!* — (Kněz Přěmysl) kakž chud ovšem bieše a jiesti nic nejmieše..., vrže v Dunaj zlato; Smil z své hlavy vlasy dera vece: to letí, hera! čerte hera! DalC. 76; hera, čerte, hera! DalKK. tamt.; hara, čerte, hara! DalJ. tamt. z rkp. V, F. O budúcích věcech nenie žádná jistota; mám-li ť sě tebe báti pro tu moc, ješto ji nynie máš, hara! hara! ta ť jest velmi malá a k tomu nejistá! Tkadl. 40[b].

haraburda, -y, fem., *haraburdí, Trödel:* (kramář) bude naposledy dvorné haraburdy vykládati a prodávati RešSir. 214[a].

Haraděl, -a, masc., *příjm.:* nějaký haradiel KolB. 18[b] (1492, rybář toho jména).

Harachéř, -ě, masc., *příjm.:* Oldřich Haracherz Poř. 1440 (148).

Harachy, Horachy, -ach, plur. masc. (?), *jm. místní:* de Horach (sic) Reg. II, 1272, t. 1274, t. 1291; Harachy Pal. pop.

haralec (?) v. **harasec.**

Harand, Harant, -a, masc., *jm. osobní:* nostri filii Harandus, Miloslaus... Reg. III, 1315; Habraham et filio suo Harando t. 1322; — pak *příjm.:* erga Jesconem Harantha TomZ. 1377 n 303 (s českou konc. akkus. -a).

harapanna, -y, fem., *nevěstka* WintObr. 2, 90 (XV a XVI stol.), z interj. *hara* a subst. *panna;* — odtud **harapanečnicě** = *správkyně domku nevěstčího* t. 2, 87 (XV a XVI stol.).

haras, -a, -u, masc., *lehká vlněná tkanina,* tak nazvaná podle nizozemsk. města *Arras;* ze střhněm. *arraz, harraz = leichtes Wollengewebe* Lex. a Diefb. — haraff *bulla Prešp. 1767 v kap. de vestibus, Rozk. 2693, Vocab. 175[b], Veleš.; haraz *bugla Nom. 71[a]. Šubka králíková, černým harafem pošitá KolAA. 198[a] (1518).

harasec, -scě, nebo-li **harašec,** -ščě, masc., *ryba nějaká:* harafecz *gamarus Prešp. 381 v kap. de piscibus, haraffecz též Rozk. 774; haralecz (sic) též Veleš.

haraska, -y, fem., *roucho harasové.* — Harafka carbasus, dicitur quoddam genus vestis subtilissimae, quae tam viro quam mulieri convenire potest Lact. 31[a]. Dlužen zuostal... za harafku 1 k. 15 gr. KolAA. 104[b] (1515); harafka KolCC. 4[a] (1542).

harasový, adj., *z harasu.* — Mnoho postavcóv tu bieše..., vše puol zlata, harassowe Baw. 208; sukně černá harafowa KolAA. 198[a] (1518); kožich harafowey ženskej KolCC. 4[a] (1542).

harašec v. **harasec.**

harban, -a, -u, masc., ze stněm. *hârbant, Haarband.* — Požehnáš harbanu coronae ŽWittb. 64, 12.

harc, -ě, masc., *Scharmützel;* slovo přejaté, z maď. *harc,* a to z něm. *Hatz, Hetze* (sděl. prof. Ásbótha). — A tu začavše spolu harcz smísivše se i bili se Lobk. 152[a]. Aby prvního harce tak mocného nepřítele na rovném místě neočekával Kron. mosk. Jg. Učinichu harc s ciesařovými Let. 490, stiskše je s harcu tamt. Aby bez rozmyslu ne hned na harc vyjížděli RešSir. 183[a].

harcieř, -ě, masc., *harcíř, Scharmützler:* každý hejtman tři tisíce harcýřuow (sic) má Puch. 92[a].

harcovánie, -ie, neutr., *harcování:* Harczowanije praeludium Lact. 130[d].

harcovati, -uju, -uješ, impftiv., ze subst. *harc,* v. t. — *herumtraben:* celý den har-

czugitzy běháš vaga discurris Čtv. Rozb. 694.

harink v. **herink.**

harlaf v. **arlaf.**

harle (?): zadnici točíš harlata hanby přikryl jest posteriora patris Fagif. 38ᵃ; snad omyl nějaký.

harovaný, adj., *pruhovaný, buntgestreift:* (Vacek) harowane rúcho rád nosiče DalC. 60, merhované v rkp. Z, v překl. stněm.: gestuogt gewant, gestuogt omylem m. gestucgt = gestückt, t. j. z kusů rozličné barvy.

Hartmanici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* cum silvis villae Hartmanicz adiacentibus Reg. III, 1315.

hasačert, -a, masc., *mlýnský pytel* WintObr. 2, 268 (z r. 1478). Pytlík, kterýž odděluje votruby vod múky, řiekají mu hafaczert Lact. 35ᵃ; hafaczert ve mlýně t. 65ᵃ. — *Přezdívka:* zlá žena, ten hřmotný a mumlavý pekelní hafačert RešSir. 178ᵃ.

hasapízda, -y, fem.; z *hasapezd-.* — *Příjm.:* Nicolai Hasapizda TomZ. 1476 m 90.

hasapízdník, -a, -u, masc., z *hasapezd-:* hacník nebo haffapyzdnyk *lumbale* Vocab. Mus. 183ᵃ (lumbale z lumbare, = bracae modicae DC.).

hasiti, -šu, -síš, impftiv., *löschen.* — Tet mladec ohně haffy ignem domitare potest DětJež. 3ᵇ. Jímžto bych mú žiezi haffyl Rúd. 31ᵃ; voda žiezn hafi Kruml. 260ᵃ. Smutné srdce tmí i hassy tělestný smysl po vše časy Baw. 82. Všěcky žádosti nesličné ta ctnost hafieffe Kruml. 16ᵃ. — Co koho nepálí, toho nemá haſyti RešSir. 94ᵃ.

háska v. **háška.**

hasnúti, -nu, -neš, impf., *hasnouti, erlöschen.* — Lampy našě hafnu exstinguuntur EvVíd. Mat. 25, 8; naše svietedlnicě hafnu Krist. 85ᵃ.

hastřěl (?) v. **zástřěl.**

hastrman, -a, masc., z něm. *Wassermann:* vodní mužie, haftrmani Lact. 253ᵇ; srov. **vastrman.**

Haš, -ě, masc., *jm. osobní:* Hafs UrbChotA. 10ᵇ, Hass UrbOstr. 1390.

Hášě, -ě, masc.; za to novotv. **Háša,** -i: pan Haffa KolB. 11ᵇ (1494), Bohuslava Haffu t. 62ᵃ (1497), od pana Haffi t. 20ᵇ (1495), Michek a Haffa t. 5ᵇ (1502), od haffi t. 19ᵃ (poč. XV).

Hašava, -y, fem., *jm. osobní:* Gassaua NekrP.

Hašek, -ška, masc., demin. z *Hach,* a toto z *Havel.* — Hassek de Checelicz Reg. II, 1295; Hassek UrbOstr. 1390, TomZ. 1390 n 233; dominus Hassco Běl. 1418, Hafco Lún. ks. 1413, domina Drahna relicta Haffkonis t. 1421. — K tomu fem. **Hašková:** Kateřina Hafſkowa KolB. 2ᵇ (1494).

hašenie, -ie, neutr., *hašení.* — To (ohlášenie kletby) činí kněz... voláním, fviecz haffením, zvoněním HusPost. 206ᵇ.

háška, háska (?), -y, fem.: hafka *tinx, candelabrum sviecen Prešp. 2235 v kap. de ecclesia, haska též Veleš.; snad *hasítko* (lat. *tinx mohlo by býti neuměle ustrojeno z exstinguere).

Haštal, -a, masc., *jm. osobní,* z *Castulus.* — Svatý haftale ŽPod. 135; svatý Hanftele (tak, omylem) ŽKlem. 137ᵃ.

hat, -i, fem., *křovina, Gestripp; pozemek v místě křovinatém; cesta v místech bažinatých, položenými otepmi křoví nebo kulatým dřívím.* Stsl. *gatь* agger, sln. *gata* pons vimineus. — hat saltus Prešp. 316, Veleš., hath též Rozk. 612. — (Ty, Maria) střěžeš ny všie temné haty (rým: máti) Levšt. 151ᵃ. — Receperunt quosdam agros vulgariter hat UrbE. 113; receperunt unum laneum vulgariter haty t. 112. Stráně supra castrum haty continet unum laneum UrbR. 1379. Wlkowa hat UrbHrad. 1. Lauku, kterauž sem kaupil za hatij KolCC. 90ᵃ (1571); lauka w hatech KolDD. 266ᵇ (1640), lauku w Hati t. 265ᵇ (též). — Ad pontem virgis factum, qui dicitur Bezstrecoua hat Reg. I, 1183.

hat, interj., *kterou dobytek tažný se pobízí na pravo;* přenes.: žena těhy jede, muž hat Lomn. Kup. 86.

Háta v. **Ahata.**

Haťapaťa, -i, masc., *příjm.:* Johanni Hatiapatia TomZ. 1481 h 175; — k tomu

fem. **Haťapaťka:** Katharina Hatiapatka t. 1474 h 141.

Hataš, -ě, masc., *příjm.:* Hatass TomZ. 1457 m 60; Hatafs KolB. 2ª (1494), skrze Hataffe t. 56ª (1496). Z appellativa *hataš,* srov. **hatašový.**

hatašový, adj.: Luteráni z toho (že jsme s knězem svým nespokojeni) hatašovú radost mají a nám katolíkům se posmívají WintCírk. 659 (z r. 1576); nejasné.

hatati, -aju, -áš, impftiv., *na hromadu skládati, shrnovati:* múdrému jest býti, kto by trnie w hromadu hattage i nezbodl sě ŠtítPař. 58ª.

Hatek, Hátek, -tka, masc., *příjm.:* Hatek TomZ. 1403 n 275, UrbHrad. 18.

Hatín, -a, masc., *jm. místní,* z *hat* (?): rybník w hatynye ListJHrad. 1384.

Hatinec, -ncě, masc., *příjm.:* Hatinecz non comparuit Lún. ks. 1389.

Hatka, -y, masc., *příjm.:* Hatka braxator Lún. ks. 1400.

hatláček, -čka, demin. z *hatlák:* cundus requirit prodigum, hatláček chce míti mrháčka RešSir. 114ª.

hatlák, -a, masc., *kdo hatlá, skrbí, Knauser:* takoví hatlácy a stejskalové chtí na všem přispořiti RešSir. 64ᵇ.

hatlati, -aju, -áš, impftiv., *na hromadu skládati;* z *hatati.* — hatlati peculium facere aut colligere Lact. 218ᵇ; skaupým byl a na hromadu hatlal RešSir. 97ᵇ; hatlagj a hrnau jen do svého měšce t. 39ª; nelakomí a nehatlá na hromadu t. 96ª.

hatman v. **hajtman.**

hatní, adj., z *hat:* silva retro curiam Pollaconis de hatnieho continet XVIII iug. UrbR. 300.

hauf, -a, -u, masc., *houf;* ze stněm. *hûfe, houfe.* K *hauf, houf* vzniká zvratnou analogií také *húf.* — Dvanáste hauffu Mill. 53ᵇ; po zástupiech a húfijech Ben. Jos. 4, 13. Turci... své hauffy sobě zřiedili a pustili hauff jeden v honce k horám, kdež jich Charvati čekali Lobk. 151ᵇ. — Obecnému hauffu a ledajakés sběři RešSir. 45ᵇ. Všichni musíme umříti a k ſtarému hauffu se odebrati t. (ve vyd. z r. 1574) 257ᵇ.

haufmistr, -a, masc.: haufmiſtr *tribunus* Lact. 165ᶜ.

haufmistrstvie, -ie, neutr.: hofmiſtrſtwij (sic) *tribunatus* Lact. 165ᶜ.

haufnicě, -ě, fem., *prak;* později *puška na kule 5liberní* WintObr. 1, 267, *na kule 25 až 200liberní* BrandlGloss. 57. Přejato do němčiny: *haufnitz, haufenitz,* pak *Haubitze.*

haupm-, hauptm- v. **hajtm-.**

hausknecht, -a, masc., z něm. *Hausknecht.* — Hodni by byli mrskánie Pražené i jiní Čechové, jenž mluvie odpoly česky a odpoly německy řiekajíc... *hauzsknecht* za *domovní pacholek*... HusE. 1, 134.

hautm- v. **hajtm-.**

hauzrot, -a, -u, masc., *příprava domová;* ze stněm. *hûs-rât* = *Hausrath, Hausgeräthe.* — Ženě jmá býti vydána domowa przíprawa, kteráž slove hauzroth, jako rúcho chodicie jejie a lehacie a což k stolu a k kuchyni přislušie Pr. pr. 260. Na ženu třetina (sboží, t. spadne) a przíprawa domowa, kteráž slove hauzroth t. 261.

hav, haf, interj., *onomatop. ze psího štěkotu.* — Když (věžník, pes) blachne jednú haw! RokycKl. 180ᵇ, když blachne jednau haw! Rokyc. 186ª.

háv, -a, -u, masc., *odění, Rüstung.* — Z nich (rytiřův) každý svój haw jmějieše PassKlem. 105ᵇ. haw armatura Prešp. 1754 v kap. de vestibus, Rozk. 2668, Vocab. 175ª.

havati, -aju, -áš, impftiv., *hafati, prázdně mluviti, kläffen;* z interj. *hav.* — Ti, ješto chtí mnoho věděti, mnoho hawati, potom rádi v lecjakés bludy upadají RokycKl. 167ᵇ; již tak háwagij, jakž navykli t. 203ª; tak hawagij, jakž sau navykli Rokyc. 209ᵇ.

Havel, -vla, masc., *jm. osobní;* z lat. *Gallus,* tvrdé *-ll-* změněno ve *-vl-* a v nom. vloženo pohybné *-e-*. — Haulo de Lewemberch Reg. II, 1261 a Gallus de Levmberch t. 1261; Hauel de Nespericz t. 1295, Hauel de Popouicz t. 1295; Gauel NekrP. (3krát). Král Boršě a hawla a málo starých jmieše DalC. 85, ti hawlowy a Boršovi žžiechu tamt., Boreš s hawlem z země jědesta tamt. Svatý hawle ŽKlem. 138ª. —

Vždy na svatý Hawel Lún. list. 1481, udána lhůta.

Havelka, -y, masc., *příjm.:* erga Hawelkam pistorem TomZ. 1436 n 203.

havéř, -ě, masc., *havíř,* z něm. *houwer, Hauer.* — Od Jana H., hawyrze, Jakuba a Martina pánův starších nad hawerzi hor stříbrných KolČČ. 101[b] (1559).

Havlas, -a, masc., *příjm.:* Hawlassonis TomZ. 1405 n 282.

Havlec, -velcě, masc., *jm. osobní, z Havel:* Gaulech Reg. I, 1210.

Havlena, -y, fem., *jm. osobní, z Havel:* Hawlena TomZ. 1386 n 104.

Havlicě, -ě, fem., *jm. osobní, z Havel.* — Méj mateři dějí hawlyczye MastDrk. 207. Zdimír et Hawliczie Lún. ks. 1383. Kubieř debet Hawliczy puellae X grossos t. 1389.

Havlíček, -čka, masc., demin. z *Havlík.* — *Příjm.:* po smrti nebožtíka hawliczka KolB. 31[a] (1495).

Havlík, -a, masc., demin. z *Havel.* — Haulik de Čbánov Reg. II, 1309 vedle Gallus de Čbánov t. 1308; Hawliconis TomZ. 1404 st 192.

havran, -a, masc., *Rabe;* stsl. *gavranъ.* Z *ga-vornъ.* — Jakž hawran krmi drže v ústech, s níž se na dub vrže, aby tu odpočíval Baw. 55. hawranowe podlé svého obyčeje krkají Kruml. 472[a]. Přinosiechu jemu hawranyee chléb a maso corvi Ol. 3. Reg. 17, 6. hawran corvus Pror. Isa. 34, 11, Vít. 94[a], Prešp. 195, BohFl. 87, Nom. 63[b], Diefb. — **morský havran:** morſky hawran onocraculus MamE. 310[a], morſkeho hawrana onocraculum MamD. 299[a], hawrana morſkeho nycticoracem MamV.; morzſkeho hawrana onocrotalum Ol. Deut. 14, 19 a Mus. tamt., čápa Br. tamt.

Havraň, -ě, masc., a **Havraně, -aň,** -ě, fem., *jm. místní:* Ješko dictus Havránek de Hauranye UrbRoudn. 1338; Hawran Reg. IV, 1337.

havránek, -nka, masc., demin. z *havran.* — Mladým hawrankom Kruml. 138[b]. hawranku, kterak s' krásen a ve všie lepotě jasen Baw. 56. Hawranek černý craculus Lact. 283[c]. — *Příjm.:* Hauranek de Hauranye UrbRoud. 1338; contra Johannem dictum hawranek Lún. ks. 1400; Ondřejovi nožířovi řečenému hawranek KolB. 99[a] (1498); hawranek nožíř t. 2[b] (1501).

havraní, adj., z *havran, Raben-.* — Ptáčátkóm hawranym pullis corvorum ŽPod. 146, 9; hawranyeho plodu corvini generis Ol. Lev. 11, 15. Maso hawranie nemoc znamená BřezSnář. 233.

havranový, adj. z *havran, Raben-:* vše hawranowe pokolenie Comest. 82[b].

Havrda, -y, masc., *příjm.:* Hawrda KolB. 30[b] (1495), Hawrdowi t. 60[a] (1497); — k tomu fem. **-dka:** Hawrdka t. 187[b] (1501), Hawrdcze tamt.

hazart, -a, -u, masc., *hra toho jména;* ze stněm. *hasehart, hasart = Würfelspiel,* a toto z franc. *hasard.* — Sestro Marta, hraj s žáky hazarta MastDrk. 77. — *Příjm.:* Hazart UrbE. 63.

hazenie, novotv. **haďenie,** -ie, neutr., *tupení, das Schmähen;* srov. *haditi.* — Pán bůh ráčil dopustiti takové jedněch druhých haďení a potupování WintCírk. 1, 306 (ze XVI stol.).

házěti, -ěju, -ieš, impftiv., *házeti, werfen;* iterat. k *hoditi.* — **házěti sě** = *házeti s namířením k čemu,* srov. *hoditi sě = trefiti.* Král mně, by ſie yeho hazieli (rytíři, sv. Kristofora), jal sě jemu posmievati Pass. 363, *házěti sě koho, čeho;* král mně, by ſe ge° tiela hazeli OpMus. 16[b]. Pravda skryta bývá před těmi, kteříž ſe gij ſlowy hazegij ChelčP. 103[b]. Arnošt sem vyskoči..., hazege sě gich (obrův) v holeně Baw. 263. — haziechu ſie v duši pravého captabant in animam ŽWittb. 93, 21, haziechu ſie ŽGloss. tamt., haziechu ſye ŽPod. tamt.

hazuka, -y, fem., *pokryvka, svrchní oděv, Decke, Oberkleid;* stněm. *huseck* = palla Lex. (palla = aulaeum, pokryvka DC.), franc. *casaque,* ze střlat. *cazeta* = sagum, pallium DC. — Přijeli majíce na puol druhého sta koní a všecko w bijelych hazukach Lobk. 76[a]; též mamelikové chodie všickni obecně w hazukach bijelych z čistého plátna t. 173[a]. Vyšívané jsú sukně

jich (mamelukův), podobné k Hazukam, než jsú obyčejem jiným dělané KabK. 31ª. Toga byla hazuka široká a dlauhá Puch. 825ᵇ. Z hazuky mé černé aby sobě dal sukni udělati KolCC. 148ᵇ (1579); hazuku fferfftatowau tamt. — *Přijm.:* Johanni Hazuka TomZ. 1502 h 173.

hazuna, -y, fem., *kočka, Katze:* vezmi hazunu, to jest kočku, všecku odřenú LékA. 66ª; hazuna ApatFr. 86ᵇ.

hbě v. **heb.**

hbitost, -i, fem., *Regsamkeit.* — Kristus... vybral sobě čtvero dóstojenstvie: křepkost, nesmrtedlnost, jasnost, prorazivost nebo próchodnost nebo hbitoft GestaBř. 52ᵇ.

hbitý, adj., *hybný, obratný, regsam, gewandt, behend;* z *gъb-* movere. — Hýbanie prvnie hbyte wieczy točíš stvořitele Kruml. 470ᵇ; hbyti mobilis MamA. 29ª. Levá ruka nic nezávidí, že j' pravá hbytyeyffy Štít. uč. 90ª; aby tělo bylo tiem hbytyeyffe t. 119ª. Mamalici (mameluci) jsú... na koních svých velmi hbiti KabK. 31ᵇ. (Pacholík) bude hbyty ChirB. 24ᵇ. Povětřie bude rychle hbito Kruml. 302ᵇ. Že jest hbyteho rozumu črt a umětelný Štít. uč. 108ª.

Hdeč, novotv. **Hedeč,** Hedčě, masc., *jm. místní;* z *gъdъk-.* — Castrum Gedec KosmA. II, 2, Gdec Kosm2. tamt.; Hedeč Pal. pop.

hé, interj.: hee budu-li já tak sčastný! Krist. 25ᵇ.

heb, hbi, neboli **hbě,** -ě, fem., *Bug, Gelenk;* z *gъb-* movere. — Rána mezi hbi a paží Rhas. 121; rána mezi dlaní a hbi tamt.

hebkost, -i, fem., *obratnost, Gewandtheit.* — V svých kratochvíléch máte (vy, rytíři a j.) vždy někakého užitka hledati přivykajíc jiezdě, hebkofty, křepkosti Štít. uč. 91ᵇ.

hebký, adj., *pohyblivý, ohebný, beweglich, biegsam;* z *gъb-,* v. *heb.* — Nade všecky věci hebke hebczeifi jest múdrost omnibus mobilibus mobilior Lit. Sap. 7, 24; duch hebky mobilis Ol. Sap. 7, 22, hebki Hlah. tamt.; (mládenec) jako trest hebka sě kolébal Kruml. 358ª.

heblink v. **helblink.**

hedbáb-, hedbáv- v. **hedváb-.**

Hedčěnín, -a, masc., *kdo je z Hedče, bydlí v Hedči.* — Usque hodie nomine ab urbe (t. Gedec, var. Gdec) derivato nuncupantur Gedcane KosmA. II, 2, t. *zajatci polští z Hedče, v Čechách usazení (u Berouna, r. 1039).* — Z toho plur. **Hedčěné, -čany,** *jm. místní:* de Hedczan DeskDE., Hedčany Pal. pop.

Hedeč v. **Hdeč.**

Hedhujě, -ě, fem., *jm. místní:* Hedhuge UrbE. 153; omyl m. *Ledh-?*

hedvábie, -ie, neutr., *hedvábí, Seide;* stsl. *godovablь.* Z got. *gotawebbi* Uhlenb., Gewebe zu gottesdienstlichen Zwecken Mikl. Etym. Wtb. Místo *hedváb-* bývá přesmyknutím **hedbáv-** a kontaminací **hedbáb-** a **hedváv-.** — Plášč... hedwabym prošíván Pass. 456. Kohož (buoh) zpósobil žebrákem, neslušie jemu hedwabie Kruml. 6ª. Zlatohlavu a hedwabie serici Koř. Zjěv. 18, 12; pod podnebím z hedwabie Ol. Judith. 10, 19. Od hedbabie Baw. 212; hedwabie Mill. 72ª, ot hedbawie Mand. 65ᵇ; hedwábj Br. Ex. 25, 4, hedbáwj t. 27, 9. — hedvabie sericum Prešp. 1808; hedwabye též Rozk. 2773, BohFl. 612; hedbabie též SlovKlem. 82ª; hedwawije též Nom. 71ª. — hedwabye bombex Vocab. 175ᵇ, hedbabij bombicinum Lact. 267ᵇ.

hedvábník, hedbáv-, hedváv-, -a, masc. *Seidenwurm:* hedwabnyk bombyx Rozk. 1008; hedvabnik bombex Prešp. 532, hedwabnyk též SlovBrn. 151, hedwabnik též RVodň. 51ª, hedwawnik Veleš. — *Hedvábný šat:* hedwabnik theristrum MamV., črveným hedbawnikem cocco tamt., která by neměla hedbawnijka Rokyc. 71ᵇ, hedwabnijk peplum sericum Lact. 138ᶜ. — *Kdo hedvábím pracuje* fibulator Tom. řem. 44.

hedvábný, hedbáv-, hedbáb-, adj., *seiden.* — Všici w hedbabney wilnye biechu AlxH. 2, 30, (w) hedwabny vlně AlxV. 1236. (Tělo svaté) w hedwabne postavcě obinuvše Pass. 332. (Král) káza mnoho hedwabnych postavcóv kúpiti Apoll. 129ᵇ. (Sluhy) w hedwabne sě rúcho odievachu Pass. 322. Veliké bidlo uzřesta, ano na

ňem rúcha mnoho, hedbabncho i také jiného Baw. 212. Rúcho hedwabne Brig. 34[b], v hedbawnych rúšiech Otc. 413[a]. Šlojieř... hedvabny HusPost. 111[b]. Na hedwabnych ffnorkach Kruml. 400[a].

hedvábopřědcě, -ě, masc., *hedvábník:* czerw hedwabopředcze bombyx Lact. 24[c].

hedváv- v. **hedváb-.**

Hedvika, -y, fem., *jm. osobní:* svatá Hedwyka Pulk. 156[b], erga Hedwykam viduam TomZ. 1400 n 205.

heftovánie, -ie, neutr., *sešívání;* z němč.— Bude-li ť potřěbie hefftowanye ChirA. 11[b].

heftovati, -uju, -uješ, impftiv., *sešívati;* z němč. — hefftuy jemu nos ChirA. 13[a].

hej, interj.: hey, hey *euge, euge* ŽWittb. 69, 4; hej *ecce* Mik. Luk. 1, 20. Srov. **haj.**

Hejnuš, -ě, masc., *jm. osobní,* snad z *Heinrich.* — Heynusso de Ronberch Reg. II, 1300.

hejtm- v. **hajtm-.**

hekánie, -ie, neutr., *das Aechzen.* — Vodné tele, křeč, hekanye *squinax Roh. 182[b] (squinaticus morbus = *angina* DC.).

hekati, -aju, -áš, impftiv., *ächzen;* onomatop. z *he! hé!* — (Vy, žáci) tečete dóm od domu hekajíce Podk. v. 116; by (koho) palicí pral, až by hekal Masop. 141.

Hela, -y, fem., *jm. osobní,* z *Helena (?):* ex parte Helae TomZ. 1410 m 36.

helblink, heblink, hevlink, -iňk, -a, -u, masc., *půl peníze, haléře;* ze střhněm. *helbelinc = Münzstück im halben Werthe des jeweiligen Pfennigs* Lex. — helblink obolus Prešp. 1939; heblynk též Rozk. 2932; hewlynk též Veleš. — Pak-li kto nalezne hewlniky nebo šarty BřezSnář. 217, m. hevlinky.

helbrecht- v. **helmbrecht-.**

Helena, Elena, -y, fem., *jm. osobní:* (Paris) unesl ženu najkrašší v světě, helenu AlxV. 792; Elena VšehJ. 58.

heléř v. **haléř.**

helféř, -ě, masc., ze střhněm. *helfaere = Helfer.* — Je v *příjm.* Erga Paulum helferz TomZ. 1405 st 100.

Heliáš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Elias:* helyáff BiblB. Mark. 9, 4; Elizeovi, učeníku helye Pass. 308, lat. gen. Heliae přejat do textu českého. — *Adj. possess.* **-óv:** buoh heliaffow Ol. 4. Reg. 2, 14.

Helík, -a, masc., *jm. osobní:* Heliconis TomZ. 1393 n 314.

Helizeus, Elizeus, -ea, masc., *jm. osobní,* z *Elisaeus.* — To slyšě (part.) helizeus Pass. 308; jako je dal (hospodin milost) elyzeovi tamt.

Heljan, -a, masc., *jm. osobní:* erga Heliana TomZ. 1365 st 241, konc. -a z akk. česk.

Helka, -y, fem., *jm. osobní,* demin z *Hela,* v. t. — Helka NekrP., Helkam TomZ. 1357 h 152.

helm, -a, -u, masc., *přílbice;* z němč.: střhněm. *helm = Helm.* — Velmi drahý helm Baw. 34. Ten jmějieše na helmye kámen pyrop AlxV. 1550. (Rytieři) své helmy připravováchu Baw. 150. Induit oblek sě galeam w helm SekvE. 1[b]. Brněmi a helmy se odějí galeis Ol. Ezech. 23, 24. Stojte w helmyech in galeis Pror. Jer. 46, 4. Udeři jej (Filotas Neguzara) w helm po vrchu AlxV. 1686. (Pan Hynek z Dubé) mlatem německé helmy kováše DalC. 93; proti jeho ranám jsú naši helmowe jako dýnka tamt., naši helmi DalJ. tamt. z L. Pojide meč z helma skřěhcě AlxV. 1689. Vezme miesto helma jistý súd pro galea iustitiam Kladr. Sap. 5, 19. helm galea Prešp. 2027, BohFl. 543, MamA. 24[a], Nom. 69[a]; z helmu Puch. 214[b]. — S pěti sty helmow Pulk. 177[a], *oděnců̄v, ozbrojenců̄v.* — *Příjm.:* Helm TomZ. 1402 std 229; k tomu *adj. possess.* **-óv:** de molendino Helmowe TomZ. 1434 n 306.

helmbrechenstvie, -ie, neutr., *světáctví;* m. **helmbrechtenstvie,** z adj. *helmbrechtný,* v. t. — By ť (dívka) byla v srdcí a v mysli freji, helmbrechenftwim zšeřezena, když by jediné panenská celost byla zachována..., ještě by v nebesiech došla té koruny ŠtítMus. 3[a].

helmbrecht, -a, masc., *člověk světácký.* Wernher der Gartenaere v XIII stol. složil povídku *Meier Helmbrecht;* hrdina její je světák mravů zkažených, a jméno jeho

stalo se názvem pro člověka takového. — Místo *helmbr-* bývá někdy **helbr-**. — Často ponukne črt svým helmbrechtom a helmbrechticiem, aby také šli do kostela, aby lidem překážeļi náboženstvie spolu se chechcíc, spolu ryčiec Štít. uč. 112ª. A též ť i helmbrechty rozumějte; neřekl ť sem nepodobně, ež také helmbrechtice a helmbrechty boží lid pohubují Štít. ř. 36ᵇ. Takovým helmbrechtom a helmbrechticiem tamt. Zjevno jest na helbrechtyech nebo frejieřích Vít. 101ᵇ.

helmbrechticě, -ě, fem. k *helmbrecht*, v. t. — (Žena některá) pak na to dá se, že slúti bude tanečnice neb frejieřka neb helmbrechtice..., ale by (ty) helmbrechticy slula, toho se střez ŠtítOp. 369ᵇ, by helmbrechticzi a tanečnicí slúla ŠtítMus. 29ª, místa stejná. Klášterská panna neb jiná... připodobňovala sě světským helmbrechticziem, frejieřkám, lilíky strojiec, vlasóv chovajíc i v čems buď takovém ŠtítMus. 80ᵇ. Často ponukne črt svým helmbrechtóm a helmbrechticiem, aby také šli do kostela, aby lidem překážeļi náboženstvie spolu se chechcíc, spolu ryčiec Štít. uč. 112ª. Neřekl ť sem nepodobně, ež také helmbrechtycze a helmbrechti boží lid pohubují Štít. ř. 36ᵇ. Takovým helmbrechtyczijem t. 36ᵇ; helmbrechtóm a helmbrechtyczijem sě vrovnávajíc t. 121ᵇ.

helmbrechtný, adj., *světácký;* ze subst. *helmbrecht*, v. t. — helmbrechtne panny... dráže vážie veselé tohoto světa, než královstvie nebeského Štít. uč. 36ª. Kto by měl helmbrechtnu ženu..., mluv před ní o tom, kak jest to stydká věc, tak šeředně mazati se (líčiti se) aneb cizie vlasy na se cpáti t. 54ᵇ. S nayhelmbrechtnyeyffymy chtieti rúcha aneb kroj mieti, jistě nemóž bez hřiecha býti t. 91ª. Třetie sú helmbrechtne neb frejovné panny... ŠtítOp. 319ᵇ.

helmbrechtstvie, -ie, neutr., *světáctví:* jest také múdrost každé ženy helmbrechtftwie nechati ŠtítMus. 29ª.

helmelín, -a, -u, masc., *helmice:* (krkavec) vsedl na helmelijn toho pána Ezop. 155ª, v něm.: flog vff des lonherren helm. Srov. *hemelín.*

helméř, -ě, masc., *kdo dělá helmy:* jehláři, helmerzi, ostrožníci Pr. pr. 257; helméř galeator Tom. řem. 22.

helmík, -a, -u, masc., demin. z *helm.* — Množstvie... zbroje plechové: lebek, helmikuow, šípuov Lobk. 6ª.

helmitý, adj., *(bojovník) mající helm:* osm set helmitých zjímali Kar. 18.

helmodek, -a, -u, masc., *sudlice:* helmodek crista Prešp. 2031 v kap. de armis, *prisca m. crista Rozk. 3138 (crista = dolnoněm. *helmtecken*, též *helmbarten* Diefb.).

helmovník, -a, masc., *oděnec v helmu:* štítovníci a helmownyczi galeati Ol. Ezech. 38, 5; čtyři sta helmowníkow Comest. 208ª.

helmový, adj. z *helm.* — **h-ové okénce**, *hledí, Visir*, v. *okénce.*

Hema v. **Hemma.**

hemelín, -a, -u, masc., některá část zbroje žoldnéřské WintObr. 1, 293 (z r. 1510); nejspíše m. *helmelín*, v. t.

hemišný v. **hamišný.**

Hemma, -y, fem., *jm. osobní*, z *Emma.* — Hemma žena Boleslavova PulkL. 90, Hemma Háj. 96ª.

hemzadlo, -a, neutr., *co hemzá, Geziefer.* — Učinil si tam hemzadla reptilia ŽKlem. 103, 25, Br.: tam (jsau) hmyzowé. Srov. **hmyzadlo.**

hemzánie, -ie, neutr., *hemzání, svědění, das Krabbeln, Jucken.* — Tečení slzí druhdy bývá skrze žíly zevnitřní a to znamená se skrze svrab (svrbění) čela a hemzanie na čele Rhas. 51.

hemzati, -žu, -žeš, impftiv., *kriechen;* stsl. *gъmъzati* repere. — Onde tráva rostúc jako hemze ŠtítMus. 116ª t. j. hemže. Svět jest krásný v procházění v čirých polích, ano tráva jako hemze rostúc ŠtítVyš. 13ª. Musíš (hade) na svú prsí hemžie choditi a na břišě Kruml. 2ᵇ t. j. hemžě (part.). — hemzati scaturire, MiscellA. 117ª, hemzati též Sedl. z rkp. Drkol. ok. 1430—1450. — Za to jest nč. *hemžiti se.* — Srov. **hmyzati.**

hemzavý, adj., *kriechend.* — Všeliké stvořenie hemzawe omne reptile Ol. Ezech. 38, 20; s hemzawym stvořením Ol. Os. 2, 18.

Héna, -y, masc., *jm. osobní,* z *Heinrich.* — Hena KolB. 8ª (1494), Henowi t. 37ª (1496).

Henolík, -a, masc., *jm. osobní,* demin. z něm. *Hencl* a toto z *Heinrich.* — Erga Henczliconem TomZ. 1389 n 199.

Hendrišek v. **Henrišek.**

Henek, -nka, masc., *jm. osobní,* z *Heinrich.* — Heneco de Duba Reg. II, 1289, Hencko de Duba tamt.

Henik, -a, masc., *jm. osobní,* z *Heinrich.* — In civitate Henikonis de Duba Reg. II, 1293; Henyk, Hennyk DeskDE., Jacobi dicti Henik TomZ. 1428 st 14.

Henrichov, -a, masc., *jm. místní:* Henrichow DeskDE.

Henrišek, Hendrišek, -ška, masc., *příjm.,* demin. z *Henrich, Hendrich,* a toto z *Heinrich.* — Johannis Hendrissek TomZ. 1436 n 245, Henrysskonis t. 1435 n 245. Srov. *Hanrišek, Handrišek.*

Henzlík, -a, masc., *příjm.,* z něm. *Henzel, Heinzel.* Henzlyk TomZ. 1395 n 78. — Appell. **henzlík** *druh pečiva:* (pekař) aby měl režný chléb a henzlíky WintObr. 2, 272 (z r. 1488).

hera, interj., v. **hara.**

Heralec, -lcě, masc., *jm. místní,* z osobního *Heralt,* v. t. — Heralecz Reg. IV, 1226.

Heralt, -a, masc., *jm. osobní,* z *Gerhart.* — Heraltoni TomZ. 1409 n 329. — Srov. **Herhard.**

Heraltici, Herartici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Heraltitz Reg. I, 1210; w Herarticích (sic) PoprR. 7. Srov. *Heroltici.*

Heraltík, -a, masc., *příjm.;* demin. z *Heralt.* — Heraltik TomZ. 1412 n 306.

heraltovati v. **heroltovati.**

Herartici v. **Heraltici.**

herb v. **erb.**

herbář, -ě, masc., *herbarium:* herbarz czeſkey KolCC. 116ª (1572).

herbot v. **hervat.**

herbovní v. **erbovní.**

hercuk, -a, masc., z něm. *Herzog,* střhněm. *herzoge.* — Jistého herczuka Pulk. 34ª.

herčicě v. **jherčicě.**

heře v. **hoře.**

heřec, hereo v. **jhřec.**

Hereš, -šě, masc., *jm. osobní;* z *Hermann.* — Hersso cognatus Wicardi Reg. II, 1254; Heress TomZ. 1393 n 38; Heress Oczas UrbHrad. 2.

herež, interj.; souvisí s *hera, hara,* v. t. — (Hospodář šatlavní namítá, že by blázen puštěný mohl skočiti do vody a utopiti se; tomu odpověděno): »herež, nechť se omyje!« WintObr. 2, 853 (z r. 1571).

Herhard, -a, masc., z *Gerhart:* Herhardi TomZ. 1411 n 89. Srov. **Heralt.**

herinečník, -ňečník, -a, masc., *kdo prodává heriňky.* — Johannis herynecznik TomZ. 1396 n 128.

heriňek v. **herink.**

herink, harink, horink, -iňk, -iňek, -nka, -ňka, masc., *slaneček;* z němč.: střhněm. *herinc,* sthněm. *harinc,* dolnoněm. *haring,* a to z lat. *halec = Salzfisch* Lex. — Pro padesáte kop dluhu za herynk zuostalého KolB. 109ª (1498). Pro dluh XXIIII kop gr. českých za herynk, ješto byl jemu prodal KolA. 20ª (1507). Od cla s herynku t. 10ᵇ (poč. XVI stol.). (Ras), ješto herynk falešný do řeky vyvezl WintObr. 2, 436 (r. 1522). Pro jednu tunu heryňkow zlých HusPost. 28ᵇ. horynkowe prosté vody požívají KorMan. 170ª. heriniek *allec m. halec Prešp. 352; herynk též Rozk. 673, Nom. 63ᵇ; herink HusOrth. 179; harink též BohFl. 68.

herinkář, -iňkář, -ě, masc., *kdo prodává herinky.* — Erga Marziconem herynkarz TomZ. 1427 n 17.

Herjanka, -y, fem., *jm. osobní:* Jana řečená Heryanka Běl. 1436.

herka, -y, fem., *klisna,* zvl. *špatná;* ze střhněm. *gurre, gorre = schlechte Stute, schlechtes Pferd.* — Se třmi... klisaty, kteréž by sobě ze všech... herek, valachův aneb koní vybrala HořovA. 134ª (1582).

Herka, -y, fem., *jm. osobní;* k masc. *Hermann.* — Filiae meae Herce Reg. II, 1278; cum dicta Hercka tamt.; Herca priorissa t. IV, 1337.

Herkules, Erk-, -leš, -liáš, -šě, masc., *jm. osobní, Hercules.* — Hercules byl kněžic řěcký AlxV. 775. — Na erkuleſſe me hercle! SlovKlem. 3ª, na herkuliaſſe Hercule adv. iurandi Lact. 244ᶜ.

Heřman, -a, masc., *jm. osobní,* z *Hermann,* stněm. *herman, heriman.* — Heriman, jméno českého knížete v Annal. Fuld. k r. 872, Dobr. Gesch.² 70; Herman Marquartic Reg. I, 1187 (ze XIII stol.); herzman DalC. 61, biskup herzman t. 64; herzmana kaplana Pulk. 71ᵇ; Herzman TomZ. 1390 n 47. — *Adj. possess.* **-óv:** o biskupově herzmanowye smrti DalC. 64.

Heřmanec, -ncě, masc., *příjm.,* z *Heřman:* Herzmanecz TomZ. 1381 n 13. — K tomu fem. **-ncová:** Jenkonis Herzmanczowe t. 1381 n 13.

heřmánek, -nka, -nku, masc., *rostlina toho jména, chamomilla romana;* z *romana* vzniklo *rmen,* v. t., a z toho pak dále *heřmánek* Jg. — hermanek camomilla RostlD. 65ᵇ, t. 89ᵇ.

Heřmánek, -nka, masc., demin. z *Heřman:* Heřmanek Háj. 157ᵇ, Heřmánek PoprR. 12.

Heřmanici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Hermannic Reg. I, 1226, de Herzmanycz t. III, 1318.

Hermes, Ermes, masc., *bůh toho jména:* k tomu hermes vecě Pass. 393, k ermowi tamt.

Hermon, Ermon, masc., *jm. hory:* ermon Hermon ŽWittb. 88, 13, rosa té hory hermon ros Hermon ŽGloss. 132, 3, té hori ermon ŽWittb. tamt., rosa hori hermon ŽKlem. tamt. — *Adj.* **-ský:** z země jordanské a ermonſke de terra Hermoniim ŽKlem. 41, 7.

Herod, Erod, -es, -a, -esa, a **-eš, -iáš,** -ě, masc., *jm. osobní, Herodes.* — Král Erod VítB. 97ª; král herodes Hrad. 85ᵇ, Gaius a herodes Pass. 390; neboj sě, herode! tamt.; ciesař heroda v žalář vsaditi kázal tamt., heroda krále t. 280, od krále Heroda Štít. ř. 32ᵇ, před heroda Frimb. Luk. 23, 7 a Hod. 42ᵇ; herodeſa tetrarchy Koř. Skutk. 13, 1; tetrarchy galilejského Erodeſſe EvVíd. Luk. 3, 1; k královi Erodowi Pass. 87, herodowy Hod. 42ᵇ, herodeſowy tamt., herodeſſowy tamt., k Erodeſſowi Koř. Mat. 2, 12; před herodem ML. 113ᵇ, s herodeſem Hod. 43ª, herodeſſem jat Pass. 286. — *Adj. possess.* **-óv:** syn krále Herodow Krist. 28ᵇ, dci té ženiny Herodowy 51ᵇ, do smrti Herodeſowy EvOl. 212ª, rytieři herodeſowy Hod. 43ª; moci Herudowy (sic) Kruml. 20ᵇ, z moci herodeſowy Frimb. Luk. 23, 7, z moci herodeſſowy ML. 16ª; w Erodyaſſowie domu Kruml. 328ᵇ.

Herodes, -eš v. **Herod.**

Herodiáš v. **Herod.** — K tomu fem. **Herodiáška,** *Herodias:* tehdy herodiaſſka lákáše jeho i chtieše zabiti jeho EvOl. 317ª.

herodský, erodský, adj., z *Herod.* — Z erodſke moci Umuč. 2ª.

herolt, -a, masc., *Herold,* ze střhněm. *heralt.* — Kněžie... chtie, aby heroltové provolávali HusPost. 21ᵇ; jeho heroltové HusE. 1, 407.

Heroltici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Heroldus de Herolticz Reg. III, 1316; de Heroltic TomZ. 1382 n 26. Srov. *Heraltici.*

heroltovati, heroltovati, -uju, -uješ, impftiv., *rozhlašovati:* v tom hrobě leží jeden hajtman benátský, o kterémž oni praví a velmi heroltugij, ktera(k)ž jest byl velmi rozomný a statečný k válkám Lobk. 17ᵇ; *panovati:* kdežto Karneval heraltuje Rvač. (Výb. 2, 1631.)

Heroltovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Borzuta de Heroltouicz Reg. III, 1330.

heršovati, -uju, -uješ, impftiv., *pansky si vésti;* něm. *herrschen.* — Mezek... skákal a herſſowal sobě Ezop. 116ᵇ.

heršt, -a, masc., *primas;* ze sthněm. *hêristo* princeps, jež jest superl. adj. *hêr* = herrlich, vornehm atd. — herſſt primas Prešp. 2490, herſt primas Nom. 68ᵇ a Veleš. — S tím souvisí trvám maď. *érsek* = arcibiskup.

Herúš, -ě, masc., *jm. osobní;* z *Herman.* — Herusch iuratus Reg. II, 1333; Herauſs Háj. 107ª.

hervat, hervet, herbot, -a, -u, masc., *oděv atd. mužův;* ze střhněm. *her-gewaete,*

her-waete = *Rüstung* Lex. — Parafernalia virilia dicta hervet Lún. ks. 1397; parafernalibus dictis herwat t. 1394; parafernalia dicta herbot t. 1416. Střlat. *parafernalia* vlastně = *oděv atd. ženin,* srov. **grad**; vzato však také za pojmenování oděvu atd. mužova.

herynk v. **herink.**

Hes, -a, masc., *příjm.:* Hess TomZ. 1394 n 45, Hes Háj. 29ª. — K tomu fem. **-ová:** Barbarae dictae Hessowa TomZ. 1445 m 48.

Hesek, -ska, masc., demin. z *Hes:* Heskonis de Besědic Běl. 1351; — *adj. possess.* **-skóv:** z rodu Hefkowa Háj. 20ª.

Hesifil, -a, masc., *jm. osobní:* Enos... zabiv efiphila AlxB. 4, 26, u Gualth. 5, 36: qui fuderat ense Hesiphilum.

Hesione, fem., *jm. osobní:* vzal mu (Herkules Paridovi)... Efyonye čstnú děvici AlxV. 783, akk. Efyonye z neumělosti.

heslo, -a, neutr.; pol. a mrus. *hasło,* rus. *gaslo,* původu nejasného. *Ujednané slovo nebo znamení, po kterém strany se poznávají; jméno, slovo nebo znamení vůbec; způsob obřadní; pořekadlo, přísloví. Parole, Feldzeichen; Benennung, Abzeichen; Ritus; Spruch, Sprichwort.* Kdy který význam se má rozuměti, nebývá v příkladech starých vždy jasno. — To ť (Credo) by každý křesťan měl uměti jako své heflo, když by byl otázán, več věří, aby to vyznal řka: »Věřím v boha otce, všemohúcieho stvořitele nebe i země, a v Jezu Krista...« ŠtítMus. 88ᵇ. Nynie herci světa styděli by sě zapřieti svého v boji světském hesla, ale nestydie sě v boji duchovniem zapřieti svého boha HusE. 1, 108. Neb sú bojovali pro to drahé heslo Pís. Varn. 62. O to ť slušie pilně státi, aby (ty, králi) zvěděl chytré věci, a k tomu neznámé řěči a všech jiných zemí hefla NRada 1559. Já Albrecht ze Stermberga odjinud z Lukova, syn urozeného pána Ješkuov téhož hefla Arch. Třeb. H. 80 (ArchČ. I, 143), téhož *jména rodového* atd. Ona (Kateřina císaři) vece: »Znal-li s' krále Kosta...? Ten ť mě dceru vzchoval sobě, z allexandrzie geft me heflo« Kat. v. 1270. Mnohý ť pohan heflo ztratí a domóv ť se nenavrátí Baw. 275 (slibuje obr Arnoštovi před bitvou). — Aby pro zachování lidí poddaných na zámcích a městech hesla z děl střílením a ohni... dávány byly, aby lidé k těm místóm, kudy by podlé hesla dávání se vyrozumělo etc. BrandlGloss. 61 (z pam. knih sněmovních), *heslo* = *znamení.* — I nazval jest heflo fwym gmenem titulum Ol. 2. Reg. 18, 18; ve Vulg. tamt.: Porro Absalom erexerat sibi, cum adhuc viveret, titulum; dixerat enim: Non habeo filium, et hoc erit monimentum nominis mei. Vocavitque *titulum* nomine suo; Br.: fłaup; Bible 1857: *znamení pamětné.* heflo titulum MamV. s. v. korúhev. Měšec, kterýžto obyčejným heflem prak nazývají *vocabulo* EvOl. 44ª. — heflo *ritus,* osada parochia, honitva dioecesis Prešp. 974 v kap. de hominibus spiritualibus; hefflo též SlovBrn. 19, heslo též Veleš. — Nedarmo ť jest heflo starých lidí, ješto řiekají: črt črtu oka nevykline Tkadl. 39ª, *přísloví, pořekadlo.* Staré jest přísloví, heslo, že všelijaké řemeslo nese svau bídu a psotu Lomn. Nauč. 67. — czlo heflo (sic) commentum mendacii MamA. 17ᵇ; nejasné.

hesovati, -uju, -uješ, impftiv., *štváti, honiti;* ze střhněm. *hessen,* = *hetzen.* Nemá v trúbu trúbiti ani psóm hessowati, ale hesowal-li by je, poštíval (psův) na zvieře Pr. pr. Jg. (Aby) na rynku se neprocházeli a nehefowali Puch. 545ª. — *Hodovati, kvasiti, prassen* Vel. Jg., trvám ze střhněm. *aezen* = *speisen,* přikloněním ku předešlému. — *Světácky, marnotratnicky si vésti:* (Žena) nikdy nechce nic dělati, vždycky ji čert naučil hesovati, a já, což ona chce, musím zjednati Manž. 167. Srov. *hesovný.*

hesovný, adj., *hejskovský:* ktož nosí rúcho hefowne a dvornostmi rozličnými zkrájené, ten sám poběhlost vnitřní ukazuje ChelčPost. 168ª; srov.: hejsovský oděv Vodň. Jg.

heš, interj. významu pobízecího; srov. střhněm. *hess,* Hetzruf Weinhold Gramm. § 324. — Ježíš rukama meče hlinným ptáč-

kóm heff heff vecě, inhed hliněni ptáčci jěchu sě létati ML. 50[b].

hever, -a, -u, masc., *přistroj zdvihací;* z něm. *Heber.* — kuši s hewerem KolČČ. 117[a] (1549); polaukuší s hewerem KolDD. 143[b] (1599).

hevlink v. **helblink.**

Hezdek, -zdka (?), masc., *jm. osobni:* Gezdek NekrP.

hezký, adj., *schön.* Vykládáno podle rusk. *gožij* z **godjьkъ,* Mikl. I² 505 a Etym. Wtb. 61, HistMluv. I, 242 a 353, s čímž se srovnává *-z-* v nč. demin. *hezounký, hezoučký.* Ale možná také, že je to přejaté stněm. *hêrisk, hêrsch* = stolz, herrenmässig (Wackernagel), kteréž zachovalo se s *-r-* v dial. *herský, herzký* Šemb. Dial. 31 a 60 (opav.). Slovo proniká teprve časem, z doby staré je mu znám doklad jen ve *přijm.:* Přibec Hezký PoprR. 22.

hi interj., *euge!* — Již mně řiekají: hy! hy! euge, euge ŽKap. 39, 16. Hy, Rubíne! Mast. 203. — *Onomatop.:* hi hi hi in risu mulieris et hinnitu equi HusOrth. 179.

hi = *i, et,* v. **i.**

hihned, ihned v. **inhed.**

hijá, interj. — Když (člověk) die: hy yaa, hy yaa! znamenie jest veselé někakého Štít. ř. 168[b].

Hilbrant, -a, masc., *jm. osobní:* hylbrant Růž. 3, v něm. orig. *Hildebrant.*

Hilzun, -a, masc., *jm. osobní:* hylzu(n) Růž. 7, v něm. orig. *Islân.*

hin, hyn, -ky, adv., *tam* (na otázku *kde?*), *dort;* z něm. *hin* = *tam* (na otázku *kam?*). — Mistře, hyn jsú miesta sdravá! Mast 21; slyšal sem, že drahých mastí ptáte..., hyn jich u mého mistra plin (pln) krám jmáte t. 233. Tehda die-li vám kto: aj, toť Kristus! aneb: hyn jest! nevěřte Krist. 84[b]. Synu, ozři sě, viem, ež vieš hyn Kateřinu Kat. v. 756. (Lidé hlúpí) vidúce obraz boží řkú: Hyn bóh! HusE. 1, 76. Má ť se vám dobře zdieti, neb nám se hyn dá viděti země Baw. 195; hyn ť již vizi naše jdúce t. 228; hyn rúcho, drahé kamenie, hyn oděnie, hyn kořenie, onde ť shnilé, zetlelé leží t. 236. — hyn HusOrth. 180 (uvedeno jako příklad, kde zní -y-, nikoliv -i-). — hyn, hynky ibi Drach. 138.

hindrovánie, hyndr-, -ie, neutr., *překážení,* pak vůbec *obtěžování, trápení; z hindrovati,* v. t. — Zde jedva přebude-li člověk jedné hodiny bez hyndrowanie Kruml. 6[a]; hyndrowanije convicium Lact. 43[c].

hindrovati, hyndr-, -uju, -uješ, impftiv., *překážeti, obtěžovati, výčitkami nebo skutky trápiti, týrati;* z něm. *hindern.* — Což se vlny dotýče..., aby jemu hyndrowana nebyla KolCC. 27[b] (1553), aby mu nebylo bráněno vlnu si vzíti, prodati atd. Věno od dlužníkuov nemuož hyndrowáno býti Brikcí 122, na věno nesmějí sahati. Co pak týž Jiřík kněží dobrých oblúpil, hyndrowal Hilar. 18[b]. Pavel nemá od žádného pro vydánie těch peněz Jiříkovi hyndrowan býti KolB. 97[a] (1498).

hindrunk, hyndrunk, -uňk, -a, -u, masc., *překážka, obtěžování, trápení;* z němč., srov. *hindrovati.* — Beze všeho hyndrunku a překážky KolB. 179[a] (1500); aby o to žádný hyndrunk nebyl jemu Jakubovi učiňen KolAA. 51[a] (1513).

hiný v. **jiný.**

Hippokras, Ipokras, -a, masc., *jm. osobní,* za ř. *Hippokrates.* — Mistr ypokras Mast. 27; to mistr Ypokrafs praví Chir. 279[b]; naučenie velikého mistra a lékaře dospělého, mistra ypokraffa t. 277[a]. — *Adj. possess.* **-óv:** dci ypokraffowa Mand. 8[a].

Hispan, -špan, -a, masc., *jm. národní, Španěl:* Vlaši, Hišpani, Němci HusE. 3, 286; Hyffpani VelKal. index, Hyffpánům t. 149.

Hispanie, Ispanie, -španie, fem., *jm. země;* z lat. *Hispania.* — do hyfpanye (3slab.) Pass. 353; do hifpanye t. 351, t. 408, t. 426; z Hyffpanye VelKal. 181, w Hyffpanij t. 194. — *Adj.* **-nský:** z ifpanfke země Pass. 404.

historie (3slab.), **istorie, -řie,** -ie, fem.; z lat. *historia.* — (Malchus) hiftorij popsal Comest. 33[b]; hyftorij vypisovati budeme Háj. herb. 47[b]; patříš-li na hiftorzij historiam respiciens Lit. Hier. Paul. 7; podle Iftorzie točíš vidopisa ComestC. 12[a]; po-

čátek hiſtorzy totiž vidopisuov Comest. 1[a]; v knihách ještо slovú Plinius z přirozené Iſtorzie historia naturalis ComestC. 11[b]; konec hiſtorzie Comest. 178[b]; jiná hiſtorze t. 53[a]; w hiſtorzi t. 175[a]; po hiſtorzij t. 53[a]; některé hyſtorze t. 22[b], některých hyſtorij VelKal. 374, w hyſtorijch tamt. předml. 3[a].

Hismahel v. **Ismahel.**

hišp- v. **hisp-.**

Hizmahel v. **Ismahel.**

hlad, -u, -a, masc., *Hunger;* stsl. *gladъ* fames. Z *gold-,* koř. *geld-* = žádati. — Již sě boję̌ hlada AlxV. 2301, bojě… sě hladu AlxH. 9, 4. Aby chránil jě ot hladu ut alat eos in fame ŽKlem. 32, 19, přeložení volné; aby kirmyl jě w hlad ŽWittb. tamt., w hlad ŽGlossKlem. tamt. Vlk zamrlý, jenž pro hlad otvěsí krli AlxV. 1413. (Ščenci) hladem sotně nohy vlekú t. 1415. — (Sv. Prokop) sám sě na modlitvu otda… tu na koléncí klekajě a na svých prsech padajě, hlad mra, do noci sě postě Hrad. 11[b], *hlad mřieti;* (chudým) hlad a zymu mrziety přěpustíš Pass. 336; vida, ano chudí hlad mru t. 404; ten pústenník hlad mrziel Otc. 306[b]; (pústenník) namrziew ſye hlad inediae causa t. 435[a], namrziew ſie hladem OtcB. na místě stejném; aby (děti) hlad mrželi RokycKl. 278[b]. — hlad fames HomOp. 154[a], Prešp. 2237; hlad famem ŽWittb. 58, 7, hladem fame t. Deut. 24; ot hlada LMar. 60, Pass. 365, DalC. 94, ot hladu Pass. 336, Pror. 61[a]; w hladu Rúd. 764, ChelčP. 135[a].

hládati, -aju, -áš, impftiv., stsl. *ględati videre.* Vedle *hládati* vzniká **hlédati** a **hledati**; toto obé ovládá a staré *hládati* zaniká. Význam jest *videre* a z toho dále vyvinuté *custodire, curare, quaerere;* časem ustaluje se rozdíl, že *hlédati* jest = videre, custodire, *hledati* pak = quaerere. — *Viděti, hleděti, patřiti, sehen.* Jakub (slepý) by vrabovým okem hladal, málo by na světě strádal KatBrn. 457, kdyby viděl třeba jen tolik, kolik lze viděti okem vrabovým. (Člověk) to často hlada, že kamenie s dešťem spadá Vít. 8[b], často vidí. Pojděte a hledayte venite et videte ŽWittb. 65, 5. Oni zezřěli jsú i hledaly yſu mě consideraverunt et inspexerunt t. 21, 8. hleday, kniežku, kde ť rybicě sě brojie DalC. 21; hleday, čemu ť jest taká skúpost t. 33; hleday, kako ť sú Čechy bíti sě směli t. 79; hleday contemplare Pror. Isa. 21, 5. — Žena vidúc, že jest hledati dřevo krásné a pochotné ovoce jeho…, vzala ovoce ŠtítBud. 116; (muž) hledati stydlivý visu verecundus Ol. 2. Mach. 15, 12. — hleday pravedlnosti vide aequitatem ŽWittb. 36, 37, *hlédati čeho;* hledayte ptáčkuov pod oblaky respicite volatilia EvSeitst. Mat. 6, 36; aj, hleday Sampsona ŠtítVyš. 48[b]; hleday Pavla, kterakým potom učiněn jest Kruml. 269[b]. — Na mé děťátko žalostivě hledayu (já) Pass. 339, *hlédati nač;* jeden pán na otku hledaſſe DalC. 5; (Nero) chtě na to sám hledaty ApD. a; na vetché nehleedayte antiqua ne intueamini Pror. Isa. 43, 18; muž, který hleda na čirý stuol respiciens Lit. Sir. 40, 30; ty hledas svýma očima na to Ol. Deut. 28, 32. — *Hlídati, hüten, warten.* Vyslán jest jízdnej, aby ho (oběšence) hlédal…, aby snad přátelé oběšeného toho s šibenice sejmauce nepochovali Ezop. 56[b]; mládenec… v to se dal, aby toho oleje hlédal a opatroval t. 132[b]; kupec jel na jarmark a švekruši poručil ženu svú, aby jí dobře hlédala a v poctivosti chovala t. 139[a]. Aby s nimi dobytka hledal Mill. 73[a], aby hlídal. hladej klisen Blah. 273, hlídej, tak říkalo se za Blahoslava v Čechách. Paní Mářa jí hledala v nemoci KolB. 129[b] (1499), hlídala, opatrovala. — *Hleděti, dbáti, snažiti se oč, trachten.* Kto tě hlada zahubiti quis te quaerit interficere EvTřeb. Jan. 7, 10, hládá, dbá, snaží se. Diábel rozličně hleda lidských srdec ŠtítMus. 128[a], hledí si, dbá, *hlédati čeho.* Proč na pychost tolik vzkládáš…, vešdy chvály světské žádáš a o duši nic nehladas Hrad. 138[b], nic nedbáš, se nestaráš, *hládati o čem;* proč na pychost tolik vzkládáš a o duši nic nehladaſſ Vít. 32[a]. Nehleday přěd bojem na mnoho nebo na málo DalC. 44, nedbej na to, je-li nepřátel mnoho či málo, *hlédati nač;* ne-

hleday na tvrdost lidu tohoto ne aspicias duritiam Kladr. Deut. 9, 27. Nepřietel hleedaa Štít. ř. 26[b], hlédá, hledí, snaží se; hleedagijcz, aby v pokoji slúžili bohu t. 44[a]; abychom jeho dojíti samého hleedaly t. 202[a]; ani hleeda míla býti t. 95[a]. — *Hledati, suchen.* Jeden Hřek sě pitie sžádav, v horách, v dolech vody hladaw... AlxM. 5, 10, vody hládav, *hládati, hlédati, hledati* s *gen.*, později odchylkou také s *akk.* Sirdce hladayuczich hospodina quaerentium ŽWittb. 104, 3, hledagiucich ŽKlem. tamt., hledagyczych ŽPod. tamt.; hladayuczym úpravy jeho requirentibus ŽWittb. 24, 10, hledagiucym ŽKlem. tamt., hledagyczym ŽPod. tamt.; kázaní tvých hladal fem quaesivi ŽKap. 118, 100, hledal yfem ŽWittb. tamt., hledal fem ŽKlem. tamt., hledach ŽPod. tamt. To ť Ježúš, tvá všě chvála, jehož s' tak snažně hladala Hrad. 42[b], jehož jsi hledala. Co žádáš, ženo, co pláčeš neb hladas t. 41[b], co hledáš. V rově by ho (Marie Magd. Ježíše) nehladala, by byla pamatovala slova jeho t. 31[a], by ho nehledala. Čso vy, sokové, zde hladate, co vy na tomto miestě jmáte t. 25[b], co zde hledáte. Což prosíš, jehož hladaff, matko, jměj, což požádáš Vít. 37[a], čehož hledáš; jehož hladaff t. 41[b]. Co s' u nie (mnich u ženy) v ňadřiech hladasffye Mast-Drk. 53. Jednoho člověka hladafs qnaeris Ol. 2. Reg. 17, 3. (Alexander) jmějieše tisícóv třidceti, a to vše pěšieho lida, jež nehledachu klida AlxV. 397. Oni hledali fu dušě mé quaesierunt ŽKlem. 62, 10; hledayte hospodina quaerite ŽWittb. 104, 4; hledayucze chleba t. 36, 25; hledayuczich tebe quaerentes t. 9, 11; hledai sobě pokojě inquire pacem ŽKlem. 33, 15, hleday pokojě ŽWittb. tamt.; hledayte pokojě quaerite Pror. Jer. 29, 7; (chrúst) hleda sobě pokojě prostřěd smrdutého hnojě Hrad. 118[a]. Budúcie ť jest věc, že bude Herodes hledaty dietěte Kruml. 103[b]. (Čechové) nic, jedno mene dobrého hledachu DalC. 63. hleedayte súdu quaerite Pror. Isa. 1, 17. Jenžto hleeda, nalezne EvZimn. 52; ktož hleeda chvály t. 30. Svatá milost nehleeda těch okras Štít. ř. 95[b]; syn boží chvály nehleeda t. 144[b]; ktož v čem jiném cti hleeda t. 223[a]; aby ostal zlého a hleedal božie milosti t. 87[b]; hleedagijcze čest, ješto by hodnějše byly t. 190[a]; hleedaly toho, kak by pravdy zatratili t. 146[a]. Diábla sobě pána hledaty muši Pass. 358; jdu, hledayu diábla sobě pána t. 359. — (Faustinian) přěs moře plul hledat své panie Pass. 288; cizozemec nepřišel jest hledat dobra tvého DalJ. 63 z rkp. V; šel Saul hledat Davida Ol. 1. Reg. 23, 25. — nehledali non exquisierunt ŽGloss. 118, 155; hledal fem exquisivi ŽWittb. 33, 5; židové hledagiechu ho EvZimn. 36; (Maria) tvého těla hledaffe Hrad. 44[a]; tři dni j'ho hledawffe ApŠ. 84.

Hladěnec (?), -ncě, masc., *jm. osobní:* Gladenec NekrP.

hladič, -ě, masc., *kdo hladí:* údové jeho tak měkci dáváchu sě hladyczom EvOl. 91[a].

hladidlo, -a, neutr., *čím se hladí;* stsl. *gladilo* instrumentum laevigationi inserviens. — brusidlo, struh, *plana* hladydlo, mlat atd. Prešp. 2471 v kap. de fabro.

hladihlav, -a, masc., z adj. *hladihlavý*, v. t. — *Příjm.:* Hladihlaw TomZ. 1408 n 211.

hladihlávek, -vka, masc., demin. z *hladihlav.* — *Příjm.:* Václava hladihlawka KolČČ. 46[a] (1552), Václava hladijhlawka t. 62[a] (1553).

hladihlavý, adj., *lichotivý, pochlebný, schmeichlerisch.* — Střěz sě řěčí hladyhlawych Vít. 73[b], hladihlawich tamt. var., hladkichhlawich tamt. var., lahodliwych tamt. var.

Hladík, -a, masc., *příjm.:* Hladico (konšel) Běl. 1398, Hladic UrbE. 68, Hladik TomZ. 1430 st 18.

hladinoh, -a, masc.: hladynoh **trapeditus* Rozk. 1894, kladynoh (sic) též Prešp 1123 v kap. de nominibus personarum; nejasné, srov. *hladihlavý.*

hladiti, -zu, -díš, impftiv., *glätten, streicheln, schmeicheln;* stsl. *gladiti* laevigare, koř. pův. *ghladh-*. — Vzdělal dielo kamenem hlazenym s přědu i s zadu lapide

polito Mus. 1. Mach. 13, 27. Z hlazeneho kamenie de lapidibus dolatis Ol. 3. Reg. 6, 7. Napsa jemu (mistr Ježíšovi) veršík od stroky A do stroky T, hladie po něm, však on nečte coepit eum palpare DětJež. 8ª. Sladkú řěčí jako hladiecz Kruml. 424ª, takořka hladíc, lahodíc. (Pohanské paní) dachu svéj řeči vzníti, hlučně k sluchu ji (Kateřinu) hladyecze, na to jéj radiece, aby atd. Kat. v. 3264. Tu, kdež miesto pláče hlaffy hladye a za tuto žalost dadie radost t. v. 3230. — *Vyhlazovati, vertilgen:* (Sizara) hladil s světa syny israelské mocí jim násilé čině Kruml. 68ª.

hladkost, -i, fem., *jemnost, mírnost:* převrácená a falešná jest nevinnost, dáti odpušťenie a svobodu k hřěšení, neb velmě neužitečně syn čije takú hladkost otcě, jsa rozpušťen ke zlému HusE. 1, 153; hladkoft lenitas Prešp. 1405, Rozk. 2145.

hladký, adj., *nedrsný, mírný, lahodný, glatt, mild, sanft;* kompt. *hlazší* a *hladčějši.* Stsl. *gladъkъ* laevis. — (Modly) hrdla dosti hladka jmají, ale jimi nevolají Kat. v. 2108. Povětřie všady hladke NRada 1705. Strážné umýtiti (uplatiti) i podati řeči sladkéj jim i slibuov, prosby hladkey, aby... Kat. v. 2502. Jazyk umělcě jest hladek Alb. 32ᵇ, neb jest jazyk hladek Kruml. 160ᵇ. hladky, fnadny MamV. — Řěpicě hladka tornatilis Ol. Cant. 7, 2, překlad odchylný, v Bibli 1857: koflík okrouhlý. — Dám tě w nayhladceyffí skálu in limpidissimam petram Kladr. Ezech. 26, 14; hláze a pěknější Blah. 205. — *Příjm.:* Jan Hladky UrbChoťA. 3ª, Petrus hladky KolB. 1ª (1501), Petrus de domo hladky t. 6ª (1502), Petrovi z domu hladkeho t. 73ª (1497).

hladný, adj., z *hlad, hungrig;* stsl. *gladьnъ* esuriens. — hladne léto Comest. 46ᵇ; hladna velikost inopiae magnitudo Mus. Gen. 41, 31. — Obvlaž třěva hladne dušě jejie (Mariiny) Hrad. 46ᵇ.

Hladolet, -a, masc., *jm. planety:* hladolet *Saturnus* Prešp. 13, Rozk. 13, Nom. 67ª, MamA. 35ª, SlovKlem. 2ª, ChirB. 26ᵇ.

Hladomřě, -ě, masc., *příjm.;* srov. *hlad, hlad mřieti.* — Beneš Hladomrze TomZ. 1432 n 183.

hladovitý, adj., *hladový, hungrig.* — hladowyty a žieziví esurientes ŽWittb. 106, 5; ustavil tam hladowite esurientes t. 106, 36, hladowyte ŽPod. tamt.; hladowiti nasyceni budú famelici ŽKlem. Ann. 5; hladowitij najedli se famelici Ben. 1. Reg. 2, 5; jemuž jest líto všech zástupuov hladowitych ChelčP. 198ª. Bohatí... byli hladowyti esurierunt ŽWittb. 33, 11; hladowity budú famem patientur ŽKlem. 58, 15; hladowitu býti Lact. 200ª. Ktožkoli nebude poddán práci, dám jej v hlad, ež bude hladowyt všeho dobrého Štít. uč. 144ª. Duši hladowytu nakrmil esurientem ŽPod. 106, 9; tvé dušě hladowite Hrad. 46ª. Dva lvy hladowyta AlxV. 1568; (vlk) jest byl velmi hladowit Tkadl. 40ᵇ; svině hladowita běhá podlé domuo ChelčP. 112ᵇ; hladowytym zvieřatóm PassKlem. 224ª; hladowitý pták RešSir. 224ª; zmie (zmije) hladowita Baw. 110. — Přišel čas hladowity Krist. 66ª, čas, kdy byl hlad; času hladowiteho Comest. 169ª; k letóm hladowitym t. 46ª (2krát); pět let hladowitych famis Ol. Gen. 45, 11, pět let hladowytych Mus. tamt.; hladowytych sedm let inopiae t. Gen. 41, 54; sedm let tak hladowytych tantae sterilitatis t. Gen. 41, 30; ve dnech hladowitych in diebus famis ŽKlem. 36, 19, ve dni hladowyte ŽPod. tamt. — Syn svévolný přišel k také núzi hladouite, že žádáše břich svój naplniti mlátem Kruml. 33ᵇ. — Lačný, hladowity famelicus Lact. 65ᶜ. — Pro 8 vepřů hladowitych KolAA. 151ᵇ (1517), nevykrmených.

hladový, adj., *Hunger-:* ve dnech hladowich in diebus famis ŽWittb. 36, 19.

hlahod- v. **lahod-**.

hlahol, -a, -u, masc., *řeč, hlas, mluvení, jazyk;* stsl. *glagolъ* verbum. Z *golgol-*, redupl. — Kázal jemu ten súdcě jazyk uřězati, avšak proto svatý Longinus hlahola neztratil Pass. 168, *řeč, schopnost mluviti.* — hlahol *murmur* Lact. 108ᶜ. — hlahol ten jest Jakobóv vox Jacob est Mus. Gen. 27, 22, *hlas, Stimme;* bude hlas jeho sýpavý a hlahol škaradý Chir. 307ª. — hlahol idioma Prešp. 2182, Rozk. 3324, Veleš., *jazyk,*

Sprache; svým hlaholem secundum linguam suam Mus. Gen. 10, 5; jich hlahol pohanímy confundamus linguam eorum t. Gen. 11, 7, hlahol Ol. tamt.; jest tu pohaňen hlahol všie země ibi confusum est labium universae terrae Mus. Gen. 11, 9 (labium tropicky m. jazyk), Br. tamt.: tu zmátl Hospodin jazyk vší země; hlahol labium MamB. 5ª; potom přijidú do Egypta, jenž slove jich hlaholem Canapat Mand. 8ᵇ; (Judas vzýval hospodina) počen przyrozenym hlaholem voce patria Mus. 2. Mach. 12, 37; ješto sem vám toto slovce domácím hlaholem prožvagdal DivVítC. 6; všěm sě jim (bôh obrôm) rozjíti káza, dav každému hlaol (sic) jiný AlxV. 651; českým neb jiným hlaholem mieti čtenie HusE. 1, 313; (mniší) slúžie ť ſlowenſkym hlaholem Hrad. 24ᵇ; ten čas slove latinským hlaholem pueritia Tkadl. 21ᵇ; v takýchžto letech člověk každý slove latinským hlaholem infans t. 22ª; přeloženo z řeckého hlahola v latinský Otc. 449ª; Tabita a rzieczkym hlaholem Dorcas Lit. Skutk. 9, 36; nazval jest jej egypským hlaholem spasitelem Mus. Gen. 41, 45. — Bieše ten král smysla múdrého a hlahola jasného Apoll. 128ª, *hlahol = způsob řeči;* lepšieho proši, aby opravil mú řeč rýmem krásným a oslavil hlasem yaſnym DalC. úv. IV, v DalStrah.: hlaholem yaſnym; (řeč panny nemá býti) w libem hlahole Kruml. 321ᵇ; který život (= kdo) jest jakýže, toho hlahol jest takýže Baw. 88. — Nejsú hlaholi ani řěči, již by neslyšěli hlasóv jich non sunt loquelae, non sermones, quorum non audiantur voces eorum ŽWittb. 18, 4, překlad neumělý; hlaholoue loquelae ŽGlossKlem. tamt.; nejsú mluwy ani řeči ŽKlem. tamt., nejsú hlaholy ani řeči ŽPod. tamt., nenít řeči ani slov Br. tamt., nejsou to mluvení ani řeči Bible z r. 1857 tamt. — Aby mi ráčil dáti hlahol prostraný sermonem Otc. 413ᵇ, *promluvení, výpověď;* ktož k niej (k Marii) zavolá srdcem, z věrného hlahola, ten ť darmo práčě nevzkládá, ale to vše, což požádá, to ť má inhed Kat. v. 596; nenie hlahola non est sermo ŽWittb. 138, 4, ZKap. tamt.; hlasu hlaholow jeho sermonum ŽKap. 102, 20. — *Příjm.:* Hlahol TomZ. 1413 n 170.

hlaholavý (?), adj.: hlaholawe praedicabile SlovKlem. 1ᵇ; strojené.

hlaholek, -lka, masc., demin. z *hlahol:* dokonav hlaholek taký Vít. 26ᵇ, řeč takou.

hlaholiti, -lu, -líš, impftiv.: hlaholil geſt Saul *cecinit* Ol. 1. Reg. 19, 24 (ve Vulg. je však na místě udaném cecidit, stč. překladatel měl před sebou lat. text jiný); hlaholil cecinit MamV., MamD. 301ª, MamE. 312ᵇ.

hlaholný, adj., *hlasitý:* hlaholne pověsti o žené jeho ... sú k známosti přišly KřižA. 303.

hlas, -a, -u, masc., *Stimme;* stsl. *glasъ,* psl. *golsъ.* — Boží hlaſ CisMnich. 97ª, CisPr. 103ᵇ. Vstúpil hospodin w hlaſſu trúby in voce tubae ŽKlem. 46, 6; w hlaſſe veselé in voce exultationis t. 46, 2; w hlaſſu próduchóv tvých in voce cataractarum t. 41, 8. hlaſſem mým k hospodinu vzvolach voce ŽWittb. 3, 5. Ježiúš... počě vysokým hlaſſem volati Hrad. 92ª; voláchu velikými hlaſſy ML. 103ᵇ. Kto tlustým hlaſem obdařen, k lakomství jest velmi snažen Postavy Kap. 48. Křikú všickni jedniem hlaſſem DalHr. 3, gednym hlaſem DalC. tamt., stejným hlasem, jednohlasně. Zprostřěchu hlas až pod zořě AlxV. 546; nejedné hlasné trúby v skalách své zprostřěly hlazi AlxH. 1, 36, nejedny zubrové trúby v skalách své prostřěly hlaſſy AlxV. 1206. hlaz sě vzdvihl až v oblaky AlxB. 2, 18. (Řekové) prosřěd noci náhle vstachu, jakž trubačí hlas poznachu AlxV. 2439. Uslyš, hospodine, hlaſsy naše Pís. Hosp.; již by neſlyſſyely hlaſow jich quorum non audiantur voces eorum ŽWittb. 18, 4, již by neſlifeli hlaſow ŽGlossKlem. tamt., překlad odchylný. — hlaſſ vox Prešp. 40, hlaſs vox BohFl. 414; hlas svój vocem ŽWittb. 17, 4; ot hlaſſa t. Hab. 16, ot hlaſſu a voce t. 54, 4; w hlaſſu t. 41, 5, w hlaſye Pror. 20ᵇ; takovým hlaſſem Kruml. 432ª. — Jáz... lepšieho proši, aby opravil mú řeč rýmem krásným a oslavil hlaſem yaſnym DalC. úv. 4, omyl m.

hlaholem jasným. — **nad-hlas** *nahlas, s důrazem, laut, mit Nachdruck:* Pán má nad hlas řéci Řád pz. 13; všěm nad hlas pověděl Vít. 23ᵇ; tehdy ť nadhlas pravi vám Kat. v. 1693; praví ť to nadhlas mudřec Tullius Tkadl. 40ᵇ; nezpievají nadhlas, pravie nadhlas t. 14ᵇ; nad hlas Comest. 192ᵇ, t. 217ᵇ. — *Příjm.:* Hlas UrbHrad. 9, TomZ. 1433 st 26.

hlasa, -y, fem.: hlaſſa *vocalis* SlovKlem. 1ᵃ; umělé, srov. *hlasicě* a *hlasie.*

hlásati, -aju, -áš, impftiv., *hlas, znění způsobovati; volati; lauten, rufen, sonare, clamare.* — Králi k hostem bieše píle, povede je v svój dóm mile, což od hlasóv móže býti..., těm (hudcům) před sebú býti káza a všem hlasati rozkáza Baw. 284. Saul hłaſati kázal cecinit buccina Ben. 1. Reg. 13, 3, překlad volný. Hlásní... aby hlásky pilni byli a bedlivě aby hlaſali KolD. 8ᵇ (1582). Protož hláſał je lid clamavit Ben. 1. Reg. 13, 4. — **h. sě** *hlásiti se, sich melden, bekennen:* (oni) ſe hlaſagi a připovídají k statku téhož Viktorina Lún. pam. 1573.

hlasec, -scě, masc., *hlas, Stimme:* u piesnech jasný hlaſſecz Hrad. 99ᵃ.

hlásek, -ska, -sku, masc., demin. z *hlas;* — je *příjm.:* Procopius dictus Hlasek UrbE. 88.

Hlasen, -sna, masc., *jm. osobní:* Glazen NekrP.; z *hlasný.*

hlasicě, -ě, fem., *samohláska* Ben. Gram. 6ᵃ; umělé, srov. *hlasa* a *hlasie.*

hlasie, -ie, neutr., *samohláska:* vocalis bohemice dicitur hlaſíe vel ſamohlas HusOrth. 182; umělé, srov. *hlasa* a *hlasicě.*

hlasitě v. **hlasitý.**

hlásiti, -šu, -síš, impftiv., *hlas způsobovati, vyvozovati;* srov. stsl. *glasiti* vocem emittere, sonare. — Tento rytieř jide v chrám i uzře mnohú chválu Maxencovu bohu, Rufanu i Apollonu, vzdávajúc..., tento (pohan, chválu vzdávající) krásně, onen kráše hlaſiecz řemesly čistými i hudbami rozličnými vznějúc podlé jeho (Maxencova) chtěnie Kat. v. 1173. — *Hlásati, ausrufen, kundmachen:* (kněžie) hlásiece, že mají moc otevřieti králevstvie nebeské HusE. 2, 170.

hlasitý, adj., *zvučný, hlasný, laut:* měl bych na tě křičeti hrdlem hlaſitym Tkadl. 9ᵇ; hlaſytymi varhany tinnulis organis Hymn. 53ᵇ; — *slovutný, berühmt:* královstvie řěčské... bylo hlaſytieyſſe jiných vocalius, nominatius Comest. 185ᵃ. — *Adv.* **-tě** *laut:* (viera, kredo) kterúž pějí na primě hlaſytie jako žalm ŠtítMus. 91ᵇ; to ť na primě hlaſytie pějí t. 83ᵃ.

Hlasivo, -a, neutr., *jm. místní:* in Hlassiwie DeskDE.; Hlasivo KotMíst.

hláska, -y, fem., *bdění, stráže, ponůcka, Wache, Nachtwache.* — Budú držěti hlaſku habebunt excubias Ol. Num. 3, 25 a Mus. tamt.; budú jmieti hlaſku svatynnú též Ol. Num. 3, 28. Hlásní... aby hlaſky pilni byli a bedlivě aby hlásali KolD. 8ᵇ (1582). Aby mu služba dopřína byla a hlaſka na věži KolC. 44ᵃ (1587). — hlaſka vigilantia Cath. 179ᵃ; hlaſka excubiae MamE. 309ᵃ; hlaſku excubias MamVíd., MamB. 39ᵇ, MamD. 298ᵇ.

hlasně v. **hlasný.**

hlasný, adj., *zvučný, laut, tönend:* nejedn(y) hlazne trúby v skalách své zprostřěly hlasy AlxH. 1, 36. — *Adv.* **-ně** *hlasitě, nahlas, laut:* (Svatý Šebestian) poče hlaſnye těch svatých posilovati Štít. ř. 45ᵇ; jakož jest ta proročie řeč hlaſnye volána v hody tyto t. 34ᵇ; jakož hlaſnie pějí kněží to popsánie viery ŠtítBud. 63; by čtla hlaſnie ŠtítOp. 36; hlaſnie neb tajně (oppos.) Otc. 470ᵃ.

hlásný, zpodstatnělé adj., *strážný, Wächter.* — Nalezú mě hlaſnij, jižto střěhli města vigiles Ol. Cant. 3, 3; hlaſnj... aby hlásky pilni byli a bedlivě aby hlásali KolD. 8ᵇ (1582). — hlaſny vigil Prešp. 2076 a PorTel. Dan. 4, 10; hlaſny pozední custodes murorum ROl. 42ᵃ.

hlasohlav (?): hlaſohlaw *gamant SlovKlem. 2ᵃ (mezi výrazy hudebními); strojené.

hlasonosiucí v. **hlasonošúcí.**

hlasonošě, -ě, fem.: dobřě slavte jemu w hlaſſonoſſiech *in vociferatione* ŽKlem. 32, 3; překlad neumělý, za to v Br.: huďte... zvučně.

hlasonošúcí, neboli **-nosiúcí, -nošúcí,** adj.: obět hlaſſonoſſiuciu hostiam *vocife-*

rationis ZKlem. 26, 6, za to v Br.: oběti plésání.

hlasovitý, adj.: obět hlaſſowitu hostiam *vociferationis* ŽKap. 26, 6; srov. *hlasonošúcí.*

hlasovný, -ní, adj., *patřící k hudbě hlasové:* varhanóv i bubnóv i všěch hlaſownych nádob ROlB. 75ᵃ.

hlasový, adj. z *hlas:* slovo hlaſſowe verbum *vocis* Koř. 20ᵇ.

hlasovznášenie, -ie, neutr.: v hlasovznašeni *in vociferatione* Hlah. žalm. 32, 3; srov. *hlasonošě.*

hlasuplod, -a, -u, masc., *samohláska:* vocalis bohemice dicitur hlaſie vel ſamohlas vel hlaſuplod HusOrth. 182; strojené.

hlava, -y, fem., *Kopf, Haupt;* stsl. *glava* caput, psl. *golva.* — Ty, hospodine, vzvyšuješ hlawu mú caput meum ŽWittb. 3, 4; jsi povyšujúcí hlawi mé ŽKap. tamt. Uzřěv ho (vojína) král hlawu vzdviže AlxM. 6, 5. Jdete (vy, paní) nesúce hlawy jako lanie Mast. 391. (Klitus s Artofilem) zatiem sě potkasta sama koňmi, prsmi i hlawama AlxV. 1579. Snadno jest (ve smutku) svěsiece hlawu choditi, ale dobrého jest v smutcě poznati Kruml. 244ᵃ. (Had aspis) hlawu stáhne jako uzel AlxV. 222. Pacholíka za hlawu tepiechu Otc. 330ᵃ, odtud *záhlavek.* Zbil s' mi hlawu jako hadu Mast. 391. Navráti sě bolest jeho w hlawu in caput ŽKlem. 7, 17. Jemu hlawu stěchu AlxH. 7, 17. hlawu Jan otdal CisMnich. 97ᵃ, CisPr. 103ᵇ. Viděli zjevně, že, nepřivedú-li jeho (mistři syna císařova), všichni mistři bez hlaw budú GestaBř. 85ᵇ, budou *bez hlav,* sťati. — Když hlawa vstóňe mdlobú, údi sotně vládnú sobú AlxV. 156, za lat.: cumque caput nutat, turbari membra necesse est Gualth. 3, 211; často sě to stává, že, kdyžto nemáhá hlawa, ve všěch údiech statka nenie DalC. 17. — Svatá Mandalena uzřěla dva anděly, jeden w hlawach (t. hrobu) a druhý v nohách Krist. 108ᵃ, *v hlavách, na místě, kde bývá hlava;* (Maria) viděla dva anjely, jednoho w hlawach, druhého v nohach EvVíd. Jan. 20, 12; w hlawach hrobu Adam. 205ᵃ; jemu w hlawach osudie vody ad caput Ol. 3. Reg. 19, 6; obraz skrytý w hlawach nebo v záhlaví Nikod. 112ᵇ; ten mládec k jejie svatému tělu hlawach přistúpiv... Pass. 146, m. v hlavách; obrátiv sě w hlawy ložíčka ad lectuli caput Mus. Gen. 47, 31, *v hlavy.* — Říms, jenž držal hlawy slúpové capita columnarum Ol. 2. Par. 4, 13, *ve významu přeneseném, hlava při předmětech neživotných;* w hlawu vhlowu in caput anguli ŽKlem. Gloss. 117, 22; w hlawie knih psáno jest o mně in capite libri ŽKlem. 39, 8; zelná hlawa thyrsus RVodň. 45ᶜ. — (Filipu) třěba po sobě bieše ostaviti hlawu svéj dědině na opravu AlxV. 92, *hlava = vládce, náčelník.* Korintus jest... k řěcký zemi jako hlawa t. 314, regni caput et metropolis Gualth. 1, 206. — Lid hrube hlawy jest durae cervicis Ol. Ex. 34, 9, *býti hrubé hlavy, hrubé mysli;* lid twrde hlawy jest Mus. tamt. — Ktož horlí z toho, ješto sě děje proti pravdě, řkúc: »Bláznovú má smělost, jest ſwe hlawy« ŠtítMus. 109ᵇ, *býti své hlavy, svého rozumu;* odtud *svéhlavý.* Mnozí bývají ſwych hlaw divokých t. 146ᵃ. V manželstvě má ť nejen sám sobě a po ſwe hlawie živ býti, ale (i) jiným t. 21ᵃ, *po své hlavě, podle své hlavy, svého rozumu;* má ť, kto jest v manželství, nejen sám sobě a po ſwe hlawie živ býti, ale i jiným ŠtítOp. 354ᵃ. Zapeklivše hlawu indurata cervice MamA. 16ᵃ; hlawy waſſye nezatvrzijte cervicem vestram Mus. Deut. 10, 16. — (Václav II), voliv Albrechta za císaře proti věrných radě na ſwu hlawu vsadi vraha svého DalC. 96, *na svú hlavu = na svou osobu, na sebe,* v rkp. Z tamt.: na sě vstavi. Neslýchaný div ot diva, gedna hlawa neby živa AlxV. 2073, *ani jedna hlava, nikdo.* Ti mi nepřějúce zdravie strojie smirt mey ſtarey hlawie AlxBM 8, 1, *méj staréj hlavě, mně starému.* (Patron, Řek ve vyhnanství) nejmajě sám nigdie stavu, v ňemž by mohl gde skrýti hlawu AlxBM. 6, 14, *skrýti hlavu, skrýti sebe.* Nic sě v nich (krajinách asijských) nedostává, jímž živa czlowyecze hlawa AlxV. 619, *člověčí hlava, člověk.* — Ne homines graventur in hoc, quando aliquis occisu

seu strangulatus fuerit, quod materna lingua hlava nuncupatur Reg. I, 1249, *hlava = zabití, vražda, Todtschlag, Mord.* Nec graventur homines in villis Brevnoviensibus, quando aliquis occisus vel strangulatus, quod hlaua nuncupatur, infra campos alicuius villae proiectus ab iniquis hominibus reperitur, per quod pauperes calumniose puniuntur t. I, 1220 a t. I, 1234. Quod vulgo glaua dicitur t. I, 1187 (ze XIII stol.). Causa, quae appellatur hlawa t. I, 1226. Culpam, quae hlaua vulgariter nominatur t. I, 1226 (3krát). De eo, quando aliquis interficitur, quod vulgariter hlavva vocatur t. I, 1228. Si aliquis ab alio suffocetur, quod vulgariter hlava dicitur t. I, 1228. De singulis causis nobis iudicia reservantes caput, quod vulgariter hlawa dicitur t. I, 1248. Z hlawy trój póhon Rožmb. 184; z hlawy jeden póhon t. 168; z hlawy takéž (t. se má zpraviti jako z ohně) t. 71. Petr... zabil Jana a przy hlawye jeho vzal jemu 500 hřiven ODub. 17, *při hlavě = při vraždě,* odtud *přihlavní, -ný = při vraždě uloupený,* v. t. (Póhon z hlavy a z peněz) se žaluje... takto: Petr z Kamenice žaluje na Jana z Vesce, že jest jemu Pavla bratra jeho na cestě zabil v zemi pokojné, ano práva jdú, a on na ň žádné péče neměl; a při tom, když jest jej zabil, vzal jest jemu 500 zlatých uherských; dokládá se svědectvie komorničieho, kterýž jest tu hlavu ohledal VšehJ. 50. — Donationes, quae vulgo... glaua appellantur Reg. I, 1204, *hlava = pokuta, která při vraždě se ukládala, důchod z pokut takových.* Ab antiquis constitutionibus, quae vulgariter nárok, hlaua seu svod appellantur t. I, 1229. Partem hereditatis, ab iugo, servitutis, quod vulgariter vocatur nárok, nářez, svod, hlawa, tenetné... exoneratam contulimus t. I, 1238. Omnia (praedia) ...a gravamine, quod dicitur svod et glava, et ab aliis iniuriis libera et exempta t. I, 1227. Exactionum, quae svod, nárok, glawa, nocleh et nářez vulgariter nuncupantur t. I, 1233. Donamus Pragensi episcopatui... nárok, svod, hlauam, vřez, collectas generales etc. t. I, 1221. Svod, glava, nárok, nedoperné, hrdost, quicquid ex his et talibus ad usum nostrum debet pervenire t. I, 1057 (ze XIII stol.). — hlava caput Prešp. 1185, hlawa též BohFl. 374; hlawa Kruml. 365ᵇ; na hlawie in capite MamA. 22ᵃ. — *Příjm.:* Jacobus Hlawa TomZ. 1429 st 141; — Cstibor Hlaua Reg. II, 1262, *Čstibor Hlava;* Čstiborio dicto Hlawa tamt.; toho času jeden šlechtic v zemi bieše, ten Ctibor mudra hlawa slovieše DalC. 85, *Ctibor múdrá Hlava;* — Řéha persolvit Johanni mudra hlawa censum Lún. ks. 1415, quod quondam Johannis mudri hlawa erat t. 1427, *múdrá Hlava, múdrý Hlava;* — Jan byela hlawa ListPoř. 1444, od Jana Bielehohlawy t. 1484, *bielá Hlava, bielý Hlava.* — K tomu *adj. possess.* **-óv:** Barbara dicta Hlawowa TomZ. 1443 m 60.

hlaváč, -ě, masc., *Grosskopf, Dickkopf.* — *Rostlina toho jména:* vezmi kořenie, jako ť slove hlawacz ChirB. 45ᵃ; hlawacż scabiosa Lact. 273ᵇ. — *Příjm.:* Hinconi Hlawaczio Reg. IV, 1337, Hincone dicto Hlawacz t. 1341; Nicolaus hlawacz Lún. ks. 1353; Jan Hlawacz UrbStrah. 1410; Jiřík Hlawacz KolB. 87ᵇ (1498); — *adj. possess.* **-óv:** od Jíry, syna Hlawaczowa t. 81ᵇ (1497).

Hlavatci, -tec, plur. masc., *jm. místní:* Hlawatecz UrbRožmb. 1379, do Hlavatec PoprR. 9; Hlavatce Pal. pop., Hlavatce, -tcův KotMíst. — *Adj.* **-tečský,** *jm. lesa:* silva Hlawateczsky UrbR. 332.

hlavatice, -ě, fem., *zelí hlávkové, Kopfkohl.* — hlavaticze cephula Prešp. 712 v kap. de frumentis, MamA. 15ᵃ, RostlF. 11ᵃ, RVodň. 37ᵇ; hlawatyczye též Rozk. 1357; hlawatycze též Nom. 65ᵇ; hlawatyczye *betha Vít. 93ᵃ.

hlavatý, adj., *hlavu (velkou) mající.* — Prostěradlo z hlawatych konop LékA. 79ᵇ, *hlavaté konopě, Saathanf;* prostěradlem hlawatych konopí ať se tře tamt. — Ve smyslu přeneseném *veliký, mocný, přední, gross, mächtig, vornehm:* (lidé na kárajícího kazatele) se osupí, a ovšem hlawatij

ChelčP. 8b; aby ani ciesař ani kto na světě hlawaty nevyšel z jeho (Kristových) rukú t. 52a; nynější hlawatij papeži t. 107a; ti velicí a hlawatij páni RešSir. 99b; všickni hlawatij nepřietelé kříže ChelčP. 107a.

Hlavečník, -a, masc., *jm. místní:* Hlawecznik UrbRožmb. 1379.

hlaveň v. **hlavně.**

hlavěnec, -ncě, masc., *had toho jména:* hlavienecz berus Prešp. 510 v kap. de nominibus serpentum (berus = Schlange Diefb. Nov. Gloss.), hlawyenecz též Rozk. 981.

hlavicě, -ě, fem., demin. z *hlava, Kopf.* — Vlasy ſ hlawiczie rujiúci UmR. 82. Kto tě tepe w twu hlawiczy Hrad. 83b. (Kateřina) svoji ruce nad hlawyczy nadvedši... vece Kat. v. 2386. Lev... pokloni svú hlawicy Baw. 92. — *Jm. místní:* Hlawyczye villa UrbHrad. 14.

hlavička, -y, fem., demin. z *hlavicě, hlava.* — Skrzě jeho králevú hlawyczku, mrskú třtí zbitú Vít. 87a.

hlavizna, -y, fem., *kapitola, Hauptstück;* stsl. *glavizna* capitulum. — Neemiáš v též kapitole, česky v též hlavizně, die HusE. 1, 134. Jako máš ve čtení Lukáše v desáté, Jana v šesté, Matúše v dvadcáté hlaviznách t. 1, 260.

hlávka, -y, fem., demin. z *hlava.* — *U někt. rostlin:* vezmi hlawky makowe LékA. 129a, vezmi hlawku czeſſenku t. 220b. — **ovčie hlávka,** *rostlina toho jména,* nč. *ovčí ocas:* owczie hlawka cauda cati MamA. 14b, MamF. 71b, RostlB. 145b, SlovA. — *Příjm. mužské:* u Hlávky PoprR. 1, Hlawconis TomZ. 1450 m 60.

hlavna, -y, fem., *kapitola, Kapitel.* — Čtrnádstá hlawna BiblA. Ex. 14, 1, pětmezcietmá hlawna t. Ex. 25, 1; pátá hlawna Lit. Hier. Paul. 5; hlawna capitulum Rozk. 3378.

hlavnák v. **hlavonák.**

hlavně, -ě, fem., *poleno hořící, poleno; brennendes Scheit, Scheitholz;* stsl. *glavьnja* titio. — Ste dvú ocasú hlawny, ješto sě kúříta a duabus caudis titionum fumigantium Pror. Isa. 7, 4. hlawnie vychvácená z zapálenie torris raptus ab incendio Kladr. Am. 4, 11, Pernšt. tamt.; hlawnie vyňatá z ohně torris erutus de igne Pernšt. Zach. 3, 2, hlawnye ProrTel. tamt., hlawnye zažžené (plur. nom.) taedae accensae Ol. Job. 41, 10. Oheň smilný jako hlawnye tak mrzuty činí krásné duše Štít. ř. 96a. Jeden muž vrhl hlawny po pánu a ta hlawnye uvázla v zemi Mand. 41a, poleno, klacek. — hlavne titio MamV.; hlawnie též Prešp. 1890, hlawnye též Rozk. 2833, BohFl. 587; hlawni hromadu Baw. 53. — Kosti mé jako hlawnye zsechly sicut *cremium* ŽPod. 101, 4, překlad volný; za to: jako skvarky ŽWittb. tamt., jako ohniště vypáleny jsau Br. tamt., jako suché roždí Bible 1857 t. — *Hlavně mečová, Schwertklinge:* de X taedis gladiorum dictorum hlawnye UrbR. 360. — *Příjm. mužské:* Petri dicti Hlawnye Reg. IV, 1345; Mathiae Hlawnye TomZ. 1400 st d 216; Bartha Hlawnie KolB. 101b (1498).

hlavně, adv., v. **hlavní, -ný.**

hlavní, -ný, adj., z *hlava;* srov. stsl. *glavьnъ* capitis. Mezi tvary *-ní* a *-ný* býval rozdíl významový; ale ten se časem stírá a v různých spojeních ustaluje se tu *-ní,* tu *-ný.* — *Hlavy se týkající, Kopf-.* O ráně hlawne Rhas. 11, *hlavná rána.* To každú boleſt hlawnu zahoní Chir. 274a, *hlavná, hlavnie bolest;* od hlawne bolefty Pass. 428; bobkové dřevo spomáhá bolefti hlawnie RVodň. 260b; hlawnie boleſt ApatFr. 43b, t. 59a. Pak-li ť (rheuma) přijde od přielišné mdloby hlawne Chir. 263a, *hlavná mdloba.* O ranách a zlomení lbi s jinými hlawnymi nedoſtatky Rhas. 89, *nedostatek hlavný, na hlavě.* (Lúh) nemoczy hlawne stavuje a zahoní Chir. 274a, *hlavná nemoc, nemoc hlavy.* Z hlawne žíly Chir. 17a, *hlavná žíla.* Přietel ze lbi hlawne učiní sobě osudie ku pití Mand. 94a, *hlavná leb.* Ruchu hlawnu Comest. 265a, *hlavná, hlavnie rúcha, na hlavu;* hlawni rucha capitium RVodň. 55c; hlawnie rucho sudarium MamF. 94a, *hlavnie rúcho;* hlawna dijera a sukně capitium Lact. 30b, *hlavná diera, pro hlavu.* — Dlužni jsme šestnáct kop grošóv penyez hlawnych a giſtynnych jemu dáti ListPoř. 1444, *pe-*

niezě hlavnie = jistinné, kapitál; penyeze hlawnye tamt.; z těch peněz hlawnych Řádpz. 27; nežli bych já jemu tu summu hlawnij 50 k. gr. į s úrokem na to přišlým dal KolAA. 68ª (1513), *summa hlavnie, kapitál.* Udělán jest paní Hedvice na tu summu lift hlawnij KolAA. 42ᵇ (1512), *list hlavní = úpis jistiny, úpis dlužní;* jako by lift hlawni na ně měl KolB. 62ª (1497); jsú za ňeho rukojmě w liftu hlawniem k urozeným pánuom t. 109ᵇ (1498); Kateřina... podala liftu hlawnijho na rathauz..., kterýž svědčil paní Mandaleně KolČČ. 11ᵇ (1542); (kupovatel) udělá na sebe šuldprýfy, lifty hlawnij RešSir. 149ª. — Zběrači vroka hlawneho census capitis Comest. 236ª, *úrok hlavný, z hlavy;* Římany, tiesaři (dial. m. ciesaři) hlawnym vrokem přiznané t. 264ª. — Že se nařkli hlavním nějakým nářkem Brikc. 64, *nářek hlavní, z hlavy, z vraždy.* Mortale (t. peccatum) smrtedlné..., criminale hlawne Prešp. 2342, *hřích spáchaný vraždou.* — Rychtář hlawnij má pět panoší jmieti Pr. pr. 249, *rychtář hlavní.* — Hledí (ďábel), aby mnohý lid sobě osobil skrze hlawnij lidi, krále, knížata, pány ChelčP. 90ª, *lidé hlavní, přední;* srov. *hlavatý.* – Čtyři hlawne prameny (fluvius dividitur) in quattuor capita Kladr. Gen. 2, 10, *hlavný pramen.* — Proti Damašku, jenž jest město hlawne v Syří HusŠal. 129ᵇ, *hlavné město;* Kafarnaum, jenž jest bylo město hlavné v Galilei HusE. 2, 45; město hlawne Comest. 22ª; hlawne město Mill. 11ª, Mand. 38ª, t. 55ᵇ. — *Adv.* **-ně:** kterú těmto lidem vinu dáváš, ež jě mučíš hlawnye Kat. v. 3060, podle souvislosti trvám = mučíš je *až na smrt, vražedně.*

hlavnicě, -ě, fem., *hlavní žíla, Kopfader.* — hlawnyczye cephalica Rozk. 2016, hlawnicze též Prešp. 1236, hlawnyce též Veleš. — *Příjm. mužské:* erga Johannem Hlawnyce TomZ. 1410 n 319, Bártovi Hlawniczowi KolB. 72ᵇ (1497).

hlavnisko, -a, neutr.: hlawnysko *taedaterium Cath. 177ᵇ, *místo, kde jsou hlavně?* **Nejasné.**

Hlavno, -a, neutr., z adj. *hlavný.* — *Jm. místní:* Hlawno Reg. IV, 1337.

Hlavňov, -a, masc., *jm. místní:* Hlawniow UrbE. 154.

hlavona, -y, fem.: versiculus veršík, introitus naftopnik, *capitolium* hlavona atd. (části mše) Prešp. 2283; strojené.

hlavonák, -a, masc., *leviathan:* collidens porazivši furentem serpentem zlostivého hada Leviatan hlawonaka totiž chytrého SekvE. 50ᵇ; hlawonak leviathan Prešp. 502, Rozk. 967, SlovBrn. 144; hlawnak (sic) též Nom. 70ᵇ. Strojené.

Hlavsa, -y, masc., *příjm.:* Hlawfa Háj. 461ª; Hlawfa mydlář KolB. 3ᵇ (1494).

hláza, -y, fem., *žláza onemocnělá, hlíza, Beule, Geschwür;* pol. dial. (těšín.) *glóza* Malin. wyr. 33, pův. *golza.* Srov. **hlíza.** — Proti hlaze ApatFr. 111ª.

hláze, adv., kompt., v. **hladký.**

hlazec, -zcě, masc., *kámen toho jména:* hlazecz *roteris Prešp. 119 v kap. de lapidibus, Rozk. 207.

hlazený, z *hladiti,* v. t.

hlazí, kompt., v. **hladký.**

hlazič, -ě, masc., *pták toho jména.* — Tetrzewicze, hlazycż bonosa, avis carnem exterius nigram, interius albam habens etc. Lact. 281ᶜ.

hlazíček, -čka, masc., *pták toho jména:* hlazyczek *nepo, de genere perdicum Lact. 284ᵈ.

hlazovati, -ěvati, -uju, -uješ, impftiv.; iter. z *hladiti, glätten.* — hlazugy laevigo MamA. 28ª.

Hlazovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Hlazowicz Reg. IV, 1343.

hlazší, kompt., v. **hladký.**

hlbok- v. **hlubok-.**

Hlebuza, Lebuza, -y, masc., *příjm.:* Hlebuzae fabri TomZ. 1459 m 78; Petri dicti Lebuza t. 1438 m 78.

hlec (?): hlecz *caps Prešp. 683, v kap. de semine.

hleď, plur. *hleďte,* impt. slovesa *hleděti,* kleslý v interj. *hle! ecce!* — A hled! veliké světlo s nebe přišlo EvOl. 12ᵇ. Vecěchu: **hledte, teď ť jest! ecce, hic est Ol. 1. Reg. 9, 12.**

hledač, **-ě**, masc., *kdo hledá, Sucher:* **ten svatý byl jest... hledacz ztracených Pass. 303.** — **Čarodějníkóv, hledaczow na žíly inspectores fibrarum Comest. 106[b]**, *hledač na žíly = kdo hlédá na žíly a z nich předpovídá.*

hledánie, -ie, neutr., z *hledati* quaerere: (Kristus) netolik jest měl ustánie na hledani, ale také až do smrti usiloval tě do nebes nesa Kruml. 74[a]. hledanye quaesitio Prešp. 1381; hledanye quaestio Rozk. 2136.

hlédanie, -ie, neutr., z *hlédati* = videre, spectare. — Oči držta póst od všetečného hleedanije Štít. ř. 208[b]. O překrásná dievko, kako jest na tě nynie žalostivé hledanye Pass. 320. Andělé nemohú sě nasytiti na ň hledanye Kruml. 306[a]. Když tě kniežětě proti sobě na sědánie jdiesta a obě vojště na tom hledany stasta, kříž stvúcí přěd jeho svatú tváří sě blštieše Pass. 515.

hledař, -ě, masc., *kdo hlédá, opatruje, Aufwärter:* hledarzi apparitores MamD. 301[a], hledarze též MamE. 312[b].

hledatel, -e, masc., *kdo hledá, vyšetřuje, Erforscher:* přemluvači a hledatele rozuma exquisitores prudentiae Ol. Bar. 3, 23 překlad odchylný, v Bibli 1857: kteříž vyhledávají opatrnosti.

hlédati, hledati v. **hládati.**

hleděnie, -ie, neutr., *hledění, das Schauen.* — Hleděnie nezřízené cizie ženy HusE. 1, 273. Najvětčie bieše hledienie na ty potvory..., ješto Arnošt s sebú jmieše Baw. 284.

hleděti, -zu, -díš, impftiv.; stsl. *ględêti* videre. — *Dívati se, patřiti, schauen.* Móžete sěm hledyety Mast. 134. Na tě (na Krista, já) plně hlezy Kruml. 429[b]; když na tě hlezy t. 422[b]. Když hlezy na jeho líce Kat. v. 1009. hlezy na jeho rány Modl. 170[a]. Jenž hledie na zemi respicit ŽWittb. 103, 32, ŽGloss. tamt., m. hledí. Hospodin na nížiny hledy respicit ŽWittb. 137, 6. Oči jeho na národy hledita super gentes respiciunt ŽKlem. 65, 7. Na ten boj sem jáz z města hleďal DalJ. 104 z rkp. Z. Po ňem na nebe hlediecz Kruml. 73[a], za ním hledíc. (Jezabel) hlediala jest skrze okno respexit per fenestram Kladr. 4. Reg. 9, 30. — *Dbáti, berücksichtigen, beachten, trachten.* Na berniech hledij ſe osob Hrub-Lobk. 74[a]; hledijſſli opatrnosti t. 75[b]. Na tě ť, králi, všeho hledie NRada 474, poddaní na tobě všeho hledí, všeho dbají, všeho si všímají. Šla bych po nich slédiec, kam ho nesli, toho hlediecz Hrad. 38[b]. Někteří poslúchají užitka svého v tom hlediec ŠtítV. 221. Co by hledial na slzy živého člověka Lobk. 7[b]. Nehled na šeptáky mnoho Vít. 63[b]. Přemoci toho hledial Mart. 65[a]. — *Patřiti ke komu, říditi se kým.* Úředníci všickni jmají k ňemu (t. k purgmistrovi) hledieti a úplně jeho poslúchati jako vladaře mocného Pr. pr. 242. (Města) aby k samému kniežeti hledieli tamt. — *Hledati, suchen.* Chodila s' člověka hlediecz a nalezla s' anděly Hrad. 32[a].

hledie, -ie, neutr., *hledí, Visir.* — Uhodiv jej ostrým v hledí Troj. Jg.

hledík, -a, -u, masc., *rostlina toho jména, Löwenmaul:* hledík Háj. herb. 355[a].

hledně, -ě, fem.: hlednye **budella* Prešp. 809 v kap. de radicibus.

hledný, adj., *hledící, sehend.* — Tehdy bych byl... s jedné strážě všamo hledny Táb. I, 18, na všecky strany hledící, vidoucí. Bych sě tvé čsti poručil nejsa nikdy jinam hleden Rúd. 10[a] (rým: jeden), nikam jinam nehledě, jiného nedbaje.

hlechnúti, -nu, -neš, impftiv., *hluchnouti, taub werden;* z *glъch-*, srov. *ohlechnúti* a stsl. *oglъchati* surdescere — (V stáří) uši hlechnú HusPost. 215[b].

hlek v. **hlet.**

hlemdih v. **hlemýžď.**

hlempešt, -a, -u, masc.: praeputia rempeſſt, nozypla pedo, *subtala* hlempeſt Prešp. 1239 v kap. de membris (subtal = ima pars pedis, Sohle Diefb.); výrazy české vesměs strojené.

hlemýžď, -mýžďž, -mýšč, -ě, masc., jen v češtině; *plž toho jména,* a také *želva, Schnecke, Schildkröte.* — hlemizd limax Prešp. 335 v kap. de piscibus; hlemyzd též BohFl. 69, Nom. 63[b]; hlemyſsd též Slov-Vyšbr.; — hlemmiſc (sic) ostreum MVerb.,

hlemizd ostrea RVodň. 47^c, hlemyżd ostreola Lact. 291^b; — hlemyzd testudo Prešp. 535 v kap. de nominibus vermium, Rozk. 1015, Vít. 94^b; hlemdyh (sic) též SlovBrn. 157; hlemizd též RVodň. 51^a. hlemyżd testudo, vermis est de corruptione graminum Lact. 295^d; — concha vel testudo est testa limacum, qui dicuntur hlemyzdz Nom. 68^a. — z hlemyżie (sic) Comest. 72^a; hlemayžďůw Háj. herb. 393^a. — O hlemyždu (sic) a orlici Baw. 54, o želvě a orlici (bajka); (orlice) pak hlemyzd pusti od sebe t. 55; hlemeyžď a vorel Ezop. 102^b, želva a orel (nápis bajky); hlemeyžď prosil vorla, aby ho učil létati tamt.; hlemeyžď ješťe více prosil tamt. — *Adj. possess.* **-óv:** střeziž se hlemyždowy strasti, jenž atd. Baw. 84.

hlemýžďový, adj. z *hlemýžď, Schnekken-*. — Vezmi skořepiny hlemyezdowe (sic) Chir. 187^a; w hlemizdiowey ſkrzinie (m. skořepině) RVodň. 162^a; z škořípek žabích a hlemyzdowich Mand. 60^b.

hlen, -a, -u, masc., *Schleim;* stsl. *glênъ* pituita. — Odtud *adj.* **hlenový:** s přielišností hlenowu Sal. 391.

hlerda, -y, fem.: hlerda *falena* Prešp. 412 v kap. Clauda monstra; strojené.

hlet, hlta, -u, masc., *hlt, polknutí, Schluck;* z *glъt-*. — hlet haustus Prešp. 1516 v kap. de factis; hlek (sic) haustum Fagif. 38^b.

hletník, -a, masc.: hletnik **fona* Prešp. 520, v kap. de nominibus serpentum; strojené.

***hléza,** za to je **hlíza,** v. t.

hlezen v. **hlezno.**

hlezno, -a, neutr., a také **hlezen,** -zna, -znu, masc., *kotník, kůtek, Fussknöchel;* stsl. *glezno* i *gleznъ* talus. — (Jiřík, Stanův syn) v krvi do hleznu brodieše DalC. 62, t. j. do hleznú; do hlezen Dal. rkp. Z. tamt. Přěs vodu až do hlezen ad talos Ol. Ezech. 47, 3, až do hleznow Pernšt. tamt., až do hleznův Ben. tamt. Byla oblečena v rúcho dlúhé až do hlezen talari tunica Pr. 2. Reg. 13, 18; do hlezny rúcho talaris Cath. 177^b, hlezny omylem m. -nú; (rúcho) do hlezna Comest. 43^b, t. 48^b. Sukně Josefova až do hleznu bieše Kruml. 61^a. Neustaneta hleznye moji tali mei Ol. 2. Reg. 22, 37; neustaneta hlezny moji Lit. tamt.; hlezna ustanú tali deficient MamA. 36^a. — hlezno talus BohFl. 432, VocabMus. 184^a, Cath. 177^b; hleznie talos MamV.; hlezen talus Prešp. 1211, Rozk. 1983; hleznow MamV. — hlezna jich crura eorum Pernšt. předml. Jeron. ke čt. evang., přeložení volné.

hliba (?), -y, fem., *prý had nějaký:* hliba **rarcora* Prešp. 510, v kap. de nominibus serpentum; strojené.

hlína, -y, fem., *Thonerde, Lehm;* stsl. *glina* argilla. — (Bůh) člověka z hlyny stvořil Kat. v. 1875. (Čbán) z hlyny slepen bieše Hrad. 130^b. Když Ježíš s židovčaty sedieše a hlynu mětieše ML. 50^a. Vložiž to v nový hrnec a zamaž to hlynu Chir. 38^b. — K zemné hlijnye Štít. ř. 22^b; hlina Br. Isa. 64, 8, hlinu t. Isa. 41, 25, z hliny t. Dan. 2, 33, w hlině t. Jer. 43, 9; s hlinau Háj. herb. 61^b, t. 123^b, t. 306^a. — hlina argilla Prešp. 56, BohFl. 124, Nom. 69^b; hlyna lutum Pror. Jer. 18, 16, t. Isa. 29, 16, Ol. Sap. 15, 8; hlyna figmentum VocabMus. 184^b.

hlinák, hliňák, -a, masc., *kdo hlinou pracuje, hlínu tlape, Lehmarbeiter, Lehmtreter.* — Většie hanba někomu, ješto nenie hlynak, uhliniti sě, než hlynakowy, ješto sě musí s hlinú obierati Štít. ř. 203^b. (Jest nesnadno) uhléřovi nezčrniti sě neb hlinakowi nezblátiti ŠtítMus. 36^a. hlynak argillator Vocab. 175^a, RVodň. 54^a, Diefb., Veleš.; qui operantur in luto, jako hlinacy Lact. 34^b; hliniak argillator t. 17^a. — *Příjm.:* Mauritius Hlynak DeskDE., Johannes hlinac TomZ. 1387 n 97, Petrus Hlynyak Lún. ks. 1408.

hlinař, -ě, masc., *Lehmarbeiter, Lehmtreter.* — hlynarz argillator BohFl. 855.

hliněnicě, -ě, fem., *hlinník, Lehmgrube,* neboli *půda hlinitá, Thonboden.* — hlinienycze *argula Prešp. 1881 v kap. de domo, hlynyenyczye též Rozk. 2915 (v pozn. při Prešp. 1881, za to ve vyd. Hankovu 2915 hlynenyczye), hlynyenycze Vocab. 175^a; hlynyenycze *argilina MamA. 14^a.

hliněnišče v. **hlinišče.**

hliněný, adj., z *hlíny, Lehm-.* — V orudích hlinyenych in vasis fictilibus Koř. 2. Kor. 4, 7. Jako sě rozbíjie hlynyenee ofudye lagena Pror. Isa. 30, 14. Čést jedna noh bieše hliniena a druhá čést vidieše sě železná Kruml. 27ª. Do tvého ftanu hlinyeneho t. 432ᵇ, do tvého těla. Inhed hlynyeny ptáčci jěchu sě létati ML. 50ᵇ. hlynyena zed fictilis murus MamA. 23ᵇ; v (nádobách) hliněnných Háj. herb. 392ᵇ.

hlinišče, -ě, neutr., *Lehmgrube:* hlynifcze argilium Prešp. 315; za to v Rozk. **hliněnišče:** hlynyenyfczye (v pozn. při Prešp. 315).

hlinka, -y, fem., *Röthel;* — je v *příjm.:* Wojcech Hlinka TomZ. 1378 n 105, Hlinka PoprR. 4.

Hlinná, -é, zpodstatnělé fem. adj. *hlinný,* v. t. — Je ve *jm. místním:* (bonum nostrum) Hlina Reg. IV, 1337, in villa Hlyna UrbRoudn. 1338; či *Hlína?*

hlinník, -a, -u, masc., *Lehmgrube.* — Je ve *jm. místním:* z Hliníku Běl. 1493.

hlinný, adj., *z hlíny, hliněný:* Ježíš... hlynnym ptáčkóm »hěš! hešl« vecě ML. 50ᵇ. — hlinny glitteus, glebosus Lact. 77ᶜ.

hlinovatý, adj., *lehmig, thonicht:* w hlynouate zemi in argillosa terra Ol. 2. Par. 4, 17; w hlinowate zemi Kladr. tamt.; w hlinowaté zemi Háj. herb. 14ᵇ, t. 290ᵇ; w zemi hlinowatey Comest. 153ᵇ.

hlíst, -a, masc., a také **hlísta,** -y, fem., *deštovka (žížala), škrkavka, Regenwurm, Bauchwurm.* — hlift lumbricus BohFl. 207, RVodň. 51ª, hlifta lumbrica Prešp. 527, hlista též Veleš., hlyfta též SlovBrn. 143, Nom. 70ᵇ; hlifta Nom. 68ª; flifka lumbricus BohFl. 202, m. hlísta. Lombrici (sic) slovú hlifty LékA. 74ª. — Srov. **hlíšč.**

hlistník, hlístník, -a, -u, masc., *rostlina toho jména; zeměžluč* Jg. — hliftnyk *veda Prešp. 777 v kap. de herbis ignotis, hlyftnyk též Rozk. 1474, hliftnik též RVodň. 46ª; hliftnik centaurea HerbKřišť. (centaurea = zeměžluč, Tausendguldenkraut). Stpol. *glistnik* chelidonium Rostaf.

hlíšč, -ě, masc., *deštovka, Regenwurm.* — hliffcz lumbricus Prešp. 542, SlovBrn. 139, hlyssez lumbrica Rozk. 1000; od hlifftiuow Háj. herb. 287ᵇ. Srov. **hlíst, hlísta.**

hlíva, -y, fem., *rostlina toho jména, Staubschwamm* Jg. — Má střícě (du. nom.) prodáváta hřiby, hlywy... Mast. 406. — hlywa *pustea MamA. 32ᵇ; hlywi *pustea Prešp. 838 v kap. de fragis et boletis, hlywy též Rozk. 1547; hliwa *arona RVodň. 50ᶜ, hlywa *barona MamA. 17ª.

hlivicě, -ě, fem., demin. z *hlíva.* — *Jm. místní:* na Hliwicziech Běl. 1420.

hlíza, -y, fem., *žláza onemocnělá, boule morová, nežit, Beule, Pestbeule, Geschwür;* souvisí se *žláza, žlêza* glandula, struma, sln. *žlêza* pestis atd., z pův. *gelz-.* Srov. **hláza.** — (Lidé) nevědie, dokud budú, skoře-li hlyza přide neb jiná smrt Štít. uč. 113ᵇ, = boule morová Erb.; hlijza neb smrt jiná Štít. ř. 123ᵇ. Aby ten jed nepřidal příčiny k hlízám a k jiným nemocem HusE. 1, 84. Má-li kto kterakú hlizu Mill. 80ᵇ. Pak-li ť na krvi bude jako mázdra, strach hlízi ChirB. 43ª. O nežitech neb hlizach Rhas. 89. (Bolest), kteráž bývá v prostřed hlavy a s předu, také o(d) hlizy vnitřnie ApatFr. 45ª. — hlyza apostema Vít. 93ª, Nom. 67ᵇ, Diefb., hliza též RostlF. 13ª. — hliza angina Prešp. 1590; hlyza též Rozk. 2233, Vocab. 175ª. — Ješto hlizzy pod třiesly naskakují Pass. 161. Neduh slove ť výr neb dýně neb hliza Sal. 338. — *Příjm.:* Hlíza PoprR. 25.

hlizní, -ný, adj. z *hlíza.* — Vezmi hliznieho kořenie, ješto slove morella Sal. 434, koření proti hlizám; hlizne pille ApatFr. 70ª, pilulky proti hlizám.

hlizovatý, adj., *hlízami stížený, beulig.* — (Člověk) hlizowaty LékA. 10ᵇ.

hlodati, -zu, -zeš, impftiv., *nagen, beissen;* stsl. *glodati* rodere. — (Žena) tak plačíc, v žalosti sebe nečijúc svoji rucě svými zuby hlodaffe Pass 287. (Lidé) jako hovada kuoru svrchu hlozy ChelčP. 1ᵇ a 2ª. Žáby hlozycze jě (kosti) Vít. 34ª. — (Kóň) pořehtuje hlozie zemi sorbet Ol. Job. 39, 24, překlad volný. — (Závistiví) jako těmi zuby hlozij a kúsají svým zpravováním Štít. ř. 136ª. (Utrhači) svým utrháním hlozý

jiných činy ŠtítMus. 74ª, svým utrháním hlozy jiných činy jako zuby kúsajíc ŠtítOp. 63ª (místa stejná). Kteřížto hlozy mě rodunt Lit. praef. in Paral. — hluofe rodit Fagif. 35ª.

hlodec, -dcě, masc., *kdo hlodá, Nager.* — hlodecz rasor Veleš.

hloh, -a, -u, masc., *rostlina trnovitá, bodlivá, Hagedorn;* stsl. *glogъ* crataegus. — Dřéve než rozuměly trnie vaše hloha priusquam intelligerent spinae vestrae rhamnum ŽPod. 57, 10, než zrozomělo trnie vaše hloha ŽGlossKlem. tamt.; než zrozomělo trnie naše (sic) hloha ŽWittb. tamt. Kto mě učiní trnem a hlohem spinam et veprem Pror. Isa. 27, 4. (Hlavu mú) hlohem bodlivým sú probodli Kruml. 364ª. — hloh rubus, arbuscula ferens rubicunda poma MVerb. — hloh cornus Prešp. 584, Rozk. 1093, Nom. 65ᵇ, RVodň. 46ᶜ. — hloh tribulus BohFl. 224, Vít. 95ª, RostlD. 87ᵇ, t. 92ª. — hloh carduus Ol. 2. Par. 25, 18, bodlák Br. tamt.; hloh též MamA. 19ª.

Hlohov, -a, masc., *jm. místní:* urbem Glogov KosmA. III, 1, Kosml. tamt.; ot Čech až do hlohowa neslyšal by byl českého slova DalC. 43; městu, jemuž hlohow dějí Pulk. 69ᵇ. — Z toho adj. **-ský:** vévoda hlohowfky Pulk. 191ª; vévody glogowfkeho t. 173ª, dial.

hlohový, adj., *z hlohu, trnový, Dornen-:* korunú hlohowu Kruml. 478ª; v kaplě u Pařiži jest koruny hlohowe polovice Mand. 4ª; whlowe koruně Rokyc. 297ª, m. v hlohové.

hlohožie v. **hložie.**

hlohyni, -ě, fem., *jahoda hlohová, Hagedornbeere:* hlohini corna RVodň. 50ᵇ; na ňemžto (t. hlohu) hlohynie rostú Mand. 4ᵇ. hlohynye corna Prešp. 627, Rozk. 1191, SlovBrn. 298, Veleš.

hlomoz- v. **lomoz-.**

hlový m. *hlohový,* v. t.

hloz- v. **loz-.**

hložek, -žka, -žku, masc., demin. z *hloh;* — je *příjm.:* od pana Hlozka KolB. 53ª (1496).

hložěnka, -y, fem., *jahoda hlohová, Hagedornbeere:* hlozyenky corna BohFl. 248.

hložie, -ie, neutr., kollektivum z *hloh.* — Vzende hlozye a trnie vepres et spinae Pror. Isa. 5, 6. Zda-li sbierají f hlozie fíky de tribulis Koř. Mat. 7, 16. hlozzie carduus Ol. 2. Par. 25, 18. — Okolo (hradu) hlozye husté bieše DalC. 38. Země bode jej hložím Kruml. 6ª. Jakož trnie, ostré hlozie, takéž bode v světě zbožie NRada 1779. — Radějí bych kopal hlozie Hrad. 141ª, pořekadlo. — Zda-li sbierají s bodlákóv fíky? HusPost. 134ᵇ, nadepsáno: f hlohožie (sic); hlohozie (sic) vepres MamV.

hlta-, jednoslab., z *glъta-;* za to bývá přesmyknutím *lhta-.*

hltáč (pův. jednoslab.), **lhtáč,** -ě, masc., *kdo hltá, Schlucker, gieriger Fresser.* — Znal jest David toho masa hltacze, protož atd. Štít. ř. 136ᵇ; znal David hltacze toho masa, když řekl atd. ŠtítMus. 74ª; znal David hltače toho masa atd. ŠtítOp. 64ª. hltaczy krve lidské devoratores sanguinis Ol. Sap. 12, 5, Kladr. tamt. Fatkáře a dvorských polívek hltáče RešSir. 263ª. Papež lhtaacz (sic) jest Hrub. 266ᵇ. — Faray hltacz neb nesytný Lit. výkl. slova Faray. hltacz gluto Prešp. 1060, Rozk. 1819; hltacz vorator RVodň. 53ᵈ.

hltánie (2slab.), -ie, neutr., *hltání, gieriges Verschlingen.* — Voramen zobánie, hltanie glutimen Prešp. 1303 v kap. de motibus corporis, hltanye též Rozk. 2078; hltánie žádost HusE. 2, 169.

hltati (pův. 2slab.), **lhtati,** -aju, -áš, impftiv., *schlucken, gierig verschlingen, fressen;* srov. stsl. *-glъtati, poglъtati* deglutire. — (Pes) chtieše hltati onu vodu Baw. 43. Hřešie lakotní, když pro tu chut tak sebe zapomenú, že budú kvapně hltati ŠtítOp. 36ª; lakotní hřešie, když přieliš kvapně hltagí ŠtítMus. 65ª. Oheň hltagyczy devorans Ol. Deut. 9, 3, Mus. tamt. Země lhta bydlitele své devorat Lit. Num. 12, 33, země hlta bydlce své Mus. tamt., země lhta Ol. tamt.; lhtagij a požierají Hrub. 289ᵇ.

hltavěti (pův. 3slab.), -ěju, -ieš, impftiv., *hltavým se stávati:* hltawieti, býti hltavým ...jako vlk Lact. 224ᶜ.

hltavost (pův. 2slab.), -i, fem., *Gefrässigkeit:* hřtawoſt lvíčat animam catulorum Br. Job. 38, 39.

hltavý (pův. 2slab.), **lhtavý,** adj., *gefrässig, gierig:* vlcie hltawi rapaces Koř. Mat. 7, 15, vlcie hltaví (tak v rkp.) HusPost. 79ᵇ; pták naylhtawieyſſij Hrub. 367ᵇ; lhtawý Minotaurus t. 276ᵇ; lúpežníky lhtawee t. 312ᵃ; h'tawi plamen vorax Lit. Súdc. 20, 48, hltawy plamen Ol. tamt.; oheň hltawy ignis consumens Ol. Deut. 4, 24, Mus. tamt., hltawy oheň vorans Mus. Lev. 6, 10 a MamV.

hltiti (pův. 2slab.), -cu, -tíš, impftiv., *hltati, fressen;* stsl. *-glъtiti, poglъtiti* deglutire. — Jenž (plamen) krávu hlti vorat Ol. Num. 19, 6, hlty Mus. tamt.

hltivý (pův. 2slab.), adj., *fressend:* oheň hltající a hltiwy devorans et consumens Ol. Deut. 9, 3.

hlúbati, -aju, -áš, *hloubati, grübeln, forschen:* »z tohoto chleba bude tělo božie...«, ale co je hlubati v takových věcech? ŠtítMus. 153ᵃ.

hlúb, subst., m. *hlúbě,* v. t.

hlúb, adv. kompt., m. *hlúbe,* v. **hluboko.**

hlúbě, hlúb, -ě, fem., *hlubokost, Tiefe;* z *głąbja.* — Z hluby wodnych de profundis aquarum ŽWittb. 68, 15. Z hlubi volal jsem de profundis t. 129, 1, t. j. z hlúbí (plur., podle lat.); z hlubi ŽGloss. tamt. — **vz-hlúbu, vz-hlúbi** a z toho **vz-hlúb, vz hlúbí** a **z-hlúb, z-hlúbí** = *na hloubku, do hloubky, in die Tiefe, tief:* dvanádcte noh wzhluby PassKlem. 105ᵇ, dvanácte noh wzhlub Pass. 273; (moře) dvadcěti kročejí wzhlubi Koř. Skutk. 27, 28; dá ť mu ránu lokte zhlwby Růž. 8; na tři piedi z hlubij Lobk. 103ᵃ, sedm loket z hlaubij t. 19ᵇ; aby práh ležal zhlaubij lokte pod cejchem KolAO. 50ᵇ (1525); zhlaubij Háj. herb. 15ᵃ, VelKal. 105. Srov. stpol.: rany, ktore są na geden pasznogedz wzgląbyą Ort. magdeb. v Jag. Arch. 7, 561.

Hluběné, -any, -an, plur. masc., *jm. místní:* de Hluban Reg. III, 1321; Hlubany Pal. pop.

hlubí, kompt., v. **hluboký.**

hlubina, -y, fem., *Tiefe;* stsl. *głąbina* profunditas. — Pohltí mě hlubyna profundum ŽWittb. 68, 16; w hlubynu in profundum t. Moys. 5. Ale já ť v té hlubinie nesmiem broditi ŠtítPař. 53ᵇ. (Múdrost) má hlubynu srdečného smilovánie Kruml. 371ᵇ. — Z prostřed propaſtne hlubyny de medio inferni Ol. Ezech. 32, 21, z prostředku pekła Br. tamt. — hlubyna abyssus Ol. Jud. 9, 8, t. Prov. 3, 20, MamA. 16ᵃ.

hlubně, -ě, fem.: hlubnye *limus* MamA. 28ᵃ.

hlubočěnín, -a, masc., *obyvatel místa hluboko ležícího;* — z toho plur. **Hlubočěné, -any,** -an, *jm. místní:* (villam) Hluboczan Reg. III, 1325.

Hlubočrpi, -črpy, -črp, plur. masc., *jm. místní:* Hluboczrpy UrbE. 220.

Hluboká, -é, zpodstatnělé adj. fem., *jm. místní:* z Hluboké PoprR. 42; — *jm. potoka:* cum rivo aureo, qui vulgariter Hulboka (sic) appellatur Reg. I, 1232.

hluboko, -a, jmenné adj. neutr., *das Tiefe:* hluboko profundum Prešp. 297; w hluboko MamA. 16ᵃ; w hluboczie in profundo ŽWittb. 106, 24; relicto profundo opušťeným hlubokem vitiorum (h)řiechov SekvE. 8ᵇ, za to SekvOpav.: opustiv hřiechóv hlubokosti. — Akk. **hluboko** a lok. **hlubocě** ve význ. *adverb.:* hluboko na dně Alb. 101ᵇ; chtí hluboce broditi RešSir. 57ᵃ. — K tomu kompt. **hlúbe, hlúb:** (zázvor) nesedí hlaube v zemi než tří neb čtyř dlaní Háj. herb. 157ᵃ; čím kto výše... vzende, tiem hlube spadne Kruml. 364ᵇ; ti hlube a tieže padnú Štít. ř. 78ᵃ; čbán počě hlube sě pohřížěvati Hrad. 130ᵇ; těla našě hlube v svém domu pochovaj Pass. 375; (Pirrus) bra se do lesa hlaube Troj. 228ᵇ; Pirrus bra se do těch jeskyň, a když tam hlaubie (sic) přijide, vyjide král atd. t. 228ᵃ; člověk hlaub jíti nemuože Pref. 52; (Alexander) sě v tu vlast uvieže, hlúbe tam před sě potěže AlxV. 710; zda by (Alexander) netáhl (v ze)mu hlube AlxH. 9, 5, za by tamo netáhl hlube AlxV. 2302, místa stejná; ten zlý král uvede (nás) hlube v své královstvo ŠtítBud. 175; zlých kře-

sťanóv dušě jsú (v pekle) na'hlube Pass. 93 (' připsáno později); — kazatel má hlube znáti pána boha HusPost. 129[b], hlouběji, důkladněji; hlube o nie (o pravdě) mysliti ŠtítVyš. 104[a]; (Mojžíš) praví hlube o stvoření světa diffusius Comest. 7[b], překlad volný; čím hlube patřím, tiem mi sě větší zdají hřieši moji Štít. uč. 132[a]; — v hlubokost hlubez hlubez puojdeš profundius Brig. 50, t. j. *hlúbež hlúbež*, hloub a hloub.

hlubokost, a také **hlbokost**, -i, fem., *Tiefe;* stsl. *glǫbok-* a *glъbok-*. — Z hlubokosti volal sem k tobě de profundis ŽKlem. 129, 1, z hlubokosty volach ŽPod. tamt.; z hlubokosty de abysso Ol. Deut. 33, 13 a Mus. tamt.; hlubokost profunditas Prešp. 1406; hlubokost mořě altitudinem maris ŽWittb. 63, 8; w hlbokosty morskéj EvOl. 104[b]: Řku hlbokosty: pusta buď... dico profundo Pror. Isa. 44, 27. — S ním sě o hlubokost pysma hádajíce Krist. 80[b]. (Ježíš) byl bezprziemna hlubokost mudrosty Pass. 302.

hluboký, adj., *tief;* stsl. *glǫbokъ* profundus, a vedle toho také *glъbokъ*. Kompt. jmenný **hlubí**, slož. **hlubší**. — Řěka vodú teče hlubokú PilA. 17; hluboka řěka AlxV. 231; hluboka prosřědnieho mořě stoka t. 604; u bahně hlubokem in limo profundi ŽKlem. 68, 3; v jílu w hlubokem ŽWittb. tamt.; do bahna hlubokeho in limo profundi MamA. 26[a]; w hluboku púšči ad interiora deserta t. 29[a]; w hlubokem břězě AlxV. 1820. — Neúfaj... do smysla hlubokeho DalH. 40, do hlubokého rozumu; divno pověděti, kak jest (Kateřina) hlubokey paměti Kat. v. 1501; bóh jest hlubsi nežli která propast HusW. 95[a]. — *Příjm.:* Hluboky UrbE. 154. — *Jm. místní:* villa Hluboky UrbBřevn. 1406.

hlúbost, -i, fem., *hlubokost, Tiefe;* stsl. *glǫbostь* profunditas. — Jenž zamucuješ hlubost morzsku profundum maris ŽWittb. 64, 8; w hlubost morzsku t. 67, 23. hlubosti také potokóv zpytoval jest profunda fluviorum Kladr. Job. 28, 11. Bethemelech, dóm údolé nebo dóm hlubosty Lit. výklad slova Bethemelech.

hlubší v. **hluboký**.

Hlúček, -čka, masc., *příjm.:* Hluczkonis TomZ. 1429 n 286.

hlučěnie, -ie, neutr., *hlučení, Getöse.* — Tehdy zemských skutkóv hluczzenie odpočívá Kruml. 216[a]; hluczyenye Alb. 87[b]

hlučěti, -ču, -číš, impftiv., *hlučeti, křičeti, schallen, lärmen, schreien, rufen.* — Truba, ješto hluczy Vít. 1[b]; v trúby hluczyecz buccinis personantes Ol. Súdc. 7, 22; ty jak hlas z sudu hluczyss Dětjež. 8[b]; ty mnoho hluczyss Hod. 86[a] (praví tělo přící se s duší); (vojsko) bieše vyšlo k boji hluczziecz exercitus... vociferatus erat Ol. 1. Reg. 17, 20.

hlučiti, -ču, -číš, impftiv., *hlukem, zástupem (obranným) ohraditi:* hluczen sa vallatus MamD. 300[a], MamE. 311[a]. — **h. sě**, *hlukem* t. j. *prudce táhnouti, valiti se:* hlučili sě jednú myslí do hřiště impetum fecerunt Mik. Skutk. 19, 29, Br.: valili se; srov. *hluk = prudkost.*

hlučný, adj., z *hluk.* — hlušchnimi zástupy diechu, již jeho (Dariova) rodina biechu AlxH. 2, 27, *zástup hlučný, valný, schallende, grosse Schar.* — Srdce móžem tú hlucznu cestú rozoměti ŠtítBud. 149, *hlučná cěsta, via frequens;* hlučná silnice Vel. Jg. — *Adv.* **-ně:** hlucznye brebtati bude robě tumultuabitur Pror. Isa. 3, 5; (pohanské panie) dachu svéj řeči vzníti, hlucznye k sluchu ji hladiece Kat. v. 3264; (vzvuk) hlucznyegie sě obrážieše clarius Ol. 1. Reg. 14, 19.

hluchorodec, -dcě, masc., *hluchý had aspis:* hluchorodecz, est genus aspidis... Lact. 294[b]. Srov. *hlušec.*

hluchost, -i, fem., *Taubheit.* — hluchost a němota HusPost. 147[b]; pak-li t potom hluchost ostane Sal. 249; hluchost surdities Prešp. 1582, surditas BohFl. 457.

hluchota, -y, fem., *Taubheit.* — O hluchotie Sal. 247; to náramně velmi staré hluchotie spomáhá Chir. 317[b]; (mast) k hluchotye zpomocná MastDrk. 290. — Bych mú temnú hluchotu zhasil Rúd. 31[a].

hluchotina, -y, fem., *hluchota, Taubheit.* — Proti hluchotinie Sal. 250.

hluchý, adj., *taub;* psl. *gluchъ* surdus. — Ktož jest hluch nebo když komu uši zalehnú Chir. 316ᵇ. (Nemocný) hluch již i něm bieše Hrad. 145ᵇ. Já jako hluchi neslyšěch tamquam surdus ŽKlem. 37, 14, jako hluchy ŽWittb. tamt. Uši jich hluffie budeta surdae Ol. Mich. 7, 16. hluchi surdus Prešp. 1119. — Na hluche púšti in sterili solitudine Otc. 286ᵃ, *hluchá púščě;* veliká a hlucha púště solitudo vastissima t. 350ᵇ. — had hluchi aspis BohFl. 205. Jako aspida hluffie sicut aspidis surdae ŽKlem. 57, 5, překladatel vzal gen. surdae (psaný -e) za adverb.; v jiných žaltářích jsou tutéž překlady zase jinak chybné: jako kralikowe hluffy ŽWittb., kralikowie hlufyey ŽGloss., kralykowye hluchey ŽPod. — Maxenc zařil tak násilně z hlucha, jako ze vzteklého ducha Kat. v. 3246, zařval *z hlucha,* srov. hluchá púščě. — *Příjm.:* Mikuláš Hluchy súkenník KolB. 165ᵇ (1500), Mikulášovi súkenníku Hluchemu tamt.; Lidce Hluche TomZ. 1430 n 47. — *Hluchý kopr, hluchá kopřiva, hluchá lebeda, hluchá nemoc,* v. **kopr, kopřiva, lebeda, nemoc.**

hluk, -a, -u, masc., *hřmot, křik, prudkost, nepokoj, Lärm, Geschrei, Unruhe, Ungestüm,* pak *zástup hlučících, zástup, hromada, sbor lidí* atd., *Schar, Haufen, Menge.* Stsl. *glъkъ* sonitus, psl. *gъlkъ.* Strany významu *křik-zástup* srov. nč. *hluk = křik* a demin. *hlouček = malý zástup.* — Hlédajíc pravdy, spatřujíc múdrost pokryjem sě rozbrojného hluku tohoto světa ŠtítBud. 83. Ktož by byl v boze upokojen od hluku neprazdni t. 76. Púšť jest, spustiti z srdce hluk žádanie tělesného Štít. ř. 244ᵃ. Chce-li (vdova) ráda bez hluku býti na modlitbách, ale zavři se v svém pokoji… Štít. uč. 50ᵃ. hluk sonitus Prešp. 145, Rozk. 251. w hluk in tumultum Ol. Ezech. 23, 46; hluk sbořový tumultus turbarum Pror. Isa. 17, 12; uslyšěv hluk lidský volající tumultum populi vociferantis Mus. Ex. 32, 17; hluk bojový ululatus pugnae Ol. Ex. 32, 17. V tom pobití i v tom hluku AlxV. 1638, v hluku bitevním. — Diábli ji (duši) potkali hlukem cum impetu Brig. 183, hluk = impetus; velikým hlukem stádo strčeno jest v moře magno impetu Koř. Mark. 5, 13, v Bibli 1857: s velikou prudkostí. — Vešken hluk hřiešných lidí Modl. 5ᵇ, vešken *zástup, sbor,* všecko *množství.* Vešken hluk neb zbor zlých lidí HusE. 1, 68; omnium malorum cumulus hluk HusKázD. 167ᵇ. Zbor neb hluk všech vyvolených HusE. 1, 45. (Zákonníci) sú sě množstvím neb hlukem ohradili HusPost. 168ᵇ. Z nich (stolic) jest nesčastný hluk zlých duchóv spadl Kruml. 393ᵃ. Sebrav sě ve všem hluczye quando concio congregata est Ol. Deut. 18, 16. Bieše před domem veliký hluk na všaký den pro ty reky Baw. 271. Trój hluk lidský caterva HymnOpav. 170ᵇ. (Ježíš) uzřel hluk plačící ChelčPost. 273ᵇ. (Antenor) přijem k sobě hluk slušné čeledi vsede na lodí Troj. 45ᵃ. S hlukem rytieřóv Nikod. 113ᵃ. hluk contubernia (sic) BohFl. 839, Vocab. 175ᵇ, Veleš. Po zástupiech i hlucziech per turmas, cuneos Ol. Num. 1, 52, *zástup, oddíl vojska;* po zástupiech i hluczyech Mus. tamt.; hluk cuneus MamD. 298ᵇ, MamE. 309ᵃ. Dva a padesát spolkuov to slove hluk, a hluk bude třináct set; deset hlukuow to slove tém Háj. 249ᵃ (tak prý ustanoveno za Přemysla 1268). Král nikdy bez hluku nenie NRada 408, *hluk = zástup, komonstvo.* (Císař) na své pomocníky w hluku zavola Kat. v. 2737. Od toho máš sjezdy s zadu, aby (ty, králi) ukradl sě jim všem z uočí, veždy sě od hluka dále NRada 1368. Tehdy orel sta před králem, ano již zvieřat hluk taký, ani sě před králem brojie t. 20, zvířat (čtvernohých) *hluk, zástup, množství.* — Našich pěti smyslóv hluk Kruml. 216ᵃ, sbor. A tak móžem tú hlučnú cestú rozoměti ta srdce, v nichž jde rozličných myšlení hluk veliký a rozbrojný ŠtítBud. 149, hluk, zástup, množství myšlenek. Šestá přiekaza jest bydlo se zlými, jichž by příkladem (člověk) zlého sě přijal, jda po hluku ŠtítMus. 127ᵇ, *jda po hluku* = se zástupem, srov. nč. jíti se stádem, ve stádě; ale sbožný nepójde po obecném hluku ve zlé t. 127ᵇ. —

Což jich bieše při tom hluku NRada 109, což koli jsú při hlucze Kat. v. 3083, *při hluku, při hlucě, pohromadě.* Chodiechu s ním (posedlým) přietelé w hluczye Hrad. 11ª, *v hlucě, v hluku, v zástupu (jednom), pohromadě.* Domnievajíce sě (Josef a Marie, o Ježíši), by byl w hluku in comitatu Koř. Luk. 2, 44; domnievajíce se ho býti w hluku Rokyc. 40ª. (Vody) v jednom hluku ostanú in una mole Ol. Jos. 3, 13, Br.: v jedné hromadě. — Co (jest) rozličných hlukow nebo pokolení rybích v moři ŠtítPař. 9ᵇ, *hluk, druh;* co jest na zemi těch divných a velikých rozličností mnohotvárných hlukow neb zástupóv tamt. — V ŽGloss. 117, 27 jest: w hluku in condensis; omylem, v ŽPod.: w hufſczyech.

hluma, -y, masc., *herec, kejklíř, Schauspieler, Gaukler;* srov. stsl. *glumъ* scena, iocus, *glumiti* garrire, irridere, *glumьcь* mimus, srbch. *glumac* též, rus. *glumitь* žertovati atd. — hluma mimus Rozk. 1803, hlima (sic) též Prešp. 1050. — *Příjm.:* Marziconis Hluma TomZ. 1432 n 278, Hluma Oldřich TomP. 3, 45.

Hlupa, -y, fem., *jm. osobní:* Glupa NekrP.

Hlúpata v. **Hlúpětín.**

hlupec, -pcě, masc., *Dummkopf:* hlupecz idiota SlovBrn. 11; srov. *hlupen.* — *Příjm.:* Glupec Reg. I, 1115 (XIII stol.).

hlupen (?): hlupen idiota Prešp. 1003, Rozk. 1788, Veleš; v SlovBrn. je za to *hlupec,* v. t. — *Příjm.:* Glupen Reg. I, 1088 (ze XIII stol.), Glupen de Gor tamt. 1226.

Hlupenov, -a, masc., a **-ovo,** -a, neutr., *jm. místní:* (villa) Glupenouo Reg. I, 1115 (XIII stol.), Glupenowo t. 1186 (též); Glupenow t. ca. 1239.

hlúpěti, -ěju, -ieš, impftiv., *hloupěti, dumm werden.* — To jest v těchto knihách psáno…, abychom se střieci uměli a tak v strastech ne hlupieli Baw. 35.

Hlúpětín, -a, masc., *jm. místní,* ze jm. osobního *Hlúpata.* — (Bonum) Glupetin Reg. I, 1233, Hlupetin t. 1253; villam Glupetin t. 1237; de Hlupyetyn TomZ. 1386 n 332.

hlúpiti, -pu, -píš, impftiv., *hloupým činiti, dumm machen.* — Množstvie krmí hlupi smysl Comest. 184ᵇ.

Hlupohlavi, -vy, -av, plur. masc., *jm. místní:* Glupoglavi Reg. I, 1228.

hlupoň, -ě, masc., *hlupák, Tölpel* Vel. Jg.; — k tomu fem. **hluponě,** -ě, ve *jm. osobním:* Glupona NekrP.

hlúpost, -i, fem., *hloupost, Dummheit.* — Což jsem tuto z své hlupoſti pravil NRada 357; hlupoſt má ignorantia Ben. Job. 19, 4; hlupoſt obtusitas Prešp. 1348, Rozk. 2106, hlupos (sic) též Anon. 5ª.

hlupstvie, -ie, neutr., *hlupství, Dummheit.* — Pak-li to hlupoſtwie (sic) a nehodné jest Pernšt. předml. Jer. k Pavl.

hlúpý, adj., *hloupý, nerozumný, prostý, dumm, ohne Verstand, einfach;* stsl. *glupъ* stultus. — Všudy ľudí hlupij ležie sěčeni vňuž trúpi AlxB. 4, 22, u Gualth. 5, 34: cadit infinita vicissim Persarum Macetumque manus. Král hřecký tam v zástupy třěl sě sěka on ľud hlupy AlxB. 3, 20. Nejeden panošě hlupy ješťe ležieše a chrápě AlxV. 2441. Aby to hlupe pohanſtwo… odola (m. odolalo) bludnému kmenu Kat. v. 2863. Ti všickni (t. první knížata po Přemyslovi) neostavili sú mene dobrého, neb byli jich hlupy nravi DalC. 16. Jsa hlup v té věci Kruml. 384ᵇ. hlupi jsú lidé rudes Mill. 10ᵇ. Nezapomínaj…, by byl toho daru hlupy OpMus. 147ª. — Jenžto (nesmysl) ani při hlupem zvěřiu bývá ApD. a, *hlúpý zvěř;* hlupa zwieřata Alb. 78ᵇ. — (Lid) hóře činí než twarz hlupa Hrad. 95ᵇ, *hlúpá tvář = zvíře,* srov. nč. *němá tvář;* (obrazy) hlupych twarzy bestiarum Otc. 9ª. — *Příjm.:* Hlupy UrbHrad. 20.

hlušec, -ščě, masc., *hluchý had aspis.* — hluſſecz aspis Nom. 70ᵇ, hlusecz též Veleš.; hluſcz (sic) aspis Prešp. 509 m. hlušec, hluſſcz Rozk. 979 též. — Srov. *aspis, had* a *hluchý.*

Hlúšek, -ška, masc., *příjm.:* Hlussek TomZ. 1385 n 121; Václava Hlauſſka KolB. 2ᵇ (1501). — K tomu fem. **Hlúšková:** Hlusskowa UrbE. 280.

hlušicě, -ě, fem., *ovoce toho jmena, slivy veliké, červené, Rosspflaumen* Vel. Jg. — Slívy jsú jedny bielé a druhé črné a třetie črvené veliké, a ty slovú hlušice rkp. lék. Jg. Má střícě (strýcové, dva) prodáváta ... hluſſyczye, slívy... Mast. 407. — hluſſyczye pruneria Rozk. 1186, BohFl. 248; hluſſicze též Prešp. 625, hluſſycze též SlovBrn. 294, hlusyce též Veleš., hluſſiczie RVodň. ad 47[b]; hluſſyczye tamarindi RostlD. 92[b].

hlušiti, -šu, -šíš, impftiv., *hluchým činiti, taub machen:* nehluſſte mne svými řečmi Ezop. 162[a].

hluza, -y, fem., *jídlo nějaké:* rohlíček, ukruch..., pitie, múčka, hluza *papula Prešp. 1714 v kap. de convivio; hluza též Rozk. 2583. — **hluza** m. *luza,* v. t.

Hlužec, -žcě, masc., *příjm.:* Ješka, řečeného Hlužec z Lovu Reg. IV, 1345; Hluzzecz de Low Běl. 1345.

hmat- v. **chmat-**.

hmez, hemza, -u a analogií hmeza, -u, masc., *hmyz, reptile;* z *gъmъzъ.* — Všeliký hmez, kterýž se hýbá na zemi omne reptile Pernšt. Ezech. 38, 20; s hmezem zemským cum reptili terrae t. Os. 2, 18; hmezowe zemští reptilia terrae t. Mich. 7, 17. Nepoškvrníte duší vašich na vešlikém hmezu in omni reptili Kladr. Lev. 11, 44; (dotkne-li se kdo) kteréhožkoli jiného hmezu quodlibet aliud reptile t. Lev. 5, 2. Srov. **hmyz** a **hmyza**.

hmota, homota, -y, fem., *vlhkost v těle, talov (materie),* pak *látka* lat. *materia; Eiter, Materie, Stoff.* Je jen v češtině, trvám že z lat. *humectus* = vlhký, a znění vlastnější bylo by tedy *homota.* Srov. střhněm. *matërje* = Stoff atd. a také = Flüssigkeit im Körper, Eiter (Lex.). Podobnost hlásková se *hmatati* vede ke kontaminaci významů, o čemž v. s. *hmotný.* — Prvá příčina (otoku) jest přítomnost homoty neb mokrosti v těle člověčím Sal. 208. A homota, v nížto stává se proměna neb vtělenie neb nakaženie to, vlhká ť jest a lepká a znamenie, že ostrost mléka s takovú homotu jest příčina té nemoci t. 215. Studených věcí nepřikládaj na otok, ať by se homota jeho k srdci neobrátila t. 284. Druhdy ta homota jest horká a druhdy studená t. 338. Když není bolest trhavá ani náramná, znamení ť jest, že jeho (t. výru) hmota jest studená Sal. Jg. Od zpráhlé neb připálené homoty Sal. 216. homota, v nížto stává se proměna t. 214. Suché chrásty neb lišej stávají se z jedné hmoty wodne krve slané t. 400. Hmota prvotní primordialis materia Lact. Jg.

hmotnost, homotnost, -i, fem., *hmota, Materie, Stoff.* — Hmotnoſt, co muož vošmakáno býti, materia Lact. 102[c]. Skažená hmotnoſt aneb materia a spuosoba RešSir. 261[a].

hmotný, homotný, adj., *ze hmoty, materiell, stofflich, körperlich.* — Ve všech věcech homotnych nebo tělesných LékA. 24[b]. Dílo hmotné s učením v jedno svazovati RešSir. 253[b]. Sám sě hmotneho viďal Hug. 375, tělesného. Rerum visibilium a hmotnych HomMak. 48[a]. (Plachetníci pekávali) chleby »hmotné« a veliké WintObr. 2, 269. — Pruovody hmotnymi a zřetedlnými VšehK. 47[b]; pruovodové bez uměnie a hmotnij t. 71[b]. — Nepřistaupili ste k hmotné hoře non accessistis tractabilem montem Br. Žid. 12, 18, k hoře hmotné (Sinaj) v Bibli 1857 tamt., v řeckém orig.: ψηλαφωμένῳ ὄρει, k hmatatelné hoře, a z toho kontaminací hláskovou *(hmatati* a *hmota):* k hmotné hoře; za to čte se tamt. v Koř.: nepřistúpili ste k hynutemu (montem nepřeloženo), a v Pernšt.: nepřistúpili jste k hynotnemu (montem nepřeloženo), oboje snad omylem m. homotnému.

hmula (?), -y, fem., *jídlo nějaké:* kóra crusta, mazanci placenta, fonta **hmula* Prešp. 1717 v kap. de convivio.

hmyz, -a, -u, masc., *reptile;* z *gъmyzъ.* — Jedovatému hmyzu Troj. Jg. Srov. **hmez** a **hmyza**.

hmyza, -y, fem., *hmyz, reptile;* z *gъmys-.* — hmiza reptile Prešp. 521, BohFl. 191; hmyza též Rozk. 989, Nom. 70[b], RVodň. 51[a]; hmyza vel žížala reptile SlovVyšbr. Srov. **hmez** a **hmyz**.

hmyzadlo, -a, neutr., *reptile; z gъmyz-.* — Ryby nazval Mojžieš hmyzadla ComestCer. 4ª. Ani draka ani kterého hmyzadla Comest. 65ª; hmyzadla reptilia t. 5ª, t. 5ᵇ. Srov. **hemzadlo.**

hmyzati, -aju, -áš, impftiv., *lézti, plaziti se, kriechen;* stsl. *gъmyzati* serpere. — hmyzagiczich (tvorů, plazů) třie sú národové (tři druhy) ComestC. 4ª; hmyzagiczych trzy sú národové: tahující, čeperající ...a hmyzagiczy nohami Comest. 5ᵇ. (Tvory, plazy) hmyzagiczie nohami, jako ješčerky... ComestC. 4ᵇ. (Zvieřata) některá hmyzagi Comest. 82ᵇ. — *Pryštěti:* země měkká na dně hmyzaffe scaturiebat Comest. 247ª. — Srov. **hemzati.**

hmyzavěti, -ěju, -ieš, impftiv., *hemzati, kriechen.* — hmyzawiegiczich totiž zvieřat (generis) reptantis HymnA. 137ᵇ.

hmyzavý, adj., ze *hmyzati.* — (Zvieřat) hmyzauych HymnB. 78ᵇ.

hmýzdanie, -ie, neutr., *hmyzdání, hemzdání, das Kriechen, Wimmeln.* — hmeyzdanije Hrub. 53ᵇ.

hmyzděti v. **hmyzěti.**

hmýzě, -ěte, neutr., *hmyz,* vlastně *hmyzí mládě.* — hmeizie (sic) reptile RVodň. ad 51ª; hmyzata ničemná Lomn. Jg.

hmyzěti, -žu, -zíš, také **hmyzděti,** -žžu, -žďu, -zdíš, impftiv., *hemžiti se, pryštěti, kriechen wie ein Insect, wimmeln, sprudeln.* — Plny červuov prsi jeho, ješto hmyzie BrigF. 159, Brig. 34. Prsi jeho hmizie červy BrigF. 160, Brig. 35, hmyzěti čím. (Job) črvy hmizieše bludóv vermibus scatebat errorum Hlah. 2. předml. k Job.; (Job) červy hmyzieffe Lit. tamt.; hmyzieffe scatebat MamV. (Jídlo zbylé) počalo hmyzeti červy coepit scatere vermibus Pr. Ex. 16, 20, zčervivělo Br. tamt. (Úd od těla uťatý) musí i hníti i červy hmyzdieti HrubLobk. 79ª. I budau ť hmyzeti žáby z potoka ebulliet fluvius ranas Pr. Ex. 8, 3, Br.: vydá řeka množství žab. hmyzeti ebullire, fervere, erumpere, scatere Lact. 229ª. (Mahebach) vzní hmyzij forte scaturiens potest esse Comest. 80ª, výklad slova Mahebach.

hmyziti sě, -žu sě, -zíš sě, impftiv., *hmyzeti, hemžiti se.* — An se vše hýbalo a hmyzilo jedno skrze druhé Lab. 42, 4; za starší *hmyzěti.*

hmyžď- v. **hmyzd-.**

hnánie, -ie, neutr., *běh, honění, útok bojovný, Lauf, Angriff.* — hnanie cursio Prešp. 1272; pozvoňenie pulsus, hnanye pulsus, bítové pulsus t. 2309, položeno vedle sebe troje pulsus významu rozličného. — Nejeden zboden na hnany AlxB. 1, 12. To by bylo nerovné hnanye, když bychom udeřili na ně Trist. 79ª. Ktož první učiní hnanye qui coeperit dimicare Ol. Súdc. 10, 18, *hnánie učiniti.* Amalechitští hnanie běchu učinili impetum Kladr. 1. Reg. 30, 1. Theobalde, učiň s Štilfridem hnánie Štilfr. Výb. 2, 45. Jedniem hnanym uno impetu Ol. 2. Reg. 23, 8. — Utiekaje hnanij Hrub. 257ᵇ; hnanijm t. 488ª.

hnát, -a, -u, masc., *Gelenk, Knochen, Glied;* srb. *gnjat* Schienbein, sln. *gnjat, gnat* Schinke, pol. *gnat,* trvám že ze střněm. *knote* = natürlicher Knoten am menschlichen Körper, an Pflanzen etc. Strany *gn-, gň-* za něm. *kn-* srov. slov. *gnet-, gňet-* za stněm. *knëten.* — hnat vertibulum Vít. 92ª, kloub. — Vezmi mozk z hnatuow volových Chir. 89ᵇ; mozk z hnata z vlčieho ChirB. 46ᵇ. Hnatowe jeho HusŠal. 104ᵇ. (Svatý Prokop) w hnaty byl velmi silný Hrad. 23ª. Tvých hnatow ossium Ol. Prov. 3, 8. hnat ossea (m. os) Prešp. 435, Rozk. 861, Veleš., RVodň. ad 48ᶜ. — Železných hnatow cum ferreis curribus Ol. Jos. 17, 16, překladatel rozuměl cruribus; přesilné hnaty ferreos currus t. Jos. 17, 18, překl. rozuměl crura. — *Příjm.:* Hnat TomZ. 1468 h 156.

hnátec, -tcě, masc., demin. ze *hnát.* — Inhed sě je jeden hnátec viklati DalJ. 31 z J², jeden článek tamt. z rkp. Z.

hnátek, -tka, -tku, masc., demin. ze *hnát.* — Je v *příjm.:* Hnatek TomZ. 1430 n 20.

hnáti, ženu, -eš, impftiv., *laufen, treiben, jagen;* z *gъnati,* stsl. *gnati* pellere. — (Alexander) hna toho dne mil třidcěti AlxH. 1, 14, *hnáti = spěšně táhnouti.* Da-

rius hna preč, nigdie nepostojě AlxBM. 2, 12. (Patron) hna preč t. 4, 18. (Filota) hna tam a (ch)tě svým pomoci AlxV. 1683. Sám král hna přěd zástupy t. 2440. Kadyž koli hnachu, jakžto mhla bieše ot prachu t. 1382. (Patron) ješčež krále hnaw ujisci, chtě sě v sm'rt přěde ň poskýsci AlxBM. 4, 21, uháněje ujistil krále. Synové Machyr hnachu do Kaad perexerunt Mus. Num. 32, 39. — (Alexander) hnaw doby jednoho města AlxV. 1145, *hnáti útokem.* Hna na ň s uostrú bradaticí AlxV. 1700. Ta dva dobrá druhy proti sobě hnasta Štilfr. Výb. 2, 44. — Ti hnachu po nich po cěstě secuti sunt eos Lit. Jos. 2, 7, Ol. tamt., *hnáti po kom = za kým.* Kdyžto po vás hnachu cum vos persequerentur Mus. Deut. 11, 4, *hnáti po kom = pronásledovati.* — Kopie hnalo k jeho svatému srdci Modl. 64[a], *hnáti k čemu.* — Což hnáti vietr nemožéše, vesly dopomoci chtieše AlxV. 573, *hnáti = poháněti, puditi.* Nepřietele zeny daleko Hod. 22[b], *žeň, zaháněj.* Krávy hnati neb zajieti abigere MamA. 14[a].— (Poslové) vzpravichu, čeho ptají, ktož je zene Kat. v. 165, *kdo je žene, posílá.*

hnátovitý, adj., *knochig:* (pacholek) hnatowity bude ChirB. 26[b].

hnátový, adj., *z hnátu, Knochen-:* talov hnatowy putredo ossium Ol. Prov. 14, 30.

hned v. **inhed.**

hnědavec, neboli **hnidovec,** -vcě, masc., *prý rostlina nějaká:* hnyedawecz *solatrum Rozk. 1430; hnydovecz též Prešp. 752 v kap. de herbis ignotis.

hnedky v. **inhed.**

hnědlík, -a, masc., *prý obluda nějaká:* hnyedlik *leucrotheca Prešp. 412, v kap. Clauda monstra; strojené.

hnědý, adj., *braun; z gnêd-.* — (Kóň) hnyedy Sedl. z arch. m. Brna 1413, 15 mart. Dva voly, s hnyedym plavého Hrad. 107[b]. Krávu hnyedu rufam Ol. Num. 19, 2.

hněpač, -ě, masc., *prý ryba nějaká:* hnyepacz *abirus Prešp. 360 v kap. de piscibus, Rozk. 727.

hňésti, hňetu, -eš, impftiv., *hnísti, tlačiti, trápiti, kneten, drücken, quälen;* stsl. *gnesti, gňesti,* stněm. *knëten.* — (Ty, praví moucha mravenci) sebú piesek ostrý hneteš, když po piesku sem tam meteš; já hnetu tkanky králové i jejie šlojéře nové Baw. 85. Každý ť sám vie, kde ť jej hnyete střevíc jeho ŠtítBud. 158; řekl sem dřéve: »každý ť jedno sám vie, kde ť jej hniete« t. 182. Rozumný a živý čije, kde jeho hňete ChelčP. 281[a]. hnete-li vás svědomí Br. Jak. 5, 16. (Dva) mládenečky hnyetla ſye v životě collidebantur Ol. Gen. 25, 24 a Mus. tamt. (Lidé) tak ſie biedně hnietu s tiem stoníce ŠtítPař. 121[b].

hňetenicě, -ě, fem., *hnětený chléb, hnětýnka, Brotkuchen.* — hnyetenicze *pirgus Prešp. 1707 v kap. de convivio, hnetenyczye též Rozk. 2567, hnietenicze též RVodň. 51[c]; hňetenicze artocopus... dicitur panis cum labore factus Lact. 18[b], hnietenycze artocopus Veleš.

hňetenie, -ie, neutr., *hnětení, tlačení, Druck.* — Aby ta mázdra ani mozk hnietenim bolesti nečil Sal. 429.

hňetlivý, adj., *kdo rád, snadno hněte, hnětoucí.* — Ano svědomie bolestné a zevnitř život hňetliwy, pravdú neuzdravený ChelčP. 46[b]. Tehdy jedna stěna bude jeho tisknúti... a to hnietliwa strana ŠtítPař. 73[a].

hněv, -a, -u, masc., *Zorn;* stsl. *gněvъ* ira. — Jmáš boží hnyew k sobě Hrad. 100[b]. Na mě přišli sú hniewi tvoji irae tuae ŽKlem. 87, 17. Ktož sě dá rozmoci hnyewu, že vzeklne Štít. uč. 23[a]. Veš hnyew ochabi AlxBM. 4, 41. Ostaň hnewu desine ab ira ŽWittb. 6, 8, přěstaň hnyewa ŽPod. tamt. hnyew domu tvého ztrávil mě jest zelus comedit me MamA. 37[b]; hnyewem mým zarděl sě jest zelo commotus est tamt. Zabil sem mládenečka w hnyewye mém in livorem meum Mus. Gen. 4, 23. (Kristus) opět přide zasě hrozných hnyewuow budit sem, živých i mrtvých súdit Kat. v. 2010. — Tak byl jeden (vladař) řekl: Nemohu ť ho bíti, hniewt mie jest na ň Šach. 305[b], *jest mě hněv, hněvám se;* mye bude hnyew z toho Hrad. 126[a]. — Ve **výrazích** adverb. bývá *plur.:* biskup hnyewy rozedřě rúcho Hrad. 83[a]; sám sě hniewy

dera furore Otc. 8ª; bratr hniewy je sě bratra bíti furore t. 172ª; hniewy sebú o zem bíti Tkadl. 26ª; hnyewy sě Nikanor smúti AlxV. 1659; (bratřie) hnyewy nyjú JidDrk. 40; s'rdce j'mu hnyewij hoří t. 66; s hnyewy Tristram vece Trist. 56ª; ktož nesvládne svým jazykem v svých hniewich Otc. 224ᵇ. — hniew ira ŽWittb. 2, 13, hnyew též Prešp. 1279, BohFl. 417 a j.; hnyew furor Ol. 1. Reg. 11, 6, MamA. 23ᵇ; hniew zelus ŽKlem. 78, 5, t. 118, 139, hnyewem zelo MamA. 18ᵇ; hnyew indignatio tamt. 26ª; k hniewu ad iracundiam ŽWittb. Deut. 19; tvého hnieua Kunh. 150ᵇ, ot hniewu ŽWittb. 54, 22; w hnieuie Túl. 25ᵇ, v tomž hnieuie AlxBM. 4, 44, w hniewie in ira ŽWittb. 2, 5, w hnyewie zemském in iracundia terrae t. 34, 20, ŽPod. tamt., w hniewie zemském ŽGlossKlem. tamt. — V ŽKlem. 43, 3 čte se: wili hnyew fwoi, za lat.: effunde frameam (meč); překlad mylný.

Hněva, -y, masc. *jm. osobní:* (testis) Gneua Reg. I, 1214 (XIV stol.).

hněvánie, -ie, neutr.: k hnyewany jeho zbudili *ad aemulationem* ŽPod. 77, 58; — hnyewanye *insultationes* Anon. 4ª, MamA. 25ᵇ, přeložení odchylné.

Hněvanov, -a, masc., *jm. místní:* Hnyewanow alias Hnyewasidrz UrbRožmb. 1379.

Hněvata, -y, masc., *jm. osobní:* Gneuata NekrP.

hněvatedlný, adj., *hněvatelský, zornig machend:* dóm hnyewatedlny jest exasperatrix t. Ezech. 2, 8, Br.: zpurný; hnyewatedlny exasperans tamt., Br.: zpurný; hnyewatedlny též MamD. 311ª.

hněvati, -aju, -áš, impftiv., *zornig machen:* Pilát, nechtě židovstva hnyewati, káza atd. Hrad. 87ᵇ; (dušě) boha hnyewa a sama sě tratí Kruml. 479ª; již sú hnyewaly tě exprobraverunt tibi ŽPod. 78, 12. — **h. sě** *zürnen,* stsl. *gněvati sę* irasci. Mluvie jiní mnozí, že sě již hnyewayu i boz(i) AlxH. 10, 11. Nehniewaytez viece sebe OpMus. 205ᵇ. Neroď sě hnyewati aemulari ŽKap. 36, 7. Z toho slova jě sě královic velmi hnyewaty DalC. 52, *h. sě s čeho;* proč fie z toho hnyewaff cur irasceris super hac re MamA. 26ª. Proczez fie hniewa Tkadl. 2ª, *h. sě pro-č.* Co jest, o niez fie hniewa tamt., *h. sě o-č;* (že sě) o tomto hnyewate, (málo řěčí) múdrých znáte AlxH. 11, 5, *h. sě o čem.* Dokudže budeš sě hniewati na modlitvu sluhy tvého irasceris ŽWittb. 79, 5, *h. sě na-č;* když sě hniewaffe na vy cum irasceretur t. 123, 3; hniewach fie na zlostivé zelavi super iniquos ŽKlem. 72, 3. Nebo hnyewal fie jim iratus est eis ŽKlem. 17, 8, *h. sě komu,* podle lat.; hnyewaty fye budeš nám ŽPod. 84, 6.

Hněvčín, -a, masc., *jm. místní:* de Hnyewczin TomZ. 1390 n 144.

Hněvec, -vcě, masc., *jm. osobní:* Gneuec NekrP., Hnewecz DeskDE.; — k tomu fem. **-ová:** Hniebcowa UrbChotěšA. 1ᵇ.

Hněvici, -icě, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Hnyewicz UrbE. 93, Hněvice KotMíst.

Hněvin, adj. possess., z *Hněva,* v. t. — **Hněvin most:** Gnevin most Reg. I, 1227; ad pontem Gnevin KosmA II, 11, Kosm1. tamt., ad pontem Ghnewyn Kosm4. tamt.

hněvitedlník, -a, masc., *kdo pobouzí k hněvu, Anreizer.* — hnyeuitedlnyczi irritatores Ol. Ezech. 2, 7.

hněvitedlný, adj., *k hněvu pobouzející, anreizend:* Characha diera hnywitedlna Lit. výkl. slova Characha.

hněviti (?): Arnošt... přikryv ji (pannu od nosařů uklvanou) poče plakati a jejie smrti převelmi pykati, hniewiec svrže s lože krále, protě mečem jej na skále Baw. 227, doklad nezřetelný a nejistý; srov. stsl. *gněviti* irritare a adj. *hněvivý.*

hněvivě, adv., v. **hněvivý.**

hněvivník, -a, masc., *kdo pobouzí k hněvu.* — Nebuď hnyewiwnykem exasperans Ol. Ezech. 2, 8, Br.: nebuď zpurný.

hněvivost, -i, fem., *prchlivost, Jähzorn.* — Bál sem sě hniewiwofti a hněvu jeho timui indignationem et iram Kladr. Deut. 9, 19, Br.: prchliwofti. hniewiwoft jeho škodliva bude ŠtítPař. 93ᵇ.

hněvivý, adj., *zornig, jähzornig.* — hniewiw sem byl offensus ŽWittb. 94ª, 10;

když hnyewiw budeš cum iratus fueris ŽKlem. Hab. 2. Ktož boha nejmá milostiva, nikakéž ho neujde hnyewywa Štít. uč. 27[b]; té dievky svaté nikdy ižádný neviděl hnyewiwi Krist. 5[a]. (Mnozí lidé) inhed budú hnyewywy Alb 18[b]. Dva muže syny Belial, točíž hnyewiwa Lit. 3. Reg. 21, 10 (ve Vulg. není). Před hnyewywym súdcí Štít. ř. 132[a]. Přěd tvú hnyewiwu twarzy Kruml. 381[a]. Vysvobodič mój ot nepřátel mých hnyewiwich iracundis ŽKlem. 17, 48, ot nepřátel hnyewywich ŽWittb. tamt., z nepřátel hnyewywych ŽPod. tamt. hniewiwo jest rozliucenie tvé iratus est furor ŽKlem. 73, 1. V lání hnyewiwem in increpationibus MamA. 26[a]. (Ciesař) vzmlamola hnyewywym hlasem Kat. v. 3249. Kto jest bled a k tomu libi(vý), ten rád často bývá hnyewywy Postavy Kap. 156; s častými (hustými) zuby, to jsú hnyewywy t. 193. — nayhnyewywieſſieho (sic) nequissimum. — *Příjm.:* Hniewiwy TomZ. 1424 st 69. — *Adverb.* **-vě**: (srdce dobré) ani kaké hořkosti hnyewywye pokáže Alb. 11[b]; řěči ochotně přěslyšě, ne hniewiwie, ale tiše NRada 520; hnyewywye ť jest přijal indigne tulit MamA. 24[b]; hniewywe (sic) indigne Mill. 39[b].

Hněvka, -y, fem. (?), *jm. osobní:* Gneuca NekrP.

Hněvkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Hnyewcowicz DeskDE.

hněvně, adv., v. **hněvný.**

Hněvnici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Gneunici Reg. I, 1115 (ze XIII stol.), Gneunichi t. 1239.

hněvník, -a, masc., *kdo chová hněv, protivník, vinník, ein Zorniger, Widersacher, Schuldiger.* — hnyewnik irator Prešp. 1079 Ó hniewníče zlostný! HusPost. 181[a]. Smiřováše hniewniky iratos Otc. 12[a]. Rač zbořiti hněv těch hnyewnykow Modl. 68[a]. Když neodpustíš svému hnyewnyku ROl. 43[a]. Někteří odpúštějí svým hnyewnykom Štít. uč. 34[b]. (Člověk) hotověj jest k odpuščení, nežli jeho hniewnik ku prošení Kruml. 144[a]. — hniewnyka muka postiže minatorem Otc. 12[a].

hněvný, adj., *Zornes-, zornig.* — V času hnyewnem tempore iracundiae Ol. Sir. 44, 17. Jeho (pohanského císaře) hnyewny, krutí nravi byli sě pronesli tady, ež atd. Kat. v. 8. (Srdce dobré) ani kaké hořkosti hniewne pokáže Kruml. 135[b] (za to je na stejných místech v Alb. 11[b] adv. hnyewywye, v AlbB. hnyewnye). Čtyřidcěti let hnyewen sem byl pokolení tomu offensus ŽPod. 94, 10. Z toho jí (Fabricius Dorotě) silně hniewen bieše Lvov. 76[b]. Pak král hnyewen sede k súdu JiřBrn. 153. — *Adv.* **-ně**: počě jim (sv. Prokop německým mnichům) hnyewnye řéci Hrad. 26[a]; (srdce dobré) ani kaké hořkosti hnyewnye pokáže AlbB. (za to v Alb. 11[a] hnyewywye).

Hněvoň, -ě, masc., *jm. osobní:* Gneuon NekrP.

hněvota, -y, fem.: hnyevota *iracundia* Prešp. 1323. — Bylo také *příjm. mužsk.*, odtud *Hněvotín,* v. t.

Hněvotín, -a, masc., *jm. místní:* Gneuotine (lok. sing.) Reg. I, 1160.

hněvotník, -a, masc.: hnyevotnyk *iracundus* Prešp. 1079.

hněvotný, adj., *spurný, k hněvu vzbuzující, zornig machend.* — hnyewotny k hniewu zbuzugici exasperans MamV.; kakžkoli dóm hnyewotny jest exasperans Ol. Ezech. 2, 5; hniewotna irritatrix MamA. 26[a].

Hněvsa, -y, masc., *jm. osobní:* Hněvsa sě s koňem propadl DalJ. z rkp. P a Ff, Hniewſa Háj. 73[a]. Srov. *Hněza.*

Hněvušici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in villa Gneusitz Reg. III, 1333; Hnyewussyczye UrbHrad. 2.

Hněza, -y, masc., *jm. osobní:* Hnhieza sě s koňem propadl DalH. 30. Za to v DalC.: knyezye, omylem; v rkpích pak P a Ff *Hněvsa,* v. t.

Hnězden, Hniez-, -dna, masc., a **Hnězdno, Hnězno, Hniez-,** odchylkou též **Hnězdo,** -a, neutr., *jm. místní, Gnesen.* — Metropolim Gnezden KosmA. II, 3, Kosml. tamt. In civitate Gnezden Kosm. pokrač. 1127. Břacislav w hnyezdnye české stany zstavi DalC. 43. Z Gnězdna VelKal. 117, w Gnězně t. 241, w Gnijzdně t. 117. —

(Město) hnyezdo Pulk. 44b, w hnyezdye t. 33b. — *Adj.* **-ský:** hnyezdſky Pulk. 45a.

Hnězdno, Hnězdo, Hnězno, adj. **-ský,** v. **Hnězden.**

Hnězie·hora, -ie, -y, fem., *jm. lesa:* silva Hnyezie hora UrbRožmb. 1397.

Hnibek, -bka, masc., *příjm.:* a Jacobo Hnibkone Reg. IV, 1334.

hnida, hnída, -y, fem., *Niss, Ei der Laus.* — (Voda koprová) zraky čistí a hnidy při očí zapuzuje LékA. 173a. Obraň sě blše a hnidě HusE. 1, 84; nechť stvoří (někto) jednu hnidu t. 3, 273. — hnyda lens Prešp. 533, BohFl. 199, MamA. 27b; hnijda Lact. 294b, hnijdy Háj. herb. 38b, t. 150a.

hnidka, -y, fem., demin. z *hnida:* hnidka Lact. 294b.

hnidovec v. **hnědavec.**

Hnidúsi, -ús, plur. masc., *jm. místní:* Hnidus Reg. IV, 1338; Hnidausy TomP. 407.

hniezdce, -ě, neutr., demin. z *hniezdo.* — Slavíček ... rozkošně notieše ..., své hniezdce poče těšiti Baw. 100; (jestřáb) chtieše to hniezce zhubiti tamt.; slavíček prositi poče, své hniezce smutné okroče tamt.

Hniezden v. **Hnězden.**

hniezditi, -žžu, -žďu, -zdíš, impftiv., *hnízditi, nisten;* v jazyku starém z pravidla **hniezditi sě.** Stsl. *gniezditi* nidificare. — Vrabci ſe hniezditi budú nidificabunt ŽKlem. 103, 17, ſe hniezdie ŽWittb. tamt., ſye zhnyezdye ŽPod. tamt. Holubice ſe w ſkalí hńiezdí HusŠal. 34b, (holubice) tu ſe hńiezdí t. 50a. Orlice na vysokosti ſye hnyezdi GestaBř. 113b. Na hradě dva čápy hnyezdyſſta ſye GestaKl. 12, na ňemž (hradě) dva čápy ſye hnyezdyeſſta GestaBř. 6b. Havran, když ſye bude hnyezditi na dřěvě t. 116b. hniezdiš ſe v cedrovém dřieví nidificas Pernšt. Jer. 22, 23.

hniezdko, -a, neutr., demin. z *hniezdo.* — w hniezdku mém umru in nidulo Kladr. Job. 29, 18; w hnijezdku mém Ben. tamt.

Hniezdno v. **Hnězden.**

hniezdo, -a, neutr., *hnízdo, Nest;* stsl. *gnězdo* nidus. — Pták některý, jenž sobě nedojme viery, kdyžto sobě ptá pokojě, kde by choval dietky svojě, nesměje lap hnyezda sklásti, bojě sě..., aby hnyezda vietr neobořil neb sě had k dětem nevznořil AlxV. 875 sl. Vrabec nalezl sobě hniezdo ŽKlem. 83, 4. Mladých čápuov, dokudž ješťe jsú v hnyezdie Chir. 201a. hnyezdo vrabie LMar. 40; w hnyezdie dedkovém ChirB. 295a; hnyezdo nidus Pror. Isa. 10, 14, Prešp. 188, Nom. 64b, nidum BohFl. 121; hniezdo nidum ŽWittb. 83, 4, ŽKlem. tamt.; hnyezdo cubile Prešp. 1915, BohFl. 595, Vocab. 175b. — **ptačie hniezdo,** *rostlina toho jména:* ptaczie hniezdo daucus RostlC. 146a, olešník, ptaczie hnizdo daucus creticus RostlF. 11a. — *Příjm. mužské:* Andreas Hnyezdo de Klenow NekrDrk., uxor Hnyezdonis Andreae tamt., Duchconis Hniezdo TomZ. 1469 m 49, Duchconis dicti Hnyzdo t. 1454 m 49.

Hniezno v. **Hnězden.**

hnil, -a, -u, masc., *hnis, Eiter:* hnyl pus Prešp. 24.

hnilet, -i, masc., fem. (?), *hnilost, hniloba, Fäulnis:* pak-li jest hnilet veliký, že by kost černa byla, tehdy atd. LékB. 207a; jako hnylet stráven sem sicut putredo ŽKlem. 142b (Job. 13, 28); hnyleti řekl sem putredini ŽKlem. 144a (Job. 17, 14); pomni, že jsi země a prach, jsi črv a hnylet Štít. uč. 2a.

hniletný, adj., *shnilý, hnilobě podrobený:* potlačiece břiemě tělesné, hniletne Kruml. 212b; za to na stejných místech: břiemě tělesné Alb. 83b, břiemě tělesné hnyletne AlbB., břiemě hnyle AlbC.

hniliče, -ě, fem., *hnilice, teige Birne.* — hnylicze putrinum Prešp. 650 v kap. de fructibus arborum; hnylyczye též Rozk. 1237; hnilicze též RVodň. 50d. Ti (se obžerú) kyselicí, lusky, hnilicemi planými ŠtítPař. 117b. — Tebe bych všie cti zbavil, a sebe bych za jednu planú hnylyczu nepopravil Mast. 426, za planú hnilicu, za nic, o nic.

hnilina, -y, fem., *věc hnijící, hnilobě podrobená; hnis.* — Pak-li jaké hnylyny v hrdle máš Chir. 265b. Syp jen (= jej

prach) na tu hnylynu t. 159ᵃ. Jako hňilina zhynúti mám quasi putredo Varš. Job. 13, 28, jako hnilina Kladr. tamt., jako hnis Br. tamt.; jako hnilina quasi putredo Pernšt. Os. 5, 12, jako hnis Br. tamt.; hnilina putredo MamV.

hnilost, -i, fem., *hniti, hniloba, Fäulnis.* — hnyloſt nohy Chir. 320ᵃ; hniloſt nosu ApatFr. 105ᵃ; (zápach z úst pochází někdy) z hnylofty zubuov t. 264ᵃ. Vejdi hniloſt v kostech mých putredo ŽKlem. Habak. 16, vendi hnój v kosti mé ŽWittb. tamt. Porušen bude (lid) hniloſtí najhorší putredine pessima Kladr. Mich. 2, 10, Br.: pohubením přísným. (Cedrus) nikdy nepozná hnylofty Vít. 19ᵇ. Otec ji (ženu) i s dietětem nese k hrobu a pohřebe s tú hnylofty Brig. 63. Neb hniloſt smilstvie znamená HusPost. 84ᵃ. hniloſt putredo MamF. 92ᵃ, Veleš.

hnilý, adj., *hnijící, shnilý, faulend, faul.* — hnyle dřěvo lignum putridum Ol. Job. 41, 18, hnyle dřevo Otc. 18ᵇ; z hnileho dřievie Comest. 5ᵇ; v té ráně bylo maso divie neb hnile Sal. 223; mrcha hnyla cadaver putridum Pror. Isa. 14, 19, jako hnyle mrchy Kruml. 389ᵇ; rány hnilé zasajpati Háj. herb. 196ᵇ, vředy hnilé tamt. 268ᵇ; črv hnyly Orloj. 127ᵇ, červ hnyly Kruml. 468ᵇ.

hnira (?): hnira *racta Prešp. 359 v kap. de piscibus, hayra (sic) též Rozk. 724.

hnis, hnis-, v. **hňus, hňus-.**

hníti, hňú, hniú, -ieš, impftiv., *faulen.* — To dřevo nehnie Mand. 3ᵃ. Jemu noha hnyſſie (impf.) Otc. 365ᵃ; hnigiechu střeva jich computrescebant Kladr. 1. Reg. 5, 9. Nechaj toho hnyty Chir. 20ᵃ. (Ty, mravenče) hniges v zemské skúle pohřížen Baw. 85. — Jenž hnyem tak těžčě v hřiešiech Modl. 25ᵃ, t. j. hniem. Co hnijefs, hřiešná duše! Štít. ř. 96ᵇ, t. j. hnieš. A což má hnigici člověk, jímž by se mohl povýšiti Kruml. 10ᵃ. hnyty tabescere Anon. 7ᵃ.

hnitie, -ie, neutr., *hniti, Verwesung.* — Dlúhým hnytim longa tabe Ol. 2. Par. 21, 19. Maria w hnytye sě neobrátila Kruml. 81ᵃ, t. 23ᵇ.

hnój, hnojě, masc.; stsl. *gnoj*, putrefactio, pus, stercus. Psl. *gnojь*, z *gnei-* putrescere. — *Hniti, hnis, Fäulnis, Eiter:* Vendi hnoy v kosti mé putredo ŽWittb. Habak. 16. (Muž) vyňem jehlu, prodě rány, pusti se hnog na vše strany Baw. 92. Poplove ť z rány hnuoy bielý a hustý Rhas. 81; pak-li třeba bude hnoy zaroditi t. 9. Pod nimiž (strupy) vychází talov a hnuoy Lék. 61ᵇ. hnogem chrkati ApatFr. 80ᵃ. — *Hnůj, Mist:* hnoy mist MVerb.; hnoy zemský stercus terrae ŽWittb. 82, 11, hnuoj zemský ŽPod. tamt.; z hnogie de stercore ŽGloss. 112, 7, ŽWittb tamt., ŽPod. tamt.; (chrúst) hledá sobě pokojě prostřěd smrdutého hnogie Hrad. 118ᵃ; hnoy kydati Alb. 58ᵃ, hnoi kydati Kruml. 184ᵃ; hnuoy fimus BohFl. 126.

Hnojek, -jka, neboli **Hnojík**, -a, masc., *příjm.:* Stibor Hnoyk Reg. IV, 1343.

hnojenie, -ie, neutr., *hnojení, hnisání, das Eitern:* v čas hnogenie... bolest těžkú shledáš Sal. 291; (oči zakrvavené) od velikého hnogenie Chir. 279ᵇ.

hnojicí v. **hnojiti**

hnojikyd, -a, masc., *kdo kydá hnůj;* — *nadávka:* ó chlévníci, hnojikydové! HusE. 2, 433. Srov. *hnojokyd.*

hnojiti, -ju, -jíš, impftiv., *činiti, aby co hnilo, hnisalo, faulen, eitern machen:* mast dobrá celiti i hnogiti ChirB. 223ᵇ; hnogicie mast ApatFr. 192ᵇ, mast působící k tomu, aby nastalo hnojení, hnisání (buď z part. *hnojě*, anebo adj. *hnojicie*). (Antikrist) ty kazatele, kteříž čtenie zvěstují podlé duchu Kristova, pálí, v žalářích je hnogij, klne ChelčP. 5ᵇ, = činí, aby v žalářích hnili, hynuli. — **h. sě** *hnisati:* hnogie ſie oči ApatFr. 64ᵃ. — *Mrviti, düngen:* (poustevnik) hnój nose hnogieſſe tu zahradu Otc. 333ᵃ, OtcB. 119ᵃ.

hnojivý, adj. z *hnojiti, eitern machend:* potom klaď toto hnogiwe na ránu Sal. 223.

Hnojnicě, -ě, fem., *jm. místní:* quidam de Hnoynycz Lún. ks. 1381; Hnojnice sg. fem. KotMíst.

hnojník, -a, masc., *hnojný člověk:* (sedláci) jsú šerední hnojníci, a však chtie

hrdi býti Pís. XV stol. ve Feit. LL. 711; — *kdo hnůj nosí, Mistträger:* hnoynik fimulo Prešp. 2102 v kap. de homine, hnoynyk též Rozk. 3259, Veleš., hnojník fimarius, qui portat fimum Lact. Jg.

hnojný, adj. z *hnój.* — *Hnisající, eiternd:* ukáží-li se diery na hrdle nebo miesta hnoyna Rhas. 113. — *Mist-:* k bráně hnoyne stercoris Lit. Nehem. 2, 13, Ol. tamt.; hnoyna nosidla caenovectorium MamA. 18ᵇ, hnoyne (vidly) Vít. 93ᵃ.

hnojokyd, -a, masc., *kdo kydá hnůj;* — *nadávka:* gello dicitur rusticus ineptus, hnoiokyd Lact. 75ᵇ. Srov. *hnojikyd.*

hnojový, adj. z *hnój:* chlév hnoyowi UmR. 307, plný hnoje.

hnulý, adj. ze *hnúti,* m. *hnutý, bewegt:* hnulu zemi motam terram SekvE. 16ᵇ; hnvla mota Prešp. 1313.

hňup, -a, masc., *Stockfisch* Sedl. z Mexer. Paměti Třeb. z r. 1661; — *nadávka:* ten hňup hlaupý Pam. 3, 127 z r. 1588.

hňupec, -pcě, masc., z *hňup;* — *nadávka:* hňupcy sedlští RešSir. 64ᵇ.

hnus, hňus, hnis, -a, -u, masc., *hniloba, talov, hnůj, nečistota, Fäulnis, Eiter, Mist, Schmutz;* stsl. *gnusъ* masc. a *gnesъ* fem. sordes, *gnusь* fem. fastidium, abominatio. Časem nastává differencování a spojuje se se zněním *hnus-* význam abominari, a s *hnis-* význam putrescere. — Oblečeno jest tělo hnyſem putredine Ol. Job. 7, 5. (Job) svój hnys strúháše saniem t. Job. 2, 8. Člověk jako hnis kazí se quasi putredo Ben. Job. 13, 28, jako hnis Br. tamt., jako hnilina Kladr. tamt. a Varš. tamt. hnyſſ tabes Vít. 93ᵃ. Pomni, že s' hnis a črv hnifu ŠtítPař. 85ᵇ; člověk, ješto jest hnis a červ, chce sě ješče velebiti Kruml. 314ᵃ. Pomni, že s' člověk z země, hnys a prach ŠtítBud. 199. (Prach) léčí rány hluboké..., próvaly a hnyſſy Chir. 112ᵃ, hnijící, hnisající místa. Vyteče ť ven z hrdla mnoho nečistoty a hnyſſu Chir. 322ᵇ. Jehožto (dítěte Ježíše) tělce přěčisté bieše ode všeho hniſſu i nečistoty Vít. 106ᵇ. Pro zlé příslovie hnyſa propter ignominiam sordis Mus. Ex. 32, 25. (Mest) každú nečistotu a hnis z sebe vymietá HusŠal. 144ᵇ. (Job) w hnyſu ležieše Lit. 2. předml. k Job. Synové jeho w hniſſu in sordibus ŽWittb. Deut. 5, w hnuſſu ŽGloss. tamt. Ot svých hnyſow de sordibus Ol. Ezech. 24, 13, Br.: od nečistoty své. Stolové naplnili sú sě hnyſem sordium Pror. Isa. 28, 8, Br.: stolové plni jsau vývratků. Jako hnyſſem poſkwrnyeny quasi pollutus Pror. Isa. 14, 19. Svařiti z sazí a z hnyſſu zemského jedno svařenie de sordibus latrinarum Pulk. 171ᵇ. w hnyſſyech in faecibus Pror. Jer. 48, 11; hnyſſ sterquilinium Prešp. 83, Rozk. 109, BohFl. 127, Nom. 69ᵇ. — Bohdaj sami z sebe hnis smrdutých hřiechóv vykydali! HusE. 2, 433.

hňusivost, hnis-, -i, fem., *náklonnost ke hnisání:* pšenice hniſywoſt přivodí Háj. herb. 86ᵃ.

hňusný, hnisný, adj., *hnisáním nemocný.* — Taliarkus, jenž ji (Viktorii) bieše zabil, s uvadlú rukú vrátil jest sě a v šesti dnech hnyſny učiněn jest, od červóv umřel a zcepeněl Lvov. 93ᵇ. Maria byla bez kútóv hniſnych (po porodu) Kruml. 22ᵃ.

hnúti, hnu, hneš, pftiv., *hnouti, bewegen, regen;* aor. silný **heb, hbe,* z *gъbъ, gъbe* atd. Stsl. *gъnąti* movere, z *gъbnąti.* — Anděl tú vodú hnieſſe Krist. 64ᵃ, hýbával, *hnúti čím.* (Alexander) hnu zástupem v jinú stranu AlxB. 2, 7. Komu sě tu 'dálo býti, co jest tu uslyšal hrózy, jedyžto již hnuchu vozy AlxH. 1, 30. Co je hnulo skladatelem knih těchto, aby je složil ŠtítMus. 1ᵃ. Netahil by kto hnuczi okem, tak sě náhlým snidú skokem AlxB. 2, 12. Nelzě by tam hnuty zrakem (pro blsket) ApŠ. 33. Z bolesti, ač hneſ sobú, upadneš snad u větší mdlobu AlxŠ. 8, 11. — Nebudu hnut non movebor ŽWittb. 61, 3; (člověk spravedlivý) nebude hnut u věky ŽKlem. 14, 5. — Bóh nehne ſie non commovebitur ŽKlem. 45, 6, *hnúti sě.* Nehnu ſye non movebor ŽWittb. 9, 6 (27). Člověk vždy na vše séhne, dobrého spěše poběhne, ve zlém jsa pak ſye nehne AlxV. 550. (Alexander) všěm ſye káza hnuty t. 2128. (Lid) by rád utekl, sotně sě hbe nohy vleka AlxŠ. 1, 5. Král hnu

ſye s vojmi z toho miesta AlxV. 1194, hnu sě inhed z toho miesta AlxH. 1, 25, u Gualth. 2, 99: (Darius) castra movit ab Euphrate. hny ſie moře moveatur ŽWittb. 97, 7, ŽGloss. tamt. Země hnula ſie jest mota est ŽWittb. 67, 9; i hnula ſie země ŽKlem. 45, 7; hnu ſie všickni základi zemščí ŽWittb. 81, 5. — Již bě šest dní pominulo a na sedmý den ſye hnulo AlxV. 1996, na sedmý den sě hnulo AlxH. 7, 39, začal se nový, sedmý den.

hnutie, -ie, neutr., *hnutí, Bewegung, Regung.* — hnutye motus Prešp. 42. hnutie wiln motum fluctuum ŽWittb. 88, 10, hnutie wln ŽKlem. tamt., hnutye wln ŽPod. tamt. Nedaj w hnutye nohu tvú in commotionem ŽKlem. 120, 3, nedal w hnutie noh mých in commotionem t. 65, 9, w pohnutye ŽWittb. tamt. — Svatý Pavel we hnutyu oka tržen jest v strastné miesto GalDl. 2[b], we hnuty oka ML. 18[a], *hnutie oka, okamžení.* — Uložil si ny... hnutym hlavy v liudech posuisti nos commotionem capitis ŽKlem. 43, 15, *hnutie hlavy, znamení nevole, hněvu;* Br. tamt.: aby nad námi hlavau zmítáno bylo, v Bibli 1857: k potřásání hlavy. — Kruh devátý (nebeský), ješto slove kruh prvnieho hnutie ŠtítOp. 297[a], *kruh hnutie, kruh pohybu nebeského* (podle názoru starého); kruh hnutie prvnieho ŠtítMus. 51[b]. — *Hnutí duchovní, vnitřní:* (skutkové, kteří) z viery a z hnutie ducha svatého budú děláni úmyslem upřímým ChelčP. 7[b]; máme bedlivě znamenati vnitřnie hnutie svých žádostí Štít. ř. 253[a]; (duše) když všemu nepořádnému myſli hnuti tak ostála Kruml. 304[a]; hnutí zlé VšehJ. 53, vášeň; suggestio hnutye neb návod Vocab. 176[a]. — Čtvero hnutie jest, o ňemž mluvie filozofi: jedno jest z miesta na miesto; druhé, ješto přibývá něčeho, když roste, neb ubývá, když hyne; třetie, když s radostí zvieře táhne se k onomu neb k onomu; čtvrté, ješto v rozumu činí proměnu. Dlúhé ť řeči o těch hnutiech mají filozofi ŠtítBud. 37. — Porušenie jedovaté, pro kterěžto pochodí neſmyſſl a hnutie po všem těle Chir. 328[a], *hnutie = porušení,* či omyl m. *hynutie?* — Komuž se krčí žíly, nebo když komu žíly mrtvějí a mrú, yako ſlowu neruos, totižto hnuti, učiň takto: vezmi krev vepřovú atd. t. 99[a]; nejasné.

hnutý, adj., z part. *hnut, bewegt.* Vzato ve významu *hybný, prudký, beweglich, heftig:* Skopnec ta zvěrocest jest mužský, ohnivý, hnuti ChirB. 18[a].

hobezný, adj., *hojný, reichlich;* stsl. *gobьzьnъ* abundans, z got. *gabeigs* dives. — *Adv.* **-ně:** hospodin otplatí ť hobeznye abundanter ŽWittb. 30, 24. — Srov. *Hobza* a *obih, obižný.*

hobl, -e, masc., a **hoble**, -e, fem., *hoblik,* z němč.: hobl levigal SlovKlem. 59[b], Lact. 96[b]; hoble levigal Vocab. 176[a]; hoble runcina Laet. 141[b]; hoble rasile Prešp. 2475, BohFl. 816 (rasile = Schermesser, Schaber Dieſb). — Takž ta čtičě duši jest jako hoble, jíž všicku nerovnost múdrý tesař všeho světa buoh s nie sejme ŠtítVyš. 109[a]. Pokorné strpěnie s myslí pokojnú... jako hoble přizpósobí duši, ež bude moci lépe a čistějie přijieti v sě blsket boží tamt.

hoblen (?), *prý nemoc toho jména:* hoblen *hespercancros Prešp. 1605 v kap. de languoribus (hespercancrios rippsucht Diefb.), holon (sic) též Rozk. 2376.

hoblík, -a, -u, masc., demin. z *hobl.* — hoblik levigal MamF. 91[a]; hoblikem alias ſkoblikem in runcina MamD. 310[b], oblikem též MamE. 320. — *Příjm.:* Hoblik TomZ. 1435 n 281.

hoblovati, -uju, -uješ, impftiv., *hobeln;* z němč. — Učiň koráb z dřievie hoblowaneho ComestC. 16[a], z dřievie obtesaného neb hoblowaneho de lignis levigatis Mus. Gen. 6, 14. dczſka hoblowana Tkadl. 20[b]. — (Zedník) hobluge ŠtítBud. 160, omylem m. hodluje, v. **hodlovati.**

hoblovna, -y, fem., *dílna, kde se hobluje:* ergasterium est locus, ubi aliquod opus fit, dielna, tesárna, hoblowna Lact. 61[b].

Hobšovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Gobsowicih Reg. I, 1228; de Hobssowicz DeskDE.

Hobza, -y, fem., *jm. místní:* capella in Gobza Reg. I, 1190. Z *gobьz-*, srov. *hobezný*.

Hobzie, -ie, neutr., *jm. místní:* Hobzie PoprR. 14. Z *gobьz-*, srov. *hobezný*.

hod, -a, -u, masc.; stsl. *godъ* hora, tempus, pův. kmene *-ŭ*. — *Čas, Zeit:* Zajtra ť jest hod (nového měsíce) cras *calendae* sunt Lit. 1. Reg. 20, 18, Br. tamt.: zítra bude Nowměſýce; hodu obnovenie měsiecě neomeniam Pror. Isa. 1, 13; hod za noweho myeſiecze MamA. 30ᵇ. — (k) kteréjž koli přídu škodě, to již bude pozdye hodye AlxBM. 4, 12, **pozdě hodě** = *pozdě v čase, spät an der Zeit;* u Gualth. 6, 524: iam sero pereo; pozdye hodye v rozum kročich, až léta na plecí počich Příp. v lat. rkp. ze skl. stol. XIV (v knih. univ. pražské X. H. 5, fol. 211ᵃ, připsáno písařem původním); posdyez hodye přišel sic veniens neglexisti horam Boh. 344; a již pozdie hodie bieše Baw. 116; on pak viece než po třech měsiecéch tepruv pozdie hodie chce se léčiti Hilar. 33ᵃ. — **v-hod,** vlastně = *v čas, v čas pravý,* odtud přenesením *v pravé míře, právě:* mnoho-li jie (moči) jest, čili málo, čili whod ChirB. 168ᵃ; sukni jemu whod skrojenú ad mensuram habitus sui Ol. 2. Reg. 20, 8; ktož věhlasenstvie nejmá, nemóž nikdy w hod učiniti Alb. 73ᵃ, nemóž nikdy whod učiniti Kruml. 199ᵇ, místa stejná; (dobří) leč mlčie, leč mluvie, vždy sú newhod zlým ŠtítPař. 70ᵃ; co je, w hod družce milovati ŠtítMus. 95ᵃ; tuto se nám newhod stele! Kat. v. 1396; jako ve všem, tak i v rúše w hod dobro Štít. uč. 91ᵃ; — ješto svého nechovají, kladúc bláznovú rukotržnost (marnotratnost) za štědrost a opatrnost za skúpost, nechtiec na to pomnieti, že jest wſſe whod dobro Šach. 307ᵇ, *vše vhod dobro,* přísloví; vše whod dobro ŠtítMus. 41ᵃ, Smil Přísl. (Výb. 1, 846); vše whod lépe, nežli mnoho NRada 1771. — *Čas slavný, slavnost výroční;* při tom významu bývá často plur. **hody.** V slovutný den hodu in insigni die solemnitatis ŽGlossKlem. 80, 4. Velikonoční hod HusE. 2, 109; o tom hodu tamt., hod festivitas MamA. 23ᵃ; soboty i hodow nebudu trpěti festivitates Pror. Isa. 1, 13. Na jedny hody židovské o puol noci tak dlúho blýskota stála OpMus. 6ᵇ. Sta sě pak na jedny hody, tu sě jednomu bratru přihodi, že atd. Hrad. 17ᵇ, hody církevní. Když na hody bratřie sě snidú Otc. 206ᵇ. Všechny dni hodow dies festos ŽKlem. 73, 8. V slavný den hodowow wašich solemnitatis ŽWittb. 80, 4, omylem m. hodów; den hodow ŽGloss. tamt. Den slavný hodu stánkového diem solemnem tabernaculorum Mus. 2. Mach. 10, 6. Na hody přesničné in solemnitate azymorum Ol. Deut. 16, 16, Mus. tamt. Na umrlčí hody VítB. 97ᵇ. hody festa Prešp. 2258, BohFl. 494. — Plur. **hody** *hodokvas, hostina, Schmaus:* pozván sa jako na hodý Jid. 127; káže jě (syn boží vinníky) vyhnati z svých hod Hrad. 100ᵃ; učinil jim hody convivium Mus. Gen. 19, 3; dnové těch hod convivii Ol. Esth. 1, 5. — **hody váleti** *hodovati, kvasiti:* (mniši) majíce jmieti ztravičku hubenú i válejí hody v krmiech hojných a rozkošných KorMan. 37ᵇ; takoví..., že hody válejí, sami se pasú..., mají trestáni býti t. 174ᵃ. Srov. *hodoválek, hodovalný*.

Hóda, -y, fem., *jm. osobní,* z *Hodislava.* — Hoda DalJ. 10 z rkp. V., PoprR. 40, UrbHrad. 10; Huoda NekrDrk.; erga Hodam TomZ. 1381 n 30; Hodek pekař neb Huoda hokyně HusE. 1, 410.

Hodač, -ě, masc., *příjm.:* Hodacz UrbRožmb. 1338, UrbOstr. 1415; Hodaczonis TomZ. 1433 n 294.

Hodák, -a, masc., *příjm.:* Hodak švec UrbChotěšA. 15ᵇ, UrbChotěšB. 22ᵇ.

Hodaň, -ě, masc, *příjm.:* Hodan UrbHrad. 20, UrbChotěšA. 30ᵃ; filius Hodan UrbOstr. 1415; Hodanio (dat.) UrbStrah. 1410. — K tomu fem. **Hodanka** UrbChotěšA. 13ᵇ, UrbChotěšB. 19ᵃ.

Hodášek, -ška, masc., *příjm.:* Hodaſſek UrbChotěšB. 32ᵇ. — K tomu fem. **-šková:** Hodaſkowa NekrDrk.

Hoďata, -y, masc., z *godęta;* — *příjm.:* Godata NekrP. (2krát), Hodata Reg. I, 1186 (ze XIII stol.), t. 1300—1303; Hodiata Hanuš, Osterspiele 102 (XV stol.).

Hodava, -y, fem., *jm. osobní:* má strýna hodawa Mast. 419; Godaua NekrP. (2krát).

hodě, lok. k nom. **hod,** v. t.; — part. inf. **hoditi,** v. t.

Hodec, -dcě, masc., *jm. osobní:* Hodecz UrbChotěšA. 13[a], UrbChotěšB. 18[a]; Hodczonis TomZ. 1393 n 204.

Hoděj, -ě, masc., *jm. osobní:* Godeg Reg. I, 1208.

Hodějov, -a, masc., *jm. místní:* Hodiegow Reg. IV, 1226, Smil z Hodiegowa Háj. 442[a]; Hodějov Pal. pop.

Hodek, -dka, masc., *jm. osobní,* z *Hodislav.* — Hodek, Klimeš, Pabeš umějí to znáti HusE. 1, 123; Hodek pekař neb Huoda hokyně t. 1, 410; Hodek chmelař Lún. ks. 1409. — Godek NekrP.; Hodek DeskDE., UrbChotěšA. 3[a] a j.; Hodco Reg. IV, 1337, t. 1341, Hodkone de Bedihoscz t. II, 1275, Hodconis TomZ. 1387 n 273.

Hoděmyšl, -e, masc., nebo **-myšle,** -e, fem., *jm. místní:* Hodyemissl UrbE. 118; Hoděmyšl KotMíst. Srov. *Hodomyšl.*

Hodeš, -dšě, masc., *jm. osobní:* Hodess UrbOstr. 1390, Hodesch TomZ. 1364 st 103.

Hodětín, -a, masc., *jm. místní,* z *Hoďata.* — de Hodietyna TomZ. 1416 st 164; Hodětín Pal. pop.

Hodík, -a, masc., *jm. osobní:* Hodyk UrbRožmb. 1379; Hodik UrbChotěšA. 15[a], UrbChotěšB. 21[a]; mater Hodiconis NekrDrk., Hodiconis TomZ. 1384 n 107. — *Adj. possess.* **-óv**: Anca Hodicoway (sic) non comparuit Lún. ks. 1394.

hodina, -y, fem.; srov. *hod.* — *Čas, část časová, chvíle, okamžik, Zeit, Zeitabschnitt, Augenblick;* stsl. *godina* hora. Ješče máš dosti hodyny Hrad. 108[b], dosti času. w hodynach časových per moras temporum Comest. 4[a]. Po maléj hodynye ML. 29[b]; v krátkéj hodynye t. 23[a]; u bryzkey hodynye tamt. Zdě mi sě v noční hodynu AlxV. 862. Chtěl bych (já, císař) na ciesařstvie vésti… ju (Kateřinu) v zajtřejší hodynu Kat. v. 1431. Ó příkrá hodyno těžkého dne! Štít. ř. 124[a]. Pro jeho (Břetislavovu) smrt by všiej zemi smutná hodyna DalC. 45. V chvíľu tak strastné hodyny AlxH. 5, 5. Již jest hodyna, abych sě vrátil iam tempus est Otc. 420[a]; hodyna j' nám již ze sna vstáti Štít. ř. 66[a]. Každá věc jmá svú hodynu AlxV. 2371, má svůj určitý čas. Králová svú hodynů syna porodi JidDrk. 13. Obyklú žena hodynů porodi to klaté dietě Pil. d. Tehdy přijide čstná hodyna, králová porodi syna AlxV. 86. — Vrch toho hrdla v hodinu púštěnie semene dotýká těch náročkóv a jimi hýbá Sal. 782. K té (duši) spasitel náš ſ hodinu hotov jest přijíti Kruml. 35[b]. Jediný král w tu hodynu tam sě pryč obrátil bieše AlxV. 554. V ta doba nemyslte, co… mluviti, neb to vám w tu hodynu bohem bude dáno Krist. 50[b]. Zdieše sě jemu w tey hodynye, uzřě atd. AlxV. 735. Inhed tee hodinie (lok.) ROl. 249[a]. Ciesař inhed w ti hodiny sezva všecky najmúdřejšie rádce Kat. v. 208, v ty hodiny (plur., ve výraze adverb.). — *Dvacátá čtvrtá část dne, Stunde.* Čtyřicěti hodyn w orlogy ML. 120[a], *hodina v orloji* n. *orlojová* (pro rozdíl od hodiny = chvíle); čtyřidcěti orloyowych hodyn Krist. 111[a]; v tu dobu diábel ve ň (v Lukrecia) vstúpil, trzi hodyni jím w orlogi lomozil Pass. 377; mají se v lázni mýti hodynu orloyowu List. Poř. 1443; třidceti orlowych (sic) hodin OpMus. 90[a] a t. 100[b], m. orlojových. Punctus pich, hodyna hora Prešp. 41. Nepí potom asi za dwie hodynye Chir. 168[a]. W ty pata hodina… prohlásilo se Jeron. 97[b] (plur., ve výraze adverbiálním, s odchylkou ve flexi). — Když se řemeslo sejde, aby byla hodina sutá postavena před staršími WintObr. 2, 322 (z r. 1495, kdo by přišel pozdě, aby platil pokutu), ***hodina sutá,*** hodina na hodinách sypacích. — Jakž (purgmistr) do světnice radní vejde, hned hodinky sypací vobrátiti má, a ktož by do rady po zvonění v tu hodinu vobrácenů nepřišel atd. KolČČ. 382[b] (1564), ***hodina obrácená,*** kterou ukazují hodiny sypací v jistou chvíli obrácené. — *Hodiny,* plur., ***modlitby kněžské na určité hodiny ustanovené, Stundengebet, horae canonicae.*** (Svatý

Prokop) pěl hodyny nebo páteřě Hrad. 2ª. (Král Václav) hodyny jako kněz řiekáše DalC. 95. (Kněží) mši slúží, hodiny a wigilgij říkají ChelčP. 138ª. — *Hodina* = *co je vhod, výhodné, slušné;* srov. *hoditi sě* a *hod, vhod.* Milý synu, ne pro tělestnú hodinu, ale táhnúc k dóstojenství chci býti v tvém poslušenství Baw. 144 (odpovídá matka synovi, když jí radí, aby poslechla císaře a stala se jeho manželkou). Žádným nepohrzej, ale každému hodinu učiň Čtv. I, 17 (nápis), v orig. lat.: debitum honorem.

hodinka, -y, fem., demin. z *hodina, malá chvíle, kurze Weile.* Malá hodynka Kruml. 391ᵇ. Nebylo jest žádné hodinky najmenšie t. 433ᵇ. — **Hodinky sypací,** plur., *Sanduhr:* zvoňenie býti má potud, dokavad pak purgmistr do rathauzu nepřijde; a jakž do světnice radní vejde, hned hodinky ſypaczy vobrátiti má; a ktož by do rady po zvoňení v tu hodinu vobrácenú nepřišel atd. KolČČ. 382ᵇ (1564).

hodinný, adj. z *hodina.* — Když ty žalmy... neb jiné modlitvy obyklé řiekámy, neb chválu vzdávajíc bohu, neb děkujíc jemu, abychom dluh hodynny zaplatili neb pokanný; avšak slušie i ty hodiny neb modlitvy řiekati přiložiec mysl, aby podobno k modlitvám bylo ŠtítVyš. 79ª, *dluh hodinný* = dluh, povinnost, *modliti se hodiny.* Já ť nevědě, zbude-li ť ten dluhu hodynneho neb pokanného, ktož tak netbavě řieká (modlitbu) tamt. Jest přislovie: úlomky hodinných slov sbierá skřietek HusE. 1, 307, úlomky, kusy slov při modlení hodin pominuté.

hodiny v. **hodina.**

Hodislav, -a, masc., *jm. osobní:* filius Hodislaus Reg. II, 1255; Hodislau DeskDE., Hodislaw t.; Hodiſlaw UrbChotěšB. 18ª, Odiſlaw UrbChotěšA. 12ᵇ, místa stejná; Hodisslaw UrbOstr. 1390. — Z toho **Hodslav** a **Hoslav:** Hozlaus, Diepoldus milites Reg. IV, 1255. — *Adj. possess.* **-óv:** Mara Hodyslawowa TomZ. 1383 n 107.

Hodislava, -y, fem., *jm. osobní,* k masc. *Hodislav.* Hodiſlawa Hodiſlao non comparuit Lún. ks. 1359.

Hodiš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Hodislav.* — Coram Hodisone, iudicio loco regis praesidente Reg. II, 1280; Hodissonem dictum Ostnec t. 1287.

Hodišovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* (villa) Hodischwicz (sic) Reg. IV, 1336.

hoditi, -zu, -díš; ze subst. *hod,* v. t. — Imperfektivum. *Hoditi komu, čemu* = *vhod komu, čemu jednati, k čemu mířiti, cíliti, něco chystati, entsprechend handeln, vorsehen, vorbereiten.* Nemieniím, by bylo přehlédati (t. chyby něčí) zřejmě proti bohu, ale s rozumem má člověk hodyty czaſu Štít. uč. 54ᵇ; ktož protivenstvie od bližnieho tak trpí, že jeho vnitř s mysli nepustí a ku pomstě chová hodye czaſſu ŠtítVyš. 56ª. Nemohlo jemu (Namanovi) toto pomoci, jeliž se kúpal u vodě sedmkrát, svému zdraví hodye OpMus. 201ᵇ. (Jidáš) s bratrem chodě, nevěrnému skutku hodye, dotad sě s ním vodú kropi, až ho utopi JidDrk. 89. Tobě nehodym jiného, než což by bylo užitečno Brig. 27, v orig. lat.: provideo; tobě nehodym jiného, než užitečné BrigF. 42ª, místa stejná. Když tak divně k nám přichodíš (ty, Ježíši), s sebú anděly přivodíš, k velikéj nám to cti hodyſſ, že s anděly o nás chodíš Modl. 134ª; k velikéj čsti nám to chochis (omylem m. hodíš) Kunh. 148ª, místa stejná. — *Hoditi sě komu, čemu, k čemu, na čem,* = *býti vhod, ku prospěchu, k užitku, taugen, sich eignen, dienen, nützen.* (Člověk) se rozmysl, který (stav) se jemu najlép hody Štít. uč. 98ª. Někomu sě lépe hodí manželstvie, než atd. HusPost. 16ª. (Abraham) vyslal Eleazara panoši svého, aby panny ptal, ješto by ſie hodila býti chot syna jeho Kruml. 18ª. Ženu, která se hoditi bude k plemenu HolŠternb. 103 (str. 88). (Děti) aby ſe jemu i všem dobrým lidem hoditi mohly KolČČ. 207ᵇ (1554). Petrovi sě to nehodí HusPost. 16ª. Poslúchaj mne a bude ť sě hodyty Brig. 122, v orig. lat.: proderit. Mistře, jáz k tobě běžu, snad sě tobě dobřě hozyu Mast. 2. Ta ť sě mast k tomu (líčení) dobřě hody, ale duši ť velmi škodí t. 335. Ten mohl by se tobě

na něčem hoditi KázLeg. 55ª, Pass. 154. Súsedóm se ten nehodi, jenž již vraha nad ně plodí Baw. 99. Uzda mi sě hody k tomu, když atd. AlxV. 1005. Náhlost sě ničemu nehody t. 1436. (Pravda) zlým sě nehody NRada 969. Miluj ty, ješto tak derú, a mievaj je rád v svéj radě (ty, králi!), ti ť sě dobřě hodye k svádě t. 740. Ti (požité rytieřstvo, staří rytíři) bydléchu u pokoji, žě sě již nehodyechu k boji AlxV. 333. Ti k brani málo sě hodie Mill. 110ᵇ. hody fie vám, aby jeden člověk umřěl za lid expedit vobis EvBočk. Jan 11, 50, Br.: jest užitečné. Proč si, ač mi sě řéci hodi, neumyslil jiným obyčejem lehčejším spasiti (člověka) Kruml. 365ᵇ. Aby každý požíval, jakž sě jemu hodi quod vellet Ol. Esth. 1, 8, překlad volný. — Perfektivum. *Hoditi sě koho = vrhem zasáhnouti koho, trefiti, treffen.* (Bohatec) bochnec žitný pochopiv u velikém hněvu chudého sě jím hodil ML. 75ᵇ; (Petr) bochnec pochopiv chudého sě jím hodyl Pass. 120. Král sě pak velblúda hody podlé plece, v samé hrudi AlxB. 2, 41, hodil po slonu a trefil. Tam sě král řěčský oboři patřě, by sě čstný nahodil, jehož by sě kopím hodil AlxV. 1545. Prvú ranú kopie svého prosřěd štíta sě ho hody (Alexandr Arety) t. 1554. Pokaž mi toho proroka, ať sě hozi jeho boka Stč. div. hra (Výb. 2, 32). Prvé než komu co uškodí, až sě jeho mój meč hodij Trist. 79ª. (Tristram) vrže po královi (tvarohem)..., tu pohřiechu chybi sě krále a hodi sě jedné panie, ana sedieše dále Trist. 342. — *Hoditi sě komu več = trefiti koho kam:* však vzskoči ten rek (Tristram) vzhóru... i hodi sě tomu silnému (Moroltovi) v ruku a učini mu velikú muku i utě jemu ji ihned preč Trist. 29. — *Hoditi komu co = dohoditi, způsobiti:* jazyk přiezeň i nepřiezeň zplodí, zisk i ztrátu tobě hodi Baw. 87; srov. *dohoditi.* — *Hoditi kým:* zdvihna mne hodil s' mnou elevans allisisti me Br. žalm 102 (101), 11; hodím vámi z země této eiciam vos t. Jer. 16, 13. — Význam »*trefiti*« vyvinul se z významu »*vhod čemu jednati, k čemu mířiti*«, a význam »*vrhnouti*« (jen v č.) z významu »*trefiti*«.

Hodka, -y, fem., *jm. osobní,* za *Hodislava;* k masc. *Hodek,* z *Hodislav.* — Mlada, hodka, Svatava... podlé své kněžny veždy biechu DalC. 10, Hoda DalV. tamt.; Hodka NekrDrk., Háj. 17ᵇ.

Hodkov, -a, masc., *jm. místní:* Hodkow UrbRožmb. 1379, de Hodkow TomZ. 1456 m 65, Mikuláš z Hodkowa Háj. 292ª; Hodkov Pal. pop.

Hodkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* (villa) Hodkowycz Reg. IV, 1337; de Hodkowicz Běl. 1387, TomZ. 1388 n 15.

hodloj, -ě, masc.; z **orloj,** v. t.

hodlovati, -uju, -uješ, impftiv., *činiti, aby co bylo vhod, přiměřené, anpassen;* z *hod.* — (Zedník kamenie) teše, dlabá, k tomu každé miesto hodluge, na kterémž chce které mieti ŠtítPař. 63ᵇ; zedník... rozličné kamenie obierá k rozlıčné věci, teše je, dlabá, hladí, jakož on vie, hobluge (sic), k kterému miestu chce který mieti ŠtítBud. 160, omylem m. hodluje. Práce jest to, dětinskému vtipu, když tvého nemůže stíhati, svůj vtip hodlovati coaptare HrubPetr. Jg.; hodlovati svůj vtip k čemu accomodare Troj. Jg.

hodně, adv., v. **hodný.**

hodní, hodný, adj. z *hod, hodový, sváteční, Fest-.* Ad festa solemnia k hodnym flawnoftem SekvE. 42ᵇ. — **den hodní,** *svátek, Festtag, Feiertag:* den hodny dies festus ŽKlem. 75, 11, den fwateczny ŽWittb. tamt.; den veliký hodny die magno festivitatis Zlom. Mus. 2, 2 (evang. Jan. 7, 37); aby den hodny světil GestaKl. 72; sedm dní hodních HusPost. 14ª; velikonoc, den hodny židovský EvVíd. Jan. 6, 4; slavili sú den hodny Mus. 1. Mach. 13, 50 (ve Vulg. není); dnye hodnyeho die festo EvVíd. Jan 7, 14; ve dni hodnym die festo EvOl. 235ᵇ; w ty dni hodni Comest. 259ª. — *Hodný, přiměřený, náležitý, pravý, entsprechend, gehörig;* srov. *hoduji.* To krásný člověk jest, kterýž slušně z svých údóv spojen jest, w hodnie mieře jednoho k druhému ŠtítMus. 82ª; za to ve spojení stej-

ném ve Štít. ř. 240[a]: někto, ješto dobře a slušně spojen bude z sličných údóv, w hodugij mieře jednoho k druhému. — V svém w ſtrzedmem miestě, jako v prostředce, w hodnie mieře... jest šlechetnost ŠtítMus. 109[b].

hodnověrný, adj., *glaubwürdig.* — Praveno mi od hodnowiernych lidí Lobk. 51[a]. Čehož (t. vypravování Kabátníkova) u nás v Litomyšli ještě až do dnes svědkové živí a hodnověrní zuostávají Předml. bakaláře Adama při KabK. z r. 1539. — Srov. **hodný:** *vieřě hodný* a *viery hodný.*

hodnúti, -u, -eš, perftiv., *pověděti, vyznati, sagen, gestehen; z hod.* — Snadno tomu rozuměti muožem, budem-li chtieti; hodny každý sám po sobě, jenž mieval nemoc na sobě, že sě vždy na noc obtieží Vít. 30[a].

hodný, adj., *hodící se, vhodný, způsobilý, schopný, zasloužilý, zasloužený, tauglich, geeignet, würdig, verdient.* Srov. *hod* a *hoditi sě.* — hodni habilis Prešp. 1179, hodny též Rozk. 1936, Veleš.; hodny habilis, aptus Dieſb.; hodny idoneus Anon. 4[a], MamA. 25[a]. — hodno jest probatum est MamA. 32[b], Anon. 5[b]. Tato věc neškodná (t. jisté nové opatření ve vojsku) buď vám ĺúba, ač jest hodna při tak mnohéj téjto sběři AlxB. 8, 37, hodí-li se. — Bóh jemu (člověku, který se postí) bude milejí a on bohu známějí a hodnyegy Alb. 6[a], zasloužilejší, záslužnější. Kdy radost bude nayhodnyeyſſy Štít. ř. 118[b], nejvíce zasloužena. — Idoneus sermo hodna řěč Anon. 4[a], hodna řeč MamA. 25[a]. O jiných zvieřatech a o jich hodnych údech ŠtítBud. 43, o jejich údech vhodných, způsobilých. Aby rucho hodne měla (vestes) debitas Brig. 52. hodnym lékařstvím vyhojím jej BarlA. 4. (Lidé) hlédají čest, ješto by jim hodnyeyſſe byly Štít. ř. 190[a]; z těch čest jednomu jest jedna hodnyeyſſy, druhá druhému t. 191[a]. Svatý Filip před svú sm[i]rtiú chvíle hodne sezvav sbor atd. ApŠ. 129, chvíle vhodné, ve chvíli vhodné. Když hodny čas přišel Brig. 135, čas vhodný, příhodný; chova jeho (člověk vína) k hodnemu času BrigF. 24[a]. (Mé tělo) táhlo k hodnemu věku ad aetatem debitam Brig. 135. — Pokličku, tomu hrnci hodnu Lék. 62[a], *hodný čemu,* jako *hoditi sě čemu.* Kámen tomu miestu hodny Kruml. 72[b]. Dřěvo uschlé, věčnému ohni hodne Kruml. 289[b]. Nalezne přiebytek sobě hodny Krist. 46[b]. Muže hodne° divadlu dignum spectaculo Kladr. 2. Reg. 23, 21. (Král), jehož ste přijali v svú strast sobě, ten jest hoden vašie zlobě Baw. 65. Silnějšieho nebuď škoden, chcešli škodě býti nehoden t. 83. Jiní wierze hodnij obyvatelé Lún. 1. opis XV st., *vieřě hodný,* hodnověrný; svědomím wierzehodnym ji (vinu) okázali Lún. 1. 1446. Dobrým jest to hodno proficit Brig. 45. Lidé nerozumějí, co duchu hodno Otc. 482[b]. Nenie to dušiem hodne Kruml. 69[a]. Ne všem jest to hodno (t. žíti v dobrovolné chudobě) ŠtítBud. 219. Dává buoh dar, že ustanoví mysl člověčí v dobré radě, hodne jemu ŠtítMus. 117[a]. — Ktož učiní pótku jednomu z mých malých, hodnyegije by bylo jemu, by žrnov byl přivázán k hrdlu jeho Štít. ř. 36[a]; bylo by jí (ženě) hodnyegije, by jměla těžkého muže na hrdle svém tamt.; hodne jest, pomnieti na bratřie fas est Mus. 1. Mach. 12, 11. — (Dřievie) k jiným potřebám hodne ligna apta Ol. Deut. 20, 20, *hodný k čemu,* jako *hoditi sě k čemu.* (Rúcho), kteréž by bylo hodne k pláči a k smutku apta fletibus Ol. Esth. 14, 2. Země hodne ku pasení dobytka aptas animalibus alendis terras t. Num. 32, 1, Mus. tamt. Biechu jich těla hodnyeyſſe k dielu Comest. 184[b]. Vídáme, že řemeslník to dielo, kteréž nechce po jeho vóli býti, k ňemuž je hodna (sic), povrže ŠtítMus. 92[b], k ňemuž je hodno ŠtítJes. 208[a], místa stejná. Ty skutky živé, ješto sú a budú hodny k věčné radosti ŠtítBud. 84. Troje činy k spasení hodne činiti móžem Štít. ř. 228[a]. Mé pokánie nenie hodno k dosti učiňení Kruml. 291[a]. (Král) všem rytieřóm i panošem k boji hodným káza býti hotovu Troj. (Výb. 2, 79). Abychom k bojování byli hodny Brig. 77. Věku hodneho k boji aetatis, quae apta esset ad

bellum Lit. 1. Par. 7, 40. (Hospodin) sám zná čas hodny k tomu, kdy se má smilovati ChelčP. 84ᵃ. hodny den k modlitvě jest veliký pátek Alb. 64ᵃ, hodni den k modlitbě Kruml. 190ᵃ. — Že sám jest toho vládnutí hodniegi Troj. 126ᵇ, *hoden čeho*. Lidí wiery hodnych KolAO. 21ᵃ (1508), *hoden viery;* spolusúsedé jeho, přísežní wijry hodnij t. 23ᵇ (1516). — I jesti ť hodné, dobrým rozumnu býti ŠtítV. 79, *hodný* s *inf.* Nenie hodne, praviti lidem non expedit Otc. 477ᵃ. Vy (panie) jste mladým žáčkóm viděti hodne Mast. 395, hodny, abyste byly viděny. Jsau hodni vésti k šibenici Pam. 3, 94, hodni, aby byli vedeni. — Dal jemu (člověku) bóh svobodenstvie vuole, aby mohl sě hnúti k hodnemu neb nehodnemu ŠtítPař. 38ᵇ, *hodné,* v platnosti *subst.* (Jemu) se zdá za hodne Otc. 464ᵃ, *za hodné.* — *Adverb.* **-ně:** tak jest hodnie uložen veśken stvor na svém miestě ŠtítBud. 32, *vhodně;* lživí pověstníci (šiřitelé lživých řečí)..., když by ve lži shledáni byli, aby hodně utrpěli HusE. 1, 264, *hodně = jak jsou toho hodni, podle zasloužení;* zloděj měl hodně trestán býti WintObr. 2, 813 (z r. 1574).

hodokvasiti -šu, -síš, impftiv., *hodovati, schmausen, schwelgen:* hodokvasiti na špitálský důchod WintObr. 2, 113 (staré).

hodokvasný, adj., *kdo rád kvasí na hodech.* — Opat byl hodokvasný Let. 696. Nemají býti (vdovy) zahálčivé..., hodokvasné Rvač. Jg.

hodokvašě, -ě, masc., *hodovník, Schmauser.* — Raduje sě boží hodokwaſſye gaudet Domini conviva HymnOp. 120ᵃ. — hodokwas conviva MamF. 86ᵇ, hodoquaf convivator Anon. 2ᵃ, t. j. *hodokvaš* m. *hodokvašě.*

hodokvašenie, -ie, neutr., *hodování, das Schmausen, Schwelgen; z hodokvasiti.* — Budete-li kdy mieti hodokwaſſenie epulum Pr. Num. 10, 10. V tom znamení (t. lva) jest... zlé hodokwaſſenie rkp. 2. pol. XV stol. (Zprávy zasedací kr. České spol. nauk 1882, 3. dub.).

hodokvašěnín, -a, masc., *hodovník, Schmauser.* — (Marie Magd.) mezi hodokwaſſeny plakáše Hug. 45. Hodokwaſſene Háj. 68ᵃ, hodokwaſſené t. 342ᵃ, jiným hodokwaſſenum t. 60ᵇ, mezi hodokwaſſeny t. 196ᵃ; mezi hodokwaſſeniny inter convivas Kladr. 2. Reg. 19, 28.

Hodomyšl, -e, masc., **-myšle,** -e, fem., *jm. místní:* Hodomyˢsl UrbE. 109. Srov. *Hodějmyšl.*

Hodoň, -ě, masc., *jm. osobní:* a Hodone sororio Morauconis Reg. II, 1267. — K tomu fem. **-ně:** Hodona uxor t. II, 1254 t. j. Hodoňa.

Hodonici, -ic, plur., masc., *jm. místní:* Hodonicz UrbRožmb. 1379, de Hodonycz Poř. 1397 (99).

Hodonín, -a, masc., *jm. místní:* Godonin Reg. I, 1052 (XIII stol.), Hodonyn Pulk. 142ᵃ.

hodovač, -ě, masc., *Schmauser:* o bohatci a hodowaczy Comest. 238ᵇ.

hodoválek, -lka, masc., *kdo po hodech chodí, der Gastereien nachgeht;* srov. *hod, hody váleti.* — Ostalo jemu znamenité to jméno bohatec, kochánek neb hodoválek HusPost. 111ᵇ.

hodovalný, adj., *po hodech chodící, Gastereien nachgehend;* srov. *hod, hody váleti.* — Zvuk hodowalneho epulantis ŽPod. 41, 5.

hodovánek, -nka, masc., *Schmauser:* hodowanek festivans Veleš.

hodovánie, -ie, neutr., *hodování, das Schmausen, Schwelgen:* že sě jich hodovánie obrátí v pláč ŠtítSáz. ve ŠtítE. 93; o poctivém hodowanij jeho de magnificentia conviviorum eius Mill. 59ᵇ; časté hodowanie comessatio Veleš. — *Slavení, das Feiern:* hodowanye tohoto svatého vzětie Kruml. 82ᵃ.

hodovati, -uju, -uješ, impftiv., *schmausen.* — Praví hodowati budú iusti epulentur ŽKlem. 67, 4. Jen ty (panny) s ženichem hodovat vejdú, ješto atd. Štít. ř. 231ᵃ. Konšelé nemají na obecní groš hodowati Pr. pr. 246. Krmieše sě neb hodowaſſe slavně epulabatur Veleš. Že ť sě čas blíží k tomu, hodowawſſe jíti domu Jid. 142.

hodovní, adj., z *hod, hodový.* — **hodovní den,** *svátek, Feiertag:* miesto hodovních dnóv činie (někteří) dny zlé HusE. 1, 123.

hodový, adj. z *hod.* — Trubte w hodowey trúbě buccinate in neomenia tuba ŽKlem. 80, 4, překlad odchylný. — **hodový den,** *svátek, Feiertag:* hodowy den světiec festum diem Ol. 1. Reg. 30, 16, hodowi den Lit. tamt.; den hodowy týdnóv Mus. Deut. 16, 10; po vše dni hodowe Comest. 102ᵃ.

Hodslav v. **Hodislav.**

hodují, adj., *hodný, vhod jsoucí, přiměřený, náležitý, pravý, entsprechend, gehörig;* archaismus dochovaný v jazyku štítenském, z *godu-jь.* — hodugye miera a pravá Štít. uč. 20ᵃ, *hodujie miera;* z hodugije miery Štít. ř. 13ᵇ; aby vše v své hodugij mieře rostlo t. 189ᵇ; někto, ješto dobře a slušně spojen bude z sličných údóv, w hodugij mieře jednoho k druhému t. 240ᵃ; ohyzda jest, když co nebude své hodugie miery dotahuje (part.) neb dotaženo, a bude-li hodugie miera přětažena, také jest ohyzda Šach. 297ᵃ a 297ᵇ; táhnúc vše k hodugie mieře ŠtítMus. 82ᵇ; w hodugi mieře ŠtítOp. 223, t. 84; v pravdě svého stavu živu býti, nivčemž z miery hodujie nevýdúc ŠtítBud. 187; nevyhybujíc ni sem ni tam z hodugie miery t. 188; hodugie miera milování boha jest bez miery ŠtítMus. 94ᵃ; hodugie miera družce milovati tu jest ukázána t. 95ᵃ; ktož... nesdrží hodugie miery t. 97ᵃ; neznajíc pravé a hodugie miery t. 94ᵃ. Místo *hodujie miera* bývá *hodnie miera,* v. *hodní,* a také *pravá miera:* prawa miera Štít. uč. 22ᵃ. — hodugye smiernost ŠtítMus. 82ᵇ, *hodujie smiernost;* ktož u vieře nemá opatrnosti rozšafné, smiernosti hodugie atd. t. 97ᵃ; kto nedrží hodugie smiernosti t. 98ᵇ; v své hodugí smiernosti t. 109ᵇ; hodugi smiernosti nauč mě BrigF. 116ᵃ. — Vítěz jest, ktož... sstojí w hodugí upřiemosti ŠtítMus. 52ᵇ, *hodujie upřiemost.* Dřevo múdrosti hodugie ŠtítOp. 227, *hodujie múdrost.* Jedni mají neplnú vieru, točíš nevšemu věřie, což viera učí, a druzí přielišnú, věřiec ve mnohé věci, ješto viera věřiti brání; a viera křesťanská má hodugye býti Štít. uč. 7ᵇ, *hodujie viera.* Toto j' pak hodugye viera křesťanská..., jakož apoštolé sú ji kázali po všem světu t. 9ᵇ. Náděje dobrá a hodugye t. 20ᵃ, *hodujie nádějě.* (Zed) má býti ne velmi vysoka, ale hoduge BrigF. 141, *hodujie zed.* — *Adv.* **hoduje:** abychom opatrně, hoduge a statečně spravedlni byli Štít. ř. 10ᵃ; aby spala hoduge, k útrobě dobré BrigF. 24ᵇ.

Hodušín, -a, masc., *jm. místní:* Hodussin UrbRožmb. 1379; Hodušín KotMíst.

hofarta, -y, fem., *nevěstka, správkyně domu nevěstčího;* ze stněm. *hochvart, hoffart,* u významu pošinutém. — (Rufiáni) dadí se s takovými hoffartami v každau rozpustilost RešSir. 170ᵃ. — Ta jest kněžna nad zjevnými hřiešnicemi..., po německu slove hofarta, ale česky slove nad kurvami kurva HusPost. 188ᵃ. Hofarta = správkyně »domku« (t. nevěstčího) WintObr. 2, 90.

hofer, -a, masc., *podruh, Miethsmann;* ze stněm. *hovære = Inhaber eines Hofes,* u významu pošinutém. — hofer inquilinus BohF. 696.

hoferstvie, -ie, neutr., *frejiřství;* srov. *hofarta.* — K hofferſtwy a smilství GlossMat. 37ᵃ.

hoffarta, hoffer- v. **hofarta, hofer-.**

hoffm- v. **hofm-.**

hofmistr, hochmistr (2slab.), -a, masc., *Hofmeister;* z němč. — Vondra hoffmiſtr KolB. 19ᵇ (1495), Vondru hofmiſtra t. 2ᵇ (1501); pan hofmiſt (sic) t. 123ᵃ (1499); před panem offmiſtrem (sic) tamt.; hofmiſtrzi Tkadl. 17ᵃ; hoffmiſtr zemský VšehK. 17ᵃ, hochmijſtru zemskému t. 44ᵇ. — *Adj. possess.* **-óv:** vuoli páně offmiſtroᵛ KolB. 123ᵃ (1499).

hofmistryni, -ě, fem., *Hofmeisterin.* — Ó kak by toho nebyly někdy královė (reginae) a jich hofmyſtrynie přezřely pannám! Šach. 299ᵃ. Má i v tom opatren býti dvór královė neb velikých paní, aby múdré, ctné a opatrné měly hofmiſtrynie proti tělesným milostem t. 300ᵇ.

hofrecht, -a, -u, masc., z něm. *hoverěht, Hofrecht.* — (Opilí) na hoffrecht svrškem i spodkem dělají RešSir. 212ª.

hofrichtéř, -rychtéř, -ě, masc., z něm. *hove-rihter, Hofrichter.* — Hoffrychtýř VelKal. 18, t. 76. — *Adj. possess.* **-óv:** z domu hofrychtéřova TomZ. 1422 st 54.

hoheň v. **oheň.**

Hohol, -a (?), masc., *jm. osobní:* Gogol hortulanus Reg. II, ca. 1143; Gogol t. I, 1211. Srov. rus. *gogolь* Quackerente, anas clangula Mikl. Ortsnamen aus Appell.

Hoholici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Gogolicih Reg. I, 1088 (ze XIII stol.).

Hohta, -y, masc., *příjm.:* Mikuláš Hohta Háj. 388ᵇ. Srov. **hohtati.**

hohtati, -cu, -ceš, impftiv., *heulen;* onomatop. — Pod skalú hlava člověčie... budle a hohcze, hvížďe Mand. 87ª.

hohtavý v. **nehohtavý.**

hohyzd- v. **ohyzd-.**

hoch, -a, masc.; ze stněm. *hache = Bursche, Kerl.* Matz. Cs. 388. — Je v *příjm.* Hoch UrbPr. 1379, TomZ. 1429 st 39, PoprR. 26.

hochle, -e, fem., *vochle;* z něm. *hachel, Hechel.* — hochle pecten BohFl. 781.

hochmistr v. **hofmistr.**

hochna, -y, fem., *holka, Dirne;* z masc. *hoch.* — Neochotná, nevlídná a nepřívětivá hochna RešSir. 186ª, oppos.: ochotná a přívětivá žena tamt. Jsem hlaupá hochna RZvíř. Jg. Stáhlice měla Hochnu, Hochna měla Šplundru atd. (rodokmen v Markoltu z r. 1608, ČČMus. 1890, 54).

hoj, -ě, masc., *hojnost, Fülle, Überfluss;* srov. *hojný, gojьnъ,* stsl. *goinъ* abundans. — Buď pokoj v tvéj moci a hoy v tvých twirzech abundantia ŽWittb. 121, 7; hoy milujícím tebe abundantia diligentibus te t. 121, 6, hoy ŽGloss. tamt.

Hojanovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Hoyanowicz DeskDE.

Hojek, -jka, masc., *jm. osobní:* Hoy(co) abbas Reg. III, 1322, Hoycone abbate tamt.

hojemstvie, -ie, neutr., *čas daný žalovanému pro odpověď na žalobu, lhůta, Frist, Fristerstreckung, dilatio;* z **gojьm-* a toto z *gojь, hoj.* — hogemſtwíe, to jest súdu a odpovědi pohnaného prodlenie VšehK. 31ª; o hogemſtwij t. 6ª. Hojemstvie, to jest súdu a odpovědi pohnaného (žalovaného) prodlenie, v které by mohl mysliti, raditi se..., pomoci, rady i otporu hledati a se dobře proti svému žalobníku opatřiti a tak se uradě a opatře tepruv jemu odpoviedati VšehJ. 37. Žádnému se póvodu (žalobci) hojemstvie nedává ani ho žádati má, neb ten má se všemi potřebami hotov býti t. 58. Obeslaný vyslyše žalobu může hned odpověd dáti, aneb hojemství v městech Pražských do třetího dne, v jiných městech do dvau nedělí požádati Pr. pr. Jg. Hojemstvie každému toho žádajíciemu dává se až do druhého súdu, najprv jedno, potom druhé, opět do druhého súdu, aby se vždy každý pohnaný dostatečně mohl v své spravedlnosti opatřiti a k súdu se ustrojiti a dobře připraviti; ale třetie hojemstvie se žádnému nedává VšehJ. 57.

hojenie, -ie, neutr., *hojení, das Heilen:* velmi divné hogyenye Chir. 36ª.

Hojěv- v. **Hojov-.**

Hojík, -a, masc., *jm. osobní:* Hojík PoprR. 1.

Hojislav (?), -a, masc., *jm. osobní:* Hoyzla, Gogol Reg. I, 1211.

hojicí, adj., *heilend:* mast huogicze Vít. 105ª a 105ᵇ, není-li to omylem m. *hnojicie,* v. *hnojiti.*

hojiti, -ju, -jíš, impftiv., *hojniti, množiti, vermehren;* z *hoj = hojnost.* (Císař strážným) vele sě vyznati, čím sú téj panny chovali, ež tak svú pltí leskne krásy hogiecz Kat. v. 2666; (Kateřina ve vidění) viece drahých divóv vidě, v krásě sě hogyecze t. v. 991. — *Léčiti, heilen;* srov. stsl. *goilo* sedatio. (Lev) jest bolestnú nohu hoge, často na třech nohách stoje Baw. 92; kterak máš hogyty lidi Chir. 158ᵇ. — **h. sě** = *škodu sobě vynahrazovati, sich entschädigen:* mají se hogiti statkem jeho KolB. 43ª (1496), mají se na statku jeho hogiti KolA. 2ᵇ (1501).

Hojkov, -a, masc., *jm. místní:* Hoykow UrbE. 131.

Hojkovec, -vcě, masc., *jm. místní:* Hoykowecz UrbE. 124.

hojmě, adv., *hojně (?):* přivedla sem tě k známosti hoymye Táb. IV. 21 (rým: rukojmě).

hojně v. **hojný.**

hojněti, -ěju, -ieš, impftiv.; *h. čím = oplývati, míti hojnost:* otroci v domu otcě mého hoynyegy chleeby abundant panibus EvZimn. 24.

Hojnicě, -ě, fem., *jm. bažiny:* Hoynicha palus in Ungaria Reg. I, 1217.

hojnost, -i, fem., *Fülle, Überfluss:* ve všem bude hoynoft abundantia Ol. Prov. 14, 23; tam bude všeho dobrého ustavná hoynoft Kruml. 96ᵇ. — Ovcě jich břězie, hoynofti v chodiech svých abundantes in egressibus suis ŽKlem. 143, 13, nějakým omylem.

hojný, adj.; z *gojьn-*, stsl. *goinъ* abundans. — *Všeho dosti mající, bohatý, valný, veliký.* Každý sám se sobě líbě a v svém smysle hogen jsa ChelčP. 89ᵃ. Člověk bude s ním (Kristem) šťasten, bezpečen a hogen t. 108ᵃ. Učiní tě hoyna pán bóh tvój ve všech skutciech abundare te faciet Kladr. Deut. 30, 9; hojna tě učiní pán všech dobrých věcí HusE. 1, 55. Někdy mysl hoynu má někto, domnievaje se velikých věcí do sebe ChelčP. 96ᵇ. By na lov w hoyney cti jěno PilB. 7. Pastva velmi hoyna uberrima Mill. 11ᵃ; země hoyna a plodna fertilis t. 11ᵇ. Prut vinný hoyny abundans ŽWittb. 127, 3; ovcě hoyne abundantes t. 143, 13, bahnicě hoyne ŽGloss. tamt.; hoyna lkánie larga lamenta HusVíd. 79. Tehdy tu ta chvalná i hoyna bojovnice Jesusova... vezře na nebe řkúc Kat. v. 3319. — Copiosum hoyne Anon. 2ᵃ. — Má-li kto sbožie sílu a požívá toho k jeho (boží) vuoli, jiné dary za to vezme a milosti, tak ť jest hojný milý buoh RokycEvJan. 26ᵇ, *hojný = hojně dávající, štědrý.* — *Adv.* **-ně:** (korábi) vši naplněni hoynye, což která potřěba vojně AlxV. 585; zaplatí hoynye abundanter ŽPod. 30, 24; hoynyegije to činiti máme, častějie zovúc chudé k svému kvasu Štít. ř. 74ᵃ; (stateční pitelé) sobě vždycky hogně počínají RešSir. 29ᵃ.

Hojovici, -ěvici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Hoyowicz UrbRožmb. 1379, z Hogiewicz Poř. 1445 (151).

hokolec v. **okolec.**

hokynář, -ě, masc., *Höke, Höker;* z fem. *hokyni,* v. t. — Vilém hokynarz Lún. ks. 1449; Janovi hokynarzy KolB. 86ᵇ (1497).

hokyni, -ě, fem., *hokyně;* z něm. *hucke, hoke, Hökin.* — hokynie penestica Prešp. 2070, hokynye též Veleš. — Huoda hokyně HusE. 1, 410. Zklamá kramářka hokyni Rokyc. 187ᵇ. Pro svádu hokynij toto trestánie jmá býti Pr. pr. 259; když se hokynie svadie anebo prodavačky, kteréž na trhu sedie t. 259. — *Příjm. mužské:* Mathiae Hokynye TomZ. 1424 n 131.

hokyňka, -nka, -y, fem., demin. z *hokyni.* — Je v *příjm. mužsk.:* domunculam Wankonis hokinka muratoris Lún. ks. 1424.

hokynní v. **hokynný.**

hokynník, -a, masc., z *hokynný.* — Je v *příjm.:* Mathias hokynik TomZ. 1435 st 38.

hokynný, -ní, adj. z *hokyně:* domu kupečského neb hokinneho EvTřeb. Jan. 2, 16 hokynní věc ArchČ. VIII, 439.

hól, -i, fem., *prut, hůl, Reis, Gerte, Stab, Stock;* stsl. *golь* ramus. — Poběř holi vššěcky virgas Ol. Num. 17, 2; jedna hol virga Mus. Num. 17, 3, kromě holy Aaronovy absque virga t. Num. 17, 6, vššěcky holy virgas t. Num. 17, 9. (Bruncvík) poče mečem hole a prútie rúbati Baw. 5ᵇ. Prut na tomto miestě mienί se huol Kruml. 64ᵃ. Držiece holi v rukú baculos Ol. Ex. 12, 11; držiece holi w rukú stojiechu Kruml. 38ᵇ; (zbitý) chodil by o holy své si ambulaverit super baculum suum Mus. Ex. 21, 19; holi sě podpierajě MamA. 23ᵇ; w holich in baculis Ol. Num 21, 18; huol mú baculum Otc. 179ᵇ; pól žebráčie holy Mast. 175; huol stipes Prešp. 550. — Za 1 hůl voceli (dlužen)..., též za druhau hůl KolCC. 170ᵃ (1582).

Hóla, -y, masc., *příjm.:* Stephanum dictum Hola Lún. ks. 1415; nč. *Hůla.*

Holáč, -ě, masc., *příjm.:* Holacz de Pohorelicz Reg. II, 1255; Holacz de Dubrawicz tamt.

holačka, -y, fem.: holaczka **turbus* Prešp. 2020 v kap. de civitate, Rozk. 3112, halaczka (sic) též Veleš.

Holák, -a, masc., *příjm.:* Golac Reg. I, 1226, Holac t. 1221; (testis) Holac de Plaňas List. 1225.

Holan, -a, masc., *příjm.:* Holan UrbOstr. 1390.

holant, -a, masc., *jm. národní,* ze stněm. jm. země *Hollant* (z *holt-land* = Holzland). — Vzato za *názcv potupný:* zle věříš, holante! KorMan. 58ᵇ.

Holas, -a, masc., *jm. osobní:* Golaz Reg. I, 1183.

Holasici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villa Holasicz UrbBřevn. 1406.

Holata, -y, masc., z *golęta; jm. osobní:* Golata NekrP.

Holba, -y, masc., *příjm.:* Jacobus Holba TomZ. 1396 n 249, Johanni holba Lún. ks. 1440.

holcucha v. **holčucha.**

Holček, -lečka, masc., *příjm.:* Holczek TomZ. 1417 st 135, holczek KolB. 11ᵇ(1505); Řehoř Holeczek KolCC. 112ᵇ (1603); u holeczka KolB. 119ᵃ (1498).

holčucha (?), -y, fem., z něm. *holz-schuoch, Holzschuh (?):* některá (žena, dívka), bude-li ť nízká, naplatí ť se holcuchami ŠtítOp. 13.

hold, -a, -u, masc.; z něm. *hulde, holde, Huld.* — *Poddanství:* přisaháme JMᵗⁱ pravé a dědičné člověčenstvie a hold Kn. Tovač. kap. 25 (Brandl, Gloss.). — *Poddanský slib:* Jeho Milost má k obci mluviti a na nich holdu žádati t. 24. — *Poddanský poplatek:* berně, pomoc, lozuňk, holdové, daně Brikc. 111.

holdovánie, -ie, neutr.; z *holdovati,* v. t. — (Závora, žebravý slepec) má mírné opatření strany živnosti, na kteréž by mohl přestati a lidí holdováním neobtěžovati WintObr. 2, 128 (z r. 1577), žebráním.

holdovati, -uju, -uješ, impftiv., *hold vzdávati, poddánu, poslušnu býti, huldigen, unterthänig sein:* jemu (králi) všickni králové holdugi Baw. 246; bychom jej (císaře) za pána přijeli a jemu holdowati chtěli t. 184; Arnošt vece: »Milí páni..., mně máte holdowati, byšte vždy se mnú stáli« atd. t. 153; chtěli-li by jemu holdowati Mill. 89ᵃ; (Maidburští) holdugi biskupu tomu, jemu slúžie a nikomému Baw. 138; — *poddávati se komu, čemu, hověti, nachgeben:* s galejí museli viec nežli míli zajeti, než kudy sme my s bárkau plauli, větru holdugicze Lobk. 156ᵃ; zlý skutek, jenž tělu holduge GestaBř. 32ᵃ; — *hold (poplatek) vybírati:* (pán na poddané) nespravedlivé daně, díla a roboty ukládá, z peněz holduge a šacuje RešSir. 231ᵇ; — *žebrotou choditi:* (žebráci) těkají a běží, holdugij a žebří RešSir. 263ᵃ. — **h. sě,** *poddávati se:* (Arnošt a Wecl) v to se zbožie uvázachu a všichni se jim holdowachu, král pak oba s sebú poje a na svój hrad s nimi doje Baw. 255.

hole, adv., v. **holý.**

holé, -é, neutr., kollekt. z *hól.* — *Jm. lesa:* omnem silvam, quae vulgariter dicitur hole Reg. I, 1183; silva Hole UrbRoudn. 1338.

holec, -lcě, masc., z adj. *holý, Kahlkopf:* bez vlasóv bývá holecz NRada (konec); — *příjm.:* Golec NekrP. (3krát); Holecz NekrDrk.; Holecz UrbOstr. 1390; Holecz Machonis filius Lún. ks. 1407; erga Holczonem TomZ. 1380 n 143. — **peský h.:** lizač parasitus, peſki holecz *finodus..., hrdloš goliardus, blázn fatuus atd. (mezi výrazy potupnými) Prešp. 1055, pessky kolecz (sic) *curodus Rozk. 1810, peský holecz *cinodus Veleš., snad m. *cynoides* = psu podobný.

Holedeč, -dčě, masc., *jm. místní:* de Holedecz TomZ. 1402 st d 233, de Holedczye DeskDE.; parvum Holedecz Reg. III, 1322; — demin. **-dček:** Holedček Pal. pop., Holedeček KotMíst.

holemost, -i, fem., *velikost, Grösse;* z *holemý.* — Aby (ty) zlé neučinil horším, spatř věk a sílu a holemoſt těla, čas a vláští zpósobu neduhu Rhas. 176. Abiud, otcova holemoſt Lit. výklad slova Abiud

holemý, adj., *veliký, gross;* stsl. *golêmъ* magnus. — Tu částku dosti holemu svatého křížě dřěva s sebú vzem i jěl pryč Pass. 483. Cedr ztepilé dřevo ovoce holeme° BřezSnář. 180. Děťátko již holeme Otc. 487ᵇ; (krokodil) holemé pachole v pěti neb šesti letech pohltiti může Har. 2, 235; holemé pachole (ve 20 letech) t. Jg. Třicet misek holemych cejnových KolDD. 143ᵃ (1599). Kamení holemé Vel. Jg., holemý koflík tamt. — *Příjm.:* Jan Holemy KolB. 5ᵇ (1502), Holememu Janovi t. 127ᵃ (1499).

holen, -i, fem., *holeň, Schienbein, Unterschenkel;* stsl. *golênь* crus. — holen tibia Prešp. 1208, Rozk. 1976, BohFl. 432, Vít. 92ᵃ; tibia lajtka, holen Lact. 26ᵇ; holen crus Diefb. — Velmi nerovné holeny (du.) KlemK. 85. Druhdy přiházie se otok na holeni Rhas. 186, zlomenie holenie Sal. 675; na holeni t. 678. Srov. **holeno.**

holenník, -a, masc., z *holenný;* — je v *příjm.:* Joannes Holenik UrbE. 218.

holenný, adj. z *holen, holeno, Schienbein-:* dolejšie kost holena Sal. 792; do kosti holenne t. 791; o zlomení holennych kostí t. 670; se dvěma kostma holennýma t. Jg.

holeno, -a, a také -e, neutr., *holeň, Schienbein.* — holeno tibia Cath. 178ᵃ; w holenye mužě in tibiis viri ŽKap. 146, 10, w holenu mužovú ŽPod. tamt. Zmaž všecko holeno s těmi věcmi Sal. 733; v kosti holena t. 557; na kosti holene tamt.; (o kostech) kolene i holene t. 789; o ráně holena t. 557; o zlomení holen t. 675; o ráně a zlomení holene Rhas. 190; činí se cevy veliké i malé na holenie Sal. 794. O otoku klúbu, kdež noha spojuje se s holenem Rhas. 191; (žíly zatínáme) pro otok na holenu i na nohách t. 174. Arnošt s svými sem vyskoči... házeje se jich (obrův) w holenie a druhé také i v koleně Baw. 263. holeno (ve snách viděti) znamená sluhu BřezSnář. 241. Srov. **holen.**

Holešov, -a, masc., *jm. místní:* de Holeschow Reg. III, 1322.

holet, -lti, fem., *jíní, Reif;* stsl. *golotь* masc. glacies, z *golъtь.* — holet pruina ŽKap. 77, 47; w holti in pruina tamt. 118, 83.

Holetici, -ic, plur. masc., *jm. místní,* ze jm. os. *Holata, z golęta.* — Holaticz (sic) Reg. IV, 1290; Holeticz UrbBřevn. 1406.

Holian v. **Hóljan.**

holicě, -ě, fem., z **gola,* a toto z adj. *golъ, holý.* — *Holé místo na hlavě, lysina, kahle Kopfstelle.* (Ženy marnivé, trestem) budú hrubé úvazky mieti miesto svých pasuov rozkošných, miesto zkrútilých vlasuov holice ŠtítOp. 17ᵃ, z Isa. 3, 24: erit pro zona funiculus, pro crispante crine calvitium; (dcery sionské) budú jmieti miesto zkrútilých vlasóv holycze Štít. ř. 91ᵇ, t. 37ᵃ; budú mieti miesto zkrútilých vlasóv holicze ŠtítMus. 58ᵃ. — *Holka, Mädchen:* smrt nemotorná holice Epitaphia Hanussii, Pragae 1611; srov. *holka.* — *Jm. osobní:* Golice NekrP.; posadiž k sobě svú ženu holyczʸu Mast. 26.

holič, -ě, masc., *Barbier.* — holicz rasor Prešp. 2505, Veleš.; holycz též BohF. 862; holicz Hug. 436; holiči i vrátnému HusE. 1, 419. Když (císař) holiti sě chtěl, přišel holicz GestaBř. 126ᵇ. Zavolavši holiczye tonsorem Ol. Súdc. 16, 19.

Holíč, -ě, masc., *jm. místní:* agrorum villae Holyczia dictae 1314; de Holicz t. 1322; z Holeyče Háj. herb. XVIᵇ.

Holíček, -čka, masc., *příjm.:* Venceslai Holiczconis TomZ. 1399 n 5.

Holík, -a, masc., *příjm.:* Holik DeskDE., PoprR. 1; Holikonis TomZ. 1412 n 267.

Holín, -a, masc., *jm. místní:* Holin Reg. IV, 1327, de Holyna TomZ. 1434 h 90.

Holišě, -ě, masc., *jm. osobní:* Golisa Reg. I, 1115 (ze XIII stol.), Golissa t. II. ca. 1143, Holissie UrbE. 32.

Holišov, neboli **Holýšov,** a, masc., *jm. místní:* Holyffow UrbChotěšA. 20ᵃ; Anna z Holajšova VšehJir. 222; nč. Holišov, Holejšov KotMíst.

Holišovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Holisovih Reg. I, 1228, (villam) Holifouicz Kosm. pokr. 1261, de Holissowicz DeskDE.

holiti, -ľu, -líš, impf., *kahl machen, rasieren.* — Když (lazebník) koho holi Hrad.

134[b]; ani holiti budete brady radetis barbam Ol. Lev. 19, 27; brady holiti Hug. 407; když (císař) holiti sě chtěl GestBř. 126[b], (holič) počal holiti t.; — (příplatek čeledi, kdy) »se holily« ovce WintObr. 2, 513 (ze XVI stol.).

Hóljan, n. **Holian,** -a. masc., *příjm.:* Holian TomZ. 1436 n 255.

holka, -y, fem., z **gola,* a toto z adj. *golъ, holý.* — *Holá dívčice, puella immatura* Ros. Jg.; pak nč. vůbec *dívka, Mädchen.* — *Smrt:* (člověk) musí se tehdy předce s Holkau potýkati RešSir. 50[b]. — *Příjm.:* Maretha Holka TomZ. 1387 n 172, Thomas Holcze (sing. gen.) maritus Lún. ks. 1396. — Srov. *holicě* a *smrtholka.*

hólka, -y, fem., *hůlka,* demin. z *hól.* — Stařec mdlé klúby huolku podpieraje Otc. 405[a]. Svatý Jakub svú huolku znamení dal Kruml. 352. huolka baculus Ol. Gen. 38, 25; huolku zlámati RešSir. 32[a]. — *Příjm. mužské:* (konšela) Huolku Háj. 457[b].

Holkov, -a, masc., *jm. místní:* de Holkow Poř. 1383 (69).

Holkovec, -vcě, masc., *jm. rodové:* Mathiae dicto Holkowecz Poř. 1446 (153), Holkovec PoprR. 42.

Holkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* z Holkovic PoprR. 2.

Holna, -y, fem., *jm. potoka:* do potoka, ješto slove holna List. JHrad. 1384.

holně, -ě, fem., *místo, kde se holí:* holnie *tonstia, locus ubi tondent SlovKlem. 88[a].

Holočřěvi, -čřěv, plur. masc., *jm. místní:* Holocrewi Reg. I, 1186 (ze XIII stol.); Holostřevy, něm. Hollezrieb KotMíst.

holofrd, -a, masc., přetvořeno z *levhart, leopard:* holofrd leopardus Prešp. 477, lewhart Rozk. 934 (na místě stejném).

Holohlavi, -hlav, plur. masc., *jm. místní:* de Holohlaw DeskDE.

holohumna, a z toho **holumna,** -y, fem., *humno, mlat, Dreschtenne;* srov. *humno* a *humence, holé humence.* — Mlatba má a synové holumny mé tritura mea et filii areae meae Kladr. Isa. 21, 10; za to: synové humna mého Bibl. 1857 tamt., obilé humna mého Br. tamt., dci holohumnycze mé Pror. tamt.

holohumnicě, a z toho **holumnicě,** -ě, fem., *humno, mlat, Dreschtenne; z holohumna.* — Prášek, ješto na holohumnyczy bývá favillam aestivae areae Pror. Dan. 2, 35; pýřinu letnie holumnice Kladr. tamt., letnie holumnice Pernšt. tamt. Obráceno bylo (tělo) jako v pýř nebo v mrvu, ješto létá a na holumnicy bývá zdržena od větru BřezSnář. 50, t. na mlatě, když se tu čistí obilí váním atp. Dci holohumnycze mé Pror. Isa. 21, 10, za lat.: filii areae meae. Věčcky holohumnycie pšeničné areas tritici Ol. Os. 9, 1; holohumnycie a lisicě area et torcular t. Os. 9, 2; s holohumnice ex area Pernšt. Os. 13, 3. — holownice area MamV., trvám omyl.

holohumno, -a, neutr.: holohumno *granarium* Vít. 95[b]; srov. *humence, holé humence.*

holoměek, -mečka, masc., demin. z *holomek.* — Když chudý holomczek bude bohatého dceru snúbiti za sě Štít. ř. 49[b]. Drzí holomeczkowe Pass. 325.

holomečstvie, -ie, neutr.: holomecztwie *clientela* Lact. 38[a].

holomek, -mka, masc., *mladík, neženatec, služebník, Bursche, lediger Mann, Diener;* souvisí s *holemý,* v. t., a je přejato do němč.: *Holunke, Hollunke, Halunke* Kl.[6] 153. — holomczy pueri Ol. Esth. 2, 2. — Pohnal mě holomkem a já paní jmám Rožmb. 31, = pohnal mě jako holomka, jako neženatého, a já jsem ženat. Když holomka pohonie, najprvé právo jej v hradě t'rhem pohnati jedniem hrazským komorníkem, a potom komorník požeň s jeho sbožie, kdež najblíže chce, a t'rhy t. 47. Pak-li (komorník) holomka t'rhy nepožene, jako ženatého, ale tiem sě móž odpierati jako ženatý, že ho právem nesehnal t. 50. holomka móž pohoniti k každému úřadu, kterémuž jmá sbožie příležiec t. 51. Pak-li je holomek od otcě syn neotdělený, a jej právo pohnati ot jeho otcě dvora a dohnati jako ženatého t. 52. Vdovcě právo sehnati jako holomka týmž právem, že sě nemóž odpierati ledno jako holomek, že ženy nejmá t. 54. — Mistře, jsem ti dvorný holomek Mast. 7, těmi slovy hlásí

se mastičkáři za služebníka Rubín. holomek assecla Prešp. 917, Rozk. 1643, BohFl. 360, MamA. 15[b], Nom. 66[b], Anon. 1[a]; holumek (sic) assecla RVodň. 54[a]; holomek cliens Lact. 38[a]. — Najvyšší purkrabie má svého purkrabí a holomky zemské VšehK. 17[b], *holomek zemský = služebník úřadu (soudu) zemského, Landsknecht* (z toho pak neporozuměním *Lanzknecht*). (Póvod, žalobník) má sobě zjednati holomka zemského od najvyššieho purkrabie VšehJ. 327.

holomrazek, -mrázek, -zka, -zku, masc., demin. k nč. *holomráz, holý mráz (= mráz před sněhem), Blachfrost.* — holomrazek *ruder Vel.

Holomúc-, Holomúč- v. **Olom-.**

holomudec, -dcě, masc., *pohlavně nedospělý, ein geschlechtlich Unreifer.* — Holomudci, ješto čtrnácti let nemají Brikc. 330; holomudec nebo let nedošlý t. 331.

holon (?) v. **hoblen.**

Holonožka, -y, fem., *jm. místní:* (pratum) Holonozka UrbE. 231.

holopérko, -a, neutr., demin. z *holopero.* — holoperko *pennuletum RVodň. ad 49[a].

holopero, -a, neutr., *neopeřenec,* z výrazu *holý pera* = bez pera, srov. *čistnit* z *čist niti* = bez niti. — Pes noha, penna péro, sit *penniletum holopero Prešp. 168 v kap. Volucres; holopero též Rozk. 303. Srov. *holopérko* a *holopľúščě.*

***holoplek**: holoplek superficies SlovKlem. 2[a].

holoplíščě v. **holopľúščě.**

holoplúščě, -ěte, neutr., *ptáče ještě neopeřené, ein noch unbefiedertes Vöglein;* slc. *holopľusk* Jg. — holopliſtie nudipullus Prešp. 200, holoplyſſczye též Rozk. 359, holopliſſtie též MamA. 19[b], holopliſczie též RVodň. ad 48[b]; holuplisstie též Veleš.; holoplyſcze *pennilontum Nom. 64[a]. — Král v srdci má pokoru mieti, vždy na to pomně, že sě je takéž urodil holopliſſtietem nestatečným, jako jiný ŠtítMus. 4[b].

holota, -y, masc., *opatrovník psů, Hundewärter.* — Ipsorum (t. psů) custodibus, qui holoti vocantur Reg. I, 1220, t. 1249; t. IV, 1234 (v korrigendech str. 713); de venatoribus et caniductoribus, qui holoti nuncupantur Reg. I, 1238, qui holothi nuncupantur t. 1235. Od toho času šlechtici toho sě přijěchu, ješto holoty dřéve za úřad mějiechu DalC. 79, v překl. stněm.: das dy iegir tetin vnd czu ampte hetten; tehdy páni holoty z sebe zčinichu, v jednom domu s ohaři bydléchu tamt., v překl. stněm.: daz si vz in selbir yegir machtin. Velikých psuov holoty canum magnorum praefecti Mill. 64[a]. — holota *canilio Prešp. 2117, Rozk. 3276, MamA. 18[a], t. 28[b], holata (sic) Veleš.

Holotyli, -tyl, plur. masc., *jm. místní:* Holotyly TomP. 1, 77. — Odtud lat. *adj:* in Golotilensi via Reg. I, 1088 (ze XIII st.).

Holoúsi, -ús, plur. masc., *jm. místní:* Golovzi Reg. I, 1228; Petr z Holaus (sic) Háj. 402[a]. — Později *Holovúsi* atp.

holověnec, -ncě, masc., *druh meče:* holowienecz sicca, gladius brevis SlovKlem. 82[a] (*sicca,* pro *sica,* pugio, ensis DC.).

holovnicě v. **holohumnicě.**

Holovúsi v. **Holoúsi.**

Holsa, -y, masc., *příjm.:* Nicolai Holsa TomZ. 1396 n 166.

holslza (?): holſlza *fita Prešp. 775 v kap. de herbis ignotis.

holstra, hulstra, -y, fem., *pouzdro na pušku;* srov. nizoz. *halser = Halfter, Strick* Kl.[5] 152. — w hulſtrzie in *corinco Roh. 181[b] (m. cornico; cornicus = pharetra, armbrustscheit, bogenkocher Diefb. Gloss.); w hulſczie (sic) též tamt. — Vytrhl z holstry ručnici WintObr. 1, 111 (ze XVI st.). — Srov. *holštráf.*

Holšě, -ě, masc., *jm. osobní:* (testes) Conradus..., Holse de Tupadel Reg. II, 1310; (praesente) Holzone de Bedihostz t. 1275.

holštráf (?): holſtraf *cornicus* Prešp. 2042 v kap. de armis; holstraph Rozk. 3167. Srov. *holstra.*

holub, gen. kdysi -i, pak -a, masc., *Taube, Tauber;* stsl. *goląbь* gen. *-i.* — holub columbus Prešp. 186, BohFl. 117, Nom. 64[b],

RVodň. 48[c]. — holub svD. 94; holubia (sic) sstupujícieho columbam descendentem Koř. Mark. 1, 10. Buďte sprostní jako holube sicut columbae EvVíd. 10, 16. Jakž kdasi holube, mniec utéci strasti hrubé, za krále vzeli jestřáb sobě Baw. 65; počechu holubie pykati, sami na se žalovati, že krále volili toho tamt. Jsú v každém městě holube Mand. 41[a]. — *Přijm.:* Antiquo Holub militi Reg. IV, 1339, (sigillum) Holubonis t. 1342, Clemens dictus Holub Běl. 1391; k tomu *adj. possess.* **-óv** a dále **-ový:** Annae relictae Holubowe TomZ. 1436 st 218.

holubář, -ě, masc., *Taubenhälter, -händler.* — Je v *přijm.:* od nich mluvil Čech holubař k Čechóm HusPost. 54[b]; Holubars TomZ. 1412 st 138, Holubarz UrbChotěšA. 29[a]; — k tomu fem. **holubářka,** -y, v *přijm.:* Annae dictae Holubarzka TomZ. 1432 st 218.

holúbátko, -a, neutr., demin. z *holúbě.* — Dvě holubatczye Hrad. 69[b]; dvé holubatek t. 69[a]. (Chudý bude obětovati) oleje měřici a dvě hrdlici nebo dvé holubatek duos pullos columbae Kladr. Lev. 14, 22, dvě holubatczye Mus. tamt.

holúbě, -ěte, neutr., *holoubě, junge Taube.* — holubie columbio Prešp. 179, Rozk. 322, Veleš. Vezme (nemocný k oběti) dvě hrdlici nebo dvě holubietie duos pullos columbae Kladr. Lev. 15, 14; dvě holubyetie Ol. tamt. a 14, 22; dvú holubatu t. Lev. 5, 11; z holubat t. Lev. 1, 14; dvě holubyetye Mus. Lev. 5, 7 a 5, 14, dvú holubatu t. Lev. 5, 11, dvé holubat t. 15, 29. — *Přijm.:* Wankonis Holubye TomZ. 1418 n 325.

holubec, -bcě, masc., demin. z *holub.* — Je v *přijm.:* Holubecz TomZ. 1355 h 106.

holúbek, -bka, masc., demin. z *holub.* — Rač mi seslati holubka s nebe Marg. 287. Majíc srdce upřiemé, prosté jako holubek ŠtítMus. 98[a]; jako holubek Kruml. 135[a]. Buďte opatrni jako hadové a sprostní jako holubkowe ŠtítOpat. 140[b]. — *Přijm.:* Holúbek PoprR. 12, Vácslav Holaubek Háj. 292[a].

holubenec, -ncě, masc., *holoubě, junge Taube.* — Offěrovachu hrdličku nebo holubencie Krist. 25[b]; dvě hrdličce aneb dvé holubenecz obětovali Štít. ř. 116[b]; kúpivše dvé holubenecz Krist. 25[b]; dvé holubenecz duos pullos columbarum Ol. Lev. 12, 8, Mus. tamt., EvOl. Luk. 2, 24; dvé holubenecz ROl. 149[b], Comest. 84[a]. Lajna mladých holubenecz Chir. 52[a]. O holubencich Krist. 25[b].

holubí, adj. z *holub, Tauben-.* — Noha holubye Modl. 13[b]; kořenie, jako ť slove holubie nóžka Chir. 243[b]; vezmi holuby trus t. 89[b]. Sprostnost holubie ŠtítOpat. 402. Duch svatý w holubiey twarzy Pass. 278, w holubye twarzy DivVítD. 49. Po holubiem vidění svD. 92.

holubicě, -ě, fem., *holubice, Taube, Täubin.* — Jako holubiczie columba ŽWittb. Ezech. 14, jako holubicie ŽKlem. tamt.; holubyczye columba Vít. 94[a], holubiczie též RVodň. 48[a]; holubicze též Prešp. 192, BohFl. 118. — *Přijm.:* Vaňek Holubice Běl. 1466.

holubičí, adj. z *holubicě, Tauben-.* — W holubyczyey pokoře Modl. 54[a]. (Duch sv.), jenž sě jest v uosobě holubiczíe ukázal HusŠal. 65[b]. — Peřie holubiczie postřiebřené pennae columbae deargentatae ŽWittb. 67, 14, doklad nejistý: holubiczie může býti nom. adj. -čie i gen. subst. -cě.

holubička, -y, fem., demin. z *holubicě.* — Milá holubyczko Kat. v. 1070 (rozumí se sv. Kateřina). Přežádúcí holubičko…, račiž tento list přijieti Baw. 142.

holubičný, adj. z *holubicě, Tauben-:* peřie holubyczne pennae columbae ŽPod. 67, 14.

holubík, -a, masc., demin. z *holub.* — Je v *přijm.:* Holubyk UrbE. 229.

Holubín, -a, masc., *přijm.:* Holubin TomZ. 1412 st 218; z adj. possess. *holubin (?).*

holúbka, -y, fem., *houba toho jména:* holubka nilio Prešp. 832, Rozk. 1534, Veleš., MamA. 29[a], RVodň. 50[c], Lact. 269[c].

Holúbkov, -a, masc., *jm. místní:* Holubcow UrbR. 170, z Holúbkova PoprR. 10.

holúbkový, adj. z *holúbek.* — Tvojě zraky holubkowa Vít. 27[b].

holubní, -ný, adj. z *holub:* Janadiath... holubni hyna hřiechem Lit. výkl. slova Janadiath.

Holubník, -a, masc., *příjm.:* Johannis holubnyk TomZ. 1397 n 316.

holubný v. **holubní.**

Holubov, -a, masc., *jm. místní:* Holubow UrbRožmb. 1379.

Holubová v. **Holub,** příjm.

holumek v. **holomek.**

holumn- v. **holohumn-.**

holunk, -uňk, -a, -u, masc., ze střhněm. *holunge* = restauratio iuris vel revocatio verborum Lexer; srov. *erholen* = einen Verstoss wieder gut machen tamt. — Užiti holunku Brikc. 374.

holús- v. **holoús-.**

holý, adj., *kahl, nackt, bloss;* stsl. *golъ* nudus. — hole ptáče *tintarus Nom. 64[a]. Na hole zemi Mill. 114[b]. Má Jiřík Vaňkovi té vší dědiny holee postúpiti KolAA. 123[a] (1516), dědina holá, neosetá. hole potřeby tenuem victum Brig. 59. V tobě (Marii) jest hola sladkost Kruml. 423[b], sladkost holá, pouhá, bez hořkosti. W holem vztržení ode všeho stvořenie musí sě mieti, ktož toho hostě chce přijieti t. 376[b]. — *Holé humence* v. **humence;** *holý plat* v. **plat.** — *Adverb.* **hole** = *pouze, prostě, naprosto, docela, bloss, genau, gänzlich, lauter:* ktož sě zpoviedá, má hole svú vinu pověděti, nezapletuje řeči ŠtítMus. 162[b]; ciesař hole odpovědě a řka Baw. 167; pravi hole ad literam Comest. 244[a]; židé hole nic neumějí pověděti t. 85[b], hole nic, naprosto nic; (lidé) žádného hole obilé nemají Mill. 124[a], hole žádný, docela žádný; který užitek toho obilé (dí sv. Jan Zlatoústý), ješto ktve a potom inhed uschne, jakoby řekl hole ižádný Kruml. 335[a]; ta kupectvie a kramářstvie jsú v sobě hole prostí hřiechové ŠtítPař. 110[a], jsou prostě hříchy, jsou samý hřích; — taktéž *adv.* **s-hola, z-hola,** *docela, naprosto, pouze:* braň hospodář v svém domu... všeho takového, ješto je ohyzdné..., některého zlého pomalu ujímaje a některého ihned ſhola nedopúštěje ŠtítMus. 27[a]; zhola zbořen jest klášterský úloh t. 37[a]; lež ſhola bez zámysla povie jinak, nežli jest ŠtítVyš. 11[a]; (bóh) vše ſhola vidí Štít. uč. 102[a]; syn boží, jemuž jest ſhola všecka vóle zevna (zjevna) boha otce t. 28[a]; když zmúdřieme a ſhola poznáme tu vrchní múdrost ŠtítBud. 71; tajnost ſhola otkrytu nalezneš Modl. 25[a]; pak-li (věno) zhola na groše ve dskách stojí VšehK. 150[a]; kterýž (plat) kto na lidech a na dědinách má zhola bez drženie lidí těch t. 135[a]. — *Příjm.:* Jan Holy TomZ. 1408 st 178, po otci svém Vítovi holem KolB. 17[a] (1495), Janek Holý Háj. 404[a].

Holýšov v. **Holišov.**

homolář, -ě, masc., *kdo homole dělá, prodává atd.* — Je v *příjm.:* Mika homolarz Lún. ks. 1418, Nicolaus homolarz t. 1424.

homole, -e, fem., *Kegel, Klumpen;* srov. stsl. *gomila* collis, a v. **homolka.** — *Příjm.:* Homole TomZ. 1453 h 157, Homole Pertold TomP. 3, 175. — *Jm. místní:* Homole (vrch) TomP. 2, 273; Homoli (hrad) Háj. 404[a]; Hynka z homole VšehK. 165[a].

homolitý, adj., *homolovitý, kegelförmig;* z *homole.* — (Znamení otoku horkého) jest homolita zpuosoba otoku Sal. 292.

homolka, -y, fem., demin. z *homole, Quarkkäse;* srov. stsl. *gomolja* = maza, těsto. — Učiň pak (z tvarohu) homolky LékA. 83[b]; homolka formula Prešp. 1724 v kap. de convivio, Rozk. 2604, RVodň. 51[d].

homon, -a, -u, masc., *při účesu ženském:* zavití hlavy její bylo velikých fulfasů a homonů Hád. v BrandlGloss. 65.

homot- v. **hmot-.**

hon, -a, -u, masc., *honění, Jagd:* hon, zájem, praeda MamV. — Sing. instr. **honem,** vzatý za *adverb.:* honem impetu uno MamA. 25[b].

***hon,** plur. **hony,** -óv, masc., *jistý kus cesty, stadium:* hony = 125 kročejů Pr. měst. Jg.; Hony jest pět provazců vzdýlí, a bude w Honech dvě stě loket a deset loket Háj. 248[a] (loket pražský neb český

= 3 pídi t. 247b). hony stadium Prešp. 665, Rozk. 1267, SlovBrn. 340, BohFl. 269, Nom. 66a, stadium, quod hony vocatur UrbE. 93: tu nám nedali města dojeti viec než hony Lobk. 79a; asa hony neb puol druhých t. 15a; asa puol honuow proti městu t. 86b; asa dobraych puol honuow t. 123a; duo stadia dicta hony Sedl. kniha Lounská 1398, 11. oct.; (kostelík) od nás byl asa hony fedmery neb ofmery Lobk. 27b; jěl jest jako snad (= asi) deffatery hony Pulk. 83b; pól pátanádste běhových honow, to jest pól čtvrty vlaské míle Krist. 73b; za dvoje hony na šíř stagnum stadiorum duorum Mus. 2. Mach. 12, 16; honow pětmezcietma stadia Koř. Jan. 6, 19. — ***Kus pole, pole jisté velikosti, jitro, ein Feldstück, Ackerstück, Juchert, iugerum:*** hony iuger (sic) MamA. 25b, Anon. 4a; prodala... dwogie hony dědiny za $5^1/_2$ kopy míš. KolB. 111a (1498); má sobě na tý dědině vosíti v kterejch chce honech 25 záhonův pšenicí KolČČ. 410a (1566); odstaupil jest... pěti záhonóv dědiny své, we dwogich honech po $2^1/_2$ záhonu t. 345a (1562); kaupil sobě... dvě kopy záhonův dědiny orné přes troge hony položené t. 391a (1565); záhony rolí orné... we dwogych honech vedlé rolí Jana Hurta s jedné a Buriana Čulíka z strany druhé KolJ. 29b (1602); tauž pak summu pojistili jsau jemu... dwogima hony rolí hořejšími, cožkoli v sobě záhonův držejí, nad auvozem ku Praze jedauce KolR. 107a (1618); v třetích týž rolí honech jest na týž mezi vsazený mezník KolA. 80a (1656).

Hon, -a, či **Hoň,** -ě, masc., *jm. osobní:* (civis) Hon Reg. I, 1202. Srov. *Honě.*

honady v. **onady.**

Hoňata, -y, masc., z *gonęta;* — *jm. osobní:* Honata frater eius (Boguthae) Reg. I, 1194.

Honbici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Honbicz DeskDE., Jiřík z Honbicz Háj. 292a; Honbice, Hombice KotMíst.

honci, honcě, plur., v. ***honec.**

honcový, -ěvý, adj. z *honec:* vévody honczieuij principes equitatus Ol. 2. Par. 18, 31.

honček, -nečka, -nečku, masc., *bradavice prsní, Brustwarze.* — Které panny mají klánie w honeczkach LékA. 90b. honeczky ženské ApatFr. 114b, honeczek t. 150a.

hončí, adj. z *honec:* hončí korúhev Výb. 2, 1004 (XV stol.).

Honě (?), -ě, masc., *jm. osobní:* Kříž hastilavit vadia Honye et Jacobi Lún. ks. 1387.

honec, -ncě, masc., *kdo honí, jede, běží před jinými; předchůdce; při vojsku přední stráže, předvoj; Vorläufer, Vorhut;* stsl. *gonьcь* nuntius, cursor. — Zderad honczy káza, co by tu bylo, ohledati DalC. 50, v překl. stněm.: Sderad hiez loufin dy vorrinner, die Vorrenner. Takové ť jest honcze poslalo to (dietě, Ježíš Kristus) před svým rytieřstvem Štít. ř. 33b; tyto malé dietky učiněny jsú honczy přední vojska toho tamt. (Purgrabie) cht(ě) s honczi sě pobiti... přivede ľud až v zástavu AlxH. 7, 12. Tak to Turci učinivše své haufy sobě zřiedili a pustili hauf jeden w honcze k horám, kdež jich Charvati čekali Lobk. 151b, v honce, jako honce; a těm bylo poručeno, když by Charvati jich honcze honili, aby s zadu, když je pominau, v ně vskočili tamt.; (Charvati) uzřevše honcze Turky hned s hor táhli do polí proti nim a do rovin t. 152a. honecz praecursor BohFl. 857. — *Zbrojnoš, Schildknappe:* to když uzřě honecz armiger Ol. 1. Par. 10, 4; vece k svému honczy ad armigerum tamt. a Lit. tamt. — Sagittarius střělec, honecz ***primipilus*** Prešp. 933, Rozk. 1671. — honczi uspeni budú ***agitatores*** Ol. Naum 2, 3, v Bibli 1857: vozkové usnuli; honecz agitator MamA. 16a.

honec,** plur. **honci, honcě,** -óv, masc., demin. z **hon,* plur. *hony;* ***kus pole, pozemku, Feldstück. — Že jest prodal dědinu svú, patery honcze, kromě lauky KolAA. 120b (1516). Zastavil mu dwoge honcze dědiny orné t. 123a (1516). Že dědinu svú, patery honcze, i s tau laučkú odevzdává t. 137a (1517). Dwoge honcze dědiny s lukau KolČČ. 8a (1542). S tau

dědinkau, též i s těmi honczemi vedlí špitálský dědiny t. 24ᵇ (1543). S dědinou, patery honczy, položenými mezi atd. t. 251ᵃ (1556).

Honek, -nka, masc., *jm. osobní:* Honek TomZ. 1411 m 58; srov. *Hon.*

honem v. **hon.**

hoňenie, -ie, neutr., *honění, zápas, pronásledování, das Jagen, Kämpfen, Verfolgen.* — Nebylo by těch bláznivých zamlúvaní k sedání, neb s ostrým honienie, ale by milost byla mezi nimi (rytieři) Šach. 303ᵇ sl. honenye persecutio Rozk. 2183, honyenye též Prešp. 1467. — Tak sobě (biskup) ty sluhy své (k) honění peněz tvrdí HusE. 1, 419, *honění, nahánění, shánění peněz;* srov. *honiti peniezě.*

Honezovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Gonezouicih Reg. I, 1115 (XIII stol.); srov. stsl. *goneziti, gonъziti* liberare, *goneznąti, gonъznąti* servari.

honitba v. **honitva.**

honiti, -ňu, -níš, impftiv., *jagen;* stsl. *goniti* pellere. Srov. *hnáti.* — *Uhánětí:* což mohú vybósti z koní, to bez cesty každý hony AlxV. 1361; na mnoho stran sěm tam honyw AlxM. 5, 11. — *Útokem hnáti, útočiti:* však sem sám často na desět honyl DalC. 67, hnal tamt. v rkp. Ff. — *Pronásledovati, verfolgen:* honyly jsú mě persecuti sunt ŽWittb. 118, 86, honili ŽGloss. tamt.; honyeſſe persequebatur t. Deut. 30, honieſe ŽGloss. tamt.; pak-li mě tak osud hony AlxBM. 4, 9; honyeſſta Joab a Abisai Abnera persequentibus Lit. 2. Reg. 2, 24; hony prosequitur MamA. 30ᵇ; honiz všeliká zvieřata NRada 1355; (oloupený vypravuje): pak jsem jel pro auředníka, aby honiti rozkázal WintObr. 2, 149 (z r. 1542), honiti lupiče. — *Shánětí, dobývati, vydělávati, erwerben:* protož veliká příčina (mužovi) bývá k zameškání duše žena a děti, že na ně musí honiti RokycEvJan. 398ᵇ; kazatelóv, jenž penieze honíecze na lidu atd. HusPost. 7ᵃ, *peniezě honiti, peníze nahánětí, shánětí;* napomínám tě, aby, když súdíš, peněz řečí nehonil HusE. 3, 195.

honitva, honitba, -y, fem., *kraj, území, Gegend, Bezirk.* honytba territorium Cath 177ᵇ. Přineste Hospodinovi honytwy z wlaſti, přineste Hospodinovi slávu a čest patriae gentium, afferte Domino gloriam ŽWittb. 95, 7; honytwi ŽGloss. tamt.; honytwy zwlaſty ŽPod. tamt. — honytva *dioecesis* Prešp. 975 v kap. de hominibus spiritualibus; honytwa též Rozk. 1718, SlovBrn. 20.

honný, adj. z *honiti:* honne stíhanie agitatio Lact. 9ᵇ, stíhání honěním konané; (lodi tu v řece nepřistávaly), »že tu je honná voda« WintObr. 2, 476 (z pramene starého), voda silně ženoucí, silně proudící; — lidé na peníze honní WintObr. 2, 795, *honný na peniezě,* srov. *honiti peniezě.*

honositi sě, -šu sě, -síš sě, impftiv., *chlubiti se, vynášeti se, prahlen, sich brüsten, erheben;* z lat. *honos,* jen v češt. — Ktož sě nad jiné pyšnú múdrú myslí honoſí Pass. 451. Protož nehonos ſie v svých dobrých činech ŠtítBud. 203. Sami sě... z svých skutkóv honosie HusE. 3, 279.

honosný, adj. z *honositi, chlubný, prahlerisch.* — V chlubné mysli a w honoſne ŠtítMus. 75ᵃ, v (mysli) honoſne ŠtítOp. 67. — *Adv.* **-ně:** mluviti bude honoſnye loquetur magnifica Pror. Dan. 11, 36, přeloženo volně; velmi honosnie se jmajíce Baw. 162.

honošenie, -ie, neutr., *chlubení, Prahlerei;* z *honositi.* — honoſenie iactantia MamV.; honošení Vel. Jg.

Hoňsobě, -ě, masc., *jm. osobní* ArchČ. 1, 193.

hont, -a, -u, masc., *prkno, Brett(?):* clavus hřeb, hřebík clavulus, *stractora honti et leměz tignum Prešp. 1866 v kap. de domo; hont *stractoria BohFl. 574; hont = tlusté prkno, fošna Ros. Jg. Srov. val. *hont* = kus dřeva BartD. 1, 215; pol. *gont,* rus. *gontъ* = šindel.

hoňúcí, adj., *honící;* z *honiti.* — Ot honuczich mne a persequentibus me ŽWittb. 141, 7.

hony v. **hon.**

hopicě v. **opicě.**

hor(?): hor *pstrolle Prešp. 88 v kap. de lapidibus, hor *pistrole Rozk. 120.

hora, hóra, -y, fem., *Berg;* stsl. *gora* mons. — hora mons Prešp. 57, BohFl. 133; na horzie in monte MamA. 33ᵃ; proti horzie nebo strany hory ex regione montis t. 21ᵇ. Kto otpočine na horzie in monte ŽKlem. 14, 1; přěstěž sě w horu in montem ŽWittb. 10, 2, přějdi na horu ŽKlem. tamt. Pravedlnost tvá jako hori božie sicut montes t. 33, 7; základi hor zamúceni sú fundamenta montium t. 7, 8, základové hor ŽWittb. tamt. — Když jest ješče pod horu stál, ješto j' mněl, by vrch byl té huory, a to když dojde, uzří, že jie ješče do polu nenie ŠtítVyš. 38ᵃ, *vrch hory;* wrch hory cacumen MamA. 37ᵃ. — hory *excelsa* MamA. 22ᵃ; na horach in excelsis t. 23ᵇ; hori *campestria* t. 19ᵃ. — Kde chcemy loviti počieti? pokusmy na Sázavskéj horzie Hrad. 12ᵇ, Sázavská *hora lesem porostlá,* sázavský *les,* srov. dial.: *hora* = *les* Šemb-Dial. (val.), Kulda Poh. 1, 124 pozn., odešél do hor = do lesa Slavičinský, Český Lid 1902, 225; všěcka obec (diáblův) jidú w horu, jiež dějí Lobeč Hrad. 12ᵇ; (Antonius) sedieše w horzie Otc. 41ᵃ, *v poušti.* — Jest ta (studnicě) toho obyčejě, že když slunce z hory spěje, tak sě jejie voda vzvaří, jakž horký úkrop tak paří AlxV. 2202 a AlxVíd. tamt., *slunce z hory spěje* atp., = *vychází,* u Gualth. 3, 91: cum Sol frenat equos, u Curt. 4, 51: sub lucis ortum; když slunce z hory pojdieše Otc. 359ᵇ; když slunce z hory sě vykupi Vít. 41ᵃ; slunce vyšlo z hory sol egressus est super terram Ol. Gen. 19, 23; slunce z hory vychází Háj. Jg., slunce z hory vychodí t. a Vel. Jg. Když slunce k horzye spěší AlxV. 2209 a AlxVíd. tamt., *slunce k hoře spěší* atp. = *k západu se chýlí, zachází.* Když slunce za horu zajide a noc temná když přijide Trist. 75ᵇ, *slunce za horu zajide* atp., = *zašlo;* připluli sme na galeji, ano slunce za horu jde Lobk. 140ᵃ; srov.: *slunce je za horou,* = zašlo Us. nč. — Ten kámen w horu velikú vzrost(l) Kruml. 27ᵃ, *vzrósti v horu;* (Kristus) vzrostl w horu takú a tolikú, že atd. tamt. — Jakž umřeš, všeho zbudeš, s horamy sě nepřěbudeš AlxV. 1873, *s horami se přěbyti, hory přetrvati, přěžiti.* Jeho (Maxenciovi) krutí nravi byli sě pronesli tady, ež jeho jmě v hoři všady každý jako hory vozil Kat. v. 11, *jako hory voziti,* = *těžce nésti.* — Kam sě kto (na bojišti) obráti koli, byly zbitcóv hory, doly AlxV. 1746, *hory, doli;* slibuji hory doly RešSir. 95ᵇ; w horach, w dolech vody hladav AlxM. 5, 10. — Vztřasú sě horý hý zzkalý PilC. 24, *hory i skály;* ani ſkaly ani hory AlxM. 1, 10. — Vzal ho diábel na hóru vysokú velmi HusPost. 41ᵃ, *na hóru, na horu;* vstúpiti na huoru scandere Lact. 229ᵃ; na huoru… vstupujmy Kruml. 70ᵇ. — (Anna) vezřieci wzhoru LMar. 39, *adv.* **wzhóru** = *vzhůru, empor,* ze *vz-hóru;* z toho dále *z-hóru, v-hóru* a také *hóru.* An (nemocný) viec nemože (aor.) wzhoru vstáti Hrad. 141ᵇ; wzhoru vstáti Baw. 233; račte povstati z huoru rkp. XV stol. Hanuš Ostersp. 89; by chtěl z huoru z mrtvých vstáti tamt. 91. Vzdvihše k ňemu hlavy wzhoru AlxBM. 1, 38; vzdvihši wzhuoru oči Vít. 35ᵃ. (Sokolík) již ť sě horu (sic) zdvihl, již ť sě jest rozejhral Tkadl. 9ᵇ. Neb sě wzhuoru vzvésti musí to, jenž sě rozšířiti o sebe nemóž Kruml. 409ᵇ. Od toho bojě ruožě (rod) wzhuoru pojide DalC. 58; (Čechové, před dívčí válkou) mohúc to zlé slovem uhasiti i dachu zlému wzhoru jíti tamt. 8. Také smilstvo wzhuoru vzchodí Vít. 2ᵇ, zmáhá se. Plaviti wzhoru ducere in altum MamA. 19ᵇ. (Jiskry) dolow i wzhuoru lécí Kruml. 438ᵇ; whoru (sic) i dolow AlxV. 2274. vzhoru sursum Prešp. 159; wzhoru supra t. 1964; wzhuru Otc. 185ᵃ; zhuoru Háj. herb. 71ᵇ, t. 275ᵃ a j., VelKal. 104. — S hóry de monte Ol. Num. 21, 4, *s hory,* a z toho *adverb.* **s-hóry**; ſhory se zdi desuper t. 2. Reg. 11, 24; zemi vlažnú ſhory superius t. Súdc. 1, 15; zemi vlažnú ſ hory y ſ dolu superius et inferius t. Jos. 15, 19; jste zdolu, ale já sem ſhory vos de deorsum estis, ego de supernis sum EvVíd. Jan. 8, 23; s hory dolow AlxV. 189, *s hory dolóv;* čbán sě dolow ſ hory pokoti Hrad. 129ᵇ. Hlas ſ hory jako vnitřní

k ňemu (k mládenci) přišel Kruml. 415ª, hlas shora. — Lok. *hoře = na-hoře;* z toho adv. **hoře,** v. t. — Libanus hoora Pror. 24ª (Isa. 33, 9), všeliká huora t. 29ª, huora sě poníží EvZimn. 4; na huoru Sinai Kladr. Ex. 19, 11; se všeliké huory Pror. 65ᵇ; ktož nenie na hoorze s Kristem Štít. ř. 87ª, na téj huorzie Otc. 239ᵇ; k huorze Addar Ol. Jos. 18, 13, na hurze Tábor Lún. pam. 1582; všech huor Hod. 1ᵇ; z huory Garganské Háj. herb. 371ᵇ, z hůry řečené Korykus t. 2ª, na huoře řečené Gargana t. 219ª, na hůře Atlas t. 29ᵇ; na huoru Olivetskau VelKal. 86, na hůru Hor t. 219, na huoře Sinai t. 162, na hůře Moria t. 126. — *Příjm.:* Georg Hora Poř. 1398 (100), Huora PoprR. 41; k tomu *adj. possess.* **-óv:** Horowa mátě Běl. 1437. — *Jm. místní:* ielenye gora Reg. I, 1241, Camena gora tamt., Bukowa hora tamt., Lypowa hora tamt.; Cralowa hora t. 993 (ze XIII stol.); za goru t. 1228; na kaci gore t. 1088 (ze XIII stol.), na... hore Reg. II. 1268; Waltheri de Gora Reg. III, 1325; de Hory DeskDE.; (silva) in Horach UrbR. 426; Hora (les) Poř. 1466 (174); — hora Pulk. 175ᵇ, rozumí se *Hora Kutná;* Kolín a horu tamt.; (Jindřich Lipský a Beneš Vartnberský) hory a Kolína obránista DalC. 100; k Hoře Kuthně Reg. III (str. 513), 1327, od Hory Cuthny KolA. 1514, od Hory Cuttny KolČČ. 9ª (1544); Hora Kutna Háj. 14ª, Horu Kutnu opanovati t. 272ᵇ, z Hory t. 310ª, k Hoře Kutnie t. 272ᵇ, z sňemu Hory Kutny VelKal. 172. — *Pomnož.:* Glupen de Gor Reg. I, 1226; podle Hor PoprR. 3; Hory Kutny Háj. 278ᵇ, Hor Gutten 272ª, na Horach Kutnach t. 453ª; z Hor Cuthen KolB. 1521, KolČČ. 408 (1568), na horach Cuttnach t. 13ª (1542); na horach Cutnach (na titule bible Kutnohorské 1489), na Horach Cutnach KolA. 1513, na Horách Kutnách VelKal. 128, Dač. 1, 265.

horák, -a, masc., *kdo je z hor, bydlí v horách.* — Je v *příjm.:* Horak Háj. 50ª, Horaconis TomZ. 1379 n 14. — horak *diantos RVodň. 37ᶜ.

hořálek, -lka, masc.: hořálek *asbeston* Lact. 274ª (asbeston = Arcadiae lapis, qui semel accensus nunquam extinguitur DC.); strojené.

Hořany v. **hořěnín.**

hořavka, hořěvka v. **hořěnka.**

Horaždějovici, též **Ohraždějovici,** zkrác. **Horažďovici, Ohražďovici,** n. **-ěvici,** -ic, plur. masc., *jm. místní:* kněz Rudolt w uohrazdyegowyczych snide DalC. 99, w ohrazdiewicich DalJ. tamt. z rkp. L, v hozdiegouicz tamt. z rkp. Ff, v Horažděvicích tamt. z V; horazdyegowyčzie Pulk. 174ᵇ; Horazdyeyowycz Berna 78ᵇ; de Horazdyegiewicz TomZ. 1402 n 110, podlé Horaždějěvic PoprR. 17. — *-žděj-* je tu podle výslovnosti pozdější, původně bylo bezpochyby *-zděj-;* srov. stsl. *gorazdъ* a rus. *gorazdyj* peritus, rus. adv. *gorazdo* valde, jm. os. *Gorazd, Γοράσδος* (v leg. o sv. Klimentu) a česk. dial. *horazditi* = reptati ŠembDial. 33 (krkon.)

Horboj, -ě, masc., *jm. osobní;* z toho *adj. possess.* **-óv:** z rodu Horbogowa Háj. 80ª.

horcě, hořcě, adv., v. **horký** a **hořký.**

horčěti, hořčěti, -ěju, -ieš, impftiv., *horkým se stávati, heiss werden;* z *horký, hořký,* v. t. — Aestuare, fervere, ardere horczeti, ſſkwrzieti ſe Lact. 200ª; (refervere) id est iterum calere zaſe horzczeti, zawrzijeti t. 225ª.

horčicě, -ě, fem., *hořčice, Senf.* — Ta baba ſ horcziczy smiesivši chleba a psa nakrmivši i jide atd. Hrad. 103ᵇ. Náš libý pokrm horcziczy omazán ŠtítBud. 185. Netyje horczicí člověk nebo octem Štít-Mus. 129ª. (Varovati se) w horčicy smáčených žen RešSir. 178ᵇ. — horczyczye sinapis Rozk. 1331, Vít. 93ª, RostlD. 86ª, t. 91ᵇ; horczicze též Prešp. 700, RostlF. 12ᵇ; horczycze též BohFl. 296, Nom. 66ᵇ, Brit.; horcziczi RVodň. 43ᵈ, o horczicy BřezSnář. 186; horčice Háj. herb. 139ª, z horčice t. 139ᵇ. — **bielá horčicě:** biela horczicze eruca MamA. 21ª, horcziczie biela též RostlB. 146ª, RostlF. 11ᵇ; byela horczicze eruca SlovA., LékB. 114ª, byla

horczyczye též RostlD. 70[b], t. 90[a]. — *Přijm. mužské:* Nicolao Horczicizie TomZ. 1409 m 12; odtud *adj. possess.* **-óv:** Duora horcziczowa KolB. 50[a] (1496).

horčičný, adj. z *horčicě, hořčičný, Senf-.* — Budete-li jmieti vieru jakožto jádro horcziczne Hrad. 10[b]. Zrno horczyczne OtcA. 57[a]; zrnu horcicnemu grano sinapis Kоř. Mat. 13, 31; horczyczne zrno Mill. 14[a]. Zmaž sobě lóno... olejem horczycznym Chir. 247[b]; (přičiň) k tomu volejě horczyczneho t. 202[a].

horčiti, -ču, -číš, impftiv., *horkým činiti, heiss machen:* horčiti, studiti, mokřiti, sušiti Háj. herb. VIII[b].

hoře, -ě, neutr., *Jammer, Weh;* psl. *gore.* — (Leva) dopudi Pražan velikého horze DalC. 22. Každý nás své horze vida, proč atd. AlxH. 10, 32. Bychu všichni bez nádějě, že sě jim všecko horzie děje AlxV. 465. Neby dosti ot bližních horzie, až i s oné strany mořě král Darius lidi vysla, že tu zemi... zbavichu každého dobra t. 136. Nejedna (paní) horzyem nyje, ande s jejie bielé šíjě krzno... táhnú t. 1876, *hořem* nýti atp.; horzem sám nečujiu sebe Mast. 281; jinoch... bezmál horzem neusvade Hrad. 102[a]; až sě horzem vše třěsieše t. 141[b]. Vizte, kak na nich zlato hoří (zlaté oděnie na Peršanech), pro ňežto dnes budú w horzy AlxV. 1509, býti *v hoři;* v svém horzy t. 1891. Ten (ober) bě přišel na své horfe AlxB. 4, 33, *na hoře* atp.; zprostřěchu (Řekové) hlas až pod zořě, snad na své budúcé horzye AlxV. 547; na své horse JidDrk. 92; na mé ste to horze pověděli in meam miseriam Ol. Gen. 43, 9. Budeš úpiti na své horze Hrad. 130[a]. — Všeho horie Kunh. 147[a]. — Klesá v *interj.* **hoře** = *běda:* kdažto bude v zlém poběda, nenie kto co pověda, jedno každý (t. volá): horzie! běda! AlxV. 148; horze, synu! LAl. e; řekli sú: horze, horze! euge, euge! ŽKlem. 34, 21; jižto mi dějiú: horze, horze! euge, euge! t. 36, 17; hore mně! heu mihi! Túl. 30[b]; horze mně, nebo atd., heu mihi ŽKlem. 119, 5, ŽPod. tamt.; horze mně! heu mihi Ol. Súdc. 6, 22; ale horze mi mého milého zamúcenie! LekcB. 225, ale herze (sic) mi mého milého zamúcenie! HusVýd. 78, místa stejná.

hóře, adv. kompt., *hůře, schlimmer, schlechter;* ku posit. *zle.* — I bude horze člověku tomu nežli u prvé Štít. ř. 137[a]; musí ť horze býti, nežli dřéve t. 138[a]. To (přikázání) trój lid přěstúpá, horzy činí, než tvář hlúpá Hrad. 95[b], omylem m. hóře, v rkp. K na stejném místě: huorze. Mnohá žena mní, by jejie muž jen jí cten byl..., že se jí zdá, by ho neměla, že by velím lépe všicku věc zpósobila; pak bývá to, že ostanúc sama (ovdovějíc), teprv uzří, co j' práce, a velím horzye bude zpósobeno, nežli dřéve Štít. uč. 55[a]. Vidíme to, že den ode dne horzez horzez Štít. uč. 87[b], *hóřež, hóřež,* nč. *hůř a hůře.* — Srov. *hoři, horší.*

hořě, adv., *nahoře, oben;* vlastně sg. lok. subst. *hora,* stsl. *gorê* supra. — K tomu *kompt.* **hořějie:** jako málo horzyegye jmenováno Pulk. 39[a].

hořec, -rcě, -řcě, masc., *Bitterwurz.* — horzecz enciana Prešp. 808, Rozk. 1518, RVodň. 38[c], Veleš.; hořec též SlovA., horzyiecz též Synon.; horzecz genciana RostlF. 11[b], LékB. 116[a], RostlD. 72[a], t. 90[b], HerbKřišť.; horzyecz též MamA. 14[b]; genciana horzecz LékB. 116[a]. (Vezmi) puol čieše horcze t. 291[b], vezmi horziecz suchý Chir. 15[a], vezmi suchý horzecz t. 47[a], (přičiň) červeného horzcze t. 74[b]. — Po chuti nechut bývá, lib sladec lib horzecz Tkadl. 34[a]. Potom je (macecha pastořata) horczem a pelynkem a jedem krmí t. 12[a].

Hořěčansko, -a, neutr., *jm. místní:* in Horzieczansko Reg. III, 1331.

Hořěchovec (?), -vcě, masc., *jm. mlýna:* sub molendino Horzechowecz UrbE. 28; srov. *Hořěkovici.*

hořějěnín, -a, masc., *jméno obyvatelské* z adv. kompt. *hořějie,* v. *hořě;* — odtud plur. **Hořějěné, -any,** -an, *jm. místní:* in Horzieian Reg. III, 1331, Przibico de Horziegan UrbE. 88; Hořejany, Hořiany KotMíst.

hořějie v. **hořě.**

hořějní, adj., *obig;* z kompt. *hořějie,* v. *hoře.* — Jenž kryješ vodám horzieynye jich superiora ŽWittb. 103, 3, horzieynie ŽGloss. tamt., horzeynye ŽPod. tamt.

hořější, adj. kompt., *der obere, obige;* z adv. *hoře,* v. t. — Vstúpil (Petr) na horzieyſie ponebie ascendit in superiora Koř. Skutk. 10, 9.

hořějúcí, adj. z *hořěti, brennend.* — Ohně horzyegicziho splendorem ignis flammantis EvOl. 136ª (Isa. 4, 5); nebe horzyegyczy t. 205ª; horzegici pochodně GestaKl. 290; horziegyczy Brig. 75ᵇ.

hořekati, -aju, -áš, impftiv, *volati hoře! hořekovati, wehklagen.* — Vy zde sě radujete a veselíte, a potom na věky horziekati budete Pass. (část mladší) 601. Já více teskliti a hořekati sobě nechci Ezop. 92ᵇ.

hořeknúti, -nu, -neš, impftiv., *hořknouti, bitter werden:* listí hořeknau Háj. herb. 136ᵇ, kuora rývová... hořekne t. 380ª. Srov. dial. *hořekost:* trpkost a hořekost Jirásk. Sebr. sp. 23, 78.

Hořěkovec, -vcě, masc., *jm. rodové,* pak *příjm.:* Horzekowecz (muž) UrbE. 28.

Hořěkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Horzekowicz UrbE. 28.

Hořělicě, -ě, fem., *jm. místní:* prope villam Horzelycz UrbStrah. 1410, de Horzelicz TomZ. 1460 m 53, u Hořelice Háj. 204ª; Hořelice (plur.) KotMíst. Jiné je *Zhořělec,* v. t.

hořělost, -i, fem.: zprahloſt, horzeloſt Lit., výkl. slova *Asedech;* strojené.

hořěluk (?), prý *některý kus oděvu:* horzeluk *lapete Prešp. 1768 v kap. de vestibus, chorzyeluk *lupete Rozk. 2697; strojené.

Hořěměřici, Horoměřici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Horzemierzicz TomZ. 1476 m 56, Horzomyerzycz UrbE. 219, Horomierzicz t. 236.

Hořemír, -ě, masc., *jm. osobní:* skrze Hořemiře Háj. 184ª.

Hořeněves, -vsi, fem., *jm. místní:* de Horzyenyewes TomZ. 1418 st 100; — původně snad **Hořina ves** = *Horova ves,* lok. **Hořině-vsi**, a podle toho pak i nom. *Hořiněves* a dále *Hořeněves,* nč. *Hořeňoves* a *Hořiňoves.*

Hořěnici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Horsenitz Reg. III, 1327; Hořenice KotMíst.

hořěnie, -ie, neutr., *hoření, das Brennen.* — S hořenimi věčnými cum ardoribus sempiternis Pernšt. Isa. 33, 14.

hořěnín, -a, masc., *kdo je z hor, bydlí v horách.* — Odtud *jm. místní* plur. **Hořěné, Hořany**, -an: hereditas in Horsan Reg. IV, 1337, Martini de Horzan Lún. ks. 1394; de Z-horzan DeskDE.; pl. lok.: in villa Horaz Kosm. pokrač. 1282, in Horass DeskDE.

hořěnka, hořěvka, hořavka, -y, fem, *ryba toho jména:* horziěka *tronda Prešp. 332 v kap. de piscibus, horzyenka též Nom. 63ᵇ, horzienka též RVodň. ad 48ª; horzyewka též Rozk. 652; horzawka též Veleš.

Hořepn- v. **Hořupn-**.

Hořeslav, -a, masc., *jm. osobní:* (syna) Hořeſlawa Háj. 23ᵇ; srov. **Horislav.**

Horeš, -ršě, masc., *jm. osobní, z Hořeslav;* srov. demin. *Horšek.* — Jeho *adj. possess.* **Horšóv**, *Horšóv Týn:* de Tin Horssoviensi TomZ. 1454 h 160.

Hořěšín, -a, masc., *jm. místní:* Bosteh (Božetěch) S horesina Reg. I, 1210.

Hořěšovec, -vcě, masc., *jm. rodové,* pak *příjm.:* Vácslava Hořeſſowce Háj. 288ª.

Hořěšovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Goresowicih Reg. I, 1228; de Horzyessowicz DeskDE, TomZ. 1409 h 129; de Horzessowicz DeskDE.

hořěti, -řu, -říš, impftiv., *hořeti, brennen;* stsl. *gorěti* ardere. — (Oheň) bude horzieti ardebit ŽWittb. Deut. 22; potom viděl svatý Pavel oheň horzyecze čtyřmi prameny ML. 18ᵇ. Veškeн duom horzal Pass. 336; město horzalo t. 30; toho města (Troje) čstná ohrada deset let plně horzala, škoda jest takého diela AlxV. 825, m. hořěla. Aby kto ležal v ohni a nehorzal Alb. 7ᵇ. Vizte, kak ť na nich zlato horzy! AlxV. 1508, leskem jako by hořelo; (Darius) jedieše na vozě visatém, a

ten veš horzieſſe zlatem AlxH. 2, 58; na zlatém voze jedieše, a ten pro blesk veškeren horzyeſſe AlxV. 1244, místa shodná. Pro niž (milost, Marie Magd.) horziela Hrad. 29ᵃ (rým: nejměla). Mé srdce v túhách horzi Hrad. 53ᵇ: zda-li srdce v nás nehorzalo Krist. 109ᵃ; (srdce) hněvy horsij JidDrk. 66. Mysl všecka horzala Alb. 83ᵇ; mysl všecka horzala a pálala v milování Kruml. 212ᵇ; horzala má mysl Modl. 117ᵇ. — (Andělé nejvyššího kůru) slovú serafin, to jest hořie hormo u milosti boží ŠtítOp. 312ᵃ, *hořěti hormo;* v svatých lidech milost hormo horzecz a plápolíc takú jim učiní žádost Štít. ř. 59ᵃ; kak sě rozmáhá zapálená a hormo horzijeczije milost k bohu t. 192ᵃ.

Hořěvčici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Horziewczicz DeskDE.

hořěvka v. **hořěnka.**

hoří, fem. *horši,* neutr. *horše,* du. a plur. *horše,* kompt. tvaru jmenného, a *horší,* kompt. tvaru složeného; z *gor-,* ku positivu *zlý.* — Ten (lhář) jest horzy, než ižádný zloděj Alb. 23ᵃ. Ktož o svých péči obmešká, viery zapřel jest a horzí jest, než nekřesťan ŠtítMus. 16ᵃ; ktož o svých péči obmešká, horſſi jest, než nekřesťan t. 26ᵃ, horzý jest atd. ŠtítJes. 44ᵇ, místa stejná. (Zloděj) byl-li jest dřéve zlý, bude horſſy Štít. uč. 138ᵃ. (Děti a čeled) aby nebyli horſſe Štít. uč. 59ᵃ. Viděti ženu jest zlé, neb jest podnět; a slyšeti ji jest horzie, neb tiem diábel jako jed vpustí; a dotknúti se jie jest nayhorſſye, neb jest pravé zkaženie čistoty t. 45ᵃ, horzie m. horšie. (Nemoudří manželé) mají za veliký hřiech spolu sě utěšiti, i dopustie se horſſyeʰᵒ, že ukrutni sobě budú t. 38ᵃ (v horſſyeʰᵒ připsáno ʰᵒ později, z tvaru jmenného udělán složený). (Alexander) tak bě milostiv za mladu, doňadž nevzě horſſu vnadu AlxH. 6, 13, doňadž nevzě horſy vnadu AlxV. 1923, místa stejná. (Posuzovatelé někteří) což najhorſyeho vědie, o mých sloviech propovědie AlxV. 46. (Jidáš) je stlal svú věc z daleka, vždy sě horſſím horſſíms peka Jid. 30, *horším, horšímž,* = horším a hoŕším. — nayhorſſy scelestissimus MamA. 35ᵇ.

hořicě, -ě, fem., demin. z *hora;* v. **hořička.**

Hořici, -ic, plur. *jm. místní.* V usu nč. masc.: dat. Hořicům atd.; v době staré možná že fem.: sing. *hořicě* z *hora,* přešlé podle jiných jmen místních *-ici, -icě* do plur., srov. sing. *teplicě* a z toho v usu nč. plur. *Teplice.* — Plebanus de Horiz Reg. IV, 1270, Albertus de Horzitz t. 1346; Mikuláše z Horzicz KolB. 21ᵇ (1509); k Hořicím Let. 130; nad Hořicý (sic) VelKal. 114.

hořič, -ě, prý *rostlina nějaká:* horzicz *ardula Prešp. 780 v kap. de herbis ignotis, horzycz též Rozk. 1480; strojené, podle *ardula-ardere.

hořička, -y, fem., demin. z *hořicě,* a toto z *hora.* — Je v *příjm.:* Jacobus Horyczka TomZ. 1430 n 325.

hořiekati v. **hořekati.**

Hořím v. **Hořín.**

Hořiměves, -vsi, fem., Za to také **Bořiměves.** — vhorzymywſſy DalC. 93, u Bořiměvsi DalJ. tamt. z rkp. L. Pro B- místo H- svědčí předložka *u = v.*

Horimíř, -ě, masc., *jm. osobní:* Horymirz Háj. 45ᵇ.

Hořín, -a, masc., *jm. místní:* villa Horsin Reg. IV, 1336, (villa) Horsim (sic) tamt.; Hořyn Háj. 413ᵃ.

Horina, -řina, -y, masc., *jm. osobní:* filios Horyne Reg. III, 1317, Horynae TomZ. 1382, 175, Hořynowi Borovskému Háj. 103ᵃ. — Srov. *Horyně.*

Hořiněves v. **Hořeněves.**

horink v. **herink.**

Hořipn- v. **Hořupn-.**

Horislav, -a, masc., *jm. osobní:* Horyſlaw Háj. 198ᵃ; srov. *Hořeslav.*

hórka, horka, -y, fem., demin. z *hora.* — *Malá hora,* zvl. *lesem porostlá:* huorka monticulus Lact. 107ᵇ, malá horka Mill. 57ᵇ (rozumí se tu stromy porostlá). — Bývá appellativním názvem místním, a z toho se druhdy vyvíjí vlastní *jm. místní.* Tu pak bývá v sing. a někdy v plur.;

místo plur. **Horky** bývá tvar *Horka,* v nom. akk. nerozeznatelný od sing., není-li gramm. číslo z kontextu zřejmo. Na př.: cum praedio horka Reg. I, 1225; w horcach t. 1228; s dědinau položenau v-hrzmetne horky KolČČ. 6ª (1542), dědiny položené za hrzmetnau horkau t. 220ᵇ (1554); Horka silva UrbE. 241, UrbR. 439; in Maiori Horka Poř. 1414 (129), v Hórce PoprR. 5; Gorki Reg. I, 1115 (ze XIII stol.), t. 1186 (též); plebanus de Horec t. IV, 1268; de Horka DeskDE., in Horkach tamt.; in Horek TomZ. 1401 n 254; na Huorkách Háj. 22ᵇ. Srov. v nč.: sing. *Horka,* časté pojmenování jistého dílu lesa (revíru), a plur. *Horky,* ob. též *Horka* gen. *Horek,* časté pojmenování osad. — *Příjm. mužské:* Vaňek Horka UrbHrad. 13, Huorka PoprR. 36; srov. příjm. *Hora.*

horkeš (?), **hořk-,** prý *drahý kámen nějaký:* horkeſſ *amoritos Prešp. 90 v kap. de lapidibus, horskess *amarites Rozk. 126; patrně strojené, podle amarus.

horko, -a, neutr., *Hitze;* zpodstatnělé neutrum tvaru jmenného adj. *horký,* v. t. — horko calor Prešp. 129, BohFl. 44; když sě horko pod oblakem vláčí calore torrente Pror. Isa. 25, 5; horkem i vedrem ardore et aestu Ol. Deut. 28, 22; jdúc... z vody do přielišného horka Kruml. 389ᵇ.

horkost, hořkost, -i, fem., *Hitze:* strany *hork-* a *hořk-* v. *horký.* — Kto by sě schoval před horkoſtiu jeho a calore eius ŽKlem. 18, 7, kto sě skryje ot horkoſti jeho ŽWittb. tamt., ot horkoſty ŽPod. tamt. Nad vozem (Dariovým) orlicě bě pov(ě)šena, jež bě chytřě vymyšlena, aby pod ńú horkozt stydla AlxH. 3, 10, aby pod ní horkoſt stydla AlxV. 1249. Ot horkoſty vše v niej (v Libyi) polí t. 2159. Tu jiej (vodě) horkoſty přibude t. 2211 a AlxVíd. tamt. Pec bieše pravým súšem dle horkoſty Kat. v. 2906, pro horkost, od horkosti. (Kolúch) w horkoſt ſlunecznu hledá chladu HusŠal. 53ª, v horkosti slunečné. Hospodin (zemi) horkoſty ſluneczny žha ardore Mus. Deut. 29, 23. horkoſt caliditas Prešp. 1392, calor Pror. Isa. 5, 24; horkoſt ohnyewu odorem ignis Ol. Súdc. 16, 9, překladatel rozuměl ardorem; w ſmylney horkoſty ROlB. 121ª. — horzkoſt ardor MamF. 85ª.

hořkost, horkost, -i, fem., *Bitterkeit;* strany *hořk-* a *hork-* v. *horký.* — Ústa horzkoſty pylna amaritudine ŽWittb. 13, 3, t. 9, 7 (28), horzkoſty plná ŽPod. tamt., horzkoſt má přěhořká amaritudo ŽWittb. Ezech. 17. Kaká jde horˢkoſt z ńeho (pepře) AlxV. 1096, *hořkost* opravou pozdější z *horkost.* Pro tak malú libóstku, jež mnohými horzkoſtmy jest otrúšena Štít. uč. 62ᵇ; vždy s' byl se mnú, všecky mé libosti... horzzkoſti potrušujě Kruml. 263ᵇ. (Srdce) ani kaké horzkoſti hněvné pokáže Kruml. 135ᵇ. horzkoſt amaritudo Prešp. 1450; horſcoſti (sic) amaritudo HomOp. 154ª. — w horzkoſti in maturitate ŽKlem. 118, 147, překladatel mátl si maturitas a amaritudo; vína horzkoſti vini meri t. 124, 9, matením podobným.

horkoščě, -í, plur. fem., *horkost, Hitze.* — horkoſſczemy zapálena EvOl. list 21.

horkovoden (?): Flegeton..., Lethe..., *Ausona horkowoden, Nilus etc. Prešp. 325, czorkowoden Rozk. 631; podle souvislosti prý *řeka nějaká,* strojené.

Horky v. **hórka, horka**.

horký, hořký, adj., *heiss;* z *gořьk-*. Z tohoto vzniklo *hork-* i *hořk-* s významem, který je také v *gor-,* stsl. *gorěti* č. *hořěti,* tedy *horký* i *hořký* = *vroucí, palčivý;* ale časem vyvíjí a ujímá se tu rozdíl, jejž máme v *horký* = palčivý vůbec, fervidus, a *hořký* = palčivý na jazyku, amarus. To platí ovšem také o subst. *horkost* a *hořkost* atd. V několika dokladech zachovalo se bývalé *hořk-* = *hork-*. — horký úkrop AlxV. 2204. Lajna horka stercora calida Ol. Tob. 2, 10. Bude-li něco bližše ohně, bude horczeyſſe Štít. uč. 265ª. Vietr horky, ožáhavý Alb. 70ª. Věž sě tiem, což nayhorczeyſſym budeš moci Chir. 82ᵇ. Učiň kalkus čekankový, shřeje jej u vohně, ať jest horzek, a tiem sobě myj tvář Jád. rkp. Jg. (Aby člověk) vždy horek byl v jeho milování t. 12ª, horký v milování

(boha), *vroucí*. (Petr miloval Ježíše) horczeiſſi milostí než jiní apoštolé Kruml. 179ª. — Má také purkrabie všech horkych násilí, výbojóv... popraviti Šach. 309ᵇ, popraviti *horkého násilí* atd., bez odkladu a bez průtahu potrestati pachatele dopadeného při skutku samém, in flagranti; při *horkém činu* postižený WintObr. 2, 791. — Had (v ráji) bieše horczeyſſy callidior Mus. Gen. 3, 1, omylem, překladatel místo callidior rozuměl calidior; omyl stejný je v Solfernu (ČČMus. 1884, 241): promluvil jest k ní (Evě) had, kterýž horczeyſſy a chytřejší bieše všech zvieřat na zemi. — Zpodstatnělé jmenné neutr. **horko,** v. t. — *Adv.* **horcě:** což móžeš nahorczegye ChirB. 46ᵇ.

hořký, horký, adj., *bitter*. O *hořk-* a *hork-* v. *horký*. — Ježíš okusiv pitie horzkeho i nerodi píti jeho Hrad. 91ᵇ. Šalši horzku MamA. 27ᵇ. Od horkych krmí a jakožto od česenku a pepře ChirB. 183ᵇ, od horkých, hořkých krmí; horke krmě, jakožto peř (pepř), zázvor t. 182ᵇ, horké, hořké krmě. Napěli sú lučišče své, věc horzku rem amaram ŽKlem. 63, 4, ŽWittb. tamt.; skrze sladké i horzkey wieczy Orl. 3ᵇ. Pro tvé horſke umořenie Kunh. 150ª. Hořkost má nayhorčeyſſie amarissima Kladr. Isa. 38, 17. Trpkým srdcem a horzku myslí AlbB. 6ᵇ. Jsa horek odšel jsem amarus abii Pernšt. Ezech. 3, 14, jsa horek, hořek. Svět vidí se býti hořek Kruml. 5ᵇ. horzek jest byl břich mój amaricatus est venter meus Koř. Zjěv. 10, 10, Pernšt. tamt. Skrze to (t. zrnka pepře, jež Alexander s listem posílá Dariovi) rač znamenati: málo ť lidí jmám při sobě, budú ť u boji horczy tobě AlxV. 1103, budú horci, hořci. Od nichžto ran sě nořiechu blesky z jejie očí jasnú w horkych krópkách Kat. v. 2323, v horkých krópkách, v hořkých slzách. horkymy slzami Krist. 47ᵇ. — Nalezl sem ženu horczeyſſy než smrt Kruml. 358ª, horčejší, hořčejší; když jim přijde horzka, tak je nehotovy nalezne, jako teď i mě (praví umírající) Štít. uč. 153ª, *hořká = smrt*. — hořčeyſſý Háj. herb. 126ᵇ. — *Hořký lupen, hořká cibule, hořké lupenie, hořké pivo* v. **lupen, cibule, lupenie, pivo.** — *Adverb.* **hořcě, horcě:** (Petr) horcie plakáše flevit amare Frimb. Luk. 22, 62, horcě, hořcě plakati; plakati velmi horczye Ans. (ČČMus. 1880, 352); horczye plakati tamt.; horzczye plakati AnsOp. 4; horzcze plačíc Kat. v. 689, t. v. 2393; (Ježíš) horcze umřěl za tě NRada 1912; sám to horcze zaplatíš t. 410; horcze aegre, acerbe Lact. 243ª.

horlenie, -ie, neutr., *horlení, das Eifern*. — Nedivte sě, ež ť sem z té veliké křivdy někak w horlenye zašel Štít. ř. 212ª. horlenye furor Pror. Isa. 44, 25; lopot, horlenij, tesknost, hněv RešSir. 206ª.

horliti, -lu, -líš, impftiv., *eifern, zürnen;* též **horliti sě.** — Když na to myslím (že dobro bude zmeškáno), vešken horlym Kruml. 482ᵇ. Pokoj jest, z protivenstvie nehorliti ŠtítOp. 126ᵇ, horliti *z čeho;* pokoj ť jest, z protivenstvie nehorliti ŠtítMus. 104ᵇ. Horlíš z toho, že se tobě křivda děje HusE. 3, 182. Bártová na písaře horlila, že bez vuole její zapisoval KolB. 124ª (1499), horliti *na koho,* domlouvati mu. Můž pán Ježíš mnohému lidu horliti ChelčPost. 246ª, horliti *komu*. Horlivě ſem ſe horlil za Hospodina zelo zelatus sum Lit. 3. Reg. 19, 10, horlivě ſem ſye horlil Ol. tamt., horlivě ſem horlyl MamA. 37ᵇ, místa stejná. — Bude ſye horliti meč tvój desaeviet Ol. 2. Reg. 2, 26, bude ſe horlity Lit. tamt.; bez přestání ožírati bude Br. tamt.; bez přestání zuřiti bude Bibl. 1857 tamt.

horlivec, -vcě, masc., *der Eifrige, Eiferer*. — Já jsem pán bóh tvój, silný horlivec HusE. 1, 65.

horlivost, -i, fem., *Eifer, Zorn*. — horliwoſt zelus MamC. 114ᵇ; hořîše horliwoſti EvOl. 58ᵇ, k tomu in marg.: morawſky horkoſty. Okázali se kruntové světa od horliwoſti boží ab increpatione Domini Pr. 2. Reg. 22, 16. O horliwoſti anebo o žehrání RešSir. 207ª. Zlostná horliwoſt malignitas MamA. 28ᵇ.

horlivý, adj., *palný, horoucí, vroucí, brennend, inbrünstig:* horlywy oheň ardentissimus ignis Brig. 69; (herpes cingu-

lus), toho **podstata** jesti ť velmi horliwa, **neb svým** přielišným horkem slepce břicho Rhas. 143; horlywy milovník zelotypus MamA. 37ᵇ; z horlywe lásky, kterúž má člověk mieti k bohu GestaBř. 112ᵃ; horliwym milováním ŠtítMus. 132ᵃ. — *Adv.* **-vě:** horlyuie sem sě horlil zelo zelatus sum Ol. 3. Reg. 19, 10, horlywie sem horlil MamA. 37ᵇ (místa stejná).

horloj v. **orloj.**

hormě, hormo v. **hormý.**

hormý, adj., *horoucí, horlivý, glühend, inbrünstig;* z *hořěti, gorěti* ardere. — To čině, uhlé zierziwe shromazdíš na hlavu jeho ŠtítMus. 112ᵃ, za to ve ŠtítJes.: hormé uhlé. Móžem tuto skrze uhlé zierziwe rozuměti milovánie a skrze hlavu mysl ŠtítMus. 112ᵃ, za to ve ŠtítJes.: hormým uhlím. Ten by sám sobě k své muce shromazdil uhlé horziczie pomsty na svú hlavu ŠtítMus. 112ᵃ, za to ve ŠtítJes.: hormé pokuty. Vizi kakýs jako hormy úvazek, an od tebe k ní jde ardens vinculum BrigF. 15ᵃ, omylem: honny úvazek Brig. 53. Zda-li v nich nebylo horme milosti Štít. ř. 225ᵃ, hormá milost, horoucí, vroucí láska; v takých řečech nenie-li ť jasného rozumu a milosti hormee ukázaní t. 225ᵇ; pak-li nemá kto… tak horme milosti k bohu t. 252ᵃ; w hormvv a plápolivú milost k bohu t. 57ᵃ; hormu milostí ŠtítJes. 312ᵇ, t. 319ᵇ. — *Adv.* **-mě:** že tak hormye milují boha ŠtítMus. 37ᵇ; hormye ŠtítJes. 307ᵃ; — *adv.* **-mo:** (andělé prvního kůru) slovú serafin, to je jazykem našim: ješto hormo plají v milosti ŠtítMus. 33ᵇ; slovú serafin, to jest hořie hormo u milosti boží ŠtítOp. 312ᵃ; v svatých lidech milost hormo hořéc a plápolíc takú jim učiní žádost Štít. ř. 59ᵃ; kak sě rozmáhá zapálená a hormo hořiecie milost k bohu t. 192ᵃ. — Srov. **horný** = *horoucí* atd.

hornatý, adj., *gebirgig:* ta púšče hornata jest Mill. 32ᵃ.

Hornětici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in villa Horneticz Kosm. pokr. 1271.

horní, adj. z adv. *hořě, ober, obig:* s lesu hornie° aby dána byla krokev jedna KolA. 3ᵃ (1479); Jíra hornie komory má užiti KolB. 72ᵃ (1497). — Adj. z *hora, Berg-* v. **horný, horní** 1.; — z *hořěti* v. **horný, horní** 2.

horničí, adj. z *horník.* — (Páni) za horničie syny své děti otdati slíbiechu DalJ. 102 z Ješ., za syny měšťanů Kutnohorských.

horník, -a, masc., *Bergmann.* — hornyk, kehdyžto peněz drahně jmá, nechce ť nikdy utrpěti, musě dobrú ztravu jmieti Hrad. 134ᵃ; do hornijkow Štít. ř. 10ᵃ. — **Horník,** *Kutnohořan:* pan Jindřich a pan Beneš… tu úsilé mnoho podjěsta i přěd hornyky bezpečna nebiesta DalC. 100; Horníci jich (pánův) dcery opět vrátichu DalJ. 102 z rkp. L, P; tu pány Horníci s měščany jednoho dne jechu tamt. z rkp. V (?). — *Příjm.:* Nicolaus Hornik TomZ. 1434 n 295, Hornik UrbChotěšA. 3ᵃ.

Hornín, -a, masc., *jm. místní:* na gornyne Reg. I, 1088 (ze XIII stol.).

Hornosín, -a, masc., *jm. místní:* de Hornosín DeskDE.; Hornosín KotMíst.

Hornotici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* (ves) Hornotice Háj. 249ᵇ.

hornúš (?), prý *pták nějaký:* hornuſſ *amirar Prešp. 253 v kap. Volatilia campestria.

1. **horný, horní,** adj., *horský, Berg-, Gebirgs-;* z *hora.* — Oheň… horne základy sežže montium fundamenta ŽWittb. Deut. 22, hornye základy sežže ŽPod. tamt., hornye základy spálí Ol. Deut. 32, 22, hornye základy Mus. tamt. (místa stejná); založenie horna montium fundamenta Ol. 2. Reg. 22, 8; základy horne fundamenta montium ŽPod. 17, 8; výsosti horne altitudines montium t. 94, 4; kněží modl hornych sacerdotes excelsorum Lit. 3. Reg. 13, 33, Ol. tamt.; stieně hornye umbras montium Ol. Súdc. 9, 36; ptákóm horním avibus montium Pernšt. Isa. 18, 6; k městóm horním urbibus montanis Kladr. Deut. 2, 37. — **Právo horné** v. *právo.*

2. **horný, horní,** adj., *horoucí, horlivý, brennend, glühend, inbrünstig;* z *hořěti, gorěti* ardere. — Optalim jest kámen horny, temný ChirB. 294ᵇ, horoucí, hořící, hoř-

lavý. Od oněch andělóv z prvnieho kóru nižší andělové zapalují sě jako hornymi pochodněmi milosti božie ŠtítMus. 33[b]. Milost horna ŠtítOp. 8[a], oppos. potuchlá; ješto hornu milost měli k bohu t. 312[a]. Milovati boha hornu milostí ŠtítSáz. 220[a], za to: hormu milostí ŠtítJes. 312[a], horliwym milováním ŠtítMus. 132[a]; když (kto) hornu milostí zapálen bude k nim (věcem věčným) ŠtítSáz. 222[b], za to: hormu milostí ŠtítJes. 319[b], horliwym milováním ŠtítMus. 135[a]. By túž hornv byla svatá Margreta milost měla, jako svatá Maří Mandalena, byla by větčí, nežli jest tato ŠtítBud. 138. — Učině zahřenie jemu ne z sukna, ale z hornie milosti BrigF. 76[b]; nejměl jako světí hornie milosti t. 164[b].

Horoměřici v. **Hořěměřici.**

Horosědli, též **Hořu-,** -dl, plur. masc., *jm. místní:* de Horzusedl DeskDE.; — z toho adj. **-ský:** *příjm.* Horsedczcy (sic) TomZ. 1365 st 91.

Hořovici, -ic, plur. masc., *jm. místní;* z toho adj. **-ovský** m. *-ovičský* v *příjm.:* Horzowſky TomZ. 1396 n 91, Horzowſkemu židu KolB. 16[a] (1495).

horský, adj. z *hora, Berg-:* veš list horzſky (sic) Vít. 5[b], rým: morzſky. — *Kutnohorský:* na horſkem předměstí KolB. 2[a] (1494), v horſke čtvrti tamt.

Horšek, -reška, masc., *jm. osobní;* demin. z *Hореš.* — Zbyslav a Horſſek Háj. 58[b].

horšenie, -ie, neutr., *pohoršení, Ärgernis:* pošle syn člověčí anjely své a vyberú z královstvie jeho všechna horšenie HusE. 1, 37.

horší v. **hoří.**

horšiti, -šu, -šíš, impftiv., *horším činiti, pohoršení dávati, Ärgernis geben.* — Ač oko tvé horſſi tě si scandalizat Koř. Mat. 5, 29. Tací učení, jenž jsúce zle živi jiné horſſie HusPost. 7[b]. — A tak obecně na Kristovi ſie hoří..., ktož jemu nevěří t. 10[b], *h. sě na kom;* horšíš sě nade mnú HusE. 1, 124, *h. sě nad kým;* (lidé) rozličně sě horšie nad Kristem t. 2, 17; horšili se z vašeho poselstvie ArchČ. VIII, 346, *h. sě z čeho.*

Horšov, -a, masc., *jm. místní:* in Horssow TomZ. 1388 h 119, Poř. 1358 (14) — **Horšóv Týn** v. *Hoреš* a *Týn.*

Horúcen v. **horúcný.**

horúcí, adj., *horoucí, prudký, brennend, feurig, inbrünstig, heftig, grimmig.* — horuczy oheň Hod. 83[a]; oheň horuczy ardens Mus. Ex. 24, 17; světitedlnicě horuczye lampas ardens Pror. Dan. 10, 6; horuczie uhlé shromazdíš na jeho hlavu ŠtítBud. 208; w horuczyey peci Alb. 39[b]; peklo horuczie PilA. 6; do horuczyeho pekla Alb. 13[b]; hrom horucy Kat. Brn. 202; šípy své horuczie ardentes ŽWittb. 7, 14; — horuczym srdcem Hrad. 70[a]; — (milost) horuczye Alb. 12[b]; — horucy zima Baw. 42, krutá zima. — *Kompt.* **horúcější:** Petr srdečně hospodina miloval a horuczeyſſy milostí než jiní Alb. 52[a]; horuczieſſym srdcem Pass. 67; — *adverb. kompt.* **horúcějie:** (srdce) aby sě horucziegie k svému bohu roznietilo Kruml. 325[b].

hořúcí, adj. z *hořěti, horoucí, brennend:* oheň horzuczy EvOl. 109[b]; lucerny horzuczy (plur. nom.) t. 326[b].

horúcník, -a, masc., *pekelník, Höllenkind;* z *horúcný,* v. t. — Řkú (lidé mrhákovi): pravý ť jest horucnik Šach. 307[b].

horúcný, adj. z *horoucí;* — je v umělém *jm. řeky:* Phlegeton horuczen Prešp. 324.

hořujúcí, adj. z *hořěti, horoucí, hořící:* smólu horzygyczy Pror. 25[a], horzigici pochodně (sg. nom.) GestaKl. 290.

Hořupník, Hořipník, Hořepník, -a, masc., *jm. místní:* Horzupnik DeskDE., z horzypnyka DalC. 97, Horzepnik Reg. IV, 1334.

Hořupny, Hořipny, plur. fem.(?): de villa Horzipny UrbRožmb. 1379; Hořipna KotMíst.

Hořusědli v. **Horosědli.**

horušec(?): horuſſecz *valvala MamA. 36[b].

Horušěné, -any, -an, plur. masc., *jm. místní:* de Horussan TomZ. 1407 n 20; Horušany Pal. pop.

Horušici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Gorusici Reg. I, 1228, Horušice Pal. pop.

Horut, -a, masc., *příjm.:* Philippus Horut TomZ. 1429 st 126.

Horutici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Horutitz Reg. III, 1327.

horutný, adj., *horoucí, hodný = hodně veliký, špatný:* též horutny závistník jiných chvály nemá v jiném kratochvíle Štít. ř. 136[b], kdo horoucně závidí; horutný blázen Trist. 363; jako na horutneho blázna slušie t. 337; na tu horutnu křivdu vyvodiechu onu řeč ROlB. 93[a], na tu horutnu křivdu Jeron. 92[b]; že bosáci jsú proholenci, toliko zuostavujíc vobrúček (t. vlasův) přistřižený, nenie to bez bláznovstvie horutného KorMan. 79[a]; horutneho vymyšlenie t. 38[a].

Horymíř v. **Horimíř.**

Horyně, -ě, masc., *jm. osobní:* Horynye non comparuit Lún. ks. 1394.

Horyslav v. **Horislav.**

Hosius, -a, masc., *příjm.:* jemu Hoſiuſowi KolC. 1[a] (1587), s Hoſiuſem tamt.

Hoslav v. **Hodislav.**

hospitálník, -a, masc., *člen řádu hospitálního, Johanniter:* hoſpytalnyczy chudé nemocné své pány vzývají ML. 75[a].

hospod, -i, masc., *pán, Herr;* stsl. *gospodь* dominus. Složenina původem i významem k ř. *δεσ-πότης* a skr. *dăās-pati- = starosta rodu* se hlásící; podle A. Meilleta je *gos-* z **gons-* a toto z býv. gen. *gonəs »domus«, a *-pod-* duplikát vedle *-pot-,* jako se v řečtině vidí v *δεσ-πόζω* (z -pod-jō) a *δεσ-πότης* Mém. de la Société de ling. X, 1897. — hoſpody, vysvoboď duši mú! Domine ŽKap. 119, 2; hospodi! Mam. Jer. 34, 5 Jg.

hospoda, -y, masc. i fem.; z *hospod, gospodь,* v. t. Znamená osobu mužskou, *pán, Herr,* a také ženskou, *paní, Herrin;* přívlastek bývá rodu ženského i při významu mužském. — hoſpoda řekl jest Dominus Pror. Isa. 36, 10. Co hoſpoda kázal DesK. 49. Příde hoſpoda sluhy toho Krist. 41[a]. hoſpoda náš dominus noster Ol. 3. Reg. 1, 11. Však js' ty najvětčie hoſpoda NRada 1383. Jak sě z mračna nebe zmračí, tak sě hoſpoda rozpačí AlxV. 277. Hoſpodo, hospodine náš Domine Dominus noster ŽPod. 8, 10; ustavil jej hoſpodu domu svého constituit eum Dominum domus suae t. 104, 21. hoſpodo mój! BřezSnář. 53. hoſpodo, hotov jsem s tebú na smrt jíti! tamt. Petr otpovědě a řka: hoſpodo! přěse vši noc pracovavše nic sme nejěli Krist. 35[a]. Nepohrdaj..., má hoſpodo věrná! mi domine fidose Otc. 159[a]. Hoſpodo, mój králi! domine, mi rex Ol. 1. Reg. 24, 9; na mně, hoſpodo má, králi mój, buď ta vina! domine, mi rex t. 2. Reg. 14, 9; hoſpodo domine t. 1. Reg. 22, 12. Otázal svatý Petr Ježíše řka: hoſpodo, kam jdeš? ML. 112[a]; otázal Petr Ježíšě: Hoſpodo, kam jdeš? PassKlem. 77[a]; hoſpodo, kam jdeš? Pass. 194. (Jidáš) zradil boha, svú hozzpodu ApŠ. 47. Jenž... hozpodye slúží k óku Jid. 84. Aby člověk... neslúžil světské hoſpodie ŠtítBud. 216. Když který (poddaný) pro svú hoſpodu bojuje Hrad. 94[b]. Nevěrní soci... i dnes lidem škodie, ...křivě hoſpod návidiece Kat. v. 49. Hovora hoſpodye věren bieše DalC. 34. Tenž člověk, hoſpodye mierný AlxBM. 2, 31. Ty jsi svéj hoſpodie lstivý AlxV. 1118. Co bych psal mému hoſpodye domino Lit. Skutk. 25, 26. Dal jest hospodin hoſpodye našemu králi pomstu nad Saulem domino nostro regi Ol. 2. Reg. 4, 8. hoſpodu dominum MudrA. 38[a]. — Zvláště děti a synové mějte pravé poslušenstvie a milost k otci..., neb ť vám jest otec i hoſpoda, ale jiné čeledi jest jen hoſpoda Štít. uč. 59[a], *hospoda, pán čeledi a děti, hospodář;* každý (z čeledi) srozumie, co j' dlužen bohu, co hoſpodye a co jiným s sebú tovařišóm t. 59[a]; když čeled na se ryje, často z toho i hoſpodye bývá škoda t. 64[b]; k hoſpodye také má čeled tak sě jmieti Štít. ř. 103[a]; jmějte v počest hoſpodu svú tamt.; čeled... aby hoſpodu svú milovali... a mile poslušni jich byli ŠtítMus. 31[b] (plur. milovali, byli; jich; podle smyslu). Ustavil jeho hoſpotu (sic) domu svého dominum ŽWittb. 104, 21. — Chcem mužě za hoſpodu mieti DalHr. 3 a DalC. tamt., *za pána, za panovníka.* Jáz to dobřě vědě, jemuž býti waſſyu hoſpodu

lavý. Od oněch andělóv z prvnieho kóru nižší andělové zapalují sě jako hornymi pochodněmi milosti božie ŠtítMus. 33ᵇ. Milost horna ŠtítOp. 8ᵃ, oppos. potuchlá; ješto hornu milost měli k bohu t. 312ᵃ. Milovati boha hornu milostí ŠtítSáz. 220ᵃ, za to: hormu milostí ŠtítJes. 312ᵃ, horliwym milováním ŠtítMus. 132ᵃ; když (kto) hornu milostí zapálen bude k nim (věcem věčným) ŠtítSáz. 222ᵇ, za to: hormu milostí ŠtítJes. 319ᵇ, horliwym milováním ŠtítMus. 135ᵃ. By túž hornv byla svatá Margreta milost měla, jako svatá Maří Mandalena, byla by větčí, nežli jest tato ŠtítBud. 138. — Účině zahřenie jemu ne z sukna, ale z hornie milosti BrigF. 76ᵇ; nejměl jako světí hornie milosti t. 164ᵇ.

Horoměřici v. **Hořeměřici.**

Horosědli, též **Hořu-,** -dl, plur. masc., *jm. místní:* de Horzusedl DeskDE.; — z toho adj. **-ský:** *příjm.* Horsedczcy (sic) TomZ. 1365 st 91.

Hořovici, -ic, plur. masc., *jm. místní;* z toho adj. **-ovský** m. *-ovičský* v *příjm.:* Horzowſky TomZ. 1396 n 91, Horzowſkemu židu KolB. 16ᵃ (1495).

horský, adj. z *hora, Berg-:* veš list horzſky (sic) Vít. 5ᵇ, rým: morzſky. — *Kutnohorský:* na horſkem předměstí KolB. 2ᵃ (1494), v horſke čtvrti tamt.

Horšek, -reška, masc., *jm. osobní;* demin. z *Horeš.* — Zbyslav a Horſſek Háj. 58ᵇ.

horšenie, -ie, neutr., *pohoršení, Ärgernis:* pošle syn člověčí anjely své a vyberú z královstvie jeho všechna horšenie HusE. 1, 37.

horší v. **hoří.**

horšiti, -šu, -šíš, impftiv., *horším činiti, pohoršení dávati, Ärgernis geben.* — Ač oko tvé horſſi tě si scandalizat Koř. Mat. 5, 29. Tací učení, jenž jsúce zle živi jiné horſſie HusPost. 7ᵇ. — A tak obecně na Kristovi ſie hoří..., ktož jemu nevěří t. 10ᵇ, *h. sě na kom;* horšíš sě nade mnú HusE. 1, 124, *h. sě nad kým;* (lidé) rozličně sě horšie nad Kristem t. 2, 17; horšili se z vašeho poselstvie ArchČ. VIII, 346, *h. sě z čeho.*

Horšov, -a, masc., *jm. místní:* in Horssow TomZ. 1388 h 119, Poř. 1358 (14) — **Horšóv Týn** v. *Horeš* a *Týn.*

Horúcen v. **horúcný.**

horúcí, adj., *horoucí, prudký, brennend, feurig, inbrünstig, heftig, grimmig.* — horuczy oheň Hod. 83ᵃ; oheň horuczy ardens Mus. Ex. 24, 17; světitedlnicě horuczye lampas ardens Pror. Dan. 10, 6; horuczie uhlé shromazdíš na jeho hlavu ŠtítBud. 208; w horuczyey peci Alb. 39ᵇ; peklo horuczie PilA. 6; do horuczyeho pekla Alb. 13ᵇ; hrom horucy Kat. Brn. 202; šípy své horuczie ardentes ŽWittb. 7, 14; — horuczym srdcem Hrad. 70ᵃ; — (milost) horuczye Alb. 12ᵇ; — horucy zima Baw. 42, krutá zima. — *Kompt.* **horúcější:** Petr srdečně hospodina miloval a horuczeyſſy milostí než jiní Alb. 52ᵃ; horuczieſſym srdcem Pass. 67; — *adverb. kompt.* **horúcějie:** (srdce) aby sě horucziegie k svému bohu roznietilo Kruml. 325ᵇ.

hořúcí, adj. z *hořěti, horoucí, brennend:* oheň horzuczy EvOl. 109ᵇ; lucerny horzuczy (plur. nom.) t. 326ᵇ.

horúcník, -a, masc., *pekelník, Höllenkind;* z *horúcný,* v. t. — Řkú (lidé mrhákovi): pravý ť jest horucnik Šach. 307ᵇ.

horúcný, adj. z *horoucí;* — je v umělém *jm. řeky:* Phlegeton horuczen Prešp. 324.

hořujúcí, adj. z *hořěti, horoucí, hořící:* smólu horzygyczy Pror. 25ᵃ, horzigici pochodně (sg. nom.) GestaKl. 290.

Hořupník, Hořipník, Hořepník, -a, masc., *jm. místní:* Horzupnik DeskDE., z horzypnyka DalC. 97, Horzepnik Reg. IV, 1334.

Hořupny, Hořipny, plur. fem.(?): de villa Horzipny UrbRožmb. 1379; Hořipna KotMíst.

Hořusědli v. **Horosědli.**

horušec(?): horuſſecz *valvala MamA. 36ᵇ.

Horušěné, -any, -an, plur. masc., *jm. místní:* de Horussan TomZ. 1407 n 20; Horušany Pal. pop.

Horušici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Gorusici Reg. I, 1228, Horušice Pal. pop.

Horut, -a, masc., *příjm.:* Philippus Horut TomZ. 1429 st 126.

Horutici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Horutitz Reg. III, 1327.

horutný, adj., *horoucí, hodný = hodně veliký, špatný:* též horutny závistník jiných chvály nemá v jiném kratochvíle Štít. ř. 136[b], kdo horoucně závidí; horutný blázen Trist. 363; jako na horutneho blázna slušie t. 337; na tu horutnu křivdu vyvodiechu onu řeč ROlB. 93[a], na tu horutnu křivdu Jeron. 92[b]; že bosáci jsú proholenci, toliko zuostavujíc vobrúček (t. vlasův) přistřižený, nenie to bez bláznovstvie horutného KorMan. 79[a]; horutneho vymyšlenie t. 38[a].

Horymíř v. **Horimíř.**

Horyně, -ě, masc., *jm. osobní:* Horynye non comparuit Lún. ks. 1394.

Horyslav v. **Horislav.**

Hosius, -a, masc., *příjm.:* jemu Hoſiuſowi KolC. 1[a] (1587), s Hoſiuſem tamt.

Hoslav v. **Hodislav.**

hospitálník, -a, masc., *člen řádu hospitálního, Johanniter:* hoſpytalnyczy chudé nemocné své pány vzývají ML. 75[a].

hospod, -i, masc., *pán, Herr;* stsl. *gospodь* dominus. Složenina původem i významem k ř. *δεσ-πότης* a skr. *dǎs-pati-* = *starosta rodu* se hlásící; podle A. Meilleta je *gos-* z **gons-* a toto z býv. gen. *gonəs »domus«, a *-pod-* duplikát vedle *-pot-,* jako se v řečtině vidí v *δεσ-πόζω* (z -pod-jō) a *δεσ-πότης* Mém. de la Société de ling. X, 1897. — hoſpody, vysvoboď duši mú! Domine ŽKap. 119, 2; hospodi! Mam. Jer. 34, 5 Jg.

hospoda, -y, masc. i fem.; z *hospod, gospodь,* v. t. Znamená osobu mužskou, *pán, Herr,* a také ženskou, *paní, Herrin;* přívlastek bývá rodu ženského i při významu mužském. — hoſpoda řekl jest Dominus Pror. Isa. 36, 10. Co hoſpoda kázal DesK. 49. Příde hoſpoda sluhy toho Krist. 41[a]. hoſpoda náš dominus noster Ol. 3. Reg. 1, 11. Však js' ty najvětčie hoſpoda NRada 1383. Jak sě z mračna nebe zmračí, tak sě hoſpoda rozpačí AlxV. 277. Hoſpodo, hospodine náš Domine Dominus noster ŽPod. 8, 10; ustavil jej hoſpodu domu svého constituit eum Dominum domus suae t. 104, 21. hoſpodo mój! BřezSnář. 53. hoſpodo, hotov jsem s tebú na smrt jíti! tamt. Petr otpověděě a řka: hoſpodo! přěse vši noc pracovavše nic sme nejěli Krist. 35[a]. Nepohrdaj..., má hoſpodo věrná! mi domine fidose Otc. 159[a]. Hoſpodo, mój králi! domine, mi rex Ol. 1. Reg. 24, 9; na mně, hoſpodo má, králi mój, buď ta vina! domine, mi rex t. 2. Reg. 14, 9; hoſpodo domine t. 1. Reg. 22, 12. Otázal svatý Petr Ježíše řka: hoſpodo, kam jdeš? ML. 112[a]; otázal Petr Ježíšě: Hoſpodo, kam jdeš? PassKlem. 77[a]; hoſpodo, kam jdeš? Pass. 194. (Jidáš) zradil boha, svú hozzpodu ApŠ. 47. Jenž... hozpodye slúží k óku Jid. 84. Aby člověk... neslúžil světské hoſpodie ŠtítBud. 216. Když který (poddaný) pro svú hoſpodu bojuje Hrad. 94[b]. Nevěrní soci... i dnes lidem škodie, ...křivě hoſpod návidiece Kat. v. 49. Hovora hoſpodye věren bieše DalC. 34. Tenž člověk, hoſpodye mierný AlxBM. 2, 31. Ty jsi svéj hoſpodie lstivý AlxV. 1118. Co bych psal mému hoſpodye domino Lit. Skutk. 25, 26. Dal jest hospodin hoſpodye našemu králi pomstu nad Saulem domino nostro regi Ol. 2. Reg. 4, 8. hoſpodu dominum MudrA. 38[a]. — Zvláště děti a synové mějte pravé poslušenstvie a milost k otci..., neb ť vám jest otec i hoſpoda, ale jiné čeledi jest jen hoſpoda Štít. uč. 59[a], *hospoda, pán čeledi a dětí, hospodář;* každý (z čeledi) srozumie, co j' dlužen bohu, co hoſpodye a co jiným s sebú tovařišóm t. 59[a]; když čeled na se ryje, často z toho i hoſpodye bývá škoda t. 64[b]; k hoſpodye také má čeled tak sě jmieti Štít. ř. 103[a]; jmějte v počest hoſpodu svú tamt.; čeled... aby hoſpodu svú milovali... a mile poslušni jich byli ŠtítMus. 31[b] (plur. milovali, byli; jich; podle smyslu). Ustavil jeho hoſpotu (sic) domu svého dominum ŽWittb. 104, 21. — Chcem mužě za hoſpodu mieti DalHr. 3 a DalC. tamt., *za pána, za panovníka.* Jáz to dobřě vědě, jemuž býti waſſyu hoſpodu

t. 4. Dostúpím všie škody, nepřímem-li ſwe hoſpody AlxV. 430. Zeměné... svéj hoſpodie (Libuši) sě nasmievše... křikú DalH. 3, svéj hoſpodye DalC. tamt. Ať Izalda, paní má, tudiež hoſpoda věrná tvá, zachová život mój Trist. 91ª. — Pacholci ratajští starší, když hoſpodu vobnovovali při vánocích a starší sobě sadili, vostali mi za svačinu puol třetí kopy grošuo (dlužni) KolCC. 11ª (1546), *hospodu, představenstvo.* — Kakž na stole mnoho stálo, však hospodie zdá sě málo Baw. 51, *paní, hostitelce* (t. myši selské, která si pozvala a hostila myš městskou). — U významu jiném je **hospoda** fem. = *příbytek, hostinský dům, hostinec, Obdach, Herberge, Wirtshaus.* Josef nikdiež hoſpody nenajide, neb plno město lidí bieše a proto chud muž hoſpody nejmějieše ML. 45ᵇ. (Syn boží) tak jest velmi chud byl, že jest několikrát hoſpody nemohl jmieti Kruml. 317ª. Do svého domku w hoſpodu přijímaje něteré pocestné Štít. ř. 113ª. Připrav mi hoſpodu hospitium Koř. Fil. 1, 22; vedl je do hoſpody in hospitium Mus. Gen. 24, 32; do své hoſpody in hospitium Otc. 484ª; když mi nedáš hoſpody Brig. 69; hoſpoda hospitium Prešp. 1982. Opat... potřěv kčici svú rukú do hoſpody jide DalC. 83. Pútník cizí na hoſpodu přijda nebude ť viděn..., až opět pryč puojde ChelčP. 109ª. Arnošt do hospody jide; král w hospodie zapovědě, by, což káže, učinili a jej na vše strany ctili Baw. 273. Když pohonie z hoſpody, pohnati z té hoſpody, ješto v niej (poháněný) stojí a koně rozsedlal; když (komorník) odtad sžene z té hoſpody, potom požeň v-óči, kdež jej potkáš Rožmb. 207. — Mistr, který by towaryſſe krom hoſpody posadil Lún. list. 1597, krom hospody určené pro tovaryše toho řemesla, jehož je mistrem, něm. Herberge. — Rač zavítati w hoſpodu našeho srdcě Modl. 1ᵇ. Ty s' hoſpoda nebeská našich ustalých srdcí t. 33ᵇ. — Kdy se bude Bartoš mieti hnúti z té komory na jinú hoſpodu KolB. 179ᵇ (1500), stěhovati se do jiného příbytku.

hospodář, -ě, masc., *Haupt der Familie, des Hauses, Gemahl, Vorsteher, Herr, Wirt;* stsl. *gospodařь* dominus. — Mnohý hoſpodarz, vida své děti neposlušné aneb čeled, nesmie jim druhdy rozkázati, aby skrz to nebyli horše Štít uč. 59ª, *hlava rodiny;* hoſpodarz sám... dobrým příkladem má svú čeled osvěcovati t. 53ᵇ. Aby prokní hoſpodarz upeka beránek postavil jej na svém stole Hrad. 75ᵇ. Milostivého hoſpodarzie patris familias Ol. Ruth 2, 2; hoſpodarz pater familias Prešp. 2114. — Věz to, hoſpodarzi Pass. 156, praví Ciborea svému *manželovi;* neb ť sem já také měla šlechetného hoſpodarzie t. 287; kde jest muoj milý hoſpodarz t. 293. — Pak-li (držitelé sboží jednoho) sú dielní..., je každý hoſpodarz Rožmb. 11, je každý *pán.* Chce-li (Kateřina)... přijieti sě těch činuov, jakž ji mé sluhy naučie..., bude tiemž dielem hoſpodarz, snad ť by tak uzřela mú tvář Kat. v. 825, bude stejným dílem paní, jako oni moji služebníci. Břěcislav a Severus hoſpodarzem jeho (sv. Prokopa) potvrdichu Hrad. 15ᵇ, *hospodář, představený kláštera, opat.* Konšely jest volil a prvnieho hoſpodarzem udělal Mikuláše KolB. 40ª (1519), *představeným;* tyto dole psané úředníky a konšely voliti jest ráčil a hoſpodarzem učinil jest Mikuláše t. 123ᵇ (1523); voliti jest ráčil Mikuláše kožišníka za prvnieho a hoſpodarze t. 97ᵇ (1521). Volenie hoſpodarze pro zpravovánie obecních duochodóv KolAO. 8ª (1505). Buď nágrošník neb hoſpodarz KolAO. 17ᵇ (1492, opis z poč. XVI stol.), *hospodář v rybářství,* komu rybaření náleží, oppos. nágrošník. — Bude něterý těžké trpěti upomínanie od rukojmí neb od hoſpodarze, že j' stravy jemu nezaplatil Štít. ř. 119ᵇ, *hospodář, kdo hosti chová;* hoſpodarz svého hosti móž staviti (pro nezaplacení) Rožmb. 233; hoſpodarz když staví za stravu hoſti t. 235; hoſpodarzi, ježto hosti chowagi Šach. 306ª; náš hoſpodarz hospes Otc. 300ᵇ, *hostinský;* hoſpodarz hospes Prešp. 2064. Když to uzřě hoſpodarz, povědě ševci, ten krčmář Hrad. 125ᵇ, *hospodský.* —

Adj. possess. **-óv**; z toho zpodstatnělé *hospodářová,* v. t.

hospodařiti, -řu, -říš, impf. *wirtschaften; v. hospodařovati; pohostinský býti:* buďte múdři.., hofpodarzicz vespolek bez reptanie (estote) hospitales invicem EvOl. 144ᵇ (1. Petr. 4, 9).

hospodárný, -řný, adj., *pohostinský, gastfrei.* — (Biskup má býti) hospodářný, dobrotivý HusE. 1, 414. On byl jest velmě hofpodařny počěstným HusPost. 113ª; bohatec nehofpodařny a nemilosrdný tamt. hofpodarni hospitalis Koř. Tit. 1, 8; buď hofpodarzen ROlB. 45ᵇ.

hospodářová, -é, fem., *hospodská, Gastwirtin:* uzřevši jich ta hofpodarzowa počě sě dietěte báti ML. 48ª. Srov. *hospodář = hostinský, hospodský.*

hospodařovati, -uju, -uješ, impftiv., *hospodařiti, wirtschaften.* — Musíme hofpodarzowati Rokyc. 53ª. K úředníkům, jak kteří kde hospodařují, dohlédal Vel. Jg.

hospodárský, -řský, adj., *pohostinský, gastlich.* — My k hofpodarfké láscě lénі jsme HusPost. 66ᵇ; musí býti biskup... hofpodarzfky hospitalis EvOl. 200ª; hofpodarzfkeho ochotenstvie studium hospitalitatis Otc. 148ᵇ. — *Adv.* **-sky:** Marta... ten truoj otdiel hofpodarzky (sic) obmýšlejíc opravováše Pass. 333, *způsobem hospodáře.*

hospodářstvie, -árstvie, -ie, neutr., *hospodářství, hospodaření, Wirtschaft:* za jeho (opata Vitoše) hofpodarzftwie bylo ve všem prospěšenstvie Hrad. 24ᵇ; (na statcích sirotčích) hofpodarzftwie budu vésti NRada 761; buďte dnové jeho krátci a hofpodarftwie jeho vezmi jiný episcopatum accipiat ŽKlem. 108, 8; ona hofpodaařzftwie domácie spravovala KřižB. 84ª. — *Hospodářství, statek, Wirtschaftsgut:* že (paní, při póhonu) na svém hofpodarzftwy nenie Rožmb. 45; veliká hofpodarftuíe HusPost. 66ᵇ. — *Pohostinství, Gastlichkeit:* hofpodarzftwy nerodte zapomínati hospitalitatem EvOl. 157ᵇ (epišt. Pav. k Žid. 13, 2); hofpodarzftwy zjednávajíce hospitalitatem sectantes t. 100ᵇ (Řím. 12, 13); hofpodarzftvie hospitalitas Prešp. 1440; protož hospodářstvie, bratřie, milujte, skutky laskavé čiňte HusE. 2, 140; láska bratrská buď mezi vámi a hospodářstvie nerodte zapomínati, neb skrze to sú sě líbili bohu někteří, přijímavše v hospodu anjely tamt. — *Hospodářské nářadí, Wirtschaftsgeräthe:* (dvůr) se všiem oružiem a hofpodarftwiem KolB. 140ª (1499); z ňehož se mnoho dřevěného hofhodářftwij dělá Puch. 104ᵇ.

hospodářstvo, -a, neutr., *hospodářství, hospodaření, Wirtschaft:* opat k bohu umný a k hofpodarzftwu rozumný Hrad. 24ª.

hospodin, -a, masc., *pán (bůh), Herr (Gott);* stsl. *gospodinъ* dominus. — Hospodyne, pomiluj ny! Pís. Hosp.; Hofpodin, pomiluj ny! resonantibus Kosm. pokrač. k r. 1249; saeculares cantantes Hofpodin, pomiluj ny! t. 1279; populo decantante Hofpodin, pomiluj ny t. 1283. hofpodine, bože mój! Domine deus meus ŽKlem. 103, 1. Mocný hofpodyne! AlxBM. 7, 34. Oni vecěchu: Hofpodyne! Domine EvVíd. Mat. 25, 44. hofpodyne mój! Túl. 30ᵇ. hofpodynee Ol. 1. Par. 17, 23. hofpodyn Dominus ŽKlem. 2, 12, hofpodin ŽWittb. tamt. a j., ŽGloss. 123, 2, HomOp. 153ª. hofpodyn kyrius Prešp. 2268, deus MamA. 30ª. hofpodin otec, hofpodin syn, hofpodin svatý duch; avšak ne třie hofpodinowe, ale jeden hofpodin ŽKlem. Athan. 17 sl. hofpodin Ježíš Kruml. 56ᵇ. K nám hofpodyn posly šéle Štít. ř. 246ª; i z těch (lidí) zná hofpodyn, ké jsú jeho t. 142ᵇ. Slavte hofpodynu psallite Domino ŽKlem. 9, 12; zpoviedajte sě hofpodinowi hofpodinow deo caeli t. 135, 26; proti hofpodynu ŽWittb. 2, 2; náděje jeho w hofpodynu in Domino ŽKlem. 145, 5; w hofpodine (sic) chváliti sě bude dušě má in domino t. 33, 3. David sěde před hofpodyn sedit coram Domino Ol. 2. Reg. 7, 18. Pro hofpodyn, buď nenie tich! Růž. 3 (verš 8slab.). Slavimil svým služebníkům rozkazoval..., aby jeho Gofpodinem (sic) to jest pánem nejmenovali, ale knížetem Háj. 27ᵇ. — *Adj. possess.* **-óv:** jmě hofpodinowo nomen Domini ŽKlem. 134, 1; jmě hofpodynouo Lit. 2. Reg. 6, 2,

jménu hofpodynowu ZWittb. 7, 18, Ol. Lev. 24, 11; mluvenie hofpodynowo ŽWittb. 11, 7; slovem hofpo^wem (sic) nebesa utvrzena jsú t. 32, 6; chvála hofpodinowa gloria Domini ŽKlem. t. 137, 5; oči hofpodynowye ŽWittb. 33, 16; v rucě hofpodynowye ŽPod. 74, 9; v domu hofpodynowie ŽKlem. 133, 1; všeckna diela hofpodinowa opera Domini t. Puer. 57; v cěstách hofpodynowich t. 137, 5; — poděkujte, kněžie hofpodynowi, hospodinu sacerdotes Domini t. Puer. 84; poděkujte hospodinovi všeckny sluhy hofpodinowi omnes servi Domini t. 133, 1; — strach hofpodynow timor Domini ŽWittb. 18, 10. — Z toho *adj.* **-ový:** hospodinu hofpodinowemu domino dominorum ŽWittb. 135, 3.

hospodní, adj., *pánův, hospodářův, des Herrn;* z *hospod* a *hospoda,* stsl. *gospodьnь* domini. — Judáš počě rósti... w hozzpodnyě milosti Jid. 126, *hospodnie milost;* již v službě nýnie otplátka, že hofpodnye milost vrátka AlxV. 274; hofpodni milost tratiti ŠtítOp. 372. Chovaj sě obojetníkóv, hofpodnye čsti proradníkóv AlxV. 207, *hospodnie čest.* (Čeled) pak-li by se přieliš milovali s hofpodny škodú, také by bylo protiv bohu Štít. uč. 64b, *hospodnie škoda;* pak-li by sě (čeled) spolu nemúdře milovali f hofpodny škodú Štít. ř. 104b.

hospodyni, -ě, fem., *hospodyně, manželka, Wirtin, Gattin;* fem. k masc. *hospoda, -ář,* v. t., stsl. *gospodyňi* domina. — hofpodyny múdrá a šlechetná k měsieci jest přirovnána Štít. uč. 55a, *hospodyně, ženská hlava rodiny, domácnosti, paní.* Dobrá hofpodyny má sě střieci všech nesličností t. 55b; hofpodyny šlechetná měj počestnú pokoru a tú zatkáš všem zlým ústa t. 56b; pokora jest vláštie ozdoba dobrých hofpodyn a šlechetných tamt. By (kdyby) bydlila na cizém sbožī svú stravu jmajúci nebo hofpodyny jsúci, to již na svém bydlí Rožmb. 46. Kropáče zetě svého učinivši hospodářem mocným a Svatu dceru svú hofpodyni KolB. 57b (1497). Že jest ji (manželku) přijal za pravú hofpodyni na diel s ním rovný, na polovici statku svého tamt. Děvky umínily, aby domácího kohauta zabily, protože vdycky v noci zbuzuje hofpodyň Ezop. 105b; hofpodyň... ješťe ranější než prvé je (děvky) zbuřovala tamt. — hofpodynie hospita Prešp. 2065; že takového hostě móžeš býti hofpodynie Kruml. 259b, *hostitelka.* — Aj to ť hofpodinye tvá Elizabet porodi tobě syna Pass. 275, *hospodyně, manželka;* a v těch dnech Elizabet, jeho hofpodiny, počala t. 276; Anna, hofpodyny tvá, porodila tobě dceru Krist. 2b; jemužto (manželovi) jmě bylo Faustinianus a jeho hofpodiny Methodiana Pass. 286; ó má milá hofpodiny! živa-li s'? t. 340; (dceru) tobě dám za hofpodyny uxorem Ol. 1. Reg. 18, 17.

hospodynka, -ňka, -y, fem., demin. k *hospodyni:* svatý Petr jejie (Methodianinu) hofpodynku, jiejžto bieše dna rucě zlámala, přivésti kázal Pass. 290, *hostitelku.*

Hospozín, -a, masc., *jm. místní,* z adj. *hospoz,* pův. *gospodjь.* — Hospozyn UrbRoud. 1338; in Hospozin TomZ. 1386; in Hospozinie Reg. IV, 1345; de Hosspozyna DeskDE.; okolo Hofpozyna Háj. 57a.

host, -i, masc., *cizinec, host;* stsl. *gostь* hospes, stněm. *gast* = *Fremder, Gast.* Významy *cizinec* a *host* mnohdy splývají. — Němci, již sú zde hoscie, chtie doždacie by na moscě Prazě... nebude (sic) viděti Čecha AlxB. 6, 25, již jsú zde *hosté, cizinci.* Vzpoměňtež, že ste svobodní a tito hoftye nehodni již sú porobeni vámi AlxV. 1323. Smlúvy... ani domácí člověk ani hoft nemá zbořiti Štít. uč. 90b, domácí člověk a host, opposita. (Němci cizozemci aby nebyli úředníky), ale aby za hofti držieni byli Pr. pr. 242; o otbytí... kněží a hoftij a sirotkuov t. 247. Měštěnín některého knížete, který (m. které, t. kníže) jest pod naším knížetem, v našem právě neslove host, nebo ten slove host, ktož jest člověk z panství některého knížete, kteréž není poddáno knížeti našemu Brikc. I, 17 (Brandl, Gloss.). Jáz sem hoft u vás peregrinus Mus. Gen. 23, 4; hoft peregrinus MamA. 33a; hoftem byl v zemi accola ŽPod. 104, 23. — Toho sbožie nemá hoft v-hoftie kupovati,

ale mají kupovati měšťané v-hostij Pr. pr. 255, *host, cizinec, kupec;* dá-li je (majetník své sbožie) hosti, a ten host chce-li to sbožie prodati t. 244. Přišel ť jest host Mast. 45, rozumí se prodavač mastí, mastičkář. — host *hospes* Prešp. 1034, BohFl. 695. Mój milý hosty! Pass. 381; ty zlý hozzty! JidDrk. 19. Mám jednoho hosty Pass. 476; svého hostye vedu tamt. Hospodář svého hosty móž staviti Rožmb. 233, hospodář, chovatel hostí, může (pro nezaplacení) staviti svého hosta; hospodář, když staví za stravu hosti t. 235; měščěnín hostie svého móž staviti t. 232. (Prokop) sám sě na modlitbu otda..., chtě zbaviti zlého hostie Hrad. 11[b], chtě hosta zbaviti zlého. Svatý Petr svého hostye poče tázati Pass. 289. Neb sem já toho milého hosty... bohu obětoval Krist. 106[b]. V dóm přivinúti hosty neznámého Štít. uč. 138[a]. (Hrabě a ciesařovna) hosty na hrad upustista DalC. 39, hostě DalJ. tamt. z rkp. V a Z, v překl. stněm.: den gast. Že jest (dušě) hodna, aby Krista hosti přijala HusPost. 5[a], přijieti koho hosti, přijmouti koho jako hosta. Máš múdré hosti NRada 534; máš diábly hosti t. 1900. hoostem jsem býval EvZimn. 17, hostem býti, bývati; kdy jsmy tě vídali huostem t. 16. Veselá mysl hostie viece sytí, než krmě neb pitie Baw. 51. Aby hostie toho poslušni byli Mill. 78[a]. Náděje jest... jako pamět hostie jednoho dne přeminulého hospitis Kladr. Sap. 5, 15. Hověj hosti tomu NRada 1897. Lazař a mnozí hostye Krist. 74[b]; jedni hostee Pass. 534. Se škodú svých hostíj Štít. uč. 90[b]; svých hosti Mill. 96[b]. Když sě vína hostem nedostalo Krist. 35[b]; to sě hostem slíbilo t. 51[b]. Střiebro dávají neznámým hostem Mand. 74[a]. Tu ť byl všel s těmi hostmi Baw. 258. — Na svém hosty Pulk. 16[b]; s hostiem ŠtítOp. 35[a]; dobré hostie (pl. akk.) hospites Ol. Sap. 19, 13; s sprostnějšími hostmi Krist. 37[b]; mezi hostmi HusPost. 166[b]. — *Příjm.:* Host TomZ. 1433 n 180, Host Háj. 2[a]. — Fem. **hosti,** v. t.

Hosta, -y, *jm. osobní:* masc. Hosta UrbChotěšA. 11[b], UrbChotěšB. 14[b]; — fem.: erga dominam Hostam TomZ. 1354 n 102, slíbila Vaňkovi Hosta HusE. 1, 198.

Hostačov, -a, masc., *jm. místní:* de Hostacow Reg. III, 1318.

hostaj- v. **lhostaj-.**

hosták, -a, masc., *kupec, cizinec;* z *host,* tvar koncovkou -ák zhrubělý. — Poslúchajte hostakowe, k tomu všichni lejchéřěvé, kteří po světu chodíte a na lidech lúdíte Hrad. 16[b]. hostak *veno Prešp. 1118, Rozk. 1859. — *Příjm.:* Gostak NekrP. (2).

Hostákovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villam Hostakouice Reg. I, 1227.

Hostaš, -ě, masc., *jm. osobní:* Hostass UrbE. 283, (domus) Hostassii TomZ. 1368 h 108.

Hostašov, -a, masc., *jm. lesa:* silva Hostassow UrbR. 439.

Hosťata, -y, masc., z *gostęta;* — *jm. osobní:* Gostata NekrP. (2), Reg. I, 1088 (ze XIII stol.).

Hostavici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Hostawicz TomZ. 1432 n 293, Hostavice KotMíst.

Hostboj, -ě, masc., *jm. osobní:* Hostboy velmi obohacen Háj. 29[b].

Hostěj, -ě, masc., *jm. osobní:* Gostey NekrP.; Gosteg t. (2); (testis) Hoztey Reg. IV, 1255.

Hóstek, -stka, masc., *jm. osobní,* demin. z *host.* — Gostek NekrP., Reg. I, 1052 (ze XIII stol.); camerarii Svatoň et Hostec Reg. II, 1269; Hostkoni civi de Budin t. 1302; Hostek TomZ. 1391 n 261, UrbDrk. 2[b]; kmotře Hnostku (m. Huostku?) DramatF. 207[b]. — *Adj. possess.* **-stkóv:** na místě dcery Hostkowy KolB. 139[b] (1499); Hostkowy hory UrbRožmb. 129, jméno lesa.

Hostěn, -a, masc., *jm. osobní:* Gosten NekrP. (2), Reg. II, 1158—1167; ipse Hostyen t. IV, 1335, Hostyenoni tamt. — K tomu fem. **Hostěna:** Gostena NekrP. (6), Reg. I, 1088 (ze XIII stol.).

Hostěradici v. **Hostiradici.**

Hostětici, -ic, plur. masc., *jm. místní;* z *Hosťata.* — Villam Hoztetiz Reg. I, 1186 (ze XIII stol.); (villam) Hostieticz Reg. III, 1315.

hosti, -i, fem., *cizinka, host, eine Fremde, Gastin;* k masc. *host,* v. t. — Po řěči znáti, ež si hosty Pass. 473; zajisté, pane, pútnicě sem a hosty tamt.; proč si jako chudá novopřišlá hosty t. 48, jako chudá, novopřišlá hosty Krist. 20ᵃ; — Matko, rač býti u mé srdce hosti Hrad. 119ᵇ; u věčněj paměti bude hosty má (t. Marta) Pass. 383; jenž (lenost) jest tvého zdravie hosty Vít. 73ᵇ; hosti (t. myš městská) vece (myši selské): učiň také po mém chtění, proši tebe, družko milá, aby (ty) také má hosti byla Baw. 51; aby uctila onu hosti tamt.

Hostibor, -a, masc., *jm. osobní:* Passiones hostiborii de Opatowicz AnsOp. 14.

Hostici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* curia Hostic Reg. I, 1226; Hosticzie DeskDE.; in Hostyczie Reg. III, 1331; de Hosticz TomZ. 1432 n 256; z Hosticz Háj. 391ᵇ; pod Hostici PoprR. 40.

hostík, -a, masc., *mluvka, pomluvač, Schwätzer, Verleumder:* by (ty) klevetníkem nebyl nazván, hostykem Vít. 75ᵇ, k tomu var. U: ni hostykem, var. N²: aneb chytrým pomluwnykem; za lat.: ne dicare *loquax.* — Je *jm. osobním:* Gostik NekrP., a Hostycone UrbRoudn. 1338, Hostyconis TomZ. 1389 n 311; Hostík PoprR. 51, Hostik UrbE. 32.

Hostilka, -y, fem., *jm. osobní,* z *hostil.* — Hoztilka, relicta Marquardi Reg. II, 1255; praedicta relicta Hoztilka tamt.

Hostimil v. **Hostmil.**

Hostín, -a, masc., z adj. possess. *Hostin.* — *Jm. osobní:* (testis) Hostin Reg. II, 1188; — *jm. místní:* castrum, quod Hostin Hradecz dicitur Kosm. pokr. 1139; Hostin Hrádek Háj. 180ᵃ; Hostin UrbE. 178, in Hostyen TomZ. 1353 vyš. 182.

hostiné v. **hostinné.**

hostinicě v. **hostinnicě.**

hostinné, -ého, zpodstatnělé neutrum adjektiva *hostinný,* v. t. — *Celní poplatek od hostí, cizích kupců, Zollgebühr:* gostine List. Litoměř.

hostinnicě, též **hostinicě,** -ě, fem., *hostinec, Gasthaus;* stsl. *gostinьnica* cauponium. — Nebieše miesta v hostyñyczy in diversorio EvOl. Luk. 2, 7. Když by (Mojžieš) na cestě w hostinyczy, aby pojědl in diversorio Comest. 55ᵇ. Jenž na hostynnyczy přebývá Otc. 325ᵃ; ležiece v jeho hostinnicy utentes illius diversorio Pr. Súdc. 18, 3; hostinicze diversorium..., hospitium Lact. 53ᵃ; hostinnici (akk.) pocestných diversorium viatorum Pernšt. Jer. 9, 2; w hostynnyczy in diversorio Ol. Gen. 42, 27, Mus. tamt., w hostynnyczi Lit. tamt., MamB. 17ᵃ, t. 56ᵃ; do hostynicze ad diversorium Otc. 88ᵃ, w hostynnyczy (akk.) tamt.; w hostynyczi EvZimn. 5; — hostynnyczye hospita Rozk. 3000, krčma, hostenycze (sic) též Prešp. 1975.

hostinný, též **hostiný,** adj. Může býti někdy tvar určitý possessiva **gostinъ* hospitis, jako je na př. *synový* ze *synovъ,* jindy pak z téhož possessiva utvořeno příponou *-ьnъ,* srov. stsl. *gostinьnъ* hospitalis a subst. *gostinьnikъ* caupo; podle dvojího tohoto původu měl by býti rozdíl ve psaní -n- a -nn-, a také rozdíl u významu; ale v příkladech známých se nejeví. — *Cizí, fremd.* Tvé siemě hostynno má býti v zemi nevlastní peregrinum futurum sit Ol. Gen. 15, 13, hostynno Mus. tamt. Jestli že by se zmohla ruka u vás příchozieho nebo hostinne° peregrini Kladr. Lev. 25, 47, ruka příchozieho neb hostynneho Mus. tamt., ruka hostynneho Ol. tamt. (Demetrius) zachova u sebe vojsko hostinne peregrinum Comest. 210ᵇ (2); kromě vojska hostinneho excepto peregrino exercitu BiblG. 1. Mach. 11, 38, vojska hostynneho Mus. tamt., zástupa hostynneho Ol. tamt. Šalomún vybra mužóv... hostinnych proselytas Comest. 151ᵇ. Synové hostini oráči a vinaři vaši budú filii peregrinorum Kladr. Isa. 61, 5. — *Hostinský, Gast-;* stsl. *gostьnьnъ* hospitalis: domek hostynny cella hospitalis Otc. 84ᵃ; hostyña hospoda pandochium t. 78ᵇ. — *Adverb.* **po-hostinu,** z lok. *po hostinu* n. *po hostinnu, = v cizině, in der Fremde, auswärts:* (Abraham) aby tu byl pohostinu ut peregrinaretur Kladr. Gen. 12, 10; z příchozích, již pohostynu jsú u vás qui peregrinantur Mus. Lev. 25, 45; králi!

radím tobě, měj své věrné vždy při sobě, najviec kdež jsi pohoftinu NRada 1338; když po téj chodbě tu pohoftinu sedm let v Ejiptě bydléchu OpMus. 71[b]; on vypověděncem umře pohoftinu BřezSnář. 111; ten pohoftinu zahynul peregre Ol. 2. Mach. 5, 9. pohoftynu Mus. tamt.; — a **pohostině:** na horách pohoftynye života zbyl peregre Mus. 2. Mach. 9, 28.

hostinský, adj., *cizí, fremd.* — A když domácí věřitelé své dluhy vyberú, potom jiní věřitelé hoftinftij též... bráti budú KolB. 147[b] (1499), hostinští, proti domácím. Těmto hoftinfkym, Křtěnovi a Prokopovi t. 119[a] (1498), též. Také: pivo, víno hostinské v Praze WintObr. 2, 460, t. j. cizí, ne pražské. — *Chovatel hostí, Gastwirt:* hofczynffczie hospodáři stabularii Mill. 96[b]; hoftinfky hospitiarius Lact. 83[a]. — *Adv.* **-sky:** jakež si ráčil někda u mém domu hoftynfky odpočívati Pass. 381.

hostinstvie, -ie, neutr., *pobyt v cizině, putování, Aufenthalt in der Fremde, Reise:* zemi hoftynftuie jich peregrinationis Ol. Ex. 6, 4, (aby jim dal) zemi hoftynftwye jich Mus. tamt.; z země svého hoftynftuie též t. Ruth 1, 22; hoftynftwie též MamB. 20[b].

hostiný v. **hostinný.**

Hostirad, -a, masc., *jm. osobní:* Gostirad Reg. I, 1052 (ze XIII stol.).

Hostiradici, Hostěr-, Hostr-, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Hosteradici (sic) Reg. I, 1210, de Hostieradicz UrbOstr. 1407, Hostradicz Reg. IV, 1341.

Hostislav, -a, masc., *jm. osobní:* filiam Hoftiflai ducis Bulgarorum Kosm. pokr. 1261; secundum Hoztizlai conscientiam Reg. II, 1262; Hostyslaum praepositum t. III, 1328; Hostislai fratris TomZ. 1294 m 73; — *adj. possess.* **-óv:** dceru Hoftyflawowu bulgarského krále Pulk. 147[b].

Hostiš, -ě, masc., *jm. osobní, z Hostislav.* — Gostis NekrP.; Hostis DeskDE.

Hostišě, -ě, fem., *jm. osobní,* k masc. *Hostiš,* v. t. — Gostiffe NekrP.; Gostfa m. Gostiša tamt. (srov. Ratišě a Ratšě tamt.).

hostiti sě, -šču sě, -stíš sě, impftiv., *jako host, cizinec obcházeti, toulati se:* hoftiti fie z domu v dóm vita nequam, hospitandi de domo in domum Ol. Sir. 29, 31, hostiti sě Hlah. tamt.; Br. tamt. (29, 28): ničemný život jest, taulati fe z domu do domu.

Hostivaři, -var, plur. masc., *jm. místní:* iuxta villam Gostivar KosmA. II, 2, villam Gostiuar Kosm. pokr. 1132; iuxta villam Hostywarz Kosm2[aa] II, 2, de Hostiwarz TomZ. 1432 n 155; -ř-, náležité v nom. a lok., přejímá se také do pádů jiných; nč. *Hostivary,* -var, a také *Hostivař* fem. sing.

Hostivicě, fem., *jm. místní:* Položen rok na den svaté Barbory w Hoftiwicy Háj. 214[a]; — de Hostiwycz TomZ. 1459 m 7. — Nč. Hostivice, plur. KotMíst.

Hostivít, -a, masc., *jm. osobní:* Gostivit KosmA. I, 9, Goztivit Kosm4. tamt., Hostivit Kosm2. tamt.; stařějšiemu (synu Neklanovu) jmě hoftywyt bieše DalC. 22; jeho (Neklanův) syn hoftywyt na otcóv stolec vnide tamt.; kněz hoftywyt položi liud před hradem tamt.; od hoftywyta tamt. (nápis). Hoftiwýt Háj. 48[b].

Hostivod, -a, masc., *jm. osobní:* Hoftiwod Háj. 81[b].

Hostmil, -a, masc., *jm. osobní; z Hostimil.* — Hostmil (pellifex) Reg. I, 1086 (falsum z doby staré).

hostnicě, -ě, fem., *síň pro hosti, Gastzimmer:* obecně coenobium, nemocnice dic aegrotinum ac hospitarium hoftnycze Prešp. 2241.

Hostomici, -ic, plur. masc., *jm. místní,* Hostomice KotMíst.; — z toho *adj.* **-čský,** *v příjm.:* Hostomyczky TomZ. 1408 m 89.

Hostovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Hostowicz TomZ. 1381 n 298.

Hostovlici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Hostowlicz Reg. IV, 1307, de Hoztobelicz t. III, 1314; Hostovlice KotMíst.

Hostradici v. **Hostiradici.**

Hostšě v. **Hostišě.**

Hostúň, -ě, masc., fem., *jm. místní:* Hostun Reg. IV, 1334, Hostung t. 1337; de Hostunye DeskDE., de Hostun TomZ. 1368 h 141.

Hostyně, -ě, fem., *jm. místní:* Hostina Reg. IV, 1346, Hostyn t. 1340; de Hostynie t. 1345, super Hostyni DeskDE.; Hostyně TomP. 2, 420; Hostyně, Hostinka KotMíst.

Hoš, -ě, masc., *jm. osobní:* Hoš PoprR. 36, Hoſs Háj. 29ª; — *adj. possess.* **-óv:** Hošova Anna PoyrR. 26.

Hošč, -ě, masc., fem., *jm. místní:* de Hossez TomZ. 1400 std 235.

Hoščálek, -lka, masc., *příjm.:* Hošťálek PoprR. 52, Hostialkonis TomZ. 1415 n 229.

Hoščalovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Hossczalowycze UrbHrad. 20; Hoštalovice Pal. pop.

Hoščany v. **Hoščěné.**

Hoščava, -y, masc., *příjm.:* Wenceslaus Hossczawa TomZ. 1405 n 306.

Hoščě, -ě, masc., *jm. osobní:* (piscator) Gosce Reg. I, 1088 (ze XIII stol.); (ministerialis) Gosc tamt.; apud Goscam t., 1115 (XIII stol.).

Hošček, -šečka (?), masc., *příjm.,* demin. z *Hošek (?).* — Hosczek DeskDE., Hossczek tamt.

Hoščěné, -any, -an, plur. masc., *jm. místní:* in villa Gozchas Reg. I, 1227 t. j. Goščas, plur. lok.

Hoščici, -ic, plur. masc., *jm místní:* de Hosczicz DeskDE., de Hossticz TomZ. 1435 n 224; Hoštice Pal. pop.

Hoščka, -y, fem., *jm. místní:* Hossczka UrbHrad. 20; Hosstka UrbE. 170; z hoſſtky městečka KolB. 21ª (1508); Hoſſťku (městečko) Háj. 351ª.

Hoščkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Hosczkowyczye UrbHrad. 3; Hoštkovice, Hostkovice KotMíst.

Hošek, -ška, masc., *příjm.:* Hossek TomZ. 1411 n 320; Hoſſek UrbChotěšA. 14ª; Josue řečený Hoſſek žid KolB. 167ª (1500).

Hošnicě, -ě, fem., *jm. místní:* Hosnicz Reg. IV, 1341, Hošnice sing. KotMíst.

hošť- v. **hošč-.**

Hotart, -a, masc., *jm osobní; z Gotthard.* — erga Hotartum TomZ. 1389 n 311.

Hotašě, Hotaš, -ě, masc., *příjm.:* Hotaše PoprR. 16.

Hotášek, -ška, masc., *příjm.:* Hotassek UrbE 288.

Hoťata, -y, masc., z *gotęta, jm. osobní:* Gotata NekrP.

hotovati, -uju, -uješ, impftiv, *připravovati, dělati, bereiten, machen.* — (Kováři) zlodějiem hotugy klíčě Hrad. 115ᵇ; hotowati cěstu parare ŽKlem. Zachar. 76; čin všiú trojicí hotowany Hrad. 63ª; když duše nehotugem k tomu, aby jměla zdravie věčné Štít. Vyš. 28ᵇ; mnoho jim (Ježiš apoštolům) dobrého pravil, ješto ť jest pro ny ustavil, hotugye ny všěchny sobě Vít. 26ª. — **h. sě:** člověk vždy má ſye k tomu hotowaty Štít. ř. 63ª; člověk... vesele ſe hotuge Kruml. 10ª; šťastný, ktož... na však čas ſe snažně hotuge k smrti Štít. uč. 155ᵇ; (Alexander) káza ſye všěm hotowaty AlxV. 456, t. 959; káza, by ſye hotowaly t. 511; voj ſye počě hotowaty a chtě města dobývati t. 425; hotugycze ſye Hod. 35ª.

hotově, adv., v. **hotový.**

Hotovec, -vcě, masc., z adj. *hotový,* v. t. — *Příjm:* Petra Hotovce Běl. 1466; Hotowczonis TomZ. 1392 h 141.

hotovenstvie, -ie, neutr., *hotovost, ochotnost, Bereitwilligkeit:* hotovenství naše napřed list. z r. 1401 (BrandlGloss.). — hotowenſtwie jich plna *promptuaria* ŽKlem. 143, 13, překlad neumělý; za to: pivnicě ŽWittb. tamt., špižírny Br. tamt.

hotoviti, -vu, -víš, impftiv., *hotovým činiti, připravovati, fertig machen, bereiten.* — (Alexander) káza sě všěm hotowyty AlxV. 2166, AlxVíd. tamt.

hotovnost v. **hotovost.**

hotovost, -i, fem., *Bereitschaft, Bereitwilligkeit.* — (Spasitel) ukazuje hotovoſt k uslyšení HusPost. 21ᵇ. — hotownoſt (sic) promptitudo Prešp. 1364, omylem m. hotovost.

hotový, adj., *připravený, ochotný, fertig, bereit;* psl. *gotovъ* paratus, promptus, z got **gataws,* inf. *gataujan* machen Uhlenb. — hotow jsem paratus ŽWittb. 37, 18, t. 118, 60. Hotowo srdce mé paratum ŽKlem. 56, 8, hotowo ſrdcze ŽWittb. tamt. Kte-

réž (panny) biechu hotowy, vjídechu na svatbu Štít. ř. 230ª. hotow sem praesto sum MamA. 33ª; hotowy beze všie lenosti sluha Tkadl. 5ª, ochotný. (Alexander) rozkáza, aby sě hotowy jměli AlxV. 418. Chovajž tvrdě moje slova, bude ť služba vždy hotowa a ve cti vždy obnova t. 299, služba tvých lidí bude vždy ochotná. Zpomínaje jim (Judas židům) ta svítězenie hotowieyffe jě tiem učinil promptiores Ol. 2. Mach. 15, 9. Zákon, (svú duši) hotowu jmieti Alb. 28ª. Každý střelu aby hotowu v svú rukú měl GestMus. 23ᵇ, za to omylem: hotowo GestKl. 48, místa stejná. — Jsa již hotow ke všiej sěči AlxV. 2433, *hotový k čemu;* k bojovi hotow dospěle t. 1454. K zzmýrtýe hotow sa ApŠ. 20. Jako lev hotowy ku plenu paratus ŽWittb. 16, 12, jako lev hotow ku přěbojiu ŽKlem. tamt. Ktož jest hotow k smiechu Alb. 29ᵇ. Bude ť každý hotowiegi k tvému ctnému NRada 635. Člověk pokušením hotowyegy ku práci bude ŠtítVyš. 18ª. Tu marnost (člověk) tak oblíbi, že viec by k tomu hotowyegij Štít. ř. 119ª. Abych učinil tvú vuoli..., abych hotuow byl i k svádě NRada 121. Aby byli (lidé) hotowyeyfe k dání desátka Alb. 90ª; (lidé) jsú k hřěšení hotovieiſe HusPost. 24ᵇ. (Sluha) léň bude k dobrému, ale k zlému mnoho hotowyegy ŠtítVyš. 34ª. (Milosrdný) hotowyegy jest k uotpušťení, než jeho vinník ku prošení AlbC. 51ᵇ. Paris... jmějieše k lovu mimo všecko mysl hotowu AlxV. 726; ke všelikakému lovu měj svú mysl vždy hotowu NRada 1354. Nalezli jej (kámen) velmi hotowy kútniemu kamenu Kruml. 72ᵇ, m. k kútniemu kamenu, aby byl kamenem kútním. — Nebyli hotowi w ſluzbu jemu GestaKl. 260, *hotový več.* U bičovánie hotow sem in flagella paratus sum ŽKlem. 37, 18, podle lat.; v-byczſy hotow sem ŽPod. tamt. — (Člověk) hotow by jemu slúžiti Alb. 72ª, *hotový* s *inf.* — Přiezen jest vždy hotowa, což by sprostného viděla, by to svým pláštěm zastřěla AlxV. 58, *hotový* s *kond.* — Jesu Kriste..., ty jenž... těm všěm, jenž toho žádají, ež tvéj pomoci hledají..., nikdy neodpovieš vlasem, ale vždy hotowym czaſſem zjevuješ jim milost svoji atd. Kat. v. 2847, *hotovým časem, včas.* — Jmá dlužník hottowymi peniezy doložiti Pr. pr. 249, *hotové penieze, bares Geld;* hottowymi peniezi zaplatí KolA. 1512; hottowymy peniezy List. Oleš. 1400. Kterýž jemu peniezy hottowy zaplatil KolA. 1512, *hotovy penězi,* výraz ustrnulý; zaplatil penizy hottowy tamt. Plně hotowymi groši (zaplaceno) KolB. 25ª (1495), *hotovými groši.* hotowych mám deset tolarů a jakús minci KolCC. 19ª (1552), *hotových,* t. *peněz.* Kupec v hřiech zajde... na roky dávaje svú kúpi (na lhůty dávaje své zboží), aby dráže dal pro rok, než by dal za hotowe Štít. uč. 95ª, *za hotové* prodávati atd.; ti, ktož proto dadie dráže svú kúpi, že rok dadie, než by dali za hotowe..., lichvu ť berú ŠtítMus. 48ª. — Zpodstatnělé: učedlníci ti sú k hotovu přihlédali HusE. 1, 30; k hotowemu viecež přidobýval ŠtítOp. 29ª. — Přisahuji skrze mé hotowe bohy, ač nedáte oběti mým bohóm, zlú smrtí zemřete OpMus. 16ª, *hotový, pravý;* oni jako lítá zvěř w hotowych hněviech sě obořivše atd. PassKlem. 52ª. — Výrazy *adverb.* **po-hotově** *bereit:* to vše pohotowie a v hrsti měj VšehK. 29ª; — **v-hotově** *bereit:* vždy w hotowie býti, když by po ni (choť pro nevěstu) přišel Kruml. 165ª; jich každý vždy w hotowie byl Trist. 62ᵇ; w hotouie sú knihy Leviticus in promptu Lit. Jeron. k Paul. 7; bychom... mohli ji (Kateřinu) s téj viery svésti, chtěl bych na tiesarstvie vésti přěrad, dada mému synu ju... a sám bych viec byl whotowye Kat. v. 1432; měj sě w hotowie na každú chvíli Kruml. 436ª; (Patron) rozkáza v náhlém slově svým sě jmieti vždy wzhotowie AlxBM. 4, 20, omylem m. v-hotově; whotowie stáli Trist. 88ᵇ; — **hotově** *pohotově, ochotně, bereit, willig:* (dušě) má vždy hotowie býti Alb. 37ª, v AlbB. na místě stejném: w hotowie; jakož mysl poslušna bude hotowie svého stvořitele, takéž tělo hotowie bude po-

slušno své duše Kruml. 302^{b}; (sv. Prokop) tiem sbožím slúžil tak hotowie leč sirotkóm, leč chudéj vdově Hrad. 16^{a}; za niž (pravdu) každý křesťan má na smrt vydati hotově život svój HusE. 1, 6; snadně hi hotowie svD. 77.

houf v. **hauf.**

hovad v. **ovad.**

hovadí v. **hovědí.**

hovaditi, m. **hověditi,** -zu, -díš, impftiv., *hovadem činiti, zum Vieh machen.* — Vieže (lidi) lakomstvie..., lakota hovadí a zlost všelikteraká klátí HusE. 3, 139.

hovádko, -a, neutr., demin. z *hovado.* — Peníze za howadko jemu prodané KolDD. 221^{a} (1622).

hovadní v. **hovadný.**

hovadník, -a, masc., *hovadní člověk, ein viehischer Mensch:* howadnícze (sic) animales Lit. Jud. 19, omylem m. hovadníci; — králi a najlepším howadníkom optimis *armatorum* Comest. 133^{b}, překlad chybný (překladatel snad se mátl s *armentorum*).

hovadnost, -i, *vlastnost hovada, zhovadilost, bestialitas.* — howadnoſt těla poddati rozumu ChelčPost. 98^{a}. Na takový lid slepota veliká upadne a howadnoſt ŠtítPař. 116^{a}. Boha by snad (člověk) neznal, tož ť howadnoſt Tkadl. 11^{a}. Proto zažeň člověk od sebe howadnoſt hřiecha ML. 140^{b}. w howadnoſti HusPost. 19^{b}.

hovadný, -ní, adj. z *hovado, viehisch, thierisch.* — howadny bestialis SekvB. 116^{b}; howadneho, a ritu ferino Fagif. 24^{a}. To ť jsau, kteříž se sami odtrhli, howadnj qui semet ipsos segregant, animales Br. epišt. Jud. 19, za to v Lit. omylem: howadnícze; howadní člověk animalis homo Koř. 1. Kor. 2, 14, howadny člověk Pernšt. tamt., tělesný člověk Br. tamt.; howadny člověk Kruml. 453^{b}; hovadným lidem těžko jest... HusE. 1, 200; howadne° lida se bojiece bestialem Mill. 105^{b}. Tělo howadne corpus animale Pernšt. 1. Kor. 15, 44. Duše... by se dotkla nečistoty člověčie nebo howadnie immunditiam hominis vel iumenti Kladr. Lev. 7, 21. Ukrutnost howadny EvOl. 53^{a}. Milovánie tělesné a howadne ChelčPost. 83^{a}. Leč by sě chlubili sčěstím howadnym Kruml. 357^{b}.

hovado, -a, neutr., *Vieh, Thier;* stsl. *govędo* bos, vitulus. Zvratnou analogií také **ovado.** — howado armentum ŽGloss. Hab. 17, ŽWittb. tamt.; ot howada de armento ŽGloss. Deut. 14, ŽWittb. tamt.; hovado bestia Prešp. 416; howado též BohF. 146, Vocab. 175^{b}, Nom. 69^{b}, Diefb., Veleš. Dvě howiedie JiřBrn. 174 (rým: pověďě). howada i bravové Hod. 7^{a}; lidé a owada homines et iumenta EvOl. 127^{a} (Jon. 3, 7), owada tamt. (Jon. 3, 8); owada země bestias terrae t. 134^{a} (Gen. 1, 24). howada líží jej (člověka) Zrc. 8^{a}; člověk od howaduow pekelných lízán bude tamt. Milost božie howaduow přirození naklonila EvOl. 57^{a}. Howadóm přirozenie oznamuje VšehJir. 152. Chce-li (kdo) za člověka a ne za hovado zuostati t. 312, člověk a hovado, bytost rozumná a nerozumná. Volení boží žádali okušenie..., ale howada tomu nerozumějí ani žádati umějí RokycEvJan. 590^{a}, hovada, lidé duchem nízcí. — *Příjm.:* Mixonis Houado TomZ. 1388 n 125.

hovadový, adj. z *hovado, viehisch, thierisch.* — Dosti howadowe srdce musil by mieti, komu by sě (nesželilo) Kruml. 60^{a}.

hovadský, adj. z *hovado, viehisch, thierisch.* — Vše stvořenie howadſke bestiarum Mus. Gen. 7, 21; howadſke (tělo) pecorum (caro) Pernšt. 1. Kor. 15, 39; aby zlé činy howadſke od sebe odlúčil ML. 122^{a}; tak milostí howadſku jsúce svázáni ChelčPost. 175^{a}. — *Adv.* **-sky:** aby byl lidsky živ a ne howadſky KázLeg. 154^{b}; nenie ť toto lidsky živu býti, ale howadſky OpMus. 118^{b}; velmi howadſky bydléce bestialiter Mill. 126^{a}.

hovadstvie, -ie, neutr., *hovadství:* jediné v tom howadſtwi žádají sě kochati ŠtítPař. 116^{a}.

hovědí, též **hovadí,** adj. z *hovado, Vieh-;* z *govędьjь.* — howiedie maso armentina caro MamA. 15^{b}; (nemocný) ať jie nohy bravie neb howiedie Sal. 601; (krm nemocného) věcmi klovatými, jakož sú paz-

nehty telecie, kozlecie, howadie t. 560. Srov. **hovězí.**

hovědina, -y, fem., *hovězí maso, Rindfleisch:* (řezník) prodává... býkovinu za najlepší howiedynu Hrad. 135[b]; hoviedina pecudina Prešp. 1727, howiedyna též Veleš.

hověnie, -ie, neutr., *hovění, das Gewähren, Nachsehen.* — (Lenost táhne) k howieni životu tělesnému od práce ŠtítPař. 100[a]. Tomu (odpočívání od věcí pracovitých) řiekáme howenie života, ješto jeho lituje člověk t. 99[a], m. hověnie. Lenost hovie sobě, a pro to howenie lúčí sě atd. t. 98[b], m. hověnie. Božie hovienie vede ku pokání HusPost. 125[b].

hověti, -ěju, -ieš, impftiv., *Nachsicht haben, gewähren, schonen, dulden, folgen;* stsl. *govêti* venerari, ze sthněm. *gawîhjan* Mikl. Etym. Wtb. a Uhlenb. — Trpělivě howiegie patienter ferens Koř. Jak. 5, 7. Slituji sě nad lidmi, že již třmi dny howie ani má co jiesti (ve větě vedlejší sing.: hovie, má) misereor super turbam quia iam triduo sustinent me nec habent, quod manducent EvSeitst. Mark. 8, 2. Pepercit nobis otpustil nám neb howiel HymnA. 29[b], otpustil jest nebo howiel HymnB. 24[b] (místa stejná). (Bůh) houieſſe lidu quod parceret Ol. 2. Par. 36, 15. Ale howie pán buoh a očekává KázLeg. 118[b]. Páni... chudině zle howiegy Hrad. 109[a]. Člověku pomsta božie howie a slituje sě nad ním Kruml. 197[a], pomsta howye a slituje sě atd. Alb. 71[a] (místa stejná). howiey lépe tomu pánu Mast. 105. howiey pilně hosti tomu NRada 1897. Najmenšiemu buď howiege, aniž komu žalosti děje Baw. 56; mdlejšiemu buď vždy howiege t. 49. I zvieřata jemu houiegi obtemperant Ol. Jud. 11, 5. Když biskup Jaromír nerodi bratru hověti, proto král poče jemu u biskupství překážeti DalJ. 51 z J[2]. My hřiešni, a ty s' nám howyel Modl. 30[b]. Lenost howie sobě ŠtítPař. 98[b]. Již ť sem dosti howiela tobě Hrad. 130[b]. Budem-li v tom howyety tobě, učinímy škodu sobě DalC. 18. Již ti nechcem howiety DalHr. 3; již ť nechci howyety JiřBrn. 610.

hovězí, adj. z *hovado, Rind-;* z *govędjь-,* stsl. *govęždь* bovis. — Armentina caro howyezye maso Anon. 1[a]; rohy howiezy Comest. 32[a]. Srov. *hovědí.*

hoviedce, -ě, neutr., demin. z *hovado.* — Tú howiedczy neprodávaj Hrad. 108[b], těch (dvou) hovádek, volů.

hovnival, hovnoval, -a, masc., *Mistkäfer.* — hownywal atalabus Vít. 94[b]; howniwal scarabaeus Prešp. 525, howniwal též RVodň. ad 51[a], hownywal též BohFl. 193, Veleš.; howniwal stercorarius Lact. 295[c]; hownowal scarabaeus Rozk. 993.

hovnivec, -vcě, masc.: houniuecz *merdifer,* sed merdigena usranec atd. Prešp. 1167 v kap. de nominibus personarum; hownywecz též Rozk. 1927, *merdifex* Veleš.

hovno, -a, neutr., *Dreck;* stsl. *govьno* stercus, skr. *gu-* cacare. — howno merdula Prešp. 442. Svině... židká jie howna HusPost. 61[b]. Jakožto svině neb vepř koli někde howna má po vóli Baw. 87. Vezmi chrufty černé z konſſkeho howna Chir. 323[b]; natluka prachu ze pſſyeho howna t. 168[a]; přičiň k tomu... holubych howen t. 49[b]. Rozespu na tvář vaši hovno svátkóv vašich HusE. 1, 130 = dispergam super vultum vestrum stercus solemnitatum vestrarum Malach. 2, 3; proto váží sobě buoh kněžské svátky za hovno HusE. 1, 130. — U velikém sě mistrovstvě znáš, však proto y howna již nejmáš Mast. 95, *i hovna,* sesílení záporu. — *Přijm.:* Hovno Petr PoprR. 7.

hovnoval v. **hovnival.**

hovora, -y, masc., *kdo mnoho hovoří, Vielsprecher;* z *hovořiti.* — howora frequentidicus Lact. 72[b]. — *Přijm.:* vir nomine Houora Kosm2[a] I, 34 a Kosm2[aa] tamt., za to v rkp. A a j.: Dowora; jeden (loveç) Hřivec, druhý howora slovieše DalC. 34; howora hospodě věren bieše tamt.; páni howorzye z viery děkovachu tamt.; čeledín jménem howora Pulk. 37[a]; Howora Háj. 99[b].

Hovořec, -rcě, masc., *přijm.:* Matěje Howorce Háj. 119[a].

hovořenie, -ie, neutr., *hovoření, das Reden, Plaudern.* — Onen... skrzě zlé ho-

worzenye dobré mravy jiných potupuje Kruml. 480ᵃ.

hovořič, -ě, masc., *kdo hovoří, Redner.* — Nám sú všichni mistři známi..., pak-li sě u podrzení nás kterému kte protivil, ten je toho tak tiem užil, ež ho každý řečí schlustil; ale protiv téjto dievce nenie ijednoho pěvce ani howorzicze Kat. v. 2168, kdo by jí v hovoru, v hádce stačil, ji překonal. — *Příjm.:* Goworich Reg. I, 1222, Houoriz t. 1223, Howorisch t. 1226.

hovořiti, -řu, -říš, impftiv., *sprechen;* stsl. *govoriti* tumultuari. By každý pokorně howorzyl Levšt. 149ᵇ; o tom howorzzte ústa tvá Kruml. 337ᵇ; howorzyty conferre Veleš., howorzym SlovE. 221ᵇ; — počali spolu howořeti (sic) Ezop. 19ᵇ.

hovorka, -y, masc., demin. z *hovora.* — Takovým howorkuom, křiklavým ptákuom RešSir. 57ᵇ. — **Hovorka,** masc., *příjm.:* s tiemto howorku Pulk. 37ᵇ; Howorkowi Háj. 240ᵃ; Howorkonis TomZ. 1405 n 24. — Fem., *jm. děla:* z Hovorky kule letěla přes obě vody Let. 384; dělo, kteréž slulo Howorka Háj. 398ᵇ.

hovorný, adj. z *hovořiti, gesprächig, redselig.* — Dam ť vám (sprostným) múdrost, proti níž howorni nebudú moci BrigF. 21ᵃ. Slyš to, dievko howorna Kruml. 322ᵃ. Dietěte velmi howorneho RDubr. 54ᵇ. K té odpovědi oněmie i nayhowornieyſſy ŠtítBud. 134.

hpan- v. **pan.**

hra- v. **jhra.**

hrab, -a, masc., *ryba toho jména:* hrab congrus Prešp. 376 v kap. de piscibus (congrus = hasela..., wels Diefb. Gloss.); hrab též Rozk. 769. — **Hrab,** *příjm.,* a odtud *adj. possess.* **-óv:** rodu Hrabowa Háj. 12ᵃ.

Hrabaně, -ě, masc., *příjm.:* Johannem dictum Hrabanye Lún. ks. 1397, Hrabanye UrbE. 71, Hrabanyonis TomZ. 1434 n 327; páni Hrabaniowe KolB. 104ᵇ (1498), pány Hrabanie t., s pány Hrabaniemi t.; od pánóv Hrabaniow t., pánóm Hrabaniom t., s pány Hrabanij t.; nč. Hrabaň KotíkPříjm.

hrabanicě, -ě, fem., *shrabaná sláma:* Jozef Jakubovu synovci na hrabanyczy jíti káza ML. 55ᵇ; když hrabasta hrabanyczy, uzřě Jakub atd. tamt.; všichni pyšní hrabanycie budú stipula Ol. Mal. 4, 1, Br. tamt.: jako strniště.

hrabanina, -y, fem., *shrabaná sláma:* hrabanina stipula MamV., MamC. 128ᵃ. — hrabanina *migma* Prešp. 2369 (migma = směs), hrabanyna též Rozk. 3456.

hrabati, -bu, -beš, impftiv., *scharren. wühlen.* — Sladovník... dosáhna hřebla dlúhého bude ť okolo (hromad sladových) hrabati, k svéj hromadě přitahati; vešdy ť hrabe neusada, až ť bude hrozná hromada Hrad. 133ᵇ. Když hrabaſta hrabanici ML, 55ᵇ; ſtrynyſſtye hrabaty tamt. — Kohút hraba ſe a hledaje sobě potravy nalezl perlu Ezop. 31ᵇ, omylem m. hrabaje; hrabati resarcire GlossVíd. 119ᵃ, chybné. — (V době interdiktu) hrabachut lidi (zemřelé) na rozhranie i po lesiech LegVít. 50ᵇ, *zahrabávali, pohřbívali;* mrtvé... hrabati v zemi HusE. 1, 259. — **h. sě** *kam, sich wohin drängen:* sto jich jednú se zdi zabí, avšak sě vždy ke zdi hraby AlxV. 2047, hrabyu AlxVíd. tamt.; král... jě sě na Rudolta jako bez vesla wuodye hrabaty DalC. 92, wuodye m. u vodě (var. proti vodě), v překl. stněm: er wart gen Rudolfo als an ein ruder do widir waszir varin; (lid) ku prvním místóm ſe hrabe ChelčPost. 239ᵃ.

hrabatský, adj. *hraběcí, gräflich:* z šlechetného hrabatſkeho pokolení Ezop. 172ᵃ.

hrabě, -ěte, v. **hrabie.**

hrábě, -í, plur. fem., *Rechen, Harke.* — hrabie rastrum Prešp. 2373, hrabye též Vít. 93ᵃ, BohFl. 744, Anon 6ᵃ, Nom. 69ᵃ. — Mlátiti bude hrabyemy charpu in serris triturabitur gith Pror. Isa. 28, 27, přeložení odchylné.

hraběnka, -y, fem., *Grafentochter, Gräfin.* — Ta (Ľudmila) jest byla žena Bořivojova a hrabyenka ze Pšova DalC. 25. Mocná hrabyenka Melchilda Pulk. 57ᵃ.

hrabična, -y, fem., *hraběnka, Gräfin:* měščka civissa, sit šlechtična baronissa,

hrabiczna comitissa, markrabiná marchionissa Prešp. 901; strojené, podle *šlechtična*.

hrabie, -ie, masc., *hrabě, Graf.* Svým tvarem podobá se k fem., a podle toho bývá i bráno za fem. Časem vzniká tvar **hrabě,** -ěte, masc., později také neutr.; rozdíl u významu není. — hrabie comes Prešp. 895, RVodň. 56[c], Diefb.; hrabye též Rozk. 1617, BohFl. 354, Nom. 66[b]; hrabije Lact. Jg.; hrabie Davidóv comes Ol. 2. Reg. 20, 14. Mezi hraby a panstvím Benátským Lobk. 4[a]. Gwidowi hrabi Hilar-Rožmb. 42[b]. Pusť mě před hrabij..., pójdu k tomu hrabij OpMus. 34[a]. Mládenec stáše, svému hrabi slúžě Gesta Bř. 44[b]. Tu jsú byli hrabie Tkadl. 37[a]. Jednomu z hrabí svých ex comitibus suis Kladr. 2. Mach. 4, 31. — Od pana hrabye Půh. 2, 251, t. 252, se panem hraby t. 2, 252. Ten poję ženu z Stodor, dceř hrabyete českého DalC. 25. Stanimír... na Prazě hrabyu německého posadi DalC. 72. Hrabie bavorský Háj. 112[a]; hrabie tyrolské VelKal. 265. Elifar..., jenž byl ot Egypta hrabie AlxB. 3, 33. Ottu, hraby z Řézna Pulk. 111[b]. Jsem ť Michal, anjelský hrabye! Kat. v. 1607. — Jeden hrabě VelKal. 66; jednoho hraby diábel posěde Pass. 396; jednomu hraby Pulk. 52[a], k jednomu hrabi Tkadl. 27[b]; s jedniem hrabiu AlxB. 1, 26. Bylo hrabi několik Mart. 55[b]. Ten hrabie, mluviv s králem, v službu sě přikáza jemu AlxB. 1, 37. Patron, ten slovutný hrabie t. 1, 40. Učiním z tebe hraby bohaté Trist. 26. — Všěcky hrabye a zemany Pulk. 80[a]; hrabie i všichni zemané JiřKap. 1; byli hrabie někteří a páni Lobk. 151[a]; s přěvelikú sbrojú... svobodných pánóv i hraby AlxH. 5, 22; hraby a pánóv Pulk. 72[a]; mezi pány a hrabyemy Pulk. 31[a]. Zlá kniežata i zlé hrabie..., všichni cuzé otjímají Hrad. 106[a]; jakž hrabyem, kniežatóm slušie AlxV. 1238; kniežat a hraby německých mnoho snide DalC. 44; kniežatóm a hrabyem Pulk. 74[b]. O vývodách a hrabijch Hořek. 64[a]. — Z Aldemburka hrabye mlady bieše DalC. 39; když sě hrabi brániti bieše, čím by sě bránil, nejmieše DalH. 39, když sě hraby brániti bieše DalC. tamt.; hrabie s ciesařovú předd ciesařě jide DalH. tamt., hrabye s ciesařovú před ciesař jide DalC. tamt. — *Příjm.:* Hrabě Jan PoprR. 6. — *Adj. possess.* **-in:** Kojatu, syna hrabyna Pulk. 55[b]. Z toho jest i *hrabina* a *hrabiná*, v. t.

hrabin, adj. possess., v. **hrabie.**

hrabina, -y, fem., *hraběnka, Gräfin;* z adj. possess. *hrabin,* v. *hrabie.* — Svatý Tomáš psal o tom hrabinie jedné ŠtítMus. 40[b].

hrabiná, -é, fem., *hraběnka, Gräfin;* z adj. possess. *hrabin,* v. *hrabie.* — O tom píše s. Tomáš z Akvině k jedné hrabyne Štít. uč. 87[a]; svatý Tomáš... píše k jedné hrabine Štít. Mus. 43[b], k jedné hrabyne ŠtítJes. 85[b] (na místech stejných); praví s. Tomáš z Akvině k jedné hrabyne Štít uč. 82[a]. Jedna nábožná hrabyna Otc. 496[b]; od Adlety hrabyne Pulk. 136[a]; ženě Wigbertově hrabyne t. 92[b]; hrabyna comitissa Boh. min. 22[b].

hrabinka, -y, fem., *hraběnka, Gräfin;* demin. z *hrabina.* — hrabinka comitissa Lact. 40[b]; hrabinka VelKal. 20.

Hrabišě, -ě, masc., *jm. osobní.* — Grabissa KosmA. III, 16, Kosm1. tamt.; comiti Grabissae KosmA. III, 29, Kosm1. tamt., Grabissi Kosm4. tamt.; Grabiſſa NekrP. (2); Weseborius et Grabysse filius Egidii Reg. II, 1256, Všebor cum fratre Hrabisa filii Ydik t. 1254; Mařík Hrabissie UrbBřevn. 1406; Hrabissius DeskDE., erga Hrabissium TomZ. 1381 n 3; Hrabiss de Lesicz Reg. II, 1278, Hrabiſs Háj. 145[a].

Hrabišín, -ína, masc., *jm. místní:* Grabissin Reg. I, 1207, Hrabišín Půh. 1, 318; Hraběšín Pal. pop. a KotMíst.

hrabr, hrabr- v. **habr, habr-.**

hrabstvie, -ie, a **hrabstvo,** -a, neutr., *hrabství, Grafschaft.* — Hrabie z Aldemburka... ciesařovi své hrabſtwye proda DalC. 39; je sě sličného hrabſtwye hledati tamt. Král da Arnoštovi kniežetstvie a Weclovi postúpi hrabstwie Baw. 254. — Regnum královstvo, imperium ciesařevstvo, comitia hrabſtvo, principatusque kniežectvo Prešp. 908; hrabstwo comitia Veleš.

hráč v. **jhráč**.

1. **hrad**, -a, -u, masc., *Burg;* stsl. *gradъ* murus, stabulum, hortus, psl. *gordъ*. — hrad castrum BohFl. 679; hradi též Prešp. 1970; w hradiech in castris ŽWittb. 105, 16, ŽPod. tamt., na hradiech ŽKlem. tamt.; po hradyech per castra Ol. 2. Reg. 2, 8; prostřěd hradow castrorum ŽWittb. 77, 28. (Pausanias) zavřě sě... na svém hradu AlxV. 101. (Filip) přěd tiem hradem sě položi t. 112. (Ženich) hradi-ly jmá, či zlé domy Kat. v. 289, hrad, oppos. zlý dům. Ztratě obci neúfaj do hrada! DalC. 4. Nijeden hrad tak nesnaden ani město dobyti AlxM. 1, 5. (Alexander) posla k městóm i na hrady AlxV. 705; (Alexander) posla lidi, aby všickni v tu vlast vehnali, měst i hradow dobývali t. 1171, aby v tu všu vlast vehnali, měst i hradow dobývali AlxH. 1, 2. Což mých zemí bylo všady, vlasti, města, tvrzě, hrady, tiem vším miesto mne obvládal AlxM. 7, 10. Královstvo, země, hradi král Kostus beze všiej vady jměl Kat. v. 81. (Rodiče s dcerou) do Alexandřie se brachu i sedú na tom jistém hradu tamt. v. 77, hrad, město Alexandrie. Čechové na Prahu vzběhú, Polené ode všeho f hradu sběhú; Čechové prostřěd hradu stojiechu, málo jich bieše, proto za Polany nejdiechu DalC. 36, hrad, Praha. K svědčení póhona právo jest jemu (komorníkovi) dáti w hradye jedinú večeři a na zajtřie jedinú oběd Rožmb. 2, v hradě, v Praze. Srov. **hrazský** = *pražský*.

2. **hrad**, -a, -u, masc., *kroupy, krupobití, Hagel;* stsl. *gradъ* grando, rus. i pol. *grad*, psl. *gradъ*. — Oheň, hrad, snieh ignis, grando, nix ŽWittb. 148, 8; za to v ŽKap. oheň, *hradobit* atd., a v ŽKlem. *búřě*, v ŽPod. *krúpy*. — (Andělé, vidouce p. Marie na nebe vznesení) opěváchu... a řkúce: »Ó která jest toto, ježto k nebesóm jde jakžto zuoře stkvúcie, krásná jakžto měsiec, jakžto slunce výborně zvolená a hrozná jako hradowe proczele zřiezená?« Pass. 446, t. j. jako hradové. Za to je v Pass. z r. 1379, v ČMus. sign. III. D. 45, na listě 109ª: »...a hrozná jakžto hradowa proczele zřiezená«; v PassKlem. 179ª taktéž; v ML. 28ª »...a hrozná jakžto hradowa pro cello zřiezená«; v Pass. v inkunabuli starší v knih. univ. 54. B. 39 na listě E XIXᵇ: »...a hrozná jakžto hr(ado)we proczelee zřiezená«, litery -ado- nedopatřením nevytištěny, místo jejich je prázdné; v inkunabuli mladší z r. 1495 na l. 175ᵇ: »...a hrozná jakžto hradowe proczelee zřiezená«. V originále latinském — nevím kterém, v Leg. aurea ed. Graesse je text jiný — bylo tu zajisté *grandines*, a to přeloženo = *hradové*. Slovo další v těchto dokladech, psané proczele atd., vzniklo patrně z lat. *procellæ*, které buď bylo v lat. originále — »grandines procellæ« — anebo se sem dostalo glossatorem, jenž k archaistickému *hradové* jako výklad je připsal; toto pak *procellæ* přejato do textu českého a opisovatelé pozdější, nerozumějíce slovu takovému v souvislosti české, měnili je pak všelijak

hřada, -y, fem., *Balken;* stsl. *gręda* trabs. Za hř*a*d- bývá přehláskou hř*ě*d-. — hrzada trabs BohFl. 566, Cath. 177ª; hrzada trabecula Prešp. 1852, Rozk. 2854, Nom. 68ᵇ; hrzada, krokev et leměz UrbR. 196; na hrzadu PulkLobk. 434. Tehdy kokot sedě na hrziedie počě zpievati Hrad. 84ᵇ; kokot pěje na hrziedie tamt.; oběste chlapa na hrziedye t. 95ᵇ. Slepice sedieci na hrzadzye kdáče BohDial. 344. — hrzada *cicamarida MamA. 18ᵇ, rzada *cicamarita pullorum RVodň. 57ᵇ.

hradál, -a, -u, masc., z lat. *graduale:* kuor bude zpievati hradál Řád kor. 585; v starých hradalech sě čte in gradualibus Comest. 241ᵇ.

hradba, -y, fem., *ohrazení, plot, Verzäunung*. — hradba toho kusu (t. sadu) HořovA. 40ᵇ (1554); hradbu hraditi... povinen bude t. 46ª (1556); hradba všecka, kteráž jest od dvora Krčínova..., ta na budaucí časy k opatrování a hrazení dvoru krčínovského přísluší KolČČ. 266ª (1565); hradbu na to místo, odhražujíc se od ňeho, on sám udělati a té hradby na budaucí časy užívati má a v té hradbie žádná vokna k ňemu býti nemají t. 414ª (1566).

Hradčěné, -čany v. **Hradčěnín.**

Hradčěnín, -a, masc., *obyvatel Hradce:* hradczan Gradicensis Prešp. 875, Rozk. 1606; hradczyene ti vše zlé zemi počěchu DalC. 100, rozumějí se Královéhradečtí; i na hradczyenech Pulk. 178ᵇ. — Odtud **Hradčěné, -čany,** plur. masc., *jm. místní:* Gradcane (u Olomúce) Reg. I, 1160; in Hradczano (v Praze) TomZ. 1418 h 168.

Hradec, -dcě, masc., *jm. místní; z hrad.* — Urbis Gradec KosmA. II, 96, Kosm1. tamt., urbis Hradecz Kosm2ᵃᵃ tamt.; Gradez Reg. I, 1222; Hradecz t. IV, 1338, Pulk. 175ᵇ (Hradec Králové). In his civitatibus: Kamenci, Gradci, Opočně atd. Reg. I, 1130; de Hradcze DeskDE., de Hradecz TomZ. 1359 h 171. — Levi gradec KosmA. I, 25 a I, 10, Kosm1. tamt., **Levý Hradec**; in Levo Gradech Reg. I, 1132 (z konfirm. 1233); Levi gradek (sic) Kosm. 2. I, 10. — Castrum quod Hoſtin Hradecz dicitur Kosm. pokrač. 1139, **Hostin Hradec**; Hofczin Hradek (sic) tamt. v rkp. Břevn. — Bořivoj... prvý kostel w hradczy postavi DalC. 23. (Pečet) páně Menhartova z hradcze KolB. 12ᵇ (1445). — *Příjm.:* Hradecz UrbChotěšA. 7ᵇ.

Hradečsko v. **hradečský.**

hradečský, adj. z *Hradec:* Hradečſſtij VelKal. 83; —*příjm.:* Hradeczsky TomZ. 1406 st 131. — Zpodstatnělé sing. neutr. **Hradečsko,** *jm. místní, hradecký kraj:* (kněz) Jaromíra káza biskupem učiniti..., dotud mu hradeczko držěti, nebyl-li by biskupem, to mu za otdiel jmieti DalC. 46; když Jaromiř hradeczko držieše, jedno městišťe sě mu liúbieše, na tom sobě dvór postavi tamt.

hrádek, -dka, -dku, masc., demin. z *hrad.* — (Dva učenníci) jidesta do jednoho hradku, ješto slove Emaus OpMus. 94ᵃ; do hradku (in) castellum Koř. Mat. 10, 11; k hradku castello EvVíd. Luk. 24, 28; do hradków in castella BiblB. Mark. 8, 27. Chodieše Ježíš po hradcích HusPost. 147ᵇ; do hradku t. 65ᵃ, k tomu nadepsáno: mieſteczku. — *Jm. místní:* na gradku Reg. I, 1052 (ze XIII stol.), na Hradku t. 1086 (též); Hradek UrbRožmb.; de Hradek TomZ. 1383 h 135; Bohuslao de Hradku Poř. 1392 (93), de Hradka Reg. IV, 1344, in Hradku Běl. 1417. — *Příjm.:* Hradek TomZ. 1392 n 146.

Hradenín, -a, masc., *jm. místní:* de Hradenyn Reg. III, 1325, de Hradenyna DeskDE; Przibico de Tradenina (sic) Pulk. lat. z r. 1374 (v explicitu).

hradič, -ě, masc.: coquus kuchtič, *urbus hradycz, apothecarius lékostavník, purgensis purgmistr Rozk. 3243, urbus m. střlat. urbicus = *měšťan, měšťák;* strojené.

hradiščě, -ě, neutr., *hradiště, místo, kde býval hrad, Burgstelle;* stsl. *gradište* castrum. — Ješče na tom hradišti stojí býlé DalJ. 56 z rkp. V a Z, na tom hradišti t. z rkp. Ff, v překl. stněm.: noch stet vf der hofstad wildes kraut; na tom miestě hradištat DalJ. tamt. z rkp. Cer. — *Hrad, Burg:* (Přemysl II.) Vítkovicě s Ústského hradysstie zapudi DalJ. 92 z rkp. Z, s Úščského hradistie z rkp. Ff (k tomu in marg.: Táborského), t. j. s Ústského Hradiště nad Lužnicí, v překl. stněm.: czu Ausk von der burk. — *Jm. místní:* Gradische Reg. I, 1142 (ze XIII stol.), Na-gradisci t. 1228; Hradyssczе UrbOstr. 1388, Hradistye tamt.; de Hradisscye DeskDE.; in Hradisstie TomZ. 1492 h 142, in Hradyssсz UrbHrad. 1, in Hradiſt Kosm. pokrač. 1282; Hradisz Reg. IV, 1434.

hradíščko, -iščko, -a, neutr., demin. z *hradiščě.* — *Jm. místní:* Hradiszczko Reg. IV, 1337; super Hradysczco DeskDE., de Hradisczka tamt.; Hradistko Reg. IV, ca. 1300, Hradistko UrbRožmb. 1379, UrbBřevn. 1406; k Hradiſſtku jdúce KolB. 16ᵇ (1495). Hradišťko KotMíst.

hraditi, -zu, -díš, impftiv., *ohrazovati, umzäunen, befestigen, verwahren.* — Tehdy kněz (Břěcislav) hrad pražský zdí hradyeſſe a syn jeho Zbyhněv okolo svatého Juřie hradyty mějieše DalC. 45. Král Prahy zdiú jě sě hradyty t. 82. Baaza počě hradyti města muro circumdabat urbem Ol. 2. Par. 16, 1. Otec mój z tohoto městečka (Nimburka) město jest hrazene učinil Pulk

178ª. (Mravenci) prst nosíchu a od vody sě hradiecze Otc. 396ᵇ. Potom král (Přemysl II.) počě o svých netbati..., Němcóv jě sě zdí hradyty t. 92, v překl. stněm.: mit einer mur beschirmpt er dy Tutschin.— (Beran) smyslnú řečí se hradieše Baw. 38, *se hradil, bránil.* — *Stavěti, dělati hráz,* stsl. *graditi* aedificare: v zahradě... hráz společně hraditj mají KolČČ. 404ª (1573).— Srov. **hrazditi.**

***hradní, -ný,** adj. z *hrad, Burg-*. Zpodstatnělé = *správce hradu, Burgverweser:* hradi (sic) condus Prešp. 2437 v kap. de artificibus, snad m. *hradní,* srov. *hradník.*

hradník, -a, masc., *správce hradu, Burgverweser:* Kabriel z Otoslavic, správce panství a hradník zámku Náchoda ČČMus. 1834, 85 (z r. 1425).

hradobit, masc. (?), *krupobití, Hagel.* — Oheň, hradobit, snieh ignis, grando, nix ŽKap. 148, 8; položil déšč jich hradobit grandinem t. 104, 32. Srov. *hrad* krupobití a stsl. *gradobitьnъ* grandine vastans.

hradodržě, -ě, masc., *držitel, správce hradu, Burginhaber, -verwalter:* který purkrabie neb hradodrže MC. čl. XXIII, v ArchČ. III, 105. — K tomu fem. **hradodržna,** -y: ale ješto pravie, by byl jměl (sv. Jeronym) svatú Maří Mandalenu pojímati, nezdá ť mi sě toto rovných lidí: chudý člověk a ona bohatá hradodrzzna Štít. ř. 85ª.

hradovišče, -ě, neutr., *hradiště, hrad, Burgstelle, Burg:* (Přemysl II) Vítkovicě ſuſczſkeho (s úščského) hradowyſczce (sic) zapudil DalC. 92, v rkp. Ff, L a Z: s hradiště, v překl. stněm.: czu Ausk von der burk.

hradový, adj. z *hrad, Burg-:* vrat hradowych GestaKl. 271; čtyři zámky hradowe Rotšt. 1403, pro zamykání hradu; — pojedú ti ctní rekové proti twrdosti hradowe, mužská srdce všichni majíc Baw. 200, hradová tvrdost, tvrdý hrad; tvrzní a hradowij násilníci ChelčPost. 277ª, kdo činí násilí hradům.

hrách, hracha, -u, masc., *Erbse;* stsl. *grachъ* faba, z *gorchъ.* — hrah pisa MVerb.; hrach pisum Prešp. 693; hrach pisa t. 1720, BohFl. 293, Vít. 95ᵇ, RostlD. 81ª, t. 91ª; hrach, bob i vikev ChirB. 34ᵇ; jiesti hrach nebo zelé Kruml. 129ᵇ; na svém hráchu VelKal. 213. — wlczy hrach faba lupina Synon., *vlčí hrách;* wlczy hrach lupinus RostlD. 76ª, t. 90ᵇ; wlczi hrach lentiscus RostlF. 12ª; z wlčijho hráchu Háj. herb. 102ª; — swinſky hrach cicera Lact. 268ª, *svinský hrách;* — hrach weliky cicera alba RVodň. 36ᵈ, *hrách veliký;* Sſkrkawičného hráchu Háj. herb. 105ᵇ, *škrkavičný hrách;* Sſkrkawičnému hráchu t. 18ᵇ. — *Příjm.:* Hrach TomZ. 1390 n 127.

Hracholusci, -sky, -sk, plur. masc., *jm. místní:* Hracholusky Reg. IV, 1334, Hracholusk UrbRožmb. 1379.

hrachovina, -y, *Erbsenstroh:* hrachowina pisamen RVodň. 42ᶜ; plur. hrachowyny též Vít. 95ᵇ, Rozk. 1259, SlovBrn. 327, Veleš., hrachovini též Prešp. 658.

hrachovišče, -ě, neutr., *hrachoviště, Erbsenfeld.* — Je ve *jm. místním:* (villa) Hrachowisstie Reg. III, 1331.

hrachový, adj. z *hrách, Erbsen-.* — Hrdláč, hrachowy červ neb syrný Lact. 293ᶜ.

Hrachule, -e, masc., *příjm.:* Johannes Hrachule TomZ. 1388 h 143.

hrále, -e, fem., *kopí, Lanze;* mrus. *grali* vidle Mikl. Etym. Wtb. — (Alexander) naypirwe šturm počě, kdež náviece kamen valé a kdež čěstě skytú hrale AlxH. 8, 24. Kdyžto (Řekové) k šturmu poteků, u městě sě nic neleků: jedni se zdí kamen valé, druzí pak skytú hrale, ot třetích pak střěly letie, jakžto krópě z deště létě AlxV 2031. Ande (v bitvě) bradaticě, hrale ve krvi jakžto (v) vodě kalé AlxB. 3, 17. Král hřecký tam v zástupy třěl sě..., gdež meč, hrale, bradaticě, sěkúce na ň tak hi sice, jeho hlavě sě otrúti tamt. 3, 21, u Gualth. 5, 24: sed nec gaesa movent Alexandrum nec saevior ense bipennis. Každý těch (pěších Řeků) oružie jmiechu, Hraly, meč, puklěř nesiechu AlxV. 399, u Gualth. 1, 257: (pedites), quibus arma sudes et daca bipennis etc. — hrale lancea Prešp.

2033, Rozk. 3143, SekvE. 18ᵃ. Raňen jest mucrone pleknem diro ukrutným lanceae hrale totiž kopím HymnA. 33ᵃ, za to v HymnB. 27ᵃ: pleknem ukrutným kopie. Zpievaj, ó jazyku, slavné hrale nebo kopie chválu pange, lingua, gloriosae lanceae praeconium HymnB. 38ᵇ, za to v HymnA. 53ᵃ: krale (sic) neb kopí.

hramota, -y, fem., *hračka:* v někakých hramotach a nepoctivostech sě chochati (kochati) *iocis,* obscoenitatibus vacare Mill. 22ᵇ. Srov. **hramótka.**

hramotina, -y, fem.: nepoznal sem hramotym (sic, m. hramotiny) non cognovi *litteraturam* ŽKap. 70, 16, srov. stsl. *gramota, gramata* scriptura. Za to v ŽWittb. 70, 15: neboli jsem nepoznal písma, ŽKlem.: neznal učenie, a Br. 71, 15: ačkoli mu (spasení) počtu nevím.

hramótka, -y, fem., demin. z *hramota,* v. t. — (Obyvatelé basmanští velikému kámovi) dani nedávají, než někdy pošlí jemu některaké hramotky k utieſſenie leſſnich wieczi (sic) Mill. 105ᵃ, v textě lat.: mittunt ei *iocalia* rerum silvestrium. V kterýchžto přiehradách chovají náčiní drahé a některaké hromatky (sic) kralowie vtieſſenij utensilia pretiosa et *iocalia* magni regis t. 57ᵃ.

hrana, -y, fem., a **hrano,** -a, neutr., *Ecke, Kante;* stsl. *granь* angulus Mikl. Lex. a Etym. Wtb., u významu přeneseném titulus, caput (v písemnictví), rus. *granь,* pol. *grań.* Podle stsl. dat. lok. sing. *granê* Mikl. Lex. jest předpokládati také nom. *grana* fem., a neutr. *grano,* -ese, je doloženo tutéž u významu přeneseném versus. — (Dřevo kříže) na trzy hrana jest stvořeno a tak z ráje vyneseno, čtvrté (t. hrano) svrchu přičiňeno, ot Pilata učiňeno; každý roh dřeva toho... má oblášč́é své znamenie Vít. 19ᵃ, *hrano* a *roh* u významu stejném. Plášč na čtyři hrana udělaný Řád kor. 592, do čtyř rohů. Čtyři hrana (věci čtverohranaté) HusE. 1, 349. Na cztyrzi hrana per quadrum Ol. Ezech. 40, 47, quadranter MamB. 69ᵃ; na čtyři hrany Ben. Jg. — Sem patří podle souvislosti trvám také: strana..., hrano (sic) *stadix..., vrstva Prešp. 581 v kap. de arboribus a Rozk. 1087, hrana *stadix RVodň. ad 47ᵇ.

hrana, -y, fem., obyčejně plur. **hrany** n. **hrana,** hran, *Trauergeläute;* z koř. *gra-* Mikl. Etym. Wtb., srov. stsl. *graj* cantus, *grajati* crocitare. — Po smrti mu (Tristramovi) hrana zvonichu Trist. 393. Zvonili mu hrany po všech farách Let. Jg., zvonili hranu po Praze tamt. — (Šalomoun) zpievá nadložnie hrana *epithalamium* Lit. Hier. Paul. 7.

hranatý, adj., *eckig, kantig.* — (Oltář) hranaty facies altare... quadrum Ol. Ex. 27, 1, čtwerhranatý Br. tamt. Srov. **čtverohranatý.**

hranicě, -ě, fem., *narovnaná hromada (dřev), (Holz)haufen:* na hranyczy drewne super struem lignorum Ol. Súdc. 6, 26; na hranyczy drew super lignorum struem t. Lev. 4, 12; k hranyczy ad struem MamA. 15ᵇ. — *Hranice k pálení, Scheiterhaufen:* hranyczye *cremicium Vít. 93ᵇ, srov. crematium n. crematium = holocaustum DC.— *Lešení, na kterém spočívá zvon, Glockengerüste:* znamenali škodu velikú na též věži skrze hraniczy zwonowu, tak že hranicze, když ve zvony zvonili, vší věží kolébala KolB. 59ᵃ (1497); hranicze stojí k témuž zvonu 13 kop gr. atd. t. 172ᵃ (1500). — *Ohrada, ohrazení, mez, pomezí, Umzäunung, Gränze:* hranycze gades Prešp. 677 (gades = sepes DC.), Rozk. 1290, SlovBrn. 367; hrannycze též BohFl. 271; hraniczye též VocabMus. 183ᵃ; hranycze *clades (omyl m. gades) Vocab. 175ᵇ, Nom. 66ᵃ. Metae sunt signatae, quae vocantur ghraniz Reg. I, 1210; acervis, qui kopci vel granicie vocantur t. 1214; certis signis, quae vulgo kopci vel hranice dicuntur t. 1249; metae, quae vulgo hranicie dicuntur Reg. II, 1269; signa, quae vulgo hranicie dicuntur tamt. (Německé *Grenze,* stř. hněm. *greniz* je ze slovanštiny). — hranycye hepatica Rostl., omylem.

hranička, -y, fem., demin. z *hranicě:* na hrannyczku super struem MamB. 8ᵃ.

hraniční, -ný, adj. z *hranicě, Grenz-:* fluvius qui dicitur vulgo hraniczni Reg. II, 1269. — *hraniční súd* v. **súd.**

hrano v. **hrana.**

hranostaj, -ě, masc., *Hermelin,* pak *kožišina toho zvířete, Hermelinfell;* pol. *gronostaj, hronostaj,* rus. *gornostaj.* — hranoſtay mygale Prešp. 453 (ř. μυγαλή), Rozk. 891, Vít. 94ᵃ, BohFl. 163, MamV., MamD. 298ᵇ, MamE. 309ᵃ, Nom. 70ᵃ, SlovVyšbr., RVodň. 52ᵇ, Lact. 288ᵈ, Ol. Lev. 11, 30, Mus. tamt.; hranoyſtay též Boh. min. 21ᵇ. Mnostvie drahých kóžek, jakžto sobolóv, hranoſtagiow Mill. 126ᵇ. — Veliké pláště s běliznami, s hranostaji, s kunami HusE. 1, 453. Koltra aksamitem potažená, hranostagem povlečená Baw. 208; přemnostvie hranostaiow, i také čistých damaškóv t. 185. — Hranoſty (sic) *eriminium Lact. 287ᵈ (m. herminium DC., hermelín). — *Příjm.:* Jan Hranostay ListOleš. 1418.

hranostají (?), adj. z *hranostaj:* kožichy lisie... hranoſtagie i také jiných zvieřat pelles vulpium vel armelinorum Mill. 42ᵇ; možno tu čísti také *hranostajě* (subst.).

hranostajový, adj. z *hranostaj, Hermelin-:* sobolový, kuní, hranoſtaiovy, běliznový kožich HusPost. 111ᵇ.

hřanúti, hřanu, hřěneš, impftiv., *klesati, padati, sinken;* z *gręd-,* srov. rus. *nagrjanutь* přepadnouti. — Ano tvá mátě hrzane do pekla prauze, než by žernov s vysoka odněkud pustil Rokyc. 10ᵃ. — Sem patří snad také doklad: hranul jest, prý z Veleš., u Jg. s. v. *hranu,* -outi, corruere; ve Veleš. však toho nenalézám.

hrašec, -ščě, masc., demin. z *hrách:* z rok do roka trpíme hlad, semencem zatierajíce hraſſecz a zelíce ChelčP. 212ᵇ.

hrášek, -ška, -šku, masc., demin. z *hrách.* — Je v *příjm.:* Hrassek TomZ. 1429 st 196.

hráti v. **jhráti.**

Hrazák, -a, masc., *příjm.:* Mirek Hrazak TomZ. 1384 n 41.

hrazditi, -žžu, -žďu, -zdíš, impftiv., *ohrazovati, umzäunen, befestigen:* městečko nehražděné Pref. 8. — *Stavěti, bauen:* v jeho (Achabových) dnech opravi Jahel z Botel (sic) Jericho, a když základ kladieše, tehdy mu umřě syn jeho prvorozený, a když brány hrazdieſſe, tehdy umřě mu poslední syn jeho Comest. 160ᵃ, srov. Vulg. 3. Reg. 16, 34: aedificavit Hiel de Bethel Jericho..., fundavit eam... posuit portas eius, a Br. tamt.: založil je... postavil brány jeho. — Srov. **hraditi.**

hrázě, -ě, fem., *hráze, Lehmwand, Gartenmauer, Damm.* — Stěnu hrazie parietem maceriae Koř. Efez. 2, 14. Mají od dvuoru svého plot nebo hrazy dělati KolB. 67ᵃ (1497); mají... dobře hrazy vyrovnati i udělati t. 72ᵃ (1497); zemi voziti k hrazy neb na hraz (u rybníka) tamt.; jakož jsú sobě mezi sebú hrazy přehradili, kterúž hrazy bude mieti dělati Václav Sanský t. 81ᵃ (1497); Pavel má hraz prostřední mezi těmi haltýři dělati KolČČ. 202ᵇ (1553); v zahradě hraz společně hraditi mají t. 404ᵃ (1573).

hřáznúti, hřáznu, hřiezneš, neboli **hřaznúti**, hřaznu, hřězneš, *pohříziti se, padnouti;* stsl. *gręznąti* cadere, *gręzěti* demitti, immergi. — Patnádstý den... hrziezne duše u věčný plamen Pís. súd. 62. — Tvorče! napoj všěcky žiezné, jichžto panost (pití, napojení) mělcě hrzyene, ...pitie (sg. gen.) tvé drahé milosti Rúd. 41ᵇ, m. hřiezne (podle rýmu: žiezné). Smysl nedosti jasný; srov. *hřieziti.*

hrazský, adj., *z hradu (pražského), (Prager) Burg-;* utvořeno z *hrazěnín* = obyvatel hradu, srov. *vyšehrazský* a *poděbrazský,* pak *měšćka* z *měščěnín.* — hrazſky komorník Rožmb. 18, t. 196 a j.; hrazſky komorník... pojme komorníka od toho úřadu, k ňemuž popravú sbožie slušie t. 29; w hrazſke popravě t. 2, v okresu, patřícím ku popravě hradu (pražského). V rkpích pozdějších místo *hrazský* bývá tu *pražský,* Palacký v ArchČ. 1, 451.

1. **hrb**, -a, -u, masc., *Höcker;* stsl. *grъbъ* dorsum, rus. *gorb* gibbus, pol. *garb,* z *gъrbъ.* — hrb gibbus Prešp. 1265, Rozk. 2040; na hrbye velblúdovém Pror. Isa. 30, 6. — *Příjm.:* Duchon hirb Lún. ks. 1359; Hrb TomZ. 1395 n 155, UrbChotěšA. 19ᵃ.

2. **hrb** m. *chrb,* v. t.

Hrbas, -a, masc., *příjm.:* Hrbas UrbHrad. 9.

hrbatý, adj. z *hrb, buckelig, höckerig;* stsl. *grъbatъ* gibbosus, pol. *garbaty.* — Ot každého hrbateho, jedno(o)kého, prašivého atd. GestaKl. 278. Srov. *hrbovatý.*

hrbec, -bcě, masc., demin. z *hrb.* — *Příjm.:* Hrbczonis TomZ. 1394 n 314.

1. **hrbek,** -bka, -bku, masc., demin. z *hrb:* hrbek gibellus Prešp. 73, Rozk. 83. — *Příjm.:* Hrbek TomZ. 1391 n 59, Jan Hrbek UrbChotěšA. 10[b].

2. **hrbek** m. *chrbek,* v. t.

hřbelce, -cě, neutr., *hřbelec, hřbilko, Striegel;* z **grъbъlъce,* demin. z **grъbъlo, hřeblo.* Srov. *hřbélko* nč. *hřbilko* z **grъblъko.* Vedle *hřbelce* bývá také *hřebelce,* a také masc. *hřebelec.* — hrzbelcze strigillus Prešp. 1954, Rozk. 2956; hrzbelcze scalprum BohFl. (153); hrzebelcze (sic) BohFl. 636, Veleš. — Podkoní hřbelce za pasem jmějieše Podk. v. 40. Vezmi prach z hrziebelcze, když ť kuoň cídie, ten bielý bez srsti Chir. 244[a]. — *Hřebelec* = nástroj, kterým kati na právě útrpném dřeli nahého mučence WintObr. 2, 754.

hřbet, hřbet-, v. **chřbet, chřbet-.**

hřbieti, analogií také **hřeběti,** -bu, -bíš, impftiv., *pohřbenu býti, v hrobě ležeti, begraben liegen;* z **grъběti.* — (Svatý Ambrož tělo sv. Nazarie) pochoval tu, ješto i dnes jeho svaté tělo hrzbi Pass. 376; k tomu kostelu, ješto svatý Amator hrzbi t. 475. (Tělo) je dlúho v hrobě hrzbyelo Mast. 352. Ti prositi budú... za duše zvědúc, že jich mnoho tu hrzby Štít. uč. 156[a]. Jichžto těla mnoho let v tom kostele hrzbiela Krist. 25[a]. Tu, ješto (tělo sv. Lidmily) hřbí Kar. 116. — Pohřebechu ji, kdežto starosty hrziebiechu sepelierunt eam in monumento patrum Otc. 77[a]; kdež hrziebie kosti sv. Alžběty t. 492[a]; svatých těla tam hrziebie t. 298[a].

hřbilet, -i, fem., prý *kámen nějaký:* hrzbyleth sarcophagus Rozk. 183, hr(o)blech m. hřbilet též Prešp. 111 v kap. de lapidibus; ustrojeno podle významu lat.

hrbiti (3slabičné), -bu, -bíš, impftiv., *bücken.* — (Ševci) před palicemi ſye hrbili Pís. Bydž. 14.

hřbíti, -bu, -bíš, impftiv., *pochovávati, begraben.* — hrzbiece prvorozené (sepelientes) Ol. Num. 33, 4.

hřbitov, -a, masc., *Friedhof;* ze sthněm. *frîthof* bylo **břítov,** v. t.; z toho pak stalo se *hřbitov* (podle *hřbíti*) a *řbitov.* — Aby nikdež kromě far a jich hrzbitow (sic) slova božieho nekázali HusPost. 118[b]; na řbítowie neb v kaple t. 208[b]; hrzbitow *cimiterium m. coemeterium Rozk. 3344.

1. **hrbol,** -a, -u, masc., *Höcker;* z *hrb.* — Měkčí hrbole Háj. herb. 243[b], m. hrboly.

2. **hrbol** m. *chrbol,* v. t.

hrbolovatý, hřbolovatý m. *chrbolovatý,* v. t.

Hrbov, -a, masc., *jm. místní:* in Hyrbowie DeskDE.; Hrbov KotMíst.

hrbovatost, -i, fem., *Buckeligkeit:* znamenie masitosti a rozšířenie masitosti bez hrbowatoſti Sal. 288.

1. **hrbovatý,** adj., *hrb neb hrby mající, hrbovitý, hrbatý, buckelig.* — Jest lépe, mieti hrdlo hrbowate, nežli skrze připalovánie upadnúti v smrti nebezpečenstvie Rhas. 91. (Člověk) byl-li by hrbowatý gibbus Kladr. Lev. 21, 20, hrbowaty Mus. tamt., hrbouati Ol. tamt.; (lidé) hrbowaty Comest. 81[a]. Kak jest (ženich) vzrostlý na životě, hrbowat-ly či v lepotě atd. Kat. v. 288; zda by nebyla hrbowata Comest. 38[b]; babka hrbowata Tkadl. 37[a]. Kde jste chromí, klécaví, hrbovatí i jinak zlámaní? HusE. 3, 168 (2). Od každého hrbowateho, jednookého a prašivého GestaBř. 111[a]. hrbowaty gibbosus Veleš., herbowaty též Diefb. — *Příjm.:* Hrbowaty TomZ. 1431 n 199. — Srov. *hrbatý.*

2. **hrbovatý** m. *chrbovatý,* v. t.

hrbovec, -vcě, masc., *hrbatec, ein Buckeliger.* — hrbovecz gibbosus Prešp. 1171; hrbowczy gibbosi Lact. 253[d].

hrd, tvar jmenný adj. *hrdý,* v. t. — Je *příjm.:* Lidmily, manželky Tomáše Hrda KolCC. 32[a] (1555).

hrdánie, -ie, neutr., *pohrdání, Verachtung:* hrdanye aspernatio MamA. 15[b], Anon. 1[a]; sláva a poctivost bez hrdanye Kruml. 96[b].

Hrďata, -y, masc., *jm. osobní, z gərdęta.* — Hirdetae filius Reg. I, 1183 (z listiny podezřelé); Gradata (sic) t. II, ca. 1143.

hrdatel, -e, masc., *kdo hrdá, Verächter:* (bóh) hrozí hrdatelom Comest. 261[a]; hrdatelowe t. 261[b].

hrdati, -aju, -áš, impftiv., *pohrdati, verachten.* — (Syn) napomínánie našeho slyšěti hrda contemnit Mus. Deut. 21, 20; já volal a vy hrdali RokycEvJan. 368[a]; hrdali ste exasperastis MamA. 21[b]. — Tebú již hrdagi tvoji známí Tkadl. 7[a], *hrdati kým, čím;* nebo hrdagy Egypští všěmi pastýři ovčími detestantur Mus. Gen. 46, 34, Ol. tamt.; jenž hrdá (tak v rkp.) tebú Otc. 237[b]. Ktož vámi hrda, mnú hrda ŠtítBud. 206. Aby jím hyrdaly Alb. 1[b]. Proto jimi nehrdayte ŠtítOp. 372[b]; proto nemají hrdati jimi ŠtítMus. 31[b]; svět hrdaa jimi Štít. ř. 11[b]; nemá ižádný hrdati jimi ŠtítMus. 148[b]; s nimi pán Ježíš jedl a pil, jimi nehrdage ChelčP. 179[a]. Nehrday jinými ŠtítMus. 81[a] a ŠtítBud. 200. Bližním svým nehrday ne despexeris Pror. Isa. 58, 7. Člověk bláznivý hrda matkú svú despicit matrem Pr. Prov. 15, 20. Sedláci... hrdagí pány pokornými ŠtítMus. 46[b]. Vidí bóh, že hrda jím člověk ŠtítBud. 127; jenž bohem hrda Kruml. 266[a]; roztučněli jsú v rozkošech, hrdagicze bohem svým ChelčP. 44[a]. Nehrday mocí boží ŠtítBud. 146. Múdrostí a učením bláznové hrdagí despiciunt Kladr. Prov. 1, 7. Písmem svatým nehrdayte ŠtítMus. 37[b]. Aby (ženy) svých mužóv nehrdali přikázaním Šach. 298[a]. Jenž hrda vší útěchu svěckú Modl. 1[a]; hrdati světským i tělesným utěšením ŠtítMus. 134[b].

hrdě, adv., v. **hrdý.**

Hrděbor- v. **Hrdibor-.**

Hrdek, -dka, masc., *příjm.,* demin. z *Hrd,* v. t. — Hrdko UrbE. 112.

hrdelce, -cě, neutr., *Kehle, Gurgel;* m. *hrdlce,* demin. z *hrdlo.* — Mé hrdelcze pláčem bieše zmlklo ML. 2[b]. Na své hrdelcze provaz vezmúci Krist. 86[a].

hrdelný, adj. z *hrdlo,* v. **hrdlný.**

hrdes- v. **rdes-.**

hrděti, -ěju, -ieš, impftiv., *pohrdati, nedbati, missachten;* z *hrd-,* adj. *hrdý.* — Proč jeho (božím) dlúhým čakáním hrdiete Kruml. 205[a]. Božie matko, modlitbami nehrdyey Hod. 20[b]. (Sojka) by družkami nehrdiela Baw. 83.

Hrdibor, Hrděbor, -a, masc., *jm. osobní:* Grdibor Reg. I, 1126, Gredebor t. 1115 (XIII stol.), Hrdyebor DeskDE.; Joannes gener Hrdyborii TomZ. 1391 n 22. — Odtud *adj.* **-ovský:** domus Hrdyborowsky tamt.

Hrdibořici, Hrděbořici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* allodium Herdiborzicz Reg. III, 1316; ve vsi Hrdyeborziczich ListKral.; — odtud *adj.* **-ičský:** k dvoru Hrdyborzyczkemu ListKral.

hrdina, -y, masc., *Held;* z *gərd, hrdý.* — V tom městě snide česká hrdina (t. Břetislav) DalC. 45, český hrdina DalJ. tamt. z rkp. L, Z. Tě hrdynye (Jan z Strážě a Jindřich Lipský) i páchnúti jim (Němcům) nedadiesta t. 97. Pan Plchta z Žirotína, ten menovaný hrdyna t. 100. Řěčské hrdyny zasě běžie AlxV. 1349. Věř mi lépe, své hrdynie NRada 721; zaplatíš mi, svému hrdynye DalC. 21. — Posilni sě a buď hrdyna robustus Ol. Jos. 1, 6, buď hrdynu též t. 1, 7. Všěcky hrdyny robustos Ol. Súdc. 3, 29. Vítěz, hrdyna *faxor Prešp. 918, Rozk. 1647.

hrdinati, -aju, -áš, impftiv., *hrdinsky mluviti, se stavěti.* — (Centurio napomíná rytíře při hrobu božím k hrdinství, a octavus miles ukazuje na anděla praví mu:) Ba nehrdinaj, nehrdinaj, co hin stojí, to znamenaj Hanuš Ostersp. 97 (z XV stol.).

hrdinka, -y, masc., demin. z *hrdina.* — Je v *příjm.:* Nicolai hrdinka TomZ. 1434 n 79.

hrdinně, adv., v. **hrdinný.**

hrdinný, adj. z *hrdina, heldenmütig, stark.* — Zlým lidem byl hrozný, proti nepřátelóm hrdynni Pass. 329. Káži svému Olfartu hrdynnemv Růž. 5. Buďte hrdynny robusti Ol. Jos. 10, 25; mužóv hrdynnych

robustissimos t. Súdc. 21, 10; mužě hrdyneho viro militari Ol. 2. Mach. 8, 9, mužě hrdynneho Mus. tamt. — *Adv.* **hrdinně**: David chtě sě ukázati dosti hrdynnye k Saulovi vece Ol. 1. Reg. 17, 34, ve Vulg. jen: dixitque David ad Saul; hrdynnye Lit. tamt.

hrdinský, adj. z *hrdina, heldenmütig.* — Dětleb hrdynſky Růž. 6. — *Adv.* **-sky**: Čechové Němcě hrdynſky pobichu DalC. 44, tu Němcě hrdynſky pobichu t. 64; ten kněz Srby hrdynſky pobi t. 74; slušie ť sě hrdynſky mieti t. 83.

hrdinstvie, -ie, a **hrdinstvo,** -stva, neutr., *hrdinství, Heldenmut, Tapferkeit.* — (Jiřík, Stanóv syn) mnoho hrdynſtwa ukáza DalC. 62; ten (Vladislav) hrdynſtwa ni v čemž nepokázal t. 66. Bláznóm jest hrdynſtwo vzdáno, múdrým neudatstvie dáno t. 17. hrdynſtwo fortitudo Ol. 4. Reg. 20, 20, všěcka hrdynſtuie fortitudines Ol. 3. Reg. 15, 23. (Král) zakusiv hrdynſtwa a vdatenſtwie židovského lida accepto gustu audaciae Judaeorum Mus. 2. Mach. 13, 18.

hrditi sě, -zu sě, -díš sě, impftiv., *pýchati, stolz sein:* aby sobě neosoboval (cizího statku), chtíc se jím hrditi RešSir. 155b.

hrdláč, -ě, a **hrdlák,** -a, masc., *žrout, ničema, dareba, Fresser, ein Nichtswürdiger.* — hrdlači ambrones RohB. (Jgm. Lit. III, 6; ambro = devorator DC.). Takových hrdlacow přílišné rozmnoženie všudy po hradích jest ChelčKap. 102b. — hrdlacž baratro Lact. 22a; hrdlak též Prešp. 1049, Rozk. 1800, Veleš. — *Červ toho jména:* curculio dicitur a gutture, quia nihil est aliud quam guttur, Hrdlacž, hrachový červ neb syrný Lact. 293a.

hrdlatě, adv., v. **hrdlatý.**

hrdlatý, adj., *mající veliké hrdlo, křikloun:* a když tomu obžerství obyknú, přieliš hrdlati lidé budú ŠtítPař. 115a; hrdlaty altiboans, clamorosus Lact. 10a. Srov. stsl. *grъlistъ* magnum collum habens vel potius valde clamans. — *Adv.* **-ě**: chtiece lakotu svú vždy hrdlatie sytiti ChelčP. 78a, *plným hrdlem.*

hrdlce v. **hrdelce.**

hrdlé v. **hrdlo.**

hrdlený v. **hrdlný.**

hrdlicě, -ě, fem., *hrdlička, Turteltaube;* stsl. *grъlica* turtur, z *gъrdlica.* — Kúpivše dvě hrdlici Krist. 25b. Tě dvě hrdlicy obětovati bohu spasitedlné jest ChelčP. 30a; druhá hrdlicze měla by obětována býti tamt. Pak-li z ptákóv by zápalná obět byla hospodinu z hrdlic a z holúbat de turturibus Kladr. Lev. 1, 14, z hrdlicz Ol. tamt. Vrabec nalezl sobě hniezdo a hrdlicie dóm turtur ŽKlem. 83, 4. hrdliczy také i holubici turturem Pr. Gen. 15, 9. O hrdlicy a sojce BřezSnář. 234. Jako samobydlná hrdlicye Pass. 324. Dvě hrdlyczy Comest. 83a, t. 84a. hirdlice turtur MVerb.; hrdlyczye též Rozk. 410; drlicze (sic) též Prešp. 222, omylem; hrdlycze NRada 1137. — *Příjm.:* Hrdlice PoprR. 28.

hrdličátko, -a, neutr., demin. z *hrdličě.* — (Maria a Josef) kúpichu dvé hrdliczatek anebo dvé holúbátek OpMus. 67b; že sú (Josef a Maria) dietě Ježíše obětovali pánu a dvé hrdličžatek ChelčP. 29b; dvé hrdličžatek nebo holubatek obětujíce tamt.; dvé hrdličatek par turturum Pernšt. Luk. 2, 24. Dvě hrrdliczatczye Hrad. 69b, dvé hrrdliczatek t. 69a; hrdličžatka nebo holubatka de turturibus Pr. Lev. 1, 14.

hrdličě, -ěte, neutr., *hrdlička,* vlastně *mládě hrdličí, junge Turteltaube.* — Když která porodieše syna prvěncě prvého, jmiešc vyplatiti jeho beránkem...; pak-li velmi chuda bieše a beránka nejmějieše, ale dvěma holúbatma aneb dvěma hrdliczatma Hrad. 69a. Dvé hrdlicat par turturum Koř. Luk. 2, 24; dvé hrdlyčat BiblJ. γ tamt.

hrdličí, adj. z *hrdlicě, Turteltauben-:* krásná sú líce tvá jako hrdliczíe HusŠal. 30b.

hrdlička, -y, fem., demin. z *hrdlicě, Turteltaube.* — Bohatí beránek offěrováchu a chudí hrdliczku Krist. 25b. Když vyplatila ho (matka novorozeného syna) dvěma holubičkama neb hrdličkama HusE. 2, 27. Ty jsi hrdlyczka bez žluči Kruml. 109a. —

hrdliczka turtur BohFl. 85, RVodň. 48[c], hrdlyczka Nom. 63[b].

hrdlina, -y, fem., *žíla hrdelní, Kehlader* Jg. — Hrdliny arteria aspera, vena colli, per quam intrat vel exit spiritus Lact. 25[c].

hrdliti, -ľu, -líš, impftiv., *škrtiti, würgen.* — Chopiv sě jeho (služebníka) jal sě jeho hrdlity Krist. 62[a]; držě hrdleſſe ho (sluha sluhu jiného) suffocabat eum Koř. Mat. 18, 28, hrdleſſie jej Lit. tamt., hrdléſe ho HusPost. 178[a], t. 180[a], hrdleſſe suffocabat MamC. 134[b], hrdleſſye též LekcB. 194[b]. — K tomu iterat. *hrdľovati,* v. t.

hrdlitý, adj., *halsig:* sklenice zespod baňaté a svrchu hrdlite ApatFr. 58[b].

hrdlný (dvojslab.), změnami hláskovými **hrdelný a hrdlený,** adj. z *hrdlo, Kehlen-, Hals-.* — Maxencius ... přehrozný hlas pusti z hrdelneho třeva, jako lev divoký řeva atd. Kat. v. 3138. Okrasu hrdelnu bahem (přijali sme) coronam auream et bahem suscepimus Ol. 1. Mach. 13, 37, okrasu hrdlenu drahú bahem Mus. tamt. (slovo cizí *bahem* znamená podle překl. Br. drahé roucho, podle výkladu v Bibli 1857 zlatý řetěz, drahé roucho atd.). O ráně žilny hrdlne Rhas. 89.

hrdlo, -a, neutr., *Gurgel, Kehle, Hals;* stsl. *grъlo* guttur, z *gъrdlo,* koř. *ger-* vorare. — hrdlo guttur Prešp. 1201, BohFl. 398; hrdlo cervix MamA. 18[b], na hrdle in cervice t. 25[b]. Rov otvořený jest hirdlo jich guttur eorum ŽWittb. 5, 11, hrdlo jich ŽGlossKlem. tamt. Radosti božie w hrdlech jich in gutture ŽKlem. 149, 6; w hrdlech svých in collibus t. 77, 55, překladatel rozuměl in collis. hrdel vašich cervicum vestrarum Ol. Lev. 26, 13. Obnažil si základ až do hrdla usque ad collum ŽKlem. Hab. 13, až do hirdla ŽWittb. tamt., do hirdla ŽGloss. tamt.; až do hrdla usque ad medium colli Pror. Isa. 30, 28. — Oběste chlapa na hřědě, ať mu provaz hrrdlo stáhne Hrad. 95[b]. Na hrdlo provaz vzděli ML. 110[b], Krist. 96[a]. — Matka božie zmlklým hrdlem plačíc promluvi Krist. 87[b], *zmklé, ztichlé hrdlo, sípavý, chraptivý hlas.* — A já pravil, kdo praví (to o mně), že w hrdlo lže KolC. 701[a] (1589), *v hrdlo lháti.* — (Penězoměnci) líbili se hrdlu zákonosným, točíš zákoníkům Kruml. 35[b], *hrdlu, do hrdla sě ľúbiti,* srov. *hrdloľúbezný.* — Jestliže té viery ústy nebudeš vyznávati a hájiti až do toho hrdla HomMak. 18[a], *do hrdla = do utracení hrdla, do smrti.* In antiqua lege praeceperat Deus: ktož by koli někomu stál na hrdlo, tehdy svleka se, nehledaje kata, sám najprv vrhl na ň kamenem HomMak. 87[b], *státi komu na hrdlo, doléhati naň až na jeho smrt.* Druzí sú hrdla svá na tom složili HusPost. 8[b], *složiti hrdlo na čem, ztratiti, obětovati život na tom.* Jestliže by ten měštěnín hrdlem trpěl Pr. pr. 261, *trpěti hrdlem, ztracením hrdla, života, trestem smrti.* Kterýž má na sebe... pro takovau krádež zápis pod hrdlem KolL. 68[b] (1603), zápis hrozící *hrdlem, trestem smrti.* Pod hrdlem smrti ohnivé Řád pz. 74, *pod trestem smrti ohnivou.* Pod propadenijm hrdla a svého jmění KolC. 62[b] (1588), že jest Jakub Janovi... na hrdle odpověděl t. 300[a] (1589). Kterúžto (z krádeže viněnou) dal do vazby, chtě na ni vésti hrdlem na hrdlo KolB. 140[a] (1499), dokazovati *životem na život.* Kdo (nepravdivě) praví a toho hrdlem a statkem nedokáže KolC. 701[a] (1589). — Mylným pojetím těchto rčení vyvinulo se později subst. **hrdlé:* však jste mi slíbili hrdlí a bezživotie nečiniti jedno oči vylúpati ArchČ. II, 23 (XVII stol.). — *Příjm.:* Hrdlo TomZ. 1426 n 306.

hrdloľubec, -bcě, masc., *kdo je hrdlu, do hrdla libý:* zákonníci staviechu v chrámě hrdlolibcie, penězníky Kruml. 36[a]; srov. *hrdlo, hrdlu sě ľúbiti* a *hrdloľúbezný.*

hrdlolúbezný, adj., *hrdlu, do hrdla libezný, libý, milý:* hrdlolibezne věci, točíš malé dárky bráváchu Kruml. 36[b].

Hrdlořězi, -řězy, -řěz, plur. masc., *jm. místní:* z Hrdlořěz Běl. 1443.

hrdloš, -ě, masc.: hrdloſſ *goliardus* Prešp. 1055, Rozk. 1811, Veleš.; strojené (goliardus = buffo, ioculator atd., podle

Diefb. Gloss. také = lecator n. leccator, gulosus).

hrdl'ovati, -uju, -uješ, impftiv., *škrtiti, nutiti, würgen, nötigen;* iterat. k *hrdliti,* v. t. — (Sluha sluhu) drže hrdlowaſe jeho suffocabat eum Pernšt. Mat. 18, 28; (sluha sluhu) hrdléše neb hrdlováſe HusPost. 180ᵃ. Sluha ten nalezl jest jednoho, jenž jemu dlužen byl sto peněz, a drže hrdlowal jeho řka ChelčP. 260ᵇ. (Sluha) prosil, aby jemu shověl, a on nechtěl, ale hrdlowal jej a v žalář vsadil tamt. (Židé Šimoně) hrdlowachu, aby nesl křîž angariaverunt EvOl. 248ᵇ (Mat. 27, 33). (Kněží) hrdlugij, žalařují ChelčP. 251ᵇ. Aby hrdlovaný míle trpěl HusPost. 180ᵇ; člověk (na cestě) aby nebyl hrdlován od nepřátel a od zlodějóv HusE. 1, 270.

hrdlún, -a, -u, masc.: hrdlun *cucurbita* Prešp. 810 v kap. de radicibus.

Hrdly, -dl, plur. masc. (z neutra *Hrdla?*), *jm. místní:* villa Hrdly UrbBřevn. 1406; villam Heridel dictam Reg. I, 993 (z 2. pol. XIII), villam Hrdel t. IV, 1335.

Hrdoboř, -ě, masc., fem., *jm. místní:* de Hyrdoborze DeskDE.; srov. *Hrdibor, Hrděbor.*

hrdoň, -ě, masc., *hrdý člověk, ein Stolzer, Hoffärtiger:* vděčný gratus, hrdon elatus Prešp. 1138 v kap. de nominibus personarum. — *Jm. osobní:* Gridon KosmA. II, 35, Grydon Kosml. tamt., Grdon Kosm3. tamt.; Grdon NekrP.; Hyrdon DeskDE.; (filius) Hirdon Reg. II, 1274, pro Hirdonio t. 1311; virum Hrdonem Běl. 1379; Hrdon TomZ. 1402 std 228.

Hrdoňov, -a, masc., *jm. místní:* Hrdonyow UrbRožmb. 1379; — k tomu *adj.* **-ský:** silva Hrdonyowsky tamt.

hrdopyšček, -šečka, masc., demin. z *hrdopýšek, ein Stolzer, Hoffärtiger;* — je v *příjm.:* Hrdopisstiek TomZ. 1463 m 53.

hrdost, -i, fem., *Stolz, Hochmut.* — Jedno sě (oh)rozi město, chtě sě jemu (Alexandrovi) přiečiti, svú hrdofty vz ňeho býti AlxV. 409. Město Gaza tu hrdoſt na sě pokáza..., Alexandru otpovědě t. 2096. Že jsi všu hyrdoſt ukrotiv i byl k svým vězňóm dobrotiv AlxM. 7, 4. Z lidí mnozí... vstúpie v púru a v své mysli hrdoſt, žádajíc viece cti tohoto světa, než cti věčné Štít. uč. 78ᵇ. Vylúčiec hrdoſt a pýchu Štít. ř. 147ᵇ. Leč by (člověk) kterú hrdoſti viece se viny dopustil ODub. 111. Z hrdoſti svého úmysla per tumorem animi Ol. Deut. 18, 22. Ztvrnost jeho a hrdoſt arrogantiam Pror. Jer. 48, 29; hrdost arrogantia Veleš. — Naplňeni sme hrdoſti repleti sumus despectione ŽKlem. 122, 3, překlad volný a smysl odchylný. — *Skutek nepravý z hrdosti vykonaný, zejména škoda svévolně na majetku nesvém učiněná, pych, Frevel; pak poplatek, pokuta za hrdost spáchanou.* Si quis spoliatus fuerit per výboj, incuset quos vult, et de hirdozt, nominet quos vult et antiquae consuetudines conserventur Reg. I, 1229. Glava..., nedoperné, grrdoſt List. Litoměř. 1057 (XIII stol.).

Hrdule, -e, masc., *příjm.:* Johannis Hrdule TomZ. 1383 n 208.

hrdý, adj., *hochmütig, stolz;* kompt. *hrzí, hrzší,* novotv. *hrdějí, hrdější.* Stsl. *grъdъ* superbus, z *gъrdъ.* — hrdy elatus Diefb., Veleš. Jeden mistr nayhrzſy vystúpiv i vzmluvil, řka Kat. v. 1678. Vítězí nad nepřietelem nad hrzſnym (sic) triumphat dei filius ab hoste superbissimo HusVíd. 79, omylem m. najhrzším. Nejeden Indien hyrdy by převrácen (v bitvě) i s velblúdem AlxŠ. 1, 13. (Alexander) pokazuje sě (vždy) hⁱrzi AlxH. 9, 38. (Židé) krále svého otsúdili..., umořili smrtiú tvrdú, svú nesbednú pýchú hrrdu Hrad. 51ᵇ. Zpupné a hrde srdce Kruml. 410ᵃ. Bych byl hrzy Rúd. 42ᵇ. Kak ť svými hýrd jest ščěpy! Jid. 101. Toho dne nic jeho hrdyeyſſyeho nebude Chir. 295ᵃ. — *Příjm.:* Hrdy TomZ. 1415 st 224. — *Adv.* **hrdě**, kompt. *hrze:* tak sě byl (Darius) vypravil hyrdye AlxH. 2, 2, tak sě bě vypravil hrdye AlxV. 1212 (místa stejná); kto přieliš mnoho čeledi má a té hrdie chová AlbB. 1ᵇ; tito mistři také hrdye vstavše vzhóru s hroznú pýchú, všichni tak zmámeni bychu atd. Kat. v. 1649; voda s vínem se svadily, proti sobě se zasadily, protož voda velmi víno ha-

nieše, dobře hrze nežli víno býti chtieše OpMus. 200ª, m. dobře hrzši.

hřěb, -a, -u, masc., *hřeb, hřebík, Nagel; z gerb-*, srov. stsl. *žrěbij* sors z *gerbjъ* a v. Hist. Mluv. I, 518. — Rány od hrziebow probité Krist. 100ᵇ; ot hrzebuow ML. 116ᵇ, hrzebom twrydym t. 7ᵇ; k hrziebom dveřným ad clavos ianuarum Ol. 1. Par. 22, 3; hrzyeb Modl. 55ᵇ, hrzeb clavus Prešp. 1866, hrziebem Kruml. 68ª.

hřěbátko v. **hřiebátko.**

hřěbec, -bcě, masc., *hříbě (samčí), Hengstfüllen;* stsl. *žrěbьcь* pullus, z *gerb-;* srov. *hřiebě.* — hrzyebecz poleder Vít. 94ª (poledrus = pullus equinus DC.); hrzebecz též Prešp. 452, BohFl. 170, Nom. 70ª, RVodň. 52ᵇ, Slov. Vyšbr.; hrzebyecz též Rozk. 888; rzebecz též RVodň. 50ª. Poledrus dicitur equae filius sive pullus equinus, quamdiu matris uberibus est subiectus, hrzebecz Lact. 289ᶜ. — *Příjm.:* Hrzyebecz UrbOstr. 1390, Hrzebecz TomZ. 1387 n 115.

Hřěbeč, -bčě, masc., fem., *jm. místní:* de Hrziebecz Reg. III, 1333, de Hrziebcze DeskDE. Hřebeč, Řebeč KotMíst.

hřebel- v. **hřbel-.**

1. **hřeben**, -e, masc.; stsl. *grebenь* pecten, z *greb-*. — *Kamm:* hrzeben pecten Prešp. 2505, BohFl. 863; hreben wollecamp MVerb. Olibrius káza... železnými hrzebeni jejie svatý život dráti Pass. 320. — *Část vrchní, vrcholek, crista (= montis apex etc. DC.):* hreben kokotový hanincamp MVerb., hřeben kohoutí; hrzieben han kamp, crista Diefb.; hrzeben crista, škořepina testa Prešp. 172 v kap. Volucres; hrzeben crista Rozk. 309, Nom. 64ª, BohFl. 116. Tehdy poje jeho (Ježíše) diábel do svatého města, postavi jej na kostelniem hrzebeny super pinnaculum Seitst. Mat. 4, 5, hřeben = vrcholní část střechy. O ráně hrzebene neb nártě nožnieho Sal. 566, hřeben nožní, nárt. S kostmi pěsti a s kostmi hrzebene ručnieho t. 709. — *Pubes:* pecten est pubes inferior viri vel mulieris, tlaby (sic), hrzeben Lact. 26ᵇ; (mladý) cítí, že mu již hřeben roste, tře a déře se ven RešSir. 23ª. — *Jm. místní:* de Hrzeben Reg. III, 1312; Jan z Hrzebene Poř. 1482 (186).

2. **hřeben**, -bna, -bnu, masc., *nemoc toho jména, podagra; z grebьnъ,* srov. *hřebnec* podagra. — Kto má podagru, totiž hrzeben nebo dna v nohách ApatFr. 45ᵇ; nemoc, jako ť v nohách bývá a slove ť podagra a česky hrzieben Chir. 254ᵇ; hrzeben podagra BohFl. 454. — Jest také **hřebnec** *podagra* v. t., a podle toho bylo snad původně *hřben* gen. *hřebna,* z *grьbьn-* atd.

hřebenář, -ě, masc., *Kämmer, pectinifex* Tom. řem. 12. hrzebenarz pectenarius Prešp. 2458, Veleš.; — *příjm.:* Hanuš hrzebenarz TomZ. 1433 st 130, Jan Hrzebenarz Poř. 1482 (186); k tomu fem. **-ka:** Anna Hrzebenarzka KolCC. 53ª (1564).

hřebének, -nka, -nku, masc., demin. ze *hřeben.* — Je v *příjm.:* Hrzebenek TomZ. 1434 n 82.

hřebenitý, adj., *mající podobu hřebene, kammartig:* skála podluhovatá a hrzebenita Lobk. 28ᵇ.

hřebenný, adj. ze *hřeben, Kamm-;* je ve *jm. místním:* silva Hrzebenny UrbR. 141.

hřeběti v. **hřbieti.**

hřebětina v. **chřebtina.**

hřěbí, -ie, masc., *hřebík, Nagel; z gerbьjь,* v. Hist. Mluv. I, 518. — Kterému by koni zajal (kovář), bych ten hrziebi zasě vyňal i vrazil mu v jeho nohu Hrad. 132ᵇ. By člověk ke kříži hrzebimi byl přibit Kruml. 54ª. Nohy (Kristovy) hrziebymy k kříži připaty Hrad. 41ª. Tehdy jeho (židé Ježíše) na kříž vzbichu, nohy hrziebymy probichu t. 89ᵇ. Izaiáše hrziebím provrtali Kruml. 52ᵇ. Andělé ponesú kříž, hrzyebye, kopie Modl. 63ᵇ. Ó sladcí hrzyeby Jezukrista! t. 64ª. (Kristus) miesto ostroh měl jeden hrzyeby železný v nohách Kruml. 89ª. Vezři na jeho hrzzebie železné t. 332ᵇ. Železnými hrziebymi Krist. 100ᵇ, železnými hrzebymy ML. 2ᵇ a 116ᵇ; každý hrziebi Ol. 2. Par. 3, 9; druhi hrziebi Ans. 1; tvými hrzyebymi Modl. 67ᵇ; hrzyebymy Kruml. 101ª; hrziebí clavum Ol. Súdc. 4, 21, t. 4, 22,

k hrziebí t. 5, 26; mimo hrzebye ML. 2[b], po hrzyebych Modl. 55[b]. — *Los, sors;* stsl. *žrêbij* sors. Pak-li proti téj žalobě odpověd taká, že die: »ten kóň, jehož sě Mikeš u mne jal, ten sě je rodil na mém hnoji..., na tom mám pravějšie ľudi«, tehdy právo o to hrzieby..., ale voda neslušie Rožmb. 144, t. j. v případě udaném má býti rozhodnuto losem, nikoli očistou vody. Za vodu wyrczi hrziebye t. 70, t. j. místo očisty vodou mají vrci hřěbie, metati losy. Tehda hrzieby mezi svědky o léta t. 149, t. j. když je spor o to, kolik let žalobce byl držitelem věci, o kterou jde.

hřěbicě, -ě, fem., *hřebice, Stute;* k masc. *hřěbec,* stsl. *žrêbica* pullus, z *gerb-;* srov. *hřiebě.* — Ty hrzebicze do téhož aučtu nejsau pojaty KolE. 108[a] (1590); hřebice sauhřebí Brikcí 148.

hřěbíček, -čka, -čku, masc., demin. ze *hřěbík.* — Podle úkolu, jejž hřebíček často mívá, *nějaké držátko, Halter:* scrinium vieko, pansa polička, hrzebiczek tenaculum Prešp. 1922 v kap. de utensilibus, hrzebyczek též Rozk. 2893; sem patří snad také: hrzebiczkowe humeruli MamE. 314[b]. — *Rostlina a koření toho jména:* hrzyebyczek caryophyllus Rozk. 1515, RostlD. 90[a], hrzebiczek též Prešp. 805, hrzebyczek BohFl. 330, Nom. 65[b]; za hrziebyczky, za skořici Otc. 198[b], hrziebiczky SlovA.; hrziebiczci plur. nom. LékB. 115[b]; hrzebiczkow $1^1/_2$ libry KolB. 141[a] (1499). — *Tkaná látka toho jména:* za $3^1/_2$ lokte hrzebiczku po 6 gr., od postřihaní... a od šití $2^1/_2$ gr. KolCC. 23[b] (1552).

hřěbičník, -a, masc., *kdo dělá hřebíky, Nagler, claviculator* Tom. řem. 210. — *Příjm.:* Nicolaus hrziebicznik TomZ. 1429 st 51.

hřěbík, řěbík, -a, -u, masc., *hřebík, Nagel;* ze *hřěbi* a *hřěb,* v. t. — Bolestivé hrziebyky probitie ML. 39[b]. Když by tiem hrzyebijkem tě nozě držěle sě na kříži Štít. ř. 167[a]. Budú ť vám jako hrzebijczy vuoči t. 189[a]; aby jim nebyli jako hrziebiczy v óči Lit. Num. 34 obs. Zavěs blázna i s cepem jeho na hřebijk a vezmi za to do rukau svých katechismus RešSir. 39[a], *zavěsiti co na hřěbík,* nechati čeho. — hrzebik clavus BohFl. 572, hrzebyk též t. 809; hrzebik clavulus Prešp. 1866; clavos hrziebiki SekvE. 16[a], clavorum hrziebikow t. 17[a], per clavos skrzě hrziebiky tamt. — *Rostlina toho jména:* hrebik caryophyllus MVerb. — *Příjm.:* Hrziebic UrbE. 72, Rzebyk TomZ. 1413 st 207.

hřěbíkový, adj. ze *hřěbík, Nagel-:* proklánie hrzyebykowe fixuram clavorum EvVíd. Jan 20, 25; rany hrzyebikowe EvOl. tamt.; ač pustím prst v miesto hrzyebikowe tamt.

hřeblce v. **hřbelce.**

hřeblo, -a, neutr., *hrabadlo;* stsl. *greblo* remus. Z *greblo,* anebo z **grъbьlo,* podle demin. *hřbelce* z **grъbьlъce,* v. t., a nč. *hřbílko* z **grъbьlъko.* — Sladovník... dosáhna hrzebla dlúhého, bude ť okolo hrabati (slad), k svéj hromadě přitahati Hrad. 133[b]; nebožátka, ostavte sě, dlúhého hrzebla zbavte sě, pro jediné dlúhé hrzeblo musí tvá dušě jíti u peklo tamt. — hreblo ovinkrucc MVerb., Ofenkrücke, hřeblo pro rozhrabování uhlí v peci. Rastrum hrábě, tractula hrzeblo Vít. 93[a]; tractula hrzeblo Nom. 69[a]. — Často jim (babám čarodějkám) hrzeblo nespomohlo Tkadl. 7[b]. — hrzeblo *citrobellium Boh. min. 23[a].

hřebnec, -bencě, masc., *nemoc toho jména, podagra; z grebьnьcь,* srov. *hřeben* podagra. — hrzebnecz podagra Prešp. 1578, Rozk. 2308; hrebnecz též RVodň. 26[b].

hřěbovna, -y, fem., *babka, na které se dělají hřeby:* kladiv 21, hrzebowny dvě KolCC. 18[a] (1551), v popise svršků kovářských; rohatina, hrzebowna tamt.

hřěbovník, -a, -u (?), masc.: hrzebownik *clavator* Veleš.; nč. = nebozez na vrtání děr pro hřeby Jg.

hřébsti v. **hřésti.**

hřec v. **jhřec.**

Hřěci, Hřěky, *Řecko,* v. **Hřěk.**

hřěcký v. **hřěčský.**

Hřěčěnín, -a, masc., *Řek, Grieche.* — Byl tu jeden hrfechenyn, čstného plemene zemenín AlxBM. 2, 24.

hřečný v. **křečný.**

hřěčský, řěčský, -cký, adj. ze *Hřěk, řecký, griechisch.* — Rzyeczſka země AlxV. 74, z hrzieczſke země Pass. 328, v zemi rzieczky AlxV. 69, v rzedſke (sic) zemi Apoll. 128ª. Král rzyeczky AlxV. 2286, král hrzeczky AlxH. 5, 37, král hrſeczky AlxB. 2, 5, král rzieczſky Kruml. 56ᵇ; královstvie hrzyedſkeho (sic) regni Graecorum Mus. 1. Mach. 1, 11. Viděch ve sně rzyeczſke stany AlxV. 1334; rzyeczſka strážě t. 1376; hrzeczke i pohanſké vojě AlxH. 4, 28. rzeczſſczij mistři Krist. 64ª, rzečſſtij kněží Pref. 10; písmem hrzieczſkim Ans. 3; čti řecſkee knihy graecos codices Kladr. předml. Jeron. k Reg. — Zpodstatnělé: Rzieczſſtij jsú kramáři tvoji Graecia Ol. Ezech. 27, 13, Řekové. — *Hřěčské sěno, víno,* v. **sěno, víno.** — *Adv.* **-sky:** Bessus pak, jakž nerozuměl (t. řecké rozmluvě Dariově s Patronem), vztáza, jenžto hrſiechzky uměl AlxBM. 4, 24; to Pilat káza hrzeczſky, židovsky, latině napsati Hrad. 90ª.

hřěčstvo, řěčstvo, -ctvo, -a, neutr., *řečtina, Griechisch:* složenie... z zrecztwa opravené editionem de graeco emendatam Lit. předml. Jeron. k Par., z rzecьtva Hlah. tamt.; — *řecké náboženství:* křesťan christianus, pohan paganus, hrzieczſtvo graecismus, křesťanstvo christianismus Prešp. 853, rzyezſtwo Rozk. 1577; — *Řectvo, Řecko:* hrzieczſtwo Graeciam SekvE. 56ª.

Hřehník, Řehník, -a, masc., *jm. osobní,* ze *Hřehoř.* — Rehnickus subcamerarius Reg. II, 1267; pro filio Rzechnikonis t. 1319; Bohunconi et Rziehniconi fratribus t. IV, 1346; Hrzehnig Lún. ks. 1357, Rſehnig hastilavit t. 1357; Hanconi hzrehniconi (sic) t. 1359; Rzehnik Běl. 1379; Rzehniconis TomZ. 1432 st 57.

Hřehoř, Řehoř, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Gregorius.* — Svatý Rziehorziu ŽKlem. 137ᵇ; Hſrehorz (sic) Lún. ks. 1355, Rſchehors Volavec t. 1361; rzehorz DalC. 94; Rzehorz UrbE. 23, UrbHrad. 14; hrzehorzem Cis. z r. 1520. — Srov. také *Gregorí.* — K tomu fem. **-ová:** Jan Rzehorzowe maritus TomZ. 1400 st d 212.

hřehř- v. **řeř-.**

Hřěch, -a, masc., *jm. národní,* m. *Řek, Grieche;* stněm. *Kriach, Kriech.* — Kdežto bydléchu hrzechowe DalStrah. 1, za to DalC.: tu, kdežto bydlé rzekowe. Srov. *Hřěcha.*

Hřěcha, neboli **Hřiecha,** -y, fem., *řecká země, Græcia.* — Za dávných časóv w hrzyeſye jeden ciesař pohan bieše Kat. v. 1. Srov. *Hřěch* a stněm. *Kriechen* (pl. dat.) = *Græcia.*

Hřěk, Řěk, -a, masc., *jm. národní, Řek, Grieche.* — Inhed potekú rzyeczy všickni zajedno (s) svým králem AlxV. 2122, rzyecy AlxVíd. tamt. V tom boju řiedký zbaven, by nebyl hrſieky unaven AlxB. 4, 21. Jeden hrzek AlxM. 5, 9, rzek Graecus Prešp. 859; hrzeczi řechu AlxH. 10, 23; křikú hrſeczi AlxB. 3, 10; proti rzyekom AlxV. 772; hrziekowe Pass. 403, hrziekom tamt. Rzyekow, Bulgaróv Pulk. 152ª. — Plur. **Hřěci, Hřěky,** *jm. země:* již ciesařstvie nenie ani w rzeczech ani u Vlašiech Hilar. 7ª. — *Příjm.:* Hrzek UrbBřevn. 1406.

hřemen v. **řemen.**

hřeměti v. **hřmieti.**

hřenúti, -nu, -neš, pftiv., *zahřmíti, donnern;* m. *hřemnúti,* z koř. *grem-* hřmíti. — Tehdy lidé... mluviechu řkúce: Hrom jest hrzenul tonitru editum esse dicebat EvTřeb. Jan. 12, 29. Nebeský hlas jakožto hrom hrzenul Hod. 38ᵇ.

hřésti, hřebu, -beš, impftiv., *pochovávati, pohřbívati, begraben;* místo *hřébsti,* stsl. *grebsti, gresti, greti* scabere. — Židové... kúpichu jedno pole pútníkóm hrzeſti Hrad. 88ᵇ. Jakož jest obyčej židuom hrzieſty se sepelire Lit. Jan. 19, 40. Svatý Dobeš v noci hrzzebieſſe mrtvá těla Kruml. 177ᵇ, Dobeš hrzebyeſſe mrtvé Alb. 20ª, t. 50ª. Nebieše kto hrzeba qui sepeliret ŽWittb. 78, 3. Ano vidie Egyptſſczy a hrziebucze prvorozené videntibus Aegyptiis et sepelientibus Lit. Num. 33, 4.

hřěšějúcí, adj. z *hřěšiti, hřešící, sündigend.* — Arabatite chrústové hrzeſſiegiczy Lit. výkl. slova Arabatite.

hřěšenie, -ie, neutr., *hřešení, das Sündigen.* — Obyčej hřeſeníe netrpí tresktánie

HusPost. 1[a]. Daremné jest kánie, kteréž potomně škvrní hřiešení t. 220[b].

hřěšitel, -e, masc., *kdo hřeší, Sündiger.* — Ani s mužmi hrzyeſſitelowe ani zlodějé děditi budú masculorum concubitores EvOl. 167[b].

hřěšiti, -šu, -šíš, impftiv., *hřešiti, sündigen;* stsl. *grěšiti* peccare, z *grěch-.* — Neroďte hrzieſſyti nolite peccare ŽWittb. 4, 5, hrſieſſity ŽKlem. tamt. Tobě hrſieſſil sem tibi peccavi ŽKlem. 50, 6. Zle činili hrzeſſyecz hřiechy některými Štít. uč. 128[b], *hřěšiti čím;* někteří hřyeſſye smilstvem Kruml. 83[a]. Protož nenie bezpečno na boží milost i hrzieſſyti i dlíti pokáním ŠtítBud. 127, *hřěšiti nač;* aby neměli nač hřiešiti, mohú jim (kněžím páni světští) sbožie otjieti HusPost. 28[b]. — Ta baba pastorku pověděšе...: »Synku, když vendeš v turský boj, první, ktož tě potká, tomu stój, daj mu oščěpem malú sotu a nečiň jemu nic životu, obě jemu uši uřěž a schovati jiú nehrzyeſſ« DalC. 19, *nehřěš, neopomiň,* v překl. stněm.: und laz nicht, du behaldis si; schovaje je nehřeš DalJ. tamt. z rkp. L. Ne hřesiš toho nikako, rač boha za mě prositi, ať by mých dnóv ráčil prodliti Baw. 102.

hřěšúcí, adj. z *hřěšiti, hřešící, sündigend.* — Zákon dá hrzieſſuczym delinquentibus ŽWittb. 24, 8; hrzieſſuczim ŽBrn. tamt.

hřěziti v. **hřieziti.**

hřězn- v. **hřazn-.**

hřib, řib, -a, -u, masc., *Schwamm, Pilz;* pol. *grzyb,* rus. *grib.* — hrzib fungus Prešp. 831; hrzyb též Rozk. 1532, Nom. 66[b], BohFl. 345, MamA. 22[b]; rzib též RVodň. 50[c]. Chtěl bych (dáti) tři hrzyby a pól sýra Mast. 278. Naklaď do ňeho (oleje)... hrzybuow Chir. 104[b]. — *Přijm.:* Mikeš hrzib Lún. ks. 1357. — *Jm. místní:* Hřyb Háj. 407[b].

hřibnal, -a, masc., prý *had toho jména:* hrzibnal stellianus Prešp. 503 v kap. de nominibus serpentum (u Diefb. stellio = had nějaký); hrzybnal též Rozk. 969. Strojené.

hřibový, adj. ze *hřib, schwammig.* — Po kamenich chrzibowych (sic) per lapides spongiosos Comest. 232[b].

hřiebátko, -a, neutr., demin. ze *hřiebě.* — hrebatko pultrinus MVerb. — *Přijm.:* Venceslaus Hrziebatkoniſſe hastilavit domum Lún. ks. 1383, ženě, jejíž manžel se jmenoval Hřiebátko.

hřiebě, -ěte, neutr., *hříbě, Füllen;* stsl. *žrěbę* pullus, z *gerb-,* v. Hist. Mluv. I, 518. — hrziebie equio Prešp. 482, hrziebye též Rozk. 943, Veleš.; hrzyebye iumentum Boh. min. 22[a], Umuč. 1[a]. Sveřepici s jedniem hrziebyetem Mand. 76[a]; hrzyebata hnáti na pastvu ChirB. 33[a]. — hrziebie divokého osla pullum onagri Ol. Job. 11, 12.

hřieběcí, adj. ze *hřiebě, Füllen-:* pro hlízu hrdla, ješto slove hrzyebiecze nemoc ChirB. 43[b] (rozumí se tu nemoc toho jména u člověka, ovšem přenesením od koně). — Odtud zpodstatnělé fem. **hřieběcie** t. *nemoc:* že (kůň) hrzibieczij má KolE. 57[b]; že (ta nemoc koně prodaného) není než hrzibieczij a již třetí den, jakž se pustila tamt.; připovídal, že třetí den hrzibieczij se mu (koni) pustila t. 58[a] (1590).

hřiedel, -e, masc., *hřídel, Welle, Walze;* slc. *hriadel',* pol. *grądziel,* z *gręd-,* tedy příbuzno se *hřada, gręda.* — Kamenem (mlýnským) vřeteno točí, vřetenem paleczny kolo, jímž opět hýbe na témž hrziedeli druhé kolo ŠtítBud. 106. (V mučidle) provazi okolo hrzyedelow jdiechu Kat. v. 2768. hrziedel *cinodale Prešp. 2363 v kap. de artificibus, Rozk. 3450, MamA. 18[b], Veleš.; hrzyedel *comodale Nom. 68[b]; hrzyedl (sic) *anodrale Vocab. 175[a]. — *Přijm.:* Hrziedel TomZ. 1455 m 9. — *Jm. místní:* ves řečenú Hřídel Háj. 94[a].

hřiedelík, -a, masc., demin. ze *hřiedel.* — Je ve *jm. místním:* Hrziedelik Reg. IV, 1334, in Hrzyedelik UrbPr. 1390.

hřiedlo v. **žřiedlo.**

hřiech, -a, -u, masc., *hřích, Sünde;* stsl. *grěchъ* peccatum. — Hrzyech sě vždy nravóm protiví..., nebo ť nravuom i cti škodí, ktož hrzyech nad hrzyechy vždy plodí Vít. 76[b]. Ktož zdravie bezpečně mieti chce,

ten sě má hrzyechu střieci tamt. Učišči sě ot hrziecha velikého mundabor a delicto maximo ŽWittb. 18, 14, odčiščen budu od hrzyecha převelikého ŽPod. tamt., od hřiecha velikého ŽGlossKlem. tamt.; mají hrzieſſi býti očiščeni Lit. Num. 15 obs. Pomyšliu o mém hrſieſſie pro peccato meo ŽKlem. 37, 19. Blažený muž, jemuž hospodin nepomienie hrſiecha peccatum t. 31, 2. Mých hrziech (sic) nepřipomene hospodin delicta Ol. Sir. 23, 26. Odpustíš hrzyechv mému ŽPod. 24, 11; hriechi (sic) otpustiti Kunh. 150ª. Jichžе skryti sú hrzyeſſy ŽPod. 31, 3. On bude vinen, tak člověka w hřiech zaveda HusPost. 15ᵇ. Pokusil Krista diábel třmi hřiechy tamt. 1ᵇ. Mnozí jsú múdří vymyslili nové hrzziechy Kruml. 133ª. (Člověk) má proti hrzijechom bojovati Štít. ř. 89ᵇ. Svatá mysl má útěchu odpočívajíc od poroby hrziech (sic) ŠtítMus. 15ᵇ. Neotstúpil ote všěch hrziech (sic) ab omnibus peccatis Ol. 4. Reg. 13, 11. Otvrať obličěj tvój ot hrſiech[ow] mých a peccatis meis ŽKlem. 50, 11, [ow] později připsáno. hrzijech jest jemu (člověku) t. 81, *hřiech jest komu = hřeši.* (Páni) mají hrzyech z krále, pravdy jemu nepověděc Štít. uč. 86ª, *hřiech jmieti z koho.* — Proti sedmi hřiechom ſmrtedlnym Kruml. 9ᵇ, *smrtelný hřiech;* němý jest každý člověk w ſmrtedlnem hřieſe HusPost. 1ª. — nyemy hrziech qui dormierit cum masculo coitu femineo, uterque operatus est nefas Ol. Lev. 20, 13, ***němý hřiech.*** — ſtydky hrzyech *zelus* Pror. Isa. 11, 13, překlad odchylný. — By (bůh) popřál mně nebohu... wſſyem hrziechom odpuščenie Hrad. 124ª, *otpuščenie hřiechóm;* těm (lidem) jest on dal hrzziechom odpuščenie Kruml. 173ª. Ten vezme hrsiechow sproščenie svD. A. 46. — hrziech peccatum ŽWittb. 9, 15 (36), Prešp. 1367; hrziehc (sic) iniquitatem ŽGloss. 118, 3; hrziech crimen Prešp. 2200. — Ze všěch hrziechow ab omnibus tribulationibus ŽWittb. 24, 22, přeložení odchylné; hrziech faex MamA. 23ª, též. — Za hriechi Kunh. 150ª, svých hryechow (sic) Admont. 1; hrſicha (sic) mého ŽKlem. 31, 5; w hrzieſſye Pass. 284; ku hrzijechu Štít. ř. 69ᵇ. — Z výrazu *po hřiechu* jest *adv.* **po-hřiechu,** v. t. — *Adj. possess.* **-óv:** ktož činí hrzyech, jest panošě hrzyechow, neb jest jemu poddán Alb. 75ª, ve rčení personifikujícím. — *Příjm.:* když Hrziech preč zajel KolB. 25ᵇ (1495); rukojmě za Hrziecha tamt.; k tomu pak *adj. possess.* **-óv:** na škodu Hrziechowu tamt.

Hřiecha v. **Hřěcha.**

hřiešek, -ška, -šku, masc., demin. ze *hřiech.* — Za všednie malé hřieſky HusPost. 71ᵇ.

Hřieškov, -a, masc, *jm. místní:* de Hrzieskowa DeskDE.; Hříškov Pal. pop.

hřiešnicě, -ě, fem., *hříšnice, Sünderin;* stsl. *grěšьnica* peccatrix. — Hreſnica chna mari CisPr. 103ᵇ, hreſnici (sic) chſna mari CisMnich. 97ª, za pozdější: hřiešnicě čstná Maří (Magd.). Dvě ženě zjevnie hrzieſſnyci meretrices Lit. 3. Reg. 3, 16; zjěvnú hrzyeſſnyczyy meretrix Pror. Isa. 48ᵇ; s zjevnými hrzyeſnyczemy cum meretricibus Mus. 2. Mach. 6, 4. Také hrzieſnyczye jsúcie (t. MMagdaleny, Ježíš) nepokryl sě hledajúcie Hrad. 48ᵇ. — hrzieſnice peccatrix Prešp. 1097.

hřiešník, -a, masc., *hříšník, Sünder;* stsl. *grěšьnikъ* peccator. — hrzieſſnyk peccator ŽWittb. 9, 17, hrſieſnik ŽKlem. tamt.; hrzieſſník též ŽWittb. 9, 3 (24), Prešp. 1030. Hyňte hrſieſnyci z země deficiant peccatores ŽKlem. 103, 35. — *Adj. possess.* **-óv** a z toho dále *adj.* **-ový:** ruka hrzieſſnikowa peccatoris ŽWittb. 35, 12; z ruky hrzieſſnykowy t. 70, 4, z ruky hrſiesnykowe (sic) ŽKlem. tamt.; ot smutka hrzieſſnikowa peccatoris ŽWittb. 54, 4, ot zamúcenie hrſieſnykoweho ŽKlem. tamt.; rámě hrzieſſnykowo peccatoris ŽWittb. 9, 15 (36); we kirwy hrzieſſnykowie peccatoris t. 57, 11; zuby hrzieſſnikowy peccatorum t. 3, 8; obličeje hrzyeſſnykowe facies peccatorum ŽPod. 81, 2; v staniech hrzieſſnykowych in tabernaculis peccatorum t. 83, 11.

hřiešný, adj., *hříšný, sündig, sündhaft;* stsl. *grěšьnъ* peccans. — Umřěl za ny

hrzyeſne Alb. 38b. Pro ny, hrzyeſne lidí a viňné t. 4b; hrzyeſny lidé t. 38b. přenayhřieſnieyſſi Nikanor facinorosissimus Kladr. 2. Mach. 8, 34. Pro vše hrzieſſne Pass. 297. hrsieſſney duši ApŠ. 59. Škarědostí hrieſne Kunh. 150b. — Budu tobě hrzyeſſen po vše časy peccati reus in te Mus. Gen. 43, 9. Tauž vinau, jako i já, hřijſſen jsi Ezop. 119b. — Do hrzieſſneho domu voditi in lupanaribus ponere Mus. 2. Mach. 4, 12, *hřiešný dóm, lupanar.* hrzyeſſne váhy Hod. 87b, *hřiešné váhy, Sündenwage.* — Zpodstatnělé: hreſny peccator HomOp. 130a; hrsieſſný u peklo horúcie (půjdou) PilA. 6; zlost hrzieſſnych peccatorum ŽKlem. 7, 10; na cěstě hrzieſſnich peccatorum ŽWittb. 1, 1, hrzyſſnych ŽPod. tamt. — Sbor hrzyeſſnych obklíčí tě synagoga populorum ŽPod. 7, 8, překlad odchylný, za to v ŽWittb.: sbor ludſky obkľúčí tě. — Ve Lvov. psáno: já hrʸzſna (sic) 30b, za mě hrznu 32a, všech hrznych 26b, hrznych 37a, hrzſnym ráj otvořen 10a atp., m. hřiešná n. hříšná atd.

hřieti, hřěju, -ješ, impftiv., *hřáti, hříti, wärmen;* stsl. *grěti, grějati* calefacere. — Petr sě hrziegieſſe Hrad. 83b. Petr, chtě sě hrzieti u téhož ohně Lobk. 118a; to miesto, kdež sú sě hrzieli t. 117b. Chudí na slunci sě hrziegiechu ML. 75a.

hřieziti, -žu, -zíš, impftiv., *-hřiziti, -hrouziti* (srov. *po-hřiziti, po-hrouziti*), *tauchen;* z *gręz-,* srov. *hřáznúti* a stsl. *gręzěti* demitti, immergi. — Dal s' jiej (ty, Ježíši, Maří Magdaleně) nápoj čistý, tak blažný, tvého milosrdie vlažný pramen v jejie srdce hrzyezye, jakže viec ijedné žiezě nejměla k hřiechu Rúd. 6b.

hřimáček, -čka, masc.: rymaczek *barytonans* Rozk. 1744. Strojené, podle -tonans; v Prešp. 998 je za to rzwaczek.

hřímanie, -ie, neutr., *hřímání, das Donnern.* — Počěchu slyšěti hrzymanye tonitrua Ol. Ex. 19, 16, Mus. tamt. Hřiech sě přirovnává olovu, lvu, hrzymanye (sic) Kruml. 479a.

hřímati, -aju, -áš, impftiv., *donnern, wettern;* stsl. *grimati* sonare. — Pan Hynek z Dubé ten rány dáváše, ot jeho rázóv jako hrom hrzymaſſe DalC. 93, v překl. stněm.: daz er als der doner sprach. Ktož sám sobě hrzyma, tomu búřě nic neotjímá AlxV. 1446, kdo hřímá, strach na jiné pouští, na toho se bouře neodváží. — V Baw. 221 se čte: slyšíš, jak žalostivě (panna) pláče i tak bolestivě túžéci, že bezděky vzata od potvorného kata, jenž ji líbá i objímá, jejie líčko nosem hrima, takž ji líbá atd., (král zobonoscův) pannino líčko nosem (zobákem) *hřímá,* m. *tluče,* překlad odchylný (pro rým); v orig. stněm. Herzog Ernst, rec. B. 3244 a násl.: als dicke er sie kuste, den snabl stiez er ir in den mund.

hřimitel v. **hřmitel.**

hřimot v. **hřmot.**

hřímota, římota, -y, fem., *Donner.* — hrimota tonitruum MVerb. Pro strach veliké hrsimothy ApŠ. 110. (Blesk a hrom) straší veš svět svú hrymotu AlxŠ. 4, 10. Hlas hrzimoti tvé vox tonitrui tui ŽKlem. 76, 19; ot hlasu rzimoti tvé tonitrui t. 103, 7. Ihned sě vše povětřie zakalilo, země sě potřásla, veliká hrzymota přišla Pass. 269. Uslyšán jest veliký zvuk jako hrzymota ML. 19b. Přijide hlas z nebes a hrſmota tonitrus magnus JiřVrat. 3, m. hřímota. hrzymoty a blýskoty Comest. 58a, t. 64b, t. 132a. Že by sě hrzymota stala dicebat tonitruum esse factum Koř. Jan. 12, 29. Přestachu hrzimoty cessaverunt tonitrua Ol. Ex. 9, 33, hrzymoty Mus. tamt., hřímoty Kladr. tamt.

Hřislav, -a, masc., *jm. osobní:* Hřiſlaw Háj. 43a; bezpochyby z *Hrzislav.*

hřišče v. **jhřišče.**

hřiva, -y, fem., *Mähne;* stsl. *griva* iuba, skr. *grīvā* šíje, týl. Také slovanské *griva* znamenalo kdysi šíji, týl, jak svědčí odvozené odtud *grivьna* stsl. = monile, Halsband Mikl. Etym. Wtb. s. v. — (Zbyhněv) vyple z země Němce, jako z zahrady kopřivy a jako řěpí z konské hrzywy DalC. 46. Ano sě jima (lvům) hrzywy chvějí Otc. 411b. — hriua iuba MVerb.; hrziwa též Prešp. 419; hrzywa též Rozk. 827, BohFl.

148, MamA. 25[a], Nom. 70[a], Anon. 4[a]; hrzywa caesaries Nom. 67[a].

Hřivčici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Hrzywczycz UrbE. 219.

Hřivec, -vcě, masc., *jm. osobní:* (kněz Jaromír) dva lovcě mějieše, jeden hrzywecz, druhý Hovora slovieše DalC. 34; hrzywecz s Vršovici držieše tamt.; hrzywecz kněžě zradil bieše tamt.; hrzywczowy kázachu jej (Hovoru) oběsiti tamt. Hřywecz Háj. 99[b].

Hřivici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Hrziwicz DeskDE.

Hřivín, -a, masc., *jm. osobní:* Hrzywynus TomZ. 1398 n 190, Hřiwýn Háj. 155[a]. Srov. *Řivín.*

hřivna, -y, fem.; srov. stsl. *grivъna* monile, z *griva.* — *Váha půl libry, halbes Pfund:* libra mědi činí na vážě dvě hrzywnie Alch. Jg.; hřivnu vody silné tamt.; vezmi cibule puol hrzywny LékB. 205[b]. — Pak zvláště *váha 16 lotů zlata, stříbra, Mark (Gold, Silber):* hrzywna marca Prešp. 1940, Rozk. 2934; hrzywna talentum MamA. 36[a], Anon. 7[a]. Já česky neumiem lépe řéci talentum než hříwna HusPost. 179[a]. Dvě hrziwnie duo talenta Koř. Mat. 25, 22; ote dvú hrziwnu Pr. pr. 253. Což méně lotem desieti hrzywen Rožmb. 170, méně o lot než 10 hřiven. Habuimus... devadezeti grivny zelata ABoh. 35[b], dvadsěti grivny, m. griven, neumělostí. Sto hrzywen stříebra čistého DalC. 37, v překl. stněm.: hundirt marg silbirs. — Štít zlatý hrziwen tisíc attulerunt clypeum aureum mnarum mille Pernšt. 1. Mach. 15, 18, překlad volný. — *Hřivna měla 4 věrduňky, 16 lotů. Ze hřivny stříbra raženo 64 grošů českých, proto počítalo se také 64 gr. za hřivnu. Ale cena groše se časem mění, klesá, v.* groš; *proto cena hřivny přiměřeně stoupá: za Václava II. platila 64 gr., r. 1376 90 gr., r. 1400 113 nebo i 114 gr. atd.*

hřivnáč, -ě, masc., *Ringeltaube, wilde Taube.* — hrzywnacz palumbus BohFl. 118, Prešp. 186, Rozk. 336, Veleš., Nom. 64[b]. — *Příjm.:* Jacobus Hrzywnacz Lún. ks. 1389, Hrzywnaczonis TomZ. 1414 n 106.

hřivnáček, -čka, masc., demin. ze *hřivnáč.* — Když Tristram zastřeléše který ptáček, buďto drozd nebo hřivnáček Trist. 216.

hřiz v. **hruz.**

hříza v. **říza.**

Hřizěli v. **Hryzěli.**

hřízti v. **hrýzti.**

hrma, -y, fem., *mons Veneris:* hrma, burgulium seu burgulio, est locus pilosus circa naturalia Lact.; hrma burgulium Prešp. 1219, Rozk. 1998, Nom. 67[b], Vocab. 175[b]. Zarozují se druhdy vešky w hrmie Rhas. 162. — *Příjm.:* Hrma TomZ. 1381 n 156.

hřměnie, -ie, neutr., *hřmění, dunění, das Donnern, Getöse, Gerassel:* od hrzmyenye vozóv a commotione Pr. Jer. 47, 3, překlad volný.

hřmet, hřmot, hřim-, řm-, -a, -u, masc., *hřmot, Getöse, Gerassel, Lärm;* z **grъmotъ.* — V tu dobu pojíde veliký hrzmet Pass. 646. Hospodin kázal slyšěti hrzmet sonitum audiri fecerat Lit. 4. Reg. 7, 6. Co platen jest řmot rtóv? HusE. 1, 306. Zloděj... upadl a veliký hrzmet sebú učinil sonum GestaBř. 23[a], hrzmet učinil GestaKl. 51 (místa stejná); beze všeho hrzmetu GestaBř. 22[b] a GestaKl. 51, hrzmotu GestaMus. (na místech stejných). Pak by ot hromu hrozný hrzymot PassKlem. 107[a] (verš 8slab., hrzymot 1slab.), hrzomot (sic) v Pass. tišt. na místě stejném. Od hrzmetu světského EvOl. 64[b]. hrzmet voza tumultus quadrigae Ol. Mich. 1, 12, hřmet vozu Kladr. tamt. hrzmet bojový fremitus Pror. Jer. 49, 2. Veliký hrzmot Mand. 92[b]. Miesto hrzmotu Hug. 93. hrzmet tonus Prešp. 148, Rozk. 258; hrzmet sonitus Ol. 4. Reg. 7, 6, Otc. 8[a]; hrzmet impetus Ol. Ezech. 10, 22, MamA. 26[a].

hřmetný, hřmotný, adj., *lärmend, schallend, ungestüm.* — Myšlenie hrzmotna a nesklidná Hug. 93. — Pruohon u hrzmetny skalky KolČČ. 94[a] (1548), u hrzmetne horky t. 6[a] (1542), nad hržmotnau skalkau KolDD. 51[a] (1660), *jméno místní*

hřmetná, hřmotná horka, skalka. — *Adv.* **-ně:** (bojovníci) hřmotně na ně padají HusE. 1, 170.

hřmieti, hřeměti, -ḿu, -míš, impftiv., *hřmíti, donnern, dröhnen, schallen; z grъměti,* stsl. *grъměti* tonare. — (Hospodin) bude hrzmyeti tonabit Ol. 1. Reg. 2, 10, hrziemieti bude tonabit MamC. 120ᵇ. V trúby hrzmiece tubis clangentes Ol. Judith 15, 3.

hřmitel, hřimitel, -e, masc., *Donnerer:* hrzmitele tonantis HymnA. 137ᵃ; hrzymytely Hymn. 76ᵇ.

hřmot v. **hřmet.**

hřmota v. **hřímota.**

hřmotný v. **hřmetný.**

hrncovati sě, -uju sě, -uješ sě, impftiv., *hašteřiti se, hadern.* — Páni diví se vám, starcům, že se tak hrnczugete, majíc (s) sebau v lásce žíti KolC. 506ᵇ (1589).

hrncový, adj., *na způsob hrnce, hliněný.* — Randlík hrczowy (sic) ChirB. 204.

hrnček, -nečka, -nečku, masc., demin. z *hrnec.* — Čímž naplníš nový hrnczek, tiem ť rád zapáchá ŠtítMus. 27ᵃ, opravou z hrneczek. Čím hrnček za nova zavře, tím vždycky bude zapáchati RešSir. předml. Melantrichova. hrnczek šočovicě OtcB. 43ᵇ; hrnček, tobolici HusE. 1, 429; do hrneczka Vít. 105ᵃ; hrneczky OtcA. 230ᵇ. — *Přijm.:* Hrnczek TomZ. 1429 st 107, Hrnček PoprK. 13.

hrnčieř, -ě, masc., *hrnčíř, Töpfer.* — Řekl hrnec hrnčeři ŠtítOp. 417. Vezmi vinštieř a daj jen spáliti hrnczerzy, upéci Chir. 111ᵃ. hrnczzierz figulus Ol. Sap. 15, 7; hrnczierz ollifex Prešp. 2511; hrnczyerz lutifigulus BohFl. 856. — *Adj. possess.* **-óv:** pec a oheň zkúšie zlata aneb diela hrnczíerzowa ŠtítBud. 185; jakožto orudie hrnčíeřowo zetřeš je (pohany) vas figuli Kladr. žalm 2, 9; jako sud hrnczyerzow ztepeš je ŽPod. tamt. Srov. *hrnčieřový.* — *Přijm.:* Bohunco hrnczierz TomZ. 1380 n 168.

Hrnčieři, -ieř, plur. masc., *jm. místní:* de Hirnczirz TomZ. 1379 n 161, villam dictam Hirnszer Reg. I, 1203 (ze XIV stol.); Hrnčíře Pal. pop.

hrnčieřový, adj. z *hrnčieř, Töpfer-.* — Jako sud hrnczierowi zlámáš jě vas figuli ŽKlem. 2, 9, jako sud hirnczierzowy ŽWittb. tamt., sud hrnczíeřowy ŽGlossKlem. tamt. Hlína v rukú hrnczyerzowuv in manu figuli Pror. Jer. 18, 6. Třěpiny hrnczierzowe testa figuli ProrTel. Dan. 2, 14. Srov. *hrnčieřóv.*

hrnčieřský, adj., *hrnčířský, Töpfer-.* — Podlé veščie brány hrnczyerzſkee portae fictilis Pror. Jer. 19, 2. Kúpili rolí hrnczzyrzſkow EvOl. 247ᵃ t. j. hrnčířskou (nejstarší známý a zřetelný doklad pro *ou* za starší *au, ú*).

hrnčieřstvo, -a, neutr., *hrnčířství, Töpferei:* hrnczierzſtvo ollatoria Prešp. 1566 v kap. de arte, hrnczierzstwo též Veleš.

hrnčík, -a, masc., demin. z *hrnec:* to vař u víně w hrnczyku zahrdlitém, ten hrnczik dobře zakryje, ať by pára z ňeho nešla ApatFr. 164ᵇ.

hrnec, -ncě, masc., *Topf;* z *gъrnьcь,* stsl. *grъnьcь* lebes, olla, rus. *gorneсь,* pol. *garniec,* demin. z *gъrnъ* stsl. *grъnъ* lebes. — hrnecz olla Prešp. 1908, BohFl. 645 (32). Ucho v-hrncze ansa MamF. 86ᵃ; pod kraj hrnczye Hrad. 136ᵇ. Dachu jemu hrnczie vasa fictilia Ol. 2. Reg. 17, 18. Kotlóv a hrnczuow ML. 80ᵃ. Vložiž to v nový hrnecz Chir. 38ᵇ; přikrýž ten hrnech (sic) taléřem t. 317ᵇ. hrnecz warzigiczy olla pulmenti Ol. 4. Reg. 4, 39. Když těsto upravichu, hrrnecz kvasnic v ňe nalichu Hrad. 136ᵇ. hyrnecz kyšělicě Mast. 11. Moab hrnecz nádějě mé olla spei meae ŽKlem. 59, 10, hirnecz nádějě mé ŽWittb. tamt., hrnecz náděje méj ŽPod. tamt. Moab hrnecz nádějě mé lebes spei meae ŽKlem. 107, 10, Moab hrnecz mořazny náděje mé ŽPod. tamt., hrnec miedeny ŽGlossKlem. tamt.; za to v ŽGloss. piwnik medeny, a v ŽWittb. pywnik medowi (neporozuměním).

hrnečný, adj., *Topf-.* — Zpodstatnělé **hrnečné,** -ého, neutr., *celní poplatek z hrnců.* — grrnecne Lit. Litoměř. 1057 (ze XIII stol.).

hrnek, -nka, -nku, masc., *Topf;* demin. z **grn,* stsl. *grъnъ lebes,* pův. *gъrnъ,* srov. *hrnec.* — Židovčata lepiechu hrnky ML.

50ᵇ; jeden hrnek malý masa vařiti ollam Mill. 44ᵃ.

hrnúti, -nu, -neš, impftiv., *hrnouti, schieben, scharren; z gъrtnąti,* srov. stsl. *ogrъnąti* operire, amplecti, involvere, srb. *grnuti* iter. *grtati* zusammenscharren atd., dále *hrst* a Hist. Mluv. I, 62. — Bohatý k sobě zlato hrne RešSir. 108ᵇ; hrnau jen do svého měšce t. 39ᵃ. — U významu subj. = *hrnouti se, strömen, sich drängen:* kteříž koli to slyšiechu, se všěch stran k ňemu (sv. Prokopovi) běžie(chu), dary své j'mu obětujíce... hrrnyechu k ňemu nebožátka, právě jako k slepici kuřátka Hrad. 8ᵇ.

hrob, -a, -u, masc., *hrobka, hrob, Grabhügel, Grab.* Z *greb-;* stsl. *grobъ* fovea, sepulcrum. — hrob sepulcrum Prešp. 68, BohFl. 137; z hrobu Hrad. 41ᵃ, Pass. 387, ot hrobu Hrad. 34ᵇ, blízko v-hroba Vít. 41ᵇ var.; w hrobye Mast. 340, Pass. 387, na hrobu Pass. 371. (Moře), po ňemž plovú pútníci k božému hrobu AlxV. 607 (podle rýmu bylo tu původně: k rovu). K hrobu Achillovu ad tumulum Otc. 414ᵃ. K umrlčiem hrowom (sic) ZlomMus. 10, 2; hrobowe umrlčí tamt. (Sv. Jan) kázal sobě hrob učiniti ML. 78ᵃ. Neb (ty) si vytesal hrob sepulcrum Pror. Isa. 22, 16. Tělo... je dlúho w hrobye hřbělo Mast. 352. Všickni, ještо w robyech (sic) jsú in monumentis EvVíd. Jan. 5, 28. — *Příjm.:* Hrob UrbChotěšA. 14ᵇ.

hróbě, -ě, fem., *hromada, vršek, hrobka, Haufen, Hügel, Grabhügel, Grab.* — Vzmetachu na ň (na ukamenovaného) velikú hrobi kamenie acervum magnum lapidum Ol. Jos. 7, 26; vzmetali na ň velikú hrobi kamenie congesto super eum magno acervo lapidum t. 8, 29. — Kuožě našě jako fyenna hruobye užhla sě jest sicut clibanus Pror. Jer. oratio 10, přeložení volné, sěnná hruobě, vlastně = senná kupa. — Že to bude hrobie věčná tumulus sempiternus Lit. Deut. 13, 16, hróbye vieczná Ol. tamt., hrobye wyeczna Mus. tamt.

hrobec, -bcě, masc., *hrobka, hrob, Grabhügel, Grab;* z *hrob,* v. t. — Galaad hrobecz ſwiedek neb hromada svědectvie Lit. výkl. slova Galaad; s hrobcem mausoleo MamC. 125ᵃ, MamV. — *Příjm.:* Hrobecz UrbChotěšA. 29ᵇ.

hrobek, -bka, -bku, masc., demin. z *hrob.* — Je v *příjm.:* Hrobek Háj. 215ᵇ.

Hrobi, -by, Hrob (?), -óv, plur. masc., *jm. místní:* de Hrob Reg. III, 1320, v Hrobiech PoprR. 6; mlynáře z hrobow KolB. 89ᵃ (1498), rolé proti hrobuom t. 111ᵇ (1498). — *Adj.* **-bský:** z mlýna hrobſkeho KolB. 3ᵃ (1479).

hrobicě, -ě, fem., demin. z *hróbě,* v. t. — Je ve *jm. místním:* (les) Hrobice Háj. 82ᵃ.

hrobka, -y, fem., demin. z *hróbě.* — Pochován v knížecí hrobce Vel. Jg. — *Jm. místní:* na Hrobce TomP. 2, 149.

hrobnák, -a, masc., *pták* neboli *červ toho jména:* hrobnak *cantabrida, avis etc. Lact. 282ᵃ, RVodň. 51ᵇ; — hrobnak *centabera Prešp. 541 v kap. de nominibus vermium, SlovBrn. 161.

Hrobníci v. **hrobník.**

hrobničný, adj. z *hrobník; člověk k tomu zřízený, aby sbíral nemocné po ulicích ležící* WintObr. 2, 199 (ze XVI stol.).

hrobník, -a, masc., *Todtengräber:* hrobnik tumulator Prešp. 1148. — Plur. **Hrobníci, -íky,** *jm. místní:* de Grobnik Reg. I, 1183.

hrobný, adj. z *hrob, Grab-:* anjel odvalil kámen od dveří hrobnych Kruml. 71ᵇ.

hrobový, adj. z *hrob-, Grab-:* k dveřóm hrzobowym (sic) ad ostium monumenti Koř. Mat. 27, 60; hrobowij kopačži pollinctores Ol. Ezech. 39, 15, Br. tamt.: hrobaři; epitaphia totiž nápisy hrobowe RešSir. 284ᵇ.

hrobský, Hroby v. **Hrobi.**

Hroch, -a, masc., *příjm.:* Bohunco vel Hroch Reg. IV, 1346, Bohunkoni vel Hrochoni fratribus tamt.; Jan Hroch Běl. 1475. — *Adj. possess.* **-óv:** syna Hrochowa Háj. 198ᵇ.

hroch *ve hře šachové,* v. **roch.**

hrochadlný, adj., *vetchý, stářím sešlý, altersschwach.* — Král stár a hrochadlen jsa Pulk. 119ᵇ, hrochodlen m. hrochadlen PulkL. 268.

hrochnúti, -nu, -neš, pftiv., *buchnouti, padnouti, stürzen.* Z *groch-*, stsl. *grochotъ* sonitus. — Sinite eos, coeci sunt et duces coecorum, až ť i oboji hrochnu do pekla, ti tam! HomMak. 102ª. Byšte nehrochli do hluboké propasti KorMan. 40ᵇ. Tak rychle okamženie hrochne Rokyc. 355ª. — Srov. *hronúti, ronúti.*

hrochnutie, -ie, neutr., *buchnutí, pád, Fall, Sturz:* bojte sě, by ť nepřišlo na vás hrochnutie přehrozné KorMan. 70ᵇ. Srov. *hronutie.*

Hrochot, -a, -u, masc., *jm. místní:* silvae dictae Hrochot Reg. IV, 1346.

Hrochov, -a, masc., *jm. místní:* Jiřík z Hrochowa Háj. 292ª.

hrom, -a, -u, masc., *Donner;* stsl. *gromъ* tonitru, z *grem-, grьměti.* — Jakž sě zdáše, by v tu dobu sto hromow spolu vzehřměli AlxB. 2, 22. Hlas hromu tvého tonitrui ŽWittb. 76, 19, ŽPod. tamt. Z hory hrom, blsket silný jdieše ML. 57ª. Tak mi sě uda uzřieti, ande sě tako prosvieti, jakožto když bude z hromu blesk AlxV. 883. Kdyžto v mraky vstúpí hrom, mútě oblaky AlxŠ. 4, 6. Anděl lúči divokým, prudkým hromem mezi ta kola (mučidla) Kat. v. 2877. Když koho hrom opálí Chir. 315ª. O hromowy chci zvěstovati Vít. 8ª. — hrom tonitru Prešp. 129, BohFl. 35; ot hromu Kat. v. 3371; w hromye Pror. 20ᵇ.

hromada, -y, fem., *Haufen, Menge;* stsl. *gramada, gromada* acervus, cumulus. Podle Mikl. Etym. Wtb. 422 prý z *gormada.* — Sladovník... vešdy ť hrabe (slad) neusada, až ť bude hrozná hromada Hrad. 133ᵇ. hromady soli acervi salis Ol. Sof. 2, 9. Znamenati velikú hromadu božích milosrdenství Kruml. 198ª. — Nebieše kto hromad bořě AlxV. 2254, kdo by hromady země, veliké hroudy na poli roztloukal. — Když již kořist skladú všiucknu na jednu hromadu AlxV. 1842, *na hromadu;* že sě dvě hoře na hromadu sešle Kruml. 168ª. — Starosty w hromadu sě sezvachu ML. 88ᵇ, *v hromadu, = dohromady.* (Prokop) sezva bratří w hromadu Hrad. 17ᵇ. Když sě sebrachu w hromadu dum convenirent simul ŽWittb. 30, 14, překlad nedosti věrný. Když sě whromadu snidechu in unum Lit. 2. Reg. 2, 13; všěcky ryby mořské w hromadu budú shromážďeny in unum Mus. Num. 11, 22. w hromadu sě tlučiechu collidebantur ProrTel. Dan. 5, 6. Ani osob (sv. Trojice) w hromadu slíc Štít. uč. 11ª. Ten jě (Vacek bratry) whromadu vadieše DalC. 60; (Vršovici) ny w hromadu vadie t. 53. Jako by črnú barvu a bielú w hromadu chtěl třieti Kruml. 353ᵇ. (Opony) aby sě mohly w hromadu sjieti ut possint invicem copulari Mus. Ex. 26, 4; učinil w hromadu opon pět... a jiných pět sobě w hromadu stavil coniunxit, sibi invicem copulavit t. Ex. 36, 10; vrch toho korábu vzvedeš w hromadu consummabis summitatem t. Gen. 6, 16, překlad neumělý. — Bydliti w hromadie habitare in unum ŽWittb. 132, 1, w hromadie ŽGloss. tamt., *v hromadě, = pohromadě, zusammen, beisammen;* w hromadie s hřiešníky simul cum peccatoribus ŽWittb. 27, 3. (Ciesař) tu sedáše v radě s svými zemany w hromadie Kat. v. 3111; proměňte sě a w hromadye držte sě DalC. 72. — Nechcete-li svých žen Němcóm dáti, tehdy vám slušie pohromadye státi t. 44, *po-hromadě.* Jich (kol, hromem rozbitých) ižádúcie póla tu pohromadie neosta Kat. v. 2880. — hromada communitio, simultas, possessio SvědBydž. (progr. str. 10), *spolek, spolek rodový, žití v takovém spolku, společný majetek, Gemeinschaft, Gemeingut;* odtud *hromadník, hromadnice* atd., v. t. — hromada cumulus Prešp. 72, BohFl. 131, Nom. 69ᵇ, Dienfb.; hromada acervus MamA. 16ª, agger tamt. — *Přijm.:* Radsslaus Hromada TomZ. 1391 h 123; k tomu *adj. possess.* **-óv:** domem Hromadowym KolB. 62ᵇ (1497).

hromádka, -y, fem., demin. z *hromada.* — Však oni ten úmysl mějiechu, w hromadce se držiechu, k Arnoštovi se tisknúce Baw. 267, *v hromádce = pohromadě.* — *Přijm. mužské:* Mixffo dictus hromadca Lún. ks. 1396, erga Johannem Hromadcam TomZ. 1398 n 178.

hromadnicě, hromazdnicě, -ě, fem., *osoba ženská žijící v hromadě, ve spolku rodovém, mající podíl v majetku rodovém, podílnice, společná majitelka.* — Simulatrix (ze simul), quod vulgo dicitur společnice aut hromadnicze SvědBydž. r. 1399. (Manželka) po dni, po roce má býti pravá společnice, hromazdnicze a mocná hospodyně v týmž statku KolČČ. 139ª (1551). Přijal jest ji (manželku)... za společnici a hromazdniczy statku, na pravau třetinu všeho statku svího, kterejž má aneb jmíti bude, mějte děti nebo nemějte, podlí řádu t. 113ᵇ (1549) a 354ª (1563). — Fem. k *hromadník,* v. t.

hromadník, hromazdník, -a, masc., *kdo hromadí, hromazdí:* hromazdnik accumulator Prešp. 1147. — *Kdo žije v hromadě, ve spolku rodovém, má podíl v majetku rodovém, podílník, společný majitel; Glied einer Gütergemeinschaft* BrandlGloss. — Selyzlaus et Wseslaus fratres... univerunt se hereditatibus suis... et omnibus bonis mobilibus et immobilibus et facti sunt veri hromadnyczi DeskDE. z r. 1318; facti sunt veri hromadnyczi t. z r. 1323. Portionatores videlicet hromadniczi SvědBydž. r. 1408. Že jest jej učinil hromázdnijka všech věcí VšehK. 173ª; praví společníci a hromaždniczi všech věcí t. 172ᵇ. Dá-li jim (manželům) pán buoh do dne a do roka spolu živu býti, tehdy mají praví společníci a hromazdniczy býti vedlé práva města tohoto KolAA. 20ª (1512, společní majitelé statku); (manželé mají) v tom ve všem statku zuostati a praví hromazdniczy a společníci býti v tom jich statku t. 111ᵇ (1515); po dni a po roce (manželé)... mají býti praví společníci a hromazdniczy statku KolČČ. 190ª (1553). — Congero hromadnik, bursarius společník Prešp. 1155 v kap. de nominibus personarum (congerro = socius DC.), Veleš.; *congerio hromadnyk Rozk. 1912. — Srov. *hromada* = spolek rodový, a *společník.*

hromadnost v. **hromazdnost.**

hromadný, adj. z *hromada.* — *Adv.* **-ně** *ve spolku, společně:* vše bych to mile i snadně trpěl, spolu sa hromadnye s tobú (s bohem) Rúd. 11ᵇ; srov. *hromada* = spolek.

hromazdič, -ě, masc., *kdo hromazdí, hromadí, der zusammenhäuft.* — hromazdicz adunator Prešp. 1146, hromazdycz též Rozk. 1909.

hromazditi, -žžu, -žďu, -zdíš, impftiv.; *hromaditi, shromážděti, sbírati, schrániti, zusammenhäufen, sammeln.* Iter. **hromážděti,** -ěju, -ieš, impftiv. Vlivem iter. *-hromážděti, shromážděti* atd. bývá *hromažd-* také v těch tvarech slovesa *hromazditi,* ve kterých by mělo býti *hromazď-.* — Ktož sě rozmyslí, kaká jest to marnost, tak přielišně hromazditi ŠtítBud. 163. Kto hromaždí ve žni, syn múdrý jest qui congregat Kladr. Prov. 10, 5. Ktož... hromazzdi Kruml. 312ᵇ. Mravenec... hromázdij a snáší v létě Ezop. 128ª. hromazdij člověk a nevie komu ŠtítBud. 221; hromazdí člověk s takú prací, s takým obmyslem, a nevie, komu to sbéře t. 163. Ty hromazdiſs sobě thesaurizas Koř. Řím. 2, 5; hromazdiš thesaurizas Hlah. Tob. 4, 10. Která (žena) před svým mužem kryjíc hromazdy sobě Štít. uč. 56ᵇ. Ne synové rodičuom hromazditi mají VšehK. 169ᵇ. Druzí pak menší (klášterníci) také hromazdye Štít. uč. 74ᵇ. hromazd sobě poklady NRada 1444; hromazdte věčné poklady Kruml. 343ª. Střiebro bude hromazzdieno coacervabitur Ol. Job. 22, 25. Každý sobě hromazdy penieze Štít. uč. 74ᵇ, hromazdí. Jest nelze, sbožie hromaźditi bez protivných puotek ŠtítBud. 148; onen aby sbožie hromazdyl Štít. ř. 49ᵇ; múdrost světskú, kteráž učí chvály lidské hledati a sbožie zemské hromazditi HusE. 3, 12; ktož zbožie... hromażdy congregat Ol. Prov. 28, 8; těm, ještó zboží hromaždiegi lakomě ChelčP. 142ª. Abychom odplatu hromazdyly Štít. ř. 191ᵇ. (Kněz) hromaždi sobě rozkoši ChelčP. 179ᵇ; (kněžie) radějše hromaždie psy než chudé HusPost. 31ᵇ. (Cizoložník) ohavnost hromazdy congregat Ol. Prov. 6, 33. — Jeho (boží) múdrosti nemóž ižádúcí umem obklíčici (dial.

m. -ti) ni rozumem, kak sě hromazdy neb dělí Kat. v. 519.

hromazdnicě, hromazdník v. **hromadn-.**

hromazdnost, neboli **hromaždnost,** -i, fem., *sjednocení, jednota pro společný majetek, na př. ve spolku rodovém,* srov. *hromadník, hromazdník* masc. a *-icě* fem. — Spolek jest lidí sstúpenie a hromażdnoft VšehK. 171[b].

hromažďenie, -ie, neutr., *hromadění, Sammlung, Häufung,* z *hromazditi;* a **hromážděnie,** -ie, neutr., *hromáždění, Sammlung, Häufung,* z iter. *hromážděti.* V dokladech následujících není jasno, který tvar je míněn. — Higal hromazdienie povýšené Lit. výkl. jména Higal. W hromazzdieny sbožie in congregatione substantiae Ol. Sir. 31, 3.

hromážděti, iter. k *hromazditi,* v. t.

hromaždi- v. **hromazdi-.**

hromaždn- v. **hromazdn-.**

hromicě v. **hromnicě.**

hromnéř, -ě, masc.: hromnerzi *cyclopes* Prešp. 274 v kap. Monstra, hromnerzy též Rozk. 521; umělé, srov. *hromník.*

hromnicě, z toho **hromicě,** -ě, fem., *hromničná, svěcená svíce, geweihte Kerze.* Je snad v dokladech: hodloj orlogium, feretrum máry, hroñycze *centrum Prešp. 2244 v kap. de ecclesia, hromnyczye též Rozk. 3365, hromnýce též Veleš.; přeložení lat. *centrum nejasné. — Plur. *svátek hromnic (kdy hromničné svíce se světí), Lichtmesse.* Řeč o hromnyczijech Štít. ř. 222[a]; Hromnycz ŽPod. (v kalendáři, 2. ún.); na hromnycze ListOleš. 1414, na hrompnice Půh. 1, 263; hromnicz gen. purificatio Prešp. 2261; od hromnicz KolA. 1513, na hromicze tamt., o hromiczijech tamt. hrom CisMnich. 97[a], chrom CisPr. 103[b], m. hromnicě.

hromničí, adj. z *hromnicě (svěcená svíce):* (Čechové) postavník hromniczy na čest svaté královny zažhli KázLeg. 46[a].

hromník, -a, masc.: hromniczi *cikloppe RVodň. 55[b], m. *cyclopes;* umělé, srov. *hromnéř.*

hromobitie, -ie, neutr., *hromobití, Donner, Donnerschlag, Donnerwetter.* — Po hromobití a po búři rád déšť bývá HusE. 3, 198. Zahřměl jest pán hromobitijm intonuit fragore magno Ben. 1. Reg. 7, 10, hromobytym fragore MamD. 300[b], MamE. 312[a].

hromot, -a, -u, masc., *hřmot, Gedonner, Geknalle:* hromotem strepitu MamB. 93[b].

hromotřěsk, -a, -u, *rostlina toho jména, netřesk, Hauswurz:* hromotrzefk sempervíva HerbKřišť.

hromovati, -uju, -uješ, impftiv., *hromem láti, klíti, wettern, fluchen:* (opilec) hromowal, lál KolC. 708[a] (1589); hned tak klíti, láti, hromowati t. 800[a] (též).

hromový, adj. z *hrom, Donner-.* — Blesk hromowi fulgur Koř. Luk. 17, 21; bleskot hromowy Otc. 28[b]; hromowa blýskota Krist. 104[a]. — *Hromové kořenie* v. **kořenie.**

hrompn- v. **hromn-.**

Hron, -a, masc., *jm. osobní.* — Král tam posla tři pány: hrona z Náchoda, Smila Světličského a pana Havla Jablanského DalC. 88; hron tu byl v radě ze všěch múdřější nazván tamt.; Hron Háj. 251[a]. — Gron de Náchod Reg. II, 1254; Hrono filius Hrononis de Náchod t. III, 1321; Hron dictus de Náchod t. IV, 1338; Benessius Hron TomZ. 1391 n 15; Hrono UrbBřevn. 1406. — *Jm. potoka:* fluvium Gron KosmA. I, 14, Kosml. tamt.

Hronek, -nka, masc., *jm. osobní,* demin. z *Hron.* — Hronek PoprR. 30; erga Hronkonem TomZ. 1411 n 20.

Hroňata, -y, masc., *jm. osobní; z groněta.* — Gronata calvus Reg. II, 1185.

Hronov, -a, masc., *jm. místní:* Hronow Háj. 37[a].

hronúti, ronúti, -nu, -neš, pftiv., *padnouti, stürzen;* — hronul jest irruit Veleš.; ronete do horaucího pekla RokycKl. 425[b]; tak budau trvati, až ronau na věčné zatracení Rokyc. Jg.; upadl jsem do hrozné šachty, po hlavě se hronul do bláta Ottersd. Jg. Srov. *hrochnúti.*

hronutie, -ie, neutr., *pád, Fall, Sturz.* — Neraduj sě hronuty ani sě vesel srdce tvé tomu ne gaudeas in ruina Ol. Prov. 24,

17, t. j. hronutí, sing. dat.; neraduj sě hronuty Lit. tamt.; když letí tvój nepřietel, neraduj se v jeho hronutí Hlah. tamt. hronutie ruina MamV. Srov. *hrochnutie.*

hrošík v. **grošík.**

hrošitný, adj., *vetchý, stářím sešlý; altersschwach:* (arcibiskup Konrad) byl dosti ostarúžný člověk a ohrošilý Let. 41, k tomu var.: hrošitný. Srov. *hrochadlný.*

hrot, -a, -u, masc, *Spitze;* pol. *grot* Pfeilspitze, rus. *grot* Wurfspiess. — Střěly, *cidea hrot, clava řemdih Prešp. 2037 v kap. de armis, Nom. 69^{a}; hrot *cidia MamA. 18^{a}; hroth *cidea Vocab. 176^{a}, Rozk. 3154. Daj mu ránu až do hrotu DivVít. A. 42. Tak hrot (z rány buď) vyňat Rhas. 39. Ciesař má ratišťe božieho kopí, ale hrot jest u Paříži Mand. 4^{b}. — hrot multrum Boh. min. 23^{a} (multrum = vražda DC. s. v. morth).

hrotišče, -ě, neutr., *dřevce, na němž je hrot (kopí), násadka hrotu:* hrotifftie jeho kopie hastile hastae eius Ben. 1. Reg. 17, 7.

hrotník, -a, masc., *kdo dělá hroty* Tom, řem. 101.

hróza, -y, fem., *hrůza, Graus, Schrekken;* stsl. *groza* horror. — Taký křik i hroza taká by u vojech stranú obú AlxV. 1525. Geztmu veliká hroza objide ML. 49^{a}; hroze (dial. mor. m. hróza) jeho bieše obešla ROl. 152^{a}; když mě obešla tato hroza Kruml. 347^{a}; veliká hruoza počě obcházěti všěcky súsědy jeho Pass. 276. Taká hroza Boleslava poja DalH. 30. (Němci) tepúc o helmy voláchu a třasúc helmy Čechuom hruozu dáváchu DalJ. 100 z J^{2}. Když si poddán lestnéj hrozy, jakž móžeš, tak jí spomozi Baw. 77 (hrózi dial. m. hróžě). hrozi zbav ny CisPr. 103^{b}. — Na hruozu muk Kruml. 187^{a}; hrozné muky. Tak jest mě přežesila hruoza smrti t. 340^{b}; hroza fmirtedlna formido mortis ŽWittb. 54, 5; hroza tieleftna horror corporis Ol. 2. Mach. 3, 17. Tak ty (pěšáky, Darius) bě vypravil pilně, by pro jich moc i pro hrozu nep(r)otřěl sě lap kto k vozu AlxH. 4, 5, aby pro těch lidí hrozu neprotřěl sě nikte k vozu AlxV. 1269 (místa parallelní), pro jich hrózu, hroze se jich. Pohanská vše (moc) zmiše, zbledie, rozběhši sě... silnú hrozu moci vašie AlxH. 12, 32; hrozu rozpršechu sě bratřie terrore Otc. 309^{a}. Nežásaj se náhlé hrofy repentino terrore Kladr. Přísl. 3, 25. S obú stranú toho voza, jež jich viera i jich hroza, jediešě dvanácte muží AlxH. 2, 13 (= předmět jejich víry a posvátné bázně); kdež jich viera i vše hroza AlxV. 1221 (místo parallelní). (Patron) minuv všiu těch zrádec hrozu přitřě sě k královu vozu AlxBM. 2, 34. hrozy jeho snésti nemohúce impetum Ol. Num. 22, 3, Mus. tamt., hroza impetus MamA. 26^{b}. — Welikem ftrachem a hrozi preč běžie stupore et tremore Mill. 76^{a} (dial. m. hrozú). — hroza horror Prešp. 1449, ŽKlem. 135^{b}; w hrozie horrore Ol. Job. 4, 13. Učinil hrozy terribilia ŽWittb. 105, 22, hrozi ŽGloss. tamt., hrozy ŽPod. tamt. Neskrovná hroza intolerabilis timor Ol. Jud. 14, 17. — *Hrozba, Drohung:* Ciesař jich (mistrův) prosí i kazuje pod hrozu i při milosti, aby atd. Kat. v. 1452 (= hroze trestem a slibuje milost); ciesař pod hrozy nesnadnú rytieřóm káza, aby atd. t. v. 2412 (pod hrozí dial. m. hrozú). Z hrózy mnoho zlého pochodí, neb hrozú ten, jenž hrozí, v srdci sě povýší, bližnieho ke zlému popudí... HusE. 1, 265. hroza minae Otc. 59^{b}; hruozami mučili sú mě minis t. 391^{b}; veliké hrozie dávati comminari t. 121^{b} (dial. m. hrózy). — *Příjm. mužské:* Hróza PoprR. 7.

hrozba, -y, fem.: elegia milena..., hrozba *satira* Prešp. 1536 v kap. de arte (satira = strafred, scheltgedicht Diefb. Gloss.), Rozk. 2260; přeložení volné.

hrozdn- v. **hrozn.**

Hrozek, -zka, masc., *jm. osobní:* donationem factam Hrozkoni Reg. III, 1331; idem Hrozko tamt.; Hrozek Předmiřský Háj. 87^{b}.

hrozen v. **hrozn.**

hrozének, -zínek v. **hroznek.**

hrozinka v. **rozinka.**

Hrozislav, -a, masc., *jm. osobní;* — k tomu *adj. possess.* **-óv;** syn Hrozyflawuow Háj. 29^{a}.

hroziti, -žu, -zíš, impftiv., *drohen;* stsl. *groziti* minari. — nehrozil jest non comminabatur MamA. 30[a], nehrozyl jest (též) Anon. 5[a], hrozyti bude comminabitur Ol. žalm 102, 9. (Marek) hrozi CisMnich. 97[a]; hrozye (part.) jemu sic i onak Pulk. 66[b]; že mně pro tě tako hrozie Hrad. 141[a]. Osudové moji mně brzkú smrtí hrozije Alxp. 5, *hroziti komu čím.* Často rada nevěrných lidí byla vzbuzena proti cěrekvi, že jsú na ni jako búře mořská byli hrozyece Mat. 115, *hroziti na koho.* — **hroziti sě** *koho, čeho:* ani ſye gich hrozyti ne formidetis Ol. Deut. 20, 3; duchu mého hyrzieſſe (sic) ſie žena má exhorruit Ol. Job. 19, 17, dýchání mého hrozí se manželka má Bibl. 1857 tamt.

hrozlivě v. **hrozlivý.**

hrozlivý, adj., *hrozicí, hrozný, schrecklich:* ač sě hrozliwa zdají má slova Brig. 167. — Adv. **-vě:** hrozliwie rigide MamE. 318[a].

hrozn, hrozen, -zna, -u, masc., *hrozen, Traube;* za *-zn-* bývá *-zdn-*. Stsl. *grozn̄* uva, a také *grozd̄.* — hrozen jich hrozen žlučě uva eorum uva fellis ŽKlem. Deut. 32; hrozn přěhořký botri amarissimi ŽWittb. tamt. Krev hrozdnu pili náślechetnějšiú sanguinem uvae ŽKlem. Deut. 14. Dva mužě neseta hrozn z země slíbené na púšť Kruml. 52[b]. Hrozni, kteříž před jinými zrají praecocia Lact. 130[b]. Vinný hrozen LékA. 55[b], hrozny vinné t. 21[b]; hroznowe vinní racemi vindemiae MamA. 34[a]. hrozn botrus Prešp. 563; hrozen též BohFl. 221, Vít. 95[b], Nom. 69[a], RVodň. 54[d], Diefb., Veleš.; w hroznye Pror. 47[b].

Hrozňata, z toho i **Rozňata,** -y, masc., *jm. osobní;* býv. *grozn̨ta,* z adj. *hrozný, grozьnъ* terribilis. — Groznata List. Litoměř. 1057 (ze XIII stol.), Reg. I, 1088 (též), Groznata de Podebrad t. IV, 1233, Groznata NekrP.; coniux Groznatae Kosm. pokrač. 1132, filius Groznatae Reg. II, 1243; Hroznata subcamerarius List. 1225, Hroznata de Pnitluk Reg. II, 1266; vir nobilis Hroznatae TomZ. 1253 st 58, Hroznata DeskDE., Hroznatha Reg. IV, 1334—1346, Hrosnata UrbOstr. 1390; — hroznyata švec ZápMeziř. 1417; — Rhosnata de Grenitz Reg. III, 1303, Roznata de Genicowe t. 1314.

hrozně v. **hrozný.**

hroznec, -zncě, pak -zencě, masc., demin. z *hrozn;* z býv. *grozn̄c̄.* — Ani na vinnici tvé hrozencόw i zrn opadalých shromažďovati budeš racemos Kladr. Lev. 19, 10, hrozenczow opadalých Ol. tamt., Mus. tamt. Lepí jest hroznecz Efraimόv melior est racemus Lit. Súdc. 8, 2, hroznecz Ol. tamt.

hroznek, -znka, -znku, pak -zenka, -zenku, masc., demin. z *hrozn;* podle gen. hrozenka atd. utvořen i nom. *hrozenek,* a z toho *-zének, -zínek.* — hrozýnkuow dosti mají Puch. 177[b].

hrozník, -a, -u, masc., demin. z *hrozn.* — Vinný hroznyk racemus Pror. Isa. 17, 6; hroznijkowé okrauhlí Háj. herb. 233[b]; paběrky zbírá a pozuostalé hroznijky Reš-Sir. 223[b].

hroznost, -i, fem., *hrůza, hrozná věc, Schrecklichkeit.* — Jenž učinil... hroznoſti terribilia ŽKlem. 105, 22; moc hroſnoſtij terribilium t. 144, 6; by sě to potom w hroznoſt obrátilo Kruml. 381[b]; (někteří) spravedlivost nazývají hroznoſt t. 114[a].

Hroznota, -y, masc., *jm. osobní:* Hroznota Háj. 186[a]; chybně m. Hrozňata.

hroznovie, -ie, neutr., kollekt. z *hrozn,* stsl. *groznovije* uvae. — (Syn) čakal, aby (vinnicě) načinila hroznowye, i načinila jest planého vína ut faceret uvas Pror. Isa. 5, 2, aby nesla hrozny Br. tamt. Sbeř hroznowie botros Koř. Zjěv. 14, 18; hroznowie (akk.) racemum Ol. Abd. 1, 5. — Po mázdřici sietné jesti ť mázdřice, jenž slove hroznowie, proto že k kuožce hroznowe podobna jest Sal. 749.

hroznový, adj. z *hrozn, Trauben-.* — Krev hroznowu sanguinem uvae ŽWittb. Deut. 14 a ŽPod. tamt., ve krvi hroznowey Mus. Gen. 49, 11. Črvenost hroznowu uvae Mus. 1. Mach. 6, 34. Jádra hroznowa LékA. 48[b]. Dva svazečky hroznoueho sušeného vína ligaturas uvae passae Ol. 1. Reg. 30, 12, hroznoueho vína Lit. tamt.

Neshrabuj hroznowych zrn racemos Ol. Deut. 24, 21. Potok hroznowy torrens botri Mus. Num. 13, 25, do úvala hroznoweho t. Num. 32, 9. Až do potoka hroznoueho ad torrentem botri Ol. Num. 13, 24. Mázdřice, jenž slove hroznovie, proto že k kuožce hroznowe podobna Sal. 749. — Místo *hroznový* bývá **hrozný:** přišli do úvala hrozneho ad vallem botri Ol. Num. 32, 9; do podolé hrozneho ad vallem botri Ol. Deut. 1, 24, za to v Br.: k údolí Efſkol, a v Bibli 1857: k oudolí hroznu.

hrozný, adj., *schrecklich;* pak *hrozně veliký, náramný, ungeheuer.* Z *hróza,* stsl. *grozьnъ* horribilis. — Hospodin vysoký, hrozny terribilis ŽWittb. 46, 3, t. 75, 8, t. Moys. 11; hospodin... hrozny terribilis ŽPod. 46, 3; hospodin vysoký, hroſny ŽKlem. tamt.; u miestě hroznem terroris ŽWittb. Deut. 10. V ten den hrozny ŽPod. 165. Tak hroznů věc zvěděvše PilC.; král Macedo když to pozna, že v téj zemi věc tak hrozna..., káza AlxV. 2164; jest hrozna věc i žalostivá AlbB. 7ᵃ. Tak hroznu novinu slyšěvši Krist. 85ᵇ. hrozzne blýskoty ApŠ. 111. przychrozne padenie anjelóv Alb. 12ᵇ. Tě dvě hrozneyey a příkřiej ráně Pass. 304. Pro hroſne okrvavenie Kunh. 150ᵃ. Bieše hrozna jeho prácě Hrad. 143ᵃ, hrozný zápas umírajícího bohatce. Tu (o soudném dni) sě stane žalost hrozna Kat. v. 2016; ten (hříšník) pójde ť a nesa své hřiechy s hroznym křikem na levici t. v. 2022. Z šalmějí, z bubnóv hrozny šal AlxV. 1201. Tehdy řěčská strážě pozna, že pohanstva sbrojě hrozna t. 1377, hrozně, velmi veliká. Ten hrad hrozny přiekop jmějieše, skrze něnž hrozna voda tečieše Baw. 196. Sladovník... vešdy ť hrabe neusada, až ť bude hrozna hromadu (sladu) Hrad. 133ᵇ. Učinil sem hroznu svádu t. 128ᵃ. Musím ť jmieti hroznu práci t. 128ᵇ, práci velikou (praví konšel nevěrný). Ciesař hroznu čest učini jemu, Arnoštovi slovutnému Baw. 191, velikou, náramnou čest. Lazebník... učiní člověku bolest, a to je hrozna nečest Hrad. 134ᵇ. Maxencius ſ hroznu pýchú bohatě své modly zstavi, hrozne veselé napravi Kat. v. 1148 sl., s náramnou pýchou, náramné veselí; hrozny smysl t. v. 1769, veliký rozum. Uzřie v světě hrozneᵉ divy PilC. — Tu, kdež bylo býti hrozno AlxH. 5, 28, *hrozno* s *inf.;* hrozno sě zdáše i břidko na to hleděti Kat. v. 2779; mé tělo bylo jest... krvavo a hrozno hleděti Kruml. 369ᵇ. — hrozno mě jest toho, co ty rozprávieš Jeron. 87ᵇ, *hrozno mě jest čeho.* — hrozny bude comminabitur ŽKlem. 102, 9, přeložení volné; dal si těm, jišto sě tebe bojie, znamenie, aby utekli ot obličějě hrozneho a facie arcus t. 59, 6, překlad neshodný s orig., v ŽWittb. tamt.: ot obličějě lučiščného. — *Adv.* **-ně** *strašně, velice, náramně:* hroznye velebný terribiliter magnificatus ŽTruh. 138, 14, hroznie vzveličen jsi ŽWittb. tamt., hroznye ŽPod. tamt.; bohatý křiká hroznye rigide Ol. Prov. 18, 23; to mluvieše (Alexander) hroznye lkaje AlxV. 182; (Darius) tak sě bieše hroznye vstrašil t. 1432; Němcové Čechy hroznye mútiechu Pulk. 159ᵇ.

hrozný m. **hroznový,** v. t.

hroženie, -ie, neutr., *hrožení, Drohung.*— Rač vezřieti na jich hrozenye in minas Lit. Skutk. 4, 29. Hrózu ramene svého ukáže w hrožení prchlivosti in comminatione furoris Kladr. Isa. 30, 30. Lánie, hrozenie, nepřiezeň ŠtítPař. 93ᵇ; nemúdré hrozzenie Kruml. 320ᵇ.

hrst, -i, fem., *hohle Hand, Handvoll;* stsl. *grьstь* pugillus, z *gьrt-,* srov. *krnúti,* srb. *grnuti,* iter. *grtati.* — hrſt vola Prešp. 1202, Rozk. 1966, Nom. 67ᵃ, BohFl. 400; pugillus MamA. 24ᵇ; hrſt ječmene Kruml. 343ᵃ, hrſt pražmy ML. 48ᵇ, jablеček hrſt plena manus Otc. 308ᵇ. Kto jest změřil hrſty (instr.) vody? pugillo Pror. Isa. 40, 12, hrſty pugillo MamA. 33ᵇ. Každý jeho (máku) hrſt nachváti AlxV. 1061. Vezmi šalvijě puoldruhé hrſſty, brotanu hrſt, yzopu hrſt Chir. 198ᵃ. Do hrſti se směje RešSir. 141ᵃ.

hrstka, -y, fem., demin. z *hrst.* — Lépe jest mieti ſ hrſtku s odpočinutím nežli obě ruce plně atd. melior est pugillus cum

requie Kladr. Ekkles. 4, 6. Malitkú hrſtku ROlB. 72[b]. — *Příjm. mužské:* Hrstka TomZ. 1444 m 71.

hrstnicě, -ě, fem., k masc. *hrstník,* v. t. — Hrstnice artikulům našim se posmívají WintObr. 2, 277 (z pramene asi z r. 1600).

hrstník, -a, masc., *kdo obilí atd. v menších částech, takořka v hrstech prodávali, nynější krupaři, Greisler.* Předešlých časů hrstníci a kraupníci ti jsou sluli, jimž se jistý počet strychů obilí do téhodne kupovati a vyprodati dopouštělo WintObr. 2, 277 (k r. 1585). — *Příjm.:* Jacobus hrstnyk TomZ. 1407 n 28.

hrtal, chrtal, -a, -u, masc., *hrtan, Gurgel, Kehle;* srov. *hrtan.* Otok hrtalu Lact. 258[a]; chrtal faux t. 66[a], chrtal přeřezati iugulare t. 209.

hrtálek, křtálek, -lka, -lku, masc., demin. z *hrtal:* krztalek guttur Diefb.

hrtan, chrtan, chřtán, křtán, rtan, -a, -u, masc., *Gurgel, Kehle;* stsl. *grъtanъ* a také *krъtanъ* guttur, rus. *gortanь* atd.; z *gъrt-*. — hirtan guttur ŽWittb. 13, 3; hrtan rumen Prešp. 1203 v kap. de membris, Rozk. 1969, BohFl. 398. Bolest w hrtanu RVodň. 20[a]. Raňen jest hrtan Rhas. 91. Bych tvój hrtan naplnilo Baw. 72. — Bolest v chrtanu Rostl. F. 13[a]; (ryby) písek zase zſkřtánuow vyvracejí Puch. 81[a]; křtán Háj. herb. 79[a]. — Holý rtan BrigF. 159.

hrubě, adv., v. **hrubý.**

hrúbě, -ě, fem., *hrubost, velikost, Grösse;* z *grąb-*. — Dřievie z hrubi jako chmelová tyč KabK. 31[b], t. j. z hrúbi; železo malé pěsti z hraubij Pref. 66.

hrubec, -bcě, masc., *hrubý člověk, ein Grober.* — Nebuď hrubec Brikcí 203. — *Příjm.:* Hrubecz TomZ. 1389 m 7.

hrubiti, -bu, -bíš, impftiv., *hrubě, zle činiti, trestati, trýzniti, strafen, quälen:* proč sě tak trudíš, krutným postem přieliš hrubyſs? quid temet suppliciis tradis? Otc. 92[a], hrubiſs OtcC. (na místě stejném). Srov. *hrubo činiti* s. v. *hrubý,* a *hruviti.*

hrubost, -i, fem., *Grösse, Roheit;* stsl. *grąbostь* rusticitas. — Ta kost... má někakú hruboſt a obšírnost Sal. 762. Příčina té nemoci jesti ť hruboſt a ostrost shledána na tom škralaupu t. 215. Ač ť se zdá lidem v jich hruboſti, by lepí byl účinek múdrosti, než múdrost, chybuji ť to (já) ŠtítBud. 71. Já také hrubějším za zlé nebudu mieti, ač mi ne(budú) ... moci srozoměti pro hruboſt mé řeči t. 85. Tam žádná hruboſt od očí jiných mysli druhého skrýti nebude moci Kruml. 302[b]. — hruboſt grossities Prešp. 1443 v kap. de corporis natura. — hruboſt inertia MamA. 25[a].

hrubý, adj., *gross, grob, roh, ungebildet;* kompt. *hruběji, hrubější.* Stsl. *grąbъ* imperitus, indoctus, imprudens, rudis, plebeius. Význam patrně shodný se stněm. *grop, grob* = an Masse gross, dick, stark, reichlich, unfein, ungebildet Lex.; a oboje, něm. *grob* i slov. *grąb-*, ukazuje k sskr. *džrabh-, džrambh-* = weit werden, anschwellen, sich ausdehnen tamt. — Zed jest hruba velmi grossus Mill. 56[b]; zdi hliněné hrube grossos t. 18[a]. Na hrubem dřěvě Kruml. 369[b]; hrubſſi konec (dřeva) KabK. 22[a]. Biechu i hrubieyſie dvéře v sienciech grossiora erant ligna Kladr. Ezech. 41, 25. Že mu hráze do jeho zahrady hrubey kus přidělal KolC. 98[b] (1588). V tom jezeře přebýval velmi veliký a hruby ješčer KázLeg. 73[a]. Ktož má hrube a veliké strupy Lék. 61[b]. (Heřman, bratr tvůj mladší) je tak hrubý jako ty ČernZuz. 199 (tak veliký vzrůstem). Jest... hruby rozdíl mezi důvěřením a prodejem KolE. 10[b] (1590). Lichva jest toto hruba KolC. 65[b] (1588). Připadne veliký hlad a draho hrube v jeho zemi KázLeg. 12[b]. Toho sě (Alexander) najviece ubá, že sě po ňem (za ním) vojna hruba bieše vzbudila AlxV. 2228. (Částky masné) přisluhují k hrubieyſſiemu složení té kuože pletné Sal. 747, k většímu spojení. Ne tak jest slovo božie přijalo těla, aby tiem hrubyeyſſe bylo, ale aby tělo jsa jedno s slovem bylo hbitějše Štít. uč. 119[a]. Já také hrubieyſſim za zlé nebudu mieti, ač mi ne(budú) ... moci srozoměti pro hruboſt mé řeči aneb pro svój v tom neobiczey ŠtítBud. 85, **hrubějším,** méně

cvičeným, méně rozumným. Zamyšlenie hrube, na něž srdce bě obrátil AlxV. 2303, zamyšlenie hrubé = předsevzetí nerozumné, pošetilé; zamyšlen(ie hr)ube AlxH. 9, 6 (místo parallelní s předešlým). Lid hrube hlavy jest durae cervicis Ol. Ex. 34, 9; milovánie hrube (dilectio) dura t. Cant. 8, 6. — Nediv sě tomu, hanebné Neštěstie, že ť sobě tak hrubo činím, mám ť proč TkadL 6ª, *hrubo činiti,* = naříkati, stýskati, žalovati. — *Adv.* **hrubě** *mnoho, velmi:* (komorníci) lidem velikú zádav činie, berúc hrubye s lidí ODub. 96, hrubě bráti, mnoho bráti. V třetiem pokušení ho jest táhl (ďábel Ježíše) v hřiech nayhrubyegije Štít. ř. 125ª. Když tak hrubie pršelo KolC. 504ª (1589). (Lid drahotou soli) příliš hrubie obtěžován býval KolA. 102ª (XVI stol.). Jan tak hrubie peněz nepotřebuje KolE. 22ª (1590). Hrabinka psaní hrubě vděčně přijala ČernZuz. 183; mně se zdá, že by (ty) hrubě dobře učinil, aby (ty) zůstal t. 184; zdetky hrubě lidé na neštovice stůňou t. 150; Hedvička byla hrubě churava t. 186. — *Nevlídně, drsně:* vida, ano sě s ním Nikanor hrubyegie obcházie austerius Mus. 2. Mach. 14, 30. — Srov. *hruvý, hruvě.*

hrubýš, -ě, masc., *hrubec, ein Grober.* Odtud demin. *hrubýšek,* v *příjm.* **Hrubýšek**; k tomu *adj. possess.* **-škóv:** Magdalena Hrubeyffkowa KolCC. 64ª (1563).

hrud (?): hrud *offas MamC. 123ª (offa = jusculum, omáčka, polévka DC. s. v. offarium).

hrud, -i, fem., v stč. zpravidla v plur.: **hrudi,** -í, *hruď, Brust, Brustkern;* stsl. *grądь* pectusculum, rovněž obyčejně plur. *grądi;* lit. *grandis* Zubatý v Jag. Arch. 16, 393, z *grondi-.* — Proti nedostatkóm hrudi a žaludku Rhas. 183. — Král sě pak velblúda hodi podlé plece v samé hrudy (plur. akk.) AlxB. 2, 42. Smrt vsědši na jeho hrudy hned z něho duši vypudi Hrad. 145ᵇ. Vezmeš hrudi z berancě pectusculum Ol. Ex. 29, 26, hrudy Mus. tamt.; hrudy posvěcené pectusculum Ol. Num. 18, 18; maso tobě sě dostane, jakož hrudy posvěcené Mus. tamt.; držěti bude v rucě... i hrudy pectusculum Ol. Lev. 7, 30, hrudy Mus. tamt.; hrudy, ješto sú offěrovány pectusculum Mus. Lev. 10, 14; hrudy budú Aaronovi a synóm jeho t. Lev. 7, 31. O ráně v prsech a hrudech proniklé i neproniklé Sal. 513; poznáš rány proniczene skrze prsi i hrudy t. 516; ty (kosti) nejsú s hrudmi spojeny t. 773; k hrudem Rhas. 174. hrudy pectusculum MamA. 33ª. — bachoř..., kel..., hrudi sit *arnus, sanguis krev Prešp. 541 v kap. de brutis (arnus m. armus = plece), hrudy též Rozk. 876, *crunus Nom. 76ᵇ.

hrúda, -y, fem., *hrouda, Klumpen, Scholle;* stsl. *gruda* gleba. — hruda gleba MVerb., Prešp. 55, BohFl. 124. (Daniel) načinil hrud (z těsta) massas Pror. Dan. 14, 26; (načinil) hrud massas MamC. 123ª. By kto tobě zlatú hrudu (instr.) dal u bok Kruml. 244ᵇ. hrudu ohennú ignitam strumam Otc. 352ᵇ. — *Příjm. mužské:* Hruda UrbE. 266.

hrudcě, -í, fem. plur., *hrudi, Brustkern;* demin. z *hrud* plur. *hrudi,* v. t. — Posvětíš i hrudce svacené i plece pectusculum consecratum Kladr. Ex. 29, 27, hrudcze svacené Ol. tamt., hrudczye svacené Mus. tamt. Svacené bude popovo, jako hrudczye, ješto odlúčiti kázáno jest, pectusculum Mus. Num. 6, 20, jako hrudczie Ol. tamt.; Aaron... vzě hrudczye pectusculum Mus. Lev. 8, 29.

hruden, -dna, masc., *jméno měsíce, který se vkládal mezi prosinec a leden, někdy také jinam* ČČMus. 1849, I, 137 a 160; stsl. *grudьnъ* Schollenmonat, wo die Erde vor Frost hart, zu Schollen wird, November, strus. *grudenь* November, chorv. a sln. *gruden* December, mrus. *hruden* též, pol. *grudzień* též, slc. *hruden* September Mikl. Mon. 13. — Leden neb hruden MěsC.; hruden a leden, únor, březen atd. Rozpr. filol. 109 (přípisek v rkp. knih. univ. Pr. I. G. 5 z r. 1425—1427; měsíce vyčteny tu všecky, počtem třinácte, hruden mezi nimi první); pátéhonádctého dne měsiecě hrudna mensis Casleu Ol. 1. Mach. 1, 57, měsiece hrudna Mus. tamt., měsíce Kaflew

Br. tamt.; měsiecě kafleu, točíš hrudna Ol. 2. Mach. 1, 9, měsiece kaffleu, to jest hrudna Mus. tamt. hrudna (gen.) casleu MamC. 128ª, t. 130ᵇ; měsiec fabbath, točíš hruden neb únor mensis Sabath Mus. 1. Mach. 16, 14. hrudna měsíce toho Lvov. 79ᵇ, hrudna měsíce studeného tamt. Hruden embolismus Lact. 58ᶜ (*embolismus* = der dreiczende manet, daz vberlaufft nach XII monscheynen Diefb. Gloss.), Měs. 73ᵇ, Nom. 62ᵇ, der driczehende mont Diefb.; hruden intercalaris (mensis) Drach. 33; hruden vel únor MamC. 130ᵇ. Ve třech letech bývá měsíc příbytný, hruden, to jest třináctého měsíce nastání Kom. Jg. Srov. *hrudný, 2.*

hrudi, plur. fem., v. **hrud.**

hrudie, -ie, neutr., *hrudí, Brust, Brustkern;* z *hrud.* — Slove ť ta dlúhost spojením těch kostí vlastnie hrudie Sal. 773.

hrúdie, -ie, neutr., *hroudí, Erdschollen;* kollekt. z *hrúda.* — Oráč, pak-li bude tvrdé hrudye, ale ztluče je Štít. uč. 53ᵇ. (Jednorožec) změlí hrudie confringet glebas Kladr. Job. 39, 10, hrudie Ol. tamt. Kamením na ně bili a hrudym z prakuov Otc. 432ª. Hrudij rozbíjeti grandes glebae post arationem cæduntur Lact. 216ᵇ.

hrúditi, -zu, -díš, impftiv., *v hroudy měniti, in Schollen verwandeln* Jg. — hruditi glebare MamA. 24ª, hrudyty též Anon. 3ᵇ.

hrudnec, -dencě, masc., demin. z *hruden,* v. t.; *jm. měsíce, pak i roku, ve kterém měsíc takový jest.* — hrudnecz embolismus Prešp. 53 (u výčtu měsíců na místě 13tém, po prosinci), Rozk. 53, BohFl. 29; léto embolismové totiž hrudnecz Comest. 91ᵇ.

1. **hrudný,** adj. z *hrud, Brust-.* — Rány chřbetnice sú viece strašné nežli prsné nebo hrudne Sal. 527; kostí hrudnych t. 773.

2. **hrudný,** adj. *tvaru složeného, ke jmennému* **hruden,** v. t. — Léto hrudné (1538) Dač. pam. 1, 70. (Petra Codicilla) minucí a pranostika k létu páně 1576 přestupnému a hrudnému Jungm. Lit. IV, 760, d.

hrudovie, -ie, neutr., *hroudí, Klumpen:* hrudowij stříbra Puch. 16ª.

hrumný, adj., *hrubý, statný, stark:* ženy hrumnější pěšky jdau, autlejší na hovadech jedau Bessus v Jir. mor. 81, *hrumný* a *útlý* oppos.

hrupan (?): hrupan *cefora Prešp. 496 v kap. de bestiis; strojené.

hrusa (?): hrufa *aldebora (m. Aldebaran, hvězda Jg.) Prešp. 164 v kap. de aëre, Rozk. 291; strojené.

hruš (?): hruff *geropigra Prešp. 824 v kap. de radicibus, *seropigia Rozk. 1521.

hruščicě, -ě, fem., *rostlina toho jména* Jg.; demin. z *hruška.* — hrufczicze *senga Prešp. 736 v kap. de frumentis, hruffczyczye též Rozk. 1413, hrufticze též Veleš.; hrufcziczie*blela RostlB. 145ᵇ. — *Jm. místní:* Hruschticzie UrbRožmb. 1379.

hruščička, -y, fem., *rostlina toho jména* Jg.; demin. z *hruščicě.* — Vezmi... husí nožku, hruſſtyczku Chir. 62ª; hrufcziczka scabiosa RostlB. 144ᵇ.

hrušě v. **hruška.**

hrušicě, -ě, fem., demin. z *hrušě,* v. *hruška.*

hrušička, -y, fem., *rostlina toho jména* Jg.; demin. z *hrušicě.* — hrufficzka *poleus RVodň. 42ᶜ.

hruška, -y, fem., *hrušový strom, hrušové ovoce, Birnbaum, Birne;* demin. z *hrušě,* stsl. *gruša* pirus. — Pratum v-hruski Reg. I, 1249; (Anna) uzře w hruffczie hniezdo LMar. 40; s jednoho dřěva hrufky Pass. 465; hrufka Vít. 95ª, Prešp. 590, BohFl. 232, hruffka též Rozk. 1140. — Vole jako hrufka Mast. 138, hrufka pirum Vít. 95ᵇ, Boh. min. 22ª; hrufki pira Prešp. 619, BohFl. 245, RVodň. 50ᵈ, hruffky též RostlD. 81ᵈ, t. 91ª; když hruffka dozraje, tehdy sama doluov spadne RešSir. 86ª. — *Přijm. mužské:* Hrussca TomZ. 1461 m 13.

hruškovie, -ie, neutr., kollekt. z *hruška.* — Pójdeš proti nim proti hruffkoui ex adverso pirorum Ol. 1. Par. 14, 14, proti hruffkoui Lit. tamt. Udeříš na ně nazad proti hruffkowij ex adverso pirorum Pr. 2. Reg. 5, 23. Uslyšíš zvuk jdúcieho u vrchu hruſkowie in cacumine pirorum Kladr. 1. Par. 14, 15, na vrchu hruffkouie Ol. tamt., na vrchu hruffkowije Ben. tamt., na vrchu

hruſſkowi Comest. 142ª, (Filistinští) položichu modly pod hruſſkowím tamt.

hruškový, adj. z *hruška, Birnen-*. — Vezmi hruſſkowe jmelé a ztluc je dobřě Chir. 228ᵇ.

Hrušov, -a, masc., *jm. místní:* de Gruschow Reg. III, 1332, de Hrussowa t. IV, 1346, z Hruſſowa Háj. 87ᵇ.

Hrušověné, -vany, -van, plur. masc., *jm. místní:* de Hrussowan Reg. IV, 1337, UrbBřevn. 1406.

Hrut, -a, masc., *jm. osobní:* Hrut Reg. I, 1218, Hrut et Jacobus t. II, 1283, filius Hrutonis t. 1261; Ruto camerarius t. 1255.

Hrutov, -a, masc.. *jm. místní:* in agris Grutov KosmA. II, 15, Kosm1. tamt.; in agris Grutou Kosm2. tamt. Hrutov Pal. pop.

Hrutovic, -ě, masc., *jm. rodové:* Theodoricus nomine Grutowice (sic) Reg. I, 1202.

hruviti, -vu, -víš, impftiv., *hruvým, hrubým činiti.* — **h. sě** *hrubým, zlým býti, grob, böse sein:* darmo mluvíš a na mě sě hněvem hruvis Kat. v. 344. — Srov. *hrubiti* a *hruvý.*

hruvý, adj., *hrubý, grob;* ze stněm. *grop, grob.* — Modlám, jež sú padělci hruwy, o nichž prorok tak řka mluví: Ústa jmají atd. Kat. v. 2008. — *Adv.* **hruvě:** (modly) ústa jmají a nemluvie, jima hruwie nebudu ničse makati, oči jmají a blikati nemohú Kat. v. 2101.

hruz n. **hrúz,** dial. *krouz* Jg. (s. v. *hřiz*), **hryz, hřiz,** -a, masc., *ryba toho jména:* hruz fundulus Prešp. 343 v kap. de piscibus (fundulus = grundele, grundeling Diefb. Gloss. a Nov. Gloss, Grundel, Gründling); hruz grundulus (sic) Boh. 63; hriz grundulum (sic) Nom. 63ᵇ; hrzyz fundulus Rozk. 666, Veleš.; hřiz mořský globius Vel. Jg.

Hruzin, adj. possess.; **Hruzina-ves,** lok. *Hruzině-vsi:* Gruzine-uizi terra ad duo aratra Reg. I, 1088 (ze XIII stol.).

hruznař, -ě, masc.: hruznarz *zetrose Prešp. 394 v kap. Clauda monstra, *zedroze Rozk. 806; strojené, srov. *hruzný.*

hruzný, adj., *nesmyslný, hloupý, unsinnig, dumm.* — hrwzen baburrus Vocab. 175ᵇ (baburrus = stultus, fatuus, ineptus DC., vesanus, stultus Diefb.); hruzen baburrus i. e. stultus SlovKlem. 32ª. — Srov. *hruznař.*

hřúžěti, -ěju, -ieš, impftiv., *pohřížeti, untertauchen:* ano sě hory v moři hrziziegij a moře šimí OtcB. 168ª.

1. **hryz** m. *hruz,* v. t.

2. **hryz,** -a, -u, masc., *hryzení, das Nagen, Beissen.* — hriz corrosio Prešp. 1589 v kap. de languoribus (corrosio..., caries, qua aliquid corroditur et consumitur DC.), RVodň. 21ᵇ, hryz též Rozk. 2331, hrýs (sic) Veleš. Bývají ť prožehání... pro bolesti měchýře a pro hryz Sal. 809; (pilule) kazie hryz t. 816.

hryzák, -a, masc., *kdo s jinými se hrýže, vadí:* s hadravau, hryzákem, svadokujem RešSir. 70ᵇ.

hrýzati, -aju, -áš, impftiv., *nagen, beissen.* — (Zvěř, závist) hryza a kúsá vše, což jiní činie ŠtítOp. 70ᵇ.

hrýzavý, adj. z *hrýzati, nagend, beissend:* hryzaweho svědomie Hug. 427; v svědomí věčného hryzawého červa snášeti RešSir. 62ª.

Hryzěli, Hřizěli, -ly, -zěl, plur. masc., *jm. místní:* de Hrzyzyela DeskDE., de Hryzela tamt. Hryzely KotMíst.

hryzenie, -ie, neutr., *hryzení, das Nagen, Grimmen.* — Jablko sličného vezřěnie i chutného hryzenie Kruml. 2ª. Sžerú jě ptáci hriſſenym (sic) přětrpkým morsu amarissimo ŽKlem. Deut. 24. Od kakýchsi psóv pekelných ukrutným hryenym (sic) mučeni jsú Orloj. 38ᵇ, m. hryzením; od žab a ohnivých hadóv hryenye (sic) veliké trpiechu t. 39ª, m. hryzenie. hryzenye a bolesti torsiones Pror. Isa. 13, 7. — Dna... velikú bolest v životě činí a hryzenye všěch střev a drobuov Chir. 203ᵇ; (stolice) hryzenye života zahoní t. 117ª; hryzenie v břiše colica RostlF. 13ª. — Tehdy ten črv jest hryženie a lopota Kruml. 94ᵇ. — *Chrup:* (psohlavci) velmi vostrá kausaní a hryzenij mají Ezop. 191ᵇ.

hryzlavý, adj., *beissend:* ktož by hryzlawim káraním bod (m. bodl) jeho Brig. 41.

hryzlivý, adj., *beissend; — adv.* **-vě:** modlte sě za ty, kteří vás hryzlywie zatrhají Krist. 39b.

hryzovati, -uju, -uješ, impftiv., *z hrýzti; trápiti:* pak-li ť jest člověk stár a velmi jej hryzuge, dajž mu toto lékařstvie ChirB. 189a.

hrýzti, hryzu, -zeš, impftiv., *hrýzati, nagen, beissen.* Místo *hryz-* bývá někdy *hřiz-.* — (Zvíře) chrtalky hryze ŠtítOp. 65. Dráti a hryzty maso Štít. ř. 136b. Žena nastojieše muži, aby s ní ovoce hryzl Kruml. 3b; budú hryſti ovoce comedent Ol. Prov. 1, 31. Vezmi bielý benedikt... a hryz jen (eum) vždy na čtítrobu Chir. 217a. (Kohút) tvrdým nosem poče hnój hryzsti Baw. 37. (Myš) teneta hryzti nepřesta t. 68. Uč své děti uhlé hrýzti Smil. přísl. ve Výb. 1. 843. Kto rád hryze pysky sobě, zlý ť jest PostavyKap. 105; hryza svá rty mordens Ol. Prov. 16, 30; bohatý nemúdrý hriza svá rty divěs torquens labia sua Kladr. Prov. 19, 1, překlad volný. (Dcera) hrize a tepe lidi od sebe Pass. 457. hrizti mordere Koř. Gal. 6, 15. Červie mě hryzu Alxp. 157; bude ji hryzti červ ŠtítOp. 420. Svědomie ji hryze Kruml. 479a; vlastnieho svědomie, jenž hryzti bude duše t. 94b; svědomí je hrzyze Orloj. 137b; nebude mne hrzizti svědomie MamC. 111b. Utrhač jie maso jiných, když svými trojitými zuby hryze zlořečenými ty skutky jiných ŠtítOp. 63b, zlořečeným zubem hryze jiných skutky ŠtítMus. 74a (místa stejná). — (Hříšníci) se popúzejí hněvy velikými proti pravdě, když jako světlo obnaží hanbu jich..., hryzu zuby na to světlo, ano protivno jich očima blíkavýma ChelčP. 154b, hrýzti zuby na koho, skřípěti. — **hrýzti sě,** *kousati se, svářiti se:* svoji sě psi hrzyzte a ciuzí nepřistúpajte DalC. 85 (tak v rkp. kopii Wratislawově, ve vyd. Mourkovu: hryzte); svoji sě psi hrzizte DalKK. tamt.; nechtiec sě s ním hryſty ani svářiti Alb. 18b; nechceš sě s ním svářiti ani hryzſti Kruml. 143b; (ženy, v kostele o posvícení) mezi sebú nepřiezni počnú hryzucze se o stolice aneb která výše stála závidiec Štít. uč. 111b.

Hrz, -a, masc., *jm. osobní:* Hirzo burgravius de Clingenberc Reg. I, 1250, Hyrzo burcravius t. II, 1264, t. 1268, Hiirso miles, burgravius t. 1265.

Hrza, -y, masc., *jm. osobní,* jinak *Izzo, Hizo.* — Po Ekardu hrza biskupem bieše DalC. 45; po hrzye ten Šebieř slovieše tamt.

hrzáti v. **rzáti.**

hrze, adv. kompt., v. **hrdý.**

Hrzek, -zka, masc., *jm. osobní;* demin. z *Hrz.* — Hirsko, Predota de Lipna Reg. II, 1279; Hrzek PoprR. 25, UrbE. 155.

hrzěti, -ěju, -ieš, impftiv., *hrzším, hrdějším býti, hrdati, stolz sein, missachten, verachten;* z kompt. *hrzí* stsl. *grъždij,* jako *hrděti* (v. t.) z positivu *hrdý.* — Aby (dělníci) nehrzieli HusPost. 30a; pak-li ješťe hrzíeš renuis Kladr. Ex. 9, 2; jenž hržieš spernis t. Isa. 33, 1; hrzies u potřěbách despicis ŽKlem. 9, 1 (22), hrizies u potřěbách ŽKap. tamt. — (Syn váš) napomínání vašich slyšeti hrzie HusE. 1, 143, *hrzěti* s *inf.* — hrzieſli mnú..., ale nezamietaj semene slova božieho HusPost. 36a, *hrzěti kým, čím.* Kto vámi hrzye, mnú hrzye ŠtítVyš. 3b, ktož vámi hrzie, mnú hrzie HusE. 2, 75 = qui vos spernit, me spernit Luk. 10, 16, kdo vámi pohrdá, mnau pohrdá Br. tamt. Jímž jest hrziel (bohatec chudým) HusPost. 115b. Oni z pýchy tiem hrzegi ChelčP. 165a. Ktož tiemto hrzie, ne člověkem hrzie spernit Pernšt. 1. Thess. 4, 8. hrzie jeden každý bratrem svým despicit t. Mal. 2, 10. (Lidé božím) přikázaním hrzyegy Vít. 99b. — nehrzeyg ižádného Otc. 231b, *hrzěti* s *akk.,* podle lat.; studnice božie dobroty hrzziegicz Kruml. 209a.

hrzitel, -e, masc., *kdo hrzí, pohrdá, Verächter.* — hrzytely! spretor Hymn. 66a.

hrzí, kompt., v. **hrdý.**

hrzovánie (?): w hrzowanye na hřiešníky i v tresktánie... BojDuch. 2a, nejasné, kontext mezerovitý.

hu, inter., v. **uhu.**

1. **húba, huba,** -y, fem., *huba, Maul, Mund;* pol. *gęba,* rus. *guba,* z *gomba.* Původu trvám stejného s *húba* stsl. *gąba* spongia,

v. t.; význam = nč. *huba* vyvinul se časem, dokladů z doby staré není. — Naduté hýby HrubLobk. 67ᵇ. V hubu udeřiti Vel. Jg. Jiřík bil Jakše v haubu WintObr. 1, 112 (ze XVI stol.). Dí k ní (vráně) ovce: Kdyby (ty) tak psa nenechala..., nemohla by jeho štěkání vytrpěti ani hněvu hauby jeho snésti Ezop. 71ᵇ. Udeřila se sama liška w haubu t. 74ᵇ, var. Ol. w húbu. Koni všickni hauby v hromadu strhli t. 183ᵇ. — *Pysk, Lippe;* srov. rus. *guba* pysk. Ktož rad hryze hubě sobě, zlý ť jest, to já pravi tobě Výb. 1, 960 (Postavy), za to PostavKap. 105: kto rád hryze pysky sobě, v Bibli 1857 Přísl. 16, 30: hryza pysky své, v Ol. tamt.: hryzá svá rty, Vulg.: mordens labia sua.

2. **húba**, -y, fem., *houba, Schwamm;* stsl. *gąba* spongia, srov. *húba, huba 1.* — huba spongia Prešp. 1986, Rozk. 3024, MamA. 34ᵇ; huba boletus Prešp. 831, BohFl. 345, RVodň. 50ᶜ, Veleš., Nom. 66ᵇ, Diefb.; huba muscida Prešp. 424, Rozk. 836, BohFl. 147, Nom. 70ᵃ; huby fungi SlovA., LékB. 115ᵃ, RostlD. 71ᵇ, t. 90ᵃ; o hubách Háj. herb. 333ᵃ, t. 335ᵇ, hubami t. 71ᵇ, t. 140ᵇ, t. 333ᵇ. — hubu v uocet omočichu ML. 119ᵇ, Hod. 51ᵃ. Naklaď (do octa) hub, jako ť slovú smrži Chir. 104ᵇ. — bielá huba agaricus RostlF. 10ᵇ, *bielá húba;* — huba lesná agaricus LékB. 115ᵃ, t. 106ᵃ, RostlD. 61ᵇ, t. 89ᵇ, Lact. 206ᵃ, *húba lesná, lesnie;* huba lesnie jest dvuoje LékA. 123ᵃ; — lifftij huba Lact. 269ᶜ, *liští, liščí húba;* — (vezmi) lžíci prachu z gelenye huby LékB. 45ᵇ, *jelenie húba.*

hubáč, -ě, masc., *kdo má veliké pysky, velikou hubu, Grossmaul.* — Je v *příjm.:* Jan Hubacz UrbChotěšA. 14ᵇ, Hubacz TomZ. 1413 n 322.

hubáček, -čka, masc., demin. z *hubáč.* Tak říkalo se groši za Ferdinanda I. WintObr. 2, 451; platil 9 haléřův BrandlGloss. 75.

Hubal, -a, masc., *příjm.:* Hubal TomZ. 1396 n 16.

hubař, -ě, masc., *Mauldrescher.* — Je v *příjm.:* Hubars TomZ. 1417 st 197.

hubatý, adj., *grossmäulig:* Ezop... lejtky měl veliké, nohy široké, ústa veliká a hubata Ezop. 1ᵃ.

húbcě, -ě, masc., *hubitel, Verderber.* — Spytihněv jěde na krále uherského, hubczyu liuda moravského DalC. 46, húbci DalJ. tamt. z rkp. V, L. Svatý Pavel, hubcze cierkve svaté..., když sě obrátil, učinil jej (buoh) všie cierkve svaté sviecnem ŠtítMus. 114ᵃ; svatý Pavel byl hubcze svatých ŠtítBud. 136. hubczye mactator Rozk. 1795, hubcze též 1047.

hubeně, adv., v. **hubený**.

hubenec, -ncě, masc., *ubožák, ein Elender.* — Řkúc (žena muži): Ba hubencze hubený...! ty s' byl mně ten věrdunk otdal a již s' jej hanebně projhral Hrad. 126ᵃ. Mnozí... nechtie, co sú nebeské věci, znamenati; mnie hubenczy, by v dobrém bydle na světě byli i milují své bezbydlé a v své slepotě sú veseli ŠtítBud. 150. Ti hubenczy a hubenice budú do ostatka obnaženi a ohavně okázáni Štít. ř. 91ᵇ. Protivná pokuta (slušie) na ty hubencze, ješto jsú hřiechem přemoženi tamt. Kaž hubenczy, aby svobodně vešla dušě má Modl. 111ᵇ. Když ty hubenczie hubiechu Pulk. 90ᵃ. Mně hubenci Kruml. 30ᵇ. hubenecz miser, infelix Otc. 176ᵇ, t. 59ᵃ, miserrimus Ol. Sap. 15, 18, miserabilis Ol. Súdc. 5, 27, vilissimus Pror. Dan. 11, 20; excors nebožátko, hubenecz, nerozumný Lact. 63ᶜ.

hubeněti, -ěju, -ieš, impftiv., *elend werden.* – hubenyete netbaním marcetis MamA. 29ᵇ.

hubenicě, -ě, fem., *ubožačka, eine Elende.* — Která jest kdy mátě byla... tak hubená, jako sem jáz hubenyczye Hrad. 54ᵇ; jáz hubenyczie nesčastná t. 59ᵃ; běda liščě, hubenyczy t. 130ᵃ. Vezři na mě, hubenyczi hřiešnú ModlB. 43ᵇ; kaž hubeniczy, aby svobodně vešla t. 68ᵃ. Ti hubenci a hubenycze budú do ostatka obnaženi a ohavně okázáni Štít. ř. 91ᵇ. V niž (škodu) sem hubenicze upadla Kruml. 268ᵃ. Uslyš mě hubenyci me miseram Ol. Jud. 9, 17. Ta hubenycze infelix Otc. 231ᵃ. Kdež se hubenice jedno stavíš, svým dotknu-

tím vše ohavíš Baw. 86, praví mravenec mouše.

hubeničí, adj., demin. z *hubený*, s významem stupňujícím. — Nechtě hubenyczyeho slovcě pro mě přětrpěti Brig. 44, ani hubenoučkého, nepatrného slovíčka.

hubenie, -ie, neutr., *mořenie*, *Aufreibung:* netřeba ť mu mnoho hlavy hubenie nebo času prodlenie OpMus. 104ᵃ.

1. **hubenka** (?), -y, fem.: hubenka *cifra* SlovKlem. 2ᵃ; strojené, nejisté.

2. **Hubenka**, -y, masc., *příjm.*, demin. k nč. *Hubna:* Nicolaus Hubenca TomZ. 1397 n 172, Hubenca non comparuit Lún. ks. 1399.

hubenost, -i, fem., *ubohost, bídnost, Elend, Nichtigkeit.* — (Maria) plná všie túžicě, všěch bolestí, všie žalosti, všie strasti, všie hubenofti Hrad. 55ᵃ. (Volové, krávy) hubenofti mziechu squalore torpebant Ol. Gen. 41, 21, v Bibli 1857: hubeností neduživěly. Naši hubenoft, bídnost RešSir. 134ᵃ.

Hubenov, -a, masc., *jm. místní:* hereditas dicta Hubenow Reg. IV, 1345.

hubenovati, -uju, -uješ, impftiv., *hynouti, verkommen.* — Dokud hubenugete netbáním marcetis ignavia Ol. Jos. 18, 3, Lit. tamt.; v Bibli 1857: dokud chřadnete leností, Br.: dokud zanedbáváte vjíti. — hubenugy dego Veleš.; hubenowati praepedire SlovKlem. 20ᵇ, přeložení netrefné.

hubenstvie, -ie, a **hubenstvo**, -a, neutr., *ubohost, bída, Elend.* — hubenftwie miseria ŽWittb. 11, 6, ŽKlem. tamt., Ol. Job. 11, 6; hubenftvie též Prešp. 1426; w hubenftwich in miseriis ŽKlem. 139, 11, w hubenftwi ŽWittb. tamt.; w hubenftwí svém ŠtítMus. 92ᵃ, w hubenftwu ŠtítBud. 54, v takém hubenftwu t. 13. (Všeliká ta sladkost) jest mně byla lopot a hubenftwie Kruml. 263ᵇ. Z jezera hubenftwie de lacu miseriae ŽWittb. 39, 3, SekvE. 52ᵇ. Země hubenftwa ŠtítMus. 49ᵇ, země hubenftwie ŠtítOp. 302ᵇ (místa stejná). Zda-li i to nenie hubenftwo tohoto světa Štít. ř. 43ᵃ; i to je hubenftwo tohoto světa ŠtítMus. 55ᵃ; i to ť jest hubenftwo světské tamt.; post miseriam hubenf(t)wy mundi tohoto světa SekvE. 36ᵇ. Den tesknosti, hubenftwa, hoře dies miseriae NRada 2063; den hubenftwije Štít. ř. 68ᵃ. Kak jest přielišně hubenftwye naše Modl. 9ᵇ; znamenaj hubenftwo našel Brig. 77; našeho hubenftwye ML. 124ᵃ. Kto by vše hubenftwo početl Štít. ř. 70ᵃ. Nebyl konec jich hubenftwa, ale jen proměna ŠtítOp. 362ᵇ. Zapomanu svého hubenftᵉ egestatis Kladr. Prov. 31, 7. Jenž sě sžělil nad jich hubenftwym super miseriis Lit. Súdc. 10, 16. Ó kaká tu bude radost těm sbožným, zbyvše všeho hubenftwije Štít. ř. 99ᵇ; (člověk) pozná, že již zbyl hubenftwa svého ŠtítMus. 51ᵃ; (blahoslavení jsú zbaveni) z hubenftwie biedy Kruml. 210ᵇ. Zda-li to prodlévanie (t. pokáním) nenie hubenftwo nad vše hubenftwo? Štít. uč. 151ᵃ. Slepý seděl, nemoha státi pro mdlobú a pro hubenftwie ChelčP. 74ᵃ; pro svú křehkost a pro hubenftwye Modl. 72ᵇ. — Ve všem hubenftwi in penúria Ol. Deut. 28, 48, ve všem hubenftwy Mus. tamt. — Chudoba a hubenftwie jesti ť tomu, který atd. egestas et ignominia Pr. Prov. 13, 18, chudoba a hubenftwie Kladr. tamt.

hubený, adj., *ubohý, bídný, armselig, elend.* — Sbožní sě káží hubenymy a škodú cizí Hrad. 104ᵇ, oppos. *sbožný* a *hubený, bohatý* a *ubohý;* sbožný má přátely, hubenému jich třeba Přísl. ve Výb. 1, 844. — Aby (člověk) v ničemž jako hubeny a zavržený neostal ChelčP. 51ᵃ; měl šaty velmi hubene a zavržené RokycEvJan. 25ᵃ. Ten (kdo svého nebrání) hubeny a bláznivý jest, dá se klamati o své věci hubenieyffijmu, než sám jest ChelčP. 51ᵃ. Jest-li dobré to, což ciesař přikazuje, plň rád vuoli jeho; pak-li jest zlé, odpověz řka: »Musím viece boha poslúchati než lidí!« Ale hubeny a poběhlý člověk toho nenaplní t. 20ᵃ. (Člověk) huben a túžeben jest Kruml. 134ᵇ. Ostal jich (židův) buoh a jsú hubenyeyffye všeho lidu Štít. ř. 78ᵇ. Budú-li po světu vždy túžiti, hubenyeyffe budú všeho lidu t. 11ᵇ. Jichž bydlo jest ve tmě, jen tmu vidie..., ze tmy jdúc ve tmu nevidie, co ztratie; a pak-li vidie, co ztratie, a přes to tratie, a tiem jsú ješťe

hubenyeyſſe t. 119[a]. (Člověk) čím viece činí hřiechy, tiem jest hubenyegy Alb. 9[b]; čím viece hřěší, tiem jest hubenyegy t. 9[a]. Hřiech... nás jest učinil tak hubeny ve cti Štít. ř. 219[b], hubený v čem, chudý. Mnohé hubeny činí neprázdn světská t. 222[b]. huben učiňen sem miser ŽWittb. 37, 7, ŽPod. tamt., ŽKlem. tamt.; huben miser Prešp. 2203. Smiluj sě nad hubenymy miserere miseris SekvE. 53[a]. Hubenče hubeny Hrad. 126[a]. Pustí duši hubeny člověk Štít. uč. 152[b]. Řkúc: hubena jest ta máti, kteráž s svým dietětem liudí těchto (t. Čechů, prý lidojedů) smie doždati DalC. 47. Dci hubena misera ŽWittb. 36, 8, ŽPod. tamt., ŽKlem. tamt. Lud hubeny AlxB. 4, 8. Tudy jest hubene pohanské pokolenie exinde misera genilitas Otc. 26[a]. Já hubene tvé stvořenie Modl. 4[a]. Kam bude se moci... hubena duše obrátiti ŠtítBud. 15; hubene duše... huhlíc volají Štít. uč. 154[a]. Lidé hanie boha z hubeneho stvořenie, jako slepí, chromí ML. 59[a], t. že je stvořil hubeny. (Hřiešníci) nechtie ostati svých hubenych skutkóv Alb. 19[b]; hubenych a nečistých hřiechóv t. 53[b]; z hubeneho žaláře smrdutého t. 54[b]. Ó hanebne a viece než hubene Neštěstie a hubene a mizerne, sežďaj, ať již vypoviem tvé atd. Tkadl. 40[a]. Ty hubena smrti, vyrazilas se na mě z nedojiepie Štít. uč. 149[b]; hubenu smrtí života zbyl miserabili obitu Mus. 2. Mach. 9, 28. hubena ovšem proměna misera commutatio Túl. 72[a]. Aby nebyli hubene mysli pusillo animo Kladr. Koloss. 3, 21. Ktož tělu chce slúžiti, hubenyeyſſy své straně slúží Štít. ř. 1[b]. (Lidé) přicházejí k velikým... neštěstím, a to pro hubené peníze ReššSir. 208[b], pro bídné peníze; muž muoj pro hubene penieze některakého chudého pútníka v svém domu zamordoval GestaKl. 54, v lat.: pro modica pecunia. — *Chatrný, ničemný:* jako hubení umierají ut mori solent ignavi Lit. 2. Reg. 3, 33, jako umírá ničemný člověk Br. tamt. — *Hubený, mager,* v dokladech z doby pozdější: hubeného těla Jel. Jg. — *Příjm.:* Hubeny TomZ. 1430 n 263. — *Adv.* **-ně:** (kněží) daleko sú od Nikodema, ješto hubenie hledal v noci Ježíše ChelčP. 159[a].

hubernák (?), -a, masc., *rostlina toho jména.* — kopp'nyk hubernak herba thuris Synon.

hubicě, -ě, fem., demin. z *húba.* — *Rostlina toho jména:* hubyczye hepatica RostlD. 90[a], hubicze též RostlF. 11[b], ApatFr. 102[b], t. 124[b], hubycze též HerbKřišť., hubice též SlovA.; epatica hubicze, ješto na skále rostú LékB. 114[a]; (vezmi) hubiczy, to jest epaticam latině LékA. 75[a]. — *Drob k nadívání jitrnic* Jg.: farcinula hubycze, sed farcimina nadzyewanye BohFl. 511 (farcina sunt carnes divisae, secatae, minutae, unde fiunt farcimina Diefb. Gloss.); hubyczye farcinula Rozk. 2523, hubicze též Prešp. 1690 v kap. de convivio, hubiczie též RVodň. 60[a], hubicze též t. 51[c], hubyce též Veleš.

hubička, -y, fem., *Mündchen;* demin. z *hubicě,* a toto z *húba, huba.* — Panna... podavši mi své ručičky, k tomu přepěkné hubičky, objímajíc mě tak mluvila Máj. sen v Star. Sklád. 5, 110.

hubitel, -e, masc., *Vernichter.* — hubitelom otcóv a materz (sic) parricidis et matricidis Koř. 1. Tim. 1, 10.

hubiti, -bu, -bíš, impftiv., *unterdrücken, verderben, verwüsten;* stsl. *gubiti* perdere. — Hřiešníci... dědinu tvú hubyly vexaverunt ŽWittb. 93, 5, hubili ŽGloss. tamt. Kniežata vojny plodiece a chudinu tiem hubyecze, plodie šosy, k tomu berně, zloději ť jsú, pravím ť věrně Hrad. 106[a]. Vdova trpěla mnoho protivenstvie od některakého pútníka (var. ukrutníka), jenž hubieſſe jejie zbožie GestBř. 10[a]. Pláč huby moeror consumit MamA. 29[a]. hubiti perdere t. 32[b]; hubite atteritis t. 16[b]; hubili sú vastaverunt t. 37[a].

hubka, -y, fem., demin. z *húba, houba.* — (Vezmi) tři loty gelenye hubky, jako ť slove lanýž Chir. 246[b], *jelenie hubka, lanýž;* srov. *jelenie húba.*

huble, -e, fem., *Meergans:* huble meauca Prešp. 173 v kap. Volucres.

Hučka, -y, masc., *příjm.:* Mathias Huczka TomZ. 1418 n 325.

Huda, -y, masc., *příjm.:* Jarossii Hudae TomZ. 1487 st 124.

hudba, -y, fem., *hudení na nástroji strunovém, smykacím; nástroj takový; nástroj hudební vůbec; zvuk hudení takového; hudba; das Spielen auf einem Saiteninstrument, Saiteninstrument, Musik;* stsl. *gądьba* citharae pulsatio. — S rozličnými nástroji piščby i hudby Mill. 34ᵃ (nástroji dechovými a smyčcovými); nástroje hudby musica instrumenta t. 22ᵇ. Ta kněžna poče tu hústi... tak sličně, že všickni dívách u sě její krásné hudbie Apoll. 135ᵇ. — (Athalia uslyšela lid) vzniece v trúby i w rozliczne hudby populum clangentem tubis et diversi generis organis Ol. 2. Par. 23, 13; w hudby rozličné hudúc ludebant... cytharis et lyris t. 2. Reg. 6, 5. Levité... držiece hudbu Davidovu steterunt Levitae tenentes organa t. 2. Par. 29, 26; na mnohéj hudbie jěchu sě hústi diversis organis t. 2. Par. 29, 27. (Panny) aby zpívaly, pískaly a na rozličných hudbách na strunách haudly kázal Ezop. 129ᵇ. — Tento (pohan, chválu vzdávaje bohům) krásně, onen kráše hlasiec řemesly čistými i hudbamy rozličnými vznějúc podlé jeho (císařova) chtěnie Kat. v. 1174. Ano vzní stroj, t. hudby, pišťby, trúbenie HusPost. 113ᵇ. Uslyšal rozličné hudby zvuky Krist. 66ᵇ. Jímžto (písněmi atd.) pⁱlny ulicě radosci také hi sicie, hi chutostiú všaké hudby AlxB. 5, 37. Piš(t)ce, hudce ty měj také, tiem sě tvá hlava posílí maje takú kratochvíli od výborných hudeb hlasu NRada 1699 (radí slavík králi). Pohynula jest piščba a hudba defecit tibia et cithara Lit. 1. Mach. 3, 45, Ol. tamt. (Syn) uslyšě piš(č)bu a hudbu symphoniam et chorum Koř. Luk. 15, 25, Br.: zpívání a hluk veselících se, Bible 1857: zpívání a tanec. — hudba symphonia MamV.; s hudbami musicis tamt.

hudbicě, -ě, fem., demin. z *hudba.* — hudbicy na kvasu vinném rád slyší lid poběhlý ChelčSít. 206ᵇ.

hudcový, adj. z *hudec.* — Hlas bieše jako hudcowi citharoedorum Koř. Zjev. 14, 2; číslo hudczowe numerus musicorum Ol. Sir. 32, 8.

hudček, -dečka, masc., demin. z *hudec.* — Přiveďtež mi hudeczka psaltem Lit. 4. Reg. 3, 15; přiveďtež hudeczzka Ol. tamt. A když ten hudczek počě hústi psaltes Lit. tamt., hudczzek Ol. tamt. hudczek psaltes MamA. 33ᵃ, hudeczka psaltem MamD. 302ᵇ a MamVíd. — *Příjm.:* Petrus dictus Hudczek Běl. 1418.

Hudčici, -ic, plur. masc., *jm místní:* Hudczycz UrbE. 108, Hudčice Pal. pop.

hudebný, adj. z *hudba, Saitenspiel-, Musik-.* — (Radují sě) zvukóm hudebnym a piščebným a varhanným Alb. 39ᵇ. Vzvuk hudebny jich obrátil sě v nařiekanie vox musicorum Ol. 1. Mach. 9, 41, zvuk hudebny Mus. tamt. S hudebnymy vzvuky cum musicis Mus. 1. Mach. 9, 39.

hudec, -dcě, masc., *kdo hude, Saitenspieler, Geiger;* stsl. *gądьcь* citharoedus. — hudecz *figelator BohFl. 881 (m. fidellator, fides = struna, střlat. fidella = fidicula, lyra DC.). Onen tvój hudecz svatý David Kruml. 456ᵃ. Protož hudczy, pištci, žakéři... mohli by i božie tělo přijímati Štít. uč. 94ᵇ, *hudec,* jenž hude, *piščec,* jenž píská; hudczy, pištci a kajkléři tamt.; hudczom a pištcóm t. 94ᵃ; piš(t)ce, hudcze ty měj také NRada 1695 (radí slavík králi); hudec, piščec, kajklěř Hug. 90; piščci, hudczy a jiní herci kratochvíl ukazují Mill. 62ᵇ. Nemá býti konšelem ižádný lazebník ani bradieř ani pišťec ani hudecz Pr. pr. 246. — (V stáří jest) chrop v prsech a húdci w hrdle a co jiných po těle nedostatkóv HusPost. 215ᵇ, *hudci v hrdle* (o chraptivém hlase člověka, nemocného); w hrdle mu hudczi hudú LékB. 177ᵃ. — *Příjm.:* Johannis hudecz TomZ. 1406 n 225, Valentini dicti hudecz Lún. ks. 1411, Jan Hudecz Háj. 369ᵇ.

hudečnicě, -ě, fem., z masc. *hudečník, hudec.* — Při zpěvákyni, hudečnicy RešSir. 78ᵃ.

hudečstvo, -a, neutr., *hudectví, umění hudecké:* hudeczſtvo *figellatoria Prešp.

1551 v kap. de arte (m. fidellatoria, fides = struna).

húdek, -dka, masc., *hudec.* — *Příjm.:* Hudek UrbE. 70, TomZ. 1427 n 82; — *adj. possess.* **-óv**: Martha Hudkowa TomZ. 1434 n 339.

hudenie, -ie, neutr., *hudení, hudba na nástroji strunovém.* — Uši... radějše poslúchají zlých piesní, zlého pravenie, prázdné piščby i hudenye, a o svatéj mši netbají Hrad. 97ª. Slýchají zvuk hudenie musicorum instrumentorum Mill. 32ª.

hudivarhan (?): hudywarhan *organista* BohFl. 886, strojené.

Hudlici, -ic, plur. masc., *jm místní:* Hudlice Háj. 100ª.

húf, húf- v. **hauf, hauf-.**

huher v. **uher.**

huhlánie, -ie, neutr., *huhlání, kvílení, das Heulen, Jammern.* — V pekelných mukách (nenie) ižádného utěšenie, ale hoře a bieda, pláč a žalost, túžebné huhlanie a škřehot zubóm ŠtítBud. 158. (Slyším) žalostné huhlanie hubených dúš, any křičie a volajíc Kruml. 346ª. S velikým hřmotem a huhlaním strepitu et ululatu Kladr. Judith 14, 7. Jest mnoho huhlanie diábelstvie školního ChelčPost. 25ᵇ. Diáblovo huhlanie ululatus Otc. 100ª; pláč a huhlany ploratus et ululatus EvOl. 212ᵇ (Mat. 2, 18); huhlanye mussitatio MamA. 29ª, huhlanie ululatus MamF. 95ᵇ, huhlanije eiulatus Lact. 57ᵇ.

huhlati, -łu, -łeš, impftiv., *heulen, jammern, wehklagen;* z onomatop. *gąg-,* srov. stsl. *gągnati* murmurare. — Hubené duše takú bolestí žalostně huhlycz volají Štít. uč. 154ª. Bohatci plačte a huhlete v svém hubenství ŠtítVyš. 9ª. Ječíce a huhlycze ROlB. 130ª, ječíce a huhlíce Jeron. 130ª; plačíce a huhlicze ploratus et ululatus multus EvSeitst. Mat. 2, 18 Ani (hlasové) huhli Pass. 92. Židé ve své škole huhly Otc. 446ᵇ. Že ste huhlali proti nám mussitastis Lit. Ex. 16, 7, že ste huhlaly Mus. tamt. Lid huhlaffe Ol. 3. Reg. 1, 42 (ve Vulg. není). Co huhlefs Hod. 85ᵇ. Ululo... est luporum et feminarum, výti, huhlati Lact. 238ᵈ; huhlati ululare Otc. 100ª; huhlali murmuraverunt MamV.

***huhnati,** -ňu, -ňeš, impftiv., z *gugnati,* a toto z onomatop. *gąg-,* stsl. *gągnati* murmurare. Přetvořilo se jednak v *kuknati* praes. kukňu, v. t., jednak v *huhňati,* dochované v Us. nč.

húhoř v. **úhoř.**

huhyb- v. **uhyb-.**

huj, interj: neříkej huj! až přeskočíš Blah. (Jir. mor. 60).

Hujan, -a, masc., *příjm.:* Johannes Huyan TomZ. 1458 m 9.

Hujn v. **Hun.**

Huk, -a, masc., *jm. osobní:* Huk DeskDE., PoprR. 6, Hukonis TomZ. 1413 n 322.

huka, -y, fem., *pták toho jména:* huka porphyrios Prešp. 243 v kap. Volatilia campestria (porphyrius... pelican Diefb. Gloss.), Rozk. 463. — *Příjm. mužské:* Johannes Huka TomZ. 1385 n 38.

Húkal, -a, masc., *příjm.:* Johannis dicti Hukal Reg. II, 1296.

húkanie, -ie, neutr., *houkání, das Gurren:* divocí holubi zhóru byli s húkaním Star. Skłád. 5, 127 (z XV stol.).

húkati, -aju, -áš, impftiv., *houkati, cukrovati (o hrdlici), gurren, girren:* hrdlice... huka HusŠal. 48ᵇ.

huleti, -eju, -éš, impftiv., trvám že ze střhněm. *holn, holen = herbeibringen, erwerben und mit sich fortführen* Lex. — I klamají sě velmě lúpežníci, lichevníci a jiní zlí dobyvači zbožie mnějíce, by tiem sě bohu líbili, že mnoho zle dobudú a (z toho) málo chudým dadie neb oltářóv nastavějí a kaplanóv; s. Augustin die, že dávajíce tak bohu chtie, aby bóh byl účasten jich hřiechóv, jako příjemník lichvy a lúpeže; a knězie berú a mnišie hulegí, a oboji chválé, že (lidé) dávají jim, ale nepovědie, že atd. HusPost. 140ᵇ.

Hulici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in villa Hulicz UrbPr. 1290, podlé Hulic PoprR. 3.

Hulina (?), *jm. místní, Hulín* (mor.): in Hulyna Reg. IV, 1335.

hulstra v. **holstra.**

hulvát, -a, masc., *Tölpel, Lümmel.* — Trúpec neb hulwat *sillo Roh. 182[a]; ať takových hulvátů pozbudu WintCírk. 1, 255 (píše r. 1611 katol. farář o protestantských osadnících). — *Příjm.:* Jan hulwat Lún. ks. 1380, Jacobi qui hulwat dicebatur t. 1397, Václav Hulwath TomZ. 1383 n 275.

hum v. **um.**

humence, -ě, neutr., demin. z *humno.* — *Místo na čihadle, na něž se ptákům podsýpá, Tenne beim Vogelherde:* aby mu z humence ptactvo neuletělo Br. Jg. — *Stáj (která bývala na humně, při humně), Schoppen, Hütte:* humencze tugurium Prešp., Rozk. 3468, Veleš.; hole humencze tugurium BohFl. 767; tugurium... katrč, chalúpka, humencze Lact. 167[b].

humenní, -ný, adj. z *humno:* jako seno humennie foenum areae Pernšt. Mich. 4, 12, jako seno humenné Kladr. tamt.; vrata humennye Táb. III, 26, t. na straně k humnům; — zadniny 57 korcóv, vše miery humennie vrchovaté KolB. 77[b] (1497), *miera humennie,* vrchovatá, jak se na humně měří.

humna v. **humno.**

Humněné, -ňany, plur. masc., *jm. místní:* Jaroše z Humnian Háj. 387[a].

humnišče, -ě, neutr., *místo, kde je humno:* na humnyſſczy in area Pror. Isa. 30, 24; diž na to humnyſcze in aream Mus. Ruth 3, 3; šla na to humnyſſcze t. Ruth 3, 6; (Booz) bude vieti humnyſſcze aream hordei t. Ruth. 3, 2.

humno, -a, neutr., *mlat (v době staré třeba nekrytý), Dreschplatz, Tenne;* stsl. *gumьno* area, horreum. — humno area dicitur, proprie locus vacuus, ubi triturantur annonae MVerb. Když mlátíš w humnye obilé in area Ol. Deut. 24, 4, w humnye Mus. tamt.; kto na humnye věje ječmen in area t. Ruth. 3, 2. Z humen prvotiny otdělíte de areis Kladr. Num. 15, 20; z humen Ol. tamt. a 18, 27, Lit. Num. 18, 27. Odkud já tě zprostiti mohu, z humnyli, čili z lisice de area vel de torculari Kladr. 4. Reg. 6, 27, m. z humna-li; z humna Ben. tamt.; humno area MamA. 16[a]; mlatebné humno area Pror. Jer. 51, 33. — Nejezď dále, než-li míle, vždy sě zasě k humnom chýle NRada 987, *k humnóm = k domovu.* — Aqua dicta Lippowska za humny Reg. II, 1261 (Boček), zahrada za humny ZápMeziř. 11[a] (1433), *za humny = za stodolou, nedaleko domova, nedaleko, na blízku;* (člověk) má ť smrt jako za humny LékA. 32[a]. — horrea stodola..., kólně rotabra, subtena přístodolek..., aestuarium světnice, sit humno *nabellum Prešp. 1878 v kap. de domo, humno *nabellum Rozk. 2909. — *Jm. místní:* Humpno UrbRožmb. 1379.

humnový, adj. z *humno:* jako seno humnoue foenum areae Ol. Mich. 4, 12.

humpn- v. **humn-.**

Humpolec, -lcě, masc., *jm místní;* ze jm. osobního *Gumpold, -polt.* — de Humpolczie DeskDE., z Humpolce PoprR. 19. — *Příjm.:* Nicolaus Humpolecz TomZ. 1424 st 120.

Hun, Hujn, Hyn, -a, masc., *jm. národní,* ze stněm. *Hiune = Hun, Uher.* — Přibrali se hvynowe do Italie Mart. 33[a]; vyhnal ty hyny t. 32[a].

hunckap v. **hunškop.**

húně, -ě, fem., *houně, tkanina kosmatá, Kotze.* — (Svatý Jan) w huny chodil Pass. 280; w huny choditi Alb. 8[b]; chodili sú w hunyech in melotis Koř. Žid. 11, 37, v kožích ovčích Br. tamt.; rúcho jeho to jest bylo... hunie Kruml. 129[b]. V svatého Jana huny šípi tčiechu DalC. 34. Sv. Jan svú huny jeho (Jaromíra) bránieše Pulk. 87[a]. Dělají hvnie z velblúdových srstí zambellotos Mill. 49[a]. hunye lodex Prešp. 1823, Rozk. 2802, BohFl. 599, haunie sagum Pražsk. Ex. 26, 9. — *Příjm. mužské:* Kříž Hunye TomZ. 1400 std 19[b].

Huňek, -ňka, masc., *jm. osobní:* Hvnco TomZ. 1350 h 171; je trvám z *Uňek,* v. t. — Také **Huňka,** -y, masc., *jm. osobní:* Hunczae sutoris TomZ. 1385 h 161.

Huneš, -nšě, masc., *jm. osobní:* Hunsso TomZ. 1403 n 243; je trvám z *Uneš,* v. t.

húnor v. **únor.**

hunškop, také **hunckap,** -a, -u, masc., *koňský náhlavek,* z němč. — (Pražené) ře-

kajíc... hunškop za konský náhlavek, marštale za konnici atd. HusE. 1, 134. (Bekyně) zavíjejí se w Rofkop jako v německý hunffkop Pís. XV stol. ve Feifal. LL. 672. Dva hunskopy Rotšt. 1403; hunckap Půh. 3, 9.

hunt, -a, -u, masc., *kolečko k odvážení rudy, Laufkarren;* ze stněm. *hunt.* (Ruda) v točkách i na huntech WintObr. 2, 392 (ze XVI stol.). — *Huntířství, prodávání cizího masa, Landfleischhauerei* Jg. Vašim sausedům hunt v městě našem vypovídáme WintObr. 2, 298 (z r. 1599).

huntéř, -tieř, -týř, -ě, masc., *řezník přespolní, do města maso donášející, Landfleischhauer* Jg., WintObr. 2, 297 (z r. 1550), TomP. 2, 371. — Od řezníkuov, jenž slovú huntierzi Lún. list. 1403.— *Břídil, Pfuscher:* anger, spatorius vel cruciator... Huntijerz Lact. 12[c]. — *Příjm.:* Huntyerz TomZ. 1391 n 276.

hup, interj., = *hop!* Blah. (Jir. mor. 60).

húpati, -aju, -áš, impftiv., *houpati;* z něm. *hupfen, hüpfen.* — Na tom dříví (vyrovnaných kladách) Jakub se húpal WintObr. 1, 505 (z r. 1576).

Hupík, -a, masc., *příjm.:* erga Hupikonem TomZ. 1417 n 324.

hupka, -y, fem., *zástup, Schar;* z němč.: stněm. *hûfe = Haufe.* — hupka cohors Prešp. 1995, huppka též Rozk. 3049.

hurt, -a, -u, masc., ze stněm. *hurt = Stoss, stossendes Losrennen:* (rychtář) dobýval se hurtem; i řekl jsem: Však tě pustím bez hurtu! WintObr. 2, 53 (z r. 1526); aby proti těm, kteříž maudřejší jsau, s hurtem nevyjížděli RešSir. 221[a].

hurtéř, -ě, masc.: hurterz *zelotypus* Rozk. 1851; zelotypus hurzter(z), zlý malus, cizoložník adulter Prešp. 1089 v kap. de communibus hominibus.

hurtnúti sě, -nu sě, -neš sě, pftiv., *náhle trhnouti, drknouti, stossen;* z *hurt.* — Jak se kde (na lodi) co hrubě hurtne nebo luskne..., hned se v něm (člověku) srdce leká Pref. ve Výb. 2, 1510.

hurva, -y, fem., ze stněm. *huore = Hure.* — hurwa prostibula Lact. 133[c]; hurvy (plur.) WintObr. 1, 602 (ze XVI stol.), t. 2, 87. Srov. *kurva.*

hus, -i, fem., *husa, Gans;* stsl. *gąsь* anser. — hus pitomá NRada 978. Mnoho huffy Mand. 64[b]. Hrad zachován skrze tu hus Mart. 17[a]; přinesl hus pečenau Har. 2, 10; za hus KolL. 116[a] (1603). hus auca BohFl. 108, huff též Prešp. 173, Nom. 64[a]. — *Jm. místní:* Hus (hrad) PoprR. 21, Poř. 1416, Háj. 416[b]; páni Klatovští oblehli Hus hrad tvrdý Let. 335; Nicolao de Hus TomZ. 1419 m 27, Mikuláš z Hufi Let. 70. — *Jm. osoby mužské:* Benessius dictus Huz Reg. IV, 1339, Johannes Hus TomZ. 1419 st 61; kdežto sú Němci mistra Jana Husi upálili Jar. 65, mistra Jana Hufy VelKal. 63, 77; za mistrem Hufj Let. 43; o mistru Janu Husovi KorMan. 54[b]. — Papež (slyšenie dáti) nechtěl jest neb jest hledal žlutých rytieřóv (dukátů) a hus jich neměla aniž by jich poslati chtěla HusE. 3, 252, *hra slovní, hus-Hus;* ale že hus, pták pitomý, poznal jest toho ostříše neživého atd. t. 253.— *Adj. possess.* **-óv:** život mistróv Hufów Let. 52.

husák, -a, masc., *houser, Gänserich:* anser, húser vel husak Diefb., anser hwfak Vocab. 175[a]. — *Husipas, Gänsehirt:* falconista sokolčí, canilio holota, hufak auxo (= ganshirt Diefb.), Prešp. 2117, hussak *anio Rozk. 3277. — Potupně místo *husita:* nás husáky nazýváš KorMan. 78[a], ti nevěrní husáci Pís. XV stol. v ČČMus. 1852, III. 48. — *Příjm.:* Franconi dicto Hussac Reg. IV, 1337, Jacobus huffak Lún. ks. 1408; *adj. possess.* **-óv:** Hufacowa hastilavit pelles Lún. ks. 1394.

husalec, -lcě, masc., prý *zvíře nějaké:* hufalecz *gali, verec quoque kanecz Prešp. 493.

husař, -ě, masc., *husák, Gänsehirt.* — Auxo, ganshirt, husarz Diefb. — *Kdo v husách obchodí;* k tomu fem. **-ka:** husařka WintObr. 2, 424, hufarzky... aby je napomenul o odvedení z husí KolL. 22[b] (1603). — *Husar:* Turky, Tatary, Hufaře RešSir. 86[b]. — *Příjm.:* Jan hussarz TomZ. 1429 st 56.

húsátko, -a, neutr., demin. z *húsě*. — huſſatka anseruli BohFl. 10, Vocab. 175ª; anserulus husatko, gensel Diefb.

húscě, -ě, fem., *houska, Semmel;* demin. z *hus,* jako nč. *houska,* vlastně bílé pečivo, nazvané tím jménem podle svého tvaru. — Pane albo vulgariter huſczie nuncupato Sedl. z Libr. erect. VIII, f. 20, z r. 1408; húsce chleba Let. 498. (Pekaři) aby čtyři huſcze za groš míšenský dávali Kniha arch. m. Prahy č. 994 fol. 84, z r. 1488; aby húsec za groš čtvero dávali WintObr. 2, 258, z r. 1509. Simula huſcze, crustula preclík atd. Prešp. 1703 v kap. de convivio (simula = simila, Semmel Diefb. Gloss.), huſcz (m. húsce) též BohFl. 283; — *adderulum hussczie..., torpa rohlíček Rozk. 2575, *aderulum huſſcz (sic) Prešp. 1710 v kap. de convivio (místa stejná), huſſcze *adderulum Vocab. 175ª (písaři, zdá se, rozuměli húščě, húšč, ovšem mylně); huſcze tortula SlovKlem. 88ª. — Cuneus... *klín* neb huscze Veleš., snad podle tvaru tak nazván.

húsě, -ěte, neutr., *house, Gänseküchlein:* huſye anserulus Prešp. 202, huse též Veleš.— *Přijm. mužské:* Jan huſye stetit Lún. ks. 1404; pečet Mikuláše Husete list z r. 1389 ve Výb. 1, 1025; Janem Húsetem Půh. 2, 382.

húsečka, -y, fem., demin. z *húscě, húska:* místo preclíků aby huſeczky slaný (pečeny byly) KolF. 26ª (1591).

húsěnce v. **húsěnicě**.

húsenec, -ncě, masc., *house, Gänseküchlein;* plur. *húsenci* k sing. *húsě*. — huſſenczi anseruli RVodň. 54ª, huſſyency též Nom. 64ª.

húsěnicě, dial. (mor.) **húsěncě**, -ě, fem., *housenka, Raupe;* stsl. *gąsênica* eruca. Původně a také stsl. *ąsênica* eruca, z *ąsъ* barba, vlastně »das behaarte Thier« Mikl. Etym. Wtb. V přeložených textech stč. mnohdy se vidí, že si překladatelé mátli lat. *eruca* a *aerugo*. — huſienycze eruca MamA. 22ª, huſſienicze též RVodň. 51ᵇ. Ostatek huſenycie snědla jest kobylka a ostatek kobylky snědl jest chrúst residuum erucae Ol. Joel 1, 4, t. j. co ostalo po húsěnici. — Nedostatek na obilí od kobylek a huſienecz vermium Mill. 70ª; huſſencze eruca Pror. Ol. Am. 4, 9. — Dal huſennycziem ovoce jich aerugini ŽWittb. 77, 46, huſenyci ŽGloss. tamt., huſenyczy ŽPod. tamt., překlad mylný; huſenyczie, kobylka, rez aerugo, locusta, rubigo Ol. 3. Reg. 8, 37, též; huſenicze aerugo Prešp. 529, huſenycze aerugo BohFl. 201, huſſenycze aerugo SlovBrn. 146, husenice vel pijavice aerugo Veleš., též.

húsěnička, přejaté do slovníků z Rozk., jest omyl m. *husie nôžka,* v. *nôžka.*

húsěnka, -y, *housenka, Raupe;* z *gąsên-*. — huſenka jich budú svědectvie vám aerugo eorum in testimonium vobis erit Lit. Jak. 5, 3, překladatel mátl si aerugo a eruca. — *Neduh toho jména:* huſienka *nispila Prešp. 1596 v kap. de languoribus, huſſenka též Rozk. 2351, huſienka *hispila RVodň. 23ᵇ.

húser, -a, masc., *houser, Gänserich.* — Římené modlili sě húseru HusE. 1, 67; naděj huſera tlustého ChirB. 46ᵇ; pec huſera tučného Rhas. 55; ktož má ve snách huſera BřezSnář. 235; pak-li kto huſery jie tamt. huſer anser Prešp. 185, BohFl. 107, Nom. 64ª, huser vel husák anser Diefb. — *Přijm.:* Marzico husser TomZ. 1381, Jacobus huſer fassus est Lún. ks. 1408, pro Jacobo dicto Huſer t. 1411.

húserový, adj. z *húser, Ganser-:* huſerowe sádlo ApatFr. 69ª, sádlo... huſerowe Rhas. 103, sádla huſeroweho Sal. 512.

husí, adj. z *hus, Gans-:* šťebetné huſý krky RešSir. 150ᵇ; — **husie noha, nôžka,** *rostlina toho jména,* v. *noha, nôžka.*

husina, -y, fem., *husí maso, Gänsefleisch.* — pullina kuřetina..., prasetina suilla, huſſyna aucina Prešp. 1732 v kap. de convivio; husina aucina Veleš.; huſyna anserina Lact. 281ᵇ.

husinec, -ncě, masc., *Gänsestall.* — huſynecz anserium Prešp. 175, Rozk. 312, Vocab. 175ᵇ, huſſynecz též BohFl. 110, huſſinecz též RVodň. 53ᶜ; huſynecz aucarium MamA. 14ª, hussynecz též Diefb.,

huſſyencz (m. -sinec), též Nom. 64ª. — *Jm. místní:* Huzinci Reg. I, 1228, de Hussinecz TomZ. 1404 std 220; mistr Jan Hus z Huſince rodem Let. 23.

húska, -y, fem., *houska, Semmel;* srov. *húscě.* — huſka tortula SlovKlem. 88ª. — *Příjm. mužské:* Hynka Húsku Žalozp. při DalJ. 230, Girae Huskonis TomZ. 1435 n 56. — *Jm. místní:* de Husca Reg. III, 1316.

húsle v. **húsli.**

húsléř, -ě, masc., *kdo dělá housle* Tom. řem. 128.

húsli, -í, plur. fem., *housle, ein Saiteninstrument;* stsl. *gąslь,* obyč. plur. *gąsli* cithara. — Vstaň žaltáři i huſly cithara ŽWittb. 56, 9, huſle ŽKlem. a ŽPod. tamt. Vstaň žaltářiu a huſly cithara ŽWittb. 107, 3, huſle ŽKlem. a ŽPod. tamt. Pověsichom huſle našě organa ŽWittb. 136, 2, huſle ŽPod. tamt. Hudú na húſle HusPost. 113ᵇ; kto by uměl húſti na huſle žalmy scientem psallere cithara Pr. 1. Reg. 16, 16; Apollon vzem huſle i hude Apoll. 136ª. Uslyšíte zvuk huſlyy citharae Pror. Dan. 3, 5; o kak sladký hlas ty huſle zpieváchu Kruml. 57ᵇ; struny na huſlech natažené sladký hlas z sebe dávají t. 409ª. — Ten ť jest kněz statečný, jenž smie chlapa ſ huſle urubiti HusPost. 81ᵇ (= na struny, na kusy zsekati; předtím tu pověděno, že se říká, z někoho »strun nadělati«, m. zabiti ho). — huſle cithara Pror. Isa. 16, 11; všeliké huſle Ol. 2. Reg. 6, 5; w huſlech in cithara ŽWittb. 150, 3 a j., ŽKlem. tamt. a j.; s huſlmy cum cithara ŽKlem. 80, 3, s huſlemi ŽWittb. tamt., huſelemi MamV. (omylem); s huſlemy in sistris Ol. 1. Reg. 18, 6, s huſličkami Br. tamt. — Figellator hudec, figellaque huſſle BohFl. 881; figellum MamA. 22ᵇ; figell- m. fidell-, střlat. *fidella* = fidicula, lyra DC. — (Vzěli) žaltářě a huſle psalteria et phialas Pror. Jer. 52, 18, nástroje hudebné a kotlíky Br. tamt.; huſle phialas MamV.; nějakým neporozuměním (psané figell- dokladů tu napřed uvedených atp. čtlo se fijel-, a tu mohlo snadno vzniknouti matení s phial-).

húsličky, -ček, plur. fem., demin. k *húsli.* — huſlyczky a varhance cithara et lyra Pror. Isa. 5, 12; huſlycz by a warhanyczye (sic) a buben a trúba a víno na kvasiech na vašich Alb. 29ᵇ = cithara et lyra et tympanum et tibia et vinum in conviviis vestris Isa. 5, 12, místo stejné s předešlým, tedy huſlycz by omylem m. húsličky. Zvuk... bzových huſlyczek sonitum sambucae Pror. Dan. 3, 5. Vezma huſliczki Lit. 1. Reg. 16, 23. Hrajiechu w huſliczky citharis Ol. 2. Reg. 6, 5. (Nadělal) huſliczzek lyras t. 3. Reg. 10, 12. Chodák... sedieše huda na své huſliczzky GestaBř. 48ᵇ. — *Mučidlo,* pro podobu tak nazývané WintObr. 2, 859.

húslky, -lek, plur. fem., demin. z *húsli.* — Vznělé huſlky desaterných strun Pass. 306.

húslový, adj. z *húsli:* huſlowe piesně lyrica neumata HymnA. 17ª, HymnB. 15ᵇ.

husník (?), -a, masc.: vermis črv, tinea mol, *burnea huſnyk, irugo (m. aerugo) pijěvicě, formica bravenec Boh. min. 22ª; srov. *húsěnicě:* husenice vel pijavice aerugo (omylem m. eruca) Veleš. — *Příjm.:* Hussnyk UrbE. 227.

Husóv v. **Hus.**

husovský, adj., z vl. jména *Hus:* to husovské plémě Pís. XV stol. v ČČMus. 1852, III. 48.

huspenina, -y, fem., *Sulze:* (kněží) položí sobě na každý den sytý oběd: ryby..., huſpeniny rozkošné, vyzinu ChelčPost. 77ᵇ.

hústi, hudu, -eš, impftiv., *housti, auf einem Saiteninstrumente spielen;* z *gąd-,* stsl. *gąsti* cithara canere. — Tu ť pískáchu i hudiechu Baw. 223, *pískati* proti *hústi;* káží huſti a pískati tangere musica instrumenta Mill. 95ᵇ; (panny) aby zpívaly, pískaly a na rozličných hudbách na strunách haudly Ezop. 129ᵇ. — David... jest hudl bohu na čest Štít. uč. 70ᵇ. Apollon vzem húsle i hude (aor.) velmi krásně Apoll. 136ª; ta kněžna... jide před otce i poče tu huſti t. 135ᵇ. Jakoby jim (črt) hudl, aby ze sna neprocitli Štít. uč. 112ª. Aby hudl ut psallat Ol. 1. Reg. 16, 16, ať hude ut psallat t. 16, 17. — (Hudcové) hudu w huſle

citharizantes in cithara Koř. Zjěv. 14, 2, *hústi v húsli* atp.; David hudyeſſe w hufliczky psallebat Ol. 1. Reg. 18, 10; na hufliczky hufti cithara psallere t. 1. Reg. 16, 16; kto by uměl hufti na hufle žalmy hominem scientem psallere cithara Pr. 1. Reg. 16, 16; vezma haufle haudl Ben. 1. Reg. 16, 23; David bolest Saulovu na zzaltarz huda utišoval Kruml. 43ª, *hústi na žaltář* (nástroj strunový); aby na ten z(a)ltarz hudl Orloj. 52ᵇ; — huduce v-warhany omnes gaudebant in organis et citharis Ol. Judith 15, 15, (žáci) na varhany hudú HusE. 1, 300, *hústi u varhany, na varhany,* napodobením rčení předešlých; — *ve mlýně hústi,* v. *mlýn.* — V hrdle mu hudci hudu ChirB. 177ª, *hudci hudú komu v hrdle,* o chraptivém hlase, v. *hudec.*

hustina, -y, fem., *hustá porostlina, Dikkicht;* z adj. *hustý,* srov. stsl. *gąstyňi* densitas. Nč. *houština* je kontaminací s *houšt, húščě.* — (Hlas páně) odkryje huftiny revelabit condensa Kladr. žalm 28, 9; huftiny lesové condensa saltus Pernšt. Isa. 10, 34.

hustiti, -šču, -stíš, impftiv., *hustiti, množiti, dicht, vielfach machen.* — Bych tiem mé myšlenie huftyl, což tobě k libosti koli Rúd. 36ᵇ; (Maria) velmi řiedko slyšína, by řeči huftila KázLeg. 194ᵇ; hufty densat Anon. 2ᵇ, hufti densat MamA. 19ᵇ.

hustnúti, -nu, -neš, impftiv., *hustnouti, dicht werden.* — Až ť (voda) počne huftnuti Rhas. 34; (mast) počne huftnuty Chir. 25ª.

hustost, -i, fem., *Dichtigkeit, Häufigkeit:* (v) huftofty lesuov in densitate Pror. Isa. 9, 18; pro velikú zeman a vsí huftoft VšehK. 291ᵇ; podlé huftofti Comest. 20ᵇ.

hustota, -y, fem., *hustost, množství:* však jim nebieše do smiechu, pro hustotu nevidiechu sebe, jediné patřiechu do nebe Baw. 243.

hustý, adj., *dicht;* stsl. *gąstъ* densus. — V zásadách huzzteho hájě PilB. 16; hufte větvie MamA. 30ᵇ; (lovívali rybáři) sietmi řídkými i častými totiž huftymi KolAO. 18ª (1492, opis z poč. XVI st.); hufte condensa MamA. 19ª. — *Adv.* **hustě,** kompt. *húšče:* všady huftye stála kopie AlxH. 8, 19; Huftye stáchu na zdi kopie AlxV. 2026; tak duše letěly huztye, jakžto gdyž stádo rozpustie AlxB. 4, 16; kněží huftie to hlásají měšťanóm ChelčPost. 76ª; řiekají páni: Chlap ť jest jako vrba, čím čestějie ji obrubáš, tiem ť sě hufftye obalí Štít. uč. 84ª; novotv.: haufftěgij ruosti Háj. herb. 6ª, roste pepř... haufftěgij t. 155ᵇ.

húšč, -ě, masc., *houština, množství, Dickicht, Gebüsch, Menge;* z *gąst-jo-.* — Když (Vlasta) w huftyu nemože oštiepem ani mečem vlásti, tu dojide veliké strasti DalC. 15; král jěde tajně na púšci i by do smrti v tom hufczyu t. 24. Když ciesař na české meze vjěde, huft veliký lesový opatři Pulk. 47ᵇ; (ciesař) vebra sě w welyky huft toho lesu t. 48ª; hufczt veliký PulkL. 107. (Rybníkové) aby rozvlažěvali hufcz drziewie silvam lignorum Lit. Ekkl. 2, 6, aby rozvlažěvali hufftz drzieuie Ol. tamt. (Člověk chudý) všel w weliky huffcz lesa toho in magnam densitatem GestaKl. 263, za to GestaMus. 113ª fem.: v-weliku hufft. — huffcz mečóv a šípov multitudinem Ol. 2. Mach. 5, 3; lid valil se w fylnych hufczych Rúd. 16ª. — huffcz densetum Prešp. 556; hufcz též Rozk. 1045 a RVodň. 46ᵈ, densum BohFl. 213, hust též Diefb., husst též Veleš.; huft lucus SlovWiesb. 1ᵇ. — Srov. *húščě.*

húščě, -ě, fem., z *gąst-ja.* — *Hustost, hustota, Dichtigkeit.* Jeho (božího) dna, jeho přikrytie, jeho hufty, jeho číři, jeho výši, jeho níži... Kat. v. 1849, t. j. húšti dial. m. húště. — *Houština, Dickicht, Gebüsch.* Paris... přiboda sě v jednu hufty AlxV. 732. (Člověk chudý) všel v-weliku hufft lesa in magnam densitatem GestaMus. 113ª, za to GestaKl. 263 masc.: w weliky huffcz. w huffcziech in condensis ŽPod. 117, 27; w hufftiech ŽKap. tamt., za to omylem w hlaffu ŽWittb. a w hluku ŽGloss.

huščenie, -ie, neutr.: hlas Hospodinóv... zjěví hufczenye revelabit *condensa* ŽWittb. 28, 9; v ŽPod. tamt.: zjeví jim huffcze.

hut, -i, fem., *Hütte, Werkstatt;* z němč.: stněm. *hutta, hutte, hütte = Hütte, Zelt.* — Cum laterario dicto huth seu stodola Sedl., st. knihy Lounské 1390, 11 mart. Olejna…, *arda neboli *arida hut Prešp. 2446 v kap. de artificibus, hut *arda MamA. 14ª, hwth též Vocab. 175ᵇ (arda, arida trvám za aridarium, místo, kde se suší); k hutem HořovB. 27ª, po hutech HořovC. 57 (1666). — V dokladech: domus vulgariter hutta Reg. II, 1253 a molendina vulgo hutte t. 1269 jsou výrazy německé.

hútman, zvratnou analogií z *hautman, hauptman,* v. **hajtman.**

Hutná, -é, fem., *potok toho jména:* rivulus nomine Gutna KosmA. I, 10, Kosm2ᵇ. tamt.

hutník, -a, masc., *Hüttenarbeiter:* lanei huthniconum UrbR. 453.

hutrajch, utrajch, -rejch, -rých, -a, -u, masc., z němč.: stněm. *hutterauch, hütterouch, huttrich = Hüttenrauch, in Schmelzhütten sich niederschlagender Rauch, Giftmehl, Arsenik* (Lexer, Sanders). — Vezmi auripigment to jest hutraych LékA. 39ª; vezmi hutrych t. 300ª; hutraych ApatFr. 65ᵇ, Háj. herb. 272ᵇ; s utreychem Háj. herb. 236ª; hutraich *fumigax Prešp. 2479 v kap. de fabro, hutrich *fumax MamA. 22ᵇ, hutrych arsenicum RostlF. 10ᵇ, huttrych realgar t. 12ᵇ.

húžě, -ě, fem., *houžev, provaz, Wiede, Strick;* z *(g)ąz-ja,* koř. *ęz-, ąz-* ligare. — Ta oba črt pojme v svú huz Hrad. 118ᵇ. Ó to odvláčenie…, kak mi jest z toho spletena… veliká huz, jež mě v smrt táhne Štít. uč. 151ª; (z toho odvláčenie) mi jest spletena dlúhá huzz, ješto mě tiehne k smrti Kruml. 342ª, místa stejná. Tento královė muž zsěka na sto kusóv tu húž, na nížto bylo psíku povisnúti Trist. (Star. Skl. 4, 208). Což jest hřebíkem přibito neb huzy přivázáno Třeb. (formulář Prokopa st. písaře Nov. města Pražsk., 6 f. 192, z pol. XV stol.). huzye restis Anon. 6ª.

húžev, -žve, a také **húžva,** -y, a **húžvě,** -ě, fem., *houžev, provaz, Wiede, Strick;* z koř. *ęz-,* stupň. *ąz-* ligare. — (Břetislav) řetěz přetě jako húžev DalJ. 42 z J². Vykopavši jej (žena svého muže) z hrobu jím trže, hużwi mu o hrdlo zadrže (zadrhla) Baw. 106; splav sobě učinichu… a jej hużwami utáhnú t. 244. (Achiora) svázána hużwami nechali sú vinctum restibus Kladr. Judith 6, 9, svázána hužьvami nechavše jeho vrátichu se Hlah. tamt., huzzuemy Ol. tamt., haužwemi Pražsk. tamt. Některé ty huzwie Mill. 92ª; těmi pletenicemi neb huzwiemi táhnú lodie t. 91ᵇ. huzew Comest. 155ª; huzew restis BohFl. 722, rudens t. 852; huzew restis RVodň. 49ᵈ, Veleš.; huzyew restis MamA. 34; huzva rudens Prešp. 2498, huzwa též Veleš. — *Příjm.:* Venceslaus Huzwa TomZ. 1416 m 90, Venceslao dicto Huzwa UrbE. 299, Jiřík Hauzwa KolB. 42ª (1496).

húževník, -a, masc., *kdo dělá houžve:* resticularius, qui facit resticulas, haužewnijk Lact. 139ᶜ; huzewnik restinarius Veleš.

húževnost, -i, fem., *skoupost, skrbivost, Knauserei, Geiz.* — Kto leností neb huzewnofty netbá, aby se těm přirovnal (rouchem), s nimiž jest jednoho řádu Štít. uč. 91ª; dosti by ku pocti na tom bylo, že by, špatně živ nejsa, huzewnofty do sebe neukázal t. 90ª. Sprostnost, ješto ne z huzewnofti pocházie, jest lepšie atd. ex tenacitate Otc. 472ª.

húževný, adj., *skoupý, skrbný, karg, knickerhaft.* — I řku ť, že ť sě jest i skúposti huzewne pilně střieci, i té lotrové mysli rukotržné Šach. 307ᵇ. Baba skaupá, hauzewna Rokyc. 53ª; já skaupý ſſed (m. šiet, dědek), a ty baba haužewniegſſij RokycKl. 253ª; sme skaupí, haužewnij t. 269ᵇ; skupec haužewný RešSir. 136ᵇ.

húžka, -y, masc., *skrblík, Knauser:* skaupý haužka RešSir. 208ᵇ.

húžňák, -a, masc., *skrblík, Knauser:* skaupí haužňácy RešSir. 29ᵇ.

húžva, -vě v. **húžev.**

húžvař, -ě, masc., *kdo dělá houžve* Tom. řem. 114.

húžvička, -y, fem., demin. z *húžva:* provázek neb huzwiczka Comest. 155ª; hużwiczka resticula MamE. 314ª, huže-

waczka (sic) též SlovKlem. 78[b]. — *Příjm.:* Venceslaus Huswiczka TomZ. 1408 st 49.

húžviti sě, -vu, -víš, impftiv., *skrbiti, knausern:* (skupec) se haužwij RešSir. 150[a]; nč. dial.: húžvit sa = skrbiti BartD. 1, 217.

hvězda, -y, fem., *Stern;* stsl. *zvězda* stella. — Mesiec a hwiezdy stellas ŽWittb. 135, 9; množstvie hwiezd stellarum ŽKlem. 146, 4. Král jěda vezřě na hwiezdy PilC. 2. (Šalomounovi) bylo všecko známo v zemi, v moři, w hwyezdach tamo AlxV. 14. hviezda stella Prešp. 8, hwyezda též Boh. min. 21[b]; hwiſſda též Nom. 62[b]. — hwyezdam sě klanějí militiam coeli adorant MamA. 29[b], proklel si hwyezdy maledixisti sceptris militiae coeli tamt. — Ráno uzřěv zorniú huiezdu AlxBM. 1, 29, *zornie hvězda,* jitřenka.

hvězdan (?), -a, masc., *prý rostlina toho jména:* hviezdan *lurax Prešp. 755 v kap. de herbis ignotis, hwyezdan též Rozk. 1437; hwiezdon (sic) též RVodň. 40[d].

hvězdář, -ě, masc., *Sternseher, Astronom, Astrolog.* — hwyezdarzy králové... přijedú Magi EvVíd. 2, 1; Venus ten planeta, ješto má moc vzbúzeti smilné milosti, jakž hwiezdaři pokládají ŠtítBud. 34; ktož ť... do nebes přide, vše to ziskrz pozná... jehož ani Ptolomeus, ani který z hwiezdarzow kdy mohl poznati ŠtítMus. 51[b]; dřieve řečení hwiezdarzie (dial. mor.) radie astrologi Mill. 33[b]; ti hwiezdarze astrologi t. 40[a]; hviezdarz astronomus Prešp. 999. — *Příjm.:* dictus Hwyezdarz TomZ. 1412 n 110.

hvězdářský, adj. z *hvězdář:* počet hvězdářských běhóv HusE. 1, 359; v umění hwiezdarzſkem Kruml. 448[a]; pod hwiezdarzſkem naučením astrologorum Mill. 95[a].

hvězdářstvie, -ie, a **hvězdářstvo,** -a, neutr., *hvězdářství, Sternkunde, Sterndeuterei.* — hviezdarzſtvo astronomia Prešp. 1523, hwyezdarzſtwo též Rozk. 2235, hwiezdarstwo též Veleš. Ovšem po hwyezdarzſtwy nestójte pilně Štít. uč. 78[a]. Ktož by pak chtěl plně tomu rozuměti, musil by hwiezdarzſtwie do plna rozumen býti ChirB. 30[b].

hvězděna, -y, fem.: hwieždiena *astronomia* SlovKlem. 2[a]; strojené.

hvězdnatý, adj., *gestirnt, sternvoll* RešSir. Jg.

hvězdnice, -ě, fem., *obloha, Firmament:* chvalte jeho (boha) w hwiezdnici moci jeho in firmamento virtutis eius Kladr. žalm 150, 1. Srov. *hvězdník.*

hvězdník, -a, *astrolog:* kúzdléř divinator, hviezdník astrologus Prešp. 1008. — *Obloha, Firmament:* chvalte jeho w hwiezdnice moci jeho in firmamento DobrLitMag. 3, 71 (z rkp. žaltáře XV stol. v knih. univ. Pr., ž. 150, 1), srov. *hvězdnicě.* — *Ryba toho jména:* hwiezdnik stellaris Prešp. 358 v kap. de piscibus, hwyezdnyk stellarius Rozk. 720. — *Prý drahokam toho jména:* hwiezdnijk astrian, gemma... in cuius centro lucet stella Lact. 275[b].

hvězdnost, -i, fem., *hvězdářství:* geometria sit zemoměrna, hviezdnoſt astrologa (sic), hvězdářstvo astronomia Prešp. 1523, neumělé; astronomia wyezdnoſt (sic) Vocab. 175[a].

hvězdný, adj. z *hvězda, Stern-, Sternen-.* — Jiná krása slunce, jiná měsiece a jiná hwiezdna ŠtítPař. 10[b]. Svrchek všeho hwiezdneho nebe Kruml. 467[a]; na hwyezdne nebe ML. 38[a]. Na hwiezdney stolici StrahOff. c III. Vše, což sě děje, to náhodú přichodí a od hwiezdne svrchnie moci Pass. 391.

hvězdoň (?) v. **hvězdan.**

hvězdopad, -a, -u, masc., *Sternfall:* hviezdopad asub Prešp. 134 v kap. de aëre (asub, assub = sternvallen Diefb. Gloss.), hwiezdopad assub SlovKlem. 2[a]; hwyezdopad Rozk. 233, hwiezdopad RVodň. 35[c] a 53[d].

hvězdoplaz, -a, -u, masc.: hwiezdoplaz *planeta* SlovKlem. 2[a], strojené.

hvězdovid, -a, -u, masc., *hvězdářský nástroj tak nazvaný:* hwiezdowid astrolabium SlovKlem. 2[a].

hvězdovník, -a, masc., *astrolog:* (mlčím) o hwiezdownycich de astrologis Lit. Hier. Paul. 6, (o) hwiezdowniczech MamV.

hvězdový, adj. z *hvězda, Sternen-:* hwiezdowe nebe ŠtítBud. 38, nad hwiezdowym nebem t. 34; nebe hwiezdowe Comest. 72[a].

hvězdský, adj. z *hvězda:* tiem požehnáním hvězdským Řád kor. 584 (t. rozmnožením, jako jsou rozmnoženy hvězdy na nebi).

hviežď a **hviežďec** v. **hvížď** a **hvížďec.**

hvizd (?), -a, či **hvižď,** -ě, masc., *pták toho jména:* hvizd *ortagon Prešp. 238 v kap.: Volatilia campestria (Diefb. Nov. Gloss.: ortogometra... vrhan..., rephûn atp.), hwyzd též Rozk. 450, hwizd též RVodň. ke 49ª.

hvizdačka, -y, fem., *píšťalka, Pfeife:* vycházie skřěčník (= ptáčník, chytající ptáky »na skřěk«) ſ hwizdaczzku GestaBř. 48ᵇ, ſ hwizdaczku GestaMus. 53ᵇ; hwizdaczka findula Veleš. Srov. *hvížďalka.*

hvízdanie, -ie, neutr., *hvízdání, das Pfeifen:* dám jě... w hwyzdanye in sibilum Pror. Jer. 29, 18, t. 25, 18, t. 18, 16; w hwizdanye in sibilum Ol. Mich. 6, 16; hwyzdanie findulatio Veleš. — *Průjem:* (louh) všeliké hwyzdanye a jiné nemoci... stavuje a zahoní Chir. 274ª, m. *chvístanie,* v. t.

hvízdař, -ě, masc., *kdo hvízdá, Pfeifer:* hwizdarz findulator Veleš.

hvízdati, -žžu, -žďu, -žděš, impftiv., *pfeifen (mit dem Munde);* stsl. *zvizdati* sibilare. — Pod skalú hlava člověčie... hohce, hwyzdie Mand. 87ª. Skřěčník (lákaje ptáky) sladce hwizzdye GestaBř. 48ᵇ, sladce hwyzdye GestaKl. 117; skřěčník, to jest diábel, hwizzdye tak sladce, že hřiešní lidé kazatele netbají GestaBř. 49ª. Já hladem hvíždi RZvíř. Jg.

hvižď v. **hvizd.**

hvížď, -ě, masc., *hluchý ořech, červivý, taube, wurmstichige Nuss* Jg. — hvyzd sono, cabo črvlík Prešp. 632 v kap. de fructibus arborum; hwyzd sono SlovBrn. 306 též; hwyzd sono Rozk. 1201; hwjžď Vel. Jg.

hvížďalka, -y, fem., *píšťalka, Pfeife:* vycházie skřečník (= ptáčník, chytající ptáky »na skřěk«) ſ hwyzdalku GestKl. 117; nč. hvížďalka Us. Jg. a jm. místní *Hvížďalka,* z *hvížděti.* Srov. *hvizdačka.*

hvížďec, hviežďec (?), -dcě, demin. z *hvížď:* talis virginitas (t. panenství nečistotou mysli poskvrněné) est sicut nucleus sine grano, hwyezdyecz HusKázD. 217ª; tamquam nux vacua, hwyezdyec t. 18ª; za ně (páteře, nepobožně odříkané) tolikú odplatu vezme jako za prázdné hwrdcze (sic) t. 145ª, m. hvížďce.

hvížďek, -ďka, masc., demin. z *hvížď.* — *Příjm.:* Martin Hwizdiek KolB. 49ª (1496), Jiřík Hwijždiek KolAA. 27ᵇ (1512), od Jiříka Hwiždka t. 111ª (1515).

hvozd, -a, -u, masc., *lesnaté horstvo, Waldgebirge.* Srov. stpol. *gwozd* = mocny las na wzgórzu Nehr., Altpoln. Sprachdenkm. 12; také *gora, hora* znamenává často vrch a spolu les, vrch lesem porostlý. — Čech... když dlúho lesem jide, k velikému hwozdu příde... i vece Čech k svému sboru: Podejděm pod tuto horu... DalC. 2, v překl. stněm.: dannoch quamen sy do ein groszer wald lag (překl. verš.), do komen sie czu einem perck (překl. pros.). (Buoh) rozvlažije dúbravu i hwozd inviam et desolatam Ol. Job 38, 27. Na pustém hwozdye in loco vastæ solitudinis Ol. Deut. 32, 10, v Mus. tamt. omylem: na pustém hwyezdu; na pustém hwozdye in eremi vastitate Ol. 2. Par. 26, 10, na pustém hwozdie in deserto Otc. 10ª, na pustém whozdu (sic) MamVíd. — *Jm. lesa:* Hwozd silva UrbR. 129. — Nč. *hvozd* Darre v. **ozd.**

hvozdec, -dcě, masc., demin. z *hvozd.* — *Jm. místní:* oppidum Guozdec KosmA. III, 53, Kosm1. tamt.; castrum nomine Guozdec Kosm2. II, 39, Kosm2ª tamt. atd.; hwozdecz hrad král bliz Míšně postavi DalC. 50; Hwozdecz UrbR. 359.

hvozdek, -dka, -dku, masc., demin. z *hvozd.* — *Jm. místní:* Hwozdek, zámek Háj. 140ª; na zámku Hwozdeku VelKal. 188, m. -dku.

hvozditi m. *ozditi* (z *ozd*), v. t.

Hvozdnicě, -ě, fem., *jm. místní:* Hwoznyczie (sic) UrbOstr. 1390; z Hvozdnice kněz Mikuláš TomP. 3, 313, Hvozdnice Pal. pop.

Hvozdná v. **hvozdný.**

hvozdný, adj. z *hvozd;* — odtud **Hvozdná,** fem., *jm. místní:* Hwozdna villa UrbE. 143.

hvožděnín, -a, masc., *kdo bydlí ve hvozdě.* — Odtud **Hvožděné, -žďany,** plur. masc., *jm. místní:* de Hwosdan Reg. III, 1312, Poř. 1312; Hvožďany Pal. pop.

hý, interj.: hy, Rubíne! Mast. 203; šiet neb baba prokřikne: hý! HusPost. 215ᵇ. Srov. *hýkati.*

hýbajúcí v. **hýbati.**

hýbanie, -ie, neutr., *hýbání, Bewegung:* hybanye ščítové motus scutorum Ol. 2. Mach. 5, 3; w hybaní stanóv in commotione t. Num. 4, 15; hybanie motio Prešp. 1261.

hýbati, -b́u, -b́eš a -baju, -báš, impftiv., *bewegen;* stsl. *gybati* movere. — Dokudž mohl hibaty donec obrigesceret MamA. 31ᵇ, překlad volný. — (Lidé mocní) činie nepokoj veliký na světě hybijcz světem jako pólnoční vietr mořem Štít. ř. 142ᵃ, *hýbati kým, čím.* Voda, když jí nehybagi, zsmrdí sě Kruml. 250ᵇ. Všickni... smieli sú sě mně a hybaly hlavú moverunt caput ŽWittb. 21, 8; viděli mě i hybaly hlavú svú t. 108, 25. Rucě hřiešných nehibaite mnú manus peccatoris non moveat me ŽKlem. 35, 12, ruka nehybay mnú ŽPod. tamt.; za to ŽWittb. věrně podle lat.: ruka hřiešníkova nehybay mne. Jím (nemocným) hybay Sal. 517. Jímž (sv. Janem) od upřiemosti stavu nižádná věc nehybáſe HusPost. 11ᵃ. Jí (myslí) ani lakomstvo hybe od pravdy ani bázn Štít. uč. 83ᵃ. Ti, jenž sebú nehibagi Hug. 277; ti sebú hiby tamt.; ješto ſobu hýbe Mus. Gen. 1, 30. — (Panujte) živočichóm, ješto se hýbí na zemi quae moventur Kladr. Gen. 1, 28, *hýbati sě.* Blahajte velrybové a všecko, čsož ſie hibe u vodě, hospodinu ŽWittb. Puer. 79, jež ſie hibagiu u vodách ŽKlem. tamt. Jižto ſie nehybij qui non habent motum Ol. Bar. 6, 41; ješto (zvířata) sě hybagij quae moventur t. Lev. 11, 29; vše, ješto sě hybe quod movetur t. Lev. 11, 46; co ſye hybe na zemi Mus. Gen. 9, 3; což ſye u vodě hýba t. Lev. 11, 10. V ňem živi sme i hybeme ſie jím ŠtítPař. 1ᵇ. (Čaroděj) činieše měděné hady, ani sě jako živí hibi Pass. 293; (hlava) sě hibe t. 296. Moře... se hiba Mand. 36ᵇ. Země sě hyba Hug. 373, se třese. Nedivte sě, že sě moci světské hybii proti rozptylatelom (sic) cierkve svaté Hilar. 15ᵇ. — hybay Háj. herb. 7ᵇ, t. 133ᵇ. — (Duši) hybagyczy creavit Deus animam viventem atque motabilem Mus. Gen. 1, 21, jenž si ustavil hory nehybagyczye Modl. 61ᵇ, *hýbající, nehýbající* nč. *pohnutelný, nepohnutelný.*

hýbavý, adj., *hýbající, hýbající se, bewegend, sich bewegend:* uzřech děťátko hibawe v jejiem (Mariině) životě Vít. 106ᵇ; (mozk) posielá žíly hybawe a čitedlné Sal. 527, *žíla hýbavá,* nerv motorický; na žilách ... hybawych Rhas. 29. — *Hnutelný, pohybný, beweglich:* muož býti ukázán člověk jako trest hybawa na dvě straně ChelčP. 13ᵃ; hybawych věcí přenesenie mobilium translationem Pernšt. Žid. 12, 27, hibawich věcí Koř. tamt.; oheň hibawi mobilis SekvE. 14ᵇ.

hyběť, hyběti, interj., *běda, wehe, heu.* Z inf. **hyběti* = *hynouti,* stsl. *gybnąti* perire. V dokladech známých hodí se někdy význam inf. *hynouti* n. *zahynouti;* ale tutéž hodí se také význam *běda,* ke kterému všecky doklady jiné ukazují. Je to tedy interj. vzniklá sklesnutím inf. **hyběti.* Tvarů jiných slovesa toho neznáme. — Neobrátí-li se člověk po tak mnohém napomínaní a zmešká-li takovú dobrotu boží, hybietiť jemu budę proto! ChelčP. 115ᵃ, *běda* jemu bude! Pak-li ť vdova pojme muže, an má děti a ona druhé, všem hybyety! Štít. uč. 49ᵃ. Když chceš vlky zlapati, daj jim najprv mrhu sápati, a když mnohokrát bez překazy budú žráti, hybyet, ano kóži dolóv musie dáti Pulk. 74ᵃ. hybieti HusOrth. 179; ale hybyet bude tomu člověku! HusPost. 87ᵃ, protož hybiet jim od ran mnohých! tamt.; hybiet šietóm starým a babám u vieře i v boží cěstě zmeškalým! t. 164ᵇ; hybiet bude lapkám i pánóm nemilosrdným t. 180ᵃ; kněžie pastýři netreskcí, hyběti jim! HusE. 1, 369 (v abecedním obsahu); hyběť kněžím lichewným, krčmářóm...! t. 1, 219; die svatý Marek: Hyběť těm sviniem a vepřóm tučným t. 1, 231; protož hyběť bude svódnicįem

t. 1, 278; Ó, hyběť kanovníkóm, farářóm, biskupóm..., jenž jedie, žerú, lokají, tučně se pasú a v duchovenství nic neprospívají! t. 1, 438. (Nechá-li kdo v lodí dírku), hybiet, an nebezpečného tápanie morského dopustí se! Jeron. 106ᵃ; ba hy biet jim s ohňem pekelným t. 114ᵃ. hybieti heu! MamF. 89ᵇ. Protož tobě bude hybeti, jestliže se mnú se budeš bíti! Štilfr. rkp. Klem. (11. B. 4) 201ᵃ, protož hybíet tobě t. v rkp. z r. 1487; za to v otiscích neporozuměním: protož tobě bude chybiti (r. 1601), protož tobě bude chyba (r. 1777). (My, sovy) zadávíme i zžéřeme buď jich (ptákův dnových) vejce neb děti, i samým starým hyběti! RZvíř. Jg.

hyblivý, adj.: hybliwy *vegetabilis* SlovKlem. 89ᵃ; překlad neumělý.

hybnost (?), -i, fem.: hynoſt (sic) *vegetabilitas* SlovKlem. 89ᵃ; překlad neumělý.

Hydčici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villa Hidczicze UrbBřevn. 1406; Hydčice Pal. pop.

hyena, -y, fem., *Hyäne:* hyena jest zvíře atd. Ezop. 197ᵇ.

Hýhal, -a, masc., *příjm.:* Hyhal TomZ. 1431 n 15.

hýhati, -aju, -áš, impftiv., *krákati, krächzen:* hyhati lipire (milvorum est) Lact. 204ᵇ.

Hychna, -y, fem., *jm. osobní:* Hychna PoprR. 4.

hyjá v. **hijá!**

hýkanie, -ie, neutr., *volání hý! na koho, jemu pro posměch.* — Co se stávalo za nás (za naší paměti) ta hykanye, když jedni druhými smiech válejí Štít. uč. 64ᵇ. Za nás pro ta hykanije stávaly sě veliké vraždy a mord Štít. ř. 105ᵃ.

hýkati, -aju, -áš, impftiv., *volati na koho hý! jemu pro potupu.* — Slušie na ně hykati (na nemoudré) jako na hovada ŠtítVyš. 6ᵇ, za to na místech podobných: naň bukati jako na hovado ŠtítBud. 213, bykati naň jako na hovado ŠtítMus. 113ᵃ. Diábli sami na sě hykachu in se defurentes Otc. 28ᵇ.

Hykule, -e, masc., *příjm.:* Nicolai Hykule TomZ. 1414 st 161.

hýl, -a, masc., *hejl, Gimpel:* hyl spagus Prešp. 183 v kap. Volucres, Rozk. 331, RVodň. 49ᵃ, BohFl. 97, Nom. 64ᵃ.

Hýlov, -a, masc., *jm. místní:* silva Hylow UrbR. 426.

hymna, jimna, ymna, -y, fem., snad také **-mn(us), -a, -u,** masc., *chvalozpěv, Hymne;* z lat. *hymnus.* Za *-mn-* bývá *-mpn-.* — Ve dne i v noci w ymnach i v žalmiech chválu bohu vzdávati ústavně Štít. ř. 113ᵃ; w ymnie zpievá kostel t. 208ᵃ; cierkev svatá w ymnie zpievá ŠtítMus. 52ᵃ; kdyžto žalmy, ympny nebo jiné modlitvy řiekámy ŠtítVyš. 78ᵇ; v žalmích, w gymnach EvOl. 168ᵇ; w ymnach t. 84ᵇ; ympna t. 112ᵇ. Ymni zpieváchu Comest. 150ᵃ; kantiky a ympny t. 148ᵃ.

hympn- v. **hymn-.**

hyn v. **hin.**

Hyn v. **Hun.**

Hynáček, -čka, masc., *jm. osobní,* demin. z *Hynák:* nobilis viri Hynaczkonis Reg. III, 1329; Hynascone de Husca t. 1361.

Hynák, -a, masc., *jm. osobní, Hynek:* fratri suo Hynakoni Běl. 1364.

Hyncě, -ě, masc., *jm. osobní;* ze stněm. *Heinze = Heinrich.* — Hyncye, Hincze, Hyncze DeskDE.; Hyncze UrbDrk. 1ᵇ; Hincze carnificis TomZ. 1391 n 335. — Srov. *Hynec.*

Hyncík, -čík, -a, masc., *jm. osobní,* demin. z *Hynec;* koncovka mohla zníti *-cík* i *-čík.* — Jakub Hynczyk UrbChotěšA. 23ᵃ, UrbChotěšB. 37ᵃ; (sigillum) Hinshikonis purgravii Reg. IV, 1334; Maruška Hincziconis Lún. ks. 1355.

Hynček, -nečka, masc., demin. z *Hynec* n. *Hynek.* — Hynček PoprR. 29.

hyndr- v. **hindr-.**

Hynec, -ncě, masc., *jm. osobní;* ze stněm. *Heinze = Heinrich.* — Hinzo de Hungaria Reg. II, 1003, eiusdem Heynzhonis tamt.

Hynek, -nka, masc., *jm. osobní;* z něm. *Heinmann, Heinrich.* — Pan hynek DalC. 93; pan hynek z Dubé také rány dáváše, ot jeho rázóv jako hrom hřímáše tamt.; vidíte-li z Dubé pana hynka tamt.; (h)ynkem Dubským jě (Němce) strašiechu tamt.; pana Hynka z Dubé Pulk. 169ᵇ; Hey-

mannus dictus Berca de Duba, purchravius pragensis Reg. III, 1323, a per Hynkonem Bercam de Dube t. II, 1304; Heimmannus dictus de Leuchtenburch t. II, 1278—1290, Heinricus de Luchtemburch t. 1278, a Hyncone de Leuchtenburch t. 1294. Hinek Reg. I, 1088 (ze XIII stol.), Hynek DeskDE., Hynko Reg. IV, 1343, Hynco t. 1334, Heyneco t. 1340, Henco t. 1345; erga Hynkonem TomZ. 1433 st 152; Hynka VelKal. 163, s Hyňkem t. 141. — Za *Ignác* béře se *Hynek* až v době novější; nejstarší toho známý příklad jest: Jan Hýnek Dlauhoveský (světicí biskup pražský a skladatel písní nábožných, † 1701), jinak: Jan Ignác Dlauhoveský (Jos. Jireček v Osvětě 1881, 26).

Hyneš, -nšě, masc., *jm. osobní, z Hynek.* — Filius Hines KosmA. II, 35, Hynes Kosm1. tamt.

Hynkovic, -ě, masc., *jm. rodové, z Hynek.* — Hynek Hynkovic z Dubé DalJ. 102 z rkp. L.

hynost(?) v. **hybnost.**

hynšt, -a, masc., *kůň;* ze stněm. *hengest, hengst = Wallach, Pferd.* — Tázati kněz mnicha (Oldřich Prokopa) počě a f hynſta sě dolóv bočě Hrad. 6ᵃ; některému rytieři dáti hynſſt Štít. uč. 141ᵃ; hynſtow obročních HusPost. 61ᵇ; oř neb hynšt HusE. 1, 83; na hynště velikém t. 1, 175; skočiv na hynſſt BřezSnář. 64; hynſt spado Vít. 94ᵇ, Prešp. 483, Boh. min. 22ᵃ; hynſſt spado BohFl. 173, Lact. 289ᵈ; hinſſt spado MamD. 308ᵇ. — *Příjm.:* Jacobus Hynsst TomZ. 1435 n 196.

hynštík, -a, masc., demin. z *hynšt.* — Kázali rytieři jednomu, aby přivedl... ručí hynštík Tand. ve Star. Skl. 5, 9.

hynúti, -nu, -neš, impftiv., *verkommen, zu Grunde gehen;* z *gyb-,* stsl. *gybnąti* perire. — hinul sem tabescebam ŽKlem. 138, 21, hynul sem ŽTruh. tamt. Tak biechu (Řekové) trudem hynuly, že biechu dlúho u moři pluli AlxV. 593. Bláznivým úsilím hyneſs consumeris Ol. Ex. 18, 18, hyneſs consumeris MamA. 19ᵃ. Mój tyrh (trh) pro tě hyne Mast. 204. hyneme deficimus ŽKlem. 89, 9, Hinte hřiešníci deficiant t. 103, 35. Třasúce sě hynyechu peribant Ol. Sap. 17, 9. — Nemá v těch nákladiech (na tvrz, na hrad) sudí dvorský, ale kto jiný hinuti MC. XCII, *hynúti v nákladiech,* trpěti jimi.

hynutie, -ie, neutr., *hynutí, das Verkommen.* — (Bóh) aby vytrhl vás z hynutie HusE. 1, 170; w hinutyu in deficiendo ŽKlem. 141, 4.

hynutný, adj., *záhubný, zhoubný, nebezpečný, verderblich, gefährlich;* ze subst. *hynutie.* Slib hodný odvolati neb odvoliti hynutné jest, to jest nejisté, k zahynutí na duši blízké jest HusE. 1, 269. — *Adv.* **-ně:** Hynutně klamají sě, kteříž mnie, je jedné ti jsú vražedlníci, kteří rukama zabíjejí HusE. 1, 157 (podle poznámky vydavatelovy připsáno nad tím slovem v rkp. *periculose*).

hýřenie, -ie, neutr., *přestoupení, chyba, hřích, Pflichtübertretung, Fehler, Sünde.* — Sv. Augustin v svéj mladosti pro své veliké uměnie (= pro svou velikou učenost) u veliké hirzenye upadl a v tom devět let hýřil Pass. 462, u veliké hyrzenye upadl PassKlem. 185ᵇ, v Pass. tišť.: u veliké kaczierzſtwie. Pro má těžká a rozličná hyrzenye vzhrožijí mě slova tvého apoštola Modl. 24ᵇ. Pro ta hyrzenije ...jmieti tu žalost v srdci Štít. ř. 88ᵇ. Ve všelikých hyrzenych in universis praevaricationibus Ol. Ezech. 14, 11, všemi přestoupeními Bible 1857 tamt.; hyrzenym mluvil jest praevaricationem Pror. Jer. 29, 32, přestoupení Bible 1857 tamt.; hyřenie praevaricatio MamV. — Srov. *hýřiti.*

hyria, interj., *hej, hejsa!* — hyrya euax SlovKlem. 3ᵇ.

hyřitel, -e, masc., *přestupník, Übertreter:* upamatujte sě hrzytely (sic) praevaricatores Pror. Isa. 46, 8.

hýřiti, -řu, -říš, impftiv., *přestupovati (přikázání atd.), blouditi, hřešiti, übertreten, irren, sündigen.* Z němč.: stněm. *irrôn, irren;* podle Malinowsk. wyr. 22 prý z maďarsk. *hir* opinio. Známo jen v češtině, kde význam časem se zúžil a

jest = *marnotratně žiti;* pak v pol. nář. těšínském v slovích *hyra* = pýcha, *hyrny* = pyšný, *hyrować się* = vynášeti se Malinowski l. c. — Všěm, jižto hyrzye qui praevaricantur Pror. Jer. 12, 1, kteří přestupují Bible 1857 tamt., kteří se zpronevěřují Br. tamt.; aby hyrzil ut praevaricetur Ol. Ezech. 14, 13. Svatý Augustin... u veliké hýřenie (kacířství) upadl byl a v tom devět let hirzil Pass. 462. Jakež jest proti buohu hyrzyl, takež má od buoha pokutu přijieti t. 511. Vidíte, ež na tom hyrzyte t. 601. Na tom svěcký súd často hyrzy t. 196, v rkp. mladším: blúdí. Velmi vás hirziecz vizi t. 291, v tišť.: blúdiec. Anděle svatý, proč nade mnú hyrzyfs? Slíbil s' mi, abych jednu hodinu v čistci přetrpěl, a již jest sto let minulo, jakž sem tuto. K ňemužto anděl vece: »Já proti tobě nehyrzym, neb jen čtvrt jediné hodiny v čistci jsi« t. 641. Pro ta hýřenie, ješto hyrzijme hřešiec čichy tělesnými, jmieti tu žalost v srdci Štít. ř. 88ᵇ; poňavadž hyrzijme a hřěšíme t. 132ᵇ; hyrzyme a hřěšíme proti bohu ŠtítBud. 115. Odpověděli řkúc: »hyrzyff, nejsmy ť buoh tvój!« fallitur, non sum Aug. 123ᵇ.

hyřujúcí, adj. z *hýřiti:* aby hýřil hyrzigiczi praevaricans Ol. Ezech. 14, 13, v Bibli 1857: aby (země) přestoupila přestupujíc; hyřigicy MamV.

hys. Slovo to uvedeno v HusOrth. 181 jako příklad pro -ys; význam nejasný.

hysop v. **ysop.**

hyspan-, hyšpan- v. **hisp-.**

hýtman v. **hajtman.**

hyvle, -e, fem., *vršek,* z něm. *hübel, Hügel.* — Odevzdal tu dědinu za hywli KolB. 11ᵇ (1494); prodala... pod hywli čtvrt dědiny t. 111ᵃ (1498); zahradu k hywly KolAA. 32ᵇ (1512); troje honce u hywle t. 88ᵇ (1514). Srov. *hyvel* masc., pahorek Jg.

hyzd, -a, -u, masc., *Hässlichkeit; z gyd-,* srov. dial. *hydný* = ohyzdný Bart. zlín., pol. *hyd, ohyda, ohydny* z češt. — hyzd turpitudo ApatFr. 45ᵇ.

hyzdič, -ě, masc., *kdo hyzdí, Tadler:* takoví hyzdiči a daremní saudcové RešSir. 47ᵃ.

hyzditi, -žžu, -žďu, -zdíš, impftiv., *haněti, kárati, tupiti, snižovati, oškliviti, zavrhovati, tadeln, schmähen, herabsetzen, verwerfen.* — Maria Mandalena počě ty modly hizdyty Pass. 336. Svatý Jakub hyzdij jazyk rozpušťený ŠtítBud. 213. Ktož by z světských měl ten úmysl (dobývati jmění), nehyzdil bych t. 220. Ne tiem hyzdij písmo onoho bohatce, by cizie bral, ale že nuzného Lazara vida svého jemu neudělil t. 222. Ač lidé koho budú chváliti, jehož bóh hyzdij, lidé jeho neobránie, když jej bude bóh súditi t. 203. Kohož lidé pochválé a bóh jej hyzdij Štít. ř. 35ᵇ. Ktož ť to činí z boží milosti (z lásky k bohu), nehyzdym ť toho t. 89ᵃ. Nehyzd (hospody), leč by bylo potřebie někoho z něčeho vystřieci t. 103ᵇ. Ti, ješto hyzdye knihy české Štít. uč. 5ᵇ; aniž ť razi, by sám se kto miloval viece než pravdu, by chtěl svú hrdost tiem pokázati, že by, přečta bez rozmysla, hyzdyty neb oprávěti chtěl tyto knihy t. 4ᵇ. (Starý člověk) chválí lidi staré, zmrlé, hyždí živé HusPost. 215ᵇ. Neužitečné tiekanie dřieve řečený mudřec velmi hyzdi Kruml. 445ᵃ. Múdří nechválé ani hyzdie v tom znamení (nebeském) púštěnie LékA. 9ᵇ; krve púštěti nehyzdime ani chválíme ChirB. 35ᵃ. Mnohými vinami jej (židé Krista) hyzdiechu OtcB. 50ᵇ. By (ty) potom nehadyl toho, což s' dřieve chválil přěmnoho ne damnes Vít. 79ᵃ, k tomu varianty: nehanyel, nehanil a nezhyzdil, nehizdil. Mnoho se jest dálo, ješto nemóž býti hyždieno Troj. 155ᵇ. On to velmi hyzdí a klade za hřiech RokycEvJan. 591ᵇ. hyzdim detestor Pror. Ol. Am. 6, 8; hyzdym detraho MamA. 20ᵃ; hyzdiechu zemi detraxerunt terrae Ol. Num. 13, 33, hyzdyechu Mus. tamt., zhaněli a zošklivili zemi Br. tamt.; jižto (děvečku) jest hyzdyl jménem přězlým na jejiem děvojství diffamavit nomen pessimum Mus. Deut. 22, 19, jest hyzdil Lit. tamt.; nehyzd ne improperes MamA. 25ᵃ, nehyfd též Anon. 4ᵃ.

hýždě, také **hýžě,** -ě, fem., *kyčle, kýta, Hüfte, Oberschenkel;* srov. pol. *guz* boule, pak *giža* a *giezek, giczel* kyčle, z *gěs-*

Zubatý v JagArch. 16, 394. — Peciam (= fragmentum, frustum) carnium porcinarum, quae hyzdie vulgariter dicitur Stat. eccl. Prag. z r. 1350 v BrandlGloss. 77 a Hank. Zbírce str. 327, (Schweins)keule Brandl l. c. — Nedvědi mají mdlú hlavu, ale velikú sílu v plecích a v bedrách aneb w hyžech Ezop. 201ª. — hyzdie coxa Prešp. 1211, hiſdie též RVodň. 56ᵇ, hýzdie též Veleš.; (púštěj) baňkami na hyzdiech Sal. 565; — hyzye coxa Rozk. 1982, hyze coxa BohFl. 150, 430, Nom. 67ᵇ.

hyžďenie, hyždženie, -ie, neutr., *hyždění, das Tadeln, Schmähen;* z *hyžženie.* — Slyšal sem hizdenye vituperationem ŽKap 30, 14; hyzdyenye detestatio MamA. 19ᵇ; hyzzdienie Kruml. 320ᵇ; hyzdenie opprobrium Lact. 115ª; — hyzdzenye čakalo srdce mé improperium ŽKap. 68, 21; ty vieš hyzdzenie mé scis improperium meum t. 60, 20.

hyždicě, -ě, fem., z *hýždě, Oberschenkel.* — hizdicze *coxira Prešp. 1246 v kap. de membris (omylem m. coxa = kyčle), — hyzdycze *coxua Vocab. 176ª (též).

hyždženie v. **hyžďenie.**

hýžě v. **hýždě.**

Ch.

Ch. Desátá hláska obecné abecedy české, = cyr. х. Píše se v staropísmých textech nejstarších literou *h,* na př. abihom HomOp., pokazahom GlossJer., hrah t. j. hrách MVerb., w ſwatih modlitwah Túl. 25ᵇ, — a vedle toho záhy a pak zpravidla spřežkou *ch,* na př. chirt MVerb., chmelifce t., zchouano t. j. schováno Ostr. atd.

Chaber, -bra, masc., *jm. osobní:* Chaber UrbE. 286; — z něho *adj. possess.* **-bróv:** Chabrowym synem Háj. 19ª. — Srov. *Chraber* a *chrabrý.*

Chabři, -bry v. **Chrabři.**

chabrý v. **chrabrý.**

Chaby (?), *jm. místní:* de Chab UrbE. 79, in Chab TomZ. 1416 st. 14; Chaby Pal. pop. a KotMíst.

Chájě (?), -ě, fem., *jm. osobní:* Haia NekrP.

chalabala, chalybaly, adv., *halabala, ripsraps, schleuderisch:* odepsali tak chalabala Let. 896, lstivě jich (kněží ovečck) odbývají chalybaly lecjaks ChelčP. 122ᵇ.

chald- v. **kald-.**

chalup, -i, fem., *chalupa, Hütte, Bauernhütte:* kúpil chalup KolA. 1512, v tuto chalup Lún. reg. 1619; z chalupi KolB. 1519; před chalupí Let. 195; koliks dvoruov a chalupij Háj. 468ᵇ, u rybářských chalupij KolA. 1512, t. 1513, t. 1518; z těch dvú chalupi KolB. 63ᵇ (1497), z kterýchžto dvú chalupi svrchu jmenovaných t. 64ª (1497), tú dvú chalupi t. 64ᵇ (1497); kromě dvau chalupij VelKal. 176. Dial. za *chalupa,* v. t.

chalupa, -y, fem., *Hütte, Bauernhütte.* Odvození z ř. καλύβη nejisté. — Ó přěblažená chalupo (míněna ta, v níž se Ježíš narodil) PassDrk. 2ª. Ti, ješto ovce ſ chalup derú NRada 738. Z tvrze neb chalupy ODub. 10; w ſwy chalupye Hod. 59ᵇ; za tu chalupu KolA. 1513: chmelových chalup t. 1516; s dvěma chalupoma KolB. 63ᵇ (1497); chálupy HrubPetr. 183ª. chalupa magale Prešp. 1837, Rozk. 2826, Veleš., magale chaluppi RVodň. 64ᵈ (magale = Hirtenhaus, Hütte Diefb. Gloss.); chalupa tugurium MamV., cellula Otc. 153ª. — *Pomnožně:* ostaneš v svých chalupach Brig. 122, duom muoj za hubené chalupy mají t. 83; srov. pomnož. *chyšě, katrčě, pústky.* — Do chalupy ſtydke Ol. Num. 25, 8, Mus. tamt., *chalupa stydká,* lupanar; chalupa ſtydka lupanar MamD. 299ª, chalupa neſtyka (sic) též MamE. 309ᵇ. — *Příjm. mužské:* Chalupa TomZ. 1433 n 35, přímie Chalupa Běl. 1455, zápis Prokopa Chalupy KolB. 130ª (1501).

chalúpka, -y, fem., demin. z *chalupa:* kaupil zahradu i chalupku KolAA. 195ª

(1518); do chalvpky KřižB. 81ᵃ; vlastní chalaupka jest peklo i ráj RešSir. 203ᵃ; chalupka tugurium MamD. 309ᵃ, w chalupku in cellulam Otc. 153ᵃ; — *chalúpka stydká,* lupanar: do chalupky ſtidke MamV.

chalužník, -a, masc., *zakeřník:* chaluznik latrocinator Rozk. 1845, chalufnyk též Prešp. 1081; srov. stsl. *chalǫga* saepes, srbch. *haluga* caverna, rus. *chaluga* silnice a něm. *Strassenräuber, Wegelagerer,* fr. *voleur de grands chemins.*

chalybaly v. **chalabala.**

Cham v. **Kam.**

1. **chám,** -a, masc., *jméno potupné, dávané sedlákům; potomkům prý biblického Chama;* v. *chámovina.*

2. **chám** v. **kám.**

chámovina, -y, fem., *jméno potupné, dávané lidu selskému:* (ženich jda na námluvy) nabral s sebau chámoviny Masop. 140.

chamrad, chomrad, -i, masc., *chamradí, Gesträuch, Kehricht:* tu jsú ſ rozlyczným chomradem svatého Pavla hlavu vyvrhli PassKlem. 125ᵃ; s rozlycznym chomradem Pass. 308.

chamradie, chamrdie, -ie, neutr., *chrastí, Gestrippe.* — Kto okopává bodláčie, kopřivy, chamradie? Neužitečné samo roste! Hom. Mak. 43ᵇ. Země chamradím a trním zkažena HusPost. 28ᵃ. Trnie škodlivé a chamradí vyplevše HusE. 3, 208. Fides nostra multis implicamentis chamradym fuit a mendacibus occupata HusKázD. 107ᵇ. Qui tenebras chamradye humanarum institutionum plus amplectuntur quam legem Christi t. 34ᵇ. chamradye vepres MamE. 306ᵇ; chamrdye vepres MamD. 310ᵃ, chamrdye *amfrasia RostlD. 92ᵇ; chamrdie nebo trnie neorané Lit. výkl. slova Semur.

chamský v. **kamský.**

chaněti sě v. **kaněti sě.**

chápati, -aju, -áš, iterat. k *chopiti,* v. t.; — **ch.** sě *greifen, fassen.* — Řeč má nechápá se vás RokycEvJan. 139ᵇ, chápati sě, chytati sě *koho, čeho.* — Mysl dále vidí, dále sě chaapaa Štít. ř. 204ᵇ, dále uchopuje, dále sahá. — Jediné bóh móž duši stvořiti a sám ji spuosobiti s tělem, a pro hřiech odlúčiti ji od těla; protož morděř člověčí chapa ſe pomsty a známé viny k smrti, jenž toliko na samého boha slušie ChelčPař. 154ᵇ, *ch. sě čeho,* sahati po čem, vlastniti si. — Proti pokoře Kristově jest Antikrist..., jenž nechce, aby ho kto tresktal; tak chapa ſe a připisují mu to, což na samého boha slušie, že jemu nižádný nemá řéci, čiň on což kolivěk: Proč to činiš? HusPost. 55ᵇ.

Chara, -y, masc., *jm. osobní:* druhý (muž) Chara Háj. 27ᵃ.

charba v. **charpa.**

charpa, též **chrpa,** -y, fem., *Kornblume.* — Mlátiti bude charpu triturabitur gith Pror. Isa. 28, 27, překlad volný, Br.: nebývá ť ... mlácena vika. chirpa, t. j. chrpa, geth, genus leguminis Sedl. z rkp. Drkol. z l. 1430—1450. Vezmi charpu LékA. 50ᵇ. charpa lolium Vít. 93ᵃ; charpa *dera Prešp. 703, Veleš.; charba *dera Nom. 65ᵇ a BohFl. 308; charpa *era Nom. 65ᵇ a RVodň. 38ᶜ a 59ᶜ; modrák, charpa *eria, britta Lact. 269ᵃ, modrák vel charpa britta vel *eria RostlF. 10ᵇ; chrpa *dera Rozk. 1339, chrpa *era MamA. 21ᵃ.

charpený, m. *charpěný,* adj. z *charpa, charpový.* — Tu ť blankytný charpenj neboli čakankový květ svú zlú nadějí nám se neprotiví TkadlM. 192.

charurdicě, -ě, fem.: mají málo dřev, protož (pálí k topení) kravie lajna usušená na slunci a málo charurdyczie vytrhajíce z země Mand. 45ᵇ (kap. 63); nejasno.

Charúš, -ě, masc., *jm. osobní:* nějakého Charauffe Háj. 7ᵇ.

Charvacie, -ie, fem., *Chorvatsko, Kroatien:* do Charwatczie Pulk. 1ᵇ.

Charvat, též **Chrvat,** -a, masc., *jm. národní, Chorvat, Kroat:* od jednoho člověka Charwata Lobk. 150ᵇ; polatinělé v Prešp. 866: Serbenin Charvatus. — *Příjm.:* Charwat TomZ. 1383 n 71, Jana Charwata Háj. 391ᵇ. — *Plur.* **Charvati,** v. t.

Charvatci, Chrvatci, -tcě, -tec, *jm. místní:* in villa de Charwatecz UrbE. 18, in villa Chirwatecz t. 14; Marek de Chrwatecz Lún. ks. 1383.

Charvatec, Chrvatec, -tcě, masc., demin. z *Charvat, Chrvat.* — Je v *příjm.*: Mikeš Chirwatecz promisit Lún. ks. 1357.

Charvati, Chrvati, -at, *jméno země*, vlastně plur. k *Charvat*, v. t.; *Chorvatsko, Kroatien.* — W ſybrſkem (srbském) jazyku jest země, ješto Charwaty jest jmě DalC. 2; (Čech) vybra sě se vším z země, jiejž diechu Charwaty jmě tamt.; Chrwaty DalStrah. 2; w Charwatyech Pulk. 1[b]; w Charwatijech velmi čistí a stateční lidé jsú Lobk. 27[a]; z Charwat Háj. 2[b].

Charvatici, Chrvatici, -icě, -ic, plur. masc., *jm. místní*: jeden z přátel Čechových založil ves, kteréž dal jméno Charwatice Háj. 1[b].

charvatský, adj. z *Charvat, kroatisch*: hory charwatſke Lobk. 27[a], charwatſký VelKal. 198.

chasa, -y, fem., *Gesindel*: chaſ (sic) vulgus Prešp. 1996; chaſſa tamt. z Rajhr., začež ve vyd. Hankově chasa Rozk. 3051; s chaſu Přib. 21[a]; infimas..., špatný z lidu, chaſa Lact. 87[d].

chaterný, chatrný, adj. z *chátra, gering, unansehnlich, niedrig, arm.* — Člověk chaterny ignobilis Mus. 1. Mach. 2, 8; s svými chaternymy pomocníky t. 2. Mach. 3, 23. Sebrali sú se k ňemu mužie chaternij a lotříkové viri inopes et latrocinantes Pr. Súdc. 11, 3; chaterného lidu de pauperibus Br. Jer. 52, 15. Žádali smy jeho ohyzdna a naychatrnyeyſſyeho z mužuov desideravimus eum despectum et novissimum virorum Pror. Isa. 53, 3, nejpohrdanější a nejopovrženější z lidí Br. tamt. (souvislost pojata trochu jinak); do naychaternyeyſſyeho a summo usque ad novissimum Pror. Isa. 56, 11, za to v Bibli 1857: od nejvyššího až do nejposlednějšího; naychatrnyeyſſieho percutiam novissimum in Israel Ol. 3. Reg. 14, 10; z naychaternyeyſſieho lida de novissimis t. 3. Reg. 13, 33; maličkní..., točíš chaternyeyſſy z lidí Pror. Jer. 50, 45, ve Vulg. jen parvuli; v zemi naychaternyeyſſie in terra novissima Ol. Ezech. 26, 20, Br. tamt.: v nejnižších stranách země, Bibl. 1857 tamt.: v zemi nejposlednější. Z chaterneho lidu de extremis populi Lit. 3. Reg. 12, 31, Ol. tamt.; naychatrnyeyſſi z lidí extremi de populis MamA. 22[a]. Maršálek (odhání) lidi chaterne od pána svého Hug. 79. Obecnieho lida a chatrneho vulgi ignobilis Pernšt. Jer. 26, 23; chaterny ignobilis MamVíd., chaterný ignobilis Br. Isa. 3, 5. chatrnyeyſſy vilior MamA. 37[a]. Ale ktož nezří k bohu, ten ť jest z lidu chatrneho, jemuž by latinník řekl: de populo barbaro ŠtítMus. 141[a], ten ť jest z lidu chaterne[o] ŠtítOpat. 155[b] (místa stejná); když Izrahel šel z Egypta, rod Jakubóv z lidu chaterneho židóv Štít. ř. 178[a]. Počestno jest také, králi nemieti obyčeje s chaternymi a lehkymi lidmi Šach. 294[b]. Věrný křesťan, netbaje na ten chaterny svódný zástup... HusPost. 39[b]. Jediné chudina chaterna na vinnicích dělají ChelčPost. 62[b]. Odpočívá w chaterne plénky obinut Kruml. 317[b]; chaterne pleny t. 316[b]; k věcem chaternym Háj. herb. VIII[a]. — *Adverb.* **-ně:** Gabaonščí chaternie a lstivě poslali k Josue Lit. Jos. 9 (obsah).

chatra, chátra, -y, fem., *Gesindel, Pöbel.* — Tu té Fleminkové chatry porazista velmi mnoho Pís. o bitvě Krešč. při DalJ.; chatra a sběř Br. Jg.

chatrčě v. **katrčě.**

chatrný v. **chaterný.**

chbed- v. **chebd-.**

Chbo v. **Cheb.**

Chcěbuz, Chocěbuz, masc., fem., *jm. místní*, ze jm. osobního *-bud.* — Chciebuz UrbE. 175, w Chocebuzy Háj. 94[a]; Chcebuz Pal. pop.

chcěnie v. **chtěnie.**

Cheb, Chba, Chbu, masc., *jm. místní, Eger.* — Do Chba Pulk. 131[a], Háj 213[a]; ze Chba Let. 265, do Chbu t. 526; we Chbie Pulk. 129[a], we Chbě Vel. Kal. 34, t. 170 a j. — Ktož město Chbo vypálí WintObr. 2, 231 (z r. 1594), novotv. *Chbo*, neutr., neporozuměním přidělaný k masc. gen. *Chba* atd.

chebdie a druhdy také **chbedie, chevdie, chvedie,** -ie, neutr., *chebdí, Attich,*

sambucus ebulus. — Také listie chebdie spomocno jest Rhas. 154. Nohy jí majti s chebdijm a jitrocélem Háj. herb. 279ᵇ. chebdye ebulus MamA. 14ᵇ, RostlB. 146ᵃ, Synon.; chebdie ebulus RostlF. 11ᵇ, LékB. 161ᵇ, ebuli radicem sive chebdie MamV.; chbedye (sic) ebulus RostlD. 69ᵇ; chewdi ebulus RVodň. 38ᵇ, chweddie t. 38ᵈ, chwedie *vebrum (Jg.: *veberum, ebulus) t. ad 16ᵃ; chebdie sambucus ApatFr. 69 a j.; chebdye *marelimen Prešp. 754, Rozk. 1434, *marelinum Nom. 66ᵃ, Veleš., *marubium LékB. 120ᵃ, MamA. 29ᵃ, *martubium Anon. 4ᵇ; chebdie *marubium MamA. 15ᵃ; chebdzye *marubium BohFl. (109), BohFl. 323. Srov. dial. *chebz* bez ŠembDial. 58 (opavské), slc. *chabda* a *chabzda* bez, pol. *chebd,* srb. *habat* a *apta,* sln. *habat* a *hbat;* vše ze ř. ἀκτῆ, ἀκτέα, z čehož i něm. *Attich* Mikl. Etym. Wtb. 3.

chebdový, adj. z *chebdie, Attich-:* vezmi kořen chebdowy Chir. 199ᵇ.

chebský, adj. z *Cheb:* pán chebſky Pulk. 155ᵇ.

chechet, chechot, -chta, -chtu, masc., *lautes, ausgelassenes Lachen;* onomatop. — Smíchy, chechty, kumšty Rokyc. 38ᵇ; nuž tance, nu smíchy, chechty RokycKl. 87ᵇ.

chechtánie, chochtánie, -ie, neutr., *chechtání, lautes, ausgelassenes Lachen.* — Duchovním..., nábožným ovšem to slušie, aby nebyli plachých obyčejóv w chechtaní, v mluvení daremné řeči atd. ŠtítMus. 81ᵃ, aby lehkých a plachých nebývali obyčejóv w chechtaní atd. ŠtítOp. 82ᵇ; chechtanye cachinnus BohFl. 415, Rozk. 2036, VocabMus. 184ᵃ, hechtanye též Vocab. 176ᵃ, chechtanie též Prešp. 1260, Veleš.; — w chochtany ululatus Otc. 91ᵃ, s velikým chochtanym ven jsú vyběhli ROlB. 107ᵇ, s velikým chochtanim ven jsú vyběhli Jeron. 107ᵇ.

chechtati sě, -chcu sě, -chceš sě, impftiv., *laut, ausgelassen lachen;* stsl. *chochotati;* onomatop. — Kteráž (hospodyně) chce se mnoho chechtaty, mnoho šeptati s jinými Štít. uč. 56ᵇ; (děti) nech ť ſye chechczy nebo šepcí t. 108ᵇ; spolu ſye chechczycz, spolu ryčiec t. 112ᵃ. Panoše (s ženou)... mluví s ní, chechce sě s ní HusE. 1, 130. chechczi sě cachinno Veleš.; kechtati (sic) cachinnare SlovKlem. 8ᵇ.

chechtavý, adj. z *chechtati sě:* (duchovní) aby v túlaní nebyli lehci ani v smieších chechtawych ŠtítVyš. 30ᵇ, *smiech chechtavý,* který se jeví, propuká v chechtání, *lautes, schallendes Gelächter;* risum multum et excussum non amare chechtaweho GlossA. 55ᵃ, tedy *(smiech) chechtavý = risus multus et excussus.*

Chelčici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* v Chelčicích PoprR. 42. — Adj. **-čský:** Petra Chelcziczkeho ChelčPost. 1ᵃ.

cherub, -a, masc., *Cherub:* podle cherub jednoho iuxta Cherub unum Ol. Ezech. 10, 9; neskloněno.

cherubín, -a, masc., z hebr. plur. *cherubim:* jenž sedíš na cherubynu super Cherubim ŽWittb. 79, 2; k cherubinom ŠtítMus. 37ᵇ. — *Neskloněno:* i všel nad cherubyn ascendit super Cherubim ŽKlem. 17, 11, ŽWittb. tamt., ŽPod. tamt., nad cherubin ŽGlossKlem. tamt.; jenž sedíš na cherubyn super Cherubim ŽKlem. 79, 2, ŽPod. tamt.

chevd- v. **chebd-.**

Chinchiš, -ě, masc., *jm. osobní:* (chám) Chynchys Mill. 4ᵃ, od Chynchiſſe t. 48ᵇ; — *adj. possess.* **-óv:** posly Chynchyſſowy Mill. 39ᵇ.

chiri, interj., *při nářku:* chyry! chyry! MastDrk. 164 (naříká žid).

chlad, -a, -u, masc., stsl. *chladъ Kühle,* z *chold-.* — *Chladno, stín, Kühle, Schatten:* (kolúch) v horkost slunečnú hledá chladu HusŠal. 53ᵃ; pod chladem křídlú tvú sub umbra alarum ŽWittb. 16, 8, pod chladem ŽGlossKlem. tamt.; (déšč) chlad a odvlahu dává refrigerium Mill. 111ᵇ; — *stínítko, Schirm:* chlad umelula (m. umbellula, = umbraculum DiefbGloss.) BohFl. 643. — *Příjm.:* Chladonis TomZ. 1385 n 240, mistru Janovi Chladowi KolB. 8ᵇ (1505).

chládek, -dka, -dku, masc., demin. z *chlad:* ó žádúcie roso, daj chladek našim dušiem Modl. 1ᵇ; — zákoni (řehole) jsú pravý chla-

dek a otdechnutie tomu, ktož se chce skrýti před pálením žádostí světských Štít. uč. 71ª; chladek umbellula Prešp. 1877, Rozk. 2908. — *Příjm.:* Chladek TomZ. 1418 st 122.

chladiti, -zu, -díš, impftiv., *kühlen.* — (Kněz) jě sě se panici v řěčě chladyty DalC. 50; když sě ještě ciesař chladieffe GestaBř. 37ᵇ; chlady refrigerat MamA. 34ª, Anon. 6ª.

chládkonohý, adj.: těm (lidem jednookým v Tatařích) také chládkonozý říkají, protože, když koli veliké horko jest..., tedy oni velikostí nohy chládek sobě, zastíníce se, dělají Ezop. 191ᵇ; strojené.

chladnicě, -ě, fem., *místo chladné, pro chlazení:* chladnicze frigidarium est locus, ubi aliquid ponitur, ne calore corrumpatur Lact. 72ᶜ.

chladník, -a, -u, masc., *rostlina nějaká:* chladnyk *arcona Prešp. 731 v kap. de frumentis, *artona Rostl. 1401.

chladnost, -i, fem., *Kühle:* bez chladnoffty oheň nový Div. Vít. D. 108.

chladný, adj., *kühl:* na chladnem miestě ChirB. 181ª.

chladoležák, -a, masc., *kdo v chladu leží a zahálí, Faulenzer:* lahodné řitopásky a chladoležáky RešSir. 263ª.

chladoležek, -žka, masc., *kdo v chladu leží a zahálí, Faulenzer:* lidé rozkošní tohoto světa a chladoležkowe nechodí na vinnice dělat ChelčP. 62ᵇ.

chladoležný, adj., *v chladu ležící a zahálející, faulenzend:* lění, chladoležnij a strašliví nic neprospějí v vinnici ChelčP. 63ª; chladoležny ApatFr. 172ᵇ.

chladuňek, -ňka, -ňku, masc., prý *kámen nějaký:* chladuniek *galasia (v ohni se nerozpálí, v ruce nošen chladí »horké vášně«) Lact. 277ª; strojené.

chláchol, -a, -u, *chlácholení; z cholchol-.* (Nás) štěstí svým chlácholem snižuje Smrž. Jg. — Jiné m. *klákol*, v. t.

chlácholiti, -lu, -líš, impftiv., *sänftigen, beruhigen, umschmeicheln.* — Počě o nie (král o Hesteře) chlacholiti, aby sě k síle navrátila (rex) his verbis blandiebatur: Quid etc. Ol. Esth. 15, 11; neusmievaj sě k němu (synu) ani o něm chlachol ne corrideas illi tamt. Sir. 30, 9 (v překladě českém rozvedeno). I zdá ť sě ten svobodný, jímž žena vládne?... jest-li (žena) smutna, on chlácholí; okúnie-li sě ona, on jest nemocen HusE. 1, 202. — Pravá milost zevnitř bode, chrácholij vnitř dulcescit Zrc. Múdr. 693, *chrácholiti*, omylem.

chlácholný, adj. z *chlácholiti, sänftigend, beruhigend:* přívětivých a chlácholných slov RešSir. 269ª.

chlap, -a, masc., *nešlechtic, poddaný, sedlák, člověk prostý, ein Nicht-Adeliger, Untertan, Bauersmann, gemeiner Mensch, Kerl;* stsl. *chlapъ* servus; z *cholp-*. — Z chlapow šlechtici bývajiú a šlechtici syny chlapy (jmievajiú) DalC. 41, z hlapow šlechtici bývajú a šlechtici syny chlappi jmievajú DalH. tamt. Aby... sedali v šrankách vyvodiece urozenie své čtyrmi kúty, aby dva dědy a dvě bábě ukazovali; pak-li neukáže těch čtyř kútóv, tehdy nenie dobrý, ale chlap ChelčPař. 170ᵇ. (Páni), než by ostali chlapi, radějí ostanú diábly pyšnými ChelčPost. 102ª. Bude-li ť to, že chlap snide, tobě (Jidášovi) s sbožím žena přide Jid. 111, chlap, t. měšťan Ruben. Páni na chlapye vzvěděchu jeho jmě DalC. 5, t. na Přemyslu oráčovi, v něm. překl. pros.: an dem selben gepawre. Pak-li by větší menšiemu dal (políček), točíš šlechtic vládyce, neb vládyka chlapu Řád pz. 43. Když jsi pán, proč se chlapu modlíš (chlapa prosíš), a moha mu kázaci BohDial. 354. Chlap, když bude povýšen, nesnadně bude utišen AlxV. 214. Chlap, když obohatie, když sedí daní neplatě, dobře znav, však nepozná tě t. 233. Řiekají páni: chlap ť jest jako vrba, čím čestějie ji obrubáš, tiem ť sě húšťe obalí Štít. uč. 84ª. Ba, prý, udřiti chlapu sádla, otaví ť se chlap jak lípa RokycKl. 293ª. W chlapiech náděje neklaď NRada 488, v sedlácích. Chlape, proč si to směl učiniti, že s' viece jměl dědiny, než jiný mój kmet? Hrad. 107ª, chlape, sedláče. Toho jest příklad na leckterém sedláčku, jenž jest spasen, a na Jidáši biskupu, jenž jest zatracen; ale snad vytasí sě kněz...

a die: Kak móž to býti, aby hubený chlap byl dóstojnější než biskup? HusE. 1, 243. chlap rusticus Prešp. 872, BohFl. 355, Nom. 66[b]. — Bieše jeden jhřec opilý..., ten jide před svého krále... a řka: Věz mú chytrost, králi, dávaji ť svój život v táli, nevypiem-li pitie tvého... viece než jiných třidcěti, kaž mi mú hlavu stieti. Král toho káza zkusiti, móž-li to chlap učiniti; an to chlap učini snadně..., an chlap vše víno vyloka, jehož by měl cný do roka. Král rozhněvav sě povědě: Oběste chlapa na hřědě! Hrad. 95[a] sl., chlap, jhřec opilec. — Ó přehanební chlapy Kat. 2138, nadává císař mistrům, když se dali Kateřině přehádati. Svědomo jest, že nesmierně věččie křivda jest, králi... řeci: Ďábla máš a jsi kacieř! než rytieři neb panoši řeci: Ty si chlap! HusE. 2, 120. Ó chlape! ribalde GestaKl. 90 (ribaldi, inter vilissimos hominum habiti, quorum vita nullius erat momenti etc. DC.; — ribaldus = bube, pauer Diefb. Gloss. a Nov. Gloss.).

chlapati, -aju, -áš, impftiv., *chlapem nazývati;* k tomu iterat. **chlapovati.** — Kto móž lidi (poddané) kúpiti s takým bezprávím, aby... tak jimi pyšně hrdal..., chlapaje jim ChelčSíť. 78[b]; nynie ť jest sladko právo královo..., ano sě pýcha sápá na ně (výry, sedláky poddané) křikajíci, ano jí »chlap« v ústech brní; protož dokudž tak chlapati muož (pán), dotud právo královo sladko jest t. 141[b]. — Hanlivá slova, i nás chlapujíc, jste promluvili WintObr. 2, 193 (z r. 1574).

chlapčic a **chlapovčic,** -ě, masc., *Bauer, Untertan, Leibeigener;* vlastně jm. rodová z *chlapec* a **chlapovec.* — chlapczycz ribaltides m. ribaldides Rozk. 2505; monachides mnichovec, ribaltides chlapowczicz Prešp. 1672 v kap. de progenie.

chlápě, -ěte, neutr., *selské dítě, selský potomek, Bauernkind:* z chlapieho řáda nikoli ijednoho v čest nevoli, nebo chlap když jest povýšen, nesnadně bude utišen; zlé kolo najviece skřípá, malý had najviece sípá a chlapye najviece chlípá AlxV. 218; bláznové chlapie Trist. 95[a].

chlapec, -pcě, masc., demin. z *chlap, Junge, Bube:* ssal mannio, chlapecz ontro Prešp. 1160 v kap. de nominibus personarum; chapecz (sic) ontro Rozk. 1920.

chlapí, adj. z *chlap, selský, Bauern-.* — Z chlapiecho (sic) řáda nikoli ijednoho v čest nevoli AlxV. 212. Jim (poslům) tak Přěmysl odpovědě, řka: Otka suchá jest znamenie mého chlapyeho urozenie..., mój rod z chlapyeho poroda dojde králového řáda... DalC. 6; řka to (Přěmysl) vsta z chlapyeho sboru, jěde do Libušina dvoru tamt.; páni za chlapie syny své dcery dachu DalJ. 102 z rkp. Z. chlapie ruka Baw. 112. — **chlapie dušě,** *rostlina* toho jména, v. *dušě.*

chlapisturna, -y, fem., prý *řemeslo:* chlapifturna mechanica Prešp. 1537 (mechanica = ars manualis, hantwerck Diefb. Gloss.), Rozk. 2262, chlapifftna (sic) též SlovKlem. 3[a]; strojené.

chlapkyni, -ě, fem. k *chlap, selka, poddaná, Bäuerin, Leibeigene:* chovají se k ní (manželce)... jako k nějaké chlapkyni Varvaž. 226[b]; pojme ženu chlapkyni BřezSnář. 184; — chlapkynie degenera SlovKlem. 41[a], *ženština špatná.*

chlapný, adj. z *chlap, selský, poddanský:* nemá chlapný býti ani chrom ani slep Jg. z rkp. z r. 1518 a WintObr. 2, 1.

chlapovati, iterat. z **chlapati,** v. t.

chlapovčic v. **chlapčic.**

chlapovna, -y, fem. k masc. *chlap, ženská z rodu chlapího, poddaná:* chlapowna-ly s' či šlechtična Marg. 118.

chlapský, adj. z *chlap, Bauern-, Untertan-.* — Podle chlapskeho mrava Baw. 177; (česnek) slove driák chlapfky LékA. 121[a]. Po krátkých (prstech) jest to znamenie, chlapfkeho jsú urozenie PostavyKap, 62, *chlapské urozenie,* chlapský původ. Pak-li by měštěnín sedláka pohnal, máta sě biti kyji, neb sta oba jednoho řádu chlapfkeho Řád pz. 37, *chlapský řád,* stav, proti rytířskému a panskému.

chlapstvie, -ie, a **chlapstvo,** -a, neutr., *chlapský stav, chlapství, Bauernstand, bäurisches Wesen.* — Vyšli smy všickni z otcě

jednoho a ten sě čte šlechticem, jehož otec měl střiebra přěmnoho, a když jest tak šlechta f chlapftwem smiešena, bude Bořena má žena DalC. 41, když šlechta jest f chlapftwem smiešena DalH. tamt., chlapstvo, oppos. šlechta. Ostaralé střiebro šlechtu činí a často šlechticě chudoba chlapftwem viní DalC. 41. Zlá kniežata i zlé hrabie, vévody i zlé markrabie, vládyky, kupci i chlapftwo... všichni cuzé otjímají Hrad. 106ª, chlapstvo, třída chlapská, oppos. kupci atd. — O chlapftwo, když kto koho nařkne... ODub. 89, o *urážku,* učiněnou potupným jménem, že někdo je *chlap;* póhon o chlapstvie VšehJir. 224. — chlapftwie *ineruditio* SlovKlem. 55ª. — Jest veliké chlapftwo, neděkovati tomu, ktož... Alb. 69ᵇ, Kruml. 196ª, *hrubství.*

chlapýš, -ě, masc., *chlap* ve význ. potupném. — Co sě chlubíš, chlapyffy? Mast-Drk. 215 (vytýká mastičkářův pomocník svému druhu).

chléb, chleba, chléba, masc., *Brod;* stsl. *chlěbъ* panis. Z germ. *hlaiba-,* got. *hlaifs,* sthněm. *hleib, leip* Mikl. Etym. Wtb. a Uhlenb. — chleb náš veždajší ML. 84ᵇ. (Syn když) bielý chleb jedieše, o ržěném nerodieše Mast. 287. Přěsný chleb azyma BohFl. 287; chleb posvátný panis propositionis MamA. 31ᵇ; fwyedczidlny chleb panis propositionis t. 33ª. Když by sě boha báli, neměli by s nimi (kněží s lidem pyšným) chleba tělesného jiesti ChelčPař. 186ª; chleba duhouneho HomOp. 153ª. chleb nebeský panem coeli ŽWittb. 77, 24, ŽPod. tamt.; chleb živý Kunh. 149ᵇ. Jenž jědieše chleby mé panes ŽWittb. 40, 10; jenž jest jedl mé chléby HusPost. 87ª. Jemu nikte kúska chleba nepodal Krist. 80ª. Chudé jeho nasyciu chlebow saturabo panibus ŽKlem. 131, 15. Otroci (otcovi) hojnějí chleeby a jáz hladem hynu mercenarii abundant panibus EvZimn. 24 (Luk. 15, 17). Neviděl sem... siemě jeho hledajě chleba quaerens panem ŽKlem. 36, 25. Kde kúpímy chleeby EvZimn. 29. Po chlebie sě usadili pro panibus ŽWittb. Ann. 5, po chlebe ŽGloss. tamt. — (Přěmysl a Smil) každý den z chleba slúžiesta DalC. 76, *z chleba slúžiti,* za stravu. — Kteréhož (sirotka) při sobě chovaje na chlebie svém KolAO. 2ᵇ (1501), chovati koho *na svém chlebě,* na své stravě. — Číž kto chleb jí, toho vuoli činiti má LupPost. 36ᵇ. Slabými zuby tvrdý chléb hrejzti RešSir. 96ª. Fatkáře, talířuov lízálky, daremné chleby t. 263ª, darmochleby. Kdy s jednoho chleba mnoho póvodóv na póhon, komorníci právo jmajiú, vzieti jako by jeden póvod byl Rožmb. 10, *jeden chléb,* společný majetek (pozemkový). — chleb panis Prešp. 1697, BohF. 255; chléb (tak v rkp.) Ol. Ex. 16, 15; chleeb Hrub. 122ᵇ, chleeba t. 381ᵇ; chlijb KolČČ. 126ª (1550). — **Svinský chléb,** *rostlina toho jména:* fwinfky chleb cicer SlovA. a RostlF. 11ª, fwinfki chleb cicera RVodň. 37ª, fwynfky chleb centum capita RostlD. 67ª, t. 90ª; vezmi fwinfky chleb Sal. 242; — **svatého Jana chléb,** *rostlina toho jména:* dřievie..., jako na ňem fwateho Jana chleb roste Lobk. 83ᵇ; s. Jana chleb cyclamen RostlE. 11ª, svatého Jana chlijb Háj. herb. 11ª. — *Příjm.:* Chleb TomZ. 1406 n 113.

chlebec, -bcě, masc., demin. z *chléb:* oni (pacholci a děvky) bojiece sě chlebce ztratiti i opustie slovo božie HusE. 1, 353.

chlebenie, -ie, neutr., *hospodaření, žití hospodářské;* srov. *chlebiti.* — Pak-li by ruoznice byla o chlebenie s dětmi, dosti jest k ukázaní chlebenije na jednom pánu neb zemanu VšehK. 142ª.

chlebík, -a, -u, demin. z *chléb.* — Je v *příjm.:* Chlebík PoprR. 51; srov. příjm. *Chléb.*

chlebiti, -bu, -bíš, impftiv., *žíti na chlebě něčím, ve společném hospodářství, in einem Haushalt leben:* syn u otcě chleby Rožmb. 52; pannu, jež jest děvečka (šlechtičnu nevdanou), právo pohnati odtad, kdež chleby t. 57; (vdova) pak-li s dětmi nechlebij VšehK. 142ª; jestli že s nimi (matka s dětmi) chlebieczi umře tamt.; ač jest s ní (máti s dcerou) chlebila Tovač. 143. — Neb sem jeho (kněze) opatroval a chlebyl na svůj groš... až do smrti KolCC. 127ª

(1575), *chlebiti koho, živiti, vydržovati, jemanden aushalten;* prací svau (je) opatroval, chlebil, odíval, ba i mejval KolC. 142ª (1588).

chlebnář, -ě, masc., *pecnař, Brodbäcker:* bieše z těch dvú... druhý chlebnař pistor Lit. Gen. 40, 2; chlebnář Vel. Jg. — chlebnarž *reflectorarius SlovKlem. 78ª.

chlebnicě, -ě, fem., *místo k chování chleba, chlebný krám, Brodbehälter, Brodlager.* — Malchus... do chlebnycie jide, a když peniezě za chléb vydáváše, počěchu sě pekaři diviti Pass. 367; Malchus... do chlebnicze vjide OpMus. 22ª. — chlebnicze *aristoforum dicitur vas, ubi reliquiae ciborum reponuntur Lact. 17ª, omylem aristo- m. arto-. — chlebnicze *panda Prešp. 2136 (v kap. de iudicio), chlebnyczye též Rozk. 3292, chlewnicze (sic) *parda (sic) Veleš.; nejasné. — (Pikharti) přijímanie těla božieho chlebniczi nazývali Kron. Břez. (Prameny V. 519), *potupný název prý pro přijímání podobojí;* název *(přijímání = chlebnicě)* patrně nevhodný a snad tu mělo býti řečeno, že podobojí byl nazýván *chlebník,* plur. *chlebníci.*

chlebník, -a, v. **chlebnicě.**

chlebný, adj. z *chléb, Brod-.* — Pokrm chlebny escam panis ŽKlem. 52, 2, kirmy chlebnu ŽWittb. 13, 4; tvrdost chlebnu ŽKlem. 104, 16, chlebnu ŽGloss. tamt. Do země chlebne in terram panis Lit. 4. Reg. 18, 32, Kladr. tamt. Neb tolik jest řečeno Bethlehem jako chlebný dóm ŠtítMus. 158ᵇ; Bethlem se vykládá duom chleba, protož ta srdce, v nichž hojně slovo božie přebývá, duom chlebny jsú ChelčP. 24ᵇ. Vejda w chlebne stany ŠtítMus. 152ª, v chlebné krámy. V chlebnych krámích KolDD. 214ᵇ (1620). Svař u vodě drobty chlebne Sal. 451. (Kterak móž tělo pána mého) býti v tak malém chlebnem kusu Kruml. 447ª. Proto j' Kristus svatost svého těla w chlebne a u vinné postavě ustavil Štít. uč. 119ᵇ. Jakož tě vidím v tvárnosti chlebney Modl. 70ª; uuchlebnei tvári in forma panis Kunh. 147ᵇ. Srov. *chlebový.* — **Chlebná kobka, lopata** v. *kobka, lopata.*

chlebojědna, -y, fem.: chlebogedna *artofagia* SlovKlem. 31ª; strojené.

chlebojěz, -ě, masc., *kdo jí chléb, Brodesser.* — chlebogez comessalis Prešp. 997 v kap. de scolaribus; chlebogyez commensalis Rozk. 1743, chlebogez též Veleš.; přeložení nesprávné.

chleboprosník, -a, masc., *kdo prosí chleba, ein Brodbittender.* — chleboproſnik artipeta Prešp. 993 v kap. de scolaribus, chleboprosnyk též Rozk. 1738.

Chleboslav, -a, masc., *jm. osobní;* — k tomu *adj. possess.* **-óv:** syn Chleboſlawuow Háj. 44ᵇ.

chlebový, adj. z *chléb, Brod-.* — Vezmi tvrdú kuoru chlebowu Chir. 241ª. Pokrm chlebowi escam panis ŽKlem. 13, 4; kirmyu chlebowu cibum panis ŽWittb. 52, 5, krmi chlebowu ŽGlossKlem. tamt., ŽPod. tamt.; twirdoſt chlebowu firmamentum panis ŽWittb. 104, 16, tvrdost chlebowu ŽPod. tamt.; pod chlebowu okrúhlostí Kruml. 449ª, w chlebowe postavě t. 446ᵇ. Stuol chlebowi Koř. Žid. 9, 2. Přikrýž... ten hrnek chlebowym talěřem Chir. 317ᵇ. Bethleem, to jest dóm chlebowy Comest. 127ª. Srov. *chlebný.*

chlecht- v. **klekt-.**

chlemtati, -cu, -ceš, impftiv., *chlemstati, chlamstati, schlappern, gierig fressen, saufen;* onomatop., srov. *chleptati.* — Kteří... jazykem chlemtati budú vodu qui lingua lambuerint aquas Pr. Súdc. 7, 5, Ben. tamt; vodu chlemtachu lambuerant Ol. Súdc. 7, 6, jižto sú chlemtali vody lambuerant t. 7, 7; ptáčenci jeho (orlovi) chlemci krev lambent Ol. Job. 39, 30; chlemcy lambuerint MamV.

chleptati, -cu, -ceš, *schlappern;* stsl. *chleptati* avide bibere; onomatop., srov. *chlemtati.* — chleptati lambere MamB. 54ª; lambo..., lízati, chleptati Lact. 210ª. — Voda chlepczyczy větrem Otc. 354ᵇ, chlepcziczy OtcC. (na místě stejném), *větrem chleptati* (o vodě), *pliskati, šplíchati, plätschern.*

Chlestoň, -ě, masc., *jm. osobní:* Chlestoň PoprR. 13.

chlév, -a, masc., *Stall;* stsl. *chlêvъ* stabulum. Snad z germ., srov. got. *hlijа* Zelt Mikl. Etym. Wtb. a Uhlenb. — chlew bostar (= stabulum boum DC.) Prešp. 1873, Rozk. 2898, BohFl. 634; hlew (sic) Vocab. 175[b]; chlewy ovčie caulas ovium Ol. Num. 32, 16; w chlewy stádové in caulas gregum Pror. Isa. 65, 10; z chleewuo VšehK. 216[b], po chléwijech t. 93[a]; chleua ſmirduteho UmR. 302. Chlew svój také několikrát vycídíš Kruml. 180[b]. V svú škodu nebluď nikako, ale buď se w chlewie taje i bezpeč buď tudiež hraje Baw. 74. — chlev rus Prešp. 1855 v kap. de domo, přeložení nevhodné.

chlévec, -vcě, masc., demin. z *chlév.* — Patři smělosti německé: nesměli by sůsědu obořiti peci aneb chlévcě bez královy vóle, a pak směli sú sě pokusiti o chrám boží! HusE. 2, 115. Nepořádné držení chlywczuw na dvoře jeho KolL. 91[a] (1603). — *Přijm.:* Chlewcowi Háj. 464[b].

chlevnicě v. **chlebnicě.**

chlevník, -a, masc., *kdo drží chlév, hospodu, hospodář, Stallwirt, Wirt.* — (Samaritán) vyňem dva peniezě i da chlewníku stabulario Koř. Luk. 10, 35, Mik. tamt., da je chleunykouy EvTřeb. tamt.; i dal chlewnikowi Pernšt. tamt., Kladr. tamt. Samaritán... dal jest chlewníku (dva penieze) HusPost. 150[b], chléwnikovi t. 155[a]; Samaritán... vyňav dva penieze a dal chlewnikowi ChelčP. 217[a]. — chlewnijk bostarius Lact. 24[d], chlewnik též Veleš. — Srov. *stajnik.*

chlevný, adj. z *chlév, Stall-:* vlk chtieše k němu (kozlu) přijíti, poče tlúci na chlewne dveři Baw. 74.

chlevovati, -uju, -uješ, impftiv.: chlewowati *stabulare* SlovKlem. 23[a]; umělé.

chlípa, -y, fem., *smilnost, smilný skutek, bujnost, zpupnost, hrdost, Wollust, Üppigkeit, Übermut, Prachtsucht;* srov. stsl. *chlepiti, chlêpiti, chljupati* mendicare, vl. žádati, srbch. *hlepiti* žádati, *hlepnja* žádost, žádostivost, *pohlepan* žádostivý, sln. *hlep* chtivost atd., vše trvám souvislé s onomatop. *chlip-*, srov. *chlep-*, *chleptati* a stsl. *chlipati* singultire. — Pro chlipu tělestnú HusPost. 42[a]. Ženy, ješto sú poznaly muže w chlypye noverunt viros in coitu Ol. Num. 31, 17; člověk, ač by spal s ženú w chlypye si dormierit cum muliere coitu seminis t. Lev. 19, 20. Muže s bázní tvú, ne s chlipu mú povolila sem přijieti libidine mea Kladr. Tob. 3, 18, z chlipnosti své Bible 1857 tamt. Ktož poškvrňen jest chlipu coitu Lit. Lev. 15, 32, Ol. tamt., Mus. tamt.; ot ňehož vycházie siemě jako chlypa ex quo (mortuo) egreditur semen quasi coitus Mus. Lev. 22, 4, plyne nečistota chlipy Pr. tamt.; siemě chlypy semen coitus Mus. Lev. 15, 16; s samcem nesmiesíš sě chlypu ženskú non commiscearis coitu femineo t. 18, 20. Chlipy (gen.) coitus MamD. 298[b]. Fomes podnět clypy (sic) geilreizung Cath. 175[b]; chlipu plodíte lascivitis Pror. Ol. Amos. 6, 4. — Had sě rozhněvav v svéj chlipie pusti sě na ň (na člověka, v bajce) velmi sípě, nemoh samomu nic zdieti, zjědovi j'mu jeho děti Jid. 1. — (Krejčí a j.) své řemeslo ku přielišné chlypye obracijí Štít. uč. 94[b]. A též snad i muž bude činiti pro svú chlýpu takové náklady Štít. ř. 118[a]; k svým tancóm a k svéj chlypye tamt. Buoh náh pní pro tě v koruně trnové..., a ty v své chlypie jako se protiviec jemu jdeš tak bujně v rúše tak drahém Otc. 451[a]; (já) ne pro svú chlypu sě tak připravuji (oděvem) t. 466[b]; aby w chlypu neupadl ne elatio eum invaderet t. 355[a]; mají na srdci pýchu a chlypu t. 197[b].

chlípati, -aju, -áš, impftiv., *bujně, zpupně si vésti, übermütig sein:* zlé kolo najviece skřípá, malý had najviece sípá a chlápě najviece chlypa AlxV. 218.

chlipěti, -pu, -píš, impftiv., *übermütig, mutwillig, unzüchtig sein:* chlipie lasciviens MamD. 306[a]; chlipěti hovadská věc jest lascivire belluinum est Kom. Jg.

chlípiti, -pu, -píš, impftiv., *téci, fliessen:* (v starobě) z nosu chlípí, ústa slinie HusPost. 315[b]. — Aniž toliko jim (bohatým klášterníkům) ale nám všem kněžím všudy rozkoš chlípí, jakož svědčí... tělestného

oka poznánie, neb ktož lepšie rúcho nesú než my kněžie? kto sě lépe zespí a zleží u pokoji než kněžie? HusE. 1, 220.

chlipniti, -ňu, -níš, impftiv., *chlipu ploditi, wollüstig sein, tun.* — Žena Ooliba nezdravé jest mysli byla chlipniti insanivit libidine Pernšt. Ezech. 23, 11, frejovala Br. tamt.; chlipnite na posteléch vašich lascivitis Kladr. Am. 6, 4, chlipu plodíte Pror. Ol. tamt., kteříž... rozkošně sobě počínají Br. tamt.

chlipnost, -i, fem., *žádost tělesná, bujnost, lakota, smilnost, Geilheit, Gier, Wollust.* — Ten nápoj uhasí v tobě chlypnoſt smilstva Chir. 251ᵃ. Mrzká zniklá chlipnost effrenata libido Veleš.; chlipnoſt (lascivitas) MamC. 124ᵇ; chlipnoſt, drzost lascivia MamA. 27ᵃ; chlipnoſt těla petulantia t. 31ᵇ; chlipnost castrimargia Veleš. (m. gastri-, Fressigkeit, Völlerei Diefb. Gloss.). Ot ňehožto vycházie siemě chlipnoſty (sic) semen coitus Lit. Lev. 15, 16, siemě chlipnoſti Ol. tamt. — chlipnoſt contumelia SlovD. 75ᵃ.

chlipný, adj. z *chlipa, žádostivý, bujný, rozkošnický, gierig, geil, schwelgerisch.* — V tom času (t. ve 13 letech) člověk jest již chlipen k světskéj pýše Tkadl. 21ᵇ. Někteří jsú tak chlypny a chtivi, jakž sě jediné ženy dotknú, tak ihned semene zbudú Chir. 249ᵃ. (Člověk) chlypny velmi luxuriosus Mus. Deut. 28, 54, chlipny Ol. tamt., v rozkoši chovaný Br. tamt.

chlipstvo, -a, neutr., *lakota, Gier, Fressgier.* — chlypſtwo castrimargia Rozk. 2121 (m. gastrimargia, = Fressigkeit, Völlerei etc. Diefb. Gloss.), clipſtvo (sic) též Prešp. 1359.

chlipý, adj., *Wollust-:* pokušenie chlype a smilné na ň spade Otc. 95ᵇ, m. *chlipný?*

chlíst, -a, masc., *škrkavka, Bauchwurm.* — Kterak máš pomáhati lidem, kteřížto chlyſſty totižto škrkavice mají Chir. 292ᵇ; (jedení mozku) zvláštní bolest hlavě přivodí a chlyſſty v žaludku rodí t. 292ᵃ; (lék) chlyſſty moří t. 226ᵇ; lombrici slovú červie neb chliſty ChirB. 195ᵃ. — Srov. *hlíst, hlísta* a *hlíšč.*

chlm- v. **chlum-**.

chlomek, -mka, -mku, masc., z **chlumek**, v. t.; — *jm. místní:* Petra z Chlomku Poř. 1448 (155).

chloměnín, -a, masc., z **chluměnín**, v. t. — chlomyenyn *pharisaeus* Prešp. 864, Rozk. 1593, chlomenyn též SekvE. 31ᵇ; ustrojeno podle nějaké etymologie tohoto jména.

chlp- v. **chlup**.

chlúba, -y, fem., *chlouba, Prahlerei;* pol. *chluba* a *chełpa.* — Bychom nebyli sčěstím vzneseni w chlubu Modl. 47ᵇ; snad bych w chlubu upadl tohoto světa OtcB. 49ᵇ. Ti lovové, ješto jsú s chlubu..., nejsú dobři ŠtítMus. 45ᵃ. Voda vece: To ť mi jest divno, k tomu tak velmi protivno, že ty již žádáš chluby mnoho OpMus. 202ᵃ. Třetie chlúba jest, když chlubný lživě praví, že by měl co velikého a nemaje HusE. 1, 226. Své manžely tak je črt posedl, že... již jedno na chlubu páší svú vóli v tělesném skutku až i přes moc ŠtítMus. 19ᵃ. — chlúba (tak v rkp.) HusPost. 78ᵃ; chluba iactantia Prešp. 1336; chluba cenodoxia Veleš., z κενοδοξία domýšlivost; chluba marna superstitio Cath. 177ᵃ. — *Příjm.:* Chluba TomZ. 1454 m 79.

chlúbcě, -ě, masc., *chlubič, Prahler.* — Woldemar chlubczye byl a pyšník Pulk. 172ᵇ. chlubczie laudipeta SlovWiesb. 1ᵇ.

chlubenie, -ie, neutr., *chlubení, das Prahlen.* — Marné chlubenie Kruml. 320ᵇ.

chlúbička, -y, fem., demin. z *chlúbicě, chlúba.* — Jenž sú zde za malý čásek své chlúbičky... pojměli HusE. 1, 257.

chlubiti sě, -bu sě, -bíš sě, impftiv., *prahlen.* — (Prokop) zapovědě, aby toho nečinili, by ſye kde náboženstvím chlubili, řka atd. Hrad. 18ᵃ. (Konstantin) po mnohém ukrutenství chtě ſie chlubiti v Kristu umiesil sě mezi křesťany s panováním pohanským ChelčPař. 156ᵃ. (Bojovníci) vždy ſie chlubie, že sú sobě statečně a hrdinsky učinili zmordovavše kacieře ChelčPař. 157ᵇ. Co ſie chlubiſſ gloriaris ŽWittb. 51, 3; chlubily jsú ſye gloriati sunt t. 73, 4, chlubyly sú ſie ŽPod. tamt.; chlubiti ſie budu glo-

riabor MamA. 24[a]; chlubicze (sic) ſie gloriantes ŽGloss. Ann. 3.

chlubka, chlúbka, -y, fem., demin. z *chlúba.* — Protož bóh rozpúštie jazyky utrhačóv na své vyvolené, zda-li by co chlúbky v ně vpustilo, aby jazyk utrhačóv to vyčistil HusE. 1, 239.

chlubna, -y, fem., *domýšlivost, honosnost, Einbildung, Prahlsucht.* — chlubna cenodoxia Prešp. 2329, Rozk. 3414, MamA. 19[a], z *κενοδοξία*; umělé.

chlubní, adj. z *chlúba:* lež také někdy jde z lakomstva, ač i z hrdosti chlubnie lež bývá ŠtítBud. 223, *hrdost chlubnie,* která chlubením se jeví.

chlubník, -a, masc., *chlubič, Prahler.* — Slyšal s' pyšného chlubníka HusPost. 146[b]. Ó chlubníci! HusE. 1, 87. chlubnik laudipeta Prešp. 993, Veleš., RVodň. ad 64[c]; chlubnyk laudipeta SlovBrn. 27, ostentator Cath. 176[b]; chlubnijk abrogans Lact. 4[d].

chlubnost, -i, fem., *Prahlerei:* i velikost i chlubnoſt moci své iactantiam potentiae suae Pr. Esth. 1, 4; chlubnoſt iactantia SlovD. 75[a].

chlubný, adj. z *chlúba, prahlerisch.* — Třetie chlúba jest, když chlubný lživě praví, že by měl co velikého a nemaje HusE. 1, 226. Aj, král Asverus chlubny již minul! ŠtítBud. 203. (Lidé) dějí: chlubny jest, nebo chlúby hledá AlbB. 1[b], Kruml. 113[b]. Bude chluben cizí mocí BřezSnář. 119. chlubne ponižuješ gloriantes Ol. Jud. 6, 15. K těm chlubnym pannám Tkadl. 25[a]. — chlubny živočich jest člověk nebo vzácný gloriabile animal Lact. 77[c]. — *Adv.* -**ně**: nerod' chlubnye báti Vít. 63[b].

chlubúcí sě, adj., *chlubící se,* z *chlubiti sě.* — Ať nedějí chlubucí sě: Přemohli jsme nad křesťany Pís. Varn. 11.

chlud, -a, masc., stsl. *chlądъ* virga, rus. *chlud;* — zdá se, že jest v *příjm.:* Martinus Chlud UrbE. 183.

chlúditi, -zu, -díš, *mořiti; schwächen, entkräften;* z *chląd-,* koř. *chlęd-,* stsl. *ochlęnąti* debilem fieri. — Když žid zbožie nesieše, větčie břiemě v prsech mějieše, když péče (t. o to zboží) jej v srdci chludy a zevnitř cesta nohu trudí Baw. 120.

chlum, ze staršího **chlm,** -a, -u, masc., *vrch, Hügel.* Slc. *chlm,* kopec, stsl. *chlъmъ* collis; psl. *chъlmъ* a to snad z germ. *holma-,* stnor. *holm* kleine Insel Mikl. Et. Wtb. a Uhlenb. — Je ve *jm. místních:* na Chelme Reg. I, 1115, na belem chlume t. II, 1268; silva Chlum UrbR. 237; (villa) Chlum UrbE. 2; de Chlum TomZ. 1415 st 87; Chlum (hrad) Háj. 37[b].

chlumáč (?), -ě, masc., prý *zvíře toho jména:* herminius očilupáč..., chlumacz *finge Prešp. 493 v kap. de bestiis; strojené. — Jiné v. *chlumčěnín.*

chlumčěnín, -a, masc., *kdo je z Chlumce, bydlí v Chlumci,* nebo *kdo je z Chlumku, bydlí na Chlumku;* z toho **chlumčan:** hradčan Gradicensis, *Solensis* chlumczan, přělučan Praelucensis Prešp. 876, v Rozk. na stejném místě 1607 chlumacz *Solenus;* místo *Chlumec* neboli *Chlumek,* jehož jméno tu bylo základem, jmenovalo se tedy polatiněle *Sol-.* — Odtud také *jméno místní* **Chlumčěné, Chlumčany,** plur.: de Chlumczan TomZ. 1421 st 79, kmetones de Chumczan (sic) Lún. ks. 1386.

chlumec, ze staršího **chlmec,** -mcě, masc., demin. z *chlum.* — Je *jm. místním.* Per castrum Hlymec Kosm1. II, 9, Hlmcce Kosm2[aa] tamt., Hlumec KosmA. tamt.; Hlimecz Kosm2. III, 20, Kosm2[b] tamt., Hlumecz KosmA. tamt., Kosm1. tamt.; viam per hlumec List. Lit. 1057 (XIII stol.); viam per silvam Hulmez List. Lit. z r. 1218 (nyn. něm. Kulm ČČMus. 1836, 342). Chlumecz UrbE. 174, UrbR. 397 atd.; z Chlumcze KolB. 41[b] (1496). — Když ciesař žha a tepa chlumczye dojide DalC. 64.

chlumečský, adj., *z Chlumce,* nebo *z Chlumku:* Chlumecztij KolB. 41[b] (1496).

chlumek, -mka, -mku, masc., *jméno vrchu:* toho chribku, jenž slove Chlumek Sedl. Dsky dvorské 33 st. 369 z r. 1488; na té hûrce, jenž slove Chlumek Sedl. tamt.; — *jm. místní:* do Chlumka Pulk. 82[a], (villa) Chlumek UrbHrad. 18, (silva) Chlumek UrbR. 439.

chluměnín, -a, masc., *kdo je z Chlumu, bydlí na chlumě, na Chlumě.* — Odtud *jm. místní* **Chluměné, Chlumany,** plur.: villa Chlumani UrbR. 166.

Chlumín, -a, masc., *jm. místní:* Chlumín UrbE. 177, de Chlumina TomZ. 1393 vyš 187.

chlup, ze staršího **chlp**, -a, -u, masc., *das kurze Haar am menschlichen und thierischen Leibe;* slc. *chlp* chlup, rus. demin. *chlopok* vláček (vyčesaný z vlny atd.), pův. *chlъp-*. — chlupi hirta Prešp. 429 (hirtus = chlupatý), Nom. 70ᵃ; chlupy též Rozk. 846, pilus BohFl. 378, vellus Nom. 67ᵃ. — *Příjm.:* Chlup TomZ. 1395 n 124; Chlp UrbE. 36.

chlupáč, -ě, masc., *ein Behaarter:* chlupacz hirsutus Prešp. 1127, Veleš.; chlupacz pilosus Pror. Isa. 34, 14, MamV.; chlupaczowe pilosi MamD. 310ᵃ, chlupačowe též MamE. 319ᵇ; — prý *obluda člověku podobná:* chlupacži pilosi, quorum forma incipit ab humana effigie etc. Lact. 255ᵇ, srov. *chlupnáč;* — *příjm.:* Janem Chlupáčem Běl. 1543.

chlupáček, -čka, masc., demin. z *chlupáč.* — (Měšťky), jenž chlupáczky a masojiedky k ničemuž neužitečné chovají HusPost. 112ᵇ, t. psíčky. — *Příjm.:* Chlupáček PoprR. 50.

chlupatěti, -ěju, -ieš, impftiv., *haarig werden:* když se brada spe aneb když lóno chlupatije VšehK. 161ᵇ.

chlupatost, -i, fem., *Haarigkeit.* — (Vepřového žaludku) chlupatoſt buď nožem sstrúhána Rhas. 68.

chlupatý, adj., *haarig, struppig, zottig.* — Člověk chłupatý jest pilosus Ben. 4. Reg. 1, 8; (pod váhami narozený) bude lstivý, bude chlupaty ChirB. 25ᵃ. Uši chlupate Hug. 234; chlupatye rucě pilosae Mus. Gen. 27, 23. chlupatu tistu Mast. 77. Štrosové... chlupaty pilosi Pror. Isa. 13, 21. chlupate oděnie hirtum tegmen HymnA. 78ᵃ, hlupate (sic) vodětie HymnB. 49ᵇ (místa stejná). chlupati hirsutus RVodň. 62ᵃ. — Zpodstatnělé v *příjm.* masc.: Vaňek chlupaty KolB. 2ᵃ (1494), Václav Chlupaty t. 28ᵇ (1495); fem.: Rejně Chlupate vydáno... KolCC. 108ᵇ (1571), Johaně, sestře Rejny Chlupate t. (1572).

chlupnáč, -ě, masc., prý *obluda člověku podobná:* hlupnacz (sic) pilosus Prešp. 406 v kap. Clauda monstra (= eyn alpe..., glich eym menschen etc. Diefb. Gloss); srov. *chlupáč.*

chlust, -i, a také **chlušč**, -ě, masc., *sluha:* chluſſcz subpeta Prešp. 918 v kap. de hominibus saecularibus (suppeta = ein diener in der tabern..., fleczknecht Diefb. Gloss.; vletze-kněht = suppeta, vletze — Hausflur, Stubenboden, Lagerstatt Lexer); chluſcz též RVodň. ad 71ᵃ; chluſt též Rozk. 1646; — králová toho (t. aby strážní, kteří hlídali uvězněnou Kateřinu, byli uplaceni) pochváli řkúc: Všichni darové malí jsú mi k tomu, nevelicí; kteříž ť jsú strážní všelicí, jsú-li ť dobří nebo chluſtye, daj jim, co ť chtie, ať ny pustie atd. Kat. v. 2510, *chlustie* = strážní ze sluhů obyčejných, oppos. *dobří,* stavu vznešenějšího.

chmatati, -aju, -áš, impftiv., *greifen, raffen;* nč. *chmatati* a *hmatati* tasten, trvám ze *chvat-*, koř. *chyt-*, srov. sln. *hvatati* betasten Mikl. Etym. Wtb. 93. — Bývá člověk některý dělaje i chmatage nemilostivě, avšak proto nebývá bohat ŠtítPař. 107ᵇ.

chmel, -e, masc., *Hopfen;* stsl. *chmelь* humulus; ze skandinavštiny: stnor. *humli,* stšved. *humbli* Uhlenb. — Vezmi chmel a vařiž jen Chir. 83ᵇ. Když by host chmel přivezl Pr. pr. 255; chmele neprodánie tamt. — chmel humulus Prešp. 710, BohFl. 299, RVodň. 62ᵃ; chmel levamen RostlF. 12ᵃ, volubilis maior RostlD. 88ᵇ. — **divoký chmel:** dywoki chmel RVodň. 40ᵃ. — *Příjm.:* Chmel TomZ. 1393 n 292, vedle Chmele kováře KolB. 153ᵃ (1499).

chmelař, -ě, masc., *kdo chmel pěstuje* atd.: Hodek chmelarz Lún. ks. 1409, chmelarz humularius RVodň. ad 62ᵃ.

chmeléř, -ě, masc., *chmelíř, chmelař:* chmelerž humularius SlovKlem. 52ᵇ; — *příjm.:* erga Benessium chmelers TomZ. 1411 st 175, Chmelerz t. 1418 n 8.

chmelík, -a, masc., *rostlina toho jména:* černohlávek aneb chmelik tak řečené kořenie vezmi LékA. 120ª; chmelik černohlávek consolida minor RostlF. 11ª; chmelik consolida arbor ChirB. 112ª, RVodň. 37ª; chmelyk consolida RostlC. 109ᵇ; chmelyk plantago psyllium ApatFr. 151ª, RostlF. 12ª, chmelyk psyllium RostlD. 81ᵇ, RostlB. 147ª; chmelik *melligentum RVodň. 41ª. — *Příjm.:* Chmelik UrbE. 23.

chmelinie, -ie, neutr., *chmeliště, Hopfengarten, -feld:* chmelinie humulinum Prešp. 685, chmelyny Veleš.

chmelišče, -ě, neutr., *chmeliště, chmelnice, Hopfenfeld:* chmelifce humularium MVerb.

chmelivý, adj.: qualus, chmelywy koš cědidlo aneb butně Cath. 176ª (qualus = vas vimineum, per quod colatur vinum Diefb. Gloss. lat.-germ.), *chmelivý = chmelový, z chmelového pletiva.*

Chmelná v. **chmelný.**

chmelnicě, -ě, fem., *chmelnice, Hopfengarten, -feld.* — Puol lánu s chmelniczy KolB. 157ª (1500). chmelnyczye humulinum Rozk. 1306; chmelnicze humuletum Prešp. 681, RVodň. 62ª, chmelnice Veleš.

chmelnička, -y, fem., demin. z *chmelnicě:* zahradu s chmelniczkau KolČČ. 24ª (1543).

chmelný, adj. ze *chmel, Hopfen-;* jeho zpodstatnělé fem. je ve *jm. místn.* **Chmelná:** Chmelna UrbR. 297, z Chmelné PoprR. 30.

chmelový, adj. ze *chmel, Hopfen-:* korec chmelowy KolB. 31ª (1495); trh chmelowy Pr. pr. 254. — chmeloue poftauy humili statura Ol. Ezech. 17, 6, překladatel mátl si abl. *humili* a gen. *humuli.*

chmýříčko, -a, neutr., demin. z *chmýří:* chmayřičko Háj. herb. 49ª, s chmayřijčkem t. 191ª.

chmýřie, -ie, neutr., *chmýří, Fasern, Zasern;* z *chmer-,* srov. nč. žitné kmeře, chmírko Jg. s. v. *chmer.* — chmayřij Háj. herb. 32ᵇ, t. 315ª.

chník (?): čeled familia, *cleps* chnyk…, guerra sit válka etc. Prešp. 1976 v kap. de civitate; *cleps* = Dieb Diefb., ř. κλέπτης.

Chobol, -a, masc., *jm. osobní:* Druhan a Chobol synové Háj. 7ᵇ.

Chobolec, -lcě, masc., *jm. místní:* ve vsi, kteráž slula Chobolec Háj. 42ᵇ; z *Cholbolt,* v. t.

Chobolka, -y, fem., *jm. místní:* silva Chobolka UrbR. 234.

Cholbolt, -a, masc., *jm. osobní;* jeho *adj. possess.* **-óv:** syn Choboltuow Háj. 156ª.

chobot, -a, -u, masc., *ohon (?);* stsl. *chobotъ* cauda. — Nates krčel… *cocrea-que chobot Prešp. 439 v kap. De brutis, *coccrea chobot RVodň. ad 48ᶜ, chobot *correa Rozk. 870, chobot *torre Nom. 70ᵇ. — Ve smyslu přeneseném *záliv, úzký pruh rybníka:* aby mu ty stráně obecní všecky s chobotem nad rybníkem a s mlynišťem… najali KolB. 42ᵇ (1519); kopu záhonův… nad chobotem nového rybníka KolČČ. 224ᵇ (1555).

Chocebuz v. **Chcěbuz.**

Choceň, -cně, masc., fem., *jm. místní:* k Chocni Let. 211; kněz Vácslav z Chocna, farář mejtský VelKal. 59 m. *z Chocně.*

Chocěnici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Choczienicz UrbE. 170.

Chocenka, -y, masc., *příjm.:* Jíra Choczenka KolB. 23ᵇ (1495); — *adj. possess.* **-óv:** Jíra Choczenkow tamt.

Chocov, -a, masc., *jm. místní:* z Chocova PoprR. 20.

Chočov- (?), srov. **Chodžov-.**

1. **chod,** -a, -u, masc., *chození, chůze, cesta, Gang, Reise;* stsl. *chodъ* incessus; z *ched-,* pův. *sed-.* — chod gressus Prešp. 1471; chodowe moji gressus mei ŽKlem. 72, 2, chod mój ŽWittb. tamt.; chody mé gressus meos ŽKlem. 118, 133, chod mój ŽWittb. tamt.; svrchuj chod mój perfice gressus meos ŽKlem. 16, 5, ŽPod. tamt., chody mé ŽWittb. tamt., dokonaj chody mé ŽGlossKlem. tamt.; chodowe člověčí budú opraveni gressus hominis ŽWittb. 36, 23, ŽGlossKlem. tamt., chodowe lidščí ŽPod. tamt.; obrátil s' chody gressus SekvE. 18ᵇ; rozšířil si chody mé gressus meos ŽPod. 17, 37, rozšířiš chodi mé pode

mnú gressus meos Lit. 2. Reg. 22, 37; w chodiech svých in egressibus ŽKlem. 143, 13; chod incessus, progressus Lact. 86ª. Tak jest ten chod tudy (pouští) nebezpečný velmi transitus Mill. 32ª; chodowe... jsú velmi úzcí a nesnadni t. 26ª. — Slepí zrak, belhaví chod přijímají ML. 87ᵇ, *chod, možnost chození;* chod dával belhavým PassKlem. 169ª; slepým zrak, belhavým chod..., strastem utěšenie dálo sě Pass. 420. Údy k létaní neb k chodu ŠtítBud. 43; nemóž to býti, by kto na hlavě zchodil svět, neb nenie dán chod na hlavě HusE. 3, 149. — Prvý chod apoštolský ku pohanóm Comest. 258ᵇ, *chod, chůze, cesta;* chod do kostela HusE. 1, 299; častým a náramným chodem jeho svaté nohy se byly ssedaly KázLeg. 124ª; u procesí, to jest v řiezeném chodu žákovstva HusPost. 59ᵇ; svobodný chod skrze zemi Comest. 95ᵇ; chod nemilostivých iter impiorum ŽWittb. 1, 6; sčastný chod prosperum iter ŽKlem. 67, 20; podle chodu mého pohoršenie položili jsú mně iuxta iter t. 139, 6. — Mnoho ušli brzkým chodem Comest. 95ᵇ, *chod, způsob chůze;* (Maria) jest chodu tichého OpMus. 52ᵇ; chod pokorný, smysl pokorný Kruml. 314ᵇ; aby (ty) nerozhněvala boží očí v smilném chodu aneb v hrdém Štít. ř. 241ª; druhdy (dívka) věnec nese a panenstvie již ztraceno v lesě, chod, stroj, řeč, oko, tanec na ni svědčí, kaká vnitř jest, poznáš z jejie řeči HusE. 1, 203; chod opilczow RVodň. 54ᶜ.

2. **chod,** -a, masc., *výsadní sedlák, který měl po hranicích choditi a hlídati, zejména v krajině domažlické* (domněnka, že by Chodové na Domažlicku byli potomci polských Hedčanů, je mylná); z téhož *ched-,* jako předešlé, béře na sebe časem povahu jména vlastního. — chod *agrestus Prešp. 857 m *agrestis* (= Ackermann, Feldmann... Diefb. Gloss.); chuod agrestis Rozk. 1581; Chod, lhotník agrestis, agricola Lact. 9ª. (Břěcislav) káza chodom o Němcích i o sobě les zarúbiti DalC. 44, v překl. stněm.: er gebot den fusgenger. Kněz vece: Já-sem proto kázal zarúbiti, anebo sě braňte, neb sě dajte zbíti, jáz nechci odtudto beze cti odjěti; ktož ode mne poběhne, kázal sem jej chodom zabiti tamt., v překl stněm.: ich habe gebotin den fuzgengirn etc. Tu sú Chodowe s svými sekyrami ukázali svú statečnost Háj. 118ª; ti lidé až do dnešního dne slovú Chodowé od toho, aby po lesích chodili a od nepřátel (země) bránili t. 118ᵇ. Quod Chodones ipsi omni eo iure, quo gaudet Tust civitas nostra in iudiciis..., frui debeant Reg. III, 1325; Chodonibus omnibus et singulis ad civitatem et dominium nostrum Tust spectantibus etc. t. 1332; praedictorum Chodonum etc. tamt.; Chodones vero... iudicia sua apud praefatos oppidanos habere debeant t. 1331. — *Příjm.:* Chod TomZ. 1443 m 8.

chóda, -y, fem., *chůda, Stelze, Holzschuh.* — choda stata Prešp. 2051 (stata = Stelze Diefb. Gloss.), chuoda též Rozk. 3188; Pražené... mluvie odpoly česky a odpoly německy řiekajíc... trepky za chódy, mantlík za plášťek atd. HusE. 1, 134.

chodák, -a, masc., *chodec, Fussgänger:* podlé niežto (vody) některaký chodak sedieše huda na své húsličky GestaBř. 48ᵇ.

chodba, -y, fem., *chůze, Gang, Reise.* — chodba ambulatio Prešp. 1279; chodba iter Otc. 41ª; knížky o sedmi chodbach de septem itineribus ŠtítMus. 129ᵇ. — Komorníku právo jest dáti za jeho chodbu šestdesát haléřóv Rožmb. 4, chodba, chůze při póhonu. — Zlá ť jest náděje, by ten došel cíle, ktož chodby nepočne ŠtítMus. 129ª; kteréž chodby (t. do Jeruzalema) dokonati nemohl Pulk. 32ᵇ; abychom až do smrti od té chodby nepřestávaly Štít. ř. 65ª. — O chodbie do Bethel Comest. 42ª; na tie chodbie skrze Antiochí t. 262ᵇ. Když po téj chodbie sedm let v Ejiptě bydléchu OpMus. 71ᵇ. Hospodin přivine sě k těm w chodbye čěsty života tohoto k věčnosti Štít. ř. 175ª. Stýskáše sě lidu chodbu i úsilím taedere coepit itineris Lit. Num. 21, 4 t. j. chodbú; stýskáše sě lidu chodbu Ol. tamt., Mus. tamt. Ustalý od

chodby SlovKlem. 47ᵃ; od spěšné chodby Lact. 11ᵃ. Miesto trpelivosti apoštolské a chodby pracovité v nebezpečenstvích ruku světskú s mečem sobě osobili ChelčPař. 174ᵇ, chodba pracovitá, pracná. Mládenec... rozmyšloval tu chodbu hořkú syna božieho, když sú jej (na smrt vedli) Kruml. 352ᵇ. Člověk pracný od diela i chodby LékA. 23ᵃ, nemocný od práce a chůze. Kulhaví jsú pracní, prospěchu w chodbie nemajíce ChelčPost. 175ᵇ. — Kdež by chtěl Johannes jmieti svobodnú chodbu k studnici Aunorově..., chtěl-li by té chodby a vody užívati, aby Aunorovi připlacoval každý rok 3 gr. míš. HořA. 17ᵃ (1535), *chodba, místo kde, kudy se chodí.* (Origenes) vebrav sě v přiebytky a v ta podobenstvie chodeb židovských jako u velikú tmu i kročil z nie ješťe u větčí tmu ChelčPař. 158ᵇ.

chódcě, -ě, masc., *chůdce, chodec, ein Geher, Fussgänger.* — Tak daleko, což by mohl dobrý chudcze (sic) za dvanácte dní ujíti OpMus. 71ᵃ. — Srov. *chodec.*

chodcovský, adj. z *chodec, žebrácký, Bettler-.* — Ten (mol) se nebrzy ve zlých šlatech zarodí w chodcowſkych, ale v dobrých šatech se rád zarodí RokycEvJan. 144ᵇ; chodcowſké mošny a holi se dotřeš RešSir. 79ᵃ.

chodec, -dcě, masc., *kdo chodí, pěšec; kdo chodí žebrotou, žebrák; ein Geher, Bettler;* stsl. *chodьcь* ambulans, mendicus — Co móž dobrý chodech (sic) za dvanádste dní přějíti Krist. 28ᵃ; od marinářóv nebo chodſow a marinariis et pedotis Mill. 103ᵃ; srov. *chódce.* — Žebrati hanba bude odstúpě od úřadu pána velikého i býti chodczem ChelčPost. 205ᵇ. V Jeruzalemě křesťané a židé podobně v takovém oděvu chodie, jako zde chodczy KabK. 19ᵃ. Všecky lidi rozpaluje (ďábel) k tomu od krále až do chodce, od papeže až do žáka RokycEvJan. 486ᵇ. Co ty, chodče starý? (bývá voláno na starce) RešSir. 71ᵇ. chodecz *cirovagus vel *cilio Nom. 67ᵃ; chodecz *cilo Rozk. 1783, RVodň. ad 58ᵃ, Veleš.; chodecz *olo Prešp. 1036 v kap. de communibus nominibus, MamA. 30ᵇ. — *Příjm.:* Martinus chodecz Lún. ks. 1401.

choděcí v. **chodicí.**

chódek, -dka, masc., demin. z *chod,* v. t. — *Příjm.:* Havel Chuodek Háj. 376ᵇ.

chodicí, adj. z *choditi, pro chůzi, k chození, zum Gehen.* — Rúcho chodyczie i ložnie ODub. 72; rúcho chodiczije a léhacie Pr. pr. 260. (Poručil mu) šaty chodiczie KolB. 62ᵃ (1497); šaty jeho chodiczie t. 73ᵇ (1497), chodiczy šaty KolCC. 16ᵇ (1551); chodijcý a ložní šaty RešSir. 148ᵇ. — Ložní raucho a šaty choděcí Brikcí 262, *choděcí.*

chodičný, adj. z *chodicí, zum Gehen:* rúcho postelné... i chodičné Trist. 312.

chodidlný, adj. z *chodidlo:* (k kosti) chodidlne Sal. 792; — *chodidlné kořenie,* v. **kořenie.**

chodidlo, -a, neutr., *Fusssohle;* stsl. *chodilo* pes. — Oni chodidla mého budú chovati calcaneum observabunt ŽWittb. 55, 7, chodidla ŽGloss. tamt., chodydla mého ŽPod. tamt.; chodidla mého budú shledovati ŽGlossKlem. tamt. Budeš lákati jejích (ženiných) chodil (sic) insidiaberis calcaneo Ol. Gen. 3, 15, chodydl Lit. tamt. Holeno spojeno jest s nohú w chodidlech Rhas. 191. O ráně chodidla neb článku nožnieho Sal. 562; od strany vnitřnie nožné až do chodidl t. 724.

chodij- v. **choďuj-.**

chodiračec, -čcě, masc., prý *obluda nějaká:* chodyraczecz *antipedes Prešp. 276 v kap. Monstra, chodyradczecz též Rozk. 526; strojené.

choditel, -e, masc., *kdo chodí, Geher:* dám tobě choditele ambulantes Ol. Zach. 3, 7, choditele Pror. Tel. tamt.

choditi, -zu, -díš, impftiv., *gehen;* stsl. *choditi* ambulare; z *chod-,* koř. *ched-,* pův. *sed-.* — Kdež báz stojiu nebo chozu Mast. 209; okolo nemilostiví chodie ambulant ŽWittb. 11, 9; chodie procedens t. 18, 6, chodiecz ambulans t. 100, 6; od věci chodyeczie ve tmě a negotio perambulante ZPod. 90, 6. Jazyk jich chodyl jest na

zemi transivit ŽPod. 72, 9; chodyecze na moře ascendentes t. 105, 7. — (Ježíš) pěš chodil pro naše hřiechy Vít. 23ª; dnes snad chodys zdráv i jasen, a v jutřě budeš snad uhašen AlxV. 1869; smuten chozyu tristis incedo ŽWittb. 42, 2, choziu ŽKlem. tamt., chozy ŽPod. a ŽGlossKlem. tamt. V zákonu nerodili chodyty ambulare ŽWittb. 77, 10. Lidé ti sú čisti, kteříž chodie v zákoně božiem ChelčPař. 193ª. Na cěstě, yuz budeš chodity qua gradieris ŽWittb. 31, 8. — (Pacholík) slovútná města chodyti bude ChirB. 19ᵇ, muž mnoho měst choditi bude t. 27ª, rčení nesprávné. — Uzřevše jeho chodiece po moři EvZimn. (Rozb. 708), *choditi po čem,* kde; na cěstě, po niež budeš chodyty qua gradieris ŽPod. 31, 8. Hledaj pokojě a chod po ňem persequere eum ŽWittb. 33, 15, *choditi po čem,* za čím. Kněz Václav... po fwatym v noci bos chodyeffe DalC. 27, v překl. stněm.: er ging des nachtis parfuz zu kirchin, *choditi po čemu* (za to v rkpisích mladších lok.: po svatých rkp. V, L, Z, Ff, po svatyniech rkp. P, svaté = kostel). Jidáš již o jeho smrti chodyeffe ML. 95ᵇ, Krist. 88ᵇ, *choditi o čem,* jednati, pracovati o tom; jěli sú sě o tom choditi, aby Konrad byl kniežetem Pulk. 94ᵇ; takéž zlý pravému škodí, o ňemž ve dne v noci chodí Baw. 39; — *choditi vókol* v. **okol.** — K tomu frekvent. **chodívati** z doby pozdní: farář chodíval kázávat Let. 1057, (z rkp. L, psaného na poč. XVII stol.), prvé sem záhe spat chodíval Star. skl. 5, 124 (z rkp. Neuberského).

chodívati v. **choditi.**

chodmo, adv., *im Gehen:* chodmo v zuby (mě) udeřil Lún. ort. 1586.

choďúcí, adj. z *choditi, chodící, gehend:* ot wieczie chodiczie a negotio perambulante ŽWittb. 90, 6; chodiuci na cěstě ambulans ŽKlem. 100, 6. Srov. *schoďúcí.*

choďujúcí, adj. z *choditi, chodící, gehend:* zvieřat chodygycich coambulantium Ol. Sap. 19, 20; s chodygyczymy Hod. 35ª.

Chodžov, -a, masc., *jm. místní:* Hocsow List. Lit. 1057 (XIII stol., t. j. Chodžov, v. ČČMus. 1836, 342), in Chodzow TomZ. 1401 h 112, okolo Chodžowa. Háj. 49ᵇ.

chocha- v. **kocha-.**

chochlún, -a, masc.: chochlun *sirena* Prešp. 517 v kap. de nominibus serpentum, chochlul (sic) též Rozk. 1986; strojené.

chochol, -a, -u, masc., *vršek, Kogel;* srov. stsl. *chochъlъ* turbo. — chochol cacumen Prešp. 65, Rozk. 71, SlovBrn. 121, Nom. 69ᵇ. — *Příjm.:* Matěj chochol KolB. 16ª (1506); k tomu *fem.:* Lidmila Chocholka KolB. 96ᵇ (1521), manželka Chocholova.

chocholatý, adj., *vrškovitý, pahrbkovitý, kogelig:* chocholaty iugosus SlovKlem. 57ᵇ.

chocholek, -lka, -lku, masc., demin. z *chochol.* — chocholek kosti pažné Sal. 763; o vyvinutí paže neb chocholku kosti pažné t. 697.

chocholík, -a, -u, masc., demin. z *chochol.* — Najčastějí chocholik pažné kosti vyvinuje se dolóv Sal. 697; chocholikowe tence jsú spojeni s kostmi atd. t. 709. — *Člověk hlavy úzké a podlouhlé:* chocholiczy cillones... homines angusti capitis, quorum capita oblonga sunt Lact. 252ᶜ.

Chocholka, -y, masc., *příjm.:* Jeffco Chocholka debet etc. Lún. ks. 1384. — Fem. k *Chochol,* v. t.

chocholúš, -ě, masc., *kdo má hlavu chocholatou; — přezdívka mnichům bosákům:* tito chocholúšové potvorně sě proholují KorMan 79ᵇ.

chocholúška, -y, fem., *snad pták toho jména:* chocholuffka *cucunulla BohFl. 22ª in marg. (mezi jmény ptáků a j.).

chochta- v. **chechta-.**

cholava, -y, fem., *kus látky nějaké na obvaz:* (žebráci) jeden ruku, druhý nohu obvázali za bolavou (= aby byla jako bolavá), onucí neb cholavou, chodíce potom kulhaví, leda almužnu vylhali WintObr. 2, 127 (z r. 1585).

chomáč, -ě, masc., *Klumpen, Flocke.* — chomacz moles Prešp. 669, Rozk. 1275, SlovBrn. 346; chomacz vlasóv capillatura HusKázD. 37ª.

chomáček, -čka, -čku, masc., demin. z *chomáč.* — chomaczek kúdele Rhas. 12; naplň (ránu) rúškami neb chomaczky kúdelnými Sal. 275; miesto naplň chomaczky kúdelnými t. 290.

chomodrž (?): bojišťe belliludium ... chomodrz *drula Prešp. 2020 v kap. de civitate, Rozk. 3111.

chomrad v. **chamrad.**

chomút, -a, -u, masc., *chomout, Kummet;* stsl. *chomątъ* iugum; z germ. *hama-,* které je v angl. *hame,* nizoz. *haam* atd. a které souvisí se ř. *κημός* a střlat. *chamus* = chomout; slovanský pak tvar *chomątъ* atd. přejat zase do němč.: střhněm. *kummet* atd. Mikl. Et. Wtb. a Kluge[5]. — chomut fiteus Vít. 95[b], Prešp. 2049, RVodň. 49[d], t. 60[a], Veleš. (V skulině nechá tě vězeti) a zatím sám z chomautu hlavu vytáhne RešSir. 74[b]. — *Ženský klobouk se dvěma růžky nahoru trčícími* ZíbrtKr. 353. By (bůh) ženy s těmi chomuty širokými a s rukávy do země stvořil, řekly by atd. ChelčPost. 216[b]; ženy... s chomuty a s podbradky vešky z rukú jehlicí vybierajíce kají sě své pýchy a svých frejóv ChelčPař. 191[b]. Srov. *chomútnicě.* — *Příjm.:* Chomut TomZ. 1385 st 283, UrbE. 64.

chomútné, neutr., *celní poplatek z chomoutů, koňů v chomoutech, Kummetgeld, Rossgeld.* — Mediam partem de omni teloneo..., quod dicitur homuthne List. Lit. 1057 (XIII stol.; čtení homuthne podle Dobr. Gesch.[2] 80 a G. Friedricha O zakládací listině atd. 1901 str. 14; za to má Palacký homutoue v ČČMus. 1836, 328 a Aelt. Denkm. 202, čtení patrně mylné, názvy poplatků bývají adj. neutr. *-né,* nikoli *-ové*).

chomútnicě, -ě, fem., *ženská v klobouku chomoutovém:* vy baby chomautnicze RokycKl. 303[a]; srov. *chomút.*

chomútník, -a, masc., *kdo dělá chomouty, Kummetmacher:* chomutnyk fitearius Veleš.

Chomútov, -a, masc., *jm. místní:* de Chomutow Reg. III, 1325; v Chomútowě VelKal. 13; — všudy lidé a w Chomutowě Němci RešSir. 69[b].

chomútové v. **chomútné.**

Choňata, -y, masc., *jm. osobní:* Honata NekrP.

chopiti, -pu, -píš, pftiv., *greifen, fassen;* iter. *chápati,* v. t. — Tobě, ješto od Krista vykúpen jsi a z tvú rukú meč tělesný odjat jest a dán jest tobě meč duchovní, ten chop neb vezmi ChelčPař. 171[a]. (Čechové) Němcě hrdinsky pobichu, ciesaře na běžě chopychu DalC. 64. Takých vlkóv (lidí) mnoho známe, když věrného uzřie koho, lstivú řečí chopie toho Baw. 87. chopyly apprehenderunt MamH. — Jest řečeno: Kto móž pochopiti, chop! ŠtítMus. 140[b], *chopiti = pochopiti.* — **chopiti sě** *koho, čeho:* chopyw sě jeho (sluha sluhy) jal sě jeho hrdliti Krist. 62[a]; vnadný sledník... stopy sě jelenie chopye vždy sě ho (jelena) drží po stopě AlxV. 2316; bývá to, že chopiec sě někteří takové chudoby (dobrovolné, z náboženství) nepojdú po Kristu, ale stanú po tom, aby jim dávali, a zrepcí... na ty, kteříž jim nedávají ŠtítMus. 145[b]. — Oboje vojsko... chopichu sě k mečóm arripuerunt gladios Mill. 84[a], rčení vadné.

chopný, adj., *chápavý, fähig:* rozum chopny MudrA. 38[a]; aby chopen byl toho t. 37[a]. Srov. *schopný.*

chořec v. **kořec.**

chořěluk (?) v. **hořěluk.**

Chořovi, -ovy, -ov, plur. masc., *jm. místní:* z Chořov VšehJir. 295; Chořovy Pal. pop.

Chorovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* pana Beneše z Chorowicz Poř. 1415 (131); Chořovice Pal. pop.

chorúh- v. **korúh-.**

Chorušici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* z Chorušic Běl. 1504.

chorost, chorý v. **chvor-.**

choroziti sě, slovo vzniklé omylem m. **ohroziti sě,** v. t.

chostišče, choštišče, choščišče, -šťe v. **chvostišče.**

chot, -i, masc., *ženich, manžel, Bräutigam, Gemahl,* a fem. *nevěsta, manželka, Braut, Gemahlin;* stsl. *chotь* desiderium,

meretrix; z *chot-*, které je v stsl. *chotěti*, oslab. *chъtěti*, č. *chtieti*. — Masc. Nebeský chot Štít. ř. 48b; jak tvój choty k tobě promluvil Orloj. 29b. Máš choti překrásného Kruml. 259a. Pannu, ješto nemá chotye sponsum Ol. Deut. 22, 28. Zle bych smysla zajala, bych toho za chot pojala, jehož jsem nikdy... ani znala ni viděla Kat. v. 284. Již nevěstú slovu chotie, jenžto mne nezměnil t. v. 1083. (Dívka) prvého chotie v šestnáctém letě pojme ChirB. 24a. Ješto (panny) volivše chotem syna božieho kralují s ním ŠtítMus. 8b a ŠtítJes. 17b. Pamatuj umučenie svého milého choti pána Jezukrista GestaBř. 66b; dary brala od svého choty Štít. ř. 48b; k choti svému Otc. 490a; aby jej svým chotem mieti žádostně žádala Kruml. 85b; aby sě s svým chotem radovala HusE. 3, 27; s svým chotem Pass. 595, Otc. 490a, Kruml. 322a; s chotem svým Modl. 178a. Jejie choti bratr Pass. 255, t. 597; sestra jejie choti sponsi Otc. 455b; donese to jejie choti Pass. 36, t. 86. — Fem. chot sponsa Prešp. 1627, Rozk. 2421. Jest-li na světě tak ukrutná chot Orl. 5a. Kto pochybuje, že chot (sic)... byla by dokonalejši ChelčPař. 131a. Ta tvá choty Orloj. 5a. Máš slúti i býti má choti Kruml. 372a. Poď sem ke mně..., má milá choty žádúcie! Kat. v. 3414. Kto má chot, ženich jest sponsam Koř. Jan. 3, 29. Kdyby ji měl za svú chuoty Orloj. 4b. Tehda... také jeho chotie přiběhši horúcími slzami plačíc na jeho svatém těle (padla) OpMus. 5b. Tu chot tak jest miloval (Ježíš) HusPost. 18b. Učiním tě sobě choti na věky ChelčPař. 160a. Kterak by sobě zachoval choti svú Tkadl. 33a. Ó milé chotie božie, vzezřěte na svú paní! Kruml. 321a. — Masc. spolu s fem. Kto má choty, chot jest qui habet sponsam, sponsus est EvOl. Jan. 3, 29; nebeský chot pojal svú chot Štít. ř. 48b; nebeský chot svú chot drží Kruml. 285a; vida chot choti svú HusŠal. 38b; chot své choty šéle (šle, t. dar) Štít. ř. 48b; aby chot pro svého choti pracovala BrigF. 7. Má chot památku jmieti choti svého tamt. Duše, svatá choty, má čakati svého milého chotye příštie Alb. 37a; takéž duše svatá, choti svého Jezukrista, jeho přietelnicě, má čakati svého milého chotie příščie Kruml. 165a. Choť svého choti miluje HusE. 3, 129. — K masc. *chot, choť adj. possess.* **chotóv, choťóv,** v. t.

Chotčě v. **Choteč.**

chotě, adv., *žádoucně, willig;* z *chotěti, chtieti;* srov. rus. *chotь, chotja,* pol. *choć, chocia* saltem, quamquam, téhož původu; s tím souvisí trvám i nč. *chutě* willig, frisch, jež v pojetí obecném je přikloněno k subst. *chut* a podle toho i psáno (*-u-* m. *-ů-*.). — Lásku vrúcí, kterúž chotie přítel Franciskus hořĺše, kto by stačil vymluviti? EvOl. 57b.

Chotěbor, Chotibor, -a, masc., *jm. osobní:* Hotebor NekrP. (2); fideli suo Chotebor Reg. III, 1318; Chotiebor de Medwedycz t. 1327, Kotiborus de Reschitz t. 1281, Kotyborius t. IV, 1295; Chotiborius Lún. ks. 1357, vadium Chotyeborii starý pán de Gymlyn t. 1380; Chotiebor TomZ. 1429 st 233.

Chotěboř, -ě, masc., **Chotěbořě,** -ě, fem., **Choti-,** *jm. místní;* z osobního *-bor.* — in Kottibors Reg. III, 1323, de Chotieborz t. II, 1267, TomZ. 1402 std 243; dobyli Chotěbořе Let. 99.

Chotěbuz, -ě, masc., **Chotěbuzě,** -ě, fem., *jm. místní;* z osobního *-bud.* — de Kotbus TomZ. 1408 st 39. Srov. *Chcěbus.*

Chotěbytici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Chotěbytice VšehJir. 297.

Choteč, -tčě, masc., **Chotčě,** -ě, fem., *jm. místní,* z *Chotek.* — Silvam, quae dicitur Chotsche Reg. II, 1301; Voyto de Chotcze Poř. 1383; (villa) dicta Choicz (sic) Reg. IV, 1334.

Chotek, -tka, masc., *příjm.:* jichž (Němcův) pówod byl jest Bernard Chotek HusPost. 54b; Chotek UrbE. 6, Chotkonis TomZ. 1382 n 2. K tomu fem. *Chotka,* v. t.

Chotělici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Chotielicz TomZ. 1417 n 318.

Choten, -tna, masc., *jm. osobní:* Hoten NekrP., Choten et Sophca uxor sua Lún. ks. 1396.

Chotěslav, Chotislav, -a, masc., *jm. osobní:* Hotezlau NekrP., Hotezlaus tamt. Chotiſlaw Háj. 78[b], od Chotiſlawa Přib. 21[a].

Chotěšě, -ě, masc., *jm. osobní, z Chotěslav:* Hotese rusticus List. Lit. z r. 1218.

Chotěšici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Chotieſſyce klášter Háj. 389[b].

Chotěšov, -a, masc., *jm. místní:* Hotesoue (lok. sing.) List. Lit. z r. 1218, Hotissove List. Lit. 1057 (ze XIII stol.); Chotiessow UrbE. 171, de Chotyessow TomZ. 1388 n 298; in Chotissow Reg. III, 1321.

Chotětín, -a, masc., *jm. místní:* z Chotětína PoprR. 45.

Chotětov, -a, masc., *jm. mísní:* Hotetoue (lok. sing.) List. Lit. z r. 1218, Hotetove List. Lit. 1057 (ze XIII stol.); de Chotyetow TomZ. 1380 st 147.

Chotětovec, -vcě, masc., *příjm.:* Mauricius Chotietowecz Běl. 1412.

Chotěvici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Chotyewicz TomZ. 1417 st 98.

choti v. **chot.**

Chotibor, -boř v. **Chotěbor, -boř.**

Chotimici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Chotymicz TomZ. 1412 st 134.

Chotimír, -a, masc., *jm. osobní:* Hotimir NekrP. (3).

Chotislav v. **Chotěslav.**

Chotišěné, -any, -an, plur. masc., *jm. místní:* v Chotišanech PoprR. 2.

Chotivoj, -ě, masc., *jm. osobní:* Hotiuoy NekrP.

Chotka, -y, fem., *jm. osobní:* Chotka custrix conventus Reg. IV, 1344; k masc. *Chotek,* v. t.

chotóv, choťóv, adj. possess. k *chot, choť, des Bräutigams, des Gemahls:* hlas tento jest chotow milého, jenž (chot) přikazuje atd. HusŠal. 51[a]; zubóm chotiowym t. 136[a]; přítel chotyow stojí a poslúchá jeho amicus sponsi EvOl. 271[b] (Jan 3, 29); pro hlas chotiow propter vocem sponsi tamt.

Chotoviny, -in, plur. fem., *jm. místní;* z adj. possess. *chotóv.* — Chotoviny UrbR. 123.

Chotúň, -ě, masc., **Chotúně,** -ě, fem., *jm. místní.* — Tu ves dobřě buoh rozplodil, v niejž sě ten svatý (Prokop) urodil..., téj vsi jmě chotun dějí Hrad. 1[b]; in villa Chotun Reg. III, 1330; z Chotaunie KolCC. 17[a] (1551).

chóva, -y, fem., *chůva, kojná, Kinderwärterin, Amme.* — Jakž je (dítě) chóva v svú moc dosíhne Manž. 148; krmila je (Noemi pachole) jako chuowa nutricis fungebatur officio Ben. 4, 16.

chovač, -ě, masc., *kdo chová, Pfleger, Wärter.* — (Ježíš) pro pilnost matky své a otcě, to jest chovače Josefa, vrátil sě s nimi a byl jim poddán HusE. 1, 150; spasitel náš dal nám příklad, ctě matku a Josefa otcě, to jest pilného stráži a chovače t. 139; pyšní svého zbožie chovaczi HusPost. 113[b].

chovačka, -y, fem., *chůva, kojná, Kinderwärterin, Amme.* — (Jozabet) skryla jest jeho s chowačku jeho cum nutrice Kladr. 2. Par. 22, 11; propustili jsú ji (Rebekku) i chowačžku její nutricem eius Pr. Gen. 24, 59; Devora chowaczka Rebekky Comest. 42[a]; tu děťátku dobychu chowaczky Trist. 3; zavolal k sobě chowaczky s dietětem BarlB. 3; chowacka nutrix Koř. 1. Thess. 2, 7; běda těhotným a chowaczzkam v těch dnech praegnantibus et nutrientibus EvOl. 289[a] (Luk. 21, 23); dáváše jemu (Noemi dietěti) miesto chowaczky pokrm nutricis ac gerulae fungebatur officio Mus. Ruth. 4, 16, Ol. tamt., úřadu chowaczky a pěstúnky Comest. 127[b]. Chowaczka ať se zdrží od slaného masa a od sýra Sal. 215; siemě nehodí sě chowaczkám, neb... mléka umenšuje RVodň. 274[a]. — (Sv. Pavel) nazýval sě j' chowaczku, ješto děti přidojije Štít. ř. 60[a], ve smyslu přeneseném. Žalost jest chowaczka pokory, učedlnicě trpělivosti Kruml. 410[a].

chovadlnicě v. **chovatedlnicě.**

chovalý, adj. z *chovati, chovaný, gepflegt.* — Úsilno (jest) cěstu člověka mladého znáti, v rozkoši chowaleho AlxV. 22.

chovánie, -ie, neutr., *chování, das Bewahren, Aufbewahren.*— Kterýž (král) skup

(1575), *chlebiti koho, živiti, vydržovati, jemanden aushalten;* prací svau (je) opatroval, chlebil, odíval, ba i mejval KolC. 142ᵃ (1588).

chlebnář, -ě, masc., *pecnář, Brodbäcker:* bieše z těch dvú... druhý chlebnař pistor Lit. Gen. 40, 2; chlebnář Vel. Jg. — chlebnarž *reflectorarius SlovKlem. 78ᵃ.

chlebnicě, -ě, fem., *místo k chování chleba, chlebný krám, Brodbehälter, Brodlager.* — Malchus... do chlebnycie jide, a když peniezě za chléb vydáváše, počěchu sě pekaři diviti Pass. 367; Malchus... do chlebnicze vjide OpMus. 22ᵃ. — chlebnicze *aristoforum dicitur vas, ubi reliquiae ciborum reponuntur Lact. 17ᵃ, omylem aristo- m. arto-. — chlebnicze *panda Prešp. 2136 (v kap. de iudicio), chlebnyczye též Rozk. 3292, chlewnicze (sic) *parda (sic) Veleš.; nejasné. — (Pikharti) přijímanie těla božieho chlebniczi nazývali Kron. Břez. (Prameny V. 519), *potupný název prý pro přijímání podobojí;* název *(přijímání = chlebnicě)* patrně nevhodný a snad tu mělo býti řečeno, že podobojí byl nazýván *chlebník,* plur. *chlebníci.*

chlebník, -a, v. **chlebnicě.**

chlebný, adj. z *chléb, Brod-.* — Pokrm chlebny escam panis ŽKlem. 52, 2, kirmy chlebnu ŽWittb. 13, 4; tvrdost chlebnu ŽKlem. 104, 16, chlebnu ŽGloss. tamt. Do země chlebne in terram panis Lit. 4. Reg. 18, 32, Kladr. tamt. Neb tolik jest řečeno Bethlehem jako chlebný dóm ŠtítMus. 153ᵇ; Bethlem se vykládá duom chleba, protož ta srdce, v nichž hojně slovo božie přebývá, duom chlebny jsú ChelčP. 24ᵇ. Vejda w chlebne stany ŠtítMus. 152ᵃ, v chlebné krámy. V chlebnych krámích KolDD. 214ᵇ (1620). Svař u vodě drobty chlebne Sal. 451. (Kterak móž tělo pána mého) býti v tak malém chlebnem kusu Kruml. 447ᵃ. Proto j' Kristus svatost svého těla w chlebne a u vinné postavě ustavil Štít. uč. 119ᵇ. Jakož tě vidím v tvárnosti chlebney Modl. 70ᵃ; uuchlebnei tvári in forma panis Kunh. 147ᵇ. Srov. *chlebový.* — **Chlebná kobka, lopata** v. *kobka, lopata.*

chlebojědna, -y, fem.: chlebogedna *artofagia* SlovKlem. 31ᵃ; strojené.

chlebojěz, -ě, masc., *kdo jí chléb, Brodesser.* — chlebogez comessalis Prešp. 997 v kap. de scolaribus; chlebogyez commensalis Rozk. 1743, chlebogez též Veleš.; přeložení nesprávné.

chleboprosník, -a, masc., *kdo prosí chleba, ein Brodbittender.* — chleboprofnik artipeta Prešp. 993 v kap. de scolaribus, chleboprosnyk též Rozk. 1738.

Chleboslav, -a, masc., *jm. osobní;* — k tomu *adj. possess.* **-óv:** syn Chlebofławuow Háj. 44ᵇ.

chlebový, adj. z *chléb, Brod-.* — Vezmi tvrdú kuoru chlebowu Chir. 241ᵃ. Pokrm chlebowi escam panis ŽKlem. 13, 4; kirmyu chlebowu cibum panis ŽWittb. 52, 5, krmi chlebowu ŽGlossKlem. tamt., ŽPod. tamt.; twirdoſt chlebowu firmamentum panis ŽWittb. 104, 16, tvrdost chlebowu ŽPod. tamt.; pod chlebowu okrúhlostí Kruml. 449ᵃ, w chlebowe postavě t. 446ᵇ. Stuol chlebowi Koř. Žid. 9, 2. Přikrýž... ten hrnek chlebowym talěřem Chir. 317ᵇ. Bethleem, to jest dóm chlebowy Comest. 127ᵃ. Srov. *chlebný.*

chlecht- v. **klekt-.**

chlemtati, -cu, -ceš, impftiv., *chlemstati, chlamstati, schlappern, gierig fressen, saufen;* onomatop., srov. *chleptati.* — Kteří... jazykem chłemtati budú vodu qui lingua lambuerint aquas Pr. Súdc. 7, 5, Ben. tamt; vodu chlemtachu lambuerant Ol. Súdc. 7, 6, jižto sú chlemtali vody lambuerant t. 7, 7; ptáčenci jeho (orlovi) chlemci krev lambent Ol. Job. 39, 30; chlemcy lambuerint MamV.

chleptati, -cu, -ceš, *schlappern;* stsl. *chleptati* avide bibere; onomatop., srov. *chlemtati.* — chleptati lambere MamB. 54ᵃ; lambo..., lízati, chleptati Lact. 210ᵃ. — Voda chlepczyczy větrem Otc. 354ᵇ, chlepciczy OtcC. (na místě stejném), *větrem chleptati* (o vodě), *pliskati, šplíchati, plätschern.*

Chlestoň, -ě, masc., *jm. osobní:* Chlestoň PoprR. 13.

chlév, -a, masc., *Stall;* stsl. *chlěvъ* stabulum. Snad z germ., srov. got. *hlija* Zelt Mikl. Etym. Wtb. a Uhlenb. — chlew bostar (= stabulum boum DC.) Prešp. 1873, Rozk. 2898, BohFl. 634; hlew (sic) Vocab. 175[b]; chlewy ovčie caulas ovium Ol. Num. 32, 16; w chlewy stádové in caulas gregum Pror. Isa. 65, 10; z chleewuo VšehK. 216[b], po chléwijech t. 93[a]; chleua ſmirduteho UmR. 302. Chlew svój také několikrát vycídíš Kruml. 180[b]. V svú škodu nebluď nikako, ale buď se w chlewie taje i bezpeč buď tudiež hraje Baw. 74. — chlev rus Prešp. 1855 v kap. de domo, přeložení nevhodné.

chlévec, -vcě, masc., demin. z *chlév.* — Patři smělosti německé: nesměli by súsědu obořiti peci aneb chlévcě bez královy vóle, a pak směli sú sě pokusiti o chrám boží! HusE. 2, 115. Nepořádné držení chlywczuw na dvoře jeho KolL. 91[a] (1603). — *Příjm.:* Chlewcowi Háj. 464[b].

chlevnicě v. **chlebnicě.**

chlevník, -a, masc., *kdo drží chlév, hospodu, hospodář, Stallwirt, Wirt.* — (Samaritán) vyňem dva peniezě i da chlewníku stabulario Koř. Luk. 10, 35, Mik. tamt., da je chleunykouy EvTřeb. tamt.; i dal chlewnikowi Pernšt. tamt., Kladr. tamt. Samaritán... dal jest chlewníku (dva penieze) HusPost. 150[b], chléwnikovi t. 155[a]; Samaritán... vyňav dva penieze a dal chlewnikowi ChelčP. 217[a]. — chlewnijk bostarius Lact. 24[d], chlewnik též Veleš. — Srov. *stajník.*

chlevný, adj. z *chlév, Stall-:* vlk chtieše k němu (kozlu) přijíti, poče tlúci na chlewne dveři Baw. 74.

chlevovati, -uju, -uješ, impftiv.: chlewowati *stabulare* SlovKlem. 23[a]; umělé.

chlípa, -y, fem., *smilnost, smilný skutek, bujnost, zpupnost, hrdost, Wollust, Üppigkeit, Übermut, Prachtsucht;* srov. stsl. *chlěpiti, chlěpiti, chljupati* mendicare, vl. žádati, srbch. *hlepiti* žádati, *hlepnja* žádost, žádostivost, *pohlepan* žádostivý, sln. *hlep* chtivost atd., vše trvám souvislé s onomatop. *chlip-*, srov. *chlep-*, *chleptati* a stsl. *chlipati* singultire. — Pro chlipu tělestnú HusPost. 42[a]. Ženy, ješto sú poznaly muže w chlypye noverunt viros in coitu Ol. Num. 31, 17; člověk, ač by spal s žěnú w chlypye si dormierit cum muliere coitu seminis t. Lev. 19, 20. Muže s bázní tvú, ne s chlipu mú povolila sem přijieti libidine mea Kladr. Tob. 3, 18, z chlipnosti své Bible 1857 tamt. Ktož poškvrněn jest chlipu coitu Lit. Lev. 15, 32, Ol. tamt., Mus. tamt.; ot něhož vycházie siemě jako chlypa ex quo (mortuo) egreditur semen quasi coitus Mus. Lev. 22, 4, plyne nečistota chlipy Pr. tamt.; siemě chlypy semen coitus Mus. Lev. 15, 16; s samcem nesmiesíš sě chlypu ženskú non commiscearis coitu femineo t. 18, 20. Chlipy (gen.) coitus MamD. 298[b]. Fomes podnět clypy (sic) geilreizung Cath. 175[b]; chlipu plodíte lascivitis Pror. Ol. Amos. 6, 4. — Had sě rozhněvav v svéj chlipie pusti sě na ň (na člověka, v bajce) velmi sípě, nemoh samomu nic zdieti, zjědovi j'mu jeho děti Jid. 1. — (Krejčí a j.) své řemeslo ku přielišné chlypye obracijí Štít. uč. 94[b]. A též snad i muž bude činiti pro svú chlýpu takové náklady Štít. ř. 118[a]; k svým tancóm a k svéj chlypye tamt. Buoh náh pní pro tě v koruně trnové..., a ty v své chlypie jako se protiviec jemu jdeš tak bujně v rúše tak drahém Otc. 451[a]; (já) ne pro svú chlypu sě tak připravuji (oděvem) t. 466[b]; aby w chlypu neupadl ne elatio eum invaderet t. 355[a]; mají na srdci pýchu a chlypu t. 197[b].

chlípati, -aju, -áš, impftiv., *bujně, zpupně si vésti, übermütig sein:* zlé kolo najviece skřípá, malý had najviece sípá a chlápě najviece chlypa AlxV. 218.

chlipěti, -pu, -píš, impftiv., *übermütig, mutwillig, unzüchtig sein:* chlipie lasciviens MamD. 306[a]; chlipěti hovadská věc jest lascivire belluinum est Kom. Jg.

chlípiti, -pu, -píš, impftiv., *téci, fliessen:* (v starobě) z nosu chlípí, ústa slinie HusPost. 315[b]. — Aniž toliko jim (bohatým klášterníkům) ale nám všem kněžím všudy rozkoš chlípí, jakož svědčí... tělestného

oka poznánie, neb ktož lepšie rúcho nesú než my kněžie? kto sě lépe zespí a zleží u pokoji než kněžie? HusE. 1, 220.

chlipniti, -ňu, -níš, impftiv., *chlipu ploditi, wollüstig sein, tun.* — Žena Ooliba nezdravé jest mysli byla chlipniti insanivit libidine Pernšt. Ezech. 23, 11, frejovala Br. tamt.; chlipnite na postelech vašich lascivitis Kladr. Am. 6, 4, chlipu plodíte Pror. Ol. tamt., kteříž… rozkošně sobě počínají Br. tamt.

chlipnost, -i, fem., *žádost tělesná, bujnost, lakota, smilnost, Geilheit, Gier, Wollust.* — Ten nápoj uhasí v tobě chlypnoſt smilstva Chir. 251ª. Mrzká zniklá chlipnost effrenata libido Veleš.; chlipnoſt (lascivitas) MamC. 124ᵇ; chlipnoſt, drzost lascivia MamA. 27ª; chlipnoſt těla petulantia t. 31ᵇ; chlipnost castrimargia Veleš. (m. gastri-, Fressigkeit, Völlerei Diefb. Gloss.). Ot řehožto vycházie siemě chlipnoſty (sic) semen coitus Lit. Lev. 15, 16, siemě chlipnoſti Ol. tamt. — chlipnoſt contumelia SlovD. 75ª.

chlipný, adj. z *chlipa, žádostivý, bujný, rozkošnický, gierig, geil, schwelgerisch.* — V tom času (t. ve 13 letech) člověk jest již chlipen k světskéj pýše Tkadl. 21ᵇ. Někteří jsú tak chlypny a chtivi, jakž sě jediné ženy dotknú, tak ihned semene zbudú Chir. 249ª. (Člověk) chlypny velmi luxuriosus Mus. Deut. 28, 54, chlipny Ol. tamt., v rozkoši chovaný Br. tamt.

chlipstvo, -a, neutr., *lakota, Gier, Fressgier.* — chlypſtwo castrimargia Rozk. 2121 (m. gastrimargia, = Fressigkeit, Völlerei etc. Diefb. Gloss.), clipſtvo (sic) též Prešp. 1359.

chlipý, adj., *Wollust-:* pokušenie chlype a smilné na ň spade Otc. 95ᵇ, m. *chlipný?*

chlíst, -a, masc., *škrkavka, Bauchwurm.* — Kterak máš pomáhati lidem, kteřížto chlyſſty totižto škrkavice mají Chir. 292ᵇ; (jedení mozku) zvláštní bolest hlavě přivodí a chlyſſty v žaludku rodí t. 292ª; (lék) chlyſſty moří t. 226ᵇ; lombrici slovú červie neb chliſty ChirB. 195ª. — Srov. *hlíst, hlísta* a *hlíšč.*

chlm- v. **chlum-**.

chlomek, -mka, -mku, masc., z **chlumek**, v. t.; — *jm. místní:* Petra z Chlomku Poř. 1448 (155).

chloměnín, -a, masc., z **chluměnín**, v. t. — chlomyenyn *pharisaeus* Prešp. 864, Rozk. 1593, chlomenyn též SekvE. 31ᵇ; ustrojeno podle nějaké etymologie tohoto jména.

chlp- v. **chlup**.

chlúba, -y, fem., *chlouba, Prahlerei;* pol. *chłuba* a *chełpa.* — Bychom nebyli sčěstím vzneseni w chlubu Modl. 47ᵇ; snad bych w chlubu upadl tohoto světa OtcB. 49ᵇ. Ti lovové, ješto jsú s chlubu…, nejsú dobři ŠtítMus. 45ª. Voda vece: To ť mi jest divno, k tomu tak velmi protivno, že ty již žádáš chluby mnoho OpMus. 202ª. Třetie chlúba jest, když chlubný lživě praví, že by měl co velikého a nemaje HusE. 1, 226. Své manžely tak je črt posedl, že… již jedno na chlubu páší svú vóli v tělesném skutku až i přes moc ŠtítMus. 19ª. — chlúba (tak v rkp.) HusPost. 78ª; chluba iactantia Prešp. 1336; chluba cenodoxia Veleš., z κενοδοξία domýšlivost; chluba marna superstitio Cath. 177ª. — *Příjm.:* Chluba TomZ. 1454 m 79.

chlúbcě, -ě, masc., *chlubič, Prahler.* — Woldemar chlubczye byl a pyšník Pulk. 172ᵇ. chlubczie laudipeta SlovWiesb. 1ᵇ.

chlubenie, -ie, neutr., *chlubení, das Prahlen.* — Marné chlubenie Kruml. 320ᵇ.

chlúbička, -y, fem., demin. z *chlúbicě, chlúba.* — Jenž sú zde za malý časek své chlúbičky… pojměli HusE. 1, 257.

chlubiti sě, -bu sě, -bíš sě, impftiv., *prahlen.* — (Prokop) zapovědě, aby toho nečinili, by ſye kde náboženstvím chlubili, řka atd. Hrad. 18ª. (Konstantin) po mnohém ukrutenství chtě ſie chlubiti v Kristu umiesil sě mezi křesťany s panováním pohanským ChelčPař. 156ª. (Bojovníci) vždy ſie chlubie, že sú sobě statečně a hrdinsky učinili zmordovavše kacieře ChelčPař. 157ᵇ. Co ſie chlubiſſ gloriaris ŽWittb. 51, 3; chlubily jsú ſye gloriati sunt t. 73, 4, chlubyly sú ſie ŽPod. tamt.; chlubiti ſie budu glo-

riabor MamA. 24ᵃ; chlubicze (sic) ſie gloriantes ŽGloss. Ann. 3.

chlubka, chlúbka, -y, fem., demin. z *chlúba.* — Protož bóh rozpúštie jazyky utrhačóv na své vyvolené, zda-li by co chlúbky v ně vpustilo, aby jazyk utrhačóv to vyčistil HusE. 1, 239.

chlubna, -y, fem., *domýšlivost, honosnost, Einbildung, Prahlsucht.* — chlubna cenodoxia Prešp. 2329, Rozk. 3414, MamA. 19ᵃ, z *κενοδοξία*; umělé.

chlubní, adj. z *chlúba:* lež také někdy jde z lakomstva, ač i z hrdosti chlubnie lež bývá ŠtítBud. 223, *hrdost chlubnie,* která chlubením se jeví.

chlubník, -a, masc., *chlubič, Prahler.* — Slyšal s' pyšného chlubníka HusPost. 146ᵇ. Ó chlubníci! HusE. 1, 87. chlubnik laudipeta Prešp. 993, Veleš., RVodň. ad 64ᶜ; chlubnyk laudipeta SlovBrn. 27, ostentator Cath. 176ᵇ; chlubnijk abrogans Lact. 4ᵈ.

chlubnost, -i, fem., *Prahlerei:* i velikost i chlubnoſt moci své iactantiam potentiae suae Pr. Esth. 1, 4; chlubnoſt iactantia SlovD. 75ᵃ.

chlubný, adj. z *chlúba, prahlerisch.* — Třetie chlúba jest, když chlubný lživě praví, že by měl co velikého a nemaje HusE. 1, 226. Aj, král Asverus chlubny již minul! ŠtítBud. 203. (Lidé) dějí: chlubny jest, nebo chlúby hledá AlbB. 1ᵇ, Kruml. 113ᵇ. Bude chluben cizí mocí BřezSnář. 119. chlubne ponižuješ gloriantes Ol. Jud. 6, 15. K těm chlubnym pannám Tkadl. 25ᵃ. — chlubny živočich jest člověk nebo vzácný gloriabile animal Lact. 77ᶜ. — *Adv.* -**ně**: neroď chlubnye báti Vít. 63ᵇ.

chlubúcí sě, adj., *chlubící se, z chlubiti sě.* — Ať nedějí chlubucí sě: Přemohli jsme nad křesťany Pís. Varn. 11.

chlud, -a, masc., stsl. *chlądъ* virga, rus. *chlud;* — zdá se, že jest v *příjm.*: Martinus Chlud UrbE. 183.

chlúditi, -zu, -díš, *mořiti; schwächen, entkräften;* z *chląd-,* koř. *chlęd-,* stsl. *ochlęnąti* debilem fieri. — Když žid zbožie nesieše, větčie břiemě v prsech mějieše, když péče (t. o to zboží) jej v srdci chludy a zevnitř cesta nohu trudí Baw. 120.

chlum, ze staršího **chlm,** -a, -u, masc., *vrch, Hügel.* Slc. *chlm,* kopec, stsl. *chlъmъ* collis; psl. *chъlmъ* a to snad z germ. *holma-,* stnor. *holm* kleine Insel Mikl. Et. Wtb. a Uhlenb. — Je ve *jm. místních:* na Chelme Reg. I, 1115, na belem chlume t. II, 1268; silva Chlum UrbR. 237; (villa) Chlum UrbE. 2; de Chlum TomZ. 1415 st 87; Chlum (hrad) Háj. 37ᵇ.

chlumáč (?), -ě, masc., prý *zvíře toho jména:* herminius očilupáč..., chlumacz *finge Prešp. 493 v kap. de bestiis; strojené. — Jiné v. *chlumčěnín.*

chlumčěnín, -a, masc., *kdo je z Chlumce, bydlí v Chlumci,* nebo *kdo je z Chlumku, bydlí na Chlumku;* z toho **chlumčan**: hradčan Gradicensis, *Solensis* chlumczan, přělučan Praelucensis Prešp. 876, v Rozk. na stejném místě 1607 chlumacz *Solenus;* místo *Chlumec* neboli *Chlumek,* jehož jméno tu bylo základem, jmenovalo se tedy polatiněle *Sol-*. — Odtud také *jméno místní* **Chlumčěné, Chlumčany,** plur.: de Chlumczan TomZ. 1421 st 79, kmetones de Chumczan (sic) Lún. ks. 1386.

chlumec, ze staršího **chlmec,** -mcě, masc., demin. z *chlum.* — Je *jm. místním.* Per castrum Hlymec Kosm1. II, 9, Hlmcce Kosm2ᵃᵃ tamt., Hlumec KosmA. tamt.; Hlimecz Kosm2. III, 20, Kosm2ᵇ tamt., Hlumecz KosmA. tamt., Kosm1. tamt.; viam per hlumec List. Lit. 1057 (XIII stol.); viam per silvam Hulmez List. Lit. z r. 1218 (nyn. něm. Kulm ČČMus. 1836, 342). Chlumecz UrbE. 174, UrbR. 397 atd.; z Chlumcze KolB. 41ᵇ (1496). — Když ciesař žha a tepa chlumczye dojide DalC. 64.

chlumečský, adj., *z Chlumce,* nebo *z Chlumku:* Chlumecztij KolB. 41ᵇ (1496).

chlumek, -mka, -mku, masc., *jméno vrchu:* toho chribku, jenž slove Chlumek Sedl. Dsky dvorské 33 st. 369 z r. 1488; na té hůrce, jenž slove Chlumek Sedl. tamt.; — *jm. místní:* do Chlumka Pulk. 82ᵃ, (villa) Chlumek UrbHrad. 18, (silva) Chlumek UrbR. 439.

chluměnín, -a, masc., *kdo je z Chlumu, bydlí na chlumě, na Chlumě.* — Odtud *jm. místní* **Chluměné, Chlumany,** plur.: villa Chlumani UrbR. 166.

Chlumín, -a, masc., *jm. místní:* Chlumín UrbE. 177, de Chlumina TomZ. 1393 vyš 187.

chlup, ze staršího **chlp**, -a, -u, masc., *das kurze Haar am menschlichen und thierischen Leibe;* slc. *chlp* chlup, rus. demin. *chlopok* vláček (vyčesaný z vlny atd.), pův. *chlъp-.* — chlupi hirta Prešp. 429 (hirtus = chlupatý), Nom. 70ᵃ; chlupy též Rozk. 846, pilus BohFl. 378, vellus Nom. 67ᵃ. — *Příjm.:* Chlup TomZ. 1395 n 124; Chlp UrbE. 36.

chlupáč, -ě, masc., *ein Behaarter:* chlupacz hirsutus Prešp. 1127, Veleš.; chlupacz pilosus Pror. Isa. 34, 14, MamV.; chlupaczowe pilosi MamD. 310ᵃ, chlupačowe též MamE. 319ᵇ; — prý *obluda člověku podobná:* chlupacži pilosi, quorum forma incipit ab humana effigie etc. Lact. 255ᵇ, srov. *chlupnáč;* — *příjm.:* Janem Chlupáčem Běl. 1543.

chlupáček, -čka, masc., demin. z *chlupáč.* — (Měšťky), jenž chlupáczky a masojiedky k ničemuž neužitečné chovají HusPost. 112ᵇ, t. psíčky. — *Příjm.:* Chlupáček PoprR. 50.

chlupatěti, -ěju, -ieš, impftiv., *haarig werden:* když se brada spe aneb když lóno chlupatije VšehK. 161ᵇ.

chlupatost, -i, fem., *Haarigkeit.* — (Vepřového žaludku) chlupatoſt buď nožem sstrúhána Rhas. 68.

chlupatý, adj., *haarig, struppig, zottig.* — Člověk chłupatý jest pilosus Ben. 4. Reg. 1, 8; (pod váhami narozený) bude lstivý, bude chlupaty ChirB. 25ᵃ. Uši chlupate Hug. 234; chlupatye rucě pilosae Mus. Gen. 27, 23. chlupatu tistu Mast. 77. Štrosové... chlupaty pilosi Pror. Isa. 13, 21. chlupate oděnie hirtum tegmen HymnA. 78ᵃ, hlupate (sic) vodětie HymnB. 49ᵇ (místa stejná). chlupati hirsutus RVodň. 62ᵃ. — Zpodstatnělé v *příjm.* masc.: Vaňek chlupaty KolB. 2ᵃ (1494), Václav Chlupaty t. 28ᵇ (1495); fem.: Rejně Chlupate vydáno... KolCC. 108ᵇ (1571), Johaně, sestře Rejny Chlupate t. (1572).

chlupnáč, -ě, masc., prý *obluda člověku podobná:* hlupnacz (sic) pilosus Prešp. 406 v kap. Clauda monstra (= eyn alpe..., glich eym menschen etc. Diefb. Gloss.); srov. *chlupáč.*

chlust, -i, a také **chlušč**, -ě, masc., *sluha:* chluſſcz subpeta Prešp. 918 v kap. de hominibus saecularibus (suppeta = ein diener in der tabern..., fleczknecht Diefb. Gloss.; vletze-knëht = suppeta, vletze — Hausflur, Stubenboden, Lagerstatt Lexer); chluſcz též RVodň. ad 71ᵃ; chluſt též Rozk. 1646; — králová toho (t. aby strážní, kteří hlídali uvězněnou Kateřinu, byli uplaceni) pochváli řkúc: Všichni darové malí jsú mi k tomu, nevelicí; kteříž ť jsú strážní všelicí, jsú-li ť dobří nebo chluſtye, daj jim, co ť chtie, ať ny pustie atd. Kat. v. 2510, *chlustie* = strážní ze sluhů obyčejných, oppos. *dobří,* stavu vznešenějšího.

chmatati, -aju, -áš, impftiv., *greifen, raffen;* nč. *chmatati* a *hmatati* tasten, trvám ze *chvat-,* koř. *chyt-,* srov. sln. *hvatati* betasten Mikl. Etym. Wtb. 93. — Bývá člověk některý dělaje i chmatage nemilostivě, avšak proto nebývá bohat ŠtítPař. 107ᵇ.

chmel, -e, masc., *Hopfen;* stsl. *chmělь* humulus; ze skandinavštiny: stnor. *humli,* stšved. *humbli* Uhlenb. — Vezmi chmel a vařiž jen Chir. 83ᵇ. Když by host chmel přivezl Pr. pr. 255; chmele neprodánie tamt. — chmel humulus Prešp. 710, BohFl. 299, RVodň. 62ᵃ; chmel levamen RostlF. 12ᵃ, volubilis maior RostlD. 88ᵇ. — **divoký chmel:** dywoki chmel RVodň. 40ᵃ. — *Příjm.:* Chmel TomZ. 1393 n 292, vedle Chmele kováře KolB. 153ᵃ (1499).

chmelař, -ě, masc., *kdo chmel pěstuje* atd.: Hodek chmelarz Lún. ks. 1409, chmelarz humularius RVodň. ad 62ᵃ.

chmeléř, -ě, masc., *chmelíř, chmelař:* chmelerż humularius SlovKlem. 52ᵇ; — *příjm.:* erga Benessium chmelers TomZ. 1411 st 175, Chmelerz t. 1418 n 8.

chmelík, -a, masc., *rostlina toho jména:* černohlávek aneb chmelik tak řečené kořenie vezmi LékA. 120ᵃ; chmelik černohlávek consolida minor RostlF. 11ᵃ; chmelik consolida arbor ChirB. 112ᵃ, RVodň. 37ᵃ; chmelyk consolida RostlC. 109ᵇ; chmelyk plantago psyllium ApatFr. 151ᵃ, RostlF. 12ᵃ, chmelyk psyllium RostlD. 81ᵇ, RostlB. 147ᵃ; chmelik *melligentum RVodň. 41ᵃ. — *Příjm.:* Chmelik UrbE. 23.

chmelinie, -ie, neutr., *chmeliště, Hopfengarten, -feld:* chmelinie humulinum Prešp. 685, chmelyny Veleš.

chmelišče, -ě, neutr., *chmeliště, chmelnice, Hopfenfeld:* chmelifce humularium MVerb.

chmelivý, adj.: qualus, chmelywy koš cědidlo aneb butně Cath. 176ᵃ (qualus = vas vimineum, per quod colatur vinum Diefb. Gloss. lat.-germ.), *chmelivý = chmelový, z chmelového pletiva.*

Chmelná v. **chmelný.**

chmelnicě, -ě, fem., *chmelnice, Hopfengarten, -feld.* — Puol lánu s chmelniczy KolB. 157ᵃ (1500). chmelnyczye humulinum Rozk. 1306; chmelnicze humuletum Prešp. 681, RVodň. 62ᵃ, chmelnice Veleš.

chmelnička, -y, fem., demin. z *chmelnicě:* zahradu s chmelniczkau KolČČ. 24ᵃ (1543).

chmelný, adj. ze *chmel, Hopfen-;* jeho zpodstatnělé fem. je ve *jm. místn.* **Chmelná:** Chmelna UrbR. 297, z Chmelné PoprR. 30.

chmelový, adj. ze *chmel, Hopfen-:* korec chmelowy KolB. 31ᵃ (1495); trh chmelowy Pr. pr. 254. — chmeloue poftauy humili statura Ol. Ezech. 17, 6, překladatel mátl si abl. *humili* a gen. *humuli.*

chmýříčko, -a, neutr., demin. z *chmýří:* chmayřičko Háj. herb. 49ᵃ, s chmayřijčkem t. 191ᵃ.

chmýřie, -ie, neutr., *chmýří, Fasern, Zasern;* z *chmer-,* srov. nč. žitné kmeře, chmírko Jg. s. v. *chmer.* — chmayřij Háj. herb. 32ᵇ, t. 315ᵃ.

chník (?): čeled familia, *cleps* chnyk..., guerra sit válka etc. Prešp. 1976 v kap. de civitate; *cleps* = Dieb Diefb., ř. κλέπτης.

Chobol, -a, masc., *jm. osobní:* Druhan a Chobol synové Háj. 7ᵇ.

Chobolec, -lcě, masc., *jm. místní:* ve vsi, kteráž slula Chobolec Háj. 42ᵇ; z *Chobolt,* v. t.

Chobolka, -y, fem., *jm. místní:* silva Chobolka UrbR. 234.

Chobolt, -a, masc., *jm. osobní;* jeho *adj. possess.* **-óv:** syn Choboltuow Háj. 156ᵃ.

chobot, -a, -u, masc., *ohon (?);* stsl. *chobotъ* cauda. — Nates krčel... *cocrea-que chobot Prešp. 439 v kap. De brutis, *cocrea chobot RVodň. ad 48ᶜ, chobot *correa Rozk. 870, chobot *torre Nom. 70ᵇ. — Ve smyslu přeneseném *záliv, úzký pruh rybníka:* aby mu ty stráně obecní všecky s chobotem nad rybníkem a s mlynišťem... najali KolB. 42ᵇ (1519); kopu záhonův... nad chobotem nového rybníka KolČČ. 224ᵇ (1555).

Chocebuz v. **Chcěbuz.**

Choceň, -cně, masc., fem., *jm. místní:* k Chocni Let. 211; kněz Václav z Chocna, farář mejtský VelKal. 59 m. *z Chocně.*

Chocěnici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Choczienicz UrbE. 170.

Chocenka, -y, masc., *příjm.:* Jíra Choczenka KolB. 23ᵇ (1495); — *adj. possess.* **-óv:** Jíra Choczenkow tamt.

Chocov, -a, masc., *jm. místní:* z Chocova PoprR. 20.

Chočov- (?), srov. **Chodžov-.**

1. chod, -a, -u, masc., *chození, chůze, cesta, Gang, Reise;* stsl. *chodъ* incessus; z *ched-,* pův. *sed-.* — chod gressus Prešp. 1471; chodowe moji gressus mei ŽKlem. 72, 2, chod mój ŽWittb. tamt.; chody mé gressus meos ŽKlem. 118, 133, chod mój ŽWittb. tamt.; svrchuj chod mój perfice gressus meos ŽKlem. 16, 5, ŽPod. tamt., chody mé ŽWittb. tamt., dokonaj chody mé ŽGlossKlem. tamt.; chodowe člověčí budú opraveni gressus hominis ŽWittb. 36, 23, ŽGlossKlem. tamt., chodowe lidščí ŽPod. tamt.; obrátil s' chody gressus SekvE. 18ᵇ; rozšířil si chody mé gressus meos ŽPod. 17, 37, rozšíříš chodi mé pode

mnú gressus meos Lit. 2. Reg. 22, 37; w chodiech svých in egressibus ŽKlem. 143, 13; chod incessus, progressus Lact. 86ᵃ. Tak jest ten chod tudy (poušti) nebezpečný velmi transitus Mill. 32ᵃ; chodowe... jsú velmi úzcí a nesnadni t. 26ᵃ. — Slepí zrak, belhaví chod přijímají ML. 87ᵇ, *chod, možnost chození;* chod dával belhavým PassKlem. 169ᵃ; slepým zrak, belhavým chod..., strastem utěšenie dálo sě Pass. 420. Údy k létaní neb k chodu ŠtítBud. 43; nemóž to býti, by kto na hlavě zchodil svět, neb nenie dán chod na hlavě HusE. 3, 149. — Prvý chod apoštolský ku pohanóm Comest. 258ᵇ, *chod, chůze, cesta;* chod do kostela HusE. 1, 299; častým a náramným chodem jeho svaté nohy se byly ssedaly KázLeg. 124ᵃ; u procesí, to jest v řiezeném chodu žákovstva HusPost. 59ᵇ; svobodný chod skrze zemi Comest. 95ᵇ; chod nemilostivých iter impiorum ŽWittb. 1, 6; sčastný chod prosperum iter ŽKlem. 67, 20; podle chodu mého pohoršenie položili jsú mně iuxta iter t. 139, 6. — Mnoho ušli brzkým chodem Comest. 95ᵇ, *chod, způsob chůze;* (Maria) jest chodu tichého OpMus. 52ᵇ; chod pokorný, smysl pokorný Kruml. 314ᵇ; aby (ty) nerozhněvala boží oči v smilném chodu aneb v hrdém Štít. ř. 241ᵃ; druhdy (dívka) věnec nese a panenstvie již ztraceno v lesě, chod, stroj, řeč, oko, tanec na ni svědčí, kaká vnitř jest, poznáš z jejie řeči HusE. 1, 203; chod opilczow RVodň. 54ᶜ.

2. **chod,** -a, masc., *výsadní sedlák, který měl po hranicích choditi a hlídati, zejména v krajině domažlické* (domněnka, že by Chodové na Domažlicku byli potomci polských Hedčanů, je mylná); z téhož *ched-,* jako předešlé, béře na sebe časem povahu jména vlastního. — chod *agrestus Prešp. 857 m *agrestis* (= Ackermann, Feldmann... Diefb. Gloss.); chuod agrestis Rozk. 1581; Chod, lhotník agrestis, agricola Lact. 9ᵃ. (Břěcislav) káza chodom o Němcích i o sobě les zarúbiti DalC. 44, v překl. stněm.: er gebot den fusgenger. Kněz vece: Já-sem proto kázal zarúbiti, anebo sě braňte, neb sě dajte zbíti, jáz nechci odtudto beze cti odjěti; ktož ode mne poběhne, kázal sem jej chodom zabiti tamt., v překl stněm.: ich habe gebotin den fuzgengirn etc. Tu sú Chodowe s svými sekyrami ukázali svú statečnost Háj. 118ᵃ; ti lidé až do dnešního dne slovú Chodowé od toho, aby po lesích chodili a od nepřátel (země) bránili t. 118ᵇ. Quod Chodones ipsi omni eo iure, quo gaudet Tust civitas nostra in iudiciis..., frui debeant Reg. III, 1325; Chodonibus omnibus et singulis ad civitatem et dominium nostrum Tust spectantibus etc. t. 1332; praedictorum Chodonum etc. tamt.; Chodones vero... iudicia sua apud praefatos oppidanos habere debeant t. 1331. — *Přijm.:* Chod TomZ. 1443 m 8.

chóda, -y, fem., *chůda, Stelze, Holzschuh.* — choda stata Prešp. 2051 (stata = Stelze Diefb. Gloss.), chuoda též Rozk. 3188; Pražené... mluvie odpoly česky a odpoly německy řiekajíc... trepky za chódy, mantlík za plášťek atd. HusE. 1, 134.

chodák, -a, masc., *chodec, Fussgänger:* podlé niežto (vody) některaký chodak sedieše huda na své húsličky GestaBř. 48ᵇ.

chodba, -y, fem., *chůze, Gang, Reise.* — chodba ambulatio Prešp. 1279; chodba iter Otc. 41ᵃ; knížky o sedmi chodbach de septem itineribus ŠtítMus. 129ᵇ. — Komorníku právo jest dáti za jeho chodbu šestdesát haléřóv Rožmb. 4, chodba, chůze při póhonu. — Zlá ť jest náděje, by ten došel cíle, ktož chodby nepočne ŠtítMus. 129ᵃ; kteréž chodby (t. do Jeruzalema) dokonati nemohl Pulk. 32ᵇ; abychom až do smrti od té chodby nepřestávaly Štít. ř. 65ᵃ. — O chodbie do Bethel Comest. 42ᵃ; na tie chodbie skrze Antiochí t. 262ᵇ. Když po téj chodbie sedm let v Ejiptě bydléchu OpMus. 71ᵇ. Hospodin přivine sě k těm w chodbye cěsty života tohoto k věčnosti Štít. ř. 175ᵃ. Stýskáše sě lidu chodbu i úsilím taedere coepit itineris Lit. Num. 21, 4 t. j. chodbú; stýskáše sě lidu chodbu Ol. tamt., Mus. tamt. Ustalý od

chodby SlovKlem. 47[a]; od spěšné chodby Lact. 11[a]. Miesto trpelivosti apoštolské a chodby pracovité v nebezpečenstvích ruku světskú s mečem sobě osobili ChelčPař. 174[b], chodba pracovitá, pracná. Mládenec... rozmyšloval tu chodbu hořkú syna božieho, když sú jej (na smrt vedli) Kruml. 352[b]. Člověk pracný od diela i chodby LékA. 23[a], nemocný od práce a chůze. Kulhaví jsú pracní, prospěchu w chodbie nemajíce ChelčPost. 175[b]. — Kdež by chtěl Johannes jmieti svobodnú chodbu k studnici Aunorově..., chtěl-li by té chodby a vody užívati, aby Aunorovi připlacoval každý rok 3 gr. míš. HořA. 17[a] (1535), *chodba, místo kde, kudy se chodí.* (Origenes) vebrav sě v přiebytky a v ta podobenstvie chodeb židovských jako u velikú tmu i kročil z nie ješťe u větčí tmu ChelčPař. 158[b].

chódcě, -ě, masc., *chůdce, chodec, ein Geher, Fussgänger.* — Tak daleko, což by mohl dobrý chudcze (sic) za dvanácte dní ujíti OpMus. 71[a]. — Srov. *chodec.*

chodcovský, adj. z *chodec, žebrácký, Bettler-.* — Ten (mol) se nebrzy ve zlých šlatech zarodí w chodcowſkych, ale v dobrých šatech se rád zarodí RokycEvJan. 144[b]; chodcowſké mošny a holi se dotřeš RešSir. 79[a].

chodec, -dcě, masc., *kdo chodí, pěšec; kdo chodí žebrotou, žebrák; ein Geher, Bettler;* stsl. *chodьcь* ambulans, mendicus — Co móž dobrý chodech (sic) za dvanádste dní přějíti Krist. 28[a]; od marinářóv nebo chodſow a marinariis et pedotis Mill. 103[a]; srov. *chódce.* — Žebrati hanba bude odstúpě od úřadu pána velikého i býti chodczem ChelčPost. 205[b]. V Jeruzalemě křesťané a židé podobně v takovém oděvu chodie, jako zde chodczy KabK. 19[a]. Všecky lidi rozpaluje (dábel) k tomu od krále až do chodce, od papeže až do žáka RokycEvJan. 486[b]. Co ty, chodče starý? (bývá voláno na starce) RešSir. 71[b]. chodecz *cirovagus vel *cilio Nom. 67[a]; chodecz *cilo Rozk. 1783, RVodň. ad 58[a], Veleš.; chodecz *olo Prešp. 1036 v kap. de communibus nominibus, MamA. 30[b]. — *Přijm.:* Martinus chodecz Lún. ks. 1401.

choděcí v. **chodicí.**

chódek, -dka, masc, demin. z *chod,* v. t. — *Přijm.:* Havel Chuodek Háj. 376[b].

chodicí, adj. z *choditi, pro chůzi, k chození, zum Gehen.* — Rúcho chodyczie i ložnie ODub. 72; rúcho chodiczije a léhacie Pr. pr. 260. (Poručil mu) šaty chodiczie KolB. 62[a] (1497); šaty jeho chodiczie t. 73[b] (1497), chodiczy šaty KolCC. 16[b] (1551); chodijcý a ložní šaty RešSir. 148[b]. — Ložní raucho a šaty choděcí Brikcí 262, *choděcí.*

chodičný, adj. z *chodicí, zum Gehen:* rúcho postelné... i chodičné Trist. 312.

chodidlný, adj. z *chodidlo:* (k kosti) chodidlne Sal. 792; — *chodidlné kořenie,* v. **kořenie.**

chodidlo, -a, neutr., *Fusssohle;* stsl. *chodilo* pes. — Oni chodidla mého budú chovati calcaneum observabunt ŽWittb. 55, 7, chodidla ŽGloss. tamt., chodydla mého ŽPod. tamt.; chodidla mého budú shledovati ŽGlossKlem. tamt. Budeš lákati jejích (ženiných) chodil (sic) insidiaberis calcaneo Ol. Gen. 3, 15, chodydl Lit. tamt. Holeno spojeno jest s nohú w chodidlech Rhas. 191. O ráně chodidla neb článku nožnieho Sal. 562; od strany vnitřnie nožné až do chodidl t. 724.

chodij- v. **choďuj-.**

chodiračec, -čcě, masc., prý *obluda nějaká:* chodyraczecz *antipedes Prešp 276 v kap. Monstra, chodyradczecz též Rozk. 526; strojené.

choditel, -e, masc., *kdo chodí, Geher:* dám tobě choditele ambulantes Ol. Zach. 3, 7, choditele Pror. Tel. tamt.

choditi, -zu, -díš, impftiv., *gehen;* stsl. *choditi* ambulare; z *chod-,* koř. *ched-,* pův. *sed-.* — Kdež jáz stojiu nebo chozu Mast. 209; okolo nemilostiví chodie ambulant ŽWittb. 11, 9; chodie procedens t. 18, 6, chodiecz ambulans t. 100, 6; od věci chodyeczie ve tmě a negotio perambulante ZPod. 90, 6. Jazyk jich chodyl jest na

zemi transivit ŽPod. 72, 9; chodyecze na moře ascendentes t. 105, 7. — (Ježíš) pěš chodil pro našě hřiechy Vít. 23ª; dnes snad chodys zdráv i jasen, a v jutřě budeš snad uhašen AlxV. 1869; smuten chozyu tristis incedo ŽWittb. 42, 2, choziu ŽKlem. tamt., chozy ŽPod. a ŽGlossKlem. tamt. V zákonu nerodili chodyty ambulare ŽWittb. 77, 10. Lidé ti sú čisti, kteříž chodie v zákoně božiem ChelčPař. 193ª. Na cěstě, yuz budeš chodity qua gradieris ŽWittb. 31, 8. — (Pacholík) slovútná města chodyti bude ChirB. 19ᵇ, muž mnoho měst choditi bude t. 27ª, rčení nesprávné. — Uzřevše jeho chodiece po moři EvZimn. (Rozb. 708), *choditi po čem*, kde; na cěstě, po niež budeš chodyty qua gradieris ŽPod. 31, 8. Hledaj pokojě a chod po ňem persequere eum ŽWittb. 33, 15, *choditi po čem*, za čím. Kněz Václav... po ſwatym v noci bos chodyeſſe DalC. 27, v překl. stněm.: er ging des nachtis parfuz zu kirchin, *choditi po čemu* (za to v rkpisích mladších lok.: po svatých rkp. V, L, Z, Ff, po svatyniech rkp. P, svaté = kostel). Jidáš již o jeho smrti chodyeſſe ML. 95ᵇ, Krist. 88ᵇ, *choditi o čem*, jednati, pracovati o tom; jěli sú sě o tom choditi, aby Konrad byl kniežetem Pulk. 94ᵇ; takéž zlý pravému škodí, o ňemž ve dne v noci chodí Baw. 39; — *choditi vókol* v. **okol.** — K tomu frekvent. **chodívati** z doby pozdní: farář chodíval kázávat Let. 1057, (z rkp. L, psaného na poč. XVII stol.), prvé sem záhe spat chodíval Star. skl. 5, 124 (z rkp. Neuberského).

chodívati v. **choditi.**

chodmo, adv., *im Gehen:* chodmo v zuby (mě) udeřil Lún. ort. 1586.

choďúcí, adj. z *choditi, chodící, gehend:* ot wieczie chodiczie a negotio perambulante ŽWittb. 90, 6; chodiuci na cěstě ambulans ŽKlem. 100, 6. Srov. *schoďúcí.*

choďujúcí, adj. z *choditi, chodící, gehend:* zvieřat chodygycich coambulantium Ol. Sap. 19, 20; s chodygyczymy Hod. 35ª.

Chodžov, -a, masc., *jm. místní:* Hocsow List. Lit. 1057 (XIII stol., t. j. Chodžov, v. ČČMus. 1836, 342), in Chodzow TomZ. 1401 h 112, okolo Chodžowa Háj. 49ᵇ.

chocha- v. **kocha-.**

chochlún, -a, masc.: chochlun *sirena* Prešp. 517 v kap. de nominibus serpentum, chochlul (sic) též Rozk. 1986; strojené.

chochol, -a, -u, masc., *vršek, Kogel;* srov. stsl. *chochъlъ* turbo. — chochol cacumen Prešp. 65, Rozk. 71, SlovBrn. 121, Nom. 69ᵇ. — *Příjm.:* Matěj chochol KolB. 16ª (1506); k tomu *fem.:* Lidmila Chocholka KolB. 96ᵇ (1521), manželka Chocholova.

chocholatý, adj., *vrškovitý, pahrbkovitý, kogelig:* chocholaty iugosus SlovKlem. 57ᵇ.

chocholek, -lka, -lku, masc., demin. z *chochol.* — chocholek kosti pažné Sal. 763; o vyvinutí paže neb chocholku kosti pažné t. 697.

chocholík, -a, -u, masc., demin. z *chochol.* — Najčastějí chocholik pažné kosti vyvinuje se dolóv Sal. 697; chocholikowe tence jsú spojeni s kostmi atd. t. 709. — *Člověk hlavy úzké a podlouhlé:* chocholiczy cillones... homines angusti capitis, quorum capita oblonga sunt Lact. 252ᶜ.

Chocholka, -y, masc., *příjm.:* Jeſſco Chocholka debet etc. Lún. ks. 1384. — Fem. k *Chochol,* v. t.

chocholúš, -ě, masc., *kdo má hlavu chocholatou;* — *přezdívka mnichům bosákům:* tito chocholúšové potvorně sě proholují KorMan 79ᵇ.

chocholúška, -y, fem., *snad pták toho jména:* chocholuſſka *cucunulla BohFl. 22ª in marg. (mezi jmény ptáků a j.).

chochta- v. **chechta-.**

cholava, -y, fem., *kus látky nějaké na obvaz:* (žebráci) jeden ruku, druhý nohu obvázali za bolavou (= aby byla jako bolavá), onucí neb cholavou, chodíce potom kulhaví, leda almužnu vylhali WintObr. 2, 127 (z r. 1585).

chomáč, -ě, masc., *Klumpen, Flocke.* — chomacz moles Prešp. 669, Rozk. 1275, SlovBrn. 346; chomacz vlasóv capillatura HusKázD. 37ª.

chomáček, -čka, -čku, masc., demin. z *chomáč.* — chomaczek kúdele Rhas. 12; naplň (ránu) rúškami neb chomaczky kúdelnými Sal. 275; miesto naplň chomaczky kúdelnými t. 290.

chomodrž (?): bojišťe belliludium... chomodrz *drula Prešp. 2020 v kap. de civitate, Rozk. 3111.

chomrad v. **chamrad.**

chomút, -a, -u, masc., *chomout, Kummet;* stsl. *chomątъ* iugum; z germ. *hama-,* které je v angl. *hame,* nizoz. *haam* atd. a které souvisí se ř. *κημός* a střlat. *chamus* = chomout; slovanský pak tvar *chomątъ* atd. přejat zase do němč.: střhněm. *kummet* atd. Mikl. Et. Wtb. a Kluge[6]. — chomut fiteus Vít. 95[b], Prešp. 2049, RVodň. 49[d], t. 60[a], Veleš. (V skulině nechá tě vězeti) a zatím sám z chomautu hlavu vytáhne RešSir. 74[b]. — *Ženský klobouk se dvěma růžky nahoru trčícími* ZíbrtKr. 353. By (bůh) ženy s těmi chomuty širokými a s rukávy do země stvořil, řekly by atd. ChelčPost. 216[b]; ženy... s chomuty a s podbradky vešky z rukú jehlicí vybierajíce kají sě své pýchy a svých frejóv ChelčPař. 191[b]. Srov. *chomútnicě.* — *Příjm.:* Chomut TomZ. 1385 st 283, UrbE. 64.

chomútné, neutr., *celní poplatek z chomoutů, koňů v chomoutech, Kummetgeld, Rossgeld.* — Mediam partem de omni teloneo..., quod dicitur homuthne List. Lit. 1057 (XIII stol.; čtení homuthne podle Dobr. Gesch.[2] 80 a G. Friedricha O zakládací listině atd. 1901 str. 14; za to má Palacký homutoue v ČČMus. 1836, 328 a Aelt. Denkm. 202, čtení patrně mylné, názvy poplatků bývají adj. neutr. *-né,* nikoli *-ové*).

chomútnicě, -ě, fem., *ženská v klobouku chomoutovém:* vy baby chomautnicze RokycKl. 303[a]; srov. *chomút.*

chomútník, -a, masc., *kdo dělá chomouty, Kummetmacher:* chomutnyk fitearius Veleš.

Chomútov, -a, masc., *jm. místní:* de Chomutow Reg. III, 1325; v Chomútowě VelKal. 13; — všudy lidé a w Chomutowě Němci RešSir. 69[b].

chomútové v. **chomútné.**

Choňata, -y, masc., *jm. osobní:* Honata NekrP.

chopiti, -ṕu, -píš, pftiv., *greifen, fassen;* iter. *chápati,* v. t. — Tobě, ješto od Krista vykúpen jsi a z tvú rukú meč tělesný odjat jest a dán jest tobě meč duchovní, ten chop neb vezmi ChelčPař. 171[a]. (Čechové) Němcě hrdinsky pobichu, ciesaře na běžě chopychu DalC. 64. Takých vlkóv (lidí) mnoho známe, když věrného uzřie koho, lstivú řečí chopie toho Baw. 87. chopyly apprehenderunt MamH. — Jest řečeno: Kto móž pochopiti, chop! ŠtítMus. 140[b], *chopiti = pochopiti.* — **chopiti sě** *koho, čeho:* chopyw sě jeho (sluha sluhy) jal sě jeho hrdliti Krist. 62[a]; vnadný sledník... stopy sě jelenie chopye vždy sě ho (jelena) drží po stopě AlxV. 2316; bývá to, že chopiec sě někteří takové chudoby (dobrovolné, z náboženství) nepojdú po Kristu, ale stanú po tom, aby jim dávali, a zrepcí... na ty, kteříž jim nedávají ŠtítMus. 145[b]. — Oboje vojsko... chopichu sě k mečóm arripuerunt gladios Mill. 84[a], rčení vadné.

chopný, adj., *chápavý, fähig:* rozum chopny MudrA. 38[a]; aby chopen byl toho t. 37[a]. Srov. *schopný.*

chořec v. **kořec.**

chořěluk (?) v. **hořěluk.**

Chořovi, -ovy, -ov, plur. masc., *jm. místní:* z Chořov VšehJir. 295; Chořovy Pal. pop.

Chorovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* pana Beneše z Chorowicz Poř. 1415 (131); Chořovice Pal. pop.

chorúh- v. **korúh-.**

Chorušici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* z Chorušic Běl. 1504.

chorost, chorý v. **chvor-.**

choroziti sě, slovo vzniklé omylem m. **ohroziti sě,** v. t.

chostiščě, choštiščě, choščiščě, -šťe v. **chvostiščě.**

chot, -i, masc., *ženich, manžel, Bräutigam, Gemahl,* a fem. *nevěsta, manželka, Braut, Gemahlin;* stsl. *chotь* desiderium,

meretrix; z *chot-*, které je v stsl. *chotěti*, oslab. *chъtěti*, č. *chtieti*. — Masc. Nebeský chot Štít. ř. 48b; jak tvój choty k tobě promluvil Orloj. 29b. Máš choti překrásného Kruml. 259a. Pannu, ještο nemá chotye sponsum Ol. Deut. 22, 28. Zle bych smysla zajala, bych toho za chot pojala, jehož jsem nikdy... ani znala ni viděla Kat. v. 284. Již nevěstú slovu chotie, jenžto mne nezměnil t. v. 1083. (Dívka) prvého chotie v šestnáctém letě pojme ChirB. 24a. Ještο (panny) volivše chotem syna božieho kralují s ním ŠtítMus. 8b a ŠtítJes. 17b. Pamatuj umučenie svého milého choti pána Jezukrista GestaBř. 66b; dary brala od svého choty Štít. ř. 48b; k choti svému Otc. 490a; aby jej svým chotem mieti žádostně žádala Kruml. 85b; aby sě s svým chotem radovala HusE. 3, 27; s svým chotem Pass. 595, Otc. 490a, Kruml. 322a; s chotem svým Modl. 178a. Jejie choti bratr Pass. 255, t. 597; sestra jejie choti sponsi Otc. 455b; donese to jejie choti Pass. 36, t. 86. — Fem. chot sponsa Prešp. 1627, Rozk. 2421. Jest-li na světě tak ukrutná chot Orl. 5a. Kto pochybuje, že chot (sic) ... byla by dokonalejši ChelčPař. 131a. Ta tvá choty Orloj. 5a. Máš slúti i býti má choti Kruml. 372a. Poď sem ke mně..., má milá choty žádúcie! Kat. v. 3414. Kto má chot, ženich jest sponsam Koř. Jan. 3, 29. Kdyby ji měl za svú chuoty Orloj. 4b. Tehda... také jeho chotie přiběhši horúcími slzami plačíc na jeho svatém těle (padla) OpMus. 5b. Tu chot tak jest miloval (Ježíš) HusPost. 18b. Učiním tě sobě choti na věky ChelčPař. 160a. Kterak by sobě zachoval choti svú Tkadl. 33a. Ó milé chotie božie, vzezřěte na svú paní! Kruml. 321a. — Masc. spolu s fem. Kto má choty, chot jest qui habet sponsam, sponsus est EvOl. Jan. 3, 29; nebeský chot pojal svú chot Štít. ř. 48b; nebeský chot svú chot drží Kruml. 285a; vida chot choti svú HusŠal. 38b; chot své choty šéle (šle, t. dar) Štít. ř. 48b; aby chot pro svého choti pracovala BrigF. 7. Má chot památku jmieti choti svého tamt. Duše, svatá choty, má čakati svého milého chotye příštie Alb. 37a; takéž duše svatá, choti svého Jezukrista, jeho přietelnicě, má čakati svého milého chotie příščie Kruml. 165a. Choť svého choti miluje HusE. 3, 129. — K masc. *chot, choť adj. possess.* **chotóv, choťóv,** v. t.

Chotčě v. **Choteč.**

chotě, adv., *žádoucně, willig; z chotěti, chtieti;* srov. rus. *chotъ, chotja,* pol. *choć, chocia* saltem, quamquam, téhož původu; s tím souvisí trvám i nč. *chutě* willig, frisch, jež v pojetí obecném je přikloněno k subst. *chut* a podle toho i psáno (*-u-* m. *-ů-*.). — Lásku vrúcí, kterúž chotie přítel Franciskus hoříše, kto by stačil vymluviti? EvOl. 57b.

Chotěbor, Chotibor, -a, masc., *jm. osobní:* Hotebor NekrP. (2); fideli suo Chotebor Reg. III, 1318; Chotiebor de Medwedycz t. 1327, Kotiborus de Reschitz t. 1281, Kotyborius t. IV, 1295; Chotiborius Lún. ks. 1357, vadium Chotyeborii starý pán de Gymlyn t. 1380; Chotiebor TomZ. 1429 st 233.

Chotěboř, -ě, masc., **Chotěbořě,** -ě, fem., **Choti-,** *jm. místní;* z osobního *-bor.* — in Kottibors Reg. III, 1323, de Chotieborz t. II, 1267, TomZ. 1402 std 243; dobyli Chotěboře Let. 99.

Chotěbuz, -ě, masc., **Chotěbuzě,** -ě, fem., *jm. místní;* z osobního *-bud.* — de Kotbus TomZ. 1408 st 39. Srov. *Chcěbuz.*

Chotěbytici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Chotěbytice VšehJir. 297.

Choteč, -tčě, masc., **Chotčě,** -ě, fem., *jm. místní,* z *Chotek.* — Silvam, quae dicitur Chotsche Reg. II, 1301; Voyto de Chotcze Poř. 1383; (villa) dicta Choicz (sic) Reg. IV, 1334.

Chotek, -tka, masc., *příjm.:* jichž (Němcův) póvod byl jest Bernard Chotek HusPost. 54b; Chotek UrbE. 6, Chotkonis TomZ. 1382 n 2. K tomu fem. *Chotka,* v. t.

Chotělici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Chotielicz TomZ. 1417 n 318.

Choten, -tna, masc., *jm. osobní:* Hoten NekrP., Choten et Sophca uxor sua Lún. ks. 1396.

Chotěslav, Chotislav, -a, masc., *jm. osobní:* Hotezlau NekrP., Hotezlaus tamt. Chotiſlaw Háj. 78b, od Chotiſlawa Přib. 21a.

Chotěšě, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Chotěslav:* Hotese rusticus List. Lit. z r. 1218.

Chotěšici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Chotieſſyce klášter Háj. 389b.

Chotěšov, -a, masc., *jm. místní:* Hotesoue (lok. sing.) List. Lit. z r. 1218, Hotissove List. Lit. 1057 (ze XIII stol.); Chotiessow UrbE. 171, de Chotyessow TomZ. 1388 n 298; in Chotissow Reg. III, 1321.

Chotětín, -a, masc., *jm. místní:* z Chotětína PoprR. 45.

Chotětov, -a, masc., *jm. mísní:* Hotetoue (lok. sing.) List. Lit. z r. 1218, Hotetove List. Lit. 1057 (ze XIII stol.); de Chotyetow TomZ. 1380 st 147.

Chotětovec, -vcě, masc., *příjm.:* Mauricius Chotietowecz Běl. 1412.

Chotěvici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Chotyewicz TomZ. 1417 st 98.

choti v. **chot.**

Chotibor, -boř v. **Chotěbor, -boř.**

Chotimici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Chotymicz TomZ. 1412 st 134.

Chotimír, -a, masc., *jm. osobní:* Hotimir NekrP. (3).

Chotislav v. **Chotěslav.**

Chotišěné, -any, -an, plur. masc., *jm. místní:* v Chotišanech PoprR. 2.

Chotivoj, -ě, masc., *jm. osobní:* Hotiuoy NekrP.

Chotka, -y, fem., *jm. osobní:* Chotka custrix conventus Reg. IV, 1344; k masc. *Chotek,* v. t.

chotóv, choťóv, adj. possess. k *chot, choť, des Bräutigams, des Gemahls:* hlas tento jest chotow milého, jenž (chot) přikazuje atd. HusŠal. 51a; zubóm chotiowym t. 136a; přítel chotyow stojí a poslúchá jeho amicus sponsi EvOl. 271b (Jan 3, 29); pro hlas chotiow propter vocem sponsi tamt.

Chotoviny, -in, plur. fem., *jm. místní;* z adj. possess. *chotóv.* — Chotoviny UrbR. 123.

Chotúň, -ě, masc., **Chotúně,** -ě, fem., *jm. místní.* — Tu ves dobřě buoh rozplodil, v niejž sě ten svatý (Prokop) urodil..., téj vsi jmě chotun dějí Hrad. 1b; in villa Chotun Reg. III, 1330; z Chotaunie KolCC. 17a (1551).

chóva, -y, fem., *chůva, kojná, Kinderwärterin, Amme.* — Jakž je (dítě) chóva v svú moc dosíhne Manž. 148; krmila je (Noemi pachole) jako chuowa nutricis fungebatur officio Ben. 4, 16.

chovač, -ě, masc., *kdo chová, Pfleger, Wärter.* — (Ježíš) pro pilnost matky své a otcě, to jest chovače Josefa, vrátil sě s nimi a byl jim poddán HusE. 1, 150; spasitel náš dal nám příklad, ctě matku a Josefa otcě, to jest pilného stráži a chovače t. 139; pyšní svého zbožie chovaczi HusPost. 113b.

chovačka, -y, fem., *chůva, kojná, Kinderwärterin, Amme.* — (Jozabet) skryla jest jeho s chowačku jeho cum nutrice Kladr. 2. Par. 22, 11; propustili jsú ji (Rebekku) i chowaczku její nutricem eius Pr. Gen. 24, 59; Devora chowaczka Rebekky Comest. 42a; tu děťátku dobychu chowaczky Trist. 3; zavolal k sobě chowaczky s dietětem BarlB. 3; chowacka nutrix Koř. 1. Thess. 2, 7; běda těhotným a chowaczzkam v těch dnech praegnantibus et nutrientibus EvOl. 289a (Luk. 21, 23); dáváše jemu (Noemi dietěti) miesto chowaczky pokrm nutricis ac gerulae fungebatur officio Mus. Ruth. 4, 16, Ol. tamt., úřadu chowaczky a pěstúnky Comest. 127b. Chowaczka ať se zdrží od slaného masa a od sýra Sal. 215; siemě nehodí sě chowaczkám, neb... mléka umenšuje RVodň. 274a. — (Sv. Pavel) nazýval sě j' chowaczku, ješto děti přidojije Štít. ř. 60a, ve smyslu přeneseném. Žalost jest chowaczka pokory, učedlnicě trpělivosti Kruml. 410a.

chovadlnicě v. **chovatedlnicě.**

chovalý, adj. z *chovati, chovaný, gepflegt.* — Úsilno (jest) cěstu člověka mladého znáti, v rozkoši chowaleho AlxV. 22.

chovánie, -ie, neutr., *chování, das Bewahren, Aufbewahren.*— Kterýž (král) skup

jest a nedaří, ten chowanim zbožie zmaří slovo dobré NRada 348, chováním, nedarováním zboží zmaří svou dobrou pověst. Také na draho chowanie, ač nenie tak obyčejem lichevným, ale táž žádost lakomého jest ŠtítPař. 110[b], chováním věci prodajné na draho, na čas, až bude draho. Zlodějóv chowanye ODub. 87, přechovávání. — w chowanyu jeho (žádaného) in custodiendis illis (desiderabilibus) ŽKlem. 18, 12; z chowanye tvého nap[i]lňen jest břiuch jich de absconditis tuis ŽWittb. 16, 14, překlad neumělý.

chovatedlna, -y, fem., *místo, kde se co chová, Bewahrungsort.* — Uzříš chowatedlnu oděnie videbis armamentarium Pernšt. Isa. 22, 8.

chovatedlnicě, chovatelnicě, chovadlnicě, -ě, fem., *místo, kde se co chová, Aufbewahrungsort;* zvl. *kde se chovají zbraně,* lat. *armamentarium,* z čehož v některých textech *armentarium.* Demin. z *-(d)lna.* — chowatedlnyczie promptuarium ŽWittb. 143, 13 in marg.; rúchovú chowatedlnyczi vestibulum Ol. Ezech. 8, 16, rúšnú chowatedlnyczi vestibulum t. 40, 36 a 40, 49, peněžnie chowatedlnyczie gazophylacium Ol. Ezech. 40, 17, vzem peněžnú chowatedlnyczy gazophylacium t. 4. Reg. 12, 9. Štíty přinosili do chouatedlnycze oděnie ad armamentarium Lit. 3. Reg. 14, 28, do chouatedlnyczie oděnie Ol. tamt.; do chowatelnyczie ad armamentarium MamB. 72[b]. Uzříš chowatedlnyczy domu armamentarium domus Pror. Isa. 22, 8, chowadlniczie Pror. Ol. tamt.; chowatedlnycze armamentarium scutariorum MamA. 16[b].

chovatedlnost, -telnost, -i, fem.: vetus *observantia* stará chowatedlnoſt SekvE. 57[a], chowatelnoſt SekvOp. 177[b]; překlad neumělý.

chovatedlný, adj. z *chovatel, chovající, šetrný, sparsam.* — Ižádný nemá... tak chowatedlny býti, až by almužny nedával z statku svého ŠtítMus. 16[b]. Bude-li ť jeden (z manželů) chowatedlny, ale druhý nebude t. 5[b]. Lakomému na zbožie dějí: chowatedlny jest a nazývají jej všickni strýcem Kruml. 113[b], AlbB. 1[b]. — *Observabiles* dies chowatedlnij dnové HymnA. 25[b], zachowateldny (sic) dnové HymnB. 22[a], překlad neumělý.

chovatel, -e, masc., *Bewahrer:* chowatele dušě tvé neoklamáš servatorem Ol. Prov. 24, 12.

chovatelnicě, -telnost v. **chovatedln-.**

chovati, -aju, -áš, impftiv., *heimlich halten, bewahren, pflegen, aufziehen, erziehen, bedienen, behüten, schützen, halten, erhalten;* pol. *chować,* rus. dial. *chovatь.* Pojí se s gen., a také s akk.: *chovati koho, čeho* a *koho, co.* — Zlý král... káza dietě v sklepě čstně chowaty ApD. c, *chovati v bezpečném úkrytu;* těla zajisté zrušie sě, ale duše aby byly chowany v dobrých a utěšených krajinách až do vzkřiešenie ChelčPař. 150[a]; svátost těla a krve Kristova nebyla obecna ani k vidění ani k jedení všem nehodným ani byla chowana do zajtřie ChelčPař. 185[a]; svatéj Kateřiny chowachu pod straží silnú Kat. v. 1540; kde je (víno) chowas Hrad. 7[a]; Maria chowaſſe, točíš v pamět bráše všecko, co sě dějieše Štít. ř. 76[b]; chowaly mně seštie... absconderunt ŽWittb. 34, 7. — Když sobě (pták) ptá pokojě, kde by chowal dietky svojě AlxV. 874, *chovati, opatrovati, pěstovati, odchovávati;* tiem činem když sú děti chowali, nepřevadila jest neumělost mladosti dětinské křtu ChelčPař. 178[a]; chouay mi jeho (t. děťátka) nutri Ol. Ex. 2, 9; (žena) chowala děťátka nutrivit puerum Mus. tamt.; jehožto (syna králova, Lysias) chowal mladeczkem constituit regnare filium (regis), quem nutrivit adolescentem Lit. 1. Mach. 6, 17, Mus. tamt.; cecíkem królóv chowano budeš lacteberis Pror. Isa. 60, 16. Kmeté jiej (Drahomíře) za právo dachu, by svého syna chowala DalC. 27. Neklan... tomu j'ho (Durinkovi syna Vlastislavova) chowaty káza, řka...: chowayz čsně kniežete svého DalC. 21; řka (Neklan Durinkovi): tobě sem jeho zabiti nekázal, ale cně sem tobě chowaty přikázal tamt. Té (Jitky) v klášteřě cho-

wachu t. 42. Jan počě čsně chowati jie (Marie) Hrad. 60[a]. Ten kanovník sám sobě nechowal koně a nesedlal Brig. 101, nechoval, neopatroval. — Jezabel královna chowala puol deváta sta prorokóv..., ješto bohy rozličné strojili ChelčPař. 165[b], *chovati, míti, udržovati;* (měšťky), jenž chlupáčky a masojiedky (t. psíčky) k ničemuž neužitečné chovagí HusPost. 112[b]. — Když chowaſs čistě své tělo NRada 1888, *chovati, držeti, zachovávati;* nižádný nikdy svého těla v nenávisti neměl, ale krmí je a chowa ho, jakž atd. HusPost. 19[a]; svatý Jakob mě živa chowa Pass. 356; ty chowaſſ nás servabis ŽWittb. 11, 8, ſchowas ŽKlem. tamt.; (svatí) na věky budú chowany servabuntur ŽWittb. 36, 28; já chowagiech těch ve jménu tvém ego servabam eos EvZimn. 39 (Jan. 17, 12). — Což nad ten počet cena (obilí) přeběhne, v kterém počtu stálo to obilé, když jest zamyslil chowati na draho, to vše lichva bude; jako nynie žito..., tehdy kto nynie zamyslí chowati na draho žita a prodá-li je v postě, tehdy vezma osm grošóv nad nynější cenu vylichví pět grošóv každým čberem...; ale když na draho chowa, tehdy doma maje zisku na bratru atd. ŠtítPař. 110[b], *chovati obilé, žito* atd. *na draho,* neprodávati, nýbrž uchovávati je, až bude dražší. Bude chowati toho custodiet ŽGloss. 106, 43, *chovati, zachovávati, šetřiti, ostříhati;* nechouali úpravy non custodierunt t. 77, 10, nechowaly ustavenie božieho ŽPod. tamt.; již chowagy ustavenie servant ŽPod. 102, 18; chowagiechu svědečstvie jeho custodiebant ŽKlem. 98, 7, svědečstvie jeho nechowaly non custodierunt ŽPod. 77, 56; nechowaly slibu non servaverunt ŽWittb. 77, 57, nechowali sú ŽKlem. tamt.; (slib), jehož máte chowaty observare Mus. Gen. 17, 10; ktožkoli... kázanie mé bude chowaty Krist. 91[a]; chowach kázanie tvá servavi ŽPod. 118, 168; ani si choual přikázanie custodisti Lit. 1. Reg. 13, 13; aby činil i choval všechna přikázanie jeho HusE. 1, 54; milujete-li mě, chowayte mých přikázaní Štít. uč. 22[b]; uč sě v tom rady chowaty AlxV. 279; chowayz tvrd(ě) moje slova t. 298; budete chowaty těchto obyčějóv observabitis ceremonias istas Mus. Ex. 12, 25; budete-li na všěch věcech vieru chowati si fidem conservaveritis Mus. 2. Mach. 11, 19; kak by slušalo, chowaty toho duostojenstvie Štít. uč. 42[b]; aby hospodář i hospodyně mírnost při své čeledi chowali RešSir. 39[a]; choway nevinnosti custodi innocentiam ŽKlem. 36, 37; nenáviděl si chowayuczich ješuti observantes vanitates ŽWittb. 30, 7, chowagiucich jěšiutnosti ŽKlem. tamt., chowagyczych ješitnosti ŽPod. tamt. — Noc tato hospodinova má chowana býti observabilis est Mus. Ex. 12, 42, noc tato pilně ostříhána býti má Br. tamt.; tu noc chowaty mají observare debent Mus. tamt., noc ostříhána bude Br. tamt., téť ostříhati mají Bibl. 1857 tamt. — chowaty budu kázanie tvá *scrutabor* ŽPod. 118, 69, překladatel buď měl ve své předloze anebo rozuměl *servabo;* v ŽWittb. je za to: zpitowaty budu..., v Br.: ostříhám. — Vnide J(ežíš) v školu a bieše tu muž, jmějieše suchú ruku; i chowaſſe jeho, zda by v sobotu léčil EvSeitst. 6, 7, i chowaſſye jeho atd. EvVíd. tamt., chováše m. chovali, Vulg.: observabant, *chovati = pozorovati, šetřiti, stíhati,* Br.: šetřili; Bibl. 1857: pozorovali; oni chodidla mého budú chowaty observabunt ŽWittb. 55, 47. — Zákon... chowage duše lex *convertens* animas ŽPod. 18, 8, překladatel rozuměl trvám *conservans;* v ŽWittb. je za to: zákon... obraczige dušě, v Br.: občerstvující. — Had v tom mudr jest, že hlavy vždy před bitím chová HusE. 1, 166, *chovati, chrániti, brániti, hájiti;* aby jie (hory Sion, vojsko) chowaly ut servarent eum (montem Sion) Mus. 1. Mach. 4, 61, k obhajování jí Br. tamt. — **chovati sě.** chowayte ſie attendite Anon. 1[a]. — A jakož jest veliký hřiech a hrozný, dobrého zprávci opomietati, tak jest veliký hřiech a hrozný, zlého kněze milovati a s ním se chowati RokycEvJan. 356[a], *chovati se s kým, shovívavě chovati jej;* zavolaj sobě sem svého psíka, po-

hrávaj s ním... a choway fe s ním Ezop. 11[b], obírej se ,ím. — Choway ffye obojetníkóv AlxV. 206. *chovati, varovati se koho, čeho;* choway fe ženy lahodné a přelšťen nebudeš Kruml. 4[a]; chowati fe jich máte (pokrmů zapověděných) vitanda sunt vobis Kladr. Levit. 11, 13; chowaty... sě máte chřiestele (vitare) Mus. Lev. 11, 16; (zákonník, řeholník) aby fie chowal lidské obcě Kruml. 321[b] (aby se varoval lidské společnosti); chowayte ſye přěludy diáblové Hrad. 18[b]; zlého ſye diela chowayte t. 131[a]; choway ſye toho t. 18[a]; (člověk) když fie nechowa všedních hřiechóv Kruml. 136[a]; čeho ſye chowaty a čeho ſye nechowaty Alb. 15[b]; choway fie psa Tkadl. 6[a]; umrliny fie budete chowaty vitabitis Mus. Lev. 11, 11; nesličných pak a marných básní fe choway fabulas devita Pernšt. Tim. 4, 7. Chowayte fe ot lidí cavete ab hominibus EvOl. Mat. 10, 17, *chovati sě ot koho,* podle lat.; ať ſye chowagy od toho, což posvěceno jest ut caveant ab his Mus. Lev. 22, 2; to jest nehřešiti neb od hřiechóv fie chowati ChelčPař. 190[b]; chowali fie od jiného všelikého viděnie Kruml. 132[a]. — Poddal s' sě v vojenské bydlo, choway fe, by ť neostydlo AlxV. 978, *chovati sě* a při tom *vedlejší věta;* choway ſye, ať ižádný nezvie cave ne quis noverit Ol. Ruth. 3, 14; choway fie nás, ať kuože zedrána nebude Tkadl. 6[a]. Choway fie ocasa nezbuda tamt., *chovati sě,* s part. *-nt.*

chovatlivý, adj., *schránlivý, gerne bewahrend, wirtschaflich:* peculiosa, svého pilná a chowatliwá RešSir. 180[a].

chózě, -ě, fem., *chůze, Gang;* z *chodja.* — Za jiezdu nebo chuozi VšehK. 111[b].

chozenie, -ie, neutr., *chození, das Gehen.* — Do kostela časté chozenie ŠtítMus. 81[a]. (Knap, tovaryš soukennický) má z práva k svéj potřěbě učiniti do roka paddesát loket sukna k chozeny Rychn. (na oblek chodicí).

chozij- v. **chozuj-.**

chozúcí, adj., *chodící, gehend;* z *choditi* praes. *chozu.* — Všickni chozuczy transeuntes ŽWittb. 88, 42 glossa.

chozujúcí, adj., *chodící, gehend;* z *choditi.* — Nebude chozygyczy transiens Pror. Isa. 34, 10; jako zvieřě na poli chozygycze descendens Pror. Isa. 63, 14; všickni chozygyczy transeuntes Pror. Jer. Lament. 2, 5; všelikému chozygicziemu mimo tě transeunti Ol. Ezech. 16, 20.

Chraber, -bra, masc., *jm. osobní:* Hraber NekrP.; *-ber* z *-bъrъ?*

Chrabera, -y, masc., *jm. osobní:* Mara, Chraberae uxor Lún. ks. 1408. Srov. nč. *Chabera* KotíkPříjm.

Chrabrci v. **chrabřec.**

chrabřec, -brcě, masc., *chrabrý muž;* z *chrabrьcь,* a toto z *chrabrъ.* — Je ve *jm. místním* **Chrabrci,** -břec, plur. masc.: Andraeae dicti Plachta de Chrabrzecz Lún. ks. 1401, Stephanum filium Plachtae de Chrabrzecz t. 1415; Chraberce Pal. pop., něm. Chrabřetz (v Žatecku) z česk. gen.

Chrabři, -bry, -ber, plur. masc.; za *Chrab-* bývá také **Chab-,** jako v *chabrý* m. *chrabrý,* v. t.; a také *Ch'rab-,* s mimovolným *-i-,* jako v *Milada* m. *Mlada.* — *Jm. místní:* Chabr Tom. decim. 4, b. z r. 1399 a 1403; Chaber UrbE. 220, 226; Chraber Tom. decim. 67 z r. 1352, 1367, 1405, de Chraber TomZ. 1433 n 284; Chyraber Tom. decim. 47 z r. 1369; — Chabry Pal. pop.

chrabrý, adj., *statečný, tapfer;* stsl. *chrabrъ* fortis, subst. pugnator.; z *chorb-.* — Žádané *chrabr-* nedoloženo, srov. Dobr. Gesch.[2] 390, je za to *chabr-:* Boleslav Chabrý Háj. 88[b], Boleslava řečeného Chabry t. 89[b]; ale dlužno je předpokládati pro *chrabřec* a *Chrabři,* v. t.

chřáda, chřada v. **chřieda.**

chřadlý, adj. z *chřadnúti,* part. *chřadl.* — Srdce chrzadle cor tabescens Ol. Naum. 2, 10, Pernšt. tamt.

chřadnúti, chřadnu, chřědneš, impftiv., *chřadnouti, abgezehrt werden, welken, schwinden;* stsl. *chręnąti* esurire Mikl. Etym.Wtb., z *chręd-.* — Jímž by (člověk) měl vesel býti, tiem chrzedne Štít. uč. 101[a]. Lidé chrzadnu strachem Krist. 84[a]; chrzadna strachem ŠtítMus. 55[a]. Kde sú (děti) chrzadly

jako raňení cum deficerent quasi vulnerati Pror. 105ᵃ (Jerem. Threni 2. lamed). Onen pro něco závistí chrzedne ŠtítMus. 22ᵃ; bych z závisti chrzadl Modl. 44ᵇ. Srdce po tvéj milosti chrzyedne Rúd. 26ᵃ. Ve mně samém chředne duše má marcescit Kladr. Job. 30, 16; chředla jest duše jeho aestuavit Kladr. Judith 13, 29. Proč tak velmi chrzednefs attenuaris macie Lit. 2. Reg. 13, 4, velmi chrziednefs Ol. tamt., chrzyednefs attenuaris MamA. 15ᵇ. chrzadne tabescit MamA. 36ᵃ; chrzadme (sic) tabescimus Ol. Ezech. 33, 10, m. -dneme. — chwadne dušě má deficit ŽKlem. 83, 3, chw- m. chř- omylem.

chrácholiti v. **chlácholiti.**

chrám, -a, -u, masc., *Tempel, Kirche;* stsl. *chramъ* domus; z *chormъ.* — w chramye svatém in templo ŽWittb. 10, 5, w chramu ŽPod. 5, 8; podle chrama AnsOp. 5; na stolici chrama templi Koř. Luk. 4, 9; k straně chrama levé ad partem templi Kladr. 2. Par. 23, 10; z chramu svého de templo ŽKlem. 17, 7, z chrama ŽPod. tamt. Buď tobě chram tvá komórka Štít. uč. 50ᵃ. chram templum Prešp. 2195, BohFl. 663; tabernaculum ŽKlem. 73, 7, ŽPod. 18, 6; arca t. 131, 8; conclave Veleš.

chrámný, adj. z *chrám, Tempel-:* penieze v (dutý) slúp chramny položené Comest. 259ᵃ; nesluší ť jich (peněz Jidášem vrácených) položiti k chramnym penězóm in corbonam EvOl. 247ᵃ (Mat. 27, 9); na zlatu chramnem templi t. 287ᵃ.

Chramosta, -y, masc., *příjm.:* Chramofta sutor KolB. 2ᵇ (1494).

chrámový, adj. z *chrám, des Tempels, Tempel-:* opona chramowa ML. 39ᵇ; před dveřmi chramowymi Comest. 99ᵇ; sluha chramovi Levites MamA. 28ᵃ, sluhy chramowe Levitae Mus. Num. 1, 53; pro hřiech sluh hramowych (sic) Comest. 85ᵃ; v službě chramowey t. 88ᵃ; na chramowe posvěcenie Krist. 69ᵃ; zrušeny budú modly chramowe MamA. 22ᵃ; podobenstvie chramowe similitudo templi ŽWittb. 143, 12.

chrámský, adj. z *chrám, Tempel-:* opona chramfka ML. 106ᵃ, t. 15ᵃ.

chrániti, -ňu, -níš, impftiv., *beschützen, bewahren;* stsl. *chraniti* custodire, *chrana* cibus, z *chorn-.* — (Pokora) brání před zimú..., před přívalem chrana (sic) Brig. 153, omylem m. chrání. Mocný hospodine, jenž... jakž chtě dary své dělíš... hranye vše, což jest, ot hlada LMar. 60. (Ana) se zakrejvala a aby poznána nebyla, fe chranila KolC. 156ᵃ (1588). Aby vyprostil ot smrti dušě jich (kteří se ho bójí) a chranyl jě ot hladu ut... alat eos in fame ŽKlem. 32, 19, překlad volný. — Všeho, jehož sta žádale oči moji, nechranyl sem jima non negavi Ol. Ekkl. 2, 10, omylem m. nebránil. — Ochotný člověk, jenžto sě smiluje a chrany, uloží řěči své v súdě qui miseretur et commodat, disponet ŽKlem. 111, 5, překlad volný; za to: jenž poyczye ŽWittb., pozyczige ŽPod.

Chřápa, -y, masc., *jm. osobní:* Chrzappa TomZ. 1395 n 118; snad sem patří také: Hrapa NekrP. (2). Srov. *Křápa.*

chrapáč, chřapáč, -ě, masc., *houba toho jména:* nakladˇ do ňeho (oleje) hub, jako ť slovú smrži, a to těch chrzapaczuow samcuov Chir. 104ᵇ; chrapacž (houba) Lact. 269ᶜ.

chrápanie, -ie, neutr., *das Röcheln:* chrápanij a drápaní v hrdle Háj. herb. 67ᵇ.

chrapati, chřapati, onomatop.; časem rozlišeno *chrap-* a *chřap-* významem, v. *chrapavý, chřapavý.*

chrápati, -pu, -peš, impftiv., *schnarchen;* onomatop., z *chrep-,* srov. *chropěti,* nč. *chrůpati.* — Muž učiniv sě spě poče chrapati GestaKl. 50. Nejeden panošě hlúpý ještě ležieše a chrapye AlxV. 2442.

chrapavý, chřapavý, chráp-, chřáp-, adj., z *chrapati, chřapati,* v. t. — *Křehký, spröde, zerbrechlich:* ktož z země chrapawe třěpy lepí fragilia vasa Lit. Sap. 15, 13, chrapawe třěpy činí Ol. tamt., chrapavê třepy Hlah. tamt. — Přenesením o hlase, podobném k hlasu nádoby křehké: *chřaplavý, rasselnd, kreischend:* (jeptišky některé v kůru) mají hlasy chrapawe jako rozbity zvon (voces) depressas GlossA. (vložka mezi l. 109 a 110); chrzapawy raucidus Lact. 137ᵈ.

Chřápek, -pka, masc, *příjm.:* Hrapek NekrP.

Chřapina, -y, masc., *příjm.:* Chrzapyna TomZ. 1383 n 304.

chřaplivost, -i, fem., *chraplavost, Heiserkeit:* chrzapliwoft raucitas Lact. 137[d].

1. **chrast,** ze staršího **chvrast,** -a, -u, masc., a také -i, fem., *chrastí, křoví, Gesträuch, Gebüsch;* stsl. *chvrastъ* sarmentum; z *chvorst-,* srov. sthněm. *horst* Wald. — Nepřěstávali páliti peci... kúdelí a smuolú a chraftem malleolis (sazenicemi) Pror. Dan. 3, 46, ProrTel. tamt., Ben. tamt. Biskup pod chraftem skryl sě Pulk. 97[a], v tom chraftu tamt. Smrt vie všě země i všě vlasti, vie všě lesy i všě chrafty, nikomu atd. Vít. 33[a]. Všěcku chraft polskú virgultum Ol. Gen. 2, 5, všelikú chraft polskú Mus. tamt.; v té chrafti pepř roste Mand. 54[b]. Bývati pod chraftmi sub sentibus Ben. Job. 30, 7. chraft dumus (trnový keř) Prešp. 566, Rozk. 1057, SlovBrn. 200; chraft virgultum Cath. 179[a], chraftu virgultum MamV.; chraft rubetum MamA. 33[b], rubus t. 34[a]; chraft saltus HymnA. 24[a], HymnB. 21[a]. — Změnou hláskovou také **chřast, chřást,** -a, masc., *chrastí, chřástí:* když byl na chrzaftu KolC. 51[a] (1583). — *Příjm.:* Ondřej Chrast UrbE. 26, TomZ. 1433 st 32; k tomu fem. **-ová:** Margaretka Chrastowa TomZ. 1433 m 10. — *Jm. místní:* de hrasta DeskDE. 1318, de Chrast TomZ. 1455 m 9.

2. **chrast, krast,** -a, -u, masc., a **chrast, krast,** -i, fem., také **chrásta, krásta,** -y, fem., *strupy, prašivina, Grind, Räude;* stsl. *krasta* scabies, pol. *krosta,* rus. *korosta,* z *korst-.* V č. *krast-* již v době staré zřídka se vyskytá, obyčejně bývá *chrast-.* — (Lidé) věčnú chraft majíce neměli jsú přisluhovati scabiem Comest. 81[a]; chrafti ť jsú byli scabies t. 83[b]. Rani tě hospodin chraftamy percutiat te scabie Lit. Deut. 28, 27, chraftamy i svrabem scabie et prurigine Ol. tamt., chraftem také i svrabem Kladr. tamt.; raní tě pán... i krástami i svrabem HusE. 1, 56. Maje svrab neb chrafti na těle si scabiem, si impetiginem Ol. Lev. 21, 20. (Kristus) přijal naše tělo praeter škaredosti, jako chraftuow, lišejuov HomMak. 77[a]. Pomaž tiem (mazadlem) chraft ChirB. 185[b]. Znamenie mravence a suchých chraft neb lišeje jesti ť svrab Sal. 400; o mravenci a suché chrafti neb lišeji tamt.; mravenec neb suché chrafty neb lišej stávají z jedné hmoty vodné krve slané tamt. Vedlé těch neštovic sú chrafti neb škralúpové malí t. 254. O škralúpě neb chraftach na hlavách t. 214. Suché chrafty a lišej často bývají na tváři Rhas. 85. krafti scabies Prešp. 1573; chrafty scabies MamD. 309[a], impetigo t. 298[b]; chrasti neb praši scabies Veleš.; Garab krafta Lit. výkl. jména Garab.

3. **chrast, chřest** v. **chřest.**

chrástel v. **chřiestel.**

chrastavec, *krastavec, -vcě, masc., *chrastavý člověk:* chrastawicz (sic) scabidarius Rozk. Veleš. — *Rostlina toho jména, Grindkraut:* scabiosa to jest chraftawecz LékA. 81[a], chraftawecz ApatFr. 107[b].

chrastavěti, *krastavěti, -ěju, -ieš, impftiv., *chrastavým se stávati, grindig, krätzig werden:* kóň chraftawye ChirB. 291[a]; prašivěti, strupy mieti, chraftawieti Lact. 229[a].

chrastavost, *krastavost, -i, fem., *neduh toho jména, prašivost, Räude:* prašivost nebo chraftawoft hlavy Rhas. 31; o chraftawofti a svrabu na všem těle Sal. 407; morphea jest plémě (druh) chraftawofti od krve shnilé nebo porušené zarozená Rhas. 87.

chrastavý, krastavý, adj., *prašivý, räudig.* — Češte své, ač i kraftawo, nedaj v své, česká hlavo, ciuzozemci DalC. 4; češiž své, i krastavo, nedaj v sě cizozemci, česká hlavo DalJ. 4 z rkp. L, i krastavo t. z rkp. P, i chrastavo t. z rkp. Ff a j. Ktož chraftaw jest Mill. 20[b]. Zvieře... bude-li chraftawe habens impetiginem Ol. Lev. 22, 22, bude-li chraftaue Lit. tamt. Glabriosus id est scabiosus strupivý, chraftawy Lact. 77[a]; chraftawa hlava ApatFr. 65[b]; chraftawyma rukama Brig. 121; život chraftawi RVodň. 270[b] (život, střední část těla). kraftawy

(impetiginem habens) MamE. 309ª; Garab kraftawi Lit. výkl. jména Garab.

chřástel v. **chřiestel.**

Chrasten, Chvrasten, -stna, *jm. místní, Vyšehrad;* tvar jmenný adj. **chrastný, chvrastný,** ze subst. *chrast, chvrast,* v. t. — Ab arbustis nomen Hrasten KosmA. I, 9, Kosm5. tamt.; nomen Hurasten Kosm1. t., Kosm6. t., Wrasten Kosm4. t. atd.

chrastie, *chvrastie, -ie, neutr. *chrastí, Gesträuch;* stsl. *chvrastije* sarmenta. — Na všelikém chrafty in omnibus frutetis Pror. Isa. 7, 19.

chrastina, *chvrastina, -y, *Gebüsch.* — Když omrčechu na té chraftinie OtcB. 51ª. Divoké jahodiny, kteréžto w chraftynach rostú Mand. 54ª. Všelikú chraftinu polní omne virgultum agri Pr. Gen. 2, 5; ve všelikých chraftinach in omnibus frutetis Pernšt. Is. 7, 19. In Horách... duo lanei chrastin UrbR. 426. Orel... sletěv do chraftiny doluo a mladé lišky pobrav... je pojedl Ezop. 37ª. Kúpil čtvrt dědiny: diel dědiny, diel lauky a diel chraftiny KolB. 96ª (1498); diel luk, chraftiny a lesóv KolA. 6ª (1502).

Chrastla (?), -y, fem., *jm. osobní:* Hrastla NekrP.

chrastný, adj. z *chrast,* v. *Chrasten.*

Chrasty, *Chvrasty, plur., *jm. místní:* (silva) Chrasty UrbR. 129.

chraščěnín, *chvraščěnín, -a, masc., *jehož rodiště, bydliště je Chrast.* — Je ve *jm. místním* **Chraščěné, Chraščany:** Chrassczany UrbE. 219, de Chrasczan TomZ. 1392 n 63; Chrašťany Pal. pop., Chrášťany KotMíst.

chrb, chřib, -a, -u, masc., *kopec, vrch, vršek, Berg, Hügel;* vlastně **chřeb* gen. **chřba,* z *chrъbъ.* Podobné znění, a také nějaká podobnost významová působí k tomu, že se slova *chrb-* z *chrъb-* a *hrb-* z *gъrb-* matou; srov. *hrb-.* — Promontorium příhořie..., *grimila chrb, propast sit abyssus etc. Prešp. 71 (srov. gruminus, grumus = acervus DC.); chrb, hrb *grynula Rozk. 81, chrb *grinula Veleš.; chrb *grimula RVodň. ad 62ª. — Kublaj s svú vojskú pod jedním chrzyebem (sic) odpočíváchu Mill. 53ᵇ; vjeda na ten chrzyb 53ᵇ. K jednomu chrzybu PulkL. 31. — Sem patří bezpochyby také doklad psaný cliuu hrlowe Nom. 69ᵇ, m. chrbové. — Srov. nč. dial.: do křibů nemohly kravky vůz vytáhnouti Rais, Výměnkáři (1891) str. 42, s výkladem pod čarou: křib, chřib = vršek.

chrbek, chribek, -bka, -bku, masc., demin. z *chrb, chrib:* toho chribku, jenž slove Chlumek Sedl. Dsky dvorské 33 st. 369 z r. 1488, — na té hůrce, jenž slove Chlumek Sedl. tamt.

chřbet, chřebta atd., analogií také gen. chřbeta atd., masc., *vrch věci vysedlé, hřbet, Rücken;* stsl. *chrъbьtъ* cervix, dorsum, z *chrъbьtъ.* Z *chřb-* vyvíjí se spodobením a časem ovládá *hřb-.* Za *-ъ-* v *chrъb-* bývá v případech náležitých podle pravidla jerového *-e-.* Někdy však bývá tu střídnice *-i-,* tedy *chřibet* atd., jako ve *chřib* vedle *chrb,* v. t., a jako již v nejstarších textech stsl. bývá *chribьtъ* vedle *chrъbьtъ,* Oblak v Jag. Arch. 17, 432. — Had, kterziz (sic) má črný chrzwet RVodň. 267ª. Rakové, majíce chrzbiety tvrdšie než kokodrilové Alxp. 86. chrzbetowe jich vеždy nakřiveni dorsa ŽKlem. 68, 24, chrzbet jich vеždy nakřiv ŽPod. tamt. Tvój nepokoj má mój ustalý chrzbet upokojiti Kruml. 374ª. Najmenší prst mój větčí jest chřbeta otce mého maíor dorso Kladr. 3. Reg. 12, 10. Zadci chrzbeta jeho posteriora dorsi eius ŽKlem. 67, 14; wiczie chrzbeta jeho ŽWittb. tamt., wyecze chrzebta ŽPod. tamt., týl chrzebta ŽKap. tamt. Chtíč ponauká... a hřbet nás svrbí RešSir. 56ª. Raň chrzebti nepřátelóv dorsa Lit. Deut. 33, 11, Ol. tamt., chrzyebty nepřátelóv Mus. tamt. Hřiešní aby na chrzebtie dobrých kovali Jeron. 14ª. chrzybeti králóv zvrátím EvOl. 204ª. — Tehda král sodomský a král gomorský chrzbety obrátivše vpadali sú tam terga verterunt cecideruntque Pr. Gen. 14, 10, *chřbet obrátiti,* na útěk se dáti, jako v předloze lat.; chrechty (sic) obrátili Jeron. 101ᵇ; chrzbet obrátili vertentes terga Lit. Súdc. 20, 31; (Filip) když jest uzřel mnostvie lidu Pausa-

niova i obrátiv hrzbet a da se na běh Alxp. 10; (ti) chrzebet obracují Kruml. 437ª. — Zavⁱrhl jsi za chrzbet všěcky hřiech(y) mé proiecisti post tergum ŽWittb. Ezech. 17, *zavrci za chřbet;* zavrže ť je (člověk naučení nemilé) za hřbet RešSir. 157ª. — Položíš jě (nepřátely) chrzebetem pones eos dorsum (adverb.) ŽWittb. 20, 13, chrzebtem ŽPod. tamt. Nepřátely mé dal si mi chrzbet dorsum (adverb.) t. 17, 41, nepřátely mé dal si mi chrzieb ŽPod. tamt. (bezpochyby nedopsáno -tem), chrſbetem ŽKlem. tamt, cherzebtem ŽKap. tamt. Ti (naháči) chrzbet obnažiece biči tepiechu DalC. 91. Některý konvrš bez ruky stojieše, druhý bez nohy ležieže, třetí přěs veš chrzbet sadel (ránu) mějieše t. 42. — chrzbet dorsum Prešp. 1209; chrzbeth dorsum Pror. Dan. 10, 6, Vít. 92ª; grsbet dorsum Diefb., hrzbt (sic) Nom. 67ᵇ; ot chrzebtu a dorso Ol. Bar. 2, 33, kromě chrzbeta Mill. 47ᵇ; na chrebtie (sic) Otc. 201ᵇ, na chrſebtie in dorso ŽKlem. 65, 11, na chrzyebtye Pror. Jer. 48, 37, na svém chrbetie (sic) KřižA. 304, na chřbetie HusPost. 60ª, na chrzbetie Otc. 247ᵇ, Ol. Prov. 10, 13, na hrzebetie VšehK. 269ᵇ; po hrzbetie hladiti Alxp. 7; chrzbetem Ol. 2. Reg. 22, 41, svým hrzbetem EvOl. 19ª; chrzebtoue jich Lit. praef. ad evang., krzebtowe jich dorsum eorum ŽTom. 68, 24; chrzebty ROlB. 101ᵇ, na chrzebty Modl. 53ª. Srov. také nč. dial.: hřibet, řibet Dušek jihoč. 2, 40, po hřibetu Erb. čít. 34 (domažl.), křibet BartD. 1, 27 (záhorsk.) a 62 (val.); stpol.: chrzebet, chirzybet ŽFlor. v Jag. Arch. 6, 512, na chrzybyet, na grzebth, na grzebyeczye, krzeptem, krzebytem BrücknApokr. 333; a mrus. lemk.: chyrbet, gen. chyrbeta Jag. Arch. 16, 18.

chřbetina v. **chřebtina.**

chřbetna, také **chřebetna,** -y, fem., z *chrъbъtъna; hřbetní žíla(?):* chrzbetna varex Prešp. 1232 (varex ruckader Diefb. Gloss.); chrzebetna též Rozk. 2011.

chřbetnáč, -ě, masc., prý *obluda nějaká:* chrzbetnacz *enichires Prešp. 411 v kap. Clauda monstra; strojené.

chřbetní, adj. ze *chřbet, Rücken-:* vyvinutie kostí chrzbetnich Sal. 689, *chřbetní kost;* hrzbetnij kost spina(dorsalis)Lact. 26ª.

chřbetnicě, také **chřebetnicě,** -ě, fem., *hřbetní kost, Rückgrat;* z *chrъbъtъnica.* — Rány chrzbetnice sú více strašné než prsné Sal. 327; skrze chrzbetnicy t. 337; o mozku chrzbetnicze mícha řečeném Rhas. 28; chrzbetnyczye spina Rozk. 1981, chrzbetnicze spina Prešp. 1211; chrzyebenyczye (sic) spina BohFl. 427.

chřbetný, adj. ze *chřbet, Rücken-:* chrzbetne žíly ApatFr. 57ᵇ; chrzbetna dna t. 45ᵇ.

chřbetový v. **chřebtový.**

chrbina, -y, fem., *hrbolovitá země;* z *chrъb-.* (Prodal statek) s vrbinami, chrbinami, stráněmi Hořov. 1623.

chrbol, hrbol, -a, -u, masc., *kopeček, vrcholek;* z *chrb.* — *Nějaké pokrytí hlavy:* sejme ť kněz chrboly s hlavy její Pr. Num. 5, 8, překlad volný, Vulg.: discooperiet caput eius, Br.: odkryje hlavu její. — *Jm. místní:* v Chrbolech PoprR. 35, z Chrobol (sic) t. 52.

chrbolovatý, hřb-, adj. z *chrbol, hügelig.* — (Dřievie) nehladké, hrzbolowate KabK. 22ª.

chrbolovie, hrb-, -ie, neutr., *hrbolovitá země(?):* hrboloue clivum (sic) Prešp. 78 v kap. de mundo, hrbolowie též MamA. 19ª; v Rozk. 96 je za to: hrbowate.

chrbovatý, hrbovatý, adj., *kopcovatý, hügelig:* (miest) hrbowatych a dolovatých Hug. 22; hrbowate cliv(os)um Rozk. 96; clivosus id est monticulosus hrbowaty, nerovný, jamatý Lact. 38ᵇ.

chrčěti, -ču, -číš, impftiv., *chrčeti, rieseln;* onomatop. — Jeho svatá krev třmi potoky chrczieſſe Pass. 202, krev třmi potoky chrczyeſſe ML. 116ᵇ, krev čtyřmi potoky chrczieſſe Krist. 100ᵇ. Ano potoky krve s jejie svatého živótka chrczye Pass. 320; ano potoci krwie z jejieho svatého života chrczye Lvov. 95ᵇ. Kterak neskrovní potoci (krve) z tvé hlavy chrczye Modl. 54ᵇ.

Chrčici, plur. masc., *jm. místní:* z Chrczicz KolCC. 29ᵇ (1554); k tomu adj. **-ičský:** Mikeš Chrcziczky KolB. 45ª (1496).

Chřebele(?), *jm. osobní:* Hrebele NekrP.

chřebet v. **chřbet.**

chřebetina v. **chřebtina.**

chřebetna v. **chřbetna.**

chřebetnicě v. **chřbetnicě.**

chřebtina, také **chřebetina,** a **hřebet-, hřbet-,** -y, fem., z *chrьbьtina:* chrzebczina (sic) varex Veleš., *hřbetní žíla(?),* srov. *chřbetna.* — *Hřbetní kost, hřbet:* hrzebietina (sic) spina (dorsalis) Veleš., hrzbetyna tergum MamF. 94^{b}.

chřebtový, chřbetový, adj. ze *chřbet, Rücken-;* z *chrьbьtovъ.* — Ktož maže tiem olejem chrzebtowe kosti RVodň. 267^{b}. chrzbetowa kost spina dorsi Vít. 92^{a}, ApatFr. 116^{a}; čuba chrzbetowa KolB. 144^{b} (1499), šuba chrzbetowa t. 143^{a} (1499).

chřěčný v. **křěčný.**

chřěda v. **chřieda.**

chřěn, -a, -u, masc., *křen, Kren, raphanus;* stsl. *chrěnъ* cochlearia armoracia, rus. *chrên;* stněm. *krên* ze slov. — chren raphanum graecum nos radicem vocamus MVerb.; chrzyen raphula (sic) Rozk. 1327, chrzen též Prešp. 701; chrzyen raphanus maior BohFl. (67); chrzen raphanus BohFl. 314, RostlD. 91^{b}, ApatFr. 76^{b}, RVodň. 263^{a}, Lact. 272^{d}; chrzien raphalus RVodň. 43^{b}, t. 69^{d}; chrzen raphanus minor RostlF. 12^{b}; chrzien *cortus MamA. 18^{b}; chřen Háj. herb. 105^{b}, okolo chřene t. 214^{b}, s chřenem t. 94^{a}. Vezmi kořen chebdový... a zetři jako chrzen Chir. 199^{b}. — *Jm. osobní* **Chřěn, Křěn:** Kren KosmA. III, 19, Kosm1. tamt., Chren Kosm4. tamt., Kosm4^{a}. tamt. Sulislaus et Hren, filii Sulislai de Tirnowan Reg. II, 1238, Chreno filius domini Chrenonis t. 1281, Chrzyenonem capellanum t. IV, 1338; Creno purchravius de Pribenitz t. II, 1281.

Chřěnek, Křěnek, -nka, masc., *jm. osobní,* demin. z *Chřěn, Křěn:* Crzenek de Ulrichow Reg. II, 1295, t. IV, 1295.

Chřěnici, Křěnici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Krzenicz Reg. III, 1331, de Chrzenicze TomZ. 1431 n 15; Křenice, -ic KotMíst.

chřěniti, -ňu, -níš, impftiv., *prouditi(?), chrčeti(?):* Tak jakž křemen na bystřeni, po němž prudká voda chrzeny, tepe ť ve ň ve dne i v noci, však ho proto nerozmočí Hod. 81^{a}. Nejasné.

Chřěnovici, Křěnovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* (villam) Crenouicz Reg. III, 1327, Chrzenowycze UrbE. 138, de Chrzenowicz TomZ. 1378 m 13.

chřěnový, adj z *chřěn, Kren-:* kořen chrzenowi RVodň. 268^{a}; květu chrzenoweho Chir. 232^{a}; vařiž (kořenie) u vodě chrzienowe t. 182^{b}; s mízkau chřenowau Háj. herb. 67^{b}.

chřěp- v. **chřiep-**.

1. **chřěst,** -a, -u, masc., *Gerassel;* onomatop. — chrzeſt listu zděsí je Hug. 413; boje se chřestu nechoď v les Smil. přísl. ve Výb. I, 841; chřeſt listu chřestícího sonitus folii volantis Br. Lev. 26, 36. Nč. *chrast, chřast, chřest, chřestění.*

2. **chřěst,** -i, fem., *chřest, Spargel, asparagus;* z *chręstь.* — chrzyeſt aspergus (sic) Nom. 66^{b}, Vocab. 175^{a}; chrzieſt asperagus (sic) RVodň. 50^{c}; nč. chřest obecná asparagus officinalis Jg. Srov. *chřěšč.*

chřěstač, -ě, masc., *kdo chřestá, Plauderer:* štebetné husí krky a kačičí chřeſtače RešSir. 150^{b}.

chřěstati, impftiv., *kvakati, quaken:* chrzeſtati, coaxo, verbum proprium ranarum Lact. 185^{c}; — k tomu **chřěstnúti, chřiestnúti,** -nu, -neš, pftiv., *zarachotiti* (advokát vstrčil do pacholka) »tulich, až to chříſtlo« WintObr. 2, 719 (r. 1594).

chřěšč, -ě, masc., *chřest, Spargel, asparagus;* z *chręstjь,* srov. stsl. *chręščь* cartilago, rus. *chrjašč* též. — chrzyeſcz asparagus BohFl. 347, aspergus (sic) Rozk. 1533, spargus (sic) RostlD. 84^{a}; chrzieſcz aspargus (sic) Prešp. 842. Srov. *chřěst,* -i, fem.

chřib v. **chrb.**

chřib- v. **chrb-** a **hřib-.**

chřieda, neboli **chřěda,** -y, fem., *nemoc nějaká;* z *chręd-,* srov. *chřadnúti,* m. *chřáda, chřada,* dat. lok. *chřiedě.* — chrzieda perda RVodň. 26^{b} (perda = iactura DC.); chrzieda peora (sic) Prešp. 1599 v kap. de languoribus, ohrzyeda (sic) též Rozk. 2361.

chřiepě, -ě, fem., *chřípě, Nasenloch; z chrip-,* v. *chřipěti.* — (Lidé, v zemi cizí) mají chrziepie široké Mill. 120[a], mají chrziepy k čelu obrácené tamt. Chrziepi učijeta vóni drahú Kruml. 302[b]. Vuoně v naše chrzipi vcházie Alxp. 101. Přijímaj z toho (vína) vóni chrziepyemy Chir. 262[b]. Modly... chrziepi majú a nevzčenichajú nares ŽWittb. 113, 6 (14), chrziepi majiú ŽKlem. tamt., chrziepye mají ŽPod. tamt. Pomaž chřipij Háj. herb. 352[b], pomazati chřipij t. 18[b], pomazáním chřipij t. 268[b]. Duch w chrzyepyy jeho jest spiritus in naribus eius est Pror. Isa. 2, 22; w chrzyepyech v tvých in naribus t. 37, 29. (Židé, hříšní) přičínějí ratolest k chřiepím ad nares Kladr. 8, 17. Zavěsím obruč v tvú chrziepi Ol. 4. Reg. 19, 28; krúžek zlatý w chrziepi jeho in naribus t. Prov. 11, 22. Jedna chrziepi (sic) ve krvi stane KlemK. 75, m. chřiepě; do druhé chřijpě Háj. herb. 169[b]. Vezmi ředkev a skrájej ji na dél a vstrč do každé chrziepie Chir. 318[a]. Skrzě chrzyepy vaši per nares Mus. Num. 11, 20. chrziepi nares Prešp. 1195; chrzyepye nares BohFl. 393, chrziepie též RVodň. 65[d]; v mú chrziepij in meis naribus Ol. Job. 27, 3, v našich chrziepiech t. Sap. 2, 2, skrzě chrziepie vašě t. Num. 11,20, z chrziepij jejích t. 2. Reg. 22, 9. — Naposledy přišel jeden na ňeho (t. Solon na Kroesa), kterýž mu chřijpij dobře proprázdnil Reš-Sir. 62[b], t. jemu mozek otevřel, jej poučil.

chřiepenina v. **chřipenina.**

chřiepina, -y, fem., *dutina nosní, Nasenöffnung.* — Poteče ť ven veliká nečistota chrziepynamy Chir. 318[a]. Vstrč (pisk od pera nebo cívku) v nos, a to proto, ať by ta chrziepyna nezarostla t. 13[b].

chřiepodna (?), -y, fem.: chrzepodna *narex Prešp. 1235 v kap. de membris, *dna (nemoc) chřípí?*

chřestálek v. **chrstálek.**

chřiestel, chřástel, -e, masc., *chřástal, křástal, chřistel, Wachtelkönig;* stsl. *krastělь, chrastělь,* fem., coturnix, rus. *korostelь,* pol. *chrościel; z korst-.* — Chrzieſtel dobře běhá po zemi a mdle léce ŠtítMus. 72[b]. — chraſtel *dumifex Prešp. 254 v kap. Volatilia campestria, Rozk. 482, Nom. 65; chraſtel *dunifes RVodň. 6, *achilon t. ad 49[b]; chrzieſtel terraneola Lact. 286[a]. — Nemáte jiesti chrzieſtele larum Lit. Lev. 11, 16, Ol. tamt., (chovati) sě máte chrzyeſtele Mus. tamt. (larus *racek;* za to v bibli Br. a 1857 *vodní káně);* chrzieſtele larum MamV., MamD. 298[b]; chrzieſtel larus MamE. 308[b], chrzyſſtel též SlovF.

chřiestelík, -a, masc., *pták toho jména,* demin. z *chřiestel.* — chrzijeſtelijk *qualia, avis a voce Lact. 285[c].

chřiestnúti v. **chřěstati.**

chřipěnie, chřipenie, -ie, neutr., *chřipění,* srov. *chřipěti.* — Ktož má veliký kašel a chrzypenye v hrdle Chir. 152[a]; chrzijpenije anhelatio Lact. 13[a].

chřipenina, -y, fem., *dušnost, schwerer Athem:* chrzipenyna anhelitus Rozk. 2405, chrzepenina anhelitio (m. anhelatio neboli anhelitus) Prešp. 1619 v kap. de languoribus.

chřipěti, chřípěti, -ṕu, -píš, impftiv., *heiser sein; z chrip-,* srov. stsl. *chripnąti* raucescere. — (V stáří) uši hlechnú, hlas chřípí, srdce mdlé HusPost. 215[b]. Zmlknúti, chržipieti esse vel fieri raucum Lact. 224[c].

chřiptavý, adj., *chraptivý, heiser:* hlasy chrziptawe Hug. 160.

chřistavka (?), -y, fem.: krajadlo..., povězadlo..., chrziſtawka *strigula Prešp. 2441 v kap. de artificibus.

Christo- v. **Kristo-**

chříšč v. **chrúst.**

chřitel (?), *křeček, Hamster:* kolčava..., rys..., gurgulio chrzytel BohFl. 186, gurgulio m. curculio = hamistro Diefb. Gloss.

chrkač, -ě, masc., *kdo chrká, Räusperer;* — je v *příjm.:* Chrkaczonis TomZ. 1485 h 157.

chrkačka (?), -y, fem.: rozhranie calvaria, bojište belliludium, *nuxulium chrkaczka Prešp. 2020 v kap. de civitate, czrchaczka *nuxilium Rozk. 3110.

chrkadlo, -a, neutr., *kloktadlo, Gurgelwasser:* učiň jemu (nemocnému) chrkadlo s vínem Sal. 273.

chrkánie, -ie, neutr., *chrkání, chrchlání, das Räuspern.* — Jestliže by přirozenie nemohlo se vyčistiti hodně od krve skrze chrkanie Rhas. 128, chrkáním. (Zimnice) slove continua, neboť pochodí z chrkanye shnilého Chir. 215[a]. (Víno) krve chrkanye a jiné bolesti srdečné stavuje t. 226[b]; stane ť každý kašel i krvi chrkanye t. 154[a]. chrkanye čelisti zaměs(t)nává screatio fauces occupat Fagif. 34[a]. chrkany, lkání... EvOl. 65[b]. chrkanye *scretamen Prešp. 1483, m. screatamen, *scretimen Rozk. 2197. — *Kloktání, das Gurgeln:* chrkanie gargarizatio RostlF. 11[b].

chrkati, -aju, -áš, impftiv.; z *chrk-,* onomatop. — *Chrchlati, räuspern:* ktož krví plijí a chrkagy Chir. 154[a]; ty (nemocné) máš chovati jakožto ty, ješto krví chrkagí Rhas. 131; chrkati screare SlovKlem. 23[a], RVodň. 70[d], ApatFr. 78[b]; — *kloktati, gurgeln:* vezma miezku kaviasovú a chrkayz jí často v hrdle Chir. 170[b]; (nemocný, co do úst vzal) ať chrka a zasě ať vypline ChirB. 188[a]; máš chrcaty debes gargarizare Arch. Třeboň. rkp. C n° 6 f. 25.

chrle (?), prý *jídlo nějaké* nebo *nápoj:* chrle moretum Rozk. 2655 (moretum = Mörsergericht Klotz, potionis genus DC.), moletum (sic) Prešp. 1746 v kap. de convivio.

chrleti, -eju, -éš, impftiv., *házeti, metati, werfen;* srov. stsl. *chrъlъ* citus. — Kamením chrlege na ňeho mittens lapides Ben. 2. Reg. 16, 13; (lidé) na posly kamením chrlegy Pulk. 112[a].

chrochtati, chrochytati, -cu, -ceš, impftiv., *grunzen;* onomatop. — Svině chrochce HusE. 1, 230; — on poče velikým hlasem chrochytati Alxp. rkp. Náchod. 104.

chromček, -mečka, masc., demin. z *chromec;* — je v *příjm.:* Chromečkovi PoprR. 38.

chromec, -mcě, masc., *kdo je chromý, ein Lahmer:* chromcy a polámanci RešSir. 38[b]; — vzato za *příjm.:* Venceslaus dictus Chromecz Poř. 1465 (170).

chromota, -y, fem., *ochromení (poraněním), Verstümmelung des Körpers (durch Verletzung).* — Jest strach, aby jeho (raněného, neumělý lékař) k chromotye nepřipravil Chir. 2[b] sl.; bude-li chromota Řád pz. 64, t. ochromení po ráně; obrátí-li se rána v chromotu Brikcí 356; za každú chromotu, ten, ktož by takového měštěnína ochromil, jmá dáti atd. Pr. pr. 261; opoviedati právo chromotu i všeliké ohavy Rožmb. 212; z chromoty takéž (t. se má žalovaný zpraviti), jako z ohně t. 71; z hromoty pro mutilatione DeskDE. 1318 in marg.; chromotu za chromotu fracturam pro fractura Ol. Lev. 24, 20, zlámaní za zlámaní Br. tamt. Z těch (kostí sv. Kateřiny) sě... potí olej svatý, od ňehožto mnohý jatý člověk bolestnú chromotu na údiech svého životu zdráv i vesel sě pokáže, kdež tiem olejem pomaže Kat. v. 3498.

chromý, adj., *lahm;* stsl. *chromъ* claudus. — Proč mě buoh stvořil slepa, chroma Alb. 90[b], ML. 59[a]; ten od toho sečenie kterým údem chrom byl atd. Pr. pr. 261, *chromý údem.*

chronúti, -nu, -neš, impftiv. (?), *úpěti, stonati, bouřiti se, seufzen, bewegt werden;* snad ze *chropnúti,* v. *chrop.* — Proč sú chronuly sborové fremuerunt gentes ŽWittb. 2, 1 in marg., proč se bauří národové Br. tamt. Proč sú hněvy chronuli lidé fremuerunt Lit. Skutk. 4, 25. Ježíš... chronul duchem a zamútiv sě sám i řekl Krist. 74[a], ve Vulg.: Jesus ... infremuit spiritu et turbavit seipsum Jan. 11, 33, zastonal duchem Br. tamt., pohnul se v duchu Bibl. 1857 tamt.; Ježíš chronuw sám v sobě přišel k rovu Krist. 74[a].

chrop, -a, -u, masc., *chropění, Röcheln;* z *chrep-,* stsl. *chrepъtati* hinnire atd., onomatop. — (V stáří jest) chrop v prsech a hudci v hrdle, a co jiných po těle nedostatkóv HusPost. 215[b]; pak-li příde (člověk) k věku starému, ihned srdce jeho bude tesklivé, ...uši hlechnú, hlas chřipí, srdce mdlé, chrop v prsech a hudci v hrdle HusE. 3, 110 (Dcerka).

chropánie, -ie, neutr., *kýchání, das Niesen:* chropanye sternutatio RostlF. 14[a].

chropavý, adj., *chřaplavý, heiser, keuchend:* šietové neb baby chropawe HusKázD. 219ᵇ.

chrópěti, -pu, -píš, impftiv., *chrapavě dýchati, dychtěti, keuchen, schnauben:* tales... in senio chruopy jako hrnci (rkp. hruczy) HusKáz. 171ᵇ; hněvem chropie na mysli proti židóm Deus Israel ...ignem spirans animo in Judaeos Ol. 2. Mach. 9, 7, Br. tamt.: ohněm prchlivosti dýchal.

Chropoň, -ě, masc., *jm. osobní:* Hropon Reg. II ca. 1143.

chroptánie, -ie, neutr., *chroptání, Röcheln:* chroptanie veliké v krku Sal. 488.

chrpa v. **charpa.**

chrstalec, krstalec, -lcě, masc., *chřupka, Knorpel:* krzſtalecz cartilago Nom. 67ᵃ. Srov. *chrstálek.*

chrstálek, chřtálek, chrtálek, chřstálek, chřestálek, a také **krst-, křt-, křst-,** -lka, -lku, masc., *chřupka, chrustačka, Knorpel.* V dokladech je zřetelně dosvědčeno *ch-* i *k-,* a *-rst-, -řst-, -řt-* i *-rt-,* a nejčastěji *chrst-.* Srov. *chrustal* a stněm. *chrustula, crustula* cartilago Mikl. Et. Wtb. 90, *krustel, krostel* cartilago Lex. — Druhým (řadem zubóv, nedvěd) chrſtalky hryze Štít. ř. 136ᵇ; druhým (řadem zubů, zvíře u vidění prorokovu) chrſtalky hryze, ješto sú proti kostem jako maso a proti masu jako kosti ŠtítMus. 74ᵇ, druhým chrtalky hryze, ješto atd. ŠtítOp. 65ᵃ (místa stejná). Žebra sú utvrzena a vsazena v ty krztalky a s kostmi prsnými Sal. 603; spojení kostí jest skrze svazadla aneb krztalky t. 682. V dólku chrztalka ušného Rhas. 53. chrſtal(e)k ApatFr. 242ᵃ, ohryzek na hrdle; w chrſtalku bolest tamt. — krzſtalek cartilago Prešp. 1187, krztalek cartilago Rozk. 1944; chreſtalek cartilago BohFl. 381; chrſtalek cartilago Pr. Job. 40, 13, Nom. 67ᵇ, MamD 305ᵇ, MamE. 318ᵃ; chrſtalek cartilago id est naris vel auris vel alterius rei ossea teneritudo et sine medulla Lact. 31ᵈ; chrьstalek cartilago Hlah. Job. 40, 13; chrztalek cartilago Vít. 92ᵃ, Ben. Job. 40, 13; chrtalek cartilago Vocab. 175ᵇ.

chrstavka, -y, fem., *chřupka, Knorpel;* z *chrstálek,* v. t. — chrſtawka in iuncturis ossium RostlC. 33ᵃ.

chrt, -a, masc., *Windspiel;* stsl. *chrъtъ* vertagus, z *chъrtъ.* — chirt vvint MVerb.; duos chyrti et duos oharz DeskDE. 1323 (353), chirty, ohaři, jastřábi t. 1323 (365); chrt velter Prešp. 455, Rozk. 892, BohFl. 164, Nom. 70ᵃ, SlovC. 44ᵃ, RVodň. 49ᶜ. Leporarii, qui sequuntur lepores, chrte RVodň. 49ᶜ, t. j. chrté; psi tuční, chrtíe, vyžlata atd. HusPost. 112ᵇ. Dva rychlí chrté Ezop. 75ᵃ. S chrty ŠtítMus. 116ᵃ. Lítý ohaři, převzteklý chrte, ne mój muži, ale čŕte! Kat. v. 2931, praví císařová ukrutnému císaři. Tú (mukú) ti pohani, bludní chrty, chtiechu připraviti k smrti (Kateřinu) t. v. 2756. — *Příjm.:* Vítek Chrt UrbHrad. 24; Chrt TomZ. 1394 h 119, PoprR. 43.

chrtal v. **hrtal.**

chrtálek, chřtálek v. **chrstálek.**

chrtan, chřtán v. **hrtan.**

chrticě, -ě, fem., *chrtice,* k masc. *chrt.* — chrtyczye veltrix Vít. 94ᵇ, AdmontB. 136ᵃ.

Chrud, -a, masc., *jm. osobní:* Mstiboj poručil Chrudowi, muži opatrnému Háj. 59ᵃ.

Chrudim, -a, masc., *jm. osobní.* — Z něho *adj. possess.* masc., vzaté později za fem. **Chrudim,** -ě, je *jm. místním:* Hrudim KosmA. II, 13, Kosm1. tamt., Chrudim Kosm2. tamt.; in civitatibus... Hrudimi, Kurimi, Pilzni etc. Reg. I, 1130 t. j. Chrudimi (sing. lok.); in Pilzeni, Lutomericich, Churimi, Chrudimi t. 993 (2. pol. XIII st.); do města chrudymye DalC. 57, w chrudymy t. 45; u Chrudimě DalJ. 45 z rkp. V a Z, okolo Chrudimě t. z rkp. L.; do Chrudymye Pulk. 50ᵇ; do Chrudimě Let. 347, 359, 991; z Chrudimé tamt. 99; do Chrudimi DalJ. 57 z Ješ., z Chrudimi PoprR. 38.

Chrudiměnín, -a, masc., *Chrudiman.* — Hradčěné ti vše zlé zemi počěchu, Mýcěné, chrudymyene, Byčovené, Poličené dokonachu DalC. 100, Chrudimené DalJ. tamt. z rkp. V, L, Ff, Z; chrudimene Grudimenses Prešp. 879.

chrudimský, adj. z *Chrudim:* barchan..., pruhatec.., chrudymſke grudimicum Prešp. 1818 v kap. de vestibus (rozumí se tu tkaná látka nějaká), Rozk. 2794, Veleš.

Chrumadlo, -a, masc, *přijm.:* Chrumadlo TomZ. 1401 st d 212.

chrúst, -a, masc., *brouk, Käfer, bruchus* (bruchus, brucus = vermis seu locustae species DC.); v nč. *chroust, Maikäfer* význam zúžen; stsl. *chrąstъ* bruchus. — I přišla kobylka a chruſt, jehož nebieše čísla locusta et bruchus ŽWittb. 104, 34, chruſt ŽPod. tamt., kobylky a chruſti ŽKlem. tamt., kobylky a chrauſtúw nezčíslné množství Br. tamt., kobylky a broukové Bibl. 1857 tamt. Zečti rozličná zvieřat pokolenie, ješto mají duši živú, ono skot, ono zvěř polská, ono myši, ono ptáci, ono ryby, ono chruſti, ono múchy, ono žížely ŠtítBud. 29. Přiveďte kůň jako chrauſt adducite equum quasi bruchum Ben. Jer. 51, 27. Vezmi chruſſty černé z konského hovna Chir. 324ᵃ; vezmi chruſſty, kteréžto... na jesenu bývají t. 242ᵇ. Liška... uběže do jedněch pústek, ano v nich jediný chrústek, veče: Pověz mi to, chruſte, čie jsú toto chyšě pusté? Hrad. 129ᵃ; třetí (hříšník), jenžto jmajě ženu krásnú... i pójde k mrzutéj robě..., chruſtem jeho chci nazvati t. 118ᵃ, chrúst, brouk v nečistotách si libující. — chruſt brucus Prešp. 528, Rozk. 995, Vít. 94ᵇ, RVodň. 51ᵃ; hruſt brucus BohFl. 207, Lit. Lev. 11, 22, Mus. tamt.; kruſt bruchus Vít. 71ᵃ. — *Přijm.:* Chrust UrbE. 70, TomZ. 1436 n 295. — Vedle *chrúst* je také **chřušč, chřišč, -ě,** masc.: chrziſſt brucus MamB. 35ᵇ; srov. stsl. *chrąštь* scarabaeus.

chrustal, -a, -u, masc., *chřupka, Knorpel;* srov. *chrstálek* a stněm. *chrustula, crustula* cartilago Mikl. Et. Wtb. 90, *krustel, krostel* cartilago Lex. — chruſtal cartilago RVodň. 57ᵇ.

chrustavec, -vcě, masc., *rostlina toho jména:* chruſtawecz lingua passerina MamA. 14ᵇ; chruſtawecz centinodium t. 17ᵇ a SlovA.

chrústek, -stka, masc., demin. z *chrúst:* liška... uběže do jedněch pústek, ano v nich jediný chruſtek Hrad. 129ᵃ.

chrusticě, -ě, fem., *rostlina toho jména:* chruſticze, kuří mor, *seuga MamA. 15ᵃ.

Chrústov, -a, masc., *jm. místní:* Chrustow UrbR. 377.

Chrústovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Chrustowicz TomZ. 1381 h 146.

Chruščenici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* Chrussczenicz UrbE. 291; Chrustěnice Pal. pop. a KotMíst.

Chrvat, Chrvat- v. **Charvat, Charvat-.**

chtějúcí, adj. ze *chtieti, chtící, chtějící, wollend.* — Mně chtiegiciemv volenti Koř. Řím. 7, 21; nechtyegyczýý slyšěti nolentes Pror. Isa. 30, 9; chtyegiczy sing. masc. Strah. Off. l. I.

chtěnie, -ie, neutr., *chtění, vůle, das Wollen, Wille.* — Mocný hospodine, jehož chtyenye nic nemine AlxBM. 7, 35. Lvový štěnec... což neskoná, na něž mienì, však to pokáže v svém chtyeny AlxV. 193, pigritiam pedum redimit matura voluntas Gualth. 1, 55. Co které srdce mienì, v které j' vóli neb we chtyeny, to vše znáti na vezření AlxV. 1480. V jeho (božím) chtyeny AlxH. 11, 25. Spadlo na mě jedno chtyenye Kat. v. 2478; daj nám věděti své chtyenie t. 1494. Nebuď podle mé vóle, ale podle tvého chtienye Hrad. 80ᵃ. Přihodilo sě jest božím chtyenym Pulk. 37ᵃ. To jest měl (Mojžíš) od božieho chtyenye Kruml. 161ᵃ. — Na spasenie zúfalého člověka potřebuje buoh jeho vuole a jeho chczienie k tomu; a jestli že jeho chczienie a jeho vuole k tomu nenie, buoh spasiti nemóž Tkadl. 39ᵃ, *chcěnie* m. *chtěnie;* ne proto pravím, by to božím chczenim bylo t. 33ᵇ. — chtyenie velle Prešp. 25.

chtieč, -ě, masc., *chtíč, Begierde, Gier.* — Abych mnohým žádost a chtijč zbudil Háj. herb. XIᵇ; pro chtijč t. 7ᵇ.

chtieti, chcu, chceš, 3. mn. chtie, novotv. chtějú, impt. chtěj, part. chtě, novotv. chtějě, *chtíti, wollen;* za *cht-* bývá *kt-, ht-,* za *chc-* pak *kc-, hc-, c-* a také *cht-*. Stsl. *chotěti,* někdy *chъtěti* velle; z *chъt-, chot-*. — chczmy-ly, móžem bez kněžě býti DalC. 34. Zvaní, chtije-li, vezmú to orudí, z něhož pijí, a dějí je, kam chtije Alxp. 54;

byl mnohý nevěda, kam chtyel král, kam-li byl jěda AlxBM. 2, 21; lvový šťenec... uzře někde stádo volóv..., stana i počne tam chtyety AlxV. 191; král Darius náhlú jiezdú chtye preč sedieše na vozě AlxBM. 1, 31. Vrábata... z hniezda chtyecze LMar. 43. (Alexander) chtyeſye na Múřiny AlxV. 2225; že chtyel na ň (Bessus na Patrona) nevinně AlxBM. 4, 39. — Již chtie pokojiu volunt pacem ŽKlem. 34, 27, *chtieti čemu, komu;* rytieřstvie nechcze pokoji NRada 891; mnohý o to stojí, v sboží ve cti chtie pokoji, ješto nemóž spolu trvati t. 1022; ktož nechcze klidu t. 910; nebo i nynie i vždy chce jim (přikázaním) Kristus od každého ChelčPař. 158ᵃ; který jest člověk, že chcze životu vult vitam ŽWittb. 33, 13, ŽPod. tamt.; již chtye právu mému volunt iustitiam meam ŽPod. 34, 27, již chtie pravedlnosti méj ŽWittb. tamt.; hi jeden z vás nevěř tomu, bych tuto věc sám o sobě zamyslil chtye kteréj zlobě AlxB. 8, 21; ne bóh chtye nespravedlnosti ty jsi non deus volens iniquitatem tu es ŽPod. 5, 5, za to: bóh nechcze křivdě ty jsi ŽWittb. tamt., bóh nechce zlosti ty jsi ŽKlem. tamt., ŽKap. tamt.; svatý Prokop téj chvále nechtieſſe Hrad. 10ᵃ; by n'údatní, lepších zřiece, byli také lepšiu chtyecze AlxB. 8, 29; chczeſly ty kněžstviú českému, musíš prvé Oldřichovi hlavu stieti DalC. 35; tomu (měštěnínu) poručil kupec peníze své..., potom zase se navrátiv i chtěl svému od toho měštěnína Ezop. 131ᵃ; že by svému již chtieli KolB. 109ᵃ (1498, t. že by svých peněz již dostati chtěli); (moře) by opět chtělo daktyluom Ezop. 100ᵇ; v tom sem poznal, že jsi mně chtiel voluisti me ŽKlem. 40, 12; nechtiel mně noluit me ŽWittb. 17, 20; chcziu tomu, by (vy) ...mi lékarstva dobyli, jímž bych mohl dietě jmieti ApD. b; ani chczme tomu volumus Lit. 2. Reg. 21, 4; jakémuž chceš, panno, muži, takéhož ť já nikdiež nevědě Kat. v. 471; odpovědě cele jemu (vdova ženichovi): Nechczy tobě ni jinému, nebo sem slíbila býti v čistotě až do mé smrti Hrad. 102ᵃ. Za to vlivem cizím *chtieti co* (akk.), a k tomu záporné *nechtěti čeho:* jenž chce život vult vitam ŽKlem. 33, 13; (zvěř) kletcěmi lomieci řula své schrány nechtyeczy AlxB. 5, 26; snadno k tomu ponúceti, ktož co sám bude chtyety AlxV. 423; co by chtijety jměla Štít. ř. 15ᵇ. — chczy tu býti Růž. 5. *chtieti s inf.;* nechczu živa býti DalH. 39; kto cze býti vždy pokojen AlxV. 846; najmenšie věci bez toho (slušného zřiezenie) býti nechtie VšehJir. 47; (ne)dajmež j'mu živu býti, (a)č chczeme (m. chcme) svého hoře z(býti) AlxH. 10, 39; zde královstvo, zde chczi jmieti a vám chczi své země přieti AlxV. 697 sl.; těm, jižto... utrpenie jmieti nechtye Krist. 66ᵃ; chtie-ly (chce-li) kto vody míti Mill. 94ᵃ; že chtie (m. chce) radějše umříti nežli živa ostati Mand. 55ᵇ; když chczi (m. chtí) kterú věc kúpiti quando volunt emere Mill. 114ᵃ; czy vem něčso dobrého řéci AlxV. 1063; kczy pověděti t. 394, chy ť pověděti Růž. 5; chczete-li pohověti, chczy vám něčso pověděti AlxV. 857 sl.; jáz na to jistě nechczi dbáti, chczy zěvně věděti dáti... o králi, čsti seho světa AlxV. 63 sl.; ktyel-li bych to vše klásti, co v téj straně měst i vlastí, dotad bych atd. t. 667; uši tak jsta zavřěně k pravdě, ež jie slyšeti nechczta Štít. uč. 25ᵃ; že chtiem (m. chcem) prakuov nadělati Mill. 91ᵃ; (lení) nebude chczieti pracovati ŠtítMus. 114ᵃ; my též chczme učiniti Lobk. 5ᵃ; když (Filip) chtijſſe raniti Alexandra Alxp. 8; vidúc, že jiu (Lidmilu, oba vrahové) chczta zabiti, káza jima před sě jíti DalC. 26; (Čechové) chetiechu (sic) jej zabiti DalKK. 76; ač chczte sobě pomoci AlxB. 1, 2; Filota... hna tam a ktye svým pomoci AlxV. 1683; chczu ť sě tu tak péci (starati), že atd. Kat. v. 1542; soci..., chcziecz jej (krále Kosta) křivě osočiti t. v. 58; když kto kúzly ktye jej (hada aspida) jieti AlxV. 223; chczme vstáti Růž. 3; chtes-li podle mne zuostati pro křest a pro jméno božie Baw. 373. — Ve mnohých výrazích *chtieti* s inf. nemá však *chtieti* svého významu reálního *velle* a je skleslé ve význam pouze *formální;* nejčastěji bývá výraz

takový perifrasí futura; někdy není dosti zřetelno, je-li *chtieti* významu formálního či reálního, a tu bývá možno pojetí oboje. Zlý člověk to chcze býti, kterýž pro své dobré dá obci zlým užiti DalHr. 3, zlý člověk to chce býti = to věru jest, by to byl. Povězte, kam jě (peníze Jidášem vrácené) chczemy dieti? Hrad. 88b, kam bychom je měli dáti, co bychom s nimi měli učiniti. (Bolest bohatci) vstúpi v obě pleci..., až sě chtieffe hořem vztéci t. 142b, že se téměř vztekal. Slunce se chce až užéci, že se chce lev znojem vztéci Baw. 67. Co chczema učiniti, zahynema-li či zvícezíva? Otc. 395a, co máme, co měli bychom učiniti? v orig. lat.: quid agimus? Vařiž tak dlúho, až by již stred chtiel býti čern ChirB. 180b, až by stred začal černati. Maria je sě mysliti, kam sě chtyelo to slovo (zvěstování andělovo) obrátiti ML. 44a. (Všichni) sě věčchu diviti, co by to chtyelo býti svD. 52. Kateřina poče tomu sě diviti, která chcze býti okáza Kat. v. 255. Neb jich (Peršanův) viece nevědělo, což sě ot sich (zrádcův) státi chtyelo AlxBM. 2, 23. Tak sě běchu (oboje vojsko v bitvě) tv'rdě sněli, vňuž by koli z firmamenta věěcka čtyři elementa chtyela sě vydřieti z kořen AlxB. 2, 26. Když opat chtieffe umřieti cum moriturus esset Otc. 359b. Rač slyšěti, mój milý muži, však vidíš mú i svú núzi..., dietky chtie hladem zemřieti Hrad. 124a, chtie zemřieti = morituri sunt, skoro umírají. Dokavad chczefs zapilá býti? usquequo ebria eris? Ol. 1. Reg. 1, 14. To vieš, že jest tomu v skořě (sě) státi, že Herod chcze dietě zahubiti ML. 47a. První užitek (modlitby) jest, že chczy devět duší z očistcě zprostiti, druhý užitek jest, že chczy patnácte hřiešných od hřiechóv odvrátiti t. 14a, že zprostím, že odvrátím. Nijeden hrad tak nesnaden ani město jest dobyti, ač chcze vám žěl toho býti, čsož ste své viděli škody AlxM. 1, 7. Co chcte mi dáti a já vám ho zradím HusPost. 37b. Počěchu sě kanovníci diviti a řkúc: Co chczemy učiniti? Hrad. 2a. (Oldřich) počě mluviti: Na které chczemy lesy jíti?... kde chczmy loviti počieti? Hrad. 5b. Liška počě vždy volati, řkúc: Běda mně, co mi sě chcze státi! t. 133b. (Jan) vecě: Co sě chcze zde státi? Vít. 35b. Tehdy Kaifáš: Poslúchajte, vece..., co chczmy sdieti Ježiúšěvi? Hrad. 74a. Ona (žena mužovi) počě děkovati, řkúc: Kdy sě chczwie na trh bráti, ...chczewie l' jíti u pondělí t. 124b. Proč kryješ sebe, dada jiej (Maří Magdaleně) tu túhu jmieti, jež (že) žalostí chcze umřieti? t. 34a. Při tom, ješto chce skončěti ŠtítE. 309. É, žádný mistře, rač vesel býti, chcze k náma dobrý kupec přijíti Mast. 216. Kterak chczem tomu učiniti, bychom jeho mohli uzdraviti? quomodo sanabimus Otc. 225b. Kterak chczme učiniti? Mart. 22b. Oni slibují, že to chtie učiniti ChelčPař. 161b. Potom pak, chtyewffe j'ho sžéci, mohli věkem preč utéci pro strach veliké hřímoty ApŠ. 108, chtěvše j'ho sžéci (pohané apoštola) = combusturi. To kázanie chtye Ježiúš naplniti bieše sobě kázal beránek upraviti Hrad. 76b, chtě naplniti = impleturus. Ciesař... káza pannu cně schovati i jide chtye obědvati Kat. v. 1399. Ten král.... zamysli chtye jěti lovit Pil. b, ustanovil, že pojede lovit, chtě jěti lovit = venaturus. Tet j'ho (císař apoštola) chtye mučiti vsadi v olej vrúcí ApŠ. 4. Za ňehož ktož budú živi, (u)zřie v světě hrozné divy, (t)akže všecka šírost zempná bude po všem světu tempna (c)htyeci sě vydřieti z kořen Pil. c (předvídá otec Pilátův). On (otec Pilátův, vida ve hvězdách, že by toho dne mohl zploditi syna pověstného) mienil chtye z toho jmieti utěšenie, nalit túhu jmieti bude Štít. uč. 9a, mienil chtě jmieti = že bude míti utěšení. Taký byl křik diábly stvořen, mniece (diáblové), by sě země sřekla, chtyeczi jě vyhnati z pekla AlxB. 4, 15, země sě sřekla, chtieci jě vyhnati = že je vyžene. Nestoj po tom, aby (ty) mnoho rozdával chtie umřieti ŠtítBud. 221. (Králové) lekli jsú sě a bojiece sě, zda by (bojovníci kaamovi) proto přijeli a chcziecze na jejich země udeřiti Mill. 83a. — Chczeff-li rád pevnému domu NRada 1452, *chcu rád,* význam slovesa *chtieti* stupňován doplňkem

rád, a podobně v záporném *nechcu rád;* tu křik zprostřěchu (Řekové) veliký, oděnie (dat.) chcze rád všeliký AlxV. 1387; kto chczete rádi slyšěti Mast. 133; tdy se mu uda přijěti k řěčě..., ande druh před druhem spějiú a chtye rád býti za mostem AlxM. 4, 20, chtě (part.), t. druh; ande druh druha dosiehá, chtye sě rád dobrati břěha AlxV. 1816; za nímž (vlkem) lační šťenci tekú... přijiesti sě rádi chtyecze t. 1417; Menna smutně stáše a k bohu srdcem vzdycháše, že s ním (sv. Prokopem, s kříži) rád choditi chtieffe Hrad. 10ª; ješťe stáchu (po bitvě), o pobězě nevědúce, v jednom křídle pohan málo..., ti pro čest, ženy, děti nechtyechu rádi běžeti AlxV. 1776; Němci... rádi tu přěbývati chtiechu Hrad. 25ª; svatý Prokop nechtie rád opatem býti t. 8ª; kněz rád chtieffe pomeškati t. 145ª; jinoch... chtieffe ji (vdovu) rád pojieti t. 101ᵇ; chtiela bych všecko ráda učiniti KřižB. 88ᵇ; Samuel želel toho a plakal a chtiel je rád od toho zámysla odvésti ChelčPař. 165ª; ale chtiel bych dnes rád, by celý svět zpoviedaje se knězi múdrému... obrátil se k bohu t. 159ª. — Druzí chtye, že (svádu) někdy tvořiti dobro ChirB. 32ᵇ, *chtieti = míniti, tvrditi, výklad podávati;* něteří tomu chtyely, by (Jidáš) byl Němec Vít. 46ᵇ. — Chtiey kto neb nechtiey, vždy ť v těle ostane nepřietel ŠtítOp. 26ª, *chtěj nebo nechtěj;* ale chtieymy nebo nechtieymy, vždy nás tresktáním (bůh) myslí spasiti Kruml. 421ᵇ; mnoho dobrého..., leč já chtyey leč nechtyey, ty s' mi vždy dal Aug. 9ª, *leč chtěj leč nechtěj.* — Již ť mi sě chcze velmi píti Hrad. 124ᵇ, *chce mi sě;* chcze mi sě píti t. 6ᵇ; mně sě na ten trh nechcze t. 124ᵇ. — chczy volo Prešp. 222, nechczy nolo MamA. 30ª; chcz prositi Kruml. 421ᵇ, omyl m. chci; chczf ly Růž. 2, chczᵉly m. chceš-li t. 4; chcze vult Prešp. 189; chczme HilarRožmb. 19ᵇ, t. 25ª, t. 46ª; chczmy Hrad. 74ª, nechczmy t. 115ª; chczte Trist. 111, t. 116; thes Kunh. 151ᵇ m. chceš; kam cheff m. chceš Růž. 2, necheff-ly tamt.; htye Umuč. 1ᵇ t. j. chtě (part.), t. 2ª (2), nehtyels t. 1ᵇ; jenž chtiegiffie Otc. 4ª; chtyewffe ApŠ. 108.

chtievati, -aju, -áš, impftiv., *iterat.* ke *chtieti:* (lidé) chtiewagi mnoho uměti ŠtítMus. 121ª; častokrát, když sú ho učedlníci chtievali otázati, on jim prvé odpověděl HusE. 3, 94.

chtivě v. **chtivý.**

chtivost, -i, fem., *Begierde:* chtiwoft k jídlu ApatFr. 128ª; chtiwoft smilstva Chir. 251ª; svatí mají jednu chtivoft přirozenú, jíž jsú příchylni, aby nuznému spomohli HusPost. 115ª; a že (požívání moci) nenie samo v sobě ctnost, to sě v tom ukazuje, že lidé zlí ...najvětčí moci požívají a s velikú chtiwofti požívati žádají ChelčPař. 167ᵇ.

chtivý, adj., *begierig.* — Abyste boží vóli činili myslí chtywu animo volenti Mus. 2. Mach. 1, 3. Mějte chtiwu vuoli Kruml. 466ª. Livor edax, závist chtiwa, chtě (m. chtiec) nás sežrati HymnA. 60ᵇ. — *Adv.* **-vě:** prvého (muže blázna) sem viděl, an jie piesek morský tak chtywie, až mu s uobú stran úst ven sě sypáše GestBř. 26ª; — chtiwie to chci učiniti Griz. 159ª, chtivě, ochotně.

Chúb, -a, -u, masc., *jm. řeky, Kamb:* fluminis Chub KosmA. II, 37, Kosml. tamt.

chučěnie, -ie, neutr., *chučení, hučení, das Sausen:* chučenije větříka sibilus aurae Ben. 3. Reg. 19, 12.

chučěti, -ču, -číš, impftiv., *chučeti, hučeti, sausen:* že když (rybář) na lodí plývá, že lodí chuczi a tiem chukem ryby jemu odžene KolA. 18ᵇ (1492). Srov. *chuk* a *chuknúti.*

chudáček, -čka, masc., demin. z *chudák.* — Chudaček také svému bližniemu omrzí pauper Kladr. Prov. 14, 20. Pak-li to sluha nebo chudaczek vidí BřezSnář. 140. — *Příjm.:* Chudaczek TomZ. 1406 st 88.

chudák, -a, masc., *ein Armer.* — chudak egenus Prešp. 1164.

Chudějov, -a, masc., *jm. místní:* Chudyeyow UrbR. 47.

chuděti, -ěju, -ieš, impftiv., *chudnouti, arm werden:* proto sě jechu (páni) v sboží chuděti DalJ. 79 z rkp. V; srov. *chuditi.*

chudicě, -ě, fem.: húžva rudens, chudicze sit *cassula,* hamus udice Prešp. 2498 v kap. de navigatione (cassula = capsula DC., nejasné; Jg. má chudice = pirea, Swaden z rkp. Vodň., bez výkladu).

chudičký, adj., stupň. z *chudý:* když byla chudiczka Rokyc. 303[b].

chudina, -y, fem., *das arme Volk, das Volk.* — Súd tvój... súditi bude chudynu lydſku pauperes populi ŽPod. 71, 4, za to v ŽWittb. omylem: chudemu ludſku. Kniežata vojny plodiece a chudynu tiem hubiece plodie šosy, k tomu berně, zloději ť jsú, pravím ť věrně Hrad. 106[a]. Buď milostiv chudinie NRada 1108; prosím pánóv, aby své chudině milostivě činili HusE. 3, 282. Násilníci hradoví (na hradech sídlící), ješto lokají krev a pot robotné chudiny ChelPař. 133[b]. Velikého kám chudina za boha jeho má a pauperibus quasi deus reputatur Mill. 70[a]. — chudina gens Prešp. 1997, chudyna gens Rozk. 3052. — To ť já také vědě, že jsi ty tak sprostná ta voděna a právě hlúpá jsi chudina OpMus. 201[a], s významem potupným. — *Jm. místní:* quia succidit silvam... na chudine DeskDE. 1323.

chudinicě, -ě, fem., demin. z *chudina:* takéž králi činie svéj chudinyczy, najprvé úrok vezmúce a potom berni zživúce berú s nich jiné pomoci Hrad. 106[b].

chudinka, -y, fem., demin. z *chudina.* — Svěžte je, nebo ť jsú oni prvé vázali chudé a spravedlivé a vodili je do žalářóv i na smrt, a páni zde svú chudinku rozličně trápili mnohými nespravedlnostmi jako ukrutní pohané ChelčPost. 58[b].

chuditi, -zu, -díš, impftiv., *chudým činiti, arm machen.* — Tehdy páni holoty z sebe zčinichu, v jednom domu s ohaři bydlechu, to sobě za kratochvíl a za čest přijěchu, že jedno o ohařích mluviechu, proto ſye gechu v sboží chudyty, pro psí smrad brzo mřieti DalC. 79, sě jechu chuditi m. sě jechu sě chuditi, *chuditi sě v čem.* Neroď dušě v tom chudyczy ROtcP. 467. Srov. *chuděti.*

chudník, -a, masc., z *chudný, chudý, ein Armer.* — My školníci (žáci), nevolní chudníci Pís. XV stol. ve Feif. LL. 722; nevezmete-li křívě jednoho haléře ſ chudniky, aby na vás v pravdě nemohli žalovati Rokyc. 139[a].

chudnúti, -nu, -neš, impftiv., *arm werden:* on počě chuudnuti EvZimn. 23.

chudný, adj., *chudý, bídný, elend:* až do naichudnieiſſie smrti Kruml. 313[b]. Odtud *chudník,* v. t.

chudoba, -y, fem., *Armut.* — Pak-li která tvá chudoba, měšce sě jedno dotiežeš, až s potřěbu vyviežeš AlxV. 984, jsi-li chud. Ten (cizinec ve vyhnanství) pro zběstvo, pro chudobu, sěm hi tamo točě sobú, jakžto trest, jam vietr pochýlí, tam taký člověk sě schýlí AlxBM. 6, 15. Nenie chudoba těm, ježto atd. non est inopia ŽKlem. 33, 10; umdlena jest w chudobie síla má in paupertate t. 30, 11, ŽWittb. tamt. Často šlechticě chudoba chlapstvem viní DalH. 41, viní šlechtice, že je vlastně chlap. Milost vieže, a chudoba ješťe tieže TandZ. 186[b]. chudoba rúče v nebesa vletí ML. 58[a]. Ktož by chudobu trpěl své rozdada Štít. uč. 141[a]; (rodiče), uzřie-li děti své w chudobye t. 58[a]. Proto ty lkáš chudobu a já také hubená s tobú Mast. 366. Chudoba cti netratí WintObr. 2, 671 (z r. 1577). chudoba paupertas Prešp. 1322, w chudobye in paupertate ŽPod. 30, 11. — A jakož si žádal, ať bych něco krátce napsal k tvému polepšení, to ť teď učiním podle toho, což má chudoba a nemoc móž stačiti ChelčPař. 187[b], má chudoba, mé skrovné síly. — *Kořeni* toho jména: vezmi kořenie, jako ť slove chudoba Chir. 295[a]. — *Příjm. mužské:* Frenclinus Chudoba Reg. IV, 1334.

chudobicě, -ě, fem., demin. z *chudoba;* v. *chudobička.*

Chudobici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Chudobicz TomZ. 1401 n 291. — Dostanau se naposledy do Nuzic a Chudobic RešSir. 170[b], do nouze a chudoby.

chudobička, -y, fem., demin. z *chudobicě,* a toto z *chudoba.* — Já w chudobičce mé připravil sem náklady domu páně in paupertate mea Kladr. 1. Par. 22, 14.

chudolázek, -zka, -zku, masc., *rostlina* toho jména: chudolazek *endinia RVodň. 38[c].

chudomačka, -y, fem., *věc jakási ku požití chudá, hubená.* — Protož jsi pravá chudomaczka, vždy ť se s tebe strhá fraczka OpMus. 201[a] (vyčítá víno vodě). Muséchu studenú polévku chudomaczku jiesti ut xerophagia contenti essent Otc. 327[b] (překlad volný, ξηροφαγία požívání suchých pokrmů); chudomacku OtcB. na místě stejném.

chudomudrák, -a, masc., *gymnosophista:* chudomudrak gymnosophista Prešp. 293, Rozk. 559; strojené.

Chudovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Chudouicz TomZ. 1370 h 146.

chudý, adj., *arm;* kompt. *chuzí, chuzší.* Stsl. *chudъ* parvus, pol. *chudy* hubený, srbch. *hud* špatný, zlý, rus. *chudoj* též. — Ten ť jest veď každý chud, komuž jest třeba Štít. uč. 141[b]. Což komu zbývá, má dáti chudym t. 140[a]. Nedáváš chudym svého vlastnieho Alb. 19[a]. Vlož chudemu almužnu v lóno t. 60[a]. Pravý chudy nežádá darόv t. 5[b]. Snad jsi chud, že nejmáš dáti? AlxV. 278. Z hněvu potupil sem chuzfyeho Alb. 92[a]. Vyproščuje chudeho z ruky mocnějších inopem ŽKlem. 34, 10. Útočišče chudemu pauperi ŽWittb. 9, 10, ŽPod. tamt., chudich ŽKlem. tamt. Volánie chwdich pauperum ŽWittb. 9, 13, chudich ŽPod. tamt. Blažený, jenž pomní na chudeho a nedostatečného super egenum et pauperem ŽPod. 40, 1. Téj chudyey hospodyni dna rucě zlámala Pass. 287. Již nejmáš viery na 'něch, jimž si... čcti dohodil a jě z chudych ľudí vzplodil AlxBM. 3, 13. Súditi bude chude liudi pauperes populi ŽKlem. 71, 4, překlad odchylný. Město plno lidí bieše a proto chud muž hospody nejmějieše ML. 45[b]. Hospodin chuda činí a obohaciuje pauperem facit ŽKlem. Ann. 7. Musil by bóh mnoho mysliti, by mě mohl chuda učiniti Da'C. 85. Že sem v tak velikém duchovniem sboží chud byl Kruml. 454[a], *chudý v čem;* v ň(e)mžto (sboží) nebude chud Hrad. 115[a]; rozmysl sě, u vieře chudy, miň své zlosti i své bludy Kat. v. 2936. By tvá mysl, u vieru chuda, rozčítala právě, ež atd. t. v. 1357, *chudý več;* jsem chuda v dobré činy BrigF. 17[a]; ktož nemá (ctnosti), chud u buoh jest i huben Kruml. 333[b]. Viglef... nemienil tiem potvrditi toho, že by bez těch obyčejóv zákon boží chud a nedostatečen byl ChelčPař. 130[b], *chudý, nedostatečný;* proto bóh nenie nic chuzy ROtcP. 600. Kto je chuzzi nemocného? ŠtítMus. 163[b], chuzí, chudší, bídnější. — chudym proselytis MamV. chudi pauper Prešp. 1164, *eger BohFl. (16), egenus Veleš.; tento chužſſi Hug. 157, chudzſſymu ROtcP 250, chuyſſyemu ROtcR. (na místě stejném), vše změnami hláskovými m. chuzš-. — *Příjm.:* Anton chudy UrbHrad. 8, Chudy TomP. 1412 st 215.

chuchel, -chla, -chlu, -chle(?), masc., *Zotte:* chuchel súkenný villus Cath. 179[a]. — *Jm. místní:* in quadam villa Chuchel Kosm. pokr. 1132. Ve vsi, ješto slove Chuchel Háj. 173[b]; kostel w Chuchle tamt. in marg. Aby mohl statek svuoj ve dsky klásti Janovi z Chuchla VšehK. 165[a]; Ctirad z Chuchla VšehJ. 49. Srov. *Chuchlec.*

chuchla v. **kukla.**

Chuchlec, -chelce, masc., *jm. místní:* de Chuchlecz Reg. III, 1312; Chuchlecz Poř. 1378 (61); na Chuchelci PoprR. 31; Chuchelec KotMíst.

chuk, -a, -u, masc., *Geräusch;* onomatop., podle dechového *chu, chu!* — Když (rybář) na lodí plývá, že lodí chučí a tiem chukem jemu ryby odžene KolA. 18[b] (1492).

chúkanie, -ie, neutr., *choukání, dýchání, das Hauchen.* — Protož ani jest bylo ani bude tělo Kristovo na kterém oltáři u nižádného kněze pro jeho žehnánie a chúkanie Chelč. (Spisy menší, Comenium II, 1891, str. 2.)

chúkati, -aju, -áš, impftiv., *po tichu mluviti, šeptati, leise reden; tak se říkalo*

o rozmlouvání kmetů na soudě, když brali potaz atd. BrandlGloss.

chuknúti, -nu, -neš, pftiv., *dechnouti, hauchen; z chuk,* v. t. — Ježíš na ně chukl k nim řka: Přijměte ducha svatého Krist. 110ᵃ. Tu j' svátost (svěcení kněžstva) Kristus ustavil tehdy, když jako chukl na apostoly řka: Přijměte ducha svatého Štít. uč. 125ᵃ. — Chučeno na ň z konopí Smil. Přísl. ve Výb. 1, 845, = jest oběšen.

chuknutie, -ie, neutr., *dechnutí, Hauch:* holúbek, jenž nad Kristem sě ukázal, nebyl jest svatý duch ani chuknutie Kristovo na apoštoly HusE. 1, 23.

chúlost, -i, fem., *ostych, Scham;* srov. stsl. *chula* blasphemia, srb. *hula* a rus. *chula* hana. — Sluhy bez chulofty svlekú (Kateřinu) čistuniti Kat. v. 2246. Odtud *chúlostivý,* v. t.

chúlostivý, též **skúlostivý,** adj., *ostýchavý, malomyslný, slabý, choulostivý, verschämt, kleinmütig, schwach.* Těšte chuloftiwe pusillanimes Koř. 1. Thess. 5, 14. Quidam corde credunt, sed ore non audent confiteri, jako chauloftiwi, báznivi... HomMak. 19ᵃ. Vežde smrt chuloftyweho následuje stienu tvého Vít. 80ᵇ, chúlostivý stien. Nikdy nebylo tělo tak fkuloftywe u bolesti, jako tělo spasitele Kruml. 329ᵃ. (Věc) tiem fkuloftiwieiffie jest tamt.

chumáč v. **chomáč.**

chupel (?): chupel *capparia Prešp. 814 v kap. de radicibus (capparis encian, kappern Diefb.).

churavec, -vcě, masc., *hubený, ein Magerer.* — Je v *příjm.:* bona Churawczonis Lún. ks. 1381.

churavenie, -ie, neutr., *Abtötung; z churaviti,* v. t. — Jsú tři obrany od cizoložstvie: prvá..., třetie, churavenie těla HusE. 1, 275; třetie obrana od smilstvie jest churavenie těla, neb vědomé jest, že tělo vypasené, syté a plné hotovo jest k smilství t. 278.

churavěti, -ěju, -ieš, impftiv., *churavu, hubenu býti, churavým se stávati, abmagern, siechen.* — Ty churawiefs dnem ote dne Kruml. 357ᵃ.

churaviti, -vu, -víš, impftiv., *churavým, hubeným činiti, mořiti, abtöten.* — Proč potieráte lid mój a tváři chudých churawíte? commolitis Kladr. Isa. 3, 15. (Anežka) snažila se tělesenství své umrtviti, že mladý a tenký (tener) živótek svój chutně churawila, žádosti těla utrpením skrocujíc Leg. bl. An. 6. (Jeronym) velikými trpkoštěmi své tělesenstvie mrtvil a churawil Jeron. 67ᵇ

churavost, -i, fem., *hubenost, chudost těla, Magerkeit.* — (Krávy) v též churawofty mziechu macie torpebant Mus. Gen. 41, 21. Bledost a chvrawoft jest čest mnichu pallor et macies Otc. 212ᵇ. (Tělo) takú churawofti zlibivělo bieše Jeron. 8ᵇ; takú churawofti ROlC. 147ᵇ, takú churawnofty (sic) ROlB. 9ᵇ m. churavostí; churawofti macie MamD. 296ᵃ, churowofti (sic) macie MamE. 307ᵃ, churofti (sic) macie MamB. 16ᵃ.

churavý, adj., *hubený, mdlý, nedužívý, mager, matt, kränklich; z chur-,* pův. *suer-,* srov. *chvorý* a stsl. *chyra* debilitas, morbus. — Lidé tlustí dřéve mrú než churawy ChirB. 175ᵃ. Ani tlustý ani churawy macilentus Mill. 55ᵇ; jsú velmi churawy, to jest nejsú tlustí na životě t. 27ᵃ. Jmá řězník rucě račiej, když on dobytčátko zmácie, nelzě ť sè j'mu popraviti, musí ť vždy churawo býti Hrad. 125ᵃ. Pak-li bude (dobytče) churawe debilis Mus. Deut. 15, 21. Churaw sem od stolu vstával Kruml. 454ᵃ. Churawy macie tabidus Otc. 348ᵃ. Sedm (krav) mrzkých a churawych aliae septem (boves)... foedae confectaeque macie Ol. Gen. 41, 3, sedm volóv churawych Mus. Gen. 41, 27, krav hubených Br. tamt. Churawy na rozumu neustíhá jie (múdrosti) infirmus non investigat eam Ol. Sir. 24, 38. Lia churawyey oči má Alb. 85ᵇ; Lia jest měla churawey oči t. 35ᵃ, Lia měla oči mdlé Br. Gen. 29, 17, Lia lippis erat oculis Vulg. tamt. Lia churawu očí plodná jest Alb. 85ᵃ. Kto jmá oči churawye PostavKap. 25. Hedvička byla hrubě churava ČernZuz. 186. — chirawy (sic) macer Vít. 92ᵇ, *chyravý* (?), churavý. — *Příjm.:* Churawy TomZ. 1430 n 71.

churovatý, adj., *hubený, mager:* jiných sedm (volóv, krav) vyhřěze velmi churowatych septem (boves)... confectae macie Mus. Gen. 41, 3.

Chúsník v. **Chústník.**

Chústník, Chúsník, -a, masc., *jm. místní:* Benesius de Chusnyk Reg. III, 1322, castri dicti Chusnik medietatem tamt.; z Chufnyka Pulk. 114ᵇ; Choustník Pal. pop.

chut, -i, fem., *Lust, Neigung, Geschmack, Annehmlichkeit;* pol. *chęć,* tedy z *chąt-,* které souvisí s *chot-* stsl. *chotěti* č. *chtieti,* jako na př. *sęd-* se *sed-*. — Okusiv chuty duchovnie as a něco Štít. uč. 98ᵇ. V té snažnosti nejednú bychom zakusili duchovnie chuti ŠtítBud. 175. (Bůh) pro rozumné stvořenie stvořil, zpořiedil i nerozumné..., aby oslavil svú moc a svú múdrost v své dobrotě; vždy řku: ne proto, by skrze to v ňem samém přibylo chuti jemu neb kterého dobra, ale aby sě dal poznati k chuti a k dobrému stvoření tomu t. 89. Všeliké dřěvo chuti omne lignum suavitatis Ol. Bar. 5, 8; (tělesné) chuti suavitatem corporis Otc. 159ᵇ; chut sua(vitas) Prešp. 1336, gustus MamA. 24ᵃ; chut Háj. herb. 4ᵃ.

chuten (?): chuten *cincolia Prešp. 821 v kap. de radicibus.

chútka, -y, fem., demin. z *chut.* — (Mniši) za krátkú chutku dají ty peníze ChelčPost. 62ᵇ.

chutnati, -aju, -áš, impftiv., *kosten, schmecken.* — Chutnaite, kterak ť sladký jest pán HusPost. 70ᵃ. — Lid, ješto sobě chutna zákony lidské ChelčPost. 67ᵃ, *chutnati sobě něco,* libovati si. — *Zkoušeti, versuchen:* (husité) proti králi se připravovali a braň v svých rukou chutnali (v lat. jen: ut ... se praepararent) Břez. ve Fontes V, 533.

chutně, adv., *příjemně, s chutí, ochotně, rychle, angenehm, willig, schnell;* z adj. *chutný,* v. t. — Ó by (ty) byl chudnie (sic) horký nebo studený! ale že s' teplý, vypravím tě z svých úst OpMus. 115ᵇ. Co jest to, ješto lidem tak překážie, že sě chutnie k bohu neobrátie? ŠtítBud. 138. Lidé aby tiem neváhali, než chutnie se k tomu připravili, k najití Ježíše RokycEvJan. 364ᵃ. Slušie chutnie toho, co jest hřiech, ostati ŠtítBud 170. Ješto s chutí slyšie slovo božie, avšak sě chutnie nevydrú z moci diáblovy ŠtítPař. 58ᵇ. Aby jim chutnyegye bylo pracovati ŠtítVyš. 20ᵃ. Aby chutnye bojovali Pulk. 82ᵇ. O to chutnie promluvichu, v jednotě se poradichu Baw. 288. A chutnie mohu řéci, že atd. HusPost. 112ᵃ. Pospěš chutnie propera Pror. 4. Reg. 4, 24. Kráčejíc chutnie celeri gressu Otc. 476ᵃ. (Císař) táhl velmi chutnie a velmi kvapně Mart. 64ᵃ; ten kselšaft tak chutnie jel, že byl nocí a dnem dále než césař, neb je césař měl lid veliký a nemohl tak chutnie táhnúti tamt.; aby brzo a chutnie přijel t. 34ᵇ. Počechu chutnie na ně střileti indeficienter Mill. 83ᵇ. Cito chutnie Lact. 241ᶜ; chutnie, skuoro, brzko illico SlovKlem. 53ᵃ.

chutník, -a, masc., z adj. *chutný:* sterilis jalovec..., suavis chutnyk Prešp. 1184 v kap. de nominibus personarum; tvar subst. strojený.

chutnost, -i, fem., *chut dobrá, příjemnost, rozkoš, Annehmlichkeit, Lieblichkeit, Lust.*— chutnofty mé byly jsú s syny lidskými deliciae meae EvOl. 188ᵃ (Prov. 8, 31). Vóně chutnoft saporis suavitatem Ol. Sap. 16, 20; u vóni chutnofti in odorem suavitatis t. Ex. 29, 41, u vóni chutnofty Mus. tamt. Oheň (v peci ohnivé, třem mládencům) obrátil se v chutnoft rosnú Kruml. 63ᵃ. Chutnoft jest o tom přěmietati ŠtítBud. 30. Tam jest všěcka chutnoft Kruml. 96ᵃ. On sám, ješto v ňem všecky rozkoši a chutnosti shromažďeny jsú, v nasycení té večeře bude ChelčP. 172ᵇ. chutnoft suavitas Prešp. 1264, BohFl. 495, Nom. 68ᵃ, VocabMus. 183ᵇ.

chutný, adj. z *chut, dobré chuti, příjemný, přívětivý, dobré mysli, schmackhaft, angenehm, lieblich, liebreich.* — Ó nápoji naychutnyeyffy! Kruml. 465ᵇ. (Páni, kněží, měšťané) nabažie sě zvláštních rozkoší v připravených krmiech a w chut-

nych pitích ChelčPař. 137ᵃ. (Věci, jež) sú chutny požívati AlbC. 37ᵇ. Miesto chutnee vuoně pro suavi odore Pror. Isa. 3, 24; chutnu vóni suavem odorem Ol.Lev. 1, 9. Zvuk chutny sonus suavis Ol. Sap. 17, 17; (pění), ješto chutnym a sladkým zvukem zpieváno bývá ChelčPař. 134ᵇ. Písně chutne ChelčPost. 168ᵃ. (Učedlníci) tak chutnu cestu učinili v rozmlúvaní božském t. 111ᵃ. Ale že chuten hřiech, proto hřiechu neostanu Štít. uč. 11ᵇ₂. Kterak po takovém obtiežení chutny večer bude ChelčPost. 61ᵃ. Ty, hospodine, chutny i tichý suavis et mitis ŽWittb. 85, 5 in marg.; neb s' ty, pane, chutný a tichý Kladr. ž. 85, 5. Chutny jest hospodin Modl. 87ᵇ. A vždy jest (bůh) srdci tomu všudy chuten ChelčP. 9ᵇ. — Tvář otce tvého nenie ke mně chutna Comest. 38ᵇ, *chutný, přívětivý;* nebyl k ňemu (Laban k Jakubovi) chuten t. 39ᵇ, ComestC. 38ᵃ. — Též buoh milý chtěl ť napřed dáti tomuto světu tebe (praví víno vodě) požívati, ...potom mne, lahodnějšie, k tomu pitie ušlechtilejšie, by ť všichni hřiešníci pili, potom tiem chutnieyſſy (sic) byli OpMus. 200ᵇ, *chutný, dobré chuti, dobré mysli;* srov. *nechutný.*

chutost, -i, fem., *příjemnost, lahoda, Lieblichkeit.* — Pilny ulicě chutoztyu všaké hudby AlxB. 5, 37; snad omyl m. *chutnostiú.*

chvac- srov. *chvátati.*

chvacě v. **chvat,** -i, fem.

chvač v. **chvatač.**

chvadnúti, -nu, -neš, impftiv, *vadnouti, chřadnouti, welken, schwinden;* ze *svęd-,* srov. *svadnúti.* chwadne dušě má deficit ŽKlem. 83, 3 (nikoli omylem m. chřadne, jak udáno při *chřadnúti*). — Dochováno dial.: (starý člověk) chv́adá, chv́adá až dochv́adá BartD. 1, 219 (val.); chv́adavý, kdo chv́adne t. 2, 323 (laš.).

Chval, -a, masc., *jm. osobní:* Hual NekrP. (3); frater Chwal Reg. II, 1282; Gwalo de Psibenitz (sic) t. 1262. V tom mezi nálepšími Chwal bieše DalC. 74. — V rkp. z r. 1554 se čte o téže osobě: nebožtíku panu Bohuchvalovi, strýci mému..., nebožtík pan Chval strýc muoj BrandlGloss.; tedy *Chval* zkrácenina z *Bohuchval.* — *Adj. possess.* **-óv:** Chwalowa lhota UrbR. 162.

chvála, -y, fem., *sláva, chvála, chvalozpěv, Ruhm, Lob, Lobgesang;* stsl. *chvala* laus atd.; skr. *svar-* sonare, tedy *chval-,* z koř. pův. *sụ̑el-.* — Snadná stane sě nám čest hi chwala AlxB. 3, 11; viz-že každý, kak jest vrátka seho světa čest hi chwala Jid. 7. Božiú chwalu svD. 56; věčné chwaly Rúd. 8ᵃ; pozorná chwala speciosa laus MamA. 35ᵃ; ješitná chwala gloria, elatio SlovD. 75ᵃ; lajivá chwala fallax gratia Ol. Prov. 31, 30. Pravým slušie chwala collaudatio ŽWittb. 32, 1, ŽPod. tamt., *chvála slušie komu;* tobě slušie chwala hymnus t. 64, 2. Chuala tobě z toho Kunh. 147ᵇ, *chválа komu z čeho.* Vypraviti nemohu, kakú vzdachu chwalu bohu AlxV. 570, *chválu vzdáti;* jménu tvému chwalu vzdám psalmum dicam ŽPod. 17, 50. Co sobě pomóže(my), ač sě v životiech zmóže(my), všecko jednomu na chwalu AlxH. 10, 6 a AlxV. 2361, *komu na chválu,* Gualth. 3, 492: unius ad laudem. Již dobrodružnie dle chwali silně sě potykovali AlxB. 5, 1, pro chválu dobrodružskou, že jsou dobří druzi. (Alexander) pomdlí té všie své chwaly AlxM. 8, 3. (Bóh) věcí (= větší) jest nade všicku chwalu Štít. uč. 104ᵇ. W chwalách, v pění, v modlitbách HusŠal. 145ᵇ. Jemuž lid ſ chwalami v cěstu vyšel Kruml. 35ᵃ. Jeho chwala slula spoře, tak že ciesař na svém dvoře neměl krále radnějšieho Kat. v. 41, jeho (Kostova) *chvála, chvalná pověst;* zlá chwála..., zlé slovo a zlau chwalu RešSir. 266ᵃ. — chwala laus ŽWittb. 33, 2 a j., Prešp. 1254; chuala laudatio ŽGloss. 146, 1, všěcky chwaly laudationes ŽWittb. 9, 15; chwala laudatio ŽPod. 110, 10. — chwala gloria ŽKlem. 3, 4, vstaň chwalo t. 107, 3; dajte chwalu ſlawie jeho gloriam laudi ŽWittb. 65, 2; ukázal jemu (diábel Ježíši) všecka královstvie světa a chválu jich HusE. 2, 86 (s poznámkou: neb slávu); — chwalu carmen ŽWittb. 39, 4, ŽKlem. 39, 4; — chwala hymnus ŽWittb.

148, 14, ŽKlem. tamt.; w chwale in hymnis ŽGloss. 99, 4; chwalu hymnum ŽPod. 64, 14; — chuala psalmus ŽGloss. 146, 1, chwalu řku psalmum dicam ŽWittb. 17, 50, chwaly našě psalmos t. Ezech. 20, w chwalach in psalmis t. Hab. 19; — w chwale in psalterio ŽKlem. 48, 5. — chwaala Blázn. 132[a]; w chwalie Mill. 39[a]; chwalu laude SekvE. 21[a] atd., a vedle toho psáno tu často vch-: wchalu laude t. 15[b], 24[a], wchale in laude t. 43[a], wchali laudes t. 15[a], dnešnie wchaly laudes t. 53[b] atp.

Chvalák, -a, masc., *jm. osobní:* Hualac NekrP.

Chvalata, -y, masc., *jm. osobní; z chvalęta.* — Hualata NekrP., Chwalata de Castello Reg. II, 1885, Chwalata de Újezda DeskDE. — Qualotha et Wischo Reg. II, 1290, m. Chvalata?

Chvalčina vescě v. **Chvalka.**

chvalebně v. **chvalebný.**

chvalebník, -a, masc., *zpěvatel chvály:* kniežata spojeni súc chwalebnikom coniuncti psallentibus Kladr. žalm 67, 26.

chvalebný, adj., *chvalitebný, löblich;* z **chvalba.* — Od východu slunce až do západu chwalebne jméno páňe laudabile Kladr. žalm 112, 3; chvalebni přieliš laudabilis Hlah. žalm 47, 2; chwalebny laudabilis MamB. 22[b]. Kralovánie samého boha bylo jim velmi chwalebne ChelčPař. 165[a]. Jsú chwalebneho života Unič. 97[a]. — *Adv.* **-ně:** libý a milý všem spravedlivým, který... chwalebnie život svój skonal jest ChelčPař. 146[b]; že (zemřelý) svatý život měl, světě obcoval, vítěz bojóv učiňen proti diáblu a v tom chwalebnie skonal tamt.

Chvalec, -lcě, masc., *jm. osobní,* demin. z *Chval:* Chwalecio cantore Kosm. pokr. 1292, Chwaleczius sacristanus Reg. IV, 1341.

chválejúcí, chvalijící, chvalujúcí, adj. z *chváliti, chválící, lobend.* — Hlas chwalegiczich laudantium Ol. 2. Par. 23, 13; z úst chwaligiczych t. Prov. 27, 21; úst chwalegiczich tě EvOl. 114[b]; prorokovavše nad chwaligiczymi super laudantes Lit. 1. Par. 25, 3, nadь chvalijicimi Hlah. tamt.; s živými a s chvalějicimi boha cum vivis et dantibus confessionem deo Hlah. Sir. 17, 25.

Chválek, -lka, masc., *jm. osobní,* demin. z *Chval.* — Hualek NekrP. (2); Chwalco abbas Reg. II, 1292.

Chvalena, -y, fem., *jm. osobní:* Hualena NekrP.

chválenie, -ie, neutr., *chválení, slavení, vyznávání, Lobpreisung, Bekenntnis:* mluvenie dáno jest boha k chwalení Kruml. 194[a]; abych zvěstoval všeckna chwalenye tvá omnes laudationes ŽKlem. 9, 15; chwalenye laudationem ŽWittb. 144, 21, ŽPod. tamt., chualenie ŽGloss. tamt., laudatio Prešp. 1387; — k chwalenu tebe ad confitendum te ŽWittb. 118, 62, k chwalenyu ŽGloss. tamt.

chválený, adj., z part. *chválen;* vzato ve významu *chvalitebný, lobwürdig:* veliký hospodin, a chwaleny velmi u městě boha našeho laudabilis ŽWittb. 47, 2; chwalene jmě laudabile nomen t. 112, 3, Pror. Tel. Dan. 3, 52.

Chvaletici, -ic, plur. masc., *jm. místní;* z osobního *Chvalata,* v. t. — Chwaleticz Poř. 1379 (63), de Chwaleticz TomZ. 1430 n 80.

Chvaliboh, -a, masc., *jm. osobní:* Hualibog NekrP. (2).

Chvalicě, -ě, fem., *jm. osobní,* k masc. *Chvalec,* v. t. — Annam..., Margaretam, Chwalicem sorores Reg. III, 1329.

chvalič, -ě, masc., *kdo chválí, Lobredner.* — Mezi řečmi chvaliczow a tupičóv HusPost. 207[b]; to mluvíše k chwaliczom EvOl. 36[a]. — *Příjm.:* Chwalicz et filius suus Ditricus Reg. III, 1325; dilectis nobis Chwalicz et Ditrico suo filio tamt.

chvalijící v. **chválející.**

Chvalík, -a, masc., *jm. osobní;* demin. z *Chval,* v. t. — Hualik NekrP. (2); Chualic von Meschen Reg. III, 1321; Pecha dictus Chwalik Běl. 1379.

chvalitebně v. **chvalitebný.**

chvalitebník, -a, masc., *chvalitel, Lobsprecher:* ustavil sem dva kóry veliká chwalitebníków laudantium Kladr. Nehem. 12, 31.

chvalitebný, adj., *löblich;* — z toho *adv.* **-ně:** dobře se a chwalitebnie mezi námi zachoval KolAO. 21ª (1508).

chvalitedlnost, -i, fem., *chválení, Lobpreisung:* Chwalitedlnoſt hospodina mluviti budú ústa má laudationem ŽKlem. 144, 21, za to v ŽWittb. a ŽPod.: chwalenye; buď bohu našemu ochotná a okrášlená chwalitedlnoſt decora laudatio ŽKlem. 146, 1, za to v ŽWittb.: krásná chwala, v ŽPod.: krásné chwalenye; chwalitedlnoſt jeho ostane u věky věkóm laudatio ŽKlem. 110, 10, za to v ŽWittb. a ŽPod.: chwala.

chvalitedlný, adj., *chvalitebný, löblich, lobenswürdig.* — Hospodin... chwalitedlny laudabilis ŽKlem. 95, 4, Ol. žalm 95, 4; chwalitedlny laudabilis Pror. Tel. Dan. 3, 26, ŽGlossKlem. 47, 2; chwalitedlne jmě laudabile ŽKlem. 112, 3, ŽKap. tamt.

chvaliteln- v. **chvalitedln-.**

chváliti, -ľu, -ľíš, impftiv., *chváliti, slaviti, loben, lobpreisen.* — Po vše časy toho krále, jež pokojní lidé chwale, řěčská země v míře stáše AlxV. 83. To já velmi chwaly t. 1077. Dřiev tě chwalil na téj věci Hrad. 32ᵇ. Všichni ji chwaalili KřižB. 83ᵇ. chwaliti tě budu laudabo ŽWittb. 21, 23; chwale vzvolaji laudans t. 17, 4; chwalen bude laudatur t. 9, 3 (24); budem chwaleni laudabimur t. 43, 9; — chwaliti bude glorificabit MamA. 24ª; chwalili sú sě gloriati sunt ŽKlem. 73, 4; chwal (sic) duše má hospodina magnificat ŽWittb. Magnif. 46; — chualiti (bude) exultabit ŽGloss. 50, 16, chwaliti budú deprecabuntur ŽKlem. 44, 13, chwalime tě benedicimus t. Ambr. 24, chwali commendat MamA. 18ᵇ. — Uzřěli zástup prorokuov chwalecze prophetarum vaticinantium Lit. 1. Reg. 19, 20, překlad volný.

chválivý, adj. z *chváliti, rád chválicí:* Eud... chwaliwi Lit. výkl. sl. Eud.

Chvalka, -y, fem., *jm. osobní,* k masc. *Chval,* v. t. — Odtud *adj. possess.* **-čin:** Chwalczina wesczie, *jm. místní,* UrbR. 399.

Chvalkov, -a, masc., *jm. místní:* z Chwalkova PoprR. 30; Chvalkov Pal. pop. a KotMíst.

Chvalkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* (villa) Chwalkowicz Reg. III, 1319, Jiřík z Chwalkowicz Háj. 381ª.

chvalna, -y, fem.: chvalna *laudes* Prešp. 2280 v kap. de festis; umělé.

chvalně v. **chvalný.**

chvalník, -a, masc., *chvalitel, Lobredner.* — Tento znamená svatý chvalníky (tak v rkp.) a ne následovníky, to jest ty, jenž svaté chválé a nenásledují HusPost. 152ª.

chvalnivý, adj.: Herodes... kožišný, chwalniwy Lit. výkl. slova Herodes; strojené.

chvalnost, -i, fem., *chvalitebnost, Löblichkeit:* chwalnoſt commendatio SlovKlem. 2ᵇ, Anon. 2ª.

chvalný, adj., *chvalitebný, löblich.* — Veliký bóh a chwalny přieliš laudabilis ŽKlem. 47, 2; král chwalni rex gloriae t. 23, 7; hospodin hrozný i chwalny laudabilis Mus. Ex. 15, 11. Ó chwalna trojice adoranda trinitas SekvE. 24ª. Tehdy tu ta chwalna i hojná bojovnice Jezusova... na svú kolenú poklekši i spě svoji ruce krásnie Kat. v. 3319. Neb si chwalny BarlA. 52, BarlB. 35. Nedosiehne ť lékař ranný skrze své dielo konce chwalne° Rhas. 198. — Pieseň chwalnu Kruml. 35ª. — *Adv.* **-ně:** ješto chwalnie počínáchu to, co jest dobré ŠtítBud. 200; (toho času) krev púštěti chwalnie, nehty obřězovati zlo ChirB. 34ª.

Chvalota v. **Chvalata.**

Chvalovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Chwalowicz Reg. III, 1318, de Chwalouicz TomZ. 1410 st 214.

Chvalšiny, -in, plur., *jm. místní:* z Chvalšin PoprR. 33.

chvaľujúcí v. **chvalejúcí.**

chvalvo, -a, neutr.: nablion *psalterium* řecky, chwalwo česky Lit. výkl. slova nablion; strojené.

Chvaly, Chval, plur., *jm. místní:* Hualah List. Vyšehr. 1088 (XIII stol.).

chvap- souvisí se **chvat-.**

chvapiti, kvapiti, -pu, -píš, pftiv., *chytiti, vzíti, fassen:* kwapiz toho (léku) na nóž, nechajž ť ustydne ta krópě ChirB. 204ª; — **ch. sě** *koho, čeho:* radostivě chtěchu se

jeho (děti svého otce) chwapiti Pass. tišť. (v ČMus. 25. C. 1) 31[b].

chvapnost, -i, fem.: chwapnoſt *aviditas* RVodň. 53[d].

chvapný, adj., *jsoucí na kvap, na spěch:* tyto počátky jsú chwapne haec causae sunt festinandae Jelč. 119[b], chwapne festinandae SekvB. 120[a].

Chvar, -a, masc., *jm. osobní:* Venceslaus dictus Chwar Lún. ks. 1415.

chvat, -a, -u, masc., *spěch, Eile;* srov. *chvátati.* — Snad sem patří: chwat vod gurges aquarum ŽKlem. Hab. 10, začež je v ŽWittb.: wylna wodna, v ŽPod. wlna wodna; — *kdo uchvacuje, Räuber:* chuat rapo Prešp. 1491 (rapo = raptor, rapax DC.); srov. rus. *chvat* srdnatý člověk.

chvat, -i, fem., *chvátání, Eile;* srov. *chvátati.* — (Dítě Ježíš) počen veršík od *a*... až věz do *t* jej i vece plně, w mnohey chwaty incipiens versiculum dixit per litteras ab *a* usque ad *t* pleniter cum multa festinatione DětJež. 3[a]. — Odtud *adv.* **v-chvati, chvati, chvatě** dial. **-cě:** když jezero z brieha (sic) chwati na cizie pole vytěže Baw. 40 (rým: znáti), *chvati* m. *v-chvati, ve chvatu, v náhlosti, chvatně, náhle;* nebuď (praví Neštěstí Tkadlečkovi) chwati k komu pro jeho zlost Tkadl. 41[b], *jsem chvati* m. *v chvati = chvátám;* nebuď chwaczie Tkadl. Mus. 224 (místa stejná); to ť jest ta (Adlička) nehrdala dobrým člověkem..., a poznajíc jeho v dobrém ješťe nebyla chwali (sic) s ním hostajně bydliti Tkadl. 14[a], omylem m. chvati; to ť jest ta (Adlička) byla nechwaczie sobě samé mnoho dóvěřiti, věděti chtěla, ale ne mnieti, co činiti měla Tkadl. 13[b], ne chwatie Tkadl. Mus. (na místě stejném), *ne-chvatě,* dial. *ne-chvacě.*

chvatač, -ě, masc., *kdo chvátá, spěchá:* nebývaj chwacz (sic) tvým jazykem noli citatus esse in lingua Ol. Sir. 4, 34, v Bibli 1857: nebývej kvapný jazykem svým; — *kdo chvátá, uchvacuje:* David chwataczie zahubil Kruml. 32[a].

chvátanie, -ie, neutr., *chvátání, spěchání:* odjide ſ chwatanyem cum festinatione BiblJ. γ Luk. 1, 39; w chwatany nohu zlomil Pulk. 122[b]; chwatanie agitatio Veleš.; — *chytání, uchvacování:* dal je na chwatanye in rapinam Ol. Ezech. 23, 46.

chvátati, -aju, -áš, později také -cu, -ceš, impftiv.; souvisí s *chyt-, chytrý, chytiti* atd., srov. *chvátiti.* — *Spěchati, eilen.* Čsný muž chwata preč AlxBM. 2, 18, laxis properabat habenis Gualth. 6, 488. Oldřich... zastřěliti jelen chtieše, jenž přěd ním nedaleko tečieše nevelmi... chwatagie Hrad. 6[a]. (Lazebník) tě chwatagie uřěže t. 134[a]. Mámy chwataty k učiščení Modl. 66[a]. Poď a chwatai na svatbu syna božieho Kruml. 335[b]. chwatay k věčnému životu NRada 1514. chwatayu časové festinant ŽWittb. Deut. 35, chwatagi časové ŽPod. tamt. chwataſſe lid festinavit Ol. Jos. 4, 10. On chwataſſe vyběhnúti acceleravit t. 2. Par. 26, 20. chwatachu účastnu býti Lit. 2. 4, 14. Budete jiesti chwatagíce festinanter Ol. Ex. 12, 11. Někteří pójdú někam a chwatagícz, a druzí atd. ŠtítBud. 172. chwatati valde agitare, ser eylen Dieſb., festino chwatam Veleš. — *Chytati, fassen, greifen, rauben.* Král upustiv za rohy počě za ocas chwataty DalC. 92, srov.: upustiec za rohy nesnadno j' lapati za ocas Štít. uč. 125[a], jakž kto rohóv sě nechváti, za ocas neroď lapati Vít. 82[a]. Násilníci chwatagi je (královstvie božie) rapiunt Koř. Mat. 11, 12. (Lakomí) zboží chwatagi ChelčP. 174[a]; chwatagie kak moha sbožie Jid. 120. Dal jest je (bůh židy) v ruce chwatagících diripientium Kladr. Súdc. 2, 14. — Vlk chwaczy lupus rapax Mus. Gen. 49, 27, m. chvátající(?) — **ch. sě** *čeho:* chwaczete ſe toho šeredného příbytka KázLeg. 32[a]; Geometria jest pátá (panna), té sě všecka miera chwata Vít. 6[a].

chvátavě v. **chvátavý.**

chvátavý, adj. z *chvátati.* — *Spěšný, eilig.* K tomu *adv.* **-vě:** preč chwatawie odšel Jeron. 88[b]; chwatawie (miles) festinus introduxit Danielem Pernšt. Dan. 2, 25; chwatawie propere Pror. Tel. Dan. 3, 91, chwatawye propere MamC. 122[a]. — *Dravý, trhavý, reissend:* vlk chwatawy Jeron. 93[a];

chwatawy wlczy rapaces ROl. 116[b]; synu ženy nad muže chwatawe mulieris virum ultro rapientis Kladr. 1. Reg. 20, 30; v řeči nesmierné, bublavé, chwatawe stíhajíce slova jeden po druhém ChelčPař. 135[b].

Chvatěrubi, -rub, plur. masc., *jm. místní:* dobyl Chwatierub Háj. 442[a], Let. 556.

chvati v. **chvat, -i.**

chvátiti, -cu, -tíš, pftiv.; souvisí s *chyt-, chytrý, chytiti* atd., srov. *chvátati.* — *Greifen, fassen:* ať nikdy nechwaty ne rapiat ŽWittb. 49, 22; starý (bezzubý) pes... zajíce chwátiti nemohl Ezop. 45[a]; (pes) chwatil po tom stínu toho masa RešSir. 261[b]. Učedlníci nebyli snažni chwatyty božích slov ROl. 77[a]. — **ch. sě** *koho, čeho, chopiti se:* (sledník) chwatyw sě (stopy) jelenie tiehne sě p(o nie) nelenĕ AlxH. 9, 27, za to AlxV. 2316: stopy sě jelenie chopye; tiusíc sě jich řebřie chwaty AlxV. 2040; (žena, matka) inhed sě svatého Klimenta oběma rukama chwaty Pass. 290; oba (synové) sě své matky chwatyſta t. 291; chtiechu sě jeho chwatyty t. 292; otec... chwatil sě jemu hrdla Krist. 66[b], panna sě mu hrdla chwati TandZ. 178[a]. (Kněz židovský) nosidl sě chwatyl a inhed mu ruce uschle ML. 25[a]; tu sě jie (Marie) jiné Marijě chwatychu t. 97[a]. Amasa nechwatyl se meče Joabova non observavit gladium Lit. 2. Reg. 20, 10, nechwatyl sě meče Ol. tamt. I chváti ſie všech bázeň HusPost. 162[a]; pro bazeň nesmie dále státi, bázlivý se běhu chwati Baw. 104.

Chvatliny, -in, plur. fem., *jm. místní:* z Chwatlin KolB. 96[b] (1498), in Chwatlina TomZ. 1415 h 246.

chvatlivý, adj., *dravý, reissend.* — Vlk chwatliwy Comest. 52[a], vlk chwatlywi ComestC. 53[a]; potok chwatliwy rapax Comest. 187[b].

chvatnúti sě, -nu sě, -neš sě, impftiv., *chvatně se pohybovati.* — Ryby nazval Mojžieš hmyzadla, nebo kakús náhlostí wſſiczkny ſie chwatnu jako hadové a nenesú sě nohama jako zvieřata se rapiunt ComestC. 4[a], jakús náhlostí wſſychni ſe chwatnu Comest. 5[a] (místa stejná).

chvatorod, -a, masc., prý *had nějaký:* catuli (serpentis) non expectantes maturam naturae solutionem corrosis eius (matris) lateribus vi erumpunt..., chwatorod Lact. 296[b]; umělé.

chvedie v. **chebdie.**

chvěplati, -lu, -leš, impftiv., *klátiti, mocně hýbati, stark bewegen.* — Stromové (lodní, za bouře mořské) se třesou, viklí a chwěplij Pref. 80. Vegetavit hýbal jest neb chwieplal artus údy HymnA. 117[b].

chvětina, -y, fem., *rostlina* toho jména: chwietina luteum RVodň. 40[d] (v seznamu rostlin).

chvieti, chvěju, -ješ, *chvíti, schütteln, schwänken;* **ch. sě**: ano se jima (dvěma lvům) hřívy chwiegy volant Otc. 411[b]; mysl Medee chwiegiſſe ſe Troj. 21[a].

chvil v. **chvíle.**

chvíle, -e, fem., *Weile;* pol. *chwila,* hluž. *khvila,* dluž. *chyľa.* Z germ.: got. *hveila,* stněm. *hwîla, wîla* Zeitpunct, Zeit, pův. *keilā* (Pelikán, v Rozpr. filol. 1898, 33). — chwile mora Prešp. 45. Po chwílí jinakové bude, než jest prvé bylo ŠtítPař. 6[b]. Až do ſye chwile Kruml. 412[a], do sie chwyely (sic) Půh. 1, 175. Ta chwile byvši minu AlxB. 5, 10. Na tu chwiliu vzpomínajě ApŠ. 145. Které žena jmá úsilé při nepokojiu te chwile (t. při porodu) ApD. 6. (Alexander) toho sě najviece ubá, že se po ňem vojna hrubá bieše vzbudila v téj chwyly, doňadžto v Lib(y)i byli AlxV. 2229. V tuto chwili in hac vice MamA. 25[b]; v tu chwieli Troj. 187[a]; téže chwile AlxH. 4, 11, v témže čase; od té chwijle KřižB. 84[b]; v téj chwijly Štít. ř. 153[b]. Malú chwijly t. 160[a]; po malé chwily post horam modicam Mill. 23[a]. To rytírské kratochvílé postá dosci dlúhé chwile AlxB. 5, 8. Za velikú chwili Mill. 18[a]. Gdyž nem přišla chuile taká, že nem jest nelzě nikame AlxBM. 3, 21. Zástupi pomlúvali řěč rozpačnú, se hi ono chuiliu mračnú t. 5, 9, chvíle mračná, doba večerní. (Alexander) nikdy nejměl horšie chwile ani většieho úsilé AlxM. 4, 2. W chwilu tak strastné hodiny AlxH. 5, 5. Po vše časy a chvíle

per momenta singula MamA. 29ª, *po vše chvíle,* vždycky; ti lidé po wſſe chwile nazi chodie Mill. 109ª. — Juž, člověče, toho chwile, by (ty) dobyl řěčníka v čile UmR. 373, *jest toho chvíle, je čas.* — Ota, kněz moravský, krátě chwylyu na horu vznide DalC. 62, *chvíľu krátiti;* vyněde Pilat krátit chwile Jid. 63; když (manželé) užitečným přemlúváním chwili krátíta ŠtítMus. 10ᵇ; kak s' strávil svá léta... chwili krátě NRada 1951. — Vedle toho: *chvíľu činiti,* chvíli činiti moram facere, otáleti EvOl. 329. — Žabky zelené, kteráž na dřieví bývá a ráda proti chwili škřechce ApatFr. 66ª, *proti chvíli* (= oznamujíc nastávající počasí?). — Mohl by jě (bóh nepřátely) zbořiti na gednu chwili BrigF. 19ª, *na jednu chvíli,* na jednou. — Z výrazu *v-chvíli* vyvinulo se *adv.* **chvil:** (Zachariáš) modléše se chwil zápalné oběti hora incensi Lit. Luk. 1, 10.

chvílenie, -ie, neutr., *otálení, Zögern.* — Poslové (Kublajovi, čekající v Benátkách na zvolení nového papeže) bojíce se, by král jejich pziliſſnem chwilenym se nezamútil Mill. 7ᵇ.

chvilka, -y, fem., demin. z *chvíle.* — Hlédajme, abychom utiekajíc... některé chwylky sobě nalezli, v nichž bychom... každý mohli pobyti na modlitvách Štít. uč. 6ᵇ. Když smrt příde, nemóž (svět) chwilky prodlíti Kruml. 5ª. Púšťajž jie (vody) sobě v oči krópi nebo dvě; s prvu ť bude špieti (štípati) za chwlku (sic), ale to ť brzo mine Chir. 281ª, dial. m. za chvilku.

chvilokrátiti, -cu, -tíš, impftiv., *krátiti chvíli.* — Vyloživ (Ježíš klasy) na 'heň i zmláti, poczie gyeſty... hwylokraty (sic, místo porouchano) DětJež. 2ª, t. j. počě jiesti i chvilokráti (v leg. lat. není k tomu výrazu parallelního).

Chvist, -a, masc., *příjm.:* Chwist TomZ. 1416 m 45.

chvistač, -ě, masc.: *foriolus, chwiſtacž kto má fraczku Lact. 71ª.

chvistačka, -y, fem., *Bauchfluss.* — Komuž se zdá, že má chwiſtaczku BřezSnář. 179; chviſtaczka dysenteria Prešp. 1611; chwyſtaczka též Rozk. 2389, MamA. 27ᵇ, Anon. 4ᵇ.

chvístanie, -ie, neutr., *chvístání, průjem, Bauchfluss:* (louh) všeliké hwyzdanye (sic) a jiné nemoci... stavuje a zahoní Chir. 274ª, m. chvístanie.

chvístavka, -y, fem., *Bauchfluss:* chwiſtawka dysenteria RVodň. 58ᵈ.

chvojě, -ě, fem., *větvoví stromů jehličnatých,* také *rostlina, strom toho jména;* rus. *chvoja,* srbch. *hvoja* větev, sln. *hoja,* pol. *choja* borovice, nč. *chvůje,* dial. doudl. *chůje* Kotsm. 15. — Jako mu chvoje šimá Smil. přísl. ve Výb. 1, 841. Jako chwoge na púšti quasi myricae Pernšt. Jer. 17, 6, Kladr. tamt., v Bibli 1857: jako vřes na poušti. Pod chwogi subtus terebinthum Ol Oz. 4, 13, MamV., v Bibli 1857: pod jilmem. chwogie terebinthus MamA. 36ª; chwogye pinus Vít. 95ª, chwoge též Lact. 264ª.

chvojicě, -ě, fem., demin. z *chvojě.* — chwogyczye pinus Rozk. 1136, SlovBrn. 266, chwogicze též Prešp. 602; chvogice LékB. 238ª. — **Polská ch.,** *rostlina toho jména:* polská chwogicye *tymalle (m. tithymalus Čelak.) Rostl.

chvojička, -čky, fem., demin. z *chvojicě.* — Doklady v plur.: chvogiczki *pirrea Prešp. 829 v kap. de fragis et boletis, chwogyczky též Rozk. 1528, chwogiczki též RVodň. 50ᵇ (fraga).

chvojie, -ie, neutr., *chvojí, Reisig.* — V hustém chwogi NRadaB. 1503. Pro chwoye debet destinare unum equum UrbHrad. 11, t. j. pro chvojé, anebo snad m. pro chvojě, v. *chvojě.*

chvojina, -y, fem.: chvogina **sarpedo* Prešp. 770 v kap. de herbis ignotis, chwogyna též Rozk. 1463, chwogina též RVodň. ad 54ᵇ.

chvojka, -y, fem., *rostlina toho jména;* demin. z *chvojě.* — Vezmi listie chwoyky zelené a zvař u vodě Rhas. 67; (vezmi) brotan, chwoyku atd. Chir. 327; též ť diem o chwoycze Rhas. 67. — chwoyka euphorbium SlovA., *anthyron Synon.; chwoyka *savina (juniperus sabina Čelak.) SlovA., RostlB. 147ª, RostlD. 83ᵇ, t. 91ᵇ, chwoika

též MamA. 34[b], RVodň. ad 47[c]; chwoyka esula RostlF. 12[b], chwoika též RVodň. 38[c]; chwoika *pirrea MamA. 32[b]; — **rajská ch.**: rayſka chwoyka *savina (juniperus sabina) RostlF. 12[b]. — *Příjm. ženské:* Marethae Chwoyczae TomZ. 1401 n 317.

Chvojno, -a, neutr., *jm. místní:* curtem suam Chwoyno Kosm. pokr. 1139; de Chwoyna t. 1139 (rkp. Břevn.); Chwogno, dvůr Háj. 180[a].

Chvojnov, -a, masc., *jm. místní:* Chwoynow UrbE. 133, in Chwoynow TomZ. 1408 m 4, z Chvojnova PoprR. 30.

chvojový, adj. z *chvojě, jehličnatý, Nadel-, Nadelholz-.* — (Silva) habet se mixto modo, scilicet mladíkový, osikový et chwoyowy UrbR. 464; (les) mladíkový, chwoyowy tamt.; dubový, chwoyowy, osikový et břězový tamt.

chvor, -a, -u, masc., jisté *nářadí k lovení ryb.* — Jich (Labí, toků labských) mají požívati všelijakými vazbami, čeřeny, nevody, měchy, chwory KolAO. 16[a] (1506); tu nemají nágrošníci chworow klásti t. 17[b] (1492, opis z poč. XVI); (ryby loví se) »sítmi, chvary (sic), udicemi« WintObr. 2, 531 (z r. 1492), omylem m. chvory. — *Příjm.:* Chwor takto vyznal KolB. 18[a] (1492), Jakub Chwor t. 1[b] (též), Chwor Háj. 32[b]; — *adj. possess.* **-óv**: Chworowo vyznánie KolB. 18[a] (1492).

chvorost, chorost, -i, fem., *hubenost, chudost těla, Magerkeit.* — Pošle pán... chworoſt tenuitatem Pror. Isa. 10, 16, v Br.: wyzábłoſt. Srov. *churavost.*

chvorý, chorý, adj., *hubený, mager;* ze *sver-,* srov. *churavý.* — Já sem chudý a chwory muž pauper et tenuis Kladr. 1. Reg. 18, 23, já sem chudý a chory muž Lit. tamt.; chwory tenuis MamD. 301. Člověk v těle chwory Otc. 88[b]. Uzřěv jeho (s. Lupa) král, an v těch dalekých vlastech strastně bydliv chwor sě vrátil Pass. 474. Jejie dřevnie krása bieše sě w chworu postavu proměnila t. 544, za to v Pass. z r. 1395, 544: w churawu. Jiných sedm (krav) vyhřěze velmi churowatych aliae septem (boves) ...confectae macie Mus. Gen. 41, 3, za to v Leskov.: chworych, v Ol.: churawych.

chvost, -a, -u, masc., *ocas, ohon, Schweif;* stsl. *chvostъ* cauda. Z germ.: dněm. *quast* Knorren, něm. *Quast* Laubbüschel Mikl. Et. Wtb. a Uhlenb. — Aspis..., když kto kúzly (chce) jej jieti, (aby kúzel těch neslyšel) jedno ucho k zemi stulí a druhé chwoſtem zatulí AlxV. 226. I volá ť písmo... na ty (lénie), ješto by i chwoſtem miesta neshřeli točiec sě po světských marnostech ŠtítMus. 59[b]. Malú částku chwoſta tvého (praví opice lišce) bych měla převelikého, bylo by mi přieliš dosti Baw. 116. — Vrábě, holúbě, membrana mázdra, chuoſt caudula Prešp. 180 v kap. Volucres; chwoſt caudula Rozk. 323.

chvostadlo, -a, neutr., *čím se chvostá, Geissel.* — Bič, chwoſtadlo verberaculum Lact. 170[a].

chvosták, -a, *kdo má chvost:* kolenýš genutus, kladinoh trapeditus, nudipes bosák, nudus naháč, *arcica chvoſtak Prešp. 1124 v kap. de nominibus personarum, chwostak *artica Rozk. 1895.

chvostánie, -ie, neutr., *chvostání, bití chvostem.* — chvoztanie convapulamen Prešp. 2504, chwostanie vapulamen Veleš. Vedlé jakosti chwoſtanie BřezSnář. 191. Súchotina, ta nemoc, ta najprvé sě stává od přielišného v lázni chwoſtanye ChirB. 47[b].

chvostati, -aju, -áš, n. -šču, -ščeš, impftiv., *bíti chvostem, mrskati, mit dem Badequast schlagen, geisseln.* — Jdiž do teplé lázně, a když budú chwoſtati, jdiž mezi ně LékA. 66[a]; chwoſtati sě ApatFr. 20[b]. Jsa chwoſtan poskem volovým BřezSnář. 110; chwoſtan byl posky volovými t. 191. — To učiň v najvětšiem horce, kdyžto chwoſſtij LékA. 66[a]; sotva z **chvostiti.*

chvostek, -stka, -stku, masc., demin. z *chvost.* — Psíček..., jenžto slíbiti se chtieše svému pánu..., jednak jeho drápáše nohú..., chwoštkem klapá, opět jeho za rúcho lapá atd. Baw. 59.

chvostišče, chvoštišče, chvoščišče, -šťe, také **cho-** a **ko-** m. **chvo-,** -ě, neutr., *pometlo, koště, Besen;* vlastně *násadka,*

na které je chvost (k metení), Besenstiel; změny *st — št — šč* jsou analogií; nč. *koště* je stažením z *koštiště,* jako na př. *rybniště* = místo, kde býval rybník Jg., z *rybničišče,* rybniczifſtie Záp. Mezиř. 21ª (z r. 1441). — Bude-li dóm temen, zbielé jej, umetú podlahy chwoſtyſſty Štít. ř. 75ª. Máme vyměsti hřiechy zpovědí jako chwoſſtíſſtiem ŠtítMus. 125ª, jako smetie (sic) choſſtyſtiem ŠtítSíz. 212ᵇ, jako smetí choſſtýſſtiem ŠtítJes. 293ᵇ. Vymetu jej (Babylon) chwoſtiſtiem tra scopabo eam in scopa terens Kladr. Isa. 14, 23, vymetu chwoſſczyſſczem Pror. tamt. Duch nečistý... nalezne ten duom prázdný, chwoſſtiſſti umetený ChelčP. 92ᵇ; nalezne přiebytek chwoſſcziſſcy umetený Krist. 46ᵇ; chwoſſtiſſtem umétá přiebytek Hug. 18. Často mésti chwoſſtiſſtiem LékA. 102ᵇ. Dóm... vyčišťený chwoſtiſtiemi HusPost. 49ª; nalezna jej (dóm) chvoſtiſti vyčišťen t. 47ᵇ. Má střícě... chwoſtyſtye prodáváta Mast. 408. Na zády (vyhnané ženské mají se udělati) kříže tři, každejm koſſtiſſtiem kříž KolL. 184ᵇ (1603). chwoſtyſte Boh. min. 22ª; chvoſcziſtie scopa Prešp. 1868, chwoſcziſcze též BohFl. 746; choſſtiſſtě ku metení Háj. herb. 36ª, t. 39ª, t. 390ª.

chvostiti (?) v. **chvostati.**

chvoščišče, chvoštišče, -šťe v. **chvostišče.**

chvrast- v. **chrast-.**

chyba, -y, fem., *pochyba, pochybnost, Zweifel.* Srov. stsl. *podъchyba* adulatio, pol. *chyba* pochybení, škoda, mrus. *chyba* pochybení, nedostatek atd.; *chyb-* mění se v *chib-* a toto dále v *šib-:* č. *šibal,* rus. *ošibka* chyba, omyl, *ošibatь sja* mýliti se, srov. Mikl. Et. Wtb. 93. — O pravdě nenie chyby, ež na světě ostane ŠtítBud. 77, *nenie chyby,* není pochybnosti; nenie ť v tom chyby, by ten pořad nebyl tu, ješto zvláště slove královstvo božie t. 94; tu nenie chyby dubitari non potest Otc. 353ᵇ; o tom žádnému nebuď chyba, že bóh vždy Marii uslyší Kruml. 90ª; pak-li je (žena) v kteréj nemoci..., bude ť sdráva jako ryba, neb tú mastiú (t. nabízenou) nebývá chyba Mast. 191. Aj svět sě raduje v svém křivém zabylstvě, v svéj bujnosti, a nelzey chyby, by z toho najposlé nepřišel smutek Štít. ř. 118ª, *nelzě j' chyby* t. býti, nelze pochybovati. Tento vždy praviеše, že nemá ijedné chyby do viery jeho (t. svého druha, za něhož se životem zaručil) Šach. 304ª, *nejměti chyby,* nepochybovati; když mysli budú hojně přidána myšlenie dobrá, nemám chyby, že atd. Štít. ř. 72ª; o těch nejměj chyby Brig. 185ᵇ. Bez chyby sine dubitatione Lact. 243ᵇ, *bez chyby,* bez pochyby; neb bez chyby přijde to absque dubio Ol. Ezech. 30, 9; nalezneš bez chyby, že jest to obecná věc Kruml. 397ᵇ; bez chyby taková radost měla by (zahnati zármutek) t. 453ª; beze wſſie chyby velikú odplatu za to vezme (člověk) t. 407ᵇ, *beze všie chyby,* beze vší pochyby; vše, což mluví, to ť beze wſſie chyby sě stává absque ambiguitate Ol. 1. Reg. 9, 6. — Význam *chyba = pochybení* doložen u Jg. teprve z Vel. — Skleslo v *adv. praep. = kromě, ausser:* všecky svrchky, chyba pivovarních a štoku, sobě pobrati KolČČ. 242ª (1556); Egypt (Kairo) nespravuje se obyčejem jiných měst, ovšem daleko chyba obyčejóv těchto (t. českých) zemí KabK. 30ᵇ. — *Přijm. mužské:* Matěj kovář, řečený Chyba KolB. 83ᵇ (1500), Chyba TomZ. 1432 st 131.

chybati, -aju, -áš, impftiv., *býti v pochybách, v nejistotě, pochybovati, kolísati se, in Zweifel sein, zweifeln, schwanken.* — Nemúdří chybagy, kady to přicházie..., co sě děje při té svátosti Štít. uč. 118ᵇ; nemúdří... neznamenajíc božie moci i vzdivie sě jako chybagycz, kak by božie tělo mohlo býti v malého oplatka postavě tamt. Neoblením ť sě, kdež chybam, tázati ŠtítBud. 7. Ktož mě slyší neb čte mé knihy, kdež jest jist se mnú, tu drž se mnú; kdež chyba, totiž kdež pozná, že blúdil dřieve jinak mněv, než jest, vrať se ke mně; a kdež mój blud pozná, naveď mě t. 8. Ó tatíku! zda chybaš toto, zda nepomníš, ež atd. t. 54. Kto by chybal Štít. ř. 60ᵇ; pro něž by chybal nedóvěře t. 15ᵇ.

Proč chybafs dubitas BrigF. 16[b]. V tom ť nechybam Štít. ř. 5[a], *chybati v čem;* (Tomáš) aby nechybal u vieře t. 18[a]; i ti, ješto držie vieru pravú, jmají něco, v němž by chybaty mohli t. 78[a]; (někteří) počnú chybati u vieřě ŠtítVyš. 18[b]. Oni vnitř v sobě i chybachu o Kristu i míl jim bieše Štít. ř. 174[a], *chybati o čem.* Proč chybafs z silnicě Brig. 13, *chybati z čeho* m. *s čeho,* odchylovati se od čeho, srov. *chybati sě* a *chybiti sě čeho.* — **ch. sě** *rozpakovati se:* macedonské tovařistvo fie chybalo sěm i tam sociis haesitantibus Ol. 2. Mach. 8, 20. — Lidé, pravé fie viery chibagicz... budú blúdiec plýtvati Krist. 37[a], *chybati sě čeho,* uchylovati se od čeho.

chybavý, adj. z *chybati, obojetný, kolísavý, pochybný.* — Prorokovánie chybaue divinatio ambigua Ol. Ezech. 12, 24; za to v Bibli 1857: nebude prorokování pochybného, a v Br. pojetím jiným: hádání pochlebníka.

chybiti, -bu, -bíš, a **ch. sě,** pftiv., *minouti, chybu učiniti, nicht treffen, fehlen.* — (Jáz) bych chtěl vymysliti..., když by (lazebník) mi žíly chibil, bych j'mu pěstí zuby vybil Hrad. 134[b]. V tom nebudeme zklamáni a nechybij ť nám RešSir. 12[a], nemine nás, nebude nám nevyplněno. Chibilly fem na čem, co sem psal Pass. 371, *chybiti na čem.* Chibil si sě stezek declinasti semitas nostras ŽWittb. 43, 19, chibil yfi ŽWittb. tamt., *chybiti sě čeho,* odchýliti se od čeho. Zda-li by chybyl fe té cěsty Štít. uč. 20[b]. Všeho řádu a pravdy chybiece fie mužie lecjakých žen hledají k smilství ŠtítPař. 119[b]. Za to ť mám, že s' sě mne daleko chybil při těch věcech, kteréž jmenuješ Chelč.Pař. 159[a]. Tak daleko chybili sú sě apoštolóv v tom atd. t. 185[b]. Kdyby fe s pravdú chybili ŠtítBud. 54, *chybiti sě s čím.*

chybovánie, -ie, neutr., *pochybování, Zweifel.* — Jdeš-li před buoh beze všeho chybowanie a úfaje dieš atd. Kruml. 167[b]; chybowanye neb nedóvěřenie Alb. 61[b].

chybovati, -uju, -uješ, a **ch. sě,** impftiv., iterat. k *chybati, pochybovati:* ješto pak chybugeta, by nebyla atd. ŠtítBud. 185; pros boha a nechybuy u vieřě plnéj Alb. 61[b], *chybovati v čem;* ten má pravú naději v bozě, jenž fie v ničemž nechybuge, by jemu toho buoh neučinil Kruml. 167[b], *chybovati sě v čem;* pomni do Mojžieše, ten chybowal do moci božie Kruml. 269[a], *chybovati do čeho;* — iterat. k *chybiti, chybovati, netrefovati, nesplňovati se:* (snové) jistě ť těm chybugij, kteříž na ně spoléhají RešSir. 227[b]; (lazebník) sě žíly rád chybuge Hrad. 134[b], *chybovati sě čeho.*

chyle, adv., *křivě, nesprávně;* z adj. **chylý,* srov. dial. *chylý* nakloněný BartD. 1, 219 (laš.), stsl. *pochylъ* curvus, *chyla* malitia, srbch. *hila* iniuria. — Tento mistr (jenž správně vykládal přikázání: Milovati budeš atd.) dobře jest zákon uměl...; ale nyní mnozí čtú v tom zákoně božím lidsky s mnohými škodami..., to ť by jím mohl řéci Pán: Kterak chyle čtete v zákoně, kterak chyle ve ň hledíte cizím smyslem! ChelčPost. 219[a].

chýle (?), -e, fem., *významu nejasného:* prudká voda tepe ve ň (v křemen, jenž leží v bystřeni), však ho nerozmočí, dřéve sě jeho (t. křemene) chyle přichvátí, pod nímž (čímž) křemen krásu tratí Hod. 81[a]; křemene ve vodě přichvátí se, chytí se *chýle,* čímž křemen krásu tratí; *chýle* tedy něco, co se křemene a vůbec kamení ve vodě chytá, snad plíseň nějaká. Srov. rus. *chilь* gen. *chili* churavost, nemoc, *chilyj* churavý, mdlý, souvislé s *chyl-.* — V Prešp. 814 čte se v kap. de radicibus: chyle *peredixon; »chyle« je z domněnky vydavatelovy, rkp. má za to ohple, patrně omylem nějakým.

Chylík, -a, masc., *příjm.:* Chilyk TomZ. 1401 n 291.

chýliti, -lu, -líš, impftiv., *kloniti, směřovati, vztahovati, neigen, zielen, beziehen.* Pol. *chylić* kloniti, *chynąć* skloniti; rus. *-chilitь, pochilitь* sehnouti, *chinutь sja* nakloniti se; srov. stč. adv. *chyle* křivě, v. t., nč. dial. *chylý* nakloněný BartD. 1, 219 (laš.), stsl. *pochylъ* curvus atd. Mikl. Et. Wtb. 93. — (Jidáš) mysliú jinamo chýlil

Jid. 158, *chýliti (sě) kam;* nepřijímal s' toho (půtek života) míle, svú sě volí jinam chile NRada 2036; (súdcě) nechylecze sě na stranu na jinú nec declinent Mus. Deut. 16, 19; kam by sě chililo to podobenstvie Krist. 48[b]. (Židé) chyliwſſe tělesně slova páně zapálili se hněvem proti ňemu ChelčP. 103[b], *chýliti co jak,* kloniti, křiviti co v jakém smyslu. O tom znamení jinak muožem mluviti k tomu rozumu, jakož k ňemu čtenie chyli ChelčP. 28[a], *chýliti k čemu.* (Ježíš) k nim (zákonníkům) jest tu řeč chylil HusPost. 102[a], *chýliti co k čemu.* (Ktož své nepřátely) k sobě chyli Kruml. 119[a]; múdrost zemská najviece chyli lidi ku povýšení a k zvelebení na světě ChelčP. 50[b]; svú mysl k božiej službě chylyty Alb. 75[b]. K řěce, ješto sě chili decurrit Lit. 1. Esdr. 8, 15, řěka *sě chýlí kam,* teče jistým směrem; (cesta), ješto sě chyly k moři ducit Mus. 21, 4. Slunce chylieſſe se západu Troj. 20[b], *chýliti sě čemu* (srov. *kloniti sě čemu:* Paris... poče spáti dřěvu sě kloně AlxV. 734). Chyliecz se ku přiebytku královskému t. 13[a], *chýliti sě k čemu;* chyly ť sě k noci advesperascit EvVíd. Luk. 24, 29; poněvadž k lítu se cheyli KolE. 7[a] (1590); (bok), jenž sě chyly ku puolnoci vergit Mus. Ex. 22, 20; páni znajíce, že by se tomu záduší k zkáze chylilo KolB. 107[b] (1498); (Jacynkt) jest plav, jako chile sě k bělosti ChirB 293[a]; (vóz) sě chyli k převrácení HusPost. 55[b]; toto čtenie chyli se k saudu konečnému Kristovu ChelčPost. 4[b]; k vám ť, ó králi, chyle se tyto řeči Štít. uč. 83[b]; ke všem ť sě ona řeč chylij Štít. ř. 43[b]; k božskému jeho přirození chylij sě to, ale také i k člověčiemu t. 24[a]; k čemu sě kto chyli, v čem spasenie zvoluje, v tom je tvrdí, na to písmo i doktory stavě ChelčPař. 140[a]. Pán Ježíš měl vladaře, jednoho tu jmenuje, a chylij se na všecky lidi, že jsú vladaři postavení v jeho zboží ChelčPost. 203[b], *chýliti sě na koho, nač;* jiný těch slov rozum chylij se na židy t. 65[b]; (epištola) se jest nic na ně nechylila ChelčPař. 139[b]. Chyl sě ot zlého recede Ol. Prov. 3, 7, *chýliti sě ot čeho;* chyl sě ode zlého a čiň dobré Štít. ř. 92[a]. — chily vergit MamA. 37[a] m. sě chýlí.

chylný, adj., *náchylný, ochotný, geneigt; — adv.* **-ně:** všickni miesto mají, v ňež svá srdcě chylnye klonie Rúd. 18[a].

chylý, adj.; z něho jest adv. *chyle* křivě, v. t.

Chýn (?) -a, masc., **Chýna,** -y, masc., *jm. osobní:* Verner, China, Michael fratres de Brez Reg. II, 1274; dominus China Poř. 1364 (26). Srov. *Vchyna.*

Chýno, -a, neutr., *jm. místní:* Chayno UrbE. 236, de Chayna TomZ. 1401 h 112.

Chýnov, -a, masc., *jm. místní:* Hinow KosmA. I, 27, (vicarius) de Chynow Reg. III, 1333, Chynow UrbE. 134, Chaynow Háj. 2[b].

Chyř, -ě, masc., *jm. osobní:* Chyrz, Manův syn Háj. 3[a].

chýra, -y, fem., *nevěstka, Hure;* ze stněm. *huora, huore, hure.* — Peské ť jest..., s někakú chyru vjíti v milost ŠtítMus. 20[b]. A též ť učiní i muž smilný, oblíbí ť leckakús chyru t. 66[a], a takéž ť veď i muž smilný oblíbí ť leckakús chyru ŠtítOp. 39[a] (místa stejná). Syn, kterýž sežral nadbyt svój s chyramy cum meretricibus EvOl. 229[b] (Luk. 15, 30). — Prý *obluda nějaká:* sphynx dwira, chimera chira etc. Prešp. 266 v kap. Monstra (cimera = hůre vel monstrum Diefb. Nov. Gloss.), chyra chimera Rozk. 506, chira též Nom. 66[b].

chyravý v. **churavý.**

Chyřín, -a, masc., *jm. místní:* ves Chyřyn Háj. 3[a]; srov. *Chyř.*

chystati, -aju, -áš, impftiv., *bereiten.* — Tobě (praví panna Kateřině) býti... za synem za ciesařovým, na hody ť sě chiſtagi (sic) na ty Kat. v. 261, m. chystaj (impt.). Předchodieše jě chiſtagicz miesta (arca foederis) praecedebat... providens castrorum locum Lit. 10, 33. Saul chyſta sě přijíti disponit venire Ol. 1. Reg. 23, 10; chyſtagicze sě na válku (muris circumdederunt vicos) in praeparationem pugnae t. Judith 4, 4. (Arnošt) smluviv, aby bylo všem ku potřebě dobýváno Baw. 191.

chyšě, -ě, fem.; stsl. *chyža* domus, tugurium, a také *chyzъ*, sln. *hiža* i *hiša*, srbch. *hiža* (Mikl. Etym. Wtb. 94), *hižina*, rus. *chiža*, pol. *chyža* a masc. *chyž, hyž*, slc. *chyža;* stč. *chyš-*, nikoli *chyž-*. Z germ., sthněm *hûs*, got. *-hûs*. — Sing. *chyšě* = *jizba, pokoj:* knieni (abatyše) když to uslyšě, vyrazi sě z své chyſſye DalC. 45, v překladě stněm.: vz er (ihrer) kammir; jako ženich, vychodě z chyſſe svéj de thalamo suo ŽPod. 18, 7, v ŽWittb. tamt.: z komnaty své; přěde dveřmi tvé chyſſie tabernaculi Ol. Súdc. 4, 20; svatéj Kateřiny w chiſſy chováchu pod straží silnú Kat. v. 1547; chiſſe thalamus Prešp. 1874 (thalamus, eynes riken mam s kamer, caminata Diefb. Nov. Gloss.), chyſſye též Rozk. 2901; chyš HusOrth. 181; — *záchod:* (Kochan) vzem oščiep pod chyſſyu jide, jě sě knězě Jaromíra střieci, když (Jaromír) sěde na potřěbnéj stolici, hanebně prokla nevinného DalC. 36, v překl. stněm.: vndir dy schiezstat. — Plur. *chyšě* gen. *chyš* = *chatrč, domek, dům, Hütte, Haus*. Když k nim (zlodějové k pěti bratřím) do chyš vnidú DalJ. 37 z Ješ., když v chyše vendú t. z rkp. L. Vzvěda zloděj tvojě chyſſie, příde k tobě v noci tišě Hrad. 131[b]; čie jsú toto chyſſie pusté? t. 129[a]; u mé chyſſie (pl. akk.) t. 140[b]. Až by sě obořily chyſſye Mast. 397. Jako sýc w chyſſiech in domicilio ŽWittb. 101, 7, w chifech ŽGloss. tamt., w chyſſech ŽPod. tamt.; v ty chiſſie KatBrn. 69. — *Jm. místní:* Ctibor de Chis Reg. I, 1169, Odolen z chyſſ DalC. 47, Pulk. 104[b].

chyška, -y, fem., demin. z *chyšě*. — *Chatrč, Häuschen, Hütte:* zlodějie na ně (na sv. pět bratří) přijidú a v jich chyſſku vnidú DalC. 37; ten jistý bratr (mnich) přěbýváše u malé chyſſcye OtcB. 48[b]; v jedné chyſſcye t. 175[b]; v jedné chyſſczye aedicula Ol. Súdc. 17, 5. chiſſka cellula Prešp. 1874; chýsska tajnicě, cellula Veleš.; chyſſka caula Rozk. 2902 (caula m. cellula); wychſcze (sic) Mast. 172, omyl m. v chyščě. — *Záchod:* (Kochan) vzem oščiep pod chyšiu jide DalC. 36, za to: pod chyšku v Dal. rkp. L, Ff, Z; když oblehčoval svój břich na chyſczie sedě Pulk. 43[b]; což v ústa vchodí, v břicho jde a na chiſku se vypúštie in secessu emittitur Pernšt. Mat. 15, 17; kteřížto často na chyſſku chodie Chir. 65[a]; když budeš chtieti na chyſſku jíti t. 213[a]; na chyſſku choditi ApatFr. 54[a]; na chyſſku krwe choditi t. 107[a]; když člověk krví na chyſſku chodí RVodň. 15[b]; dysenteria slove nemoc, ješto krví na chiſſku chodí ChirB. 197[a]; na chuſſku (sic) chodí t. 168[a]; běhačku má, tak že musí na chiſſku běžeti Mill. 20[b]; umřel sedě na chyſſcie Mart. 172. — *Jm. místní* **Chyšky,** plur.: Chysska UrbE. 219, z Chyšek PoprR. 8.

chytadlo, -a, neutr: chitadla *aptricula..., collavator omyvač..., ollifex hrnčieř, barvieř colorator atd. Prešp. 2509 v kap. de navigatione, chytadla *aptricula Vocab. 175[b]; — *význam nejasný,* srov. *chytal.*

chytal (?): chytal *aptra Vocab. 175[b] (aptra = ἀμπελόφυλλα DC.); srov. *chytadlo.*

chytati, -aju, -áš, impftiv., *greifen, fangen;* stsl. *chytati* rapere, z *chyt-,* stupň. *chvat-,* srov. *chvátati.* — Stojím... jako stien chytage, an přede mnú utieká ChelčPař. 125[b]. — Býti v nižšiem stavu lépe mi sě líbí, než i seho i onoho chytagycz ničehož nebyti snažnu Štít. uč. 97[a], *chytati čeho,* snad m. *ch. sě čeho.*

chytava, -y, fem.: chitaua *discus* Prešp. 2007, chytawa též Rozk. 3077; umělé.

chyterka, -y, masc., *chytřec, chytrák, ein Kluger, Verschmitzter.* — Je v *příjm.:* Johannes Chyterka Lún. ks. 1391, Ješko Chyterka Běl. 1390.

chyterný v. chytrný.

chytiti, -cu, -tíš, pftiv., *ergreifen, fangen;* stsl. *chytiti* rapere, prehendere, z *chyt-,* stupň. *chvat-,* srov. *chvátiti.* — Do osídla chytiti Vel. Jg. Ať opatrně chytym se jeho Modl. 46[a], *chytiti sě koho, čeho;* katové chytichu sě jeho BrigF. 60[a]; modl pohanských chytiw sě ŠtítMus. 84[b]; čiehož diela nebude moci žéci ani se chytiti ten plamen ŠtítBud. 159.

chytra, -y, masc., *chytřec, ein Kluger;* z adj. *chytrý.* — Ve významu zúženém *učenec, zákonník, ein Schriftgelehrter:* chitra scriba Prešp. 867, chytra též 1598. — *Příjm.:* Chitra TomZ. 1403 n 152.

chytračka, -y, fem., *eine Kluge, Verschmitzte;* k masc. *chytrák,* v. t. — Lstivé chitraczky HusKázD. 13[a].

chytrák, -a, masc., *ein Kluger, Verschmitzter:* mudrák na chytráka trefí Reš-Sir. 149[a]. — *Příjm.:* Václav Chitrak UrbE. 183.

chytrati, -aju, -áš, impftiv., *chytře jednati, klug handeln:* ingeniose agere chytrati Lact. 228[c]. Srov. *chytrovati.*

chytřě v. **chytrý**.

chytřec, -trcě, masc., *chytrák, ein Kluger, Schlauer;* stsl. *chytrьcь* artifex, z *chyt-*, srov. *chytati, chytiti, chvát-*. — Když ciesař... s svú ciesařovú... v čistotě bydlésta, tehda všeho světa lstivy chitrzecz diábel to zpósobil, jež ciesař do své ciesařové zlé domněnie maję kázal jiej atd. Pass. 433. To (přisahání dlouhými slovy) j' již minulo, ač sú se mnozí chytrczy i hněvali proto, že chudým vdovám a jiným sprostným nemohú škoditi tolik, jelikž by rádi Štít. uč. 81[b]. Trpie dobří od chytrczow ŠtítBud. 178. Rozmysléc sě na ta slova, jěž bóh skrze prorokova ústa řekl..., všech mudrcuov múdrost zatrativ i všěch chtrczuow (sic) chytrost (zkazi) Kat. v. 2094. Od chytrców tohoto světa HusPost. 3[a]. S prostými jest rozmlúvaní jeho (Kristovo), jakož se tuto vidí s pastýři, chytrczuow světa nechav ChelčPost. 22[a]. — chytrzecz v mluvení, chytromluvec sophista Lact. 152[d]; chytrzecz investigator MamC. 139[b], MamH.

chytrna, -y, fem., *chytráctví:* chytrna sophistria Rozk. 2232 (*sophistria* = magistra sophistices DC., ein kunst vm einander zu betriegen Diefb. Gloss.), chitrna též Prešp. 1521 v kap. de arte.

chytrný, chyterný, adj., *chytrý, učený, obmyslný, klug, gelehrt, anschlägig.* — Ti mistři (v hádce s Kateřinou) všichni tak zmámeni bychu, jakž jich z chiterneho ſlowa (sboru Erb.) ižádný nevece slova Kat. v. 1652. — *Adv.* **-ně**: Každý bič ten tři batohy... jmějieše a na každém konci bieše uzel... a ti uzli pak olovem biechu chitrnye obliti Kat. v. 2258.

chytročina, -y, fem.. chitroczína *sophisma* SlovKlem. 2[a]; strojené.

chytromluvec, -vcě, masc., *sofista:* dva chytromluwcze sophistae Comest. 222[a], s těma dvěma chytromluwczoma tamt.; chytřec v mluvení, chytromluwecz sophista Lact. 152[d].

chytromluvna, -y, fem.: chitromluwna *sophisma* Lact. 152[d]; strojené.

chytromluvný, adj., *sofistický:* chitromluwne sophisticales SlovKlem. 3[a].

chytromuž, -ě, masc.: chitromuž *sophista* SlovKlem. 2[a]; strojené.

chytroň, -ě, masc., prý *pták toho jména:* chitron butorius Prešp. 238 v kap. Volatilia campestria (butorius = Rohrdommel Diefb. Gloss.), Rozk. 449.

chytrost, -i, fem., *obratnost, chytráctví, Geschick, Klugheit, Schlauheit;* stsl. *chytrostь* ars. — Aristander (mistr v c)hytroſty veliký AlxH. 16, 13. Běh chytroſtí skladše (filii Benjamin) fugam arte simulantes Ol. Súdc. 20, 32. Ve jmě božie, jáz tě mažiu, jiuž ť chytroſty vstáti kážiu Mast. 304 (pravil mastičkář, když křísil syna židova). (Machomet) tú chytroſti dlúhý čas šieléše tu zemi hac arte Mill. 23[b]; (lidé v Tesymuru) činie chytroſt diábelskú, že sě povetřie zatmí neb zamračí faciunt arte daemonum t. 27[a]. Jsú pak nejedni, ješto svój smysl a rozum w chytroſt a v lest obracijí vším snaženstvím stojiec po tom, kak by sobě zdejšie cti, rozkoši aneb zbožie dobyli mnoho..., aneb tú lstí a chytroſty, jíž oni múdrost řiekají, tisknúc sprostnějšie od jich pravdy Štít. uč. 79[b], lest a chytroſt; (pyšní andělé) své vše umětelstvo... v lest a w chytroſt obrátivše protiv bohu t. 77[b]; mnozí... tu svú vtipnost v lest a w chitroſt obracejí proti bohu ŠtítMus. 38[b]; tu lest oni učinichu DalC. 47, tu chytrost tamt. DalJ. z Ješ. (Lidé nebohobojní) budú úfati své chitroſti, by sě

šeředstvo jich neproneslo, až... je jich chitroft i zklamá ŠtítMus. 119b. Rozmysléc sě na ta slova, jež bóh skrze prorokova ústa řekl..., všech mudrcuov múdrost zatrativ i všěch ch(y)trcuov chitroft (zkazi) Kat. v. 2094. — Na chytroft vyvedl je (Mojžíš židy) callide eduxit eos Ol. Ex. 32, 12, *na chytrost* = chytře, srov. *na rychlost* repente, *na ručest* celeriter atp. — chitroft astutia Prešp. 23; chytroft též Diefb., Anon. 1a; chytroft insidiae Anon. 4a, chitrofti insidiae MamA. 25a.

chytroščě, -í, fem. plur., *chytrost, chytráctví, Klugheit, Schlauheit.* — Stójte snažně po učení svatého písma..., aby (vy) chytrofftyem kacierským i pohanským... bránili viery Štít. uč. 78a. Kúzedlník (jest) diábelskými chitrofftiemi ostúpen tak velmi Nikod. 121b. Kúzedlnými chytroftiemi Comest. 255b. Zda tě (táže se císař císařové, když se stala křesťankou) jest někto z křesťanóv chytroftyem(i) mistrovskými otvedl nebo čáry svými obrátil? Kat. v. 2956.

chytrota, -y, fem., *chytrost, chytráctví, Klugheit, Schlauheit.* — Múdrý pozná jeho chytrotu RokycMus. 594b; netřeba naprosté chytroty tamt.; jdau s chytrotau tamt.

chytrovánie, -ie, neutr., *chytrování, das kluge, schlaue Handeln, Klügeln.* — Zchytám ť já múdré v jich chytrowanij Rokyc. 56b.

chytrovati, -uju, -uješ, impftiv., *chytře, lstivě jednati, klug, schlau handeln:* počieti chitrowati *callesco Lact. 183a. Iter. k *chytrati,* v. t.

chytrý, adj., *důmyslný, obmyslný, lstivý, klug, schlau;* stsl. *chytrъ* artificialis, studiosus. Z *chyt-*, kteréž jest i v *chytati, chytiti.* — Tu (v Sardech) biechu kola dávná, tak chytra i tak úpravná AlxV. 1151, tak chytře, důmyslně udělaná. Ó, jeden-li ť bude v tom, což k spasení přislušie, jako tele nerozumné, a k světu bude velmi chitry! ŠtítMus. 38b. (Nepřítel, svět) nám jest velmi silen a chytr Alb. 59a, jest velmi silen a chytr Kruml. 185a (místa stejná). Buďte chytrzy jako hadové Alb. 30b. chitra svódnicě Hrad. 101b. O to slušie státi, aby (ty) zvěděl chitre věci a k tomu neznámé řěči NRada 1557. Krašším (dívkám, Vlasta) káza chitrey řěči sě učiti DalHr. 9. Chceš-li opustiti svú chytru řeč i otpěru Kat. v. 3185. Nemóž uměti toliko ta panna chitrey otpěry, by (mistři) jiej nesvedli s téj viery t. v. 1440. Podlé chytrych činóv šatanových ChelčPař. 163a. — *Adv.* **-ře:** nad vozem... orlicě bě pov(ě)šena, jež bě chitrzie vymyšlena, aby pod ňú hořkost stydla AlxH. 3, 9, jež bieše chitrze vymyšlena AlxV. 1248 (místa stejná); chytrzie ingeniose Mill. 125a; chytrzie osědl města ficte invenit civitates MamA. 23b; chytrfe Štít. ř. 85b.

chyž- v. **chyš-**.

I.

I. Jedenáctá hláska obecné abecedy české, = cyr. и, і. Bývá krátká a dlouhá. Píše se v textech staropísmých velmi často a v době starší z pravidla bez označení rozdílu kvantitativního, a to literou *i,* na př. uiduci t. j. vidúcí Kunh. 146b, bylinu czinigiczi siemě t. j. činijící Ol. Gen. 1, 11 atd., — nebo *y,* na př. když czynyff almužnu t. j. činíš Krist. 39b, proti czynygyczym zlost t. j. činijícím ŽKap. 93, 16 atd.; — s označením kvantity psáno dlouhé *í* literami a spřežkami: *ı́,* na př. zzbosím t. j. sbožím Jid. 122, w lowiffczích t. j. v loviščích PilB., — *ý,* na př. po widyený svD. 92, — *ý,* na př. zdeyffý praczý t. j. zdejší prací Štít. uč. 83a, — *ii, íí,* na př. v takém veffelii AlxB. 5, 31, u prostřěd políí Pror. 31a, — *ij,* na př. mužie krwij sanguinum ŽKlem. 138, 19, w frdczijch Štít. ř. 9a, — *yy, ýý,* na př. welyczyy Pror. 65a, zemýý t. 26b, — *yi,* na př. pleczyí t. j. plecí Pror. 35b, — *ýj,* na př. na pohorzýj

Pror. 22^b, — *ig*, na př. wipigmi t. j. vypímy DalH. 30, druzig t. j. druzí tamt., — *yg*, na př. gyg t. j. jí ROtcPetr. 164, — *í* v pravopise Husovu, a podle toho i v nč. — O psaní *j, j* za *í* a jak v písmě proniká rozdíl mezi měkkým *i, í* a tvrdým *y, ý*, viz na příslušných místech HistMluv. I.

i-, hi-. Slova, která se začínají s *i-*, mívají v textech starých často přidané *h-* a tedy začátek *hi-* m. *i-;* na př. *hi* m. *i, hihned* m. *ihned, Hismahel* m. *Ismael* atp. Doklady v. při *i, inhed* atd., a srov. stpol. *hy* m. *hi* v Jag. Arch. 3, 627 a 634.

i, conj., *et, und, auch;* stsl. *i* et. — Světy moře AlxH. 2, 1. Potok hí řěka PilA. 10. Hory hý skály PilC. Lid s kostny y s kopími ML. 109^b. Tobě hi všěm ApŠ. 19. U bubně y v kóřě ŽWittb. 150, 4. Stane sě nám čest hi chvála AlxB 3, 11. Tú řěčiú hi tiem zámutkem LMar. 39. V tom střielení hi v téj sěči AlxB. 2, 4. Mladí i dievky iuvenes et virgines ŽKlem. 148, 12. Dietě mladé i staré ABoh. 111^b. Hřecké y pohanské vojě AlxH. 4, 28. Nábožného y svatého života Túl. 28^b. Ľútoscivý y milostivý HomOp. 152^a. Pilny ulicě radosci také hi sicie AlxB. 5, 36. Tak hi sice t. 3, 22. Již sem sěm y tam přěvážen AlxŠ. 8, 4. Zimě y letye ML. 47^b. Mlád sem byl i sstaral sem sě ŽKlem. 36, 25. Jáz sem spal y zespal sem sě ŽWittb. 3, 6. Jidáš Krista prodal y proradil ML. 96^a. Vyšle slovo své y ro(z)pustí jě et liquefaciet ŽWittb. 147, 18. — I učiněn jest hospodin útočišče chudých Et factus est ŽKlem. 9, 10, *i* na začátku věty; i vzbydlíš v nich et habitabis t. 5, 12; Y vzveselé sě Et laetentur ŽWittb. 5, 12; Y vzchválé sě et gloriabuntur tamt.; y proč sě hněváš? Quare Mus. Gen. 4, 6; y kto ť ukázal tobě? Quis enim t. Gen. 3, 11. — Časem spojka *i* et ustupuje spojce *a* et. Dokladem toho poučným je ŽGloss., kde za lat. *et* je vždycky *i*, v. ČČMus. 1879, 413, kdežto v žaltářích pozdějších na stejných místech bývá již častěji *a*. Na př. ŽGloss. 146, 9: y dětem vranovým qui dat iumentis escam ipsorum et pullis corvorum, a naproti tom tamt. v ŽWittb.: a dětem vranovým, v ŽKlem.: a kuřencóm vranovým, v ŽPod.: a ptáčátkóm havraním; — v ŽGloss. 50, 9: i budu sněha (bělejí) et super nivem dealbabor, v ŽWittb.: y budu atd., a v ŽKlem.: a nad snieh oběl(e)jiu, v ŽPod.: a nad snieh oběleji; — v ŽGloss. 121, 7: y hoj et abundantia, a v ŽWittb.: a hoj, v ŽKlem.: a obiženstvie, v ŽPod.: a mnostvie; — v ŽGloss. 82, 7: (stanové) idumščí i ismahelitovščí tabernacula Idumeorum et Ismahelitae, a v ŽWittb.: stanové idumščí a i(s)mahelitovščí, v ŽPod.: idomščí a ismahelitščí, v ŽKlem.: schrany idumské a izmahelitské; — v ŽGloss. 77, 47: y morskú jahodu et moros, a v ŽWittb.: a mořskú jahodu, v ŽPod.: a morskú jahodu, v ŽKlem.: a ovocě jich; — v ŽGloss. 104, 31: y mšicě et cynifes, a v ŽWittb.: a mšicě, v ŽPod.: a... mšicě, v ŽKlem.: a stěnicě; — v ŽGloss. 104, 33: y pihvy et ficulneas, a v ŽWittb.: a pihwy, v ŽPod.: a fíky; atd. — Bývá opakováno *i-i*, = *et-et*, někdy též *i-i-i:* y ľúbezného y túžebného sě boju Túl. 30^b; hy jáz hi má rodina AlxBM. 3, 16; protož oboji znamenajte..., y ti, ješto hyzdie knihy české, y ti, ješto bych rád, aby čtli písmo svaté Štít. uč. 5^b; y dnem y nocí AlxV. 1351; y ve dne y v noci Mill. 59^a; roztýleno j' kamenie svatyně y sem y tam Štít. uč. 76^a; neb y nynie y vždy chce jim (přikázaním) Kristus od každého ChelčPař. 158^a; krev (Kristova) očišťuje nás od každého hřiechu, y od větčieho y od menšieho t. 194^b; dnes hi živ hi mrtv budeš AlxBM. 3, 7, proti lat.: vitae tibi terminus ista lux erit aut illis Gualth. 6, 497; za tiem povezú pardusy, lvy hi mnohé velé štrusy hi což jiné ptačie sběři hi přeľúté divie zvěři AlxB. 5, 21—24; to dřěvo (strom) z kořen padlo a tu y chrám y modla y oltář, vše tiem dřěvem, když padlo, zetřěno Pass. 468; (kněží nepraví) kohož chopie, an Kristovu pravdu upřiemo vyznává, toho klnú, pohonie, vypoviedají i mučie i žalařují i mrtvie HusE. 2, 9. — Seslíením *i pak:* hi plakáním hi pak

tščiciú byla všě plet jeho zpráhla ApŠ. 156; (sta sě) veliká ztráta tomu králi pohanskému hi geho pak ľudu všemu AlxB. 3, 38; svým oděním i svým ščítem, ypak předrahým kuršitem AlxH. 3, 30; pro tak protivnú příhodu i pak toho města škodu AlxV. 2095. — Jest významu vytýkavého = *et, etiam,* a bývá tu blízko při výraze vytýkaném. Bývá to ve větách kladných i záporných. 1. Ve větách kladných: (bůh k Mojžíšovi) tak jasně mluvieše, jakž y poslední rozumieše ML. 57[b]; jehož (odložení zrady) hy sám čstný kmet poži AlxBM. 5, 3; že j' y z negednoho zlého vystřěhl nás buoh Štít. uč. 105[b]; gdež spadne ta převada ve čsti od svých vlastních ľudí, tu hi každá mysl zablúdí AlxBM. 7, 31; (Alexander) daři y každého podlé práva královského AlxV. 1011; (lhář) jest hoří než yzadny zloděj Alb. 23[a] (horší než který, jakýkoli zloděj); múdrost jest dražši než yzadne zbožie tamt.; (marní lidé) viece ústa kálejí, než yzadny jiný úd t. 30[a]; ani pro strach ani pro yzadny užitek t. 24[a]; smútil (sem) y žádného afflixerim quempiam MamA. 16[a] (doklad kusý, proto nedosti jasný); to ť jest zlé v súdiech, že pro jedinú opověd má kto ztratiti všicknu svú při, ač jest y práv Štít. uč. 82[b]; nechž ť jest y vinen t. 93[a]; tehdy (Alexander) ľudem y rozkáza a chtě s nimi k šturmu téci AlxV. 2120; (měsiec) by svú světlost velmi (řědě), až pak ovšem y pobledě AlxH. 10, 21; až ť ráno y usvetne dum mane illucescat Ol. 1. Reg. 14, 36; jakž sě jest hi stalo PilA. 8; dotud budú tací (mužský a ženská) spolu šeptati, až se došepcí toho, že o nich bude y mluweno ŠtítOp. 332[a]; nejeden Indien h'rdý by převrácen yfwelbludem AlxŠ. 1, 14 t. j. i s velblúdem; co do toho, ač bychvě myslila y déle AlxBM. 1, 13; neb tak sě y ješče stává, že čest nravy proměňává AlxH. 6, 27, neb sě y ješťe to stává AlxV. 1935 (místa stejná); jak sě y dnes v Litvě děje AlxH. 7, 41; y dnes tomu miestu Šárka dějú DalC. 13; tehdy i po malém časě králi zlá příhoda sta sě AlxV. 94; když y v kněžiech jest nemoc, pro niž nemohú právě zpoviedati, tiem atd. ChelčPař. 161[b]. — 2. Ve větách záporných. Tu vytýká se spojkou *i* ten pojem, jehož do minima vyvrácením kvantitativním boří se příslušné tvrzení kladné; zápor kvalitativní se tím sesiluje. Zápor je tu způsobu I (v. Listy filol. 1883, 246), *i-jeden nevie* atp.; způsob ten je významu effektivně téhož, jako způsob III, *ni-jeden nevie,* oboje = *nemo scit;* když pak *i-jeden nevie* bylo effektivně = *ni-jeden nevie,* bralo se také *i-jeden* za = *ni-jeden,* a vůbec *i-* za *ni-*. Vytýkavé *i* je slovo samostatné a právem píše se o sobě; ale ve spojení s *-jeden* a *-žádný* bývá mnohdy psáno také spojeně: *ijeden, ižádný* atp. Příklady: na Vlastu y geden sě nevráti DalC. 10, *i-jeden,* vlastně = *et ullus,* vzato za *ni-jeden* = *nec ullus, nullus, nemo;* by tu tak bliz les nebyl, ygeden z mužóv živ by nebyl tamt.; neumře ygeden Kat. v. 495; a igeden z nich neostal ŽKlem. 105, 11; ygeden múdrý nerać sě s cizími DalC. 4; nejsem ť y geden mistr Štít. uč. 158[b]; dievky proti mužóm jako kámen bychu, ygedna přátel nebránieše DalC. 10; tehdy igedna žena mužem jista nebieše t. 2; ygedna nahota HomOp. 154[a]; ygednoho nikdiež nenie bezpečenstvie Túl. 30[b]; ydednoho neposúditi t. 24[a] m. i-jednoho; neby igednyech nedostatkóv Hrad. 16[a]; (Ježíš) igednoho strachu nejmieše t. 79[b]; mezi nima (manžely) ygedne překazy nenie Štít. uč. 55[a]; z pekla nenie vykúpenie y gednomu t. 146[b]; tento (rytieř o druhém) pravieše, že nemá y gedne chyby do viery jeho Šach. 304[a]; (první Čechové) súdcě ygedneho nemějiechu, nebo ť sobě nekradiechu DalC. 2; z chlapieho řáda nikoli Igednoho v čest nevoli AlxV. 213; zemené... rady ygedne nevzemše křikú atd. DalC. 3; aspis (had)... nedbá ygednyech kúzel AlxV. 221; Darius... nedbal ygednyech vojen t. 952; co na tobě (t. na světě) kde přěbývá, Iwgedny čsti nebývá t. 1960, t. j. i v jedný = v i jednéj, v ni-jednéj; — bohu yzadna offěra nenie tak vzácna Alb

Pror. 22^b^, — *ig*, na př. wipigmi t. j. vypímy DalH. 30, druzig t. j. druzí tamt., — *yg*, na př. gyg t. j. jí ROtcPetr. 164, — *í* v pravopise Husovu, a podle toho i v nč. — O psaní *j*, *j* za *í* a jak v písmě proniká rozdíl mezi měkkým *i*, *í* a tvrdým *y*, *ý*, viz na příslušných místech HistMluv. I.

i-, hi-. Slova, která se začínají s *i-*, mívají v textech starých často přidané *h-* a tedy začátek *hi-* m. *i-*; na př. *hi* m. *i*, *hihned* m. *ihned*, *Hismahel* m. *Ismael* atp. Doklady v. při *i*, *inhed* atd., a srov. stpol. *hy* m. *hi* v Jag. Arch. 3, 627 a 634.

i, conj., *et, und, auch;* stsl. *i* et. — Svět y moře AlxH. 2, 1. Potok hí řěka PilA. 10. Hory hý skály PilC. Lid s kostny y s kopími ML. 109^b^. Tobě hi všěm ApŠ. 19. U bubně y v kóřě ŽWittb. 150, 4. Stane sě nám čest hi chvála AlxB 3, 11. Tú řěčiú hi tiem zámutkem LMar. 39. V tom střielení hi v téj sěči AlxB. 2, 4. Mladí i dievky iuvenes et virgines ŽKlem. 148, 12. Dietě mladé i staré ABoh. 111^b^. Hřecké y pohanské vojě AlxH. 4, 28. Nábožného y svatého života Túl. 28^b^. Ľútoscivý y milostivý HomOp. 152^a^. P^i^lny ulicě radosci také hi sicie AlxB. 5, 36. Tak hi sice t. 3, 22. Již sem sěm y tam přěvážen AlxŠ. 8, 4. Zimě y letye ML. 47^b^. Mlád sem byl i sstaral sem sě ŽKlem. 36, 25. Jáz sem spal y zespal sem sě ŽWittb. 3, 6. Jidáš Krista prodal y proradil ML. 96^a^. Vyšle slovo své y ro(z)pustí jě et liquefaciet ŽWittb. 147, 18. — I učiňen jest hospodin útočišče chudých Et factus est ŽKlem. 9, 10, *i* na začátku věty; i vzbydlíš v nich et habitabis t. 5, 12; Y vzveselé sě Et laetentur ŽWittb. 5, 12; Y vzchválé sě et gloriabuntur tamt.; y proč sě hněváš? Quare Mus. Gen. 4, 6; y kto ť ukázal tobě? Quis enim t. Gen. 3, 11. — Časem spojka *i* et ustupuje spojce *a* et. Dokladem toho poučným je ŽGloss., kde za lat. *et* je vždycky *i*, v. ČČMus. 1879, 413, kdežto v žaltářích pozdějších na stejných místech bývá již častěji *a*. Na př. ŽGloss. 146, 9: y dětem vranovým qui dat iumentis escam ipsorum et pullis corvorum, a naproti tom tamt. v ŽWittb.: a dětem vranovým, v ŽKlem.: a kuřencóm vranovým, v ŽPod.: a ptáčátkóm havraním; — v ŽGloss. 50, 9: i budu sněha (bělejí) et super nivem dealbabor, v ŽWittb.: y budu atd., a v ŽKlem.: a nad snieh oběl(e)jiu, v ŽPod.: a nad snieh oběleji; — v ŽGloss. 121, 7: y hoj et abundantia, a v ŽWittb.: a hoj, v ŽKlem.: a obiženstvie, v ŽPod.: a mnostvie; — v ŽGloss. 82, 7: (stanové) idumščí i ismahelitovščí tabernacula Idumeorum et Ismahelitae, a v ŽWittb.: stanové idumščí a i(s)mahelitovščí, v ŽPod.: idomščí a ismahelitščí, v ŽKlem.: schrany idumské a izmahelitské; — v ŽGloss. 77, 47: y morskú jahodu et moros, a v ŽWittb.: a mořskú jahodu, v ŽPod.: a morskú jahodu, v ŽKlem.: a ovocě jich; — v ŽGloss. 104, 31: y mšicě et cynifes, a v ŽWittb.: a mšicě, v ŽPod.: a... mšicě, v ŽKlem.: a stěnicě; — v ŽGloss. 104, 33: y pihvy et ficulneas, a v ŽWittb.: a pihwy, v ŽPod.: a fíky; atd. — Bývá opakováno *i-i*, = *et-et*, někdy též *i-i-i:* y ľúbezného y túžebného sě boju Túl. 30^b^; hy jáz hi má rodina AlxBM. 3, 16; protož oboji znamenajte..., y ti, ješto hyzdie knihy české, y ti, ješto bych rád, aby čtli písmo svaté Štít. uč. 5^b^; y dnem y nocí AlxV. 1351; y ve dne y v noci Mill. 59^a^; roztpýleno j' kamenie svatyně y sem y tam Štít. uč. 76^a^; neb y nynie y vždy chce jim (přikázaním) Kristus od každého ChelčPař. 158^a^; krev (Kristova) očišťuje nás od každého hřiechu, y od větčieho y od menšieho t. 194^b^; dnes hi živ hi m^i^rtv budeš AlxBM. 3, 7, proti lat.: vitae tibi terminus ista lux erit aut illis Gualth. 6, 497; za tiem povezú pardusy, lvy hi mnohé velé štrusy hi což jiné ptačie sběři hi přeľúté divie zvěři AlxB. 5, 21—24; to dřěvo (strom) z kořen padlo a tu y chrám y modla y oltář, vše tiem dřěvem, když padlo, zetřěno Pass. 468; (kněží nepraví) kohož chopie, an Kristovu pravdu upřiemo vyznává, toho klnú, pohonie, vypoviedají i mučie i žalařují i mrtvie HusE. 2, 9. — Sesílením *i pak:* hi plakáním hi pak

tščiciú byla vše plet jeho zpráhla ApŠ. 156; (sta sě) veliká ztráta tomu králi pohanskému hi geho pak ľudu všemu AlxB. 3, 38; svým oděním i svým ščítem, ypak přědrahým kuršitem AlxH. 3, 30; pro tak protivnú příhodu i pak toho města škodu AlxV. 2095. — Jest významu vytýkavého = *et, etiam,* a bývá tu blízko při výraze vytýkaném. Bývá to ve větách kladných i záporných. 1. Ve větách kladných: (bůh k Mojžíšovi) tak jasně mluvieše, jakž y poslední rozumieše ML. 57[b]; jehož (odložení zrady) hy sám čstný kmet poži AlxBM. 5, 3; že j' y z negednoho zlého vystřěhl nás buoh Štít. uč. 105[b]; gdež spadne ta převada ve čsti od svých vlastních ľudí, tu hi každá mysl zablúdí AlxBM. 7, 31; (Alexander) daři y každého podlé práva královského AlxV. 1011; (lhář) jest hoří než yzadny zloděj Alb. 23[a] (horší než který, jakýkoli zloděj); múdrost jest dražši než yzadne zbožie tamt.; (marní lidé) viece ústa kálejí, než yzadny jiný úd t. 30[a]; ani pro strach ani pro yzadny užitek t. 24[a]; smútil (sem) y žádného afflixerim quempiam MamA. 16[a] (doklad kusý, proto nedosti jasný); to ť jest zlé v súdiech, že pro jedinú opověd má kto ztratiti všicknu svú při, ač jest y práv Štít. uč. 82[b]; nechž ť jest y vinen t. 93[a]; tehdy (Alexander) ľudem y rozkáza a chtě s nimi k šturmu téci AlxV. 2120; (měsiec) by svú světlost velmi (řědě), až pak ovšem y pobledě AlxH. 10, 21; až t ráno y usvetne dum mane illucescat Ol. 1. Reg. 14, 36; jakž sě jest hi stalo PilA. 8; dotud budú tací (mužský a ženská) spolu šeptati, až se došepcí toho, že o nich bude y mluweno ŠtítOp. 332[a]; nejeden Indien h'rdý by převrácen yfwelbludem AlxŠ. 1, 14 t. j. i s velblúdem; co do toho, ač bychvě myslila y déle AlxBM. 1, 13; neb tak sě y ješče stává, že čest nravy proměňává AlxH. 6, 27, neb sě y ješťe to stává AlxV. 1935 (místa stejná); jak sě y dnes v Litvě děje AlxH. 7, 41; y dnes tomu miestu Šárka dějú DalC. 13; tehdy i po malém časě králi zlá příhoda sta sě AlxV. 94; když y v kněžiech jest nemoc, pro niž nemohú právě zpoviedati, tiem atd. ChelčPař. 161[b]. — 2. Ve větách záporných. Tu vytýká se spojkou *i* ten pojem, jehož do minima vyvrácením kvantitativním boří se příslušné tvrzení kladné; zápor kvalitativní se tím sesiluje. Zápor je tu způsobu I (v. Listy filol. 1883, 246), *i-jeden nevie* atp.; způsob ten je významu effektivně téhož, jako způsob III, *ni-jeden nevie,* oboje = *nemo scit;* když pak *i-jeden nevie* bylo effektivně = *ni-jeden nevie,* bralo se také *i-jeden* za = *ni-jeden,* a vůbec *i-* za *ni-*. Vytýkavé *i* je slovo samostatné a právem píše se o sobě; ale ve spojení s *-jeden* a *-žádný* bývá mnohdy psáno také spojeně: *ijeden, ižádný* atp. Příklady: na Vlastu y geden sě nevráti DalC. 10, *i-jeden,* vlastně = *et ullus,* vzato za *ni-jeden* = *nec ullus, nullus, nemo;* by tu tak bliz les nebyl, ygeden z mužóv živ by nebyl tamt.; neumře ygeden Kat. v. 495; a igeden z nich neostal ŽKlem. 105, 11; ygeden múdrý neraď sě s cizími DalC. 4; nejsem ť y geden mistr Štít. uč. 158[b]; dievky proti mužóm jako kámen bychu, ygedna přátel nebránieše DalC. 10; tehdy igedna žena mužem jista nebieše t. 2; ygedna nahota HomOp. 154[a]; ygednoho nikdiež nenie bezpečenstvie Túl. 30[b]; ydednoho neposúditi t. 24[a] m. i-jednoho; neby igednyech nedostatkóv Hrad. 16[a]; (Ježíš) igednoho strachu nejmieše t. 79[b]; mezi nima (manžely) ygedne přiekazy nenie Štít. uč. 55[a]; z pekla nenie vykúpenie y gednomu t. 146[b]; tento (rytieř o druhém) pravieše, že nemá y gedne chyby do viery jeho Šach. 304[a]; (první Čechové) súdcě ygednoho nemějiechu, nebo ť sobě nekradiechu DalC. 2; z chlapieho řáda nikoli Igednoho v čest nevoli AlxV. 213; zemené... rady ygedne nevzemše křikú atd. DalC. 3; aspis (had)... nedbá ygednyech kúzel AlxV. 221; Darius... nedbal ygednyech vojen t. 952; co na tobě (t. na světě) kde přěbývá, Iwgedny čsti nebývá t. 1960, t. j. i v jedný = v i jednéj, v ni-jednéj; — bohu yzadna offěra nenie tak vzácna Alb

25^b^, *i-žádný*, vlastně = *et desiderabilis*, vzato za *ni-žádný* = *nec desiderabilis, ne desiderabilis quidem, nullus, nemo;* když nenie izadneho, jenž by atd. cum sit nemo qui ŽKlem. 141^b; pro yzadnu věc Štít. uč. 136^a; yzazadneho ť nepójdu muže, než ť jej ohledaji a to na něm znamenaji, že jest všeho světa kraší atd. Kat. v. 346, t. j. i za žádného = za i žádného, za ni-žádného; aby yzadnemu neškodil Alb. 30^a; mezi všiem národem (stvořením) živým nepožičil bóh yzadnemu úst k mluvení, jediné člověku t. 29^b; — aby téj panny (své dcery Kateřiny, matka) nedávala yzaducziemu jinému Kat. v. 201, *i-žadúcí*, vlastně = *et desiderabilis*, vzato za *ni-žádúcí* = *nullus, nemo;* — podobně *i-kto*, vlastně = *et quis*, vzato za *ni-kto* = *nemo*, v. *kto;* — však yczlowyeka na něm (t. na hradě) nebieše DalC. 38, *i člověka*, vzato za *ni člověka* (a podobně v příkladech následujících); neulevím ť ikroffie Hrad. 128^b; (sv. Benedicht) y rafijky své vlastnie nedá jmieti Štít. uč. 74^a; Margaretě za věno nedachu yluczy DalC. 91, t. j. i lúči; (Kateřina, podaného pokrmu) i kuffa neokusila KatBrn. 221; nikde jemu y kufka chleba nepodali ML. 90^a; metla bieše sucha, y kory na sobě nejmieše t. 43^b; aby mu y kropye vody nepodali Krist. 77^b; ýhowna již nejmáš Mast. 95; smrt někdy y pofla svého (t. nemoc) nepošlíc sama buchne z nedojiepie Štít. uč. 152^b; lodí, ješto přejde přes vodu, jež (= že) y fledu neostane t. 150^b; tu Němci stáchu hlediece, i flowa nepromluviece Hrad. 25^b; v němž (= v čemž) si nezlišil hi hada LMar. 61; nechtěj y wrahu téj škodě Hrad. 104^a; ylbohem nemóžte mne z země vypuditi DalC. 76 t. j. i s bohem; že by y wmanzelftwy neskryl se té práce Štít. uč. 43^b; nechtě se y s miesta hnúti Baw. 34; Vršovici to (t. popravu Kochanovu) vidiechu, y przimluwithi sě nesmiechu DalH. 40; (mníškové) zelíce za obyčěj jediechu..., masa, sýra, vajec i menovati nechtiechu DalJ. 39 z rkp. L, Ff; jeho (prorádce) Ježíš gmenowaty y nechtyel Pass. 286, = i jmenovati nechtěl; o turnejích vědě, ež ta škodná kratochvíl nemá fluty y kratochwyl Štít. uč. 91^b, = i slúti kratochvíl Štít. uč. 91^a. — Spojuje participium *-s, -nt* s následujícím slovesem finitním: ta noc byvši hi otjide AlxBM. 5, 32; ten den opět byv hi minu t. 6, 39; (Alexander) přijem kopie hi navirže AlxB. 2, 11; až ho (Jidáš bratra) popad hi utopi JidDrk. 91; dav jim požehnánie i vzě ot nich otpuščenie Hrad. 21^b; sv. Petr pojem své učenníky y bral sě do toho ostrova Pass. 289; sv. Petr sobě sžěliv y zaplaka tamt.; Jidáš šed y oběsil sě ML. 102^b; matka podivivši sě y vece t. 23^b; (Kateřina) padši na podlazě y usnu Kat. v. 715; komorničě třiebivši pšenici y usnula purgans obdormivit Ol. 2. Reg. 4, 5; (žena) přinesši múky y rozmiesila, a rozmiesivši a rozmočivši y navařila jišěle tollens commiscuit, liquefaciens coxit t. 2. Reg. 13, 8; obrátiv se k lidu y řekl Lobk. 9^b; zdvihše plátna větrná y pluli sme t. 23^a; král... dobyv ho (města) i zbořil je t. 28^a; šedše kupovat y zmeškali jsú ChelčPost. 118^b; (člověk) krátce pobyv y nebude t. 157^b; (Origenes) vebrav se v přiebytky a v ta podobenstvie chodeb židovských jako u velikú tmu y kročil z nie ješťe u větčí tmu k dušem, které atd. ChelčPař. 158^b; — (štenec lvový) stana y počne tam (na stádo volóv) chtieti AlxV. 191; hledajě kněz český cizieho oběda y utka jej jeho bieda DalC. 33; (mužie) mohúc to zlé slovem uhasiti y dachu zlému vzhóru jíti t. 8; král ohledujě meč y prokla třiesla jeho (Benedova) t. 50; nade vším světem vítěžě y dáš sě popu přěmoci Pass. 391; abych pojmúc s sobú svá dva syny y brala sě preč t. 287; (jelen) přěběhna... i stavi sě nad tu skálu Hrad. 6^a; pústenník vida téj královny žádost y dosěže jednéj deščky Kat. v. 641; by ty nebesa rozdera y vstúpil k nám t. v. 1924; toho nemoha zbýti orel y jě sě mluviti NRada 114; aby vzeptajíce sě té věci y sněli tu vinu s něho Pulk. 90^b; aby vsada na kóň i jel s ním t. 83^a; vzdějíce věrnému křesťanu kacieř y upálé

jej HusPost. 29b; žena pijíci tu vodu y pozřě toho hada Otc. 380b; přijda ďábel y vezme slovo z srdce jich ChelčPost. 70a; (doktorové) nemajíce zevného zákona Kristova, aby na ňem moc meče ustavili, y musili sú písma dojíti neupřímně ChelčPař. 172a; jiní přijmúc pravdu y spí při tom t. 57a; moha se ohlásiti i nechtěl VšehJ. 40; Anna Duchková... jmaje (sic) takové peníze vyplniti... y oznámila KolČČ. 33b (1555).

i, interj., pro výraz *podivu.* — I plakáše (Jeremiáš) a řka mezi jinú řečí: y, y, kak jest potuchlo zlato! Štít. uč. 71a. Srov. interj. *hi.*

ia, iá, dvojhláska, krátká a dlouhá. Píše se spřežkami *ia, ya,* na př. creſtian t. j. křesťian (dvojslab.) HomOp. 152a, creſtianztuo Kunh. 148b, diabel t. j. ďiábel (dvojslab.) ŽWittb. Hab. 5, dyabel t. 108, 6, diablem HusŠal. 6a; — někdy vytčena v *iá* délka a psáno *iá, ía, ija,* na př. diábel HusPost. 41a, díabla Kruml. 181a, dijabluow ChelčPost. 162a.

iacinkt v. **jacinkt.**

ibozek, prý báječný *pták* zvaný *Iboz:* ybozek Lact. 283d.

Idík, -a, masc., *jm. osobní,* z *Egidius:* Weseborius et Grabysse filius Egidii Reg. II, 1256 a Wsebor cum fratre Hrabisa filii Ydik t. II, 1254; Egidio castellano t. II, 1255 a Ydik castellano t. II, 1254; Egidii camerarii Vetoviensis t. II, 1262 a 1263, a Idic camerarius Vetoviensis t. II, 1262, Idiconis camerarii t. II, 1268; Ydick et Slaviborius fratres t. II, 1256.

idom- v. **idum-.**

Idonech, -a, masc., *jm. osobní:* vítaj, milý ydonechu Mast. 3.

Idum, -a, -u, masc., *jm. země, Idumæa:* nad ydumem in Idumaeam ŽPod. 59, 10.

Idumea, -y, -e, fem., *jm. země, Idumæa:* až do ydumee ŽPod. 107, 11.

Iduměje, -eje, -ě, fem., *jm. země, Idumæa, Edom:* do ydumegie in Idumaeam ŽWittb. 59, 11, do ydumege ŽPod. tamt.; až (do) ydomyegie (sic) ŽWittb. 107, 11; w ydumyegy ŽPod. 107, 10.

idumský, adj.: stanové ydumſczy *Idumæorum* ŽWittb. 82, 7, ydumſczi ŽGloss. tamt., ydomſſczy (sic) ŽPod. tamt.; do země idumſke ŽKlem. 59, 10.

ie, dvojhláska, dlouhá střídnice krátkého *ě.* O jejím psaní v. *ě.*

iej, trojhláska. O jejím psaní v. *ěj.*

Ihan, -a, masc., *jm. osobní, Jan:* biskupovi Yhanowy Pulk. 54a.

ihend v. **inhed.**

Iherusalem v. **Jerusalem.**

Ihesus v. **Jesus.**

ihned v. **inhed.**

i-jeden, *ni-jeden,* v. **i.**

i-kto, *ni-kto,* v. **kto.**

ili, jméno litery *i* v abecedě Husově HusOrth. 175; stsl. *ili* vel.

***imat,** slovo vzniklé neporozuměním. V EvBočk. Mat. 2, 16 čte se: (Herodes) zbi všěcky děti... ot ymaty až dolóv, za lat. *a bimatu* = od stáří dvou let; překladatel český rozuměl *ab imatu* a domnělé lat. *imat-* přejal do svého překladu ČČMus. 1899, 506.

Indí v. **Indie.**

indičský, adj., z lat. *indicus.* — w Indicske zemi Baw. 226; čtvrtečka lotu máka indiczkeo Sal. 340.

Indie, -dí, -ie, fem., *jm. země, India.* — Mnozí dobří křesťané byli, jsú a budú v dalekých zemiech, buď w Indy, v Así i jinde KorMan. 17b, w Indy t. 59a; w Indij (2slab.), Háj. herb. 3b; z východních Indij (též) t. 48a; — do země yndye Pass. 455, do yndie Mill. 19b; — (Alexander) sě potkáše | s jedniem slovutným pohanem | z indie, s Aristomanem AlxB. 2, 33 (verš 8slab., Indie 3slab.); drahé kamenie z yndye AlxV. 625 (též). Srov. *Indijě.*

Indien, -a, masc., *jm. národní.* — Nejeden indyen hrdy AlxŠ. 1, 13 (verš 8slab., Indien 3slab.).

indich, -a, -u, masc.: *(barva),* ješto slove yndych Mill. 114b.

Indijě, -ě, fem., *jm. země, India:* beř sě do indygye Rúd. 11a; o yndigij psáti Mill. 20a. Srov. *Indie.*

indijský, adj. z *Indijě:* nad yndygſkym mořem Mill. 16b, v moři yndyſkem (sic) t. 121a. Srov. *indský.*

indský, adj. z *Ind, indicus:* moře yndſké Mill. 99ᵇ, slonových kostí yndſkich Ol. Ezech. 27, 6; — yndſky ořěch nux indica Mill. 106ᵃ.

inehed v. **inhed.**

infirmář, -ě, masc., *nemocnice;* z lat. *infirmarium.* — Šli sme do toho domu..., kterýž mistr rodýzský dal udělati pro nemocné pautníky..., tuto v témž Infirmarzi mně a mému tovaryši dány dvě komoře Lobk. 141ᵇ.

infula, -y, fem., lat. *infula:* dobývajíce inful t. j. korun HusE. 1, 425.

ingrossator, -a, masc., *písař na pergamen při deskách:* kterýž dsky na pergamen píše, ten slove Ingroſſator VšehK. 18ᵃ.

inhed, a z toho **inehed, inhede, inhned, ihend, ihned, hinhed, hihned, jihned, nhed, hned, -ž, -ka, -ky,** adv. *hned, sogleich;* srov. stsl. *inъgda, inogda* simul, olim, *inъgdoją, inogdoją* statim, simul. Z *in-*, stsl. *inъ* unus, a *hed-*, které patrně souvisí se stsl. *-gd-* v adverbiích uvedených a vzniklo ze staršího *gъd-;* toto pak je bezpochyby oslabenina z *god-*, srov. stsl. *godъ* hora atp. — Otvraťte sě inhed statim ŽWittb. 69, 4; neste inhed hanbu svú confestim ŽKlem. 39, 16; nepřietelé inhed počščěni budú mox ŽWittb. 36, 20, ynhed ŽGloss. tamt., inhed ŽKlem. tamt.; (Darius) hnu sě inhed z toho miesta AlxH. 1, 15; (měsiec) inheds... by svú světlost velmi (řědě) t. 10, 19 t. j. inhedž; (Alexander) sě inhed potka s jedniem slovutným pohanem AlxB. 2, 31; inheds sě velblúd převráti t. 3, 5; (Darius) jima inhed uvěři AlxBM. 2, 8; inheds t. 4, 18; (Alexander) inhed v tom miestě rozkáza AlxV. 417; an ho inhed mečem protče Jid. 100; ínheds na všě dar svatého ducha spad(e) svD. 49; inheds ApD. c, LMar. 2; ynhed meč vypade z ruky Boleslavovi DalC. 30, inhed DalH. tamt.; ynhed po všiej zemi poslachu DalC. 14; ynhed chcem domóv jěti t. 83; ynhed t. 5, t. 13 a j.; ynhed Alb. 2ᵃ a j., Kruml. 25ᵃ; inhed tudiež podlé koně kokot stáše NRada 905; ynhed Mand. 75ᵃ; ynhed MamA. 21ᵇ; ynhed... přilepeno vyrčenie statim Pr. Esth. 9, 14; — (Jonata) ynehed by silnějí Alb. 9ᵃ; ynehed t. 25ᵃ; — tak jest to ynhede lest Štít. uč. 88ᵇ, ynhede jeho na muky táhli confestim Lit. 2. Mach 6, 28; ynhede skonče Otc. 370ᵃ; ynhede t. 211ᵃ; — ynhned mnoho střelcóv stany obklíči PulkLit. k r. 1248; inhned t. 126ᵃ; ynhned tamt. (v připsané písni O božím těle); inhned Kruml. 83ᵇ; — yhned sě hnuchu s toho miesta DalC. 10; kde kto umřěl, yhned zvyji NRada 752; yhned nás poznají t. 1001; ihned Mand. 41ᵃ; yhned Apoll. 130ᵇ; — yhend czhy (chci) přijíti MastDrk. 150; — a hynhed sě zruší krev LékB. 289ᵇ; — my hyhned neumřem Hod. 64ᵇ; — člověka gyhned ztráví AlchAnt. 34ᵇ; — Nhed přistúpi papež k řemu LAl. a (verš 8slab); tehdy král ji káza jieti | a nhed v želáři zavřieti Marg. 147; nhed jě z domu vymetala DětJež. 2ᵇ (též); nhed tamt. 4ᵇ, t. 5ᵇ; nhed sě těla obrátichu v prst JiřVrat. 2ᵇ; — když tam přijideta, hned u boží chrám vnideta Hrad. 71ᵇ; hnedka vstav EvOl. 278ᵃ; hned mox Prešp. 256; hned ChirB. 181ᵃ; hnet (sic) Baw. 34; hnedky VelKal. 71.

Innocenci, -ie, masc., *jm. osobní, Innocentius.* — Papež Innocency Modl. 57ᵇ; od Inocenczye papežě Pulk. 134ᵃ; papežem Innocenciem t. 134ᵇ.

insule, -e, fem., *ostrov;* z lat. *insula.* — inſule úrodná Lobk. 30ᵇ; v té inſuli t. 69ᵃ; jiné inſule (plur.) t. 23ᵃ.

Ippokras, Ipokras v. **Hippokras.**

Ippolyt, Ipolyt, -a, masc., *jm. osobní, Hippolytus:* s. yppolyta ŽPod. kalend. (srp.); svatý ypolite t. list 135.

Irdan: Jordanis gyrdan, Tiberis oterzan, Iber irdau Prešp. 322, Tiberis oteren, Iber yrdan Rozk. 627; *jméno řeky,* strojené a znetvořené.

Irlant, -a, -u, masc., *jm. země:* v Irlantě Trist. 10, z Irlanta t. 34, do Irlantu t. 24; — k tomu *adj.* **-ský:** král Irlantský t. 38.

Isaiáš, Izaiáš, -ě, masc., *jm. osobní:* (Marie) yzayaſſie čtieše Hrad. 61ᵇ.

Isák, Izák, -a, masc., *jm. osobní:* Izaak nese drva k uobětování Kruml. 51ᵇ; k izaa-

kowy ad Isaac ŽKlem. 104, 9, yzakowy ŽWittb. tamt.; ysaac (jeden z pěti bratří) DalC. 37; Isaak TomZ. 1418 st 247.

Isalda, Izalda, Ižalda, -y, fem., *jm. osobní:* drahé yzaldy napitie Kat. v. 2385.

isdrahel- v. **israhel-**.

Isidor, Izidor, -a, masc., *jm. osobní:* yſydora biskupa ŽPod. list 1.

iska- v. **jiska-**.

Iskon, v Alx. *jm. města,* zkomolením z akk. *Isson:* k městu, jemuž yſkon diechu AlxV. 1373, Gualth. 2, 388: iam Chaldaea cohors Isson festina propinquans etc.

Ismahel, Izmahel, Hi-, -e, masc., *jm. osobní:* hyzmahel Ismahel Pror. Jer. 41, 10; hyſmahele t. 40, 15; od yſmahele pošlo jest veliké pokolenie Mand. 37ª. — K tomu *adj.* **-litský,** z *Ismahelita:* schrany... izmahelitſké ŽKlem. 82, 7, stanové... yſmahelytſczy ŽPod. tamt.; kací jsú to byli peniezi? Maria odpovědě: yſmahelyczſty (sic) ML. 99ª; (potomci Ismahelovi) slovú yſmaheliczti Mand. 37ª; — a **-litovský,** z *Ismahelita:* iſmahelitowſczi Ismahelitae ŽGloss. 82, 7, yſmahelytowſczy ŽWittb. tamt.

isop v. **ysop.**

ispan-, išpan- v. **hispan-**.

Israhel, Izrahel, Izdrahel, -a, -e, masc., *jm. národní, Israel.* — Jenž jest vyvedl iſrahel eduxit Israel ŽKlem. 135, 11, vyved iſrahele ŽWittb. tamt.; v východě iſrahele in exitu Israel ŽKlem. 113, 1; iſrahelíu sluzě svému Israel servo suo ŽKlem. 135, 22; raduj sě iſraheliu laetetur Irael t. 149, 2, raduj sě iſrahel ŽWittb. tamt.; na iſrahela ŽWittb. 77, 21, na iſrahele t. 124, 5, svatého iſrahele t. 88, 19; v(y)prosti, bože, yzrahela t. 24, 22; w yſrahely t. 75, 2, w yzrahely t. 80, 5; yſrahel t. 52, 7, izrahel t. 13, 7; již sě izrahel vzývāchu Hrad. 70ᵇ; yſrahel Mus. Gen. 35, 10, yzrahel t. Gen. 37, 3, yzdrahel t. Gen. 43, 6, w yzdrahely t. Gen. 34, 7. — *Jm. osobní:* Iſrahelowi synu svému KolB. 95ª (1498). — *Adj. possess.* **-óv:** yſrahelow bóh ŽWittb. 72, 1, buoh yſrahelow ŽPod. 67, 35, boha yzdrahelowa Mus. Gen. 33, 20; siemě yzrahelowo ŽWittb. 21, 25, ŽPod. tamt., slovy Izrahelovy vzhrdav Israel verba despiciens Ol. Súdc. 11, 20 podle ČČMus. 1864, 147; — z toho *adj.* **-ový:** dóm iſrahelowi úfal domus Israel ŽKlem. 113, 9 (17).

israheličský, izra-, adj. z *Israhelita, Israhel;* přetvořeno z *-itský,* napodobením jiných adjektiv *-ičský.* — Lid yſrahelyczſky Alb. 59ᵇ.

israhelský, isdrahelský, izrahelský, izdrahelský, adj. z *Israhel* atd. — Rozprášenie iſrahelſke Israelis ŽWittb. 146, 2; pokoleniú izrahelſkemu tribui Israel ŽKlem. 77, 55; hospodin iſrahelſky Pass. 280, hospodin yzrahelſky t. 277; král yzrahelſky Alb. 42ᵇ; yzrahelſky lid Mus. 1. Mach. 5, 3, yzdrahelſkeho lida Pror. Isa. 9, 14; synóv yſdrahelſkych Mus. Ex. 5, 15, synóm yſrahelſkym t. Lev. 1, 1, synóm yzrahelſkym Štít. ř. 145ª; v rucě Iſrahelſczie in manus Israel Lit. Jos. 11, 8.

istoří v. **historí.**

išči- v. **jišči-**.

išpan- v. **hispan-**.

Italie, -lí, -ie, -é, fem., *jm. země, Italia:* jakožto jsú w ytalij in Italia Mill. 49ª.

iu, iú, dvojhláska, krátká a dlouhá. Píše se spřežkami *iu, yu,* na př. na kříziu t. j. kížiu ŽKlem. 145ª, oraczyu t. j. oráčiu dat. DalC. 5, k miloſrdiu t. j. -diú ŽKlem. 74ᵇ, po przirozenyu t. j. -niú AlxH. 5, 40; — někdy vytčena v *iú* délka a psáno *iů, yiu,* na př. wſſiů wiecziů Jid. 59, před svú zzmyrtyiu ApŠ. 129, dyekugyiu 3. os. plur. LMar. 65, podnozyiu sg. dat. ŽKlem. 100, 1.

Ivan, -a, masc., *jm. osobní,* z *Joannes.* — Iwanus suppanus Reg. II, 1257; Ywan de Ywanowiz t. II, 1269.

Ivančici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* in Ybanzcic Reg. III, 1311, in Ywanschicz t. 1331.

Ivanovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Ywanowiz Reg. II, 1269, in Ywanowicz t. III, 1330.

Izai- v. **Isai-**.

Izák v. **Isák.**

Izalda v. **Isalda.**

Izbygněv, Jzbygněv, -hněv, v. **Zbyhněv.**

Izdobín, Jzdobín, v. **Zdobín.**

izdrah- v. **israh-.**

Izgořělík, Jzgořělík, -hořělík, v. **Zhořělík.**

Izňák, -a, masc., *kdo je z Îsenachu, Eisenachu:* Pražák Pragensis..., Erfordiensis Erfordýn, yznak Isnacensis, Plzák Plznensis Prešp. 880.

izok, jzok (?), **zok,** -a, masc., *jméno měsíce května n. června;* stsl. *izokъ* cicada, a také iunius, tedy měsíc, kdy bývají kobylky Mikl. Mon. — y[zok] CisPr. 102ª (v řadě po dubnu); yżok nebo may MěsC.; ysok = květen Rozb. 190 pozn. (z breviáře ČMus. ze XIV stol.); zọka mefecie CisMnich. 97ª (v řadě po květnu); zoka mefece CisPr. 103ᵇ (též).

izrah- v. **israh-.**

i-žádný, *ni-žádný,* v. **i.**

i-žádúcí, *ni-žádúcí,* v. **i.**

Ižakar, -a, masc., *jm. osobní,* z *Isachar;* — z něho *adj. possess.:* (Anna) dci ysakarowa LMar. 18.

ižalda v. **Izalda.**

J.

J. Dvanáctá hláska obecné abecedy české. Píše se v textech staropísmých literami a spřežkami: *i,* na př. naiat MVerb., boiowaffe Hrad. 4ᵇ; — *y,* na př. yezero MVerb., boyuyuci ŽGloss. Hab. 14, ya ŽKlem. 5, 8, ydyeffe AlxH. 2, 34; — *g,* na př. gaz Hrad. 1ª, geft t., gilce MVerb., boiugu Túl. 30ᵇ, gfte AlxM. 1, 3 atd., zvláště často před samohláskami *e, i* a praejotovanými, t. j. tam, kde se i ve čtení latinském podle výslovnosti středověké vyslovovalo *g*=*j;* — v jiných případech, aby se podle téhož způsobu latinského nevyslovovalo psané *g*=*g* (gamma), psávají písaři *yg, ig,* na př. boyg Vít. 79ᵇ, pofuzuyg Otc. 231ª, velikú ftraft ygmyegyechu Vít. 30ª, loig LékB. 46ᵇ, waruig fie t. 207ᵇ, fpieig paterz t. 38ª, nebo *gy, gi,* na př. gymyety t. j. jmieti PassKlem. 249ᵇ, obyčegiowé Háj. 1ª; — *j,* na př. jazyk RostlF. 10ᵇ, jawor t. 12ª, nejčastěji v slovích přejatých Jan, Jakub atp. — Když ze dvou k sobě náležících slov prvé se končí samohláskou a druhé se začíná souhláskou *j-* skupenou se souhláskou ještě další, splývají slova tato u výslovnosti a *j-* přitahuje se v písmě ke koncovce slova prvního, na př. A zzbosiey de jako z vody Jid. 128 t. j. a sbožie-*j* de m. sbožie-*j*de, anebo se píše dvojnásobně, na svém místě náležitém a krom toho také na konci slova předcházejícího, na př. Netasey gmu řěci Jid. 81 t. j. netažе*j*-*j*'mu m. netaže *j*'mu, prawoy gmamy AlxBM. 6, 23, wei gmenyu tvém ŽKlem. 62, 5. — Ve dvojhláskách a trojhláskách *aj, ěj* atp. uváděné *-j* je vlastně = *-i̯*.

ja, interj., *věru! ano!* ze stněm. *jâ!* — K tomu (napomínání, které činil umírající svým tovařišům, aby je pohnul k časnému pokání) jeden z jeho tovařišóv odpověděː »ya, kak by bylo přeužitečné to tvé naučenie...! Ale kakžkoli pevna jsú tvá slova, však se mnozí na ně neobrátie« Štít. uč. 152ª.

já v. **jáz.**

jabč-, jabk- v. **jablč-, jablk-.**

jablan, jablan- v. **jablon-.**

jablčěný, jabčěný, m. **-čaný,** adj. *jablkový, Apfel-;* z *jablъčanъ.* — w yabczyenu strážiu in pomorum custodiam ŽWittb. 78, 1. Srov. *jablečný.*

jabléčko, -a, neutr., demin. z *jablko.* — Sv. Prokop... málo jědieše, gableczka planá a želudy Hrad. 4ᵇ. (Adam) Evě k sleptání jablečka povolil HusE. 3, 199. Jablеčžko pomellum Lact. 128ª; yabléčko Háj. herb. 85ᵇ, w yabléčkách t. 328ᵇ. — (Ruben) našel yableczka převonná reperit mandragoras Pr. Gen. 30, 14; šípková yableczka *bedegar RostlC. 108ᵇ.

jablečnicě, -ě, fem., *jablečný sad, Apfelgarten.* — yablecznycze pomarium Nom.

69ª; yablecznyczye pomeriale Rozk. 1054, yablecznicze pomerale Prešp. 562 a Veleš., yablecznycze též SlovBrn. 193.

jablečník, -a, -u, masc.: jablecznik *prassium RostlF. 12ª. Srov. nč. *jablečník*, rostlina, a také nápoj z jablek kvašených.

jablečný, adj. z *jablko, Apfel-*; z *jablъčьn-*. — S ovocem yableczznym cum fructibus pomorum Ol. Cant. 4, 13; w yableczznem sadě in pomario Pr. Dan. 13, 7; w gablecznu stráži in pomorum custodiam ŽKap. 78, 1, w yablecznu stráži ŽPod. tamt. — iableczna varmuž(ě) RVodň. 51ᵈ; vezmi vody yableczne ChirB. 193ª; vezmi jablecznu kopřivku Chir. 87ᵇ, přičiň k tomu jableczne koprzywky t. 317ª.

jablko (2slab.), **jabko**, -a, neutr., *Apfel*; z *jablъko*, demin. z *jablo*, v. t. — A ty (bohyně) zlaté yablko jmiechu AlxV. 741 (verš 8slab., jabl- 1slab.); daj, který chceš, yablko toto t. 748 (též); řka tak, téj yablko dohodi | jež nad milostí vévodí t. 761 (též). Každ yablek natřiesti Jid. 80. Ospěte mě yablky malis Ol. Cant. 2, 5. yablko pomum Vít. 95ᵇ, yablka poma Prešp. 623, BohFl. 245, RostlD. 82ª; Jabko Háj. 293ª, vostružiny yabka Lact. 123ᵇ. — Češeš yablka nedospělá AlxV. 973 (verš 8slab., jabl- 1slab.; = jednáš před časem). — raifka iablka mala granata SlovA., *rajská jablka*; rayſkych yablek malogranata Pror. Jer. 52, 23; rayſka yablka malogranata RostlD. 76ᵇ, RostlF. 12ª; jablka, jimžto nynie řiekají raifka Kruml. 211ª; — zrnata yablka malogranata Pror. Jer. 52, 22, Ol. 2. Par. 4, 13, *zrnatá jablka*; jablka zrnatá, jenž mají kuoru červenú HusE. 3, 53; jablko zrnaté v jedné kuoře mnoho zrn zavierá tamt.; — yadrne yabko malum punicum RostlF. 12ª, *jadrné jablko*; poma granata yablka yadrna Lobk. 80ᵇ; — plana yablka LékB. 122ª, RostlD. 68ª, RostlF. 12ª, *planá jablka*; plana jabka citonia RostlF. 11ª, plana iabka silvena RVodň. 50ᵇ; — ſſalowa yablka mala punica RostlD. 92ᵇ, *šálová jablka*; yalowa (sic) yablka mala punica BohFl. 265, omylem m. šálová; — yablko wlaſke citrum RostlD. 68ª, t. 90ª, RostlF. 11ª, *vlašské jablko*; wlaſke iablko RVodň. 37ᵇ; — iablko rakuſke ApatFr. 72ᵇ; — ſſipkowa iablka *bedagara RostlF. 10ᵇ, ſipkowa iablka *bagedar t. 10ᵇ, *šípková jablka*.

jablkový, adj. z *jablko, Apfel-*. — Sad yablkowy pomarium Pror. Dan. 13, 4; větví yablkowych pomorum Ol. Am. 8, 1. Jabloň má... vóni yablkowu HusŠal. 39ᵇ.

jablo, -a, neutr., *jablko, Apfel*; ir. *abull*, sthněm. *apful*. Slovo do kelt., germ. a slov. přejaté, snad z *malum abellanum* (Abella v Campanii, město proslulé svými jablky) Mikl. Etym. Wtb. a Kluge⁶. — (Jidáš) v ten sad vskočiv počě yabla chvátajě česati Pass. 157; v rkp. mladším a v otisku: gablka. A ta yabla pobrav před Pilata nesl Pass. 158.

jablon, také **jablan**, -i, fem., *jabloň, Apfelbaum*; stsl. *ablanь, jablanь* malus, pol. a luž. *jabloń*, rus. *jablonь*. Srov. *jablo*. — yablan pomus Prešp. 604; yablon pomus Rozk. 1137, BohFl. 232, Nom. 65ª; iablon ŠtítOp. 230ª; yabloň HusŠal. 39ᵇ. První člověk z yabloni zapověděné jedl HusŠal. 146ᵇ; yablony, ješto ovoce nesú ligna pomifera Ol. Lev. 19, 23; ani yablony jablek dadie nec arbores poma praebebunt t. Lev. 26, 20, Mus. tamt.; jablek yablony naplňeny budú Ol. Lev. 26, 4, Mus. tamt. — *Jm. místní:* z Jablaně PoprR. 1, z Jabloně t. 12.

Jablonec, -ncě, masc., *jm. místní:* villa Jablonecz UrbHrad. 17. — *Příjm.:* Johanni dicto jablonecz Lún. ks. 1401, Jablonecz TomZ. 1400 st d 242.

jablonie, jablanie, -ie, neutr., kollekt. z *jablon, jablan*. — I iablanie ť jest rozlično ŠtítOpat. 229; jablanye ApatFr. 123ᵇ.

jablonka, -y, fem., demin. z *jablon*. — *Bylina toho jména:* vezmi zanikl a jablonku a vařiž to Chir. 64ᵇ.

Jablonná v. **jablonný**.

jablonný, adj. z *jablon, Apfel-*. — Drziewo yablonne lignum pomiferum Ol. Ezech. 47, 12, *dřěvo jablonné*. (Židé vládli) dřiewími iablonnymi mnohými ligna pomifera Kladr. Nehem. 9, 25, *dřievie jablonné*. — Z toho

fem. ve *jm. místním* **Jablonná**: de Gablonna TomZ. 1446 m 18, Jablonná ves Háj. 78b.

jablonový, adj. z *jablon, Apfel-*. — Pod dřevem yablonowym sub arbore malo Ol. Cant. 8, 5, pod dřevem yablonowim Lit. tamt.; yablonowy sad pomarium ProrTel. Dan. 13, 4; ovoce... iablonowe Mus. 1. Mach. 11, 34.

jablonský, jablanský, adj. z *jablon, jablan,* pak také z příslušného *jm. místního*. — Barchan, pruhatec, chrudimské (sukno), pomonicum yablanfke Prešp. 1818 v kap. de vestibus; yablonfke Rozk. 2795. — *Přijm.*: král tam posla tři pány, Hrona z Náchoda, Smila Světlického a pana Havla yablonfkeho DalC. 88; Jaroslav yablanfky t. 93.

jablovna, -y, fem., *jabloňový sad, Apfelgarten.* — Jablowna pomarium Lact. 128a.

jabluška, -y, prý *obluda nějaká*: yablufka *pomanus Prešp. 279 v kap. Monstra, jabuska (sic) Rozk. 532.

jabřadek, -dka, -dku, masc. (podle stsl. *abrêdъ* masc.), neboli **jabřadka,** -y, fem., *vinná ratolest, Zweig des Weinstockes.* Demin. z *jabřad-, jabřěd-,* stsl. *abrêdъ, abrêdьcь* ἀκρίς, toto pak překládáno a vykládáno jednak = locusta, jednak = boletus etc., v. *kobylka* a Mikl. Lex. s. v. *abrêdъ*. — Onde kmen vinný tak krásně okolo sebe své púštie yabrzadky ŠtítMus. 116a. Ano vinné kořenie tak rozkošně okolo sebe své yabrzadky rozpustilo ŠtítVyš. 13a, srov.: in vinearum vitibus... plenis palmitibus (Rozb. 1842, 144). Srov. také nč. dial. (slc.) *jabradí*: červené jabradí Koll. Zpiev. I, 391.

Jacek, -cka, masc., *jm. osobní,* z *Hyacinthus* BrandlGloss.

jacinkt, -ňkt, také **jacink,** -a, -u, masc., z *hyacinthus*. — Jacinktus jest kámen nebeské barvy HusE. 3, 68. Jenž požívá yacincta utitur hyacintho Ol. Sir. 40, 4, iacinkta Kladr. tamt. Střiebro jest podobno drahému kameni, jenž slove yaczink LékA. 136a. Nalezne-li kto ve snách jacynk BřezSnář. 214. Z Jaczinkta Comest. 73a, iacinkt Hug. 208, jacyňkt Háj. herb. 184b. — *Jm. osobní*: svatého yacynkta ŽPod. list. 5.

jacinktovie, -ie, neutr., kollekt. z *jacinkt*. — Rucě... plně yacynktowe plenae hyacinthis Ol. Cant. 5, 14.

jacinktový, adj. z *jacinkt, Hyacinth-*. — Úškami yaczinktowymi ansulis iacinctinis Comest. 71a.

jadač, -ě, masc, *zkoumatel, badatel, Forscher.* — Zhynuli sú yadati (sic) jadánie defecerunt scrutantes scrutinio ŽKlem. 63, 7, yadati omylem m. *jadači*; v ŽTom. tamt.: zhynuli sú przieptaczi jadánie.

jadánie, -ie, neutr., *zkoumání, Forschung.* — Zhynuli sú (jadači) yadanie scrutantes scrutinio ŽKlem. 63, 7; zhynuli sú přěptači yadanye ŽTom. tamt.

jadati, -aju, -áš, impftiv., *badati, zkoumati, forschen, untersuchen.* V *jadati* jest *j-* hiatové; bez něho jest *ob-adati,* v. t., z čehož mylnou dekomposicí vzniklo *badati*; slabika kořenná *ad-* je z pův. *ôd-*, lat. *ôdor,* lit. *ůsti* odorari Hist. Mluv. 1, 424 (Zubatý). — Budu yadati přikázanie scrutabor mandata ŽKlem. 118, 115; iadati budu přikázaní tvých scrutabor t. 118, 69; yadati budu zákona scrutabor t. 118, 34; hřiecha mého iaday ut scruteris t. 153b (Job. 10, 6); yadachu jeho, zda-li by v soboty uzdravoval observabant eum Lit. Mark. 3, 2.

jádcě, -ě, masc., *zkoumatel, slidič, Forscher, Späher.* — (Črv, drak) zlostných dušě požieráše, zlých iadecz a prorádec ML. 18b.

jaderce v. **jadrce.**

jadérko, -a, neutr., demin. z *jádro*; m. *jadrko*. — yadýrko Háj. herb. 326b, yadýrek t. 330b.

jadlovstvie v. **jalovstvie.**

jadrce, -ě, neutr., demin. z *jádro*. — yadrcze acinum Prešp. 554 (acinus, acinum = winberkorn etc. Diefb. Gloss.); yadrcze též Rozk. 1041, za to v Prešp. v pozn. k 554: yadrzcze; yadrze (sic) SlovBrn. — Škeřipka velmi tvrdá | zatopuje yaderce hrdá Baw. 36 (jaderce m. jadrce, 2slab. ve verši 8slab.); báseň škeřipkú se načítá, | yaderce jest múdrost v ní skrytá tamt. (též).

jadrko v. **jadérko.**

jadrně, -ě, fem. (?): yadrnye *malogranatum* Prešp. 616, SlovBrn. 282; za to v Rozk. 1169: wedrnyk. Srov. *jablko jadrné.*

jadrněti, -ěju, -ieš, impftiv., *jadrným se stávati, kernig werden:* nádějí iadrnie dřevo múdrosti ŠtítOp. 224ª.

jadrnka, -y, fem., demin. z *jadrně,* v. t. — yadrnka malogranata Prešp. 626, Rozk. 1187, SlovBrn. 295.

jadrnost, -i, fem., *Kernigkeit.* Siemě (zaseté a vzešlé) mocněti bude, yadrnoſt vezme, větvie vypustí ŠtítOp. 219ª. — *Čis, Mark.* yadirnoſtmi a tučnostmi nakⁱrmi sě adipe et pinguedine ŽTom. 62, 6, tukem a sádłem Br. tamt., sádlem a tukem Bibl. 1857 tamt. (David) voláše k bohu: »Jako yadrnoſti a tuku buď má duše naplňena!« Tehdy yadrnost a tuk naplní duši, když atd. ŠtítBud. 150. Budiž jako iadrnoſti naplňena duše má ŠtítMus. 158ª.

jadrný, adj. z *jádro, kernig.* — I ponesla země kořen yadrny protulit herbam virentem EvOl. 133ᵇ (Gen. 1, 12). iadrnymi uberrimis MamV. — **Jadrné jablko** v. *jablko.*

jádro, -a, neutr., *zrno, Kern;* stsl. *jędro* nucleus. — yadro nucleus Prešp. 553, Rozk. 1038; yadro granum Boh. min. 22ᵇ; iadro horčičné Hrad. 10ᵇ; sladké iadro Kruml. 20ª; yadro acinum BohFl. 222 (acinum = winberkorn Diefb. Gloss.). — *Čis, čísek, čišek, tuk, Mark, Fett:* s gadrem pšeničným cum medulla tritici ŽWittb. Deut. 14, s yadri ŽGloss. tamt.; s yadrem pšeničným cum medulla tritici Ol. Deut. 32, 14, Mus. tamt.; všecko yadro, olejové i vinné i obilné omnem medullam Ol. Num. 18, 12, yadro olejěvé atd. Mus. tamt.; krmil jě jest iadrem obilným adipe frumenti ŽKlem. 80, 17; yadri obilnými adipe frumenti t. 147, 14, iadry obilnými ŽTruh. tamt.; yadro adeps BohFl. 300, Nom. 66ª, Veleš., adeps frumenti Vocab. 175ª. — *Jádra, nároky, testiculi:* s bobrovými yádrami Háj. herb. 32ᵇ. — *Příjm.:* Jadro TomZ. 1426 st 98.

Jadroch, -a, masc., *jm. osobní:* Jadroch PoprR. 52.

jady, -že, -ž, -to, conj., *kady, kterou cestou, welches Weges; ja-* z býv. *jě-,* zdloužením ze kmene zájm. *je-.* — Bera sě (Alexander), iadyſto ho v(ódcě) vedú AlxH. 9, 24. Noe na bocě korába učinil dvércě, yadyz by všel do korábi všeliký národ Krist. 103ᵇ. Běžav... na moře, iadys ni cěsty ni sledu, kdež neznati, kto kam jedú JidDrk. 95. — **jady-tady,** *kady-tady:* iadis v zem(i byla) cěsta, tahdy vzežhú (vsi) i města AlxH. 9, 1; iadys (obr) šel, tady pⁱršě před ním běhal preč lud sⁱršě AlxB. 4, 42; by j'ho (Jidášova) dušě nešla tady, iadys slovem zlé prorady v cělovániú dal znamenie ApŠ. 57.

Jagule, -e, masc., *Jagello:* Vladislav příjmím Jagello aneb Jagule VelKal. 153; od Vladislava Jagule t. 46.

jahan, -a, masc., *jáhen, levita:* Joas rozeslal yahany, aby sebrali dan Lit. 2. Par. 24 (obs.). Srov. *jáhen.*

jahanný, adj. z *jahan:* knihy Leviticus točíšto yahanne Lit. Hier. Paul. 7.

jáhen, -hna, masc., *diakon, levita.* — yahen diaconus Prešp. 942, Rozk. 1685, BohFl. 369, Veleš.; yahnoue a subdiakonové Ol. 1. Par. 9, 2; yahen, kterýž jest v domě tvém levites Pr. Deut. 16, 11; yahny levitas Ol. 2. Par. 17, 8. — Dóm yahnow domus Levi ŽKlem. 134, 20, chybně přeloženo, dóm leni ŽWittb. t. — Srov. *jáhnový.*

jáhenstvo, -a, neutr., *diakonát:* jenž jest na yahenſtwo zvolen Otc. 351ª.

jáhla, -y, fem., *Hirsekorn;* obyčejně plur. *jáhly,* jahel. — Mnichové yahly na veliku noc jědiechu DalC. 37. Jez rád jahly Chir. 232ᵇ. Nabeř sobě... yahel sume tibi milium Ol. Ezech. 4, 9. (Měch) s vařením, s yahlami Otc. 107ª. yahli milium Prešp. 697, BohFl. 293; yahly milium Vít. 95ᵇ, RostlD. 98ª, RostlF. 11ª, Nom. 66ª, ApatFr. 169ª; jahly milium SlovA.

jáhliny, -in, plur. fem., *neduh toho jména miliaria:* o suché chrasti neb lišeji, o yahlinach Sal. 400; yahliny a oheň bieskevný stávají se z hmoty tenké tamt.

jáhly v. **jáhla.**

Jahník, -a, *příjm.:* Jahnikem z Hor Kuten KolB. 113ª (1498).

jáhnový, adj. z *jáhen, levita.* — Nebude třěba služby yahnoue officii Levitarum Ol. 1. Par. 23, 26; diel yahnowy partes Levitarum t. 2. Esdr. 13, 5; z synóv iahnowich de filiis Levitarum Lit. 1. Esdr. 7, 7.

jahoda, -y, fem., *Beere;* stsl. *jagoda* granum, bacca, gena. — yahody fraga Vít. 95ᵇ, iahodi fraga RVodň. 50ᵇ; yahoda fraga Prešp. 825, BohFl. 304, Boh. min. 22ª; yahodi mora Prešp. 620, yahody mora Rozk. 1176; yahoda uva Vít. 95ᵇ. — Vína v hrozniech výborná..., ješto druhé (některé) veliké jahody měli jako slívy, a druhé víno to v hrozniech mělo jahody žluté Lobk. 80ᵇ. Neb u vinné mé iahodie nelze ť jest tuto přijíti vodě OpMus. 201ª (praví víno vodě), *jahoda vinná.* Z vinných iahod tiskna víno Kruml. 19ª. — Czrwene yahody RostlD. 89ᵇ, *jahoda črvená;* — yahodi czrne mora domestica RVodň. 49ᶜ, *jahoda črná;* ostrožna, czrna yahoda MamA. 15ª; — iahody nedwiezie ApatFr. 167ᵇ, *jahoda nedvězie;* — morzka yahoda mora celsi LékB. 120ᵇ, *jahoda mořská, morská* (české mor-, moř- podle lat. morus, morum); morſku yahodu moros ŽGloss. 77, 47, morzſku yahodu ŽWittb. tamt. in marg.; yahodie morzſkei Koř. Luk. 17, 6; morzke (sc. jahody) Vít. 95ᵇ; — trawne yahody *gorda RostlF. 11ᵇ, *jahoda travná;* vezmi těch iahod trawnych LékA. 99ª; — tuczny yahody *bumastus Lact. 267ᵇ, *jahoda tučná.* — Kořen... od yahod, jako ť slovú truskavice Chir. 330ª. — *Horní část tváře, gena:* yahoda gena Veleš. — Srov. *jahódka.*

jahodie, -ie, neutr., *jahodí,* kollekt. z *jahoda.* — iahodie MamV.

jahodina, -y, fem., *jahodový keř.* — (Stromkové) jsú jako divoké yahodiny Mand. 19ª; divoké yahodyni, kteréžto v chrastinách rostú t. 54ª. — yahodina chyrwena fragaria Rostl.; jahodyna medvězie *baccelaria Rostl. (= medvědí jahody, medvědice, Bärentraube Čelak.).

jahodinie, -ie, neutr., *jahodový keř:* vezmi iahodinie jahod travnic ApatFr. 120ᵇ.

jahódka, -y, fem., demin. z *jahoda.* — Lisice, jenž iahodky přijímá Hug. 2; iahodka vína ChelčPost. 60ª; vinné jahodky acinum Roh. 111ᵇ. Pět olivových yahodek Otc. 189ª. Vezmi jahodky, jako ť slovú brusnice Chir. 235ª. Psie yahodky RostlD. 86ª, iahodky psí ApatFr. 72ᵇ. Umrlčie yahodky LékB. 238ª. Ocsové (m. otcové) vaši jedli jsú yahodky plané uvam acerbam EvOl. 110ª (Ezech. 18, 2). — *Horní část tváře, gena:* Jahodka gena est inferior pars oculorum, quo lacrimae descendunt Lact. 25ᵇ; líce jeho a yahodky svraskaly sě Brig. 35; yahodki tvú licí genae Lit. Cant. 4, 3; jako kuora jablka zrnatého, tak jahódky licí tvú HusE. 3, 75; yahodky lic mých genas meas Pernšt. Isa. 50, 6; yahodka gena Vít. 91ᵇ, Prešp. 1196, Rozk. 1956, BohFl. 390, Nom. 67ª.

jahodnicě, -ě, fem., *keř jahodový.* — Mořské yahodnice RešSir. 275ª, = moruše Jg.

jahodník, -a, -u, masc., *moruše, Maulbeerbaum.* — yahodnik morus Prešp. 593, yahodnyk též Rozk. 1114, SlovBrn. 253, iahodnyk též BohFl. 233; — yahodnik morſky morus RVodň. 46ᶜ.

jahodový, adj. z *jahoda, Beeren-:* yahodowy olej ApatFr. 36ᵇ.

Jachek, -chka, masc., *jm. osobní:* Jachkoni UrbE. 240, Jachconem TomZ. 1406 n 317.

jak v. **jako.**

jaka, -y, fem., *část odění rytiřského,* z něm. *Jacke.* — Jdi na Rýn, tu nalezneš na biskupiech jaky, prsně, plechy, meče, kopie atd. HusE. 1, 175. Joppam alias jakku Sedl., kniha Plzeňská 1413 (u výčtu zbroje).

jake v. **jako.**

Jakeš, -kšě, masc., *jm. osobní, z Jakub.* — Jakess TomZ. 1429 n 305, Gakess Poř. 1482 (186); domum Jakschonis Reg. III, 1331; (zaplatil) Jakſſowi KolB. 10ᵇ (1494).

jake-ž, jake-že v. **jako.**

jako, jake, jak, dial. také **ak-,** s enklit. **-že, -ž, -ti, -ť, -to, -koli(věk)** a **jaž** m. **jakž,**

conj., *ut, sicut, quemadmodum, quamvis, wie, als, obgleich;* stsl. *jako* ut atd. Vlastně jmenný sing. akk. neutr. k *jaký* qualis, v. t. — Je významu relativního, z kmene relat. *je-, jenž,* proti interrogativnímu *kako,* z km. interrog. *ko-, kъto, kto;* ale časem béře se také u významu interrogativním, *jako = kako.* — I. Relativní *jako* táhne se ku příslušnému výrazu demonstrativnímu. Výrazem tímto jest obyčejně *tako,* někdy demonstrativum jiné; kde žádaného demonstrativa není, tu rozumí se ze souvislosti. Výrazem *jako-tako* atp. vyslovuje se tu způsob, tu míra, tu čas, tu účinek; někdy je možno pojetí rozdílné. V některých spojeních význam původní se stírá a v jiných obměňuje, a ustalují se některá rčení zvláštní. — Iakos na nebi jsi slavně, takos v oplatcě jsi divně Kunh. 148ᵃ, *jako-tako,* vysloven způsob; iakos jedno sami chtěli, tak v loviščích vóli jměli Pil. b; iakoz teče vosk, tak tecte sicut... sic ŽWittb. 67, 3; yakozto kvíľúcí, tak sě pokořěvách quasi... sic t. 34, 14; yakos to jistě v(idíte), tak tento boj obdʲr(žíte) AlxH. 12, 27; purgrabie... tak, yaks oněm vzkopal jámu, tak tudiež upadl v ňu samu t. 7, 18; ač ruka takeze k meču jmá, iakfto ke brániú péču AlxB. 1, 6; iakzto ten mák Řěci zobí, tak (já) vašeho krále pobí AlxV. 1080; nenie nic tak protivného, iakz nepřiezen člověka svého t. 105; yakz jsú byli dědové, takez buďte i vnukové t. 1492; iakz první den ustaveno, tak nebude proměňeno t. 2398; yako sě ovčičky rozběhujú, kdyžto pastúšky nejmajú, takez my bez mistra svého Mast. 257 sl.; yakzto jest tam (v kronice boleslavské) postaveno, takezt jest i mnú ustaveno DalC. úv. 3; yakoz róžiu prostřěd lúky postavi, takez bóh českú zemi Přěmyslem oslavi t. 89; yako květ svú vóni dává, takez jest ona (Marie) plod dala Hrad. 67ᵃ; Prokop tako jest tich, již iako by byl ovšem mnich t. 2ᵃ; těm učiní král nebeský takeze, iako král světský jeden učinil t. 95ᵃ; slzy mu (psovi) tekú takez, yakz člověku t. 103ᵇ; kmetě vdovcě móž (komorník atd.) takez pohoniti, yako holomka Rožmb. 56; yakeze anděli od boha poselstvie dějí, takeze svatý Jan Pass. 277; iakez otec křiesí mrtvé, takez i syn Krist. 64ᵇ; iakoz trnie, takez bode sbožie NRada 1780; iako tomu, ktož jie strdi mnoho, nenie dobro, takeze, ktož jest pytač veleslavenstvie božieho, obtiežen bude Ol. Prov. 25, 27; takez on, iakez všichni staří tam... quam Lit. Jos. 7, 6; iakoz vy jich (zemřelých) pilni budete, takez vás potomní vaši ChelčPař. 150ᵇ; iakozto zrna piesková nedržie se vespolek, takez ti, kteříž rozličnými domněními dvojie sě, na piesku sě zakládají t. 142ᵇ; staří iakoz sú uvěřili, tak sú žádali svým dětem též viery t. 180ᵃ. — yakoz sděli biechu, takuz otplatu vzěchu AlxV. 501, *jako-taký* (demonstrativum jiné než *tako*); nezdá mi sě, by vlastná mátě kde taku věc obdʲržala, yakoz sě téj ženě stalo AlxM. 3, 19; — svědčí svaté písmo o tom, iakoz to město potom opět sě jest opravilo AlxV. 2084 sl., yakoze to město potom atd. AlxVíd. tamt., *ten-jako;* (žena) má tiem řádem proti pohnanému jíti, gakty muž Řád pz. 40; — k třetiemu roku vezme téhož komorníka, yakty-tie byl na prvniem t. 3, *týž-jako;* aby sě vám též, iakty mně nepřihodilo Kruml. 434ᵇ; — yakz sú směli oni k nám sě zavražditi, tyem právem my móžem svých přátel mstíti DalC. 18, *jakž-tiem právem.* — (Kóň) sě takez zkazí stáním, iakoz častým osedláním AlxV. 849, *jako-tako,* přechází u význam *i-i, et-et, sowohl-als auch,* v záporu *neque-neque, wedernoch;* aby sě jemu neposmievali tak lidé, yako i črtie ŠtítVyš. 32ᵇ; (oblehatelé) yakfto kľuky, tak blídami pokojě sobě nedachu AlxH. 8, 35; noc jest děju všemu mátě, iakfto zisku, tako ztrátě AlxBM. 5, 17; (Jidáš byl Pilatovou) všiú věciú vlada, yakfto dvoru, tak poklada Jid. 40; ot všeliké sběři, iaks u ptačctvě, tako v zvěři LMar. 59; křiče yakz mal tak welyky Umuč. 2ᵇ; všichni, tak malí yako velicí zhubeni budete Mill. 14ᵃ; ve všech přiech každý, tak póvod, jako pohnaný, mohl

jest sobě poručníka udělati VšehJ. 450. — Po ňem (Václavu I) Přěmysl yako krásný květ pojide DalC. 89, *jako, jakož, jakž, jakožto*...(bez demonstrativa); mezi oběma lotroma a na prostřědcě (pověšen Ježíš), iakozzto by on těch lotróv hlava byl Kruml. 328ᵇ; všici v hedbábnéj vⁱlně biechu, u přědrahém rúšě, iaks takým kniežatóm slušie AlxH. 2, 32; když jě (rodinu Dariovu, zajatou) před král přivedú, a sⁱrdce jim yakfto v ledu, v oné hrózě atd. t. 5, 24; budete svrchovaní, iakez váš otec svrchovaný jest Krist. 39ᵇ; milý yakozto syn jednorožcový quemadmodum ŽWittb. 28, 6, zmilelý iakozto ŽKlem. tamt.; krásen iaco anjelík Příp. sv.-jiř.; černý yaco zmek tamt.; nohy mé iako jelenóv tamquam cervorum ŽKlem. 17, 34; zetře hospodin cedry... a smenší jě iako telcě libanské tamquam vitulum t. 28, 56; vzplanuli iakzto oheň sicut ignis t. 117, 12; Iako voda prolit sem sicut aqua t. 21, 15; učiněni sú iako bláto ut stercus t. 82, 11; yakozto dým zhynú quemadmodum fumus t. 36, 20; sbožie jde iako z vody Jid. 128; pozván jsa iakfto na hody t, 127; diechu spolu yako stlúpem AlxH. 3, 24; krev teče yako řěka AlxV. 1679; aspis... stáhne hlavu yako uzel t. 222; (Alexander) potřě liud yakozto plevy AlxŠ. 1, 3; pro dar nepřěvracuj práva, iakz již (nyní) pohřiechu sě stává AlxV. 253; iakoz napřěd pravi t. 829. — (Durink) vyně hlavu..., yakz jiu bieše sťal krvavú DalC. 21; chci sě zpraviti, yakx (jakž) mi kmeté naleznú Rožmb. 124; z dluhóv opat sám zprav sě sirotčím právem... i yakx rotu vydadie t. 138; jenž sě praví nevinen (z nevěry), ten sě odpřisěz sám svú rukú, to je sirotčím právem, iakx sě v odpovědi zpravuje t. 129; ductus veden iugulo za hrdlo ut agnus yakty beránek SekvE. 31ᵇ, *jak-ti, jako;* sicut cera yakti vosk t. 32ᵃ; ut bos iakty vól t. 57ᵃ; nebývaj neustavičen iakty vietr Lit. Sir. 5, 11; kvietie mé iakti mrazem zarazila jest (milovnice má) Kruml. 403ᵇ; (mé tělesenstvie) jest, iakty by samo v sobě bylo, přieliš trpělo t. 420ᵃ; když sem v svém domě seděl a iakti štěp plodný (ratolesti své šířil) t. 403ᵇ; učedlník móž vybrati užitky, iakty rozličné kvietie t. 480ᵇ; estote buďte prudentes múdří sicut serpentes yakfty hadové, totiž chovajte dušě yakzti had hlavy SekvE. 30ᵃ, *jakž-ti, jak-ti, jako.* — Ten král, iakfto iens movit, zamysli chtě jěti lovit PilB., *jakšto jenž..., jakž-to jenž..., jakožto ten, jenž je movit* (t. pán k tomu oprávněný); což král chtěl, musi sě státi, iakfto iemufto moc dána PilD., *jakšto jemušto..., jakožto ten, jemuž...* — Aniž sem kdy tak rozmyslil, yakz fem zyw, na nebezpečenstvie těch, ješto sě k smrti nepřipravují Štít. uč. 154ᵇ, *jak sem živ* atp. (věta vkládaná pro sesilení); já sem nesnadnějšie svády yak fem zyw nemieval Kat. v. 1422; nikdy, yakz ge zyw, nepil sladšie vody Otc. 135ᵇ; já mohu řéci, že sem, yak fem ziw, viece neustal Lobk. 84ᵃ. Odtud rčení *jak-živ* atp.: (Kateřina) najprvé múdrého yakz tie zywa, dnes uslyší Kat. v. 1546, *jakž-tě-živa, z jakž t je živa.* — Král Boršě a Havla a málo starých jmieše, s těmi yakz moha král sě bránieše DalC. 85, *jakž moha,* nč. *jak (jest) mohl, jako* s part. *-nt* za nč. sloveso finitní; mužie... yakz mohúce sě sebrachu t. 11; yakz moha ut potens Prešp. 186ᵃ; trpme yakoz mohúc Štít. uč. 137ᵃ, nč. *jak můžeme;* aspoň tu divnost yakz mohúce opatřeme Štít. ř. 22ᵇ; ukázal sem jakž moha mluvě o tom ŠtítMus. 24ᵇ; — mocný hospodine, jenž věčky smutky cělíš hi iaks chtě dary své dělíš LMar. 49, *jakž chtě,* nč. *jak chceš;* král yako chtě ohledati (meč, Benedou chválený) i vzě meč ot ňeho DalC. 50, nč. *jako by chtěl;* — (žena) iako ze sna vzdyšiúci ležala Jid. 160, *jako vzdyšiúci,* nč. *jako by vzdychala;* — ciesař (nepoznán a na císaře vyptáván) mluvieše yako o ciesařovi nic netbajě t. 39, *jako netbajě,* nč. *jako by nedbal;* — (osel) jde iako dřiemě Baw. 97, nč. *jako by dřímal;* — paste stádo božie opatrujíce, ne přinucením... ani yako panujíce v žákovství, ale příklad učiněni jsúce stádu ChelčPař. 173ᵃ, nč. *jako byste*

panovali; (kněží mají řeč boží) mluviti jako poslové boží, ne iako panujíce nad věrú a činíce z nie, což chtiece t. 127ᵇ. — Sen hi on (Jidáš i Pilat)... k zlému iaks na rukú nošen Jid. 52, *jakž, jako,* = *jakoby, takořka, téměř, tamquam, quasi;* zlý k zlému iako přilne, neb což jest podobno k čemu, to vždy iako přilne k ňemu t. 10; (Šimon) radoščěmi iako umřě Hrad. 69ᵇ; (Alexander) uzřěv den yako sě leče AlxV. 679; macedonský král to vida iako sě j'mu moci přida t. 1738; (měsiec) iako sě proměni ovšem, že by tma světu po všem t. 2348; až iako řéci neslušie ApD. a; ot jeho (Hynka z Dubé) rázóv yako hrom hřímáše DalC. 93; jiskry yako lécí v plameni večas vzhóru jdúc, večas dolóv Štít. uč. 154ᵃ; když (člověk)... yako plál milostí t. 98ᵃ; která (žena) před svým mužem vždy je smutna a kromě ňeho yako pléše t. 56ᵃ, 56ᵇ; tu bóh yako vsěde na vóli člověčí a bude ji zpravovati Štít. ř. 201ᵃ; (kuoň) prudkostí yako pluove Vít. 6ᵇ; (Petr) utě Malchovi ucho, u samé hlavy yako jemu ustřiže t. 48ᵃ; řkúc (matka o dceři): »Zda v některú dobu jeho (pústenníkovu) radu uslyšéci mne sě yako nestydieci povolí?« Kat. v. 450; jeho yako za blázna jmějiechu ML. 77ᵃ; buď yakozto na poskočě NRada 1180; každý na svém miestě stojí yakzto ššikován v svéj rotě t. 1491; (církev) vidieše sě iako vdova Kruml. 77ᵇ; (nemocného) tak bolí v hlavě, až iako chce (z) smysla býti ChirB. 206ᵇ; jest-li krev bielá a yakti s pěnami t. 42ᵇ; (kost čelní) se spojuje s kostí nosu... iakozto zuby pilnými Sal. 744. — O malých a najmenčích hřieších to má věřeno býti, jako jest řeč mnohá, smiech neskrovný a jiné obyčeje lehké ChelčPař. 152ᵇ, *jako,* = *jako jsou* atp. (uvozují se věci vyčítané); často mistři k obraně moci s mečem u vieře přivodie sobě doktory některé, ale kteříž proti meči mluvie, o těch mlčie, iakozto Origenes, sv. Bernard..., sv. Jan Zlatoústý t. 171ᵃ. — Stalo sě jest mlčěnie na nebi yako pól hodiny Alb. 87ᵇ, *jako, téměř, asi;* jěl jest yako snad desatery hony Pulk. 83ᵇ; yakozto honóv pětmezcietma quasi Koř. Jan 6, 19, odplavivše se honů jako pětmecítma Br. tamt., as pětmecítma honů Bibl. 1857 tamt.; sedechu mužové v počet yak pět tisíc numero quasi quinque milia EvOl. Jan 6, 10; bieše jich yako piet tyſicze erant quasi quatuor milia t. Mark. 8, 9; přičiniž iako dva loty sádla ChirB. 185ᵇ; vezmi cibuli a vykroj v ní yako špunt a naplň ji dryákem Chir. 140ᵃ. — yakoz jmá výsost neskrovnú toto město i přiekopy, čsož sě vás každý přichopí, vašě moc všemu odolá AlxM. 1, 13, *jako, jakkoli, ačkoli;* při významu tomto přijímá *jako* přívěsky *-koli, -kolivěk:* a yakozkolwek v téj zemi drev dosti jest, však jeho (uhlí kamenného) mnozí miesto drev užívají quamvis ligna multa sint Mill. 71ᵃ; iakz ſem koliwiek mnoho psal o Indí, avšak jsem ješče nepsal o ostroviech licet scripserim t. 120ᵇ. — Jehož (těla Ježíšova, Maří Magdalena) mazat přišla byla, by sě iakz takz utěšila Hrad. 41ᵃ, *jako tako, jakž takž,* vysloven způsob neurčitý, *nějak, taliter qualiter;* tu sě yakz takz Matodiana utěšila Pass. 287; dajž nám tvému umučení yakz takz býti přirovnánu Modl. 48ᵇ; jimiž (krópěmi) yakz takz obvlažijí své žádosti hořkost ŠtítVyš. 46ᵃ; ex parte z čěsti, yakzz takzz HymnA. 82ᵃ, s čiesti, yakz takz HymnB. 51ᵇ. — Tu biechu kola tak chytrá i tak úpravná, iakz jich nikte nemožéše rozebrati t. 1150 sl., *tako-jako,* vysloven účinek, *tak-že, so-dass;* tak mnoho ľuda bieše, iaks (ľud) již trub nedoslyšieše AlxB. 8, 7; (aspis) jest tak nezbeden, iakz nedbá i jedněch kúzel AlxV. 221; (slunce a měsiec) tak otmíta ovšem, iaks bude tma světu po všem PilC.; (vrásky) tak suchotú opadly, iacos po všem líciu byla všě plet zpráhla ApŠ. 154; jiež (blískoty) sě byli tako lekli, iaks každý, jamž mohl, utekli t. 113; (osvietil s' duši) tak milosrdně, yakze všěcky dobré skutky mohla činiti Rúd. 5ᵇ; most Bavoři porubichu tak, yakoz ledva stromieše DalC. 89; tak k nim jich rúcho přilnulo, yakz

;eho nikte svléci nemohl Pass. 55; to (osudie) rúchami a smolú tak uhradili, yakzto tam voda jíti nemohla t. 156; sv. Petr počě sě (s čarodějem Šimonem) hádati a tak jemu řeč zavazovati, yakz mu nikak Šimon neumě odpoviedati t. 294; tak sě chci nad nimi pomstiti, iakzto mi sě viec ižádný z nich nebude posmievati t. 351; stkvúcie sě hvězda zjěvila tak, yakz veš svět osvietila Vít. 22ᵃ; (Zachariáš) byl jest tak dobrý, iak ižádný nemohl na ň žalovati Kruml. 147ᵇ; mlčal tak, iakzz žádné odpovědi nedal t. 46ᵇ; (žalář) bieše tak tajemný, yakz ve ň nevsadiechu nikoho, jedno toho, jenž atd. Kat. v. 2408; (mistři) tak zmámeni bychu..., yakz ižádný nevece slova t. v. 1652; tak sem ho (chotě) zaľúbila, yakz jiného nechci jmieti t. v. 1270; jsem tak v zboží rozplozena, yakz toho nevědě čísla t. v. 275; (Kateřina) byla tak převeliké krásy, yakz... nikdie jiej nebylo rovně t. v. 120; tak krásnú mě pravíte..., yakz takéj nikdie neznáte t. v. 369; tak-li vy ženská moc oblúdila, yakz vás každý zmámen stojí? t. v. 2150; (bůh k Mojžíšovi) tak jasně mluvieše, yakz i poslední rozumieše ML. 57ᵇ; — dar svatého ducha... jich mysl obpopade, tak iaks sě vččchu diviti, co by atd. svD. 51, *tak jakž, tak že, so dass;* jiež (prorady) nelzě již zbýti kady, taks iaks jest pojíti všemu AlxBM. 7, 16; svatý Jan svú húní jeho (Jaromíra) ode všech šípóv bránieše, tak yakz nemohl jest zastřělen býti PulkR. 37ᵃ; — takă j'ho světlost ostúpi, iakose při blsketu takém nelzě by tam hnúti zrakem ApŠ. 32, *taký-jako* (demonstrativum jiné než *tako*); taky zvuk hi křik by v zástupiech, iaks sě zdáše, by v tu dobu sto hromóv vzehřměli AlxB. 2, 21; inhed jě (císařovou a Porfyra) taka zarazi vóně, yakz jí (=jich obou) síla tak všelika neby, bysta mohla státi Kat. v. 2535; (Kateřina) bieše w takem rúšě, yakz jeho... nikte nevědieše ceny t. 225; tyem té viny pokúpívě, iaks tebe viec neodstúpivě AlxBM. 2, 1, *ten-jako;* od toho pak střělci biechu, iak vyzřieti (přes zeď, oblehaným) nedadiechu AlxV. 473; (Filip) by již na tey době, iakoz mu třěba po sobě ostaviti hlavu AlxV. 91; již na zdi ľuda tolik, yaks nevědě řéci kolik AlxH. 8, 10, *tolik-jako;* — bóh skot j'ho (Jachimův) viece plodil, iaks nijeden byl tak mnoho skota jmajě LMar. 11, *jako* (bez demonstrativa), = *že, dass;* v tu dobu bě již dospělo o korábiech všecko dielo, iakoz což třěba stravy, to vše atd. AlxV. 254 sl.; tu bez čísla lidí zbito, iakoz řiedký kto hostaven AlxV. 817; milost pro ni (pro královu matku, pro její přímluvu) obdržěli, své dědičstvo vše přijěli, yakz v-ni-v-čemž nevzěli ztrátu AlxM. 3, 14; čest i zbožie potratíme, iakz sě viec neopravíme AlxV. 1329; bě obyčej časa toho, iakoze (táhnouce na vojnu) doma nikoho své čeledi neostavili t. 1272; byla zima veliká, iaks stala (zastavila se, zmrzla) řěka všeliká JidDrk. 101; ciesař (Maxencius) bieše pohanstvo uhrozil, yakz sě třiesli jeho zrakem, jako kuřě před luňákem Kat. v. 13; ten (bůh) mě... oslavil, yakz sem vesela t. v. 1188; v tu žádúcí kóži práchu biči ze všeho ramene, yakz od každého pramene (bičového) stanieše sě vláštie škoda t. 2297; — kda jest tomu býti, iakz bych já svój kóň okročil AlxV. 170, *jakž-bych, jako-bych, že-bych, a-bych;* bože, rač mi toho dopomoci, bych mluvila s dievkú v noci, iakz by nevzvěděli soci KatBrn. 247; (Alexander) rozkáza, aby sě hotovi jměli, iakz by náhle k městu jeli AlxV. 419; uzdálo se jemu (Husovi), iakoby již potom křesťané nebyli dlužni následovati v trpelivosti apoštolóv a prvotnie cierkve svaté ChelčPař. 156ᵃ. — Iakz ta trojě věc pomine, tako jejich (těch tří věcí) sled pohyne AlxV. 17, *jako-tako,* vysloven čas, *kdy, když;* odtud ve smyslu přeneseném podmínka, *jestliže:* (dievky) yakť na mužě vynikú, tak všecky plavecky křikú DalC. 10; yakz sě jěchu (Čechové) v turnej hráti, tak za nic počěchu v boji státi t. 84; yakť sě (nemocný) túto masťú pomaže, tak sobě třetí den zvoniti káže Mast. 331 sl.; yakz kolivěk mrkne (se

setmí), tak zvieřata smutek mají, ptáci všickni světla žádají Levšt. 150b; yakz je (lidi) potká pokušenie, tak ne(s)stojie v svém úmysle ŠtítBud. 162; yakz jej (člověka prchlého) popudí něco, takez sě zapomene t. 163; bě obyčej časa toho, iakoze uzřěchu koho, jenž byl dobrý v svéj mladosti..., dáno mu sbožie toliko, do smrti třěba koliko AlxV. 355 (demonstr. *tako* vynecháno); (Břacislav) yakz to vece, káza na ciesaře udeřiti DalC. 44; yakz na Ctirada (dívky) vynikú, hlasem vysokým křikú t. 13; a yakož sě jeho dotkú, Přěmysl vdruži v zemi otku t 5; (Řekové) prosřěd noci náhle vstachu, iakz trubačí hlas poznachu AlxV. 2439; yakz sě omrači nebe, sotně mohú dočekati, kdy by bylo léci spáti t. 590; yakz sě (kněz, u vidění) přič obráti, vše sě ta světlost zatrati t. 909; (nepřízniivci) yakz otstúpie dále, což najhoršieho vědie, o tvých sloviech propovědie t. 45; iakz umřeš, všeho zbudeš t. 1872; iakze (králová) ty stráže umýti, stráži počěchu mluviti KatBrn. 260; králová, iakze v temnici vstúpila, uzřěla, že atd. t. 265; yakze nás vykúpil postquam nos redemit HomOp. 152a; ak sě jest stal hlas ut facta est vox EvOl. Luk. 1, 44 (208b, jakž se stal hlas Br. a Bibl. 1857 tamt.); žena, akzz poznala ut cognovit t. Luk. 7, 37 (304b, jakž zvěděla Bibl. 1857 tamt.); pane, akzz vidím, že prorok jsi ty Domine, video, t. Jan 4, 19 (223a); inhed akkz učil vonnost t. 116b = statimque, ut sensit Gen. 27, 27. — yakz brzo ta noc minu..., tak (Alexander) vojem vstáti káza AlxV. 1179, *jako brzo (-tako);* yakz brzo provolachu, tak všickni na vojnu vstachu t. 962; yakz brzo takýto pták výr nad tobú sediec uzříš, tak mimo pět dní déle živ býti nemóžeš Pass. 391; iakz sem brzo páteř pěti počal, tak sem inhed pomyslil, aby atd. t. 453; iakz jim (Ježíš židům) brrzo promluvieše, tak každý z nich na zemi letieše Hrad. 81a; (Alexander) pobi ty vše voje, iakoz brzo došel boje AlxV. 1139; yakz brzo (Přěmysl) Libušě dojěde, Libušě jej za muž pojě DalC. 7; yakz brzo by po stole, prosi křista Bořivoj od Svatopluka t. 23; yakz to brzo dořeče (Břetislav), káza všěm v Domažlicích býti t. 44; yakz sě brzo uzřěsta, sieci sě bratry chtěsta t. 53; yakz brzo sě úraza zhoji (Svatopluk), inhed sě do Uher zbroji t. 57; yakz jej (pana Hynka, Němci) brzo vzvědiechu, tak sě na běh oddadiechu t. 93; a iakz sě brzo pokrstíš, inhed bělejí než snieh budeš Pass. 469; yakz brzo Jezus dše, to dietě zdeše ML. 49b; pohané, yakz brzo počíná svítati, hned přídau Lobk. 83a; — yakz ho (měšťané Alexandra) nahle zvěděchu, tak jej s milostí přijechu AlxV. 707, *jako náhle (-tako);* moře, yakz nahle vietr pověne, tak se vzmútí Štít. uč. 25a; yakz nahle učiní jemu (člověku neustavnému) někto něco protivného, tak milost zmiše tamt.; taks iaks nahle v řěči bysta (Jidáš s Pilatem), oba sobě sě slíúbista Jid. 53; — a iakz to richle povědě (slepec), tak oběma očima vzhledě Hrad. 22b, *jako rychle (-tako);* yakoz jej rychle potka (Alexander Aretu), nejmě před ním živótka AlxV. 1558. — (Ježíš) vzdálil se jest od těch tří apoštolóv tak daleko, yakoz by kto mohl kamenem dolúčiti OpMus. 79a, *tako — jako,* vyslovena míra, *jak (jakou měrou), jak velice, kolik;* tak daleko šed, yako by mohl kamenem dolúčiti Kruml. 161b; by ot břeha pláně taká, iakz by mohl dovrci z praka AlxV. 578; tak daleko, yakoby mohl za sedm dní ujíti Mill. 17a; tak dlúho, yako by sě mohl člověk najiesti t. 33b; sem před ním (skladatel Alexandreidy před Šalomounem) tako malý, iakz přěde lvem zvěř ustalý AlxV. 30; nenie nic tak protivného, iakz nepřiezen člověka svého t. 105; tak duše letěly hustě, iakfto když stáda rozpustie AlxB. 4, 17; všady hustě stála kopie, yakfto trest neb sláma v snopě AlxH. 8, 20; na vše strany střěly letie, yakfto krópě z búřě létě AlxB. 2, 15. — Nic užitečnějšího nenie yako strach boží Alb. 12b, *jako* při komparativě, = *než* (podle positivu: užitečný jako...); nic nenie horšieho, yako penieze milovati ChelčP. 237a; nic v obci

ňenie horšieho yako zrada Hilar. 44[a]; král toho ostrovu krašší rubín má, yako jej vídal ve všem světě quam umquam visus est Mill. 108[a]. — Kto jest ten, yako tě zradí quis est, qui tradet Lekc. 27[a], *jako* kleslé ve význam relativa absolutivního, nč. ob. ten, *co* tě zradí, m. *který* atd.; jest, yako hledá a súdí qui quaerit et iudicat t. 113[b]; otce Abrahama, yako umřel jest qui mortuus est t. 114[a]; otec mój, yako chválí mne qui t. 114[b]; každý, yako věří ve ň omnis, qui t. 176[a]; po smrti toho, yakoz zabit byl illius, qui Mill. 48[b]; ten kohaut, yako zazpieval, když Petr Krista zapřel Lobk. 168[a]; censitor... jest ten, iako vybierá platy Lact. 34[b]; Zigmund, yako kosy prodává, na místě se přiznal Lún. var. 1533; kdo jest onenno, yako tamto jde? Ezop 5[a]; ten sedlář, jak ten vůz dělá ČernZuz. 49; měla sem u sebe tu Aničku, jak umí krumplovati t. 71; mezi rudú, yakoz z hor kopají Mill. 21[a]; zbožie, iako jeho otec byl rozzastavoval Mart. 61[b]; slovo, yako mluvil verbum, quod locutus est Lekc. 47[b]; v každém slovu, yako vychodí z úst božích t. 92[a]; jest dietě jedno zde, yako má pět chlebuov puer, qui t. 108[a]; všěm, yako čekali vykúpenie omnibus, qui t. 34[a]; vece těm, yako za ním šli t. 57[a]; podlé cesty ti jsú, yako slyšie hi sunt. qui audiunt t. 81[b]; blahoslavení, yako slyšie slovo božie qui audiunt t. 104[a]; nad těmi, yako nemohli super his, qui infirmabant t. 106[a]; (ti), yako věřie ve ň qui t. 173[b]; spadl jest duch svatý na všěcky, yako poslúcháchu jeho slova t. 174[a]; ti, yako sú ducha svatého přijeli hi, qui t. 174[b]; apostolé, yako byli v Jerusalemě qui t. 178[a]; ti (lidé, národové) sobě osobichu země, yakz i dnes jmá každá své jmě DalC. 1 (doklad nedosti jasný); všecky děti, yako byli v Betlémě pueros, qui Lekc. 30[a]; v těch věcech, yako jsú otce mého in his, quae t. 47[b]; drobty, yako padají s stolu t. 98[a]; abyste psaní dostali obzvláštně ta, jak pan jenerál posílá ČernZuz. 60; — na tom domě, yako Vizinovi prodal KolČČ. 48[a] (1553), *jako* m. *jejž;* — se vším lidem, iako gey tu byli přivedli Mart. 34[b], *jako jej* = *jejž* atp. (k absolutivnímu *jako* přidán pro vyjádření flexe příslušný tvar zájmena *je-*); ten doktor, jak ho tak chválíš ČernZuz. 64; (syna) s jednú kněžnú měl, iako gi byl bezděky vzal Mart. 34[b]; od listu přiznávacího, iako mu rekognicí řiekají VšehK. 269[a]; hrnec, yako w nyem jahody jsú Lék. 62[a]; dřievie, yako na niem chléb sv. Jana roste Lobk. 83[b]; hrnec, yakozto gim hrách cedie Lék. 62[a]; hřeby, yako gimi Kristus na kříži přibit byl Lobk. 66[b]. — Poslali k nim Petra a Jana; yako přišli, modlili sě qui cum venissent Lekc. 178[b], *jako, když;* — již běchu pominuli otta(d), yakoz na moře vzplynuli, časi jednoho měsiece AlxV. 560, *ottad, jako* = *od té doby, co, kdy;* (krúpy) sú nikdy nezjěvovaly sě tak veliky v zemi ejipskéj, yakz jest ta vlast stvořena ex quo Mus. Ex. 9, 24; od téj chvíle, yakz království obdržal, jedinú byl vyjel na vojnu Mill. 52[a]; — to jest to miesto, yako Samson podtrhl na se slúp Lobk. 75[a], *jako, kde;* hlíza v miestech, yako žlázy bývají na hrdle ChirB. 45[a]; — podlé cesty, yako k Čtitařuom jedau KolČČ. 220[b] (1554), *jako, kudy;* — jsú čtyři dni, iakzto (Lazar) v rovu leží Krist. 74[a], *jako, co;* Bessus pak, iaks nerozuměl, vztáza (někoho), jenšto hřěčsky uměl AlxBM. 4, 24, *jako, ježto, poněvadž* — Když viděli, yako byl učinil divy, řekli cum vidissent, quod fecerat signum, dixerunt Lekc. 109[b], *jako,* = *že;* najvyššie příčina své chvály jest (bůh) sám, yakz najdóstojnějšie stvořenie nemóž pověděti, jakž jest ŠtítVyš. 88[a]. — II. Interrogativní *jako* je za starší *kako* a ujímá se časem tou měrou, že *kako* se zapomíná a *jako* v nč. je za ně pravidlem. Obmezení novočeského, aby při významu tázacím bývalo jen zkrácené *jak* a při vztažném plné *jako* (nebo také *jak*), v době staré nebylo, to vyvinulo se a vyvíjí se rovněž teprve časem. Srov. *kako.* — yako dlúho položi radu duši méj? quamdiu ponam ŽWittb. 12, 2, kak dlúho ŽKlem.

tamt., kako dlúho ŽPod. tamt.; jak důstojné jest jméno tvé! Br. žalm 8, 2, stč. kako divné jest jmě tvé ŽWittb. a ŽPod. tamt., kak nadivné ŽKlem. tamt.

Jakob v. **Jakub.**

jakost, -i, fem.: yakoſt *quantitas* Prešp. 20, SlovBrn. 70; *qualitates* t. j. jakosti všelijaké atd. ČČMus. 1898, 176 (ze XVI st.); — vedlé iakoſti BřezSnář. 192. — Srov. *kakost.*

jakový, adj., *jaký, qualis.* — (Světlo) takové, iakowe móž... Kruml. 460[a]. Jakowa jest naše vina? Alxp. 18. — Srov. *kakový.*

jakož, -kolivěk v. **jako.**

jakšt- v. **akšt-.**

jak-ť, jak-ti v. **jako.**

Jakub, Jakob, -a, masc., *jm. osobní:* yakob ŽWittb. 13, 7; iakub t. Deut. 9; ustavil to iakubowi ŽKlem. 104, 10; Jacub Reg. II, ca. 1143, NekrP. (2). — *Adj. possess.* **-óv:** boha yakubowa dei Jacob ŽWittb. 19, 2, bohu iakubowu ŽKlem. 131, 2.

Jakubec, -bcě, masc., *jm. osobní,* demin. z *Jakub:* Jakubecz UrbE. 26; Jakubczo, konšel Běl. 1392.

Jakúbek, -bka, masc., *jm. osobní,* demin. z *Jakub:* Jakubek TomZ. 1418 st 155; Jakubko, konšel Běl. 13⁸9.

jakubský, adj. z *Jakub.* — Gracovita Krakovec, yakubſki *Jacobita* Prešp. 869; nejasné.

jakunek (?): yakunek *amethites (bezpochyby m. amethystus) Prešp. 102 v kap. de lapidibus; podle poznámky tamt. je za to v Rozk. pakunel.

Jakuš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Jakub.* — Jacuss de Cluczowa Reg. II, 1295.

jaký, -ž, adj. relat., *was für ein, qualis;* stsl. *jakъ* qualis. Z kmene zájmenného *je-,* zdlouž. *jē-, ja-,* jako *taký* z kmene zájmenného *to-,* zdlouž. *tō-, ta-.* — Je významu relativního, proti interrogativnímu *kaký;* ale časem přijímá také význam tázací: kaczy to byli mužie? quales...? Ol. Súdc. 8, 18, jací to byli muží Br. tamt. — Táhne se ku příslušnému výrazu demonstrativnímu *taký;* kde tohoto není, tu rozumí se ze souvislosti. — Yakiz otec, takýž syn qualis, talis ŽKlem. 134[b], yakyz ŽPod. str. 101, *jaký-taký;* (člověk) gakaz slova mluví, takým sě vňutř pokazuje Túl. 56[a]; yakemuz chceš, panno, muži, takéhož ť já nikdiež nevědě Kat. v. 472; v takém veselí, iakehos nikdy nejměli AlxB. 5, 32. — I vytesa Mojžieš dvě dště, yacziez napřed biešta quales fuerant Ol. Ex. 34, 4, yaczyez Mus. tamt. — Taterové v ten hod šlí sobě dary yakezkoliwiek Mill. 62[a], *jaký-kolivěk, qualiscunque.* — Lahódka... poškvrnu yakuz takuz nelze jest by neostavila v mysli Štít. uč. 39[b], *jakýž takýž, nějaký, aliqui;* některdy člověk klečí na modlitvách... a mysl kudys blúdí, avšak proto za utrpenie, ež tělem svým činí, což móž, neztratí odplaty yakez takez t. 137[b]; řku ť to w iakemz takemz podobenství ŠtítMus. 126[b]; k nimž (kůrům anjelským) sem yakymz takymz podobenstvím přirovnal lidi Štít. uč. 98[b]; pilen sa za ně miłostí yakuz takuz Modl. 11[b]. — Ten lid nikdy nemóž rozuměti vieře ani sám sobě, má-li iake srdce k bohu čili nemá ChelčPař. 159[b], *jaký* (bez přízvuku) = *nějaký.* — Srov. *kaký.*

jakž v. **jako.**

jalmužna v. **almužna.**

jalovcový, adj. z *jalovec, Wacholder-.* — yalowczowe zrno acoricus RostlB. 145[a], yalowczo[e] RostlF. 10[b]; pod stromem usnul yalowczowým subter iuniperum Ben. 3. Reg. 19, 4.

jalově, -ěte, neutr., *jalové dobytče, iumentum.* — yalowata uzdravíš iumenta ŽKlem. 35, 7, howada Br. tamt.; yalowata jich iumenta ŽWittb. 77, 50, ŽTom. 49, 10; ialowatom nemúdrým iumentis ŽKlem. 48, 21.

1. **jalovec,** -vcě, masc., *Wacholder:* pod stieňem yalowczie subter iuniperum Ol. 3. Reg. 19, 6; dřievie, ješto slove yalowecz Mand. 89[a]; vezmi prachu, kterýžto na jalowczy bývá, kdyžto jalowecz ktve Chir 225[b]; yalowecz iuniperus Prešp. 592, BohFl. 229, RVodň. 46[d]; ialowecz iuniperus RostlD. 74[a], SlovA., Synon.; yalowyecz iuniperus Rozk. 1110.

2. **jalovec,** -vcě, masc., z adj. *jalový:* yalouecz sterilis Prešp. 1183.

jalovicě, -ě, fem., *jalovice, Kalbe.* — Vaccam sterilem, quae... ialouica dicitur Reg. I, 1130. ialowice v obět bohu mrtvili ŠtítOp. 235[b]. yalowyczye iuvenca Vít. 94[b], Rozk. 946; yalowicze iuvenca BohFl. 172, Boh. min. 22[a], RVodň. 52[b]; yalovicze iuvenca Prešp. 484; yalouicie vitula Ol. Oz. 10, 11; (vezmú) yalowyczy Mus. Deut. 21, 6; do yalowyczye ad vitulam Pr. Isa. 15, 5.

jalovičí, adj. z *jalovicě.* — Krev kozluov a popel yalowyczy cinis vitulae EvOl. 126[b].

jalovost, -i, fem., *Unfruchtbarkeit.* — Znamenav... ženy své yalowoſt KázLeg. 100[b]. Kám posly své po zemích jemu poddaných šle, aby shlédli, jestliže která má který nedostatek na obilí ... kterú kolivěk yalowoſti occasione ... cuiuscunque sterilitatis Mill. 70[a]. — yalowoſt sterilitatem ŽKlem. 34, 12.

jalovstvie, -ie, neutr., *jalovost, Unfruchtbarkeit.* — yalowſtwye sterilitatem ŽWittb. 34, 12; yadlowſtwie (sic) ŽBrn. tamt.

jalový, adj., *neplodný, neužitečný,* někdy také *nemastný, postní; unfruchtbar, gelt, unnütz, ungeschmalzen;* stsl. *jalovъ* sterilis. — yalowy sterilis Anon. 6[b], RVodň. ad 71[a]; yalowa, bezdětkyně, neplodná sterilis MamA. 34[b]. Jenž bydliti kazuje yalouemu sterilem ŽGloss. 112, 9. Nebude ť u tebe yalowo všelikého plodu sterilis utriusque sexus Mus. Deut. 7, 14. Doňadž yalowa neurodila sterilis ŽWittb. Ann. 5, ŽGloss. tamt. (Žena) byla ialowa od synuov Rkp. XV stol. (ve Zpr. Král. č. spol. nauk 3. dub. 1882). Panna jest ialowa, bez plodu LékA. 150[b]. Jedna byla plodná, druhá byla dlúho yalowa HusŠal. 6[a]. Proč sú nynie kněží yalowij, nepřivodíce užitkuov skrze slovo boží ChelčPost. 11[b]. Duše yalowa, ješto v nie s zvukem pomíjí slovo boží t. 79[a]. Pole, které jí (t. vodou mrtvého moře) zmočeno bude, inhed bude ialowo Mand. 36[b]. Země yalowa jest sterilis Mill. 30[b]. yalowe dřěvo Kruml. 91[b]; yalowym květem sterili flore HymnA. 114[b], HymnB. 68[a]. Chudoba yalowy hrách vaří Vít. 45[a]. Selka má z toho... veselé, že ť její muž jedl ialowe zelé; že nemohl jeho... požiti, musel je vínem smočiti OpMus. 199[b]. Steriles feriae yalowe dni t. neužitečné HymnA. 43[b], HymnB. 33[a]; w yalowa léta sterilitatis tempore Mill. 70[a]; ialowé panovánie (panování na statku pustém, nevýnosném) VšehK. 223[b]. Tvá svatá myšlenie... viece jsú užitečnější, než tvoji... pateři dluzi ialowi OpMus. 130[b]. Jalowa byla mše sama z sebe, musil ji papež omastiti mnohými odpustky ChelčPař. 153[b]; (ďábel) usiluje proti člověku, kteréhož nalezne, an se postí od žádostí tohoto světa a svého těla a má mnoho suchých dní a yalowych pátkuov t. 76[b]. — Ale to ť pilné, když by kto kvetl takovým květem, aby nekvetl na yalowo ŠtítMus. 80[b], kvísti *na jalovo.*

jam, ***jamo**, **-že**, **-ž**, **-to**, **-koli**, adv., conj., *kam, quo, wohin;* stsl. *jamo* quo. Je významu relativního, z km. *je-, jenž,* proti interrogativnímu *kamo,* z km. *ko-, kъto, kto;* ale časem zaniká a nahrazuje se interrogativem *kam.* Jest archaismem již ve stč.; znělo původně *jamo* (jak se dosud slyší v nářečí hornoostravském), ale plný tento tvar zde nedoložen. Táhne se ku příslušnému výrazu demonstrativnímu; tímto jest buď *tamo, tam,* někdy výraz jiný, někdy demonstrativum ze souvislosti domyšlené. — Jakžto trest, iam vietr pochýlí, tam taký člověk sě schýlí AlxBM. 6, 17, *jam-tam.* Tam stezka, yamz pokážiu vem ŽWittb. 49, 23. Doveď mě tam, yamz si dovedl (lotra) ML. 5[a]; gyamzto já jdu, tam ty nynie přijíti nemóžeš t. 4[a]. Déšč tam splynu, yamz on (Ježíš) chtieše DětJež. 6[a]. Tam je uvede dar božie milosti, yamzz sú byli upřeli úmysl Štíř. ř. 60[b]. Ktož nepójde tam, yamz jmá jíti t. 173[b]. Ó kak by to dobře bylo, bychom tam již všichni vešli, yamź jest nás již stránka vešla ŠtítBud. 103. — Každý iams mohl utekli ApŠ. 113. Beř sě, yamz chceš Pass. 361. Svatý Augustin do Mediolana poslán, yamſto přišed jeho (s. Ambrože) kázanie rád poslúchal t. 463. Mnozí zhynuli a nedošli, yamz mienili Štít. ř. 187[a]. Smrt

trpočí je, yamz oni nechtie Štít. uč. 153ª; (někteří) nejdú rádi s tohoto světa, ale smrt trpočí je bez jich dieky, iamz oni nechtie Kruml. 344ᵇ. Ješto mi sě oko vzhledí, yamz bych nechtěl ŠtítBud. 110. Poslal je (Ježíš apoštoly), yamze jíti jemu bieše quo erat venturus EvVíd. Luk. 10, 1. yamzto když byl přišel Josef quo Mus. Gen. 46, 29; yamzto když byl vstúpil t. Ex. 19, 20. Veď lid tento, yamžto sem mluvil quo locutus sum Ol. Ex. 32, 34. — Cěstu, yamz sě béřete viam et iter, quo pergitis t. Súdc. 18, 6. Šedši k tomu miestu, yamſto jiej anděl jíti kázal Pass. 473. I přišel jest Jeremiáš na to miesto Tophet, yamzto ho poslal hospodin prorokovat Pror. Jer. 19, 14. Přiblížichu sě k hrádku, yamzz jdiechu EvOl. 266ᵇ. Do Jessen, yamžto když byl přišel Josef atd. quo Ol. Gen. 116, 29. Na vrchu (hory), yamžto když byl vstúpil Mojžieš etc. t. Ex. 19, 20. Očima je (pohřebníky) provodichu, yamz najdále viděchu Vít. 41ª. — Abychom, odtud vstanúc, yamz jsme vpadli, počeli jíti ŠtítMus. 82ᵇ, za to ve ŠtítOp. 85ª: Chce ť bóh, abychom odtud počeli jíti, kamž sme vpadli. Kamož ť jedno on (kůň) poteče DalC. 4, za to v DalJ. podle rkp. V: jamž ť jedno on poteče. — Chtěl bych s tobú jíti..., yamz by ty mi kázal koli Rúd. 11ᵇ, *jamž-koli.* — yamz Alb. 14ᵇ, yamzzto Ol. 2. Reg. 15, 20.

jáma, -y, fem., *Grube;* stsl. *jama* fovea, z *jěma,* koř. *jem-, jmu, *jьmą.* — Tak, jakž oněm (nevěrný purkrabí svým lidem) vzkopal yamu, tak tudiež upadl v ňu samu AlxH. 7, 18. Ktož ť druhému yamu kopá, viz, by v ni sám neupadl Šach. 306ª. Povede-li slepý slepého, oba w yamu upadneta Štít. ř. 223ª. Upadl w yamu in foveam ŽKlem. 7, 16. Ryli sú před mým obličejem iamu foveam t. 56, 7. Kamenie nalámaného w iamach lapides de lapicidinis Ol. 2. Par. 34, 11. yamy neviem lacum Kor. Dan. 14, 34. — yama antrum Prešp. 68, Rozk. 75, BohFl. 136, Nom. 69ᵇ, RVodň. 53ª, Diefb.; yama fovea Vít. 91ª, Boh. min. 21ᵇ, z yamy de fovea Pror. Isa. 30, 14; yama fossa ŽKlem. 93, 13. — Póhonu se viece než vlčí jámy vystřiehaj VšehJ. 427, *vlčie jáma.* — *Jm. místní:* (villa) Jama Reg. I, 1252, de Jama TomZ. 1412 n 40.

jamatý, adj., *plný jam, grubig.* — Hrbovatý, nerovný, yamaty Lact. 38ᵇ.

jamka, -y, fem., demin. z *jáma.* — Dělá šlepějku nebo yamku patkú svú ROl. 95ª. iamka se tvój domek vzývá, královă sien mój dóm bývá Baw. 85 (praví moucha mravenci).

jamný, jampný, adj. z *jáma.* — Je *jm. místním:* Jamny Reg. III, 1323, Yampny UrbR. 313, z Jampného PoprR. 32. — Srov. *jěmn-.*

jamo v. **jam.**

jampný v. **jamný.**

jamž, jamž-koli, jamž-to v. **jam.**

Jan, Ján, -a, vok. Jěne, masc., *jm. osobní,* z lat. *Joannes.* — ian CisMnich. 97ª, CisPr. 103ᵇ; Jan NekrP. (7); Jan Claudum Reg. III, 1311, her Jan t. 1314; svatý Jaan EvZimn. 48, svatého Jaana Hrub. 182ª. A jakž který panošě slove, tak toho pán jeho zove: on Radvana, sen Mladotu, a sen iana, on Radotu AlxV. 1391. — Svatého yana Mast. 347; svatému yanu Hrad. 7ᵇ. — Giene, mój synu! Hrad. 32ᵇ; giene, milý synu! t. 58ᵇ; ty, giene! t. 91ᵇ; svatý giene, apoštole! t. 122ª; milý gyene! Modl. 167ª, ty gyene! t. 168ᵇ; ó gyene svatý! t. 147ᵇ; o přěradostná novino tvého poselstvie, svatý Jane! Pass. 277; yane, tobě mě poručil jest bóh! ML. 32ᵇ. — Svatý Giene, krſtiteliu boží! ŽKlem. 136ᵇ, *Jan krstitel, křtitel;* ten den k sv. janu krztitely Chir. 283ª. U vigilji svatého jana kupadlneho t. 146ᵇ, *Jan kupadlný (Jan křtitel).* — *Svatého Jana chléb, kořenie* v. **chléb, kořenie.** — *Adj. possess.* **-óv:** w yanowu křtu Koř. Act. 19, 3.

Jana, Jána, -y, masc., *jm. osobní,* z *Jan, Ján:* Jana servus noster NekrP. — Fem., z masc. *Jan, Ján:* Jana Siſlowa comparuit Lún. ks. 1399; Jana Anthonii conthoralis stetit t. 1415; Janie, dceři jeho KolR. 17ᵇ (1495); že Jana ty penieze dala Kate-

řině t. 7b (1504); Jaana kupcová KolAA. 86b (1514); od paní Jaany t. 77a (1514), paní Jaanie Fajtlové t. 19b (1514); Jaana Koziſſkowa KolČČ. 50b (1567), Janie Koziſſkowy tamt. (1565); Jaany Pacovské t. 57a (1556). Našě sestra yana do školy jest dána PísA.; moje dcero yano tamt.

1. **janák** m. **jonák,** v. t.

2. **Janák,** -a, masc., *jm. osobní,* z *Jan.* — A Janakone de Vodic Reg. II, 1264; Janák PoprR. 1; Janaak z Saan KolAA. 49b (1513), t. 179b (1518).

Janata, -y, masc., *jm. osobní:* Janata UrbHrad. 3; Jan Janata KolČČ. 431b (1570).

Janček, -nečka, masc., demin. z *Janec (Jěnec), Jan;* m. *Jěnček.* — Janczek KolB. 67a (1497), KolAA. 25b (1512); prodal Janeczkowi chalupu KolB. 67a (1497); Janeczkoni TomZ. 1472 h 175. — *Adj. possess.* **-nečkóv:** na Janeczkowych chalupě KolB. 79a (1497).

Janda, -y, masc., *jm. osobní,* z *Jan.* — Ego Janda de Hlawen Reg. IV, 1337; Janda konšel Běl. 1379; Johannes dictus Janda TomZ. 1396 h 130. — *Adj. possess.* **-óv:** bratr Jandóv PoprR. 25.

Jandák, -a, masc., *příjm.,* z *Janda.* — Jandak UrbE. 71.

Jandera, -y, masc., *příjm.,* z *Janda.* — Janderae TomZ. 1392 n 281.

Janec v. **Jěnec.**

Janek, -nka, masc., *jm. osobní,* demin. z *Jan.* — Janek KosmA. II, 35, Janec Kosml. tamt.; Janek NekrP. (11); Janco et Weczlo milites Reg. IV, 1337; Bohuslaus filius Jankonis t. II, 1253; (bonum) v-yanka t. II, 1268; Janek Čížek Lún. ks. 1428; Yanek UrbHrad. 9, Janek z Bohušic Poř. 1446 (154). — Čemu se Janaušek nenaučí v mladosti, tomu ť se nenaučí Janek v starosti RešSir. 51a, *Janoušek-Janek, mladý-starý.* Jest všudybylem a Jankem po všech ulicech t. 219a, srov.: Hans in allen Gassen. — Srov. *Jěnek.*

Janík, -a, masc., *jm. osobní;* z *Janislav,* nebo demin. z *Jan.* — Janik NekrP. (3); Janyek UrbE. 25, m. Janík. — Srov. *Jěník.*

Janislav, -a, masc., *jm. osobní;* polské, ale předpokládati je jest také v češť., srov. *Janiš, Jěniš.* Ustrojeno z *Jan,* jako na př. *Otaslav* z *Otto,* analogií podle jmen domácích na *-slav.* — Archiepiscopi Gneznensis Janizlai Reg. IV, 1340.

Janiš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Janislav.* — Janis NekrP. (3). — Srov. *Jěniš.*

Jankov, -a, masc., *jm. místní:* Jankow UrbR. 331; z Jankova PoprR. 1.

janobít v. **janofít.**

janofiet v. **janofít.**

Janofieta, -y, fem., *jm. osobní:* Janofyeta uxor Reg. IV, 1346, uxori suae Janofyetae tamt.

janofít, janofiet(?), **janobít, janovít** a také **janosiet** a **jinosít,** -a, masc., *rostlina toho jména, janovec, Pfrieme, genesta.* Doklady svědčí pro znění *-fít* i *-siet, -sít;* ono má mimo to oporu ve variantách *-bít, -vít.* — Janofijt genestula Lact. 262d, tamt. 269d; janofit genestula RostlF. 11b; yanofyeta (sic) genestula RostlD. 90b, yanofieth neboli zanofieth genestula RostlB. 146b; genestula ginoſſit ApatFr. 168b; genestula Janofiet alias genesta Janobit tamt.; yanobyt genesta LékB. 116a. Srov. stpol.: janowiec, zamowiec, żernowiec, żarnowiec Rostaf. 283 sl. — *Adj.* **-ový:** květu janowitowe° Chir. 231b; yanofitowý květ Čern. Ig.

janofítový v. **janofít.**

Janoch, -a, masc., *jm. osobní,* zhrubělé z *Jan.* — Janochonis TomZ. 1390 n 312.

janokadeřávek, -bek, -vka, -bka, masc., *rostlina toho jména:* yanokaderzawek *crispanda Prešp. 763 v kap. de herbis ignotis, Rozk. 1454; yanokaderzabek crispanda RVodň. 37d.

janosiet, -sít, v. **janofít.**

Janota, -y, masc, *jm. osobní:* Janota NekrP.

Janov, -a, masc., *jm. místní:* villas dictas Janow et Branišov Reg. III, 1322; de Janow TomZ. 1370 h 146; z adj. possess. *Janóv* v. *Jan.* — Mnoho kupcův z Benátek, z Jaowa (šic) Mill. 10b, m. z Janova, v lat.: de Janua (= Genua).

Janovec, -vcě, masc., *jm. místní:* Janowecz UrbE. 32.

Janovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* (castrum) Janowicz Reg. III, 1327; de Janowicz TomZ. 1413 st 220; — de Janowicz Vhlerzskych t. 1424 n 40, *Janovicě Uhléřské.*

janovít v. **janořít.**

Jansa, -y, masc., *jm. osobní, z Jan.* — Jansa TomZ. (rejstř. 56).

Januarí, -ie, masc., *jm. osobní, Januarius:* Ianuarie mučenníka ŽPod. list 2[b].

Janúch, -a, masc., *jm. osobní, z Jan.* — Januch TomZ. 1387 n 151.

Janúš, -ě, masc., *jm. osobní, z Janúch, Jan.* — Johannes Janus NekrP., Janussius Reg. IV, 1315.

Janušě, -ě, fem., *jm. osobní,* k masc. *Janúš.* — Janussa TomZ. 1390 n 312.

Janúšek, -ška, masc., *jm. osobní, z Janúš, Janúch, Jan.* — Věrně, Janúšku, drahný tě byl Kristus poklad poručil HusE. 1, 151 (rozumí se Jan evangelista); Janem Janauffkem KolČČ. 52[b] (1545).

Januška, -y, fem., *jm. osobní,* demin. z *Janušě:* erga Januskam TomZ. 1377 n 165.

japati, n. **jápati,** -aju, -áš, impftiv., *pozorovati, hledati, poslouchati, beobachten, betrachten, horchen; z j-ap-,* srov. *nejapný, nejápný* a stč. *nedojiepie, z nedojiepie* ex improviso, stsl. *vъ nezaapą* repente, *nezaapьno* subito. — yapay nebesa, že jsú tebe vyššie contemplare aethera Ol. Job. 35, 5, êpai nebesa Hlah. tamt., iapai nebesa contemplare aethera MamV. Co jest potřěbie výše sebe yapati quaerere Ol. Ekkl. 7, 1. Rozumná nauka yappa, kak jest cél ot čeho, ale smysl ižádný jeho (toho) nevie Kat. v. 1368. Bláznovstvie jest člověčie iapaty skrzě dvéře auscultare Lit. Sir. 21, 17, yapati Ol. tamt. Auscultare yapaty nahlédati Anon. 1[a].

japostol, japoštol, v. *apostol, apoštol.*

Jarek, -rka, masc., *jm. osobní, z Jaroslav* BrandlGloss. — Jarec de Waldenberc Reg. II, 1261, Jarco de Waldenberch t. 1282 a Jaross de Waldenberg t. 1300—1303. Jarek Háj. 89[a]. — *Adj. possess.* **-óv:** Jarcowa non comparuit Lún. ks. 1354.

Jareš, -ršě, masc., *jm. osobní, z Jaroslav* BrandlGloss. — Jares de Chlum Reg. II, 1297, (praesente) Jarsone t. 1222.

Jařík, -a, masc., *jm. osobní, z Jaroslav.* — Jarik de Widitz Reg. II, 1254.

Jarka, -y, fem., *jm. osobní;* k masc. *Jarek.* — Jarca priorissa Reg. IV, 1338; Jarka priorissa t. 1345; Jarka TomZ. 1381 n 209.

Jarkovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villarum Jarkouic, Lhota etc. Reg. III, 1327.

jarmara v. **almara.**

jarmarčiti, impftiv., *kupčiti:* jarmarczžiti nundinari SlovKlem. 18[b].

jarmark, -a, -u, masc., *trh;* z něm. *jârmarket, Jahrmarkt.* — Rytieř jel s svú paní na yarmark ad nundinas GestaBř. 60[a], jel na yarmark GestaKl. 146. A s yarmarkow dalekých krajóv vrátiece se, přinesúc odonud něco tiem ukáží, ež sú tam byli ŠtítBud. 75. Sňatek (schůze lidí), ješto obecně slove yarmark Otc. 256[a]. yarmark nundinæ Prešp. 1986, Rozk. 3025, Veleš.; iarmark nundinae RVodň. 65[d]; na yarmark Hug. 384, na iarmarku in nundinis MamE. 321[a], na iarmarcziech in nundinis MamD. 311[b]; yarmarky tvé nundinas Pernšt. Ezech. 27, 12. — Kup mi yarmark emas mihi munus nundinarum BohDial. 351, *jarmark, dárek z jarmarku;* že praví, že jest ženě jeho u Hory yargkmarku (sic) kupoval KolC. 65[b] (1588).

jarmárka v. **almárka.**

jarní v. **jěrní.**

jaro, -a, neutr., tvaru jmenného adj. *jarý,* v. t. — *Jarní setí, osení, Sommersaat:* tiemto zápisem na dva užitky zastavil jest (t. dědinu ornou) na vozim i na jaro KolAA. 145[a] (1517); po těch dvau užitcích vozimu i jara tamt.; poněvadž jest Jan... všechno jaro sám zasel KolEE. 169[b] (1702). — U významu *Frühling, ver* — stč. *podletie, jěř, vesno* — ujímá se slovo toto až v jazyku pozdějším: z jara vere Br. a Vel. Jg.

Jaro, Járo, -a, masc., *jm. osobní, z Jaroslav.* — Nos... Jaro de Sternberch Reg. II, 1284 a Jarozlaus de Sternenberch t. 1274.

Jaroboj, -ě, masc., *jm. osobní:* Jaroboy Háj. 86ᵃ.

jarobujný, adj., *bujný, prudký, hitzig, heftig.* — Má yarobuyna črná okatička Tkadl. 14ᵇ. Pravíš opět (ty, Tkadlečku), že s' tu svú útěchu pro ni (pro Adličku) ztratil a jie pro ni zbyl; ej, že ť sě nenie zasmieti tobě pro tvé yarobuyne smysly a pro tvé múdré přímluvy! Ba slyš.., nenie-li ť to lépe, že ť sme my tě téj tvé jisté pernikářky... zbavili? t. 27ᵇ.

Jarohněv, -a, masc., *jm. osobní.* — Ot yarohnyewa biskupa DalC. 49. Jarogneu NekrP.; Jarohneus de Buchlowicz Reg. II, 1287; (testis) Jarohnew t. 1295; Jarohneb et Nicolaus t. III, 1327.

Jarolím, -a, masc., *jm. osobní, z Jeronym.* — Já Yarolym Fflorenſky KolDD. 131ᵃ (1592), a vedle toho: po Yeronymowj Fflorenſkym tamt. Jan Hus a Jan Jarolím upáleni byli Post. Koniáš. 309.

Jaroměř v. **Jaromír**.

Jaromír, -a, a také **Jaromíř**, -ě, masc., *jm. osobní.* — Od Oldřicha a od yaromyra DalC. 33; Oldřich staŕější (bratr) a mlazší yaromyrz slovieše tamt.; yaromyrz mlád ještě bieše tamt.; (Vršovici) své kniežě yaromyrzy jěchu t. 34 (m. -ře); Kochan ke kněziu (Oldřichu) sě na službu připudi a sě ve všem věren čině, knězě yaromyra proti ňemu vině t. 36; yaromyr bratru pověděː Jáz to, báťo, dobřě vědě atd. tamt. Sbyhněv... yaromyra káza biskupem učiniti t. 46; když yaromyrz Hradecko držieše tamt. — Jaromir NekrP., KosmA. I, 34, Kosm1. tamt., KosmA. II, 1, Kosm1. tamt.; Jaromyr Pulk. 35ᵇ; Jaromir Háj. 97ᵃ. — *Adj. possess.* **-óv**: ženě Jaromyrzowye Pulk. 37ᵃ, dva Jaromyrowy dvořěné t. 37ᵇ.

Jaromíř, později **-měř**, -ě, masc., později fem., *jm. místní, z Jaromír.* — (Civitates) Jaromir et Policzka Reg. III, 1321. Když Jaromíř Hradecko držieše, jedno městišče sě mu ľúbieše, na tom miestě sobě dvór postavi a své jmě yaromyrz j'mu ostavi DalC. 46. Města věnná Policz a Jaromyrz Pulk. 176ᵇ. Vyhořal Jaromiř z kořen Let. 433; Jaroměř vyhořal Wint-Obr. 2, 219 (z pramene starého?). Jaromirz Berna 78ᵇ; de Jaromirss TomZ. 1389 n 224; Mrva od Jaromirze KolB. 119ᵇ (1498).

Jaromířici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* u Jaromiřycz Háj. 206ᵇ.

Jaromiřka, -y, fem., *jm. děla:* z Jaromiřky sedmkrát za den (vystřelovali) Let. 125.

Jaropolk, -a, masc., *jm. osobní:* (bratra) Jaropolka Háj. 94ᵇ; z rusk.

Jaroslav, -a, masc., *jm. osobní:* Jarozlau NekrP., pater Jarozlai tamt.; Jarozlaus de Sternenberch Reg. II, 1274; yaroſlaw Jablanský DalC. 93.

Jaroslavici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* villam Jarozlawicz Reg. III, 1316; de Jaroslabicz TomZ. 1411 st 113.

Jaroš, -ě, masc., *jm. osobní, z Jaroslav:* Jereslaus (sic) purcravius Pragensis Reg. II, 1260, a vedle toho: Jaros burgravius Pragensis t. 1260, Jaroschius burgravius Pragensis t. 1253; — filius eius Jaros Kosm. pokr. 1250, Jarosius t. 1260; Jaros NekrP.; svým synem yaroſſem DalC. 85; purkrabie Jaroſſ Pulk. 153ᵇ; Jaroſs z Peček KolB. 46ᵃ (1496), Jaroſs Háj. 154ᵃ. — Také z *Jarolím:* já Yarolym Fflorenſky KolDD. 131ᵃ (1598), a vedle toho: nebožtíka Yaroſſe Fflorenſkeho tamt.

Jarov, -a, masc., *jm. místní:* silva Jarow UrbR. 426.

Jarovec, -vcě, masc., *jm. místní:* (důl) Jarowecz Háj. 136ᵇ.

jaršík, -a, masc., *arcibiskup;* souvisí s maďarsk. *érsek* arcibiskup. — Poproste za papeſſe i za jeho kardinály, patriarchy, legáty, za yarſſyky, biskupy OlMüllB. 618; proste pána boha za papeſſa i za jeho kardinály, patriarchy, legáty, yarſſiky, biskupy t. 619.

Jarún, -a, masc., *jm. osobní:* Jarun et uxor sua Lún. ks. 1389.

Jarúš, -ě, masc., *jm. osobní,* snad z *Jaroslav:* Jaruscho TomZ. 1377 n 303.

jarý, adj., *jsúcí od jara, letošní, Frühjahrs-, heurig;* sln. a srbch. *jar,* rus. *jaro*

atd. (v stsl. nedoloženo). Je téhož kořene jako ř. ὥρα ver, annus, ὧρος annus, lat. *hora,* stněm. *jâr.* K *jarý* je *jaro* (nč.) a *jarní,* jako na př. *ráno* a *ranní* k *raný.* — Strany jareho obilí setého KolEE. 169[b] (1703), *jaré obilé,* z jara seté. Pšenice pět strichů yary KolDD. 259[a] (1637), *jará pšenicě;* žita yaryho sedum strichů tamt., *jaré žito.* Vezmu múku yaru ChirB. 224[a], *jará múka,* z letošního, nového obilí. Vezmi... medu yareho tři loty Chir. 70[b], *iarý med,* letošní; vezmi jareho medu ChirB. 195[b]; gary med mel vernale Lact. 271[a]. Vezmi yary stred ChirB. 290[b], *jarý střed;* yara ſtred ApatF. 73[a], *jará střed.* Vezmi yary vosk ChirB. 46[b], *jarý vosk;* yary vosk ApatFr. 25[b]. (Vedle toho také *nový vosk:* vosku noweho ChirB. 193[a], *nový* = letošní). — gary nebo ozymy ječmen MamA. 36[a], *jarý* ječmen, oppos. *ozimý;* (srdce zlostné) vylé se jako peklo, zdvihaje yare y ozyme ChelčPost. 262[b]. Trpělivě hovějě (oráč), až přijme yare y ozime patienter ferens temporaneum et serotinum Koř. Jak. 5, 7, až by vzal iare y ozime Kladr. tamt. (překladatel rozuměl patrně jaré i ozimé obilí, osení; za to Br. tamt.: trpělivě očekávaje, až by přijal podzimní i jarní déšť, Bibl. 1857: až by přijal déšť ranní i pozdní). S třetieho mandele, buďto wozymeho neb yareho vosení HořovA. 196[b] (1612). Jenž dává déšť iary i ozymy pluviam temporaneam et serotinam in tempore suo Pernšt. Jer. 5, 24 (přeložení volné, Br. tamt.: kterýž dává déšť jarní i podzimní časem svým, Bibl. 1857: déšť časný i pozdní časem svým). (Bůh) dá ť déšť zemi vaší iary a ozymy a wečžernij dabit pluviam terrae vestrae temporaneam et serotinam Pr. Deut. 11, 14 (přeložení volné, Br. tamt.: déšť zemi vaší časem svým ranní i pozdní, Bibl. 1857: déšť časný i pozdní). — Verax správný, recens kyprý, bellus udien, yari *praecens Prešp. 996 v kap. de scolaribus (praecens ustrojeno snad podle recens).

jas, -a, -u, masc., *jásot, jásání, das Jubeln.* Odtud i *jásati, jasovati* atd.; slova ta jsou jenom v češtině a souvisí s *jas-, jasný:* název zrakového dojmu jasna vzat za pojmenování pojmu radosti. — Pascali iubilo velikonočním yaſſem HymnA. 54[b], HymnB. 39[a].

jasan v. **jěsen.**

jásanie, -ie, neutr., *jásání, das Jubeln, Frohlocken.* — w gaſſany in iubilo ŽKap. 46, 6; tu ť se sta hrozne iasanie Baw. 284. — Gaſſenym (sic) tripudio SekvE. 10[a], za to v SekvOp.: plésaním.

jásati, -aju, -áš, impftiv., *jauchzen, jubeln, frohlocken.* — gaſſaite iubilate ŽKap. 65, 1; yaſaymy iubilemus SekvE. 24[a]. Ano ť mi srdečko iassa po tobě každého časa Baw. 288.

jásavý, adj. z *jásati;* Blahoslav je zavrhuje a doporoučí *drzý, všetečný, bujný* Blah. 175.

jasen v. **jěsen.**

jaskoň (?): yazkon *gluta Prešp. 238 v kap. Volatilia campestria, yaskon též Rozk. 451; strojené.

jasně v. **jasný.**

jasno, -a, neutr., *jasný, tichý čas, klares, ruhiges Wetter;* z adj. *jasný,* v. t. — Po veliké búři yaſno činíš tranquillum Ol. Tob. 3, 22. Jako by právě w iaſſno šel Kruml. 246[a].

jasnost, -i, fem., *tiché, jasné počasí, lesk, ruhiges, klares Wetter, Glanz.* — Ustavil búřiu w yaſnoſti in auram ŽKlem. 106, 29; yaſnoſt serenitas Prešp. 138; yaſſnoſt též BohFl. 41, Nom. 70[b]. Těla w iaſſnoſti sě lstknúti budú Kruml. 302[b].

jasný, adj., *klar, glänzend;* stsl. *jasьnъ* clarus. Za *-sn-* bývá někdy *-stn-.* — I by ten den velmi yaſny AlxV. 533; za dne yaſneho clara die Ol. 2. Reg. 3, 35; w yaſny den clara luce t. 3. Reg. 3, 11; den iaſtny Lvov. 91[a]. Zrak yaſny Alb. 99[b]. Svatý Prokop vezřěnie gaſneho bieše Hrad. 23[b]. U piesnech gaſny hlasec t. 99[a]; yaſnym hlaſem clara voce Mill. 121[b]; iaſtnym hlasem Lvov. 92[b]; iaſnym neb zevným hlasem ChelčPař. 183[b]; lepšieho proši, aby pro našie země čest... opravil mú řeč rýmem krásným a oslavil hlasem yaſnym DalC.

úv. IV, hlaholem yafnym tamt. Jehož (Šalomounův) rozum byl tak yafny AlxV 2. Yaftne panenstvie Lvov. 90[b]. Dnes snad chodíš zdráv a yaffen, a v jutřě budeš... uhašen AlxV. 1869, chodíš *jasen, s jasnou a veselou tváři.* Spravedlní... sedmkrát než slunce yafnyeyffe budú Štít. ř. 182[a]. nayyaftnieyffyho Lvov. 66[a]. — *Adv.* **jěsně** kompt. *jěsnějie,* nov. *jasně, jasnějie:* ššed na ň (sv. Duch na Ježíše, při křtu) iezznye svD. 92; zatiem inhed měsiec (vznide), pokázav sě velmě yazznye AlxH. 10, 18; kněžstvo... vypustí svój plod yafnye DalC. 6; ana k řemu (matka k mistru) yafnye takto mluvi Pass. 410; gefnyegije jej (boha) vidúc Štít. ř. 64[a]; kohož hospodin zde yafnyegye prosvieti k tomu vidění rozumem, ten ovšem yafnyegye vidí ŠtítVyš. 106[a].

jasovánie, -ie, neutr., *jásání, das Jubeln, Frohlocken.* — Decora iubilatio okrášlené yaffowanie mentis mysli SekvE. 24[b], za to SekvA. 362: buď... okrašlované yassowane mysli; iubilatio yaffowanye HymnA. 54[a] (za to HymnB. 39[a]: fpywanye); iubilatio geffowanye (sic) t. 82[a] (za to HymnB. 51[b]: fladke fpewanye); yaffnowanye (sic) iubilatio HymnOpav. 85[a].

jasovati, -uju, -uješ, impftiv., *jásati, jubeln, frohlocken.* — Omnis natura všecko přirozenie iubilet yafuy SekvE. 15[a]; v tento den stvořenie yaffug iubilet HymnOpav. 54[b]; yaffowati iubilare SlovKlem. 16[b]; iubilat yafuge HymnA. 51[a] (za to v HymnB. 37[b]: fpyewa); iubilemus yhaffugmy SekvE. 11[b]; iubilans yaffuge nebo pléše HymnA. 21[b] (za to v HymnB.: fpyewagie).

jaspid- v. **jaspis.**

jaspis, -isa, -isu n. -ida, -idu (podle lat.), masc., *kámen toho jména.* — Jaspis, kámen drahý Baw. 37; yafpis jest barby rozličné RVodň. 163[b]; yafpyfowe, kalcidoni Kat. v. 980. Potok, v němžto nalézají drahé kamenie, to jest yafpidy a kalcedoň Mill. 30[a]; množstvie yafpiduow i kalcedoní t. 30[b].

jastn- v. **jasn-.**

jastřáb, jěstřáb, -a, masc., *jestřáb, Habicht;* stsl. *jastrębъ* accipiter. Z *jas-* a *rębъ, -str-* ze *-sr-; jas-* z pův. *ōk̑-,* ř. ὠκύς Zub. v JagArch. 20, 535. — Jeden yaftrzab mnoho vran vzpúzie DalC. 44, jeden jestřáb DalJ. tamt. z rkp. Z, Ff. Jako kuroptva, již drží yaftrzab paznehty svými Štít. uč. 150[b]; kuroptva, když ji giaftrzab drží Kruml. 340[b]; když ji gyaftrzab drží Orloj. 89[a]. Co je útěchy v loviech s sokoly, s yaftrzaby, s krahujci! ŠtítMus. 116[a]. Malá-li j' kratochvíl v loviech s sokoly, s yaftrzaby, s krahujci! ŠtítVyš. 13[b]. (Kněžie pilně strojie) na koních krytie a jestřáby HusE. 1, 236. (Milovník) sokolóv i geftrziabow LékA. 149[a]. (Holubi) za král vzeli gestřab sobě Baw. 65. Aby (církev) útoku diáblova, toho iaftrzaba, utekla HusŠal. 35[a]. Jiesti nebudete... yaftrzaba accipitrem Mus. Deut. 14, 15, Ol. tamt.; chovati sě máte... gieftrzaba Mus. Lev. 11, 16, yaftrzaba Ol. tamt. — Duos gastrzab DeskDE. 1323 (353); gyaftrzabi t. 1323 (369); subtrahere sibi gyastrzab t. 1323 (379); yaftrzab accipiter Prešp. 185, yaztrzab též Boh. min. 21[b], jaftrzab též RVodň. 18[c]; gyefftrzab accipiter Nom. 64[a], yetrzab (sic) též BohFl. 91. — *Přijm.:* Jestrzab TomZ. 1430 n 8.

jastřabí v. **jěstřěbí.**

jastřábnicě, -ě, fem., *rostlina toho jména:* yaftrzabnicze pes milvi Synon.

jastřábový, adj. *z jastřáb, Habicht-.* — Péru yaftřabouemu accipitris Ol. Job. 39, 13.

Jašek, -ška, masc., *jm. osobní, z Jach, Jakub.* — Jassek UrbE. 223; Jascone dicto de Cornicz Reg. II, 1279.

jatka, -y, fem., *chaloupka, chyše, chrám (modlářský), peleš, doupě, jeskyně, Hütte, Götzentempel, Höhle;* demin. z **jata,* pol. *jata, chata* chatrč. — iatku lotrovú speluncam latronum EvZimn. 17. Když před tú (poustevníkovou) yatku stáchu Kat. v. 428; pústenník... vede ji (Kateřinu) do svéj yatky t. v. 927; ana... ot ňeho (Kateřina od pústenníka) z gatky vynide t. v. 941. Kázal jě (starosta obě sestry) v jednéj zatcze (sic) zavřieti ML. 80[a]. Stánek boží skryl w yatczie hory Sinai Lit. 2. Mach. 2. obs. — Jiné pohanských modl yatki ce-

tera delubra gentium Ol. 2. Mach. 11, 3, jiné pohanské modly iatky Mus. tamt.; yatki pohanských model delubra MamC. 132ᵃ; iatky, pelešě, katrčě delubra MamV. Udělá sobě yatku neboli búdu KázLeg. 127ᵃ. yatka caverna Prešp. 86, Rozk. 116, RVodň. 55ᶜ. — Plur. **jatky,** jatek, *řeznický krám, Fleischbank:* yatky macellum BohFl. 685.

játra v. **játry.**

jatřicě, -ic, plur. fem., demin. z *játry.* — yatrzicze z krtice vyjedlé LékA. 100ᵇ.

jatřičky, -ček, plur. fem., demin. z *jatřicě, játry.* — Diel jatrziczek Comest. 180ᵇ; yatrziczky ApatFr. 84ᵇ.

jatrka, -y, fem., *jatrní žíla:* yatrka hepatica Prešp. 1236, Rozk. 2017 (epatica = Leberader Diefb. Gloss.). Srov. *jatrna.*

jatrna, -y, fem., *jatrní žíla:* yatrna hepatica Veleš. Srov. *jatrka.*

jatrní, adj. z *játry, Leber-.* — Žíla iatrnie zaťata bývá pro bolest jatr Rhas. 174. Žíly jatrnij Háj. herb. 237ᵃ; yatrnij nemoci t. 270ᵇ.

jatrnicě, -ě, fem., z *jatrna.* — *Jatrní žíla, Leberader:* jestliže by (na něčí dlani) čára života spojila se s iatrniczi LékA. 17ᵇ, s iatrniczy LékFr. 137ᵇ (místa stejná). — *Rostlina toho jména:* yatrnicze hepatica, lebewurcz RVodň. 38ᶜ.

jatrník, -a, -u, masc. — *Část těla živočišného, kde jsou játra:* yatrnyk hepar Prešp. 1214 v kap. de membris; yatrnyk Rozk. 1990. — *Rostlina toho jména:* yatrnijk Háj. herb. 128ᵃ, t. 251ᵇ a j.

jatrný, adj. z *játry, Leber-.* — (Obětovati) bránici yatrnu reticulum iecoris Ol. Lev. 3, 4, Mus. tamt., bránici iatrnu Kladr. tamt.; bránice yatrna reticulum iecoris MamA. 41—42. Loj yatrny arvinam iecoris Ol. Lev. 3, 15, MamA. 15ᵇ. Tuk yatrny adipem iecoris Mus. Lev. 4, 9. Pusť mu z yatrne žíly ChirB. 193ᵇ. To ť znamená nemoc prsnú a horkost yatrnu t. 172ᵃ. To spomóž všem neduhóm yatrnym t. 196ᵇ.

jatrušě, -ě, fem., *manželka manželova bratra;* srov. stsl. *jętry* gen. *jętrъve* uxor fratris mariti. — jatruſſe *fratripola Prešp. 1653 v kap. de progenie; yatruſſye též Rozk. 2468; yatrusse též Veleš. Srov. *jatrvenicě.*

jatrvenicě, -ě, fem., *manželka manželova bratra;* srov. stsl. *jętry* gen. *jętrъve* uxor fratris mariti, stpol. *jętry* (rkp. yątri), *jętrew* (rkp. yatrew) nurus Nehr. Altpoln. 33 (z r. 1437). — iatrvenici (du. nom.) ianitrices, duorum fratrum inter se uxores vocantur, quasi eandem ianuam tenentes etc. MVerb.

játry, jatr, plur. fem., ob. *játra, Leber;* stsl. *jętro* neutr., hepar. — Vynmiž (z ryby) srdce a žluč, a yatri schováž (schovajž) u sebe iecur Lit. Tob. 6, 5, yatry schovajž u sebe Ol. tamt.; yatry její schovaj sobě Comest. 180ᵃ; yatry rybie tamt. Částku yatr oné ryby Ol. Tob. 8, 2, částku iatr Kladr. tamt. Což sě přídrží yatr iecori Ol. Lev. 1, 8, Mus. tamt.; všecko, ješto sě přídrží yatr Mus. Lev. 1, 12. yatry jeho byly mečem prostrčeny Alxp. 142. Druhdy rána stává se nad yatrami, tak že vyniknú iatry z rány Rhas. 136. Vezmi yatry zaječie Chir. 220ᵇ; vezmi vepřové yatry t. 50ᵃ; yatri skopové RVodň. ad 39ᵃ. — yatri iecur Prešp. 1224, BohFl. 411; yatry iecur Vít. 92ᵃ, Boh. min. 21ᵇ, Nom. 67ᵇ; jatry iecur Lact. 26ᶜ; yátry Háj. herb. 16ᵃ, yátrám t. 383ᵇ, yatrám t. 10ᵇ.

jatý v. **jieti.**

javo, -a, neutr., *zjevno, veřejno.* Vyskytuje se jenom ve výrazích *na javo, v javo,* a *na jěvě.* — *Na javo, v javo,* anal. také *na jěvo* ve rčení *na javo vyjíti* atp.: blud starý novým činem na yawo vynide DalC. 90; vyndú jeho činy na gewo ROtcP. 193, za to na stejném místě v rkp. Roudn.: w yawo, a v rkp. Klement.: na yawo; ten muž svatý... vynide k nie (pústenník ke Kateřině, ze své jatky) na yawo Kat. v. 875; by na yawo nevyšel in palam Lit. Mark. 4, 22, by na yawo nepřišlo Koř. tamt.; přijdú na yawo řěči jeho erit ei respectus ex sermonibus Ol. Sap. 2, 20 (překlad odchylný); když na yewo příde obyčej řádu učedlníków apoštolských ChelčPař. 183ᵃ; ktož pravdu činí, póde ť na

yawo k světlu Štít. uč. 49[b]; pak-li tuto řěč na yeuo vyneseš Ol. Jos. 2, 20; (porozenie), kdyz sě na yawo vyvede cum se eduxerit t. Sap. 4, 2; na gewo palam MamA. 32[b]; — *na jěvě,* srov. stsl. *javê* manifeste: mému sě snu okojte, neb sě ten, ač bóh ráčí, po méj čsti na gyewye zračí AlxV. 1333, *na jevě* oppos. *sen;* (Malchus, přespav mnoho let) všeho města proměnu uznamenav počě mysliti, ve sně-li sě toto jemu děje, či-li na giewie Pass. 366, ve sně-li se jemu to zdá, či-li na gewie OpMus. 22[a] (místa stejná); (Kateřina) prociúti a vzhuoru vstavši uzře na gewie... prsten Kat. v. 1095; netoliko byl o tom myslil na gewe (sic), než i ve spaní a ve sně sě s tiem obieral Tkadl. 45[a].

javor, -a, masc., *Ahorn;* stsl. *javorъ* platanus. — Inhedž sě velblúd přěvráti, vňuž koli když sě vyvrátí iawor ot moci větrové AlxB. 3, 7. — yauor platanus MVerb., Prešp. 583, Boh. min. 22[a]; yawor platanus Vít. 95[a], Rozk. 1091, SlovBrn. 235, BohFl. 224, Ol. Sir. 24, 19, HusKázB. 62[a] a j.; jabor platanus Nom. 65[a]. — *Jm. místní:* de Jawor TomZ. 1402 n 329.

javořie, -ie, neutr., kollekt. z *javor.* — Tehdy vzem Jakob pruty z iawořie s stránky ostrúhal jest je virgas ex platanis Kladr. Gen. 30, 37. — *Jm. místní:* Jaworzie UrbR. 408; z toho nč. fem. *Javoř.*

Javorník, -a, masc, *jm. vrchu:* usque na wrch iawornjka Reg. II, 1279 (Bočk.); — *jm. místní:* Jauornik UrbE. 2, z Javorníka PoprR. 3.

javorný, adj. z *javor.* — *Jm. lesa:* (silva) Jaworny Reg. III, 1329.

javorový, adj. z *javor, Ahorn-:* prútie yauoroueho virgas ex platanis Ol. Gen. 30, 37.

jáz, později **já,** pron. pers., *já, ich;* stsl. *azъ* ego, ř. ἐγώ, skr. *aham* atd. Z pův. *eĝhom* stalo se slovanské *j-ezъ* (s hiatovým *j-*), zdloužením (emfasí) *jězъ* a z toho *jazъ.* Pro *já* jsou doklady nejstarší od zač. XIV stol., a staré *jáz* se vyskytuje jako archaismus ještě na sklonku stol. XV (v. Hist. Mluvn. III, 1, 524): yaz zabiú a yaz živa učini ŽWittb. Deut. 39, yaz sem spal t. 3, 6, yaz sem střěhl t. 16, 4, yaz dnes urodil sem tě t. 2, 7; chudý sem ya t. 24, 16; ya jsem potv[i]rdil t. 74, 4; iaz kochati sě budu ŽKlem. 103, 34, iaz k hospodinu zvolal sem t. 54, 17, chud sem yaz t. 108, 22, ya jako hluchý neslyšiech t. 37, 14, ya sem řekl t. 29, 7, ya sám t. Deut. 39, ya zabiú a ya živa učiniu tamt.; Iaz na ty nechci dbáti AlxV. 63, to yaz jistě vědě t. 1075; to ya velmi chváli t. 1077; iaz LMar. 26; yaz tobě rád slúžu DalH. 30, Ja ť (vědě) t. 31; yaz těch knih dávno hledaji DalC. úv. 1, yaz tuto položi t. úv. IV, yaz mám t. 10, yaz bych tvá ráda byla t. 12; ya nechci mluviti t. 3, již ya nejsem nice tobě t. 9, ya sem mému kněziu věren byl t. 21, ya ť svého bratra zevením vědě t. 31, ya to dobřě vědě t. 32, t. 44, ya sě s ním budu bíti t. 67; yať k tobě běžu Mast. 1, ya chcu řéci t. 265; yaz chci pověděti Hrad. 1[a], yaz sem člověk ješče čilý t. 108[a]; aj to ť yaz šliu anděla Pass. 277; yaz dnes obětuji Modl. 19[a], yaz tobě dávám offěru t. 19[a]; ya zabiji a yaz živím ŽPod. Deut. 39; yaz ego Prešp. 42; yaa sem sebral Pror. 8[a], yaa přičiním t. 21[a], yaa sám t. 32[b]; yaa ť jsem cěsta Štít. ř. 3[a], yaa ť tvé cěsty zatýním trním t. 50[b]; yaz zahynu Hod. 82[b], yaz přistupuji t. 78[a]; yaz sem Otc. 5[b]; Jažt Ol. Gen. 23, 4, yazz ješitný t. 3. Esdr. 8, 11, yazz Kruml. 187[b] (sr. Hist. Mluvn. I, 496 sl.). — Již mútie mie ŽWittb. 3, 2 t. j. *mě;* vědúcích mne scientium me t. 86, 4 t. j. *mne,* akk.; vyprosť mie erue me ŽKlem. 38, 9, jižto zlosti mluvie na mye super me t. 34, 26, v-mye úfal jest in me t. 90, 14, neopuščuj mye t. 70, 9; v hynutiú ze mye duchu mého ex me t. 141, 4, omyl m. ze mne; na mne DalH. 40, třikrát mne zapříš Krist. 96[b]. — Dobývali mne ŽGloss. 108, 3 t. j. *mne,* gen.; ostala mne jest síla ŽKlem. 37, 11, otvrátil si obličěj svój otte mne t. 29, 8, od[e] mpne Mast. 383 t. j. ote-*mpne* (-*p*- vloženo), ode mpne Pror. Dan. 3, 96. — Hore mnye Túl. 30[b] t. j. *mně;* již čas

mnhie jest všucku (čieši) vypiti DalH. 30, řekli sú mnye zle mala mihi ŽKlem. 40, 6, protiv mnie t. 30, 14, proti mnie ŽWittb. 3, 2; ty spomohl si my ŽKlem. 85, 17 t. j. *mi*, známo my učiň t. 38, 5. — Žádaj na mnye postula a me ŽWittb. 2, 8 t. j. na-*mně*, lok.; psáno jest o mnye de me ŽKlem. 39, 8, ro(z)žhlo sě srdce we mnye t. 38, 4. — Se mnů Jid. 102 t. j. se-*mnú*, instr.; nade mnuv Pror. 51[b], za mný BiblB. Mark. 8, 33, przyede-mnu Alb. 62[a] a przíede-mpnu AlbM. t. j. přěde-*mpnú* (na místě stejném). — wie (my dva lotrové) tuto muku trpívě Hrad. 90[b] t. j. *vě*; wye (my dva světcové) na každý den obět vzdáváva Pass. 601; jako svě wye, ty a já, jedna věc Krist. 93[b]; (mládec) jest byl silnější než wye (než my dva starci) Pror. Dan. 13, 39, neb je byl silnější než wye Koř. tamt.; wie (my dvě, matka a dcera) sirobu nesle mnoho let Kat. v. 332; toho ižádný nezvie, nežli sama wie (my dva, Tandariáš a Floribella) TandZ. 162[b]; wie (my dva mnichové) mávě puost držeti Otc. 203[b]; wie (my dvě ženy) ť svě, ješto atd. t. 228[b]; snad wa umřeva hladem (my dva, Adam a Eva) Adam 198[a] t. j. *va*, novotv.; poďva wa napřed Comest. 180[b]; odpovědě máti: Ó milý synu, wa oba máva příčinu k plakání, nebo... wa vždycky jsma ve tmě GestaKl. 149. — Mine nayu zlá ztráta Mast. 107 t. j. *najú* (nás dva); nauč nayu, abychvě v tvého boha uvěřila Pass. 362; tu nagy jedni přievozníci nalezú t. 291; uzdrav sě i nagy (nají, nás dva lotry) ML. 105[b]; by ť chtěl nagy hospodin zabiti Ol. Súdc. 13, 23. — Proč s' ty nama to učinil LAl. e, t. j. *náma* (nám oběma, otci a matce); nechce k nama ijeden kupec přijíti Mast. 212; staň sě nama, co žádáva Pass. 297. — mý Parthové svD. 10 t. j. *my*; ale my liud tvój nos autem ŽKlem. 78, 13. — Pomiluj ny Pís. Hosp. t. j. *ny*; že ny jest s tobú vadě svD. 33; schováš ny servabis nos ŽKlem. 11, 8; hněvati sě budeš na ny t. 84, 6, krmiti ny budeš chlebem t. 79, 6, aby (ty) zdrávy učinil ny ut salvos facias nos t. 79, 3, vykup ny redime nos t. 43, 26, uslyš ny exaudi nos t. 64, 6, vyhnal si ny a pohanil si ny t. 43, 10; v nichž si ny pokořil ŽWittb. 89, 15, již jaty vedli ny t. 136, 3, pohanil si ny t. 43, 10, vykúpi ny t. 43, 26; budú ny za robotné jmieti DalC. 35, tiem ny chce porobiti t. 83; za ny Mast. 252; pro ny NRada 312; uslyš ny exaudi nos Kladr. 3. Reg. 18, 26, za ny Ben. Jg.; naſ vykúpil HomOp. 152[a] t. j. *nás*; nak'rmíš naſſ chleba ŽWittb. 79, 6, vysvoboď naſ ŽKlem. 78, 9, ješto naſ utěšoval Mast. 261, že naſ žena mužě súdí DalC. 3; dobře naas písmo napomíná Štít. ř. 125[a]; diábel naas vzbúzie t. 126[a]. — Tázali nas ŽWittb. 136, 3 t. j. *nás*, pl. gen.; tam otázali sú nas ŽKlem. tamt.; ot nas a nobis t. 84, 5; naas ižádný nenajal EvZimn. 12. — Jest nām svědčiti svD. 36 t. j. *nám*; k nām t. 28; spasenie daj nam ŽKlem. 46, 4, spomoz nam t. 78, 9, hospodin naam ukázal EvZimn. 6; běda naam Pass. 100; syn dán jest naam Pror. 7[a], zvěstujte naam t. 31[a]; protiv naam Štít. ř. 113[b]; poselstvie k nám (tak v rkp.) 69[a]; což nem přijde Túl. 12[b] t. j. *nem* = nám; když nem přišla chvíle taká, že nem jest nelzě nikame AlxBM. 3, 21 sl.; spomoz nem ŽKlem. 43, 26; hájie nem prohibemur ŽWittb. Athan. 226[a]; co sú nem učinili DalC. 63; co s' nem, synu, sděl l Hrad. 72[a]; jakž nem svědčí sv. Lukáš Vít. 42[a]; za pochybné sě nem zdá Pulk. 60[b]; kdež nem bude ukázáno VJp. 62. — Jež si učinil w nas in nobis ŽKlem. 67, 29 t. j. v-*nás*, pl. lok.; ať nevolá po naas EvZimn. 20, aby byli w naas t. 39; (žena) volá po naas Štít. ř. 130[a]. — Hospodin mocný ſ namy nobiscum ŽKlem. 45, 8 t. j. s-*námi*; hospodin ſ naamy Pror. 69[a] nepřerušuj slibu svého ſ naamy t. 63[b]; mezi nami ŽGloss. 123, 2.

jazěl (?): yaziel *alcos Prešp. 586 v kap. de plantis (m. aloe?), yazyel *alues Rozk. 1101, yazel *aloes SlovBrn. 242.

jazkoň v. **jaskoň**.

jazla (?): yazla fibra (žilka) Prešp. 1234 v kap. de membris (v Rozk. není).

jazýček, -čka, -čku, masc., demin. z *jazyk;* také *čípek, uvula,* a vůbec co má podobu malého jazyka. — Jazyczkowé ohniví HusPost. 74ᵇ. Mnoho hlasuov velmi vznieše, mnohý yazyczek brnieše... na čest té královně žádnéj Vít. 27ᵇ. iazyczek (nad hrtanem) druhdy bude oslaben mokrostmi lepkými Rhas. 111. — *Rostl.:* jaziczek wolowi buglossa RVodň. 267ᵃ. — yazayček Háj. herb. 162ᵃ, yazayčky t. 14ᵃ, yazeyčky t. 242ᵇ.

jazyčí (?) v. **jazyčný.**

jazyčný, -ní (?), adj. z *jazyk.* — Muž yaziczny linguosus ŽKlem. 139, 12, iaziczny ŽWittb. tamt., yazyczny ŽPod. tamt.; yaziczny linguosus MamF. 91ᵃ. Lísanie yazycżye (sic) linguae blandimenta Ol. Prov. 28, 23, sotva adj. *jazyčí,* stsl. **języčь* linguae (vox dubia Mikl.), a spíše omyl místo *jazyčné* n. *-čnie.* — Daremní žváči, ctí utrhači, yazečnij (sic) mlatci RešSir. 60ᵃ, yazyčnij mlatci tamt. ve vyd. z r. 1574.

jazyk, -a, -u, masc., *jazyk, řeč, národ, národnost, Zunge, Sprache, Nation;* stsl. *językъ* lingua, vox, populus. — iazik lingua Túl. 56ᵃ; yazik lingua Prešp. 1192, yazyk též BohFl. 395. Ó yazicze! o lingua t. j. ó jazyče HymnA. 69ᵃ; yazyku! HymnB. 46ᵇ. Iazyku zbaviti Lact. 196ᵇ, neduh iazyku t. 258ᵃ. Z yazyka uřězánie trój póhon Rožmb. 181. Chovaj sě obojetníkóv..., ti iazyk jmají vniž meč v sobě, jenž seče straně na obě AlxV. 210. (Jáhny) dvojieho yazika bilingues Koř. 1. Tim. 3, 8. V lestných a ve zlých yaziczyech ChirB. 19ᵃ. Dva iaziky tuto běžala o Ježíšovi, jedni byli, jenž jej chválili, a druzí hyzdili RokycEvJan. 228ᵇ. Ve zlú řeč svój yazyk rozprostru ŠtítBud. 213. Jsú oba s úřadóv komornictva pro jazyk ssazena VšehJ. 134. Nechtí yazyku za zuby mívati RešSir. 142ᵃ. — (Apoštolé) všěch yazykow řěči j(majú) svD. 5, *jazyk = národ.* Bieše všecka země iazyka jednoho a řečí jednostajných labii unius et sermonum eorundem Kladr. Gen. 11, 1. Vešken lid, pokolenie i yazyczy jemu slúžiti budú omnes populi, tribus et linguae EvOl. 173ᵇ. — Svatý Prokop vida jiného iazika (t. mnichy) pověde jim a takto řka atd. Hrad. 26ᵃ, *jazyk = řeč, národ, národnost.* Vře ť každému sⁱrdce po iaziku svému DalH. 41, po yazyku svému DalC. tamt. Němkyni bude němečskú čeled mieti, němečsky bude učiti mé děti, proto bude yazyka rozdělenie a inhed země jisté zkaženie t. 41. Dobrý svój yazyk plodí, nevěrný o svém yazyku nerodí t. 66. Snadnějie bych vajiú zažělel, než bych mého yazyka hanby i mrtev želel t. 70. Radějí uzřiu smrt všeho rodu svého, nepotupiu ani zabiú yazyka svého t. 63. O počátcě našeho yazyka v Čechách tamt. 2. V ſybrſkem (m. sⁱrbském) yazyku jest země, ježto Charvati jest jmě t. 2. (Vladislav) přietel bieše yazyka německého t. 66. Soběslav (poslav syny své císaři) svého yazyka čest jako za hory upusti t. 70 Tak Bedřich kněstvo obdrže a (s) svým yazykem viec drže t. 92. Snad tvému yazyku to (t. vražditi) jest přirozeno t. 98 (vyčítá skladatel Němci, vrahu Václava III). — *Jména rostlin:* geleni yazyk scolopendrium RostlF. 10ᵇ, gyeleny yazyk RostlD. 86ᵃ, *jelení jazyk;* — pſi yazik cynoglossa LékB. 238ᵃ, pſy iazyk RostlF. 11ᵃ, 10ᵇ, *psí jazyk;* — iazik wrabczy polygonum oviculare ApatFr. 117ᵃ, *vrabčí jazyk;* — wolowi iazik buglossa RostlA., wolowy iazik též SlovA., RostlF. 10ᵇ, wolowy yazyk LékB. 109ᵃ, RostlD. 89ᵇ, Háj. herb. 358ᵇ, *volový jazyk;* květ woloweho yazyka Chir. 53ᵇ; — woluy yazyk buglossa RostlD. 65ᵃ, *voluj jazyk.*

jazykový, adj. z *jazyk.* — Rána yazykoua ztroskoce kosti plaga linguae Ol. Sir. 28, 21, rána *jazykem daná, řečí způsobená.* Třebas iazykowy polívky navařiti KolC. 800ᵃ (1589), *jazyková polévka, domluva;* srov. nč. *houbová polévka = hubování.*

jaž m. *jakž, jakož:* yaz vám Libušě pověděla DalC. 5. Srov. *kaž* m. *kakž.*

jdenie, -ie, neutr., novotv. subst. verb. ze *jdu.* — Když vzeznie trúby ke gdení in profectionem Ol. Num. 10, 6. Pro jejich preč gdieni (sic) Mill. 9ᵇ. w gdeny in pro-

fectione MamA. 25[b]. K čímuž-to gdenye EvOl. 332[a] (m. jdení).

jdušě: gduſſe *eale Prešp. 414 v kap. Clauda monstra; strojené, snad podle *eo* = *jdu*.

je- masc. neutr., **ja-** fem., kmeny zájmenné, v. **jen, jenž, ješto** a **on** gen. *jeho* atd.

jebák, -a, masc., *kdo jebe,* pak *vůbec jméno potupné:* že mu zvyjebenejch gebaků nadával KolC. 128[b] (1588); kteřížto mladí jebáci zdržují se na Novém Světě WintObr. 2, 151 z r. 1613 (rozumějí se tuláci, lupiči, o kterých tu řeč). — Že se ho za jebák nebojí t. 2, 380 a 761, *za jebák* = *za nic,* pro sesílení negace. — Srov. *jěďák.*

jebákyni, -ě, fem. k masc. *jebák:* Ty jebakyně..., já sem nad jinými lárynèmi hejtmankou (praví tulačka tulačce jiné) WintObr. 2, 164 z r. 1570.

jebati, -bu, -beš, novotv. -bi, -beš, impftiv., *hýbati;* **j. sě** *hýbati se, tahati se* atd. — Solve, quod debes, zaplať, co se jebeš! WintObr. 1, 750 z r. 1547. Jebte se předsě, nenoste mi takových listuov více! ArchČ. XIII, 356 (z r. 1510). (Nájemce řeky volá na sousedy, kteří mu v řece loví): »jebte se mi z řeky!« WintObr. 2, 531 z r. 1545. Jeb se s ním jak chceš (t. s odsouzeným, praví rychtář purkmistrovi) t. 2, 876 z 2. pol. XIV stol.). — U významu *futuere* bývalo ve výrazích potupných a tu pak přešlo ve význam *tupiti, nadávati, schimpfen:* jebal rychtáři WintObr. 2, 85 (1555); (poslové) jedau ť domuov plijíc a jebíc a již se ten hauf rozjel atd. ArchČ. XI, 139 (z r. 1509).

jěbtiška v. **jěptiška.**

jěčen, -čna (?) masc., *pták toho jména malý, překrásného peří* atd.: gieczen isis Lact. 284[a] (prý a sono vocis tak nazýván).

jěčěnie, -ie, neutr., *ječení, nářek, das Schreien, Wehklagen.* — gieczienye spatých gemitus ŽKap. 78, 11. (Diábel) poče geczenie z sebe vydávati ululatus Jeron. 99[b], poče ieczenye... z sebe vypuščovati JeronMus. 55 (místa stejná).

jěčěti, -ču, -číš, impftiv., *ječeti, naříkati, lärmen, schreien, wehklagen;* stsl. *ječati* gemere, z *jęk-.* — Jenž (potok se řekou) sě stieče, s mlynných jězóv velmi giechzie PilA. 20. (Diábel) geczal a stonal gemitibus et ululatibus pandens JeronMus. 61; ten zástup duchóv mrzkých ieczieczé a huhlycze... sě preč hnu gemens t. 71. Ďáblové stoní, gečzij Rokyc. 207[b]; (duchové) geczycze a huhlíce ROIB. 130[a]. (Marie) již negieczi velikú teskností Kruml. 307[a]. Viec ješťe geczecz ležala, nežli s lidmi seděti mohla ML. 4[b]. Srce gyeczy hořem Modl. 57[a]; v takém náboženství srdce gyeczalo Pass. 415.

jěčina, -y, fem., *nápoj z ječmene připravený:* víno..., geczyna ptisana..., mustum mest atd. Prešp. 1738 v kap. de convivio (tisana = aqua in hordeo, pulmenti species DC., m. ptisana = Gerstendecoct Klotz); gyeczyna Rozk. 2632 (podle poznámky v Prešp. k r. 1738; v Hank. Zbírce: gyrczyna).

jěčmen, -e, masc., *ječmen, Gerste;* stsl. *jęčьmy* hordeum. — Dokavadž i gečmeni i pšenice do stodol nejsú sklizeny hordea et triticum Kladr. Ruth. 2, 23, geczmenoue Ol. tamt. Když geczmeny žní Ol. Ruth. 1, 22. Podlé pole, ješto žnú geczmen MamA. 25[b]. Tři (míry) gyecmene Koř. Zjěv. 6, 6. Lidé pro hrst geczzmene spravie i zlého spravedlna Kruml. 343[a]. — gyeczmen hordeum Vít. 95[b], RostlD. 91[b], Nom. 65[a]; geczmen hordeum Prešp. 701, MamA. 36[a]; yeczmen BohFl. 291, Boh. min. 22[a]; formy gečmenu Háj. herb. 69[b]. — ſſeſtorzadi geczmen hexaticum hordeum MamA. 21[a], *šestořadý ječmen.* — *Příjm.:* Jan Geczmen KolB. 16[b] (1495), Jana Geczme[e].

jěčmének, -nka, -nku, demin. k *jěčmen.* — Je *příjm.:* Geczmenek TomZ. 1473 m 45.

jěčmenný, adj. z *jěčmen, Gersten-.* — Pět chlebóv geczmennych panes hordeaceos EvVíd. Jan. 6, 9.

jěčmenový, adj. z *jěčmen, Gersten-.* — (Když) se počíná žen geczmenoua incipiente messione hordei Lit. 2. Reg. 21, 9, žeň geczzmenoua Ol. tamt.

jěčmýk, -a, -u, z **jěčmy, jěčmen,* stsl. *jęčьmy;* srov. *kamýk.* — Je *příjm.:* Geczmyk TomZ. 1433 n 10; domum Geczmichonis Reg. III, 1336.

jěčný, adj., *ječný, Gersten-;* stsl. *jęčьnъ* hordeaceus. — Kaž mi gieczni bochnec (dáti) Pass. 296; gyeczni bochnec t. 472. gyeczneho chleba t. 385, vezmi geczny chléb Chir. 299[b]; (píst) iako gieczne krúpy tepá ptisanas Lit. Prov. 27, 22, krúpy geczne Ol. tamt. a 2. Reg. 17, 19; pokrutu geczňu subcinericium hordeaceum Ol. Ezech. 4, 12; z sladu geczneho KolB. 133[b] (1499). — geczne zrno jesti ť otok zarozený na wieczi (m. viečci) oka Sal. 225, *ječné zrno* na oku.

jěd, -u, -a, masc. *jed, Gift;* stsl. *jadъ* venenum. — gied králíkový venenum aspidum ŽGloss. 139, 4, ŽWittb. tamt.; gied kralíkový ŽWittb. Deut. 33, yed ŽGloss. tamt.; gied aspidový venenum aspidum ŽWittb. 13, 3, ŽKlem. t. a 139, 4. Ač (ty, světe) kde počátek osladíš, gyedem skončěnie obnadíš AlxV. 1946. gyed závisti Modl. 6[b]. Řeči geda plné Hilar. 29[b]. — ged venenum Prešp. 446.

jeda, -ž, conj., *kda, když, wenn;* stsl. *jeda* si. — Gedas sě slunce prosvietí, tu sě spolu vojem snieti i dojíti bylo bojě AlxH. 4, 33; za to AlxV. 1287: kda sě slunce prosvietí atd.

jědák, -a, masc., *kdo se jedá,* srov. *jědati se;* bývá *vůbec jménem potupným* a střídá se tu s *jebák.* — (Vozkovi se nechtělo dále jeti, ale) Vondráčková odpověděla: »Co sobě, jedáku, stajšťeš? já v Limburce nezůstanu, radějí v noci pojedu« WintObr. 2, 163 z r. 1525. Já tě za jedák neprosil, aby na pocta šel 1. 55 z XVI stol., *za jedák = za nic,* pro sesílení negace. — Srov. *jebák.*

jědati sě, -aju sě, -áš sě, impftiv., *zlobiti se, vztekati se:* řiedko sě ten pes ujiedá, jenž se na tě šťekem geda Baw. 70. Z *jěd-,* srov. *jědovati sě* a něm. *sich giften.*

jědčín, -a, masc., prý *had toho jména:* gedczyn vipera Prešp. 513 v kap. de nominibus serpentum; za to Rozk. 984 dyedczyn (v Hank. Zbír. dyedczye). Strojené.

jědec, -dcě, masc., *kdo jí, Esser.* — Z giedczie vyšla jest krmě de comedente Ol. Súdc. 14, 14, z gyedce Kladr. tamt.; gedecz manducator SlovKlem. 62[b].

jedel (?): gedel *unio* Rozk. 147 (unio, masc. = jednička, — pak perla n. kaméněk počítací a znamenající jedničku); gedel unio Prešp. 98 v kap. de lapidibus. — Uměle utvořeno z *jeden,* podle *unio* z *unus.*

jeden masc., -dna fem., -dno neutr., numer. card., *einer;* z *jedьnъ,* srov. stsl. *jedinъ,* někdy *jedьnъ,* unus, solus. — Jako ieden z kniežat unus ŽKlem. 81, 7. Tak jiej gednuu ranú hlava sťata Pass 21. Zisk ve ztrátě, radost v smutcě sú spřěžena (sic) w gedno pútce AlxH. 7, 35. Na gednye straně kříže ML. 116[b]. — Nenie, kto by učinil dobřě, nenie až do giednoho usque ad unum ŽKlem. 13, 1; nenie, kto by učinil dobré, nenie až do gednoho ŽWittb. tamt., *(až) do jednoho.* V sebrániú liuda w gedno in unum ŽKlem. 101, 23, *v jedno;* kniežata sě sešli w gedno ŽWittb. 2, 2; králi sebrali sú sě, sešli sě w gedno t. 47, 5. Vzvyšmy jmě jeho w gedno in idipsum t. 33, 4 (překlad odchylný). — Jdiechu gedni panie Pass. 201, plur. *jedni, -dny, -dna* (když počítaný předmět je skupený, nebo vysloven jménem pomnožným). (Sv. Dominik) gedni kacieřě přěhádal t. 413; yedni sprostné staré ženy... řechu tamt. (Bóh) v rozličných andělěch rozličné činí věci: w gednych (sic) sě ukazuje, v druhých atd. ŠtítBud. 108. V gednyech starých knihách t. 229 (stč. knihy, plur. tamt.). Sta sě na gedny hody (svátky) Hrad. 17[b]. — Bieš tu také ober geden AlxB. 4, 30, *jeden = který-si, nějaký, jistý;* jezdcóv mnoho... s gednyem hrabiú velmi mocným t. 1, 26; svatý Apollinariš... tu yednoho tribuna paní uzdravil Pass. 344; tu jej (Apollinariše, ubitého) učenníci jeho vzemše k gednyei cniej vdově vnesli tamt.; aspis slove hádek geden, ten jest atd. AlxV. 219; podbichu gednu zemicu AlxH. 1, 5; Mohuč gedno město slove PilA. 9;

Alexander... šed i sta na gedny hoře AlxV. 681; (sv. Prokop) bra sě do gedneho lesa Hrad. 4ª; w giednye jámě Mat. 15; sta sě to časa gednoho AlxV. 727; nalézámy w gednom čtení Krist. 31ª. — (Mnich) zpieval mši jako geden anděl z nebes Hrad. 17ᵇ, *jako jeden = jako který, nějaký;* jest to flastr tak dokonalý na hlízy, jako gedno lékařstvie na světě Chir. 141ᵇ. — Avšak nenie dvoje božie tělo ani troje, ve všěch miestiech vše gedno je Kunh. 149ª, *jeden = stejný, jednostejný;* gednoho obyčeje unius moris Anon. 7ᵇ a MamA. 36ᵇ; gednym nravem unius moris ŽWittb. 67, 7; gednyem duchem unanimiter Anon. 7ᵇ; (Ciborea) leč bylo v noci, leč ve dne, zavše smutna, mysli iedneᵉ, bolí ju sⁱrdce atd. Jid. 152. — Neotpoviedaj mně gednomu, ješto s' ráčil mnohým dáti Modl. 28ᵇ, *jeden = jediný, sám, pouhý;* ne o gednom chlebu živ jest člověk Krist. 34ª; odpusť Medatovi, by mě tiem gednyem utěšil AlxM. 3, 5. — (Modly) gedny jsú kamenné a gedny dřevené, gedny hliněné nebo atd., quaedam-quaedam-quaedam Mill. 37ª, *jeden-jeden,* plur. *jedni-jedni* atd. (s významem střídavosti); sebrachu geden viece a geden méně aliusalius Mus. Ex. 16, 17. — (Bóh) takéž, by bylo to slovo v obyčeji, nadgednieyſi jest nad to nade vše, co kdež jest gedno ŠtítBud. 48, *nadjednějši,* strojené. Pod onú najvyšší jednotú, jíž buoh jest naygednieiſi, jakož sme o tom mluvili dřieve t. 66, *najjednější,* strojený superlativ. Srov. *jediný, najjedinější.* — **jeden-na-dcěte, -dcět, -dste** atd., *jedenáct:* tu nalezli gedennadciet apostolóm Krist. 109ª; gedenadcziet undecim Ol. Ex. 26, 7; srov. *desět.* — **jeden-mezi-dcietma, mez-cietma** atd., *jedenadvacet:* w gedenmezcietma letech cum esset annorum viginti unius Ol. 3. Esdr. 1, 46; srov. *desět.* — Amri kraloval gednoho a trzidczateho léta Aza krále judského anno trigesimo primo Ol. 3. Reg. 16, 23, *jeden-a-třidcátý.* — Ve větě záporné je stč. *jeden* = nč. *ni-jeden, ani jeden:* ze sta geden sě nevrátil AlxV. 542; geden člověk živ neosta t. 500; ciesař.. jako by sě chtěl povztéci tiem, ež neuměješe řéci protiv nie (Kateřině) yednoho slova, vezřev na své vece: Ova! atd. Kat. v. 1394; tebe bych všie cti zbavil a sebe bych za gednu planú hnilicu nepopravil Mast. 426. *V těchto případech bývá při* **jeden** *obyčejně vytýkavé* i-, tedy **i-jeden;** viz *i.* — **jeden-druhý, jeden-druhého** v. *druhý.* — Z *jeden* jsou *adv.* **jedne, jedno, jednom, jednú, jedno-krát;** v. t.

jedenadcět, jeden-na-dcět atd., v. *jeden* a *desět.*

jědenie, -ie, neutr., *jedení, jídlo, das Essen, die Speise.* — Na všaký den v hodinu gedenij hora prandii Mill. 33ᵇ. Ni pitie drahého ni giedenye Hrad. 3ª; již ť jest stalo (přestalo) mé giedenye t. 142ª. Jiný o gedeny má péči Štít. uč. 71ᵇ; po lahodnem gedeny státi t. 75ª. Že (zapověděné ovoce) j' k gedeny pochotné ŠtítVyš. 113ᵇ. (Mojžieš) byl bez giedenie Kruml. 134ª. Přijde (nemoc) od przielyſſneho gedenye Chir. 262ª. Kterak pitie sě a gedenye v náturu obracuje ChirB. 167ª. To ť sě stává... z gedenye a pitie nečistého Chir. 226ª. — gedenie esus Prešp. 1275, gedenye. cibus MamA. 30ª; k yedinu (sic) ad pastum ŽGloss. 167ᵇ; k giedeniu ad manducandum ŽWittb. 77, 24; k giedenyu ad manducandum t. 58, 16, ŽKlem. tamt.; k gedeny ŽPod. tamt.

jědi-baba v. **věd.**

jedináček, -čka, masc., *jednorozený syn;* demin. z *jedinák.* — Mój giedynaczku AnsW. 2ᵇ; mój gedinaczku milý OpMus. 5ª; mój... jediný iedynaczku Hrad. 54ª; mój jedinký gedinaczku OpMus. 139ᵇ. (Maria) drží svého gedynaczka Kat. v. 725. gedynaczek unigenitus Prešp. 1666, Ol. Prov. 4, 3, t. Gen. 22, 2; gyedynaczek unigenitus Rozk. 2492.

jedinák, -a, masc., z *jediný.* — gedynak sem jáz unicus ŽPod. 24, 16, za to: gedynky ŽWittb., gedynki ŽKlem., opuštěný Br., osamělý Bibl. 1857.

jediné, adv., *jen, jenom, nur;* z akk. sing. neutr. *jediný,* jako adv. *jedno* z *je-*

den, v. *jedno.* — Což na světě, všecko mine, kromě slov božích gedine AlxH. 2, 24, kromě slov božích gedyne AlxV. 1232. Pro tak malú věc gedyne plakala nejedna matka AlxV. 802. Nám nenie jiný pán, gedyne milý Jezus Kristus Pass. 284. Myslil na zemi Chaldeóv gedynee Pror. 100[a]; gedynee v tobě jest buoh t. 34[b]. Všě jeho mysl i žádanie bylo gedyne při bozě Alb. 43[a]; ktož gedyne otpočívá u božiem milování t. 18[a]; nebo gedyne tu člověk móž pokoj nalézti tamt.; nepožičil bóh ižádnému úst k mluvení gedyne člověku t. 29[b]. Co sě jemu již nedostává, než gedyne královstva nisi solum regnum Ol. 1. Reg. 18, 8. K komu sě utekú našě dušě, gedyne k tobě? Modl. 5[a], *jediné = než jen* (ve větě tázací); kto slepý, gedynee sluha mój? Pror. 32[a]; kto by to mohl, gedyne ten, ješto j' ve všem všemohúcí? Štít. ř. 22[b]; co jest, že bohatec v mukách jsa svlaženie jazyku svého žádáše, gedine že ten, ktož v hodování mluvením shřešil bieše, skrze spravedlnost odplaty trpě ji na jazyku hořieše? ChelčPař. 141[b]. — Nižádnú stranú nemohú (kněží) větčie křivdy učiniti Kristovi, gedine dávajíce křest... těm lidem, ješto nejsú aniž budú účastni Krista ChelčPař. 181[a], *jediné, než* (při komparativě). — Když tak po cěstě jěda (Pavel) sě k tomu městu Damašku přiblížil, gedynez u brzkosti z nebes světlost přišedši jeho obklíčila Pass. 126, **jediné-ž, jediné-ť, jediné-ž-ť** = *pojednou,* a z toho *ejhle, ecce,* srov. *jedno-ž-ti, jedno-ž-t = ejhle, ecce.* Ješče maso bieše v zubiech jich, a gedynet hněv boží vzbudi sě na lid et ecce Mus. Num. 11, 33; a když ješťe Judas ta slova mluvieše, gedynez sě ukáza jeden diel nepřátel t. 1. Mach. 4, 19. Dnes zdráv člověk, gedínezt jeho povrže nemoc; dnes... někomu míl nebo jemu někto, gedinezt v tom proměna bude a přiezeň ta padne ŠtítPař. 41[a]. (Eliáš) usnul pod stieňem toho jalovcě, Gedynezzt anjel boží dotče sě jeho a řka ecce angelus Ol. 3. Reg. 19, 6; a když jdieše David..., gedynežt poběže muž ecce occurrit t. 2. Reg. 15, 32; gedynežt šest mužóv pojidechu ecce sex viri t. Ezech. 9, 2; gedynezzt sě nebesa zatmichu ecce coeli t. 3. Reg. 18, 45; gedýnezt anjel boží vstúpil ecce angelus Lit. Skutk. 12, 7. — Hleděl s' na to, až se utrhl kámen donec abscissus est lapis Br. Dan. 2, 34, za to v Pror.: gedynez sě uřiti kámen (přeložení volné). — Odtud demin. *jedinké,* v. t.

jedinečký, adj., demin. a intens. z *jediný.* — Nenie ť gedyneczke slovo (na obhájení) Brig. 144.

jediné-ž, -ž-ť v. **jediné.**

jedinička, -y, fem., z **jediničě,* a toto z *jediná, die Einzige,* významu laskajícího. — Ciesařs svú Adličkú, tú laskavú gediničku, velmi přemilostivě biesta Baw. 152.

jedinké, adv., *jen, jenom, nur;* demin. z *jediné,* v. t. — Myšlenie nečisté kdaž přijde, nikake dušě našie neposkvrní, gedinke kdaž (duše) bude sě v ňem kochati Túl. 31[a]. Václav pět let gedynke jmaje Pulk. 159[a]; pól třetieho léta panoval gedynke t. 128[a]. — Ale co na tomto světě jiného život jeho byl, gedynke s zástupy kacieřóv... ustavičné hádanie nisi JeronMus. 3.

jedinkú, adv., demin. z *jedinú, ein einziges Mal.* — Miň své zlosti a gedynku Kat. v. 2938. Nic viec, gedynku ob den ovoce nebo kořenie jest požíval semel JeronMus. 38.

jedinký, adj., *einzig, ein einziger;* demin. z *jediný.* — Ješťe gedynke znamenie tu (t. jest, po Troji), kdežto leží kamenie AlxV. 713. (Václav) gedynkeho syna jmieše DalC. 97; pohanského rytieře dcera gedinka OpMus. 32[a]. Vysvoboď... giedynku mú unicam meam ŽKlem. 21, 21; gedynky sem jáz unicus ŽWittb. 24, 16; gedynka sama ostala Ol. Jud. 13, 3. Jenž gedynky jsi nade všěcky Modl. 130[a]. Mój gedinky jedináčku OpMus. 139[b]. gedynka kropička vody Alb. 80[b]. — gedynkeho jest potřěba Alb. 30[b]. Maria o gedynkem péči jmá t. 34[a], Maria o gedinkem péči má Kruml. 161[b].

jedinú, adv., *jednou, jen jednou, jenom, einmal, ein einzigesmal, nur;* z *jediný,*

jako *jednú* z *jeden*, stsl. *jedinoją* a *jedinq* semel. — Právo jest, jemu (komorníkovi na póhoně) dáti v hradě gedynu večeři, a na zajtřie gedynu oběd dáti Rožmb. 2. Prvnie navštievenie (Kristovo) to sě jest jednú stalo, jakož gediný sě vtělil HusPost. 4[b]. gedynu vzejdu prostřěd tebe semel Ol. Ex. 33, 5; gedynu a dvakrát semel et bis t. 1. Mach. 3, 30. (Sv. Mikuláš) gedinu za den pokrm přijímal KázLeg. 11[a]. Mój milý synu, ozři sě ale gedynu Kat. v. 755 (ale jedinú, aspoň jednou). gedinu jeho napomeň semel tantum Otc. 271[a]. Razu ť, pokoř mi sě iedynu a otpustím ť vši tvú vinu (praví liška čbánu) Hrad. 130[b]. On gedinu v nevině ostaven Kruml. 267[b]. Slyš gedynu a nehněvaj sě Modl. 3[b]. — Odtud demin. *jedinkú*, v. t.

jediný, adj., *einzig;* srov. stsl. *jedinъ* unus, solus. Bývá často jako přívlastek při příslušném substantivu nebo jeho zástupci, kde by usus pozdější měl adv. *jenom.* — Uzřiu syna... gedyneho LAl. e. Mój... synáčku, a iedyny jedináčku Hrad. 54[a]. Kostus neměješe dětí viece než dceru giedynu Kat. v. 73. Vysvoboď dušiu mú giedynu animam meam unicam ŽKlem. 21, 21, gedynu ŽWittb. tamt. gedína krópička jeho krve Kruml. 204[a]. Diábly a nemoci giedynem (sic) slovem zapuzováše Mat. 109. Jichž si ty čáka gedyna AlxBM. 3, 17. Za mníš, by přěd tebú běžal, jehož jest gedyna péče, by ty nezbyl jeho meče? AlxV. 1370. Jich král života zbaven, gedin ode dvú ohaven Baw. 225. (Poustevník) boha gedyneho žádá Alb. 34[b]. (Hříšní) gedynym skrúšeným mohli by sě pokáti t. 71[b]. Gedyny král... tam sě pryč obrátil AlxV. 554; kromě Noe gedyneho t. 643; kdež bě péče ne o domu, jedno životě yyedynem t. 2452. iedyne[c] mne s' v to nedědil, bych byla vniuž jiné tváři (naříká bezdětkyně Anna) LMar. 69. Sám gedyny pěš šel Krist. 34[a]. Myslěch leže sám gedyny AlxV. 863. Smiloval si sě nad gedyma (sic, m. jedinýma) těmato dvěma unicis Ol. Tob. 8, 19. Jediných sedm pánuov učinilo hnánie PísVarn. 62. (Smierný) vše činí u mieřě, kromě toho gedyneho, že jest boha chváliti bez čísla Alb. 16[a]. — Protož nic tak právě a tak vlastně nemóž řečeno býti jedno, jako jest bóh, tak že, by to slovo bylo v obyčeji, řékali bychom jemu (t. bohu) naygedinieiffi ŠtítPař. 18[b], superl. *najjedinější*, srov. *jeden: najjednější, nadjednější.* — Z *jediný* je demin. *jedinký* v. t.

jěditi, -zu, -diš, impftiv., *drásati, drážditi, ostřiti;* z *jěd.* — Střed bolesti haňba sedí a škodu ostrotú gedi Baw. 56 (konec bajky o havranu a lišce). Za to má lat. Aesopus moralisatus (1489): asperat in modico damna dolore pudor; tedy *jěditi* = *asperare.* Srov. *jědati, jědovati sě* a srbch. *jaditi* naříkati.

jedl, -i, fem., *jedle, Tanne;* stsl. *elь* populus alba. — Miesto ostružiny vzende gedl ascendet abies Kladr. Isa. 55, 13, Pernšt. tamt. Postavím na púšti gedl abietem Kladr. Isa. 41, 19, Pernšt. tamt. — yedl Reg. I, 1215; gyedl abies Vít. 95[a], Rozk. 1105, Nom. 65[a]; gedl abies Prešp. 588, BohFl. 231, Vocab. 175[a], RVodň. 46[c], Diefb.

jedla, -y, fem., a také **jedle,** -e, fem., *Tanne;* stsl. *jela* abies, pol. *jodła.* — Vzende gedla abies Pror. Isa. 55, 13; gedlu a pušpan abietem t. 41, 19; štěp tento jest podobný gedle Puch. 277[a]. — gedle abies Pernšt. Isa. 60, 13, Veleš.; gedle roste na vejš Puch. 276[b].

jedlé, -é, neutr., *jedloví,* kollekt. — Výborné gedlee abietes Pror. Isa. 37, 24; gedlé také veselilo se jest nad tebú abietes Kladr. Isa. 14, 8; cedry a gedlee Comest. 151[b]; udělali sú krásu tvú gedlym z toho lesu abietibus Ol. Ezech. 27, 4 sl.; w gedlij a smrkoví Háj. herb. 334[a].

Jedlina, -y, fem., *jm. lesa, z jedla, jedle.* — Gedlina (silva) UrbE. 125.

jědlný, neboli **jiedlný,** adj., *k jídlu vhodný, essbar.* — (Chléb) i jiné věci giedlné HusPost. 165[b].

jedlový, adj., *Tannen-.* — O dřieví gedlouem lignis abiegnis Ol. 3. Reg. 5, 8. (Silva) habet se mixto modo, scilicet... gedlowy,

dubový atd. UrbR. 468. Vezmi šišky gedlowe Chir. 49b.

jedlún (?), *prý ryba nějaká:* gedlun *ericla Prešp. 361 v kap. de piscibus, gedlym (sic) *ericta Rozk. 730; nejasné.

jědlý, adj. z part. *jědl, jedoucí, žeroucí, edax (?)* jedlý dobytek Pr. pr. Jg.

jednak, také **jednák**, adv., *pojednou, hned, brzo, skoro, právě, téměř, asi, gleich, bald, eben, etwa, beinahe;* z *jednako,* v. *jednaký.* Srov. stsl. *jedinako* eodem modo, adhuc, *jedinače* pariter, adhuc. — Gednak, mistře, přěd tobú budu, až jich (mastí) z pytlíka dobudu Mast. 129, *jednak = brzo, hned.* Ruběne, sěm mi postav masti, iednak přídú kupci z daleké vlasti MastDrk. 246; gednak budú hosté z daleké vlasti t. 236. Já ť gednak přievoz naleznu iam nunc Otc. 137a; a gednak bude z ňeho prsť mox t. 408a. Řekl k nie (Přemysl k Markletě, která mu vyčítala, že jest neplodný): Daj mi jednu z svých děvek, a gednak uzříš, sem-li ť bezdětek čili nic, viec než v jednom létě Pulk. 147a. (Žena) próchod k smilství nazove pút..., jednak die, že sě slíbila na pút..., ale v slibu ne náboženstvie, ale smilstvie leží HusE. 1, 203. Zlámemy v tobě (babo!) kosti, pověz jednak sama na se, čím s' na světě obírala se HanušOstersp. 88 (z XV stol.). — V krajinách královstvie taterského, o ňemž smy gednak pravili regni... superius memorati Mill. 126a. — (Lotři člověka) od polu živa, totiž gednak všeho mrtva opustivše HusPost. 50b (slova vysvětlující: totiž atd., nadepsána), *jednak = skoro, téměř.* (Maršálek) vyšel ven a jeho (posla) zbil, že gednak jeho mrtva ležeti nechal GestaBř. 124a, že gednak mrtva jeho na ulici ležeti nechal GestaKl. 306 (místa stejná). (Rytíř ženu) udeřil..., že gednak na poly mrtva bieše...; ona po máteř svú poslala a... když uzřela máteř, řekla jest: Ó matko milá, gednak sem umřěla GestaBř. 95b; že gednak na poly mrtva bieše... řekla jest: Ó matko milá, gednak sem umřela GestaKl. 242 (místa stejná). Mezi dvěma bratroma byl tak veliký svár, že gednak jeden všecky země zkazil GestaBř. 114a, že gednak jeden wſſichny země zkazil GestaKl. 285 (místa stejná). — (Jonata) zbil gednak dvadceti mužuov quasi viginti Lit. 1. Reg. 14, 14, Br. tamt.: okolo dvadcíti mužů tamt., *jednak = okolo, téměř, asi;* mužie jeho gednak šest set viri quasi sexcenti Ol. 1. Reg. 23, 13, Br. tamt.: téměř šest tisíc; i sědli sú mužie u počtu gednak pět tisíc HusPost. 50b. Zdržel se jest jakžto pól gednak hodiny quasi dimidium fere horae Kladr. Tob. 11, 14. Prvého dne... měl jest (Ježíš v hrobě) šest hodin, druhý den... měl jest celý, a třetí den, v neděli, měl jest jednak šest hodin, a tak šest a třidcěti hodin ležal v hrobě HusE. 1, 18. Nemocen jsa gednak dva měsiece ležal GestaBř. 124a. (Karel) odvolán z oněch zemí do Licemburka a tu gednak do roka přěbyl Pulk. 192b. Boleslav viděl, že pražský kostel jest bez pastýře již gednak dvě létě Pulk. 34a. V kterémž (vězení, Otta) byl gednak za tři léta držán Háj. 161b. Biskup panoval až do svého života (= do své smrti) gednak čtyři léta Pulk. 130a. — Moře, jenž sě vzdvihuje gednak vzhóru, gednák opadne HusPost. 24b, *jednak-jednak, brzo-brzo, bald-bald, modo-modo, iam-iam.* Nebo (v bitvě) aj toť gednak s gedne strany padnieše jich mnoho, gednak s oné, gednak s této raňeni ležiechu Pulk. 95a. (Rytíř) přiskočiv gednak jednoho ranil, gednak druhého zabil Kříž. 315. Povětří velmi nestálé jest, tak že jednak vítr, jednak ticho, jednak prší, jednak zase jasno Žer. Jg. Jednák toto, jednák ono mluví Vel. Jg. — Ty gednak počneš kvísti a ynhed uschneš Jeron. 38b, *jednak-inhed, sotva-hned.* — Jedno že hospodin spomohl mi, iednak bydlila by u pekle dušě má nisi quia Dominus adiuvit me, paulominus habitasset etc. ŽKlem. 93, 17, *jednak = besmála* (v překladě neumělém); (Antioch) by přemožen a po púšti utíkaje genak (sic) neby jat Comest. 191a, za lat.: et paene captus est. — Jěšutná mluvili iednak prokny k bližniemu t. 11, 3 (jednak prokní, za lat. unus-quisque, neumělé).

jednako v. **jednak** a **jednaký**.

jednaky, adv., *v čísle jednotném, in der Einzahl; z jednaký.* — Svrchu sě die »kniežata« množsky, a tuto sě die »knieže« gednaky Comest. 253ª.

jednaký, adj. z *jeden.* — *Jednostejný, stejný, gleichartig, gleich:* ač kdy chudoba (tobě) uškodí, trp mile chudobu takú, měj strast pokorně gyednaku Vít. 64ª, za lat.: paupertatis onus patienter ferre memento; nelze ť sě smrti ostřieci, každý pil litkup gyednaky, má ť umřieti všelikaký t. 82ª; člověk iednake mysli unanimis ŽKlem. 54, 14; aby mohl poznati letoru gednaku, prostě, točíš samú pravokrevnú aneb samú pěnohorkú ChirB. 30ª, aby mohl poznati letoru gednaboku (sic, m. jednakú) Lék. 176ᵇ. — Tiehněvě oba za gednako, vše po najú vóľú bude Mast. 109, *táhnúti za jednako,* nč. *za jeden provaz.* — *Jednoduchý, jednotlivý, einfach, einzeln:* o deus simplex ó bože gednaky! HymnA. 80ᵇ a HymnB. 50ᵇ; simplici gednakemu HymnA. 96ª, giednakemu HymnB. 59ᵇ; gednaky singularis SlovKlem. 1ª; — dicant singuli rcěte gednaczi SekvE. 18ᵇ (překlad neumělý). — Srov. *nejednaký.*

jednánie, -ie, neutr., *řízení, konání, das Ordnen, Thun.* — yednanym tvým ordinatione ŽKlem. 118, 91, Br.: vedlé úsudků tvých. Počátek všech řáduov jest obecného dobrého gednanie MudrC. 34ᵇ. Tak jemu (Marek Kublajovi) vzácen byl, že jej ustavičně po velikých svých věcí gednaní posieláše pro magnis negotiis Mill. 9ª.

jednásob, adv., *einfach;* ustrojeno podle *dvénásob* atp. — Aby nit byla lněná gednafob neb dvénásob Sal. 437. — V. *násob.*

jednatel, -e, masc., *kdo jedná, koná.* — Obraz velikého gednatele a spasitele tvého Nikod. 112ª.

jednati, -aju, -áš, impftiv., *činiti, vykonávati, ve skutek uváděti, provozovati, připravovati, obstarávati, tun, ausführen, verwirklichen, bereiten, besorgen.* — (Marek) velmi opatrně sě měl..., že to král, což jest gednal, vzáčně přijal quae gesserat Mill. 8ᵇ. (Legát) svědčieše, že (Polové) jsú věrně gednaly egerant t. 7ᵇ. — (Kristus) gednaře skutky člověčské HusŠal. 104ᵇ, *jednati skutek;* ve smilstvě skutky šeredné gednay v noci jako ve dne NRada 1124 (radí svině). Nepravosti ruců vašě iednagiu iniustitias concinnant ŽKlem. 57, 3, *jednati nepravost.* negednay přieteli svému zlého Ol. Prov. 3, 29, *jednati zlé.* Ó kak sem dal často minúti dobrému času gednagie a pósobě velmi věc malú Kruml. 342ᵇ, *jednati věc;* hospodin divné věci gedna ŠtítBud. 143; jakož babylonské věci Daniel gednal t. 175. Počéti gednati stavení ChirB. 33ª, *jednati stavenie, stavěti.* Strojili sme se... potřeby sobě všelijaké gednagicze Lobk. 16ᵇ, *jednati potřěby.* (Kněží) tři mše slúžíce a jiné slavnosti v chrámích gednagicze ChelčPost. 18ᵇ, *jednati slavnost.* Kněžie ohlašují, že ty řády a služby duchovnie... podlé řádu prvnie cierkve apoštolské gednagi ChelčPař. 183ª, *jednati řád.* Pak-li je (opilce atd.) v kládu vsázejí, ještě i tam sediece se zpijí, a tak neopravie, ale přebláznivé úsilé gednagi t. 173ᵇ, *jednati úsilé.* (Lid) čáry, kúzla a pověry gedna na ten hod tamt., *jednati čáry* atd. Nic jiného nečiní bóh, jen ež gednaa mé spasenie Štít. ř. 226ᵇ, *jednati spasenie;* v těch čínech, v nichž má býti gednano spasenie lidské ChelčPař. 162ª. Kdež móžeš, gednay ku pokoji NRada 779, *jednati k čemu;* (kámen) vyvržen bude z toho miesta, k ňemuž jej zedník gednal ŠtítBud. 161; bój sě stratiti svého miesta, k ňemuž tě bóh gedna a pósobí tamt.

jedne, také **jedné**, v. **jedno**.

jědně v. **jiedně**.

jednem v. **jednom**.

jedné-ž-ť v. **jedno**.

jednicě, -ě, fem., *jednice, Einheit.* — Je v adv. **jednicú**, *najednou, jednomyslně,* stsl. *jediniceją* semel: všichni zvolachu gyednyczy, řkúc atd. Vít. 51ª; sřekše sě všichni gyednyczy vedechu jej tú ulicí t. 49ª.

jedno, také **jedne**, **jedné**, **-ž**, **-ž-ti**, **-ž-ť**, adv., conj.; z akk. sing. neutr. *jedno* = unum, solum, v. *jeden,* jako z *jediný* adv. *jediné,*

v. t. — *Jen, jenom, nur;* po záporu, pak i po otázce, která žádá odpovědi záporné, přechází *jedno = jen* ve význam *než jen, als nur, nisi,* a odtud béře se pak v překladech z latiny za *nisi* vůbec, = nč. *jestli(že) ne-*. — Alexander... otčíka již nejmějieše..., gedno jmieše mistra svého AlxV. 50; bych gedno jměl ženu krásnú t. 760; mně gedno té čsti přějte..., bych gedno slul vaším králem AlxB. 1, 9 sl. Všecko, čsož sě vidí těžké, ni za-č by nejměl, gedno za smiech Túl. 33ᵃ. Opuščena sta gedno czoz rty má tantummodo labia ŽKlem. 144ᵇ (Job. 19, 20). Jakož iedno sami chtěli, tak v loviščích vóliu jměli PilB. 17; iedno tolik, že atd. Jid. 130. Jejie (t. české kroniky celé) vši písaři nevelmi sú snažni bylí, proto sú jie mnoho opustili, gedno o svém kraji a jiného málo mluvièce DalC. úv. 11; jdětež po mého koně vodu, kamož ť gedno on poteče t. 4; ciesař... jě sě Václava knězě prositi, by jeho přietel ráčil býti a jeho klenotóv ráčil vzieti, což by gyedno ráčil mieti t. 29; neudatný nevie, yedno láti DalC. 28; ot Němcóv nemáš, yedno lest t. 49; (Čechové) nic gedno mene dobrého hledáchu t. 64. (Sv. Prokop) yedno sukni a kápi nosieše Hrad. 23ᵇ; jáz ť sám nevědě (t. čí jsou to chyše), teprv sem yedno přišel sem t. 129ᵃ. Buď gedno pokoj tantum Pror. Isa. 39, 8. gedno židie biechu ztvrdilí ML. 106ᵇ; gedno na žiezi voláš t. 119ᵃ. Buď ústavné mysli gedne NRada 1626 (rým: ve dne). Nižádný nepříde k otci, gedne skrzě mě nisi per me BiblJ. γ Jan. 14, 6. (Lidé) gedné vždy táhnú, aby atd. HusPost. 178ᵃ; nebrzo kto bude ctíti matky své, jedné až ji některak pozná HusE. 1, 24 Nesvláčiechu svého rúcha, gedno k obmytí tantum ad baptismum Ol. 2. Esdr. 4, 23. (Bóh) gedno samce chtěl osvětiti sobě Comest. 60ᵇ; ižádný nepoznal otce, gedně syn, ani kto syna poznal, gedne otec t. 232ᵃ. Znamenie nebude mu dáno, gedno znamenie Jonášovo proroka nisi signum Jonae EvVíd. Mat. 12, 39. Odtud jest do Jeruzaléma gedne tři dni púti Mand. 38ᵃ. (Nemoudří lidé) na prázno gedne ústy klapají ChelčPost. 131ᵃ; nic jiného neostane, gedno hřiech t. 91ᵃ. gednee muožeš-li MudrC. 89ᵇ. Nemaje jiného obchodu, gedno dědinami Pr. pr. 261; nemá viec ot něho vzieti, gedno pět grošuov t. 259. Taková věc nepřileži kněžím Kristovým, ale těm, ješto sě gedne činie kněžie Kristovi ChelčPař. 185ᵇ. Apoštol Antikristóv dále nesahá, gedno aby práva ustavená vyplnil tělesně t. 136ᵃ. Kamž tehdy tito následovníci jeho (Antikristovy) pýchy jinam pójdú, gedno za ním do pekla? t. 170ᵇ. — Dnes vám jest čest v ruce dána, acz yedno budete chtieti svú šlechtu i rod pomnieti AlxV. 1496, *ač jedno, jestli jen.* (Rostlina, kokotie hace) roste tiemž obyčejem, jako horčice v obilí, gedno že má květ modrý RVodň. 268ᵇ, *jedno že, jen že.* (Mnískové) řiedko kdy co mezi sebú mluviechu, yedno kdy bič v svéj rucě mějiechu DalC. 37, *jedno kdy, jen když.* (Maria) jiného nemyslila, gedno aby milovala Hrad. 31ᵃ, *jedno aby, jen aby.* (Diábel) nemóž v hřiech uvésti nikoli, gedno ktoz jemu sám povolí NRada 1924, *jedno ktož, jen kdo;* abych učinil tvú vuoli, czoz gedno rozkážeš koli t. 120, *což jedno, co jen.* Nebude let těchto rosa a déšť, gedne leč podlé slov úst mých nisi iuxta oris mei verba Kladr. 3. Reg. 17, 1, *jedne leč, leda jen.* Ani svých slov proměnije, gedno lecz by z toho byl užitek Alb. 22ᵇ, *jedno leč by, leda jen že by.* Živ ť jest pán, že gedné lečby pán porazil jeho (Bůh Saula) quia nisi Dominus percusserit eum Kladr. 1. Reg. 26, 10. — gedno hospodin bieše mezi námi, rci nynie Israhel nisi quia erat ŽWittb. 123, 1, *jedno* (bez *že* atd.), v překladě za lat. *nisi,* přeložení neumělé, za nč. *jestli(že) ne-;* již (vieru) gedno každý schová, bez omyla zahyne Athan. 225ᵃ. Gedno acz hospodin ustaví-li dóm, naprázdno dělali sú, jižto stavějiú jej nisi Dominus aedificaverit ŽKlem. 126, 1, *jedno ač = jestli ne-;* gedno acz hospodin střieci bude města, darmo bdí, ješto střěže ho nisi Dominus custodierit tamt, gedno ze

hospodin spomohl mi, jednak bydlila by u pekle dušě má nisi quia t. 93, 17, *jedno že = jestli ne-;* gedno ze hospodin pomože mi ŽWittb. tamt.; gedno ze hospodin bieše mezi námi, liudie by pohltili nás nisi quia erat t. 132, 2, gedno ze ŽGloss. tamt.; iedno ze hospodin bieše s námi nisi quia erat ŽKlem. 123, 1. — Kto učiniti móž čisté z nečistého..., gedno ty, jenž si sám nonne tu, qui ŽKlem. 143ª (Job. 14, 4), *nonne* přeloženo jako *nisi.* — Kněz (Břetislav v Míšni, zemi nepřátelské) jě sě se panici kúpati..., Zderad (jeho průvodce) málo pryč otjěde, yednozty prach nad knězem vznide..., nalit Sasíci na kněz udeřili DalC. 50, **jedno-ž-ti, jedno-ž-t** = *pojednou, najednou,* a z toho dále *ejhle, ecce;* srov. *jediné-ž, -t, -ž-t = ecce.* Když Hovora třetie (= po třetí) trúbieše, yednozt Pražené vynikú, na Vršovicě křikú t. 34. (Svět člověka) ve(t)čas povýší, gednezzt svrže a v smiech poddá nepřátelóm Štít. ř. 42ᵇ; (svět dá) dnes čest, sbožie, panovánie, gednezzt to spadne tamt. (Člověk) umyslí sobě, aby dosti měl na tom, což má, nestál po cizím; a gednozt opět uzří, že móž viece dosáhnúti, stane po tom, úmysla svého zapomena ŠtítBud. 163. A gednožt počěchu slyšěti hřímanie ecce coeperunt audiri tonitrua Ol. Ex. 19, 16, Mus. tamt., gednozt počechu slyšěti Lit. tamt. A gednožt vzezřěv hospodin et ecce respiciens Dominus Ol. Ex. 14, 24, gednozt Mus. tamt., a gednozt zezřev hospodin BiblA. tamt. A gednozt et ecce Ol. Num. 11, 33. — Leč dietě, muž, žena, všem zagedno smrt složena AlxV. 2071, absque aliquo periit discrimine sexus et aetas omnis Gualth. 3, 292, **za-jedno** = *stejně, bez rozdílu;* inhed potekú Řěci všickni zagedno (s) svým králem t. 2123; za malý čas pohověchu, až všichni zayedno dospěchu (dokonali přípravu) t. 1403; když Maria ſynª porodi..., přijědú před ni třie králi..., a když před ni přijědiechu, všichni zagedno kleknìechu Hrad. 120ᵇ; pak-li kto chválí zlé s dobrým zagedno spolu, ten, ktož chválu slyší..., horší se Štít. uč. 63ᵇ; řád-li to jest, že sě zagedno zlému vede jako dobrému? ŠtítBud. 177; (zrno) když rostlo s trním zagedno Krist. 48ᵇ; ktož ustavičně rovně svého nábožentství chová vždy za gedno v ščěstí i v neščěstí Alb. 28ª; ona (dva) za gedno odplatu vezmeta Kruml. 254ª; smrt se všěmi sě obierá za gedno t. 339ᵇ; ne všěm sě vede ščěscie za gedno non omnes fortuna respicit eodem modo BohDial. 353; nenie všem za gedno ščěscie non omnis gaudet eadem fortuna tamt.; by dušě s tělem zagedno sě urodila Otc. 50ª; všickni za gedno odpověděchu voce consona t. 391ª; že sú jemu všichni zgedno (omylem m. za jedno) nepřieli Aug. 39ª.

jednoba, -y, fem., *jednota, Einheit.* — I trojici w gednobie jmějmy veždy na v útrobě JiřBrn. 107.

jednoboký, omylem m. *jednaký,* v. t.

jednobřušný, adj., *z jednoho břicha, života, z jedné matky, uterinus* D. Jg. Srov. *jednoživotný.*

jednobydlný, adj., *jeden, sám, o samotě bydlící, einsam.* — Polský osel gednobydlny solitarius Ol. Oz. 8, 9.

jednobytný, adj., *jednoho bytu, stejný:* jímžto (modloslúžením) modlé se (lidé) tomu chlebu posvátnému jakožto gednobytnemu tělu Kristovu ChelčRepl. 9ᵇ. — *Adv.* **-ně:** lid aby neřiekal knězi: »Dej mi tělo Kristova a jeho krev«, aby lid z takého mluvenie nedomnieval se toho, by chleb gednobytnie byl tělo Kristovo, ani aby toho se domnieval, by tiem tělem bytným, kterým sedí na nebi na pravici otce, byl v svátosti chleba a vína t. 17ª.

jednočasný, adj., *současný, souvěký, vrstevný, gleichzeitig.* — Ozeáš s Izaiášem gednoczaſny jest Lit. praef. Hier. in prophetas; gednočaſſny jest Pernšt. tamt.; gednoczaſny MamD. 312ᵇ, MamC. 123ª, gednocaſnyg MamV.

jednoden, **monoides* SlovKlem. 2ª; strojené.

jednoduch, -a, masc., *jednoduchý, ein Einfacher:* gednoduch *simplois Prešp. 1788, gyednoduch Rozk. 2733.

jednohlas, -a, -u, masc.: gednohlas *ononimum m. *homonymum* SlovKlem. 1[a], *univocum* t. 1[b], *diphthongus* t. 1[a].

jednohlasně v. **jednohlasný.**

jednohlasnost, -i, fem.: gednohlaſnoſt *synonymia* Lact. 150[c].

jednohlasný, adj.; odtud adv. **-ně**: gednohlaſnie *univoce* SlovKlem. 91[a].

jednojmenovánie, -ie, neutr.: gednogmenowanie *univocum* SlovKlem. 91[a]; strojené.

jednojský, adj., *jednotého čísla:* pravie, by z dvú ženú Adamovú bylo bez čísla pokolenie, ale (v písmě) vždycky gednoiſka řěč bývá o jeho (Adamově) ženě ComestC. 45[a]; strojené.

jednokol, -a, -u. masc., *jednokolý nástroj vozební, Einräder:* gednokol, coenovectorium instrumentum Lact. 34[b].

jednokrát, adv., *jednou, einmal.* — To otec yednokrat za to mějieše, by atd. Pass. 348. Aby gednokrat prosil ŠtítOp. 18[a]. Kažte sě sebrati všem křesťanóm... a položte jim rok, ať to gednokrat učinie Mill. 14[a]. — Srov. *krát.*

jednoletní, adj., *starý jedno léto, jeden rok.* — Řkúc, by byl gedno letní Comest. 132[a].

jednoložka, -y, fem.: gednoložka *unicuba,* unius viri uxor Lact. 173[d]; — strojené.

jednom, jednem, adv., *jenom, nur;* oboje z doby pozdější, utvořeno z *jedno, jedne,* v. t. — Avšak sta gednem dva vešla v slíbenú zemí Orl. 48[b]. To gednom napsati sem kázal, což sem viděl Kab. (tišť.); neb sme do kostela (arabského) jíti nesměli, v kostele jak jest, to jsme gednom dveřmi viděli tamt. (Druhá strana, před soudem) nic nemluvila, gednom nastupoval na to Šponar, že atd. Žerot. sp. I, 1, 260. Netřeba nám, jednom holi Pam. 3, 85; jednom prosíme o pokoj t. 80; jednom vy mi cele věřte t. 106. (Král psal, že opatří bouři), »jednom aby také duchovní dobré příklady na sobě ukazovali« WintCírk. 1, 124 z r. 1558. Již jednom aby vypořádáni byli ČernZuz. 313; jednom k nim dohlížejte t. 312. Neměl jsem jednom všeho 9 osob ŠternHol. 160 (str. 127).

jednomyslé, -é, neutr., *jednomyslí, jednomyslnost, Einmütigkeit.* — w gednomyſlu in consensu ŽGloss. 54, 15, w gednomyſly ŽWittb. tamt.

jednomyslný, adj., *einmütig.* — Člověk gednomiſlny unanimis ŽWittb. 54, 14, gednomiſlni ŽGloss. tamt., člověče gednomyſlny ŽPod. tamt., člověče gednomyſlní ŽGlossKlem. tamt.

jednonohý v. **jednonožec.**

jednonožec, -žcě, masc., *Einfüssler,* z adj. *jednonohý.* — gednonożczy *monosceli Lact. 254[b].

jednoočec, -čcě, masc., *ein Einäugiger;* z adj. *jednooký.* — gednooczecz monoculus SlovWiesb. 2[a]; gednowoczczy arimaspi Lact. 17[c], arimaspi, homines unum oculum habentes t. 252[a]. — *Přezdívka* potupná těm, kdo přijímali *pod jednou* KorMan. 78[b] (2).

jednooký, adj., *einäugig.* — Od Albrechta gednookeho DalC. 96. Ševčík gedno oky Mill. 15[a]. gednooki monophthalmus Prešp. 278, Roh. 181[a], gednowoky Rozk. 531, gyednooky Nom. 67[a]. — Potupná *přezdívka* těm, kteří přijímali *pod jednou* ČČMus. 1884, 530 (z Korandy) a PoprR. 23. — *Příjm.:* Mathias Gednookych fassus est Lún. ks. 1421.

jednopád, -a, -u, masc.: gednopad *monoptota* SlovKlem. 1[a]; strojené.

jednorodec, -dcě, masc., prý *pták toho jména (jednou do roka rodící):* gednorodecz Lact. 283[c]; strojené.

jednorodilý, adj., *eingeboren.* — (Marie) porodi syna svého yednorodileho primogenitum EvSeitst. Luk. 2, 7 (překlad odchylný, Br. tamt.: prvorozeného); syna svého gednorodileho ComestC. 30[a].

jednoroh, -a, masc., *Einhorn.* — gednoroh monoceros SlovKlem. 65[a].

jednorohý, adj., *einhörnig.* — Zvieřě gednorohe NRada 1870; jako iednoroheho (unicornis) ŽKlem. 77, 69. Srov. *jednorožec.*

jednorozenec, -ncě, masc., *unigenitus.* — Kvělbu gednorozencie luctum uni-

geniti Ol. Am. 8, 10. Syn boží..., tvój gednorozenecz ML. 31ᵇ.

jednorozený, adj., *eingeboren, unigenitus.* — gednorozeneho syna Alb. 44ᵇ.

jednorožcóv a **jednorožcový,** adj., *Einhorn-.* — Ot rohóv gednorozczowich a cornibus unicornium ŽWittb 21,22; gednorozczowi roh unicornis cornu ŽKlem. 91, 11; syn gednorozczowy filius unicornium ŽWittb. 28, 6, ŽPod. tamt.; rohy gednorozczoue rhinocerotis Ol. Deut. 33, 17, gednorozczowe Mus. tamt. (Císař) na přirozenie gednorozzczowuo sě tázáše GestaBř. 105ᵃ.

jednorožec, -žcě, masc., *Einhorn.* — Jako gednorozecz (unicornis) ŽWittb. 77, 69, ŽPod. tamt. Jehož síla přirovná sě k gednorozczy rhinocerotis Ol. Num. 23, 22; syn gednorozczow filius unicornium ŽKlem. 28, 6, ot rohóv yednorozczow a cornibus unicornium t. 21, 22; — gednorozecz NRada 1869 (nápis), gednorozecz unicornis Prešp. 474, BohFl. 183, rhinoceros MamA. 34ᵃ. Srov. *jednorohý.*

jednoručec, -čcě, masc., *ein Einhändiger.* — gednoruczecz mancus SlovWiesb. 2ᵃ. Srov. *jednoruký.*

jednoruční, adj, *einhändig:* votka... gednoruczni KolB. 31ᵃ (1495). — *Adv.* **-ně** *svorně(?):* by milost s milostí byle spolu v podobenství gednorucznye Rúd. 25ᵃ.

jednoruký, adj, *einhändig:* gyednoruky mancus Vít. 92ᵇ; srov. *jednoručec.*

jednospojnost, -i, fem., *spojení v jednotu:* ale gednofpoynoft jednoho božstvie i člověčstvie stala sě jest JeronMus. 28. Strojené.

jednospolně, adv., *společně:* jednostajně a gednofpolnie s obecními přísežními... oznamujem KolAO. 3ᵇ (1501).

jednosřek, -a, -u, masc.: gednofrzek monosyllabum SlovKlem. 1ᵃ; strojené.

jednost, -i, fem., *jednota, stejnost, Einheit, Gleichheit.* — Abychom troyuczy (trojici) w gednofty čstili in unitate ŽWittb. Athan. 3 (225ᵃ), w giednofti ŽKlem. tamt. Aby trojice w gednofty a gednoft v trojici cťena byla ŽPod. Athan. 25; trojic(ě) v jednofti a iednoft v trojici čštěna buď ŽKlem. tamt. A tak buoh otec a syn boží jsú jedné tvárnosti neb gednofti, aneb jeden buoh RokycEvJan. 123ᵃ sl. (Apoštolové) jenž se tu sebrali běchu a gednoft srdečnú jmiechu Hrad. 73ᵇ. (Včely) nedrží gednofty Brig. 139. — *Osamělost, Einsamkeit:* ach mé zdravie, m(á) gednofti, proč s' mě ostavil v žalosti! Hrad. 37ᵇ.

jednostajenstvie, a také **jednostavenstvie,** -ie, **-stvo,** -a, neutr., *jednostejnost, stejnost, jednota, Gleichheit, Einheit.* — Oslaveno buď... nerozlučějície (nerozlučitelné) gednoftagenftwye Modl. 61ᵇ; w gednoftagenftwy svého božstvie ML. 38ᵇ; w gednoftagenftwy ROlB. 51ᵃ. Listy o gednoftayenftwy biskupstvie moravského a pražského Pulk. 60ᵃ; biskupstvie pražské s moravským byla jest věc jednosvorná a nerozdělená a tak i ftwerzena w gednoftagenftwy t. 61ᵃ. Všem tak vóle jest w gednoftagenftwie chtěnie est una et eadem voluntas JeronMus. 20, w gednoftagenftwye JeronKlem. (na místě stejném). — Žádajě neproměnného gednoftawenftwie Pass. 303, m. jednostajenstvie. — Trváchu w gednoftagenftwi na modlitvě unanimiter Lit. Skutk. 1, 14.

jednostajna, -y, fem.: gednoftayna singularis (numerus, v gramm.) SlovKlem. 1ᵃ; strojené.

jednostajně a **jednostajní** v. **jednostajný.**

jednostajník, -a, masc., *kdo je jednostejný, roveň.* — gednoftaynyk aequiparans Prešp. 1182, gednofteynik (sic) Rozk. 1939, gednoftaynik Veleš.

jednostajný, -ní, adj., *jednostejný, stejný, týž, gleichartig, gleich, derselbe:* (sedlák) je na každý den w gednoftayne kytli Hug. 205; gednofteina špíže homophagia RVodň. ad 67ᵃ, gednoftaynij jiedlo homophagia Lact. 82ᵈ; v jednostajných hospodách stávaj VšehJir. 99; pieškové hru šachovú počínají a všickni gednoftayne trhnutie mají Šach. 311ᵃ; gednoftaynu mysl jmieti, gednoftayny obličěj Alb. 51ᵃ; gednoftaynu

myslí eadem mente Ol. Súdc. 20, 11; pobieše země jazyka jednoho a řečí gednoſtaynych sermonum eorundem Kladr. Gen. 11, 1; právo jest všem jednostajné VšehJir. 47; gednoſtayny súd smrti persony neb osoby nepřijímá Kruml. 432[b]; gednoſtayne podstaty homousion Lact. 82[d]; (stádo) gednoſtayne vlny gregem unicolorem Mus. Gen. 30, 35; v těch (palácích) chovají oružie..., tak že v jednom paláci gednoſtayne sbrojě chovají unius maneriei arma Mill. 56[b] (maneries = modus etc. DC.). — (Dělníci) vzěli sú gednoſtaine penieze (nadeps.: neb rowne) HusPost. 30[a], *jednostajný, rovný;* přísahú rovnú a jednostajnú VšehJir. 35. — gednoſtayne, avšak rozličné skutky Modl. 4[b], *jednostajný,* oppos. *rozličný;* — rozluč ovcě... pstré ot gednoſtaynych ovec Ol. Gen. 30, 32, *jednostajný,* oppos. *pstrý;* rozluč ovce pstre od gednoſtaynich Lit. tamt. — *Jednoduchý, einfach:* moc dvojitá silnějši jest než gednoſtayna Štít. uč. 72[a]; moc dvojitá silnějši jest gednoſtayne ŠtítMus. 96[a], za to ŠtítOp. 106[a]: moc dvoje silnějši jest jedné. — (Dvanáct) mužóv gednoſtaynych duodecim viros, singulos de tribubus suis Ol. Deut. 1, 23, Mus. tamt. — *Adv.* **-ně**: myslili gednoſtaynie unanimiter ŽWittb. 82, 6, gednoſtaynie ŽGloss. tamt., Kladr. tamt., gednoſtaynye ŽPod. tamt.; gednoſtaynye vel jedniem duchem unanimiter Anon. 7[b]; (Vespasian) gednoſtaynie volen césařem Mart. 22[a]; — ne gednoſtaynie, ale rozličně zjevuje hospodin své tajné věci ŠtítMus. 133[a]; — iednoſtainye sem já singulariter ŽKlem. 140, 10.

jednostavenstvie v. **jednostajenstvie.**

jednosvorenstvie, -ie, neutr., *jednota, spojení, Einheit, Vereinigung.* — Ciesař... gednoſworenſtwye tú dvú biskupství (t. pražského a moravského) svými listy jest potvrdil Pulk. 60[b]; srov. *jednosvorný.*

jednosvorně v. **jednosvorný.**

jednosvorný, adj., *jednotný, stejný, einig, gleich.* — Kebhardus, biskup pražský, žaloval... nám (císařovi), že biskupstvie pražské s biskupstvím moravským byla jest věc gednoſworna od svých počátków a nerozdělená (t. j. že to byla dioecese jediná) Pulk. 61[a]. gednoſwornu moci KristB. 2[a]. — Svolení jednostajné a gednoſworne všickni sú učinili KolAA. 164[a] (1518). — *Adv.* **-ně** *stejně, svorně:* oba gednoſwornie pamět položili KolB. 36[b] (1495).

jednoščítný, adj., *mající jeden štít (šlechtic nově povýšený, bez štítů předkův), der einschildige Ritter, neue Adelige* BrandlGloss.: král móž erbem chlapa za vládyku vyvýšiti, a takoví již chlapy nazváni býti nemají... a za vládyky jednoštítné zuostávají Tov. 223.

jednota, -y, fem.; z *jeden.* — *Einheit, Einigkeit:* bydliti w gednotye in unum ŽPod. 132, 1; když máš lid w gednotie NRada 1492; w gednotu svatého křesťanstvie vníti Štít. uč. 17[b]; v kostelní (církevní) gednotu ŠtítOp. 3; o nevýmluvnéj... božskéj gednotie Kruml. 293[b]; jsú w gednotu spolu unum ad invicem sunt Mill. 117[b]; pevnú gednotu solida unitate MamA. 35[a], Anon. 6[b]; gednota unitas Prešp. 25. — *Samota, Einsamkeit:* ostach w iednotie in solitudine ŽKlem. 54, 8; blúdili sú na gednotie in solitudine t. 106, 4; u miestě hrozném v širokéj giednotie in loco horroris et vastae solitudinis t. Deut. 10 (překlad volný).

jednotník, -a, masc., *člen jednoty, Bundesglied.* — Miením ť napomínati každého jednotníka našeho BrandlGloss z r. 1450.

jednotný, adj. z *jednota (= samota), einsam.* — Podoben učiňen sem ptáku pelikánovi genoten (sic, m. jednotnému) pellicano solitudinis ŽKlem. 101, 7.

jednoživotný, adj., *jsoucí z jednoho života, z jedné matky:* bratr jednoživotný, s strany mateře toliko Brikc. 293. Srov. *jednobřušný.*

jednú, adv., *jednou, einmal.* Vlastně sing. instr. fem. k nom. *jedna,* srov. stsl. *jedinoją* a také *jediną, jedьną* semel, olim. Dial. (mor.) také *jednú-c,* srov. *jednúc* Suš. 348, *nejednúc* t. 332, pak stpol. *jedną̨c* Jag-

Arch. 7, 559 a stsl. *jediną-štь, jedьną-štь, -šti.* — (Žena, matka Jidášova) iednů byla nespiúci Jid. 159; (i)ednů svD. 74. gednu mluvil jest bóh semel ŽWittb. 61, 12, ŽPod. tamt. Když gednuu panna na to hlédáše Pass. 22; gednuu sè to přihodilo t. 24. Ó s kakú žádostí kázáše gednvv šlechetný Milíč! Štít. ř. 130ª. — Kristus gednvcz umřěl jest EvOl. 138ª, *jednúc;* (Kristus) všel gednvcz v posvátnost věčnú t. 126ᵇ; gednvcz kamenován jsem t. 104ᵇ; (udála se) gednucz taká příhoda Mill. 15ª. — (Sv. German) v uobyčěji jměl, jež yednu dne jědl Pass. 385, *jednú dne, jednou za den.* — Když (žena) nepodobnú věc, ač i gednú, ukáže do sebe Štít. uč. 56ª, *ač i jednú, třeba jen jednou.* — Sto jich gednu se zdi zabí (obléhaní sto oblehatelův), a však sě vždy ke zdi hrabí AlxV. 2046, *jednú, najednou;* král všěm sě gednu káza hnúti t. 2128. — Potopeni buďte poiednu simul ŽKlem. 39, 15, **pojednú,** *spolu, najednou;* nepraví zahynú pogednu peribunt simul t. 36, 38, pogednu hory zveselé sě simul ŽWittb. 97, 8; pogednu simul ŽTom. 48, 11; který sě sám druhý neb sám třetí urodí pogedný od jedné matky HusPost. 77ª; vše pogednu propověděti Kruml. 160ᵇ. Umřěla bych za tě nepoyednu, ale stokrát Hrad. 55ª, *po-jednú, jednou.* — yednukrat semel ŽKap. 88, 36, ustrnulé *jednú* spojeno s *-krát.*

jednúc, jednú-krát v. **jednú.**

jednuška, -y, fem., *od XV. stol. potupný název přijímajícím pod jednou* BrandlGloss. — (Potom) přijímal pod obojí..., nebo prvé byl pod jednau a pravá jednuška Let. 600 (k r. 1478).

jědodělník, -a, masc.: gyedodielnik *veneficus* Cath. 178ᵇ; umělé.

jědohojcě, -ě, masc., *kdo hojí jedem otrávené (prý vzkládáním rukou):* gyedohoyczy Lect. 254ᵈ; umělé.

Jědovaři, -ry, -var, plur. masc., *jm. místní:* Johannes de Gedowar Poř. 1371 (44).

jědovatec, -tcě, masc., *travič, Giftmischer;* z *jědovatiti.* — giedowatcie oměždějúcieho *venefici* incantantis ŽKlem. 57, 6.

jědovati sě, -uju sě, -uješ sě, impftiv., *zlobiti se;* z *jěd,* srov. *jědati sě.* — Ó srdce tvrdé, již sě negyeduy, k Ježíšěvu kříži sě nakloň Modl. 132ª.

jědovatina, -y, fem., *jedovatá látka, Giftiges.* — Nepúštěj jemu, ať se gedowatyna (v) životě nerozlé Sal. 579.

jedovatiti, -cu, -tíš, impftiv., *jedem (smilnosti) otravovati.* — Žena podněcuje (muže k smilnosti), když ji muž slyší; škvrní, když ji vidí; a jedovatí, když sě jie dotýká HusE. 1, 273.

jědovatka, -y, fem., *žena dělající jed, Giftbereiterin.* — Mocný jěd u jednéj giedowatky kúpiv Comest. 222ª, v lat. orig.: venefica. Gedowatka venenaria, mulier, quae facit venenum Lact. 169ᶜ.

jědovatost, -i, fem., *Giftigkeit.* — Nepřestane ť (neduh) svú ostrostí a gedowatofti leptati úd Sal. 385.

jědovatstvie, -ie, neutr., *travičství.* — Skutci tělestní, kteřížto jsú: smilstva..., modloslužebnost, gedowacztwy veneficia EvOl. 164ª (Galat. 5, 20).

jědovatý, adj. z *jěd, giftig.* — gyedowaty had Pass. 422; gedowatych ješteróv venenatorum draconum Ol. Sap. 16, 10; připravil gedowate střěly Lit. 1. Mach. 6, 5; gyedowatych ran Modl. 34ᵇ. — Zʲrno giedowate uva fellis ŽWittb. Deut. 32, gedouate ŽGloss. tamt., zrno gedowate ŽPod. tamt. — Neuslyší (had aspis) hlasu... gedowateho čarujíce múdře vocem... venefici incantantis ŽPod. 57, 6, přeloženo chybně.

jědovec, -vcě, masc., *travič, Giftmischer;* z *jědoviti,* srov. *zjědoviti.* — Jenž (had aspis) neuslyší hlasu... giedowcie venefici ŽWittb. 57, 6, giedowcie ŽGloss. tamt.; jedovьce Hlah. tamt., s glossou: travnika; gedowcie ŽGlossKlem. tamt, s glossou: trawennyka.

jědovník, -a, masc., *travič, Giftmischer.* — Kterýžto (had aspis) neuslyší hlasu... gedownika venefici Kladr. žalm 57, 6.

jedva, také **jedvy,** adv., *sotva, stěží, kaum;* stsl. *jedva* vix. — (Kniežě) yedwa morské korábníky najal i přěprosil, aby

k tomu ostrovu připluli Pass. 338. (Jidáš) toho gedwa dočaká, by sě mohl brzo od Ježíše odpraviti ML. 98ª. Taká hróza Boleslava podjě, že gedwa bratru kuožě dojě DalC. 30. V ta doby jej (sv. Apollinářiše) kyji na smrt ubichu; tu jej, an yedwa živ, učenníci jeho... k jedniej vdově v duom vnesli Pass. 344. Nohami iedwa pleteš Hrad. 129ᵇ; gedwa duchu popadám Štít. uč. 154ª, gedwa duchu popadaji (já) Kruml. 345ᵇ; (žena) gedwa puol okem hledí Kruml. 237ª. — Když kto tak přemóž lakotu, že jen to jie aneb tolik, aby gedwa poslední potřěbu k životu jměl ŠtítVyš. 70ᵇ. U sedlákuov... práce těžké, že někteří gedwa mdlobú povíjejí se ChelčPař. 137ᵇ. — Svatý Dominik veče: Byste mě byli jěli, byl bych vás prosil, abyste mne inhed nezabíjěli, ale znenáhla mé údy řězali..., tak bych yedwa pro mého Jezukrista vieru v svéj duši něčso chuti počil Pass. 406, *jedva, aspoň(?)*. — Jsú sprostní, ješto acz gedwa jediný pát(e)ř umějí Brig. 157, *ač jedva, jedva ač* umějí atp., umějí-li, *snad ani* neumějí. (Člověk) gedwa acz jednoho pravého přítele zvie se mieti Kruml. 6ᵇ. — Muž múdrý tiše gedwy se zasměje vix tacite ridebit Kladr. Sir. 21, 23, *jedvy;* gedwy muože zde i onde nalezena býti pšenice ChelčSíť. 24ª. — Srov. *ledva.*

jedy, -ž, -ž-to, conj., *když, wenn.* — Komu sě tu 'dálo býti, co jest tu uslyšal hrózy, iedyfto již hnuchu vozi AlxH. 1, 30, za to AlxV. 1199: když sě hnuchu ottud vozi. (Řekové) podbichu... zemicu Lydu, odňadž gedifto přijidú do Tyrie atd. AlxH. 1, 6, za to AlxV. 1175: když zasě přijidú.

jehelník, -a, masc., *kdo dělá jehly, acufex* Tom. řem. 28. — *Jehelnice, Nadelbüchse:* bursa měšec, forulus gehelnik Prešp. 1779; gyehelnyk forulus Rozk. 2716, gehelnyk BohFl. 542, VocabMus. 183ª, gehelnik RVodň. 60ᵈ.

jehelný, adj., z *jehla, Nadel-.* — Snáze velblúdu vjíti skrze gyehelnye uši, než bohatému do královstvie nebeského Štít-Vyš. 9ª; skrzě gehelnye uši Brig. 101ᵇ. Dierka gehelna MamV.; jako giehelna diera ad instar puncti Ol. Job. 20, 5; skrzě dieru gehelnu per foramen acus Koř. Mat. 19, 24, Comest. 238ª. — Gehelne udice Kat. v. 2260, udice z jehel, s konci jehlovými. — Dielem gehelnym opere plumarii Kladr. Ex. 26, 36, Br.: dílem vyšívaným.

jěhenčě, -ěte, neutr., *mládě jehenčí.* — gehencze fetus MamB. 12ᵇ.

jěhenčí, adj. z *jěhnec, Lamm-;* stsl. *agnьčь* agni. — Maso jehenčie KorMan. 90ª, masa gehenczijeho Lobk. 169ᵇ; z kuože gehencie Sal. 430.

jehla, -y, fem., *Nadel;* stsl. *igla* acus, z *jъgъla.* — Žena lépe umí gehlu šíti, než v súdě mužě súditi DalHr. 3, DalC. tamt. Přěslicí a gehlu synu tvému a tobě ztravy dobývala s' (ty, Marie) Kruml. 104ª. — gehla acus Prešp. 2412, yehla BohFl. 786.

jehlák, -a, masc., prý *červ toho jména:* gehlak *auxea Prešp. 541 v kap. de nominibus vermium RVodň. 51ᵇ; gyehlak též Rozk. 1028.

jehlář, -ě, masc., *kdo dělá jehly, acufex* Tom. řem. 28; také pod tú korúhev slušejí brnieři, gehlarzi, helméři atd. Pr. pr. 257.

jehlicě, -ě, fem., demin. z *jehla:* ženy... s chomúty a podbradky vešky z rukú gehlicy vybierajíce kají sě své pýchy a frejóv ChelčPař. 191ᵇ. — *Úzký list borovice atd.:* k borovičným gehlicem Háj. herb. 370ª. — *Rostlina (babí hněv):* gyehliczye Rostl., gehlicze RostlF. 12ᵇ, gehlice ApatFr. 118ᵇ; vymývaj sobě (ústa) gehlyczy bodlavú Chir. 266ᵇ. — *Přijm. mužské:* vidua Gehliczonis TomZ. 1460 m 88.

jehlička, -y, fem., demin. z *jehlicě:* (šití rány) se má dieti tenkú gehliczku Rhas. 41. — *Přijm. mužské:* Johannes Gehliczka TomZ. 1544 m 57.

jehličkový, adj. z *jehlička (rostl., jehlicě):* vařiž v té vodě gehlyczkowe kořenie Chir. 160ᵇ.

jěhňátko, -a, neutr., demin. z *jěhně, Lamm.* — Tiché gehniatko Kruml. 135ª. gehnatko agnum Ol. 1. Reg. 7, 9, yehnatko Alb. 11ᵇ.

jěhně, -ěte, neutr., *jehně, Lamm;* stsl. *agnę, jagnę* agnus. — Vece gehnie Baw. 71. gyehnye balans Rozk. 929, Nom. 70[a], gehnye též Prešp. 475.

jěhnec, -hencě, masc., *jehnec, Lamm;* stsl. *agnьcь, jagnьcь* agnus. — Jakožto giehenci ovec agni ovium ŽKlem. 113, 4. (Ovcě) jmajíce po dvém giehnecz gemellis fetibus Lit. Cant. 4, 2, po dvém gehnecz Ol. tamt. (Ovcě) peřesté gyehenczye zjěhnily Mus. Gen. 30, 39, pstré gyehenczye zrodily t. 31, 8, měly bielé gyehenczye tamt. Sedmero gehnecz Comest. 31[a], za sto giehnecz t. 41[b]; čtrnást gehniecz t. 102[a], gehniecz sedm t. 101[a]. — Sedm gyehnecz septem agnae Mus. Gen. 21, 28, čemu sú ti gehenczy agnae t. 21, 29 atd., tu několikrát omylem *jěhnec* m. *jěhnicě* agna.

jěhněd, -a, -u, masc., *kočičky (rostl., druh květenství), beruškу, Kätzchen (an Bäumen);* srov. stsl. *agnędъ* populus nigra. — gehnyed dactylia Prešp. 629, Rozk. 1196, yehnyed SlovBrn. 300. V květnú neděli světie jehněd, aby lid nesl okolo kostela ŠtítE. 309 (ze ŠtítVávr.). Jsú také některé věci... v obyčeji, ješto nejsú svátosti..., jako svěcená voda, hromnice, popelec, jehněd, oheň, ješto u velikú sobotu světie atd. tamt. 307 (též).

jěhnědový, adj. z *jěhněd.* — Vzěchu ratolesti giehnyedowee ramos palmarum EvZimn. 40 (Jan 12, 13).

jěhnětina, -y, fem., *jehněcí kůže, Lammfell.* — Pro jednu gehnietinu danú k vydělání KolČČ. 117[a] (1549); pět gehnietin tamt.; sto gehnietin tamt., k těm gehnietinam tamt.

jěhnicě, -ě, fem., *jehnice, Mutterschaf;* fem. k *jěhnec*, stsl. *(j)agnica* agna. — Offěruj gyehnyczy agnam Mus. Lev. 5, 6, gehnyczy Ol. tamt.; gehniczy letošní ovem anniculam Ol. Lev. 14, 10, gehnicy roční Kladr. tamt.; obětovati bude gyehnyczy roční Mus.-Num. 6, 14, gehniczy Ol. tamt.; sedm gehnycz septem agnas Lit. Gen. 21, 28, gehnic Kladr. tamt.; za sto gehnycz centum novellis ovibus Ol. Jos. 24, 32. — gehnicy agnam MamV.; gehniczi capram MamB. 33[b]. — *Přijm.:* Venceslaus Giehniczie sartor Lún. ks. 1405.

Jěch, -a, masc., *jm. osobní, z Jan;* odtud demin. *Jěšek*, v. t. — Gyech UrbHrad. 9; Jech PoprR. 27, TomZ. 1453 m 25.

Jěcha v. **Jiecha.**

1. **jej**, sg. akk. masc. *eum,* v. **on.**

2. **jej**, interj., *pro výraz posměchu.* — Ať nesú hanbu, již mně řiekajú: gey! gey! euge, euge ŽWittb. 39, 16, za to Br.: hahá, hahá. Řekli: gey, kak jest padl mocný! Mus. 1. Mach. 9, 21 (ve Vulg. jen: quomodo etc.).

jejé, její, v. **jejie.**

jejie, *eius* (fem.), sing. gen. kmene *ja- = ona;* sklesnutím jotace **jejé,** analogií **jejiej,** zúžením **její.** Jest obyčejně přívlastkem a významu possessivního. — Milovník gegije Štít. ř. 12[a], lid gyege Pror. 14[a]; přikryl hory stien gegyey ŽPod. 79, 11, gegyey otec Lvov. 72[a]; — gegije radost Štít. ř. 21[a], matka geye Kat. v. 1115; — gegie srdce Pass. 234; — gegie sílu Kunh. 149[b]; gegyey svatú hlavu Lvov. 73[a]; — života gegie Tob. 139[b], z objetie gegije Štít. ř. 53[a]; u gegyey hrobu Lvov. 71[b], pro památku gegyey umučenie tamt.; gegie krásy Pass. 320; od gegy muže rkp. z r. 1398 (Šembera Lit.[3] 491); — daj chválu... gegye synu Mast. 308; k gegy promluvení KristB. 1[a]; — k gegie útěšě Pass. 278; — w gegie domu tamt., w gegye náboženství t. 379, po gegye smrti t. 343; — pláščem gegye t. 338, před gegye skončěním t. 381, gegye modlitbú t. 490; s její otcem Půh. 1, 279; — gegye prsi Pass. 350, geye prsi Kat. v. 3017; u gegie prsí Pass. 338, z gegie očí jasnú Kat. v. 2322; před gegie očima Pass. 285; — dobří gegije skutci Štít. ř. 51[a], gegie vlasi Kat. v. 2363, gegye rány t. v. 2563, gegye slova Pass. 379; gegyey svaté prsi Lvov. 73[b]; — svatých gegye bratří Pass. 377, od gegye dievek t. 347; z gegyey bokóv Lvov. 73[a]; — jí a její dětóm Půh. 2, 39; — u věžiech gegie ŽWittb. 47, 13, po tělesných gegije čitedlnostech Štít. ř. 49[a]; —

s gegye knieněmi DalC. 46; mezi Kateřinú a její sestrami Půh. 2, 225. — Podle tendence jazyka českého, aby přívlastek byl co možná tvaru adjektivního, pojímáno také *jejie* atd. časem za adjektivum a skloňováno podle vz. *pěší, -ieho* atd.: když visieše syn gegy (rasurou z gegye) Modl. 161[b], na gegij den Štít. ř. 10[b]; tvář gegy zbíti Modl. 178[b], milováše Ježíš Martu a sestru giegy EvZimn. 33; gegyeho syna ML. 93[a], života gegyeho t. 31[a]; gegyemu synovi t. 37[a], gegemu muži t. 45[a], gegemu srdci Alb. 33[b]; o gegiem na nebesa vznesení Pass. 447, po gegyem pochování t. 30, w gegyem srdci Modl. 57[a]; (Oldřich) počě sě giegiey krásě diviti DalH. 41, tu sě všickni podivichu gegyey postavě Pass. 335, gegyey sě milosti poruč t. 410; po gegiey biedě Hrad. 31[b], o gegieyz chvále Krist. 15[b]; gegym kázaním Alb. 74[b]; i zežře zemiu i s obrodú gegiu ŽKlem. Deut. 22; před nohama gegjma Ben. Súdc. 5, 27; zažženi sú stanové gegy Pror. 101[a], vrahové gegy t. 104[a]; všěch gegych údóv Modl. 77[b], na wez:ech (věžích) gegich in turribus eius ŽTom. 47, 13; k gegym nohám Kruml. 359[a]: jejiemi hraběnkami i jejiemi pány Lobk. (Výb. 2, 1126).

jejin, -a, -o, dial. adj. posses. = *její;* utvořeno z gen. *jejú,* stč. *jejie,* ze snahy, aby přívlastek byl tvaru adjektivního, a podle possess. *-in: sestřin, matčin* atd. — Jest tomu šest let, jakž otec jejin umřel Nauč. Brněnská, ze skl. XV stol. (Tkáč, Kott VI s. v.); Maruše žaluje, že by bratr jejin pobral statek t.

jěk, -a, -u, masc., *jek, nářek, Getöse, Wehklagen;* odtud *jěčěti, jěktati* atd. Z *jęk-,* srov. stsl. *jęklivъ* qui aegre loquitur; onomatop. — Lesní jek Feif. LL. 683. Den hrozné trúby a gieku NRada 2065 (den soudný). yek pláče eiulatum Pr. předml. VII.

jěktánie, -ie, neutr., *jektání, das Murmeln, Klappern.* — Hlas yektanye lidu vox populi (sic) Pror. Isa. 66, 6; zubóv giektanye stridor dentium EvTřeb. Mat. 22, 13.

jěktati, -cu, -ceš a -taju, -áš, impftiv., *jektati, hořekovati, lärmen, wehklagen.* — Ciesař křiče gektagye..., roztínaje zuby slova Kat. v. 2949. Cum homo sonaverit in corde suo gektati bude HusKázD. 187[d]. (Maria) kvielíci i gekczyczy Hod. 52[b]. (Anna) hýbala rty jekcíci HusE. 1, 307. Pláčem srdce poče gektati Baw. 105.

jěktavý, adj. z *jěktati;* je v *příjm.:* Gyektawy TomZ. 1410 m 30.

jekud, -ž, adv., ve výraze *(až) do jekudž = dokud koli, pokud koli, usquequaque,* ve větě záporné = *nikdy.* — Až do yekuzd (sic) ŽGloss. 118, 43, t. j. *až do jekudž,* Vulg.: ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque (v ŽPod.: až dokudže, v ŽWittb. a Br. nepřeloženo, v Bibli 1857 *nikdy*).

jelček, -lečka, masc., demin. z *jelec;* je v *příjm.:* Gelczek TomZ. 1481 st 126.

1. **jelec** v. **jílec.**

2. **jelec,** -lcě, masc., *ryba toho jména;* slc. a pol. *jelec.* — gyelecz tinellus Rozk. 655, Nom. 63[a]; gelecz tinellus Prešp. 333, BohFl. 67, MamA. 36[a]; Lact. 291[b], t. 292[c]. (Pokrm nemocného buďtež) ryby s lupinami..., jakož sú gelczy Sal. 298; daj nemocnému jiesti štiky nebo gelecz t. 525. Z té ryby, ješto slove gelecz LékA. 68[a].

jelen, -a, masc., *Hirsch;* stsl. *jelenъ* cervus. — Jakožto žádá gielen k studniciem vodným cervus ŽWittb. 41, 2. Hlas připra(vu)júcí gieleny cervos t. 28, 9, geleny ŽKlem. tamt. Jenž skonal nohy mé jako gelenow tamquam cervorum ŽKlem. 17, 24. Kněži sě zjěvi g(e)len Hrad. 5[b] (v rkp. nejasno); kněz zastřeliti gielen chtieše tamt. Na gelenu to znamenie Baw. 120. Lovec honě gelen byl ho velmi pilen Tkadl. 13[b]. (Hrabie) honieše gelen tak dlúho, až atd. GestaKl. 104, GestaBř. 44[a]. — gelen NRada 777; gelen cervus Prešp. 451, gyelen Vít. 94[a], Nom. 70[a], yelen BohFl. 160, Boh. min. 22[a]. — *Příjm.:* Jelenowi Běl. 1506.

Jelena, -y, fem., *jm. osobní:* Gelena NekrP. (2); erga Gelenam pistricem TomZ. 1377 n 208.

jelenec, -ncě, masc., demin. z *jelen;* je v *příjm.:* Jan Gelenecz UrbE. 266.

jelének, -nka, masc., demin. z *jelen.* — Gelenek tepruv urozený Kruml. 405[a]; gelenek najvzácnější hinnulus Kladr. Přísl. 5, 19; gelenek hinnulus Roh. 181[a]. — *Příjm.:* Gelenek TomZ. 1436 n. 278, mezi Vítem a Gelenkem KolB. 13[b] (1494).

jelení, adj. z *jelen, Hirsch-.* — Kolúchovi gelenyemu hinnulo cervoıum Ol. Cant. 2, 9, Lit. tamt.; kolúchovi geleńiemu HusŠal. 46[a]. Nohy mé jako gielenye tamquam cervorum ŽWittb. 17, 34. Chvátiv sě (sledník) stopy gelenye tiehne se p(o niej) neleně AlxH. 9, 27; stopy sě gelenye chopě AlxV. 2316. — ielenye gora Reg. 1, 1241, *Jelenie gora, jm. hory.* — **Jelení jazyk, kořen, roh** atd., *jm. rostlin,* v. *jazyk* atd. — *Jm. místní* **Jelenie,** neutr.: pan Jan z Gelenijeho KolB. 22[b] (1511).

jeleník, -a, -u, masc., *rostlina toho jména:* gelenik *ermodacus Prešp. 769, gyelenyk Rozk. 1461; geleny (sic) hermodactylus BohFl. 324.

jelenina, -y, fem., *Hirschfleisch.* — Budú jiesti to jako gielenynu vescentur quasi cervo Lit. Deut. 15, 22, jako gelenynu Mus. tamt., Ol. tamt. gelenyna cervina Prešp. 1730, gyelenyna Rozk. 2617.

jelenový, adj. z *jelen, Hirsch-.* — Jenž svrchoval nohy mé jako gelenowe tamquam cervorum ŽPod. 17, 34. Ustavi nohy mé jakožto gielowe (sic) cervorum ŽKlem. Hab. 19.

jeli, jeli-že, jeli-ž, adv., conj., z kmene zájmenného *je-,* jako *koli* a *toli* z *ko-* a *to-;* stsl. *jelě, jeli* quando. Zaniklo časem, Blahoslav zná je jen jako archaismus Blah. 175. — *Až, až kdy, když, teprv, bis, wann, erst.* V tom úmysle (o turnajích) stój tvrdě, geliz vstúpíš v mužská léta NRada 1421. Ale geliz ť let dojde, teprv ť učiní slib čistoty ŠtítOp. 328[b]. David... krmí královych mnoho maje však praviešе: Nasytím sě, geliz sě tvá chvála ukáže ŠtítMus. 116[b]. Jest ta (studnice Ammonova) toho obyčeje, že když slunce z hory spěje, tak sě jejie voda vzvaří...; jakž slunce u polodne vzmiení, tak sě ta voda promení, tak liútě bude studena...; a když slunce k hoře spieší, opět sě voda rozřěší...; gyelyz ku pólnoci bude, opět jiej moci přibude, studenosti jiej přibývá AlxV 2213. Jakub prvé z Lie měl plod šest synóv a dceru, tuž pak geliz kdys s tú krašší (t. Rachel) měl výborná dva syny ŠtítMus. 35[b]. Častokrát ne geliz potom na onom světě, ale i zde přivodí ť nespravedlnost nepokoj t. 138[b]. (Pán) móž skrovně v takých kratochvílech sě utěšiti někdy, ale geliz by prvé pilnému podle svého úřadu učinil dosti t. 42[a]; móž ť skrovně v svój čas útěchy pojměti v loviech, ale geliž by prvé pilnému podle svého stavu učinil dosti ŠtítOp. 315[b]. A oba (novomanželé) vstavše modlišta se a geliž po třech dnech sjidešta se t. 352[a]; oba vstavše modlišta sě bohu a geliz po třech dnech sjídešta sě ŠtítMus. 20[a]. Kristus, ukládce nového zákona, v němž neslibuje svým zde rozkoší, ale práci a úsilé a potom geliž nebeské královstvo, zde od dětinstvie trpěl bezbydlé ŠtítBud. 181. Tělesní čichové držie v mysli prvnie miesto, a rozum kdes geliz nazad, ješto by měl první býti ŠtítPař. 27[a]. — Znamenajme, kak máme každý nás jíti skrze každý kuor andělský, od najnižších počnúc, az se gelyz u najvyšších měli bychom staviti Štít. uč. 98[a], *až jeliž, jeliž až* (*jeliž* sesíleno souznačným *až,* význam učiněn zřetelnější). Mní, by byli přietelé, az geliž jej povedú na zatracenie Hug. 281. Budiž tam, azzt gelizz povím tobě EvOl. 212[a]. — Judáš... pirvé cěstuje nepřěsta, ielize sě dobra města Jid. 46, při větě záporné **ne-...jeli-ž(e), ...jeli-ž(e) až, a ni-...jeli-ž(e), ...jeli-ž(e) až** = nč. *ne (ni)...: až, než až, dokud ne-.* Bože, neopúščěj mne, geliz bych zvěstoval rámě tvé donec annuntiem ŽKlem. 70, 18, *ne-jeliž.* Kristus onomu, ješto j' za ním nechtěl jíti, gelyz by pohřebl otce, řekl atd. Štít. uč. 51[a]. Bóh ť neodpustí nepřieteli, gelyzt ovšem přietelem bude Štít. ř. 219[a]. Bóh hřiechóv nezbaví, gieliz bude vrácenq to, co jest otjato Hrad. 111[a]. Že odtud

(z vězení) nevyndú, gelizz najmenší dluh zaplatie GestaBř. 80ª. Ktož je čím dlužen, prázden dluhu nebude, geliž zaplatí ŠtítMus. 163ª; nebude ť dlužník prázden dluhu, geliž ť za dluh učiní dosti ŠtítOp. 287ª. (Rytíři) vstáti nemožiechu, gelyz jim ponukl, aby vstali Krist. 95ᵇ. Aby (hříšník) odtud nestúpil, gelyz bude moci řéci: Skonáno jest! Hod. 51ª. Abyšte ižádného první žalobú neotsuzovali, gelyz byšte jistější řeč slyšeli t. 42ª. Já neotejdu otsad, gyelyz mě uslyšíš Alb. 40ª; neotejdu odsad, gelizz mě uslyšíš Kruml. 167ª. Nižádnému nepravte viděnie tohoto, gelyz syn člověčí z mrtvých vstane donec resurgat EvVíd. Mat. 17, 9. Někto z pokory nesmějí k ní (t. k svátosti oltářní) často přistúpati, geliz snad mušejí z přikázanie kostelnieho ŠtítOp. 267ª; nesmějí často k ní přistúpati, geliz snad musejí z přikázanie kostelnieho ŠtítMus. 127ª. Nezvěděli sú toho, gelyz nazajtřie ráno usque mane Mus. 1. Mach. 12, 29. Aby jich (bran, Jerusalemští) neotvierali, geliž po sobotě usque post sabbatum Ol. 2. Esdr. 13, 19; aby neotvierali, geliz po sobotě Lit. tamt. Že by (Simeon) neuzřěl smrti, geliz by dřieve opatřil nisi prius videret Koř. Luk. 2, 26; ež neumře, geliz uzří to nebeské dietě Pass. 136. Aby toho neučinili, geliz on káže t. 292. Abych sě nevracovala, geliz by mi opět bylo zěveno t. 287. To je povaha robotných sedlákóv, ež sě nikda nepolepšie, geliz bitím jě přibezděčíš t. 436. Chtiece jej (pohané obraz modly, sochu) rozbiti... nemohli, yeliz svatý Bartoloměj diáblu přikázal, aby (z modly vyšel) t. 458. (Slova) neměla sú moci, gelyz skutky přišly Brig. 145. Nebyl to den ovšem jasný, geliz múdrost boha otce ukázala se ŠtítBud. 78. (Šalomún) nezašel v svój hřiech, geliž sa v rozkoši prázden t. 184. (David) nevpadl v hřéch takový, geliz v pokoji byl ŠtítOp. 26ª. (Bóh) nechce nic od tebe vzieti, geliž s ním (bratrem) sě smieříš HusPost. 133ª. (Blázen) sám sebe nekáže, gelyz jej někto dubcem ukáže Vít. 43ª. (Mrtvý) nikdy nevstane, geliz na skonánie světa Tkadl. 35ª. Nebude jemu dáno, gelizz by byl vděčen Kruml. 196ª. Nemóž býti oko syto viděnie ani ucho slyšenie, gelizz tam přide t. 208ª. Tělesnost nás sobě zasnúbila, abychom sě s ní nerozvedli, geliz do hrobu chtiece ŠtítPař. 98ª. Nevyjdete odsud, gelyż přijde bratr váš Comest. 47ª. Ta (vína) nemají šenkována býti, geliz po svatém Jiří Pr. pr. 256. — Aby ižádnému nepravili..., geliz az syn člověčí vstane Lit. Mark. 9, 8, *ne-jeliž až, až jeliž.* Odtud (z vězení) nevyjdu, az gelyz zaplatím Štít. uč. 154ª. (Petr) skry sě v jedné skále a odtud viec nevynide, az gyelyz syn muoj na křiži snide Vít. 50ª. Protož jest Šimon proto po tmě nic neulovil, až geliž světlo světa s sebú na lodí měl, tuž teprv hojně ryb popadl ChelčPost. 189ᵇ. — Ani já sám budu svój, gelyz ty mój budeš Modl. 3ª, *ni-jeliž.* — Ani muž čakaj, až by geliž žena řekla: Poď! ŠtítMus. 23ᵇ, *ni-až jeliž, jeliž až.* Aniž daj pokojě sobě, az ť sě geliz (protivník) poddá tobě NRada 914. — Tohož veselé dotud by, gelis všecka ta noc sjide, tolis ľud pak domóv jide AlxB. 5, 39, **jeliž-toliž,** = nč. *až, až když — pak, pak teprv.* Gieliz jiej (vdova babě, dohazovačce) věrduňk oběcě, toliz baba šedši získa koláč na jinoši Hrad. 105ᵇ. Gieliz bude střěla vyňata z jiezveného těla, toliz lékař všelikého uléčí t. 111ª. Ti Vlaši všickni smysla zbyli, az yeliz ta svatá mučedlníky spolu v hrobě ležala, toliz tito uzdraveni byli Pass. 403, *až jeliž-toliž.*

jelik v. **jeliko.**

jeliko, jelik, -ž, -to, adv., conj., *kolik, jak velice, jakou měrou, wie viel, wie sehr, quantum;* vlastně sing. akk. neutr. adj. *jelikъ* quantus. Je z kmene zájmenného *je-*, jako *koliko* a *toliko* z *ko-* a *to-;* stsl. *jeliko.* Význam relativní táhne se k demonstrativu, které ve větě řídící jest anebo ze souvislosti se rozumí. — Neb gyelykoz slunce svietí, tolykoz nám jest dne jmieti Vít. 7ª, **jelikož-toliko,** *kolik-tolik.* Kto by mohl tolyk počísti, gyelykoz vzěchu kořisti AlxV. 1840. Nero káza jě (rytíře ke Kristu obrácené) inhed v žaláři za-

vřieti, aby gelikoz jě dřieve miloval, toliko je nemilostivějie mučiti kázal Pass. 300. — Gelykoz ho (máku) zrn szobete..., tolykez pohan pobiete AlxV. 1068, *jelikož-tolike-ž, toliké-ž.* Gelykoz jest nelíbo bohu nestydatstvie, tolykez jest mu líb stud Alb. 66[b]. Dnes (člověk jest) míl někomu aneb někto jemu; jednež ť sě hněv vzbudí, a gelikoz měl v tom libosti, bude tolikez mieti nelibosti ŠtítBud. 113. — A gelykozz náš duch tělesný a světský pohyne, ſtolyk v nás boží duch roste Štít. ř. 15[a], *jelikož-s tolik.* Gelykoz sě jedna (milost, světská nebo boží) rozmóž, ſ tolyk mdlé druhá t. 93[b]. Gelikz kto přišel k té milosti, ſ tolyk jest přišel k svrchování Štít. uč. 99[b]. Gelykoz miluješ boha, ſtolyk budeš pilen, aby plnil vuoli jeho ŠtítVyš. 46[a]. A gelikož kto má kterú věc milovati, ſ tolik má tomu protivného nenáviděti ŠtítMus. 106[b]. Ktož ť urazí koho neb ochromí, s tolik jej zabil, gelikož umrtvil v ňem života jeho t. 144[a]. — Gelykoz otstojí vzchod ot západa, tak daleky učinil zlosti našě ot nás quantum distat..., longe fecit etc. ŽKlem. 102, 12, *jelikož-tak;* gelykoz jest dalek..., tak daleky učinil ŽPod. tamt. — Yelikoz dalek vzchod ot západa, daleko učinil ot nás nepravedlnosti našě ŽWittb. tamt., *jelikož* (bez demonstr.). Ač by urazil který (muž cizí) ženu těžkú, podleže škodě, gelikoz by potřěboval muž (ženy raněné) subiacebit damno, quantum maritus mulieris expetierit Ol. Ex. 21, 22; podleže škodě, gelykoz by potřěboval muž Mus. tamt. — Aby (zlí) ne tolik škodili, gelikoz by chtěli ŠtítBud. 96, *ne tolik-jelikož,* nč. *ne tolik, kolik.* To narozenie netolik anjelé přijieti žádali, geliko i otci světí žádáchu Kruml. 18[b], *ne tolik-jelikož i, nýbrž i.* — Kristus, gelikožto člověk, má známie otcě HusPost. 83[a], **jelikož,** *pokud, jakožto, vzhledem k čemu, inwiefern, als, quatenus, in quantum.* Kristus počat jest jelikožto člověk HusE. 1, 15. Kristus, jelikožto člověk nenalezl jest tak veliké viery v rodu Jakob t. 2, 46; v panně Maří a v svých apoštolech... znal jest, jelikožto bóh, věččí vieru, ale nenalezl jest, jelikožto člověk tamt. Pán Ježíš (jest) věčný, počátku a konce nemaje jelikožto buoh, a jest počátek maje, ale konce nemaje jelikožto člověk t. 3, 154. Ti (skutkové) bohu jelikožto bohu sě připisují t. 1, 12. Když jest múdrý buoh, nemni, by ť neuměl nové gelikoz k nám a neslýchané vymysliti muky Štít. uč. 156[a]. (Ústa) by byla plna čirvóv gelykoz k duši Alb. 22[a]. Upadli sme, gelikož k duši, ve čtveru pokutu ŠtítBud. 119. Ty panny (helmbrechtné) gelykoz k bohu jsú psotnějše, nežli ženy, ješto již své muže mají Štít. uč. 36[b]. Z toho pořadu (t. dominationes) jsú ciesaři gelykz ke všemu světu, králi k svým zemiem, páni v svých panstvích t. 83[a]. Jedny bóh miluje viece — gelykoz v něčem — a oni pak boha méně ŠtítBud. 138. Ó kak jest dobře řečeno »milosti plná« gelykoz k bohu, gelykoz k andělóm, gelykoz k lidem ML. 69[a]; (Maria) byla milosti plna gelikoz k bohu, gelikoz k andělóm, gelykoz k lidem Krist. 11[b]; (Maria) byla jest milosti plna gelykoz k bohu, gelykoz k andělóm, gelykoz k lidem ROl. 139[b]. (Kristus) trpěl přěrad gelikozz k bližniemu, přěbolestivě gelikozz k sobě, přěposlušně gelikozz k otci, přěmúdřě gelikozz k vrahu Kruml. 231[a]. Bóh... se mnú jest, gelikoz mě stvořil Krist. 12[a]. Každý, gelikožto stvořen jest od boha, jest syn boží..., každé stvořenie, gelikožto jest od boha, jest dobré HusPost. 56[a]. Ty pravdy lidské, kteréž ctnostně zpravují, gelikož sú nalezeny od lidí, nazývám lidské ChelčPař. 138[a]. Gelykoz jeho (lotr Krista) mrúce vidieše, za pravého jej člověka jmějieše, a gelykoz proséše, aby na ň vzpomněl, v tom jeho božstvie poznáváše Hod. 49[a]. — Řeči prázdné, gelykoz mohu, myšli ukrátiti DalC. úv. IV, rčení *jelikož mohu, pokud mohu* atd.; mnohý s obú stranú, geliks rozuměti mohu, zboden dřěl sedlo ostrohú (t. padal s koně) AlxB. 5, 5; sezři jejie (své duše) přirozenie, gelikoz móžeš ŠtítBud. 86; (člověk) sě marnosti vzdalije, gelykoz móž Alb. 29[a]; ktož boha tak myslí..., gelikoz móž, toho

se střeže, by to řekl do boha, ješto bóh nenie ŠtítBud. 88; pokryjem sě..., gelikoz mózem, rozbrojného hluku t. 83. Gelykzz mohúc braňme sě hřiechu Štít. ř. 58ᵃ, *jelikož mohúc*. — Zpověd na smrtelné nemoci jest jako lotrová, ješto sě nikdy nezpoviedají, gelikozzto na smrtelné posteli Kruml. 181ᵇ, *jelikožto* omylem m. *jeliž*.

jelikož, jelikž, -to, v. **jeliko.**

jelina (?): vezmi yzop jediné gelynu, pak udělaj kalkus (louh) Chir. 189ᵃ; snad střlat. *gelina* manipulus DC.

jelitce, -ě, neutr., demin. z *jelito*. — gelitcze silla Prešp. 444, Rozk. 881, RVodň. ad 53ᵇ, Veleš.

jelítko, -a, neutr., demin. z *jelito*. Je v *příjm. mužsk.*: Gelittko de Petrov UrbE. 89.

jelitník, -a, masc., *kdo dělá jelita, Wurstmacher*. — Jáz pravím gielitnikom Hrad. 136ᵃ. gelitnik fartor SlovKlem. 47ᵃ.

jelito, -a, neutr., *střevo*, zvl. *konečník, Mastdarm*: vstrčiž mu ji (nemocnému, roušku) horkú v zadek a ostane ť gelyto tam Chir. 212ᵇ. — *Jelito nadité, Wurst*. Kterak by sě byl ósupil tvój mistr Jakub na toho, ktož by v pátek snědl gelito svinie ChelčPař. 157ᵇ. gelyto balbudium Prešp. 426; gelito balbudium Rozk. 854, BohFl. 261, t. 412, Nom. 67ᵇ, RVodň. 51ᵈ, t. 54ᵈ. gelytto též Vocab. 175ᵇ; gelito farcimen Lact. 66ᵃ. — *Příjm. mužské*: Gelito TomZ. 1412 n 320; *adj. possess*. **-óv**: vedlé Jelitových Běl. 1456.

jeliž v. **jeli.**

jemčina, jemečský v. **ňem-.**

jemné v. **jemný.**

jemně (?): yemnye *caab Prešp. 396 v kap. clauda monstra, Rozk. 811; nejasné.

Jěmnicě, -ě, fem., *jm. místní*: na Jempnici PoprR. 21, de Jempnicz TomZ. 1410 st 21. Z *jáma*.

jemnost, -i, fem., *obsah, jádro, Inhalt, Kern, Mark*; z *jemný*, v. t., a srov. stsl. *imьstvo* conditio. — Ta svátost (oltářní) móž tukem nazvána býti a jadrností, neb je tu syn boží, jenž je tuk a gemnost všeho, což je dobré ŠtítMus. 158ᵃ (*jadrnost* a *jemnost* synon.).

jemný, adj., *jímající, jímavý, příjemný, ergreifend, angenehm*; z *jьmьnъ*, koř. *jem-* capere. — Kotva jemnými a držemnými rohy zastavila lodí dente tenaci HrubPetr. Jg. (Kostus) králováše w gemenney (sic) chvále Kat. v. 34 (m. v jemnéj; výklad, že by tu bylo mylně psané gemenm. jmen-, je nesprávný); věčné chvály gemne Rúd. 8ᵃ, (čstí) gemnu t. 3ᵇ. Srov. *nejemný*. — Zpodstatnělé neutrum **jemné** *plat za jetí, Arrestgeld*: gemne apprehensivum, škodné nocivum, comprehensivum pochopné Prešp. 2170; gemne apprehensivum Vocab. 175ᵃ. Rychtář dostane stavného, jemného, pomocného atd. List. XV stol. Jg.

jempn- v. **jemn-.**

1. **jen,** adv., *jenom, nur*; z *jedno*, v. t. — Posmieval sem sě všemu jinému a gen sem sě tohoto světa přidřžal Pass. 392. Mně ť sě gen slušie modliti t. 298. Milujete-li gen ty jisté, ješto vás milují Krist. 39ᵇ. Co móžem jiného s sebú přinésti, gen světlo z kraje světla Štít. ř. 62ᵃ, *co jiného, jen...*, nč. ...*než jen*. Mezi zvěří jsi vzchován a neumieš ani móžeš jako nemúdrá zvěř gen o neznámých věcech mluviti Pass. 362, *ne-, jen*, nč. *ne-, než jen*. — Když jim (vdovám) bylo milo k světu, chovaly sebe rozkošně, píc a jedúc gen czoz lahódku Štít. uč. 49ᵃ, *jen což*.

2. **jen** masc., z *jь-nъ*, **jě** fem., z *ja*, **je** neutr., pronom., stsl. *i-* (z *jь*), *ja, je*. Je významu původně ukazovacího = *ten, ta, to, is, ea, id*; ve významu tom objevuje se nejčastěji v platnosti zájmena třetí osoby kromě nominativů *on, ona, ono* atd.; a přijímá časem — změnou formy souřadné (parataktické) v podřadnou (hypotaktickou) — význam vztažný = *který, -á, -é, qui, quae, quod*. Po předložkách bývá *ň-* za *j-*. Při tvarech významu vztažného, zřídka jindy, bývají enklitické přívěsky *-že, -ž, -ž-to*. — I. **jen, jě, je,** pronom. demonstrativum, *ten, der, is*. Kto stačí, by vše vypravil a vše obmyslil! Protož gen

žaltářník, zře na moře, pokřikl řka: »Divné uloženie moře« atd. ŠtítBud. 34 (doklad nejistý, gen snad omylem m. jest). (Děti), kto ge vie, kak se polúčie na smysle, kto ge vie, bude-li s nimi (matka) v milosti či-li v nemilosti Štít. uč. 41ª (proti tomu ŠtítMus. 12ᵇ: kto to vie), kto *je* vie = kdo *to* ví. To rozumná nauka japá (pozoruje), kak jest cél ot čeho; ale smysl ižádný geho nevie, z čeho atd. Kat. v. 1369, smysl *jeho* nevie = *toho* neví. Bóh geho poraz, ktož j'ho (mistra, mastičkáře) hanie Mast. 63, *jeho, toho* poraz. Kristus mlčal jest toho, jímž sě j' znal, abychom mlčěli také geho zlého, ješto j' pravda Štít. ř. 144ª, *jeho, toho* zlého. Viděl-li by (ty) osla geho, jenž tebe nenávidí odientis te BiblA. Ex. 23, 5 a Ol. tamt. (Město) Jerusalem slúží gemu, jehožto ukřižovalo Pass. 307, *jemu = tomu;* při trhu dosti jest gemu, kto by přijal, do desk poslati VšehK. 110ª. Aby otlúčili gye, již zkušeni jsú střiebrem eos, qui probati sunt ŽWittb. 67, 31, *jě = ty.* Podobni budú gym, již činie to illis, qui faciunt t. 134, 18, *jim = těm.* (Ježíš) činieše znamenie nad nimi, kteříž nemáháchu super his, qui infirmabantur Koř. Jan. 6, 2, *nad nimi = nad těmi.* — *Význam demonstr. drží se i při enklit. -ž(e),* v **jen-ž:** Phares jednomu jmě bieše, druhý Elifar slovieše, genz byl ot Egypta hrabie a sen pak z Syrska markrabie AlxB. 3, 33, *jenž* a *sen,* oboje demonstr., u Gualth. 5, 30—31: Eliphas iaculo, Pharos ense..., Aegyptius hic, Syrus ille. A w nyz hodinu, jenž mluvieše Saul, stal sě jest hluk Ol. 1. Reg. 14, 19, *v niž = v tu* hodinu. Ze všěch ujide jediný Straba, tú radú, již gemuz bieše dala baba DalČ. 20, *jemuž = jemu.* Nepřátely jeho zobláču hanbú, ale na nemz vzektve svatost má super ipsum autem ŽWittb. 131, 18, *na němž = na něm.* Co jest do toho, gdaž jsú (tvoji bojovníci) měkci vniž mák zralý, w nychz máš u boj statek malý AlxV. 1093, *v nichž = v nich, v těch.* — II. **je-** gen. *jeho* atd. masc. neutr., **ja-** gen. *jie* fem., pronom. personale *er, sie, es,* v. *on, ona, ono.* — III. **jen, -že, -ž, -ž-to,** pronom. relativum, *jenž, který, welcher.* Krále mého, gen jest v svatém qui est ŽWittb. 67, 25, *jen, jenž;* pochválen hospodin, gen nedal nás v jětie qui non dedit t. 123, 6; šli anjela, yen učiní cestu před tobú mitto angelum, qui EvSeitst. Mat. 11, 10; ty jsi, gen přijíti máš Comest. 231ᵇ; všecko jednomu na chválu, gense to čta věc za malú sobě ni nám odpočine AlxH. 10, 7; ten, genze větróm káže EvSeitst. Mat. 8, 27; genſ jest Túl. 28ᵇ; anjelík, ienſ u bláti (m. blátě) sě válé Příp. sv.-jiř.; vosk, ienzto plove ŽKlem. 57, 9; — z toho, yeſe činíš Kunh. 147ᵇ, *ješe, jež,* sing. nom. akk. neutr.; ies sě stalo Jid. 11; na neſto budeš mieně Pil. d; stvrď to, gez si učinil v nás ŽKlem. 67, 29; — ovcě, giez zahynula quae periit ŽWittb. 118, 176, *jěž,* sing. nom. fem.; (krve), giez prolita jest t. 78, 10; — liudu, ienz si vykúpil quem redemisti ŽKlem. Moys. 13, *jenž, jějž,* sing. akk. masc.; den, ienſto jest učinil hospodin dies, quam t. 117, 24; v dól, genz učinil foveam, quam ŽWittb. 7, 16; kámen, ienzto sú potupili quem ŽKlem. 117, 22; kamének, genz byl vzal quem Pror. Isa. 6, 6; potom (král při korunování) vezme meč a jej bohu offěruje, jenž hrabie, kterýž tu státi bude, vyplatí a před ním ponese Kar. 93; buoh..., mimo nenz nice nezbylo Kat. v. 1776; kbelík, w yenzto tu miezku (mízu) sbierají Mill. 105ᵇ; zájem, geyz jest vojsko zachytilo Ol. Num. 31, 32; (déšť), geyzto hospodin ssielá t. Deut. 11, 12; já ť sem bratr váš, gieyž ste prodali t. Gen. 45, 4; — (čest), yuz jemu písmo vydává ApD. 106, *juž, jiuž, již* (odchylkou zdlouž. *jíž*), sing. akk. fem.; na cěstě, yuz zvolil ŽWittb. 24, 12; dušě má, giuſto si vykúpil ŽKlem. 70, 23 tvář, giuzto jest miloval t. 46, 5; (věc), pro nyuz sě dálil Hrad. 43ª; (matka), gizto buoh navrátil Pass. 290; přiezn, gijzto ste měli t. 331; mysl, gijzto sú od boha vzeli Štít. uč. 70ᵇ; — gehoze diela činíš cuius opera facis HomOp. 152ª, *jehože, jehož,* sing. gen. (akk.) masc. neutr.; ot nehoſe naše krščenie jménem nazváno

Ostr.; yehoz diel ŽGloss. 121, 3; nad syna..., iehoz si potvrdil sobě ŽKlem. 79, 18; rod, gehozto jest hospodin t. 32, 12; člověk..., w nyehozto úfajiech t. 40, 10; dělník, nanhozto požehral pán té vinnice Štít. ř. 110[a], *na ň'hož;* — (búřě), gies sě byli lekli ApŠ. 112, *jiež,* sing. gen. fem.; (žádost), giezto nejmieval Jid. 78; by Čech ...na téj hořě, z nyez všicku zemi ohleda DalC. 2; — blažený muž, gemuzto hospodin nepomieni hřiecha ŽKlem. 31, 2, *jemuž;* jáz to dobřě vědě, yemuz býti vašiú hospodú DalC. 4; — v tom městě, w gems súd bývá Rožmb. 20, *v jemž, v ňemž;* dne, w nemz vykúpil jě ŽWittb. 77, 42; — z země, gieyz diechu Charvati jmě DalC. 2, *jiejž, niejž* atd., sing. dat lok. fem.; tu čiešu..., o neyes (sic) syn boží mluvieše DalH 30; zemie, giefto Charvati jest jmě DalC. 2; hora, w niez si bydlil ŽWittb. 73, 2; cěstu, po niez bych chodil t. 142, 8; na cěstě, na nyezto choditi budeš ŽKlem. 31, 8; cěstu, na nyzto bych chodil t. 142, 8; noc, w nizto přějdú zvieřata t. 103, 20; — rúcho, gimfto sě odievajiú ŽKlem. 108, 19, *jímž;* — na cěstě, yuz budeš choditi qua gradieris ŽWittb. 31, 8, *júž, jiúž, již;* pomsta, gijz si nás trápil Modl. 9[b]; — jsva bratřencě, giezto našě matka mní, bychvě u moři utonula Pass. 290, *jěž,* du. nom. akk. masc.; — dvě dceři, gijzto měl Gallikan, krščeně nalezl Pass. 282, *již* (odchylkou zdloužené *již*), du. nom. akk. fem. neutr.; — dvěma konšeloma, yuz sě komorník dokládá Rožmb. 20, *júž, jiúž, již,* du. gen. lok.; — gimazto s. Petr počě rozprávěti Pass. 290, *jimaž,* du. dat. instr.; mezi nimazto řebříma t. 418; — všicci, gy úfají ve ň omnes, qui ŽWittb. 33, 23, *ji, již,* plur. nom. masc.; gize po druhé narodili smy sě HomOp. 152[a]; gizto ve ň úfajiú qui sperant ŽKlem. 33, 23, — sľuby mé, giez rozloži(la) rty má ŽWittb. 65, 14, *jěž,* plur. akk. (nom.) masc.; — vlasti, giez tebe neznaly ŽWittb. 78, 6, *jěž,* plur. nom. akk. fem.; vlasti giez si učinil t. 85, 9; — královstvie, giez jména tvého nevzývaly ŽWittb. 78, 6, *jěž,* plur. nom. akk. neutr.; giez mi jsú pověděna t. 121, 1; — w gychto ſwyeſlech in quorum domatibus Pror. Jer. 17, 13, *jich, jichž,* plur. gen. lok.; v roviech, gichze nenie pamět ŽWittb. 87, 6; letóm, w nichzto viděli sme zlosti ŽKlem. 89, 15; — gymſe královstvo jest upraveno Túl. 91[a], *jimže, jimž,* plur. dat.; oni..., gymze sem přisahal ŽWittb. 94[b], 11; kóň a mezh, gimzto nenie rozum ŽKlem. 31, 9; — gijmyzz (slovy) Štít. ř. 7[b], *jimiž* (odchyl. zdlouž. *jímiž*). — Bývá někdy **přívlastkem,** jako *který:* událo sě mu (s. Arnulfu) do města Trířě jěti, gyezzto město v svém poručství mějieše Pass. 330, *ježto město* = nč. *kteréžto město* atp.; gijzto věc uslyšav t. 464; w nemzto vládaní... všě své věci pořádně pósobieše (s. Arnulfus) t. 329; w nyezto bolesti (kněžna) dietě porodivši umřěla t. 338; diábel žalováše (na člověka) a řka: Já ť sem jěšitenstvie, gymzto s' ty hřiechem rozličně hřěšil Pass. 397; mezi nimazto řebříma t. 418; gymzto hodóm t. 477; w nychto knihách Mat. 2. — Gims (Jachim) smutnějie chodil, tyem bóh skot j'ho viece plodil LMar. 8, **jímž-tiem,** *čím-tím.* — Proto zákon, nám jemu rovně otplatiti gymz tiemz, jako on trpěl mile, takež my Alb. 4[b], **jímž tiemž, jímž týmž,** = *stejným, stejně, podobně;* mali dicunt: gymz tymz, id est, si alter mihi bonum facit, ego illi similiter HusKázD. 92[a]; třetie pokánie jest, aby (člověk) sě kál gymz tymz Modl. 71[a] (podle výkladu tam dále následujícího, kdo na př. hřešil pýchou, má se káti pokorou atp.); co jest to, káti sě gymz tymz tamt. — Některé tvary ustrnuly jako **absolutiva** a někdy staly se i **spojkami;** v. **jenž, jež a ješto.**

Jěnčík, -a, masc., *jm. osobní;* demin. z *Jěnec.* — Jenczik, Laurentius et Pesco fratres Reg. IV, 1341.

Jěnec, -ncě, masc., *jm. osobní;* demin. z *Jan.* — Genecz de Ledecz Reg. II, 1295; Jenczo de Doblin t. 1254; Jan Genec Háj. 460[a].

Jěneč, -nčě, masc., fem., *jm. místní:* de Genecz TomZ. 1468.

Jěnek, -nka, masc., *jm. osobní;* demin. z *Jan.* — Hartliebo et Jencone fratribus Reg. II, 1263; Jenkonem marscalcum t. II, 1307.

Jěněva(?), -y, fem., *jm. osobní:* Gyenyewa UrbHrad. 23.

jeniak (?): yenyak *hienia vel ienia, *prý kámen budící ducha věšteckého* Lact. 277[b].

Jěník, -a, masc., *jm. osobní;* demin. z *Jan.* — Jenik de Burcicz Reg. II, 1274, Jenik konšel Běl. 1436. — Srov. *Janík.*

Jěníkov, -a, masc., *jm. místní:* Roznata de Genicowe Reg. III, 1314.

Jěniš, -ě, masc., *jm. osobní; z Janislav,* neboli z *Jan.* — Genys de Chluma Reg. III, 1318; Jeniš PoprR. 31. — Srov. *Janiš.*

Jěnišovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Genissowicz TomZ. 1429 st 258.

jenotný (mylné) v. **jednotný.**

1. **jenž, jenže,** pron. demonstr., relat., v. **jen** 2.

2. **jenž, -to,** relat. absol., = nč. ob. *co* (též relat. absol.). Sing. masc. nom. (akk.) *jenž* brán absolutivně, t. j. bez náležité kongruence syntaktické, pro všecky rody, čísla a pády; pád bývá někdy vyjádřen přidaným demonstrativem. — Památen jest byl slova…, ienz jest měl k Abrahamovi verbi, quod habuit ŽKlem. 104, 42, *jenž* m. sing. neutr. *jež;* dielo, ienz si dělal opus, quod operatus es t. 43, 2; tělo, genz pro ny těžce trpělo NRada 312; rúcho, ienzto sněděno bývá ot molu ŽKlem. 142[b]; jehňátko, genz k smrti vedú a genz úst neotevře Alb. 11[b]; to ti naposled povědě, genz k tvéj čsti najlepšie vědě AlxV. 286; — ovcě, ienzto hyne ovis, quae periit ŽKlem. 118, 176, *jenž* m. sing. fem. *jěž;* (bohyně), genz vládne milostí AlxV. 737; řěka, genz Meothides slove t. 608; kněžna, genzto těžka bieše Pass. 338; — žena, genz s' mi dal tovařišku mulier, quam dedisti Lit. Gen. 3, 12, *jenž* m. sing. fem. akk. *již;* Mechtyldu, genz pojal vratislavský vévoda Pulk. 160[a]; — s toho hradu, genz Hrádek dějí Pulk. 81[a], *jenž* m. *jemuž;* — (ti), genz mútie mě qui tribulant ŽWittb. 12, 5, *jenž* m. plur. nom. masc. *již;* nám nebožátkóm, genz smy z země učiňeni Alb. 13[a]; blázni, genz sě bojie NRada 161; — prorokuov, genzto já šli quos mitto Pror. Jer. 26, 5, *jenž* m. plur. akk. masc. *jěž;* — (věci), genz k bohu příslušejí Alb. 13[a], *jenž* m. plur. fem. *jěž;* — těch, genz jest počal Ježíš činiti quae coepit Lit. Skutk. 1, 1, *jenž* m. plur. neutr. *jěž;* to ť jsú přikázanie, genzzto přikázal hospodin Ol. Lev. 27, 34. — Záviše v tom klášteře, genz gey založil, pohrabán Pulk. 162[b], *jenž jej = jejž;* dub, genz gey nazývají dryp Mand. 26[a]; — viděnie, genz ge (apoštol Jan) viděl Tkadl. 11[a], *jenž je = jež;* — Alexander, vida jednú moc svú velikú, genz gi měl na světě, kázal atd. tamt., *jenž ji = již;* tvá nenávist, genzto gi ke mně máš t. 12[b]; pro hrdost, genz gi má t. 19[b]; pro opatrnost, genz gi měla t. 14[a]; té příhody, genz gi slýchala tamt.; pro šlechetnost, genz w ni úfá t. 19[b], *jenž v ni = v niž;* — pro všechnu radost, gens mě gie zbavilo t. 5[a], *jenž jie = jiež;* pro tvú prosbu, genz gie nic nešetříme t. 36[b]; — do města, genz mu dějí Saba Mand. 25[a], *jenž mu = jemuž;* — mnohým to tak protivno slyšeti, genz w niem jest spasenie NRada 263, *jenž v ňem = v ňemž;* přeščastný svět, genz na niem kdy jest takéžto přešlechtilé stvořenie Tkadl. 9[b]; — měrú, genz gi měříte, ta ť vám odměřena bude t. 3[a], *jenž ji = již;* — těch dobrých obyčejóv, genz sem gie byl shledal t. 13[a], *jenž jě = jěž;* ty moci, genz on (diamant) ge měl t. 5[b]; všech nedostatkóv, genz ge člověk na sobě má t. 17[a]; — těch (libostí), genz gich mocen sem t. 8[a], *jenž jich = jichž.*

3. **jenž,** conj., *že, dass;* relativum absol. *jenž* vtištěno ve význam spojky *že.* — A protož, genz Josef bieše ot národa Davidova pošel, pojem Marii… z Nazareta do Betlema s ní šel Pass. 46, protož, *jenž* bieše = proto, *že* bieše… Svědčí svatý Lukáš, genz jeden bohatec bieše, ten atd. Vít. 42[a], svědčí, *jenž* bieše = *že* bieše; za to sem měla cěle, genz by jej (židé Krista) byli pustili t. 50[b], *jenž* by = *že* by byli pustili; či nevieš, genz mám moc tě

pustiti a také tě mohu mučiti? t. 52[b], *jenž* mám = *že* mám; když uzřěchu, genz nemuož křiže nésti, kázachu Šimonovi atd. t. 53[b], uzřěchu, *jenž* nemuož = *že* nemůže nésti. V ten den vy poznáte, genz jsem já u mém otci Krist. 90[b]. K tomu radování mohlo by nás přichýliti to, genz bóh jest studnicě všie dobroty Alb. 39[a]. Tehda pojide řeč..., genz mládenec staré poklady nalezl OpMus. 22[b]. Věz to bez pochybenie, jenž jest on byl múdrého přirozenie Trist. 186; když uzřechu, jenž Tinas plakáše tak žalostivě, pykáchu jeho t. 196.

jepicě, **-ě**, fem., *jepice, Eintagsfliege.* — gyepyczye aquela Rozk. 1026, gepicze též Prešp. 539, yepiczye též BohFl. 207, yepicze též RVodň. 51[b].

Jept, **Jepte**, masc., *jm. osobní, Jefte.* — Byl jest toho času Gepte Lit. Súdc. 11, 1; dcery gepte t. 11, 40, Ol. tamt.; gept zabil svú dceru Hod. 60[a].

jěptička v. **jěptiška.**

jěptiščí, adj. z *jěptiška, Nonnen-.* — Klášter geptyſczy Pulk. 126[b], klášter geptiſſtij Lúň. l. ops. v XV stol.; geptyſſczij šlojieř velamen SlovKlem. 89[a].

jěptiška, **jěbtiška**, **-ička**, -y, fem., *jeptiška, Nonne; z abbatissa.* — Zlé gieptiſky Hrad. 106[a]; gieptiſky i kanovníci t. 106[b]. Kněžie, gepticzky i mnišie HusPost. 28[b]. gyeptýſſka monialis Rozk. 1701, geptyczka též Prešp. 956; gebtiſſka Ezop. 168[a]; v-geptice ABoh. 40[a], nejasné. — *Přijm. mužské:* Geptisska TomZ. 1486 h 146.

jěř, -i, fem., z *jarь.* — *Jaro, Frühling.* A také i v tom učinil buoh proměny, aby někdy byl delí den noci, někdy krací..., a tak opět gerz, léto, podzim, zima, ti zvláští časové čtyři, měnie postavu tohoto světa ŠtítBud. 36. Krása a moc květu skryta jest v kořenu zímě a teprv sě ukáže na gerz Štít. ř. 53[a]. Tam bývá dvoje žeň a ovoce dvoje, prvnie w gerz RokycEvJan. 634[b]. Floralia dicuntur florum tempora, gerz Lact. 70[b]. — *Jarní obilí, Sommersaat.* Jestliže by Bartoš gerzy co osel..., tu gierz zdvihnúti sobě má KolB. 177[b] (1500); má té dědiny užívati ku požitku svému, ozimí neb gerzy oseje t. 34[a] (1496). Až přijme i gierz i ozim accipiat temporaneum Lit. Jak. 5, 7 (překlad volný); ozim i gerż Háj. 168[b]. gerz *renicenta..., ozym brumen Prešp. 679 v kap. de semine, gyerz *renitenta Rozk. 1294.

1. **jeřáb**, -a, masc., *pták toho jména;* stsl. *jarębь, jerębь,* fem., perdix, z *-ręb-,* mrus. *rjabyj* pestrý, rus *rjabь* pstruh. — Odtud demin. *jeřábek,* v. t.

2. **jeřáb**, -a, -u, masc., *strom toho jména, Sperberbaum, Vogelbeerbaum.* — Odtud *jeřěbina,* v. t.

3. **jeřáb**, obyčejně **řeřáb**, změnou hláskovou ze **žeřáb**, **žeřáv**, -a, masc., *Kranich,* stsl. *žeravь* grus; v. *řeřáb, žeřáb.*

jeřábek, -bka, masc., *pták toho jména, Haselhuhn.* — Přijide gerzabek coturnix ŽPod. 104, 40. Kuroptvy nebo jeřábky... sobě připravovati dali VšehJ. 326 st. — Srov. *řeřábek.*

jeřabina v. **jeřěbina.**

jeřábník, **jeřiebník**, -a, -u, masc., *strom toho jména:* gerzabnik *cetanus Prešp. 605 v kap. de plantis, gerzabnyk též Rozk. 1148; gerzebnik též SlovBrn. 273; — gerzabek cetanus RVodň. 46[c], m. jeřábník.

jerarchie, **-chia**, -ie, fem., *hierarchie, řád anjelský.* — Prvá najvyššie Ierarchia má tři kóry ŠtítMus. 33[b]; druhá andělská gerarchia jmá také tři kóry t. 40[b]; jest i třetie andělská gerarchia t. 46[a]; druha yerarchya Kruml. 394[a]. Z té najvyššie Ierarchie ŠtítMus. 37[b]; z druhé Ierarchie t. 44[a]. V té první gerarchý Štít. uč. 79[b]; v druhé Ierarchij (t. j. -chí) ŠtítMus. 40[b] a 44[a]; k téj Ierarchij t. 40[b], k třetí gerarchij t. 46[a]; ve dvú nižší gerarchij Štít. uč. 80[a], o tú dvú gerarchij t. 98[b].

jěřátko, -a, neutr., *jehně od jara;* demin. z **jěřě.* — Loj čistých gyerzatek mladých Chir. 35[b].

***jěřě**, -ěte, neutr., *ovčí mládě letošní, od jara;* odtud demin. *jěřátko* a adj. *jěřěcí,* v. t.

jeřěbina, **jeřabina**, **žeř-**, **řeř-**, -y, fem., *jahůdka jeřábová, Vogelbeere:* gerzyebyny *cetena Rozk. 1195, yerzebyny též SlovBrn. 299; zerzebyni též Prešp. 629 v kap.

de fructibus arborum; rzezabina cetenus RVodň. 37b.

Jěřec, -rcě, masc., *jm. osobní:* Jerzecz cerdo promisit Lún. ks. 1380, t. 1397.

jěřěcí, adj. z **jěřě, jeřátko.* — Vezmi jelení loj nebo gerzieczy Chir. 132a; vařiž to spolu přičině... lojě gyerziecze° t. 275b; vařiž to spolu s gierzieczim lojem ChirB. 223b.

Jeremiáš, -ě, masc., *jm. osobní, Jeremias.* — Jeremias Pass. 278; svatého ieremyaſſie UmR. 56.

jeřěvie v. **žeřěvie.**

jeřiebník v. **jeřábník.**

Jericho, Jeřicho, *jm. místní. — Neskloňováno:* z Gerycho do Jeruzalema ŠtítBud. 176; z Jeruzalema do Gerýcho tamt.; od Jeruzalema do Gerzicho t. 174; když vycháziechu z gericho Koř. Mat. 20, 29; v opolí k ierycho Ol. Jos. 5, 10. — *Adj.* **-ovský:** na pole Jerichowſke Comest. 214b.

jěrní, adj., *jarní, Frühlings-;* z *jěř,* v. t. — Minula ť jest zíma, gernij ť sě čas blíží Štít. ř. 52b. Počesie večas letnie, večas zimnie, večas gernie, večas podzimnie, a každé má své kratochvíle ŠtítMus. 116a. Teplem jernym počne sě svět obnovovati ŠtítBud. 36.

Jeronym, -a, masc., *jm. osobní,* z *Hieronymus.* — Svatý Geronym Alb. 68a; svatý Geronyme (vok.) ŽKlem. 137b.

jerosol- v. **jerusal-.**

Jeroš v. **Jeruš.**

jěřrub(?): in Polic omnes homines tenentur foenum siccare et componere..., et qui habent equos, tenentur... foenum ad monasterium (t. do Broumova) deducere et per 2 dies in messe laborare, uno ad hiemalia et secundo ad aestivalia, quae jezrub dicuntur UrbE. 200, jezrub m. *jěřrub = rubání, sekání jeři?* n. *jarní?*

Jerusalem, Jeružalem, Jeruzalem, -lém, *jm. místní;* většinou masc., gen. -ě a také -a; někdy též fem., podle lat., nebo neutr. — Ierufalem, město dávné AlxV. 661. yheruzalem, jěž ustavena jako město (fem.) Jerusalem, quae aedificatur ŽWittb. 121, 3. Proste... iherufalem rogate Jerusalem t. 121, 6. Oči uzřita yeruzaleem Pror. 24b. Ač zapomanu tebe, geruzaleme si oblitus fuero tui, Jerusalem ŽKlem. 136, 5, tebe, iheruzalem ŽWittb. tamt. V sienech domu, prostřěd tebe, iheruzaleme in medio tui, Jerusalem ŽWittb. 115, 19, v ŽKlem. tamt. chybně: u prosědcě tvého yerufalemie. Chval, geruzaleme, hospodina ŽKlem. 147, 12. yerufaleem opuſtyelee t. j. opustělé (neutr.) Jerusalem desolata est Pror. Isa. 64, 10; sěde ieruzalem bezpečno secura Ol. Zach. 14, 11; aby Jeruzalem bylo ſwato Jerusalem sanctam Lit. 1. Mach. 15, 7. Okolo yerufalemie Pass. 286, do yerufalemie t. 293, z gieruzalemie Hrad. 35b, do gieruzalemie t. 64b, do ieruzalemie Lit. 1. Mach. 7, 27; od yeruzalemy (sic) a od Judy Pror. Isa. 3, 1; pohani iherufalema dobychu DalC. 74, z gerufalema t. 47, ot jerufalema Krist. 17b. (Jidáš) bera sě k iherusalemiu Jid. 33 t. j. -žemiu; k yeruzalemu AlxV. 916. Aby zvěstovali... chválu jeho w ierufalemy in Jerusalem ŽWittb. 101, 22; w ieruzalemy t. 67, 30, t. 124, 2, t. 134, 21; w gerufalemi Pass. 286, t. 288, t. 291, w gieruzalemy Hrad. 71b; w Jerufalemi Comest. 220b; aby zvěstovali... chválu jeho w yeruzalemye ŽKlem. 101, 22, w yeruzalemie t. 64, 2, w gieruzalemie Hrad. 85b. — Odtud *adj.* **-ský:** zdi yeruzalemſke ŽWittb. 50, 20; lid yerufalemſky Alb. 68b; v judském lidu a w yeruzaleemſkem Pror. 53a; vy, dcerky jerozolemské ČČMus. 1848, II. 266 z rkp. ze skl. XIV stol. — *Adj. possess.* **-óv:** v den yerufalemow ŽPod. 136, 7, ku pokoji yeruzalemowu t. 121 6.

Jerusalemstvie, -ie, a **-stvo,** -a, neutr., *úhrn všeho, co k Jerusalemu patří:* Herodes... smúti sě a vše Yeruzalemſtwye s ním omnis Jerosolyma EvVíd. Mat. 2, 3, vše Yerufalemſtwo EvSeitst. tamt.

Jeruš, Jeroš, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Jaroslav.* — Jeros purgravius Pragensis Reg. II, 1258, Jerossius tamt.; Gerus tamt. II, 1260; Jeruschius burgr. Prag. tamt.; Jereslius purcr. Prag. tamt.

Jerušě, -ě, fem. k masc. *Jeruš,* v. t. — Geruscha tunicam hastilavit Lún. ks. 1361.

Jeruzalem, -žalem..., v. **Jerusalem...**

Jervasí, -zí, -ie, masc., *jm. osobní, z Gervasius.* — Svatého yerwazie Pass. 372.

jes-, koř. slovesa *jsem,* v. **býti.**

*1. ***jesen** v. **podjesen.**

2. **jěsen, jasen, jasan,** -a, -u, masc., *strom toho jména, Esche;* pol. *jesion* a *jasień,* hluž. *jaseń,* dluž. *jasen,* rus. *jasenъ* atd. Slov. *jas-* je z býv. *j-ās-,* srov. lit. *ůsis.* — Vezmi chrústy, kteréžto máje měsiece na jeſſenu bývají Chir. 642[b]. gieſeny libanské cedros Ol. Súdc. 9, 15; vysoký jako geſen Háj. herb. 48[a], do geſenu t. 32[b]. — gessen fraxinus RostlA.; yeſſen též LékB. 114[b], RVodň. 39[b], geſeň též Lact. 262[c]; gyeſſen druellus Rozk. 1134, SlovBrn. 265, Nom. 65[a]; geſen též Prešp. 601, yeſſen též BohFl. 238, geſeň též Lact. 262[b]; — jasen fraxinus RostlE. (v Menčíkových Rozm. 8); — yaſan fraxinus RostlF. 11[b], druellus RVodň. 46[c].

jěsenový, adj. z *jěsen.* — Kuora geſſenowa Chir. 183[a]; símě geſſenowy fraxini Lact. 270[d]; list geſenowý Háj. herb. 26[b].

jesep, -spa, -spu, masc., *Sandbank.* Část druhá tohoto slova je patrně z koř. *sъp-,* stč. *spu (sypu)* inf. *súti,* část první *je-* nejasna; srov. stsl. adj. *osъpьnъ* bimaris a *isъpьnъ* (z *iz-sъp-*) bimaris, arenosus. — geſſep mediampnis m. medi-amnis Prešp. 305 v kap. de aqua; gyeſſep Rajhr. v pozn. tamt., za to: gyesep Rozk. 587. — Který (rybář) w kterém geſpie výklestek (učiní) KolA. 17[b] (1492, ve WintObr. 2, 531 chybně: v kterém jespí). Napomenut, že jest se ujal geſpu, kterýž jest obecní, a že jest prautí dal posekati atd. KolL. 27[a] (1603).

jěskyně, -ě, fem., *jeskyně, Höhle;* srov. stsl. *(j)askъ* arca, z **ēsk-*. — Jako lev w gieſkiny své in spelunca sua ŽKlem. 9, 9 (30), jako lev w gieſky... (nedopsáno) svéj ŽWittb. tamt.; z geſkiň lvových HusŠal. 77[a]. Postavi tě w geſkyni skály in foramine petrae Ol. Ex. 33, 22. Lišky ieſkynye mají foveas JeronMus. 8. Ani pohltni mne hlubina, ani nuť geſkynye na mě úst svých neque urgeat super me puteus os suum ŽPod. 68, 16. Ta gieſkynye Pass. 312, z gyeſkynye t. 366, k gieſkyny t. 342, w gieſkyny t. 311 a j.; do gieſkynye Hrad. 12[a]; w gyeſkiniech in penetralibus Koř. Mat. 24, 26; do geſkyn Ol. 2. Mach. 6, 11; gyeſkynye spelunca Mus. Gen. 23, 17; geſkynie anfractus Prešp. 79, amfractus Rozk. 98; geſkynye též BohFl. 137, Nom. 69[b], geſkinie též RVodň. 53[c]; geskynie antrum Veleš.

jěskynný, adj. z *jěskyně, Höhlen-.* — Ústa geſkynna os speluncae Ol. Jos. 10, 22; k ústóm geſkynnym t. 10, 18.

jěsle v. **jěsli.**

jěsli, -í, plur. fem., *jesle, Krippe;* stsl. *jasli* praesepe, z pův. *ēd-,* zdlouženého z *ed-,* edere, a *-tlь,* v plur. *-tli.* Slabika první je někdy zdloužena; po předložkách bývá *ň-* m. *j-,* a analogií bývá tak i jindy. — Nebude hovado w gieſlech non erit armentum in praesepibus ŽWittb. Hab. 17, za to v ŽKlem. nejasné: nebude brawieti w gieſly. To přístřěšie gyeſly jmějieše ML. 46[a]. V plénky jeho (Maria Ježíše) obinula a položila w geſlech ChelčPost. 21[b]; jehož v nijeſly položili Štít. ř. 23[b]; dietě w geſlech ležieše ML. 46[b]. Sprostné geſly Ježíše chovaly jsú Pass. 60; gieſle hrubé Krist. 24[b]. Osel..., ješto sě hrstí sěnem nebo otavú dá k geſlem přilúditi Tkadl. 34[a]; k geſlem tělestné rozkoši HusPost. 61[a]. — gyeſly praesepe Vít. 93[b]; gyeſle praesepium Rozk. 2855, geſſle též BohFl. 633, nyeſle též Prešp. 1904; boží nieſſly Christi praesepe SekvE. 7[a], w nieſſlech t. 12[a]; ot gieſlij Krist. 72[b], k geslem Baw. 119, w geſlech Pass. 85.

jěslicě, -ic, plur. fem., demin. z *jěsli.* — Položila jest (Marie Ježíše) w geſlici (m. -ě) HusPost. 13[a].

jěsličky, -ček, plur. fem., demin. z *jěslicě.* — (Marie) porodila jest syna svého prvorozeného a plenkami jeho obinula a položila w geſličžky ChelčPost. 21[a]. (Ježíš) w geſliczzkach odpočívá Kruml. 317[b]; v-geſliczek t. 306[b].

jěslky, -lek, plur. fem., demin. z *jěsli:* sprostným gyeſlkam Rúd. 22[a].

1. **jěsně** (?), m. *jěstně (?),* -ě, fem., *jídlo nějaké:* prandia dicis oběd, geſnye fercula,

torpa rohlíček Prešp. 1711 v kap. de convivio; gyessnye též Rozk. 2576 *(fercula,* plur., dárek za oddavky DC., gericht, spise Diefb. Gloss.). Srov. *jěstojska.*

2. **jěsně,** adv., kompt. **jěsnějie**; v. *jasný.*

jěsniti, -ňu, -níš, impftiv., *jasniti, klar, hell machen.* — Tvář má sě yeſny Orl. 78[b]; geſniti serenare Lact. 229[d].

jespiti, -ṕu, -píš, impftiv., *nandšeti (zemi, písek), tvořiti jesep:* oznámil, že se (v řece) z jedný strany bere a ujímá, z druhý pak že se yeſpi, a tak štěstí i neštěstí jest KolL. 27[a] (1603). Srov. *jesep.*

jestli, jestliže, conj., *si, wenn;* v. **býti.**

jestník(?): geſtnik *jeculentum, dásněnka palatum Prešp. 1248 v kap. de membris, gyestnyk *geculentum Rozk. 2026; nejasné.

jestnost, -i, fem.: geſtnoſt *essentia* MamF. 88[b]; srov. *jestný.*

jestný, adj., *jsoucný, bytný;* uměle utvořeno z 3. os. sing. *jest.* — geſtny, tělesný MamV.

jěstojska, -y, fem., *krmě, Speise;* srov. srb. *jestojska* cibus(?) Mikl. Lex. s. v. *jasti.* — gieſtoyſky escae ŽGloss. 77, 30; ješče k[i]rmě jich biechu v ústech jich adhuc escae eorum erant in ore ipsorum ŽWittb. tamt., a nad kirmye připsáno: geſtoyſky. Dušě viece platí než gyeſtoyſka plus est quam esca EvSeitst. Mat. 6, 25.

jestojský, adj., *skutečný, bytný, wirklich, wesentlich.* — Odtud *adv.* **-sky:** (Kristus) do třetieho dne v rově ležěti chtěl, to jest proto učinil, aby, ež jest geſtoyſki byl umřěl, dolíčil Krist. 104[a]; aby, ež jest geſtoyſky byl umřěl, dolíčil Pass. 209 a PassKlem. 82[a]. Jest tu duch svatý v jestojství neviděn, ale byl jest tu geſtoyſky PassKlem. 99[a]; ale (duch svatý) byl tu geſtoyſky svú svatú milostí Pass. 261, byl tu geſtoyſki svú svatú milostí Krist. 113[a].

jestojst v. **jestost.**

jestojstvie, -ie, neutr., *bytnost, Wesenheit.* — Však jest tu duch svatý w geſtoyſtwi svého veleslavenstvie neviděn, ale byl tu jestojsky svú svatú milostí Krist. 113[a], w geſtoyſtwy PassKlem. 99[b], w geſtoſwy (sic) Pass. 261 (místa stejná). Mé geſtoyſtwye essentia PassKlem. 80[b], ML. 118[a]. »Dnes se mnú budeš v ráji,« jako by řekl: »tvá dušě se mnú bude a mé geſtoyſtwie uzří« Krist. 101[b].

jestost, -i, fem., *bytnost, Wesenheit;* uměle utvořeno z *jest* est. — A tu lotrova dušě jeho (Kristovu) svatu geſtoſt uzřěla Pass. 204; — jeho svatú geſtoyſt PassKlem. 80[b] a ML. 118[a] (místa stejná), — *jestojst* podle *jestojstvie, jestojský,* v. t.

jestovky(?), plur. fem., prý *neduh nějaký:* morfea geſtowki, sit emorroides neſſtowki Prešp. 1610 v kap. de languoribus; goſtowky Rozk. 2387 (morphea = Grind etc. Diefb. Gloss.).

jěstřáb v. **jastřáb.**

jěstřěbí, adj. z *jastřáb, jěstřáb.* — Je ve *jm. místním* **Jěstřěbie,** -ie, neutr.: in Geſtrzebye HusKázD. 89[b], de Gestrzeby TomZ. 1416 st 190.

jestva, prý *species:* est species geſtva, sed wſtava sit apotheca, electuarium lektvař atd. Prešp. 791 v kap. de radicibus; geſtwa species Rozk. 1492; strojené.

jestvie, -ie, neutr., též **jestvo,** -a, neutr., *podstata, Substanz;* z *jest-stv-,* uměle utvořeno z *jest* est. Srov. stsl. *jestьstvie* a *jestьstvo* essentia, natura, proprietas. — Z gieſtwie otcova urozen ex substantia patris ŽWittb. Athan. 226[b], ŽMus. Athan. 4[b]; z wieſtwie (sic) mateřina urozen ex substantia matris ŽWittb. Athan. 226[b], z gieſtwie mateřina ŽMus. Athan. 4[b]. Pohaněním gieſtwa confusione substantiae ŽWittb. Athan. 227[a], ŽMus. Athan. 4[b].

Jesu-krist, Jezu-krist, Jezi-křist, Ježi-křist(?), -a, masc., *jm. osobní,* z lat. *Jesus Christus.* — yezukriſt Pass. 283, náš milý pán gezukriſt NRada 245; iheſucriſta svD. 63, Iheſu criſta Mast. 247, iheſu kriſta ŽWittb. Athan. 226[a]; od boha syna gezucriſta Pass. 277. — Ihezy crziſte, živý chlebe KatBrn. 65, w gezy krzyſta jáz úfaji t. 454; — pro iezy crziſta Marg. 70, (duši) musíš iezi crziſtu dáti t. 265, Iezy crziſtu, jeho synu t. 132, Iezy crzyſtu t. 63. — *Adj. possess.* **-óv:** příklad Geſukryſtow

Alb. 32ᵃ, gezu kriſtowo narozenie Pass. 277.

Jesus, jen sing. nom., *jm. osobní,* z lat. — Vzděno jest jemu jmě iesus Krist. 22ᵃ; yesus kriſtus ŽPod. Athan (list 102).

Jěš, -ě, masc., *jm. osobní, Jan;* z *Jěch,* v. t. — Johannis dicti Jess Běl. 1421. Srov. *Jěšě.*

Jěša, Jieša v. Jěšě.

Jěšátko, -a, masc., *jm. osobní,* z *Jěš, Jěšě, Jěch.* — Ješátko súkenník Běl. 1464.

ješčba, -y, fem., *bytnost, podstata, substantia, Wesenheit;* z *jest* est. — Buoh i člověk jsi v jednostajenstvě jedné geſſczby Jeron. 49ᵃ, v jednostajenství jedné geſſczby JeronMus. 28, v jednostajenství jednéj geſſczby ROlB. 51ᵃ (místa stejná). Tě s otcem v jednéj podstati neb geſczbye rovna jsúce ukázal ROlB. 51ᵇ, v jednéj podstati neb geſſczbie JeronMus. 28 (též).

ješče, adv., *ještě, ještě nyní, dosud, noch;* stsl. *ješte,* pol. *jeszcze* atd., z *j-eske,* srov. ř. *ἔστι,* lat. *usque* Zub. v KZ. 1889. — Ta dva prorádcě... radiesta sě nejednako, nevědúce geſchze, kako bylo jima svého krále jieti AlxBM. 1, 4. Tehdyže král z Macedonie geſcze tak, nessada s koně, vzmluvi AlxŠ. 2, 13. I řku geſſchze..., že pohanská všě (moc) zmiše AlxH. 12, 29. Ten šturm stá geſſchze viece, nežli pⁱlná dva měsiecě t. 8, 29. Jinošě, rytierstvo mladé, jimiž geſtye mladost vl(a)de AlxV. 346. ieschzes mi sě viece měte, ž' neviziu... LMar. 28. geſcze vám povědě... Hrad. 11ᵇ. Geſſte proši tebe... OtcB. 53ᵃ. — Živ bude geſcze až do koncě et vivet adhuc usque ad finem ŽKlem. 48, 10; geſcze pokrm jich bieše v ústech adhuc t. 77, 30. — Neb tak sě i geſſchze stává, že čest nravy proměňává AlxH. 6, 27. Jakž sě snad hi geſſchze děje PilB. 20. Tu jest i geſſtie ŠtítBud. 11; neb ť sě i geſſtie tiem nestydím t. 169. — Dokovadž geſſcz utiekáše BiblD. 1. Par. 12, 1, m. ješče. — geſce Túl. 92ᵇ, ieſchze ApŠ. 134, geſchze Jid. 16, yeſcze Pass. 344, geſcze t. 278; geſcze adhuc ŽWittb. 36, 10, geſſcze ŽPod. 48, 10.

Jěšček, Liešček, -šečka, masc., *jm. osobní,* demin. z *Jěšek, Jěch,* v. t. — Jesseczkonis TomZ. 1397 n 37.

jěščer, -a, někdy **jěščeř,** -ě, masc., stsl. *jašterъ* lacerta. Slabika první i v textech přísných (Pass., OtcB. a j.) bývá často bez jotace. — *Ještěr, drak, ještěrka, Drache, Eidechse.* Gieſcer draco ŽGloss. 103, 26, yeſczer ŽWittb. tamt.; geſczera draconem ŽGloss. 90, 13; yeſceroue dracones t. 148, 7, geſczerowe ŽWittb. tamt.; bieše geſczer velmi jědovatý Pass. 224, ten geſczer tamt., geſczerow t. 349; gieſſtierze veliký! draco magne Ol. Ezech. 29, 3; gieſſter OtcB. 23ᵇ (3), a geſſter t. 22ᵇ (6); gieſſczera t. 99ᵃ, gieſſtera t. 29ᵇ a geſſtera t. 23ᵃ (2). — hadóv a geſſtierzow Kruml. 404ᵃ. — geſſczer cerastes MamA. 18ᵃ (cerastes = hornwurm, hornslang Diefb. Gloss.), RVodň. 56ᵃ, yeſczer též BohFl. 206; geſczer *terastres Prešp. 508 v kap. de nominibus serpentum, gyesczer též Rozk. 978. geſſczer *capitenus Prešp. 353 v kap. de piscibus, Rozk. 708, yeſczeri (scorpiones) ŽGloss. str. 172ᵇ; — geſczer lacerta RVodň. 51ᵇ. — *Rostlina toho jména:* hadovka vel geſſtier serpentina minor RostlF. 12ᵇ; geſſtier ostracion t. 12ᵃ; geſſtir RostlC. 33ᵇ; vezmi yeſſtier i zvařiž jen Chir. 259ᵇ; vezmi geſſtier, zeměžluč... t. 222ᵇ.

jěščerčí, -řčí, adj. z *jěščerka.* — Národe gyeſczierzczy progenies viperarum Lit. Mat. 12, 34, k tomu glossa: ksenci. Vy (črtie) jste hadového roda, gieſczerczieho k tomu ploda! Hrad. 12ᵃ.

jěščeřicě, -ě, fem., *ještěrka, Eidechse.* — To křiví die, by ta geſſtierzice bydlila v ohni ChirB. 293ᵇ; to lží, by ta geſczerziczie bydlila v ohni RVodň. 163ᵇ. Jědovatých geſſczerzicz Kruml. 315ᵇ.

jěščeřičí, adj. z *jěščeřicě.* — Zárodci gyeſſczerziczy EvZimn. 1.

jěščerka, -y, fem., *ještěrka, Eidechse.* — Ježíš ot ňeho (Jakuba) geſczerku odlúči i káza jemu atd. ML. 55ᵇ. Diábla s svú ženu gieſczerku Pass. 336. — gyeſtyerka lacerta Mus. Lev. 11, 30, geſſtierka Ol. tamt.; gyeſterka lacerta Vít. 94ᵇ, gyeſterka

Nom. 70[b]; geſtierka lacerta Prešp. 512, geſterka BohFl. 203.

ješčeróv, adj. possess. z *ješčer.* — Ty jsi zlámal hlavy geſczerowy draconis ŽWittb. 73, 14. — Z toho dále **-ový,** adj.: zamútil si hlavy geſſczerowe capita draconum ŽPod. 73, 13, ŽWittb. tamt.: hlavy geſczerowy. Žluč geſczerowa draconum ŽWittb. Deut. 33, geſſczerowa ŽPod. tamt. Jazyk geſſtierowy viperae Ol. Job. 20, 16; jěd geſſczerowy aspidum ŽPod. 139, 4.

ješčinošě v. **jiestinošě.**

Ješě, Iiešě, -ě, masc., *jm. osobní,* z *Jěch, Jan.* — Jeſſye filius Peſſconis Lún. ks. 1389; Jeſſye carnifex t. 1390; — Jeſſa carnifex t. 1394, bratře Jeſſo Dobr. LitMag. 3, 71 ze žalt. rkp. z r. 1475 (přípisek starý); Gijſſa stoje v radě KolAA. 145[a] (1517).

Ješek, -ška, masc., *jm. osobní,* později *příjm.;* z *Jěch, Jan.* — Jindřich s yeſſkem vždy o Švábiech biesta DalC. 97, t. Jindřich Lipský s Janem ze Stráže. — (Sigillum) Johannis de Mesiriz Reg. III, 1322, a vedle toho: Jeschken von Mezerietsch t. 1317; Johannes de Crabarn t. III, 1330, a vedle toho: Jesconis de Crawar t. IV, 1337; Johannes Chyterka Lún. ks. 1391, a vedle toho: Jessko Chyterka Běl. 1390. gessek Johannes BohDial. 351; Jeſſek Lún. ks. 1400; Gyessek UrbHrad. 3; Jesconis de Kluck Běl. 1348; Johannes dictus Geſſek KolB. 41[a] (1496); prodal duom Janowi Geſſkowi t. 11[b] (1494).

Ješík, -a, masc., *jm. osobní,* demin. z *Jěch, Jan.* — Jessyk UrbE. 253; Jessikonis TomZ. 1430 n 175.

Ješin, adj. possess. z *Jěcha.* — Je v **Ješín,** -a, masc., *jm. osobním:* Giessino coquo TomZ. 1420 m 29, — a *jm. místním:* de Gessin t. 1433 st 167.

ješť- v. **ješč-.**

ješto, někdy také **ježto,** relat. absol., = nč. ob. *co* (též relat. absol.); vlastně sing. neutr. nom. akk. *jež* quod s enklit. *-to,* skleslé v relat. absol. Srov. *jež.* — Bývá místo náležitých pádů zájmena vztažného masc. *jenž* qui, fem. *jěž* quae, neutr. *jež* quod atd., a doklady s absol. *ješto* jsou v stč. hojnější, nežli doklady s tvary náležitými. Na př.: ten ť jest, geſto mezi dveřmi sedí Pass. 324, *ješto* m. *jenž;* ty s' ten, yeſto s' svú krví zemi skropil t. 461; jedno ač hospodin střieci bude města, darmo bdí, gezto střěže ho ŽKlem. 126, 1; ten, geſſto vešken svět stvořil NRada 249; co jsi ztratil času, geſſto ť sě viec nenavrátí t. 1953; jako den včerajší, geſto minul dies, quae praeteriit ŽKlem. 89, 4; ten pták, geſſto kostí nemá Lact. 235[c]; není muže, geſſto by všel k nám Br. Gen. 19, 31; — sestra, yeſto za mužem bydléše Pass. 451, *ješto* m. *jěž,* fem. sing. nom.; siet, yeſto siré dušě lapá tamt.; v řěku, yeſto teče t. 377; matka, geſto jeho z svatého křtu zdvihla t. 404; žena, yeſto byla slepa t. 471; tovařišku, yeſto je trpěla t. 473; pomsta krvi..., geſto prolita jest t. 78, 10; — o válcě, yeſto dievky s mužmi jmiechu DalC. 6, *ješto* m. *juž, již,* fem. sing. akk.; rúhotu, gezto sem následoval ŽKlem. 118, 39; té radosti, geſſto ť mají ti, jenž atd. NRada 1965; — tvá syny sta, geſto s' mněla, byšta byla utonula Pass. 291, *ješto* m. *jěž,* masc. du. akk.; ta řetězě, geſſto byla přinesla t. 395; — vstaňte..., ieſto jiete chléb bolesti qui manducatis ŽKlem. 126, 2, *ješto* m. *již,* masc. plur. nom.; v okolek těch, geſto sě ho bojie t. 33, 8; posmievanie těm, gezto v okolcě našem sú t. 78, 4; mnozí sú, gezto následujiú mě multi, qui t. 118, 157; všickni, ieſto tě zdržie, nebudú pohaněni t. 24, 3; všěch, geſto dělají nepravdu ŽWittb. 5, 7; všěmi, geſto sú sě kdy narodili Pass. 277; všěcky, yeſto tvé jmě vzývati budú t. 381; všickni, geſto pracijete a geſto ste obtieženi t. 325; těm, yeſto nevinni jsú t. 454; (ti), gyeſto biechu bojěvali AlxV. 1831; ti, deſto (sic) manželstva otpověděli sě Túl. 25[b], děšto m. ješto; — sľuby tvé, gezto navráciu vota, quae reddam ŽKlem. 55, 12, *ježto, ješto* m. *jěž,* masc. plur. akk.; — ty dušě, yeſto sú byly hřiechy obtieženy Pass. 487, *ješto* m. *jěž,* fem. plur. nom. akk.; rukavicě, geſto smy tam ostavili t. 382; knížky, yeſto d'ržieše t. 383; —

gesto s' sv'rchoval, sú ť zkazili quae perfecisti ŽWittb. 10, 4, *ješto* m. *jěž,* neutr. plur. nom. akk. — Grammatický pád, absolutivem nevyjádřený, bývá vysloven přidaným demonstrativem, někdy *ten,* obyčejně pak *jen:* byste sě chovali toho, gesto mnozí to činíte Hrad. 131ᵃ, *ješto to* m. *jež;* budeš-li pohnán z dědictvie, gesto za to správce máš VšehK. 76ᵃ, *ješto za to* m. *za ňež, za které;* jsú jiní listové, gesto tiech listóv množstvie jest t. 245ᵇ, *ješto těch* m. *jichž, kterýchž;* — dar..., ĝto gey ani zlatem ani střiebrem... nemóž kto zaplatiti Tkadl. 16ᵃ, *ješto jej* m. *jejž, který;* onono slovo, ĝto gie Šalomún praví t. 9ᵇ, *ješto je* m. *jež, které;* milost, ĝto gi k nie (pohan k své choti) měl t. 9ᵃ, *ješto ji* m. *již, kterou;* téj, ĝto ť se já gie ustýdám Tkadl. 26ᵃ, *ješto jie* m. *jiež, které;* ktož dsky píše, gesto gemu řiekají ingrossator VšehK. 264ᵇ, *ješto jemu* m. *jemuž, kterému;* k tomu poručníku, ĝto gev jest sirotek poručen Tkadl. 8ᵃ; svú dokonalú mocí, gesto gij nic nemuož odepřieti Lact. 4ᵈ, *ješto ji* m. *již, kteréj;* to protivenstvie, ĝto o niem s námi tak mluvíš Tkadl. 27ᵃ, *ješto o ňem* m. *o ňemž, o kterém;* u oltáře, gesto kněz na niem mši slaužil Lobk. 10ᵃ, *ješto na ňem* m. *na ňemž, na kterém;* tu jest kapla, gesto svatá Helena w nije mši slýchávala t. 99ᵇ, *ješto v nie* m. *v niež, v kteréj;* těch všech daróv, ĝto ge máš od boha Tkadl. 11ᵇ, *ješto je* m. *jěž, které;* mnoho ctností ĝto ť jsú gimi obdařeny mnohé panny a panie Tkadl. 16ᵃ, *ješto jimi* m. *jimiž, kterými.* — Bývá dále místo vztažných příslovcí *kde, kam, kdy;* pro zřetelnost je k absolutivu někdy přidáno příslušné příslovce demonstrativní. Na př.: tu, yesto i dnes predikáteři klášter mají Pass. 411, *ješto* m. *kde;* tu, yesto s ním bydliti budeš t. 479; chce-li kto, tam, gesto sem čeledi učinil pomluvu (výklad), móž čísti Štít. uč. 132ᵇ; z toho krajě, gesto ty dědiny záležé Řád pz. 66; k tomu kostelu, yesto s. Amator hrbí Pass. 475; na to miesto, gesto bratřie sedajíc mluvie t. 416; na to miesto, yesto krščen, přišel t. 471; na to miesto, gesto byl Saul Lit. 1. Reg. 26, 5; v to miesto, gesto hřebové tčali Krist. 110ᵃ; na tu púšči, yesto ižádný nebydlí Pass. 459; v kaple, gesto svatý kříž nalezen Lobk. 232ᵃ; — vtrhl před Siraz, gesto sě Loktek tu zavřěl Pulk. 167ᵃ, *ješto tu,* m. *kdež;* — nepohnal mne tu t'rhem, gesto moji ľudie chodie Rožmb. 29, *ješto* m. *kam;* chvátaj k věčnému životu, gesto ť všichni věrní spějí NRada 1515; — v tu hodinu, gesto ku primě zvonie Řád pz. 66, *ješto* m. *kdy, když;* podletnieho času, gesto ť ožívá kořenie NRada 1701; gesto vypřisieci z ran modrých, právo popřisieci Rožmb. 73.

jěšut, -i, fem., *marnost, nicota, Eitelkeit, Nichtigkeit;* srov. stsl. adv. *ašutь, ašjutь* frustra. — Všěcka yessut vanitas ŽWittb. 38, 6; (oči mé ať neuzří) giesuti vanitatem ŽGlossKlem. 118, 37; člověk giessuty podoben vanitati ŽWittb. 143, 4; milujete giessuti diligitis vanitatem t. 4, 3; mluviechu giessuty vanitates t. 37, 13; gessuti mluvi(li) sú vana t. 11, 3; yessuty vzmluvieše vana t. 40, 7; nenáviděl si chovajúcích giessuty vanitates t. 30, 7; w giessuty svéj in vanitate ŽWittb. 51, 9; w giessutiech svých in vanitatibus t. Deut. 21. — Oni w gesut hledali dušě mé in vanum ŽWittb. 62, 10, *v-jěšut = marně;* jenž nevzal w gessut dušě své in vano t. 23, 4; boha w giessit nejmenujte Hrad. 95ᵇ; aby člověk... nejmenoval jmene jeho w giessiut t. 118ᵇ.

Jěšutbor, -a, masc., *jm. osobní:* (testis) Jesutbor List. 1225; (praesente) Gesutborio de Racowe Reg. II, 1276.

jěšutenstvie, -ie, neutr., *marnost, Eitelkeit.* — Otvrať oči moji, ať neuzřie giessyutenstwie vanitatem ŽWittb. 118, 37; aby přělstili gessitenstwie ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum t. 61, 10 (přeložení nevhodné), w gessytenstwy v témže ŽPod. tamt. Rozdráždili (sú mě) v svém gessytenstwy in vanitatibus suis Mus. Deut. 32, 21. (Hněvajíce boha) svým gessytenstwym in vanitatibus suis Lit. 3. Reg. 16, 13, Br. tamt.: marnostmi svými. Když jej svatý

Amator z toho gyeſſitenſtwie tresktal Pass. 384. Druhý diábel žalováše a řka: Já ť sem gyeſſytenſtwie, jímžto s' ty hřiechem rozličně hřěšil t. 397. — Ostaň toho geſſytenſtwie ab his flagitiis Otc. 127[b] (překlad neshodný).

jěšutně v. jěšutný.

jěšutnost, -i, fem., *ješitnost, marnost, Eitelkeit.* — Milujete gieſſiutnoſt vanitatem ŽKlem. 4, 3, geſſytnoſt ŽPod. tamt. Nenáviděl si chovajících geſſytnoſty vanitates ŽPod. 30, 7; geſſytnoſt mluvili sú vana t. 11, 3; nevzal w geſſytnoſt duše svéj in vanum t. 23, 4. Střěz sě gieſſutnoſti velikaké Hrad. 49[a]; vzdvihni (žádost) gieſſutnoſti ot tvého srdečka dveří tamt. — Nad gieſſiutnoſt následovali sú dušiu mú supervacue ŽKlem. 34, 7, *nad jěšutnost, nad jěšutnosti* za lat. *supervacue;* zlosti činiece nad yeſſiutnoſti supervacue t. 24, 4, za to Br.: bez příčiny, Bibl. 1857: lehkomyslně.

jěšutný, adj. z *jěšut, marný, prázdný, eitel, leer;* za *-š-* je někdy *-št-.* — To vše činí člověka yeſytna Alb. 97[b]. geſſutni syni člověčí vani ŽWittb. 61, 10, gieſiutni ŽKlem. tamt., geſſytny synové ŽPod. tamt. Jáz gieſſitny a tělestný humanior Ol. 3. Esdr. 8, 11 (překlad volný). Otpadnu... ot nepřátel mých gieſſiuten inanis ŽKlem. 7, 5. Nesedal sem v sňatku geſutnem in concilio vanitatis ŽWittb. 25, 4, zborem geſſytnym ŽPod. tamt. Bohaté opustil gieſſiutny inanes ŽKlem. Magnif. 53. Nasytil dušiu gieſiutnu inanem ŽKlem. 106, 9, duši geſſytnu ŽPod. tamt. S'rdce yeſſutno jest cor vanum ŽWittb. 5, 10, geſiutne ŽKlem. tamt., geſitne ŽGlossKlem. tamt. Následovali sú geſſytnych věcí vanitates Lit. 4. Reg. 17, 15. Ot gyeſytneho mluvenie úst svých nemohú staviti Alb. 8[b]. Mnoho řěči prázdné a gyeſtytne (sic) t. 92[b]. Řěč gyeſutna gyeſutneho svědomie jest svědek Túl. 56[a]. Pro yeſſutnu chválu Pass. 384; aby gieſſytnu chválú lucerna jeho svatosti nepohasla t. 281; gyeſſytne chvály t. 451. A tak gieſſitna a marná chvála podštívá srdce ŠtítBud. 202. Jež vychodie (ze rtóv) mých, neučiním gieſſiutna non faciam irrita ŽKlem. 88, 35. (Dievka) gyeſſitneho zámysla Pass. 320. Nebo geſutna zdravie člověčie vana salus ŽWittb. 59, 13, m. jěšutné; geſſytnu radost Modl. 8[a]; nad geſſytnu věcí super re vana Mus. Deut. 5, 11. geſſitne vana MamA. 36[b]. Marní lidé dřéve přistúpie k gyeſtitnemu (sic) Alb. 30[a]. Myslili sú geſſytne inania ŽPod. 2, 1; mluvili sú geſſytne vanitates t. 37, 13. — *Adv.* **-ně:** Však sě vše gyeſſyutnye děje, ač kto na kterú čest (sp)ěje, když co bóh komu nepřěje AlxV. 2283. yeſutnie sě zamucije člověk vane conturbatur ŽWittb. 38, 12; zajisté gieſſiutnye mútí sě všeliký člověk vane ŽKlem. tamt.; či-li gieſſiutnye ustavil si syny člověčie? vane t. 88, 48; geſitnie ŽGloss. Klem. tamt. Kako jsú (tvoji předkové) na světě bydlili, dobřě-li či křivě..., múdřě-li či gyeſſitnye Pass. 385. Ktož gieſſiutnye boha vzývá Hrad. 95[b]. Ktož dává co svého marně nebo geſſitnye AlbB. 1[b]. geſſytnye činili vane egerunt Lit. 4. Reg. 17, 15.

jětel v. dětel.

jěti, jědu, -eš, impfstiv., *jeti, fahren.* Z koř. *ê-* vehi, v některých tvarech s příponou kmenovou *-do, -de; j-* je hiatové. — V ty mi sě lesy giety žádá Hrad. 5[b]. (Král) zamysli chtě giety lovit PilB. 2. Uda sě j'mu (Alexandrovi) gyety tady, kdežto sú trojské ohrady AlxV. 711. (Darius) kázal žéci, kadyž chtěli gyety Řěci t. 2295. (Alexander) musi wen dyety na pole AlxB. 7, 31, m. ven jěti. Tomu ť by slušelo tam gedti (sic) Baw. 237; král tiem poče vesel býti, že chtie takoví hosté s ním gedti do země jeho t. 283. (Jidáš) běžav... preč na moře, jadyž ni cěstu ni sledu, kdež neznati, kto kam giedů JidDrk. 95. gíede každý PilB. (Břěcislav) do kláštera gyede jězdecky, ale klášter vybi vojensky DalC. 42, giede DalH. tamt. (Poslové) giedu tam s velikú pýchu, a když v Alexandří bychu, jidú na hrad Kat. v. 215. Všickni pospolu gechu TandZ. 180[b]. Když (Oldřich) sk'rzě jednu ves gedhieſe DalH. 41. Boreš s Havlem z země gyedyeſta DalC. 85. Když spuolu (Kristo-

forus s diáblem) po cěstě gyedyeſſta, kříž atd. Pass. 359. giediechom do Jeruzalema ascendebamus Lit. Skutk. 21, 15. S obú stranú toho voza... gedieſſe dvanácte muží AlxH. 2, 14; za tiem vozem bliz gedyechu, jež rodina králi biechu AlxV. 1233. gyed s bohem! DalC. 44; gied domóv! Pass. 452; giedmy tam! Hrad. 5[b]; gied za ním! persequere MamA. Byl mnohý nevěda, kam chtěl král, kam-li byl gieda AlxBM. 2, 21; král gieda PilC. Jenž pro kořist rád gel z domu AlxV. 536; sestra giela Pass. 451; kdyžto na vojnu kam gieli AlxH. 4, 10. By na lov v hojnéj čcti gien(o) PilB. 7. gewſſe k hrobu Mill. 7[b].

jětie, -ie, neutr., *jetí, zajetí, Gefangennehmung; z jętьje,* v. *jieti, jmu.* — Nedal nás w gietie in captionem ŽWittb. 123, 6, ŽKlem. tamt. W gietyu vediechu ny captivos ŽKlem. 136, 3, v ŽWittb. věrněji: yaty vedli ny. Přiď jemu osídlo, jehož ť nevie, a getie, kteréž jest skryl, dosiehni jeho captio Kladr. žalm 34, 8. Střežte sě getie babylonského ŠtítBud. 177. Ktož co ukradne, nesnadně getye ujde ChirB. 39[a]. O gyety koně Rožmb. 209; o gyetiv svědka t. 209; z gyetye jeden póhon t. 160. — gietie captivitatem ŽWittb. 125, 1, yetie ŽGloss. tamt.; gietie captivitatem ŽKlem. 67, 19, gietie osídlné interitum laquei t. 34, 7; getye captio Prešp. 1516; yatie captio Veleš.

Jětřich v. *Dětřich;* — **-óv Berún** v. *Berún.*

Jětříšek v. **Dětříšek.**

jěv, -a, -u, masc., *jev, zjev; deverbativum z jěviti.* — Milostivě s svú čeledí přebývaj..., buď rád vesel mezi nimi, oni s tebú, a ty s nimi buď podle jasného jevu, jakž bez daremného hněvu... odoláš mnohému sváru ROtc. ve Výb. 1, 918, podle yaſneh(o) gewu ROtcP. 327. Srov. *jěvo.*

jěv-, *na jěvě, na jěvo,* v. **javo.**

Jevíněves, -vsi, fem., *jm. místní,* z *Jevina ves:* in Gewinowsi TomZ. 1403 std 231; nč. *Jevině-ves* Pal. pop., z lok. *Jevině vsi.*

jěviti, -vu, -víš, impſtiv., *jeviti, offenbaren, zeigen;* stsl. *javiti* ostendere. Zde nedoloženo, v. *zjěviti.*

jěvo, *na jěvo, na jěvě,* v. **javo.** — **Jěvo,** -a, neutr., *vážnost, opravdovost, Ernst:* ioca špíle..., amor milost..., serium gevo..., tristitia smutek Prešp. 1268, v kap. de motibus corporis (serium = Ernst, Ernstlichkeit Diefb. Gloss.); srov. *jěv.*

jěz, -a, -u, masc., *jez, stav, Wasserwehr;* stsl. *jazъ* stomachus, canalis. — S mlynných giezow PilA. 20. Kto jmá mlýny a gezy súditi Pr. pr. 251; nejmá ižádný jiný mlýnuov a gezuow súditi tamt. Bez škody mostu a gezuow KolAO. 11[a] (1505); gez vejše aby dělán nebyl a šířka aby nebyla umenšena t. 50[a] (1525). — Splav..., přievoz..., obstaculum gez Prešp. 313 v kap. de aqua, Boh. min. 21[b]; gyez obstaculum Vít. 91[a], Rozk. 604; obstaculum giez RVodň. ad 67[b].

jezabelka, -y, fem., *název potupný pro ženu pyšnou, zlou,* z *Jezabel.* — Hyběť bude jemu (karateli) od jezabelky i od nevěstky líté Příbr. (Rozb. 723).

Jězbera, y, masc., *příjm.:* Mareš Gesbera Lún. ks. 1403.

jězd v. **jiezda.**

jězdcový, adj. z *jězdec, jezdcový, Reiter-.* — (Šalomún vystavěl) města gezdczowa civitates equitum Lit. 3. Reg. 9, 19. Kniežata gezdczoua duces equitatus Ol. 2. Par. 18, 30; gezdczowym číslem equitatus numero t. Deut. 17, 16, gyezdczowym číslem Mus. tamt. — Debsánie gezdczowe murmur exercitus Otc. 418[b] (překlad volný).

jězdec, -dcě, masc., *jezdec, Reiter; z jězditi,* stsl. *jazdьcь* qui vehitur. — Tdy sě j'mu uda vezřiece znamenati giezdczow mnoho AlxB. 1, 24. I uzřěl jest vuoz dvú gezdczyy Pror. 15[a]. Všel jest Faraon s vozy a giezdczy u mořе cum equitibus ŽWittb. Moys. 19, ſ giezdci ŽGloss. tamt.; vody... přiklopichu vozy i gyezdczye equites Mus. Ex. 14, 28; s gezdcziemi Ol. 3. Reg. 20, 20. — gezdecz eques Prešp. 2070, giezdcy equitatus Ol. Ex. 14, 9; gezdecz koněvý

ascensor equi Ol. Am. 2, 15, gezdecz ascensor MamA. 16[a], gezdcie ascensorem MamV. — *Adj. possess.* **jězdcóv** a z toho dále **-ový,** v. t.

jězdečský, adj. z *jězdec;* — odtud *adv.* **-ky:** (Břěcislav) do kláštera jěde gyezdeczky DalC. 42.

jězdilec, -lcě, masc., *kdo zjezdil mnoho světa, Landfahrer;* z adj. *jězdilý,* v. t. — (Mandevilla) jesti převelmi veliký lantfaréř nebo gezdilec Křiž. 444; slovutný gezdilec Mand. 1[a].

jězdilý, adj. z *jězditi, viel-, weitgereist.* — Žádný nesmie před kánem promluviti, kromě gezdylich lidí Mand. 68[a]; rytieři gezdily (pl. nom.) t. 1[a]; gezdily rytieř Tkadl. 38[a]; též ty, Neštěstie, mně pravíš, že s'... velmi gezdile tamt. Pro ni (Helenu) zahynulo XLII tisícóv rytieřóv pasovaných, kromě králóv a kniežat a jiných obecných dobrých lidí gezdilych t. 29[b].

jězditi, -žžu, -žďu, -zdíš, impftiv. (durat., pak také iterat. k slov. *jěti*), *jeti, jezditi, fahren;* z *jiezda,* stsl. *jazditi* vehi. — giezdye po městu slyšal sem ženu plačiúce, ApD. b (durat., nikoli iterat.). (Holomek) je všady doma, kdež giezdy Rožmb. 51 (též). Sta sě to časa jednoho, když gezdy v lese mnoho..., přiboda sě s cěsty u púšči pod krásný buk v jednu húšti, vzvrha na suk uzdu s koně poče spáti dřěvu sě kloně AlxV. 728 (též). (Dva poslové) jezdili sú do Benátek a kaupili tam velmi silného jedu Let. 588 (též). Kto mají k králi gezditi v poselství Pr. pr. 245 (též). Jižto giezdyechu venientes Ol. 1. Reg. 13, 15. — Dvorno jim (mužům) to bieše viděti i jěchu sě tomu smieti, že dievka okročmo na koni gyezdieffe, druhá po niej krásný kuoň vodieše DalC. 8. Ota (ciesař) dcerku krásnú velmi mějieše, téj krásě divit sě k dvoru kniežata gezdyechu t. 42, giezdhiechu DalH. tamt. Negezd daleko NRada 1204. Darius... gezdijffe po horách Alxp. 54.

Jězdoň, -ě, masc., *jm. osobní,* z *jězd-, jězditi.* — Gezdon z Opatovic Reg. II, 1281. — Odtud demin. **Jězdonec** (?), -ncě: Gezdontium presbyterum t. II, 1268, contra Jesdontium t. II, 1267, ipsi Yesdontio tamt.

jězě, -ě, fem., *báječná zlá bytost ženská, lamia.* — geze *pereda, dea bohyně Prešp. 26 v kap. de deo; geze *perereda Veleš.; gyeze lamia MamD. 310[b]. — Snad z *jěd-,* srov. *jědati sě, jědovati sě* = zlobiti se, *jěditi* = drásati, drážditi, stsl. *jadъno* cauter, *jaždati sę* cautere uti, — a dále *jězěnka, jězinka.*

jězěnka, jězinka, -y, fem., *báječná zlá bytost ženská, lamia;* srov. *jězě.* — Takové potvory, ješto mají tvář ženskú, tělo svinie a nohy konské a slovú gezenky Pernšt. Jer. Thren. 4, 3 (Vulg. tamt. jen *lamia,* v českém překladě podává se spolu výklad toho slova); za to Br.: dracy, Bible 1857: potvory. — Viem, že by (ty) sě, gezenko, zbauřila Rokyc. 276[b]; vím, že by (ty) se, gežienko, zbauřila RokycKl. 278[b]. Baba slyší (slovo protivné), a by ť jí prstem po ústech mrdl, uzřel by, že ť by se jako gežienka zsápala RokycKl. 118[a], že by se jako gezynka zsápala Rokyc. 227[b] (gežienka v rkp. RokycKl. z r. 1586, gezenka a gezynka v rkp. Rokyc. asi z r. 1500; gežienka je odchylka opisovatelova. Znění *jěz-* má oporu také v nč.: *jezinka* = zlostná zlá žena Jg. Us., *jezinka* = lesní panna ČLid X, 207, prý děti k sobě vábí a do vody stahuje Kott z Domažl.).

jezerce, -ě, neutr., demin. z *jezero.* — gezerce laculus SlovKlem. 58[a].

jezeřěnín, -a, masc., *kdo bydlí při jezeře.* — Odtud **Jezeřěné, -řany,** -řan, plur., *jm. místní:* Markwardus de Jezerzan UrbE. 242, de Gezerzan TomZ. 1401 n 35.

jezérko, -a, neutr., demin. z *jezero.* — Požíval lovením toho gezierka vedlé lauky KolBO. 108[b] (1499).

jezerní, adj. z *jezero, Teich-, Sumpf-:* po pastvinách gezernych in pastu paludis Ol. Gen. 41, 18.

jezero, -a, neutr., *rybník, bahno, jáma, Teich, Sumpf, Grube;* stsl. *jezero* lacus. — giezera vodná stagna aquarum ŽWittb. 106, 35, gezera ŽPod. tamt.; w yezero in lacum ŽWittb. 87, 5; w giezero in lacum

t. 142, 7, ŽKlem. 27, 1; w gezerzyech in stagnis Mus. Lev. 11, 9, w gezerach Ol. tamt.; z gezera biedy de lacu miseriae ŽGlossKlem. 39, 3. Co se gezera v Licku dotýče... a také toho hlubšieho gezera pod božími mukami..., že také těch gezer požíval sem (t. lovením ryb) KolB. 108^b (1499); kaupili sobě... lauku s břehy a s gezery... položenau v Licku KolČČ. 13^a (1542). — Skrze Daniele w gezeru lvovém Kruml. 63^a. — yezero stagnum MVerb., lacus BohFl. 46; gyezero lacus Vít. 91^a; gezero lacus Prešp. 294, RVodň. 63^d; gezera paludes MamA. 33^a. — Possessiones haec sunt: Klobúk..., u Kamene, v-Gezera etc. Reg. I, 1210; (bona) Klobúk..., u Kamene, v-Gezera t. 1237. — *Příjm.:* Jezeroni de Semdrazycz UrbE. 242.

jězev, též **jězv,** -zva, masc., prý *obluda toho jména;* stsl. *jazvъ* erinaceus. Patrně základ deminutiva *jězvec;* vyšel z povědomí a udržel se jen u významu pošinutém. — gezw cocodrilianus Prešp. 397 v kap. Clauda monstra (cocodrillus = lintwurm, wassertrach etc. Diefb. Gloss.); gezew cocodrilianus Rozk. 312.

jězevčí, adj. z *jězvec.* — Obuj tu nohu koží gezewczy Rhas. 189; sádlo gezewczie Chir. 24^b.

jězevec v. **jězvec.**

Jezi-křist v. **Jesu-krist.**

jězinka v. **jězěnka.**

Jězmaso, -a, masc., *příjm.:* Hanuſſii dicti Gezmaſo Lún. ks. 1410.

jezrub (?) v. **jeřrub.**

Jezukrist v. **Jesukrist.**

jězv v. **jězev.**

jězvec, -zevcě, masc., *zvíře toho jména; jezevec, Dachs;* z *jězv.* — gyezwecz cocodrillus Vít. 94^a. — gezvecz *lacro Prešp. 476 v kap. de bestiis; gyezwecz též Rozk. 932, Nom. 70^b, *lucro Nom. 70^b; gezwecz *lacro taxus RVodň. 52^b, *lareo MamA. 27^b; yezwecz *latro BohFl. 189, Veleš.

jězvina, -y, fem., *znamení do těla vryté, cejch:* ani... gieżwiny na těle budete dělati sobě neque... stigmata facietis Pr. Lev. 19, 28, srov. *jiezvenie.* — *Jáma, rokle, doupě, Grube, Höhle.* Skála w giezwinu dštěm učiněnú upadla BřezSnář. 167; ta giezwina domy i stromy pohltila tamt. Lišky mají své giezwiny a ptáčkové hniezda Kruml. 317^a. — Odtud *jm. místní* **Jězviny, Jězbiny,** plur.: silva Gyezwini UrbR. 397, Gezwina t. 430; z Jiezvin PoprR. 1; Jezviny, Jezbiny KotMíst.

jězviti v. **jiezviti.**

jež, -ě, masc., *ježek, Igel;* stsl. *ježь* erinaceus. — yeſſ irinacis (m. erinaceus) MVerb.; útočišče gezom herinaciis ŽPod. 103, 18.

1. **jež, ježe,** relat. absol., = nč. ob. *co* (též relat. absol.); vlastně sing. neutr. nom. akk. *jež* quod, skleslé v relat. absol. Srov. *ješto.* V dokladech za náležité *jěž* nebývá jisto, je-li *jež* absol., či skleslou jotací. — Bývá místo náležitých tvarů zájmena vztažného masc. *jenž* qui, fem. *jěž* quae, neutr. *jež* quod atd.: mieč okrúhlý, gez obrovnán na vše úhly AlxV. 982, *jež* m. *jenž;* (Neguzar) oboři sě po Filotě, gyez již bě u velikém potě, hna na ň s uostrú bradaticí... a snad by ho tu byl zabil, by jemu rány neoslabil Amyntas, yez ščít navrže t. 1698 sl.; — mast..., geze sstúpí u bradu ŽKlem. 132, 2, *ježe, jež* m. *jěž;* řěka, ies z rájě vytieká AlxH. 1, 20; — takž tu... smˡrt vzěsta, ges najlepšie z těch tu biesta AlxB. 3, 30, *jež* m. *jěž;* — za vozem (Dariovým) jediechu, gez rodina králi biechu AlxV. 1234, *jež* m. *již;* (Alexander) ztrati těch třetinu, gyez v tom piesce stonuchu t. 2189; (Darius) jmieše tisíc buvolóv, gez na voziech věžě táhniechu t. 2274; — a bývá dále místo vztažného příslovce, spojkou: od toho dne, gez póhon byl svědčen Rožmb. 76, *jež* = nč. *co, kdy;* — že mě odtud sehnal, gez má dědina nenie t. 43, *jež* = nč. *co, kde;* nepohnal-li ho (pôvod žalovaného) z Rožďalovic, gez s ženú sedí, proto póhon ššel (= je neplaten) t. 44.

2. **jež,** conj., *že, dass,* v. **že.**

ježák, -a, masc., prý *obluda toho jména;* z *jež.* — gezak *macrobita Prešp. 277 v kap. Monstra.

ježátko, -a, neutr., demin. z *ježě, mládě ježovo, ježkovo.* — Ježek vychoval jest gežatka ericius enutrivit catulos Kladr. Isa. 34, 15.

ježčátko, ježďčátko, -a, neutr., demin. z *ježčě, mládě ježkovo.* — Ježek schoval (m. vzch-) jest gezczatka enutrivit catulos Pror. Ol. Isa. 34, 15, ježek vzchoval gezdczatka Pror. tamt.

ježčě, -ěte, neutr., *mládě ježkovo, junger Igel.* — gežčata catulos (ericii) MamV.

ježďč- v. **ježč-.**

ježdíček, -čka, masc., demin. z *ježdík.* — Přinesl jsem mu koliks gezdiczku KolC. 216ᵇ (1589).

ježdík, -a, masc., *ryba toho jména, Kaulbarsch.* — (Nemocný ať jí) dobré ryby pečené, totiž štiky a gezdiky Sal. 302; daj (nemocnému) jiesti štiky... neb gezdiky t. 525. Okún a gezdik lidi svárlivé (znamenají) BřezSnář. 245. geždijk Lact. 290ᵇ.

ježě, -ěte, neutr., *mládě ježovo, ježkovo;* odtud *ježátko,* v. t.

ježek, -žka, masc., *Igel;* demin. z *jež.* — Dám jě u vládanie gyezkowy ericii Pror. Isa. 14, 23. Útočišče giezkom erinaceis ZWittb. 103, 18. — gezek ericinius Pror. Isa. 34, 11, ericius Vít. 94ᵃ, erinaceus Prešp. 474, Rozk. 928 a RVodň. 59ᵃ; cirogrillus (choerogryllus) MamA. 18ᵃ; giezzek ericius Ol. Sof. 2, 14; giežek choerogryllus t. Lev. 11, 5. — Strom Sluncuov... nenese ovoce, ale má na sobě některaké giezky neb šupiny jakžto kaštan, ale v nich žádného ovoce nenie Mill. 21ᵇ, t. j. ježky, *ježek = plod s obalem bodlinatým, jako je na př. na kaštanech;* v textě lat.: arbor... fructus non producit, sed facit *cricios, var. *circios, omylem m. *ericios.* — *Příjm.:* Gezek TomZ. 1436 n 273.

Ježí-křist v. **Jesu-krist.**

Ježíš v. **Ježúš.**

ježkový, adj. z *ježek.* — (Chameleon) tvárnost má gežkowau Ezop. 193ᵇ.

ježto v. **ješto.**

Ježúš, -ě, masc., *jm. osobní, Jesus.* — To ť giezius Hrad. 42ᵇ; giezufye sě domníš tamt.; o giezuffy milostivý t. 45ᵃ. U bozě, iezyuffiu mém ŽKlem. Hab. 18, w iezuffy ŽWittb. tamt. Vecě giezuus EvZimn. 34; když Jezijſſ otázal Štít. ř. 24ᵇ, Jezijſſem vzýván t. 37ᵇ; iežíſſ BiblB. Mark. 9, 2, gežíš Kruml. 39ᵇ. — Ješto s' ſziheziſſem při stole | seďal Hrad. 122ᵇ (verš 8slab., ſziheziſſem 3slab.). — *Adj. possess.* **-óv, -ěv:** učenník geziuſiew Hrad. 84ᵃ, tělo gieziuſiewo t. 92ᵇ, učenníkóv yezziſſowich EvOl. 266ᵃ.

jherstvo, -a, neutr., *herectví, Schauspielkunst;* ze *jhra,* v. t. — gherſtvo lusoria (t. ars), sculptoria rytstvo, pictoria maléřstvo Prešp. 1540 v kap. de arte.

jho, -a, neutr., *Joch;* z *jъgo,* stsl. *igo,* lat. *iugum,* skr. *jugam* atd., pův. *jug-o-.* — Otec tvój přetěžkým ghem nás dávil iugo nos pressit Ol. 2. Par. 10, 4. Samuel předpověděl..., že na ně (král na židy) bude vzkládati gha veliká ChelčPař. 165ᵃ. Job jměl jest... tiſicz gha (sic) volóv mille iuga boum Ol. Job. 42, 12. Patera ygha volová sem kúpil iuga boum quinque EvSeitst. Luk. 14, 19, patero yga (sic) sem volóv kúpil EvVíd. tamt. — yho iugum ŽWittb. 2, 3, gho Pror. Isa. 9, 4, hyo (sic) SlovWiesb. 9ᵃ; gho iuga Prešp. 2080; we ghu ChelčP. 174ᵃ; ghowi (sing. dat.) Comest. 186ᵃ; tvé gyho jest slatké Orloj. 23ᵇ, m. jho; hněv starého vola ztiha (stíhá), že mladý nechce nesti giha Baw. 109 (skladatel trvám měl rým *stíhá: nésti-jha*).

jhra, hra, -y, fem., *hra, žertování, Spiel;* stsl. *igra* ludus, z *jъgra.* — Patři každý na 'ny (perské) vojě, kak ť sě uzlativše stojie, snad jsú sě na yhru vybrali, a ne proto, by boj brali AlxV. 1506. Má ť sě každý pán i toho varovati, aby sě tak neobložil k lovóm, ke yhrze... ŠtítMus. 41ᵇ. Ani ze ghry jeden druhým mnoho klamaj t. 32ᵇ, *ze jhry, ze žertu;* žena i za mladu buď při sobě, aby ani v řeči ani weyhrze nic takového neukázala, ješto by tiem lacino vážila muže svého t. 29ᵃ, *ve jhře, v žertování.* Ke yhrzye rozličněj Alb. 95ᵇ; ke ghřie HusPost. 14ᵇ; we ghrach Kruml. 431ᵇ; we yhrze šachovnie Mand. 13ᵇ; v téj ghrze GestaKl. 7, v téj hrzye GestaBř. 4ᵇ; ghra

ludus Prešp. 2001. — hanebna ghra *scoryntus Cath. 176.

jhráč, hráč, -ě, masc., *hráč, kejklíř;* ze *jhráti,* v. t. — (Rúščě), jimižto hraczy... své stydkosti zastierají Comest. 12ª. Hánce confusor, hracz lusor..., kajkléř apparator Prešp. 1063. (Syn můj) jest hracž a mne neposlušný KolCC. 41ª (1558).

jhrajúcí v. **jhráti.**

jhránie, hránie, -ie, neutr., *hraní, das Spielen;* ze *jhráti.* — ghranye lusio Prešp. 1302. — Janovo u mateři ghranye Hrad. 66ª, *hnutí, poskočení* (v těle mateřském).

jhráti, hráti, -aju, -áš, impftiv.; z *jьgrati,* stsl. *igrati* ludere, salire, denom. ze subst. *jьgra, jhra.* — *Hráti, spielen.* Švec chtieše na základ ghrati (t. v kostky) Hrad. 126ª; ghray preč tamt. 125ᵇ, hrej dále (pobízí krčmář ševce). Hlas ghragyczych ludentium Pror. Jer. 30, 19; dietek hragicich Ol. Zach. 8, 5. Ta jest hra milovánie, tak sem já v milovnéj duši obvykl ghrati Kruml. 384ª. Lvové s ním (dítětem Ježíšem) ghragyechu ML. 52ª. (O to) nestój, aby se lvem ghral Tkadl. 7ᵇ. Děťátko kamenie̍čkem hra běhajě po ostrově Pass. 340. — Inhed počě švec hledati, zda by mohl s kým w koſtky ghrati Hrad. 125ª, *jhráti ve-č,* v kostky atd.; (hřiešník) hra w koſtky neb jinú hru HusPost. 145ᵇ; ktož by chtěl uměti dobře hrati w tu hru (šachovou) Šach. 292ᵇ; budem kniežaty jako w ſſachy hraty DalC. 34; hragiechu w huſle dřevěné a w huſliczky a w róty ludebant in... Ol. 2. Reg. 6, 5; — král s svými panici na mieč hra (aor.) Apoll. 134ᵇ, *jhráti na-č;* ten, kto hra na mijcž Lact. 9ᵈ; když je nacz hrala se pannami Otc. 455ᵇ. — *Plésati, poskakovati, tančiti.* (Mikol) uzřela jest krále Davida, an skáče a hrá ludentem Kladr. 1. Paral. 15, 29, Br. tamt.: vidúci krále poskakujícího a plésajícího. Slunce ť v domě silně yhraſſe, ptactvo vše sě radováše LegSchwatz. 1. Já hram v mém božství radostně Kruml. 379ª. Tehda Kristus učini sě jiej (Kateřině) tak jasen..., jakž srdce jiej v těle hragieſe Kat. v. 1041, srov.: srdečko ve mně hrá Sušil, Mor. nár. písně 233. (Kůň) neustane ť cěstú hragye Vít. 6ᵇ. Třetí (lidé) v svaté časy hragy a na svaté nic netbají; lépe by bylo orati, než v neděli tancěvati Hrad. 96ª (jhráti, tancěvati). — *Zápasiti (v boji, v souboji).* Jedno knieže vece k ňemu (k Tristramovi), že mezi sebú nemají rovně jemu, ješto by směl s Moroltem sedati...; ten (Morolt) umie hbitě velmi hráti, kto jej podstúpí, musí život dáti Trist. 18 *(jhráti, zápasiti v souboji).* Cožkolivěk dva budeta činiti, nebo hrayte nebo sě křikujte ChirB. 37ª. Ciesař přikázal, ktož by koli (v turneji)... dotekl sě štítu čěhož koli..., aby inhed ten, jehož bieše štítu dotčeno, v turneji (var. v turnaj) vstúpiti měl... a aby hral s tiem, kterýž sě jeho štíta dotekl bieše GestaBř. 4ª. — (Já, dívka Jána mezi školáky) budu weſſela hrayczy (rým: wayczy, du. nom.) PísA., snad m. hrajíci (význam oplzlý, jak svědčí dálejšek písně).

jhřec, hřec, (j)hercě, masc., *herec, kejklíř, Spielmann;* stsl. *igrьcь* scenius, histrio, aleator. — V takém veselí, jakéhož nigdy nejměli ot herczow, ot metców všakých AlxB. 5, 33. Veliké vojsko s sebú lidí jmějiechu s trubači a s bubenníky, s hercy i s svými rútníky Baw. 275. Piščci, hudci a jiní herczi ioculatores Mill. 62ᵇ. K herciem jej (Mikol Davida) přiekořizlivě rovnala Kruml. 57ᵇ. Židovstvo Krista viece než hercie nepoctili tamt. Bieše jeden ghrzecz opſlý Hrad. 95ª; ktož herczom dary dávají t. 97ª. yherczom dary dal Pulk. 172ᵇ. Dali oř heřcom Mart. 62ª. Jako herczom, ženám na freji atd. HusPost. 138ᵇ. Histriones kajkléři, herczy GlossA. 55ᵇ. ghrzecz histrio Prešp. 1049, hrzecz též Rozk. 1789; heržecz mimus SlovKlem. 64ª.

jhřicě, hřicě, -ě, fem., k masc. *jhřec.* — heržecz mimus..., hrczicze (sic) mima SlovKlem. 64ª (hrcz- omylem m. hř-).

jhřička, hř-, -y, fem., *hřička, hračka, Spiel, Spielzeug;* demin. ze **jhřicě,* a toto ze *jhra.* — Psíček jeden... slíbiti se chtieše svému pánu hričku mnohú jednak jej drápáše nohú..., opět jeho za rúcho lapá,

chvíli jeho jazykem líže atd. Baw. 59. ghrzyczka ludibrium SlovG.

jhřišče, hř-, -ě, neutr., *hřiště, Spielplatz.* — Všickni sě řítili do ghrzifcze in theatrum Lit. Skutk. 19, 29, do ghrifcie (sic) Koř. tamt.; do ghrzyfcie in theatrum Koř. Skutk. 19, 31; do hrzifftie in theatrum MamD. 317[b]. hrzyfcze *apodromium BohFl. 686, apo- m. hippo-.

Jičín, Jitčín, Jutč-(?), -a, masc., *jm. místní;* snad z adj. possess. *Jutčin,* ze jm. os. *Jutka,* v. t. — Castrum Weluss et civitatem Gyczin Reg. I, 1316 (3); de Gyczin TomZ. 1394 n 242; Giczin Berna 78[b]; Gitčijn VelKal. (index). — *Příjm.:* od mistra Gitčijna VelKal. 197.

Jidáš v. **Judáš.**

jiecen, -cna, -cnu, masc., *jícen, Kehle.* — (Rány na krku jsou nebezpečné) také pro cévku žaludka, kterážto yfofagus (m. oesophagus) řecky a česky giecen jest nazvána Sal. 486. Ti nápojové posilují giecna, totiž ústa žaludková t. 438. — gieczen oesophagus Prešp. 437, gyeczen též Rozk. 863, Nom. 67[a], RVodň. ad 48[c].

jiedati, -aju, -áš, impftiv., *jídati, essen;* iterat. k *jiesti.* — Bohatec slavně na každý den giedaffe a obláčieše se Jeron. 13[b]. Večeřišče, kdežto gyedachu ROl. 85[b]. Jenž giedachu qui vescebantur Kladr. Gen. 43, 32.

jiedcě, -ě, masc., *jídce, Esser;* stsl. *iadьca* edax. — Muž... bude giedce masa ChirB. 23[b]. Z gydcze vyjide krmě de comedente Comest. 124[a]. giedcze comedens Lact. 125[b].

jiedlo, -a, neutr., *jídlo, jedení, Essen.* — (Chléb) wfci psóm k giedlu HusPost. 46[b]; gedlo neb pitie Hod. 63[b]; toho ať často požívá i před gedlem i po gedle Rhas. 154; dokonavše gedlo GestBř. 37[b]. — Comessatio snošené gyedlo Anon. 2[a].

jiedně, -ě, fem., *jídelna, Speiseort.* — gyednye refectorium Prešp. 2239, Rozk. 3364.

Jiecha, -y, masc., *jm. osobní,* nč. *Jícha;* z *Jěch, Jan.* — Giecha PoprR. 50; Jiecha UrbE. 42; Jecha TomZ. 1378 n 34; (domus) Jeche Kokotek Lún. ks. 1422; dva synové, Gijcha a Domaslav Háj. 4[b].

jiekav- v. **jikav-.**

jielec v. **jílce.**

jiestějě v. **niestějě.**

jiesti, jiem, jieš, *jísti, essen;* psl. *ēd-*, zdlouž. z indoevr. *ed-* edere; z toho jednak *êd-*, česk. *jěd-* (s hiatovým *j-*), a jednak *j-ēd-* (*j-* rovněž hiatové), stsl. *jad-*. — giefty budú chudí edent ŽWittb. 21, 27. Již giefte chléb manducatis t. 126, 2, *jieste* archaist., stsl. *jaste;* giete ŽKlem. tamt.; popel jako chléb giediech manducabam ŽWittb. 101, 10; jenž giedieffe chléby t. 40, 10, ŽKlem. tamt.; David chtěl gijefty chléb Štít. ř. 152[b]; giediechom chléb comedebamus Ol. Ex. 16, 3; ať gíe chléb comedat t. Ex. 2, 20. Kto gie maso mé Krist. 57[a]; giez maso Pass. 348; čili giefti budu masa býkového manducabo ŽKlem. 49, 13, budu giefti ŽWittb. tamt. Jenž se mnú giedieffe k[i]rmě capiebat cibos ŽWittb. 54, 15; gedieffe ŽGloss. tamt. Ščeňátka gedije drochty Štít. ř. 130[a]. Sv. Prokop... málo giedieffe Hrad. 4[b]. Ana san jednoho člověka gye Pass. 379. Mluvie to sprostní dě(d)i, by jej (měsíc, když se zatmívá) gyedly vědi AlxV. 2353. Spolu giechu comederunt Ol. Súdc. 19, 6; gyechu všickni manducaverunt Koř. Mat. 14, 20. giez že et manduca Pass. 432; gež hrozny comede uvas Kladr. Deut. 28, 24; gezyz to ráno Chir. 206[b]; giezte Hrad. 76[a]. Když svého knězě za železným stolcem geducz uzříte DalC. 4. Dává chléb gyeduczyemu comedenti Pror. Isa. 55, 10; gieduczieho comedentis ŽWittb. 105, 20; gedyczye edentes EvOl. Luk. 10, 7. Kdež by mohli i nekradúc gijefty Štít. ř. 104[a]; lépe jest... negefti Háj. herb. 133[b]. Když bieše všel Ježíš v dóm jednoho... gieft chléba HusPost. 165[a]; když vjide (Ježíš)... geft chléba cum intraret manducare panem Lit. Luk. 14, 1; prvé než vzejde na horu gieft ad manducandum Ol. 1 Reg. 9, 13. — gye, pie kto chce Alb. 28[a], *jie, pie* atp.; (lazebníci) bohatým sě rovnajíce, podlé nich píce, gieducze Hrad. 133[b]; když gijeme

neb pieme Štít. ř. 47[b]; když tu giesta i pišta Troj. rkp. Strah. kn. 7; spolu gechu i pichu Lit. Súdc. 19, 6; tak mnoho giefs a pieš Alxp. 101; když tu giessta a piešta Troj. 66[b]; giechu a pichu Ol. Gen. 24, 54; leč piem, leč gijem Štít. ř. 68[b]; leč pieš, leč gyef Alb. 68[b]; leč piete, leč gyeste tamt.; leč piete, leč gijete Štít. ř. 20[a], t. 54[b]; nic negeducze ani pijíce HusPost. 42[b]; ani gyeda ani pijě Koř. Mat. 11, 18; ani pichu ani gechu Trist. 94. — Jest dobré ovoce giesty ad vescendum Lit. Gen. 3, 6, *dobrý jiesti* atp.; (chléb ječný) nechutný jest giesti HusPost. 52[b]. — Počne toho želeti a giesti sie hořem ŠtítPař. 86[b], *jiesti sě hořem, trápiti, soužiti se.* — Mast hojí věčckny neštovicě zlé, kteréž sie ruozno gyedye Chir. 67[b], *jiesti sě, rozžírati se* (o neštovicích atd.); mast na rány, v kterýchž sie maso samo gye v sobě t. 73[b]; lišej zaměstknává miesto veliké geda se sem i tam a plaze Sal. 401.

jiestinošě, neboli **jěščinošě,** masc., *kdo nosí jídla (při dvoře, při hostině), Speisebringer:* yefczynossye dapifer Boh. 31[a]. Strojené.

Jieš- v. **Jěš-.**

jietern- v. **jietrn-.**

jieti, jmu, jmeš, pftiv., *jíti, jmouti, fangen;* stsl. *jęti* prehendere, z koř. *jem-.* — Židové Ježiúšě gyechu Hrad. 81[a]. Že tě chtie, ač mohú, giety AlxBM. 3, 5. (Bessus a Narbazon) sě velmi básta, ač by j'ho (Daria) kak mětně yala, by sama v tom neostala t. 1, 9. Jižto (knížata) biechu tudiež giety AlxH. 5, 19. Tristram... je rytieřóv sto neb viec Trist. 287. Starší města toho gmau muže a trestati ho budau apprehendent Br. Deut. 22, 18. Že gme-li ho (Nikanor Raziu), škodu velikau učiní židům si illum decepisset Vel. 2. Mach. 14, 40 Jg. My Neštěstie... onoho gmem v svú moc, onoho za chvíli popustímy Tkadl. 6[b]. Vévoda gem jeho osěkl jemu rucě i nozě Pulk. 49[b]. gemsse jej (Amazonky Cyra) v krvi utopili DalC. 10. Jemu hlavu stěchu gemsse AlxH. 7, 17, gemsye ho na kolo zbichu AlxV. 1985 (místa parallelní). Když kto kúzly ktye (m. chce) jej (hada aspida) gyety, nemóže ničse prospěti AlxV. 223. Toti giely dušiu mú ceperunt ŽWittb. 58, 4; yal jsi vězenie cepisti captivitatem t. 67, 19, yal sy ŽGloss. tamt. Proto yala jě pýcha tenuit ŽWittb. 72, 6. yati (m. jěti) budú všickni comprehenduntur t. 9, 2 (23). Již yaty vedli ny captivos duxerunt t. 136, 3, iati vedli ny ŽGloss. tamt.; vedl jě yati do Babylona captivos Lit. 4. Reg. 24, 16. Země... do niežto sú geti vedeni captivi Kladr. 3. Reg. 8, 48. — Ač mi chceš v tom vieru giety AlxBM. 3, 4, *vieru jieti,* stsl. *věrą jęti,* = *uvěřiti,* v. *viera.* Negyechu jemu viery non crediderunt EvVíd. Jan. 9, 18, Br.: nevěřili. — Tomu sě diviti gechu ti všickni, jenž s ním tu biechu AlxV. 923, *jmu sě* s *inf.;* sloveso v inf. je zpravidla imperfektivní; když je zvratné, je *sě* jen jednou: *jmu sě diviti* (m. *diviti sě*); když je přechodné, má při sobě předmět zpravidla v genitivě: *jmu sě činiti čeho.* Stiekati sie gely furire coeperunt MamA. 23[a]. Sta sě, že o mezu dva sě svadista... Ľubušě gie sie jú súditi a vinného musi smútiti DalHr. 3, gye sye jiú súditi DalC. tamt. Vinný yessie Ľubušě haněti... i všěch paní gie sie haněti DalHr. tamt., gye sye Libušě haněti... i gechu sye wssyczny pany hanyty DalC. tamt. (v části druhé patrná změna opisovatelova). Ľubušě... je sie hanby žalovati DalHr. 3, gye swe (m. sě) hanby žalovati DalC. tamt. Yechu sye jeho (páni oráče Přemysla) tázati, proč by jemu bylo milo na železě sniedati DalC. 5; (dievky) gyechu sye hradu staviti t. 8; (dievky) gyechu sye země pleniti a vše mužě pořád bíti t. 10; gye sye s niú (Ctirad se Šárkú) medu píti t. 13; Straba... gye sye k (h)lavě jiú (uší) měřiti t. 20; (Leva) gye sye liudí dobývati t. 22; Drahomiř gye sye pohanstva ploditi, žákovstvo (z) země puditi t. 27; kněz Václav... gye sye země oprávěti t. 27; hrabie... postaviv hrad gye sye stravy voziti t. 39; (Čechové) sye-ygyechu země hubiti, Sasicě i s dětmi zbíti t. 50; Božěj a Mutyně gyesta sye o tom mysliti t. 54;

(Stanimír) gye ſye Čechóm hlavy puditi a Němcě velmi ploditi t. 72; ta dva pány gyeſta ſye za knězem jězditi t. 85. (Sv. Kliment) yal ſie všeho rozprávěti Pass. 292; (ciesař) yal ſie křesťanóv nenáviděti t. 391. (Apoštolové) gieli ſye trhati klasóv pšeničných Krist. 65^{b}. Kohož gme ſye snúbiti (smrt) Vít. 32^{a}. (Sv. Method) yal ſye jest mšě svaté slúžiti Pulk. 17^{a}. (Herodes) yal ſye na nich (na králích) zbadovati, od kterého času by sě jim hvězda zjevila ROl. 149^{a}. Kněz ge ſe toho žalovati Mart. 55^{b}; ge ſie jeho objímati t. 12^{b}; ge ſe mučiti křesťany t. 31^{b}. (Vojska) když šípy vystřielechu, tehdy meči, kopími yachu ſie bíti Mill. 54^{a}. By ť pak nynie sv. Petr přijda s nebe i ial ſe kázati meč a vojska sbierati..., již bych jemu nevěřil ChelčPař. 129^{b}; kterak ty... gmeſs ſie slúžiti a lid... sběhne sě k tobě t. 185^{a}. — Když ho (ševce) žena gme tresktati, nedadúc j'mu v kostky jhráti..., často ť jiej přibíjie mnoho Hrad. 124^{a}, jme m. jme sě.

jietřiti, -řu, -říš, *rozněcovati, drážiti;* slc. *jatriť*, pol. *jątrzyć*, srov. stsl. *obъjątriti* ardere facere. — Bolestí a ran nejítřiti, ale je krotiti Br. Jg. — **j. sě** *zapalovati se, hnojiti se, eitern:* když které ženě prsi otekú nebo ſie jí getrzyty budú Chir. 256^{b}; nebo ť ſie nebude potom nižádná rána getrzyty t. 101^{a}.

jietrnicě, -ě, fem., *jitrnice, Leberwurst;* srov. *játry*. — gyetrnyczye tucetum Rozk. 853, BohFl. 413, gyet'nicze Prešp. 432, gietrniczie RVodň. 72^{c}; — gyeternycze tucetum BohFl. 261; — gietrnicze jecorina RVodň. 52^{a}. — *Příjm. mužské:* Getrnyczie TomZ. 1398 n 68.

jietrnička, -y, fem., demin. z *jietrnicě*. — Je v *příjm. mužsk.:* Gyetrniczka TomZ. 1404 m 6.

jietrničník, -a, masc., *kdo dělá jitrnice*. — Tucetarius... gitrniczňijk Lact. 167^{b}.

jietročěl v. **jitročěl**.

jiezda, -y, fem., *jízda, válečná výprava, válečný vpád, Ritt, Fahrt, Kriegszug;* stsl. *jazda* vehi. — Že jsú přijěli ti (třie) králi přivedením také hvězdy, jenž zpravováše jich giezdy Hrad. 68^{b}. A byl sem umínil vám kázati před svú jězdú, než bych odjel k svolání do Konstancie, a vám ohlásiti atd. HusE. 3, 277. Darius náhlú giezdu chtě preč sedieše na vozě AlxBM. 1, 30. Po dlúhéj giezdie KlemP. 77; (o)d tak přěmnožené giezdy PilC. 1; znamenánie gyezd morských Mill. 120^{b}; giezda equitatus (= jetí, ježdění) Prešp. 1295 v kap. de motibus corporis; jednú gezdu uno impetu Ol. Jos. 10, 42. — Tehdy (má člověk) počéti všecky chodby své neb gyezdy ChirB. 19^{a}, *jiezdu počieti*. I jel jest ten jistý rytieř w gezdu do daleké vlasti GestaBř. 1^{a}, *v jiezdu jíti*. Alexander... posla ottad w gezdu lidi, aby v tu vlast vehnali, měst i hradóv dobývali AlxV. 1169, *v jiezdu poslati koho*. Hrabie z Cirdika a Vejzové na gyezdye biechu DalC. 91, *na jiezdě býti*. Tu jemu (zemané Bedřichovi) radu dachu, by z Křivokláta gyezdy činil, Stanimíra z svého kněžstvie vinil DalC. 72, *jiezdu činiti;* páni... opět sě jěchu mířiti, na Němcě gyezdy činiti t. 93; by (páni) země bránili a před ty hrady jiezdy činili DalJ. 108; aby učinil giezdu na křesťanstvo Mand. 13^{a}. Alexander... dotad gezdu v cěstě děla, až přihna do Arběla AlxV. 2328, *jiezdu dělati*. Jenž (Memnon, se mnohými jezdci proti Alexandru vyslaný) svú geſdu zle dokona t. 1127, *jiezdu dokonati*. — Když by gijezda byla na meze Pr. pr. 254, *jiezda na meze, výprava na meze zemské;* co jmá město pražské dávati k giezdie na meze tamt. — Pak by obecná giezda Otc. 475^{a} (rozumí se křižácké tažení).

jiezdecký v. **jězdecký**.

jiezdný, **-ní** (?), adj. z *jiezda, jízdný, jezdecký, beritten*. — (Přátelé provinilého rytíře) jemu milost uprosili pod takúto úmluvú, aby (k) dvoru královu pěš i gyezden spolu, na poly jda a na poly jeda, bez přětrži přišel pedester et equester GestaKl. 52. Žádný z nich giezden k boji nejde Mill. 98^{a}. Posel městský gijezdny nejmá jmieti viece než puol kopy Pr. pr. 250; o gijezdnem poslu tamt. Tři sta tisí-

cóv gijezdnych Alxp. 58; gezdnych střělcóv equitum sagittariorum Ol. Jud. 2, 7; jehož gezdna učinil TandZ. 186[b]; nad sto giezdnymi Mill. 44[b]; equester giezdnij RVodň. ad 60[b]; — fem. gijezdna equitissa Lact. 60[d].

jiezev v. **jiezva.**

jiezevný, adj. z *jiezva.* — Pět zyezewnych (ran) Modl. 59[a]. — Skrzě pět gyezwenych (sic) ran tvých t. 69[b], omyl (?) m. jiezevných.

jiezivý m. *šiezivý,* v. t.

***jiezka** (mylné), v. **ježek.**

jiezva, -y, někdy **jiezev,** -zve, fem., *rána, jizva (po ráně zahojené), Wunde, Narbe;* stsl. *jazva* foramen. — Otvořichu sě giezwi Ans. 2. Vzsmrděly sú sě gezwy mé cicatrices ŽGlossKlem. 37, 6. Misero vulnere hubenú gyezuu SekvE. 5[b]; plenum livoribus plného yezew t. 16[a]. Má-li člověk zlú giezew, ješto kyše LékB. 207[a]. — Ukázal jim (Ježíš učedlníkům) rucě s gežwami a bok HusPost. 73[b]. Jako s' (ty, Kriste) dal přijieti svatému Františku svých pět gyezwy Rúd. 25[b]; na svém těle giezwy našeho spasitele nosil Pass. 302; dle gyezw pěti KatBrn. 404. Z jeho svatých gyezew ML. 2[b]. Jeho giezew sě dotekl Krist. 105[b]. — giezwy mé cicatrices ŽWittb. 37, 6, ŽKlem. tamt.; giezw mých vulnerum ŽTom. 68, 27, iezew ŽKlem. tamt.; svých giezw Krist. 102[b]. gyezva vulnus Prešp. 1572, gyezwa též Rozk. 2296; gezwa cicatrix Lact. 36[a], stigma t. 155[b]; giezwy stigmata Ol. Lev. 19, 28; klaných gezew LékB. 22[a]. — Z gyezwow de stigmatibus Hymn. 39[b] (s koncovkou sklonění mužsk.); vítaj má dci vyvolená, mými giezwi obnovená KatBrn. 413.

jiezvenie, -ie, neutr., *znamení do těla vryté, cejch:* ani znamení kterých a giezwení učiníte sobě stigmata Kladr. Lev. 19, 28, Br. tamt.: žádného znamení vyrytého na sobě neučiníte.

jiezvený, adj., *raněný, verwundet;* srov. *jiezviti.* — To dobřě věz, že giezweny nemóž zbýti svých ran, když jě bude krýti před lékařem Hrad. 102[b]. Lékař spomoci nemóž giezwenemu, donidž v ňem nóž; jeliž bude (nóž) nebo střěla vyňata z giezweneho těla, toliž lékař uléčí atd. t. 111[a]. Lékař... by učinil večší strast, by (kdyby) kladl túž mast... na bolniej oči, jížto giezweneho léčí tamt. Utěšitelnicě všěch gyezwenych Vít. 86[a]. Jakožto iezweny spiece vulnerati dormientes ŽKlem. 87, 6. — Srov. *jiezevný.*

jiezvina v. **jězvina.**

jiezviti, -ívu, -víš, pftiv. (?), *raniti, verwunden;* stsl. *jazviti* vulnerare. — (Člověk) kde v život poboden neb jakžkoli gezwen Chir. 60[b].

jih v. **juh.**

Jihlava, -y, fem., *jm. místní, Iglau.* — de Gihlaw Kosm. pokr. 1249; Gihlawa Háj. 275[b]; do Gijhlawy VelKal. 321.

jihned v. **inhed.**

jiho v. **jho.**

jícha v. **júcha.**

jikavec, -vcě, masc., *pták toho jména:* gykawecz turdus Rozk. 446, Nom. 64[b], Veleš., canapeus MamA. 18[b]; gykavecz turdus Prešp. 237; gikawecz turdus RVodň. 48[d], canapeus t. 48[b]; gijkawecz Lact. 286[a]; vlastovice a gikawcy BřezSnář. 232.

jikry, jikr, plur. fem., *Rogen, Fischrogen:* gykri polygranum Prešp. 330, BohFl. 59, SlovVyšbr.; gykry též Rozk. 645, Nom. 63[a], Veleš.; gikri též RVodň. 67[d]. — gykry... genimina viperarum, quis etc. EvOl Luk. 3, 7, Br. tamt.: plemeno ještěrčí. — Rozmnož gyſkry (sic, m. jikry) jich multiplica genimina eius (sc. terrae) ŽKap. 64, 11; za to ŽKlem.: ksencě, ŽGloss. a ŽWittb.: osěnie, Br.: zrostlinám jejím požehnání dáváš.

jikrnáč, -ě, masc., *jikrnatá ryba;* — je v *příjm.:* Gykrnacz TomZ. 1408 m 32.

jikrnatost, -i, *jikry ve svalu, Breigeschwulst* Jg. — Když rozřežeš vrch, tedy vynmi tu masitost neb gikrnatoſt a vykořeň všecko Sal. 283.

jikrnatý, adj., *jikry mající;* — je v *příjm.:* Natanem Gikrnatym KolB. 25[b] (1567).

jíl, -u, masc., *bláto, hlína, jíl, Schlamm, Lehm, Ton;* stsl. *ilъ* lutum. — Stvoři hos-

podin člověka z gili (sic) de limo Lit. Gen. 2, 7, m. z jílu; z gilu zemského pošel jsi Kruml. 314ᵃ. Ustⁱrnul sem w gilu v hlubokém in limo ŽWittb. 68, 3, w gilu hlubokém ŽGlossKlem. tamt., w gile ŽKap. tamt. Dělati budu zahrady... a ščepovati je budu na gylu jejich super humum EvOl. 173ᵇ (Am. 9, 15). Vezma shořalý gyl od peci ztluc jen Chir. 89ᵇ. — gill leim (Lehm) MVerb.; gil limus Prešp. 83; gyl limus Rozk. 107, Nom. 69ᵇ, MamF. 91ᵃ, MamA. 28ᵃ; gyl glarea BohFl. 125.

jilcě v. **jilec.**

jilčec, -lečcě, masc., demin. z *jilec:* capulus gilczyec Boh. min. 23ᵃ.

jilec, jelec, -lcě, masc., často plur.: **jilcě,** -lec n. -lcóv, *rukověť meče, nebo na ní štítek, kříž, oblouk atp., na ochranu ruky, Griff am Degen;* ze střhněm. *hilze, hëlze.*— Nedlúho o nich (okolo nich, t. Filotas okolo šesti rytířů perských) ostúpa, až do gylecz meč v nich skúpa AlxV. 1617. Meč starý bez gilce Baw. 11ᵇ; sejma gilce z svého meče tamt. Ahod vzal meč a vrazil jej do břicha jeho (Eglonova), tak že i gilce za ostřím vešly tam ut capulus sequeretur ferrum in vulnere Br. Soudc. 3, 22. — (Meč) bieše vetčen až do gilczow Joab vestitus erat tunica... et desuper accinctus gladio dependente usque ad ilia, in vagina, qui etc. Ol. 2. Reg. 20, 8, (meč) bieše vetčen v nožnice až do gilcow usque ad ilia MamV. (místa stejná), překlad neshodný; za to Br.: (Joab) měl připásaný meč k bedrám v pošvě své, v Bibli 1857: meč visící až na ledví v pošvě. — gilce capulus MVerb.; gilecz capulus Prešp. 2035, MamA. 18ᵃ, t. 18ᵇ; gylecz capulus Rozk. 3147, Vocab. 175ᵇ; gelecz capulus RVodň. 47ᵈ, Veleš., Lact. 30ᵈ; gyelecz Nom. 69ᵃ; ghilcze capulus RVodň. 56ᵈ.

Jílek, -lka, masc., *jm. osobní,* z *Jiljí.*— Gylek TomZ. 1397 n 189, UrbE. 7; Egidius seu Gylko Lún. ks. 1410; Andreas gener Gilkonis Reg. III, 1314. — *Adj. possess.* **-óv:** Makuše Gilkowa Lún. ks. 1434, Gylkowa UrbE. 222.

jilem v. **jilm.**

Jilješ v. **Jiljí.**

Jiljí, -jie, masc., *jm. osobní, Aegidius.* — Svatý Gilgi ŽKlem. 138ᵃ; u svatého gylgije u Praze Štít. ř. 130ᵃ. — gylgyeff CisMus., *Jilješ.*

Jilka, -y, fem., k masc. *Jiljí, Jílek.* — Má tetka gylka MastDrk. 219; per Gilkam, relictam quondam Raczkonis Reg. IV, 1342.

jilm, -a, -u, též **jilem,** -lma, -lmu, masc., *strom toho jména, Ulme;* stsl. *ilъmъ* ulmus, z germ., sthněm. elm-boum, střhněm. elme, ilme Uhlenb. — Postavím na púšti jedl, gilm a puštan abietem, ulmum et buxum Kladr. Isa. 41, 19. — gilm *prastula Prešp. 592, gylm též Rozk. 1111; gilem též RVodň. 46ᶜ; gilem ulmus MamV., RVodň. 46ᶜ. — gylma *prascula Nom. 65ᵃ, m. *jilm,* či fem. *jilma?*

jilmie, -ie, neutr., kollekt. z *jilm.* — Vedlé gilmij královského KolBO. 55ᵇ (1496).

jilmový, adj. z *jilm:* vezmi kuoru jesenovú nebo gylmowu Chir. 97ᵇ.

jílovati (?), -uju, -uješ, impftiv., *rudy (zlaté) dobývati, Erz graben.* — Ad custodiam aurifossorum, qui vulgo jílovci dicuntur et in Ylou habitant ibique in vicinia ab antiquo aurum de terra ylouant seu decutiunt, a faecibus terrae separant et lavant extractum Reg. I, 1045; — listina podezřelá, bezpochyby padělek.

jílovatý, adj. z *jíl, schlammig, lehmig.* — Po odlúčení gilowate podstaty Sal. 269.

Jílové v. **jílový.**

jílovec (?), -vcě, masc., *kdo jíluje, dobývá zlaté rudy:* ad custodiam aurifossorum, qui vulgo ylouci dicuntur Reg. I, 1045; listina podezřelá, srov. *jílovati.*

jílovna, -y, též **jílovně,** -ě, fem., *místo, kde se jíluje (?):* gylowna *glareollum Veleš.; gylownye též Rozk. 615; hliniščě..., hat..., *glareolum gylownie Prešp. 317 v kap. de aqua. Srov. glaretum = glara, glarea, arena, sabuletum DC.

jílový, adj. z *jíl, lehmig, tonig.* — Na giloue zemi in argillosa terra Ol. 3. Reg. 7, 46. — Zpodstatnělé masc. neutr. **Jílový,**

-ové ve *jm. místním:* město Gilowý VelKal. ind. G, Jilové Pal. pop., Jílové KotMíst.

jímanie, -ie, neutr., *jímání, das Gefangennehmen.* — O gimani kacieře MC. III; gymanye, tvrzí ztiekanie ODub. 87; gymanym a mučením Pulk. 115[a]; k gymany ad capiendum Ol. Ezech. 21, 33.

jímati, -aju, -áš, impftiv., *bráti, chytati, nehmen, fangen;* iterat. k *jieti, jmu,* prehendere, capere, zdloužením z *jьm-*. — (Bořivoj) v radu Němcě počě gymaty DalC. 63, v překl. stněm.: nam czu sinem rad. Žádosti zavodie vóli naši a gimagi ji s sebú ŠtítPař. 50[a]. Aby ho (měščěnína) nikterýž nepřietel nikdá negimal Pass. 357; aby gimal a vázal všěcky, jižto atd. t. 127. Jenž mě gima captivans Koř. Řím. 7, 23. Ptáčník, kdyžto gyma ptáčky v sietkách Hrad. 98[b]. gymam captivo Veleš. — **j. sě** *koho, čeho = chápati se.* Hledáte mne zabiti, nebo řěč má negyma ſe vás sermo meus non capit in vobis EvOl. 224[b] (Jan 8, 37), Br. tamt.: řeč má nemá místa u vás. Jenž sě jímá Řád pz. 88, t. pόvod, žalobník. Že počali ſe gimati a urukovati KolAO. 18[a] (1492, ops. na zač. XVI st.).

jimel- v. **jmel-.**

jimna v. **hymna.**

Jimram, -a, masc., *jm. osobní;* lat. *Emmeramus,* stněm. *Heimram.* — Gymmramo priori Reg. IV, 1344; Gimram TomZ. 1433 st 74; gymramowi Hrad. 19[b].

jímž-tiem, *jímž-tiemž, jímž-týmž* v. **jen** 2, III.

jináč, jináče, adv., *anders;* z kompt. *jinačějie,* v. *jinako.* — ginácž se má s těmi nakládati HrubLobk. 57[a]; ne ginaacz Blázn. 130[a]; ginaczie nic KolAO. 1[a] (1501).

jinačiti, -ču, -číš, impftiv., *jinakým činiti, měniti, ändern.* — Kteříž je (práva) chtie měniti, ginacziti VšehK. 258[b]. Práva se zemská ginacžie t. 259[a].

jinad v. **ot-jinad.**

jinady, adv., *jinou cestou,* pošinutím významu *na jinou stranu, jinde.* — Ktož nevchodí skrzě dřvi, ale vchodí gynadi, ten jest zloděj Krist. 71[a]. — Tvé mě rány mučie na všě strany, v duši, v srdci i gynady Hrad. 54[b].

jinak v. **jinako.**

jinako, jinak, adv., *anders;* oppos. *tako, tak.* Vlastně sing. akk. neutr. jmenného tvaru adj. *jinaký,* v. t. Kompt. *jinačějie,* a z toho novotv. *jináče, jináč,* v. t. — Lékař... gynako nemoc studenú a gynak nemoc črvenú, gynak vodné tele léčí a gynako bolniej oči Hrad. 110[b]. Talentum... znamená v penězích najvěčší ráz, jenž vedlé rozličných zemí ginak a ginak sě miení HusPost. 179[a]. Nekaždému jedniem lékem muož (neduh) zastaven býti, než jednomu gynak a druhému gynak Chir. 48[b]. (Král) dobřě bě umyslil tako, ale však sě sta gynako AlxV. 1445. Mistři o tom dobřě vědie, kakž sě všickni časi řiedie, i ka(k)ž je bóh ustavil tako, že sě neproměnie gynako t. 2379. Již to nemóž býti gynak Hrad. 60[a]. Ani ktož jich (cizích skutků) gynak obrátí Alb. 31[a]. Ale bieše jejie (Kateřiny) žádost ginak, nežli oni mniechu Kat. v. 134. Když co... čímžkoli ginak bude nebo jinakové, než jest bylo ŠtítBud. 49. Co zvěři, vše ginak a ginak ŠtítPař. 10[b]. — gynak alternatim Vocab. 176[a]; ginak ApD. d; ginaczie svD. 95 (rým: oblacě, nejasné). — By pro vy nebylo (praví otec dětem), velím ť bych živ byl gynaczegye Štít. uč. 26[b]. Nemohu nikoli ginaczegi mluviti KolR. 177[a] (1622). — Před svatým Jiřím, ginak o Svátosti KolAO. 1[a] (1504). — To sě státi musilo, gynak by člověk byl ztracen Hrad. 57[b], *jinak, sic jinak, sonst, alioquin;* ginak rozpučie sě lahvicě alioquin rumpuntur utres Koř. Mat. 9, 17, Br. tamt.: sic jinak rozpuknau se.

jinakový, adj., *anders beschaffen;* oppos. *takový.* — Když co jinú postavu bude jmieti, než jest jmělo, větše bude nebo menše, aneb čímžkoli jinak bude neb ginakowe, než jest bylo ŠtítBud. 49; po chvíli ginakowe bude, než jest prvé bylo ŠtítPař. 6[b]. Ež sě také v jiné buoh neobrátí ani jinak bude nebo ginakowe bytstvie jeho atd. ŠtítBud. 53.

jinaký, adj., *anders beschaffen;* oppos. *taký.* Kompt. *jinačější.* — Uzříš, ano vše ginake a ginake ŠtítPař. 10b. Ne takú rozkoš, jakú v stvořenie vidímy, ale tak ginaku, jakož ginaky jest stvořitel nežli stvořenie Kruml. 304a. Ti nepřětelé jsú najhorší, ješto zticha mluvie řeč sladkú a pěknú... a jsú však ginaczeyſſie postavy Tkadl. 12b. ginačegſſý Háj. herb. 36a, gynačegſſýho t. 92b.

jinam v. **jinamo.**

jinamo, jinam, adv., *anderswohin;* oppos. *tamo, tam.* — Že mysliú ginamo chýlil Jid. 158. Ž' sem sě ginam netščala LMar. 76. Že sem jě (hodinky, modlitby) nenábožně plnil... gynam mysle Alb. 95b; gynam do jiné země t. 10b. Aby své duše nedávala gynam Brig. 148.

jinda v. **jindy.**

jinde, adv., *anderswo;* oppos. *sde, zde* a j. — To bóh gynde popraví alibi Túl. 72a. Ať pravdu poviemy, hi ginde toho (co bylo v Babyloně, smilstva) něč (n. něčs) viemy AlxB. 7, 19.

jinderozenec, -ncě, masc.: gynderozenecz *alienigena* MamF. 81a. Umělé, srov. *jinorozený.*

Jindra, -y, masc., *jm. osobní,* z *Jindřich.* — Gindra promisit Lún. ks. 1361, Gindra UrbE. 43; k Jindrovi PoprR. 29.

Jindřich, -a, masc., *jm. osobní,* z *Heinrich, Hindrich.* — Ciesař gyndrzych DalC. 47; kněz gyndrzych t. 82; pan gyndrzych Lipský t. 100. Gyndrzych, slovansky řečený Přibyslav Pulk. 99b. Gyndrich de Cluzow Reg. II, 1295, Gindrich t. 1320. Indrih NekrP. (4), Indrzich de Schutbor Reg. III, 1325. (Hindrich filius Vítkonis t. 1324). Ginderſich Lún. ks. 1356 (2), t. 1359.

Jindřichovici, -ic, plur. masc., *jm. místní:* de Gyndrzichowicz TomZ. 1416 st 164.

jindy, jinda, adv., *ein andermal.* — Čemu ste spieše než gindy přišli velocius solito Ol. Ex. 2, 18. (Póvod) k dalšiemu roku móž pohnati, jakož jest v suché dni..., ale gynda nemóž pohnati Rožmb. 203. — gynda EvOl. 66a.

jiněvie, -ie, neutr., kollekt. z *jinie.* — Žehnajte rosy a gynyewe hospodinu pruina Pror. Dan. 3, 68.

jinie, -ie, *jiní, jinovatka, Reif.* — Zabil krupami vinnicě jich, a smirt jich w gynyu in pruina ŽWittb. 77, 47, k tomu in marg.: gynym. Učiňen jsem jako lahvicě w gyny in pruina t. 118, 83, w ginyu ŽKlem. tamt., w gíní ŽGlossKlem. tamt. Ktož sě bojí gijnye, snieh na ň padne Štít. ř. 238b. gynie pruina Prešp. 145, BohFl. 36; gynye pruina Vít. 91a, Nom. 70b, HymnA. 24a; gynije pruina Nom. 62b. — gynye procella Ol. Sap. 5, 15 (překlad odchylný).

Jinočěné, -čany, -čan, plur. masc., *jm. místní:* Gynoczany UrbE. 151, de Ginoczan TomZ. 1428 st 229, Jinočany Pal. pop. Srov. stsl. *inokъ* solus.

jinoch v. **junoch.**

jinochod- v. **mimochod-.**

jinomyslný, adj.: gynomyſlny *allegoricus* SlovG.; umělé.

jinopřišlý, adj., *odjinud přišlý:* z rukú synóv gynoprzyſſlych alienorum ROlB. 42a.

jinorozený, adj., *jinde rozený, cizí.* — gynorozenych lidí PulkL. 13. Umělé, srov. *jinderozenec.*

jinosiet, -sít, v. **janofít.**

jinoš- v. **junoš-.**

jinovka, -y, fem.: ginowka *allegoria* Lact. 9d. Umělé.

jinovna, -y, fem.: gynowna *allegoria* Prešp. 2308, Rozk. 3395, Veleš., ginowna též Vocab. 175a. Umělé.

jinozemec, -mcě, masc., *Ausländer.* — Země skrzě gynozemczie kazí sě Pulk. 161a. Dobeš gynozemczie vinieše (vinul) do země t. 175a.

jinozemný, adj., *cizozemský, ausländisch.* — w gynozemney vlasti ROlB. 42b, Jeron. 40b.

jinože-(?): ginoze pellex Prešp. 1632; nejisté, strojené.

jinud v. **ot-jinud.**

jinudy, adv., *jinou cestou;* srov. *tudy* atd. — Když jest ztratil náš otec první nevinnost, již nám jest nelze... gynudy k spasení, jen pokáním Štít. uč. 128a. Oni

(židé a j.) sú nevěřili..., mniec, by gynudy než jím (Kristem) mohli nalézti své spasenie t. 15ª. — Otta gynudy putoval jest Pulk. 132ª, *jinudy, jinde.*

jiný, adj., *der andere, ein anderer;* dial. *iný* a z toho *hiný* (mor.), stsl. *inъ* alius, unus (*vъ iną* semper), quidam. — Všeliká novina liubši jest nežli věc gině Jid. 70. Jáz hi giny páni AlxBM. 6, 19; což bě měščan předních hi ginych pánóv AlxB. 5, 12. Boha gineho alienum ŽKlem 80, 10; k bohu ginemu t. 43, 21, k bohu gynemu ŽWittb. tamt.; v národě ginem in generatione altera ŽKlem. 77, 4. Gyna jest osoba otcova, gyna synova, gyna ducha svatého ŽPod. Athan. 5. (Filip) posla ženu w gyne bydlo AlxV. 97. Všěm sě jim (bůh obrům) rozjíti káza, dav každému hla(h)ol gyny t. 651; každý jmajě řěč ginu AlxH. 2, 16. (Alexander) hnu zástupem w ginu stranu AlxB. 2, 7. Šest desk a dvě gynyey aliae Mus. Ex. 36, 28; gyniei dvě (hřivně) Koř. Mat. 25, 17. Pátú čést královi dáti a čtyři gyne vám oddávám reliquas Mus. Gen. 47, 24. Syn dielný bera se na ginee právo od otce svého atd. Pr. pr. 252. Všecka města ginaa... jmají k ňemu (t. purgmistru pražskému) hleděti t. 242. Mezi městy ginými PilA. 12. Za tiem gina sbrojě vždy šla AlxH. 4, 25. Nepočtené množstvie těch stvoření ginych a ginych ŠtítPař. 10ᵇ. — (Nemocný poustevník) netbaje sám sebe i posla ten hrozen gynemu nemocnému bratru, a ten opět gynenemu, až po všech bratřích znosichu ten hrozen Otc. 200ª, snad tvar emfatický *jineńému,* jako je emfat. nikomému, ničemému atd. Hist. Ml. III, 1, 542. — Kto sě zle druhem peče a osídlo ginym léče, řiedko sám jeho uteče AlxH. 7, 23, *jiný* t. *člověk;* gyni ztráveni budú residui ŽKlem. 20, 18; k užitku gýnym Štít. ř. 43ᵇ; rozděle... mezi gyne in alios MamA. 28ª; mezi gynymy t. 37ᵇ. — M¹lčiu o giněm PilD. 13, *jiné, jiná věc;* když již nelzě zbýti zlého ni sě móž státi gyneho, nelituj života svého AlxV. 1720; ten kněz o gynyem práčě nejmieše, jedno že rád syt býti chtieše DalC. 100. Daj mi dušě, a gyne sobě všě poběř cetera Mus. Gen. 14, 21. — Pakli (biskup) kterého (t. klášterníka, navrhovaného za zpovědníka) zavrže, že j' snad mlád aneb pro gyne něco Štít. uč. 131ᵇ, *jiné něčso,* nč. *něco jiného;* dieše k času tomu, kdež bě péče ne o domu, jedno životě jediném, a to ni o čemž gynem AlxV. 2453.

Jirdan v. **Jordan.**

jircha, -y, fem., *Weissleder;* pol. *ircha, irzcha, giercha,* rus. *ircha, irga* atd., ze stněm. *irch, ërch* Bock, Bocksleder, weissgegerbtes Leder, a to z lat. *hircus* Mikl. Etym. Wtb. 97. — gircha *corpia Prešp. 2418, RVodň. 55ᵇ, Veleš., gyrcha MamA. 18ª; gyrcha aluta Vít. 92ª.

jirchář, jiŕchář, -ě, masc., *Weissgerber.*— Kožišníci, gircharzi... i také všickni, ktož kuože barvie Pr. pr. 257; girzcharz alutarius Lact. 10ᶜ.

Jiří v. **Juří.**

jiřicě, juř- (?), -ě, fem., *pták toho jména:* gyrzyczye spicedulus Rozk. 314, gyrzycze Nom. 64ª; girzicze *fiscedula Prešp. 232, gyrzycze též Rozk. 433, BohFl. 93, Veleš.; gyrzycze canapeus Nom. 64ª, Boh. min. 21ᵇ.

jiříček, juř- (?), -čka, masc., *pták toho jména:* girziczek spicedulus Prešp. 176; girziczkowe a vlastovice BřezSnář. 232.

jiřička, juř- (?), *pták toho jména:* hrdlička, jiřička... tu ť sú hody měly Pís. XV st. ve Feif. LL. 702.

jiskati, -šču, -ščeš, impftiv., *hledati, suchen;* stsl. *iskati* quaerere, lit. *jëškoti,* tedy psl. *jiskati.* Srov. mor. *iskat* = hledati (vši) BartD. 1, 220, nč. *vískat* též Us. — Jěde každý zvlasti giſſchzie PilB. 10 t. j. jíščě, hledaje. — Ženy, když vši gijſkagij, nehty tepau Ezop. 162ᵇ. — Když kto koho klade nemocna a nevloží ve dsky, straně druhé bude dáno za jískané právo neb za obdržené Offic. tab. 43, za jískané m. za získané.

jiskerka v. **jiskrka.**

jiskra, -y, fem., *Funke;* stsl. *iskra* scintilla. — Udeři jej v helm po vrchu, až gyſkry

vysoko vzprchú AlxV. 1687. gyſkry jako lécí v plameni Štít. uč. 154ª. (Serafini) jsú z gyſkr ohňem zapáleni ŠtítBud. 102. — giſzſkra scintilla MVerb., giſkra též Prešp. 1889, gyſkra též BohFl. 588. — *Příjm. mužské:* Jan Giſkra Háj. 415ª.

jiskřička, -y, fem., demin. z *jiskřicě*, z *jiskra.* — Tvé krásy malitká giſkrziczka Kruml. 263ª.

jiskřiti, -řu, -říš, *Funken sprühen, funkeln.* — giſkrziti scintillas emittere Lact. 229ª. — giskřecy bolesti krutá závist rytieře sušieše Baw. 123, jiskřecí m. jiskřící? nejasné.

jiskřivec, -vcě, masc., z adj. *jiskřivý*, a toto z *jiskřiti.* — giſkrzywecz *epistretes Lact. 276ᵈ, *prý kámen nějaký*, jenž vodu rychle ochlazuje. Strojené.

jiskrka, jiskerka, -y, fem., demin. z *jiskra.* — Vyvolení mají jako giſkrku jasného poznánie HusPost. 84ª. Synderesis, to jest kakás gyſkerka v mysli ŠtítBud. 111. Tvé krásy malitká gyſkerka Aug. 24ᵇ.

jiskrnáč, -ě, masc., *pták toho jména.* — giſkrnacz tigrides Prešp. 240 v kap. Volatilia campestria, RVodň. ad 49ª; gyskrnacz též Rozk. 454.

jiskrnáček, -čka, masc, demin. z *jiskrnáč.* — gyſkrnaczek *gygrides Nom. 64ᵇ.

jiskrnatý, adj. z *jiskra:* řěč giſkrnata Ol. Sap. 2, 2, omylem za lat.: sermo (sc. est) scintilla ad commovendum cor nostrum Vulg., v Bibli 1857: řeč jest jiskra atd.

jistba, z toho **jizdba** a **jizba**, -y, fem., stsl. *istъba* tentorium, stněm. *stuba, stube* heizbares Gemach, franc. *étuve* Badestube atd.; původu neznámého, přijato do němč. a odtud rozšířeno do jazyků románských, slovanských a j. Mikl. Lex. s. v. a Etym. Wtb. 97, Kluge ⁴347 a ⁵368, Uhlenb. — *Světnice, Stube.* Předivné bieše děťátko (chválí žid svého syna)..., když na kampna vsedieše, tehdy vidieše, co sě prostřěd gyſtby dějieše Mast. 291. Čechy (Čechové)... tři tisícě a dvě stě Němcóv zbichu, krev po mečích v ňadra tečieše a v ňadřiech jim zmrznieše, a když doma oděnie svláčiechu, po gyſtbye potoci c(r)čiechu DalC. 74. Jakož bývá, když sě vnitř giſtba zajže, zatkají-li okna a dvéře, zadusí sě sám v sobě oheň a pohasne ŠtítMus. 59ª, když vnitř zajže se gyſtba ŠtítOp. 20ᵇ. Světlo w gyſtbu vejde, když sě okence othradí Alb. 28ª; w giſtbu světlo nemóž vjíti Kruml. 156ᵇ. V horkéj giſtbie ChirB. 291ª. Svolav čeled do jedné gizdby Háj. 104ª. giſtba stuba Prešp. 1845, gyſtba též Rozk. 2817, BohFl. 579. — *Pilíř, Pfeiler.* Mostu nesklenú, jeliž prvé všecky gystby vydžělají pons prius non testudinabitur, nisi constructis omnibus pilis BohDial. 348. Pila est pes pontis gyſtba pod mostem Brit. (tu jest dále mylný přídavek: vel warda poſtnye; poſtnye omylem m. mostnie, a warda = míč, mylným pojetím lat. pila = pilíř, a také = míč). — *Oblouk mostní, Schwibbogen.* Ten most má čtyři a dvadcet giſſteb neb sklepuov a tolikéž slúpóv mramorových u vodě arcus xxiiij Mill. 71ᵇ. Arcus... dicitur testudo incurvata sub ponte, gizba Lact. 16ᵈ. — Vezmi mech staré gyzby Chir. 135ª; pons most, gyſtba pila Vít. 91ª.

Jistbešě (?), -ě, masc., *jm. osobní:* Istbesse minister List. Lit. 1057 (ze XIII st.), Istbezza minister List. Lit. z r. 1218.

jistbicě, -ě, fem., demin. z *jistba;* — je ve *jm. místním:* Gistbiczie UrbR. 161.

jistbometicě, -ě, fem., *která jistbu zametá:* téj tvéj giſtbomecziczie Tkadl. 28ª.

jistě, adv, v. **jistý.**

jistébka, -y, fem., demin. z *jistba:* v jistýbce WintObr. 1, 259 (XVI st.).

jistební, adj. z *jistba:* kamna jistební Brikc. 219.

Jistebnicě, -ě, fem., *jm. místní:* de Gistebnicze TomZ. 1388 n 179.

jistebník, -a, masc., *kdo v jistbě spolubydlí, Stubengenosse (?):* gistebnik stubellarius Veleš.

jistec, -stcě, masc., z adj. *jistý;* stsl. *istъcь* reus, debitor, actor. — *Jistý, pravý původce, Urheber, auctor:* biechu psána čtenie (t. evangelia) skrze giſtcie Matúše Koř. 33ª (předml.), srov. *jistota* auctoritas t. 1ª. — *Jistý, pravý vlastník, věřitel, Eigen-*

tümer, Gläubiger: já N., první jistec a správce věcí dolepsaných, prodal sem Drn. 82; jistcovi dosti učiniti, platiti Brikc. Jg.; srov. stpol. *iściec* creditor Nehr. Altpoln. 36 (z XV st.). — *Dlužník, jenž má býti zároveň jistým rukojemstvím za dluh, Schuldner:* já Markvart... gistecz a první dlužník ListPoř. 1418; já Albrecht, gystecz, vyznávám... t. 1406; mají mě vzieti za svého gisttcze t. 1404; nic na zprávu svého giſtcze ani na jeho jměnie nezpoléhaj VšehK. 107[b]; jestliže by giſtecz nic neměl t. 116[b]; já N., první jistec a dlužník dluhu dolepsaného Drn. 84; my jistci nahořepsaní máme věřitelům našim jich sumu jistinnú i s úroky zaplatiti t. 86; giſtecz debitor RVodň. ad 68[b]; Miertel, giſtecz předepsaný, smlúvu konečnú učinil KolAO. 5[a] (1502, podle souvislosti = dlužník); dokonalý rukojmě a jistec jest bůh Br. Jg. — *Žalobník, Kläger,* lat. *actor:* jistec, když na roce nestane, vinník shlazen bude neb vymazán (= ze žaloby propuštěn) actore non comparente Off. tab. 31; jistec actor t. 32 a j.; actor petat jistec požádá MC. BrandlGloss. 83. Srov. rus. *istec* žalobník, prosebník.

jisticě, jistička, jističník v. **jistvi-.**

jistina, -y, fem., z adj. *jistý;* stsl. *istina* veritas. — *Věc, která dokazuje jistotu čeho, Tatbestand, species facti, corpus delicti* BrandlGloss. Pak-li (póvod) opověděl jménem, kto mu škodu učinil, ano ješče čas gyſtynye vyněti Rožmb. 227 (t. j. ano ještě čas, aby se vyjelo na ohledání jistiny, na kommissi). Ktož bude s tú gyſtynu popaden smrtí, že j' stál na levici, i v súdný den popaden bude na levici, právě tak jako s gyſtynu zloděj přiveden bude na odsúzenie Štít. uč. 14[b]. Často zloději oběšují, ač gyſtyny při něm nenalezují Vít. 45[b]. Přihodilo mi sě, že sem člověka zahubil; budu-li při gyſtyňye popaden, platí muoj život (praví vrah, nesa tělo zabitého v pytli) GestaBř. 77[a], budu-li lapen s tím tělem, muoj život platí GestaKl. 197 (místa stejná). Podlé toho práva, ješto die latině: vim vi repellere licet, odraziti nepřietele a jieti jej při giſtinie Šach. 311[a]. — *Kapitál.* Pak-li kdy co (člověk) pójčí a vezme viece, než giſtina jest Kruml. 246[b]. Což sú požívali luk, dědin do navrácenie giſtiny, to vše lichva bude ŠtítPař. 110[a]. Žena (pekařova) vece: Muži, věz to, když budeš váleti těsto, by toho nezapomínal, že s' tři krošě za mieru dal; padesát koláčiev z toho naváléš..., jmáš v těstě kvasnic třetinu; tiem vyběřeš vši giſtynu a jiné ť v zisku ostane Hrad. 137[a]. Srov. stpol. *iścina* Kapital Nehr. Altpoln. 73.

jistinný, adj. z *jistina, Kapital-.* — Dlužni jsme šestnáct kop grošóv peněz hlawnych a giſtinnych jemu dáti ListPoř. 1444. Tři tisíce summy giſtinnee VšehK. 119[a]. Dluh jeho giſtinny... a lichvu (úroky) zaplatiti KolB. 27[a] (1495). Jestliže by ta summa giſtinna zaplacena nebyla KolČČ. 407[b] (1565); bude povinen..., tu summu giſtinnu i s úrokem položiti t. 199[b] (1553), t. 320[b] (1561).

Jistislav v. **Jiščislav.**

jistiti, -šču, -stíš, impftiv., *za jisté praviti, tvrditi, behaupten, vergewissern, bestätigen.* — Ktož co vie, ten to giſti, poznav to rozumem neb čichy ŠtítOp. 86[b]; a ktož co věří, také to giſti tamt. Vie-li kto co, ten to giſti, že je to tak..., a ktož věří také to giſtí ŠtítMus. 83[a]. Ani toho giſtím, ani odmlúvám t. 52[a]. Ale ktož mní, by rozuměl, i bude to giſtiti, že j' tak, ano tak nenie, toho atd. ŠtítBud. 63. gíſtiti, která sta učedlníky byla, nenie užitečné HusPost. 67[b]. (Hřiešník) giſtí to na sě, že atd. Kruml. 33[a]. Mluvila o něm (Anna o Kristu) i jiným, giſtieczy je v tom, že jest ten, o němž sú proroci psali ChelčPost. 29[b]; domnievají se býti učitelé a mistři zákona nevědúce, co mluví a o čem giſtij t. 219[a]. To jest duovod tvrdý, jímž se očistec v pekle giſti ChelčPař. 141[a]. Jakož giſti sě comprobatur Ol. Deut. 29, 28.

jistiva, -y, fem.: giſtiwa *substantia* MamF. 94[b]; umělé, srov. stsl. adj. *istivъ* verus.

jistně (?), adv.: neb ať to každý gistnie zná | že ť (čeled) žádného neoklamá rkp. XV st. v JagArch. 18, 129; bezpochyby omyl m. *jistě.*

jistost, -i, fem., *jistota, bezpečnost, ubezpečení, Gewissheit, Sicherheit.* — Ež jest mnohé tak vyšlo (se vyplnilo), jako j' bylo prorokováno, činí nám gyſtoſt, ež také i jiné příde Štít. ř. 69^{b}. (Buoh) dal nám sv. ducha... k gyſtoſty, ež ny jest vzvolil v syny Štít. uč. 106^{a}. Dala mi zezhule gyſtoſt (že budu ještě několik let živ) Hod. 85^{a}. Měli toho větší giſtoſt BrigF. 11^{b}. To ť pravi (já) giſtoſti mnohú Kat. v. 1597. Jistými gyſtoſtmi muož ukázáno býti Jeron. 112^{b}, jistými gyſtoſtmy ROlB. 111^{b} (místa stejná). (Člověk) kakžkolivěk své dobroty gyſtoſt na sobě zná, však bezpečen nenie atd. Pass. 331. giſtoſt certitudo Prešp. 1372. — Tam vždy bude... jistost bez chyby HusE. 1, 41, *jistost bez chyby* = *jistota bez pochybnosti.* Chtě tomu vidění gyſtoſt nalézti Pass. 341, *jistost* oppos. *viděnie.* — Toho dne... duše (lotrova) jeho svatú giſtoſt (Kristovu) uzřěla Krist. 101^{b}, dušě toho lotra svatú giſtoſt uzřela OpMus. 88^{a} (místa stejná), *jistost, bytnost, skutečnost.* — Na pravú gyſſtot (sic) sě vzeptav Pulk. 57^{a}, omylem m. *jistost,* srov. tamt. 56^{b}: vzeptaje sě na gyſtoſt.

jistota, -y, fem., *Gewissheit, Sicherheit.* — Anděli pověděti nemohli plné giſtoty (Maří Magdaleně o Kristovi) Hrad. 45^{a}. By očitú gyſtotu toho pojistil Jeron. 89^{a}. Aby (pán) giſtotu vzvěda mohl právě trestati HusPost. 138^{b}. O kniežatech nemáme takové giſtoty ve čtení, by ť sě Kristus s kým z kniežat umlúval o to, ustavuje jej úředníkem ChelčPař. 164^{b}. — Nebo na giſtotie v témž zločinném vyznání naprotiv sobě vyznala KolC. 155^{a} (1588), *na jistotě, zajisté.* — *Pravdivost, vážnost, zaručená původcem spolehlivým, Autorität.* Čtyřie toliko (t. evangelisté) giſtoti svědečstvie jmají auctoritatis testimonium Koř. 1^{a} (předml.). Srov. *jistec* auctor. — *Zaručení (za dluh), úpis:* puojčiv jemu 30^{ti} kop... požádal giſtoty od Holárka, a Holárek rukojmí nemaje v tom dluhu zastavil čtvrt rolí orné KolB. 167^{b} (1500); nejplatnější věci sirotčí na klínotech a giſtotach KolJ. 36^{a} (1603).

jistvicě, jisticě, -ě, fem., *nádoba picí, čiše, Trinkschale, Becher.* — Potom počě kněz Oldřich mluviti a řka: Chce mi sě píti...! Svatý Prokop (odpověděl): Jiného ť pitie nejmám, než tuto vodu, jižto piem sám. Vzem giſticzy, srdcem vzdechna, svú rukú vodu požehna, podav knězi píti káza Hrad. 7^{a}. giſticze patera Prešp. 1946, gyſtyczye též Rozk. 2941, gistycze Veleš.; giſtwice cyathus MamV. — Daj mu jiesti (nemocnému) kuřence vařené a vodu píti z gitrzycze (sic), maso kozelčé etc. Sal. 277, trvám omylem m. z jistvice.

jistvička, jistička, -y, fem., demin. z *jistvicě, jisticě.* — Učiníš... giſtwiczky cyathos Lit. Ex. 25, 29, Ol. tamt.; giſtwiczky cyathos MamVod. 27, MamB. 25^{b}.

jistvičník, jističník, -a, masc., *kdo dělá (?) jistvice, jistice.* — gistycznik paterista Veleš.

jistý, adj., *pravý, v pravdě jsoucí, bezpečný, určitý, recht, wahr, sicher, gewiss;* stsl. *istъ* qui vere est, idem, ille, genuinus etc. Kompt. *jistějši,* novotv. *jišči* a *jistči, jistši.* Z koř. *j-es-* esse, oslab. v *jъs-,* zdlouž. v *jis-,* srov. Mikl. Etym. Wtb. 105. — Já ť sem pochoval královú..., jejiež dušice jest vzešla před buoh..., v ňehož já buoha gyſteho věři Kat. v. 3077, buoh *jistý, pravý.* (Poslové) nesiechu listy, ež Maxen(cius), ciesař giſty, svú přiezen všem mistróm vzkazuje a jich prosí atd. t. v. 1449. (Pro závist) hněvy nyjú bratřie gizzty JidDrk. 40. Byšte gyſtyeyſſy řeč slyšeli Hod. 42^{a}. Vizte světa obludného, nenie ť na ňem nic giſteho Hrad. 137^{b}. Zda-li s' sě se mnú nenajal z giſteho nájma? Krist. 81^{a}. (Otec a syn) giſtu cěstu pochytivše jidechu coeptum carpebant iter Lit. Súdc. 19, 14. Nižádný sě giſt nepokládaj řka atd. HusPost. 112^{a}. giſtymi sliby tě giſta činím Troj. 7^{a}. — Když (oba starci) uhledašta den gyſty, když by ji (Zuzanu) mohli nalézti samu diem aptum EvOl. 120^{b} (Dan. 13, 15). — (Židé) usadili strážce okolo hrobu... pro giſſczie znamenie a ujišťenie OpMus. 92^{a}. Poznavše strany jedné spravedlnost giſtczi nežli druhé KolB. 113^{a} (1498); nad smrt nic gyſſtczijho a nad hodinu smrt

nic negiftczijho není KolCC 37[a] (1558). Tomu na svědomie a giftffy toho duověrnost KolJ. 31[b] (1602). — Ty ten gifty jsi idem ŽWittb. 101, 28, *ten jistý* (za to v ŽKlem. a ŽPod.: *týž*); když jest... uslyšal ty gyfte řěči sermones istos Mus. 1. Mach. 3, 27; ustavím toho gifteho vrchnieho ponam illum excelsum ŽKlem. 88, 28; dokonav ty gyfte řěči completis huiuscemodi sermonibus Mus. Ex. 31, 18; dóstojně vodíš na tom giftem super huiuscemodi ŽKlem. 143[a]; milujete-li jen ty gifte, ješto vás milují Krist. 39[b]; — (umírající bohatec, vida u sebe příbuzné, táže se:) kto j'... sěm pozval mú rodinu? ten gifti rád by to uzřěl..., bych skoro zemřěl Hrad. 144[b], *ten jistý, miněný, o němž byla zmínka, řeč;* v ten čas také slepá žena bieše přěde ň (sv. Prokopa) přivedena..., sv. Prokop smilova sě nad ní nad tú giftu temnú paní t. 13[b]; pomníš-li, kněže, o onéj slovutnéj hřiešnici, o niejžto sě v svatém čtení píše, ješto (že)...? já ť sem ta gifta Pass. 342; (zákonníci, kteří se drží světa) zahynú ť, jako j' zahynula ta gyfta Lotova žena Štít. uč. 75[a] (o ní právě před tím je řeč); ten gyfti Krok tvrz učinil byl Pulk. 3[a]; Vršovici, toho gyfteho skutka spachatelové t. 36[a]; (rodiče s Kateřinou) do Alexandřie sě brachu i sedú na tom giftem hradu (t. Alexandří) Kat. v. 77; (poslové, hledajíce nevěsty synu císařovu) v Alexandří sě stavichu a těm měščanóm vspravichu, čeho ptají...; tehdy ti gyfti měščené jechu sě praviti o tom atd. t. 166; ti gyftij licoměrníci Krist. 81[b]; aby ty gifte penieze byly přineseny praedicta pecunia Mus. 2. Mach. 3, 7; naspi (jahody) v hrnec nový..., postav ten gifty hrnec na druhý atd. Lék. 62[a]; řekl ten gifty GestaBř. 126[a]; ten gifte král Mill. 6[a] (dial. m. ten jistý), ten gifte biskup t. 14[b]; dělají na sloniech dřevené tvrzě..., tvrzě ty gifte dskami jsú opeřeny t. 120[b]. — Já sem tiem gyft AlbB. 40[a], sem tiem gift Kruml. 149[b] (místa stejná), *jistý kým, čím;* jsem tiem gift non dubito Ol. Tob. 7, 13; tehdy ijedna žena mužem gyfta nebieše DalC. 2; k ženám dieše Vlastin list, pro-ň-ž nebieše sebú ijeden muž gyft t. 11; chtěl-li by (ty) tiem gyft býti t. 99. — V žádný čas nejsi gift sebe NRada 1945, *jistý koho, čeho;* é, bych toho gifta byla, jež atd. Pass. 289; toho jsme gyfty Brig. 67; dobrý buoh ny gyfty učinil své věčné radosti AlbB. 39[b], ny gifty učinil své věčné radosti Kruml. 148[b] (místa stejná), toho vždy gyftu býti AlbC. 132[b]. — To vám za gyfto praviu DalC. 10, *za jisto, za jisté = jako věc jistou* něco praviti, věděti atd.; to (já) za gifte povědě, že nikdiež cělé kroniky nevědě t. úv. I; vědě za gifto Kruml. 336[b]; to když za gifto vzvěděl certissime Mus. 2. Mach. 4, 33; za gifto toho neviem vere Otc. 10[a]; zdá mi sě to za-gyfte, že atd. AlxV. 1818; za-gifte to řeci mohu NRada 1544. Odtud *adverb.* **zajisté,** *věru, fürwahr;* v. t. — *Adverb.* **jistě, jistě,** *gewiss, sicher, fürwahr, in der Tat;* kompt. *jistějie.* To gízztye viziu hi vědě PilC. 11. Věřte mi gyftye Mast. 47. giztye mě(jte z)a to AlxH. 12, 25. Jakož to giztye v(idíte), tak tento boj obd[i]r(žíte) t. 12, 27. To jáz gyftye vědě AlxV. 1075. Jáz na ty gyftye nechci dbáti t. 63. Ty giftie člověk jednaké mysli tu vero homo unanimis ŽKlem. 54, 14; oni giftie naprázno hledali sú ipsi vero t. 62, 10, oni zawierne ŽWittb. tamt. Spravedlivé giftie bylo HusPost. 41[b]. (Zkrúšenie) gyftye navracije k bohu Alb. 36[b]. Pravějie a gyftyegije budem to jmieti v svém svědomí utišenie Štít. ř. 223[b]. giftie vere ŽWittb. 57, 2, ŽGloss. tamt., Kunh. 149[a]; gÿftye Štít. ř. 19[b], t. 90[b].

jišal v. **jušěl.**

Jiščislav, Jištislav, -a, masc., *jm. osobní;* srov. *jiskati.* — Obiit Izcizlaus Kosm. pokr. 1147; Iscizlaus NekrP. (2). Jistislaus miles Reg. II, 1288.

Jiščislava, Jištislava, -y, fem., *jm. osobní,* k masc. *Jiščislav.* — Iscizlaua NekrP. (2).

Jíšek, -ška, masc., *jm. osobní.* — Per Henslinum et Gyschconem fratres, filios Gisconis de Rusin Reg. III, 1331.

jišěl, jišěle, jišělek v. **juš-.**

jiška v. **juška.**
Jišti- v. **Jišči-.**
Jitčín v. **Jičín.**
jíti, jdu, jdeš, impftiv., *gehen;* stsl. *iti* ire. Z koř. pův. *ei-, i-,* psl. *i-, ь-,* z čehož je dále *j-i-, j-ь-* (s hiatovým *j-*). — Praes. *jdu,* impt. *jdi,* impf. *jdiech,* part. praes. *ida,* všude *jd-* z *jьd-;* z *jd-* vynechává se někdy *j-* a je *du, deš, di* atd. Místo náležitého *jd-* psáno někdy gid-, gyd-, dílem omylem, dílem podle zvláštního zvyku piscova (na př. v rkp. Mat.). Aor. *jid-,* někdy zdlouženě *jíd-.* Part. *šed* a *šel* z *šьd-,* oslabeného z *šed-, ched-,* kteréž je stupňováno v *chod-, choditi.* Part. pass. **šьstъ* obráží se jen v subst. verb. *pří-ščie* atp., z **šьstьje;* jinak nedochováno a nahrazeno novotvary. Význam slovesa tohoto vlastní je hmotný, *ire;* z něho vyvinul se význam rozmanitě přenášený. Rčení s významem přeneseným jsou často věty bezpodměté. — Chtěl gity ApŠ. 98; by směl gijty Štít. ř. 170[b]; hotova sem gijti KřižB. 92[b]. gdu k otci EvZimn. 51. Toti gdu ecce venio ŽWittb. 39, 8. Ty gdes Hrad. 32[a], ty deſſ k offěře Hod. 68[a]. Ten (chléb) negde dolóv | na výsost gide k otcu domóv. Kunh. 149[b] (verš 8slab., gide 1slab. t. j. jde). Ana (Petr a Pavel) gdeta Pass. 307. Všichni, jenž gdete, vizte... Hrad. 50[b]; (hvězdy) du na nebi dnem i nocí Kat. v. 988. gdi k sv. Maximinu Pass. 342; gdíž Satanel HusPost. 41[a]; dyz s ní Mus. Ruth. 1, 11; gdieuie nynie tam eamus Ol. 1. Reg. 9, 6; gdieta a povězta EvZimn. 3; dyetaz k vašie mateři ite Mus. Ruth. 1, 8; gdiete a povězte EvZimn. 46, dyete Pass. 354. Když (ty) gdieſſe mimo púščiu cum pertransires ŽWittb. 125, 6; hvězda nad zemí gdieſſe Hrad. 68[a], (Anna) z chrámu řiedko ven dieſſe t. 70[b]; sám král ydyeſſe na prosřědku AlxH. 2, 34; když cěstú spolu gdieſta t. 126[b], dva z učedlníkóv gdieſſta v hrádek EvZimn. 46; gdijechu před ním Macedonští Alxp. 65, hlučnými zástupy diechu AlxH. 2, 27, diechu spolu jako stlúpem t. 3, 24. (Švec se ženou) když do krčmy gideſta Hrad. 124[b]; ten cělý den gidechu t. 71[b]; když (panny) gijdechu kupovat, ženich přišel Štít. ř. 231[b]. Svatý Prokop gide do jěskyně Hrad. 12[a]; Ježiúš gyde na olivetskú horu t. 78[b]; Alexander gide mimo to město... i podivil se Alxp. 7; tu v umění prospěvše jednomu čarodějníku sě přikázachom, a když ho falešného seznachom, pryč od ňeho gidō Pass. 291 t. j. jidom n. jídom; (panny) když gijdv kupovat, ženich przygijde, a kteréž biechu hotovy, wgijdechu na svatbu Štít. ř. 230[a]. yda vadens ŽWittb. 77, 39; Maria gduczy Hrad. 71[a]; gducze ydiechu euntes ibant ŽWittb. 125, 6, yduce gdiechu ŽKlem. tamt.; vzhóru dúcz (sic) Kruml. 386[a]; yducim venientibus ŽGloss. Hab. 14. Jadyž (ober) ſſel AlxB. 4, 43; vojska ſſla v stanoviščě AlxBM. 7, 20; i zli (šli) abierunt ŽGloss. 104, 41; aby člověk ſél k Ježíšovi HusPost. 192[a], ſſeel Zrc. 12[a], neſſiel VšehK. 14[a]; by neſſal na vojnu AlxV. 2239 (šal m. šel, novotv.); kněz bieše šedl do města Kar. 19 (m. šel). Hrazský komorník ſeed i pojme komorníka od toho úřada, k ňemuž atd. Rožmb. 29. — Ande krvaví gdu potoci AlxV. 1682, *potoci jdou, tekou.* — dyeſſe zvuk pod zoře AlxH. 1, 41, *zvuk šel, zdvihal se, prostíral.* — Práva gdv VšehK. 27[a], *práva jdú = soudy pracují, vykonávají spravedlnost;* když by práva neſſla t. 51[b]. Také ten súd negde VšehK. 14[a], *súd nejde = nesoudí, nevykonává svého úkolu;* ten súd za našie paměti jest nešel VšehJ. 27. — Ktož kady chtě gde do města AlxV. 486, *jíti do čeho, směrem k čemu, več;* ten prvý gyde do pekla t. 1563. — Když (Čechové) v klášter gdhiechu DalH. 42, *jíti ve-č.* (Ježíš) rostl a ſel w léta HusPost. 16[b]. — (Kateřina) vstavši gide k svéj mateři Kat. v. 306, *jíti k komu, k čemu;* dyeſye k času tomu, kdež bě péčě ne o domu, jedno životě jediném AlxV. 2450; (vojna), jěž gdyeſye lidu k strasti, k smutku, k nepokoji t. 2231; tak sě sta tomu ostatku (t. bojovníkům po bitvě zbylým), jem(u)ž dyeſye ku převrátku t. 1781. — Gyde před král čsná kmeticě AlxH. 2, 16, *jíti před koho.*

Ti póhonové ydu przyed ſye bez překazy ODub. 90, *jíti před sě, = před sebe, postupovati ku předu, vykonávati se, díti se;* aby przed ſe ſſli jich nálezové Šach. 302ᵃ; prvé by sě musilo mnoho zlého státi, než to, což páni jsú nalezli, by przyed ſye neſſlo ODub. 56; bláznovství jich przed ſye dav gyty ROlB. 6ᵇ. — Vece k niej (Kateřina k matce): Já ť za ciesařova gyti syna nechci Kat. v. 314, *jíti za koho* (o osobě ženské), *za muže, vdáti se.* (Porfyrus s králový) vzemše odpuščenie... i gideſta opět zaſye Kat. v. 2586, *jíti za sě, nazpátek, vrátiti se;* neb gdu ť v tom zaſe i v klášteřiech proti řádu svých zákonóv ŠtítOp. 136ᵃ. — I gídiechuu po ňem zástupové Mat. 56, *jíti po kom, za kým;* ty gdes po ňem Hrad. 32ᵃ; po bohu gijty Štít. ř. 13ᵃ. — (Darius) hnu sě s toho miesta, kadyž mu upřiemá cěsta proti nepřátelóm gyty AlxH. 1, 27, *jíti proti komu;* (žena) má tiem právem proti pohnanému giti jakti muž Řádpz. 20. — Ciesař gide na knězě Boleslava DalH. 41, *jíti na koho, na-č, kam (obyčejně s úmyslem, účelem, který se rozumí);* na púšči gdiete Hrad. 12ᵇ; všěcka obec gidu na horu t. 12ᵇ; Němci gydu na hodinu (na modlení klášterní) t. 26ᵃ; gdiechu na jitřni všě bratřie tamt.; potom pak (po modlitbě, abychom) ſſli na naše diela Kruml. 191ᵃ; (Darius) nikomu neotpustil, by neſſal na vojnu strastnú AlxV. 2239; násilníci na to du i válečníci, válkami chtiece dobyti, by mohli v pokoji býti NRada 792; tehdy on... gdieſſe na muku praeibat ad supplicium Ol. 2. Mach. 6, 19; přečinil-li by kto řečí, gdi mu na penieze, pak-li by přečinil skutkem, gdi jemu na hrdlo VšehK. 20ᵇ; lépe by bylo nem čstně zbitu býti, než těmto chlapóm bradatým na milost gyty DalC. 10, v překl. stněm.: wan nach gnad dy pawern vragin; to (co se vybéře poplatkův) jde na úředníky menšie VšehJ. 395, *něčso jde na koho, náleží mu;* (zápisné) najvyššiemu písaři přislušie a na ň samého jde t. 393; ty penieze úředníci na tři diely dělé: jeden (diel) jde na komorníka, druhý na sudieho, třetí na písaře najvyššieho t. 405. — Když jest již ſſlo... pacholeti na desáté léto KřižB. 90ᵃ. — Kudy to gde, ež tak jsú rozliční lidští úmyslové? ŠtítBud. 149, *něco jde = děje se, stává se;* ež ta proměna (lidská) nespadá na buoh, to gde tudy, ež buoh je ta najvyššie múdrost t. 54. Již jest pověděno, že to móž snadně giti, aby v zákoně božiem zakládali a zavierali, což chtie, ti, ješto moc mají zákon boží skládati ChelčPař. 138ᵃ. Apoštolové nenavodili sú celých měst na vieru, jakož sě někto domnievá, než to ſſlo toliko podle vyvolenie, kteréž jest bóh vyvolil, ti jsú přijali slovo božie t. 168ᵇ. V těch činech, v nichž má býti jednáno spasenie lidské, nemohú-li ť tak čiňeni býti, aby právě a jistě ſſlo v nich spasenie, tehdy ť jest lépe těch činóv nechati, neb nenie pochyby, negdu-li ť právě, vždy ť musejí giti oklamně t. 162ᵃ. Z toho to gde, že malú nádějі máte o těch, za něž prosíte t. 149ᵇ, *z toho jde, vyplývá.* Tu již najzevnějie k tomu slovu gde, kterak zákonové lidští zavřieni sú v zákoně božím t. 133ᵃ. Jemužto (Barabášovi) na život gdieſſe Hrad. 87ᵇ, *jde komu na život;* pak-li všem kněžím gde o život HusPost. 192ᵃ, *jde komu o život.* — Snadno j'mu (Alexandrovi) vše pak snésti, že j'mu ſſlo všecko po ſſtezty AlxB. 3, 28, *jde komu čso po ščěstí = podle štěstí, šťastně;* kak mu (Alexandrovi) gdyeſye vše po zboží, avšak atd., *jde komu čso po sboží = podle zboží, se zdarem.* — *Jde déšč* v. *déšč;* — *jíti za muž* n. *za mužě* v. *muž;* — *jíti pod ruku* v. *ruka;* — *jíti v-ókol, okolo, rózno, vzhóru* v. *okol, okolo, rózno, vzhóru.*

jitie, -ie, neutr., *jítí, das Gehen;* novotv. — Již nám velmi těžké gitye PulkL. 427; až do gitie potoka Zared ad transitum torrentis Kladr. Deut. 2, 14; stok cest neb próduchóv k gytí mokrosti z jednoho údu do druhého Sal. 209.

Jitka v. **Jutka.**

jitřicě (?) v. **jistvicě.**

jitřiti v. **jietřiti.**

jitrn-, jitřn- v. **jut-.**

jitrocěl, jitrociel, -e, a také -a, -u, masc., *jitrocel, Wegerich;* vlastně *jietro-,* srov. *jietřiti.* — gytrocziel plantago Prešp. 722; gytroczyel plantago BohFl. (111), RostlD. 80^{b}, t. 91^{a}, LékB. 124^{a}; gitrocziel plantago MamA. 15^{a}, MamVíd., RostlB. 145^{b}, RVodň. 264^{b}; gytroczyl plantago BohFl. 316, gitrocil též SlovA., gytroczel též Nom. 65^{b}, gitrotrczel (sic) RostlF. 12^{a}; — gytroczyel *arnoglossa LékB. 107^{a}, gitroczyl též RostlF. 10^{b}, gitrocziel *aruglossa RostlB. 145^{a}; — gytrocziel chlupatý plantago maior Synon.; dlúhý gitroczi^{e}l agnina herba tamt. — Gitrocél Háj. herb. 122^{a}, t. 123^{b}, gitrocýl t. 34^{a}, t. 56^{a} a j.; čtvrtci gitrocéle t. 280^{a}; k gitroczylu Comest. 74^{b}, k gitrocýlu Háj. herb. 48^{a}, k gitroceli t. 123^{b}, t. 124^{a} a j., k vodnému gitrocéli t. 162^{a}; gitrocélem t. 123^{b}.

jitrocělový, -cielový, adj. z *jitrocěl, -ciel.* — gitrocielowa voda ApatFr. 32^{a}; v mízce gitrocýlowé Háj. herb. 114^{b}; s gitrocýlowau šťávau t. 25^{b}. Tuk gitroczylowy pit s vodú spomáhá ť velmi proti zimnici Rhas. 100; tuk gytroczelowy t. 57.

jitrociel v. **jitrocěl.**

jíva, -y, fem., *Eibe;* lit. *jëva,* střlat. *īvus,* stněm. *îwa, îwe* Kl.^{4} 65. — gyva vibex Prešp. 589; gywa vibex Rozk. 1106, SlovBrn. 247, BohFl. 226, MamA. 24^{b}; giwa též RVodň. 46^{c}, gijwa též Nom. 65^{a}. — ywa Háj. herb. 12^{b}, t. 253^{b} a j., t. j. *íva,* dial. m. jíva; s ywau t. 348^{a}; lot prachu ywy t. 26^{b}; přičiň... jwy, popence, peltrámu Chir. 74^{b}. — gywa neb rokytie vimen Brit. — Oběsi sě sám Durink na gywye DalC. 21.

Jívěnín, -a, masc., *kdo je z Jívy* (jm. místní). — Odtud **Jivěné, -vany,** -ván, plur. masc., *jm. místní:* Vávra z Giwian ŠtítJHrad. 168^{a}; Jivany Pal. pop., Jívany KotMíst.

jívový, adj. z *jíva:* naspi na to popela z gywowe^{o} dřěva Chir. 253^{a}.

jizba, jizdba v. **jistba.**

Jizera, -y, fem., *řeka toho jména:* Gizera Háj. 76^{b}.

již v. **už.**

jman m. *man,* v. t.

jmáti, jemaju, -áš, impftiv., *zajímati, gefangen nehmen;* stsl. *imati,* sumere, requirere, praes. *jemlją,* někdy *imają,* z koř. *jem-,* v tvarech infinitivních oslab. v *jьm-,* z čehož stsl. *im-.* — Bavorščí zloději... i veliké pány gmachu, panie i také panny brachu DalC. 89, v překl. stněm.: herren vingen si des richis.

jmě, jmene, někdy mene (odsutím), neutr., *jméno, Name;* stsl. *imę,* psl. *jьmę.* Z pův. *n̥-mēn,* kdež *-mēn* je kmenotvorná přípona a *n̥-* oslabený kořen (proti *en-* v stprus. emmes m. en-mes, *no-* v lat. nomen a got. namō, *nō-* v skr. nāma, *ono-* a *ōno-* v ř. ὄνο-μα, ἀν-ώνυ-μος); z *n̥-* je psl· *ьn-,* z *n̥-mēn* tedy *ьn-mę* a z toho dále *j-ьn-mę, jьm-mę, jьmę,* srov. Bartholomae v Bezzenbergrových Beitr. 17, 132, Brugm. I, 189, t. II, 556. — Podle plur. *jmena* atd. vyvíjí se vedle *jmě* také sing. *jmeno,* a z toho dále *meno:* někteří řiekají »jmě«, druzí »jmeno« a třetí »meno« HusE. 1, 320; srov. *jmeno.* — gmye tvé nomen ŽWittb. 5, 12 a j.; dobré gmíe PilD. 25; tvé gme HomOp. 152^{a}; gme tvé nomen ŽKlem. 79, 19 (-me m. -mě), gme PulkR. 3^{a}, t. 28^{b} a j. gmene tvého nominis ŽWittb. 78, 6, ymene tvého t. 44, 18 a j.; gmeny tvého nominis ŽKlem. 44, 18, t. 51, 11, t. 60, 6, t. 73, 7; ač sme zapomněli gmeny boha našeho t. 43, 21; pamětiv sem byl gmie tvého t. 118, 55 (chybně); — gmeny tvému nomini tuo ŽKlem. 53, 8, t. 60, 9, t. 98, 3; přineste chvalu gmeny jeho t. 28, 2; slaviti budu gmeny hospodinovu psallam nomini Domini t. 7, 18; weygmeny svatém t. 32, 21; we ymeny božiem t. 123, 8; weigme tvém t. 53, 3 (chybně); — v ŽKlem. několikrát dat. lok. sing. zvratnou analogií *jmeniu* m. *jmeni:* gmenyu tvému t. 17, 50, gmenyu svatému t. 102, 1, weygmenyu tvém 43, 6, weigmenyu tvém 62, 5, weigmenyu svatém 104 a j.; — ze dvú gmenu Mand. 37^{b}; — ani pomněti budu gmen jich memor ero nominum ŽKlem. 15, 4. — Dievku, gmenem Annu LMar. 17, *jmenem, nomine.* Diechu jemu

(otci Kateřininu) Kostus gmenem; to gmye držal takým kmenem, ež jedno město Nikozia... slulo, pro něž Kostus byl nazvaný Kat. v. 23. Pak-li (póvod) opověděl gmenem, kto mu škodu učinil Rožmb. 227, *jmenem, jmenuje škůdce.* A má král na své hlavě korunu nésti gmenem o vánocích a o veliče noci Brig. 107, *jmenem, zejména, zvláště;* a gmenem ť troji věc přikazuji BrigF. 24b; písmo obecně praví a gmenem sv. Jan Štít. uč. 42b (písmo vůbec, a zejména sv. Jan). — Země, ješto Charvati jest gmye DalC. 2, *jest komu jmě, jmenuje se* (jméno samo je při tom v nominativě — nominativ jmenovací —, a rovněž tak ve rčeních následujících); lech, jemužto gmye bieše Čech tamt.; tomu komorníku Podiven gmye bieše t. 27; tomu (lovci) gmye Lork bieše t. 54; jednéj (ženě) bylo gmye Ada a druhéj Sella Mus. Gen. 4, 19; Fares jednomu gmie bieše AlxB. 3, 31; bude ť gmye jemu Jan Pass. 276; — Zachariáš s svú hospodyní, jiejžto gmye Elizabet t. 276 (*bieše* vynecháno); — gmye mé jest Margareta Pass. 317, *jest mé jmě, jmenuji se;* — tu svého diela (stavění věže babylonské) ostachu a druh ot druha sě brachu..., ty sobě osobichu země, jakž i dnes jmá každá své gmye DalC. 1, *jmieti své jmě, jmenovati se;* — ta knieni sobě gmie Božena jmieše DalH. 41, *jmieti sobě jmě, jmenovati se;* dievka jmieše čtrnácte let, Maria gmye sobě jmieše Hrad. 61a; před Mělníkem hrad bieše, ten sobě Pšov gmye jmějieše DalC. 25; jeden dobrý ostal bieše, sobě jmě Ctirad gmyeſſe t. 13; — pověz mi, kak ti dějú pravé gmie Mast. 5, *dieti komu jmě, říkati komu jménem, jmenovati jej;* téj vsi gmye Chotún dějí Hrad. 1b; Čech... vybra sě z země, jiejž diechu Charvati gmye DalC. 2; dějí ť jemu gmye Tomáš LegVít. 49b; dceru, jiejžto vzděješ gmie Maria Krist. 4a, *vzdieti komu jmě, dáti mu jméno, pojmenovati jej;* tu vzděno jest jemu gmie Jesus t. 22a; hospodyně tvá porodí tobě syna, jemužto gmye vzděješ Jan Pass. 275. — Nemoh (non potui) j'mu gmene zvěděti AlxV. 897, *zvěděti komu jmě, jak se jmenuje.* — Pak (pánové čeští) na velikú rozkoš sě otdachu, proto o dobrém meny nic netbachu DalC. 79, *dobré jmě, dobrá pověst;* tiem mene dobrého zbychu tamt.; lepše jest dobre gmye než mnohé bohatstvie nomen bonum Ol. Prov. 22, 1; ktož jej (heliotropia) nosí, má dobré gmije RVodň. 162b. — (Aby Alexander) poslednie mi česti dohodil, jímž by své gmye výše vzplodil AlxM. 8, 7, *své jmě vzploditi, proslaviti.* — (Maria) oslavena nade všecka ženská gmena Kat. v. 59, = nade všecky ženy. Sibyla... bóh znala jsúci žena, a vy jmajíc miſterzſka gmena boha neumiete znáti t. 1821. Vzývali sú gmena svá nomina sua ŽKlem. 48, 12. — Všecko čiň we gmie jeho (boží) NRada 332, *ve jmě, ve jméno,* = *ve jménu;* vjeď sem we gmye boží GestaKl. 101; každý farář má své osadě kázati světiti toho svatého, we ymye kteréhož založen jest jeho kostel Štít. uč. 133a; we ymye sv. Petra Pulk. 63b. Tehdy Ježúš... veče jiej: »Maria!«...; když Maria slyšě své jmě, že jie tako pozva we gmye..., poči inhed vláščí sladkost toho zvánie Hrad. 47b, *ve jmě, jménem;* koruna i země spadla na mě jednú we gmie Baw. 227. (Pokrščeni... v) Jesukrista gmeny svD. 63, *ve jmeni, ve jménu;* (apoštol) by rozpat na křižiu w toho-y gmeny, o němž kázal ApŠ. 140; weygmeny tvého syna Modl. 15a; we ymeny božiem in nomine ŽKlem. 123, 8. — Pozdrav ty (přátely) zegmene saluta amicos nominatim Koř. 3. Jan. 14, ze gména Br. tamt., *ze jmene, ze jména;* znaji tě ze gmene novi te ex nomine Ol. Ex. 33, 12, ze ymene Mus. tamt., ze jména Br. tamt.; ze gmene (propheta, qui voluerit loqui) in nomine meo Ol. Ex. 18, 20, ve jménu Br. tamt., *ze jmene* = *ve jménu, jménem.* Jenž zeymene byl věhlasný (Šalomoun) AlxV. 1, *ze jmene, zvláště;* Maria, slavná ze-ygmene! Vít. 83a a ML. 11b. — Počteni jsú po gmenech per nomina Ol. Num. 1, 22, *po jmenech, podle jmen.* — Má šest haléřóv pokuty jmě dáti Brikc. 16 (2), výraz ustrnulý, = *jménem pokuty,*

jako pokutu; šest haléřóv gmie pokuty dáti Pr. pr. Jg.

jměcko, jměčko, v. **jmiecko, jmiečko.**

jmějitel, -e, masc., *majitel, Besitzer, Eigentümer.* — (Nemoc) jakož jest přišla, tak sě vrátí gmiegiteli svému Lit. Ekkles. 5, 15, ve Vulg. jen: (infirmitas) quomodo venit, sic revertetur. — Správně *jmětel,* v. t.

jmele (?), -e, fem., *rostlina toho jména:* gimele (sic) *ulnus Prešp. 594 v kap. de plantis, gmele též SlovBrn. 257, mele též Rozk. 1117 a BohFl. 236, mele ulmus Veleš. Srov. *jmělicě* a *jmelé.*

jmelé, melé, -é, neutr., *jmelí, Mistel;* stsl. *imela* viscum, z *jьmel-.* — Viscum est, unde viscus fit, melij Lact. 173ª. Melé Háj. herb. 235ᵇ, mélij tamt. V tom větěví sú kola vyrostlá jako melee a na tom meli bude daktylóv jako chmele KabK. 22ª. — Dubové gmele Synon.; dubowe mele viscus quercinus RostlF. 12ᵇ. Vezmi gmele dubové Chir. 184ᵇ; vezmi prach z duboweho gmelee tlučený t. 100ª; vezmi hruškové gmele a ztluc je dobřě t. 228ᵇ.

jmelicě, -ě, fem., *jmelová jahoda:* gimeliczye *ulnitia Prešp. 636 v kap. de fructibus arborum; gmyelyczye též Rozk. 1207 v kap. »Arbuta edere grata«, gmelyczie též SlovBrn. 311. Srov. *jmele* *ulnus.

jmelo (?): gmelo *cameleon RostlA.; neznámo, nejspíše omyl nějaký LČelak.

jmelový, adj. ze *jmele (?), jmelé:* jahódkám mélovým Háj. herb. 235ᵇ.

jmen- v. gen. *jmene,* dat. lok. *jmeni, jmeniu* (zvratnou analogií), v. *jmě.*

jměnie, -ie, neutr., *jmění, vlastnické držení, majetek, das Besitzen, Besitz;* subst. verb. k inf. *jmieti,* stsl. *iměnije* habitus, facultates. — Neb jměnie nepřietele, jenž zvykánie dává v boji k slavnému vítězství, jest častokrát užitečnějšie nežli nejměnie HusE. 1, 310. Svrchovaná radost, to jest pravého pokoje gmyenye, plné pravdy viděnie Alb. 104ª, pravého pokojě gmienie Kruml. 229ᵇ. Ke gmieni rovovému in possessionem monumenti Ol. Gen. 23, 20. Dám tobě zemi na věčné gmienye in possessionem t. Gen. 17, 8; u věčné gmyenye Pulk. 136ª. Dal sem ji (zemi) ke gmieny in possessionem Lit. Deut. 2, 9. Dám ť ji (zemi) vám ke ymeny (sic) dabo illam vobis possidendam Mus. Ex. 6, 8. (Dávámy zemi) králi českému k držení a k gmeny (sic) Pulk. 166ª. Těch 24 kop je přivlastnil všie obci... k gmienij, držení atd. KolA. 20ª (1507); ten dvuor přivlastnili jemu... keygmienij, k držení a jeho dědičnému požívání KolB. 2ᵇ (1494). — Naplňena jest země gmienie tvého possessione ŽKap. 103, 24, gmyenye tvého ŽKlem. tamt. Lakomý nenie nasycen gmyenye ŠtítVyš. 9ª. Jehož všecko gmyenye na Heřmana spadlo Pulk. 160ᵇ. Každý bydléše na svém gmieny Ol. 2. Esdr. 11, 3. (Léto padesáté, jubilejní) vrátí se člověk ke ymeny (sic) svému ad possessionem suam Mus. Lev. 25, 10; (všichni) vrátie sě... ke ymyenym svým ad possessiones suas t. Lev. 25, 13. — (Kristus) v podobenstvie lidské učiňen a gmiením nalezen jakožto člověk habitu inventus Kladr. Filip. 2, 7 (překlad doslovný). — gmyenye possessio BohFl. 612, MamA. 33ª. — *Das Sollen:* když se přiblíži čas k gmieni poroditi Comest. 34ᵇ; říkalo se: (žena) *jmá poroditi,* k tomu subst. verb.: *jměnie poroditi,* neumělé.

jmenitý, adj., *proslulý, namhaft.* — Aby (chrám) po všech krajinách gmenyti byl ut nominetur Ol. 1. Par. 22, 5, Br.: aby byl znamenitý a słovautný; aby... gmenyty byl Lit. tamt., aby... jmeniti byl Hlah. tamt. (Mužie), jižto gmenyty biechu qui nomine vocabantur Mus. Num. 16, 2, Br. tamt.: muží słovautní. — *Adv.* **-tě** *zejména:* pastýř... ovec povolá gmenytie nominatim Lit. Jan. 10, 3, ze jména Br. tamt.; (David dvéřě chrámu) je gmenitie vyřekl nominatim Comest. 157ᵇ.

jmeno, jméno, meno, -a, neutr., *Name;* novotvar vzniklý ze *jmě* gen. *jmene* atd., podle plur. *jmena* atd.; zdloužené *jméno* je z doby pozdější. — Někteří řiekají »jmě«, druzí »jmeno« a třetí »meno« HusE. 1, 320. Potázal jest jeho (Gedeon sluhy) o gmeniech kniežat Kladr. Súdc. 8, 14.

Legát (byv zvolen za papeže) vloži sobě gmeno Řehoř Mill. 8ª. — Byl jeden mocný markgrabie gmeenem Waltherus KřižB. 75ᵇ, *jmenem, nomine.* — we ymenu tvém zdvihnu rucě moji in nomine ŽWittb. 62, 5, *ve jmenu, in nomine.* — we gmeno otcě i syna i ducha svatého ŠtítBud. 26, *ve jmeno, in nomine;* poďmež ve jméno boží Masop. 131; we ymeno hofpodynowu (sic) in nomine ŽPod. 117, 12; w czie meno to ste vy učinili in quo nomine Lit. Skutk. 4, 7, *v čie jmeno;* — hřéchóv máme každého we gmeno se zpoviedati ŠtítOp. 8, *ve jmeno, výslovně;* plur. *ve jmena:* popfany jsú ve gmena Ol. 3. Esdr. 9 (obs., ve Vulg. není). — (Pastýř) ovcě volá zegmena i vyvodí jě vocat nominatim Koř. Jan. 10, 3, Br. tamt.: ze jména, *ze-jmena = podle jména, výslovně, určitě, zvláště;* všecky ze gmena nazývá omnes ex nomine Pernšt. 40, 26, Br. tamt.: ze gména; oznam mi ze gména mzdu svau constitue Br. Gen. 30, 28, v Bibli 1857: ustanov mzdu svou; paními se ve dskách zřetedlně a zegména píší VšehK. 137ᵇ; — Maria... přeruši jeho (Kristovu) řěč řkúci: Raboni! jenž sě znamená, vňuž by řekla »mistře« zgmena Hrad. 47ᵇ, t. j. *z-mena* m. *ze-jmena, doslovně;* — což jest onen prorok ze ymena hospodinova prorokoval in nomine Domini Mus. Deut. 18, 22, Ol. ze gmena tamt., *ze-jmena ≐ ve jménu, jménem.* Ach přěhrozná věc bezimena! | auvech... Hrad. 32ᵇ (verš 8slab., bezimena 3slab.) t. j. *bez-mena,* m. *beze-jmena, = nevýslovně* přehrozná věc. — O Ježúši..., proč s' zapo(ma)nul poymenye řéci téjto smutnéj ženě (Marii Magd.): Buď tobě, jakož si chtěla! Hrad. 46ª, *po-jmeně, výslovně.* — Rozčítajíce jě po gmenach per nomina Ol. Num. 1, 18, plur. *po jmenách, po jmeniech, podle jmen;* po gmenach každých per nomina singulorum Ol. Num. 1, 28; (zečteni jsú) po gmenyech per nomina t. Num. 1. 20; po gmenách nazýváni biechu per nomina Kladr. Num. 16, 2. — gmeno nomen Prešp. 49, MamA. 37ª; gmeeno Ben. Gen. 21, 33, Blázn. 134ª; gméno Br. Isa 7, 14 a j.; gmeena svého Pr. pr. 260; podle gmén Háj. herb. (na titulním listě). — Srov. *jmě.*

jmenovánie, men-, -ie, neutr., *jmenování, jméno, Name.* — (Město Mohuč) hi dnes jest nezbylo menowanye slovem jejú PilA. 15 (t. nezbylo jména, složeného ze jmen dvou, jména totiž řeky a potoka).

jmenovaný, men-, adj., z part. *jmenován, genannt:* potka jej (Alexandra) syrský vévoda, Aretas bě menowany AlxV. 1548; dřéve menowane Rychn. — Druhdy ve významu *pověstný, slavný, znamenitý, berühmt.* Pan Plchta z Žirotína, ten menowany hrdina, mnoho škody učini v koních i v liudech Řískému DalC. 100, v překl. stněm.: der manhaft gesigir. (Čechové) tři tisiecě a dvě stě Němcóv menowaných zbichu t. 74, v překl. stněm.: nomhafter Deutschir. (Abisai) naygmenowanyeyſſi bieše z těch tří nominatissimus Ol. 1. Par. 11, 20 (k tomu ve v. násl.: inclytus). Bieše gmenowany v těch vlastech-in omni illa regione nominatus Otc. 221ᵇ. Jeden bieše v klášteřě stařec menowany OtcB. 51ᵇ; jeho sestra bieše menowana božie služebnicě t. 57ª.

jmenovati, men-, -uju, -uješ, impftiv., *nennen.* — Třetie sieho světa strana Asia jest gmenowana AlxV. 599. (Dietě) bude gmenowano Emanuel Kat. v. 1932. By takýž byl českým králem, úfal bych v to, ž' by za málem, leč buď Litva, leč Tateři, kakž sú menowany kteří, Besermené nebo Prusi... byli svých modl odstúpiece AlxB. 6, 17. Tuto gmenuy koho (chceš, v modlitbě) Kunh. 151ᵇ. Synem božím sě menuge se nominat Ol. Sap. 2, 13. Boha v jěšit neymenuyte Hrad. 95ᵇ. — Mužie, jěžto smy dřieve menowali memoravimus Lit. 2. Par. 28, 15. — Svatý Prokop smilova sě nad ní (nad slepou ženou), křížem svatým znamenajě a takáž slova gmenugie, ješto je sám syn boží pěl..., a jakž to brzo pověděl, tak žena očima vzhledě Hrad. 13ᵇ, *slova jmenovati, říkati.* — Srov. adj. *jmenovaný.*

jmenovatý, adj., *mající (slavné) jméno, slavný, berühmt.* — gmenowate jězdcě no-

minatos ascensores Ol. Ezech. 23, 23, Br. tamt.: słovautné. Srov. *jmenovitý, jmenovaný.*

jmenovitě, adv., *zejména, výslovně, namentlich.* — gmenowytye die (Kristus): Ktož jie, ale nedie: Ktož jest jedl atd. Štít. uč. 32ª. Zákonu aby poslúchal v některých věcech gmenowytye aneb doněkud ŠtítVyš. 61ᵇ. Petr jmenován jest gmenovítie HusPost. 64ª. Neřest ta gmenowitě slove nádhernost RešSiř. 148ª. Srov. *jmenovitý.*

jmenovitý, men-, adj., *zejména určený, určitý, namentlich, bestimmt:* když sem měl dáti penieze gmenowyte a nedal ODub. 35; když by kto své ženě věnoval summu gmenowytu t. 101; by jim obilé měřené vydáno bylo gmenowitym číslem KázLeg. 13ª; (mamelik, dvořan) musí určený a gmenowity počet lidí a koní chovati Lobk. 172ᵇ; do času gmenowiteho VšehK. 115ª; měl jemu penieze dáti chvíli menowytu a nedal ODub. 25; aby kupci pánuov Benátčan po všech zemiech do určeného času a do gmenowitych let obchody své vésti mohli Lobk. 36ª; uprázdniece se od světských prací as a k menowytym hodóm některým Štít. uč. 122ª. — *Mající (slavné) jméno, slavný, berühmt.* Aby (chrám) po všech krajinách gmenowity byl ut nominetur Pr. 1. Par. 22, 5, Br. tamt.: słovautný. Snad jest gmenowity onen Arsenius křesťanský mudřec Kruml. 445ª. — gmenowiti wodce v čeledech svých nominati duces Kladr. 1. Par. 5, 24, gmenowitij vuodce Pr. tamt.; Br. tamt.: słovautní knížata. — gmenowite vsedače na koně nominatos ascensores Pernšt. Ezech. 23, 23; Br. tamt.: słovautné všecky jezdící na koních — (Abisai) bieše mezi třmi naygmenowitieyſi nominatissimus Kladr. 1. Par. 11, 20. (Řekové, v Turecku) měst mají mnoho, mezi nimiž zwlaſſtie a naygmenowytieyſſi jsú... inter quas (civitates) praecipuae sunt Mill. 10ᵇ. Co jesti mužuov slavných cierkve a gmenowitych! Chelč-Post. 100ª. Srov. *jmenovaný, jmenovatý* a *jmenitý.*

jmět, -i, fem.: gmyet *habitus* SlovKlem. 51ᵇ; umělé.

jmětel, -e, masc., *majitel, Besitzer.* — K dřevniemu gmietolowi (sic) Comest. 87ª; k dřevniem gmietelom t. 86ᵇ; gmietelow dědin t. 252ᵇ. — Srov. *jmějitel.*

jmětina, -y, fem.: gmietina *possessio* SlovKlem. 1ª; umělé.

jmětinavý, adj.: gmyetynawa *possessiva,* t. pronomina Donat.; strojené.

jmiecko v. **jmiečko.**

jmiečko, jmiecko, a také **miečko, miecko,** -a, neutr., demin. ze *jmě,* a vlastně z tvaru přechodního **jmiece;* srov. *zelé-zelice-zeličko* atp. a *břiemě-břěmiečko.* Časem vychází slovo to z obyčeje a tu propadá mimořádné změně hláskové, koncovka *-čko* mění se ve *-cko;* dochováno v příjmeních: *Míčko, Mícko,* a z toho *Míček, Míčka,* a *Mícek, Mícka.* — Pak-li kostel kto ustaví... neb činí našemu gmyeczku kterú čest..., inhed, buože, od téj hodiny odpusť jemu všicky viny Lvov. 87ª (v leg. o 10.000 ryt., modlí se mučení rytíři před skonáním), *našemu jmiečku, jmiecku = našemu jménu;* pak-li... kto činí našemu gmyeczku kterú čest PassKlem. 107ᵇ (místa stejná). Svatá děvičě tvé sě gmyeczko vzývá Modl. 153ᵇ. — *Kdo má s jiným jméno stejné, soujmenovec.* Boleslav povolav k sobě syna svého Boleslava myeczko své a jej učil, aby atd. PulkR. 35ª, PulkL. 79. A tak (s. Vojtěch) tovařiš a myeczko majtburského arcibiskupa byl jest PulkR. 31ª. Karel franský myeczkowy svému (t. Karlu IV) valasského Karla hrabie dceru usnúbil jest aequivoco suo Pulk. 187ª. mícko PulkVrat. 29ᵇ; miječžko té spravedlnosti a diel její Hrub. 324ª, v orig. lat. (Pontanus, De obedientia): est et altera iustitia huic, de qua dixi, cognominis, pars quidem eius. meczko onomax Prešp. 2516; mieczko onomax Veleš.; synonymus mijcžko Lact. 151ᶜ; qui sunt eiusdem nominis, mijcżko t. 39ª. — Ve významu hypokoristickém = *milý, drahý, přítel* atp. Tehda najvětší z města snide; tehdy jeden k Josefovi přijide řka:

»Proč svého myeczka neutěšíš, jeho nevzkřiesíš?« ML. 56ᵃ⁻ᵇ.

jmieti, mieti, jmám, jmáš, impftiv., *míti, haben, habere, putare, debere;* stsl. *iměti* habere, z *jьměti*, koř. *jem-*. V záporném *nejmèti, nejmám* atd. mění se někdy *nejm-* v dial. *ným-*. Pass. *jsem jmien, jměn* atd., které se časem z jazyka skoro vytratilo, vyskytuje se v stč. ještě dosti často. — (Modly) ústa mayu a nevzmluvie, oči mayu a viděti nebudú, uši mayu a neuslyšie ŽWittb. 134, 16—17, *jmieti čso, koho, míti, habere;* ústa gmagiu..., oči magiu..., uši magiu ŽKlem. tamt. Kto ma tako světlá zraky, by mohl atd. AlxV. 14. Anjelík imyeſe lokti Příp. sv.-jiř. Svatbu mieeti KřižB. 79ᵃ. (Anna) neygmie plodu LMar. 21. Zlí ničs negmayu na nebu Túl. 12ᵇ; žalost gmayu t. 92ᵇ. Svědka gmami Kunh. 148ᵇ; tě v sobě gmaiuce t. 151ᵃ. (Lovci) gdež kto kak chtěl vóliu mag(ie) v zásadách hustého hájě, jakož jedno sami chtěli, tak v loviščích vóliu gmieli PilB. 15 sl. Náděju gmaiuce Túl. 12ᵇ; gmam všicku náději AlxV. 859. gmyechu náději habebant fiduciam ŽWittb. Deut. 37, gmiegiechu úfanie ŽKlem. tamt. Kak gmam k tomu čáku malú AlxM. 2, 19; lékař vždy gma čáku k sěči AlxV. 283; liudie... neygmagycze k králi čáky AlxŠ. 5, 15. magie moc Jid. 39; moci nymaſs (sic, dial.) nade mnú Hod. 84ᵇ. Židové... pomoci neymyegiechu Hrad. 80ᵇ. Ač ruka také že k meču gma jakžto ke bróniú péču AlxB. 1, 7 sl.; gmaam péči Pror. 89ᵃ. gmawie túhu Hrad. 56ᵃ. Věcšie milosti jeden nyma (sic, dial.) nemo habet EvVíd. Jan 15, 13. Zvolenci boží... těžkú žalost gmayu Túl. 92ᵇ; by kto žádost k nebesóm gmyel t. 33ᵃ. Maria radost myeſſe ML. 34ᵇ. Tu mysl magy mnozí lidé, že tak brzo zle posúdie AlxV. 35; gmyegeſye to knieže k lovu mimo všecko mysl hotovu t. 725; mayucz smysla u mále t. 39. Ktož gma dobré nravy t. 236. Jide přěd král čsná kmeticě a gmagiuczy strachu líce AlxM. 2, 17, líce strachu, obličej ustrašený. (Nepříznivci) obličej magy pokojný, a myslce vždy žádá vojny AlxV. 50. Kak mam sⁱrdce radné, však atd. t. 7. V tom ti lidé myechu vieru AlxV. 1154; (město Gaza) k svému králi vieru magye... Alexandru otpovědě t. 2098; již neygmas viery na 'něch, jimž si... čsti dohodil AlxBM. 3, 11. S tobú všeho pokusím (plur.), k ňemuž dobré prawo-y gmamy AlxBM. 6, 23. (Alexander) ottad obráti vojě, nechtě kdy gmyety pokojě AlxV. 2006. Toho časa nenie, by o to myely pomluvenie t. 477; (protivník) ma potaz snadny t. 106. Vědě, že jsi po létech mladý, pro ňež ješte neymas rady t. 972. Negmyegz v obém již rozpači AlxŠ. 5, 15. Vy sobě vše sbožie mieytc AlxB. 1, 8; sobě vše sbožie myeyte AlxV. 1503. Mam přieliš mnoho bohatstva t. 755. Zde královstvo, zde chci gmyety t. 697. Gmyeg dvór svój po kněžský vnadě, své šlechticě gmyey v svéj radě t. 204 sl. (Darius) ješčež viece miegieſſe ľuda pěšieho AlxH. 3, 41; gmyell liud těžký AlxM. 4, 11. Maria... gmies (m. jmieše) bolestí přěmnoho Hrad. 30ᵃ. Král franský mie pobitie s pohany Mand. 13ᵃ; že na tom miestě Alexander veliký měl boj neb pobitie s králem Dariem Mill. 10ᵇ. — Na jednom ostrově řečeném Colchos byl gmien beran s zlatým rúnem Troj. 5ᵇ, *jsem jměn, jmien;* druhá (část pokání) zpověd, hřiechóv vyznánie před bohem a před knězem, když muož kněz jmien býti HusE. 3, 258; muož-li gmieno býti hedvábie Rhas. 15; cierkev svatá móž ustaviti to, což nikdiež nemóž gmieno býti z zákona ChelčPař. 137ᵇ. — Pak-li by nemyel na dyedynach ODub. 89, *jmieti na dědinách = míti dědičný statek.* — Z této řeči máš, že dobrý obyčej mají, kteříž učie a píší božie přikázanie v kostelech a v svých domiech HusE. 1, 54, *jmáš* t. *poučení, svědectví, výklad, důkaz* atp.; aj tu máš, že zjevně prorok nazývá učené lidi dobré, jenž jiné učie, hvězdami t. 2, 11; ale druzí magíce, že s nebe ta moc jest sě stala HusPost. 48ᵃ, *majíce* t. *výklad, vykládajíce;* tento sě mieč (t. vyprávie, vykládá) na to magye, jenž okrúhlý na vše krajě: stojíte

všickni vidúce, že jej drži tvrdě v ruce, takéž to vězte právě, že již veš svět jmám v svéj popravě AlxV. 995, *majě sě na to* t. *na to poučení, na ten výklad* (tamt. dále 1001: tento měšec to vykládá, že atd.). — Ten (kmet) sobě gmieſe mnoho let Hrad. 1[b], *jmieti čso*, se sesilujícím dat. *sobě*. Simeon, starý kmet, gmagie sobě již mnoho let t. 69[b]; Margareta sobě dosti let myegyeſſe DalC. 91; za tiem jiná sbrojě vždy šla, jež sobě neymiela čísla AlxH. 4, 26. — Sladovníci gmagy v sobě zlú vlohu Hrad. 115[b], *jmieti čso*, se sesilujícím *v sobě;* (sladovníci) ten obyčěj v sobě gmagy, že ť atd. t. 132[b]; řězník... gma nevěru v sobě t. 135[a]; bohatec... kak dvornú v sobě gmieſe lest t. 139[b]; zahrada mnoho ščěpóv v sobě gmieſe t. 79[b]; sbožie světa toho ma v sobě biedy mnoho NRada 1776. — Neklan... jeden nedostatek do sebe myegyeſe DalC. 17, *jmieti čso*, se sesilujícím *do sebe;* jiní zlí domysl do sebe gmyegiechu Ol. Sap. 19, 14 (ve Vulg. jinak); jako by spravedlní do sebe zlé skutky gmieli quasi opera egerint impiorum Ol. Ekkles. 8, 14; toto do sebe myey a zachovávej Chir. 3[b]; ktož těch věcí do sebe nema t. 2[a]. — Co ty gmas do toho, že mě opravuješ? Mast. 378, *jmám čso do čeho* = *je mi co po tom, záleží mi na tom.* — Odpusťte, ač co proti komu mate Kruml. 188[b], ač co proti komu mate Alb. 62[b] (místa stejná), *jmám čso proti komu.* — Jáz bych tvá ráda byla, by má matka živa nebyla; chtěl by ty mě sobě mieti, musil by jiej život otjieti (praví dívka muži) DalC. 12, *jmieti*, také *jmieti za sobú*, s akkus., znamenajícím osobu ženskou, = *míti za manželku;* král ciesařovu sestru za sebu myegyeſſe t. 24; když Antonius sestru Octavianovu za sobú gmiel Pass. 394; jiuž vypravil Medates posly... k Dariově matcě, prosě..., by za ně (za lidi Medatovy) prosbu zprostřěla, nebo gmyeſſe vnuku jejie, pro niž mu by ta nádějě AlxM. 2, 12. — Južto (strast) má jest máti jměla na porodě, když mě gmiela ApD. b, *jmieti* s akkusativem, znamenajícím dítě, = *roditi, (z)ploditi, gignere;* Chus myel Nemrota genuit Mus. 9, 8; proto, že se jemu (Josef Jakubovi) gmyel k starosti quod in senectute genuisset eum Lit. Gen. 37, 3, že sě jemu myel k starosti Mus. tamt. — *Jmieti koho, čso za* (s akk.). A) Toho (Mojžíše, židé) za knězě gmyegiechu Hrad. 93[b], *jmám koho za koho, čso za-č*, = *jest mi kým, čím;* (dívky) Vlastu za kněžnu gmyechu DalC. 8; nechcu tebe za súdcu gmiety DalHr. 3; radějí sě chcu s českú sedlkú smieti, než královnu německú za ženu gmiethi DalH. 41; chceš-li mne za zetě miéti KřižB. 80; tu ž'rd za věst gmieli AlxB. 8, 8. B) Pasobřišci, ti své břicho za buoh gmagy Hrad. 94[b], *jmám čso, koho za-č, za koho* = *pokládám koho za koho, co zač, habeo, puto*, — k tomu refl. *jmám sě za...*, a pass. *jmien, jměn jsem za...*, *habeor, putor;* aj toť jáz (Herodes), jehož za boha miegieſte, již umřieti muši Pass. 392; ten za pána gmien má býti Hug. 369; za pravého člověka jej (lotr Krista) gmyegyeſſe Hod. 49[a]; dci tvá... za křesťanku sě gma Pass. 347; by jměl řečen býti i gmien za blázna Troj. 19[b]; jeho jako za blazna gmyegyechu ML. 77[a]; (apoštolé) gmieni sú za blázny od světa ChelčPař. 174[a]; za blažené gmamy vztvrnné beatos dicimus arrogantes Ol. Mal. 3, 15; ji všichni za múdrú gmagy Otc. 456[a]; ten sě za sčastného gmiegieſſe Pass. 332; bude gmien za najmenšieho Krist. 38[b]; kříž, jenž tehdy gmien bieſſe za zlořečený Kruml. 51[b]; dušě nenie gmiena za čistú Hug. 148; abyšte hodni myeni byli ut digni habeamini Koř. 2. Thess. 1, 5; chrám za nic nebude gmyen in nihilum reputabitur t. Skutk. 19, 27; všecko ni za-č by negmyel jedno za smiech putaret Túl. 33[a]; nemieg nás tak za lehké moci Tkadl. 6[b]. — Cti rodiče poctivě je mage HusPost. 16[a], *jmieti koho jak (adv.);* (otec) nebude moci syna... výše gmieti praeferre Ol. Deut. 21, 26; ktož své srdce smierně ma Alb. 15[a]. — Kak sě mas? Pass. 286, *jmieti sě jak* (adv.) = *míti se*, též *chovati se, vésti si, počínati si jak...*, při čemž bývá ještě přísločečné

určení další: *(jmieti sě jak) v čem, podlé čeho, k komu* atp.; kak sě gmas? Hrad. 129b; kak sě gma kmoška? t. 112b; kak sě myel v tom boji Smil DalC. 96; kak se maſſ u mšě mieti Hod. 69a; kak by sě k kterému ukázaní (zjevení) Kristovu slušalo gmijety Štít. ř. 188b; (čeled) kak se ma mieti k bohu ŠtítOp. 370a; kterak máš sě mieti, aby atd. HusE. 3, 191; kterak se mame k bohu mieti ŠtítOp. 153b; jakož ten svět chce, tak sě magi (kněží) k nim s božími věcmi ChelčPař. 185b; jmám přieliš mnoho bohatstva a také (rovněž tak) se gmam podle udatstva AlxV. 756; dobře sě má v modlení zbor svatý řka HusE. 1, 50; též i v chvále (zbor) dobře sě má, když die tamt.; dítě mé zle sě ma EvVíd. Mat. 8, 6, ve Vulg.: puer iacet paralyticus et male torquetur; tak sem sě tesklivě k tobě myel Kruml. 455a; měly by sě oči mé směšně k tobě myeti t. 456a; gmyey sě tišě KatBrn. 254; (dietě) tak tišě a tak nravitě sě gmiegieſſe Pass. 328; (Markus) opatrně sě gmiel se gessit Mill. 8b; boj sě, by (ty) sě nemiel lehce v tom a nezavedl sebe ChelčPař. 182b; mieg sě ve všech činiech čistě NRada 1761; (tělo) aby sě šlechetnějie gmyelo Mast. 342; ktož mnoho čeledi má a té hrdě chová, dějí: ctně sě ma Kruml. 113b; (Václav) jiným sě káza přípravně myety DalC. 83, v překl. stněm.: gewafent wandirn; opat... velmi sě nastrojně myegyeſſe tamt., v překl. stněm.: hilt sich hochverlich; miey sě vždy vesele NRada 1624; slušie ť sě hrdinsky myety DalC. 83; proto vem slušie sě udatně myety t. 44; amazonské panie..., ty jsú sě proti Alexandrovi udatně myely t. 10; kněz Rudolt kněžsky sě u stola gmyeſſe t. 99; (mužští) sě tehdy po pohansku gmyechu t. 8; myey sě v hotově na každú chvíli Kruml. 436a; aby sě měl vždy na péči před ním (člověk před ďáblem) ŠtítPař. 55b; miey sě na péči NRada 1177; však s' lepší nežli oni, myey sě nad nimi, neb to tobě dobřě slušie ŠtítVyš. 2a. — Aby (vy) za dobré gmieli dědičství božiemu ut benedicatis hereditati Lit. 2. Reg. 21, 3, *jmieti za dobré komu;* múdrý j'mu (Soběslavovi) za dobré myegyeſſe, že cizozemcě v zemi nepustieše DalC. 67. Kněz Oldřich... jiu (Boženu) sobě za ženu pojě..., páni mu z toho za zlé myegyechu DalC. 41, páni mu z toho za zlé počěchu gmiethi DalH. tamt., *jmieti za zlé komu (z čeho);* páni počěchu mu (Břetislavovi) za zlé gmyety DalC. 44; z té řěči móž mi někto za zlé jmieti řka, že také bývají múdré děti DalJ. 69 z rkp. Ff; račte mně v tom za zle neymieti Hrad. 127a; nemyey mi za zlé, jež atd. Pass. 392; avšak vám v tom nemam za zlé ŠtítPař. 23a; mně za zlé nemieite HusPost. 31b. — Pohanstvo tak za to gmayu, že ti liudie neumierajú AlxH. 2, 18, pohanstvo tak za to gmagy, že atd. AlxV. 1226 (místa stejná), *jmieti za to, že..., putare;* gmyeytez všickni za to, že atd. AlxV. 2420; já již za to mam, ež smy skrzě kúzlo přěmoženi Pass. 431; ač tak rozuměti chcemy a za to gmyety Hrad. 35a; ale za to myey a to ť jest jistá pravda, že atd. Štít. uč. 83b; každý pán jmá pilně znamenati a gmyety za to, že atd. tamt.; kostel gma za to, že Josef pěstún také jest panenské čistoty byl t. 42a; třie králi přišli, za to gmagicze, ež by atd. Krist. 23b; gmagie za to, že atd. Otc. 346b; a mam za to, mistře, že by vám tieže přišlo atd. ChelčPař. 151b. — Ty vieš bože, že ť mam w mrzkoſt znamenie pýchy ŠtítBud. 203, *jmieti čso, koho v mrzkost, v nenávist, u potupu, v tesknost, v těžkost, v chut, v čest, u počest;* hyzdí ty, kteréž v mrzkoſt ma ŠtítPař. 88a; ješťe magi mě v mrzkoſt BrigF. 93a; židé Krista w nenawiſt mieli Kruml. 61a; tu v-potupu boží dom magy, ktož v ňem co tržie Štít. uč. 111b; nalezneš mnohé, že ť magi smrt w taku teſknoſt, ež atd. Kruml. 338a; tyto zemské věci w teſknoſt by miela Kruml. 282b; všicknu tohoto světa sladkost w teſknoſt by gmiela t. 301a; závidí jim toho, mage to w tiezkoſt ŠtítPař. 86b; zašk(l)udnúc a w chut nemagicz božieho slova ŠtítBud. 175; gmyeyte otcě a matku w czeſt Hrad.

97b; kak kterého maſſ w czeſt mieti NRada 1678; tak má král mieti boha... u weliku poczeſt Šach. 297a; — chtěla by v-welyczie czty gmyena býti Pass. 20, *jmĕn, jmien jsem ve čsti.* — Snad jsi chud, že neymas dáti? AlxV. 278, *jmám dáti, jmám čso dáti... = mám co dáti, co bych dal...;* co mne gmas ponúkati? Hrad. 143b; neymam ť co dáti t. 127b; neymam nice činiti s tiem t. 129a; neymam ť sě nic zpoviedati t. 145a; ti s panstvím (panováním) dosti činiti magí HusPost. 32a; když (Řekové, sbírajíce kořist) neymyechu več bráti, počechu za ňadra klásti AlxV. 1855. — Neb sem vežde boha pomocníka gmiel Pass. 424, *jmieti koho, čso* s akk. *doplňku* (vazba dvojího akk.); ti, ješto lid magi sobě poddán Kruml. 120a; gmyey mú duši poručenu Vít. 37a; Paris... gmyeſye k lovu mimo všecko mysl hotovu AlxV. 729; ke všelikakému lovu mieg svú mysl vždy hotovu NRada 1354; buoh tiem viece má člověka vzácna, čím atd. HusE. 1, 244; prvá žena jest gmiena mezi jinými najvyššie a najpoctivějšie principalior et honorabilior reputatur Mill. 41b. — Z toho vyvinulo se rčení *jmám psáno* atp., bez akk. předmětu: (Ježíš) nad svú hlavu psáno gmieſe Hrad. 90a; o tom mamy pisáno Pass. 447; mamy v knihách pisano Alb. 62b; ve čtení mamy psano t. 56b; viece nežli uloženo (rkp. vlozene) gmate Hrad. 107a. — Alexander rozkáza, aby sě hotovi gmyely AlxV. 418, *jmám sě* s nom. *doplňku* (vazba dvojího nom.); račte sě hotovi gmiety Hrad. 77b; abyšte hodni myeni byli ut habeamini Koř. 2. Thess. 1, 5. — *Jmieti* s *infinitivem,* u významu dvojím: A) Vždy tak sě jměl, jako by... této neděle umřieti gmiel Kruml. 343a, *jmám umřieti = mám umříti, jest mi umříti, moriendum mihi est, soll sterben.* Gmam ť býti zajtra na rocě Hrad. 127b. Ty mne maaſs poslušen býti KřižB. 80b. To slušie znamenati, že, ma-li kto úředníkem býti, musí od někoho ustaven býti ChelčPař. 164a. Ukáži vám, co činiti budeta mieti quid agere debeatis Ol. Ex. 4, 15. Která osoba svaté trojicě myela člověčstvie na sě přijieti Krist. 8b. Poddaní magi vše zachovati a činiti ChelčPař. 126b. Ktož nepójde tam, kam jíti gma Štít. ř. 173b. Když mie Briseida ssésti s koně Troj. 141b. Vieru pravú magí míeti lidé HusPost. 1a. Kak kterého maſs v čest mieti NRada 1678. Purgmistr pražský gmaa zemi zpravovati Pr. pr. 242; úředníci všickni gmagij k ňemu (purkmistrovi) hleděti tamt.; kolik gmaa súdcuov gmijeti rychtář t. 248. Nymáš (sic, dial.) offěrovati z cizého Hod. 68b (2). Každý myel by radějí s pravdú odsúzen býti, než by s křivdú obdržal súd Štít. uč. 13a. K kterému břěmenu budú gmieti býti přijednáni cui oneri debeant mancipari Ol. Num. 4, 27. Tobě sě ma modleno býti te oportet adorari Ol. Bar. 6, 5. Dva prsty vložena mata býti ponendi sunt Ol. Ex. 28, 27. Kterúžto (desku) ktož (s) sebú nese, ma provozen býti z města do města... a ma jemu plná potřeba ve všem dána býti Mill. 7a. Ma zachován býti obyčej hodný chvály ChelčPař. 129a. — B) Jemu buoh vzkázal a řka: Připrav sě, zpósob svú věc, maſſ umřieti, živ nebudeš Pass. 2, *jmám umřieti = umru, werde sterben, moriar, moriturus sum.* Ižádný nyma (sic) živ býti Hod. 66b. Tvé sémě hostinno ma býti v zemi nevlastní peregrinum futurum sit Ol. Gen. 15, 13. Věci, ješto přijíti magyy Pror. 33a; ješto gmagyy přijíti t. 111a; pozna, že myegiechu přijíti quia venturi essent Koř. Jan 6, 15. Příhody, ješto sě magy nad vámi státi ML. 116b. Divy, kteréžto ma učiniti dnes quae facturus est BiblA. Ex. 14, 13; (divy), ješto učiňeny magi býti in miraculis, quae facturus sum MamA. 25b. Jenž myegieſe ho zraditi erat traditurus Koř. Jan. 12, 4. (Kristus) ma přijíti, aby súdil ŠtítPař. 23a; ma obnoviti všeho světa postavu Pass. 300. Všichni lidé z mrtvých magi vstáti a magi z svých skutkóv vydati počet ŠtítPař. 22b.— Některé doklady dopouštějí pojetí A) i B): (Herodes) jal sě tázati, kdy by sě gmiel podlé proročstvie Kristus naroditi PassDrk. 1b. — neymam Hrad. 7a, ty maaſſ

Štít. ř. 158ᵇ; gmijety t. 12ᵃ; neygmagie non habens ŽWittb. 37, 15; ymiel sem habui t. 118, 113. — *Jmieti dosti* v. *dosti*, — *jmieti jmě* v. *jmě*.

jmievati, -aju, -áš, impftiv., *mívati, haben;* iter. ke *jmieti*. — Ta j'mu (Pilatovi) žádost na mysl vzpade, jiežto snad neygmiewal v rocě, vschotě sě jemu ovocě Jid. 77. Zda vzpomínáš onu chvíliu, již s' s dřevním mužem gmiewala t. 167. To tak sladké a nemiewane utěšenie Kruml. 283ᵇ, nemyewane utěšenie Aug. 45ᵃ. Mysl neprázdná mijewa přiekazu a zhrubievá Štít. ř. 62ᵇ. Mnozí to pokušenie o vieřě miewagi Kruml. 232ᵃ; miewafs pochybu nebo pokušenie o vieře t. 232ᵇ. Z poznánie sebe a svých poškvrn miewa (duše) takový veliký stud, že atd. ChelčPař. 152ᵃ. Pop miewal časté offěry AlxH. 2, 11. — (Člověk), jenž Jindřicha rozhněval ani co kdy s ním miewal Baw. 179.

jmovit- v. **movit-**.

Johan, Johann, -a, masc., *jm. osobní:* yohan Joannes Ol. 1. Mach. 16, 9; — *adj. possess.:* o dobrodružství yohannowu Joannis t. 1. Mach. 16, 23.

Johanka, -y, fem., *jm. osobní:* Johanka TomZ. 1482 h 175; paní Johancze KolB. 73ᵃ (1497).

Johanna, -y, fem., *jm. osobní:* jeho matka Johanna jmě jměla Pass. 404.

Johel, -e, masc., *jm. osobní, Joel:* skrze proroka Yohele Alb. 44ᵇ; Johel UrbE. 35.

joch, -a, -u, masc., *jho, Joch;* z němč. — Jeho yoch jest sladký Hod. 60ᵇ.

jochmtál (?), *tolar, (Jochims-, Joachims)-taler.* — Puojčil sem Motáčkovi dvau jochmtaluo (sic) KolCC. 11ᵃ (1546).

Jona, -y, masc., *jm. osobní, Jonas.* — Skrze Jonu Kruml. 72ᵃ; ko (sic) yonye ad Jonam Ol. Jon. 1, 1. — *Adj. possess.* **-óv:** popis Yonow spasiteli se přirovnává Kruml. 61ᵇ; znamenie Juonowo signum Jonae Lit. Mat. 16, 4.

jonák, -a, masc, *jinoch, chlapík, lupič, Bursche, tüchtiger Kerl, Räuber;* z býv. **junák.* — Jonák miles Beneš. Gram. 6ᵇ. Vávro, jonáče zmužilý! Masop. 151. Což nejsme čistí jonáci? t. 149. Budeš nebohým jonákem a utratíš s takovými ženami kde co máš RešSir. 78ᵇ. Smiřický dal mnoho čistých jonáků a tovaryšů našich (loupežných) zutráceti WintObr. 2, 151 (z r. 1613). — Blahoslav zavrhuje *jinoch* a doporoučí *jonák* Blah. 174. — R. 1610 radí řezník zlodějovi, »aby dal se mezi janáky« (sic) WintObr. 2, 147.

Jonáš, -ě, masc., *jm. osobní:* Yonas Kruml. 61ᵇ; Jonassonis TomZ. 1434 n 257.

Jonatha, také **Jonathas**, -thy, masc., *jm. osobní:* yonatha (nom.) Ol. 1. Reg. 19, 1, yonathas (též) t. 1. Reg. 14, 41; na yonatu t. 1. Reg. 14, 42; na yonathie synu mém t. 1. Reg. 14, 41; s svým synem yonathu t. 1. Reg. 14, 40.

Jordan, -a, -u a **Jordaň**, -ě, masc., *jm. řeky.* — Podlé řeky iordana Krist. 34ᵇ; podlé Yordana circa Jordanem Ol. Gen. 13, 11; podlé Yordanye circa regionem Jordanis t. Gen. 13, 10, pode Jordanye Lit. tamt. — Jordanis gyrdan, Tiberis oterzan, Iber irdan Prešp. 322 (omylem nebo znetvořením). — *Adj.* **-óv, -ový:** o přeští iordanouie Kruml. 29ᵃ; až do posledka iordanoua ad extrema Iordanis Ol. Jos. 15, 5; z prostřed výmola yordanoueho t. 4, 3.

jordanský, adj. z *Jordan*. — Z země yordanfke ŽKlem. 41, 7, ŽWittb. tamt.; o přeští Jordanfkem Kruml. 29ᵃ.

Josef, Jozef, Jozep, -a, masc., *jm. osobní.* — yofeph ŽWittb. 104, 17; když yofeph snímáše tělo Ans. 9; w yozephowi in Joseph ŽKlem. 80, 6; ot yozepha Hrad. 64ᵇ, yozefu t. 61ᵃ. — Mistr Jozepus Pass. 244, *Josep;* srov. *Ozěp.* — *Adj. possess.* **-óv:** syny yofephowy ŽWittb. 76, 16, yozefowi ŽKlem. tamt.; ovcě iofephowi ŽKlem. 79, 2.

Josiáš, -ě, masc., *jm. osobní, Josias.* — Biskup káza yofiaffie jieti Pass. 353.

Jošt, -a, masc., *jm. osobní; z Justus.* — Cum Jostone filio suo Reg. III, 1333; Josstonis TomZ. 1411 n 319.

jota, -y, fem., též **jot**, *litera (hebrejská) toho jména.* — iota nebo iot židovsky jest

čtena, jenž my řékámy *i*, a znamenie maličké nad ní slove vršek MamA. 37[b]; jota jedna ani jeden vršek nepomine od zákona t. 19[a].

***jothant:** yothanty i rubinové Kat. v. 978; omylem m. *jacint, hyacint.*

Jozef, Jozep v. **Josef.**

1. **jsa,** part. ku praes. *jsem, jsi;* masc. a neutr. *jsa,* fem. *jsúci,* plur. *jsúce.* Neutrem *jsa* překládá Štítný lat. terminus filosofický *ens, Wesen:* (bůh) stvořil vše, a wſe gſa tiem bylo účastno dobroty jeho, však každé podlé pochopu svého ŠtítOp. 259[b], *vše jsa* = omne ens; stvořil vše, aby wſſe gſa bylo tiem účastno jeho, každé podlé pochopu svého ŠtítMus. 154[b]; ne k své potřebě tak učinil (bůh, t. stvořiv svět), ale aby kazde gſa tiem bylo účastno dobroty jeho t. 86[b].

2. **jsa,** adv., *asi, etwa;* přetvořením z *asa, asi.* — Když sem vyjel, tehdy hned jsa 16 lotrů vsedli na vůz WintObr. 2, 163 (z r. 1523). Srov. *ajsa,* = *asi.*

jsem v. **býti.**

jubilací, -cie, -ie, fem., z lat. *iubilatio.* — Jenž řieká yubilaczij, točíš-to pokřiknutie ŠtítVyš. 101[a].

jud, -a, masc., *žid;* stněm. *jude,* lat. *Judaeus.* — Žid Hebraeus..., jud Judaeus, Arabs Raběnín etc. Prešp. 855.

Juda, -y, masc., *jm. osobní, Juda:* Iuda král mój ŽWittb. 107, 9, t. 59, 9; — kniežata iuda principes Juda ŽWittb. 67, 28, ŽKlem. tamt. (tvar lat. nechán v kontextu českém), veselte sě dcery iude filiae Judae ŽWittb. 47, 12 (též), radovaly sú sě dcery yude ŽKlem. 96, 8 (též). — *Juda, Jidáš:* apostol losem yudy miesto vzatý ApŠ. 45; mohu řéci yudye Jid. 27. — Adj. possess. *Judin* a *Judóv,* v. t.

Judáš, Jidáš, -ě, masc., *jm. osobní, Judas.* — Giudas vecě Hrad. 75[a]; gydaſſ kradl Štít. ř. 159[a]; nevěrní diábelníci a gidaſſowe HusPost. 44[b]. Judaſſ Koř. Mat. 1, 3, Judaš Hug. 344, Judáš HusPost. 68[b]. — *Adj. possess.* **-óv:** v Betlémě iudaſſowie Judae Koř. Mat. 2, 5, po horách iudaſſowych Judae Ol. Jos. 11, 21.

judášenec, -ncě, masc., *následovník Jidášův:* Judaſenci HusPost. 212[a] (2).

judášstvo, jidášstvo, -a, neutr., *jidášství, treuloses Handeln.* — Ktož nevěry a jidášstva neumie VšehJ. 146 st.

Judin, adj. possess. k *Juda.* — Města yudyna civitates Judae ŽWittb. 68, 36, města yudiny ŽPod. tamt.; z domu iudina Ol. 2 Par. 28, 3; iudyno pokolenie t. 2. Par. 23, 2, pokolenie yudyno ŽPod. 77, 68; všickni mužie iudyni Ol. 2. Par. 13, 15; synóv yudynich BiblD. 1. Par. 12, 24; dcery iudiny Judae ŽWittb. 96, 8. — Srov. *Judóv.*

judita, -y, masc., *následovník Judův.* — Judite neb Judášenci HusPost. 212[a].

Judita, -y, fem., *jm. osobní.* — Judita KosmA. I, 40, Kosm1. tamt.; Judita NekrP.

Judóv, adj. possess. k *Juda.* — Pokolenie iudowo Judae ŽWittb. 77, 68; hlas Judow Judae Ol. Deut. 33, 7. — Srov. *Judin.*

judský, adj. z *Juda.* — Kniežata yudſka Juda ŽPod. 67, 28.

juh, -a, -u, masc., *jih, jihnutí, tání, Südwind, Auftauung;* stsl. *jugъ* auster, meridies. — iuh, Favonius ventus, qui graece zephyrus vocatur MVerb.; nimbus tichý déšč, gyh dissolumen, pluvia déšč Prešp. 127; gych dissolumen Rozk. 225; gyh refrigerium Vít. 91[a]. Nebyla voda veliká, protože jih náhlý nebyl Let. 211. — Srov. dial. (mor.): *juh* = odměk v zimě, tání Bart D.1, 220.

júcha, jícha, -y, fem., *jícha, Brühe;* stsl. *jucha* jus, lat. *iūs* atd. Přejato ze slovanštiny do němč. s významem změněným *Jauche.* — Sladkost, ješto má v sobě někakú mrzkost, jako dýně svú kakús gichu ŠtítBud. 156. Jeziž to kořenie s tú gychu Chir. 131[a]; zvař tu gychu dobřě a proceď t. 99[b]. (Jahody) z sebe vydadí některakú gichu črvenú Lék. 62[a]. gychu masnú ius carnium Ol. Súdc. 6, 19, gichu masnú Drážď. tamt. (DobrDrážď. 17). Tu jim nebylo do smiechu, nebo gediechu zlú gichu Baw. 230. — yucha brodium BohFl. 508, gycha též VocabMus. 183[a], gicha též RVodň. 51[d], t. 54[d]; gicha ius Prešp.

1683, MamD. 300[a], MamE. 311[b], gycha též Rozk. 2537. — *Příjm. mužské:* Jucha UrbE. 36.

juksta, -y, fem., *přípisek vedle zápisu ve dskách,* z lat. *iuxta.* — Kromě těch trhóv (koupí, prodejí), kteříž se při zápisích píší, kterýmž jukfty řiekají VšehK. 264[b].

Julí, -ie, masc., *jm. osobní, Julius.* — Od Julie Ciesařě všickni ciesaři Ciesarové slovú Pass. 394.

junec, jinec, -ncě, masc., *býček, volek, junger Stier, junger Ochs;* stsl. *junьcь* taurus, vitulus, z adj. *junъ, *juný* mladý. — yunecz iuvencus, bos novellus Lact. 92[c]; junec Vel. Jg.; jinec, bejk..., Uhři říkají junci Mat.Benešovský 1857 (Hanka, Ostatky slov. bohoslužby XIX).

junoch, jinoch, -a, masc., *Jüngling;* z adj. nedochovaného **juný* mladý, stsl. *junъ* iuvenis. Lit. *jaunas* mladý, lat. *iuven-is,* skr. *juvan* mladý, jinoch, něm. *jung* z *juven-ko-,* vše z *juven-,* srov. Mikl. Et. Wtb. a Kluge[5] 179. Blahoslav vykládá *jinoch* ze eunuchus, proto zavrhuje slovo to a doporoučí za ně *jonák* Blah. 174. — A řka (Ruben Jidášovi): yunochu! proč atd. Jid. 92. yunoch JidDrk. 81 (text porušen). Stráví jě meč... gyunocha i dievku iuvenem ŽKlem. Deut. 25. Dvě stě gynochow AlxV. 1255, gynoch mladý t. 1647. Dvanádcet nematných gynochow Růž. 4. gynoch adolescens Vít. 92[b], Rozk. 2425, Nom. 68[a], RVodň. 54[a] a j., ginoch adolescens Prešp. 1629. — Což pannám, též ť i gynochom pravi, neb jedno panenské dóstojenstvie jest obojich Štít. uč. 41[b], *jinoch, panic;* (Maria) dána ctnému ale starému ginochu Jozefovi ŠtítMus. 4[b]. — *Příjm.:* Gynoch TomZ. 1405 h 168.

junošě, jinošě, -ě, masc., *jinoch, Jüngling;* stsl. *junoša* iuvenis. Z *junoch,* v. t. — Dvě stě iunoff... AlxH. 3, 14; předе všěmi yunoffiemi t. 3, 23. Po těch stáchu... gynofye AlxV. 345; to všecko gynofye mladé t. 1461. Šlechetný gynoffye Hrad. 105[a]; jiný gynoffye adolescens Ol. Súdc. 17, 7, gynoffe Lit. tamt.; z gynoffij a iuvenibus t. Jud. 16, 8; když biech ginoſe adolescentulus Kladr. předml. k Dan.; gynoffy mladého ROlC. 268[a]. Buď mladý neb ginoše, chudý, pán aneb panoše, každého ť po pravdě súdil Baw. 154. gynofe adolescens BohFl. 474, gynoffe též MamA. 15[b]. — Fem., *mladice, dívka, Mädchen:* veza sě (Darius) také se všěmi své královė yunoffiemi AlxH. 4, 18, za to Gualth. 2, 129: pellicibus... sub pondere tanto quinquaginta fere suspirant plaustra vehendis.

junoší, jinoší, adj., *jinošský, Jünglings-.* — V gynoffyey tváři anděl boží v komňatu vstúpi ML. 44[a].

junošicě, jinošicě, -ě, masc., demin. z *junošě.* — yunoffyczie adolescentulus ŽWittb. 67, 28 a 118, 141, gynoſicie ŽGlossKlem. 67, 28, ginoſicie t. 118, 141; yunoffyczie adolescentior ŽWittb. 118, 9, ginoſicie ŽGlossKlem. tamt. Jeden gynoffycze ML. 55[b].

junošin, jinošin, adj. possess. z *junošě.* — V duom gynoffyn adolescentis Ol. Súdc. 18, 15.

junošstvie, jinošstvie, -ie a **-stvo,** -a, neutr., *jinošství, Jugend:* ginoftuíe (jest) od let čtrnádcti až do osmezcietmého léta HusPost. 31[a]; w gynoftwi in adolescentia Ol. Prov. 30, 19, w ginoftwí Kladr. tamt.; za dnóv mého gynoftuie Ol. Job. 29, 4; gynoftvo adolescentia Prešp. 1257, gynoftwo Vocab. 175[a], gynowstwo (sic) Veleš. — *Panictví:* w yunoffztwie bydle in virginitate LMar. 14.

Júra, Jíra, -y, masc., *jm. osobní,* z *Juří.* — Jescone dicto Jura, subcamerario Reg. IV, 1341; Jura NekrP. (2), UrbE. 35; Gira carnifex Lún. ks. 1425; Gira TomZ. 1430 m 58; Girowi KolB. 5[a] (1494).

Jurák, Jirák, -a, masc., *příjm.,* z *Juří.* — Jurak UrbE. 6. (Srov. Jiřík Girak KolEE. 436[b] z r. 1710 a Jiříkovi Gyrankowj t. 440[b] z r. 1737, rozumí se osoba táž).

Juras, Jiras, -a, masc., *jm. osobní,* z *Juří;* odtud demin. *Jirásek.* — Johanne dicto Juras Reg. IV, 1341.

Juřata, Jiřata, -y, masc., *jm. osobní, z Juří.* — Ex Jurata natus KosmA. II, 40, Kosml. tamt.; Jurata NekrP. (4); Jurata piscator List. Lit. z r. 1218; Jurata filius Zlawe Reg. II, 1255; praefati Pablico (Pavlík), Mathias, Jursata t. IV, 1336; Pabliconi, Mathiae et Jursate tamt.

Jurda, Jirda, -y, masc., *jm. osobní, z Juří:* Gyrda TomZ. 1385 n 230.

Juřec, Jiřec, -rcě, masc., demin. z *Juří:* Jurecz TomZ. 1379 n 15, Gyrzecz UrbHrad. 3.

Jurek, Jirek, -rka, masc., *jm. osobní, z Jura, Juří.* — Bederfich Jurconi non comparuit (nedostavil se Jurkovi, t. k soudu) Lún. ks. 1355; Gyrek TomZ. 1383 n 257; purgmistr Jirek Běl. 1475; Jiřík Girek KolČČ. 225[b] (1555).

Juřěna, Jiřěna, -y, fem., *jm. osobní; z* masc. *Juří, Jura.* — Jurena NekrP.; Giřenu Háj. 279[b].

Juřětín, Jiřětín, -a, masc., *jm. místní, z Juřata:* Juritin (sic) UrbE. 173, Jiřetín Pal. pop.; — odtud demin. **Juřětínek, Jiřětínek,** -nka: Jurzetinek UrbR. 417.

Juří, Jiří, -ie, masc., *jm. osobní;* z lat. *Georgius.* — Svatý Jurzi Jiř. 34; skrzě svatého Jurzie diela t. 35, JiřVrat. 1[a]. Svatý Gyurzi (vok.) ŽKlem. 137[a]. Mlada... k svatému gyurzyu mnoho panen snese DalC. 32; Sbyhněv okolo svatého yurzye hraditi mějieše t. 45; u svatého gyurzy t. 45. Lidé chválé gyrzye CisMus., chválé girzie Cis. z r. 1444 a 1520. Kostel svatého Girzije Lobk. 82[b]; v klášteře svatého Girzije t. 6[b]; hlavu svatého Girzije tamt.; kněze Girzijeho t. 3[a]. — *Svátek sv. Jiří:* od svatého Gyurzye Rožmb. 273; do svatého Gyurzye tamt.; vždy na každý svatý Girzij a svatý Havel po šesti kopách (dávati) Lún. list. 1481; k svatému Girzij Řádpz. 84; po svatém Girzij Pr. pr. 256.

juřicě (?) v. **jiřicě.**

Juříček, -čka, masc., demin. z *Juřík:* Juriscone de Cedelspizt Reg. II, 1279; Jurziczkonis TomZ. 1393 n 10; Gierziczek UrbE. 254. — **juříček** (?), pták toho jména, v. *jiříček.*

juřička (?) v. **jiř-.**

Juřík, Jiřík, -a, masc., *jm. osobní, z Juří.* — Nomine Jurik KosmA. III, 42, Kosml. tamt. Jurshik de Jenikow Reg. II, 1257, Jursic de Genicowe t. III, 1314. Jurfig comparuit Lún. ks. 1361; Girziko pannicida t. 1358. Jurzikonis pratum UrbR. 1; Jursik TomZ. 1379 n 37; Girzik PoprR. 50. Gyrzyk Stanóv syn sám Uhřata stavi DalC. 62.

jurista, -y, masc., *právník, Jurist.* — Mezi sebú přemlúvají někteří, proč jest z yurift málo svatých? Štít. uč. 82[b]. Jeden Iuryfta ŠtítMus. 40[a]; Iuriftowe a jich knihy t. 40[a]; Iuryfti (t. j. juristy) učie sě... tamt.

Jurka, Jirka, -y, masc., *jm. osobní;* demin. z *Jura.* — Ex parte Petri et Gyrczae TomZ. 1399 m 35.

Juroš, Jiroš, -ě, masc., *jm. osobní, z Jura.* — Král... kázal jíti Giroffe Háj. 356[a].

Jursa, Jirsa, -y, masc., *jm. osobní, z Jura.* — Jirsa purgmistr Běl. 1488; Gyrsae TomZ. 1414 n 323.

Jursaha, -y, masc., *jm. osobní:* privilegium rychtáře Jursahy Reg. III, 1324; týž Jursaha tamt.; skrze Jursahu tamt.

Juršě, Jiršě, -ě, masc., *jm. osobní; z Jura.* — Věrný náš Jurscha Reg. III, 1314.

jušal v. **jušěl.**

jušěl, jušal, -a, -u a také -e, masc., též **jušěle,** -e, fem., *polévka, řídká krmě, Brühe, Tunke.* Z *juch-ěl,* srov. *júcha, jícha.* — Rozpust (smíšené látky potravní) teplým vínem a pí ten gyffel ráno a večer Chir. 85[a]. (Nemocný) ať se napije toho jiešela rkp. Jadr. Jg. Semenec s pivem rozetra vařiž v tom jišali řimbabu tamt. Aby nemocný požíval (léku pryskyřičného) v měkkém vejci, aneb v jišele aneb v jíše tamt. (Nemocný) ať požívá giffela udělaného z žlútkóv vaječných Sal. 692; w giffle (sic) vinném aneb v pivném LékA. 10[b]. — (Thamar) ať učiní dvě giffieli, abych pojedl duas sorbitiunculas Lit. 2. Reg. 13, 6, dvě giffieli Ol. tamt., dvě krmičky Br. a Bibl. 1857 tamt.; (Thamar) navařila giffiele coxit

sorbitiunculas Ol. 2. Reg. 13, 8, krmičku Br. a Bibl. 1857 tamt. — gyfel brodia Prešp. 1692 (brodium = geweicht brot mit suppen, bruwe Diefb. Gloss.), gyffel brodium Rozk. 2536; gyffel sorbitium BohFl. (62) (sorbitium = suppe etc. Diefb. Gloss.); giffel ApatFr. 9[b], t. 71[a].

jušělek, -lka, -lku, masc.; demin. z *jušěl.* — Přinesla jemu (dcera Davidova svému bratrovi) někakého gyffelka postřěbati Štít. uč. 24[a]. Aby (Thamar) učinila před očima mýma dva giřelky duas sorbitiunculas Kladr. 2. Reg. 13, 6. Málo posniedati nebo gyffelek vypiti GlossA. 109[a].

juška, jiška, -y, fem., demin. z *júcha, jícha.* — Břicho bude plno, ale pro rozličnost krmí večas s giffkami sladkými, večas s pepříky ostrými nemóž obtieženie svého čísti ŠtítMus. 65[a]; pro rozličnost krmí večas s giffkami sladkými, večas s pepřnými, ostrými ŠtítOp. 35[b] (místa stejná). (Mistři) připraví Ježíše světu v sladké giffcze, aby s chutí požíval Ježíše ChelčPost. 158[b]. gyffka s pečených hrušek ChirB. 207[b].

Juta, -y, fem., *jm. osobní,* z *Judita.* — Jutta relicta Hermanni Reg. II, 1303. Jutha Poř. 1375 (58).

Jutčin v. **Jutka** a **Jičín.**

Jutka, Jitka, -y, fem., *jm. osobní;* demin. z *Juta, Judita.* — Jutka de Hodicz Reg. II, 1303; Jutka filia Tassonis t. III, 1333; Jutka UrbE. 33. Gytka ciesařovně diechu DalC. 42, Iutka DalH. tamt.; Gytka... skry sě za oltářem DalC. tamt.; kněz gyutku z kláštera vyvede tamt.; gyutka z úžěsti jako řěpí sedieše tamt.; knieni gyutka učini biskupem rodicě svého t. 45. — Gytka Pulk. 40[b]; paní Gitka KolB. 112[a] (1498); Gitka Háj. 108[a]. — *Adj. possess.* **Jutčin, Jitčin:** tehdy ciesař, gyutczyn otec snide DalC. 44; ot biskupa Ekarda, rodicě gyutczyna t. 45; srov. *Jičín.*

jutřině, jitřině v. **jutřně.**

jutřnál: missale mšál, gitrznal *matutinale* Prešp. 2215 v kap. de ecclesia; strojené, s konc. -ál podle matutin-ale (jako je mšál z missale).

jutřně, jitřně, někdy **-třině,** -ě, fem., *jitřní doba, jitřní pobožnost, Morgen, Morgenandacht;* stsl. *utrъnja* diluculum, officium matutinum. V určeních časových bývá plur., kde by mohl bývati i sing. — *Jitřní doba.* Na yutrzny mysliti budu na tě in matutinis ŽWittb. 62, 7, na gitřni ŽGlossKlem. tamt., w gytrfny ŽPod. tamt., w giutrfniech mysliti budu o tobě ŽKlem. tamt., každého bdění nočního Br. tamt., v dobách jitřních Bibl. 1857 tamt. Tresktánie mé w yutrzny in matutinis ŽWittb. 72, 14, w gyftrzny (sic) ŽPod. tamt., w gitřni ŽGlossKlem. tamt., utrpenie mé w giutrzniech ŽKlem. tamt., kázeň (přichází) každého jitra Br. tamt., trestání mé na usvitě Bibl. 1857 tamt. Panovati budú jim pravedlní w giutrzny in matutino ŽKlem. 48, 15; vlásti jimi budú praví w gytrznye ŽPod. tamt. (vládnú jimi pravedlní z yutra ŽWittb. tamt.). w giutrznie zabíjiech hřiešníky in matutino ŽKlem. 100, 8. K gytrznyem ad matutinum ŽPas. 29, 6; do giutrfnie ŽKlem. tamt. (Mnich) w gitrznie musel se zase do své celle vrátiti Jeron. 123[b]. — *Jitřní pobožnost, modlení, hodinky.* Budem gytrzyny řiekati Otc. 282[b]. Když dokonašta gytrzyny matutinas t. 283[a]. Po dokonání té jitřně Let. 968. Druhú noc... jdiechu na gitrzny vše bratřie Hrad. 26[a]; nemohu ť sě nic postiti..., na yutrzny vstáti nemohu t. 110[a]. Když ten Němec v uopatstvie (sázavské) sě uvázal, prvú noc na gitrfny vstav uzřěl, ano sv. Prokop atd. Pass. 317. (Mnich) počě na své gytrzynie pozdějie vstávati Otc. 94[b]. Žaltář, jak jej na gytrznyech pěti rozjednal t. 534; na gytrzyniech in vigiliis Otc. 318[b]. Před gytrzyni ante matutinas t. 488[a]; po gytrzyny post matutinas t. 491[a]. Ktož rádi tancují, ti své tělo offěrují diáblu...; by to kněz dal za pokánie někomu..., téci k yutrzny takýmž skokem, ale by vstonal svým bokem! Hrad. 96[b]. gytrznie matutina Prešp. 2278 v kap. de festis; laetare družbadlnice, tenebrae sunt temné gitrznie t. 2270 v téže kap. Srov.: Gjtřně se v saumrak spívá Beck. 1, 188.

jutrní, jitrní, -třní, adj., *jitřní, Morgen-.* — Hvězda gitrnie matutina Koř. Zjěv. 22, 16; hvězdy gitrnye Ol. Job. 38, 7; hvězda gytrznye točíš dennicě Kruml. 409[b]. Dennicě gytrznye Pulk. 23[b]. Výštie yutrznye exitus matutini ŽWittb. 64, 9, výštie giutrſnye ŽKlem. tamt. Ot strážě yutrznye a custodia matutina ŽWittb. 129, 6. gytrznye bděnie vigilia matutina Ol. 1. Reg. 11, 11, gitrnie bděnie MamB. 22[a]; gitrnim snem BřezSnář. 143. Podlé obyčeje gitrnye oběti matutinae oblationis Ol. Ex. 29, 41; podle řádu gitržnyeho oběti gitrznye iuxta ritum sacrificii matutini t. Num. 28, 8; obět gitrni Comest. 101[a], obět gytrznie t. 82[a].

jutro, jitro, starší **utro,** -a, neutr., *jitro, Morgen;* stsl. *utro* diluculum. — Učiň to po tři gytra Chir. 217[a]. — Dobro-jutro v. *dobrojtro.* — Ot utra dokonáš de mane finies ŽGloss. Ezech. 13 (srov. laš. za-utra, 2slab., BartD. 1, 105), ot yutra až do večera ŽWittb. tamt., ot giutra ŽKlem. tamt.; ot gyutra až do večera DalC. 20. — Úfal sem až do giutra ad mane ŽKlem. Ezech. 13, do gitra ŽWittb. tamt. — K večeru vzbydlí pláč a k yutru radost ad matutinum ŽWittb. 29, 6. — Tu bliz sebe stáchu... hřecké i pohanské vojě..., neb jim bě věděti dáno, že jakž iutrzie bude ráno, jedaž sě slunce prosvieti, tu sě spolu vojem snieti i dojíti bylo vojě AlxH. 4, 32, *jutřě* (lok. bez předložky), *v jitru;* že jakž gytrzye bude ráno AlxV. 1286 (místo stejné); veždy boj iutrzie ztratím (plur., reptají Řeci) AlxH. 10, 28. — (Róžě) w gitrzie sě otvierá Kruml. 429[b], *v jutřě, v jitru, za jitra, ráno;* w gitrze in mane Pernšt. 33, 2, každého jitra Br. tamt. — Dnes snad chodíš zdráv i jasen a w yutrzye budeš uhašen AlxV. 1870, *v jutřě, v jitru nejbližším, zítra ráno;* (já) w gytrzie tobě otpovědě Leg. Schwatz. 2; w gitrſie velmi ráno Porfyriu jest vzkázáno, by atd. KatBrn. 324; w gitrzye ráno (surge itaque nocte) et primo mane (irrue super civitatem) Ol. Súdc. 9, 33. — Když zagytra jiuž boj chtěchu vzieti, Závišě káza královi pověděti, chtěl-li by mu milostiv býti, chtěl by mu zagyutra užitečně poslúžiti DalC. 92, zajtra DalJ. tamt. z rkp. Z, L, *za jutra, za jitra* t. *nejblíže příštího;* zagytra u pravé zořě by Čech sám sedm na téj hořě t. 2; tato tma jest příklad toho, že nás umře zagytra mnoho AlxV. 2537. Odtud *zajtra* cras, v. t., nč. *zejtra.* — (Darius) chtě zvěděti, lida co je, spudi vše v jednu hromadu, jakžto pastýř činí stádu, čite zgytra až do noci, však nezvědě všie své moci AlxV. 1110, *z jutra, z jitra = od rána.* Pokáza sě zvieřinicě, jakžto zyutra domovnice AlxV. 2345, *z jutra, z jitra = z rána, ráno;* tak některá domovnice zgytra přečte své ovčice AlxV. 1113, mane novo Gualth. 2, 61; vládnú jimi pravedliní z yutra in matutino ŽWittb. 48, 15, z iutra ŽGloss. tamt.; kněžě (Bracislav a Svatopluk) zgyutra lidi v boj svedesta DalC. 53, v překl. stněm.: des morgins; — (Ježíš) zgijtra na počátku dne v zahradníkovéj podobě ukázal sě Štít. ř.. 188[b], *z-jutra, z-jitra = zítra* cras; vévoda káza kněziu pověděti, že chce zgytra s ním boj vzieti DalC. 89, v překl. stněm.: er wolt morgin stritin. — U významu přeneseném **jutro, jitro** = *přijatá míra polní,* jako něm. *Morgen,* pův. = kolik pole jedním spřežením za jitro se dá zorati, srov. střlat. *dies* = tantum terrae, quantum quis per diem uno aratro arare potest Kl.[5] 261; podle Podolského r. 1617 *jitro pole* = 9 čtverečních provazců = 8112 čtver. loket. Desět gytr decem iugera Pror. Isa. 5, 10; deset gitr vinničných Pernšt. tamt.; tři sta záhonuov gitr Otc. 1[a]; gitro iuger Prešp. 664; gytro iuger SlovBrn. 338, BohFl. 269, Nom. 66[a].

jutros, jitros, adv., z *jutro-se = jitro-toto.* — gitroſſ mane Prešp. 157; gytross též Rozk. 279.

juž, juže, již, jiže, už, adv., *nyní, již, nun, schon;* stsl. *ju, u* (*j-* odsuto), iam, lit. *jau,* ze zájm. kmene *je-, jo-,* jako adv. *tu* z km. *to-.* — *Nyní, nunc* (význam ten je jen v češtině staré, nikoli též v nové, a je dosvědčen v překladech zněním originálu, v textech pak původních vysvítá

ze souvislosti). A yuz která jest čáka má et nunc ŽWittb. 38, 8; yuz vstanu nunc exsurgam t. 11, 6; yuz nechaj sluby své nunc t. Sim. 29; a gyz et nunc Pror. Isa. 48, 16; a gyz ste přišli nunc Ol. Súdc. 11, 7. Proto konec mé viery ty jsi giz i na věky Kruml. 449. Všecka hnutie těla byla by pokojně poddána vuoli, ne tak jako gyz ŠtítBud. 110. To vědě, ež sem byl slep a yuz vizi Krist. 70[b]. Tiem sě dřéve odpieral, že s jeho dědiny nepohonil, a yuz sě odpierá, že ho nesehnal, kdež s ženú sedí Rožmb. 44. Ktož dřéve měl čtyři a kopu grošóv, ten měl hřivnu střiebra, a giz, maje bez sedmi... snad dvě kopě, ač má hřivnu střiebra? ŠtítMus. 44[a]. Bylo ť jest i dřéve pokánie, k ňemuž táhli proroci lidi, ale nemělo j' tak plné moci, jakož gyž má ŠtítOp. 279[a]; bylo ť je vždy pokánie..., ale tak plné moci, jako giz jmá, nemělo jest ŠtítMus. 159[b]. Dřéve je to bylo, že než kto křest přijal, měl býti naučen té vieře, ale gyž i dietky křtie ŠtítMus. 89[a]. Dřievnieho času králi staviechu paláce široké, komňat, jako již, netbáchu Trist. 255, v orig. stněm.: als nû Eilh. Tristrant v. 5288. Lidmily někdy manželky Tomáše Hrda a gijz Víta Králíčka KolCC. 32[a] (1555). — *Již, iam.* Bude ť yuz konec DalC. 30; gyuz viziu t. 21; iuz sem byl živ dosti DalH. 30; iuz ti nechcem hověti DalHr. 3. Jakž jest iuse všady zvěsto PilA. 24. Gdyšto iuse v ten dól stúpi ApŠ. 30. Když všecko ius sě to sta AlxH. 5, 11. Když ius mní kto, by byl zíščě, všakž ho strach bude odtiščě AlxBM. 5, 26. Druh družcě giuz zapomanul AlxM. 2, 3. Tak mnoho liuda bieše, jakž ius trub nedoslyšieše AlxB. 8, 7. (Alexander) otčíka yuz nejmějieše AlxV. 124; gyz země u porobě stáše t. 149. Tak ež sě yuz siet dráše Krist. 35[a]; proč ho yus neukřižiuješ? Umuč. 2[a]. iuz nenie proroka iam non est ŽKlem. 73, 9. gyze ne u příkladiech mluvi k vám iam non Ev-Seitst. Jan 16, 25. Že sě gyuz všecko skonalo Zlom. Mus. 3, 2; uzřěchu jeho gyiuz mrtva t. 4, 1. — V některých dokladech hodí se význam *nunc* i *iam:* gyz ť jest zjevno, že tu pravdu prodávají NRada 635; iuz málo za peniez zlata AlxV. 340; kde yuz jsú ubinam sunt ŽWittb. Deut. 26, kde iuz sú ŽKlem. tamt. — iuſ CisMnich. 97[a], CisPr. 103[b]; yuze Ans. 8; již Čern-Zuz. 157; gyz ťe dosti Pass. 321 (v starší části Pass. všude jinde *již*); už ChelčSít. 24[a].

Jz-, z-, stsl. *izъ,* psl. *jьzъ,* dochováno jako předpona v několika jménech vlastních.

Jzbygněv v. **Zbyhněv.**

Jzdobín v. **Zdobín.**

Jzgorělík, Jzhořělík v. **Zhořělík.**

jzok v. **izok.**

3 2044 011 232 246

